De memoires

Gaston Eyskens

samenstelling en redactie Jozef Smits

bron
Gaston Eyskens, *De memoires* (red. Jozef Smits). Lannoo, Tielt 1993 (derde druk)

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/eysk002memo01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

Proloog
Vaders dood en leven
Mark Eyskens

Mijn vader, hem heb ik anders gekend dan anderen hem hebben gekend, al was het maar omdat hij mij heeft zien geboren worden en ik hem heb zien sterven; omdat wij, tussen die eerste oogopslag en het breken van de laatste blik, solidair en lotsverbonden zijn geweest in de kringloop van leven en dood.

Toen zijn laatste dagen waren aangebroken en hij dit ook besefte, zei hij, met de uitdagende galgehumor die hem eigen was: ‘Fidji - dit was zijn nachtzwarte labrador -jankt. Hij ruikt de dood.’ Gedurende zijn langdurige ziekte liet hij de hond - omdat hij zulke trouwe ogen had - tweemaal per dag toe in zijn werkkamer waarin hij zich zelf steeds moeizamer verplaatste tussen zijn schrijftafel en zijn ruststoel.

Tijdens de laatste maanden van zijn leven werd hij omringd door de toegewijde zorgen en de spitstechnologische parafernalia van de moderne geneeskunde. Lijdzaam liet hij zich af en toe naar het ziekenhuis brengen en onderging hij stoïcijns de aangewezen behandeling. Bij zijn terugkeer in zijn geliefde woning aan de Naamsestraat te Leuven nam het aantal pillen, poeders, tabletten, druppels en ouwels, hem door de dokters voorgeschreven, gestaag toe. Wanneer we hem bezochten, zorgde hij er steeds voor dat hij ons een schoteltje met chocoladen snoepjes kon aanbieden, terwijl hijzelf het bordje met de door hem in te nemen medicijnen gretig ledigde, alsof hij er trek in had.

Vader heeft de fysieke beproevingen van zijn levenseinde met gelijkmoedige gelatenheid gedragen. Hij had een door hem geschilderd portret van zijn overleden vrouw op een schildersezel laten plaatsen, vlak bij de zetel waarin hij zijn dagen doorbracht. Schilderen deed hij sedert lang niet meer. Hij was er opeens mee opgehouden bij het overlijden van zijn echtgenote in november 1981, alsof hij zijn hele leven voor haar had geschilderd en dit voortaan zinloos was geworden.

Voor hem betekende de ouderdom evenwel geen schipbreuk. Hij was vooral beducht voor de aftakeling van zijn intellectuele vermogens, maar dit bleef hem, God zij dank, bespaard. Ondanks zijn verslechterende toestand was hij geestelijk bijzonder alert gebleven. Zijn amechtige ademhaling echter vergde steeds meer van zijn krachten. Een zuurstoffles bezorgde hem tijdelijk opluchting en soelaas, maar bood de akelige aanblik van een tijdbom.

Met sereniteit sprak hij over zijn naderend heengaan, over ‘de veerman’ die zich ging aanmelden en hem zou brengen naar de overkant. Gaston Eyskens is steeds een gelovig en kerks man geweest. De vernieuwingen in de katholieke Kerk had hij met gemengde gevoelens gevolgd, en allerlei godsdienstige innovaties, zowel naar vorm als naar inhoud, becommentarieerde hij met goedhartige ironie. Maar zijn geloof in de transcendente bestemming van de mens en in Gods ontvankelijke barmhartigheid had hij ongeschonden bewaard. Tijdens zijn laatste weken verdiepte hij zich in werken over geloof en religie en ontving hij geregeld een priester die hem trouwens op zijn laatste dag zou begeleiden en bijstaan. Toen hij overleden was, bleek *Het geloofsboek van de Belgische bisschoppen* dat geopend op zijn schrijftafel lag, wellicht het laatste werk te zijn geweest dat hij had geraadpleegd.

Hij kreeg het voorrecht tot één jaar voor zijn dood actief te blijven en deel te nemen aan het sociale en intellectuele leven, vooral dankzij zijn zorgvuldig onderhouden contacten

met de universiteit en zijn stipte aanwezigheid op de vergaderingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten. Maar ook tijdens zijn allerlaatste maanden, toen ziekte en verzwakking zijn 'levensruimte' hadden beperkt tot zijn werkkamer en zijn slaapkamer, bleef hij geestelijk bezig, steeds spiedend naar de tekenen des tijds die hij niet zelden beschouwde als tekens aan de wand. Tot zijn voorlaatste dag luisterde hij naar het radionieuws, las hij kranten en tijdschriften en grasduinde hij in politieke memoires en geschriften over geschiedenis. Zijn scherpzinnigheid en de juistheid van zijn beoordelingsvermogen waren intact gebleven. Met verbluffend inzicht analyseerde hij de aan de gang zijnde regeringsonderhandelingen en voorspelde hij de afloop ervan ofschoon hij het vaak stormachtige reilen en zeilen van de Belgische politiek sedert jaren slechts van op afstand en als buitenstaander vermocht te volgen.

Hij bleef zijn omvangrijke briefwisseling zelf behandelen en dicteerde, met vermoeide stem, zijn antwoorden aan een dictafoon nog tot een paar dagen voor zijn dood. De laatste magneetbandjes hebben wij met zorg bewaard omdat het beluisteren van de stem van wie overleden is een bevreemdende en transreële ervaring van verbondenheid verwekt.

Zolang hij dit fysiek aankon, ontving hij vrienden, die ons later vertelden hoezeer vader zijn eigen ernstige gezondheidstoestand had weggepraat en veeleer gepoogd had zijn bezoekers op te beuren en aan te moedigen. Slechts aan de meest nabije intimi liet hij verstaan dat hij zich voorbereidde op de grote reis.

Die kwam dan nog vrij onverwacht. Het was een sedert decennia gevestigde traditie dat de ouders Eyskens op tweede kerstdag de hele familie, kinderen en kleinkinderen, uitnodigden voor een uitgebreid en feestelijk kerstmaal.

Mijn vader - reeds zes jaren weduwnaar - stond erop dat dit opnieuw zou gebeuren op 26 december 1987, ondanks zijn ziekte. Vanuit zijn studeervertrek gaf hij de nodige aanwijzingen voor het aanrichten van het diner en hield hij zich bezig met het tafelplan en de toewijzing van ieders plaats. Met heel veel wilskracht en inspanning was hij de trap afgedaald die naar de benedenverdieping leidde. Hij liet niet na aan iedereen, klein en groot, vriendelijke en leuke woorden te besteden en aan de grote tafel zat hij het feestmaal voor zoals hij zo vaak had gedaan, maar zwijgzamer dan anders en getekend door de ziekte. Ieder van ons besefte dat dit ons laatste kerstfeest was in aanwezigheid van vader.

De volgende dagen ging zijn gezondheidstoestand plots snel achteruit. Zijn geest bleef evenwel helder en geboeid door wat rondom hem gebeurde in de wereld.

Mijn broer Erik, onze echtgenoten en ikzelf waakten bij hem en spraken tot hem onze meest opbeurende en liefste woorden. En toen zijn ademhaling stokte, viel plots een wereldvreemde bleekheid over zijn gelaat, niet als de schaduw van de dood maar, voor ons, als een teken van het genaderde licht.

Gaston Eyskens overleed in de late namiddag van 3 januari 1988. Op 1 april van dat jaar zou hij 83 jaar zijn geworden.

Het gerucht van zijn dood verspreidde zich snel. De media maakten zich van het bericht meester. Een journalist belde mij op om mij te vragen of Gaston Eyskens laatste woorden had gesproken. Toen ik hem een ontkennend antwoord gaf, vroeg hij, blijkbaar vergramd door mijn schaarse repliek, of hij dan 'voorlaatste woorden' had geuit.

Met bitterheid dacht ik terug aan wat gebeurd was bij het overlijden van mijn moeder op 6 november 1981, net twee dagen voor de parlementsverkiezingen, toen ik eerste minister was. Mijn vader had mij gebeld in de Lambermontstraat, de residentie van de premier, om mij het droeve nieuws te melden. Ik had aan mijn perschef gevraagd de dood van mijn moeder mede te delen aan een aantal nieuwsagentschappen omdat ik, door smart overmand en midden in een verkiezingscampagne, noch zin noch tijd had om vrienden en kennissen op de

hoogte te brengen. De verantwoordelijke van een van deze persagentschappen had het verbijsterend lef gehad aan mijn medewerker mede te delen dat hij het overlijdensbericht van mijn moeder niet wenste door te seinen omdat hij in mijn verzoek een verkiezingsstunt zag!

Een paar uur na vaders overlijden brachten koning Boudewijn en koningin Fabiola een bezoek. Wij baden samen, ontroerd, rondom de lijkbaar. Nadien volgden talrijke andere prominenten, bekenden en onbekenden, lieve mensen die hun deelneming kwamen betuigen. En de stoet werd onoverzienbaar zodra het stoffelijk overschot van Gaston Eyskens naar het stadhuis te Leuven was overgebracht en er lag opgebaard.

De staatsbegrafenis was indrukwekkend en stijlvol, ook al was er protocollaire touwtrekkerij tussen de talrijke hoogwaardigheidsbekleders die zich allen geroepen achtten om de lijkkist te flankeren tijdens de overbrenging van het stadhuis naar de Sint-Pieterskerk. Dergelijke plechtigheid vergt, vanwege gezinsleden en nabestaanden, een niet-geringe zelfbeheersing en onderdrukking van gevoelens. In de avonduitzending van het tv-nieuws werd uitvoerig verslag uitgebracht van de uitvaartplechtigheid. Meedogenloze camera's hadden niet kunnen nalaten om tijdens de zieledienst de tranen te filmen die biggelden over de wangen van mijn drie dochters.

Mijn broer en ik begeleidden vader naar zijn laatste rustplaats op het kerkhof van de abdij van het Park te Heverlee. Daar overvielen ons stilte en vredigheid en het besef van een werkelijkheid waarvan het zichtbare slechts de buitenkant is.

Gaston Eyskens had langdurig geleefd en gewerkt in deze onze 20ste eeuw, zozeer gekenmerkt door het hijgen van de geschiedenis. Hij had op beslissende wijze mogen meewerken aan de verheffing van zijn volk, het bestuur van zijn land, de opbouw van Europa, de bevordering en het onderricht van de economische wetenschap ten bate van talrijke studentengeneraties. Hij had dit alles gedaan, en zoveel meer, met superieur en veelzijdig talent, schijnbaar moeiteloos, ofschoon met dagelijkse inzet tot op zijn voorlaatste dag, met ontembare werkkracht en diepe overtuiging. Hij was de architect geweest van vele veranderingen en hervormingen ten goede. Ook was hij noodgedwongen de getuige geweest van veel onmenselijkheid, onrecht en ondoelmatigheid, tijdens twee wereldoorlogen die hij gedurende zijn leven had meegemaakt, maar tegen dewelke hij zich geestelijk steeds met kracht had verzet.

Zijn tegenstrevers waren zijn vijanden niet. Zijn vrienden waren zijn meesters niet. Hij was zelfstandig gebleven, in denken en doen, steeds beheerst, aristocratisch en terughoudend. De ironie was zijn schild dat hem beschermde tegen grote interne kwetsbaarheid en bewogenheid. Hij was trouw geweest in de vriendschap. Hij was een moedig en vooruitziend staatsman geweest die de zwaarste verantwoordelijkheden had aangedurfd. Maar hij was ook een schitterend professor en wetenschapsmens, een waakzaam christen en vlaming, een toegewijd en attent echtgenoot, vader en grootvader. Hij was een eerlijk man geweest.

Zelden had één persoon zolang zoveel diensten bewezen aan zoveel mensen. Hij had dit gedaan met discretie en zonder te vervallen in volksvleierij.

En op het bidprentje dat tijdens de uitvaartdienst werd uitgedeeld, werd met volgende oratio besloten:

‘Voor dit alles, voor het zegbare en het onuitsprekelijke, voor dit uitzonderlijk leven zijn wij met dankbaarheid vervuld. Achter de einder van wat voor ons zichtbaar is, leve hij nu en voor altijd in Gods vrede, verenigd met zijn lieve echtgenote van

wie hij zoveel heeft gehouden. Want hij is door de dood heengegaan en kreeg toegang tot het voor levenden onbetreedbare licht.'

De dood van Gaston Eyskens werd uitvoerig becommentarieerd in de landelijke pers, maar ook in het buitenland werd er aandacht aan besteed. De *Financial Times* bracht evenwel, naast een artikel gewijd aan de overleden Belgische staatsman, een foto van mezelf. Het gevolg van deze vergissing was dat Nigel Lawson, de toenmalige Britse kanselier van de

Schatkist en mijn collega van Financiën op dat ogenblik, naat mijn kabinet in Brussel liet bellen om met omzichtigheid vragen te stellen over mijn gezondheid.

Begin mei 1988, vier maanden na de dood van vader, kreeg ik een zeer ambtelijke brief van een administratieve dienst waarvan ik, uit christelijke naastenliefde, de naam zal verzwijgen. Op de omslag stond te lezen: de Heer Mark Eyskens 'Minister' (sic).

De brief zelf was gedateerd op 28 april 1988 en luidde als volgt:

'Geachte,

Onderwerp: Eyskens Gaston, overleden 3.1.1988.

Wij vernemen zopas (sic) het overlijden van de in rand genoemde en betuigen u onze christelijke deelneming.

De afrekening van haar (sic) dossier bedraagt... f'

Dan volgde wat technische uitleg en de brief werd besloten met volgende laconieke zin:

'Het dossier van de overledene wordt definitief afgesloten en gerangschikt.

Met de meeste hoogachting...'.

In die dagen was ik bezig met het schrijven van een boek over 'mens en men'. Het zou worden gepubliceerd onder de titel *Het storende levensverhaal van professor* J.K. *Mortal*. De wel erg bureaucratische en courtelineske brief die ik als gevolg van vaders overlijden had ontvangen, was voor mij, ofschoon ik niet twijfelde aan de goede bedoelingen van de opstellers, het zoveelste bewijs van de sluipende aanwezigheid van MEN, de anonieme routine van administraties en complexe structuren die de menselijke persoon numeriek besturen en herleiden tot een onooglijk radje in een reusachtig raderwerk. Mijn vader was hieraan post mortem niet ontsnapt. MEN had hem ook behandeld als een gewone sterveling.

Kort na Gaston Eyskens' dood begonnen allerlei personen en instellingen belangstelling te betonen voor zijn archieven, documentatie en memoires. Over deze laatste werden de meest onzinnige geruchten de wereld ingestuurd en voor waar afgedrukt. Zo werd het nieuws verspreid dat Gaston Eyskens uitgebreide gedenkschriften had opgesteld, maar dat hij testamentair bepaald had dat ze pas 50 jaar na zijn dood mochten worden gepubliceerd. Mijn broer en ik vonden in een van de laden van vaders schrijftafel een handgeschreven nota met 'nuttige mededelingen ingeval van overlijden'. Gaston Eyskens had zijn naderend heengaan grondig voorbereid, ook organisatorisch. In deze nota stond wat volgt:

'Ik wens dat van mijn geschriften een samenvatting wordt gemaakt en dat een boek zou worden uitgegeven... om God te danken omdat ik zoveel heb mogen doen.'

Jarenlang heb ik mijn vader bezig geweten met het dicteren van teksten over zijn politieke belevenissen. Hij had trouwens de gewoonte, toen hij minister of eerste minister was, om bij zijn thuiskomst, na een drukke dag, nog een aantal indrukken heet van de naald aan zijn dicteermachine toe te vertrouwen. Hij was vooral actief en systematisch werk gaan maken van zijn memoires, nadat hij de actieve politiek in 1973 had verlaten. Over deze werkzaamheden deed hij tegenover ons vrij geheimzinnig. Ofschoon hij in besloten kring erg openhartig en tot in de kleinste bijzonderheden vertelde over zijn politieke ervaringen en de schokkende gebeurtenissen die hij had meegemaakt, bleef hij discreet over deze her en der reeds aangekondigde memoires en de wijze waarop hij ze uit wilde werken.

Ik herinner mij dat mijn moeder mij een paar maanden voor haar dood toevertrouwde: ‘Vader heeft zijn memoires beëindigd. Het gaat om duizenden pagina's.’

In feite had Gaston Eyskens van 1973 tot 1981 een zeer omstandig verhaal geschreven - meestal gedicteerd - met toevoeging van talrijke documenten en verwijzingen naar persartikels en publikaties.

Het ging om een uitgebreide verzameling teksten, een soort ruwbouw die hij ongetwijfeld in een latere fase verder wilde bewerken. Maar de dood van zijn geliefde echtgenote in

1981 heeft in zijn leven een cesuur teweeggebracht. Nadien heeft hij nooit meer geschilderd en blijkbaar ook niet meer de energie opgebracht om zijn teksten tot een leesbaar boek om te smeden. Op een bepaald ogenblik speelde hij met de gedachte een beroep te doen op een universiteitsassistent die hem had kunnen bijstaan, maar dergelijke opzet kon niet worden waargemaakt.

Het is omwille van deze omstandigheden dat Gaston Eyskens aanvaardde, in 1986-1987, een over vijf hoorzittingen gespreid interview toe te staan aan de heer Jozef Smits, medewerker van het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC) en het Instituut voor Politieke Vorming (IPOVO). Dit zeer lange politieke levensverhaal werd gebundeld en uitgegeven, na Eyskens' dood in 1988, onder de titel *Het laatste gesprek*. Het is duidelijk dat in deze mondelinge samenvatting, ook al heeft ze talrijke uren gevergd, een grondige analyse van 50 jaar politieke geschiedenis van België, het peilen naar de achtergronden, het interpreteren van houdingen en beslissingen en het aanbrengen van nuanceringen niet of onvoldoende tot uiting konden komen.

Tijdens zijn leven had vader de door zijn secretaresse zorgvuldig uitgetypte en door hem verbeterde versie van zijn teksten nooit aan iemand getoond, ook niet aan mijn broer of aan mij. Wij wisten niet eens waar hij zijn opus magnum verborgen had. Na zijn overlijden begonnen mijn broer en ik met een haast archeologische ijver aan een speurtocht in vaders talrijke boekenrekken, bibliotheken, kasten, classeurs en archieven, tot wij, met de vreugde die ook Lord Carnarvon en Howard Carter moet hebben vervuld bij het ontdekken van Toetanchamons schatten, de teksten en nota's vonden in een archiefkamer. Ze waren vrij slordig in dikke bundels verpakt en lagen gestouwd tussen bergen boeken en andere documenten. Wij vulden een dertigtal kartonnen dozen ermee. Op een totaal andere plaats in het huis, in een rommelkamer die naar de garage leidde, kwamen we op het spoor van een volledige kopij van de teksten die vader had gedicteerd.

Reeds voor zijn dood had Gaston Eyskens contact gehad met een bevriend uitgever, Godfried Lannoo, die zich, na het overlijden, onmiddellijk bereid verklaarde om de zware taak van de uitgave op zich te nemen. Wij besloten een redactie comitésamen te stellen dat bestond uit Godfried Lannoo, zijn medewerker Lieven Sercu, Gustaaf Durant die een voortreffelijke biografie aan Gaston Eyskens had gewijd, professor Mark van den Wijngaert, dé deskundige van de geschiedenis van de christen-democratie, Luc Martens, toenmalig directeur van het IPOVO, juffrouw F. Vincke, de toegewijde secretaresse van Gaston Eyskens, en - last but not least - Jozef Smits, medewerker van IPOVO.

Het is Jozef Smits die de verpletterende opgave op zich nam om de duizenden pagina's en de daarbijgevoegde overvloedige documentatie door Gaston Eyskens nagelaten, te bewerken en te verwerken tot een leesbaar geheel. Godfried Lannoo en zijn medewerkers zorgden voor een schitterende uitgave.

Voor bepaalde gebeurtenissen raadpleegde Jozef Smits andere geschiedkundige bronnen of ging hij grasduinen in deze stukken, uit Eyskens' nalatenschap, die inmiddels aan het Rijksarchief waren toevertrouwd. Jozef Smits moest heel wat inhoudelijke en vormelijke hinderpalen overwinnen. Tevens werd zijn redactiewerk doorkruist door de belangrijke opdracht die hij bij IPOVO te vervullen kreeg. Zonder de uitzonderlijke inzet, het assimilatievermogen en het inzicht van Jozef Smits zouden de geschriften van Gaston Eyskens dode letter zijn gebleven.

In naam van mijn broer, professor dr. Erik Eyskens, en van al onze familieleden betuig ik hierbij dan ook onze grootst mogelijke erkentelijkheid aan alle personen, en in het bijzonder aan Jozef Smits, voor het gepresteerde werk. Op hen is toepasselijk wat Horatius ooit schreef: 'Exegi monumentum...'

De door Jozef Smits gevolgde werkwijze wordt in de epiloog uiteengezet. Alvast kan ik

getuigen dat de verwerking en compilatie van Gaston Eyskens' geschriften op generlei wijze afbreuk hebben gedaan aan hun authenticiteit. Het is Gaston Eyskens die spreekt, verhaalt, commentarieert en betoogt. Dit verklaart tevens de relatief zakelijke, ongekunstelde stijl van het hele oeuvre. Ofschoon vader Eyskens als jongeman gedichten placht te schrijven die hij zorgvuldig verborgen hield, heeft hij zijn memoires in een enigszins koele, ‘concrete toonaard’ gecomponeerd zonder veel literaire en beschrijvende uitweidingen. Bovendien heeft Eyskens verslag uitgebracht van zijn ‘openbaar leven’ zonder dit te vermengen met zijn privé- en gezinsleven. In zijn geschriften wordt slechts heel sporadisch allusie gemaakt op familiale toestanden of reacties van gezinsleden. Deze dichotomie heeft Gaston Eyskens ook systematisch in zijn politieke loopbaan toegepast en hierin werd hij trouwens door zijn familiekring gesteund. Dit kwam onder meer tot uiting in het feit dat zijn echtgenote slechts zeer weinig interviews heeft toegestaan en zij stelselmatig de media schuwde.

Gaston Eyskens zelf gaf overigens blijk van enige onwennigheid ten opzichte van de mediamensen die hij bovendien maar matig vertrouwde. Vooral de televisie waarvan hij de invasie in het politieke bedrijf en het maatschappelijk landschap vanaf het einde van de jaren vijftig had meegemaakt, vervulde hem met argwaan. Hij had dan ook de gewoonte, als hij werd ondervraagd voor de camera's, zeer karig te antwoorden en zodoende de kunst te beoefenen die erin bestaat te spreken zonder iets te zeggen. De opvatting van Gaston Eyskens was dat politieke problemen in alle discretie en daardoor ook in vertrouwen moesten worden besproken en opgelost, liefst door een beperkt aantal politieke leiders. Deze overtuiging stoelde hij op een ervaring die stamde uit het pre-mediatieke tijdvak.

De afstandelijkheid- soms lijkend op hooghartigheid- die Eyskens vrij nauwgezet cultiveerde, was in wezen een vorm van zelfbescherming en -verdediging. Diegenen die hem beter kenden, wisten dat hij zeer gevoelig en kwetsbaar was.

Zijn humor die soms naar sarcasme zweemde en door buitenstaanders als cynisme werd geïnterpreteerd, hanteerde hij als een harnas dat hem moest behoeden voor de politieke pijlen die bijna dagelijks op hem werden afgeschoten, toen hij zich aan de top van de politieke piramide bevond. Hij placht te zeggen dat, zodra je deze top hebt bereikt, je uiteindelijk helemaal alleen staat wanneer het erop aankomt belangrijke beslissingen te nemen. Wel te verstaan heeft, achteraf beschouwd, de overwinning steeds talrijke vaders en laat de nederlaag je achter als een politieke wees. Eyskens werd, tijdens zijn lange loopbaan, verscheidene malen de woestijn ingestuurd, maar hij had zich een woestijn uitgetekend waarin hij steeds een lafenis schenkende oase terugvond: de Katholieke Universiteit te Leuven, het universitaire milieu en de beoefening van de economische wetenschap.

Van hem werd beweerd dat hij geen geloof maar wel een soort scepticisme bezat dat bergen verzette. Ook deze bewering is oppervlakkig en in die mate fout. Hij kon inderdaad relativeren omdat hij, als man van wijsheid en ervaring, het onderscheid wist te maken tussen het belangrijke en het bijkomstige. Maar alle gewichtige politieke en maatschappelijke kwesties die zich voor hem aandienden, trad hij tegemoet met een diepgewortelde overtuiging die hij stoelde op zijn inzicht maar ook op zijn fundamentele waardeschaal. Dit belette hem niet verdraagzaam te zijn en andersdenkenden niet noodzakelijkerwijze te beschouwen als verkeerd-denkenden.

Ook bleef hij in alle omstandigheden beheerst en gedroeg hij zich niet als een met de armen molenwiekende zeloot of tafelspringende demagoog. Hij had talent noch voor mediocriteit noch voor extremisme. In de omgang met anderen, ook midden in een politiek orkaan, bleef hij beleefd en beheerst en gedroeg hij zich als een gentleman. Daarbij kwam het steeds voor dat hij voor buitenstaanders zijn inwendige toorn en verontwaardiging verborgen hield, die in hem oplaaiden telkens hij constateerde dat voor hem essentiële beginselen met voeten werden getreden.

Een leven als dat van Gaston Eyskens ligt op de weegschaal van de geschiedenis. De tijd filtert en zuivert; de geschiedenis wikt en beschikt.

Deze memoires zijn een bijdrage aan het laatste oordeel door de geschiedenis geveld. Het gaat om persoonlijke geschriften, geschreven vanuit een duidelijk engagement. Zij zijn een individuele getuigenis over een halve eeuw politiek in België. In die zin en in die mate maken zij geen aanspraak op objectiviteit, wel op authenticiteit en goede trouw.

Op zijn manier was Gaston Eyskens een idealist. Zijn hele leven stond in het teken van de verwezenlijking van een jeugddroom: de verheffing van het Vlaamse volk. Daarbij wenste hij vooral economische ontwikkeling, culturele opgang en wetenschappelijke vooruitgang als hefbomen te hanteren. Hij twijfelde er niet aan of deze objectieven konden worden verwezenlijkt binnen een aangepast Belgisch staatsverband. Vaak poogde hij de Vlamingen ervan te overtuigen een 'politiek meerderwaardigheidscomplex' te ontwikkelen en hun minorisatiesyndromen af te leggen.

Met de jaren ging hij steeds meer belang hechten aan Europa en aan de uitbouw van een echte en hechte Europese Unie. Nederland bleef voor hem een bevoorrechte partner, liefst in het raam van de Benelux.

Hij was een volbloed democraat die uitermate afkerig stond tegenover alle vormen van totalitarisme en meer bepaald het fascisme, het nazisme en het communisme. De Angelsaksische wereld, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten van Amerika beschouwde hij, gesterkt onder meer door zijn ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog en door de NAVO-solidariteit tijdens de Koude Oorlog, als de meest betrouwbare garanten van de westerse democratieën en van de vrije wereld.

Met zijn beleid kon hij aantonen welk groot belang hij hechtte aan de bevordering van de volkswelvaart, fundering van elk sociaal welzijn. Deze volkswelvaart vatte hij vooral op als een produkt van economische groei en expansie, wat hem niet belette sterk de nadruk te leggen op de noodzaak van een rechtvaardige verdeling van de vruchten van deze vooruitgang.

Ten slotte werd hij zijn hele leven lang geïnspireerd door het christelijk personalisme, een maatschappijopvatting, veeleer dan een partijopstelling, die een fundamenteel andere boodschap uitdraagt dan het collectivisme en het individualisme, dan het socialisme en het liberalisme. Deze diepe overtuiging verklaart zijn levenslange trouw aan de Christelijke Volkspartij en het gedachtengoed van de christen-democratie.

Een leven werd geleefd.
Voortaan is het geëtst op het vlies van de tijd.
Zo wordt het doorzichtig en doorschijnend, filigraan van wat was en is geweest.
Het geleefde leven van een mens onder de mensen verglijdt naar de keerzijde van de tijd,
naar wat wij - in geloofshoop - de eeuwigheid noemen,
volgens het woordenboek van het onzichtbare en het onzegbare...

Heverlee, 3 september 1993

Proloog
Een goede vader
Erik Eyskens

Het afscheid op het kerkhof van de Parkabdij te Heverlee viel mij op die ijskoude, middag van 9 januari 1988 het zwaarst.

De plechtige uitvaart met nationaal eerbetoon die eraan voorafgegaan was, vooreerst op het stadhuis en vervolgens in de Sint-Pieterskerk te Leuven, was overweldigend en bevreemdend. Vele duizenden waren aanwezig, vertegenwoordigers van's lands officiële instanties, hoogwaardigheidsbekleders uit binnen- en buitenland, prominenten uit alle geledingen van de maatschappij, vrienden en kennissen, en vele eenvoudige mensen, voor wie Gaston Eyskens eens iets had kunnen doen, en die door hun aanwezigheid en een handdruk hun erkentelijkheid kwamen betuigen.

Het afscheid op het kerkhof in de kleine kring van familie en enkele vrienden was stil en kort. Het besef dat dit het einde was, greep mij aan. Met mijn gezin ben ik's anderendaags teruggekeerd naar de begraafplaats, waar ook mijn moeder begraven is, en die bedolven lag onder bloemen en kransen, reeds verwelkt en verkleumd onder de ijskoude regen. Ik wilde mij laten doordringen van herinneringen aan Gaston Eyskens, hoe hij geweest was als vader en als mens. Toen besefte ik hoezeer ik door zijn dood wees geworden was.

De laatste weken van zijn leven bracht vader door in zijn bureau en in de aanpalende slaapkamer. De kracht ontbrak hem de benedenverdieping van zijn huis nog te betreden. Daags voor zijn dood liet hij zich vroeger dan gewoonlijk naar zijn bed brengen. We wisten dat het einde nakend was.

Die avond, aan zijn sterfbed, heeft hij nog met zijn kinderen en kleinkinderen in volle helderheid van geest en verstand gesproken. Ieder afzonderlijk sprak hij bemoedigende woorden toe. Met elk van zijn kleinkinderen, op wie hij zo trots was, sprak hij over hun leven, over hun zwakheden en over de verwachtingen die in hen werden gesteld.

's Anderendaags, op 3 januari 1988 in de late namiddag, is Gaston Eyskens overleden. Hij was allang voorbereid op de dood. Hij sprak erover zonder afkeer, met de nuchterheid die zijn koelbloedige geest kenmerkte, in het besef dat hij zijn geliefde echtgenote zou vervoegen en in de overtuiging van een gelovig mens.

Het weduwnaarschap heeft hij zeer moeilijk gedragen. Hij was ervan overtuigd dat zijn echtgenote, die weliswaar enkele jaren ouder was dan hij, maar kerngezond tot enkele maanden voor haar dood, hem zou overleven.

Voor mijn vader, nochtans gehard door tal van tegenslagen en beproevingen, was het verlies van zijn geliefde vrouw een zware klap die zijn oude levensjaren ontredderde. Het ontnam hem de kracht om zijn memoires eigenhandig te schrijven, die hij nochtans gedurende jaren had voorbereid door het verzamelen van een berg documentatie, teksten en geschriften en door het schrijven van een ontzaglijke hoeveelheid notities. Het ontnam hem eveneens de behoefte om te schilderen, nochtans zijn geliefkoosd tijdverdrijf, dat hij van kindsbeen met talent en verbeelding beoefend had. Het verlies van zijn dierbare vrouw sloeg een leegte in zijn leven, dat voortaan door een enorm verdriet in beslag genomen werd.

Vaders loopbaan in de politiek heeft niets afgedaan aan de eenheid en de verbondenheid van zijn gezin. Zijn tijdrovende taken, zowel in perioden van succes als van nederlaag, heb-

ben hem nooit weerhouden de ontplooiing van zijn opgroeiende zonen van nabij te volgen en te stimuleren.

Vader Eyskens was niet zo gemakkelijk te benaderen. Dat is bij herhaling benadrukt door commentatoren in de media. In familiekring en onder vrienden was dat anders, al bleef hij tot op zeker hoogte formalistisch. John van Waterschoot, die hem veertig jaar van nabij heeft gekend, vermeldt in *In de tent van de veldheer* dat hij hem maar eenmaal in hemdsmouwen heeft gezien.

Hij was niet kwistig met het gebruik van de voornaam, wat hij overigens voorbehield voor zijn intieme vrienden. Soms leidde dit tot de ironische situatie dat sommige van zijn relaties, die verstoken bleven van deze intimiteit, mijn broer en mij uitnodigden hen toch maar bij die voornaam te noemen.

Als geen ander was hij onderlegd in de titulatuur en de aanspreektitels, waarin hij nooit een fout maakte. Toen mijn zoon Werner, op dat moment ongeveer acht jaar oud, zijn grootvader begroette met ‘Dag opa, kameraad !’, werden er kortstondig wenkbrauwen gefronst.

Geïntrigeerd door de spontaneïteit van het kind maakte hij met hem hand in hand lange wandelingen aan zee tijdens de vakantie en was hij aangenaam verrast door het feit dat hij met de kleine jongen een conversatie kon hebben over alles en nog wat, zelfs over politiek.

Hij stond open voor vernieuwing en kon met enthousiasme de evolutie van de jongeren gadeslaan. Maar de culturele revolutie van mei '68 heeft op hem niet zoveel vat gehad als op tal van tijd- en leeftijdgenoten.

Humor was hem niet vreemd en hij kon zelfs guitig zijn in gezelschap. Mijn broer Mark kon het ervaren toen hij als jonge scholier tegen zijn vader zei: ‘Papa, vandaag heeft de meester gezegd dat de mens afstamt van de aap.’ Waarop zijn vader, opkijkend van zijn krant, hem antwoordde: ‘Ja jongen, jij misschien wel, maar ik zeker niet !’ Achterafbleek trouwens dat die geschiedenis van de aap mijn broer hoog zat, want telkens als hij naar mij op zoek was, had hij de gewoonte te vragen: ‘Waar is die andere aap?’

Tijdens de oorlogsjaren hadden we kippen in de tuin. Het waren bijzondere kippen die, volgens de bevriende collega en landbouwdeskundige die ze vader had bezorgd, eieren produceerden van uitzonderlijke kwaliteit. Hoewel we daar niets van gemerkt hadden, nodigde vader zijn collega uit om te komen kijken naar de merkwaardige eieren die zijn kippen legden. De collega en desalniettemin een goede vriend, zelfverzekerd en opgetogen over het aangekondigde resultaat, kwam op bezoek. Vader wees hem een kip aan die wat meer tussen de poten doorzakte, als het dier dat de grootste eieren legde. Op de vraag een ei van dat dier te mogen zien, toonde vader hem... een ganzeëi.

De verwachting dat de collega de substitutie meteen zou doorzien, werd niet ingelost. Integendeel, er werd waarachtig een wetenschappelijke uitleg verstrekt over de uitzonderlijke genetische eigenschappen van het hoen. Het ei werd prompt doorgeprikt en leeggezogen. Het onderzoek van de dooier vermocht evenmin een ganzeëi te identificeren of ook maar iets af te doen aan de enthousiast gedebiteerde wetenschappelijke theorie.

Na de oorlog was het bewuste ei te bezichtigen in een uitstalkast van het wetenschappelijk instituut dat de collega onder zijn bevoegdheid had, met het onderschrift: ‘Ei van Minister Gaston Eyskens’.

Toen ik mijn vader ervan op de hoogte bracht dat ik geneeskunde wilde studeren, was hij verrast. Dat ik een richting koos die niet in zijn lijn lag en evenmin in die van zijn oudste zoon, die bezig was rechten en economische wetenschappen te studeren, verwonderde hem en maakte hem tegelijk enigszins ongerust. In de familie waren er geen geneesheren, maar die was ook zo klein. In de wereld waarin hij zich bewoog, was de geneeskunde een andere wereld. Hij kon zich derhalve moeilijk voorstellen dat een van zijn zonen koos voor het

onbekende. Hij waarschuwde mij voor de moeilijkheidsgraad en de duur van de studies, maar overtuigd van mijn motivatie aanvaardde hij mijn keuze. Hij zou mij later blijven steunen en aanmoedigen.

Toch kon hij niet nalaten er mij na de derde kandidatuur op te wijzen dat, indien ik intussen van mening veranderd zou zijn, er niets verloren was en dat een andere studierichting nog best kon worden aangevat. Toen moet ik hem enigszins hebben teleurgesteld, want mijn beslissing op de ingeslagen weg voort te gaan betekende ook dat ik niet op een of andere manier in zijn voetsporen zou treden.

Het was in die studententijd dat we met ons vieren, bijna dagelijks en vooral tijdens de blokperiode, gingen wandelen in het bos van Heverlee. Een uurtje over de middag, vader en moeder, geflankeerd door hun twee zonen Er werd dan gepeild naar de vorderingen van de studie, naar de moeilijkheden, naar de examens. De onweerlegbaarste aanmoediging kwam van moeder, die zei: ‘Je hebt het de vorige jaren gekund, dan zul je het dit jaar ook wel kunnen!’

's Avonds thuisgekomen van de talrijke verplichtingen die ze in Brussel hadden, hielden mijn ouders eraan ons te zien in het bureau van vader. Er werd soms tot in de late uren gepraat, hoofdzakelijk over politiek.

Het was op een van die avonden, in het voorjaar van 1960, dat mijn broer Mark bekende dat hij een meisje had leren kennen. Hij was toen al een flink eind in de twintig en druk bezig met de voorbereiding van een doctoraal proefschrift in de economische wetenschappen.

Hoewel het de meest natuurlijke en onafwendbare gebeurtenis betrof was de melding een complete verrassing die vooral moeder meteen deed peilen naar het aanpassingsvermogen van ons kleine vierledige gezin.

Die verrassing veranderde in een aardschok toen ikzelf slechts enkele maanden later met een analoge melding kwam aanzetten. Mijn moeder, aan wie ik het nog maar net had verteld, zei tegen Mark toen deze binnenkwam: ‘Mark, weetje het al? Erik ook!’

De verbijstering was aanvankelijk groot, maar het geluk de twee uitverkoren mesjes hun intrede te zien doen in ons gezin, om weldra geliefde schoondochters te worden, was nog veel groter. Zij vulden algauw de leemte op die in het gezin bestond door het ontbreken van eigen dochters.

In de loop van de daaropvolgende tien jaar werd de familie uitgebreid met acht kleinkinderen, vier jongens en vier meisjes. Zij waren de nieuwe bronnen van geluk en vreugde waarvan hun grootouders mochten genieten gedurende hun laatste levensjaren.

Gaston Eyskens was een groot man die door vriend en vijand geprezen is voor hetgeen hij gerealiseerd heeft op politiek, sociaal en wetenschappelijk vlak.

De memoires geven een omstandig relaas van zijn levenswerk. Zij zouden echter nooit het daglicht hebben gezien zonder de ontzaglijke inzet van de heer Jozef Smits en zijn medewerkers, die erin geslaagd zijn de talloze teksten, geschriften en bundels van Gaston Eyskens aaneen te schrijven. Mede in naam van mijn familie wil ik hen hiervoor mijn grootste dankbaarheid betuigen.

Gaston Eyskens was een groot en eerbiedwaardig man, en tegelijk een goede vader. Daarvan heb ik getuigenis willen afleggen.

Er is geen mooier erfdeel dan

de zoon te zijn van een voortreffelijke vader.
Euripides, Heraclidae

Antwerpen, 24 september 1993

Hoofdstuk 1
Kinderjaren en Studententijd

Op 1 april 1905 werd ik te Lier geboren in een gezin waarvan de familiestam vermoedelijk wortelt in de Antwerpse Kempen en het Nederlandse Noord-Brabant. De meeste van mijn voorzaten behoorden tot de traditionele en kleinsteedse burgerij. Een stamboom heb ik nooit laten opmaken en daarom ga ik ervan uit dat het allemaal brave mensen waren. Het weinige dat ik over hen weet, komt van pastoor De Laet uit Kontich. Die stuurde me eens een brochure toe waarin hij de resultaten van zijn opzoekingswerk over mijn familie had opgetekend. Volgens zijn bevindingen was in de zestiende eeuw een van mijn stamgenoten schepen in Gierle geweest, een kleine gemeente in de Noorderkempen. Een andere was in de achttiende eeuw cisterciënzer. Het moet een man met karakter geweest zijn, want hij weigerde de eed van trouw aan de Franse keizer af te leggen. Hij werd daarom verbannen naar Cayenne, in Frans Guyana, waar hij overleed. Samen met sommige van zijn lotgenoten zou hij in 1912 zalig zijn verklaard. In de negentiende eeuw treft men in de zijtakken van mijn familie advocaten, notarissen, dokters en handelaars uit de streek van Lier, Nijlen, Herentals, Merksplas en Antwerpen aan. Een van mijn neven was norbertijn en kanunnik in de abdij van Tongerlo, een andere pastoor te Ulicoten, in Nederland. Van hem heb ik het gouden priesterjubileum nog meegevierd. Er was ook een kunstschilder in de familie, Felix Eyskens, die, hoewel hij nooit grote naam heeft gemaakt, niet onverdienstelijk was.

Dat er Nederlands bloed door mijn aderen vloeit - wat me niet heeft belet een goede Belg te worden - blijkt ook uit het feit dat mijn grootvader van moederszijde afkomstig was uit de Nederlandse gemeente Etten-Leur. Hij en mijn grootmoeder werden meer dan 90 jaar oud. Grootvader was een kleine ondernemer in het hout- en bouwbedrijf Ik herinner mij dat hij lang en boeiend kon vertellen over zijn oudere broer, die zeer dapper had gevochten in het Hollandse leger van generaal David Hendrik Chassé. Dit leger had na de Belgische opstand in 1830 de 'Belze muiters' en de Franse troepen gedurende vele maanden bestookt vanuit de toenmalige citadel van Antwerpen. Voor zijn heldhaftig gedrag had grootvaders broer verscheidene militaire eretekens gekregen die in de familie bewaard werden als waren het relikwieën. Mijn grootvader van vaderskant, die vroegtijdig overleed, had in Lier een mechanische maalderij.

Mijn moeder, Maria Voeten, geboren in 1873, was van eenvoudige afkomst. Zij was een zachtmoedige en fijne vrouw, die met veel toewijding en liefde het huishouden verzorgde. Mijn vader, Antonius Frans Eyskens, werd geboren te Lier in 1875. Na zijn middelbaar onderwijs ging hij als verkoopafgevaardigde werken in een klein textieldistributie- en confectiebedrijf dat door zijn oom aan het eind van de vorige eeuw in Lier was opgericht. Na diens dood nam een neef van vader, Jules Verberckt, de leiding van het bedrijf over. Twee zusters van vader werkten er ook. Arthur Vanderpoorten, de vader van Herman Vanderpoorten, was er handelsdirecteur. Hij en mijn vader werden goede vrienden. Arthur was ook actief in de politiek. Hij werd in 1939 voor het eerst minister en maakte deel uit van de regering-Pierlot die bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog het land regeerde. Deze regering week toen naar Frankrijk uit vanwaar de meeste ministers naar Engeland vertrokken. Arthur

Vanderpoorten deed dat niet en dat kostte hem uiteindelijk zijn leven. Begin 1943 werd hij door de Duitsers in Frankrijk gearresteerd en naar het concentratiekamp van Ber-

gen-Belsen overgebracht. Daar overleed hij, kort voor het einde van de oorlog. Net als zijn vader groeide Herman Vanderpoorten, die in Lier in het huis van de familie Verberckt woonde, uit tot een vooraanstaand liberaal politicus. Ook hij werd verscheidene keren minister. Met de Vanderpoortens heeft mijn familie, over de parti grenzen heen, altijd goede vriendschapsbanden onderhouden.

De Eerste Wereldoorlog

Ik was nauwelijks negen jaar oud toen in augustus 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak. Toch staat die gebeurtenis voor altijd in mijn geheugen gegrift. Ik zie nog de regimenten van de Infanterie, de Gidsen, de Jagers te paard en te voet door de straten trekken. De soldaten gingen de vijand onverschrokken tegemoet en gaven de indruk hem reeds na enkele dagen uit het land te zullen verdrijven. Om de troepen, die al enkele lange marsen achter de rug hadden, hing de geur van lederen riemen en mensenzweet. Indrukwekkend waren de grote, blaffende honden die de karren met de mitrailleurs voorttrokken. Ik sleurde emmers en grote kommen gevuld met water over de straat om de arme dieren, die zwaar hijgend hun lange tongen uitstaken, te drinken te geven.

Voor mijn ouders en mezelf had de oorlog verregaande gevolgen. Vader, die zeer vaderlandslievend was, nam onmiddellijk na de Duitse inval als vrijwilliger dienst. Hij werd als onderofficier ingelijfd bij de Derde Jagers te voet, het regiment waarin hij ook zijn legerdienst had gedaan. Zijn eenheid nam deel aan de krijgsverrichtingen tot ze werd teruggedreven tot Antwerpen. Omdat zij daar met omsingeling bedreigd werden, trokken vader en zijn makkers op bevel van hun officieren naar Nederland, dat neutraal was gebleven. Daar werden de Belgische soldaten in kampen geïnterneerd. Vader verbleef aanvankelijk in een kamp in Harderwijk, een klein stadje aan het IJsselmeer in de provincie Gelderland. Vanaf 1916 organiseerde de Nederlandse regering de tewerkstelling van de Belgische officieren en soldaten. Mijn vader werd dan overgeplaatst naar een kamp in Breda, waar hij onder toezicht van Nederlandse officieren tot aan het eind van de oorlog administratief werk verrichtte.

Vader vroeg om overgeplaatst te worden naar Breda, omdat mijn moeder en ik in de naburige gemeente Prinsenbeek een veilig onderkomen hadden gevonden. Nadat vader zich bij het leger had gevoegd, waren wij immers ten gevolge van het oprukken van de Duitse troepen en de gruweldaden die dat meebracht, naar Antwerpen gevlucht. Toen ook die stad leek te bezwijken onder de zware bombardementen, trokken mijn moeder en ik over de Nederlandse grens, richting Prinsenbeek. Daar konden we intrekken bij een verre neef van moeder, die beweerde dat hij van lamheid was genezen na een bedevaart naar Lourdes. Voor het overige vond ik hem een zeer verstandig en knap man.

In Prinsenbeek woonden ook drie nichten van moeder. Zij stonden er bekend als de renteniersters van het dorp. Zij droegen witte kanten mutsen en vele onderrokken, en sliepen in alkoven. In hun kraaknette huis stonden fraaie, oude gepolijste meubelen en er hing steeds een geur van stijfsel en lavendel. Jam maken van bessen, aardbeien en kersen was een van hun specialiteiten die ik erg wist te waarderen. Moeders nichten waren ook bijzonder godvruchtig. Zij gingen alle dagen naar de mis,'s zondags zelfs twee keer, en naar het lof Het verbaasde mij dan ook niet dat zij in de beste

verstandhouding leefden met de pastoor en de onderpastoor, die zij geregeld op bezoek kregen. Zij deden dat niet alleen om over de zielerust van moeders nichten te praten, maar ook om te proeven van een glas port, likeur of jenever dat bij zulke gelegenheden steeds op tafel kwam. In een zeker opzicht hadden de pastoor en moeders nichten zelfs gemeenschappelijke financiële belangen. Voor de oorlog hadden zij beleggingen gedaan in Russische obligaties tegen een hoge rente. Maar nadat Lenin en zijn bolsjevistische kameraden in 1917 in Rusland de macht hadden gegrepen, wer-

den deze obligaties tot ontsteltenis van de houders niet meer uitbetaald. Moeders nichten hadden daarna geen goed woord meer over voor de Russen en de pastoor predikte sedertdien geregeld over de kwalijke avonturen van de bolsjevisten.

In Prinsenbeek heerste de sfeer van het rustige en traditionele dorpsleven, met opvattingen en leefregels die nauwelijks beroerd schenen door de Franse Revolutie. Ik beleefde er onvergetelijke en gelukkige jaren. De bleke jonge stadsburger die ik was, werd er een totaal nieuwe mens. Het is een groot voorrecht zijn jeugdjaren te kunnen doorbrengen in een dorp en in de ongerepte natuur. De gewassen op de velden, de bloemen en de vogels, ik leerde ze allemaal kennen. Het leven van de dieren had na een korte tijd voor mij geen geheimen meer. Het dekken door de hengst was een wonderbaarlijk schouwspel dat ik zelden miste. Het nam bovendien alle twijfels weg over de wijze waarop kinderen gemaakt en ter wereld worden gebracht.

In Prinsenbeek ging ik op een gezonde en rumoerige manier met mijn leeftijdgenoten om. Dat vader bij het leger was, omhulde mij voor mijn vrienden met een aureool van dapperheid. Als we 'oorlog' speelden, voerde ik het leger aan. Om de echte oorlog volledig na te bootsen, groeven we loopgraven en we deden zelfs grote bussen carbid ontploffen. Dit 'oorlogsmateriaal' maakten we buit in de werkplaats van Janus van 'den Koperen' die tegelijk blikslager, koperslager en fietsenmaker was, en wiens zoon Jan mijn beste vriend was. Aan ons niet-ongevaarlijke spel werd bruusk een einde gemaakt toen bij een voortijdige ontploffing een deel van de werkplaats van 'den Koperen' de lucht in vloog. Uiteraard hebben we nog heel wat andere kwajongensstreken uitgehaald. Zo herinner ik me nog dat we op een keer de haag van het kerkhof in brand hebben gestoken. Zwemmen deden we meestal spiernaakt, maar deze 'zonde' werd ons in de wekelijkse biecht telkens vergeven. Ietwat delicater lag het met de zoete frambozen die we in de tuin van de pastoor 'plukten'. Met wat spontaan berouw dachten we dat ook dit 'misdrijf' ons wel vergeven zou worden. Bijzonder handig waren we in het plaatsen van strikken in de velden en in de bossen. De konijnen die we vingen, werden door de vrouw van de maalder bereid en door ons met veel smaak opgepeuzeld. Geregeld klommen we in de kerktoren om er in de galmgaten uilenesten te zoeken of om er op ongewone tijdstippen de klokken te luiden.

Wij woonden alle begrafenissen bij en die uitvaarten waren voor ons paradoxaal genoeg altijd een festijn. We kregen dan veel krentenbrood te eten en krieken op jenever, boerenjongens genoemd, die we met de pollepel uit een kom schepten. Als er een automobiel door het dorp reed - dat gebeurde slechts één keer per maand - renden wij het voertuig achterna, omdat wij het zo'n wonderbaarlijk ding vonden.

In 1916 deed ik mijn plechtige communie. Ik verkeerde toen werkelijk in staat van genade. Ik droeg een mooi pak, dat mijn moeder bij Peek en Cloppenburg in Breda had gekocht. Tot groot ongenoegen van de familie, vooral van moeders nichten, klom ik die bewuste dag na het lof weer eens in een boom met alle gevolgen van dien voor mijn nieuwe kleren.

In de kleine school in Prinsenbeek was meester Paantjes mijn onderwijzer. Hij was een briljant pedagoog met wie ik trouwens dankbaar in contact ben gebleven tot vlak voor zijn overlijden. Bij de aanvang van iedere schooldag moesten zijn leerlingen de temperatuur aflezen van een thermometer met graden Celsius, Fahrenheit en Réaumur. Wie foutief antwoordde, moest de arm strekken en kreeg een stevige klap van de liniaal op zijn handen. Die methode heeft mij veel geleerd. Overigens maakte

ik op school goede vorderingen, wat moeders nichten ertoe bracht mij een grote toekomst te voorspellen. Ik las graag en veel. Vooral de avonturen van de grote zeevoogden der Nederlanden Maarten Tromp, Michiel De Ruyter, Piet Heyn en de Zilveren Vloot en Johan Van Oldenbarnevelt boeiden mij zeer. Van jongs aflas ik ook de dagbladen. Ik legde systematisch dossiers aan met allerlei kranteknipsels en dag na dag volgde ik de oorlogsgebeurtenissen op alle fronten. Uit *De Telegraaf* knipte

ik de karikaturen van Louis Ramaekers. Eén maakte op mij een bijzondere indruk en ik plakte ze boven mijn bed. Op die tekening zag men de Duitse keizer Willem in gesprek met koning Albert. De Duitse keizer met zijn u-vormige, puntige snor en zijn pinhelm op het hoofd, zegt tegen koning Albert: 'Welnu, gij hebt alles verloren !' Koning Albert antwoordt hem: 'Ja alles, behalve de eer!'

Ik was ook een vlijtig tekenaar. Zo heb ik eens een grote tekening van Napoleon gemaakt die ik van een prentkaart had afgekeken. Met waterverf schilderde ik vooral landschappen. Janneke Maan gaf ik niet alleen een mond en ogen, maar voor alle zekerheid ook oren, tot groot jolijt trouwens van de familie.

In 1917 verliet ik de lagere school in Prinsenbeek en begon ik mijn middelbare opleiding in Breda, in een door de Belgische regering ingerichte school voor kinderen van Belgische vluchtelingen. Ik volgde er de moderne humaniora omdat er geen klassieke was. Toen in 1918 het oorlogsgeweld verstomde, liepen mijn Nederlandse jaren ten einde. Het was in alle opzichten een prachtige tijd geweest. Later ben ik nog geregeld naar Prinsenbeek teruggekeerd, omdat ik niet kon en wou vergeten wat ik van daar voor mijn hele leven aan kostbare gaven had meegekregen.

Bijna onmiddellijk na de Wapenstilstand in november 1918, keerde ik met moeder en vader naar Lier terug. Het einde van de oorlog betekende de terugkeer naar het normale gezinsleven. Toch zaten daar voor mij persoonlijk enkele schaduwkanten aan vast. Ik moest mij immers na de vrije oorlogsjaren weer aanpassen aan de nabijheid van vaders strenge hand. Vader volgde nauwgezet mijn resultaten aan het atheneum te Lier, waar ik de moderne humaniora tot in 1921 voortzette. In dat jaar verhuisden mijn ouders naar Leuven, omdat het bedrijf waar vader werkte om expansieredenen met een firma uit het Brusselse was samengevoegd en zich daar had gevestigd. Ook in Leuven ging ik naar het atheneum. Vaders keuze voor athenea was zeer bewust. In die tijd hadden alleen in deze onderwijsinstellingen alle leerkrachten een universitair diploma. De kwaliteit van het onderwijs was er dus gewaarborgd.

Ik was een goede leerling, maar niet altijd gedisciplineerd. Uit nieuwsgierigheid stelde ik steeds veel vragen op een manier die tegenwoordig kritisch zou worden genoemd. Naast de moderne humaniora volgde ik tevens gedurende enkele jaren inhaallessen in Latijn en Grieks, omdat ik het diploma Grieks-Latijnse humaniora wou behalen voor de middenjury. Ik las erg veel in mijn vrije tijd. Tijdens mijn laatste atheneumjaren ging mijn interesse vooral uit naar de Nederlandse letteren. Ik dweepte onder meer met Willem Kloos, Jacques Perk en Guido Gezelle en genoot van het Haagse proza van Louis Couperus. Van Stijn Streuvels hield ik ook erg veel, maar de rest van de Vlaamse heimatliteratuur gaf mij nooit volledige voldoening. De Russische en Scandinavische auteurs daarentegen boeiden mij zeer, evenals Friedrich Schiller, Wolfgang Goethe, Alfred de Musset, Alphonse de Lamartine, Charles Baudelaire en Emile Verhaeren. Dat was ook zo voor de Griekse mythologie en de Romeinse veroveraars.

Een van mijn studiemakkers aan het atheneum in Leuven was René Verbeeck, met wie ik wedijverde in het schrijven van gedichten. Hij is er terecht mee doorgegaan, maar ik ben er wijselijk mee opgehouden. Alfons Vranckx, Marc-Antoine Pierson en François Tielemans gingen eveneens naar het atheneum in Leuven. Zij kwamen later ook in de politiek terecht en brachten het tot minister, maar dan voor de socialistische partij. Dat we andere politieke wegen zijn gegaan, heeft ons echter niet

belet goede relaties te onderhouden. Alfons Vranckx en ik werden zelfs zeer goede vrienden.

Naar de universiteit

In de zomer van 1923 slaagde ik voor het toelatingsexamen voor de universiteit. Omdat de studies voor het licentiaat in de Economische Wetenschappen aan de Katholieke Universiteit van Leuven toen nog niet georganiseerd werden, schreef ik mij in voor de Handels- en Consulaire Wetenschappen. Deze keuze stemde overeen met de wens van vader, die mij al in een functie in de firma Verberckt of in de handels- of bedrijfswereld zag.

De studie lag ook in de lijn van mijn interesses, al had ik in mijn atheneumtijd vooral belangstelling voor de grote hervormers, de maatschappijleer en de sociale beweging. Daarom volgde ik na enige tijd tevens de colleges in de Politieke en Sociale Wetenschappen. Die studies gaven mij een belangrijke juridische kennis, onder andere een stevige basiskennis van het burgerlijk, administratief grondwettelijk en volkerenrecht. Dit zou voor mijn politieke leven van groot nut zijn.

De Leuvense universiteit telde in die tijd zo'n 3000 studenten, de meeste van hen Franstaligen. Enkele uitzonderingen niet te na gesproken, werden de colleges in het Frans gegeven. De studenten kenden de meeste professoren en de professoren kenden hun studenten goed. Naast zeer geleerde en zeer welsprekende hoogleraren, telde het academisch corps ook enkele zonderlinge en verstrooide professoren. Hun eigenaardigheden en wat hen overkwam werden uitgebreid beschreven in de satirische artikelen van de studentenbladen. Mij vielen ook de vele priesters en de dikbuikige kanunniken op, die de universiteitsstad een sterk klerikaal uitzicht gaven. Tijdens de vakantieperiodes schilderde ik zoveel mogelijk. Dat was mijn grote hobby geworden. Meestal plaatste ik mijn ezel in het fraaie Leuvense Begijnhof, maar ik zocht ook weleens een pittoresk plaatsje op aan zee, in de Ardennen of in de Kempen. Als jong student nam ik in de mate dat mijn financiële middelen het toelieten een kijkje buiten de landsgrenzen. Zo bezocht ik in 1925 de tentoonstelling van de Arts Décoratifs in Parijs en de Wereldtentoonstelling van Wimbledon. In datzelfde jaar behaalde ik mijn eerste beurs voor een studieverblijf in het buitenland.

De beurs werd mij toegekend door het ministerie van Arbeid en stelde mij in staat om in Londen onderzoek te verrichten, onder meer in de British Library. Londen was voor mij trouwens geen onbekende stad. Voordien was ik er al een keer geweest met Jerôme Parmentier, een studiegenoot en vriend die als brancardier tijdens de oorlog de helse verschrikkingen aan het front had meegemaakt. Hij was een priester van het bisdom Brugge die zich eerder laat had moeten voorbereiden op een onderwijsopdracht in een Westvlaams college. Jerôme Parmentier ging dikwijls met vakantie naar Engeland, waar hij in een Londense parochie enkele weken een pastoor of kapelaan verving. In tegenstelling tot hun Belgische collega's, konden de Engelse katholieke geestelijken in die tijd reeds vakantie nemen. Toen Jerôme Parmentier me vroeg om hem naar Londen te vergezellen, ging ik graag op zijn voorstel in. Het was voor mij een uitstekende gelegenheid om mijn kennis van de Engelse taal bij te schaven.

Tijdens mijn eerste studieverblijf in Londen bestudeerde ik het werkloosheidsprobleem, dat in Engeland in het midden van de jaren twintig bijzonder scherpe vormen had aangenomen. Ik schreef er ook mijn eerste dagbladartikel dat door *Le Soir* op 14 augustus 1925 werd opgenomen als een bijdrage van ‘een correspondent in Londen’. Het handelde over monetaire vraagstukken. Ik was er

bijzonder trots op, omdat ik hiermee het bewijs had geleverd het Frans behoorlijk te beheersen, een taal waarvan ik op het atheneum de eerste woorden had geleerd.

De gegevens die ik in Londen verzamelde over het Engelse werkloosheidsprobleem gebruikte ik als basismateriaal voor mijn eindverhandeling, toen nog 'rapport' genoemd. In 1926 behaalde ik met grote onderscheiding het diploma van licentiaat in de Handelsweten-

schappen. In hetzelfde jaar werd ik, wegens mijn goede studieresultaten en mijn grondige kennis van het Engels, uit de talrijke kandidaten geselecteerd voor een studieverblijf in de Verenigde Staten met een beurs van de Educational Foundation, een stichting opgericht door de Commission for Relief in Belgium.

Een ander *fellow* van mijn jaar, zoals deze beursstudenten worden genoemd, was Jan-Albert Goris, beter bekend onder de auteursnaam Marnix Gijsen. De meeste *fellows* van deze periode hebben later een aanzienlijke rol gespeeld in de wetenschappelijke wereld, het bedrijfsleven en de politiek. Ik denk onder meer aan Paul Van Zeeland, Charles du Bus de Warnaffe, Adolf Van Glabbeke, Corneel Heymans, Jean Snoy et d'Oppuers en vele anderen. Na de Tweede Wereldoorlog was er zelfs een periode dat elke regering ten minste één ‘minister-*fellow*’ telde.

De reisbeurs naar de Verenigde Staten was de kans van mijn leven. Ik greep ze met beide handen. Ik leerde een land en een volk kennen die in vele opzichten verschilden van het Europese continent en van de Europeanen. Vooral het respect van de Amerikanen voor de democratie en hun ongebreidelde dynamisme en nauwelijks te stuiten drang naar vernieuwing op economisch vlak, maakten op mij grote indruk. Het eerste jaar studeerde ik aan de Columbia University in New York, waar ik het diploma *Master of Science* behaalde. Ik liep er onder meer college bij de vermaarde economische theoreticus Wesley C. Mitchell, die baanbrekend onderzoek over economische conjunctuurbewegingen verrichtte. In september 1927 trok ik naar de universiteit van Chicago en bleef er tot april 1928. Daar ging ik mij definitief richten naar de studie van de economische theorie onder invloed van grote leermeesters als Frank H. Knight en Jacob Viner. De Chicago School had toen reeds een grote reputatie. In april 1928 keerde ik terug naar New York, niet om nog eens colleges en seminaries te volgen, maar om er in de plaatselijke bibliotheken mijn doctorale proefschriften voor te bereiden. De onderwerpen daarvan waren uiteraard sterk Amerikaans gekleurd. Voor mijn proefschrift in de Handelswetenschappen bestudeerde ik de economische functie van de haven van New York en voor dat in de Politieke en Sociale Wetenschappen de verhouding tussen arbeiders en patroons in de Verenigde Staten.

Vooraleer naar België terug te keren, maakte ik in de zomer van 1928 nog een reis door Brits-Columbia in Canada. Hieraan bewaar ik een onvergetelijke herinnering. In het havenstadje Prince Rupert, aan de Canadese westkust, niet zo ver van de zuidergrens van Alaska, ontmoette ik de Belgische vice-consul. Hij vroeg me hoe het met de koning ging, of hij nog steeds een lange witte baard had en of hij zijn beruchte politiek in Kongo nog altijd voortzette. Ik begreep onmiddellijk dat de man Leopold II bedoelde. Omdat ik van nature een grappenmaker was, dacht ik er niet aan de vice-consul wijzer te maken dan hij was, en ik gaf hem zeer geruststellende antwoorden. Maar mijn verbazing was groot dat een diplomatiek vertegenwoordiger van België, weliswaar op een afgelegen post, niet eens wist dat koning Albert Leopold II was opgevolgd. Deze anekdote komt misschien ongeloofwaardig over, doch Dewez, mijn reisgezel in Brits-Columbia, die later een van de hoofdingenieurs werd van de grote staalfabrieken Henricot in het Waals-Brabantse Court-Saint-Etienne, was er getuige van. Wij kwamen in Prince Rupert aan na een bijzonder lange treinrit. Zelfs in het kleinste plaatsje hield de trein halt. Maar dat was niet de enige reden voor de lange duur van onze reis. Er stonden toen in Canada parlementsverkiezingen voor de deur en één van de kandidaten reisde met ons mee. In elke stopplaats sprak hij

van op een trede van de trein de vooraf bijeengeroepen bevolking toe. Daarbij was de beroemde Canadese Mounted Police met haar prachtige blauw-scharlaken uniformen en '*stetson*'-hoeden steeds aanwezig om een oogje in het zeil te houden. Voor mij was dit een bewijs dat de kandidaat zijn campagne goed had voorbereid in overleg met de autoriteiten.

Na mijn terugkeer uit de Verenigde Staten schreef ik mij onmiddellijk in voor de licenti-

aatsstudie in de Economische Wetenschappen, die in 1928 voor het eerst aan de Leuvense universiteit werd georganiseerd. Mijn tweede licentie combineerde ik met een lesopdracht aan de École Supérieure de Secrétariat te Brussel. Ik had deze taak aanvaard op aandringen van Paul Van Zeeland, hoogleraar te Leuven, die er ook les had gegeven. Het was een uitstekende gelegenheid om in het Frans te doceren en zo aan te tonen dat ik de beide landstalen perfect beheerste. Ik gaf er les tot in 1931. Etienne de la Vallée Poussin, die in de jaren zestig senator was voor de Parti Social Chrétien (PSC), nam daarna mijn plaats in.

Het jaar 1930 was voor mij een bijzonder druk maar tegelijk een zeer succesvol jaar. Ik promoveerde in februari tot doctor in de Handelswetenschappen op het proefschrift *Le port de New York dans son rôle économique* en in juli behaalde ik het diploma van licentiaat in de Economische Wetenschappen. Tevens was ik primus van de universitaire wedstrijd voor de reisbeurzen van de Staat. Met die beurs kon ik seminaries volgen aan enkele Duitse universiteiten en aan de universiteit van Wenen. Ik verkreeg ook nog een *fellowship* voor een studieverblijf aan de Geneva School of International Studies.

Mijn talrijke buitenlandse studieverblijven zijn van groot belang geweest voor mijn wetenschappelijke vorming en voor de ontwikkeling van mijn persoonlijkheid. Ze hebben mijn gezichtsveld op de wereld verruimd, mij in contact gebracht met andere volkeren en culturen, en mij overtuigd van de noodzaak van samenwerking over de nationale grenzen heen.

Met al mijn studies en diploma's leek ik voorbestemd voor een academische loopbaan. Nog in 1930 werd ik als aspirant-onderzoeker van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek aangesteld aan het pas opgerichte Institut de Recherches Économiques et Sociales van de Leuvense universiteit.

Aan het eind van het academiejaar 1930-'31 behaalde ik het doctoraat in de Politieke en Sociale Wetenschappen met het proefschrift *De arbeider en de bedrijfsleiding in Amerika*. Ik behaalde er de prijs Jules Van den Heuvel van de School voor Politieke en Sociale Wetenschappen mee.

Op 11 augustus 1931 werd ik benoemd tot docent aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Ik kreeg onmiddellijk een zeer zware onderwijsopdracht. Ik moest Staathuishoudkunde doceren in de kandidaturen van de Rechten, de Handelswetenschappen en de Politieke en Sociale Wetenschappen. Tevens moest ik een ingekorte versie van die cursus geven in de Opvoedkunde en de Psychologie, in het baccalaureaat in de Wijsbegeerte, aan het Landbouwinstituut en aan de Burgerlijk Ingenieurs. En of dat nog niet volstond, werd ik tevens belast met de cursussen Transporteconomie en Bedrijfseconomie in de School voor Handels- en Consulaire Wetenschappen.

In augustus 1934 werd ik tot gewoon hoogleraar bevorderd. Van dat ogenblik af behoorde ik definitief tot het academisch corps van de Leuvense Alma Mater, die veertig jaar lang mijn thuishaven zou blijven.

Mijn benoeming tot docent ervoer ik als een geschenk van monseigneur Paulin Ladeuze, de rector van de universiteit, ter gelegenheid van mijn huwelijk met Gilberte De Petter in augustus 1931. Mijn echtgenote was een geboren en getogen Leuvense. Haar vader was een tijdlang schepen te Leuven en tevens een medewerker van de vooraanstaande katholieke politicus en minister van Staat Prosper Poullet. Zowel Prosper Poullet als mijn schoonvader waren van huis uit Franssprekend. Dit betekende

echter niet dat zij afkerig stonden tegenover de Vlaamse Beweging. Integendeel, zij verdedigden de rechtmatige verzuchtingen van de Vlamingen, maar dat was voor de Leuvense franskiljonse bourgeoisie en middenstand voldoende om hen uit te schelden voor flaminganten.

De broer van mijn echtgenote was dominicaan en professor. Hij was magister in de Theologie en doctor in de Wijsbegeerte. Hij was de stichter en de eerste uitgever van het bekende *Tijdschrift voor Filosofie*.

Hoewel mijn echtgenote afkomstig was uit een Franstalig milieu, heeft zij perfect Nederlands geleerd. Onze kinderen, Mark en Erik, werden in deze taal opgevoed. Door contacten met anderstalige families, reizen en studieverblijven in het buitenland, hebben zij een uitstekende kennis van het Frans en het Engels verworven. Aan welsprekendheid, zowel in de moedertaal als in die twee wereldtalen, heb ik altijd zeer veel belang gehecht. Het is mijns inziens een noodzakelijke voorwaarde om respect te kunnen afdwingen bij zijn taalgenoten en zich als wereldburger te kunnen gedragen.

Hoofdstuk 2
In de Politiek

Het verhaal van mijn studentenjaren en van het begin van mijn academische loopbaan, wekt misschien de indruk dat ik als jong academicus een kamergeleerde was en dat ik mijn tijd bijna uitsluitend in mijn studeerkamer, in universitaire auditoria en in bibliotheken doorbracht. Niets is minder waar. Ik was wel bijzonder leergierig en werkelijk bezeten door de drang naar kennis, maar ik was toch niet iemand die dacht alle wijsheid te vinden in boeken, boeken en nog eens boeken. Naast de fascinerende wereld van de wetenschap, waarin eindeloze ontdekkingstochten mogelijk zijn, is er immers ook de wereld van mensen en dingen, en die boeide mij evenzeer. Als professor was het academisch werk voor mij geen keurslijf en als student was ik niet de gevangene van mijn studies. Ik nam mijn universitaire studies ernstig op, met veel ijver en gezonde ambitie, maar ik maakte voldoende tijd vrij om deel te nemen aan het studentenleven, tenminste als men daaronder verstaat de politieke activiteiten in het universitaire milieu en niet de bacchanalen en andere studentikoze bezigheden. Die beschouwde ik als tijdverlies en liet ik links liggen. Maar de politieke microkosmos aan de Leuvense Alma Mater sloeg ik met aandacht en interesse gade.

Nochtans had ik de belangstelling voor de politiek niet van huis uit meegekregen. Thuis werd er zelden over politiek gepraat en als dat toch eens gebeurde, merkte ik dat vader eerder conservatief was en weinig vlaamsgezind. Van het flamingantisme moest vader helemaal niets hebben. Hij was, zoals ik reeds vermeldde, zeer vaderlandslievend en uiterst verbolgen over de flaminganten die tijdens de oorlog 1914-'18 met de Duitse bezetter hadden samengewerkt.

Ik voelde in mijn jeugdjaren wel sympathie voor de Vlaamse Beweging en haar voormannen, in het bijzonder voor Frans Van Cauwelaert en Lodewijk Dosfel. Ik vermoed dat psychologen mijn vlaamsgezindheid zullen interpreteren als een gewoon generatieconflict.

Het politieke leven aan de Leuvense universiteit

Als jong student sloot ik me aan bij het Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (KVHV), waarvan ik de daverende vergaderingen geregeld bijwoonde. Daar hoorde ik de echo's van de Vlaamse oud-strijders die vier jaar lang in onvoorstelbaar harde, haast surrealistische omstandigheden aan de Ijzer hadden gevochten, maar door hun Franstalige legerleiding onrechtvaardig en met onverholen misprijzen waren behandeld. Met bewondering en verontwaardiging luisterde ik naar hun ontroerende en diepmenselijke getuigenissen. Zij riepen bij mij een spontaan gevoel van verzet op. Ik was zeker niet de enige. De Vlaamse studenten aan de Leuvense universiteit verzetten zich trouwens in het algemeen tegen het anti-Vlaamse karakter van het Belgische triomfalisme en patriottisme dat na de Eerste Wereldoorlog hoogtij vierde. Het radicale ideeëngoed van de Frontpartij, die ontstaan was uit de Frontbeweging en het felst het Vlaamse zelfbewustzijn verwoordde, vond in het KVHV, waarin studenten-oud-strijders actief waren, een gemakkelijke voedingsbodem. Ook het KVHV voer een radicale koers. Met zijn eisen voor zelfbestuur en amnestie kwam

het natuurlijk in conflict met het episcopaat, de inrichtende overheid van de universiteit die

de Vlaamse zaak bijzonder weinig genegen was, en vanzelfsprekend ook met de Belgisch-nationalistische studentenorganisaties. Zowel gevoelsmatig als uit overtuiging ging ik in deze twisten op. Toch heb ik me nooit laten verleiden om deel te nemen aan de veelvuldige, vooral door de Franstalige studenten uitgelokte straatgevechten of opstootjes.

Mijn deelname aan de activiteiten van het KVHV betekende niet dat ik mij tot het Vlaams-nationalisme aangetrokken voelde. Het volksnationalisme vond ik te eng en te beperkt. Door zijn ambivalent karakter vertoonde het zelfs enkele gevaarlijke trekken die onder meer tijdens de Eerste Wereldoorlog geleid hadden tot collaboratie met de Duitse bezetter, waardoor de Vlaamse Beweging in diskrediet was gebracht. Bovendien maakte het volksnationalisme alles ondergeschikt aan culturele eisen en aan de taalkwestie. De politieke en culturele emancipatie van het Vlaamse volk was voorzeker belangrijk, maar de bestrijding van de sociale ellende en de realisatie van grote maatschappelijke hervormingen vond ik zelf even noodzakelijk. Bovenal miste ik in het nationalisme een visie op internationale problemen en samenwerking. En daar ging voor mij als student mijn grootste belangstelling naar uit.

Het vurige verlangen naar een duurzame vrede na vier jaar oorlog en de oprichting van de Volkenbond, in 1920, hadden een zekere euforie doen ontstaan over de mogelijkheden van internationale samenwerking en ontspanning. Maar de werkelijkheid zou er spoedig anders uitzien. Als gevolg van de discussie over de Duitse herstelbetalingen nam de internationale spanning opnieuw toe. Toch kon dit ons, studenten, idealistisch als steeds, slechts matig beïnvloeden. Wij geloofden in de wereldvrede en waren ook gewonnen voor de idee van Europese samenwerking, die we als een middel beschouwden om een politiek en economisch machtiger Europa uit te bouwen. Er ontstond in de jaren twintig trouwens een Paneuropese beweging die streefde naar een federatie van alle Europese staten met uitsluiting van Rusland. Graaf Richard Coudenhove-Kalergi, die uit een Japanse moeder en een Nederlandse vader was geboren, was er de grote bezieler van. Ik werd een van zijn aanhangers en wist het zelfs aan boord te leggen om door hem in Zwitserland ontvangen te worden. Hij organiseerde het eerste Paneuropese Congres, dat plaatsvond in Wenen in 1926 en dat hem verkoos tot voorzitter van de Paneuropese Unie. In deze Unie werd een Centrale Raad opgericht waarvan ik deel heb uitgemaakt. Ik ben Coudenhove-Kalergi steeds trouw gebleven. Ten bewijze daarvan heb ik hem, toen ik later eerste minister was, omwille van zijn vooruitstrevende ideeën, voorgesteld als kandidaat voor de Nobelprijs voor de Vrede.

De Paneuropese beweging heeft geen onmiddellijke resultaten opgeleverd. Het was wel haar verdienste vertegenwoordigers van vrijwel alle Europese staten te verenigen in geregelde samenkomsten waar het vraagstuk van een Europese unie en zelfs van een Europese federatie werd besproken. Verder dan wat vage afspraken en plechtige sympathieverklaringen is men nooit gekomen, omdat de nationalistische tendensen te sterk waren. Nochtans was er in het Europa van het eind van de jaren twintig en de vroege jaren dertig weinig nodig om een nieuwe oorlog te ontketenen tussen enerzijds de staten die de herziening vroegen van de na de Eerste Wereldoorlog afgesloten verdragen en anderzijds de staten die een dergelijke herziening halsstarrig weigerden. Alom broeide er onrust en misnoegdheid. De nieuwe grenzen die de overwinnaars van 1918 hadden getrokken, beantwoordden in vele landen niet aan de nationale aspiraties, die vroeg of laat bevredigd moesten worden. Ik was ervan

overtuigd dat in een verenigd Europa waarin de politieke en economische structuren 'geëuropeaniseerd' zouden zijn, de grenzen geleidelijk hun betekenis zouden verliezen. Bovendien opende een Europese unie nieuwe horizonten op economisch gebied. Het was maar al te duidelijk dat er zich in de wereldeconomie fundamentele veranderingen aan het voltrekken waren, die aan Europa het overwicht zouden ontnemen dat het tot dan toe had gehad op het gebied van het internationale ruilverkeer. De Verenigde Staten begonnen immers de wereldmarkt te overstelpen met hun goedkope produkten waartegen de Europese landen

tevergeefs dammen trachtten op te werpen. In andere werelddelen en in de overzeese gebieden was een industrialisatie op gang gebracht waarvan Europa hoe dan ook de gevolgen zou ondervinden. Ook voor mij was het toen nog een open vraag welke vorm de Europese samenwerking moest aannemen en welke haar politieke structuur moest worden. Ook was ik mij bewust van de ontzaglijke hinderpalen die op de weg naar een verenigd Europa lagen. Maar dat een of andere vorm van Europese samenwerking nodig was, stond voor mij onomstotelijk vast. Getuige daarvan mijn artikel over de Paneuropese beweging dat ik in 1931 in het *Thomistisch Tijdschrift* heb gepubliceerd.[1] Wanneer ik het thans herlees, constateer ik dat vele ideeën die erin ontwikkeld worden, een opvallende gelijkenis vertonen met de gedachten die in de jaren vijftig aan de basis lagen van de Europese samenwerking zoals die vastgelegd werd in de verdragen van Parijs en Rome. Maar vooraleer daartoe concrete stappen zouden worden gezet, zou Europa eerst nog eens het slagveld worden van een wereldoorlog.

Door mijn belangstelling voor internationale problemen kwam ik in mijn studententijd ook in contact met de Belgische Vereniging voor Volkenbond en Wereldvrede. Die organisatie streefde de bevordering na van de vredesgedachte en de internationale samenwerking door het organiseren van congressen, lezingen en andere manifestaties. Door deel te nemen aan haar activiteiten leerde ik onder andere Paul Struye, Henri Rolin en Georges Aronstein kennen, die deel uitmaakten van de nationale leiding.

Albert-Edouard Janssen, een van mijn professoren aan de universiteit, was de nationale voorzitter van de Belgische Vereniging voor Volkenbond en Wereldvrede. Op zijn aandringen stichtte ik samen met enkele vrienden in 1929, bij het begin van het academiejaar, aan de Leuvense universiteit De Vereniging voor Volkenbond en Wereldvrede der Vlaamse Studenten, waarvan Michiel Vandekerckhove de eerste voorzitter werd. Met een ploeg enthousiaste medewerkers, van wie ik zeker Alfons Vranckx en Gerard Walschap moet vermelden, organiseerden wij voornamelijk voordrachten over internationale problemen. Eén daarvan veroorzaakte ten gevolge van het onbeholpen optreden van de Belgische Staatsveiligheid heel wat opschudding, zodanig zelfs dat ze aanleiding gaf tot interpellaties in het parlement en tot diplomatieke verwikkelingen. Het betrof een vergadering die gepland was voor 11 januari 1932 en waarop twee dominicanen, de Nederlander J.B. Kors, hoogleraar aan de Rooms-Katholieke Universiteit te Nijmegen, en de Duitser doctor S. Strattmann het woord zouden voeren over de vredesproblematiek. Dat was echter niet naar de zin van enkele Waalse studenten- en oud-strijdersorganisaties, die het gedaan kregen dat de burgemeester van Leuven en de procureur des Konings de vergadering verboden. Bovendien hield de Staatsveiligheid pater Kors aan de Belgisch-Nederlandse grens te Essen tegen en ontzegde ze hem, zonder enige reden, de toegang tot ons land. Drie dagen lang zocht de Staatsveiligheid naar doctor Strattman die hier op doorreis was. Ze hield twee andere dominicanen aan die ten onrechte voor doctor Strattmann werden aangezien. Ten slotte vond ze hem waarna hij ons land werd uitgezet.

Onze acties voor de vrede werden door dit optreden vanzelfsprekend in een slecht daglicht gesteld, hoewel ze uitsluitend geïnspireerd waren door de katholieke leer en de pauselijke encyclieken. Tevens was het een blaam voor de humane bewogenheid

1 'De Pan-Europese gedachte', in *Thomistisch Tijdschrift*, 1931, 2, p. 450-462.

van de dominicanen, in het bijzonder voor de eminente moraaltheoloog pater Kors. Onze vereniging reageerde met een aan de minister van Justitie gerichte protestmotie, die door verscheidene professoren mee ondertekend werd en waarin we het autoritaire en onverantwoorde optreden van de Staatsveiligheid aan de kaak stelden. Edmond Rubbens, toenmalig voorzitter van het Algemeen Christelijk Werkersverbond (ACW), minister van Staat Prosper Poullet, erevoorzitter van onze vereniging, en de Vlaams-nationale volksvertegenwoordiger Gerard

Romsée brachten het incident te berde in het parlement. Ook in de Nederlandse Tweede Kamer werden er vragen over gesteld en de Nederlandse gezant te Brussel, jonkheer Van Nispen tot Sevenaer, vroeg minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans om uitleg. De regering antwoordde dat het optreden van de Staatsveiligheid verantwoord was omdat het vermoeden bestond dat op onze vergadering propaganda zou worden gemaakt voor dienstweigering en zelfs zou worden opgeroepen tot verzet tegen de overheid. Dat was uiteraard een dwaze veronderstelling, en een zwak antwoord. Voor mij bewees het incident vooral dat het ministerie van Justitie, en de Staatsveiligheid in het bijzonder, slecht geïnformeerd waren over wat in het Vlaamse landsgedeelte leefde.

Met delegaties van zusterorganisaties van de Vereniging voor Volkenbond en Wereldvrede ondernamen we, steeds met *les moyens du bord*, reizen in Duitsland, Tsjechoslowakije, Hongarije en Oostenrijk om onze idealen uit te dragen. Ik herinner me nog dat we op een vergadering in Wenen, met de overmoed die eigen is aan studentenorganisaties, de Verenigde Staten van Europa hebben geproclameerd.

Waarschijnlijk was mijn betrokkenheid bij de Belgische Vereniging voor Volkenbond en Wereldvrede de reden waarom Albert-Edouard Janssen in zijn hoedanigheid van voorzitter van de Gouddelegatie van de Volkenbond mij als zijn secretaris aantrok. Deze delegatie vergaderde driemaandelijks in Genève om de internationale monetaire problemen te bespreken. Door mijn aanwezigheid op deze vergaderingen, van 1929 tot in 1931, had ik het voorrecht kennis te maken met de gouverneurs van de centrale banken en met vooraanstaande economen, onder wie de Zweed Gustav Cassel. Mijn verblijven in Genève stelden me tevens in de gelegenheid om vanop de tribune de Algemene Vergaderingen van de Volkenbond bij te wonen, waar ik de redevoeringen van de ministers van Buitenlandse Zaken kon beluisteren, onder andere die van de Fransman Aristide Briand, de Italiaan Dino Grandi en de Roemeen Nicolae Titulesco. Ik maakte er ook kennis met de eerste secretaris-generaal van de Volkenbond sir Eric Drummond en met Albert Thomas, een van de prominenten van het Internationaal Arbeidsbureau, een nevenorganisatie van de Volkenbond.

Via de christelijke arbeidersbeweging in de politiek

Naast mijn interesse voor het internationale gebeuren had ik als student ook belangstelling voor sociale problemen. Ik was lid van de Sociale Studiekring der Vlaamse Studenten, die geleid werd door kanunnik Van Hove en de activiteiten voortzette van de door monseigneur Sencie opgerichte Sociale Studiekring en Sprekersbond. Ten gevolge van mijn activiteiten in deze studiekring kwam ik in contact met de ‘Vaartstraat’, het hoofdkwartier van de christelijke arbeidersbeweging te Leuven, waar ik onder meer de proosten pater Valerius Claes en priester Van den Heuvel leerde kennen. Zij vroegen mij spreekbeurten te geven voor de Sociale Studiekring van de sociale werken van het ACW. Dat ik in 1930 tevens les kon geven aan de Sociale School voor Christelijke Arbeiders te Heverlee, droeg bij tot mijn integratie in de christelijke arbeidersbeweging. Pater Van Gestel, een dominicaan en een van mijn medestudenten in de Economische Wetenschappen, heeft me daar

binnengeloodst als wederdienst voor een artikel dat ik op zijn verzoek had geschreven voor het *Thomistisch Tijdschrift*. In die school, waar de leiders en propagandisten van de christelijke arbeidersbeweging werden gevormd, heb ik mijn levensideaal gevonden. Met de leerlingen, bijna allemaal eenvoudige volksjongens, sprak ik over de toestanden in de Vlaamse dorpen, waar het nog dikwijls verschrikkelijk achterlijk toeging. Dat deed bij mij het besef ontstaan dat een maatschappelijk systeem moest worden uitgebouwd waarin de grootst mogelijke welvaart voor zoveel mogelijk mensen moest worden gerealiseerd. Dit ideaal, de verheffing van de volksmens, zou ik mijn hele politieke leven voor ogen houden.

Ik heb drie jaar les gegeven aan de Sociale School van Heverlee. Tot mijn leerlingen behoorden onder meer Oscar Behogne, later een van de prominente vertegenwoordigers van de Waalse christelijke arbeidersbeweging in de PSC, en Louis Van Helshoecht, die na de Tweede Wereldoorlog algemeen secretaris en in 1964 voorzitter werd van de Landsbond der Christelijke Mutualiteiten (LCM). Herman Kuypers, de eerste naoorlogse voorzitter van de Landsbond, en Alfons Schepers, die eerst secretaris en daarna beheerder van de economische werken van het ACW te Leuven was, heb ik er zeer goed gekend.

In hetzelfde jaar dat ik in de Sociale School van Heverlee les begon te geven, trad ik voor het eerst op als lesgever op een Sociale Week van de christelijke arbeidersbeweging. Tijdens deze jaarlijks door de Vlaamse en de Waalse vleugel van de christelijke arbeidersbeweging georganiseerde studiedagen, werden de belangrijkste actuele economische en sociale onderwerpen vanuit het oogpunt van de katholieke sociale leer besproken. Dat ik als lesgever voor de Waalse Sociale Week van 14 augustus 1930 gevraagd werd, was eerder een toeval, want ik moest Paul Van Zeeland vervangen. Ik behandelde een onderwerp dat eigenlijk het zijne was, namelijk de organisatie van het kapitalisme in België. In mijn les schetste ik de evolutie van de financiële instellingen in ons land, waarvan er aan het eind van de jaren twintig niet minder dan 1200 bestonden, zeer veel kleine en enkele grote. Er was toen reeds, onder impuls van vier grote financiële groepen - de Generale Maatschappij, de Bank van Brussel, de groep Solvay en de Boerenbond - een eerste concentratie doorgevoerd, maar die had de bankwereld geen sterkere ruggegraat gegeven. Dat zou enkele jaren later, in volle economische crisis, trouwens duidelijk aan het licht komen.

Het was door mijn contacten met de christelijke arbeidersbeweging dat ik uiteindelijk ook in de politiek ben terechtgekomen. Concreet gebeurde dit naar aanleiding van de parlementsverkiezingen van 27 november 1932. Toen op 22 oktober van dat jaar het parlement werd ontbonden en de regering-de Broqueville vervroegde verkiezingen uitschreef, kreeg ik enkele dagen later het bezoek van priester De Wit, de bestuurder van de sociale werken van het ACW in Leuven. Hij vroeg me als eerste opvolger op de Kamerlijst van de katholieke partij te willen fungeren. Deze partij was, nog meer dan de Christelijke Volkspartij (CVP), een standenpartij. De vertegenwoordigers van de arbeiders, de boeren, de middenstand en de burgerij maakten onder elkaar uit welke plaatsen hun kandidaten, die in de schoot van de standsorganisaties werden aangeduid, op de verkiezingslijsten zouden bekleden. Vermoedelijk hebben twee redenen de verantwoordelijken van de christelijke arbeidersbeweging ertoe aangezet om mij een plaats op de kandidatenlijst aan te bieden. Enerzijds was het ACW op zoek naar jonge, sociaal bewogen intellectuelen om zijn rangen te versterken. Anderzijds was het ogenblik stilaan aangebroken om een opvolger voor de 64-jarige Prosper Poullet te zoeken. Poullet was een intellectueel, een van de grote figuren van de christelijke arbeidersbeweging en sedert 1908 volksvertegenwoordiger voor de katholieke partij in het arrondissement Leuven.

Op het voorstel van priester De Wit kon ik echter niet meteen ingaan. Bij mijn benoeming aan de universiteit had rector monseigneur Ladeuze mij op het hart gedrukt mij uitsluitend ten dienste te stellen van de universiteit. Hiermee bedoelde hij dat ik niet het voorbeeld mocht volgen van sommige professoren die naast de opdracht die ze aan de universiteit uitoefenden, nog een politiek mandaat of een belangrijke functie

in de economische of financiële wereld bekleedden. De praktijk wees inderdaad uit dat de vermenging van die activiteiten het academische werk gewoonlijk niet ten goede kwam en soms ook het prestige van de universiteit niet, als deze professoren betrokken raakten in een politiek incident of een financieel schandaal. Daarom vroeg ik het advies van monseigneur Ladeuze over het voorstel van priester De Wit. Zoals ik vermoedde, ging monseigneur Ladeuze daarmee niet akkoord, althans niet met de plaats van eerste opvolger. Tegen de tweede opvolging

maakte hij geen bezwaar, vermoedelijk ervan uitgaand dat de kansen om met die plaats in het parlement terecht te komen veel minder groot waren. Met deze informatie ging ik naar priester De Wit. Diplomatisch zoals steeds kwam hij tegemoet aan de bekommernis van monseigneur Ladeuze. Hij was bereid mij als tweede opvolger voor te stellen, maar, behendig zoals hij ook was, met de afspraak dat de eerste zetel die vrijkwam na de verkiezingen niet aan de eerste kandidaat-opvolger maar aan mij zou worden toegekend. Zo kwam ik dus als tweede opvolger op de lijst van de katholieke partij voor het arrondissement Leuven.

De verkiezingscampagne verliep in een eigenaardig klimaat. Op een ogenblik dat de economische en sociale moeilijkheden zich opstapelden, werd ze beheerst door de strijd voor de ‘ziel van het kind’. Van katholieke zijde was er immers onrust ontstaan over de houding van de liberalen en de socialisten tegenover het vrij, in hoofdzaak katholiek onderwijs. De liberale partij, onder meer bij monde van Léon Mundeleer en Marcel-Henri Jaspar, stelde de subsidiëring van het vrij onderwijs in vraag, terwijl de socialisten na de gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1932 te Antwerpen het bestuursakkoord met de katholieken opzegden voor een coalitie met de liberalen. Enkele weken voor de verkiezingen reageerden de Belgische bisschoppen op het toenemende antiklerikalisme met een brief waarin ze de katholieken opriepen zich te verenigen en de katholieke scholen te verdedigen. Hiermee was de toon van de campagne definitief aangegeven.

Tijdens de campagne trad ik op in de schaduw van Prosper Poullet en Albert De Vleeschauwer. De laatstgenoemde stond tweede op de lijst en was de kandidaat van de Boerenbond. In die tijd werd de verkiezingsstrijd met heel andere middelen gevoerd dan nu. Televisie bestond nog niet, van de radio werd weinig gebruik gemaakt en de dagbladen bereikten niet de brede lagen van de bevolking. Er werd directe propaganda gevoerd, voornamelijk door midddel van meetings in steden en dorpen. De verkiezingsbijeenkomsten van de katholieke partij hadden bijna altijd plaats in parochiezalen - onze tegenstanders vonden nauwelijks een behoorlijk lokaal - en wekten grote belangstelling. Vaak zorgde een dorpsfanfare voor de nodige muzikale omlijsting, al is lawaai wellicht een betere omschrijving voor de geluiden die de overigens ijverige muzikanten uit hun instrumenten bliezen. Na de vergadering nodigde een van de plaatselijke notabelen de sprekers gewoonlijk bij hem thuis uit om bij een drankje wat na te praten. Bij een van deze ontvangsten kreeg ik wijn aangeboden die vermoedelijk van het vat in een fles was getapt die, te oordelen naar de smaak, vroeger petroleum had bevat. Maar onverstoorbaar en zonder met de ogen te knipperen, dronk ik mijn glas leeg, niet zonder de gastheer te bedanken voor de heerlijke en vooral zeldzame fles wijn die hij speciaal voor ons uit zijn kelder had gehaald. Dat hoorde er nu eenmaal bij. Het viel mij ook op dat op verkiezingsbijeenkomsten waar ministers of oud-ministers het woord namen, rijkswacht en veiligheidsagenten in burger steeds aanwezig waren. Dat was zeker niet overbodig, want het gebeurde meer dan eens dat tegenstanders zich onder het publiek mengden om de goede gang van zaken te verstoren en zelfs incidenten uit te lokken. Na de Tweede Wereldoorlog heb ik dat soort toestanden nog maar zelden meegemaakt en in dit opzicht is het politieke bedrijf beschaafder geworden. Wat mij bij mijn eerste verkiezingscampagne het meest trof, was het voorkomen van de bevolking in de plattelandsgemeenten. De landbouwers en de arbeiders zagen er onverzorgd uit in hun schamele en dikwijls onwelriekende kleren, en zij drukten zich

in erbarmelijk klinkende dialecten uit. Wanneer ik hieraan terugdenk, verheug ik mij over de bereikte vooruitgang op het vlak van hygiëne en algemene opvoeding.

De katholieke partij kwam met drie zetels winst in de Kamer versterkt uit de verkiezingen van 27 november 1932. De christelijke arbeidersbeweging deed eveneens een goede zaak. Van de in totaal 79 leden tellende katholieke Kamergroep behoorden er 24 tot de ACW-fractie, haar beste resultaat sedert de Eerste Wereldoorlog. Minder reden tot juichen had het

ACW over de verwijdering van Hendrik Heyman uit de regering-de Broqueville bij haar herschikking na de verkiezingen. Deze voorman van de christelijke arbeidersbeweging werd als minister van Nijverheid, Arbeid en Sociale Voorzorg door de conservatieve katholieken onder kritiek bedolven. Zijn vooruitstrevende sociaal beleid en het feit dat hij van eenvoudig onderwijzer tot minister was opgeklommen, was blijkbaar een doorn in hun oog. Heymans portefeuille werd verdeeld tussen de conservatief Henry Carton de Wiart en Philip Van Isacker, een vertrouwensman van de christelijke arbeidersbeweging. De eerstgenoemde werd belast met Sociale Voorzorg, Philip Van Isacker met Nijverheid en Arbeid.

Mijn kandidatuur bij de parlementsverkiezingen versterkte mijn banden met de christelijke arbeidersbeweging. Nog in 1932 werd ik voorzitter van het ACW voor het arrondissement Leuven, lid van de Nationale Middenraad en van het Nationaal Hoofdbestuur van het ACW. De vertrouwelijke contacten met de leiders van de christelijke arbeidersbeweging namen snel toe, onder meer met pater Rutten, priester Colens, Cyrille Van Overbergh, Hendrik Marck, Hendrik Pauwels, Edmond Rubbens, Hendrik Heyman, Philip Van Isacker, Paul Tschoffen en uiteraard ook met Paul Willem - P.W. - Segers en August Cool, de twee *coming men* in het ACW.

Met een aantal onder hen nam ik deel aan de bijeenkomsten van de Internationale Unie van Christelijke Democraten. Deze unie stelde zich tot doel een ontmoetingsforum te zijn voor de politieke vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbewegingen in Europa. Haar bijeenkomsten leverden weinig op. De politieke positie van de arbeidersbewegingen verschilde te sterk van land tot land, wat toe te schrijven was aan de wijze waarop ze ontstaan en geëvolueerd waren.

Kabinetschef van de ministers Van Isacker en Rubbens

Een belangrijke stap in mijn politieke loopbaan was mijn benoeming in augustus 1934 tot kabinetschef van minister Philip Van Isacker, die na de crisis van januari 1934 in het kabinet-de Broqueville Arbeid en Sociale Voorzorg onder zijn bevoegdheid had gekregen. Ik volgde Carlos Verwilghen op, die kort daarvoor tot secretaris-generaal van dit departement was benoemd. Toen Philip Van Isacker mij thuis te Leuven kwam opzoeken met de vraag Verwilghen op te volgen, antwoordde ik hem, dat ik graag op zijn verzoek wou ingaan, maar moest weigeren gezien het vroegere advies van monseigneur Ladeuze. Van Isacker liet het daar echter niet bij. Reeds de volgende dag kwam monseigneur Ladeuze bij me aankloppen en vroeg me met aandrang Van Isackers voorstel te aanvaarden, gezien de belangen die op het spel stonden en het prestige van de functie voor de universiteit. Daarop heb ik de functie toch aanvaard.

Ministeriële kabinetten moesten het in die tijd rooien met een beperkte staf en met dito financiële middelen. Het kabinet van Van Isacker telde slechts vijf medewerkers. Kabinetsattaché was Waker Leen, de latere administrateur-generaal van de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid. De kabinetssecretaris was Robert Houben. Hij had Karel Van Cauwelaert opgevolgd die naar het kabinet van zijn neef Frans Van Cauwelaert was overgestapt toen die laatste na de regeringscrisis van januari 1934 minister van Nijverheid, Middenstand en Handel werd. Toen de functie van

kabinetssecretaris vacant werd, zocht men naar een bekwaam jurist. De keuze viel op Robert Houben, die te Leuven door professor Emiel Van Dievoet in het burgerlijk procesrecht was opgeleid. Na zijn studies liep hij stage bij meester Van Oekel aan de Antwerpse balie. Twee dagen voor zijn benoeming als kabinetssecretaris pleitte Robert Houben nog voor de Handelsrechtbank te Oostende, en de dag tevoren voor een vredegerecht in Limburg. Hij trad op 3 augustus 1934 in dienst, ik op 20 augustus. Terwijl Robert Houben onmiddellijk en met een niet te tomen vlijt aan de slag ging, nam ik

eerst rustig een week vrijaf Houben heeft mij dat niet kwalijk genomen, maar kon het evenmin waarderen. Later heeft hij mij en anderen er dikwijls aan herinnerd. Zo ook aan het feit dat ik een maand ouder was dan hij. En daar kon zelfs Houben niets aan veranderen.

Houben had toen reeds onverbeterlijke gewoonten. Op vergaderingen verdedigde hij op een zeer systematische wijze zijn standpunten, die hij ordende in hoofdstukken, paragrafen, alinea's en voetnoten, en bij elk belangrijk argument boog hij zijn hoofd en bovenlichaam voorover, alsof het allemaal definitief was. Ik heb Houben nooit anders gekend. Sedert de zomer van 1934 heb ik met hem uitstekende betrekkingen onderhouden. Zelfs toen hij aan het eind van de jaren zestig voorzitter van de CVP werd en ik eerste minister, hebben wij nooit geruzied, en dat, vermoed ik zo, pleit voor hem.

Ik ben slechts enkele maanden kabinetschef van Philip Van Isacker geweest, omdat de regering-de Broqueville op 13 november 1934 ontslag nam. Interne onenigheid was daarvan de oorzaak. Vooral tussen Gustaaf Sap, minister van Financiën, en Paul Van Zeeland en Jules Ingenbleek liep de samenwerking mank. Deze laatste twee waren als financieel deskundigen in het kabinet opgenomen, speciaal met het oog op de bestrijding van de economische crisis. Sap bestempelde hen als ‘kindermeiden’. Daarbij kwam nog dat de christen-democratische vleugel van de katholieke partij gedurig kritiek uitte op de deflatiepolitiek van de regering.

Georges Theunis volgde Charles de Broqueville op aan het hoofd van een nieuwe katholiek-liberale coalitie met liefst vijf extra-parlementaire ministers. Onder hen bevonden zich Camille Gutt, die minister van Financiën werd en Emile Francqui, die als minister zonder portefeuille in de regering werd opgenomen. Beiden waren aan de Generale Maatschappij verbonden. Georges Theunis behoorde tot de groep Empain, een andere belangrijke financiële groep. De sterke vertegenwoordiging van financiers was er de reden van dat de socialistische oppositie het kabinet-Theunis als ‘de regering van de bankiers’ bestempelde.

Philip Van Isacker werd in de regering belast met Economische Zaken. Hij vroeg me hem als zijn kabinetschef te volgen. Ik deed dat niet en bleef op Arbeid en Sociale Voorzorg, dat onder de bevoegdheid van Edmond Rubbens kwam. Philip Van Isacker nam dan Jan-Albert Goris als kabinetschef Rubbens en Van Isacker waren de enige vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbeweging in de regering-Theunis.

De levensduur van dit kabinet was zelfs volgens Belgische normen zeer kort. Op 19 maart 1935, na nauwelijks vier maanden, nam de regering-Theunis ontslag. Dit betekende meteen ook het einde van mijn kabinetsperiode.

Hoofdstuk 3
In de Greep van de Economische Crisis

Als kabinetschef van de ministers van Arbeid en Sociale Voorzorg Philip Van Isacker en Edmond Rubbens werd ik van zeer nabij geconfronteerd met de gevolgen van de economische crisis. Deze crisis, waarvan de eerste tekenen zich aan het eind van de jaren twintig manifesteerden, bereikte in het midden van de jaren dertig haar absolute dieptepunt. Door de hoge werkloosheid en de moeilijkheden in de banksector dreigde het geld van duizenden kleine spaarders verloren te gaan. De deflatiepolitiek bracht de verlaging van lonen en wedden met zich. Door dit alles heerste een klimaat van somber pessimisme, moedeloosheid en bitterheid. Het was een tijd van grote beproevingen. Vele gezinnen beschikten niet over de middelen voor een behoorlijk bestaan. De vaststelling van de zogenaamde staat van behoefte om het recht op werklozensteun te bepalen, gaf aanleiding tot dramatische spanningen. De diensten voor arbeidsbemiddeling hadden de handen vol. Voor elke vacante betrekking stonden honderden werkloze kandidaten klaar. Universitairen stonden in de rij voor de meest bescheiden jobs. Burgerlijk ingenieurs lieten zich als trambestuurders aanwerven. Men moet het meegemaakt hebben om te begrijpen wat dat allemaal betekende.

Monetaire crisis

Tijdens de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog ging de aandacht volledig uit naar de wederopbouw van het land en het herstel van de oorlogsverwoestingen. Daartoe werden de politieke krachten aanvankelijk gebundeld in regeringen bestaande uit katholieken, liberalen en socialisten. Het economisch beleid van die zogenaamd nationale unieregeringen getuigde van weinig realisme, omdat alle heil werd verwacht van de Duitse herstelbetalingen. Het kenmerkte zich tevens door een gebrekkig inzicht in de beginselen van een gezonde economische en financiële politiek. In 1921 verlieten de socialisten de regering. De katholiek-liberale coalities die van dan af het regeringswerk voortzetten, slaagden erin een betere voorziening van de economische behoeften tot stand te brengen. De toestand van de openbare financiën bleef evenwel zorgen baren, evenals de gestage waardevermindering van de Belgische frank. Het kwam zelfs zover dat de in 1925 gevormde katholiek-socialistische regering onder leiding van Prosper Poullet en met Albert-Edouard Janssen als minister van Financiën ten onder ging aan de monetaire crisis. Daarbij kwam nog dat die regering voor haar financieel beleid door de conservatieve katholieken en de wereld van de haute-finance ongenadig werd aangevallen. Prosper Poullet maakte het mee dat hij door een man van adel op een openbare plechtigheid in het gezicht werd gespuwd en Albert-Edouard Janssen, wiens plannen de feitelijke devaluatie van de Belgische frank niet hadden kunnen voorkomen, moest de vernedering ondergaan dat de conservatieve pers zijn verbanning uit het land eiste. Na de regering-Poullet werd opnieuw in een regering van nationale unie door de bankier Emile Francqui een financieel saneringsplan uitgewerkt dat leidde tot de stabilisering van de munt en het herstel van de economie. De jaren 1928 en 1929 verliepen in economisch opzicht zelfs zeer voorspoedig. Het zag er toen ook naar uit dat de wonden geslagen door de Eerste Wereldoorlog definitief waren geheeld. De economische boom veranderde echter

weinig aan de intrinsieke zwakheden van het Belgische produktieapparaat. De ondernemingen maakten van de hoogconjunctuur te weinig gebruik om rationalisatie-investeringen door te voeren. Ze bleven te veel basis- en halfafgewerkte produkten afleveren en lieten hun broze financiële structuur haast ongewijzigd. Daarenboven was het internationale economische leven zwaar gehandicapt. In Groot-Brittannië, voor de oorlog met zijn vele en rijke kolonies de machtigste natie, herstelde de economie zich bijzonder moeizaam. In Duitsland, een ander belangrijk industrieland, heerste grote onzekerheid door de herstelbetalingen die aan dit land werden opgelegd.

Het signaal voor de economische depressie van de jaren dertig werd gegeven door de crash van Wallstreet op 'Zwarte Donderdag' 24 oktober 1929. De spectaculaire daling van de aandelen op de beurs van New York en de daaropvolgende paniekreacties bleven niet zonder gevolgen voor de wereldeconomie. Reeds in 1930 vormde zich in de drie grootste geïndustrialiseerde landen - de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Duitsland - een leger van naar schatting meer dan tien miljoen werklozen. Daarmee vergeleken bleef de toestand in België relatief gunstig. De situatie op de arbeidsmarkt ging in 1930 ook in ons land erop achteruit, maar de lichte stijging van de werkloosheid gaf geen aanleiding tot grote ongerustheid. De regering slaagde er trouwens in de prijzen onder controle en de uitvoer op peil te houden. Ook de vermindering van de koopkracht bleef beperkt. Mijns inziens was dit in hoofdzaak toe te schrijven aan de aanwezigheid van een goed georganiseerde arbeiders- en middenstandsklasse, die in andere landen op politiek vlak minder goed vertegenwoordigd waren. De betrekkelijk gunstige economische toestand droeg bij tot het optimisme en zelfs tot euforie naar aanleiding van de plechtige herdenking van het honderdjarig bestaan van de Belgische Staat en de eveneens in 1930 te Luik en Antwerpen georganiseerde Wereldtentoonstelling.

Kort daarna deden zich gebeurtenissen voor met verregaande repercussies op het internationale ruilverkeer en de nationale economieën. Een daarvan was de ontwrichting van de monetaire verhoudingen. Het begon allemaal in Oostenrijk waar de grootste bank, de Oesterreichische Credit-Anstalt, in mei 1931 na een paniekopvraag haar deuren moest sluiten. Haar ineenstorting had een catastrofale weerslag op de overheidsfinanciën van Oostenrijk en andere Centraal-Europese staten. Nauwelijks twee maanden later, in juli 1931, bereikte de financiële crisis in Duitsland een hoogtepunt. In dit reeds door de werkloosheid zwaar getroffen land, stopten de banken noodgedwongen hun verrichtingen bij gebrek aan kasmiddelen. De regering vroeg en kreeg een moratorium voor de herstelbetalingen die de Duitse industrie in een wurggreep hielden en elke economische heropleving onmogelijk maakten.

De monetaire verhoudingen werden nog meer gedestabiliseerd ten gevolge van de opschorting van de gouden standaard door Groot-Brittannië in september 1931. Om de betekenis van deze beslissing te begrijpen, moet men weten dat in de meeste landen het goud de basis was van het muntstelsel en de standaard voor de bepaling van de wisselkoersen. Vóór de Eerste Wereldoorlog functioneerde de gouden standaard werkelijk als een internationale standaard. Maar toen hij in de jaren twintig geleidelijk opnieuw werd ingevoerd, ging dat gepaard met talrijke problemen. De spelregels nodig voor een goede werking van het stelsel werden onvoldoende in acht genomen. Bovendien werd in het systeem de voorrang gegeven aan het evenwicht

op de betalingsbalans en de stabiliteit van de wisselkoersen. Dit ging uiteraard ten koste van de werkgelegenheid en het prijzenbeleid. Om deze redenen kwam de gouden standaard steeds meer ter discussie te staan. De verregaande democratisering van het politieke en sociale leven in de meeste Westeuropese landen na de Eerste Wereldoorlog, maakte de handhaving ervan op lange termijn trouwens onmogelijk. Ook in wetenschappelijke kringen won de stelling veld dat de gouden stan-

daard eigenlijk niet langer in overeenstemming te brengen was met de beginselen van de moderne economie.

Economen pleitten ervoor om de gouden standaard te verlaten voor het a-metallisme, dat de geldswaarde uit andere gronden wou verklaren dan de intrinsieke metaalwaarde van het in omloop zijnde geld. Ik was daar een voorstander van, maar de a-metallisten waren, zeker in ons land, in het begin van de jaren dertig een minderheid.

De Britse beslissing om de gouden standaard op te heffen, was dan ook voor velen een complete verrassing. Het pond werd daardoor een zwevende valuta en, wat belangrijker was, in aanzienlijke mate feitelijk gedevalueerd. Onmiddellijk volgden een vijfentwintigtal landen het Engelse voorbeeld, onder andere Canada, Australië, de Scandinavische landen en Zuid-Afrika, de grootste goudproducent ter wereld. Voor vele waarnemers bestond er toen geen twijfel meer over dat de gouden standaard slechts weinig kansen had om zich nog lang te handhaven. Toch bleven zes Europese landen - Frankrijk, Italië, Polen, Zwitserland, Nederland en België - zich hardnekkig en onwezenlijk lang vasthouden aan het voorbijgestreefde stelsel. Zelfs na de beslissing in april 1933 van de Verenigde Staten, die over enorme goudreserves beschikten, om de gouden standaard te verlaten, en na de mislukking van de Economische Wereldconferentie in de zomer van dat jaar, besloten zij zich te verenigen in het zogenaamde Goudblok. De leden kwamen overeen elkaar te ondersteunen bij het handhaven van de goudwaarde van hun valuta's en de hiertegen gerichte speculaties. Maar ook dit Goudblok was niet bestand tegen het oprukkende a-metallisme en spoedig zou blijken dat het gedoemd was om uiteen te vallen.

Deflatie en protectionisme

De Belgische regeringen hadden inmiddels niet passief toegekeken op de verslechtering van de economische en monetaire toestand. Zoals in vele andere landen trachtten ze met een deflatiepolitiek en met protectionistische maatregelen de steeds verder om zich heen grijpende economische crisis in te dijken. Deflatie betekende dat ze de produktiekosten verlaagden, in de eerste plaats door herhaalde verminderingen van lonen en wedden. Ten gevolge hiervan verminderde in het begin van de jaren dertig het collectief inkomen van arbeiders en bedienden gemiddeld met twintig tot dertig procent. In theorie werd dit verlies aan koopkracht gecompenseerd door de daling van de consumptieprijzen, die varieerde van 35 tot 55 procent. In de realiteit zagen vele arbeiders hun bijkomende voordelen en premies afgeschaft, zodat de verlaging van de inkomens groter was dan men uit de officiële statistieken kon afleiden. Om niet te spreken van de tewerkgestelden in de crisissectoren en de vele werklozen voor wie het inkomensverlies nog zoveel groter was.

De toenemende werkloosheid bestreden de regeringen met verdienstelijke, doch ontoereikende programma's voor openbare werken. Zij streefden er ook naar het vertrouwen in de Belgische frank te versterken door een streng en orthodox begrotingsbeleid. Dit was nodig omdat na de devaluatie van het Engelse pond en de daarmee verbonden munten, en het moratorium dat Duitsland had verkregen voor

zijn herstelbetalingen, de Nationale Bank zware verliezen had geleden. De Belgische frank was daardoor in een moeilijke positie terechtgekomen. In *De Standaard*, waarin ik van eind 1931 tot midden 1934 om de veertien dagen een rubriek schreef over de economische en sociale actualiteit onder de titel *Zondags-praatje*, wees ik op de gevaren die de munt bedreigden[1]. Het was niet naar de zin van hoofdredacteur Jan Boon, die mij met aandrang vroeg mijn standpunten over de financiële toestand voortaan genuanceerder uiteen te zetten.

1 *De Standaard*, 1 januari 1933.

Om het tekort in de openbare financiën te drukken, troffen de regeringen klassieke maatregelen, waarvan de verhoging van de belastingen de meest gebruikelijke was. Nieuw was de heffing van een belasting op de hoge inkomens. Toen Henri Jaspar, minister van Financiën in de regering-de Broqueville, die zogenaamde crisisbelasting aankondigde, stelde hij ze voor als een tijdelijke maatregel. Vele zogenaamd voorlopige of in de tijd beperkte beslissingen krijgen in ons land dikwijls een definitief karakter. Zo ook Jaspars crisisbelasting, die van toepassing bleef tot aan de algemene hervorming van de inkomstenbelasting van 1962. En ook toen verdween ze in feite niet, want ze werd opgenomen in het totale percentage van de belastingaanslag.

Naast de deflatiepolitiek namen vele landen hun toevlucht tot protectionistische maatregelen in de crisisbestrijding. Meestal verhoogden ze hun invoerrechten in de hoop hiermee de import af te remmen en de binnenlandse produktie te beschermen. De politieke grenzen werden zo Chinese muren van toltarieven die het internationale ruilverkeer ernstig belemmerden. In principe deed België niet mee aan dit zogenaamde nijverheidsprotectionisme. Toch bevatte het Belgische toltarief een lange reeks invoerrechten die gemiddeld schommelden tussen vijftien à twintig procent van de waarde van het produkt. Het invoerrecht op auto's bedroeg niet minder dan 33 procent, dat van sommige onderdelen zelfs 50 procent. Met dergelijke maatregelen probeerden de Belgische regeringen de vernietiging van de werkgelegenheid te vertragen, wat hen slechts ten dele lukte. Daarenboven waren het geen oplossingen ten gronde. Vele bedrijven werden door het protectionisme kunstmatig in leven gehouden, juist in een periode waarin de Belgische ondernemingen behoefte hadden aan modernisering en rationalisering. Eén voorbeeld moge volstaan. In de Verenigde Staten werden seriewagens geproduceerd tegen veel hogere lonen en verkocht tegen lagere prijzen dan de hier met nog veel handenarbeid gefabriceerde luxewagens. Men moest niet bepaald over profetische gaven beschikken om te voorspellen dat het geringste herstel van de internationale concurrentie fataal zou worden voor de Belgische auto-industrie.

De reglementering of de contingentering van de import en de rechtstreekse of onrechtstreekse subsidiëring van de binnenlandse produktie waren andere ingrediënten van het protectionistische beleid. De Belgische regering paste beide technieken onder meer toe in de steenkoolsector. Zij reglementeerde de invoer van buitenlandse steenkolen en terzelfder tijd verplichtte zij de Belgische spoorwegmaatschappij steenkolen van de Waalse mijnen aan te kopen tegen een hogere prijs dan de buitenlandse steenkool. De Nationale Maatschappij van Belgische Spoorwegen (NMBS) ontving hiervoor van de regering een extra krediet van 80 miljoen BF.

In spreekbeurten en artikelen nam ik afstand van het verderfelijk protectionisme. Het druiste in tegen de basisregels van een gezond en evenwichtig economisch bestel en hield een groot gevaar in voor een exportgerichte economie als de Belgische. Ik wees erop dat het protectionisme vooral in de landbouwsector hoogtij vierde. Dit werd mij door de landbouwersorganisaties niet in dank afgenomen. Ik geef toe dat mijn standpunt ten dele theoretisch was. In de toenmalige omstandigheden was nauwelijks ruimte voor een ander beleid. Het protectionisme had zich als een epidemie over de geïndustrialiseerde landen verspreid, zodat verdedigingsmiddelen noodzakelijk waren om de Belgische industrie te beschermen. Ik kan hier nogmaals de steenkoolsector als voorbeeld aanhalen. De Belgische regering stond in deze sector voor de keuze: ofwel de markt laten overrompelen door steenkool uit Nederland en Duitsland, die hun produktie ook tegen dumpingprijzen afzetten, ofwel de markt

beschermen door contingentering van de import en subsidiëring van de eigen produktie en daardoor 150.000 mijnwerkers aan het werk houden.

Het protectionisme bood geen echte oplossing voor de economische problemen. De initiatieven die op internationaal vlak werden genomen om het te doorbreken, gingen voorna-

melijk uit van de kleine landen. Zij waren met hun beperkte economische mogelijkheden meer dan de grote industrielanden kwetsbaar voor de protectionistische vloedgolf In 1930 sloten België, Nederland, Luxemburg, Denemarken, Zweden en Noorwegen te Oslo een overeenkomst om een grotere handelsvrijheid tot stand te brengen. In de prakijk kwam daar weinig van terecht, zeker niet na de devaluatie van het Engelse pond in 1931, die de Scandinavische landen onvermijdelijk in de richting van de *sterling*-groep dreef België, Nederland en Luxemburg sloten in 1932 dan onder hun drieën een akkoord waarin zij stipuleerden hun toltarieven in een periode van vier jaar met de helft te verminderen. De Verenigde Staten en Groot-Brittannië maakten de uitvoering van dit zogenaamde Verdrag van Ouchy onmogelijk, zodat ook dit initiatief geen concrete resultaten opleverde. De voorstanders van internationale samenwerking in de bestrijding van de crisis, waartoe ik behoorde, waren een ontgoocheling rijker. Dat heeft me evenwel niet belet in woord en geschrift onverminderd te blijven pleiten voor een Belgisch-Nederlandse samenwerking op economisch gebied. Sommigen verdedigden de stelling dat de Belgische economie complementair was aan de Nederlandse. Met dit simplistische standpunt ging ik niet akkoord. Wel vond ik dat op sommige terreinen een nauwe samenwerking tussen beide landen tot de mogelijkheden behoorde. Een Belgisch-Nederlandse Unie, zelfs als het maar een tolunie was, zou mijns inziens veel ten goede veranderen. Het zou de positie van België en Nederland bij internationale onderhandelingen versterken en een ommekeer betekenen voor een wereld waar de verwerpelijke economische autarkie opgang maakte. Ondanks de pogingen die dienaangaande nog ondernomen werden, kwam de Belgisch-Nederlandse samenwerking vóór de Tweede Wereldoorlog niet meer van de grond.

Economische heroriëntaties

Ten gevolge van de ellende, de moedeloosheid en de wanhoop die de werkloosheid veroorzaakte, nam de kritiek op het economisch liberalisme en op sommige excessen van het kapitalisme toe. Met steeds meer nadruk werden diepgaande economische hervormingen geëist. In het kapitalisme was het individuele winststreven het alfa en het omega. Zonder de waarde van dit principe te ontkennen, begonnen velen zich af te vragen of de overdrijvingen en het ongebreidelde ervan niet pleitten voor een verder doorgedreven tussenkomst van de overheid in het economische leven.

Een beslissende en voor vele landen betekenisvolle stap in die richting werd gezet door de Verenigde Staten. Daar nam in maart 1933 de democraat Franklin D. Roosevelt het roer in handen na een jarenlang republikeins bewind. Roosevelt maakte onmiddellijk werk van zijn *New Deal*-politiek. De *New Deal*, een term ontleend aan een kaartspel, was een geheel van maatregelen met de bedoeling de overheid een regulerende en ordenende rol in het sociaal-economische leven toe te kennen. Tijdens de beroemd geworden eerste honderd dagen van zijn regering, sluisde Roosevelt op een bijna dictatoriale wijze een reeks wetten door het Amerikaanse Congres. Die bevatten onder meer een scherpe controle op het bankwezen en de ondernemingen, een subsidiesysteem voor de landbouw, maatregelen ter opslorping van de werkloosheid en een verzekeringsstelsel voor ouderen, zieken en werklozen. Het

experiment van Roosevelt luidde voor de Verenigde Staten het economische herstel in. Tevens toonde de *New Deal* de mislukking aan van de reeds veel te lang gevoerde deflatiepolitiek. Roosevelts remedie bewees dat de economische crisis met een reflatie moest worden bestreden. Dat was het enige middel om het prijzenniveau weer op te tillen en aldus de vele debiteurs enigszins van hun schulden te ontlasten.

Niet alleen in de Verenigde Saten maar ook in Europa deden zich in de jaren 1932-'33 belangrijke economische ontwikkelingen voor. Roosevelts *New Deal* was niet de praktische

realisatie van een precies uitgewerkt en afgelijnd plan, maar stoelde veeleer op empirisme dat met tasten en zoeken het door de crisis ontwrichte economische raderwerk weer op gang trachtte te brengen. De economische hervormingsplannen in een aantal Europese landen daarentegen kaderden wel in het geheel van een politieke doctrine. Dat was ongetwijfeld het geval met het communisme in de Sovjetunie, het fascisme in Italië en vooral het nationaal-socialisme in Duitsland. In dit laatste land ging Hitlers greep naar de macht in het voorjaar van 1933 gepaard met een gedurfde economische politiek. Hitler slaagde er op korte tijd in Duitsland uit het economische moeras te halen door een grondige wijziging van de structuur van de industrie, een breed opgevat financieringsprogramma voor de landbouw en de bodemontginning, en een indrukwekkende politiek van openbare werken met de aanleg van een modern autowegennet als paradepaard. Met deze maatregelen werd de werkloosheid drastisch teruggedrongen, al was dit natuurlijk ten dele ook het gevolg van beslissingen die alleen in een dictatuur mogelijk zijn, zoals de militarisatie van de arbeidskrachten en het instellen van de arbeidsdienst. De autarkie en de drijfkracht van het nationaal-socialisme, waarvan de ontwikkeling in andere landen met vrees gevolgd werd, haalden Duitsland uit de economische impasse en maakten het tot een natie die op internationaal vlak opnieuw meetelde.

In België stelde voornamelijk Hendrik De Man de problematiek van de heroriëntatie van de economie aan de orde met zijn Plan van de Arbeid. De Man, afkomstig uit een liberaal Vlaams gezin en aanvankelijk een vurig aanhanger van het marxisme, was ongetwijfeld de belangrijkste en markantste vertegenwoordiger van de socialistische beweging in het interbellum. Hij had in de jaren twintig internationale bekendheid en prestige verworven met zijn publikaties over het marxisme en zijn pogingen om het socialisme een nieuwe inhoud en dynamiek te geven. In zijn in 1926 verschenen werk *De psychologie van het socialisme* stelde hij dat het marxisme de problemen van het vrije-marktkapitalisme niet kon oplossen. Hij opteerde vanaf dan voor een socialisme dat zich niet mocht beperken tot het behartigen van de belangen van de arbeiders. Het socialisme moest de realisatie van structurele hervormingen nastreven die de grote meerderheid van de bevolking en het algemeen belang ten goede kwamen. Met deze vernieuwing én verruiming van de socialistische doctrine wou De Man de middenklassen voor het socialisme winnen.

Na de machtsovername van Hitler in Duitsland, waar De Man verscheidene jaren aan de universiteit van Frankfurt had gewerkt, keerde hij naar België terug. Emile Vandervelde, de 'patron' van de socialistische partij, trok hem aan om het programma en de actie van de Belgische Werkliedenpartij (BWP) nieuwe impulsen te geven. De Man werkte onmiddellijk een blauwdruk voor maatschappelijke hervormingen uit, wat het Plan van de Arbeid werd. Hierin pleitte De Man voor een omvorming van het kapitalistische regime door de oprichting van een aantal staatsinstellingen, zogenaamde commissariaten, die de belangrijkste economische sectoren, zoals het bank- en kredietwezen en de energiesector, in een of andere vorm zouden nationaliseren en die zouden functioneren volgens de richtlijnen van een algemeen economisch plan. De ondernemingen van de overige economische sectoren konden in privé-handen blijven en voortwerken volgens de principes van de vrije mededinging indien ze binnen de door het nationaal plan vastgestelde grenzen zouden produceren. Het Plan van de Arbeid was dus een variante van een geleide economie, waarin aan de Staat een sterk gezag werd toegekend met de bedoeling een grotere volkswelvaart

tot stand te brengen. Voor het overige was het een pragmatisch programma voor sociale en economische hervormingen.

Eind 1933 aanvaardde de BWP het Plan van de Arbeid als programma en voerde er een grootscheepse propagandacampagne rond die bij grote groepen van de bevolking aansloeg. Het succes van het Plan dwong de andere politieke partijen en de grote sociale organisaties

tot een standpuntbepaling. In conservatieve kringen werden De Mans voorstellen afgewezen, omdat ze een breuk betekenden met het tot dan gevoerde economische beleid. In de christelijke arbeidersbeweging werden de grote krachtlijnen van het Plan aanvankelijk niet slecht onthaald. Op geen enkel punt bleken ze in tegenstelling te zijn met de katholieke sociale leer. Maar naarmate De Man zijn Plan concretiseerde - oorspronkelijk was het een tekst van nauwelijks tien bladzijden - begon men in het ACW steeds meer vragen te stellen, in het bijzonder over de organisatie van de planhuishouding, de rechten en de plichten van het individu, de plaats van de beroepsverenigingen in het sociaal-economische bestel, de bevoegdheden van de Staat en de hervorming van het eigendomsrecht. Het verzet was het grootst tegen de verstaatsing en de onvermijdelijke bureaucratisering die daarmee samen zouden gaan. Niet zonder reden herinnerde Edmond Rubbens tijdens het debat over het Plan in de Kamer aan Emile Vanderveldes boek *Le socialisme contre l'État*, waarin, zoals de titel reeds aangeeft, de stelling werd verdedigd dat het socialisme alle vormen van etatisering moest afwijzen.

Persoonlijk was ik de mening toegedaan dat het Plan van de Arbeid veel waardevolle elementen inhield. Het zou daarom onrechtvaardig zijn geweest het om politiek-tactische redenen zonder meer te verwerpen. Natuurlijk kon men niet ontkennen dat de socialistische partij het gebruikte om uit het slop te geraken. Het Plan had als verdienste dat het brak met het utopische socialisme dat de BWP sedert haar stichting aanhing, waardoor zij zichzelf bijna voortdurend in een oppositierol had geduwd.

Aan de universiteit te Leuven heb ik met Hendrik De Man over het Plan nog een debat gevoerd dat door de studenten georganiseerd was. Zij hadden mij gevraagd op te treden als opposant, wat niet makkelijk was, want De Man en ik waren het eens over de noodzaak en de algemene doelstellingen van een vernieuwd economisch beleid. De bevordering van de werkgelegenheid en van de koopkracht, en een rechtvaardiger verdeling van de inkomens waren voor ons beiden centrale doelstellingen. Ook met een controle op het bankwezen en de beteugeling van de speculatie kon ik akkoord gaan. Over de middelen om dit alles te realiseren, liepen onze meningen evenwel sterk uiteen. Met economisch etatisme en staatssocialisme kon ik mij niet verzoenen, en ook niet met een onbeperkt en sociaal onrechtvaardig economisch liberalisme. Ik was geen voorstander van een strak geleide economie of van een of andere planeconomie. Ik was gewonnen voor een geordende en gedisciplineerde economie. Het individuele initiatief en een regulerende overheid moesten de basis van een dergelijk economisch systeem vormen. Daarnaast hadden bedrijfs- en sociale organisaties en instellingen de onmisbare taak om de economie tot een harmonische sociale dienstbaarheid te dwingen.

De crisis naar een dieptepunt

In 1934, het jaar waarin ik kabinetschef van minister Philip Van Isacker werd, woedde de economische crisis in alle hevigheid. De Belgische uitvoer bedroeg toen nog slechts 13,8 miljard BF tegen 32 miljard BF in 1929. In dezelfde periode verminderde de invoer van 35,6 tot 14 miljard BF. Het aantal faillissementen lag driemaal hoger

dan voor de crisis, niet verwonderlijk als men weet dat gemiddeld 40 procent van de ondernemingen met verlies werkte. De industriële produktie liep aanzienlijk terug, in vele bedrijfstakken werd niet eens de helft van de capaciteit benut. De toename van de werkloosheid was dramatisch: van 23.000 volledig werklozen in januari 1930 tot ongeveer 200.000 werklozen begin 1934. Hierbij voegden zich nog 180.000 gedeeltelijk werklozen. In die cijfers zijn alleen de tegen de werkloosheid verzekerde arbeiders begrepen. Ze geven dus geen exact beeld. Men schatte het reële aantal werklozen op ongeveer het dubbele van het officieel geregistreerde aantal.

In dit crisisklimaat vol sociale spanningen was het voor de regering niet makkelijk werken. Vooral de ministers belast met economische en sociale departementen stonden veelvuldig bloot aan kritiek. Voor de enen deden zij te weinig om de gevolgen van de crisis te verzachten, voor de anderen deden zij te veel en sprongen zij onzorgvuldig om met het geld van de belastingbetaler.

Philip Van Isacker en Edmond Rubbens hadden het wel bijzonder moeilijk. Zij zaten als het ware tussen hamer en aambeeld: enerzijds de deflatiepolitiek van de regering die resulteerde in besparingen op de sociale uitgaven en anderzijds de eisen van de arbeidersorganisaties die van de overheid een actieve werkgelegenheidspolitiek verlangden. Meer dan eens kwamen Van Isacker en Rubbens in conflict met hun collega's in de regering, in het bijzonder met minister van Financiën Gustaaf Sap - als kabinetschef was ik getuige van de bijwijlen zeer heftige twisten met Sap - maar ook met de vrienden in de christelijke arbeidersbeweging. Van Isacker en Rubbens schrokken er niet voor terug hun verantwoordelijkheid op te nemen bij het beslissen en uitvoeren van onpopulaire, maar noodzakelijke maatregelen. Als het er echter op aankwam het regeringsbeleid te verdedigen, is het meer dan één keer voorgevallen dat zij in de steek werden gelaten door hun vrienden uit de beweging, hoewel zij met hen altijd vooraf overleg pleegden. Van zodra enig protest bij de achterban de kop opstak, herinnerden sommige verantwoordelijken in het ACW of het christelijk vakverbond zich de gemaakte afspraken niet meer of ze negeerden die simpelweg. Dit gebrek aan trouw en verantwoordelijkheidszin moet pijnlijk geweest zijn voor de moedige politici die Van Isacker en Rubbens waren.

Philip Van Isacker was vooral het mikpunt van kritiek wegens twee belangrijke hervormingen van de werkloosheidswetgeving die hij in mei 1933 had doorgevoerd. Er bestond voor de Tweede Wereldoorlog geen algemeen verplichte werkloosheidsverzekering. Wel konden de werknemers zich op vrijwillige basis aansluiten bij de door de vakbonden opgerichte werkloosheidskassen die werkten met premies van hun leden en subsidies van de overheid. In geval de aangeslotenen werkloos werden, betaalden de kassen, voor een periode die in hun statuten was vastgelegd, een vergoeding uit die werd aangevuld met toeslagen van de Staat, de provincies en de gemeenten. Na de zogenaamde statutaire periode vielen de werklozen volledig ten laste van de Staat. Om in aanmerking te komen voor een vergoeding in de poststatutaire periode moesten de werklozen bewijzen dat zij zich in een zogenaamde staat van behoefte bevonden. Men onderzocht dus of de betrokkenen eventueel over andere inkomsten beschikten. Was dit het geval en overschreden die een ruim vastgesteld levens-minimum, dan kwamen de werklozen niet meer in aanmerking voor een vergoeding. Omdat heel wat werklozen onvolledige of onjuiste informatie over hun financiële situatie verstrekten, verstrengde Philip Van Isacker de interpretatie van het begrip staat van behoefte en verscherpte hij de controle.

De tweede belangrijke wijziging die Van Isacker doorvoerde, betrof de afschaffing van het recht van provincies en gemeenten om toelagen toe te kennen ter aanvulling van de werkloosheidsvergoeding van de Staat. De praktijk had uitgewezen dat de provincies en gemeenten dergelijke toelagen toekenden op basis van weinig objectieve criteria. Dat gaf aanleiding tot misbruiken, in het bijzonder tijdens verkiezingsperiodes. Sommige werklozen kregen een vergoeding die zelfs hoger lag dan de wedde van een gewone staatsambtenaar. Op voorstel van Prosper Poullet besliste Van Isacker een einde te maken aan dit stelsel van aanvullende vergoedingen,

niet zonder het gedeeltelijk te compenseren door een verhoging van de staatssteun. En om misbruiken van de provincies en de gemeenten volledig uit te sluiten, richtte Van Isacker een Gemeenschappelijk Fonds op dat belast werd met de uitbetaling van de werklozensteun. Deze hervormingen, vooral die in verband met de staat van behoefte, lokten bij de vakbonden hevig protest uit. Van Isacker kwam onder zware druk te staan, ook

van de christelijke vakbond die aandrong op een versoepeling van de maatregelen. Aan de essentie van zijn maatregelen wijzigde hij evenwel niets, wel was hij bereid onrechtvaardige neveneffecten weg te werken.

Van Isackers maatregelen droegen bij tot de sanering van de werkloosheidsuitgaven die sedert het begin van de economische crisis onrustwekkend waren toegenomen. In 1929 gaf de Staat 40 miljoen BF uit voor werklozensteun, in 1931 425 miljoen BF, in 1932 700 miljoen BF en in 1933 900 miljoen BF. Voor 1934 werden de uitgaven bij onveranderde wetgeving geschat op niet minder dan anderhalf miljard. Als men weet dat de totale begroting van de overheid iets meer dan tien miljard BF bedroeg, is onmiddellijk duidelijk welke zware last de werkloosheidsuitgaven op de overheidsfinanciën legden. Van Isackers hervormingen waren bijgevolg een dringende noodzaak om de ineenstorting van het stelsel te voorkomen.

De doeltreffendheid ervan kwam spoedig tot uiting. Bij de bespreking van de begroting van Arbeid en Sociale Voorzorg in december 1933 deelde Van Isacker mee dat de wekelijkse werkloosheidsuitgaven van 17 miljoen BF tot minder dan 10 miljoen BF waren teruggedrongen, hoewel de toestand op de arbeidsmarkt in het najaar nog was verslechterd. Eind 1933 had de administratie de dossiers van 360.000 werklozen onderzocht. Minder dan de helft, ongeveer 146.000 werklozen, behielden hun volledige dagelijkse steun. Zo'n 30.000 werklozen verloren hun steun omdat hun inkomsten te hoog waren. Om dezelfde reden sloten de werklozenkassen op eigen initiatief 18.000 werklozen van steun uit. In 173.000 gevallen werd de vergoeding in mindere of meerdere mate verkleind. Ingevolge de nieuwe omschrijving van de staat van behoefte verloren aldus 220.000 werklozen geheel of gedeeltelijk hun vergoeding. Deze cijfers geven een idee van de misbruiken die geleidelijk het werkloosheidsstelsel hadden aangetast en die de Staat onmogelijk kon tolereren.

Het beleid van de ministers Van Isacker en Rubbens

Toen ik in augustus 1934 op het kabinet van Arbeid en Sociale Voorzorg kwam, lagen nieuwe voorstellen voor de reorganisatie van het werkloosheidsstelsel op tafel. Na maandenlang onderzoek en overleg, onderbroken door de politieke crisis in november, werden ze op 30 december uitgevaardigd. Enerzijds hadden de maatregelen tot doel het verzekeringsbeginsel dat aan de basis van het stelsel lag te versterken en de uitgaven in de sector voort in te krimpen. Daartoe werden de bijdragen van de arbeiders aan de werklozenkassen verhoogd, de staat van behoefte ook tijdens de zogenaamde statutaire periode toegepast en een nieuw berekeningsstelsel voor de poststatutaire periode ingevoerd.

Anderzijds werden bepaalde onrechtvaardigheden uit de reglementering geschrapt. Zo werden bijvoorbeeld de volledig werkloze gehuwde vrouwen die als gezinshoofd konden worden beschouwd niet langer van het vergoedingsstelsel uitgesloten.

Naast de directe ondersteuning van de werklozen, ondernamen Philip Van Isacker en Edmond Rubbens, binnen de enge grenzen van de deflatiepolitiek, waardevolle, zij het bescheiden pogingen om door middel van actieve werkverschaffing de werkloosheid terug te dringen. In dit verband had Van Isacker reeds in mei 1933 de provincies en gemeenten de toestemming verleend werklozen op te eisen voor werken

van openbaar nut. Begin december 1934 besliste de regering, op voorstel van de minister van Arbeid en Sociale Voorzorg, deze mogelijkheid tot de Staat en de NMBS uit te breiden. Aan de op die wijze tewerkgestelde werklozen werd een loon uitbetaald dat lichtjes hoger was dan de werkloosheidsvergoeding, maar lager was dan de gemiddelde lonen. Zo werden de werklozen gestimuleerd om werk te blijven zoeken in de particuliere sector, waar ze hogere lonen konden verdienen. Ook op die maatregelen hadden de vakbonden heel wat kritiek. Eind december ontving ik een delegatie van de Federatie van de Socialistische Provinciale en Gemeentelijke Mandata-

rissen. Zij drong er bij mij op aan om de werken waarbij werklozen tewerkgesteld zouden worden, toe te wijzen na een openbare aanbesteding, wat tot gevolg zou hebben dat het normale loon moest worden uitbetaald. Tegelijk wees de delegatie erop dat de tewerkstelling van werklozen door de provincies en de gemeenten ver onder de verwachtingen was gebleven. Die opmerking was grotendeels terecht. De plaatselijke besturen hadden inderdaad weinig initiatieven genomen om werklozen aan het werk te zetten. De nationale overheid maakte meer gebruik van die mogelijkheid. Alleen al tussen midden november en eind december 1934 besteedde zij voor meer dan 80 miljoen BF werken aan. Het aantal daarbij tewerkgestelde werklozen bleef eerder aan de lage kant. De werklozen beschikten dikwijls niet over de vereiste bekwaamheden. Het matige succes van de maatregel was voor mij een bewijs dat kunstmatige werkverschaffing door de overheid, hoe goed bedoeld en verdienstelijk die ook mag zijn, het werklozenvraagstuk in periodes van economische crisis niet kan oplossen.

Tekenend voor de tijdgeest waren de voorstellen voor de beperking van de tewerkstelling van gehuwde vrouwen en vreemdelingen. In het begin van de jaren dertig werkten in ons land ongeveer 110.000 vreemdelingen, hoofdzakelijk in de Kempense en Waalse steenkoolmijnen. Geregeld kreeg de minister van Arbeid en Sociale Voorzorg te horen dat België zowat het enige land was dat nog geen maatregelen had genomen om de immigratie van buitenlandse arbeiders in te dijken. Sommigen wilden zelfs de vreemde arbeiders uit het land zetten. Zij verdedigden hun standpunt met cijfers die aantoonden dat er bijvoorbeeld in de steenkoolmijnen geen werkloosheid meer zou zijn indien de in deze sector tewerkgestelde vreemde arbeiders naar hun land terugkeerden, of dat er in de Borinage geen werklozen meer zouden zijn, indien de ongehuwde vreemde arbeiders uit de streek vertrokken. De regering kwam onder sterke druk te staan van de publieke opinie om ter zake maatregelen te treffen. Dit was vooral het geval nadat Frankrijk dit had gedaan, tot woede van de Belgische grensarbeiders die in Noord-Frankrijk werkzaam waren. Begin december 1934 kondigde de regering bij ministerieel besluit en na voorafgaand advies van de werkgevers- en werknemersorganisaties aan dat zij de aanwezigheid van vreemde arbeiders zou beperken. Een soortgelijke regeling trof de regering in verband met de tewerkstelling van gehuwde vrouwen. Sedert het uitbreken van de economische crisis was het aantal vrouwelijke tewerkgestelden in de industrie stelselmatig gestegen. Zij waren immers goedkopere arbeidskrachten dan de mannen. Veel vrouwen aanvaardden trouwens werk tegen lage lonen, want dan liepen hun werkloze echtgenoten niet het risico dat hun werkloosheidsvergoeding zou worden verminderd. In de christelijke arbeidersbeweging was terzelfder tijd een beweging op gang gekomen tegen de tewerkstelling van vrouwen in fabrieken, een beweging die men vandaag niet meer zou begrijpen. Volgens de geldende katholieke sociale leer hoorde de vrouw thuis te zorgen voor echtgenoot en kinderen. Het heette dat zij door buitenshuis te werken haar gezin verwaarloosde en blootstond aan verderfelijke invloeden. Pater Rutten, een van de geestelijke leiders van de christelijke arbeidersbeweging, richtte zelfs een Open brief aan de socialistische leider Emile Vandervelde met het voorstel samen te ijveren voor ‘de vrouw aan de haard’.

Problemen in de banksector

In 1934 deden zich ook ernstige moeilijkheden in de banksector voor. De oorzaak hiervan was niet zozeer de slechte economische toestand - die was er de aanleiding van - wel de in het laatste kwart van de negentiende eeuw ontstane verstrengeling tussen de Belgische banken en de industrie. Dat was het gevolg van de structuur van de bankwereld. De meeste banken in ons land waren immers van het gemengde type. Zij vervulden tegelijk de functie van

zakenbank en depositobank. Zij financierden dus ondernemingen en namen daarin participaties. Tegelijk beheerden ze ook het spaargeld van de burgers. Bij de wederopbouw van het land na de Eerste Wereldoorlog en tijdens de economische hoogconjunctuur in de jaren 1927-'1928 hadden de banken aanzienlijke kredieten verleend aan bedrijven waarin ze zelf aandelen bezaten. Van zodra de economie erop achteruitging, stapelden de verliezen van de bedrijven zich op, met het gevolg dat zij hun verplichtingen tegenover de banken niet langer konden nakomen. Van hun kant konden de banken het zich niet veroorloven de door hen verleende kredieten op te eisen, want dan zouden ze zichzelf en de ondernemingen die ze financierden in moeilijkheden brengen. Ook verkeerden ze in de onmogelijkheid hun aandelenportefeuilles te verkopen, omdat de waarde daarvan meestal sterk verminderd was.

Al die factoren samen brachten de banken in ernstige liquiditeitsproblemen. In 1930 ging de eerste belangrijke bank, de Banque Chaudois, ten onder. In 1932 moest de Handelsbank van Gent haar loketten sluiten, in 1933 de Bank-Unie. Dat die laatste twee middelgrote Vlaamse middenstandsbanken het hoofd niet boven water konden houden, was niet te verwonderen. De meeste Vlaamse financiële instellingen waren pas na de Eerste Wereldoorlog totstandgekomen. Zij wilden een tegenwicht vormen voor de grote, door de Franstaligen gedomineerde banken die zich weinig om de belangen van de Vlaamse industrie bekommerden. Midden in de economische crisis hadden de jonge Vlaamse banken het bijzonder moeilijk om groot te worden. Bovendien was de concurrentie van de grote banken bijzonder zwaar. Toch lag ook bij hen de hoofdoorzaak van hun faling in het gemengde karakter van hun activiteiten.

De bankcrisis had tevens politieke aspecten. Nogal wat politici zetelden in de raden van beheer van banken en de pers maakte van de moeilijkheden dankbaar gebruik om de zogenaamde collusie tussen de politieke en de financiële wereld aan de kaak te stellen. Daarom maakte de ondergang van de Bank van de Arbeid zoveel ophef. Bij die zaak was niet een of andere politicus betrokken, maar een hele politieke beweging. De Bank van de Arbeid beheerde immers de industriële participaties van de socialistische partij, van ziekenfondsen, coöperatieven en vakbonden. Ze was in 1913 opgericht door de voorman van de socialistische beweging te Gent, Edward Anseele, die op die wijze het kapitalisme met haar eigen middelen wou bestrijden. De bank nam bijna uitsluitend participaties in de textielsector, en dat aanvankelijk met veel succes. Maar toen ook deze sector onder de crisis begon te lijden, bleek de eenzijdigheid van haar investeringspolitiek tevens haar zwakte te zijn. Reeds in 1931 werden de eerste moeilijkheden in de Bank van de Arbeid gesignaleerd. Opeenvolgende kapitaalverhogingen brachten echter weinig soelaas en in maart 1934 kon ze bij gebrek aan liquiditeiten de opgevraagde deposito's niet meer uitbetalen. Anseele smeekte de overheid het geld van de vele kleine spaarders te redden. Met de hulp van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas slaagde de regering daarin. Maar velen hadden leedvermaak met de faling van de Bank van de Arbeid en nog meer met Anseeles smeekbede. Hadden de socialisten immers niet bewezen een kapitalistische onderneming, notabene opgericht met het spaargeld van de arbeiders, niet behoorlijk te kunnen beheren? En werd daarmee ook niet aangetoond dat van het Plan van de Arbeid, dat onder meer de nationalisering van de kredietsector voorstelde, weinig goeds te verwachten viel? De kritiek en de spot die de socialisten te beurt vielen, raakten mijns inziens niet de grond van de zaak. Natuurlijk hadden

de beheerders van de Bank van de Arbeid zware fouten begaan, maar dat was nog geen reden hen met alle zonden Israëls te beladen. Ook de overheid was al die tijd zwaar in gebreke gebleven. Zij had nagelaten een algemeen wettelijke regeling voor de bescherming van het spaarwezen in te voeren, wat andere landen wel hadden gedaan. Door de afwezigheid van een beschermende reglementering en een effectieve overheidscontrole kwamen de banken en de spaarkassen gemakkelijk in de verleiding met het geld van hun cliënten zeer lucratieve, maar gevaarlijke

beleggingen te doen. De regering-de Broqueville begreep dat het zo niet verder kon en greep drastisch in. Op 22 augustus 1934 vaardigde zij een koninklijk besluit uit dat een einde maakte aan het gemengde banktype in België. De gewone bankactiviteiten werden voortaan gescheiden van de industriële participaties. De eerste functie werd toegekend aan depositobanken, die spaargelden konden opnemen en beheren, en het woord bank in hun naam mochten behouden. De tweede functie werd aan holdings of financieringsmaatschappijen toevertrouwd.

De noodzaak van de bankhervorming bleek overduidelijk toen enkele maanden later de Middenkredietkas van de Belgische Boerenbond in ernstige problemen raakte. Deze spaarkas verkeerde reeds enige tijd in ademnood. Maar na een ware bestorming van haar loketten, veroorzaakt door de ophefmakende verklaring van de liberaal Marcel-Henri Jaspar in de Kamer op 28 november, waarin hij onomwonden stelde dat de Middenkredietkas op het faillissement afstevende, zag de Boerenbond zich verplicht de hulp van de overheid in te roepen. Evenals de regering-de Broqueville in het geval van de Bank van de Arbeid had de regering-Theunis geen keuze. Alleen al voor het algemeen belang was zij moreel gedwongen het spaargeld van de landbouwers te redden. Dat gebeurde door middel van het in december opgerichte Nationaal Bureau voor Kleine Spaarders. Wie zich van katholieke zijde had verkneukeld over de moeilijkheden van de Bank van de Arbeid, werd op zijn beurt het voorwerp van hoongelach en schampere commentaar. In Vlaams-nationalistische kringen, in het bijzonder bij het Boerenfront, de kleine tegenhanger van de machtige Boerenbond, vermaakte men zich over de affaire. Hoewel het leedvermaak ook in die zaak misplaatst was, kon niet verdoezeld worden dat opnieuw zware beheersfouten mee aan de oorsprong lagen van de moeilijkheden in de Middenkredietkas. Zeer treffend was het commentaar van de grote bankier Emile Francqui. Hij vergeleek de Middenkredietkas met een groot passagiersschip, bestemd voor de oceaanvaart, maar bestuurd door kleine schippers.

De crisis in de banksector was natuurlijk niet van aard om de gemoederen te bedaren. Integendeel, zij vergrootte nog de algemene malaise in het land en het wantrouwen van de burgers tegenover de politieke klasse. Bovendien kreeg de regering het steeds moeilijker met de verdediging van de munt. Tegen alle economische wetmatigheden in bleef zij vasthouden aan de gouden standaard, hoewel de speculatiegolven tegen de Belgische frank elkaar snel opvolgden en de kapitaalvlucht nooit zo groot was geweest. De situatie van de goudbloklanden was in feite hopeloos. Zij voerden immers een ongelijke strijd tegen de rest van de wereld, want bijna alle belangrijke industrielanden hadden de devaluatie van het pond sterling en de dollar gevolgd. De goudbloklanden profiteerden ook niet van de opgaande economische wereldconjunctuur. Het was dus vijf voor twaalf. De regering-Theunis, die het kabinet-de Broqueville in november 1934 opvolgde, verbond niettemin haar lot met de verdediging van de munt en het behoud van de gouden standaard. Tijdens het debat over de regeringsverklaring in de Senaat bestempelde Georges Theunis de devaluatie als een kwakzalversmiddel en hij verklaarde de frank te zullen verdedigen tegen wie ook. Spoedig zou echter blijken dat de feiten machtiger waren dan Theunis' goede voornemens. Vanaf begin februari 1935 moest de Nationale Bank diep in haar reserves tasten om de overgewaardeerde frank te steunen. Om het tij alsnog te kunnen keren, deed de Belgische regering een beroep op de andere goudbloklanden. Georges Theunis, Emile Francqui en Camille Gutt trokken op 16 maart 1935 naar Parijs in

de hoop de hulp van de Franse regering te verkrijgen. Hun poging was echter vruchteloos en de regering besliste op 17 maart de deviezencontrole in te stellen. Dit betekende dat de gouden standaard werd verlaten en de devaluatie onafwendbaar was. Voor Charles du Bus de Warnaffe, minister van Vervoer en Post, Telegraaf en Telefoon (PTT) in de regering-Theunis, was de regeringsbeslissing een zeer vervelende aangelegenheid. De avond tevoren had hij op een vergadering te Doornik

nog verklaard dat de soliditeit van de munt niet in het gedrang was en dat de regering haar nu verdedigen '*jusqu' à la dernière cartouche*'. Hiermee toonde du Bus, zoals hij kortweg in het politieke milieu werd genoemd, aan dat hij wel een zeer loyaal politicus was, maar toch een eerder matige kennis van monetaire vraagstukken bezat. De regering-Theunis, die volledig verstrikt zat in het web van de deflatiepolitiek, schatte de toestand uiteindelijk wel realistisch in. Door het opheffen van de gouden standaard erkende ze de mislukking van haar politiek. Op 19 maart nam ze ontslag.

Economische vernieuwing onder de regering-Van Zeeland

Het kabinet-Theunis werd opgevolgd door een regering van nationale unie die op 25 maart 1935 tot stand kwam. Die onderscheidde zich van de vorige regeringen door haar jong en dynamisch profiel. Dat had zij in de eerste plaats te danken aan de persoon van de kabinetsleider Paul Van Zeeland. Deze zoon van een drogist had na schitterende studies aan de universiteit te Leuven en de Princeton University in de Verenigde Staten snel carrière gemaakt in de Nationale Bank, waar hij, op het ogenblik van zijn aanstelling tot formateur, de functie van vice-gouverneur bekleedde. Van Zeeland had weinig politieke ervaring. Hij maakte in 1934 enkele maanden deel uit van de regering-de Broqueville, waaruit hij uit eigen beweging ontslag nam wegens de slechte verstandhouding met minister van Financiën Gustaaf Sap. Die zou hij later nog op zijn weg ontmoeten. Toch gaf hij bij de samenstelling van zijn regering blijk van een grote behendigheid en van tactisch inzicht. Naast enkele jonge ministers met een beperkte ministeriële ervaring, zoals Charles du Bus de Warnaffe, August De Schryver en Philip Van Isacker, nam Van Zeeland in zijn regering verscheidene nieuwkomers op, vooral van socialistische zijde. De blikvangers hier waren Paul-Henri Spaak en Hendrik De Man. Spaak was het *enfant terrible* van de BWP. Hij behoorde tot de linkervleugel van zijn partij en nam geregeld extreme standpunten in. De Man, wiens Plan van de Arbeid door de socialisten niet zonder succes als alternatief voor de deflatiepolitiek naar voren was geschoven, had reeds voor zijn intrede in de regering contacten met Van Zeeland gehad over het uitwerken van een programma van economische vernieuwing. Hij ambieerde de portefeuille van Financiën en Economische Zaken, maar omdat men in conservatieve kringen zijn etatisme vreesde, belastte Van Zeeland hem met Openbare Werken en de Opslorping van de Werkloosheid. De oude garde was vertegenwoordigd door drie ministers van Staat: de katholiek Prosper Poullet, de socialist Emile Vandervelde en de liberaal Paul Hymans. De medewerking van die door de wol geverfde en invloedrijke politici drong zich op omdat de behoudsgezinde katholieken en liberalen met veel argwaan de vorming van de regering volgden. Om dezelfde reden vertrouwde Van Zeeland het sleuteldepartement van Financiën toe aan de conservatieve liberaal en gewezen secretaris van koning Albert, Max-Léo Gérard, die nauwe banden had met de haute-finance en die evenals de kabinetsleider en Hendrik De Man extraparlementair was.

De achterdocht van de conservatieve kringen stond in scherp contrast met de opluchting waarmee in democratische kringen de regering-Van Zeeland werd begroet. Daar voelde men zich bevrijd van wat de verstikkende macht van de banken werd

genoemd. Van Zeeland stelde zijn ploeg voor als een die grote schoonmaak zou houden, de oude meubels zou opruimen, en het land opnieuw prestige in het buitenland zou bezorgen. Het dient gezegd dat van bij het aantreden van zijn regering inderdaad een nieuwe wind door de Belgische politiek waaide. Zij brak immers met de deflatiepolitiek en ging de weg op van een beredeneerd overheidsinterventionisme. In de regeringsverklaring kondigde Van Zeeland de devaluatie van de munt aan. De verrassing was zo groot dat onder de bevolking meteen paniek uitbrak. Warenhuizen en winkels werden massaal bestormd, niet alleen voor de aankoop van eetwa-

ren, maar vreemd genoeg ook van duurzame consumptiegoederen. Deze gebeurtenissen riepen herinneringen op aan de monetaire crisis van 1926 toen zich gelijksoortige taferelen afspeelden, en aan de chaos in Duitsland na de devaluatie in 1923. In het politieke milieu werd eveneens met verbazing gereageerd. Dat de devaluatie onvermijdelijk was, werd nog steeds niet begrepen. Zelfs in de christelijke arbeidersbeweging, die voortdurend de deflatiepolitiek had bekritiseerd, sprak men over de devaluatie als over een ramp. Dit onbegrip was in feite het logische gevolg van de waanidee die de Belgische regeringen zichzelf en de publieke opinie al de crisisjaren hadden voorgehouden, namelijk dat onze munt ongenaakbaar was. België was echter te zeer afhankelijk van zijn buitenlandse handel om de goudpariteit van de munt te kunnen handhaven.

In dit klimaat van wantrouwen en onrust verdedigde Van Zeeland de devaluatie. Hij wekte de indruk voor een voldongen feit geplaatst te zijn. Volgens hem was de monetaire crisis ontstaan op de valutamarkt en had de regering-Theunis de frank niet tegen speculatie kunnen beschermen. Van Zeeland stelde het voor alsof hij in die omstandigheden gered had wat nog te redden was. Die uitleg werd niet zomaar door iedereen aanvaard, ook niet in het parlement. Van Zeeland stuitte er onverwacht op grote weerstand. Bij de stemming over de regeringsverklaring stemden niet minder dan 31 katholieke parlementsleden tegen, dat was bijna de helft. Van Zeeland, die streefde naar een grote meerderheid in de drie coalitiepartijen, was hierdoor zo ontgoocheld dat hij overwoog ontslag te nemen. In de Senaat was de katholieke dissidentie echter veel minder groot en daarop besliste Van Zeeland aan te blijven. Zijn tegenstanders legden zich evenwel niet goedschiks neer bij de devaluatie. Vooral Henri Jaspar en Gustaaf Sap beten zich in de kwestie vast. Zij kregen op 17 april 1935 in de Kamer een meerderheid achter zich voor de instelling van een parlementaire onderzoekscommissie die de oorzaken van de devaluatie moest nagaan. De commissie stond onder het voorzitterschap van Henri Jaspar. Ze ging nauwkeurig alle mogelijke invloeden en financiële transacties na van personen en instellingen in de maanden voor de devaluatie en ondervroeg heel wat prominenten. Tegen sommige ondervraagden stelde het parket een onderzoek in dat zonder gevolg bleef. Uiteindelijk bleek de commissie een maat voor niets te zijn, maar dat zou Gustaaf Sap evenwel niet beletten Van Zeeland het leven voort zuur te maken.

Zelf ervoer ik de devaluatie als een bevrijding. Het was alsof men van een beklemming werd bevrijd. De deflatie veroorzaakte zulke nadelige gevolgen dat alleen een devaluatie de Belgische economie opnieuw op een concurrentieel niveau met het buitenland kon brengen. Vanaf eind 1933 had ik trouwens in de christelijke arbeidersbeweging en elders daarvoor gepleit. Professor Fernand Baudhuin schrijft in zijn boek La *dévaluation du franc belge* dat ik tot de eerste pleitbezorgers van deze operatie behoorde. De devaluatie luidde inderdaad een periode van economisch herstel in. Het concurrentievermogen van onze ondernemingen werd hersteld en men kreeg weer uitzicht op nieuwe buitenlandse afzetgebieden. De export steeg in 1935 van zestien miljard tot twintig miljard BF. Er deed zich tevens een aanzienlijke verbetering voor van de toestand op de arbeidsmarkt. Eén jaar na de devaluatie waren er 56.000 volledig werklozen en 60.000 gedeeltelijk werklozen minder. Deze gunstige evolutie droeg bij tot een rustig sociaal klimaat. Ondanks de jarenlang aangehouden deflatiepolitiek eisten de vakbonden geen buitensporige loons- en weddeverhogingen. En hoewel de frank met 28 procent in waarde werd verminderd, had de devaluatie

slechts een matige weerslag op de prijzen. Na één jaar was het indexcijfer van de kleinhandelsprijzen met nauwelijks acht procent gestegen. Globaal bleven de negatieve effecten van de devaluatie tot een minimum beperkt.

De regering-Van Zeeland consolideerde en vulde de hervorming van het bankwezen zoals die in 1934 was aangevat, aan. Zij behield het door de regering-de Broqueville ingevoerde principe van de splitsing van de gemengde banken en legde de erkenningsvoorwaar-

den voor depositobanken vast. Een belangrijke innovatie was de oprichting van de Bankcommissie, die belast werd met de controle op de privé-banken en het toezicht op het kredietwezen. Zij had een tweevoudige controletaak. De Bankcommissie verleende aan de banken de toestemming voor het uitoefenen van hun activiteiten en tevens oefende zij toezicht uit op iedere bank afzonderlijk. Hiervoor werd de functie van bankrevisor gecreëerd. Iedere bank werd verplicht uit een door de Bankcommissie samengestelde lijst één of meer bankrevisoren te kiezen. De revisoren moesten de naleving van de wetgeving en het algemeen beheer van de bank controleren, en hierover aan de Bankcommissie verslag uitbrengen. Ik werd de eerste revisor van de Kredietbank voor Handel en Nijverheid, de huidige Kredietbank. Die was ontstaan uit de bankcrisis van 1934 door de samenvoeging van de Algemene Bankvereniging, de Bank van Handel en Nijverheid en de Algemene Maatschappij voor Nijverheidskrediet.

De hierboven beschreven bankhervorming was uitgewerkt door de Dienst voor Economisch Herstel, beter bekend onder zijn Franstalige afkorting OREC (Office de Redressement Économique). Deze dienst kaderde in de door de regering-Van Zeeland voorgestane politiek van economische structuurhervormingen. De OREC was opgericht op voorstel van Hendrik De Man. In diens Plan van de Arbeid werd aan een dergelijk organisme een belangrijke rol toebedeeld bij het uitstippelen van de algemene economische politiek. In tegenstelling tot de in het Plan voorziene ruime reglementerende en uitvoerende bevoegdheden, kreeg de OREC slechts een adviserende bevoegdheid in verband met de voorbereiding van de economische politiek, de oriëntatie van de conjunctuurpolitiek, het gebruik van de meerwaarde van het goud in de Nationale Bank en van subsidies in diverse economische sectoren en ministeriële departementen. Die laatste twee bevoegdheden werden door minister van Financiën Max-Léo Gérard sterk beknot en voor het overige verlamde externe en interne oppositie de werking van de OREC, zodat de dienst niet heeft opgeleverd wat sommige voorstanders van het dirigisme ervan verwacht hadden. In 1939 verdween de OREC onopgemerkt. Toch vond ik het experiment niet helemaal negatief Het oprichten van de Bankcommissie was een goede hervorming evenals die van het Herdisconterings- en Waarborginstituut (HWI) dat op aanbeveling van de OREC op 13 juni 1935 werd opgericht. Dit instituut vulde de rol van de Nationale Bank aan, doordat het ten voordele van de banken de geïmmobiliseerde tegoeden kon herdisconteren, die daarvoor niet in aanmerking kwamen bij de Nationale Bank. Als zodanig verschafte het HWI de banken de mogelijkheid hun liquide reserves aan te vullen. Zoals tijdens de crisis van het bankwezen in 1934 was gebleken, heerste daaraan een groot gebrek.

Politieke destabilisering

Ondanks de progressieve verbetering van de economische toestand verloor de regering-Van Zeeland relatief vlug het elan waarmee zij van start was gegaan. De tegenstellingen tussen en binnen de coalitiepartijen stapelden zich snel op. Twistpunt was de economische politiek, die door de conservatieve katholieken en door de liberalen als dirigistisch werd bestempeld. De regering dacht een uitweg te kunnen

vinden voor haar moeilijkheden door op 24 mei 1936 vervroegde verkiezingen te organiseren. De problemen in de meerderheid waren evenwel niet de enige reden voor dit manoeuvre. De aankondiging van Léon Degrelle in februari dat hij met Rex aan de volgende verkiezingen zou deelnemen, beïnvloedde evenzeer de regeringsbeslissing. Rex maakte immers snel opgang en had een belangrijk aandeel in de destabilisering van het politieke bestel. Dit proces was, net als in vele andere Westeuropese landen, in het begin van de jaren dertig op gang gekomen en werd gevoed door de verwarring en de ontreddering die de economische crisis teweegbracht.

Aanvankelijk was Rex een kleine uitgeverij van degelijk uitziende katholieke bladen die geleid werd door Léon Degrelle. Het duurde echter niet lang of de door grootheidswaanzin bezeten Degrelle maakte zijn entree op de politieke scène. De echte en vermeende financiële schandalen van die tijd en de betrokkenheid van politici daarin nam hij te baat om het zogenaamde samenheulen van de politiek met de geldmachten aan de kaak te stellen. Met zijn beschuldigingen viseerde hij in de eerste plaats de katholieke partij en haar leiders, die hij overigens een gebrek aan beginselvastheid en dynamisme verweet. Degrelle predikte een strijdend katholicisme en kreeg daarmee de katholieke jeugd op zijn hand. Mettertijd wierp hij zich tevens op als een belangrijke spreekbuis van diegenen die het parlementaire regime en het partijenstelsel op de korrel namen. Volgens hem waren de volksvertegenwoordiging en de bestaande partijen niet bij machte de economische en andere problemen op te lossen. Degrelle pleitte voor de reorganisatie van de Staat op corporatieve basis, zonder politieke partijen. Door zich achter de banier van de Nieuwe Orde-bewegingen te scharen sloeg hij de marsrichting naar rechts in en kwam hij in antidemocratisch vaarwater terecht. Als volksmenner kende Degrelle zijn gelijke niet en met zijn demagogische retoriek oefende hij op velen een fascinerende aantrekkingskracht uit. In een relatief korte tijd slaagde hij erin Rex uit te bouwen tot een politieke beweging die de traditionele partijen kon bedreigen. Die meenden Degrelle alsnog de pas te kunnen afsnijden door de verkiezingsdatum te vervroegen nadat bekend was geraakt dat Rex aan de volgende verkiezingen deel zou nemen. Zij misrekenden zich deerlijk, want de rexisten waren de grote winnaars van de stembusslag van 24 mei 1936. Zij veroverden bij hun eerste deelname aan verkiezingen niet minder dan 21 Kamerzetels. De Vlaams-nationalisten en de communisten boekten eveneens opvallende winst: de eersten wonnen acht zetels en de tweeden zes zetels. Het succes van de kleine partijen stond in scherp contrast met het verlies van de traditionele partijen. De liberalen en de socialisten konden de schade beperken: zij verloren respectievelijk één zetel en drie zetels. De katholieke partij daarentegen liep zware averij op: zij verloor niet minder dan zestien Kamerzetels en was voor het eerst sedert 1884 niet langer de grootste politieke formatie.

Enkele dagen na de verkiezingen bood de regering-Van Zeeland haar ontslag aan. De koning begon onmiddellijk zijn raadplegingen voor de vorming van een nieuwe regering. Het viel daarbij op dat hij voornamelijk jongere politici uit de traditionele partij en uitnodigde, evenals de Vlaams-nationalisten Staf De Clercq en Hendrik Borginon, de communist Joseph Jacquemotte en de rexist Léon Degrelle. Na die eerste gesprekken vroeg Leopold III aan Paul Van Zeeland een nieuwe regering samen te stellen. Van Zeeland weigerde evenwel op dit verzoek in te gaan onder het voorwendsel dat het ogenblik was aangebroken om aan ‘de toekomst van zijn kinderen te denken’. Die uitleg werd op hoongelach onthaald en afgedaan als komedie. Er werd immers beweerd dat Van Zeeland al onderhandelingen met de socialisten had gevoerd. Die waren echter niet geneigd toe te treden tot een regering onder zijn leiding. De socialisten waren voor het eerst als grootste partij uit de verkiezingen gekomen en die positie wensten ze verzilverd te zien met het premierschap. En van Emile Vandervelde was bekend dat hij rondliep met de ambitie om de eerste socialistische premier te worden.

Na Van Zeelands weigering dacht Vandervelde trouwens kans te maken, want de koning belastte hem met een formatieopdracht. De katholieken en de liberalen

reageerden onmiddellijk en stelden hun veto tegen een socialistische eerste minister. Hierop gaf Vandervelde zijn opdracht aan de koning terug. Hij verklaarde tevens dat Van Zeeland de aangewezen persoon was om zichzelf op te volgen. Deze plotselinge inschikkelijkheid tegenover Van Zeeland was meer schijn dan werkelijkheid, want de socialisten maakten meteen duidelijk dat ze in ruil voor hun toegeving bij een regeringsdeelname hun belangrijkste programmapunten ingewilligd wilden zien. De socialisten wisten trouwens dat ze onmisbaar waren. Katholieken en liberalen beschikten niet over een meerderheid in het parlement en het was

gewoon ondenkbaar dat zij op de rexisten en Vlaams-nationalisten een beroep zouden doen. Toen Van Zeeland zijn formatietaak aanvatte, zag het er bijgevolg naar uit dat de vorming van een nieuwe regering een lang avontuur zou worden. En dat was ook zo. De onderhandelingen sleepten aan en verzandden uiteindelijk in uitzichtloze discussies over de verdeling van de ministerportefeuilles. Op 11 juni 1936 vroeg de formateur aan de koning van zijn opdracht ontslagen te worden. Nog dezelfde dag ontbood het staatshoofd twee politici van elke traditionele partij en sprak met hen gezamenlijk. De koning eiste onmiddellijk een nieuwe regering. Hij verklaarde niet te kunnen wachten op een akkoord dat pas na langdurige onderhandelingen zou worden bereikt. En om zijn eis kracht bij te zetten, zei hij tot de ontboden politici dat zij het paleis niet zouden verlaten alvorens hij de zekerheid had dat het land spoedig een nieuwe regering zou hebben. Dit koninklijke sermoen, zoals de pers de interventie omschreef, miste zijn uitwerking niet. Van Zeeland ondernam een nieuwe poging en reeds op 13 juni kon hij zijn nieuwe kabinet van nationale unie voorstellen.

In de tweede regering-Van Zeeland versterkten de socialisten hun invloed. In tegenstelling tot de eerste Van Zeeland-regering kreeg Hendrik De Man nu wel Financiën. Paul-Henri Spaak verhuisde van Vervoer en PTT naar Buitenlandse Zaken. Velen waren verbaasd dat uitgerekend aan Spaak dit belangrijke departement werd toevertrouwd. Enkele jaren tevoren was Spaak nog bijna uit de socialistische partij gesloten wegens zijn extremistische standpunten en velen zagen hem als een gevaarlijk revolutionair. Maar, het kan verkeren, zei Bredero, en dat gezegde is zeker van toepassing in de politiek. Want, van zodra Spaak zich op Buitenlandse Zaken had geïnstalleerd, was hij niet langer de revolutionaire socialistische militant en gaf hij blijk van grote gematigdheid. Een bewijs te meer dat een belangrijke ministerportefeuille zelfs de felste extremist tot bedachtzaamheid kan brengen... Emile Vandervelde, die tijdens het formatieberaad lange tijd als de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken werd genoemd, moest zich met het speciaal voor hem opgerichte ministerie van Volksgezondheid tevreden stellen.

De uiteindelijk snelle totstandkoming van de tweede regering-Van Zeeland had ongetwijfeld veel te maken met de sociale onrust in het land. Leopold III had daar trouwens in zijn tussenkomst op gezinspeeld. Begin juni 1936 was immers een stakingsgolf vanuit Frankrijk naar ons land overgewaaid. Op aanstoken van communistische agitatoren waren eerst in de Antwerpse haven en daarna in de Waalse industriebekkens wilde stakingen uitgebroken die de vakbonden slechts met veel moeite onder controle konden krijgen. Een algemene staking op basis van een concrete eisenbundel werd uitgeroepen voor 15 juni. De regering-Van Zeeland riep een Nationale Arbeidsconferentie samen die naar een oplossing voor het conflict moest zoeken. De conferentie was geïnspireerd op het Franse voorbeeld. In Frankrijk was door het afsluiten van een akkoord tijdens een gezamenlijke bijeenkomst van vertegenwoordigers van de werknemers- en werkgeversorganisaties en van de regering een einde aan de stakingsbeweging gemaakt. De Nationale Arbeidsconferentie werd ook een succes. Werkgevers en vakbonden werden het eens over het merendeel van de arbeiderseisen. De regering-Van Zeeland nam daarna in snel tempo maatregelen om het bereikte akkoord uit te voeren. Reeds op 8 juli 1936 werd de wet op de jaarlijkse vakantie van zes dagen uitgevaardigd, op 9 juli de wet op de 40-urenweek in sectoren met ongezond of gevaarlijk werk en op 23 juli de wet op de verhoging

van de kinderbijslagen. Door die belangrijke sociale hervormingen keerde de rust in het land terug.

Regeringscommissaris voor de contingenteringen

De tweede regering-Van Zeeland had de intentie om de structuur van de Staat grondig te hervormen en de macht van de grote financiële en industriële monopolies te verminderen.

Met het oog hierop benoemde zij een aantal koninklijke commissarissen en regeringscommissarissen, die als opdracht kregen voor de aan hen toegewezen probleemgebieden mogelijke oplossingen uit te werken.

Bij ministerieel besluit van 5 oktober 1936 benoemde de regering mij tot regeringscommissaris voor de contingenteringen bij de Dienst voor Economisch Herstel. Sommige dagbladen schreven ten onrechte dat ik tot koninklijk commissaris was benoemd. Hoewel men dit had overwogen, werd mij die titel niet toegekend. Ik vermoed dat het veto van één van de verantwoordelijken van de Dienst voor Economisch Herstel en naijver onder collega's aan de universiteit van Leuven daarin een rol hebben gespeeld. Het heeft mij niet belet mijn opdracht naar best vermogen te vervullen. Dat gebeurde evenwel in eigenaardige omstandigheden. Ik organiseerde een grondige enquête bij de bevoegde administratieve diensten en beroepsgroeperingen en sprak met talrijke prominenten en delegaties. Ik moest daarvoor heel wat verplaatsingen maken en zorgde zelf voor het typen en uitgeven van mijn eindverslag dat 417 bladzijden telde. En dat allemaal op eigen kosten. Van enige vergoeding was geen sprake. Ik vermeld dit alleen om te illustreren in welke voorwaarden toen in België werd gewerkt.

Het probleem van de contingenteringen was zeer actueel omdat, zoals hoger vermeld, het protectionisme tijdens de economische crisis hoogtij vierde. De in- en uitvoer werd, met het oog op de bescherming van de binnenlandse produktie, aan kwantitatieve beperkingen, zogenaamde contingenten, onderworpen. Dit stelsel lokte wegens zijn complexiteit en ondoorzichtigheid felle kritiek uit. Het was mijn taak het systeem volledig door te lichten en methodes of maatregelen te suggereren die misbruiken, willekeur en monopolievorming bij de toepassing ervan moesten voorkomen. Verder diende ik na te gaan hoe men de contingentering geleidelijk kon verminderen en eventueel afschaffen.

In mei 1937 diende ik mijn verslag in bij de Dienst voor Economisch Herstel. Mijn rapport gaf een algemeen overzicht van het stelsel van de contingenten en van de werking van de bevoegde administraties. Het concludeerde dat het systeem tot een aantal anomalieën had geleid. Zo bleek onder meer dat de referentieperiodes voor het bepalen van de contingenten dikwijls verouderd waren en zelden steunden op objectieve criteria, die dan nog van sector tot sector verschilden. Het gebruik van contingenten gaf tevens een soort privilege aan bestaande ondernemingen of produkten. Toekomstgerichte ondernemingen daarentegen werden voor hun dynamisme niet beloond, omdat zij van de administratie slechts met bijzonder veel moeite uitvoervergunningen voor nieuwe produkten konden bekomen. Bovendien mochten bedrijven, die over in- of uitvoervergunningen beschikten, maar die zelf niet wensten te gebruiken of uit te putten, onrechtstreeks optreden ten gunste van andere bedrijven. Op die wijze behaalden de betrokken firma's een onrechtmatig economisch of financieel voordeel. Een eigenaardigheid was ook dat het systeem een vorm van machtsdelegatie aan andere landen inhield doordat die zelfde hen door België opgelegde contingenten konden regelen. Dikwijls benadeelden ze dan Belgische ondernemingen. In de conclusies van mijn rapport beval ik aan contingenten uitsluitend in te voeren als de vitale belangen van het land op het spel stonden. Voor het overige diende gestreefd te worden naar een geleidelijke afbouw van het bestaande systeem. En in geval protectie toch noodzakelijk was, moest de voorkeur gegeven worden aan het gebruik van douanetarieven in plaats van contingenten.

Merkwaardig genoeg heb ik van regeringszijde nooit enige reactie op mijn verslag gekregen. Er werd gezegd dat eerste minister Van Zeeland het verslag zou hebben geraadpleegd tijdens zijn reis naar de Verenigde Staten in juni 1937. Hoe het ook zij, er hing lang een bevreemdend stilzwijgen rond. Dat werd pas doorbroken toen de liberale volksvertegenwoordiger Louis Joris er in maart 1938 een parlementaire vraag over stelde. In haar antwoord

zei de regering dat ruchtbaarheid rond mijn rapport niet wenselijk was, omdat met een aantal landen onderhandelingen over handelsakkoorden aan de gang waren. In april publiceerde het dagblad *Le Vingtième Siècle* een artikelenreeks over mijn rapport. Nochtans had ik daartoe geen enkel initiatief genomen en ik had de krant ook niet gedocumenteerd. Gezien de houding van de regering mag het niet verwonderen dat van mijn voorstellen in de praktijk niet veel terecht is gekomen. Wel werd op 29 juli 1938 een Raad van Advies voor de Verdeling van de Contingenten opgericht waarvan ik tot voorzitter werd benoemd, maar deze raad is van weinig betekenis geweest.

Ook de verslagen van de andere regerings- en koninklijke commissarissen leidden tot weinig. Alleen het belangrijke werk van koninklijk commissaris Louis Camu kreeg een waardevolle toepassing. Hij werkte een nieuw statuut uit voor de rijksambtenaren waardoor politieke willekeur bij hun recrutering en bevordering moest worden voorkomen. Diegenen die bekommerd waren om de goede functionering van onze instellingen begroetten met voldoening de voorgestelde hervorming. Aanvankelijk had de toepassing ervan gunstige gevolgen. Na de Tweede Wereldoorlog is men er echter op zodanige wijze van afgeweken dat men weer in het oude euvel van politieke benoemingen en bevorderingen is vervallen. Voor het overige wees de benoeming van koninklijke en regeringscommissarissen op het geringe vertrouwen in de administratie. Blijkbaar was de regering van oordeel dat de ambtenaren met hun tradities en gewoonten geen fundamentele hervormingen konden of wilden uitwerken. Met het gevolg dat zij een beroep deed op buitenstaanders, en ook meer en meer op de ministeriële kabinetten. Voor de ambtenarij brachten die werkmethodes prestigeverlies mee en de uitholling van haar opdrachten. Een andere techniek die daartoe bijdroeg, was het in het leven roepen van allerlei bijzondere commissies en organen waarvan het werk weinig betekenisvol was of onvoldoende werd gevaloriseerd. Een voorbeeld van het eerste was de Commissie van de Kleinhandel, een voorbeeld van het tweede was de Commissie voor Nijverheidsoriëntering. Philip Van Isacker, die in de tweede regering-Van Zeeland Economische Zaken onder zijn bevoegdheid had, richtte deze commissies op. Ik werd tot lid van deze commissies benoemd en ik heb hun werkzaamheden dus goed kunnen volgen. De Commissie voor de Kleinhandel heeft onbeduidend werk afgeleverd. In de Commissie voor Nijverheidsoriëntering daarentegen stelde professor Léon Dupriez een belangrijk rapport op over de economische reconversie. Maar daar is het dan ook bij gebleven. Van de adviezen en de voorstellen van de commissie enerzijds naar de vertaling daarvan in wettelijke maatregelen anderzijds, bleek een weg vol onoverkomelijke hinderpalen met veel politieke en andere bezwaren.

Het einde van de tweede regering-Van Zeeland

De tweede regering-Van Zeeland werd bij de uitvoering van haar programma sterk gehinderd door allerlei interne en externe problemen. Het ontbrak haar aan eensgezindheid. Dat was in hoofdzaak toe te schrijven aan de rivaliteit tussen de socialistische ministers De Man, Spaak en Vandervelde. De laatste twee waren het fundamenteel oneens over de buitenlandse politiek die onder impuls van Spaak een nieuwe oriëntatie kreeg. Het opzeggen door België in maart 1936 van het in het

Vlaamse landsgedeelte zeer omstreden militair akkoord met Frankrijk was daarvan de voorbode. Enkele maanden later sprak de tweede regering-Van Zeeland zich officieel uit voor wat eerst een neutraliteitspolitiek en daarna een onafhankelijkheidspolitiek werd genoemd. Zij verantwoordde deze koerswijziging door te wijzen op de mislukking van de Volkenbond en de schending van het Verdrag van Versailles door Duitsland. Emile Vandervelde kon zich niet verzoenen met de nieuwe politiek en in januari 1937 nam hij ontslag.

Zijn vervanging door Arthur Wauters wekte alleszins minder opschudding dan die van de liberale minister van Justitie François Bovesse. Bovesse moest in april ontslag nemen wegens het zowel door de meerderheid als door de oppositie fel betwiste wetsontwerp over amnestie dat hij in naam van de regering had ondertekend. De liberale partijvoorzitter Victor de Laveleye werd door Van Zeeland betrokken bij de opvolging van Bovesse. Toen bekend raakte dat de Laveleye zelfde plaats innam van zijn ontslagnemende partijgenoot, was de verontwaardiging in de liberale partij en daarbuiten groot. Hierdoor werd gebroken met de politieke traditie die zegt dat een partijvoorzitter bij onderhandelingen over de vervanging van een partijgenoot in de regering niet voor zichzelf werkt.

In het parlement vertraagden de Vlaams-nationalisten en Rex voortdurend de werkzaamheden. Het kwam zelfs tot een regelrechte krachtproef tussen Léon Degrelle en de meerderheid naar aanleiding van de tussentijdse verkiezingen van 11 april 1937. Degrelle lokte die verkiezingen uit door een volksvertegenwoordiger van Rex uit Brussel ontslag te doen nemen. Eerste minister Van Zeeland werd door de meerderheidspartij en als tegenkandidaat van Degrelle naar voren geschoven en won de confrontatie. Degrelle behaalde slechts 19 procent van de stemmen tegenover 76 procent voor Van Zeeland. Van Zeeland had zijn succes ongetwijfeld mee te danken aan de steun van kardinaal Van Roey. De aartsbischop van Mechelen had twee dagen voor de verkiezingen de katholieken opgeroepen voor Van Zeeland te stemmen. Voor het rexisme was Degrelles nederlaag een zware klap, maar het zou met zijn stuiptrekkingen de regering nog heel wat last bezorgen.

En dan was er nog de gespannen internationale toestand die voor problemen zorgde op binnenlands vlak. De Spaanse burgeroorlog, die in juli 1936 uitbrak, kwam de verstandhouding tussen katholieken en socialisten in de regering niet ten goede. De socialisten schaarden zich in dit conflict achter de linkse Spaanse regering, terwijl de meeste katholieken partij kozen voor de rechtse Franco en diens strijd tegen het communisme.

Tekenend voor de atmosfeer van incidenten en beroering waarin de tweede regering-Van Zeeland werkte, was de wijze waarop zij van het toneel verdween. Aan de basis daarvan lag de beschuldiging van corruptie door Gustaaf Sap aan het adres van de premier. Op 16 maart 1937 interpelleerde Sap Van Zeeland over diens verhouding tot de Nationale Bank en de omstandigheden van de devaluatie. De commissie-Servais, die door de tweede regering-Van Zeeland was ingesteld om de kredietverlening van de Staat aan de bedrijven en de banken tijdens de dagen voor de devaluatie na te gaan, had, aldus Sap, geen klaarheid gebracht. Tevens had de commissie nagelaten de dubbele positie van Van Zeeland als vice-gouverneur én eerste minister te onderzoeken. Sap wees erop dat Georges Theunis en Emile Francqui als regenten en Albert-Edouard Janssen als bestuurder van de Nationale Bank ontslag hadden genomen toen zij tot minister werden benoemd. Van Zeeland daarentegen had, aldus Sap, geen ontslag genomen, maar verlof. Bovendien zou hij zijn bezoldiging als vice-gouverneur verder ontvangen hebben. In zijn antwoord ontkende Van Zeeland Saps aantijgingen. Hij zei wél ontslag te hebben genomen als vice-gouverneur en daarna geen enkele bezoldiging meer van de Nationale Bank te hebben ontvangen. Van Zeeland legde er tevens de nadruk op dat de commissie-Servais in alle onafhankelijkheid en in alle vrijheid had kunnen werken. Na zijn repliek kreeg van Zeeland een staande ovatie van de meerderheid, terwijl Sap alleen steun vond bij de

Vlaams-nationalisten en de rexisten. Als gevolg van zijn aanval werd Sap enige tijd nadien uit de katholieke Kamergroep gestoten. Alfons Verbist, de voorzitter van de Vlaamse vleugel van de katholieke partij, vergeleek Sap zelfs met ‘de roetaard die het nest bevuilt waarin hij werd gekoesterd’. Het duurde echter niet lang of Van Zeeland moest na nieuwe aanvallen toegeven dat hij wel degelijk uit een zogenaamd geheim fonds (‘*la cagnotte*’) van de Nationale Bank een beperkte som geld had ontvangen. Eigenlijk trof Van Zeeland geen schuld, omdat hij de vergoeding had aangewend voor de betaling van zijn kabinetsme-

dewerkers. Hij had echter de fout begaan niet van meet af aan de waarheid te hebben gezegd. En dergelijke fouten worden in de politiek duur betaald. Van Zeeland, wiens prestige door deze zaak een flinke deuk had gekregen, nam op 25 oktober ontslag en met hem zijn regering. Gustaaf Sap daarentegen maakte een triomfantelijke terugkeer. In maart 1938 liet de katholieke Kamergroep hem opnieuw tot haar vergaderingen toe en een jaar later werd hij minister in de tweede regering-Pierlot. Zei ik al niet dat het kan verkeren, zeker in de politiek?

Hoofdstuk 4
De Vlaamse Beweging
in de Maalstroom van de Jaren Dertig

Waren de jaren dertig op economisch vlak een bewogen periode, dan waren ze dat niet minder voor de taalkwestie in ons land. Het probleem van de Vlaamse rechtsgelijkheid stond vanaf het eind van de jaren twintig toen het voor het eerst door de bewindslieden als een realiteit werd erkend, tot aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog mee vooraan in de politieke actualiteit. Het lokte talloze hartstochtelijke discussies, verbeten polemieken en bijwijlen bitsige twisten uit. Niet alleen tussen flaminganten en francofonen, maar ook binnen de Vlaamse Beweging zelf, waarin ik actief was. Ik was immers zeer gegrepen door dat grootse en nobele doel: de verheffing van het Vlaamse volk. In flamingantische organisaties zoals het Vlaams Economisch Verbond, de Katholieke Vlaamse Landsbond en Nieuw Vlaanderen hield ik vurige pleidooien voor de economische opgang van het Vlaamse volk. Want, het arme Vlaanderen heb ik nog gekend. Met hoge werkloosheid en lage lonen, met arbeiders die als koelies naar de mijnen en de bietenvelden in Wallonië werden vervoerd of over de grens, in Frankrijk, de oogst gingen binnenhalen, met jongeren die weinig scholing genoten en mannen die zich onbehouwen gedroegen en ruwe taal gebruikten.

De Vlaamse Beweging na de Eerste Wereldoorlog

Aan het eind van de Eerste Wereldoorlog zag de toestand van de Vlaamse Beweging er bepaald niet rooskleurig uit. Sommige vlaamsgezinden, de zogenaamde activisten, hadden de Vlaamse zaak grote schade toegebracht door hun collaboratie met de Duitse bezetter. Bij hun inval waren de Duitsers met een ongehoorde brutaliteit te werk gegaan. In Leuven bijvoorbeeld hadden ze enorme verwoestingen aangericht en vele onschuldige burgers gefusilleerd, waarvan ze de lijken nabij het station achterlieten. Pater Claes, de bestuurder van de maatschappelijke werken van het ACW, is die lijken gaan ophalen en heeft ze naar een decente begraafplaats gebracht. Hij verrichtte daarmee een groot werk van barmhartigheid.

Tijdens de oorlog gedroegen de Duitsers zich niet minder driest. Door hun stelselmatige plunderingen, de sluiting van ondernemingen en de deportatie van arbeidskrachten nam de bevolking een steeds vijandiger houding tegen hen aan. De activisten, die zich in ruil voor enkele toegevingen op Vlaams gebied leenden tot samenwerking met de Duitsers, werden gehaat, ook in Vlaanderen.

Na de oorlog uitte die afkeer zich bij de gewone man door onverschilligheid of wantrouwen tegenover de Vlaamse Beweging en al wie zich flamingant noemde. In intellectuele kringen in Vlaanderen daarentegen werd de Vlaamse ontvoogding als strijdobject spoedig hernomen. Maar even snel nam de onenigheid over het doel en de strategie van de Vlaamse strijd toe. De Frontpartij, de belangrijkste draagster van het Vlaams-nationalisme in de naoorlog, nam geen vrede met het zogenaamde minimumprogramma van Frans Van Cauwelaert. Van Cauwelaert formuleerde reeds in 1918 dit programma waarvan de vervlaamsing van het onderwijs en de openbare besturen in Vlaanderen het belangrijkste onderdeel was. En hoewel koning Albert

en de regering een tegemoetkomende houding tegenover die eisen leken aan te nemen, bleven wettelijke maatregelen voor het Vlaamse rechtsherstel lange tijd uit.

De overwinning van de activist August Borms bij de tussentijdse verkiezingen in Antwerpen in augustus 1928 luidde de kentering in. Die verkiezingen hadden plaats als gevolg van het overlijden van de liberale volksvertegenwoordiger Richard Kreglinger. Terwij1 de katholieken en de socialisten zich niet in de verkiezingsstrijd mengden, stelde de liberale partij Paul Baelde als kandidaat voor en de Frontpartij August Borms die in de gevangenis van Leuven opgesloten zat. Borms was na de oorlog ter dood veroordeeld wegens collaboratie, eer straf die later in levenslange hechtenis was omgezet. Hij had meegewerkt aan de Raad van Vlaanderen, het leidinggevende orgaan van de activisten. Op initiatief van Borms had de Raad van Vlaanderen de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen geproclameerd en daardoor het waandenkbeeld van een Vlaamse regering onder de Duitse bezetter in het lever geroepen. Hoewel Borms niet aan de verkiesbaarheidsvoorwaarden voldeed, liet de katholieke minister van Binnenlandse Zaken Albert Carnoy toch zijn kandidaatstelling toe. Dit zou Carnoy, die een zeer geleerd maar ook zeer verstrooid professor aan de Leuvense universiteit was, later ten zeerste kwalijk worden genomen. Want, de Belgische politieke wereld keek niet weinig op toen August Borms als overwinnaar uit de verkiezingen kwam. Hij behaalde 83.000 stemmen tegenover 44.000 stemmen voor de liberale kandidaat, terwijl 53.000 kiezers zich onthielden. Hoe de regering zich ook haastte om de verkiezing var Borms door de Kamer ongeldig te laten verklaren, de sterke manifestatie van het ongeduld van de Vlaamse publieke opinie kon ze niet meer ongedaan maken.

Door de Borms-verkiezing kreeg de Vlaamse Beweging een nieuw elan en werden met succes nieuwe initiatieven voor het Vlaamse rechtsherstel genomen. In januari 1929 werd een wet voor gedeeltelijke amnestie goedgekeurd. Enkele maanden later spraken zowel de christelijke arbeidersbeweging als de socialistische partij zich uit voor de eentaligheid var Vlaanderen. Belangrijk was ongetwijfeld de wet van april 1930 op de vernederlandsing var de Gentse rijksuniversiteit. Die hervorming was sedert lang een strijdpunt van de Vlaamse Beweging. Reeds voor de Eerste Wereldoorlog hadden flaminganten voor de oprichting var een ‘Vlaamse hogeschool’ gepleit. Onder de stuwende kracht van de ‘drie kraaiende hanen’ de katholiek Frans Van Cauwelaert, de socialist Camille Huysmans en de liberaal Louis Franck was de weg daarvoor langzaam maar zeker geëffend, tot de Duitsers in 1914 het land overrompelden. In het kader van de Flamenpolitik ging de bezettende overheid over tot de vernederlandsing van de Gentse universiteit, in de hoop hiermee de Vlamingen op haar hand te krijgen. De Duitsers verkregen voor hun zogenaamde ‘von Bissing-universiteit’ alleen de medewerking van de activisten, die daarvoor later zouden worden vervolgd.

Na de oorlog werd de eis van een Vlaamse hogeschool door de Vlaamse Beweging onmiddellijk hernomen. Maar de vertragingsmanoeuvres waren talrijk. Door de tegenstanders van de Vlaamse Beweging werd de ‘von Bissing-universiteit’ aangegrepen om iedere eis tot vernederlandsing te diskrediteren. Pas in 1923 werd een aanvang gemaakt met de uitvoering van die belofte. Op voorstel van minister van Onderwijs Pierre Nolf besliste de regering de universiteit van Gent te splitsen in een Vlaamse en een Franstalige afdeling. De Vlaamse afdeling moest tweederde van haar cursussen in het Nederlands organiseren, het overige derde in het Frans. In de Franstalige afdeling was de omgekeerde verhouding van toepassing. De

gedeeltelijke vernederlandsing voldeed de Vlamingen niet. Zij verwoordden hun ongenoegen door de Vlaamse afdeling als 'Nolf-barak' te bestempelen.

Voor de volledige vernederlandsing van de Gentse universiteit hebben de flaminganten tot in 1930 moeten strijden. Vanaf dat moment behoorde de opvatting van kardinaal Mercier dat het Vlaams ongeschikt was voor het hoger onderwijs grotendeels tot het verleden De primaat van de katholieke Kerk stond niet alleen met die mening. Integendeel, zij was gemeengoed in Franstalige kringen. Mercier en zijn gelijkgezinden bleken niet te weten dat reeds vóór 1914 verscheidene Nederlandse geleerden de Nobelprijs voor hun wetenschappe-

lijk werk hadden ontvangen. Eerlijkheidshalve moet men toegeven dat de verspreidingsmogelijkheden van Vlaamse wetenschappelijke prestaties beperkt waren zolang in Vlaanderen de intellectuelen in hun publikaties niet in staat waren correct Algemeen Nederlands te gebruiken. Maar op dit vlak was toch grote vooruitgang geboekt. Voor heel wat francofonen echter was de vernederlandsing van de Gentse universiteit ook nog in 1930 onaanvaardbaar en sommigen hebben ze zelfs nooit verteerd. Zo zei Henry Carton de Wiart, die toch algemeen als een wijs staatsman bekend stond, ooit dat zij '*un crime contre l'esprit*' was. Zelfs dertig jaar later gaf de kwestie nog aanleiding tot een klein incident. Op het banket ter gelegenheid van de viering van het parlementaire jubileum van Frans Van Cauwelaert in 1960 hield Paul Struye een fijne gelegenheidstoespraak. Struye, afkomstig uit de Franssprekende Gentse bourgeoisie, prees daarin het grote redenaarstalent van Van Cauwelaert. Hij zei dat hij daarvan de eerste keer getuige was geweest op een meeting te Gent waar propaganda werd gemaakt voor de oprichting van een Vlaamse universiteit. Daarop onderbrak Ernest Claes de toespraak en zei dat Struye daar ongetwijfeld naartoe was gegaan om Van Cauwelaert uit te fluiten.

De taalwetten van de jaren dertig

In het begin van de jaren dertig werd de realisatie van het Vlaamse minimumprogramma voortgezet. De publieke opinie bracht hiervoor nauwelijks belangstelling op. De bekommernis over de economische crisis die de kop begon op te steken was groter. In het parlement daarentegen werd langdurig gedebatteerd over een aantal wetsontwerpen die tot doel hadden de eentaligheid van Vlaanderen in te voeren.

De taalwet op het onderwijs van 14 juli 1932 lokte de grootste controverse uit. Die wet introduceerde het beginsel dat de streektaal ook de taal van het onderwijs is. De Franstaligen legden zich slechts kwaadschiks neer bij dit principe, want het impliceerde dat de Franstalige onderwijsinstellingen in Vlaanderen niet langer wettelijke diploma's konden afleveren. Niettemin werden in de wet een aantal uitzonderingen ingeschreven die de Franstaligen in Vlaanderen tegemoet kwamen. Zo was het mogelijk om voor kinderen die de taal van het gewest niet spraken transmutatieklassen te organiseren. Daarenboven konden sommige Franstalige scholen in Vlaanderen voort blijven werken en werd aan de verfransing in Brussel geen halt toegeroepen. Enkele weken voor de taalwet op het onderwijs was de wet op het taalgebruik in de administratie goedgekeurd. Die wet ging eveneens uit van de regionale eentaligheid, maar bevatte toch ook een aantal uitzonderingen. Zo werden taaladjuncten toegevoegd aan hoge ambtenaren voor het geval deze laatsten de beide landstalen niet machtig waren. In de praktijk was die uitzondering bedoeld om Nederlandsonkundige hoge ambtenaren in Vlaanderen hun functie ongestoord voort te laten uitoefenen. Een ander negatief aspect van de wet had betrekking op de regeling in verband met de taalgrensgemeenten. Het taalstatuut van die gemeenten zou veranderen indien de tienjaarlijkse talentellingen uitwezen dat de meerderheid van de bevolking er een andere taal sprak dan de bestuurstaal.

De taalwetten van 1932 gaven de flaminganten geen voldoening. De ontevredenheid had niet alleen te maken met de uitzonderingen op het principe van de eentaligheid, maar ook, en nog veel meer, met de zeer gebrekkige toepassing van de wetten. Wat dit laatste betrof, kon men spreken van een regelrechte sabotage die door de overheden werd geduld. Nogal wat flaminganten trokken hieruit de conclusie dat het Vlaamse minimumprogramma niet afdoend was. Volgens hen volstonden taalwetten niet om de volledige emancipatie van het Vlaamse volk mogelijk te maken. Ze wilden structuren tot stand zien komen die aan Vlaanderen een of andere vorm van autonomie zouden verlenen. Dit streven werd voornamelijk

vertolkt door het Vlaams-nationalisme. In 1931 diende Herman Vos, die toen volksvertegenwoordiger voor de Frontpartij was maar later naar de socialistische partij zou overstappen, het eerste wetsvoorstel voor een federaal statuut in. Het maakte uiteraard geen schijn van kans en werd niet eens in overweging genomen. Vos kreeg zelfs niet de steun van alle Vlaams-nationale parlementsleden. Het Vlaams-nationalisme verkeerde op dat ogenblik trouwens in grote verwarring. Het stelde niet veel meer voor dan een amalgaam van plaatselijke groeperingen en formaties, die meer elkaar dan de andere partijen beconcurreerden Het was dan ook niet verwonderlijk dat de Vlaams-nationale lijsten bij de parlementsverkiezingen van 1932 stemmen- en zetelverlies leden.

In een poging om tot meer eenheid te komen, werd in oktober 1933 door Staf De Clercq het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) gesticht. De organisatie ervan was sterk hiërarchisch opgevat en vertoonde autoritaire kenmerken. Zijn programma had een sterk corporatistische inslag. Bij het VNV sloten zich zowel anti-belgicisten aan als Dietsers, Groot-Nederlanders, federalisten, democraten en fascisten. Naast Staf De Clercq behoorden Hendrik Elias, Gerard Romsée, Hendrik Borginon, Victor Leemans, Jeroom Leuridan en Frans Daels tot de leidende figuren van de partij.

Een andere, weliswaar minder belangrijke loot van de Vlaams-nationale stam was het Verdinaso. Het Verdinaso werd opgericht in de herfst van 1931 door Joris Van Severen en huldigde een anti-parlementaire en fascistische visie. Aanvankelijk toonde het zich voorstander van de Groot-Nederlandse gedachte. Maar in 1934 verliet Van Severen zijn anti-belgicisme en sprak hij zich, tot verbijstering van zijn eigen aanhang, uit voor het herstel van de Bourgondische Staat van de zestiende eeuw, die een sterk Franstalige inslag had. Vanaf dan toonde hij zich een bewonderaar van koning Leopold III en kon hij in belgicistische en adellijke milieus op heel wat sympathie rekenen.

Vlaams Economisch Verbond, Katholieke Vlaamse Landsbond en Nieuw Vlaanderen

Omstreeks de periode dat de Vlaamse Beweging een radicalere koers begon te varen, kwam ik in nauw contact met een aantal vlaamsgezinde kringen. Geregeld vroeg men mij als spreker op vergaderingen van organisaties zoals het Davidsfonds, de Vlaamse Ingenieursvereniging, de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding, om er maar enkele te vermelden. Nadat ik al een lezing had gegeven voor de afdeling van het Vlaams Economisch Verbond te Brussel, sprak ik op 24 april 1932 voor het eerst voor de jaarlijkse Algemene Vergadering van deze organisatie. Ik gaf er een aantal beschouwingen ten beste over de economische crisis, het protectionisme en andere belemmeringen van het internationale ruilverkeer. Tijdens die manifestatie maakte ik kennis met Lieven Gevaert, de stichter en voorzitter van het VEV. Het VEV was toen een kleine en weinig invloedrijke organisatie van welmenende vlaamsgezinde ondernemers en industriëlen die aan het hoofd stonden van vooral kleine of middelgrote bedrijven.

Een organisatie met heel wat meer impact dan het VEV was de Katholieke Vlaamse Landsbond. De Landsbond verenigde voornamelijk, maar niet uitsluitend, katholieke

flaminganten. Hij was onmiddellijk na de Eerste Wereldoorlog opgericht onder impuls van Frans Van Cauwelaert, die lange tijd de leiding ervan in handen had. Er waren heel wat katholieke parlementsleden in actief, wat van de Landsbond een geduchte pressiegroep in de katholieke partij maakte. Zijn jaarlijkse congressen waren belangrijke gebeurtenissen die in de pers een brede weerklank vonden. Telkens namen vooraanstaande flaminganten er het woord om de toestand van de Vlaamse Beweging vanuit diverse oogpunten te belichten en de belangrijkste actiepunten vast te leggen.

Op het congres van de Landsbond van 8 en 9 juni 1933 behandelde ik de verhouding tussen de Vlaamse Beweging en het economische leven, een aspect van de Vlaamse problematiek dat doorgaans weinig aandacht genoot. Ik wees op de dringende noodzaak van een Vlaamse economische elite te vormen. Die noodzaak vloeide voort uit de verschuiving van de economische bedrijvigheid van het zuiden naar het noorden van het land. Verscheidene factoren droegen bij tot de voorspoedige economische ontwikkeling in Vlaanderen: de gunstige bevolkingsevolutie, de rijkdom van de Kempense steenkoolmijnen, de aantrekkingskracht van de havens van Antwerpen en Gent, de centrale ligging in het delta-complex van de Westeuropese verkeerseconomie en de aanwezigheid van een goed georganiseerde landbouwersklasse die voor nieuwe ontwikkelingen openstond. Maar er waren ook schaduwzijden. De meeste van de in Vlaanderen gevestigde ondernemingen werden niet door Vlamingen geleid. De macht van de Vlaamse financiële instellingen stond niet in verhouding tot de Vlaamse kapitaalkracht. De Vlaamse belangen kwamen onvoldoende aan bod in de overheidsdiensten en bij de buitenlandse vertegenwoordiging van ons land. De economische machten in Vlaanderen stonden met andere woorden niet in dienst van het doelbewust opbouwen van de welvaart van het Vlaamse volk. Om daarin verandering te brengen, moest er volgens mij een Vlaamse elite gevormd worden die de leiding van het economische leven in Vlaanderen in handen kon nemen.

Het congres reageerde enthousiast op mijn redevoering. Frans Van Cauwelaert pikte er onmiddellijk op in. Hij stemde in met mijn analyse en zei dikwijls het antwoord schuldig te moeten blijven als men hem vroeg bekwame Vlamingen aan te bevelen voor een functie van beheerder of commissaris in een belangrijke onderneming. Hij sloot zich aan bij mijn voorstel om Vlamingen op te leiden voor verantwoordelijke functies. En Van Cauwelaert besloot zijn tussenkomst met de volgende pathetische oproep: '*Tot onze ingenieurs, handelslicentiaten en bedienden zeg ik: stel uw ambities hoog, maar weet dan een man te zijn die zijn zaak kent, erin leeft en die bestand is tegen iedere verleiding*.' Ik zou later die oproep geregeld aan mijn studenten voorhouden. In die woorden lag immers de kern besloten van de opdracht van de Vlaamse Beweging, namelijk de Vlamingen te bevrijden van hun minderwaardigheidsgevoelens en ze op te voeden tot bewuste, verantwoordelijke en fiere burgers.

In 1934 behoorde ik opnieuw tot de sprekers op het congres van de Landsbond waarvan ik inmiddels tot het bestuur was toegetreden. Mijn redevoering maakte er ditmaal nog meer ophef Ik sneed een zeer actueel onderwerp aan, met name de beginnende staatsinmenging in het economische leven. Die evolutie hield mijns inziens grote gevaren in voor Vlaanderen, gezien de sabotage van de taalwetten en het feit dat de overheid de Vlaamse belangen veronachtzaamde. Ik gaf hiervan een aantal voorbeelden. Zo waren de documenten en publikaties van het ministerie van Buitenlandse Zaken en van Koloniën uitsluitend in het Frans gesteld. In de paritaire commissies en in andere officiële of semi-officiële economische of sociale raden en comités verliepen de beraadslagingen enkel in het Frans. In heel wat Kamers van Koophandel in Vlaanderen werd alleen Frans gepraat. Die taal gebruikten die Kamers tevens in hun briefwisseling met de minister van Nijverheid, zelfs al was dat een Vlaming ! Dergelijke toestanden konden niet langer geduld worden. De vervlaamsing van de overheidsadministratie en van diensten in de particuliere sector moest bijgevolg

onverminderd worden voortgezet. Maar ik zei dat er meer nodig was. De taalwetten waren belangrijk maar onvoldoende zolang de Vlamingen geen meerderheidsmentaliteit hadden. De Vlamingen gaven te dikwijls blijk van luiheid, van laksheid en burgerlijke gemakzucht ! Zij moesten mijns inziens meer durf aan de dag leggen en overal en in alle omstandigheden in de taal van hun volk optreden.

Mijn oproep voor een meerderheidsmentaliteit lokte een geanimeerde discussie uit. Edmond Rubbens en Albert Carnoy konden er zich mee akkoord verklaren, maar wezen

erop dat het aanleren van een dergelijke mentaliteit een proces van lange duur zou zijn. In afwachting daarvan, stelde de Westvlaamse industrieel Arthur Mulier, moesten de Vlamingen hun onderlinge solidariteit vergroten. Hij verklaarde tevens dat het Vlaamse minimumprogramma door de maatschappelijke evolutie achterhaald was. Volgens hem was het ogenblik aangebroken om nieuwe bakens voor de Vlaamse Beweging uit te zetten. Emie Van Cauwelaert, neef van Frans Van Cauwelaert, was daarentegen niet zo ingenomen met mijn uiteenzetting en nog veel minder met Muliers standpunt. Hij vroeg de Vlamingen geduld te oefenen, omdat de regering aan de bestrijding van de economische crisis voorrang diende te verlenen. In mijn repliek zei ik dat het economische slechts een middel was en geen doel en dat de Vlamingen daaraan hun culturele en andere belangen niet ondergeschikt mochten maken.

In de pers gaf mijn uiteenzetting aanleiding tot zeer uiteenlopende commentaren, zowel positieve als negatieve. *De Standaard* omschreef ze als merkwaardig en drukte ze integraal af Ook *De Schelde*, een Vlaams-nationalistische krant, liet er zich lovend over uit, maar haalde naar gewoonte scherp uit naar de Vlaamse katholieke parlementsleden en ministers die volgens haar weinig blijk gaven van een meerderheidsmentaliteit. De Franstalige dagbladen voor zover ze al verslag over het congres uitbrachten, sloegen een misprijzende of spottende toon aan. Er was ook een humoristisch commentaar van de hand van Louis Rijckeboer, de stadssecretaris van Mechelen. Onder het pseudoniem Lods pleegde hij in *De Standaard* een cursiefje waarin hij met zachte ironie de politieke actualiteit commentarieerde. Over mijn toespraak schreef hij dat Vlamingen, als ze elkaar voortaan zouden ontmoeten, wellicht niet meer zouden praten over de economische toestand, de internationale politiek of de regering, maar elkaar de vraag zouden stellen: '*Hoe gaat het met uw meerderheidsmentaliteit*?'.

Een gebeurtenis van groot belang voor de evolutie van de Vlaamse Beweging was de oprichting van de groep Nieuw Vlaanderen en de uitgave van het gelijknamige weekblad eind 1934. Nieuw Vlaanderen kwam tot stand op initiatief van Jozef Van de Wijer, professor in de germanistiek en decaan van de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Leuvense universiteit. Naast Van de Wijer maakten nog andere Leuvense hoogleraren deel uit van Nieuw Vlaanderen, onder meer Amaat Dumon, Lodewijk Grootaers, Lodewijk Scharpé en ikzelf. Met de meeste onder hen onderhield ik sedert geruime tijd nauwe contacten als lid van de Commissie voor de Vernederlandsing van de Universiteit. Die commissie was geïnstalleerd in 1931, kort na de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Dat was geen toeval, want na die hervorming kwam de inrichtende overheid van de universiteit te Leuven onder sterke druk te staan om de vernederlandsing, die zij in het begin van de jaren twintig schoorvoetend had ingezet, te bespoedigen. De commissie, waarin ik van bij haar oprichting zitting had, werd eerst voorgezeten door vice-rector monseigneur Karel Cruysberghs en daarna door monseigneur Honoré Van Waeyenbergh, de latere rector. Onder haar impuls werden in enkele jaren tijd meer dan 220 colleges vernederlandst, zodat in 1934 een groot deel van de cursussen gesplitst was. Zij bracht tevens adviezen uit bij de academische overheid over de benoeming van professoren. Met de collega's die de vernederlandsing genegen waren, pleegde ik geregeld overleg om er op toe te zien dat voor de Nederlandstalige colleges professoren werden benoemd die het Nederlands goed beheersten - al was dat uiteraard niet het enige en niet het belangrijkste criterium - en om er over te waken dat Vlaamse kandidaten niet

benadeeld wen den. Die collega's waren meestal ook actief in de Vlaamse Leergangen, een vereniging waarvan ik bestuurslid was en die de vernederlandsing van de colleges nastreefde. Tevens behoordeik tot de door professor Van de Wijer gestichte Vlaamse Club van Universiteitsprofessoren. Via deze verenigingen kwam ik haast vanzelfsprekend bij Nieuw Vlaanderen terecht.

Gezien de twisten tussen de politieke partijen over de Vlaamse kwestie, in het bijzonder tussen de katholieke partij en de Vlaams-nationalisten, had Nieuw Vlaanderen de ambiti

richtlijnen uit te werken 'boven en buiten de politiek'. Die ambitie kan thans naïef lijken, maar ze werd door de groep zeer ernstig genomen. Getuige daarvan haar verwoede pennedrift in het weekblad dat zij vanaf eind december 1934 liet verschijnen en dat spoedig tot de spreekbuis van de flamingantische intellectuelen uit zou groeien. Financieel heeft het blad het nooit breed gehad. Het kon enkel het hoofd boven water houden dankzij de belangrijke financiële steun van de drukker van het blad, Jan Van Mierlo van Turnhout. Ik was lid van de redactieraad van *Nieuw Vlaanderen*. Geregeld schreef ik een artikel voor het blad, meestal over economische en sociale aspecten van de Vlaamse ontvoogdingsstrijd. Inzake de Vlaamse kwestie stelde het blad zich zeer kritisch op ten overstaan van het regeringsbeleid en de houding van de katholieke partij. Van meet af aan nam het ook afstand van Frans Van Cauwelaert en zijn minimumprogramma.

Nieuwe wegen

Dat Frans Van Cauwelaert als leider van de Vlaamse Beweging steeds meer in de verdrukking kwam, bleek niet alleen uit de houding van Nieuw Vlaanderen, maar ook uit de koerswijziging van *De Standaard*. Op 11 juli 1935 publiceerde dit dagblad een artikel waarin werd gezegd dat het Vlaamse minimumprogramma door de feiten achterhaald was. Het stelde een nieuw strijdplan voor met de splitsing van de centrale besturen als belangrijkste eis. Andere eisen waren onder meer: de vastlegging van de taalgrens en van de grenzen van de Brusselse agglomeratie, de aanpassing van de organisatie van het leger aan de dualiteit van het land, de verdere vernederlandsing van het hoger onderwijs en de oprichting van een Raad van State belast met de controle op de toepassing van de taalwetten. Dit actieprogramma werd tevens opgevat als een mogelijke basis voor samenwerking onder alle Vlamingen.

Het artikel maakte ophef, omdat *De Standaard* Van Cauwelaert tot dan altijd verdedigd had. Er werd gezegd dat Gustaaf Sap mee aan de basis lag van de koerswijziging. Of dit waar was, weet ik niet. Wel was algemeen bekend dat de verstandhouding tussen Sap en Van Cauwelaert reeds geruime tijd zoek was. Sap had immers aan het eind van de jaren twintig de meerderheid van de aandelen verworven in *De Standaard*, die mee door Van Cauwelaert was opgericht. Hiermee werd de machtsstrijd binnen de redactie tussen beide mannen in het voordeel van Sap beslecht. Bovendien vertoonde Sap de neiging om samenwerking te zoeken met de Vlaams-nationalisten, die Van Cauwelaert vaak ongenadig aanvielen, omdat ze hem als het symbool van de Vlaamse toegeeflijkheid beschouwden. Van Cauwelaert en Sap waren trouwens in velerlei opzicht mekaars antipode. Van Cauwelaert was uiterlijk een rustig en bedachtzaam man. Sap daarentegen was een onrustige natuur en had een moeilijk karakter. Geregeld lokte hij een of ander politiek incident uit. Van Cauwelaert was de grote romantische redenaar die zijn publiek telkens opnieuw begeesterde. Sap had wel een sterke persoonlijkheid, maar was geen goed redenaar. Hij sprak moeilijk en had geen welluidende stem. Sap was kapitaalkrachtig. Door zijn huwelijk met de dochter van de Antwerpse reder Henry Gylsen werd hij een welgesteld man en groeide hij uit tot een exponent van het opkomende Vlaamse kapitalisme. Van Cauwelaert daarentegen heeft het financieel nooit breed gehad.

Materiële belangen heeft hij nooit nagestreefd. Tijdens zijn laatste levensjaren, toen hij geen Kamervoorzitter meer was, kon hij zich zelfs geen auto veroorloven en trok hij, een man van bij de tachtig, per trein en tram van Antwerpen naar het parlement. Trouwens, Van Cauwelaert is arm gestorven. Zijn kinderen hebben na zijn overlijden in 1961 zijn huis, waaraan zoveel kostbare herinneringen verbonden waren, moeten verkopen.

Van Cauwelaert was in de jaren twintig de onbetwiste leider van de Vlaamse Beweging. Zijn visie op de Vlaams-Waalse verhoudingen ging uit van de idee dat de Vlamingen het door hun volkskracht zouden halen aangezien zij de meerderheid van de bevolking vorm-

den. Hij verkoos daarom een programma van gematigde en geleidelijke hervormingen. Zijn lange-termijnvisie botste uiteraard met het ongeduld van de generatie jonge flaminganten, die aanstoot nam aan de sabotage van de taalwetten en aan andere voor de Vlamingen vernederende toestanden. Toen Van Cauwelaert steeds meer kritiek te verduren kreeg, stak Sap hem naar de kroon. Hun naijver was een slechte zaak voor de Vlaamse Beweging. Sommigen, onder wie ikzelf, hebben getracht Van Cauwelaert en Sap te verzoenen. Met beiden had ik goede contacten. Van Cauwelaert heb ik persoonlijk leren kennen toen hij mij in zijn hoedanigheid van burgemeester van Antwerpen - het was in 1930, geloof ik - naar Marseille en Straatsburg stuurde om de relaties van die havensteden met de Antwerpse haven te bestuderen. Als minister van Nijverheid, Middenstand en Binnenlandse Handel vroeg hij mij een studie te maken over de mogelijkheden van een economische unie tussen België en Nederland. Ik heb altijd een grote waardering voor Van Cauwelaert gehad, ook toen ik van zijn minimumprogramma afstand nam en kritisch tegenover hem stond. Hij is mij altijd dankbaar gebleven voor de gelegenheid die ik hem gaf om op de eerste vergadering van Politica, het universitaire genootschap dat ik samen met enkele professoren had opgericht, een toespraak te houden. Dat was in december 1939 een voor het eerst sedert lang kwam Van Cauwelaert toen opnieuw in contact met de elite van de Vlaamse studenten, die hem voordien zo bitter bekritiseerd had.

Vooral in de jaren dertig was Van Cauwelaert het mikpunt van schandelijke persoonlijke aanvallen en lastercampagnes. Die gingen zowel uit van Vlaamsvijandige elementen die via Van Cauwelaert de Vlaamse Beweging wilden treffen en inspeelden op de verdeeldheid onder de flaminganten, als van Vlaamse kringen die er genoegen in schepten om de eigen voormannen voor verraders uit te schelden. Pas na zijn dood heeft men aan Van Cauwelaert recht laten wedervaren. Hij was niet de eerste, en ook niet de laatste die dit lot te beurt viel. Bij de herdenking van de honderdste verjaardag van zijn geboorte op 25 oktober 1980 heb ik aan Van Cauwelaert hulde gebracht en heb ik gewezen op zijn grote verdienste voor de Vlaamse Beweging.

Ook voor Sap had ik veel waardering en hij voor mij ook, denk ik. Sap doceerde aan de Leuvense universiteit. Hij vroeg mij mee te werken aan *De Standaard*. Op zijn verzoek verzorgde ik in *De Standaard* om de veertien dagen een artikel over de economische en sociale actualiteit onder de titel *Zondagspraatje over economische aangelegenheden*. Onze goede relatie betekende niet dat wij het altijd eens waren. Wij hadden bijvoorbeeld uiteenlopende opvattingen over het monetaire beleid. Sap behoorde tot de voorstanders van de gouden standaard, terwijl ik het a-metallisme en de devaluatie verdedigde. Ik herinner me nog dat hij bijzonder kwaad reageerde op een *Zondagspraatje* waarin ik, zoals vermeld, de aandacht vestigde op de grote verliezen die de Nationale Bank had geleden ten gevolge van de devaluatie van het pond sterling en waarmee ik indirect zinspeelde op een mogelijke devaluatie van de Belgische frank. Zijn onverwacht overlijden in maart 1940 heeft me diep getroffen. Toen ik het stoffelijk overschot ging groeten, viel het mij op dat het gelaat rode en blauwe vlekken vertoonde, wat wees op een plotselinge bloedaandrang.

Wat de verdere evolutie in de Vlaamse Beweging betreft, de reactie op de nieuwe koers van *De Standaard* liet niet lang op zich wachten. *Nieuw Vlaanderen* sloeg mee de door *De Standaard* ingeslagen richting in. Het ging zelfs nog een stap verder door zich in zijn nummer van 17 augustus 1935 voor het federalisme uit te spreken. Dit standpunt werd gesteund door de hele redactie. Het werd verantwoord door de

overtuiging dat het Vlaamse vraagstuk geen taalvraagstuk was, maar het probleem van een natie en een volk die zelfbeschikkingsmacht opeisten. Het impliceerde de structurele omvorming van de Belgische Staat door middel van een grondwetsherziening met als basis de erkenning van de Vlaamse en de Waalse volksgemeenschap. Let wel: dit betekende niet het opheffen van het Belgische staatsverband. Inte-

gendeel de autonomie van de twee gemeenschappen, ook op politiek gebied, moest binnen dat verband worden georganiseerd. Op basis van dit federale programma riep *Nieuw Vlaanderen* de Vlamingen op om een begin te maken met de bundeling, de zogenoemde concentratie van alle Vlaamse strijdkrachten.

Ook de Katholieke Vlaamse Landsbond volgde de nieuwe ontwikkeling en plaatste zijn congres van 19 en 20 oktober 1935 in het teken van de verhouding Vlaanderen-België. Door verscheidene sprekers werden de radicale eisen van het 11 juli-programma van *De Standaard* bijgetreden.

Ook ik deed dat in mijn redevoering. Evenals de twee voorgaande jaren belichtte ik het congresthema vanuit sociaal-economisch standpunt. Voor mijn toespraak nam ik de leuze van de programmaverklaring van de Landsbond als uitgangspunt: '*De Vlaming meester in eigen huis*'. In mijn inleiding wees ik erop dat de Vlaamse Beweging nauwelijks vooruitgang boekte. Allerlei voor de Vlamingen vernederende en beschamende toestanden bleven bestaan, zowel in het onderwijs, het leger, de openbare besturen als in het gerecht. Het was daarom meer dan ooit tevoren noodzakelijk dat de Vlaamse vertegenwoordigers in het parlement en de regering zich als de vertegenwoordigers van het Vlaamse volk zouden gedragen opdat Vlaanderen in zijn toekomst en welvaart niet zou worden bedreigd. Daarna ging ik, zoals op het vorige congres, nader in op het gevaar van het toenemende overheidsinterventionisme voor de Vlamingen. De regering-de Broqueville had daarmee in 1934 met de 'splitsing' van de banken een begin gemaakt. De eerste regering-Van Zeeland, die inmiddels tot stand was gekomen, zette dit proces definitief en in een snel tempo voort. En die evolutie verontrustte mij. Door de oprichting van allerlei commissies, raden en parastatale instellingen werden er buiten het parlement en de regering machtscentra gecreëerd waarin de vertegenwoordiging van de Vlamingen onvoldoende, of niet bestaande was. Ik gaf als voorbeelden de Bankcommissie, het Herdisconterings- en Waarborginstituut en de Nationale Dienst voor Arbeidsbemiddeling, die in de loop van 1935 waren opgericht. In de bestaande instellingen was de toestand niet veel beter. In de raden van beheer van de Nationale Bank, de Algemene Spaaren Lijfrentekas, het Gemeentekrediet, de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid, en andere raden en parastatalen moest men de Vlamingen met een vergrootglas zoeken.

Ik vermeldde in totaal niet minder dan 170 raden en commissies ! Sommige hadden economische bevoegdheden, andere sociale, culturele, juridische of administratieve bevoegdheden; sommige hadden belangrijke bevoegdheden, andere hadden een banale functie, maar in allemaal waren de Vlamingen ondervertegenwoordigd. Door al die raden en commissies één voor één op te sommen, hoopte ik de ogen te openen voor het enorme machtsgebied waar van Vlaamse belangenvertegenwoordiging niets te bespeuren viel. Om verandering te brengen in deze onvoorstelbare situatie stelde ik voor de overheidsorganen te splitsen indien ze zich daartoe leenden. In dit verband dacht ik aan de culturele organismen. In andere raden, waarvan de bevoegdheden of de activiteiten zich zowel over Vlaanderen als Wallonië uitstrekten, moest de paritaire vertegenwoordiging van Vlamingen en Franstaligen ingevoerd worden.

Tot besluit herhaalde ik mijn oproep voor een meerderheidsmentaliteit. Tevens wees ik op de grote verantwoordelijkheid van de Vlaamse leiders ten aanzien van de eerste generatie Vlamingen die in het Nederlands werd opgevoed en onderwezen, en waarvoor belangrijke functies moesten worden opengesteld. En om de Vlaamse

voormannen tot daden aan te zetten, zei ik ten slotte, dat de ware oplossing voor het Vlaamse vraagstuk alleen dan kon worden afgedwongen als er een einde kwam aan het gevaarlijkste Vlaamse extremisme: het extremisme van het geduld !

Mijn toespraak werd zeer enthousiast onthaald, zowel bij de congresgangers, die mijn

voorstellen goedkeurden, als in de vlaamsgezinde pers, die ze uitvoerig weergaf. *De Standaard* van 22 oktober 1935 publiceerde zelfs de volledige lijst van de 170 commissies en raden die ik had opgesomd. Ik weet ook dat mijn redevoering Baldewijn Steverlynck, die begin 1935 Lieven Gevaert als voorzitter van het Vlaams Economisch Verbond had opgevolgd, ertoe heeft aangezet om een Open brief aan koning Leopold III te richten. Daarin klaagde hij de miskenning aan van de Vlamingen bij de samenstelling van overheidscommissies en de verwaarlozing van de Vlaamse economische en sociale belangen. De brie werd mee ondertekend door Léon Bekaert voor het Algemeen Christelijk Verbond van Werkgevers, Hendrik Heyman voor het ACW en Alfons Van Coillie voor het Christelijk-Middenstandsverbond. Als gevolg van de brief werd Baldewijn Steverlynck op 7 april 1936 door de koning in audiëntie ontvangen. Naar later algemeen bekend werd, heeft Steverlynck zich daarbij weinig protocollair gedragen. Met typisch Westvlaamse heftigheid zou hij, gezeten voor de koning, zelfs met zijn vuist op tafel hebben geslagen om zijn argumenten kracht bij te zetten !

Mijn blauwdruk voor een publiekrechtelijke structuur

Op het congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond werd niet alleen door mij, maar ook door de andere sprekers radicale taal gesproken. Daarom werd met meer dan gewone belangstelling uitgekeken naar de reactie van Frans Van Cauwelaert, die traditioneel de slottoespraak hield. Van Cauwelaert stelde dat een groot deel van de op het congres geuite kritiek en de naar voren gebrachte grieven gerechtvaardigd waren, maar dat men toch niet blind mocht zijn voor de door de taalwetten gerealiseerde vooruitgang. Hij zei er zich bewust van te zijn dat de taalwetten niet in een handomdraai de eeuwenoude muren van het franskiljonisme in Vlaanderen zouden doen instorten. Maar dat was volgens hem nog geen reden om te spreken van het ‘failliet van de taalwetgeving’.

Van Cauwelaert waarschuwde ook tegen de voorstellen voor een federale inrichting van de Belgische Staat. Het federalisme achtte hij in België gewoon onmogelijk. Hij drong er ten slotte op aan dat de Vlamingen hun ontvoogdingsstrijd binnen het kader van het bestaande grondwettelijke bestel voort zouden zetten. Dit laatste was natuurlijk een indirecte verwijzing naar de in *Nieuw Vlaanderen* en elders gelanceerde ideeën inzake federalisme én naar een motie die op de eerste dag van het congres was aanvaard. Daarin werd gezegd dat aan ‘de entiteit Vlaamse gemeenschap een publiekrechtelijke structuur’ moest worden gegeven en dat een commissie moest worden belast met het onderzoek van ‘de verschillende vormen van de publiekrechtelijke inrichting van Vlaanderen, inclusief het federalisme’.

Enkele weken na het congres startte die commissie haar werkzaamheden. Ik maakte er deel van uit en men vroeg mij een voorstel uit te werken, wat ik ook heb gedaan. Ik geef hieronder de grote lijnen van mijn ontwerp weer, zoals ze in het verslag van de commissie werden genotuleerd:

Ontwerp van publiekrechtelijke structuur. Prof. G. Eyskens

1. *Drie gouwraden worden opgericht: Vlaanderen, Wallonië en Brussel. De territoriale, afbakening geschiedt na een grondige studie van de taalgrens. De gouwraad Brussel omvat de tweetalige gemeenten der Brusselse agglomeratie. Aldus ontstaat een homogeen Vlaams Vlaanderen en een homogeen Frans Wallonië. Aan Brussel wordt een wettelijk tweetalig statuut opgelegd.*
2. *De provincies verdwijnen en hun bevoegdheid wordt overgedragen aan de gouwraden.*
3. *De verkiezingen voor de gouwraden geschieden zoals thans voor de provincies, maar het aantal gekozenen zou dienen beperkt.*

4. *De rechterlijke macht blijft ongewijzigd, maar de ressorten der rechtbanken en onder meer de beroepshoven zouden worden aangepast aan de nieuwe, territoriale indeling.*
5. *De uitvoerende macht blijft ongewijzigd, behalve dat bij elke minister behorend tot een taalgemeenschap een staatssecretaris behorend tot de andere taalgemeenschap wordt gevoegd. De ministeries zouden aldus kunnen worden geconcentreerd en in aantal verminderd. De staatssecretaris zou speciaal een gedeelte van een ministerie beheren, doch minister en staatssecretaris zouden samenwerken, waar het gaat om belangen of benoemingen welke meer bijzonder van de bevoegdheid van de minister afhangen, doch tot de taalgemeenschap van de staatssecretaris behoren; of vice versa, voor belangen of benoemingen welke voorkomen in het eigen beheer van de staatssecretaris, maar tot de taalgemeenschap van de minister behoren. In geval de minister een vertegenwoordiger is van Brussel, moet er worden uitgemaakt bij de regeringsvorming, of hij kan gerekend worden het zij bij de Vlaamse, het zij bij de Franse taalgemeenschap. Minister en staatssecretaris vullen elkander aan voor het parlement, zo een van beiden de twee landstalen niet machtig is.*
6. *De wetgevende macht blijft ongewijzigd. De wetgever kan echter de bevoegdheid der gouwraden uitbreiden, de Staat ontlasten en de behartiging van uitgebreide regionale belangen van een der volksgemeenschappen, aan de gouwraden overdragen.*

Dit ontwerp, waarvan de aandachtige lezer ongetwijfeld de gelijkenis zal zijn opgevallen met de grondwetsherziening die 35 jaar later, in 1970, onder mijn leiding werd uitgevoerd, bood mijns inziens verscheidene waarborgen voor Vlaanderen en de Vlamingen. Zoals in de toelichting vermeld, hield mijn voorstel het grote voordeel in dat een homogeen eentalig en territoriaal afgebakend Vlaanderen met eigen bevoegdheden tot stand kon komen. De vernederlandsing van de administratie, het leger en het gerecht in Vlaanderen was reeds met de taalwetten bekomen. Wat de centrale administratie betrof, diende voor alles wat Vlaanderen aanbelangde het Nederlands gebruikt te worden, voor alles wat Wallonië aanbelangde het Frans. Het hanteren van dit principe zou mijns inziens de splitsing van de centrale administratieve diensten vergemakkelijken.

Mijn plan hield voorts de mogelijkheid in dat Vlaanderen zijn fiscale macht aan kon wenden voor de bescherming van het Nederlands. Een belasting kon worden geheven bijvoorbeeld op opschriften, reclameborden enzovoort die in een andere taal dan het Nederlands waren opgesteld. Bovendien konden de gouwraden hun gemeenschap op het sociale vlak beschermen. Niemand kon in Vlaanderen bijvoorbeeld het beroep van geneesheer of apotheker uitoefenen indien hij geen grondige kennis van het Nederlands had. Diegenen die hun studies aan een Belgische universiteit niet in het Nederlands hadden gedaan, zouden een taalexamen moeten afleggen. Ik stelde onder andere ook voor om de onderwijsprogramma's in samenwerking met de gouwraden uit te werken, alle wettelijke publikaties in de twee landstalen, in twee afzonderlijke edities van het *Staatsblad* uit te geven, de bank- en kredietinstellingen en de vennootschappen met maatschappelijke zetel in Vlaanderen

te verplichten een Nederlandstalige boekhouding op te stellen en alle notariële akten in Vlaanderen in het Nederlands op te maken.

De bescherming van de taalhomogeniteit van Vlaanderen was één zaak, het behoorlijk functioneren van de Belgische Staat een andere en niet minder belangrijke. Vandaar dat mijn plan uitging van de premisse: tweetaligheid daar waar het moet. Sommige categorieën ambtenaren moesten bijgevolg de beide landstalen beheersen. In dit verband dacht ik aan de koloniale ambtenaren, de diplomatieke en consulaire vertegenwoordigers, officieren, hoge magistraten en andere nader te bepalen categorieën. Een dergelijke eis was uiteraard geen dwangmaatregel: enerzijds is niemand verplicht een ambtenarenloopbaan aan te vatten, anderzijds is het vanzelfsprekend dat men aan een ambtenaar bepaalde eisen stelt. Mijn richtlijnen voor de tweetaligheid van bepaalde ambtenaren stelde ik

op vanuit de overweging dat het gangbare systeem van de eentalige hoge ambtenaren met taaladjuncten op lange termijn onhoudbaar was. Voor de Vlaamse ambtenaren hield dit stelsel kansen op bevordering in, maar een veralgemeende toepassing ervan zou een ware administratieve inflatie veroorzaken. Bovendien kwam het in de praktijk neer op de tweetaligheid van de Vlaamse ambtenaar en de eentaligheid van de Franstalige ambtenaar.

Aan Brussel kende ik, zoals vermeld, een tweetalig statuut toe, en een eigen gouwraad. Het toevoegen van Brussel aan Vlaanderen, zoals sommige flaminganten eisten, had in de toenmalige omstandigheden, en later trouwens ook nog, volgens mij alleen een theoretische waarde. Een dergelijke hervorming zou nooit een voldoende meerderheid behalen, gezien de negatieve houding van de Brussele parlementsleden tegenover elk voorstel in die richting. Trouwens, in mijn ogen was het veel realistischer rekening te houden met de feitelijke toestand in de Brusselse agglomeratie. Hoewel veel Brusselaars van Vlaamse afkomst waren, was de grote meerderheid ervan verfranst. Zonder het principe '*Brussel: Vlaamse grond*' prijs te geven, achtte ik het wenselijk de feitelijke toestand in Brussel te erkennen. Vandaar mijn voorstel niet twee, maar drie gouwraden op te richten. Met een gouw Brussel werd tevens het gevaar voorkomen dat de daar opgelegde tweetaligheid naar Vlaanderen over zou slaan. Indien in Vlaanderen zou worden verwezenlijkt wat ik hierboven heb beschreven, moest de Vlaamse invloed in Brussel toenemen. Want, mijn plan had onder meer de tweetaligheid van de universiteit van Brussel tot gevolg. Bovendien zou in de Brusselse onderwijs-instellingen het Nederlands grondig aangeleerd worden, omdat men zonder die taalkennis niet de minste kans zou hebben om een betrekking te bemachtigen in Vlaanderen, in de diplomatieke en consulaire diensten, in de koloniale administratie, in het hoge ambtenarenkader of in de tweetalige openbare diensten te Brussel. Daarenboven bestond er in Wallonië een duidelijke stroming om de verfranste Brusselaars uit de openbare diensten te weren. En aangezien Brussel in mijn plan geconfronteerd werd met een homogeen Vlaanderen, vond ik het niet overmoedig te veronderstellen dat een groot gedeelte van de Brusselse bevolking voor een Vlaams bewustzijn yaatbaar zou zijn.

In de toelichting bij mijn ontwerp had ik tevens een aantal voorstellen opgenomen in verband met de samenstelling van raden van beheer van overheidsorganen en -instellingen, en van hoge raden en commissies. In de Katholieke Vlaamse Landsbond was gesuggereerd om benoemingen te regelen door aan de bevoegde instanties dubbele kandidatenlijsten voor te leggen, één opgemaakt door een Vlaamse raad en één opgemaakt door een Waalse raad. Een dergelijke procedure was echter in een aantal gevallen ondoelmatig gebleken. In de Nationale Bank bijvoorbeeld werden de directeurs door de Algemene Vergadering der aandeelhouders benoemd, de vice-gouverneur en de gouverneur door de koning. Om een gewaarborgde Vlaamse vertegenwoordiging onder de directeurs te hebben, moest bijgevolg het statuut van de Nationale Bank gewijzigd worden. Het voorstel van de Landsbond impliceerde tevens een zeer ernstige beperking van de bevoegdheid van de uitvoerende macht, die dat niet gemakkelijk zou aanvaarden. De benoeming door de gouwraden zou op soortgelijke bezwaren stuiten. Daarom stelde ik een andere oplossing voor, namelijk de benoemingen voor te behouden aan de uitvoerende macht, volgens mijn formule dus aan de ministers en de staatssecretarissen samen, wat mijns inziens ernstige waarborgen inhield voor de benoeming van Vlaamse vertegenwoordigers. Daarnaast

moest het wettelijke statuut van sommige instellingen gewijzigd worden waarbij de minister een vetorecht werd toegekend voor benoemingen die de belangen van een gemeenschap zouden schaden of haar taalintegriteit bedreigen. Voorts behield ik mijn op het congres van de Landsbond geformuleerde eisen: paritaire vertegenwoordiging, tweetaligheid van voorzitters en secretarissen en volledige splitsing waar dat doelmatig was.

Ik was van oordeel dat de gemeenschappen met mijn ontwerp een publiekrechtelijk statuut zouden verwerven dat de integriteit van Vlaanderen waarborgde en tegelijk de loyale samenwerking tussen de gemeenschappen mogelijk maakte. Bovendien tastte het de leefbaarheid van de Belgische Staat niet aan. Het uiteenrukken van het Belgische staatsverband beschouwde ik als een roekeloze en onverantwoorde politiek. Belangrijk was ook dat mijn ontwerp het bevolkingsoverwicht van Vlaanderen in het parlement niet ongedaan maakte. De voorstellen van de Vlaams-nationalisten voor een federaal statuut hielden dat gevaar wel in. Hun grote vergissing bestond er mijns inziens in dat zij het Belgische parlement wilden vervangen door een Bondsvergadering bestaande uit een gelijk aantal Vlaamse en Waalse leden. Door de houding van de Vlaamsvijandige Brusselse vertegenwoordigers zou de gemeenschap die in België het bevolkingsoverwicht bezit, in de minderheid worden gesteld, met alle noodlottige gevolgen van dien.

Mijn voorstel leidde samen met dat van anderen tot een ontwerp van publiekrechtelijk statuut dat op het congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond van januari 1937 ter bespreking werd voorgelegd. Het hield in dat de taalgrens een administratieve en politieke grens zou worden die enkel met een bijzondere parlementaire meerderheid zou kunnen worden gewijzigd. Het steunde voorts op de opvatting dat er in België twee volksgemeenschappen bestonden. Met betrekking tot de wetgevende macht impliceerde dit uitgangspunt dat er naast de Kamer van Volksvertegenwoordigers of het zogenaamde Rijksparlement twee Landsraden zouden worden opgericht. Het Rijksparlement kreeg wetgevende bevoegdheid voor de rijksbelangen: de buitenlandse politiek, het koloniale beleid, de landsverdediging, de fiscale wetgeving en de volledige algemene wetgeving. De Landsraden erfden volgens het ontwerp de bevoegdheden van de provincieraden en ze kregen bovendien uitgebreide bevoegdheden inzake culturele aangelegenheden. Zowel het Rijksparlement als de Landsraden zouden rechtstreeks worden verkozen. De Senaat zou verdwijnen.

Met betrekking tot de uitvoerende macht stelde het ontwerp voor de regering uit rijksen landsministers samen te stellen. Aan iedere rijksminister zou een staatssecretaris worden toegevoegd. De koning bleef het hoofd van de uitvoerende macht. Brussel kreeg in het ontwerp een speciaal regime, overeenkomstig zijn hoedanigheid van hoofdstad van een federale staat.

De Antwerpse advokaat Jan Valvekens, die op het congres verslag uitbracht over het ontwerp, beklemtoonde dat een dergelijke radicale hervorming via de weg van de geleidelijkheid moest worden doorgevoerd.

Voor de oorlog kon echter niets meer gerealiseerd worden. De tijd was er nog niet rijp voor en het dreigende oorlogsgevaar overschaduwde spoedig alle andere problemen. Pas in de jaren zestig trad de communautaire kwestie opnieuw op de voorgrond en bleek het mogelijk in de organisatie van de Staat ingrijpende wijzigingen aan te brengen. Die werden vastgelegd in de grondwetsherziening van 1970. Met deze hervorming kon ik bewijzen dat ik mijn federalistische opvattingen van de jaren dertig niet had afgezworen.

De electorale aardverschuiving van 24 mei 1936

Toen bekend raakte dat op 24 mei 1936 vervroegde parlementsverkiezingen plaats zouden vinden, meldde de pers dat de katholieke partij in het arrondissement Leuven het plan had om mij als eerste opvolger op de Kamerlijst te plaatsen. Tevens zou Prosper Poullet, de lijsttrekker, in de loop van de legislatuur ontslag nemen en dan zou ik zijn zetel in het parlement innemen. Nog steeds volgens de pers was er echter een moeilijkheid gerezen. De universitaire overheid zou de jonge hoogleraren verzocht hebben zich van politieke activiteiten te onthouden en bij de verkiezingen zeker geen kandidaat te zijn. Als reden hiervoor werd

opgegeven dat de academische overheid van oordeel was dat professoren die tegelijkertijd een belangrijk politiek mandaat bekleedden, geen ernstig wetenschappelijk werk konden leveren. De waarheid is dat ik, ondanks het aandringen van Prosper Poullet, Albert De Vleeschauwer, uittredend senator Alfred Raport en van de vrienden van de christelijke arbeidersbeweging, geweigerd heb kandidaat te zijn om de eenvoudige reden dat ik daar geen zin in had. Ik wilde mij, overeenkomstig het vroegere advies van monseigneur Ladeuze, volledig wijden aan mijn opdracht aan de universiteit. Ik weet dus niet of de universitaire overheid bezwaar zou hebben gemaakt, indien ik mijn kandidatuur wel had gesteld. Overigens was ik meer en meer vervreemd geraakt van de katholieke partij, waarin de Vlaamse strijd onvoldoende tot zijn recht kwam ten gevolge van de dominantie van de conservatieve Franssprekende bourgeoisie.

De katholieke partij behaalde, zoals eerder gezegd, op 24 mei 1936 een catastrofaal resultaat. Zij verloor liefst een vierde van haar kiezers en zestien Kamerzetels. In feite was het zetelverlies nog groter, want er waren vijftien Kamerzetels meer te begeven dan in 1932. In Wallonië en Brussel kwam Rex als grote winnaar uit de verkiezingen, in Vlaanderen triomfeerden de Vlaams-nationalisten. Het slechte resultaat van de katholieke partij verbaasde mij geenszins. Dat verklaarde ik ook aan *De Standaard* toen die mij de dag na de verkiezingen om commentaar op de uitslag vroeg. Ik wond er geen doekjes om en zei dat de katholieke partij haar zware nederlaag volledig aan zichzelf te wijten had. Zij had immers nagelaten haar programma te vernieuwen en haar kandidatenlijsten te verjongen. Zij voelde niets aan van de tijdgeest en was volledig vervreemd geraakt van wat er bij de bevolking leefde. De vooruitgang van de Vlaams-nationalisten bewees volgens mij hoe sterk de Vlaams-nationale idee aan aanhang had gewonnen. Ik verklaarde dat de katholieke partij enkel nog een toekomst had indien ze in een Vlaamse en een Franstalige afdeling zou worden gesplitst. Die splitsing moest worden gekoppeld aan de mogelijkheid van de Vlaamse afdeling om autonoom een gedurfd Vlaams programma uit te werken dat de culturele zelfstandigheid van Vlaanderen tot doel moest hebben. Ik besloot mijn commentaar met te zeggen dat in Vlaanderen achter de katholieke vlag een volksfront van alle ware Vlaamsgezinden gevormd moest worden dat werk zou maken van de bevrijding en de verheffing van het Vlaamse volk.

Misschien zullen sommigen verbaasd opkijken van het woord volksfront. In die dagen was dit woord echter mondgemeen. Kort voor de verkiezingen in ons land hadden in Frankrijk en in Spanje de linkse partijen de verkiezingen gewonnen door hun krachten samen te bundelen. Als zodanig waren het *Front populaire* en het *Frente popular* voorbeelden van concentraties. Gezien hun succes kregen ze ook navolging in andere landen en stonden ze symbool voor eenmaking en eendracht.

Mijn voorstel voor de splitsing van de katholieke partij werd in Vlaamse kringen goed onthaald. Zelfs *Elckerlyc*, het weekblad van Frans Van Cauwelaert dat in november 1935 voor het eerst was verschenen als reactie op *Nieuw Vlaanderen*, sprak zich uit voor een Vlaamse katholieke partij. Maar er waren ook afwijzende commentaren. Charles du Bus de Warnaffe bepleitte een grotere eenheid tussen Vlamingen en Franstaligen binnen de katholieke partij met het oog op een betere verdediging van de katholieke belangen, die in zijn visie voorrang hadden op de sociale, economische en culturele belangen van de taalgemeenschappen. Zijn voorstel ging regelrecht tegen het mijne in.

Ik reageerde door op 3 juni een artikel in *De Standaard* te publiceren onder de titel: '*Naar een volksfront van alle Vlaamse strijdformaties. Laat het katholieke Vlaanderen bouwen aan een eigen huis*'. In de aanhef van dit artikel ging ik nogmaals nader in op de oorzaken van de verkiezingsnederlaag van de katholieke partij. Ik schreef dat de katholieke partij aan bloedarmoede leed en met een veel te vaag programma naar de verkiezingen was gegaan. Haar verkiezingsprogramma bevatte nagenoeg niets dat de Vlaamse katholieke bevolking kon bekoren. Haar onaantrek-

kelijke brochures waren meestal slechte vertalingen van teksten geschreven door Walen Brusselaars die met het Vlaamse leven niet vertrouwd waren. Gelukkig, vervolgde ik, waren in de katholieke partij nog velen die inzicht hadden in de ware noden van hun volk en die de dwangbuis van de katholieke partij zouden weten af te werpen. De stemmen die her en der opgingen ten gunste van een Vlaamse katholieke partij wezen op een beslissende kentering ten goede.

Ik betoogde dat een dergelijke formatie de pas kon afsnijden van de rexistische beweging, die door volksvreemden geleid werd en die op avontuur en dictatuur aanstuurde. Tevens wees ik de hervormingsvoorstellen van du Bus de Warnaffe van de hand. Want, schreef ik, die betekenden dat Waalse katholieke volksvertegenwoordigers, van het rexistische slagveld teruggekeerde invaliden en bejaarden en aan Vlaanderen vreemde Brusselaars nogmaals mee over het lot van Vlaanderen zouden beslissen. Daartegenover gold volgens mij maar één parool: neen, Vlaanderen bouwt zelfstandig aan een eigen huis. Ik onderschreef voorts het standpunt dat *Elckerlyc* enkele dagen tevoren had ingenomen en dat inhield dat de Vlaamse Beweging in het politieke leven de plaats moest innemen die haar toekwam, namelijk de eerste, en dat zij alle andere bewegingen, de sociale, de economische en de culturele in zich diende op te nemen omdat ze een nationale beweging was. Vervolgens verklaarde ik dat de ware vijand het minimalisme was. Met name het politieke katholieke minimalisme, dat in het schoolvraagstuk tot een defensieve houding leidde, het sociale minimalisme, dat de leer der encyclieken niet aanwendde voor diepgaande maatschappelijke hervormingen, en het Vlaamse minimalisme dat het probleem van het Vlaamse volk tot taalwetterij reduceerde. Al dat minimalisme oefende op de jeugd geen enkele aantrekkingskracht uit. Vlaanderen had behoefte aan een bezielende politieke idee, een gemeenschappelijke politiek en een ware offergeest voor grote idealen. Om die tot stand te kunnen brengen, betoogde ik, was het nodig dat de Vlamingen zich in één groot strijdfront verenigden om radicaal en agressief en met alle propagandamiddelen op te rukken tegen alle volksvernietigende krachten: tegen de goddeloosheid en het materialisme, tegen het liberale kapitalisme, tegen het marxisme, kortom tegen elke dictatuur en volksvervreemding. De Vlamingen moesten het Vlaamse probleem in zijn totaliteit benaderen. In hun actie op het culturele, het sociale, het economische en het levensbeschouwelijke vlak moesten zij zich door de katholieke beginselen laten leiden, zonder daarom de Kerk uitdrukkelijk met hun optreden te vermengen of te verbinden. Daarom riep ik alle katholieke Vlamingen op elkaar de hand te reiken bij de verdediging van de godsdienst en de katholieke levensordening, maar ook voor alle gewettigde doelstellingen ten bate van hun gemeenschap en hun welvaart.

Ik besloot dat een machtig strijdfront van alle gezonde en volkse krachten tot stand moest komen voor het vestigen van een christelijke en volkse orde in Vlaanderen. Dat was de weg die bewandeld moest worden. Het was hoogtijd, schreef ik tenslotte, dat dergelijke taal in de katholieke partij gesproken werd.

Mijn artikel ging niet onopgemerkt voorbij. Het werd in de pers uitvoerig gecommentarieerd. Het was veelbetekenend dat niet alle Franstalige katholieke bladen mijn standpunt en voorstellen zonder meer verwierpen. Iedereen was thans overtuigd van de broodnodige vernieuwing en aanpassing van de katholieke partij. Maar niet iedereen was het eens over de *timing* van een hervorming en de richting die zij moest inslaan. De leiders van de katholieke partij waren alvast niet van plan met bekwame

spoed te werk te gaan. Zij verklaarden dat beter kon worden gewacht op het Katholieke Congres van Mechelen dat voorzien was voor september en waarvan werd verwacht dat het belangrijke aanduidingen over de hervorming van de katholieke partij zou verschaffen.

Het Congres van de Vlaamse Concentratie en het Katholieke Congres van Mechelen

Nieuw Vlaanderen wachtte het Katholieke Congres van Mechelen niet af om nieuwe initiatieven te nemen voor meer samenwerking onder de katholieke Vlamingen. De winst van de Vlaams-nationalisten bij de verkiezingen van mei 1936 bewees volgens het blad eens te meer de noodzaak van een zogenaamde Vlaamse Concentratie, een idee die het sedert augustus 1935 onafgebroken had bepleit en waarvan ik ook een voorstander was. In de concentratie lag immers de mogelijkheid om aan de tweedracht, de bedilzucht, de afbrekerij en de verdachtmakingen in de Vlaamse Beweging een einde te maken.

Begin juli 1936 nam de redactie van *Nieuw Vlaanderen* een belangrijk initiatief ter zake. Zij kondigde aan dat op 19 juli een congres van de Vlaamse Concentratie zou worden georganiseerd. Dat zou de mogelijkheid onderzoeken om een Vlaams, christelijk en volks front tot stand te brengen. De oproep voor het congres was mee ondertekend door Albert Bouweraerts namens de Katholieke Vlaamse Landsbond.

De week voor het congres publiceerde *De Standaard* zogenaamde expresinterviews met de aangekondigde sprekers waarin men peilde naar hun verwachtingen. Ik kwam als eerste aan de beurt. Ik verklaarde dat het congres een mislukking zou zijn indien het bleef bij een contact onder Vlaamse intellectuelen die na een geestdriftige bijeenkomst uiteen zouden gaan zonden de basis te hebben gelegd van een duurzame en georganiseerde machtsconcentratie voor de eensgezinde en krachtige verdediging van de Vlaamse belangen. Sedert jaren was het niet meer mogelijk geweest vertegenwoordigers van alle Vlaamse organisaties en politieke formaties samen te brengen. Met het Congres van de Vlaamse Concentratie bestond daartoe wel een ernstige kans. Het was daarom een unieke gelegenheid om een blijvende en gestructureerde samenwerking tot stand te brengen met het oog op de realisatie van belangrijke Vlaamse programmapunten. Het congres moest mijns inziens de basis durven leggen van een groot Vlaams en volks front dat de bestaande Vlaamse formaties eerbiedigde in hun strekking en opstelling, maar dat door zijn aanhoudende actie de Vlaamse jeugd en het Vlaamse volk in zijn geheel zou weten aan te grijpen. De Vlamingen, zei ik ten slotte, zouden aldus het bedelen en het smeken verleren en met eigen handen de poort naar hun ontvoogding openbreken.

Het Congres van de Vlaamse Concentratie vond plaats op 19 juli 1936 te Leuven in de zaal Lovanium en stond onder het voorzitterschap van Jozef Van de Wijer. Die wees in de openingstoespraak op het unieke feit van de aanwezigheid van Vlamingen die behoorden tot uiteenlopende strekkingen. Dat sloeg zowel op de congresgangers als op de sprekers. Onder die laatsten bevonden zich naast vertegenwoordigers van *Nieuw Vlaanderen* en de katholieke partij ook de Vlaams-nationalisten Paul Beeckman en Hendrik Elias.

Mijn redevoering stond traditioneel in het teken van de economische problematiek zoals die zich voor de Vlaamse gemeenschap stelde. Ik vestigde opnieuw de aandacht op het probleem van de toenemende machtsconcentratie in overheidsinstellingen en -commissies waarvan de werking grotendeels aan de controle van de volksvertegenwoordiging ontsnapte. Meer dan ooit was in die problematiek Vlaamse waakzaamheid geboden. De pas gevormde tweede regering-Van Zeeland had immers aangekondigd het overheidsinterventionisme op economisch vlak voort te zetten en

zelfs nog uit te breiden. De waarborg dat bij de uitwerking van de economische politiek voldoende rekening zou worden gehouden met de behoeften van de Vlaamse economie, waarvan de structuur grondig van de zware industrie in Wallonië verschilde, konden de Vlamingen enkel bekomen door hun rechtmatige plaats in de economische besluitvormingscentra op te eisen. Daarnaast wees ik er nogmaals op dat de Vlaamse ondernemers en industriëlen in hun betrekkingen met de overheid en de econo-

mische instellingen, zoals de handels- of nijverheidskamers, altijd als bewuste Vlamingen moesten optreden, bezield met verantwoordelijkheidsgevoel ten overstaan van het volk waartoe ze behoorden.

Hoe belangrijk de economische opgang van Vlaanderen ook was, toch mocht het economische volgens mij geen doel op zich zijn, maar een middel. De volkswelvaart betekende meer dan economische behoeftenbevrediging en een toestand van economisch evenwicht. Daarom mochten aan de economische noden niet de culturele en zedelijke belangen van het Vlaamse volk worden opgeofferd.

In dit verband verwees ik naar de moeilijkheden in een aantal Vlaamse financiële instellingen. Daarover zei ik, dat die instellingen soms meer oog hadden gehad voor hun winstmogelijkheden dan voor de belangen van het Vlaamse volk. Ik betoogde dat de grote Vlaamse economische en financiële instellingen doordrongen moesten zijn van een geest van dienstbaarheid ten overstaan van hun eigen gemeenschap. Zij waren immers door de arbeid van het Vlaamse volk opgebouwd. Ik kon me dan ook niet inbeelden dat de leiders van die instellingen dat volk van arbeiders, boeren, middenstanders en intellectuelen in zijn opgang niet zouden steunen. Tot slot riep ik op tot meer eenheid en samenhorigheid onder de Vlamingen. Ik zei dat het congres in dit verband een beslissende stap kon zetten door over te gaan tot de oprichting van een orgaan dat een Vlaams en volks front tot stand moest brengen.

De besluiten van het congres lagen volledig in de lijn van mijn oproep en van mijn verwachtingen zoals ik die in mijn interview met *De Standaard* had uitgesproken. De wens werd uitgedrukt dat ‘boven de partijen, groeperingen en standen in Vlaanderen een machtsconcentratie op organische grondslag zou worden ingericht tussen de Vlaamse politieke, sociale, economische en culturele formaties tot de gemeenschappelijke verdediging van het Vlaamse volksbestaan en het opbouwen van een christelijke en volkse orde in Vlaanderen’. Met dit doel werd het Comité van de Vlaamse Concentratie opgericht. Al de Vlaamse organisaties die de besluiten van het congres konden onderschrijven, werden uitgenodigd tot dit comité toe te treden.

Hoewel het congres druk was bijgewoond en een enthousiast verloop gekend had, leverde de actie van het Comité van de Vlaamse Concentratie, waarvan ik secretaris was, weinig op. Bepaalde gebeurtenissen op het congres hadden een slechte indruk nagelaten en de reeds bestaande argwaan van sommige kringen tegenover de concentratie alleen maar doen toenemen. Dat was zeker het geval met het optreden van de Vlaams-nationalist Paul Beeckman, die een wazige en theoretische uiteenzetting over het corporatisme had gehouden, waarvan de congresorganisatoren de inhoud niet op voorhand kenden. Ook de tussenkomst van Frantz Van Dorpe namens het Verdinaso had veel verwarring gesticht. Van Dorpe, die niet tot de aangekondigde sprekers behoorde, maar vanuit de zaal het woord nam, had zich in zijn tussenkomst bij de autoritaire en corporatistische ideeën van Beeckman aangesloten. Dergelijke verklaringen waren niet van aard om de christelijke arbeidersbeweging tegenover de Vlaamse Concentratie gunstig te stemmen. Het ACW had trouwens reeds voor het congres zijn voorbehoud laten blijken door zijn verantwoordelijken in een circulaire mee te delen dat zij enkel ‘ter persoonlijke informatie’ en ‘met terughoudendheid’ aan het congres deel konden nemen. Tevens werd hen daarin gevraagd publiek geen standpunt over de concentratie in te nemen

zolang door de christelijke arbeidersbeweging geen gezamenlijke houding was bepaald.

Dat laatste gebeurde op een Middenraad die plaatshad een week na het congres van de Vlaamse Concentratie. Als enig punt op de agenda stond de hervorming van de katholieke partij, maar in feite was het de bedoeling dat de Middenraad zou reageren op hetgeen te Leuven was gezegd.

Verscheidene sprekers vertolkten op die raad het wantrouwen tegenover de concentratie. August Cool, toenmalig secretaris van de christelijke vakbond, nam er stelling tegen het corporatistische pleidooi van Beeckman en Van Dorpe. Robert De Man uitte de vrees dat het Comité van de Vlaamse Concentratie tot een superpartij uit zou groeien die de katholieke partij van de politieke scène zou verdringen. De Vlamingen konden volgens hem voldoening nemen met een federale inrichting van de katholieke partij. De voorzitter van het ACW, Hendrik Heyman, beklemtoonde sterk de noodzaak van de politieke eenheid van de katholieken. De oprichting van een zelfstandige Vlaamse katholieke partij zou, aldus Heyman, de scheuring van de christelijke arbeidersbeweging tot gevolg hebben.

In mijn uiteenzetting hield ik een pleidooi voor het tot stand brengen van een Vlaamse volkspartij met een uitgesproken Vlaams en sociaal programma. Een dergelijke partij kon mijns inziens de Vlaamse jeugd aantrekken, terwijl de katholieke eenheidspartij in Vlaanderen door de Vlaams-nationalisten en in Wallonië door Rex zou worden opgeslorpt. Ik voegde er onmiddellijk aan toe dat een zelfstandige Vlaamse volkspartij niet betekende dat alle samenwerking tussen katholieken uitgesloten was. Integendeel, samenwerking binnen en buiten het parlement bleef nodig telkens als de verdediging van katholieke belangen op het spel stond. Ik verwierp ook de stelling dat de Vlaamse Concentratie tot een rechts front zou leiden. De concentratie had niet de intentie een rechts of een links blok tot stand te brengen, wel een formatie op christelijke, solidaristische en volkse basis. Ze beoogde evenmin de versmelting van de bestaande partijen. Ze wou enkel de Vlaamse politieke, sociale, culturele en economische organisaties bundelen. Ze was ook niet gericht tegen de Walen, zei ik ten slotte, ze wou enkel voor de Vlamingen veroveren wat de Walen sedert een eeuw bezaten.

Mijn argumentatie kon P.W. Segers, toenmalig secretaris van het ACW, niet overtuigen Segers verklaarde tegenover de Vlaamse Concentratie ‘met veel sympathie in het hart’ te staan, maar ook ‘met veel twijfel in het hoofd’. Twijfel had hij over de sociale en politieke strekking van de concentratie. De concentratie dreigde tevens uit te monden in een linksrechtse blokvorming. Dat moest worden voorkomen, want de socialistische vakbond er partij waren, aldus P.W. Segers, voor het ACW bondgenoten voor de verwezenlijking var bepaalde programmapunten. Daarenboven hadden sommige sprekers op het concentratie-congres een sociale en politieke structuur verdedigd waarin geen plaats was voor vrije arbeidersorganisaties. Zolang het opzet en het programma van de concentratie niet duidelijk waren, besloot P.W. Segers, konden de organisaties van de christelijke arbeidersbeweging niet tot het Comité van de Vlaamse Concentratie toetreden.

De afwijzende houding van het ACW legde uiteraard een ernstige hypotheek op de kansen van de Vlaamse Concentratie. Die werden nog meer bezwaard op het Zesde Katholieke Congres van Mechelen dat plaatsvond van 10 tot 12 september 1936. In katholieke kringen was met belangstelling en ongeduld naar dit congres uitgekeken. Met belangstelling, omdat in het verleden soortgelijke manifestaties steeds een belangrijke weerslag op het katholieke en politieke leven hadden gehad. Met ongeduld, omdat werd verwacht dat het congres meer klaarheid in verband met de hervorming van de katholieke partij zou scheppen.

Edmond Rubbens, op dat ogenblik minister van Koloniën én ondervoorzitter van de katholieke partij, besprak op het congres, in de afdeling Openbaar Leven, het

probleem van de katholieken en het partijwezen. Rubbens verdedigde met klem de noodzaak van het voortbestaan van een katholieke partij. De katholieken zouden een grote vergissing begaan indien ze zich in partijen met een neutrale grondslag zouden organiseren. Ter staving van zijn stelling haalde hij het voorbeeld van Frankrijk aan, waar de 150 katholieke parlementsleden geen invloed hadden, omdat ze tot verschillende partijen behoorden. Voorts zei Rubbens niet blind te zijn voor de meningsverschillen onder de katholieken in ons land. Hij erkende ook dat de Vlaamse culturele belangen het best zouden worden gediend door een

eigen partij formatie van katholieke Vlamingen. De voorstanders van een dergelijke formatie moesten er zich echter bewust van zijn dat de katholieke strijd niet uitsluitend in Vlaanderen maar in heel België moest worden gevoerd. Te meer daar de socialisten en de liberalen wél een sterke eenheid vertoonden en een bedreiging voor de katholieke belangen vormden. De gemeenschappelijke katholieke belangen eisten, aldus Rubbens, een gemeenschappelijke tactiek, gemeenschappelijk overleg en vooral gemeenschappelijke acties. Daarom moesten de katholieken tot een betere verstandhouding en meer samenwerking komen, zowel op het politieke vlak als op andere terreinen. In een hervormde katholieke partij was bijgevolg, naast een zekere autonomie voor Vlamingen en Franstaligen, permanent contact en overleg in de leiding en in de parlementaire groepen noodzakelijk. En Rubbens besloot zijn uiteenzetting met een fraaie beeldspraak. De katholieken moesten 'een groot paleis bouwen', zei hij, 'het paleis van de katholieke staatsorde'.

Rubbens had met zijn pleidooi voor een 'katholieke concentratie' de grenzen getrokken waarbinnen de hervorming van de katholieke partij zou verlopen. Na het Congres van Mechelen volgden de gebeurtenissen en de beslissingen in de katholieke partij en daarbuiten elkaar trouwens in snel tempo op. Een maand na het congres, op 8 oktober 1936, kwam het Hoofdbestuur van de katholieke partij samen. Op de agenda stond de bespreking van een hervormingsplan dat door een studiecommissie was uitgewerkt en dat op 11 oktober aan de Algemene Vergadering zou worden voorgelegd.

In de namiddag van 8 oktober raakte evenwel bekend dat Rex en het VNV, met het oog op onderlinge samenwerking, een akkoord hadden afgesloten. Hoewel de inhoud ervan voorlopig geheim bleef, gaf het aan de vergadering van het Hoofdbestuur een heel andere betekenis. Want, de katholieke partij dreigde in het defensief gedrukt te worden door een blok VNV-Rex. Bovendien kon het de tegenstanders van een Vlaamse Concentratie in de katholieke partij alleen maar sterken in hun overtuiging dat het VNV geen betrouwbare partner was.

In plaats van het verslag van de studiecommissie te bespreken en de komende Algemene Vergadering voor te bereiden, besliste het Hoofdbestuur een Vlaamse en een Waalse partijafdeling op te richten: de Katholieke Vlaamse Volkspartij en de Parti Catholique Social, die samen het Blok der Katholieken zouden uitmaken. Nog op dezelfde vergadering werd de leiding van de twee afdelingen aangesteld. In het zogenaamde voorlopige Directorium van de Vlaamse afdeling werden opgenomen: Alfons Verbist als voorzitter, P.W. Segers, Emiel Van Dievoet[1], Alfons Van Coillie, Edgar De Bruyne, Jan Gruyters en ikzelf Het was geen toeval dat Edmond Rubbens het initiatief nam tot deze beslissingen, die hijzelf als een 'staatsgreep' omschreef Op de Algemene Vergadering van 11 oktober motiveerde hij zijn handelwijze door te wijzen op de bijzondere omstandigheden en de drang naar eenheid onder de katholieken. Het eerste argument was een indirecte verwijzing naar het akkoord VNV-Rex, het tweede naar de richtlijnen van het Congres van Mechelen.

In een reactie op de verklaring van Rubbens zei Henry Carton de Wiart verbaasd te zijn over de beslissing van het Hoofdbestuur, die volgens hem in tegenspraak was met hetgeen op het Congres van Mechelen was afgesproken. Nog verschillende andere Franstalige conservatieven opperden bezwaren tegen de voorgestelde

1 Emiel Van Dievoet trad niet toe tot het Directorium. Hij werd vervangen door Albert De Vleeschauwer.

hervorming, maar dan om een andere reden, met name omwille van hun geringe vertegenwoordiging in de leiding van de Parti Catholique Social. Niettegenstaande die kritiek betuigde de Algemene Vergadering haar instemming met de beslissing van het Hoofdbestuur.

Hiermee was de toestand echter niet volledig opgeklaard. Over de mate van autonomie van de Katholieke Vlaamse Volkspartij en de Parti Catholique Social bestond immers nog

grote onduidelijkheid. Daarom stelde ik op de eerste vergadering van de leiding van het Blok, die onmiddellijk na de Algemene Vergadering plaatsvond, de vraag of er nu één directorium dan wel drie aan het hoofd van de partij stonden. P.W. Segers antwoordde dat het bestuur van de KVV en dat van de PCS gezamenlijk de leiding van het Blok uitmaakten en dat zij voornamelijk voor de propaganda in hun taalgebied een autonome bevoegdheid bezaten.

Dat was veeleer een theoretische opvatting, want nog dezelfde avond gaf het Directorium van de KVV een verklaring uit die door alle leden was ondertekend en waarin werd gezegd dat 'de KVV in de geest van het Congres van Mechelen de ruimst mogelijke concentratie van alle gezonde volkskrachten in Vlaanderen op een ondubbelzinnig Vlaams-nationale christelijke grondslag' wilde bewerkstelligen. De Vlaamse Concentratie werd met die verklaring nieuw leven ingeblazen, in die mate zelfs, dat ze in de daaropvolgende weken de politieke actualiteit volledig zou beheersen.

Naar een beginselakkoord KVV-VNV

Dat het voorlopige Directorium van de KVV spoed wilde zetten achter de concentratie, bewees het door in *De Standaard* van 18 oktober 1936 een *Oproep tot het Vlaamse volk* te publiceren. De oproep bevatte een uitnodiging tot al diegenen die bereid waren aan de opbouw van één grote Vlaamse formatie mee te werken en vermeldde tevens de uitgangspunten die daarbij gehanteerd moesten worden.

Die uitgangspunten waren: 1) de erkenning van het individu, de familie, de bedrijfsorganisatie en de volksgemeenschap als wezenlijke bestanddelen van de Staat; 2) de oplossing van de sociale vraagstukken volgens de richtlijnen van de pauselijke encyclieken en de beginselen van de christelijke solidariteit; 3) de verwerping van een linkse én een rechtse dictatuur en 4) de aanvaarding van een onafhankelijke buitenlandse politiek. Er werd nog aan toegevoegd dat een dergelijke formatie geen partij van één klasse of stand mocht zijn, maar wel een partij die zich zowel tot arbeiders, boeren, middenstanders als intellectuelen moest richten.

Twee dagen later schreef Alfons Verbist een brief aan VNV-leider Staf De Clercq met het voorstel dat het Directorium van de KVV en de VNV-leiding 'de grondslagen van een christelijke Vlaamse partijformatie' gezamenlijk zouden onderzoeken. Op 25 oktober maakte de KVV die uitnodiging publiek.

Terwijl de eerste besprekingen tussen een afvaardiging van de KVV, waarvan ik deel uitmaakte, en het VNV plaatsvonden, werden in Vlaanderen zogenaamde concentratievergaderingen belegd, die geïnspireerd waren door de oproep van 18 oktober en waar vertegenwoordigers van de KVV en Vlaams-nationalisten optraden. Met Alfons Verbist en de Vlaams-nationalistische volksvertegenwoordiger Thomas De Backer sprak ik op 8 november 1936 op een dergelijke vergadering in Turnhout.

In mijn toespraak riep ik alle Vlaamse organisaties en groeperingen en alle Vlamingen, onverschillig of zij tot de KVV, het VNV, Rex of het Verdinaso behoorden, op samen een katholieke, Vlaamse en volkse orde tot stand te brengen. Voor het overige ging ik voornamelijk in op de berichten die in de pers waren verschenen over mogelijke bezwaren van het ACW tegen de onderhandelingen. Ik

verklaarde dat het ACW het recht had waarborgen te vragen in verband met de sociale programmapunten van een eventuele overeenkomst. Volkomen in overeenstemming met de oproep van de KVV van 18 oktober zei ik dat de pauselijke encyclieken bij de oplossing van sociale vraagstukken de norm moesten zijn. Met nadruk wees ik er nogmaals op dat een akkoord de weg niet vrij mocht maken noch voor een rechtse, noch voor een linkse dictatuur.

Inmiddels werden de onderhandelingen voortgezet. Over het verloop ervan lekte weinig uit in de pers. Dat veroorzaakte heel wat verwarring en gaf aanleiding tot de meest tegenstrijdige geruchten en uit de lucht gegrepen verhalen. Meermaals schreven de kranten die tegen de concentratie gekant waren, dat de onderhandelingen op het punt stonden af te springen, wat natuurlijk ook een poging was om ze te doen mislukken. Afgezien daarvan dient gezegd dat de onderhandelingen verre van gemakkelijk verliepen. Wederzijds wantrouwen was daarvan de voornaamste oorzaak. In de KVV kwam de tegenstand voornamelijk van Frans Van Cauwelaert, die gesteund werd door P.W. Segers. Deze laatste vertaalde binnen het ACW het voorbehoud tegen de concentratie. Op de vergadering van het Hoofdbestuur van het ACW op 13 november 1936 stelde P.W. Segers de opportuniteit van de concentratievergaderingen in vraag, omdat ze de verwarring en de dubbelzinnigheid in de hand werkten. Dat was ten dele waar, maar aan de andere kant had het ACW zelf voor duidelijkheid kunnen zorgen door een klaar standpunt tegenover de concentratie in te nemen en desnoods zijn verantwoordelijken verbod op te leggen aan de concentratiebeweging deel te nemen. Er werd ook beweerd dat Gustaaf Sap en Leo Delwaide erop aanstuurden Rex in de katholieke partij op te nemen. Van die pogingen had ik geen weet.

Aan de geruchtenstroom kwam een einde toen de onderhandelende partijen op 8 december 1936, na een laatste bijeenkomst die namiddag in Brussel, bekendmaakten dat zij een beginselovereenkomst hadden gesloten. Voor de KVV ondertekenden Alfons Verbist, Edgar De Bruyne en ikzelf het akkoord, voor het VNV Hendrik Elias, Hendrik Borginon en Gerard Romsée. Er werd de wens in uitgedrukt een gemeenschappelijke formatie tot stand te brengen op basis van de volgende beginselen:

1. *Ten aanzien van de godsdienstige en zedelijke belangen zal over het ganse koninkrijk België onder meer*:
    a. *aan de Kerk de bewegingsvrijheid worden gewaarborgd, die voor de vervulling van haar zending noodzakelijk is*;
    b. *de schoolvrede door schoolgelijkheid gewaarborgd worden; bij vorming van een gemeenschappelijke partij zal deze niet op confessionele grondslag worden gebouwd; er zal beroep worden gedaan op allen, die de grote waarde van de katholieke godsdienst en van de Kerk als beschavingsfactoren, alsmede het historisch karakter van de Vlaamse bevolking erkennen en handhaven willen.*

2. *Het volksbelang heeft de primauteit op de staatsinrichting. Wij bevestigen de noodzakelijkheid van een publiekrechtelijk statuut voor de Vlaamse volksgemeenschap, verwezenlijkt en gewaarborgd door een zelfstandige politieke vertegenwoordiging. De economische eenheid van het koninkrijk België blijft behouden, alsmede de eenheid van de buitenlandse, de militaire en de koloniale politiek; deze eenheid wordt gewaarborgd door de dynastie en door een gemeenschappelijke wetgevende en uitvoerende macht.*
3. *De Staatsorde dient in politiek en sociaal-economisch opzicht grondig hervormd te worden.*

Een politiek parlement zal worden gehandhaafd; zijn essentiële bevoegdheden zijn die van de huidige wetgevende kamers: in de eerste plaats stemming der begroting, politieke wetgeving en toezicht op het regeringsbeleid.
De leden van dit politiek parlement worden aangeduid door een werkelijk vrije volksstemming.
Bij uitsluiting van alle staatscorporatismen wordt de uitwerking van de culturele, economische en maatschappelijke ordening toevertrouwd aan bedrjfsschappen of corporaties.
Regering en parlement beslissen in laatste instantie over toesturing der verordeningen uitgaande van de corporaties. Zij kunnen ook het initiatief nemen aan deze laatste bepaalde opdrachten te verlenen. Ten aanzien van de huidige maatschappelijke ordening bevestigen wij uitdrukkelijk de vrijheid der sociale en syndicale verenigingen en erkennen de noodzakelijkheid van sociale organisaties op christelijke grondslag.
In de geest der pauselijke encyclieken zal, bij verwezenlijking der corporatieve herordening, ernaar gestreefd worden om het economische en sociale leven van de politieke strijd los te werken.

Op de bekendmaking van de beginselovereenkomst volgde een lawine van verklaringen die duidelijk maakte dat het verzet tegen het akkoord zeer groot was en dat het door de betrokken partijen op zeer uiteenlopende wijze werd geïnterpreteerd. De linkerzijde en de Franstaligen stonden zeer vijandig tegenover de overeenkomst, omdat ze er de voorafbeelding van een groot rechts, respectievelijk Vlaams front in zagen.

Maar ook in de KVV zelf stuitte het akkoord op heel wat weerstand. Dat het akkoord dode letter is gebleven, is echter volledig te wijten aan het VNV. De onderhandelaars van de KVV streefden naar een politieke hergroepering van de katholieke Vlaamse krachten in één grote politieke formatie. Voor het VNV was dit eigenlijk onaanvaardbaar en na enige tijd kwam dit ook duidelijk tot uiting. Ik wil hier uitdrukkelijk getuigen dat Alfons Verbist, Edgar De Bruyne en ikzelf een aantal essentiële bekommernissen hadden. Na de zware verkiezingsnederlaag van mei 1936 en de crisis in de katholieke partij die daarop volgde, was het onze bedoeling een echte Vlaamse volkspartij op democratische grondslag tot stand te brengen die zich op sociaal gebied naar de pauselijke encyclieken zou richten. Wij waren ons ten zeerste bewust van de noodzaak van een hervorming van de Staat en van een betere werking van de parlementaire instellingen. Die waren zeer sterk in diskrediet geraakt, maar dat betekende niet dat wij voor een autoritaire staatsstructuur opteerden. Integendeel, wij wensten het behoud van een rechtstreeks door het volk gekozen parlement, overeenkomstig de beginselen van de Belgische grondwet. Dit principe werd dan ook uitdrukkelijk in het beginselakkoord ingeschreven.

Een ander punt van discussie was het corporatisme. In de schoot van de christelijke sociale organisaties en in vele intellectuele katholieke milieus was na de publikatie van de encycliek *Quadragesimo Anno* actie ontstaan voor een corporatieve organisatie. Wat daaronder precies moest worden verstaan, was niet geheel duidelijk. In katholieke kringen in België werd mijns inziens overdreven belang gehecht aan *Quadragesimo Anno*, die een vaag beeld van een corporatieve ordening opriep. Persoonlijk ben ik zeer voorzichtig geweest met het corporatisme en ik heb mij zeer sterk verzet tegen elke vorm van staatscorporatisme.

Met de bedrijfsorganisatie kon ik wel akkoord gaan. Omdat in het staatscorporatisme een groot gevaar schuilde voor de vrije sociale organisaties, werd dat corporatisme in het beginselakkoord uitdrukkelijk afgewezen en werd de syndicale vrijheid even uitdrukkelijk erkend, vooral omdat men in het ACW zeer gevoelig was voor die aspecten. Alfons Verbist en ikzelf behoorden tot het ACW en wij wilden die beweging trouw blijven. Niettemin konden de waarborgen op sociaal vlak de leiders van de christelijke arbeidersbeweging niet overtuigen. Naast de vrees voor de sociale standpunten van het VNV, was men in het ACW ook zeer bekommerd om de eenheid van de beweging. Een bijkomende moeilijkheid voor het ACW lag in de oprichting van de Vlaamse Arbeidsorde door Victor Leemans eind november 1936 De Arbeidsorde was bedoeld als gemeenschappelijke sociale organisatie van het VNV en Rex-Vlaanderen en trad als zodanig in concurrentie met de christelijke sociale organisaties ook al omdat ze zich beriep op *Quadragesimo Anno*. Bovendien had het VNV een akkoord afgesloten met Rex van Léon Degrelle, aan wiens onbetrouwbaarheid wij hier geen woorden willen verspillen. De Vlaamse rexist Paul De Mont zou wel hebben geprobeerd om Rex-Vlaanderen tot democratischer inzichten te brengen, maar zijn pogingen waren vergeefs.

Wat de hervorming van de Staat betrof, vermeldde het beginselakkoord dat naar ‘een publiekrechtelijk statuut voor de Vlaamse volksgemeenschap’ zou worden gestreefd. Hieronder moest de verwezenlijking van de federale gedachte worden verstaan, hoe vaag die ook was en hoewel het woord federalisme niet als dusdanig in het beginselakkoord werd opgenomen.

Voorts sprak het akkoord zich uit voor het behoud van de Belgische Staat en de dynastie Het was evident dat dergelijke standpunten voor een grote meerderheid van de Vlaams-

nationalisten onaanvaardbaar waren. De ware bedoelingen van het VNV werden voor iedereen duidelijk toen zijn 'leider' Staf De Clercq enkele dagen na de ondertekening van de beginselovereenkomst verklaarde dat hij de concentratie 'als wachthalle voor Dietsland' wilde gebruiken !

Met de verklaring van Staf De Clercq gingen de kansen op verdere besprekingen zo goed als volledig verloren. Toch werden door de KVV nog pogingen ondernomen om opnieuw contact te zoeken met het VNV. Zo heb ik met professor Albert Dondeyne nog een bezoek gebracht aan Gerard Romsée in diens woning in de Paleizenstraat te Brussel. Wij vroegen hem of er nog uitzicht was op een voortzetting van de besprekingen. Romsée, die tot de gematigde vleugel van het VNV werd gerekend, gaf een ontwijkend antwoord. Wij voelden aan dat hij niet bereid was om zich te distantiëren van het officiële VNV-standpunt zoals Staf De Clercq dat had vertolkt. Met Alfons Verbist ben ik Joris Van Severen nog gaan opzoeken te Sint-Kruis bij Brugge. Dit onderhoud leverde evenmin iets op. Van Severen hield vast aan zijn bekende standpunten: een autoritaire staatsordening en het tot stand brengen van een Bourgondisch rijk, nog groter dan Dietsland of Groot-Nederland !

Op 4 januari 1937 stelde het voorlopige Directorium van de KVV vast dat het, gezien de verklaring van Staf De Clercq, onmogelijk was aan het beginselakkoord gevolg te geven en een eenheidsformatie met de Vlaams-nationalisten te vormen.

De Vlaamse Concentratie liep dus op een mislukking uit. Zelf betreurde ik deze afloop, omdat het enthousiasme voor de concentratie in het Vlaamse land zeer groot was. De leden van het Directorium van de KVV en vooral de onderhandelaars waren na de bekendmaking van het akkoord met het VNV overstelpt met brieven van vooraanstaanden, geestelijken en eenvoudige mensen waarin met aandrang gevraagd werd de kansen op een Vlaamse Concentratie niet voorbij te laten gaan. Tevens ben ik van oordeel dat het beginselakkoord voor het VNV de laatste kans was om zich tot de democratische staatsordening te bekennen. Niet lang na de concentratieperikelen zou het VNV zich trouwens splitsen in twee groepen: één die trouw bleef aan de parlementaire democratie en een andere die de weg opging van de totalitaire staat zoals Hitler in Duitsland en Mussolini in Italië die aan het uitbouwen waren.

Het Verdinaso kwam reeds op straat met een soort paramilitaire formatie, spoedig gevolgd door de Grijze Brigade van Staf De Clercq en een tijdje later ook door de Rex-beweging. Door het kiezen van de marsrichting naar rechts heeft het VNV ongetwijfeld een groot aantal van zijn leden en aanhangers tijdens de Tweede Wereldoorlog de collaboratie ingejaagd, met alle tragische gevolgen van dien. Daarom betreur ik ook dat de ondertekenaars van het beginselakkoord namens het VNV, Borginon, Romsée en Elias, niet de moed en de zelfstandigheid hebben opgebracht om afstand te nemen van de houding van Staf De Clercq. Zij hadden daardoor de fatale evolutie van het VNV kunnen beletten.

Spreekverbod

De episode van de Vlaamse Concentratie kreeg voor mij persoonlijk een onaangenaam staartje. De bisschoppen, die op Kerstmis 1936 in een herderlijke briefde Vlaamse Concentratie impliciet hadden veroordeeld, vonden het nodig om vier hoogleraren

van de Leuvense universiteit, met name Robert Vandeputte, Eugène Mertens (de Wilmars), Jozef Van de Wijer en mijzelf verbod op te leggen nog het woord te voeren op politieke vergaderingen. Robert Vandeputte, de latere gouverneu van de Nationale Bank en minister van Financiën in de regering van mijn zoon Mark, had op het Katholieke Congres van Mechelen in sterke bewoordingen gepleit voor een volmachtenregime en een sterk politiek gezag. Eugène Mertens (de Wilmars), een vooraanstaand hoogleraar in de scheikunde, behoorde tot Rex-Vlaan-

deren. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zou hij in het verzet gaan. Hij was een van de medeoprichters van de Nationale Koninklijke Beweging. In augustus 1942 werd hij door de Duitsers aangehouden en veroordeeld tot een maandenlange gevangenisstraf Zijn vaderlandslievende gevoelens konden moeilijk in twijfel worden getrokken. Van de Wijer en ik hadden de Vlaamse Concentratie verdedigd. Hadden wij iets ‘verkeerds’ of ontoelaatbaars gedaan? Ik weet het niet, maar niet alleen Gods wegen zijn ondoorgrondelijk, ook die van de Belgische bisschoppen zijn dat weleens.

De beslissing van de geestelijke overheid werd mij door de rector van de universiteit monseigneur Ladeuze, medegedeeld. Ons gesprek verliep niet bepaald gemakkelijk. Ik ze hem niet te begrijpen waarom discriminerende maatregelen werden getroffen. Het zou toch veel logischer en consequenter geweest zijn indien alle professoren verbod hadden gekregen om een politiek mandaat uit te oefenen. Of was de beslissing van de geestelijke overheid ingegeven door de overweging dat de aanwezigheid van hoogleraren op vergaderingen in zalen, cafés en dergelijke, de waardigheid van het professorenambt aantastte? Maar wat dan gezegd van de politieke mandatarissen die tegelijk hoogleraar waren? Ik herinner me dat ik monseigneur Ladeuze het voorbeeld heb gegeven van Albert De Vlees chauwer en Albert Van Hecke, die zich in een dergelijke situatie bevonden. Ik had de indruk dat monseigneur Ladeuze met de beslissing van de bisschoppen en de kardinaal zeer verveeld zat. Ik heb hem met de indruk achtergelaten dat ik niet zwaar aan het verbod zou tillen en dat ik in feite mijn tijd liever aan het academische werk besteedde dan aan politieke activiteiten. Voorts beloofde ik hem dat ik mij voorzichtig zou gedragen.

Ik weet niet hoe Robert Vandeputte en Eugène Mertens (de Wilmars) op het spreekverbod gereageerd hebben. Ik heb er hen niet uitdrukkelijk over gesproken, wel Jozef Van de Wijer, die verbitterd reageerde. Deze rechtschapen man en gezaghebbende hoogleraar voel de zich diep gekrenkt en beledigd.

Toen de pers lucht kreeg van de beslissing, gingen in Vlaanderen afkeurende stemmen op. De Franstalige dagbladen betuigden er echter hun instemming mee, ook de antiklerikale bladen, die anders met veel omhaal elke inmenging van de bisschoppen in het politiek leven scherp hekelden.

Enkele dagen na het onderhoud met monseigneur Ladeuze werd mij de ware toedrach van het spreekverbod duidelijk. In de avond van 30 januari 1936 kwam mijn collega Albert Dondeyne mij opzoeken. Hij had tijdens de kerstvakantie een gesprek gehad met monseigneur Lamiroy, de bisschop van Brugge. Die had hem, blijkbaar niet wetend dat het spreek verbod aan de betrokkenen reeds was meegedeeld, gezegd dat de bisschoppen beslist had den enkele professoren verbod op te leggen nog langer aan politiek te doen. Als reden gafhij op dat ‘een volstrekt betrouwbaar persoon’ hem had meegedeeld dat deze laatste mij in het gezelschap van Gustaaf Sap, Staf De Clercq en Léon Degrelle uit een restaurant in Brussel had zien komen. De bisschop had hieruit geconcludeerd dat ik met de betrokken personen in het geheim onderhandelingen voerde. Daarop had hij zijn collega's verwittigd, met het bekende spreekverbod als gevolg. En zeggen dat ik mij kort tevoren, op een vergadering van de leiding van het Blok, krachtdadig had verzet tegen een voorstel om bij de bisschoppen aan te dringen *De Standaard*, die de concentratie verdedigde, van koers te doen veranderen en Sap, die de leiding van de krant had, op de vingers te tikken of hem zelfs uit de katholiek partij te sluiten.

De bisschoppen legden tegenover mij minder schroom aan de dag om bovenvermeld reden, die evenwel geen grond van waarheid bevatte. Ik wil hier uitdrukkelijk zeggen dat ik Staf De Clercq en Léon Degrelle nooit heb ontmoet, noch voor noch na de onderhandelingen van de KVV met het VNV. Met Sap heb ik uiteraard wel contacten gehad en ik kwam nogal eens uit een restaurant, maar dat was natuurlijk ook het geval met Frans Van Cauwe-

laert en met andere katholieke politici. Sap heeft wel meer dan één keer bij mij geïnformeerd naar de stand van de onderhandelingen, maar ik gaf hem geen of een ontwijkend antwoord. Als lid van het Directorium van de KVV heb ik tijdens de onderhandelingen met het VNV steeds de grootste reserve aan de dag gelegd ten overstaan van partijgenoten buiten het Directorium en ten overstaan van niet-partijgenoten. Op geen enkel ogenblik heb ik afzonderlijke besprekingen gevoerd. Het spreekverbod steunde dus op verdachtmakingen en loze geruchten.

Hoofdstuk 5
Naar het Parlement

Na het spreekverbod volgde voor mij een periode van politieke inactiviteit. Omdat ik niet de minste aanleiding wou geven tot een nieuw incident, liet ik mij op het congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond van 9 en 10 januari 1937 als spreker vervangen. Arthur Mulier trad in mijn plaats op, terwijl ik gewoon aan de bestuurstafel plaats had genomen. In zijn inleiding zei Mulier dat hij een andere spreker verving ‘die door buitengewone omstandigheden was vehinderd’. Pas toen in de voormiddag van de tweede congresdag de hoogleraar aan de Gentse universiteit en redactielid van *Nieuw Vlaanderen* Floris Van der Mueren, vroeg of het waar was dat vier professoren van de Leuvense universiteit, onder wie ikzelf, ten gevolge van een beslissing van de geestelijke overheid niet meer op politieke vergaderingen mochten optreden, begrepen de congresgangers dat Arthur Mulier in mijn plaats het woord had genomen. In zijn tussenkomst pleitte Van der Mueren ook nog voor een interventie van het bestuur van de Landsbond bij kardinaal Van Roey ten einde de opheffing van het spreekverbod te verkrijgen. De Vlaams-nationale senator Edmond Van Dieren verklaarde dat de verbodsmaatregel hem herinnerde aan de pijnlijke brief van het episcopaat van 1906 waarin werd gezegd dat het Nederlands ongeschikt was voor het hoger onderwijs. Hij suggereerde met een delegatie van tien vooraanstaande Vlamingen naar de kardinaal te gaan om hem de werkelijke toestand in het Vlaamse land uiteen te zetten. Overigens toonde de beslissing volgens hem aan dat de geestelijke overheid zich kon vergissen als ze zich buiten het godsdienstige terrein waagde.

Bij de aanvang van de namiddagzitting deelde Albert Bouweraerts, de voorzitter van de Landsbond, mee dat het bestuur tussen de middag in mijn afwezigheid over de voorstellen van Van der Mueren en Van Dieren van gedachten had gewisseld en uiteindelijk had beslist er niet op in te gaan. Zijn mededeling werd op fel protest onthaald. Floris Van der Mueren kwam nog tussenbeide om te zeggen dat het bestuurongelijkhad, maar Bouweraerts wou tot elke prijs elke nieuwe discussie voorkomen en gaf onmiddellijk het woord aan de volgende spreker. Inmiddels had ik mij van de bestuurstafel verwijderd en in de zaal plaatsgenomen.

Later in de namiddag kwam Frans Van Cauwelaert nog terug op de zaak. Hij verklaarde dat hij zich niet in de beslissing van het bestuur had gemengd. Hij vond wel dat het wijs had gehandeld, want de Landsbond zou zijn taak te buiten zijn gegaan indien het bestuur bij de geestelijke overheid was gaan protesteren. Sommigen onthaalden zijn woorden op gejuich, anderen op gejoel.

Deze reactie was illustratief voor de sfeer op het congres. Andermaal waren er weer heel wat Vlaams-nationalisten aanwezig, ditmaal ook Verdinaso's en Vlaamse rexisten. Verscheidene van hun woordvoerders brachten de mislukking van het beginselakkoord KVV-VNV ter sprake en legden de schuld daarvoor uiteraard bij de leiding van de KVV. Omdat in hen zogezegd geen vertrouwen meer kon worden gesteld, stelden onder meer Filip De Pillecyn en Edmond Van Dieren voor de Landsbond tot een ‘Concentratie-organisme’ om te vormen dat dan met het VNV samen kon werken. Dit voorstel werd in de congresbesluiten opgenomen. *De*

Standaard reageerde zeer enthousiast en omschreef het congres als een heruitgave van het Congres van de Vlaamse Concentratie.

De reactie van *De Standaard* getuigde van weinig realisme. In feite beleefde de concentratie op het congres van de Landsbond haar laatste stuiptrekking. Zelf was en ben ik er nog altijd van overtuigd dat in de concentratie een unieke kans lag om tot meer eensgezindheid en samenwerking onder de Vlamingen te komen. Ondanks de mislukking ervan en ondanks het spreekverbod verdedigde ik de idee nog eens naar aanleiding van de grote amnestiebetoging op 23 mei 1937.

In een commentaar aan *De Standaard* verklaarde ik dat die betoging bewees dat het Vlaamse rechtsherstel alleen kon worden afgedwongen door een sterke Vlaamse machtsconcentratie. Die manifestatie was inderdaad een indrukwekkend voorbeeld van Vlaamse solidariteit. Naar schatting 100.000 Vlamingen trokken die dag door de straten van Brussel. Politici van de KVV en het VNV stapten naast mekaar op. Zelf heb ik er niet aan deelgenomen, omdat ik altijd een hekel aan betogingen heb gehad.

Geen lid van het definitieve Directorium van de KVV

Over het spreekverbod hoorde men na het congres van de Landsbond niet veel meer. In *Ons Leven*, het weekblad van het Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond, verscheen nog wel een zeer gematigde protestmotie tegen de beslissing van het episcopaat, maar daar bleefhet bij.

Inmiddels had ik reeds ontslag genomen uit alle bestuursorganen van het ACW, ook als arrondissementeel ACW-voorzitter. Tevens had ik mij teruggetrokken uit de redactie van *Nieuw Vlaanderen*. In het weekblad verhuisde mijn naam naar het beschermcomité waarvan ik deel zou blijven uitmaken tot bij het begin van de Tweede Wereldoorlog. Ik gedroeg mij dus volkomen in overeenstemming met de beslissing van de geestelijke overheid. Niettemin bleven de roddelpraatjes over mij aanhouden. Omdat ik daar een einde aan wilde maken en omdat het voorlopige Directorium van de KVV op het punt stond ontbonden te worden, besloot ik de volgende brief aan de voorzitter Alfons Verbist te sturen:

Leuven, 28 februari 1937

Mijnheer de Voorzitter,

Tot mijn verbazing word ik sinds een drietal weken door verschillende vrienden, en bijzonder door priesters, attent gemaakt op een zaak aan dewelke ik aanvankelijk geen belang had gehecht. Voor het uiteengaan van het voorlopige Directorium schijnt het mij echter nuttig dat ik er iets over zeg, opdat misverstanden worden vermeden.

Bij de geestelijke overheid van een bepaald bisdom, en wellicht ook elders, bestaat de overtuiging dat ik, lid zijnde van het Directorium, afzonderlijke bijeenkomsten en besprekingen zou gehad hebben met sommige politieke vertegenwoordigers van andere partij en of van een andere strekking dan het Directorium. De namen welke genoemd worden zijn: Degrelle, De Clercq, Sap. Minister Van Cauwelaert zou op een vertrouwelijke vergadering, in mijn tegenwoordigheid, op die feiten hebben

gewezen. Ikzelf zou gezwegen hebben, hetzij dat ik niets kon antwoorden of het niet nodig achtte te antwoorden.

Ik wens dienaangaande het volgende te bevestigen:

1. *Met de heer Degrelle heb ik nooit gesproken; ook niet met de heer De Mont of met andere leiders van Rex. Een uitzondering moet worden gemaakt voor professor Mertens, die ik natuurlijk ken. Ik heb nooit met hem overpolitieke aangelegenheden onderhandeld.*
2. *Ik heb nooit de heer Staf De Clercq ontmoet of gesproken. Andere leiders van het VNV zoals de heren Borginon, Romsée en Elias ken ik sedert jaren. Dit geldt ook voor de heren Van Dieren, Beeckman en Leemans. Met verschillende van deze personen heb ik besprekingen gevoerd, naar aanleiding van een Katholieke Vlaamse Concentratie vóór het tot stand komen van het Directorium. Nadien heb ik nooit afzonderlijke besprekingen gevoerd met één of*

meer van deze heren of met andere vertegenwoordigers van het VNV. Wel heb ik onvermijdelijk en bij toeval sommige van deze heren ontmoet in stations, treinen, misschien in een of ander restaurant. Ik denk dat ik bij deze geleheden steeds volkomen correct en loyaal ben gebleven als lid van het Directorium der KVV.

3. *Sedert ik lid was van het Directorium heb ik de heer Sap meermalen ontmoet. Enkele malen bij toeval, andere malen na afspraak, alhoewel het initiatief dan van de heer Sap is gekomen. De heer Sap heeft mij gelast een mededeling te doen aan minister Rubbens. De heer Rubbens is van dat alles volledig op de hoogte. Ik heb gehoopt, dat bij de vernieuwing van de partij, in een geest van ware grootmoedigheid, twistende fracties en personen zouden worden verzoend. Ik meen dat ik bij dit alles correct heb gehandeld en dat ik daarenboven nooit aan buitenstaanders inlichtingen heb verstrekt, welke door een lid van het Directorium moesten worden verzwegen.*
4. *Sedert ik lid was van het Directorium heb ik slechts eenmaal met de heer Joris Van Severen gesproken. Dit in Uw tegenwoordigheid en in opdracht van het Directorium.*

Wat nu de tussenkomst betreft van de heer Van Cauwelaert op een vertrouwelijke vergadering, in mijn tegenwoordigheid, heb ik enige tijd gemeend, dat het hier een evidente vergissing gold. Bij nadere overweging, nadat een paar dagen geleden een vriend, die volledig buiten de politiek staat, mij de zaken had gepreciseerd, is het mij te binnen gekomen dat minister Van Cauwelaert, tijdens een vergadering bij minister De Schryver (of was het bij minister Rubbens?) gesproken had over hetgeen hier of daar verteld werd over bijeenkomsten en onderhandelingen buiten het Directonum. Ik heb mij niet bedoeld gevoeld. Ik heb gemeend dat de heer Van Cauwelaert alleen maar relaas wilde geven van de praatjes, rondgestrooid over vele zaken die betrekking hebben met het Directorium. Indien het anders ware bedoeld, zou minister Van Cauwelaert mij voorzeker een verklaring hebben gevraagd en ik zou waarachtig met het antwoord niet gewacht hebben.

Is dit nu de aanleiding geweest dat één van de aanwezigen rechtstreeks of door bemiddeling en, ik insisteer, volledig te goeder trouw, mij is gaan vernoemen bij de bedoelde geestelijke overheid, als zijnde iemand, die buiten het Directorium onderhandelde, unfair, of op zijn minst lichtzinnig was?

De vraag moet niet meer worden beantwoord. De taak van het voorlopig Directorium is ten einde. De omstandigheden hebben mij verplicht ontslag te nemen uit alle bestuursorganen of raden van het ACW of van de partij, waar aanleiding zou bestaan voor het openbaar bespreken van politieke vraagstukken, ook in de stad of in het arrondissement Leuven. Ik voel mij hierdoor noch gehinderd, noch verongelijkt. Voor elke sociale en culturele actie, die de partij kan steunen, blijf ik als lid van de KVV voor U beschikbaar.

Na maanden van samenwerking, van vinnige, maar openhartige en vriendschappelijke discussies, wilde ik U, waarde Voorzitter, deze bedenkingen mededelen. Zij kunnen misverstanden voorkomen.

Met oprecht genegen groeten en ware hoogachting,

In een begeleidend schrijven vroeg ik Verbist de inhoud van de brief aan de leden van het voorlopige Directorium mee te delen. Tevens zond ik een afschrift aan Frans Van Cauwelaert en Edmond Rubbens, omdat zij in de brief werden vernoemd. Ik ontving van hen het volgende antwoord:

Brussel, 3 maart 1937

Waarde vriend,

Ik heb Uw schrijven wel ontvangen. Ik houd eraan U te zeggen dat ik ten volle overtuigd ben van de volkomen correctheid van uw houding. Dat niettemin de dwaaste praatjes steeds opnieuw ontstaan, moet U niet verwonderen noch ontmoedigen. Het is een onvermijdelijk verschijnsel eigen aan elke periode, maar in deze periode vindt ze bij sommige personen en sommige bladen meer weerklank dan gezond is.

Ik hoop intussen dat ge spoedig zult uitgerust zijn. Zo gauw ge opnieuw uw werk en uw reizen naar Brussel hervat zal het mij een genoegen zijn U te ontmoeten.

Met genegen groet,
Edmond RUBBENS

Brussel, 7 maart 1937

Waarde Professor,

Ik dank U voor de mededeling van uw schrijven aan senator Verbist, betreffende de samenkomsten die gij zoudt hebben gehouden. Wees overtuigd dat ik U geen enkele handeling heb toegeschreven die uw medewerking in het Directorium in een verdacht licht zou hebben gesteld. Wat ik gezegd heb bij minister De Schryver bedoelde ik niet persoonlijk. Mijn informaties droegen ten andere maar een algemeen karakter.

Met beste gevoelens,
Frans VAN CAUWELAERT

Ondanks die geruststellende antwoorden ging ik niet in op het voorstel om lid te worden van het definitieve Directorium van de KVV, waarvan de officiële stichtingsvergadering op 7 maart 1937 plaatshad. Bij het begin van de verkiezing van het Directorium deelde Alfons Verbist mee dat, hoewel mijn kandidatuur was voorgedragen, ik had laten weten geen nieuw mandaat te zullen aanvaarden. De vergadering herbevestigde Alfons Verbist in zijn voorzitterschap terwijl Jan Gruyters, Jozef Wille en Louis Nobels als leden werden verkozen. Drie andere leden waren reeds rechtstreeks door de standen aangeduid, met name P.W. Segers door het ACW, Albert De Vleeschauwer door de Boerenbond en Alfons Van Coillie door het Christelijk Middenstandsverbond. Edgar De Bruyne werd in het Directorium opgenomen als vertegenwoordiger van een nog op te richten burgersverbond. Daarvoor waren de statuten van de KVV goedgekeurd. Hierin werd gesteld dat de KVV de politieke uitdrukking was van het Blok der Katholieken in het Vlaamse landsgedeelte. De standen kregen, zoals de verkiezing van het Directorium aantoonde, een gewaarborgde vertegenwoordiging in de bestuursorganen. Zij behielden dus hun invloed. Toch konden voor het eerst ook individuele leden tot de partij toetreden. Er werd ook een algemeen programma ter goedkeuring voorgelegd. Aan het sociale gedeelte daarvan had ik meegewerkt. Met deze officiële stichtingsvergadering kon de reorganisatie van de katholieke partij, waarover de discussie na de zware verkiezingsnederlaag van mei 1936 in een stroomversnelling terechtkwam, als beëindigd worden beschouwd.

Benoemingen in de Nationale Bank

Mijn naam werd opnieuw in de pers genoemd in het najaar van 1937 naar aanleiding van een aantal benoemingen in de Nationale Bank. Toen ik in augustus met mijn gezin op vakantie was te Koksijde, kreeg ik van Edmond Rubbens, toenmalig minister van Koloniën, een telegram met het verzoek dringend naar Brussel te komen. Toen ik daar aankwam, deelde Edmond Rubbens mij mee dat er in de Nationale Bank belangrijke benoemingen moesten gebeuren en dat men naar een bekwaam Vlaming zocht. Hij zei dat er in de regering een akkoord was om mijn kandidatuur voor te dragen voor de functie van secretaris en dat ik dan later, bij de eerstvolgende Algemene Vergadering der aandeelhouders die voor oktober voorzien was, voorgedragen zou worden voor de functie van directeur. Ik antwoordde

onmiddellijk dat het voorstel mij niet interesseerde. Ik zei dat ik mij volledig op mijn professoraat wou toeleggen en dat ik voor het overige mijn vrijheid wou behouden. Rubbens hield dan een lang pleidooi waarin hij mij herinnerde aan de congressen van de Katholieke Vlaamse Landsbond en andere waar ik telkens had gepleit om voor Vlamingen plaatsen aan de top van parastatale en overheidsinstellingen op te eisen. Hij zei dat ik aan mijn plicht zou verzaken indien ik zijn voorstel afwees. Na een lange discussie ben ik dan toch akkoord gegaan, er wel aan toevoegend dat ik de functie van secretaris of directeur niet beschouwde als zijnde een definitieve functie.

De regering heeft dan inderdaad mijn kandidatuur bij de Raad van Regenten en Censoren van de Nationale Bank voorgedragen. Maar daar bleek dat Alexandre Galopin, de gouverneur van de Generale Maatschappij, zich heftig tegen mijn kandidatuur verzette. Zijn motieven zijn mij nooit bekend geworden. Wellicht, en in sommige dagbladen werd dit ook gesuggereerd, was zijn verzet ingegeven door het commentaar dat ik in 1936 had geleverd op het jaarverslag van de Generale. In de *VEV-Berichten* had ik toen inderdaad het feit gelaakt dat dat verslag uitsluitend in het Frans was opgesteld. Nadat ik had gewezen op haar macht en haar vruchtbare bijdrage tot de economische expansie in België en in Belgisch Kongo, had ik geschreven dat de Vlamingen konden constateren dat de Generale in het 113 de jaar van haar bestaan nog niet vertrouwd was met de aspiraties van het Vlaamse volk. Dat kon men zien in haar publikaties, die alleen in het Frans waren opgemaakt en klaarblijkelijk niet bestemd waren voor de meerderheid van de bevolking. Haar administratie was volledig verfranst, zelfs in haar talrijke agentschappen en zetels in Vlaanderen. De ondernemingen die de Generale in Vlaanderen controleerde, werden geleid en beheerd door Franstaligen en hadden een Franstalige naam. De Vlaamse personeelsleden moesten er zich schikken naar de richtlijnen van de Franstalige leiding.

Ik vond het vanzelfsprekend dat dergelijke wantoestanden werden aangeklaagd, Alexandre Galopin vermoedelijk niet. Er werd ook geschreven dat Alexandre Galopin tegen mijn kandidatuur gekant was, omdat hij Léon Dupriez, professor te Leuven en verbonden aan de studiedienst van de Bank, als directeur benoemd wou zien. Of dat inderdaad zo was, weet ik niet. Wel weet ik dat er in de loop der jaren meningsverschillen gegroeid waren tussen de leiding van de Nationale Bank en Dupriez. Dupriez hield er vooruitstrevende economische ideeën op na en behoorde, evenals ikzelf, tot de voorstanders van de devaluatie. Geen van ons beiden werd benoemd. Tegen het feit dat mijn kandidatuur niet in overweging werd genomen, werd onder meer geprotesteerd door het VEV, dat een protesttelegram stuurde naar de eerste minister, de minister van Financiën en de gouverneur van de Nationale Bank.

Enkele weken later werd mijn naam in de pers opnieuw in verband gebracht met de Nationale Bank, ditmaal als kandidaat voor de functie van directeur. De verkiezing daarvan zou gebeuren tijdens de buitengewone Algemene Vergadering der aandeelhouders van 13 oktober 1937.

Op de persgeruchten reageerde ik door aan een aantal kranten mee te delen dat ik in geen geval kandidaat was. Toch werd ik als kandidaat voorgedragen. Wat was er gebeurd? Zoals reeds beschreven had Gustaaf Sap in een interpellatie op 16 maart 1937 eerste minister Van Zeeland zwaar aangevallen, onder andere in verband met

diens ontslag als vice-gouverneur van de Nationale Bank en zijn bezoldiging door de Bank. Sedertdien hadden de rexisten en de Vlaams-nationalisten niet opgehouden Van Zeeland en de leiding van de Nationale Bank te bekritiseren. Ze maakten daarbij van alle gelegenheden gebruik, ook van de Algemene Vergadering der aandeelhouders van 13 oktober.

De verkiezing van een vierde directeur op die vergadering was van groot belang aangezien één van de directeuren nog tijdens dat jaar zou worden voorgedragen voor het ambt van gouverneur. De voorkeur van Van Zeeland en van minister van Financiën Hendrik De Man voor

de vacante functie ging naar Georges Janssen, de voorzitter van de Bankcommissie. De rexisten en de Vlaams-nationalisten wilden diens verkiezing bemoeilijken door op de Algemene Vergadering mijn kandidatuur tegen die van Janssen uit te spelen. Dit gebeurde volledig buiten mijn medeweten. Léon Degrelle en Edmond Van Dieren, die mijn kandidatuur indienden, hadden wel de *fair play* om dat te vermelden. Janssen haalde het gemakkelijk, maar zijn verkiezing verliep onder groot tumult, zoals de hele Algemene Vergadering trouwens. Dat was ook de reden waarom gouverneur Louis Franck de rexisten en de Vlaams-nationalisten door een politiebrigade buiten liet zetten en de vergadering vroegtijdig afsloot. Dit spektakel kwam het imago van de Nationale Bank uiteraard niet ten goede. En het beterde er niet op toen Van Zeeland een tiental dagen later wegens de zaak van de '*cagnotte*' zijn ontslag gaf als eerste minister. Hij verdween voor vele jaren van het politieke toneel. Gouverneur Louis Franck verging het nog veel erger. Hij ging moreel ten onder aan de kritiek op en de moeilijkheden in de Nationale Bank. Hij overleed op 31 december 1937, de laatste dag van zijn mandaat. Later vertelde de liberale politicus Albert Lilar mij dat Franck zelfmoord had gepleegd Georges Janssen volgde hem op. Evenals Franck kende hij helemaal geen Nederlands.

Het aanbod van eerste minister Janson

*Na het ontslag van Van Zeeland en zijn regering duurde het een maand vooraleer een nieuwe regering op de been kon worden gebracht. Formateurs kwamen en gingen. Eerst kreeg de socialist Emile Vandervelde een kans. Na hem volgde zijn partijgenoot Hendrik De Man. Dan waagde de katholiek Cyrille Van Overbergh een poging. Hij werd afgelost door een andere katholiek Hubert Pierlot. Daarna was het de beurt aan de socialist Paul-Henri Spaak en vervolgens aan de liberale minister van Staat Paul-Emile Janson. Maar allen mislukten, niet zozeer wegens onverzoenlijke problemen van programmatische aard, maar veeleer doordat de partijen persoonlijke veto's als salvo's op elkaar afvuurden. De opeenvolgende mislukkingen toonden aan hoe diep de politieke partijen in het moeras van de politieke crisis waren weggezakt. Tot groot ongenoegen trouwens van koning Leopold III, die blijkbaar ten einde raad nogmaals het scenario aanwendde dat hij na de val van de eerste regering-Van Zeeland had gebruikt. Net als toen ontbood hij gezamenlijk zes politici, twee vertegenwoordigers van elke nationale partij, en hij maande hen aan onmiddellijk een einde te maken aan de politieke crisis. Maar zelfs deze koninklijke tussenkomst had niet onmiddellijk het gewenste effect, want de katholiek Paul Tschoffen en na hem de socialist Emile Brunet weigerden een formatieopdracht. Leopold III deed dan een tweede maal een beroep op Paul-Emile Janson. Mogelijk was zijn keuze geïnspireerd door het feit dat Janson in 1936 de actieve politiek had verlaten en bijgevolg min of meer boven de partijenstrijd stond. Niettemin had Janson zijn eerste formatieopdracht niet tot een goed einde kunnen brengen. De socialisten wilden niet weten van Marcel-Henri Jaspar, die Janson als ministe van Justitie wou nemen. Bij zijn tweede opdracht offerde Janson zijn vriend Jaspar op, waarna hij binnen de kortste keren een regering kon voorstellen.

In feite was de regering-Janson een wederuitgave van de regering-Van Zeeland, maar dan zonder Van Zeeland. Zowel in haar programma als in haar samenstelling leek de nieuwe regering immers erg sterk op de vorige. Het kabinet bestond eveneens uit katholieken socialisten en liberalen, en elf van de vijftien aftredende ministers keerden terug. Bij de socialisten viel er geen enkele wijziging te noteren. Dezelfde zes ministers behielden hun portefeuille. Van katholieke zijde verdwenen Paul Van Zeeland en August De Schryver. Zij werden vervangen door Charles du Bus de Warnaffe en Hendrik Marck, een nieuwkomer. De eerstgenoemde werd minister van Justitie, de laatstgenoemde minister van Vervoer. De overige drie katholieke ministers bleven op hun vroegere departement: Hubert Pierlot op Landbouw, Edmond Rubbens op Koloniën en Philip Van Isacker op Economische Zaken en

Middenstand. De liberalen hadden naast het premierschap Binnenlandse Zaken met Octaaf Dierckx en Openbaar Onderwijs met Julius Hoste junior, die dit ministerie ook al in de regering-Van Zeeland onder zijn bevoegdheid had.

Eerste minister Janson hernam in zijn regeringsverklaring veel van het programma van het tweede kabinet-Van Zeeland. Slechts op enkele punten bracht hij preciseringen aan. Op vraag van de socialisten stelde hij een verplichte verzekering tegen ziekte, invaliditeit en werkloosheid in het voorzuitzicht en een wettelijke regeling voor de ouderdomspensioenen. Inzake de Vlaamse kwestie beloofde hij culturele autonomie en een nieuwe wet op het taalgebruik in het leger.*

Met de regering-Janson was in feite niemand tevreden. Gezien de omstandigheden was ze echter de enig mogelijke. Zij werd als een overgangskabinet beschouwd en maakte de verwachtingen op dit vlak volledig waar door slechts zes maanden aan te blijven en weinig te realiseren. Het moet gezegd dat zij door de omstandigheden niet gediend werd. Katholieken en socialisten raakten steeds meer verdeeld over de houding die ons land tegenover de strijdende partijen in de Spaanse burgeroorlog moest aannemen. Daarenboven trad in het najaar van 1937 een nieuwe economische recessie in die een negatieve weerslag had op's lands financiën. De stijging van de werkloosheid en de uitvoering van het sociale gedeelte van het regeerprogramma leidden tot een verhoging van de overheidsuitgaven. Minister van Financiën Hendrik De Man was zich bewust van het probleem en werkte aan een sociaal-economisch herstelprogramma tot hij zwaar ziek werd en op 12 maart 1938 ontslag nam.

Tevoren had Janson reeds Philip Van Isacker verloren. Die had op 2 februari 1938 ontslag genomen in de hoop voorzitter van de Nationale Maatschapij voor Krediet aan de Nijverheid (NMKN) te worden. Dat gebeurde echter niet, omdat Paul Heymans ontslag nam als voorzitter van de Kredietbank en zich tot voorzitter van de NMKN liet benoemen. Fernand Collin werd voorzitter van de Kredietbank en Van Isacker ondervoorzitter.

Daags na Van Isackers ontslag meldde het dagblad *L'Indépendance belge* tot mijn grote verbazing dat ik samen met Leo Delwaide en Maurice Orban tot de kanshebbers behoorde om de nieuwe minister van Economische Zaken te worden. Ik had immers geen enkel voorstel in die richting ontvangen. Enkele dagen later, op 7 februari, werd ik echter opgebeld door Louis Camu, de kabinetschef van de eerste minister. Hij zei mij dat Janson mij zou vragen om de plaats van Van Isacker in te nemen en met mij daarover in de loop van de volgende dag een onderhoud wou hebben. Omdat ik had toegezegd om op 8 februari voor de Rooms-Katholieke Handelshogeschool van Tilburg een lezing te geven, antwoordde ik Camu dat ik pas in de late namiddag in Brussel kon zijn. Dat vormde geen bezwaar en we spraken af dat ik rond 18.00 uur Janson zou ontmoeten.

Nadat ik in Tilburg mijn lezing had gegeven, begaf ik mij onmiddellijk per trein naar Brussel, waar ik door de eerste minister buitengewoon vriendelijk werd ontvangen. En zoals Camu had gezegd, vroeg Janson mij of ik bereid was in de regering te komen als minister van Economische Zaken en Middenstand. Ik antwoordde Janson dat ik zeer vereerd was door zijn voorstel, maar voegde er onmiddellijk aan toe dat mijn benoeming grote moeilijkheden kon veroorzaken. Ik wees op de rol die ik in de Vlaamse Beweging had gespeeld. Ik zei dat ik ervan overtuigd was dat mijn flamingantisme in Franstalige kringen op verzet zou stuiten. Daarenboven was ik niet zeker dat ik op de steun van de katholieke partij kon rekenen.

Ik zei Janson dat ik er waarschijnlijk heel wat vijanden had gezien mijn medewerking aan het beginselakkoord met het VNV. Tot slot sprak ik nogmaals mijn waardering uit voor het feit dat men mij bekwaam achtte voor de functie, maar ik vroeg Janson met nadruk de politieke weerslag van mijn eventuele benoeming grondig te onderzoeken alvorens een beslissing te nemen. Janson en ik gingen zonder enige afspraak uiteen.

's Anderendaags schreven de dagbladen dat het nagenoeg zeker was dat ik Philip Van

Isacker zou opvolgen. Sommige kranten verspreidden dit nieuws onder grote koppen. De meeste vermeldden dat ik kabinetschef van Van Isacker was geweest. Voor het overige onthielden ze zich van commentaar. Dat duurde echter niet lang, want wat ik tijdens mijn onderhoud met Janson had voorspeld, werd vrij vlug bewaarheid. Verscheidene Franstalige kranten fulmineerden tegen mijn eventuele aanstelling. Vooral *La Libre Belgique* liet zich hierbij niet onbetuigd. Op 10 februari schreef deze krant dat het ‘paradoxaal zou zijn indien een aanhanger van het federalisme deel zou uitmaken van de ministerraad’. De dag nadien beschreef de *Libre*, in een artikel dat bol stond van onjuistheden en verzinsels, op een denigrerende toon mijn nog prille politieke loopbaan. Zo kon men lezen dat ik als kabinetschef van Edmond Rubbens op eigen houtje honderden tijdelijke ambtenaren voor de werkloosheidsdiensten had gerecruteerd, waarvan de meesten door Rubbens' opvolger Achille Delattre waren doorgezonden. Ook werd gezegd dat men nog niet veel had gezien van de suggesties die ik had gedaan als regeringscommissaris voor de contingenteringen. Tevens werd erin beweerd dat ik met groot ongeduld op een ministeriële benoeming zat te wachten Uiteraard werd niet voorbijgegaan aan mijn flamingantisme. In dit verband vroeg de *Libre* zich af of ik, zoals Gustaaf Sap, in plaats van brandstichter spuitgast zou worden. Maar Sap had, aldus de *Libre*, veel talent en niets wees erop dat ik dat ook had. Een laatste bezwarend element volgens de krant was de sympathie die ik in het verleden had betoond voor de Vlaams-nationalisten. *Le Soir en Le Pays Réel*, het dagblad van Léon Degrelle, schreven dat koning Leopold III niet helemaal opgezet was met mijn eventuele benoeming. Behoorden ook die berichten tot de stemmingmakerij of bevatten ze een grond van waarheid? Ik weet het niet. Wel ontmoette ik in die dagen voor het eerst de koning, maar dat was zuiver toeval Dit gebeurde op 10 februari 1938, op een diner bij monseigneur Micara, de pauselijke nuntius. Tijdens de receptie had ik een zeer kort gesprek met de koning, maar over de politieke toestand hebben wij het niet gehad.

Ondertussen had ik niets meer van Janson vernomen. Volgens de pers had hij verscheidene andere kandidaten gepolst. Hierbij werden de namen van Albert De Vleeschauwer, P.W Segers, Frans Van Cauwelaert, Joseph Pholien en Pierre De Smet vernoemd. Uiteindelijk werd deze laatste op 16 februari tot minister van Economische Zaken en Middenstand benoemd. De Smet was provinciaal senator voor de katholieke partij en een van mijn collega's aan de universiteit te Leuven. *De Standaard* schreef over zijn aanstelling dat ze de positie van de Vlamingen in de regering verzwakte, omdat De Smet weinig sympathie voor de Vlaamse zaak had. Nochtans had, aldus de krant, Janson de gelegenheid gehad om een Vlaming te benoemen, maar hij durfde of wilde dit niet. Dit laatste was natuurlijk een toespeling op het aanbod dat Janson mij had gedaan.

Achteraf bekeken had ik de situatie juist ingeschat. De benoeming als minister van Economische Zaken zou mij natuurlijk gevleid hebben. Ze zou ook niet onlogisch geweest zijn Objectief beschouwd had ik mijn sporen verdiend, als hoogleraar economie, als kabinetschef van de ministers van Arbeid en Sociale Voorzorg Van Isacker en Rubbens en als regeringscommissaris voor de contingenteringen. Maar ik vond mezelf te jong om zonder enig parlementaire ervaring te worden benoemd. Daarenboven vreesde ik heftige tegenkanting in de schoot van de katholieke partij. Ik heb Janson daarover eerlijk ingelicht. Later heb ik mij dikwijls de vraag gesteld

wat er van mij zou zijn geworden indien ik het voorstel van Janson wel had aanvaard. Wellicht zou ik dan ook deel hebben uitgemaakt van de daarop volgende regeringen en van de regering-Pierlot die bij het uitbreken van de Tweede Wereld oorlog aan het bewind was. En wat zou dan mijn lot geweest zijn? Zou ik naar Londen zijn gegaan of zou mij het lot zijn overkomen van de ministers Vanderpoorten en Janson, die in Frankrijk bleven, daar door de Duitsers werden aangehouden en naar een concentratiekamp in Duitsland werden overgebracht, waar ze zijn omgekomen?

De houding van het Belgische establishment

Over de gebeurtenissen rond de Vlaamse Concentratie, het spreekverbod, de benoemingen in de Nationale Bank en de opvolging van Van Isacker wil ik hier nog zeggen dat ze kenmerkend waren voor de toenmalige politieke verhoudingen. In alle objectiviteit moet ik zeggen dat in die tijd een vooruitstrevend en bewust Vlaming die opkwam voor de fundamentele rechten van zijn volk, door het Belgische establishment fel werd bestreden.

Kardinaal Van Roey en de hogere geestelijkheid stonden zeer afkerig tegenover elke vorm van autonomie of federalisme voor Vlaanderen, hoe sterk de trouw van de federalisten aan het Belgische staatsbestel ook mocht zijn. Het episcopaat en de oudere Vlaamse leiders van de katholieke partij, zoals Frans Van Cauwelaert, waren tegen elke vernieuwing gekant. Ook in de christelijke sociale organisaties, zoals het ACW, stond men zeer wantrouwig tegenover de evolutie in de Vlaamse Beweging en echte politieke vernieuwing. De vertegenwoordigers van die organisaties, onder meer P.W. Segers en Hendrik Marck, traden in Vlaamse aangelegenheden altijd terughoudend of matigend op. Op al wat Vlaams was, kleefde in zekere zin een minderwaardigheidsetiket. Aan de universiteit te Leuven bijvoorbeeld hielden de oudere Franssprekende professoren de jonge Vlaamse docenten en hoogleraren op een afstand of ze aanzagen hen voor minderwaardig. Zelfs voor de Nederlandstalige colleges werd, indien het enigszins mogelijk was, een beroep gedaan op Franstalige titularissen als die enige kennis van het Vlaams hadden. En ik zeg wel degelijk Vlaams, want van het Nederlands hadden die hoogleraren bijzonder weinig kaas gegeten. Dergelijke toestanden ergerden mij. Bij mijn weten hebben echter weinig Franstalige collega's mij als jong hoogleraar onvriendelijk bejegend. In Vlaamse aangelegenheden beet ik immers scherp van mij af, en altijd en overal trad ik zelfbewust op. De overgrote meerderheid van de Vlamingen daarentegen ontbrak het aan zelfbewustzijn. Zij hadden, zoals ik in 1934 op het congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond had aangetoond, geen meerderheidsmentaliteit. Zij waren zich onvoldoende bewust van hun eigen mogelijkheden, van hun rijk cultureel verleden, van hun schilders, dichters en schrijvers die in de hele wereld bewondering en prestige genoten en de geschiedenis van de Nederlanden hebben gemaakt of mee hebben gemaakt. Ik kon toen - later trouwens ook nog - alleen maar constateren dat de Vlamingen in hun houding weinig veranderd waren en ver verwijderd bleven van de meerderheidsmentaliteit, die nochtans gewettigd was. De Vlaamse Beweging droeg ontegensprekelijk bij tot de ontvoogding van het Vlaamse volk, maar ze was gehandicapt doordat ze een elitaire beweging was. Zij werd niet gedragen door de grote massa. Het Vlaamse volk stond in hoge mate onverschillig tegenover het streven van de Vlaamse intellectuelen en semi-intellectuelen, priesters en onderwijzers. Dit doet echter niets af van de verdiensten van de cultuurflaminganten. Hun strijd heeft belangrijke resultaten opgeleverd, hoewel hun horizon nogal beperkt was. Voor economische of financiële problemen toonden ze weinig belangstelling. Zij hielden zich bezig met taal en cultuur. Over dit soort flaminganten placht ik in interviews schertsend te zeggen dat zij het onderscheid niet konden maken tussen 100 miljoen en 100 miljard.

Politieke terugkeer

Na het aanbod van Janson trad ik geleidelijk opnieuw op de politieke voorgrond. Ik werd hierbij in geen enkel opzicht door het spreekverbod gehinderd. Trouwens, ik herinner mij niet hoe daaraan een einde is gekomen. Ik vermoed dat het geleidelijk is uitgedoofd. In ieder geval heb ik persoonlijk nooit enige demarche ondernomen noch bij het episcopaat, noch bij de rector van de universiteit. Er werd in de pers of elders ook geen allusie meer op gemaakt toen ik op het Buitengewoon Congres van het Blok der Katholieken van 24 april

1938 verslag uitbracht over het financieel en begrotingsbeleid. Integendeel, er werd mij veel lof toegezwaaid. Door leiders van het Blok als Frans Van Cauwelaert, Hendrik Heyman en Hendrik Marck werd mijn optreden met begrijpende sympathie gevolgd. Nochtans was ik in mijn uiteenzetting niet mals geweest voor het beleid van de opeenvolgende regeringen.

Vanaf dat congres werd ik geregeld uitgenodigd door het Directorium van het Blok om begrotings- of aanverwante problemen toe te lichten. En op het Buitengewoon Congres van het Blok der Katholieken van 27 november 1938 hield ik opnieuw een uiteenzetting over de begrotingspolitiek en het financieel beleid. Overigens was dit een groots en bemoedigend congres. Het Blok affirmeerde er zich als een grote staatspartij met een stevig programma waarin heel wat aandacht aan de broodnodige hervorming van de Staat werd besteed. Ten gevolge van de naderende oorlog zou hiervan echter niet veel meer gerealiseerd worden. De interne tegenstellingen die de katholieke partij de voorbije jaren hadden geteisterd, waren grotendeels verdwenen. In het Blok was een goed evenwicht gevonden tussen de Vlaamse en de Waalse afdeling, die voldoende onafhankelijk de problemen van hun gemeenschap konden behandelen. Daarenboven hadden de Katholieke Vlaamse Volkspartij en de Parti Catholique Social met respectievelijk Alfons Verbist en Giovanni Hoyois sympathieke en gerespecteerde voorzitters. Bovendien was de concurrentie van het. VNV en zeker van Rex in aanzienlijke mate afgenomen. Het VNV evolueerde verder in anti-parlementaire en rechts-autoritaire richting. Dat was nog meer het geval met de Rex-beweging, maar die was reeds over haar hoogtepunt heen. Dat zou duidelijk worden bij de parlementsverkiezingen van april 1939.

Ook in het ACW trad ik opnieuw op de voorgrond. Voor de Vlaamse Sociale Week van augustus 1938 werd ik weer als lesgever gevraagd. Ik behandelde er de economische evolutie en wees in dit verband op het gebrek aan continuïteit in het economische beleid van ons land. Gezien de conjunctuurgevoeligheid en de structurele problemen van de Belgische economie was een betere organisatie en planning van de economische activiteit dringend nodig. Zoals in andere landen kon de overheid hierbij een belangrijke rol spelen. Ik betoogde dat het gevaar van etatisatie bij toenemend staatsinterventionisme kon worden voorkomen door een sterke en gezonde bedrijfsorganisatie uit te bouwen. *De Courant*, het dagblad dat Frans Van Cauwelaert in september 1937 tegen *De Standaard* van Gustaaf Sap had opgericht, schreef over mijn optreden dat mij 'een uitbundig applaus' te beurt viel, wat bewees dat ik 'ten overvloede aan de meest optimistische verwachtingen voldaan had'. Enkele weken later werd ik op het Politiek Bureau van het ACW uitgenodigd om de economisch toestand toe te lichten. In de pers kon men lezen dat mijn 'prachtige uiteenzetting' dank baar was toegejuicht door de aanwezigen, onder wie Hendrik Heyman, kanunnik Brys, de proost van het ACW, P.W. Segers en Oscar Behogne. Het was een teken dat ik opnieuw in de gunst van de ACW-leiding stond.

De parlementsverkiezingen van 2 april 1939

De regering-Janson verdween midden mei 1938 van het toneel. Zij werd opgevolgd door een nieuwe drieledige regering onder leiding van Paul-Henri Spaak. Spaak ging

als formateur handig te werk. Door rechtstreeks met de kandidaat-ministers te onderhandelen, geraakt hij niet verstrikt in de veto's van de partijen. In tegenstelling tot hun houding ten overstaan van andere socialistische formateurs, verzetten de katholieke partijbonzen zich niet tegen Spaak als regeringsleider, omdat hij gematigde standpunten innam. Inderdaad, Spaak had reeds een lange weg afgelegd. De extremistische socialistische militant die in 1933 nog stelde dat socialisten en communisten desnoods met geweld de macht moesten grijpen, propageerde vier jaar later het ‘nationale socialisme’. In een ophefmakend interview aan *L'Indépen*

dance belge van 9 februari 1937 zwoer Spaak het revolutionaire marxisme af en keerde hij zich tegen het vaderlandsloze internationalisme. Hij erkende het belang van het spiritualisme en verklaarde dat de westerse beschaving de vrucht was van het christendom. Wat de binnenlandse politiek betrof sprak hij zich uit voor culturele autonomie. Naar de mode van de tijd toonde hij zich voorstander van een sterk gezag.

Spaak was de eerste socialistische eerste minister, maar dat was aan de samenstelling en het programma van zijn regering niet te merken. Wel werd er in de regeringsverklaring voor het eerst gewag gemaakt van een Waals probleem. Tot de Vlamingen, aan wie hij culturele autonomie beloofde, zei Spaak dat de Walen ongerust waren over de economische en demografische achteruitgang van hun gewest en dat zij vreesden in de Belgische Staat geminoriseerd te worden. Dit minorisatiecomplex zou zich na de Tweede Wereldoorlog nog sterker ontwikkelen.

Spaak laveerde met zijn regering tien maanden lang tussen de politieke klippen. De eerste ernstige moeilijkheden deden zich eind 1938 voor in verband met het Spaanse probleem. De katholieken en de liberalen drongen erop aan dat België economische betrekkingen met het nationalistische Spanje van Franco zou aanknopen. De socialisten, die de republikeinse regering verdedigden, waren hiertegen fel gekant. Tot groot ongenoegen van zijn partij schaarde Spaak zich achter het standpunt van de andere coalitiepartijen. Toen over de zaak de vertrouwenskwestie in het parlement werd gesteld, stemden de meeste socialisten tegen de regering. Hierop gaf Spaak te kennen zijn ontslag te zullen indienen. Zover kwam het niet, omdat de socialisten bakzeil haalden. In geval van een regeringscrisis vreesden zij buitenspel te worden gezet.

Spaak kon aanblijven, maar niet voor lang. Begin februari 1939, enkele maanden voor de Tweede Wereldoorlog, struikelde hij paradoxaal genoeg over een probleem dat terugging tot de Eerste Wereldoorlog, namelijk het activisme. Het betrof de benoeming van dokter Adriaan Martens tot lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Geneeskunde. Die werd betwist door de oud-strijdersverenigingen en de liberalen, omdat Martens tijdens de Eerste Wereldoorlog had meegewerkt aan de 'von Bissing-universiteit' en de Raad van Vlaanderen. Hij was daarvoor na de oorlog veroordeeld, maar zoals de andere activisten genoot hij van de amnestiewetten. Zijn benoeming was dus volkomen in orde. In Vlaanderen stelde men zich bovendien op het standpunt dat dit een Vlaamse aangelegenheid was waarmee de Franstaligen zich niet in te laten hadden. Op 31 januari, tien dagen na de officiële inhuldiging van de Academie, interpelleerde de liberaal Léon Mundeleer de regering over de zaak en eiste hij het ontslag van Martens. Tot tevredenheid van de Vlamingen verdedigde Spaak de benoeming. Hij verklaarde er niet op terug te zullen komen. Bij de stemming die op het debat volgde, behaalde de regering slechts een kleine meerderheid en dan nog dankzij de steun van de Vlaams-nationalisten. De liberalen hadden massaal neen gestemd. Dit betekende het begin van een nieuwe politieke crisis. Ondanks een rechtstreekse tussenkomst van koning Leopold III, stelden de liberale ministers Spaak voor de keuze: Martens dwingen om ontslag te nemen of een regeringscrisis. Omdat Spaak op het eerste niet inging, boden de liberale ministers hun ontslag aan. Op 9 februari vroeg Spaak het staatshoofd het collectieve ontslag van de regering te aanvaarden.

De volgende dag kreeg Spaak de opdracht voor de zaak-Martens een oplossing te zoeken. De liberalen weigerden echter elke medewerking, zodat Spaak zijn poging

staakte. Zijn opvolger Marcel-Henri Jaspar strandde eveneens. De derde formateur Hubert Pierlot zag vrij vlug af van een tripartite en vormde een katholiek-socialistische regering waarin niet minder dan vijf van de elf ministers extraparlementair waren.

De eerste regering-Pierlot was wel een bijzonder kort leven beschoren. Zes dagen na haar eedaflegging zegden de socialistische ministers hun medewerking op. Zij konden zich niet

verzoenen met de in de regeringsverklaring aangekondigde deflatiepolitiek. De politieke situatie zat muurvast. Een drieledige regering en een katholiek-liberale regering waren onmogelijk wegens de onverzoenlijke houding van de Vlaamse katholieken en de liberalen in de zaak-Martens. En over de sociaal-economische problemen waren de conservatieve katholieken en de socialisten het oneens. Er restte maar één oplossing: nieuwe verkiezingen. Het parlement werd ontbonden en de verkiezingen zouden op z april 1939 plaatsgrijpen.

Aangezien ik mijn vroegere positie in het ACW en de katholieke partij grotendeels had herwonnen, lag het in de lijn van de verwachtingen dat men mij zou vragen bij de verkiezingen kandidaat te zijn. Ook omdat Prosper Poullet, de voorman van de katholieke partij en van de christelijke arbeidersbeweging in Leuven, begin december 1937 was overleden. Antoine Léonard had Poullet in de Kamer opgevolgd. Léonard was een van de pioniers van de christelijke arbeidersbeweging in het Leuvense en een zeer toegewijd man, maar de ACW-leiding zag in hem niet de opvolger van Poullet. Onbaatzuchtig heeft Léonard vrijwillig afstand gedaan van de tweede plaats op de Kamerlijst te mijnen gunste. Ik ben echter niet meteen ingegaan op het voorstel om een verkiesbare plaats in te nemen. Toen de bestuurder van de maatschappelijke werken van het ACW eerwaarde heer De Muelder mij kwam vragen of ik mijn kandidatuur wou stellen, heb ik opnieuw mijn bezwaren geformuleerd en gewezen op het standpunt van rector monseigneur Ladeuze en het spreekverbod. Er is dan een tussenkomst gebeurd bij kardinaal Van Roey. De kardinaal verzette zich niet tegen mijn kandidaatstelling. Integendeel, hij drong erop aan dat ik een politiek mandaat zou aanvaarden. Bij monseigneur Ladeuze was eveneens alle verzet geweken. Zo kwam ik op de tweede plaats op de lijst van de katholieke partij.

De verkiezingscampagne kende een rustig verloop. De gespannen internationale toestand ten gevolge van het naderende oorlogsgevaar - Duitsland had kort tevoren Tsjechoslowakije bezet- drukte op de stemming in ons land en zette de politieke partijen tot gematigdheid aan. Twee thema's stonden centraal in de verkiezingsstrijd: enerzijds de zaak-Martens en anderzijds de sociaal-economische problemen. Sommigen beweerden dat ons land aan de rand van de financiële afgrond stond. In mijn verkiezingstoespraken bestreed ik die bewering. De ongunstige economische toestand en het opvoeren van de middelen voor landsverdediging hadden uiteraard gevolgen voor de begroting. Die extra last was niet onoverkomelijk. Bovendien konden ongegronde verhalen over's lands financiën de reeds bestaande onrust onder de bevolking alleen maar doen toenemen en zelfs doen omslaan in paniek, wat in ieder geval moest worden voorkomen.

De rexisten waren op 2 april 1939 de grote verliezers. Van hun 21 zetels hielden ze er slechts vier over. In Vlaanderen hadden ze geen enkele verkozene meer. Hun ineenstorting was algemeen voorspeld en dus geen verrassing. De aanzienlijke achteruitgang van de BWP was dat wel. De socialisten verloren zes zetels en meteen ook hun status van grootste politieke familie. De Vlaams-nationalisten wonnen één zetel, maar profiteerden minder dan verwacht van de zaak-Martens. De liberalen boekten tien zetels winst. De katholieken eveneens en die maakten daarmee een belangrijk deel van het in 1936 geleden verlies goed. De katholieke partij was opnieuw de eerste partij. In het arrondissement Leuven had zij drie verkozenen voor de Kamer: Albert De Vleeschauwer, die de lijst trok, Jules Sieben, die de derde plaats bekleedde en ikzelf.

In het parlement

Op 13 april legde ik de eed af als volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Leuven. Ik werd meteen tot secretaris van de Christen-Democratische Groep aangewezen. Dit was de fractie van de vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbeweging in de katholieke

partij. Zij stond onder het voorzitterschap van Robert De Man. In feite was dit een zeer onbeduidende groep. Haar geringe invloed weerspiegelde zich in de samenstelling van de katholiek-liberale regering-Pierlot die op 18 april tot stand kwam. Hierin zaten slechts twee christen-democraten, zoals de ACW-vertegenwoordigers toen werden genoemd, namelijk Hendrik Marck en Antoine Delfosse. Ik heb hierover bij de samenstelling van de regering-Pierlot trouwens mijn verbazing uitgedrukt. Het zou nog een hele tijd duren vooraleer de christelijke arbeidersbeweging in de katholieke partij haar rechtmatige plaats bekwam.

De regeringsverklaring van Pierlot was zeer kort. Pierlot, die tegelijk de regering leidde en minister van Buitenlandse Zaken was, beloofde de uitvoering van een aantal maatregelen die reeds lang op stapel stonden, zoals de verplichte werkloosheidsverzekering, de splitsing van het ministerie van Onderwijs en de oprichting van de Raad van State. Voor de oplossing van de economische en financiële problemen, de organisatie van de landsverdediging en nog andere problemen vroeg en kreeg de regering uitgebreide bijzondere machten voor de duur van zeven maanden.

Als kersvers volksvertegenwoordiger maakte ik kennis met de grote tenoren in het parlement, die het klappen van de parlementaire zweep allang kenden. Tot de *frontbenchers* in de katholieke partij behoorden onder meer Henry Carton de Wiart, Cyrille Van Overbergh, Romain Moyersoen, Charles d'Aspremont Lynden en August De Schryver. Uiteraard ook Frans Van Cauwelaert, die toen met een zeer kleine meerderheid voor het eerst tot Kamervoorzitter werd verkozen. Het was het begin van vijftien jaar onafgebroken voorzitterschap. Bij de socialisten vielen vooral Camille Huysmans, Paul-Henri Spaak en Hendrik De Man op. Van liberale zijde Paul Hymans, Albert Devèze en Paul-Emile Janson. Onder de Vlaams-nationalisten Hendrik Elias, Gerard Romsée, Hendrik Borginon en Staf De Clercq. En dan was er natuurlijk nog Léon Degrelle. Ik herinner mij nog goed de zitting waarop ik hem voor het eerst het woord zag nemen. Hij die op volksvergaderingen zoveel mensen kon ophitsen, maakte niet de minste indruk. Zowel naar inhoud als naar vorm was zijn uiteenzetting onbeduidend. In die mate zelfs dat de socialisten na een tijdje spottend '*Vive Léon* !' begonnen te roepen, waarop Degrelle repliceerde: '*Non pas vive Léon ! Vive le Christ* !'. Eens te meer misbruikte hij Kerk en godsdienst voor zijn propaganda. Na een scherpe aanval op de socialisten, eindigde hij met de traditionele uitroep: '*Rex vaincra* !'. Ik vond het een volledige afgang.

Een uiterst pijnlijke indruk maakten de aanvallen van sommige Vlaams-nationalisten op de joden. Ik herinner me in dit verband nog de redevoeringen van Jan Timmermans en Ward Hermans. De joden die op de vlucht voor de schandelijke vervolgingen van de nationaal-socialisten in Duitsland ons land waren binnengekomen, werden hier in het algemeen goed onthaald. Zij hadden have en goed en al wat hun dierbaar was moeten achterlaten. Sommigen verbleven hier tijdelijk, anderen trachtten in ons land een nieuw bestaan op te bouwen. Timmermans en Hermans namen de antisemitische propaganda van de Duitsers over en beschuldigden de joden, waarvan velen actief waren in de wereld van de handel en de industrie, van frauduleuze handelspraktijken en van inmenging in onze binnenlandse aangelegenheden. Zij betoogden dat de hulp van de overheid voor de ingeweken joden beter aan de Belgische bevolking kon worden besteed. Hermans bekloeg zich zelfs over de naamsveranderingen van joden. Hij gaf als voorbeeld Camille Gutt, die minister van Financiën was in de regering-Pierlot en wiens

oorspronkelijke naam Guttenstein was. Hermans oordeelde dat de joden beter hun originele naam konden behouden. Men zou ze dan beter kunnen herkennen... ! Dergelijke uitspraken waren vernederend en beschamend, omdat men in de pers en van ingeweken joden kon vernemen wat er met hun achtergebleven volksgenoten in de Duitse concentratiekampen gebeurde.

Een van mijn eerste redevoeringen in de Kamer hield verband met de steenkoolproble-

matiek, die zich toen al stelde. Ik was goed vertrouwd met dit vraagstuk, omdat ik als promotor had gefungeerd van Karel Pinxtens doctoraat over het Limburgse steenkoolbekken. In die jaren verkeerde het mijnwezen in Limburg in volle expansie. De ontginning van de ondergrond was er nog maar pas aangevat. De Waalse mijnen daarentegen hadden hun beste tijd gehad. Sommige waren uitgeput en werden gesloten, andere werkten met verlies en werden door de overheid gesubsidieerd. Naast subsidiëring gingen er onder Waalse politici ook stemmen op voor een compensatiestelsel waarbij verlieslatende mijnen door rendabele mijnen moesten worden ondersteund. Ik verzette mij hiertegen omdat daardoor de ontwikkeling van de Limburgse mijnen zou worden afgeremd. Ik verdedigde dit standpunt in de Kamer naar aanleiding van de interpellatie van het socialistische kamerlid Achille Delattre in verband met de sluiting van de mijn van Flénu. Zij die denken dat ik hierbij een Vlaams standpunt innam, vergissen zich. Ik dacht alleen aan het algemeen belang. Een subsidie- of compensatiepolitiek leidde tot een hoog prijsniveau en dat op zijn beurt tot protectionisme, contingenteringen en hoge invoerrechten. Ten overvloede heb ik reeds gezegd dat dit soort maatregelen een gezonde economische ontwikkeling in de weg stond.

In mijn redevoering wees ik tevens het voorstel van de hand om de produktiekosten te verminderen. Want in de praktijk kwam dit neer op loonsverlagingen, omdat de lonen zowat de enige kostprijsfactor waren waarin kon worden ingegrepen. Ik vroeg minister van Economische Zaken Gustaaf Sap niet in te gaan op voorstellen in die richting, aangezien ze de inkrimping van de levensstandaard van de mijnwerkers tot gevolg zouden hebben. Natuurlijk stelden de mijnsluitingen sociale problemen. Die konden mijns inziens verholpen worden door geen vreemde arbeiders meer aan te werven en door Vlaamse mijnwerkers die in Wallonië werkten, naar Vlaanderen over te plaatsen. Indien nodig kon men ook Waalse mijnwerkers naar de Limburgse mijnen overplaatsen. De Vlaamse arbeiders hadden toch ook nooit geweigerd in Wallonië te gaan werken? In zijn antwoord sprak Sap zich uit tegen subsidiëring, compensaties en het kunstmatig in leven houden van deficitaire mijnen. Vele ministers van Economische Zaken na hem namen eenzelfde standpunt in. Niettemin heeft de overheid de mijnsector toch geleidelijk gesubsidieerd, eerst in Wallonië, daarna in Limburg van zodra daar de mijnactiviteit over haar hoogtepunt was. Aan het eind van de jaren vijftig en in de jaren zestig ondervond men de gevolgen van die struisvogelpolitiek.

Ik zat in de steenkoolproblematiek op dezelfde golflengte als Sap, maar in andere aangelegenheden was dat weleens anders. Als jong parlementslid leerde ik nogmaals Saps gevoeligheden kennen. Mijn verslag over de begroting in de parlementscommissie van Economische Zaken lokte zelfs ongewild een incident met hem uit. In mijn verslag wees ik op de ongunstige economische evolutie van de voorbije jaren. De export was in 1937 en 1938 sterker gedaald dan in andere landen. In het geheel van de uitvoer was vooral het aandeel van de afgewerkte produkten sterk verminderd. De Belgische industrie richtte zich bijna eenzijdig op de produktie en de uitvoer van halfafgewerkte produkten. Dat maakte de export kwetsbaar, omdat dit soort produkten gevoeliger is dan andere voor conjunctuurschommelingen. Onze traditionele exportlanden begonnen trouwens meer en meer zelf dergelijke produkten te vervaardigen. Om de vernieuwing van de Belgische industrie te stimuleren, drong ik in mijn verslag aan op een betere samenwerking tussen het wetenschappelijk

onderzoek en de bedrijfswereld. Niet zozeer voor de grote ondernemingen, want die konden zelf voor hun research instaan, maar wel voor de kleine en middelgrote ondernemingen, die daarvoor de middelen niet hadden. De gebrekkige reconversie van de Belgische economie was ook gedeeltelijk toe te schrijven aan de conservatieve politiek van de holdings en financieringsmaatschappijen. Zij prefereerden dikwijls onmiddellijke financiële resultaten boven langetermijninvesteringen. Een ander zwak punt was het technisch onderwijs. Dat paste zich onvoldoende aan de noodwendigheden van de industrie aan en het was mijns inziens drin-

gend aan hervorming toe. Ik beschouwde het als een anomalie dat ondernemingen op zoek waren naar jonge gespecialiseerde arbeidskrachten, terwijl zo veel jongeren werkloos en voldoende geschoold waren. Ten slotte pleitte ik nogmaals voor de afschaffing van de contingenteringen, althans voor een wijziging van het stelsel. In mijn rapport als regeringscommissaris had ik voldoende de nadelen van dat stelsel aangetoond. Meer en meer werd het ook duidelijk dat de contingenteringen niet de verhoopte resultaten opleverden wat, afgezien van hun protectionistische inslag, nog een reden meer was voor de afbouw ervan.

In de pers kreeg mijn verslag gunstige commentaren. Maar Sap was er niet over te spreken en dan druk ik mij nog zacht uit. Want toen hij kennis kreeg van het verslag - bij de bespreking in de Kamercommissie was hij afwezig - reageerde hij bijzonder ontstemd. Hij vond dat ik onrechtstreeks kritiek op zijn beleid had gespuid. Ik had te veel mijn persoonlijke meningen weergegeven, daar waar ik gewoon een relaas van de besprekingen in de commissie had moeten geven. Sap vroeg en bekwam een bijzondere vergadering van de commissie op een maandagmiddag, wat toen zeer uitzonderlijk was. Hij eiste dat ik sommige standpunten in mijn verslag zou afzwakken, wat ik dan ook gedaan heb.

De oorlogsdreiging

De gebeurtenissen op het internationale vlak overschaduwden inmiddels steeds meer de binnenlandse problemen. Vanaf het midden van de jaren dertig was de internationale situatie stelselmatig verslechterd. Het uittreden van Duitsland uit de Volkenbond in 1933 betekende het startsein van Hitlers agressieve politiek die in een nieuw wereldconflict uitmondde. Hitler verkrachtte eerst het Verdrag van Versailles door de wederinvoering van de dienstplicht en de herbewapening van het Duitse leger, zegde dan het Verdrag van Locarno op door de militarisatie van het Rijnland en begon daarna aan de inlijving van de Duitssprekende gebieden in Europa. In maart 1938 bewerkstelligde hij de *Anschluss* van Oostenrijk zonder één geweerschot. Enkele maanden later bekwam hij op de conferentie van München de inlijving van het Sudetengebied, het Duitssprekende gedeelte van Tsjechoslowakije. Engeland en Frankrijk lieten dit land in de kou staan. Het Groot-Duitsland volstond echter niet voor Hitler. Hij zette zijn expansiepolitiek onverminderd voort en in maart 1939 bezetten de Duitse troepen wat nog restte van Tsjechoslowakije, Bohemen en Moravië, en Memel, dat tot Litouwen behoorde en toegang tot de Baltische zee verschafte. Op 23 augustus sloot Hitler met de Sovjetunie een niet-aanvalspact, wat de verovering van Polen moest vergemakkelijken. Onmiddellijk daarna stelde hij inderdaad aan Polen de eis om Danzig af te staan en een doorgang te verkrijgen door de Poolse '*corridor*', die Oost- en West-Pruisen kunstmatig van elkaar scheidde. Polen was echter niet zo inschikkelijk. Frankrijk en Engeland namen eindelijk ook een krachtiger houding aan en beloofden Polen bijstand in geval van een aanval. Hitler liet zich hierdoor niet afschrikken en viel op 1 september Polen binnen. Twee dagen later, op 3 september, verklaarden Engeland en Frankrijk de oorlog aan Duitsland. De Tweede Wereldoorlog was begonnen.

Hoe reageerde men in ons land op de internationale ontwikkelingen?Zoals reeds vergeld, kreeg Belgiës buitenlands beleid in 1936 een fundamenteel andere oriëntatie met de onafhankelijkheidspolitiek. Het heette dat België, gezien de mislukking van de Volkenbond, niets te verwachten had van een alliantiepolitiek en zich beter ongebonden en onafhankelijk kon opstellen. Toenmalig minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak verwoordde die koerswijziging voor het eerst in een verklaring aan de Vereniging van de buitenlandse Pers in juli 1936. Zij werd bevestigd door de historische rede van koning Leopold III van 14 oktober 1936, die in onze buurlanden grote ruchtbaarheid kreeg. Vooral in Frankrijk dat scherp en ontstemd reageerde, omdat Belgiës buitenlandse politiek tradi-

tioneel op het Franse beleid was afgestemd. Maar het vertrouwen in Frankrijk als bondgenoot was in ons land sterk aangetast nadat het linkse Volksfront er de macht had gegrepen. Bovendien had Frankrijk in 1935 een pact gesloten met communistisch Rusland en verkeerde zijn leger in een lamentabele toestand. Die factoren hebben zeker bijgedragen tot de Belgische koerswijziging, die trouwens de algemene instemming van onze bevolking wegdroeg, zeker in Vlaanderen. Onze buurlanden - inclusief Duitsland - beloofden onze grenzen te zullen eerbiedigen en België bij te staan in geval van een agressie. Van zijn kant beloofde België zijn grondgebied met eigen middelen te zullen verdedigen en zijn landsverdediging te versterken. Een logisch gevolg van de nieuwe politiek was de toenadering van België tot andere kleine, neutrale staten zoals Nederland en de Scandinavische landen.

De Belgische regering en koning Leopold III hebben de neutraliteitspolitiek tot in het begin van 1940 scrupuleus aangehouden, hoewel na de *Anschluss* van Oostenrijk en de inlijving van Tsjechoslowakije duidelijk werd dat ze meer op illusies dan op realiteitszin steunde. Vandaar de pogingen van bepaalde kringen om opnieuw toenadering te zoeken tot Frankrijk en Engeland. Herhaalde verzoeken van de Belgische legerleiding om overleg te organiseren met de Franse en de Engelse legerstaf werden door koning Leopold III telkens afgewezen. Wel bracht België in maart 1938, op het ogenblik dat de grote mogendheden te München aan het onderhandelen waren, zijn leger op versterkte vredesvoet. Maar toen men in januari 1939 vreesde dat Duitsland Nederland zou binnenvallen, herhaalde België dat het neutraal zou blijven - zoals Nederland in 1914 - en dat het geen doortocht zou verlenen aan de Franse troepen indien die Nederland te hulp zouden komen. En de dag dat Engeland en Frankrijk Duitsland de oorlog verklaarden, herhaalde de regering-Pierlot nogmaals dat België neutraal zou blijven.

Dezelfde dag werd de katholiek-liberale regering-Pierlot omgevormd tot een regering van nationale unie. Die regering telde achttien ministers, onder wie slechts vier Vlamingen. Het ongenoegen hierover was in Vlaanderen zeer groot, maar gezien de omstandigheden hebben de Vlamingen over die belediging geen moeilijkheden gemaakt. De socialisten kregen met Paul-Henri Spaak op Buitenlandse Zaken en Eugène Soudan op Justitie belangrijke departementen in handen. Hendrik De Man werd vice-eerste minister zonder portefeuille. Tekenend voor het klimaat was de oprichting van de ministeries van Ravitaillering en Nationale Voorlichting. Al de aandacht van de regering ging thans naar de verdediging van het land. Belgiës neutraliteitspolitiek ten spijt, geloofde na de oorlogsverklaring van Engeland en Frankrijk niemand nog dat ons land aan de oorlog kon ontsnappen. Enkele dagen na de Duitse inval in Polen besliste de regering trouwens tot de geleidelijke mobilisatie van de strijdkrachten over te gaan. Dit veroorzaakte onmiddellijk paniekreacties bij de bevolking. Voedingswaren werden gehamsterd en spaargeld werd massaal afgehaald. Als gevolg hiervan en van de oorlogsdreiging bereidde de overheid de rantsoenering van levensmiddelen voor. Het Belgische leger te velde werd aanzienlijk versterkt. Niet alleen aan de grenzen, maar ook in het binnenland werden verdedigingsstellingen in gereedheid gebracht. In militaire kringen dacht men vooral dat het tot een soort stellingoorlog zou komen. Naar het voorbeeld van de Maginotlinie in Frankrijk en de Siegfriedlinie in Duitsland bouwde ook het Belgische leger grote verdedigingslijnen. Er werd een antitankversperring dwars doorheen het hele grondgebied, van het noorden naar het zuiden, aangebracht. Bunkers werden gebouwd,

versperringen in staal en beton aangebracht en loopgraven aangelegd. In Leuven bijvoorbeeld werden in de tuinen van de huizen langs de Tiense Vest, aan de kant van de spoorweg, verdedigingsstellingen opgericht. In Heverlee werden loopgraven gegraven. Het leger telde zo'n 600.000 manschappen. Op sommigen maakte dit grote indruk. Ik herinner me nog dat Philip Van Isacker me in dit verband zei dat men met die 600.000 man aan al onze

grenzen om de meter één soldaat kon plaatsen. Sommige maatregelen gaven blijk van veel naïviteit. Zo kregen de parlementsleden een gasmasker in de lade die gehecht was aan hun bank in het halfrond.

De traditionele problemen werden weliswaar door het oorlogsgevaar naar de achtergrond verwezen, toch verdwenen ze niet. In december moest Hendrik Marck de regering verlaten na een dwaas incident dat door eerste minister Pierlot niet behoorlijk werd afgehandeld. Marcks ontslag had te maken met moeilijkheden in een financiële instelling, het Crédit Anversois. Nadat die in de kabinetsraad ter sprake waren gekomen, had Marck zijn tegoeden bij die instelling afgehaald. Het ging om de kleine som van 1200 BF. Marck moet aan de zaak ruchtbaarheid hebben gegeven. Daarop eiste Pierlot het ontslag van Marck. Bij de katholieke parlementsleden en bij de vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbeweging in het bijzonder, vond men Pierlots optreden al te drastisch. Op een vergadering van de parlementsfractie werd voorgesteld om stappen te ondernemen om het ontslag ongedaan te maken. Marck verzette zich hiertegen en zei dat hij meer belang hechtte aan de sympathie van de fracties dan aan een ministeriële portefeuille. Pierlot maakte van de gelegenheid gebruik om een grondige herschikking van zijn regering door te voeren. Zijn kabinet had immers al heel wat kritiek te verduren gekregen wegens zijn besparingsbeleid en de nieuwe belastingen die het had ingevoerd. Op een ogenblik dat er van de bevolking zware offers werden gevraagd, telde de regering een recordaantal ministers. Pierlot greep in. Met Hendrik Marck verdwenen nog vier andere ministers en er kwam slechts één nieuwe minister in de plaats.

Het overlijden van minister van Economische Zaken Gustaaf Sap in maart 1940 gaf aanleiding tot de traditionele geruchten over zijn opvolging. Hierbij werd mijn naam het meest vermeld. Pierlot heeft mij echter geen enkel voorstel gedaan en de portefeuille ging naar August De Schryver. Of het waar was dat Paul-Henri Spaak zich tegen mijn benoeming verzet zou hebben, zoals sommige dagbladen schreven, weet ik niet.

De taalkwestie bleef tot aan de vooravond van de Duitse inval in ons land een bron van grote verdeeldheid. Van Vlaamse zijde hield men nochtans terdege rekening met de bijzondere omstandigheden en stelde men geen radicale eisen. Ik heb reeds het voorbeeld gegeven van de geringe vertegenwoordiging van de Vlamingen in de regering-Pierlot. Maar ook in verband met de taaltoestanden in het leger werd gematigde taal gesproken. Opvallend vond ik ook de positieve evolutie in sommige Vlaamse kringen ten overstaan van de Belgische Staat. Ik denk in dit verband onder meer aan Tony Herbert. Deze Westvlaamse industrieel was als student in Leuven door rector monseigneur Ladeuze van de universiteit weggestuurd wegens zijn Vlaams radicalisme en anti-belgicisme. Nadien behoorde hij tot de medestichters van het VNV. Herbert zou zich echter geleidelijk van deze partij distantiëren. Kort voor de oorlog richtte hij een Vereniging van Vlaamse reserveofficieren op en riep hij de flaminganten op tot staats- en burgerzin.

In februari 1940 zorgde het voorstel van minister Soudan in verband met de reeds lang beloofde reorganisatie van het ministerie van Onderwijs nog voor een politieke crisis. De Vlamingen eisten de splitsing van dit ministerie, maar Soudans voorstel ging niet zo ver. Het steunde op dezelfde principes als de taalwet in bestuurzaken van 1932. Dit betekende dat elk ambtenaar een taal-adjunct van de andere taalrol zou krijgen, zodat alle Vlaamse aangelegenheden door Nederlandssprekende

ambtenaren en alle Waalse aangelegenheden door Franssprekende ambtenaren zouden worden behandeld. Hoewel het voorstel aan de Vlamingen geen volledige voldoening gaf, kwam het verzet ertegen niet van hen. Wel van de liberalen, die het beschouwden als een eerste stap naar de splitsing, en dat was voor hen onaanvaardbaar. Zij drukten hun ongenoegen uit door in de Kamer de Onderwijsbegroting niet goed te keuren. Daarop bood Pierlot het ontslag van zijn regering aan. De koning

weigerde dit wegens de gespannen internationale toestand. Want inderdaad, veertien dagen later rolden de Duitse tanks ons land binnen. België ging de oorlog in met een regering die bij de bevolking weinig prestige genoot en met een koning die algemeen gewaardeerd werd.

Hoofdstuk 6
De Oorlogsjaren

Toen de radio in de vroege ochtend van 10 mei 1940 meldde dat de Duitse troepen ons land waren binnengevallen, nam ik het besluit die dag geen college te geven. Onmiddellijk trof ik de nodige schikkingen om mijn echtgenote, de kinderen Mark en Erik, mijn ouders en mijn schoonmoeder naar Koksijde te brengen, waar ik in de winter van 1938-'39 een villa had gehuurd om in geval van oorlog een veilig onderkomen te hebben.

Vooraleer naar Koksijde te vertrekken, bracht ik rond de middag nog een spoedzending naar het station te Leuven. Daarin zat een artikel voor *De Standaard*. Het werd nooit gepubliceerd. Veel later kreeg ik het netjes teruggestuurd.

Zodra mijn familie te Koksijde geïnstalleerd was, keerde ik terug naar Leuven. Er hing in de stad een uiterst beklemmende sfeer. De Duitse stuka's hadden terreurbombardementen uitgevoerd, voornamelijk in de buurt van het station, langs de Tiense Steenweg, die heel wat slachtoffers onder de burgerbevolking hadden gemaakt. Ik zag de stad leeglopen. Bij de Leuvense bevolking was de herinnering aan de vorige oorlog immers nog zeer levendig: het schrikbeeld van neerstortende gevels, van brandende huizen, van wilde fusillades en andere gruwelen. De angst voor nieuwe gruweldaden van de Duitsers was zo groot dat iedereen op de vlucht sloeg. Daarbij maakte men van alle denkbare voertuigen gebruik.

Ik ben nog enkele dagen in Leuven gebleven. Op 13 of 14 mei bracht ik nog een bezoek aan Robert Vandeputte, die het kabinet leidde van minister van Economische Zaken en Middenstand August De Schryver. Dat kabinet was toen nog gevestigd in de Lambermontstraat, waar thans de ambtswoning van de eerste minister is. Na mijn bezoek aan Vandeputte vertrok ik weer naar Koksijde.

Spoedig was het duidelijk dat de Belgische troepen tegen de Duitse oorlogsmachine niet waren opgewassen. Reeds op de eerste dag van hun inval namen de Duitsers belangrijke plaatsen langs het Albertkanaal in. Op 11 mei schakelden zij het onneembaar gewaande fort van Eben-Emael uit. Het Belgische opperbevel besloot daarop zijn troepen achter de linie Antwerpen-Namen terug te trekken. De ondertussen aangevoerde Franse en Britse versterkingen moesten die lijn mee verdedigen. Maar het overwicht van de Duitsers was zo groot dat ook die hulp niet mocht baten. In de nacht van 17 op 18 mei 1940 werd Brussel prijsgegeven. Tijdens de daaropvolgende dagen trachtte de generale staf de verdediging achter de Schelde te reorganiseren. Die poging mislukte eveneens, onder meer omdat er op onze wegen een onbeschrijflijke chaos heerste. De massa vluchtelingen, de mannen tussen 16 en 35 jaar die door de regering waren opgeroepen om zich naar Frankrijk te begeven en het snelle oprukken van de Duitsers veroorzaakten een enorme wanorde. Met de dag werd de situatie voor het Belgische leger uitzichtlozer. Op 24 mei bereikten de Duitsers Kortrijk. De Engelse troepen begonnen hun posities te ontruimen en zich in de richting van de Kanaalhavens terug te trekken. De Fransen konden de Duitse opmars evenmin stuiten.

Inmiddels hadden de meeste ministers en parlementsleden de wijk genomen naar Frankrijk. Omdat ik het als mijn plicht beschouwde de regering te volgen, trok ik met mijn familie ook naar Frankrijk. In Noord-Frankrijk kocht ik een auto, een oude

Ford, want voor de oorlog had ik er geen en deed ik alle verplaatsingen met de trein. We geraakten tijdig voorbij de lijn waarlangs de grote Duitse doorbraak in de richting van Abbeville zou plaatshebben.

Na een kort verblijf in een dorpje in Bretagne, vlak bij de Loire, trokken wij verder zuidwaarts. In de omgeving van Brive-la-Gaillarde, zo'n 100 kilometer voorbij Limoges, hadden wij een licht auto-ongeluk. Bij de afdaling naar Brive, dat in een vrij diepe vallei ligt, lieten de remmen van mijn Ford het afweten met het gevolg dat hij vervaarlijk naar beneden holde. Ik stond voor de keuze: ofwel de afgrond inrijden, ofwel tegen de rotswand tot stilstand komen. Ik koos voor het laatste en we kwamen er met oppervlakkige kneuzingen af. Ten gevolge van dit ongeluk bleven we enkele dagen in Brive. Onze auto werd er hersteld en ik kon er tijdens de hele vlucht in Frankrijk verder gebruik van maken.

Op 28 mei 1940 vernamen we dat het Belgische leger gecapituleerd had. Toen dit nieuws zich verspreidde, keerde de Franse bevolking zich in grote woede tegen de Belgische vluchtelingen. Vooral de Fransonkundige Vlamingen waren het slachtoffer van beschimpingen en grove verwijten. Sommige vluchtelingen werden met uitdrijving bedreigd, aan anderen werd voedsel of slaapgelegenheid geweigerd. De woede van de Fransen was in sterke mate aangewakkerd door de radiotoespraak van de Franse minister-president Paul Reynaud in de ochtend van 28 mei 1940. Reynaud had verklaard dat het Belgische leger op bevel van Leopold III 'in het open veld' had gecapituleerd, zonder de Franse en de Engelse legerleiding te verwittigen. Daardoor hadden de Duitsers, aldus Reynaud, een vrije doorgang naar Noord-Frankrijk gekregen. De wijze waarop Leopold III de wapens had neergelegd, beschreef Reynaud als 'een feit zonder weerga in de geschiedenis'. Zijn redevoering over het 'perfide verraad' van de koning maakte een geweldige indruk. Later op de dag vernamen we dat eerste minister Pierlot met enkele andere ministers, onder andere August De Schryver en Albert De Vleeschauwer, bloemen had neergelegd bij het standbeeld van koning Albert in Parijs, om in de mate van het mogelijke het prestige van België te herstellen.

In de late namiddag zond de Franse radio een toespraak van eerste minister Pierlot uit. Pierlot ontkende daarin geen enkele beschuldiging van Reynaud aan het adres van Leopold III en verklaarde dat de koning 'onderhandelingen had aangevat met de vijand'. Hierdoor verbrak de koning volgens Pierlot de band met zijn volk en plaatste hij zich onder het gezag van de bezetter. Leopold III verkeerde bijgevolg in de onmogelijkheid om nog verder te regeren. In overeenstemming met de grondwet, aldus Pierlot, werden zijn bevoegdheden, in afwachting van de bijeenroeping van de Kamers, aan de regering overgedragen.

De vergadering van de Belgische parlementsleden te Limoges

In de dagbladen en via de radio werden de Belgische parlementsleden die in Frankrijk verbleven, door de bureaus van Kamer en Senaat opgeroepen voor een vergadering die op 31 mei 1940 in het stadhuis van Limoges zou plaatsvinden. Slechts met veel moeite geraakte ik in Limoges. Ik kwam er trouwens toe toen de vergadering reeds was begonnen. De omstandigheden waarin die verliep, gaven mij gemengde gevoelens. De Belgische parlementsleden werden toegejuicht door de Franse bevolking en verwelkomd door de burgemeester van Limoges, in een stadhuis waaraan Franse en Belgische vlaggen wapperden. Alle politieke partijen waren er

vertegenwoordigd. In totaal waren er zo'n 150 volksvertegenwoordigers en senatoren aanwezig.

Ik hoopte in Limoges juiste inlichtingen te verkrijgen over de omstandigheden van de capitulatie en de houding van de koning. De berichten die daarover in de Franse pers waren verschenen en de toespraken van Reynaud en Pierlot had ik zeer sceptisch onthaald. De capitulatie op zich leek mij niet zo tragisch en afkeurenswaardig. Ik ging ervan uit dat iedere legeraanvoerder tot capitulatie kan worden gebracht als dat in eerbare voorwaarden gebeurt en als verdere weerstand nutteloos is. Het was algemeen bekend dat de uitrusting van het Belgische leger veel te wensen overliet. Men kon toch vermoeden dat het de Duitse troepen

niet kon tegenhouden. De Duitse soldaten beschikten over moderne wapens en zwaar geschut. Ze waren bovendien zeer gedisciplineerd en krijgshaftig. In vergelijking met Nederland, dat reeds na vijf dagen capituleerde - een capitulatie die niemand betwistte - hadden Belgische troepen relatief lang standgehouden. Daarenboven dacht ik dat er feiten omstandigheden waren die in Frankrijk niet publiekelijk konden worden besproken dat in Limoges, in een besloten vergadering, informatie zou worden verstrekt die de hounding de koning kon rechtvaardigen of ten minste verklaren.

Mijn geestesgesteldheid zal men begrijpen als men weet dat de tegemoetkomende hounding van koning Leopold ten overstaan van het Vlaamse vraagstuk in Vlaanderen werd gewaardeerd. Bovendien werd de politiek van zelfstandigheid en neutraliteit, die de koning in 1936 had ingeluid, in Vlaanderen algemeen gesteund. Zelf had ik sedert jaren in de Vlaamse Beweging en in het politieke leven geijverd voor het verbreken van het Frans-Belgisch militair akkoord en voor de neutraliteitspolitiek. Het manifest *Vrede door neutraliteit*, dat een aantal Vlamingen in oktober 1939 publiceerde, werd door mij mee ondertekend. Het sloot volledig aan bij de neutraliteitspolitiek zoals die door de koning werd voorgestaan. Zoals talrijke malen eerder, bracht ik nog op 5 mei 1940 tijdens een volksvergadering in Aarschot hulde aan de koning voor die politiek.

De verklaringen die in Limoges werden afgelegd, waren echter van die aard dat de beslissing van de koning om te capituleren werd voorgesteld als laakbaar in elk opzicht en strijdig met de eer, de grondwet en de belangen van het land. Tijdens het eerste, openbare gedeelte van de vergadering bevestigde Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert in heftige bewoordingen ‘het verraad’ van de koning. Senaatsvoorzitter Robert Gillon deed dit eveneens. Daarna herhaalde eerste minister Pierlot de verklaring die hij voor de radio had voorgelezen.

Het besloten gedeelte van de vergadering werd grotendeels beheerst door de indrukwekkende toespraak van minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak. Spaak legde uit dat de koning tijdens de achttiendaagse veldtocht weinig contact met zijn ministers had gehouden. Het ultieme onderhoud op 25 mei op het kasteel van Wijnendale nabij Torhout lichtte hij uitvoerig toe. Daar, vertelde Spaak, was het tot een breuk gekomen tussen Leopold III en de regering, die er vertegenwoordigd was door eerste minister Pierlot, minister van Landsverdediging generaal Denis, minister van Binnenlandse Zaken Arthur Vanderpoorten en Spaak zelf. Volgens Spaak was de koning overtuigd van de Duitse overwinning en verwachtte hij dat Frankrijk en Engeland ook de strijd zouden staken of verliezen. De koning had daaruit besloten dat België best zijn eigen weg kon gaan. De ministers, zo ging Spaak verder, hadden bovendien de indruk opgedaan dat het Belgische leger niet alle middelen in de strijd had ingezet en dat er bij de koning en zijn omgeving een zeker defaitisme heerste. Spaak herhaalde dat de koning had gecapituleerd tegen alle militaire adviezen in en zonder de geallieerden te verwittingen, waardoor die in een netelige positie terecht waren gekomen. Op de vraag om samen met de regering het land te verlaten, had de koning geantwoord dat hij het als opperbevelhebber van het leger als zijn plicht beschouwde bij zijn soldaten te blijven. De ministers hadden dan getracht de koning ervan te overtuigen dat zijn taak als staatshoofd voorrang had op die van opperbevelhebber van het leger en dat hij dus de regering moest volgen. Ondanks herhaald aandringen, zei Spaak, weigerde de koning hierop in te gaan. Op de vraag

of hij een regering naast zich wou hebben, had de koning geantwoord: ‘Natuurlijk, ik wil geen dictator zijn’.

Na dit dramatisch onderhoud hadden de ministers de koning verlaten en waren ze naar Frankrijk uitgeweken. Daar, vertelde Spaak, werd hun vermoeden bevestigd dat de koning een regering onder Duitse bezetting wou vormen. De koning had immers geprobeerd, zei Spaak, via zijn secretaris graaf Robert Capelle en zijn kabinetschef Louis Fredericq de handtekening van een minister op een blanco koninklijk besluit te bekomen. Dit betekende vol-

gens Spaak niets anders dan de revocatie van de regering en het eventueel benoemen van nieuwe ministers.

Spaaks relaas werd geconfirmeerd door berichten die in de Franse pers waren verschenen en waarin werd gezegd dat Leopold III een regering had gevormd met onder andere Hendrik De Man, Joris Van Severen, generaal Van Overstraeten en mijn vriend Louis Camu als ministers.

In een motie betuigden de parlementsleden in Limoges hun solidariteit met de regering. Ze schandvlekten de capitulatie van de koning en verklaarden de strijd aan de zijde van de geallieerden te zullen voortzetten. Alleen de katholieke senator baron René de Dorlodot onthield zich bij de stemming. Niet omdat hij tegen de motie gekant was, maar wel omdat hij nogmaals zijn afkeuring wou laten blijken over de neutraliteitspolitiek en de rol die de koning daarbij had gespeeld. Volgens de Dorlodot had de neutraliteitspolitiek bijgedragen tot de noodlottige afloop van de gebeurtenissen. Alle andere aanwezige parlementsleden keurden de motie goed. Dat gebeurde echter niet zonder problemen. Verscheidene Waalse socialistische en enkele liberale parlementsleden wilden veel verder gaan. Zij stelden dat de Franse publieke opinie de volgens hen gematigde motie niet zou begrijpen. Zij wilden de koning van de troon vervallen verklaren. Van katholieke en vooral van Vlaamse zijde werd hiertegen heftig geprotesteerd. De ministers van Staat graaf Henry Carton de Wiart, die zich '*un vieux serviteur de la monarchie*' noemde, en Emile Brunet verwierpen de afzetting van de koning op juridische gronden. Een dergelijke beslissing zou inderdaad ongrondwettelijk geweest zijn.

Ik heb mij bij de goedkeuring van de zogenaamde gematigde motie niet zozeer laten leiden door de wijze van oorlogvoering en de capitulatie,dan wel door politieke en praktische overwegingen en nog meer door het verhaal over het onderhoud op het kasteel van Wijnendale. De overgave beschouwde ik zo goed als onvermijdelijk. Zoals ik naderhand kon vernemen, was ze eervol geweest en volstrekt noodzakelijk. Door de capitulatie heeft Leopold III ongetwijfeld veel mensenlevens gered en een nog groter bloedbad voorkomen. Maar de ministers Pierlot en Spaak beklemtoonden zeer sterk dat de regering om vele praktische en politieke redenen moest kunnen verklaren dat zij op de steun van de volksvertegenwoordiging kon rekenen, opdat zij als enige 'wettelijke' regering zou kunnen optreden en handelen. Zo werd op de vergadering in Limoges de vraag gesteld wat er bij afwezigheid van een 'wettelijke' regering zou gebeuren met de Belgische vertegenwoordiging in het buitenland, met Belgisch Kongo, met de goudvoorraad van de Nationale Bank in de Verenigde Staten, met de anderhalf miljoen Belgische vluchtelingen op Frans grondgebied, die in grote nood verkeerden en aan de uitbarsting van de volkswoede waren overgeleverd, en met de jongemannen die met internering bedreigd werden. In geweten kan ik getuigen dat vooral die laatste twee overwegingen voor mij zeer belangrijk waren. Wat op mij het meest indruk maakte, waren echter de verklaringen van Spaak en de andere aanwezige ministers in verband met Wijnendale waaruit men alleen maar kon concluderen dat de koning de strijd niet wou voortzetten aan de zijde van de geallieerden en zelfs een regering onder Duitse bezetting wou vormen. Dat was wat anders dan de militaire capitulatie. Dat betekende de verdwijning van het land!

Gezien de omstandigheden, de door de regeringsleden afgelegde verklaringen, die in persoonlijke gesprekken door de ministers werden bevestigd, en bij gebrek aan andere informatie, kon men mijns inziens niet anders dan de motie goedkeuren.

Terug naar het bezette land

In Limoges en Poitiers, waar de regering een voorlopig onderkomen had gevonden, had ik talrijke gesprekken met collega's van Kamer en Senaat en met leden van de regering. Zij spraken allemaal hun verontwaardiging uit over de houding van de koning. Maar enige tijd later verschenen in de Franse dagbladen artikelen waaruit men kon afleiden dat de koning vóór de capitulatie wél met de Franse en Engelse militaire overheden contact had gezocht. Dit was dus volledig in strijd met de duidelijke en sterk beklemtoonde beschuldiging van ‘capitulatie zonder enige verwittiging’. Iedereen zag ook hoe de verwarring onder ons politiek personeel toenam naarmate de ineenstorting van het Franse leger naderbij kwam en de overwinning van de Duitsers duidelijker werd.

Op 16 juni 1940 erkende de Franse regering haar nederlaag en vroeg zij een wapenstilstand aan. Tegelijk ruimde Paul Reynaud de plaats voor maarschalk Pétain die tot verregaande samenwerking met de Duitsers bereid bleek te zijn. Na het debâcle van het Franse leger brak voor de Belgische regering een lamentabele fase aan. Van Poitiers trok zij eerst naar Sauveterre-de-Guyenne, daarna naar Bordeaux waar ze op 18 juni 1940 aankwam. Dezelfde dag nog zond zij een telegram naar Leopold III, waarin zij aankondigde haar ontslag te zullen indienen nadat de toestand van de Belgische vluchtelingen zou zijn geregeld. Toen Frankrijk en Duitsland op 22 juni een wapenstilstandsverdrag ondertekenden, riep eerste minister Pierlot de vluchtelingen op naar België terug te keren. Die verlangden niets liever. Men kreeg de indruk dat ook onze regering wou terugkeren, zeker toen het gerucht de ronde deed dat Engeland eveneens een wapenstilstand zou aanvragen. En zoals later bekend werd, was onze regering op dat ogenblik bereid met de Duitsers over een wapenstilstand te onderhandelen. Spaak heeft met het oog daarop de ambassadeur van Argentinië gecontacteerd. Naderhand ook nog die van Zweden en Spanje. Hitler is op die demarches niet ingegaan. Indien hij dat wel had gedaan, dan zouden de bezetting en de collaboratie natuurlijk een heel ander uitzicht hebben gekregen.

De twijfel onder de Belgische politici nam nog toe zodra men vanuit België vernam dat er in het bezette land het grootste misprijzen bestond voor de naar Frankrijk gevluchte politici en voor hetgeen ze in Limoges hadden gedaan. De waardering voor de houding van de koning daarentegen was enorm. Zijn populariteit had een hoogtepunt bereikt.

Dan vernamen we dat Marcel-Henri Jaspar, minister van Openbaar Onderwijs, naar Engeland was vertrokken. Op 23 juni 1940 hield Jaspar voor de BBC een toespraak waarin hij verklaarde desnoods alleen als wettige Belgische gezagdrager de strijd aan de zijde van Engeland te zullen voortzetten. Het vertrek en de toespraak van Jaspar vonden evenwel geen genade bij de overige ministers, die hem openlijk desavoueerden en hem zijn bevoegdheden ontnamen. Albert De Vleeschauwer was de tweede minister die het Kanaal overstak. Hij had wel het akkoord van de regering. Meer zelfs, de regering stuurde hem naar Londen om in Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi het Belgische gezag te handhaven. Hij was om die reden tot algemeen-beheerder van de kolonie aangesteld. Door toedoen van De Vleeschauwer zou onze kolonie in de strijd tegen de Duitsers worden ingeschakeld.

De overige ministers bleven vooralsnog in het onbezette gedeelte van Frankrijk. Zij aarzelden: terugkeren naar België, in Frankrijk blijven of naar Engeland of elders

uitwijken. Ikzelftwijfelde ook. Ik had een diepe afkeer van het nazisme en het autoritaire regime dat de Duitsers in de bezette landen installeerden. Aanvankelijk dacht ik eraan met mijn gezin via Spanje en Portugal naar de Verenigde Staten uit te wijken. Als gediplomeerde van een Amerikaanse universiteit kon ik daar een nieuw en ander leven beginnen. Op mijn leeftijd was dat een reële mogelijkheid. Maar ik vernam in de streek van Toulouse, waar ik verbleef, dat de meeste vooraanstaande Belgen geleidelijk naar het bezette land terugkeerden. Dat was

ook het geval met verschillende professoren van de Leuvense universiteit met wie ik contact had. Een brief van monseigneur Van Waeyenbergh, die na het onverwachte overlijden van rector Ladeuze in februari 1940 het roer van de universiteit in handen had genomen, gaf de doorslag. Hij vroeg mij terug te keren. Na enige aarzeling heb ik dat gedaan.

Bij het overschrijden van de demarcatielijn, waar ik voor de eerste keer met de *Feldgendarmerie*, de Duitse militaire politie, geconfronteerd werd, had ik een gevoel van diepe repulsie. Nochtans gedroegen de Duitsers zich buitengewoon vriendelijk en voorkomend. Ik herinner me nog zeer goed dat ik aan een rivier, waarover de Duitsers een voorlopige pontonbrug hadden gelegd, het bezette gebied binnenreed. Ik had enige moeite om de auto op die brug te rijden. Een Duitse *Feldgendarm*, gekleed in een veldgroene lederen jas met een stalen plaat op zijn borst - een figuur zo weggelopen uit de Wagneriaanse Olympos van Wotan - kwam heel vriendelijk naar me toe en hielp mij de auto op de brug te manoeuvreren.

Op de terugweg ontmoette ik, in een vluchtelingenkamp waar we de nacht doorbrachten, de socialistische volksvertegenwoordiger Léo Collard.

Bij mijn aankomst te Leuven zag ik tot mijn grote droefenis dat de universiteitsbibliotheek bijna volledig verwoest was. Alleen de buitenmuren en de toren stonden nog overeind.

Onmiddellijk constateerde ik dat de verbolgenheid ten overstaan van de regering en de 'Limogeards' bijzonder groot was. De bewondering voor de koning daarentegen kende geen grenzen. Door te verklaren dat hij het lot van zijn manschappen wou delen, had hij zich onwaarschijnlijk populair gemaakt. En ik vond dat men terecht benadrukte dat de koning met de capitulatie veel nutteloos bloedvergieten had voorkomen. Voor de politieke aspecten van zijn daad vond ik evenwel geen enkel gehoor. Ook niet bij rector monseigneur Van Waeyenbergh, met wie ik onmiddellijk na mijn terugkeer uit Frankrijk een gesprek had. Hoewel de rector een persoonlijke vriend en een groot bewonderaar van Frans Van Cauwelaert was, kon ik hem niet doen begrijpen wat er zich precies te Limoges had afgespeeld. Monseigneur Van Waeyenbergh raadde mij aan een onderhoud te vragen met kardinaal Van Roey.

Ongeveer midden september 1940 vond dat onderhoud plaats. De kardinaal had geen goed woord over voor de regering en de motie van Limoges. Hij zei me dat de naar Frankrijk gevluchte politici grove fouten en zware vergissingen hadden begaan. De kardinaal stond volledig achter de koning. Hij was er tevens grondig van overtuigd dat België bevrijd zou worden van de Duitsers. Op energieke wijze zei hij, dat hij de zekerheid had dat de Voorzienigheid niet zou toelaten dat België zou worden vernietigd. Op een of andere wijze zou ons land weer een vrij land worden. Ik merkte terloops op dat het katholieke Polen toch een verschrikkelijk lot had ondergaan. Met een gebaar wimpelde de kardinaal mijn opmerking af. Hij zei me dat hij aan zijn seminaries de instructie had gegeven elke collaboratie met de bezetter af te wijzen. Aan mij vroeg hij in de mate van het mogelijke ertoe bij te dragen dat die richtlijn ook door de professoren en de studenten aan de universiteit te Leuven zou worden nageleefd.

De rotsvaste overtuiging van de kardinaal maakte op mij een geweldige indruk. Zijn houding dwong bewondering af en was eigenlijk buitengewoon. Op dat ogenblik hadden slechts weinigen een dergelijk klare opvatting over de afloop van de oorlog. Uit persoonlijke contacten kon ik opmaken dat het defaitisme groot was, zowel bij

politici en professoren als bij de gewone man. Naast kardinaal Van Roey moet ik ook rector monseigneur Van Waeyenberg, vice-rector monseigneur Cruysberghs en Albert-Edouard Janssen vermelden als diegenen die zonder enige aarzeling een klare en rechtzinnige houding aannamen. Zij waren van meet af aan overtuigd dat België zijn onafhankelijkheid zou terugwinnen.

De kordate houding van kardinaal Van Roey stond in scherp contrast met de verwarring en de twijfels onder de leden van de Belgische regering, waarvan ik de echo's in Leuven opving. De meeste ministers bevonden zich eind september 1940 nog steeds in onbezet

Frankrijk. Slechts na sterk aandringen van Albert De Vleeschauwer en na veel aarzelen waren eerst Gutt en daarna ook Pierlot en Spaak naar Engeland vertrokken. De eerstgenoemde kwam reeds begin augustus 1940 te Londen aan, de twee laatstgenoemden door omstandigheden pas in oktober. De Belgische regering bestond er uit Pierlot, Spaak, Gutt en De Vleeschauwer. De overige ministers bleven in Frankrijk. De koning van zijn kant had zich in het kasteel van Laken teruggetrokken. Het bleek dat hij geen regering had gevormd hoewel, zoals historici later hebben aangetoond, een aantal notabelen bij de koning daarop hadden androngen. Bij die pogingen was ik niet betrokken en ik was er ook niet van op de hoogte.

Begin september 1940 ontving ik een schrijven van Pierre Nothomb, de vader van Charles-Ferdinand Nothomb, waarin hij voorstelde dat de parlementsleden die aan de vergadering in Limoges hadden deelgenomen, in een brief hun verontschuldigingen aan de koning zouden aanbieden voor de voor hem beledigende motie die zij hadden goedgekeurd. Zoals de meeste volksvertegenwoordigers en senatoren heb ik mij bij dit initiatief aangesloten.

Geschorst aan de universiteit

Niet lang na mijn terugkeer uit Limoges werd ik door de Duitse overheid als hoogleraar geschorst. Twee oudere collega's van de Rechtsfaculteit, Henri Velge en Alfred Nerickx, kwamen mij thuis officieel op de hoogte brengen van mijn schorsing. Dat leek voor hen moeilijk en pijnlijk te zijn. Ik heb hun mededeling zeer rustig en waardig opgenomen. Ik heb hen gezegd dat ik in alle kalmte het einde van de oorlog zou afwachten. Hun mededeling was voor mij geen verrassing. Monseigneur Van Waeyenbergh had mij voordien al laten weten dat ik zou worden geschorst. En van Victor Leemans, die begin augustus 1940 tot secretaris generaal van het ministerie van Economische Zaken was aangesteld, had ik vernomen dat al diegenen die ‘weggelopen’ waren uit hun ambt zouden worden ontzet.

Mijn ontmoeting met Leemans vond eerder toevallig plaats. Kort voor het uitbreken van de oorlog had hij voor de faculteitskring Politica een voordracht gegeven. Bij die gelegenheid had hij bij mij thuis gelogeerd. Hij was echter enkele van zijn spullen vergeten mee te nemen. Voor mij een aanleiding om bij hem in Brussel eens binnen te lopen. Door omstandigheden gebeurde dat pas nadat ik van Frankrijk was teruggekeerd. Ons gesprek verliep in een zeer vriendelijke atmosfeer. Natuurlijk kwamen de oorlogsgebeurtenissen, Limoges en andere kwesties ter sprake. Victor Leemans vertelde mij toen, en, ik had de indruk, niet zonder enig welgevallen, dat de Duitse overheid had beslist dat alle politici en hoge ambtenaren die naar Frankrijk waren gevlucht, de laan zouden worden uitgestuurd. Alleen mits toestemming van de Duitse overheid zouden ze hun ambt weer kunnen uitoefenen. Leemans zei me dat men er zelfs aan dacht om diegenen die zouden worden geschorst of ontslagen, het recht te ontzeggen een telefoon te hebben.

Achteraf heb ik mij de vraag gesteld of de collaborerende VNV-leiders niet mee de hand hadden in die beslissing. Is het vermetel te veronderstellen dat zij op die manier wraak wilden nemen voor het wegvoeren van Vlaams-nationalistische leiders en militanten bij het uitbreken van de oorlog? Door de Staatsveiligheid waren op 10

mei 1940 enkele duizenden Belgen en vreemdelingen aangehouden die men van Duitse sympathieën verdacht. Onder hen bevonden zich niet alleen Vlaams-nationalisten, maar ook rexisten, communisten en oud-activisten, alsmede Duitsers en Oostenrijkers die om politieke redenen naar ons land waren uitgeweken. Zij werden in allesbehalve benijdenswaardige omstandigheden naar frankrijk gedeporteerd waar ze een slechte behandeling kregen en in kampen werden opgesloten. Sommigen hebben dit avontuur niet overleefd. Joris Van Severen bijvoorbeeld, die te Abbeville door een dronken Franse officier werd neergeschoten. Toen de tragische omstandigheden van zijn dood bekend werden, was de verontwaardiging en de emotie terecht

groot. Vooral daar zijn aanhouding en die van vele andere verdachten op geen enkele grond berustte. De verbittering over het schandelijke en pijnlijke optreden van de Staatsveiligheid was zo groot dat vele beproefde Vlamingen zich tegen België keerden en de collaboratie ingingen.

Mijn schorsing heeft slechts enkele maanden geduurd. Door de academische overheid werden vrij vlug pogingen ondernomen om ze ongedaan te maken. Zij vreesde immers dat ze in mijn plaats een door de bezetter of de collaborateurs aangewezen professor zou moeten benoemen die aan het belangrijke vak Staathuishoudkunde een Duitsgezinde oriëntering zou geven, wat met mij nooit het geval zou zijn geweest. Dat dit een reëel gevaar was, bleek uit de gebeurtenissen aan de universiteit van Brussel. Die werd door de Duitsers gesloten omdat de professoren er zich tegen de benoeming van een aantal ongewenste hoogleraren verzetten.

Toch ben ik ervan overtuigd dat de vrees voor een ongewenste benoeming niet de enige reden was waarom rector monseigneur Van Waeyenbergh, Léo Van der Essen, de algemeen secretaris van de universiteit, en professor Jozef Van de Wijer zich in die zaak voor mij bijzonder hebben ingezet. Zij waren mij persoonlijk zeer genegen, vooral monseigneur Van Waeyenbergh. Hun pogingen werden waarschijnlijk aanzienlijk vergemakkelijkt doordat Van de Wijer tot kort voor het uitbreken van de oorlog goede contacten had met de Duitse historicus doctor Franz Petri. Zij hadden in Leuven een tijd samengewerkt aan een aantal onderzoekingen. Petri was tijdens de bezetting belast met onderwijs- en culturele aangelegenheden bij de *Militarverwaltung*, de militaire bezettingsadministratie die de Duitsers onmiddellijk na de stopzetting van de vijandelijkheden in België en Noord-Frankrijk hadden geïnstalleerd. Door toedoen van Petri werd mijn schorsing opgeheven en heb ik mijn academisch werk zonder veel problemen voor de verdere duur van de oorlog voort kunnen zetten. Het was niet de enige dienst die Petri tijdens de bezetting aan de Leuvense universiteit heeft bewezen. Toen hij na de oorlog moeilijkheden ondervond om zijn leerambtaan de universiteit van Keulen weer op te nemen, heb ik hem voor denazificatie aanbevolen. Ik heb Petri nadien nog één keer ontmoet, namelijk tijdens een diner dat werd aangeboden naar aanleiding van het eredoctoraat dat de Keulse universiteit mij in 1963 verleende.

In verband met mijn schorsing wil ik hier nog zeggen, dat ik bij Victor Leemans geen enkele demarche heb ondernomen om ze teniet te doen. Ik heb hem na mijn bezoek waarover ik het reeds had, tijdens de oorlog niet meer ontmoet.

Een probleem stelde zich ook voor de uitoefening van mijn functie als revisor van de Kredietbank en de Antwerpse Diamantbank. Volgens een Duitse verordening had ik daarvoor speciale toestemming nodig. Maurice Frère, voorzitter van de Bankcommissie, ging echter met mij akkoord om die niet te vragen en gewoon voort te doen alsof er geen verordening bestond. Ik heb in dit verband geen moeilijkheden ondervonden. Ik wil hier nog wel getuigen dat de voorzitter van de Kredietbank Fernand Collin mij had verzekerd dat ik in geval van schorsing door de Duitsers mijn vergoeding als revisor zou blijven genieten. Maurice Frère was ik dankbaar, omdat hij een toestand aanvaardde die voor hem eventueel problemen en zelfs sancties had kunnen meebrengen. Toen hij later mijn medewerking vroeg voor het opstellen van een financieel en economisch programma voor de naoorlog, ben ik graag op zijn vraag ingegaan.

Aan de zij de van de geallieerden

De *Blitzkrieg* in mei-juni 1940 veroorzaakte een geweldige schok. Na de snelle en indrukwekkende overrompeling van de Westeuropese landen dachten velen dat de Duitsers de oorlog hadden gewonnen. Vrijwel iedereen ging ervan uit dat een lange periode van Duitse bezetting, zelfs van onaantastbare Duitse hegemonie was aangebroken.

In tegenstelling met vele anderen die onmiddellijk in een soort wanhoop verzonken en de Nieuwe Orde als een onvermijdelijke noodwendigheid aanvaardden, heb ik nooit in de Duitse overwinning geloofd. Vanaf de eerste dag van de bezetting kenmerkte mijn houding zich door drie principes: het behoud van mijn, onze waardigheid, het weigeren van elke toegeving aan de Nieuwe Orde en het plegen van een weloverwogen verzet.

Verscheidene factoren bepaalden mijn gedragslijn. In de eerste plaats de zeer scherpe herinnering aan de Eerste Wereldoorlog. Dat mijn vader in augustus 1914 onmiddellijk en vrijwillig in het Belgische leger dienst had genomen, had op mij een enorme indruk nagelaten. Tevens had ik uit de Eerste Wereldoorlog een echte afschuw van het Duitse militarisme overgehouden. De schending door de Duitsers van de in de internationale verdragen en het volkenrecht vastgelegde beginselen vond ik stuitend, evenals de gruweldaden die de Duitse troepen begingen. Een andere factor was ongetwijfeld mijn diepe gehechtheid aan de christelijke arbeidersbeweging en aan de democratische staatsgedachte. Ondanks de gerechtvaardigde kritiek in de jaren dertig, kon de parlementaire democratie naar mijn mening beter dan welke staatsvorm ook de mens dienen. Bovendien was ik ervan overtuigd dat het in het algemeen idealistisch ingestelde en genereuze Amerikaanse volk niet onverschillig zou blijven voor het lot van de westerse democratieën, vooral dat van Groot-Brittannië.

Er was het precedent van de Eerste Wereldoorlog. De Amerikaanse president Woodrow Wilson liet zich in 1917 herverkiezen op basis van een neutraliteitsprogramma, maar hij maakte gebruik van het torpederen van Amerikaanse passagiersschepen door Duitse onderzeeboten om Duitsland de oorlog te verklaren. Franklin Roosevelt verklaarde bij zijn tweede herverkiezing in 1940 dat hij geen Amerikaanse soldaten overzee zou sturen om in buitenlandse oorlogen te vechten, behalve als de Verenigde Staten zelf zouden worden aangevallen. Maar reeds voor de Japanse aanval op Pearl Harbor in december 1941 kwamen de Verenigde Staten Engeland te hulp door de levering van oorlogsmateriaal. Ik verwachtte van de Amerikaanse leiders niets anders. Als realpolitici die oog hadden voor de wereldpolitiek, konden zij niet lijdzaam toezien hoe West-Europa overrompeld werd. Ik kon mij ook niet inbeelden dat de Verenigde Staten zouden toestaan dat Groot-Brittannië tot een tweede-rangsnatie zou worden herleid. Tussen beide Angelsaksische landen bestond nog een grote verbondenheid.

Van hun kant hadden de Britten in het verleden meer dan eens aangetoond dat zij een heldhaftig volk waren. Hoewel Groot-Brittannië na de Eerste Wereldoorlog aan macht had ingeboet, liepen de Britten nog steeds rond met hun traditioneel superioriteitsgevoel. Zij voerden de leuze *Britannia rules the waves* onverminderd hoog in hun vaandel. Ik was zeer goed vertrouwd met de Britse mentaliteit. In die tijd was het immers een groot ideaal en een blijk van voornaamheid *British* te zijn. De Engelsen beschouwden hun land als *God's own country*, het land dat door God vóór alle andere landen was geschapen. Voor hen betekende de *Genesis* niet meer of niet minder dan dat Onze-Lieve-Heer Groot-Brittannië had geschapen met vissen, vogels en dieren en met de Engelsen als enige menselijke wezens. En toen dat allemaal achter de rug was, schiep God uit welwillendheid de rest van de wereld die voor de Engelsen een soort lusttuin was. Ik kon me dan ook niet voorstellen dat de Engelsen zich zomaar gewonnen zouden geven. In die overtuiging werd ik, nog voor de slag om Engeland in september 1940, gesterkt, namelijk toen de Engelsen op 3 juli 1940

een aantal van de beste schepen van de Franse vloot die voor de Algerijnse en Tunesische kust lagen, tot zinken brachten. De Engelsen wilden niet dat die schepen in handen van de Duitsers zouden vallen. Toen ik het nieuws over die operatie vernam, bevond ik mij met mijn familie nog in Frankrijk, te Castel-nau-Montratier, niet ver van Cahors. De Franse vrienden bij wie wij verbleven, waren ontzettend verontwaardigd en diep gekwetst. Zodanig zelfs dat ik met mijn echtgenote, die de verwijten van de Fransen aan het adres van de Engelsen niet langer kon aanhoren, naar bui-

ten ben gegaan. Ik heb haar toen gezegd dat de Engelsen gelijk hadden en dat met die actie het bewijs was geleverd dat Churchill de oorlog met alle middelen waarover Engeland en het Gemenebest beschikten, zou voortzetten.

Ik moet ook zeggen dat de toespraak van generaal de Gaulle van 18 juni 1940, waarin hij zei dat Frankrijk een veldslag maar niet de oorlog had verloren, op mij grote indruk maakte. De overgrote meerderheid van de Fransen aanzagen de Gaulle op dat ogenblik als een avonturier die het durfde op te nemen tegen maarschalk Pétain, die beschouwd werd als de redder van Frankrijk. Aan het einde van de oorlog was het net omgekeerd. Een laatste element dat mijn houding bepaalde, was de mogelijkheid die ik had om naar de Verenigde Staten uit te wijken, indien in Europa voor lange tijd een autoritair regime zou worden opgelegd. Die zekerheid maakte het mij gemakkelijker om tegen sommige beproevingen moreel weerstand te bieden. In alle elementen die ik opgesomd heb, vond ik moed en volharding, ook om anderen te helpen, advies te verlenen en richtlijnen te geven.

Bij het begin van de bezetting werd mijn houding bij vele Vlaamse vrienden, collega's aan de universiteit en heel wat andere mensen tamelijk slecht onthaald. Niet lang voor zijn overlijden schreef monseigneur Cruysberghs mij een brief waarin hij herinnerde aan die periode en mijn toenmalige situatie omschreef als een toestand van *splendid isolatïon*. Ik kan daarvan verscheidene voorbeelden geven.

Zo verdween mijn naam uit het beschermcomité van *Nieuw Vlaanderen* toen dit weekblad enkele maanden na de Duitse inval opnieuw verscheen. Ik kreeg ook een brief van de voorzitter van het Vlaams Economisch Verbond waarin hij mij meedeelde dat het hoofdbestuur mij als lid van de raad van beheer had geschrapt.

Het werd mij niet in dank afgenomen dat ik de regering in Londen steunde. Kenschetsend voor de heersende mentaliteit was de uitspraak van een Vlaamse collega aan de universiteit, een professor aan de Landbouwhogeschool, dat alle parlementsleden die trouw bleven aan de regering in Londen gefusilleerd moesten worden. Het betrof nochtans een zeer vredelievend en voortreffelijk collega, met wie ik niet in onmin ben geraakt.

Het dient gezegd dat de regering na haar breuk met koning Leopold III en haar vlucht naar Frankrijk bij de bevolking maar weinig prestige meer genoot. Ik heb er reeds op gewezen dat na de wapenstilstand van Frankrijk de regering een wanordelijke periode doormaakte en de ineenstorting nabij was. Maar daarna heeft zij zich herpakt. Ik heb de ministers er nooit van beschuldigd in de zomer van 1940 geaarzeld te hebben. Trouwens, in alle oprechtheid, wat zou ik gedaan hebben indien ik minister was geweest? Ik weet het ook niet. De ministers zijn ook niet zo helfhaftig geweest, maar zij zijn als overwinnaars teruggekomen en in de politiek geldt alleen het eindresultaat.

Ik weet wel dat de reconstructie van de regering in Londen met heel wat strubbelingen is verlopen. De ministers Delfosse, De Schryver en Balthazar kwamen pas in augustus 1942 te Londen aan. Maar alleen Delfosse kreeg van de vier reeds aanwezige regeringsleden - Pierlot, Spaak, Gutt en De Vleeschauwer - ministeriële bevoegdheid. De ministers die in 1940 na het vertrek van Pierlot en Spaak in Frankrijk waren gebleven, hadden enige tijd later in een brief aan de eerste minister hun ontslag aangeboden. Toen zij te Londen aankwamen, stelden zij zich op het standpunt dat zij nog altijd hun ministeriële bevoegdheid konden uitoefenen, omdat de koning hun ontslag niet had aanvaard. Dat was natuurlijk een heel formeel standpunt waarmee

Pierlot niet onmiddellijk akkoord ging. De Schryver en Balthazar werden pas in 1943 met de leiding van een ministerieel departement belast.

Voor diegenen die aan de zijde van de geallieerden stonden, was de regering in Londen als een strohalm waaraan zij zich vastklampten. Te meer daar de collaboratiepers de regering op gemene wijze aanviel. Niets was vuil genoeg om de ministers in Londen te diskrediteren.

De regering in Londen was bovendien de enige legitieme vertegenwoordiging van België

in het buitenland. Er waren er die de wettelijkheid van de regering in Londen betwistten. Een zekere professor Boon van de Gentse universiteit bijvoorbeeld. Boon was voor de oorlog in bezwarende omstandigheden en onder politieke druk tot hoogleraar aan de Rechtsfaculteit te Gent benoemd. Er was trouwens protest gerezen tegen zijn benoeming en de dagbladen schreven dat hij in Leuven vijfmaal in zijn examens was mislukt. Boon reageerde met een recht van antwoord om uit te leggen dat hij slechts viermaal was gezakt! Door ernstige iuristen werd de wettelijkheid van de regering in Londen echter niet in twijfel getrokken gezien de algemene volmachten die de volksvertegenwoordigers en de senatoren op 10 mei 1940 aan de regering-Pierlot hadden verleend. Om die redenen en ook om principiële redenen verdedigde ik de regering in Londen. Maar op bepaalde bijeenkomsten of in aanwezigheid van sommige personen moest ik daarbij een grote voorzichtigheid aan de dag leggen. Frans Van Cauwelaert, die in Limoges in zijn redevoering koning Leopold III van ‘verraad’ had beschuldigd, werd evenzeer sterk bekritiseerd. Zijn naam mocht men zeker niet uitspreken. Maar mijn bewondering voor Van Cauwelaert nam nog toe toen ik constateerde hoeveel flaminganten, Vlaams-nationalisten en Groot-Nederlanders bezweken voor de Nieuwe Orde. Voor mijn waardering van Van Cauwelaert vond ik een trouwe bondgenoot in professor kanunnik De Meyer, een eminent hoogleraar in de geschiedenis.

Niet alleen stonden de meeste professoren te Leuven zeer vijandig tegenover de regering in Londen, ook waren zij zeer koningsgezind. Rector monseigneur Van Waeyenbergh gaf daarin het voorbeeld door vele malen in met tranen begeleide gemoedsaandoeningen zijn trouw aan koning Leopold te betuigen. De zaken werden heel wat koelbloediger en realistischer opgenomen door enkele collega's zoals Jean Dabin, Paul Coart-Frésart en de reeds vermelde kanunnik De Meyer. Met hen en met enkele anderen, onder wie Paul Sobry en burggraaf Charles Terlinden, waren confidentiële gedachtenwisselingen mogelijk.

Professoren die de oorlog 1914-'18 hadden meegemaakt en ten gevolge van de gruwelen tegen de burgerbevolking zeer anti-Duits waren, zegden bij het begin van de oorlog dat er ‘andere Duitsers waren gekomen’. Zij waren verbaasd over de voorkomendheid en de beleefdheid van de Duitse soldaten en de tucht die ze erop nahielden. Er waren ook professoren, en meer Vlaamse dan Franstalige, die geneigd waren toegevingen te doen aan de Nieuwe Orde. De politieke schandalen en de talrijke regeringscrisissen tijdens de jaren dertig hadden het parlementaire regime zodanig in diskrediet gebracht, dat sommigen in de Nieuwe Orde en onder meer in het corporatisme een uitweg zochten. Overigens was het opvallend hoe ook vooraanstaande geestelijken de corporatieve gedachte verdedigden en de desbetreffende passage in de encycliek *Quadragesimo Anno* eenzijdig interpreteerden.

Dit betekende niet dat de mentaliteit van collega's en vrienden slecht was. Er hebben zich aan de Leuvense universiteit slechts enkele gevallen van intellectuele of politieke collaboratie voorgedaan. Voor zover ik weet heeft Staf De Clercq, toen hij bij het begin van de bezetting zijn Eenheidsbeweging VNV oprichtte, welgeteld twee aanhangers onder de Vlaamse professoren van de Leuvense universiteit gevonden.

De richtlijnen van kardinaal Van Roey en die van rector monseigneur Van Waeyenbergh hadden een gunstige en grote invloed. De rector was trouwens een prachtig voorbeeld van moed en overtuiging. Hij maakte het de bezetter bij diens

interventies in het bestuur van de universiteit erg lastig. Omdat hij weigerde lijsten van studenten aan de Duitsers door te geven, werd hij in juni 1943 aangehouden en een tijdlang in de gevangenis van Sint-Gillis opgesloten.

Een deel van de studenten werd onvermijdelijk aangetrokken door de Nieuwe Orde, maar hun aantal was zeer beperkt. Studenten die in zwarte uniformen en dito hoge laarzen rondliepen, waren gehate verschijningen. Ik herinner me nog dat Jan Brans in het VNV-dag-blad *Volk en Staat* zijn teleurstelling uitsprak over de geringe aanwezigheid van de Leuvense

studenten op het lustrumfeest naar aanleiding van het veertigjarig bestaan van het Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond in 1942. Een van de redenaars op dit feest was de Gentse hoogleraar Leo Elaut. Die verklaarde onder meer dat 'één Dosfel voor Vlaanderen meer betekende dan de Van Zeelands, de Eyskens en de De Vleeschauwers'. Brans voegde er in zijn artikel aan toe dat Elaut nog anderen had kunnen opnoemen die zich lieten kennen door hun 'onvolkse' (lees onduitse) houding en waarvan de naam misprijzen opriep. *Volk en Staat* viel bij herhaling de zogenaamde onvolkse houding aan van de academische overheid, de professoren en de studenten van de Leuvense universiteit. Er was mij maar één geval van verklikking door een studentenleider bekend. Het betrof een clandestiene vergadering waarop onder meer professor Dondeyne en André Vlerick, toen student en later staatssecretaris en minister in mijn regeringen met de socialisten, aanwezig waren. Zij ondervonden daardoor enige moeilijkheden met de Duitsers.

Studenten die mij om raad kwamen vragen, heb ik altijd geholpen. Ik meen te mogen zeggen dat ik een grote persoonlijke invloed heb uitgeoefend en dat ik met gezag ben opgetreden. Dat was niet altijd makkelijk en bijwijlen zelfs zeer delicaat. Onder mijn studenten bijvoorbeeld bevond zich enerzijds een officier van de Zwarte Brigade en anderzijds een jonge held uit het verzet, die later, tijdens de strijd in de Ardennen, zou sneuvelen. Studenten die later een belangrijke rol in ons politieke leven zouden spelen, hebben met enkele professoren de naoorlog voorbereid. Zij stonden aan de antipode van de collaboratie. Een aantal onder hen kwam uit het Jong Volkse Front of uit Universitas, de bloeiende studentenorganisatie die geleid werd door professor Dondeyne.

Politiek in de clandestiniteit

Tijdens de bezetting kwam er natuurlijk een einde aan de openbare politieke bedrijvigheid. Dit betekende evenwel niet dat het politieke leven volledig stilviel. Integendeel, er werd veel nagedacht, gediscussieerd en geschreven over het politieke bestel dat men na de oorlog tot stand wenste te brengen. Uiteraard gebeurden dergelijke activiteiten in de clandestiniteit.

Zeer vroeg - ik denk, in de maand september van 1940 reeds - belegde het hoofdbestuur van de Katholieke Vlaamse Landsbond, of wat daar nog van overbleef, een bijeenkomst te Brussel. Albert Bouweraerts, Maurice Orban, Jan Valvekens, Edgard Maes, Edgar De Bruyne en ikzelf woonden die vergadering bij. Nadien hebben we nog verscheidene bijeenkomsten georganiseerd, telkens in Brussel, eerst op verschillende plaatsen, nadien boven een tabakswinkel waar we een kleine vergaderzaal te onzer beschikking hadden. In 1942 hebben we die vergaderingen stopgezet, omdat we weinig konden ondernemen, tenzij we in het verzet gingen, en omdat we in feite machteloos stonden tegenover de Vlamingen die in de collaboratie gingen.

Ik heb ook deelgenomen aan vergaderingen waar sommige parlementsleden van de katholieke partij elkaar ontmoetten. Geregeld kwamen we samen met een groep waartoe onder andere Edgar De Bruyne, Edgard Maes en Louis Delvaux behoorden. Maar ook die vergaderingen leverden niet veel op. Ik heb ook contacten gehad met

Henry Carton de Wiart, Romain Moyersoen en Hendrik Heyman. En Paul Struye consulteerde mij voor zijn beroemd geworden kroniek over de evolutie van de publieke opinie in het bezette land.

Naarmate de oorlogskansen keerden en de nederlaag van de Duitsers redelijkerwijze mocht worden verwacht, nam de clandestiene politieke activiteit toe. Van dan af organiseerde de nationale proost van de christelijke arbeidersbeweging monseigneur Brys in zijn woning in de Tervurenlaan te Brussel geregeld vergaderingen met een aantal vertrouwensmensen van het ACW. Nsaast Brys namen Hendrik Heyman, Hendrik Marck, Alfons Verbist en ikzelf aan die bijeenkomsten deel. Die groep besteedde heel wat aandacht aan de proble-

men van het vrij middelbaar onderwijs. De organisatie en de infrastructuur daarvan waren verre van optimaal, wat onder meer te wijten was aan de gebrekkige financiële middelen. Het liet zich aanzien dat daarin na de bevrijding zeker geen verbetering zou optreden. Daarom dachten wij eraan voor het vrij middelbaar onderwijs een financieringsprogramma uit te werken dat het voorwerp van discussie en overleg met de andere partijen kon uitmaken. Wij waren daarmee tamelijk ver gevorderd toen bruusk een eind werd gemaakt aan onze besprekingen.

Op zekere dag kwam Alfons Verbist ons mededelen dat kardinaal Van Roey onze plannen volledig afkeurde. Toen hij de kerkleider op de hoogte had gebracht van ons voornemen, had die geantwoord dat hij 'geen cent van de Staat voor het vrij onderwijs wou'. Volgens de kardinaal dreigde het vrij onderwijs, in geval van subsidiëring door de overheid, zijn onafhankelijkheid te verliezen. Voorts vond hij dat wij ons met een dergelijke aangelegenheid niet in te laten hadden en dat we onze besprekingen stop moesten zetten. Wij hebben dat gedaan, maar waren uiteraard ontgoocheld over de reactie van de kardinaal.

Met de groep van monseigneur Brys hebben wij ook talrijke besprekingen gewijd aan de situatie waarin sommige vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbeweging waren terechtgekomen ten gevolge van het uitoefenen van bepaalde ambten of functies onder de Duitse bezetting. Door Hendrik Marck werd aldus een verslag uitgebracht over de werking van het schepencollege van Antwerpen, waarvan onder meer P.W. Segers deel uitmaakte.

Ik heb ook deelgenomen aan de besprekingen van een groep die onder de leiding van Maurice Frère, de voorzitter van de Bankcommissie en de latere gouverneur van de Nationale Bank, werkte aan een studie over de na de bevrijding te nemen economische en monetaire maatregelen. Tevens kwam ik af en toe bijeen met een groep waarvan Jacques Basyn de leiding had en die zich ook over de sociaal-economische problemen boog. Die groep heeft Marcel Grégoire op de vooravond van zijn vertrek naar Londen in september 1943 uitvoerig gedocumenteerd, met het oog op zijn gesprekken met de regering-Pierlot. Grégoire en Basyn zouden na de oorlog nog van zich laten horen door de oprichting van een nieuwe politieke partij: de Unie der Democratische Belgen, beter bekend onder haar Franstalige benaming Union démocratique belge (UDB). Die partij wou een soort travaillistische formatie zijn en zocht haar aanhang voornamelijk in verzetskringen en in de Waalse vleugel van de christelijke arbeidersbeweging. De UDB was met Basyn en Grégoire vertegenwoordigd in de tweede naoorlogse regering van Achiel Van Acker. Maar toen zij in februari 1946 voor het eerst aan verkiezingen deelnam, behaalde zij een bijzonder zwak resultaat. Ze verdween korte tijd nadien van de politieke scène.

De collaboratie

Zoals voor zovelen was de bezetting ook voor mij een periode van grote materiële zorgen. Zij die geen fortuin bezaten, maar van een bescheiden of middelmatig inkomen moesten leven, hadden het moeilijk. De materiële beproevingen waren voor mij evenwel niet de ergste. Veel erger vond ik de intellectuele en morele ellende. Veel zaken die tijdens de oorlog gebeurden, betekenden voor mij een breuk met wat ik

beschouwde als vaste morele waarden en principes voor beschaafde mensen in een wereld waarin de menselijke vrijheid gold als een hoog goed. Daarom heb ik met onthutsing, verbazing en groot misprijzen het ontstaan en het verloop van de collaboratie gevolgd. Natuurlijk hebben een aantal mensen, beïnvloed door de ideologie van de Nieuwe Orde en de overtuiging dat Hitler de kaart van Europa zou hertekenen, zich door de nazi-propaganda laten meeslepen. Er waren er evenwel ook op wie de kans om bepaalde functies te kunnen bekleden, een grote aantrekkingskracht uitoefende.

Mij leek het dat dit motief in vele collaboratiegevallen doorslaggevend was. Ten gevolge van de schorsing van ambtenaren, burgemeesters, schepenen en anderen kwamen immers onverwacht een aantal ambten vrij die gretig werden aanvaard door mensen die eindelijk aan een of andere ambitie konden voldoen of gewoon van de gelegenheid gebruik maakten.

Sommige politici die altijd in de oppositie hadden gezeten en die normaliter geen uitzicht hadden om ooit enig werkelijk gezag te verwerven, hebben zich inderdaad gemakkelijk laten verleiden. Ik denk aan Gerard Romsée, die in augustus 1940 tot gouverneur van Limburg werd benoemd. Hij reed rond in een gele open coupé, terwijl voor anderen het gebruik van een auto nagenoeg onmogelijk was geworden, tenzij voor medische of andere noodzakelijke diensten. Toen ik dat zag, werd ik in mijn overtuiging gesterkt dat de aangeboden functies om materiële redenen of opportunistische redenen graag werden aangenomen. Romsée had de plaats ingenomen van gouverneur Hubert Verwilghen, die bij de Duitse inval zijn post had verlaten. Over die zogenaamde gevallen van ‘postverlating’, waarover door de profiteurs van het bezettingsregime met veel misprijzen werd geschreven of gesproken, wil ik hier terloops zeggen dat die gebeurden in functie van administratieve instructies of andere dwingende verplichtingen. De vrijgekomen plaatsen werden zo vlug mogelijk opgevuld met aanhangers van het VNV, Rex en andere groeperingen die bij de bezetter goed stonden aangeschreven.

Met uitzondering van Carlos Verwilghen en Paul Beeckman heb ik met diegenen die verantwoordelijk waren voor het bestuursapparaat onder de Duitse bezetting, geen contacten gehad. Beeckman leidde het Commissariaat voor Prijzen en Lonen, een instelling die de prijs- en loonvorming trachtte te controleren en die kaderde in de door de Duitsers nagestreefde centralisering van de Belgische economie. Ik ontmoette hem toevallig tijdens de eerste maanden van de bezetting in een restaurant te Brussel. Hij bevond zich in het gezelschap van Hendrik Borginon, een andere oude vriend uit de tijd van de Vlaamse Concentratie. Ik had met hen een zeer vrije gedachtenwisseling en het is mij bijgebleven hoe beiden een afkeer hadden van het verduitste regime. Borginon legde toen getuigenis af van zijn onwrikbare trouw aan het parlementaire stelsel. Hij bleek ook Engelsgezind te zijn. Het is bij die ene ontmoeting gebleven. Het was mij dan ook niet duidelijk waarom Borginon zich in oktober 1941 door Romsée tot commissaris voor de grote agglomeraties liet benoemen. In die functie voerde Borginon de eenmaking door van grote centra zoals Antwerpen, Gent, La Louvière, Charleroi, Brussel, Brugge en Luik. Hij werd hiervoor na de bevrijding tot twintig jaar buitengewone hechtenis veroordeeld. Maar in 1949 werd hij in vrijheid gesteld en enkele jaren later volledig gerehabiliteerd.

Carlos Verwilghen was secretaris-generaal van het ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg. Ten gevolge van de afwezigheid van de regering hadden de secretarissen-generaal als hoogste ministeriële ambtenaren het feitelijk bestuur van het land in handen. Op hun schouders rustte dus een grote verantwoordelijkheid. Van Verwilghen kon ik vernemen hoe zwaar die wel was, hoe sterk zijn twijfels in bepaalde omstandigheden waren en hoezeer hij bekommerd was om de kwalijke gevolgen van de bezetting voor de bevolking te milderen. Toen in maart 1942 de Duitsers de verplichte arbeid in België invoerden, ben ik Verwilghen gaan opzoeken om hem te zeggen dat hij ontslag moest nemen en onderduiken. Voor Verwilghen was dit natuurlijk geen gemakkelijke beslissing, omdat aan zijn ontslag risico's

verbonden waren, vermits de Duitsers de ambtenaren die hun post verlieten, aanhielden en straften. Ik heb dan Philip Van Isacker opgezocht, die in de periode dat ik zijn kabinetschef was, Verwilghen tot secretaris-generaal had benoemd. Ik heb bij Van Isacker aangedrongen opdat hij naar Verwilghen zou gaan en hem zou overtuigen van de absolute noodzaak ontslag te nemen. Van Isacker heeft dit gedaan en Verwilghen is inderdaad vertrokken. Ik was werkelijk diep verontwaardigd toen Verwilghen na de bevrijding werd aangehouden en na

zes maanden voorlopige hechtenis voor de rechtbank diende te verschijnen waar hij zich voor zijn beleid als secretaris-generaal moest verantwoorden. Ik ben op dit proces als getuige ten gunste van Verwilghen opgetreden en ik meen te mogen zeggen dat ik een belangrijke getuige was. Verwilghen werd volkomen terecht vrijgesproken, maar men heeft die hoogstaande man, zijn vrouw en zijn familie ten onrechte veel leed aangedaan.

Slechts drie van de veertien secretarissen-generaal hebben onafgebroken, van mei 1940 *tot* september 1944, hun ambt uitgeoefend. Sommigen stapten uit eigen beweging op, anderen werden door de Duitsers na verloop opzij geschoven om meer volgzame titularissen te kunnen benoemen. Zo werden onder meer Victor Leemans en Gerard Romsée door de Duitsers binnengehaald. De eerstgenoemde verving van bij de aanvang van de oorlog secretaris-generaal Jean-Charles Snoy et d'Oppuers op het belangrijke ministerie van Economische Zaken. Gerard Romsée was zoals reeds gezegd eerst gouverneur van Limburg en daarna, vanaf april 1941, secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, waar hij de plaats innam van de door de Duitsers weggestuurde Jean Vossen. Mijn algemene indruk is dat Romsée en Leemans hun plicht deden, in de mate van het mogelijke weerstand boden aan de steeds zwaardere druk van de bezettende overheid en dat zij globaal genomen het land en de bevolking diensten bewezen. Wat ik Romsée echter zeer kwalijk nam, waren zijn talrijke benoemingen van burgemeesters die de Nieuwe Orde steunden en die zich tot ijverige en slaafse collaborateurs ontpopten. Sommige van die burgemeesters werkten op een schandalige wijze met de Duitsers mee aan de uitvoering van de verplichte arbeid, het opstellen van lijsten van personen die moesten worden weggevoerd, de jacht op de ongelukkige joden en de verklikking van werkonwilligen, ondergedokenen en verzetslui.

Met uitzondering van Hendrik De Man heeft geen enkele belangrijke politicus zich aan de collaboratie verbrand. Na de achttiendaagse veldtocht ontbond De Man de socialistische partij, waarvan hij in 1939 voorzitter was geworden, en stond hij een actieve aanwezigheids-politiek bij de Duitsers voor. In die optiek werkte hij mee aan de oprichting van de Unie van Hand- en Geestesarbeiders (UHGA), de zogenaamde eenheidsvakbond die de vrije vakverenigingen moest groeperen. Maar de UHGA liep op een mislukking uit en in het najaar van 1941 trok De Man zich terug en verliet hij het land. Tot in 1944 verbleef hij in de Haute Savoie. Daarna vroeg en kreeg hij in het neutrale Zwitserland politiek asiel. Na de bevrijding werd De Man bij verstek veroordeeld wegens collaboratie.

Bij het VNV en Rex vonden de Duitsers heel wat meer medewerking voor hun politiek. De '*Führer*' van het VNV, Staf De Clercq, opteerde resoluut voor samenwerking met de Duitsers en bekende zich openlijk tot het nationaal-socialisme. Hij bestempelde het VNV als de enige waarborg voor het doorvoeren van de Nieuwe Orde in Vlaanderen. Heel wat aandacht werd in het VNV besteed aan de uitbouw van militaire en paramilitaire organisaties, zoals de Zwarte Brigade die de Grijze Brigade verving en de Fabriekswacht die bewakingsopdrachten voor de Luftwaffe uitvoerde. Ronduit schokkend was Staf De Clercqs verklaring op 10 november 1940 dat het VNV tijdens de vijandelijkheden in mei 1940 sabotage en verraad in het Belgische leger had georganiseerd om te voorkomen dat er 'Vlaams bloed voor Engelse of Franse belangen zou vloeien'. Dat was land- en volksverraad in zijn zuiverste en uiterste vorm. De dag van de Duitse aanval in de Sovjetunie hield Staf

De Clercq in het Koninklijk Circus te Brussel een toespraak waarin hij verklaarde dat 'het Germaanse Vlaanderen zich in de eindstrijd niet onbetuigd kon laten'. Vanaf dat ogenblik riep hij de Vlaamse jeugd stelselmatig op om toe te treden tot de Waffen SS en de strijd aan te binden tegen de joden, de democratie, het bolsjevisme en Engeland. In een poging om het VNV, Vlaamse rexisten en pro-Duitse Dinaso's in één organisatie samen te brengen, stichtte Staf De Clercq in mei 1941 de Eenheidsbeweging VNV en enkele maanden later, in augustus 1941, het Legioen Vlaanderen, dat aan het Oostfront zou worden ingezet. In oktober 1942 bezweek Staf De Clercq

aan een hartaanval. Zijn begrafenis was een grote, Duitsgezinde en volgens een Germaanse ritus georganiseerde plechtigheid, waaraan de belangrijkste Duitse leiders in ons land en de *fine fleur* van de collaboratie deelnamen.

De grote concurrent van het VNV in de collaboratie was DeVlag, De Vlaams-Duitse Arbeidsgemeenschap die in 1936 was opgericht voor het bevorderen van de culturele betrekkingen tussen Vlaanderen en Duitsland.

Onder leiding van Jef Van de Wiele kwam DeVlag op voor de totale integratie van Vlaanderen in het Groot-Duitse Rijk. Zij had ook een politieke organisatie, de Algemene SS Vlaanderen, waarvan de benaming alleen reeds wees op de volledige onderwerping aan het nazisme.

Léon Degrelle en andere rexistische leiders verzonken, evenals De Clercq en Van De Wiele, in de collaboratie. Met veel bombastisch en spectaculair vertoon en vlammende toespraken steunde Degrelle integraal de Duitse oorlogvoering.

Wat Joris Van Severen betreft, weet men natuurlijk niet welke houding hij zou hebben aangenomen indien hij de gebeurtenissen van mei 1940 had overleefd. Na zijn dood viel het Verdinaso uiteen in twee groepen. Sommigen, onder wie Jef François en Pol Le Roy, stapten regelrecht op de trein van de militaire collaboratie. Anderen, zoals Frantz Van Dorpe en Jef Van Bilsen, gingen in het verzet.

De collaborerende VNV'ers en rexisten speelden tevens een belangrijke rol in de werving van vrijwilligers voor het Oostfront, die georganiseerd werd nadat Duitsland op 22 juni 1941 Rusland had aangevallen. Door stelselmatige propaganda-acties werden Vlamingen en Walen bereid gevonden om samen met de nazi's tegen de Russen te vechten. Het kan niet ontkend worden dat een aantal van die zogenaamde oostfronters op een bedroevende wijze werd misleid. Het anti-communisme vierde tijdens de jaren dertig in de Katholieke Actie hoogtij. Het communisme werd door die kringen verafschuwd en beschouwd als de grote bedreiging voor de westerse beschaving. Zij bewerkten de jeugd met de slogan: '*Rome of Moskou*'. In Frankrijk rekruteerde de regering-Pétain oostfronters en zag men monseigneur Beaudrillart de troepen zegenen die het communisme gingen bevechten. Zelfs een neutraal land als Spanje stuurde een legerdivisie naar het Russische front.

Degrelle en andere rexistische leiders stelden de oorlog aan het Oostfront eveneens voor als een Heilige Oorlog. Maar Degrelle rekruteerde niet alleen voor het Waals Legioen en de Waffen SS, hij had ook de moed om zelf naar het Russische front te gaan en daar aan de gevechten deel te nemen. Hij werd trouwens tot *Hauptsturmführer* aangesteld en kreeg een aantal eretekens, wat toch een bewijs was van zijn persoonlijke inzet op het slagveld. Anderen die eveneens voor het Oostfront ronselden of op een of andere wijze de Duitse oorlogvoering steunden, waren te laf om zichzelf aan enig gevaar bloot te stellen. VNV-volksverte-genwoordiger en leider van de Zwarte Brigade Reimond Tollenaere sneuvelde aan het Oostfront, maar iemand als Hendrik Elias bijvoorbeeld, die na het overlijden van Staf De Clercq de leiding van het VNV overnam en de collaboratiepolitiek van zijn voorganger voortzette, heeft zorgvuldig alle risico's van de oorlogsstrijd ontlopen.

De houding van Frans Daels, de voorzitter van het IJzerbedevaartcomité, vond ik al even pijnlijk als die van Elias. Daels had zich tijdens de Eerste Wereldoorlog bijzonder verdienstelijk gemaakt met zijn acties voor de Vlaamse frontsoldaten. Door de Vlaamse oud-strijders en in het bijzonder door de aanhangers van de Frontbeweging, werd hij op de handen gedragen. Na de Eerste Wereldoorlog genoot

hij trouwens algemene erkenning in de Vlaamse Beweging. Op een onverdroten en waardige wijze ijverde hij voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Hij behoorde tot diegenen die Frans Van Cauwelaert en de zogeheten minimalisten bekritiseerden, maar hij hield daarbij geen rekening met wat politiek haalbaar was.

Als voorzitter van het IJzerbedevaartcomtié kon Daels, dankzij de geestdriftige medewerking van velen, elk jaar duizenden Vlamingen verenigen voor een indrukwekkende hulde aan de talrijke jonge Vlaamse soldaten die aan het IJzerfront hadden gestreden, er gekwetst of verminkt waren geworden of er hun leven hadden gegeven. In 1938 woonde ik voor het eerst de IJzerbedevaart bij en het jaar nadien ging ik er opnieuw naartoe. Dat viel op, want ik was het enige aanwezige parlementslid van de katholieke partij. Aan het VNV-dagblad *Volk en Staat* ontlokte dit de vraag of ik nog op de IJzervlakte zou verschijnen als ik minister zou zijn. De IJzerbedevaarten waren toen nog waardige en piëteitsvolle manifestaties. Daels hield traditioneel de belangrijkste redevoering. Op de bedevaarten van 1938 en '39 stond die volledig in het teken van de leuze: '*Nooit meer oorlog*'. Hoe pijnlijk was het dan niet vast te stellen dat diezelfde Daels en de secretaris van het IJzerbedevaartcomité M. Liesenborghs samen met Duitse officieren een krans neerlegden voor het IJzermonument. Zij vertegenwoordigden immers het leger dat ons land was binnengevallen en zovele burgers en soldaten had gedood of verminkt. Hoe pijnlijk was het ook niet Daels te zien optreden in propagandafilms voor de werving van oostfronters. Die man die voor de oorlog het vertrouwen van zovele Vlamingen had gewonnen, ontgoochelde mij enorm. Hij was niet de enige. Ook anderen die tot aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog in de Vlaamse Beweging een grote mond hadden opgezet en de leidende Vlaamse politici zoals Frans Van Cauwelaert bitter hadden bestreden, gaven in de collaboratie blijk van verregaande lafheid en immoraliteit. Zij bleken in hun toespraken en publikaties dikwijls het tegengestelde te verkondigen van wat zij voor de oorlog soms met grote haat en nijd hadden verdedigd. Een aantal van diegenen die voorheen voor dienstweigering waren opgekomen, propageerden tijdens de bezetting dat het Vlaamse volk een 'soldatenvolk' was dat zich voor de *Führer* moest inzetten! Over een publiekrechtelijk of federaal statuut voor Vlaanderen werd met geen woord meer gerept. De flaminganten die de weg van de collaboratie insloegen, wisten zeer goed dat in geval van een Duitse overwinning Vlaanderen zou worden weggevaagd. Een groot aantal onder hen aanvaardde en verdedigde de radicale verduitsing van het Vlaamse volk!

Ook de Groot-Nederlanders van vroeger die in de collaboratie verzeild raakten, spraken niet meer over hun ideaal. Het trof me ook hoe sommigen tot collaboratie bereid bleven, zelfs toen de oorlogssituatie duidelijk in het nadeel van Duitsland evolueerde. De enig mogelijke verklaring lijkt mij te zijn dat zij die zich achter de Duitsers hadden geschaard en bepaalde functies hadden aanvaard, moeilijk achteruit konden. Hun situatie was te vergelijken met iemand die van een trein wil springen, maar aarzelt omdat de trein steeds sneller begint te rijden. Sommigen hadden wel de moed om dat te doen. Voor hen ben ik in de mate van het mogelijke tussenbeide gekomen bij het gerecht en andere instanties als zij na de bevrijding moeilijkheden ondervonden.

Zeer grievend en pijnlijk voor de aan hun volk trouw gebleven Vlamingen was het schandelijke misbruik van allerlei Vlaamse symbolen. Over de profanatie van het IJzermonument heb ik het al gehad. Niet minder aanstootgevend was die van de Vlaamse Leeuw. Op vergaderingen van de collaborateurs prijkte de Vlaamse Leeuw naast het hakenkruis. Onmiddellijk na de capitulatie van het Belgische leger werd hier en daar, in uitstalramen van winkels bijvoorbeeld, ook de nationale driekleur vertoond met daarbij soms het portret van de koning. Weldra werd dit verboden en

verdwenen die symbolen uit het straatbeeld. De Vlaamse Leeuw daarentegen mocht en werd verder gebruikt. In de publikaties van DeVlag vond men zelfs onze heraldieke leeuw met een groot hakenkruis in zijn poten! Dergelijke profanaties verklaren waarom het in Vlaanderen zo lang heeft geduurd vooraleer de mensen zich opnieuw met de leeuwevlag konden verzoenen. Terwijl voor de oorlog vele Vlamingen de Vlaamse Leeuw uithingen bij sommige feestelijke gelegenheden zoals de herdenking van de Guldensporenslag, was dit gedurende vele jaren na de oorlog niet meer het geval. De aar-

zeling tegenover het gebruik van een leeuwevlag is trouwens nog niet geheel overwonnen, omdat veel eenvoudige mensen, onder meer heel wat arbeiders, daarin een symbool zijn blijven zien van hetgeen hen tijdens de bezetting zo diep heeft gekwetst. Hetzelfde geldt trouwens voor de IJzerbedevaart.

Bij de beoordeling van de collaboratie van Vlaamsgezinden mag men natuurlijk ook niet overdrijven en moet men rekening houden met talrijke nuances. Maar van de andere kant kan men toch niet loochenen dat de Duitsers in Vlaamsgezinde kringen een groot aantal collaborateurs vonden die in woord en geschrift Vlaanderen verloochenden en zich met de opslorping van Vlaanderen in een Groot-Germaans rijk verzoenden. Ook de collaborateurs in Nederland verzoenden zich met die idee. Ik resumeerde mijn kritiek op de bedroevende en beschamende houding van die verdwaasden of schuldigen in de boutade: '*Vlaanderen kapot en Nederland op de mesthoop*'. Ik heb die boutade in het bijzijn van betrouwbare vrienden dikwijls uitgesproken. Ik heb ze ook, weliswaar in een gewijzigde vorm, dikwijls voorgehouden aan mijn studenten. Albert De Smaele, de directeur-generaal van *De Standaard* na de oorlog, kan dit getuigen.

Met afschuw en weerzin heb ik de campagnes tegen de joden in de Vlaamse collaboratiepers en elders gevolgd. Het was afschuwelijk te zien hoe de joden werden vernederd, de gele ster moesten dragen, geen zitplaatsen in de trams meer mochten innemen enzovoort. Naarmate de oorlog vorderde en de Duitsers in een steeds penibelere militaire situatie terechtkwamen, werd de repressie tegen de joden nog opgevoerd. Op den duur werden ze als dieren opgejaagd en in Mechelen samengebracht van waaruit ze naar zogenaamde werkkampen werden gedeporteerd. Wij wisten toen niet welke onbeschrijfelijke gruwelen hen in die kampen, die naderhand uitroeiingskampen bleken te zijn, te wachten stonden. Maar dat hun lot erg genoeg was, kon men hier al constateren. Daarvoor volstond het al te zien hoe zij door de Duitsers en de collaborateurs werden samengedreven en voortgetrapt.

Naast de politieke collaboratie deden zich tijdens de bezetting ook vormen van economische collaboratie voor. De beoordeling daarvan is een moeilijke en delicate aangelegenheid. De rechtstreekse levering van oorlogsmateriaal aan de vijand werd door de Belgische industrie geweigerd. Maar wat het produceren en het leveren van materiaal betrof dat onrechtstreeks voor oorlogsdoeleinden kon worden gebruikt, ontstond bij de Belgische industriëlen een zekere toegeeflijkheid. Dat was waarschijnlijk onvermijdelijk. Het sluiten van fabrieken, het stilleggen van de produktie en het saboteren van de landbouwproduktie kon alleen maar bijdragen tot de verarming van de bevolking, de vermindering van de tewerkstelling en bijgevolg tot het verhogen van de deportaties.

In die zogenaamde accommodatiepolitiek speelde Alexandre Galopin, de gouverneur van de Generale Maatschappij, een centrale rol. Hij behoorde met Fernand Collin, de voorzitter van de Kredietbank, en Max-Léo Gérard. de voorzitter van de Bank van Brussel en gewezen minister van Financiën, tot diegenen die voor het vertrek van de regering uit Brussel op 15 mei 1940 door de ministers Spaak en Gutt werden samengebracht. Spaak was op dat ogenblik minister van Buitenlandse Zaken én Buitenlandse Handel, Gutt van Financiën. Zij zouden aan het bovengenoemde driemanschap een opdracht hebben gegeven in verband met de uitoefening van een aantal financiële en economische activiteiten onder een eventueel bezettingsregime. Er zijn later ernstige polemieken ontstaan over de inhoud en de betekenis van de

ministeriële boodschap. Dat de drie topfinanciers op 15 mei 1940 een mandaat hadden gekregen om de ambtenarensalarissen te blijven uitbetalen, is nooit betwist geworden. Wel is er een discussie ontstaan, die nog steeds niet beslecht is, over de impliciete of expliciete richtlijnen die door Spaak en Gutt werden gegeven met betrekking tot de algemene oriëntering van het bedrijfsleven.

In juni 1946 werd de regering over die aangelegenheid geïnterpelleerd. Dit gebeurde naar

aanleiding van de uitspraak van het Krijgshof van Brussel in de zaak van de beruchte kleermakers van Binche op 8 maart 1946. Die hadden tijdens de oorlog uniformen aan de Duitsers geleverd. Zij werden daarvoor veroordeeld, maar het Krijgshof hield rekening met verzachtende omstandigheden. Het stelde zich op het standpunt dat de regering bij monde van Spaak en Gutt op 15 mei 1940 de opdracht had gegeven onder een bezettingsregime het werk te hervatten. De regering ontkende dat. Op 11 juni 1946 verklaarde Spaak in de Kamer dat hij en Gutt niet over werkhervatting hadden gesproken en dat zij slechts één concrete mandaat aan Galopin, Collin en Gérard hadden toevertrouwd, namelijk de betaling van de staatsambtenaren.

Ik heb over die zaak in 1977 een gesprek gehad met Ganshof van der Meersch, die na de bevrijding auditeur-generaal bij het Krijgshof was. In die functie was hij onder meer belast met het onderzoek van de economische collaboratie en heeft hij op 16 februari 1946 Collin over het onderhoud van 15 mei 1940 ondervraagd. Ganshof van der Meersch vertelde mij dat Collin hem toen uitdrukkelijk heeft verklaard dat Spaak tijdens het bewuste onderhoud met een wijd gebaar zei: '*Heren, ik vertrouw u België toe*'. Collin kon hem echter niet bevestigen dat Gutt zou hebben gezegd dat 'Van België geen kerkhof mocht worden gemaakt'. Collin meende dat die woorden door Gutt waren gebruikt in een of ander regeringsdocument dat via Portugal naar Galopin en de anderen was verstuurd. Voorts verklaarde hij dat Spaak en Gutt geen formele opdracht voor een werkhervatting of richtlijnen in verband met de tewerkstelling hadden gegeven en dat het onderhoud in een tamelijk grote verwarring was verlopen. Collin zei tevens aan Ganshof dat hij, Gérard en Blaise, de opvolger van Galopin die in februari 1944 door leden van het Veiligheidskorps van Verhelen vermoord werd, een verslag van wel veertig bladzijden hadden opgesteld over de wijze waarop zij hun opdracht tijdens de bezetting hadden uitgeoefend. Spaak, die op 11 juni 1946 in de Kamer een tamelijk korte verklaring aflegde kon, aldus Ganshof Van der Meersch, over het onderhoud van 15 mei 1940 onmogelijk de waarheid verteld hebben.

Hoe het ook zij, reeds vier dagen na het onderhoud van 15 mei 1940 riep Galopin een aantal vooraanstaanden uit de financiële en economische wereld samen om te beraadslagen over het te volgen economische beleid onder het bezettingsregime. Dit zogenaamde Galopin-comité, waarvan het bestaan slechts na de bevrijding algemeen bekend werd, bleef voor de bijna volledige duur van de oorlog actief en was ook in aanzienlijke mate verantwoordelijk voor de organisatie van de economische activiteit tijdens de bezetting. Op een gegeven ogenblik werd mijn naam in verband met die groep vernoemd. In het weekblad *Cassandre* van 13 april 1941 schreef de beruchte collaborateur Paul Colin dat ik met een aantal andere economische en financiële deskundigen uitgenodigd was op een door Galopin bijeengeroepen vergadering die voorzien was voor 24 april. Die vergadering heeft effectief plaatsgehad, maar ik heb er niet aan deelgenomen. In tegenstelling tot wat Colin schreef had ik er ook geen uitnodiging voor ontvangen.

Dat Galopin ernaar streefde om het economische en sociale leven zoveel mogelijk op gang te houden, is algemeen bekend. Minder bekend is het feit dat niet alle industriële en financiële leiders het met Galopin eens waren. Zo bijvoorbeeld baron Paul de Launoit, die via de holdings Cofinindus en Brufina de meerderheid van de aandelen in een aantal staalbedrijven bezat. Dit kan verbazing wekken, omdat de Launoit na de bevrijding heel wat kritiek te verduren kreeg wegens de akkoorden

die hij tijdens de bezetting met een Duitse staalfirma had afgesloten. Uit het dossier van de krijgsauditeur, dat in mijn bezit is, blijkt evenwel dat de Launoit zich sterker dan Galopin tegen de eisen van de bezetter verzette en dat hij eerder geneigd was de industriële activiteiten te staken. Het zou overigens fout zijn alle verantwoordelijkheid voor de economische samenwerking met de Duitsers op rekening van de industriëlen te schrijven. Ik vond dat bijvoorbeeld ook de communisten bij de

aanvang van de oorlog niet vrijuit gingen. Het volstaat hiervoor te verwijzen naar de door de communistische volksvertegenwoordiger Julien Lahaut ondertekende affiches die in de zomer van 1940 werden opgehangen en waarin de arbeiders werden opgeroepen opnieuw aan het werk te gaan.

Het verzet

Collaboratie was dus het gedrag van een kleine minderheid van de Belgische bevolking tijdens de bezetting. Het georganiseerde verzet was dat evenzeer.

Onmiddellijk na de Duitse inval was er nauwelijks sprake van enig verzet. Er bestond een ruim verspreid geloof in de Duitse overwinning. De wijsheid gebood toen een aantal zaken te aanvaarden, al was het met tegenzin, om erger te voorkomen. De aanwezigheid van de koning in het land, het misprijzen voor de regering in Londen en de indrukwekkende militaire successen van Duitsland creëerden een sfeer van onderwerping.

Men kan het de mensen niet kwalijk nemen dat zij bij het begin van de bezetting een opportunistische houding aannamen of de kat uit de boom keken. De grote meerderheid onderwierp zich aan administratieve maatregelen. Ondernemingen vroegen aan de Duitse autoriteiten toestemming om hun activiteiten te hervatten. Onderwijzers, ambtenaren en anderen deden aanvragen om hun werk weer te kunnen uitoefenen. In vele gevallen was het een plicht dat te doen, zoniet liep men het gevaar dat bepaalde functies in handen kwamen van minder bekwamen of van personen die in de geest van de Nieuwe Orde met de Duitsers zouden hebben gecollaboreerd.

Tijdens de eerste oorlogsmaanden was mijn verzet eerder van morele en geestelijke aard. Ik beluisterde stelselmatig de radiouitzendingen vanuit Londen. De mededelingen van de regering of van andere vooraanstaanden tekende ik steeds op. Het viel me daarbij op dat die mededelingen in de Franstalige uitzendingen beter opgesteld waren dan in de Nederlandstalige uitzendingen. Bij de gewone man ging de voorkeur naar de uitzendingen van Jan Moedwil. Zijn slotwoorden werden met zin voor humor telkens herhaald: ‘En zonder er op te boffen, toch krijgen wij ze wel, de moffen!’

Van zodra de oorlogskansen keerden, kwam ik in een minder geïsoleerde positie te staan om de redenen die ik vroeger reeds heb vermeld. Vanaf dan kreeg ik geregeld bezoek van mensen die wel niet in de collaboratie waren gegaan, maar die toch een of ander ambt of een functie hadden aanvaard of op het punt stonden dat te doen. Zij kwamen mij vragen wat ze moesten doen, hoe ik de oorlogssituatie inschatte en wat er bij de bevrijding zou gebeuren. Ik rekende hen dan gewoonlijk voor hoeveel zij met dat ambt konden verdienen en hoeveel varkens zij met hun wedde op de zwarte markt konden kopen. Dat volstond meestal om hen te doen inzien dat men daarvoor geen risco's kon nemen. Met die redenering heb ik kunnen voorkomen dat één van mijn politieke vrienden tot de bestendige deputatie van de provincie Brabant toetrad, een functie die hem door Gerard Romsée was aangeboden en die hem na de oorlog op de bank van de incivieken zou hebben gebracht.

Als arrondissementeel voorzitter van het ACW - ik was opnieuw na mijn verkiezing tot volksvertegenwoordiger in april 1939 in die functie aangesteld - had ik een

bijzondere verantwoordelijkheid tegenover de leden van die beweging. Het ACW te Leuven probeerde zoveel mogelijk zijn activiteiten voort te zetten. Vertegenwoordigers van de Unie van Handen Geestesarbeiders probeerden dat te beletten. Onder de leiding van V., met wie ik samen had gestudeerd, kwamen zij beslag leggen op de inboedel van de ACW-lokalen in de Vaartstraat te Leuven en maanden zij de ACW-verantwoordelijken aan hun acties stop te zetten. De mees ten bleven evenwel de beweging trouw of werkten met haar mee. Dat was onder meer het geval met Alfons Schepers en Maurice Schot. De laatstgenoemde bezorgde ik gere-

geld informatie over de werking van de Textielcentrales, die de produktie en de distributie in die sector regelden. Die inlichtingen kreeg ik van Raf Hulpiau.

Onder impuls van eerwaarde heer Achille Van Oostveldt, de bestuurder van de maatschappelijke werken, werd de hulp aan de arbeiders voortgezet. Die was vooral moreel, humanitair en politiek. We probeerden vooral te beletten dat onze arbeiders vrijwillig naar Duitsland zouden gaan werken. Dat was niet makkelijk, omdat de Duitse propaganda Duitsland afschilderde als een buitengewoon aantrekkelijk land met hoge lonen en aangename arbeids- en levensomstandigheden. Om die redenen en omdat de werkloosheid tijdens de eerste bezettingsmaanden aanzienlijk toenam, zijn er nogal wat arbeiders vrijwillig naar Duitsland vertrokken. Tijdens de vakanties die ze hier doorbrachten, werden ze gehuldigd. De Duitsers of hun medewerkers deelden dan zelfs horloges, zogezegd gouden horloges, uit aan die ‘elite-arbeiders’.

De situatie veranderde aanzienlijk toen de Duitsers in maart 1942 de verplichte arbeid in België invoerden en daarna, in oktober van hetzelfde jaar, die tot in Duitsland uitbreidden. Vanaf dan moesten we minder terughoudend optreden en een sterk verzet organiseren. In het ACW probeerden we de arbeiders aan de verplichte arbeid te onttrekken. In de mate van het mogelijke probeerden we de arbeiders te helpen bij het medisch onderzoek in de zogenaamde Werbestellen, de diensten die met de aanwerving belast waren. Op de dokters die het medisch onderzoek verrichtten, hadden wij geen invloed, maar we konden wel zorgen voor valse certificaten. We stuurden invaliden en gehandicapten met valse identiteitskaarten naar de *Werbestellen* waardoor enkele arbeiders konden worden vrijgesteld. Diegenen die naar Duitsland moesten vertrekken, kregen instructies mee en werden moreel begeleid. Daarenboven werden de achtergebleven familieleden systematisch gesteund.

De verplichte arbeid stuitte op heftige weerstand met als gevolg dat de *Feldgendarmerie* met de hulp van collaborerende ‘zwarten’ een werkelijke jacht op werkonwilligen organiseerde. Sommige arbeiders konden zich niet langer in hun woning verbergen en moesten onderduiken. Zij verscholen zich in de bossen rond Leuven en in het Hageland. Zij werden als wild opgejaagd. Dit dreef natuurlijk de haat tegen de Duitsers en de collaborateurs ten top. De jacht op onze arbeiders werd immers niet alleen georganiseerd door *Feldgendarmen*, maar ook door landgenoten, al of niet in SS- of andere Duitse uniformen. Het ACW bezorgde de ondergedoken arbeiders geld, zo'n 300 BF per maand, valse identiteitskaarten en rantsoeneringszegels. Die werden buitgemaakt door Rik Verreydt, een propagandist van het ACW en een oud-student van de Sociale School van Heverlee. Na de verordening op de verplichte arbeid vormde hij een verzetsgroep waarvan Russische krijgsgevangenen deel uitmaakten. Die krijgsgevangenen waren door de Duitsers in de Limburgse mijnen tewerkgesteld. Als ze bij hun werk verwondingen opliepen, werden zij in ziekenhuizen opgenomen, onder meer te Hasselt, van waaruit het verzet ontsnappingslijnen voor hen organiseerde. Verreydt opereerde veelal vanuit Geetbets. Hij zorgde ervoor dat de Russische krijgsgevangenen naar Brussel of Namen werden overgebracht. Van daaruit vertrokken ze meestal naar de Ardennen om er deel te nemen aan de acties van het verzet. Maar Verreydt ondernam met hen ook gewapende overvallen op gemeentehuizen of hij brak er's nachts in om officiële documenten te ontvreemden die zeer nuttig waren voor de hulp aan de ondergedoken arbeiders. Het gebeurde dat Verreydt zijn machinegeweer bij mij thuis in elkaar kwam steken. Het

was echter niet altijd nodig overvallen of inbraken te plegen vermits we ook hulp kregen van gemeentelijke ambtenaren.

De reeds vermelde eerwaarde heer Van Oostveldt stond centraal in de actie voor de hulp aan de ondergedoken arbeiders, tot hij op 8 maart 1943 door de *Gestapo* werd aangehouden. Enkele minuten daarvoor was een Belgische medewerker van de *Gestapo* bij hem komen informeren op welke wijze arbeiders konden onderduiken. Op het ogenblik van zijn arres-

tatie duwde een van die *Gestapo*zwijnen publikaties van de clandestiene pers in de jas van Van Oostveldt. Daarna werd hij door *Gestapo's*, met de revolvers in de hand, naar de *Kommandatur* in het Justitiepaleis van Leuven overgebracht. Vandaar voerde men hem naar Brussel, waar hij in de gebouwen van de *Gestapo* in de Louizalaan brutaal werd verhoord. Hij werd veroordeeld en opgesloten, eerst in de gevangenis van Sint-Gillis, waar op dat ogenblik ook monseigneur Van Waeyenbergh gevangen zat, en nadien in de gevangenis van Vorst. Ik ben Van Oostveldt daar geregeld gaan bezoeken. Bij een van mijn bezoeken, in november 1943, kon ik hem zeggen dat we in het ACW een grootscheepse actie voor zijn vrijlating op het getouw hadden gezet. Een aantal vooraanstaanden hebben bij de Duitse autoriteiten voor zijn vrijlating gepleit en op 8 december 1943 werd hij in vrijheid gesteld. De dag nadien hielden we in de Vaartstraat een feestviering waar ik als redenaar optrad.

Een andere naam die ik moet vermelden, is die van Jan Van Loon, een van onze propagandisten. Hij trad bij de administratieve rechtbanken op als advocaat voor de arbeiders, hoewel hij geen enkel diploma bezat.

Hoe moeilijk de situatie van de ACW-verantwoordelijken ook was, toch verloren ze nooit de moed. Van Oostveldt en de mannen van de Vaartstraat hadden trouwens als leuze: '*En toch schijnt de zon*!' Het was hartversterkend te zien hoe de Leuvense leiders van de christelijke arbeidersbeweging en van de andere plaatselijke christelijke sociale organisaties wars waren van elk compromis met de Duitsers en met het grootste vertrouwen geloofden in de bevrijding en in een toekomst van een vrije wereld. Ik heb later dikwijls horen zeggen dat de christelijke sociale organisaties in het arrondissement Leuven op de meest ingrijpende wijze ten voordele van de arbeiders en de bevolking zijn opgetreden.

De Duitsers stonden ook zeer argwanend tegenover de activiteiten van de Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ). De nationale leiders van de KAJ, kanunnik Cardijn, Jef Deschuyffeleer, Victor Michel en eerwaarde heer Magnus, werden in juni 1942 aangehouden en in de gevangenis opgesloten.

Dit lot viel ook twee verantwoordelijken van de KAJ in het arrondissement Leuven te beurt: Joris Decoster, voorzitter van de KAJ te Sint-Joris-Weert en Emiel Kestens, de arrondissementeel voorzitter. Zij werden in februari 1943 door de Gestapo, die vergezeld was van een inwoner van Herent, aangehouden tijdens een clandestiene vergadering in de zaal van de paters Jozefieten te Leuven. Kestens had het geregeld over de 'zwarte ellende', wat natuurlijk op twee manieren kon worden geïnterpreteerd: enerzijds de materiële ontberingen en anderzijds het gevaar van de zwarten. Kestens zat zes maanden in de gevangenis en werd daarna voor verplichte arbeid naar Frankrijk gestuurd. Daar slaagde hij erin te ontsnappen en hij keerde naar ons land terug. Hij heeft dan een tijd ondergedoken gezeten in de abdij van Averbode. Later, in een van mijn regeringen, was hij gedurende een zekere tijd mijn adjunct-kabinetschef. Aan het eind van de jaren zeventig werd hij directeur-generaal van de Administratie van de Thesaurie en Staatsschuld.

Paul Nackaerts, vrijgestelde van het ACW en tevens schepen van de stad Leuven, had heel wat minder geluk. Bij een verzetsactie werd hij opgepakt en naar een concentratiekamp gedeporteerd. Hij keerde niet meer terug.

Bij alle acties die we ten voordele van de arbeiders ondernamen, stelde ik als richtlijn voorop dat ze doelmatig en nuttig moesten zijn en zo weinig mogelijk mensenlevens in gevaar mochten brengen. Ik was van oordeel dat men zich niet

lichtzinnig aan gevaar mocht blootstellen. Diegenen die dat toch deden, heb ik gewezen op het nutteloze van hun risico's. Dat was onder meer het geval met De Wit, installateur van centrale verwarming te Leuven, die bij mij thuis foto's kwam tonen van door de Duitsers opgehangen gevangenen. Door zich onvoorzichtig te gedragen, werd hij door de Duitsers opgepakt en naar een concentratiekamp gevoerd. Ook hij is niet meer teruggekeerd.

De ineenstorting van Duitsland en de bevrijding

Mijn overtuiging dat Duitsland de oorlog niet zou winnen, werd door de opeenvolgende oorlogsgebeurtenissen stelselmatig versterkt. Het eerste teken was de slag om Engeland midden september 1940. Na de nederlaag van het Franse leger dacht Hitler ook Engeland snel op de knieën te krijgen. Hij onderschatte evenwel de moedige houding van het Engelse volk en zijn politieke leiders zoals Churchill. Hitlers plannen voor een invasie van Engeland mislukten, omdat hij noch in de lucht, noch ter zee het overwicht kon verwerven. De Duitse luchtbombardementen maakten nochtans veel slachtoffers onder de burgerbevolking en legden verscheidene Engelse steden in puin. Van begin september tot begin november 1940 bombardeerde de Luftwaffe elke nacht Londen. De historische stad Coventry, tevens belangrijk centrum van de Engelse luchtvaartindustrie werd in de nacht van 14 november 1940 door liefst 500 Duitse vliegtuigen bestookt. Ik herinner mij nog altijd de vreselijke kreet van Hitler op de radio, die zich richtend tot de Engelse bevolking en de wereld, met zijn schorre stemgeluid uitriep: '*Wir werden ihre Stadte austradieren*!' Ik vond het bijzonder pijnlijk dat de collaborateurs in ons land zich verheugden in het Duitse luchtoffensief tegen Engeland. Mede onder invloed van Pétain was Engeland voor hen de grote vijand geworden. Uit de luchtslag boven Engeland was het echter de Royal Air Force die als grote triomfator kwam. Nazi-Duitsland leed zijn eerste nederlaag.

Toen het Hitler duidelijk werd dat hij de invasie van Engeland niet kon uitvoeren, verlegde hij samen met Italië de strijd naar de Middellandse Zee. Maar de Italianen waren niet tegen hun taak opgewassen. Dat bleek overduidelijk toen zij bij hun aanval op Griekenland enkele smadelijke nederlagen opliepen. De Duitsers moesten de Italianen te hulp snellen om Griekenland alsnog tot capitulatie te dwingen. Mijn overtuiging werd bevestigd dat het Italiaanse bondgenootschap een blok aan het been van Hitler was. Tijdens het verdere verloop van de oorlog zou dit nog verscheidene keren aan het licht komen. Door zich aan de zijde van Hitler te scharen, heeft Italië het de geallieerden in meer dan één opzicht gemakkelijker gemaakt. Indien het zich neutraal had opgesteld bijvoorbeeld, hadden de geallieerden Zuid-Europa niet via Italië kunnen infiltreren.

Het keerpunt in de oorlog was natuurlijk de aanval die Duitsland op 22 juni 1941 tegen Rusland ontketende. Ik herinner mij die dag nog zeer goed. Ik vernam het nieuws van een vriend op de begrafenisplechtigheid van mevrouw Pierre De Smet. Hoe wreed het ook mag klinken, het was voor mij een echte vreugdedag. Hitler maakte immers een kapitale fout door dit onmetelijke land, een werelddeel met een grote en niet individualistisch ingestelde bevolking, aan te vallen. Dag na dag volgde ik de gebeurtenissen aan het Russische front. Uit mijn bibliotheek haalde ik de boeken en de kaarten van de campagne tegen Napoleon en in de woonkamer hing ik een zeer grote kaart van Rusland tegen de muur waarop ik met speldjes en vlaggen de situatie aan het front aanduidde.

De Duitsers rukten aanvankelijk bijzonder snel op, terwijl de Russen zware verliezen leden. De communiqués van de Wehrmacht legden daarop uiteraard sterk de nadruk. Maar we vernamen ook dat de Russische soldaten en het Russische volk bijzonder heftig weerstand boden. Als reactie op het harde bezettingsregime, opereerde in de veroverde gebieden vrijwel onmiddellijk een belangrijke partizanenbeweging.

De bewondering voor de Russen nam toe. Het beeld van Stalin en zijn schrikbewind, waarover voor de oorlog zovele bijzonderheden bekend waren geworden, werd vrijwillig naar de achtergrond verwezen. Dit was een intellectuele operatie die werd uitgevoerd door diegenen die ten koste van alles de vernietiging van nazi-Duitsland nastreefden. Toen bleek dat het Duitse leger, voor de winter, Moskou noch Leningrad konden innemen, was het lot van Hitler bezegeld. De barre winter van 1941-'42, die ons verheugde hoewel we een tekort aan steenkool hadden, werd voor de

Duitse troepen aan het Oostfront een ware ramp. Zij misten de nodige uitrusting om de kou te trotseren en hun offensief liep vast.

Inmiddels waren de Verenigde Staten na de Japanse aanval op Pearl Harbor op 7 december 1941 rechtstreeks bij de oorlog betrokken. Duitsland en zijn bondgenoten werden thans door drie grote mogendheden bestreden die over een enorm oorlogspotentieel beschikten. Na enige tijd werd het overwicht van de geallieerden aan de verscheidene fronten duidelijk. In februari 1943 schakelden de Russen in Stalingrad het zesde Duitse leger van von Paulus uit, waarna zij hun opmars naar Oost-Europa inzetten. De Britten en de Amerikanen boekten eveneens belangrijke successen. In het voorjaar van 1943 lanceerden de Amerikanen hun offensief tegen de Japanse stellingen in de Grote Oceaan. In Afrika werden in mei 1943 de Duitse en Italiaanse troepen volledig verdreven. Enkele maanden later, in juli 1943, had de geallieerde invasie van Sicilië plaats. Toen liet alles voorzien dat de landing van de geallieerden in Frankrijk niet lang meer op zich zou laten wachten.

Die landing werd door hevige bombardementen voorbereid. Ook in ons land bestookten Engelse en Amerikaanse vliegtuigen voortdurend Duitse doelwitten. Daarbij vielen geregeld slachtoffers onder de burgerbevolking. Soms begingen de geallieerde bommenwerpers tragische vergissingen. Het bombardement op Mortsel, waarbij ongeveer 1000 burgerslachtoffers vielen, was daar een van. Dergelijke gebeurtenissen veroorzaakten bij de bevolking een opwelling van verzet. En alsof de bombardementen nog niet volstonden, zorgden de steeds talrijker wordende confrontaties tussen het georganiseerde verzet en de Duitsers of de collaborateurs ook voor heel wat geweld. Het gewapend verzet sprong soms zeer lichtzinnig met mensenlevens om. Het Belgische Leger der Partizanen bijvoorbeeld, dat in de streek rond Leuven zeer actief was, bracht bij zijn acties geregeld Duitsers en collaborateurs om. Dit lokte dan weer represaillemaatregelen uit van Duitse zijde waarop het verzet dan opnieuw reageerde. Zo ontstonden regelrechte moordpartijen. Men vindt de verhalen daarover in de publikatie van Louis Van Brussel, een communistisch agitator die in Leuven en omstreken optrad. Aan het eind van de oorlog liepen de zaken zodanig uit de hand dat er een waar schrikbewind heerste. Kardinaal Van Roey protesteerde in mei 1944 in een herderlijke brief, die van op de kansels werd voorgelezen, tegen het toenemende geweld en de oorlogsdaden waarvan onschuldige burgers het slachtoffer waren. Behoudens in enkele kleine, overwegend linkse kringen vond zijn mededeling algemene instemming.

Leuven bleef evenmin gespaard van het oorlogsgeweld. Om te ontkomen aan de bombardementen - we hadden er een drietal meegemaakt in de kelder in ons huis op het Ladeuze-plein - verhuisde ik met mijn gezin in het voorjaar van 1944 naar een kleine villa aan de Naamsesteenweg in Heverlee, schuin tegenover het huidige restaurant De Jacht, die ons door een vriend ter beschikking was gesteld. Met de hulp van een aantal vrienden groef ik in de tuin een soort schuilkelder. Tijdens de nacht van 11 op 12 mei 1944 maakten we van daaruit de grote bombardementen op Leuven mee waarbij enkele honderden mensen de dood vonden. Tientallen geallieerde bommenwerpers vlogen aan en af en de hemel was helverlicht door de lichtbommen.

Een maand later - het was in de ochtend van 6 juni - kwam mijn collega Paul Sobry ons geestdriftig het nieuws van de geallieerde landing in Normandië brengen. Het Duitse leger moest wijken en één na één vielen de Noordffanse steden in handen van

de geallieerde troepen. Op 2 september 1944 overschreden de geallieerden de Belgische grens. Twee dagen later, op 4 september, werd Leuven bevrijd.

De aftocht van de Duitsers was een dieptepunt van ellende, de antipode van hun triomfantelijke intocht in 1940. Ik zie nog hoe de Duitse soldaten, in lompen gehuld, in lange stoeten over de Naamsesteenweg voortstrompelden, gebruik makend van boerenkarren en

paarden die ze hadden opgeëist. Af en toe kwam er een Duitse soldaat bij ons in de keuken voor voedsel en drank.

Reeds de dag na de bevrijding van Leuven werden de propagandisten en medewerkers van het ACW samengeroepen. Onder meer eerwaarde heer Van Oostveldt, pater Van Grunderbeeck dom Symons van de Keizersberg en ikzelf namen aan de vergadering deel. We beslisten onmiddellijk tot de actie over te gaan en we keurden de tekst van een propagandabrief ed Op zondag 10 september 1944 organiseerde het ACW een bevrijdingsfeest. Het werd voorafgegaan door eerbetoon aan de oorlogsslachtoffers. Een grote stoet ging van de Vaartstraat. naar oorlogsmonument nabij het station van Leuven waar bloemen werden neergelegd Nadien had een zeer geestdriftige vergadering plaats in de zaal Lovanium. Er waren luidsprekers in de straat opgehangen, zodat men ook daar de toespraken kon beluisteren. Ik hield er een gelegenheidstoespraak en dankte alle medewerkers die zich tijdens de bezetting verdienstelijk hadden gemaakt in de hulpacties voor onze arbeiders. Ik vermeldde in het bijzonder eerwaarde heer Van Oostveldt, Rik Verreydt en Paul Nackaerts, waarvan we toen nog niet wisten dat hij niet uit de concentratiekampen zou terugkeren.

Een week later hield ik de feestrede op een talrijk bijgewoonde en geestdriftige openluchtvergadering op het plein voor het station van Heverlee. De secretaris-generaal van de universiteit Léo Van der Essen las er voor de afgevaardigde van het Britse leger een tekst in het Engels voor waarin hij de Duitsers '*barbarians*' noemde. Enkele dagen voor die vergadering had ik een brief van de Union des Fraternelles ontvangen. Die maande mij aan om op de bijeenkomst niet het woord te voeren. Eigenlijk was het een soort dreigbrief waarin mij allerlei verwijten werden toegestuurd, onder andere dat ik een 'Limogeard', een 'verrader' en een 'communist' was die tijdens de oorlog vriendschapsbetrekkingen met de Duitsers had onderhouden.

Die brief was kenmerkend voor het klimaat onmiddellijk na de bevrijding. Er gebeurden allerlei vreemde en lamentabele dingen. Overal kwamen plotseling verzetsgroepen voor de dag. Met grote verbazing zag ik daarin personen rondlopen die zich in mijn ogen tijdens de bezetting verdacht hadden gedragen, maar die bij de bevrijding in uniform en met het geweer in de aanslag jacht maakten op zwarten en incivieken en willekeurig aanhoudingen verrichtten.

Floris Van der Mueren was een van hun slachtoffers.Hij had de reputatie een fel flamingant te zijn en was tijdens de oorlog schepen van de stad Leuven geweest Hij had dit ambt eervol uitgeoefend. Na zijn aanhouding werd hij in de kazerne aan de Tiensestraat te Leuven opgesloten. Toen ik dit nieuws vernam, ben ik onmiddellijk naar de substituut van krijgsauditeur Verzele gegaan, een oud-student van mij Ik vroeg hem Van der Mueren vrij te laten, wat hij ook gedaan heeft.

Ik ben ook ten gunste van Jozef Van de Wijer opgetreden. De dag van de bevrijding kwam zijn zoon Ernest mij zeggen dat toen Belgische vlag aan het ouderlijk huis, gelegen ann de Schreursvest, op de grens van Leuven en Heverlee, uithing, een onbekende hem toeriep: 'U bent een VNV'er. Ik ga u aangeven!' Een uur later kwam hij opnieuw bij mij aangelopen. Hij vertelde me dat een groep jonge verzetsmannen de deur van het huis had ingeslagen en de inboedel had vernield. Gelukkig waren de Van de Wijers naar een andere woning verderop in Heverlee getrokken, zodat zij op het ogenblik van de feiten niet thuis waren. Ik begaf mij onmiddellijk ter plaatse. Voor het huis lag een pak brandende dagbladen, papieren en documenten waaronder

een aantal zaken die betrekking hadden op *Nieuw Vlaanderen*, Waarvan ik wist dat Van de Wijer ze met veel zorg en vlijt had bijgehouden. Een buur en een onderpastoor van de Sint-Jozefsparochie, die een Belgisch lint omgedaan had, beweerden dat in het salon van Van de Wijer een portret van Hitler hing. De waarheid was dat daar op een grote mahoniehouten staander een portret van de overleden broer van mevrouw Van de

Wijer stond. Die was afgebeeld met een klein snorretje en geleek daardoor misschien enigszins op Hitler.

Ik maakte onmiddellijk een einde aan het onverantwoorde optreden van de verzetslui en bracht hen tot betere gevoelens. Daarna begaf ik mij naar waarnemend burgemeester Richard Bruynoghe en vroeg hem het huis van Van de Wijer te laten bewaken. Een slotenmaker gaf ik de opdracht om de deur te herstellen. Met Henri Draye, docent aan de faculteit Letteren en Wijsbegeerte, vond ik een man van de Witte Brigade die bereid was's nachts een oogje in het zeil te houden. Ik verwittigde ook monseigneur Van Waeyenbergh, die de Van de Wijers een bezoek bracht om hen te troosten. Op 7 september, toen het wat kalmer was geworden, ben ik met de zoon van Van de Wijer naar de Schreursvest gegaan om de schade te constateren Die bleek minder groot te zijn dan we gevreesd hadden. De dag nadien bezocht ik de buur die de zaak op gang had gebracht. Hij was een gepensioneerd officier, die recht tegenover Van de Wijer woonde. Hij beweerde dat hij tijdens de bezetting Duitse officieren bij Van de Wijer had zien binnengaan.

De ophitsingen en de verbeelding speelden in die uren en dagen veel mensen parten Zij waren daarom niet boosaardig, maar de haat tegen de collaborateurs en diegenen waarvan men vermoedde dat zij Duitsgezind waren, was dermate groot dat velen er het hoofd bij verloren.

Professor Van de Wijer is die incidenten nooit te boven gekomen. Nochtans is het daarbij gebleven en heeft men tegen hem geen vervolging ingesteld. Daar was ook geen reden toe. Trouwens, indien men in *Nieuw Vlaanderen*, dat tijdens de oorlog onder zijn verantwoordelijkheid voort was verschenen, iets had kunnen vinden dat verdacht of schadelijk was, zou men dat, gezien de ongehoorde strengheid na de bevrijding, zeker gedaan hebben. Van de Wijer heeft zich na de bevrijding niet meer met politiek ingelaten en hij heeft ook ten aanzien van de Vlaamse Beweging geen standpunt meer willen innemen. Hij heeft nog wel geprobeerd om *Nieuw Vlaanderen* opnieuw te laten verschijnen Daarvoor contacteerde hij mij reeds in september 1944. Ik vond de atmosfeer op dat ogenblik evenwel te ongunstig. Ik vermoed dat Van de Wijer het daarbij gelaten heeft. *Nieuw Vlaanderen* is niet meer verschenen en kende dus een tamelijk droevig einde. Van de Wijer was hierover diep ontgoocheld. Hij vond wel troost bij monseigneur Van Waeyenbergh en bij trouwe vrienden. Geluk en zelfzekerheid heeft hij herwonnen toen hij in 1967 met de persoonlijke titel van ridder in de adelstand werd verheven. Men moet hem gekend hebben om te beseffen wat dat voor die man betekende.

Hoofdstuk 7
Na de Bevrijding

Op 8 september 1944, vijf dagen na de bevrijding van Brussel en vier dagen na de bevrijding van Antwerpen, keerde de regering - pierlot terug in het land. Ik was bij de eersten om eerste minister Pierlot en minister van Binnenlandse Zaken August De Schryver na hun aankomst uit Londen te begroeten. Het weerzien met beiden was bijzonder hartelijk. Ik was ook bij de allereersten die Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert verwelkomden. Hij kwam op 9 september te Brussel aan. Van Cauwelaert had tijdens de oorlog in de Verenigde Staten verschillende opdrachten voor de regering uitgevoerd. Hij bevond er zich ook op het ogenblik van de bevrijding van het land. Door de moeilijke vliegtuigverbindingen met de Verenigde Staten - die gebeurden in die rijd nog via een tussenlanding op de Azoren - arriveerde Van Cauwelaert een dag later dan de regering in ons land. Hij werd door de Vlaamse vrienden buitengewoon geestdriftig en bijzonder hartelijk onthaald.

Diezelfde dag zat Van Cauwelaert met Senaatsvoorzitter Robert Gillon in de salons van de Senaat een vergadering voor waarop een twintigtal parlementsleden, onder wie ikzelf, aanwezig waren. Deze vergadering boog zich onder meer over de vraag of eerste minister Pierlot een plechtige verklaring voor de verenigde Kamers moest afleggen. Verscheidene aanwezigen stelden de opportuniteit van een dergelijke verklaring in vraag. Zij vonden dat de toestand in het land nog te onduidelijk was. Het hele grondgebied was nog niet bevrijd. In de Ardennen werd zelfs nog hevig gevochten. Een gedrukt verslag volstond, ook omdat de senatoren en volksvertegenwoordigers van oordeel waren dat er tijdens de oorlog dingen waren gebeurd waarover beter gezwegen werd. In dat verband merkte de liberale volksvertegenwoordiger Adolf Van Glabbeke op dat de regering in de zomer van 1940, na de wapenstilstand van Frankrijk, naar het land had willen terugkeren. Hij en anderen vonden een officiële ontvangst met lofbetuigingen niet wenselijk voor diegenen ‘die in 1940 gefaald hadden’.

Na de vergadering passeerde ik langs de zaal waar de ministerraad aan de gang was. Ik liet Albert De Vleeschauwer, die ik voor het eerst in vier jaar terugzag, buitenkomen. Het was een ontroerend weerzien.

De verkiezing van prins Karel tot regent

Niettegenstaande de afspraak die gemaakt was tijdens de hierboven beschreven vergadering van parlementsleden, kwamen de volksvertegenwoordigers en senatoren op 19 september 1944 toch in plechtige zitting bijeen in het met vele vlaggen opgesmukte halfrond van de Kamer. Pierlot had daartoe zelf het initiatief genomen. De regering - de regering van de overwinnaars - werd met overweldigende geestdrift onthaald. Dat moet de ministers verbaasd hebben, want zij waren enigszins ongerust over de reacties en de houding van de bevolking en van de in het land gebleven parlementsleden.

Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert bracht op die zitting hulde aan koning Leopold III, die daags na de landing van de geallieerden in Normandië van zijn paleis in Laken naar Duitsland was overgebracht en die bij de bevrijding van het land in

Oostenrijk door de Duitsers gevangen werd gehouden. Na Van Cauwelaert bracht eerste minister Pierlot verslag uit over de

activiteiten van de regering sedert haar vertrek uit het land in mei 1940. Pierlot sprak tevens verzoenende woorden in de richting van de koning, met wie hij en de andere ministers het in de zomer van 1940 zo oneens waren geweest. Pierlot verklaarde dat Leopold III zijn koninklijke prerogatieven weer zou uitoefenen zodra hij bevrijd was en dat de monarchie zou blijven wat ze altijd geweest was, namelijk een wezenlijke factor van eenheid en stabiliteit.

Gezien de afwezigheid van de koning moest er door de verenigde Kamers een regent worden verkozen. Dat gebeurde op 20 september 1944. De regering stelde de kandidatuur voor van prins Karel, de broer van Leopold III. Bij de eerste stemronde behaalde prins Karel niet de vereiste absolute meerderheid. De socialisten onthielden zich massaal. Bij de tweede stem-beurt veranderde ongeveer de helft van de socialistische parlementsleden hun houding, zodat prins Karel wel een voldoende aantal stemmen achter zijn naana kreeg. Niettemin onthielden zich nog 47 parlementsleden, een deel van de socialisten en alle communisten. Twee parlementsleden hadden op hun stembriefje de naam van Louis de Brouckère geschreven, een oude bonze van de socialistische partij.

De dag na zijn verkiezing legde prins Karel de eed a£ Bij die gelegenheid sprak hij de hoop uit dat de koning spoedig naar het land terug zou keren. Voorts dankte de regent de geallieerden en alle soldaten en weerstanders voor de bevrijding van het land. Hij legde er tevens de nadruk op dat de oorlog nog niet beëindigd was en dat België de strijd aan de zijde van de geallieerden tot aan de eindoverwinning verder zou zetten. Die taak zou zwaar zijn, aldus de regent, omdat de regering terzelfder tijd het hoofd zou moeten bieden aan de moeilijkheden die uit de oorlogstoestand waren voortgevloeid. Hij hoopte ten slotte dat het economische leven spoedig hernomen zou worden, en dat de koning bij zijn terugkeer een klimaat van sociale vrede zou vinden.

Communisten in de regering

De regering-Pierlot stond voor een hele reeks uitdagingen: het opnieuw op gang brengen van de economische activiteit, het herstel van de oorlogsverwoestingen, de vervolging en berechting van de collaborateurs, om enkel de belangrijkste te noemen. Dat was ook de reden waarom Pierlot na de aanstelling van prins Karel tot regent zijn 'Londense' regering herschikte. Op 22 september 1944 bood hij aan de regent het ontslag van zijn regering aan. Politici die tijdens de oorlog in het land waren gebleven, onder andere de katholieke senator en oud-minister Romain Moyersoen, ondernamen daarna wel pogingen om een regering zonder 'Londenaars' tot stand te brengen, maar ze mislukten.

Het gevolg was dat de regent opnieuw een beroep deed op Pierlot, die op 26 september 1944 een nieuwe regering van nationale unie presenteerde. De herschikte regering-Pierlot kreeg in het parlement een ruime meerderheid, maar dat gebeurde met weinig enthousiasme. Henry Carton de Wiart, de fractieleider van de katholieke Kamergroep, formuleerde trouwens tijdens het investituurdebat heel wat voorbehoud tegen de regering. Hij maakte onder meer bezwaar tegen haar uitgebreide samenstelling. Met negentien ministers telde zij nog meer leden dan de vooroorlogse

nationale unie-regering van Pierlot, die tot dan toe het record van het aantal ministers op zijn naam had. Daarenboven leek het nieuwe kabinet, aldus Carton de Wiart, te veel op dat te Londen. De sleuteldepartementen bleven inderdaad in handen van Londenaars: Pierlot behield de leiding van de regering, Spaak bleef minister van Buitenlandse Zaken, Gutt van Financiën terwijl De Schryver minister zonder portefeuille werd.

De woordvoerders van de andere partijen toonden zich evenmin erg opgetogen. De regering-Pierlot vertrok dus niet onder een gunstig gesternte en het tekort aan parlementaire steun zou zich vrij spoedig laten voelen.

Carton de Wiarts voorbehoud tegenover Pierlots nieuwe bewindsploeg moest vooral

gezocht worden in het feit dat voor het eerst in de politieke geschiedenis van ons land de communistische partij in een regering vertegenwoordigd was en dat zinde de katholieke politici niet.

De communisten hadden drie ministers in de regering: Albert Marteaux, minister van Openbare Gezondheid, en Fernand Demany en Raymond Dispy, beiden minister zonder portefeuille. Marteaux behoorde tot de medestichters van de door de communisten gecontroleerde weerstandsgroepering het Onafhankelijkheidsfront, Demany was er een van de leiders van en Dispy was commandant van de Partisans Armés, een dochtergroepering van het Onafhankelijkheidsfront.

De aanhang van de communistische partij kende onmiddellijk na de bevrijding een snelle groei. De beslissing van Pierlot om haar in de regeringscoalitie te betrekken, was daaraan natuurlijk niet vreemd. De communisten hadden zich in het verzet ontegensprekelijk verdienstelijk gemaakt en ze konden daarom bij de bevolking op heel wat sympathie rekenen. De bewondering voor 'communistisch' Rusland speelde evenzeer in hun voordeel. Dankzij de inzet van vele tienduizenden jonge mensen had de Sovjetunie het Duitse leger verslagen. Niet met de landing van de geallieerden was de genadeslag aan nazi-Duitsland toegediend, wel met de heldhaftige en meedogenloze strijd van het Russische volk en zijn soldaten. Bijgevolg was er respect voor en een sentimentele verbondenheid met de Russen. En dat zette vele jonge mannen en vrouwen ertoe aan om zich bij de communistische partij aan te sluiten.

De aanwezigheid van de communistische ministers in de regering-Pierlot was echter van bijzonder korte duur. Reeds op 16 november 1944 namen ze ontslag, enkele dagen nadat de regering beslist had dat de verzetslieden hun wapens moesten inleveren. Men verdacht de communisten en zeker het Onafhankelijkheidsfront ervan munt te willen slaan uit het voor hen gunstige klimaat. De vrees dat zij desnoods door middel van een staatsgreep hun politieke aspiraties zouden verwezenlijken, was niet ongegrond. De communisten hebben daartoe trouwens pogingen ondernomen. Op 26 november 1944 organiseerde het Onafhankelijkheidsfront te Brussel een rumoerige betoging die grote indruk maakte. De manifestanten waren met meer dan vijfduizend en scandeerden leuzen tegen de regering-Pierlot. Op een van de spandoeken stond te lezen: '*Wij willen niet tegen, maar met de geallieerden vechten*'. Een deel van de betogers drong door tot in de neutrale zone rond het parlement. Ter hoogte van de Hertogstraat botsten zij op de rijkswacht. Ik bevond mij op dat ogenblik in het kabinet van de eerste minister en was dus getuige van wat in de buurt van de Wetstraat gebeurde. Een van de manifestanten gooide een handgranaat die in een voertuig van de rijkswacht terechtkwam. Een rijkswachter greep het projectiel en wierp het terug. Het ontplofte in de nabijheid van een groep betogers waarin verscheidene gewonden vielen. Ik zag ook hoe betogers de auto van minister De Vleeschauwer, die voor het kabinet van Binnenlandse Zaken geparkeerd stond, in brand staken. Een steekvlam sloeg uit tot boven de daken. Rijkswachters konden de betogers slechts uit elkaar drijven door gebruik te maken van hun vuurwapens. Eerst losten ze een aantal waarschuwingsschoten in de lucht, daarna richtten ze hun wapens naar de grond. Pas dan trokken de manifestanten zich terug. Er vielen zo'n vijftigtal gewonden, maar geen enkele dode.

Na de betoging werden de houding en de methodes van de communisten algemeen afgekeurd. Pierlot legde over de gebeurtenissen een belangrijke verklaring af in het parlement. Hij viel scherp uit tegen de organisatoren van de betoging, aan wie hij

verweet dat zij het klimaat voor een burgeroorlog wilden creëren en dat zij alle middelen goed achtten om dit doel te bereiken. Pierlot betreurde tevens dat door de betoging de verdiensten en het prestige van de weerstand werden besmeurd. Hij hekelde ook het communistische dagblad *Le Drapeau Rouge*, dat hij vergeleek met de rexistische krant *Le Pays Réel* van Léon Degrelle. Het hanteerde dezelfde stijl en dezelfde leugens, zei Pierlot. *Le Drapeau Rouge* had inderdaad geschreven dat er

verscheidene doden onder de betogers waren gevallen. De regering, aldus Pierlot, zou niet aarzelen het blad een verschijningsverbod op te leggen indien het zijn ophitsingen voortzette. Pierlot verweet de communisten voorts tot stakingen op te roepen op een ogenblik dat het hernemen van de economische activiteit zeer moeilijk verliep. Hij waarschuwde de ambtenaren ervoor dat ze een misdrijf begingen als ze in oorlogstijd tot staking zouden overgaan. Tot slot zei Pierlot dat de oproep van de regering tot de verzetslieden om hun wapens in te leveren, in het algemeen goed was opgevolgd en dat de regering alles in het werk zou stellen om de weerstanders die dat verlangden, in het leger op te nemen.

Niettegenstaande zij scherp werden veroordeeld voor hun actie, hebben de communisten ook na de betoging van 26 november 1944 nog enkele keren met gewelddadige acties gedreigd. De regering-Pierlot slaagde erin de orde en de wettelijkheid te handhaven, maar enkel dankzij de hulp van de Britse legeroverheid. Op de rijkswacht kon de regering slechts in beperkte mate een beroep doen. Tijdens de oorlog was op initiatief van Gerard Romsée en met medewerking van luitenant-kolonel Van Coppenolle, die vanaf 1943 de rijkswacht leidde, een nieuw rijkswachterscontingent opgeleid dat tegenover de bezetter een eerder inschikkelijke houding aannam. Objectief gezien konden deze rijkswachters na de bevrijding even goed de openbare orde handhaven, maar wegens spanningen met de andere rijkswachters zag de regering daarvan af Daarenboven waren de rijkswachters van Van Coppenolle in de ogen van de publieke opinie ‘besmet’ en zeer verdacht.

De communistische dreiging zette de parlementsleden ertoe aan om het wetsontwerp op de verlenging van de bijzondere machtenwet van 7 september 1939 goed te keuren. In de regeringsverklaring had Pierlot dat ontwerp aangekondigd. De kamerleden en senatoren reageerden daarop niet bijster enthousiast. Nadat het parlement voor de oorlog aan zoveel kritiek had blootgestaan en tijdens de bezetting volledig was uitgeschakeld, hoopten de parlementsleden na de bevrijding hun bevoegdheden weer ten volle te kunnen uitoefenen en op die wijze bij te dragen tot de herwaardering van de politieke instellingen. Frans Van Cauwelaert had zich in zijn toespraak na zijn herverkiezing tot Kamervoorzitter trouwens in die zin uitgelaten.

Dat belette de regering evenwel niet de verlenging van de bijzondere machten te vragen. August De Schryver verwees daarvoor naar de oorlogsomstandigheden en Pierlot verklaarde dat de regering geen misbruik van de bijzondere machten zou maken. Die motivering en geruststelling konden de parlementsleden aanvankelijk niet overtuigen. Pas na de betoging van het Onafhankelijkheidsfront kwam er schot in de bespreking van het wetsontwerp. Enkele dagen na de betoging, op 28 november 1945, keurde de Kamer het ontwerp goed. De Senaat volgde op 7 december.

De eerste repressiegolf

De regering-Pierlot werd ook geconfronteerd met het moeilijke en delicate probleem van de repressie. Zij zou trouwens niet de enige zijn. Alle regeringen tot in het begin van de jaren vijftig hadden ermee te maken en de opeenvolgende ministers van Justitie stonden voortdurend bloot aan kritiek. Voor de enen namen zij een te lakse houding aan bij de vervolging van de collaborateurs, voor de anderen traden zij te hard op.

Sommige ministers van Justitie werden zo sterk op de korrel genomen dat zij uit eigen beweging ontslag namen of daartoe gedwongen werden om het bestaan van de regering niet in gevaar te brengen. Dat was het lot van Paul Struye in november 1948 en van Joseph Pholien in september 1952. Eén keer veroorzaakte de repressiepolitiek zelfs de val van een regering, met name van het tweede kabinet-Van Acker in juli 1946. Oorzaak daarvan was de betwiste houding van minister van Justitie Adolf Van Glabbeke inzake de bestraffing van de economische collaboratie.

De gebeurtenissen in verband met de repressie en de epuratie in ons land kan men slechts begrijpen tegen de achtergrond van de morele ellende en het enorme menselijke leed die de oorlog, de bezetting en de collaboratie aanrichtten. Tijdens de achttiendaagse veldtocht en onmiddellijk daarna vielen er ongeveer 20.000 doden, soldaten en burgers. De bombardementen van de geallieerden maakten circa 6500 slachtoffers en de gevechten bij de bevrijding kostten aan bijna 3000 mensen het leven. Daarbij zijn dan niet eens de slachtoffers van de vliegende bommen geteld. Meer dan 40.000 burgers werden gedeporteerd. Zo'n 13.000 politieke gevangenen en weggevoerden vonden in Duitsland de dood. Bijna 30.000 Belgische joden kwamen in Belgische of in Duitse concentratiekampen om het leven. En dan laat ik de materiële ontberingen nog buiten beschouwing.

Het kan dan ook weinig verbazing wekken dat de politieke en militaire collaborateurs met veel misprijzen bejegend werden door de overgrote meerderheid van de publieke opinie. Aan het eind van de oorlog, toen een waar schrikbewind heerste, groeide dat misprijzen uit tot regelrechte haat. Vlak voor en onmiddellijk na de bevrijding in september 1944 koelde het volk zijn woede dan ook op diegenen die met de Duitsers hadden geheuld en samengewerkt. Dat was onvermijdelijk. De regering en de andere politieke overheden konden die woedeuitbarsting slechts in zeer beperkte mate beheersen of helemaal niet beheersen. Zij hadden daartoe onvoldoende middelen. Zoals reeds gezegd waren er moeilijkheden in de schoot van de rijkswacht, zodat die de ordehandhaving niet kon garanderen. De regering beschikte evenmin over een eigen legermacht om de orde te handhaven en de geallieerde troepen lieten zich liever niet in met binnenlandse aangelegenheden.

Niettegenstaande de beperkte middelen waarover de regering beschikte is zij daar waar het kon, doelmatig opgetreden en heeft zij erger kunnen voorkomen. Ons land heeft het stelsel van de volksrechtbanken niet gekend, enkele uitzonderingen niet te na gesproken. In Tongeren bijvoorbeeld werden door een zogenaamd volksgerecht een tiental personen terechtgesteld. In andere landen daarentegen ging het er veel brutaler aan toe. In Frankrijk werden naar schatting 40.000 tot 60.000 mensen door volksrechtbanken veroordeeld en geëxecuteerd. Wel ging de overheid in ons land over tot de massale arrestatie van verdachten. Tijdens de eerste weken na de bevrijding werden zo'n 50.000 tot 60.000 mensen opgesloten in gevangenissen, kazernes en militaire kampen. Zij werden dikwijls op willekeurige wijze gearresteerd, omdat zij verdacht werden van samenwerking met de Duitsers of omdat verzetsgroepen vonden dat zij zich daaraan schuldig hadden gemaakt. Deze verzetsgroepen gingen niet zelden onverantwoordelijk te werk, handelden veelal onafhankelijk van de autoriteiten en waren overwegend samengesteld uit mannen die toevallig na de bevrijding een uniform hadden aangetrokken. Hoewel deze periode niet bepaald de fraaiste is uit onze geschiedenis, mag men toch ook niet vergeten dat door die massale arrestaties de echte en vermeende collaborateurs aan de wraakgevoelens van het volk konden ontsnappen.

De repressie steunde juridisch op een wetsbesluit dat de regering in Londen in mei 1944 had goedgekeurd. Dat besluit regelde de bevoegdheid en de rechtspleging inzake ‘misdrijven tegen de uitwendige veiligheid van de Staat’, zoals de collaboratie strafrechtelijk werd omschreven, en bepaalde dat militaire rechtbanken dergelijke misdrijven moesten berechten. In september 1944 waren er negen krijgsauditoraten werkzaam, maar al snel bleek dat dit onvoldoende was om het grote aantal dossiers

te behandelen. Half december 1944 hadden de krijgsauditeurs reeds tegen zo'n 100.000 personen een onderzoek ingesteld. Het aantal dossiers zou uiteindelijk oplopen tot meer dan 550.000.

Toen en later werd hoofdzakelijk van Vlaams-nationale zijde gezegd dat de repressie buiten alle verhoudingen was en vooral de Vlaamse Beweging wou treffen. Uit ernstige studies blijkt dat deze stelling niet houdbaar is. De repressie was ongeveer gelijk verdeeld over Vlaanderen, Wallonië en Brussel. Het aantal vervolgingen lag in Vlaanderen verhoudingsge-

wijs wel iets hoger, maar daar hadden de pro-Duitse organisaties zoals het VNV, Rex en DeVlag ook een grotere aanhang dan in Wallonië.

Indien men de Vlaams-nationale kritiek mag geloven, dan zouden de opeenvolgende ministers van Justitie ook geen enkel rechtsgevoel hebben gehad. Niets is natuuurlijk minder waar. Ik zal niet ontkennen dat er bij de repressie grote overdrijvingen werden begaan. Maar het is ook totaal onjuist te beweren dat de bewindslieden gewetenloos zouden hebben gehandeld en een aantal onrechtvaardige zaken op hun beloop zouden hebben gelaten. De repressie was noodzakelijk en gerechtvaardigd. Verraad en collaboratie moesten worden bestraft. De Duitsers hadden gruwelijke en mensonterende dingen gedaan. Zij hadden zich bediend van kampbeulen, folteraars, sadisten, brutale moordenaars en verklikkers. Kon men op een ogenblik dat het land nog voor een deel werd bezet, de vliegende bommen dagelijks nog slachtoffers maakten en de Duitsers bij hun terugtocht en tijdens het von Rundstedt-offensief in de Ardennen nog steeds misdaden begingen tegen de burgerbevolking, diegenen die zich vrijwillig achter de Duitsers hadden geschaard vrijuit laten gaan? Kon men in die omstandigheden anders dan hardhandig en brutaal optreden tegenover de collaborateurs?

Franskiljonisme en verzoening Vlaanderen-België

De bewering dat de repressie in hoofdzaak de flaminganten viseerde is ongegrond. Toch kan niet ontkend worden dat de Vlaamse Beweging tijdens de eerste maanden na de bevrijding in het defensief gedrukt werd, terwijl het franskiljonisme hoogtij vierde. In de Senaat hielden Vlaamse parlementsleden, onder wie Romain Moyersoen, Pierre De Smet en Jean De Clercq hun toespraken in het Frans. Onder de negentien ministers van de regering-Pierlot waren er zes Vlamingen. Op het Politiek Bureau van het ACW vertelde men dat de liberale minister van Justitie Victor de Laveleye de jongerenorganisaties had uitgenodigd voor een gesprek op zijn kabinet. In de uitnodiging aan de verantwoordelijken van de Jeunesse Ouvrière Chrétienne (JOC) schreef de Laveleye dat ‘de Vlamingen ook mee mochten komen’. Hij vond het dus niet nodig de Vlaamse zusterorganisatie van de JOC, de Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ), aan te schrijven. De KAJ was nochtans de grootste jeugdorganisatie van het land! Haar leiders hebben trouwens geweigerd aan het gesprek met de minister deel te nemen.

Op 8 december 1944 ging ik met een delegatie van de Vlaamse katholieke parlementsleden naar de eveneens liberale minister van Landsverdediging Fernand Demets om aan te dringen op de aanwerving van Vlaamse officieren en om te protesteren tegen de grove overtredingen van de taalwetten in het leger. Demets deed deze problemen als onbelangrijk af. Het maakte volgens hem geen verschil uit in welke taal een soldaat bevolen werd. Het was voldoende, zei hij, dat bij de bevelvoering keelgeluiden werden uitgestoten!

Terwijl het binnen en buiten de regering weer bijna allemaal Frans was wat de klok sloeg, evolueerde de houding van een aantal Vlaamse kringen tegenover de Belgische Staat in positieve zin. Aan de Leuvense universiteit bijvoorbeeld, verklaarde de praeses van het KVHV Carlos Gits, dat de Vlaamse studenten met het negativisme

van voor de oorlog wilden breken. Het KVHV wou, aldus Gits, aan de studenten een nationale en staatsburgerlijke opvoeding geven. De verzoening van Vlaanderen met België was werkelijkheid geworden en tussen de twee volksgemeenschappen in het land moest een harmonieuze verhouding tot stand worden gebracht. De Dietse idee zou niet worden opgegeven. Wel moest zij van haar politieke inhoud ontdaan worden en mocht ze niet meer tegen België uitgespeeld worden. Gits zei ook nog dat het KVHV een einde wou maken aan zijn wrok tegen de academische overheid en loyaal eerbied voor haar gezag zou betonen. Het dagblad *De Nieuwe Standaard*, de latere *De Nieuwe Gids*, pleitte eveneens voor een positieve houding van Vlaanderen tegenover België. Léon Bekaert, die samen met Tony Herbert de grote gangmaker was achter *De Nieuwe Standaard*,

schreef in de beginselverklaring van de krant dat deze 'een positieve, bewuste Vlaamse houding' wou voorstaan en 'elk minderwaardigheidscomplex, elk negativisme, elk conditionalisme, elke poging om rechtstreeks of onrechtstreeks de Vlaamse Beweging in vroegere fouten te doen hervallen', zou afwijzen. Bij de eerste naoorlogse parlementsverkiezingen, in februari 1946, riep *De Nieuwe Standaard* zijn lezers op niet 'Vlaams', maar 'Belgisch' te stemmen.

De bevoorrading van het land

Tijdens de eerste maanden na de bevrijding ging de meeste aandacht naar de economische wederopbouw. Na vier jaar oorlog zat het land economisch aan de grond. De opeisingen van de bezetter en de plunderingen bij zijn overhaast vertrek hadden een algemene verarming en ontreddering teweeggebracht. De zichtbare verwoestingen schatte men op zo'n 20 à 30 miljard BF. Daarbij moest men nog de verliezen rekenen ten gevolge van de slijtage, het gebrekkige onderhoud en de veroudering van de industriële outillering.

De regering-Pierlot trachtte de industriële produktie weer op gang te krijgen. De aanvoer van grondstoffen en levensmiddelen verliep evenwel zeer moeilijk en wat toch ons land bereikte, werd in eerste instantie gebruikt voor de ravitaillering van de geallieerde legers, die nog in een hevige strijd met de Duitsers verwikkeld waren. Alle industriële sectoren leden onder de gebrekkige economische bevoorrading. Daarbij kwam nog dat de produktie van steenkool, de voornaamste energiebron in de meeste nijverheden en de belangrijkste verwarmingsbron in de meeste huizen, sterk was teruggelopen. Die teruggang had zich reeds tijdens de bezetting gemanifesteerd. Ondanks de verlenging van de werktijd en diverse dwangmaatregelen, waren de Duitsers er niet in geslaagd de mijnactiviteit op peil te houden. De oorzaken daarvoor moest men niet ver zoeken: te lage lonen, harde arbeidsvoorwaarden, ondervoeding, transportmoeilijkheden, oorlogsoperaties en verzetsacties tegen de vijand. Naarmate de bezetting duurde, deden die factoren zich sterker voelen en liep het aantal arbeidskrachten in de mijnen terug. In vergelijking met het jaar 1939, was het aantal arbeiders in de mijnen in juli 1944 met meer dan de helft gedaald. Dat had uiteraard gevolgen voor de produktie. Die bedroeg in oktober 1944 625.000 ton tegenover een gemiddelde maandproduktie van 2.400.000 ton voor de oorlog. Ook de voorraden die door de Duitsers waren aangesproken, waren sterk geslonken. Daarenboven werd het vervoer van steenkool uit het Limburgse bekken bemoeilijkt, omdat bij de bevrijding van het grondgebied nagenoeg alle bruggen over het Albertkanaal en de Kempense kanalen waren vernietigd. De nood aan steenkool was dus bijzonder groot. Onder impuls van Achiel Van Acker, die in de regering-Pierlot het ministerie van Arbeid en Sociale Voorzorg onder zijn bevoegdheid had, trad een geleidelijke verbetering van de toestand in de steenkoolsector op. Door loonsverhogingen en andere financiële voordelen trachtte Van Acker de arbeid in de mijnen opnieuw aantrekkelijk te maken en het sociale klimaat te verbeteren.

Niet minder zorgen baarde het tekort aan voedings- en verbruiksgoederen. Voor de oorlog werden per maand ongeveer 350.000 ton levensmiddelen ingevoerd. Tijdens de eerste maanden na de bevrijding was de invoer nagenoeg onbestaande. Dat

verplichtte de regering tot het opleggen van rantsoeneringen. Voor de winkels stonden de mensen opnieuw in de rij. Vooral vlees, melk en boter werden streng gerantsoeneerd, ook al omdat de veestapel tijdens de oorlog sterk was uitgedund en de landbouwers zich voornamelijk op de verbouwing van graangewassen hadden toegelegd.

Om een idee te geven van de rantsoeneringen: begin oktober 1944 waren die vastgesteld op 35 gr. vlees, 200 gr. boter, 300 gr. brood en 500 gr. aardappelen per dag en per gezinslid. Tot het einde van het jaar moest ieder gezin het stellen met 400 kg. steenkool. Slechts zeer geleidelijk konden die hoeveelheden worden verhoogd.

De toestand werd opnieuw slechter toen op 16 december 1944 de Duitsers onder leiding van von Rundstedt in de Ardennen onverwacht een tegenoffensief ontketenden. De Duitsers slaagden erin een bres te slaan in het geallieerde front en geraakten tot in de omgeving van Namen en Dinant. Even leek het erop dat zij een nieuwe opmars in de richting van Luik en Antwerpen zouden inzetten. Maar de geallieerden konden dat door middel van inderhaast aangevoerde versterkingen beletten. De bevolking in de Ardennen, vooral in de provincie Luxemburg, had echter veel te lijden onder die opflakkering van de vijandelijkheden. En dan waren er nog de Duitse *Vergeltungswaffen*, de V 1 en V 2, de zogenaamde vliegende bommen, die voor veel ellende zorgden.

Maandenlang vuurden de Duitsers die bommen af, vooral op de Antwerpse haven, in mindere mate ook op Luik en Brussel. Zij richtten aanvankelijk veel schade aan en maakten talrijke slachtoffers. Na een tijd beschikte het luchtafweergeschut van de geallieerden over projectielen die door de warmte van de motoren van de vliegende bommen werden aangetrokken. Hierdoor konden heel wat vliegende bommen in de lucht voortijdig tot ontploffing worden gebracht. De Amerikaanse generaal Armstrong voerde het bevel over het luchtafweergeschut. Hij had zijn hoofdkwartier opgeslagen in de grote eetzaal van het hotel Le Grand Veneur in Keerbergen. Ik heb de gelegenheid gehad hem te ontmoeten. Hij was een zeer sympathiek man. Later vestigde hij zich op de Balearen.

In het najaar van 1944 duurden de oorlogsoperaties en de daarmee samengaande beproevingen dus onverminderd voort. Begin januari 1945, nadat in de Ardennen het Duitse leger definitief was teruggeslagen en nadat de monding van de Schelde volledig was vrijgemaakt, slaagde de regering erin het land beter te bevoorraden. Met de geallieerden bereikte zij een akkoord over de invoer van diverse grondstoffen ten belope van 250.000 ton. Een Belgisch vrachtschip voerde in januari 2200 ton verbruiksolie en 4 miljoen ton sardienen uit Portugal in. Men verwachtte ook 200.000 ton tarwe uit Canada, maar de schepen voor het vervoer ervan ontbraken. De Belgische koopvaardijvloot was tijdens de oorlog immers grotendeels verloren gegaan. Begin 1945 bereikte de voedingswaarde ongeveer 1500 calorieën per persoon, terwijl de regering 2000 calorieën als streefdoel had gesteld en de normale voedingswaarde 2500 calorieën bedroeg.

Monetaire sanering en sociale zekerheid

Onder de regering-Pierlot werden twee zeer belangrijke hervormingen doorgevoerd: de monetaire sanering en de invoering van de verplichte sociale zekerheid. De eerste lag mee aan de basis van de gezondmaking van de openbare financiën en de voorspoedige economische ontwikkeling aan het eind van de jaren veertig. Met de tweede werd de eerste bouwsteen van de welvaartsstaat gelegd.

De Duitse bezetting had een ware inflatie van geld- en betalingsmiddelen veroorzaakt, waarvan de gevolgen voor de monetaire orde en de economische politiek in het algemeen zeer zwaar waren. Enkele cijfers kunnen dit illustreren. De totale geldomloop was tussen einde 1939 en augustus 1944 met 400 procent gestegen: van 28 miljard BF naar 113 miljard BF. De rijksschuld was in dezelfde periode met 96

miljard BF toegenomen. Zij bedroeg in augustus 1944 156 miljard BF, voor de oorlog 60 miljard BF. België had bovendien nog een tegoed bij de Belgisch-Duitse *clearing*[1] ten bedrage van 60 miljard BF.

Tegenover de abnormale toename van de geldvoorraad stonden de schaarste aan goederen, de vermindering van de koopkracht en de stijging van de prijzen. Indien de regering in een dergelijke toestand van groot economisch en financieel onevenwicht niet kordaat ingreep, dreigde een monetaire depreciatie te ontstaan, waarvan de gevolgen nauwelijks konden worden overzien. De waarde van de Belgische frank riskeerde met een vierde tot

1 *Clearing* betekent normaal dat de buitenlandse afnemers van produkten hun leveranciers onrechtstreeks in plaats van rechtstreeks betalen, dit wil zeggen dat zij de tegenwaarde van de geleverde goederen in een speciaal daartoe opgerichte verrekeningskas storten. Met het geld dat in deze kas terechtkomt, worden dan de leveranciers betaald. De exporteurs worden dus vergoed in de mate waarin die verrekeningskas wordt gestijfd. De Duitsers die bij het begin van de oorlog een dergelijk stelsel aan België oplegden, kwamen hun betalingen echter niet na. Aan het eind van de oorlog was het Belgische tegoed bij die verrekeningskas opgelopen tot niet minder dan 60 miljard BF.

zelfs een derde te verminderen, terwijl de prijzen en de lonen pijlsnel de hoogte zouden ingaan. Finaal zou men dan in een politieke, economische en sociale wanorde terechtkomen. Alle plannen voor de wederopbouw waren bijgevolg gedoemd om te mislukken indien voorafgaand de monetaire toestand niet grondig werd gesaneerd.

In Londen had minister van Financiën Camille Gutt het scenario van een monetaire saneringsoperatie uitgewerkt waaraan zijn naam verbonden zou blijven. In essentie streefde de operatie-Gutt een drastische inkrimping van het geldvolume na. Met het oog daarop vaardigde Gutt op 7 oktober 1944 verscheidene wetsbesluiten uit waarmee de ministerraad op 27 september had ingestemd. Het belangrijkste daarvan was ongetwijfeld dat betreffende de biljetten van de Nationale Bank en de depositorekeningen bij de kredietinstellingen. Het desbetreffende wetsbesluit hield in dat iedere natuurlijke persoon aangifte moest doen van de bankbiljetten van 100, 500, 1000 en 10.000 BF die hij in zijn bezit had. Die biljetten verloren hun betaalkracht. Zij konden worden ingeruild tegen nieuwe biljetten ten belope van 2000 BF per gezinslid. De biljetten die niet werden ingeruild, alsmede het credit op deposito- en andere rekeningen werden op een speciale rekening geplaatst die op naam van de in de aangifte als eigenaar aangeduide persoon werd geopend. De op deze rekening geplaatste geldmiddelen werden in tweeën verdeeld: 40 procent werd tijdelijk geblokkeerd, 60 procent werd definitief geblokkeerd. Het tempo waartegen en de modaliteiten waarmee de tijdelijk onbeschikbare activa zouden worden vrijgemaakt, zou door de economische en monetaire evolutie worden bepaald. De definitief geblokkeerde activa zouden op een of andere wijze geneutraliseerd worden.

Men schatte de totale geldcirculatie in september 1944 op zo'n 186 miljard BF. De operatie-Gutt reduceerde die met de helft. De tijdelijk niet beschikbare geldmiddelen bedroegen 42 miljard BF, de definitief geblokkeerde activa 64 miljard BF. De vrije financiële activa beliepen 73 miljard BF. Een deel van de biljetten - in totaal 11 miljard BF - werd dus niet ingeleverd en vormde een winst voor de Schatkist.

Als men de operatie-Gutt aan de hand van die cijfers beoordeelt, dan kan men van een succes spreken. In werkelijkheid verliep ze evenwel niet vlekkeloos en veroorzaakte ze heel wat wrevel. De regering had een groot gedeelte van de nieuwe bankbiljetten in de Verenigde Staten en in Groot-Brittannië laten drukken, maar toen die naar ons land moesten worden overgebracht, bleek men niet over het nodige vervoer te beschikken. Het gevolg was dat de nieuwe bankbiljetten met vertraging in omloop werden gebracht, met alle moeilijkheden van dien.

Daarenboven moesten er nog andere voorwaarden vervuld zijn om van een geslaagde operatie te kunnen gewagen. Overeenkomstig de kwantiteitstheorie van het geld verwachtte Gutt dat de inkrimping van het geldvolume met de helft een evenredige daling van de prijzen tot gevolg zou hebben. De prijzen, zeker op de zwarte markt, waren tijdens de bezetting sterk de hoogte ingegaan. Voor sommige voedingsprodukten moest men in september 1944 tientot twintigmaal meer betalen dan voor de oorlog. De lonen daarentegen waren tijdens de bezetting slechts met acht procent gestegen. De regering was bereid de lonen aan te passen, maar slechts in beperkte mate omdat anders de prijzen onvoldoende zouden dalen.

Op de Nationale Arbeidsconferentie van 16 september 1944 stemde de regering in met een algemene loonsverhoging van 40 procent. Aan de mijnwerkers stond ze een toeslag van 20 procent toe. De koopkracht van de arbeiders nam hierdoor toe en

werd in de eerste plaats aangewend voor de aankoop van kleding. Gezien de grote vraag naar kleding, bleven de prij-

zen van textielwaren relatief hoog. De prijzen van levensmiddelen en verbruiksgoederen daalden eerst lichtjes, maar daarna gingen ze opnieuw de hoogte in. Gutts verwachtingen werden dus niet bewaarheid. De kritiek op zijn beleid bleef dan ook niet uit.

Vrijwel iederen leed onder het tekort aan beschikbare geldmiddelen, inzonderheid de middenstand en de werkgevers. Zij konden hun normale bedrijvigheid dikwijls niet voortzetten, ofwel omdat hun voorraden tijdens de oorlog uitgeput waren en zij niet over het nodige kapitaal beschikten om goederen of grondstoffen aan te kopen, ofwel omdat hun klanten het geleverde werk of produkt niet konden betalen. Van die kant werd er dus zware druk uitgeoefend om de geblokkeerde activa vrij te maken. Gutt zou aan die druk niet helemaal kunnen weerstaan. Reeds eind november 1944 besliste hij bepaalde tijdelijk onbeschikbare tegoeden gedeeltelijk vrij te geven, niet alleen voor de werkgevers maar ook voor sommige categorieën oorlogsslachtoffers.

Die maatregelen hielden het gevaar in dat de doelmatigheid van de saneringsoperatie verloren dreigde te gaan. Om dat te voorkomen, moest Gutt de vrijgekomen en nog geblokkeerde activa neutraliseren door belastingen of leningen. Met het oog hierop diende hij op 20 december 1944 een wetsontwerp in tot invoering van een belasting op de vermogensaangroei. De kritiek daarop was zo mogelijk nog heviger dan op Gutts vorige maatregelen. Het ontwerp hield in dat een belasting zou worden geheven op alle winstgevende activiteiten die tijdens de oorlog waren uitgeoefend. Gutt verantwoordde zijn ontwerp met de constatering dat de bezetting diepgaande wijzigingen in de verdeling van de fortuinen had teweeggebracht. Sommigen van wie het vermogen aanzienlijk was toegenomen, hadden niet altijd eerlijke middelen aangewend of hadden van de omstandigheden geprofiteerd. Bovendien ging Gutt ervan uit dat winsten die waren gerealiseerd in een periode dat de gemeenschap aanzienlijk was verarmd, naar de gemeenschap terug moesten vloeien. Tevens was de vermogensaangroei een van de belangrijke oorzaken van de sedert 1940 ingetreden inflatie. Gutt wou met zijn vermogensbelasting die inflatie grotendeels opslorpen.

Die fiscale maatregel was de noodzakelijke aanvulling op zijn financiële maatregelen. Om zijn doelstelling te bereiken, had hij eventueel ook gebruik kunnen maken van de kort voor de oorlog ingevoerde belasting op de uitzonderlijke winsten. Maar die werd alleen geheven op winsten gepuurd uit handels- of commerciële activiteiten en raakte bijvoorbeeld niet aan de meerwaarde verkregen door het te gelde maken van roerende of onroerende goederen. Van de belasting op de vermogensaangroei verwachtte Gutt een massaler en sneller rendement.

Gutts ontwerp stuitte zowel binnen de politieke partijen als daarbuiten op bijzonder heftige weerstand. In de ogen van de liberale en de meeste katholieke parlementsleden vond het geen genade. Het verzet van de katholieke fracties was al voelbaar onmiddellijk nadat Gutt zijn ontwerp had aangekondigd. Zij vroegen professor Henri Velge van de Rechtsfaculteit van Leuven een grondige analyse te maken van het ontwerp. Velge was er niet mals voor. Volgens hem was de vermogensbelasting een veel te drastische ingreep. Daarenboven meende Velge dat Gutts ontwerp onrechtvaardig was, omdat het diegenen zou bestraffen die tijdens de oorlog gespaard hadden en omdat het de bewijslast omkeerde. Niet de administratie, maar de belastingplichtige moest het bewijs leveren van zijn vermogen bij de aanvang van de oorlog. De buitensporige belastingontduiking voor de oorlog rechtvaardigde

volgens Gutt een afwijking van de normale regels. Velge oordeelde dat vele belastingplichtigen niet in staat zouden zijn het bewijs te leveren van hun vermogen op 9 mei 1940. Zijn conclusie was dat Gutt het best zijn ontwerp kon laten vallen en in plaats daarvan eventueel een belasting op het kapitaal kon invoeren of de bestaande wet op de uitzonderlijke winsten een uitgebreidere toepassing kon geven. Voorts vond hij dat de regering door middel van besparingen de financiële toestand moest saneren.

De katholieke parlementsfracties maakten Velges argumentatie tot de hunne. Zij bestreden Gutts ontwerp van zodra het in het parlement in behandeling werd genomen. Zij weken niet van hun standpunt af, hoezeer August De Schryver ook aandrong om Gutt te volgen. Op de opmerking van De Schryver dat de fracties met hun oppositie de regering in gevaar brachten, repliceerden de katholieke parlementsleden dat Gutt dan maar zijn ontwerp moest wijzigen.

In tegenstelling tot de meeste van mijn partijgenoten, kon ik wel met de filosofie en de grote lijnen van Gutts ontwerp instemmen. Ik maakte enkel bezwaar tegen een aantal modaliteiten, onder meer tegen de referentieperiode voor het bepalen van de aangroei van de roerende kapitalen. Gutt nam daarvoor de periode van 9 mei 1940 tot 9 oktober 1944. Om verscheidene redenen kon 9 mei 1940 niet als enige referentiedatum in aanmerking worden genomen. Ik stelde voor de belastingplichtige de keuze te laten tussen de jaren 1940, 1939 en 1938. Het jaar 1940 kon om vanzelfsprekende redenen niet als een normaal jaar worden beschouwd. Ik bezorgde aan Gutt een korte nota waarin ik, aan de hand van enkele concrete gevallen die mij gesignaleerd waren, de onhoudbaarheid van zijn standpunt aantoonde. Bij de bijzondere commissie die het ontwerp behandelde, diende ik in dat verband een aantal technische amendementen in. Zij werden enigszins tegen de wil van Gutt aanvaard. Mijn amendementen waren evenwel niet de enige. Bij de bespreking van de eerste vier artikelen van het ontwerp werden er niet minder dan 100 ingediend. Gutt reageerde en diende zelf ook een aantal amendementen in, in de hoop hiermee het verzet tegen zijn ontwerp weg te nemen. Dat mocht niet baten. Eind januari 1945 was de commissie met haar werk nog maar weinig opgeschoten. Enkele dagen later kwam de regering-Pierlot ten val.

Voor haar sociale hervormingen vond de regering-Pierlot wel een ruime consensus. Ze compenseerden de zware offers die van de bevolking op materieel vlak werden gevraagd. Daarom kondigde de regering ze ook aan enkele dagen nadat de maatregelen in verband met de monetaire sanering in het *Staatsblad* waren verschenen. Twee maanden later, op 28 december 1944, verschenen de wetsbesluiten op de maatschappelijke zekerheid. Zij bouwden voort op de voor de oorlog tot stand gebrachte sociale wetgeving waarin de katholieke partij en de christelijke arbeidersbeweging door hun permanente actie een belangrijk aandeel hadden gehad.

De grote innovatie van de besluiten van december 1944 lag in het verplichte karakter van de sociale verzekering. Voor de oorlog konden de arbeiders en de bedienden zich ook reeds bij verzekeringsfondsen aansluiten, maar dan op vrijwillige basis. Thans werden ze verplicht een deel van hun loon af te dragen aan de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid (RMZ). Deze bijdragen werden aangevuld door de werkgevers en de overheid. De aldus bijeengebrachte fondsen verdeelde de RMZ via verzekeringsinstellingen en -fondsen aan rechthebbenden op werkloosheidsvergoedingen, kinderbijslagen, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen, ouderdomspensioenen en betaalde vakantie. Hoewel de christen-democraten ze mee voorbereidde, komt de verdienste van de hervorming toe aan de socialist Achiel Van Acker. Tijdens de oorlog had hij deelgenomen aan gesprekken tussen vakbonds- en werkgeversvertegenwoordigers over een sociaal pact. De onderhandelaars lieten zich inspireren door de ideeën van William H. Beveridge, de Engelse liberale politicus en econoom, die in 1942 een plan voor de herziening van het sociale verzekeringswezen opstelde.

De liquidatie van de regering-Pierlot

Hubert Pierlot bood op 7 februari 1945 het ontslag van zijn kabinet aan. Hij kon trouwens niet anders, want het ongenoegen over zijn regering was algemeen. Men vond dat de Londenaars het nog te veel voor het zeggen hadden. Men beweerde van hen dat zij tijdens de bezet-

ting de voeling met de publieke opinie hadden verloren en geen begrip opbrachten voor de problemen en de noden van de bevolking. Hun plannen, zo werd gezegd, stonden haaks op de realiteit. De bevoorrading van het land verliep al maanden moeilijk en de verbetering die hierin geleidelijk optrad, werd als onvoldoende ervaren. Daarbij voegden zich nog de misnoegdheid over de rantsoeneringen waaraan geen eind leek te komen, de gebrekkige coördinatie tussen de departementen die belast waren met de ravitaillering alsmede de economische organisatie, en de financiële en fiscale politiek van de regering.

Hoewel die kritiek niet onterecht was, kan men bij de beoordeling van de regering-Pierlot niet genoeg rekening houden met de bijzonder moeilijke omstandigheden waarin zij moest werken. Ik heb er reeds op gewezen dat het land erg te lijden had onder de oorlogsoperaties die nog volop aan de gang waren. Velen waren zich hiervan onvoldoende bewust. De bevolking, die in de roes van de bevrijding alle materiële zorgen was vergeten, werd tot de werkelijkheid teruggebracht. En die was niet aangenaam.

Het einde van de regering-Pierlot werd ingeluid door het socialistische partijbureau dat op 1 februari 1945 besliste de regering niet langer te steunen. Enkele dagen later, op 6 februari 1945, werd eerste minister Pierlot door de socialistische partijleider Max Buset geïnterpelleerd. Buset zei op niet mis te verstane wijze dat het ogenblik was aangebroken om het bewind aan anderen over te laten. De regent moest volgens hem een nieuwe regeringsleider aanduiden, bij voorkeur 'een jonge en energieke personaliteit die tijdens de oorlog in het land had verbleven'. Volgens Buset moest er ook opnieuw een beroep worden gedaan op de communisten.

Na Buset nam Henry Carton de Wiart, de fractieleider van de katholieke partij, het woord. Hij wees op de tekortkomingen, het gebrek aan cohesie en dynamisme, en het onvermogen van de regering-Pierlot om de problemen op te lossen. Ook hij was van oordeel dat het bewind in handen moest komen van niet-Londenaars. Victor Maistriau, de woordvoerder van de liberalen, liet zich in dezelfde bewoordingen uit. Daarna kwam Pierlot op de tribune. Hij verklaarde dat hij nog voor de Kamers wou verschijnen, hoewel de socialistische ministers hem reeds hadden meegedeeld dat zij de regering zouden verlaten. Dat zij daartoe hadden beslist op een vergadering van hun partijbureau, beschouwde Pierlot als een onregelmatige procedure waardoor het parlement buitenspel werd gezet. Het is, verklaarde Pierlot, niet eervol voor een regering 'gewurgd te worden tussen de stilte van twee deuren'. Pierlot zei voorts dat hij er zich rekenschap van gaf dat de regering vergissingen had begaan. Maar de toestand was in ons land niet slechter dan in de ons omringende landen, beklemtoonde Pierlot. Hij vond het onrechtvaardig dat de schuld voor alles wat verkeerd liep, op de rug van de regering werd geschoven. Een nieuw kabinet zou met dezefde problemen te maken hebben en in dezelfde omstandigheden moeten werken, maar Pierlot zei dat hij bereid was de weg voor anderen vrij te maken. Hij waarschuwde wel voor een eventueel nieuwe deelname van de communisten aan de regering. De communisten waren niet bereid de parlementaire en grondwettelijke regels te respecteren en Pierlot vroeg daarom uitdrukkelijk dat zijn opvolger het 'communistische experiment' niet zou herhalen. Voor die verklaring werd Pierlot alleen door de katholieke parlementsleden toegejuicht. Ten slotte richtte Pierlot nog een woord van dank aan allen die met hem voor, tijdens en na de oorlog hadden

samengewerkt. Zijn waardige toespraak werd door de meeste parlementsleden op applaus onthaald.

's Anderendaags, op 7 februari 1945, begaf Pierlot zich naar de regent om het ontslag van zijn regering aan te bieden. Het betekende meteen zijn afscheid van de politiek. Op 3 september 1945 werd Pierlot nog wel tot minister van Staat benoemd, maar bij de eerste naoorlogse parlementsverkiezingen, in februari 1946, was in de Christelijke Volkspartij de tegenstand tegen zijn kandidatuur zo groot dat hij zich vrijwillig terugtrok. Pierlot werd immers wegens zijn houding in mei 1940 door de Leopoldisten, die in de CVP een sterke aanhang

hadden, beschouwd als een van de hoofdschuldigen van het conflict met Leopold III. Zelfs na zijn vertrek uit de politiek bleef hij voor die kringen als het ware *persona non grata*. Ik herinner me nog dat toen ik als minister van Financiën in 1947 een diner organiseerde waarop graaf en gravin Pierlot waren uitgenodigd, waarvoor zij mij erkentelijk waren, de tafelschikking op het laatste ogenblik moest worden gewijzigd. Een dame die naast Pierlot zou moeten plaatsnemen, liet daarover haar ongenoegen blijken bij mijn echtgenote en eiste een andere plaats.

Hoofdstuk 8
Minister van FinanciËn
in de Eerste Regering-Van Acker

Op 8 februari 1945, de dag nadat Hubert Pierlot het ontslag van zijn regering had aangeboden, vroeg de prins-regent aan de socialist Achiel Van Acker een nieuw kabinet te vormen. Van Acker, de zoon van een mandenmaker, had in 1927 op jonge leeftijd - hij was nauwelijks 29 jaar oud - zijn intrede in de Kamer gedaan. Hij had bijgevolg heel wat parlementaire ervaring. Maar dat zal bij de keuze van de regent wel niet doorslaggevend geweest zijn. Belangrijker was dat Van Acker tijdens de oorlog in het land was gebleven en, zoals reeds gezegd, had deelgenomen aan de onderhandelingen over het Ontwerp-akkoord van sociale solidariteit, het zogenaamde Sociaal Pact, dat aan de basis lag van het wetsbesluit van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders. Bovendien was hij een van de niet-Londenaars die in de naoorlogse regering-Pierlot een plaats had bekomen. Als minister van Arbeid en Sociale Voorzorg had hij zich in die regering laten opmerken door met bekwame spoed het wetsbesluit op de sociale zekerheid uit te vaardigen en door zijn kordate maatregelen om de steenkoolproduktie opnieuw op gang te brengen. Tevens was hij een politicus die ook buiten zijn eigen partij sympathie genoot. Dat hij door de regent voor een formatieopdracht werd uitgekozen, was dus niet echt een verrassing.

Toen Van Acker zijn onderhandelingen aanvatte, maakte hij er geen geheim van dat hij, evenals zijn voorganger Pierlot, een regering van nationale unie op de been wou brengen. Voor Van Acker betekende dit een regering mét communisten. Van katholieke zijde werd op dit voornemen onmiddellijk negatief gereageerd. Van Acker trachtte dit veto te omzeilen door niet met de leiders van de katholieke partij te onderhandelen, maar door zich rechtstreeks tot een aantal katholieke politici te wenden van wie hij vermoedde dat ze met hem scheep wilden gaan. Charles du Bus de Warnaffe, Edgar De Bruyne, Louis Delvaux en ikzelf werden op 8 februari 1945 in de namiddag ieder afzonderlijk bij Van Acker op het kabinet van Arbeid en Sociale Voorzorg ontboden. Van Acker zei me dat hij mij graag in zijn regering wou als minister van Financiën. Ik dankte hem vriendelijk voor het aanbod en zei hem dat zijn voorstel mij interesseerde. Toen ik hem vroeg ofhij communisten in zijn regering wou opnemen, antwoordde Van Acker bevestigend. Ik reageerde daarop met te zeggen dat ik, gezien het ordewoord van mijn partij, in die omstandigheden zijn aanbod niet kon aanvaarden.

De andere katholieke politici die bij Van Acker waren geweest, hadden hetzelfde antwoord gegeven. Nochtans verklaarde Van Acker's avonds aan de pers dat zijn onderhandelingen goed opschoten en dat het land spoedig een nieuwe regering zou hebben.

's Anderendaags werden mijn partijgenoten die bij Van Acker waren geweest en ikzelf opnieuw bij de formateur ontboden. Ditmaal ontving Van Acker ons gezamenlijk. Hij legde ons een regeerprogramma voor dat realistisch was en dat zich tot het essentiële beperkte. Daartegen hadden wij geen fundamentele bezwaren, wel tegen het voornemen communisten aan de regering te laten deelnemen. Wij wezen Van Acker andermaal op het ondubbelzinnige en unanieme standpunt van de

katholieke fracties dienaangaande en stelden dat wij dat niet konden negeren. Van Acker antwoordde ons dat men in zijn partij sterk aandrong op een communistische regeringsdeelname. Het standpunt van de socialistische partij was inderdaad dat men zonder communisten van geen echte regering van nationale unie kon spreken.

Maar dat was zeker niet de belangrijkste beweegreden van de socialisten. Van Acker zei ons dat de aanwezigheid van de communisten om verscheidene redenen ‘nuttig’ was. Zonder dit uitdrukkelijk te zeggen, gingen Van Acker en zijn partijgenoten er wellicht van uit dat de communisten minder gevaarlijk zouden zijn in de regering dan erbuiten en dat zo de communistische opgang wel zou worden afgeremd. Van Acker zei ons tot slot dat wij nog wat bedenktijd kregen, maar dat hij's avonds van ons toch een definitief antwoord verwachtte.

Na onderling overleg en na contacten met enkele katholieke leiders gingen du Bus de Warnaffe en Delvaux in de avond van 9 februari 1945 naar Van Acker. Ze zeiden hem dat de katholieken niet konden deelnemen aan een regering waarvan communisten deel zouden uitmaken. Daarna bracht Van Acker verslag uit bij de regent.

's Anderdaags riep Van Acker verscheidene politici bij zich, met uitsluiting evenwel van vertegenwoordigers van de katholieke partij. Van Acker liet hiermee uitschijnen dat hij een volledig linkse regering zou samenstellen bestaande uit socialisten, liberalen, communisten, UDB'ers en enkele technici. Dat zette de katholieke partijverantwoordelijken ertoe aan hun houding te herzien.

In de namiddag van 10 februari vond een bijeenkomst plaats ten huize van Albert-Edouard Janssen in de Wetstraat te Brussel. Zijn woning fungeerde in die dagen, bij gebrek aan. een echt partijsecretariaat, als vergaderplaats voor de kopstukken van de katholieke partij. Henry Carton de Wiart, Frans Van Cauwelaert, Romain Moyersoen, Cyrille Van Overbergh en nog enkele andere vooraanstaanden waren daar aanwezig, samen met diegenen die bij Van Acker waren geroepen. Tot mijn grote verbazing zeiden die oude heren dat het volstrekt ondenkbaar was dat de katholieken in de oppositie zouden gaan. Wegens de oorlogstoestand en de andere problemen was voor hen de aanwezigheid van katholieke ministers in de regering absoluut vereist. Aan du Bus de Warnaffe, die de meest ervaren politicus onder ons was en als onze woordvoerder optrad, werd de opdracht gegeven onmiddellijk contact op te nemen met Van Acker. Hij moest hem zeggen dat de katholieken bereid waren aan de regering deel te nemen.

De katholieke partijtop bevestigde zijn toezegging tijdens een onderhoud met Van Acker dat plaatsvond in de namiddag van 11 februari 1945. Daarna verklaarde Van Acker aan de pers dat hij een regering van socialisten, liberalen, communisten én katholieken klaar had. Laat in de avond maakte Van Acker zijn regeringsploeg bekend. Zij telde achttien ministers: zes katholieken, vijf socialisten, vier liberalen, twee communisten en één technicus.

De nieuwe regering telde één minister minder dan de vorige, maar het was toch nog een uitgebreide ploeg, waarin de Vlamingen evenals in het kabinet-Pierlot ondervertegenwoordigd waren. Zij waren slechts met zes tegenover twaalf Franstaligen. Opvallend was de grondige vernieuwing. Sedert lang was die niet meer zo groot geweest. Voor de oorlog eindigden de meeste politieke crisissen met een herschikking van het ontslagnemende kabinet. Ditmaal verlieten elf ministers de politieke scène en van de Londenaars bleef alleen Paul-Henri Spaak over. De talrijke nieuwkomers, van wie de meesten de bezetting hadden meegemaakt, droegen bij tot het gematigd positieve onthaal van de regering-Van Acker.

Voor de katholieke partij werd Charles du Bus de Warnaffe minister van Justitie, Louis Delvaux van Landbouw, Edgar De Bruyne van Koloniën, Edmond Ronse van Nationale Informatie, Henri Pauwels van Oorlogsslachtoffers en ikzelf van Financiën.

Dat Van Acker mij uitkoos voor Financiën lag in de lijn van de verwachtingen. Ik had een goede reputatie opgebouwd als financieel deskundige. Daarenboven had ik in de commissie die het wetsontwerp in verband met de belasting op de vermogensaangroei behandelde, de politiek van Gutt verdedigd. En Van Acker wou het beleid van Gutt voortzetten. Gutt zou trouwens Van Acker gevraagd hebben dat ik hem zou opvolgen. Ik werd dus voor het eerst minister en dan nog van een belangrijk departement. Tijdens de regeringsonderhandelin-

gen hadden politieke vrienden mij gezegd dat ik met een 'klein' ministerie moest beginnen. Frans Van Cauwelaert sprak van Openbare Werken, dat in die tijd als een gemakkelijk departement werd beschouwd.

Mijn aanstelling als minister van Financiën werd over het algemeen goed onthaald. *De Nieuwe Standaard* schreef dat ik tijdens de bespreking van Gutts ontwerp op de vermogensbelasting de enige was geweest die een geheel van samenhangende amendementen had ingediend en dat mijn deskundigheid boven alle twijfel verheven was. *La Libre Belgique* toonde zich eerder ongerust. Deze krant beklemtoonde dat ik een hardnekkig verdediger van Gutts politiek was die in haar ogen geen genade had gevonden. Voortdurend had de *Libre*. het over Gutts 'dictatoriale' maatregelen, die zogezegd de 'uitschakeling' van de middenstand op het oog hadden.

De katholieke kranten spraken zich unaniem uit tegen de deelname van de communisten aan de regering. Zij vreesden in het bijzonder Edgard Lalmand, die bevoegd was voor Ravitaillering. Lalmand zou als minister evenwel zeer behoorlijk werk leveren.

De moeizame start van de regering-Van Acker

In de voormiddag van 12 februari 1945 legde ik samen met de andere ministers de eed af in de handen van de prins-regent. Kort daarna had een vergadering van de katholieke fracties plaats. De voorzitter van de Kamergroep, Henry Carton de Wiart, die zich op de vergadering bij Albert-Edouard Janssen sterk voor regeringsdeelname van de katholieken had uitgesproken, herinnerde aan de unanieme beslissing van de fracties om niet samen met de communisten te regeren. Hij vond het dan ook onaanvaardbaar dat de door Van Acker aangezochte katholieke politici in de regering waren getreden. Romain Moyersoen, fractieleider in de Senaat, viel Carton de Wiart bij. Hij klaagde de handelwijze van mijzelf en de andere katholieke ministers aan. Hij betoogde dat de fracties voor een voldongen feit werden geplaatst, omdat wij de eed reeds hadden afgelegd, hoewel bij de vorming van de regering was afgesproken dat wij eerst de goedkeuring van onze achterban moesten krijgen. Verscheidene parlementsleden sloten zich bij Carton de Wiart en Moyersoen aan. Ikzelf en de andere ministers werden geblameerd. Niettemin was de conclusie dat wij in de regering mochten blijven. *Le vin est tiré, il faut le boire*, zei men. Maar wij kregen slechts een zeer beperkt vertrouwen.

Zelf vond ik het een hele ervaring te zien hoe Carton de Wiart en Moyersoen, die mij en de andere door Van Acker aangezochte ministers op de bijeenkomst bij Albert-Edouard Janssen als naïevelingen bestempelden, op de fractievergadering als woordvoerders van de opposanten tegen een regeringsdeelname optraden. Tactisch hadden zij het waarschijnlijk wel zo geregeld dat hun kritiek een gunstige eindbeslissing niet in het gedrang bracht.

Tijdens de namiddag en de avond van 12 februari en de ochtend van 13 februari kwamen de ministers samen om de regeringsverklaring op te stellen. Van Acker las teksten voor die door de ministers werden aangevuld. Het was uiteindelijk een korte en in feite banale verklaring die hij in de Kamers voorlas.

Het meest in het oog sprong de burgerlijke mobilisatie van die categorieën arbeiders die noodzakelijk werden geacht voor de oorlogsproduktie en de hervatting van het

economische leven. Hierbij werd in de eerste plaats gedacht aan de verplichte tewerkstelling van de mijnwerkers. Een belangrijke groep onder hen weigerde immers aan het werk te gaan. Daarnaast werden in de regeringsverklaring nog andere maatregelen opgenomen met het oog op de bevordering van de steenkoolproduktie. Verder kondigde de regering aan de maatschappelijke zekerheid uit te breiden en de monetaire sanering voort te zetten. Heel wat aandacht werd ook besteed aan de bestraffing van de collaboratie, inzonderheid de economische col-

laboratie, en de epuratie of de zuivering van het openbare leven van diegenen die tijdens de bezetting blijk hadden gegeven van gebrek aan burgertrouw of van onvaderlands gedrag. Ten slotte vroeg Van Acker de uitbreiding van de bijzondere machten, onder meer voor de burgerlijke mobilisatie.

Tijdens het investituurdebat in de Kamer sprak Henry Carton de Wiart zich uit voor een voorwaardelijke steun aan de nieuwe regering. De katholieke fractie kon zich moeilijk neerleggen bij de communistische regeringsdeelname en ze koesterde ook achterdocht over de financieel-economische programmapunten. Over dit laatste wenste Carton de Wiart trouwens meer bijzonderheden. Omdat andere katholieke volksvertegenwoordigers zich in dezelfde zin uitlieten, nam ik op 14 februari 1945 het woord. Ik verklaarde dat het niet in mijn bedoeling lag om over te gaan tot een massale deblokkering van de onbeschikbare geldmiddelen. Dat kon alleen maar aanleiding geven tot een enorme inflatie en ongebreidelde prijsstijgingen. Ik liet er geen twijfel over bestaan dat de voorstanders van een inflatiepolitiek mij op hun weg zouden ontmoeten. Ik zei voorts dat de deblokkering voor bepaalde categorieën soepeler kon worden gemaakt en dat ik oog zou hebben voor het menselijke aspect van het probleem. Tevens beloofde ik in de kortst mogelijke tijd een monetair saneringsplan voor te leggen, alsook uitvoerige gegevens over de toestand van de overheidsfinanciën. Ten slotte bracht ik hulde aan mijn voorganger Camille Gutt wiens moedig werk ik niet in gevaar wou brengen.

De dag na mijn tussenkomst had de vertrouwensstemming plaats. Het viel daarbij op dat zeventien katholieke parlementsleden zich onthielden en vijf anderen tegen de regering stemden.

In de Senaat was de katholieke dissidentie nog groter. Minder dan de helft: van de katholieke senatoren schonk de regering vertrouwen. De meeste opposanten behoorden tot de conservatieve vleugel van de katholieke partij. In overwegende mate konden zij niet instemmen met het economische en financiële luik van het regeerprogramma en waren zij ontstemd over de communistische regeringsdeelname. Evenals in de Kamer richtten verscheidene senatoren zich tijdens het investituurdebat tot mij met de vraag om meer informatie over mijn beleidsplannen te geven. Pierre Nothomb wenste te weten of het wetsontwerp-Gutt in verband met de vermogensaangroei behouden bleef Volgens Nothomb hadden de katholieke ministers slechts de steun van hun fracties verkregen nadat ze beloofd hadden dat Gutts ontwerp zou worden ingetrokken. Indien de regering toch opnieuw met dit ontwerp voor de dag zou komen, zouden de katholieke senatoren zich niet voor schut laten zetten. Nothomb nam evenmin vrede met de verklaring die ik in de Kamer had afgelegd over de deblokkering van de activa.

De liberale senator en Luikse hoogleraar Marcel Loumaye viel daarover eveneens tegen mij uit. Nadat hij zich eerst vriendelijk over mij had uitgelaten, uitte hij daarna zijn verwondering over mijn aanwezigheid in de regering. De regering-Pierlot, aldus Loumaye, was ten val gekomen wegens het fundamentele wantrouwen van de liberalen en de katholieken tegenover haar financiële beleid. Loumaye zei dat hij daarom gehoopt had dat de nieuwe regering een andere richting zou inslaan. Maar in de plaats daarvan, riep Loumaye met verontwaardiging uit, werd een minister van Financiën benoemd die verklaarde het beleid van zijn voorganger te zullen voortzetten en die zich voordien in de commissie van Financiën had opgeworpen als een verdediger van diens ontwerpen. Loumaye zei ook nog dat mijn eerste verklaringen grote

ongerustheid hadden veroorzaakt. Bovendien gaven ze geen voldoening. Indien een student, zei Loumaye spottend, zich op zijn examens zou beperken tot dergelijke antwoorden, dan zou hij zakken. Daarna bekritiseerde de liberale senator nog in heftige bewoordingen Gutts politiek die hij als ‘waanzinnig’ en een ‘morele aberratie’ omschreef en die volgens hem aan de basis lag van de economische en financiële problemen

waarmee het land worstelde. Hij verdedigde de stelling dat 70 miljard BF volstond om de overheidsfinanciën te saneren. Die 70 miljard BF kon ik vinden door een herwaardering van de goudvoorraad van de Nationale Bank, die goed zou zijn voor 10 miljard BF, door het toepassen van de bestaande wet op de oorlogswinsten, die zo'n 20 à 30 miljard BF kon opbrengen, en door een lening aan te gaan op de 60 procent van de geblokkeerde activa. Loumayes redevoering werd niet alleen door zijn partijgenoten, maar ook door een aantal katholieke senatoren op applaus onthaald.

Andere sptekers gingen eveneens uitvoerig in op de financiële politiek. De Antwerpse liberale senator Robert Godding stelde mij de vraag of ik bereid was fiscale amnestie te verlenen aan diegenen die in oktober 1944 enn deel van hun oude bankbiljetten niet hadden ingeruild. Gilbert Mullie, de Kortrijkse katholieke senator en voorzitter van de Boerenbond, vroeg dat de landbouwers, die de oorlog over het algemeen goed hadden doorstaan, niet met nieuwe belastingen zouden worden geviseerd. Hij pleitte tevens voor de subsidiëring van de landbouwsector en de invoering van een stelsel van minimumprijzen in die sector.

Op 16 februari 1945 antwoordde ik op de verschillende redevoeringen. Ik verklaarde nogmaals dat er geen sprake van kon zijn om de monetaire sanering zoals ze door mijn voorganger Gutt was aangevat, af te breken. Ik zei tevens dat ik nog geen concrete maatregelen kon voorstellen. Daarvoor had ik uiteraard de tijd nog niet gehad. Maar ik kon wel reeds zeggen in welke richting ik zou werken. Ik dacht aan een belasting op de ongeoorloofde winsten met een aanslagvoet die kon oplopen tot 100 procent. Die belasting kon niet van toepassing zijn op de winsten die uit normale bedrijvigheden voortvloeiden. Maar ik waarschuwde ervoor dat ook die niet volledig buiten schot zouden blijven. Ook zij vormden een belastbaar bezit. Door middel van een verbeterde wetgeving op de buitengewone winsten zouden zij belast worden. Verder dacht ik aan het aangaan van leningen om de geblokkeerde activa of een gedeelte daarvan te neutraliseren. Hierbij sloot ik de mogelijkheid van een verplichte lening niet uit. Indien nodig kon ook een belasting op het kapitaal in overweging genomen worden. Meer bijzonderheden kon ik nog niet geven, maar ik verbond mij ertoe zo vlug mogelijk een samenhangend financieel beleidsplan voor te leggen. In antwoord op de tussenkomst van Nothomb legde ik nogmaals uit waarom een massale deblokkering onmogelijk was. Over de suggestie van Godding zei ik dat ze sympathiek klonk, maar dat men er zeer voorzichtig mee moest zijn, omdat het niet aangeven van de bankbiljetten een vorm van fraude was. De voorstellen van Loumaye wees ik van de hand aangezien ze geen oplossingen ten gronde inhielden en ze onvermijdelijk tot een hoge inflatie zouden leiden. Nadat ik geantwoord had, namen nog verscheidene senatoren het woord. Belangrijk voor mij waren de verklaringen van de liberaal Robert Catteau en van de conservatieve katholiek Henri Carton de Tournai. De eerstgenoemde zei dat de liberale fractie geen fiscale politiek zou goedkeuren waarin de oorlogswinsten niet volledig zouden worden belast. Hij verzette zich evenwel categorisch tegen een belasting op het kapitaal. Van zijn kant verklaarde Carton de Tournai dat hij en verscheidene anderen van zijn en mijn partijgenoten het vertrouwen in de regering zouden weigeren aangezien ik Gutts politiek in haar essentie niet zou wijzigen.

Deze en andere standpunten brachten de regering in een moeilijke situatie. Van Acker wou echter het woord niet meer nemen. Spaak kwam dan namens de regering op de tribune om nog voor de investituurstemming te antwoorden op de diverse

opmerkingen en kritieken. Spaak zei dat vijf problemen om een dringende oplossing vroegen: het steenkoolvraagstuk, de werkloosheid, de ravitaillering, de openbare financiën en de epuratie. De plannen van de regering hierover leken eenvoudig, aldus Spaak, maar in feite waren ze zeer ambitieus. Spaak zei dat mijn verklaring over het financiële beleid door de hele regering werd gesteund. Verder prees Spaak de kwaliteiten en de verdiensten van de nieuwe kabinetsleider. Spaak zei trots te zijn in het debat het woord te mogen voeren namens Van Acker, die hij

omschreef als een *selfmade* man die zich. ondanks zijn bescheidén afkomst tot de hoogste politieke functie van het land had opgewerkt. Voor zijn lovende woorden aan het adres van Van Acker werd Spaak door alle ministers en de meeste senatoren toegejuicht. Maar welsprekendheid kan vele dingen verbergen en dat was ook het geval met Spaaks woorden. Want voordien had Spaak mij zijn verbazing laten blijken over het feit dat Van Acker de regering zou leiden. Volgens hem beschikte Van Acker niet over de nodige kwaliteiten voor een dergelijke functie. Het investituurdebat toonde aan dat ik een zware erfenis had gekregen. Het bewees tevens hoe groot het wantrouwen tegenover de monetaire sanering was en hoe moeilijk het zou zijn om daarover een serene discussie te voeren.

Met mijn kabinetsmedewerkers en met de verantwoordelijken van de administratie van het ministerie van Financiën begon ik onmiddellijk aan de uitwerking van de voorstellen waarvan ik de grote lijnen bekend had gemaakt. Door snel en doeltreffend te werken, kon ik het vertrouwen in de monetaire politiek herstellen. Dat vertrouwen was een basisvoorwaarde voor het welslagen van het monetaire én het economische herstel. De Belgische economie stond op de drempel van een periode waarin de overheid en de particuliere sector in aanzienlijke mate een beroep zouden moeten doen op het spaargeld van de burgers. Er werd van de overheid verwacht dat zij meer zou doen dan het aanzuiveren van de financiële lasten van de oorlog. Zij moest mee de economische wederopbouw van het land realiseren. De uitrusting van heel wat bedrijven was verouderd. Vernieuwing en modernisering zouden vele miljarden kosten. Een gezonde monetaire toestand was dus van het allergrootste belang en daaraan kon ik een wezenlijke bijdrage leveren.

Mijn financiële en fiscale wetsontwerpen

Op 16 mei 1945 diende ik mijn financiële en fiscale wetsontwerpen bij de Kamer in. Voor mij was dit een grote dag. Het gaf mij veel voldoening dat ik in een tijdsbestek van nauwelijks drie maanden een sluitend en samenhangend geheel van maatregelen klaar had. Mijn hervorming bevatte vijf wetsontwerpen die zowel de monetaire als de budgettaire en financiële sanering beoogden. Gutts maatregelen hadden alleen op de eerste doelstelling betrekking.

Midden april had ik mijn ontwerpen aan de ministerraad voorgelegd. Na grondige en langdurige besprekingen zette die begin mei het licht op groen zodat ik een tiental dagen later de ontwerpen in de Kamer kon voorstellen.

Bij de wetsontwerpen had ik een verslag betreffende de financiële toestand van het land gevoegd. Het was een uitvoerig en nauwkeurig document van niet minder dan 117 bladzijden, waarin voor het eerst sedert de bevrijding de financiële gevolgen van de bezetting en de oorlog werden uiteengezet. Het was opgesteld door de bevoegde ambtenaren van het ministerie van Financiën en door mijn kabinetsmedewerkers, van wie ik hier zeer graag professor Jacques Mertens de Wilmars vermeld. Ik had een dergelijk document beloofd tijdens het debat over de regeringsverklaring. Dat was echter niet de enige reden waarom ik het verstrekte. Het was er mij om te doen de bevolking een objectieve kijk te geven op de monetaire, budgettaire en financiële toestand van het land. Zoals ik reeds tijdens het

investituurdebat had verklaard, wenste ik hierover geen enkele dubbelzinnigheid. Ik wou volledige klaarheid scheppen opdat de regering en de volksvertegenwoordiging enerzijds en de publieke opinie anderzijds hun volle verantwoordelijkheid konden nemen en met kennis van zaken over mijn voorstellen konden oordelen. Daarom maakte ik de richtlijn van Camillo Benso di Cavour, de Italiaanse staatsman uit de negentiende eeuw, tot de mijne: *Il faut garder les finances de l'État dans une maison de verre*. Dat was ook nodig opdat iedereen zou weten hoe reëel het gevaar van een financiële chaos was, hoe zwaar de gevraagde offers zouden zijn en welke resultaten men van de voorgestelde maatregelen mocht verwachten. Wat dit laatste betrof,

stelde ik dat met doelmatige financiële en monetaire maatregelen de levensstandaard van de bevolking in relatief korte tijd het vooroorlogse niveau zou bereiken en ten slotte zelfs hoger zou worden gebracht. Duidelijkheid en klaarheid over de financiële toestand van het land waren essentiële beginselen bij het uitwerken van mijn wetsontwerpen. Het in acht nemen van de principes van de verdelende rechtvaardigheid was er evenzeer een wezenlijke bekommernis van. De lasten van de oorlog moesten billijk verdeeld worden. Ik ging er immers van uit dat de loon- en weddetrekkenden, de bescheiden inkomens en de spaarders niet door een overdreven waardevermindering van de munt mochten worden beroofd van de vruchten van hun werk. Het beginsel van de sociale rechtvaardigheid liep daarom als een rode draad door mijn wetsontwerpen.

Het eerste van de vijf wetsontwerpen had betrekking op de geblokkeerde activa. Over de onbeschikbare geldmiddelen was na de wetsbesluiten van 6 oktober 1944 grote ontevredenheid ontstaan. Het was immers niet duidelijk wat er mee zou gebeuren. Het was dus voor het herstel van het vertrouwen in de monetaire politiek van het land van het allergrootste belang klaarheid te scheppen in deze aangelegenheid. In feite stond ik voor het volgende alternatief: ofwel de blokkeringen ongedaan maken en in één keer een monetaire massa van 100 miljard BF op de markt brengen, ofwel ze ten dele opslorpen en daardoor de inflatiekansen afremmen. Het eerste zou een demagogische, onverantwoorde en laffe oplossing geweest zijn. Het tweede was een weinig populaire, maar moedige oplossing waarvan de brede lagen van de bevolking gediend zouden zijn. De blokkering van het geld zoals Gutt ze had geregeld, nam ik daarom over: 40 procent bleef tijdelijk onbeschikbaar en 60 procent bleef definitief geblokkeerd. Ik liet er voorts geen twijfel over bestaan dat de tijdelijk geblokkeerde activa volledig zouden worden vrijgegeven. Het tempo van de deblokkeringen zou echter worden bepaald door de mate waarin de economische heropleving een uitbreiding van het geldvolume kon verdragen. Indien bedrijven of personen in moeilijkheden zouden komen vooraleer de volledige deblokkering een feit was, zou ik uiteraard rekening houden met bijzondere omstandigheden en kon een uitzonderingsmaatregel worden genomen. En om een gunstige atmosfeer te creëren en een massa kleine rekeningen vrij te geven, bepaalde het wetsontwerp dat de tijdelijk geblokkeerde activa van alle rekeningen die het bedrag van 15.000 BF niet overschreden, onmiddellijk zouden worden vrijgemaakt. Geleidelijk zou men tot hogere schijven kunnen opklimmen. Toen ik deze bepalingen vermeldde tijdens mijn voorstelling van de wetsontwerpen in de Kamer op 16 mei, werd ik van op alle banken luid toegejuicht.

In verband met de 60 procent definitief geblokkeerde geldmiddelen stelde ik een oplossing voor die een eind aan de onzekerheid maakte. Ik kondigde aan dat ze zouden worden omgezet in een verplichte lening met een rentevoet van 3,5 procent. Die rente mocht echter geen te zware last op de begroting leggen en daarom waren in het wetsontwerp beperkende maatregelen ingeschreven. De rente liep slechts vanaf 1 januari 1946 en de rentevoet werd jaarlijks verhoogd zodat het volle rentebedrag pas bereikt werd met ingang van 1 januari 1949.[1] De aflossing van de lening nam een aanvang op 1 januari 1951. De opbrengst ervan was bestemd voor de Schatkist waardoor de balans van de Nationale Bank kon worden aangezuiverd. De liquidatie

1 Het parlement amendeerde deze bepaling en besliste dat de rente onmiddellijk vanaf 1946 3,5 procent zou bedragen.

van de geblokkeerde rekeningen en de omzetting ervan in een verplichte lening was zo uitgedacht dat de hele operatie in een korte tijdsspanne kon worden doorgevoerd zodat de bank- en kredietinstellingen niet in moeilijkheden kwamen. Het was een tamelijk ingewikkeld mechanisme en het zou mij hier te ver leiden daarover in detail uit te weiden. In essentie hield het in dat de houders van de geblokkeerde rekeningen schuldeisers werden van de Staat in plaats van de Nationale Bank en dat de Staat, door zich in de plaats te

stellen van de houders van de rekeningen, schuldeiser werd van de Nationale Bank, die op haar beurt de Schatkist crediteerde voor het totale bedrag van de lening. De hele regeling in. verband met de geblokkeerde monetaire activa had ik in één wetsontwerp uitgewerkt.

De verplichte lening vermeerderde de Staatsschuld en de rentevoet legde een bijkomende last op de begroting. Het kwam er dus op aan de verplichte lening door belastingen te neutraliseren. Mijn andere wetsontwerpen die ik op 16 mei 1945 indiende, waren daarom van fiscale aard. Ik stelde voor drie belastingen in te voeren: een bijzondere belasting op de leveringen aan en prestaties ten gunste van de bezetter, een extrabelasting op de tijdens de oorlog gerealiseerde uitzonderlijke winsten en een belasting op het kapitaal.

De bijzondere belasting op de leveringen aan en de prestaties ten gunste van de vijand had ik in een tweede wetsontwerp geregeld. Het beginsel van deze belasting vroeg weinig verantwoording. Zij die aan de vijand hadden geleverd, hadden goedschiks of kwaadschiks, rechtstreeks of onrechtstreeks, aan de versterking van de Duitse oorlogsmachine meegewerkt. Het was dan ook niet meer dan billijk dat de winst die hen dit had opgeleverd, door middel van een belasting integraal werd afgenomen en op die wijze naar de gemeenschap terugvloeide. De aanslagvoet bedroeg 100 procent, wat ook het bedrag van de belastbare winst was. Het belastbare object bestond uit de gezamenlijke excedentaire winst. De belastbare periode liep van 1 januari 1940 tot 31 december 1944. Ze was dus ruimer dan de eigenlijke bezettingstijd. De leveringen en de prestaties werden afzonderlijk behandeld. Dit betekende dat er geen rekening werd gehouden met de andere activiteiten van de belastingplichtige. Indien bijvoorbeeld iemand tijdens de oorlog drie miljoen winst had gemaakt, waarvan anderhalf miljoen door handel met de vijand, dan werd die anderhalf miljoen belast. Indien hij met de vijand twee miljoen had verdiend, doch daarvan één miljoen had verloren door andere zaken zodat hij maar één miljoen winst overhield, dan moest hij toch twee miljoen belastingen betalen. De belasting was ook verschuldigd als zij betrekking had op prestaties of leveringen die via tussenpersonen bij de vijand terecht waren gekomen. Waren de leveringen en prestaties onder dwang gebeurd, dan werd de winst slechts belast in zover zij abnormaal was.

Behalve enkele kleine uitzonderingen was die belasting onderworpen aan de gewone regels van de inkomstenbelastingen. Dit hield het risico in dat de belastingplichtigen die te kwader trouw waren, een langdurige betwistingsprocedure konden beginnen. Om dat te voorkomen, hadden we een bijzondere en vlug werkende rechtspleging in het wetsontwerp opgenomen om de administratie in staat te stellen de rechten van de Staat adequaat te verdedigen. Omdat streng moest worden opgetreden tegenover belastingontduikers en hun eventuele raadgevers, werden hen penale straffen opgelegd. Aangezien de belasting de volledige winst opnam, konden trouwens geen boetes worden geheven.

Mijn derde wetsontwerp voerde een extrabelasting in op de uitzonderlijke oorlogswinsten. Het kwam. in de plaats van Gutts omstreden ontwerp op de vermogensbelasting. Zonder de basis van dit ontwerp weg te nemen, had ik de inhoud ervan zodanig aangepast dat de tegenkanting voor een groot deel verdween. In Gutts ontwerp werd alle vermogensaangroei belast, ook als die uit een wederbelegging voortkwam en ook als die de vooroorlogse inkomsten en winsten niet overtrof. In

beide gevallen werd volgens mijn ontwerp geen belasting geheven. Daarenboven trof mijn ontwerp alleen de onrechtvaardige winsten daar waar zij bestonden of bestaan hadden. In Gutts ontwerp werd geen onderscheid gemaakt tussen de wijze waarop de winst was verworven en werd de belasting geheven op de aangroei van het vermogen voor zover dat nog bestond. Het belastingobject bestond uit de gezamenlijke excedentaire winst die gerealiseerd was in de periode van 1 januari 1940 tot 31 december 1944. De belastbare periode was dus ruimer dan in Gutts ontwerp, maar in mijn ontwerp was de referentieperiode voor het bepalen van de winst aanzienlijk groter, namelijk de periode van 1 januari 1935 tot 31

december 1939. De winsten gemaakt tijdens deze referentieperiode, ofwel een som gelijk aan zes procent van het kapitaal dat de belastingplichtige persoonlijk in zijn zaak had geïnvesteerd op 1 januari 1940, mocht van het belastbare excedent worden afgetrokken. In elk geval mocht de belastingplichtige een minimumreferentiewinst van 5000 BF in rekening brengen voor elke maand van de belastbare periode. Bovendien was er nog een aftrek opgenomen voor ieder kind ten laste (6000 BF) en voor de waarde van de voorraden. Het overschot van de winst werd minimaal met 70 procent belast en maximaal met 95 procent.

De toepassingsmodaliteiten stemden grotendeels overeen met die van het ontwerp-Gutt. Het waren met andere woorden stringente modaliteiten die noodzakelijk waren om ontduikingen onmogelijk te maken. De fiscus mocht dus alle middelen aanwenden om de uitzonderlijke winsten te bewijzen. Het wetsontwerp liet hem toe gebruik te maken van de aangiften die waren opgelegd door de wetsbesluiten van 6 oktober 1944 en van de gegevens van de postchequedienst, het toenmalige Centraal Bureau voor de Statistiek en andere instellingen. De fiscus mocht ook derden horen. Zoals in Gutts ontwerp, vestigde mijn ontwerp het wettelijk vermoeden dat de belastingplichtige sommige bestanddelen van zijn actief door middel van de belastbare winsten had verkregen. Mijn ontwerp was echter milder inzake de bewijsvoering van dat vermoeden. De belastingplichtige moest enkel een moreel en geen juridisch bewijs leveren. Het vermoeden kon dus als nietig worden beschouwd als de door de belastingplichtige bijeengebrachte gegevens en getuigenissen voor de fiscus volstonden om zich van de gegrondheid van de beweringen te overtuigen, ook als die vanuit juridisch standpunt geen volledig bewijs vormden.

Mijn vierde wetsontwerp betrof een belasting op het kapitaal. Het was de eerste maal dat een dergelijke belasting in ons land werd ingevoerd. Na de Eerste Wereldoorlog waren er ook voorstellen in die zin geformuleerd, maar van een concrete realisatie was niets in huis gekomen. In andere landen zoals Duitsland, Tsjechoslowakije en Italië had men toen wel een kapitaalbelasting doorgevoerd. De opbrengst ervan bleef onder de verwachtingen, omdat de inning bijzonder moeilijk verliep. Daarnaast kon men bezwaren van economische en morele aard tegen een kapitaalbelasting doen gelden. Zoals ik ze had uitgewerkt, bestond er een grote kans dat de belasting aan de klassieke bezwaren kon ontsnappen. Zij werd immers opgevat en voorgesteld als de onvermijdelijke en noodzakelijke aanvulling van de andere belastingen.

Daarenboven legde de belasting een vorm van nationale solidariteit op. Het ging tevens om een gematigde belasting, want de aanslagvoet bedroeg slechts vijf procent. Door ze met een minimum aan formaliteiten te heffen, verhoogden ook de kansen dat ze een reële belasting zou zijn. Ze was ten slotte een proportionele belasting die in de praktijk echter een zekere progressiviteit inhield, omdat zoals in de andere wetsontwerpen door middel van aftrekken de bescheiden inkomens werden ontzien. En aangezien het een gematigde belasting was, volstonden in de meeste gevallen de geblokkeerde monetaire activa of het inkomen van de belastingplichtige om de belasting te vereffenen.

Mijn vijfde ontwerp voerde een vorm van fiscale amnestie in. Door de financiële wetsbesluiten van 6 oktober 1944 beschikte de administratie over een grote hoeveelheid informatie die het haar mogelijk maakte de eventuele belastingontduikingen tijdens de oorlogsjaren op te sporen. Mijn ontwerp bepaalde

dat diegenen die zich daaraan schuldig hadden gemaakt, konden genieten van vrijstelling van geldboetes, verhogingen en andere sancties, op voorwaarde dat de betrokkenen binnen de drie maanden na de bekendmaking van de wet hun verplichtingen nakwamen en zij binnen de 30 dagen na de betekening van de belasting het verschuldigde bedrag betaalden. De verleende amnestie sloeg uitsluitend op de gewone belastingen. Zij was uiteraard niet van toepassing op de belastingen die de belastingplichtigen krachtens de andere wetsontwerpen verschuldigd waren.

Ik kondigde op 16 mei tevens een aantal maatregelen aan met het oog op de heropening van de Beurs. Sedert de bevrijding had die haar activiteiten nog niet hernomen en dat veroorzaakte in financiële kringen heel wat wrevel. Vooraleer de Beurs haar normale werkino kon hervatten, moesten een aantal voorwaarden vervuld zijn. Verscheidene besluiten van de secretarissen-generaal in verband met de werking van de fondsen en wisselkoersen en andere beursaangelegenheden moesten worden vernietigd. Ook diende een Rentenfonds te worden ingesteld. Deze en nog andere maatregelen stelde ik in het vooruitzicht. De enige moeilijkheid die overbleef, was het vinden van een moderne formule voor de notering van de aandelen en de effecten op de Beurs. Ik was daarover besprekingen met de Beurscommissie begonnen, maar die schoten niet op. Ik deelde mee dat bij gebrek aan een akkoord de oude reglementering van 1935 zou worden toegepast.

Ten slotte ging ik tijdens mijn uiteenzetting in de Kamer op 16 mei 1945 nader in. op de gevolgen van mijn wetsontwerpen. Ik zei dat ik verwachtte dat de openbare schuld zich op circa 200 miljard BF zou stabiliseren. De last van deze openbare schuld op de begroting schatte ik op ongeveer 7,5 miljard BF of een vierde van de gewone begrotingsuitgaven, wat als een normale en draaglijke verhouding mocht worden beschouwd. De inning van de belastingen die ik had voorgesteld, zou uiteraard tijd vergen, terwijl de verplichte lening onmiddellijk inging. Onvermijdelijk moesten de openbare financiën een overgangsperiode doormaken alvorens ze opnieuw in evenwicht konden worden gebracht.

Ik legde er tevens de nadruk op dat de uitvoering van mijn plannen een grote krachtsinspanning vergde. Het ging om een radicale en enorme ingreep. Mijn voorstellen kwamen erop neer dat het toenmalige belastingvolume met vier werd vermenigvuldigd. Ik schatte de totale opbrengst van mijn belastingen op ongeveer 50 miljard BF, of viermaal de begroting van 1940 I Die vergelijking is natuurlijk niet helemaal correct, omdat ten gevolge van de inflatie tijdens de oorlog en onmiddellijk na de bevrijding het belastingvolume aanzienlijk was toegenomen. Niettemin ging het om de grootste financiële operatie in de geschiedenis van ons land. Die operatie was alleen mogelij k in de toenmalige omstandigheden. Toen ik in februari 1945 met de voorbereiding van mijn wetsontwerpen startte, woedde de oorlog nog in volle hevigheid. Het von Rundstedt-offensief lag nog levendig in het geheugen. De vliegende bommen teisterden nog altijd de grote steden. Het gebeurde dat ik in die dagen wegens het vele werk overnachtte op het kabinet van Financiën en dat ik's nachts wakker werd van het geluid van de V 1's en V 2's die over Brussel vlogen. Het Belgische grondgebied was wel helemaal bevrijd, maar in Nederland en het Ruhrgebied werd er nog hardnekkig slag geleverd. Dit alles creëerde een bijzonder klimaat waarin het mogelijk was maatregelen uit te denken en op te leggen die men anders nooit zou hebben aanvaard. Ze zouden ook niet mogelijk zijn geweest zonder de operatie-Gutt.

Mijn wetsontwerpen waren niet alleen drastische ingrepen, ze vertoonden tevens grote samenhang. Volgens mij moesten ze de basis vormen waarop het land een nieuwe welvaart kon bouwen. Zij stemden overeen met mijn persoonlijke inzichten. Bij de uitwerking ervan ben ik soms tegen de adviezen van de bevoegde administraties ingegaan. Maar ik heb ook positieve medewerking verkregen. Ik moet hier zeker J. Vanheurck vermelden, de directeur-generaal van de Schatkist en de Openbare Schuld, met wie ik zeer vlot heb samengewerkt voor het uitwerken van de techniek van de

verplichte lening. R. Putman, directeur-generaal van de dienst Rechtstreekse Belastingen, stond zeer sceptisch tegenover de bijzondere belasting op de leveringen aan en de prestaties ten gunste van de vijand en tegenover de extrabelasting op de tijdens de bezetting gerealiseerde winsten. Soortgelijke belastingen in andere landen na de Eerste Wereldoorlog hadden immers weinig opgebracht. Niettemin heeft Putman de voorbereiding en de uitvoering van de desbetreffende wetsontwerpen op een positieve wijze gesteund. E. Schreuder, de toenmalige inspecteur-generaal van de dienst Finan-

ciële Studies en de latere secretaris-generaal van het ministerie van Financiën, was van meet af aan ten zeerste gewonnen voor mijn idee van een eenvoudige kapitaalbelasting en hij heeft geestdriftig aan de realisatie ervan meegewerkt.

Er was heel wat kritiek op mijn ontwerpen. De kritiek kwam voornamelijk van liberale zijde en van de conservatieve vleugel van de katholieke partij. *La Libre Belgique*, de politieke spreekbuis van de conservatieve katholieken, sprak van 'monetair dirigisme'. Ook in het satirische weekblad *Pourquoi Pas*? verschenen negatieve commentaren. Bij mijn intrede in de regering had dit blad zich nochtans gematigd positief over mij uitgelaten. Het plaatste toen een zeer mooie karikatuur van mij op het omslag. De tekening was van de hand van Swyncop, die mij tooide met de hoed van Napoleon, wat *Pourquoi Pos*? later nog enkele keren zou doen.

In het algemeen was de kritiek evenwel minder hevig dan op Gutts maatregelen. Verscheidene factoren droegen mijns inziens bij tot een welwillende beoordeling. In de eerste plaats had ik klaar en duidelijk aangetoond voor welke zorgwekkende toestand het land stond. In de tweede plaats had ik de verdere en totale deblokkering van de tijdelijk onbeschikbare activa in het vooruitzicht gesteld en de fel bestreden belasting op de vermogensaangroei weggelaten. Bovendien hadden de 60 procent definitief geblokkeerde geldmiddelen een vaste bestemming gekregen en kon de Beurs binnen een redelijke termijn haar activiteiten hervatten. Dit wil niet zeggen dat de bespreking van de wetsontwerpen in het parlement zonder problemen is verlopen. In de parlementaire commissies werd er grondig, vinnig en bijwijlen hartstochtelijk over gediscussieerd. Een punt van kritiek was dat de monetaire blokkeringen de inflatie bevorderden. Die bewering was niet van enige grond ontbloot. De Staat moest voor de aanvulling van zijn deficit zijn toevlucht nemen tot voorschotten van de Nationale Bank. Hierdoor nam de inflatie toe. Maar de toename was relatief gering. Ze zou ongetwijfeld veel groter geweest zijn indien er geen blokkeringen waren geweest. De financiering van de aanzienlijke overheidsuitgaven na de bevrijding was trouwens niet mogelijk zonder gebruik te maken van voorschotten van de Nationale Bank. Die bedroegen tijdens de eerste maanden na de bevrijding ongeveer zeven miljard BF en kenden sedert maart 1945 geen betekenisvolle groei meer. Die inflatieoorzaak was dus vrij vlug uitgeschakeld.

Er werd ook opgemerkt dat mijn wetsontwerpen fatale gevolgen voor het spaarwezen zouden hebben. Mijns inziens was er evenwel geen alternatief Ofwel voerde men de monetaire sanering door, ofwel liet men een verregaande muntontwaarding toe waarvan de weerslag voor de spaarders veel erger zou zijn geweest. Eenmaal de muntsanering achter de rug was, kon het spaarwezen herademen en zouden de spaarders constateren dat de waarde van hun overgebleven geld met een vierde zou zijn verminderd in plaats van een derde of meer. Na de Eerste Wereldoorlog was de muntdepreciatie veel groter.

Kritiek was er ook op de extrabelasting op de uitzonderlijke oorlogswinsten en meer bepaald op de regeling in verband met de aftrekken. Zoals vermeld, mocht van de extrawinst de vooroorlogse waarde van de voorraden worden afgetrokken. De waarde daarvan werd daarenboven nog door middel van een correctiecoëfficiënt aangepast, omdat de prijzen tijdens de oorlog sterk waren gestegen. Die coëfficiënt werd te laag bevonden. Men argumenteerde dat een zogezegd lage coëfficiënt de belasting zou verzwaren en dat daardoor de economische heropleving zou worden geremd. Er waren mijns inziens drie sterke argumenten voor het behoud van de

coëfficiënt zoals hij in het wetsontwerp was bepaald. Indien België tijdens de oorlog een normale regering had gehad, dan zou krachtens de wet van 10 januari 1940 op de uitzonderlijke winsten, ook 70 procent van de winsten belast zijn en zou een lagere coëfficiënt toegepast zijn. Een tweede argument was dat van de extrabelasting het welslagen van de monetaire sanering afhing. Een ogenschijnlijk kleine verhoging van de aanpassings coëfficiënt had grote gevolgen voor de opbrengst. Ten derde zou een verhoging van die

coëfficiënt juist diegenen die tijdens de oorlog uitzonderlijke winsten hadden gemaakt, bevoordeeld hebben. Bovendien waren er nog andere belastingaftrekken in het wetsontwerp opgenomen en werden de kleine handelaars en industriëlen er niet door getroffen.

De meeste bezwaren werden geuit tegen de belasting op het kapitaal. De kritiek sloeg op drie aspecten: de elementen die in aanmerking werden genomen voor de bepaling van het vermogen van de belastingplichtige, de datum van de schatting van het vermogen (9 oktober 1944) en het feit dat de kapitaalbezitters nogmaals werden belast. Wat dit laatste betrof, wilden of konden de opposanten niet begrijpen dat het juist de bedoeling was het geld van. een verdere ontwaarding te vrijwaren. De kapitaalbezitters zouden van mijn maatregelen op lange termijn geen nadeel ondervinden. De datum van de schatting van het vermogen veranderen, was onmogelijk. Het zou een nieuwe aangifte van de bankbiljetten noodzakelijk hebben gemaakt en dat was na de operatie van oktober 1944 gewoon ondenkbaar. Bij de elementen die nodig waren voor het bepalen van het vermogen, werd mij verweten dat daarin het meubilair van de belastingplichtige niet was opgenomen. Had ik dat echter wel gedaan, dan zou de belasting de mindergegoeden in verhouding meer dan de anderen hebben getroffen. Zij hadden dikwijls geen andere eigendom dan hun meubilair en als zij toch nog andere eigendom hadden, dan woog die in het geheel van hun bezit zwaarder door dan bij de hoge inkomens. Daarenboven zou het in rekening brengen van het meubilair ontzaglijke praktische moeilijkheden met zich hebben gebracht. Men had dan bijna drie miljoen dossiers moeten aanleggen en bijna evenveel schattingen en controles moeten uitvoeren.

Ik heb niet het genoegen gehad als minister mijn wetsontwerpen goedgekeurd te zien. Op 17 juli 1945 namen de katholieke ministers uit de regering-Van Acker ontslag wegens de groeiende onenigheid over de Koningskwestie tussen de katholieke partij en de andere coalitiepartijen, waarover later meer. In de tweede regering-Van Acker die daarna tot stand kwam en waarin geen katholieke ministers meer zaten, kreeg Franz De Voghel, toenmalig directeur van de Nationale Bank, de portefeuille van Financiën. Hij nam mijn wetsontwerpen integraal over. Twee daarvan waren op het ogenblik dat ik en mijn andere partijgenoten uit de regering traden in de openbare vergadering van de Kamer reeds aan bod gekomen. Spoedig na de totstandkoming van de tweede regering-Van Acker werd in openbare vergadering de bespreking van de kapitaalbelasting en van het wetsontwerp op de fiscale amnestie aangevat.

Hoewel de katholieke partij in de oppositie zat, heb ik mijn opvolger Franz De Voghel zeer sterk gesteund bij de behandeling van de wetsontwerpen. Eind september 1945 werden de vijf ontwerpen in de Senaat goedgekeurd en midden oktober gebeurde dat in de Kamer. Op 28 oktober 1945 werden ze in het *Staatsblad* gepubliceerd.

Het resultaat van de belastingen stemde overeen met wat ik had voorspeld. Hun totale opbrengst bedroeg 47,2 miljard BF, slechts drie miljard minder dan geraamd. De belasting op het kapitaal bracht 31,8 miljard BF op, de belasting op de uitzonderlijke oorlogswinsten 12,7 miljard BF en de belasting op de leveringen aan en de prestaties ten gunste van de vijand 2,6 miljard BF.

De monetaire sanering was van doorslaggevende betekenis voor's lands toekomst. Zij getuigde van durf en zin voor vernieuwing. Voor andere landen gold ze als een voorbeeld of een vingerwijzing. Aan het eind van de jaren veertig moesten de tegenstrevers van de operatie constateren dat België op economisch vlak tot de

koplopers behoorde. In 1949 schreef het gerenommeerde Engelse weekblad *The Economist* dat België een 'welvaartspolitiek' kon voeren. Inderdaad, in december 1947 was in ons land de rantsoenering van bijna alle levensmiddelen opgeheven. De industriële produktie overtrof op dat ogenblik reeds het vooroorlogse niveau en de Belgische frank bekleedde een bijzonder sterke positie. Hij werd de *dollar of Europe* genoemd. De economische voorspoed in ons land contrasteerde met de soberheids-

Politiek in onze buurlanden en in Groot-Brittannië. In Nederland verdwenen de rantsoeneringen pas in 1949, in Groot-B rittannië nog later. De munten van deze landen waren minder sterk en de economie ontwikkelde er zich tegen een trager tempo. Dat België het toen zoveel beter deed was in belangrijke mate te danken aan de monetaire sanering onmiddellijk na de oorlog.

De tweede repressiegolf

Mijn financiële wetsontwerpen gaven aanleiding tot heel wat discussie, maar het sterkst werd de publieke opinie in het voorjaar van 1945 beroerd door de Koningskwestie en de repressie.

Beo-in mei 1945 ging een tweede repressiegolf over het land. Die kwam op gang vanaf het ogenblik dat weggevoerde arbeiders en gevangenen uit Duitsland terugkeerden. Toen werd men met de verschrikkelijke realiteit van de concentratiekampen geconfronteerd: het bestaan van gaskamers, folterkamers, kampbeulen en zovele andere zaken die men niet voor mogelijk hield. De uitgemergelde lichamen van de weinige overlevenden getuigden evenzeer van de onmenselijke levensomstandigheden in de kampen. Iedereen was diep onder de indruk van hun fysieke aftakeling. Ik herinner me nog zeer goed de dag dat de socialistische volksvertegenwoordiger Jules Merlot, de vader van Joseph Jean - J.J.-Merlot die in mijn eerste regering met de socialisten vice-premier was, opnieuw in de Kamer verscheen. Merlot was door verscheidene gevangenissen en kampen gegaan. Wij die hem als een zwaarlijvig persoon hadden gekend, waren ten zeerste getroffen door zijn fel vermagerd lichaam. Merlot had echter zijn talent als volksredenaar niet verloren. Dat bleek uit zijn antwoord op de huldeblijken die hem werden gebracht. Merlot beschreef de lijdensweg die hij had doorgemaakt. Hij vertelde onder meer dat hij samen met andere krijgsgevangenen te voet van Berlijn naar de streek van Rostock, in het noorden van Duitsland, was moeten gaan, een helse tocht die dertien dagen had geduurd. Zij die niet meer konden lopen of neerstortten van uitputting, werden door schurken van de SS afgemaakt. Later vernamen we dat Oscar Behogne, die zich ook onder die gevangenen bevond, had voorkomen dat Merlot tijdens die tocht was bezweken. Behogne keerde enkele weken na Merlot terug in het land.

De afschuw en de verontwaardiging over de wreedheden en de brutaliteiten in de concentratiekampen was zo groot dat de haat tegen al wie aan de Duitsers zijn diensten had aangeboden of sympathie voor hen had getoond, weer ten top steeg. Het feit dat de kopstukken uit de collaboratie, onder wie Hendrik Elias, Jef Van de Wiele en een waarschijnlijk door hoogmoed tot waanzin gedreven Cyriel Verschaeve, die met het Duitse leger over de Rijn waren gevlucht, tijdens het von Rundstedt-offensief en ook later nog voortgingen met hun oproepen om dienst te nemen in het Duitse leger, kon het klimaat van wraak en vergelding alleen maar verergeren. Zeer ergerlijk vond ik het persoonlijk toen bekend raakte dat tijdens de oorlog een commissie had bestaan die aan de activisten van de Eerste Wereldoorlog voor meer dan 200 miljoen BF zogezegde schadevergoedingen had toegewezen voor de veroordelingen die ze hadden opgelopen. De commissie was opgericht op initiatief van de Duitsers en stond onder

het voorzitterschap van August Borms, die zichzelf een vergoeding van 1,3 miljoen BF had toegekend. Emile Dumon had 12 miljoen BF opgestreken, Arthur Van de Kerchove 5,5 miljoen BF, de weduwe Dosfel 500.000 BF en een pensioen van 163.000 BF, Ward Hermans 400.000 BF. In totaal hadden 955 activisten van dergelijke gulheden genoten. Om een idee te kunnen vormen van de belangrijkheid van de toegekende bedragen: de jaarwedde van hoogleraren en de hoogste ambtenaren bedroeg in die periode 72.000 BF. Slechts vijftien begunstigden, onder wie dokter Martens, hebben de bevrijding niet afgewacht om

die vergoedingen aan de Staat terug te betalen. Van de anderen werden de goederen na de bevrijding onder sekwester geplaatst.

De sfeer tijdens de meidagen van 1945 kan men vergelijken met die tijdens de eerste dagen en weken na de bevrijding. Overal werden mensen lastig gevallen onder het voorwendsel dat zij zich aan incivisme schuldig hadden gemaakt en opnieuw deden zich allerlei ongeregeldheden voor. Echte en vermeende collaborateurs werden uit hun woningen gejaagd, het meubilair werd op straat gegooid en verbrand, hakenkruisen werden op de gevels geschilderd enzovoort. Verdachten die onmiddellijk na de bevrijding waren opgesloten, maar daarna in voorlopige vrijheid waren gesteld, werden opnieuw opgepakt. Weerstandsgroeperingen hingen affiches op met daarop de namen van personen die moesten worden aangehouden. Zoniet zouden ze het recht in eigen handen nemen en dat betekende in de praktijk dat ze tot aanslagen, moordpartijen en andere terreuracties zouden overgaan. De communistische verzetsgroepen waren bij die acties opvallend actief. De rijkswacht en het gerecht konden of durfden tegen hen niet optreden uit vrees zelf het slachtoffer van gewelddaden te worden.

De linkse partijen wakkerden de wraakgevoelens nog aan door een strengere repressiepolitiek te eisen. In het parlement werd de katholieke minister van Justitie Charles du Bus de Warnaffe herhaaldelijk geïnterpelleerd door communisten, socialisten en liberalen. Allen kloegen zij de veronderstelde zwakheid van du Bus de Warnaffe aan en zij keurden de vrijlatingen af waartoe die had beslist. Zij drongen tevens aan op een grondige zuivering van het openbare leven. Niet zelden bekritiseerden de interpellanten ook benoemingen in de magistratuur. Alfons Vranckx, mijn socialistische collega in het arrondissement Leuven, maakte in een interpellatie op 21 maart 1945 onder meer zijn beklag over de benoeming van Terlinden tot substituut van de procureur des Konings te Leuven. Wegens zijn rexistische sympathieën voor de oorlog was Terlinden volgens Vranckx onwaardig dat ambt uit te oefenen. Later, toen Vranckx minister van Justitie was in een van mijn regeringen met de socialisten, zag hij er echter geen graten in om zijn dochter te benoemen bij de rechtbank te Leuven, waarvan Terlinden inmiddels voorzitter was geworden.

De kritiek van Vranckx op Terlinden illustreert de wijze waarop de linkse partijen zich keerden tegen al wie tot het rexisme of Vlaams-nationalisme had behoord, welke ook hun houding tijdens de bezetting was geweest. Een ander voorbeeld daarvan was de linkse campagne tegen Edmond Van Dieren. Van Dieren was een van de weinige Vlaams-nationale parlementsleden die na de bevrijding zijn parlementair mandaat opnieuw had opgenomen. Herhaaldelijk drong de linkerzijde aan op de verwijdering van Van Dieren uit de Senaat. Hoewel Van Dieren zich schitterend verdedigde, werd op 9 augustus 1945 zijn parlementaire onschendbaarheid opgeheven. Als belangrijkste beschuldiging voerden de aanklagers de kaakslag aan die Van Dieren auditeur-generaal Ganshof van der Meersch op 1 juli 1940 in het Gerechtshof te Brussel had toegebracht. Van Dieren verklaarde later dat hij daarmee lucht wou geven aan zijn verontwaardiging over de willekeurige arrestaties en deportaties van Vlaams-nationalisten en anderen na de Duitse inval, waarvoor hij Ganshof van der Meersch verantwoordelijk achtte. Van Dieren werd ook verweten op 20 augustus 1940 een brief aan de procureur-generaal te Brussel te hebben gericht waarin hij de aanhouding vroeg van de naar Frankrijk gevluchte politici bij hun terugkeer in het

land. Voorts beweerde men dat hij tij dens de bezetting met de Duitsers had samengewerkt.

Van Dieren werd voor de Krijgsraad te Brussel gebracht. Op dit proces werd ik door de verdediging gevraagd als getuige op te treden. Ik heb op het proces verklaard dat Van Dieren, wiens advocatenkantoor op korte afstand van mijn woning op het Ladeuzeplein te Leuven was gevestigd, zich bij mijn weten tijdens de bezetting correct had gedragen. Verscheidene andere getuigen stelden eveneens dat Van Dieren niets ten laste kon worden gelegd.

Niettemin werd Van Dieren tot acht jaar gevangenisstraf veroordeeld. Van Dieren ging tegen de uitspraak in beroep en in november 1947, na verscheidene nieuwe rechtszittingen en nadat hij anderhalfjaar in de gevangenis had gezeten, werd hij vrijgesproken.

Van katholieke zijde werd vroegtijdig geprotesteerd tegen excessen en wanordelijkheden bij de repressie. Carton de Wiart kloeg reeds tijdens het debat dat de val van de regering-Pierlot inluidde, in februari 1945, de fouten aan bij de administratieve en fysische behandeling van geïnterneerden en de vervolging van collaborateurs. Nadien zouden nog verscheidene andere katholieke parlementsleden hetzelfde doen. Zij deden dat in moeilijke omstandicheden. Van socialistische en liberale parlementsleden kregen zij niet veel steun. Met uitzondering van Joseph Pholien, Paul Struye en enkele anderen hielden de meeste Franstalige parlementsleden zich eveneens afzijdig. Het was in feite een Vlaamse katholieke minderheid die bij de repressie en de epuratie meer menselijkheid en gematigdheid nastreefde. Zelf heb ik verscheidene keren stappen ondernomen om vrijlatingen van geïnterneerden te bekomen. Ik heb reeds vermeld dat ik dat gedaan heb voor Floris Van der Mueren, maar onder meer ook voor Philip Van Isacker. Ik ben op processen opgetreden als getuige ten gunste van vervolgden, onder meer van Carlos Verwilghen en Edmond Van Dieren. Tevens heb ik vaak bij de magistratuur geïntervenieerd om strafverminderingen te verkrijgen, en aan veroordeelden heb ik hulp verleend als zij op zoek waren naar nieuwe levensmogelijkheden.

Hoofdstuk 9
De Aanloop tot de Koningskwestie

De eerste regering-Van Acker viel reeds na zes maanden uiteen. Op 17 juli 1945 namen de katholieke ministers ontslag uit de regering, omdat zij niet akkoord konden gaan met het standpunt van de andere coalitiepartners over een probleem dat verstrekkende gevolgen zou hebben voor de naoorlogse politieke evolutie in ons land. Het betrof de houding van koning Leopold III voor, tijdens en na de achttiendaagse veldtocht.

Zoals eerder vermeld, werd de koning de dag na de invasie van de geallieerden in Normandië van zijn paleis in Laken naar Duitsland weggevoerd. Aanvankelijk verbleef de koning te Hirschstein bij Dresden, waar enkele dagen na zijn aankomst zijn gezin en enkele hofdignitarissen zich bij hem voegden. Ten gevolge van de snelle opmars van de geallieerden besloten de Duitsers begin maart 1945 Leopold en zijn gezin over te brengen naar Strobl, een klein Oostenrijks dorpje aan het meer van Sankt Wolfgang, zo'n 50 kilometer ten zuidoosten van Salzburg. Toen eind april 1945 in ons land berichten binnenliepen dat de bevrijding van de koning nakend was, begon de publieke controverse over Leopolds oorlogsverleden. Tijdens de daaropvolgende weken bereikte de Koningskwestie haar eerste hoogtepunt.

Leopold III voor en tijdens de oorlog

Voor de oorlog was de verhouding tussen Leopold III en de politieke elite al niet optimaal. Ministers en gewezen ministers wezen erop dat Leopold zijn persoonlijke machtspositie wou versterken. Men verwees daarvoor onder meer naar de neutraliteitspolitiek waartoe België in 1936 beslist had en waarin de koning ongetwijfeld een belangrijk aandeel had. Van Jacques Davignon, de Belgische ambassadeur in Berlijn, werd gezegd dat hij de persoonlijke ambassadeur van de koning was en aan hem rapporten bezorgde over het hoofd van de minister van Buitenlandse Zaken heen. Tijdens de talrijke regeringscrisissen die ons land in de jaren dertig kende, kwam Leopold ook een aantal keren opvallend tussenbeide. Die interventies bemoeilijkten dikwijls de regeringsvorming en brachten het parlementaire regime in diskrediet. Leopold bekritiseerde trouwens meer dan één keer openlijk de politieke partijen en men verweet hem dat hij geen grote achting voor politici had. In plaats van vertrouwen te hebben in zijn natuurlijke en grondwettelijke raadgevers, omringde hij zich met privé-raadgevers en hovelingen waarvan men zei dat zij een soort schaduwregering vormden. Zij zouden het ook geweest zijn die er bij de koning op aandrongen om telkens technici in de regeringen op te nemen.

Van de omgeving van de koning werd ook gezegd dat zij geen sterke democratische instelling had en de Nieuwe Orde niet ongenegen was. Er werd beweerd dat die geestesgesteldheid ook in het leger was binnengedrongen, althans bij de generale staf en onder meer ook bij generaal Van Overstraeten, de vleugeladjudant en militair adviseur van de koning. Die kringen hadden volgens sommigen kort voor de oorlog toenadering tot nazi-Duitsland gezocht. Zij zouden ook verklaard hebben dat België bij een Duitse inval zijn troepen niet volledig zou inzetten. De socialistische senator Henri Rolin stelde in april 1940 in de parlementaire commissie van Buitenlandse

Zaken de vraag of het waar was dat ‘een generaal in de Brusselse salons verklaard had dat het leger bij een Duitse aanval slechts

in beperkte mate weerstand zou bieden'. Later verklaarde Rolin dat hij Van Overstraeten bedoeld had.

Bij sommige politici had Leopold de reputatie onvriendelijk en onaangenaam te zijn en blijk te geven van grote hoogmoed. Zo deed het verhaal de ronde dat hij Emile Francqui, ondanks diens hoge leeftijd, tijdens een audiëntie had genegeerd. Ik hoor de socialist Arthur Wauters, die voor de Tweede Wereldoorlog enkele keren minister was, nog zeggen dat men. bij Leopold rekening moest houden met het feit dat hij afstamde van het roemrijke en hoogadellijke geslacht van de Wittelsbachs.

Zelf had ik geen enkele vooringenomenheid ten aanzien van koning Leopold. Ik was het volledig eens met de neutraliteitspolitiek die volgens mij de enige, hoewel broze hoop was om België uit de oorlog te houden. Voor de oorlog ontmoette ik de koning trouwens slechts één keer. Dat was, zoals ik reeds heb vermeld, op een grote receptie bij monseigneur Micara, de pauselijke nuntius, in februari 1938, enkele dagen nadat eerste minister Janson mij de portefeuille van Economische Zaken had aangeboden. Ik werd er voorgesteld aan de koning, die mij vroeg hoeveel 'leerlingen' ik aan de universiteit had. Mijn antwoord was even onbeduidend als de vraag.

De houding van Leopold tijdens de achttiendaagse veldtocht en de bezettingsjaren bleef evenmin onbesproken. De dag van de Duitse inval verscheen de koning, in tegenstelling tot zijn vader bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, niet voor het parlement hoewel men het hem had gevraagd. Men zei ook dat hij tijdens die cruciale dagen in mei 1940 defaitistisch was ingesteld. Jan Boon, toenmalig hoofd van het Nationaal Instituut voor Radio-Omroep (NIR), vertelde me dat eerste minister Hubert Pierlot hem na een regeringsmededeling via de radio had laten verstaan dat de koning wanhoopte en dat hij zich niet echt tegen de Duitsers wenste te verzetten. Twijfels heersten er toen ook over de generale staf en over bepaalde legereenheden die naar defaitisme neigden.

Tijdens de achttiendaagse veldtocht ontstond dan het grote conflict tussen de regering en de koning. De koning stond op het standpunt dat het Belgische leger niet buiten de eigen landsgrenzen mocht worden ingezet en dat ons land geen verplichtingen had tegenover de geallieerden. Tijdens het ultieme onderhoud op het kasteel van Wijnendale poogden eerste minister Pierlot en minister van Buitenlandse Zaken Spaak tevergeefs de koning te overreden om de regering naar Frankrijk te volgen.

In Limoges, tijdens de vergadering van de Belgische parlementsleden die naar Frankrijk waren uitgeweken, dacht ik dat Leopolds lot bezegeld was. Uit hetgeen daar door Paul-Henri Spaak werd verteld over het gesprek tussen de koning en de regering op het kasteel te Wijnendale, kon men niets anders concluderen dan dat Leopold overtuigd was van de Duitse overwinning, van de nederlaag van de geallieerden en van het einde van de oorlog. Spaaks verklaring over de pogingen van Leopold om een nieuwe regering te vormen, lieten daarenboven uitschijnen dat de koning niet in het land was gebleven om 'het lot van zijn soldaten en van zijn volk te delen', maar om onderhandelingen met de Duitsers aan te vatten.

Het verhaal van Spaak overtuigde mij volledig. En mij niet alleen. Ik heb reeds vermeld dat sommige linkse parlementsleden in Limoges voorstelden om de koning uit zijn functie te ontzetten. Dat is niet gebeurd, maar het klimaat was er zodanig dat men gemakkelijk de republiek had kunnen uitroepen indien een van de politieke

leiders of de voorzitter van Kamer of Senaat daartoe het initiatief hadden genomen. Voor velen was Camille Huysmans een mogelijk kandidaat voor het presidentschap.

Na Limoges was ik getuige van de ineenstorting van de Belgische regering en van de twijfels onder de Belgische ministers om naar Londen te gaan. Ik vernam in Frankrijk ook dat eerste minister Pierlot en de andere leden van de regering na de capitulatie van het Franse leger hadden geprobeerd om naar België terug te keren en dat Spaak in dat verband contac-

Ten had gelegd met de ambassadeur van Argentinië. Allerlei verklaringen werden afgelegd om de vroegere harde uitspraken te milderen. Het conflict tussen de ministers en de koning in Wijnendale en de verklaringen van Limoges werden afgedaan als een 'vers chrikkelijk misverstand'. Voor mij bestond er van dan af geen 'koningsprobleem' meer.

Tijdens de eerste maanden van de bezetting trof het mij evenwel, voornamelijk door mijn gesprekken met Carlos Verwilghen, een van de secretarissen-generaal, dat personen uit de omgeving van de koning en meer bepaald zijn secretaris graaf Robert Capelle raadgevingen verstrekten over het beleid dat politieke mandatarissen en ambtenaren moesten voeren. Die zogenaamde richtlijnen behelsden niet dat men moest collaboreren met de vijand. Wel kon men eruit opmaken dat België geen regering meer had en dat de ministers in Londen een soort desperado's waren of in het minst slechte geval bannelingen over wier lot men later zou moeten beslissen. Het algemeen ordewoord van de kringen rond de koning en zeker van graaf Capelle leek mij te zijn dat men zich tegenover de Duitsers behoorlijk moest gedragen en dat de vijandelijkheden als beëindigd mochten worden beschouwd. Een aansporing om de oorlog aan de zijde van de geallieerden voort te zetten, kon men er zeker niet in terugvinden. Ik meende het bewijs van die houding te vinden in de talrijke benoemingen van Nieuwe Orde-aanhangers, VNV'ers en rexisten. Zij die allerlei functies opnamen, deden dat trouwens in de overtuiging dat zij handelden in overeenstemming met het inzicht van de koning. Het viel mij op dat Gerard Romsée zichzelf de titel gaf van 'koninklijk secretaris-generaal' en goede relaties onderhield met graaf Capelle, die trouwens op zijn benoeming zou hebben aangedrongen. Nochtans behoorde Romsée tot het VNV, de partij waarvan Staf De Clercq zei dat zij in mei 1940 als een vijfde colonne had gefungeerd. Het viel mij ook op dat Hendrik De Man, die zoals later voldoende zou blijken met de socialistische partij had gebroken, zich bij het begin van de oorlog steeds in de omgeving van de koning ophield, dat hij als diens raadgever optrad en betrokken was bij de pogingen om onder de Duitse bezetter een regering tot stand te brengen. Ik vond het bijzonder zonderling dat De Man met een mooie zwarte auto reed met een plaat waarop de woorden 'Königliche Belgische Hofrat' waren aangebracht. Bovendien bleek het dat er nauwe contacten waren tussen het Hof en notoire vertegenwoordigers van de collaboratiepers, onder wie Robert Poulet, politiek directeur van *Le Nouveau Journal* en Raymond De Becker, hoofdredacteur van de 'gestolen' *Le Soir*.

Ik vond het tevens merkwaardig dat er tijdens de eerste bezettingsmaanden in de uitstalramen van heel wat winkels een portret van de koning versierd met de Belgische driekleur te zien was. Dat dit door de Duitsers werd toegelaten of tenminste gedoogd, was symptomatisch voor een bepaald klimaat. Edgard Maes, die ik geregeld ontmoette op de clandestiene vergaderingen van de Katholieke Vlaamse Landsbond, vertelde mij dat hij Leo Delwaide had ondervraagd over de wijze waarop die zijn burgemeestersambt in Antwerpen uitoefende. Delwaide had Maes gezegd dat hij richtlijnen had gekregen van het Hof en dat hij bijgevolg goed wist wat zijn plicht was en wat hij precies kon doen en moest laten. Ik vernam dat Alfons Verbist in min of meer besloten kring, onder andere in seminaries, voordrachten gaf over een nieuw politiek regime dat neerkwam op een koninklijke dictatuur. Tony Herbert, de Kortrijkse industrieel, ageerde in dezelfde richting. Bij mij riepen dergelijke

opvattingen automatisch een sterk verzet op, omdat ik diep gehecht bleef aan de parlementaire democratie.

Aangezien ik van oordeel was dat de koning niet mocht worden betrokken in een of andere beweging voor of tegen, ben ik niet ingegaan op het verzoek van Eugène Mertens de Wilmars, collega aan de universiteit, gewezen rexist en medeslachtoffer van het spreekverbod van. 1936, om lid te worden van de Nationale Koninklijke Beweging. Deze verzetsorganisatie werd in de herfst van 1940 opgericht en was aanvankelijk vooral actiefin de streek rond Leuven en Aarschot.

De koning zelfwas tijdens de bezetting het voorwerp van talrijke verdachtmakingen,

zeker nadat de ooiiogskansen gekeerd waren. Sommige zaken werden op zijn rekening geschreven, al was het dikwijls niet duidelijk of ze wel degelijk van hem waren uitgegaan. Anderzijds heeft de koning onbetwist een aantal daden gesteld die in hoge mate ontstemming verwekten. Dat was het geval met het onderhoud dat Leopold met Hitler had in Berchtesgaden op 19 november 1940 en zeker met het huwelijk van Leopold met Liliane Baels in december 1941. De man in de straat onthaalde het koninklijk huwelijk op zeer gemengde gevoelens. Het tastte immers het beeld van de ‘koning-krijgsgevangene’ aan. Vooral in het Franssprekende landsgedeelte veroorzaakte het een zware schok. In tegenstelling tot de Vlaamse soldaten die tijdens de achttiendaagse veldtocht krijgsgevangen waren gemaakt, maar vrij vlug na de capitulatie vrij waren gekomen, bevonden de Waalse krijgsgevangenen zich in het najaar van 1941 nog altijd in de Duitse kampen. Zij zouden trouwens geïnterneerd blijven tot aan het eind van de oorlog en velen zouden er hun leven laten.

Er ontstond tevens een heftige controverse over de grondwettelijke betekenis van het koninklijk huwelijk. Het kerkelijk huwelijk werd op 11 september 1941 door kardinaal Van Roey ingezegend, twee maanden voor het burgerlijk huwelijk, hoewel de wet voorschrijft dat deze laatste plechtigheid de kerkelijke moet voorafgaan. Linkse kringen vonden dat de kardinaal een vergrijp had begaan en de socialistische senator Henri Rolin was van oordeel dat hij daarvoor strafrechtelijk moest worden vervolgd. In andere milieus liet men zich dan weer afkeurend uit over het feit dat prinses Liliane van kleinburgerlijke afkomst was. Zij was de dochter van Henri Baels, die uit een redersfamilie stamde en na de Eerste Wereldoorlog snel carrière had gemaakt in de politiek, eerst als volksvertegenwoordiger voor de katholieke partij, later als minister in een aantal regeringen. In 1933 was hij benoemd tot gouverneur van de provincie West-Vlaanderen. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was Baels uit dit ambt ontzet wegens postverlating. Na de oorlog werd Pierre van Outryve d'Ydewalle in zijn plaats benoemd.

Zelf heb ik nooit enige afkeuring geuit over het huwelijk van de koning. In adellijke kringen moet er evenwel een fundamentele afkeer tegenover prinses Liliane bestaan hebben. Ik zou dit kunnen illustreren aan de hand van een uitspraak van de katholieke politicus graaf Charles d'Aspremont Lynden, die de meest vernietigende was die ik over prinses Liliane heb gehoord. Zijn woorden waren van die aard dat ik ze hier niet wil herhalen. Overigens vormden zij een bewijs van de onvoorstelbare pretentie van sommige adellijke families. Een illustratie daarvan kreeg ik op het huwelijk van de zoon van Charles d'Aspremont Lyndens broer met de dochter van Werner de Merode. In zijn tafelrede onderstreepte de vader van de bruidegom dat de d'Aspremont Lyndens tot een veel ouder en veel hoger adellijk geslacht behoorden dan de de Merodes. De aanwezigen moesten eruit afleiden dat zijn zoon een huwelijk beneden zijn stand was aangegaan.

Men nam het Leopold en zijn omgeving ook kwalijk dat zij blijkbaar op geen enkele manier aan de oorlog tegen de Duitsers wilden deelnemen. Vertegenwoordigers van het Hof lieten zich in negatieve zin uit over officieren en soldaten die naar Engeland trokken om zich bij de geallieerde legers te laten inlijven. En ook Leopold deed dat zeker één keer. Ik kan in dit verband het getuigenis aanhalen van Werner de Merode, die heldhaftig in de Royai Air-force heeft gevochten. Enige tijd nadat hij naar Engeland was vertrokken, deelde zijn vader dit mee aan de koning. Zijn vader kreeg van de koning geen felicitaties, maar woorden van afkeuring.

Van grote betekenis was ook dat de koning niet inging op de toenaderingspogingen van de regering in Londen. Na Limoges heeft dé regering vanuit Londen via de radio en langs andere wegen een uiterst verzoenende taal gesproken ten aanzien van de koning, maar een echt tegengebaar van zijn kant is er nooit gekomen.

Na de bevrijding

Onmiddellijk na de bevrijding zag het ernaar uit dat er van een Koningskwestie geen sprake zou zijn, hoewel er feiten bekend raakten die vragen opriepen over het gedrag van de koning en van zijn omgeving tijdens de bezetting.

De dag dat Frans Van Cauwelaert terugkeerde in het land had ik met hem een gesprek over Limoges, de oorlogsgebeurtenissen en de politieke toestand. Ik zei hem onder meer dat er tijdens de bezetting vreemde dingen om en rond de koning waren gebeurd: het bezoek aan Berchtesgaden, de pogingen om een regering te vormen in het najaar van 1940, de rol van het Hof in de benoeming van Romsée, en nog andere zaken. Van Cauwelaert voorspelde me toen, in *tempore non suspecto*, dat we in ons land grote moeilijkheden tegemoet gingen betreffende twee zaken: de dreiging van het communisme enerzijds en de Koningskwestie anderzijds. Enkele weken later - het was in oktober 1944 - verklaarde Van Cauwelaert op een vergadering van de Vlaamse katholieke parlementsleden dat hij voor de koning geen grote achting had en weinig vertrouwen in hem stelde.

Robert Houben vertelde mij dat het parket bij een huiszoeking bij Carlos Verwilghen brieven had gevonden waaruit bleek dat graaf Capelle namens het Hof aan Verwilghen vroeg VNV'ers en rexisten in openbare functies te benoemen. Van Henri Velge vernam ik dat P.W. Segers, die tijdens de oorlog schepen van Antwerpen was, toen hij in Laken werd ontboden, van Capelle de raad had gekregen: '*Il faut faire comme Pétain. Il tient le bon bout*'.

De liberale krant *La Dernière Heure* publiceerde brieven van Paul Heymans, de voorzitter van Winterhulp, de organisatie die bij het begin van de oorlog was opgericht om de materiële nood van behoeftige landgenoten te lenigen. Uit die brieven bleek dat Heymans aan Rex en het Verdinaso lijsten had gevraagd voor de benoeming van leiders van de provinciale comités van Winterhulp. *La Dernière Heure* viel hiervoor scherp uit naar Heymans en men vroeg zich af of het Hof in deze zaak een rol had gespeeld.

Erger dan al het voorgaande was een document dat Leopold III in januari 1944 redigeerde en dat de geschiedenis zou ingaan als het zogenaamde *Politiek Testament*. De koning schreef hierin zijn aanbevelingen neer in verband met de gedragslijn die de gezagdragers na de bevrijding moesten volgen. Leopold beschouwde het als een uitermate belangrijk document, want de regering en de bevolking moesten ervan in kennis worden gesteld onmiddellijk na het eind der vijandelijkheden. Omdat hij er rekening mee hield dat hij op dat ogenblik niet in het land zou zijn, had Leopold de twee hoogste magistraten ieder een exemplaar bezorgd met de opdracht dat zij het, in dat geval, aan de regering moesten bezorgen. Die magistraten waren Jean Jamar, de voorzitter van het Hof van Verbreking, en Léon Cornil, advocaat-generaal bij het Hof van Verbreking en waarnemend procureur-generaal. De grootmaarschalk van het Hof, graaf Louis Cornet de Ways-Ruart, moest een exemplaar van het document aan de 'bezettende geallieerde autoriteiten' overhandigen.

Jamar, Cornil en Cornet de Ways-Ruart kweten zich plichtbewust van hun taak. De laatstgenoemde bezorgde het document midden september 1944 aan maarschalk Montgomery, die het aan de Britse autoriteiten doorspeelde. Daarvoor had eerste minister Pierlot het *Politiek Testament* reeds in handen gekregen. Jamar en Cornil overhandigden het hem op 9 september 1944, daags na de terugkeer van de regering

uit Londen. Zowel de Britten als Pierlot waren ontzet over de inhoud van het document. De Britten, omdat Leopold voor hen, evenmin als voor de andere geallieerde mogendheden, geen woord van dank overhad. Volgens André De Staercke, de secretaris van de regering in Londen, bestempelde Churchill het Politiek Testament als '*a filthy paper*'. Bij Pierlot moet de verbazing groot geweest zijn toen hij in de fameuze paragraaf 7 van het *Politiek Testament*, die als titel had '*La réparation nécessaire*', las dat de ministers hun verontschuldigingen moesten aanbieden voor hetgeen ze in mei 1940 had-

den verklaard over de capitulatie van het Belgische leger en de houding van de koning. Deden ze dat niet, dan konden ze volgens Leopold geen enkele openbare functie meer uitoefenen. In feite betekende dit dat de ministers voor de koning op hun knieën vergiffenis moesten vragen. Merkwaardig was ook dat het verzet in het hele document niet één keer werd vermeld.

Het *Politiek Testament* toonde aan dat Leopold III niets had geleerd, zich hooghartig aanstelde ten overstaan van de regeringsleden en voor de geallieerde autoriteiten zeker niet meer achting had dan voor de Duitse generaals. Het gaf aanleiding tot scherpe, afwijzende commentaren en het riep, zeker bij de Londenaars, een sterk gevoel van verzet tegen de koning op. Niettemin waren Pierlot en de andere ministers bereid tot verzoening. Zij waren het erover eens het *Politiek Testament* als onbestaande te beschouwen en zij hebben er een tijdlang geen ruchtbaarheid aan gegeven. Pierlot waakte er zorgvuldig over dat het document niet in de openbaarheid kwam. Aan Paul-Henri Spaak heeft hij de volledige tekst voorgelezen, aan de overige ministers alleen de bewuste paragraaf 7. Zelf kreeg ik via de Engelse ambassadeur in ons land kennis van het document. Voor het grote publiek bleef het *Politiek Testament* echter geruime tijd onbekend. Pas tijdens het eerste grote debat in de Kamer over de Koningskwestie, in juli 1945, pakte Spaak er in het openbaar mee uit. Pierlot maakte er echter geen melding van toen hij op 17 september 1944, voor het eerst sedert de bevrijding, voor de verenigde Kamers verscheen. Pierlot bracht bij die gelegenheid uitvoerig hulde aan de koning. Hij hoopte dat de koning spoedig zijn grondwettelijke prerogatieven weer zou uitoefenen en dat de monarchie in ons land een factor van eenheid en stabiliteit zou blijven. Over de gebeurtenissen van mei 1940 zei Pierlot dat Leopold zijn volk niet aan zijn lot had willen overlaten en een vertrek naar Frankrijk als desertie beschouwde. Voorts sprak Pierlot in lovende bewoordingen over het gedrag van de koning tijdens de bezetting. Door zich als krijgsgevangene te gedragen en door te weigeren zijn bevoegdheden uit te oefenen, had de koning, aldus Pierlot, de positie van het land en van zichzelf gevrijwaard.

Met zijn loyale toespraak bewees Pierlot dat hij een grootmoedig man was en dat hij zich bereid toonde om de minder fraaie bladzijden van mei 1940 om te slaan, ondanks het *Politiek Testament*, ondanks het koele antwoord van de koning op de toenaderingspogingen van de regering tijdens de bezetting, ondanks het feit dat François de Kinder, de schoonbroer van Pierlot, tijdens een missie waarbij hij in opdracht van de ministers in Londen de koning probeerde te contacteren, het leven liet. De bereidheid tot verzoening was niet alleen bij Pierlot aanwezig. De andere toespraken op 19 september 1944 gaven daar evenzeer blijk van. Frans Van Cauwelaert sprak als voorzitter van de Kamer de hoop uit dat de koning weldra naar het land zou terugkeren en Senaatsvoorzitter Robert Gillon wenste dat er spoedig een eind zou komen aan de gevangenschap van de koning. Prins Karel, die twee dagen na de eerste zitting van het parlement tot regent werd verkozen, liet zich in dezelfde zin uit. Hij verklaarde te spreken als vertegenwoordiger en in naam van de koning, die zodra hij bevrijd was, zijn grondwettelijke bevoegdheden zou hernemen. Van enige reserves ten overstaan van Leopold was er geen sprake.

Tot begin mei 1945 verscheen er van regeringszijde geen enkele officiële verklaring meer in verband met de koning. Intussen was er echter in beperkte kring een discussie over Leopolds oorlogsverleden ontstaan. Toen in maart 1945 de geallieerden een beslissende doorbraak forceerden en de ineenstorting van nazi-Duitsland niet lang

meer kon uitblijven, werd die discussie stilaan publiek gevoerd. De communistische partij nam als eerste in het openbaar stelling tegen Leopold. Zij eiste onomwonden zijn troonsafstand. De socialisten gingen aanvankelijk niet zo ver. Victor Larock schreef in het socialistische partijblad *Le Peuple* wel dat het parlement zou moeten beslissen of Leopold als koning kon terugkeren. Dat standpunt liet echter nog vele mogelijkheden open. Maar toen eind april de bevrijding van

de koning slechts een kwestie van enkele dagen meer bleek te zijn, werden de geruchten steeds sterker dat ook de socialisten de troonsafstand zouden vragen. Naar verluidt hadden de Waalse parlementsleden op 25 april, tijdens een vergaderingvan de socialistische fracties, daarop aangedrongen en zouden de fractievoorzitters daarna aan eerste minister Van Acker dat standpunt meegedeeld hebben. Er werd ook gezegd dat het Bureau van de socialistische partij op 28 april een motie had opgesteld waarin de abdicatie werd gevraagd, maar het geschikte moment afwachtte. Verontrust door deze geruchten, kwamen de katholieke parlementsleden op 2 mei bijeen. Tijdens die bijeenkomst werd gesteld dat krachtens de grondwet Leopold na zijn bevrijding onmiddellijk zijn bevoegdheden weer kon uitoefenen.'s Anderendaags brachten de katholieke fractievoorzitters Henry Carton de Wiart en Romain Moyersoen Van Acker op de hoogte van die stellingname. Dat was blijkbaar het moment waarop de socialistische partij had gewacht om haar motie kenbaar te maken, want dezelfde dag liet haar Bureau weten dat ‘de partij zich moest verzetten tegen de automatische overdracht van de macht aan Leopold’ en dat ‘ze elk initiatief moest nemen of steunen dat ernaar streefde van de koning het besluit te bekomen afstand te doen van de troon’.

De socialisten motiveerden de troonsafstand met het argument dat daardoor ‘een ernstige verdeeldheid’ kon worden voorkomen en dat anders ‘de belangen van het land, zijn morele eenheid en de stabiliteit van zijn regime’ in gevaar zouden worden gebracht. De katholieke ministers gaven zich onmiddellijk rekenschap van de ernst van de toestand.

Nog dezelfde dag van de bekendmaking van de motie van de socialistische partij kwamen wij samen in de ambtswoning van Louis Delvaux in de Galileilaan te Brussel om over de toestand te beraadslagen. Edgar De Bruyne, die over de koning een gesprek had gehad met Van Acker, zei op die vergadering dat de eerste minister hem had verklaard dat hij, ‘als het enigszins kon’, de koning zou terughalen. Van Acker had De Bruyne tevens gezegd dat hijzelf en niet de Kamer- en de Senaatsvoorzitter naar de koning zou gaan zodra die bevrijd was. Voorts was De Bruyne van oordeel dat de koning als staatshoofd zwaar had gefaald. Hij zei te weten dat Leopold gewenst had dat de overwinning van de geallieerden niet volledig zou zijn. De Bruyne verwees ook naar het *Politiek Testament*, dat volgens hem aantoonde dat Leopold er ideeën op nahield die niet overeenstemden met de beginselen van een parlementaire democratie. Hij zei ook nog dat er een foto bestond van een bezoek van prinses Marie-José, de zuster van de koning die gehuwd was met prins Umberto van Italië, aan het fort van Eben-Emael waarop generaal Van Overstraeten en Duitse officieren stonden. Naar De Bruyne vernomen had, bestond er tevens een foto van Leopold die golf speelde met Hendrik De Man en Duitse officieren. De Bruyne stelde de vraag wat er zou gebeuren als dat allemaal uitlekte. Hij wees erop dat Van Glabbeke, die in de regering-Van Acker Binnenlandse Zaken onder zijn bevoegdheid had, burgemeesters uit hun ambt ontzette om de enige reden dat er van hen foto's met Duitse officieren bestonden. De Bruyne had ook een gesprek gehad met Charles Sawyer, de Amerikaanse ambassadeur in ons land. Die had hem verklaard dat ‘het zeer goed ging met de regent’. Volgens Sawyer hadden de Amerikaanse generaals instructies gevraagd aan generaal Eisenhower, de opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten in Europa, voor het geval zij de koning in Duitsland zouden aantreffen, wat erop wees dat zij blijkbaar weinig vertrouwen in hem hadden.

Op dezelfde vergadering vertelde Henri Pauwels dat Leopold tijdens de oorlog geregeld de weekends doorbracht bij generaal von Falkenhausen, de Duitse militaire bevelhebber in België en Noord-Frankrijk. Iedereen was de mening toegedaan dat de omgeving van de koning tijdens de bezetting een slechte invloed had uitgeoefend en dat het best was de koning van zijn medewerkers te scheiden. We waren er ons van bewust dat dit een delicate operatie zou zijn en graaf Capelle, die blijkbaar al geruchten over een dergelijke maatregel had opgevangen, had al geprotesteerd. Charles du Bus de Warnaffe concludeerde uit dit alles

dat wij voor een van de zwaarste problemen in de geschiedenis van ons land stonden. Hij vond dat wij voor alles het land moesten redden en dat de idee van een troonsafstand in overweging moest worden genomen om de monarchie en de dynastie te redden.

Van Acker viermaal naar de koning

Op 7 mei 1945 maakte het 7 de Amerikaanse leger onder leiding van generaal Patch een einde aan de gevangenschap van de koning en zijn gezin te Strobl in Oostenrijk. Dezelfde dag nog bereikte dit nieuws Brussel.'s Anderendaags, 8 mei 1945, de dag dat de kanonnen op het Europese slagveld het vuren staakten, gaven de meeste kranten het nieuws op hun voorpagina's. De voorzitters van Kamer en Senaat verstuurden onmiddellijk telegrammen met gelukwensen naar de koning. Maar die waren in zekere zin dubbelzinnig, want noch Van Cauwelaert noch Gillon vermeldden prinses Liliane. Zij maakten evenmin enige allusie op de terugkeer van de koning. Dat kwam omdat de regering deze terugkeer van drie voorwaarden afhankelijk maakte. Gezien de algemene toestand in het land en het standpunt van de socialistische partij, konden de socialistische ministers niet met een automatische terugkeer van de koning instemmen. Daarom stelde Van Acker voor aan de koning te vragen dat hij een verklaring zou afleggen waarin drie elementen moesten worden opgenomen: 1) de aanvaarding door de koning van de internationale positie van België, een huldebetuiging aan de geallieerden die ons land hadden bevrijd en de bevestiging dat ons land na de capitulatie van 28 mei 1940 de oorlog aan de zijde van de geallieerden had voortgezet; 2) een trouwbetuiging aan de grondwet en de grondwettelijke instellingen en aan het democratische en parlementaire staatsbestel, die in hun werking waren hersteld; en 3) de verwijdering door de koning van al zijn medewerkers die tijdens de bezetting richtlijnen voor de culturele, economische of politieke collaboratie hadden gegeven.

Met deze voorwaarden - die geen voorwaarden *sensu stricto* waren, want in hun essentie kwamen ze erop neer dat de koning een gebaar van algemene verzoening zou maken - hebben mijn partijgenoten in de regering-Van Acker en ikzelf onze instemming betuigd. Mijns inziens waren dit zeer redelijke en in feite vanzelfsprekende voorwaarden, die geen beletsel voor de terugkeer van de koning konden zijn.

Op 9 mei 1945, één dag nadat het nieuws van de bevrijding van de koning algemeen bekend was, vertrok in de vroege ochtend onder leiding van eerste minister Van Acker een regeringsdelegatie naar Strobl. Naast Van Acker reisde één vertegenwoordiger van elke regeringspartij mee: Charles du Bus de Warnaffe voor de katholieken, Léon Mundeleer voor de liberalen en Edgard Lalmand voor de communisten. Paul-Henri Spaak, die de socialistische partij vertegenwoordigde, sloot zich op 11 mei bij de afvaardiging aan toen deze zich reeds te Strobl bevond. Spaak was speciaal en hals over kop uit de Verenigde Staten teruggekeerd, waar hij aan de voorbereidende stichtingsvergadering van de Verenigde Naties deelnam. De prins-regent bevond zich eveneens een tijdlang te Strobl.

Op 12 mei was de regeringsdelegatie terug in het land, zonder de koning. Onmiddellijk na haar aankomst werd een kabinetsraad bijeengeroepen. Nadien stonden Van Acker en minister van Nationale Informatie Edmond Ronse de pers te woord. Deze laatste deelde mee dat de koning in een brief aan zijn broer vroeg zijn taak voort te zetten, omdat zijn gezondheidstoestand hem belette onmiddellijk naar het land terug te keren. Daarna verklaarde Van Acker dat de regeringsafvaardiging naar Strobl was gegaan met de bedoeling de koning over de toestand in het land in te lichten. Hij zei tevens dat de koning al de leden van de delegatie individueel had ontvangen. Ten slotte vroeg Van Acker met aandrang dat de pers zeer omzichtig in haar berichtgeving over de zaak zou zijn en dat zij het debat over de koning zou stopzetten.

De communistische en socialistische kranten hadden immers vrijwel onmiddellijk na de bevrijding van de koning artikelen gepubliceerd waarin gewag werd gemaakt van bezwarende documenten over de houding van de koning en zijn entourage tijdens de bezetting. De oproep van Van Acker voor een godsvrede legden zij evenwel naast zich neer en zij gingen gewoon voort met hun beschuldigingen. De katholieke dagbladen weerlegden die aantijgingen, dikwijls aan de hand van verklaringen en brieven van medewerkers van de koning. De controverse verplaatste zich stilaan ook naar de straat. Op *meetings* en vergaderingen eisten communistische en socialistische parlementsleden de troonsafstand van Leopold III. Van zijn kant betuigde het katholieke bevolkingsdeel in toenemende mate zijn aanhankelijkheid aan de koning. De foto van de koning verscheen weer voor de ramen, zijn initialen werden op kragen gespeld en organisaties verstuurden telegrammen naar het Paleis waarin ze hun trouw aan de koning bevestigden.

De socialistische en de katholieke partij handhaafden inmiddels de ingenomen stellingen. In de liberale partij, die zich aanvankelijk op de vlakte had gehouden, begonnen de Franstaligen meer en meer tegen Leopold te ageren. Het Brusselse liberale parlementslid Charles Janssens riep op 28 mei 1945, de verjaardag van de capitulatie van het Belgische leger, zelfs uit dat Leopold 'de grootste der incivieken' was. Deze onbesuisde en ongelukkige uitspraak zou Janssens voor de rest van zijn leven blijven achtervolgen, want hoewel hij later nog voorzitter van de liberale Kamerfractie en burgemeester van Elsene werd, heeft hij geen vooraanstaande politieke rol meer kunnen vervullen.

*Na het bezoek van de regeringsdelegatie liet de koning niets meer van zich horen. In de regering ging de aandacht haast volledig naar de sociaal-economische problemen. In verscheidene sectoren waren op initiatief van communistische vakbondsleiders stakingen uitgebroken die het economische leven helemaal dreigden te ontwrichten. In de tweede helft van de maand mei was de toestand zo benard, dat de regering bijzonder drastisch ingreep. Op 17 mei 1945 besliste zij de burgerlijke mobilisatie voor een periode van drie maanden uit te breiden tot alle nijverheidstakken. Daarmee legde zij een absoluut stakingsverbod op.

Voorts kondigde zij een strengere prijzenpolitiek en een intensieve bestrijding van de zwarte markt aan. Niet alleen hielden deze maatregelen een uitgebreide prijzencontrole in, maar ook strenge straffen voor diegenen die de wetten niet naleefden. Handelaars in overtreding moesten hun zaak onmiddellijk voor een periode van zes maanden sluiten. In een radiotoespraak op 19 mei 1945 lichtte Van Acker deze maatregelen toe en waarschuwde hij de bevolking voor de gevaren die haar bedreigden. Indien de toestand niet verbeterde, verklaarde Van Acker, zou het openbaar vervoer met de helft worden verminderd en de gas- en elektriciteitsbedeling sterk worden beperkt. Hij riep iedereen op aan het werk te gaan 'voor's lands herstel en voor de grootheid van België'.

Einde mei keerde de rust in het land terug en meteen werd de Koningskwestie opnieuw op de voorgrond gebracht. Op 4 juni reisde Van Acker een tweede keer naar Oostenrijk, ditmaal naar Sankt Wolfgang waar de koning en zijn familie in een villa een nieuw onderkomen hadden gevonden. Twee dagen later was Van Acker terug, opnieuw zonder de koning. De avond van zijn terugkeer riep hij onmiddellijk een kabinetsraad bijeen waarop hij zei dat hij de koning over de toestand in het land had ingelicht en dat Leopold hem enkele dagen bedenktijd had gevraagd. Tegenover

de pers drukte Van Acker zich in voorzichtige bewoordingen uit. Het enige concrete wat hij zei was, dat hij verwachtte dat de koning spoedig een beslissing zou nemen. Die beslissing kwam er echter niet, waardoor de tegenstanders van de koning in de gelegenheid werden gesteld om hun campagne nog op te voeren.

Op 12 juni congresseerde de Belgische Socialistische Partij (BSP). Inzake de Koningskwestie nam het congres het standpunt over dat het Bureau van de partij eerder had ingenomen. Het sprak zich dus uit voor troonsafstand en drong aan op een snelle oplossing ter zake.

Twee dagen later vertrok Van Acker in gezelschap van de nieuwe secretaris van de koning, Jacques Pirenne, die graaf Capelle was opgevolgd, alweer naar Sankt Wolfgang.

Na dit derde bezoek brak de Koningskwestie definitief los. Op 16 juni 1945, daags na de terugkeer van Van Acker, vond in de voormiddag een kabinetsraad plaats waarop Van Acker meedeelde dat de koning van plan was vrij snel naar het land terug te keren. In dat geval, stelden de linkse ministers, kon de regering niet instaan voor de handhaving van de orde. In de namiddag kwamen de ministers opnieuw samen waarna Van Acker een communiqué liet verspreiden waarin gezegd werd 'dat de regering geen verantwoordelijkheid opnam voor de gevolgen bij de eventuele terugkeer van de koning' en dat zij daarom haar ontslag aan de prins-regent aanbood. Er werd nog aan toegevoegd dat de regering er sterk op aandrong dat de koning een nieuwe regering zou vormen alvorens hij naar het land terugkeerde.*

Op het ontslag van de regering-Van Acker volgde een politieke crisis die meer dan een maand duurde en die eindigde op 2 augustus 1945 toen een nieuwe regering onder leiding van Van Acker tot stand kwam waarin de katholieke partij niet meer vertegenwoordigd was. Tijdens die crisisweken deden zich tal van gebeurtenissen voor waarvan ik hier enkel de belangrijkste vermeld.

Onmiddellijk na het ontslag van de regering-Van Acker op 16 juni begon de koning in Sankt Wolfgang zijn raadplegingen voor de vorming van een nieuwe regering. Die raadplegingen werden in het land voorbereid door de kabinetschef van de koning Louis Fredericq en zijn secretaris Jacques Pirenne. Zij hadden verschillende gesprekken met Van Acker, met de voorzitters van Kamer en Senaat, met kardinaal Van Roey en met een aantal politici onder wie Paul Van Zeeland en Romain Moyersoen, die vermoedelijk in verband met de vorming van een nieuwe regering werden gepolst. Op 22 juni vertrokken Fredericq, Pirenne, Ganshof van der Meersch, Kamervoorzitter Van Cauwelaert en Senaatsvoorzitter Gillon naar de verblijfplaats van de koning.

Van Cauwelaert en Gillon kwamen terug met een boodschap van de koning voor Kamer en Senaat. Hiermee verbrak Leopold voor de eerste keer sedert zijn bevrijding zijn stilzwijgen en reageerde hij voor de eerste maal in het openbaar op de gelukwensen die Kamer en Senaat hem bij die gelegenheid hadden verstuurd. In zijn boodschap dankte de koning de Kamers hiervoor en wenste hij hen op zijn beurt geluk met de hervatting van de parlementaire werkzaamheden en het herstel van de grondwettelijke vrijheden. De koning kwam ook terug op de meningsverschillen tussen hemzelf en de regering bij het uitbreken van de oorlog. Hierover zei hij dat hij 'in geweten' had gehandeld en dat ondanks alles de koning en het parlement verenigd waren gebleven in 'eenzelfde liefde tot het vaderland'. Tevens prees Leopold de geallieerde legers voor hun 'schitterende zegepralen' en de bevolking voor haar 'geest van verzet en de zware offers' die ze had gebracht. Ten slotte deed hij een oproep om zonder enig voorbehoud loyaal en in een grondwettelijke en democratische geest samen te werken aan een betere toekomst.

Velen zagen in de koninklijke boodschap een element van verzoening. In de allereerste plaats Van Cauwelaert en Gillon, die er zowel publiek als in privé-gesprekken hun tevredenheid over uitspraken. Aan Charles du Bus de Warnaffe, die als de leider en de woordvoerder van de katholieke ministers in de regering-Van Acker optrad, verklaarde Van Cauwelaert dat Limoges 'vergeten en vergeven' was,

terwijl Gillon hem zei dat, als de pers en het parlement over de zaak niet meer zouden twisten, alles nog in orde kon komen.

Ook de katholieke pers reageerde opgelucht. In die kringen waren na de bevrijding van de koning en diens langdurig stilzwijgen toch enige twijfels gegroeid over de houding van Leopold. Men vreesde dat de koning een persoonlijke politiek nastreefde die van de grondwettelijke en democratische beginselen zou afwijken. Dat de koning met zijn boodschap op dezelfde golflengte zat als het parlement, nam volgens die kringen alle onduidelijkheid en

onzekerheid weg over de lijn die Leopold wou volgen. Zij vonden dan ook dat de koning 'verlossende woorden' had gesproken. De conclusie was dat de koning zijn blik van het verleden had afgewend en alleen nog aan de toekomst wou denken.

De socialisten en de liberalen hadden de koninklijke boodschap evenwel anders begrepen. Het Bureau van de BSP was van oordeel dat de koning laattijdig reageerde en bestempelde zijn boodschap als ongrondwettelijk. Eenparig bevestigde het zijn vroegere beslissing, namelijk dat alleen de troonsafstand de rust en de eendracht in het land terug kon brengen. En het congres van de liberale partij van 23 en 24 juni 1945 sprak zich eveneens uit tegen de koning.

Niettemin zette Leopold zijn raadplegingen in Sankt Wolfgang voort. De fractievoorzitters van de partijen, gewezen ministers, vooraanstaande magistraten, universiteitsrectoren, verantwoordelijken van de syndicale organisaties, ze werden allemaal in Sankt Wolfgang ontboden. De genodigden werden er ondergebracht in het hotel Het Witte Paard, waar de aankomsten en vertrekken werden georganiseerd en de betrekkingen met de koninklijke villa werden geregeld. Dit hotel zou weldra in de hele wereld bekendheid genieten.

Even belangrijk als de besprekingen in Sankt Wolfgang waren de ontwikkelingen in ons land. In de linkse pers duurde de campagne tegen Leopold onverminderd voort. De nadruk werd vooral gelegd op twee zaken, namelijk het onderhoud van de koning met Hitler in Berchtesgaden en zijn wegvoering de dag na de geallieerde invasie in Normandië. Op 4 juli 1945 deelde Van Acker aan de katholieke ministers mee dat hij in verband met die twee aangelegenheden over nieuwe documenten beschikte die de koning in een slecht daglicht plaatsten. Daarop vroeg Van Acker dat de katholieke partij en haar ministers hun houding in de Koningskwestie zouden herzien. De katholieke ministers weigerden dat. Een dag later vond een kabinetsraad plaats waarop Van Acker meedeelde dat hij de koning op de hoogte zou brengen van de nieuwe documenten en hem zou meedelen dat, indien hij geen afstand van de troon zou doen, in het parlement een debat over de nieuwe aantijgingen zou plaatsvinden. Op 7 juli 1945 vertrok Van Acker in het gezelschap van Charles du Bus de Warnaffe en Louis Fredericq, de kabinetschef van de koning. Du Bus werd door de katholieke ministers meegestuurd om opheldering van de koning te krijgen over de zogenaamde nieuwe documenten en om erop toe te zien dat Van Acker zijn opdracht zou uitvoeren zoals in de kabinetsraad was afgesproken.

Van Acker en du Bus de Warnaffe bleven een week in Sankt Wolfgang. Op 9 juli kregen zij het gezelschap van de secretaris van de koning, Jacques Pirenne, en van drie vooraanstaande juristen, met name René Marcq, gewezen stafhouder bij het Hof van Verbreking, Gaëtan Delacroix, advocaat bij het Hof van Verbreking, en Botson, stafhouder bij het Hof van Beroep.

Drie dagen later werden de prins-regent en de voorzitters van Kamer en Senaat eveneens in Sankt Wolfgang ontboden. En op 13 juli begaven koningin Elisabeth en minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak zich naar Oostenrijk.

Die reizen gaven natuurlijk aanleiding tot allerlei geruchten. Volgens de enen wees de aanwezigheid van de drie juristen erop dat de koning een abdicatie-akte zou opstellen, volgens anderen bereidde hij zijn terugkeer naar het land voor.

Eén zaak stond als een paal boven water, namelijk dat de crisis in een beslissend stadium was getreden. En dat bleek ook toen Van Acker en de anderen terug in het land waren. Van Acker verklaarde op 15 juli aan de pers dat de regering 'eenparig'

van oordeel was dat een debat in het parlement onvermijdelijk zou zijn indien de vorst geen afstand van de troon zou doen en dat de regeringsafvaardiging die zich naar Sankt Wolfgang had begeven, dit standpunt aan de koning had meegedeeld. De koning, zei hij, had beslist dat hij geen troonsafstand zou doen, maar dat hij ook niet onmiddellijk naar het land zou terugkeren.

Voorts verklaarde Van Acker dat de prins-regent het ontslag van de regering inmiddels had geweigerd en dat de regering bijgevolg haar taak hervatte.

Op 16 juli kwamen de ministers opnieuw samen. De communisten en de socialisten eisten de troonsafstand, zoniet zouden ze in het parlement een debat over de Koningskwestie organiseren. Mijn partijgenoten en ikzelf verzetten ons hiertegen. Na een onderbreking van de kabinetsraad en onderling overleg deelden wij mee dat wij ontslag zouden nemen indien onze parlementaire fracties daarmee hun instemming zouden betuigen.

De dag nadien zette Charles du Bus de Warnaffe voor de katholieke kamerleden en senatoren de gebeurtenissen van de afgelopen dagen op een rij. Hij zei dat de katholieke ministers zich op de laatste kabinetsraad van de andere regeringsleden hadden gedesolidariseerd, omdat deze laatsten een ongrondwettelijk standpunt innamen.

Du Bus lichtte omstandig de houding van de katholieke ministers en de politieke gevolgen ervan toe. Die waren zeker ernstig. Ze impliceerden immers dat de katholieke partij voor het eerst sedert 1884 in de oppositie zou gaan. Gezien de zwaarwichtigheid van een dergelijke beslissing vroeg du Bus aan de fractieleden of zij konden instemmen met het ontslag van de katholieke ministers. Het antwoord was positief. Daarna begaf du Bus de Warnaffe zich naar Van Acker met het verzoek het ontslag van de katholieke ministers aan de prins-regent aan te bieden.

Het eerste grote debat over de Koningskwestie

Het ontslag van de katholieke ministers, dat door de prins-regent in beraad werd gehouden, kon het openbare debat over de koning evenwel niet verhinderen. Dezelfde dag nog dat mijn partijgenoten en ikzelf ontslag namen, kwam in de namiddag de Kamer bijeen. Voor bomvolle publieke tribunes en met de ambassadeurs van onder meer de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en de Sovjetunie op de diplomatentribune, las eerste minister Van Acker de brief voor die de koning aan het eind van het laatste regeringsbezoek, op 14 juli 1945, aan de prins-regent had overhandigd. Hierin schreef Leopold dat hij er zich na talrijke raadplegingen rekenschap van gaf dat het onmogelijk was een regering te vormen die in het parlement over een meerderheid zou beschikken. Tegenover de parlementaire oppositie stond volgens de koning evenwel een belangrijke meerderheid in het land die zijn terugkeer eiste. In die omstandigheden vond de koning dat hij, door afstand van de troon te doen, zich zou onttrekken aan de plichten die hij bij zijn troonsbestijging had opgenomen. Aangezien hij de instellingen, die hij gezworen had te eerbiedigen, niet in gevaar wou brengen, had hij besloten zich volgens de principes van de grondwet te gedragen. Volgens de grondwet ging alle macht uit van de natie en incarneerde het parlement de wettelijke soevereiniteit. Normaal moest het parlement om de vier iaar worden verkozen, maar de laatste verkiezingen dateerden al van 1939. De omstandigheden hadden, aldus de koning, een 'wanverhouding' tussen het parlement en de natie geschapen. Ten gevolge daarvan kon hij niet achterhalen wat de wil van het land was. Om die reden verklaarde de koning dat hij de definitieve beslissing in verband met zijn terugkeer zou uitstellen tot op het ogenblik dat 'het evenwicht tussen de politieke overtuiging van de burgers

en de samenstelling van het parlement dat hen vertegenwoordigde', zou zijn hersteld. De koning maakte met andere woorden, zijn beslissing afhankelijk van de eerstkomende verkiezingen. In afwachting daarvan vroeg de koning ten slotte dat allen zich rond de prins-regent zouden scharen.

Na de voorlezing van deze brief verklaarde Van Acker dat 'de regering' op de meest uitdrukkelijke wijze voorbehoud maakte omtrent verscheidene passussen van het koninklijk schrijven. Het onderscheid dat gemaakt werd tussen het parlement en de natie bracht volgens Van Acker de instellingen in gevaar en het riep tevens herinneringen op

aan de tegenstellingen die sommigen vroeger hadden proberen te maken tussen het werkelijk en het wettelijk land. Hiermee doelde Van Acker natuurlijk op Degrelle en Rex, die het voortdurend hadden over '*le pays réel*' en '*le pays légal*'. Een plebisciet over de Koningskwestie, onder welke vorm ook, volksraadpleging, referendum of algemene verkiezingen, kon volgens de eerste minister niet in overeenstemming worden gebracht met de grondwettelijke en parlementaire beginselen. De regering, aldus Van Acker, ging evenmin akkoord met de koning waar hij in zijn brief schreef dat hij er trots op was het lot van zijn volk 'zowel in goede als in kwade dagen' te hebben gedeeld. Van Acker voegde er in dit verband aan toe dat de regering alle informatie over de gebeurtenissen van mei 1940 en de houding van de koning tijdens de bezetting zou geven die het parlement zou vragen of die de regering nodig achtte. Ten slotte zei Van Acker dat de regering van oordeel was dat de koning zelf niet het ogenblik kon bepalen waarop hij zijn prerogatieven zou hernemen. Daarom had de regering, aldus Van Acker, besloten een wetsontwerp in te dienen dat inhield dat de onmogelijkheid voor de koning om te regeren slechts een einde zou nemen na een beslissing van de verenigde Kamers. Als zodanig vulde het artikel 82 van de grondwet aan, waarin de procedure voor het aanstellen van een regent werd geregeld, maar niets gezegd werd over het einde van het regentschap. Van Acker zei ook nog dat de interpellaties die aangekondigd waren door een verklaring van de regering zouden worden voorafgegaan.

Na Van Ackers mededeling ontstond groot tumult. De socialistische en communistische parlementsleden juichten Van Acker langdurig toe en dat werkte op de zenuwen van een aantal katholieke parlementsleden, onder meer van Albert De Vleeschauwer die uitriep: '*Vive le roi! Leve de koning*!' Dat was dan weer voldoende om de communistische volksvertegenwoordiger Julien Lahaut recht te doen veren en '*Vive la Belgique*!' te roepen. De Vleeschauwer repliceerde opnieuw met '*Leve België! Leve de grondwet*!'. Er kwam slechts een eind aan het heen en weer geroep nadat Van Cauwelaert met zijn voorzittershamer de parlementsleden tot kalmte had aangemaand.

Daarna nam Henry Carton de Wiart het woord. Hij verklaarde dat de katholieke ministers ontslag hadden genomen, omdat de eerste minister positie nam tegen de koning. Volgens artikel 63 van de grondwet, betoogde Carton de Wiart, is de persoon des konings onschendbaar en zijn de ministers verantwoordelijk. De houding van de regering was dus in strijd met de grondwet.

De fractieleider van de katholieke partij sprak zich uit voor een onmiddellijke raadpleging van het volk door middel van een referendum of een soort enquête. Carton de Wiart had met andere katholieke parlementsleden op 11 juli 1945 reeds een wetsvoorstel in die zin ingediend. Hij was van oordeel dat men veel vlugger de mening van de burgers over de Koningskwestie zou kennen door een volksraadpleging dan door algemene verkiezingen. Voor zijn wetsvoorstel vond Carton de Wiart een argument in de boodschap van de koning van 14 juli. De koning verklaarde daarin immers dat hij zich aan 'de wil van de natie' zou onderwerpen. Carton de Wiart verzette zich tegen het initiatief van de regering om een debat te organiseren over de houding van de koning tijdens de bezetting. Door zo te handelen trad de regering op als aanklager, wat haar rol niet was, aldus Carton de Wiart, en liep ze het risico de dynastie aan het wankelen te brengen.

Na nog wat heen en weer geroep tussen katholieke en socialistische parlementsleden werd de Kamerzitting geschorst en het wetsontwerp ter aanvulling van artikel 82 van de grondwet voor onmiddellijke behandeling naar de commissie van Justitie verwezen. Nog dezelfde namiddag keurde de commissie het ontwerp goed met dertien stemmen tegen acht. Om 17 uur kwam de Kamer weer samen om het verslag van de commissie te horen. De liberaal Albert Devèze lichtte het verslag toe en vermeldde dat de katholieke commissiele-

den zich tegen het ontwerp hadden gekant, omdat zij van oordeel waren dat de voorziene maatregel slechts door middel van een grondwetsherziening kon worden doorgevoerd. Daarna motiveerde Albert Kluyskens, hoogleraar aan de Rechtsfaculteit te Gent, de houding van de katholieke volksvertegenwoordigers in de commissie. Hoewel er geen andere mogelijkheid was dan een aanvulling van artikel 82 van de grondwet, verklaarde Kluyskens dat hij liever een andere oplossing dan het regeringsontwerp had gezien. Volgens Kluyskens moesten de ministers en niet de verenigde Kamers het einde van de onmogelijkheid om te regeren vaststellen. Hij zei nog dat het beter zou zijn geweest indien men in het wetsontwerp ook bepalingen in verband met de vaststelling van het einde van het regentschap had opgenomen. Wat dit laatste betrof, merkte Kluyskens op dat zijn kritiek in geen enkel opzicht een betwisting van de machten van de regent inhield.

De verklaring van Kluyskens werd gevolgd door de stemming over het wetsontwerp. Het werd aangenomen met 98 stemmen tegen 6 bij 32 onthoudingen. Louis Delvaux, Charles du Bus de Warnaffe en ikzelf keurden het ontwerp goed, vermits we er in de regering mee ingestemd hadden. Eén liberaal volksvertegenwoordiger onthield zich en één stemde tegen. De overige onthoudingen en tegenstemmen kwamen van katholieken.

De volgende dag werd het ontwerp in de Senaat goedgekeurd met 77 stemmen tegen 58. De katholieke ministers Edgar De Bruyne en Edmond Ronse onthielden zich. Op één liberaal na waren ook in de Senaat alle tegenstemmers katholieken.

Op 20 juli 1945, één dag voor de nationale feestdag, begon het grote parlementaire debat over de Koningskwestie. De eerste dag ervan werd volledig beheerst door de toespraak van Van Acker. De aantijgingen van Van Acker kwamen er in essentie op neer dat de koning in mei 1940 in de Duitse overwinning had geloofd en dat hij tijdens de bezetting de kaart van de Duitsers had gespeeld.

Van Acker verwees voor zijn bewijsvoering onder meer naar de instructies die de Belgische ambassadeur te Bern, graaf Louis d'Ursel, in september 1940 naar sommige leden van het diplomatiek corps had verstuurd. Daarin werd gezegd dat voor België de oorlog op 28 mei 1940 had opgehouden en dat er tussen ons land en Frankrijk en Groot-Brittannië geen alliantie bestond. Van Acker verwees tevens naar de nota die Louis Fredericq, de kabinetschef van de koning, in augustus 1940 aan de Belgische ambassadeur in Frankrijk, Pol Le Tellier, had laten bezorgen. Die moest het document op zijn beurt aan Albert De Vleeschauwer, minister van Koloniën, doorgeven. In die nota werd evenzeer gesteld dat België niet door een gegeven woord aan Frankrijk en Groot-Brittannië gebonden was, het niet in oorlog was met Italië en dat Belgisch Kongo niet in de vijandelijkheden mocht worden betrokken.

In verband met het onderhoud in Berchtesgaden beweerde Van Acker dat de koning hiertoe het initiatief had genomen en niet Hitler, en dat Leopold er niet alleen humanitaire problemen had besproken, maar ook politieke aangelegenheden. Zo zou de koning, aldus Van Acker, aan Hitler garanties gevraagd hebben met betrekking tot het behoud van de monarchie, van de onafhankelijkheid van het land en van een controle over het leger en het buitenlands beleid. Over het huwelijk van Leopold met prinses Liliane liet Van Acker zich in ongehoorde en beledigende bewoordingen uit. Het huwelijk toonde volgens Van Acker aan dat de koning zich niet als krijgsgevangene had gedragen. Daardoor was de koning volgens hem van zijn voetstuk gevallen. Daarenboven nam Van Acker aanstoot aan het feit dat de koning een

schoonvader had die wegens postverlating door de regering uit zijn ambt van provinciegouverneur was ontzet. Van Acker beweerde tevens dat prinses Liliane het dossier van haar vader eigenhandig bij secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken Romsée had weggehaald. En alsof dat allemaal nog niet volstond, betoogde Van Acker, had de broer van prinses Liliane, Walter Baels, geen gevolg gegeven aan de oproep van de regering om zich bij het Belgische leger in Engeland te voegen.

Van Acker tilde ook erg zwaar aan de omstandigheden waarin de koning na de landing van de geallieerden in Normandië naar Duitsland was overgebacht. Hij zei dat de koning zijn verwijdering uit het land had aanvaard, zo al niet zelf had uitgelokt. De koning wou bij de bevrijding niet in het land zijn, omdat hij volgens Van Acker niets wou te maken hebben met de onvermijdelijke repressie, de ministers van Londen niet wenste te ontmoeten en geen inmenging van de geallieerde legers in onze binnenlandse aangelegenheden kon dulden.

Van Acker bracht ook uitvoerig verslag uit over zijn gesprekken met de koning in Strobl en Sankt Wolfgang. Toen hij de eerste keer naar Oostenrijk afreisde, zei Van Acker, had hij de intentie om met de koning terug te keren. Dat dit niet was gebeurd, schreef hij volledig toe aan de koning. Leopold verklaarde zich mondeling akkoord met de voorwaarden van de regering, maar gaf er geen of pas laattijdig gevolg aan. Tijdens zijn tweede bezoek had Van Acker aangedrongen op een snelle beslissing, maar de koning aarzelde en bleef in Oostenrijk. Tijdens het derde onderhoud, verklaarde Van Acker, kon hij de koning niet meer aanraden naar het land terug te keren, omdat hij dan grote wanordelijkheden vreesde. En bij zijn laatste bezoek had hij het standpunt van de ‘eenparige’ regering meegedeeld, namelijk dat er een groot parlementair debat zou plaatsvinden indien de koning geen afstand van de troon zou doen. Gedurende acht dagen, zei Van Acker, had hij op een antwoord gewacht. Iedere avond gaf de koning de indruk de troonsafstand te aanvaarden, maar telkens veranderde hij van mening. Uiteindelijk besliste de koning, aldus Van Acker, zijn terugkeer afhankelijk te maken van de uitspraak van de kiezers.

Van Ackers conclusie was dat de koning voor een verloren zaak vocht. Bovendien had hij in het land tweedracht gezaaid waaraan enkel een einde kon worden gemaakt indien de partijen en de burgers zich rond de jonge prins Boudewijn zouden verenigen. Alleen in dit geval kon, volgens Van Acker, het behoud van de monarchie en de continuïteit van de dynastie verzekerd worden.

Na Van Acker kwamen de woordvoerders van de verschillende partijen op de tribune. Namens de socialistische partij verklaarde Max Buset dat de troonsafstand onvermijdelijk was. Hij verzette zich tegen een volksraadpleging, want die zou volgens hem tot gevolg hebben dat Leopold de koning van één partij zou worden. Voorts sprak Buset zijn tevredenheid uit over het ontslag van de katholieke ministers en hij hoopte dat de katholieke partij lang in de oppositie zou blijven. De nieuwe meerderheid moest prioriteit verlenen aan de repressie, de epuratie, de economische problemen en het internationale statuut van ons land. Tot slot zei Buset dat zijn partij een republikeinse traditie had, maar de monarchie aanvaardde zolang de koning boven de partijtegenstellingen stond en omdat het volk eraan gehecht was. Deze houding zouden de socialisten, aldus Buset, onder de regent en later, na de troonsbestijging van de jonge prins, niet wijzigen.

Julien Lahaut zette daarna het standpunt van de communisten uiteen. Hij bracht weinig nieuwe elementen voor het debat aan. Belangrijker was de redevoering van de katholieke fractieleider Henry Carton de Wiart. Hij herinnerde allereerst aan de verklaring van Hubert Pierlot op 19 september 1944 voor de verenigde Kamers. Toen, zei Carton de Wiart, was iedereen het erover eens dat de koning bij zijn terugkeer in het land onmiddellijk zijn prerogatieven weer zou uitoefenen. Sedertdien was echter een campagne op het getouw gezet om de koning in diskrediet te brengen. Het gevolg was een parlementair debat waarin de koning in beschuldiging werd

gesteld zonder dat hij zich kon verdedigen. Carton de Wiart ging dan nader in op de oorlogsgebeurtenissen. Over Limoges zei hij terecht dat de motie die de parlementsleden er goedgekeurd hadden het gevolg was van een onjuiste voorstelling door de regering van de omstandigheden van de capitulatie. De regering had dit later trouwens erkend, beklemtoonde Carton de Wiart, want in een circulaire van 6 december 1940 aan de diplomatieke vertegenwoordigers schreef ze dat de capitulatie onvermijdelijk was.

Carton de Wiart betreurde wel dat de koning in mei 1940 de ministers niet had gevolgd, maar dat was volgens hem nog geen bewijs van oppositie. De koning had het voorbeeld van zijn vader gevolgd en had met de capitulatie duizenden levens gered. De regering had, aldus Carton de Wiart, voor haar vertrek ook getwij feld en zelfs Paul-Henri Spaak, die zich inmiddels tot een hevige tegenstander van Leopold had ontpopt, had een tijdlang in de Duitse overwinning geloofd. Het was dus, volgens Carton de Wiart, onrechtvaardig de koning verwijten toe te sturen over zijn houding bij het begin van de oorlog.

Vervolgens verwierp Carton de Wiart de beschuldigingen van Van Acker die sloegen op de daden van de koning tijdens de bezetting. Van Ackers beweringen steunden op zeer dubieuze bronnen en er waren talrijke andere en betrouwbaarder bronnen die het tegendeel aantoonden. Tot besluit zei Carton de Wiart dat de Koningskwestie door middel van een volksraadpleging moest worden opgelost.

Namens de liberale fractie bestreed Albert Devèze Carton de Wiarts voorstel. Een volksraadpleging of verkiezingen zouden het de koning onmogelijk maken de scheidsrechter te blijven van alle partijen. Bovendien zou in een electorale campagne, aldus Devèze, de persoon van de koning nog meer bediscussieerd worden dan reeds het geval was. Voor de liberalen kwamen de belangen van het land op de eerste plaats, daarna de belangen van de monarchie en pas dan die van de koning. Wegens de verdeeldheid die het probleem in het land had veroorzaakt, was het volgens Devèze aangewezen dat Leopold troonsafstand zou doen. Nog beter zou het zijn, zei Devèze, als de koning zich in waardigheid zou terugtrekken en zou vragen, dat het land zich rond zijn zoon zou verenigen.

Met de rede van Devèze werd de eerste dag van het debat afgesloten. Op 24 juli 1945 werd het hervat. Naarmate het debat vorderde, werd de toon van de redevoeringen en de tussenkomsten steeds scherper en bitsiger, en werd de kloof tussen de voor- en tegenstanders van Leopold nog groter. Van katholieke zijde hield Albert De Vleeschauwer op 24 juli een agressieve redevoering met als gevolg dat hij herhaaldelijk werd onderbroken en de positieve aspecten van zijn betoog verloren gingen. Opvallend in zijn meer dan twee uur durende uiteenzetting was dat hij de solidariteit met de katholieke ministers verbrak door hen ervan te beschuldigen op 16 juni met de andere ministers ontslag te hebben genomen. Het ontslag van mijn collega's en van mijzelf omschreef hij als een desertie. De Vleeschauwer trachtte voor het overige aan te tonen dat de koning wel degelijk België als een land in oorlog had beschouwd. Hij probeerde ook het onderhoud van Berchtesgaden goed te praten en zei dat er verklaringen en documenten bestonden waaruit bleek dat de koning bij de bevrijding in het land wilde zijn.

De Vleeschauwer deed ook een persoonlijke uitval naar Van Acker, die volgens hem reeds voor het einde van de gevangenschap van de koning alles in het werk had gesteld om diens terugkeer onmogelijk te maken. Hij zei ook dat Van Acker de parlementsleden niet juist had ingelicht over de gesprekken met de koning. Daarop reageerde Van Acker onmiddellijk met nieuwe preciseringen over wat er in Strobl en Sankt Wolfgang gebeurd was.

Een andere opgemerkte redevoering werd door Paul-Henri Spaak gehouden. Hij deed het verhaal van Wijnendale nog eens over en zei dat hij daarover in Limoges geen enkel onjuist feit had meegedeeld. Spaak gaf wel toe dat hij bepaalde zaken op een overdreven wijze had voorgesteld, maar hij had dat gedaan, beweerde hij, om

geen andere verklaring te moeten afleggen, namelijk dat de koning het land had verraden. Van zodra de ministers wisten dat de koning geen regering gevormd had, wijzigden ze hun positie en verdedigden ze de koning tegen de beweringen dat de capitulatie een daad van verraad was. Dat de regering te Londen het meningsverschil dat in Wijnendale ontstaan was, wilde bijleggen, bleek volgens Spaak uit het feit dat ze tweemaal een poging ondernam om in contact met de koning te komen. Maar er kwam geen reactie, aldus Spaak, en toen de regering in september 1944

terug in het land kwam, ontvingen Pierlot en hijzelf een document dat klaarblijkelijk als het antwoord op de toenaderingspogingen moest worden beschouwd. Hiermee bedoelde Spaak vanzelfsprekend het *Politiek Testament*, waaruit hij enkele passages voorlas, zogezegd 'om het ergste te voorkomen'. Hij citeerde de fameuze paragraaf 7 waarin Leopold stelde dat de ministers hun verontschuldigingen moesten aanbieden. Niettemin, verklaarde Spaak, zweeg de regering over het Politiek Testament en legde eerste minister Pierlot op 19 september 1944 voor de verenigde Kamers een verzoenende verklaring af. Daarna ontstond echter een beweging tegen de koning die Leopold vroeg afstand van de troon te doen. Anderen verdedigden de koning en eisten een volksraadpleging. Van zodra dergelijke eisen gesteld werden, was de regering, aldus Spaak, verplicht het dossier van de koning te openen. En Spaak leverde daartoe in de rest van zijn uiteenzetting een aanzienlijke bijdrage. Hij deed nieuwe onthutillingen over het verloop van de achttiendaagse veldtocht. Spaak liet verstaan dat de koning in de meidagen van 1940 defaitistisch was ingesteld. In Wijnendale had Leopold volgens Spaak de regering niet alleen verrast met zijn inzicht een nieuwe regering te willen vormen onder Duitse bezetting, maar ook met zijn standpunt dat België niet geallieerd was met Frankrijk en Engeland. Deze opvatting werd bevestigd in de zogenaamde instructies van graaf d'Ursel en de nota van Louis Fredericq, waarover Van Acker reeds had gesproken. Hoewel men niet kon beweren dat de koning zelf deze documenten had opgesteld, kon men zich, aldus Spaak, toch moeilijk voorstellen dat zowel d'Ursel als Fredericq op eigen initiatiefhadden gehandeld. Spaak bekende wel dat na de ineenstorting van het Franse leger velen ontmoedigd waren. Hij verwees daarmee impliciet naar zijn eigen houding op dat ogenblik, maar hij vond dat men daarover niemand verwijten kon maken, aangezien de toestand op dat ogenblik heel onduidelijk was. Nadien waren de zaken evenwel klaarder geworden. Toch, betoogde Spaak, wou de koning zijn vergissingen van mei 1940 niet toegeven en weigerde hij zijn houding te herzien. De koning hield onwrikbaar vast aan zijn standpunt. Zijn onderhoud met Hitler in Berchtesgaden en andere van zijn handelingen tijdens de bezetting waren daar, volgens Spaak, het logische gevolg van. Na alles wat er inmiddels bekend was geworden, kon de koning geen factor van eenheid meer zijn, zei Spaak, en kon alleen zijn zoon nog op de troon komen. Hij eindigde op een pathetische toon met de woorden van Chateaubriand: '*Sire, votrefils, est notre Roi*!'.

Naast de redevoering van Spaak vielen ook die van Charles d'Aspremont Lynden, minister van Binnenlandse Zaken Adolf Van Glabbeke en UDB-voorzitter Antoine Delfosse op. Evenals De Vleeschauwer verbrak d'Aspremont Lynden de solidariteit met de katholieke ministers door het ontslag van mijn collega's en van mezelf te bekritiseren. Zijn uiteenzetting gaf eveneens aanleiding tot talrijke onderbrekingen en incidenten. D'Aspremont Lynden viel vooral fel uit naar de communisten die hij verweet de Duitse oorlogvoering te hebben gesteund tot het moment van de inval van Hitler in de Sovjetunie.

Van Glabbeke vernederde in zijn redevoering Henri Baels en prinses Liiiane. Hij beweerde dat Baels door allerlei tussenkomsten verkregen had dat minister Edmond Ronse hem in oktober 1944 eervol ontslag had verleend, zijn pensioenrechten had laten behouden en hem de toelating had gegeven de eretitel van zijn functie te blijven gebruiken. Wat prinses Liiiane betrof, zei Van Glabbeke dat zij geen adellijke titel kon dragen. Hij insinueerde bovendien dat zij de koning in Sankt Wolfgang had

overgehaald om geen troonsafstand te doen. Van Glabbekes verklaring werd door de katholieke parlementsleden op scherp protest onthaald. Oscar Behogne riep verbijsterd uit: ‘Wat een onwaardige houding!’ en hij eiste het ontslag van Van Glabbeke.

Antoine Delfosse, die voor de oorlog in de katholieke partij actief was, vanaf 1942 deel uitmaakte van de regering in Londen enna de bevrijding tot de oprichters van de UDB behoorde, vroeg eveneens de troonsafstand van Leopold.

Het debat werd op 26 juli 1945 afgesloten. Aan het eind ervan werden twee moties ter goedkeuring voorgelegd, één van Carton de Wiart en één van de liberaal Maistriau. In de eerste motie werd het debat over de koning betreurd en werd gesteld dat er geen enkele conclusie aan kon worden verbonden. Tevens werd de gehechtheid aan de monarchie en de dynastie erin uitgedrukt. In de motie van Maistriau werden de verklaringen van de regering zonder reserves goedgekeurd en werd het vertrouwen in de regering bevestigd. Omdat beide moties onverenigbaar waren, moesten de volksvertegenwoordigers beslissen over welke motie ze zouden stemmen. De motie-Maistriau werd goedgekeurd met 94 stemmen tegen 62 bij 2 onthoudingen. Alle katholieke ministers en volksvertegenwoordigers stemden tegen deze motie. Voor zover dat nog moest worden bewezen, toonde de stemming aan dat de tegenstanders van Leopold in het parlement veruit in de meerderheid waren.

Twee dagen na het debat, op 28 juli 1945, vond er een bijeenkomst plaats van de katholieke ministers met Van Acker. Het ontslag van mijn collega's en van mezelf werd door de regent nog steeds in beraad gehouden en Van Acker drong erop aan dat wij alsnog in de regering zouden blijven. Hij stelde tevens voor een nieuwe regeringsverklaring op te stellen. Zoals gewoonlijk vroeg hij om een snel antwoord. Na afloop van het onderhoud gingen wij naar mijn kabinet, waar we met de partijleiding het voorstel van Van Acker onderzochten. Na al wat er gezegd en gebeurd was, konden wij daar niet meer op ingaan. Du Bus de War-naffe bracht Van Acker op de hoogte. Van Acker gaf het echter niet op. Hij ontbood du Bus opnieuw en vroeg dat de katholieke partij haar houding toch nog zou herzien. De partijleiding en de bureaus van de parlementaire fracties beraadden zich op 30 juli over de vraag van Van Acker. De dag nadien kwamen de fracties samen. Zij vonden dat de katholieken in de oppositie moesten gaan. In de namiddag van 31 juli deelde du Bus de Warnaffe aan Van Acker mee dat de beslissing van de katholieken definitief was. Daarop begon Van Acker onderhandelingen met het oog op de herschikking van zijn regering. Reeds op 1 augustus 15145 had hij die afgerond. Naast twee liberalen en twee vertegenwoordigers van de UDB, deed Van Acker een beroep op twee technici, onder wie Franz De Voghel, directeur van de Nationale Bank, die mijn plaats op Financiën innam.

's Anderendaags aanvaardde de regent het ontslag van mijn partijgenoten en van mijzelf en legden de nieuwe ministers de eed af. De tweede regering-Van Acker kon van start gaan en de katholieke partij ging voor het eerst sedert 1884 in de oppositie. Dat was natuurlijk een grote dwaasheid. De vrede was nog maar pas hersteld en er brak een periode van repressie en epuratie aan. Het stond vast dat de linkse partijen de gelegenheid zouden aangrijpen om bij de berechting van collaborateurs katholieken voor kleine delicten onrechtvaardig zwaar te straffen.

De houding van de katholieke ministers

Samen met de andere katholieke ministers kreeg ik in katholieke kringen tijdens en na het parlementaire debat over de Koningskwestie heel wat kritiek. Er werd mij en mijn partijgenoten voornamelijk verweten dat wij op léTjuni 1945 met de andere

ministers ontslag hadden genomen en aldus de weg voor een publieke discussie over de koning mee hadden vrijgemaakt.

Sommige bestuursleden van de katholieke partij in het arrondissement Leuven eisten dat er een publieke blaam tegen mij zou worden uitgesproken. Er waren er zelfs die meenden dat men mij moest dwingen ontslag te nemen als volksvertegenwoordiger aangezien ik een ‘schandalige houding’ had aangenomen en ‘tegen de koning’ was.

Als er een tijd is van zwijgen, dan is er ook een tijd van spreken. Ik wil hier dan ook de houding van de katholieke ministers in de periode van 8 mei tot 2 augustus 15145 toelichten en motiveren.

In de schoot van de kabinetsraad, waar meningsverschillen tot uiting kwamen zodra het probleem van de terugkeer van de koning ter sprake kwam, verdedigden de katholieke ministers de opvatting dat de regering bij de koning geen andere opdracht kon uitvoeren dan een louter informatieve opdracht. De regering aanvaardde dit standpunt en heeft het nooit verlaten. Telkens een delegatie naar Oostenrijk werd gestuurd of er een werd ontboden, werd jjt standpunt bevestigd. Het was dus onjuist, zoals sommige katholieke kranten beweerden, dat bij het laatste bezoek aan Sankt Wolfgang eerste minister Van Acker en minister van Justitie Charles du Bus de Warnaffe als opdracht zouden hebben gehad bij de koning aan te drin-aen op zijn troonsafstand. Van Acker en du Bus de Warnaffe mochten alleen aan de koning j-meedelen dat er in het parlement een debat plaats zou vinden indien hij geen troonsafstand zou doen. Alle katholieke ministers hebben met deze opdracht ingestemd en du Bus heeft ze ook uitgevoerd, omdat zij wisten dat de meerderheid in het parlement in dat geval een debat over de koning zou organiseren en een meerderheid in de regering bereid was een dergelijk debat te aanvaarden. Dit betekende geenszins dat de katholieke ministers dit debat goedkeurden. Hetbeste bewijs daarvan was hun beslissing om ontslag te nemen nadat hen duidelijk was geworden dat de meerderheid in de regering interpellaties in verband met de Koningskwestie aanwendde om de zaak in het parlement ter sprake te brengen.

Sommigen legden de katholieke ministers tevens ten laste dat zij op 16 juni 1945 met de rest van de regering ontslag hadden genomen. Dit verwijt illustreerde de onwetendheid van bepaalde kringen. Als de meerderheid in de regering ontslag neemt, wordt de minderheid door die beslissing meegesleurd. Dat is een algemene regel. En of die minderheid daarmee al dan niet akkoord gaat, heeft geen enkele betekenis. In die situatie bevonden de katholieke ministers zich op 16 juni 1945. De socialistische, de liberale en de communistische ministers, twaalf in totaal, namen ontslag en de zes katholieke ministers konden uiteraard niet alleen voortregeren. Zij waren genoodzaakt ook ontslag te nemen. Dat was ook aangewezen, omdat de koning daardoor in de mogelijkheid werd gesteld een regering te vormen die het kabinet van de regent kon vervangen. Over de beslissing van de katholieke ministers was dus geen betwisting mogelijk. Zij was de enig mogelijke.

Vanzelfsprekend gaven de andere ministers voor hun ontslag een heel andere motivering dan de katholieke ministers. In het communiqué van 16 juni 15145 waarin de regering haar ontslag aankondigde, stelde ze dat ze bij de eventuele terugkeer van de koning geen verantwoordelijkheid kon dragen voor de ordehandhaving en dat ze dan ook de lopende zaken niet meer zou afhandelen. De katholieke ministers konden met deze zienswijze niet akkoord gaan. Zij stonden op het standpunt dat de regering de plicht had de bevolking tot kalmte aan te manen en bijgevolg ook de openbare orde moest handhaven. Daarenboven vonden zij dat de regering de lopende zaken moest afhandelen. Zij wensten dat er in het communiqué zou worden gezegd dat het ontslag het gevolg was van een beslissing van de meerderheid. Dit voorbehoud werd door de andere ministers niet aanvaard. De katholieke ministers hebben daarom het regeringscommuniqué onmiddellijk laten volgen door een mededeling waarin zij hun reserves in verband met het ontslag van de regering vermeldden en toelichtten. Sommigen vonden de toon en de inhoud ervan niet scherp genoeg. Toch liet onze mededeling aan duidelijkheid niets te wensen over. Wij stelden er klaar en duidelijk in dat wij het met een aantal standpunten van de andere ministers niet eens konden

zijn. Aangezien het regeringscommuniqué en ons communiqué via de radio werden verspreid en ook de schrijvende pers ze allebei opnam, was hun verschil in draagwijdte voor de publieke opinie meteen duidelijk en moest men echt te kwader trouw zijn om het standpunt van de -katholieke ministers niet te begrijpen.

De katholieke ministers werden ook bekritiseerd omdat zij instemden met het wetsontwerp ter aanvulling van artikel 82 van de grondwet, waarbij aan de Kamers het recht werd

toegekend het einde vast te stellen van de onmogelijkheid voor de koning om te regeren. Sommige katholieke kranten vonden dit ontwerp ongrondwettelijk. Zij gingen zelfs zo ver het een 'juridisch monster' te noemen. Deze ongenuanceerde reacties toonden aan dat het een complexe aangelegenheid betrof.

Inzake de uitoefening van de koninklijke bevoegdheden werd onder meer de 'automatisme-thesis' verdedigd. Volgens deze thesis oefende de koning zijn prerogatieven weer uit van zodra de materiële onmogelijkheid om te regeren ophield te bestaan, in feite dus onmiddellijk nadat de koning uit de handen van de Duitsers was bevrijd. Vanuit juridisch oogpunt was die stelling voor betwisting vatbaar. Sommige juristen verdedigden ze, anderen verwierpen ze. Aanvankelijk schaarden de katholieke ministers zich om politieke redenen achter die thesis, maar naarmate de bevrij ding van de koning uitbleef, namen bij hen de twij fels over de houdbaarheid ervan toe. Uiteindelijk werden ze gedwongen hun standpunt te verlaten. Op het ogenblik dat de koning in zijn boodschap van 14 juli 1945 verklaarde dat hij pas na verkiezingen een beslissing over zijn terugkeer zou nemen, werd de automatisme-thesis onhoudbaar. Ze impliceerde immers dat de prins-regent moest verdwijnen vanaf het ogenblik dat de koning opnieuw regeerde, vermits er geen twee staatshoofden konden zijn.

Wat was echter de situatie? De koning bevond zich in het buitenland en slaagde er niet in een nieuwe regering te vormen. Hij kon zijn normale bevoegdheden dus niet uitoefenen. Indien men de automatisme-thesis had toegepast, had die situatie tot gevolg gehad dat er geen uitvoerende macht meer zou zijn geweest, omdat de regent reeds de plaats had moeten ruimen voor de koning. De continuïteit van het gezag vereiste dus dat het statuut van de regent voor wat het verleden betrof, zou worden bevestigd en voor wat de toekomst betrof, zou worden geregeld. Dit impliceerde dat het einde van de regeerperiode van de regent moest worden vastgesteld en daaraan gekoppeld, de constatering dat de koning in de onmogelijkheid verkeerde te regeren. Bijgevolg diende ook de vraag te worden gesteld wanneer er een einde zou komen aan die onmogelijkheid en welke instantie dat zou vaststellen. Er waren in dat verband twee mogelijkheden: de ministers ofwel de Kamers.

Het was mogelijk een rigoureus parallellisme aan te houden met de bepalingen van artikel 82 van de grondwet. Dat kwam erop neer dat de regering het einde van de onmogelijkheid om te regeren zou bepalen, aangezien zij de aanvang daarvan vaststelde, en dat de Kamers over het einde van het regentschap beslisten, aangezien zij het regentschap instelden. Was er in theorie een verschil, in werkelijkheid was er dat niet. De regering is de emana-tie van de parlementaire meerderheid en omgekeerd vindt de parlementaire meerderheid haar weerspiegeling in de samenstelling van de regering. Een regering komt trouwens ten val als ze in het parlement geen meerderheid meer heeft. Of de ministers dan wel de Kamers het einde van de onmogelijkheid te regeren bepaalden, maakte bijgevolg weinig verschil uit. In beide gevallen hadden de Kamers het laatste woord.

In zijn brief van 14 juli 1945 verklaarde de koning dat hij zich aan de uitspraak van de kiezers zou onderwerpen, met andere woorden aan de meerderheid die daarbij tot uiting zou komen en die haar weerspiegeling in het parlement en in de regering zou vinden. Hiermee rekening houdend, waren mijn partijgenoten en ikzelf de mening toegedaan dat wij noch de koninklijke boodschap, noch de geest van de grondwet

geweld aandeden door het wetsontwerp ter aanvulling van artikel 82 van de grondwet goed te keuren.

Sommigen namen ook aanstoot aan de goedkeuring door de katholieke ministers van Van Ackers commentaar in de Kamer op de koninklijke boodschap van 14 juli 1945. Het dient evenwel gezegd dat de wijze waarop Van Acker de zaken voorstelde niet met de werkelijkheid strookte. Het is wel juist dat men in de schoot van de regering vond dat sommige passussen van de koninklijke boodschap niet overeenstemden met onze grondwettelijke beginselen. Ook de katholieke ministers waren die mening toegedaan. Maar er bestond

geen enkel akkoord over de kritiek die Van Acker naar voren zou brengen. Eén van de katholieke ministers drong ter zake op eensgezindheid aan en al zijn partijgenoten deelden dit standpunt. De andere ministers waren het hier niet mee eens. Daarop beslisten de katholieke ministers om ontslag te nemen. Op het ogenblik dat zij hun ontslagbrief opstelden, vond, de kabinetsraad plaats waarin het regeringscommentaar op de koninklijke boodschap werd steld. Omdat wij aan deze raad niet deelnamen, hadden wij ook geen kennis van Van Ackers redevoering, die we trouwens ook niet zouden hebben onderschreven.

Het werd de katholieke ministers ook kwalijk genomen dat zij tijdens het Kamerdebat de koning niet verdedigden. Om op dit verwijt te antwoorden volstaat het te herinneren aan de biizondere situatie waarin de katholieke ministers zich op dat ogenblik bevonden. Zij hadden hun ontslag ingediend, maar de regent hield dat in beraad. Zij waren, zonder het in feite nog echt te zijn, formeel nog steeds minister. Bijgevolg dienden ze zich volgens de regels van de ministeriële deohtologie te houden aan een absolute terughoudendheid. Die houding konden ze pas aan het eind van het debat wijzigen, namelijk toen over de motie-Maistriau moest worden gestemd. De katholieke ministers hebben, zoals alle andere katholieke parlementsleden, deze motie niet goedgekeurd.

Ik wil hier tevens vermelden dat er over alle beslissingen die de katholieke ministers in de periode mei-augustus 1945 namen, een grote eensgezindheid bestond, niet alleen bij henzelf maar ook bij de ministers en de katholieke partijleiding en fracties. Er was trouwens voortdurend overleg met de partijtop, vooral met Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert, de fractieleiders in Kamer en Senaat Henry Carton de Wiart en Romain Moyersoen, en met Hubert Pierlot, Cyrille Van Overbergh en August De Schryver.

Wat de grond van de zaak betreft, was mijn eindindruk dat indien de koning bij de bevrijding in het land was geweest of indien hij onmiddellij k was teruggekeerd, er geen groot probleem zou zijn geweest. De regering-Pierlot was bereid om de bladzijden van mei 1940 om te slaan en de koning zijn bevoegdheden weer te laten uitoefenen. En onmiddellijk na zijn bevrijding lagen de kansen van Leopold volgens mij ook nog goed. Ik had de indruk dat Van Acker aanvankelijk wel degelijk de koning wilde terugbrengen. Van Acker was een man met veel gezond verstand. Volgens mij ging hij ervan uit dat er moeilijkheden zouden ontstaan als de koning zou terugkeren, maar dat men daarmee nog veel grotere moeilijkheden zou voorkomen. Wellicht dacht Van Acker dat de terugkeer van de koning een haalbare zaak was als die vlug kon worden uitgevoerd. Hij moest daarbij rekening houden met het standpunt van de communisten en met dat van zijn eigen partij en naarmate de terugkeer van de koning uitbleef, werden de tegenstanders in zijn eigen partij steeds talrijker. Van Acker kon de terugkeer echter verantwoorden door zich te beroepen op de trouwbetuigingen van Pierlot en van de Kamer- en Senaatsvoorzitter.

De eerste besprekingen tussen de regeringsdelegatie en de koning kenden evenwel een zeer slecht verloop. Ik heb van die gesprekken een trouw verslag gekregen van mijn partijgenoot en collega in de regering Charles du Bus de Warnaffe, die een zeer toegewijd en integer man was, en van de liberaal Léon Mundeleer met wie ik goede contacten onderhield. Zij vertelden mij dat zij door de koning koel waren onthaald en dat de gesprekken met hem zeer pijnlijk verliepen en talrijke malen werden onderbroken. Bovendien nam de koning volgens hen een aarzelende houding aan.

Hij zou ook ontwijkend hebben geantwoord op de zogenaamde voorwaarden die de regering had gesteld en waarmee de katholieke ministers akkoord waren gegaan.

Na het eerste bezoek van de regeringsdelegatie evolueerde de zaak voor de koning in slechte zin. Hij verloor enorm veel tijd met allerlei consultaties en ondertussen ging de beledigende campagne in de pers tegen hem crescendo. Daarenboven reageerde de koning niet op de voorwaarden van de regering. Begin juni 15145 verscheen er wel een communiqué

waarin werd meegedeeld dat het personeel van het burgerlijk en militair huis van het Paleis collectief haar ontslag had aangeboden en dat de koning dit had aanvaard. Maar in werkelijkheid bleven de meeste van zijn raadgevers op post. De koning antwoordde tevens laattijdig op de huldetelegrammen van de Kamers. In een eerste reactie hierop zou hij gezegd hebben dat 'die heren vergeten dat ik hen kan laten fusilleren'! Een tiental dagen na het eerste bezoek van de regering aan de koning vroeg Fredericq aan Van Acker om de Kamers 'mondeling' te danken voor hun huldeblijken. Pas op 22 juni 1945 kwam er een schriftelijk antwoord. Maar toen was het reeds te laat. Een week voordien had een meerderheid in de regering stelling genomen tegen Leopold.

Toen Van Acker bij zijn laatste bezoek verklaarde dat hij over nieuwe bezwarende documenten beschikte in verband met de ontmoeting met Hitler in Berchtesgaden en de wegvoering, zou de koning geantwoord hebben dat hij zijn beslissing daardoor niet zou laten beïnvloeden. Van Acker en du Bus de Warnaffe meenden toen dat de koning troonsafstand zou doen. Maar na een week van besprekingen deed hij dat uiteindelijk niet en schreef hij een brief waarop de regering heel wat kritiek had. Die brief gaf mijns inziens weinig blijk van groot staatsmanschap en leek mij eerder het werk te zijn van onverantwoordelijke raadgevers. Er werd, zoals reeds vermeld, een onderscheid in gemaakt tussen het werkelijk en het wettelijk land. Op die manier was die brief volledig in tegenspraak met de dankbetuiging die de koning enkele weken daarvoor aan de Kamers had overgemaakt. Tijdens het Kamerdebat baseerde Van Acker een belangrijk deel van zijn kritiek op dat onderscheid.

Maar Van Acker had zich reeds voor dat debat tegen de koning gekeerd, in feite al na zijn eerste bezoek. Dat gebeurde zeer zeker onder druk van zijn partijgenoten, vooral van Max Buset, en van de Londenaars, die hun antipathie tegen Leopold niet onder stoelen of banken staken. Maar dat waren zeker niet de enige redenen. Van Acker was ongetwijfeld ook diep gekwetst door de ingewikkelde besprekingen in Sankt Wolfgang en de weifelende en ontwijkende houding van de koning.

Ten gevolge daarvan keerden uiteindelijk alle ministers in de regering-Van Acker zich tegen Leopold, de enen openlijk, de anderen min of meer bedekt. Herman Vos en Edmond Ronse verdedigden het langst de terugkeer van de koning. De anderen vreesden in ieder geval grote moeilijkheden bij een eventuele terugkeer en de pessimisten onder de ministers meenden dat er een revolte zou uitbreken die het einde van de monarchie zou betekenen.

De gevolgen van de Koningskwestie

Tijdens en na het parlementaire debat over de Koningskwestie laaiden de passies met een voor mij onvoorstelbare hevigheid op. Men was voor of tegen de Koning. Nuances of twijfels werden niet meer geduld. De kwestie vergiftigde volledig het maatschappelijk leven. Het land was verdeeld, om niet te zeggen verscheurd. Vlamingen stonden tegenover Walen, katholieken tegenover vrijzinnigen, de burgerij tegenover de arbeiders. Zelfs in de verzetsorganisaties ontstonden meningsverschillen en had men voor- en tegenstanders van de koning.

Even erg was dat de Staat in zijn werking werd verlamd. De economische heropleving, de monetaire sanering en de steenkoolslag, om slechts enkele problemen te vermelden, liepen gevaar. Ons land dreigde zijn voorsprong op de buurlanden te verliezen. Daarenboven werd het normale functioneren van onze grondwettelijke instellingen bedreigd. Het voorstel om een volksraadpleging te organiseren, betekende ten gronde dat men het onderscheid tussen het werkelijk en het wettelijk land aanvaardde. Het wakkerde daarbij een anti-parlementai-re geestesgesteldheid aan. Elk belangrijk probleem, zoals bijvoorbeeld de repressie en de financiële politiek, dreigden in de toekomst aan een referendum te worden onderworpen. Dat hield mijns inziens grote gevaren in. Men kan zich de vraag stellen wat er zou gebeurd

zijn indien men een referendum zou hebben georganiseerd over de vernederlandsing van de universiteit te Gent, over de taalwetten, over de vrijlating van Borms, over de devaluatie in over de affaire-Van Zeeland, over de verlenging van de dienstplicht, over onpopulaire, belastingwetten, en over zovele andere omstreden aangelegenheden.

De Koningskwestie schaadde tevens het internationale prestige van ons land. In mei 1940, had dat een flinke deuk gekregen, maar daarna had de regering in Londen het weten te herstellen zij het moeizaam. Ons land had tijdens de oorlog aanzienlijke economische en financiële offers gebracht met de inzet van Kongo en met financiële overeenkomsten met de geallieerden. De enthousiaste verwelkoming van de geallieerden door onze bevolking had ook veel doen vergeten. En tijdens de gevechten in 1944-'45 hadden toch zo'n 3000 landgenoten hun leven gegeven. Wij hadden het tij doen keren. Wij dreigden echter alles opnieuw te verliezen en in de ogen van de wereld een Balkanland te worden. Met welk recht konden wij dan aan de Duitsers schadevergoeding vragen voor de opgelopen verwoestingen?

Bovendien liep door de Koningskwestie de dynastie gevaar. Zelfs indien de koning op zijn troon zou blijven, zou zijn houding zeker nog een hele tijd het onderwerp van discussie blijven. De onenigheid over hem zou voortduren en aanleiding blijven geven tot gepassioneerde tegenstellingen. De koning zou dan in werkelijkheid de koningvan één partij worden. Ik vond het daarenboven geen goede zaak dat de koning zijn terugkeer afhankelijk maakte van verkiezingen. In de veronderstelling dat hij daarbij een kleine meerderheid zou halen, zou hij geconfronteerd worden met een sterke minderheid die revolutionaire aspiraties had, met alle gevolgen van dien. Een opstand was in dat geval niet uitgesloten. De koning zou dan helemaal niet meer het symbool van de natie kunnen zijn, noch in eigen land, noch in het buitenland. Hij zou dan ook niet meer de scheidsrechter kunnen zijn die boven de partijen stond. Hij zou op die wijze de basis van de grondwettelijke en erfelijke monarchie ondermijnen, want hij zou dan als de president van een republiek moeten regeren.

Kortom, de Koningskwestie was een ingewikkeld politiek probleem. Voor de prins-regent lagen de zaken wel bijzonder complex. Voor hem was de kwestie niet alleen een gewe-tenszaak, maar ook een familiaal probleem.

Welke uitwegen waren er? Een eerste mogelijkheid was dat de koning zich zou terugtrekken. Men kon dit standpunt verdedigen met het argument dat de koning weliswaar het land niet had verraden, maar dat hij toch in de Duitse overwinning had geloofd. Overeenkomstig daarmee had hij bepaalde daden gesteld waardoor het prestige van het land was geschaad en sommige landgenoten te goeder trouw in de collaboratie waren verzonken.

Een tweede mogelijkheid was dat de koning op zijn troon zou blijven. Twee argumenten kon men hiervoor aanvoeren. In de eerste plaats kon men stellen dat de tegenstanders van de koning blinde fanatici waren en dat de anti-Leopoldistische campagne een communistisch maneuver was waartegen men zich moest verzetten door een kruistocht voor de koning te organiseren. In de tweede plaats kon men zich beroepen op de '*raison d'État*': de koning is onschendbaar en zijn positie kan niet ter discussie gesteld worden. Maar die onschendbaarheid impliceerde de erkenning van drie principes: de eerbiediging van de grondwet, de toewijzing van de politieke en juridische verantwoordelijkheid aan de ministers en daarmee samenhangend de aanvaarding van de regel dat geen enkele politieke akte gevolg kan hebben zonder het akkoord of de handtekening van een minister. In verband met elk van deze

beginselen kon men door concrete feiten aantonen dat koning Leopold ze niet gerespecteerd en dat hij ze zelfs geschonden had. In zijn boodschap van 14 juli 1945 was hij immers afgeweken van de normale grondwettelijke regels. Bovendien was het mede daardoor ook tot een breuk met zijn ministers gekomen. De politieke handelingen die hij nog zou stellen, zouden bijgevolg niet door een minister gedekt worden. Gezien dit alles was ik de mening toegedaan dat Leopold III het bijzonder moeilijk zou krijgen om zich te handhaven.

Hoofdstuk 10
In de Oppositie

Na het debat over de Koningskwestie en het aantreden van de tweede regering-Van Acker kwam de politieke wereld enigszins tot rust. De regeringsverklaring van de linkse bewindsploeg was zeer bescheiden en in zekere zin zelfs onbeduidend. De meeste punten van het vorige regeerprogramma werden gewoon overgenomen. Het financiële beleid zou ongewijzigd worden voortgezet en Van Acker verklaarde in dit verband dat de snelle goedkeuring van mijn financiële wetsontwerpen de eerste prioriteit van de regering was. Daarnaast zou de aandacht gaan naar het economische herstel, inzonderheid naar de steenkoolslag die Van Acker absoluut wou winnen, de verbetering van de ravitaillering en de afschaffing van de belemmeringen op de handelsvrijheid. Over deze punten heerste een grote eensgezindheid en zij waren tijdens het investituurdebat dan ook geen onderwerp van discussie. De standpunten van de regering in verband met de repressie en de epuratie waren dat wel. De aankondiging dat de regering de bestraffing van collaborateurs en de administratieve zuivering zou opvoeren, wekte heel wat achterdocht in de katholieke partij. In katholieke kringen was men ook verbaasd over de aankondiging van Van Acker dat een aanvang zou worden gemaakt met de voorbereiding van parlementsverkiezingen en er naar een oplossing voor de schoolkwestie zou worden gezocht. Tot dan toe hadden de linkse partijen maar weinig begrip getoond voor de financiële problemen van het vrij onderwijs. De linkse partijen leken evenmin aan te sturen op spoedige parlementsverkiezingen. De Koningskwestie, waarover in de regeringsverklaring niets gezegd werd, speelde in die houding een belangrijke rol. Koning Leopold had immers in zijn boodschap van 14 juli 15145 verklaard dat hij pas na nieuwe verkiezingen een beslissing over zijn terugkeer zou nemen. Het was dan ook normaal dat er in de katholieke partij een sterke stroming bestond die zo vlug mogelijk verkiezingen wilde organiseren. Daarmee dacht die niet alleen de Koningskwestie in haar voordeel te kunnen beslechten, maar tevens een sterke positie in het parlement te kunnen veroveren. Tijdens het debat over de Koningskwestie hadden daarom verscheidene katholieke parlementsleden op een snelle raadpleging van de kiezers aangedrongen. Van Acker en andere vertegenwoordigers van de linkse partijen antwoordden toen nog dat de katholieken hun verkiezingen niet zouden krijgen'. Dat was natuurlijk een onhoudbaar standpunt vermits het parlement sedert 1939 niet meer was vernieuwd. Van Acker was zich daarvan bewust en met zijn belofte de voorbereiding van de verkiezingen een aanvang te maken, hoopte hij wellicht in de katholieke partij enige welwillendheid voor zijn regering te verkrijgen. Van Acker riep tijdens het investituur debat de katholieke partij trouwens op tot een constructieve oppositie.

Met deze oproep hadden de katholieke fracties geen enkele moeite. Toen zij op 31 juli 15145 beslisten dat de katholieke ministers de regering moesten verlaten, wijdden zij het grootste gedeelte van hun discussie niet aan die beslissing, maar aan de wijze waarop zij oppositie zouden voeren. Iedereen was het erover eens dat die kordaat, maar terzelfder tijd opbouwend moest zijn. De katholieken waren bereid rekening te houden met de hogere belangen van het land en de moeilijke toestand waarin het zich bevond.

Nieuwe uitdagingen

De beslissing van de katholieke partij om zich in de oppositie terug te trekken, na gedurende 61 jaar regeringsverantwoordelijkheid te hebben gedragen, was een historische gebeurtenis met verstrekkende gevolgen. Van 1884 tot 1914 werd het land ononderbroken door homogene katholieke regeringen bestuurd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog besloot de toenmalige regeringsleider Charles de Broqueville, onder meer op aandringen van koning Albert, om vertegenwoordigers van andere partijen in de regering op te nemen. De invoering van het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht na de Eerste Wereldoorlog had een einde gemaakt aan de absolute meerderheid van de katholieken en het begin ingeluid van coalitieregeringen. Niettemin bleef de katholieke partij de grootste partij en kwamen de regeringsleiders telkens uit haar rangen. Achtereenvolgens kwamen aan de beurt: Léon Delacroix, Henry Carton de Wiart, Georges Theunis, Aloïs Van de Vyvere, Prosper Poullet, Henri Jaspar, Jules Renkin, Charles de Broqueville, opnieuw Georges Theunis, Paul Van Zeeland en Hubert Pierlot. Alleen van november 1937 tot februari 1939 stonden de katholieken de leiding van de regering af, met name aan de liberaal Paul-Emile Janson en daarna aan de socialist Paul-Henri Spaak. Er zijn bij mijn weten in de geschiedenis van de parlementaire democratieën weinig andere voorbeelden bekend van partijen die zo lang onafgebroken regeringsverantwoordelijkheid gedragen hebben als de katholieke partij in ons land.

Dat zij midden 1945 in de oppositie ging, betekende een grondige verandering van de politieke situatie die tal van vragen en problemen met zich bracht. De katholieke partij kreeg een nieuwe rol toebedeeld die ongetwijfeld enige gewenning zou vragen. Vroeger waren de katholieke parlementsleden nooit een toonbeeld van tucht en discipline geweest. Het was dus afwachten hoe zij zich in de oppositie zouden gedragen. In de tweede plaats was het uitkijken naar de reactie van de oude generatie katholieke politici op de hervorming van de katholieke partij. Na de oprichting van het Blok der Katholieken in 1936 was de vernieuwing van de katholieke partij wegens het naderende oorlogsgevaar en de herwonnen eenheid en slagkracht stilgevallen. Tijdens de oorlog namen verscheidene groepen de draad weer op en werden nieuwe hervormingen in het vooruitzicht gesteld. Kort na de bevrijding werd daarover een consensus bereikt. De katholieke partij zou worden vervangen door de Christelijke Volkspartij, die zowel in haar structuren, haar politieke personeel als in haar programma een grondige vernieuwing zou nastreven.

In de derde plaats bezorgde de Koningskwestie de katholieken bijzondere problemen. De katholieke partij had de koning in en buiten het parlement wel verdedigd, maar dat betekende daarom nog niet dat iedereen in de partij het over deze zaak volledig eens was. Naast fanatieke aanhangers van de koning waren er in katholieke kringen mensen die meenden dat de troonsafstand van koning Leopold onvermijdelijk en zelfs noodzakelijk was. Anderen namen een eerder afwachtende houding aan en sloten mettertijd onverwachte en verrassende wendingen in de kwestie niet uit.

Al die factoren maakten dat de Christelijke Volkspartij, die op het punt stond opgericht te worden, zich in een moeilijke en weinig benijdenswaardige situatie bevond. De CVP moest uit de eerstkomende verkiezingen zo sterk mogelijk komen.

Daarin kon ze alleen maar slagen als ze eensgezind optrad en een programma verdedigde dat de publieke opinie aansprak en aan de noden van de tijd beantwoordde.

In die opdracht lagen verscheidene uitdagingen en dilemma's vervat. Zelf zag ik die uitdagingen als volgt. Het was voor mij ondenkbaar dat de CVP van haar programma een propagandabundel voor de terugkeer van koning Leopold zou maken. Als ze dat wel deed, zou ze zowel de beweging voor als tegen de koning versterken en nog meer tweedracht in het land zaaien. Van de andere kant was het even ondenkbaar dat de CVP in haar programma

over de Koningskwestie niets zou zeggen. De partij kon mijns inziens best een tussenpositie innemen en het dilemma oplossen door zich strikt te houden aan de standpunten van de koning en haar programma daarop af te stemmen. Dit impliceerde dus geen discussie over de grond van het probleem. De koning moest als staatshoofd worden beschouwd en als men hem zou verdedigen, aanvaardde men ook de polemiek. Het was bijgevolg aangewezen sluitend over principes te praten en de publieke opinie ervan te overtuigen zich rond de koninkJijke standpunten te scharen. Deze houding was zeker nodig voor de meest fervente aanhangers van de koning, die de neiging vertoonden om verder te gaan dan de koning zelf, hoewel juist zij het meest respect voor zijn wil moesten betonen. Als men een andere houding aannam, zou volgens mij de eenheid in de CVP en in het land groot gevaar lopen.

Hoe belangrijk de Koningskwestie ook was, toch was ze niet het enige probleem waarvoor de CVP bijzondere aandacht moest hebben. Er stelde zich nog een ander ernstig probleem, namelijk dat van ons politieke regime. Dat werd van twee kanten ernstig bedreigd: enerzijds door de subversieve en dictatoriale krachten van het communisme en anderzijds door de autoritaire tendensen van een bepaalde rechterzijde, zoals sommige aanhangers van Tony Herbert en gewezen rexisten, die de zaak van de koning in aanzienlijke mate compromitteerden. Ondanks de heropleving van het democratische gedachtengoed, bleef het parlementaire regime tijdens de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog erg kwetsbaar, onder meer omdat het nog niet volledig van zijn vooroorlogse kwalen genezen was. Elke afwijking van de democratische regels dreigde het verlangen naar een sterk gezag te versterken en kon in het slechtste geval met gewelddadige toestanden eindigen.

Het herstel van de politieke zeden en praktijken drong zich bijgevolg op. Meer dan ooit was voorlichting en vorming, zowel van de elites als van de publieke opinie, noodzakelijk om de basisbeginselen van ons constitutioneel stelsel ingang te doen vinden. Tevens waren die voorlichting en vorming nodig om te herinneren aan de collectieve plichten en offers die de parlementaire democratie vereisten. Het parlementaire stelsel was uiteindelijk de enige garantie voor de burgerlijke vrijheden.

Het programma van de CVP diende bijgevolg de klemtoon te leggen op de verdediging van de grondwet, van een gezonde democratie en van onze parlementaire instellingen. Inzake het herstel van de politieke zeden en de gezondmaking van het politieke leven leek het mij ook zinvol om, zonder te raken aan de fundamentele democratische beginselen, enkele wijzigingen aan ons electoraal stelsel aan te brengen. Ik dacht onder meer aan de vermindering van het aantal volksvertegenwoordigers, de vergroting van de kiesomschrijvingen en de afschaffing van de apparentering. Tevens moest de rol van de politieke partijen duidelijk en beter gedefinieerd worden. Politieke partijen zijn noodzakelijk om van een representatiedemocratie te kunnen spreken. Dit betekent evenwel niet dat ze zich met alles en nog wat moeten inlaten. Zekere beperkingen moeten de politieke partijen worden opgelegd en een hervorming in dit opzicht vond ik dringend.

Het programma van de CVP moest ten slotte de politieke vraagstukken overstijgen. Na de aardverschuiving die de oorlog teweeg had gebracht, moesten zowat alle problemen van het sociale, het economische en het internationale leven herdacht worden en dienden nieuwe oplossingen te worden uitgewerkt. De CVP kon mijns inziens niet voorbijgaan aan de nieuwe situatie op het internationale vlak, de ontwikkelingen in de kolonies, de financiële problemen, de reorganisatie van de

administratie, de vernieuwing van ons industrieel apparaat, de ontwikkelingen in de binnenlandse en buitenlandse handel en de modernisering van de landbouw. En dan waren er nog belangrijke sociale problemen, zoals de sociale huisvesting, de volksgezondheid en het openbaar vervoer die dringend om een nieuwe aanpak vroegen. *Last but not least* stelde zich het probleem van de vernieuwing en de democratisering van het onderwijs.

Kortom, het hele maatschappelijk leven was dringend aan vernieuwing toe en de CVP kon daartoe een belangrijke bijdrage leveren. Zij heeft dat ook gedaan. Het stichtingscongres van de CVP, dat plaatsvond op 18 en 19 augustus 1945, was een belangrijke politieke gebeurtenis. August De Schryver werd tot voorzitter van de nieuwe partij verkozen. Statutair was de CVP een unitaire partij waarbij alleen individuele leden zich konden aansluiten. De invloed van de standen, die in tegenstelling tot de katholieke partij niet rechtstreeks in de partijorganen opgenomen waren, werd met die nieuwe structuur verder teruggedrongen. Via hun leiders bleven de standen echter wel bij de besluitvorming betrokken. De doctrine van de CVP die in het Kerstprogramma werd uitgeschreven, betekende een nieuw vertrekpunt voor de Belgische politiek. De vooroorlogse oriënteringen hadden afgedaan. De leiders van de partij wilden werkelijk breken met de gewoonten en praktijken van de vroegere katholieke partij. De CVP wou een gedeconfessionaliseerde partij zijn en zich volledig van de invloed van de clerus losmaken. Zij diende zich aan als een vernieuwende partij met een uitstekend en gefundeerd programma die het algemeen belang nastreefde en waarin zowel arbeiders, boeren als middenstanders hun vertrouwen konden stellen.

Mijn persoonlijke bijdrage tot de stichting van de CVP en het Kerstprogramma was gering. Ik werd in die periode volledig in beslag genomen door de bespreking van mijn financiële wetsontwerpen in het parlement. Toen de katholieke ministers in de eerste regering-Van Acker ontslag namen, waren de voorbereidende werkzaamheden voor de oprichting van de CVP grotendeels achter de rug. Ik heb nog wel deel uitgemaakt van een of andere commissie die het Kerstprogramma mee heeft uitgewerkt, maar daarbij is het gebleven.

De tweede regering-Van Acker

Zoals aangekondigd in haar regeringsverklaring maakte de tweede regering-Van Acker allereerst werk van de goedkeuring van mijn financiële wetsontwerpen. Op het ogenblik dat de katholieke ministers uit de eerste regering-Van Acker traden, had de bevoegde Kamercommissie die ontwerpen reeds goedgekeurd. Mijn opvolger Franz De Voghel nam ze ongewijzigd over. Op 16 augustus 1945, bij het begin van de bespreking in openbare vergadering, lichtte De Voghel ze omstandig toe en bracht hij mij hulde. Hij refereerde verscheidene keren aan mijn redevoering van 16 mei 1945. Hij beklemtoonde dat de goedkeuring van de wetsontwerpen een belangrijk en gunstig psychologisch effect zou hebben, omdat daarmee zou worden aangetoond dat de regering de monetaire sanering volledig wenste te realiseren. Na De Voghel nam Emmanuel De Winde het woord. Die werd door de katholieke fracties als een specialist in budgettaire aangelegenheden beschouwd. De Winde vroeg zich af of de wetsontwerpen nog wel het beoogde resultaat zouden hebben. Hij betoogde dat het geldvolume inmiddels zo sterk was toegenomen dat zelfs na de uitvoering van de wetten de monetaire toestand dezelfde zou zijn als bij het einde van de oorlog en men alles zou moeten herbeginnen. Daarop kwam ik tussenbeide om te zeggen dat er ten gevolge van de regeringscrisis inderdaad kostbare tijd verloren was gegaan. Het liet zich immers aanzien dat mijn wetsontwerpen pas één jaar na Gutts

blokkeringsmaatregelen zouden worden goedgekeurd. Elk verder tijdverlies moest bijgevolg worden voorkomen. Daarom vroeg ik de katholieke volksvertegenwoordigers hun volledige steun aan de wetsontwerpen te geven. Tijdens het verdere verloop van het debat kwam ik nog verscheidene keren tussenbeide om De Voghel te steunen, toelichtingen van technische aard te geven, amendementen te bestrijden en kritiek te weerleggen. Ik stond immers zeer sterk op de uitvoering van mijn monetair programma. Mijn houding werd niet door alle katholieke volksvertegenwoordigers goedgekeurd. Sommigen vonden dat ik de regering te veel steun verleende.

Het viel ook op dat De Voghel zich steeds bij mijn interventies aansloot, zelfs als het ging

om het bestrijden van eerder technische amendementen. De socialistische partijvoorzitter Max Buset compliceerde mijn positie nog meer door te verklaren dat hij mijn standpunten volledig onderschreef en door mij te feliciteren voor mijn ‘briljante uiteenzettingen en tussenkomsten’. Sommige leden van de katholieke fractie lieten hierover hun afkeuring blijken, onder andere Albert De Vleeschauwer, die de kapitaalbelasting niet goedkeurde.

Op een gegeven ogenblik raakte ik bovendien in een klein incident betrokken, namelijk toen de Luikse katholieke volksvertegenwoordiger Marcel Philippart de beslissing van de regering aanklaagde om 100 miljoen BF aan de Universitaire Stichting te schenken. Volgens Philippart had de regering dat geld beter voor het herstel van de oorlogsschade kunnen gebruiken. En om zijn gelijk aan te tonen, zei hij dat er in de grote steden en in de Ardennen nog duizenden huizen zonder ramen waren. Henry Carton de Wiart sloot zich bij Philippart aan. Hij zei dat de schenking een mooi en genereus gebaar was, maar dat de regering toch het parlement had moeten raadplegen. Daarop verklaarde ik dat het initiatief van mij was uitgegaan.

Tijdens de academische zitting naar aanleiding van het vijfentwintigjarige bestaan van de Universitaire Stichting, begin juli 1945, had haar voorzitter Jean Willems het feit aangeklaagd dat de stichting door de oorlog en de waardevermindering van het geld het grootste deel van haar financiële middelen verloren had. Voor het wetenschappelijk onderzoek in ons land zou dit catastrofale gevolgen hebben. Ik was ten zeerste getroffen door Willems' verklaring die bij de aanwezigen, onder wie talrijke vooraanstaanden en ambassadeurs, de indruk wekte dat het wetenschappelijk onderzoek in ons land verwaarloosd werd. De dag na de plechtigheid riep ik Jean Willems bij mij en ik zei hem dat de Universitaire Stichting 100 miljoen BF ter beschikking zou worden gesteld. Dat was de redding van de stichting, want 100 miljoen BF was in die tijd een zeer aanzienlijk bedrag.

Na mijn toelichting over deze zaak werd het incident gesloten. Alleen Carton de Wiart kwam nog eens tussenbeide om te herhalen dat ik de beslissing aan het parlement had moeten voorleggen.

Midden oktober 1945 werd de behandeling van mijn wetsontwerpen afgesloten. De Kamer had er al eind augustus haar instemming mee betuigd, maar omdat de Senaat daarna nog enkele kleine wijzigingen had aangebracht, moesten ze nog eens terug naar de Kamer. Vrijwel alle katholieke volksvertegenwoordigers en senatoren keurden de ontwerpen mee goed.

Over het buitenlands beleid bestond er eveneens een grote eensgezindheid tussen de linkse meerderheid en de katholieke oppositie. Dat kwam onder meer tot uiting bij de bespreking van het Handvest van de Verenigde Naties en de akkoorden van Bretton Woods, die in het najaar van 1945 door het parlement werden geratificeerd. Hierdoor schakelde België zich in twee uiterst belangrijke internationale samenwerkingsvormen in. Net als voor de Tweede Wereldoorlog speelde minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak daarbij een beslissende rol. Reeds enkele maanden na de bevrijding, op 6 december 1944, sprak Spaak in de Kamer een belangrijke redevoering uit over het buitenlandse beleid. Spaak zei toen dat de Tweede Wereldoorlog een eind had gemaakt aan de neutraliteitspolitiek en dat als gevolg daarvan de uitgangspunten van ons buitenlandse beleid fundamenteel moesten worden herzien. Aangezien België aan de zijde van de geallieerden had gevochten, volgde daar volgens Spaak logisch uit voort dat ons land zou participeren in het stelsel van

collectieve veiligheid dat door de grote mogendheden werd uitgebouwd. Op de conferentie van Dumburton Oaks in september-oktober 1944 hadden de Verenigde Staten, de Sovjetunie, China en de meeste westerse landen beslist de Volkenbond te vervangen door de Organisatie van de Verenigde Naties. Deze nieuwe wereldorganisatie bood, aldus Spaak, betere garanties Voor een goed functioneren dan de Volkenbond. De Verenigde Staten en de Sovjetuni

maakten van meet af aan deel uit van de Verenigde Naties, wat niet het geval was met de Volkenbond. Een andere waarborg betrof het vetorecht dat aan de grote mogendheden werd toegekend. De slechte ervaring met de besluitvorming in de Volkenbond wettigde volgens Spaak deze afwijking van de unanimiteitsregel.

Het Handvest van de Verenigde Naties kwam definitief tot stand tijdens de conferentie van San Francisco en werd voor België op 26 juni 1945 ondertekend door August De Schryver en niet door Spaak. Spaak leidde de Belgische delegatie tijdens deze conferentie, maar werd enkele dagen voor het einde ervan naar België teruggeroepen wegens de Koningskwestie.

Toonde Spaak zich een uitgesproken voorstander van de Verenigde Naties, over de akkoorden van Bretton Woods daarentegen liet hij zich eerder sceptisch uit. De meeste westerse landen gingen met die in juli 1944 afgesloten akkoorden de verbintenis aan dat hun centrale banken de munten zouden steunen die tijdelijk en incidenteel beneden hun basispariteit zouden vallen. De bedoeling was door vrij stabiele wisselkoersen van de belangrijkste munten de internationale handel vlotter te laten verlopen. Het op te richten Internationaal Muntfonds kreeg tot taak toezicht te houden op het internationale betalingsverkeer en te waken over de handhaving van vaste wisselkoersen. Toen de akkoorden van Bretton Woods in december 1945 in de Kamer ter goedkeuring werden voorgelegd, drukte ik de wens uit dat ze unaniem zouden worden aanvaard. In tegenstelling tot minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak meende ik dat ze uitstekende perspectieven boden. Niet alleen konden ze bijdragen tot een ordelijk internationaal handelsverkeer, maar ook tot het verdwijnen van het protectionisme, dat tijdens de jaren dertig zoveel financieel, economisch en sociaal onheil had aangericht. Mijn verwachtingen werden volledig gerealiseerd. Tot in het begin van de jaren zeventig vormden de Bretton Woods-akkoorden de basis van de internationale monetaire politiek.

Mijn houding inzake het financiële en buitenlandse beleid betekende geenszins dat ik als lid van de oppositie de linkse meerderheid altijd steunde. Tijdens de bespreking van de economische politiek van de regering, eind september 1945, bracht ik stevige kritiek uit op het beleid van minister van Economische Zaken Albert De Smaele. Ik was ontgoocheld over het feit dat De Smaele het vraagstuk van de reorganisatie van onze economie niet grondig aanpakte. Dat was nochtans dringend nodig. De door de opeenvolgende regeringen toegestane loonsverhogingen hadden de concurrentiepositie van onze ondernemingen danig verzwakt. Ik gunde de arbeiders, die tijdens de oorlog zoveel hadden geleden, hun hogere lonen, maar als die niet gecompenseerd werden door een produktietoename, gaf men hen slechts schijnbaar voldoening. Een sterk onevenwicht tussen lonen en produktie heeft op lange termijn altijd faliekante gevolgen.

Een tweede vraagstuk dat opgelost moest worden, betrof de industriële reconversie, meer bepaald de overgang van een oorlogs- naar een vredeseconomie. Tijdens de oorlog hadden de Amerikaanse en Britse bedrijven hun produktietechnieken volledig gemoderniseerd. De ondernemingen in ons land en in de meeste andere landen hadden dat in veel mindere mate gedaan en hadden bijgevolg een grote achterstand opgelopen. Het privé-initiatief moest bij de modernisering van ons industriële apparaat een belangrijke rol vervullen. Maar ook de overheid had hier een taak. Ik verwachtte dat ze ten minste de algemene oriëntering van de reconversie zou aangeven. Het bleek

evenwel dat de regering en de minister van Economische Zaken De Smaele daarvoor geen plannen hadden.

Het probleem van de reorganisatie van het technisch onderwijs was niet minder urgent. Reeds voor de oorlog had ik de aandacht gevestigd op de eerder lage kwaliteit van ons technisch onderwijs. De opeenvolgende ministers verklaarden telkens dat ze het probleem zouden onderzoeken, maar daar bleef het bij. Na de oorlog was de noodzaak om het peil van ons technisch onderwijs te verbeteren nog zoveel groter geworden. Mijns inziens zou men daar-

in slechts slagen als de wedden van het onderwijzend personeel in de vrije technische scholen zouden worden verhoogd. Die wedden bedroegen slechts 60 procent van de wedden in het officieel onderwijs. De meeste technisch ingenieurs zochten dan ook een job in de beter betaalde particuliere sector, terwijl minder gekwalificeerden als leraar in het vrij technisch onderwijs terechtkwamen. Ik klaagde dergelijke toestanden aan, te meer daar de regering geen initiatieven ter zake nam.

De regering had tevens heel wat problemen met haar prijzenbeleid. Voor de meest noodzakelijke produkten had zij maximumprijzen ingevoerd, die op de nog altijd welig tierende zwarte markt aanzienlijk werden overschreden. De stelselmatige opvoering van de prijzen-controle door de minister van Economische Zaken had geen verandering in die toestand gebracht. Volgens mij kon men slechts door structurele ingrepen in de handelsdistributie de prijzen drukken. De regering bleek ook weinig werk te maken van de economische samenwerking met Nederland. Nochtans hadden de Belgische, de Nederlandse en de Luxemburgse regering op 5 september 1944 in Londen een akkoord voor de oprichting van een douane-unie ondertekend. Sedertdien had men daarover weinig vernomen en de tweede regering-Van Acker repte er ook met geen woord over. Ik vreesde dat het akkoord hetzelfde lot zou ondergaan als de conventies van Oslo (1930) en Ouchy (1932). Dit zou jammer zijn geweest, vooral omdat de omstandigheden onmiddellijk na de oorlog haast ideaal waren om de douanerechten te verminderen. Zowel België als Nederland moesten immers hun economie grondig reorganiseren. Met een tolunie zou men bovendien een eerste stap zetten naar een economische unie, die België en Nederland in de mogelijkheid zou stellen een gemeenschappelijke handelspolitiek te voeren. Ik zag ook kansen tot samenwerking inzake de koloniale politiek en het zeehavenbeleid.

In mijn redevoering in de Kamer op 27 september 1945 naar aanleiding van de verklaring van minister van Economische Zaken De Smaele over de algemene economische politiek van de regering bracht ik al deze punten ter sprake. Andere sprekers van de katholieke oppositie uitten eveneens scherpe kritiek. De Smaele, een technicus die niet bepaald een meester in het parlementaire debat was, werd zo mogelijk nog meer in het nauw gedreven door leden van de meerderheid. De socialisten en de communisten namen het De Smaele bijzonder kwalijk dat hij het stelsel van bedrijfsraden, dat de regering-Pierlot ingevoerd had, nog niet had gewijzigd. Die bedrijfsraden waren uitsluitend uit industriëlen, ondernemers en groothandelaars samengesteld. Volgens de socialisten en de communisten leken die raden te veel op corporatieve organisaties. Zij moesten afgeschaft worden ofwel moest hun samenstelling grondig worden veranderd, onder meer door er vertegenwoordigers van de arbeidersorganisaties en van de kleine en middelgrote ondernemingen in op te nemen. BSP-voorzitter Max Buset maande De Smaele aan om snel werk te maken van een hervorming, anders zou hij aandringen op diens vervanging in de regering. Voordien had Buset zich al enkele keren schamper over De Smaele uitgelaten, van wie hij de verklaringen in de Kamer als 'belachelijk' omschreef en vergeleek met 'een cursus economie voor beginners'!

De Smaele had inderdaad een beperkte economische kennis, zoals de meeste ingenieurs trouwens, maar Busets misprijzende toon had ook te maken met het feit dat De Smaele, voor hij in de regering trad, werkzaam was geweest bij Electrobel, een grote elektriciteitsmaatschappij. Van dit soort 'kapitalistische' ondernemingen is bekend dat de socialisten ze niet in hun hart dragen. Maar Buset beweerde ook dat

De Smaele Electrobel bij de bevoorrading van steenkool bevoordeelde. Als minister experimenteerde De Smaele graag. Een van zijn experimenten waar Van Acker is ingelopen, was de onderaardse vergassing in steenkoolmijnen. Hoewel geen enkel ander land zich daaraan waagde aangezien de technische kennis niet voorhanden was, kreeg De Smaele aanvankelijk 25 miljoen BF voor zijn experiment. De eindafrekening liep evenwel op tot 150 miljoen BF zonder dat enig resultaat werd geboekt.

In de socialistische minderheidsregering van Paul-Henri Spaak, die na het ontslag van de tweede regering-Van Acker en de daaropvolgende parlementsverkiezingen van februari 1946 gevormd werd, verhuisde De Smaele van het ministerie van Economische Zaken naar dat van Buitenlandse Handel. In de derde regering-Van Acker werd hij minister van Nationale Wederuitrusting. Daarna verdween hij van de politieke scène. In 1956 werd De Smaele voorzitter van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven. Bij de oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) in 1952, kwam De Smaele mij thuis in Leuven opzoeken om te vragen of hij niet tot lid van de Hoge Autoriteit, het hoogste orgaan van de EGKS, kon worden benoemd. Hoewel De Smaele naar buiten uit socialistische sympathieën betoonde, beloofde hij me toen zeer trouw de CVP te dienen.

Kort na de interpellatie over het economische beleid kwam de regering-Van Acker opnieuw in moeilijkheden. Zowel leden van de oppositie als van de meerderheid waren van oordeel dat de regering bijzonder traag vorderde met het uitwerken van een regeling voor het herstel van de oorlogsschade. Ditmaal werden de socialistische minister van Openbare Werken Herman Vos en UDB-minister van Oorlogsschade Jacques Basyn ter verantwoording geroepen. Herman Vos, gewezen Vlaams-nationalist, antwoordde de Franstalige interpellanten merkwaardig genoeg in het Frans. Dat het parlement op 10 en 11 oktober 1945 wegens het officiële bezoek van generaal de Gaulle aan ons land niet bijeenkwam, was voor de regering een welgekomen adempauze. Maar zelfs het bezoek van het Franse staatshoofd gaf aanleiding tot kritiek. De liberale volksvertegenwoordiger Henri Heuse betreurde dat de verenigde Kamers, zoals bij het bezoek van de Amerikaanse president Wilson en de Franse president Poincaré in 1919, geen huidebetuiging aan de Gaulle konden brengen. Van regeringszijde werd daarop geantwoord dat het programma door de twee staatshoofden en in overleg met Brugère, de Franse ambassadeur in ons land, was vastgelegd.

Aan Brugère, met wie ik uitstekende relaties onderhield en die in politieke kringen algemene sympathie genoot, bewaar ik een grappige anekdote. Op een feestje slaagde een goochelaar erin Brugère van diens bretellen te ontdoen, tot algemene hilariteit van de aanwezigen. Brugère kon de truc allerminst appreciëren en liep rood aan van woede.

Een nieuwe fase van de Koningskwestie

Inmiddels was de Koningskwestie weer op de voorgrond geraakt. De oorzaak ditmaal was de boodschap die de koning op 1 september 1945, daags voor hij naar het Zwitserse dorpje Pregny verhuisde, bekend liet maken. De koning antwoordde in die boodschap op de beschuldigingen die tegen hem waren geuit tijdens de parlementaire debatten in juli. In de aanhef schreef Leopold dat hij vanaf zijn prille jeugd de deugden van het Belgische volk had leren waarderen en dat hij bij verscheidene gelegenheden getuige was geweest van het plichtsbesef, de wil en de liefde voor arbeid en vrijheid van onze bevolking. Vervolgens weidde hij uit over de gebeurtenissen van mei 1940. Het Belgische leger, aldus de koning, werd toen ten onrechte met schande beladen. De geschiedenis zou de soldaten recht laten

wedervaren en de koning prees hen voor hun moed. Leopold beklemtoonde dat zij door hun weerstand de Duitse opmars hadden vertraagd en op die manier de Engelse divisies die ons land te hulp waren gekomen in de gelegenheid hadden gesteld om in Duinkerke te ontschepen. Hij zei dat hij de wapens pas had neergelegd nadat hem duidelijk was geworden dat alle verdere weerstand niet de minste zin meer had. Zijn geweten en zijn verantwoordelijkheid van legeraanvoerder hadden hem belet duizenden soldaten en vluchtelingen op te offeren. Aan diegenen die hem voor de capitulatie hadden veroordeeld of zelfs hadden beschuldigd van verraad zei de koning dat hij er zeker van was naar geweten zijn land en zijn volk te hebben gediend als mens en als staatshoofd. Vervolgens lichtte Leopold zijn houding tijdens de

bezetting toe. Zowel onmiddellijk na de capitulatie als tijdens de hele duur van de oorlog, verklaarde de koning, had hij elke onderhandeling met de Duitsers afgewezen. Op die wijze had hij de eer van het land en zijn recht op onafhankelijkheid gevrijwaard. De beschuldigingen verband met Berchtesgaden deed Leopold als laster van de hand. Hij zei dat hij uitsluitend een onderhoud met Hitler had aanvaard om over het lot van de Belgische krijgsgevangenen en de bevolking te praten. Zijn tegenstanders hadden dit kunnen weten, beklemtoonde hij, indien ze zijn dossiers, die hij ter inzage had aangeboden, hadden ingekeken. Het verhaal over zijn zogezegde zelf bewerkstelligde wegvoering bestempelde Leopold eveneens als laster. Verder schreef de koning dat hij van diegenen die de beproevingen van balling- en gevangenschap hadden gekend de enige was ‘aan wie de vreugde van de terugkeer naar het land werd ontzegd’. Deze opoffering had hij aanvaard in de hoop dat de eendracht onder de Belgen zou worden hersteld en in afwachting dat de soevereine volkswil zich over zijn terugkeer zou hebben uitgesproken. Leopold liet evenwel in het midden of die wil door middel van verkiezingen, door een volksraadspleging of met andere procedures moest worden vastgesteld.

De koninklijke boodschap zorgde voor nieuwe verhitte discussies tussen voor- en tegenstanders van de koning. De regering-Van Acker gooide, voor zover dat nog nodig was, nog meer olie op het vuur door haar onbesuisde en autoritaire reactie. Zij verbood immers dat via de radio van de koninklijke boodschap melding zou worden gemaakt, zei dat de verklaring van Leopold in verband met de dossiers van Berchtesgaden vals was, en legde het dagblad *Le Quotidien*, dat over de gesprekken van de koning met Van Acker in Sankt Wolfgang nieuwe onthullingen had gedaan, verschijningsverbod op.

Er werd in het parlement over de koninklijke boodschap en het regeringsoptreden gedurende meer dan een maand gediscussieerd. Eerst in de Kamer waar de katholieke fractie bij monde van haar voorzitter Henry Carton de Wiart de regering hekelde voor haar ongrondwettelijk optreden en de schending van de persvrijheid. Voor sommige leden van de meerderheid, onder wie de communist Julien Lahaut en de socialist August Debunne, waren Carton de Wiarts woorden voldoende om de katholieke partij door de modder te sleuren. Maar andere vertegenwoordigers van de regeringspartijen, onder wie de liberaal Jean Rey en de socialist Camille Huysmans, vonden ook dat de regering te ver was gegaan. Zij werden door Van Acker gesust met de belofte dat de regering een wetsontwerp in verband met de uitoefening van de persvrijheid zou indienen. Voor het overige was Van Ackers antwoord op de interpellatie van Carton de Wiart onvoldoende en uitermate zwak.

Het Kamerdebat was slechts een voorproefje van de discussie in de Senaat. Daar waren de tedevoeringen en interventies nog een stuk scherper en bitsiger. Van Acker zei er dat hij verplicht was het debat over de koning te heropenen. Na opnieuw het relaas van de gebeurtenissen van mei 1940 en tijdens de oorlog te hebben gegeven, stelde hij onomwonden dat Leopold inzake de dossiers van Berchtesgaden de waarheid verdraaid had. Vrijwel onmiddellijk daarop verspreidde de secretaris van de koning Jacques Pirenne, die ondertussen in Brussel een secretariaat had geïnstalleerd, een mededeling waarin hij meer bijzonderheden gaf over het voorstel van de koning. Door Charles du Bus de Warnaffe werd in een verklaring aan *La Libre Belgique* het relaas van de feiten zoals ze door Pirenne waren beschreven bevestigd. Van Acker pakte dan uit met het verslag van Hitlers tolk, Schmidt, over het onderhoud van

Berchtesgaden. Via Pirenne werd dit document aan de koning bezorgd. Met de fractieleiders kwam Van Acker overeen om het verslag niet openbaar te maken vooraleer de koning er zijn commentaar op zou hebben gegeven. In afwachting daarvan werd het Senaatsdebat opgeschort.

Een week later volgde de repliek. Daarin ontzegde de koning het document-Schmidt alle Waarde en bevestigde hij dat hij in Berchtesgaden geen politieke besprekingen had gevoerd

en geen enkele verbintenis had aangegaan. Voorts verklaarde hij dat hij niets te verbergen had en zijn dossiers ter beschikking van de Natie stelde.

Voor- en tegenstanders van de koning drongen er daarna op aan om alle documenten betreffende de Koningskwestie te publiceren. De regering ging hiermee akkoord en zei dat een dergelijke publikatie in januari 1946 klaar kon zijn.

Wie dacht dat de polemiek ondertussen zou luwen, vergiste zich. Op 10 november 1945 hervatte de Senaat het debat over de koning, waarbij het ene incident op het andere volgde. Een eerste heftige woordenwisseling deed zich voor tussen Van Acker en mijn partijgenoot en collega in de eerste regering-Van Acker Edmond Ronse. Die zei bij het begin van zijn redevoering dat hij geen gebruik zou maken van informatie waarover hij als gewezen minister beschikte. Dit lokte een geweldig protest uit bij de linkse partijen en Van Acker daagde Ronse uit door te vragen of hij als eerste minister in juni-juli 1945 correct had gehandeld. Ronse repliceerde even fel. Hij vond het ongehoord dat een eerste minister een gewezen minister interpelleerde over wat er in de regering was gebeurd. Vervolgens hield Ronse een uitvoerig en sterk gedocumenteerd betoog over de koninklijke onschendbaarheid.

Op 12 november legde Edgar De Bruyne, die eveneens deel uitmaakte van de eerste regering-Van Acker, een belangrijke verklaring af. Hij had zich voorgenomen om in het debat niet tussenbeide te komen, maar de verklaring van Van Acker enkele dagen voordien, dat ook de katholieke ministers in juli een debat over de Koningskwestie onvermijdelijk hadden gevonden, dwong hem ertoe het woord te vragen. De Bruyne verklaarde wat ik eerder heb vermeld. De katholieke ministers wisten dat een meerderheid in de regering van plan was een debat over de koning te organiseren. Dit debat en de besluiten waartoe die meerderheid wilde komen, konden de instemming van de katholieke ministers niet krijgen en om die reden namen zij ontslag. Andere katholieke senatoren bestegen de tribune om uit te leggen dat de beschuldigingen aan het adres van de koning geen steek hielden.

De tegenstanders van de koning bleven even stug en hardnekkig aan hun gelijk vasthouden. Zelfs minder scherpe redevoeringen van katholieke zijde, zoals die van Joseph Hanquet en van Maria Baers, die stelden dat indien de koning vergissingen had begaan, men hetzelfde kon zeggen van de regering in Londen, werden op luid protest van de linkerzijde onthaald. Van regeringszijde liet minister van Binnenlandse Zaken Adolf Van Glabbeke zich weer in negatieve zin opmerken door nogmaals met het dossier-Baels voor de dag te komen. En Spaak hield opnieuw een lange redevoering over het oorlogsverloop en de verzoeningspogingen die de regering in Londen ondernomen had. Spaak bracht in dit verband een warme hulde aan François De Kinder, de schoonbroer van Hubert Pierlot, en werd daarvoor van op alle banken toegejuicht. Hij beaamde tevens Van Ackers verklaring dat de koning zijn dossiers niet ter inzage had aangeboden. Aan het eind van zijn uiteenzetting stelde Spaak een verzoeningsgebaar. Hij suggereerde om de zaak te laten rusten tot alle documenten gepubliceerd zouden zijn.

Tot slot van het pijnlijke debat werd een motie goedgekeurd, meerderheid tegen minderheid, waarin akte werd genomen van de beslissing om alle documenten betreffende de Koningskwestie te publiceren en het vertrouwen in de regering werd bevestigd.

Het Waalse Congres

Het nieuwe debat over de Koningskwestie overstemde de gebeurtenissen en reacties op het fameuze Waalse Congres dat op 20 en 21 oktober 1945 in Luik plaatsvond. Tijdens die dagen kwamen zo'n 1000 Walen samen om te beraadslagen over de problemen van hun regio. De Waalse grieven werden er uitvoerig te berde gebracht. Verschillende sprekers stelden dat het België van 1945 niet meer het ‘Franse België’ van 1830 was, dat de Walen een minderheid

vormden en afhingen van de ‘Vlaamse willekeur’, dat de Waalse economie grote gevaren liep dooe de financieel-economische concentraties in Brussel en de vestiging van nieuwe nijverheden in Vlaanderen, dat Wallonië verwaarloosd werd op het gebied van openbare werken, dat de Walen een door de Vlamingen bepaalde buitenlandse politiek werd opgedrongen, dat de Walen in de openbare besturen werden benadeeld enzovoort.

De congressisten konden over vier oplossingen stemmen: 1) het behoud van België, welisaar met een aanpassing van zijn politieke structuren; 2) de autonomie van Wallonië in een federale Belgische Staat; 3) de volledige onafhankelijkheid van Wallonië; en 4) de aanhecting van Wallonië bij Frankrijk. Er waren twee stemmingen over die oplossingen: eerst zogenaamde sentimentele stemming en daarna een zogenaamde realistische stemming. De uitslag van de sentimentele stemming was verbazend. De meeste congressisten, 486 in totaal, spraken zich uit voor de aanhechting bij Frankrijk, 391 opteerden voor de federalistische oplossing, 154 voor een onafhankelijk Wallonië en slechts 17 voor een beperkte aanpassing van de unitaire structuren. Zelfs de organisatoren van het congres zaten verveeld met die uitslag. Een onder hen, de Luikse hoogleraar en latere socialistische minister Fernand Dehousse, poogde de zaak recht te trekken en hield voor de realistische stemming een vurig pleidooi voor de federalistische oplossing. In een verwarde atmosfeer werd van de tweede stemming per bulletin afgezien. Bij zitten en opstaan werd dan de thesis van het federalisme goedgekeurd. Deze tweede stemming beschouwden de organisatoren als de essentiële beslissing van het congres, de eerste werd als een ‘waarschuwing’ afgedaan.

Het congres verwekte heel wat schandaal. Door het radicalisme van de vertolkte standpunten, de sterke separatistische tendensen en de anti-Belgische houding riep het gelijkenis op met manifestaties van extremistische flaminganten tijdens de jaren dertig. Bovendien werd het congres voorgezeten door Jules Merlot, die enkele maanden voordien met zeven andere politici tot minister van Staat was benoemd - Van Acker ging daarbij zeer partijdig te werk, want zes van de acht nieuwe ministers van Staat waren socialisten-en namen er twee ministers in functie, de socialist Léon-Eli Troclet en de liberaal Auguste Buisseret, aan deel. Die aspecten kwamen begin november 1945 aan bod tijdens de interpellatie van Charles d'Aspremont Lynden in de Kamer. Interessanter en belangrijker vond ik evenwel de opvattingen van de sprekers over de Vlaamsaalse verhoudingen. D'Aspremont Lynden trachtte vooral te bewijzen dat de Vlamingen en de Walen in de eerste plaats Belgen waren. Voor de industriële achteruitgang van Wallonië had hij twee eenvoudige verklaringen: de aanwezigheid van talrijke goedkope arbeidskrachten in Vlaanderen en de gemeentelijke fiscaliteit die er gunstiger was. Jean Duvieusart, die in juli 1950 als eerste minister de koning terug zou halen en in wiens regering ik minister van Economische Zaken en Middenstand zou worden, had een beter gefundeerde visie. Duvieusart betoogde dat ons land twee taalgemeenschappen maar drie gewesten telde. De problemen tussen de taalgemeenschappen waren volgens hem met de taalwetten van 1932 geregeld. Die wetten waarborgden in voldoende mate de eentaligheid van Vlaanderen en Wallonië. Anders lag het met de gewesten, omdat volgens Duvieusart voor het Brusselse gewest andere, aparte oplossingen nodig waren dan voor het Vlaamse en Waalse gewest. Voor het overige vroeg Duvieusart om de gebeurtenissen op het Waalse Congres niet te dramatiseren. Marcel Philippart,

die op het congres de federalistische en separatistische thesis sterk had bestreden, zei dat hij niet gelukkig was met wat er in Luik was gebeurd. Er waren op het congres vergissingen begaan, zei hij, maar de Vlamingen moesten daarover niet verontwaardigd doen, want zij hadden in het verleden ook zware fouten gemaakt. En die fouten waren volgens Philippart 'de abominabele amnestie', de 'schandelijke verkiezing' van August Borms en de benoeming van dokter Martens tot lid van de Koninklijke Vlaamse Academie. Hij was van oordeel dat er met een paritair samengestelde Senaat een beter evenwicht tussen Vlaanderen en Wallonië kon worden bereikt. Camille Huysmans

toonde zich voorstander van culturele autonomie en vond het federalisme een groot gevaar, zeker voor Wallonië, omdat het in een federale Staat over te weinig middelen zou beschikken. Door de modernisering en de rationalisering van onze politieke instellingen kon men volgens Huysmans al veel bereiken. Hij dacht in dit verband aan de vermindering van het aantal gemeenten, de oprichting van agglomeraties en de afschaffing van de provincies. Jules Merlot legde een federalistische geloofsbelijdenis af. Volgens hem kon alleen het federalisme Wallonië én België redden. Het debat maakte duidelijk dat, nauwelijks eenjaar na de bevrijding, de communautaire problemen opnieuw aan de orde waren.

De eerste naoorlogse parlementsverkiezingen

Op 17 februari 1946 werden voor de eerste keer sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog parlementsverkiezingen georganiseerd. Daarmee kwam een einde aan een onhoudbare situatie. De vorige verkiezingen hadden in 1939 plaatsgehad. Verscheidene verkozenen van de traditionele partijen waren sedertdien wegens overlijden of andere redenen vervangen. Daarenboven bleven de zetels van de meeste rexistische en VNV-parlementsleden onbezet. Zij waren bij de hervatting van de parlementaire werkzaamheden niet meer komen opdagen ofwel was hun parlementaire onschendbaarheid kort na de bevrijding opgeheven. De vernieuwing van de volksvertegenwoordiging drong zich nog om andere redenen op. Het tweede kabinet-Van Acker was de derde regering sedert de bevrijding en tal van belangwekkende problemen hadden zich inmiddels aangediend.

Bij het aantreden van zijn linkse regering in augustus 1945 had Van Acker parlementsverkiezingen in het vooruitzicht gesteld. Over het tijdstip ervan had hij slechts een vage aanduiding gegeven, namelijk dat ‘de administratieve en gerechtelijke voorbereiding omstreeks maart 1946’ klaar zou zijn. De administratieve voorbereiding vroeg uiteraard niet zoveel tijd, wel de zogenaamde gerechtelijke voorbereiding. Afgezien van het feit dat Van Acker natuurlijk zelf het voor hem en zijn partij meest geschikte moment voor de raadpleging van het kiezerskorps wou uitkiezen, vonden de linkse partijen dat de incivieken van hun burgerlijke en politieke rechten, dus ook van hun stemrecht, moesten worden beroofd. Tegen dit principe kon men niets inbrengen. Veel hing echter af van de wijze waarop het zou worden toegepast. Het wetsbesluit van 19 september 1945 betreffende de epuratie of ‘de vervallenverklaring van de rechten der onwaardige burgers’ stuitte op heftig verzet van de katholieke fracties. Enerzijds omdat zij dit probleem via een wetsontwerp in het parlement geregeld hadden willen zien, anderzijds omdat zij vreesden voor willekeur bij de toepassing van het besluit.

Het wetsbesluit hield in dat diegenen van wie de burgertrouw tijdens de bezetting in twijfel kon worden getrokken, omdat zij lid van een pro-Duitse organisatie waren geweest of een of ander onvaderlands gedrag hadden getoond, hun burgerlijke en politieke rechten konden verliezen. De krijgsauditeurs kregen tot taak de lijsten op te stellen van diegenen die hiervoor in aanmerking kwamen. Die inschrijving had automatisch de uitsluiting van het stemrecht tot gevolg, minstens tot 31 december 1946 en na een eventuele veroordeling zo mogelijk nog langer. Tegen de inschrijving

kon bij de burgerlijke rechtbanken wel beroep worden aangetekend, maar dat schortte de uitsluiting van het kiesrecht niet op. Het wetsbesluit bepaalde tevens geen termijn voor de behandeling van het beroep, terwijl de krijgsauditeurs tot einde 1947 personen op hun lijsten konden inschrijven. Deze elementen kwamen de rechtszekerheid niet ten goede en van katholieke zijde werd gevreesd dat de linkse partijen met de epuratie ook electorale oogmerken hadden. Alle incivieken waren volgens hen katholieken en door een zo ruim mogelijke toepassing van het wetsbesluit van 19 september 1945 meenden zij de CVP kiezers te kunnen ontnemen. Katholieke politici en dag-

bladen maakten gewag van 300,000 en zelfs meer personen die ten gevolge van de epuratiewet niet aan de verkiezingen konden deelnemen. Dit cijfer leek mij overdreven, maar het kan niet worden ontkend dat de regering bij de toepassing van de epuratiewet opportunistisch optrad.

Electorale berekening gaf ook de doorslag in de houding van de regering inzake het vrouwenstemrecht. Na de Eerste Wereldoorlog kregen de vrouwen stemrecht voor de gemeenteraden en de verwachting was dat dit geleidelijk tot de provincieraden en het parlement zou worden uitgebreid. De socialisten die de eis van het algemeen stemrecht zo hoog in hun vaandel droegen, bleven ter zake opvallend passief. Net als de liberalen vreesden zij dat het veralgemeende vrouwenstemrecht de katholieke partij ten goede zou komen. Pas in 1939 nam de regering een wetgevend initiatief waarbij aan de vrouwen stemrecht voor de provincieraden zou worden verleend. Dit ontwerp was onmiddellijk na de bevrijding achterhaald door twee wetsvoorstellen, het ene van de katholieken, het andere van de communisten, om de vrouwen aan de parlementsverkiezingen te laten deelnemen. Beide voorstellen werden tot één tekst verwerkt en in openbare zitting besproken. Daar deden zich geen moeilijkheden voor. Het zag er bijgevolg naar uit dat de vrouwen aan de eerste naoorlogse verkiezingen voor Kamer en Senaat zouden kunnen deelnemen.

De regering stak te elfder ure echter stokken in de wielen. Minister van Binnenlandse Zaken Adolf Van Glabbeke diende eind oktober 1945 een amendement in dat bepaalde dat het vrouwenstemrecht pas vanaf 1 januari 1947 zou ingaan. Als reden gaf Van Glabbeke ‘technische moeilijkheden’ op en ‘problemen inzake de epuratie’. Hij was van oordeel dat niet alleen de ‘onwaardige mannen’ van de verkiezingen moesten worden geweerd, maar ook de ‘echtgenotes, de moeders en de zusters van die onwaardige mannen’! Het amendement werd door de meerderheid goedgekeurd, zodat de vrouwen door een bedenkelijk maneuver van de verkiezingen uitgesloten bleven.

Niettegenstaande de houding van de linkse regering inzake de repressie en het vrouwenstemrecht behaalde de CVP op 17 februari 1946 een schitterende verkiezingsoverwinning. Met 42,6 procent van de stemmen realiseerde zij een score ver boven die van de katholieke partij in het interbellum. In alle Vlaamse provincies behaalde zij ruim de helft van de stemmen. In het arrondissement Leuven had de CVP vier verkozenen, één meer dan de katholieke partij in 1939. Evenals toen stond ik tweede op de lijst. Tijdens de verkiezingscampagne schreven sommige kranten dat ik het, gezien mijn gereserveerde houding in de Koningskwestie, moeilijk zou hebben om verkozen te worden. De CVP sprak zich in haar verkiezingsprogramma uit voor de terugkeer van Leopold III, terwijl ik in deze kwestie afzijdig bleef om de reden die ik vroeger reeds heb vermeld. In het ACW vond ik evenwel veel steun en mijn verkiezing liep geen ogenblik gevaar.

Zoals verwacht deden de communisten het op 17 februari 1946 ook goed. In vergelijking met 1939, toen zij hun tot dan toe beste resultaat behaalden, hadden zij tweemaal meerkiezers. Voor het eerst steeg de communistische partij boven de tienprocentgrens uit. In de Kamer had zij 23 vertegenwoordigers, 14 meer dan in 1939. De socialisten gingen ook vooruit, maar veel minder dan de CVP en de KPB, slechts 2,5 procent, en behaalden bijna 33 procent van de stemmen. Dit stemmenaandeel was goed voor 69 zetels in de Kamer, een winst van 5 zetels in vergelijking met 1939. De liberalen leden een zware nederlaag. Met iets meer dan

negen procent van de stemmen behaalden zij hun slechtste resultaat sedert de invoering van het algemeen (mannen)stemrecht. Zij behielden slechts 17 zetels van de 33. De UDB mislukte volledig in haar vuurproef. Zij kreeg slechts twee procent van de stemmen. Daarmee had ze welgeteld één vertegenwoordiger in de Kamer.

Regeren tegen de CVP

Met haar prachtige verkiezingsresultaat verwierf de CVP een zeer sterke positie in de Kamer. Zij telde er niet minder dan 92 volksvertegenwoordigers op een totaal van 202 en bleef daarmee niet ver verwijderd van de absolute meerderheid. In de Senaat miste de CVP de volstrekte meerderheid op het nippertje. Daar had ze 83 zetels van de 167.

Aangezien de CVP veruit als grootste partij uit de stembusslag was gekomen, was het logisch dat de prins-regent haar voorzitter August De Schryver tot informateur aanstelde. De Schryver besprak met de hem eigen rustige zekerheid de politieke situatie met vertegenwoordigers van alle partijen. Vrij vlug werd het hem duidelijk dat de socialistische en de liberale partij om uiteenlopende redenen niet met de CVP scheep wilden gaan. De BSP liet weten het werk van de vorige regering met dezelfde meerderheid onder leiding van Van Acker voort te willen zetten. Zij had haar verkiezingscampagne trouwens tegen de CVP gevoerd. BSP-voorzitter Max Buset had op alle verkiezingsbijeenkomsten uitgebazuind dat 'de CVP voor 100 jaar in de oppositie moest worden vastgespijkerd'. Na de verkiezingen ging Buset op een zeer venijnige wijze te werk om de CVP toch maar uit de regering te houden.

Bij de liberalen was de situatie anders. De ontreddering na hun zware verkiezingsnederlaag was zo groot, dat ze een zeer afwachtende houding aannamen. Sommigen wilden in de oppositie gaan, anderen toonden zich voorstander van een klassieke tripartite. Voor een nieuwe linkse regering waren slechts weinigen gewonnen, omdat de liberalen van oordeel waren dat zij door de kiezers waren afgestraft voor hun samenwerking met de communisten in Van Ackers regering. En voor een regering met de CVP alleen waren de liberalen evenmin te vinden.

*De kansen van August De Schryver voor een formateursopdracht waren bijgevolg niet erg groot. Toen hij op 26 februari 1946 zijn informatietaak beëindigde, kreeg De Schryver van de prins-regent tot verrassing van velen een 'onderhandelingsopdracht.' Hij moest zoeken naar 'de grondslagen voor de vorming van een regering met de drie nationale partijen'. De nieuwe onderhandelingsronde bevestigde alleen maar wat voordien reeds duidelijk was geworden, namelijk de weigering van de socialisten om met de CVP samen te werken. Twee dagen nadat De Schryver zijn opdracht had gekregen, gaf hij ze al terug. Paul-Henri Spaak kwam in zijn plaats. Hij stelde voor een nieuwe linkse regering te vormen. Als reden gaf hij op dat de linkse partijen consequent moesten blijven met hun houding tijdens de verkiezingscampagne waarin zij de CVP als gemeenschappelijke vijand hadden voorgesteld. Bovendien kon volgens Spaak in de CVP geen vertrouwen worden gesteld.

Met Spaaks voorstel kwamen de liberalen in een sleutelpositie terecht en de formateur wou hen in verregaande mate tegemoet komen. Hij stelde hen een bovenmatig aantal ministerportefeuilles voor en een herziening van de kieswetgeving ten voordele van de kleine partijen. De liberalen gaven Spaak evenwel een negatief antwoord. Officieel heette het dat de meerderheid van een nieuwe linkse regering te klem was. In werkelijkheid waren de liberalen het oneens over de te volgen strategie. Op 3 maart 1946 ontlastte de prins-regent Spaak van zijn opdracht en begon hij opnieuw uitgebreide raadplegingen, die verscheidene dagen in beslag namen.*

Tijdens een van die dagen - het was op 6 maart 1946 - nodigde Van Acker mij uit voor een confidentieel onderhoud in zijn ambtswoning in de Lambermontstraat. André De Staercke, de secretaris van de prins-regent, had Van Acker het scenario van de regeringscrisis voorgehouden. De Staercke had gezegd dat Spaak opnieuw tot formateur zou worden aangesteld en dat deze laatste een homogene socialistische regering zou proberen te vormen. De verwachting was dat Spaaks minderheidsregering het slechts enkele dagen zou uithouden en dat daarna Van Acker zou worden gevraagd om een regering samen te stellen. Van Acker zei me dat hij er voorstander van was om de CVP in de coalitie op te nemen en dat hij aan mij de

portefeuille van Financiën of Economische Zaken zou aanbieden. De uiteindelijke keuze zou hij van mijn voorkeur laten afhangen. Inzake de Koningskwestie stelde Van Acker een voorlopige oplossing voor. Hij zou het parlement vrij laten stemmen over een voorstel tot organisatie van een volksraadpleging. Van Acker dacht dat een dergelijk voorstel geen meerderheid zou halen, maar dit kon volgens hem geen beletsel zijn om de regering gewoon verder te laten werken.

Van Acker had het met mij niet alleen over de politieke crisis, maar ook over het conflict met koning Leopold. Daarover vertelde hij me dat hij in alle oprechtheid de koning had willen terugbrengen, maar dat die onbegrijpelijk lang had geaarzeld. Bij zijn eerste bezoek had de honing gezegd dat hij zeker niet in de eerstvolgende maanden terug zou keren. Van Acker verklaaarde tevens dat de koning ermee had ingestemd om de personen uit zijn entourage die in opspraak waren gekomen, te ontslaan. De koning nam evenwel geen enkele maatregel, aldus Van Acker. Nadat *Le Soir* een brief van Capelle had gepubliceerd waaruit bleek dat de secretaris van de koning tijdens de oorlog Raymond De Becker, hoofdredacteur van de collaborerende *Le Soir*, had aangemoedigd in diens samenwerking met de bezetter, had de kabinetschef van de koning Louis Fredericq contact met Van Acker genomen om te vragen wat men moest doen. Van Acker zei me dat hij en Fredericq overeen waren gekomen dat zij onmiddellijk het ontslag van de Hofhouding moesten vragen. Het communiqué daarover van begin juni 1945 was er dur eigenlijk gekomen op initiatief van Van Acker en Fredericq en niet van de koning. Van Acker legde er verder de nadruk op dat hij tot en met zijn laatste bezoek de koning in zijn audiënties volledig vrij had gelaten. Bij het vierde en laatste bezoek had de koning, aldus Van Acker, gevraagd met zijn beslissing te mogen wachten totdat hij zijn moeder had gesproken. En toen dat gebeurd was, zei Van Acker, wou de koning Pierlot nog eens ‘ondervragen’. Van Acker vond echter dat hij al lang genoeg gewacht had op een antwoord van de koning en hij keerde naar Brussel terug. De koning, zei Van Acker, had me reeds ‘een hele week in Sankt Wolfgang laten rondslenteren’. Het was Van Acker ook opgevallen dat Leopold in weinig lovende bewoordingen over Jacques Pirenne sprak. Tijdens een van zijn gesprekken met Van Acker had de koning over zijn secretaris gezegd: ‘*Cet exalté... ce bavard..!*’.

Het scenario voor de oplossing van de regeringscrisis dat De Staercke en Van Acker mij voorhielden, kwam slechts ten dele uit.

Spaak werd na de raadplegingen van de prins-regent, die vier dagen duurden, formateur nadat August De Schryver dit had geweigerd. Hij vormde een socialistische minderheidsregering nadat de liberalen een tweede maal hadden geweigerd de ontslagnemende linkse coalitie voort te zetten.

Op 19 maart 1946 verscheen Spaak met zijn regering voor het parlement. De regeringsverklaring bevatte enkele opmerkelijke passussen. Zo stelde Spaak dat de Vlaamse kwestie opgelost was, maar niet de Waalse kwestie. Hij verklaarde tevens dat zijn regering - een homogene socialistische regering notabene-geen nationalisaties in de industrie en de handel nastreefde. In het kader van een door de overheid georiënteerde economie moest men het privé-initiatief vrij laten en een beroep doen op de individuele inspanning. Inzake de Koningskwestie was Spaak van oordeel dat indien een wetsvoorstel voor een volksraadpleging geen meerderheid zou halen, de partijen aan tafel moesten gaan zitten om een andere oplossing te zoeken.

CVP-voorzitter August De Schryver kwam tijdens het debat over de regeringsverklaring als eerste spreker aan de beurt. Hij hield een belangrijke redevoering waarin hij probeerde duidelijk te maken dat de CVP een nieuwe partij was en geen heruitgave van de vooroorlogse katholieke partij. De CVP wou, aldus De Schryver, alle klassen en standen verzoenen, Vlamingen en Franstaligen samen laten werken aan de oplossing van de nationale vraagstukken, een vooruitstrevend sociaal programma realiseren en als verdedigster van de

grondwettelijke vrijheden optreden. De Schryver sprak zijn tevredenheid uit over de passus in de regeringsverklaring in verband met de Koningskwestie. Hij zag daarin een element van toenadering. Hij onderstreepte dat de CVP in haar Kerstprogramma een volksraadpleging voorstelde, maar even uitdrukkelijk wees hij erop dat een dergelijke raadpleging een advies inhield en geen bindende uitspraak was. De Schryver zei ten slotte dat de CVP de regering niet zou steunen. Het bewind moest in handen komen van een sterke coalitie, want alleen een regering met een ruime meerderheid kon de grote problemen oplossen. Hiermee liet De Schryver uitschijnen dat een CVP-BSP-coalitie zijn voorkeur wegdroeg.

Buset, die na De Schryver op het spreekgestoelte kwam, herhaalde dat hij niet met 'de katholieken' - hij sprak opzettelijk niet van de CVP - wilde regeren wegens hun houding inzake de Koningskwestie en de epuratie. Buset beweerde dat de volksraadpleging over de. Koningskwestie in feite al plaats had gehad. De verkiezingen hadden volgens hem aangetoond dat er een meerderheid bestond voor de partijen die de troonsafstand vroegen. Daarmee beschouwde Buset de zaak als afgehandeld. Na zijn giftige woorden aan het adres van de CVP en over de Koningskwestie, richtte Buset zich tot de liberalen aan wie hij vroeg of ze de verantwoordelijkheid op zich namen om een regering van socialisten, communisten en liberalen onmogelijk te maken. Daarmee gaf Buset te kennen dat ook hij de minderheidsregering-Spaak weinig kans gaf. Albert Devèze antwoordde namens de liberalen dat de partijen die de verkiezingen hadden gewonnen hun verantwoordelijkheid moesten nemen. De liberalen, aldus Devèze, zouden bij de investituurstemming hun vertrouwen niet geven aan de regering-Spaak, maar ze waren wel bereid zich te onthouden, omdat het om een linkse regering ging. In geval van een 'katholieke' minderheidsregering zouden de liberalen een negatieve stem uitgebracht hebben. Devèze stelde verder dat de CVP in niets verschilde van de katholieke partij en hij verklaarde zich akkoord met de grote lijnen van het regeerprogramma, vooral dan met het gedeelte in verband met de nationalisaties.

Evenals Buset en Devèze deed de communistische woordvoerder Jean Terfve smalend over de CVP die hij omschreef als een 'hergroepering van katholieken, VNV'ers en rexisten'. Maar Terfve had blijkbaar ook weinig vertrouwen in Spaak die hij ervan verdacht in het geheim een regering met de CVP voor te bereiden. Niettemin zou de communistische fractie haar vertrouwen aan de regering geven.

Met spanning werd naar de investituurstemming uitgekeken. In de veronderstelling dat alle volksvertegenwoordigers bij die stemming aanwezig zouden zijn, dan zou de houding van de enige UDB-verkozene Werner Marchand beslissend geweest zijn. De socialistische en de communistische partij hadden immers samen 92 volksvertegenwoordigers, dat was evenveel als de CVP. Drie socialistische en twee CVP-volksvertegenwoordigers ontbraken echter bij de stemming, zodat het tot een staking van stemmen kwam, namelijk 90 ja-stemmen en evenveel neen-stemmen. De liberalen onthielden zich. Dit resultaat betekende meteen het einde van Spaaks minderheidsregering.

Op 21 maart 1946 stelde de prins-regent August De Schryver opnieuw aan tot informateur. Drie dagen later gaf De Schryver zijn opdracht zonder veel resultaat terug. Al de partijen bleven onwrikbaar op hun standpunt. Op 27 maart werd Van Acker met een formateursopdracht belast. In tegenstelling tot wat hij op 6 maart aan mij had verklaard, betrok hij de CVP niet bij zijn onderhandelingen, tenzij toen het

al te laat was. Wellicht onder druk van zijn partijvoorzitter zocht Van Acker naar een formule die de deelname van de CVP zou uitsluiten, met andere woorden een nieuwe linkse regering. Van Ackers kansen op slagen hingen af van de liberalen. Die waren ondertussen zodanig bewerkt dat zij zich akkoord verklaarden om tot een links kabinet toe te treden als ‘de CVP onaanvaardbare eisen zou stellen voor de vorming van een vierledige regering onder leiding van Van Acker’. En ze waren van oordeel dat de CVP inderdaad dergelijke eisen stelde. Vanaf dat ogenblik ging alles snel.

Reeds op 29 maart 1946 kondigde Van Acker aan dat hij een nieuwe regering had. Naast drie technici maakten vier communisten, zes socialisten en evenveel liberalen er deel van uit. De liberalen, die zeventien vertegenwoordigers in de Kamer hadden, kregen dus veel meer ministerportefeuilles dan waarop ze normaliter aanspraak konden maken.

De derde regering-Van Acker

Tijdens het debat over de regeringsverklaring van het nieuwe linkse kabinet-Van Acker trad ik voor de eerste maal op als fractieleider van de CVP. Enkele dagen voordien, op 26 maart 1946, was ik door mijn partijgenoten in de Kamer in die functie verkozen. Ik volgde Henry Carton de Wiart op, die een voortreffelijk fractieleider was, maar de handicap had dat hij geen Nederlands sprak. Na de oprichting van de CVP en haar schitterende verkiezingsuitslag vond men in de partij dat een jong en tweetalig volksvertegenwoordiger de fractie in de Kamer moest leiden.

Ik voelde mij zeer vereerd met mijn nieuwe functie, maar ik was me er ook van bewust dat ik voor een moeilijke opdracht stond. Ik stond aan het hoofd van een 92-koppige groep. Dat was bijna de helft van de Kamerleden. Een bijkomende moeilijkheid bestond erin dat de CVP in de oppositie zat. Bovendien hadden de fractieleiders een zeer gewichtige taak. De partijvoorzitters wogen toen minder zwaar op de politieke besluitvorming dan later het geval zou worden, en in de katholieke partij gold de traditie dat de fractieleider de politieke strategie bepaalde. Hij was werkelijk de aan- en woordvoerder van zijn fractie. Carton de Wiart, die mijn kandidatuur op de fractievergadering waarop ik verkozen werd, inleidde en sterk steunde, liet later verstaan dat hij mij een zeer grote dienst had bewezen. Toen ik in augustus 1949 mijn eerste regering vormde, herinnerde hij me eraan dat ik een soort ereschuld tegenover hem had en hem in mijn regering moest opnemen, wat ik ook gedaan heb.

De regeringsverklaring van het derde kabinet-Van Acker stond in het teken van de drie ‘slagen’: de kolenslag, de prijzenslag en de uitvoerslag. Van Acker wou de steenkoolproduktie opnieuw op peil brengen, de prijzen doen dalen en de uitvoer aanzwengelen. Wat de Koningskwestie betrof, nam Van Acker het standpunt van Spaak over. Voor het overige bevatte het regeerprogramma een groot aantal banaliteiten.

Tijdens het investituurdebat hield ik mijn maidenspeech als fractieleider. Ik beklemtoonde de zeer gebrekkige samenhang van de nieuwe regering, die weinig goeds voorspelde voor de politieke stabiliteit die het land zo nodig had. In de Senaat had Van Ackers regering slechts één stem meerderheid. Net als De Schryver bij de bespreking van Spaaks regeringsverklaring betoogde ik dat een stabiele regering alleen mogelijk was indien een CVP-BSP-coalitie tot stand zou komen, omdat die de steun van de overgrote meerderheid van het kiezerskorps had. Voorts stelde ik de vraag hoe Van Acker de uiteenlopende economische opvattingen van communisten en liberalen dacht te kunnen verzoenen. Nauwelijks twee weken voordien, toen Spaak het programma van zijn minderheidsregering voorstelde, had de communist Jean Terfve, minister van Wederopbouw in de nieuwe regering, nog verklaard dat de

liberale partij geleid werd door financiële trusts. Ik wees erop dat ook tussen de socialisten en communisten grote meningsverschillen bestonden. En ik citeerde een artikel dat Victor Larock op 26 maart 1946 in het socialistische partijblad *Le Peuple* had geschreven en waarin men kon lezen dat de BSP fundamenteel andere opvattingen huldigde dan de communisten, onder andere over de democratie, de internationale politiek en het defensiebeleid.

Ik klaagde tevens het voor de Vlamingen diep kwetsende feit aan dat zij in een regering met negentien ministers slechts vier vertegenwoordigers hadden. De stad Luik alleen had er evenveel! Ten slotte kwam ik terug op de regeringsonderhandelingen. Ik verklaarde dat de formateur de CVP niet op een ernstige manier bij de besprekingen had betrokken. Want

nadat de liberalen hadden toegezegd om aan de onderhandelingstafel te gaan zitten, waren Paul Struye, de fractieleider van de CVP in de Senaat, en ikzelf ook door Van Acker uitgenodigd. Maar toen wij bij hem aankwamen, constateerden we dat het een gezamenlijke vergadering van de fractieleiders betrof. Terwijl Van Acker voordien met de andere partijen eerst afzonderlijk had onderhandeld, vond hij het blijkbaar niet nodig met de CVP hetzelfde te doen. Daaruit bleek dat Van Acker, ingaand op de eis van Buset, een linkse regering wou vormen en de CVP alleen *pro forma* raadpleegde. Toen ik dat verklaarde, werd er van op de meerderheidsbanken afkeurend gereageerd. Ik ergerde mij daar niet over en zei dat de CVP altijd bereid zou zijn om positieve oplossingen te zoeken.

Mijn partijgenoot Jean Duvieusart hield eveneens een belangrijke redevoering. Hij herinnerde aan de val van de tweede regering-Van Acker. Van Acker zelf had die aan interne onenigheid toegeschreven, onenigheid die volgens hem de munt en de economische wederopbouw in gevaar dreigden te brengen. Duvieusart zei niet te begrijpen waarom Van Acker met dezelfde partijen een nieuwe regering had samengesteld. Zijn toespraak werd net als die van mij langdurig en luidruchtig door de CVP-fractie toegejuicht. Ik constateerde wel dat Duvieusart tegenover mij het voordeel had dat hij in het Frans gesproken had. Een Nederlandstalige redevoering, hoe degelijk ze ook mocht zijn, vond in die tijd onmiskenbaar minder weerklank, omdat vrijwel geen enkel Waals Kamerlid Nederlands begreep. Daarenboven liet de simultaanvertaling in die tijd te wensen over.

Op 4 april 1946 kreeg de regering-Van Acker meerderheid tegen oppositie het vertrouwen. Daarna gebeurde er in het parlement niet veel meer. Evenals de voorgaande regeringen, maakte de nieuwe regering gebruik van volmachten, waardoor de uitvoerende macht een zeer sterk overwicht had op de wetgevende macht. Kamer en Senaat hielden zich voornamelijk bezig met het goedkeuren van laattijdig ingediende begrotingen. Ondanks het feit dat de CVP in de oppositie zat, werd ik in de commissie van Financiën aangesteld tot verslaggever van twee fiscale wetsontwerpen, die eenparig, dus ook door de CVP, werden goedgekeurd.

De aanslag op de IJzertoren

Mijn tweede belangrijke redevoering als fractieleider hield ik tijdens het debat over de aanslag op de IJzertoren. In de nacht van 15 op 16 maart 1946 werd de IJzertoren opgeblazen en met de grond gelij k gemaakt. De aanslag kwam niet onverwacht. Het was trouwens reeds de tweede. Bij de eerste aanslag, op 16 juni 1945, hadden de daders een behoorlijke bres in het monument geslagen, maar viel de aangerichte schade nog te herstellen. Sommige verzetsen oud-strijdersorganisaties hadden nadien herhaaldelijk verklaard dat de toren volledig moest worden vernield. Met de tweede aanslag werd dat doel bereikt. In Vlaanderen en in het bijzonder in de Vlaamsgezinde pers verwekte de dynamitering grote verontwaardiging en men vroeg met aandrang de daders aan te houden. Het gerechtelijk onderzoek kwam evenwel bijzonder traag op gang en men verdacht de liberale ministers Auguste Buisseret van Binnenlandse Zaken en Adolf Van Glabbeke van Justitie ervan de zaak in de doofpot te willen stoppen.

Op 28 mei 1946 werden zij over de aanslag en het gerechtelijk onderzoek in de Kamer geïnterpelleerd.

In mijn uiteenzetting herinnerde ik eraan dat de IJzertoren een monument van eerherstel was voor de smaad die de nagedachtenis van de Vlaamse gesneuvelden was aangedaan. De grafzerkjes van de Vlaamse soldaten die door Nederlandsonkundige officieren de dood waren ingejaagd, waren in 1925 door het Belgische leger verbrijzeld, tot grint hermalen en gebruikt voor de aanleg van wegen! Als reactie hierop werd de IJzertoren opgericht. Vanaf

dan groeiden de jaarlijkse bedevaarten naar de IJzer, waarvan de eerste in 1920 plaatsvond, uit tot indrukwekkende manifestaties waaraan tienduizenden Vlamingen en zelfs vertegenwoordigers van de regering deelnamen. Ik zei ook dat kort voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog de bedevaarten door lafaards en verraders waren onteerd. Die waren opgetreden als valse getuigen van de helden van de oorlog 1914-'18 . Deze laatsten hadden hun leven gegeven, niet om het vaderland te schenden, maar om het te redden en te bevrijden. Toch kon de morele profanatie van het IJzermonument mijns inziens niet als verontschuldiging voor de aanslag worden ingeroepen. Tijdens de bezetting waren immers zoveel symbolen onteerd. Ik gaf als voorbeeld de soldaten van het Waalse Legioen die aan de zijde van de Duitsers hadden gevochten en aan de gruweldaden tijdens het von Rundstedt-offensief hadden deelgenomen. Die soldaten droegen de nationale driekleur op hun uniformen! Een ander voorbeeld waren Léon Degrelle en zijn trawanten, die tijdens de bezetting manifestaties aan het graf van de Onbekende Soldaat hadden gehouden. Ik stelde de retorische vraag of dergelijke profanaties een reden waren om de Belgische driekleur te vertrappelen of de Congreskolom te dynamiteren.

Vlaamse volksvertegenwoordigers van de andere partijen keurden de aanslag eveneens af, maar niet altijd in even scherpe bewoordingen en zij vroegen ook niet dat het IJzermonument in zijn oorspronkelijke staat zou worden heropgebouwd. De socialist Hendrik Fayat bijvoorbeeld pleitte voor de opbouw van een nieuw monument dat in het teken zou staan van de verzoening van Vlaanderen met België. Volgens Fayat zou men met het heropbouwen van de oude toren hulde brengen aan Frans Daels, Cyriel Verschaeve en andere collaborateurs. Voor Bert Van Hoorick, toen communistisch volksvertegenwoordiger - later zou hij naar de socialistische partij overstappen-mocht de IJzertoren heropgebouwd worden, maar kon de leuze *Alles voor Vlaanderen - Vlaanderen voor Kristus (AVV-VVK)* er niet meer op aangebracht worden aangezien die de Vlamingen nodeloos verdeelde in gelovigen en niet-gelovigen. En de liberaal Hilaire Lahaye gaf de voorkeur aan de oprichting van een nationaal monument.

Minister van Justitie Adolf Van Glabbeke antwoordde op mijn kritiek in verband met het trage verloop van het gerechtelijk onderzoek, dat de aanslag zich had voorgedaan in een periode van politieke crisis. De dag nadat hij in de regering was getreden, had hij al een onderhoud gehad met Herman Bekaert, procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Gent. Het antwoord van minister van Binnenlandse Zaken Auguste Buisseret was uitvoeriger en zeer kwetsend voor de Vlamingen. Hij sprak alleen over het misbruik van de IJzerbedevaarten door sommige Vlaamse leiders. Buisseret viel zelfs wijlen GustaafSap aan wegens diens zogenaamde '*esprit de trahison*'. Over de symbolische betekenis van de bedevaarten repte hij met geen woord. Hij klaagde tevens de protestacties tegen de aanslag aan die volgens hem een beweging voor eerherstel moesten inluiden en hij verwees onder meer naar de redevoeringen die Frans Van Cauwelaert, Frank Baur en ikzelf op protestmeetings tegen de aanslag hadden uitgesproken. Buisseret vermeldde tevens dat ik hem een veertiental dagen na de aanslag een brief van Jules Cardyn, lector aan de Leuvense universiteit, had doorgegeven waarin die toestemming vroeg om op 28 april 1946 een zogenaamde Jeugdbedevaart van eerherstel te houden. Op 17 april hadden Cardyn en ikzelf met Buisseret daarover een onderhoud gehad. De minister van Binnenlandse Zaken wou de plechtigheid enkel laten plaatsvinden indien ze een waardig nationaal

karakter zou hebben en de vooroorlogse anti-Belgische geest zou afkeuren. Cardyn stemde daarmee in en Buisseret gaf zijn toestemming.

De Jeugdbedevaart verliep zonder incidenten, maar Buisseret was er toch niet tevreden over. Hij beweerde dat bij het spelen van de Brabançonne verscheidene aanwezigen hun hoofd niet hadden ontbloot en dat bij het vermelden van de naam Winston Churchill door Jan Boon, een van de sprekers, er protest was bij het publiek. De Antwerpse CVP-volksverte-

genwoordiger Louis Kiebooms, die de bedevaart had bijgewoond, ontkende met grote stelligheid die beweringen. Kiebooms hield na Buisseret een belangrijke uiteenzetting waarin hij een goed overzicht gaf van de geschiedenis van de Vlaamse Beweging, het activisme en het verraad van het VNV. Ook hij pleitte voor de heropbouw van het Ijzermonument. Zijn houding dwong grote waardering af, omdat Kiebooms gedurende vijfjaar in een Duits concentratiekamp opgesloten had gezeten.

Aan het eind van het debat dienden Jean Duvieusart, Alfons Verbist en ikzelf een motie in waarin de aanslag op de IJzertoren werd afgekeurd en de regering werd gevraagd dat zij de opdracht zou geven het gerechtelijk onderzoek te bespoedigen en er zich toe zou verbinden om het Ijzerkruis te herstellen. Met dit laatste konden de meerderheidspartijen niet akkoord gaan. Zij keurden een dagorde goed die, met uitzondering van het laatste deel, nagenoeg dezelfde was als de onze.

Daarmee waren natuurlijk niet de schuldigen van de aanslag gevonden. Het gerechtelijk onderzoek zou trouwens nogjaren aanslepen. Er werd voornamelijk gezocht in kringen van plaatselijke verzetslui en bij militairen van het ontmijningsbataljon van Westrozebeke.

Twee jaar na de aanslag, in april 15148, ging de onderzoeksrechter over tot de aanhouding van een aantal liberale verzetslui uit Diksmuide. Niet lang daarna werden zij bij gebrek aan bewijzen vrijgelaten. Het onderzoek werd voortgezet, maar het leverde behalve veel spanningen en incidenten tussen en binnen de gerechtelijke en de politieke wereld geen concrete resultaten op.

De economische collaboratie

Adqlf Van Glabbeke, die voor zijn optreden in de zaak van de IJzertoren fel bekritiseerd werd en zich tijdens de debatten over de Koningskwestie eveneens in negatieve zin had laten opmerken, kwam midden 1946 nog meer in moeilijkheden. Oorzaak daarvan was de aanvankelijk erg onschuldige interpellatie die de socialisten Gaston Hoyaux en Jozef Vercauteren en de communist Fernand Demany op 11 juni 1946' hielden in verband met de bestraffing van de economische collaboratie. Meer in het bijzonder ging het over de zaak van de kleermakers van Binche, die zoals hiervoor vermeld, aan de Duitsers uniformen hadden geleverd. De straffen die de Krijgsraad van Charleroi in die zaak aanvankelijk had uitgesproken, werden nadien door het Krijgshof te Brussel in aanzienlijke mate gemilderd. Het Hof motiveerde zijn beslissing door te stellen dat de ministers Spaak en Gutt op 15 mei 1940 aan het driemanschap Galopin, Gérard, Collin instructies hadden gegeven betreffende de tewerkstelling in België onder de nazi-bezetting en waarover ik vroeger ook reeds gehandeld heb. Dit standpunt was in tegenspraak met de mededeling die de regering op 23 november 15144 had gedaan als reactie op een artikel in Le *Soir* waarin voor het eerst gewag werd gemaakt van het onderhoud van 15 mei 1940. In die mededeling stelde de regering dat het voornoemde driemanschap een zeer beperkt mandaat had gekregen, namelijk het uitbetalen van de ambtenarensalarissen, en dat er geen enkele richtlijn voor een politiek van werkhervatting was gegeven. De interpellanten vroegen zich af wie de waarheid sprak: de regering of het Krijgshof Het antwoord op die vraag was niet zonder belang voor de verdere behandeling van de economische

collaboratie. Indien het standpunt van het Krijgshofbevestigd werd, betekende dit dat economische collaborateurs verzachtende omstandigheden konden pleiten. Demany en consorten vreesden dat die er dan goedkoop zouden afkomen.

In zijn antwoord op de interpellanten kwalificeerde Spaak het arrest van het Krijgshof als ‘vreemd’ en ‘onwaarschijnlijk’. Hij herhaalde wat de regering vroeger al had verklaard: hij en Gutt hadden op 15 mei 1940 aan Galopin, Gérard en Collin geen enkele opdracht gegeven om de economische activiteit voort te zetten. Tijdens de korte kabinetsraad die op die dag

was gehouden, was daar, aldus Spaak, evenmin sprake van geweest. De Schryver, die op dat ogenblik deel uitmaakte van de regering, bevestigde dit.

Na Spaak ging Van Glabbeke nader in op Demany's beschuldiging dat de grote economische collaborateurs hun straffen konden ontlopen. De minister van Justitie probeerde met veel cijfers over het aantal vervolgingen en veroordelingen aan te tonen dat hij met grote gestrengheid optrad. Vervolgens legde hij uit dat de regering met het wetsbesluit van 25 mei 1945 artikel 115 van het Strafwetboek had aangevuld vermits dat verouderd was en niet meer aangepast aan de omstandigheden van een totale oorlog. De aanvulling bepaalde nauwkeiir-, riger de strafbare daden van diegenen die onder een bezettingsregime op economisch gebied actief waren geweest. Terwijl vroeger alle economische hulp aan de vijand strafbaar was, werd er in de nieuwe paragraaf van artikel 115 rekening gehouden met bijzondere omstandigheden. Van Glabbeke uitte zijn verbazing over het feit dat auditeur-generaal Ganshof van der Meersch in een circulaire aan de militaire auditeurs een interpretatie aan die aanvulling had gegeven die volgens hem in tegenspraak was met de letter en de geest van het wetsbesluit van 25 mei 1945. Het was in het bezette land nodig geweest een zekere economische activiteit te behouden, zo betoogde Van Glabbeke, en diegenen die de vijand op een of andere wijze gesteund hadden, konden zich volgens hem beroepen op de theorie van de noodwendigheid, een van de basisprincipes van het strafrecht.

Van Glabbekes pleidooi om bij de beoordeling van de grote economische collaboratie met verzachtende omstandigheden rekening te houden, was een zeer verdacht standpunt. Het kreeg evenwel weinig aandacht omdat Van Glabbeke een *discoursjlaxvt* hield en het debat pas om middernacht werd beëindigd, op een ogenblik dat nog weinig parlementsleden aanwezig waren. Een maand lang hoorde men niets meer over deze zaak en ze leek dan ook van de baan te zijn.

Maar op 3 juli 1946 werd Van Glabbeke opnieuw geïnterpelleerd, ditmaal in de Senaat door de socialist Henri Rolin. Enkele dagen voordien was in de pers het bericht verschenen dat Van Glabbeke in een circulaire aan de militaire rechtbanken zijn interpretatie had gegeven van het wetsbesluit van 25 mei 1945. Het bleek dat Loppens, eerste voorzitter van het Krijgshof te Brussel, met die circulaire niet akkoord ging. Hij had aan alle voorzitters van de krijgsraden en -hoven laten weten dat zij niet gebonden waren door de zienswijze van Van Glabbeke. Van Glabbeke had op zijn beurt hierop gerepliceerd. In een brief aan Loppens betoogde hij dat het gebruikelijk was dat de minister van Justitie aan de rechterlijke macht kennisgaf van de wijze waarop bepaalde wettelijke beschikkingen, die ‘blijkbaar verkeerd begrepen werden’, moesten worden geïnterpreteerd. Dit vond Van Glabbeke alleszins noodzakelijk omdat het wetsbesluit van 25 mei 15145 goedgekeurd was op grond van bijzondere machten en bijgevolg niet verduidelijkt was door parlementaire besprekingen, maar alleen door de tekst van het verslag aan de regent. Loppens vond dat standpunt een miskenning van het beginsel van de scheiding der machten. Hij verweet de minister van Justitie tevens bij hem persoonlijk tussenbeide te zijn gekomen ten voordele van de beschuldigden in de zaak Petrofina, die op dat ogenblik voor de rechtbank in behandeling was.

De bekendmaking van dit alles in de pers, inclusief de briefwisseling tussen Van Glabbeke en Loppens, gaf onmiddellijk aanleiding tot de nodige commentaar en ook tot Rolins interpellatie.

Rolin haalde vernietigend uit naar de minister van Justitie. Hij verweet hem de economische collaboratie te minimaliseren en pogingen te ondernemen om de gerechtelijke onderzoeken hierover te beïnvloeden. Scherper nog werd de aanklacht van Rolin toen hij liet verstaan dat die inmenging in het gerecht door de minister van Justitie ingegeven bleek door de bekommernis dat in een heel concrete zaak een milde beslissing zou worden genomen.

Van Glabbeke antwoordde op Rolins aanval zeer omstandig en met veel pathos. Een

minister kon altijd zijn mening laten kennen, hetzij door middel van een circulaire, hetzij door het beantwoorden van een parlementaire vraag, hetzij tijdens een parlementair debat. Dergelijke interpretaties waren volgens Van Glabbeke van 'doctrinaire aard' en bonden de rechtsmacht niet. Verder logenstrafte hij Loppens' bewering als zou hij persoonlijke belangstelling voor de zaak Petrofina hebben getoond. Van Glabbeke zei tot besluit dat de uitvoerende en de rechterlijke macht mekaar moesten respecteren.

In haar geheel maakte Van Glabbekes redevoering geen goede indruk, omdat ze veel te algemeen bleef en geen concrete antwoorden op de aantijgingen van Rolin bevatte. Van Glabbeke werd aan het eind van zijn uiteenzetting trouwens alleen door de aanwezige ministers en de liberale senatoren toegejuicht.

Na het antwoord van Van Glabbeke werd de zitting geschorst. De onderbreking moest de meerderheidsfracties de kans geven een formule te vinden waarmee zowel Rolin als Van Glabbeke genoegen konden nemen. Zij bereikten een akkoord over een motie waarin gesteld werd dat de regering het beginsel van de scheiding der machten moest waarborgen, evenals de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht bij de bestraffing van de economische collaboratie.

Over die motie kon pas een week later, op 9 juli 1946, gestemd worden. De zaak nam op die dag onmiddellijk een verrassende wending toen Van Glabbeke bij de opening van de zitting het woord vroeg en twee nieuwe brieven voorlas, één van Loppens aan hemzelf gericht en zijn antwoord op die brief. Onmiddellijk daarna legde Van Acker een korte verklaring af waarin hij vroeg dat er een einde zou komen aan de polemiek tussen Van Glabbeke en de eerste voorzitter van het Krijgshof Tevens zei hij dat de regering het conflict had onderzocht en de uitleg van de minister van Justitie had aanvaard. Van Acker vroeg ten slotte dat de meer-derheidsmotie zou worden aangenomen.

Uit de brieven die Van Glabbeke had voorgelezen, was echter gebleken dat hij op 3 juli 1946 in antwoord op Rolins interpellatie een deel van de informatie had achtergehouden. Dit werd hem zeer kwalijk genomen, ook door een aantal van Van Ackers partijgenoten. Rolin eiste dat een parlementaire onderzoekscommissie de zaak zou uitpluizen en Piet Ver-meylen ging nog veel verder door in een korte, maar heftige tussenkomst Van Glabbekes ontslag te eisen. Daarop werd de zitting geschorst en er volgde druk overleg tussen de vertegenwoordigers van de meerderheidspartij en. Bij de hervatting van de zitting kwam Vermey-len opnieuw op de tribune. Die had zich inmiddels laten ompraten want hij verklaarde de regering te blijven steunen. De feiten waren niet van die aard, zei hij, dat een crisis kon worden verantwoord.

De meerderheidsmotie werd echter met 79 tegen 78 stemmen en 3 onthoudingen verworpen. De uitslag werd op de CVP-banken op uitgelaten applaus onthaald, terwijl Van Acker en Van Glabbeke, onmiddellijk gevolgd door de andere ministers, het halfrond verlieten. Enkele uren later bood Van Acker de prins-regent het ontslag van zijn regering aan.

De regering-Huysmans

*Terwijl de prins-regent met zijn raadplegingen begon, maakten de CVP en de BSP hun standpunten bekend. Ogenschijnlij k waren zij niet bereid tot enige toegeving over de belangrijkste kwesties. De CVP handhaafde haar standpunt inzake de Koningskwestie en het vrouwenstem-recht, en de BSP bleef zweren bij een linkse regering. Achter de schermen werd er evenwel gezocht naar de basis voor een regering van nationale unie. Van Van Acker wist men dat hij voorstander was van een dergelijke formule en tijdens de dagen die volgden op het ontslag van zijn regering voerde hij verscheidene gesprekken met CVP-voorzitter De Schryver. Maar de socialistische partijvoorzitter Buset bleef zich even hardnekkig als voorheen tegen de rege-

ringsdeelname van de CVP verzetten. Dat was ook de reden waarom Van Acker niet inging op het verzoek van de prins-regent om een nieuwe regering samen te stellen. Tevoren had De Schryver wegens persoonlijke redenen een formatieopdracht geweigerd.*

Na de weigering van De Schryver en Van Acker vroeg de prins-regent op 18 juli 1946 aan Paul Struye een regering te vormen. Struye hield zijn antwoord in beraad. Zolang Buset geen andere houding aannam, maakte hij immers niet de minste kans. Struye wachtte de beslissing van de Algemene Raad van de BSP af die op 20 juli bijeenkwam. Op die raad kwam het tot een duel Buset-Van Acker. Buset betreurde Van Ackers voorkeur voor een vierledige regering en noemde de voorwaarden van de CVP voor een regering van nationale unie onaanvaardbaar. Van Acker verklaarde even onverbloemd dat een drieledige, linkse regering niet leefbaar was. Het lot van een dergelijke regering, aldus Van Acker, lag volledig in de handen van de oppositie. Van Acker voegde er nog aan toe dat hij niet alleen geen linkse regering meer wou vormen, maar ook dat hij onder geen enkel beding nog van een dergelijk kabinet deel wou uitmaken. Van Acker bleef onvermurwbaar, zelfs toen Buset hem aan het eind van de Algemene Raad opriep om alsnog de leiding van een linkse regering op zich te nemen.

Buset speelde het spel erg brutaal. Na Van Ackers weigering stelde hij voor dat Spaak diens taak zou overnemen. Met deze handelwijze stuurde de BSP-voorzitter Struye wandelen en stelde hij zich in feite in de plaats van de prins-regent.

De dag na de Algemene Raad van de BSP stond Struye inderdaad niets anders te doen dan de formatieopdracht van de prins-regent te weigeren, waarna Spaak met de vorming van een regering werd belast. Maar ook Spaak aarzelde. Hij gaf te kennen dat hij zijn opdracht pas zou aanvaarden als de liberalen zich voor een linkse regering zouden uitspreken. De liberalen verklaarden zich daartoe bereid, hoewel dit geen unanieme beslissing was. Albert Devè-ze, een van hun voormannen en minister van Economische Zaken in de ontslagnemende regering, vond net als Van Acker dat een regering zonder de CVP op een te kleine meerderheid zou steunen. Niettemin startte Spaak onderhandelingen met de liberalen en de communisten. Die bleken zonder grote moeilijkheden te verlopen. De linkse pers deed er vrij optimistisch over en liet op een gegeven ogenblik uitschijnen dat Van Acker toch bereid was gevonden om in een linkse regering te stappen. Van Acker hield evenwel voet bij stuk. Spaak moest een tweede tegenvaller incasseren toen Franz De Voghel en Albert De Smaele eveneens hun medewerking weigerden. Deze twee technici, die in de ontslagnemende regering voor Financiën respectievelijk voor Nationale Wederuitrusting bevoegd waren, spraken hun *non possumus* uit over de economische en financiële plannen van de communisten. Die wilden onder meer overgaan tot veralgemeende loonsverhogingen, de onmiddellijke vrijmaking van de 40 procent geblokkeerde monetaire activa en de geleidelijke terugbetaling van de 60 procent geblokkeerde monetaire middelen, wat een totale breuk betekende met het tot dan toe gevoerde financiële beleid.

Na De Voghels en De Smaeles afwijzing gooide Spaak het over een volledig andere boeg. Vanaf dan betrok hij de CVP bij de onderhandelingen. Op 26 juli 1946 ontving Spaak een uitgebreide CVP-delegatie: August De Schryver, Frans Van Cauwelaert, Paul Struye, Cyrille Van Overbergh, Henry Carton de Wiart, Hendrik Heyman, Jean Duvieusart, Cassian Lohest en mijzelf Gedurende meer dan twee uur

wisselde Spaak met ons van gedachten over de belangrijkste politieke vraagstukken en sociaal-economische problemen. In de avond van 26 juli hadden De Schryver, Struye en ikzelf een tweede gesprek met Spaak. Spaak stelde voor dat de regering zich alleen met de sociale, economische en financiële problemen bezig zou houden en de overige kwesties onaangeroerd zou laten. Wij waren bereid inzake de Koningskwestie geen nieuwe initiatieven te nemen, maar vonden dat er voor onze andere eisen zoals het vrou-wenstemrecht en het vrij technisch onderwijs toch een belangrijke tegemoetkoming vanwege de andere partijen moest worden gedaan. Spaak toonde zich bereid om verder te praten.

Een nieuwe Algemene Raad van de BSP, die plaatsvond op 28 juli 1946, legde echter een ernstige hypotheek op de verdere besprekingen. Buset bestreed op die raad eens te meer de argumenten die Spaak en Van Acker aanvoerden voor samenwerking met de CVP. De Waalse vertegenwoordigers volgden Buset en herhaalden dat het bestuur van het land in handen van een linkse regering moest blijven. Gedurende enkele dagen gingen de onderhandelingen tussen de CVP en de BSP nog voort. Voor de CVP namen De Schryver, Struye, Duvieusart en ikzelf aan de onderhandelingen deel, voor de BSP Van Acker, Buset, Merlot en Vos. Later voegde Anseele zich nog bij hen. Spaak maakte geen deel uit van de socialistische afvaardiging, omdat hij op dat ogenblik ons land vertegenwoordigde op de vredesconferentie te Parijs.

Het financieel-economische programma werd door de onderhandelaars niet erg uitgediept. Uiteraard formuleerde de CVP-delegatie bezwaren tegen de communistische eisen en vroeg zij prioriteit voor de regeling van de oorlogsschade, die de vorige linkse regeringen op de lange baan hadden geschoven. Over de economische problemen waren de meningsverschillen zeker niet onoverbrugbaar. De zogenaamde politieke vraagstukken lagen veel moeilijker. Allereerst vonden wij dat een dringende oplossing nodig was voor het vrij technisch onderwijs dat zijn functies slechts naar behoren kon vervullen indien de leerkrachten er beter werden betaald. Wij wensten tevens de afschaffing van de bijzondere machten en de terugkeer naar het normale functioneren van het parlement. Tot dusver had het parlement zich bijna uitsluitend met interpellaties beziggehouden. Wetgevend werk kwam nauwelijks aan bod, de begrotingen werden laattijdig ingediend en fundamentele discussies gingen de regeringen zoveel mogelijk uit de weg. De normale werking van onze politieke instellingen impliceerde voor de CVP daarenboven een betere garantie van de rechtszekerheid en de normale doorgang van de gemeenteraadsverkiezingen. De gemeenteraden en de schepencolleges zetelden reeds meer dan acht jaar en in vele gemeenten en steden waren ze onvolledig samengesteld. Hun vernieuwing drong zich om praktische en principiële redenen op. Niettemin waren er in de linkse partijen al stemmen opgegaan om de gemeenteraadsverkiezingen uit te stellen. Zij vreesden een nieuwe CVP-overwinning.

De CVP vroeg met evenveel aandrang de invoering van het vrouwenstemrecht. Zij betreurde het dat de tweede regering-Van Acker in november 1945 door een bedenkelijk maneuver van Van Glabbeke de invoering van het vrouwenstemrecht naar 1 januari 1947 had verschoven en stelde dat deze datum alleszins moest worden gerespecteerd. Verder uitstel tot na de eerstvolgende parlementsverkiezingen, normaal dus tot 1950, zoals sommige linkse politici voorstelden, kon de CVP niet dulden. Inzake de Koningskwestie vroegen wij dat de nieuwe regering eenvoudig zou erkennen dat dit vraagstuk niet opgelost was en dat een wetsvoorstel voor het organiseren van een volksraadpleging in overweging zou worden genomen. Ten slotte meende de CVP dat een volkstelling moest worden gehouden. De laatste volkstelling dateerde van 1930. De verdeling van de parlementszetels steunde bijgevolg niet meer op reële cijfers.

Met een aantal van deze eisen betuigde de socialistische afvaardiging haar akkoord. Het afschaffen van de bijzondere machten stelde geen probleem. De socialisten gaven tevens de indruk een wetsvoorstel voor een volksraadpleging in overweging te willen nemen. Over andere voor de CVP belangrijke kwesties, zoals het vrouwenstemrecht

en het vrij technisch onderwijs, waren ze tot weinig of geen toegevingen bereid. Vooral Buset stelde zich op die punten onverzoenlijk op.

Op 31 juli 1945 werden de onderhandelingen tussen de CVP en de BSP afgebroken nadat het Bureau van de BSP in een communiqué voor de zoveelste keer op een linkse regering had aangedrongen. Spaak bedankte evenwel voor die opdracht en de prins-regent stelde Camille Huysmans, die blijkbaar door Buset was overtuigd om zich aan een nieuw links avontuur te wagen, als formateur aan.

Huysmans wou Van Ackers werk voortzetten zonder Van Acker en vond daarom onderhandelingen over een programma overbodig. Hij zocht alleen naar vervangers voor Van Glabbeke en Devèze. De eerstgenoemde kon geen deel meer uitmaken van de nieuwe regering en de laatstgenoemde wou er geen deel meer van uitmaken. Hun plaatsen werden door Albert Lilar en Henri Liebaert ingenomen. Twee andere nieuwelingen waren Jean Vauthier en Paul De Groote, beiden hoogleraar aan de Brusselse universiteit. Vauthier, een technicus, volgde De Voghel op als minister van Financiën en de socialist De Groote werd minister van Nationale Wederuitrusting in opvolging van De Smaele. Met uitzondering van Van Acker bleven de andere ministers op post.

Op 3 augustus i946 legde de regering-Huysmans de eed af en drie dagen later verscheen ze voot het parlement. De bespreking van de regeringsverklaring werd in één vergadering afgehandeld. Het zou trouwens zonde geweest zijn indien men er meer tijd aan had besteed, vermits het ging om een nietszeggende verklaring. Het nieuwe kabinet stelde zich geen andere doeleinden dan die van het vorige en zij waren ai niet veel zaaks.

Nadat Huysmans de verklaring had voorgelezen, kwam ik tijdens de bespreking als eerste aan het woord. Ik nam de nieuwe regering en haar programma scherp op de korrel. Elementen voor een stevige kritiek lagen zo voor het rapen: het afwijzen van een nieuwe linkse regering door aftredende ministers zoals Van Acker, Devèze, De Voghel en De Smaele, het onvermogen de grote politieke vraagstukken aan te pakken, het kleurloze karakter van de regeringsverklaring en vooral het ontbreken van een sterke parlementaire meerderheid. Bij de Vlamingen maakte de regering een nog slechtere indruk aangezien slechts vier van de negentien ministers Vlamingen waren. Zelfs als men er de Franssprekende Vlamingen Kronacker en Lilar bij telde, bleven de Vlamingen in de minderheid. Ik zei dat het land een betere regering verdiende en dat de 75-jarige eerste minister, die ik prees voor zijn schranderheid en vaardigheid, een betere bekroning verdiende voor zijn lange en rijke politieke loopbaan dan een wankele en onsamenhangende coalitie te moeten leiden. Huysmans zelf had in interviews de situatie van zijn regering in de Senaat, waar zij slechts over een meerderheid van één stem beschikte, vergeleken met een zeemeeuw die op één poot staat. Deze vergelijking vond ik zeer treffend en toen ik zei dat het een bijzonder kranige prestatie was van de eerste minister om op één been te gaan staan, barstte een onbedaarlijk gelach los op de CVP-banken.

De regering, betoogde ik voorts, was er alleen gekomen omdat het socialistische partijbureau dat zo beslist had. Toch zou het niet moeilijk geweest zijn, zei ik, om een regering met een stevige meerderheid op de been te brengen. De CVP had immers geen buitensporige eisen gesteld. Punt voor punt toonde ik aan dat de CVP tijdens de regeringsonderhandelingen zeker niet het onderste uit de kan wou hebben. Ik verklaarde dat sommige socialistische onderhandelaars ook veel goede wil aan de dag hadden gelegd, maar dat anderen daarentegen liever vasthielden aan een verouderd antiklerikalisme. En toch, vervolgde ik, zouden de socialisten vroeg of laat bij de CVP terecht moeten indien ze een vooruitstrevend sociaal programma wilden realiseren, vermits de CVP bijna de helft van de kiezers en de grote meerderheid van de gezinnen vertegenwoordigde. Bewust van de onmacht van de 'nieuwe' regering, die het slechts enkele weken of hooguit enkele maanden zou volhouden, kon de CVP in alle kalmte en met een gerust gemoed de toekomst tegemoet zien. Tot besluit zei

ik dat ‘het uur’ Van de CVP nabij was en dat ‘het rij k’ van de regering-Huysmans van korte duur zou zijn.

Bij het verlaten van het spreekgestoelte kreeg ik van mijn partijgenoten een staande ovatie. Nog meer dan bij voorgaande redevoeringen had ik mij geaffirmeerd als voorzitter van de CVP-fractie en als leider van de oppositie. Dat was blijkbaar ook Max Buset niet Ontgaan. Toen die het woord nam, feliciteerde hij mij uitvoerig voor mijn ‘briljante uiteenzetting’.

Jean Duvieusart stelde zich ook meer en meer op als een van de grote leiders van de CVP inzonderheid van de Franstalige vleugel. Hij verduidelijkte het standpunt van de CVP-onderhandelaars inzake de Koningskwestie. Zelf had ik daarover alleen in algemene termen gesproken. Voor en tijdens de regeringsvorming had zich weer een nieuwe discussie voorgedaan over een commissie die de houding van koning Leopold III zou onderzoeken. Het idee kwam van Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert en Senaatsvoorzitter Robert Gillon. Hun voorstel dat de koning en de regering samen een onderzoekscommissie zouden installeren, werd door de regering-Van Acker om onduidelijke redenen afgewezen. Koning Leopold stelde daarop alleen een commissie aan waarvan de leden door hemzelf werden aangesteld, wat bijgevolg geen waarborgen voor een objectieve benadering van de zaak inhield. Om deze reden had ik tijdens mijn redevoering alleen gezegd dat, nadat de commissie haar werkzaamheden beëindigd zou hebben, de partijen in gemeenschappelijk overleg het vraagstuk opnieuw konden onderzoeken. Duvieusart kwam in bijzonderheden op het probleem terug en hij maakte van de gelegenheid gebruik om zijn trouw aan de koning te betuigen. Hij bestreed voorts het standpunt dat Antoon Spinoy voor hem en de andere socialistische sprekers na hem hadden ingenomen, namelijk dat de houding van de CVP in de Koningskwestie het struikelblok was geweest tijdens de onderhandelingen. Duvieusart wees er terecht op dat de CVP bereid was de besluiten van de onderzoekscommissie af te wachten en zolang ook haar voorstel voor een volksraadpleging, althans na de inoverwe-gingneming, zou laten rusten. Deze gematigde en constructieve houding van de CVP, zei Duvieusart, hadden de socialistische onderhandelaars afgewezen.

Hoewel het een traditie was en nog altijd is, dat een aftredend eerste minister zich een tijdlang op de achtergrond houdt, hield Van Acker tijdens het investituurdebat toch een toespraak. Impliciet keurde hij de nieuwe regering af. Hij deelde volkomen mijn mening dat het land geen baat had bij opeenvolgende regeringscrisissen en dat het staatsroer door een stabiele en stevige meerderheid moest worden overgenomen. Over de bijzondere machten hield hij er een andere opvatting op na. Het gebruik daarvan vond hij, gezien de moeilijke omstandigheden, nog altijd noodzakelijk, zeker om een krachtdadig economisch beleid te kunnen voeren. In de lijn daarvan lag Van Ackers oproep om de politieke vraagstukken te vergeten en alle energie te besteden aan de wederopbouw van het land. Ondanks zijn kritische opmerkingen schonk Van Acker het vertrouwen aan de regering-Huysmans. De volksvertegenwoordigers keurden de regeringsverklaring goed met 99 tegen 87 stemmen, de senatoren met 79 tegen 77 stemmen bij 3 onthoudingen.

De regering-Huysmans muntte niet uit door zin voor initiatief of een vooruitziend beleid. Zij voerde een dagjespolitiek en de meeste ministers bleken niet over fundamentele plannen te beschikken. Minister van Financiën Jean Vauthier was een van hen. Geregeld vroeg ik hem hoe hij het probleem van de oplopende overheidsuitgaven en -schuld dacht aan te pakken. Vauthier gaf telkens ontwijkende, vage of uiteenlopende antwoorden. De ene keer verklaarde hij dat er nieuwe belastingen nodig waren, de andere keer dat alle bestaande belastingen zouden worden verhoogd en bij nog een andere gelegenheid dat het probleem met leningen kon worden opgelost. Duidelijkheid was alleszins zijn handelsmerk niet. Elementaire dossierkennis evenmin. Toen ik hem tijdens een van mijn interpellaties vroeg hoe

groot de openbare schuld precies was, bleef hij het antwoord schuldig. Voor een minister van Financiën is zoiets onvergeeflijk.

De communistische minister van Openbare Werken Jean Borremans was evenmin tegen zijn taak opgewassen. Dat bleek onder meer uit zijn begroting die hij met een grote lichtzinnigheid opstelde. Daarin stonden kredieten ingeschreven voor de aanleg van vliegvelden op basis van plannen die in 1938 waren gemaakt. Zo was een bedrag voorzien voor de aanleg van een vliegveld in Aarlen met als reden dat deze stad over geen snelle verbindingswegen

beschikte! Onvoorstelbaar als men weet dat op dat ogenblik in de Ardennen nog vele mensen in barakken woonden. Borremans' partijgenoot, Jean Terfve, minister van Wederopbouw, maakte een even lamentabele indruk toen hij geen verklaring kon geven voor het feit dat er bij de uitvoering van openbare werken voor een totaal bedrag van 2,8 miljard BF 500 miljoen BF in de vorm van smeergeld verdwenen was. Hiermee wil ik niet de persoonlijke integriteit van de communistische ministers in twijfel trekken. Wel toonden dergelijke voorvallen aan dat zij hun departementen niet behoorlijk konden beheren.

In het parlement bleef het ook onder de regering-Huysmans moeilijk werken. De bijzondere machten holden de wetgevende functie van de volksvertegenwoordiging in sterke mate uit. De interpellaties hadden steevast betrekking op dezelfde kwesties: de wederopbouw, de prijzen- en loonpolitiek, de repressie, de epuratie en de bestraffing van de economische collaboratie. De gevolgen van de oorlog beheersten nog in grote mate het politieke leven. Als fractieleider had ik uiteraard mijn handen vol. Niet alleen moest ik dikwijls tijdens belangrijke interpellaties tussenbeide komen, maar ook in allerlei detailkwesties. Daarenboven hing er in het parlement al die tijd een heel gespannen sfeer. Tussen de linkse partijen en de CVP bestond er een grote kloof. Communisten, socialisten en liberalen schilderden de CVP voortdurend af als de partij van de ‘wanorde’ en ‘de reactie’, en de partij met een corporatistisch en klerikaal programma waarin de geest van het rexisme rondwaarde. Dergelijke ongegronde en onbetamelijke verwijten waren in het parlement legio. Bovendien kwamen ze het niveau van de debatten niet ten goede. Er deden zich geregeld incidenten voor en daarbij moest ik dan bemiddelend optreden. Aan CVP-zijde liet Theo Lefèvre zich meer dan één keer verleiden tot onbesuisde en bijwijlen kwetsende uitspraken. Zo riep hij eens tot vertegenwoordigers van de linkerzijde dat ‘zij nog vuiler waren dan de rexisten’, waarop Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert Lefèvre vroeg zijn woorden terug te nemen. Ik moet ook zeggen dat Lefèvre zich in gunstige zin onderscheidde. Tijdens het debat over de begroting van Justitie in november 1946 hield hij een moedige redevoering in verband met de repressie. Lefèvre klaagde de wanordelijke wijze aan waarop echte en vermeende collaborateurs werden vervolgd. Aan de hand van verscheidene vonnissen toonde hij aan dat de militaire rechtbanken in identieke gevallen zeer uiteenlopende strafmaten oplegden. Sommige vervolgden werden eerst in voorlopige vrijheid gesteld en werden daarna opnieuw aangehouden. Dat alles ga£ aldus Lefèvre, aanleiding tot grote verwarring en het kwam de rechtszekerheid niet ten goede. Lefèvre vond tevens dat de repressie met de nodige grootmoedigheid moest worden gevoerd.

Een ijzeren gordijn over Europa

*Terwijl op het binnenlandse politieke vlak weinig gebeurde, deden zich eind 1946 belangrijke ontwikkelingen voor op het internationale vlak.

De tweedeling van Europa tekende zich toen af, evenals de vorming van twee machtsblokken, het ene onder leiding van de Verenigde Staten en het andere onder leiding van de Sovjetunie.

Het uitzicht van het naoorlogse wereldbeeld werd in grote mate bepaald door de conferenties van Jalta en Potsdam. De conferentie van Jalta vond plaats van 4 tot 11 februari 1945. Tijdens de maanden die aan deze conferentie voorafgingen, had de Sovjetunie sterke militaire posities ingenomen. In april 1944 was het Rode Leger met veel machtsvertoon de Balkan binnengedrongen en enkele maanden later veroverde het ook Polen. Onder bescherming van de Sovjets werd in dit land een Nationale Raad opgericht, die Stalin zou uitspelen tegen de in ballingschap te Londen verblijvende Poolse regering. Eind 15144 stonden de troepen van de westerse geallieerden nog niet aan de Rijn. Vooraleer zij verder konden doorsto-

ten, moesten ze eerst afrekenen met de laatste Duitse weerstand, die zoals het von Rund-stedt-offensief aantoonde, bijzonder hevig was. In het Westen groeide toen de vrees dat de meeste Middeneuropese staten onder Russische invloed zouden komen.

De hoofdacteurs op de conferentie van Jalta waren de leiders van de drie grote mogendheden: de Amerikaanse president Franklin D. Roosevelt, de Britse eerste minister Winston Churchill en Sovjetleider Jozef Stalin. Zij benaderden de problemen in Jalta elk vanuit hun eigen belangen. Roosevelt streefde in de eerste plaats een blijvende verstandhouding tussen de Grote Drie na. De nieuwe wereldorganisatie, de Verenigde Naties, leek hem het geschikte instrument om dat doel te bereiken. De fouten van de westerse mogendheden na de Eerste Wereldoorlog indachtig, toen de Sovjetunie internationaal geïsoleerd werd en naar aanleiding van haar aanval op Finland in december 1939 uit de Volkenbond was gesloten, trachtte Roosevelt de medewerking van Stalin aan de Verenigde Naties te verkrijgen. In zijn pogingen daartoe toonde Roosevelt veel begrip voor de Russische eisen in Oost- en Midden-Euro-pa. Tegenover Roosevelts mundiale en idealistische visie stond Stalins realpolitiek die de beveiliging van de Russische grenzen centraal stelde. De onaangename herinnering aan de Duitse inval en het lange uitblijven van een tweede westers front waren doorslaggevende elementen bij het bepalen van Stalins strategie om door het installeren van communistische regimes in Centraal-Europa de veiligheid van de Sovjetunie te verhogen. Van zijn kant toonde Churchill zich vooral bezorgd over de belangen van het Britse Gemenebest en van de andere Europese koloniale mogendheden. Veel meer dan Roosevelt wou Churchill ook Stalins aanspraken op Oost- en Midden-Europa temperen.

In Jalta werden over een aantal problemen principiële akkoorden bereikt, waarvan de verdere uitwerking later zou worden geregeld. Zo werd er overeengekomen dat Duitsland, na het einde van de oorlog en in afwachting van een definitieve regeling van zijn statuut, in verschillende bezettingszones zou worden verdeeld. Voorts verklaarde Stalin zich bereid enkele maanden nadat Duitsland zou capituleren aan Japan de oorlog te verklaren. Als tegenprestatie eiste Stalin de teruggave van de gebieden die de Sovjetunie na de Russisch-Japanse oorlog van 1905-'06 had moeten afstaan. De Grote Drie verbonden er zich ook toe te blijven samenwerken 'in het belang van de vrede en de veiligheid' en in de van de Duitse overheersing bevrijde Europese Staten de democratie te herstellen. In verband met Polen werd slechts moeizaam een compromis bereikt. De Poolse regering zou worden samengesteld ten dele uit vertegenwoordigers van de in Londen verblijvende Poolse politici en ten dele uit leden van de Nationale Raad, met een overwicht van deze laatsten.

De Poolse westgrens zou westwaarts ten nadele van Duitsland worden opgeschoven terwijl de oostgrens met de zogenaamde Curzon-linie zou samenvallen. Over de Baltische staten, die pas door het Rode Leger waren heroverd, werd gezwegen.

Stalin kwam als overwinnaar uit de conferentie van Jalta dankzij de toegevingen die hij in Midden-Europa en het Verre Oosten had bekomen. Later hebben historici deze toegeeflijkheid toegeschreven aan de houding van Roosevelt, die ten tijde van de conferentie reeds zwaar ziek was en die in tegenstelling tot Churchill geloofde in Stalins goede wil.

Na de conferentie van Jalta werd het evenwel spoedig duidelijk dat Stalin zich niet aan de afspraken hield en de sovjetisering van Centraal-Europa voortzette. In Roemenië plaatste Stalin een communist aan het hoofd van de regering en in Polen

weigerde hij de regering om te vormen. Van de betrekkelijk goede verstandhouding tussen de Grote Drie te Jalta, bleef er op de conferentie van Potsdam in juli 1945 dan ook niet veel meer over. Niet alleen had de Sovjetunie haar greep op Oost-Europa nog versterkt, maar ook was de politieke situatie in de Verenigde Staten ondertussen grondig gewijzigd. Harry Truman was er in april 1945 de overleden Roosevelt opgevolgd en hij nam meteen een krachtdadiger houding aan tegenover de Sovjetunie.

Op Je conferentie van Potsdani werden voor de meeste hangende kwesties slechts gedeeltelijke of helemaal geen oplossingen bereikt. Het in Jalta bereikte akkoord dat Duitsland, dat inmiddels gecapituleerd had, in bezettingszones zou worden verdeeld, werd er wel bekrachtigd maar het probleem van de begrenzing van Duitsland kreeg slechts een voorlopige oplossing. In afwachting van een vredesverdrag met Duitsland werd de Oder-Neisse-linie als grens tussen Polen en Duitsland aanvaard. Inzake het probleem van de vergoeding der oorlogsschade kwam het tot een compromis dat bepaalde dat iedere bezettende macht in de haar toegewezen sector een eigen regeling kon opleggen. En op de vraag van Groot-Brittannië en de Verenigde Staten om in Polen, Bulgarije en Roemenië de democratie te herstellen, gaf Stalin gewoon een negatief antwoord.*

Voor zover daarover nog twijfel bestond, werd na de conferentie van Potsdam helemaal duidelijk dat het Rode Leger in Oost- en Midden-Europa niet zou demobiliseren en dat andere dan de communistische partijen er volledig werden uitgeschakeld. In zijn beroemd geworden toespraak van Fulton op 5 maart 1946 protesteerde Churchill op energieke wijze tegen Stalins machtsgreep. ‘Van Stettin in het Baltisch Gebied tot Triëst aan de Adriatische Zee’, verklaarde Churchill er, ‘is een Ijzeren Gordijn neergedaald over het continent.’ Hij riep de Verenigde Staten op terug te keren naar een realistische benadering van de internationale betrekkingen. Hoewel Churchill in zijn land plaats had moeten ruimen voor Clement Attlee - bij de verkiezingen in juli 15145 hadden de conservatieven de duimen moeten leggen voor Labour - was zijn internationale prestige ongeschonden gebleven. Zijn Fulton-rede versterkte de Amerikaanse president Truman in diens overtuiging dat Stalin enkel voor machtsargumenten gevoelig was. In het conflict over de door Turkije gecontroleerde zeeëngten aan de Zwarte Zee, waarover de Sovjetunie de medecontrole wou verwerven, en in de Griekse burgeroorlog, die dreigde uit te draaien op een overwinning van de communisten, maakte Truman het Kremlin duidelij k dat het gedaan was met de Amerikaanse toegeeflijkheid. Op zijn verzoek kende het Amerikaanse Congres aan Griekenland en Turkije financiële hulp toe en Truman zond ook militaire hulp naar de crisisgebieden, ook omdat Groot-Brittannië het als grote mogendheid liet afweten. Dit betekende meteen een keerpunt in de buitenlandse politiek van de Verenigde Staten. Voortaan zouden zij een *containment-policy* of een indijkingspolitiek ten overstaan van de Sovjetunie voeren. De Koude Oorlogwas daarmee begonnen.

Een tweede redevoering van Churchill die even verstrekkende gevolgen had voor de internationale verhoudingen als zijn Fulton-speech, was zijn pleidooi voor de oprichting van de ‘Verenigde Staten van Europa’ op 19 september 1946 te Zürich. De verdeling van Europa op de conferenties van Jalta en Potsdam had op een pijnlijke wijze de onmacht van de Europese staten in het internationale machtsspel aangetoond. Churchill verklaarde in Zürich dat Europa opnieuw een rol van betekenis kon spelen indien de Europeanen het verleden de rug toekeerden en in de toekomst samen zouden werken aan een ‘verenigd Europa’, waarvan Frankrijk en Duitsland de kern moesten vormen. De belangrijke rol die Churchill aan Duitsland toekende, baarde groot opzien. Tot dan toe overheerste de opvatting dat Duitsland politiek verdeeld en economisch ontmanteld of ten minste geneutraliseerd naoest worden. Groot-Brittannië diende volgens Churchill buiten het Europese samenwerkingsverband te blijven gezien zijn belangen in het Gemenebest.

Churchills rede in Zürich wordt algemeen beschouwd als een beslissend moment in het naoorlogse Europese integratiestreven. Na zijn Zürich-rede deed Churchill trouwens een aantal Europese hoofdsteden aan om de regeringsleiders van zijn ideeën te overtuigen. Van 25 tot 28 september *1946* verbleef Churchill in ons land. Door de prins-regent werden Paul Struye en ikzelf uitgenodigd voor een onderhoud met Churchill in het koninklijk paleis te Brussel. Wij hadden een algemeen gesprek over de internationale politiek en Churchill

onderstreepte nogmaals de dringende noodzaak van Europese samenwerking. Churchill gaf mij bij die gelegenheid een van zijn bekende havannasigaren, waarvan hij er zelf bijna altijd een in de mond had en die, zo beweerde men althans, bijzonder zwaar waren. Ik heb die sigaar pas later opgerookt en ik vond dat ze eigenlijk niet zo zwaar was. Bovendien vroeg ik mij af of het wel echte havanna's waren.

Churchill had tijdens zijn bezoek aan ons land natuurlijk ook een gesprek met minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak. Dezelfde dag nog nodigde Spaak Paul Struye, Cyrille Van Overbergh en mijzelf uit voor een vertrouwelijk onderhoud. Wij kwamen samen in het huis van Paul Struye en Spaak zei ons dat hij een belangrijke mededeling te doen had in verband met ons buitenlandse beleid, zaken waarover hij in de kabinetsraad, gezien de aanwezigheid van de communisten, niets kon zeggen. Spaak schetste de internationale politieke evolutie en zei dat zich een bipolarisering van de wereldpolitiek aan het voltrekken was tussen de Sovjetunie aan de ene kant en de Verenigde Staten aan de andere kant. Deze twee grote mogendheden, aldus Spaak, verdeelden de wereld in twee invloedssferen. De Verenigde Staten hadden Groot-Brittannië, Frankrijk en Japan achter zich gekregen. De Sovjetunie had de meeste Centraaleuropese landen onder haar invloed geplaatst en was volgens Spaak ook van plan om het gedeelte van Duitsland dat onder haar toezicht viel, Berlijn inbegrepen, permanent bezet te houden.

Vandaar Churchills pleidooi te Zürich voor een Westeuropese confederatie waarvan het door de westerse mogendheden bezette gedeelte van Duitsland deel moest uitmaken. Spaak wees er ons op dat een dergelijke Europese samenwerkingsvorm belangrijke gevolgen zou hebben. Zo'n confederatie impliceerde immers dat de Westeuropese landen hun vijandige houding ten overstaan van Duitsland moesten laten varen en aan dit land geen zware herstelbetalingen konden opleggen en dat Italië eveneens moest worden ontzien.

Spaak uitte tegenover ons tevens zijn ongerustheid over de militaire sterkte van de Sovjetunie. Hij zei dat het Rode Leger 252 divisies telde, terwijl alle Westeuropese landen samen er slechts 40 hadden. Deze landen zouden in geval van een Russische aanval geen weerstand van betekenis kunnen bieden en Spaak beweerde dat het Rode Leger in staat was in vijf weken tijd aan het Kanaal te staan. De Verenigde Staten en Groot-Brittannië zouden alleen het Iberisch schiereiland, Italië en Griekenland als steunpilaren behouden. Er stelde zich dus een ernstig probleem voor ons defensiebeleid. Churchill had Spaak gezegd dat alleen de atoombom een afdoend verdedigingsmiddel voor de westerse landen was.

Spaak ging ook nog nader in op de positie van de communisten in ons land. Hij zei dat zij over hun hoogtepunt heen waren en terrein begonnen te verliezen. Een indicator daarvan was de verkoop van het communistische partijblad *Le Drapeau Rouge*, dat volgens Spaak ineengestort was. Bij de socialisten groeide de stroming voor een samenwerking met de CVP, aldus Spaak. Hij stelde een coalitiewissel in het vooruitzicht en hij vond dat de CVP en de BSP na de gemeenteraadsverkiezingen van november 1946 over de Koningskwestie een soort wapenstilstand, voor een vijftal jaar, moesten afsluiten. Nadien kon men nagaan of een referendum tot de mogelijkheden behoorde. Spaak zei ons ook nog dat hij een gesprek met de Amerikaanse ambassadeur Alan Kirk had gehad. Die had op een vrij brutale wijze de instabiliteit van onze regeringen aangeklaagd.

Churchill was niet de enige buitenlandse politicus met wie ik in 1946 in contact kwam. Ik was ook aanwezig op het diner dat georganiseerd werd naar aanleiding van het bezoek van de Noor Trygve Lie, die in februari 1946 tot eerste secretaris-generaal van de Verenigde Naties was verkozen. In het Noorse oorlogskabinet te Londen was hij minister van Buitenlandse Zaken. Tijdens het korte gesprek dat ik met hem had, beklaagde hij er zich over dat hij het grootste gedeelte van zijn leven in vliegtuigen doorbracht. Later kende de Leuvense universiteit hem het doctoraat *honoris causa* toe.

De Nederlandse koningin Wilhelmina bracht in oktober 1946 een bezoek aan ons land. Zij werd onder meer ontvangen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, waar Frans Van Cauwelaert een redevoering hield. Van Cauwelaert loofde Wilhelmina uitvoerig voor haar ‘bescherming van het Nederlandse volk’ en haar rol bij de totstandkoming van de Benelux. Over haar houding tijdens de Tweede Wereldoorlog was Van Cauwelaert eerder kort. Hij benadrukte wel dat Wilhelmina toen haar faam van ‘grote vorstin’ trouw was gebleven en haar landgenoten onophoudelijk tot verzet tegen de Duitsers had aangespoord. Maar voor het overige hield Van Cauwelaert zich op de vlakte, omdat hij natuurlijk elke vergelijking met koning Leopold wou voorkomen.

Na haar ontvangst in de Kamer had ik samen met Paul Struye een privé-onderhoud met Wilhelmina. Wij hadden het voornamelijk over de oorlog en de vooruitzichten inzake de Benelux. Ik herinner me van dat gesprek nog dat Paul Struye buitengewoon vleiend was voor de koningin. Ik vond dat Struye zelfs overdreef, zeker toen hij zei dat Wilhelmina ook in België het symbool van het verzet tegen de Duitsers was geweest. Ik had ook vaak geluisterd naar haar redevoeringen op de radio, maar die hadden toch een buitengewoon plechtig karakter. Natuurlijk was het een factor van betekenis dat Wilhelmina bijna onmiddellijk na de Duitse inval naar Engeland was uitgeweken. Dat het Amerikaanse Congres haar tijdens de oorlog had ontvangen, was het prestige van Nederland ook in hoge mate ten goede gekomen. Struye en ik konden alleen maar betreuren dat koning Leopold niet dezelfde houding als Wilhelmina had aangenomen.

Hoofdstuk 11
De Regering-Spaak-Eyskens

Net als bij de parlementsverkiezingen behaalde de CVP bij de eerste naoorlogse gemeenteraadsverkiezingen van 24 november 1946 schitterende resultaten. Niet alleen in de meeste plattelandsgemeenten, maar ook in de grote gemeenten en in vrijwel alle stedelijke centra van Vlaanderen veroverde ze de absolute meerderheid: in Leuven, Kortrijk, Brugge, Aalst, Sint-Niklaas en zelfs in Gent, de bakermat van het Vlaamse socialisme. In Antwerpen, waar de socialistische partij eveneens traditioneel een sterke aanhang had, miste de CVP met een paar honderd stemmen de volstrekte meerderheid. In Wallonië deed de PSC het ook erg goed. Terwijl de socialisten licht vooruitgingen en de communisten alleen in enkele Waalse steden uitslagen vergelijkbaar met de parlementsverkiezingen konden optekenen, betaalden de liberalen voor de tweede keer op rij het gelag. Ze leden in bijna alle gemeenten en steden zware verliezen.

De povere balans van de linkse partijen belette de regering-Huysmans niet verder te regeren. Het was alsof er niets aan de hand was en met het jaareinde kondigde Camille Huysmans in zijn nieuwjaarstoespraak op de radio aan dat zijn regering op 10 januari 1947 161 dagen aan het bewind zou zijn. Ze zou dan de langste levensduur van alle naoorlogse regeringen hebben. Dat misplaatste triomfalisme kwetste de CVP diep, vooral omdat het linkse kabinet een totaal onopvallend bestaan leidde. Het was voor iedereen duidelijk dat Camille Huysmans de regering niet in handen had.

In het parlement kwam de linkse bewindsploeg herhaaldelijk in moeilijkheden. Bij stemmingen werd ze zelfs enkele keren in de minderheid gesteld, onder meer bij de bespreking van de Landbouwbegroting. Maar Huysmans trok er geen conclusies uit. Verscheidene keren gebeurde het ook dat leden van de meerderheid het halfrond gewoon verlieten als ze met onvoldoende personen aanwezig waren. Zo werd het quorum niet bereikt en konden er bijgevolg geen geldige stemmingen meer gehouden worden.

Deze schandelijke handelwijze ergerde de CVP-volksvertegenwoordigers en -senatoren in hoge mate. In de CVP voelde men trouwens de druk toenemen om in de regering te stappen. Zij die in de katholieke partij en later in de CVP hadden gedacht dat de oppositieperiode snel voorbij zou zijn, hadden zich misrekend. Eén jaar na de parlementsverkiezingen van februari 1946 stond de CVP nog steeds aan de kant en leek de linkse meerderheid aan te sturen op een slijtageslag.

Het einde van de linkse regeringen

Op 12 maart 1947 was het echter gedaan met de regering-Huysmans. Haar zwanezang werd de dag ervoor ingeluid met de interpellatie van CVP-volksvertegenwoordiger Pierre Harmel. Hij vroeg de communistische ministers Terfve van Wederopbouw en Borremans van Openbare Werken om uitleg over financiële onregelmatigheden in hun departementen en over misbruiken bij wederopbouwwerken. Op Harmels vernietigend exposé gaven Terfve en Borremans zo'n ontgoochelend antwoord dat zij alleen op de communistische banken

applaus kregen. Harmel diende daarna een motie in die het beleid van de communistische ministers scherp veroordeelde.

Over deze motie zou niet meer gestemd worden. Diezelfde avond traden de communisten uit de regering. Officieel heette het dat zij niet akkoord konden gaan met de door de liberale minister van Economische Zaken Henri Liebaert geëiste verhoging van de steenkoolprijs en de sanering van de steenkoolmijnen. In feite waren zij zodanig in diskrediet gebracht dat zij niet langer in de regering konden blijven.

De volgende dag las Frans Van Cauwelaert in de Kamer een brief van de eerste minister voor waarin die meedeelde dat hij het ontslag van de regering had aangeboden omdat zij na het vertrek van de communistische ministers niet meer over de parlementaire meerderheid beschikte.

In tegenstelling tot de vorige politieke crisissen nam de vorming van een nieuwe regering ditmaal niet veel tijd in beslag. Reeds na een week slaagde Paul-Henri Spaak erin een CVP-BSP-coalitie op de been te krijgen. Op 13 maart 1947 werd hij door de prins-regent tot formateur aangesteld nadat Frans Van Cauwelaert een dergelijke opdracht had geweigerd. Bij het begin van zijn onderhandelingen verklaarde Spaak dat hij een vierledige regering wou proberen. De nieuwe regering moest aan talrijke problemen het hoofd bieden en ze had daarom de medewerking van alle partijen nodig, aldus Spaak.

De communisten haakten echter vrijwel onmiddellijk af. Zij toonden zich onverzoenlijk over de steenkoolpolitiek of, anders gezegd, zij zagen daarin een voorwendsel om niet meer aan de regering te participeren. Weinigen betreurden hun houding, de CVP allerminst. De communisten verdwenen voorgoed uit's lands bestuur. De liberalen plaatsten zichzelf eveneens buitenspel. Zij hadden slechte herinneringen overgehouden aan hun vorige regeringsdeelnames en konden bovendien niet akkoord gaan met het economische programma dat Spaak hen voorlegde. Dat bevatte onder meer een aantal voorstellen voor een grotere inmenging van de overheid in het economische leven. Er bleef dus nog alleen een CVP-BSP-coalitie mogelijk, die de eigenlijke voorkeur van Spaak wegdroeg. Zij was de enige die het hoofd kon bieden aan de binnenlandse en internationale politieke problemen.

Buset die zich vroeger hardnekkig tegen deze formule had verzet, bleef zijn houding trouw en maakte het Spaak erg lastig. Op de Algemene Raad van de BSP van 17 maart 1947 verklaarde de socialistische partijvoorzitter dat hij gewetensproblemen had. Een nieuwe linkse regering achtte hij uitgesloten. De ontbinding van het parlement en verkiezingen vond hij, gezien de moeilijke economische toestand, niet wenselijk en een CVP-BSP-coalitie droeg hij niet in zijn hart. Buset zei dat de socialisten in dat geval in de Koningskwestie geen voldoening zouden krijgen. In de resolutie die aan de Algemene Raad werd voorgelegd, stond evenwel dat de BSP tegen geen enkele partij een veto uitsprak en dat de resultaten van de eerste onderhandelingen met de CVP een basis voor een regeerprogramma konden vormen. Deze resolutie kreeg geen overweldigende maar toch een voldoende meerderheid, waaruit bleek dat er zich in de socialistische partij een grondige mentaliteitsverandering had voorgedaan.

De CVP in de regering

Na de Algemene Raad van de BSP lag de weg voor een CVP-BSP-coalitie open. Reeds op 19 maart 1947 werden de onderhandelingen tussen beide partijen beëindigd en een dagn later legde het nieuwe kabinet de eed af. Er waren negentien ministers: negen CVP'ers, acht socialisten en twee technici. De socialistische partij stuurde drie ex-premiers (Spaak, Van Acker en Huysmans) en vijf gewezen ministers naar de regering. Van CVP-zijde was ik het enige regeringslid met ministeriële ervaring en net als in de eerste regering-Van Acker kreeg ik de portefeuille van Financiën.

Aangezien de overige CVP-ministers nieuwkomers waren, trad ik op als de woordvoerder en leider van mijn partij in de regering.

Op de officiële regeringsfoto zat ik aan Spaaks rechterzijde en in de kabinetsraad recht tegenover hem. In de pers werd geschreven dat ik vice-voorzitter van het kabinet was en in feite was dat ook zo. Vandaar dat de regering gewoonlijk vernoemd wordt als de regering-Spaak-Eyskens. In het benoemingsbesluit van de regering werd ik echter alleen vermeld als minister van Financiën. Ik vermeld dit, niet omdat ik enig belang hecht aan de protocollaire orde, maar wel omdat ik in de schoot van de regering altijd belast was met de verdediging van de CVP-standpunten en dat in geval van kritiek ik altijd het eerst en het meest geviseerd werd. Ook tijdens de regeringsonderhandelingen leidde ik de CVP-delegatie. Ik meen te mogen zeggen dat ik de onderhandelingen met Spaak onder goede voorwaarden heb kunnen voeren en dat ik daarbij het programma van mijn partij maximaal heb gevaloriseerd.

Op 25 maart 1947 werd de regeringsverklaring in het parlement voorgelezen, door Spaak in het Frans in de Kamer en door mij in het Nederlands in de Senaat en daarna omgekeerd. Bij mijn weten was het de eerste keer dat dit op een dergelijke manier gebeurde. De Franstalige parlementsleden waren trouwens met deze handelwijze niet erg ingenomen, want tijdens mijn lezingen verlieten verscheidene van hen het halfrond.

Het regeerprogramma was een uitvoerig document waarin geen enkel belangrijk probleem onbesproken bleef, wat niet wil zeggen dat de coalitiepartners over alles een akkoord hadden bereikt. Inzake de Koningskwestie bijvoorbeeld bepaalde de regeringsverklaring dat de regering 'de plicht' had 'een overeenkomst tussen de partijen te bevorderen' waardoor 'een oplossing in de eerbiediging van onze instellingen' mogelijk werd. Deze formule was dubbelzinnig, maar bood het voordeel dat beide partijen bij gebrek aan een overeenkomst hun standpunt konden handhaven.

Een soortgelijke formule werd gehanteerd voor het technisch onderwijs, een andere delicate kwestie. Hierover vermeldde het regeerprogramma dat een commissie de rationalisatie en de reorganisatie van het technisch onderwijs moest onderzoeken. Tevens werd daaraan toegevoegd dat de leerkrachten een 'behoorlijk inkomen' moest worden verzekerd. Dat was een toegeving aan de CVP. De verwijzing dat men naar een middel zou zoeken om het staatsaandeel in de wedde van het onderwijzend personeel rechtstreeks uit te betalen en niet via de onderwijsinstellingen - zoals in het vrij onderwijs gebruikelijk was - was dan weer op vraag van de socialisten opgenomen. De socialisten stemden er voorts mee in dat er geen gebruik zou worden gemaakt van het Fonds Vanderpoorten voor de scholenbouw in het officieel onderwijs. Ze zagen voorlopig ook af van het wetsvoorstel-Missiaen dat aan gediplomeerden uit het officieel onderwijs prioriteit wou toekennen voor benoemingen in scholen van dat net. Voor het overige kwamen CVP en BSP overeen om op onderwijsgebied het status-quo te handhaven.

Over het vrouwenstemrecht was een ondubbelzinnig akkoord bereikt. De regering verbond er zich toe om tegen eind 1947 of ten laatste begin 1948 het parlement te vragen het wetsvoorstel-Carton de Wiart goed te keuren.

De regeringsverklaring bevatte voorts een hele reeks bepalingen die mij als minister van Financiën rechtstreeks aanbelangden, onder andere de voltooiing van de monetaire sanering, de vermindering van het tekort in de openbare financiën, de herziening en de vereenvoudiging van het belastingstelsel, de bestrijding van de fiscale fraude, de

hervorming van de Nationale Bank en de herziening van het statuut van de NMKN, waarover later meer. Wat het economische beleid betrof, nam de regering zich voor het stelsel van prijzenreglementering en -subsidies in de mate van het mogelijke af te bouwen. Een terugkeer naar de volledige economische vrijheid werd evenwel niet wenselijk geacht. Er bestond een vrij grote consensus over een geleide economie. Dat betekende niet dat men een plagerige, bureau-

cratische of 'paperassen'-economie wenste, wel een economie die de synthese tussen het algemeen belang en het privé-initiatief bewerkstelligde. Deze opvatting weerspiegelde zich trouwens in de samenstelling van de regering waarin een minister specifiek belast werd met de economische coördinatie en een ander met de brandstof- en energiepolitiek.

Tot het sociale luik van het regeerprogramma behoorden onder meer de verhoging van de ouderdomspensioenen, de verdere uitbreiding van de sociale zekerheid en - zeer belangrijk - de uitbouw van de bedrijfsorganisatie. Met dit laatste wou de regering de medezeggenschap van de arbeiders in het sociaal-economische leven realiseren. Zij ging zelfs nog een stap verder door 'redelijke experimenten' inzake medebeheer aan te kondigen. Dat was geen louter socialistische eis. Het Kerstprogramma van de CVP bevatte over het medebeheer een belangrijke passus en het Studie- en Documentatiecentrum van de partij, de voorloper van Cepess (het Centrum voor Politieke, Economische en Sociale Studiën), werkte aan een wetsvoorstel dat het mogelijk moest maken vertegenwoordigers van de arbeiders in de raden van beheer van naamloze vennootschappen op te nemen.

Het probleem van de repressie en epuratie bleef in de regeringsverklaring evenmin onbesproken. Op aandringen van de CVP stelde de regering op beide vlakken een versoepeling in het vooruitzicht. Inzake de repressie zou de regering streven naar evenwichtiger vonnissen en naar een voorzichtige toepassing van de wetten op de voorwaardelijke invrijheidstelling. Inzake de epuratie kondigde zij een herziening aan van het wetsbesluit van 19 september 1945. Ten slotte verklaarde de regering vast te zullen houden aan de uitgangspunten van de vorige kabinetten inzake buitenlandse en koloniale politiek.

Tijdens het debat over de regeringsverklaring viel de redevoering van Buset het meest op. De socialistische partijvoorzitter kon het niet laten nogmaals onaangename dingen over de CVP te zeggen. Buset daagde de CVP uit door te verklaren dat inzake de Koningskwestie alleen nog de troonopvolging moest worden geregeld en dat 'de katholieken' niet zouden meewerken aan de organisatie van het bedrijfsleven. Buset zei ook nog dat hij liever een CVP-liberale coalitie tot stand had zien komen, omdat men de socialisten verweet dat zij een 'mystiek huwelijk' aangingen.

Busets woorden hadden geen gevolgen voor het stemgedrag van de socialistische parlementsleden. Zij gaven allemaal hun vertrouwen aan de regering. Van meet af aan was het echter duidelijk dat er binnen de BSP een harde oppositiekern bestond die de coalitie niet genegen was en die zowel inzake de Koningskwestie als de onderwijsproblemen elk redelijk vergelijk zou verwerpen.

De conservatieve vleugel van de CVP aanvaardde de coalitie en het regeerprogramma eveneens met tegenzin. Het ging met name om de 'overlevenden' van de oude katholieke partij. Zij hadden het Kerstprogramma van de CVP slechts met de lippen aanvaard. In de regering-Spaak-Eyskens zagen ze de heruitgave van de zogenaamde 'travaillistische' regering-Poullet-Vandervelde. Bovendien vreesden ze dat de jonge vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbeweging te veel toegevingen zouden doen aan de socialisten. Die conservatieven zouden een haast onafgebroken scherpe en dikwijls schijnheilige oppositie voeren. Ikzelf zou verscheidene keren met hen in botsing komen.

Mijn beleidsverklaring van 24 april 1947

Toen ik in 1945 voor het eerst minister van Financiën werd, maakte ik onmiddellijk werk van een omstandige beleidsverklaring. In 1947 deed ik net hetzelfde. Ik vond immers dat inzake de toestand van de publieke financiën klare wijn moest worden geschonken. Na vijf jaar oorlog en twee jaar onophoudelijke inspanningen gericht op het economische herstel was de financiële toestand van ons land zodanig ingewikkeld geworden, dat alleen technici

er nog wijs uit werden. Als gevolg daarvan was de controle van het parlement op's lands financiën ondoeltreffend geworden. Om aan deze ongezonde situatie een einde te maken, wou ik een politiek voeren die tot zeer eenvoudige en tegelijk klassieke beginselen te herleiden was: zorgen voor de strikte naleving van de regels van het budgettair recht en van de openbare comptabiliteit, de samenwerking tussen regering en parlement bevorderen, klaarheid scheppen in de begrotingen en deze volgens de wettelijke regels opstellen.

Concreet betekende dit dat ik orde op zaken wou stellen door de stabiliteit van de munt op energieke wijze te verdedigen, het evenwicht op de gewone begroting na te streven, in de buitengewone begroting alleen investeringen op te nemen en de overheid slechts leningen te laten aangaan indien het spaarvermogen van het land dat mogelijk maakte.

Een maand na het aantreden van de regering was ik klaar met mijn programmaverklaring Op 24 april 1947 stelde ik ze voor in de Kamer. Net als in mei 1945 maakte ik de woorden van Cavour tot de mijne: '*Il fautgarder les finances de l'État dans une maison de verre*'. In de aanhef van mijn verklaring gaf ik daarom eerst een uitvoerig overzicht van de financiële toestand van het land en daarna stelde ik een aantal maatregelen en hervormingen voor. Eén voor één behandelde ik de belangrijkste monetaire en financiële kwesties: de munt- en kredietpolitiek, de evolutie van de openbare schuld, de begrotings- en schatkistproblemen en de monetaire sanering. Dit laatste vraagstuk stelde geen bijzondere problemen meer. De monetaire sanering was grotendeels verwezenlijkt door de blokkeringsmaatregelen van Gutt en de bijzondere belastingen die ik in mei 1945 had voorgesteld en in oktober van dat jaar waren goedgekeurd. Principiële beslissingen waren bijgevolg niet meer nodig, alleen nog enkele uitvoeringsbesluiten en maatregelen die de operatie moesten voltooien: de verdere deblokkering van de tijdelijk onbeschikbare activa, de afschrijving van de muntsaneringslening die de definitief geblokkeerde monetaire activa vertegenwoordigde, en de sanering van de balans van de Nationale Bank. Ik ga hier niet dieper in op de inhoud van die maatregelen, omdat ze in hoofdzaak een technisch karakter hadden.

De andere financiële kwesties hadden een grotere politieke betekenis, zoals het begrotingstekort, de extra budgettaire uitgaven, het herstel van de oorlogsschade en de belastingverminderingen.

Om het tekort van 10 miljard BF op de begroting van 1947, die in totaal bijna 60 miljard BF bedroeg, weg te werken, stelde ik een vermindering van de overheidsuitgaven met tien procent in het vooruitzicht. De besparingen zouden vooral worden gerealiseerd door de subsidies aan bedrijven en de werkgelegenheid in de overheidssector te verminderen. Dat was mogelijk en verantwoord omdat er stilaan opnieuw in vrije-marktvoorwaarden kon worden gewerkt en verscheidene openbare diensten die na de bevrijding waren opgericht om aan bijzondere, doch tijdelijke noden te voldoen, overbodig waren geworden. De afvloeiingen zouden vanzelfsprekend in de eerste plaats doorgevoerd worden onder de na de oorlog talrijke tijdelijk aangeworven personeelsleden.

Ik nam me tevens voor een einde te maken aan de extra budgettaire uitgaven waartoe de vorige regeringen geregeld hun toevlucht hadden genomen voor de financiering van de invoer, de uitbating van de NMBS, de uitvoering van wederopbouwwerken enzovoort. Voortaan zou het gebruik van schatkistvoorschotten

aan stringente bepalingen onderworpen worden, terwijl de reeds betaalde voorschotten zouden worden geregulariseerd.

Twee andere belangrijke beleidsprioriteiten waren de beheersing van de openbare schuld en de verdediging van de pariteit van onze munt. Door een aantal regularisatieverrichtingen, zoals de aflossing van de muntsaneringslening en de herschatting van de goudvoorraad van de Nationale Bank, wou ik de totale overheidsschuld van 260 miljard BF tot ongeveer 220 miljard BF terugbrengen. Daardoor zou ze in verhouding tot het nationaal inkomen niet veel groter zijn dan vlak voor de Tweede Wereldoorlog. Een voordeel was bovendien dat

onze buitenlandse schuld zeer bescheiden was en het grootste deel van de binnenlandse schuld renteloos of tegen een zeer lage rente geleend was. Andere Westeuropese landen hadden op dit vlak met grotere problemen af te rekenen.

De waarde van de Belgische frank stond niet ter discussie, want zowel op de officiële als op de vrije markt bekleedde onze munt een stevige positie. Onze deficitaire handelsbalans kon op lange termijn de muntstabiliteit wel in gevaar brengen. Sedert de bevrijding had ons land massaal goederen moeten invoeren. Daarbij kwam nog dat onze import voornamelijk uit landen met een sterke valuta kwam, terwijl wij vooral naar landen, met een zwakke valuta exporteerden. De structuur van ons import- en exportverkeer moest bijgevolg worden verbeterd. Dat kon alleen maar door de ondernemingen te moderniseren en hun produktie te vernieuwen. Dat veronderstelde dan weer een goed investeringsklimaat en de aanmoediging van het spaarwezen. Met het oog daarop kondigde ik in mijn beleidsverklaring aan dat de regering voor ongeveer 5,5 miljard BF belastingverminderingen zou doorvoeren. Het ging om een betekenisvolle verlaging als men er rekening mee houdt dat voor de oorlog alle directe belastingen 3,5 miljard BF opbrachten.

De vorige regering had een wetsontwerp tot belastingvermindering ingediend dat in de Kamer wel was goedgekeurd, maar nog niet in de Senaat. Ik zei dat ik aan dit ontwerp wijzigingen zou aanbrengen die de belastingplichtigen, vooral de bescheiden inkomens en de grote gezinnen, grotere voordelen zouden opleveren.

Met de belastingverminderingen liep ik vooruit op een grondige hervorming van ons fiscaal stelsel. De bedoeling daarvan was een aantal herschikkingen tussen de verschillende belastingen door te voeren en de doorzichtigheid van de fiscale wetgeving te verbeteren.

Alle bovenvermelde maatregelen hadden tot doel een klimaat van economische expansie en sociale vooruitgang te scheppen, de modernisering van de economische infrastructuur mogelijk te maken en de openbare financiën gezond te maken. Dat was een ambitieus programma, maar de regering steunde op een ruime parlementaire meerderheid en ze startte met de hoop belangrijke hervormingen te kunnen realiseren.

Een eerste reeks financiële hervormingen

In het parlement werd mijn beleidsverklaring zeer gunstig onthaald. CVP-voorzitter August De Schryver en BSP-voorzitter Max Buset spraken er hun voldoening over uit. Toch moest Buset enkele kritische kanttekeningen kunnen maken. Hij beweerde onder meer dat mijn programma fundamenteel niet verschilde van dat van de vorige linkse regeringen. De liberalen vonden eveneens dat er geen essentiële verschillen waren en de communisten deden de waarheid nog meer geweld aan door te verklaren dat zij de door mij voorgestelde maatregelen hadden voorbereid.

In het algemeen werd de noodzaak om besparingen door te voeren evenwel goed begrepen en aanvaard. De aangekondigde belastingverlagingen kregen natuurlijk het meest aandacht. Zoals gewoonlijk met belastingverminderingen vond men ze een stap in de goede richting, maar een stap die niet groot genoeg was.

Op het ogenblik dat ik mijn beleidsverklaring aflegde, was ik vrij ver gevorderd met de voorbereiding van een eerste reeks hervormingen zodat de parlementaire behandeling ervan vrijwel onmiddellijk kon worden aangevat. Reeds op 27 april 1947 diende ik de amendementen in op de wetsontwerpen tot verlaging van de inkomstenbelastingen van de vorige regering. Twee maanden later, op 2 juli 1947, kon ik het wetsontwerp indienen dat de door middel van schatkistvoorschotten gedane extra budgettaire uitgaven moest regulariseren. Bij dat ontwerp was een uitvoerig verslag gevoegd over de monetaire en financiële toestand van het land. Op 11 juli 1947 was ik klaar met het wetsontwerp betreffende het herstel der oorlogsschade.

Daarvoor en daarna diende ik nog enkele andere, minder belangrijke ontwerpen in, onder andere die betreffende de werking van de deposito kassen en de postchequedienst.

De meeste van mijn ontwerpen stuitten zowel in het parlement als daarbuiten op nogal wat tegenkanting. De kritiek kwam niet alleen van de oppositie, maar ook en in feite nog het meest van de CVP. Van mijn partij kreeg ik te horen dat ik te weinig rekening hield met de belangen van de grote gezinnen enerzijds en de middenstand en de vrije beroepen anderzijds.

Bij de openbare bespreking van de wetsontwerpen tot verlaging van de inkomstenbelastingen, op 2 en 3 juli 1947, had ik het bepaald niet makkelijk. Verschillende sprekers vonden dat de handelaars, de vrije beroepen en de industriëlen te zwaar belast bleven. De liberale volksvertegenwoordiger Raoul Vreven beweerde dat zij tot 50 procent meer belastingen moesten betalen dan de loontrekkenden en volgens mijn partijgenoot Dries Dequae bedroeg het verschil 30 procent. Een onaanvaardbaar onderscheid, vonden zij.

Ik antwoordde hen dat de meeste vrije beroepen en zelfstandigen zowel inkomsten uit arbeid als uit kapitaal hadden. Omdat deze laatste inkomsten meestal op een passieve wijze verkregen werden, werden ze hoger belast. Ik koos ervoor dit principe, dat men in alle belastingsystemen van die tijd terugvond, te behouden. Voorts toonde ik aan dat de inkomsten uit kapitaal na mijn hervorming niet 50 of 30 procent, maar gemiddeld 20 procent meer werden belast dan de inkomsten uit arbeid. Ik was bereid dit verschil te verminderen op voorwaarde dat - en voor mij was dat een *conditio sine qua non* - belastingontduiking uitgesloten zou zijn. De vrije beroepen, handelaars en industriëlen hadden immers onbetwistbaar meer mogelijkheden om de fiscus om de tuin te leiden dan de loontrekkenden.

In het kader van de beteugeling van de fiscale fraude had ik trouwens in de amendementen op de wetsontwerpen tot verlaging van de inkomstenbelastingen enkele nieuwe maatregelen opgenomen die een betere controle op de belastingaangiften van de vrije beroepen mogelijk moesten maken. Krachtens de bestaande wetgeving moesten diegenen die een vrij beroep uitoefenden gedagtekende en ondertekende ontvangstbewijzen voor de betaling van hun erelonen, commissielonen en andere bezoldigingen afleveren. De ontvangstbewijzen moesten uit een soort register, een zogenaamd stamboekje, worden genomen. Advocaten, geneesheren en andere vrije beroepen die ingevolge een wettelijke tuchtregeling het beroepsgeheim konden laten gelden, waren evenwel vrijgesteld van die verplichting. Zij moesten enkel een dagboek bijhouden en daarin hun ontvangsten en uitgaven optekenen.

Ik wou een einde maken aan die vrijstellingen en daarom verplichtte ik alle vrije beroepen tot het verstrekken van kwitanties en het bijhouden van een dagboek. Bovendien konden de ontvangstbewijzen en dagboeken tot vijf jaar daarna gecontroleerd worden en zouden wetsovertredingen zwaarder dan voorheen worden bestraft. CVP-volksvertegenwoordiger Marcel Philippart wierp op dat de nieuwe verplichtingen heel wat administratieve rompslomp zouden meebrengen. Daarenboven getuigde de maatregel volgens hem van improvisatie en had de administratie ze aan mij opgedrongen. Philippart diende daarom een amendement in dat de schrapping van de verplichting bevatte. Ik repliceerde dat het bijhouden van dagboeken en boekjes met ontvangstbewijzen, bij gebrek aan betere voorstellen, de enige methode

was om de inkomens van advocaten, geneesheren en andere vrije beroepen te kennen. Een nauwkeuriger zicht op die inkomens kon tevens aantonen of de fiscale druk op de vrije beroepen al dan niet te zwaar was. Ik zei Philippart tevens dat niet de administratie maar de Hoge Raad van Financiën, waarvan de meeste leden een vrij beroep uitoefenden, deze methode had voorgesteld. Overigens was ik er de man niet naar om mij zomaar bepaalde zaken te laten opdringen.

Philipparts amendement werd verworpen, maar hij liet het daar niet bij. Tijdens het hele debat kwam hij aandragen met amendementen en formuleerde hij kritiek.
Pierre Harmel

liet zich bij de bespreking van het wetsontwerp op de inkomstenbelastingen evenmin onbetuigd. Hij diende een amendement in dat ertoe strekte de grote gezinnen meer fiscale voordelen toe te kennen. Toen Harmel op 3 juli 1947 zijn amendement verdedigde, sloten Ludovic Moyersoen en Marcel Philippart zich bij hem aan en met hen uiteindelijk de hele CVP-fractie. Daardoor bevond ik mij in een zeer moeilijke positie.

De kritiek van de CVP dat de regering te weinig deed voor de grote gezinnen was niet helemaal van enige grond ontbloot. De socialisten waren echter gekant tegen elke gezinspolitiek en ik had bij het uitwerken van mijn amendementen op het wetsontwerp op de inkomstenbelastingen de belangen van de grote gezinnen tot het uiterste verdedigd. Hoewel ik Harmel graag voldoening had gegeven, was dat niet mogelijk en ik vroeg hem zijn amendement in te trekken. Niettemin bleef Harmel aandringen zodat Spaak zich genoodzaakt zag tussenbeide te komen. De eerste minister verklaarde dat het wetsontwerp een geheel vormde en dat één wijziging volstond om het moeizaam bereikte evenwicht in gevaar te brengen. Indien de CVP Harmels amendement toch zou behouden, hadden de socialisten, aldus Spaak, evenzeer het recht nog veranderingen aan het ontwerp aan te brengen. Daarop vroeg Albert De Vleeschauwer, die mij als fractieleider had opgevolgd, een schorsing van de zitting om de CVP-fractie toe te laten onderling en met mij overleg te plegen. Het resultaat daarvan was een compromis dat de regering niet in moeilijkheden bracht en de CVP in staat stelde een belangrijk aspect van haar programma te handhaven. Er werd overeengekomen dat Harmel zijn amendementen zou terugtrekken met het argument dat mijn ontwerp slechts een voorlopig karakter had. Als tegenprestatie beloofde ik bij de algemene belastinghervorming, die ik in mijn beleidsverklaring in het vooruitzicht had gesteld, zoveel als mogelijk met Harmels suggesties rekening te houden.

Na de schorsing lichtte De Vleeschauwer de intrekking van de amendementen toe waarna ik mijn belofte voor de hele Kamer bevestigde. Buset kwam dan ook nog eens op de tribune om te zeggen dat de socialisten een betere vertegenwoordiging moesten krijgen in de Hoge Raad van Financiën, die zijn advies diende te geven over die globale fiscale hervorming. Zo hadden beide meerderheidspartijen hun zeg gehad en werd het incident gesloten. Er deden zich bij de stemming geen problemen meer voor.

In conflict met de geneesheren

De herrie in het parlement was evenwel slechts een klein voorproefje van het protest dat losbrak toen de nieuwe wetgeving van kracht werd. Vooral de nieuwe maatregelen ter beteugeling van de fiscale fraude werden zwaar op de korrel genomen. Voornamelijk vanwege de vrije beroepen regende het klachten over de ‘ontoelaatbare controlemethoden’ van de administratie van Financiën.

De reactie van de geneesheren was het felst. Op 25 januari 1948, enkele dagen voordat voor hen de verplichting inging hun prestaties en honoraria dagelijks in een zogenaamd medisch boekje in te schrijven, kwam het Algemeen Geneesherenverbond in algemene vergadering bijeen. Het nam een motie aan waarin het zijn leden opriep

tot een boycot van die verplichting. Het verbond publiceerde tegelijk een Open brief waarin ik beschuldigd werd van ‘machtsmisbruik’ en de wettelijke bepaling om een dagboek bij te houden omschreven werd als een ‘arbitraire en dictatoriale maatregel’. Het heette dat die maatregel een ‘schending van het beroepsgeheim’ was en onverenigbaar was met ‘de waardigheid van het beroep van geneesheer’. De dokters zouden tevens ‘de achting van hun patiënten’ verliezen. Daarenboven waren ze van mening dat de maatregel in de praktijk wegens het ‘aanzienlijke tijdverlies’ niet uitvoerbaar was. De geneesheren dreigden er ook mee geen attesten meer voor de ziekenfondsen in te vullen indien één van hen een proces-verbaal zou oplopen voor het

niet naleven van de wet. Indien een geneesheer zou worden aangehouden, zou het Algemeen. Geneesherenverbond zijn leden zelfs oproepen te staken.

De kranten die mijn fiscaal beleid geregeld hekelden, zagen in de maatregel het zoveelste voorbeeld van de 'fiscale inquisitie' die ik voerde en steunden de geneesheren in hun protest. Sommige kranten schreven spottend dat ik geen arts zou vinden als ik ziek werd. Van alle kanten werd er op mij druk uitgeoefend opdat ik de maatregel zou intrekken of ten minste zou afzwakken. Geneesheren schreven naar rector monseigneur Van Waeyenbergh van de universiteit van Leuven om erop te wijzen dat het conflict aanleiding gaf tot 'antiklerikale en anti-Leuvense propaganda'. En in de CVP liet men mij verstaan dat de partij er alle belang bij had de geneesheren niet tegen zich in het harnas te jagen.

Toch heb ik voet bij stuk gehouden. Bij de uitwerking van de maatregel was ik uitgegaan van elementaire rechtvaardigheidsprincipes en ik was niet van plan die te verlaten. Door de vrije beroepen werden er in aanzienlijke mate belastingen ontdoken. De geneesheren bezondigden zich daar ook aan. Ik reageerde dan ook kordaat op hun protest. Onmiddellijk nadat het Algemeen Geneesherenverbond met zijn Open brief had uitgepakt, liet ik een communiqué verschijnen waarin ik de aandacht van de geneesheren vestigde op de zware straffen waaraan ze zich bij wetsovertredingen blootstelden. Ik liet er ook geen twijfel over bestaan dat er in dat geval processen-verbaal zouden worden opgemaakt. Dat gebeurde ook. Daarop luwde het verzet. Maar toen enige tijd later de geneesheren tegen wie proces-verbaal was opgemaakt, voor de rechtbank moesten verschijnen, ontstond er opnieuw hevige beroering. Na een gesprek met de voorzitter van het Algemeen Geneesherenverbond heb ik dan beslist om de gerechtelijke vervolgingen stop te laten zetten. Ik vond dat het conflict niet nodeloos op de spits moest worden gedreven. Daar had niemand belang bij. De verplichting om een medisch boekje bij te houden bleef echter onverminderd van toepassing en de geneesheren hebben zich, weliswaar met veel tegenzin, aan de wetgeving gehouden.

Het wetsontwerp tot herstel van de oorlogsschade dat midden juli 1947 in de Kamer en een maand later in de Senaat aan bod kwam, stuitte ook op erg veel weerstand. Het was een zeer ingewikkeld en restrictief ontwerp, maar dat was niet de enige reden waarom het aanleiding gaf tot lange discussies en veel kritiek. Normaal had mijn partijgenoot Robert De Man, minister van Wederopbouw, dat ontwerp moeten verdedigen. Maar De Man was een zeer schuw minister en hij bleef tijdens de hele duur van de bespreking van het ontwerp bijzonder passief Ik heb dan maar de verdediging ervan op mij genomen en ik ben talrijke keren tussenbeide gekomen om de grondslagen en de technische aspecten ervan toe te lichten. Hierbij moet ik vermelden dat Edmond Ronse zich in de Senaat uitstekend kweet van zijn taak als verslaggever en voor mij een sterke steun betekende.

Geen doorbraak in de Koningskwestie

*De regering-Spaak-Eyskens, die goed van start ging en tijdens haar eerste levensmaanden heel wat wetgevende initiatieven nam, kreeg in het najaar van 1947 af te rekenen met talrijke problemen die het vertrouwen tussen de coalitiepartners

danig op de proef stelden. Van dan af hing er bijna permanent een crisissfeer rond de regering. De parlementsleden in de CVP en de BSP die het kabinet niet in hun hart droegen, begonnen zich toen immers meer en meer te roeren.

In de BSP gaf de clan rond Buset herhaaldelijk speldeprikken aan de CVP. Minister van Openbaar Onderwijs Camille Huysmans bijvoorbeeld stoorde zich niet aan de afspraken in de regeringsverklaring in verband met het onderwijsbeleid en nam allerlei belangrijke en minder belangrijke maatregelen ten voordele van het officieel onderwijs. Huysmans maakte bovendien geen aanstalten om een oplossing te zoeken voor het vrij technisch onderwijs.

Het vrouwenstemrecht en de economische structuurhervormingen vormden andere belangrijke geschilpunten tussen de coalitiepartners. In de socialistische partij stuurde de linkervleugel erop aan om die twee problemen aan elkaar te koppelen. Zij vreesde dat de CVP na de goedkeuring van het vrouwenstemrecht, wat volgens de afspraak eind 1947 of ten laatste begin 1948 moest gebeuren, haar medewerking niet meer zou willen verlenen aan het ontwerp tot organisatie van het bedrijfsleven. Tevens vonden sommige socialisten dat er nog andere economische structuurhervormingen nodig waren. In dat verband verwezen ze naar de nationalisaties die Labour in Groot-Brittannië doorvoerde. Dergelijke voorstellen waren natuurlijk koren op de molen van de conservatieven in de CVP die de regering er voortdurend van beschuldigden een dirigistische politiek te voeren en de etatisering van allerlei diensten na te streven. Het tegendeel was echter waar. In de loop van 1947 en 1948 werd de economische vrijheid grotendeels hersteld. Bij de middenstandsvleugel in de CVP heerste dan weer misnoegdheid over de 'overdreven' prijsreglementeringen en de 'mateloze' fiscaliteit.

Het probleem waarover de regeringspartijen het meest bakkeleiden, was echter de Koningskwestie. In het voorjaar van 1947 was het rond deze kwestie eerder stil gebleven. De regering had bij haar aantreden verklaard dat zij 'een overeenkomst tussen de partijen' wou bevorderen, maar wachtte de conclusies af van de Commissie van Voorlichting die de koning in juli 1946 had geïnstalleerd, om nieuwe initiatieven te nemen.

Op 19 juni 1947 publiceerde die commissie - de zogenaamde commissie-Servais, zo genoemd naar haar voorzitter Jean Servais - haar lijvige rapport van dertien hoofdstukken en 270 documenten. De commissie weerlegde alle beschuldigingen die tegen de koning waren geuit. Zij was tot de bevinding gekomen dat de koning, zowel tijdens de achttiendaagse veldtocht als daarna, België als een land in staat van oorlog had beschouwd en Duitsland als zijn vijand. De koning had, aldus de commissie, op geen enkel moment onderhandelingen met de Duitsers aangevat of pogingen daartoe ondernomen. Hij had evenzeer geweigerd in het bezette België een regering samen te stellen. Het initiatief voor de ontmoeting met Hitler in Berchtesgaden was van Hitler uitgegaan en de koning had er geen politieke vraagstukken aangesneden. De commissie had ook geen enkel bewijsstuk gevonden waaruit kon blijken dat de koning zijn wegvoering zelf op het getouw had gezet. Voorts gaf zij in overvloed voorbeelden van het vaderlandse gedrag van de koning en van zijn Hofhouding voor en tijdens de oorlog.

Terwijl op de koning geen enkele smet rustte, wees de commissie in haar rapport op de talrijke vergissingen en dwalingen van de regering-Pierlot in de meidagen van 1940. Pierlot en zijn ministers hadden volgens haar toen wel de strijd als beëindigd beschouwd en zij hadden tevens onderhandelingen met de Duitsers willen aanknopen.*

Aangezien de koning de leden van de Commissie van Voorlichting zelf had aangesteld, wekten die bevindingen weinig verbazing. Historici hebben later aangetoond dat het rapport op een aantal punten een voor de koning gunstige voorstelling of interpretatie van de feiten gaf en dat het bepaalde documenten of getuigenissen negeerde of verzweeg.

Reeds enkele weken na de publikatie van het rapport, in juli 1947, reageerde niemand minder dan Hubert Pierlot met een reeks van twaalf artikelen in *Le Soir*, zijn zogenaamde *Pages d'histoire*, waarin hij zijn versie gaf van de gebeurtenissen

van mei 1940. Die verschilde op een aantal punten essentieel van de stellingen van de Commissie van Voorlichting. Daarop repliceerden dan weer Albert De Vleeschauwer en generaal Van Overstraeten met kranteartikelen waarin zij de beweringen van Pierlot betwistten. Pierlot werd door hen en door de hele Leopoldistische pers trouwens scherp op de korrel genomen, omdat hij besprekingen-in de regering openbaar had gemaakt en de ‘kroon had ontbloot’ door gesprekken met de koning te onthullen. Dat verwijt sloeg nergens op, want ook in het rapport van de Commissie van Voorlichting waren documenten van de koning en de regering opgenomen.

Ook de koning reageerde op de *Pages d'histoire* van Pierlot. Via zijn secretaris Jacques Pirenne vroeg hij op 2 augustus 1947 aan de commissie-Servais of haar conclusies anders zouden hebben geluid indien zij kennis had gehad van Pierlots artikelen. In oktober 1947 publiceerde de commissie haar antwoord. In een *Aanvullende nota* viel zij scherp uit naar Pierlot voor diens 'tendentieuze en kwaadwillige interpretaties'. De commissie draaide de kritiek van Pierlot om. Niet de koning, maar Pierlot had de grondwet geschonden door in zijn hoedanigheid van eerste minister te weigeren de koning terzijde te staan op een ogenblik dat het Belgische leger nog aan het strijden was en de vijand nog niet het hele grondgebied had veroverd.

Eind november 1947 publiceerde Pierlot weer twee artikelen in *Le Soir* waarin hij de *Aanvullende nota* van de commissie bestreed.

Terwijl de Leopoldistische pers de bevindingen van de commissie-Servais sterk in de verf zette, verwees de anti-Leopoldistische pers gretig naar de artikelen van Pierlot om haar gelijk aan te tonen. Maar linkse kranten als *Le Peuple, Voïksgazet* en *Le Drapeau Rouge* gingen nog veel verder en reveleerden tal van nieuwe, voor de koning zogezegde belastende feiten. Dikwijls waren het meer beledigende en belasterende verhalen dan wel gegronde beweringen, maar ze maakten wel duidelijk dat een bepaalde fractie van de linkerzijde niet de intentie had haar houding in de Koningskwestie fundamenteel te wijzigen.

Eerste minister Paul-Henri Spaak volgde de harde anti-Leopoldistische kern in zijn partij niet en nam een meer verzoenende houding aan. Op 25 september 1947, toen Spaak op reis was in de Verenigde Staten, schreef hij een persoonlijke brief aan de koning waarin hij de hoop uitdrukte hem persoonlijk te kunnen spreken. Spaak deelde de koning mee dat hij de leiders van de politieke partijen geconsulteerd had om hun reactie te kennen op de publikatie van het rapport van de commissie-Servais. Daaruit was gebleken dat alle partijen op hun standpunt waren gebleven. De socialisten hadden evenwel een belangrijke nuancering aangebracht. Zij kantten zich, aldus Spaak, nog steeds tegen de terugkeer, maar ze hadden toch laten blijken dat hun verzet tegen de koning niet langer door morele, doch door politieke argumenten was ingegeven. Spaak adviseerde de koning daarom te erkennen dat de verdeeldheid over zijn houding binnen de natie van louter politieke aard was en dat om die reden zijn terugkeer naar het land bemoeilijkt werd. Spaak verzocht de koning voorts dat hij prins Karel zou vragen het regentschap te blijven uitoefenen en dat hij prins Boudewijn naar België zou sturen om diens opvoeding als troonopvolger te voltooien. Ten slotte liet Spaak het aan de koning over om het geschikte moment uit te kiezen waarop hij zijn antwoord en zijn definitieve beslissing bekend zou maken.

Terwijl Spaak discrete pogingen ondernam om een zekere ontspanning in de Koningskwestie tot stand te brengen, wilden de Leopoldisten na de publikaties van de commissie-Servais een snelle doorbraak bewerkstelligen. Aangezien de commissie-Servais had aangetoond dat de koning niets ten laste kon worden gelegd, was er volgens hen geen enkel beletsel voor zijn terugkeer. Zij organiseerden talrijke koningsvieringen waarop een spoedige en gunstige beslissing van de regering geëist werd. Het hoogtepunt van die acties was het Nationaal Congres voor de oplossing van het koningsvraagstuk dat op 23 november 1947 in het Eeuwfeestpaleis op de Heizel in Brussel werd gehouden. Het initiatief voor dit congres ging uit van een comité dat werd voorgezeten door Paul Van Zeeland en Albert De Vleeschauwer en

waarvan onder meer P.W. Segers, Léon Bekaert en Ernest John Solvay deel uitmaakten. Onder de ongeveer 10.000 aanwezigen bevonden zich gewezen leden van het burgerlijk en militair huis van de koning, zijn privé-secretaris Jacques Pirenne en verscheidene CVP-parlementsleden en -ministers. Zoals op andere manifestaties voor de terugkeer van Leopold III bleef ik gewild afwezig op het congres, omdat ik van oordeel was dat de koning niet in een publieke discussie mocht worden betrokken.

De sprekers op het congres eisten in krachtige bewoordingen dat de koning weer over zijn grondwettelijke bevoegdheden zou kunnen beschikken. In de resoluties die door het congres werden goedgekeurd, werden alle compromisoplossingen en alle maatregelen die de terugkeer van de koning konden vertragen, afgewezen. De gedwongen ballingschap van de koning werd als een schending van de grondwet bestempeld en alle Belgen werden opgeroepen druk uit te oefenen op de parlementsleden 'om de afschaffing van de wet van 17 juli 1945 te bekomen die met een ontoelaatbare bepaling de koning in de onmogelijkheid te regeren' hield. Het congres besliste ook nog het organiserende comité om te vormen tot een permanent uitvoerend comité dat 'met ieder wettig middel een actieve campagne diende te voeren' voor de terugkeer van de koning. En het vroeg daarenboven dat spoedig een volksraadpleging zou worden gehouden om de mening van de publieke opinie over de Koningskwestie te kennen.

Een tiental dagen later ontving de koning te Pregny een delegatie van het organiserend comité van het Heizelcongres. Leopold gaf de afvaardiging een boodschap mee waarin stond dat hij bereid bleef 'binnen het kader van onze instellingen met de dubbele bezorgdheid boven de partijen voor alle Belgen een factor van eendracht en eensgezindheid, te zijn' op voorwaarde dat 'openbaar' zou worden verklaard dat 'de eer van het hoofd van de dynastie steeds zonder smet' was gebleven.

De socialistische partijleider Max Buset greep het Heizelcongres en de boodschap van de koning aan om de regering op 10 december 1947 over de nieuwe ontwikkelingen in de Koningskwestie te interpelleren.

Buset had met zijn interpellatie een tweevoudig doel. In de eerste plaats wou hij het debat over de koning heropenen, omdat er na het rapport van de Commissie van Voorlichting, de artikelen van Pierlot en anderen, waarbij dezelfde feiten op een verschillende manier geïnterpreteerd werden, behoefte was aan 'objectieve en volledige informatie'. Buset verwachtte van de eerste minister de nodige duidelijkheid. In de tweede plaats wou hij vernemen of in de regering en in de CVP de bereidheid bestond om zich inzake de Koningskwestie te houden aan de bepalingen van het regeerakkoord. Van de CVP-leiding wou Buset meer in het bijzonder weten of zij akkoord ging met het standpunt dat een aantal van haar parlementsleden op het Heizelcongres en ter gelegenheid van andere huldevieringen aan de koning had vertolkt. Die stellingname hield in dat de CVP haar medewerking aan de regering moest stopzetten indien voor de Koningskwestie niet spoedig een oplossing werd gevonden. Buset zei in zijn interpellatie ook dat hij aanstoot had genomen aan het adres van het Heizelcongres waarin onder meer gezegd werd dat de koning de eer en de onafhankelijkheid van het land gered had. Een dergelijke verklaring hield, aldus de socialistische partijvoorzitter, het grootste misprijzen in voor de regering-Pierlot en voor het verzet. Over de boodschap van de koning aan de afvaardiging van het organiserende comité van het Heizelcongres zei hij nog, dat zelfs indien de eer van de koning volledig werd gezuiverd, er nog altijd politieke en grondwettelijke meningsverschillen bleven bestaan. Daarom zouden de regeringspartijen er verstandig aan doen het status-quo inzake de Koningskwestie, waartoe zij in maart 1947 besloten hadden, opnieuw te bevestigen en de draagwijdte ervan nauwkeuriger te preciseren. Andere voorstellen, zei Buset ten slotte, zouden onvermijdelijk een regeringscrisis en nieuwe verkiezingen tot gevolg hebben.

Spaak ging in zijn antwoord niet in op de eerste vraag van Buset en voorkwam daardoor dat de regering zich mengde in de polemiek over het rapport van de Commissie-Servais en de reacties daarop. Hij bracht wel een uitgebreid relaas van de verzoeningspogingen die hijzelf in opdracht van de regering en op eigen initiatief had ondernomen. Over de grond van de zaak herhaalde Spaak zijn vroegere standpunt dat de eer van de koning niet ter discussie stond, maar dat er wel politieke meningsverschillen over zijn houding tijdens de oorlog

bestonden. Voorts zei Spaak nog dat de regering, overeenkomstig de bij haar aantreden aangegane verbintenis, zou blijven zoeken naar een oplossing. Hij riep ten slotte de meerderheidspartijen op om de regering niet in gevaar te brengen en haar het vertrouwen te blijven schenken.

Hoewel Spaak op een rustige toon sprak en zijn standpunt op een zeer voorzichtige en genuanceerde wijze uiteenzette om de coalitiepartners toch maar niet voor het hoofd te stoten, liep het debat nadien volledig uit de hand. De sprekers die na de eerste minister het woord namen, werden zeer vaak onderbroken en er werd voortdurend heen en weer geroepen. De emoties laaiden bijzonder hoog op toen August De Schryver verklaarde dat de CVP geen angst had voor nieuwe verkiezingen en een of andere vorm van nationale raadpleging als het beste middel beschouwde om de mening van de publieke opinie over de Koningskwestie te kennen. Daarop verweet Buset hem dat de CVP de Leopoldisten de hand reikte en de val van de regering aan het voorbereiden was. Buset zei dan dat de socialisten het vrouwenstemrecht niet zouden goedkeuren als ze geen voldoening kregen in de Koningskwestie. Met deze dreiging haalde Buset zich de woede op de hals van de CVP-volksvertegenwoordigers. Er ontstond een enorm tumult en op een gegeven ogenblik kwam het zelfs tot een handgemeen tussen de liberaal Adolf Van Glabbeke en de PSC'er Jules Descampe. De kamerbewaarders moesten de vechtjassen scheiden. Dat was voor Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert het sein om de zitting te schorsen.

Na drie kwartier kwamen de volksvertegenwoordigers opnieuw samen, evenwel zonder Van Glabbeke en Descampe. Van Cauwelaert had hen verzocht de zitting niet meer bij te wonen en hij deed bij de hervatting trouwens een oproep tot kalmte en waardigheid. Daarna herhaalde Spaak dat in de Koningskwestie voorlopig geen akkoord mogelijk was en dat de regering zich ter zake aan de regeringsverklaring hield. Hij voegde er nog aan toe dat de regering de afspraken in verband met het vrouwenkiesrecht evenzeer zou nakomen. Spaaks verklaring werd op de banken van de CVP en de BSP op applaus onthaald en de vertrouwensmotie werd meerderheid tegen oppositie goedgekeurd.

Na het debat trad er weer enige ontspanning in de politieke toestand op. Het Nationaal Comité van de CVP besliste dat de partij inzake de Koningskwestie een afwachtende houding zou aannemen tot het resultaat van de onderhandelingspogingen van de regering bekend zou zijn. Zolang echter zou de CVP geen strijd voeren voor andere middelen, zoals een volksraadpleging, om de kwestie op te lossen. Met dit standpunt hoopte de CVP de druk van de Leopoldisten op de partij te verminderen. Volgens de BSP mochten de onderhandelingen met Leopold worden voortgezet, evenwel in de mate dat zij ertoe leidden ‘de troonsafstand, de enige grondwettelijke oplossing die overeenstemt met de essentiële beginselen van het land, te bespoedigen’. Daarmee lieten de tegenstanders van Leopold III in de socialistische partij er geen twijfel over bestaan dat ze voet bij stuk hielden en tot geen enkele toegeving bereid waren. Voor Spaak en de regering was het in die omstandigheden zogoed als uitgesloten enige toenadering in de Koningskwestie te realiseren.

Structuurhervormingen, vrouwenstemrecht en de wet-De Taeye

Hoewel de nieuwe verwikkelingen in verband met de Koningskwestie het vertrouwen tussen de meerderheidspartijen niet ten goede kwamen, bleef in de regering de vaste wil bestaan om het regeerprogramma verder uit te voeren. Er stonden nog zeer belangrijke politieke, economische en financiële hervormingen op de agenda, onder meer het vrouwenstemrecht, de organisatie van het bedrijfsleven, de wijziging van het statuut van de Nationale Bank en van de NMKN, en de algemene hervorming van ons fiscaal stelsel.

Over de meeste van deze hervormingen waren wetsontwerpen klaar of in voorbereiding. Na

het debat over de Koningskwestie werd in de regering een akkoord bereikt om de bespreking van de ontwerpen die al ingediend waren in het voorjaar van 1948 aan te vatten en de andere dan in te dienen in de hoop dat ze nog voor het zomerreces zouden worden goedgekeurd.

De economische structuurhervormingen kwamen het eerst aan bod. Op 3 december 1947, nog voor het debat over de Koningskwestie, had de regering een wetsontwerp ‘houdende organisatie van de economie’ ingediend. Hiermee wou zij een aantal instellingen en organismen creëren die de deelname van de arbeiders en de vrije professionele organisaties aan het economische leven moest organiseren. De economische democratisering had immers geen gelijke tred gehouden met de politieke democratisering. Terwijl stapsgewijs steeds meer bevolkingsgroepen tot de politieke besluitvormingscentra toegang hadden gekregen en na de Eerste Wereldoorlog het algemeen enkelvoudig stemrecht was ingevoerd, was de economische beslissingsmacht hoofdzakelijk in de handen van financiële groepen en van de werkgevers gebleven. Behalve in de paritaire comités, die zich van 1919 af ontwikkelden en konden beraadslagen over loon- en arbeidsvoorwaarden, werden de arbeiders niet bij de leiding van de ondernemingen betrokken. Tijdens de jaren dertig werden wel verscheidene wetgevende initiatieven genomen om een vorm van bedrijfsorganisatie in te voeren, maar die liepen wegens diverse redenen spaak. De opvattingen van de werkgevers en de arbeidersorganisaties hieromtrent lagen toen ook nog vrij ver uit elkaar. Tijdens de Tweede Wereldoorlog rijpten de gedachten en vormde zich een consensus over een overlegeconomie waarvan de basisprincipes in het Sociaal Pact van 1944 werden beschreven en die de regering met haar ontwerp wou concretiseren.

Het ontwerp bevatte twee hoofdstukken: het eerste behandelde de oprichting van economische organen op het nationale, sectoriële en ondernemingsniveau en het tweede de oprichting van sociale organen eveneens volgens een drieledige structuur. Over de bevoegdheden van de op te richten organen was het ontwerp eerder vaag. Op het ogenblik dat het ingediend werd bestond daarover tussen de regeringspartners geen eensgezindheid. De meningsverschillen waren het grootst over de organen op het niveau van de ondernemingen, de zogenaamde ondernemingsraden. In de socialistische visie werd de bedrijfsorganisatie opgevat als een middel om een deel van het patronale gezag aan de arbeiders over te dragen. Daarom eisten de BSP en de socialistische vakbond dat de ondernemingsraden niet alleen sociale, maar ook economische en financiële aangelegenheden zouden kunnen bespreken en naast adviserende ook beslissingsbevoegdheden toegewezen zouden krijgen. Dit standpunt strookte niet met de opvattingen van de CVP en het christelijk vakverbond. Die zagen de ondernemingsraden als instrumenten van klassenverzoening en -samenwerking en vanuit die optiek vonden ze dat voor de ondernemingsraden hoofdzakelijk sociale en adviserende taken weggelegd waren. De arbeiders mochten volgens hen niet in de plaats treden van de werkgevers, wel dienden zij medezeggenschap en medeverantwoordelijkheid te krijgen.

Het regeringsontwerp tot organisatie van het bedrijfsleven was een compromis tussen de christelijke en de socialistische visie. Het kende aan de ondernemingsraden overwegend sociale en adviserende bevoegdheden toe, naast economisch en financieel informatierecht. De precisering van dit recht was het belangrijke discussiethema in de bijzondere Kamercommissie waar het ontwerp besproken werd. Uiteindelijk werd

in dit verband bepaald dat de raden driemaandelijks en jaarlijks inlichtingen over de produktiviteit en de financiële evolutie van de ondernemingen moesten krijgen. De controle op de financiële informatie kon worden toevertrouwd aan bedrijfsrevisoren, wat de waarborg inhield van deskundige begeleiding.

De behandeling van het ontwerp in openbare vergadering leverde geen noemenswaardige problemen op. De communisten, die vonden dat de socialisten hun oorspronkelijke opvattingen over de economische structuurhervormingen verloochenden, dienden nog wel

enkele amendementen in, maar hun steekspel leverde niets op. De amendementen van de liberalen om het toepassingsgebied van de wet te beperken, werden eveneens afgewezen. Nog voor het parlementaire reces was de bespreking afgerond en eind september 1948 werd de wet 'houdende organisatie van het bedrijfsleven' in het *Belgisch Staatsblad* gepubliceerd.

Aangezien het een kaderwet betrof, moest de uitvoering ervan door koninklijke besluiten geregeld worden. Dat heeft nogal wat tijd gevergd. Werkgevers- en werknemersorganisaties raakten het aanvankelijk niet eens over de draagwijdte van de door de werkgever te verstrekken financiële inlichtingen en de controle daarop. In november 1949 werden de laatste uitvoeringsbesluiten genomen en kon een aanvang worden gemaakt met de oprichting van de ondernemingsraden en de voorbereiding van de eerste sociale verkiezingen. Die werden eind 1950 en begin 1951 georganiseerd. De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad, waarvan de oprichting eveneens uit de wet voortvloeide, gingen respectievelijk in september 1949 en januari 1953 aan het werk.

Niettegenstaande de moeilijke start zouden de overlegorganen in het kader van de organisatie van het bedrijfsleven een zeer belangrijke bijdrage leveren tot de sociale vrede in ons land. De betekenis van de wet voor de economische en sociale ontwikkeling van ons land was dan ook zeer groot.

Het vrouwenstemrecht was de tweede belangrijke hervorming die in de eerste helft van 1948 door de regering-Spaak-Eyskens gerealiseerd werd. De regering had het vroegere wetsvoorstel-Carton de Wiart op het vrouwenstemrecht overgenomen en het in positieve zin geamendeerd door te bepalen dat het zes maanden na de goedkeuring van toepassing zou zijn en niet bij de eerstvolgende parlementsverkiezingen, die normaal in 1950 plaats zouden vinden. Deze wijziging stuitte op weerstand in de socialistische partij. Die vreesde dat de CVP spoedig na de goedkeuring van de wet een parlementsontbinding zou uitlokken om vervolgens met de steun van de vrouwen de absolute meerderheid te veroveren en dan in de Koningskwestie haar standpunt door te drukken. Men ging er immers van uit dat de meeste vrouwen koningsgezind waren.

Toen eind januari 1948 de Kamercommissie de bespreking van het ontwerp aanvatte, stelden enkele socialistische parlementsleden opnieuw voor de uitvoering van de wet tot in 1950 uit te stellen. De CVP verzette zich tegen dit amendement en beschouwde het als een blijk van wantrouwen van de socialisten. Bijgevolg moest er naar een nieuw compromis gezocht worden. De formule die de regering uitwerkte, bepaalde dat met het aanleggen van de vrouwelijke kiezerslijsten eind november 1948 zou worden gestart en dat een halfjaar later dit werk beëindigd moest zijn, zodat de vrouwen vanaf eind juli 1949 aan eventuele parlementsverkiezingen zouden kunnen deelnemen.

De CVP-Kamerfractie was allerminst gelukkig met die regeling, maar ze kon moeilijk anders dan ermee instemmen, omdat anders het voorstel nog meer vertraging zou oplopen. Zij eiste wel dat Spaak al zijn invloed zou aanwenden om in de Senaat aan te dringen op een snelle goedkeuring van het vrouwenstemrecht. Het was inderdaad niet denkbeeldig dat de socialisten of de andere linkse partijen in de Hoge Vergadering nog obstructiemaneuvers zouden uithalen. Spaak kwam aan de eis van de CVP tegemoet en op 19 februari 1948 keurde de Kamer het voorstel goed met uitzondering van drie socialisten. De Senaat volgde eind maart het voorbeeld van de

Kamer. Ook daar waren er slechts drie tegenstemmen, eveneens van socialisten. België was een van de laatste landen in West-Europa die aan de vrouwen kiesrecht verleende.

Een andere belangrijke hervorming betrof de wet-De Taeye van 29 mei 1948 waarmee de regering de grote woningnood wou lenigen. De bouwers van goedkope gezinswoningen ontvingen op basis van die wet belangrijke premies van de overheid waarvan het bedrag onder meer afhing van de gezinslast.

Zonder op te scheppen mag ik zeggen dat de wet mee dankzij mijn energieke optreden tot stand is gekomen. Het wetsvoorstel van de Kortrijkse CVP-volksvertegenwoordiger Alfred De Taeye had nooit een kans gemaakt indien minister van Volksgezondheid en Gezin Alfons Verbist het niet had overgenomen en indien ik niet had gezorgd voor de kredieten die nodig waren voor de uitvoering van de wet.

Merkwaardig was het hardnekkige socialistische verzet tegen de wet-De Taeye, want die maakte het toch mogelijk voor de gewone man om een woning te verwerven. Volgens mij begingen de socialisten met hun oppositie een zeer grote vergissing. Als compensatie eisten zij trouwens de oprichting van het zogenaamde Fonds Brunfaut waardoor huurwoningen of-appartementen konden worden gebouwd.

Regeringscrisis over het onderwijsvraagstuk

Al die hervormingen werden, zoals vermeld, niet zonder slag of stoot gerealiseerd. Het waren niet zozeer de liberalen en de communisten die de regering last berokkenden maar wel de coalitiepartijen, die elkaar voortdurend in het haar zaten. Over de organisatie van het bedrijfsleven en het vrouwenstemrecht werd lang en bijwijlen bitsig gediscussieerd en de wet-De Taeye werd met een wisselmeerderheid van CVP en liberalen goedgekeurd.

Begin mei 1948 kwam het zelfs tot een regeringscrisis over het onderwijsvraagstuk, hoewel de Koningskwestie de echte oorzaak was van de moeilijkheden. In januari was Spaak naar Pregny gereisd om er koning Leopold te ontmoeten. De geheimzinnige omstandigheden waarin dat gebeurde veroorzaakten zowel in de CVP als in de BSP veel wantrouwen. Daardoor nam de spanning tussen beide partijen weer toe en de CVP uitte openlijk haar achterdocht door haar standpunt op onderwijsgebied te verstrakken. Van een nieuwe afwezigheid van Spaak midden april - hij was toen op reis in de Verenigde Staten - maakte de CVP gebruik om een offensief te openen tegen minister van Openbaar Onderwijs Camille Huysmans ter gelegenheid van de bespreking van zijn begroting. De CVP-woordvoerders klaagden aan dat Huysmans het in de regeringsverklaring afgesproken status-quo niet eerbiedigde en zij dreigden ermee de onderwijsbegroting niet goed te keuren. De regering kwam echter niet onmiddellijk in gevaar omdat de stemming werd uitgesteld totdat Spaak weer in het land was.

Onmiddellijk na zijn terugkeer zocht Spaak naar een oplossing. Zelf drong ik er sterk bij hem op aan opdat, zoals de CVP verlangde, het vrij technisch onderwijs meer subsidies zou krijgen. Spaak was van goede wil en in de regering werd een akkoord uitgewerkt dat aan het vrij technisch onderwijs een aantal voordelen toekende. Op 4 mei 1948 maakte het BSP-Bureau echter bekend dat het daarmee niet akkoord kon gaan. Toen Camille Huysmans de volgende dag in de Kamer de overeenkomst toelichtte, distantieerde BSP-voorzitter Buset er zich van. Spaak kon na de kritiek van Buset niets anders concluderen dan dat de socialistische partij haar ministers niet meer volgde. Daarop diende hij het ontslag van de regering in.

De prins-regent belastte de socialistische Senaatsvoorzitter Henri Rolin daarna met een beperkte informatieopdracht. Hij moest een *modus vivendi* uitwerken voor het geschil. Meer dan een week zocht een 'werkgroep van wijzen' onder leiding van

Rolin naar een oplossing. Het vergelijk dat uit de bus kwam, bepaalde onder meer dat de vrije technische scholen als ze aan een aantal voorwaarden voldeden meer subsidies zouden krijgen en de wedde van de lekenleraars in deze instellingen zou worden verhoogd tot 75 procent van de wedden in het technisch rijksonderwijs. Daarna trok Spaak zijn ontslag in en ging de regering opnieuw aan het werk.

De hervorming van de Nationale Bank en van de NMKN

De regeringscrisis zorgde voor een kort oponthoud in de behandeling van mijn wetsontwerpen tot hervorming van de Nationale Bank en van de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid, twee andere belangrijke structuurhervormingen. Die ontwerpen had ik op 4 maart respectievelijk 18 maart 1948 ingediend.

Het ontwerp tot herziening van het statuut van de Nationale Bank was zeer belangrijk. In haar hoedanigheid van circulatiebank - de financiële instelling die de bankbiljetten uitgeeft en in omloop brengt - en van emissiebank - de financiële instelling die obligaties, aandelen en schuldbrieven van staten uitgeeft - beheerste de Nationale Bank de muntpolitiek. Daarnaast speelde zij een belangrijke rol in de kredietpolitiek, het wisselverkeer en bij het sluiten en uitoeren van internationale betalingsovereenkomsten. Al die functies waren van het allergrootste belang voor de monetaire en financiële politiek van de regering. Daardoor was er in de loop der jaren een vrij nauwe samenwerking ontstaan tussen de Nationale Bank en de regering, maar die werd niet weerspiegeld in het statuut van de bank dat grotendeels hetzelfde was gebleven als bij haar oprichting in 1850. Dat betekende onder meer dat het beheer van de bank bijna volledig in handen van privé-bankiers was. Rekening houdend met de opdrachten van de bank was dat een onvoorstelbare toestand. Daarom had de regering bij haar aantreden verklaard dat zij de medewerking van de Nationale Bank aan de 'algemene politiek der openbare machten' wou verzekeren evenals haar 'algehele onafhankelijkheid' tegenover de 'particuliere belangen'. Het lag geenszins in de bedoeling van de regering over te gaan tot de etatisatie van de Nationale Bank. Evenmin wou zij van de gouverneur een ambtenaar maken die volledig van de minister van Financiën zou afhangen. Er moest immers een scheiding blijven bestaan tussen de bank enerzijds en het beheer van de Staatsfinanciën anderzijds.

De hervorming die ik voorstelde beantwoordde aan het voornemen van de regering. Ik had ze in drie wetsontwerpen uitgewerkt: één ontwerp bracht een aantal veranderingen aan de organieke wet van de Nationale Bank aan, een tweede had betrekking op de sanering van de balans van de Nationale Bank en een derde wijzigde het wetsbesluit van 1 mei 1944 betreffende de voorwaarden inzake aankoop en verkoop van goud en buitenlandse munten. Dit laatste ontwerp had eerder een formeel karakter en was nodig om de rol van de Nationale Bank bij de uitvoering van internationale betalingsakkoorden nader te omschrijven. Van groter belang waren de twee andere ontwerpen.

Het wetsontwerp dat de organieke wet van de Nationale Bank wijzigde, regelde in de eerste plaats de kapitaalsverhoging van de bank. Het bepaalde dat het kapitaal van de Nationale Bank van 200 op 400 miljoen BF gebracht werd en dat de Staat die verhoging integraal voor zijn rekening nam. Dat was een belangrijke verandering aangezien de overheid tot dan toe geen aandeelhouder van de Nationale Bank was.

De Staat haalde de 200 miljoen BF die nodig was voor de inschrijving op de nieuwe aandelen bij de Nationale Bank zelf. Het ontwerp stipuleerde immers dat de Staat de 263 miljoen BF winst overnam die de Nationale Bank tijdens de oorlog gemaakt had.

De aandeelhouders moesten met die operatie hun instemming betuigen. Ik ging ervan uit dat dit geen probleem zou opleveren. De aandeelhouders moesten weliswaar

een deel van hun winst afstaan, maar als tegenprestatie verbond de Staat er zich toe om de schuldvordering van de Nationale Bank op de Emissiebank, die niet minder dan 64 miljard BF bedroeg, over te nemen.

Bovendien werden de modaliteiten van de kapitaalverhoging zodanig opgevat dat ze op billijke wijze rekening hielden met de belangen van de aandeelhouders. Het nominatieve karakter en de onoverdraagbaarheid van de aandelen van de Staat zorgden er immers voor dat de waardevermindering van de oude aandelen tot een minimum beperkt werd.

Het ontwerp bevatte in de tweede plaats belangrijke bepalingen in verband met de voorschotten die de Nationale Bank aan de Staat kon verlenen. Voor de oorlog mochten die voorschotten maximum vijf miljard BF bedragen. Een nieuw feit deed zich voor toen de Duitsers ons land binnenvielen. De regering kon toen niet meer op een normale wijze een beroep doen op de kapitaalmarkt. Voor de financiering van haar uitgaven moest zij op de medewerking van de Nationale Bank kunnen rekenen. Bij wetsbesluit van 10 mei 1940 werd beslist dat de overheid als het ware onbeperkt voorschotten bij de bank kon opnemen. Ik heb er vroeger reeds op gewezen dat de opeenvolgende regeringen dat ook gedaan hebben, zodanig zelfs dat er een zogenaamde ‘zwarte begroting’ was ontstaan die volledig door schatkistvoorschotten gefinancierd werd. Dat was een ongezonde en op lange termijn gevaarlijke toestand. Bijna vier jaar na de bevrijding achtte ik het ogenblik aangebroken om een einde te maken aan de uitzonderlijke regeling die sinds mei 1940 toegepast werd.

In het ontwerp werd daarom het wetsbesluit van 10 mei 1940 opgeheven. Voorts werd in de memorie van toelichting van het ontwerp gesteld dat de nieuwe maximumgrens in een tussen de regering en de Nationale Bank af te sluiten overeenkomst zou worden vastgelegd. Het lag in mijn bedoeling die grens op tien miljard BF te brengen. Dat was wel tweemaal zoveel als voor de oorlog, maar de overheidsuitgaven waren sedertdien meer dan verdubbeld. Het nieuwe ‘plafond’ betekende in ieder geval dat de regering zich een sterke discipline bij het beheer van's lands financiën zou moeten opleggen, want zij had op het ogenblik dat ik het ontwerp indiende reeds voor bijna tien miljard BF schatkistvoorschotten opgebruikt.

Het wetsontwerp tot wijziging van de organieke wet bracht belangrijke veranderingen aan in het bestuur van de Nationale Bank en de wijze waarop ze gecontroleerd werd. De Nationale Bank werd geleid door een gouverneur en door een Bestuurscomité dat door de gouverneur werd voorgezeten. Het Bestuurscomité werd bijgestaan door een Regentenraad die bevoegd was voor algemene vraagstukken, voor de munt- en kredietpolitiek en de gevolgen daarvan op de economische ontwikkeling van het land. Het toezicht op de bank werd uitgeoefend door een College van censoren dat de uitgavenbegroting, de verrichtingen en de balans goedkeurde. De gouverneur, de directeuren, de regenten en de censoren vormden de Algemene Raad, die onder meer de winstverdeling regelde.

De gouverneur werd benoemd door de koning. De directeuren, de regenten en de censoren werden verkozen door de Algemene Vergadering der aandeelhouders. De leiding en het beheer van de Nationale Bank en ook het toezicht werden bijgevolg volledig waargenomen door privé-bankiers.

Dat de overheid zo weinig zeggenschap had in een instelling die een uitermate belangrijke rol speelde in het financiële beheer van het land, beschouwde ik als een anachronisme. Verscheidene bepalingen van het ontwerp tot wijziging van de organieke wet hadden dan ook tot doel de overheid in de leiding van de Nationale Bank beter te vertegenwoordigen en een duidelijker onderscheid tussen de beheers- en de toezichtsfuncties in te voeren. Zo was in het ontwerp ingeschreven dat artikel 76 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen niet van toepassing was op de Nationale Bank. Dat artikel bepaalde dat geen enkele aandeelhouder op de Algemene Vergadering der aandeelhouders stemgerechtigd was voor meer dan een vijfde van het totale aantal uitstaande aandelen of voor twee vijfde van de vertegenwoordigde aandelen. Door hiervan af te wijken had de Staat de helft van de

stemmen op de aandeelhoudersvergadering van de Nationale Bank zodat hij zijn gezag kon laten gelden indien onvoldoende met het algemeen belang rekening werd gehouden. Aangezien de Staat na de hervorming de helft van het kapitaal zou bezitten, leek het mij ook logisch dat de overheid de helft van de regenten zou kunnen aanduiden. In het wetsontwerp werd daarom geschreven dat de minister van Financiën drie regenten aan de Algemene Ver-

gadering kon voordragen en de openbare kredietinstellingen twee, dat was samen vijf van de tien regenten. De overige vijf regenten moesten worden verkozen onder vertegenwoordigers van de syndicale, de bedrijfs- en de landbouworganisaties.

De overheid kon ook bij de keuze van de directeuren haar invloed beter laten gelden. Voortaan zouden de directeuren, die een taak van algemeen belang waarnamen, benoemd worden door de regering op voordracht van de Regentenraad. Aan de benoeming van de gouverneur werd niets veranderd.

De leden van het College van censoren werden net als voorheen rechtstreeks door de aandeelhouders verkozen. Maar terwijl vroeger bij wijze van spreken iedereen tot censor kon worden verkozen, legde het wetsontwerp een aantal voorwaarden op waaraan ze moesten voldoen. Het ontwerp voerde tevens een volledige onverenigbaarheid in van het mandaat van regent of van censor met een functie in de bankwereld. De afwijkingen die voorheen op die onverenigbaarheid konden worden toegestaan, werden immers volledig afgeschaft.

Het wetsontwerp betreffende de sanering van de balans van de Nationale Bank had een sterk technisch karakter, maar het was daarom niet minder belangrijk. Overeenkomstig dit ontwerp nam de Staat de schuldvordering van de Nationale Bank op de Emissiebank ten belope van 64 miljard BF van haar over. De Emissiebank was in juli 1940 opgericht om de *clearing* te financieren: de verrekeningskas tussen België en Duitsland voor de produkten die Belgische ondernemingen aan Duitse bedrijven leverden en omgekeerd. Duitsland betaalde de Belgische leveringen evenwel niet en aan het eind van de oorlog had België op de *clearing* een tegoed van 64 miljard BF. Aangezien de Emissiebank haar middelen bij de Nationale Bank betrok, had die na de bevrijding in haar balans een post ‘Emissiebank’ met een negatief saldo van 64 miljard BF. Dat saldo woog uiteraard zwaar op de Nationale Bank. Vandaar de beslissing om haar balans te saneren. Die sanering was mogelijk omdat de Staat na de muntsaneringsoperatie over grote mogelijkheden beschikte. Ingevolge de wetsbesluiten van oktober 1944 moesten de geblokkeerde monetaire activa, zolang er niet anders over beslist werd, voorkomen in een onbeschikbare rekening op naam van de Schatkist bij de Nationale Bank. Het ging in concreto om drie verschillende rekeningen: 1) de opbrengst van de muntsaneringslening of de definitief geblokkeerde monetaire activa (63,5 miljard BF); 2) de provisie aangerekend op het bedrag van de bankbiljetten die in oktober 1944 niet waren aangegeven en bijgevolg ten goede van de Staat waren gekomen (4,5 miljard BF); en 3) de opbrengst van de herwaardering van de goudvoorraad (10,5 miljard BF). In totaal stond op die nietbeschikbare rekening een bedrag van 78,5 miljard BF. Met die rekening was het mogelijk de schuldvordering op de Emissiebank af te lossen en ook een gedeelte van de schatkistvoorschotten die door de Nationale Bank waren toegekend.

Met de sanering van de balans van de Nationale Bank werd de laatse fase van de monetaire sanering aangevat. Het was een zware operatie die bij mijn weten nergens anders werd toegepast. Andere landen gingen niet zo ver in de delging van de schulden die tijdens de oorlog door *clearing* operaties waren ontstaan. In Nederland bijvoorbeeld werden die schulden bij de openbare schuld gevoegd waardoor ze diepe sporen in de balans van de Nationale Bank nalieten. In ons land werd wel een zware last op de schouders van de belastingbetaler gelegd, omdat de muntsaneringslening met speciale belastingen betaald werd. Daartegenover stond dat door de sanering van de balans van de Nationale Bank de stabiliteit van de munt beter gewaarborgd

werd en daar had uiteindelijk de hele bevolking baat bij. De hervorming van de Nationale Bank beschouwde ik trouwens als het sluitstuk van het economische en monetaire herstelbeleid. Zij was zodanig opgevat dat zij onbetwistbaar de economische welvaart ten goede zou komen.

Dezelfde doelstelling lag ten grondslag aan de hervorming van de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid.

De NMKN was in 1919 opgericht voor de financiering van de oorlogsschade en de kredietverlening aan bedrijven, opdat die zich gemakkelijker aan de nieuwe economische omstandigheden zouden aanpassen.

Wat in 1919 waar was, was dat zeker na de Tweede Wereldoorlog. Om de uitrusting van de Belgische economie op een hoger peil te brengen, waren meer dan ooit voorheen zeer aanzienlijke investeringen nodig. De ondernemingen zelfbeschikten echter niet over het nodige kapitaal. Omdat de regering het als haar taak beschouwde de modernisering van het produktieapparaat mee te bevorderen, wou zij de NMKN meer werkingsmiddelen ter beschikking stellen. Dat kon alleen maar door het kapitaal van de NMKN te verhogen.

De NMKN mocht volgens haar oprichtingswet slechts kasbons en obligaties uitgeven tot vijftienmaal de som van haar maatschappelijk kapitaal en haar reserves. Haar kapitaal bedroeg 205 miljoen BF en dat zou overeenkomstig mijn ontwerp op 410 miljoen BF worden gebracht. Net als bij de Nationale Bank tekende de Staat volledig in op die verhoging en net als bij de Nationale Bank werd afgeweken van artikel 76 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen waardoor de Staat de helft van de stemmen op de Algemene Vergadering der aandeelhouders had.

Daarnaast werden ook belangrijke wijzigingen in de leiding van de NMKN aangebracht met het doel de privé-bankiers te weren en de maatschappij onder volledige controle van de Staat te brengen. Zo mochten de aandeelhouders, in tegenstelling tot vroeger, geen kandidaten meer voordragen voor de Raad van Beheer. Er werd tevens een volledig cumulverbod ingevoerd tussen het lidmaatschap van de Raad van Beheer en een functie in een privé-bank.

De campagne tegen de hervorming van de Nationale Bank en de NMKN

Hoewel de wetsontwerpen betreffende de Nationale Bank en de NMKN geen andere bedoeling hadden dan de organisatie en de middelen van deze financiële instellingen aan de economische omstandigheden aan te passen, vielen ze bij de liberale partij en de conservatieve vleugel van de CVP niet in goede aarde.

De tegenstanders stelden de hervormingen voor als ‘verkapte nationalisaties’. De liberale pers en conservatieve katholieke kranten zoals *La Libre Belgique*, beweerden dat ik het *Plan De Man*, waarin de etatisatie van de kredietsector werd voorgesteld, uitvoerde. Het bewijs daarvan meenden zij te vinden in de participatie van de Staat in het kapitaal van de Nationale Bank en in de beslissende invloed van de regering bij benoemingen in de leiding van de Nationale Bank en van de NMKN. Zij vergaten echter dat er in ons land met de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, het Nationaal Instituut voor Landbouwkrediet, het Centraal Bureau voor Hypothecair Krediet en andere financiële instellingen reeds een belangrijke openbare kredietsector bestond. Die instellingen stonden volledig onder staatscontrole, terwijl de Nationale Bank nog een belangrijke graad van autonomie behield.

Dat de Staat tussenbeide kwam bij een kapitaalverhoging of intekende op aandelen van een onderneming met het juridische statuut van naamloze vennootschap was evenmin een opzienbarende nieuwigheid. Er waren op dat gebied talrijke precedenten.

Zo bezat de overheid een deel van het kapitaal van onder meer de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen en van SABENA.

Protest was er ook tegen de bepaling in het wetsontwerp betreffende de Nationale Bank dat de Staat zich de oorlogswinsten van de bank toeëigende. Deze operatie werd bestempeld als een ‘confiscatie’. Er waren er zelfs die het woord ‘diefstal’ in de mond durfden te nemen. Die beschuldigingen sloegen nergens op. De winst die de Nationale Bank tijdens de oorlog had gemaakt was voor het grootste deel ontstaan door verrichtingen van de bank met de Staat. Ik vond het niet meer dan normaal dat die oorlogswinsten aan de Staat werden afge-

staan Zeker als men er rekening mee hield dat de Staat de schuldvordering van de Nationale Bank op de Emissiebank, die bijna 250 maal groter was dan de oorlogswinsten, overnam. Het zou pas immoreel geweest zijn indien men die winsten aan de aandeelhouders had uitgekeerd en de schuld op de Staat en de belastingbetalers had afgewenteld. En ofschoon de oorlogswinsten van de Nationale Bank ten goede kwamen aan de Staat, kregen de aandeelhouders voor de bezettingsperiode hun statutair dividend uitbetaald. Conform de statuten van de bank kon hiervoor uit haar reserves worden geput. Voor de aandeelhouders was dit een buitengewoon gunstige oplossing. Het zou er overigens nog aan ontbroken hebben dat zij voor de oorlogsperiode een superdividend zouden hebben geëist. De belangen van de aandeelhouders werden door de andere wijzigingen evenmin geschaad. Het statutaire dividend van zes procent werd behouden en de vrees voor een waardevermindering van de aandelen bleek ongegrond. De feiten zouden aantonen dat het aandeel van de Nationale Bank een zeer goed aandeel was met een hoog rendement.

In het parlement verdedigde ik met groot succes mijn ontwerpen. De liberalen dreef ik werkelijk in de hoek, hoewel ze met talrijke amendementen voor de dag kwamen. Ook van CVP-parlementsleden kwamen er nogal wat amendementen. Met een aantal daarvan kon ik mijn instemming betuigen, omdat ze verbeteringen inhielden of aan gerechtvaardigde bekommernissen tegemoet kwamen. Wat de wetsontwerpen in verband met de Nationale Bank betrofverzette ik mij bijvoorbeeld niet tegen het voorstel van Albert Coppé om de vertegenwoordigers van de werknemers, de nijverheid, de handel en de landbouw in de Regentenraad van de Nationale Bank door de betreffende organisaties zelf te laten voordragen. Volgens het ontwerp werd die keuze overgelaten aan de Algemene Vergadering, in feite dus aan de regering. Coppé was van oordeel dat bij de aanstelling van de regenten de regering anders een te sterk overwicht had. CVP-volksvertegenwoordiger Albert Parisis vond dat de gouverneur van de Nationale Bank slechts belangrijke beslissingen mocht nemen na eensluidend advies van de Regentenraad. Tegen zijn amendement had ik evenmin bezwaar. Evenmin had ik moeite met het voorstel om de overeenkomst die de regering en de Nationale Bank inzake de schatkistvoorschotten moesten sluiten binnen acht dagen in het *Belgisch Staatsblad* te publiceren. De publikatie was in het ontwerp ook opgenomen, maar een termijn was er niet in bepaald.

Zonder veel problemen werden midden juli 1948 de drie wetsontwerpen in verband met de hervorming van de Nationale Bank goedgekeurd, begin augustus de hervorming van de NMKN. Verscheidene leden van de conservatieve vleugel van de CVP onthielden zich en enkelen stemden zelfs tegen.

De opponenten van de hervormingen vestigden na de goedkeuring in het parlement al hun hoop op de aandeelhouders die met de voorgestelde statutenwijzigingen hun instemming moesten betuigen. Het Nationaal Verbond der Spaarders, dat in februari 1948 was opgericht ter verdediging van het spaarwezen en tegen 'de uitspattingen van het dirigisme en zijn schadelijke invloed op's lands economie', nam de leiding van het verzet van de aandeelhouders op zich. Het organiseerde een bespottelijke campagne die door verscheidene katholieke dagbladen, waaronder *La Libre Belgique* en *De Standaard*, gesteund werd. Geregeld verschenen in die kranten artikelen waarin de hervormingen heftig werden bestreden en steevast als nationalisaties werden voorgesteld. Het Nationaal Verbond der Spaarders schreef een prijs uit voor de journalist die het meest overtuigende artikel zou plegen en de beste slogan tegen de

hervorming kon bedenken. Het verspreidde tevens over het hele land een brochure waarin de bepaling in de wet, dat de aandeelhouders hun akkoord moesten betuigen met de overdracht van de oorlogswinsten van de Nationale Bank aan de Staat, 'als een gemene procedure' werd omschreven. Die bepaling werd in de brochure vergeleken met '*le droit de cuissage qu'exerçaient certains seigneurs féodaux au début du Moyen-Age lorqu'ils disaient aux serves*

de leur province: j'autorise ton mariage pour autant que ta nuit de noces me soit reservée. Telles sont les joies de la servitude.'!

Tijdens de Algemene Vergadering der aandeelhouders van de Nationale Bank van 13 september 1948 gebruikte de voorzitter van het Nationaal Verbond der Spaarders Henri Robin al even bedenkelijke taal. De hervorming van de Nationale Bank introduceerde volgens hem 'de corruptie in onze economische zeden' en betekende de realisatie van 'een socialistische doelstelling'. Robin viel ook fel uit naar gouverneur Maurice Frère en naar de directeuren van de Nationale Bank wie hij verweet met 'gouden kettingen' door de Staat gebonden te zijn en er alleen op 'uit waren om uit de Staatsruif te eten'. Robin eiste 'in naam van de aandeelhouders' hun ontslag. Een andere vertegenwoordiger van het Nationaal Verbond der Spaarders, professor Dyckmans van de universiteit van Luik, beweerde dat de Nationale Bank aan 'de dictatuur van de uitvoerende macht' werd overgeleverd en had het over 'de schandelijkste operatie in de financiële geschiedenis van ons land'. Andere groepen van aandeelhouders voeren eveneens in heftige bewoordingen uit tegen de statutenwijzigingen. Niettemin werden die met de vereiste drievierde meerderheid goedgekeurd. Dat was voor een groot deel het werk van gouverneur Maurice Frère, die de vergadering op een merkwaardige wijze beheerste en in goede banen leidde.

Kort na de Algemene Vergadering sloot ik met de Nationale Bank de conventie waarin het 'plafond' van de schatkistvoorschotten tot tien miljard BF werd beperkt. Hierdoor legde ik niet alleen mijzelf en aan de regering een zeer strenge discipline op bij het beheer van de staatsfinanciën, maar ook aan alle ministers van Financiën die mij zouden opvolgen. Het 'plafond' bleef trouwens lang van toepassing. Het zou pas worden gewijzigd door de regering-Vanden Boeynants-De Clercq (1966-68) die het op zestien miljard BF bracht.

De nieuwe statuten van de NMKN werden op de Algemene Vergadering der aandeelhouders van 22 oktober en 12 november 1948 goedgekeurd. Het protest van het Nationaal Verbond der Spaarders leverde ook op deze vergaderingen geen resultaat op. Robert Vandeputte, die op mijn voorstel tot voorzitter van de NMKN was benoemd, leidde de vergaderingen. Hij zou bijna zijn hele loopbaan voorzitter van deze instelling blijven. In 1971 werd hij gouverneur van de Nationale Bank.

Scherpe persoonlijke aanvallen

Tijdens de periode dat de wetsontwerpen in verband met de Nationale Bank en de NMKN aan de orde waren, werd ik van alle kanten zwaar onder vuur genomen. Niet alleen om die hervormingen, maar om mijn hele financiële en vooral fiscale politiek.

Bijna dagelijks verschenen in de pers artikelen waarin de klachten over de hoge fiscale druk, de complexe belastingwetgeving en de bestrijding van de fiscale fraude breed werden uitgesmeerd. Er werd onder meer geschreven dat de fiscaliteit een 'ware nachtmerrie' was geworden, dat ik 'doof en ongevoelig' was voor andere fiscale maatregelen en dat ik een 'bijzonder onpopulair' minister was. Soms hadden de aanvallen een heel scherp en persoonlijk karakter. Zo beweerde Jo Gérard in het weekblad *Le Phare dimanche* van 1 mei 1948 dat er in twintig jaar geen minister was geweest die 'zo zwaar bekritiseerd, bespot en door het slijk werd gesleurd' als

ik. Albert Tiberghien schreef in *De Standaard* van 4 augustus 1948 dat ik op 'machiavellistische' wijze gebruik maakte van 'alle middelen om de Staatskas te vullen', zonder dat ik mij 'bekommerde om rechtvaardigheid en eigendomsrecht'. Hij betitelde mijn fiscale beleid als 'misdadig'!

De scherpste aanval kwam van *Streven*, het tijdschrift van de jezuïeten. In het politieke maandoverzicht van het juli-nummer van 1948 kon men lezen dat ik de vele verwijten die mij werden gemaakt, verdiende wegens 'mijn grenzeloze arrogantie'. 'Als die er niet was,'

schreef de auteur van het artikel die het enkel met zijn initialen A.V.S. ondertekende, 'dan zou men gemakkelijk toegeven, dat een groot deel van de aangeklaagde maatregelen geboden zijn door de omstandigheden, die uit de oorlog voortvloeiden.' Voorts brandmerkte de auteur mijn politiek als 'amoreel' en 'bekrompen'. 'Amoreel is zij in de zin, dat alle middelen tot het ene doel, het vullen van de Staatskas, goed zijn... Bekrompen is zij, omdat zij uitsluitend zichzelf tot doel heeft; haar doelstelling strekt zich niet uit tot het gezin, noch tot de rechtmatige regionale belangen. Het is deskundig-neutrale, geen christelijke politiek.'

Zoals steeds reageerde ik niet. Anderen deden dat wel. Adiel Debeuckelaere, een van de leiders van de Frontpartij en het enige Vlaams-nationale parlementslid dat in mei 1940 de regering naar Frankrijk was gevolgd, schreef mij op 9 juli 1948 een brief om te protesteren tegen de 'systematische campagne' die tegen mij werd gevoerd. Hij beweerde dat die campagne onder meer werd gevoed 'door sommige priesters en vooral kloosterlingen, in de eerste plaats de jezuïeten'. In die kringen werd volgens Debeuckelaere gezegd dat ik niets voelde voor een gezinspolitiek, het katholiek onderwijs in de steek liet en voor veroordeelde collaborateurs een scherprechter was omdat ik 'hun laatste cent eiste'.

Midden juli 1948 ontving ik een brief van eerwaarde pater F. De Raedemaecker, de hoofdredacteur van *Streven*. Namens de redactie bood hij zijn verontschuldigingen aan voor wat hij de beledigende toon noemde waarop over mij was geschreven. De auteur van het bewuste artikel 'was een man van gezag, wiens vroegere overzichten alle voldoening gaven en wiens bijdragen, gezien de actualiteit ervan, haast onmiddellijk naar de drukker werden doorgezonden'. Niettemin was hij van oordeel dat de redactie 'de gewraakte passage onmiddellijk en onverbiddelijk had moeten schrappen'. Ik antwoordde eerwaarde pater De Raedemaecker dat ik zeer gevoelig was voor zijn briefen dankte hem ervoor. Ik voegde er nog aan toe dat ik het bewuste artikel niet als kritiek op mijn persoon had opgevat, maar op mijn beleid.

In *De Nieuwe Gids* van 4 november 1948 kwam Albert Westerlinck, hoofdredacteur van het culturele tijdschrift; *Dietsche Warande en Belfort*, nog uitgebreid terug op de zaak. Hij vond de toon van het artikel in *Streven* 'even onbeschoft als onchristelijk' en verweet de jezuïeten hun 'onbekookte en onbeheerste uitingen over zekere ingewikkelde en geschakeerde vraagstukken'. Westerlinck vroeg dat zij hun 'fanatisme' zouden laten varen en maakte tevens van de gelegenheid gebruik om in het algemeen diegenen te hekelen die de Vlaamse leiders trachtten af te breken. Hij overdreef natuurlijk fel waar hij schreef dat 'de enkele fanatici, die met eerlijke of soms oneerlijke bedoelingen, loslippig of onbewust, geloofsgenoten anathematiseren en hun zedelijke eer kwetsen of bezoedelen - afgezien van hun tekort aan beschaving en christelijke caritas - een gruwelijk werk' deden.

Even dom en brutaal als de aanval in *Streven* was een artikel in het weekblad *Pourquoi Pas*? van 19 november 1948. Onder de smalende titel 'Napoléon-César-Eyskens, auguste et m'astu-vu' stond onder meer te lezen dat ik geen hoogleraar aan de universiteit van Leuven was, maar aan een School ervan. Ik kende ook niets van openbare financiën en ik werd beschreven als een 'parvenu' en een 'profiteur', omdat ik te veel rondreed met mijn ministeriële auto die ik 'zelfs' gebruikte om de kinderen Mark en Erik naar school te brengen. In feite was het een nogal gemeen pamflet, volgens mij ingefluisterd door machtige financiële kringen, want in het artikel kwamen bepaalde technische details over het financiële beleid

voor die alleen van specialisten afkomstig konden zijn. Ook op dit artikel reageerde ik niet, behalve met diep misprijzen.

Naast lage aanvallen werd in de conservatieve katholieke en de liberale pers herhaaldelijk gesuggereerd dat ik in onmin leefde met de CVP en in een goed blaadje stond bij de socialisten. Daar was natuurlijk niets van aan. Wel vond mijn beleid ook in CVP-kringen geen algemene instemming. De bespreking van mijn wetsontwerpen tijdens fractievergaderingen of

partijbijeenkomsten, gaf vrijwel steeds aanleiding tot geanimeerde discussies. Eén keer is het zelfs gebeurd dat ik gedurende bijna zeven uur ononderbroken mijn beleid voor de parlementsleden en de financiële deskundigen van mijn partij toelichtte en verdedigde.

Zowel in de CVP als daarbuiten had men in het algemeen weinig begrip voor de problemen van de openbare financiën. De Staat werd met meer taken belast waardoor de overheidsuitgaven toenamen, bijgevolg ook de fiscale druk. Die bedroeg in 1948 ongeveer twintig procent van het nationaal inkomen, tegenover vijftien procent tijdens de vooroorlogse jaren. Dat de administratie van Financiën in de loop van 1948 haar achterstand bij de inning van de belastingen begon in te lopen maakte dat de zwaardere belastingdruk extra scherp werd aangevoeld. Heel wat belastingplichtigen ontvingen daardoor immers op enkele maanden tijd twee belastingaanslagen. Naast de normale belastingen waren er nog de bijzondere of oorlogsbelastingen waarvan de inning in 1948 nog altijd aan de gang was. Daarenboven was de last van de directe belastingen meer bij de gemiddelde en de hogere inkomens komen te liggen dan bij de lagere inkomens. Al deze factoren samen werkten het fiscale ongenoegen in de hand.

De CVP wilde het tij doen keren door in het najaar van 1948 een grote informatiecampagne over het financiële en fiscale beleid van de regering te organiseren. In het kader daarvan werden in de arrondissementen voorlichtingsvergaderingen gehouden waarop ik als belangrijkste spreker optrad. Telkens moest ik het woord nemen voor een publiek dat mij aanvankelijk zeer vijandig gezind was, maar dat mij aan het eind van de avond enthousiast toejuichte. Enkele van die bijeenkomsten zijn mij altijd bijgebleven.

De eerste was een voorlichtingsvergadering in Antwerpen die plaatsvond op 12 november 1948 in de zaal Grüter aan de Mechelse Steenweg. Ik daagde mijn toehoorders uit door de vraag te stellen wie er tegen mijn wiskunde durfde te argumenteren. Aan het eind van mijn betoog deed ik een oproep om de toestand van de openbare financiën objectief en met begrip te benaderen en niet vanuit eigenbelang. Toen Jan Valvekens, de arrondissementele CVP-voorzitter, mij enkele ogenblikken later vriendelijk dankte voor mijn uiteenzetting en de vergadering wou afsluiten, werd hij nog onderbroken door een toehoorder die het absoluut nog over zijn ‘eigen belangen’ wou hebben. Als illustratie van hetgeen ik voordien gezegd had, had ik mij geen beter voorbeeld kunnen dromen.

Enkele weken later, op 19 december 1948, sprak ik in Namen voor een duizendkoppige menigte in een zaal met slechts een vijfhonderdtal zitplaatsen. Een veertigtal politieagenten met witte helmen stond in en rond de zaal opgesteld omdat men zware incidenten vreesde. Voor ik aan het woord kwam, hingen een vertegenwoordiger van de plaatselijke CVP en iemand van een lokale middenstandsorganisatie een waslijst op van financiële en fiscale grieven. Het publiek was bijgevolg behoorlijk opgejut op het ogenblik dat ik het woord nam en ik werd dan ook op gejouw onthaald. Er werden mij allerlei verwijten toegeroepen, maar ik stoorde mij daar niet aan en één voor één weerlegde ik met feiten en cijfers de aantijgingen van de vorige sprekers. Geleidelijk aan werd het publiek rustiger en aan het eind van mijn twee uur durende toespraak had ik de aanwezigen zodanig overtuigd dat ik geestdriftig werd toegejuicht. De katholieke krant *Vers l'Avenir* schreef's anderendaags dat op de vergadering een ‘mirakel’ was geschied. ‘Het prestige, de welsprekendheid, de waarheid en de oprechtheid haalden de bovenhand’, aldus het

dagblad. ‘De leeuwentemmer overwon de tegenstand in deze kooi gevuld met zoveel leeuwen. Eyskens oogstte groot succes. De veertig aanwezige politieagenten moesten niet optreden om hem te beschermen.’

Mijn reis naar de Verenigde Staten

De financiële toestand van het land was ook de reden waarom ik midden september 1948 naar de Verenigde Staten reisde. De voornaamste bedoeling van mijn reis was een lening, indien mogelijk een van 200 miljoen dollar, af te sluiten. Die lening moest dienen voor de financiering van de buitengewone begroting. De regering beschikte immers niet over het nodige kapitaal voor investeringsuitgaven waardoor de buitengewone begroting sterk was ingekrompen. Dat bracht mee dat de economische infrastructuur onvoldoende vernieuwd werd en openbare werken niet of slechts ten dele konden worden uitgevoerd.

Normaal had de financiële hulp in het kader van het Marshall-plan een oplossing moeten bieden voor deze problemen. Dit plan, genoemd naar zijn geestelijke vader en promotor de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken George C. Marshall, wou door middel van een grootscheeps hulpprogramma de Europese economie weer gezond maken. Op 5 juni 1947 stelde Marshall in een rede aan de universiteit van Harvard de grote lijnen van zijn plan voor. In Europa werd het erg positief onthaald en van juli tot september 1947 onderzochten zestien West- en Zuideuropese landen - de Oosteuropese landen waren ook uitgenodigd, maar onder Russische druk bleven zij weg - te Parijs de verschillende aspecten ervan. Het resultaat van deze besprekingen was een omstandige ‘Verklaring van Europese samenwerking’, die een overzicht gaf van de economische behoeften en middelen van de betrokken landen.

Een half jaar later, op 16 april 1948, ondertekenden de Zestien te Parijs een conventie tot oprichting van de Europese Organisatie voor Economische Samenwerking (EOES, de latere OESO). Deze organisatie moest zich vooral bezighouden met de verdeling van de Marshallhulp en met het uitwerken van een systeem van multilateraal betalingsverkeer. Aan dit laatste was een grote nood. De internationale handel vertoonde drie jaar na het eind van de oorlog nog zeer grote onevenwichten. De meeste Westeuropese landen hadden aanzienlijke tekorten op hun betalingsbalans en ze beschikten niet over de nodige deviezen om hun invoer te betalen. Deze toestand hypothekeerde het economische herstel en er werd in het kader van het Marshall-plan naar oplossingen voor dit probleem gezocht. Een daarvan bestond erin dat een zogenaamde Europese monetaire *pool* zou worden gevormd. Dit betekende dat landen met een overschot op hun betalingsverkeer zogenaamde bilaterale trekkingsrechten vestigden ten gunste van de landen met een debiteurspositie. ‘Crediteurlanden’ dienden bijgevolg hun financiële hulp in het kader van het Marshall-plan door te geven aan ‘debiteurstaten’ en deze laatste konden die kredieten dan aanwenden voor aankopen in de eerstgenoemde landen.

Omdat België een aanzienlijk overschot had in het betalingsverkeer met zijn belangrijkste Westeuropese handelspartners had het te Parijs ermee ingestemd om het overgrote deel van de Marshall-dollars die het in een eerste fase toegewezen kreeg, in de monetaire *pool* te storten, namelijk 207,5 miljoen dollar (of 9 miljard BF) van de 250 miljoen dollar (of 11 miljard BF). Er bleef bijgevolg slechts 42 miljoen dollar (of 2 miljard BF) over aan rechtstreekse hulp en dat telde voor niet veel meer dan symbolische hulp. Daarom zocht de regering naar compensaties. Spaak had laten verstaan dat wij die van Washington zouden krijgen. Daarmee had hij trouwens in de ministerraad het akkoord van Parijs, dat op heftig verzet van Van Acker stuitte, erdoor gekregen.

Spaak dacht dat wij over goede argumenten beschikten om van de Amerikanen een lening te verkrijgen. Vooreerst hadden wij verhoudingsgewijs een veel kleiner aandeel in het Marshall-plan dan andere landen. Nederland bijvoorbeeld kreeg 450 miljoen dollar, Groot-Brittannië zelfs 1200 miljoen dollar. Daarenboven had ons land het grootste deel van zijn hulp bestemd voor bilaterale trekkingsrechten en dankzij dit gebaar was men in Parijs tot

een akkoord gekomen. België had op die wijze een grote bijdrage geleverd aan de Europese economische samenwerking, waarop de Verenigde Staten sterk aandrongen.

Andere factoren in ons voordeel waren de inspanningen die België leverde in het kader van de Benelux en de belangrijke rol die Belgisch-Kongo tijdens de oorlog en daarna had gespeeld bij de bevoorrading van de Verenigde Staten met grondstoffen.

Niettemin kondigden de onderhandelingen zich als moeilijk aan, omdat de operatie die wij voor ogen hadden in feite indruiste tegen de afspraken in het kader van de Wereldbank en van de andere internationale financiële instellingen. Maar Spaak zelf had na de conferentie van Parijs het terrein reeds enigszins geëffend door besprekingen met Averell Harriman, de speciale ambassadeur van de Verenigde Staten bij de Raad voor Europese Economische Samenwerking en Alan Kirk, de Amerikaanse ambassadeur in ons land. In september 1948 leek het ogenblik gunstig om de onderhandelingen in de Verenigde Staten af te ronden. Op het einde van die maand had ook de jaarvergadering plaats van de gouverneurs van de Wereldbank en van het Internationaal Muntfonds.

Op 15 september 1948 vertrok ik in het gezelschap van onder meer Maurice Frère, gouverneur van de Nationale Bank, en van Hubert Ansiaux en Franz De Voghel, beiden directeur van de Nationale Bank en de laatste ook *executive director* van de Wereldbank, naar Parijs. Daar hadden we's avonds met McKittrick, de adjunct van Harriman, nog een voorbereidende bespreking.'s Anderendaags ging het per trein, waarop ook de Franse acteur Fernandel zat, naar Cherbourg waar we in de late namiddag aan boord gingen van een tender die ons naar de Queen Elisabeth bracht die verderop in de haven lag.

Na een aangename en probleemloze reis kwamen we in de ochtend van 21 september 1948 te New York aan. De indrukwekkende *skyline* van deze stad konden we reeds van ver bewonderen. Bij onze aankomst werden we opgewacht door baron R. Silvercruys, de Belgische ambassadeur, Jacques de Thier, onze consul-generaal te New York, Stillman van de Belgian American Educational Foundation en enkele vertegenwoordigers van de ambassade.

Tijdens de daaropvolgende dagen had ik talrijke contacten met vertegenwoordigers van de Amerikaanse regering, onder wie minister van Financiën John Snyder en diens adjunct Gardiner. De ontmoeting met Snyder op de Amerikaanse Treasury verliep in een zeer vriendelij ke atmosfeer. Het gesprek met Gardiner op het *State Department* zou ik daarentegen niet licht vergeten. Bij mijn aankomst daar werd ik naar een zaal geleid waarin een grote mahoniehouten tafel stond. Men deed mij plaatsnemen juist daar waar een zilveren plaatje op de tafel was aangebracht. Daarin was het bedrag gegraveerd van de na de Eerste Wereldoorlog gemoratorieerde schuld van ons land aan de Verenigde Staten. Deze handelwijze typeert zeer goed de Amerikaanse mentaliteit, maar het was natuurlijk voor mij niet aangenaam om in die omstandigheden een gesprek te beginnen voor het afsluiten van een lening.

Nochtans heb ik dat gedaan en zowel Snyder als Gardiner kon ik ervan overtuigen dat België zich in een bijzondere situatie bevond en dat een speciale tussenkomst gewettigd was. Ook na gesprekken met andere regeringsleden, onder wie Paul G. Hoffman, de beheerder van de Economie Cooperation Administration - de administratie die instond voor de uitvoering van het Marshall-plan - en Robert Lovett, adjunct van de minister van Buitenlandse Zaken, had ik de indruk dat men gunstig stond tegenover onze vraag om een compensatie te krijgen voor de kredieten die wij

in de vorm van trekkingsrechten aan andere landen verleend hadden. Ik moet hierbij vermelden dat Maurice Frère en Franz De Voghel voor mij een goede steun waren tijdens de onderhandelingen.

Onze ambassadeur Silvercruys was evenwel van mening dat mijn onderhandelingen met de Amerikaanse regering tot niet veel zouden leiden omdat algemeen voorspeld werd dat Truman de presidentsverkiezingen, die in november plaatsvonden, zou verliezen. Volgens

de Gallup-peilingen stevende zijn tegenkandidaat Thomas E. Dewey, gouverneur van New York, af op een grote overwinning. Ook de regeringskringen in Washington waren daar vast van overtuigd en de topambtenaren maakten zich klaar om de plaats te ruimen voor hun opvolgers. In de Verenigde Staten geldt immers de regel: *To the victor belong the spoils*. Dat betekent dat na het aantreden van een nieuwe president de topadministratie volledig vernieuwd wordt.

Silvercruys raadde mij daarom aan contact te zoeken met diegenen waarvan verwacht of voorspeld werd dat ze van Dewey's regering deel zouden uitmaken of een of andere belangrijke functie zouden krijgen. Om die reden werd er door Silvercruys een lunch georganiseerd met onder meer Winthrop W. Aldrich, voorzitter van de Chase National Bank, van wie gezegd werd dat Dewey hem als minister van Financiën zou aanstellen. Op die lunch zaten ook kandidaat-ambassadeurs aan. Silvercruys vertelde mij dat de meeste ambassadeursposten trouwens al verdeeld waren en dat de belangrijkste posten zouden gaan naar diegenen die het verkiezingsfonds van Dewey het meest gestijfd hadden.

Silvercruys, die mij tijdens mijn verblijf te Washington zeer behulpzaam was en mij veel goede raad gaf, vergiste zich echter heel grondig, want tot eenieders verrassing zou niet Dewey maar Truman de presidentsverkiezingen winnen.

Op het ogenblik dat ik in de Verenigde Staten vertoefde, was de verkiezingscampagne nog volop aan de gang en ik ging ervan uit dat onze onderhandelingen met de Amerikaanse regering tot een goed einde zouden worden gebracht.

Op 30 september 1948 schreef ik Spaak een brief om hem mee te delen dat we een goede kans hadden om een lening van 200 miljoen dollar af te sluiten[1] Tevens feliciteerde ik Spaak voor zijn prachtige redevoering die hij twee dagen voordien op de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties te Parijs had gehouden en waarin hij zijn grote ongerustheid over de communistische machtsgreep in Oost-Europa verwoordde met de zin die hem beroemd zou maken: '*Nous avons peur*!'. Ik schreef Spaak dat zijn toespraak in de Verenigde Staten een grote indruk had nagelaten.

Dezelfde dag dat ik Spaak berichtte over de stand van zaken van mijn onderhandelingen, had in het Shoreham-hotel te Washington de jaarvergadering plaats van de gouverneurs van de Wereldbank en van het IMF. De meeste ministers van Financiën waren tijdens hun ambtstermijn automatisch gouverneur van die instellingen, terwijl de verantwoordelijken van de nationale banken meestal plaatsvervangend gouverneur waren. Voor ons land was dat dus Maurice Frère. Voor Frankrijk waren René Mayer en Pierre Mendès-France aanwezig; voor Luxemburg Pierre Dupong en ambassadeur Hugues le Gallais, die mij voor een lunch uitnodigde in zijn prachtige en luxueuze woning, waar hij een fantastische collectie Chinees beeldhouwwerk bezat; voor Nederland Pieter Lieftinck en Marius Wilhelm Holtrop. De Chinese minister van Financiën - het was toen nog het China van Tsjang Kai Sjek - zat de Raad van gouverneurs voor. Van hem werd gezegd dat hij vele jaren vooruit belastingen hief Dat is natuurlijk een zeer comfortabel systeem dat in België wellicht niet vlug navolging zal vinden.

1 Op basis van Gaston Eyskens' papieren is niet te achterhalen hoe groot de lening was die uiteindelijk afgesloten werd. Op een persconferentie na zijn terugkeer sprak Gaston Eyskens volgens de kranten over een lening van 50 miljoen dollar.

Tijdens de vergadering van gouverneurs werd op initiatief van de Amerikaanse minister van Financiën John Snyder een commissie samengesteld die de hervorming van de Wereldbank moest onderzoeken. Deze instelling stond aan veel kritiek bloot. Ook in ons land werd in de pers geregeld de spot gedreven met de akkoorden van Bretton Woods en de financiële instellingen die in het kader daarvan tot stand waren gekomen. Dat gewezen minister van Financiën Camille Gutt, wiens monetaire operatie van oktober 1944 men nog altijd niet ver-

teerd had, directeur-generaal van het IMF was, was natuurlijk niet vreemd aan die kritiek. Overigens was die kritiek zeer dubbelzinnig. Voor een deel vloeide ze voort uit de allergie van de conservatieven voor elke vorm van overheidsinmenging, ook op internationaal vlak. Voor een ander deel wezen die kringen erop dat het IMF en de Wereldbank er niet in slaagden de rol te spelen die de oprichters ervan voor ogen hadden, namelijk stabiele wisselkoersen te vestigen en de handels- en monetaire discriminaties tussen de lidstaten op te heffen. Het IMF en de Wereldbank leverden op dat vlak inderdaad een te bescheiden bijdrage en de commissie die op de jaarvergadering werd geïnstalleerd kreeg als opdracht naar oplossingen te zoeken voor een betere functionering van deze instellingen. Het voorzitterschap van de commissie werd aan België toegewezen. In dat verband heb ik te Washington nog besprekingen gevoerd met verscheidene ministers van Financiën en met verantwoordelijken van het IMF en de Wereldbank. Later heeft Maurice Frère mijn taak overgenomen.

Ik gaf in Washington ook een persconferentie waarop ik de wens uitte dat de Westeuropese landen een douane-unie zouden oprichten om nadien een economische unie tot stand te brengen. Ik gaf met andere woorden te kennen dat een Europese economische gemeenschap tot stand moest komen.

Ik maakte van de gelegenheid gebruik om een bezoek te brengen aan de Columbia University van New York. De universiteit organiseerde een lunch waarop ik aanzat met sommige van mijn oud-professoren, onder andere de professoren B.H. Beckhart en P.F. Brissenden.

Tijdens de terugreis had ik met de Nederlandse minister van Financiën Pieter Lieftinck een gesprek over de Benelux. Hij vertelde me dat het Nederlandse kabinet het niet eens was over het tempo waartegen de economische unie moest worden gerealiseerd. Hijzelf en de Nederlandse Bank verkozen een trage aanpak. De unie kon volgens hem zeker niet voor 1 januari 1950 in werking treden. Lieftinck vond evenwel dat in afwachting daarvan op een aantal terreinen wel samenwerkingsvormen mogelijk waren.

Tweede regeringscrisis in november 1948

Bij mijn terugkeer in het land, op 14 oktober 1948, brachten vrienden mij onmiddellijk op de hoogte van de binnenlandse politieke situatie. Zij vertelden me dat de spanningen tussen de regeringspartners weer toegenomen waren. Opnieuw zat de Koningskwestie daar voor veel tussen.

Nadat de koningsgezinden in de CVP ondervonden hadden dat de regering met dit probleem geen vooruitgang boekte, wilden ze het opnieuw voor het parlement brengen door het wetsvoorstel tot organisatie van een volksraadpleging in bespreking te brengen.

Ze beschikten over een sterk argument. Koning Leopold had in een brief van 22 juni 1948 aan eerste minister Spaak de hypothese van een troonsafstand zonder voorafgaande volksraadpleging verworpen. Hij zou enkel afstand van de troon doen indien een raadpleging van het volk geen ‘onbetwiste meerderheid’ te zijnen gunste zou opleveren. In geval van een duidelijke meerderheid verwachtte Leopold dat het

parlement de wet van 19 juli 1945 zou opheffen, zodat hij zijn grondwettelijke prerogatieven opnieuw zou kunnen uitoefenen en naar het land zou kunnen terugkeren.

Dat standpunt was het antwoord van de koning op de schriftelijke en persoonlijke contacten met Spaak in het voorjaar van 1948. Twee keer was Spaak naar Pregny geweest. Een eerste keer midden januari en een tweede keer eind mei 1948. Tijdens dit laatste bezoek had de koning er sterk op aangedrongen om een volksraadpleging te organiseren voor 7 september 1948, de dag waarop prins Boudewijn meerderjarig zou worden. Spaak had de koning niet veel hoop gegeven dat zijn voorstel zou worden uitgevoerd. Een wetsvoorstel tot organisatie van een volksraadpleging kon slechts een meerderheid verkrijgen indien de CVP de

steun kreeg van andere partijen en die waren daartoe niet bereid. Zeker de BSP en de communisten niet, want die bleven erbij dat de koning troonsafstand moest doen. Op de medewerking van de liberalen hoefde de CVP evenmin te rekenen. Bovendien vond Spaak dat de koning slechts de uitdaging van een volksraadpleging kon aangaan indien het zo goed als zeker was dat die een voor hem gekwalificeerde meerderheid zou opleveren. Een andere mogelijkheid bestond er volgens Spaak in dat de koning naar het land zou terugkeren, maar dan om afstand van de troon te doen ten voordele van zijn zoon Boudewijn.

In zijn brief van 22 juni 1948 liet de koning, zoals reeds vermeld, weten dat hij toch een volksraadpleging wou. De kabinetsraad had daarop beslist niet op deze wens in te gaan. De situatie zat dus weer volledig vast. In de CVP legden de koningsgezinden zich daar niet bij neer en op 27 juli 1948 bekwamen zij dat het wetsvoorstel tot organisatie van een volksraadpleging in de Senaat in overweging werd genomen.

Na het zomerreces drong de CVP erop aan dat het voorstel bij de hervatting van de parlementaire werkzaamheden onmiddellijk in behandeling zou worden genomen. De socialistische partijvoorzitter Buset reageerde prompt. Hij verklaarde onverbloemd dat indien het voorstel zou worden goedgekeurd de socialisten onmiddellijk de regering zouden verlaten. Van dan af hing er weer permanent een crisissfeer rond de regering en laaide in de pers het debat over koning Leopold weer op. In *Le Peuple* publiceerde Victor Larock zijn zoveelste artikelenreeks over de Koningskwestie, een compendium van alle beschuldigingen aan het adres van Leopold en zijn omgeving, beschuldigingen die door de Leopoldistische pers met evenveel stelligheid werden weerlegd. De CVP-ministers werden door deze laatste bekritiseerd wegens hun zogenaamd ‘lauwe houding’ tegenover de aanvallen op Leopold. Zij kwamen nog meer onder vuur te liggen toen Jacques Pirenne, de secretaris van de koning, de regering vroeg een eind te maken aan de anti-Leopoldistische campagne in *Le Peuple*. Pirenne verwonderde er zich over dat minister van Justitie Paul Struye nog geen enkele maatregel had getroffen tegen dit ‘regeringsblad’ en de regering geen enkel woord van afkeuring had laten horen. Struye antwoordde Pirenne dat de regering voor geen enkel dagbladartikel de verantwoordelijkheid droeg en dat zij alleen een oproep kon doen om de polemieken betreffende de Koningskwestie te voeren ‘in de waardigheid en de eerbied voor de persoon en de hogere bezorgdheid om het nationale belang’.

In een bijzonder geladen sfeer vond op 20 oktober 1948 in de openbare vergadering van de Senaat de stemming plaats van het CVP-wetsvoorstel tot organisatie van een volksraadpleging. Na een incidentrijke zitting werd het bij staking van stemmen verworpen. Dat gaf de regering enig soelaas, maar de algemene conclusie was dat de coalitiepartners het best rond de tafel zouden gaan zitten om de onderlinge geschilpunten bij te leggen en het regeerprogramma te actualiseren.

Eind oktober had Spaak daarover de eerste contacten met een delegatie van de BSP en de CVP. De CVP vond dat de regering onder meer dringend werk moest maken van de beloofde algemene fiscale hervorming en van een fundamentele oplossing voor de onderwijsproblemen. Daarnaast eiste zij de aanpassing van het aantal parlementszetels aan de resultaten van de volkstelling, besparingen op de overheidsuitgaven en een nieuwe inspanning van de regering inzake de Koningskwestie. De socialisten gingen in de tegenaanval door een strengere

repressiepolitiek te eisen. Zij maakten die eis meteen hard door op hun buitengewoon Congres van 6 en 7 november 1948 aan te kondigen dat zij CVP-minister van Justitie Paul Struye zouden interpelleren over diens beslissing om de straf van twee ter dood veroordeelde rexisten uit de Borinage om te zetten in levenslange dwangarbeid. Deze interpellatie hield een ernstige dreiging in voor de regering, want de verwachting was dat communisten en liberalen zich in deze zaak aan de zijde van de socialisten zouden scharen en de regering bijgevolg in de minderheid kon worden gesteld. In afwachting van de interpellatie werden

de onderhandelingen tussen de CVP en de BSP over de aanpassing van het regeerakkoord trouwens opgeschort.

Op 18 november 1948 vond de interpellatie plaats in een zenuwachtige sfeer. Voor het parlementsgebouw hadden afgevaardigden van organisaties van politieke gevangenen met hun vaandels plaatsgenomen. Onder hen bevonden zich ook communistische leiders. In het Paleis der Natie kwamen de fracties eerst bijeen om hun standpunt te bepalen. De CVP-fractie hoorde een uiteenzetting van Paul Struye waarna zij besloot zonder enig voorbehoud het beleid van de minister van Justitie te steunen. Uit hetgeen van de beraadslaging van de socialistische fractie uitlekte, kon men opmaken dat zij Struye zou afkeuren, maar dat die houding niet de val van de regering hoefde te impliceren. Volgens de socialisten diende een onderscheid gemaakt te worden tussen de ministeriële verantwoordelijkheid en de regeringssolidariteit.

Die namiddag betoogde Léo Collard in zijn interpellatie dat Struye een zware vergissing had begaan door bij de genadeverlening aan de twee terdoodveroordeelden rekening te houden met humanitaire beweegredenen. Volgens hem moesten zware misdaden zonder enige toegeving bestraft worden. Struye daarentegen plaatste zich in zijn antwoord op het standpunt dat de uitvoering van de doodstraf beperkt moest blijven en massale executies in strijd waren met de humaniteitsidee en het algemeen belang. Hij herinnerde aan de motie die de socialisten samen met de CVP en de liberalen in februari 1948 hadden goedgekeurd en waarin dat algemene beginsel onderschreven werd. Toen Spaak, die aan het eind van het debat nog het woord nam, ook verwees naar die motie werd hij op bitsige wijze onderbroken door Buset. Spaak was met de handelwijze van Buset zichtbaar niet gelukkig en bij het verlaten van het spreekgestoelte werd hij slechts door een gedeelte van de socialistische parlementsleden toegejuicht.

De verdeeldheid in de socialistische rangen bleek op het eerste gezicht voor de regering geen moeilijkheden op te leveren. Na afloop van het debat kondigde Struye evenwel aan dat hij zijn portefeuille ter beschikking stelde van de regent.

In de motie die de socialistische fractie ter goedkeuring had voorgelegd, werd immers impliciet gesteld dat de minister van Justitie door haar niet langer zou worden gesteund en Struye werd daardoor verplicht op te stappen. Spaak kwam daarna op de tribune en verklaarde dat, gezien de beslissing van Struye, het geen zin meer had om over de moties te stemmen,'s Anderendaags beraadde de regering zich over de toestand en Spaak concludeerde daaruit dat hij het ontslag van zijn regering moest aanbieden. Dat deed hij ook, waardoor de politieke crisis een feit was.

Voor Struye betekende zijn ontslag het einde van een kortstondige ministeriële carrière. Later zou hij gedurende zeer lange tijd de Senaat voorzitten, een eerste keer tijdens de homogene CVP-regeringen van 1950 tot 1954 en en een tweede keer van 1958 tot 1973. Zijn grote ambitie om op internationaal vlak een vooraanstaande rol te spelen zou echter nooit in vervulling gaan. Hij werd wel lid van de Gemeenschappelijke Vergadering van de EGKS en van de Raadgevende Vergadering van de Raad van Europa, maar dat waren geen echt belangrijke instellingen. Struye was werkelijk gepassioneerd door de internationale politiek. Hij schreef daarover wekelijks een bijdrage in *La Libre Belgique*. Tijdens de oorlog behoorde hij trouwens tot de medestichters van de clandestiene *Libre Belgique* en liet zich toen ook opmerken door zijn zeer objectieve verslagen over de evolutie in de houding van de publieke opinie tegenover het Duitse bezettingsregime.

Voor de eerste keer formateur

Na zijn gebruikelijke consultaties gaf de prins-regent Spaak een formatieopracht. Spaak werkte in de richting van een voortzetting van de ontslagnemende regering. De CVP kon hiermee instemmen op voorwaarde dat het aantal ministers verminderd werd en zij fundamentele toezeggingen op onderwijsgebied kreeg. Nogmaals vroeg zij een betere subsidiëring van het vrij onderwijs. Voor deze laatste eis dacht Spaak wel een uitweg te kunnen vinden door een commissie op te richten die de onderwijsproblemen zou onderzoeken, maar voor een afslanking van de regering voelde hij niet veel. Een nieuwe verdeling van de bevoegdheden kon lange onderhandelingen en onverwachte verwikkelingen meebrengen, Maar het hoofdbezwaar van Spaak was het verzet van de socialistische partijvoorzitter Buset tegen elke herschikking van de regering.

Omdat de CVP noch de BSP op dit vlak tot enige toegeving bereid bleken, vroeg Spaak in de avond van 23 november 1948 om van zijn opdracht te worden ontheven. De prins-regent ging op dit verzoek in en vrijwel onmiddellijk daarna ontbood hij mij op het koninklijk paleis. Hij legde mij de vraag voor of ik een formatieopdracht wou aanvaarden. Mijn antwoord was positief.

Dezelfde avond nog had ik een gesprek met Frans Van Cauwelaert en Spaak.'s Anderendaags maakte ik in de voormiddag een *tour d'horizon* van de problemen en van de standpunten van de CVP en de BSP, achtereenvolgens met Spaak, Van Cauwelaert, Buset en P.W. Segers. Terwijl ik tussen de middag de pers te woord stond en daarna alle ingewonnen informatie rustig op een rij zette, kwamen het Bureau van de socialistische partij en de Contactcommissie van de CVP samen. Op deze laatste bijeenkomst werd mijn aanwijzing tot formateur op gemengde gevoelens onthaald.

Vertegenwoordigers van de conservatieve en de middenstandsvleugel, onder wie Cassian Lohest, Désiré Lamalle, Joseph Meurice, Augustin Roberti en Paul Clerckx, toonden zich allerminst gelukkig over het vooruitzicht dat ik eventueel eerste minister zou worden. In dat geval zou volgens hen de fiscale en financiële politiek niet fundamenteel worden gewijzigd. Sommigen suggereerden zelfs dat Financiën aan een ander minister moest worden toevertrouwd indien ik de regering zou leiden. Hun voorstel om mij bij mijn opdracht een ‘beperkt’ vertrouwen toe te kennen, werd echter door de partijleiding verworpen. Na de Contactcommissie gaf de CVP een kort perscommuniqué uit waarin gezegd werd dat ik het ‘volledige’ vertrouwen van de partij genoot. De discussie in de Contactcommissie lekte evenwel uit in de conservatieve katholieke pers, die ze uiteraard dik in de verf zette.

Maar ook uit berichten in andere kranten kon ik opmaken dat mijn aanstelling tot formateur in de CVP aanleiding gaf tot heel wat gekuip. Mijn tegenstanders gaven zich bloot. Onder hen Paul Van Zeeland, die zou hebben geprobeerd om opnieuw op de voorgrond te komen.

Tegenover de reserves van de conservatieven en de maneuvers van mijn tegenstrevers stonden de sympathiebetuigingen en aanmoedigingen van anderen, onder meer van CVP-voorzitter August De Schryver, P.W. Segers en Frans Van Cauwelaert, op wie ik tijdens die dagen altijd een beroep kon doen. En zoals ik ook bij latere formatieopdrachten zou ervaren, werd van verscheidene zijden mijn ‘bijzondere aandacht’ gevraagd voor bepaalde problemen en belangen. Van

mejuffrouw Maria Baers, senator en voorzitster van de Katholieke Arbeidersvrouwengilden (KAV), ontving ik een brief waarin zij sterk pleitte voor het behoud van het ministerie van Openbare Gezondheid, onder andere omdat het belast was met de uitvoering van de wet-De Taeye. Zij reageerde hiermee op de geruchten dat Openbare Gezondheid bij een eventuele reorganisatie van de ministeriële departementen bij Binnenlandse Zaken, dat in socialistische handen was, zou worden ondergebracht. Antwerpse

werkgevers- en havenkringen drongen erop aan het ministerie van Buitenlandse Handel te behouden en de Antwerpse CVP-minister François-Xavier Van der Straten-Waillet aan het hoofd van dit departement te laten.

De voorzitter van de Nationale Unie der Geteisterden van België was de mening toegedaan dat het ministerie van Wederopbouw best kon worden afgeschaft. De wet tot herstel van de oorlogsschade voldeed volgens hem niet en de opeenvolgende ministers die het departement van Wederopbouw onder hun bevoegdheid hadden gehad, waren er bovendien niet in geslaagd die wet uit te voeren. Hij vond het daarom beter het ministerie te vervangen door een nationaal commissariaat van de geteisterden, waaruit elke politieke invloed moest worden geweerd. Anderen zegden me dat ik zeker zes ministeries kon afschaffen.

Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan, want tijdens mijn besprekingen bleek al vlug dat een ernstige vermindering van het aantal ministers en een grondige herschikking van de bevoegdheden uitgesloten waren. De socialistische onderhandelaars betoogden dat het bestaande evenwicht inzake de verdeling van portefeuilles verbroken werd indien een CVP'er premier werd. In dat geval eisten zij meer economische bevoegdheden, die in de regering-Spaak-Eyskens voornamelijk in handen waren van de CVP met Duvieusart op Economische Zaken en Middenstand, Van der Straten-Waillet op Buitenlandse Handel en ikzelf op Financiën. Bovendien was Van der Straten-Waillet tevens belast met de coördinatie van de uitvoering van het Marshall-plan. De socialisten wilden ook daarin verandering zien. Bij de vorming van de regering in maart 1947 stonden zij op het standpunt dat de administratie van het Marshall-plan bij het ministerie van Economische Coördinatie en Nationale Wederuitrusting moest worden gevoegd. Ei zo na waren toen de onderhandelingen over deze eis vastgelopen.

De CVP was slechts bereid economische departementen af te staan als daar toegevingen van de socialisten in andere aangelegenheden tegenover stonden. Hieruit concludeerde ik dat het beter was de ontslagnemende coalitie voort te zetten dan het risico te lopen langdurige onderhandelingen te beginnen waarvan de uitkomst zeer onzeker was. Wel achtte ik enkele beperkte wijzigingen mogelijk en effende ik voorts het pad voor de terugkeer van Spaak.

In de avond van 25 november bracht ik bij de prins-regent verslag uit. Gezien de stand van de onderhandelingen stelde ik hem voor dat ik van mijn opdracht zou worden ontheven. De volgende dag stelde de prins-regent Spaak opnieuw tot kabinetsformateur aan. Tijdens gesprekken tussen Spaak, Buset, Merlot en mezelf werden de laatste hindernissen voor een beperkte reorganisatie van de ontslagnemende regering uit de weg geruimd en in de namiddag van 26 november 1948 kon Spaak het nieuwe kabinet aan het parlement voorstellen.

Twee regeringsleden verdwenen, met name de socialist Achille Delattre, wiens ministerie van Energie en Brandstof afgeschaft werd, en de CVP'er Alfons Verbist, minister van Volksgezondheid en Gezin. Dit laatste departement kwam onder de leiding van Van der Straten-Waillet. In diens plaats werd graaf Georges Moens de Fernig, een technicus, minister van Buitenlandse Handel. Het departement van Ravitaillering en Invoer dat Moens de Fernig voordien onder zijn bevoegdheid had, werd eveneens opgedoekt. De socialist Joseph Merlot verhuisde van Begroting, dat onder mijn bevoegdheid kwam, naar het nieuwe ministerie van Algemeen Bestuur

en Pensioenen en de Luikse CVP'er Henri Moreau de Melen nam de portefeuille van Justitie over van Struye.

Met de afschaffing van enkele ministeries en de beperkte vermindering van het aantal ministers kreeg de CVP gedeeltelijk voldoening. Zelf mocht ik ook tevreden zijn, omdat Merlot mij niet langer voor de voeten kon lopen in financiële aangelegenheden.

De nieuwe regeringsverklaring

Op 30 november 1948 las Spaak in het Frans en ik daarna in het Nederlands de regeringsverklaring voor, eerst in de Kamer en vervolgens in de Senaat.

De meeste aandacht ging naar de Koningskwestie, het schoolvraagstuk en de werkloosheid, die in de loop van 1948 aanzienlijk was toegenomen. Inzake de Koningskwestie bleef de regering haar verklaring van maart 1947 trouw. Zij riep uitdrukkelijk op om de verdere besprekingen 'in een atmosfeer van waardigheid en van eerbied voor eenieders overtuiging' te laten verlopen. Daarnaast kondigde zij de oprichting aan van een uit parlementsleden en juristen samen te stellen commissie die de toepassing moest bestuderen van de 'grondwettelijke beginselen inzake het uitoefenen der voorrechten van de koning en inzake de betrekkingen tussen de grote grondwettelijke machten'. Zij stelde tevens de oprichting van een commissie in het vooruitzicht die alle aspecten van het onderwijsvraagstuk diende te bestuderen en waarvan verwacht werd dat ze binnen de zes maanden haar conclusies bekend zou maken.

De 'commissionering' van de Koningskwestie en de onderwijsproblemen betekende in feite dat de standpunten van de coalitiepartners in deze aangelegenheden nog even ver uit elkaar lagen als voorheen. Over de aanpassing van het aantal parlementszetels aan de resultaten van de volkstelling was wel een akkoord bereikt en de regering zou daartoe een wetsontwerp indienen. Voorts beloofde de regering werk te zullen maken van de uitvoeringsbesluiten van reeds uitgevaardigde wetten, onder meer van de wet tot organisatie van het bedrijfsleven, en het spoedige indienen van ontwerpen die in de regeringsverklaring van maart 1947 aangekondigd waren, onder andere van het ontwerp tot fiscale hervorming en vereenvoudiging. Daarnaast werden in de regeringsverklaring heel wat maatregelen opgesomd ter bestrijding van de werkloosheid zoals het uitvoeren van openbare werken en het stimuleren van de woningbouw.

In de Kamer werd de regeringsverklaring meerderheid tegen oppositie aangenomen. In de Senaat deed zich een heftig incident voor waarbij ik betrokken was. De liberaal Octave Dierckx viel er bijzonder scherp naar mij uit. Hij verwonderde er zich over dat Struye ontslag moest nemen, terwijl ik opnieuw van de regering deel uitmaakte, hoewel ik 'maandenlang het bewijs van onbekwaamheid' had geleverd. Dierckx zei ook nog dat ik verantwoordelijk was voor de 'financiële malaise' en dat ik de belastingen op 'ongehoorde wijze' had verhoogd. Op een gegeven ogenblik schilderde hij mij zelfs af als een 'fiscaal sadist'. Dat was voor mij de druppel die de emmer deed overlopen en ik diende Dierckx prompt van antwoord door zijn demagogie aan de kaak te stellen. Ik verklaarde dat het Dierckx ontbrak aan elementair inzicht in de openbare financiën. De hogere fiscale ontvangsten waren immers niet het gevolg van de verhoging van de belastingen, zoals Dierckx beweerde - dat kon trouwens niet, aangezien ik verscheidene belastingen had verminderd - maar van de toegenomen economische activiteit. Ik zei Dierckx ook nog, dat indien hij en zijn partijgenoten echt bekommerd waren om het begrotingsevenwicht, zij hun wetsvoorstellen die tien miljard BF meeruitgaven zouden meebrengen, beter konden intrekken. Dierckx' demagogie en onjuiste beweringen vond ik misplaatst voor een minister van Staat. Ook Spaak nam nog het woord om daarop te reageren.

Bij de stemming over de regeringsverklaring onthielden zich weer een aantal CVP-senatoren. Dat maakte voor de zoveelste keer duidelijk dat er in de CVP voorbehoud bleef bestaan tegen de coalitie. Maar in de BSP was dat evenzeer het geval. Tijdens mijn formatiegesprekken was het mij opgevallen dat Spaak in zijn partij grote moeilijkheden ondervond. In feite bestond er tussen Spaak en Buset een ware vijandschap die de fundamentele oorzaak was van de regeringscrisis en die ook mee aan de basis lag van de moeilijkheden over de onderwijsproblemen in mei 1948.

Zelfkreeg ik voor mijn optreden tijdens de regeringscrisis van vrienden en kennissen heel wat felicitaties. Sommigen vonden het spijtig dat ik geen eerste minister was geworden. In de politiek moet men echter geduld kunnen oefenen en zeker niet overhaast te werk gaan. Dat ik geen eerste minister was geworden vond ik natuurlijk wel jammer, maar ik was ervan overtuigd dat mijn tijd nog wel zou komen.

Opnieuw in het verweer

Na de regeringscrisis hernam het politieke leven zijn gewone gang. In het parlement werden eind 1948 en in het voorjaar van 1949 de verschillende uitgavenbegrotingen en de rijksmiddelenbegroting van 1949, die voor het eerst sedert de oorlog tijdig waren ingediend, besproken. Daarbij maakte ik van de gelegenheid gebruik om een overzicht te geven van de resultaten van twee jaar financiële en fiscale politiek onder mijn verantwoordelijkheid en leiding.

De toestand van de staatshuishouding was tijdens die jaren onbetwistbaar verbeterd. Voor de tweede maal sedert de bevrijding werd een begroting in evenwicht ingediend. Het regime der schatkistvoorschotten was geregulariseerd. De openbare schuld was verminderd, de inflatie bleef aan de lage kant en ze werd geenszins door de behoeften van de Schatkist veroorzaakt. Bovendien bekleedde onze munt een solide positie.

De ondernemingen stelden het, niettegenstaande de teruggang van de wereldconjunctuur in 1948, globaal genomen goed. De winsten van de vennootschappen bedroegen in 1947 8,7 miljard BF tegenover 4,6 miljard BF in 1946, hun reserves respectievelijk 41 miljard BF tegenover 18,5 miljard BF. De bewering dat de fiscaliteit het economische leven verstikte sloeg nergens op. Zowel de vennootschappen als de particulieren genoten van aanzienlijke belastingverminderingen. De indirecte belastingen waren wel verhoogd, maar die verhoging bleef beneden de stijging van de levensduurte. De regering had daartoe beslist om de financiële noden van de gemeenten te lenigen.

De toestand van de openbare financiën moest daarenboven beoordeeld worden tegen de achtergrond van de belangrijke naoorlogse sociale en economische hervormingen, die ongetwijfeld de welvaart ten goede kwamen, maar die ook heel wat meeruitgaven voor de overheid meebrachten. De besparingsmogelijkheden op de overheidsuitgaven waren trouwens zeer beperkt, omdat de uitgaven voor de sociale zekerheid, de volksgezondheid, de woningbouw enzovoort niet samendrukbaar waren. Aan mijn critici zei ik dat ze overigens beter hun mond hielden als ze niet de moed hadden om te zeggen dat de Staat drastisch in die uitgaven moest snoeien, waarbij de eerlijkheid gebood daaraan toe te voegen dat men dan een terugkeer naar vooroorlogse toestanden bepleitte. Overigens deden mijn criticasters weinig concrete besparingsvoorstellen. Paul Van Zeeland bijvoorbeeld sprak geregeld zijn ongerustheid uit over de stijgende overheidsuitgaven, maar formuleerde niet één suggestie om ze in te krimpen. Anderen weidden tijdens de parlementaire debatten uitvoerig uit over bepaalde details. Marcel Phillippart toonde zich zo'n muggezifter met zijn bewering dat er te veel kredieten werden uitgetrokken voor de aankoop van dienstvoertuigen door de ministeries en kabinetten. Er waren er ook, onder wie Albert-Edouard Janssen, die mijn werk waardeerden en mij feliciteerden voor het

feit dat ik, nauwelijks enkele jaren na de oorlog, de begroting in evenwicht had gebracht.

De bespreking van de begroting van Financiën in de Senaat in maart 1949 greep ik aan om te antwoorden op de talrijke beschuldigingen van 'fiscaal banditisme', 'fiscaal sadisme' en 'fiscale wreedheden' aan het adres van de administratie van mijn departement. In de pers en elders verschenen daarover geregeld sterke verhalen. Ik had over de meeste beschuldigingen een objectief onderzoek laten instellen. De resultaten daarvan toonden aan dat de admini-

sratie van Financiën in geen enkel geval ongeoorloofde controlemethoden had aangewend en dat zij wel degelijk rekening hield met menselijke aspecten. Met de meeste aanklachten hadden de betrokkenen bewust geprobeerd de fiscus te misleiden en in een aantal gevallen ging het zelfs om oplichters. Hieruit kon ik alleen maar concluderen dat de verhalen over de zogenaamde misbruiken van de fiscus tot doel hadden een van de belangrijkste administraties van het land in diskrediet te brengen. Dat was natuurlijk een heel erge zaak, die ik aanklaagde, maar waar ik voor de rest machteloos tegenover stond. Zo werd de brochure die ik liet uitgeven met de resultaten van de onderzoeken naar de vermeende misbruiken door de pers, die dergelijke gevallen had aangeklaagd, doodgezwegen.

De pers is in een democratie echter vrij en een sterke regering moet kunnen weerstaan aan kritiek en onwaarheden. Dat onderscheidt haar van zwakke coalities. Overigens reageren de burgers doorgaans gezonder dan het politieke milieu denkt. Na verloop van tijd voelt zij wel aan welke verhalen overdreven of onjuist zijn en stelt zij vast dat ze werd beetgenomen.

Bij de bespreking van de begroting van mijn departement keerde ik mij ook tegen de speculanten. Eind 1948 was er sprake van dat de regering overwoog om de operatie-Gutt nog eens over te doen en de effecten wou doen inleveren. Deze geruchten waren volledig uit de lucht gegrepen, maar werden uiteraard de wereld ingestuurd door diegenen die speculatieve doeleinden hadden. Ik kon daar weinig tegen doen, behalve de spaarders waarschuwen voor misleidingen en de staatsfinanciën zo beheren dat er zo weinig mogelijk speculatie kon ontstaan. Als minister van Financiën was dat telkens een van mijn belangrijkste doelstellingen. Zowel in de periode 1947-49 als daarvoor en daarna hebben de speculanten het altijd tegen mij moeten afleggen en dikwijls heb ik ervoor gezorgd dat ze hun vingers verbrandden of door de knieën gingen. Diegenen die na de bevrijding tegen de frank speculeerden en toen de voorkeur gaven aan het pond sterling kwamen bedrogen uit. Diegenen die speculeerden tegen de aandelen van de Nationale Bank en beweerden dat die aandelen als gevolg van de zogenaamde nationalisatie van de bank zouden ineenstorten, kwamen bedrogen uit. Diegenen die speculeerden tegen de aandelen van de NMKN kwamen eveneens bedrogen uit.

Door dikwijls met buitengewone vinnigheid op aanvallen te reageren, mijn tegenstrevers, ook die in mijn eigen partij, in de hoek te duwen en door gemakkelijk zelf in het offensief te gaan, waarbij ik steeds de welvoeglijkheid in acht nam, animeerde ik de parlementaire debatten. Terwijl ik mij in het parlement zeer sterk manifesteerde, werd ik erbuiten door een bepaalde pers, daarbij geïnspireerd door sommige groepen, uiterst scherp afgekamd. Het onthaal van mijn wetsontwerp dat een algemene hervorming van het belastingwezen beoogde en dat ik begin februari 1949 indiende, was daarvan het zoveelste voorbeeld. Nochtans was het ontwerp bijzonder grondig voorbereid, onder meer door professor Paul Coart-Frésart die in 1936 koninklijk commissaris was voor de fiscale vereenvoudiging, de secretaris-generaal van het ministerie van Financiën René Lefébure en mijzelf Bovendien was het een zeer origineel document dat voornamelijk het stelsel van de directe belastingen eenvoudiger en rechtvaardiger wou maken. Toch vond het ontwerp geen genade bij de fiscale commentatoren. Albert Tiberghien bijvoorbeeld liet er zich in *De Standaard* van 26 februari 1949 laatdunkend over uit. Hij vroeg zich af hoe het mogelijk was dat de voorbereiding van het ontwerp twee jaar in beslag

genomen had. Volgens hem ging het immers niet om een fundamentele hervorming. Afgezien van de nieuwe basis van de grondbelasting werden er aan ons belastingstelsel zogezegd ‘alleen detailpunten’ veranderd. Van vereenvoudigingen en verminderingen was er volgens Tiberghien evenmin sprake, hoewel de vrijgestelde minima verdrievoudigd werden en de aanslagvoet voor de vrije beroepen gelijkgeschakeld werd met die van de loontrekkenden.

In de CVP verweet men mij dat ik het ontwerp niet aan de bevoegde commissie van de studiedienst van de partij had voorgelegd, precies alsof zij eerst akkoord moest zijn.

De reactie van mijn. partij werd wellicht meer ingegeven door de angst voor de reactie van de eigenaars. Van die zijde mocht ik mij immers aan een waar offensief verwachten. In mijn ontwerp werd immers voorgesteld de grondbelasting niet langer te bepalen op basis van het kadastrale inkomen, wat een forfaitair vastgesteld inkomen was, maar op het reële inkomen. Ik vond dat alle inkomsten op een gelijke wijze moesten worden belast. Maar dat de eigenaars met die fundamentele en voor hen nadelige hervorming het niet eens zouden zijn, zou wel duidelijk zijn geworden indien het ontwerp door het parlement in behandeling werd genomen. Dat gebeurde niet aangezien de regering enkele maanden nadat ik mijn ontwerp had ingediend de Kamers ontbond en vervroegde verkiezingen uitschreef. De CVP-liberale regering die na de verkiezingen van 26 juni 1949 onder mijn leiding gevormd werd, nam slechts enkele elementen van het ontwerp tot fiscale hervorming over. Pas veel later, in 1962, voerde Dries Dequae, minister van Financiën in de regering-Lefèvre-Spaak, op moedige wijze een algemene hervorming van ons fiscaal stelsel door.

Scheiding tussen Oost en West

Terwijl de vorige regeringen inzake buitenlandse politiek een eerder voorzichtige houding aannamen, nam de regering-Spaak-Eyskens tegenover de internationale ontwikkelingen duidelijker standpunten in en droeg ze vooral met eerste minister en minister van Buitenlandse Zaken Spaak bij tot de totstandkoming van Westeuropese allianties. Niet alleen maakten de communisten geen deel meer uit van de regering. Ook de gebeurtenissen in Oost-Europa, waar de Sovjetunie haar invloed nog uitbreidde, maakten dat ons land zich achter de voorstanders van Westerse blokvorming schaarde. Hoewel ik bij het buitenlands beleid slechts indirect betrokken was - tenzij het ging over financiële aangelegenheden - kan ik hier de belangrijkste gebeurtenissen en realisaties toch niet onvermeld laten.

Wat de Benelux betrof, trad op 1 januari 1948 de douaneovereenkomst tussen de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie (BLEU) en Nederland in werking. De onderlinge invoerrechten op ‘nationale goederen’ werden daardoor opgeheven en een gemeenschappelij k douanetarief op de invoer uit derde landen werd ingesteld. Zoals ik reeds vermeldde, was de Nederlandse regering niet gewonnen voor een snelle realisatie van volledige samenwerking, vermits de Nederlandse economie achterop lag bij de Belgische economie.

De gespannen internationale toestand leidde tot het sluiten van militaire alliantieverdragen tussen een aantal Westeuropese staten. Het eerste in de reeks was het Pact van Duinkerke dat Frankrijk en Groot-Brittannië in het voorjaar van 1947 sloten en waarbij zij elkaar, in geval van agressie, wederzijdse militaire bijstand toezegden. Een jaar later, op 17 maart 1948, kwam het Pact van Brussel tot stand. Dit pact regelde de culturele, sociale, economische en vooral militaire samenwerking tussen Frankrijk, Groot-Brittannië en de Benelux-landen. Deze vijflanden gingen de verbintenis aan dat bij een aanval op één van hen de andere landen automatisch militaire bijstand zouden verlenen. In geval van een aanval op bezittingen buiten Europa zouden de leden van het pact met elkaar overleg plegen. Het Pact van Brussel was geldig voor 50 jaar. Voor ons land ondertekenden Spaak en ikzelf het pact.

Ofschoon het pact officieel gericht was tegen het mogelijke militaire gevaar van een herrezen Duitsland, was het in feite bedoeld als antwoord op de expansie van de Sovjetunie en het communisme in Oost-Europa. Enkele weken voor de ondertekening van het Pact van Brussel hadden de communisten zich met de 'coup van Praag' meester gemaakt van de macht inTsjechoslowakije. En enkele maanden later, eind juni 1948, gingen het Rode Leger en de Duitse 'Volksmilitie' over tot de blokkade van Berlijn. Het IJzeren Gordijn werd daarmee definitief gesloten. De poging van de Sovjetunie om Berlijn van het Westen te isoleren, mislukte evenwel. Vanuit de Westerse bezettingszones werd een gigantische luchtbrug op

touw gezet teneinde Berlijn te bevoorraden. Tijdens de lange maanden toen de territoriale toegangswegen tot Berlijn geblokkeerd waren, brachten vliegtuigen meer dan twee miljoen ton levensmiddelen, brandstof afgewerkte produkten en grondstoffen naar de stad over. De 'Koude Oorlog'-psychose bereikte in die periode haar eerste hoogtepunt. Ik herinner me dat ik in die periode aangesproken werd door bemiddelde vrienden die me vroegen of het zin had een jacht te kopen en het in de haven van Oostende aan te meren om in geval van een Russische aanval op West-Europa naar Engeland te kunnen vluchten.

De gebeurtenissen in Tsjechoslowakije en de blokkade van Berlijn dreven de Westeuropese landen dichter tot elkaar. De mening won veld dat Duitsland en Italië in de Westeuropese samenwerkingsverbanden opgenomen dienden te worden. De Italiaanse regering, onder leiding van de christen-democraat Alcide De Gasperi, nam daartoe trouwens zelf initiatieven. In het najaar van 1948 bezocht De Gasperi de Westeuropese hoofdsteden om steun en sympathie voor de Italiaanse zaak te verwerven. In het kader daarvan deed hij ook Brussel aan. Hij voerde met Spaak en de prins-regent besprekingen en hij gaf op uitnodiging van de Grandes Conférences Catholiques in het Paleis voor Schone Kunsten een lezing over de morele basis van de democratie. Zelf organiseerde ik voor hem en zijn echtgenote een grote receptie en een diner waarop al wie naam had in de CVP en de christelijke sociale organisaties was uitgenodigd.

De Gasperi had toen al een bewogen politiek leven achter de rug. Hij had aan de universiteiten van Wenen en Innsbrück gestudeerd en was zijn loopbaan begonnen als journalist in Trente. Namens de verdrukte Italiaanse bevolking van die stad werd hij in 1911 naar het Oostenrijkse parlement afgevaardigd. Na de Eerste Wereldoorlog deed hij zijn intrede in de Italiaanse politiek. In 1919 werd hij lid van het Italiaanse parlement en kort daarna voorzitter van de Italiaanse Volkspartij. Met de opkomst van het fascisme sloot hij zich aan bij de coalitie van de antifascistische partijen, maar toen Mussolini aan de macht kwam, moest hij onderduiken. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte hij in de bibliotheek van het Vatikaan - ik heb later de plaats waar hij zo ijverig werkte, bezocht - en in november 1945 werd hij eerste minister van zijn land. Bij de verkiezingen in april 1948 behaalde De Gasperi met de Democrazzia Cristiana, waarvan hij de voorzitter was, een schitterende overwinning waarna hij een groots programma voor de materiële en morele wederopbouw van zijn land startte. Niettegenstaande heel wat moeilijkheden slaagde hij erin orde op zaken te stellen.

De Gasperi's pogingen in 1948 om Italië in de Westerse bondgenootschappen op te nemen, werden met succes bekroond. Italië werd samen met vier andere Westeuropese landen (Portugal, Denemarken, Noorwegen en IJsland) door de lidstaten van het Pact van Brussel, Canada en de Verenigde Staten uitgenodigd om het Noord-Atlantisch Pact mee te ondertekenen. Na de totstandkoming van het Pact van Brussel hadden de leden daarvan stappen gedaan om een ruimere, Atlantische verdedigingsorganisatie tot stand te brengen waaraan de medewerking van de Verenigde Staten en Canada als onontbeerlijk werd beschouwd.

Dit impliceerde evenwel dat de Verenigde Staten hun traditioneel isolationistische opstelling in vredestijd dienden op te geven. De Amerikaanse president Truman en zijn minister van Buitenlandse Zaken George C. Marshall waren na de ontwikkelingen in Oost-Europa in 1947 al overtuigd van de noodzaak het buitenlandse beleid van

hun land een andere oriëntering te geven. Het duurde nog wel een tijd vooraleer de Amerikaanse politici zich bij die opvatting aansloten. Het keerpunt kwam met de aanvaarding van de ‘Vandenberg-resolutie’ door de Amerikaanse Senaat in juni 1948. Die resolutie gaf aan de Amerikaanse regering de mogelijkheid om ook in vredestijd alliantieverdragen met naties buiten het Amerikaanse continent te sluiten en was dan ook een belangrijk keerpunt in de ontwikkeling van de internationale betrekkingen. Hiermee lag de weg open voor de deelname van de Verenigde Staten aan een Westers militair pact.

In oktober 1948 bereikten de leden van het Pact van Brussel, Canada en de Verenigde Staten een akkoord over de principes van het Noord-Atlantisch Pact. In maart 1949 kwamen zij tot een akkoord over de inhoud ervan en nodigden zij Italië, Portugal, Denemarken, Noorwegen en IJsland uit om het mee te onderschrijven. Op 4 april 1949 werd het te Washington plechtig ondertekend. Het Noord-Atlantisch Pact was een defensief militair akkoord tot wederzijdse bijstand in geval van een gewapende aanval in Europa of in Noord-Amerika tegen een van de ondertekenaars. In 1952 zouden Griekenland en Turkije tot het pact toetreden, in 1955 de Duitse Bondsrepubliek. Voordien al, in 1951, ontstond uit het pact de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO), die voornamelijk de militaire samenwerking tussen de lidstaten zou organiseren.

Over de ondertekening van het Noord-Atlantisch Pact valt wel een anekdote te vertellen. Aangezien Spaak voor ons land dit pact te Washington ondertekende, verving ik hem in Brussel. Tijdens de nacht van 4 op 5 april 1949 werd ik in mijn ambtswoning opgebeld door een vertegenwoordiger van de Sovjetambassade die dringend de minister van Financiën wou spreken. Ik antwoordde hem dat de minister niet aanwezig was en ook niet kon worden bereikt. Een tiental minuten later rinkelde de telefoon opnieuw. Ik had dezelfde man aan de telefoon en hij vroeg opnieuw naar de minister van Financiën. Ik gaf hem hetzelfde antwoord als bij het eerste gesprek. Nadien werd er nog verscheidene keren gebeld vanwege de Sovjetambassade en telkens herhaalde men dat men dringend de minister van Financiën wou spreken. Ik maakte me echter niet al te veel zorgen over hun vraag. Ik ging ervan uit dat indien de Sovjets ons de oorlog wilden verklaren, zij niet de moeite zouden doen om dat op een officiële wijze mee te delen. Maar na veel aandringen gaf ik toch toe aan hun verzoek en ik zei hen dat de minister van Financiën een vertegenwoordiger van de ambassade zou ontvangen. Ik maakte de conciërge van het ministerie van Financiën wakker om de deur te openen. Om drie uur's nachts heb ik dan de eerste ambassaderaad van de Sovjets in mijn kabinet ontvangen.

Hij vertelde me dat hij gezonden was door Sovjetambassadeur Pavlov en gaf mij twee omslagen. In de eerste omslag zat een brief van Pavlov, in de tweede een document bestemd voor de Belgische regering, beide in het Russisch. Ik vroeg de ambassaderaad wat er in de brief stond. Hij antwoordde me dat hij geen bevel had gekregen om de briefte vertalen en dat hij mij dus niets kon zeggen over de inhoud. Ik drukte natuurlijk mijn verwondering uit over deze handelwijze, maar liet de ambassaderaad toch beleefd buiten.

's Ochtends vroeg ik Buitenlandse Zaken de briefen het document te vertalen. Het bleek dan dat het document een algemene protestnota was van de Sovjets tegen het Noord-Atlantisch Pact en dat de brief een beleefde begeleidende brief was van Sovjetambassadeur Pavlov, met wie ik overigens uitstekende contacten had. Deze zeer fijne man was professor aan de Rechtsfaculteit van de universiteit te Moskou en had mij reeds verscheidene keren ontvangen.

Later bleek dat de eerste ministers of hun plaatsvervangers van de andere landen die tot het Noord-Atlantisch Pact toetraden een gelijksoortige protestnota hadden gekregen. Moskou had daartoe het bevel gegeven en dat werd in alle landen op hetzelfde ogenblik uitgevoerd. Maar blijkbaar had Moskou geen rekening gehouden met het tijdsverschil waardoor in ons land de overhandiging van de documenten's nachts gebeurde.

Hoofdstuk 12
Eerste Minister
van een 'Vakantieregering'

Op 8 april 1949 besliste de regering-Spaak-Eyskens het parlement vervroegd te ontbinden en verkiezingen uit te schrijven. Als reden hiervoor gaf ze op dat de coalitiepartners het niet eens waren over de financiering van de werkloosheidspolitiek. De bestrijding van de sterk toegenomen werkloosheid wierp bijzondere financiële problemen op en de CVP en de BSP hadden inderdaad uiteenlopende opvattingen over de aanpak daarvan, maar dat was niet de ware reden waarom zij de kiezers wilden raadplegen. De CVP kon niet langer het zogenaamde immobilisme van de regering in de Koningskwestie verdragen en vond dat verkiezingen weieens voor een nieuwe wending in deze zaak konden zorgen. Na de politieke crisis in november 1948 was het trouwens vrij vlug duidelijk geworden dat de regering op haar laatste benen liep. Het wantrouwen tussen de meerderheidspartijen was zo groot dat het niet meer mogelijk bleek nog belangrijke beslissingen te nemen. Voortdurend gingen er stemmen op om vervroegde verkiezingen te organiseren. Het was trouwens reeds in een pre-electorale atmosfeer dat de regering midden maart 1949 meedeelde dat ze 'de idee van vervroegde verkiezingen in overweging nam'.

Samen met de parlementsontbinding kondigde de regering aan dat ze nog ontwerpen zou indienen om de toepassingsdatum, van het vrouwenkiesrecht te vervroegen en het zetelaantal in Kamer en Senaat aan te passen aan de resultaten van de volkstelling van 1947. Eind april 1949 werd de behandeling van deze ontwerpen aangevat. Terwijl het eerste probleemloos werd aangenomen, gaf het tweede aanleiding tot een soms woelig debat. De aanpassing van het aantal parlementszetels aan het bevolkingscijfer had immers tot gevolg dat de Vlaamse meerderheid in het parlement versterkt werd, en daar hadden sommige Waalse parlementsleden het moeilijk mee. Hun pogingen om de zetelaanpassing uit te stellen leed echter schipbreuk. Als gevolg van het ontwerp werd het aantal volksvertegenwoordigers verhoogd van 202 tot 212.

Een ophefmakend interview van koning Leopold

Terwijl de bovenvermelde ontwerpen in bespreking waren, bogen de politieke partijen zich reeds over de samenstelling van de kandidatenlijsten voor de verkiezingen. Hoewel ik als minister van Financiën heel wat kritiek te verduren had gekregen, ook in mijn eigen partij, werd mijn tweede plaats op de Kamerlijst van de CVP in het arrondissement Leuven niet in het minst gecontesteerd. Albert De Vleeschauwer voerde opnieuw de lijst aan.

Onder impuls van P.W. Segers, Jef Deschuyffeleer en Karel Van Cauwelaert - de zogenaamde Commissie der Drie - werd er in de CVP naar gestreefd om een aantal vooraanstaande Vlamingen die na de oorlog in aanraking waren gekomen met het gerecht voor hun houding tijdens de bezetting, een plaats op de lijsten te geven. Met deze zogenaamde Operatie Verruiming wou de CVP zich indekken tegen de aanvallen van het opnieuw opkomende Vlaams-nationalisme. In het kader van die operatie werd op de CVP-lijst van het arrondissement Antwerpen de Antwerpse

oorlogsburgemeester Leo Delwaide opgenomen, en op die van het arrondissement Brussel Emile De Winter, de secretaris-generaal van het ministerie

van Landbouw en Voedselvoorziening tijdens de oorlog. Victor Leemans en Jozef Custers waren andere bekenden die dankzij die operatie in het parlement zouden komen.

De Commissie der Drie stelde voor om in het arrondissement Leuven Edgard Van Dessel als kandidaat op de CVP-lijst naar voren te schuiven. Karel Van Cauwelaert vroeg mij mijn invloed aan te wenden ten gunste van Van Dessel, die voor de oorlog in de Katholieke Vlaamse Landsbond actief was geweest. Hoewel de Commissie der Drie voor Van Dessel geen verkiesbare plaats had gevraagd, werd zijn kandidatuur niet weerhouden. In Leuven ging de CVP bijgevolg zonder verruimingskandidaat naar de verkiezingen.

De linkse partijen, in het bijzonder de communistische en de socialistische, beschuldigden de CVP ervan met de Operatie Verruiming ‘zwarten’ binnen te halen. Zoals bij andere gelegenheden waarbij een beroep werd gedaan op Vlaams-nationalisten was het inderdaad betreurenswaardig dat er mensen bij waren die, zoals men in Nederland zei, tijdens de oorlog ‘fout’ waren geweest.

Twee thema's stonden centraal in de verkiezingscampagne: de Koningskwestie en het financiële beleid van de regering. De liberale partij plaatste het tweede thema sterk op de voorgrond en voerde haar campagne vooral tegen mij. Zij leverde veel kritiek op mijn wetsontwerp op de fiscale hervorming en beloofde de belastingen met niet minder dan 25 procent te verminderen! Dit laatste was een sterk voorbeeld van electorale demagogie. De Luikse liberaal Jean Rey liet verkiezingsaffiches aanplakken waarop ik afgebeeld stond als Napoleon, met het opschrift: *Belastingbetalers, men moet hem bestrijden*!

De Onafhankelijke Partij, een allegaartje van conservatieve katholieken, koningsgezinde liberalen en middenstanders, had het ook speciaal op mij gemunt. Zij bestreed de ‘verpletterende en willekeurige belastingen’. In Leuven organiseerde zij een *meeting* waarop Carlo De Mey, een van haar kandidaten en fiscale commentator van *La Libre Belgique*, het woord voerde. Hij werd aangekondigd als ‘de man die U tegen Eyskens zal verdedigen’. Ook de gewezen liberale senator Marcel Loumaye, die mij enkele keren scherp had aangevallen wegens mijn ontwerpen op de bijzondere belastingen toen ik minister van Financiën was in de eerste regering-Van Acker, was een van de sprekers op die verkiezingsbijeenkomst. Hij werd voorgesteld als ‘de man die in de Senaat de oppositie tegen Gutt heeft gevoerd’. Het viel overigens op dat de Onafhankelijke Partij haar verkiezingspropaganda in het Leuvense voornamelijk in het Frans voerde. Ook op de affiches van de liberale partij stonden nog Franstalige of tweetalige slogans.

De CVP verdedigde zich goed tegen de liberale aanvallen op mijn fiscaal beleid. Maar de Koningskwestie stond in haar campagne centraal. Om haar standpunt in die kwestie te doen zegevieren, mikte de CVP op de absolute meerderheid. De socialistische partij wou deze strategie uiteraard dwarsbomen en viel in haar propaganda de koning, zijn echtgenote en de leden van de koninklijke familie op ongemeen heftige en laaghartige wijze aan. Net als in november 1948 werd hiertegen van koningszijde geprotesteerd. Ditmaal was het niet de secretaris van de koning maar Leopold zelf die reageerde. In zijn brief van 17 mei 1949 vroeg hij de regering wat zij van plan was te ondernemen tegen de perspraktijken die de eer van de leden der koninklijke familie aantastten. In haar antwoord, dat wegens onenigheid tussen

de socialistische en de CVP-ministers bijna een maand uitbleef herhaalde de regering haar oproep tot waardigheid en kalmte en betreurde zij de perspolemieken.

Zeer belangrijk vond ik een interview dat koning Leopold aan de *New York Times* gaf en dat op 9 mei 1949, enkele dagen voor zijn protestbrief, werd afgedrukt. De inhoud ervan was ronduit sensationeel. Niet zozeer zijn verklaring dat hij naar het land wou terugkeren vond ik ophefmakend - tevoren had hij dit reeds aan de regering laten weten - maar wel zijn bereidheid om troonsafstand te doen ten voordele van zijn zoon Boudewijn indien bij zijn terugkeer zou blijken dat men niet met hem wenste te regeren. De koning verklaarde letter-

lijk: '*Should I fail to form a government, it might then become necessary to pass the hand to my son.*'

Daarmee sprak Leopold voor de eerste keer openlijk over een mogelijke troonsafstand, wat natuurlijk niet aan de aandacht van zijn tegenstanders ontsnapte. Zij zetten de betreffende passus dan ook sterk in de verf.

De Leopoldisten daarentegen wezen op de interpretatie die Leopold in het interview gaf van de wet van 19 juli 1945. Zoals eerder vermeld bepaalde die wet dat de onmogelijkheid voor Leopold om te regeren alleen door het parlement kon worden opgeheven. Die onmogelijkheid werd gerechtvaardigd door de oorlogsomstandigheden, 'door het toedoen van de vijand'. Deze motivering had volgens de koning en zijn aanhangers meer dan vier jaar na de oorlog haar betekenis verloren. Derhalve moest het parlement een einde maken aan die volgens hen abnormale en ongrondwettelijke toestand.

De koning zei in het interview dat hij dit standpunt ook had meegedeeld aan zijn broer, de prins-regent, aan eerste minister Paul-Henri Spaak en aan minister van Justitie Henri Moreau de Melen, toen die op zijn verzoek op 25 april 1949 naar Bern waren gekomen om de politieke toestand te bespreken. Inderdaad, in een brief aan zijn broer die de koning na de besprekingen te Bern had opgesteld en die door de secretaris van de koning, Jacques Pirenne, openbaar werd gemaakt, schreef Leopold dat het land tot de wettelijkheid moest terugkeren, en dat de regering en het parlement hun verantwoordelijkheid moesten nemen.

In het interview met de *New York Times* zei de koning tevens dat hij niet verwachtte dat de verkiezingen de politieke machtsverhoudingen fundamenteel zouden wijzigen. De CVP zou volgens hem niet de absolute meerderheid verwerven, omdat in de verkiezingsstrijd tal van problemen meespeelden. Men had hem echter gezegd, verklaarde hij, dat 'ten minste 70 procent' van de kiezers zich in een volksraadpleging voor zijn terugkeer zou uitspreken. Leopold zei ook nog dat hij vroeger met het voorstel om een dergelijke raadpleging te organiseren had ingestemd. Hij had zich toen ook bereid verklaard de gevolgen daarvan te aanvaarden indien die raadpleging geen 'duidelijke meerderheid' zou opleveren. Leopold preciseerde echter niet het stemmenpercentage dat voor deze 'duidelijke meerderheid' noodzakelijk was.

Van Ackers eigenmachtige optreden

Enkele dagen voor de verkiezingen van 26 juni 1949 zorgde de Koningskwestie nog voor een fikse rel tussen de CVP-ministers en minister van Verkeerswezen Achiel Van Acker. Van Acker verbood CVP-voorzitter August De Schryver om in een verkiezingstoespraak op de radio gewag te maken van de Koningskwestie. De Schryver besliste daarop helemaal geen toespraak te houden, aangezien Van Ackers interventie neerkwam op censuur. De raad van beheer van het NIR had immers kort daarvoor de vroegere afspraken in verband met de vrije radiotribunes nog bevestigd. Die hielden in dat er vrij over de Koningskwestie mocht worden gesproken op voorwaarde dat het in gematigde bewoordingen gebeurde. Van Acker, die het NIR onder zijn bevoegdheid had, maakte gebruik van zijn ministerieel vetorecht en greep in. Hij rechtvaardigde dat door te verwijzen naar het standpunt van de koning, die

de wens had uitgedrukt niet de inzet van de verkiezingsstrijd te zijn, en naar het standpunt van de regering, die als gedragslijn had gesteld geen polemiek over de Koningskwestie aan te gaan. De Schryver wou echter een partijstandpunt vertolken. De passus over de Koningskwestie was bovendien maar één element van zijn toespraak.

De CVP-ministers voeren in een perscommuniqué heftig uit tegen Van Ackers ingreep. Zij stelden dat, indien er geen verkiezingen voor de deur hadden gestaan, zij bij wijze van protest tegen Van Ackers aanwending van het vetorecht ontslag zouden hebben genomen. Dit communiqué werd bezorgd aan het agentschap Belga en de pers. CVP-minister van Eco-

nomische Zaken en Middenstand Jean Duvieusart deelde het mee aan de administrateur-generaal van het NIR, T. Fleischman, en aan de directeur-generaal, Jan Boon. De Nederlandstalige uitzendingen maakten op 24 juni 1949 in het nieuws van 19 uur één keer melding van het communiqué, de Franstalige uitzendingen geen enkele keer. De volgende dag werd er met geen woord meer van gerept. Dat kwam omdat Van Acker opnieuw eigenmachtig optrad en de herhaling van het communiqué van de CVP-ministers verbood. De permanent-afgevaardigde van Van Acker bij het NIR, Gust De Muynck, had zelfs de hele avond van 25 juni postgevat op het NIR om te allen prijze de herhaling van de mededeling van de CVP-ministers te beletten! De Muynck had Boon laten weten dat Van Acker met de CVP-ministers had afgesproken om het communiqué niet uit te zenden.

De waarheid was echter dat Duvieusart, die mij als woordvoerder van de CVP-ministers verving omdat ik op 24 juni 1949 niet in Brussel was, Van Acker in kennis had gesteld van het protest van de CVP-ministers. Bij die gelegenheid had Duvieusart gezegd dat het communiqué aan het persagentschap Belga en aan de pers zou worden meegedeeld. Van Acker had dan aan Duvieusart gevraagd of hij de bekendmaking ervan via de radio eiste. Duvieusart had geantwoord dat hij er zich toe beperkte de tekst ‘aan de pers’ mede te delen. Hieruit had Van Acker geconcludeerd dat de CVP-ministers geen verspreiding van hun communiqué op de radio eisten. Misschien was Duvieusart in zijn antwoord aan Van Acker niet helemaal duidelijk geweest, maar afgezien daarvan vond ik dat een dergelijk belangrijk politiek feit normaal in het radiojournaal moest worden meegedeeld. Van Ackers tweede verbod was even onrechtmatig als het eerste en het toonde aan dat hij soms heel willekeurig optrad. Overigens bewees het dat de socialisten erg beducht waren voor een nieuwe verkiezingsoverwinning en voor een eventuele absolute meerderheid van de CVP.

De absolute meerderheid voor de CVP in de Senaat

De CVP veroverde bij de verkiezingen van 26 juni 1949 - de eerste verkiezingen waaraan ook vrouwen deelnamen - wel de absolute meerderheid in de Senaat, maar niet in de Kamer. Met 43,5 procent van de stemmen behaalde ze 105 zetels in de Kamer, twee te weinig voor de volstrekte meerderheid. Niettemin was dit een bijzonder goed resultaat. Haar stemmenaandeel lag zelfs één procent hoger dan de uitstekende score van 1946. De CVP ondervond dus geen electoraal nadeel van de coalitie met de socialisten, hoewel velen daarvoor gevreesd en gewaarschuwd hadden. De CVP had wellicht een nog beter resultaat behaald indien de conservatieven in haar rangen een minder scherpe oppositie tegen de regering hadden gevoerd. Die houding had de oprichting van katholieke scheurlijsten in de hand gewerkt, waarvan de stemmen anders naar de CVP zouden zijn gegaan.

Ondanks het feit dat ik voor en tijdens de verkiezingscampagne het mikpunt was van buitengewoon heftige aanvallen, werd ik bij de verkiezingen persoonlijk niet afgekeurd. Niettemin beweerden sommigen dat dat wel het geval was. *De Opinie der Onafhankelijken*, het blad van de Onafhankelijke Partij, schreef dat de CVP-Kamerlijst in het arrondissement Leuven 12.000 stemmen minder had behaald

dan de Senaatslijst en daarmee één verkozene minder kreeg. Volgens het blad moest dat ‘slechte resultaat’ volledig op mijn rekening worden geschreven. De CVP had evenwel net als in 1946 4 verkozenen op de Kamerlijst, die slechts 1200 stemmen minder kreeg dan de Senaatslijst.

De socialisten verging het op 26 juni een stuk minder goed dan de CVP. Zij gingen 3 procent achteruit. Met 29,7 procent van de stemmen hadden ze 66 zetels in de Kamer, 3 minder dan in 1946, hoewel er door de zetelaanpassing 13 zetels meer beschikbaar waren. De grote verliezers waren echter de communisten. Hun stemmenaandeel en zetelaantal waren bijna gehalveerd. Zij behaalden 7,5procent van de stemmen tegenover bijna 13 procent in 1946 en

behielden nog 12 van hun 23 zetels. De sympathie die hun vlak na de oorlog te beurt was gevallen, was door het autoritaire optreden van hun zusterpartijen in Oost-Europa sterk getaand.

De liberale partij deed het een heel stuk beter dan in 1946 en boekte grote winst. Zij kreeg 15,2 procent van de stemmen tegenover 8,9 procent in 1946. Zij veroverde daarmee 29 zetels, een winst van 12 zetels. De UDB, die in 1946 met 2,2 procent van de stemmen een pover resultaat had behaald, werd ditmaal volledig weggeveegd. De Vlaamse Concentratie, een nieuwe partij die voornamelijk de repressie aanklaagde, had evenmin een verkozene.

De verkiezingen van 26 juni 1949 creëerden een bijzonder complexe politieke toestand. De linkse partijen beschikten niet over een meerderheid in de Senaat, de CVP niet in de Kamer. Een linkse coalitie was normaliter onmogelijk, een homogene CVP-regering eveneens. Eén zaak stond echter vast: een coalitie zonder de CVP was vrijwel uitgesloten. In de katholieke pers gingen onmiddellijk stemmen op die betoogden dat de CVP het alleen moest proberen indien de liberalen of de socialisten niet bereid waren met haar scheep te gaan. Maar bovenal werd er in die kringen de nadruk op gelegd dat de CVP de wet moest stellen en zeker in de Koningskwestie geen toegevingen mocht doen. Het uur van de CVP was volgens hen aangebroken.

Van Zeeland en Van Cauwelaert mislukken in hun pogingen om een regering te vormen

De dag na de verkiezingen diende Paul-Henri Spaak het ontslag van zijn regering in en begon de prins-regent zijn consultaties. In de avond van 28 juni 1949 belastte de prinsregent de CVP'er Paul Van Zeeland met de vorming van een nieuwe regering. Van Zeeland aanvaardde de opdracht. Daarmee trad hij voor het eerst weer op de voorgrond sinds hij in oktober 1937 op een ongelukkige wijze was afgetreden naar aanleiding van de perikelen rond de devaluatie en de campagne van Gustaaf Sap in dat verband.

Van Zeeland onderhandelde met de socialisten en de liberalen op basis van het CVP-programma. Dat betekende dat hij aan de oplossing van de Koningskwestie prioriteit wou geven. Van Zeeland stelde twee mogelijkheden voor: de organisatie van een volksraadpleging, of de toepassing van de wet van 19 juli 1945 door de verenigde Kamers onmiddellijk bijeen te roepen nadat de regering het vertrouwen van Kamer en Senaat had gekregen.

Zoals verwacht verwierpen de socialisten en de liberalen deze vrij radicale voorstellen. De BSP hield het niet alleen bij een eenvoudige afwijzing, maar voegde er nog aan toe dat ze ‘alle middelen’ zou aanwenden om te beletten dat Van Zeelands plannen zouden worden uitgevoerd. Hiermee lieten de socialisten verstaan dat ze desnoods een algemene staking zouden organiseren. Wat Van Zeeland voorstelde was volgens hen niets anders dan het CVP-standpunt in de Koningskwestie. Aangezien dat in de verkiezingen geen meerderheid had behaald, kon het ook niet aan de andere partijen worden opgelegd. De BSP kon zich evenmin akkoord verklaren met het sociaal-economische programma van Van Zeeland.

De liberalen lieten zich in minder scherpe, maar niet minder duidelijke bewoordingen uit. Zij vonden dat het in de Koningskwestie ‘gevaarlijk en in strijd met de belangen van het land en van de monarchie zou zijn... overijlde beslissingen te treffen, die niet zouden worden gesteund door een overgrote meerderheid van het parlement’. En ook zij konden in de economisch-financiële voorstellen van Van Zeeland onvoldoende hun eigen programma herkennen. In dit verband herinnerden de liberalen aan hun fameuze verkiezingsbelofte om de belastingen met 25 procent te verminderen. Ze waren niet van plan, zeiden ze, om deze ‘welbepaalde en formele verbintenis’ met de kiezers zomaar op te geven.

Deze negatieve reacties betekenden in feite het einde van Van Zeelands opdracht. Niette-

min onderhandelde Van Zeeland nog met de liberalen, ook al omdat de CVP-leiding daarop aandrong. Maar toen de liberale partijleiding op 5 juli 1949 haar weigering herhaalde, ontsloeg de prins-regent nog dezelfde dag Van Zeeland van zijn opdracht.

Eveneens op 5 juli werd bekend dat de socialistische partij, vakbonden, coöperatieven en ziekenfondsen een zogenaamde contactcommissie hadden opgericht. Die commissie had als opdracht een gemeenschappelijk actieprogramma uit te werken tegen ‘de reactionaire pogingen om Leopold III terug op de troon te brengen, en de economische en sociale politiek in een corporatistische zin te oriënteren’. Daarmee maakten de socialisten nog eens duidelijk dat zij hun toevlucht zouden nemen tot stakingen en straatgeweld om te beletten dat de CVP haar oplossing van de Koningskwestie zou doordrukken. Het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) reageerde onmiddellijk op deze mededeling. Het stelde dat de Koningskwestie geen syndicale maar een politieke kwestie was die door een parlementaire meerderheid moest worden opgelost. Het ACV verzette zich tevens tegen elke politieke staking.

Een nieuwe fase in de regeringscrisis brak aan toen de prins-regent op 6 juli 1949 Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert tot informateur aanstelde. Gedurende meer dan een week voerde Van Cauwelaert besprekingen met de liberale en de socialistische partijleiding. Net als Van Zeeland stelde hij de oplossing van de Koningskwestie centraal, maar zijn voorstellen waren voorzichtiger.

Van Cauwelaert ging ervan uit dat de onmogelijkheid van de koning om te regeren door ‘het toedoen van de vijand’ een einde had genomen. Deze fictie kon en mocht volgens hem niet langer in stand worden gehouden. Volgens de wet van 19 juli 1945 hadden de Kamers het recht, maar ook de plicht om een beslissing over deze kwestie te nemen. Van Cauwelaert wou de andere partijen echter niet dwingen een keuze te maken tussen een volksraadpleging of de onmiddellijke bijeenroeping van de Kamers voor een stemming over de wet van 19 juli 1945. De volksraadpleging zag hij als een middel om het parlement voor te lichten; de resultaten ervan mochten de Kamers niet binden. Hij beschouwde de raadpleging als een toepassing van het parlementaire onderzoeksrecht. De regering mocht volgens Van Cauwelaerts voorstel evenmin een standpunt opleggen aan de leden van de meerderheid aan wie zij het vertrouwen zou vragen. Zij zou hen wel verzoeken bij het begin van de parlementaire werkzaamheden een wetsontwerp voor het organiseren van een volksraadpleging goed te keuren.

Op 15 juli 1949 beoordeelde het BSP-Bureau Van Cauwelaerts voorstel als onaanvaardbaar. Twee dagen later verklaarde de liberale partijleiding dat ze het voorstel niet goedkeurde, maar wel bereid bleef verder te onderhandelen op basis van een programma waarin aan de economische en financiële problemen de voorrang zou worden gegeven. De oplossing van de Koningskwestie vereiste volgens de liberalen ‘een atmosfeer van nationale eendracht’ en ze kon daarom beter niet tijdens een regeringscrisis worden uitgewerkt. De liberalen stelden voor dat de nieuwe regering de oplossing zou bepalen nadat met de koning een ‘ruim contact’ was georganiseerd. Van Cauwelaert voerde daarna nog gedurende enkele dagen besprekingen met de liberalen en de socialisten, maar vroeg de prins-regent op 22 juli 1949 van zijn opdracht te worden ontheven.

Opnieuw formateur

De volgende dag werd ik op het koninklijk paleis ontboden. De prins-regent vroeg mij een regering te vormen. Na overleg met de CVP-leiding aanvaardde ik de opdracht. Daarna begon ik mijn besprekingen. Tijdens het weekend van 23 en 24 juli 1949 had ik gesprekken met Kamervoorzitter en gewezen informateur Frans Van Cauwelaert, Senaatsvoorzitter Henri Rolin, eerste minister Paul-Henri Spaak en de liberale partijleider Roger Motz. Op 25 juli zag ik BSP-voorzitter Max Buset.

Het resultaat van deze eerste ontmoetingen was dat Motz en Buset bereid waren een afvaardiging van hun partij samen te stellen die de belangrijkste problemen - de Koningskwestie, het onderwijsvraagstuk en de begrotingsproblemen - nader moest onderzoeken. On 26 juli ontmoette ik in de ochtend de liberale afvaardiging en in de vooravond de socialistische onderhandelaars voor de bespreking van de sociale, economische en financiële problemen. De Koningskwestie kwam tijdens die gesprekken slechts kort ter sprake en bleek nog altijd het grootste struikelblok te zijn. Daarom bracht ik op 27 juli de onderhandelaars van de liberale partij, de BSP en de CVP samen voor een uitvoeriger bespreking van deze kwestie. De socialisten en de liberalen gaven op deze vergadering te verstaan dat zij eventueel met een volksraadpleging akkoord zouden gaan. De voorwaarde hield in dat de koning zou zeergen wat hij verstond onder een 'aanzienlijke' of 'onbetwiste' meerderheid, die hij noodzakelijk achtte om zijn prerogatieven opnieuw te kunnen uitoefenen. Een delegatie van de drie partijen moest naar Pregny gaan om daarover van de koning een antwoord te krijgen. De CVP-onderhandelaars verwierpen zowel het voorstel om een gemeenschappelijke afvaardiging naar de koning te sturen als het principe om voorafgaand aan een eventuele volksraadpleging een percentage of een zogenaamd quorum vast te leggen. De socialisten stelden dan voor dat ik in mijn hoedanigheid van formateur naar Pregny zou gaan, maar daar ging de CVP-delegatie evenmin mee akkoord.

Op dat ogenblik zaten de onderhandelingen volledig vast. Tijdens de daaropvolgende dagen zocht ik naar een uitweg en voerde ik afzonderlijke besprekingen met de CVP-leiding en met de liberale en de socialistische partijtop. Het resultaat daarvan was dat een socialistische afvaardiging een onderhoud zou vragen met koning Leopold.

Op 31 juli 1949 vertrokken Paul-Henri Spaak, Joseph Merlot en Antoon Spinoy naar Pregny.'s Avonds hadden ze er een eerste gesprek met de koning. De dag nadien volgde een tweede onderhoud, waarna de koning de wens uitdrukte ook met afvaardigingen van de CVP en van de liberale partij te kunnen spreken.

Op 2 augustus keerde de socialistische delegatie terug en vertrokken August De Schryver, P.W. Segers, Augustin Roberti, Paul Struye, Albert De Vleeschauwer en Paul Van Zeeland voor de CVP naar Pregny. In hetzelfde vliegtuig reisde de liberale afvaardiging mee, bestaande uit Roger Motz, Albert Devèze, Octave Dierckx, Léon Mundeleer, Albert Lilar en Jean Rey. De vertegenwoordigers van de CVP en van de liberale partij hadden verscheidene afzonderlijke gesprekken met de koning. De liberalen overhandigden tijdens die besprekingen een nota met hun standpunt over de kwestie. Hierin stelden zij dat zij in principe tegen een volksraadpleging gekant waren. Alleen als 'noodmiddel' en 'onder welbepaalde voorwaarden' konden zij het aanvaarden. En die voorwaarden waren drieërlei: 1) de raadpleging moest beslissend en niet adviserend zijn; 2) in ieder landsgedeelte moest de helft van de burgers zich ten gunste van de koning uitspreken; en 3) de resultaten in de drie gewesten samengeteld moesten een tweederde meerderheid voor de koning opleveren.

In de nota was ook nog een minderheidsstandpunt opgenomen. Een aantal Vlaamse liberalen was het immers niet eens met de rest van hun partij. Volgens hen kon een volksraadpleging alleen adviserende waarde hebben. Zij vonden het ook niet wenselijk een quorum vast te stellen. Zij suggereerden de koning wel dat indien minder dan 55 procent van de kiezers voorstander van zijn terugkeer zou zijn, hij zou erkennen

dat de ‘onbetwistbare meerderheid’ voor het opnieuw uitoefenen van zijn grondwettelijke prerogatieven niet voorhanden was. Indien echter een meerderheid van 70 procent bereikt werd, dan zou de minderheid zich bij de terugkeer moeten neerleggen. En indien de uitslag tussen de 55 en 70 procent zou liggen, zou het parlement zich over de toepassing van de wet van 19 juli 1945 moeten uitspreken.

Een nieuwe koninklijke boodschap

Na de raadplegingen met de liberale en de CVP-afvaardiging liet de koning weten dat hij in een boodschap zijn standpunt zou bepalen.

In de avond van 5 augustus 1949 keerde de secretaris van de koning Jacques Pirenne uit Pregny terug met het koninklijke antwoord. Leopold herhaalde daarin wat hij in zijn brief van 30 april 1949 had geschreven. De partijen moesten hun verantwoordelijkheid nemen. Indien zij geen akkoord over de Koningskwestie konden bereiken of over een procedure tot oplossing ervan, moest het parlement een beslissing nemen die dan loyaal moest worden aanvaard. Alle partijdelegaties hadden, aldus de koning, in Pregny echter de wens uitgedrukt dat de Koningskwestie dringend zou worden opgelost. Om dat doel te bereiken, aanvaardden alle partijen het beginsel van een volksraadpleging, maar zij waren verdeeld over de toepassingsmodaliteiten ervan. De koning zelf zei in te stemmen met elke grondwettelijke oplossing en het voorstel van een volksraadpleging bij te treden indien het parlement het nodig achtte om zichzelf en het staatshoofd op die wijze in te lichten over's lands wil. Een raadpleging kon volgens Leopold alleen als een advies worden opgevat en een vooraf vastgelegd quorum wees hij van de hand. Indien men aan de volksraadpleging een beslissende betekenis zou toekennen en vooraf een quorum zou bepalen, zou de bevoegdheid van het parlement worden beperkt.

Hoewel de koning in zijn boodschap stelde dat hij zich niet door cijfers zou laten binden, schreef hij toch dat een tweederde meerderheid bij een volksraadpleging niet gerechtvaardigd was. Het argument dat een dergelijke meerderheid vereist was voor een grondwetsherziening ging volgens de koning niet op. De grondwet en de wet bepaalden immers dat het parlement de regent benoemde, het einde van de onmogelijkheid om te regeren vaststelde en met een eenvoudige meerderheid over de troonsvacatuur besliste. De onbetwiste meerderheid waarover de koning vroeger had gesproken, moest worden geïnterpreteerd vanuit zijn bekommernis om zich naar de wil van de natie te schikken. Die wil zou de koning niet alleen afleiden uit de uitslag van een eventuele raadpleging, maar ook uit de omstandigheden waarin die zou worden gehouden en uit de aanwijzingen die hij daaruit zou kunnen opmaken.

Een CVP-liberale regering onder mijn leiding

Met de onderhandelaars van de drie partijen besprak ik in de avond van 5 augustus 1949 en ook nog de volgende dag de koninklijke boodschap. De socialisten bleven erbij dat een troonsafstand de enig mogelijke oplossing was die overeenstemde met ‘de belangen van het land, van de monarchie en van de dynastie’. Zij bleven ook gekant tegen een volksraadpleging, omdat die een bedreiging inhield voor de eenheid van het land en in strijd was met de grondwet. Indien dit ‘lapmiddel’ toch zou worden gebruikt, vonden de socialisten een nationale tweederde meerderheid en een eenvoudige meerderheid in Vlaanderen en Wallonië noodzakelijk. Ook stonden zij erop dat vooraf nauwkeurig de uit de uitslag van de raadpleging te trekken besluiten zouden worden bepaald. De aanwijzingen en de omstandigheden waarmee de koning rekening zou houden, moesten volgens hen precies worden omschreven, zoniet

riskeerde men nieuwe ernstige betwistingen die een definitieve oplossing zouden verhinderen.

Dat standpunt kon niet de instemming krijgen van de CVP. Op een nieuwe gemeenschappelijke vergadering van de drie partijen tijdens de namiddag van 6 augustus 1949 deelden de socialistische onderhandelaars mee dat zij de besprekingen bij gebrek aan overeenstemming inzake de Koningskwestie niet konden voortzetten. Er bleef dan alleen nog een

CVP-liberale regering over. De liberale partijleiding maakte haar deelname aan een regering met de CVP afhankelijk van de beslissing van haar parlementaire fracties. Die kwamen op 8 augustus bijeen en waren van mening dat ik nog een laatste poging moest ondernemen om een driepartijenregering te vormen. Indien ik daarin niet slaagde, waren zij bereid een tweepartijenregering te ‘overwegen’.

Overeenkomstig de wens van de liberalen zocht ik op 9 augustus 1949 opnieuw contact met de socialistische partijleiding. Maar dat leverde geen enkel nieuw element op. Zonder een voorafgaande overeenkomst tussen de drie partijen over de regeling van de Koningskwestie wilden de socialisten niet in de regering treden. Met de liberalen was ik overeengekomen dat de regering de modaliteiten van een oplossing zou uitwerken. Indien de regering daarin niet zou slagen, zouden de liberalen zich niet langer door het regeerprogramma gebonden voelen. De BSP ging met dit voorstel niet akkoord en haakte definitief af.

In de namiddag van 9 augustus werkte ik met de liberale onderhandelaars het regeerprogramma verder uit.'s Anderendaags bogen de partijleiding en de parlementaire fracties van de CVP en van de liberale partij zich over het resultaat van de laatste besprekingen. Bij de liberalen bleek dat nogal wat Waalse en Brusselse vertegenwoordigers bezwaren hadden tegen een regering met de CVP en tegen de regeling in verband met de Koningskwestie. De regeringsformule had volgens hen een al te precair karakter, en de modaliteiten van de volksraadpleging waren onvoldoende nauwkeurig omschreven. De liberale minister van Staat Albert Devèze verdedigde echter sterk de regeringsdeelname en zijn standpunt haalde het met 70 stemmen tegen 51. In de CVP drong men erop aan dat de nieuwe regering voorrang zou verlenen aan de oplossing van de Koningskwestie en dat de inwilliging van een aantal liberale eisen op economisch en financieel gebied moest worden gecompenseerd door toegevingen inzake de onderwijspolitiek. Voor het overige werd de houding van de partijonderhandelaars goedgekeurd en schonk men mij ‘het volle vertrouwen’.

Nadat beide partijen het licht op groen hadden gezet, bereikte ik in de avond van 10 augustus 1949 een akkoord over de verdeling van de ministerportefeuilles en maakte ik de samenstelling van de regering bekend. Zij bestond uit negen CVP'ers en acht liberalen. De regering stond onder mijn leiding. Paul Van Zeeland verving Spaak als minister van Buitenlandse Zaken en kreeg er ook Buitenlandse Handel bij. Albert De Vleeschauwer werd de nieuwe minister van Binnenlandse Zaken. Een nieuwkomer aan CVP-zijde was P.W. Segers, die Verkeerswezen onder zijn bevoegdheid kreeg. Jean Duvieusart behield zijn portefeuille van Economische Zaken en Middenstand, Maurice Orban die van Landbouw en Pierre Wigny bleef minister van Koloniën. Oscar Behogne verhuisde van Openbare Werken naar Arbeid en Sociale Voorzorg en minister van Staat Henry Carton de Wiart kwam, om redenen die ik vroeger reeds heb vermeld, in de regering als minister zonder portefeuille.

Voor de liberalen werd Octave Dierckx minister zonder portefeuille. Ik had hem eerst Financiën aangeboden, maar om persoonlijke redenen zag hij daarvan af, zodat Henri Liebaert die portefeuille kreeg. De overige liberale ministers waren Albert Devèze (Landsverdediging), Albert Lilar (Justitie), Léon Mundeleer (Openbaar Onderwijs), Auguste Buisseret (Openbare Werken), Adolf Van Glabbeke (Volksgezondheid en Familie) en Jean Rey (Wederopbouw).

De regeringsploeg telde acht Vlamingen, evenveel als het kabinet-Spaak-Eyskens. Verhoudingsgewijs was de Vlaamse aanwezigheid groter in mijn kabinet, want dat

van Spaak bestond uit 19 ministers. Op 11 augustus 1949 legden de nieuwe ministers de eed af in de handen van de prins-regent.

Na 45 dagen had het land dus een nieuwe regering. Dat ik aan de politieke crisis een einde kon maken, had ontegensprekelijk te maken met het feit dat de politici als gevolg van de lang aanslepende onderhandelingen erg vermoeid waren en na verloop van tijd gelaten de

zaken volgden. De tropische kitte waarin het land tijdens bijna de hele duur van de crisis gedompeld was, werkte de vermoeidheid en de berusting nog wat meer in de hand. Nadat Paul Van Zeeland de schok van de verkiezingsuitslag had opgevangen, spande Frans Van Cauwelaert zich bijzonder sterk in om een regering te vormen. En hoewel Van Cauwelaert Kamervoorzitter was, had hij de ambitie om eerste minister te worden. Hij slaagde echter niet, omdat de politici nog niet voldoende afgemat waren, wat wel het geval was toen ik tot formateur werd aangesteld.

Pholiens scenario voor een homogene CVP-regering

Tijdens mijn formatieopdracht werd ik door mijn partij weinig gesteund. De conservatieven vreesden dat ik een regering met de socialisten zou vormen en de Leopoldisten toonden zich achterdochtig over de houding die ik in de Koningskwestie zou aannemen. Bovendien circuleerden in de partij plannen om eventueel een homogene CVP-regering te vormen of een variante daarvan, een regering van overwegend CVP'ers aangevuld met enkele buitenparlementaire ministers of enkele liberalen. CVP-senator Joseph Pholien bijvoorbeeld was voorstander van een homogene formule indien ik er niet in zou slagen een regering te vormen met de liberalen of de socialisten. Nadat drie CVP-politici een kans hadden gekregen, zou de prins-regent ongetwijfeld een beroep doen op een liberale of een socialistische formateur, en dat moest de CVP volgens Pholien te allen prijze voorkomen. Een regering onder leiding van een liberaal of een socialist zou, aldus Pholien, zeker tot gevolg hebben dat de CVP inzake de Koningskwestie meer toegevingen zou moeten doen. De eenheid van de partij zou dan zwaar op de proef worden gesteld en de CVP-kiezers zouden die toegeeflijkheid zeker afkeuren. Pholien achtte het zelfs niet uitgesloten dat de socialisten en de liberalen eventueel een regering zonder de CVP zouden vormen. Een dergelijke regering had wel geen meerderheid in de Senaat, maar dat vormde volgens Pholien geen onoverkomelijk probleem. Zij zou immers de Senaat kunnen ontbinden en nieuwe verkiezingen uitschrijven die de meerderheid van de CVP in de Hoge Vergadering ongedaan zouden kunnen maken. De CVP zou immers in ongunstige omstandigheden naar die verkiezingen moeten gaan. Er was in de eerste plaats het ongunstige tijdstip. Veel kiezers zouden wegens de vakantieperiode afwezig blijven. Daarenboven zou de CVP electoraal zwak staan. Zij zou aan de kiezers moeten uitleggen dat zij niettegenstaande haar absolute meerderheid in de Senaat er niet in geslaagd was een regering te vormen, en ze zou in haar verkiezingspropaganda moeilijk kunnen beweren dat ze haar standpunt in de Koningskwestie energiek verdedigd had. Ten slotte zouden de lopende zaken worden behandeld door een linkse regering.

Om al die redenen vond Pholien dat ik desnoods een homogene CVP-regering moest vormen. Dan zou ik het omgekeerde scenario kunnen toepassen. Indien ik bij de investituur geen meerderheid in de Kamer zou halen, kon ik de Kamer ontbinden en het geschikte moment uitkiezen om verkiezingen uit te schrijven. Ik zou dan ook de lopende zaken kunnen afhandelen en de CVP zou in de verkiezingscampagne over sterke troeven beschikken. Pholien achtte de kans groot dat de CVP in die omstandigheden eveneens de absolute meerderheid zou veroveren in de Kamer.

Dit soort scenario's, dat bij de andere partijen argwaan wekte, wees ik evenwel van de hand. In de Koningskwestie moest men streven naar een oplossing waarmee de drie nationale partijen konden instemmen. Alleszins vond ik het niet goed dat de CVP haar standpunt aan de andere partijen zou opleggen. De koning dreigde dan immers de koning van één partij te worden.

Pirennes optreden tijdens de regeringsonderhandelingen

De vorming van de regering verliep nog om andere redenen zeer moeilijk. De socialisten waren na hun verkiezingsnederlaag niet geneigd om in een nieuwe regering te treden, terwijl de liberalen, die er aanzienlijk op vooruit waren gegaan, mij persoonlijk in hun campagne scherp hadden aangevallen.

Het grote geschilpunt tijdens de regeringsonderhandelingen was natuurlijk de Koningskwestie en meer bepaald het bij een volksraadpleging door de koning te behalen stemmenpercentage. De socialistische en liberale politici die naar Pregny reisden, hoopten dat Leopold zich hierover zou uitspreken. De koning hield zich echter op de vlakte.

Zelf reisde ik niet naar Pregny. Ook onmiddellijk na de totstandkoming van de regering zocht ik de koning niet op. Jacques Pirenne schrijft in zijn memoires dat hij daar bij mij had op aangedrongen en dat ik hem beloofd had een audiëntie bij de koning te vragen van zodra mijn regering het vertrouwen van het parlement had gekregen. Dat is niet juist. Ik had er mij tijdens de regeringsvorming niet toe verbonden om een onderhoud te hebben met de koning. Pirennes memoires bevatten trouwens tal van onnauwkeurigheden en onwaarheden. Zo vermeldt hij onder meer dat Spaak op een vergadering van de socialistische partijleiding zou hebben gesuggereerd dat de socialistische delegatie in Pregny zou voorstellen dat de koning bij een volksraadpleging tussen 60 en 70 procent van de stemmen zou moeten behalen. Ik heb geen informatie over die vergadering en kan dus niet ontkennen of bevestigen wat Pirenne erover schrijft. Wat ik wel weet is dat Pirenne tijdens de regeringsonderhandelingen mij op een zekere dag kwam opzoeken en mij vroeg de socialisten voor te stellen dat zij het quorum van 60 procent zouden aanvaarden. Dat heb ik gedaan. Buset weigerde evenwel halsstarrig zijn instemming te betuigen met Pirennes voorstel.

Indien Buset dat wel had gedaan, dan had men, zoals later zou blijken, veel moeilijkheden kunnen voorkomen. Afgezien daarvan is het natuurlijk bijzonder revelerend dat Pirenne in zijn memoires in alle talen over zijn voorstel zwijgt.

Ook in verband met de boodschap die de koning na de gesprekken met de partijdelegaties verstrekte, schrijft Pirenne merkwaardige dingen. Hij beweert in dit verband dat mijn kabinetschef Alfred Magain die boodschap aan de pers doorgegeven had. Ik acht dit hoogst onwaarschijnlijk. Magain was een uiterst correct medewerker die zo'n initiatief zeker niet zonder mijn toestemming zou hebben genomen. Ik herinner mij niet dat hij mij daarover gesproken heeft.

Het programma van mijn ‘vakantieregering’

Op 17 augustus 1949 stelde ik het regeerprogramma voor in de Kamer en de dag nadien in de Senaat. Toen ik in de Kamer het spreekgestoelte betrad, stonden de CVP-volksvertegenwoordigers op en ze brachten mij een langdurige ovatie. De liberalen waren minder enthousiast. Sommige onder hen applaudisseerden ook, maar anderen haalden ostentatief de schouders op.

Ik las de regeringsverklaring eerst in het Nederlands voor en daarna in het Frans. Ik verklaarde dat het gezien de omstandigheden aangewezen was geweest een regering van nationale eenheid tot stand te brengen, maar dat ik die formule niet had kunnen realiseren wegens de meningsverschillen tussen de drie grote partijen over de Koningskwestie. Dit probleem werd in de regeringsverklaring het eerst aangesneden. De desbetreffende passus, was zo geformuleerd dat geen van beide coalitiepartijen afstand moest doen van haar standpunten en principes. Er werd immers gezegd dat alle leden van de regering 'hun gehechtheid aan de monarchie en het vorstenhuis' bevestigden en eenparig het 'spoedeisend karak-

ter van een nationale oplossing' voor dit fundamentele vraagstuk erkenden. De regering zou die oplossing zoeken 'in een geest van ruime verstandhouding onder de drie nationale partijen die aldus geroepen zijn blijk te geven van hun hoge opvatting van's lands belangen'. Er werd nog aan toegevoegd dat de regeringsleden de opportuniteit van hun samenwerking opnieuw zouden beoordelen indien zij van mening waren dat de voorstellen voor een volksraadpleging niet de gewenste oplossing zouden brengen.

Op economisch gebied wou de regering voorrang verlenen aan de bestrijding van de werkloosheid door de buitengewone begroting te verhogen en de oprichting van nieuwe nijverheidstakken aan te moedigen. De regering zou er ook naar streven de gewone begroting in evenwicht te houden en de overheidsuitgaven te verminderen. In de mate dat de overheid erin slaagde te besparen op haar uitgaven zou de regering belastingverlagingen doorvoeren. Mijn wetsontwerp betreffende de fiscale hervorming, dat ten gevolge van de ontbinding van de Kamers vervallen was, zou in een licht gewijzigde vorm opnieuw worden ingediend. Er zouden grotere verlagingen op het gebied van de directe belastingen in opgenomen worden, en de gelijkheid van de belastingplichtigen zou nog meer worden nagestreefd. Van de liberale verkiezingsbelofte om de directe belastingen met 25 procent te verminderen, was in de regeringsverklaring evenwel geen sprake.

Wat het onderwijsbeleid betrof, bevatte de regeringsverklaring weinig nieuwe elementen. De regering verbond er zich toe de akkoorden van de vorige regering in verband met het technisch onderwijs uit te voeren, de schoolvrede na te streven en een grondige hervorming van het onderwijs voor te bereiden.

In vergelijking met de vorige regeringsverklaringen werd er heel wat aandacht besteed aan het buitenlandse en koloniale beleid. Algemeen werd hierover gezegd dat de regering het beleid dat sedert de Tweede Wereldoorlog gevoerd werd, zou voortzetten en erover zou waken dat het de instemming van de drie nationale partijen zou blijven behouden. Meer in het bijzonder wenste de regering werk te maken van de verwezenlijking van de economische unie met Nederland en van een tienjarenprogramma ter bevordering van de economische welvaart in Belgisch Kongo. Voor Rwanda-Burundi zou eveneens een lange-termijnprogramma worden uitgewerkt.

De bespreking van de korte regeringsverklaring verliep in de Kamer zonder problemen. August De Schryver zei in een sterke toespraak namens de CVP zijn steun toe aan de regering en René Lefèbvre deed hetzelfde namens de liberalen. Buset zei dat de socialisten door de kiezers slecht beloond waren en dat de verkiezingsuitslag hen ertoe had aangezet om niet aan de regering deel te nemen. De liberalen moesten hun verkiezingsprogramma maar verwezenlijken, en Buset liet natuurlij k niet na om erop te wijzen dat de belastingverlaging van 25 procent die zij beloofd hadden in de regeringsverklaring niet terug te vinden was. Maar het merkwaardigste in Busets redevoering was zijn verklaring dat de socialisten zich met 'alle middelen' zouden verzetten tegen een *coup de force* in de Koningskwestie en dat zij hun oppositie 'niet alleen in de Kamers, maar in heel het land' zouden voeren. Deze dreiging met straatagitatie kon ik niet onbeantwoord laten. Ik waarschuwde de socialisten dat zij mij op hun weg zouden ontmoeten indien zij hun toevlucht zouden nemen tot buitenparlementaire actiemiddelen.

In de Senaat liet CVP-fractieleider Struye zich kritisch uit over de regering en haar programma. Hij zei dat zijn fractie ontgoocheld was over de passus in verband met

de Koningskwestie, die te vaag was en te weinig bij het CVP-standpunt aanleunde. Struye vond ook dat de vertegenwoordiging van de liberalen in het kabinet geenszins in verhouding stond tot hun stemmenaandeel. Hij keerde zich tevens tegen de opname in de regering van twee ministers zonder portefeuille of zogenaamde schoonmoeders. De CVP-Senaatsfractie zou, aldus Struye, zonder geestdrift de regering het vertrouwen schenken. Dat deed zij dan ook,

met uitzondering van baron de Dorlodot, die zich bij de stemming onthield waarmee hij zijn reputatie van een eigenzinnig politicus te zijn trouw bleef. Alle liberale senatoren keurden de regeringsverklaring goed, zodat de regering met 99 stemmen tegen 51 bij 1 onthouding een ruime meerderheid kreeg. In de Kamer werd de regeringsverklaring goedgekeurd met 125 stemmen tegen 64 bij 1 onthouding. De onthouding kwam daar van de Waalse liberaal René Leclercq.

Hoewel ik aan het einde van het investituurdebat door de CVP-fracties werd toegejuicht, merkte ik wel dat ik in mijn eigen partij afgunstig bejegend werd. De CVP-parlementsleden waren niet bijster enthousiast over de regering en haar programma. De meeste onder hen haalden echter de schouders op in de overtuiging dat mijn regering niet lang stand zou houden. Dat was ook de mening van de katholieke pers. *La Libre Belgique* had het over een 'vakantieregering', *De Standaard* over 'de regering der berusting'. Alle katholieke kranten spraken hun ontgoocheling uit over het ontbreken van een oplossing voor de Koningskwestie en zij vreesden dat er van een volksraadpleging niets terecht zou komen. Zij zouden zich zwaar vergissen.

De prins-regent

Als voorzitter van de CVP-Kamerfractie en als minister van Financiën in de eerste regering- Van Acker en in de regering aangevoerd door Spaak had ik de prins-regent reeds leren kennen, maar in mijn hoedanigheid van eerste minister werden onze contacten veelvuldiger. Eenmaal per week besprak ik met prins Karel op het paleis in Brussel de politieke toestand. Die besprekingen verliepen steeds in een zeer openhartige sfeer. De prins-regent had niet de gewoonte om de zaken op een verbloemde wijze voor te stellen. Hij kwam voor zijn mening uit. Bij de vorming van mijn regering bijvoorbeeld zei ik hem dat ik Albert De Vleeschauwer en Paul Van Zeeland als ministers wou. Tegen dit voornemen verzette hij zich heftig. 'De Vleeschauwer', zei hij, 'is een dief en Van Zeeland een *gentleman*-inbreker!' De prins-regent beweerde dat De Vleeschauwer van hem een collectie postzegels had ontvreemd. Ik weet niet of dit waar was, maar ik vermoed dat De Vleeschauwer als gewezen minister van Koloniën en lid van de regering in Londen bij de uitgifte van nieuwe postzegels de primeur had. Wellicht dacht de regent dat hijzelf daarop meer aanspraak kon maken dan zijn minister. Zijn houding tegenover Van Zeeland is mij nooit duidelijk geworden. Misschien had zij te maken met de vrij dramatische omstandigheden waarin Van Zeeland in 1937 ontslag had genomen als eerste minister en met de verdachtmakingen die op zijn verdere politieke loopbaan hebben gewogen. Dat verdiende hij eigenlijk niet.

Prins Karel had veel gevoel voor humor. De volgende anekdote is een illustratie daarvan. Meer dan eens heb ik getracht mij te bekwamen in het golfspel. Ik ben er echter nooit in geslaagd een goed golfspeler te worden, omdat deze sport tamelijk veel training vereist en ik daarvoor de tijd niet had. Zelfs in de weekends gebeurde het zelden dat ik vrij was. Heel wat politieke activiteiten werden vroeger immers op een zaterdag of een zondag georganiseerd. In feite was ik dus een totaal minderwaardige golfspeler. Maar toen ik op een dag op het terrein van het Château

d'Ardennes aan het spelen was, nam ik een geweldige start en belandde de bal bij mijn eerste *strike* door een buitengewoon toeval zeer dicht bij het *green*. Majoor De Mentock, een vertrouweling en medewerker van prins Karel, die ook aan het spelen was, keek verbaasd toe en vroeg mij: ‘Speelt U altijd zo, mijnheer de minister?’ Ik antwoordde hem droogjes: ‘Verbaast U dat majoor?’ Enkele dagen later had ik mijn wekelijks onderhoud met de prins-regent. Hij vertelde me dat hij vernomen had dat ik een ‘uitstekend’ golfspeler was. Ik wou het onderwerp min of meer uit de weg gaan en antwoordde met een kort ja. Maar prins Karel bleef er maar over doorbomen en bleef maar herhalen dat men hem

had verteld dat ik toch zo'n bijzonder goed golfspeler was. Op de duur zegde ik hem ook: ‘Verbaast U dat, monseigneur?’ Maar dan vertelde ik hem dat De Mentock op het Château d'Ardennes mijn eerste, bijna perfecte slag had gezien en dat ik De Mentock de indruk had gegeven dat ik altijd zo speelde, hoewel ik in feite een lamentabele speler was. Daarop zei de prins-regent: ‘Goed dat U het mij zegt, want De Mentock is bij de *caddie* de kaart gaan halen met uw score’, waarna we beiden hartelijk begonnen te lachen. De prins-regent wist immers ook dat ik uiteindelijk een pover resultaat behaald had.

Ik herinner me ook dat ik op een keer door prins Karel werd uitgenodigd voor een verblijf op het kasteel van Ciergnon. Hij liet mij een aantal vertrekken zien die in nogal opvallende kleuren geschilderd waren. Met een zekere zelfvoldaanheid, maar ook met humor zei de prins-regent dat hij de kamers zelf geschilderd had, waarop ik hem antwoordde dat het te merken was.

Herhaalde malen vertelde de prins-regent me dat hij plannen had om de Kunstberg in Brussel te verbouwen. Ik was daar echter niet voor te vinden. Waarschijnlijk aangemoedigd door de een of andere estheet of architect trachtte de prins-regent mij er toch voor te winnen. Vermits hij bleef aandringen, zei ik hem op de duur dat hij zijn plannen maar moest trachten te realiseren met iemand anders dan ik, waarna hij er mij niet meer over gesproken heeft.

De aanstelling van prins Karel tot regent was onvermijdelijk van zodra bleek dat Leopold niet wilde of niet kon terugkeren. Ze maakte het mogelijk dat de regering en het parlement de grondwet konden naleven. Dat hij na de bevrijding beschikbaar was, zich tijdens de oorlog niet in de politieke gebeurtenissen had gemengd en in het verzet actief was geweest, waren factoren die in zijn voordeel speelden.

De publieke opinie was verdeeld over prins Karel. Wie Leopoldist was duldde hem, anderen waardeerden hem. In Vlaanderen was hij niet erg populair. Ik kon dat onder meer constateren toen ik op 14 september 1947 samen met de prins-regent terugkeerde van een plechtigheid in Seraing. Die dag werd het stoffelij k overschot van John Cockerill, de stichter van de gelijknamige staalfabrieken, overgebracht van het kerkhof van Luik naar een begraafplaats in Seraing, dicht bij de Cockerill-werven. Dat gebeurde in aanwezigheid van de prins-regent, die mij gevraagd had hem de hele dag te vergezellen. We vertrokken in de vroege ochtend uit Brussel en reden eerst naar Luik, waar we door de provinciegouverneur en de burgemeester werden verwelkomd. Op de citadel schouwde de prins-regent een detachement troepen en legde hij een kroon neer bij het monument van de gefusilleerden. Daarna begaven we ons naar Seraing voor de plechtigheid ter ere van John Cockerill en voor een ontvangst op het gemeentehuis van Seraing.'s Middags lunchten we in het provinciaal paleis en daarna maakten we een boottocht op de Maas. Aan dit bezoek was de nodige ruchtbaarheid gegeven en er was heel wat belangstelling. Ook langs de terugweg stonden veel mensen en ik moet zeggen dat in het zuiden van Limburg en in de Brabantse Kempen de prins-regent met weinig sympathie begroet werd. Overal riepen de mensen langs de weg: ‘Leopold! Leopold!’

Prins Karel genoot de steun van de linkse partijen, die hem in hun pers en publikaties lof toezwaaiden. Zelf had de regent een zekere voorkeur voor de socialistische politici. In de katholieke en CVP-politici daarentegen had hij minder vertrouwen. Bij de kardinaal en de hogere geestelijkheid stond de prins-regent niet al te best aangeschreven. Dat hield verband met zijn privé-leven, waarover nogal

wat geroddeld werd. Bepaalde medewerkers van prins Karel waren zeer loslippig en de prins zelfwas, zoals ik reeds zei, zeer openhartig en soms zelfs onvoorzichtig in gesprekken. De verhalen en geruchten over zijn privé-leven vond ik bijkomstig.

In de Leopoldistische pers werd herhaaldelijk gesuggereerd dat prins Karel de terugkeer van koning Leopold verhinderde en dat hij de ambitie had om het regentschap permanent uit te oefenen. Ook werden hij en zijn omgeving ervan verdacht en er soms ook van beschul-

digd dat zij mee de hand hadden in de anti-Leopoldistische campagne. Noch van het ene, noch van het andere heb ik ooit iets kunnen constateren. Prins Karel was zich terdege bewust van de enorme complexiteit van de Koningskwestie. Hij heeft het regentschap op een bijzonder eerbare wijze uitgeoefend. In al zijn publieke optredens en bij al zijn politieke handelingen eerbiedigde hij angstvallig de grondwettelijke regels. Bij zijn aftreden heb ik hem daarvoor een huidebrief geschreven.

Dikwijls wordt over het hoofd gezien dat prins Karel bijna even lang aan het bewind is geweest als Leopold. Deze laatste besteeg de troon in 1934 en bleef het staatshoofd tot in mei 1940, de enkele dagen dat hij in juli 1950 opnieuw op de troon zat buiten beschouwing gelaten. Prins Karel oefende het regentschap uit van september 1944 tot juni 1950. Alle wetten en koninklijke besluiten hadden in die periode de volgende aanhef: ‘Gezien, door het toedoen van de vijand, de Koning niet in staat is te regeren...’.

De devaluatie van het Britse pond

Niet de Koningskwestie maar wel de devaluatie van het Britse pond en de gevolgen daarvan voor ons land vormden de eerste grote problemen waarmee ik als premier geconfronteerd werd.

Er heersten al geruime tijd spanningen op de internationale wisselmarkten. De meeste Westeuropese landen kampten vier jaar na het einde van de oorlog nog steeds met zware economische problemen. Zij hadden zich onvoldoende economisch hersteld en hadden het ook moeilijk om de inflatie terug te dringen. Heel wat landen ondervonden tevens grote moeite om hun produktieapparaat te vernieuwen. Veelal voerden ze veel meer produkten in dan ze uitvoerden. Daarenboven beschikten ze dikwijls niet over de nodige deviezen om hun massale invoer te betalen, met grote onevenwichten op de handels- en betalingsbalansen als gevolg. Daarbij kwam nog dat de regeringen van die landen de eigen munt overwaardeerden met de bedoeling de oplossing van hun interne monetaire problemen te vergemakkelijken. Ze hoopten dat na verloop van tijd het aanbod van goederen groter zou worden. De prijsdalingen die van het toegenomen aanbod het gevolg zouden zijn, moesten dan resulteren in een realistischere appreciatie van de munt. Op deze wijze slaagde men erin relatief stabiele wisselkoersen tot stand te brengen. Maar dat doel werd alleen bereikt door een beroep te doen op allerlei monetaire kunstgrepen die vele fundamentele onevenwichten verdoezelden en op lange termijn onhoudbaar waren. Sommige landen revalueerden of devalueerden hun munt, andere pasten naast een officiële ook een vrije dollarkoers toe en nog andere voerden meervoudige pariteiten in. Deze monetaire wanorde was allesbehalve bevorderlijk voor het tot-stand-brengen van een gezonde en open multilaterale wereldeconomie.

De Verenigde Staten wilden in de monetaire chaos verandering brengen. De inspanningen die zij leverden in het kader van het Marshall-plan zouden immers hun doel niet bereiken indien er geen algemene aanpassing van de muntpariteiten werd doorgevoerd. Dat betekende onder meer dat er een einde moest komen aan de onderwaardering van de Amerikaanse dollar en dat de onevenwichten tussen de andere valuta's moesten worden weggewerkt. De meeste Westeuropese landen

probeerden die operatie zo ver mogelijk voor zich uit te schuiven, maar begin 1949 werd de druk van de Amerikaanse regering steeds groter. De recessie van de wereldeconomie die zich vanaf midden 1948 manifesteerde en de daling van de grondstoffenprijzen die daarmee gepaard ging, bepaalde mee de houding van de Verenigde Staten.

De devaluatie van het Britse pond met 30,5 procent op 18 september 1949 was het startsein voor de monetaire herschikking. Dat de Britse regering tot een devaluatie besloot, verbaasde niemand. Het pond verkeerde al een hele tijd in moeilijkheden en in augustus 1949

was de zoveelste speculatiegolf tegen de Britse munt op gang gekomen. Het tijdstip van de devaluatie was wel een verrassing en de omvang ervan nog veel meer. Een depreciatie met 30,5 procent had men niet verwacht of voorspeld.

De Britse devaluatie veroorzaakte een kettingreactie. Op dezelfde dag waarop de Britse regering haar beslissing bekendmaakte, devalueerden de meeste landen uit de zogenaamde sterlingzone eveneens hun munten. De volgende dag werd bekend dat Canada, de Duitse Bondsrepubliek, Finland en Irak dezelfde maatregel hadden genomen, daarin op 20 september gevolgd door Frankrijk, Nederland, Griekenland en IJsland, en op 21 september door Portugal. De Belgische regering deelde op 22 september 1949 mee dat ze haar munt eveneens devalueerde.

Vooraleer de regering de knoop doorhakte, pleegde zij uitgebreid overleg met de leiding van de Nationale Bank. Zij ging zeker niet overhaast te werk. Daar was trouwens ook geen reden voor. Na de Zwitserse munt was de Belgische frank de sterkste Europese valuta. Die stevige positie weerspiegelde de monetaire en economische toestand van het land, die globaal genomen bevredigend mocht worden genoemd en die alleszins een stuk beter was dan die in de meeste Westeuropese landen. Niettemin wezen een aantal factoren erop dat onze internationale handelspositie kwetsbaar werd en dat de Belgische economie het moeilijk zou krijgen om het hoge produktieniveau van de eerste naoorlogse jaren aan te houden. De economische bedrijvigheid draaide sedert de zomer van 1948 op een lager toerental en dat kwam onder meer tot uiting in de aanzienlijke stijging van de werkloosheid. Begin 1949 waren er ruim 200.000 werklozen, dat was dubbel zoveel als in september 1948. Daarnaast had onze economie ook af te rekenen met problemen in het buitenlandse handelsverkeer. Omdat onze belangrijkste handelspartners niet over voldoende deviezen beschikten om de produkten die wij bij hen importeerden te betalen, hadden wij onder meer in het kader van de Marshall-hulp aan die landen voor zo'n 13 miljard BF kredieten toegekend. Dat bedrag vertegenwoordigde ongeveer vijf procent van ons nationaal inkomen en ons land was niet in staat om in die mate kredieten te blijven verlenen, laat staan die op te voeren. De andere landen hadden trouwens meer en meer de neiging om hun betalingen te beperken tot de quota's die hen in het kader van de Marshall-hulp ter beschikking werden gesteld. In augustus 1949 vertoonde onze handelsbalans voor het eerst sedert lang een deficit van 379 miljoen BF. Dat waren allemaal factoren die de Belgische regering ertoe aanzetten om de wereldwijde aanpassing van de muntpariteiten, die met de devaluatie van het Britse pond was ingezet, te volgen.

De kabinetsraad van 20 september 1949

In de ochtend van 17 september 1949 werd de regering officieus op de hoogte gebracht van de beslissing van de Britse regering om het pond met 30,5 procent te devalueren.

De vraag rees op welke wijze ons rand zou reageren. Het overleg daarover in de regering werd bemoeilijkt door de afwezigheid van minister van Financiën Henri Liebaert en minister van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel Paul Van Zeeland, die zich in Washington bevonden waar op dat ogenblik de jaarvergadering van het IMF plaatsvond. En zoals gewoonlijk bevond de gouverneur van de Nationale

Bank Maurice Frère zich in hun gezelschap, net als directeur Hubert Ansiaux. Om de zaken te vergemakkelijken vroeg ik Liebaert en Frère om terug te keren. In de ochtend van 20 september 1949 kwamen zij te Brussel aan.

Inmiddels had ik een comité van experts aangesteld dat de regering over de te nemen beslissing moest voorlichten. Dat comité beval een matige devaluatie aan. Het behoud van de pariteit zou volgens de experten te veel moeilijkheden veroorzaken: speculatie tegen de frank, goud- en deviezenverliezen, kapitaaluitvoer en deflatie. De mogelijkheid om de frank te laten zweven raadden zij om technische en psychologische redenen af. Een zwevende

frank zou problemen veroorzaken bij de toepassing van handels- en betalingsakkoorden en onrust teweegbrengen op de wisselmarkten. Een matige devaluatie was volgens het comité van experts de beste oplossing, omdat de Belgische frank een relatief sterke positie innam en de andere munten voor de waardevermindering overgewaardeerd werden. Bovendien verwachtten de experts dat de devaluaties niet volledig in de uitvoerprijzen doorberekend zouden worden. Hun slotconclusie luidde dat een waardevermindering van de Belgische frank met ongeveer twaalf procent de voorkeur verdiende, omdat de produktiekosten en de levensduurte dan zouden dalen, terwijl ze in het geval van een devaluatie met meer dan vijftien procent zouden stijgen.

Met die gegevens ging ik naar de kabinetsraad, die in de avond van 20 september 1949 bijeenkwam. Alle ministers waren aanwezig met uitzondering van Van Zeeland, die zich nog in Washington bevond en van Buisseret, die ziek was. Liebaert en ikzelf leidden de discussie in. Ik gaf eerst een overzicht van de monetaire gebeurtenissen en van de gevolgen daarvan voor ons land. Ik zei dat er voor ons land geen probleem zou zijn geweest indien de Britse regering het pond slechts in beperkte mate zou hebben gedevalueerd. België had dan de pariteit van de frank zonder enig probleem kunnen behouden. De verrassend grote omvang van de waardevermindering van het pond maakte deze houding vrijwel onmogelijk. België kon wel een aantal maanden de bestaande pariteit van zijn munt verdedigen, maar dat zou onvermijdelijk ten koste gaan van de goud- en deviezenreserves. Uiteindelijk zou ons land dan wellicht toch moeten devalueren en bovendien in minder gunstige omstandigheden. Ik legde er voorts de nadruk op dat een devaluatie niet alleen vanuit monetair en economisch oogpunt een zwaarwichtige beslissing was, maar ook politiek en psychologisch gezien. De regering mocht in geval van een devaluatie ongetwijfeld een verhevigde socialistische oppositie verwachten, terwijl de publieke opinie wegens de slechte herinneringen aan de devaluatie van 1935 zeker heel wat vragen over de operatie zou hebben. Ik besloot met de oproep dat de regering eensgezind moest blijven en een weloverwogen beslissing moest nemen.

Nadat ik het probleem had uitgelegd, gaf minister van Financiën Henri Liebaert het relaas van de besprekingen in Washington. Hij zei dat hij daar op 16 september de Britse beslissing vernomen had. Uit besprekingen met collega's van onze buurlanden bleek dat Nederland ook zou devalueren, hoewel de Nederlandse minister van Financiën Pieter Lieftinck zich daar aanvankelijk sterk tegen had verzet. Lieftinck had, aldus Liebaert, uiteindelijk toegegeven uit vrees dat zijn land anders minder Marshall-hulp zou krijgen. De Amerikanen hadden Frankrijk en Italië aangeraden een zwevende koers tegenover de dollar toe te passen en een vaste koers tegenover de andere munten. De vertegenwoordigers van de Belgische regering en van de Nationale Bank in Washington waren volgens Liebaert van mening dat de beste oplossing voor ons land erin bestond de frank te laten zweven. Het IMF had daartegen geen bezwaar, op voorwaarde dat het de nieuwe pariteit van de frank tegenover de dollar mee zou mogen vastleggen. Bij zijn terugkeer in het land bleek echter, zei Liebaert, dat de personen die hij om advies had gevraagd allemaal tegenstanders waren van de formule van de zwevende frank. Liebaert deelde dan de ministers de belangrijkste resultaten mee van het verslag dat het comité van experts had opgesteld en vestigde de aandacht op de voorkeur die hierin uitgesproken werd voor een devaluatie met ongeveer twaalf en een half procent.

Onmiddellijk na Liebaert nam Adolf Van Glabbeke het woord. Op kordate toon verklaarde hij dat hij weigerde te onderhandelen over het devaluatiepercentage als niet aangetoond werd dat de bestaande pariteit van de frank niet kon worden gehandhaafd. Ik herhaalde dan nogmaals dat het behoud van de pariteit onze monetaire reserves zou aantasten en onze concurrentiepositie zou verzwakken. De regering zou tevens genoodzaakt zijn een deflatiepolitiek te voeren, met alle sociale moeilijkheden van dien. Ik wees erop dat geen enkel land

een dergelijke politiek wou toepassen en herinnerde aan de mislukking van de deflatiepolitiek in het b egin van de jaren dertig.

P.W. Segers drong erop aan om bij een eventuele devaluatie voor een eerder laag percentage te kiezen zodat er een verschil zou blijven bestaan met de munten van de andere landen en ons land de voordelen van zijn interne monetaire sanering zou behouden. De regering moest volgens hem daarenboven maatregelen nemen om de koopkracht te vrijwaren en de prijzen te blokkeren.

De adviezen van Maurice Frère

Gezien de meningsverschillen over de mogelijke oplossingen liet ik de gouverneur van de Nationale Bank Maurice Frère roepen. Toen Frère zich bij de raad had gevoegd, legde ik hem de vraag voor of het mogelijk was de bestaande pariteit van de frank te behouden. Frère herhaalde grotendeels wat ik in mijn inleiding over deze formule had gezegd en zei dat hij die in eer en geweten niet durfde aanbevelen. Over de mogelijkheid om de frank te laten zweven liet Frère zich positiever uit. Hij had eerder al zijn voorkeur voor deze oplossing laten blijken en zette de voordelen ervan nog eens uiteen. Daarna verliet hij de kabinetsraad.

Uit de gedachtenwisseling met de gouverneur concludeerde ik dat er een keuze moest worden gemaakt tussen de formule van de zwevende munt en een devaluatie. Albert Devè-ze sprak zich uit voor de eerste oplossing. Ik zei dat ik daar geen voorstander van was. De meeste landen hadden een nieuwe pariteit bepaald, en de landen die voorheen toch geopteerd hadden voor een zwevende munt bleken daarmee geen goede ervaringen te hebben. Zo had Frankrijk bijvoorbeeld zijn munt toch reeds verscheidene keren moeten devalueren. Ik zei ook dat ik kort voor de kabinetsraad Camille Gutt, directeur-generaal bij het IMF, had gesproken en dat die eveneens gekant was tegen een zwevende frank. Gutt had voorgesteld de frank met vijftien procent te devalueren. De Nederlandse minister van Financiën Pieter Lieftinck, die ik in het kader van de Benelux-conventie had geconsulteerd, had zich in dezelfde zin uitgelaten - hij verwachtte een devaluatie van de frank met minstens twintig procent - en vooraanstaanden van de Nationale Bank, zoals vice-gouverneur Baudhuin en directeur Franz De Voghel, hadden mij hetzelfde advies gegeven. De Generale Maatschappij prefereerde eveneens een devaluatie met een vast percentage. Sommige industriëlen stelden zelfs een depreciatie met 30 procent voor. Van Zeeland, met wie ik ook nog contact had gehad, verkoos een devaluatie tussen vijftien en twintig procent. Bovendien was ik van mening dat de invloed van de Nationale Bank op het beleid te groot zou worden indien de frank zou gaan zweven. Die argumenten overtuigden Devèze. Albert De Vleeschauwer vroeg zich af of een devaluatie vanuit sociaal oogpunt niet nadeliger was en wat er zou gebeuren met de Kongolese frank. Pierre Wigny, minister van Koloniën, antwoordde dat het wenselijk was dat de Kongolese frank dezelfde pariteit als de Belgische frank zou behouden. Wat de sociale gevolgen van een devaluatie betrof, zei ik dat de regering de verbintenis moest aangaan om de koopkracht te waarborgen. Ik voegde eraan toe dat ik uit gesprekken die ik met BSP-voorzitter Max Buset en een afvaardiging van de socialistische vakbond had gehad mocht concluderen dat de regering zich aan een

scherpere socialistische oppositie kon verwachten. De socialistische voormannen hadden onder meer een verhoging van de lonen en van de sociale uitkeringen geëist. Minister van Economische Zaken Jean Duvieusart beklemtoonde dat de regering in ieder geval een stijging van de prijzen moest voorkomen.

Daarna spitste de discussie zich toe op het devaluatiepercentage. De meningen hierover waren verdeeld en daarom suggereerde Henri Liebaert dat de ministers het advies van Maurice Frère zouden inwinnen. Frère verklaarde telefonisch aan Liebaert dat hij er voorstander

van was om de pariteit van de Belgische frank te bepalen op 50 BF voor 1 dollar en 140 BF voor 1 pond.

In afwachting van Frères aanwezigheid bespraken de ministers zijn voorstel. Ze gingen er unaniem mee akkoord. Toen Frère arriveerde, werd hem de vraag gesteld of de Nationale Bank de goedkope kredietpolitiek zou kunnen voortzetten met de door hem voorgestelde pariteit. Indien de Nationale Bank de discontovoet zou verhogen, zou zij immers de door de regering voorgestane kredietexpansie in het gedrang brengen. Frère antwoordde dat hij zich in deze aangelegenheid niet onmiddellijk kon en wou engageren, maar dat het wellicht nodig zou zijn de discontovoet te verhogen. Hij was van oordeel dat de discontovoet niet om politieke redenen mocht worden verlaagd. Er ontspon zich daarna nog een laatste discussie over de nieuwe pariteit van de frank. Maar uiteindelijk beslisten de ministers zich te houden aan het voorstel van Frère, en dus aan de pariteitsverhouding 50 BF=1 dollar en 140 BF=1 pond. Deze pariteit stemde overeen met een waardevermindering van de Belgische frank tegenover de dollar met 12,345 procent. Dat betekende dat de frank tegenover de meeste andere munten werd gerevalueerd vermits die een hoger devaluatiepercentage hadden genomen.

Na bijna zeven uur beraadslaging en discussie eindigde de kabinetsraad even voor 4 uur in de ochtend van 21 september 1949.

Minister van Financiën Henri Liebaert stelde in de loop van 21 september de nieuwe pariteit aan het IMF voor en nog diezelfde dag stemde Camille Gutt er mee in.

Demagogische socialistische reacties op de devaluatie

De devaluatie werd vrij kalm onthaald. De bevolking aanvaardde de noodzaak ervan en paniekreacties zoals in 1935 bleven uit. De regering lichtte de burgers via radiomededelingen uitvoerig in omtrent de oorzaken en de gevolgen van de operatie, wat bijdroeg tot de nuchtere reactie.

Van een heel andere aard waren de reacties van de oppositie. De socialistische en communistische pers reageerden verontwaardigd en vielen de devaluatie in uiterst scherpe bewoordingen aan. *Le Peuple* spande de kroon en schreef dat een regering met de socialisten aan de devaluatiegolf zou hebben weerstaan. Het heette dat mijn regering bezweken was ‘onder de druk van de conservatieven’. Aan dezelfde krant verklaarde Achiel Van Acker dat ‘vijf minuten politieke moed voldoende zouden zijn geweest om voor ons land de devaluatie te voorkomen’. Toen ik op 19 oktober 1949 bij de opening van de buitengewone parlementaire zittijd namens de regering een verklaring over de devaluatie aflegde in de Kamer, antwoordde ik Van Acker onrechtstreeks door te zeggen dat ‘vijf minuten nadenken volstaan hadden om in te zien dat het voor België onmogelijk was de pariteit van zijn munt niet te wijzigen’. In die verklaring zette ik nogmaals de motieven uiteen die de regering ertoe hadden aangezet om de wereldwijde aanpassing van de munten te volgen.

BSP-voorzitter Max Buset en Achiel Van Acker onderbraken mij herhaaldelijk op een bijtende of smalende toon, en in hun replieken debiteerden zij de ene gemeenplaats na de andere over de nadelige gevolgen van de devaluatie voor ‘de

kleine man'. Van Ackers uiteenzetting was ronduit demagogisch en primair. Volgens hem zou de devaluatie alleen nefaste gevolgen hebben: prijsstijgingen, daling van de export, toename van de werkloosheid, duurdere invoer en vermindering van de belastingopbrengsten. Kortom, als men Van Acker mocht geloven, stond ons land er economisch bijzonder slecht voor. Hij herhaalde ook nog eens wat hij aan *Le Peuple* had gezegd, namelijk dat een regering onder socialistische leiding geen devaluatie zou hebben doorgevoerd. Van Acker voegde er nog aan toe dat de socialisten alles in het werk zouden stellen 'opdat de kleinen niet het slachtoffer zouden worden van de

door de regering geschapen toestand'. Merkwaardig was het, zoals ook minister van Financiën Liebaert opmerkte, dat Van Acker zich in zijn aanval op de regeringsbeslissing onder meer beriep op Gaston Blaise, de gouverneur van de Generale Maatschappij, die zich sceptisch had uitgelaten over de positieve gevolgen van de devaluatie.

Buset ergerde zich in hoge mate aan de passus in mijn uiteenzetting waarin ik had gesuggereerd dat de devaluatie van het Britse pond mede het gevolg was van het mislukte beleid van de Engelse travaillistische regering. Buset vond dit 'een belediging van een bevriende natie' en zei dat ik 'een regeringsleider was die niet opgewassen was tegen zijn taak'. Hij eiste dat ik mijn woorden zou intrekken. Ik heb dat niet gedaan en daar was ook geen reden toe. Ik had alleen maar willen zeggen dat men een bepaalde monetaire politiek, gebaseerd op een aantal foute uitgangspunten zoals de overwaardering van de eigen munt, niet straffeloos kon blijven voeren. Net als Van Acker schrok Buset er voorts niet voor terug om de demagogische toer op te gaan. Ook hij vond dat de devaluatie er alleen maar gekomen was om de belangen van de ondernemers, de holdings en de speculanten te dienen.

De socialistische onheilsvoorspellingen over de gevolgen van de devaluatie werden niet bewaarheid. De Belgische economie en bevolking ondervonden er geen nadelen van, integendeel zelfs. De muntaanpassing liet geen sporen na in de prijzen. Zowel de index van de kleinhandelsprijzen als die van de groothandelsprijzen vertoonden in 1950 een licht dalende trend. De koopkracht werd dus niet aangetast. De industriële bedrijvigheid bleef op peil, de werkloosheid nam af en de export hield stand. Onze monetaire positie bleef eveneens sterk. De devaluatie was een wijze, realistische en weloverwogen beslissing die bijdroeg tot de welvaart en voorspoed van de bevolking.

Het schandaal van de laattijdig aangegeven effecten

Tijdens het debat over de devaluatie ervoer ik voor de eerste keer in mijn politieke loopbaan dat de socialisten in de oppositie een uiterst gemene houding durven aannemen, simplistische ideeën ontwikkelen en niet terugdeinzen voor zware demagogie. Even later werd ik opnieuw met deze handelwijze geconfronteerd. Enkele dagen na het devaluatiedebat ontving ik een brief van de Staatsveiligheid. De administrateur van de Openbare Veiligheid Robert de Foy deelde mij daarin mee dat de Vriendenkring der Politieke Gevangenen, met name enkele leden die bekend stonden om hun socialistische sympathieën, in het Leuvense het gerucht verspreidden dat ik tijdens de bezetting lid was geweest van DeVlag, de collaborerende organisatie van Jef Van de Wiele, en dat mijn 'dossier' bij de bevoegde gerechtelijke diensten op onregelmatige wijze was verdwenen. Deze volkomen valse bewering was een voorbeeld van vunzige laster, die bij mij herinneringen opriep aan de rexisten en hun methodes.

Niet minder gemeen vond ik de houding van sommige socialisten in het schandaal van de op frauduleuze wijze laattijdig aangegeven effecten, waarbij verscheidene vooraanstaanden uit de katholieke wereld betrokken waren en waarover de linkse pers eind december 1949 uitvoerig berichtte.

Zoals eerder vermeld moesten volgens de operatie-Gutt tussen 16 en 31 oktober 1944 alle bankbiljetten en effecten, zowel aandelen als obligaties, worden ingeleverd op straffe van vernietiging. Vrij vlug bleek dat veel effecten wegens de oorlogsomstandigheden en om andere redenen niet waren aangegeven en eind november 1944 werd reeds een wetsbesluit uitgevaardigd dat aan de minister van Financiën de mogelijkheid verleende om niet tijdig ingediende effecten toch nog te aanvaarden. Hij deed dat echter alleen maar na een grondig onderzoek door de hoog aangeschreven administratie van het ministerie van Financiën en na een gunstig advies van een speciaal daartoe opgerichte commissie bestaande uit hoge

ambtenaren van Financiën en uit magistraten. Het advies en het onderzoek waren nodig om na te gaan of het inderdaad om laattijdige aangiften ging dan wel om pogingen van personen die tijdens de bezetting goede zaken hadden gedaan of voor de oorlog de fiscus hadden bedrogen en die thans hun oorlogswinsten of zwart geld probeerden wit te wassen. In totaal moest de administratie niet minder dan 160.000 dossiers onderzoeken. Dat was uiteraard geen lichte opgave en zoals altijd kon de controle nooit waterdicht zijn, onder meer omdat op de aangifteformulieren de nummers van de effecten niet moesten worden ingevuld en de handel in effecten in het voorjaar van 1945 was hervat. Toen had ik beslist de Beurs, die bij het begin van de operatie-Gutt gesloten werd, opnieuw te openen. In financiële kringen werd ik fel bekritiseerd omdat ik dit zo lang had uitgesteld. Volgens hen bemoeilijkte de sluiting van de Beurs het economische herstel van het land.

Toen in oktober 1949 in Frankrijk grote beroering ontstond rond een zogenaamd klerikaal financieel schandaal - bisschoppen, kloosterlingen en congregaties hadden Belgische effecten verhandeld die tijdens de operatie-Gutt niet tijdig waren aangegeven - kon ik natuurlijk niet vermoeden dat ik enkele maanden later met een soortgelijke affaire zou worden geconfronteerd. Inderdaad, midden december 1949 - ik geloof dat het op 16 december was - werd ik opgebeld door Pitsi, redacteur bij de dienst Beknopt Verslag van de Kamer, die mij meldde dat Jules Cardyn, die ik als lector aan de universiteit van Leuven goed kende, door het gerecht was ondervraagd. Pitsi vertelde me dat Cardyn ervan werd verdacht te hebben geknoeid met laattijdig aangegeven effecten. Ik wist op dat ogenblik helemaal niet waarover het ging. Tijdens de daaropvolgende dagen verschenen in de linkse pers onder grote koppen artikelen over de zaak waarin Cardyn betrokken was en over nog een tweede gelijksoortige affaire. Volgens die persberichten hadden de feiten zich voorgedaan toen ik minister van Financiën was in de vorige regering en waren katholieke organisaties en vooraanstaanden erin verwikkeld.

In de zaak waarin Jules Cardyn genoemd werd, betrof het effecten van de Belgisch-Amerikaanse Vriendenkring van de norbertijnen. Die waren in Nederland aangegeven door de abdij van Heestwijk met de vermelding dat de effecten als gift aan de abdij van Averbode moesten toekomen. Naast Cardyn behoorden onder meer Emile Mallien, directeur van de Kredietbank in Brussel, en Henri Arts, norbertijn, tot de stichtende leden van die ‘vriendenkring’.

Voor laattijdig aangegeven effecten stipuleerde de wet dat de aangifte enkel kon worden gevalideerd indien bewezen werd dat de effecten reeds voor 10 mei 1940 in het bezit waren van de op de aangifte vermelde eigenaars. De bovengenoemde vereniging had de nodige eigendomsbewijzen overgelegd, maar het gerecht was op het spoor gekomen van vervalsingen. Zo was onder meer de oprichtingsakte van de vriendenkring geantidateerd, waarbij gebruik was gemaakt van fiscale zegels afkomstig van vooroorlogse documenten. Ook wendden de leden van die vereniging voor allerlei belangrijke functies te bekleden, wellicht om indruk te maken op de bevoegde ambtenaren.

In de tweede zaak ging het om de laattijdige aangifte van effecten op naam van de kerkfabriek Sint-Laurentius, een grote Antwerpse parochie. De voorzitter en de schatbewaarder van die kerkfabriek hadden als reden voor de laattijdigheid van hun aangifte opgegeven dat ze ervan uit waren gegaan dat de effecten waren aangegeven door een wisselagent die lid van de kerkfabriek was geweest, maar gedood was door

een vliegende bom. Heel dit verhaal bleek verzonnen te zijn, maar de pastoor van de parochie en de ondervoorzitter van de handelsrechtbank te Antwerpen hadden het op vraag van de administratie van Financiën bevestigd. Ook hadden zij verklaard dat de effecten reeds voor de operatie-Gutt in het bezit waren van de kerkfabriek, wat eveneens in strijd met de waarheid was.

Zowel de effecten van de Sint-Laurentiusparochie als die van de norbertijnenvrienden-

kring waren in feite afkomstig van de Antwerpse ondernemer Seghers. Die had tijdens de bezetting veel geld verdiend door werken voor de Duitsers uit te voeren. Hij had met zijn winst aandelen gekocht, maar die aandelen in oktober 1944 niet aangegeven.

Nadat de aangiften van de Belgisch-Amerikaanse Vriendenkring der norbertijnen en van de Antwerpse Sint-Laurentiusparochie de normale administratieve procedure hadden gevolgd en een positief advies hadden gekregen van het diensthoofd, van de secretaris-generaal van het ministerie van Financiën René Lefébure en van mijn kabinetschef, had ik ze in mijn hoedanigheid van minister van Financiën aanvaard. Zelf had ik de dossiers niet onderzocht - elk minister ondertekent honderden brieven en dossiers die door zijn kabinet of de administratie worden voorbereid maar die hij wegens tij dgebrek niet zelf gelezen heeft - en bij mijn weten had men bij mijzelf of bij mijn medewerkers geen enkele demarche ondernomen om aan de dossiers een gunstig gevolg te geven. Ik had dus te goeder trouw gehandeld, maar werd beetgenomen.

De socialistische en communistische dagbladen zagen in de hierboven beschreven praktijken een mooie gelegenheid om de katholieke wereld te hekelen, maar ook om mij persoonlijk te treffen. Zij gaven de affaire een politiek karakter door mij medeverantwoordelijk te stellen. Toen ik op 11 januari 1950 in de Kamer over deze zaken geïnterpelleerd werd door de socialist François Tielemans en de communist Fernand Demany gaf ik een omstandige uitleg over de administratieve weg die de dossiers gevolgd hadden en las ik tal van documenten voor waaruit men alleen maar de conclusie kon trekken dat zowel de administratie als ikzelf waren misleid. Maar tijdens mijn uiteenzetting werd ik talrijke keren onderbroken door socialistische en communistische Kamerleden die de ene schampere opmerking na de andere maakten en meer dan één keer insinueerden dat ik de betrokkenen indirect had geholpen. Met name de socialist Jos Van Eynde blonk uit in dat soort goedkope verdachtmakingen. Afgezien van die gemene houding was er het probleem dat ik niet kon reageren op alle insinuaties, omdat de zaak in handen was van het parket en ik bijgevolg niet over alle informatie beschikte. Bovendien kon en wou ik niet ontkennen dat Jules Cardyn als lector aan de Leuvense universiteit tot mijn kennissenkring behoorde. Ik kende Cardyn reeds een hele tijd. In 1931, het jaar waarin ik werd benoemd tot docent aan de Handelshogeschool, werd hij aan deze school belast met de colleges boekhouden. Net als ik was hij actief in de Vlaamse Leergangen, waarvan hij penningmeester was. Cardyn had heel wat invloed op de Vlaamse studenten. Op zijn gedrag tijdens de oorlog was niets aan te merken. Als voorzitter van de oud-studentenvereniging van de Handelshogeschool had ik hem enkele dagen voor het effectenschandaal uitbrak nog hulde gebracht tijdens eenjaarvergadering van die vereniging. Bovendien was Cardyn in 1947, toen ik minister van Financiën was, censor van de Nationale Bank geworden, wat hij gebleven was na de hervorming van de bank die ik in 1948 doorvoerde. Cardyn was bovendien ook actiefin de CVP van Leuven. Bij verkiezingen sprak de partij hem gewoonlijk aan om fondsen te verzamelen. Het was dan ook bijzonder onaangenaam toen ik moest vaststellen dat Cardyn, met wie ik de beste relaties onderhield, bij deze effectenzaak betrokken was geweest.

De interpellaties van de oppositie bleven zonder gevolgen. De motie van Demany, die stelde dat ik als eerste minister ontslag moest nemen, en de meer gematigde motie van Thielemans, die voorstelde dat de Kamer zou overwegen een onderzoekscommissie over de affaires te installeren, werden beide verworpen. Wel

aanvaardde de meerderheid een motie waarin aangedrongen werd op een spoedige afhandeling van het gerechtelijk onderzoek en op volledige informatie van de Kamers over de afloop ervan. Hoewel ik ervan overtuigd was dat Cardyn en de andere betrokkenen niet gehandeld hadden uit eigenbelang, maar om geld te bezorgen aan de abdij van Averbode, de Sint-Laurentiusparochie en andere katholieke organisaties, kon ik uiteraard niet anders dan hun methodes ondubbelzinnig afkeuren.

Het geblokkeerde schoolvraagstuk

De linkse oppositie maakte het de regering bijzonder lastig. Niet minder dan 33 keer interpelleerde ze de regering en zoals reeds beschreven schrokken de socialisten en de communisten daarbij niet terug voor demagogische aanvallen. Ik moest dus veel behendigheid aan de dag leggen, want de liberalen waren evenmin koorknapen en in de CVP volgden de Leonoldisten nauwlettend het doen en laten van de regering in de Koningskwestie.

Het economische en financiële beleid van de regering werd veel minder op de korrel genomen dan dat van het vorige kabinet, hoewel de grote lijnen ervan dezelfde waren. Er werd onder meer werk gemaakt van de verdere gezondmaking van de openbare financiën. Het na de oorlog ingevoerde systeem van economische subsidies werd grotendeels afgeschaft, waardoor een besparing van bijna 3 miljard BF gerealiseerd werd. De overheidstussenkomsten in het economische leven als gevolg van de oorlog verdwenen onder mijn regering trouwens zo goed als volledig. Het stelsel van maximumprijzen werd nog slechts voor enkele produkten toegepast. Minister van Verkeerswezen P.W. Segers werkte een saneringsplan voor de NMBS uit en minister van Economische Zaken Jean Duvieusart deed hetzelfde voor de steenkoolsector. Door middel van een grootscheepse politiek van openbare werken, het stimuleren van de huisvestingspolitiek en een ruime kredietverlening aan de lokale besturen bestreed de regering de werkloosheid.

Een schaduwzijde van mijn eerste regeerperiode als eerste minister was de totale blokkering van het schoolvraagstuk. De kabinetsraad keurde wel de uitvoeringsbesluiten goed van de in mei 1948 bereikte *modus vivendi*, maar de liberale minister van Onderwijs Léon Mundeleer en de andere liberale ministers bemoeilijkten de toepassing ervan. Op dit domein stelden de liberalen zich even onverzoenlijk op als de socialisten.

Eerste incident met Jacques Pirenne

De Koningskwestie was uiteraard veruit de belangrijkste uitdaging waarvoor ik als premier van de CVP-liberale coalitie geplaatst werd. Reeds vier jaar lang domineerde ze het politieke leven. De standpunten van de protagonisten waren al die tijd ongewijzigd gebleven. Geen enkele partij had haar stelling verlaten en geen enkele regering had in de kwestie een doorbraak kunnen realiseren. Zelf zag ik maar één mogelijkheid om uit de patsituatie te raken, namelijk het organiseren van een volksraadpleging over de terugkeer van Leopold. Hiermee zou de kwestie bijna zeker in de ene of de andere richting beslecht worden. In het geval de koning een goed resultaat zou behalen, zou hij vrijwel zeker kunnen terugkeren. In het andere geval zou naar een andere oplossing gezocht moeten worden.

Onmiddellijk na de totstandkoming van mijn regering tastte ik het terrein af Veel kansen dat ik een volksraadpleging erdoor zou krijgen gaf men mij echter niet. Behalve de CVP waren de andere partijen immers gekant tegen het houden van een nationale raadpleging over de terugkeer van Leopold. De socialisten waren er principieel tegen. Tijdens de regeringsonderhandelingen in juli-augustus 1949 leken

ze bereid dit standpunt te verlaten, maar nadat de koning geweigerd had zich uit te spreken over een quorum - de socialisten stelden 66 procent voor - behielden ze het. De liberalen waren over een volksraadpleging zeer verdeeld. De Brusselaars en de Walen, die de lakens uitdeelden in de liberale partij, wezen het van de hand. De Vlaamse liberalen daarentegen konden ermee instemmen. Bij de totstandkoming van mijn regering buitte ik die verdeeldheid uit. Ik kreeg de liberalen zover dat ze zich ertoe verbonden om de oplossing van de Koningskwestie via een volksraadpleging te onderzoeken. Indien de volksraadpleging evenwel niet de gewenste oplossing zou

brengen, zouden ze hun verdere medewerking aan de regering opnieuw onderzoeken.

Al bij al was mijn uitgangspositie dus niet zo slecht. Nog voor de onderhandelingen over een volksraadpleging en de modaliteiten ervan goed en wel begonnen waren, werd ik echter door de secretaris van de koning Jacques Pirenne in moeilijkheden gebracht. Op 20 september 1949 schreef Pirenne mij een brief met het verzoek aan het Amerikaanse persagentschap United Press Association een document te bezorgen waarin de omstandigheden werden beschreven die geleid hadden tot de capitulatie van het Belgische leger in mei 1940. Omdat in het buitenland veel misverstanden bestonden over de capitulatie, had de koning, aldus Pirenne, het nuttig geoordeeld dat zijn secretariaat daarover een nota ter beschikking zou stellen. Maar Pirenne vroeg niet alleen dat dit document via mijn bemiddeling aan United Press zou worden bezorgd, maar ook dat ik de inhoud ervan zou goedkeuren. De koning, schreef hij, was van oordeel dat een dergelijk belangrijk document de goedkeuring diende te hebben van de eerste minister. Indien ik bepaalde opmerkingen had, was Pirenne bereid samen met mij de opportuniteit van eventuele wijzigingen te onderzoeken, weliswaar met het akkoord van de koning.

Om evidente redenen was het voor mij onmogelijk mijn instemming te betuigen met een bepaalde zienswijze op de gebeurtenissen in mei 1940. Ik maakte geen deel uit van de regering-Pierlot en had de gesprekken tussen de ministers en de koning niet bijgewoond. Ik kon er bijgevolg ook niet over oordelen. Ik beperkte mij er dan ook toe het document naar de vice-voorzitter van United Press Association in Londen door te sturen.

Toen het document in een aantal Engelstalige kranten verscheen, werden er vragen gesteld over mijn rol bij de publikatie. Op 19 oktober 1949 interpelleerde Paul-Henri Spaak mij over de zaak. Ik antwoordde hem dat ik gewoon als tussenpersoon was opgetreden en dat ik net op dezelfde wijze had gehandeld als vorige regeringsleiders, die ook mededelingen of boodschappen van de koning hadden doorgegeven. Ik voegde er nog aan toe dat ik de regering hierover niet geconsulteerd had, omdat ik als eerste minister aan het document geen enkele politieke draagwijdte toekende en de inhoud ervan op geen enkele wijze dekte. Die uitleg volstond voor Spaak, maar enige tijd nadien rakelde *Le Peuple* de zaak opnieuw op. Op de een of andere wijze was de socialistische partijkrant in het bezit gekomen van de brief waarin Pirenne voorstelde dat ik de inhoud van het document zou goedkeuren. *Le Peuple* stelde de vraag of ik in het parlement wel de waarheid had gezegd. Dat had ik wel degelijk gedaan. Uit de brief die ik naar Bradford, de vice-voorzitter van United Press in Londen had gestuurd en die zich in mijn archief bevindt, kan men duidelijk opmaken dat ik alleen uit beleefdheid het document heb verstuurd en de inhoud ervan niet onderschreven heb.

In de regering gaf het incident eveneens aanleiding tot problemen. De liberalen waren allerminst gelukkig met de publikatie en de inhoud van het koninklijke document. Minister van Justitie Albert Lilar deelde mij mee dat hij niet akkoord kon gaan met bepaalde passussen, meer bepaald die alinea's waarin er sprake was over de houding van het Britse leger tijdens de meidagen van 1940. Lilar en de overige liberale ministers waren het evenwel met mij eens dat het document en het incident dat Pirenne ermee veroorzaakt had geen reden waren om de samenwerking tussen de coalitiepartijen op te zeggen.

De meningen over Leopold III

Inmiddels had ik met tal van verantwoordelijken uit de politieke, sociale, economische en financiële wereld gesprekken gevoerd over de Koningskwestie, de wenselijkheid van de terugkeer van Leopold III en de modaliteiten van een volksraadpleging.

Daaruit leerde ik dat het verzet in de socialistische partij tegen koning Leopold nog altijd algemeen en bijzonder heftig was. Ik had de indruk dat heel wat socialistische politici sterk

beïnvloed werden door de systematische campagne in hun pers tegen de koning en de prinses van Retie. Die campagne was onvoorstelbaar, ongehoord en ronduit schandalig. Daarbij moet men bedenken dat aan die campagne werd meegewerkt door mensen met belangrijke politieke en sociale verantwoordelijkheden en door intellectuelen, onder wie bijvoorbeeld Victor Larock met zijn ophefmakende artikelen in *Le Peuple*. Tot de gematigden in de socialistische partij behoorden onder andere Eugène Soudan en Herman Vos. Edgard Blancquaert, die in 1939 gedurende enkele maanden minister van Openbaar Onderwijs was geweest en van 1944 tot 1947 rector was van de universiteit van Gent, was eerder koningsgezind, maar zijn invloed in de socialistische partij was na de oorlog bijzonder gering.

De liberalen verzetten zich in het algemeen tegen koning Leopold, maar zij waren in hun kritiek toch voorzichtiger en betrokken in hun aanvallen veel minder de persoon van de koning en zijn echtgenote. Er waren uitzonderingen, zoals de Brusselaar Charles Janssens, die Leopold verweet 'de eerste der incivieken' te zijn. De Oostendenaar Adolf Van Glabbeke behoorde eveneens tot de scherpste critici van de koning, maar een andere vooraanstaande Westvlaamse liberaal Hilaire Lahaye nam dan weer een eerder gematigde houding aan. Invloedrijke liberalen die in 1940 besprekingen hadden gevoerd om onder Duitse bezetting een Belgische regering tot stand te brengen, eventueel onder leiding van de koning, stelden zich terughoudend op. In persoonlijke gesprekken namen zij echter standpunten in tegen de koning.

De CVP was, hoeft het nog gezegd, voorstander van de onmiddellijke en onvoorwaardelijke terugkeer van de koning. Dat was een zeer eenvoudig en populair standpunt, zeker in Vlaanderen waar de Koningskwestie heel sentimenteel benaderd werd. Tienduizenden vluchtelingen en soldaten hadden in mei 1940 hun leven te danken aan de capitulatie, en daarvoor waren de Vlamingen de koning diep dankbaar. Daarenboven had de Vlaamse publieke opinie, die minder politiek bewust was dan de Waalse, tijdens de bezetting sterk de invloed ondergaan van de Vlaamse pers, die de regering in Londen had afgeschilderd als een groepje vluchtelingen dat geen enkele rol meer te spelen had. Van zodra de Koningskwestie losbrak, steunden de Vlaamse dagbladen trouwens, met uitzondering van de socialistische kranten, de zaak van Leopold.

Binnen de CVP bestonden nog andere strekkingen. Er waren er ook die eerlijk wensten dat Leopold terugkeerde, maar niet onvoorwaardelijk. Vertegenwoordigers van deze strekking dachten aan een tijdelijke overdracht van de koninklijke prerogatieven aan kroonprins Boudewijn indien er zich bij de terugkeer van Leopold grote moeilijkheden zouden voordoen. Zij hoopten dat met dat scenario na een zekere tijd alles opnieuw normaal zou worden. Een soortgelijke oplossing zou trouwens door de koning zelf worden voorgesteld in zijn boodschap van 15 april 1950. Er was een derde strekking in de CVP die vond dat de koning onder eervolle voorwaarden moest worden teruggebracht, eventueel voor het parlement kon verschijnen om een verklaring af te leggen in waardige omstandigheden, waarvoor de partij en zich garant moesten stellen, maar dat hij daarna afstand van de troon moest doen ten gunste van prins Boudewijn.

In de partijleiding en bij de ervaren CVP-politici vond ik weinig oprechte voorstanders van de onvoorwaardelijke terugkeer van de koning. Met andere woorden, tussen de militanten en de *backbenchers* in het parlement enerzijds en de partijtop

anderzijds, of om het brutaal te zeggen, tussen de soldaten en de officieren, vooral de hoge officieren, bestonden grote meningsverschillen.

Leopold III genoot de onwankelbare steun van kardinaal Van Roey en van het grootste gedeelte van de clerus, in het bijzonder in Vlaanderen. Aan vrijzinnige kant was de oppositie tegen de koning algemeen, en ik denk dat de Loge in het gezamenlij ke verzet van de socialistische en liberale partij een rol speelde.

De meningen van de leiders van de grote financiële instellingen en van de holdings liepen nogal uiteen. Gaston Blaise van de Generale Maatschappij en Paul de Launoit van de holdings Cofinindus en Brufina bijvoorbeeld waren gekant tegen de terugkeer van de koning, Fernand Collin van de Kredietbank daarentegen was er voorstander van.

De ambassadeurs van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Frankrijk, Nederland en Portugal waren Leopold niet zo gunstig gezind. De Franse ambassadeur sprak zich op ondubbelzinnige wij ze tegen hem uit.

Mijn enquête over het door Leopold te behalen stemmenpercentage

Het organiseren van een volksraadpleging was een uitzonderlijk initiatief In feite was het ongrondwettelijk, hoewel over een volksraadpleging in de grondwet niets werd gezegd. Maar in een land waar de kiesplicht bestaat en waar strafrechtelijke sancties worden uitgeproken in geval van ongegronde afwezigheid bij parlements- en gemeenteraadsverkiezingen is het moeilijk denkbaar dat een volksraadpleging zou worden georganiseerd. Het was echter het enige behoorlij ke middel om een oplossing voor de Koningskwestie te vinden. De grondwettelij ke en politieke bezwaren moesten bijgevolg terzij de worden geschoven. Daarmee was uiteraard niet alles opgelost. Er rezen vragen over het beslissende of raadgevende karakter van een volksraadpleging, over de wijze waarop de stemopneming moest gebeuren en over het stemmenpercentage dat de koning moest behalen.

Wat de eerste vraag betrof, heerste nagenoeg volledige eensgezindheid om aan een volksraadpleging adviserende betekenis toe te kennen. Bijna iedereen was het erover eens dat het parlement het laatste woord moest hebben. Over de twee andere vragen bestond er allesbehalve een consensus. Zij werden dan ook uitvoerig besproken in de gezamenlijke commissie van Justitie en Binnenlandse Zaken, die het wetsvoorstel van CVP-senator Paul Struye tot instelling van een volksraadpleging midden september 1949 in bespreking had genomen, een voorstel waarbij de regering zich had aangesloten. In Struyes voorstel werd niets gezegd over een quorum. Wel werd bepaald dat de stemopneming het best regionaal of arrondissementeel kon gebeuren, zoals bij de parlementsverkiezingen.

Eind september 1949 voerde ik besprekingen met verscheidene volksvertegenwoordigers en senatoren van de CVP en met vooraanstaanden uit de andere partijen om over die twee cruciale aspecten meer duidelijkheid te krijgen.

De meerderheid van de CVP-politici was van mening dat de koning ten minste 55 procent van de kiezers achter zich moest krijgen, en dat een regionale stemopneming gerechtvaardigd was. Tot deze groep behoorden onder meer Paul Van Zeeland, minister van Staat Cyrille Van Overbergh, Victor Leemans, Marguerite De Riemaecker, de Gentse senator en hoogleraar Frank Baur, de Naamse volksvertegenwoordiger Maurice Jaminet, de Antwerpse kamerleden Antoon Fimmers en Louis Kiebooms, en Paul Estienne, senator voor het arrondissement Nijvel. De voorkeur van Theo Lefèvre ging eerst naar een quorum van 55 procent en een regionale stemopneming, maar nadien naar een quorum van 60 procent en een nationale stemopneming, om separatistische propaganda te voorkomen. Een

stemmenpercentage van 60 procent hield volgens Lefèvre wel een groter risico in, want hij had de indruk dat de koning terrein aan het verliezen was. Ludovic Moyersoen vond dat de koning zowel nationaal als in Vlaanderen en Wallonië afzonderlijk 55 procent van de stemmen moest behalen.

Een minderheid van de CVP-volksvertegenwoordigers en -senatoren opteerde voor een nationale telling van de stemmen en een quorum van 60 procent. Daartoe behoorden onder andere Henry Carton de Wiart, Dries Dequae, Gilbert Mullie en Jules Descampe. Anderen, zoals Fernand Lefère, Omer Vandenberghe en Paul Humblet, wensten een quorum tussen 55 en 60 procent. Nog anderen, onder wie Arthur Gilson, spraken zich uit voor een quorum

van 55 procent. Met een stemmenpercentage rassen 55 en 60 procent moest de koning volgens Gilson de kans krijgen om zelf over de wenselijkheid van zijn terugkeer te oordelen. Gerard Van den Daele verkoos een nationale stemopneming en zei me dat een eenvoudige meerderheid volstond om de koning te laten terugkeren. Albert De Vleeschauwer hield er een heel aparte opvatting op na. Hij was van oordeel dat de regering een stemming moest organiseren over de wet van 19 juli 1945, die, zoals vermeld, de terugkeer van de koning afhankelij k maakte van een beslissing van de verenigde Kamers. De dreiging van de liberalen dat zij in dat geval uit de regering zouden treden, boezemde De Vleeschauwer geen angst in. Volgens hem zou de regering niet ten val komen, en indien dat toch gebeurde zou er wel een andere regering kunnen worden gevormd. Wat de volksraadpleging betrof stond De Vleeschauwer onverschillig tegenover een regionale of een nationale stemopneming, en hij vertelde me ook dat aan de koning geen quorum kon worden gesuggereerd. Albert Kluyskens, hoogleraar aan de Rechtsfaculteit te Gent, was van oordeel dat de koning afstand van de troon moest doen, maar pas vijfjaar na zijn terugkeer. Gust Cool, de voorzitter van het christelijk vakverbond, die ik ook raadpleegde, sprak zich uit voor een stemmenpercentage van 60 procent en een nationale telling. Volgens minister van Staat Paul Tschoffen, die na de Tweede Wereldoorlog partij koos voor de UDB, maar vroeger actief was geweest in de katholieke partij, waren er twee mogelijkheden: ofwel 66 procent ja-stemmen over het hele land, ofwel 60 procent ja-stemmen in de drie gewesten.

Het officiële standpunt van de socialisten luidde dat de koning in heel het land een tweederde meerderheid achter zich moest krijgen en in elk gewest de helft van de kiezers. Maar ook zij hielden er verschillende meningen op na. Spaak verklaarde tegenover mij akkoord te gaan met een quorum van 60 procent en een nationale stemopneming. Buset nam een veel harder standpunt in en zei dat Leopold in Vlaanderen, Wallonië en Brussel 60 procent van de stemmen moest behalen.

Met Albert Lilar en Albert Devèze, de twee belangrijkste vertegenwoordigers van de liberalen in de regering, peilde ik naar de opvattingen van hun partijgenoten. Lilar vertelde me op 28 september 1949 dat de koning voor een volksraadpleging moest verklaren dat hij zijn grondwettelijke prerogatieven niet opnieuw kon uitoefenen indien hij geen 60 procent van de stemmen behaalde. Lilar zei me voorts dat hij akkoord kon gaan met een nationale telling, maar dat andere liberalen een regionale stemopneming wensten. De meeste van zijn partijgenoten vonden, aldus Lilar, dat troonsafstand onvermijdelijk was indien de koning geen 55 procent van de stemmen behaalde. Indien meer dan 55 procent maar minder dan 70 procent van de kiezers zich voor de terugkeer van Leopold zou uitspreken, zou er onderhandeld moeten worden. Veel zou dan afhangen van de stemmenpercentages in Vlaanderen en Wallonië. Indien op nationaal niveau 60 procent van de kiezers zich achter Leopold zou scharen, maar in Wallonië slechts 20 procent, kon de terugkeer moeilijk verantwoord worden. Met 45 procent van de stemmen zou dat volgens Lilar wel mogelijk zijn. Maar Lilar vertelde me dat er ook een groep van liberale politici was die eiste dat Leopold in Wallonië ten minste de helft van de stemmen moest behalen.

Albert Devèze had een heel bijzondere mening. De ideale oplossing bestond er volgens hem in dat de koning verklaarde dat hij de nationale verzoening nastreefde en dat hij zijn beslissing om zijn grondwettelijke prerogatieven weer uit te oefenen drie jaar uitstelde. Intussen kon de opvoeding van kroonprins Boudewijn, die naar

het land moest terugkeren, worden voortgezet. Devèze achtte het niet uitgesloten dat ook de koning tijdens die periode in het land kon verblijven.

De liberale Senaatsvoorzitter Robert Gillon gaf de voorkeur aan een nationale stemopneming en een quorum van 55 procent. De Ruyter, journalist bij de liberale krant *Het Laatste Nieuws*, meende dat 40 tot 50 procent van de liberale kiezers bij een volksraadpleging voor de

koning zou stemmen. Persoonlijk vond De Ruyter dat de koning zich niet aan een raadpleging mocht onderwerpen. Indien Leopold in één van de landsgedeelten minder dan 45 procent van de stemmen behaalde, kon hij volgens De Ruyter geen koning meer zijn. De Ruyter verwachtte dat Leopold waarschijnlijk 55 tot 60 procent van de kiezers achter zich zou krijgen. Zoals later zou blijken, was dit een vrij nauwkeurige voorspelling.

Auguste Buisseret, minister van Openbare Werken, stemde tijdens een gesprek dat ik met hem had op 4 oktober 1949 in met een quorum van 55 procent en een regionale stemopneming. Dat was een belangrijk nieuw feit, want Buisseret behoorde, samen met minister van Wederopbouw Jean Rey, in de liberale partij tot de hardnekkigste tegenstanders van Leopold en had voordien verscheidene keren verklaard dat de koning in een volksraadpleging 66 procent van de stemmen moest behalen. Toen ik vrijwel onmiddellijk daarna Lilar op de hoogte bracht van het nieuwe standpunt van Buisseret raadde hij mij aan tijdens mijn verdere besprekingen te streven naar een consensus rond een quorum van 55 procent. Op 5 oktober ontving ik op mijn kabinet nogmaals een aantal van mijn partijgenoten om hen te polsen over dit quorum. Zo sprak ik onder meer de gewezen ministers Edmond Ronse, Louis Delvaux en Hendrik Heyman, en de Limburgers monseigneur Broeckx en Louis Roppe, de latere Limburgse provinciegouverneur. De meesten konden akkoord gaan met 55 procent. Maar Cassian Lohest vond dat de koning daarnaast in Vlaanderen en Wallonië de helft van de stemmen moest behalen. Charles d'Aspremont Lynden eiste de troonsafstand.

Het gemeenschappelijk communiqué van 18 oktober 1949

Toen ik de liberale ministers informeerde over deze gesprekken deden zij een belangrijke suggestie. Zij stelden voor dat ik Leopold zou vragen in te stemmen met een communiqué waarin zou worden gezegd dat hij zijn grondwettelijke prerogatieven niet opnieuw kon uitoefenen indien hij geen 55 procent van de stemmen behaalde. Tijdens mijn bezoek aan Pregny, dat ik gepland had om de opinie van de koning te kennen over een volksraadpleging en de modaliteiten ervan, had ik de gelegenheid om de koning over dat voorstel te polsen.

Op 16 oktober 1949 had ik te Pregny tweemaal een onderhoud met de koning. Velen waren mij voorgegaan: politici van alle partijen, vooraanstaanden uit de juridische, universitaire en bedrijfswereld, delegaties van koningsgezinde en andere organisaties. Niet alle bezoekers waren opgetogen over de ontvangst door de koning. Ik heb reeds vermeld dat Achiel Van Acker, Charles du Bus de Warnaffe en andere politici zich beklaagden over het feit dat de koning hen lang liet wachten en hen op een koele wijze ontving. Ik weet ook dat Louis Roppe, toen hij met een delegatie van zijn provincie naar de koning trok om hem hun steun toe te zeggen en bloemen aan te bieden, bij zijn terugkeer verbolgen was omdat Leopold hen uitsluitend in het Frans wilde toespreken.

Over de gesprekken die ik met de koning had op 16 oktober 1949 kan ik niets zeggen. Door het secretariaat van de koning en door mijn kabinet werd twee dagen na mijn bezoek een gemeenschappelijk communiqué uitgegeven waarin werd gezegd

dat ‘de regering zich aansloot bij de idee tot organisatie van een volksraadpleging, die een zuiver consultatief karakter zou hebben en er slechts zou toe strekken de koning en de Kamers in de gelegenheid te stellen uitspraak te doen, met volle kennis van's lands gezindheid’. Voorts werd in het communiqué gesteld dat de voorkeur van de regering ging naar een stemopneming per arrondissement, zoals bij de parlementsverkiezingen, en niet naar een nationale of gewestelijke telling, om een ‘juist inzicht te hebben omtrent de staat van gezindheid van het land’. Het belangrijkste resultaat van mijn besprekingen was de vermelding dat de koning er ‘niet aan dacht de uitoefening van zijn prerogatieven weder op te nemen indien het getal gunstige stemmen niet een minimum van 55 t.h. van het totaal van de geldig uitgebrachte stem-

men bedroeg'. Daarmee had de koning wel niet gezegd wat liij verstond onder een 'onbetwistbare meerderheid', maar wel dat hijzelf 55 procent als een minimumpercentage beschouwde. Net als in zijn boodschap van 5 augustus 1949 voegde de koning eraan toe dat het vereiste quorum niet het enige beoordelingscriterium kon zijn en dat hij 'met inachtneming van's lands belangen, de gegevens zou beoordelen welke de volksraadpleging zou opleveren ten aanzien van's lands wil waarnaar hij zich wil schikken'. Het communiqué vermeldde ook nog dat de regering, zodra het wetsvoorstel tot instelling van een volksraadpleging zou zijn goedgekeurd, 'zohaast mogelijk' tot de realisatie ervan zou overgaan en dat de koning, de regering en het parlement onmiddellijk na de raadpleging in kennis zouden worden gesteld van de resultaten. Ten slotte werd in de gemeenschappelijke mededeling de hoop uitgedrukt 'dat de volksraadpleging zou plaatshebben in een sfeer van kalmte en waardigheid, in een geest van eerbied voor de waarheid en van ontzag voor Koning en Dynastie'.

Het gemeenschappelijk communiqué viel bij verscheidene Brusselse en Waalse liberale parlementsleden, onder wie Charles Janssens, niet in goede aarde. Zij betwistten zowel het principe als de uitvoeringsmodaliteiten van de volksraadpleging. Bovendien vreesden zij dat de koning zich niet meer gebonden zou achten door de aangegane verbintenissen indien meer dan 55 procent van de kiezers zich voor zijn terugkeer zou uitspreken. Om het verzet van deze groep in te dijken, gaven de liberale ministers op 24 oktober 1949 een verklaring uit waarin zij stelden dat zij 55 procent niet als voldoende beschouwden om de terugkeer van de koning te wettigen. En zij voegden eraan toe dat het gemeenschappelijk communiqué van de koning en van mijn kabinet geen enkele verbintenis bevatte in verband met de conclusies die uit de volksraadpleging zouden worden getrokken.

De bespreking van het wetsvoorstel-Struye in de Senaat en in de bijzondere Kamercommissie

Op 25 oktober 1949 vatte de Senaat in openbare vergadering de bespreking aan van het overeenkomstig de bepalingen van het gemeenschappelijk communiqué geamendeerde wetsvoorstel-Struye in verband met de volksraadpleging. Het debat duurde drie dagen en verliep, alle verhoudingen in acht genomen, redelijk kalm. Alleen toen Piet Vermeylen in zijn redevoering betoogde dat de koning in zijn *Politiek Testament* weigerde zijn 'dwalingen' van 1940 toe te geven en blijk gaf van een 'persoonlijk machtsstreven', kwam het tot scherpe woordenwisselingen tussen de fracties van de CVP en de socialisten.

Zelf hield ik tijdens het debat een korte redevoering waarin ik de grond van de Koningskwestie niet aanraakte. Wel benadrukte ik de noodzaak om de kwestie op te lossen, omdat anders onvoldoende werk kon worden gemaakt van de sociaal-economische problemen en er aan de politieke instabiliteit geen einde zou komen. Net zoals bij de vorige regeringen hing de Koningskwestie als een zwaard van Damocles boven mijn regering. Ik zei ook dat ik er mij bewust van was dat aan een volksraadpleging nadelen verbonden waren, maar dat het daarmee mogelijk werd een oplossing te bereiken. De raadpleging had tot doel beter de mening van de

publieke opinie over het vraagstuk te kennen - een *statistique d'opinion* - en zij had dus slechts een informatief karakter. Ik wees er voorts op dat mijn regering de eerste was sedert de bevrijding die een akkoord over een raadpleging had weten te bereiken, en ik betreurde dat de socialisten zich bij dit voorstel niet hadden aangesloten. Ten slotte verklaarde ik dat de regering de wet op de volksraadpleging loyaal zou uitvoeren en ik deed ook nog een oproep om de campagne voor de volksraadpleging in kalmte en in een geest van *fairplay* te voeren, met respect voor de koning en de dynastie.

Het wetsvoorstel-Struye werd op 27 oktober 1949 door de Senaat aangenomen met 109

stemmen tegen 65. Alle liberale ministers die van de Hoge Vergadering deel uitmaakten, schaarden zich achter het voorstel. Dat was voor mij een belangrijke overwinning. De socialistische en communistische senatoren, en zes liberale senatoren stemden tegen.

De vrij vlotte goedkeuring van het voorstel-Struye in de Senaat wekte in Leopoldistische kringen de verwachting dat het voorstel even makkelijk door de Kamer zou worden, goedgekeurd en de volksraadpleging reeds begin januari 1950 zou kunnen plaatsvinden. Minister van Binnenlandse Zaken Albert De Vleeschauwer sloot zelfs niet uit dat ze eventueel nog voor Kerstmis kon worden georganiseerd. Die voorspellingen bleken al te optimistisch te zijn. De socialisten voerden in de Kamer een veel heviger oppositie dan in de Senaat - in de Kamer had de CVP geen absolute meerderheid - met als gevolg dat het debat er veel meer tijd in beslag nam en de kwestie weer helemaal uit de doeken werd gedaan. De bespreking in de bijzondere commissie en in de openbare vergadering verliep bovendien erg tumultueus.

De eerste problemen waren in feite reeds gerezen voor de bijzondere commissie een eerste keer bijeenkwam. Toen Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert op 8 november 1949 voorstelde de door de Senaat aangenomen tekst naar een bijzondere commissie te verwijzen, kwam Huysmans onmiddellijk tussenbeide om een sarcastische uiteenzetting ten beste te geven over de ongrondwettelijkheid van de volksraadpleging. Met zichtbaar genoegen refereerde Camille Huysmans aan vroegere redevoeringen van katholieke parlementsleden, onder andere van Henry Carton de Wiart, minister zonder portefeuille in mijn regering, waarin het standpunt werd vertolkt dat een volksraadpleging in strijd was met de grondwet. Daarna vroeg de socialist François Tielemans dat het ontwerp eerst voor advies naar de Raad van State zou worden gestuurd. Van Cauwelaert weigerde dit. Na hevig protest van Max Buset en Victor Larock verzocht Van Cauwelaert de Kamerleden over zijn standpunt te stemmen. Met een ruime meerderheid werd het goedgekeurd en het ontwerp werd bijgevolg naar een bijzondere commissie verwezen. Maar onder de tegenstemmers bevond zich onder meer de liberale minister Jean Rey.

Dit was het eerste van een hele reeks incidenten waarmee de socialisten en een aantal liberalen de behandeling van het ontwerp zo lang mogelijk wilden laten aanslepen. Onmiddellijk na de verwijzing naar de bijzondere commissie dienden enkele Franstalige liberalen reeds amendementen in, terwijl de socialisten meer dan een week nodig hadden om hun leden in de commissie aan te wijzen. Met Van Acker en Spaak vaardigden ze twee politici af die rechtstreeks bij de Koningskwestie betrokken waren, en met Buset een van de hardnekkigste tegenstanders van Leopold.

De bijzondere Kamercommissie wijdde niet minder dan tien bijeenkomsten aan het onderzoek van de door de Senaat goedgekeurde tekst. Aanvankelijk werd er weer geredetwist over de wenselijkheid van een voorafgaand advies van de Raad van State, daarna over de grond wettelijkheid van de volksraadpleging en ten slotte over de uitvoeringsmodaliteiten. De socialisten eisten op een gegeven ogenblik ook preciseringen over het communiqué van 18 oktober 1949. Larock kwam met tien vragen, gevolgd door Buset met vier. Die hadden in hoofdzaak betrekking op de mogelijke scenario's die zich konden voordoen indien de koning het door hemzelf voorgestelde minimumpercentage van 55 procent niet behaalde: of de koning zich in dat geval zou terugtrekken, of er dan een uitgestelde troonsafstand zou komen, of

de regering maatregelen had getroffen voor een troonopvolging enzovoort. De meeste van die vragen hadden een speculatief karakter, en bovendien besliste de regering niet alleen over de terugkeer van de koning. Ik kon er bijgevolg slechts vage antwoorden op geven.

De socialistische commissieleden gingen daarnaast ook uitvoerig in op de grond van de Koningskwestie. Spaak zette nogmaals zijn visie uiteen over de houding van Leopold voor de oorlog en tijdens de achttiendaagse veldtocht, en Van Acker lichtte uitvoerig zijn eigen hou-

ding toe tijdens de besprekingen te Strobl en Sankt Wolfgang in mei-juni 1945. Van Acker verklaarde dat de processen-verbaal die de privé-secretaris van de koning Willy Weemaes en zijn secretaris Jacques Pirenne van die gesprekken hadden gemaakt en die de commissie-Servais in haar verslag had opgenomen, 'onvolledig en tendentieus' waren. Volgens Van Acker had de koning in Strobl geweigerd in te gaan op het verzoek naar het land terug te keren; in Sankt Wolfgang had de koning de onmogelijke voorwaarde gesteld dat noch de regering noch de prins-regent van zijn voornemen om naar Brussel terug te komen, op de hoogte mocht worden gebracht.

Pirenne sprak onmiddellijk de versie van Van Acker tegen. Eerst deed hij dat met een perscommuniqué, maar na een persconferentie van Van Acker over zijn besprekingen met de koning riep Pirenne op zijn beurt de journalisten samen om de beweringen van Van Acker opnieuw te weerleggen. Maar Pirenne kende onvoldoende Nederlands om zijn nota aan de Vlaamse pers voor te lezen en moest hiervoor een beroep doen op een medewerker. Een vreemde handelwijze als men bedenkt dat Leopold door het grootste gedeelte van de Vlaamse pers werd gesteund terwijl de meeste Franstalige bladen hem bestreden.

Pirenne logenstrafte op de persconferentie de beweringen van Van Acker, voornamelijk aan de hand van een verslag over de gebeurtenissen sedert de bevrijding van de koning in mei 1945 Het document was opgesteld door het secretariaat van de koning en werd bij die gelegenheid openbaar gemaakt. Pirenne had er mij al vroeger kennis van gegeven. In een begeleidende brief had Pirenne me geschreven dat de bekendmaking van het rapport 'afhankelijk was van de gebeurtenissen'. Pirenne stelde voor het verslag in het *Staatsblad* op te nemen 'van zodra de publikatie opportuun was'. Mocht dat problemen opleveren, dan volstond het, aldus Pirenne, dat ik mijn goedkeuring hechtte aan de publikatie door het secretariaat van de koning. Noch met het eerste voorstel, noch met het tweede voorstel kon ik akkoord gaan. Aangezien de in het rapport behandelde gebeurtenissen dateerden van voor de regeringsvorming, kon ik geen enkele verantwoordelijkheid nemen voor de bekendmaking ervan. Ik antwoordde Pirenne dat ik aan de regering geen voorstel tot publikatie zou voorleggen en dat het secretariaat van de koning vrij was om het document eventueel toch openbaar te maken. Van de verklaringen van Van Acker in de bijzondere Kamercommissie maakte Pirenne dus gebruik om dat te doen.

Leopolds vraag om een ministeriële handtekening in mei 1940

Tijdens de laatste bijeenkomst van de bijzondere Kamercommissie, op 13 december 1949, vroeg Spaak dat in het verslag van de commissie de documenten zouden worden opgenomen waaruit moest blijken dat de koning in mei 1940 een ministeriële handtekening had gevraagd om het ontslag van de regering-Pierlot te bekomen en om nieuwe ministers te benoemen. Aan Spaaks verzoek kon ik geen gevolg geven. Ik ondervroeg's anderendaags wel Pierre Van Outryve d'Ydewalle, kabinetschef van de toenmalige eerste minister Pierlot en in die functie secretaris van de kabinetsraad, om de juiste toedracht te weten te komen.

Van Outryve d'Ydewalle vertelde me dat eerste minister Pierlot tijdens de kabinetsraad die in de avond van 26 mei 1940 in de Belgische ambassade te Parijs

plaatsvond, werd opgebeld door de Belgische ambassade in Londen. Daar had men een telegram ontvangen van graaf de Grunne, grootmeester van het huis van koningin Elisabeth, dat als volgt luidde: ‘De koning wil dat Fredericq het akkoord bekomt van een minister (van Gutt, indien die te Londen is) opdat die zijn handtekening zou plaatsen op de ontslagakte van de ministers in functie en de benoemingsakte van een nieuwe minister.’ Het mondelinge akkoord, dat volgens het telegram met aandrang moest worden verkregen, moest later in een aan de ambassade te bezorgen document worden bevestigd. Pierlot, aldus Van Outryve d'Ydewalle, deelde de

inhoud van het telegram aan de kabinetsraad mee. Alle ministers weige0rden hun handtekening te geven en zij betuigden hun akkoord met het antwoord dat Pierlot voorstelde en dat als volgt luidde: ‘Antwoord: unaniem negatief’.

Van Outryve d'Ydewalle zei me op 14 december 1949 dat volgens hem graaf de Grunne en Hendrik De Man achter de vraag van de koning zaten. Hij leidde dit af uit het feit dat generaal Van Overstraeten in zijn in 1949 gepubliceerde boek *Albert I - Leopold III* vermeldt dat graaf de Grunne het antwoord van de regering aan de koning bezorgde. In zijn boek *Au service du Roi*, dat eveneens in de loop van 1949 verscheen, schrijft graaf Capelle het initiatief uitsluitend toe aan Hendrik De Man. Dat is ook de mening van de meeste historici die deze zaak hebben bestudeerd.

Van Outryve d'Ydewalle lichtte mij ook in over de kabinetsraad die op 8 juli 1940 in Vichy werd gehouden en waarop ook Kamervoorzitter Van Cauwelaert en Senaatsvoorzitter Gillon aanwezig waren. De diplomaat burggraaf Joseph Berryer bracht op die raad verslag uit over de opdracht bij de koning waarmee de regering hem had belast. Berryer moest de boodschap overbrengen dat de ministers, mits het akkoord van de koning, in contact wilden treden met de Duitsers om de terugkeer van de in Frankrijk verblijvende Belgen mogelijk te maken en de voorwaarden van een wapenstilstand of een overeenkomst te bespreken. Indien de koning het ‘nuttig en mogelijk’ oordeelde een nieuwe regering te vormen, waren de ministers ‘vanzelfsprekend’ bereid ontslag te nemen. Dat de ministers begin juli 1940 een heel andere houding aannamen dan een aantal weken voordien had te maken met de verwarring en de twijfel waaraan zij ten prooi waren gevallen na de wapenstilstand van het Franse leger. Over deze droevige periode van de Belgische regering in Frankrijk heb ik het vroeger reeds gehad. Belangrijker is het te weten hoe de koning volgens Berryer op de démarche van de regering reageerde.

Berryer, zo blijkt uit het uittreksel van de kabinetsraad dat Van Outryve d'Ydewalle mij bezorgde, zei dat hij de koning tweemaal gesproken had. De koning had hem geen antwoord op de vraag van de regering gegeven. De koning ‘verwachtte een lethargie (van de regering) die de nationale eendracht zou vergemakkelijken’. Hij nam geen standpunt in tegenover de regering, omdat die in zijn ogen enkel nog ‘een theoretisch bestaan leidde’. De regering beschikte volgens Berryer niet meer over een mandaat van de koning en evenmin van de natie. Voor Fredericq, de secretaris van de koning, was ‘de regering onbestaande’, zei Berryer. Berryer verklaarde tevens dat ‘de koning in permanent contact was met de Duitse autoriteiten’.

De Belgische diplomaat gaf tijdens de kabinetsraad eveneens een uiteenzetting over de houding van de publieke opinie tegenover de regering. De belangrijkste redenen voor de irritatie van de Belgen waren, volgens Berryer, de verklaring van Pierlot op de Franse radio op 28 mei 1940, de evacuaties, het overbrengen van de reservisten naar het zuiden van Frankrijk, het terugtrekken van de administratie van de postcheque en het weghalen van het goud van de Nationale Bank. Aan het eind van zijn uiteenzetting wees Berryer erop dat bepaalde vooraanstaanden die hij ontmoet had, van oordeel waren dat de taak van de regering niet ten einde was en dat het vanuit nationaal oogpunt belangrijk was dat zij in functie bleef.

Daarna verliet Berryer volgens het proces-verbaal de kabinetsraad en ontspon zich onder de ministers een discussie over de houding die zij moesten aannemen. Camille Gutt, minister van Financiën, meende uit de uiteenzetting van Berryer te mogen besluiten ‘dat de koning blijkbaar bepaalde verklaringen aan zijn ministers was

vergeten’. Het leek hem noodzakelijk dat de koning een document onder ogen kreeg waarin de historiek van de scheiding van de regering en de koning, die enkele weken voordien had plaatsgehad, werd uiteengezet. Voorts achtte Gutt het ook nodig dat de Belgische publieke opinie werd ingelicht over de rol die de regering sedert haar vertrek uit het land gespeeld had. Pierlot ging akkoord met het eerste punt van Gutts tussenkomst. Graaf Charles d'Aspremont Lynden,

minister van Landbouw, deelde eveneens de mening van Gutt, maar drong ook aan op een reactie vanwege de regering tegen de beschuldiging dat de koning verraad had gepleegd. Spaak was van oordeel dat in een publiek document de moeilijkheden die zich tussen de regering en de koning hadden voorgedaan, moesten worden geminimaliseerd. Op deze wijze voorkwam men, aldus Spaak, dat de koning beschuldigd werd. Maar Spaak zei ook dat men in ieder geval geen communiqué mocht publiceren waarin de houding van de regering, zelfs indirect, werd veroordeeld. Pierlot vond evenwel dat men alles moest zeggen ofwel niets. Men kon de publieke opinie geen onvolledig verhaal voorleggen. Pierlot dacht dat het eventueel nuttig kon zijn aan een aantal vooraanstaanden een objectief relaas van de gebeurtenissen te doen. Aan het eind van het uittreksel van het pro ces-verbaal dat Van Outryve d'Ydewalle mij ter beschikking stelde, wordt vermeld dat Berryer toen hij zich een tweede keer bij de ministers voegde, verklaarde ‘dat de koning blijkbaar de intentie had in geregeld contact te treden met de Duitse autoriteiten’. Uit de informatie van Van Outryve d'Ydewalle bleek dus dat de koning inderdaad het ontslag van de ministers had gevraagd, dat hij de regering blijkbaar niet meer had erkend, en dat hij met de Duitsers besprekingen had aangevat of op het punt had gestaan dat te doen. De regering van haar kant had na het debâcle van het Franse leger geprobeerd om de koning te contacteren, maar haar toenaderingspogingen waren door hem bijzonder koel beantwoord. Voor het overige bleek uit het procesverbaal dat de regering de totale ineenstorting nabij was geweest.

Een tumultueuze discussie in de Kamer

Op 10 januari 1950, bijna een maand nadat de bijzondere commissie haar werkzaamheden beëindigd had, vatte de Kamer in openbare vergadering de bespreking aan van het ontwerp tot organisatie van een volksraadpleging. Andermaal werd de Koningskwestie uitgerafeld en deden zich allerlei incidenten voor. Herhaaldelijk vroeg een lid het woord wegens een zogenaamd persoonlijk feit, een vermeende belediging of persoonlijke aanval. Sommige oppositieleden, onder wie weer Jos Van Eynde, onderbraken op heftige, brutale of onbeschofte wijze de sprekers van de CVP. Op de CVP-banken kon Theo Lefèvre zich dikwijls niet beheersen, waardoor ook hij aan de basis van verscheidene incidenten lag. Grote consternatie veroorzaakte ook de tussenkomst van de socialist Gustave Fiévet tijdens de uiteenzetting van Buset. Toen deze laatste op een gegeven ogenblik zei: ‘Indien de koning terugkomt...’ riep Fiévet uit: ‘Dan zal men hem neerschieten.’ Daarop ontstond een groot tumult, en Kamervoorzitter Van Cauwelaert riep Fiévet tot de orde. Fiévet verklaarde dat hij bedoeld had dat indien de koning zou terugkeren er een zeer grote wanorde zou ontstaan en de koning zou worden neergeschoten, wat niet betekende dat hij een dergelijke daad goedkeurde.

Voor de CVP hielden Pierre HarmeL August De Schryver, Charles du Bus de Warnaffe, Raymond Scheyven, Ludovic Moyersoen, Theo Lefèvre. Fernand Lefere, Louis Kiebooms, Albert Parisis, Alfons Verbist en François-Xavier Van der Straten-Waillet, die in november 1949 De Schryver als voorzitter van de partij was opgevolgd, uitvoerige en gedocumenteerde redevoeringen. Voor de socialisten kwam

eveneens een tiental sprekers op de tribune, onder wie Victor Larock, die een kleine bibliotheek naar het spreekgestoelte meesleurde, Antoon Spinoy, Joseph Merlot en partijvoorzitter Max Buset. De indrukwekkendste redevoeringen van socialistische zijde kwamen echter van Achiel Van Acker en Paul-Henri Spaak. Beiden vestigden de aandacht op de bevreemdende inhoud van het *Politiek Testament*. Van Acker wees op de schromelijke ondankbaarheid ten overstaan van de geallieerden, terwijl Spaak vooral aanstoot nam aan de paragraaf waarin de koning de vooroorlogse politieke klasse de mantel uitveegde en schreef dat het land voortaan door bekwame én integere mensen moest worden bestuurd.

Grote ongerustheid bij de Waalse CVP-Kamerleden over het standpunt van Jean Rey

Met uitzondering van Jean Rey hielden de ministers zich tijdens het Kamerdebat afzijdig. Maar die ene ministeriële redevoering zorgde in de CVP voor heel wat opschudding. Rey verklaarde dat hij het ontwerp op de volksraadpleging zou goedkeuren, maar dat hij nooit zou aanvaarden dat de koning zijn grondwettelijke prerogatieven opnieuw zou uitoefenen indien hij niet in elk gewest de meerderheid van de stemmen zou behalen. Rey zei dat dit persoonlijke standpunt door een meerderheid in zijn partij gedeeld werd. Pierre Harmel, die na de vorming van mijn regering de CVP-Kamergroep aanvoerde - zijn verkiezing tot fractievoorzitter verliep niet zonder problemen omdat Harmel niet tweetalig was - vestigde mijn aandacht op het feit dat Reys verklaring in de CVP-fractie grote ongerustheid veroorzaakt had. Ze kwam er immers op neer dat de liberale partijtop vasthield aan het standpunt dat hij tijdens de regeringsonderhandelingen had aangenomen, namelijk dat Leopold zowel in Vlaanderen, Wallonië als Brussel een meerderheid moest behalen. Tegenover Harmel hadden verscheidene van zijn Waalse partijgenoten de vrees geuit dat de koning dat quorum in Wallonië niet zou bereiken. Bij de parlementsverkiezingen in juni 1949 had de CVP in de Waalse arrondissementen 31 procent van de stemmen behaald, en de meeste Waalse mandatarissen achtten het onwaarschijnlijk dat meer dan 40 procent van de kiezers in hun arrondissementen zich voor de terugkeer van Leopold zouden uitspreken. Volgens Harmel zouden de meeste liberale volksvertegenwoordigers het ontwerp op de volksraadpleging goedkeuren, hoewel zij de koning vijandig gezind waren. Na Reys uiteenzetting waren zij er immers van overtuigd dat de volksraadpleging de terugkeer van de koning onmogelijk zou maken vermits deze in Wallonië geen meerderheid zou behalen. Indien de liberale partij haar standpunt handhaafde, aldus Harmel, zou de regionale of arrondissementele stemopneming het einde betekenen van Leopold, aangezien hij geen regering zou kunnen vormen. De Waalse CVP-parlementsleden maakten zich hierover ‘verschrikkelijk ongerust’. Zij zouden, zo deelde Harmel mij mee, de volksraadpleging goedkeuren ook al was hun vertrouwen in de goede afloop danig aan het wankelen geraakt.

De huwelijksakte van koning Leopold

De laatste dagen van het Kamerdebat werden haast volledig gedomineerd door de discussie over het tweede huwelijk van de koning, het statuut van de prinses van Retie en van prins Alexander. Volgens de mededeling die kardinaal Van Roey tijdens de bezetting over het koninklijke huwelijk had verstrekt, had prinses Liliane aan de titel en de rang van koningin der Belgen verzaakt en had zij de titel van prinses van Retie gekregen. Het besluit waarbij Leopold haar die titel had verleend, was niet door een minister rnedeondertekend en evenmin in de vereiste vorm openbaar gemaakt. Bovendien werd de bepaling in de huwelijksakte dat de kinderen die uit de echtverbintenis zouden worden geboren niet in aanmerking zouden komen voor de troonopvolging in strijd geacht met de grondwet en de Belgische wetten.

Namens de liberale fractie vroeg de Brusselse volksvertegenwoordiger Gaston Van de Wiele op 27 januari 1950 naar de mening van de regering over de betwiste aspecten van het koninklijke huwelijk. Ik beloofde dat de regering voor het einde van het debat haar standpunt bekend zou maken.

's Anderendaags reeds kwam Jacques Pirenne mijn kabinet binnengestormd met een kopie van de burgerlijke huwelijksakte van de koning. Hij achtte het opportuun de akte bekend te maken en wilde ze mij overhandigen, maar ik weigerde ze in ontvangst te nemen. Ik vertelde Pirenne dat de socialisten vroeger reeds, in de bijzondere Kamercommissie, inza-

ge hadden gevraagd van de huwelijksakte en dat ik toen geweigerd had op die eis in te gaan. Ik was immers eerste minister van de regent en niet van de koning, bijgevolg vond ik dat mijn positie het mij onmogelijk maakte om bij Leopold als het ware documenten op te vorderen De socialisten waren ten zeerste ontstemd over mijn antwoord, maar ze moesten het daarmee stellen. Ik zei Pirenne dat ik niet van plan was na de vraag van Van de Wiele mijn houding te veranderen en ik stuurde hem met zijn akte door. Maar dezelfde dag nog liet Pirenne mij een kopie van de burgerlijke huwelijksakte en een daarbij gevoegde verklaring van de koning bezorgen en speelde hij tevens een kopie van de akte door aan *La Libre Belgique*, die ze op 30 januari 1950 afdrukte.

Dit voorval illustreert nog maar eens dat Pirenne zich als een concertmeester gedroeg. Hij trok graag aan alle touwtjes en ging bij de verdediging van de koning zeer onhandig en met een totaal gebrek aan politieke *feeling* te werk. Want de huwelijksakte van de koning, waarvan ik de inhoud gedeeltelijk kende, was een document dat voor Leopold bezwarend was. Daaruit bleek immers dat Leopold de titel van prins van Saksen-Coburg-Gotha, die door koning Albert en de andere leden van de koninklijke familie sedert 1920 niet meer gedragen werd, weer aan zijn titels had toegevoegd. Dat Leopold daartoe beslist had in een periode waarin ons land voor de tweede maal door de Duitsers werd bezet, maakte een zeer slechte indruk, niet alleen in de socialistische en de liberale partij, maar ook op de CVP-politici, in het bijzonder de Franstalige. CVP-fractievoorzitter Harmel sprak over '*un effet détestable*'. In de regering veroorzaakte deze zaak eveneens een grote malaise en het kostte mij heel wat moeite om de liberale ministers ervan te overtuigen geen ontslag te nemen en de bespreking van het ontwerp op de volksraadpleging voort te zetten.

Op 1 februari 1950 las minister van Justitie Albert Lilar in de Kamer de verklaring voor die de regering in antwoord op de vraag van Van de Wiele had opgesteld. Het standpunt van de regering inzake het koninklijke huwelijk kwam er in feite op neer... dat zij geen standpunt innam. Zij oordeelde dat het haar niet toekwam stelling te nemen in de juridische discussie daarover. Bovendien was het niet de taak van een regering van de prins-regent om vragen op te lossen aangaande het grondwettelijk statuut van de echtgenote van de koning en van het kind dat uit het tweede koninklijke huwelijk was geboren. In de verklaring werd tevens gezegd dat een regering van de koning, in de hypothese dat die zijn grondwettelijke prerogatieven weer zou uitoefenen, de verantwoordelijkheid op zich moest nemen om een wetsontwerp in te dienen dat de wetgevende macht zou uitnodigen om de grondwet in verband met de betwiste aspecten te interpreteren. Lilar zei in zijn antwoord tevens dat de regering er niet aan dacht de politieke verantwoordelijkheid op zich te nemen om de echtgenote van de koning te beschouwen als koningin der Belgen en de nakomelingen geboren uit het tweede huwelijk van de koning, als rechthebbenden op de troon.

Het ultieme socialistische verzoeningsvoorstel

Met de verklaring van Lilar was de kous niet af De socialisten eisten een debat over het regeringsstandpunt, terwij 1 Kamervoorzitter Van Cauwelaert de voorrang wou

geven aan de verdere behandeling van het ontwerp op de volksraadpleging. Na overleg met de fractievoorzitters werd overeengekomen de regeringsverklaring over het koninklijke huwelijk op 3 februari te bespreken. Intussen zouden de fracties de gelegenheid krijgen om de verklaring te onderzoeken. Dat was echter niet de enige reden voor het uitstellen van de bespreking van de regeringsverklaring. De socialisten lieten bij monde van hun partijvoorzitter Buset weten dat vóór de bespreking 'enkele vooraanstaande partijleiders eventueel nog konden samenkomen om te onderzoeken of de volksraadpleging kon worden vermeden'.

De socialistische partijtop bleek inderdaad een zogenaamd verzoeningsvoorstel in petto

te hebben dat naar het scheen vooral was geïnspireerd door Paul-Henri Spaak. Over het voorstel hadden Paul-Henri Spaak, Max Buset en Camille Huysmans op 2 februari 1950 een gesprek met de regering, die vertegenwoordigd was door Henry Carton de Wiart, Albert Devèze, Albert Lilar en mijzelf.

De socialistische delegatie herinnerde eraan dat de regering bij haar aantreden had verklaard dat ze 'in een geest van ruime verstandhouding onder de drie nationale partijen' naar een oplossing voor de Koningskwestie zou zoeken. De volksraadpleging stond een dergelijke oplossing in de weg. Buset, Spaak en Huysmans herhaalden wat de socialistische sprekers in Kamer en Senaat tot vervelens toe hadden gezegd, namelijk dat de volksraadpleging het land zou verscheuren, Vlamingen en Walen tegen elkaar zou opzetten en aanleiding zou geven tot een voor de koning, de koninklijke familie en de monarchie erg betreurenswaardige campagne. Bovendien bestond er grote onzekerheid over het resultaat van de volksraadpleging en kon men erop aan dat zodra de uitslag bekend zou zijn, de pijnlijke debatten in het parlement, de pers en de publieke opinie opnieuw en heviger dan tevoren zouden oplaaien.

Daarom stelde de socialistische delegatie een 'verzoeningsoplossing' voor die uit verscheidene fasen bestond. In een eerste fase zouden de regering en de Kamers in naam van de natie een plechtige oproep richten tot de koning om met de koninklijke familie naar het land terug te keren. Daarna zouden de Kamers de wet van 19 juli 1945 toepassen waardoor het regentschap zou worden afgeschaft, zodat de koning opnieuw op de troon kon komen. In een derde fase zou de koning na nog een te bepalen, maar in elk geval korte periode, in een klimaat van verzoening en waardigheid afstand van de troon moeten doen ten voordele van prins Boudewijn. De socialistische delegatie stelde als voorwaarde dat de koning het voorstel in zijn geheel moest aanvaarden.

In de voormiddag van 3 februari 1950 verwierp de kabinetsraad het socialistische voorstel tot een uitgestelde abdicatie.'s Namiddags hervatte de Kamer het debat over de volksraadpleging en over de juridische aspecten van het tweede huwelijk van de koning. Veel nieuwe elementen werden niet meer in het debat gebracht. Wel bevestigden de laatste redevoeringen de grote verwondering en verbazing in parlementaire kringen over de beslissing van de koning om in volle oorlog zijn Duitse adeltitels opnieuw te dragen. Spaak sprak over een 'onnoemelijke beslissing', de liberale fractieleider Lefèbvre verklaarde dat de bevolking het nieuws over de huwelijksakte 'met pijn en droefheid' vernomen had.

Op 8 februari 1950, na een bijzonder moeizaam en hevig debat, nam de Kamer het ontwerp op de volksraadpleging aan met 117 stemmen tegen 92. Naast de CVP-volksvertegenwoordigers hechtten ook 13 liberalen, onder wie alle liberale ministers, hun goedkeuring aan het ontwerp. Vijf dagen later verscheen de wet in het *Staatsblad*. Volgens de wet moesten alle Belgen worden opgeroepen die vóór de bekendmaking ervan ingeschreven waren op de kiezerslijsten voor de parlementsverkiezingen. Zij moesten met ja of neen antwoorden op de volgende vraag: 'Zijt u de mening toegedaan dat koning Leopold III de uitoefening van zijn grondwettelijke machten zou hernemen?' Na het onderzoek van de uitvoeringsbesluiten door de Raad van State en de ondertekening ervan door de prins-regent, bepaalde de regering dat de volksraadpleging op 12 maart 1950 zou plaatsvinden.

De modder campagne van de anti-Leopoldisten

Van de regeringsoproep om de campagne voor de volksraadpleging in kalmte en waardigheid te laten verlopen, kwam niets in huis. Voor- en tegenstanders van Leopold haalden hun zwaarste geschut boven. De koningsgezinde organisaties, zoals het Nationaal Comité voor de Volksraadpleging, hielden over het hele land *meetings* die door *La Libre Belgique* en andere

katholieke kranten met zorg werden aangekondigd. Zij gingen heftig tekeer en bewezen de koning door hun fanatisme eerder een slechte dienst. De socialisten werden door hen afgekamd, in het bijzonder Van Acker en Spaak, van wie ze de tegenstrijdige uitspraken dik in de verf zetten.

De tegenstrevers van Leopold voerden een ware modder campagne, niet alleen tegen de koning zelf, maar ook tegen zijn echtgenote en de koninklijke familie. Wat door hen over de koning werd gezegd en gepubliceerd was vanuit menselijk oogpunt gewoonweg schandelijk. De koning werd zelfs beschuldigd van collaboratie en incivisme! In het bijzonder Spaak trad hard op tegenover Leopold.

Tegen de prinses van Retie voerden de anti-Leopoldisten een hatelijke propaganda en haar familie brachten ze in opspraak. Zij beweerden bijvoorbeeld dat de vader van prinses Liliane, Henri Baels, gecollaboreerd had met de Duitsers en dat Leopold bijgevolg de schoonzoon van een inciviek was. Die beschuldiging werd geuit omdat Baels voorzitter was van de raad van beheer van de firma Snauwaert, een middelgrote houthandel en -zagerij. Zoals vele ondernemingen had deze firma tijdens de bezetting aan de Duitsers geleverd, waardoor ze na de oorlog het voorwerp werd van een gerechtelijk onderzoek. Baels werd hierin van alle schuld vrijgepleit.

Er werd door de anti-Leopoldisten ook een hele literatuur opgebouwd en verspreid om aan te tonen en aan te klagen dat prinses Liliane eigenlijk van kleinburgerlijke afkomst was. Haar voorouders zouden met vis en garnalen geleurd hebben in Oostende, waar haar oom, '*l' oncle Jules*', nog altijd een viswinkel had. Het kan vreemd lijken, maar dat soort argumenten maakte op de gewone volksmensen indruk. Men kon blijkbaar niet aanvaarden dat een gewone vrouw opklom tot de mooie, aantrekkelijke echtgenote van de koning. De historici die later deze periode zullen bestuderen, zullen zich verbazen over de golf van intense verdwazing die over het land ging. Onze bevolking, die anders zo geroemd werd en wordt om haar gezond verstand, liet zich ophitsen en reageerde bijzonder emotioneel. Zelf was ik in het park van Diest getuige van een koningsgezinde manifestatie waarop een gepensioneerd kolonel rondliep met een paternoster en een toespraak hield met als thema: '*Mijn koning, mijn Christus! Mijn Leopold, mijn Jezus*!'.

De leden van de regering hielden zich tijdens de campagne voor de volksraadpleging grotendeels afzijdig. Zij wensten neutraal te blijven om in alle objectiviteit de uitslag van de raadpleging te interpreteren.

Hier en daar waren er wel tussenkomsten of redevoeringen van ministers, maar die waren gematigd en zeker niet geruchtmakend. Voorts kon de regering weinig ondernemen tegen de vuilspuiterij van de anti-Leopoldisten, omdat ze de persvrijheid niet aan banden kon leggen.

De missie van Max-Léo Gérard en Hubert Carton de Wiart

Aangezien ik zeer bezorgd was voor de uitslag van de volksraadpleging probeerde ik nog voor 12 maart van de koning aanwijzingen te krijgen over de manier waarop hij het resultaat zou interpreteren. Zoals vermeld had de koning er tijdens mijn bezoek in oktober 1949 mee ingestemd om 55 procent als een minimumpercentage te beschouwen, maar dat was alles bij elkaar een vrij vage aanwijzing. Daarom vroeg

ik baron Hubert Carton de Wiart, gewezen secretaris van koning Leopold II en broer van Henry Carton de Wiart, en Max-Léo Gérard, gewezen secretaris van koning Albert, om daarover nauwkeuriger inlichtingen te verkrijgen.

Op 6 en 7 maart 1950 ontving de koning hen in het Zuidfranse Antibes. Hubert Carton de Wiart en Max-Leo Gérard keerden evenwel onverrichter zake terug. Leopold verklaarde hen dat hij er zich van bewust was dat 55 procent ja-stemmen niet voldoende was om de kwestie van zijn terugkeer op een positieve wijze op te lossen. Hij herhaalde ook wat in het commu-

niqué van 18 oktober 1949 reeds gezegd werd, namelijk dat er met allerlei gegevens, zoals de verdeling van de ja- en neen-stemmen over de gewesten, het aantal blanco stemmen en ‘andere, niet te voorziene zaken’, rekening moest worden gehouden. De koning zei tevens dat hij zich niet wou opdringen en dat hij zich rekenschap gaf van de ernst van de toestand. Hij zou zich alleen laten leiden door zijn plichtsbesef ten aanzien van het land. De complexiteit van de problemen die zich zouden voordoen, maakten het volgens hem noodzakelijk dat hij na de volksraadpleging onmiddellijk contact zou hebben met de regering.

De dag na de volksraadpleging

De volksraadpleging zelf verliep in alle kalmte. Nergens deden zich incidenten voor. In de avond van 12 maart 1950 verdrongen de mensen zich voor de partijlokalen en de telbureaus om de uitslagen te vernemen. Omstreeks twee uur's nachts was het eindresultaat bekend. Een meerderheid van 57,67 procent had zich uitgesproken voor de terugkeer van Leopold III op de troon. De geografische spreiding van de ja-stemmen was evenwel zeer slecht. In Vlaanderen bracht 73 procent een ja-stem uit, in Brussel 48,2 procent en in Wallonië slechts 41,8 procent. In de overwegend agrarische Waalse arrondissementen Verviers, Aarlen, Neufchateau-Virton en Dinant-Philippeville waren er wel meer positieve dan negatieve stemmen, maar die arrondissementen vertegenwoordigden slechts een kwart van de Waalse stemgerechtigden. Het slechte resultaat in het Franstalige landsgedeelte was hoofdzakelijk het gevolg van de negatieve stemmen in de dichtbevolkte en geïndustrialiseerde arrondissementen. Het contrast met het noorden van het land was bijzonder groot. In alle Vlaamse arrondissementen behaalde de koning immers een meerderheid die varieerde tussen 63 en 84 procent.

De dag na de volksraadpleging, 13 maart 1950, was een dag van drukke en intense beraadslagingen. Om 9 uur kwam de kabinetsraad samen. De interpretaties van de uitslagen van de volksraadpleging door de CVP- en de liberale ministers liepen vanzelfsprekend sterk uiteen. Albert De Vleeschauwer wees erop dat de koning in 21 (in feite waren het er 20) van de 30 arrondissementen een meerderheid had behaald en in 7 van de 9 provincies, onder meer in twee Waalse provincies en in de provincie Brabant. Met deze gunstige voorstelling kon Auguste Buisseret niet akkoord gaan. Volgens de liberale minister van Openbare Werken dienden de uitslagen per gewest bekeken te worden. De koning had volgens hem een morele genoegdoening gekregen en kon ‘onder de beste voorwaarden’ afstand van de troon doen. Henry Carton de Wiart vond eveneens dat de koning een belangrijk moreel succes had geboekt en ‘gezuiverd was van de blaam die aan hem kleefde’. De voornaamste bezorgdheid van de koning zou volgens hem naar de toekomst van het land en van zijn zoon gaan. Daarom verwachtte Carton de Wiart dat de koning de eendracht van de verdeelde natie zou nastreven. De regering moest de verzoening mee bewerkstelligen. In tegenstelling tot Buisseret, die erop had aangedrongen dat Albert Devèze mij zou vergezellen wanneer ik naar Pregny zou vertrekken, vond Carton de Wiart dat ik alleen naar de koning moest gaan. Devèze zei dat Leopold in een republiek tot president zou zijn verkozen, maar dat ons land een monarchie had. De vraag rees,

aldus Devèze, of een koning nog wel het noodzakelijk verbindingsteken tussen de burgers kon zijn indien 42 procent zich tegen hem keerde. Devèze vond dat de regering de koning moest informeren en moest wachten tot die zich zou uitspreken. Jean Duvieusart zei dat de democratische principes op de helling zouden komen te staan indien de meerderheid niet zou worden gevolgd. Van Zeeland sloot zich bij Duvieusart aan. De 42 procent neen-stemmen konden volgens hem de grondwettelijke regels niet wijzigen. Paul Van Zeeland stelde tevens dat Wallonië niet in blok tegen Leopold had gestemd. Het aantal ja-stemmen was gevoelig hoger dan het CVP-stemmenpercentage, wat erop wees dat een groot aantal kiezers van de andere partijen voor de

koning had gestemd. De onbetwistbare meerderheid waarover de koning vroeger gesproken had, was volgens Van Zeeland bereikt. Hij besloot dat de regering het parlement en de koning moest informeren en de koning vragen zich in het kasteel van Ciergnon nabij Namen te vestigen 'ten einde de zaken te vergemakkelijken'.

Van Zeeiands suggestie, die 'strikt persoonlijk' was, gaf de discussie onmiddellijk een heel andere wending. Ze hield namelijk in dat de koning naar het land zou terugkeren voor hijzelf de regering en het parlement een beslissing hadden genomen. Van liberale zijde werd onmiddellijk op dit standpunt gereageerd. Devèze meende dat de koning zich beter in het Groothertogdom Luxemburg kon vestigen, maar de andere liberale ministers verzetten zich tegen de onmiddellijke terugkeer, ook naar Luxemburg. Volgens Octave Dierckx, Léon Mundeleer en Jean Rey kon men in dat geval zowel van de voor- als tegenstanders van Leopold grote moeilijkheden verwachten. Beide groepen zouden dan immers concluderen dat de koning de troon opnieuw zou bestijgen. Rey vond dat ook de socialisten bij de gesprekken betrokken moesten worden. Hij stelde daarom voor dat ik mijn reis naar Pregny een dag zou uitstellen. De liberale ministers kwamen na de kabinetsraad samen met Senaatsvoorzitter Robert Gillon, partijvoorzitter Roger Motz en de fractieleiders Emile Coulonvaux en René Lefèbvre om zich over de toestand te beraden. Rey achtte het essentieel dat ik aan de koning het resultaat van dat overleg kon meedelen. Ik moest de koning tevens informeren over de mening van de socialisten, met wie ik ondertussen ook contact diende te leggen.

Niettegenstaande de liberale oppositie formuleerde VanZeeland zijn voorstel een tweede keer. Vanuit Pregny, betoogde Van Zeeland, was het voor de koning moeilijk om een klare kijk op de toestand te hebben. Bovendien had de bevolking ondanks de ophitsingen tijdens de campagne voor de volksraadpleging blijk gegeven van een grote maturiteit. Om die redenen meende Van Zeeland dat zijn voorstel om de koning naar Ciergnon terug te laten keren, niet *a priori* mocht worden verworpen. Albert Devèze herhaalde dat hij een terugkeer niet uitsloot als dat naar het Groothertogdom was, maar niet naar Ciergnon. Devèze merkte terloops op dat men 'de koning in Pregny zeer weinig zag'. De politici die er werden uitgenodigd, zei hij, 'worden eerst verzocht een nota op te stellen, die men daarna mag voorlezen, maar waarover men niet kan discussiëren'. Tussen de koning en de geconsulteerde, stelde Devèze, zijn er tal van tussenpersonen. Bij Octave Dierckx ontlokte dit de bedenking dat men dan net zo goed per brief kon werken. Devèze deed daar nog een schepje bovenop door op te merken dat men door de handelwijze van de koning en zijn omgeving 'de moeite niet kon doen een reis te maken, zelfs niet naar Ciergnon'.

Uit de besprekingen concludeerde ik dat het nog niet mogelijk was een besluit te formuleren, ook al omdat er vergaderingen van de fracties gepland waren. Hoewel de resultaten daarvan belangrijk waren, vond ik dat die de regering geen houding konden opleggen en dat de eerste taak van de regering erin bestond de koning te informeren. De volksraadpleging was met dat doel georganiseerd, en daarnaast ook om de regent en het parlement, waarvan de uiteindelijke beslissing afhing, in te lichten. Op de opmerking van Carton de Wiart dat de bijeenroeping van het parlement een bevoegdheid van de Kamervoorzitters was, antwoordde ik ten slotte nog dat daartoe zeker niet zonder de regering kon worden beslist. Omstreeks 10.30 uur gingen de ministers uiteen.

Naar Pregny

De kranten schreven dat ik onmiddellijk na de kabinetsraad door de prins-regent werd ontvangen. Dat was niet juist. Ik had de prins-regent de week voordien gezien en hij had me toen gezegd dat hij tijdens de volksraadpleging liever niet in Brussel verbleef Hij had me bij die gelegenheid tevens *carte blanche* gegeven om na de volksraadpleging naar de koning te

gaan, zodat ik daarover niet meer met hem hoefde te overleggen.

Wel ontving ik direct na de kabinetsraad Jacques Pirenne op mijn kabinet. Hij kwam me zeggen dat hij met prinses Josephine-Charlotte, die naar het land was gekomen om deel te nemen aan de volksraadpleging, per vliegtuig naar Pregny vertrok. Daarna trof ik eveneens de nodige voorbereidingen om naar Pregny te reizen. Op de vraag van de liberalen om daarmee nog een dag te wachten weigerde ik in te gaan.

In de namiddag van 13 maart 1950 vertrok ik met mijn echtgenote naar Pregny.'s Anderendaags, iets na 11 uur, kwamen we te Genève aan waar we onze intrek namen in het Hotel des Bergues. Bij onze aankomst werden we omstuwd door journalisten, maar ik weigerde enige verklaring af te leggen. Ik nam onmiddellijk contact op met Pirenne, die me zegde dat ik in de namiddag rond 15 uur door de koning zou worden ontvangen.

In afwachting van mijn gesprek met de koning telefoneerde ik naar mijn kabinetschef Alfred Magain, om te vernemen wat het resultaat was van de partij bij eenkomsten die in de namiddag van 13 maart 1950 hadden plaatsgevonden. Devèze had Magain geïnformeerd over de vergadering van de liberale partijtop. De liberalen hadden er in de eerste plaats op gewezen dat de koning de formele verbintenis had aangegaan om bij de interpretatie van de uitslag van de volksraadpleging rekening te houden met verscheidene factoren. Een van de factoren die volgens de liberalen zeker niet kon worden genegeerd, was de geografische spreiding van de stemmen. Het kwam de koning toe de eerste beslissing te nemen. Maar opdat de koning een ‘goede’ beslissing zou nemen, was het volgens de liberalen nodig dat hij objectief zou worden geïnformeerd en dat hij vertegenwoordigers van alle politieke partijen zou consulteren. Magain had de stellige indruk dat de grootste bekommernis van de liberalen was deel te kunnen nemen aan de besprekingen in Pregny. Devèzes voorkeur ging uit naar de liberale Senaatsvoorzitter Robert Gillon. Hijzelf wou liever niet naar Pregny komen. Alleszins verwachtten de liberalen, aldus Magain, dat de Kamervoorzitters snel naar Pregny zouden worden geroepen. Zij vonden ook dat de koning één van de socialistische leiders moest ontvangen.

De liberale voormannen waren voorts van oordeel dat de koning niet naar het land kon terugkeren zolang de verenigde Kamers zich niet hadden uitgesproken over de wet van 19 juli 1945. Indien de koning terugkeerde, zou er ‘een verschrikkelijke nationale crisis’ uitbreken en zouden Vlamingen en Walen scherper dan ooit voorheen tegenover elkaar staan. In feite was de liberale partijtop de mening toegedaan dat men uit de volksraadpleging maar één conclusie kon trekken, namelijk dat Leopold zich moest terugtrekken. Aan Magain had Devèze ook nog meegedeeld dat de liberalen geen standpunt zouden bekendmaken zolang de koning geen beslissing had genomen.

Magain speelde me tevens belangrijke informatie door over de Contactcommissie van de CVP, die eveneens in de namiddag van 13 maart had plaatsgevonden. Men had hem toestemming gegeven om deze commissie bij te wonen. Voor het begin van de vergadering had Magain verscheidene parlementsleden, ministers en vertegenwoordigers van de partijleiding gesproken. De meesten hadden hem gezegd dat de CVP een vastberaden houding moest aannemen. Velen waren ervan overtuigd dat de partij bij nieuwe verkiezingen gemakkelijk de absolute meerderheid zou behalen. Algemeen werd ook verwacht dat de liberalen toegevingen zouden doen.

De ministers Oscar Behogne en Jean Duvieusart hadden Magain verklaard dat de koning moest terugkeren. August De Schryver daarentegen had zijn ongenoegen geuit over de uitslag van de volksraadpleging, die volgens hem pas vanaf 60 procent ja-stemmen gunstig was geweest. Victor Leemans bleek, aldus Magain, ontevreden omdat hij geen audiëntie in Pregny kon bekomen.

In de Contactcommissie had Albert De Vleeschauwer het standpunt verdedigd dat de koning zo vlug mogelijk naar het land moest terugkeren. De koning moest, aldus De Vlees-

chauwer, 'over een volledige vrijheid van handelen beschikken en iedereen kunnen raadplegen, in een andere atmosfeer dan die van een hotelkamer'. Dit standpunt had Joseph Meurice bestreden. Die vond dat men op de liberalen druk moest uitoefenen door met een parlementsontbinding te dreigen. Paul Struye had verklaard dat Leopold alleen als koning der Belgen kon terugkeren. De Schryver en Duvieusart hadden erop gewezen dat de CVP de bijeenroeping van de Kamers kon vragen.

Daarna had De Vleeschauwer opnieuw aangedrongen op de terugkeer van de koning naar het land. De koning zou dan in de mogelijkheid zijn om 'niet-officiële personen te consulteren of om het advies van zijn chauffeur en zijn kapper in te winnen'! Frans Van Cauwelaert was dan, aldus Magain., heftig uitgevaren tegen De Vleeschauwers suggesties, die volgens de Kamervoorzitter tot gevolg zouden hebben dat de koning 'net als voor de oorlog door onverantwoordelijke personen zou worden omringd'. Wat de bijeenroeping van de Kamers betrof, had Van Cauwelaert het standpunt verdedigd dat het initiatief daartoe van de regering moest uitgaan. Raymond Scheyven en Joseph Pholien hadden zich bij Van Cauwelaert aangesloten, en zelfs De Vleeschauwer had toegegeven dat die bevoegdheid bij de regering lag. Paul Van Zeeland deelde die mening, maar hij vond dat de CVP toch gerechtigd was om te eisen dat Kamer en Senaat zouden worden bijeengeroepen. Anders zou men naar de ontbinding gaan waarna het parlement toch bijeen zou moeten komen. Van Cauwelaert had aan het einde van de vergadering voorgesteld dat de partijleiding met de liberalen zou praten 'om hen te doen marcheren', en met de socialisten 'uit beleefdheid'.

Na de Contactcommissie was het Nationaal Comité van de CVP bijeengekomen. Magain deelde mij de inhoud mee van het communiqué dat na afloop van deze vergadering bekend was gemaakt. Daarin stond dat de volksraadpleging bewezen had 'dat een aanzienlijke meerderheid uit alle nationale partijen en uit alle streken van het land de terugkeer van de wettige Vorst wenst'. Verder werd er sterk op aangedrongen dat de CVP-ministers en -fracties 'zonder dralen' de beslissingen zouden nemen 'die aan de Verenigde Kamers toelaten, bij toepassing van de wet van 19 juli 1945, uit de volksraadpleging de besluiten te trekken die eruit voortvloeien'.

Magain resumeerde voor mij tevens het communiqué dat de BSP na de bijeenkomst van haar Bureau had verspreid. Door de socialistische partijleiding was de uitslag van de volksraadpleging uiteraard heel anders geïnterpreteerd. De raadpleging had volgens haar aangetoond dat Leopold niet meer in staat was 'de eenheid van de Belgen te verwezenlijken'. De BSP bleef voorts bereid 'iedere oplossing te onderzoeken, die buiten de terugkeer van Leopold III op de troon, in het land rust kan brengen'. Magain had Spaak gevraagd op welke wijze deze zinsnede uit het communiqué moest worden begrepen. Spaak had hem geantwoord dat het vroegere socialistische voorstel van een uitgestelde troonsafstand er niet door uitgesloten werd. Spaak had tevens gezegd dat de socialisten vóór mijn terugkeer uit Pregny niets zouden ondernemen en dat zij verwachtten dat de aanhangers van de koning zich eveneens rustig zouden houden.

Alfred Magain was ook reeds op de hoogte van het resultaat van het overleg in de CVP-Kamer- en Senaatsfractie, dat voor de middag van 14 maart had plaatsgehad. Beide fracties hadden het communiqué goedgekeurd dat de vorige dag door de partijleiding was bekendgemaakt en waarin, zoals vermeld, aangedrongen werd op een zo spoedig mogelijke bijeenroeping van de verenigde Kamers om de wet van 19 juli 1945 toe te passen. Dit officiële standpunt stond in schril contrast met de mening

van een aantal vooraanstaanden in de CVP. Minister van Staat Albert-Edouard Janssen, een ervaren en wijs man, had aan mijn kabinetschef verklaard dat de koning met de bij de volksraadpleging behaalde resultaten niet kon regeren. Het was absoluut nodig, hadA.-E. Janssen gezegd, dat Leopold dat begreep

en dat er een ‘zo sympathiek mogelijk scenario’ werd uitgewerkt om de macht aan kroonprins Boudewijn over te dragen. Hij stelde voor dat Leopold in een redevoering voor het parlement zou verklaren dat hij zich volledig ten dienste van het land had gesteld en zou zeggen: ‘Ik geef u mijn zoon’. Theo Lefèvre bleek evenmin enthousiast over de uitslag van de volksraadpleging. Hij had aan Magain het voorbeeld gegeven van het arrondissement Antwerpen, waar de 63 procent ja-stemmen ‘een grote teleurstelling waren gezien de intense huis-aan-huis propaganda’. Volgens Lefèvre moest ‘de koning zich terugtrekken, desnoods door een uitgestelde troonsafstand, maar best zo vlug mogelijk’. ‘Indien de koning dat niet begreep, dan zou men het hem moeten doen begrijpen,’ aldus Lefèvre, die zich overigens tegenover Magain niet bepaald positief over de prinses van Retie uitliet.

Behalve over de partijstandpunten had Magain ook nog informatie over een aantal vooraanstaanden, onder meer over du Roy de Blicqy en Max-Léo Gérard. Deze laatste had in een brief zijn mening over het resultaat van de volksraadpleging gegeven. Hij achtte zich daartoe gerechtigd wegens de missie waarmee ik hem kort voor de volksraadpleging naar Leopold had gestuurd. Zoals Gérard verwacht had, situeerde het aantal stemmen voor de terugkeer van Leopold zich in de ‘gevarenzone 55-60 procent’. Gérard onderstreepte dat de koning in Brussel, ‘in zijn eigen hoofdstad’, in de minderheid was gesteld. De gewezen minister van Financiën en secretaris van koning Albert stelde dat het veel moeilijker was tegen een belangrijke en hardnekkige minderheid te regeren dan met een kleine, aan verdeeldheid blootgestelde meerderheid. Indien de koning zou beslissen troonsafstand te doen en zijn prerogatieven aan zijn zoon over te dragen, achtte Gérard het noodzakelijk dat hij dat binnen de kortst mogelijke tijd zou doen. Alleen dan zouden manifestaties en andere acties, zowel van zijn voor- als van zijn tegenstanders, uitblijven. Op grond van hun herhaalde trouwbetuigingen aan de monarchie voor de volksraadpleging, aldus Gérard, zouden de liberalen en wellicht ook de socialisten zich volledig akkoord verklaren met de troonsbestijging van de vijfde koning der Belgen. Indien Leopold toch op de troon wilde blijven, liep men het risico dat het verzet van de socialisten en van de meerderheid der liberalen het tot-stand-komen van een volksfront in de hand zou werken. In feite pleitte Gérard voor de abdicatie van Leopold.

Du Roy de Blicqy was eveneens de mening toegedaan dat Leopold zijn kroon het best aan zijn zoon zou doorgeven. Kroonprins Boudewijn was wel jong en onervaren, maar dat probleem kon worden opgelost door hem met drie raadgevers, één van elke nationale partij, te omringen. Du Roy stelde onder meer Raoul Hayoit de Termicourt en Eugène Soudan voor. Hij gaf wel toe dat zijn voorstel in de praktijk moeilijk uitvoerbaar zou zijn, omdat de invloed van ‘een triumviraat in het paleis’ op het politieke leven groot zou zijn. Voorts bleek dat du Roy de prinses van Retie niet bijster genegen was. In het geval van een uitgestelde troonsafstand, mocht de echtgenote van de koning volgens hem tijdens de overgangsperiode niet in Brussel verblijven, eventueel wel in Ciergnon.

Bagage van de Generale Maatschappij had Magain gezegd dat maar één oplossing meer mogelijk was, met name de troonsbestijging van Boudewijn, wat volgens hem voor de aanhangers van de koning een ware opluchting zou zijn. Indien de volksraadpleging naar de keuze tussen Leopold en Boudewijn had gevraagd, dan had, aldus Bagage, ‘95 procent zich voor Boudewijn uitgesproken’.

Mijn eerste gesprek met koning Leopold

In de namiddag van 14 maart 1950 begaf ik mij naar Pregny, waar de koning in de villa Le Reposoir verbleef De koning ontving mij zeer vriendelijk. Van de afstandelijkheid, hoogmoed of pretentie waarover andere politici zich voortdurend beklaagden, heb ik bij Leopold

nooit iets gemerkt, ook die veertiende maart 1950 niet. De koning leek mij wel zenuwachtig. Hij schuifelde in zijn zetel en bewoog voortdurend zijn handen alsof hij een slechte afloop van ons gesprek vreesde. Het was daarenboven nog maar de tweede keer dat ik bij hem kwam, en wellicht hadden Pirenne en andere personen die de koning eerder in audiëntie had ontvangen, zich niet bijzonder positief uitgelaten over mijn houding in de Koningskwestie. Hoe het ook zij, na onze begroeting schetste ik de koning de politieke toestand na de volksraadpleging. Ik zei hem dat de regering verdeeld was en dat de liberalen uit de regering zouden stappen als er voor hen geen bevredigende oplossing uit de bus zou komen. Tevens zette ik de standpunten van de verschillende partijen uiteen. Voor de koning bevatte die informatie vanzelfsprekend weinig nieuws. Na mijn korte inleiding zei hij mij dat het voor hem belangrijker was dat ik 'ten vertrouwelijke titel' mijn persoonlijke mening over de kwestie van zijn terugkeer zou geven.

Ik heb dan aan de koning mijn standpunt uiteengezet. Ik zei hem dat het onmogelijk was het regentschap voort te zetten. Vijfjaar na het einde van de oorlog konden geen wetten en koninklijke besluiten meer uitgevaardigd worden met de vermelding: 'Gezien, door het toedoen van de vijand, de Koning niet in staat is te regeren...'. Ik zei hem ook dat ik de aanvallen op zijn persoon en op de prinses van Retie voor en tijdens de campagne voor de volksraadpleging ten zeerste afkeurde, maar dat de regering gezien de vrijheid van mening en pers daartegen weinig had kunnen doen. Daarenboven was ik als eerste minister van een coalitieregering verplicht een min of meer neutrale houding tegenover de publieke opinie aan te nemen. Wat de volksraadpleging betrof meende ik uit de uitslag te mogen afleiden dat de koning niet meer, zoals vroeger, de scheidsrechter kon zijn die boven de politieke partijen stond. De president van een republiek kan met een meerderheid van één stem verkozen worden en zijn ambt uitoefenen, maar voor een koning in een erfelijke monarchie achtte ik dat onmogelijk. In een dergelijk politiek stelsel was het ondenkbaar dat een koning door toedoen van één partij de troon zou bestijgen. Voorts vertelde ik de koning dat er, gezien de verhitte gemoederen in Wallonië en de sterke intellectuele weerstand in Brussel, zeer ernstige ongeregeldheden zouden uitbreken en er wellicht zelfs een pre-revolutionair klimaat zou ontstaan indien hij onmiddellijk of op korte termijn zou terugkeren. Het was mijn overtuiging, zei ik, dat de koning in dat geval geen bloedvergieten zou aanvaarden, maar zou abdiceren.

Ik verklaarde de koning tevens dat de CVP in de Koningskwestie een schijnheilige houding aannam. Bij de meeste aanhangers en leden van de partij bestond onbetwistbaar de wil en het verlangen de koning opnieuw op de troon te brengen. Maar de houding van de politieke leiders, diegenen met een graad van majoor of hoger, was zeer dubbelzinnig. Weinige onder hen wensten de onvoorwaardelijke terugkeer van de koning. In feite verdedigden alleen Albert De Vleeschauwer en Paul Van Zeeland dit standpunt, hoewel deze laatste volgens Leopold een aarzelende houding aannam. Anderen hadden een persoonlijke voorkeur voor de troonsafstand, maar waren bevreesd voor de mogelijke reacties van de publieke opinie en de electorale gevolgen voor de CVP of riepen de *raison d'état* in om de koning opnieuw de troon te laten bestijgen.

Rekening houdend met dit alles raadde ik Leopold aan om op eervolle wijze afstand van de troon te doen. Vermits prins Boudewijn de leertijd van 18 jaar bereikt had, kon hij volgens de grondwet tot regent worden uitgeroepen. Zijn jonge leeftijd was

een handicap, maar prins Karel was toen hij in 1944 tot regent werd aangesteld evenmin voorbereid op zijn functie. Mijns inziens zouden er voldoende politieke verantwoordelijken worden gevonden die de normale uitoefening van het regentschap door prins Boudewijn en de eerbiediging van de monarchie en de dynastie zouden kunnen waarborgen. In geen geval mocht de koning volgens mij onmiddellijk terugkeren, want dat zou de zaak in sterke mate compliceren en

uiteindelijk de monarchie en de dynastie in gevaar brengen.

Ik verklaarde de koning dat er ook nog een andere oplossing mogelijk was die echter mijn voorkeur niet wegdroeg en die in feite dezelfde was als Devèzes formule. Die bestond erin dat de koning tijdelijk zijn prerogatieven aan zijn zoon, kroonprins Boudewijn, zou overdragen. Na een zekere tijd - enkele maanden, eventueel twee of drie jaar - zou dan een definitieve oplossing moeten worden gevonden. Ondertussen zouden de tegenstellingen tussen de partij en afgezwakt zijn en zou ook de publieke opinie minder passioneel reageren. De socialisten verzetten zich wel scherp tegen Leopold en ook de liberalen deden dat, zij het in mindere mate. Maar niets sloot uit dat zij hun houding na verloop van tijd zouden wijzigen. De eer en de goede inzichten van de koning werden niet in twijfel getrokken. De Koningskwestie was een politiek conflict, en in de politiek zijn de meest onverwachte wendingen mogelijk. Ik gaf de koning het voorbeeld van Gerard Romsée, die wegens collaboratie tot twintig jaar gevangenisstraf was veroordeeld, maar van wie ik het best mogelijk achtte dat hij ooit nog eens minister zou worden. Bovendien kon er moeilijk een regering zonder de CVP worden gevormd. Politici als Spaak en Devèze zouden niet eeuwig of voor lange tijd in de oppositie willen blijven. Volgens mij zouden zij bereid worden gevonden om een oplossing te zoeken.

Ten slotte zei ik de koning dat hij zich niet meer mocht laten beïnvloeden door zijn omgeving en dat hij zijn secretaris Jacques Pirenne moest verwijderen. Pirenne was een gewaardeerd geleerde, een historicus die als egyptoloog faam had verworven, maar die in alle kringen gedesavoueerd werd. Pirenne had ten overvloede bewezen dat hij van politiek niets afwist. In politieke kringen droeg hij terecht de bijnaam *le gaffeur*, de man die de blunders opstapelde. Zijn aanwezigheid alleen al maakte de politici zenuwachtig. Ik vertelde de koning dat ik talrijke voorbeelden kon geven van Pirennes onbehendigheid, maar dat ik mij zou beperken tot één geval. Ik vertelde dan de wederwaardigheden met de huwelijksakte van de koning. Ik zei de koning dat hij zijn lot moest toevertrouwen aan zorgvuldig uit de drie nationale partijen gekozen politici, die uitsluitend in het belang van het land mochten handelen en de koning zouden moeten helpen.

Mijn gesprek met de koning duurde ongeveer anderhalfuur. Aan het eind ervan bedankte Leopold mij. Hij zei me dat hij over mijn standpunt zou nadenken. Toen ik werd buitengeleid, kwam Pirenne me zeggen dat men mij in het Hotel des Bergues zou verwittigen indien ik een tweede keer bij de koning zou worden geroepen.

Niet lang na mijn aankomst in het hotel kreeg ik reeds een telefoontje van het secretariaat van de koning om te zeggen dat de koning mij omstreeks 21 uur een tweede keer wou spreken. Ik had nog de tijd om te dineren en om contact te zoeken met CVP-voorzitter François-Xavier Van der Straten-Waillet en met mijn kabinetschef Alfred Magain te Brussel. Van der Straten-Waillet kon mij weinig nieuws vertellen. Zijn bewegingsruimte was, gezien het officiële standpunt van de CVP, ook zeer beperkt. Magain was op de hoogte van het overleg in de liberale fracties, die in de namiddag van 14 maart bijeen waren gekomen. Naar buiten stelden die zich voorzichtig op, want mijn kabinetschef Magain zei me dat zij de interpretatie afwachtten die de koning aan de uitslag van de volksraadpleging zou geven. Voorts wensten zij net als de liberale ministers dat de koning ook het advies van politici van andere partijen dan de CVP zou inwinnen. Intern bleef het verzet van de Franstalige liberalen tegen Leopold echter sterk. Devèze had Magain verklaard dat hij niet zonder

veel moeite had kunnen voorkomen dat de liberale fracties in hun communiqué hadden gesteld dat de koning afstand van de troon moest doen. De liberale partijvoorzitter Motz had gesuggereerd dat de liberale ministers nog een tijd in de regering moesten blijven. Motz vreesde een parlementsontbinding en voorspelde dat de liberalen bij nieuwe verkiezingen de helft van hun zetels zouden verliezen. Octave Dierckx had daarop geriposteerd dat de liberale ministers onmiddellijk

oontslag moesten nemen indien de koning zou terugkeren. Dit standpunt had, aldus Devèze, een overweldigende meerderheid behaald. Devèze had Magain ook gezegd dat de liberalen akkoord gingen met de terugkeer van Leopold en zijn familie naar het land indien men van de koning de uitgestelde troonsafstand kon bekomen. De voorwaarde was wel dat de officiële troonsafstand binnen een korte termijn - 'één, twee, of drie maanden' - plaats moest vinden. 'Het abdicatiescenario', had Devèze tevens gezegd, 'mocht het eergevoel van de koning niet kwetsen.' Een mogelijkheid was dat Leopold in een redevoering voor de verenigde Kamers kroonprins Boudewijn zou introduceren. Alleen in het geval van de troonsafstand, aldus Devèze, zouden de liberalen met de volledige instemming van hun fracties in de regering blijven.

De socialistische partij hulde zich op 14 maart in stilzwijgen. Maar de algemeen secretaris van de socialistische vakbond André Renard had verklaard dat het ABW een algemene staking zou afkondigen indien Leopold zou proberen terug te keren voor de Kamers een uitspraak hadden gedaan of indien hij een regering zou vormen die geen meerderheid in Kamer en Senaat had.

De informatie uit Brussel bevestigde wat ik in de namiddag tegen de koning had gezegd, namelijk dat een onmiddellijke terugkeer van Leopold grote problemen zou veroorzaken en dat een of andere vorm van troonsafstand de beste oplossing zou zijn.

Pirennes aanwezigheid bij mijn tweede gesprek met koning Leopold

In de vooravond van 14 maart 1950 werd ik in het Hotel des Bergues opnieuw opgebeld door het secretariaat van de koning. Men deelde mij mee dat het onderhoud met de koning een uur was uitgesteld. Om 22.15 uur kwam ik in het Reposoir aan. De ontvangst door de medewerkers van de koning was een stuk minder vriendelijk dan in de namiddag. Majoor Rombauts, de vleugeladjudant van de koning, leek mij erg somber en toonde een zekere antipathie. Toen ik werd binnengeleid in het salon waar de koning zat, constateerde ik dat Jacques Pirenne eveneens aanwezig was. Pirenne zat naast de koning met een pen in de hand, klaar om notities te nemen. Leopold verzocht mij plaats te nemen en vroeg me of ik alles wilde herhalen wat ik enkele uren voordien tegen hem had gezegd. Ik antwoordde dat ik dat een eigenaardige manier van doen vond en dat ik in tegenwoordigheid van Pirenne kon weigeren op dit verzoek in te gaan. Leopold had immers tijdens ons gesprek in de namiddag in vertrouwen mijn persoonlijke mening gevraagd. Maar ik zei de koning dat ik voor mijn mening durfde uitkomen en dat ik zijn verzoek zou inwilligen.

Ik heb dan zeer omstandig en tot in de bijzonderheden alles herhaald wat ik in de namiddag tegen de koning had gezegd. Pirenne nam de hele tijd vlijtig notities, ook toen ik mijn mening over hem gaf, over de intriges en de zware flaters waarvan ik zei dat ze hem de bijnaam *le gaffeur* hadden bezorgd.

De koning reageerde nauwelijks op mijn uiteenzetting. Pirenne deed dat wel. Op de oplossingen die ik tijdens mijn eerste gesprek met de koning had voorgesteld en die ik nog eens had herhaald, had hij veel kritiek. Mijn tweede oplossing werd niet grondig besproken. Van beide zijden werd aangevoeld dat dit een moeilijke formule was. Het was inderdaad niet helemaal zeker of er in de drie nationale partij en een

meerderheid zou worden gevonden om de koning na verloop van tijd definitief opnieuw op de troon te brengen. Bovendien liep men dan het risico dat de twisten toch zouden voortduren.

Rond middernacht viel het licht uit wegens een defect aan de elektriciteit en werd er bij kaarslicht voortgepraat. Op een zeker ogenblik vroeg de koning of ik bereid was een nieuwe legering te vormen indien mijn regering ten val kwam. Ik antwoordde dat het voor mij zo goed als onmogelijk zou zijn opnieuw een regering te leiden, gezien het wantrouwen van de

CVP-leiding tegenover mijn houding in de Koningskwestie. De koning vroeg me dan of ik een ministerportefeuille in een regering van hem zou aanvaarden. Mijn antwoord was positief en ik zou later deze belofte ook nakomen. In de regering-Duvieusart, die de koning zou terughalen, werd ik minister van Economische Zaken en Middenstand.

Tijdens ons gesprek werd ook over de eventualiteit van een onmiddellijke terugkeer van de koning gesproken. Ik zei daarover dat er dan wellicht een pre-revolutionair klimaat zou ontstaan, maar Pirenne hechtte hieraan niet veel geloof Ik stelde dat de koning niet in staat zou zijn zijn functies waar te nemen en dat er een chaos zou ontstaan die wellicht een einde zou maken aan de monarchie, indien er 100 of 200 doden zouden vallen. Pirenne stelde mij de vraag of ik bereid was de koning in een open wagen te vergezellen vanaf de Luxemburgse grens tot in Brussel, indien de koning zou besluiten onmiddellijk terug te keren! Ik zei dat dat een volkomen dwaze onderneming was, maar dat ik geen lafaard was en het desgevallend zou doen.

Omstreeks 1.30 uur maakte de koning een einde aan het gesprek. Bij het afscheid zei hij dat hij alles eens goed zou overwegen. Ik verliet het Reposoir met de indruk dat zowel Leopold als Pirenne mijn oprechtheid gewaardeerd hadden, ondanks onze verschillende opvattingen. Uit de reacties van de koning meende ik te kunnen opmaken dat hij bereid zou zijn tot een uitgestelde troonsafstand. Pirenne daarentegen verdedigde hardnekkig de onmiddellijke terugkeer naar Laken.

De vraag van Leopold aan de liberale ministers

Na een korte nacht werd ik in de ochtend van 15 maart 1950 opgebeld door Jacques Pirenne. Hij verzocht mij namens de koning aan de liberale ministers de vraag te stellen wat hun houding zou zijn indien de koning samen met kroonprins Boudewijn naar het land zou terugkeren met de bedoeling er consultaties te organiseren. Omstreeks 9 uur nam ik telefonisch contact op met mijn kabinetschef Alfred Magain en vroeg hem deze vraag aan de liberale ministers voor te leggen. Voor de middag kreeg ik van Magain het antwoord dat de liberale ministers bij de terugkeer van Leopold ontslag zouden nemen. Zij waren van oordeel dat de consultaties van de koning in een sereen klimaat moesten verlopen, wat volgens hen in België niet mogelijk was. Als kroonprins Boudewijn mee naar het land kwam, liep men volgens de liberale ministers het risico dat hij in de Koningskwestie gecompromitteerd werd en er dan ook rond hem geen verzoening meer mogelijk zou zijn. De regering moest tevens alle faciliteiten ter beschikking stellen, ‘eventueel zelfs financiële faciliteiten’, teneinde vlotte raadplegingen mogelijk te maken. De liberale ministers stonden er ook op dat hun antwoord geheim werd gehouden, zoniet zagen ze zich verplicht hun standpunt in de publieke opinie te brengen.

Na mijn gesprek met Magain stelde ik mij in verbinding met Pirenne. Pirenne ontving mij tijdens de middag op het Reposoir. Hij nam zorgvuldig notities van het antwoord van de liberale ministers en vertelde me dat de koning zijn houding bepaald had. Die bleek erop neer te komen dat de koning de verantwoordelijkheid voor een beslissing over zijn terugkeer naar het parlement doorschoof Tijdens ons gesprek kwam men zeggen dat er telefoon was voor Pirenne. Pirenne verontschuldigde zich

en liet mij een tijd alleen. Hij nam in een aanpalend salon de telefoon aan en ik hoorde hem allerlei instructies geven, blijkbaar aan personen in Brussel. Er werd gesproken over een homogene CVP-regering, over de steun van twee liberalen die voldoende zou zijn om zo'n formule mogelijk te maken enzovoort.

Toen de privé-secretaris van de koning Willy Weemaes mij tijdens de afwezigheid van Pirenne gezelschap kwam houden, zette ik hem het standpunt uiteen dat ik de vorige dag tegenover de koning had ingenomen. Ik vestigde er de aandacht van Weemaes op dat ook hij een persoon-

lijke verantwoordelijkheid in de kwestie had. Dat het ging om het lot van de koning én van de monarchie, om het lot van de koning én de prinses van Retie op het zuiver menselijk vlak. En dat een wijze en snelle beslissing de enige mogelijkheid was om de zaak te redden.

Toen Pirenne zich bij ons voegde, deelde ik hem nogmaals mijn standpunt mee. Tijdens het tweede onderhoud met de koning de dag voordien had Pirenne de mening vertolkt dat de koning wel direct kon terugkeren, dat indien de liberalen ontslag zouden nemen, er een homogene CVP-regering kon worden gevormd enzovoort. Ik stelde Pirenne de vraag of datgene wat hij adviseerde niet in strijd was met de belangen van het land, de monarchie en de koning- Tevens zei ik hem dat de terugkeer van de koning onder een homogene CVP-regering een slechte oplossing was. De koning zou dan in betreurenswaardige omstandigheden zijn prerogatieven weer uitoefenen. Hij zou dan tevens het voorwerp van politieke strijd blijven, terwijl ook de politieke instabiliteit zou voortduren. Uiteindelijk zou aan de monarchie grote schade zijn toegebracht. Ik deelde Pirenne ten slotte mee dat mijn standpunt dat ik aan hem en aan de koning had uiteengezet, ongewijzigd bleef Volgens de eerste oplossing die ik hen had voorgesteld, zou het land zijn morele eenheid terugvinden en zou de monarchie door een niet gecontesteerde koning worden vertegenwoordigd. Bovendien zou Leopold dan op een waardige wijze met zijn familie naar het land kunnen terugkeren.

Van Cauwelaert en Gillon in Pregny

Op 15 maart 1950, even na de middag, begroette ik Kamervoorzitter Van Cauwelaert en Senaatsvoorzitter Gillon op het vliegveld van Genève. Na sterk aandringen van de liberalen had de koning hen verzocht naar Pregny te komen. Op weg naar het Hotel des Bergues en tijdens het middagmaal informeerde ik Van Cauwelaert en Gillon over mijn besprekingen met de koning. Ik vertelde hen dat Leopold vooralsnog weigerde de uitslag van de volksraadpleging te interpreteren en de verantwoordelijkheid voor een beslissing over zijn terugkeer naar de politici en het parlement toe wou schuiven. Van Cauwelaert en Gillon uitten hun ongenoegen over de houding van de koning.

Enkele uren na hun aankomst werden de Kamervoorzitters te Pregny gezamenlijk door de koning ontvangen. Zij keerden diep ontgoocheld in het Hotel des Bergues terug. Van Cauwelaert was verbolgen over het feit dat hij tegelijk met Gillon was ontvangen. Hij had zijn zienswijze op de kwestie niet meegedeeld, omdat hij geen standpunt wilde innemen en omdat hij later geen moeilijkheden wilde krijgen, want 'Pregny' had, aldus Van Cauwelaert, de gewoonte de processen-verbaal van de gesprekken met de koning te publiceren. Gillon zei dat hij de abdicatie van de koning bepleit had. Hij had aan Leopold verklaard dat een troonrede voor het parlement een onmogelijke zaak was, zelfs indien de troonsafstand reeds vooraf zou worden aangekondigd. De weg van het koninklijk paleis naar het parlement zou, aldus de Senaatsvoorzitter, voor de koning 'een ware calvarietocht' zijn. Gillon had gezegd dat dit een heuse krachtproef zou zijn en dat hij er niet zeker van was dat de koning in het parlement zou geraken, zelfs met de bescherming van de rijkswacht. Indien

de koning toch voor het parlement zou komen, zou hij door een deel van de parlementsleden worden toegejuicht en door een ander deel worden uitgejouwd, ‘als de helft van de parlementsleden al niet afwezig zou zijn’, aldus Gillon.

Om 17.15 uur kwam Pirenne ons in het Hotel des Bergues meedelen dat de koning nieuwe afvaardigingen naar Pregny zou ontbieden, namelijk een delegatie van de liberale partij en van de CVP. Op de vraag van Pirenne of het opportuun was dat de koning ook de socialisten zou raadplegen, gaf ik een positief antwoord. Na enige discussie over de vraag wie met het oog op de samenstelling van de delegaties de nodige contacten zou leggen, verklaarde

Pirenne dat Albert De Vleeschauwer reeds met die taak belast was!

Pirerme zei ook dat Van Cauwelaert omstreeks 18.00 uur opnieuw in het Reposoir werd verwacht voor een persoonlijk onderhoud met de koning. Van Cauwelaert had tegenover de vleugeladjudant van de koning majoor Rombauts zijn ongenoegen laten blijken over het feit dat hij door de koning met Gillon ontvangen was. Van Cauwelaert vertelde me later dat hij ook tijdens zijn tweede onderhoud met de koning in het vage was gebleven en zijn persoonlijke zienswijze niet had gegeven ‘om incidenten ten gevolge van vermoedelijke indiscreties te voorkomen’.

In de avond van 15 maart 1950 waren mijn vrouw en ik uitgenodigd voor een diner bij koningin Elisabeth. Bij onze terugkeer in het Hotel des Bergues, omstreeks middernacht, telefoneerde ik naar het Reposoir. Ik wou van Pirenne vernemen of er partij delegaties naar Pregny zouden komen, en indien ja, welke. CVP-voorzitter Van der Straten-Waillet had me laten weten dat de verwarring in Brussel totaal was en dat hij niet wist of er al dan niet een afvaardiging van de CVP naar Pregny moest komen. Pirenne, die uit zijn bed moest worden gehaald, gaf me bijzonder onduidelijke antwoorden. Het enige dat ik met zekerheid uit zijn uitleg kon afleiden, was dat er's anderendaags een liberale delegatie door de koning zou worden ontvangen.

De liberale delegatie in Pregny

De liberale partijvoorzitter Roger Motz, minister van Financiën Henri Liebaert, minister van Wederopbouw Jean Rey en gewezen minister en senator Julius Hoste jr. kwamen op 16 maart even na de middag te Genève aan. Zij werden op het vliegveld opgewacht door Gillon, die hen naar het Hotel des Bergues bracht. Ik had met de liberale delegatie een kort gesprek. Ik bracht hen op de hoogte van het advies dat ik aan de koning had gegeven en zei hen dat Leopold vooralsnog geweigerd had de resultaten van de volksraadpleging te interpreteren en de intentie had om de kwestie van zijn terugkeer naar de politieke partijen door te schuiven. Bij het afscheid zei ik de liberale politici dat ik het gesprek met hen als een gedachtenwisseling onder *gentlemen* beschouwde, en dat zij ten overstaan van de koning niets anders moesten doen dan hun verantwoordelij kheid op zich nemen. De liberale delegatieleden zeiden me dat zij de troonsafstand zouden vragen. Ook Julius Hoste jr., die zich voordien in de Koningskwestie eerder gematigd had opgesteld.

Om 13.00 uur zaten de koning, de prinses van Retie, de prinsen Boudewijn en Albert, Pirenne, Van Cauwelaert, Gillon, mijn echtgenote en ikzelf aan voor een lunch op het Reposoir. De koning, die een sportief blauw pak droeg en bruine suède schoenen, gaf de indruk met vakantie te zijn. Terwijl de andere genodigden zich na het einde van de lunch naar een salon begaven, nam de koning mij even apart. Hij vroeg me de boodschap te lezen die hij na zijn consultaties openbaar zou maken. Nadat ik de tekst gelezen had, zei ik de koning dat ik geen opmerkingen te maken had, maar dat ik verwachtte dat zijn standpunt wellicht het ontslag van de regering tot gevolg zou hebben. Leopold vroeg dan of ik in voorkomend geval bereid zou zijn een nieuwe regering te vormen teneinde de periode tussen het einde van het regentschap en zijn effectieve terugkeer in het land te overbruggen.

Daarna voegden wij ons opnieuw bij de anderen, maar na enkele minuten verlieten de koning en Gillon het gezelschap om de liberale afvaardiging te ontvangen. In afwachting van hun terugkeer onderhielden wij ons met de prinses van Retie en de twee prinsen. De kleine prins Alexander viel nergens te bespeuren. Het bleek dat hij gestraft was omdat hij een vuurtje had aangestoken. Tijdens onze conversatie was de prinses van Retie bijzonder loslippig en ze gaf op een ongezouten wijze haar mening over een aantal politici, onder meer

over Spaak, die zij bijzonder scherp laakte voor zijn houding in de Koningskwestie. Van Cauwelaert maakte van de gelegenheid gebruik om van prins Boudewijn een soort examen Nederlands af te nemen.

De verklaring van koning Leopold

Omstreeks 16.00 uur werd meegedeeld dat de liberale delegatie klaarstond om het Reposoir te verlaten en dat Frans Van Cauwelaert, Robert Giüon en ikzelfbij de koning gevraagd werden. Leopold las rechtopstaand en op een gedempte toon de verklaring voor die hij mij na de lunch had laten inkijken. In die verklaring vroeg Leopold de Kamervoorzitters zijn dank aan de natie over te brengen 'voor het blijk van vertrouwen, dat zij mij geschonken heeft door met 57,68 t.h. van de stemmen de wens te uiten dat het Parlement een einde zal maken aan de onmogelijkheid te regeren...'. De koning zei in de verklaring tevens dat het Belgische volk 'met een onbetwistbare meerderheid' de wens had uitgedrukt dat hij zijn prerogatieven opnieuw zou uitoefenen. Daarna weidde de koning uit over zijn grondwettelijke rol. Hij benadrukte dat hij aan de in zijn eed aangegane verplichtingen ten overstaan van het Belgische volk slechts zou verzaken indien 'de volkswil' hem daartoe zou dwingen. Gezien het volk zijn mening duidelijk tot uitdrukking had gebracht, kon hij niet anders 'dan ter beschikking van de Natie te blijven'. Het feit dat de Koningskwestie het voorwerp was van een politieke strijd deed wel 'enkele moeilijkheden rijzen', maar die problemen vielen, aldus Leopold, buiten zijn verantwoordelijkheid. En dan stelde Leopold dat het parlement de politieke verantwoordelijkheid voor zijn terugkeer op zich moest nemen. Mocht het parlement hem zijn prerogatieven niet teruggeven, dan zou hij zich terugtrekken. Indien het parlement hem wel in zijn functie herstelde, eiste het beginsel van de parlementaire meerderheid dat iedereen zich bij die beslissing zou neerleggen. De koning verklaarde ten slotte dat het buitenland zijn ogen op ons land had gericht en dat het niet zou kunnen begrijpen dat er niet 'zonder verwijl en langs wettelijke weg' een einde aan de crisis werd gemaakt. 'Zowel onze binnenlandse stabiliteit als het prestige dat ons land in het buitenland behoort te genieten, zijn in handen van het Parlement,' besloot Leopold.

Zonder enige commentaar verlieten Van Cauwelaert, Gillon en ik het Reposoir. Op de terugweg naar het hotel stak Gilion zijn ontgoocheling over de verklaring van de koning niet onder stoelen of banken. Nauwelijks had de liberale delegatie Pregny verlaten, of de koning had al zijn verklaring voorgelezen, wat betekende dat hij met het liberale standpunt geen rekening had gehouden. De koning, vertelde Gillon, had meer dan anderhalfuur met de liberale delegatie gepraat. Leopold had notities genomen en aan het einde had hij gezegd dat hij alles nog eens goed zou overwegen. Alle liberale delegatieleden hadden de troonsafstand bepleit. Hoste had, aldus Gillon, gezegd dat hij bij de volksraadpleging voor de terugkeer had gestemd, maar dat hij na de uitslag tot het besluit was gekomen dat de koning moest abdiceren.

Van Cauwelaert, Gillon en ikzelf waren ervan overtuigd dat de consultaties in Pregny niet meer dan een *mise en scène* waren geweest. Voor de koning de liberale delegatie ontving, was zijn verklaring al uitgetikt. Later vernam ik van mijn kabinetschef Alfred Magain dat sommigen in Brussel, onder andere De Vleeschauwer,

die een directe telefoonlijn met Pregny bleek te hebben, reeds op 15 maart in het bezit ervan waren, dus de dag voor de koning ze mij ter inzage gaf en ze nadien aan Van Cauwelaert, Gillon en mijzelf voorlas!

Terug in Brussel

Op 17 maart 1950 kwamen Van Cauwelaert, Gillon, mijn echtgenote en ikzelf even voor de

middag te Brussel aan. Vrijwel onmiddellijk na mijn aankomst bracht ik bij de prins-regent verslag uit over de besprekingen in Pregny. Ik zei prins Karel dat ik verwachtte dat mijn regering niet lang stand zou houden. Daarna begaf ik mij naar mijn kabinet, waar in de vroege namiddag de CVP-ministers bijeenkwamen. Ook hen lichtte ik over de gebeurtenissen in Pregny in. De CVP-ministers drongen aan op een spoedige bijeenroeping van de Kamers. Zij stelden 21 maart als datum voor. Volgens hen waren de liberalen zeer beducht voor een parlementsontbinding en voor de daaropvolgende verkiezingen. Ongeveer op hetzelfde ogenblik vergaderden de liberale ministers met de fractievoorzitters Emile Coulonvaux en René Lefèbvre op het kabinet van Devèze. Na afloop van hun vergadering had ik een gesprek met Devèze. De woordvoerder van de liberale ministers eiste dat de kabinetsraad, die voorzien was voor de late namiddag, tot's anderendaags zou worden uitgesteld. Indien ik op die eis niet inging, zouden de liberalen de regering verlaten en mij de schuld van de crisis geven. Devèze vroeg tevens dat ik op de kabinetsraad het collectieve ontslag van de ministers zou voorstellen.

De liberalen bleken echter verdeeld te zijn. Verscheidene Vlaamse liberale parlementsleden, onder wie Hilaire Lahaye en Victor Sabbe, gingen niet akkoord met het standpunt van hun ministers en hun Franstalige collega's. In de Leopoldistische pers werd veel aandacht besteed aan de meningsverschillen in de liberale partij en vroeg men zich af of enkele Vlaamse liberalen bereid zouden zijn een homogene CVP-regering te steunen. Vanzelfsprekend werd ook de koninklijke verklaring van de vorige dag in de kranten uitvoerig becommentarieerd. De koningsgezinde dagbladen deelden vanzelfsprekend Leopolds standpunt en benadrukten dat het parlement over de terugkeer moest beslissen. De linkse pers zag in de verklaring de bevestiging dat Leopold naar het land wou terugkeren. In een aantal katholieke dagbladen verschenen tegelijk de eerste negatieve commentaren op mijn optreden in Pregny.

Eén kranteartikel trok mijn bijzondere aandacht. Le Peuple van 17 maart 1950 maakte melding van een telefonisch gesprek dat kanunnik Leclef, de secretaris van kardinaal van Roey, de dag voordien vanuit Mechelen had gevoerd met iemand in Genève. De socialistische partijkrant vermoedde dat het om een raadgever van de koning ging, aan wie Leclef de volgende instructies had gegeven: ‘1) De besprekingen te Pregny moeten vandaag beëindigd worden; 2) Geen enkele politicus mag nog naar Pregny ontboden worden; en 3) Leopold moet vandaag een beslissing nemen. Anders zou men niet meer kunnen instaan voor de gevolgen van de terugkeer van de koning.’ Leclef had het gesprek als volgt besloten: ‘Rapporteer dit onmiddellijk aan uw patron.’ *Le Peuple*, die door een indiscretie op de hoogte was geraakt van het telefoongesprek, vermeldde in het artikel het telefoonnummer dat door Leclef in Genève was opgebeld en daagde Leclef uit het bericht te logenstraffen. Bij mijn weten heeft Leclef dat niet gedaan.

Het artikel in *Le Peuple* herinnerde mij aan het briefje dat men mij op 14 maart 1950 in het Hotel des Bergues bezorgde en dat afkomstig was van Henry Tosti Russel, directeur bij het persagentschap United Press Association, die in hetzelfde hotel verbleef Russel schreef dat de wereldopinie zeer bezorgd was over de grote ongeregeldheden die volgens de anti-Leopoldisten zouden uitbreken indien de koning terug naar het land kwam. Toen Russel in Brussel voor United Press werkte, had ‘een oppositieleider’, van wie hij de naam wegens het beroepsgeheim niet kon

vermelden, verklaard dat een algemene staking zou worden uitgeroepen van zodra de koning voet op Belgische bodem zou zetten. Zijn ‘goede vriend’ kanunnik Leclef had hem daarentegen gezegd dat de koning bij zijn terugkeer zou worden toegejuicht. Russel vroeg me of ik hem een verklaring wou bezorgen om de publieke opinie gerust te stellen. Hij beloofde dat mijn verklaring naar 2000 kranten over de hele wereld zou worden verstuurd. Indien ik mijn naam niet vermeld wenste te zien, zou hij schrijven dat de informatie uit ‘officiële en betrouwbare bron’ afkomstig was.

Op dit verzoek weigerde ik in te gaan, maar net als het artikel in *Le Peuple* gaf het me de indruk dat er in Pregny achter mijn rug om door anderen gemaneuvxeerd werd om de koning terug naar het land te brengen. In de anti-Leopoldistische pers werd onder meer gewag gemaakt van de aanwezigheid in Genève van de industrieel Ernest John Solvay en van Franz Leemans tijdens de week na de volksraadpleging. Beiden stonden bekend als verwoede aanhangers van Leopold. Solvay maakte onder meer deel uit van het comité dat in november 1947 een grootse Leopoldistische manifestatie op de Heizel had georganiseerd. Franz Leemans was een vertrouwensman van Van Zeeland en onderhield ook nauwe contacten met Pirenne, zoals uit diens memoires gebleken is.

Leemans en Solvay bevonden zich inderdaad in Genève. Deze laatste liep ik op 14 maart in het Hotel des Bergues toevallig tegen het lijf. Hij leek daarmee verveeld te zijn. Leemans zag ik in Genève in een wagen bestuurd door een chauffeur van Buitenlandse Zaken die vroeger nog voor Spaak gereden had!

Het einde van mijn regering

De kabinetsraad van 18 maart 1950 zou plaatsvinden om 10.00 uur, maar omdat het daaraan voorafgaande overleg van de liberale ministers op het kabinet van Albert Devèze uitliep, begon de kabinetsraad met een halfuur vertraging. Devèze begroette een CVP-minister met 'Ave Caesar'!

Voor de regering was deze kabinetsraad cruciaal. Er moest immers een beslissing worden genomen over de bijeenroeping van de Kamers. Gezien het zwaarwichtige karakter van de beraadslaging herinnerde ik er bij het begin van de kabinetsraad aan dat de regering sedert haar aantreden belangrijke zaken had gerealiseerd op sociaal, economisch en financieel gebied. Beide regeringspartners hadden blijk gegeven van veel goede wil en van een behoorlijke teamgeest, ik zei dat er onder mensen die in de toekomst nog zouden moeten samenwerken, geen onherstelbare dingen mochten gebeuren. Daarna richtte ik rnij tot de liberale ministers en zei hen dat de CVP de spoedige bij eenroeping van Kamer en Senaat vroeg. Hierover werd in de regeringsverklaring echter niets vermeld, en evenmin bestond hierover een akkoord tussen de regeringspartners. Devèze vroeg me dan welke oplossing ik voorstelde. Ik antwoordde dat de regering onvermijdelijk zou worden geïnterpelleerd indien Kamer en Senaat zouden worden bijeengeroepen. Op mijn impliciete voorbehoud tegenover een bijeenroeping, reageerden Henry Carton de Wiart en Albert De Vleeschauwer. Zij vonden dat de wet van 19 juli 1945 moest worden toegepast en de Kamers daarom bijeen dienden te komen. Devèze stelde dat bij onenigheid onder de ministers over dit vraagstuk de regering collectief ontslag moest nemen. Een nieuwe formateur kon nieuwe voorstellen doen, en de liberale partij zou dan haar houding opnieuw bepalen. De woordvoerder van de liberale ministers wees er tevens op dat 'eminente CVP-politici' over de oplossing van de Koningskwestie opvattingen hadden die afweken van het officiële standpunt van hun partij. Ik vroeg dan welke houding de liberalen zouden aannemen indien ik met de vorming van een nieuwe regering zou worden belast. Devèze antwoordde dat men met verzoeningsformules die zonder mij zouden worden uitgevoerd het avontuur tegemoet zou gaan. Devèze bracht tevens

hulde aan mijn loyauteit en rechtlij nigheid en b enadrukte dat men naar een nationale oplossing moest zoeken. Paul Van Zeeland bestreed Devèzes visie dat een nieuwe regering wel tot een vergelijk zou kunnen komen. Zij zou immers met hetzelfde probleem worden geconfronteerd. Daarom achtte Van Zeeland het beter dat de regering aanbleef en de ministers en het parlement zich zouden uitspreken.

Ondanks herhaalde oproepen om de partijtegenstellingen te overstijgen en de bruggen niet op te blazen, kwamen de CVP- en de liberale ministers geen stap dichter bij elkaar en

kreeg de discussie gaandeweg een scherper karakter. De CVP-ministers werden wrevelig omdat Devèze ondanks hun aandringen geen concreet antwoord wou geven op de vraag waaruit zijn nationale verzoeningsoplossing bestond. Toen ikzelf de vraag stelde zei Devèze dat het ging om het socialistische voorstel van de uitgestelde troonsafstand. Eventueel konden, volgens Devèze, in Pregny nieuwe demarches gedaan worden. In ieder geval zouden de liberalen ontslag nemen als de koning terugkeerde. De Vlaamse liberale ministers Adolf Van Glabbeke en Albert Lilar, die al enkele keren met gebaren of door hun gelaatsuitdrukking hun ongenoegen hadden geuit over de standpunten van Devèze, verbraken dan hun stilzwijgen. In tegenstelling tot hun Franstalige collega's waren ze van oordeel dat de regering moest aanblijven en dat ze de Kamers bijeen moest roepen. Het ontslag van de regering zou, aldus Van Glabbeke, een teken van zwakte zijn dat de tegenstanders van de terugkeer van de koning zou aanmoedigen. Indien er sociale ongeregeldheden zouden uitbreken, diende de regering haar verantwoordelijkheid op zich te nemen. ‘Zij moest ook voorkomen’, aldus Van Glabbeke, ‘dat de *coup* herhaald werd van juni 1945, toen Van Acker weigerde dat de ontslagnemende regering de orde zou handhaven.’ Devèze suste zijn partijgenoot met de belofte dat de liberale ministers de lopende zaken zouden afhandelen en de ordehandhaving mee zouden verzekeren. Octave Dierckx bevestigde dit. Devèze zei dan nogmaals dat de meerderheid van de liberale ministers niet in de regering kon blijven als de Kamers werden bijeengeroepen. Ik besloot hieruit dat er geen andere mogelijkheid was dan het collectieve ontslag van de regering aan te bieden. Voor de ministers uiteengingen, drong ik er nog op aan in de namiddag geen communiqués te verspreiden die een nieuwe regering onmogelijk zouden maken.

Om 13.00 uur was de kabinetsraad afgelopen. Terwijl minister van Verkeerswezen P.W. Segers de wachtende journalisten meedeelde dat het onder de ministers tot een breuk was gekomen, begaf ik mij naar het koninklijk paleis en bood ik de prins-regent het ontslag van de regering aan. De prins-regent aanvaardde het en verzocht de regering de lopende zaken af te handelen.

In verklaringen na de bekendmaking van het ontslag bracht men mij hulde en schoof men mijn naam het vaakst naar voren als kandidaat-formateur. Devèze verklaarde dat een stabiele regering gevormd moest worden en geen ‘staatsgreep-regering samengesteld uit vertegenwoordigers van één partij en de renegaten van een andere partij’. Devèze zinspeelde hiermee enerzijds op de strekking in de CVP die de onvoorwaardelijke terugkeer van de koning trachtte te bewerkstelligen, en anderzijds op een aantal Vlaamse liberale parlementsleden die het met de rest van hun partij niet eens waren en de indruk gaven eventueel een homogene CVP-regering of een CVP-regering met enkele liberale ministers te steunen. Partijvoorzitter Motz legde eveneens een sterke verklaring af door te zeggen dat op 18 maart 1950 de republikeinse partij geboren was. Maar het Liberaal Vlaams Verbond keurde impliciet het officiële liberale standpunt af. Het verbond betreurde dat de regering het initiatief voor de bijeenroeping van de Kamers niet aan de Kamer- en Senaatsvoorzitter had overgelaten. De socialistische partijvoorzitter Buset nam gewoontegetrouw een hard standpunt in. Hij deelde mee dat de socialisten vastbesloten waren om zich desnoods ‘gedurende jaren’ tegen de terugkeer van de koning te verzetten, en hij kondigde de eerste grote massabetogingen aan, die op zo maart in Charleroi en in Luik zouden plaatsvinden. In de namiddag van 18 maart raakte ook

bekend dat Paul Van Zeeland, Albert De Vleeschauwer, Albert Lilar en Adolf Van Glabbeke besprekingen voerden.

Een onmogelijke informatieopdracht

De dag nadat ik het ontslag van mijn regering had aangeboden, belastte de prins-regent mij met een informatieopdracht. Op dezelfde dag hield de BSP een zogenaamd spoedcongres over de politieke toestand. Buset, Rolin en Spaak betoogden er dat koning Leopold het vertrouwen van een groot deel van de bevolking verloren had en de eenheid onder de Belgen niet meer kon herstellen. Eenparig keurde het congres een resolutie goed waarin de socialisten herhaalden dat zij bereid bleven mee te werken aan ‘iedere oplossing van nationale eendracht’, maar dat de terugkeer van Leopold voor hen uitgesloten was. Veel toegevingen moest ik van die kant dus niet verwachten. Mijn vermoeden werd bevestigd toen ik op 20 maart 1950 mijn raadplegingen begon. Ik ontving in mijn ambtswoning de Kamervoorzitters Van Cauwelaert en Gillon, de partijvoorzitters Van der Straten-Waillet, Motz en Buset, de uittredende liberale ministers Devèze, Dierckx, Lilar en Van Glabbeke, de ministers van Staat Spaak en A.-E. Janssen, de liberale fractieleiders Coulonvaux en Lefèbvre, Theo Lefèvre en de liberale volksvertegenwoordiger Victor Sabbe. Ik consulteerde ook vertegenwoordigers van de grote financiële groepen: Blaise en Bagage van de Generale Maatschappij, de Launoit van Brufina en Fernand Collin van de Kredietbank.

Terwijl ik besprekingen voerde, kwam de Contactcommissie van de CVP samen. Er deed zich op die vergadering een belangrijk incident voor. Albert De Vleeschauwer verklaarde er dat er in de schoot van de CVP personen waren die ‘achter de rug om’ voor het aftreden van de koning pleitten. Joseph Meurice was De Vleeschauwer bijgevallen en zei dat hij ‘man en paard zou noemen indien de partij een onderzoekscommissie zou oprichten’. Frans Van Cauwelaert, die zich geviseerd voelde, repliceerde dat De Vleeschauwer en Meurice te ver gingen en dat hijzelf niets te vrezen had. Daarop liet De Vleeschauwer zich ontvallen dat iemand het gesprek had afgeluisterd dat Van Cauwelaert, Gillon, mijn echtgenote en ikzelf tijdens onze laatste avond in het restaurant van het Hotel des Bergues in Genève hadden gevoerd. Zelfwas ik niet aanwezig op de Contactcommissie, maar Van Cauwelaert liet me onmiddellijk een kort briefje bezorgen waarin hij het incident beschreef. Aan het eind ervan schreef hij: ‘Mijn gevoel is dat ze U willen treffen. Maar wees gerust, ge zult niet alleen staan!’

's Anderendaags, op 21 maart 1950, kreeg ik Jacques Pirenne op bezoek. Op een verontwaardigde toon vertelde hij hetzelfde als wat De Vleeschauwer de dag voordien tijdens de Contactcommissie had gezegd. Een vrouw die in het restaurant van het Hotel des Bergues twee tafels verder zat, zou, aldus Pirenne, onze conversatie hebben opgetekend. Volgens die vrouw hadden wij uiting gegeven aan ons ongenoegen over de houding van de koning en over de opeenvolgende blunders van Pirenne. Ik zou gezegd hebben dat men in Pregny een bom onder mijn regering had gelegd en dat men van de liberalen, gezien de manier waarop ze door de koning waren behandeld, niet kon verwachten dat ze in de regering zouden blijven om de bijeenroeping van de Kamers mogelijk te maken. Ik zou ook nog gezegd hebben dat de koning zich niet aan zijn beloftes had gehouden en van de volksraadpleging een plebisciet had gemaakt. Ik antwoordde Pirenne dat ik dat inderdaad gezegd had en dat ik mijn woorden niet terugnam. Ik zei hem ook nog dat hij door zijn onvoorstelbare stommiteiten de regering had doen springen.

Wat mijn informatieopdracht betrof, maakte ik op 21 maart 1950 weinig vorderingen. Voor mijn ontmoeting met Pirenne besprak ik met Frans Van Cauwelaert, August De Schryver en Octave Dierckx de politieke toestand. Veel kansen om een opening te vinden gaven ze Blij niet. Alle partijen hielden onwrikbaar aan hun standpunt vast. Daarenboven vernam ik

van mijn kabinetschef Alfred Magain dat De Vleeschauwer op eigen houtje aan het onderhandelen was met de liberalen. De kabinetschef van De Vleeschauwer had aan Jan De Spot van *De Nieuwe Gids* laten weten dat de Waalse liberale ministers Rey, Buisseret en Mundeleer zouden worden vervangen door twee andere liberalen, Sabbe en Coulonvaux, en de CVP'er minister van Staat A.-E. Janssen. In die omstandigheden leek het me niet erg zinvol mijn opdracht nog lang voort te zetten.

In de ochtend van 22 maart ontving ik nog Motz, Van Zeeland, Carton de Wiart, Van Overbergh, Rey, Buisseret, Dierckx, Struye, Van der Straten-Waillet, P.W. Segers, Mundeleer en Liebaert. Daarna bracht ik bij de prins-regent verslag uit van mijn besprekingen en vroeg ik hem van mijn informatietaak te worden ontheven. Met uitzondering van een homogene CVP-regering zag ik geen mogelijkheid om een regering met een parlementaire basis te vormen. Ik was evenwel geen voorstander van een regering met uitsluitend CVP-ministers. Een dergelijke formule zou ongetwijfeld in de andere partijen op een enorme weerstand stuiten en veel moeilijkheden veroorzaken. Henry Carton de Wiart stelde voor de ministers van Staat bijeen te roepen, maar van een dergelijk initiatief verwachtte ik net zo min resultaat als van het liberale voorstel om opnieuw naar Pregny te gaan. Zelf stelde ik voor de Kamers te ontbinden om een nieuwe uitspraak van de kiezers te verkrijgen vooraleer de wet van 19 juli 1945 zou worden toegepast. Mijn voorstel werd in de CVP niet aanvaard, omdat andere oplossingen erdoor zouden worden uitgesteld. Het ongeduld in de CVP-fracties was trouwens erg groot, en ze vonden dat mijn besprekingen al lang genoeg geduurd hadden. Later zou men mij in de CVP verwijten dat ik mijn informatieopdracht te vlug had opgegeven.

Hoofdstuk 13
De Ontknopping
van de Koningskwestie

De volksraadpleging en de koninklijke verklaring van 16 maart 1950 luidden een nieuwe fase van de Koningskwestie in. Zij lagen aan de basis van het ontslag van mijn regering. Dat was het begin van een politieke crisis die meer dan een maand aansleepte en gekenmerkt werd door een hele reeks verrassende gebeurtenissen. De hoofdrolspeler tijdens deze crisis was ongetwijfeld Paul Van Zeeland, die bijzonder hardnekkig aan een oplossing voor de Koningskwestie werkte. Een paar keer stond hij dicht bij een uitweg of bleek hij een akkoord op zak te hebben, maar op het laatste ogenblik liep er telkens iets mis. Ofwel werd Van Zeeland gedwarsboomd door de socialisten of de liberalen, ofwel werd hij schaakmat gezet door parallelle onderhandelingen van Jacques Pirenne, ofwel werd hij door twijfels overmand over de haalbaarheid van zijn eigen voorstellen.

Nadat Van Zeeland bijna een maand besprekingen had gevoerd, gaf hij het op. Het parlement werd ontbonden en bij de verkiezingen van 4 juni 1950 veroverde de CVP de absolute meerderheid in Kamer en Senaat. Daarna vormde Jean Duvieusart een homogene CVP-regering die Leopold terug naar ons land zou brengen. Na het zoveelste rumoerige en incidentrijke debat beslisten de verenigde Kamers op zo juli 1950 een einde te maken aan het regentschap en aan de onmogelijkheid voor de koning om te regeren. In de vroege ochtend van 22 juli landde het koninklijke vliegtuig te Evere. Tussen een haag van rijkswachters begaf Leopold zich naar het paleis te Laken. Tijdens de daaropvolgende dagen bereikte de Koningskwestie haar climax. De regering-Duvieusart, die na de terugkeer van de koning haar ontslag had aangeboden, werd door Leopold verzocht om aan te blijven. Zij vroeg en kreeg opnieuw het vertrouwen van het parlement, ook nu weer na een pijnlijk en tumultueus debat. Ondertussen waren voornamelijk in het Waalse landsgedeelte stakingen uitgebroken tegen de terugkeer van Leopold. Toen op 30 juli bij een betoging in Grâce-Berleur drie doden vielen, werd de druk op de regering en de koning bijzonder groot om een verzoeningsoplossing uit te werken. Na moeizame onderhandelingen viel in de nacht van 31 juli op 1 augustus 1950 het verdict: Leopold verklaarde zich akkoord om zijn prerogatieven over te dragen aan zijn zoon, kroonprins Boudewijn. Tien dagen later legde Boudewijn de grondwettelijke eed af als koninklijke prins. Deze ontknoping van de Koningskwestie had voor de CVP en mijzelf belangrijke gevolgen.

De bijeenkomst van de ministers van Staat

Toen ik op 22 maart 1950 van mijn informatieopdracht ontheven werd, nam graaf Henry Carton de Wiart mijn taak over. Carton de Wiart kondigde onmiddellijk aan dat hij de ministers van Staat zou bijeenroepen. Dit initiatief was zonder precedent. Op 2 augustus 1914, twee dagen voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, waren de ministers van Staat ook bijeengekomen, maar toen gebeurde dat onder het voorzitterschap van koning Albert en ging het dus om een Kroonraad. Op de bijeenkomst van de ministers van Staat op 23 maart 1950 was de koning niet

aanwezig, zodat men dus niet van een Kroonraad kon spreken. Rond de tafel op het koninklijk paleis zaten die dag 26 van de 28 ministers van Staat: elf

katholieken, acht socialisten en zeven liberalen. Twee ministers van Staat daagden niet op: de socialist Léon Colleaux, om gezondheidsredenen, en de katholiek Jules Poncelet. Van de elf katholieke ministers behoorden er twee niet tot de Christelijke Volkspartij: Hubert Pierlot en Paul Tschoffen. De secretaris van de prins-regent André De Staercke en mijn kabinetschef Alfred Magain maakten de notulen van de vergadering op.

De bijeenkomst van de ministers van Staat verliep in een ijselijke sfeer en leverde geen enkel concreet resultaat op. Het standpunt van Carton de Wiart en August De Schryver, die stelden dat na de volksraadpleging de voorwaarden vervuld waren om de Kamers bijeen te roepen en de wet van 19 juli 1945 toe te passen, werd door Spaak, Devèze, Gutt, Gillon, Tschoffen en Pierlot sterk betwist. Deze laatsten waren van oordeel dat Leopold de eendracht in het land niet meer kon herstellen en dat zijn terugkeer op de troon een bijzonder slechte oplossing zou zijn. Zij benadrukten ook dat er naar verzoening moest worden gestreefd. Spaak uitte daarnaast zijn ongenoegen over het feit dat Leopold na de volksraadpleging de socialistische partij, de tweede partij van het land, genegeerd had. Devèze waarschuwde voor de rampzalige economische en financiële gevolgen voor het land als de koning zou terugkeren. Volgens Gutt wilde de Amerikaanse publieke opinie dat Leopold zich zou terugtrekken. Gutt zei ook dat hij bij de volksraadpleging een neen-stem zou hebben uitgebracht en na 12 maart '10 keer neen' zou hebben gestemd. De 42 procent neenstemmen vormden, aldus Gutt, 'een grondzee waaraan Leopold niet zou kunnen weerstaan'. In een brief die Gutt mij daags na de volksraadpleging had geschreven, had hij dezelfde mening vertolkt. In die brief vroeg Gutt de onmiddellijke troonsafstand. In het geval van een troonsafstand in twee fasen zou de koning, aldus Gutt, bij zijn terugkeer door zijn aanhangers worden toegejuicht, en dat zou hem de indruk geven dat heel België achter hem stond. Gillon zei op de bijeenkomst van de ministers van Staat dat Gutts uiteenzetting grote indruk had gemaakt. Voorts gaf Gillon het relaas van het gesprek dat de liberale delegatie met de koning in Pregny had gevoerd. Hij benadrukte daarbij dat Leopold zijn verklaring van l6 maart 1950 blijkbaar reeds geredigeerd had voor hij de liberale delegatie ontving. Zelf had Gillon twee 'tussenoplossingen' voorgesteld: troonsafstand in Pregny, de terugkeer van prins Boudewijn en de voortzetting van het regentschap, ofwel de terugkeer van de koning en de voorbereiding van prins Boudewijn op het koningschap. Net als Spaak betreurde Gillon dat de koning de socialisten niet had geraadpleegd. Hij vond ook dat men 'in vijf of zes dagen uit de impasse moest geraken'. Tschoffen sloot zich bij Gillon aan. De koning kon volgens hem zijn prerogatieven opnieuw uitoefenen, maar dan moest hij terzelfder tijd verklaren dat hij binnen een tijdsspanne die hijzelf kon bepalen door zijn zoon zou worden opgevolgd. Pierlot meende dat Leopold de eenheid in het land niet meer kon herstellen en dat hij daaruit zijn conclusies moest trekken.

De CVP-ministers van Staat reageerden niet op de tussenkomsten van Spaak, Devèze, Gutt, Gillon, Tschoffen en Pierlot. Carton de Wiart stelde daarop de vraag of het nog zin had met de vergadering door te gaan. Na pogingen van Octave Dierckx en Albert Devèze om een reactie van CVP-zijde te krijgen, verklaarde de gewezen katholieke politicus Aloïs Van de Vyvere dat hij nog geen enkel element gehoord had dat in de richting van een verzoening ging. Frans Van Cauwelaert meende dat het enige nut van de bijeenkomst erin kon bestaan dat men er bij de prins-regent en de koning verslag over kon uitbrengen. Spaak wees er nog op dat de federalisten in

Wallonië sterk terrein begonnen te winnen en dat het lot van het land op het spel stond. Een homogene CVP-regering zou volgens hem een waar avontuur zijn. In eigen naam en met het oog op een verzoening zei hij bereid te zijn de wet van 19 juli 1945 toe te passen. Zo zouden de CVP en de koning op een aantal essentiële punten voldoening krijgen: terugkeer naar de wettelijkheid, respect voor de grondwet en eerherstel voor de koning. Bovendien zou de socialistische partij, aldus Spaak, 'voor tientallen jaren' door

haar loyaliteitsverklaring gebonden zijn. Spaak stelde dan de retorische vraag of de koning in die omstandigheden nog voort hoefde te regeren. Op dit voorstel volgde weer geen reactie vanwege de CVP-ministers van Staat. Van de Vyvere verklaarde dat de ontbinding van het parlement de enige oplossing was. Van Cauwelaert drukte de wens uit dat de koning tot uitgebreide raadplegingen zou overgaan en betreurde de omstandigheden waarin de consultaties na de volksraadpleging hadden plaatsgevonden.

Carton de Wiart concludeerde dat er sterke weerstand bestond tegen de bijeenroeping van de verenigde Kamers om de wet van 19 juli 1945 toe te passen. Ook de oproepen tot verzoening waren hem opgevallen. Aan het slot van de bijeenkomst zei hij dat hij de drie partijen zou contacteren over de wenselijkheid om met een delegatie naar Pregny te gaan, waar men de koning zou informeren over de standpunten van de ministers van Staat.

Na de bijeenkomst bracht Carton de Wiart verslag uit bij de prins-regent en stond hij de pers te woord. Hij verklaarde dat de ministers van Staat een beroep deden op 'de wijsheid en de kalmte van de bevolking' en dat hij zou onderzoeken op welke wijze de koning op de hoogte kon worden gebracht van hun gedachtenwisseling.

In de voormiddag van 24 maart 1950 ontving Carton de Wiart de liberale partijvoorzitter Roger Motz en CVP-voorzitter François-Xavier Van der Straten-Waillet. Daarna ging hij opnieuw naar de prins-regent. Omstreeks 17.00 uur kondigde Carton de Wiart aan dat hij van zijn informatieopdracht ontheven was. Hij had daar zelf om verzocht, omdat hij er niet in geslaagd was een regering samen te stellen waarin de CVP steun of medewerking zou verkrijgen van andere partijen voor de bijeenroeping van de Kamers en de toepassing van de wet van 19 juli 1945. Tijdens de bijeenkomst van de ministers van Staat waren er wel verscheidene oproepen gedaan om een oplossing van nationale eendracht uit te werken, verklaarde Carton de Wiart, en sommigen hadden in eigen naam enkele concrete formules voorgesteld, maar die bleken geen basis te kunnen vormen voor een regeerprogramma.

In de late namiddag van 24 maart 15150 kwamen de liberale ministers samen met voorzitter Roger Motz en de fractieleiders Emile Coulonvaux en René Lefèbvre om de politieke toestand te onderzoeken. Na afloop van de bijeenkomst herhaalden de liberale voormannen dat er moest worden gezocht naar 'een formule van nationale eendracht'. Tevens bekritiseerden zij de CVP omdat de vertegenwoordigers van deze partij tijdens de bijeenkomst van de ministers van Staat blijk hadden gegeven van een 'verregaande onverzettelijkheid' en zich in 'een stelselmatig stilzwijgen' hadden gehuld, terwijl de liberalen 'veel goede wil' en het 'breedste begrip'aan de dag hadden gelegd.

In de vooravond van 24 maart 1950 hervatte de prins-regent zijn raadplegingen. Achtereenvolgens ontving hij mij, Albert Devèze, Senaatsvoorzitter Robert Gillon en Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert. Het gerucht dat ik door de prins-regent met een formatieopdracht was belast, werd door mijn kabinet ontkend.

's Avonds bleek dat de door het ABW georganiseerde 24-uren staking niet over de hele lijn een succes was. De stakingsbeweging was beperkt gebleven tot het Luikse, het Centrum, de Borinage en Brussel. In verscheidene Waalse steden hadden tevens betogingen plaatsgevonden tegen de mogelijke terugkeer van Leopold.

In de voormiddag van 25 maart pleegden de CVP-ministers overleg met de CVP-ministers van Staat en met het Bureau van de parlementaire fracties. In de

namiddag kwamen de Partijraad en het Nationaal Comité van de CVP bijeen. Tijdens deze vergaderingen werden zeer uiteenlopende voorstellen gedaan. Sommigen wilden de onmiddellijke terugkeer van de koning. Anderen stuurden aan op een zo snel mogelijke bijeenroeping van de verenigde Kamers. Nog anderen verdedigden een CVP-minderheidsregering die zou worden aangevuld met enkele buitenparlementaire ministers of met enkele liberalen die bereid zouden worden gevonden om de wet van 19 juli 1945 toe te passen. Zelf stelde ik de ontbinding van

de Kamers voor, omdat het mijns inziens geen zin had een minderheidsregering te vormen. Rond dit voorstel, waarbij de ministers zich aansloten, bleek zich een meerderheid te vormen. Het Nationaal Comité van de CVP aanvaardde het echter niet met het argument dat mijn suggestie zou worden geïnterpreteerd als een teken van zwakte. In het communiqué dat de CVP op 25 maart 1950 verspreidde, werd een parlementsontbinding zelfs scherp afgewezen. De koning moest volgens het Nationaal Comité 'zo spoedig mogelijk' in de gelegenheid worden gesteld om zijn grondwettelijke prerogatieven opnieuw uit te oefenen. Later zou blijken dat ik met mijn voorstel de zaken juist had ingeschat.

De verwarring in de CVP werd nog versterkt door Albert De Vleeschauwers pogingen om een aantal liberalen ertoe te bewegen in een regering met de CVP te stappen. Onder journalisten circuleerden de volgende namen: Adolf Van Glabbeke, Emile Coulonvaux, Jacques Van der Schueren, Max-Léo Gérard, Albert Lilar, Louis Joris, Julius Hoste jr. en Octave Dierckx. Omdat De Vleeschauwer herhaaldelijk beweerde dat hij het akkoord van deze heren had, trok ik na of hij wel de waarheid sprak. Ik vroeg mijn kabinetschef Magain Max-Léo Gérard hierover te contacteren. Dat diens naam op De Vleeschauwers lijst voorkwam verbaasde mij het meest, omdat Max-Léo Gérard zich in zijn reeds vermelde brief van 13 maart 1950 impliciet had uitgesproken voor de onmiddellijke troonsafstand van Leopold. Aan Magain antwoordde Max-Léo Gérard dat ook hij vernomen had dat zijn naam op een lijst van liberale ministeriabeie politici vermeld stond, maar dat dit 'een lichtzinnigheid, een onbezonnenheid of een maneuver' van De Vleeschauwer was. Gérard had eraan toegevoegd dat hij sedert maanden niet het minste contact met De Vleeschauwer had gehad, en dat hij ook door niemand anders was benaderd. Gérard uitte tegenover Magain zijn verontwaardiging over 'het onvoorstelbare misbruik' dat men van zijn naam had gemaakt.

Tijdens de bijeenkomst van de CVP-ministers in de voormiddag van 25 maart las ik het antwoord van Gérard voor. Hiermee geconfronteerd zei De Vleeschauwer dat hij er zeker van was dat de door hem gecontacteerde liberale vooraanstaanden zouden aanvaarden om aan een regering met de CVP deel te nemen. Gezien deze bevestiging nam ik na de middag telefonisch contact op met Lilar, Coulonvaux en Van der Schueren, die volgens De Vleeschauwer eveneens hun woord hadden gegeven. Geen van hen had evenwel zijn akkoord betuigd. Lilar zei me wel dat hij eventueel bereid was met enkele andere liberale politici in een regering met de CVP te treden, onder voorbehoud van het akkoord van zijn partij.

In de late namiddag van 25 maart belde De Vleeschauwer mijn kabinetschef op met de vraag 'of alles in orde was', met andere woorden of de liberale vooraanstaanden definitief hadden toegezegd. Magain antwoordde De Vleeschauwer dat diens lijst louter op fantasie berustte. De Vleeschauwer repliceerde daarop dat 'het volstond om het vertrek van de boot aan te kondigen en de sirene in werking te zetten opdat diegenen die aangezocht waren, aan boord zouden springen'. 'Indien sommigen te laat zouden zijn,' voegde De Vleeschauwer er nog aan toe, 'zou men anderen nemen','s Avonds zei De Vleeschauwer me dat 'de liberalen hem gerold hadden', en dat zijn fameuze lijst geen enkele waarde had.

Albert Devèze formateur

De verwarring in de CVP steeg ten top toen de prins-regent in de avond van 25 maart 1950 Albert Devèze met een formatieopdracht belastte. Deze beslissing verwekte in de CVP bovendien grote verontwaardiging. De taak om een regering te vormen kwam volgens de CVP-leiding niet toe aan een liberaal. De dag nadat Devèze tot formateur was aangesteld, verspreidde het Nationaal Comité van de CVP een communiqué waarin uiting werd gegeven aan de verbazing over zijn aanstelling. Daarnaast stelde de CVP-leiding zich op het

standpunt dat de partij alleen zou deelnemen aan een regering die de verenigde Kamers zou laten stemmen over de wet van 19 juli 1945.

Devèze daarentegen verklaarde na zijn aanstelling tot formateur 'een oplossing van nationale eendracht' na te streven. Die oplossing bestond in de bijeenroeping van de verenigde Kamers, de beëindiging van het regentschap, de terugkeer van de koning en een troonrede voor het parlement. Daarna zou Leopold 'in het belang van de openbare vrede, de sociale orde, de eenheid van het land en de stabiliteit van onze instellingen' zijn koninklijke bevoegdheden moeten overdragen aan kroonprins Boudewijn, rond wie alle Belgen zich moesten verenigen. De modaliteiten en de duur van de overdracht zouden volgens Devèzes formule in overleg met Leopold moeten worden geregeld, 'in een geest van aanhankelijkheid aan het land, de monarchie en de dynastie'.

Terwijl Devèze de inhoud van zijn 'oplossing van nationale eendracht' niet publiek maakte en ze alleen aan zijn gesprekspartners meedeelde, zei hij aan de pers wel dat hij, ingeval hij zou mislukken, zou voorstellen het parlement te ontbinden 'om de natie het geschil te laten beslechten'. De mogelijkheid van een parlementsontbinding verontrustte de CVP zo mogelijk nog meer dan Devèzes aanstelling tot formateur. Op 28 maart 1950 schreef CVP-voorzitter François-Xavier Van der Straten-Waillet de prins-regent een brief. Dat deed hij om zijn verwondering te uiten, niet alleen over het feit dat een niet-CVP'er een formatieopdracht had gekregen, maar ook en vooral over Devèzes voorkeur voor een parlementsontbinding indien zijn 'oplossing van nationale eendracht' niet haalbaar zou zijn. Van der Straten-Waillet vertolkte in die brief het standpunt van de CVP-top, die vond dat de regent zijn goedkeuring niet kon hechten aan een ontbindingsbesluit van Devèze. Als hij dat wel deed, was zijn beslissing volgens de CVP-voorzitter in strijd zoniet met de letter dan toch met de geest van de grondwet en met de parlementaire tradities. Van der Straten-Waillet verdedigde in zijn brief tevens het standpunt dat nieuwe verkiezingen slechts konden plaatsvinden indien zou blijken dat er sedert de parlementsverkiezingen van juni 1949 een breuk was ontstaan tussen de meerderheid in het parlement en de meerderheid in de natie. Volgens Van der Straten-Waillet kon men van een dergelij ke kloof niet spreken. Dat zou ook aangetoond worden bij de vorming van een regering die de wet van 19 juli 1945 zou toepassen. Alles wees erop, aldus de CVP-voorzitter, dat zo'n regering zowel in de Senaat als in de Kamer een meerderheid zou krijgen. Enkel indien die regering zou worden weggestemd, zou het parlement moeten worden ontbonden. Als tweede argument tegen een ontbinding vermeldde Van der Straten-Waillet dat het parlement in het licht van de uitslagen van de volksraadpleging moest kunnen oordelen over de toepassing van de wet van 19 juli 1945.

Aan het eind van zijn brief vatte Van der Straten-Waillet het officiële standpunt van de CVP als volgt samen: ofwel moest Devèze een regering tot stand brengen die de steun van de CVP zou krijgen en die de bijeenroeping van de Kamers en de toepassing van de wet van 19 juli 1945 als programmapunten zou hebben, ofwel moest een CVP'er een formatieopdracht krijgen. 'Ieder andere oplossing zou het gezag van de prins, het prestige van de dynastie en de belangen van het land ernstig schaden,' besloot Van der Straten-Waillet.

Met een brief van zijn secretaris André De Staercke liet de prins-regent aan Van der Straten-Waillet weten dat hij het best door mij zou worden geïnformeerd over

de politieke gebeurtenissen van de voorbije dagen. De Staercke bezorgde mij een kopie van die brief In het begeleidende schrijven onderstreepte De Staercke dat de aanstelling van Devèze tot formateur geheel volgens de traditie was gebeurd. Omdat de verantwoordelijke raadgevers de prins-regent hadden geadviseerd geen homogene CVP-regering te vormen, en omdat de twee CVP-informateurs geen coalitieregering tot stand hadden kunnen brengen, had de prins-regent beslist dat een vertegenwoordiger van een andere partij een nieuwe poging moest ondernemen. De Staercke schreef me voorts dat de juridische beschouwingen van

Van der Straten-Waillet over de ontbinding van de Kamers en de bevoegdheden van het staatshoofd ter zake, hem niet gegrond leken.

Zoals De Staercke in zijn brief benadrukte, had de prins-regent bij de aanstelling van Devèze inderdaad correct gehandeld volgens de adviezen die ik en anderen hem hadden gegeven. Wel was er overeengekomen dat een eventueel ontbindingsbesluit zowel door mijzelf als door Devèze ondertekend diende te worden, en niet door Devèze alleen. Dat Devèze tijdens zijn onderhandelingen niettemin met de dreiging van een parlementsontbinding uitpakte, kwam nogal vreemd over en veroorzaakte ook bij de prins-regent enige ongerustheid. Zijn secretaris André De Staercke deelde me mee dat Devèze op ‘een vriendelijke manier’ aan de gemaakte afspraken moest worden herinnerd.

Devèze hield gedurende tien dagen zeer uitgebreide raadplegingen. Met vertegenwoordigers van de CVP, de BSP, de liberale partij, de vakbonden, de werkgeversorganisaties en de financiële instellingen voerde hij diverse gesprekken. De belangrijkste waren natuurlijk die met de CVP, want Devèzes oplossing van nationale eendracht kon enkel gerealiseerd worden indien de CVP toegevingen deed. Daartoe bleek in de CVP evenwel geen bereidheid te bestaan, zeker niet bij de parlementsfracties die op 28 maart 1950 een motie goedkeurden waarin stond dat geen enkel parlementslid van de partij zou meewerken aan een regering die de bijeenroep ing van de Kamers niet op haar programma zou hebben. In de motie werd ook nog gezegd dat ‘aangezien de huidige formateur geen enkele zogenaamde bemiddelingsformule in die zin overweegt (...) alle verder tijdverlies en getalm volslagen nutteloos’ was. Toen Devèze kennis kreeg van deze motie wou hij het opgeven. De liberale partijleiding drong er echter op aan dat hij alsnog voort zou doen. Zij stelde voor dat Devèze een onderhoud met de koning zou vragen. Devèze deed dat en de koning was bereid hem in audiëntie te ontvangen, maar vooraf maakte de koning reeds duidelijk dat die weinig zin had. In een brief van zijn secretaris Jacques Pirenne liet de koning weten dat hij een standpunt had ingenomen in zijn verklaring van 16 maart 1950, en dat hij niet van plan was om nieuwe raadplegingen te beginnen. Devèze mocht wel naar Pregny komen om de koning de conclusies van zijn formatieopdracht mee te delen, maar dan alleen en niet in gezelschap van minister Albert Lilar, senator Charles Moureaux en Max-Léo Gérard, zoals Devèze had voorgesteld.

Aangezien Devèze moest deelnemen aan de bijeenkomst van de ministers van Landsverdediging van het Atlantisch Pact, die op 1 en 2 april 1950 in Den Haag plaatsvond, kon hij pas op 3 april naar Pregny afreizen. Diezelfde dag nog had hij een onderhoud met Leopold, waarna Jacques Pirenne aan de journalisten meedeelde dat de koning zijn verklaring van 16 maart had bevestigd. Devèzes reis naar Pregny was dus een maat voor niets. Onmiddellijk na zijn terugkeer, op 4 april, onthief de prins-regent hem van zijn formatieopdracht.

Spaaks scenario van 4 april 1950

Nauwelijks nadat het kabinet van de prins-regent had meegedeeld dat Devèze het opgaf, kwam Spaak me tot mijn niet geringe verbazing zeggen dat de Koningskwestie

van de baan was. Spaak vertelde me dat de socialisten een akkoord hadden bereikt met Pirenne. Volgens die overeenkomst zou de koning in alle kalmte en waardigheid naar het land kunnen terugkeren. Om een einde te maken aan de betwistingen en de verzoening onder de Belgen tot stand te brengen zou Leopold dan voor het parlement verklaren dat hij beslist had zijn bevoegdheden over te dragen aan zijn zoon kroonprins Boudewijn, die 'luitenant-generaal van het koninkrijk' zou worden. Er zou voor gezorgd worden dat in en buiten het parlement geen enkel incident zou plaatsgrijpen. Spaak zei dat de zaak met dit scenario was geregeld. Hij deed een beroep op mijn toewijding opdat ik het met een CVP-liberale regering zou uitvoeren. Ik antwoordde Spaak dat ik mij daartoe niet zou lenen, vermits mijn prestige in de

CVP te sterk was aangetast om een dergelijke oplossing te doen aanvaarden en de zaak tot een goed einde te brengen. Na Spaaks vertrek liet ik Jacques Pirenne bij mij ontbieden. Pirenne bevestigde wat Spaak verteld had. Hij zei dat hij klaarstond om met de trein naar Pregny te vertrekken, waar hij het akkoord aan de koning zou voorleggen.

's Anderendaags, op 5 april 1950, stond Spaaks scenario echter te lezen in *La Libre Belgiqtie*! In het artikel werd gezegd dat men het aan een vooraanstaand vertegenwoordiger van de CVP en van de liberale partij probeerde te verkopen. De *Libre* waarschuwde de CVP ervoor om zo'n compromisformule te aanvaarden. Volgens de conservatieve katholieke krant kon het voorstel niet door de beugel en was het ondenkbaar dat de koning ermee zou instemmen. Spaak telefoneerde me in de ochtend van 5 april om mij attent te maken op het artikel en vroeg me Pirenne te verwittigen. Ik telefoneerde naar Bazel en liet Pirenne uit de trein naar Genève halen. Ik zei hem dat hij het hele scenario kon vergeten, want dat het al uitgelekt was. Vanuit Bazel telefoneerde Pirenne naar het persagentschap Belga met de mededeling dat er in Pregny geen compromisformule werd overwogen. De berichten daarover in de Brusselse dagbladen waren volgens Pirenne totaal ongegrond. Een dag later verklaarde Pirenne aan *La Libre Belgique* dat hij niet op de hoogte was van Spaaks scenario. Hij beweerde dat hij er zelfs de eerste letter niet van kende, en dat er geen verband moest worden gezocht tussen zijn reis naar Pregny en wat er eventueel in de coulissen was uitgedokterd. In zijn memoires bevestigt Pirenne evenwel dat hij op 5 april 1950 op weg was naar de koning met het voorstel van Spaak. Ook Spaak loochende tegenover de pers het scenario dat hij me voorgesteld had. Naar verluidt deed hij dat omdat hij op eigen houtje had gehandeld.

Van Zeeland formateur

Op dezelfde dag dat Pirenne het bestaan van Spaaks compromisformule ontkende, kreeg Paul Van Zeeland van de prins-regent de opdracht om een regering te vormen. Hoewel Van Zeeland zich bij zijn aanstelling voornam werk te maken van een snelle oplossing, zou hij 24 dagen onderhandelen en moest hij uiteindelijk zijn opdracht zonder resultaat teruggeven. Nochtans gaf Van Zeeland tijdens die dagen naar eigen zeggen blijk van ‘een eindeloos geduld’ en van ‘een buitengewoon doorzettingsvermogen’. Van Zeeland legde inderdaad een geweldige ijver aan de dag om uit de crisis te raken. Enkele keren deelde hij zelfs mee dat hij een regering had gevormd of een akkoord over de terugkeer van de koning had bereikt, maar telkens moest hij enige tijd later op zijn verklaringen terugkomen.

Toen Van Zeeland zijn opdracht aanvaardde, was zijn eerste doelstelling een regering te vormen die de wet van 19 juli 1945 zou toepassen. Dat was volgens hem de enige oplossing waarin de grondwet en de wil van het land gerespecteerd zouden worden. Om zijn doel te bereiken zag Van Zeeland drie mogelijkheden: ofwel de voortzetting van mijn regering, ofwel de vorming van een CVP-regering waaraan een aantal liberale parlementsleden zouden deelnemen, ofwel een homogene CVP-regering met enkele linkse buitenparlementaire ministers.

De eerste mogelijkheid veronderstelde het akkoord van de liberale partij. Maar reeds op 6 april 1950 deelden de liberale fracties mee dat zij de verantwoordelijkheid voor een ‘avonturen-politiek’ niet op zich wilden nemen. Zij weigerden deel te nemen aan een regering en waren evenmin bereid een regering te steunen die de onvoorwaardelijke terugkeer van de koning voorstelde. De voortzetting van mijn regering kon Van Zeeland toen reeds vergeten.

Het tweede scenario werd een dag langer overwogen. Op 7 april keurde de Nationale Raad van de liberale partij met 783 stemmen tegen 1 de houding van de liberale fracties goed. Meteen ontnam hij alle bewegingsvrijheid aan de liberale parlementsleden die met dat standpunt niet akkoord waren gegaan. Tien Vlaamse liberale parlementsleden, onder wie de

ministers Adolf Van Glabbeke en Albert Lilar, hadden zich immers op 6 april van hun fractiegenoten gedistantieerd en daardoor de indruk gewekt dat zij wel tot een regering met de CVP zouden toetreden. De Nationale Raad van de liberale partij liet zich bij zijn beslissing niet beïnvloeden door de mededeling die het secretariaat van de koning in de ochtend van 7 april verspreidde. Die luidde dat de koning bij zijn verklaring van 16 maart bleef. Toch bevatte ze ook een nieuw element, namelijk dat nadat het parlement het einde van de onmogelijkheid om te regeren had vastgesteld, de koning met de verantwoordelijke regering de maatregelen zou overwegen 'welke de toestand eventueel zal gebieden'. Volgens Van Zeeland betekende deze vage belofte dat de koning bereid was na zijn terugkeer verzoeningsformules te onderzoeken, en had Pirenne de mededeling verspreid om een psychologisch gunstige atmosfeer te creëren voor de deelname van de liberalen aan een regering met de CVP. Dat de liberalen het zo niet begrepen hadden, bewees de houding die de Nationale Raad aannam.

De derde mogelijkheid - een homogene CVP-regering aangevuld met enkele linkse buitenparlementaire ministers - leek wel een ernstige kans op slagen te hebben. In de late namiddag van 7 april verklaarde Van Zeeland zelfs dat hij zo'n regering 'op zak had', maar dat hij tot's anderendaags wachtte om de samenstelling ervan bekend te maken. Maar na een onderhoud met de prins-regent deelde Van Zeeland in de namiddag van 8 april mee dat 'kleine moeilijkheden' dat hem onmogelijk hadden gemaakt. De oorzaken van Van Zeelands uitstel waren tweeërlei: enerzijds waren er de nieuwe onderhandelingen die Pirenne met Spaak aan het voeren was met het oog op een verzoeningsformule, en anderzijds was er de tegenstand bij een aantal CVP-leiders tegen Van Zeelands formule.

Het socialistische voorstel van een tijdelijke machtsdelegatie

Pirenne schrijft in zijn memoires dat de BSP-leiding hem op 8 april 1950 een voorstel overhandigde voor een oplossing van de Koningskwestie. Volgens dit voorstel moest een regering worden gevormd die als enig programmapunt de toepassing van de wet van 19 juli 1945 zou hebben. Deze regering mocht volgens de socialisten geen 'strijdregering' zijn. Hun voorkeur ging uit naar mijn ontslagnemende regering of naar een homogene CVP-regering, op voorwaarde dat die geleid werd door een 'gematigde' eerste minister. De socialisten wensten bij de totstandkoming van een dergelijke regering niet betrokken te worden. Bij de stemming over de wet van 19 juli 1945 zouden ze een neen-stem uitbrengen. Nadat de verenigde Kamers de onmogelijkheid voor de koning om te regeren zouden hebben opgeheven, zou Leopold naar het land terugkeren. De socialisten verbonden er zich toe bij de terugkeer van de koning geen manifestaties te organiseren, en ook bij diens troonrede zouden ze geen moeilijkheden veroorzaken. In die troonrede zou de koning de volksvertegenwoordigers en senatoren voorstellen een wet goed te keuren waarbij de koninklijke prerogatieven tijdelijk aan kroonprins Boudewijn zouden worden overgedragen. Met het akkoord van de regering zou de koning een einde kunnen maken aan die overdracht. De regering die daarmee zou instemmen, zou echter uit twee van de drie nationale partijen moeten bestaan en zou in die kwestie het

vertrouwen van de parlementaire meerderheid moeten hebben. Indien een CVP-liberale regering de tijdelijke machtsdelegatie ongedaan zou maken, zouden de socialisten niet meer door het akkoord gebonden zijn.

Met dit voorstel reisde Pirenne nog op 8 april naar Pregny. Tijdens een eerste gesprek oordeelde de koning dat hij zich niet kon engageren tegenover de socialisten. Volgens Pirenne stond Leopold positief ten overstaan van een delegatie van de koninklijke bevoegdheden, maar maakte hij wel voorbehoud over de grondwettelijkheid ervan. Tijdens een tweede gesprek, op Paaszondag 9 april, deed Pirenne naar eigen zeggen de koning een voorstel dat

een variante was van het socialistische scenario. Volgens Pirennes formule zou een te vormen CVP-liberale regering twee programmapunten hebben: de toepassing van de wet van 19 juli 1945 en de goedkeuring van een wet, geïnspireerd door de grondwet van Nederland en de Scandinavische landen, die het voor het staatshoofd mogelijk maakte in bepaalde omstandigheden en met het akkoord van de regering zijn bevoegdheden aan de kroonprins over te dragen. De regering zou uitleggen dat de koning indien nodig eventueel 'meer genuanceerde beslissingen' kon nemen, terwijl de koning in een radiotoespraak zou verklaren dat hij de verzoening onder de Belgen wenste. Het grote verschil met het socialistische voorstel was dat in Pirennes formule de machtsdelegatie tot de mogelijkheden behoorde, maar daarom nog niet effectief zou worden toegepast.

Uit Pirennes memoires kan niet worden opgemaakt wat de koning van dit voorstel dacht. Pirenne schrijft dat er door de koning en hemzelf nog met twee mogelijkheden rekening werd gehouden: in de eerste plaats de bevestiging van de verklaring van 16 maart en het communiqué van 7 april, en in de tweede plaats Pirennes suggestie, op voorwaarde dat de koning ermee akkoord ging dat de regering een wet op de machtsdelegatie zou voorstellen. Maar toen Pirenne Spaak op 10 april informeerde over zijn gesprekken met de koning sprak hij, zo blijkt uit zijn memoires, alleen over de eerste mogelijkheid. Pirenne zou Spaak gezegd hebben dat de koning zijn houding, zoals die was vastgelegd in de verklaring van 16 maart en het communiqué van 7 april 1950, ongewijzigd behield. De koning kon zich evenmin engageren tegenover één politieke partij en hij kon geen enkele oplossing in overweging nemen zolang de Kamers de wet van 19 juli 1945 niet hadden toegepast, aldus Pirenne. Na zijn terugkeer zou de koning raadplegingen kunnen houden en de voorstellen van de BSP onderzoeken. Spaak zou dan volgens Pirenne het document met het socialistische voorstel hebben vernietigd en gezegd hebben dat 'een oorlog' onvermijdelijk was. Hoe het ook zij, na zijn onderhoud met Pirenne spoedde Spaak zich naar het buitengewoon Congres van de socialistische partij dat in de namiddag van 10 april in het Volkshuis te Brussel plaatsvond. Op dat congres zinspeelde Spaak in zijn toespraak op het voorstel van een tijdelijke machtsdelegatie. 'Men wijst de door ons uitgestoken hand af,' riep Spaak er op een verontwaardigde toon uit. Eenparig keurde het congres een motie goed waarin de mededeling van de koning van 7 april als vaag en onduidelijk werd bestempeld en de socialistische organisaties werden opgeroepen 'de strijd, indien hij hen opgedrongen wordt, op het passende ogenblik te beginnen'.

Mijn compromisformule

Toen Van Zeeland vernam dat de onderhandelingen tussen Pirenne en Spaak geen vruchten hadden afgeworpen, achtte hij het een geschikt moment om zijn homogene CVP-regering met enkele buitenparlementaire ministers voor te stellen. Tijdens de bijeenkomst van het Nationaal Comité van de CVP in de vooravond van 10 april deelde Van Zeeland mee dat de ontslagnemende CVP-ministers bereid waren van zo'n regering deel uit maken. Daarnaast zouden de CVP'ers Joseph Meurice, Cassian Lohest en Robert De Man er deel van uitmaken. De linkse partijen zouden worden vertegenwoordigd door de gewezen liberale minister Pierre Forthomme en de gewezen

socialistische minister Edgard Blanckaert. Generaal Heenen, gewezen gouverneur van Katanga, zou de derde buitenparlementaire minister zijn.

Ik had inderdaad toegezegd om in Van Zeelands 'regering der 15' als vice-premier en minister van Openbare Werken te treden, maar vond het een slechte formule die door de andere parrijen als een provocatie zou worden opgevat. Ik stond met mijn opvatting niet alleen. Carton de Wiart bijvoorbeeld zei me dat een homogene regering 'het somberste avontuur uit onze politieke geschiedenis' zou zijn. Daarom vroeg ik Van Zeeland in de och-

tend van 11 april nog een compromisformule te overwegen vooraleer hij's middags naar de regent zou gaan. Ik stelde Van Zeeland voor dat een CVP-liberale regering de wet van 19 juli 1945 zou toepassen op datum van 1 juli 1950. De dag na de stemming over die wet zouden de Kamers worden ontbonden en verkiezingen worden uitgeschreven. Iedereen zou zich bij het verdict van de kiezers moeten neerleggen. Met deze formule konden alle partijen en in het bijzonder de BSP gezichtsverlies voorkomen, en zouden ook de koning en de monarchie worden gered.

Van Zeeland, die niets liever wenste dan van de risico's van zijn 'regering der 15' te worden verlost, aanvaardde onmiddellijk mijn scenario. Hij vroeg me de CVP-ministers bijeen te roepen en hen het voorstel in zijn aanwezigheid voor te leggen.

De CVP-ministers die op 11 april 1950 om 10.00 uur in mijn ambtswoning bijeen waren, keurden mijn formule goed. Ze vroegen dat er met de liberalen en de socialisten over onderhandeld zou worden. CVP-voorzitter Van der Straten-Waillet stemde hiermee in. Van Zeeland waarschuwde wel voor de mogelijke valstrik van nieuwe en langdurige onderhandelingen en achtte het daarom raadzaam tijdens zijn onderhoud met de prins-regent op de middag zijn 'regering der 15' voor te stellen. De CVP-ministers vonden het echter beter dat Van Zeeland zijn gesprek met de prins-regent tot na de middag zou verdagen. Van Zeeland ging hiermee akkoord, op voorwaarde dat hij zijn voornemen toch mocht uitvoeren indien bleek dat de andere partijen niet geneigd waren om mijn compromisvoorstel te aanvaarden. Terwijl Van Zeeland met De Staercke telefoneerde om de audiëntie op het paleis uit te stellen tot 15.00 uur, probeerde ik Spaak en Devèze te bereiken,'s Middags ontving ik Spaak. Hij reageerde positief en beloofde me dat hij mijn compromisformule zou voorleggen op het Bureau van zijn partij dat in de namiddag, om 15.30 uur, bijeenkwam. Devèze, die ik om 14 uur zag, toonde zich enthousiast over mijn voorstel. Hij was ervan overtuigd dat zijn partijgenoten er ook mee zouden instemmen. Devèze zou de liberale ministers en fractieleiders tegen 17.00 uur samenroepen. Het zag er dus naar uit dat mijn formule een ernstige kans van slagen had.

In de namiddag van 11 april kreeg ik een telefoon van Jacques Pirenne, die mij om een onderhoud verzocht. Ik zei dat hij tegen 15.00 uur mocht langskomen. Om elke dubbelzinnigheid te voorkomen, telefoneerde ik onmiddellijk naar Van Zeeland om hem op de hoogte te brengen van Pirennes bezoek en om hem te vragen wat ik over mijn formule mocht meedelen. Van Zeeland antwoordde me dat ik er niets mocht over zeggen. Toen Pirenne mijn bureau binnenkwam, zei ik hem onmiddellijk dat ik de formateur van zijn komst verwittigd had en dat ik weigerde over mijn formule te spreken. Pirenne repliceerde dat hij die al kende, want dat De Vleeschauwer hem na de bijeenkomst van de CVP-ministers op de hoogte had gebracht! Voorts zei Pirenne dat hij met de koning over mijn voorstel had getelefoneerd en dat die ermee akkoord ging. De koning, aldus Pirenne, vond Van Zeelands homogene CVP-regering 'de slechtst mogelijke oplossing'! Pirenne vroeg me 'tot het uiterste te gaan' om mijn formule erdoor te krijgen en hij feliciteerde mij. Als de socialisten en de liberalen er niet mee akkoord konden gaan, moest ik nieuwe onderhandelingen met hen beginnen over een tijdelijke machtsdelegatie. Voor de bijeenroeping van de verenigde Kamers kon een wet in die zin worden goedgekeurd en daarna zou de koning in een troonrede zijn intentie kenbaar maken om zijn bevoegdheden over te dragen.

Pirenne had in de late namiddag van 11 april ook nog een gesprek met Van Zeeland. Daarna werd het bericht verspreid dat de audiëntie van Van Zeeland met de prins-regent tot 21.00 uur was uitgesteld.

Omstreeks 18.00 uur deelde Spaak mij mee dat de socialisten mijn formule niet aanvaardden. Kort daarna vernam ik van De Staercke dat de liberalen er zich eveneens tegen verzetten. Naderhand werd mij gezegd dat de socialistische en liberale partijleidingen in de namiddag

rond de tafel hadden gezeten en beslist hadden om mijn voorstel te verwerpen, aangezien zij voordien, tijdens de onderhandelingen met Pirenne over het socialistische voorstel van een tijdelijke machtsdelegatie, grotere toegevingen hadden bekomen en deze als verworven beschouwden.

's Avonds, om 21.00 uur, werd Van Zeeland ontvangen door de prins-regent. Volgens De Staercke betuigde de prins-regent zijn instemming met Van Zeelands ‘regering der 15’. Nog steeds volgens De Staercke was Van Zeeland door dat antwoord zo verrast dat hij de prinsregent de vraag stelde of hij het niet nodig achtte om nog bepaalde vooraanstaanden te raadplegen. Het antwoord daarop was blijkbaar positief geweest, vermits Van Zeeland na het onderhoud aankondigde dat de prins-regent nog enkele raadplegingen wenste te houden vooraleer een definitieve beslissing te nemen.

De confrontatie Van Zeeland-Pirenne

In de ochtend van 12 april ontving prins Karel de Kamervoorzitters, de partijvoorzitters, Henry Carton de Wiart, Albert Devèze, Albert Lilar, Paul-Henri Spaak en mijzelf, en de vakbondsleiders Gust Cool en Paul Finet.

Om 10.00 uur kwamen Spaak, Devèze en Van Zeeland in mijn ambtswoning samen. Van Zeeland had me daarom gevraagd. Tijdens die bijeenkomst werd er gediscussieerd over mijn formule en over Spaaks voorstel van een tijdelijke machtsdelegatie. Van Zeeland, die zeer verward deed en zich op de vlakte hield, trok geen conclusies uit het gesprek. Na het vertrek van Van Zeeland vroeg ik Spaak naar Pirenne te telefoneren om te vragen dat hij in de namiddag naar mijn ambtswoning zou komen voor een gesprek met Spaak, Devèze en mijzelf. Ik meende dit te moeten doen omdat Pirenne mij in naam van de koning verzocht had om geen poging onverlet te laten voor mijn compromisvoorstel.

Terwijl Van Zeeland, Spaak, Devèze en ikzelf bijeen waren, vergaderde de Contactcommissie van de CVP. Daarna kwam het Nationaal Comité samen. Tijdens deze bijeenkomst werd het antwoord van de koning op mijn compromisformule volkomen genegeerd. Na afloop verspreidde het Nationaal Comité een communiqué waarin de pogingen van Van Zeeland om een regering samen te stellen die de toepassing van de wet van 19 juli 1945 als programmapunt zou hebben, ‘eensgezind’ werden gesteund.

Even voor 14.00 uur ontving ik het bezoek van graaf Paul de Launoit die me vroeg de afspraak met Pirenne af te zeggen. Volgens de Launoit zou Pirenne er baat bij hebben als hij aan ‘Pregny’ kon signaleren dat de onderhandelingen voortduurden. Het bleek dat de Launoit een boodschapper naar Pregny had gezonden die in de namiddag van 12 april door de koning zou worden ontvangen. De Launoit vreesde dat die onverrichter zake terug zou worden gestuurd indien Pirenne de koning voordien geïnformeerd had over de besprekingen te Brussel.

Kort daarna overlegden Spaak, Devèze, De Staercke en ikzelf in mijn ambtswoning. We onderzochten de suggesties die aan de prins-regent konden worden gedaan. Spaak en Devèze oordeelden dat de regent een ‘avonturen-regering’ moest weigeren en dat ik mij moest distantiëren van Van Zeelands ‘regering der 15’, zodat die formule

onuitvoerbaar zou worden. Ik was de mening toegedaan dat die suggesties de prins-regent in een onverdedigbare positie zouden brengen. In de grootst mogelijke verwarring gingen Spaak, Devèze, De Staercke en ik uit elkaar.

Om 16.30 uur kwam graaf de Launoit weer bij me aankloppen. Hij had een boodschap van majoor Hubert Rombauts ontvangen waaruit kon worden afgeleid dat ‘Pregny bleek te zwichten voor een verzoening’ en dat een homogene CVP-regering tot elke prijs moest worden voorkomen.

Om 18.00 uur werd ik door de prins-regent ontvangen. Toen ik in het koninklijk paleis aankwam, vertelde André De Staercke dat de prins-regent mij zou voorstellen het ontslag van mijn regering te weigeren. Prins Karel verzocht me evenwel Van Zeeland te vragen of hij werkelijk met zijn 'regering der 15' wou doorgaan. In geval van een positief antwoord volstond het dat ik De Staercke zou verwittigen.

Omstreeks 19.00 uur zag ik Van Zeeland. Hij reageerde verbaasd op mijn vraag. Ik vroeg hem ook of hij er wel zeker van was dat Pirenne tegenover hem geen andere taal sprak dan tegenover mij. Ik zei dat Pirenne me de vorige dag namens de koning was komen zeggen dat zijn regering de slechtst mogelijke oplossing was, dat mijn voorstel's konings instemming had en dat te allen prijze een verzoeningsformule moest worden bereikt. Van Zeeland was onthutst door wat ik hem vertelde en weigerde me te geloven.

Omdat ik stilaan genoeg kreeg van Pirennes maneuvers, liet ik hem terstond ontbieden. Toen Pirenne mijn ambtswoning binnenkwam, zei ik dat ik met hem iets bijzonders van plan was, maar dat ik er niet voor terugschrok aangezien hij met mij reeds een aantal bedenkelijke maneuvers had uitgehaald. De nacht van 14 op 15 maart in Pregny, toen de koning me vroeg in aanwezigheid van Pirenne en vanzelfsprekend op diens initiatief te herhalen wat ik tijdens het eerste vertrouwelijk gesprek met de koning een aantal uren voordien had gezegd, was ik niet vergeten. Ik bracht Pirenne naar een salon naast dat waar Van Zeeland zat, trok de deur open en confronteerde hem met deze laatste. Ik las dan de aantekeningen voor die ik van het gesprek van de dag voordien had gemaakt en vroeg Pirenne met ja of neen te antwoorden of hij dat inderdaad tegenover mij had verklaard. De beduusde Pirenne kon natuurlijk niet anders dan ja zeggen. Op dat ogenblik zag ik Van Zeeland verbleken. Van Zeeland moest gaan zitten, hij kreeg een flauwte en het duurde een hele tijd voor hij zich van de schok hersteld had. Om zich enigszins uit de pijnlijke situatie te redden liet Pirenne daarna zijn afkeuring blijken over het feit dat Van Zeelands medewerker Franz Leemans zich in Pregny bevond om van de koning een antwoord te krijgen op een aantal schriftelijke vragen. Leemans' tussenkomst kon volgens Pirenne 'alles in de war brengen'. Van Zeeland repliceerde dat hij met de reis van Leemans niets te maken had en dat hij zijn tactiek volledig moest herzien, gezien Pirennes verklaringen over de voorkeur van de koning voor een verzoeningsformule. Van Zeeland stelde ook voor dat er opnieuw met Spaak zou worden gepraat.

De koninklijke boodschap van 15 april

Nog in de avond van 13 april, om 21.30 uur, zaten Van Zeeland, Spaak, Pirenne, Weemaes en ikzelf in mijn ambtswoning rond de tafel. We discussieerden over verschillende verzoeningsformules en namen er uiteindelijk twee in overweging om met de koning te bespreken. Volgens de eerste formule zou een CVP-liberale regering een wet laten goedkeuren die het de koning mogelijk maakte zijn bevoegdheden te delegeren. Daarna zouden de Kamers worden bijeengeroepen om de wet van 19 juli 1945 toe te passen met ingang van 1 juli 1950. Vervolgens zou de koning in een troonrede voor het parlement vragen dat zijn bevoegdheden zouden worden

overgedragen. Dan zouden de Kamers worden ontbonden en zou door de regent een nieuwe regering worden gevormd. De koning zou zijn bevoegdheden weer kunnen uitoefenen indien een 'parlementaire regering' tot stand kon worden gebracht, dit wil zeggen een regering die de steun van ten minste twee partijen had, of een eenpartijenregering die ten minste een meerderheid van zes stemmen in de Kamer had.

Volgens de tweede formule zou de koning eerst de delegatie van zijn bevoegdheden voorstellen. Daarna zou een CVP-liberale regering een wet in die zin doen goedkeuren. Vervolgens zouden Kamer en Senaat worden bijeengeroepen voor de toepassing van de wet van 19 juli 1945 en zou de koning in een troonrede aankondigen dat hij zijn bevoegdheden wenste

te delegeren. Alleen een parlementaire regering in de bovenvermelde betekenis zou een einde aan de delegatie kunnen maken en de koning opnieuw op de troon brengen.

Na een nieuwe discussie schaarde Van Zeeland zich achter de tweede formule. Hij zei dat hij die aan de koning zou voorleggen en stelde voor om hem onmiddellijk telefonisch te contacteren. Pirenne en Weemaes protesteerden en zeiden terecht dat over zo'n belangrijke kwestie niet telefonisch kon worden gediscussieerd. Van Zeeland besliste daarop zelf naar Pregny te gaan. Om in de CVP niet te veel argwaan te wekken over zijn reis, suggereerde ik Van Zeeland een communiqué te verspreiden waarin hij zou zeggen dat hij door de koning ontboden was.

In de voormiddag van 13 april vertrok Van Zeeland in het gezelschap van Pirenne en Weemaes met het vliegtuig naar Genève. Die dag had Van Zeeland tweemaal een gesprek met de koning. De dag nadien volgden nog twee gesprekken. Om 16.00 uur telefoneerde Pirenne vanuit Pregny om mij, met het akkoord van Van Zeeland, te vragen of ik bereid was over de radio een boodschap van de koning te laten uitzenden. Ik antwoordde Pirenne dat ik daarmee akkoord ging op voorwaarde dat de boodschap de gemoederen tot bedaren zou brengen of de verzoening zou kunnen bewerkstelligen. Pirenne verzekerde mij dat dit het geval was en verzocht me over onze afspraak met niemand te spreken, tenzij met de minister van Verkeerswezen die het NIR onder zijn bevoegdheid had. Enkele uren later verspreidde het secretariaat van de koning een communiqué waarin werd aangekondigd dat de koning's anderendaags over de radio een boodschap aan de natie zou brengen.

Omstreeks 20.30 uur arriveerde Van Zeeland in Brussel. Een halfuur later werd hij door de prins-regent ontvangen. Daarna verklaarde Van Zeeland tegenover de pers dat er zich in de Koningskwestie 'een nieuw feit van kapitaal belang' had voorgedaan. Hij bevestigde ook dat een boodschap van de koning mocht worden verwacht. Om 22.00 uur bracht Van Zeeland bij mij in vage termen verslag uit over zijn gesprekken met de koning. Ik meende daaruit te mogen concluderen dat de koning de tweede verzoeningsformule had aanvaard die we in de avond van 12 april met Pirenne en Weemaes besproken hadden. Toch was ik daar niet zeker van, vermits Van Zeeland erg onduidelijk was. Ik vreesde dan ook dat er geen klaarheid in de zaak zou komen. Mijn vermoeden werd bevestigd door De Staercke, die me zei dat Van Zeeland ook aan de prins-regent een onsamenhangend en verwarrend verslag van zijn besprekingen met de koning had gegeven.

In de voormiddag van 15 april 1950 bracht Van Zeeland voor de in mijn ambtswoning verzamelde CVP-ministers verslag uit van zijn reis naar Pregny. Ook CVP-voorzitter François-Xavier Van der Straten-Waillet, de fractieleiders Pierre Harmel en Paul Struye, de vleugelvoorzitters Gilbert Mullie en Augustin Roberti en Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert woonden die vergadering bij. Van Zeeland zette er summier uiteen dat ten gevolge van de confrontatie die ik met Pirenne had georganiseerd verzoeningsformules waren besproken en dat hij die aan de koning had voorgelegd. Van Zeeland zei dat de koning zich akkoord had verklaard met een wet die de delegatie van zijn bevoegdheden mogelijk zou maken. De toekomstige regering moest de Kamers bijeenroepen om de wet van 19 juli 1945 toe te passen en om na de terugkeer van de koning een wet goed te keuren waarin de machtsdelegatie geregeld werd. Van Zeeland wees erop dat de koning niets kon doen zonder de regering en dat de machtsdelegatie niet uitvoerbaar was als die er niet mee akkoord ging. Dit betekende onder meer dat de CVP-ministers die van die regering deel

zouden uitmaken de delegatie eventueel konden beletten, maar Van Zeeland liet na dat te vermelden. Hij zei ook nog dat hij zijn pogingen voor de vorming van een homogene regering zou voortzetten indien de liberalen niet aan een regering met de CVP wilden meewerken.

Van Zeelands uitleg maakte een penibele indruk. Ik besloot eruit dat we een dubbelzinnige en uiterst verwarde weg opgingen. Bij de meeste aanwezigen viel de formule van de

machtsdelegatie niet in goede aarde. Van Cauwelaert vond dat ze ongrondwettelijk was en dat de CVP haar plicht deed, maar dat de koning en zijn raadgevers op het punt stonden de partij te 'verraden'. Alles moest gedaan worden om de eenheid van de CVP te vrijwaren. Volgens Van Cauwelaert bestond de eenvoudigste oplossing erin om de wet van 19 juli 1945 af te schaffen en de koning geen andere mogelijkheid te laten dan zelf een regering te vormen. Een bijzonder ontgoochelde Struye meende dat de machtsdelegatie niets anders betekende dan een uitgestelde troonsafstand. Van Zeeland repliceerde op deze en op andere reacties, maar zijn verklaringen waren andermaal bijzonder onduidelijk, zodat de verwarring nog groter werd. Aan het eind van de bijeenkomst zei Van Zeeland nog dat hij de koning zou beschermen en de verantwoordelijkheid op zich zou nemen voor de formule die uiteindelijk zou worden voorgesteld.

Het slechte onthaal van de verzoeningspogingen verbaasde mij niet echt. Een aantal katholieke dagbladen had al die dagen laten uitschijnen dat verscheidene Vlaamse liberalen bereid waren een homogene CVP-regering te steunen, maar dat de prins-regent die oplossing tegenhield. In het bijzonder *La Libre Belgique* bleef maar de onvoorwaardelijke terugkeer van de koning eisen. Nochtans had mijn kabinetschef Alfred Magain op 13 en 14 april een journalist van de *Libre*, met name Moulinasse, geïnformeerd over de oppositie van de koning tegen een homogene CVP-regering en over de aan de gang zijnde onderhandelingen over de verzoeningsformule. Magain deed dat op verzoek van André De Staercke en om te voorkomen dat de *Libre* nog meer schade zou aanrichten bij de katholieke publieke opinie. Uit het verslag dat Magain mij van zijn gesprekken met Moulinasse bezorgde, bleek overigens dat deze laatste weinig vertrouwen had in Pirenne. Over Van der Straten-Waillet deed Moulinasse bijzonder verontwaardigd en smalend. De CVP-voorzitter betitelde hij als een 'parvenu van de politiek' en als 'een lachwekkende figuur die zijn onbenulligheid verborg achter een mysterieus air'. Van der Straten-Waillet lag volgens Moulinasse tevens aan de basis van de 'gebrekkige' informatie van de *Libre*. De CVP-voorzitter had wel gezegd dat er compromisformules in overweging werden genomen, maar hij had geweigerd de inhoud ervan toe te lichten. Dat vond Moulinasse onaanvaardbaar.

In de late namiddag van 15 april 1950 keerden Pirenne en Weemaes met de koninklijke boodschap uit Pregny terug. Om 18.45 uur werd die op de radio uitgezonden. Ik onthield van de boodschap vooral dat de koning geen enkele politieke beslissing zou nemen zonder het akkoord van de regering. Maar hij verklaarde ook dat, indien het parlement hem zou verzoeken zijn prerogatieven te hervatten, hij de plicht had die oproep te beantwoorden en te regeren. In dat geval was hij echter bereid zijn bevoegdheden tijdelijk aan de kroonprins over te dragen om de verzoening te vergemakkelijken. Leopold benadrukte dat de formule van een tijdelijke machtsdelegatie niet uitzonderlijk was, want dat ze in verscheidene monarchieën, met name in Nederland en in de Scandinavische landen, in de grondwet of in de wet ingeschreven was. De koning verbond drie voorwaarden aan zijn suggestie: 1) ze moest door een grote meerderheid worden aanvaard; 2) ze moest in alle kalmte worden gerealiseerd, met de loyale medewerking van alle politieke groeperingen die het behoud van de instellingen betrachtten; en 3) alle Belgen moesten zich eensgezind rond de troon scharen.

In een communiqué dat nog in de avond van 15 april werd verspreid, gaven de liberale ministers uiting aan 'hun oprechte ontroering' bij het aanhoren van de koninklijke boodschap. Zij vonden er de bevestiging in dat de Koningskwestie slechts 'in een atmosfeer van nationale eendracht en met de steun van de brede meerderheid van de openbare mening' kon worden opgelost. Voorts hoopten zij dat de pogingen om tot een bevredigende oplossing te komen spoedig zouden slagen. Maar zij vonden ook dat er nog meer duidelijkheid nodig was voor de in de boodschap voorgestelde oplossing kon worden uitgevoerd. Het Bureau van de BSP, dat eveneens in de avond van 15 april bijeenkwam, verstrekte geen com-

muniqué. Spaak had echter de opdracht gekregen om de onderhandelingen met Van Zeeland voort te zetten.

In de CVP veroorzaakte het voorstel van de koning om zijn prerogatieven tijdelijk te delegeren aan kroonprins Boudewijn grote consternatie. Verscheidene leden van de Contactcommissie, die in de voormiddag van 16 april bijeenkwam om de koninklijke boodschap te bespreken, reageerden verbaasd op de informatie die Van Zeeland er gaf over de onderhandelingen met de andere partijen en met de koning. Gerard Van den Daele zei dat Pirenne hem gezegd had dat hij geen besprekingen met vertegenwoordigers van de CVP had gevoerd. Pirenne had hem ook gezegd dat hij geen tegenstander was van een homogene CVP-regering, en dat ik met mijn regering geen ontslag had hoeven te nemen vermits de liberalen in de regering zouden zijn gebleven. Als reactie op deze beschuldiging schetsten Van Zeeland en ikzelf de wijze waarop de onderhandelingen ontstaan en verlopen waren. Van Zeeland zei ook dat hij de in de boodschap voorgestelde oplossing zou proberen uit te werken. Gezien het delicate karakter van dit werk moest de CVP aanvaarden dat de onderhandelingen nog een tijd zouden voortduren.

Na afloop van de vergadering verspreidde het Nationaal Comité een communiqué waarin eraan werd herinnerd dat de CVP 'vastberaden voortijverde voor's konings terugkeer om de grondwettelijkheid in het land te herstellen'. Ook werd gezegd dat de CVP 'vreemd' was aan de suggestie van de koning, maar dat ze door de partij bestudeerd zou worden 'in de geest door de koning gewenst met de blijvende bekommernis overeenkomstig het partijprogramma trouw te blijven aan onze nationale instellingen'. Deze tweeslachtige verklaring vergrootte nog de nervositeit in CVP-kringen.

Het protocol van 20 april

Omdat Van Zeeland op 16 en 17 april deelnam aan de conferentie van de landen van het Pact van Brussel kon hij zijn besprekingen pas op 18 april hervatten. In de ochtend van die dag informeerde Van Zeeland bij Spaak over de reactie van de socialisten op de nieuwe koninklijke boodschap. Volgens de secretaris van de prins-regent, André De Staercke, die over dat gesprek was geïnformeerd, wensten de socialisten dat de partijen rond de tafel zouden gaan zitten om de draagwijdte van de boodschap te onderzoeken. De socialisten bleken volgens De Staercke geen groot vertrouwen te hebben in Van Zeeland want ze wilden niet met hem alleen onderhandelen. De Staercke had voorts de indruk dat niet alle kaarten op tafel werden gelegd. Van Zeeland zou immers tegenover Spaak verklaard hebben dat hij nog geen positie tegenover de koninklijke boodschap had ingenomen en dat hij de hypothese van een homogene regering niet uitsloot. Voorts stelden de socialisten vier voorwaarden voor verdere besprekingen: 1) geen oplossing in twee fasen met als eerste fase de terugkeer van de koning; 2) zekerheid over de goedkeuring door de CVP van de wet op de machtsdelegatie; 3) garanties in verband met de toepassing van de wet door de koning; en 4) preciseringen over de modaliteiten die het einde van de machtsdelegatie bepaalden. Volgens De Staercke eisten de liberalen van hun kant dat de wet op de machtsdelegatie voor het einde van het regentschap zou worden goedgekeurd en

zouden de socialisten zich bij die eis aansluiten. Ook bij hen bleek er wantrouwen te bestaan tegenover Van Zeeland. Devèze was, aldus De Staercke, van mening dat de regent het ontslag van mijn regering moest weigeren. Door de voortzetting van mijn regering, die de dringende wetgevende aangelegenheden moest regelen, kon men volgens Devèze de parlementaire debatten voorkomen waartoe de vertrouwensstemming van een regering onder leiding van Van Zeeland aanleiding zou geven. De liberalen gaven er voorts de voorkeur aan dat vertegenwoordigers van de drie partijen zouden onderhandelen over de koninklijke boodschap en dat Van Zeeland daarin door mij zou worden bijgestaan.

Het door de liberalen en socialisten gewenste driepartijenoverleg kwam er, maar ik nam er niet aan deel. De CVP stuurde naast partijvoorzitter Van der Straten-Waillet ook Pierre Harmel, Gilbert Mullie, P.W. Segers, Jean Duvieusart en Augustin Roberti naar de onderhandelingstafel. De liberalen waren vertegenwoordigd door Roger Motz, Emile Coulonvaux, René Lefèbvre en Julius Hoste jr., de socialisten door Max Buset, Edouard Anseele en Paul-Henri Spaak. Na een aantal afzonderlijke en gezamenlijke gesprekken van Van Zeeland met de liberale en socialistische partijleiding kwamen de drie delegaties in de namiddag van 20 april voor het eerst samen. Nog dezelfde avond bereikten de onderhandelaars een algemeen akkoord over de uitvoering van de koninklijke boodschap. Het protocol bestond uit twee delen. Het eerste deel bevatte een vrij gedetailleerd scenario - het leek bijna op het verloop van een veldtocht - dat de terugkeer van de koning en de goedkeuring van een wet op de machtsdelegatie regelde. Het zag er als volgt uit:

'*Dag C*
Het parlement geeft het vertrouwen aan een CVP-liberale regering.
De regeringsverklaring zou het eventuele akkoord bevatten dat de partijen gesloten hadden en de toepassing van de wet van 19 juli 1945 aankondigen evenals de indiening van een wetsontwerp dat het de koning mogelijk maakt zijn prerogatieven aan de kroonprins over te dragen.
Tijdens het investituurdebat wordt dit ontwerp bij de Senaat ingediend.
Het ontwerp wordt onmiddellijk naar de commissie verzonden.
De commissie aanvaardt het. Men hoopt dat de discussie niet meer dan twee dagen in beslag zal nemen.

C + 2
Het ontwerp en het verslag worden onmiddellijk aan de Senaat voorgelegd.
Het debat in openbare vergadering begint. Men hoopt dat de discussie niet meer dan twee dagen duurt en dat de stemming in de Senaat op de dag C + 4 plaatsvindt.
Onmiddellijk wordt het ontwerp naar de Kamer verzonden waar het in commissie wordt besproken.

C + 5
Bijeenkomst van de Kamer in openbare vergadering.
Stemming van het einde van de onmogelijkheid om te regeren.

C + 6
De koning keert terug. (Hij weigert het ontslag aangeboden door de regering.) Hij begint zijn raadplegingen.
Deze duren ongeveer een week.

In de Kamer wordt het ontwerp door de commissie naar de openbare vergadering verzonden. Men hoopt dat de discussie in openbare vergadering niet meer dan drie of vier dagen duurt en dat de stemming op de dag C + 14 oflater plaatsvindt.

Binnen tien dagen oflater beëindigt de koning zijn raadplegingen. Hij (vormt) zijn regering (bevestiging).
De koning bekrachtigt de wet die de koninklijke prerogatieven delegeert aan de kroonprins.
De koning vertrouwt aan de kroonprins de uitoefening van zijn koninklijke bevoegdheden toe.'

In het tweede deel van het akkoord werd nader ingegaan op de modaliteiten van het einde van de machtsdelegatie. De drie afvaardigingen waren het erover eens geworden dat de koning dat slechts kon doen met het akkoord van een regering die ofwel was samengesteld uit ten minste twee partijen, ofwel beschikte over een parlementaire meerderheid en de steun van de meerderheid van twee partijen, ofwel aangaande het einde van de machtsdelegatie het vertrouwen had gekregen dat de wil van de grote meerderheid van de publieke opi-

nie vertolkte. Voor deze voorwaarden steunden de onderhandelaars op de passus in de koninklijke boodschap van 15 april, waarin werd gezegd dat het 'eerste voordeel' van de grondwettelijke monarchie bestond in het feit dat het staatshoofd 'buiten en boven de partijen' stond 'om het hem. mogelijk te maken zijn scheidsrechterlijke rol te vervullen'.

Voorts bevatte het akkoord nog vier punten met een aantal preciseringen. Zo werd gesteld dat met het oog op een effectieve machtsdelegatie de kroonprins over een eigen entourage hoorde te beschikken. De formateur moest volgens de overeenkomst tevens de verantwoordelijkheid op zich nemen om de drie partijen ervan te verzekeren dat de regeling van de machtsdelegatie in overeenstemming was met de geest en de letter van de koninklijke boodschap van 15 april. De drie partijen gingen ook de verbintenis aan om de kalmte in het land te bewaren en drukten de wens uit dat met de uitvoering van het akkoord de Koningskwestie definitief van de baan zou zijn.

Toen dit akkoord in de avond van zo april 1950 op papier werd gezet, leek men erg dicht bij een oplossing te staan. In de partijen bracht men alles in gereedheid om het akkoord aan de bevoegde partijorganen voor te leggen. De BSP maakte bekend dat zij haar Algemene Raad op 21 april zou bijeenroepen. De liberale partij plande een vergadering van haar Permanent Comité op 22 april. Men verwachtte dat de CVP eveneens spoedig een datum zou vastleggen voor de bijeenkomst van haar Partijraad. Maar volgens Van Zeeland wierp Spaak in de avond van 20 april op het allerlaatste ogenblik een nieuw discussiepunt op tafel dat heel het scenario op de helling zette. In naam van de socialistische delegatie eiste Spaak immers dat Leopold tijdens het interregnum van de kroonprins niet in het land aanwezig zou zijn.

Gedurende twee dagen onderhandelde Van Zeeland met beperkte partij delegaties over deze nieuwe eis. De verwarring bereikte tij dens die dagen een nieuw hoogtepunt. In de pers verschenen berichten dat men had voorgesteld om de koning een reis naar Kongo te laten maken. Van Zeeland verklaarde later dat dit voorstel van hem zelf kwam, maar dat de socialisten er niet mee instemden. Van hun kant beweerden de socialisten dat Van Zeeland hen op 21 april strikt vertrouwelijk had laten weten dat de koning ermee akkoord ging om het land te verlaten zodra zijn prerogatieven aan de kroonprins waren overgedragen. Maar toen's anderendaags *La Libre Belgique* en *De Standaard* op een verontwaardigde toon aankondigden dat de socialisten de volgens hen beledigende eis hadden gesteld om de koning te dwingen een reis naar Kongo te maken, vond de BSP dat in een 'sfeer van leugens, verdraaiingen en logenstraffingen' een oplossing die tot nationale verzoening zou leiden onmogelijk was.

Hoe het ook zij, op 24 april trok Van Zeeland opnieuw naar Pregny. Volgens Pirenne weigerde Van Zeeland aan de koning een advies te geven over een reis naar Kongo. Van Zeeland kon ook niet zeggen hoe lang die reis volgens de socialisten en de liberalen zou moeten duren. En hij kon evenmin in naam van de CVP zeggen welke houding de koning ten overstaan van die eis moest aannemen. Hoewel Pirenne er naar eigen zeggen op aandrong dat Van Zeeland toch een standpunt zou innemen, aangezien 'hij morgen misschien eerste minister' zou zijn, deed hij dat niet.

Naar de ontbinding

Toen Van Zeeland op 25 april in Brussel terug was, deelde hij de inhoud van de brief mee die de koning hem had meegegeven. In die brief uitte de koning zijn verbazing over de discussies die er in verband met zijn aanwezigheid in het land waren gerezen. Vooral om die reden sloot Leopold uit dat hij als voorwaarde voor zijn terugkeer de verbintenis zou aangaan om het land te verlaten na de overdracht van zijn bevoegdheden. De koning verbond er zich toe de suggestie in zijn boodschap van 15 april loyaal uit te voeren indien ze ‘met goede wil en te

goeder trouw' werd aangenomen. Na ruime raadplegingen en met zijn verantwoordelijke regering zou hij de vereiste maatregelen treffen 'om de kroonprins de feitelijke uitoefening van de koninklijke hoogheidsrechten te waarborgen gedurende de periode van de overdracht'. Er dienden hieromtrent geen waarborgen gegeven te worden, de waarde van het gegeven woord volstond. In het slot van zijn brief drukte de koning de vrees uit dat de onderhandelingen een wending hadden genomen die de toenadering tussen de partijen, die na de bekendmaking van zijn boodschap was ontstaan, in het gedrang zou brengen. Niettemin moest het volgens Leopold mogelijk zijn om op de door hem aangegeven grondslagen een overeenkomst tussen de partijen tot stand te brengen.

Die hoop bleek ijdel. Nadat de Contactcommissie en het Nationaal Comité van de CVP in de namiddag van 25 april bijeen waren geweest, deelde de CVP in een communiqué mee dat wat haar betrof de onderhandelingen afgelopen waren. Er werd aan toegevoegd dat de CVP haar volledige vrijheid terugkreeg indien de liberalen niet wilden meewerken aan de vorming van een regering.

Dezelfde dag verklaarde Max Buset aan de pers dat de koning in zijn brief 'voor een essentieel punt elke waarborg weigerde' en dat er onder die voorwaarden van een nationale verzoening geen sprake meer kon zijn.

's Anderendaags bevestigden Buset, Spaak en Anseele in een brief aan Van Zeeland het negatieve antwoord van de BSP. Aangezien er geen waarborgen waren voor de concrete uitvoering van de machtsdelegatie en 'de verwijdering van de koning uit het land', kon de socialistische partij niet instemmen met de voorgestelde oplossing en hernam zij haar vrijheid van handelen. De liberale onderhandelaars lieten nog wel een opening voor verdere onderhandelingen. Na een gesprek met Van Zeeland in de vooravond van 26 april verklaarden zij dat zij hun instemming hadden betuigd met het protocol van 20 april. Maar de voorwaarde was dat de Nationale Partijraad, die in de voormiddag van 28 april zou bijeenkomen, het zou goedkeuren. De liberale delegatieleden beklemtoonden tevens dat zij nooit eisen hadden gesteld in verband met de verblijfplaats van de koning en dat zij niets te maken hadden met de voorgestelde reis naar Kongo. Van Zeeland legde na een onderhoud met de prins-regent in de avond van 26 april eveneens een verklaring af. Hij zei dat de regent elke beslissing uitstelde tot deze in het bezit zou zijn van 'de laatste elementen van de toestand'. Naar verluidt wou de regent zich informeren over de ware bedoelingen van de liberalen, die volgens Van Zeeland bereid waren in een regering met de CVP te stappen.

Op 27 april had de prins-regent eerst een gesprek met de liberale partijvoorzitter Roger Motz en daarna met CVP-voorzitter François-Xavier Van der Straten-Waillet. Volgens de secretaris van de prins-regent, André De Staercke, zou Motz gezegd hebben dat de persoon van Van Zeeland de enige hinderpaal was voor de vorming van een regering. Motz beweerde dat Van Zeeland 'tot driemaal toe de liberalen bedrogen had' en dat zij daarom niet met hem wensten samen te werken. Zo zou Van Zeeland zich akkoord hebben verklaard met de suggestie om met een delegatie van de drie partijen naar Pregny te gaan. Maar uiteindelijk was hij alleen gegaan, zonder de liberalen en de socialisten van zijn vertrek te hebben verwittigd. Met de toestemming van Motz zou de regent aan Van der Straten-Waillet het liberale veto tegenover Van Zeeland hebben meegedeeld. De regent zou dan volgens De Staercke Van der Straten-Waillet gevraagd hebben of de CVP onder die voorwaarden vasthield

aan een homogene regering. De CVP-voorzitter zou daarop een bevestigend antwoord hebben gegeven, maar hij zou eraan hebben toegevoegd dat hij nog eens met Van Zeeland zou praten. Op de vraag van de prins-regent wat er diende te gebeuren indien de homogene CVP-regering geen meerderheid kreeg in het parlement, zou Van der Straten-Waillet hebben geantwoord dat er dan maar één oplossing was, namelijk de ontbinding van het parlement.

De Staercke wist me ook te vertellen dat Albert Devèze tijdens een gesprek met Van Zeeland in de ochtend van 27 april deze laatste op een niet mis te verstane wijze duidelijk zou hebben gemaakt dat de liberalen niet aan een regering onder zijn leiding wensten deel te nemen. Aan mijn kabinetschef Alfred Magain deelde Jean Rey mee dat er geen sprake van was dat hij en Auguste Buisseret in een regering onder leiding van Van Zeeland zouden treden. Rey reageerde hiermee op een bericht in de krant *Het Volk*. Daarin werd aan Julius Hoste jr. de bewering toegeschreven dat alle liberale ministers van mijn regering bereid waren om in een kabinet-Van Zeeland te stappen. De aanwezigheid van hardnekkige tegenstanders van Leopold zoals Rey en Buisseret moest, aldus het artikel, aan de socialisten de waarborg geven dat de machtsdelegatie aan de kroonprins effectief zou zijn. Rey zei ook nog aan Magain dat alle liberale ministers wel met enthousiasme tot een regering met mij als premier zouden toetreden. Hij hoopte voorts op een loyaal akkoord. Van socialistische politici had Rey vernomen dat zij een regering-Van Zeeland heftig zouden bestrijden.

In de namiddag van 27 april zocht Van Zeeland De Staercke op. Hij zou hem gevraagd hebben zijn audiëntie met de prins-regent, die voorzien was voor 15.00 uur, tot's anderendaags uit te stellen. Van Zeeland zou De Staercke tevens meegedeeld hebben dat de homogene CVP-regering die hij de dag voordien aan de regent had voorgelegd, achterhaald was en dat het niet meer in zijn bedoeling lag een dergelijke regering te vormen. Van Zeeland zou ook nog gezegd hebben dat er twee oplossingen overbleven: ofwel het tot-stand-komen van een regering waarvan ik de leiding zou nemen en die het protocol van 20 april zou uitvoeren, ofwel de ontbinding van het parlement door de ontslagnemende regering. Deze laatste oplossing leek Van Zeeland de meest waarschijnlijke. Van Zeeland was, aldus De Staercke, gekant tegen Jean Duvieusart, van wie de naam ook werd genoemd als mogelijk formateur.

Ook nog in de namiddag van 27 april kwam het Bureau van de Senaat bijeen in aanwezigheid van de fractieleiders om het CVP-voorstel voor de bijeenroeping van de Kamers te onderzoeken. Omstreeks 16.30 uur werd meegedeeld dat het Bureau beslist had de Senaat op 3 mei bijeen te roepen voor een beraadslaging over de wet van 19 juli 1945.

In de voormiddag van 28 april keurde de Nationale Raad van de liberale partij met een overweldigende meerderheid het protocol van 20 april goed. De liberalen waren de mening toegedaan dat ‘in het kader van dit vergelijk en in een geest van eerlijkheid, goede wil en goede trouw (...) het effectieve en onafhankelijke karakter’ van de machtsdelegatie kon worden verzekerd. De realisatie daarvan wensten zij toevertrouwd te zien aan een regering onder leiding van ‘een persoonlijkheid die (...) in een geest van verzoening en nationale verstandhouding’ zou werken. Daarmee wezen de liberalen impliciet Van Zeeland als regeringsleider af.

Tijdens het Nationaal Comité van de CVP, dat na de middag bijeenkwam, verklaarde Van Zeeland dat hij bereid was plaats te ruimen voor een andere vertegenwoordiger van de partij. De CVP, zei hij, mocht wegens een personenkwestie het tot-stand-komen van een regering niet verhinderen. Volgens Van Zeeland restten er twee mogelijkheden: een tweepartijenregering met een andere eerste minister dan hijzelf, ofwel de ontbinding. De CVP moest, aldus Van Zeeland, alleszins verhinderen dat de onderhandelingen nog lang zouden aanslepen en mocht geen nieuwe besprekingen over het protocol van 20 april beginnen. Van Zeeland drong er ten

slotte op aan dat dezelfde avond nog een regering zou worden gevormd, zoniet moest het parlement worden ontbonden.

Het Nationaal Comité beval Van Zeeland aan als formateur aan te blijven, een regering op de been te brengen met Jean Duvieusart, P.W. Segers of mijzelf aan het hoofd, een definitieve beslissing daarover dezelfde avond af te dwingen en anders de ontbinding te aanvaarden. Om 17.00 uur bracht Van Zeeland verslag uit bij de prins-regent. Daarna overlegde hij met Van der Straten-Waillet, de vleugelvoorzitters Mullie en Roberti, Struye, Duvieusart, P.W.

Segers en mijzelf. Ik vond dat ik niet sterk genoeg stond in de CVP en de regeringsformule te wankel was om de leiding van de regering te aanvaarden. Duvieusart daarentegen verklaarde zich daartoe wel bereid.

Om 19.30 uur hadden Van Zeeland en Duvieusart een gesprek met de liberale partijvoorzitter Motz. Volgens Van Zeeland aanvaardde Motz ‘in zijn persoonlijke naam’ de voorstellen van de CVP. Hij beloofde de liberale ministers te zullen overtuigen van de noodzaak onmiddellijk tot een regering toe te treden. Na dit gesprek verklaarde Motz aan de pers dat er diezelfde avond nog een regering zou zijn. Omstreeks 21.30 uur kwamen de CVP- en de liberale ministers afzonderlijk samen. De CVP-ministers gingen vrij vlug akkoord met de voortzetting van de ontslagnemende regering, maar onder leiding van Duvieusart. Van Zeeland en Duvieusart begaven zich daarna naar de liberale ministers en stelden hen voor dat de ontslagnemende regering met Duvieusart aan het hoofd het protocol van 20 april zou uitvoeren. Gedurende meer dan drie uur trachtten Van Zeeland en Duvieusart de liberale excellenties te overtuigen van hun voorstel.

Hoewel Duvieusart zich volgens Van Zeeland garant stelde voor een loyale uitvoering van het scenario van 20 april kwamen de liberalen niet over de brug. Volgens Devèze, de hardnekkigste tegenstander van de liberale regeringsdeelname, moesten de drie nationale partijen instemmen met een akkoord. Daarenboven vond Devèze dat de onderhandelingen moesten worden hervat om de medewerking of in elk geval de neutraliteit van de socialisten te bekomen. Devèze zou tevens voorgesteld hebben opnieuw besprekingen met de koning te gaan voeren. Van Zeeland en Duvieusart waren evenwel van oordeel dat de CVP geen toegevingen meer mocht doen. Zij namen akte van het liberale standpunt en deelden het aan de CVP-ministers mee.

Om 1.00 uur's nachts verklaarde Van Zeeland tegenover de pers dat zijn voorstel van een tweeledige regering onder het voorzitterschap van Duvieusart door de liberalen was afgewezen. Hij zou de prins-regent om een laatste audiëntie vragen en in diens handen de ultieme beslissing leggen. De journalisten, die er op grond van de verklaring van de liberale partijvoorzitter eerder in de avond van overtuigd waren dat de samenstelling van de regering nog voor middernacht bekend zou zijn en die hun berichtgeving in die zin hadden opgesteld, namen contact op met hun redacties om de veranderde situatie door te geven. Voor de meeste kranten was het echter reeds te laat. Op de voorpagina van hun ochtendedities kondigden zij de vermoedelijke samenstelling van de CVP-liberale regering aan.

In de voormiddag van 29 april liet Van Zeeland aan De Staercke weten dat hij ter beschikking stond van de prins-regent en dat er maar één mogelijkheid restte: het ontslag van de regering weigeren en het parlement ontbinden. Even later kreeg De Staercke een telefoontje van Devèze die hem zei dat de liberalen weigerden zich ‘met handen en voeten’ aan de CVP te binden. Volgens Devèze moest de regent mij met de vorming van een regering belasten. Met Devèze en Spaak zou ik snel het protocol van 20 april op punt moeten stellen. De Staercke antwoordde dat dit voorstel achterhaald was aangezien ik de vorige dag geweigerd had een nieuwe regering voor te zitten. De Staercke suggereerde Devèze met mij contact te zoeken. Indien Devèze mij ervan kon overtuigen toch de leiding van de regering te nemen, zou het Paleis rekening houden met dit nieuwe element, aldus De Staercke. Devèze deed wat De Staercke hem voorstelde. Hij belde mij op en zei me dat hij door de secretaris van

de prins-regent ‘gemandateerd’ was om mij te vragen een tweepartijenregering te leiden en hem en Spaak samen te brengen. De Staercke ontkende tegenover mij en mijn kabinetschef dat hij dat gezegd had en bevestigde me dat de vraag van Devèze zelf uitging. Hij was ontstemd over de handelwijze van Devèze, maar ik raadde hem aan de zaak blauwblauw te laten. De Staercke ging met mij ook akkoord dat de ontbinding van het parlement de enig mogelijke oplossing was.

Rond de middag begaf Van Zeeland zich naar de prins-regent. Het beraad van de liberale ministers, die samen met de liberale partijonderhandelaars vanaf de ochtend bijeen waren op het kabinet van Devèze, had geen enkel nieuw element opgeleverd, tenzij de bevestiging dat de liberalen het onderling oneens waren. De Vlaamse liberale ministers Adolf Van Glabbeke en Albert Lilar verklaarden openlijk dat de voorwaarden voor een liberale regeringsdeelname wel vervuld waren. Onder impuls van Devèze bleken hun Franstalige collega's echter onvermurwbaar. Van Zeeland moest zijn formatieopdracht dus onverrichter zake aan de prins-regent teruggeven. Na Van Zeeland werd ik door de prins-regent ontboden en enige tijd later nam ook Devèze aan ons gesprek deel. Omstreeks 14.00 uur verspreidde het kabinet van de prins-regent een communiqué waarin werd aangekondigd dat het ontslag van mijn regering werd geweigerd en dat ik de opdracht had gekregen de nodige maatregelen te treffen met het oog op de onmiddellijke ontbinding van het parlement. Enige ogenblikken later deelde mijn kabinet mee dat het ontbindingsbesluit's anderendaags in het *Staatsblad* zou verschijnen en er op 4 juni parlementsverkiezingen zouden worden gehouden.

Liberale kritiek op de ontbinding

De ontbinding veroorzaakte bij de liberale ministers grote verontwaardiging omdat ik daartoe zonder hun uitdrukkelijke goedkeuring zou hebben beslist. In een brief die mij op 6 mei 1950 door de kabinetschef van Devèze, Jacques Van Offelen, overhandigd werd, drukten zij hun ongenoegen uit. De liberale ministers stelden zich op het standpunt dat de kabinetsraad vooraf overleg had moeten plegen over de ontbinding, omdat de uittredende regering wegens de weigering van haar collectieve ontslag nog over haar volledige bevoegdheden beschikte. Voorts heette het dat de door mij gevolgde procedure ‘zonder voorgaande was in onze parlementaire geschiedenis’ en helemaal tegen de gebruiken en gewoonten indruiste. Ook hadden de liberale ministers kritiek op het ontbreken van het advies van de Raad van State over de ontbinding. In het ontbindingsbesluit werd gewezen op de ‘dringende aard’ van de beslissing om dat advies niet te vragen. De liberale ministers vonden dat evenwel een slecht argument. Tal van dringende aangelegenheden konden ten gevolge van de ontbinding gedurende ten minste twee maanden immers niet aan bod komen in het parlement, en dat zou voor het land zeer nadelige gevolgen hebben. De liberale excellenties verwezen onder meer naar de wetsontwerpen betreffende de belastinghervorming, de verkeersbelasting, de aanpassing van de accijnsrechten, de huishuur en andere. Bovendien waren er nog een aantal militaire kwesties die wegens de gespannen internationale toestand om een dringende oplossing vroegen. De liberale ministers gingen ook uitgebreid in op de financiële gevolgen van de ontbinding. Zij waren de mening toegedaan dat de overheid op financieel gebied vanaf juni haar toevlucht zou moeten nemen tot middelen waarvan de wettelijkheid in twijfel kon worden getrokken, vermits de regering slechts tot eind mei over voorlopige twaalfden beschikte. In een bij de brief gevoegde nota die de liberale ministers niet publiek maakten, waarschuwde minister van Financiën Henri Liebaert ervoor dat het programma van overheidsleningen in het gedrang kwam. De geplande

Wederopbouwlening zou niet de oorlogsslachtoffers ten goede komen, maar wel gebruikt moeten worden om de behoeften van de Schatkist te dekken. De ambtenaren van Financiën stelden voor, aldus Liebaert, bepaalde uitgaven stop te zetten, bijvoorbeeld voor grote openbare werken en de woningbouw, ofwel de schatkistvoorschotten te verhogen. De liberale ministers herhaalden ten slotte dat zij sedert weken mijn aandacht hadden gevestigd op al deze kwesties en dat zij er bij mij op hadden aangedrongen om de regering te doen aanblijven, zonder de oplossing van de Koningskwestie, waarover het land verdeeld was, af te wachten.

Deze brief gebruikten de liberale ministers om hun verdeeldheid te verdoezelen, want dat zij verrast waren door de ontbinding was volkomen uit de lucht gegrepen. Toen Van Zeeland tijdens de middag van 29 april de prins-regent meedeelde dat zijn formatieopdracht mislukt was, stelde hij voor het parlement te ontbinden. Tijdens mijn onderhoud met de prins-regent onmiddellijk daarna betuigde ik mijn instemming met dat voorstel. Ik heb dat echter niet gedaan zonder het voorafgaandelijk akkoord van Albert Devèze, de vicevoorzitter van de regering en de leider van de liberale ministers.

Natuurlijk was het waar dat veel problemen op een oplossing wachtten en de regering slechts tot eind mei over voorlopige kredieten beschikte. Zolang over de Koningskwestie geen akkoord bereikt werd, was het echter onmogelijk een stabiele regering tot stand te brengen en kon men ook geen andere grote problemen oplossen. Wat de overheidsuitgaven betrof, zou de meest orthodoxe oplossing erin bestaan hebben nieuwe voorlopige kredieten door het parlement te laten goedkeuren. Maar dat zou ongetwijfeld aanleiding hebben gegeven tot ongewenste debatten over de Koningskwestie. Om dit te voorkomen, maakte ik gebruik van de wet van 20 juli 1921. Die gaf aan de kabinetsraad de bevoegdheid om 'in geval van nood' dringende verbintenissen aan te gaan, weliswaar uitsluitend voor uitgaven waarvan het principe reeds in de vorige begrotingen was vastgesteld en goedgekeurd. Voor ik op 29 april door de prins-regent ontvangen werd, had ik Spaak op de hoogte gebracht van het probleem van de voorlopige kredieten. Ik legde Spaak de bovenvermelde oplossing voor en hij verklaarde me dat de oppositie daarover niet moeilijk zou doen.

De liberale ministers deden dat wel, maar zoals gezegd om interne redenen. Voor zij hun briefbekendmaakten, deed het gerucht de ronde dat zij ontslag zouden nemen. Dat zou pas een ongehoorde inbreuk geweest zijn op de parlementaire traditie, want nog nooit hadden ministers na de ontbinding van het parlement de regering verlaten.

De verkiezingen van 4 juni 1950

Onmiddellijk na de ontbinding van het parlement maakten de partijen zich op voor de verkiezingsstrijd, die opnieuw volledig beheerst werd door de Koningskwestie. De kandidatenlijsten en de slogans waren nagenoeg dezelfde als die van het jaar tevoren. Enkele uitzonderingen niet te na gesproken behielden de partijen hun oude lijsten. De CVP plaatste haar campagne opnieuw in het teken van de terugkeer van de koning en de verovering van de absolute meerderheid. De kansen dat de CVP daarin zou slagen, waren groter dan bij de vorige verkiezingen. De Vlaamse Concentratie nam immers niet deel aan de verkiezingsstrijd en de traditionele katholieke scheurlijsten van middenstandsgroeperingen bleven tot een minimum beperkt.

De BSP drong in haar campagne aan op de troonsafstand van Leopold en riep tevens het schrikbeeld op van een klerikale dictatuur in het geval van een absolute CVP-meerderheid. Het socialistische partijblad *Le Peuple* ging zelfs zo ver te beweren dat de CVP het algemeen stemrecht, de arbeidersorganisaties en de sociale verwezenlijkingen wou afschaffen! Dergelijke onzin toonde aan dat de socialisten in de verkiezingsstrijd alle middelen goed achtten. In het arrondissement Leuven

bewezen ze dat ook door een bittere campagne te voeren en door mij persoonlijk op gemene wijze aan te vallen. Ze reden door de stad in een met een luidspreker uitgeruste auto waarin een plaat werd afgedraaid die handelde over het schandaal van de laattijdig aangegeven effecten en de betrokkenheid van katholieke organisaties en vooraanstaanden daarbij. Natuurlijk lieten de socialisten niet na mijn vermeende aandeel in die zaak te vermelden. Dat waren niet anders dan rexistische praktijken waartegen ik machteloos stond. Zij deden mij inzien wat de smadelijke anti-Leopoldistische campagne moet hebben betekend voor de koning en zijn echtgenote.

De socialistische aanvallen beletten mij niet op verkiezingsbijeenkomsten met een grote zelfzekerheid op te treden. In mijn toespraken legde ik vooral de nadruk op de sociale en economische verwezenlijkingen van mijn regering. Het was uiteraard niet moeilijk te reageren op de beschuldigingen van de linkerzijde over de zogenaamde antidemocratische en antisociale bedoelingen van de CVP. Met enthousiasme en grote overtuiging beklemtoonde ik dat de CVP een grote en echte volkspartij was met een vooruitstrevend sociaal programma, en dat zij de absolute meerderheid zou veroveren. Over de Koningskwestie liet ik mij voorzichtig uit. Als eerste minister van een coalitieregering met de liberalen kon ik niet anders. Ik benadrukte dat de CVP de koning zijn prerogatieven wou teruggeven. Met dit standpunt bleef ik loyaal ten overstaan van mijn partij. Bovendien stemde het overeen met mijn persoonlijke overtuiging. De cruciale vraag die zich opdrong was uiteraard te weten of dit ook politiek uitvoerbaar was.

Sommige CVP-vooraanstaanden, onder wie Albert De Vleeschauwer, Henry Carton de Wiart en Paul Struye, traden minder terughoudend op en eisten de onvoorwaardelijke terugkeer van de koning. Via zijn secretaris liet de prins-regent zijn ongenoegen blijken over hun redevoeringen.

Gewoontegetrouw droeg de secretaris van de koning, Jacques Pirenne, tijdens de campagne ook bij tot de polemiek over de Koningskwestie. Op de vooravond van de verkiezingen verscheen in *De Nieuwe Gids* onder een grote kop een artikel waarin Pirenne uitleg verstrekte over de houding van de koning tijdens de onderhandelingen in april. Pirenne verklaarde dat de koning niet gekant was tegen een homogene CVP-regering en dat hij de parlementaire regels steeds geëerbiedigd had. De enige beslissing die de koning genomen had, had hij in zijn boodschap van 15 april aan de Kamervoorzitters meegedeeld. Die boodschap, benadrukte Pirenne, was er gekomen omdat de koning het als zijn plicht beschouwde om de verzoening mee te realiseren en hield voor hem een persoonlijk offer in. De toepassing ervan hing af van een aantal voorwaarden en van een overeenkomst tussen de partijen waarin zij bevestigden dat de Koningskwestie als opgelost moest worden beschouwd van zodra de tijdelijke machtsdelegatie aan de kroonprins een feit was. Zonder een dergelijke overeenkomst was er geen andere oplossing mogelijk dan de strikte toepassing van de grondwet, wat volgens Pirenne betekende dat de koning ‘zonder meer’ kon regeren. Pirenne maakte met dit artikel voor een groot deel de inhoud openbaar van een brief die hij op 10 mei aan Van der Straten-Waillet had verstuurd. Bovendien deed hij de waarheid nog maar eens geweld aan en bemoeilijkte zijn standpunt bij voorbaat elke verzoeningsoplossing.

De CVP en de BSP die zich in de Koningskwestie het sterkst profileerden, kwamen als winnaars uit de stembusslag van 4 juni 1950. Zoals verwacht behaalde de CVP de volstrekte meerderheid in Kamer en Senaat. Met 47,7 procent van de stemmen, vier procent meer dan in 1949, veroverde zij 108 van de 212 zetels in de Kamer en 90 van de 175 zetels in de Senaat. Met die uitslag zette de CVP haar triomfantelijke opgang sedert de verkiezingen van 1946 voort.

De BSP versterkte eveneens haar positie. De socialisten gingen bijna vijf procent vooruit. Met 34,5 procent van de stemmen verwierven zij 77 zetels in de Kamer, een winst van elf zetels. De vooruitgang van de CVP en de BSP ging ten koste van de liberalen en de communisten. De liberalen, die over de Koningskwestie sterk verdeeld waren, verloren een flink deel van hun winst van 1949, namelijk vier procent. Zij

hielden nog 20 van hun 25 zetels over. De communistische partij boerde opnieuw achteruit. Zij haalde iets minder dan vijf procent van de stemmen en had nog maar zeven vertegenwoordigers in de Kamer. In 1946 waren er dat nog 23.

De homogene CVP-regering onder leiding van Duvieusart

De dag na de verkiezingen drukte het Nationaal Comité van de CVP zijn vreugde uit over de verkiezingsoverwinning. Het eiste dat een homogene CVP-regering tot stand zou komen. Met een dergelijke regering zou volgens de CVP-leiding opnieuw aangeknoopt worden met 'de zuivere democratische traditie, volgens welke de meerderheid regeert en de oppositie de haar toebehorende taak van controle vervult'. Het Nationaal Comité verzocht de nieuwe regering tot de grondwettelijke toestand terug te keren en 'onmiddellijk over te gaan tot de toepassing van de wet van juli 1945' van zodra de Senaat volledig zou zijn samengesteld.

Het standpunt van de CVP-leiding stemde niet overeen met de inzichten van de prins-regent. In een nota die zijn secretaris aan mijn kabinetschef richtte, gaf de prins-regent te kennen dat hij de Koningskwestie geregeld wou zien vooraleer de regering gevormd werd. De regent wou mij aanstellen als formateur en wenste dat ik in het gezelschap van zijn secretaris naar de koning in Pregny zou gaan. Indien een 'behoorlijke' oplossing voor de Koningskwestie kon worden uitgewerkt, zouden de socialisten volgens de regent bereid zijn deel te nemen aan een regering onder leiding van een CVP'er. De voorkeur van de socialisten voor de taak van regeringsleider ging naar verluidt naar mij uit. Jean Duvieusart bleek, aldus de prins-regent, niet de aangewezen persoon om een overeenkomst met de socialisten te bereiken. Indien ik een formatieopdracht zou weigeren, zou de regent uitkijken naar een andere voor de socialisten aanvaardbare CVP-politicus. Eventueel kon ik een informatieopdracht krijgen indien mijn voorkeur daarnaar uitging. In ieder geval raadde de prins-regent mij aan 'goed na te denken' als ik hem het ontslag van de regering aanbood en hij herinnerde eraan dat het tot zijn prerogatieven behoorde een formateur aan te stellen.

In de namiddag van 6 juni bood ik de prins-regent het ontslag van mijn regering aan. Het was mijns inziens aangewezen dat een Waal en overtuigd Leopoldist de regering zou leiden gezien de toestand in Wallonië en de omstandigheden waarin de koning naar het land zou moeten terugkeren.'s Anderendaags maakte het paleis bekend dat Jean Duvieusart belast werd met de vorming van een regering. De CVP had hem voor die taak naar voren geschoven en de prins-regent legde zich bij die keuze neer. Duvieusart verhaalt in zijn memoires dat de prins-regent hem die namiddag van 7 juni bijzonder koel ontving en een onverschillige indruk gaf. Die houding verbaasde Duvieusart want bij vorige ontmoetingen had de prins-regent zich vriendelijk met hem onderhouden. In het licht van wat de regent mij op 5 juni meedeelde, kan men zijn reactie wel begrijpen. Duvieusart schrijft in zijn memoires tevens dat hij tijdens het onderhoud van 7 juni aan de regent zijn voornemen kenbaar maakte een regering te vormen die een einde zou maken maken aan de constitutionele crisis. Dat zou gebeuren door de koning te laten terugkeren onder de verantwoordelijkheid van een regering met een parlementaire meerderheid.

Reeds in de voormiddag van 8 juni was Duvieusart rond met de vorming van zijn regering. Ze telde vijftien CVP-ministers, acht Vlamingen en zeven Franstaligen. Duvieusart behield de CVP-ministers van mijn regering. Carton de Wiart, die in mijn regering geen specifieke bevoegdheid had, werd minister van Justitie. Op mijn vraag werd ik minister van Economische Zaken en Middenstand. Ik nam dit departement over van Duvieusart, die naast de leiding van de regering geen andere portefeuille

beheerde. De andere CVP-ministers uit mijn regering bleven op hun departement. Onder de nieuwe leden van de regering was er slechts één met ministeriële ervaring, met name Henri Moreau de Melen, die minister van Landsverdediging werd. Jean Van Houtte (Financiën), Alfred De Taeye (Volksgezondheid), Dries Dequae (Wederopbouw), en Pierre Harmel (Openbaar Onderwijs) maakten voor het eerst van een regering deel uit.

Het debat over de toepassing van de wet van 19 juli 194

Jean Duvieusart was een eerlijk, correct en intelligent man. Zijn politieke optreden was gekenmerkt door een grote rechtlijnigheid, die er soms voor zorgde dat hij te weinig soepelheid aan de dag legde. Wat dit betreft kan hij vergeleken worden met Pierlot, die ook bijzonder hardnekkig en soms koppig aan zijn eigen opvattingen vasthield.

Duvieusarts houding in de Koningskwestie was van bij de totstandkoming van de regering zeer consequent. Het herstel van de grondwettelijke orde betekende voor hem dat de koning zijn prerogatieven weer moest kunnen uitoefenen. Voorzeker liet Duvieusart zich ook leiden door de *raison d'état*. Tevens hoopte hij dat na de terugkeer van de koning alle geschillen uit het verleden zouden worden bijgelegd, dat niemand meer omwille van zijn standpunt in de Koningskwestie zou worden beschuldigd of aangevallen en dat aldus deze bladzijde uit onze geschiedenis definitief zou worden omgeslagen.

Voor de nieuwe regering het vertrouwen vroeg aan het parlement reisde Duvieusart naar Pregny. In de avond van 25 juni had hij er een eerste lang onderhoud met Leopold. Duvieusart lichtte zijn houding en die van de CVP in de Koningskwestie toe en stelde de koning in kennis van het ontwerp van regeringsverklaring, waarin uiteraard de meeste aandacht naar die kwestie ging. Hij benadrukte ook dat alle partijen de pacificatie moesten nastreven en dat de eenheid in het land moest worden hersteld. De koning ging hiermee in grote lijnen akkoord, maar het viel Duvieusart op dat hij een streng oordeel uitsprak over bepaalde personen. Zo vroeg Leopold onder meer sancties tegen A. Motte, de Belgische ambassadeur in Italië. Motte had tijdens de oorlog in Lissabon verbleven, waar hij een voorbeeldige loyauteit ten opzichte van de geallieerden aan de dag had gelegd. Hij stond bekend om zijn anti-koningsgezinde gevoelens. Op vraag van Leopold was hij naar het land teruggeroepen tijdens diens bezoek aan het Vaticaan begin juni 1950. Duvieusart schrijft in *La question royale* dat hij de opmerking over Motte nogmaals aangreep om te wijzen op de noodzaak van een algemene verzoening.

Duvieusart vermeldt ook dat hij tijdens zijn eerste gesprek met de koning niet de gelegenheid had om te zeggen dat de koning zijn omgeving moest zuiveren en meer bepaald Pirenne moest verwijderen. Duvieusart deelde dit echter mee tijdens zijn tweede onderhoud, dat de volgende dag plaatsvond en waarbij ook Pirenne aanwezig was. Zowel de koning als Pirenne reageerden heftig en de afspraak was dat op de kwestie later zou worden teruggekomen. Dat gebeurde reeds in de namiddag van 26 juni. De koning wees toen op de trouw van Pirenne en vroeg Duvieusart of hij bij zijn mening bleef. Duvieusart antwoordde bevestigend en noemde de namen van mogelijke plaatsvervangers. Hij zette tevens het verdere verloop van de gebeurtenissen uiteen. Dat zag er als volgt uit: lezing van de regeringsverklaring, investituurdebat, vertrouwensstemming, debat en stemming over de wet van 19 juli 1945, en terugkeer van de koning. Duvieusart kon geen datum voor de terugkeer bepalen, schrijft hij, maar hij benadrukte tegenover de koning dat de procedure volgens de regels en zonder vertraging moest worden uitgevoerd. Het liet zich echter aanzien dat de socialisten zich bij dat scenario niet goedschiks zouden neerleggen. Op de vooravond van Duvieusarts vertrek naar Pregny had BSP-voorzitter Buset op het congres van zijn partij uitgeroepen dat er 'oorlog' zou uitbreken als de koning zou terugkeren!

Op 28 juni 1950, de dag na de terugkeer van Duvieusart in het land, werd de regeringsverklaring in Kamer en Senaat voorgelezen, eerst door Duvieusart in het Frans en daarna door mij in het Nederlands. Sommige socialistische parlementsleden, onder wie alweer Jos Van Eynde, verstoorden Duvieusarts en mijn lezing met een aantal domme opmerkingen. Over de Koningskwestie werd in de regeringsverklaring gezegd dat, van zodra het investituurdebat achter de rug was, de regering de toepassing zou vragen van de wet van

19 juli 1945, waardoor de onmogelijkheid van de koning om te regeren een einde zou nemen. Daarnaast werd sterk de noodzaak beklemtoond van een algehele verzoening. Heel uitdrukkelijk werden de verdiensten van het verzet erkend en van alle krachten 'die tijdens de oorlog, op en buiten ons grondgebied' het land diensten hadden bewezen. De regering voegde eraan toe dat zij haar verzoeningstaak 'met uitschakeling van alle wrok en elke exclusieve' zou nastreven en dat zij de verenigde Kamers zou voorstellen bij het einde van het regentschap een adres van erkentelijkheid te richten aan de prins-regent, wegens zijn verdiensten tegenover het land. Voor het overige bevatte de regeringsverklaring een aantal banale paragrafen over de economische en sociale politiek, het onderwijs, het defensiebeleid en de internationale politiek.

De socialisten voeren tijdens het investituurdebat fel uit tegen het voornemen van de regering om de koning terug te halen. Zij betoogden dat de eendracht rond de persoon van Leopold nooit kon worden hersteld. In het bijzonder Spaak viel heftig uit naar de koning en de prinses van Retie, en ook naar Pirenne. Van deze laatste zei hij dat hij 'achter de rug van de CVP-ministers' met hem onderhandeld had en hem had doen zweren aan bepaalde personen niets te zeggen over hun besprekingen. Maar enige tijd later organiseerde Pirenne, aldus Spaak, zelf lekken in de pers. Spaak zei ook nog dat het een schande was dat alle burgers verplicht zouden worden Leopold te erkennen als het symbool van het vaderland. Hij voelde zich hierover 'diep beschaamd' tegenover het buitenland. Bij monde van Henri Rolin desolidariseerden de socialisten zich tevens van het buitenlandse beleid van de regering wegens de al te uitgesproken Amerikaanse opstelling van Van Zeeland. De socialisten vroegen bovendien dat Franz Leemans van het departement van Buitenlandse Zaken zou worden verwijderd. Deze medewerker van Van Zeeland had goede contacten met de omgeving van de koning en reisde meer dan één keer in de grootste geheimzinnigheid naar Pregny. Tijdens de formatieopdracht van Van Zeeland in april bezorgde hij mij in diens opdracht een aantal vertrouwelijke documenten die hij merkwaardigerwijze ondertekende met de titel 'regeringsadviseur'.

Niettegenstaande de scherpe socialistische kritiek en de obstructiemaneuvers verkreeg de regering zonder problemen het vertrouwen. Op 30 juni 1950 werd de regeringsverklaring in de Kamer goedgekeurd, met 108 tegen 100 stemmen bij 1 onthouding. Die kwam van het Ieperse liberale parlementslid Hilaire Lahaye, die akkoord ging met het regeringsstandpunt inzake de Koningkwestie maar bezwaren had tegen de andere punten van haar programma. Op 4 juli schonk de Senaat met 90 tegen 83 stemmen - meerderheid tegen oppositie - zijn vertrouwen aan de regering.

De dag na de stemming in de Senaat verscheen in het *Staatsblad* een besluit dat bepaalde dat op 6 juli Kamer en Senaat in de verenigde Kamers bijeen zouden komen om de wet van 19 juli 1945 toe te passen. Die dag bood het halfrond van de Kamer een ongewone aanblik. Volksvertegenwoordigers en senatoren zaten dicht naast elkaar. Bij gebrek aan voldoende zitplaatsen moest een aantal onder hen de vergadering rechtopstaand bijwonen. De perstribunes zaten afgeladen vol met binnenlandse en buitenlandse journalisten en het diplomatieke corps was bijna voltallig aanwezig. De secretaris van de prins-regent, André De Staercke, woonde de vergadering een tijdlang bij vanuit de koninklijke loge. De zitting verliep in grote verwarring en bijzonder rumoerig. Wegens talrijke door de linkse partijen opgeworpen procedurekwesties en door hen uitgelokte incidenten en schorsingen kwam men

tijdens de eerste bijeenkomst niet verder dan de aanstelling van het Vast Bureau van de verenigde Kamers en de afspraak dat het eigenlijke debat over de toepassing van de wet van 19 juli 1945 pas op 11 juli zou beginnen. Dit uitstel was een tegemoetkoming aan de oppositie, die beweerde over onvoldoende tijd te beschikken om het debat voor te bereiden en de regering verweet het parlement onder druk te zetten.

Eerste minister Duvieusart deelde tijdens de kabinetsraad van 7 juli 1950 het overlijden mee van mevrouw Baels, de moeder van de prinses van Retie. De regering besliste geen rouwbeklag aan te bieden, maar aan elke minister werd de vrijheid gelaten om individueel zijn blijken van medeleven aan de koninklijke familie aan te bieden. De zaak werd echter gecompliceerd door het feit dat Walter Baels, de broer van prinses Liliane, aan de Frans-Belgische grens gearresteerd werd wegens overtreding van de dienstplichtwetten toen hij ons land wou binnenkomen om zich naar zijn stervende moeder te begeven. Walter Baels was een zeer slecht student aan de universiteit van Leuven en was evenmin geslaagd voor zijn examen voor de centrale examencommissie. Hij had tijdens de oorlog, toen hij in Portugal verbleef, geweigerd gevolg te geven aan de oproep van de regering in Londen om dienst te nemen bij het Belgische leger. Zijn zaak zou een normaal verloop krijgen, maar zijn aanhouding aan de vooravond van het debat in de verenigde Kamers over de wet van 19 juli 1945 kwam op een zeer ongelukkig moment.

Tijdens de kabinetsraad van 7 juli besteedden de ministers ook aandacht aan de oorlog in Korea. Op 25 juni 1950 hadden Noordkoreaanse troepen de 38ste breedtegraad - de na de Tweede Wereldoorlog tussen Noord- en Zuid-Korea ontstane grens - overschreden. Amerikaanse troepen en strijdmachten van de Verenigde Naties hadden de opdracht gekregen de Noordkoreaanse eenheden terug te drijven. Van Zeeland sprak tijdens de kabinetsraad zijn vrees uit dat de Koreaanse oorlog zou uitgroeien tot een groot conflict. Hoewel het probleem een tijdlang voor internationale spanningen zorgde, zou het zo'n vaart niet lopen. Een tijd voordien - het moet kort voor of kort na de volksraadpleging van 12 maart 1950 geweest zijn - had Van Zeeland tijdens een kabinetsraad ook al een vrij pessimistisch beeld opgehangen van de internationale toestand. Hij had toen verklaard dat er vijftig procent kans was dat ons land bij een nieuwe oorlog betrokken zou raken. Omdat Van Zeeland volgens mij overdreef, zei ik dat we best rustig zouden gaan slapen - de vergadering van de kabinetsraad eindigde diep in de nacht - en dat we's anderendaags wel zouden zien. En zoals ik verwacht had, gebeurde er niets.

Op 8 juli 1950 brachten de linkse partijen hulde aan de prins-regent. Tijdens deze manifestatie werden grote foto's van prins Karel, koning Albert en koningin Astrid meegedragen en stapten liberale en socialistische partijbonzen broederlijk naast elkaar op. Spaak en Buisseret hielden aan het eind van de manifestatie toespraken waarin zij prins Karel lof toezwaaiden voor zijn houding tijdens en na de oorlog.

Drie dagen later vond de tweede zittingsdag van de verenigde Kamers plaats. Na een discussie van drie uur werd het reglement goedgekeurd. Vervolgens las Duvieusart een verklaring voor waarin hij de kamerleden en senatoren vroeg de onmogelijkheid voor de koning om te regeren op te heffen. Tevens kondigde hij aan dat de regering aan de prins-regent hulde zou brengen. Deze mededeling veroorzaakte onmiddellijk een incident. Spaak vroeg dat het adres ter bespreking zou worden voorgelegd en hij stelde zelf een tekst voor. Het was de tekst van het telegram dat aan het slot van de linkse huldemanifestatie aan de prins-regent verstuurd was. In dat telegram werden vanzelfsprekend de verdiensten van de prins-regent onderstreept, maar werd de koning tegelijk op een indirecte wijze aangevallen. De Schryver repliceerde vinnig op Spaaks suggestie door te zeggen dat de Kamers geen hulde moesten brengen aan prins Karel voor zijn houding tijdens de bezetting, wat in het telegram uitvoerig werd gedaan, omdat de prins toen nog geen regent was. Bovendien herinnerde De Schryver

eraan dat verscheidene socialisten zich tegen hem hadden verzet bij de verkiezing van een regent in september 1944.

Dergelijke steekspelletjes waren schering en inslag tijdens het verdere verloop van het debat. Zo dienden de socialisten tijdens de derde zittingsdag een motie in waarin zij opwierpen dat de bijeenroepingsprocedure van de verenigde Kamers onwettelijk was en zij de

onmiddellijke opheffing van de vergadering eisten. De motie werd door de CVP-meerderheid uiteraard afgewezen. Maar tijdens dezelfde zitting vroeg Spaak eerste minister Duvieusart om uitleg over een interview dat deze aan het Amerikaanse persagentschap United Press had gegeven. In dat interview had Duvieusart gezegd dat de koninklijke boodschap van 15 april haar betekenis had behouden, aangezien de koning zijn suggestie voor een tijdelijke machtsdelegatie niet ingetrokken had. Duvieusart bevestigde dit standpunt, maar zei wel dat hij in eigen naam had gesproken, zonder de regering te binden.

Tijdens de zitting van 14 juli hieven de socialisten de Marseillaise aan nadat CVP-senator Joseph Pholien op scherpe wijze de houding van de Franse minister-president Reynaud in juni 1940 had gehekeld.

Naast de verbale krachtpatserij werden door de oppositie verscheidene aspecten van de Koningskwestie die uitvoerig aan bod waren gekomen tijdens de debatten over de volksraadpleging, opnieuw opgerakeld. Zo bijvoorbeeld het juridische statuut van de prinses van Retie en van prins Alexander, en de houding van de koning tijdens de bezetting. Door deze uitgeholde argumentatie verminderde de belangstelling voor het debat en doofde het geleidelijk uit. Alleen naar het einde toe raakten de gemoederen weer verhit. Tijdens de voorlaatste zittingsdag, op 19 juli 1950, riep de Vlaamse liberaal Julius Hoste jr. op tot verzoening en vroeg hij dat de regering zou teruggrijpen naar het protocol van 20 april. De socialistische partijvoorzitter Buset verklaarde dat de BSP Leopold niet meer erkende als koning der Belgen en dat zij strijd zou voeren totdat Leopold afstand van de troon zou doen. Buset voegde er nog aan toe dat de socialistische politici zouden weigeren de koning te ontmoeten indien hij bij zijn terugkeer raadplegingen zou organiseren. Duvieusart antwoordde dat de troonsafstand uitgesloten was aangezien de meerderheid der Belgen zich bij de volksraadpleging voor de terugkeer van de koning had uitgesproken en dat de democratische beginselen vereisten dat de minderheid zich bij dat standpunt zou neerleggen. Hij zei ook dat het te laat was voor een verzoeningsvoorstel, te meer daar de socialistische woordvoerders dat zelf uitgesloten hadden.

Op het ogenblik dat de voorzitter van de verenigde Kamers Frans Van Cauwelaert de algemene bespreking voor gesloten verklaarde, deed zich nog een laatste incident voor. De Waalse socialist Bohy vroeg minister van Binnenlandse Zaken De Vleeschauwer waarom het militaire defilé ter gelegenheid van de nationale feestdag op het Halfeeuwfeestplein plaatsvond terwijl op de uitnodiging aan de parlementsleden het Paleizenplein vermeld stond. De Vleeschauwer antwoordde dat het zijn taak niet was op die vraag te antwoorden en dat hij er ook niet van op de hoogte was. In feite zat De Vleeschauwer erg verveeld met deze zaak. Bovendien was hij met de prins-regent zwaar in conflict gekomen over de organisatie van het militaire defilé. Naar ik had vernomen, waren arbeiders in opdracht van De Vleeschauwer drie dagen voor de nationale feestdag begonnen met de oprichting van tribunes op het Paleizenplein. Baron Papejans van het Hof had die werken echter doen stopzetten, omdat het paleis er niet van op de hoogte was gebracht. De Vleeschauwer had dan een brief geschreven aan baron Papejans waarin hij de prins-regent uitnodigde om het troependefilé op de nationale feestdag bij te wonen. Tevens had hij een brief gericht aan kolonel Van Nerom met de vraag het paleis en het Paleizenplein ter beschikking te stellen van de regering. De prins-regent, die diep gekwetst was door het eigengereide optreden van De Vleeschauwer, antwoordde deze laatste dat hij

weigerde het Te Deum en het defilé bij te wonen. De prins-regent ging ervan uit dat men hem in zijn hoedanigheid van staatshoofd en legeraanvoerder vooraf had moeten consulteren en dat volgens de traditie een defilé op het Paleizenplein enkel kon worden georganiseerd indien het staatshoofd er aan deelnam. Hij had daarom de wens uitgedrukt dat het defilé niet op het Paleizenplein zou doorgaan. Het dagblad *Le Peuple*, dat vermoedelijk door een indiscretie van Binnenlandse Zaken op de hoogte raakte

van het incident, maakte er in zijn namiddageditie van 19 juli 1950 melding van. Jan Grauls, de adjunct-kabinetschef van de eerste minister, liet mij verstaan dat ook Duvieusart allesbehalve ingenomen was met de ijver van de minister van Binnenlandse Zaken.

De terugkeer van de koning

Aan de vooravond van de nationale feestdag werd er gestemd over het decreet tot opheffing van het regentschap. Voor de stemming kondigde de oppositie aan dat zij het halfrond zou verlaten. Alleen de liberaal Hilaire Lahaye bleef zitten. Samen met de 197 aanwezige CVP-volksvertegenwoordigers en senatoren keurde hij het decreet goed waarin de verenigde Kamers vaststelden dat de onmogelijkheid van de koning om te regeren opgehouden had. Vervolgens werd een huldebetuiging aan de prins-regent goedgekeurd. Niet alleen door de CVP en Lahaye, maar ook door de overige liberale parlementsleden, die na de stemming over de wet van 19 juli 1945 opnieuw hun plaatsen in het halfrond van de Kamer hadden ingenomen. Daarna verklaarde Frans Van Cauwelaert de zittijd van de verenigde Kamers voor gesloten.

In de vooravond van 20 juli 1950 beraadslaagde de regering over de maatregelen die als gevolg van de opheffing van het regentschap moesten worden genomen. Zij besliste dat de eerste minister en de voorzitters van Kamer en Senaat's anderendaags naar Pregny zouden reizen om de koning de beslissing van de verenigde Kamers mee te delen. De terugkeer van de koning in het land werd voorzien voor de vroege ochtend van 22 juli. De koning zou die dag om 11.00 uur op het paleis in Laken de ministers ontvangen en om 12.00 uur de andere autoriteiten. De kabinetsraad onderzocht daarna de koninklijke boodschap die bestemd was voor de voorzitters van Kamer en Senaat en die voor de natie. Het secretariaat van de koning had die aan Duvieusart bezorgd. De ministers die bedenkingen hadden bij de boodschappen, drongen erop aan dat Duvieusart zou vragen elementen in de teksten op te nemen die meer de geest van de boodschap van 15 april zouden weergeven.

Op 21 juli 1950, na het Te Deum, vertrok Duvieusart in het gezelschap van Van Cauwelaert en Struye, die na de verkiezingen van 4 juni Gillon als Senaatsvoorzitter was opgevolgd, naar Pregny.'s Avonds hadden zij er een gesprek met de koning over de modaliteiten van de terugkeer, de koninklijke boodschappen en de bijeenkomst van de Kroonraad. In de bijeenroeping van de Kroonraad zag Duvieusart een belangrijke mogelijkheid tot verzoening tussen de koning en de ministers van de regering-Pierlot. Duvieusart schrijft in zijn memoires dat de koning en zijn omgeving slechts na veel aandringen instemden met zijn voorstel. Ook waren zij bereid de koninklijke boodschappen op enkele punten te wijzigen, maar de toon en de algemene strekking ervan bleven behouden. Er werd geen enkel woord van verzoening of erkentelijkheid tegenover de leden van de regering-Pierlot in opgenomen.

In de vroege ochtend van 22 juli 1950 verliet de koning Genève met bestemming België. Prins Albert en Duvieusart reisden in het vliegtuig van de koning mee. Prins Boudewijn nam plaats in een tweede vliegtuig. Even na 7.00 uur landden de twee Dakota's op het militaire vliegveld van Evere. Leopold werd met militaire eer ontvangen en namens de regering verwelkomd door de ministers Van Zeeland, De

Vleeschauwer en Moreau de Melen. Vanuit Evere begaven de koning en de prinsen zich met de auto naar Laken. De regering had even het idee geopperd om de koning per helikopter naar Laken te brengen, omdat men in de straten van Brussel incidenten vreesde, maar uiteindelijk zag men van die oplossing af. Er deden zich op weg naar het koninklijk paleis trouwens geen problemen voor. Dat kon ook moeilijk omdat een zeer sterke ordedienst de straten waar de koninklijke wagens moesten passeren volledig had afgezet. Na hun aankomst op het paleis trokken de koning en de prinsen zich terug zonder met Duvieusart nog een gesprek te hebben. Hoewel alles zonder inci-

denten verliep, vond ik de omstandigheden waarin de terugkeer plaatsgreep nogal droevig. Een koning die na zes jaar afwezigheid beschermd door een haag van rijkswachters zijn land weer binnentreedt, dat is geen fraai beeld. De regering-Duvieusart had evenwel geen alternatief en handelde zoals het moest.

Voordat de koning de regering ontving, overhandigde hij aan de voorzitters van Kamer en Senaat een boodschap met het verzoek die aan de parlementsleden door te geven. De koning betuigde in die boodschap zijn dank voor het vertrouwen dat het parlement hem had geschonken en gaf het verlangen te kennen nauw met de parlementsleden te willen samenwerken. Leopold stelde er ook prijs op bij het hernemen van zijn rol als staatshoofd te verklaren dat het zijn blijvende bezorgdheid zou zijn ‘in voeling te blijven met de leidende elementen van het land om aldus het vertrouwen te doen herleven en de verzoening in de hand te werken’. De koning sloot zich tevens aan bij de hulde die de regering en het parlement aan prins Karel hadden gebracht.

Om 11.00 uur werden de ministers op het paleis ontvangen. Dat gebeurde in nogal vreemde omstandigheden. De koning, vergezeld van de grootmaarschalk van het Hof prins Amaury de Mérode, begroette de ministers, maar legde geen enkele verklaring af. Verscheidene ministers stelden zich vragen over de handelwijze van de koning. Na de leden van de regering werden de voorzitters van de voornaamste rechterlijke lichamen en de burgemeester van Brussel ontvangen.

Om 13.00 uur zond de radio de boodschap van de koning aan de natie uit. Leopold verklaarde diep ontroerd te zijn door ‘na zes lange jaren verbanning’ opnieuw voet op Belgische bodem te hebben gezet. Hij zei voorts de hand te reiken aan allen die het land wilden dienen en alles te doen wat in zijn macht lag opdat zijn terugkeer de nationale verzoening zou bewerkstelligen. Na hulde te hebben gebracht aan de Belgische strijdkrachten, het verzet en de geallieerden en het belang te hebben beklemtoond van de sociale hervormingen die na de bevrijding waren doorgevoerd, deed de koning een oproep tot eensgezindheid onder de Belgen. De woorden die de koning gebruikte waren voor kritiek vatbaar. Hij bezwoer namelijk de burgers zich niet door ‘ijdele en onvruchtbare twisten van het goede doel’ te laten afleiden. De koning voegde eraan toe dat hij bereid was de tegen hem gevoerde polemieken te vergeten, hoewel hij, net zoals zijn voorgangers op bepaalde tijdstippen van hun bewind, op ‘wrede wijze’ was aangevallen.

's Namiddags had in het paleis te Laken de Kroonraad plaats. De bijeenroeping daarvan gebeurde op initiatief van Jean Duvieusart en niet van het kabinet van de koning. De socialistische ministers van Staat hadden evenwel vooraf laten weten dat ze die bijeenkomst niet wilden bijwonen, omdat ze Leopold niet meer als koning der Belgen erkenden. Zij hadden Duvieusart tevens laten weten dat zij hun eretitel van minister van Staat teruggaven. De liberale ministers van Staat Gillon, Dierckx en Maistriau begaven zich in de namiddag van 22 juli wel naar Laken. Toen Gillon bij zijn aankomst bij Duvieusart informeerde naar het verloop van de Kroonraad keerden hij en zijn partijgenoten echter op hun stappen terug. Gillon was de mening toegedaan dat de bijeenkomst van de ministers van Staat geen zin had als ze beperkt bleef tot de voorlezing van een verklaring door de koning en een antwoord van Duvieusart, zonder dat er een open gesprek zou plaatsvinden. Pierlot en Gutt, de twee belangrijkste vertegenwoordigers van de regering in Londen die nog overbleven, weigerden onder

die voorwaarden eveneens de Kroonraad bij te wonen. Nochtans was Gutt speciaal hiervoor uit de Verenigde Staten teruggekeerd.

Zoals in zijn boodschap aan het parlement en in zijn radioboodschap drukte de koning in zijn verklaring voor de ministers van Staat de nood aan eendracht en verstandhouding uit. Hij herhaalde eveneens zijn voornemen om de polemieken omtrent zijn persoon te vergeten en benadrukte dat hij buiten de politieke strijd moest blijven. ‘Het is's konings

rol', verklaarde Leopold, 'met inachtneming van de beslissingen der meerderheid en gevoelig voor de mening der minderheid, erover te waken dat, boven de verschillende politieke strekkingen, de primauteit van het algemeen belang en de nationale solidariteit gevrijwaard blijft.'

Na afloop van de Kroonraad deelde het secretariaat van de koning mee dat Duvieusart het ontslag van de regering had aangeboden, maar dat de koning dit geweigerd had.

Het verzet tegen de terugkeer van Leopold

De tegenstanders van Leopold, die zich op de dag van zijn terugkeer in het land redelijk rustig gehouden hadden, voerden tijdens de daaropvolgende dagen hun oppositie op. Betogingen en stakingen waarin communisten en militanten van de socialistische vakbond meestal het voortouw namen dreigden het openbare leven te ontwrichten. Van Luik sloegen de acties over naar de andere Waalse industriële centra. In toenemende mate werd door de agitatoren geweld gebruikt. In Waals-Brabant werden in de nacht van 24 op 25 juli 1950 de spoorlijnen op verscheidene plaatsen door bomaanslagen en sabotageacties beschadigd. Bij de Waalse leiding van de socialistische vakbond gingen stemmen op voor het uitroepen van een algemene staking.

Terwijl de anti-Leopoldistische krachten zich stilaan meester maakten van de straat, verscherpten zij ook hun actie in het parlement. De verklaring van Duvieusart voor Kamer en Senaat op 25 juli 1950 dat de koning het ontslag van de regering geweigerd had en de regeringsverklaring van kracht bleef, lokte een scherp debat uit over's konings terugkeer. Spaak stak het vuur aan de lont door de regering rekenschap te vragen over de koninklijke boodschappen, de Kroonraad en de afwezigheid van de prins-regent bij de terugkeer. Wat de koninklijke boodschappen betrof, constateerde Spaak dat daarin met geen woord meer gerept werd over de suggestie van de tijdelijke machtsdelegatie, terwijl Duvieusart in zijn interview aan United Press had verklaard dat de boodschap van 15 april niets van haar betekenis verloren had. Spaak uitte tevens zijn verwondering over het feit dat op de Kroonraad geen discussie mogelijk was geweest. Hij vond het ook vreemd dat de koning er tot in 1950 mee gewacht had om hulde te brengen aan het verzet. Aan het eind van zijn tussenkomst zei Spaak dat de socialisten van geen 'vergiffenis' voor Leopold wilden horen.

De socialistische voorman werd in zijn kritiek bijgetreden door de liberale fractieleider René Lefèbvre. Lefèbvre constateerde dat de koning onvoorwaardelijk zijn prerogatieven teruggekregen had en betreurde het dat hij in zijn boodschap aan de natie geen hulde had gebracht aan de regent. Tussen de liberale partij en de koning gaapte volgens Lefèbvre een onoverbrugbare kloof, en zolang Leopold geen afstand van de troon deed, moest de regering niet op liberale steun rekenen.

De verklaring van de communist Jean Terfve dat de arbeiders Leopold zouden 'verjagen' werd door zijn partijgenoten, de socialisten en een deel van de liberalen op applaus onthaald. De socialistische partijvoorzitter Max Buset en zijn partijgenoot Antoon Spinoy sloegen een al even agressieve toon aan. Spinoy zei dat de koning als 'een dief in de nacht' was teruggekeerd, en Buset noemde de bijeenroeping van

de Kroonraad een ‘groteske klucht’. Buset eiste tevens dat de regering opnieuw het vertrouwen zou vragen.

Duvieusart antwoordde dat hij in zijn interview aan United Press gezegd had dat de boodschap van 15 april haar betekenis behield indien alle in de boodschap vereiste voorwaarden aanwezig waren. Dat was volgens Duvieusart niet meer het geval. De eerste minister verklaarde ook dat hij met de bijeenroeping van de Kroonraad de socialistische ministers van Staat niet had willen compromitteren en dat de koning een gebaar van edelmoedigheid had gesteld door in zijn boodschappen te zeggen dat hij het verleden wou vergeten. Voorts

zei hij dat de regering de terugkeer van de koning in de vroege ochtend had georganiseerd om de opinie van de minderheid niet te kwetsen. Duvieusart veroordeelde ook de gewelddaden en sabotageacties van de tegenstanders van de koning en bezwoer de oppositie geen politieke stakingen te organiseren onder het mom van sociale manifestaties. De oppositie moest met open vizier strijden, aldus Duvieusart.

Het antwoord van Duvieusart bracht de gemoederen niet tot bedaren. Spaak voerde een nieuwe charge uit waarbij hij de regering, de CVP en de koning niet spaarde, wat weer heel wat heen-en-weer geroep uitlokte. Het socialistische Kamerlid Edmond Leburton riep de CVP'er Antoine Goffin toe dat hij een ‘vuile rexist’ was, en Theo Lefèvre verweet Spaak een ‘komediant’ te zijn.

Tijdens het debat in de Senaat op 26 juli voerden de liberaal Auguste Buisseret en de socialist Piet Vermeylen het hoge woord. Buisseret vergeleek de boodschappen van de koning na diens terugkeer met vroegere verklaringen en documenten, onder meer met het *Politiek Testament*. Hij meende daartussen verscheidene contradicties ontdekt te hebben. Vermeylen ergerde zich aan het feit dat de koning in zijn boodschappen zijn houding tijdens en na de oorlog verdedigde en hij verwonderde er zich over dat de regering daarmee had ingestemd. Vermeylen betreurde ook dat de prinsen Boudewijn en Albert bij enkele plechtigheden de koning hadden vervangen, waardoor de eerbied die de socialisten hen toedroegen in gevaar werd gebracht.

Buisseret en Vermeylen wezen in hun toespraken tevens op de stakingen die in Wallonië waren uitgebroken en die volgens hen het karakter van een opstand hadden.

Op 26 juli 1950 kende de stakingsbeweging in de Waalse industriecentra inderdaad een snelle uitbreiding. De Luikse socialistische syndicale leider André Renard verklaarde dat het om een ‘staking tot de finish’ ging en dat de arbeiders de onderhoudswerken aan de industriële installaties niet meer zouden uitvoeren. Vanaf 27 juli legden in verscheidene Waalse steden ook ambtenaren en gemeentepersoneel het werk neer, de postbedeling werd stopgezet en de gas- en elektriciteitsbedeling geregeld onderbroken, winkels en grootwarenhuizen sloten hun deuren en er reden nauwelijks nog trams en bussen.

De regering reageerde hierop door de ordehandhaving te versterken. Zij gaf de rijkswacht de opdracht openbare gebouwen, wegen, stations en spoorlijnen te bewaken. Omdat burgemeesters in het Waalse landsgedeelte verklaarden de orde in hun gemeente niet meer te willlen handhaven, herinnerde minister van Binnenlandse Zaken Albert De Vleeschauwer in een circulaire aan hun plichten. Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Oscar Behogne riep op 27 juli afvaardigingen van het ACV en ABVV bij zich om de medewerking van de vakbonden te vragen voor het onderhoud en de vrijwaring van de bedrijven waar gestaakt werd. De christelijke vakbondsleiders, die zich eerder reeds van de stakingen gedistantieerd hadden, waren daartoe bereid, maar de socialisten weigerden elke verbintenis.

Naar nieuwe onderhandelingen

In de voormiddag van 28 juli 1950 onderzocht de kabinetsraad opnieuw de toestand. Uit mededelingen van de Staatsveiligheid concludeerde Duvieusart dat er in het land

een klimaat van oproer gecreëerd werd. Duvieusart herinnerde tevens aan Spaaks waarschuwing de vorige dag in de Kamer voor een ‘revolutie’, en aan soortgelijke verklaringen van andere socialistische voormannen. Hij wees ook op de onrustwekkende houding van de socialistische burgemeesters, in het bijzonder in de provincies Luik en Henegouwen, op de passiviteit van de politie bij betogingen in Brussel en in het Waalse landsgedeelte en op de geruchten over het bijeenroepen van een Staten-Generaal in Wallonië. Om de gemoederen te bedaren moest de koning volgens Duvieusart zijn besprekingen voortzetten en indien

mogelijk met de socialisten praten. Duvieusart sloot deze laatste mogelijkheid niet uit, aangezien Buset alvorens te weigeren geaarzeld had toen Duvieusart dat voorstel de dag voordien in de Kamer had gedaan.

Na Duvieusart gaven de ministers hun mening over de toestand. Verscheidenen suggereerden terug te grijpen naar de boodschap van 15 april 1950, en sommigen stelden zelfs een uitgestelde troonsafstand voor. Zelf behoorde ik tot de eerste groep. Mijn verwachting was dat, als er doden zouden vallen bij betogingen of stakingen, het verzet tegen de koning in de publieke opinie zeer groot zou worden en dat dan zowel de koning als de monarchie in het gedrang zouden komen.

Uit de beraadslaging besloot Duvieusart dat de eerste verantwoordelijkheid van de regering erin bestond de orde te handhaven en dat er daarnaast, met het oog op een verzoening, verkennende besprekingen konden worden gevoerd, zonder daarbij evenwel toegevingen te doen. Pierre Harmel drong erop aan dat nog dezelfde dag in een radioboodschap aangekondigd zou worden dat de koning in contact wenste te treden met de oppositie. Zelf herinnerde ik nog aan de boodschap van 15 april en zei dat de koning zich daarin bereid had verklaard zijn bevoegdheden te delegeren om de gemoederen tot bedaren te brengen.

De kabinetsraad belastte Duvieusart uiteindelijk met de opdracht de koning te informeren en hem een verklaring voor te stellen waarin hij melding zou maken van ‘informatieve’ besprekingen tussen de drie partijen.

Na de kabinetsraad werd Duvieusart door de koning ontvangen. In de namiddag van 28 juli, om 16.00 uur, kwamen de ministers opnieuw bijeen. Duvieusart zei dat de koning volledig op de hoogte was van de situatie en dat hij elke oplossing aanvaardde die een ‘ruime’ instemming verkreeg. Duvieusart deelde tevens mee dat de koning zijn kabinet en secretariaat aan het samenstellen was. Burggraaf Joseph Berryer zou de nieuwe kabinetschef van de koning worden. Die keuze zou volgens Duvieusart de contacten met vertegenwoordigers van de oppositie vergemakkelijken, onder meer met Spaak, omdat de regering-Pierlot Beryer in 1940 belast had met een missie bij de koning. Vervolgens zette Duvieusart de grote lijnen uiteen van de radiotoespraak die hij's avonds zou houden. Duvieusart zei een beroep te zullen doen op het respect voor de democratische regels en op de eerbied voor de individuele vrijheid. De regering zou de gewelddaden veroordelen en met alle wettelijke middelen de orde handhaven. Duvieusart zou ook aankondigen dat de koning het verlangen had geuit om vertegenwoordigers van alle partijen te ontmoeten en reeds met zijn raadplegingen begonnen was. Op basis van die gesprekken zou de koning de nodige maatregelen onderzoeken om de eenheid in het land te herstellen.

Daarna deelde Jean Duvieusart mee dat P.W. Segers, Oscar Behogne en hijzelf niet konden deelnemen aan de Beneluxconferentie die's anderendaags in Oostende van start ging, aangezien hun aanwezigheid in Brussel vereist was. Paul Van Zeeland, Jean Van Houtte, Maurice Orban, Albert Coppé en ikzelf zouden de regering vertegenwoordigen. Voorts kondigde Duvieusart nog een aantal nieuwe maatregelen aan om de ordehandhaving te versterken. Zo zouden onder meer legereenheden worden ingezet voor de bewaking van fabrieken.

De bemiddeling van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen

Een belangrijk element in de ontknoping van de Koningskwestie was de tussenkomst van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en Rechthebbenden. Op 29 juli ontving Duvieusart het bezoek van Leopold Ros en Nicolas Monami, respectievelijk voorzitter en stichtend lid van die organisatie. Zij boden Duvieusart hun bemiddeling in de Koningskwestie aan. Duvieusart vroeg en bekwam dat Monami nog dezelfde dag door de koning in Laken ontvangen werd in het kader van diens raadplegingen. Monami zou naar eigen zeg-

gen Leopold herinnerd hebben aan het voorstel van de tijdelijke machtsdelegatie, zoals dat in de boodschap van 15 april omschreven was. Hij zou ook de instemming van de koning verkregen hebben om contacten tussen de partijen te leggen. Duvieusart schrijft in zijn memoires echter dat de Confederatie van Politieke Gevangenen zich tegenover hem voorstander had getoond van een troonsafstand van de koning ten voordele van kroonprins Boudewijn na één jaar machtsdelegatie, op voorwaarde dat de kroonprins niet betwist werd. Hoe dan ook, in de nacht van 29 op 30 juli begaf Monami zich nog naar Antwerpen voor een gesprek met CVP-voorzitter Van der Straten-Waillet, die ermee instemde om vertegenwoordigers van de oppositiepartijen te ontmoeten.

In de namiddag van 30 juli 1950 vond een eerste onderhoud plaats tussen vertegenwoordigers van de Confederatie van Politieke Gevangenen en delegaties van de politieke partijen. De CVP werd vertegenwoordigd door François-Xavier Van der Straten-Waillet en minister van Staat August De Schryver, die op uitdrukkelijk verzoek van de weinig ervaren CVP-voorzitter deelnam aan het gesprek, de BSP door Paul-Henri Spaak, de liberalen door Roger Motz en de communisten door Jean Terfve. Het resultaat van deze bijeenkomst was dat vertegenwoordigers van de Confederatie van Politieke Gevangenen opnieuw een onderhoud met de koning zouden vragen. Ook Duvieusart stemde hiermee in. Joseph Berryer, de nieuwe kabinetschef van de koning, vertelde de delegatie dat Leopold hen pas op 31 juli wilde ontmoeten. Nadat bekend werd dat bij een betoging in Grâce-Berleur in het nauw gedreven rijkswachters het vuur hadden geopend, waarbij drie doden waren gevallen, verklaarde de koning zich toch bereid tot een gesprek. Om één uur's nachts vond dit onderhoud plaats. Na afloop ervan verklaarde Ros aan de pers dat zij kroonprins Boudewijn zouden steunen indien de koning bereid was ‘een gebaar te stellen dat de politieke gevangenen van hem verwachtten’. Ros voegde er nog aan toe dat de Confederatie van Politieke Gevangenen de eenheid van het land rond Boudewijn hersteld wenste te zien.

De hierboven geschetste gebeurtenissen maakte ik niet van nabij mee. Ik bevond mij, zoals overeengekomen in de regering, op 30 juli in Oostende voor de Beneluxconferentie. Deze conferentie verliep in moeilijke omstandigheden. Ze was trouwens zeer slecht voorbereid en er werd geen enkele belangrijke beslissing genomen. De Luxemburgse delegatie, onder leiding van Pierre Werner en Joseph Bech, was wegens het oproer in ons land via Frankrijk naar Oostende gekomen. Zij bleken diep onder de indruk te zijn van wat er in ons anders zo vredelievende landje gebeurde. De Luxemburgers lieten hun afkeuring blijken voor de houding van Leopold en ze leken erg aangegrepen door het nieuws over de doden van Grâce-Berleur.

Tijdens de conferentie vernam ik dat er contacten waren tussen de koning en de Confederatie van Politieke Gevangenen. Ik meende toen dat de koning onderhandelde om eventueel onder de bescherming van de patriottische verenigingen een driepartijenregering tot stand te brengen. Dat zou een mogelijkheid geweest zijn voor Duvieusart, de regering en de CVP om uit de moeilijkheden te geraken.

In de late avond van 30 juli werden ikzelf en de andere aanwezige CVP-ministers te Oostende ervan verwittigd dat er in de loop van de nacht nog een kabinetsraad te Brussel zou zijn. Om twee uur's nachts zaten de ministers rond de tafel. Duvieusart verstrekte uitleg over de incidenten in Grâce-Berleur en zei dat een socialistische delegatie hem was komen wijzen op de ernst van de toestand. De regering was er

volgens Duvieusart niet zeker van tot het uiterste weerstand te kunnen bieden. Bovendien liep men dan het gevaar dat er nog meer doden zouden vallen. Duvieusart vond het dringend nodig dat er op een of andere wijze in de toestand verbetering zou intreden. De meeste socialisten waren voorstander van de troonsafstand, aldus Duvieusart, met uitzondering van Spaak die misschien met een machtsdelegatie akkoord kon gaan. Duvieusart sprak dan over de bemiddelingspogingen

van de Confederatie van Politieke Gevangenen, waarvan een delegatie bij de koning was op het ogenblik dat de kabinetsraad plaatsvond. Die delegatie zou, aldus Duvieusart, een verzoening in het kader van de boodschap van 15 april voorstellen, hoewel er in patriottische kringen ook gedacht werd aan een troonsafstand na een periode van één jaar. Duvieusart stelde dan de vraag of de koning een verklaring diende af te leggen om de gemoederen te bedaren. Hijzelf was daar voorstander van, evenals Van der Straten-Waillet en De Schryver.

Met uitzondering van De Vleeschauwer en De Taeye sloten alle ministers zich bij Duvieusart aan. De Vleeschauwer meende dat de regering bij machte was het oproer het hoofd te bieden, terwijl De Taeye in Vlaanderen grote moeilijkheden vreesde als de opstand in Wallonië niet gebroken werd. De andere ministers wezen echter op de noodzaak van een onmiddellijke verklaring van de koning. Zelf stelde ik voor de feitelijke onmogelijkheid voor de koning om te regeren vast te stellen en kroonprins Boudewijn tot regent aan te stellen. Volgens mijn formule werd de koning niet definitief uitgeschakeld, keerde de kalmte terug en werd de monarchie gered. De boodschap van 15 april leek mij achterhaald omdat het staatshoofd buiten en boven de partijen diende te staan en Leopold die rol niet meer kon vervullen. Carton de Wiart, Wigny, Behogne, Dequae, Segers en Van Houtte deelden mijn mening. Duvieusart, Van Zeeland, Harmel, Moreau de Melen en Orban daarentegen waren eerder te vinden voor een tijdelijke machtsdelegatie. Toen Duvieusart aan het eind van de kabinetsraad zei dat de koning hem zou kunnen vragen onderhandelingen te beginnen over een formule die in overeenstemming was met de boodschap van 15 april, herhaalde ik nog eens dat van zo'n oplossing geen echte vrede te verwachten viel.

Om vier uur in de ochtend werd de kabinetsraad onderbroken. Vergezeld van Van Zeeland, Carton de Wiart en De Vleeschauwer begaf Duvieusart zich dan naar Laken voor overleg met de koning. Toen de ministers daar aankwamen, overhandigde Leopold hen een met de hand geschreven verklaring die blijkbaar de neerslag was van zijn raadplegingen tijdens de jongste dagen en uren. In die verklaring stelde de koning voor een drieledige regering samen te stellen. De weg daartoe moest worden geëffend door onderhandelingen tussen de drie nationale partijen. Elke partij moest een delegatie van twee personen afvaardigen, een Vlaming en een Waal. De delegaties dienden niet alleen voor de Koningskwestie een oplossing te vinden, maar ook voor andere hete hangijzers zoals de Vlaams-Waalse geschilpunten en de sociale problemen. Tijdens de onderhandelingen moest alle agitatie stopgezet worden.

Toen de kabinetsraad om 6.30 uur werd hervat, las Duvieusart de verklaring van de koning voor. De meningen hierover waren verdeeld. Van Zeeland en Harmel achtten een drieledige regering uitgesloten. Duvieusart zag mogelijkerwijs een nieuwe bemiddeling weggelegd voor de patriottische verenigingen. Wigny oordeelde dat de zaken nog gecompliceerder werden doordat in de verklaring andere problemen met de Koningskwestie werden vermengd. Mijn mening was dat het standpunt van de koning de situatie er niet beter op zou maken. Bovendien was de verklaring opgesteld vóór de regeringsdelegatie haar advies had gegeven, terwijl de taak van de ministers er juist in bestond de koning te adviseren.

Het besluit van de kabinetsraad was dat Duvieusart de bemiddeling van de Confederatie van Politieke Gevangenen zou vragen met het oog op onderhandelingen tussen de partijen. Om 7.15 uur gingen de ministers uiteen.

Na contacten van Duvieusart met vertegenwoordigers van de Confederatie van Politieke Gevangenen en met de partijvoorzitters, en na een onderhoud van de socialistische partijvoorzitter Max Buset met de koning - het eerste contact van Leopold met een socialistisch politicus sedert augustus 1949 - ontmoetten delegaties van de drie partijen elkaar in de namiddag van 31 juli. Volgens Duvieusart bereikten zij een ontwerp-akkoord over een machtsdelegatie van de koning aan kroonprins Boudewijn. Over twee belangrijke punten

werd echter geen consensus bereikt, namelijk de duur van de delegatie en de beëindiging ervan. De socialisten en liberalen wilden een delegatie voor een periode van één jaar. Aan het eind van die termijn bereikte Boudewijn de burgerlijke meerderjarigheid. Dan zou de overdracht definitief worden en de prins de troon bestijgen. De vertegenwoordigers van de CVP, Van der Straten-Waillet en De Schryver, wezen erop dat zij geen mandaat hadden gekregen om een uitgestelde troonsafstand te aanvaarden. Zij vroegen daarom een onderbreking van de vergadering om hun partijgenoten te raadplegen.

In de Contactcommissie van de CVP verkreeg de oplossing van de machtsdelegatie naar het schijnt algemene instemming. Duvieusart beweert in zijn memoires dat men er de machtsdelegatie als een vertrekpunt beschouwde voor een machtsoverdracht, op voorwaarde dat de delegatie de nationale eendracht tot stand bracht. Het algemene oordeel van de Contactcommissie was voorts dat aan het recht van de koning om in het land te verblijven niet mocht worden geraakt.

Met die wetenschap stapte Jean Duvieusart naar de koning en stelde hem de oplossing van het driepartijenoverleg voor. Naar eigen zeggen oefende Duvieusart geen druk op de koning uit om de formule van de machtsdelegatie gevolgd door een troonsafstand te aanvaarden, maar beval hij ze wel aan. In aanwezigheid van Berryer, Pirenne en Weemaes gaf de koning volgens Duvieusart zijn akkoord. Daarna begaf Duvieusart zich in het gezelschap van Berryer naar het parlement om er de partijdelegaties in kennis te stellen van het fiat van de koning en de modaliteiten van de formule in een definitieve tekst te gieten. Wat het belangrijke punt van de duur van de machtsdelegatie betreft, werd volgens Duvieusart overeengekomen dat die een jaar zou bedragen, dus tot 7 september 1951, want dan werd kroonprins Boudewijn 21 jaar. Op dat ogenblik zou Boudewijn de troon definitief bestijgen.

Duvieusart verliet de partijdelegaties en Berryer toen de redactie van het akkoord zo goed als rond was. In het peristilium van het parlement deelde hij aan de wachtende journalisten mee dat een oplossing bereikt was. Van het parlement begaf Duvieusart zich naar zijn ambtswoning in de Lambermontstraat, waar hij zich in afwachting van de definitieve goedkeuring van het akkoord door de koning klaarmaakte om het bericht in het radiojournaal van 22.00 uur mee te delen. Omdat die instemming op zich liet wachten en Duvieusart om 22.00 uur nog geen antwoord had gekregen, telefoneerde hij naar Laken. Hij kreeg er Pirenne aan de lijn, die hem zei dat er ‘enkele wijzigingen aan de tekst’ waren aangebracht. Toen Duvieusart de tekst van het paleis terugkreeg, stelde hij naar eigen zeggen tot zijn grote verbazing vast dat de passus over de troonsbestijging van Boudewijn geschrapt was. Er bleek alleen nog sprake te zijn van ‘een delegatie voor een te bepalen periode’, waarna de koning samen met de regering naar een oplossing zou zoeken die zich op dat ogenblik zou opdringen.

Duvieusart keerde dan terug naar de Wetstraat waar hij Spaak de aangebrachte wijziging voorlegde. Spaak wees ze kordaat af. Er zat voor Duvieusart bijgevolg niets anders op dan opnieuw naar Laken te gaan voor een onderhoud met de koning. Tijdens dat gesprek bleek, aldus Duvieusart, dat Pirenne en De Vleeschauwer aan de basis lagen van de wijziging en dat de koning teruggekomen was op de eerder door hem aanvaarde oplossing uit vrees voor de verontwaardiging die ze in Vlaanderen zou veroorzaken. Duvieusart probeerde de koning duidelijk te maken dat het akkoord tussen de partijen niet eenzijdig kon worden veranderd, onder meer omdat op basis

daarvan de socialisten hem hadden toegezegd hun aangekondigde mars op Brussel af te gelasten. Daarop onderbrak de koning het onderhoud en liet hij Duvieusart een hele tijd alleen achter. Toen Duvieusart het wachten beu werd en aanstalten maakte om te vertrekken, kwam de koning terug en verzocht hij hem om de ministers op het paleis van Laken samen te brengen.

De beruchte nacht van Laken

Het was al na middernacht toen de kabinetschef van Duvieusart Joseph Van der Meulen mij opbelde om te zeggen dat ik mij onmiddellijk naar Laken moest begeven voor een ministerraad onder het voorzitterschap van de koning. Dat was voor mij niet zo'n groot probleem, omdat ik de gebeurtenissen zeer ernstig nam en beslist had in mijn ambtswoning te overnachten in plaats van naar Leuven terug te keren. In de namiddag van 31 juli had ik nog een gesprek gehad met Robert Murphy, de Amerikaanse ambassadeur. Murphy was een van de meest vooraanstaande ambassadeurs die ooit in ons land verbleven hebben. Voor hij in Brussel op post was, had hij op internationaal vlak reeds een vooraanstaande rol gespeeld. Op zijn verzoek was ik naar de Amerikaanse ambassade gegaan voor een gesprek over de toestand in ons land. Murphy maakte zich zorgen over de recente gebeurtenissen. Hij interesseerde zich in het bijzonder voor de toestand in het Vlaamse landsgedeelte. Ik verklaarde hem dat de Vlamingen achter de koning stonden en dat zij zeer ontgoocheld zouden zijn bij een slechte afloop van de Koningskwestie. Wellicht zouden er in Vlaanderen zware incidenten uitbreken, zei ik, maar geen revolutie. Zover zouden de Vlamingen volgens mij niet gaan.

Voor het overige had ik in de namiddag en de avond van 31 juli zo goed mogelijk hoogte proberen te krijgen van de toestand. Ik was door Duvieusart op geen enkel ogenblik geconsulteerd en in feite wist ik niet wat er precies gebeurde. Voor mijn informatie was ik afhankelijk van de kranten en de radio. De oproep van Van der Meulen om naar Laken te komen voor een ministerraad verbaasde mij zeer, aangezien de voorzitters van de drie partijen aan de pers verklaard hadden dat een akkoord bereikt was. Op de radio was dit nieuws om 20.00 uur bevestigd en Buset had naar verluidt de mars op Brussel laten afgelasten. Uit al die berichten had ik geconcludeerd dat de zaak geregeld was.

Het koninklijk paleis te Laken maakt vooral's avonds een sombere indruk. Men treedt er binnen via een grote rotonde waarin grote en koude zuilen een hoge koepel dragen. Tijdens die nacht van 31 juli op 1 augustus kwam de ene minister na de andere er aan, de ene al wat meer verbaasd, verwonderd of ongerust dan de andere. De ministers werden samengebracht in een groot maar ongezellig salon en namen plaats volgens de protocollaire orde. Alle ministers waren aanwezig, met uitzondering van Jean Van Houtte, P.W. Segers en Paul Van Zeeland. Joseph Van der Meulen had plaatsgenomen aan een kleine tafel terzijde en stelde in zijn hoedanigheid van secretaris van de kabinetsraad het proces-verbaal op.

Omstreeks 2.30 uur trad een duidelijk vermoeide en bezorgde koning het salon binnen. Hij nam plaats recht tegenover Duvieusart. De koning verklaarde dat er tussen hem en de eerste minister een misverstand was ontstaan over het voorstel van het driepartijenoverleg. Hij zei dat Duvieusart er tijdens hun onderhoud om 19.00 uur foutief vanuit was gegaan dat hij de tekst aanvaard had. In feite wachtte hij met zijn beslissing op de definitieve tekst van het akkoord. Toen hij de tekst in handen gekregen had, had hij gemeend die te moeten wijzigen in bovenvermelde zin. Duvieusart kon met die wijzigingen niet akkoord gaan en had hem dan gezegd dat er twee oplossingen overbleven: het eerste akkoord aanvaarden en zich dus verbinden tot een troonsafstand, ofwel het ontslag van de regering aannemen. De koning zei dat hij in geweten niet kon abdiceren, maar wel bereid was tot een machtsdelegatie.

Wegens de ernst van de toestand en de aangekondigde mars op Brussel vroeg hij tot slot dat de regering geen ontslag zou nemen.

Na de pijnlijke verklaring van de koning deed Duvieusart zijn relaas van de gebeurtenissen. Op verzoek van de koning las hij de tekst van het akkoord van het driepartijenoverleg voor. De koning vroeg dan of de ministers akkoord gingen met die oplossing. Als eerste van de ministers nam ik het woord om te zeggen dat een revolutionaire toestand zou ontstaan indien men op het akkoord zou terugkomen. Ik verklaarde mij verder soli-

dair met Duvieusart. Behalve Albert De Vleeschauwer, die zich aansloot bij het standpunt van de koning, namen de andere ministers dezelfde houding aan. De Taeye twijfelde, maar die brave man bleek niet te begrijpen waarover het ging. De koning beweerde dan dat er in Vlaanderen een sterke reactie zou ontstaan als hij het oorspronkelijk akkoord zou aanvaarden. Ik antwoordde hierop dat het ongenoegen en de ontgoocheling in Vlaanderen inderdaad heel groot zouden zijn, maar dat er geen oproer zou uitbreken zoals op dat ogenblik in Wallonië en Brussel wel het geval was. Ik herhaalde nog eens mijn standpunt dat de koning in dramatische omstandigheden tot abdicatie zou worden gedwongen en de monarchie groot gevaar zou lopen als er 100 of 150 doden zouden vallen. Met uitzondering van De Vleeschauwer traden alle ministers mijn mening bij, zij het met enige nuances. Zelfs Albert Coppé, die behoorde tot de trouwe en enigszins naïeve koningsgezinden, sloot zich bij mijn standpunt aan, al deed hij dat met de tranen in de ogen. De koning verklaarde dan dat hij ermee akkoord ging om 'zich terug te trekken', maar hij wou niet verder gaan dan de boodschap van 15 april. Hij zei dat hij persoonlijk niet bereid was troonsafstand te doen, maar het toch zou doen als de regering het hem adviseerde. In dat geval zou hij in een brief aan de eerste minister uitleggen dat hij zijn abdicatie 'in de handen legde van de regering'. Moreau de Melen repliceerde dat de koning zich niet kon 'neerleggen' bij een beslissing van de regering. Ik stelde voor in de brief de woorden 'op advies van de regering' op te nemen. De koning zei dat de oplossing van de regering de kalmte in het land niet zou herstellen. Toen Duvieusart verklaarde dat hij ontslag moest nemen als de koning niet akkoord ging, stond Leopold op en verliet hij de ministers. Hij zei dat hij zou gaan nadenken en verzocht de ministers ondertussen te wachten.

Tijdens de onderbreking waren er onder de ministers allerlei persoonlijke gesprekken. Er werden heel wat onaangename dingen gezegd, maar die gaan uiteindelijk niemand aan. Sommigen bleven in het grote salon, anderen wandelden wat rond in de rotonde. Dries Dequae vatte de zaken rustig op, stak zijn pijp aan en ging zitten tegen een van de marmeren zuilen in de rotonde. De meeste ministers bleven erbij dat er geen andere oplossing restte dan Duvieusart te volgen. Iedereen leefde trouwens erg met de eerste minister mee. Wij kenden zijn eerlijkheid en zijn koppige koningsgezindheid en we gaven er ons rekenschap van dat hij zich volledig had ingezet voor de terugkeer van de koning. De onderhandelingen van de jongste dagen hadden hem uitgeput en hij was werkelijk zowel fysisch als psychisch aan het einde van zijn krachten gekomen.

Tijdens de onderbreking merkten we ook dat de koning verscheidene personen raadpleegde. De Vleeschauwer verliet het vertrek waar de ministers zaten of stonden. Joseph Pholien en Maurice Schot kwamen op het paleis aan en ook bepaalde journalisten, onder meer Robert Delmarcelle van *La Libre Belgique*. Op een gegeven ogenblik kwam Carton de Wiart naar mij toe en zei me dat de koning blijkbaar achter de rug van de ministers een nieuwe regering aan het vormen was. Carton de Wiart vond die gang van zaken volstrekt ongehoord en zei me dat we daar onze conclusies uit moesten trekken. Ik zei dat aan Duvieusart. Die antwoordde me dat hij trouw bleef aan zijn opdracht. Had Duvieusart toen zijn ontslag gegeven, dan was de toestand misschien duidelijker geweest.

Na een afwezigheid van meer dan anderhalf uur voegde de koning zich opnieuw bij de ministers. Hij vroeg of Duvieusart zijn standpunt handhaafde, waarop deze

een bevestigend antwoord gaf. Leopold overhandigde Duvieusart dan een brief die als volgt luidde:

***Mijnheer de eerste minister*,**

Tijdens de lange ministerraad van deze nacht, heeft de regering, op één van de aanwezige leden na, gemeend mij haar ontslag te moeten aanbieden als ik er niet mee instemde mijn koninklijke bevoegdheden te verlenen aan de

erfprins die de troon zal bestijgen bij zijn burgerlijke meerderjarigheid. In deze omstandigheden zie ik geen andere mogelijkheid dan me hierbij neer te leggen en u de toelating te geven gebruik te maken van de brief.

Leopold

De koning besliste dus afstand van de troon te doen, maar in de brief werd noch min noch meer gezegd dat hij daartoe op vraag van de regering had beslist. De regering werd door die brief erg in het nauw gedreven en verscheidene ministers eisten een aanpassing. Er werd overeengekomen dat in de loop van de dag de brief opnieuw zou worden onderzocht. Daarna werd de ministerraad, die slechts enkele minuten geduurd had, opgeheven. Het was toen 6.35 uur. Even later begaven Pierre Harmel en Dries Dequae zich naar de Wetstraat, waar ze de wachtende journalisten het regeringscommuniqué voorlazen waarin de troonsafstand van de koning werd bekendgemaakt.

Over wat er onmiddellijk na de afloop van de ministerraad gebeurde, schrijft Pirenne in zijn memoires heel vreemde dingen. Hij beweert dat Duvieusart en ik Laken opgetogen verlaten zouden hebben en dat hij toen in de rotonde van het paleis tegen mij zou hebben gezegd dat ik mijn doel bereikt had. Aan Duvieusart zou Pirenne hebben gevraagd of hij tevreden was met het bereikte resultaat. Duvieusart zou daarop geantwoord hebben dat de koning zich had moeten verzetten tegen het standpunt van de regering. Wat Duvieusart na de ministerraad tegen Pirenne heeft gezegd, weet ik niet omdat ik niet met hem maar met Oscar Behogne het paleis verlaten heb. De woorden die Pirenne hem in de mond legt, klinken gezien de houding van Duvieusart tijdens de ministerraden hoogst ongeloofwaardig. Zelfheb ik tegen Pirenne gezegd dat het spijtig was dat de zaak zo moest aflopen, maar dat ik gelijk had gekregen en dat ik al in Pregny had voorspeld wat er met de koning zou gebeuren in het geval van een opstand. Een duidelijk opgewonden en verbolgen Pirenne antwoordde me dat ik zelf tot die opstand had bijgedragen! Dat was de beschuldiging van een opgehitst man, bij wie ik met enig misprijzen ben weggegaan. Hoe had ik kunnen bijdragen tot het verwekken van een oproer als men weet dat ik sedert de totstandkoming van de regering-Duvieusart bij geen enkele onderhandeling betrokken was geweest, nergens verklaringen had afgelegd en alleen had deelgenomen aan de besprekingen in de schoot van de regering!

De ministers Segers en Van Houtte, die niet aanwezig waren op de ministerraden in de nacht van 31 juli op 1 augustus omdat ze op de Beneluxconferentie in Oostende weerhouden waren, verklaarden zich eensgezind met hun collega's toen ze over de beslissing geïnformeerd werden. Van Zeeland was eveneens afwezig tijdens de bewuste vergaderingen van de ministers met de koning. Hij was zogezegd niet opgeroepen voor de kabinetsraad. Dit zou een vergetelheid geweest zijn van de kabinetschef van Duvieusart, Joseph Van der Meulen. Geen enkel minister heeft aan die bewering van Van Zeeland enig geloof gehecht, evenmin als aan zijn verklaring dat hij in de avond van 31 juli 1950 niet naar de radio had geluisterd. Als hij dat inderdaad niet gedaan had, moet hij wel de enige geweest zijn. Die avond was heel België bij wijze van spreken aan de radio gekluisterd. Mij lijkt het plausibeler dat Van Zeeland de kabinetsraad niet bijwoonde omdat hij op het ultieme ogenblik elke verantwoordelijkheid wilde ontvluchten. Tijdens de kabinetsraad van 30 op 31 juli

verklaarde Van Zeeland tot tweemaal toe dat hij geen advies kon geven, maar wel bereid was elke oplossing van de koning te aanvaarden. Bij vorige gelegenheden had Van Zeeland eenzelfde standpunt ingenomen. Die houding en zijn afwezigheid tijdens de beslissende momenten deden zijn reputatie geen goed.

Over de motieven van Van Zeelands gedrag tast ik in het duister, maar gezien zijn ambities en zijn verwaandheid veronderstel ik dat hij met zijn optreden in de Koningskwestie een adellijke titel wou verwerven. Pirenne suggereert dit in zijn memoires, en later, toen ik

voor de tweede keer premier was, is men mij komen vragen bij koning Boudewijn tussenbeide te komen om Van Zeeland een dergelijke titel toe te kennen. Ik heb dat gedaan, maar Boudewijn vond het toen niet opportuun Van Zeeland in de adelstand te verheffen. Nadien slaagde Van Zeeland wel in zijn opzet, want in 1963 kreeg hij de titel van burggraaf.

De Vleeschauwer stelde zich voor en tijdens de fameuze nacht van Laken volledig achter de koning op. Hij nam een zeer eigenaardige positie in. In feite was De Vleeschauwer een dissident van de regering in Londen. Terwijl de meeste leden van deze regering impliciet of expliciet tegen de koning gekant waren, verdedigde hij Leopold door dik en dun. De Vleeschauwer werd door velen beschouwd als een zeer opportunistisch politicus. Hij hield wellicht in ruime mate rekening met de negatieve reacties in Vlaanderen op elke oplossing waarbij de koning niet op de troon zou blijven. Vermoedelijk werd zijn houding ook door andere factoren bepaald, onder meer door het blauwtje dat hij bij de koning of bij zijn omgeving opgelopen had bij het begin van de oorlog. De Vleeschauwer had er toen immers voor gezorgd dat Kongo tijdens de oorlog in de strijd tegen de Duitsers zou worden ingezet. Dat was zeer belangrijk, want Kongo zorgde onder meer voor het uranium dat nodig was voor de aanmaak van de atoombom. Er werd daarvoor trouwens een akkoord afgesloten met de Union Minière. Maar De Vleeschauwer werd voor zijn moedige houding gedesavoueerd in richtlijnen die uitgingen van de entourage van de koning en waarin gesteld werd dat Kongo zich buiten de oorlog moest houden en dat ons land een neutraliteitspolitiek diende te volgen.

De eedaflegging van Boudewijn

Nadat men op de radio in de ochtend van 1 augustus 1950 het nieuws van de machtsoverdracht van Leopold bekend had gemaakt, haastten vooraanstaanden van de socialistische partij en vakbond zich om te bevestigen dat de aangekondigde mars op Brussel afgelast was. De avond voordien waren echter al heel wat arbeiders met de fiets en met vrachtwagens naar Brussel afgezakt, en die lieten zich niet zomaar terugsturen. De meesten begaven zich naar het socialistische Volkshuis waar een meeting plaatsvond. De sprekers benadrukten er dat de socialisten een grote overwinning hadden behaald en riepen de arbeiders op het werk te hervatten, maar heel wat aanwezigen begrepen de ware toedracht van de politieke gebeurtenissen niet en eisten de onmiddellijke troonsafstand. Niet zonder moeite konden de socialistische leiders hun publiek ervan overtuigen dat een uitgestelde troonsafstand bereikt was. Om de gemoederen tot bedaren te brengen, stelde Van Acker voor een ‘overwinningsmars’ door Brussel te houden.

In de avond van 1 augustus 1950 kwam de regering opnieuw samen om de brief te onderzoeken waarin de koning verklaarde zich ‘neer te leggen’ bij het standpunt van de ministers. Zoals vermeld stuitte deze brief op bezwaren in de regering, en in de loop van de dag had Duvieusart in overleg met de koning, Pirenne en Weemaes een nieuw ontwerp gemaakt waarvan de toon zachter was dan in de eerste versie. De inhoud daarvan werd's anderendaags aan de pers bekendgemaakt. De brief luidde als volgt:

1 augustus 1950, 6 uur's ochtends
Mijnheer de eerste minister,

Gisteravond heeft U het na de besprekingen onder de drie partijen geraden geacht mij aan te bevelen mijn instemming te betuigen met de boodschap aan de natie, waarin ik mijn voornemen te kennen gaf de overdracht van de grondwettelijke machten aan de Kroonprins te betrachten evenals de bestijging van de troon door de Kroonprins,

wanneer deze de burgerlijke meerderjarigheid zal hebhen bereikt, indien zoals ik het hoop en wens, de beloofde verzoening rond mijn zoon is tot stand gekomen.

Tijdens de kabinetsraad van deze nacht heeft de regering mij deze aanbeveling bevestigd.

De regering hechtte aan de instemming van de Koning met deze boodschap het allergrootste belang en beschouwde ze als essentieel voor de volbrenging van haar taak. In die omstandigheden heb ik, de nationale verzoening nastrevend, mijn instemming met deze boodschap betuigdh.

Het is mijn vurigste wens dat het land de redenen van mijn houding zal begrijpen.

Leopold

Tijdens de kabinetsraad van 1 augustus werd tevens opdracht gegeven aan een beperkt ministerieel comité om het wetsontwerp betreffende de machtsdelegatie op te stellen. In de ochtend van 3 augustus werd het door de ministers onderzocht en in de namiddag van diezelfde dag diende Duvieusart het reeds in bij de Kamer. Het ontwerp werd onmiddellijk naar een bijzondere commissie verzonden. De vraag van de communisten om in die commissie vertegenwoordigd te worden werd, net als hun verzoek een interpellatie te mogen houden over de gebeurtenissen in Grâce-Berleur, verworpen, ook door de socialisten. Een week later, op 9 augustus 1950, hechtte de Kamer met 165 tegen 27 stemmen bij 7 onthoudingen zijn goedkeuring aan het ontwerp.'s Anderendaags nam de Senaat het aan met 121 tegen 22 stemmen bij 23 onthoudingen. De onthoudingen en negatieve stemmen kwamen bijna allemaal van CVP-volksvertegenwoordigers en -senatoren.

In de voormiddag van 11 augustus kwamen de verenigde Kamers bijeen om het decreet goed te keuren waarbij de koninklijke bevoegdheden aan kroonprins Boudewijn werden overgedragen. Het decreet werd aangenomen met 351 stemmen bij 8 onthoudingen. Voor de stemming deed zich een incident voor. Van op de publieke tribune werd een rookbom gegooid in de richting van de socialistische banken. Gelukkig raakte niemand gewond en kon de zitting na een schorsing hernomen worden.

In de namiddag legde Boudewijn de grondwettelijke eed af. Het spreekgestoelte in de Kamer was voor die gelegenheid afgebroken en vervangen door een licht verhoog waar een gouden troon op een rood tapijt prijkte. Boven de voorzitterstribune hingen twee grote Belgische vlaggen die het standbeeld van Leopold I omkaderden. De leden van de regering zaten op de eerste rij, de ministers van Staat zaten wat verder. Kardinaal Van Roey, die zijn rode *capa magna* droeg, de leden van het diplomatieke corps en de vertegenwoordigers van de gestelde lichamen waren eveneens aanwezig. Een delegatie van parlementsleden begroette Boudewijn en leidde hem binnen in het halfrond van de Kamer. Boudewijn ging tot voor de tribune en bleef staan voor de gouden troon. In een doodse stilte waren de parlementsleden ondertussen gaan zitten. Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert verleende het woord aan de twee secretarissen van de Kamer die respectievelijk in het Frans en het Nederlands het decreet op de machtsdelegatie voorlazen. Boudewijn verklaarde dan dat hij zich naar de wens van de vergadering schikte. Daarop nodigde Van Cauwelaert de prins uit om de grondwettelijke eed af te leggen. Toen Boudewijn langzaam zijn rechterhand omhoog hief en de eed wou uitspreken, riep de communistische senator

Henri Glineur: '*Vive la République*!' Een fractie van een seconde was het doodstil, maar dan gingen kreten van verontwaardiging op die overgingen in een lang applaus voor de prins. Op het ogenblik dat het applaus uitstierf, bulderde de communistische volksvertegenwoordiger Julien Lahaut opnieuw '*Vive la République*!'

Boudewijn liet zich door deze incidenten niet van de wijs brengen en sprak onverstoorbaar de eed uit. Daarna hielden Van Cauwelaert en Boudewijn nog een toespraak. Van Cauwelaert raadde de koninklijke prins aan zich bij de uitoefening van zijn taak te laten inspire-

ren door het voorbeeld van zijn vader, die in een geest van zelfverloochening en uit bezorgdheid voor de eendracht van het land het pijnlijkste offer had gebracht dat men van een vorst kan vragen. Boudewijn sprak de hoop uit dat hij met de hulp van de regering de verzoenining het land zou kunnen herstellen.

Na de plechtigheid in het parlement richtte Leopold nog een boodschap tot het land waarin hij de bevolking tot rust en kalmte opriep en waarin hij de hoop uitdrukte dat zijn gebaar van zelfverloochening niet vruchteloos zou zijn. Hij verzocht de natie voorts zich rond zijn zoon te verenigen, het verleden te vergeten en alleen aan de toekomst te denken. Om 17.00 uur werden vertegenwoordigers van de partijen op het paleis in Laken ontvangen. Van der Straten-Waillet, Buset en Destenay spraken er ieder een huidebetuiging aan Leopold uit. Alle drie benadrukten ze de bereidheid van hun partij om de verzoening rond de koninklij ke prins mogelij k te maken.

De onderzoekscommissie in de CVP

Met de eedaflegging van de koninklijke prins viel het doek over een kwestie die het politieke leven in ons land bijna zes jaar uitermate sterk had beroerd. Voor Vlaanderen was de afloop evenwel een grote ontgoocheling. Na de aanvankelijke verbazing namen er de verontwaardiging en verbittering toe. Koningsgezinde organisaties gaven in manifesten uiting aan hun frustratie en kondigden protestmanifestaties aan. In een brief riep het Nationaal Coördinatiecomité van de Koningsgezinde Bewegingen de burgers op om zelfde verdediging van de democratische vrijheden in handen te nemen. Zover zou het echter niet komen. Behalve de nooit opgehelderde moord op Julien Lahaut, die op 18 augustus in zijn woning werd neergeschoten en waarvan de verdachten in Leopoldistische kringen gezocht werden, en de kleine bommen die voor enkele socialistische partijlokalen en voor de woning van Van Cauwelaert tot ontploffing werden gebracht, bleef het protest louter verbaal.

In de CVP stuurden de Leopoldisten aan op een afrekening met de partijtop. Reeds tijdens de vergadering van de CVP-Kamerfractie op z augustus werden Duvieusart en de ministers scherp aangevallen. Er werd meer uitleg geëist over de onderhandelingen met de liberalen en de socialisten en over de rol van de Confederatie van Politieke Gevangenen. Verscheidene volksvertegenwoordigers dreigden er voorts mee de wet op de machtsdelegatie niet goed te keuren. De sfeer in de CVP werd nog meer vertroebeld door berichten in *La Libre Belgique* van diezelfde dag waarin ik ervan beschuldigd werd aan het hoofd te staan van 'een samenzwering' die de homogene CVP-regering wou vervangen door een regering van de CVP met de socialisten. De krant schreef mij de bedoeling toe 'opstandelingen' zoals Spaak en Buset, die het regime hadden doen wankelen, in de regering te willen brengen. De *Libre* concludeerde daaruit dat ik een '*comitard*' was die de idealen van zijn partij niet rechtzinnig verdedigde en alleen uit persoonlijk belang handelde.

Om die dwaze insinuaties de kop in te drukken, verklaarde ik tijdens de Partijraad van 3 augustus 1950 dat een homogene CVP-regering aan het bewind moest blijven. Ik verdedigde op die bij eenkomst Duvieusart en beklemtoonde dat de ministers tijdens de ontknoping van de Koningskwestie volledig solidair met hem waren geweest en dat nog steeds waren. P.W. Segers hield een soortgelijk pleidooi, maar

onze woorden werden overstemd door tussenkomsten om de ‘schuldigen’ van de afloop van de Koningskwestie te sanctioneren. Mare Goor, Paul Herbiet en anderen eisten dat sommige ministers en partijverantwoordelijken zich spontaan zouden terugtrekken. Michiel Vandekerckhove betoogde dat de regering gecapituleerd had voor de dreigingen van de anti-Leopoldisten en zich niet voldoende had ingezet om de orde te handhaven. Hij vroeg tevens dat een onderzoekscommissie zou worden ingesteld.

Twee dagen later kwam de Partijraad opnieuw samen en na een even tumultueuze discussie kondigde voorzitter Van der Straten-Waillet de oprichting aan van een commissie die de verantwoordelijkheid van de CVP-top in de ontknoping van de Koningskwestie moest onderzoeken. Tevens zou een buitengewoon partijcongres worden bijeengeroepen om zich over het verslag van die commissie uit te spreken en een nieuwe partijleiding te verkiezen.

Michiel Vandekerckhove, een oud-student van mij, werd tot voorzitter van de onderzoekscommissie aangesteld. Hij werd bijgestaan door twee leden van de Kamerfractie, Al-fons Verbist en Charles Héger, twee leden van de Senaatsfractie, Joseph Oblin en Charles Derbaix, en twee vertegenwoordigers van de Partijraad. Rik Vermeire, adjunct-nationaal secretaris van de CVP, trad op als secretaris van de commissie.

De commissie hield 31 zittingen en hoorde 27 personen, onder wie de meeste ministers van de regering-Duvieusart, August De Schryver, Frans Van Cauwelaert en enkele volksvertegenwoordigers en senatoren alsook een aantal buitenstaanders. De werkzaamheden van de commissie verliepen niet zo vlot. De ministers konden niets of weinig zeggen over hun gesprekken met de koning, leden van het kabinet van de koning die een belangrijke rol speelden in het verloop van de gebeurtenissen, zoals Pirenne, konden niet ondervraagd worden en een aantal personen die opgeroepen werden, weigerden te getuigen.

Zelf maakte ik er geen probleem van om voor de commissie te verschijnen. Dat gebeurde op 8 september 1950. De leden stelden mij vragen over de gesprekken in Pregny, mijn informatieopdracht na het ontslag van mijn regering, de totstandkoming van de koninklijke boodschap van 15 april, de andere besprekingen tijdens de formatieopdracht van Van Zeeland en mijn activiteiten in de regering-Duvieusart. Op een opmerking van een van de commissieleden dat er van mij gezegd werd dat ik niet koningsgezind en zelfs tegen de monarchie was, antwoordde ik dat ik steeds de monarchie verdedigd had en dat ik niet tegen de terugkeer van de koning gekant was geweest. Trouw aan het programma van mijn partij had ik geprobeerd die terugkeer mee te organiseren en Leopold opnieuw op de troon te brengen, maar dat kon voor mij alleen in behoorlijke omstandigheden en op voorwaarde dat er geen opstand tegen de koning zou losbreken. Het meest overtuigende bewijs van mijn houding was het feit dat ik ermee had ingestemd deel uit te maken van de homogene CVP-regering onder leiding van Duvieusart, hoewel die formule mijn voorkeur niet wegdroeg. Toen ik aan het hoofd van de regering met de liberalen stond, had ik gezocht naar een oplossing voor de Koningskwestie. Daarbij was ik bereid eventueel voorstellen te aanvaarden die niet volledig overeenstemden met het programma van de CVP. Ik zei de commissieleden ook dat ik de tactiek van de CVP om van Leopold de koning van één partij te maken nooit had goedgekeurd. Tevens beklemtoonde ik dat de regering-Duvieusart een loyale poging had gedaan om de koning terug op de troon te brengen. Ik zei ook dat de kabinetschef van de koning Joseph Berryer mij tijdens de onderbreking van de kabinetsraad in de nacht van 31 juli op 1 augustus bevestigd had dat de uitleg van Duvieusart over het driepartijenakkoord correct was. Op de vraag of de regering-Duvieusart voldoende maatregelen had genomen om de Drde te handhaven, antwoordde ik dat ik al het nodige had gedaan wat in mijn bevoegdheid lag, maar dat ik wel verscheidene keren mijn ongerustheid over de agitatie had geuit. Ik wist iat de socialisten zodanig zouden maneuvreren dat de

socialistische burgemeesters en gouverneurs niet zouden optreden tegen de betogers en stakers. Daarom had ik nagegaan of de regering de staat van beleg kon afkondigen, maar dat bleek niet mogelijk te zijn. De eerste verantwoordelijke voor de ordehandhaving was minister van Binnenlandse Zaken Albert De Vleeschauwer, en die had toen ik naar de Beneluxconferentie in Oostende vertrok, nog gezegd dat hij de situatie volledig in handen had.

Rik Vermeire bezorgde mij een samenvatting van mijn getuigenis met de vraag ze na te ezen en eventueel correcties aan te brengen. Vermeire, die het verslag had opgesteld, deed

dat ongetwijfeld te goeder trouw, maar het bevatte heel wat onjuistheden en onduidelijke passages. Ik heb de tekst niet met grote zorg nagekeken, want in dat geval had ik hem volledig moeten herschrijven. Er stond trouwens niets in wat mij kon deren of ongunstig voor mij zou zijn.

Mijn kabinetschef Alfred Magain getuigde eveneens voor de onderzoekscommissie. Hij deed dat op eigen verzoek, omdat hij van een ander kabinetsmedewerker van mij, Julien Dufranne, vernomen had dat De Vleeschauwer aan de commissie zeer onaangename dingen over mij had verteld. Dufranne was daarvan op de hoogte gebracht door Oblin, een van de commissieleden. Magain legde zijn verklaringen afzonder dat ik dat wist, maar verwittigde mij nadien wel. Magain uitte tegenover de commissie zijn ongenoegen over de bewering van *La Libre Belgique* enkele dagen voor de volksraadpleging, dat Pierlot en Spaak naar Londen waren uitgeweken op de uitdrukkelijke aansporing van Leopold. Magain wist immers aan de hand van de uittreksels uit de processen-verbaal van de kabinetsraden van 26 mei en 8 juli 1940, die Van Outryve d'Ydewalle mij bezorgd had, dat de koning de regering-Pierlot in die periode als onbestaand beschouwde. Voorts gaf Magain het relaas van de parallelle onderhandelingen van De Vleeschauwer en van Pirennes maneuvers. Op de vraag wat men van mij moest denken, antwoordde Magain dat ik altijd correct had gehandeld. Toen hij mijn kabinetschef was geworden, zei hij, had ik hem de opdracht gegeven al mijn vertrouwelijke en persoonlijke briefwisseling te openen, aangezien ik niets te verbergen had. Aan graaf Paul de Launoit had de koning, aldus Magain, gezegd dat ik ‘de enige CVP' er was die hem de waarheid had verteld’.

De onderzoekscommissie nodigde niet alleen personen uit die direct bij de Koningskwestie betrokken waren. Ze deed ook een beroep op een aantal mensen die zich vrijwillig aanboden en die helemaal niets met de zaak te maken hadden. Ik kan niet anders dan die personen kwalificeren als roddelgetuigen. Er waren getuigen die beweerden privé-gesprekken of gesprekken uit de kennissenkring van August De Schryver, Frans Van Cauwelaert en mijzelf te hebben afgeluisterd, waaruit moest blijken dat wij het standpunt van de CVP niet verdedigd hadden en tegen de koning waren. Twee kloosterzusters die werkten in het bejaardentehuis waar mijn schoonmoeder verbleef, kwamen voor de commissie vertellen wat mijn houding was in de Koningskwestie, wat mijn echtgenote daarover in winkels vertelde en wat er in Leuven allemaal over mij gezegd werd! Wat dit laatste betrof, beweerde een van de zusters dat men van mij in de stad zei dat ik aan de politiek goed verdiende. Het bewijs daarvan meende men te vinden in de woning in de Naamsestraat te Leuven, die ik begin 1950 voor ‘verscheidene miljoenen’ van de dominicanessen van Lubbeek had gekocht, en in de grote veranderingen die ik daaraan had laten aanbrengen. De waarheid is dat ik voor dat huis 1.050.000 BF betaalde en voor 600.000 BF verbouwingswerken liet uitvoeren. De dochter van onze huisdokter vertelde aan de commissie soortgelijke dingen. Zij verhaalde dat mijn schoonmoeder in het ziekenhuis in de Naamsestraat te Leuven gezegd had dat ik voor de troonsafstand van Leopold was en dat mijn echtgenote ‘meetings tegen de koning hield in de winkels van Leuven’! Het bleek ook dat de commissie de gesprekken trachtte te achterhalen die mijn zonen op het speelplein van het Sint-Pieterscollege in Leuven voerden! Met De Schryvers en Van Cauwelaerts kinderen probeerde ze hetzelfde.

Dat soort praktijken maakte van de onderzoekscommissie een beschamende aangelegenheid, die niet alleen mij maar ook anderen tegen de borst stuitte. Na het

fameuze getuigenis van de kloosterzusters ontving ik een brief van Jef Deschuyffeleer waarin hij zijn ongenoegen verwoordde over de methoden van de onderzoekscommissie. ‘Verschillende vrienden’, schreef hij, ‘konden geen woorden vinden die scherp genoeg uiting gaven aan hun verontwaardiging.’ Deschuyffeleer, die na de ontknoping van de Koningskwestie ondervoorzitter van de Vlaamse vleugel van de CVP was geworden, wees er mij op dat hijzelf en de overige

leden van het Nationaal Comité geen enkele verantwoordelijkheid voor de gang van zaken droegen. Verder stond hij erop mij mee te delen dat zijn vertrouwen en dat van de partijleiding in mij ongeschonden was gebleven. Hij hoopte dat ik aan de zaak niet te zwaar zou tillen, want de partij zou mij nog broodnodig hebben.

Enkele weken later kreeg ik een soortgelijke brief van Augustin Roberti, die na de gebeurtenissen van eind juli zijn mandaat van ondervoorzitter van de Waalse vleugel van de CVP had neergelegd. Roberti vond dat de praktijken van de onderzoekscommissie openlijk moesten worden veroordeeld en hij vergeleek ze met verklikkingsmethoden tijdens de bezetting.

Op het buitengewoon Congres van de CVP van 23 en 24 september 1950 bracht Michiel Vandekerckhove verslag uit over de werkzaamheden van de commissie. De commissie was tot het besluit gekomen dat sommige leiders geen 'verraad' hadden gepleegd, maar dat ze wel 'zware politieke fouten' hadden begaan. Het heette dat belangrijke gebeurtenissen, zoals de boodschap van 15 april en de bemiddeling van de Confederatie van Politieke Gevangenen, waarvoor noch de CVP noch de regering de verantwoordelijkheid droegen, een beslissende invloed hadden gehad op de ontknoping van de Koningskwestie. De commissie wou daarom de regering-Duvieusart niet alle schuld geven. Zij vond echter wel dat de ministers in de nacht van 31 juli op 1 augustus 1950 'haastig' en 'zonder voorafgaandelijke beraadslaging' tot een definitieve troonsafstand hadden beslist. Volgens het verslag van de commissie was er in de CVP 'een psychologisch gevaarlijke toestand' ontstaan. Mandaten en leidende functies waren toevertrouwd aan personen die 'rechtvaardig en bekwaam' waren, maar die wat hun 'gevoelens' betrof niet het volledige vertrouwen van de CVP-aanhang genoten. De gegevens waarover de commissie beschikte, maakte het niet mogelijk tegen 'bepaalde personen een morele veroordeling' uit te spreken. Maar ze vroeg wel en met aandrang dat die personen vrijwillig afstand zouden doen van hun politiek mandaat of van hun functie in de partij.

Terwijl ik het verslag van Vandekerckhove onbewogen aanhoorde, gingen François-Xavier Van der Straten-Waillet, P.W. Segers, August De Schryver en Frans Van Cauwelaert in de tegenaanval. Van der Straten-Waillet noemde het verslag van de commissie een requisitoir en de conclusies ten overstaan van bepaalde personen rampspoedig. Hij verdedigde zijn houding tijdens de ontknoping van de Koningskwestie, meer bepaald zijn instemming met de bemiddeling van de Confederatie van Politieke Gevangenen en zijn bereidheid om met de andere partijen te overleggen. Wegens het gevaar van een mars op Brussel was er volgens Van der Straten-Waillet nood aan een 'psychologische ontspanning'. De regering-Duvieusart was gehandicapt bij het bestrijden van het oproer. Zij kon niet op betrouwbare ordediensten rekenen en had zij de krachtproef wel aangegaan, dan had zij de koning wellicht definitief gecompromitteerd. Van der Straten-Waillet loofde voorts Duvieusart voor zijn moedige houding, Van Cauwelaert voor de wijze waarop hij de parlementaire debatten over de Koningskwestie had geleid en mij voor het feit dat ik de volksraadpleging mogelijk had gemaakt. Aan het eind van zijn tussenkomst stelde hij de vraag of de partij versterkt zou worden door onze 'executie' en hij zei dat het een zware politieke fout zou zijn de besluiten van de onderzoekscommissie goed te keuren.

P.W. Segers stelde in zijn reactie dat niet alle leiders van de CVP bezield waren door hetzelfde idealisme en door dezelfde aanhankelijkheid jegens de koning. Maar hij zei ook dat 'Van Cauwelaert, De Schryver en Eyskens trouw het eerste punt van het CVP-programma hadden gediend'. Voorts deed hij een oproep om het vertrouwen en de eenheid in de partij te herstelllen. August De Schryver haalde ook fel uit naar de onderzoekscommissie waarvan hij de resultaten 'onvolledig' en 'onrechtvaardig' noemde. Hij gaf tevens De Vleeschauwer een flinke veeg uit de pan met zijn verklaring dat men 'niet te streng' mocht zijn voor het falen

van de minister van Binnenlandse Zaken in diens pogingen om de orde te handhaven. Toen Frans Van Cauwelaert het woord nam, was het al middernacht, maar zijn striemende afkeuring van het werk van de onderzoekscommissie liet niemand onberoerd. ‘Ik kan’, zei Van Cauwelaert, ‘na het horen van het verslag een gevoel van misprijzen niet onderdrukken. Ik ontzeg ieder het recht om mij van politieke huichelarij te beschuldigen. Nooit is er een tegenstelling geweest tussen mijn woorden en mijn daden. Ik misprijs diegenen die in het geheim fluisteren dat ik de partij verraden heb. Het is onverantwoord dat de commissie een beroep heeft gedaan op geheime verklikking en praatjes.’

Michiel Vandekerckhove verdedigde zich nog tegen deze scherpe kritieken. Volgens hem had de onderzoekscommissie geen inquisitiemethoden aangewend en waren de leden ervan niet met wraakgevoelens behept geweest. De commissie, aldus Vandekerckhove, laakte de regering-Duvieusart omdat zij had ‘gecapituleerd’ nog voor de strijd begonnen was. Toen hij uitriep dat de partij geen crisis zou hebben gekend en de Koningskwestie opgelost zou zijn geweest indien de regering ‘drie, vier weken’ had gevochten tegen de stakers en betogers, oogstte hij luid applaus, maar de ministers verborgen niet dat zij deze uitspraak als een grote domheid beschouwden.

In de slotresolutie van het congres werd ‘akte genomen van het verslag en de conclusies van de onderzoekscommissie’ en werd het vertrouwen geschonken aan het Nationaal Comité om na te gaan welk gevolg aan die conclusies moest worden gegeven. Met deze resolutie werd de commissie in feite wandelen gestuurd en gaf het congres aan dat het tijd was om de eenheid in de partij te herstellen.

Niettemin voerden de katholieke kranten tijdens de weken na het congres nog hevige polemieken over de verantwoordelijkheid voor de afloop van de Koningskwestie en publiceerden ze nog allerlei artikelen met bijzonderheden over de agitatie van de anti-Leopoldisten. Zelf voerde ik nog een intense briefwisseling met *La Libre Belgique*, die mij er aan de vooravond van het CVP-Congres, op 23 september 1950, van beschuldigde tijdens de onderbreking van de ministerraad van 31 juli op 1 augustus het volgende gezegd te hebben: ‘Indien er binnen de vijf minuten geen oplossing is, doe ik hetzelfde als de liberale ministers voor de bijeenkomst van de Kroonraad en ga ik hier weg!’ Deze uitspraak bewees volgens de *Libre* dat ik op een onverantwoorde manier druk had uitgeoefend op de koning opdat hij afstand van de troon zou doen.

Het was niet mijn gewoonte te reageren op kranteartikelen, maar ditmaal kon ik zo'n zware beschuldiging en flagrante leugen niet laten voorbijgaan. Tijdens de twee beslissende ministerraden heb ik tegenover de koning mijn mening op een kordate doch beleefde wijze uitgedrukt. Toen niet en ook niet bij vorige gelegenheden heb ik hem onder druk gezet.

Tijdens de onderbreking van de ministerraad heb ik wel gezegd dat het onaanvaardbaar was dat De Vleeschauwer achter de rug van Duvieusart en de ministers om besprekingen voerde met de koning. De Vleeschauwer behoorde in de Wetstraat te zijn, waar hij als minister van Binnenlandse Zaken voor de ordehandhaving moest instaan. Ik had er nog aan toegevoegd dat ik eruit zou trekken zoals de liberale ministers vlak voor het begin van de Kroonraad indien De Vleeschauwer nog lang weg zou blijven. Ik zou naar de Wetstraat zijn gegaan, zodat er toch iemand van de regering de verantwoordelijkheid zou hebben genomen voor

het handhaven van de orde. Ik maakte mij inderdaad zeer ongerust over het feit dat de hele regering in Laken weerhouden was en dat de ministers in feite niet op de hoogte waren van wat er in Brussel en in het land gebeurde.

Onmiddellijk stuurde ik naar *La Libre Belgique* een loochening die op 25 september 1950 afgedrukt werd. In het bijgevoegde commentaar nam de krant akte van mijn ontkenning. Ze bleef er echter bij dat de informatie in haar artikel correct was. De *Libre* beweerde dat mijn woorden uit het proces-verbaal van een getuige van de ministerraad genomen waren. Indien

ik mijn loochenstraffing handhaafde, verklaarde de *Libre* zich bereid het geschil door een erejury te laten beslechten.

Ik antwoordde de krant dat ik met dat voorstel akkoord ging, op voorwaarde dat de naam van de zogenaamde getuige, die volgens mij een minister moest zijn, zou worden bekendgemaakt.

Paul Jourdain, de verantwoordelijke uitgever van *La Libre Belgique*, antwoordde me dat ik met mijn voorwaarde de zaak veranderde in een personenkwestie en dat de krant daaraan niet mee wou doen. Ik beging volgens Jourdain tevens een vergissing door te veronderstellen dat de informatie alleen van een minister afkomstig kon zijn. Mijn uitspraak was genomen uit een proces-verbaal dat in een 'tiental exemplaren' verspreid was. De erejury kon alleen maar oordelen over het feit of dit al dan niet het geval was en niet of de bewuste uitspraak correct was. Trouwens, als ik de zaak openbaar wenste te maken, schreef Jourdain, zou de *Libre* een kopie van het bewuste document publiceren. Opnieuw reageerde ik. Ik schreef Jourdain dat het niet in mijn bedoeling lag van het geschil een personenkwestie te maken. Ik vond wel dat diegene die de krant met anonieme documenten informeerde, met mij een confrontatie moest durven aangaan. Ik voegde eraan toe dat de auteur van het bewuste proces-verbaal wellicht redenen had om anoniem te blijven en dat het ook geen toeval was dat hij het in een tiental exemplaren verspreid had. Met die bedenkelijke methode kon men immers laster- en verklikkingscampagnes organiseren waarbij waarheid en verzinsel werden gemengd en waartegen het slachtoffer zich niet kon verweren. Voorts schreef ik Jourdain dat het hem vrijstond een kopie van het proces-verbaal te publiceren, maar dat dan wel mijn brief eraan moest worden toegevoegd.

Jourdain liet me weten dat hij zijn informatiebron niet bekend wou maken. Toch lichtte hij een tip van de sluier op door te schrijven dat de bewuste zinsneden afkomstig waren uit een getuigenis afgelegd voor de onderzoekscommissie van de CVP. Voor het overige bleef Jourdain erbij dat de erejury de echtheid van de bron moest verifiëren en niet de correctheid van de bewuste uitspraak.

Gezien deze ontwijkende reactie vond ik het nutteloos nog verder aan te dringen. Ik schreef wel nog een brief aan de onderzoekscommissie om te zeggen dat ik over de kwestie een getuigenis wenste af te leggen en in het bezit gesteld wilde worden van het proces-verbaal. Men antwoordde mij dat de commissie haar werkzaamheden beëindigd had en dat er op de zaak niet zou worden teruggekomen. Later bevestigde Joseph Van der Meulen mij dat hij alleen het proces-verbaal van de ministerraden had opgesteld. Of er behalve de ministers anderen aantekeningen hebben genomen of hebben staan luisteren, kan ik niet weten.[1] Het voorval riep bij mij wel herinneringen op aan het gesprek dat Van Cauwelaert, Gillon, mijn echtgenote en ikzelf in de avond van 16 maart 1950 in het Hotel des Bergues hadden gevoerd en ook werd afgeluisterd.

Mijn houding in de Koningskwestie

1 Uit de processen-verbaal van de CVP-onderzoekscommissie blijkt dat de aantijging van *La Libre Belgique* gebaseerd was op het getuigenis van Albert De Vleeschauwer. Zie P. Theunissen 1950: *Ontknoping van de koningskwestie*, 1984, p. 148.

Tijdens de hele duur van de Koningskwestie heb ik geen enkele publieke uitspraak voor of tegen Leopold afgelegd. Ik heb mij tijdens de vele debatten in het parlement en daarbuiten grotendeels afzijdig gehouden. Ik deed niet mee met de koningsgezinden, die portretten van Leopold voor hun vensters hingen. Ik weigerde zelfs dat te doen, wat in een kleine stad als Leuven voor mij vanuit politiek oogpunt niet zonder risico was. Ik deed ook niet mee met diegenen die in de CVP de onvoorwaardelijke terugkeer van de koning verdedigden. Voor die houding kreeg ik eveneens veel kritiek.

Als eerste minister van de regering met de liberalen probeerde ik zoveel mogelijk incidenten en moeilijkheden in verband met de Koningskwestie te voorkomen. Zo nam ik het initiatief om op 15 november niet langer het feest van de koning tej vieren, maar wel dat van de dynastie. De regering aanvaardde mijn voorstel. Sedertdien is 15 november de dag van de dynastie gebleven. Ik heb er ook mee op toegezien dat Leopold tijdens zijn verblijf in het buitenland in decente voorwaarden kon leven. Als minister van Financiën in de regering met Spaak verdedigde ik de verhoging van zijn dotatie tegenover de socialistische critici.

Wat de ontknoping van de Koningskwestie betreft namen de Leopoldisten mijn afzijdigheid op de korrel. Daarna verweten ze mij dat ik door mijn voorzichtige houding de verwachting had versterkt dat de terugkeer van de koning op de troon mogelijk was. Aan het eind van dit hoofdstuk past het dat ik mijn houding van beredeneerde voorzichtigheid in de Koningskwestie toelicht.

Een eerste algemene overweging was mijn overtuiging dat zowel de regering-Pierlot als de koning naar geweten hebben gehandeld, met het inzicht het land op de best mogelijke wijze te dienen. Noch de koning noch de regering hebben verraad gepleegd. Zij hebben naar plicht en geweten gehandeld. Alle aanvallen op de koning, zoals de toespraak van Reynaud, en alle smaad aan de leden van de regering in Londen kan ik niet anders dan als hatelijke dwaasheid bestempelen.

Een tweede element in mijn beoordeling is dat de koning op korte termijn klaar heeft gezien. Het verslag dat de regering in Limoges uitbracht over Wijnendale, en de vraag van de koning om de handtekening van een minister te bekomen met het oog op de eventuele benoeming van een nieuwe regering, toonden aan dat de koning inzag dat er tegen de Duitse overmacht niets te beginnen viel. Het Nederlandse leger stortte reeds na enkele dagen in, het Belgische leger vocht gedurende achttien dagen een moedige, maar ongelijke strijd. De koning moet er op het ogenblik van de capitulatie van overtuigd geweest zijn dat het Franse leger ook onder de voet zou worden gelopen. De opmars van de Duitse troepen verliep trouwens veel vlugger dan algemeen verwacht werd.

De koning had echter ongelijk te geloven dat Groot-Brittannië, gesteund door het Gemenebest, niet bij machte was stand te houden. Hij verwachtte of geloofde evenmin dat de Verenigde Staten met hun enorme oorlogspotentieel, en de Sovjetunie met haar massale bevolking en met de onbegrensde heldhaftigheid van haar leger in de oorlog zouden worden ingeschakeld. Op lange termijn moest de betrokkenheid van die landen onvermijdelijk tot de eindoverwinning van de geallieerden leiden.

De regering-Pierlot kreeg op korte termijn ongelijk. Zij schatte de mogelijkheden van de slecht voorbereide westerse legers volledig verkeerd in. Na de Franse wapenstilstand stortte zij op een jammerlijke wijze ineen. Het lijdt geen twijfel dat zij toen bereid was om naar België terug te keren, zich te ontbinden en eventueel een wapenstilstand te aanvaarden. Haar geloof in de eindoverwinning brandde op dat ogenblik op een erg laag pitje, en het duurde enkele maanden vooraleer zij tot een ander inzicht kwam.

Op lange termijn heeft de regering echter gelijk gehaald. Niettegenstaande allerlei moeilijkheden herzag zij haar mening en plantte zij de nationale vlag in het kamp van de geallieerden en van de overwinnaars.

Ten derde vond ik dat zowel de koning als de regering vergissingen hadden begaan. Vergissingen die konden worden goedgemaakt door mensen van goede wil, zoals in een familie na grote ruzie de vrede kan worden hersteld.

In de vierde plaats heb ik de Koningskwestie altijd als een grondwettelijke en politieke kwestie beschouwd. Het belangrijkste grondwettelijk aspect ervan betrof de vraag of de koning in mei 1940 als opperbevelhebber van het leger bij zijn troepen moest blijven ofwel

als staatshoofd de plicht had om samen met de regering het Land te verlaten en de strijd voort te zetten waar dat mogelijk was.

Ik behoorde tot diegenen die de mening toegedaan waren dat de functie van staatshoofd primeert boven alle andere functies van de koning. Met andere woorden, Leopold had bij zijn regering moeten blijven en met haar naar Engeland moeten gaan toen de ineenstorting van het Franse leger vaststond. Het zou natuurlijk ideaal geweest zijn indien de koning en de regering eensgezind en verenigd waren geweest, zoals de Nederlandse koningin en haar regering tijdens de oorlog.

Over de beslissing van Leopold om bij zijn soldaten te blijven, kan lang worden gediscussieerd Door velen werd Leopolds situatie vergeleken met die van koning Albert. Die vergelijking ging, zoals veel vergelijkingen, niet op. Albert bleef in andere omstandigheden bij zijn leger. Zijn positie als staatshoofd werd niet betwist en hij regeerde tijdens de hele duur van de oorlog met instemming van de regering.

Mijn houding kenmerkte zich voorts door een diepe afkeer en een grondig misprijzen voor diegenen die zich overleverden aan domme kritiek en schandaalcampagnes tegen de koning en zijn echtgenote, en ook tegen de ministers in Londen.

Tijdens de oorlog namen velen volkomen terecht aanstoot aan de campagne van collaborateurs in de pers en op de radio om de regering en de politici in diskrediet te brengen. Die propaganda was het werk van betaalde slaven die verraad pleegden aan hun land. Maar de campagne tegen de koning en zijn echtgenote was mijns inziens even kwetsend. *Wie zijn neus schendt, schendt zijn aangezicht.* Het was dus volkomen dwaas Leopold voor te stellen als iemand die zo zwaar gefaald had dat een publieke sanctie tegenover hem moest worden uitgesproken.

Ik kan niet genoeg benadrukken dat de campagne tegen de koning onmiddellijk na zijn bevrijding, in juli 1945, voor en na de volksraadpleging en tijdens het kortstondige bestaan van de regering-Duvieusart een schandelijke vertoning was. Zoveel jaren na de feiten treft mij dit nog meer dan op het ogenblik zelf. Bij het herlezen van de redevoeringen in het parlement en daarbuiten, van artikelen in kranten en tijdschriften kan men alleen maar verbaasd zijn over de inhoud van de aanvallen op de koning en zijn echtgenote. Zij tonen aan hoe lasteraars de openbare opinie kunnen vergiftigen, zoals de Hitlerbeweging dat deed in Duitsland of het rexisme in ons land.

Werd de koning op gemene wijze aangevallen, dan dient ook gezegd dat hij dikwijls op een domme wijze werd verdedigd. Zijn omgeving, en Pirenne in het bijzonder, bewezen de koning slechte diensten. Uit contacten met de koning en de koninklijke familie kon ik opmaken welke schade Pirenne aan het Hof toebracht. Zelfs in de houding van Boudewijn tijdens de eerste jaren van zijn koningschap vindt men daarvan sporen terug.

De entourage van de koning - Pirenne in het bijzonder - lag mijns inziens ook aan de oorsprong van de maalstroom van mededelingen, communiqués en brieven die namens Leopold de wereld werden ingestuurd. Pirenne heeft zich op een zeer ongelukkige wijze met de zaak ingelaten en gemoeid. Hij beschouwde zichzelf als de concertmeester en dacht dat hij alle politici kon bespelen. Het volstaat zijn memoires te lezen om de bevestiging te krijgen van wat ik hier zeg. Hij verstoorde en bemoeilijkte alles zodanig dat zelfs diegenen die met de beste inzichten bezield waren het op hun heupen kregen.

Pirenne had bovendien geen politiek inzicht. In zijn memoires geeft hij daarvan talrijke voorbeelden. Zo beschrijft hij onder meer dat hij behoorde tot de groep die na de Eerste Wereldoorlog onder impuls van Pierre Nothomb ijverde voor de inlijving van een gedeelte van het Nederlandse grondgebied bij België. De Belgische regering, die met deze zaak zeer verveeld zat, ontkende herhaaldelijk dat zij daarmee iets te maken had. Dat Pirenne het nodig oordeelde om in zijn memoires over die onhandige en dwaze pogingen tot annexatie

een aantal zaken aan de openbaarheid prijs te geven, bewijst voldoende koe weinig politiek inzicht hij had.

Pirenne betoonde tevens een buitengewone minachting voor politici. Soms sprak hij van *la racaille politicienne*. Toch kan men uit vele dingen en zeker uit zijn talrijke en ongeëvenaarde intriges tijdens de Koningskwestie afleiden dat Pirenne een politiek mandaat ambieerde, of ten minste een politieke rol wou spelen. Naar eigen zeggen ging Pirenne niet in op een voorstel van Degrelle of van andere rexistische voormannen om gecoöpteerd senator te worden. Niettemin ben ik ervan overtuigd dat Pirenne in feite gebukt ging onder de frustratie van een zogenaamd *mandat rentré*.

Ik vermoed wel dat Pirenne ervan overtuigd was dat hij de koning werkelijk diende. Hij was een eigenaardig, maar eerlijk man. Zijn humeurige reactie na de beslissende ministerraad in de nacht van 31 juli op 1 augustus 1950 heeft trouwens onze persoonlijke verhoudingen niet veel kwaad gedaan. Ik heb Pirenne na de Koningskwestie nog vaak ontmoet en hij bleek geen rancunes te hebben over de weinig vleiende opmerkingen die ik over hem gemaakt had tijdens de gesprekken met de koning in Pregny. Kort voor zijn overlijden in september 1972 heb ik hem nog op mijn kabinet ontvangen. Hij was moeilijk te been, maar nog zeer ad rem.

Ik blijf er ook bij dat op bepaalde momenten de terugkeer van de koning zonder grote problemen tot de mogelijkheden had behoord. Indien de koning bij de bevrijding in het land was geweest, in Ciergnon bijvoorbeeld of elders, dan was het wellicht tot een algemene verzoening met de regering-Pierlot gekomen. De redevoering van Pierlot en van andere vertegenwoordigers van de regering in Londen, onmiddellijk na hun terugkeer in het land, wezen in die richting. Daarenboven was de regering-Pierlot er zich maar al te goed van bewust dat bepaalde gebeurtenissen na mei 1940 beter met de mantel der liefde bedekt bleven.

Een tweede mogelijkheid voor de terugkeer van de koning deed zich mijns inziens voor bij zijn bevrijding in mei 1945. Zoals reeds vermeld had ik toen de indruk dat Van Acker de koning wilde terugbrengen. Dat bleek onmogelijk wegens de campagne die de socialisten en de communisten en nadien ook de liberalen tegen de koning hadden ontketend. Maar het bleek vooral onmogelijk omdat de terugkeer van de koning niet in een korte tijdsspanne, van hooguit 24 uren, kon worden geregeld. Het is nog steeds onduidelijk welke rol de entourage van de koning tijdens de eerste besprekingen gespeeld heeft.

De koning had ook kunnen terugkeren indien de volksraadpleging in de drie landsgedeelten goede resultaten had opgeleverd. Dan had de minderheid zich moeten neerleggen bij de uitspraak van de meerderheid. Dan had de koning, weliswaar met bepaalde voorzorgsmaatregelen en met de nodige verklaringen, de troon kunnen bestijgen.

De terugkeer van de koning onder de regering-Duvieusart vond ik een waagstuk. Ik ben er altijd van overtuigd geweest dat noch de koning noch de regering weerstand zouden kunnen hebben bieden aan een echte opstand. Niet alleen de koning maar ook de monarchie en de dynastie zouden weggeveegd zijn indien het tot een revolutie of bloedbad was gekomen. Indien de publieke opinie na de terugkeer van de koning tot rust was gekomen, had het experiment wellicht een andere uitkomst gehad. Het tegenovergestelde is echter gebeurd. De toestand onder de regering-Duvieusart was van die aard dat een gunstige oplossing niet tot de mogelijkheden behoorde. Achteraf kan men wel beweren dat Duvieusart onmiddellijk naar een oplossing had moeten

zoeken op basis van de boodschap van 15 april, maar hij heeft dat niet gedaan of hij heeft er te lang mee gewacht.

Hoewel ik geen voorstander was van de homogene formule, heb ik loyaal mijn steun verleend aan de regering-Duvieusart. Ik ben in die periode echter bij geen enkele onderhandeling over de Koningskwestie betrokken geweest.

Toen ik na de volksraadpleging van 12 maart 1950 als eerste minister naar Pregny ging, wist ik zeer goed dat mijn regering niet lang meer stand zou houden. De publieke stellingname van de CVP en van de liberale partij waren onverzoenlijk, en in de regering bestonden er grote spanningen. Bij de aanvang van mijn gesprek met de koning op 14 maart 1950 besefte ik maar al te goed dat ik in feite reeds ontslaggevend eerste minister was. In die omstandigheden had ik mij kunnen beperken tot een gemakkelijke taak. Ik had het officiële standpunt van mijn partij kunnen uiteenzetten, het antwoord van de koning kunnen registreren en voor het overige had ik de zaken gewoon kunnen afwachten. Mijn zin voor verantwoordelijkheid maakte mij dit onmogelijk. In moeilijke en gevaarlijke omstandigheden moet een politicus zich moedig tonen. Daarom heb ik de koning oplossingen voorgesteld die niet in overeenstemming waren met het standpunt van mijn partij, maar die wel realistisch waren. Ik had de indruk dat de koning in Pregny bereid was tot een uitgestelde troonsafstand. Maar hij werd voortdurend bewerkt door Pirenne om dat niet te doen. Later zou Leopold in veel droeviger omstandigheden die beslissing moeten nemen.

Over mijn gesprekken met de koning te Pregny bewaarde ik na mijn terugkeer in het land het stilzwijgen. Voor de onderzoekscommissie in de CVP liet ik mij ontwijkend of in hypothesen uit, zonder één keer te zeggen welke voorstellen ik had gedaan. Er rustte op mij echter de verdenking dat ik om sentimentele redenen tegen de koning gekant was en dat ik in Pregny de troonsafstand bepleit had. Diegenen die veronderstelden dat ik mij in een belangrijke staatsaangelegenheid als de Koningskwestie door mijn gevoelens liet leiden, waren dwazen. Ik verdedigde de terugkeer van de koning in zoverre die politiek haalbaar was. Dat ik die terugkeer bewust zou hebben belet, was een al even idiote veronderstelling. Elk politicus heeft zijn ambities en het zou ook voor mij een ware triomf geweest zijn indien ik na de realisatie van de onmogelijk gewaande volksraadpleging ook nog de koning had kunnen laten terugkeren.

Ik zal nooit vergeten dat Henry Carton de Wiart, die toch eerste minister, Kamervoorzitter en vijftig jaar lang parlementslid geweest is en die algemeen als een groot staatsman erkend werd, mij kort voor zijn overlijden in 1951 het volgende verklaarde: ‘Eyskens, wij hebben de monarchie gered.’

Zelf geloofde ik en geloof ik nog steeds dat in een land als België, met zijn complexe politieke verhoudingen, met de scherpe oppositie tussen Vlamingen en Walen en het bijna onoplosbare vraagstuk van de hoofdstad Brussel, de monarchie het land zeer grote diensten kan bewijzen.

Over de oorzaak van de slechte afloop van de Koningskwestie hebben historici en anderen al stapels artikelen en boeken gepubliceerd. Sommigen schrijven ze toe aan de neutraliteitspolitiek van Leopold die in Franstalige kringen niet in goede aarde viel, anderen aan zijn autoritaire optreden tegenover de ministers of aan de tweespalt met de regering in mei 1940, nog anderen aan zijn houding tijdens de bezetting. Deze factoren zijn niet zonder betekenis. De ware reden voor de troonsafstand moet echter gezocht worden in het *Politiek Testament* van de koning. Voor veel ingewijden en voor mijzelf was het totaal onbegrijpelijk dat Leopold dit document nog opstelde op een ogenblik dat de ineenstorting van nazi-Duitsland onafwendbaar leek. De paragraaf waarin de koning vroeg dat de politieke leiders van 1940 in het openbaar hun verontschuldigingen zouden aanbieden voor de beledigingen in Limoges, was daarenboven erg kwetsend voor de belanghebbenden. Niettemin waren zij

aanvankelijk bereid het *Politiek Testament* te vergeten. Toen de koning echter onmiddellijk na zijn bevrijding opnieuw geen gebaar van verzoening stelde, flakkerde het ressentiment opnieuw en in alle hevigheid op. Een aantal van de geviseerden, die er grondig van overtuigd waren dat zij hun plicht hadden gedaan en die België in het kamp van de overwinnaars hadden gebracht, keerden zich van toen af verbolgen tegen de koning en stuurden aan op zijn aftre-

den. Ik denk onder meer aan Frans Van Cauwelaert, Camille Gutt en andere ministers van de regering in Londen. Na het slechte resultaat van de volksraadpleging waren er trouwens nog meer die de troonsafstand bepleitten, niet alleen in de politieke partijen, maar ook daarbuiten. Ik denk bijvoorbeeld aan Max-Léo Gérard, van wie ik het standpunt vroeger al heb weergegeven. Ik denk ook aan Jules Ingenbleek, intendant van de civiele lijst van koning Albert. Hij bezorgde me een aantal vertrouwelijke nota's waarin hij de positie van Leopold met die van Albert vergeleek en had verscheidene gesprekken met mijn kabinetschef Magain. Net als Gérard vroeg Ingenbleek de verwijdering van Leopold.

De Koningskwestie leek voor de publieke opinie heel eenvoudig te zijn. In feite was het een zeer ingewikkeld probleem. Het was tevens een van de zwaarste politieke crisissen uit de geschiedenis van ons land. Zelden stonden de partijen zo scherp tegenover elkaar, zelden werd het politieke leven zo beheerst door één strijdpunt, zelden laaiden de passies zo fel op. Ook vele jaren na de ontknoping beroerde de kwestie de gemoederen nog. De wonden die in 1950 en daarvoor werden toegebracht, zouden slechts langzaam helen.

Hoofdstuk 14
De Homogene CVP-Regeringen

Boudewijn legde in de namiddag van 11 augustus 1950 de eed af als koninklijke prins. Enkele uren later bood Jean Duvieusart hem het ontslag van zijn regering aan. De koninklijke prins aanvaardde dat en vroeg eerst aan P.W. Segers en daarna aan August De Schryver om een nieuwe regering te vormen. P.W. Segers meende om persoonlijke redenen deze opdracht niet te kunnen aanvaarden, De Schryver om familiale redenen. Na deze twee Vlamingen was het de beurt aan Paul Van Zeeland, die wel op het verzoek van de koning inging. Wellicht geleerd door eerdere formatiepogingen legde Van Zeeland in zijn eerste contacten met de pers een grote voorzichtigheid aan de dag. In tegenstelling ook tot zijn onderhandelingen in april 1950 die voor hem op een zware mislukking waren uitgelopen, bracht Van Zeeland deze keer zijn opdracht wel tot een goed einde. Op Hemelvaartsdag kondigde hij aan een nieuwe regering klaar te hebben. Zelf voerde hij ze niet aan. De Luikenaar Joseph Pholien werd de nieuwe eerste minister. Voordien was Pholien één keer minister geweest, en wel van Justitie in de drieledige regering van Spaak aan het eind van de jaren dertig.

Pholien was afkomstig uit een vooraanstaande magistratenfamilie. Zijn vader was advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie en hijzelf had stage gelopen bij Léon Delacroix, de eerste kabinetsleider na de Eerste Wereldoorlog, onder wiens twee regeringen van nationale unie het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht en de achturige werkdag werden ingevoerd.

Samen met Albert Devèze en Hayoit de Termicourt behoorde Pholien tot de drie juristen die door koning Leopold op 30 mei 1940 belast werden met een zogenaamde juridische raadpleging betreffende de capitulatie van het Belgische leger. In hun advies namen de drie juristen de verdediging van de koning op. Volgens hen verkeerde hij in de onmogelijkheid om te regeren. De koning die dit advies op 31 mei 1940 in handen kreeg, aanvaardde er de conclusies van en gaf de opdracht om het document onder de Belgische diplomaten te verspreiden. Daardoor gaf hij er een zo goed als officieel karakter aan.

Tijdens de bezetting stelde Pholien samen met Romain Moyersoen, Henri Rolin en Octave Dierckx een openbaar protestschrijven op tegen het beleid van de secretarissen-generaal en tot driemaal toe zetten de Duitsers hem gevangen.

Bij de Koningskwestie was Pholien slechts sporadisch betrokken geweest. Na de bevrijding van Leopold behoorde hij tot diegenen die in Sankt Wolfgang werden ontboden. Hij behoorde ook tot de politici die tijdens de onderbreking van de ministerraad in de nacht van 31 juli op 1 augustus 1950 door Leopold werden geraadpleegd. Wellicht vroeg Leopold hem toen een nieuwe regering te vormen.

Tijdens de debatten over de Koningskwestie in het parlement liet Pholien zich opmerken door zijn pleidooien voor een terugkeer naar de grondwettelijkheid. Hij beschouwde de Koningskwestie evenwel niet als een zuiver juridisch probleem. Hij hield ook rekening met de politieke aspecten ervan. In de brief die Pholien mij op 18 maart 1950, enkele dagen na de volksraadpleging, schreef, gaf hij tevens blijk van een bijzonder lucide kijk op de kwestie. Pholien stelde in zijn brief de volgende verzoeningsformule voor. Van zodra Leopold terug in het land zou zijn, zou hij voor

de verenigde Kamers of elders een verklaring moeten aflegden dat ‘hij nooit aan zichzelf had gedacht’ en dat ‘hij zich niet van zijn eed kon ontdoen

zonder met het land contact te hebben genomen'. De koning diende daaraan toe te voegen dat hij de continuïteit van de dynastie wenste, de voorbereiding van zijn zoon op het koningschap zou bespoedigen en hem binnen een tijdsbestek van twee jaar of minder aan het land zou toevertrouwen. Pholien meende dat zijn formule de ultra's in de Koningskwestie tot bedaren zou brengen. Van de liberale partij, die een parlementsontbinding vreesde, verwachtte hij een positieve reactie. Pholien was er echter niet zeker van dat ik de koning van zijn voorstel zou kunnen overtuigen. 'Aangezien niemand de toekomst kan voorspellen en er op twee jaar tijd veel kan gebeuren', sloot Pholien niet uit dat de Kamers de koning van zijn belofte zouden ontheffen. De koning zou dan wel het verleden moeten vergeten en zijn verdedigers op een 'intelligente' manier moeten desavoueren. Een incident dat de populariteit van de koning ten goede zou komen, kon volgens Pholien eveneens een gunstige eindoplossing in de hand werken.

Mijn tocht door de politieke woestijn

Ongeveer de helft van de ministers van de regering-Duvieusart maakten deel uit van de regering-Pholien. Paul Van Zeeland, P.W. Segers, Jean Van Houtte, Pierre Harmel en Alfred De Taeye behielden hun portefeuille. Dries Dequae, Oscar Behogne en Albert Coppé kregen een ander departement onder hun bevoegdheid. Dequae verhuisde van Wederopbouw naar Koloniën, Behogne nam van Coppé Openbare Werken over en deze laatste werd minister van Economische Zaken en Middenstand. De overige zeven ministers waren nieuwkomers. Maurice Brasseur werd minister van Binnenlandse Zaken, Ludovic Moyersoen van Justitie, Charles Héger van Landbouw, August De Boodt van Wederopbouw, Gerard Van den Daele van Arbeid en Sociale Voorzorg, Joseph Meurice van Buitenlandse Handel en kolonel Etienne De Greef van Landsverdediging. De laatstgenoemde was de enige buitenparlementaire minister.

Jean Duvieusart, Henry Carton de Wiart, Albert De Vleeschauwer, Pierre Wigny, Maurice Orban, Henri Moreau de Melen en ikzelf keerden niet meer terug in de regeringsploeg. Allen waren wij na de ontknoping van de Koningskwestie in mindere of meerdere mate in opspraak gekomen. Ikzelf had vrijwillig besloten geen portefeuille in de nieuwe regering te aanvaarden. De CVP had onvoldoende vertrouwen in mij en zelfhad ik te weinig vertrouwen in de partij. Bovendien had ik meer dan drie jaar onafgebroken van de regering deel uitgemaakt, waarvan bijna een jaar als eerste minister. Deze jaren waren voor mij een erg drukke tijd geweest. Mijn vertrek uit de regering stelde mij dan ook in staat om mijn opdracht aan de universiteit te Leuven, waar toch mijn eigenlijke roeping lag, met grote toewijding uit te voeren.

Pholien nam met zijn regering het nauwelijks twee maanden eerder besproken programma van Duvieusart over. Er kwamen ook enkele nieuwe elementen in voor die betrekking hadden op de gebeurtenissen die zich sedert juni 1950 hadden voorgedaan.

In de eerste plaats was er natuurlijk de Koningskwestie. In dit verband stelde de regering-Pholien zich tot doel de nationale verzoening over de koninklijke prins te realiseren. Overeenkomstig de door Leopold uitgedrukte wens zegde zij aan de koninklijke prins 'haar meest loyale en getrouwe medewerking' toe en zij beloofde

alles in het werk te zullen stellen om de eensgezindheid over hem te verstevigen. Daarnaast kondigde de regering-Pholien maatregelen aan ter versterking van de ordehandhaving en ter vrijwaring van de vrijheid van arbeid. Die waren eind juli sterk in het gedrang gekomen. Initiatieven zouden worden genomen om de werking van de openbare diensten en de bescherming van de economische uitrusting 'te allen tijde' te verzekeren. De nieuwe regering nam ook stelling ten aanzien van de sedert de Koreaanse oorlog grondig gewijzigde internationale toestand. De defensie van het land zou worden versterkt en hiertoe moesten 'de nodige offers' worden gebracht. Preci-

seringen gaf de regering daarover niet. Ze beperkte zich tot de algemene mededeling dat de verhoging van de defensieuitgaven zou worden gecompenseerd door besparingen in andere sectoren. Ten slotte werd in de regeringsverklaring het bijzondere karakter van de homogene regeringsformule aangeraakt. Daarover werd gezegd dat de regering vastbesloten was de ‘vrije werking van de regels der parlementaire democratie’ te beschermen. Daarmee plaatste zij zich op het standpunt dat zij zich niet tot een coalitieregering zou omvormen. Terzelfder tijd voegde ze eraan toe dat de meerderheid de plicht had haar beleid op de belangen van de hele bevolking af te stemmen. De minderheid van haar kant moest haar aandeel in de leiding van het politieke leven opnemen door op de regering toezicht en kritiek uit te oefenen.

Naweeën van de Koningskwestie

Zelfs na het aantreden van de regering-Pholien en het buitengewoon Congres van de CVP in september 1950 bleef de Koningskwestie voor beroering zorgen. In de pers werd er tussen koningsgezinden en anti-Leopoldisten nog geregeld gepolemiseerd. Hier en daar verschenen nog zeer bitsige persoonlijke aanvallen. Daarbij bleef ik ook niet buiten schot. In het weekblad *Europe-Amérique* van 5 oktober 1950 beweerde Jo Gerard dat mijn echtgenote en ik onze vakantie hadden doorgebracht met het echtpaar Spaak en André De Staercke in Italië. Dat was onwaar en ik stuurde naar het blad een brief om het verhaal te logenstraffen. Het Franstalige satirische weekblad *Pan* schreef in zijn nummer van 3 januari 1951 dat Pierre Wigny en ik maneuvers aan het uitvoeren waren om opnieuw in de regering te geraken. Pholien, aldus *Pan*, stelde mijn terugkeer evenwel niet op prijs en vertelde daarom ‘perfide zaken’ om mij bij de CVP-top in een slecht daglicht te plaatsen. Zo strooide Pholien volgens *Pan* rond dat ik na de volksraadpleging alles in het werk had gesteld om te beletten dat de koning naar het land zou terugkeren om er besprekingen te voeren met andere politici. Ik zou de koning hebben gezegd dat daarvoor het akkoord van de regering nodig was en de liberalen zou ik hebben aangeraden om hun instemming met de terugkeer van de koning niet te geven. Die beweringen waren volledig uit de lucht gegrepen. Overigens had ik een uitstekende verstandhouding met Pholien en hijzelf zou trouwens later bij mij komen aandringen opdat ik in zijn regering zou stappen.

Het artikel in *Pan* illustreerde wel dat sommigen een sfeer van vergelding en wraak rond de Koningskwestie in stand wilden houden. De CVP-leiding wenste daar evenwel niet meer aan mee te doen. Dit kwam duidelijk tot uiting op het statutaire Congres van de partij dat op 10 en 11 maart 1951 plaatsvond. Op dat congres wees de Vlaamse vleugelvoorzitter Jef Deschuyffeleer erop dat de beslissingen van de onderzoekscommissie over de Koningskwestie waren uitgevoerd. De vernieuwing van de regering en de maatregelen die de partij had genomen mochten door niemand als een ‘morele veroordeling’ worden beschouwd. Namens het Nationaal Comité stelde Deschuyffeleer voor ‘het verleden ... definitief af te sluiten’ en de ‘volle aandacht en werkkracht aan de toekomst’ te besteden.

Dat de geesten gekoeld waren en het tij in de CVP aan het keren was, bleek ook uit het feit dat August De Schryver op het congres een belangrijke redevoering over de internationale toestand hield en aan het eind ervan langdurig toegejuicht werd.

Naast verhalen over mijn vermeende aandeel in de ontknoping van de Koningskwestie, kondigden sommige bladen tevens mijn politieke afscheid aan. *Pourquoi Pas*? bijvoorbeeld beweerde in zijn nummer van 25 mei 1951 dat ik spoedig uit de Kamer ontslag zou nemen. Het Franstalige weekblad schreef dat ik 'walgde' van de politiek en dat de praktijken van de onderzoekscommissie de druppel was geweest die de emmer had doen overlopen. Bovendien had *Pourquoi Pas*? vernomen dat ik 'zeer ongelukkig' was omdat ik geen minister meer was, en dat Albert Coppé en P.W. Segers zich tegen mijn wederopneming in de regering ver-

zetten. Ook dit waren verzinsels die verspreid werden door een weekblad dat het in die periode bijzonder op mij gemunt had. Afgezien daarvan namen diegenen die meenden dat ik na mijn vertrek uit de regering er het politieke bijltje bij neer zou leggen, hun wensen voor werkelijkheid. Zo kreeg ik enkele ernstige aanbiedingen om voorzitter of afgevaardigd-beheerder te worden van een buitenlandse onderneming en van twee grote binnenlandse bedrijven. Ik weigerde echter kordaat op die voorstellen in te gaan hoewel zo'n functie mij grote financiële voordelen zou hebben opgeleverd. Ik wenste in de politiek te blijven en volgde de politieke gebeurtenissen op de voet. In de CVP van het arrondissement Leuven waren er wel die mij een lange tocht door de politieke woestijn voorspelden. Er waren er zelfs die zich sterk maakten dat ik geen plaats meer op de lijst zou krijgen. Maar deze zure oprispingen bleven zonder gevolg. De overgrote meerderheid van de arrondissementele leiding stelde blijvend haar vertrouwen in mij.

Overeenkomstig de traditie hield ik me in het parlement als gewezen eerste minister en minister een aantal maanden op de achtergrond. Bij de bespreking van de begroting van Economische Zaken in april 1951 nam ik voor het eerst sedert mijn vertrek uit de regering het woord. Mijn redevoering handelde over de economische toestand. Ik steunde de economische politiek van de regering-Pholien, maar waarschuwde er wel voor dat de economische hoogconjunctuur geen aanleiding tot euforie mocht zijn. Want die sproot voort uit de bewapeningspolitiek die de Verenigde Staten en de andere westerse landen voerden als gevolg van de Koreaanse oorlog. Van zodra de conjunctuur over haar hoogtepunt heen zou zijn, zouden de onevenwichten en de gebreken van de industriële structuren in ons land vlug aan de oppervlakte komen. Voor het overige drong ik in mijn redevoering aan op de beheersing van de prijsstijgingen en een betere coördinatie van het economische beleid. In de regering-Spaak-Eyskens en in mijn regering met de liberalen was een minister speciaal belast met het op elkaar afstemmen van de initiatieven van de ministers met economische bevoegdheden. Duvieusart had die portefeuille niet weerhouden en Pholien evenmin. Nochtans was zo'n functie in de regering geen overbodige luxe. Het economische beleid van de regering-Pholien vertoonde immers te weinig samenhang en haar ministers traden al te dikwijls in verspreide slagorde op. Met deze kritiek stond ik overigens niet alleen. Ze werd gedeeld en verwoord door de meeste politieke waarnemers en economische specialisten.

Een ander zwak punt van de economische politiek van de regering-Pholien was haar geringe aandacht voor een regionaal economisch expansiebeleid. Niettegenstaande de hoge industriële activiteit sedert het uitbreken van de Korea-crisis bleven bepaalde streken in ons land kampen met een aanzienlijk tekort aan werkgelegenheid. In Vlaanderen stelde dit probleem zich het scherpst. Bijna driekwart van de werkloosheid situeerde zich in het Vlaamse landsgedeelte. Begin 1951 was in elf arrondissementen meer dan tien procent van de beroepsbevolking volledig werkloos. Dat waren allemaal Vlaamse arrondissementen. In het arrondissement Diksmuide bedroeg de werkloosheidsgraad zelfs 41 procent, in Oostende 27 procent, in Veurne 25 procent. Ook het Hageland, het Meetjesland en de streek rond Turnhout telden veel werklozen. De meeste Waalse arrondissementen daarentegen kenden nauwelijks tewerkstellingsproblemen. De oorzaak van de sterk uiteenlopende toestand in het noorden en het zuiden van het land moest gezocht worden in de sociale en economische structuur van de Vlaamse gewesten. De Waalse zware industrie en

bedrijfstakken waren bijzonder begunstigd door de algemene naoorlogse omstandigheden en de bewapeningsconjunctuur. Bovendien waren de regeringsmaatregelen in het kader van de economische wederopbouw en modernisering meer aan de Waalse dan aan de Vlaamse bedrijven ten goede gekomen.

Bij de bestrijding van de structurele werkloosheid in Vlaanderen kon men zijn toevlucht nemen tot algemene maatregelen zoals het bevorderen van de monetaire expansie, het ver-

strekken en uitbreiden van kredietfaciliteiten aan bedrijven en andere impulsen waardoor de economie een zekere inflatoire stimulans zou krijgen. Maar deze globale maatregelen zouden in Vlaanderen weinig aarde aan de dijk brengen omdat daar specifieke factoren de werkloosheid beïnvloedden. Naast een algemene politiek van economische expansie was er nood aan specifieke investeringsprogramma's voor de economisch achtergestelde gebieden. De oprichting van nieuwe nijverheden in economisch achtergestelde streken kon worden gestimuleerd door aangepaste fiscale en financiële maatregelen. Verschillende modaliteiten waren mogelijk, zoals de vermindering van de belastingen op bedrijfswinsten indien die opnieuw geïnvesteerd zouden worden, de versnelde afschrijving van produktiemiddelen en de oprichtinc van een investerings- en participatiemaatschappij in het kader van de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid.

Deze en andere voorstellen werden uitgewerkt en in wetteksten vertaald door een commissie van de CVP-studiedienst. Ik zat die commissie voor. Haar verslag dat begin juli 1951 gepubliceerd werd, werd door de CVP-ministers veronachtzaamd. De regering-Pholien geloofde niet in de mogelijkheden van een regionaal economisch expansiebeleid. De daaropvolgende regering van Van Houtte en die van Van Acker hanteerden eveneens de klassieke economische instrumenten. Pas aan het eind van de jaren vijftig zou daarin verandering komen.

De troonsbestijging van Boudewijn

Begin juni 1951 kondigde eerste minister Pholien aan dat koning Leopold beslist had vervroegd troonsafstand te doen. De mededeling van Pholien kwam onverwacht omdat de troonsafstand normaal pas in september of oktober had moeten plaatsvinden. Eind mei waren echter discrete onderhandelingen begonnen tussen Leopold, de eerste minister en de partijleiders. Die resulteerden in de koninklijke brief van 8 juni 1951 waarin Leopold de wens uitdrukte dat de plechtigheid van de troonsafstand vóór de nationale feestdag zou plaatshebben. De kalmte en de eenheid in het land waren in voldoende mate hersteld, aldus Leopold, zodat hij zijn koninklijke bevoegdheden definitief en vervroegd aan Boudewijn kon overdragen. Leopold benadrukte in zijn brief dat het nationale belang en de stabiliteit van de dynastie vereisten dat de overdrachtsplechtigheid tot een manifestatie van eendracht zou uitgroeien. Daarom ook drong hij er bij Pholien op aan de schikkingen voor de plechtigheid in overleg met de partijen uit te werken.

Naast talrijke politieke en andere hoogwaardigheidsbekleders was ik er als gewezen eerste minister getuige van hoe een zichtbaar ontroerde Leopold op 16 juli 1951 in de troonzaal van het koninklijk paleis in Brussel de troonsafstandsakte ondertekende. Vooraf hield Leopold een korte redevoering, eerst in het Nederlands en daarna in het Frans. Hij legde uit dat hij zich bij zijn beslissing om afstand van de troon te doen enkel had laten leiden door zijn zorg voor de eenheid van het land en de sterkte van de monarchie. Hoewel Leopold niet op net verleden wenste terug te komen, verklaarde hij dat zijn plicht als staatshoofd hem dwong om hulde te brengen aan het Belgische leger en volk voor hun houding tijdens de oorlogsjaren. Daarna sprak hij met een bewogen stem de volgende woorden uit:

Mijn geliefde Boudewijn, het is met eengevoel van trots dat ik U de edele en zware taak overdraag voortaan de Kroon te dragen van een België, dat ondanks de verschrikkelijkste aller oorlogen, en in weerwil van de daaropvolgende beroeringen, ongerept gebleven is, vrij, en zijn aloude overleveringen getrouw ... De genegenheid en het vertrouwen die gij vanwege de ganse bevolking mocht ondervinden, laten mij toe volledig afstand te doen van het soeverein gezag zonder argwaan voor de toekomst en in volle besef van de volbrachte plicht.

Aan het eind van zijn redevoering riep Leopold alle Belgen op om zich rondom zijn zoon

te scharen. Het antwoord van Boudewijn was bijzonder kort. Hij zei ontroerd te zijn door de woorden van zijn vader en beloofde al het nodige te zullen doen om een waardige zoon te zijn. Nadat Boudewijn en Leopold elkaar hadden omhelsd, boog deze laatste zich over de troonsafstandsakte en plaatste er zijn handtekening onder. Vervolgens hield Pholien een toespraak waarin hij de houding van Leopold, in het bijzonder tijdens de meidagen van 1940, prees. Dan was het de beurt aan de partijvoorzitters. Theo Lefèvre belichtte de dramatische momenten uit Leopolds bewind. Max Buset benadrukte dat de socialistische partij de eendracht rond het nieuwe staatshoofd mee tot stand had gebracht. Roger Motz verklaarde dat Leopold door zijn wijsheid het land voor gevaarlijke avonturen had behoed en een voorbeeld van grote vaderlandsliefde had gesteld. Vervolgens groetten Leopold en Boudewijn de aanwezigen en het publiek van op het balkon. Daarna verlieten zij de troonzaal.

Na afloop van de plechtigheid ging ik via de Hertogstraat naar de Wetstraat. Ik merkte hoe Paul-Henri Spaak, Piet Vermeylen en enkele andere socialisten die een paar meter voor mij uitliepen, van toeschouwers heel wat beschimpingen en verwijten naar hun hoofd kregen.

's Anderendaags, op 17 juli 1951, legde Boudewijn als vijfde koning der Belgen voor de verenigde Kamers de grondwettelijke eed af. In de redevoering die hij daarbij hield, bracht hij hulde aan zijn vader. Onder diens bewind had het land het hoofd moeten bieden 'aan de meest tragische gebeurtenissen van zijn geschiedenis' en zijn beslissing tot troonsafstand was een daad waarvan 'de grootheid en de zelfverloochening' alle eerbied afdwongen. Boudewijn beschouwde de atmosfeer van volledige eensgezindheid waarin zijn bewind een aanvang kon nemen als een aanmoediging. Hij verklaarde alle initiatieven te zullen steunen die de sociale, economische en culturele vooruitgang beoogden. Hij beloofde ook trouw te zullen blijven aan de grondwet en aan de tradities van de dynastie.

De BSP greep de troonsbestijging aan om de ontbinding van het parlement uit te lokken. '*Een nieuwe koning, een nieuw parlement*' luidde het. Zoals de traditie het wil, bood de regering-Pholien na de eedaflegging haar ontslag aan. Maar koning Boudewijn bevestigde de ministers in hun functie zodat het socialistische opzet mislukte.

Vice-voorzitter van de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties

Een tiental dagen na de troonsbestijging van Boudewijn vertrok ik naar Genève waar van eind juli tot begin september 1951 de dertiende zittijd van de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties plaatsvond. Ik stond aan het hoofd van de Belgische delegatie, waarvan onder meer de liberale volksvertegenwoordiger Jacques Van der Schueren en de vakbondsleiders August Van Istendael en André Renard deel uitmaakten. Op voorstel van Frankrijk en Groot-Brittannië werd ik tevens tot vice-voorzitter van de raad verkozen.

Op de agenda van de dertiende zittijd stond de bespreking van de economische toestand in de wereld en de maatregelen die de verschillende regeringen hadden getroffen om de veelvuldige economische spanningen en evenwichtsbreuken te

verhelpen. De economische problemen konden evenwel niet los gezien worden van de politieke situatie in de wereld. De Koude-Oorlogssfeer woog dan ook sterk op de besprekingen. De woordvoerders van de Sovjetunie en haar satellieten vielen de landen van het Atlantisch Pact uiterst scherp aan voor hun herbewapeningspolitiek. Zij betoogden dat de inspanningen van die landen onvermijdelijk zouden leiden tot economische wanorde, inflatie en een algemene verlaging van de lonen en een verhoging van de winsten van de ondernemingen. Een lid van de Poolse delegatie en de woordvoerder van het communistisch gezinde wereldvakverbond namen in hun toespraken ons land bijzonder scherp op de korrel. Zij schilderden België af als een zuiver kapitalistisch land en beweerden zelfs dat er in ons land geen stakingsrecht bestond.

In een lange redevoering weerlegde ik deze aantijgingen. Die waren zo ridicuul dat ze in

ons land alleen maar de algemene lachlust zouden opwekken. België was een land van economische en sociale vooruitgang waar het nationaal inkomen na de oorlog aanzienlijk was gestegen en de bevolking een algemene welvaart genoot. Weliswaar had ons land zijn defensie versterkt om deel te kunnen nemen aan het verdedigingssysteem tegen het communistische expansionisme. De offers die het zich in dat kader oplegde, hadden de instemming van de overgrote meerderheid van de bevolking. Woordvoerders van andere westerse landen protesteerden eveneens tegen de communistische drijverijen. Uit de verslagen van experten van de Verenigde Naties bleek dat de gestegen activiteit in de bewapeningssector in bijna alle landen de werkloosheid en de spanningen op de arbeidsmarkt voor een goed deel had opgelost. België vormde een van de weinige uitzonderingen op deze algemene trend omdat, zoals gezegd, in Vlaanderen een belangrijke structurele werkloosheid bestond.

De bewapeningsconjunctuur had echter ook nadelige gevolgen. Een daarvan was de achteruitgang van de ruilvoeten die dan weer een negatieve invloed had op de betalingsbalansen en op de monetaire toestand. Algemeen was men het erover eens dat de voortzetting van de bewapeningsinspanningen tegen hetzelfde hoge tempo de economische spanningen zou doen toenemen. Daarenboven zou vroeg of laat ook de vraag worden gesteld van de beperking van de particuliere consumptie en van de feitelijke verlaging van de levensstandaard indien een te groot deel van de industriële produktie afgewenteld werd op de militaire sector.

Tijdens de debatten in de Economische en Sociale Raad bleken de landen over deze problemen in drie groepen verdeeld overeenkomstig de drie grote politieke blokken in de wereld. De westerse landen waren van oordeel dat de economische moeilijkheden met aangepaste maatregelen konden worden bestreden. Zij hadden daarbij vooral aandacht voor het behoud van de koopkracht en de bestrijding van de inflatoire tendensen. Het antwoord van de Sovjetunie en haar vazalstaten was louter propagandistisch. Zij betoogden dat de verhoogde militaire produktie bij hen alleen maar de vrede en de welvaart ten goede kwam. Overigens viel het op dat de communistische landen bijzonder karig waren met objectieve gegevens over hun economische toestand. De informatie die ze wel meedeelden, was moeilijk controleerbaar.

En dan was er nog de groep van minder ontwikkelde landen. Zij manifesteerde zich niet voor de eerste keer in de schoot van de organisaties van de Verenigde Naties, maar liet zich toch meer dan vroeger opmerken. Het betrof de meeste staten van Centraal- en Zuid-Amerika, Afrika, Azië en Oceanië. Zij waren de grote producenten van industriële grondstoffen, landbouwprodukten en voedingswaren. Tegelijk waren die landen belangrijke afzetgebieden voor de geïndustrialiseerde landen. Deze landen vormden een steeds grotere groep in de wereld en in een wereldorganisatie als de Verenigde Naties. Weinigen waren er zich in die periode van bewust dat zij zich op internationale fora meer en meer zouden laten gelden. Weinigen ook waren er zich toen van bewust dat de economische problemen in die landen de ontwikkeling van de wereldeconomie steeds meer zouden beïnvloeden. In beginsel moesten die landen in hun hoedanigheid van producenten van grondstoffen en basisprodukten een gunstige weerslag ondervinden van de prijsstijgingen op de wereldmarkt. Dat was gedeeltelijk ook zo, maar van de andere kant werden zij geconfronteerd met belangrijke neveneffecten. In de eerste plaats stelde zich in die landen het probleem van de inflatie. De publieke financiën en monetaire systemen van de minder ontwikkelde

landen waren wegens de grotere conjunctuurgevoeligheid, de eenzijdige economische ontwikkeling en de haastig voltrokken politieke hervormingen sedert de Tweede Wereldoorlog al erg kwetsbaar. De inflatoire tendensen vergrootten nog die kwetsbaarheid. Zij vormden een gemakkelijke voedingsbodem voor sociale agitatie en bijgevolg ook voor politieke destabilisering waarvan de Sovjetunie handig gebruik kon maken.

In de tweede plaats werden de minder ontwikkelde landen geconfronteerd met een

lange-termijnprobleem, namelijk de grote behoefte aan investerings goederen en -kapitalen die zij in de geïndustrialiseerde wereld moesten betrekken. De meeste aandacht in deze landen ging echter uit naar de versterking van de defensie die aanzienlijke investeringen vereiste en veel kapitaal opslorpte. De minder ontwikkelde landen vreesden dat zij daardoor in hun economische en politieke ontwikkeling zouden worden geremd. Om aan dat probleem het hoofd te bieden, stelde een comité van experten van de Verenigde Naties voor een internationale financieringsorganisatie tot stand te brengen die in hoofdzaak door bijdragen van de westerse staten moest worden gestijfd. De behoeften van de minder ontwikkelde landen voor de eerstvolgende vijfjaar schatten de experten op negentien miljard dollar, waarvan de westerse landen veertien miljard voor hun rekening moesten nemen. De meningen over dat voorstel waren verdeeld en er kon geen akkoord over worden bereikt. Het Belgische standpunt terzake werd door mij uiteengezet. Het luidde dat er best geen nieuw financieringsorganisme in het leven werd geroepen. Een dergelijk organisme zou het wegens de economische wereldsituatie moeilijk hebben om kapitalen te vergaren. Er bestonden trouwens reeds instellingen zoals de Internationale Bank die op dat terrein ervaring hadden. Bovendien vond ik dat de minder ontwikkelde landen zelf een bijdrage moesten leveren. Dat hoefde niet zozeer een financiële dan wel een economische bijdrage te zijn die erin kon bestaan voor economische en politieke stabiliteit te zorgen, het spaarwezen te stimuleren en investeringsprogramma's uit te werken.

Speculaties over mijn terugkeer in de regering

Op 20 september 1951, de dag vóór de sluiting van de dertiende zittijd van de Economische en Sociale Raad, stond in het weekblad *Europe-Amérique* een artikel over de steeds sterker wordende geruchten in politieke kringen dat ik '*le petit père*' Pholien als regeringsleider zou vervangen. Volgens het blad beschikte ik over belangrijke troeven, zoals mijn deskundigheid in economische aangelegenheden, de steun van de christelijke arbeidersbeweging en mijn vriendschappelijke relatie met een aantal CVP-leiders, onder wie August De Schryver. Of ik eerste minister zou worden, hing echter mee af van de koning en *Europe-Amérique* vroeg zich af of ik wel 'goed lag te Laken'. Enkele dagen later schreef de liberale krant *La Dernière Heure* dat het ACW er bij mij op aandrong om Pholien in de regering te vervangen. Op 6 oktober 1951 verscheen in *La Relève*, het jongerenblad van de Franstaligen in de CVP, een artikel met als titel: '*C'est Eyskens qu'il nous faut*'. Het weekblad schreef dat mijn aanwezigheid in de regering nodig was om het economische beleid van de regering-Pholien beter te coördineren. Pholien zelf was te weinig economisch gevormd en werd te veel door allerlei kleine problemen benomen om voor die coördinatie te kunnen instaan. Hoewel ik een jaar eerder door *La Libre Belgique* 'opgeofferd was op het altaar van de wrok', had ik volgens *La Relève* de sympathie van 'invloedrijke milieus' behouden en werden mijn bekwaamheid en politieke moed op prijs gesteld.

Vier dagen na dit artikel reageerde *La Libre Belgique* met een zware aanval op mij. De *Libre* noemde het voorstel van *La Relève* 'belachelijk'. Ze betoogde dat de CVP 'zelfmoord' zou plegen door mij opnieuw in de regering op te nemen! Hieruit

bleek nogmaals dat *La Libre Belgique* de Koningskwestie nog steeds niet verwerkt had. Maar er was meer. Het monetaire en fiscale beleid dat ik als minister van Financiën had gevoerd, verafschuwde de krant ook nog altijd. Want de *Libre* schreef dat men in mijn plaats beter Camille Gutt kon nemen van wie ik de 'bewonderaar en discipel' was en wiens monetaire hervorming ik had uitgevoerd. Dit artikel in de *Libre* bracht de polemiek over mij pas goed op gang en de hele maand oktober werd er in de pers gespeculeerd over mijn terugkeer in de regering. Verscheidene kranten protesteerden ook tegen de haat die *La Libre Belgique* tegenover mij uitte.

Indien de regering-Pholien het goed had gedaan, had de controverse over mijn eventuele deelname eraan nooit een dergelijke omvang kunnen aannemen. Maar na de vakantie was zij steeds meer onder vuur komen te liggen.

De kritiek kwam zowel van de oppositie als van de meerderheid. In de CVP-gezinde pers verweet men de regering-Pholien geregeld een gebrek aan doortastendheid en doorzicht. Haar maatregelen bleken dikwijls onsamenhangend en arbitrair. Zo pakte zij de verlenging van de legerdienst tot 24 maanden niet heel diplomatisch aan. In het kader van de NAVO-verplichtingen moest ons land de getalsterkte van het leger aanzienlijk opvoeren. Met het oog daarop kondigde de regering kort na haar aantreden aan dat de legerdienst 24 maanden zou bedragen. Tussen de aankondiging daarvan en het indienen van de wetsontwerpen verliepen echter verscheidene maanden. De oppositie maakte daar dankbaar gebruik van om de publieke opinie over deze weinig populaire maatregel te bewerken. Zij had daarmee wel enig succes, vooral omdat andere leden van het Atlantisch Pact het niet zo nauw namen met hun verplichtingen en geen 24-maandendienst invoerden. Dat wekte de indruk dat de regering al te voortvarend handelde.

*Een andere fel gecontesteerde beslissing was de verhoging van de broodprijs die de regering-Pholien begin september 1951 doorvoerde. De vakbonden waren daarover ontstemd, onder meer omdat minister van Economische Zaken en Middenstand Albert Coppé de Prijzencommissie, die enkele maanden voordien opnieuw haar werking had gestart, niet had geraadpleegd. Op 19 september overhandigde een delegatie van het ACV en het ABVV aan de regering een algemene resolutie. Daarin werd de vrijwaring van de koopkracht gevraagd naast een aantal maatregelen voor een betere verdeling van de welvaart. Een tiental dagen later, op 5 oktober, stapte het ABVV alleen naar de eerste minister met een concreet eisenbundel. Het bestond er in hoofdzaak in dat de regering aan de arbeiders een compensatievergoeding voor de stijging van de levensduurte moest toekennen. Daarnaast werd nog een verhoging van de pensioenen geëist, de stimulering van de sociale woningbouw en de veralgemening van het jaarlijks bijkomend verlof. Op 10 oktober verhoogde de socialistische vakbond nog de druk. Vier van zijn centrales dienden toen een stakingsaanzegging in, onder hen de mijnwerkers- en de metaalcentrale. Het ACV wou niet achterblijven en kwam twee dagen later eveneens met een eisenpakket voor de dag. De christelijke vakbond vroeg de onmiddellijke invoering van een belasting op de uitzonderlijke winsten waarvan de opbrengst voor de bestrijding van de werkloosheid moest worden aangewend. In feite was dit de hernieuwing van een eis die het ACV in maart had gesteld. De regering had daar toen positief op gereageerd, maar begin oktober had ze nog steeds geen wetsontwerp ingediend.

Op de toenemende pressie van de vakbonden reageerde de regering met de mededeling dat ze 'onverwijld' een wetsontwerp op de uitzonderlijke winsten zou indienen en de andere problemen aan de Algemene Paritaire Raad zou voorleggen. Deze raad waarin vertegenwoordigers van de werkgevers- en werknemersorganisaties zetelden, was opgericht ter uitvoering van het zogenaamde Sociaal Pact. De eerste naoorlogse regeringen hadden in een aantal wetsbesluiten ingeschreven dat over bepaalde aangelegenheden het advies van die raad moest worden gevraagd.

De verwijzing van de vakbondseisen naar de Algemene Paritaire Raad viel in verschillende kringen niet in goede aarde. De middenstands- en landbouwkringen hadden in de raad geen vertegenwoordiging. De werkgevers waren ontevreden omdat

de socialistische vakbond met een staking dreigde. Zij onthielden zich trouwens meestal tijdens de besprekingen in de Algemene Paritaire Raad met het argument dat de vakbondseisen niet tot hen maar tot de regering waren gericht. De besprekingen leverden dan ook weinig op. Uiteindelijk hakte de regering de knoop door. Op 20 oktober 1951 maakte minister van Arbeid en

Sociale Voorzorg Gerard Van den Daele een reeks maatregelen bekend. De regering blokkeerde de prijzen van een aantal voedingsprodukten, zij verhoogde sommige pensioenen en andere sociale uitkeringen en ze kende een algemene en tijdelijke loonsverhoging toe.*

De regering gaf met die maatregelen de indruk gezwicht te zijn voor de vakbonden, inzonderheid voor het ABVV, en het parlement voor een voldongen feit te hebben geplaatst. De oppositie maakte van de zaak dankbaar gebruik om in de Kamer het sociaal-economische beleid van de regering op de korrel te nemen.

Tijdens het debat daarover trad ik als woordvoerder van de CVP op. In mijn redevoering op 8 november 1951 relativeerde ik de misnoegdheid van bepaalde kringen. De economische moeilijkheden waarmee de regering-Pholien af te rekenen had, waren voor een groot deel het gevolg van de internationale toestand. Niettegenstaande de militaire uitgaven meer dan verdubbeld waren, was de levensstandaard van de bevolking op peil gebleven. Dat was de verdienste van de regering. Toch had ik niet alleen lof voor haar. Ik maakte een voorbehoud bij een aantal maatregelen van 21 oktober, onder meer tegen de algemene loonsverhoging. Deze was zogenaamd extra conventioneel en tijdelijk, omdat de regering ze had toegekend en ze gedurende zes maanden toegepast werd. De werkgevers werden ‘verzocht’ de verhoging uit te keren, maar mochten ze in mindering brengen op de door hen aan de maatschappelijke zekerheid te storten bijdragen. De minderontvangsten van de kassen en fondsen van de maatschappelijke zekerheid werden door de Schatkist gecompenseerd. Dat betekende dus in feite door de overheid. De maatschappelijke zekerheid werd bijgevolg gebruikt voor doeleinden die niets met het stelsel te maken hadden. Dat was een gevaarlijk precedent. Ik drong tevens aan op een meer planmatig economisch beleid en de ontwikkeling van een werkgelegenheidsbeleid zonder de inflatie de hoogte in te jagen.

Mijn redevoering werd op de CVP-banken langdurig toegejuicht en in de pers vond ze veel weerklank. Het meest opgemerkt was het commentaar van *De Standaard*. Deze krant schreef dat ik de regering een reddende hand had toegestoken met mijn ‘waardig, wetenschappelijk en zeer genuanceerd’ betoog en dat ik de CVP een dienst had bewezen doordat ik mij ‘eerlijk en gewetensvol’ van mijn taak had gekweten. Mijn optreden, aldus *De Standaard*, was ‘een goed teken voor de verzoening in de partij, die nog moet voltrokken worden’.

Het aanbod van Pholien

Mijn redevoering en de positieve reacties erop gaven nieuw voedsel aan de geruchten over mijn intrede in de regering. Het bleef trouwens niet bij geruchten. Enkele dagen na het Kamerdebat over het economische beleid kwam Pholien mij in Leuven opzoeken. Hij stelde me voor in de regering te komen in de hoedanigheid van vice-eerste minister belast met de coördinatie van de economische departementen. Ik weigerde op dit aanbod in te gaan met het argument dat de Koningskwestie nog niet vergeten was, en het vertrouwen van de CVP in mij nog niet voldoende hersteld was. Ondanks mijn afwijzing kwam Pholien's anderendaags weer bij mij aankloppen, ditmaal in het gezelschap van de rector van de universiteit monseigneur Van

Waeyenbergh. Pholien herhaalde zijn voorstel en monseigneur Van Waeyenbergh drong er bij mij op aan het te aanvaarden. Volgens de rector had een functie in de regering voorrang op mijn universitaire werk. Niettegenstaande het aandringen van Pholien en monseigneur Van Waeyenbergh bleef ik bij mijn standpunt.

Ik geloofde niet dat mijn aanwezigheid in de regering veel zou veranderen aan de ontevredenheid in de CVP, en evenmin geloofde ik dat ik veel kon veranderen aan het gevoerde beleid. Een wijziging in de regering of een nieuwe eerste minister zou in de CVP tijdelijk enige goodwill opleveren. Daarna zouden echter dezelfde moeilijkheden opduiken. De CVP verstond onvoldoende de kunst om bij de publieke opinie haar ministers te verdedigen. In

plaats van een regeringswijziging leek het mij eerder nodig de organisatie en de mentaliteit van de CVP te verbeteren, en ook haar relatie met de pers. Eventueel kon Pholien een beperkte wijziging doorvoeren om de publieke opinie tevreden te stellen. Ik suggereerde Pholien dat Jean Duvieusart bereid kon worden gevonden om een ministerportefeuille te aanvaardem als men voldoende lang bij hem zou aandringen. Voor het overige adviseerde ik Pholien niet te vlug toe te geven aan de kritiek van de CVP en van de pers. Het regeringsprogramma had nog niets van zijn waarde verloren en nog geen enkel minister was in het parlement echt in moeilijkheden gekomen.

In een brief aan Pholien zette ik deze argumenten uiteen. Ik schreefhem ook dat ik hem zeer erkentelijk was voor zijn aanbod en dat hij in de CVP, in de fractie en de Kamer verder op mijn volledige steun zou kunnen rekenen. Pholien antwoordde me dat hij gehoopt had mij te kunnen overtuigen. Hij betreurde dan ook mijn antwoord. Niettemin stelde hij mijn solidariteit met hem en zijn regering op prijs. De pers kreeg op een of andere wijze lucht van mijn brief, want *Le Peuple* maakte er op 11 december 1951 melding van. De socialistische partijkrant schreef dat ik in mijn brief definitief neen had gezegd en Pholien de raad had gegeven op post te blijven.

Het complot van Lefèvre tegen Pholien

Dat ik een ministerportefeuille afwees, maakte evenwel geen einde aan de speculaties over een regeringswijziging. Midden december 1951 kwam de regering in conflict met de CVP-Kamerfractie over de huishuurwet. Een aantal CVP-volksvertegenwoordigers kon niet akkoord gaan met het nieuwe wetsontwerp op de huishuur en diende amendementen in. Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Gerard Van den Daele verzette zich daartegen. De amendementen waren volgens hem in tegenspraak met de verbintenissen die de regering in de Algemene Paritaire Raad had aangegaan. Bij de stemming op 13 december 1951 keurde de CVP-Kamergroep het ontwerp goed. Vooraf legde haar fractieleider Charles du Bus de Warnaffe evenwel een verklaring af waarin hij de regering uitdrukkelijk afkeurde. Pholien trok hier niet onmiddellijk de nodige conclusies uit. Hij zei slechts te zullen opstappen als hij het vertrouwen van het staatshoofd of van de meerderheid zou verliezen.

Dat standpunt kon de geruchten over zijn vervanging niet de kop indrukken. In de CVP-gezinde pers ging de polemiek over zijn opvolging onverminderd voort. *La Libre Belgique* startte een nieuwe campagne tegen de zogenaamde ‘lauwen’ in de Koningskwestie. Ze schoot een aantal giftige pijlen af in de richting van August De Schryver, Jean Duvieusart en mijzelf. Juist wij werden door andere kranten getipt als mogelijke opvolgers van Pholien of als nieuwe ministers ter vervanging van Maurice Brasseur en Joseph Meurice. Deze laatste was een onbeduidend minister van Buitenlandse Handel, maar de *Libre* nam het, net als voor Brasseur, ook voor hem op. De Schryver werd door de *Libre* sterk afgekeurd omdat hij ‘zelden klare en moedige posities inna’, ‘liever in de schaduw werkte’ en tijdens de Koningskwestie ‘de grondwet had verbrand’. Duvieusart, aldus de Franstalige Brusselse krant, werd

voorgesteld als de sterke man, maar in juli 1950 was hij het die voor de linkse agitatie gezwicht was. Over mij schreef de *Libre* dat ik tijdens de ontknoping van de Koningskwestie ‘evenmin briljant’ was geweest.

Opnieuw was het *De Standaard* die protesteerde tegen wat de krant de ‘ongepaste polemiek’ en de ‘verdachte bijbedoelingen’ van de *Libre* noemde. *De Standaard* voelde zich verplicht de maneuvers van *La Libre Belgique*, ‘die met achterbakse bedoelingen sommige politici bij de openbare opinie tracht hatelijk te maken’, te ontmaskeren. Door haar persoonlijke aanvallen verzwakte de CVP en werd de homogene regering in gevaar gebracht. De *Libre* gebruikte de Koningskwestie slechts als voorwendsel om persoonlijke vetes uit te vechten

en om bepaalde ambities te dienen. *De Standaard* vond het hoog tijd dat daaraan een einde werd gemaakt.

Algemeen verwachtte de pers dat voor Kerstmis de regering zou worden herschikt. Pholien verroerde echter niet. CVP-voorzitter Theo Lefèvre nam dan maar het initiatief. In een toespraak in Mechelen op tweede Kerstdag liet hij verstaan dat een regeringswijziging niet lang meer zou uitblijven. Opdat de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1952 en de parlementsverkiezingen van 1954 voor de CVP een succes zouden worden, kwam het er volgens Lefèvre op aan een ‘zo bekwaam mogelijke ploeg’ samen te stellen. Voor Lefèvre hield dit in dat Pholien als eerste minister moest opstappen.

Op 5 januari 1952 organiseerde de CVP-voorzitter een soort conclaaf in de ambtswoning van de eerste minister in de Lambermontstraat. Naast Lefèvre en Pholien waren Van Zeeland en ikzelf er aanwezig. Zonder veel omhaal en op een nogal brutale manier zei Lefèvre dat Pholien de plaats moest ruimen. Om te voorkomen dat de koning na het ontslag van Pholien een formateur van een andere partij zou aanstellen of een formateur die bij de CVP niet goed zou liggen, moest de koning, aldus Lefèvre, een keuze maken uit drie kandidaten: Van Zeeland, hijzelf of mijzelf. Pholien verklaarde zich akkoord met Lefèvres scenario op voorwaarde dat hij met de steun van de CVP een nieuwe regering kon samenstellen mocht de koning zijn ontslag weigeren. Van Zeeland leek mij geweldig geschokt door Lefèvres verhaal. Ik zei dat ik er niet mee kon instemmen en er ook mijn medewerking niet aan zou verlenen. Lefèvres handelwijze vond ik vanuit menselijk oogpunt ongehoord en vanuit grondwettelijk oogpunt onaanvaardbaar. In ons land behoort het tot de prerogatieven van de koning om een formateur aan te wijzen. Bovendien was het ongebruikelijk dat een partijvoorzitter zichzelf als kandidaat-eerste minister voorstelde.

Na deze bijeenkomst schreef ik Pholien een brief om te protesteren tegen Lefèvres complot. Ik raadde hem aan alleen ontslag te nemen als hij in het parlement in de minderheid werd gesteld.

Pholien volgde mijn advies niet. Op 9 januari 1952 bood hij de koning zijn ontslag aan. Ik weet niet of hij mijn brief aan de koning meedeelde, zoals ik gevraagd had. Voor Lefèvres maneuver kon hij evenwel weinig waardering opbrengen. Pholien wreekte zich naar verluidt op Lefèvre met de volgende boutade: ‘*Pascal heeft een onderscheid gemaakt tussen de geest van de geometrie en de geest van de finesse. Wellicht bezit de heer Lefèvre de geest van de geometrie, maar heejt hij heel zeker niet die van de finesse*.’

Van Houtte vervangt Pholien

Op dezelfde dag dat Pholien de koning zijn ontslag aanbood, telefoneerde hij mij thuis om te zeggen dat ik hem moest opvolgen. Ik antwoordde Pholien dat ik er anders over dacht. Ik had geen zin om in de regering te stappen. Naast Paul Van Zeeland, Pierre Harmel, Jean Van Houtte en Jean Duvieusart werd toch ook mijn naam door de pers vermeld als mogelijke opvolger van Pholien. Men gaf mij zelfs

de grootste kansen, zeker toen ik op 10 januari door de koning in audiëntie ontvangen werd.

Het was mijn eerste echte gesprek met koning Boudewijn. We spraken voornamelijk over de sociaal-economische problemen. Ik had de indruk dat Boudewijn niet helemaal zeker van zijn stuk was en vragen stelde op basis van een vooraf opgesteld lijstje. In tegenstelling tot wat de leiders van de CVP en onder meer Theo Lefèvre hadden verwacht, vroeg de koning mij niet Pholien op te volgen. Ik had mij aan die vraag ook niet verwacht. Want Cyrille Van Overbergh zou na mij ontvangen worden en het was niet de gewoonte na een informateur of formateur nog een ander politicus te raadplegen. Indien Boudewijn mij toch zou hebben gevraagd een formatie- of informatieopdracht te aanvaarden, zou ik kordaat geweigerd hebben.

Het duurde trouwens enkele dagen vooraleer de koning een formateur aanwees. Dat hij op 11 januari geen raadplegingen hield, wekte in politieke kringen nogal wat verbazing. Er waren er die de inactiviteit in verband brachten met de afwezigheid van Leopold. Anderen meenden dat de koning wachtte op de terugkeer van Van Zeeland uit Parijs, die daar een vergadering van de EOES bijwoonde. Sommigen dachten dat ik mijn antwoord op het vermeende voorstel om een regering te vormen in beraad hield. Voor de *Libre* was deze laatste veronderstelling voldoende om haar campagne tegen mij onverminderd voort te zetten.

In de avond van 12 januari 1952 deelde het Paleis mee dat de koning minister van Financiën Jean Van Houtte gevraagd had een regering te vormen. Of de koning zich bij zijn beslissing door mijn suggestie had laten leiden, is mij niet bekend. Wei had ik Lefèvre gesuggereerd om Van Houtte als eerste minister aan te bevelen. Nadat ik bij de koning was geweest en Lefèvre had gezegd dat ik geen formatieopdracht had gekregen en ook niet zou hebben aanvaard, vroeg Lefèvre zich vertwijfeld af wie de CVP dan wel als nieuwe eerste minister kon voorstellen. Na een etentje met Yves Dumonceau, een medewerker van het weekblad *Pan*, in een restaurant in de buurt van de Brusselse Grote Markt, had ik Lefèvre de bovenvermelde suggestie gedaan. Dumonceau was een goede bekende van mij. Hij had na de bevrijding moeilijkheden met de repressie gehad en ik had voor hem zijn emeritaat als magistraat in orde gebracht. Tijdens ons etentje hadden we het over de politieke toestand en viel de naam van Van Houtte. Vanuit het restaurant heb ik dan nog naar Lefèvre gebeld en die zou dan op zijn beurt de suggestie aan het Paleis overgemaakt hebben.

Na twee dagen rondde Van Houtte met goed gevolg zijn besprekingen af. Twee nieuwe ministers deden hun intrede in de regering en vier portefeuilles wisselden van titularis. Minister van Staat Albert-Edouard Janssen kwam in de plaats van Van Houtte op Financiën. Van Houtte had deze portefeuille eerst aan mij aangeboden. Hoewel vrienden bij mij sterk aandrongen, weigerde ik het aanbod. Ik vond dat ik in bepaalde kringen nog te veel gecontesteerd werd. Ik deed er dus beter aan uit de regering te blijven. *La Libre Belgique* meldde enkele dagen na het tot-stand-komen van de regering dat mijn weigering verband hield met mijn zogenaamde ambitie om ‘binnen afzienbare tijd’ België in een ‘belangrijke internationale instelling’ te vertegenwoordigen. *De Libre* meende te weten dat de regering mij al een belofte in die zin had gedaan. Daar was evenwel niets van aan.

Jean Duvieusart keerde wel terug in de regering. Hij werd minister van Economische Zaken en Middenstand. Duvieusart nam dit departement over van Albert Coppé die verhuisde naar Wederopbouw. Ludovic Moyersoen kreeg Binnenlandse Zaken onder zijn bevoegdheid. Moyersoens vroegere portefeuille van Justitie ging naar Pholien voor wie de pil daardoor verguld werd. Maurice Brasseur en August De Boodt vielen uit de boot.

Op 22 januari 1952 bood Van Houtte zich aan voor het parlement met een zeer uitvoerige regeringsverklaring. Van Houtte gaf een overzicht van alles wat de ministers op het getouw zouden zetten. Daardoor kwamen de grote lijnen van het regeringsbeleid en de belangrijkste projecten onvoldoende uit de verf. Tegen de gewoonte in werd in het regeerprogramma eerst aandacht besteed aan de buitenlandse politiek en aan defensie. Van Houtte verklaarde dat België zijn internationale verbintenissen zou nakomen en zijn steun zou verlenen aan de oprichting van een Europese defensiegemeenschap en een Europese kolen- en staalgemeenschap. In

tweede orde kwamen de financieel-economische problemen aan bod: het realiseren van het begrotingsevenwicht, het voeren van een selectieve expansiepolitiek en het bestrijden van de inflatie en de werkloosheid.

Tijdens het investituurdebat verdedigde ik namens de CVP-fractie met klem het nieuwe regeerprogramma. Ik zette mij aftegen de oppositie en in het bijzonder tegen de socialistische partij. Die had tot dan toe voornamelijk het proces gemaakt van de CVP en geprobeerd aan te tonen dat de levensstandaard door de zware militaire inspanningen bedreigd werd.

Het gevolg was dat ik door de socialisten voortdurend onderbroken werd. Andermaal liet Jos Van Eynde zich daarbij opmerken. Ook Antoon Spinoy viel in negatieve zin op. Hij maakte een simplistische analyse van de regeringsverklaring met zijn bewering dat de regering bij de keuze tussen ‘boter en kanonnen’ voor kanonnen had gekozen.

Incidenten over koning Boudewijn

Nauwelijks was de regering-Van Houtte uit de startblokken of zij veroorzaakte een belangrijk politiek incident over koning Boudewijn. Op 9 februari 1952 kondigde het Hof aan dat prins Albert van Luik de koning zou vertegenwoordigen op de begrafenisplechtigheid van de Engelse vorst George VI, die drie dagen voordien overleden was.

In politieke en diplomatieke kringen verwekte dit nieuws heel wat sensatie. Algemeen vond men dat niet prins Albert maar koning Boudewijn op die plechtigheid aanwezig moest zijn. Groot-Brittannië was immers een bevriend land en de Britten waren onze eerste geallieerden en bevrijders. Er werd gezegd dat eerste minister Van Houtte onmiddellijk na de mededeling een gesprek met Boudewijn had gehad om hem op zijn beslissing te doen terugkomen. De koning zou dat geweigerd hebben. De buitenlandse pers suggereerde zelfs dat Leopold Boudewijn verboden had de begrafenisplechtigheid bij te wonen.

Voor de oppositie was het incident een uitgelezen kans om de nieuwe eerste minister onmiddellijk het vuur na aan de schenen te leggen. Op 12 februari interpelleerde Camille Huysmans namens de BSP de regering hoewel hij aanvankelijk alleen een motie wou indienen. Huysmans betoogde terecht dat Boudewijn naar de begrafenisplechtigheid had moeten gaan en de regering in deze aangelegenheid een fout had begaan. Hij eerbiedigde de onschendbaarheid van de koning, maar stelde zich wel vragen over diens raadgevers. De liberale voorman Devèze die na Huysmans op de tribune kwam, bracht niet zozeer de regering in het gedrang maar wel de koning, want hij verklaarde dat Van Houtte alle middelen had uitgeput om de gewraakte beslissing te beletten. Van Houtte antwoordde op deze interpellaties dat het niet gebruikelijk was dat de koning een officiële plechtigheid bijwoonde in een buitenlandse hoofdstad zolang hij geen officieel bezoek aan het land had gebracht. Deze uitleg klonk niet zo overtuigend en men had de indruk dat de regering bij de koning onvoldoende had aangedrongen.

Het pijnlijke incident kreeg nog een onverwacht staartje. Bij de stemming over de motie van de oppositie waarin de afwezigheid van Boudewijn te Londen werd betreurd, werd de regering met 91 stemmen tegen 84 in de minderheid gesteld. Dat kwam omdat er een 25-tal CVP-volksvertegenwoordigers afwezig waren waardoor de oppositie een toevallige meerderheid verwierf. Spaak eiste daarop het ontslag van de regering en werd erin bijgetreden door Devèze. Van Houtte verklaarde echter dat hij geen politieke gevolgen uit het incident zou trekken. Hij rechtvaardigde zijn houding door te verwijzen naar Camille Huysmans die, toen hij eerste minister was, bij de stemming over de begroting van Landbouw ook eens in de minderheid was gesteld en toch was aangebleven. Kamervoorzitter Van Cauwelaert verklaarde daarna het incident voor gesloten. Dat was niet naar de zin van de oppositie die in blok de

Kamer verliet en niet meer deelnam aan de vergaderingen tot na de begrafenis van George VI.

Een jaar later ontstond er alweer beroering over Boudewijn. Op 23 februari 1953 verscheen in het Parijse dagblad *France-Soir* een reportage over de koning die met Leopold en prinses Liliane gedurende enkele weken in het zuiden van Frankrijk verbleef om er te hertellen van een ziekte. Bij de reportage was zogezegd een interview met Boudewijn opgenomen waarin hij protesteerde tegen de aanvallen die de koninklijke familie sedert haar aankomst aan de Azurenkust te verduren had gekregen. In de Franse pers waren eerder artikelen verschenen waarin onder meer geïnsinueerd werd dat de koning weinig politieke interesse

betoonde, zich sterk liet beïnvloeden door zijn vader en prinses Liliane, en verscheidene malen in conflict was gekomen met de regering.

De reportage in *France-Soir* zorgde vanzelfsprekend voor heel wat deining in politieke kringen. De socialistische pers was van oordeel dat de koning met zijn interview een politieke daad had gesteld en vroeg zich af of hij wel in akkoord met de regering had gehandeld. Daarenboven beweerde zij dat de koning andere raadgevers verkoos dan die welke de regering hem had toegewezen. Dat leidde de linkse pers af uit het feit dat de particuliere secretaris van Leopold, Willy Weemaes, geregeld in de omgeving van koning Boudewijn werd opgemerkt. Ook de regeringsgezinde pers vond dat het voorval aantoonde dat er wat schortte aan de relatie tussen de koning en zijn ministers.

Van Houtte legde op 24 februari 1953 in de Kamer een verklaring af over de zaak. Hij ontkende dat Boudewijn een interview had gegeven. De reportage in *France-Soir* maakte volgens de eerste minister deel uit van een lastercampagne tegen de koninklijke familie en hij protesteerde daartegen. Leopold en zijn echtgenote onthielden zich, aldus Van Houtte, van elke tussenkomst in het politieke leven. Hij logenstrafte ook de bewering dat prinses Liliane geregeld aanwezig was bij gesprekken tussen de koning en de eerste minister. Van Houtte zei met grote stelligheid dat hij prinses Liliane nog nooit ontmoet had. Aan het eind van zijn korte verklaring sprak hij de hoop uit dat aan de aanvallen op de koninklijke familie een einde zou komen.

Na Van Houtte vroeg de liberale fractieleider René Lefèbvre om een schorsing van de zitting zodat de fracties gelegenheid tot overleg zouden krijgen. Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert ging op dit verzoek in omdat volgens hem het incident 'geen alleenstaand feit' was. Hij hoopte tevens dat er geen ondoordachte dingen zouden worden gezegd.

Van Cauwelaert klopte niet aan dovemans deur. Na een onderbreking van meer dan een uur verklaarde Lefèbvre dat de liberalen de Koningskwestie niet weer wilden openen en hulde brachten aan Boudewijn die plichtbewust en met grote toewijding zijn taak vervulde. Niettemin constateerden de liberalen dat er door de omgeving van de koning en zijn raadgevers sedert de afwezigheid van Boudewijn op de begrafenisplechtigheid van George VI verscheidene vergissingen waren begaan. Lefèbvre vond dat de regering ook niet vrijuit ging, omdat ze bij die incidenten onvoldoende vastberaden was opgetreden, een gebrek aan openheid had betoond of tegenstrijdige verklaringen had afgelegd. Aan het slot van zijn verklaring vroeg hij de regering te waken over de omgeving van de koning en het statuut van de koninklijke familie te regelen.

Dezelfde vraag stelde Paul-Henri Spaak namens de socialistische fractie. Bepaalde houdingen van de koning hadden, aldus Spaak, de publieke opinie 'verbaasd of geschokt'. De socialistische partij wou daarvoor echter de koning niet verantwoordelijk stellen. Zij wenste scrupuleus de verbintenissen na te leven die zij in 1950 had aangegaan. Wel vond Spaak dat sommige medewerkers van de koning slechte raad gaven en de regering te weinig aandrong op de naleving van de grondwettelijke regels.

De communistische woordvoerder Théodore Dejace had een originele kijk op de zaak. Hij beweerde dat het incident geënsceneerd was om de aandacht van de arbeiders af te leiden van de ware problemen van het land. Volgens Dejace waren dat het 'oorlogsgevaar veroorzaakt door de Verenigde Staten' en 'de economische catastrofe

die de CVP-regering bespoedigde door niet met het Amerikaanse despotisme te breken'.

Als laatste in de rij betrad ik het spreekgestoelte. Enkele weken voordien was ik tot voorzitter van de CVP-Kamergroep gekozen, in omstandigheden die ik verder in dit hoofdstuk nog zal verhalen. Namens mijn fractie bracht ik hulde aan de jonge koning van wie ik zei dat hij te midden van zeer moeilijke omstandigheden een bijzonder zware taak op zich had genomen. Wat de grond van het incident betrof, sloot ik mij aan bij de verklaring van Van

Houtte en zei dat daarmee het incident voor de CVP-groep was gesloten. Ik drukte tevens mijn afkeuring uit over diegenen die belust op sensatie lichtzinnig en oneerlijke zaken publiceerden die strijdig waren met de waarheid. Mijn korte verklaring werd op de CVP-banken levendig toegejuicht. Bij BSP-voorzitter Buset viel ze evenwel niet in de smaak. Hij riep uit dat de regering wellicht niets meer aan mijn verklaring toe te voegen had, want dat ik het incident als afgehandeld beschouwde. Kamervoorzitter Van Cauwelaert verklaarde inderdaad de zaak voor gesloten en ging over tot de agenda van de dag.

Twee dagen later rakelde Spaak het voorval evenwel opnieuw op. Hij beschuldigde Van Houtte ervan de waarheid niet te hebben verteld. Spaak steunde zich op *La Libre Belgique* dat diezelfde dag een nieuwe versie van de feiten gaf Volgens de *Libre* had de journalist van *France-Soir* zijn artikel ter goedkeuring voorgelegd aan een medewerker van de koning, maar had hij nagelaten de zin die het artikel voorafging te vermelden. Het was in die zin dat de zogezegde verklaring van de koning opgenomen was. Van Houtte antwoordde Spaak dat hij geen onvolledige of ondubbelzinnige uitleg had gegeven en herhaalde dat het staatshoofd geen verklaring had afgelegd. De liberaal Jean Rey oefende net als Lefèbvre kritiek uit op de omgeving van de koning en beweerde dat de regering geen meerderheid meer achter zich had. De communist Jean Terfve schreefhet incident toe aan meningsverschillen tussen de koning en de regering over de buitenlandse politiek, meer bepaald over de Europese Defensiegemeenschap. Zelf kwam ik niet meer op de tribune. Ik diende wel een motie in waarin het vertrouwen in de regering werd bevestigd. Meerderheid tegen minderheid werd die goedgekeurd en daarmee was het incident definitief van de baan.

Pholiens ontslag als minister van Justitie

Pholien, die als eerste minister heel wat kritiek te verduren had gekregen en door CVP-voorzitter Lefèvre tot ontslag werd gedwongen, had het ook als minister van Justitie niet makkelijk. Begin september 1952 moest hij eveneens in die functie opstappen. Hij kwam eerst met de Vlaamse vleugel van de CVP in conflict over de IJzertorenkwestie en nadien met de Waalse CVP-vleugel, de oppositie en het verzet over de genademaatregelen aan twee terdoodveroordeelde collaborateurs.

Meer dan vijf jaar na de feiten had het gerechtelijk onderzoek over de aanslag op de IJzertoren maar weinig resultaten opgeleverd. Begin juni 1951 had de Kamer van Inbeschuldigingstelling van het Hof van Beroep te Gent de verdachten in deze zaak buiten vervolging gesteld. Sedertdien waren geen nieuwe elementen aan het licht gekomen. Men bleef in het ongewisse over de daders van de aanslag. Ondertussen was wel een onderzoek geopend tegen procureur-generaal Bekaert te Gent die er door Vlaamsgezinde kringen van verdacht werd op het gerechtelijk onderzoek ongeoorloofde druk te hebben uitgoefend. Ook de uitvoering van dit tuchtonderzoek sleepte een hele tijd aan en dat lokte vooral in de Vlaamse CVP-Kamerfractie heel wat wrevel uit. Meer dan zijn voorganger Ludovic Moyersoen werd Pholien met deze misnoegdheid geconfronteerd. Toen in juni 1952 de begroting van Justitie in de Kamer ter bespreking kwam, dreigden verscheidene CVP-volksvertegenwoordigers

ermee die niet goed te keuren. Uiteindelijk draaiden zij bij zodat Pholien uit de problemen was. Niet voor lang echter want midden juli was het tuchtonderzoek tegen Bekaert beëindigd. De conclusie luidde dat Bekaert niet opzettelijk de gang van het gerechtelijk onderzoek had belemmerd en de daders van de aanslag niet had beschermd, maar dat hij toch bepaalde fouten had begaan. Pholien besliste daarop Bekaert voor één maand te schorsen. Deze maatregel viel dan weer bij de Franstaligen in slechte aarde. Zij vonden de straf niet verantwoord en namen de verdediging van Bekaert op zich. Spaaks felle interpellatie op 23 juli 1952 bracht Pholien evenwel niet in gevaar.

De socialisten hadden enkele weken later meer succes met hun actie tegen Pholiens beslissing om de straffen van twee collaborateurs te milderen. Het ging om De Bodt, een van de beulen van het kamp van Breendonk, en kolonel Van Coppenolle, hoofd van de rijkswacht tijdens de bezetting.

Midden aucustus 1952 werd bekend dat de doodstraf van de eerstgenoemde omgezet was in levenslange hechtenis en dat de terdoodveroordeelde Van Coppenolle in voorwaardelijke vrijheid zou worden gesteld. Deze laatste beslissing kwam voor mij niet als een verrassing. Pholien had er mij begin augustus van op de hoogte gebracht. Zoals voor andere veroordeelden wegens collaboratie had ik bij de opeenvolgende ministers van Justitie aangedrongen op genademaatregelen voor Van Coppenolle. Ik had dat eerder onder meer ook gedaan voor Gerard Romsée en Hendrik Elias. Romsée, die in 1948 tot twintig jaar buitengewone hechtenis was veroordeeld, kwam in 1951 mede dankzij mijn inspanningen vrij. Voor Elias kwam ik verscheidene keren tussenbeide om te beletten dat het doodvonnis tegen hem zou worden uitgevoerd. In april 1951 besliste de toenmalige minister van Justitie Ludovic Moyersoen Elias' doodstraf om te zetten in levenslange hechtenis. Deze genademaatregelen lagen in de lijn van de politiek die sedert 1950 werd gevoerd. Onder mijn regering met de liberalen was de laatste doodstraf uitgevoerd. Ik had daartoe de verantwoordelijkheid genomen samen met Henry Carton de Wiart, minister zonder portefeuille in mijn regering. Het betrof een Duitser, een kampbeul in Breendonk. Wij lieten ons bij onze beslissing onder meer leiden door de overweging dat wij later nog veel moeilijkheden zouden kunnen krijgen met de Duitse autoriteiten indien we de executie niet uitvoerden.

Het stilzwijgende akkoord om geen doodvonnissen meer uit te voeren, werd door minister van Justitie Ludovic Moyersoen publiek gemaakt op 14 februari 1951, toen hij in de Kamer verklaarde dat ‘het ogenblik is aangebroken om terug te keren tot de Belgische traditie van de niet-uitvoering van de doodstraf en vooral dat het in strijd is met onze tradities de doodstraf uit te voerenjaren nadat ze werd uitgesproken’. Pholien nam deze beleidslijn over zonder dat daartegen protest rees, ook niet van de oppositiepartijen. Hoewel hij volkomen correct handelde, werd de strafomzetting voor De Bodt en Van Coppenolle bijzonder slecht onthaald. Vooral in het Franstalige landsgedeelte was de verontwaardiging groot. De socialistische partij eiste het ontslag van de minister van Justitie en werd daarin bijgetreden door verzetskringen.

Deze eis zou voor Pholien geen bedreiging hebben ingehouden indien een aantal Waalse CVP'ers zich niet van hem hadden gedistantieerd. In de avond van 3 september 1552 deelde eerste minister van Houtte mee dat hij de koning het ontslag van Pholien had aangeboden. Enkele uren voordien had Pholien, aldus Van Houtte, tijdens de kabinetsraad ‘spontaan’ het initiatief genomen om zijn ontslag in te dienen. Van Houtte verklaarde dat Pholien geen enkele morele fout had begaan. Hij had een aantal administratieve maatregelen getroffen die in sommige kringen de mening hadden doen ontstaan ‘dat de minister inzake repressie en epuratie verder was gegaan dan de politieke lijn van de regering’. Bovendien was het volgens Van Houtte niet de bedoeling van de regering ‘individu's als De Bodt vrij te laten’.

De gemeenteraadsverkiezingen van 12 oktober 1952

De deining rond Pholiens ontslag bracht mee dat de CVP in ongunstige omstandigheden de gemeenteraadsverkiezingen van 12 oktober 1952 tegemoet ging. Net als tijdens de eerste jaren na de bevrijding schilderden de socialisten in hun campagne de CVP af als de partij die het opnam voor collaborateurs en oorlogsmisdadigers. Getuigenissen van krijgsgevangenen werden in de socialistische pers breed uitgesmeerd, net als de genademaatregelen van de CVP-ministers van Justitie en de tussenkomsten van CVP-parlementsleden voor veroordeelden.

Naast de repressie en epuratie gebruikten de socialisten de militaire politiek als een electoraal wapen. Een populair thema in dit verband was de militaire diensttijd, waarvan de regering in maart 1951 de duur op 24 maanden had gebracht. Twee maanden voor de gemeenteraadsverkiezingen besliste de regering deze duur in beginsel te handhaven, maar de dienstplichtigen te ontslaan op de dag dat zij 21 maanden dienst zouden hebben verricht. Met deze maatregel gaf de regering de indruk toe te geven aan de campagne die de socialisten reeds sedert maanden tegen de 24-maandendienst voerden en die begin augustus 1952 een hoogtepunt bereikte met opstanden in kazernes, betogingen en stakingen.

De CVP verloor op 12 oktober 1952 in heel wat gemeenten terrein. Vooral in Brussel en Wallonië deed ze het minder goed dan in 1946. De liberalen gingen er licht op vooruit. De grootste winst was voor de socialisten. Die gingen met een belangrijk deel van de communistische stemmen van zes jaar voordien lopen en interpreteerden de uitslag als een veroordeling van het beleid van de homogene CVP-regering. Reeds lang voordien hadden ze aangekondigd dat ze aan de gemeenteraadsverkiezingen een nationale betekenis zouden geven. Ze eisten daarom de ontbinding van het parlement op grond van het feit dat de CVP zoniet in de Kamers dan toch alleszins bij de publieke opinie haar meerderheid had verloren. Enkele dagen na de verkiezingen werd BSP-voorzitter Buset door de koning ontvangen. Bijna zeker deelde Buset het standpunt van zijn partij aan het staatshoofd mee. Eerste minister Van Houtte en CVP-voorzitter Lefèvre weigerden evenwel gehoor te geven aan de ontbindingseis. De homogene regering zette dus haar taak voort.

Opnieuw voorzitter van de CVP-Kamerfractie

In CVP-kringen schreef men de nederlaag bij de gemeenteraadsverkiezingen toe aan de twisten tussen de standen en de talrijke scheurlijsten van middenstanders. Even nadrukkelijk werd verwezen naar het weinig kordate optreden van de regering tegen de socialistische agitatie over de militaire diensttijd en de houding van de meerderheid inzake De Bodt en Van Coppenolle. De verdeeldheid in de CVP-fracties over deze laatste affaire kwam opnieuw aan het licht toen de socialistische volksvertegenwoordiger Léo Collard kort na de opening van de parlementaire zittijd, in november 1952, de regering ter verantwoording riep over haar genademaatregelen. Sommige leden van de CVP-groep keurden de beslissing inzake De Bodt af, anderen die inzake Van Coppenolle, en er waren er die beide beslissingen wraakten. De socialistische sprekers, onder meer Paul-Henri Spaak, probeerden te bewijzen dat de hele regering zich akkoord had verklaard met de beslissing van Pholien en dat het ontslag van deze laatste dan ook een onvoldoende sanctie was. CVP-fractieleider Charles du Bus de Warnaffe reageerde hierop. Hij maakte de vergelijking met het ontslag van Paul Struye in de regering die Spaak van 1947 tot 1949 leidde. Zoals vermeld nam Struye in deze regering als minister van Justitie ontslag naar aanleiding van een soortgelijke kwestie als die van De Bodt en Van Coppenolle. Charles du Bus de Warnaffe zei dat de kabinetsraad toen ook had gedelibereerd over de houding van Struye. Spaak ontkende dit en ik trad hem bij.

Mijn houding werd in de CVP-gezinde pers niet door iedereen gewaardeerd: ik had steun verleend aan de oppositie! *Het Handelsblad* schreef dat ik er beter aan had gedaan ‘even te gaan wandelen’. *De Nieuwe Gids* daarentegen meende dat ik terecht Spaaks verklaring had bevestigd. ‘Moest de moed van een politiek man er slechts in bestaan de waarheid in de steek te laten’, aldus de krant, ‘dan zouden wij geen cent meer geven voor de toekomst van ons land.’

Het zou Spaak tot eer gestrekt hebben indien hij tijdens de debatten over de repressie consequent was opgetreden. Hij bestreed het wetsvoorstel van CVP-volksvertegenwoordiger Albert De Gryse dat de financiële sancties voor veroordeelde collaborateurs wou verzachten. Nochtans beoogde dat voorstel niets anders dan de omzetting in een wettekst van de-

gedragslijn die Spaaks regering, waarin ik minister van Financiën was, had aangenomen. In die regering was overeengekomen schadevergoedingen toegekend aan de Staat voor veroordelingen wegens incivisme te verminderen of kwijt te schelden. Eenmaal in de oppositie verloochende Spaak deze houding.

Enkele weken na het Kamerdebat over Pholiens ontslag werd ik opnieuw fractieleider van de CVP-Kamergroep. De Gentenaar Léonce Lagae die Pholien als minister van Justitie was opgevolgd, werd begin december door een hartaandoening getroffen. Zijn herstel zou van lange duur zijn zodat zijn vervanging in de regering noodzakelijk was. Op 13 december 1952 legde Charles du Bus de Warnaffe de eed af als nieuwe minister van Justitie. Eerder had du Bus de Warnaffe deze functie reeds twee keer uitgeoefend, vóór de Tweede Wereldoorlog in de regering-Janson en erna in de eerste regering-Van Acker. Zijn opname in de regering verplichtte de CVP-fractie om een nieuwe voorzitter aan te wijzen. De keuze viel op mij. Mijn tegenkandidaat was Albert De Vleeschauwer die met twee stemmen de duimen moest leggen. *La Lïbre Belgique* bleek niet opgetogen over mijn aanstelling. Ik zou ze te danken hebben gehad aan de afwezigheid van een aantal volksvertegenwoordigers van de rechtervleugel. Andere dagbladen zoals *Le Soir* en *L'Indépendance* zagen in de keuze van de fractie de bevestiging van mijn volledige rehabilitatie en voorspelden mijn politieke *come-back.*

Als fractieleider trad ik geregeld op om de regering en in het bijzonder minister van Financiën Albert-Edouard Janssen te steunen, om een amendement van de oppositie te bestrijden of een amendement van mijn fractiegenoten te verdedigen, of om het standpunt van de CVP-fractie toe te lichten en te verduidelijken.

Heel veel werk had ik in mijn nieuwe functie niet want 1953 was op politiek gebied een zeer rustig jaar. De oppositie maakte het de regering niet erg moeilijk bij de bespreking van de verschillende begrotingen in het voorjaar van 1953. Zij had er zich blijkbaar bij neergelegd dat de regering de legislatuur zou afwerken en pakte met bijna steeds dezelfde strijdpunten uit, zoals de repressie en de duur van de legerdienst.

Een welvaartsplan voor Vlaanderen

De relatieve politieke windstilte gebruikte ik om mijn ideeën over de regionale economiche politiek verder ingang te doen vinden. Door de wetenschappelijke studie van de economische problemen in Vlaanderen raakte ik nog meer dan vroeger overtuigd van de noodzaak en de mogelijkheden van zo'n politiek. In twee belangrijke spreekbeurten ontwikkelde ik mijn visie daarover.

Een eerste keer gebeurde dat op 17 december 1952 ter gelegenheid van de plechtige installatie van de Economische Raad voor Vlaanderen. Enkele maanden voordien, in februari 1952, was deze raad opgericht op initiatief van Leo Charels, om naar het voorbeeld van de Conseil économique wallon (CEW), de regionale economische ontwikkeling te bevorderen. De CEW kwam tot stand in 1945 als reactie op de gebrekkige aanpak door de centrale overheid van de moeilijkheden in de Waalse industriële sectoren. Hij was samengesteld uit vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, de vakbonden en andere sociaal-economische organisaties. Spoedig

werd de CEW door de overheid als een volwaardig gesprekspartner erkend. In 1947 stelde de CEW op verzoek van de regering een rapport op over de economische toestand in Wallonië. Het Waalse voorbeeld werkte inspirerend en de Economische Raad voor Vlaanderen had een analoge samenstelling en nagenoeg dezelfde doelstellingen.

In mijn redevoering betoogde ik dat er een typisch Vlaamse economische problematiek bestond. Vlaanderen kampte immers met heel andere problemen dan Wallonië. Er was onder meer behoefte aan een aangepaste en door de overheid ondersteunde gezinspolitiek en woningbouwpolitiek. Vlaanderen telde in het begin van de jaren vijftig 183.000 gezinnen

met minstens 4 kinderen, Wallonië slechts 86.000 en Brussel 24.000. Van de jongeren onder de 18 jaar woonde 58 procent in Vlaanderen, 30 procent in Wallonië en slechts 12 procent in Brussel. Dat betekende dat in Vlaanderen een aanzienlijke toename van de beroepsbevolking te verwachten viel. Daarom eiste ik nadrukkelijk dat het tewerkstellingsbeleid van de overheid in de eerste plaats Vlaanderen ten goede moest komen en dat de oprichting van nieuwe of de ontwikkeling van reeds bestaande nijverheden in de eerste plaats daar moest gebeuren. De bestaande vormen van overheidsondersteuning waren te veel op de maat gesneden van de zware en Waalse industrie. Bijna twee derde van de door de NMKN verleende kredieten was bestemd voor de zware industrie en bijna driekwart voor ondernemingen in het Waalse landsgedeelte. De NMKN was niet verantwoordelijk voor deze scheve verhouding. Zij moest rekening houden met bepaalde economische realiteiten die het haar eenvoudig onmogelijk maakten om de economische expansie in Vlaanderen te steunen.

Voorts bestreed ik in mijn redevoering de opvatting dat Vlaanderen zich economisch niet voldoende zou ontwikkelen. Vlaamse werkgeverskringen toonden zich dynamisch, maar het privé-initiatief alleen was niet bij machte de werkloosheid terug te dringen. Door middel van een oordeelkundige investeringspolitiek kon de overheid een belangrijke bijdrage leveren tot de oplossing van het werkgelegenheidstekort in de Vlaamse regio's. Ik zei ook dat Vlaanderen over sterke economische troeven beschikte. Het was niet gebonden aan één nijverheid of aan één grondstof, het had een gunstige geografische ligging en de Vlamingen waren ijverig en stonden open voor nieuwe ontwikkelingen. Het kwam er alleen op aan die troeven uit te spelen en die kwaliteiten meer te benutten.

De redevoering die ik hield op het eerste naoorlogse Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres van 18 en 19 april 1953 in Leuven trok eveneens veel aandacht. Met dat congres werd opnieuw aangeknoopt bij de vooroorlogse traditie om door middel van congresen de Vlaamse wetenschap te bevorderen en bekend te maken. Dat gebeurde op initiatief van de oud-studentenverenigingen van de Handels- en Economische Wetenschappen van de Leuvense en Gentse universiteit en van de twee Hogescholen te Antwerpen.

Het Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres van 1953 stond onder mijn voorzitterschap en ik hield de slotrede met als titel: '*Een welvaartsprogramma voor Vlaanderen*'. Het was de verdere uitwerking van mijn ideeën die ik in mijn redevoering voor de Economische Raad van Vlaanderen had gehouden. Meer in het bijzonder onderzocht ik hoe de economiche expansie in Vlaanderen kon worden bevorderd. Men kon daarvoor een beroep doen op de overheid, maar de overheidstussenkomst moest ook beperkt blijven zoniet vergleed men in een socialistische maatschappij. Te veel overheidsingrijpen hield bovendien het risico in van een aantal verstarringselementen in het economische leven. Die maakten de noodzakelijke aanpassingen moeilijker, ook in Vlaanderen. Zo was er mijns inziens in Vlaanderen een gebrekkige mobiliteit van de produktiefactoren. Op een ogenblik dat men op Europees niveau het vrije verkeer van goederen probeerde te organiseren, werden er in Vlaanderen onvoldoende maatregelen genomen om de mobiliteit van kapitaal en van arbeidskrachten te stimuleren. Zo was er ook een overdreven drang naar veiligheid en sociale bescherming. Er moest een systeem van maatschappelijke zekerheid zijn waardoor aan de verschillende bevolkingsgroepen een redelijke

bescherming werd verleend tegen de grote levensrisico's, die door het loon en de persoonlijke inspanning alleen niet konden worden gedekt. Om de produktiviteit te verhogen en de volkswelvaart mogelijk te maken, moest er voldoende ruimte gegeven worden aan het persoonlijke initiatief en aan al wat kon bijdragen tot het ontwikkelen van een progressieve huishouding. Dat principe aanvaarden betekende dat verschillen in vergoeding en beloning niet verwerpelijk waren. De drang naar veiligheid mocht niet verglijden in de eis van volstrekte gelijkheid. Bij de vakbonden en bij de meerderheid van de arbeiders bestond echter een tendens om de lonen te

nivelleren. Er werd daarbij geen rekening gehouden met de bijzondere toestand van bepaalde nijverheden. Voor de concurrentiepositie van de sectoren, de arbeidsmarkt en het algemene economische evenwicht was een algemene loonnivellering een slechte zaak. Men moest aanvaarden dat er een verband bestond tussen produktiviteit en vergoeding. Tevens was het nodig dat het dragen van risico's meer gewaardeerd en gepromoveerd werd. Te veel werd dat geweigerd en miskend. Dat bleek onder meer uit het feit dat er geen verschil in fiscale behandeling meer bestond tussen risicodragend en obligatiekapitaal. Te sterk was ook de mening verspreid dat ondernemerswinst een schandelijk verschijnsel was. Als men het privé-initiatief als de motor van het economische leven beschouwde, moest er ook plaats zijn voor een normale, rechtvaardige ondernemerswinst. Ik deed een oproep tot de werkgevers en de werknemers om over deze principes een nieuw sociaal pact te sluiten. Voorts vroeg ik ook dat de overheid meer middelen zou vrijmaken voor wetenschappelijk en industrieel onderzoek. Ik vond het ook nodig dat de regering een algemeen plan zou opstellen om de politieke en economische doelstellingen van de overheid en de projecten van de industrie te kunnen coördineren. Een dergelijk plan was in mijn ogen geen dirigisme aangezien het een ruime vrijheid aan de ondernemers moest laten en met de nodige soepelheid moest worden toegepast. De Vlaamse economie met haar vele kleine en middelgrote ondernemingen zou van een economisch plan het meest baat vinden.

De pers reageerde lovend of kritisch naargelang van de economische, politieke en Vlaamsgezinde opvattingen. *De Standaard* schreef dat mijn redevoering als een ‘programmaverklaring voor een toekomstige eerste minister’ mocht worden beschouwd. De krant vermeldde tevens dat de bankier Maurits Naessens in een toost op de receptie aan het einde van het congres de hoop had uitgesproken dat ‘het programma van Eyskens door hem in toepassing zou mogen worden gebracht als hoofd van de komende regering’.

De oprichting van de EGKS en de mislukking van de EDG

Tijdens de homogene CVP-regeringen werd een belangrijke etappe afgewerkt in het Europese integratiestreven. In 1952 werd in de meeste landen, onder andere in België, het verdrag geratificeerd tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS), dat een jaar voordien was gesloten. Dit verdrag was het resultaat van lange en moeizame onderhandelingen waartoe de Franse minister van Buitenlandse Zaken Robert Schuman op 9 mei 1950 de aanzet had gegeven. Die dag stelde Schuman voor de gezamenlijke kolen- en staalproduktie van Frankrijk en Duitsland onder gemeenschappelijk gezag te brengen in een organisatie waarbij ook andere Europese landen zich konden aansluiten.

Aan de basis van dit ophefmakende initiatief lagen Franse, Europese en internationale bekommernissen. Schuman wou in de eerste plaats de oude Frans-Duitse tegenstelling ongedaan maken door tussen beide landen een vorm van economische solidariteit in het leven te roepen. Tevens wou hij met een soort internationalisatie van de zware industrie de vrede in Europa bevorderen. Hij wou ook de Europese

economische integratie op gang brengen en zo de voorwaarde scheppen voor de politieke eenmaking van Europa.

Dat steenkool en staal werden gekozen voor het eerste experiment inzake Europese integratie, had niet alleen te maken met de grote economische betekenis van deze basisprodukten, maar ook met het gegeven dat het aan ijzer- en kolenerts bijzonder rijke Roer- en Saargebied in het verleden dikwijls betwist was geweest. Ook na de Tweede Wereldoorlog was datzo. Het Saargebied was onder Frans protectoraat geplaatst terwijl het Roergebied op aandringen van Frankrijk onder geallieerd beheer stond. Deze twee knelpunten in de Frans-Duitse betrekkingen konden door de realisatie van een steenkool- en staalgemeenschap worden opgelost. Deze gemeenschap moest volgens Schumans plan worden geleid door een

organisatie waarin onafhankelijke door de regeringen aangewezen personen voor de deelnemende landen bindende beslissingen zouden nemen. In de geest van Schuman vormde een dergelijke gemeenschap met een supranationale structuur slechts een eerste fase in het Europese integratiestreven waarna ook andere sectoren zouden volgen.

*Schumans oproep werd door de Duitse Bondsrepubliek, Italië en de Beneluxlanden positief beantwoord. De Britse regering daarentegen hield zich afzijdig. De idee om een deel van haar soevereiniteit af te staan aan wat de toenmalige Britse premier Attlee '*an irresponsible body appointed by no one and responsible to no one*' noemde, was voor de Engelsen onaanvaardbaar. Zonder Groot-Brittannië startten de bovenvermelde zes landen op 20 juni 1950 in Parijs onderhandelingen over een kolen- en staalgemeenschap. Bijna een jaar later, op 18 april 1951, rondden ze die af met de ondertekening van het EGKS-verdrag. De goede verstandhouding tussen de toponderhandelaars droeg zeker bij tot dit succesvolle resultaat. Drie van de zes ministers van Buitenlandse Zaken - de Fransman Robert Schuman, de Italiaan Alcide de Gasperi en de Luxemburger Joseph Bech- en de Duitse bondskanselier Konrad Adenauer waren afkomstig van grensgebieden die in het verleden veelvuldig het voorwerp van betwisting en rivaliteit tussen de Europese mogendheden waren geweest. Jean Monnet speelde van zijn kant een belangrijke rol bij de onderhandelingen door het voorbereidende en technische werk dat hij, samen met zijn medewerkers, leverde over de organisatorische en institutionele aspecten van een gemeenschappelijke markt.*

Het EGKS-verdrag stuitte zowel in ons land als in de andere deelnemende landen op heel wat bezwaren. In politieke kringen plaatste men kritische kanttekeningen bij de bevoegdheidsoverdracht en bij een aantal toepassingsmodaliteiten. Van werkgeverszijde werd gewezen op het zogenaamde dirigistische karakter van het verdrag. Door de vakbonden werd de EGKS vrij goed onthaald, onder meer omdat ze de rechtsgelijkheid van de arbeiders ten goede zou komen. Toch vreesden ook de vakbonden de gevolgen van een gemeenschappelijke markt, niet zozeer voor wat het staal maar wel voor wat de steenkool betrof. De meeste Waalse mijnen hadden immers arme aders en werkten met verouderde exploitatiemethoden zodat zij het bijzonder moeilijk zouden krijgen. Al deze bezwaren werden voornamelijk door de oppositie verwoord tijdens de bespreking van het verdrag in het parlement.

In mijn redevoering van 4 juni 1952 stelde ik mij op het standpunt dat het EGKS-verdrag zo'n verstrekkende betekenis had dat het niet in functie van de Belgische belangen alleen mocht en kon worden beoordeeld. De nadelen en risico's van een gemeenschappelijke steenkool- en staalmarkt wogen mijns inziens niet op tegen de voordelen ervan. De aanvaarding van een dergelijke markt bood immers de beste waarborgen voor de industriële expansie in ons land. Afzijdigheid daarentegen kon alleen maar onze economische ontwikkeling schaden en in gevaar brengen. De Westeuropese landen beschikten over enorme economische mogelijkheden. Door een betere onderlinge samenwerking, de verruiming van de markten en de rationalisatie van de produktiemethoden zouden die alleen nog worden versterkt. Op die wijze kon West-Europa zijn produktiecapaciteit verhogen en zijn achterstand op de Verenigde Staten goedmaken.

Ik wees in mijn uiteenzetting ook op de voordelen die het EGKS-verdrag vanuit Belgisch oogpunt bood. De gemeenschappelijke markt moest onder andere resulteren

in de geleidelijke opwaartse gelijkschakeling van de loonniveaus. Aangezien de lonen in de steenkool- en mijnsector in ons land hoger lagen dan elders, betekende deze bepaling dat de andere lidstaten van de EGKS hun loonniveau moesten optrekken. Op lange termijn kon ons land daardoor grote sociale moeilijkheden voorkomen. Zonder een gemeenschappelijke markt zou België, in het geval van een verscherpte internationale concurrentie wegens een economische depressie of het stilvallen van de bewapeningsconjunctuur, zijn produktiekosten moe-

ten verminderen en systematische loonsverlagingen moeten toepassen met alle gevolgen van dien.

Algemeen verwachtte men dat de Belgische staalindustrie niet veel moeilijkheden zou ondervinden om toe te treden tot de gemeenschappelijke markt. Ze had in de andere deelnemende landen reeds een belangrijke afzet. Daarenboven bezat ze een moderne outillering die het haar mogelijk maakte de toenemende concurrentie het hoofd te bieden. Anders was het gesteld met de mijnsector, die al geruime tijd in moeilijkheden verkeerde. De EGKS bood echter de mogelijkheid om deze sector op een geordende wijze en zonder te grote schokken te saneren. De Belgische onderhandelaars hadden daartoe in het verdrag een aantal bijzondere bepalingen aangebracht waardoor de Belgische steenkoolindustrie zich tijdens een overgangsperiode aan de gemeenschappelijke markt zou kunnen aanpassen. Ik drong erop aan dat de regering tijdens die periode zou zorgen voor de nodige investerings-programma's en de financiering daarvan.

Het had heel wat voeten in de aarde vooraleer het EGKS-verdrag in de Senaat werd goedgekeurd. De socialisten uitten felle kritiek en zij onthielden zich bij de stemming. Dat was voor een aangelegenheid in verband met de buitenlandse politiek uitzonderlijk.

In de Kamer waren de socialisten verdeeld. Van Acker bijvoorbeeld ontpopte zich tot een hevige tegenstander van de EGKS. Spaak daarentegen toonde er zich voorstander van. Om de aanvaarding van het EGKS-verdrag in de Kamer te vergemakkelijken had ik met enkele volksvertegenwoordigers een verklaring opgesteld. De regering werd gevraagd de Belgische steenkool- en staalnijverheid met volledige gelijkheid van rechten en onder de beste voorwaarden aan de gemeenschappelijke markt te laten deelnemen. Zo werd in de verklaring onder meer gevraagd dat de regering zou waken over de loyale toepassing van de bepalingen in verband met de gelijkschakeling van de arbeidsvoorwaarden. Ook werd aangedrongen op besprekingen over de uitbreiding van de gemeenschappelijke markt tot andere sectoren om te komen tot het volledig vrije verkeer van personen, goederen en kapitaal. Ten slotte werd de regering in de verklaring gevraagd de Belgische ondernemingen aan te sporen tot het verbeteren van hun produktietechnieken. Minister van Economische Zaken en Middenstand Jean Duvieusart betuigde op 11 juni 1952 zijn instemming met deze verklaring.'s Anderendaags keurde de Kamer bijna eenparig het EGKS-verdrag en ook mijn verklaring goed. Alleen de communisten en enkele socialisten stemden tegen.

De Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal trad op 25 juli 1952 in Luxemburg in werking. Haar uitvoerend orgaan was de Hoge Autoriteit waarvan de meeste leden in gemeenschappelijk overleg door de zes lidstaten werden aangeduid. Toch stond de Hoge Autoriteit onafhankelijk van de regeringen. Daarnaast functioneerde een Gemeenschappelijke Vergadering met een controlerende en consultatieve bevoegdheid ten aanzien van de Hoge Autoriteit. Mede op aandringen van België werd in de EGKS tevens een Raad van Ministers opgericht. De Hoge Autoriteit had het eensluidend advies nodig van de Raad van Ministers om belangrijke beslissingen te kunnen nemen. Deze raad deed met andere woorden afbreuk aan het supranationale karakter van de EGKS. De praktijk zou immers vrij vlug uitwijzen dat de Raad van Ministers het belangrijkste beslissingsorgaan van de EGKS was.

Jean Monnet werd de eerste voorzitter van de Hoge Autoriteit. Voor België werd Albert Coppé, minister van Wederopbouw in de regering-Van Houtte, tot lid en ondervoorzitter van de Hoge Autoriteit benoemd. Minister van Buitenlandse Zaken Paul Van Zeeland had deze functie eerst aan mij aangeboden. De pers raakte van dit voorstel op de hoogte en dat gaf aanleiding tot berichten over mijn nakende ontslag als volksvertegenwoordiger. Sommigen leidden uit die geruchten af dat ik het aanbod aanvaard had. Gaston Blaise, de gouverneur van de Generale Maatschappij, stuurde mij zelfs een brief met felicitaties voor mijn benoeming! Dat was al te voorbarig, want ik ging niet op het regeringsvoorstel in. Ik had

geen zin om de Belgische politiek te verlaten en bovendien had de Hoge Autoriteit een andere samenstelling gekregen dan aanvankelijk bedoeld was. Oorspronkelijk wou men de Hoge Autoriteit uit ministers en gewezen ministers samenstellen, maar uiteindelijk bleken ook hoge ambtenaren ervoor in aanmerking te komen.

In de lijn van Schumans plan voor de oprichting van de EGKS lag het initiatief om een Europees leger tot stand te brengen.

De internationale spanningen ten gevolge van de oorlog in Korea deden onder meer de vraag rijzen op welke wijze de Duitse Bondsrepubliek bij de westerse defensie kon worden ingeschakeld. Van Amerikaanse zijde werd sterk aangedrongen op een Duitse deelname aan de westerse militaire inspanningen. De Westeuropese landen daarentegen, in het bijzonder Frankrijk en Groot-Brittannië, stonden huiverachtig tegenover de heroprichting van een Duitse legermacht. Het was amper vijf jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog. De enige voor hen aanvaardbare oplossing was een zogenaamd Europees leger waarin de Duitse troepen onder Europees commando zouden staan. De Franse regeringsleider René Pleven ontvouwde op 24 oktober 1950 een plan voor zo'n strijdkracht. Net als Schumans plan voor de oprichting van de EGKS beoogde het de integratie op Europees niveau van een bepaalde sector, met name defensie. En net als bij Schumans plan weigerde de Britse regering deel te nemen aan onderhandelingen over Plevens voorstel, zodat alleen de zes EGKS-landen rond de tafel gingen zitten. Op 27 mei 1952 ondertekenden zij te Parijs het verdrag tot oprichting van een Europese Defensiegemeenschap (EDG). Naast de belangrijke militaire betekenis had het verdrag ook een verstrekkende politieke draagwijdte. Een van de artikels hield de mogelijkheid in een Europese politieke federatie uit te werken. Midden 1952 waaide er zo'n gunstige Europese wind dat men hoopte nog voor de ratificatie van het EDG-verdrag een project voor een Europese politieke gemeenschap te kunnen lanceren.

Zo'n vaart zou het echter niet lopen. Binnenlandse politieke moeilijkheden en de gewijzigde internationale toestand in de loop van 1953 deden de Italiaanse en Franse regering beslissen om de ratificatie van het EDG-verdrag uit te stellen. In Italië en Frankrijk kwamen nieuwe regeringsleiders aan het bewind die heel wat terughoudender stonden tegenover Europese samenwerking. De behoefte daaraan bleek ook minder groot toen het einde van de oorlog in Korea en de dood van Stalin op internationaal vlak de ontspanning tussen Oost en West in de hand werkten. Eind augustus 1954 kelderde de Franse Assemblée definitief de poging om een Europese strijdkracht op de been te brengen en dat was het begin van de eerste zware Europese crisis.

België keurde het EDG-verdrag wel goed, al gebeurde dat niet probleemloos. In de partijen liepen de meningen over de wenselijkheid van een Europees leger sterk uiteen. De tegenstanders tekenden voornamelijk verzet aan tegen de soevereiniteitsafstand en de remilitarisatie van Duitsland. Deze bezwaren werden door verscheidene vooraanstaande politici vertolkt: in de CVP onder meer door Paul Struye, Joseph Pholien en Albert De Vleeschauwer, en in de socialistische fracties door Victor Larock en Henri Rolin. Zij kregen heel wat volksvertegenwoordigers en senatoren achter zich. Bij de stemming in de Kamer op 26 november 1953 waren er niet minder dan 49 neen-stemmen en 3 onthoudingen tegenover 148 ja-stemmen. Bij de stemming in de Senaat, op 12 maart 1954, waren er 40 neen-stemmen en 2

onthoudingen tegenover 125 ja-stemmen. Zelf keurde ik het verdrag goed. Tijdens de debatten in de Kamer en op andere plaatsen verdedigde ik met klem de EDG.

De verkiezingen van 11 april 1954

Het EDG-verdrag maakte een grondwetsherziening noodzakelijk door de bevoegdheidsoverdracht die erin besloten lag. Op 14 maart 1953, twee dagen na de goedkeuring van het

verdrag in de Senaat, verscheen in het *Staatsblad* een verklaring tot herziening van de grondwet. Daardoor werd het parlement van rechtswege ontbonden. De verkiezingsdatum werd op 11 april 1954 vastgesteld.

De oppositie begon met vertrouwen de verkiezingsstrijd. Zij was er nagenoeg zeker van dat de homogene meerderheid van de CVP zou worden gebroken aangezien de Koningskwestie van de politieke agenda was verdwenen. Daarenboven pakte ze in haar campagne met populaire thema's uit. De liberalen speelden net als in 1949 voornamelijk in op het fiscale beleid en beloofden ditmaal zelfs een belastingvermindering met 50 procent! De BSP concentreerde haar campagne rond de repressie en epuratie, het onderwijsbeleid, de pensioenen en de legerdienst. Zij verweet de CVP-regering een vergoelijkende houding tegenover veroordeelde collaborateurs en het bevoordelen van het vrij, hoofdzakelijk katholiek onderwijs ten nadele van het officieel onderwijs. De socialisten stelden tevens een verhoging van de pensioenen in het vooruitzicht en de vermindering van de militaire diensttijd tot 18 maanden.

De CVP verdedigde eerst de legerdienst van 21 maanden hoewel ze het daarover intern niet eens was. Drie dagen voor de verkiezingen verklaarde eerste minister Van Houtte evenwel dat het vooruitzicht van de Europese Defensiegemeenschap wellicht zou leiden tot een legerdienst van 18 maanden. Daarmee bracht hij diegenen die zoals ik tegen heug en meug de 21 maanden hadden verdedigd in moeilijkheden.

Van Houttes belofte was trouwens niet de enige fout die de CVP in haar campagne maakte. De CVP bood de kiezers geen toekomstperspectief en de regering had nagelaten een grootscheepse politiek te voeren. Bovendien ging de partij zichtbaar verdeeld naar de verkiezingen. In Brussel voerde aftredend CVP-volksvertegenwoordiger en gewezen burgemeester van Sint-Joost-ten-Node André Saint-Remy een scheurlijst aan, het Rassemblement social chrétien de la Liberté, die zijn aanhang zocht bij de ontevreden Brusselse middenstand en gesteund werd door de conservatieve pers, waaronder *La Libre Belgique*. In Antwerpen vormde zich een zogenaamde Volksbond, die de katholieke burgerij probeerde te groeperen. Deze splinterpartijen vonden hun voedingsbodem in de kritiek van de rechtervleugel in de CVP op de zogenaamde travaillistische politiek van de regering, die erop neerkwam dat te veel maatregelen ten goede kwamen van de loontrekkenden. Als voorbeeld gaven zij het wetsontwerp van minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Gerard Van den Daele tot invoering van een pensioen voor de zelfstandigen, dat bij de eindstemming geen meerderheid behaalde. De vertegenwoordigers van de middenstand hadden daaraan evenwel zelf schuld door de verwarring die zij met hun amendementen in de fractie veroorzaakten. Van die kant vergat men daarenboven dat heel wat arbeiders in het Vlaamse landsgedeelte nog in mensonwaardige omstandigheden moesten werken en zich daarom van de CVP afkeerden. En dan waren er nog een aantal Vlaamse CVP' ers die met één voet in de meerderheid stonden en met de andere erbuiten. Het ging om de erfgenamen van de federalistische gedachte en de Vlaamse Concentratie. Zij verweten de CVP een gebrek aan Vlaamsgezindheid en een te lakse houding inzake de mildering van de repressie. Van de vijf ontwerpen die in dat verband onder de homogene regeringen werden ingediend, bereikten er slechts twee de eindstreep. Dat was natuurlijk koren op de molen van de Vlaams-nationalisten, die weer met een eigen lijst, de zogenaamde Christelijke Vlaamse Volksunie, naar de kiezer gingen.

Indien men de uitslag van de poll gerespecteerd had, had ik en niet Albert De Vleeschauwer de Kamerlijst van de CVP in het arrondissement Leuven aangevoerd. Maar De Vleeschauwer en zijn medestanders konden dit niet verkroppen en het arrondissementeel CVP-Bestuur wisselde onze plaatsen. De kranten raakten van deze bedenkelijke handelwijze op de hoogte toen Lucien Mellaerts een recht van antwoord stuurde naar *La Libre Belgïque*. Deze krant had ten onrechte geschreven dat ik in de poll tweede was geëindigd. Mellaerts werd

trouwens ook benadeeld. Hij had normaal de vierde plaats moeten innemen, maar die werd toegewezen aan Maurice Schot.

De CVP verloor op 11 april 1954 zowel in de Kamer als in de Senaat haar absolute meerderheid. Zij behaalde 41,1 procent van de stemmen. Dat was een verlies van 6,5 procent. In de Kamer had de CVP nog 95 zetels, 13 minder dan bij de verkiezingen in 1950. De liberalen profiteerden het minst van het verlies van de CVP. Zij gingen met bijna 1 procent vooruit, goed voor 5 volksvertegenwoordigers meer, waardoor zij er in totaal 25 hadden. De grootste winst was voor de socialisten, die met een stemmenaandeel van 37,3 procent er 3 procent op vooruitgingen. Voor de BSP zetelden thans 86 leden in de Kamer, dat was 9 meer dan in 1950. De communisten gingen er andermaal op achteruit en vielen terug op 4 zetels. De Vlaamsnationalisten hadden voor het eerst weer een vertegenwoordiger in de Kamer en ook Saint-Remy realiseerde met zijn scheurlijst voldoende stemmen voor één zetel.

Lefèvre tegen een CVP-BSP-regering

De dag na de verkiezingen bood Van Houtte het ontslag van de homogene regering aan. Een tiental dagen later, op 23 april 1954, legde een socialistisch-liberale coalitie onder leiding van Achiel Van Acker de eed af. Drie dagen eerder had de koning Van Acker tot formateur aangesteld nadat BSP-voorzitter Buset een dergelijke opdracht geweigerd had. De CVP werd naar de oppositie verwezen en ze zou daar vier jaar lang blijven. Nochtans had het helemaal anders kunnen lopen.

Enkele dagen voor de verkiezingen was Theo Lefèvre me in Leuven komen opzoeken. Hij legde me toen uit dat men na een gedachtenwisseling in het Nationaal Comité van de CVP tot het besluit was gekomen dat ik de enige was die een nieuwe regering kon vormen, zowel met de socialisten als met de liberalen. Lefèvres voorkeur ging evenwel uit naar een CVP-BSP-kabinet. Hij meende dat een dergelijke regering stabieler zou zijn en dat alleen die in staat zou zijn om de grote problemen aan te pakken: de bestrijding van de werkloosheid, de gezondmaking van de openbare financiën en het herstel van het financiële evenwicht in de maatschappelijke zekerheid. Lefèvre vroeg of ik er mee kon instemmen dat de CVP mij na de verkiezingen naar voren zou schuiven, zodat alle CVP-politici die door de koning zouden worden geraadpleegd hetzelfde standpunt zouden vertolken. Mijn antwoord was positief.

Twee dagen na de verkiezingen, op 13 april 1954, kwam de Agendacommissie van de CVP samen. In dit niet-statutaire orgaan waren de kopstukken van de partij vertegenwoordigd. Theo Lefèvre die reeds bij de koning was geroepen, legde uit dat hij aan het staatshoofd had gezegd dat de CVP de leiding van de regering opeiste omdat zij de grootste partij gebleven was. Hij had eraan toegevoegd dat het regeringshoofd iemand moest zijn die ervaring had met coalitieregeringen. Frans Van Cauwelaert gaf de voorkeur aan een kabinet met de liberalen en in tweede orde aan een tripartite. Deze idee werd evenwel algemeen bestreden. Jean Van Houtte was van oordeel dat de onderhandelingen lang zouden duren en dat men alle tijd had. Er moest eerst een informateur worden aangewezen. Gezien het verkiezingsresultaat meende Paul Struye dat die uit de socialistische partij moest komen. Volgens August De Schryver kon de CVP beter in de oppositie gaan vermits ze zo verdeeld was.

Lefèvre zei aan het eind van de vergadering dat een regeringsdeelname van de CVP niet mocht betekenen dat de partij haar programma verloochende. En het nieuwe kabinet mocht het werk van de vorige regeringen niet tenietdoen. Hij eiste voor de CVP het departement van Koloniën op en indien mogelijk ook dat van Arbeid en Sociale Voorzorg. Onderwijs was hij bereid af te staan op voorwaarde dat de CVP garanties bekwam voor het behoud van het status-quo op dit terrein.

's Namiddags kwam het Nationaal Comité samen. Het wees Theo Lefèvre, de twee vleugelvoorzitters, Jef Deschuyffeleer en Paul Herbiet, en de twee fractieleiders, Edgar De Bruyne en mijzelf, als onderhandelaars aan.

's Anderendaags woonde ik het Dagelijks Bestuur van het ACW bij. Daar bleek men in het algemeen voorstander te zijn van de regeringsdeelname van de CVP, bij voorkeur met de BSP als partner. Ik logenstrafte op die vergadering het bericht in *La Libre Belgique* van die dag dat Pierre Wigny, August De Schryver en ikzelf ‘intrigeerden’ om een regering met de socialisten te kunnen vormen.

In de loop van de dag werd ik geïnformeerd over de gesprekken die Van Cauwelaert, Struye, De Schryver en Lefèvre met de koning hadden gehad. Zij hadden elk hun standpunt van de dag voordien gegeven. Dat betekende dat de koning vier verschillende, tegenstrijdige adviezen had gekregen. Ik ontving ook een telefoon van Lefèvre die bezoek had gekregen van Joseph Meurice. Die had ‘van het Paleis’ de opdracht gekregen om te laten weten dat daar geen enkel bezwaar tegen mij werd gemaakt. Integendeel, volgens Meurice genoot ik er algemeen waardering. De koning had erkend dat ik ‘altijd eerlijk was geweest en tegenover hem steeds de waarheid had verteld’.

Op 15 april had ik een gesprek met Paul-Henri Spaak. Tijdens een lunch stelde hij me voor snel een CVP-BSP-coalitie tot stand te brengen. Spaak bevestigde me dat zo'n regering tot de mogelijkheden behoorde als ik er de leiding van zou nemen en de zaken vlug in handen zou nemen. De regering moest de voorrang geven aan de strijd tegen de werkloosheid en het sociale programma aannemen dat ik de voorbije jaren in verschillende toespraken ontwikkeld had. Wat het onderwijs betrof aanvaardde de socialistische voorman het statusquo, inclusief de wetten van Harmel waarin voor het eerst een belangrijke subsidiëring van het vrij middelbaar onderwijs was opgenomen. Alleen de gemengde commissies wou Spaak afgeschaft zien. Die waren paritair samengesteld uit vertegenwoordigers van het officieel en het vrij onderwijs. Zij verleenden de minister onder meer advies over de oprichting van rijksscholen en de erkenning van vrije scholen.

Spaak was ook bereid naar een bevredigende oplossing te zoeken voor de conventie van ons land met de Heilige Stoel in verband met Belgisch Kongo. Tussen de regering en de Heilige Stoel was op 8 december 1953 een verdrag ondertekend dat het mogelijk maakte in Belgisch Kongo een inlandse kerkelijke hiërarchie tot stand te brengen. De pauselijke nuntius in Brussel, monseigneur Forni, had daar sterk op aangedrongen. Ik had hem nochtans geadviseerd dat niet te doen, wat hij mij zeer kwalijk nam. Toen het wetsontwerp betreffende de ratificatie van het verdrag in de Kamer behandeld werd, gingen de socialisten fel tekeer, zoals ik monseigneur Forni trouwens voorspeld had. Het ontwerp raakte niet voor de ontbinding van het parlement goedgekeurd, zodat het opnieuw in behandeling moest worden genomen. Ik meende dat de kwestie een ernstige hinderpaal zou vormen voor een CVP-BSP-regering. Spaak tilde er echter niet zo zwaar aan en zei dat hij reeds contacten had gehad om een uitweg te zoeken voor het probleem.

Spaak ging er ook mee akkoord dat de CVP bij de verdeling van de ministerportefeuilles Koloniën en Arbeid en Sociale Voorzorg zou krijgen. De socialisten vroegen Onderwijs en Landsverdediging. Spaak vroeg me of ik Piet Vermeylen voor de eerste portefeuille kon aanvaarden. Voor de tweede dacht hij aan Antoon Spinoy. Om het de CVP niet moeilijk te maken was hij het ermee eens dat

de regering enige tijd zou wachten om de duur van de legerdienst op 18 maanden te brengen. Voor Financiën hadden de socialisten geen kandidaat. Ik moest die in de CVP zoeken.

Aan het eind van ons gesprek benadrukte Spaak nogmaals vlug van wal te steken, omdat in de BSP de voorstanders van een linkse regering terrein wonnen. Achiel Van Acker stuurde op zo'n coalitie aan, en hij wou eventueel ook een drieledige regering vormen. Spaak beves-

tigde me dat BSP-voorzitter Max Buset op de hoogte was van zijn voorstel. Hij vond dat de koning zo vlug mogelijk over onze plannen geïnformeerd moest worden. Volgens Spaak kon de CVP het best Hubert Verwilghen contacteren, die in juli 1951 kabinetschef van de koning was geworden. Mij leek het ook noodzakelijk dat Theo Lefèvre over ons gesprek zou worden geïnformeerd. Spaak wou onmiddellijk naar het secretariaat van de CVP in de Tweekerkenstraat gaan, maar ik raadde hem dat af. Zijn bezoek zou zeker ongunstige commentaar uitlokken. Uiteindelijk stemde Spaak ermee in om Lefèvre te telefoneren. Toen ik Lefèvre probeerde te bereiken, vertelde men dat hij naar Mechelen vertrokken was. Robert Houben gaf me het telefoonnummer van het Grootseminarie. Spaak belde daar Lefèvre op en deelde hem de inhoud mee van ons gesprek.

Toen ik omstreeks 17.00 uur in Leuven aankwam, had Lefèvre reeds geprobeerd mij te bereiken. Op mijn beurt belde ik hem in Mechelen op. Lefèvre vond de informatie van Spaak 'bijzonder interessant'. Volgens hem vormde ze een extra aanduiding voor de CVP om met de socialisten te regeren en niet met de liberalen. Deze laatsten zouden op het gebied van onderwijs veeleisender zijn. Lefèvre vroeg me de ochtend van de volgende dag naar zijn bureau in de Tweekerkenstraat te komen.

Op 16 april, om 10.00 uur, was ik bij Lefèvre. August De Schryver en Jef Deschuyffeleer waren eveneens aanwezig. Het bleek dat zij zeer aarzelend stonden tegenover een CVP-BSP-regering. Volgens De Schryver kon het voorstel van Spaak geen meerderheid in het Bureau van de BSP behalen. Nochtans had Spaak niet in eigen naam gesproken. Hij had gehandeld met medeweten van Buset. Maar De Schryver legde uit dat hoogstens twee leden van het socialistische partijbureau achter een regering met de CVP zouden staan. De conclusie van de heren was dat de CVP beter de kat uit de boom kon kijken en voorlopig niets moest doen. Indien de socialisten het ernstig meenden met hun voorstel moest voorzitter Buset er maar mee voor de dag komen. Deze gang van zaken bevreemdde mij. Lefèvre bijvoorbeeld had geen enkele demarche ondernomen. Hij was bijvoorbeeld niet naar het Paleis gegaan om er de uiteenlopende voorstellen van de CVP-politici recht te zetten.

Het vervolg van de gebeurtenissen is bekend. Buset, die 24 uur gewacht had na mijn gesprek met Spaak, vroeg op 17 april een audiëntie bij de koning. Dezelfde dag nog werd hij met een formatieopdracht belast. Dat gebeurde nadat de koning Henri Liebaert, die Motz in de loop van 1953 als voorzitter van de liberale partij had opgevolgd, ontvangen had. Eveneens op 17 april had ik een gesprek met Lefèvre. Ik herinnerde hem aan ons gesprek voor de verkiezingen en de tegengestelde standpunten die de CVP-leiders hadden ingenomen. Ik wees hem er ook op dat hij bij de koning mijn naam niet naar voren had geschoven en ook geen regering met de socialisten gevraagd had. Bovendien had hij geen gevolg gegeven aan het telefonische gesprek met Spaak.

Op 18 april, Paaszondag, belde Lefèvre me omstreeks 17.00 uur op om te zeggen dat ik diezelfde avond nog naar een bijeenkomst moest komen waarop hijzelf, Buset en Spaak aanwezig zouden zijn. Jef Van Bilsen, toenmalig adjunct-kabinetschef van Harmel, had daartoe het initiatief genomen. Ik meende dat zo'n vergadering geen zin meer had. De socialisten hadden zich definitief geëngageerd en Buset had publieke verklaringen afgelegd. Om 20.00 uur liet de persoon bij wie de ontmoeting zou

plaatsvinden mij weten dat Buset formeel weigerde naar de ontmoeting te komen. Ik had dus gelijk.

's Anderendaags kreeg ik een telefoon van Van Bilsen met de vraag of er echt niets meer kon worden gedaan. Ik behield vanzelfsprekend mijn mening. De regeringsonderhandelingen hadden definitief een andere wending genomen. Tijdens de Agendacommissie van 20 april protesteerde ik tegen het feit dat men in de schoot van de CVP nergens de waarheid kon vertellen. Dat was niet alleen zo in de Partijraad. Ook in het Nationaal Comité en zeker in de parlementaire fracties werden perslekken georganiseerd. Maar aangezien de Agendacom-

missie zogezegd de wijzen van de partij verenigde, had ik de plicht de waarheid te zeggen. Ik deelde daarom mee wat er de voorbije dagen allemaal gebeurd was.

In de avond van 20 april ontving ik in Leuven het bezoek van Albert-Edouard Janssen die mij om uitleg kwam vragen. Harmel, die op de Agendacommissie aanwezig was, had hem geïnformeerd over wat ik daar gezegd had. A.-E. Janssen bevestigde me dat Lefèvre tegen een regering met de socialisten gekant was. Hij had op 16 april in de namiddag met Lefèvre en Van Houtte de financiële problemen besproken, de dag na mijn gesprek met Spaak dus. Lefèvre had bij die gelegenheid gezegd dat de CVP geen enkel contact met een andere partij had en ook nog geen enkel voorstel ontvangen had. Later vernam ik ook dat Lefèvre een onderhoud zou hebben gevraagd met de kabinetschef van de koning nadat ik Spaak op de hoogte had gebracht van het negatieve antwoord van de CVP-top. Lefèvre zou aan Hubert Verwilghen gezegd hebben een coalitie met de socialisten te willen vormen. Bovendien zou hij gevraagd hebben zijn boodschap aan de koning mee te delen. Paul Meyers, toen CVP-volksvertegenwoordiger en later burgemeester van Hasselt, kan dat bevestigen. Hij was zeer goed bevriend met Verwilghen.

Dat de socialisten het spel correct hadden gespeeld, kon ik opmaken uit het artikel dat enkele weken na de totstandkoming van de socialistisch-liberale regering-Van Acker in *La Libre Belgique* verscheen. Op 9 mei drukte die krant een verklaring af van Henri Liebaert, de nieuwe minister van Financiën. Uit die verklaring bleek dat de liberalen gedurende verscheidene dagen tevergeefs op voorstellen van de BSP hadden gewacht. Tijdens een ontmoeting met Buset op 14 april had Liebaert de BSP-voorzitter nog attent gemaakt op een artikel dat hij in *La Flandre Libérale* over het liberale programma had geschreven. Op de vraag of dit hem interesseerde, had Buset ontwijkend geantwoord. Pas op 17 april was er volgens Liebaert opnieuw contact geweest tussen de liberalen en de socialisten. Het was toen dat zij de basis voor een linkse coalitie hadden gelegd.

Hoofdstuk 15
Schoolstrijd onder de Regering-Van Acker

De regering-Van Acker telde zestien ministers: negen socialisten en zeven liberalen. Paul-Henri Spaak was na Van Acker de belangrijkste vertegenwoordiger aan socialistische zijde. Na een onderbreking van vijf jaar werd hij opnieuw minister van Buitenlandse Zaken. Buitenlandse Handel was in handen van Victor Larock, eveneens een socialist. De BSP had ook Binnenlandse Zaken, waarvan Piet Vermeylen net als in de regering-Spaak-Eyskens de titularis was. Léon-Eli Troclet, die reeds in verscheidene naoorlogse regeringen Arbeid en Sociale Voorzorg had beheerd, kreeg dit departement opnieuw onder zijn bevoegdheid. Openbaar Onderwijs ging naar Léo Collard. Die zetelde sedert 1932 voor de socialistische partij in de Kamer. Hij werd in 1954 voor de eerste keer minister, als men de zeven dagen die de minderheidsregering-Spaak in maart 1946 overeind bleef en waarin hij ook de portefeuille van Onderwijs had, buiten beschouwing laat. Echte nieuwkomers aan socialistische zijde waren Antoon Spinoy, Edward Anseele en Edmond Leburton. Zij waren respectievelijk bevoegd voor Landsverdediging, Verkeerswezen en Volksgezondheid en Gezin.

De liberalen stuurden slechts één nieuweling naar de regering: de Brusselse industrieel Oscar Bossaert. Hij werd de eerste minister van Middenstand. Eerder werd deze portefeuille meestal bij Economische Zaken gevoegd. Door er een aparte ministerportefeuille voor te reserveren, wou de regering blijkbaar aantonen dat ze de problemen van de tijdens de homogene CVP-regeringen misnoegd geraakte middenstand ernstig nam. Met uitzondering van René Lefèbvre hadden de andere liberale ministers ook in mijn regering gezeteld. Albért Lilar werd opnieuw minister van Justitie en Henri Liebaert minister van Financiën. Jean Rey kreeg ditmaal Economische Zaken, Adolf Van Glabbeke Openbare Werken en Wederopbouw, en Auguste Buisseret Koloniën. René Lefèbvre ruilde het voorzitterschap van de liberale Kamerfractie voor de portefeuille van Landbouw, die hij ook al in de tweede regering-Van Acker had beheerd.

Het regeerprogramma dat Van Acker op 4 mei 1954 aan het parlement voorstelde, was even bondig als onbeduidend. De aanhef was een uitval naar de homogene CVP-regeringen. Van Acker verklaarde dat de socialisten en de liberalen besloten hadden een regering te vormen, nadat zij gedurende ‘een ganse legislatuur van de macht verstoken waren gebleven hoewel het land geraadpleegd had moeten worden’. Toch zei Van Acker dat de regering niet met ‘weerwraak’ bezield was en zij de regering van ‘alle Belgen en van het algemeen belang’ wou zijn. Hij rekende ook op de medewerking van de CVP voor de herziening van de grondwet, want de coalitiepartijen beschikten niet over de tweederde meerderheid die daarvoor nodig was. Naast de aanpassing van de grondwet stelde de regering zich tot doel de woningbouw te stimuleren, de steenkool- en staalnijverheid te ondersteunen en de werkloosheid te bestrijden. Tot verbazing van velen zei Van Acker dat het economische luik van het regeerprogramma zich tot die kwesties beperkte, omdat eerst ‘een oprechte en omstandige inventaris’ moest worden opgemaakt van de financiële toestand die de homogene CVP-regeringen hadden nagelaten. Van Acker verantwoordde deze inventaris met het argument dat de oppositie tijdens de voorbije

vier jaar haar controletaak niet naar behoren had kunnen uitoefenen. Hij beschuldigde de homogene CVP-regeringen er ook van bepaalde uitgaven niet in de begrotingen te hebben opgenomen.

Voorts kondigde Van Acker belangrijke veranderingen aan in het onderwijs. Het officieel

onderwijs zou worden versterkt. De Staat had volgens de regeringsverklaring ‘het recht en de plicht... al de openbare scholen, die nodig zijn, op te richten’. De door Pierre Harmel opgerichte gemengde commissies zouden worden afgeschaft. In het officieel onderwijs zouden bij voorrang leerkrachten met een diploma van dit onderwijsnet worden benoemd om het evenwicht te herstellen na de benoemingen die gedurende vier jaar in het officieel onderwijs waren gedaan. Ook de vrijheid van de gemeenten om toeslagen op de onderwijzerswedden uit te keren, zou worden hersteld.

De regering-Van Acker nam zich ook voor het stelsel van maatschappelijke zekerheid te vereenvoudigen en te saneren, en het leger te reorganiseren. In dit verband zei Van Acker onder meer dat de militaire diensttijd onmiddellijk op achttien maanden zou worden gebracht en dat de ouderdomspensioenen zouden worden verhoogd.

Als leider van de oppositie had ik het niet moeilijk om op de regeringsverklaring te repliceren. Die had zo weinig om het lijf en bevatte zo veel vage beloften en gemeenplaatsen dat de argumenten voor een sterk antwoord zomaar voor het grijpen lagen. Vooreerst protesteerde ik in mijn redevoering op 5 mei 1954 heftig tegen de bewering dat de oppositie tijdens de voorbije legislatuur geen normale parlementaire controle had kunnen uitoefenen. Dit verwijt hield geen steek: tijdens die periode werd de regering meer dan 200 keer geïnterpelleerd. De CVP had de parlementaire regels steeds geëerbiedigd. Dit standpunt gaf aanleiding tot een eerste reeks protesten en onderbrekingen van op de socialistische banken.

De socialistische volksvertegenwoordigers werden nog zenuwachtiger en rumoeriger toen ik onverstoord opmerkte dat het parlement wellicht tot november zou moeten wachten om de sociaal-economische plannen van de regering te kennen. Pas dan zou zij immers klaar zijn met de ontwerp-begroting van 1955. Het argument dat de regering eerst een duidelijk inzicht in de financiële toestand moest hebben, was niet meer dan een voorwendsel. Indien het waar was dat de regering-Van Houtte de begrotingen van 1953 en 1954 met een tekort had afgesloten, zoals Van Acker beweerde, dan had de nieuwe regering duidelijke maatregelen moeten voorstellen om die deficits ongedaan te maken. Indien de bewering van Van Acker echter onjuist was, was zijn handelwijze afkeurenswaardig. Bovendien kondigde de regering maatregelen aan die de overheidsuitgaven zouden doen stijgen, terwijl ze niet gezegd had waar ze de middelen voor die nieuwe lasten vandaan zou halen. En aangezien de regering geen nieuwe belastingen zou heffen en geen deflatiepolitiek wenste te voeren, kon ik daaruit alleen maar concluderen dat de toestand van de overheidsfinanciën inderdaad zorgen zou baren.

Voorts wees ik er in mijn toespraak op dat alleen een nieuwe economische politiek de werkloosheid in Vlaanderen kon oplossen. De maatregelen ter bevordering van de mobiliteit van de arbeidskrachten die de regering plande, volstonden daartoe niet. Ik verborg ook mijn bezorgdheid niet over de wending die Van Acker op onderwijsgebied aankondigde. Die hield een sterke bevoordeling van het officieel onderwijs in. De prioriteit die ze zou verlenen aan gediplomeerden van dat onderwijsnet betekende een discriminatie van het vrij onderwijs en die leek mij door sectarisme ingegeven. Er kwamen ook positieve punten in de regeringsverklaring voor, zoals de inkrimping van de militaire diensttijd, de verzachting van de gevolgen van de repressie en de publikatie van de resultaten van de talentelling van 1947.

Tijdens de verdere bespreking van de regeringsverklaring voeren verscheidene socialistische en liberale sprekers fel naar mij uit omwille van mijn kritiek op het regeerprogramma. Meestal grepen ze ook terug naar het verleden en verwezen ze naar de tekortkomingen van de homogene CVP-regeringen of van de andere regeringen waarin de CVP verantwoordelijkheid had gedragen. Van Acker deed even weinig moeite om te antwoorden op mijn opmerkingen en vragen en op die van de andere CVP-sprekers.

In mijn repliek op Van Acker en andere leden van de meerderheid protesteerde ik onder meer tegen de smalende opmerkingen van de socialist Louis Major aan het adres van Albert-Edouard Janssen, die in de regering-Van Houtte minister van Financiën was. Major had over Janssen gesproken als de 'baron-bankier' en had diens beleid zwaar op de korrel genomen. Ik verdedigde Janssen, die de Staatsfinanciën uitstekend had beheerd, en maakte Major erop attent dat de nieuwe minister van Financiën, de liberaal Henri Liebaert, evenals Janssen beheerder was van een grote bank. Ik reageerde tevens op de talrijke aanvallen op het onderwijsbeleid van Pierre Harmel in de homogene CVP-regeringen. Met cijfergegevens toonde ik aan dat hij het officieel onderwijs niet had benadeeld, zoals de socialistische en liberale woordvoerders hadden beweerd.

Op 6 mei 1954 kreeg de socialistisch-liberale regering meerderheid tegen minderheid het vertrouwen van de Kamer en op 13 mei ook dat van de Senaat.

Van Acker lost verkiezingsbeloften in

De meeste kranten vonden dat ik mij tijdens het investituurdebat voortreffelijk had gekweten van mijn taak als oppositieleider. *De Standaard* was het opgevallen dat ik mij 'in een andere gedaante' had getoond. Terwijl ik vroeger tijdens de parlementaire debatten meestal 'olympisch' bleef, had ik volgens de krant ditmaal een agressieve en bijwijlen sarcastische toon aangeslagen en spijkers met koppen geslagen.

Aangezien de CVP in de oppositie zat, moest ik vanzelfsprekend combattief optreden. Vooral omdat de eenheid en de tucht in de CVP na de verkiezingen van 11 april 1954 en het tot-stand-komen van de linkse regering te wensen overlieten. De verwarring in de CVP tijdens die dagen was groot en de toestand verbeterde er niet op toen *La Libre Belgique* enkele dagen na het debat over de regeringsverklaring, op 9 mei 1954, bijzonderheden verstrekte over de regeringsonderhandelingen. De verklaring van BSP-voorzitter Max Buset tijdens het investituurdebat dat een CVP-BSP-coalitie 'gestorven is zonder geleefd te hebben en gedood werd door een vooraanstaand katholiek' was voor de krant de aanleiding geweest om op onderzoek uit te gaan. De *Libre* was op de hoogte geraakt van mijn contacten met Paul-Henri Spaak en had vernomen dat Theo Lefèvre een CVP-BSP-regering had getorpedeerd. Weliswaar stortte de *Libre* geen bittere tranen bij de mislukking van een rooms-rood kabinet, maar vond het wel 'onrustwekkend' dat één persoon daarover kon beslissen, en dat de parlementaire fracties volledig buitenspel waren gezet.

Het artikel in de *Libre* bleef niet zonder reactie. *De Nieuwe Gids* ontkende het relaas en vond dat *La Libre Belgique* net als tijdens de Koningskwestie verdeeldheid in de rangen van de CVP probeerde te zaaien. *De Nieuwe Gids* nam ook de verdediging van Lefèvre op zich. De *Libre* repliceerde op 11 mei 1954 met nieuwe onthullingen over de regeringsonderhandelingen die grotendeels correct waren. De Brusselse krant bleef erbij dat Lefèvre door zijn 'mutisme' een CVP-BSP-coalitie onmogelijk had gemaakt. *Le Peuple en La Cité* mengden zich eveneens in de polemiek. De socialistische partijkrant ontkende de beweringen van de *Libre*, terwijl de krant van de Waalse christelijke arbeidersbeweging ze wel bevestigde, maar Lefèvre van alle schuld vrijpleitte voor de slechte afloop van de contacten met de

BSP. Uit de houding van *De Nieuwe Gids* en *La Cité* kon men wel afleiden dat Lefèvre wilde dat deze historie zo vlug mogelijk in het vergeetboek geraakte.

Hij slaagde daar ook in, omdat die verhalen werden overschaduwd door de strijdlustige oppositie van de CVP tegen de linkse regering-Van Acker. In het parlement gingen de CVP-fracties na enkele weken wennen aan hun nieuwe rol. Met veel verbetenheid bestreden zij de ministers, die dikwijls olie op het vuur gooiden door bij vragen of interpellaties geen antwoord te geven of het proces van hun voorgangers te maken. De heftigheid waarmee de

debatten gevoerd werden, gaf vanzelfsprekend aanleiding tot tumultueuze zittingen, peroonlijke aanvallen en zelfs tot beledigingen.

Niettegenstaande de scherpe kritiek van de CVP moet ik in alle objectiviteit zeggen dat de regering-Van Acker het tijdens haar eerste maanden niet slecht deed. Haar dynamisme contrasteerde fel met het immobilisme van de homogene CVP-regeringen. Zij kwam bij de publieke opinie goed over. De man in de straat gaf haar heel wat krediet omdat ze haar verkiezingsbeloften spoedig inloste.

Reeds op 14 mei 1954 besliste ze de legerdienst tot achttien maanden terug te brengen. De CVP trachtte aan te tonen dat deze bruuske maatregel de organisatie en de paraatheid van het leger in gevaar bracht en ons land zijn internationale verbintenissen verbroken had. De publieke opinie had daar echter niet veel oren naar. Bovendien had Van Houtte enkele dagen voor de verkiezingen ook een vermindering van de militaire diensttijd in het vooruitzicht gesteld, waardoor de CVP-kritiek niet erg geloofwaardig overkwam. De internationale situatie was ondertussen ook grondig verbeterd. Zo kon de regering haar defensiebegroting verminderen en had ze meer financiële ademruimte voor de werkloosheidsbestrijding en de uitvoering van grote openbare werken. Het terugschroeven van de defensie-inspanningen maakte het tevens mogelijk de uitgaven op de buitengewone begroting in te krimpen. De regering-Van Houtte had besparingen op de buitengewone begroting aangekondigd, maar het was de regering-Van Acker die ze kon uitvoeren en er voordeel uit haalde.

De verhoging van de ouderdomspensioenen waartoe de regering op 21 mei besliste, was een tweede maatregel die goed onthaald werd. Hoewel niet alle gepensioneerden van de opslag konden genieten, stelde de regering het voor alsof dat wel het geval was. Het was ook de zorg van de gepensioneerden niet dat de financiering van de verhoging niet helemaal volgens de regels gebeurde. Vragen van de CVP hierover werden afgewimpeld door minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Léon-Eli Troclet en minister van Financiën Henri Liebaert legde eveneens geruststellende verklaringen af over de gevolgen van de regeringsmaatregel voor de Schatkist.

Liebaerts wet van 1 juli 1954, die fiscale voordelen toekende in geval van produktieve investeringen boven 250.000 BF, viel dan weer bij de bedrijfswereld in goede aarde. In middenstands- en landbouwkringen rees er wel protest tegen deze wet. Het toepassingsgebied ervan bleef namelijk in hoofdzaak beperkt tot de middelgrote en grote ondernemingen. Bij de middenstand doofde het verzet echter vrij vlug en de landbouwers hadden niet te klagen over een gebrek aan fiscale voordelen. Zij betaalden over het algemeen al weinig belastingen. De kritiek van de CVP op de wet was dan ook in hoofdzaak theoretisch. De dagbladen die de CVP steunden en een heftige campagne tegen Liebaerts maatregel voerden, kregen van hun eigen lezers dikwijls het deksel op de neus. Zij ontvingen immers heel wat brieven van industriëlen in Vlaanderen die de wet toejuichten en de actie ertegen fel overdreven vonden. De fiscale minderontvangsten als gevolg van de toepassing van de wet stelden bovendien niet zo'n groot probleem voor de begroting als men van CVP-zijde voorhield. Meer investeringen betekende automatisch ook een hogere industriële activiteit en bijgevolg ook hogere fiscale ontvangsten.

Zoals aangekondigd in de regeringsverklaring maakte Van Acker ook spoedig werk van de werkloosheidsbestrijding. Met het oog daarop richtte hij een speciaal ministerieel comité op dat terzake een coördinerende opdracht kreeg. De christelijke vakbond eiste reeds meer dan twee jaar zo'n initiatief. Paradoxaal genoeg werd zijn

eis niet door de homogene CVP-regeringen maar door de socialistisch-liberale coalitie ingewilligd. Voor de opslorping van de werkloosheid deed de regering-Van Acker een beroep op de gemeenten. Die kregen een zeer ruime financiële tussenkomst van de nationale overheid voor de werklozen die ze tewerkstelden. Het liet zich aanzien dat de regering met dit systeem resultaten kon behalen

In Nederland had de regering de werkloosheid ook aanzienlijk kunnen terugdringen zonder daarvoor al te diep in de Staatskas te moeten tasten.

De begrotingstoestand bleek helemaal niet zo ernstig te zijn dan de regering bij haar aantreden had gevreesd en voorspeld. Het tekort op de begroting van 1953 was voornamelijk te wijten aan de lagere fiscale opbrengsten. Voor de begroting van 1954 schatte de administratie van Financiën de fiscale minderontvangsten op ongeveer 2,7 miljard BF, maar begin mei 1954 bedroegen die slechts 128 miljoen BF. Indien deze relatief gunstige trend in de loop van 1954 aanhield, zou de totale minderopbrengst een stuk lager uitvallen dan verwacht en kon de redering haar tekort op de gewone begroting, dat bij een ongewijzigd beleid op ongeveer twee miljard BF werd geschat, verminderen.

Maar de regering had tal van maatregelen in het vooruitzicht gesteld die ongetwijfeld repercussies op de begroting zouden hebben. Voor de sanering van de NMBS en de ziekteverzekering legde zij voor het parlementaire reces geen concrete plannen op tafel. Dat de overheid een deel van de verliezen of tekorten op zich zou moeten nemen, stond echter buiten kijf. Overheidssteun was er ook nodig voor de steenkoolsector vermits minister van Economische Zaken Jean Rey zich ertoe verbonden had geen deficitaire steenkoolmijnen in de Borinage te sluiten. Dat betekende bijgevolg het voortzetten van de subsidiëring of de uitwerking van een compensatieplan. De regering had ook bijkomende kredieten nodig voor de sociale woningbouw die ze van plan was grondig te heroriënteren, voor de sanering van de gemeentefinanciën en voor het voorlopige pensioenstelsel van de zelfstandigen. De opmaak van de begroting van 1955 zou dus zeker geen gemakkelijke karwei worden en zou ongetwijfeld meningsverschillen tussen de coalitiepartners aan het licht brengen.

Maar Van Acker nam voor dit werk ruim de tijd. Daarenboven stuurde hij de parlementsleden reeds eind juni naar huis. Dat was uitzonderlijk vroeg. De oppositie werd op die manier buitenspel gezet. '*De regering wil werken, niet babbelen*,' gaf Van Acker als verantwoording. De CVP reageerde woedend op zijn brutale en autoritaire beslissing. Ook door vele leden van de meerderheid en onder andere door de Kamer- en Senaatsvoorzitter werd ze niet erg gewaardeerd.

De eerste strubbelingen over het onderwijsbeleid

Het aanvankelijk krediet dat de regering-Van Acker bij de publieke opinie had, kreeg een eerste deuk toen haar bedoelingen met het onderwijs duidelijk werden. In de regeringsverklaring had Van Acker te kennen gegeven dat de onderwijshervormingen die de CVP tijdens haar vierjarige bewind had doorgevoerd, niet behouden zouden blijven. Die hervormingen hadden tot doel de gebrekkige financiële toestand van het vrij onderwijs te verhelpen. Sedert jaren hadden de vrije onderwijsinstellingen een tekort aan werkingsmiddelen. Een van de gevolgen daarvan was dat zij een veel hoger schoolgeld of financiële tegemoetkoming van de ouders moesten vragen dan de rijksscholen. In deze laatste scholen nam de Staat immers een belangrijk gedeelte van die bijdrage voor haar rekening. Deze ongelijke behandeling van het vrij en officieel onderwijs bracht uiteindelijk de vrije schoolkeuze in het gedrang. Ouders

waren immers gemakkelijk geneigd of wegens louter materiële redenen gedwongen hun kinderen naar rijksscholen te sturen, omdat de financiële lasten daar minder zwaar wogen. De CVP, die na de oorlog herhaaldelijk de problemen van het vrij onderwijs aankaartte, kreeg daarvoor maar weinig gehoor bij de andere partij en. De verbeteringen die de regering met Spaak en mijn regering met de liberalen hadden aangebracht, waren te beperkt om de problemen van het vrij onderwijs fundamenteel op te lossen. Toen de CVP in 1950 alleen aan het bewind kwam, nam zij zich dan ook voor werk te maken van een betere subsidiëring van de vrije onderwijsinstellingen, vooral dan van het middelbaar onderwijs.

Dat werd tengevolge van de algemene democratisering en welvaartsverhoging met de grootste moeilijkheden geconfronteerd.

Pierre Harmel werkte als minister van Openbaar Onderwijs in de regering-Pholien eerst een voorlopige subsidieregeling voor het vrij middelbaar onderwijs uit en daarna, in de regering-Van Houtte, een definitieve regeling. Door de organieke wet van 17 december 1952 werden de vrije middelbare onderwijsinstellingen gesubsidieerd in verhouding tot het aantal leerlingen. Tevens bepaalde deze wet dat de lekenleerkrachten in de vrije scholen recht hadden op dezelfde wedde als het onderwijzend personeel in de rijksscholen op voorwaarde dat zij in het bezit waren van de nodige diploma's. De geestelijke leerkrachten kregen 50 procent van de normale wedde. Voorts konden de vrije instellingen op dezelfde basis als de rijksscholen aan minder gegoede ouders vrijstelling of vermindering van schoolgeld toekennen. De wetten van 23 en 29 juli 1952 regelden de subsidiëring van respectievelijk het normaalschool- en technisch onderwijs. Zij bepaalden tevens de voorwaarden waarin de Staat onderwijsinstellingen kon oprichten en provinciale, gemeentelijke of privé-scholen kon erkennen. Met de wet van 17 december 1952 riep Harmel zogenaamde gemengde commissies in het leven die, zoals voorheen vermeld, uit vertegenwoordigers van het rijks- en het vrij onderwijs werden samengesteld en die tot taak hadden de minister van Openbaar Onderwijs te adviseren over de leerprogramma's en de aanvragen voor de oprichting van rijksscholen en de erkenning van vrije scholen.

Vooral deze laatste wet was een doorn in het oog van liberalen en socialisten. Zij vonden de inmenging van vertegenwoordigers van het vrij onderwijs in de organisatie en de werking van het rijksonderwijs onaanvaardbaar. Toen zij het bewind van de CVP overnamen, maakten ze er geen geheim van dat ze de gemengde commissies zouden afschaffen. Op 22 juni 1954 diende minister van Openbaar Onderwijs Léo Collard daartoe een wetsontwerp in. Eerder reeds, op 19 mei, ter gelegenheid van de bespreking van de Onderwijsbegroting in de bevoegde Kamercommissie, had Collard bevestigd wat Van Acker in de regeringsverklaring over de onderwijspolitiek had gezegd: de linkse coalitie zou prioriteit geven aan de uitbouw van het rijksonderwijs en zou inzake benoemingen de voorrang geven aan houders van een diploma uitgereikt door rijksscholen. Collard deelde tevens mee dat hij op de Onderwijsbegroting voor 1954 27 miljoen BF werkingssubsidies geschrapt had die krachtens de wetgeving-Harmel aan het erkend technisch onderwijs toekwamen. Twee dagen na het wetsontwerp tot opheffing van de gemengde commissies diende Collard een ontwerp in dat de wet-Harmel op het middelbaar onderwijs ongedaan maakte. Het belangrijkste gevolg van dit ontwerp was dat de vrije middelbare instellingen de weddesubsidies voor de lekenleraars verloren. De liberale minister van Koloniën Auguste Buisseret volgde Collards voorbeeld en stelde maatregelen in het vooruitzicht om de subsidiëring van het vrij onderwijs in Belgisch Kongo te verminderen en het officieel onderwijs daar veel sterker uit te bouwen.

In het parlement tekende de CVP bij herhaling protest aan tegen de intenties en initiatieven van Collard en Buisseret. Op 3 juni 1954 stuurde zij Dries Dequae, Albert De Vleeschauwer en ikzelf naar Van Acker om haar bezorgdheid te uiten over de maatregelen en plannen van de regering. Op 14 augustus tekenden de bisschoppen protest aan tegen de onderwijspolitiek. In een brief die pas in februari 1955 publiek werd gemaakt, stelden zij dat de regering blijkbaar de schoolvrede wilde verbreken,

geen rekening hield met het bestaan en de waarde van het vrij onderwijs en een politiek huldigde die erop gericht was dit onderwijsnet uit te schakelen. De bevoordeling van gediplomeerden van het rijksonderwijs bij benoemingen bestempelden de bisschoppen als ‘antikatholiek en... bekrompen sectarisme’. Zij vroegen ook dat de minister van Openbaar Onderwijs contact zou opnemen met vertegenwoordigers van het vrij onderwijs vooraleer hij het wettelijk statuut van dat net zou wijzigen. Aan het slot van hun brief schreven de bisschoppen dat zij in de eerste maatregelen en

ontwerpen van de regering het voorteken zagen van een ‘voorbedachte aanval op onze katholieke instellingen’. Zij riepen de regering op geen strijd tegen het vrij onderwijs te beginnen, want die zou het land in ‘diepe verdeeldheid storten die veel dieper zou ingrijpen dan partijdige twisten’.

In haar antwoord op de brief van de bisschoppen beweerde de regering dat zij geen schooloorlog wou en bereid was de problemen van het vrij onderwijs met de verantwoordelijke overheden te onderzoeken. Twee dagen later echter, op 29 augustus, trof Collard een beslissing die het begin inluidde van een nieuwe schoolstrijd. Die dag ontsloeg hij 110 leraren, interimarissen in middelbare en normaalscholen van de Staat, die houders waren van een diploma afgeleverd door het vrij onderwijs. Onder hen waren er verscheidene gezinshoofden. Een van de slachtoffers was een leerkracht van wie de ouders tijdens de oorlog door de Duitsers waren gedood en die had kunnen studeren met geld van het Fonds van de Kinderen des Vaderlands.

Er rees onmiddellijk protest tegen de ontslagen. Het ACV, het Nationaal Comité voor het Vrij Onderwijs en de CVP hekelden in heftige bewoordingen het onverantwoorde optreden van Collard. Zij verweten hem het gelijkheidsbeginsel en de vrijheid van onderwijs te miskennen. Het ACV vroeg Collard zijn maatregel in te trekken, terwijl het Nationaal Comité voor het Vrij Onderwijs en de CVP ‘een beroep deden op het land’ om er zich tegen te verzetten.

Als fractieleider van de CVP vond ik dat de regering publiekelijk verantwoording moest afleggen over haar beslissing. Daarom eiste ik het vervroegd bijeenroepen van het parlement. Kamervoorzitter Huysmans antwoordde dat daarvoor het akkoord van de eerste minister nodig was. Van Acker gaf dat niet, maar was blijkbaar toch geschrokken van de heftige reacties. Want hoewel de regering achter de beslissing van Collard stond, knoopte ze besprekingen aan met het ACV. Collard maakte het ACV daarbij duidelijk dat hij niet op zijn gewraakte maatregel zou terugkomen, maar wel bereid was elk ontslag individueel te onderzoeken.

Op 14 september herhaalden de CVP-Kamer- en Senaatsfractie, die onder mijn voorzitterschap in gemeenschappelijke vergadering samenkwamen, de eis voor het spoedige bijeenroepen van de Kamers. August De Schryver en Pierre Harmel werden door de fracties belast met een dringende interpellatie over de ontslagmaatregelen, terwijl Dries Dequae en Albert De Vleeschauwer de opdracht kregen te interpelleren over het onderwijsbeleid van Buisseret in Belgisch Kongo. Na de vergadering begaf ik mij eerst naar Huysmans. Die verklaarde geen principiële bezwaren te hebben tegen een vervroegde bijeenroeping van de Kamers, maar hij moest rekening houden met de wensen van de regering. Daarna ging ik naar Van Acker. Die zei dat hij op de eis van de CVP-fracties niet kon antwoorden zonder contact te hebben genomen met de regering. De ministers die op 17 september bijeenkwamen, oordeelden dat er geen aanleiding was om het parlement vroeger dan gepland bijeen te roepen.

Enkele dagen later kondigde August Cool aan dat het ACV reeds de reïntegratie van 50 ontslagen leraars had kunnen afdwingen.

Er werd nog volop commentaar geleverd op de ontslagen toen uit de op 11 oktober ingediende ontwerp-begroting van 1955 bleek dat de subsidies voor het vrij technisch, middelbaar en normaalonderwijs met ongeveer een half miljard zouden worden verminderd. Het protest tegen deze vermindering was groot en het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie kondigde aan dat het op 17 oktober in Leuven een betoging tegen de schoolpolitiek van de regering zou organiseren.

Dit comité zou in het verdere verloop van de schoolstrijd een belangrijke rol spelen. Het verenigde de leiders van de CVP en de christelijke sociale organisaties. Eind september was het opgericht met het oog op de verdediging ‘van de meest elementaire vrijheden, inzonder-

heid de gewetensvrijheid', die door de maatregelen van de regering in het gedrang werden gebracht. Hoewel het zijn doelstellingen breed formuleerde, zou het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie zich vrijwel uitsluitend bezighouden met het organiseren van acties tegen de onderwijspolitiek van de regering-Van Acker.

De betoging in Leuven was de eerste in een lange reeks. Zo'n 15.000 mensen namen eraan deel, waaronder verscheidene parlementsleden en gewezen ministers van de CVP, onder meer Jean Duvieusart, Oscar Behogne, Joseph Pholien en ikzelf. Senator Hendrik Delport verklaarde in de slottoespraak dat men moest beletten 'dat de rode dictatuur ons tot tweederangsburgers zou verlagen'. Indien deze en andere betogingen de regering niet tot rede brachten, aldus Delport, 'zullen wij naar Brussel trekken en daar zullen wij zeggen: het is buigen of barsten'. Op dezelfde dag van de betoging werd in Leuven ook een officiële school ingehuldigd. De ministers Collard, Anseele en Van Glabbeke, die daarop uitgenodigd waren, werden door studenten op een fluitconcert onthaald en er deden zich enkele incidenten voor met de ordediensten. Voor de socialistische partijkrant *Le Peuple* waren die voldoende om de CVP-leiders ervan te beschuldigen de studenten te hebben opgehitst en om eraan te herinneren dat Leuven 'de bakermat van Degrelle was geweest'. *Le Peuple* vroeg rector monseigneur Van Waeyenbergh en de CVP de actie van de studenten af te keuren.

Van Ackers tweede regeringsverklaring

Voor de CVP de regering kon interpelleren over haar schoolpolitiek stelde Van Acker zijn tweede en zogenaamde aanvullende regeringsverklaring voor. Dat gebeurde op 10 november 1954, de dag na de opening van de nieuwe parlementaire zittijd. Van Acker gaf eerst een overzicht van de belangrijkste maatregelen die de regering had genomen sedert zij het bewind van de CVP had overgenomen. Daarbij zette hij vooral de gunstige evolutie inzake de werkloosheid in de verf. Van Acker wees erop dat er bijna geen jonge werklozen meer waren, en dat de lokale besturen volop van de regeringsmaatregel gebruik maakten om met financiële steun van de Staat werklozen tewerk te stellen. Eind oktober waren zo'n 26.000 werklozen door de gemeenten op die manier in dienst genomen tegenover 8000 begin mei 1954. De regering, aldus Van Acker, zou de strijd tegen de werkloosheid onverminderd voortzetten en inzonderheid de tewerkstelling van vrouwen, die de meerderheid van de werklozen uitmaakten, bevorderen.

Vervolgens stelde Van Acker zogezegd nieuwe maatregelen voor. De meeste echter waren reeds opgenomen in zijn eerste verklaring. Zo herhaalde Van Acker dat zijn regering op onderwijsgebied de schoolvrede nastreefde en aan de uitbouw van het officieel onderwijs de voorrang gaf. Dit laatste betekende niet dat de regering schade zou toebrengen aan het vrij onderwijs. Van Acker verklaarde plechtig dat de vrije schoolkeuze, de godsdienstvrijheid en de vrijheid van mening onder zijn regering geen gevaar zouden lopen.

De doelstellingen van de economische politiek waren niet bepaald spectaculair. Ze bleven beperkt tot het voeren van een geordende prijzenpolitiek, het verminderen van de energieprijzen, het moderniseren van de bedrijven, het aanmoedigen van het wetenschappelijk onderzoek en de verhoging van de produktiviteit. Inzake openbare

werken zouden de inspanningen gaan naar de verbetering van de vervoersinfrastructuur. In het kader van de sanering van de maatschappelijke zekerheid stelde Van Acker een betere controle van de geneeskundige prestaties in het vooruitzicht. Hij dacht ook aan een nieuwe regeling in verband met de barema's van de geneesheren en de prijzen van farmaceutische produkten. Voorts gaf Van Acker meer bijzonderheden over het huisvestingsbeleid waarvan hij in mei had gezegd dat het op een nieuwe leest zou worden geschoeid. De regering nam zich voor de kostprijs van sociale woningen te verlagen en de kredieten voor de strijd tegen de verkrot-

ting gevoelig op te trekken. Daarnaast beloofde zij tevens de huisvesting van de mijnwerkers te verbeteren.

Na Van Acker kwam minister van Financiën Henri Liebaert op het spreekgestoelte voor uiteenzetting over de financiële toestand. Ook hij herhaalde nog eens dat de financiële erfenis van het CVP-bewind 'angstwekkend' was, maar dat de verbetering van de economische coniunctuur veel goedmaakte. Liebaert betreurde dat zijn voorganger A.-E. Janssen niet genoeg weerstand had geboden aan de 'verspilzucht' van de CVP-meerderheid.

Mijn commentaar op de aanvullende regeringsverklaring was niet mild. Ik had daarvoor verschillende redenen. Allereerst besteedden Van Acker en Liebaert, net als in de eerste regeringsverklaring, haast evenveel aandacht aan het verleden als aan de toekomst. Andermaal hadden zij het nodig gevonden om terug te komen op de zogenaamde erbarmelijke financiële en economische toestand die de homogene CVP-regeringen hadden achtergelaten. De passussen in de regeringsverklaring en in Liebaerts redevoering daarover kwamen neer op een inbeschuldigingstelling. Deze handelwijze druiste regelrecht tegen de parlementaire traditie in. Bovendien waren de beweringen van Van Acker en Liebaert onjuist. Ik kon dat met cijfers van henzelf aantonen. Liebaert had namelijk in Nederland een prospectus laten verspreiden die bestemd was voor de Nederlandse banken en het Nederlandse publiek met het oog op de inschrijving op een Belgische staatslening. In deze brochure werd de financieel-economische toestand van ons land bijzonder gunstig genoemd. Zo stond er onder meer in vermeld dat de industriële produktie en de export in de periode 1950-54 sterk gestegen waren en de begrotingen in die jaren een batig saldo van ongeveer elf miljard BF vertoonden. Tevens bleek het met de begroting van 1954 waarover Van Acker in mei zo somber had gedaan, bij nader inzien best mee te vallen. In de algemene toelichting over de ontwerpbegroting van 1955 kon men lezen dat het bruto-deficit voor het jaar 1954, dat ongeveer 4,2 miljard BF bedroeg, 'slechts een theoretisch tekort' was, want dat het werkelijk tekort slechts gekend zou zijn als het bedrag van de kredietvernietigingen vastgesteld was. De kritiek van Van Acker en Liebaert klonk nog holler als men wist dat zij een loopje namen met de financiële orthodoxie: in de buitengewone begroting schreven zij kredieten in voor de werkloosheidsbestrijding en de woningbouw en die moesten met leningen worden gefinancierd. Met deze argumenten ontzenuwde ik volledig de beweringen over het slechte financiële beleid van de CVP-regeringen. Ik zou er nadien, bij andere gelegenheden, nog dikwijls mee uitpakken tot grote ergernis van de liberalen en de socialisten.

Daarnaast maakte ik in mijn antwoord op de regeringsverklaring tevens bezwaar tegen de voorstelling van Van Acker alsof de goede economische resultaten sedert het voorjaar van 1954 vooral op rekening van het regeringsbeleid mochten worden geschreven. Ons land profiteerde mee van de wereldwijde heropleving van de economische conjunctuur die sedert de ontspanning in de internationale toestand was ingetreden. Ook in onze buurlanden registreerde men een daling van de werkloosheid. De vermindering in ons land was bovendien in belangrijke mate het gevolg van de tewerkstelling van werklozen in de overheidssector. De grote uitdaging bestond erin de werkgelegenheid in de particuliere sector op te voeren en dat kon alleen maar door een regionale expansiepolitiek te voeren. Daarvan was in de regeringsverklaring evenwel weinig te merken. Er viel even weinig te bespeuren van een nieuwe

oriëntering van het huisvestingsbeleid, behalve dan de negatieve maatregelen in verband met de private woningbouw. Daarvoor verminderde de regering de subsidies. Ik vestigde ook de aandacht op het ontbreken van een oplossing voor de marginale steenkoolmijnen. De regering had die nochtans in mei aangekondigd en ze was inmiddels in het bezit gesteld van een verslag van experten van de EGKS over de toestand van de mijnsector. Zonder een sanering van die sector was het ook niet mogelijk de door de regering aangekondigde vermindering van de energieprijzen te realiseren.

Ik kon in mijn repliek vanzelfsprekend niet voorbijgaan aan de schoolpolitiek van de linkse coalitie. Na het willekeurige ontslag van 110 leerkrachten en de aankondiging dat de subsidies voor het vrij onderwijs aanzienlijk zouden worden verminderd, kon ik de verklaring van Van Acker dat hij schoolvrede wou, niet anders omschrijven dan als galgehumor. De regeringsmaatregelen zouden immers in het bijzonder de mindervermogende ouders treffen die hun kinderen vooral naar het technisch onderwijs stuurden. Het waren die kinderen ook, die de regering later nodig zou hebben voor de verwezenlijking van haar economische programma.

Bij wijze van besluit sprak ik de vrees uit dat de buitenlanders die de Wereldtentoonstelling in 1958 zouden bezoeken geen vrij en welvarend land zouden aantreffen, zoals Van Acker aan het eind van zijn verklaring had beweerd, maar een diep verdeelde natie waarin de burgers verwikkeld zouden zijn in conflicten die men had kunnen voorkomen. Bij het verlaten van het spreekgestoelte kreeg ik een staande ovatie van de CVP-fractie terwijl er op de banken van de meerderheid heftig geroepen werd.

In de CVP-gezinde pers schreef men dat ik mij als een ‘gewiekste tegenstander’ van de regering had getoond. Dat ik de kritiek op het CVP-beleid met documenten van de regering zelfhad ontzenuwd, lokte heel wat humoristische commentaren uit en Liebaert zou nog een hele tijd met zijn Nederlandse prospectus achtervolgd worden. In de socialistische pers kon men alleen groen lachen met mijn commentaar. In *Volksgazet* van 12 november werd ik volledig afgekamd voor mijn ‘gereedgemaakte speech die zich helemaal niet met de regeringsverklaring bezighield’. En BSP-voorzitter Buset schreef in *Le Peuple* dat mijn redevoering ‘erbarmelijk’ was en dat ik met ‘meetingpraat’ had getracht te repliceren op de ‘sensationele onthullingen van de minister van Financiën’.

De regering mildert haar schoolpolitiek

De kritiek van de CVP op Van Ackers politiek werd na de voorstelling van de tweede uitgave van de regeringsverklaring onverminderd voortgezet.

De interpellaties van De Schryver en Harmel op 17 november 1954 over de ontslagen interimarissen waren daarin een belangrijk nieuw moment. Harmel toonde met veel voorbeelden en cijfers aan dat Collards maatregel willekeurig genomen was en dat de door hem aangevoerde redenen doorzichtig waren. De leerkrachten waren, aldus Harmel, afgezet om plaats te maken voor houders van een officieel diploma. Harmel vroeg dat deze louter politieke beslissing niet alleen zou worden ingetrokken maar ook vernietigd. De Schryver betoogde dat de regering op de vooravond van de heropening van de scholen op een onverantwoorde wijze druk had willen uitoefenen op de katholieke ouders door de schijn te wekken dat katholieke diploma's minderwaardig waren en de weg naar overheidsbetrekkingen afsneden. De ontslagen moesten volgens De Schryver streng worden afgekeurd omdat ze een schending waren van het grondwettelijk gelijkheidsbeginsel. Aan de hand van de werken van verscheidene juristen toonde hij aan dat geen discriminatie inzake de toegang tot publieke ambten kon worden aanvaard. De Schryver zei dat de CVP dergelijke discriminaties ‘in het parlement en daarbuiten’ zou blijven aanklagen totdat recht

zou zijn geschied. Hij waarschuwde de regering indien ze op de ingeslagen weg voort zou gaan.

De betrekkelijk kalme sfeer waarin de interpellaties van Harmel en De Schryver verliepen, sloeg om toen Collard bij het betreden van het spreekgestoelte door leden van de meerderheid werd toegejuicht, waarop een aantal CVP-volksvertegenwoordigers hem begonnen uit te jouwen. Dit was tegen de parlementaire gewoonten en Kamervoorzitter Huysmans kwam tussenbeide om er op te wijzen dat het gejouw niet mocht worden herhaald. Tijdens de aanhef van Collards antwoord op de interpellaties bleef het echter rumoerig. Collard had daar-

aan zelf schuld. Hii begon immers met de uitspraak dat de CVP tijdens de voorbije legislatuur 'de meerderheid van het land' haar wil had opgelegd en daarmee gedurende vier jaar de regels van de democratie had 'verkracht'. Ook de rest van Collards lange redevoering was één requisitoir tegen de CVP en tegen de kerkelijke overheid. Dat alles had met het eigenlijk onderwerp van de interpellatie weinig te maken. Voor het overige beperkte Collard zich ertoe te zeggen dat hij het evenwicht tussen het vrij en het officieel onderwijs wou herstellen door een einde te maken aan 'de misbruiken en de onrechtvaardigheden' van Harmels onderwijspolitiek.

Een week na de interpellaties hield het ACV een nationale protestdag tegen de schoolpolitiek van de regering. In het vrij lager, technisch en middelbaar onderwijs werd op 24 november 1954 gestaakt. De deuren van heel wat gemeentescholen bleven eveneens gesloten. In verscheidene provinciehoofdplaatsen vonden betogingen van leerkrachten en sympathisanten plaats waarop de ordewoorden voor de zogenaamde tweede fase van de protestactie van het ACV tegen de schoolpolitiek werden afgekondigd. De eerste fase van die actie bestond onder meer in een administratieve conferentiestaking en in de weigering om nog langer mee te werken aan het schoolsparen. Deze ordewoorden werden behouden en de tweede fase zou worden afgesloten met een 'mars op Brussel' op 13 januari 1955 indien de regering tegen het jaareinde geen oplossing voor de schoolkwestie zou hebben uitgewerkt.

De druk op de regering werd nog groter toen de CVP-Senaatsfractie op 2 december na een al te onstuimige reactie van gewezen minister Edmond Ronse besliste niet langer mee te werken aan de grondwetsherziening. Als reden gaf zij op dat de regering artikel 6 van de grondwet waarin de gelijkheid van alle Belgen werd erkend, met voeten trad. De beslissing zette kwaad bloed bij de meerderheid. Op 9 december volgden de CVP-volksvertegenwoordigers echter het voorbeeld van hun partijgenoten in de Hoge Vergadering. Voor de socialisten was dit echter nog niet voldoende om in te binden. Integendeel, het BSP-congres van 11 en 12 december 1954 sprak zijn tevredenheid uit over de eerste regeringsmaatregelen. Collard kondigde toen aan dat wetsontwerpen die de subsidiëring van het vrij onderwijs definitief zouden regelen, spoedig zouden worden ingediend.

Vóór de indiening van die ontwerpen trachtte de regering reeds de subsidiëring van het vrij onderwijs te wijzigen. Ze deed dat in het wetsontwerp van 16 december 1954 waarbij voorlopige kredieten werden toegekend. Daarin waren onder meer drie artikelen opgenomen die een aanzienlijke vermindering van de weddesubsidies voor het vrij technisch, middelbaar en normaalonderwijs inhielden.

Het was ongebruikelijk de organieke wetgeving door middel van een ontwerp voor voorlopige kredieten te wijzigen. Daarom tekende ik na het voorlezen van het commissieverslag protest aan tegen de werkwijze van de regering. Ik stelde voor dat de commissie van Openbaar Onderwijs het ontwerp eerst zou bespreken. Aan Kamervoorzitter Camille Huysmans vroeg ik dat over mijn voorstel bij naamafroeping zou worden gestemd, omdat ik de indruk had dat de meerderheid niet voldoende vertegenwoordigd was. Minister van Financiën Liebaert kwam onmiddellijk tussenbeide en vroeg de stemming te verdagen. Omdat meer dan twaalf leden mijn verzoek hadden gesteund, kon Camille Huysmans echter niet anders dan de stemming te laten plaatsvinden. Het voorstel tot verzending naar de commissie behaalde evenwel geen meerderheid. Daarna kwam Liebaert opnieuw op het spreekgestoelte. Hij verklaarde dat de regering bereid was aan de bezwaren van de oppositie tegemoet te

komen door een zin van één van de betwiste artikelen te schrappen, met name die waarin gezegd werd dat de onderwijswet van 17 december 1952 voor het dienstjaar 1555 geschorst werd. Ik kon daar evenwel niet mee akkoord gaan en stelde voor het ontwerp in tweeën te splitsen: enerzijds de artikelen die betrekking hadden op de toekenning van voorlopige kredieten en anderzijds de onderwijsartikelen. Het eerste ontwerp kon onmiddellijk behandeld worden,

terwijl het andere aan de commissie van Openbaar Onderwijs kon worden voorgelegd. Nadat Liebaert in naam van de regering dit voorstel had afgewezen, stemde de Kamer erover, maar zonder gunstig gevolg.

Ik gaf het echter niet op. Tot groot ongenoegen van Huysmans en de meerderheid diende ik samen met August De Schryver een motie in waarin het advies van de Raad van State over de onderwijsartikelen van het ontwerp gevraagd werd. Deze motie werd door Kamervoorzitter Huysmans op een betwiste wijze afgewezen. Dat veroorzaakte op de banken van de CVP heel wat wrevel.

De stemming werd er niet beter op toen Pierre Harmel op een striemende wijze het maneuver van de regering schandvlekte om via een wetsontwerp tot toekenning van voorlopige kredieten de onderwijswetgeving te veranderen. Hij zei dat de regering ‘als een schim die langs de muren kroop’ de oppositie had proberen te verrassen. Zijn verwijt aan Collard, dat die de moed niet had gehad om de veranderingen aan het subsidiëringsstelsel in de Onderwijscommissie te bespreken en de minister van Financiën ermee naar het parlement had gestuurd, werd van op de socialistische banken op fel protest onthaald. De emoties laaiden nog feller op tijdens Harmels hartstochtelijke verdediging van het vrij onderwijs en van zijn voormalige beleid. Toen Harmel de beslissing om de weddesubsidies aan het vrij onderwijs te verminderen als ‘broodroof’ bestempelde, was het hek helemaal van de dam. Het tumult was zo groot dat de Kamervoorzitter eerst zijn hamer hanteerde en daarna de elektrische bel liet rinkelen om de orde te herstellen. Dat baatte echter niet. Het geroep van op de socialistische banken hield onverminderd aan en werd zelfs nog sterker toen Harmel de regering er andermaal van beschuldigde ‘het brood uit de mond van de onderwijzers te stelen’. Huysmans schorste daarop de zitting en hoopte dat de onderbreking de gemoederen tot bedaren zou brengen.

Daarna zette Harmel zijn betoog voort en hij toonde nogmaals aan welke zware financiële gevolgen de regeringsmaatregelen voor de leerkrachten en de ouders in het vrij onderwijs zouden hebben. Harmel citeerde ook nog uitspraken van de socialist Jules Destrée en van de liberaal Jules Bara ten gunste van het vrij onderwijs en van echte onderwijsvrijheid. Aan het eind van zijn redevoering vroeg Harmel de regering geen bezuinigingen door te voeren op de rug van het vrij onderwijs. Dat de regering wel geld wenste te besteden aan sommige prestigieuze openbare werken en aan de Wereldtentoonstelling ontlokte bij hem de vergelijking met de farao's in de Oudheid ‘die piramides bouwden door te besparen op het brood van de slaven!’ Deze uitspraak zorgde natuurlijk weer voor de nodige protesten op de socialistische banken.

Collards antwoord kwam erop neer dat hij helemaal niet de oppositie had willen verschalken, want dat hij de commissie van Openbaar Onderwijs vroeger reeds over zijn inzichten had ingelicht. Aangezien het ontwerp dat aan de Kamer voorgelegd was, betrekking had op voorlopige kredieten, hadden de erin opgenomen wijzigingen van de onderwijswetgeving volgens Collard ook maar een voorlopig karakter. Deze zienswijze werd door mij en andere leden van de CVP-fractie betwist en dat gaf andermaal aanleiding tot heel wat heen en weer geroep. Dat werd nog erger toen Collard opmerkte dat de CVP zich tot nog toe niet gedistantieerd had van de persoonlijke aanvallen die tegen hem in betogingen werden geuit. Hij zei ook dat hij elke dag doodsbedreigingen ontving. Daarop stond De Schryver op en verklaarde dat de CVP alle persoonlijke aanvallen op de minister van Openbaar Onderwijs afkeurde. Maar ook dit gebaar kon de rust niet herstellen. Omdat het debat in die

omstandigheden niet behoorlijk meer kon worden gevoerd, stelde ik voor het te verdagen. Huysmans en Van Acker stemden daarmee niet in en meenden dat de bespreking van het wetsontwerp moest worden beëindigd. De Schryver formuleerde daarom een compromisvoorstel dat inhield dat de Kamer onmiddellijk zou stemmen over de artikelen in verband

met de voorlopige kredieten, en een week later over de onderwijsartikelen. Ook met dit voorstel gingen Van Acker en Huysmans niet akkoord. Na minutenlang geharrewar diende ik opnieuw een motie in tot verdaging van het debat en niettegenstaande de protesten van de linkerzijde, van wie de gelederen al fel uitgedund waren, haalde ik mijn slag thuis en kwam er een einde aan de vergadering.

Het vinnige en combattieve optreden van de CVP-fractie was meer van tactische en spectaculaire aard dan gevaarlijk. Zij kon alleen hopen dat door het uitstellen van de bespreking het ontwerp niet voor het jaareinde goedgekeurd zou raken zodat ook de maatregelen niet vanaf 1 januari konden worden toegepast. Voor de CVP zou dat al een belangrijk succes geweest zijn. Toen de behandeling van het ontwerp op 21 december werd voortgezet, zorgde de regering er echter voor dat het niet zover kwam. Zij slaagde erin het te laten goedkeuren niettegenstaande de CVP-fractie andermaal fel van zich afbeet. In de Senaat werd het twee dagen later aangenomen. Maar ook in de Hoge Vergadering was de oppositie bijzonder heftig. Fractieleider Paul Struye en Jean Duvieusart hielden er hartstochtelijke oproepen tot Collard om begrip te tonen voor de toestand van de leerkrachten in het vrij onderwijs. Bij de stemming verlieten de CVP-senatoren trouwens uit protest het halfrond.

Het heftige verzet van de CVP-fracties was niet tevergeefs geweest, want na de goedkeuring van het ontwerp nam Achiel Van Acker contact op met CVP-voorzitter Theo Lefèvre. Van Acker deelde Lefèvre mee dat de regering over een aantal bezwaren van de CVP wou praten. Op 24 december ontvingen Van Acker en Collard een CVP-delegatie waarvan Lefèvre, Struye en ikzelf deel uitmaakten. Van Acker en Collard zeiden dat ze bereid waren de weddesubsidies aan het vrij onderwijs volledig uit te betalen mits voldaan werd aan een dubbele voorwaarde, met name de rechtstreekse betaling van de leerkrachten en de toekenning van de subsidies op basis van gelijkwaardigheid met de diploma's die in het rijksonderwijs werden geëist. Vier dagen later volgde een nieuw gesprek waarop Lefèvre, Struye en ikzelf ons akkoord verklaarden met de regeringsvoorwaarden. De CVP bekwam met het vergelijk een belangrijke mildering van de schoolpolitiek op een essentieel punt. De wedden van de leerkrachten in het vrije onderwijs zouden niet met twintig procent worden verminderd.

In de CVP was men algemeen tevreden over het bereikte resultaat en het ACV verheugde er zich eveneens over wat niet betekende dat hun voorbehoud tegenover de andere aspecten van de onderwijspolitiek minder groot was geworden. In socialistische kringen werd de toegeving als een nederlaag ervaren. De dag na de bekendmaking van het compromis protesteerden de socialistische onderwijsvakbonden tegen de nieuwe wending in de schoolpolitiek en zij dreigden ermee hun steun aan de regering in te trekken.

Dezelfde dag nog legde minister Collard een verklaring af om het ongenoegen aan socialistische zijde te sussen. Collard zei dat hij klaar was met een algemeen wetsontwerp waarin de verhoudingen tussen de Staat en het vrij onderwijs zouden worden herzien. Het zou in de loop van de maand januari bij het parlement worden ingediend. In het ontwerp zouden de globale subsidies aan het vrij onderwijs ‘binnen de perken van de begroting’ worden gehouden. Hiermee liet Collard verstaan dat, zoals hij vroeger al had gezegd, die subsidies zouden worden verminderd. Hij voegde er nog aan toe dat het percentage van de weddesubsidies niet het belangrijkste probleem was, maar wel de voorwaarden voor de toekenning ervan en dat die volledig

dezelfde moesten zijn als voor het officieel onderwijs. Bij de CVP en het ACV beschouwde men deze verklaring in strijd met de geest van de onderhandelingen die eerder waren gevoerd. De christelijke vakbond wenste een schriftelijke bevestiging van de toegevingen die de regering had gedaan en de CVP vroeg de regering een nieuw onderhoud om te vernemen of zij de afgesproken regeling in verband met de gelijkschakeling van officiële en vrije diploma's respecteerde. Op beide vragen kwam een bevestigend antwoord, waarna het ACV besliste de aangekondigde mars op Brussel voorlopig uit te stellen.

Collards wetsontwerpen

Midden januari 1955 werd bekend dat Collard twee ontwerpen klaar had, een voor het lager onderwijs en een voor het rijksonderwijs en de subsidiëring van middelbare, technische en normaalscholen. In het eerste ontwerp was onder meer de verplichting opgenomen dat elke gemeente ten minste één lagere of bewaarschool moest oprichten en het verbod dat gemeenten geen lagere of bewaarscholen mochten aannemen indien zij zelf dergelijke scholen hadden opgericht. De helft van het onderwijzend personeel in de gemeentelijke lagere en bewaarscholen moest tevens een officieel diploma bezitten. Het tweede ontwerp bepaalde dat de door de openbare besturen of private personen opgerichte onderwijsinstellingen slechts door de Staat konden worden gesubsidieerd, als ze hun bestaan konden 'rechtvaardigen op grond van dwingende economische of sociale redenen'. De vrije instellingen ontvingen alleen weddesubsidies, en financiële steun van gemeenten of provincies was uitgesloten. Naast deze elementen bevatten de ontwerpen nog andere bepalingen die voor de vrije onderwijsinstellingen niet verteerbaar waren. Het regende dan ook bezwaren en op 28 januari trok een grote afvaardiging naar Van Acker. De voorzitters van de christelijke sociale organisaties maakten er deel van uit. Lefèvre, Struye en ikzelf vertegenwoordigden de CVP. De delegatie plaatste zich op het standpunt dat de ontwerpen strijdig waren met de geest van de grondwet, de rechten en taken van de gemeenten en provincies miskenden, en antiociaal en antidemocratisch waren. Zij waarschuwde de regering ervoor dat het indienen van deze ontwerpen een onverbiddelijke schoolstrijd zou uitlokken. Lefèvre verklaarde aan het eind van het onderhoud met Van Acker dat de ontwerpen in geen geval als basis voor onderhandelingen konden dienen en zelfs niet voor amendering vatbaar waren.

In een communiqué dat Van Acker na het bezoek liet verspreiden, hekelde hij de heftigheid van het protest van de delegatie en wees hij erop dat de ontwerpen nog niet bij het parlement waren ingediend. De regering nam zich voor de bezwaren te beantwoorden en ze zou in het parlement haar plannen toelichten en verdedigen. Pas na dat debat zou het land kunnen zeggen en oordelen 'van welke zijde aan extremisme en fanatisme' werd gedaan. Van Acker herinnerde er tevens aan dat de homogene CVP-regeringen de subsidies aan het vrij onderwijs van 2 op 3,5 miljard BF hadden gebracht en dat zijn regering voor 3 miljard BF subsidies toekende, een miljard meer dan onder mijn regering met de liberalen.

De regering stelde zich wel erg strijdlustig op, maar ze diende toch maar één van de twee aangekondigde wetsontwerpen in, namelijk dat betreffende het rijksonderwijs en de subsidiëring van het vrij middelbaar, technisch en normaal onderwijs, het zogenaamde ontwerp 217. Dat gebeurde op 1 februari 1955. Dezelfde dag verklaarde Collard tijdens een meeting in Sint-Gillis dat de doorbraak van het socialisme in Vlaanderen afhing van het succes van zijn politiek.

Het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie in het verweer

Met het indienen van het ontwerp 217 brak de schoolstrijd voorgoed los. De hele christelijke organisatiewereld kwam in beweging en stelde protestmoties op. Op 11

februari 1955 publiceerde het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie een mededeling waarin het op bijzonder scherpe wijze zijn ongenoegen over het wetsontwerp uitte. Het comité noemde het ‘ongrondwettelijk, onrechtvaardig en dictatoriaal’ en het zou niet rusten vooraleer ‘de antinationale, antidemocratische en antisociale politiek van de regering...(zou worden)...weggevaagd’. Tevens kondigde het een ‘massale nationale protestdag’ aan. Eveneens op 11 februari lieten de Belgische bisschoppen een brief verschijnen. Het bis-

schoppelijk oordeel was even ondubbelzinnig. Zij zagen in het ontwerp een 'geest van kwaadwilligheid en van wantrouwen tegenover de katholieke onderwijsinstellingen'. Ze meenden dat het de uitgesproken bedoeling had 'niet enkel de ontplooiing, maar een onaanvaardbare overheersing te verzekeren van het neutraal, laïciserend onderwijs'. De bisschoppen klaagden tevens 'de vijandelijkheid,... het misprijzen en de minachting tegenover het katholiek onderwijs' aan, en de 'kwaadwillige onwetendheid ten overstaan van zijn inrichting en van zijn leiders'. Zij deden een beroep 'niet alleen op de katholieken in dit land, maar ook op al onze landgenoten die de vrijheid, de gelijkheid en de rechtvaardigheid liefhebben' om de schoolvrede te handhaven. Aan het slot van hun brief herinnerdens de bisschoppen aan de 'heldhaftige wijze' waarop de vrije onderwijsinstellingen tijdens de bezetting hun plicht hadden gedaan. Zij vonden het 'ongehoord dat, pas tien jaar na die even verheffende als smartelijke gebeurtenissen, een Belgische regering zich gaat vergrijpen aan diezelfde onderwijsinstellingen...'.

Het antwoord van de regering liet niet lang op zich wachten. Op 12 februari protesteerde ze in een radiomededeling tegen de inmenging van de bisschoppen in de politieke strijd. Hun verklaring kon de discussies alleen 'moeilijker maken en de toon verscherpen'. De bewering van de bisschoppen dat de schoolpolitiek 'een niet te loochenen aanslag op de gewetensvrijheid van de burgers' vormde, noemde de regering 'vals' en zij gaf in de rest van haar mededeling wat zij noemde een 'objectieve en volledige voorstelling van zaken'. De regering hield staande dat er een 'wanverhouding... bestond ten nadele van het officieel onderwijs' die door de homogene CVP-regeringen was vergroot en dat in het verleden overheidsgeld 'op buitensporige wijze en dikwijls ook zonder controle ter beschikking van het katholiek onderwijs' was gesteld. Voorts heette het dat de bisschoppen een houding aannamen die 'door geen enkel nuchter mens' kon worden aanvaard.

De regering nam in haar antwoord een eensgezinde en besliste houding aan. In werkelijkheid toonden de liberalen zich evenwel terughoudender dan de socialisten. Op 15 februari 1955 publiceerde het liberale dagblad *La Dernière Heure* een strenge kritiek op het ontwerp-Collard. Het vroeg zich af of het wel nodig was 'de hele schoolwetgeving terug op te bouwen vanaf de fundering tot aan het dak, als men er zich zou kunnen mee vergenoegen op een verstandige manier een oplossing te geven aan de belangrijkste en dringendste vraagstukken'. Enkele dagen later schreef *Het Laatste Nieuws* dat het ontwerp-Collard voor verbetering vatbaar was. Volgens deze liberale krant moest worden nagegaan of de gemeentelijke en provinciale autonomie niet nutteloos in het gedrang werden gebracht. Ze toonde zich tevens voorstander van eenzelfde regeling voor het vrij en het officieel onderwijs voor wat de vrijstelling van het schoolgeld voor ouders met bescheiden inkomens betrof.

De geruchten dat de liberale partij Collards ontwerp op een aantal punten wenste te wijzigen, werden op 24 februari bevestigd. Die dag kondigden de liberale parlementsfracties aan dat na een gesprek onder vertegenwoordigers van de meerderheidspartijen beslist was een commissie op te richten die tot taak had het ontwerp-Collard te amenderen.

Dit nieuws kon de protestbeweging die het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie inmiddels op gang had gebracht niet afremmen. Op 27 februari organiseerde het comité met succes een eerste zogenaamde kaderdag, een soort troepenschouw voor het offensief tegen het ontwerp-Collard. Plaatselijke

verantwoordelijken van de christelijke sociale organisaties werden geïnformeerd over de ‘wachtwoorden’ voor de protestacties. Er heerste op die bijeenkomst een grote geestdrift en tegelijk een diepe verontwaardiging. Verscheidene sprekers voerden het woord met veel succes.

Als eerste spreker zette ikzelf de sociale gevolgen van het ontwerp-Collard sterk in de verf. Collards politiek was er een van sociale achteruitgang, want zijn ontwerp benadeelde in het bijzonder de minder gegoede ouders en kinderen, en vooral de technische onderwijsinstel-

lingen, waarvan de financiële middelen aanzienlijk zouden worden ingekrompen. Daardoor zouden sommige scholen misschien zelfs hun deuren moeten sluiten. Door de opvoeding van de jeugd, haar culturele ontwikkeling en haar technische vorming te ondermijnen, zette de regering uiteindelijk de toekomst van het land op het spel. Voorts pleitte ik in mijn redevoering voor het organiseren van een objectieve enquête over het onderwijs op basis van onbetwistbare gegevens zoals het aantal onderwijsinstellingen, het aantal leerlingen en de kostprijs. Alleen daarmee kon een einde worden gemaakt aan de voortdurende betwistingen over de bevoordeling van het ene onderwijsnet ten opzichte van het andere. Ik bekritiseerde ook scherp de verklaringen van Collard dat zijn ontwerp moest leiden tot het versterken van het socialisme in Vlaanderen. Daarmee toonde hij aan dat hij de onderwijspolitiek voor partijpolitieke doeleinden misbruikte. Ik was ervan overtuigd dat de meerderheid van de kiezers dat zou afkeuren. Het argument van de regering dat ze moest bezuinigen en bijgevolg de onderwijsbegroting moest afslanken, noemde ik hypocriet. Ze had immers wel geld voor allerlei nieuwe en minder belangrijke projecten. Ik zei ook dat de regering een hevige politieke strijd ontketende op een ogenblik dat de eenheid van het land nodig was voor het realiseren van sociale vooruitgang en economische voorspoed.

Lefèvre, die zich stilaan als de grote leider van de protestbeweging manifesteerde, nam na mij het woord. Hij ging er bijzonder heftig tegenaan. Indien de regering haar ‘provocatieontwerpen’ niet introk, dan zouden ‘de moties en protesten de plaats ruimen voor aanvallen van alle aard’, verklaarde Lefèvre, die ook voorstelde om de regering op internationale bijeenkomsten ‘in beschuldiging te stellen’.

Aan het eind van de bijeenkomst werd opgeroepen tot het organiseren van protestacties: de voortzetting van de staking van het schoolsparen, het op touw zetten van betogingen in de arrondissementen, het afzijdig blijven van CVP-mandatarissen en leiders van de christelijke sociale organisaties bij officiële plechtigheden, het houden van tegenbetogingen bij manifestaties waarop ministers aanwezig zouden zijn en het verbreken van alle contacten met de regering. Daarnaast zou er op 25 maart nog een algemene schoolstaking georganiseerd worden en de dag daarop een nationale protestbetoging in Brussel als orgelpunt van de eerste fase van het verzet tegen het ontwerp-Collard.

Niet al deze acties vond ik even opportuun. Met de voortzetting van de staking van het schoolsparen en het uitlokken van tegenbetogingen was ik niet bepaald gelukkig. De regering nog veel minder en in een radiotoespraak op 14 maart kondigde eerste minister Van Acker maatregelen aan tegen diegenen die zich schuldig maakten aan ‘machtsmisbruik’ of een houding aannamen die strijdig was met de wet. In die toespraak, waarin nog maar eens het proces werd gemaakt van de onderwijspolitiek van de homogene CVP-regeringen, deelde Van Acker ook mee dat de regering amendementen op het ontwerp-Collard zou indienen die het vrij onderwijs ten goede moesten komen. Zo wenste de regering geen enkel onderscheid te maken inzake het schoolgeld tussen leerlingen van het vrij en het officieel middelbaar onderwijs. Ze zou rekening houden met de bijzondere toestand van het vrij technisch onderwijs en ze zou ook de tussenkomst van gemeenten en provincies in de werkingskosten van vrije scholen gedeeltelijk opnieuw mogelijk maken.

Van Acker hoopte dat zijn dreigingen en beloften de beroering in het land zouden doen ophouden. Deze hoop bleek ijdel. In voorbereiding op de grote betoging van

26 maart werden in vele Vlaamse gemeenten en steden manifestaties en meetings georganiseerd. Meestal eindigden die op het verbranden van een strooien pop die Collard moest voorstellen. Ministers die plechtigheden bijwoonden, werden steevast op fluitconcerten onthaald en kregen soms allerlei onsmakelijke dingen naar het hoofd geslingerd. Over dit soort acties van twijfelachtige smaak drukten de socialistische kranten hun verontwaardiging uit.

Niettegenstaande de burgemeester van Brussel Joseph Van de Meulebroeck de betoging van 26 maart verbood en de rijkswacht ‘een ijzeren cordon’ rond de Brusselse agglomeratie had gelegd, werd zij een groot succes. Duizenden en duizenden manifestanten, de meesten uit het Vlaamse landsgedeelte, trokken, de CVP-parlementsleden op kop, op 26 maart door de staten van Brussel. De talrijke aanwezige rijkswachters, die met waterkanonnen de betogers uiteen trachtten te drijven en enkele charges uitvoerden, konden het enthousiasme niet temperen. Theo Lefèvre en andere CVP-leiders werden in triomf rondgedragen. Zelf kon ik wegens ziekte niet aan de betoging deelnemen.

Hoewel er naar schatting zo'n honderdduizend betogers waren, verklaarde minister van Binnenlandse Zaken Piet Vermeylen even na de middag aan de pers dat de CVP ‘onbekwaam’ was geweest een betoging te organiseren. Vermeylen zou voor die verklaring maandenlang in de katholieke pers bespot worden en hij hield er de bijnaam ‘Pietje de leugenaar’ aan over.

Financiële wachtwoorden en demarches van de regering

Na de betoging van 26 maart wachtte de CVP enkele dagen op een tegemoetkomend gebaar of initiatief van de regering. Dat kwam er niet. Toen de Kamercommissie van Openbaar Onderwijs op 29 maart weer een reeks artikelen van het ontwerp-Collard goedkeurde, maakten de CVP-leden na afloop bekend dat zij niet langer aan de werkzaamheden van de commissie wensten deel te nemen. Als reden gaven zij op dat de belangrijkste, zogenaamde institutionele artikelen van het ontwerp waren aangenomen en dat al hun amendementen systematisch waren verworpen. Zij hadden voorts beslist ‘de strijd met alle beschikbare middelen’ voort te zetten.

Wat daaronder precies moest worden verstaan, was evenwel niet duidelijk. Zowel bij de CVP als bij het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie wist men niet goed welke kant op na de betoging van 26 maart en rezen er meningsverschillen over de te volgen tactiek. Onder meer Theo Lefèvre en Gust Cool stuurden aan op een uitbreiding van de financiële wachtwoorden. Zij dachten aan een oproep waarin zou worden gevraagd dat de mensen het geld van hun spaarrekening bij de ASLK en de postcheque zouden afhalen, dat zij niet meer zouden inschrijven op staatsleningen en zelfs geen belastingen meer zouden betalen. Volgens mij waren dit dwaze en onverantwoorde voorstellen die het krediet van de Staat in gevaar brachten en ik was zeker niet de enige die er zo over dacht. Gilbert Mullie, Léon Bekaert en anderen waren dezelfde mening toegedaan.

Op de nieuwe kaderdag van het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie, die plaatsvond op 16 april 1955, werd over die financiële wachtwoorden slechts in algemene bewoordingen gesproken. Onder de leuze ‘*Wij geven aan Caesar wat aan Caesar toekomt*’ werd gesteld dat de regering niet mocht verwachten dat de burgers, eenmaal ze hun wettelijke verplichtingen hadden vervuld, haar nog op een andere wijze zouden helpen en de middelen zouden aanbrengen ‘om haar wanbeheer te bestendigen’. Nieuw was ook dat een nationale petitie bij de koning zou worden ingediend. Voor het overige werden de meeste wachtwoorden van de eerste fase behouden.

Na deze kaderdag werden de provinciale en plaatselijke acties tegen het ontwerp-Collard onverminderd voortgezet. Tijdens de protestmanifestaties werd telkens gezegd dat de strijd pas zou worden gestaakt als de regering haar ontwerpen zou intrekken. In sommige kringen begon men zich evenwel zorgen te maken over de afmetingen die het conflict aannam en wou men de scherpe hoeken ervan afronden. Op 20 april deden de christelijke werkgevers naar aanleiding van hun jaarlijkse algemene vergadering een plechtige oproep tot de rege-

ring om een nationale oplossing voor de schoolkwestie te zoeken. Bij monde van hun voorzitter Léon Bekaert stelden ze voor de kwestie te depolitiseren door een commissie op te richten bestaande uit deskundigen en vertegenwoordigers van de onderwijsinstellingen, ouders en leerkrachten. Op dezelfde dag deed minister van Financiën Henri Liebaert in naam van de regering stappen bij August De Schryver en Pierre Harmel om onderhandelingen over het schoolvraagstuk te starten. De Schryver en Harmel antwoordden dat de partijleiding moest beslissen of op deze vraag al dan niet zou worden ingegaan en zij beloofden het Nationaal Comité van de CVP op de hoogte te brengen. Na de kabinetsraad van 22 april had Liebaert opnieuw een gesprek met De Schryver en Harmel. Hij deelde hen mee dat de regering via minister van Landsverdediging Antoon Spinoy contact had opgenomen met het episcopaat, met het oog op onderhandelingen. Deze zouden worden gevoerd in een beperkte commissie. Een vertegenwoordiger van de CVP zou als waarnemer kunnen deelnemen. Liebaert wees erop dat de regering sterk hield aan het eerste artikel van het ontwerp-Collard, waarin gesteld werd dat het recht van de Staat om onderwijs in te richten onbeperkt was. Tevens zei hij dat de regering niet van plan was in de wet het recht op subsidies voor het vrij onderwijs in te schrijven.

Tijdens de vergadering van het Nationaal Comité van 23 april deed Harmel het relaas van Liebaerts deymarches. Daarna ontspon zich een discussie over het antwoord dat men aan de regering zou geven. Enerzijds waren er die meenden dat het regeringsvoorstel niet zonder meer kon worden afgewezen, maar dat de regering eerst een voorafgaand gebaar moest stellen, zoals het stopzetten van de werkzaamheden van de Kamercommissie van Openbaar Onderwijs, vooraleer de onderhandelingen werkelijk van start konden gaan. Anderen gaven uiting aan hun wantrouwen ten overstaan van het regeringsinitiatief. Zij verwachtten dat de regering geen essentiële toegevingen zou doen en zou vragen dat de protestacties zouden worden stopgezet. Lefèvre herinnerde aan het wachtwoord om elk contact met de regering te weigeren en zei dat besprekingen de indruk konden geven van verdeeldheid en zelfs van verraad in het christelijk kamp. Pas als de regering ondubbelzinnig zou laten blijken dat het haar ernst was, bijvoorbeeld door het voorstel voor de oprichting van een nationale commissie te aanvaarden en tegelijk de behandeling van het ontwerp-Collard in het parlement op te schorten, kon de CVP gemandateerden aanstellen. Over deze opvatting vormde zich een consensus. Er zou aan de regering geantwoord worden dat zij eerst blijk van goede wil moest geven.

Hoewel Lefèvre tijdens de vergadering van het Nationaal Comité had gezegd dat het episcopaat rechtstreekse onderhandelingen met de regering had afgewezen, deed enkele dagen later het gerucht de ronde dat na een nieuw contact van minister Spinoy met het aartsbisdom, kardinaal Van Roey toch met besprekingen had ingestemd en een delegatie had aangesteld. Tijdens het Nationaal Comité van 7 mei bevestigde Lefèvre dit, maar hij voegde eraan toe dat hij van de gesprekken geen resultaten verwachtte. Lefèvre bleek de kardinaal gewaarschuwd te hebben voor de gevaren die aan geheime onderhandelingen verbonden waren en hem tevens gewezen te hebben op het standpunt van het Nationaal Comité van 23 april. Zelf sprak ik de hoop uit dat er van die contacten niets in de publieke opinie zou uitlekken. Dat zou de CVP in een bijzonder moeilijke positie brengen. Ik deelde ook mee dat weerstandskringen het initiatief hadden genomen op te roepen tot bezinning in de schoolkwestie. Zij waren daartoe aangemoedigd door Paul-Henri Spaak en de gewezen

socialistische minister Paul De Groote. Maar ik had ook vernomen dat Spaak en De Groote zich na hun aanvankelijke goedkeuring terughoudender hadden opgesteld toen ze de ontwerp-tekst van de oproep onder ogen hadden gekregen. Naar verluidt had Spaak de schrapping van een passus geëist waarin de regering werd gevraagd een gebaar te stellen vóór de behandeling van het ontwerp-Collard in de openbare vergadering van de Kamer. De Groote had voorgesteld in de

tekst een blaam uit te spreken over de protestacties tegen het ontwerp-Collard. Deze reacties, die bij de weerstanders een domper hadden gezet op het mogelijk gunstige gevolg van hun initiatief, waren niet van aard om veel vertrouwen te wekken in de contactpogingen van de regering. Van de andere kant waren de leden van het Nationaal Comité zich ervan bewust dat het bijzonder moeilijk zou zijn om het Kamerdebat over het ontwerp-Collard aanzienlijk te vertragen.

Naarmate dat debat dichterbij kwam, nam de nervositeit in de CVP toe. Meer bepaald over de vraag welke houding in de Kamer moest worden aangenomen ingeval de regering nog amendementen zou indienen of een verzoenende houding zou aannemen, werd uitvoerig en intens gediscussieerd. Ook rees de vraag of de CVP bij de bespreking in openbare vergadering naast de amendementen die ze in de commissie had verdedigd nog nieuwe amendementen moest indienen. Deze vragen lagen voor op de Politieke Coördinatiecommissie van de CVP op 10 mei 1955.

Zoals steeds waren de meningen verdeeld. Er waren voorstanders van een harde oppositie, onder wie Theo Lefèvre, August De Schryver, Arthur Gilson en Alfons Verbist, terwijl anderen een eerder gematigde houding verkozen, onder wie Paul Struye. Deze laatste verdedigde hardnekkig de oprichting van een nationale commissie die het schoolprobleem zou onderzoeken. Hij betreurde dat de CVP aan dit voorstel, dat hij vroeger al eens had geformuleerd, maar dat toen was afgewezen, niet meer aandacht had besteed. Het vond immers meer en meer ingang. Dat bleek onder meer uit de oproep van de katholieke werkgevers.

Charles Héger en Charles d'Aspremont Lynden vroegen zich af of er geen uitstel van het debat kon worden gevraagd door de afwezigheid van de koning in te roepen. Die was midden mei voor een reis van drie weken naar Kongo vertrokken. D'Aspremont Lynden meende dat de suggestie voor de installatie van een nationale commissie het voordeel bood dat de regering gedwongen werd hierover stelling te nemen. Frans Van Cauwelaert en Theo Lefèvre kantten zich tegen een vraag tot uitstel van het debat op grond van de afwezigheid van de koning, omdat dan in de publieke opinie gemakkelijk de indruk kon ontstaan dat het staatshoofd in de kwestie kon interveniëren.

Ik wees erop dat de protestacties het parlementaire werk niet makkelijker maakten. Van de ene kant had de regering onder druk van die acties wel een aantal toegevingen gedaan, maar van de andere kant werd het voor de CVP-fracties moeilijker amendementen van de meerderheid te aanvaarden. Zij zouden in een bijzonder delicate positie gemaneuvreerd kunnen worden indien de regering bijvoorbeeld het zeer omstreden eerste artikel van het ontwerp-Collard fundamenteel zou wijzigen.

Net als in het Nationaal Comité signaleerde ik ook dat er in patriottische kringen gedacht werd aan een oproep tot het land. Ik stelde de vraag hoe de CVP moest reageren indien daarin zou worden voorgesteld een nationale commissie in het leven te roepen. Mijns inziens zou de reactie van de publieke opinie immers heel verschillend zijn als het voorstel van de CVP zou uitgaan dan wel van derden. Van Zeeland, De Schryver en Van Cauwelaert vonden dat in het laatste geval de idee niet a priori mocht worden verworpen. Lefèvre was hiertegen omdat dit door de publieke opinie als een teken van zwakte zou worden beschouwd. Volgens Van Cauwelaert maakte het voorstel misschien een kans indien het aan het eind van de algemene bespreking in de Kamer zou worden gedaan. Op dat moment kon de CVP het volgens hem ook zelf formuleren. Ik stelde dan voor met het voorstel nog te wachten. Lefèvre

besloot uit de gedachtenwisseling dat de CVP geen verdaging van het debat zou vragen wegens de afwezigheid van de koning en evenmin bij het begin ervan zou aansturen op de oprichting van een nationale commissie. Indien anderen dit voorstel zouden formuleren, zou de CVP het in overweging nemen.

Het Kamerdebat over het ontwerp-Collard

Op 17 mei begon het Kamerdebat zonder dat de oud-strijdersverenigingen een initiatief hadden genomen. Van Acker leidde de bespreking in met een korte verklaring waarin hij de Kamer vroeg het debat te voeren 'in een geest van kalmte en waardigheid'. De regering was volgens hem niet van plan misbruik te maken van de macht die haar in artikel 1 van het ontwerp werd toegekend om scholen op te richten. Evenmin had zij het voornemen het vrij onderwijs te schaden of te ondermijnen. Integendeel, de regering zou oog hebben voor de noden van het vrij onderwijs waarvan zij de betekenis voor het land ten volle erkende. Van Acker voegde er nog aan toe dat de meerderheid de amendementen van de oppositie niet a priori zou verwerpen. Na deze gematigde verklaring riep Collard eveneens op tot een sereen debat. Voorts stelde hij dat het ontwerp na de amendementen die in de commissie waren aanvaard, niet meer zijn ontwerp was, maar dat van de meerderheid.

De eerste dagen van het debat verliepen bijzonder rustig. De leden van de regering en de meerderheid aanhoorden zonder veel te reageren de uitvoerige en stevige redevoeringen van Charles du Bus de Warnaffe, August De Schryver, Pierre Harmel en andere CVP'ers. Zelfs Jos Van Eynde hield zich opvallend kalm.

Die betrekkelijke kalmte was echter de spreekwoordelijke stilte voor de storm. Toen de regering na de tweede week begon te vrezen dat haar timing in het gedrang kon komen en de CVP constateerde dat de meerderheid niet bereid was tot fundamentele toegevingen, werd de sfeer zenuwachtiger en de toon scherper. En toen de eerste artikelen in stemming werden gebracht, verliepen de zittingen bijzonder rumoerig en tumultueus. Het zwaarste incident deed zich voor toen de socialist Amédée De Keuleneir zei dat Lefèvre een 'landverrader' was. Dat gebeurde nadat minister van Financiën Henri Liebaert de financiële wachtwoorden van het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie had aangeklaagd. Liebaert stelde dat die niet alleen de regering maar heel het land te gronde konden richten en dat Lefèvre daarvoor de verantwoordelijkheid zou dragen. Die repliceerde dat hij De Keuleneirs verwijt niet aanvaardde en zei dat hij door zijn deelname aan het verzet tijdens de oorlog bewezen had geen landverrader te zijn. Lefèvre liet het daar echter niet bij, en ging verder in de tegenaanval. Hij zei dat de regering met haar schoolpolitiek het land in gevaar bracht en dat 'alle middelen' zouden worden aangewend om haar weg te krijgen. Toen gingen de poppen pas voorgoed aan het dansen en werd er minutenlang geschreeuwd en getierd. Van zodra hij zich verstaanbaar kon maken, vroeg Van Acker aan Lefèvre of hij 'alle middelen of alle wettelijke middelen' bedoeld had. Lefèvre weigerde eerst op die vraag te antwoorden en zei alleen dat hij zich verwonderde over de 'scrupules' van de linkerzijde die, zo voegde hij er nog aan toe, 'in 1950 minder groot waren'. Van Acker hield niet op en eiste een duidelijk antwoord van Lefèvre. Toen kwam ik tussenbeide: de regering kon alleen met wettelijke middelen worden bestreden. Verscheidene socialistische volksvertegenwoordigers riepen me toe dat Lefèvre moest antwoorden. En Lefèvre zei dat hij 'alle middelen' had gezegd. Van Acker nam hiervan akte en pas na heel wat heen en weer geroep kon de zitting hervat worden.

Geen collectief ontslag van de CVP-parlementsleden

Dat Lefèvre ver wou gaan in het verzet tegen de regering bleek ook uit zijn suggestie om de CVP-parlementsleden collectief ontslag te laten nemen. Hij formuleerde dit voorstel tijdens de Politieke Coördinatiecommissie van 2 juni 1955 en motiveerde het met het argument dat de CVP voor de eindstemming in de Kamer haar verzet tegen het ontwerp-Collard met een 'spectaculair gebaar' moest onderstrepen.

Deze suggestie werd algemeen verworpen. Jef Deschuyffeleer zei dat de CVP alles had gedaan wat in haar mogelijkheden lag om het ontwerp-Collard tegen te houden, maar dat uiteindelijk de politieke krachtsverhoudingen beslissend waren.

Deschuyffeleer was van oordeel dat het aanvankelijk enthousiasme over het ontslag van de parlementsleden bij de achterban vlug zou verdwijnen. Psychologisch zou de goedkeuring van het ontwerp-Collard een moeilijk moment zijn. De CVP kon dit opvangen door te laten weten dat zij pas na de ontbinding van het parlement in een coalitieregering zou treden. Het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie moest van zijn kant een informatiecampagne voor de ouders opstarten. August De Schryver sloot zich bij Deschuyffeleer aan. Hij wees erop dat de regering tussentijdse verkiezingen kon organiseren wanneer ze maar wilde en dat socialisten en liberalen daarbij kartel konden vormen en op die wijze hun positie nog konden versterken. Theo Lefèvre vond dat de CVP bij dergelijke verkiezingen geen kandidaten moest voordragen waarop De Schryver repliceerde dat de linkse partijen hun meerderheid dan zeker zouden versterken. Pas als de provinciale en gemeentemandatarissen mee zouden opstappen, kon het ontslag doelmatig zijn, maar dat zou volgens De Schryver ‘een revolutionaire daad’ zijn. De CVP en het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie dienden de balans op te maken van hun oppositie en moesten op zoek gaan naar middelen om de ouders te steunen. Die zouden door de toepassing van de nieuwe schoolwet met financiële problemen worden geconfronteerd. De Schryver vreesde tevens dat de malaise die de goedkeuring van het ontwerp-Collard in Vlaanderen zou veroorzaken in de kaart van het federalisme zou spelen. Augustin Roberti en Paul Struye waren evenmin te vinden voor het collectieve ontslag van de CVP-parlementsleden. Struye riep in dat men niet wist hoe de andere partijen en de publieke opinie op zo'n beslissing zouden reageren. Bovendien twijfelde hij eraan of de CVP in het geval van nieuwe verkiezingen haar positie zou versterken.

P.W. Segers beklemtoonde dat de oppositie van de CVP slechts beperkte resultaten had opgeleverd en dat de goedkeuring van het ontwerp-Collard ongetwijfeld als een nederlaag zou worden ervaren. Hij achtte het evenwel niet uitgesloten dat in Vlaanderen, waar men de ontkersteningspolitiek van de regering niet zou tolereren, een krachtig verzet zou losbreken. Maar de regering zou daardoor niet ten val komen en er moest dus aan andere middelen gedacht worden om de nederlaag af te wenden. P.W. Segers dacht aan het uitlokken van nieuwe verkiezingen of het organiseren van een volksraadpleging.

Ik zei dat het ontslag van de parlementsleden wellicht een revolutionaire toestand zou creëren, die het land in gevaar kon brengen. Bij nieuwe verkiezingen liep de CVP net als in april 1954 het risico met scheurlijsten geconfronteerd te worden. En de CVP of de christelijke sociale organisaties konden evenmin een algemene staking uitlokken. Mijn conclusie was dat er geen doeltreffende en spectaculaire acties meer mogelijk waren en dat het parlementaire spel moest worden gespeeld. Daarenboven achtte ik het niet uitgesloten dat de regering nog wijzigingen aan haar ontwerp zou aanbrengen en dat een beslissing over welke actie dan ook voorbarig was.

Alfons Verbist, Charles du Bus de Warnaffe en Frans Van Cauwelaert waren het in grote lijnen met mijn analyse eens. Paul Van Zeeland en Edmond Ronse ook, maar zij vonden toch dat de idee van een volksraadpleging niet zomaar mocht worden verworpen.

Wapenbestand op straat na de goedkeuring van Collards ontwerp in de Kamer

Tijdens de laatste dagen van het Kamerdebat kwamen meerderheid en oppositie niet dichter tot elkaar. Spaak deed op 8 juni nog een vergeefse toenaderingspoging. Hij verklaarde dat het recht op subsidies voor het vrij onderwijs onbetwistbaar was en dat men niet meer kon terugkeren naar de toestand van voor 1950. Van de andere kant vond hij ook dat de katholie-

ken het recht van de Staat om openbare scholen op te richten, moesten erkennen. Spaaks woorden werden door zijn eigen fractie bijzonder koel onthaald. Ook Van Ackers verklaring dat de regering voor de tweede lezing van het ontwerp nog enkele artikelen en amendementen zou onderzoeken, werd op de banken van de linkerzijde niet erg enthousiast onthaald. Collard zei dat de wet 'eerlijk, gematigd en rechtvaardig' zou worden toegepast.

Op 13 juni 1955 nam de Kamer het ontwerp-Collard aan. Dat gebeurde met een meerderheid van socialisten, liberalen en communisten, en in afwezigheid van de CVP-fractie.

Vlak voor de eindstemming zette ik de bezwaren van de CVP nog eens uiteen. Ik zei dat de wet een krenkende en onaanvaardbare discriminatie van het vrij onderwijs en van de rechten van de provincies en de gemeenten op onderwijsgebied inhield. Hij was door een tijdelijke meerderheid afgedwongen en zou door de helft van de bevolking als een dwangwet worden ervaren. Ik kondigde ook aan dat de CVP niet aan de stemming wenste deel te nemen en daarmee duidelijk wou maken dat alleen de linkerzijde de verantwoordelijkheid voor de wet droeg. Daarna kwam Van Acker nog op de tribune om te herhalen wat hij bij het begin van het debat, op 17 mei, had verklaard, namelijk dat de regering geen misbruik zou maken van het recht om officiële scholen op te richten. Hij zei ook dat de regering het vrij onderwijs niet wou 'vernederen', maar met haar ontwerp de toestand zoals die in 1949 onder mijn CVP-liberale regering bestond, wou herstellen. De regering en de meerderheid vroegen volgens Van Acker aan de CVP niet meer dan 'hetzelfde begrip en dezelfde verdraagzaamheid' ten overstaan van het officieel onderwijs als de opeenvolgende liberale en socialistische ministers van 1919 tot 1949 hadden getoond.

Onmiddellijk na de stemming in de Kamer legde Theo Lefèvre een verklaring af aan de pers, waarin hij gewag maakte van 'een oorlogswet omdat zij geïnspireerd is door een diep misprijzen voor de katholieke bevolking'. 'De christelijke gemeenschap en allen die begaan zijn met de vrijheden, inzonderheid met de schoolvrijheid,' aldus Lefèvre, 'bevinden zich in een staat van wettelijke zelfverdediging.' De strijd was volgens de CVP-voorzitter nog maar pas begonnen en ze zou hardnekkig en grimmig worden voortgezet. Aan het eind van zijn persconferentie waarschuwde hij trouwens voor een verdere uitbreiding van het protest en riep hij tegelijk daartoe op. 'Als de leiders niet vindingrijk genoeg zijn om de oorlog voort te zetten,' zei Lefèvre, 'dan zullen de troepen dat wel zijn.'

Lefèvres oproep was niet aan dovemans oren gezegd. Dezelfde dag dat het ontwerp-Collard goedgekeurd werd, werden in verscheidene Vlaamse gemeenten uit protest de klokken geluid. Inderhaast werden optochten gehouden en aan scholen en gemeentehuizen werden zwarte vlaggen uitgehangen, of spandoeken met leuzen tegen de wet-Collard. Op sommige drukke wegen werd het verkeer een hele tijd stilgelegd met afgehakte bomen of telefoonpalen en hier en daar werden de kasseistenen opgebroken. Tijdens de daaropvolgende dagen hielden de protestmanifestaties aan. Daarbij werd de strijd 'met alle middelen' al te letterlijk genomen en deden zich in toenemende mate relletjes en incidenten voor met de ordediensten. De betogers trokken immers dikwijls naar socialistische lokalen waar vernielingen werden aangericht en waar het gewoonlijk tot gevechten kwam met tegenbetogers. De socialisten van hun kant deinsden evenmin terug voor provocaties. In hun bladen beschreven ze de katholieke betogers als 'boerenbeesten' en lieten ze

zich neerbuigend uit over de inwoners van de Vlaamse plattelandsgemeenten, ‘de zwarte gewesten’, die volgens hen behoefte hadden aan ‘de bevrijdende wind’ van het socialisme.

De spanning steeg nog toen het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie aankondigde dat het in Luik op 2 juli en in Brussel op 10 juli zou betogen en de socialistische Gemeenschappelijke Actie zijn leden opriep om die betogingen te verstoren. Meer zelfs, de socialistische vakbond liet verstaan dat het desnoods de manifestatie in Luik met alle middelen zou beletten. Dit dreigement werd door André Renard, de algemeen secretaris van het

ABVV, verwoord met de voor de Vlamingen kwetsende en beledigende uitspraak: ‘*Pas une patte flamande ne se posera sur la place Saint-Lambert.*’!

Het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie week niet voor de socialistische bedreigingen en bevestigde op 29 juni in een communiqué dat het te Luik en te Brussel zou manifesteren. Omdat de situatie uit de hand dreigde te lopen, nam ik onder meer met Pierre Wigny en Pierre Harmel een initiatief om de fel verhitte gemoederen te bedaren. Wij hadden op 29 juni een onderhoud met Theo Lefèvre en ACV-voorzitter Gust Cool en vroegen dat zij het communiqué van het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie aan minister van Binnenlandse Zaken Piet Vermeylen zouden overhandigen. Naar verluidt had die de intentie om de betogingen te Luik en te Brussel te verbieden. Lefèvre en Cool hadden daarop een gesprek met Vermeylen die hen zou hebben gezegd dat het bewuste communiqué als een uitdaging zou worden beschouwd en het klimaat nog meer zou vergiftigen. Lefèvre en Cool zouden Vermeylen hebben geantwoord dat er te Luik en te Brussel zou worden betoogd, wat er ook mocht gebeuren.

's Anderendaags werden Cool en Lefèvre op Binnenlandse Zaken ontboden. Vermeylen stelde hen voor dat het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie en de socialistische Gemeenschappelijke Actie gedurende een bepaalde periode niet meer zouden betogen. Na afzonderlijk overleg tussen Vermeylen, Lefèvre en Cool enerzijds, en vertegenwoordigers van de Gemeenschappelijke Actie anderzijds werd die periode op drie maanden bepaald.

Met die godsvrede waren de voorwaarden vervuld voor een behoorlijk verloop van de betogingen in Luik en in Brussel. Beide manifestaties verliepen trouwens zonder noemenswaardige incidenten. De betoging in de hoofdstad moet de grootste geweest zijn die ons land ooit heeft gekend. Een overweldigende menigte van naar schatting meer dan 200.000 geestdriftige betogers trok door de hoofdstraten van Brussel. Al wie naam had in de CVP en in de christelijke organisaties was present. Op de spandoeken las men onder meer *‘Het land zegt neen’, ‘Schoolvrijheid’, ‘Democratie’*, en ‘*Christenen zijn geen tweederangsburgers*’. Aan het Beursgebouw, waar de leiding van het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie en de meeste CVP-parlementsleden hadden postgevat, wuifde CVP-voorzitter Lefèvre met zijn inmiddels legendarisch geworden hoed de voorbijtrekkende massa toe die ‘*Theo! Theo*!’ scandeerde. Lefèvres populariteit was enorm. Zijn verklaring dat de financiële wachtwoorden van kracht bleven, werd op luide toejuichingen onthaald. Zelf bleef ik erbij dat dit onbezonnen en dwaze maatregelen waren.

De dag voor de betoging had een afvaardiging van ouders aan de koning een verzoekschrift overhandigd waarin gesteld werd dat de regering met haar schoolpolitiek de democratische rechten en vrijheden met voeten trad en het land ‘naar een hardnekkige strijd en een diepe en blijvende verdeeldheid onder de burgers’ voerde. Dat deze petitie door meer dan 2 miljoen Belgen ondertekend werd, moet op koning Boudewijn een grote indruk gemaakt hebben.

Een laatste poging tot verzoening

De regering wijzigde haar houding evenwel niet en twee dagen na de betoging te Brussel begon de Senaat met de behandeling in openbare vergadering van Collards ontwerp. Bij de aanvang drukte de CVP-Senaatsfractie, ingaand op een oproep van de oud-strijdersverenigingen, de wens uit dat een nationale commissie van wijzen naar een oplossing van het schoolvraagstuk zou zoeken.

Op 13 juli, de dag dat *La Libre Belgique* de oproep van de oud-strijders afdrukte, spraken de CVP-senatoren Edgar De Bruyne en Paul Van Zeeland redevoeringen uit waarin gewezen

werd op de noodzakelijkheid van een verzoening. De Bruyne betoogde dat het vrij en het officieel onderwijs moesten samenwerken in plaats van elkaar te bekampen, en Van Zeeland zei dat de CVP-Senaatsfractie de regering zou steunen in een poging om een ‘nationale oplossing’ voor het schoolvraagstuk te bereiken.

Na De Bruyne en Van Zeeland kwam Struye op de tribune met het voorstel het debat op te schorten en een nationale commissie samen te stellen zoals door de patriottische organisaties gesuggereerd werd. Toen Struye een motie in die zin indiende, reageerde de linkerzijde met gegrinnik en afwijzende commentaren. Dat veranderde echter toen Struye vroeg om onmiddellijk over zijn motie te stemmen. Op de socialistische en liberale banken ontbraken heel wat senatoren en Senaatsvoorzitter Gillon, die vreesde dat de meerderheid het niet zou halen, kwam tussenbeide om de stemming te verhinderen.

's Anderendaags verklaarde de socialistische fractieleider Henri Rolin tot verrassing van velen dat de meerderheid Struyes voorstel kon aanvaarden op voorwaarde dat de CVP instemde met een tijdelijke terugkeer naar de wetgeving van voor 1950. De nationale commissie kon de kwestie dan onderzoeken, vertrekkend van de wetgeving van 1949. Rolin diende samen met de liberale fractieleider Emile Coulonvaux een amendement in op Struyes motie waarin zijn voorstel bevat lag. Daarop vroeg Struye de schorsing van de zitting om de fracties in de gelegenheid te stellen over het voorstel te beraadslagen. Senaatsvoorzitter Gillon stemde daarmee in.

Twee uur later verklaarde Struye dat het vanuit technisch oogpunt onmogelijk was binnen een kort tijdsbestek de draagdwijdte en de gevolgen van Rolins en Coulonvaux' amendement te beoordelen. Hij vroeg daarom dat de bespreking van het ontwerp-Collard tot 19 juli zou worden uitgesteld. Indien er dan geen akkoord bereikt werd over de geamendeerde motie kon de discussie gewoon hervat worden. Rolin ging daarmee akkoord, maar hij preciseerde in zijn antwoord de betekenis van het amendement op een wijze die bij de CVP vragen deed rijzen over de bedoeling ervan. Rolin zei immers dat het inhield dat de meerderheid voorlopig afzag van het laten uitvoeren van de eerste drie artikelen van Collards ontwerp. Als tegenprestatie moest de CVP met de volledige afschaffing van de wetgeving-Harmel instemmen. Dit betekende, aldus Rolin, dat vanaf 1 augustus de subsidies aan het vrij onderwijs zouden worden verlaagd tot het niveau van 1949. Deze zienswijze werd daarna door Van Acker bevestigd.

Op 16 juli werd druk overleg gepleegd. Van Acker werd in de loop van de ochtend door de koning ontvangen. Daarna had hij ook gesprekken met Léo Collard, BSP-ondervoorzitter Jos Van Eynde en de voorzitter van de liberale partij Maurice Destenay. Tijdens de ochtend kwam tevens het BSP-Bureau bijeen. In de namiddag beraadslaagde het Nationaal Comité van de CVP over de nieuwe toestand. Paul Struye zette de gebeurtenissen in de Senaat uiteen en zei dat hij met Paul Van Zeeland, P.W. Segers en Robert Houben na het einde van de vergadering in de Senaat nog een gesprek had gehad met leden van de meerderheid, onder wie Henri Rolin en Emile Coulonvaux. Tijdens dat onderhoud was gebleken dat bij de socialisten en de liberalen de bereidheid bestond om toch een aantal van Harmels wetten te behouden. Rolin en Coulonvaux verdedigden de thesis dat de wetten die sedert 1950 met een rechtse of een linkse meerderheid waren goedgekeurd, moesten worden ingetrokken. De CVP-afvaardiging had het standpunt vertolkt dat veeleer de wetten van Harmel en Collard ten voordele van het officieel onderwijs moesten worden opgeschort.

Vanwege de meerderheid toonde men zich volgens Struye wel onverzoenlijk inzake de kwestie van de wedden van de leerkrachten in het vrij onderwijs. Die zouden ingevolge het amendement van Rolin en Coulonvaux met een kwart worden verminderd. Struye stipte evenwel aan dat de nieuwe wetgeving die uit de besprekingen van de nationale commissie zou resulteren, met terugwerkende kracht, vanaf 1 augustus 1955, zou kunnen worden toegepast. Hij zei ook dat een

delegatie van de Senaatsfractie wellicht nog een onderhoud met Van Acker zou hebben en dat de CVP voordeel zou halen uit de besprekingen die werden gevoerd, wat ook het resultaat ervan zou zijn.

Struyes eerder positieve beoordeling van de houding van de meerderheid werd door de meeste leden van het Nationaal Comité niet gedeeld. Volgens mij kon het amendement van Rolin en Coulonvaux worden aanvaard op voorwaarde dat zowel voor het vrij als het officieel onderwijs een terugkeer naar de wetgeving van 1950 zou worden aanvaard. Het liet zich echter aanzien dat de linkerzijde hiermee niet akkoord zou gaan en in dat geval moest de CVP ten aanzien van de regering en de publieke opinie duidelijke taal spreken: wat voor het officieel onderwijs onaanvaardbaar was, was het ook voor het vrij onderwijs. De CVP moest mijns inziens tevens de gunstige sociale gevolgen van de wetgeving-Harmel voor de leerkrachten in het vrij onderwijs in de verfzetten en eisen dat die hun wedde behielden.

P.W. Segers betwijfelde of de regering daartoe bereid zou zijn. Lefèvre deelde dan mee dat het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie de vorige avond nog de voorstellen van de meerderheid verworpen had. Zelfs indien de linkerzijde akkoord zou gaan met de opschorting van de wetgeving-Harmel en niet de intrekking ervan zou eisen, en de wedden van de leerkrachten ongemoeid zou laten, moest het antwoord, aldus Lefèvre, negatief zijn, vermits er onder dwang niet kon worden onderhandeld. P.W. Segers die zich voordien voorstander had getoond van de oprichting van een nationale commissie en van een globale herziening van de schoolpolitiek, zei dat dit standpunt geen onderhandelingsruimte liet. Het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie en de CVP konden volgens P.W. Segers maar een ding meer doen, namelijk hun houding aan de publieke opinie uitleggen.

Deschuyffeleer was het ook niet eens met Lefèvres radicale standpunt en stelde de vraag of een gesprek met Van Acker opportuun was. Ik herhaalde mijn vroegere voorstel en verdedigde de opvatting dat de CVP de idee van een nationale commissie niet kon verwerpen als de regering ermee akkoord ging om de weddesubsidies voor de vrije onderwijsinstellingen niet te verminderen.

Jean Van Houtte en Josse Mertens de Wilmars sloten zich bij mij aan, terwijl Robert Houben, Pierre Harmel en Theo Lefèvre meenden dat de CVP geen positief antwoord aan de regering kon geven. Er werd overeengekomen dat de bijeenkomst van het Nationaal Comité zou worden onderbroken om P.W. Segers, Paul Struye en Robert Houben in de gelegenheid te stellen contact op te nemen met Van Acker.

Na een halfuur waren zij reeds terug. Van Acker had hen gezegd dat de regering niet wou weten van een schorsing van de wetgeving-Harmel, maar de intrekking eiste en dat er ook geen sprake van kon zijn de wedden in het vrij onderwijs te behouden. Voorts had hij verklaard dat het principe van het retroactieve karakter van een door een nationale commissie uitgewerkte wetgeving niet a priori kon worden weerhouden. De regering was dus niet bereid tot een wezenlijke toegeving. De conclusie dat er onder die voorwaarden geen besprekingen mogelijk waren, was dan ook vlug getrokken.

Op 19 juli 1955 deelde Struye in de Senaat mee dat de CVP niet wenste mee te werken aan de afschaffing van de wetgeving-Harmel en bijgevolg ook niet kon instemmen met het amendement Rolin-Coulonvaux. Hij zei dat een afvaardiging van de CVP een gesprek met Van Acker had gehad over de interpretatie van dat

amendement en dat daaruit was gebleken dat de regering alleen voor het vrij onderwijs en niet voor het officieel onderwijs een terugkeer wou naar de toestand van voor 1950. Van Acker betwistte deze voorstelling van zaken, maar dat veranderde natuurlijk weinig aan de zaak.

Na de discussie tussen Struye en Van Acker werd de afhandeling van het ontwerp-Collard door de meerderheid met grote spoed voortgezet en in de ochtend van 21 juli 1955, op de nationale feestdag, werd het ook door de Senaat aangenomen met een meerderheid van

socialisten, liberalen en communisten. Net als in de Kamer verlieten de CVP-senatoren vlak voor de eindstemming het halfrond.

Koning Boudewijn en de wet-Collard

Op 26 juli, vijf dagen na de goedkeuring van het ontwerp-Collard in de Senaat, werd ik door koning Boudewijn op het paleis te Brussel ontboden. Hij vroeg me of hij de wet-Collard moest bekrachtigen. Zonder enige aarzeling antwoordde ik hem dat het zijn plicht was dat te doen, want dat hij anders een bijzonder ernstig politiek incident zou veroorzaken. De koning bekrachtigde enkele dagen later de wet en op 6 augustus 1955 verscheen die in het *Staatsblad*.

Vermoedelijk had de koning gewetensbezwaren. Wellicht was hij ook onder de indruk geraakt van de oppositie en trachtte hij zich in te dekken tegen eventuele kritiek.

Zelf vond ik dat de schoolstrijd had kunnen voorkomen worden en dat die onnodig diepe verdeeldheid in het land had gezaaid. Voor de verkiezingen van 1954 was iedereen het ermee eens dat er iets moest worden gedaan voor het secundair onderwijs en dat de vrije schoolkeuze een realiteit moest worden. Het onderwijsvraagstuk leek toen geen breekpunt te zijn voor welke coalitie ook.

Sommige socialisten waren, net als ik, voorstander van een redelijke en gematigde onderwijspolitiek. Dat bleek toen ik in 1956 ten huize van Marcel Grégoire een gesprek met Paul-Henri Spaak en André Renard had, onder meer over de schoolstrijd. Renard verklaarde dat de schoolstrijd voor de arbeidersbeweging een slechte zaak was. Maar Julien Kuypers, de kabinetschef van Léo Collard en de vader van diens schoolpolitiek, en BSP-voorzitter Max Buset waren rabiate antiklerikalen die ervan uitgingen dat het socialisme in Vlaanderen enkel kon doorbreken als het officieel onderwijs zou worden versterkt. Van Acker en andere vooraanstaanden in de BSP lieten zich door hen op sleeptouw nemen. Overigens schatte de socialistische partijleiding de impact van de schoolstrijd volledig verkeerd in. Uit tal van verklaringen kan men opmaken dat zij zich niet aan een heftige oppositie had verwacht.

Van CVP-zijde stelde men het ontwerp-Collard dan weer veel erger voor dan het in feite was. Na de amendementen die de regering had aangebracht, was het aanzienlijk afgezwakt.

Als fractieleider heb ik vooral de nadelige sociale gevolgen van het ontwerp in de verf gezet. Daarbij gebruikte ik ook wel eens felle taal. Maar in tegenstelling tot Lefèvre en anderen beklemtoonde ik steeds dat de oppositie alleen wettelijke middelen mocht aanwenden. Als een meerderheid in het parlement zich uitspreekt voor een bepaalde wet, zelfs als daarmee aan het land een slechte dienst wordt bewezen, dan moet de minderheid zich daarbij neerleggen. Als die meerderheid uiteenvalt of als er na verkiezingen andere machtsverhoudingen ontstaan, dan kan die wet worden gewijzigd. Dat is nu eenmaal het parlementaire spel waar volgens mij onder geen enkel beding van afgeweken kan worden.

Collards uitvoeringsbesluiten

Er verliepen verscheidene maanden tussen de goedkeuring van de wet-Collard en de publikatie van de eerste uitvoeringsbesluiten. Die verschenen pas op 23 en 28 februari 1956 in het *Staatsblad*. De besluiten vielen zowel inzake de weddesubsidies als de schoolminima, de normen voor de splitsing van klassen en andere zaken nadelig uit voor de vrije onderwijsinstellingen. Het Nationaal Comité van de CVP protesteerde op 25 februari met diepe verontwaardiging en op 6 maart viel ik, samen met Arthur Gilson en Alfons Verbist, Collard en eerste minister Van Acker in de Kamer scherp aan. Ik had daarvoor twee redenen. In de eerste plaats had de regering zeven maanden lang de directies, de leerkrachten en de ouders van de

vrije onderwijsinstellingen in onzekerheid gelaten. Doordat Collard zo lang gedraald had met zijn uitvoeringsbesluiten hadden ruim 2700 van de 6600 leerkrachten in het gesubsidieerd vrij middelbaar onderwijs tijdens de periode oktober 1955-januari 1956 geen wedde ontvangen. De meeste anderen hadden het met een voorschot moeten stellen. Van bijna 500 leerkrachten was de storting van hun wedde zonder enige verwittiging of uitleg stopgezet. En voor al de betrokkenen waren er sedert 1 augustus 1955 geen inhoudingen voor de maatschappelijke zekerheid meer gebeurd. Het hoeft weinig betoog dat er achter deze cijfers sociale en financiële drama's schuilgingen.

In de tweede plaats bewezen de uitvoeringsbesluiten dat er geen sprake was van een matigde toepassing van de wet, hoewel Van Acker en Collard dat beloofd hadden. Ongeveer 1000 volledige leeropdrachten in het vrij middelbaar en normaalonderwijs kwamen door deze besluiten niet meer in aanmerking voor subsidiëring. De vrije instellingen ontvingen geen enkele vergoeding meer voor uitrustings- en werkingskosten en evenmin voor gebouwen. Het recht op vrijstelling van het schoolgeld werd hen ontnomen. Voor de eerste twee jaren van het middelbaar onderwijs werd wel een studietoelage ingevoerd. Op de begroting was daarvoor tien miljoen BF uitgetrokken, een bedrag dat totaal ontoereikend was. De grote meerderheid van de leerkrachten in de gesubsidieerde instellingen werd slechts een halve wedde toegekend, enkel en alleen omdat zij geestelijken waren. Voorts werd de wedde van het onderwijzend personeel niet bepaald op basis van hun functie maar van hun diploma en er werd ook geen rekening gehouden met hun anciënniteit en verworven rechten. En zo'n 100 instellingen van het vrij middelbaar onderwijs, met samen circa 11.000 leerlingen, kwamen niet meer voor subsidiëring in aanmerking omdat zij niet aan de schoolminima voldeden.

Ik greep de interpellatie tevens aan om het argument van de meerderheid te ontkrachten dat het vrij onderwijs er met de wet-Collard beter aan toe was dan met de wetgeving van 1950. Tot vervelens toe pakten socialisten en liberalen met die bewering uit. Zij negeerden echter een aantal aspecten van de realiteit, wat deed vermoeden dat zij ten dele te kwader trouw waren. De financiële lasten van de vrije instellingen waren wegens de aangroei van de schoolbevolking en de nieuwe onderwijsmethoden aanzienlijk toegenomen. De democratisering van het onderwijs speelde in die lastenverhoging eveneens een rol. Ze was zelfs belangrijker dan de toename van het aantal leerlingen. Meer en meer ouders met bescheiden inkomens stuurden hun kinderen naar het middelbaar onderwijs, maar konden geen schoolgeld betalen. De wetgeving-Harmel, die een volledige of gedeeltelijke vrijstelling van het schoolgeld mogelijk had gemaakt, was dan ook een goede zaak voor het land geweest en een belangrijk element van sociale vooruitgang. De geschiedenis van de sociale wetgeving in ons land toonde aan dat eenmaal bepaalde sociale verwezenlijkingen werden doorgevoerd, ze ook geëerbiedigd werden. Op deze regel maakte de regering-Van Acker een uitzondering voor het vrij onderwijs, want daarvoor verminderde ze de subsidies met de helft. Ik stelde de retorische vraag wat er zou gebeuren indien de regering bijvoorbeeld de pensioenen met de helft zou verminderen.

De financiële toestand van het land en de evolutie van de overheidsuitgaven konden de subsidievermindering aan het vrij onderwijs niet rechtvaardigen. De subsidies die aan het vrij onderwijs werden ontnomen, betekenden in het geheel van de Staatsuitgaven een onbeduidend bedrag. Overigens waren sedert 1950 de

belastingopbrengsten met 20 miljard BF en het nationaal inkomen met meer dan 60 miljard BF toegenomen. Dat was het resultaat van de werkzaamheid van alle Belgen. Maar de regering vond blijkbaar dat leerkrachten en ouders van kinderen in vrije onderwijsinstellingen financieel moesten worden gesanctioneerd.

Na mij gingen Gilson en Verbist uitgebreid in op de gevolgen van de uitvoeringsbesluiten voor het vrij middelbaar en normaalonderwijs. In zijn antwoord nam Collard zijn toe-

vlucht tot een beproefde tactiek door de cijfers te betwisten die Gilson, Verbist en ikzelf naar voren hadden gebracht. Hij noemde ze 'onvolledig', 'vervormd' en zelfs 'vals'. Dat gaf natuurlijk aanleiding tot felle protesten op de CVP-banken. Collard beweerde ook dat volgens de uitvoeringsbesluiten aan de vrije instellingen geen andere minima werden opgelegd dan aan de officiële scholen. Overigens vond Collard dat niet het vrij, maar het officieel onderwijs in grote financiële nood verkeerde en stelde hij dat er onvoldoende middelen waren om die te lenigen. Na Collard kwam ik nog eens op de tribune. Ik zei dat de CVP aan de minister van Openbaar Onderwijs de namen zou bezorgen van de instellingen en van de leerkrachten die door de uitvoeringsbesluiten werden gediscrimineerd, zoals ze dat ook gedaan had met de leerkrachten die Collard eind augustus 1954 had ontslagen en waarvan hij de meesten opnieuw in dienst had moeten nemen. Nogmaals noemde ik de financiële redenen die de regering voor de subsidievermindering aanvoerde onaanvaardbaar. De regering vulde de tekorten aan van de mijnen, de spoorwegen, de ziekteverzekering en subsidieerde tal van economische activiteiten. Voor de Wereldtentoonstelling trok ze miljarden uit. Als het echter ging om de opvoeding van de jeugd, de toekomst van het land, dan struikelde zij over enkele miljoenen. Met zo'n ingesteldheid had het geen zin het debat nog voort te zetten en ik zei dat het land later wel over de regeringspolitiek zou oordelen.

De interpellatie bewees nog maar eens de stugheid van de regering op onderwijsgebied. Ze wou geen duimbreed wijken van de onderwijspolitiek die ze had uitgestippeld. Integendeel, ze volhardde in de boosheid. Meer dan ooit tevoren was het duidelijk dat alleen een andere coalitie het roer zou kunnen omgooien.

Waarnemers merkten na de interpellatie ook op dat het gewicht van de oppositie steeds meer op mijn schouders kwam te liggen. *De Standaard* schreef dat ik mij 'opofferde' om de CVP-fractie 'nog wat aanzien te geven' sinds Paul Van Zeeland de politiek verlaten had - hij was in februari 1956 beheerder en adviseur van de Bank van Brussel geworden - en De Schryver zich meer en meer afzijdig hield tijdens de parlementaire debatten.

Van Ackers minachting voor het parlement

De regering-Van Acker voerde niet alleen een partijdige onderwijspolitiek, ze had ook weinig respect voor het parlement. Zij ging de parlementaire debatten uit de weg. Bij de bespreking van begrotingen en bij interpellaties ontweken de ministers de vragen die hen door de oppositie werden gesteld en vonden zij het niet nodig hun beleid te verantwoorden. Twee voorbeelden. Begin mei 1956 kondigde de regering aan dat zij haar economische politiek op een aantal punten fundamenteel zou bijsturen. Ze stelde maatregelen voor om de stijging van de prijzen tegen te gaan en de inflatie af te remmen. Dit laatste wilde zij bereiken door een selectievere krediet- en investeringspolitiek te voeren. Daarnaast besliste de regering de uitvoering van openbare werken meer in de tijd te spreiden en de invoer te bevorderen. Zij nam zich ook voor meer werk te maken van de herscholing van werklozen en het tekort aan arbeidskrachten in bepaalde sectoren op te vangen door vreemde arbeiders naar het land te halen.

Van Acker stelde die maatregelen niet in het parlement voor. Hij maakte ze bekend via de geschreven pers en een radiotoespraak. In een interpellatie die ik op 23 mei 1956 hield, bekritiseerde ik die handelwijze. Maar ik wou ook een grondig debat uitlokken over de economische politiek van de regering. De koerswijziging die ze doorvoerde, stond immers haaks op het programma dat ze mei en november 1954 had aangekondigd. De maatregelen om de prijsstijgingen en de inflatie in te dijken, raakten niet aan de fundamentele oorzaken van deze economische problemen en waren bovendien onsamenhangend. Met de restrictieve kredietpolitiek streefde de regering conjuncturele doeleinden na die niet in overeenstemming konden worden gebracht met een algemene politiek van produktiviteitsverho-

ging. Die vergde nieuwe investeringen. De kredietbeperkingen voor de bouwnijverheid zouden in het nadeel uitvallen van gezinnen met een bescheiden inkomen die een woning wilden bouwen. Dat betekende ook dat er van de 'stoutmoedige' woningpolitiek van de regering niet veel meer overbleef. De regering ging ook vreemde arbeidskrachten aantrekken, die slechts tijdelijk hier zouden blijven. De ervaring leerde evenwel dat de meeste vreemde arbeiders niet naar hun land terugkeerden. Bovendien waren er in ons land tijdens de gunstigste maanden nog meer dan 120.000 tot 130.000 werklozen, waarvan meer dan 80 procent in het Vlaamse landsgedeelte en waarvoor de regering vroeger al herscholingsprogramma's had kunnen uitwerken. De regering gaf tevens haar ambitieuze programma van openbare werken voor een groot deel op, en verkeek daarmee de kans op een grondige aanpassing en modernisering van de economische infrastructuur.

De echte oorzaken van de prijsontwikkeling en de stijging van de levensduurte waren de financiële en fiscale politiek en het achterwege blijven van economische structuurhervormingen. In tegenstelling tot wat de regering aangekondigd had, had ze geen bezuinigingen doorgevoerd en de uitgaven van de Staat niet verminderd. In een periode van economische hoogconjunctuur was ze overgegaan tot systematische subsidiëringen. Van de beloofde sanering van de steenkoolsector, de sociale zekerheid en de gemeentefinanciën was nog niets in huis gekomen. De overheid had nog nooit zoveel moeten bijleggen om de tekorten van de mijnen, de sociale zekerheidskassen en de gemeenten en steden op te vullen. De regering had evenmin gevolg gegeven aan de wenken van de Nationale Bank om de stijging van de openbare schuld in te dijken en geen beroep meer te doen op de buitenlandse kapitaalmarkt. En dat zij de directe en indirecte belastingen verhoogd had, was natuurlijk ook niet zonder gevolg gebleven voor de ontwikkeling van de prijzen en de levensduurte.

Daarenboven had de regering weinig of niets ondernomen op het vlak van de structuurhervormingen, die nochtans noodzakelijk waren. Zij deed geen inspanningen van betekenis om door rationele investeringen en de ontwikkeling van nieuwe produktiemethoden de produktiviteit te verhogen. De linkse coalitie was inzake economische politiek de regering van de verloren kansen.

Op mijn uitvoerige interpellatie antwoordden Achiel Van Acker en minister van Economische Zaken Jean Rey dat de economische toestand bijzonder voorspoedig was. Hun antwoord was naast de kwestie. Ik had niet gezegd dat het land er slecht aan toe was, wel dat de economische hoogconjunctuur niet aangegrepen werd om de noodzakelijke structuurhervormingen door te voeren. De minachting van Van Acker voor de oppositie bleek uit zijn bewering dat mijn interpellatie 'niets om het lijf' had en dat ik de indruk had gegeven 'een onaangename karwei' uit te voeren. De CVP deed er volgens Van Acker best aan zich koest te houden. Hij kon ook niet nalaten te wijzen op de mogelijke nadelige gevolgen die Lefèvres wachtwoorden tijdens de schoolstrijd hadden kunnen hebben voor het krediet van de Staat. Van Acker en andere leden van de meerderheid herinnerden daar voortdurend aan. Op die wijze probeerden zij Lefèvre en de hele CVP-leiding in diskrediet te brengen.

De regering-Van Acker ging ook elk debat over de toekomst van de steenkoolnijverheid uit de weg. Op 14 november 1956 interpelleerde ik daarover. Aanleiding daartoe was de verschrikkelijke mijnramp die zich enkele maanden voordien in Marcinelle had voorgedaan. Op 8 augustus veroorzaakte een kortsluiting in een liftkooi van de mijn Bois-du-Cazier een echte vlammenzee in een van de

schachten, waardoor 275 mijnwerkers ingesloten raakten. Dagenlang werkten reddingsploegen om de kompels te bevrijden. Aan de poorten van de mijn stonden vrouwen en kinderen dag en nacht te wachten op nieuws over hun echtgenoten en vaders. Uiteindelijk konden slechts 13 mijnwerkers gered worden. De meerderheid van de 262 slachtoffers waren Italianen, maar er waren ook heel wat landgenoten uit het Hageland en de Antwerpse Kempen bij.

De catastrofe van Marcinelle vestigde nog maar eens de aandacht op de veiligheid en de arbeidsomstandigheden in de Waalse mijnen. De meeste ervan hadden een verouderde outillering. Op 25 augustus werd door de regering een onderzoekscommissie ingesteld die de oorzaken van de ramp moest nagaan. Voordien had ik in een brief aan de Kamervoorzitter en de eerste minister gevraagd dat de Kamer zou worden bijeengeroepen om hulde te brengen aan de nagedachtenis van de slachtoffers en om de exploitatievoorwaarden van de Waalse mijnen te onderzoeken. De regering wenste niet op mijn vraag in te gaan en pas na de opening van de nieuwe parlementaire zittijd kon ik haar interpelleren.

Voor ik het woord nam, legde minister van Economische Zaken Jean Rey een verklaring af over de ramp, waarbij hij alle netelige kwesties uit de weg ging. Over de technische oorzaken van de ramp en het verloop van de reddingsoperaties deelde hij niets mee wat nog niet bekend was, en over de uitwerking van een veiligheidsprogramma voor de mijnen en de noodzakelijke structuurhervormingen liet hij zich slechts in algemene en vage bewoordingen uit. Zelf betreurde ik het feit dat de regering drie maanden gewacht had vooraleer zij voor het parlement een verklaring wilde afleggen. In het buitenland en vooral in Italië had het stilzwijgen van de regering al die tijd bittere commentaren uitgelokt. Het grootste gedeelte van mijn interpellatie was echter een pleidooi voor een fundamentele aanpak van de problemen in de mijnindustrie. Wantoestanden moesten worden uitgeroeid: de tewerkstelling van jongeren beneden de achttien jaar in de mijnen, het niet-toepassen van de veiligheidsvoorschriften, de zeer gebrekkige uitrusting, de slechte behuizing van de buitenlandse mijnwerkers en het onmenselijk pendelen van Vlaamse arbeiders naar de Waalse mijnen. Mannen uit het Hageland en de Antwerpse Kempen waren veertien uur en langer van huis om in het zuidelijk steenkoolbekken te gaan werken! De onrendabele mijnen vormden vanzelfsprekend het grootste probleem. Men moest de economische realiteit onder ogen durven zien en de moed hebben de Waalse marginale mijnen te sluiten, niet op een brutale manier, maar met zekere overgangsmaatregelen. Over de plannen van de regering daarvoor had men nog niets vernomen. Ze had nochtans bij haar aantreden in april 1954 een structurele hervorming van de steenkoolnijverheid in het vooruitzicht gesteld.

Uit mijn interpellatie zou men verkeerdelijk kunnen afleiden dat ik het alleen op de onrendabele Waalse mijnen gemunt had. Ik was mij er ook van bewust dat de toekomst van het Limburgse steenkoolbekken niet zo schitterend was. Dat kan blijken uit mijn advies hierover in 1956 aan een Limburgse groep onder leiding van gouverneur Louis Roppe. In het rapport dat ik opstelde, concludeerde ik dat de steenkoolnijverheid beter niet als basis voor de verdere industriële ontwikkeling van Limburg zou worden genomen. Er lagen nog wel mogelijkheden in de verdere ontsluiting van de mijnen en de oprichting van cokesfabrieken, maar die waren alles bij elkaar toch beperkt. Mijn advies werd door Roppe en de anderen niet goed onthaald.

Ik zou nochtans gelijk krijgen. De economische expansie en de vestiging van talrijke bedrijven in Limburg na 1960 hadden weinig te maken met de steenkoolindustrie, die trouwens in die jaren in de problemen zou komen.

De Hongaarse opstand en de Suez-crisis

*In het najaar van 1956 ging de aandacht naar gebeurtenissen op het internationale vlak. Eind oktober kwam het in Hongarije tot een opstand tegen het communistische regime die door de Sovjetunie bloedig werd neergeslagen. Enkele dagen later brak in het Nabije Oosten een crisis uit over het Suez-kanaal die de wereld dicht bij een ernstig internationaal conflict bracht.

De destalinisatie die Chroestsjov in 1953 inzette en die hij met zijn sensationele aanval op Stalins beleid tijdens het twintigste congres van de communistische partij in februari 1956

nog versterkte, had in Polen en Hongarije een diepgaandere uitwerking dan Moskou had durven vermoeden. In die landen ontstonden liberalisatiebewegingen, die vooral door intellectuelen gedragen werden en die openlijk kritiek op de communistische machtshebbers uitoefenden. In Polen kristalliseerde die beweging zich rond Wladislaw Gomulka en in Hongarije rond Imre Nagy, die in de loop van 1956 opnieuw op de politieke voorgrond traden nadat zij eerder om hun zogenaamde rechts-nationalistische afwijkingen aan de dijk waren gezet. Op 21 oktober 1956 werd Gomulka de eerste man van de Poolse communistische partij. De Sovjetleiders stemden hiermee noodgedwongen in om een einde te maken aan de in Polen sterk toegenomen spanning sinds midden oktober. In reactie op geruchten over een ingrijpen van Sovjettroepen om de democratisering een halt toe te roepen, waren de Polen op straat gekomen en dreigden er ernstige onlusten.

De onrust in Polen sloeg over naar Hongarije, waar op 23 oktober studenten, arbeiders, soldaten en officieren massaal voor politieke hervormingen betoogden. In de nacht van 23 op 24 oktober kreeg de demonstratie het karakter van een gewapende opstand. Hevige gevechten deden zich voor tussen de manifestanten en de veiligheidspolitie. In de ochtend van 24 oktober kondigde radio Boedapest aan dat Nagy aan het hoofd van de Hongaarse regering was geplaatst en dat de hulp van het Russische leger was ingeroepen om de toestand onder controle te krijgen. De eerste Russische tanks rolden die dag Boedapest binnen, maar zij konden de opstand, die zich tot vrijwel heel Hongarije had uitgebreid, niet bedwingen. Aan de gevechten kwam een voorlopig einde toen de Hongaarse regering zich bereid verklaarde tot verregaande politieke hervormingen, zoals de afschaffing van het eenpartijenstelsel en de organisatie van vrije verkiezingen, en tot de terugtrekking van de Russische troepen.

Nog meer dan door deze toegevingen werden de Sovjetleiders verontrust door de aankondiging van Nagy op 31 oktober dat Hongarije uit het Warschaupact zou treden en een neutrale staat zou worden. Dit was voor Moskou het sein om definitief orde op zaken te stellen. Op 4 november vielen Russische troepen voor de tweede keer de Hongaarse steden binnen. Er ontbrandden opnieuw hevige gevechten, die meer dan twee weken duurden. Tegen het brute geweld van de Sovjettroepen moesten de licht bewapende opstandelingen het uiteraard afleggen. Vele onder hen vluchtten naar het buitenland. Nagy en de meeste andere ministers werden gevangengenomen. Een nieuwe regering onder leiding van Janos Kadar werd geïnstalleerd om het communistische regime in Hongarije te herstellen. Het Westen reageerde verontwaardigd op het optreden van de Sovjetunie. Maar dat bleef beperkt tot louter verbale protesten.

Bijna op hetzelfde ogenblik dat zich in Hongarije tragische gebeurtenissen afspeelden, culmineerde de sedert enkele jaren sterk toegenomen spanning in het Nabije Oosten in een gewapend treffen waarbij ook de grootmachten betrokken waren. De twistappel was het Suez-kanaal.

De machtsovername van Nasser in Egypte in februari 1954 had tot een belangrijke wijziging van de machtsverhoudingen in het Nabije Oosten geleid. Als overtuigd aanhanger van de Panarabische beweging voerde Nasser een minder pro-Westerse koers dan zijn voorgangers en probeerde hij de andere landen uit de regio aan te zetten tot een meer neutralistische politiek. Zijn pogingen om de buitenlandse invloeden in het Nabije Oosten uit te schakelen, werden vooral door Groot-Brittannië,

dat in het gebied sedert lang sterk aanwezig was, met grote argwaan gevolgd. Ook Israël werd verontrust door de versterking van Nassers positie in de Arabische wereld. Nasser streefde er immers naar de nederlaag ongedaan te maken die de Arabische staten in 1948 bij hun oorlog tegen de jonge staat Israël hadden opgelopen. Herhaaldelijk deden zich aan de Israëlisch-Egyptische grens incidenten voor.

De aanleiding tot het gewapende conflict in november 1956 was de naasting van het Suez-kanaal door Egypte. Nasser ging daartoe over nadat de Verenigde Staten hun financiële hulp

voor de bouw van de economisch belangrijke Aswandam in Egypte hadden ingetrokken. Groot-Brittannië en Frankrijk, die de grootste belangen hadden in de maatschappij die het Suez-kanaal uitbaatte, beantwoordden Nassers beslissing met dreigende taal. Nadat hun pogingen om Egypte een internationaal beheer van het Suez-kanaal op te leggen, waren gestrand, namen zij op 31 oktober 1956 de wapens op en voerden zij bombardementen uit op Egyptische militaire installaties. Twee dagen eerder had Israël, dat zich bedreigd voelde, Egypte al aangevallen. De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties keurde op 2 november een resolutie goed waarin tot een staakt-het-vuren opgeroepen werd. De Britten en de Fransen legden die resolutie naast zich neer en gingen voort met hun bombardementen. Inmiddels hadden Israëlische troepen zonder veel Egyptische tegenstand de Gazastrook en bijna het volledige schiereiland Sinaï bezet. Op 4 november landden Britse en Franse parachutisten op Egyptische bodem en namen Port Saïd, de toegang tot het Suez-kanaal, in.

's Anderendaags richtte de Sovjetunie, die goede betrekkingen met Egypte onderhield, een ultimatum tot Groot-Brittannië, Frankrijk en Israël en dreigde ermee militair tussenbeide te komen als de wapens niet werden neergelegd. Mede dankzij een tussenkomst van de Amerikaanse president Dwight Eisenhower besloten de conflictvoerende partijen op 6 november de vijandelijkheden te stoppen. Daarna beslisten de Verenigde Naties een internationale troepenmacht naar het gebied te sturen om de posities van de Brits-Franse strijdkrachten over te nemen.

Eind december 1956 verlieten de laatste Britse en Franse troepen de Suez-zone en begon Israël met de ontruiming van het grootste deel van de gebieden die het op Egypte veroverd had. Daarmee nam de spanning in het gebied af. De Suez-crisis had evenwel verstrekkende internationale gevolgen. Nasser en de Sovjetunie wonnen aan prestige in de Arabische wereld. De tegenstellingen tussen Israël en de Arabische staten waren groter dan ooit tevoren. De Verenigde Staten namen de rol van Groot-Brittannië in het Nabije Oosten over.*

Zowel de gebeurtenissen in het Nabije Oosten als in Hongarije hadden repercussies op het binnenlandse politieke vlak. Bij de stemming in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties over de resolutie waarin Groot-Brittannië en Frankrijk aangemaand werden het vuren te staken, had de Belgische vertegenwoordiger zich onthouden. Dit viel op want bijna alle landen, waaronder de Verenigde Staten, keurden de resolutie goed. België onthield zich omdat het enerzijds het militaire ingrijpen van de Britten en de Fransen betreurde, maar anderzijds de vriendschap met twee van onze traditionele bondgenoten niet in gevaar wou brengen. Minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak werd voor dit compromis door de socialistische fractieleider in de Senaat, Henri Rolin, indirect scherp bekritiseerd. Het was trouwens niet de eerste keer dat Spaak voor zijn buitenlandse beleid door zijn partijgenoten op de korrel werd genomen. In de BSP verweet men Spaak zijn pro-Amerikaanse houding en zijn terughoudendheid tegenover de nieuwe Sovjetpolitiek. Vooral tussen Spaak en BSP-voorzitter Max Buset boterde het al een hele tijd niet en midden december 1956 raakte bekend dat Spaak de Belgische politiek zou verlaten om secretaris-generaal van de NAVO te worden.

Over het Suez-conflict hield ik op het CVP-Congres van 8 december 1956 een belangrijke redevoering. Niet zozeer over de politieke aspecten ervan, maar veeleer over de economische gevolgen. De oliebevoorrading van het Westen was door het

geblokkeerde Suez-kanaal en door de vernielde pijpleidingen ernstig bemoeilijkt en dat drukte op de Westeuropese economie. Wegens het olietekort besliste de regering het motorverkeer op zon- en wettelijke feestdagen te verbieden en riep zij op om het verbruik van petroleumprodukten te beperken. Deze maatregelen waren van korte duur en enkele weken later hernam het leven zijn gewone gang. Weinigen geloofden toen in een energiecrisis.

In mijn toespraak op het CVP-Congres voorspelde ik evenwel dat West-Europa vroeg of laat met een ernstig energieprobleem zou worden geconfronteerd. Ik pleitte toen al voor een verantwoorde energiepolitiek en drong erop aan dat het wetenschappelijk onderzoek naar vervangende energiebronnen in Europees verband sterk zou worden gestimuleerd. Dat gebeurde echter ook daarna te weinig. Pas na de schok die de oliecrisis van 1973 teweegbracht, groeide er een mentaliteitsverandering en ging men ernstig op zoek naar andere energiebronnen.

De meedogenloze onderdrukking van de Hongaarse opstand had gevolgen voor het culturele akkoord dat België in de loop van 1956 met de Sovjetunie had voorbereid.

Vooral in de socialistische partij had men sedert het aantreden van Chroestsjov aangedrongen op een verbetering van de relaties van ons land met de Sovjetunie. De destalinisatie had de Kremlinleiders een beter aanzien in de wereld bezorgd en tal van Westerse delegaties togen naar Moskou om bij te dragen tot de internationale ontspanning. In dat kader had de regering-Van Acker voorgesteld een cultureel akkoord met de Sovjetunie te sluiten. Vlak voor de tragische gebeurtenissen in Hongarije waren Van Acker en Spaak naar Moskou vertrokken voor de ondertekening van dat akkoord. Op 25 oktober parafeerden zij het, op het ogenblik dat het Rode Leger in de straten van Boedapest een bloedige repressie organiseerde. Dat lokte in ons land heftige protesten uit. Er werd geëist dat het akkoord zou worden opgezegd.

Van Acker, die bij zijn terugkeer in het land nog een bedanktelegram naar Moskou had gestuurd, wachtte echter tot de opening van het parlement, op 13 november 1956, om over de gebeurtenissen in Hongarije een officiële verklaring af te leggen. Daarin prees hij de moed van de Hongaarse vrijheidsstrijders en eiste hij het vertrek van de Russische troepen uit Hongarije. Van Acker zei ook dat de regering op 8 november het Kremlin had laten weten dat het culturele akkoord in de gegeven omstandigheden niet zou worden uitgevoerd. Namens de CVP-fractie diende ik daarna een motie in waarin hulde werd gebracht aan het Hongaarse volk en de opzegging van het culturele akkoord met de Sovjetunie werd geëist. De meerderheidspartijen namen mijn initiatief bijzonder kwalijk. In de Senaat hadden de fractieleiders in gezamenlijk overleg een motie opgesteld die met uitzondering van de ene communistische senator eensgezind was goedgekeurd. Ik verklaarde daarna dat ik een motie had ingediend omdat Kamervoorzitter Huysmans tot grote verbazing van de CVP-fractie in zijn openingsrede met geen woord over de gebeurtenissen in Hongarije had gerept. Niettemin stemde ik ermee in een tekst op te stellen die de goedkeuring van alle partijen kon wegdragen. Jos Van Eynde vond echter dat de medewerking van de CVP-fractie maar mogelijk was als zij vooraf een publikatie van een van haar leden zou afkeuren waarin de socialisten vergeleken werden met de communisten in de Sovjetunie en waarin de draak werd gestoken met de reis van Van Acker en Spaak naar Moskou. Het ging om een soort pamflet van de Limburgse CVP-volksvertegenwoordiger Jozef Dupont die door Van Eynde 'een schoelie' werd genoemd en 'smeerlapperijen' had ondertekend. Na deze grove beledigingen zei ik dat het voor de CVP volstrekt onmogelijk was mee te werken aan het opstellen van een gezamenlijke motie. Huysmans drong er echter op aan dat een commissie met vertegenwoordigers van alle partijen de volgende dag naar een vergelijk zou zoeken.

Die dag diende Albert Devèze namens de socialisten en liberalen een motie in die nagenoeg dezelfde was als die welke in de Senaat was goedgekeurd. Een zin waarin

de instemming werd betuigd met de niet-toepassing van het culturele akkoord was eraan toegevoegd. Na het voorlezen van de motie ontspon zich een nieuwe heftige woordenwisseling over het pamflet van Dupont waarbij BSP-voorzitter Max Buset de CVP ‘van kwade trouw’ betichtte en Van Eynde haar ‘een bende’ noemde. Daarop eiste ik dat Van Eynde zijn woorden zou terugnemen. Van Eynde vond dat ik eerst publiekelijk de handelwijze van Dupont moest afkeuren. Ik zei dat alle laster afkeurenswaardig was, maar dat het niet opging dat men op de

tribune van de Kamer verontschuldigingen eiste telkens in de pers een artikel verscheen dat het ene of andere lid niet aanstond. Toen ik Van Acker en Spaak verweet dat ze op een ongelegen ogenblik naar Moskou waren gereisd, mengde Van Acker zich ook in het debat. Zijn bewering dat op het ogenblik van de ondertekening van het culturele akkoord er in Hongarije nog geen repressie had plaatsgevonden, werd van op de CVP-banken heftig betwist. Daarop raakte Van Acker helemaal de pedalen kwijt en zei hij dat hij de ‘brutaliteit en de leugens’ van Dupont verkoos boven mijn ‘cynisme en jezuïtisme’. Dat deed voor de CVP-volksvertegenwoordigers de deur dicht en zij jouwden Van Acker uit. Kamervoorzitter Huysmans kon niet anders dan de vergadering schorsen.

Zijn hoop dat de kalmte na een korte pauze zou weerkeren, bleek ijdel. De verklaring van minister van Buitenlandse Handel Victor Larock dat Van Acker en Spaak te goeder trouw hadden gehandeld, verliep in een betrekkelijke rust en kreeg de instemming van De Schryver. Van Acker en Spaak konden inderdaad onmogelijk voorzien wat er zich in Hongarije zou afspelen. Maar toen De Schryver zei dat de CVP-fractie alleen aan de vergadering kon deelnemen als Van Acker zijn woorden terugnam, raakte deze laatste opnieuw zijn zelfbeheersing kwijt. Van Acker zei dat hij niets aan zijn verklaring veranderde zolang de CVP de ‘vuiligheid’ in het pamflet van Dupont niet afkeurde. Daarop stond de CVP-fractie op en verliet zij het halfrond onder geroep van leden van de meerderheid.

Conjunctuurbelasting en volmachten

Van Eyndes scheldpartij en Van Ackers korzelige reactie bewezen nogmaals dat de meerderheid en de leden van de socialistische partij in het bijzonder moeilijk met kritiek konden omgaan en bepaalde incidenten enorm opschroefden. Misschien had hun humeurige reactie ook te maken met de economische en financiële moeilijkheden die tijdens de tweede helft van 1956 steeds groter waren geworden. Zoals ik in mijn interpellatie van 23 mei over de economische politiek voorspeld had, bleken de regeringsmaatregelen om de prijsstijgingen en de toenemende inflatie te bestrijden, geen soelaas te bieden. Werkgevers en vakbonden drongen aan op een krachtdadiger optreden en midden oktober kwam de regering met een nieuw plan voor de dag. De essentie daarvan was de blokkering van de prijzen en lonen, besnoeiingen op de overheidsuitgaven en het invoeren van een belasting van tien procent op de bedrijfswinsten van 1955 en 1956.

Aanvankelijk gaf de regering de indruk dat zij geen wijzigingen aan haar plan zou aanvaarden, maar na de eerste negatieve reacties en onder druk van een aantal sociale conflicten riep zij begin november opnieuw een sociaal-economische conferentie samen. Op deze conferentie vroeg zij dat de werkgevers en de vakbonden onderling een akkoord over de prijzen en lonen zouden uitwerken dat voor hen beter aanvaardbaar zou zijn dan de regeringsvoorstellen. Omdat de regering tijdens de besprekingen verklaarde dat zij de in haar plan aangekondigde en in werkgeverskringen zwaar bekritiseerde heffing op de bedrijfswinsten hoe dan ook zou handhaven, deelden de werkgevers op 21 november 1956 mee dat zij niet verder aan het overleg wensten deel te nemen. De regering bleef echter bij haar voornemen

en na de kabinetsraad van 30 november kondigde zij aan dat het betreffende ontwerp spoedig bij het parlement zou worden ingediend. Op aandringen van de liberale coalitiepartner zwakte ze haar oorspronkelijke doelstelling evenwel af. De heffing zou geen 10 procent, maar 5,5 procent bedragen en gematigd progressief zijn. Bovendien kon de heffing tot het jaar 1956 beperkt worden indien de economische conjunctuur in de loop van 1957 zou verslechteren. De opbrengst van de heffing werd ook nader gepreciseerd. Een gedeelte zou worden bevroren op een rekening van de Nationale Bank, een ander gedeelte zou voor economische doeleinden worden aangewend, zoals de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek, en

de rest zou worden besteed aan de verhoging van sommige sociale vergoedingen, zoals de pensioenen.

Het duurde tot midden januari 1957 vooraleer de regering haar ontwerp bij het parlement indiende. Het had als titel 'wetsontwerp houdende sommige bepalingen op financieel, economisch en sociaal gebied', waaruit bleek dat het veel meer dan alleen maar de conjunctuurheffing bevatte. De regering vroeg in het ontwerp ook volmachten, onder meer om de ziekteverzekering te saneren, de prijzen en lonen te bepalen, en de wetgeving op de parastatalen te veranderen. Haar verwachting dat het ontwerp begin februari door de Kamer zou zijn goedgekeurd, werd niet bewaarheid. Hoewel de liberale partijleiding haar zegen gaf over het ontwerp, hadden nogal wat liberale parlementsleden bezwaren, in het bijzonder tegen de conjunctuurheffing. Nadat de liberale Kamergroep op 31 januari de hele dag het ontwerp onderzocht had, verklaarde Albert Devèze dat de leden vrij konden stemmen en er op hen geen disciplinaire dwang zou worden uitgeoefend.

Een week later, op 6 februari 1957, opende Van Acker het debat over het ontwerp in de openbare vergadering van de Kamer. Van Acker benadrukte dat de heffing op de conjunctuurwinsten ontsproten was uit een gedachtenwisseling tussen de werkgevers, de werknemers en de regering, en gerechtvaardigd was door de overweging dat de arbeiders een deel van de hoge bedrijfswinsten mochten opeisen. De heffing vormde volgens Van Acker geen belasting aangezien de opbrengst ervan niet aan de Schatkist ten goede zou komen. Wat de volmachten betrof, verklaarde Van Acker dat die noodzakelijk waren om bepaalde dringende maatregelen te kunnen nemen.

Met deze zienswijze kon ik allerminst akkoord gaan en ik maakte dat als eerste spreker tijdens het debat onmiddellijk duidelijk. Net als bij vorige gelegenheden stelde ik dat de regering verzuimd had een gezond financieel beleid te voeren en daardoor in de problemen was geraakt. De conjunctuurheffing zou als tijdelijke maatregel hoogstens een voorlopige oplossing kunnen bieden. De regering wou er echter wel een aantal sociale voordelen mee betalen waarop men later nog moeilijk terug zou kunnen komen. Op die manier zou zich dan het vraagstuk van hun financiering stellen. De heffing was dus een voorbeeld van kortetermijnpolitiek. Ook merkte ik op dat er van de initiële doelstelling van de regering niet veel meer overbleef. Oorspronkelijk wou zij de opbrengst van de heffing 'bevriezen' om ze later, in geval van een recessie, opnieuw in de economie te pompen. Minister van Financiën Liebaert had zelfs van een 'conjunctuurreserve' gesproken. Daarvan was geen sprake meer. In feite ging het om een belasting die op nogal willekeurige basis werd geheven. Ze sloeg immers niet op de uitzonderlijke winsten en zelfs niet op de conjunctuurwinsten. Een onderneming die in 1956 minder winst had gemaakt dan de voorgaande jaren zou immers die belasting moeten betalen als ze de in de wet bepaalde winst overschreed. Bovendien kon men ook niet spreken van buitengewone omstandigheden, zoals een zware economische crisis of oorlogstoestanden, die er voorheen de oorzaak van waren geweest dat bijzondere belastingen moesten worden ingevoerd, zoals tijdens de jaren dertig, aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, en onmiddellijk na de bevrijding. Om deze reden vond ik ook de vraag naar uitgebreide volmachten niet verantwoord. Het was de eerste keer dat een regering tijdens een periode van hoogconjunctuur daarom vroeg. Uit het verzoek kon men alleen maar afleiden dat ze bevreesd was voor meningsverschillen in de schoot van

de meerderheid en dat ze zich aan de kritiek van het parlement wou onttrekken. Voor de zoveelste keer toonde de regering-Van Acker daarmee aan dat ze zich weinig gelegen liet aan het oordeel van de volksvertegenwoordiging.

Mijn kritiek weerhield de regering er uiteraard niet van haar wil door te drijven. Toch gebeurde dat minder gemakkelijk dan ze vermoed had. Vlak voor de eindstemming gooiden een aantal liberale volksvertegenwoordigers nog roet in het eten. Zeer tot ongenoegen van

Van Acker eisten zij dat het ontwerp nog op een aantal punten zou worden geamendeerd. Zelfs een tussenkomst van de liberale ministers kon hen niet tot meer inschikkelijkheid brengen, waarop de stemming van het ontwerp werd uitgesteld. Overleg in de regering leidde ertoe dat de heffing een buitengewone belasting zou worden genoemd, zodat zij haar juiste benaming kreeg. Voorts werd vrijstelling van een half miljoen BF toegestaan indien de winst van de onderneming niet meer dan twee miljoen BF bedroeg. In verband met de volmachten kwamen de coalitiepartners overeen dat alle uitvoeringsbesluiten voor einde 1957 dienden te worden genomen, in de kabinetsraad moesten worden besproken en beperkt zouden blijven tot de sociale sector en de parastatalen. De liberalen kregen ook de verzekering dat bij een gunstige verkiezingsuitslag in 1958 de linkse coalitie zou worden voortgezet.

Bij de stemming op 14 februari 1957 hechtten alle liberale en socialistische volksvertegenwoordigers hun goedkeuring aan het geamendeerde ontwerp. Op 7 maart deden hun collega's in de Senaat hetzelfde. Opmerkelijk was de redevoering van Emile Coulonvaux, de liberale fractieleider in de Hoge Vergadering. Hij zette de redenen uiteen waarom zijn partij liever met de socialisten regeerde dan met de CVP. Volgens Coulonvaux was de arbeidersvleugel in de CVP onbetrouwbaar en konden de eisen van de werknemers makkelijker door een socialistisch-liberale coalitie ingetoomd worden. Onnodig te zeggen dat Coulonvaux met zijn redevoering de socialisten in verlegenheid bracht.

De oprichting van de EEG en Euratom

Het Europese integratiestreven, dat na de mislukking van de Europese Defensiegemeenschap in 1954 een flinke tegenvaller te verwerken had gekregen, herstelde zich vlugger dan verwacht en bereikte in het voorjaar van 1957 een uitermate belangrijk resultaat. Op 25 maart 1957 werd in Rome het verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) ondertekend door de ministers van Buitenlandse Zaken van Frankrijk, de Bondsrepubliek, Italië, Nederland, Luxemburg en België. Aan de ondertekening gingen twee jaar onderhandelen vooraf, waarbij Paul-Henri Spaak en Jean Snoy et d'Oppuers voor België een vooraanstaande rol speelden.

Tijdens de conferentie van Messina, die plaatsvond op 1 en 2 juni 1955, beslisten de ministers van Buitenlandse Zaken van de EGKS-lidstaten een comité van deskundigen aan te stellen dat de verdere evolutie van de Europese samenwerking moest bestuderen. Onder het voorzitterschap van Spaak werkte dat comité een rapport uit waarin werd aangedrongen op de oprichting van een gemeenschappelijke economische markt en op de organisatie voor de vreedzame ontwikkeling van kernenergie. In mei 1956 aanvaardde de Assemblée van de EGKS de besluiten van het rapport-Spaak waarna verdragsontwerpen op papier werden gezet. Van juni 1956 tot begin 1957 werd hieraan gewerkt. Niet alleen moest een oplossing worden gevonden voor de vele economische en technische problemen, maar ook voor de institutionele vraagstukken.

Wat deze laatste betrof, werd een formule uitgedokterd die heel wat verwantschap vertoonde met de EGKS. Het executieve orgaan van de EEG werd de Commissie.

De leden ervan mochten niet als de vertegenwoordigers van hun land optreden opdat zij hun opdracht in volledige onafhankelijkheid zouden kunnen uitoefenen. Daarnaast werd een Raad van Ministers gecreëerd, die in belangrijke aangelegenheden het beslissingsorgaan vormde en de algemene politiek van de regeringen en de Gemeenschap met elkaar in overeenstemming moest brengen. De Gemeenschappelijke Vergadering moest tot het Europese parlement uitgroeien. De leden daarvan zouden in een eerste fase door de parlementen van de lidstaten aangesteld worden, in afwachting van rechtstreekse Europese verkiezingen. Ten slotte was er het Hof van Justitie, het gerechtelijk orgaan.

Het verdrag van de EEG streefde het vrije verkeer van goederen, personen, diensten en kapitalen na en het ontwikkelen van een gemeenschappelijk landbouw- en vervoersbeleid. Het vrijmaken van het goederenverkeer impliceerde enerzijds de geleidelijke afschaffing van de tolmuren tussen de lidstaten en van de kwantitatieve beperkingen inzake in- en uitvoer, en anderzijds de trapsgewijze invoering van een gemeenschappelijk douanetarief tegenover derde landen. Met het vrije verkeer van personen werd bedoeld dat de beperkende bepalingen in verband met de tewerkstelling van burgers van andere lidstaten langzamerhand zouden verdwijnen. De belemmeringen inzake het dienstenverkeer zouden eveneens afgeschaft worden en iedereen zou vrij zijn om zich voor de uitoefening van zijn beroep te vestigen waar hij wou. Eerder beperkt waren de bepalingen van het verdrag op het vlak van het vrije verkeer van kapitalen. Hierover werd alleen gesteld dat de ingezetenen van de verdragslanden op voet van gelijkheid moesten worden behandeld met de eigen ingezetenen. De opties voor de gemeenschappelijke landbouwpolitiek gingen wel verder. Naargelang het produkt zouden gemeenschappelijke concurrentieregels, een verplichte coördinatie van de nationale marktregelingen of een gemeenschappelijke marktorganisatie kunnen worden opgelegd. Het gemeenschappelijk vervoersbeleid moest discriminaties in de vervoervoorwaarden en -prijzen wegwerken. Voorts bevatte het EEG-verdrag bepalingen met het oog op de harmonisering van de nationale wetgevingen, de coördinatie van het economische beleid van de lidstaten, en de oprichting van een Europees Sociaal Fonds en een Europese Investeringsbank.

Tegelijkertijd met het EEG-verdrag werd dat van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) ondertekend. De afhankelijkheid van West-Europa inzake energievoorziening, die zich tijdens de Suez-crisis in alle scherpte had gemanifesteerd, maakte een grondige heroriëntering van het energiebeleid noodzakelijk. Dat beleid spitste zich meer en meer toe op het vreedzame gebruik van atoomenergie. Het wetenschappelijk onderzoek daarover maakte bijzonder snel vorderingen en opende grote perspectieven voor toepassingen in de industrie. Euratom kreeg tot taak de nationale researchprogramma's te coördineren en een gedurfd Europees programma uit te werken.

Tijdens de onderhandelingen over het EEG- en Euratom-verdrag beperkte de regering zich tot enkele vage verklaringen en dat wekte misnoegdheid bij de parlementsleden. In de meeste andere lidstaten werden aan de verdragen grondige discussies gewijd. De Belgische parlementsleden daarentegen moesten de inhoud ervan in de dagbladen vernemen. Op 21 maart 1957 klaagde ik deze grote tekortkoming van de regering aan. Van Acker repliceerde dat hijzelf pas acht dagen eerder in kennis was gesteld van de verdragen. Spaak bevestigt dit in zijn memoires en verhaalt ook dat Van Acker eerst afwijzend op het EEG-verdrag reageerde en pas na enige overreding door Spaak tot andere gedachten kon worden gebracht.

Tijdens de ratificatiedebatten in Kamer en Senaat in november 1957 werd algemeen positief gereageerd op het tot-stand-brengen van een gemeenschappelijke economische markt. De verdragen werden bijna unaniem goedgekeurd.

Als overtuigd voorstander van de Europese integratie was ik bijzonder verheugd over de oprichting van de EEG en Euratom. Ongetwijfeld zou het creëren van een gemeenschappelijke economische markt in belangrijke mate de welvaart van de inwoners van de zes lidstaten verhogen. Anderzijds besefte ik maar al te goed dat er nog veel nationale weerstanden en hinderpalen moesten worden overwonnen en dat

de uitvoering van de verdragen niet zonder problemen en strubbelingen zou verlopen. Met één pennetrek kon men de geschiedenis, de gevoeligheden en de uiteenlopende kenmerken van de zes lidstaten niet doen verdwijnen. Er was evenwel een *point of no return* bereikt. De Europese samenwerking was onomkeerbaar geworden en ze zou stap voor stap, met vallen en opstaan, met successen en ontgoochelingen worden voortgezet.

Het afscheid van Spaak

Enkele weken na de ondertekening van het EEG- en Euratom-verdrag nam Paul-Henri Spaak afscheid van de Belgische politiek. Op 9 mei 1957, twee dagen voor hij ontslag nam als volksvertegenwoordiger, hield Spaak ter gelegenheid van de bespreking van de begroting van Buitenlandse Zaken zijn laatste belangrijke redevoering in de Kamer. Spaak toonde zich gematigd optimistisch over de internationale toestand en zag in de NAVO een belangrijk garant voor de wereldvrede. Hij legde de nadruk op de noodzakelijkheid van een algemene en gecontroleerde ontwapening, maar waarschuwde tegelijk voor een te grote inschikkelijkheid op dit vlak tegenover de Sovjetunie. Spaak wees erop dat er sedert de jaren dertig buiten de Sovjetunie en Nazi-Duitsland geen enkele mogendheid was geweest die gebieden had ingelijfd en andere landen haar politieke stelsel had doen aanvaarden. Omdat het communisme zijn opvattingen aan de wereld wou opleggen, desnoods met geweld, riep hij het Westen op zijn christelijke waarden en zijn vrijheidsgedachte te verdedigen tegen het collectivisme.

Door de fractieleiders van de verschillende partijen werd Spaak daarna hulde gebracht. Wegens mijn bijzondere positie als oppositieleider was dat niet makkelijk. Ik kon ofwel te veel, ofwel te weinig zeggen. Te veel wegens de gespannen binnenlandse politieke toestand. Te weinig omdat ik Spaak persoonlijk goed kende en met hem in enkele regeringen had samengewerkt. Niettemin bracht ik Spaak het eresaluut dat hij verdiende. Sedert het midden van de jaren dertig was hij bijna ononderbroken minister van Buitenlandse Zaken geweest en had hij het buitenlandse beleid meer dan wie ook bepaald. Ik prees Spaak voor het prestige dat hij België op internationale vergaderingen had bezorgd en voor de pelgrimsrol die hij bij de eenmaking van West-Europa vervuld had. Zijn onderhandelingstalent, zijn welsprekendheid en zijn verzoeningsgezindheid hadden er bovendien toe bijgedragen dat het buitenlandse beleid boven de traditionele meningsverschillen stond. De opeenvolgende regeringen en de afwisselende parlementaire meerderheden hadden daardoor een klare en duidelijke lijn gevolgd: het nastreven van de wereldvrede binnen organisaties als de Verenigde Naties en de NAVO en het bevorderen van de welvaart in het kader van Benelux, de EGKS en de EEG.

Mijn woorden van lof en waardering voor Spaak werden niet alleen door de CVP, maar ook door de liberale en de socialistische volksvertegenwoordigers op langdurig applaus onthaald. Het moet zowat de enige keer geweest zijn dat dit mij tijdens de regering-Van Acker overkwam. In zijn dankwoord vermeldde Spaak mij in het bijzonder voor 'de moed' die ik had betoond. Daarmee alludeerde Spaak op een artikel in *La Libre Belgique* van 9 mei waarin hij '*l'agitateur de 1934 et l'émeutier de 1950*' genoemd werd en mij gevraagd werd als CVP-fractieleider niet aan te sluiten bij de hulde die Spaak dezelfde dag zou worden gebracht.

De schaduw van de Koningskwestie

Het artikel in *La Libre Belgique* toonde aan dat de Koningskwestie zeven jaar na haar ontknoping nog steeds op het politieke leven drukte. Er deden zich in de loop

van 1957 een aantal gebeurtenissen voor in verband met Leopold III en prinses Liliane die omgeven waren door een waas van geheimzinnigheid en aanleiding gaven tot allerlei commentaren.

Zo deelde het kabinet van Van Acker op 8 januari 1957 mee dat Leopold het door de regering aangeboden voorzitterschap van de zopas opgerichte Nationale Commissie voor Wetenschappelijk Onderzoek aanvaard had. In de pers werd het regeringsaanbod uitgelegd als een gebaar van verzoening en eerherstel.

Naar verluidt woonde Van Acker om dezelfde reden op 16 mei 1957 in Kortrijk een plech-

tigheid bij waarbij door koning Boudewijn een monument werd ingehuldigd ter ere van het Belgische leger dat in mei 1940 aan de Leie een zware strijd had geleverd. Sommigen stelden de aanwezigheid van Van Acker niet op prijs en toen hij in zijn redevoering Leopold III en diens soldaten prees voor hun houding tijdens de achttiendaagse veldtocht, werd er door toeschouwers *'naar Moskou', 'totentrekker'* en '*komediant*' geroepen. Er ontploften voetzoekers en er werden zelfs spotliedjes gezongen waarin de eerste minister gehekeld werd voor zijn houding in de Koningskwestie. De incidenten werden door de regeringsgezinde pers opgeschroefd tot een aanslag op het vaderland. Zij zagen er zelfs een heropflakkering van het incivisme in en stelden er de CVP verantwoordelijk voor.

Tijdens de zomermaanden van 1957 was er heel wat te doen over de oprichting van de stichting Pro Africa ter bevordering van het welzijn van de inlandse bevolking in Belgisch Kongo. De pers meldde dat prinses Liliane erevoorzitter van die stichting zou worden en dat in de raad van beheer minister van Staat Eugène Soudan, Ernest-John Solvay en Anatole De Bauw zouden worden opgenomen. Met deze drie heren zouden de drie traditionele partijen vertegenwoordigd zijn. Soudan en Solvay waren inderdaad representatieve vertegenwoordigers van de socialistische respectievelijk liberale partij en goede vrienden van Jacques Pirenne. Maar dat De Bauw namens de CVP in de raad van beheer zou zetelen, wekte grote verbazing. Deze beheerder van Cotonco, de Kongolese katoenvennootschap van de Generale Maatschappij, kon men geen vooraanstaand CVP'er noemen. Volgens *La Libre Belgique* zou Lefèvre tegen de samenstelling van de raad van beheer geprotesteerd hebben omdat de CVP-leiding daarbij niet zou zijn geraadpleegd. *Het Volk* had zijn bedenkingen bij het feit dat een vertegenwoordiger van een koloniale maatschappij namens de CVP deel zou uitmaken van een vereniging die de sociale belangen van de Kongolezen zou behartigen. Maar ook de socialistische pers uitte haar ontevredenheid. Zij schreef dat de BSP-leiding in de zaak ook niet geraadpleegd was en Soudan rechtstreeks door de grootmaarschalk van het Hof aangesproken was geweest.

Volgens *Het Laatste Nieuws* moest de oprichting van Pro Africa gezien worden in het kader van de 'verheugende verzoening' die de regering wilde met Leopold III en zijn omgeving. *De Nieuwe Gids* vroeg zich af of er nog wel zoveel verzoening nodig was. *Le Soir* meldde dan weer dat er in de regering geen eensgezindheid bestond over de oprichting van de stichting. Minister van Koloniën Buisseret verklaarde dat men zijn advies niet had ingewonnen en liet verstaan dat het initiatief alleen van Van Acker was uitgegaan. Sommige kranten suggereerden dat Van Acker absoluut in de gunst van Leopold en prinses Liliane wilde komen en zich door vleierij liet leiden. Hoe het ook zij, zowel de rechtse als de linkse pers lieten zich ongunstig uit over de wijze waarop Pro Africa tot stand kwam en ze stelden vragen over de opportuniteit van het initiatief.

Op hetzelfde ogenblik dat de zaak Pro Africa becommentarieerd werd, was er in de pers ook sprake van dat de gewezen militaire raadgever van Leopold III, generaal Van Overstraeten, zou worden belast met een studie van de sociale, economische en politieke problemen in Belgisch Kongo. De vraag werd gesteld of Van Overstraeten voor zo'n opdracht wel de geschikte persoon was. *De Nieuwe Gids* vermoedde dat de regering een 'troostprijs' aan Van Overstraeten wou geven, maar vond dat men 'vroegere excessen niet (kon) goedmaken door er nieuwe uit te vinden'. Volgens *Le*

Soir bestond in politieke kringen de vrees dat er met Pro Africa en de mogelijke aanstelling van Van Overstraeten een leidende groep tot stand zou komen die buiten de minister van Koloniën om de koloniale politiek zou gaan bepalen.

In de maand september deed dan weer de reis van Leopold III en prinses Liliane naar de Verenigde Staten heel wat stof opwaaien. De aankondiging dat Leopold president Eisenhower zou ontmoeten zonder dat dit bezoek een officieel karakter zou hebben, gaf aanleiding tot een nieuwe polemiek. Volgens een mededeling van het kabinet van Van Acker had de reis

een privé-karakter. Maar dat Leopold ook opdrachten zou uitvoeren in het kader van zijn voorzitterschap van de Nationale Commissie voor Wetenschappelijk Onderzoek wekte toch achterdocht. De pers vroeg zich af of Leopold ook geen besprekingen zou voeren met Amerikaanse economische en financiële kringen voor de oplossing van de problemen die zich in Belgisch Kongo stelden.

Verscheidene dagbladen spraken naar aanleiding van al deze geruchten en incidenten over een 'malaise' in de betrekkingen tussen het Hof en de politieke wereld. Het conservatieve Brusselse weekblad *Phare-Dimanche*, dat bekendstond om zijn royalisme, schreef dat men de indruk had dat koning Boudewijn door een 'te streng en formalistisch protocol' in een 'betreurenswaardig isolement' werd gehouden. *De Standaard* vond dat er een 'te grote afstand' tussen het Paleis en de bevolking was en dat vooral de betrekkingen met Vlaanderen te wensen overlieten. 'De leden van het Hof reizen wel naar allerlei culturele manifestaties,' schreef het blad, 'maar op de Vlaamse gebeurtenissen blijven zij afwezig.'

Ook ik ervoer dat het Hof en koning Boudewijn soms op een eigenaardige manier te werk gingen. Op een zeker ogenblik vroeg de kabinetschef van de koning René Lefébure een onderhoud met mij. Ik kende Lefébure zeer goed, omdat ik hem bij Franz De Voghel, die mij in augustus 1945 als minister van Financiën had opgevolgd, sterk had aanbevolen voor de benoeming van secretaris-generaal van het ministerie van Financiën. Onmiddellijk na de bevrijding stond Lefébure evenwel niet in een gunstig daglicht. Men verweet hem tijdens de oorlog meegewerkt te hebben aan het Commissariaat voor de Wederopbouw. Niettemin werd Lefébure benoemd en hij is mij altijd erkentelijk gebleven voor mijn steun. Ik heb met hem altijd een vriendelijke en vertrouwelijke omgang gehad, ook toen hij in 1955 kabinetschef van de koning werd. Tijdens ons gesprek polste Lefébure mij over het regeringsbeleid en over een hele reeks politieke en economische vraagstukken. Ik had het gevoel dat Lefébure in opdracht handelde en ik antwoordde hem dat de koning zich beter rechtstreeks tot mij kon wenden indien hij mijn mening wilde kennen.

Schatkist- en begrotingsmoeilijkheden

Dat de koning reden had om zich zorgen te maken over het beleid van de regering-Van Acker werd in het najaar van 1957 in alle scherpte aangetoond. Toen kregen de financiële problemen immers een acuut karakter. De regering, die al een hele poos moeite had om haar uitgaven te betalen, overschreed begin oktober immers haar voorschottenmarge bij de Nationale Bank.

Als minister van Financiën had ik in samenspraak met de verantwoordelijken van de Nationale Bank die grens op tien miljard BF bepaald. In december 1956 had de regering-Van Acker die marge al eens overschreden, maar toen kon ze haar tekort aan betalingsmiddelen oplossen door een beroep te doen op de privé-banken. In oktober 1957 bleek dat niet mogelijk omdat de regering door herhaalde leningen de kapitaalmarkt volledig had afgeroomd. Ze richtte zich dan maar tot de Nationale Bank met het verzoek haar voorschottenmarge te verhogen. De leiding van de bank wou echter niet van haar traditionele politiek afwijken en gaf een negatief antwoord.

Voor de regering zat er bijgevolg niets anders op dan de kredietoverschrijding ten bedrage van bijna drie miljard BF terug te betalen.

Zij ging de verbintenis aan deze som binnen een termijn van 120 dagen te vereffenen. Daartoe werkte minister van Financiën Liebaert een urgentieprogramma uit waarin de klemtoon lag op belastingverhogingen en besparingen: het optrekken van de omzetbelasting op verscheidene produkten, het versnellen van de inning van de rechtstreekse belastingen, het inkrimpen van de investeringen en het stopzetten van aanwervingen in de openbare diensten. De financiële wereld, werkgevers- en vakbondskringen waren hiermee

allerminst gelukkig. Op de Beurs daalden de koersen van de aandelen en heerste er twijfel over het afdoende karakter van de regeringsmaatregelen. De werkgevers vreesden de negatieve weerslag van de belastingverhogingen op de evolutie van de lonen, die automatisch aan de stijging van het indexcijfer gekoppeld waren. In vakbondskringen toonde men zich verontrust over de verdere stijging van de levensduurte. Ditmaal spaarde ook de socialistische vakbond zijn kritiek niet. Vooral in de Waalse vleugel van het ABVV, onder meer bij André Renard, groeide het ongenoegen over het sociaal-economische beleid van de regering-Van Acker. De verhoging van de indirecte belastingen bestempelde Renard als ‘onrechtvaardig en anti-economisch’.

De regeringsgezinde pers deed nochtans alle moeite om de thesauriecrisis te minimaliseren. De socialistische dagbladen herinnerden aan de devaluatie die ik in 1949 had doorgevoerd en concludeerden dat de financiële problemen van de regering-Van Acker lang niet zo ernstig waren als toen. Van Acker zelf vond dat er veel misbaar gemaakt werd om niets en verklaarde dat alles spoedig in orde zou komen. Hij wou daarom niet ingaan op de vraag van de CVP om het parlement vervroegd bijeen te roepen en verantwoording af te leggen over het incident. Dat ik de regering pas geruime tijd na de feiten, op 20 november 1957, kon interpelleren, was dus niet mijn schuld. In mijn interpellatie legde ik trouwens een grote gematigdheid aan de dag. Ik wou niet bijdragen tot het verwekken van een financiële panieksituatie en ik beperkte mij tot een in hoofdzaak objectieve uiteenzetting over de oorzaken van de Schatkistmoeilijkheden en de tekortkomingen in het regeringsbeleid.

Ook op de meerderheidsbanken begreep men dat ik in mijn kritiek niet tot het uiterste ging. Dat belette minister van Financiën Liebaert evenwel niet om nog eens het proces te maken van de homogene CVP-regeringen. Ook Van Acker trad andermaal de parlementaire gebruiken met voeten door mij ervan te beschuldigen dat ik als minister van Financiën in 1948 het voorschottenplafond bij de Nationale Bank had willen verhogen. Dat leverde hem een prompte logenstraffing op. Van Acker ging door alsof er geen vuiltje aan de lucht was. De problemen van de Schatkist waren volgens hem niet groter dan in het verleden en hij beweerde zelfs dat zijn regering alle grote vraagstukken had opgelost. Voor dit antwoord kreeg Van Acker van de meerderheid en in het bijzonder van de liberale parlementsleden weinig applaus. Ook zij zagen in dat Van Acker de waarheid geweld aandeed.

Minder terughoudend dan mijn interpellatie over de thesauriecrisis was mijn commentaar op de rijksmiddelenbegroting van 1958, die begin december in de Kamer werd besproken In feite was ik ongenadig voor het werk van minister van Financiën Liebaert. Uit de begrotingsopmaak bleek immers dat de regering inzake het beheer van de Staatsfinanciën nog maar eens in gebreke bleef. Over de vorige begrotingsjaren verstrekte ze andere cijfers dan bij eerdere gelegenheden, en over die verschillen werd niet de minste uitleg gegeven. In de memorie van toelichting van de begroting van 1957 bijvoorbeeld was er sprake van een tekort op de begroting van 1954 van 1,8 miljard BF. In de memorie van toelichting bij de begroting van 1958 was er voor 1954 sprake van een deficit van bijna vier miljard BF. Erger was dat de regering voor de begroting van 1958 weinig realistische uitgangspunten had genomen en bepaalde uitgaven zelfs verzwegen had. Zo ging zij er onder meer van uit dat de economische conjunctuur verder gunstig zou evalueren. Eind 1957 waren er evenwel

al tekenen dat die aan het verzwakken was. De regering kon zich dus eerder verwachten aan lagere dan aan hogere fiscale opbrengsten. Bovendien had de regering geen uitgaven opgenomen voor de uitvoering van het EEG- en Euratom-verdrag, de sanering van de gemeentefinanciën en de ziekteverzekering, de vermindering van de EGKS-hulp aan de Belgische mijnen en zoveel andere dingen. Het overschot van vijf miljard BF dat de regering op de begroting van 1958 verwachtte, was dus hoogst dubieus.

Overigens verbeterde de regering het inzicht in de Staatsfinanciën niet omdat minister

van Financiën Henri Liebaert voor het eerst de strenge scheiding tussen de financiering van de gewone en buitengewone begroting ophief. Hij wou namelijk een belangrijk deel van de investeringsuitgaven door het verwachte boni op de gewone begroting dekken in plaats van ze met leningen te financieren. Bij de voorbereiding van de begroting had Liebaert over deze procedure mijn advies gevraagd en om de hierboven vermelde reden had ik hem een negatief antwoord gegeven.

Ik maakte in mijn redevoering ook brandhout van de bewering dat onder de regering-Van Acker de sociale uitgaven met 25 miljard BF waren gestegen. Op meetings en vergaderingen vertelden de leiders van de linkse meerderheid dit fabeltje. In werkelijkheid waren de staatsuitgaven voor sociale vergoedingen met slechts 300 miljoen BF gestegen. Minister van Financiën Liebaert betwistte mijn cijfer, maar kon het niet weerleggen en verwees voor een antwoord naar de bespreking van de begroting van Arbeid en Sociale Voorzorg. Op de andere vragen die ik had gesteld, ontweek Liebaert eveneens het antwoord. Door zijn handelwijze droeg Liebaert bij tot de onverschilligheid voor de bespreking van de rijksmiddelenbegroting. Slechts weinig volksvertegenwoordigers woonden het debat bij en ik betreurde dat. De begroting is immers de toetssteen voor het beleid van een regering en is dus een heel belangrijk document.

Vlaamse achterstelling onder de regering-Van Acker

Mijn interpellaties en tussenkomsten in het parlement hield ik steevast in het Nederlands. Nochtans domineerde het Frans nog steeds in de parlementaire debatten. Er was in de regering-Van Acker een sterk overwicht van Franstalige ministers, maar ook de Vlaamse ministers gebruikten zelden hun moedertaal. Achiel Van Acker sprak bijna altijd de taal van Voltaire met het hem zo eigen accent. Het was dus niet zo verwonderlijk dat er door de regering weinig aandacht werd besteed aan de Vlaamse belangen. Voorbeelden daarvan waren onder meer de koloniale en de steenkoolpolitiek. Bij benoemingen in de kolonie werden Vlamingen stelselmatig geweerd. Voor de functie van professor aan de officiële universiteit van Elisabethstad bijvoorbeeld werd de kennis van het Frans en het Engels en niet van het Nederlands als vereiste gesteld. In de commissie die het project van de grote Inga-stuwdam voorbereidde, had geen enkele Vlaming zitting. En de wetsontwerpen van minister van Economische Zaken Jean Rey inzake het gebruik van de Kempische kolenreserves en de oprichting van een nationale steenkolenraad vielen nadelig uit voor het Limburgse steenkoolbekken.

De regering-Van Acker ging evenmin in op de voorstellen van de CVP om de verdeling van de parlementszetels over de kiesarrondissementen aan de bevolkingsevolutie aan te passen. In 1956 werd een wetsvoorstel van P.W. Segers verworpen om de herverdeling van de zetels door te voeren aan de hand van een in 1957 te organiseren volkstelling. Daarna stelde Gerard Van den Daele voor de statistieken van de burgerlijke stand te gebruiken. Maar ook hij kende geen succes. Einde 1957 diende Paul Struye in de Senaat een voorstel in om het aantal volksvertegenwoordigers te verhogen van 212 tot 223 en het aantal rechtstreeks verkozen senatoren van 106 tot 111. In tegenstelling tot het voorstel-Van den Daele

zouden de Waalse arrondissementen geen zetel moeten afstaan. Struyes voorstel werd door de meerderheid eveneens afgewezen. Dat betekende een grove benadeling van Vlaanderen. Bij de verkiezingen in 1954 had men in sommige Vlaamse arrondissementen 48.000 stemmen nodig om een zetel te behalen, in bepaalde Waalse arrondissementen slechts 34.000 stemmen. Vermits de bevolking sedertdien opnieuw was aangegroeid, vooral in Vlaanderen, zou de ongelijkheid bij de verkiezingen in 1958 nog groter zijn. In vergelijking met de volkstelling van 1947 waren er eind 1957 zo'n 320.000 Vlamingen meer, die dus voor de verdeling van de parlementszetels niet in aanmerking zouden worden genomen.

De Vlamingen kwamen er evenmin aan te pas in de Europese instellingen. De regering-Van Acker vaardigde drie Franstaligen af: Paul Finet naar de Hoge Autoriteit van de EGKS, Jean Rey naar de Commissie van de EEG en Paul De Groote naar de Commissie van Euratom. In het organiserende comité van de Wereldtentoonstelling waren de Franstaligen eveneens in de meerderheid en werden aan de weinige Vlamingen de minst belangrijke functies toevertrouwd. Tegen de verwaarlozing van de Vlaamse belangen tekende ik herhaaldelijk krachtig protest aan. De ministers maakten er zich telkens van af met de belofte in de toekomst een ‘billijke’ vertegenwoordiging van de Vlamingen na te streven.

De CVP met het Sleutelplan naar de verkiezingen

Naarmate het einde van de legislatuur naderbij kwam, steeg de verkiezingskoorts. Op de congressen van de CVP en de BSP midden december 1957 werden de grote lijnen van de respectieve verkiezingsprogramma's al uitgetekend. Terwijl op het BSP-Congres hoofdzakelijk werd gepleit voor de voortzetting van het beleid van de regerende coalitie, inzonderheid van de schoolpolitiek, maakte de CVP bekend dat het aan de kiezers een groot welvaartsprogramma zou voorleggen.

Op 24 december 1957, twee dagen na het BSP-congres, trok een CVP-delegatie onder leiding van Theo Lefèvre naar Van Acker met het verzoek de verkiezingsdatum te vervroegen. Dit initiatief was een reactie op een motie van het socialistische partijcongres om de coalitie de volledige vier jaar te laten rondmaken en de verkiezingen te organiseren op de eerste zondag van juni 1958. De CVP-delegatie voerde bij Van Acker aan dat de Wereldtentoonstelling in april 1958 geopend werd en het de voorkeur verdiende de verkiezingsstrijd eerder te organiseren zodat de buitenlandse gasten geen getuige moesten zijn van de politieke twisten in ons land. In de CVP vreesde men natuurlijk ook dat het feestelijk klimaat rond de Wereldtentoonstelling de coalitiepartijen ten goede zou komen en de regering deze gebeurtenis zou aangrijpen om de politiek op een laag pitje te zetten. Van Acker antwoordde ons diplomatisch dat hij de kwestie zou onderzoeken en het niet in de bedoeling van de regering lag om de rechten van de oppositie en de vrijheid van de politieke partijen te beperken.

De regering trok zich van de CVP-bezwaren niets aan en deed de legislatuur helemaal uit. Nadat Kamer en Senaat een verklaring tot herziening van de grondwet hadden goedgekeurd - dezelfde als in 1954 met uitzondering van een artikel in verband met Kongo - werd het parlement op 24 april 1958 ontbonden. De kiezers werden opgeroepen om op 1 juni naar de stembus te gaan.

De CVP pakte tijdens de verkiezingscampagne uit met het fameuze Sleutelplan. Dit was een beredeneerd en gedurfd programma van economische voorspoed. Het was voorbereid in commissies van het Studie- en Documentatiecentrum van de CVP. Ik had er in belangrijke mate toe bijgedragen. De basisidee van het Sleutelplan was het nationaal inkomen in tien jaar tijd met 40 procent te verhogen. Dat leek erg veel, maar dat was het in feite niet. In het verleden had men dergelijke groeipercentages ook gehaald en in verscheidene Westeuropese landen was het nationaal inkomen tijdens de jaren vijftig in die mate toegenomen. Ook in België was dit mogelijk door

een rationele uitgavenpolitiek, kredietexpansie en *deficit-spending*, en belastingverminderingen. Daarenboven moest samen met een conjunctuurpolitiek een weloverwogen structuurpolitiek worden gevoerd. Dit alles moest worden geschraagd door een eerlijke en ernstige monetaire en financiële politiek.

Deze voor de gewone burger moeilijk te vatten uitgangspunten werden vertaald in een aantrekkelijk en voor die tijd sensationeel verkiezingsprogram waarin de nadruk werd gelegd op de verhoging van de levensstandaard en de rechtvaardige verdeling daarvan over

alle sociale groepen. Tegelijk werd sterk geappelleerd aan de vrijheids- en gelijkheidsgedachte waarmee de linkse regering-Van Acker het niet nauw had genomen.

Het Sleutelplan werd gepopulariseerd in de volgende zeven punten: 1) kosteloos onderwijs tot de leeftijd van 18 jaar, het waarborgen van de vrije schoolkeuze en de gelijkwaardige behandeling van alle leerkrachten; 2) de verhoging van de welvaart door het verbeteren van de toegang tot het universitair onderwijs, een hervorming van het technisch onderwijs, de modernisering van de economische infrastructuur en de toepassing van een regionale expansiepolitiek; 3) de bouw van 100.000 nieuwe gezinswoningen; 4) de verhoging van de ouderdomspensioenen voor arbeiders, bedienden en zelfstandigen; 5) de vermindering van de legerdienst tot 12 maanden; 6) de gelijke vertegenwoordiging van alle Belgen in het parlement door het aanpassen van de zetelverdeling aan de bevolkingsevolutie; en 7) een supplementaire inspanning van één miljard BF voor de landbouwsector om de rendabiliteit van de landbouwbedrijven te verbeteren en braakliggende gronden in cultuur te brengen.

Deze programmapunten sloegen aan en waren politiek haalbaar. De stimulering van de woningbouw was mogelijk door een intensieve en uitgebreide toepassing van de wet-De Taeye, de verhoging van de ouderdomspensioenen door gebruik te maken van de reserves van de pensioenfondsen, de vermindering van de legerdienst door het in-dienst-nemen van beroepsvrijwilligers.

De CVP voerde voor het Sleutelplan een intense en geestdriftige campagne. Daarin speelde ik een centrale rol. Op de meeste affiches stond mijn naam en foto. Persoonlijk was ik tegen deze personalisering gekant, maar ze werd opgedrongen door het reclamebureau dat de CVP-campagne ontwierp. Ze zou later algemene navolging krijgen. Op de verkiezingsvergaderingen voelde ik me wel in mijn sas. Overal wekte het Sleutelplan groot enthousiasme en oogstte ik veel succes. De kritiek op de regering-Van Acker was niet moeilijk te maken en na vier jaar schoolstrijd sprak de verdediging van de gelijkheid van alle leerlingen, ouders en leerkrachten geweldig tot de verbeelding. De door de vorige regeringen wat vergeten landbouwers waren sterk onder de indruk van het miljard dat bijkomend naar hun sector zou gaan, terwijl de jongemannen zeer ingenomen waren met de verkorting van de militaire diensttijd. Een verschil met de vorige verkiezingen was ook dat de schoolstrijd de eenheid in de CVP had hersteld en er geen dissidente lijsten waren.

In feite was het voor mij een triomfantelijke campagne. De beste herinneringen bewaar ik aan een meeting in Namen, waar men mij in 1948 als minister van Financiën vijandig had begroet. Ditmaal werd ik er bijzonder geestdriftig ontvangen en jonge meisjes boden mij op een rood fluwelen kussen een grote vergulde sleutel aan. De CVP-gezinde pers, zelfs de bladen die mij gewoonlijk bestreden, schreef met veel lof over mijn optreden. Er werden mij kwaliteiten toegeschreven die ik niet had en de overdrijvingen vond ik soms grotesk.

In vergelijking met het Sleutelplan van de CVP hadden de andere partijen niet veel te bieden. De socialisten en de liberalen zetten voornamelijk de realisaties van hun vierjarige bewind in de verf. '*Geen avonturen - Van Acker moet voortregeren*' was de belangrijkste slogan van de BSP. De socialisten zagen het wel zitten. Zij gingen ervan uit dat de verkiezingen slechts een korte halte voor de linkse coalitie zouden zijn en Van Acker zijn werk van 'sociale vooruitgang en algemene volkswelvaart' zonder problemen zou kunnen voortzetten. De liberale partij beloofde

zoals gewoonlijk belasting verminderingen, maar na de talrijke verhogingen van de indirecte belastingen en de conjunctuurbelasting klonken haar beloften niet erg geloofwaardig.

De verkiezingscampagne verliep betrekkelijk rustig. De meest opvallende gebeurtenissen waren de incidenten in Leuven naar aanleiding van een BSP-verkiezingsvergadering en de betoging in Brussel van het Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie op 18 mei 1958. Deze derde reusachtige manifestatie tegen de schoolpolitiek van de regering toonde

aan dat het ongenoegen en de opwinding in katholieke kringen daarover nog altijd bijzonder groot was. Twee dagen later vond in het park van Leuven een socialistische verkiezingsbijeenkomst plaats waar Van Acker het woord moest voeren. Bij zijn aankomst werd zijn auto door studenten met stenen bekogeld. Van Acker kwam er gelukkig met de schrik van af. Het incident had slechter kunnen aflopen en het kon alleen maar afgekeurd worden.

De CVP kwam als grote winnaar uit de verkiezingen van 1 juni 1958. Haar resultaat overtrofalle verwachtingen. Zij behaalde 46,5 procent van de stemmen, ruim vijf procent meer dan in 1954. De vooruitgang was nagenoeg gelijk verdeeld over Vlaanderen en Wallonië. In de Kamer veroverde de CVP 104 zetels, een winst van acht zetels. Dat was maar drie te weinig voor de absolute meerderheid. In de Senaat haalde ze die meerderheid. Er kon dus geen regering zonder de CVP worden gevormd.

De socialisten en de liberalen gingen achteruit. De BSP verloor 1,6 procent en twee zetels. Haar stemmenaandeel van 35,8 procent was goed voor 84 zetels in de Kamer. De liberalen realiseerden 10,1 procent van de stemmen, een verlies van 1,2 procent. Van hun 24 Kamerzetels hielden ze er nog twintig over. De communisten leden andermaal verlies en hadden nog twee vertegenwoordigers in de Kamer. De Volksunie deed het niet beter dan in 1954 en moest zich met één verkozene, Frans Van der Elst, tevreden stellen.

Hoofdstuk 16
Mijn Minderheidsregering

Enkele weken voor de verkiezingen van 1 juni 1958 had de CVP-leiding zich al gebogen over de strategie en de tactiek die ze bij de regeringsonderhandelingen zou volgen en over andere problemen die zich daarbij zouden voordoen. Na rijp beraad was men het erover eens geworden bij de koning aan te dringen op het aanwijzen van een informateur. Op die manier dacht men het best het snelle tot-stand-komen van een nieuwe linkse regering te kunnen voorkomen. Indien de CVP vooruit zou gaan, vond men dat de informateur uit haar rangen moest komen. Er was een consensus om daarvoor August De Schryver naar voren te schuiven. Het Nationaal Comité en de Politieke Coördinatiecommissie waren ook unaniem van oordeel dat ik de enige kandidaat van de partij kon zijn voor de functie van eerste minister.

De partijleiding sprak haar voorkeur niet uit over de meest wenselijke coalitiepartner, noch over de opportuniteit om tot een regering van nationale unie toe te treden. Veel hing immers af van de verkiezingsuitslag. Men vreesde wel voor een tripartite als de stemverschuivingen beperkt zouden blijven. Moest de partij het tot-stand-komen van zo'n regering in de hand werken of ze hoogstens aanvaarden? Moest ze hardere voorwaarden voor een deelname aan een drieledig kabinet stellen? Deze prangende vragen bleven onbeantwoord.

Welke formule ook uit de bus zou komen, het was noodzakelijk dat de CVP een aantal nieuwkomers naar de regering stuurde. Hoewel de ministers van de homogene CVP-regeringen niet a priori uitgesloten werden, vond de partijtop dat anderen de voorkeur moesten krijgen. Voor sommige ministerportefeuilles waren al namen genoemd. Voor Onderwijs bijvoorbeeld dacht men aan Maurice Van Hemelrijck, voor Buitenlandse Zaken onder meer aan Pierre Wigny.

Van alle ministerportefeuilles beschouwde men die van Koloniën als de belangrijkste. De redenen hiervoor waren de snelle en onomkeerbare evolutie van de toestand in Belgisch Kongo en het gegeven dat het bevoegde ministerie voor een groot deel aan de controle van het parlement en het gezag van de regering ontsnapte. Het werkte veelal met onderrichtingen en decreten, en deed veel benoemingen. Voorts ging men er bij de CVP van uit dat er zeker een minister van Middenstand moest komen. Men wilde ook een andere benaming aan die portefeuille geven, bijvoorbeeld Binnenlandse Handel en Ambachten. Bedoeling hierbij was de nieuwe oriëntering die de partij aan de middenstandspolitiek wilde geven duidelijker te maken. Algemeen was men het er ook over eens dat Landsverdediging niet meer door een militair kon worden geleid.

De CVP-leiding maakte voor de verkiezingen ook een rangorde op van haar programmatische eisen. Absolute voorrang gaf zij aan de onderwijspolitiek, en meer bepaald aan de kosteloosheid van het onderwijs tot 18 jaar en het waarborgen van de vrije schoolkeuze. Daarna kwamen in volgorde van belangrijkheid: de vermindering van de legerdienst tot 12 maanden, een aantal fiscale hervormingen, de verhoging van de ouderdomspensioenen, het aanpassen van het aantal parlementszetels, en de herziening van de repressie- en epuratiewetgeving.

Op het prioriteitenlijstje stond Kongo helemaal onderaan. Bijzondere aandacht werd gevraagd voor de benoemingspolitiek in de kolonie in het algemeen en voor

de aanstelling van een nieuwe gouverneur-generaal in het bijzonder. Voor het onderwijs in Kongo wou men na de door Buisseret uitgelokte mini-schoolstrijd een modus vivendi nastreven.

Men gaf er zich bij de CVP rekenschap van dat een aantal van de bovengenoemde eisen of prioriteiten niet zomaar door de andere partijen zouden worden ingewilligd of aanvaard, en dat de regeringsonderhandelingen weleens moeilijk zouden kunnen verlopen.

De Schryver informateur

De CVP-leiding had de zaak juist ingeschat. Het stembusresultaat zorgde voor een complexe toestand: de CVP had in de Senaat de absolute meerderheid, in de Kamer hadden de linkse partijen de meerderheid.

Socialisten en liberalen waren woedend en zelfs verbitterd over hun verlies en over de propagandistische inslag van het Sleutelplan. In zijn hoofdartikel in *Volksgazet* schreef BSP-ondervoorzitter Jos Van Eynde de dag na de verkiezingen dat de kiezers zich jegens de regeringspartijen ondankbaar hadden getoond en ervoor gezorgd hadden dat het land onbestuurbaar dreigde te worden. Bovendien achtte hij de kans dat de BSP met de CVP in zee zou gaan ‘bijna uitgesloten’. BSP-voorzitter Buset liet een gelijksoortig geluid horen en Victor Larock maakte gewag van een pact tussen de socialistische en de liberale partij om niet afzonderlijk tot een regering met de CVP toe te treden. Uit de pers kon men echter opmaken dat niet iedereen in de BSP op dezelfde harde lijn zat. Het bleek dat er ook een strekking was die gematigdheid predikte uit vrees voor eventuele nieuwe verkiezingen. Die zouden bijna zeker de CVP ook in de Kamer de absolute meerderheid bezorgen.

Hoe het ook zij, de dag na de verkiezingen aanvaardde koning Boudewijn het ontslag van de linkse regering en belastte hij Van Acker met het afhandelen van de lopende zaken. Voor het overige beperkte de koning zijn raadplegingen tot de traditionele gesprekken met de voorzitters van Kamer en Senaat. Op 3 juni 1958 ontving hij de voorzitters van de drie grote partijen. Dezelfde dag vond in de ambtswoning van Van Acker een bijeenkomst plaats van enkele socialistische en liberale ministers. Dat gaf voedsel aan het gerucht dat zij hun lot aan elkaar verbonden door het voortzetten van de linkse coalitie of het tot-stand-komen van een drieledige regering onder leiding van Van Acker na te streven.

In de ochtend van 4 juni ontving de koning August De Schryver en in de namiddag werd ik op het Paleis ontboden. Met de koning besprak ik voornamelijk het programma dat de nieuwe regering volgens mij moest uitvoeren. Ik vermeed zorgvuldig namen uit te spreken. Wel stelde ik voor om voor Openbaar Onderwijs een neutraal persoon te nemen. Ik dacht aan de rector van de Luikse universiteit Marcel Dubuisson, of de voorzitter van de Universitaire Stichting Jean Willems. De koning had tegen mijn voorstel geen bezwaar. Na mij had de koning ook nog een onderhoud met CVP-Senaatsfractieleider Paul Struye.

Na deze eerste consultaties van het staatshoofd overheerste in de pers de indruk dat De Schryver wellicht informateur zou worden. Daarna zou ik de opdracht krijgen om een nieuwe regering te vormen. Algemeen verwachtte men dat ik een CVP-BSP-coalitie zou proberen. Sommigen gingen er echter van uit dat ik gewonnen was voor een samengaan met de liberalen. Zo ook P.W. Segers. Vrienden hadden hem dat ‘ingefluisterd’. P.W. Segers drong er bij mij op aan om mij toch niet onmiddellijk neer te leggen bij een CVP-liberale regering. Met de socialisten zou

een akkoord over de schoolkwestie duurzamer zijn en de sociaal-economische politiek ‘oneindig’ veel makkelijker worden. Daarom moesten zij een ‘eerlijke en gemeende kans’ krijgen. P.W. Segers meende dat de CVP in een coalitie met de liberalen ‘haar tijd zou verliezen’.

Een andere naam die in politieke kringen genoemd werd voor het premierschap was die van Jean Van Houtte. Van Houtte deed inderdaad opvallend veel moeite om zich als eventuele regeringsleider te doen aanvaarden. Reeds voor de verkiezingen zond hij Jozef Meurice, die in de homogene CVP-regeringen minister van Buitenlandse Handel was geweest, naar

mij toe om te vragen hem in ieder geval een portefeuille te geven indien men mij met de vorming van de regering zou belasten. Ook mijn voormalige kabinetsmedewerker Julien Dufranne kwam me vertellen dat Van Houtte volledig op mij rekende om opnieuw minister te worden. Tegenover Robert Houben had Van Houtte zich in dezelfde zin uitgelaten. Van Houtte had Houben gezegd dat zijn voorkeur naar Financiën, Koloniën of Economische Zaken uitging.

Na de verkiezingen verschenen er in de Antwerpse katholieke krant *La Métropole* artikelen ter ondersteuning van de kandidatuur van Van Houtte als eerste minister. *La Métropole* was in de handen van de familie Velge, die verwant was met die van Léon Bekaert en ook goede contacten had met Van Houtte.

Het is mij niet bekend of Bekaert de kandidatuur van Van Houtte bepleit heeft toen hij op 5 juni op het Paleis ontvangen werd. Het viel toch op dat de voorzitter van het Verbond der Belgische Nijverheid vóór de socialistische en liberale fractieleiders met de koning een gesprek had. De kranten veronderstelden dat de koning de mening wou kennen van vooraanstaande personen uit de industriële en financiële wereld in verband met ‘enkele dringende vraagstukken’.

Of de koning veel voor Van Houtte voelde, viel te betwijfelen. Aan Theo Lefèvre had Boudewijn laten blijken dat hij niet erg gesteld was op Van Houtte als eerste minister, omdat deze laatste zich te veel in een aantal financiële zaken geëngageerd had. Van Houtte was onder meer lid van de raad van advies van de Bank van Parijs en van de Nederlanden en lid van de raad van beheer van de Compagnie d'Anvers en enkele andere ondernemingen.

Nadat het staatshoofd in de ochtend van 6 juni de voorzitters van de socialistische en liberale parlementsgroepen ontvangen had, belastte hij's middags August De Schryver met een informatieopdracht. De Schryver voerde gedurende drie dagen besprekingen, onder meer met Van Acker, met enkele socialistische en liberale ministers en met de leiding van de CVP, de BSP en de liberale partij.

Formateur

In de ochtend van 9 juni bracht De Schryver bij de koning verslag uit over zijn gesprekken. Daarna deelde het Paleis mee dat De Schryver van zijn opdracht ontheven was. Tijdens de middag werd ik door de koning ontboden en vroeg hij me een regering te vormen. Ik aanvaardde die opdracht. Net als bij mijn eerste gesprek hadden we in hoofdzaak een gedachtenwisseling over het programma. Ik herhaalde ook dat mijn voorkeur voor de portefeuille van Openbaar Onderwijs naar een niet-partijgebonden persoon ging. Van zijn kant drong de koning er sterk op aan om voor Koloniën een technicus te benoemen, met name Pierre Ryckmans, eregouverneur-generaal van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi. Voor het overige liet de koning mij de grootste vrijheid.

Na mijn onderhoud met de koning stond ik de pers te woord. Ik benadrukte dat een regering tot stand moest worden gebracht die een eind kon maken aan de scherpe politieke strijd van de voorbije acht jaar. Een terugkeer naar normale politieke verhoudingen was meer dan wenselijk. Om die te kunnen bereiken, moest zeker de hypotheek van de schoolkwestie gelicht worden. Ik zei dat deze kwestie losgemaakt

moest worden van de partijstrijd. Voorts verklaarde ik dat ik geen enkele coalitieformule uitsloot en geen enkele exclusieve had. Op de vraag of een driepartijenregering tot de mogelijkheden behoorde, antwoordde ik dat zo'n formule wegens de uiteenlopende standpunten van de drie grote partijen op grote moeilijkheden zou stuiten.

Volgens de traditie had ik als formateur eerst een gesprek met informateur De Schryver en met ontslagnemend eerste minister Van Acker. Dat gebeurde al in de namiddag van 9 juni.

De Schryver, die zijn taak spoedig beëindigd had, kon geen precieze aanduidingen geven over de coalitiepartner waarmee de CVP eventueel scheep kon gaan. Van Acker gedroeg zich bijzonder raadselachtig, loste weinig of niets en bleek nog sterk onder de indruk te zijn van de incidenten die vóór de verkiezingen in Leuven hadden plaatsgevonden.

In de voormiddag van 10 juni had ik een onderhoud met de liberale partijvoorzitter Maurice Destenay in de Napelsstraat, waar toen het hoofdkwartier van de liberale partij gevestigd was. Het was een zeer hoffelijk onderhoud. Destenay liet toen verstaan dat de liberalen wellicht niet aan een regering zouden deelnemen. Hij zei dat de liberalen altijd verloren als ze in de regering zaten en dat alle federaties vroegen om in de oppositie te gaan. Op onderwijsgebied toonde Destenay zich bijzonder gematigd. Voor het overige leek zijn persoonlijke voorkeur uit te gaan naar een CVP-minderheidsregering waarbij de liberale partij zich later eventueel kon aansluiten. In afwachting daarvan konden de liberalen volgens Destenay een minderheidskabinet steunen door zich in het parlement te onthouden.

Minder aangenaam was mijn gesprek met de socialistische partijvoorzitter Max Buset. Hij bleek de verkiezingsnederlaag van zijn partij nog niet verteerd te hebben. Buset toonde zich bijzonder gekwetst over het feit dat priesters en kloosterzusters tijdens de schoolstrijd op manifestaties aanwezig waren geweest, en na de verkiezingen hun vreugde hadden geuit over de nederlaag van de linkse partijen. Buset staafde zijn bewering met kranteartikelen.

Socialistische en liberale tegenkanting

Op basis van mijn eerste verkennende gesprekken kon ik al concluderen dat de onderhandelingen bijzonder moeilijk en delicaat zouden zijn. Liberalen en socialisten hadden weinig zin om over de brug te komen. Bovendien bleven de geruchten over de voortzetting van de regering-Van Acker bijzonder hardnekkig. Zelf zou ik tijdens het verdere verloop van de onderhandelingen ondervinden dat invloedrijke milieus, onder meer de Loge, daarop aanstuurden.

Toch kon ik ook geluiden opvangen waaruit bleek dat niet iedereen in de socialistische en liberale partij zich verzette tegen een regering met de CVP. Uit inlichtingen ingewonnen door Julien Dufranne bleek dat er aan socialistische zijde voorstanders waren van een toenadering tot de CVP die erkenden dat de regering-Van Acker op onderwijsgebied vergissingen had begaan. Dat was het geval in kringen van Waalse syndicalisten en meer bepaald in het milieu rond het eind 1957 door André Renard mee opgerichte blad *La Gauche*. De vraag was of deze strekking sterk genoeg was om haar standpunt bij de leiding van de socialistische partij door te drukken.

Aan liberale zijde waren er ook enkele dissidente stemmen te horen. Volgens *L'Echo de la Bourse* waren de nieuwbakken liberale volksvertegenwoordigers Jacques Van Offelen en Roger de Looze gewonnen voor samenwerking met de CVP omwille van de overeenkomst tussen de economische standpunten van deze partijen.

Adolf Van Glabbeke verklaarde op 10 juni openlijk dat hij voorstander was van een CVP-liberale coalitie. In de liberale partij veroorzaakte zijn houding grote

beroering. Mij verwonderde ze niet echt. Onmiddellijk na de verkiezingen had Van Glabbeke mij immers in een brief gefeliciteerd met het verkiezingssucces van de CVP en mij erop attent gemaakt dat hij over het hele land verhoudingsgewijs het hoogste aantal voorkeurstemmen had behaald. Hiermee solliciteerde hij naar een plaats in een eventueel door mij gevormde regering.

In de ochtend van 11 juni 1958 nam ik met de koning de stand van de onderhandelingen door. Daarna had ik een uitvoerig beraad met de CVP-leiding, met name met Theo Lefèvre, Jef Deschuyffeleer, Paul Herbiet en Léon Servais. Men wou niet het onderste uit de kan halen. De CVP-top stelde zich gematigd op en gaf mij bij wijze van spreken carte blanche

indien ik voor het vrij onderwijs een subsidieverhoging van 500 miljoen BF uit de onderhandelingen kon slepen.

Omstreeks 17.00 uur stond ik de pers te woord. Ik herhaalde nogmaals dat ik een regering tot stand wou brengen die de normale werking van de instellingen mogelijk kon maken en dat ik de twee mogelijke coalitiepartners gelijk behandelde. Door een van de journalisten werd de vraag gesteld of de uitvoering van de electorale beloften die de CVP gedaan had financieel wel haalbaar was. Ik maakte mij ervan af met de verklaring dat men bij de CVP kon rekenen en op de hoogte was van het financiële beheer van het land.

De vraag van de journalist was een reactie op het bericht over een nota van minister van Financiën Henri Liebaert waarin hij zich ongunstig uitliet over de gevolgen van de verwezenlijking van het CVP-programma voor de Staatsfinanciën. Volgens Dufranne had Liebaert een exemplaar van zijn nota aan het Paleis bezorgd. Dufranne had ook informatie van Joseph Martel, socialistisch volksvertegenwoordiger en lid van het Bureau van zijn partij. Die had hem gezegd dat de socialisten aan de kant zouden blijven staan. Zij wilden immers aantonen dat het verkiezingsprogramma van de CVP pure demagogie was!

In de namiddag van 12 juni had ik een nieuwe ontmoeting met Destenay. Voor ik de liberale partijvoorzitter zag, was het uitgebreide Bureau van zijn partij bijeengekomen. Dat had geconcludeerd dat de liberalen in de oppositie moesten gaan. Destenay deelde mij dit standpunt mee. Hij aanvaardde echter toch mijn voorstellen aan de bevoegde instanties van zijn partij voor te leggen.

Daarna had ik een uitvoerig gesprek met Buset over mijn voorstellen. Buset vroeg me over verscheidene punten nadere preciseringen. Op zijn uitdrukkelijk verzoek stemde ik ermee in de grote lijnen van mijn programma op papier te zetten. Na afloop van ons gesprek verklaarde Buset aan de pers dat de onderhandelingen ‘vastere vorm’ aannamen en dat hij mijn programma aan de socialistische partijleiding zou meedelen.

In de nota die ik voor Buset maakte, beperkte ik mij tot een opsomming van de belangrijkste knelpunten en van het CVP-standpunt daarover. In feite betrof het de essentie van het Sleutelplan: gelijke kansen voor alle kinderen in het onderwijs, verhoging van de ouderdomspensioenen tot 36.000 BF, vermindering van de militaire diensttijd tot 12 maanden en het aanwerven van beroepsvrijwilligers door het toekennen van een premie van 100.000 BF, de bouw van 100.000 nieuwe woningen onder meer door het uitbreiden van de toepassingsvoorwaarden van de wet-De Taeye, aanpassing van de belastingschalen voor de bedrijfsbelasting aan de index, aanpassing van het aantal parlementszetels aan de bevolkingstoename aan de hand van de resultaten van een volkstelling of van de gegevens van het Nationaal Instituut voor de Statistiek indien de resultaten van de volkstelling niet voor de eerstvolgende verkiezingen bekend zouden zijn, de stimulering van de regionale economische expansie, onder meer door het oprichten van ontwikkelingszones, en de geleidelijke afschaffing van allerlei vormen van subsidiëring. Ik liet een exemplaar van deze nota aan Buset bezorgen en ook aan Destenay.

Het Bureau van de BSP dat op 13 juni bijeenkwam, oordeelde dat mijn voorstellen ‘op sommige punten maar al te duidelijk’ waren, terwijl zij ‘voor andere vraagstukken die voor de toekomst van het land van niet minder belang zijn, veel te vaag’ bleven. Het Bureau vond daarom dat ik de taak had de socialistische partij ‘vollediger in te lichten’. In afwachting van een nieuw gesprek met Buset over de punten waarover

de socialisten nadere inlichtingen verlangden, overlegde ik met Frans Van Cauwelaert en Paul Struye over de stand van de onderhandelingen. Ik zag ook nog Henri Rolin, de voorzitter van de socialistische Senaatsfractie.

BSP-voorzitter Buset was niet gehaast om mij een antwoord te geven. Pas op 16 juni kon ik hem ontmoeten. Ik lichtte mijn nota toe en verstrekte hem de inlichtingen waar het

Bureau van zijn partij om gevraagd had. Buset toonde zich echter even weinig inschikkelijk als bij de vorige contacten. Toen hij na ons gesprek de journalisten te woord stond, zei hij dat hij mij had ‘ondervraagd’ en ‘geen onderhandelingen’ had gevoerd. Later op de dag reageerde het BSP-Bureau reeds. Mijn nota werd over de hele lijn verworpen. Wat ik als regeringsprogramma suggereerde, was niet meer dan ‘de gewone weergave van de verkiezingsthema's van de CVP’. Op basis daarvan was het ‘onmogelijk voor de socialistische partij tot een eervolle en voor het land geruststellende oplossing te geraken’.

Busets hooghartige houding en de afwijzing van mijn voorstellen door het BSP-Bureau verbaasden mij niet. De vorige dag had Jos Van Eynde in zijn hoofdartikel in *Volksgazet* al met scherp naar mij geschoten. Onder de titel *1949 - Eyskens I=devaluatie! 1958 - Eyskens II=miljardendans*? schreef hij dat de uitvoering van mijn programma meer dan twintig miljard BF zou kosten. Er zouden dus onvermijdelijk nieuwe belastingen komen. De hoge kostprijs was volgens Van Eynde ook de reden waarom de CVP een aantal van haar verkiezingsbeloften aan het inslikken was. Hij hield tevens voor dat de CVP voor de vrije scholen bijna twee miljard meer subsidies eiste. Daarmee werd ‘bevestigd’ dat de schoolkwestie voor ‘de klerikalen uitsluitend een centenkwestie’ was en dat de ziel van het kind werd misbruikt ‘om brandkoffers te vullen’! De conclusie luidde dat het op onderwijsgebied allemaal nog veel erger zou worden dan datgene wat Harmel had gedaan toen hij minister van Openbaar Onderwijs en ‘uitvoerder van de aartsbisschoppelijke bevelen’ was.

In de ochtend van 17 juni had ik een nieuw gesprek met de liberale partijvoorzitter Maurice Destenay. Ook hij bleef bijzonder terughoudend en zei dat hij geen onderhandelingsmandaat van zijn partijleiding had gekregen en ook geen aanmoediging in die zin had gehad. Daarna begaf ik mij naar het Paleis om de koning op de hoogte te brengen van deze dubbele weigering tot medewerking. Ongeveer op hetzelfde ogenblik bracht Buset op de Algemene Raad van de BSP verslag uit over de gesprekken die hij met mij had gehad. In de namiddag deed Destenay hetzelfde op het uitgebreide Bureau van de liberalen. De communiqués die na afloop van deze vergaderingen verspreid werden, bevestigden de negatieve houding van de socialisten en de liberalen. Omstreeks 17.00 uur pleegde ik overleg met de CVP-leiding en daarna ontving ik de journalisten. Ik zei hen dat zowel de BSP als de liberale partij niet wensten mee te werken met de CVP op basis van het programma dat ik hen had voorgesteld. Op de vraag of ik de hoop had verloren om een regering op de been te krijgen, antwoordde ik dat de toestand bijzonder ingewikkeld en moeilijk was geworden.

Hoewel ik de inhoud van mijn programmanota tijdens de persconferentie niet bekendmaakte, reageerde ik toch op de voorstelling die daarvan op de socialistische en liberale vergaderingen was gegeven. Volgens het persagentschap Belga had Buset op de Algemene Raad van zijn partij gezegd dat in mijn plan Antwerpen een ‘tweederangshaven’ moest worden. Het tegendeel was waar. In het Sleutelplan werd de grootste aandacht besteed aan de expansie van de Antwerpse haven, het bevaarbaar maken van de Schelde voor grotere schepen en de uitrusting van het hinterland. Op het uitgebreide Bureau van de liberale partij was dan weer gezegd dat mijn voorstellen ongunstige monetaire en fiscale gevolgen zouden hebben. Ook dat strookte niet met de werkelijkheid. De vertekende weergave van mijn nota maakte wel duidelijk dat

de socialisten en de liberalen het mij erg moeilijk maakten. Ze hadden wellicht liever dat ik in mijn opdracht mislukte zodat de koning daarna een formateur uit hun rangen zou kunnen aanduiden.

Mijn vermoeden werd bevestigd toen ik op 18 juni door de kabinetschef van de koning René Lefébure op het Paleis ontboden werd. Lefébure wees me op de slechte toestand van de openbare financiën. Hij drukte er zijn twijfels over uit of ik wel in staat was een oplossing te vinden voor de problemen waarmee het land geconfronteerd werd. Zijn handelwijze en zijn vraag waren op zijn minst eigenaardig. Als gewezen eerste minister en minister van Finan-

ciën meende ik voldoende bewezen te hebben dat ik iets kende van het beheer van de Staatsfinanciën. Ik heb dat Lefébure op een niet mis te verstane wijze duidelijk gemaakt.

Naar een minderheidskabinet

's Anderendaags drong de koning, nadat hij Buset en Destenay ontvangen had, er bij mij op aan om opnieuw contact te zoeken met de socialistische en de liberale partij voor het vormen van een coalitieregering. Ik gaf mijzelf weinig kansen. Spaak schreef me vanuit de zetel van de NAVO in Parijs dat ik toch door moest gaan. Hoewel hij vond dat men mij te vroeg op pad had gestuurd, mocht ik me niet laten ontmoedigen. Als de socialisten en liberalen zouden blijven weigeren, dacht hij dat een CVP-minderheidsregering niet noodzakelijk in de Kamer zou worden weggestemd. Indien de liberalen zich zouden onthouden, meende hij dat een dergelijke regering het redelijk lang zou kunnen volhouden. Spaak raadde me echter aan geen minderheidsregering te leiden. Ik moest wachten totdat een sterke regering tot stand zou komen. Die moest de grote problemen kunnen aanpakken. Daar had het land volgens Spaak grote behoefte aan.

Maar uit de gesprekken die ik na de tussenkomst van de koning had, bleek al snel dat het niet mogelijk was een normale regering te vormen. Het contact met de liberale partijvoorzitter Destenay beperkte zich tot een telefonisch onderhoud. Hij bevestigde alleen dat de liberalen hun standpunt behielden. Er was geen reden voor een nieuwe ontmoeting. Buset kon ik slechts met veel moeite bereiken. In de vooravond van 20 juni had ik met hem in het parlement een vruchteloos gesprek. Buset zei mij dat er niet meer moest worden gepraat, want dat ik enkel het verkiezingsprogramma van de CVP wilde uitvoeren. Hij verzette zich daartegen uit alle macht. Mijn voorstellen voor het vrij onderwijs zouden volgens hem verscheidene miljarden kosten en ze zouden nooit de instemming van de socialistische partij krijgen. Op onderwijsgebied wou Buset van niets anders horen dan van het socialistische programma. Het officieel onderwijs moest verder worden uitgebouwd en misschien kon men na enkele jaren aan het vrij onderwijs gelijke kansen geven. De vermindering van de legerdienst en het aanwerven van beroepsvrijwilligers zoals de CVP voorstelde, was volgens Buset niet uitvoerbaar. Antoon Spinoy, minister van Landsverdediging in de regering-Van Acker, had dat bevestigd. En de aanpassing van het aantal parlementszetels was voor Buset eveneens onaanvaardbaar. Buset zei me aan het eind van ons gesprek dat ik het beter kon opgeven.

Buset dacht dat ik er het bijltje bij neer zou leggen. Maar dat was buiten de waard gerekend! Na het herhaalde weigeren van de socialisten en de liberalen besloot ik zonder meer een minderheidsregering te vormen. Theoretisch was er een alternatief: de ontbinding van het parlement en nieuwe verkiezingen. Bij de CVP had deze strategie haar aanhangers, maar ze hield toch grote risico's in. Het was immers niet zeker of de ontbinding onder leiding van een CVP'er zou gebeuren. De koning kon een beroep doen op een formateur van een andere partij. Als die na enkele dagen onderhandelen zou mislukken, zou hij de ontbinding leiden. Opdat de CVP het initiatief niet uit handen zou geven, verkoos ik een minderheidsregering te vormen.

Men zou het mij in de CVP trouwens erg kwalijk hebben genomen, had ik dat niet gedaan. Bovendien vond men het in de partij hoog tijd dat ik zo'n formule probeerde.

Vooraleer ik de basis legde van een homogeen kabinet deden de liberalen te elfder ure nog een voorstel om alsnog tot een vergelijk te komen. Op 22 juni kwam de gewezen liberale yminister Paul Kronacker mij vragen een aantal vooraanstaande liberale en socialistische politici te ontmoeten. Op de bijeenkomst die de avond van 23 juni in zijn woning aan de Franklin Rooseveltlaan te Brussel plaatsvond waren, naast Kronacker, Maurice Destenay, Roger Motz, Albert Lilar en Henri Liebaert aanwezig. Van de aangekondigde socialisten

Achiel Van Acker en Victor Larock viel evenwel geen spoor te bekennen. Naar verluidt had Buset zich tegen hun komst verzet.

's Anderendaags, op 24 juni, droeg de koning mij op een homogene regering te vormen. De kranten van 25 juni publiceerden al lijstjes van nieuwe ministers. De laatste knopen over de samenstelling van de regering werden echter pas in de namiddag van die dag doorgehakt. Omstreeks 18.00 uur kon ik meedelen dat er een nieuwe regering was.

De nieuwe regering

Mijn minderheidsregering telde zestien ministers, dat was evenveel als de regering-Van Acker. Overeenkomstig de aanbeveling van de CVP-leiding kwamen heel wat nieuwkomers in de regering. Er waren slechts vijf ‘overlevenden’ van de homogene CVP-regeringen: Jean Van Houtte, P.W. Segers, Pierre Harmel, Dries Dequae en Charles Héger. Van Houtte werd net als in de regering-Pholien minister van Financiën. P.W. Segers kwam opnieuw op Verkeerswezen. Harmel werd ditmaal minister van Justitie, Dequae van Buitenlandse Handel en Héger van Binnenlandse Zaken. Pierre Wigny en Albert De Vleeschauwer, die na de ontknoping van de Koningskwestie uit de regering waren verdwenen, keerden eveneens terug. Wigny werd de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken. Deze portefeuille had ik eerst aan August De Schryver aangeboden, maar hij had die om persoonlijke redenen geweigerd. Aan De Vleeschauwer gaf ik de portefeuille van Landbouw. Er waren zeven nieuwelingen. Maurice Van Hemelrijck werd minister van Openbaar Onderwijs, Raymond Scheyven van Economische Zaken, Léon Servais van Arbeid en Sociale Voorzorg, Paul Meyers van Openbare Werken, Paul Vanden Boeynants van Middenstand, Robert Houben van Volksgezondheid en Gezinszorg, en Arthur Gilson van Landsverdediging. Theo Lefèvre had ik ook een ministerportefeuille aangeboden, maar uiteindelijk gaf hij de voorkeur aan het voorzitterschap van de partij.

Zelf nam ik naast de leiding van de regering ook de coördinatie van het economische beleid onder mijn hoede, hoewel dit bij de officiële bevoegdheidsomschrijving niet vermeld werd. Ik stelde daartoe ook een apart kabinet samen waarvan ik de leiding aan Jacques Mertens de Wilmars toevertrouwde, een collega aan de faculteit Economische Wetenschappen van de Leuvense universiteit. Jean Vossen, eresecretaris-generaal van Binnenlandse Zaken, maakte ik hoofd van mijn politieke kabinet.

Toen de regering in de ochtend van 26 juni in de handen van de koning de eed aflegde, was de portefeuille van Koloniën nog zonder titularis. Pierre Ryckmans die, zoals gezegd, de voorkeur van de koning wegdroeg, ging om persoonlijke redenen niet op mijn verzoek in. Met instemming van de koning liet ik de gouverneur-generaal van Belgisch Kongo Léon Petillon overkomen en ik vroeg hem minister van Koloniën te worden. Petillon stond zeer weigerachtig tegenover mijn voorstel. Ik had met hem verscheidene gesprekken. Uiteindelijk heb ik hem als het ware gedwongen de portefeuille te aanvaarden en op 5 juli legde hij de eed af. Van dan af was mijn regering voltallig.

Het programma van mijn minderheidskabinet

Toen Petillon tot het kabinet toetrad, had het investituurdebat al plaatsgehad. Op 1 juli 1958 was ik met mijn regeringsverklaring voor het parlement gekomen. De verwachting van de linkse partijen dat ik daarmee zou dralen, werd niet ingelost. Ik wou de traditie respecteren en zo vlug mogelijk een klare toestand scheppen door mijn minderheidsregering voor het parlement te brengen. Op de eerste kabinetsraad, die plaatsvond op 27 juni, maakte ik dat standpunt bekend en stelde ik het ontwerp-regeerprogramma voor dat ik met Pierre

Wigny en Robert Houben op papier had gezet. Ik vroeg aan de ministers dat ze deze eerste versie met grote aandacht zouden lezen en suggesties ter aanvulling of ter verbetering zouden geven. Niet alleen omdat de oppositie en de publieke opinie de verklaring met een vergrootglas zouden bestuderen, maar ook omdat ik ze als een bijzonder belangrijk document beschouwde. Tijdens de kabinetsraad van 30 juni werd de laatste hand aan de regeringsverklaring gelegd. De dag nadien las ik ze in de Kamer voor.

De aanhef van de regeringsverklaring was bijzonder belangrijk. In feite was ze een oproep tot samenwerking en een nieuwe poging tot verzoening na de scherpe politieke strijd van de voorbije acht jaar. Ik verklaarde dat mijn regering een minderheids- en een overgangsregering was waarvan het lot in de handen van de Kamer lag. Zij zou steun zoeken bij een van de andere nationale partijen indien zij het vertrouwen zou krijgen. Die steun was nodig voor de verwezenlijking van een groots programma dat het onder meer mogelijk zou maken de schoolkwestie en de problemen in onze kolonie op te lossen door deze vraagstukken te depolitiseren. Ze was ook nodig om belangrijke economische en sociale hervormingen tot stand te brengen door een aangepaste conjunctuurpolitiek te voeren. Het regeerprogramma was daarom niet dat van een overgangsregering. Naast enkele punten die op korte termijn moesten worden verwezenlijkt, stelde het ook een aantal oplossingen op halflange en zelfs op lange termijn voor.

In het eerste gedeelte van de verklaring werd uitgebreid ingegaan op de financiële en monetaire toestand van het land. Ik wees op de ernstige financiële problemen waarvoor het land geplaatst werd en zinspeelde op de tekortkomingen van de vorige regering, zonder evenwel stelselmatige kritiek uit te oefenen op haar beleid.

Verwacht werd dat de begroting van 1958, die was ingediend met een boni van vijf miljard BF, uiteindelijk met een tekort van twee à drie miljard BF zou worden afgesloten. De oorzaak daarvan moest niet worden gezocht in de vermindering van de fiscale ontvangsten, maar wel in de bijkomende financiële verbintenissen die de regering-Van Acker had aangegaan en waarover in de begrotingen niets terug te vinden was. De regering was evenwel vastbesloten het evenwicht op de gewone begroting te herstellen en een eerlijke en klare begrotingspolitiek te voeren. De eerste doelstelling wenste zij te realiseren door besparingen, de tweede door de begrotingen van de nationale overheid, de ondergeschikte besturen en de parastatalen correct voor te stellen en de controles te versterken. Het tekort op de gewone begroting en de uitgaven in het kader van de buitengewone begroting, die in 1958 ook in belangrijke mate zouden worden beïnvloed door beslissingen van de regering-Van Acker en die zo'n achttien miljard BF bedroegen, verplichtten de regering ertoe naast de fiscale en andere ontvangsten nog ongeveer twintig miljard BF te vinden. Meer dan de helft daarvan, twaalf miljard BF, zou door leningen worden gedekt. Naar de overige acht miljard BF moest de regering nog op zoek gaan. Om de Schatkist niet te zwaar te belasten, zou de regering zich inspannen om de openbare schuld en vooral de kortlopende schuld tegenover het buitenland te consolideren.

Zonder grondige hervormingen konden de begrotingsproblemen echter geen volledige oplossing krijgen. In het tweede en belangrijkste gedeelte van de regeringsverklaring zette ik daarom uiteen welke hervormingen ik met de regering en eventueel later met een uitgebreid kabinet wenste te realiseren. Om de economische en sociale toekomst van het land veilig te stellen, was er in de allereerste plaats een

belangrijke inspanning voor de vorming van de jeugd nodig. Prognoses wezen uit dat het aantal leerlingen in het algemeen en technisch middelbaar onderwijs de komende zes jaar met bijna 200.000 eenheden zou stijgen, namelijk van 750.000 tot 930.000 leerlingen. Met dit vooruitzicht achtte de regering het haar plicht op te roepen om de meningsverschillen over de onderwijspolitiek bij te leggen en samen wetenschappelijke en culturele vooruitgang na te streven. Zij wilde de vrije school-

keuze waarborgen door enerzijds de ontwikkeling van het officieel onderwijs voort te zetten en anderzijds door de leefbaarheid van het vrij onderwijs te verzekeren. Een tweede gebaar van goede wil was de belofte van de regering om geen tussenkomst van de overheid te vragen voor de scholenbouw in het vrij onderwijs.

Voorts werden in de regeringsverklaring verschillende maatregelen aangekondigd om het onderwijs te democratiseren: de kosteloosheid tot 18 jaar, wat de afschaffing van het schoolgeld impliceerde, en een uitbreiding van het aantal studiebeurzen voor het universitair onderwijs en voor andere hogere onderwijsinstellingen. Een andere bekommernis van de regering was de gelijke behandeling inzake wedden en pensioenen van de leerkrachten in het officieel en het vrij onderwijs.

Hervormingen waren er ook nodig op economisch en sociaal gebied. De regeringsverklaring herhaalde in dit opzicht heel wat voorstellen van het Sleutelplan: het verhogen van het nationaal inkomen met 40 procent in 10 jaar tijd, het stimuleren van de economische ontwikkeling in regio's die met structurele werkloosheid kampten, zoals sommige streken in Vlaanderen, of die met reconversieproblemen worstelden, zoals Henegouwen, het opmaken van een tienjarenplan voor openbare werken en het aanmoedigen van de woningbouw.

Naast deze lange-termijnplannen wou de regering ook de dringende economische vraagstukken aanpakken. In dit verband verklaarde ik dat geleidelijk een eind zou worden gemaakt aan de subsidiepolitiek en dat de financiële middelen die op die wijze zouden vrijkomen, zouden worden aangewend voor economische vernieuwing en voor herscholing van de werknemers.

De sociale politiek van de regering moest worden ondersteund door de economische expansie en de rechtvaardige herverdeling van het nationaal inkomen beogen. Vanuit deze optiek had de regering het inzicht de lonen te koppelen, niet alleen aan de stijging van de produktiviteit, maar ook aan de evolutie van het nationaal inkomen. Belangrijk was natuurlijk de aankondiging dat de arbeiderspensioenen tot 36.000 BF zouden worden verhoogd, terwijl het pensioenstelsel van de bedienden en de zelfstandigen zou worden hervormd. Voor de ziekte- en invaliditeitsverzekering zou een nieuw stelsel worden uitgewerkt, onder meer om het financiële evenwicht ervan te herstellen. De regering wenste ook de werknemersorganisaties nauwer bij de sociale besluitvorming te betrekken en zij nam zich voor de sociaal-economische overlegorganen, zoals de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad, vaker te raadplegen en hen hun verantwoordelijkheid terug te geven. Van Acker had de hele tijd de wettelijk uitgebouwde overlegstructuren links laten liggen en had meestal geprobeerd met arbeidsconferenties de sociale problemen op te lossen.

Voorts nam de regering zich voor werk te maken van een gezinspolitiek. De verbetering van de huisvesting en de verhoging van een aantal gezinsuitkeringen waren op dit vlak de belangrijkste doelstellingen.

Inzake buitenlandse politiek wenste de regering bijzondere aandacht te besteden aan de snelle toepassing van de overeenkomsten van Rome en zij steunde Brussel inzake zijn aanspraken om Europese hoofdstad te worden. Ook streefde zij ernaar de economische unie in het kader van Benelux verder uit te breiden.

Aan Belgisch Kongo werd in de regeringsverklaring een aparte paragraaf besteed. Daar was ook reden toe: er hadden zich in de Belgische kolonie belangrijke veranderingen voltrokken. De regering verklaarde dat zij de toekomst van Kongo

als een nationaal vraagstuk beschouwde. Daarvoor moest een klimaat van vertrouwen tussen blanken en zwarten worden gecreëerd. Aangezien de ontwikkeling van een land wordt bepaald door de culturele en economische emancipatie van zijn bevolking gaf de regering de voorrang aan de uitbreiding van het onderwijs. Daarnaast nam zij zich voor om aan goed opgeleide en bekwame Kongolezen leidende functies toe te vertrouwen en hen bij het bestuur van Kongo te betrekken.

De regering beoogde ook de reorganisatie en de modernisatie van het leger waardoor het mogelijk zou worden een nieuw type van beroepsvrijwilligers aan te werven en de militaire diensttijd van 15 tot 12 maanden te verminderen. Bij de uitwerking van deze hervormingen zou nauwgezet rekening worden gehouden met de internationale verplichtingen van ons land.

In de regeringsverklaring werden ten slotte ook aangelegenheden behandeld die communautair geladen waren. Allereerst was er de vertegenwoordiging van Vlamingen en Walen in het parlement. Daarover werd gezegd dat een wetsontwerp 'in overeenstemming met de grondwet en de democratische logica' de aanpassing van het aantal parlementszetels aan de werkelijke bevolkingscijfers zou voorstellen. Met het oog daarop zou een volkstelling worden georganiseerd. De Vlaamse en Waalse gemeenschap moesten zich op taalcultureel vlak volledig kunnen ontplooien en daarom ook moesten de op te richten cultuurraden reële bevoegdheden krijgen. Ten slotte was er het probleem van de repressie en epuratie. De vraag werd gesteld of het, dertien jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, in het belang van de Staat niet paste om de naweeën van de repressie en epuratie te doen verdwijnen. Kinderen van veroordeelden waren inmiddels opgegroeid en men moest voorkomen dat zij zich uit de Belgische gemeenschap gestoten zouden voelen. De regering beloofde menselijke en edelmoedige oplossingen voor diegenen die geen misdaden van gemeen recht hadden begaan. Haar voorstellen wenste ze bovendien in een geest van nationale eendracht uit te werken.

Het slot van de regeringsverklaring was net als de aanhef een oproep tot samenwerking. Ik herhaalde nogmaals dat ik geprobeerd had een stevige en stabiele regering te vormen om bepaalde vraagstukken te depolitiseren en bepaalde, al te lang aanslepende tegenstellingen op te lossen. Omdat ik daarin niet geslaagd was, was ik verplicht geweest mijn toevlucht te nemen tot een minderheidsregering. Ik verklaarde dat mijn inzichten evenwel onveranderd waren gebleven en dat ik naar steun zou blijven zoeken als mijn minderheidsregering het vertrouwen zou krijgen. Het lot daarvan legde ik in de handen van de Kamer waarvan ik de uitspraak bij voorbaat aanvaardde. En ik besloot: 'Wij komen voor u als mensen van goede wil, die er om bekommerd zijn, met de ruimste eerbiediging der opinies, de werking van ons democratisch bestel te waarborgen.'

Reacties op de regeringsverklaring

De Kamer luisterde rustig en met aandacht naar de regeringsverklaring. Alleen tijdens de passussen over de onderwijspolitiek en de repressie en epuratie werd ik door een paar socialistische volksvertegenwoordigers onderbroken. Aan het eind werd ik door een staande CVP-fractie langdurig toegejuicht. Bij de CVP en in de pers die haar steunde was het enthousiasme over de regeringsverklaring groot. Ik stelde een concreet en uitvoerig programma voor waarin de meeste punten van het Sleutelplan terug te vinden waren. De Vlaamse katholieke kranten vonden de beloften in verband met de aanpassing van het aantal parlementszetels, en de repressie en epuratie wel aan de vage kant. Maar de geest was nieuw en er werd rekening mee gehouden dat de CVP niet de intentie had om alleen verder te regeren.

De meeste liberale dagbladen stelden de gematigde en verzoenende toon over de schoolkwestie op prijs. De socialistische kranten daarentegen spraken harde oppositietaal. *Le Peuple* bestempelde de regeringsverklaring als ‘demagogische voorzichtigheid’ en ‘onbelangrijk’, want ze zou toch niet worden gerealiseerd. Het regeerprogramma was volgens het socialistische partijblad een aaneenrijging van beloften met de bedoeling de CVP in een zo gunstig mogelijke uitgangspositie te plaatsen voor nieuwe verkiezingen.

Het weekblad *Pourquoi Pas*? stelde dan weer dat de regeringsverklaring een meesterwerk

van behendigheid was waardoor ik de liberalen in een bijzonder netelige positie plaatste. Een brutale afwijzing van mijn programma en verzoeningspoging zou volgens *Pourquoi Pas*? door een deel van de liberale kiezers immers zeer slecht worden onthaald.

Bij de liberale partij dacht men er evenwel anders over. Het Bestendig Comité van deze partij dat op 1 juli, onmiddellijk na het voorlezen van de regeringsverklaring in de Kamer, bijeenkwam, was bijna unaniem van oordeel dat de liberale mandatarissen mijn minderheidsregering geen vertrouwen konden schenken. Dit standpunt werd door de liberale fractieleider Charles Janssens vertolkt toen de Kamer op 2 juli de bespreking van de regeringsverklaring begon. Janssens zei dat de liberalen geen minderheidskabinet konden steunen waarvan het programma hetzelfde was als het verkiezingsmanifest van de CVP. Hij vond dat het beter was mijn regering onmiddellijk te laten vallen dan een verwarde en dubbelzinnige toestand te laten voortduren. Overigens beweerde hij dat ik niet echt met de liberale partij had onderhandeld en dat ik niet alle middelen voor het vormen van een coalitieregering had uitgeput.

BSP-voorzitter Max Buset, die zijn redevoering van op zijn bank hield, omdat hij kort voor de zitting zijn voet had verzwikt, sprak zijn ongerustheid uit over verscheidene passussen van de regeringsverklaring: de aanpassing van het aantal parlementszetels, de vermindering van de legerdienst, het begrotingstekort en de financiële gevolgen van de pensioenverhoging en andere sociale maatregelen, en de vermindering van de subsidies aan de mijnen en de NMBS. Over de onderwijspolitiek verklaarde Buset dat het regeerprogramma geen waarborgen bood voor de verdere ontwikkeling van het officieel onderwijs. Hij verbaasde zich ook over mijn voorstel om deze materie te depolitiseren, want volgens Buset waren de CVP en de bisschoppen samen verantwoordelijk voor de politieke strijd die daarover was ontstaan. Niettemin pleitte hij voor het oprichten van een nationale commissie om het schoolvraagstuk op te lossen. Aan het eind van zijn redevoering sloeg Buset zijn gebruikelijke agressieve toon aan. Hij zei dat een ernstige regering pas mogelijk zou zijn als de CVP haar pretenties opgaf. Tevens waarschuwde hij voor een ‘vervalste’ ontbinding van het parlement indien mijn minderheidsregering het vertrouwen niet zou krijgen. Bedoelde Buset met dit laatste dat de socialisten dan opnieuw met straatgeweld zouden komen aanzetten?

Charles du Bus de Warnaffe, die mij als voorzitter van de CVP-Kamerfractie had opgevolgd, betuigde vanzelfsprekend zijn steun aan mijn regering en loofde mij op een overdreven wijze.

Na hem kwam de liberale volksvertegenwoordiger uit Ieper, Hilaire Lahaye, op de tribune voor een belangrijke redevoering. Hij stelde mij twee concrete vragen: was ik bereid voor de schoolkwestie naar een nationale oplossing te zoeken en zou ik daartoe bij het begin van de nieuwe parlementaire zittijd een concreet voorstel doen? Indien ik Lahaye een bevredigend antwoord gaf, zou hij zich bij de vertrouwensstemming onthouden.

Frans Van der Elst, de enige verkozene van de Volksunie, kondigde aan dat hij zich ook zou onthouden, hoewel de regeringsverklaring volgens hem vaag bleef over de aangelegenheden die de Vlamingen bijzonder aanbelangden. Het standpunt van deze laatste sprekers opende natuurlijk perspectieven voor de overlevingskansen van mij minderheidsregering.

Toch dacht men dat ik het niet zou halen. De voorspellingen in de pers waren allesbehalve rooskleurig. De onthoudingen van Lahaye en Van der Elst volstonden immers niet om de balans in het voordeel van mijn regering te doen overhellen. En zelfs als Adolf Van Glabbeke, die zich naar verluidt ook van het officiële liberale standpunt zou distantiëren, zich bij hen aansloot, zou ik geen meerderheid krijgen. De CVP-Kamerfractie beschikte over 104 stemmen. Maar één lid, Paul Streel die zwaar ziek was, zou niet aanwezig zijn. Dan zou men waarschijnlijk tot de volgende uitslag komen: 105 liberalen, socialisten en communisten tegen 103 CVP'ers en drie onthoudingen.

Suspense bij de vertrouwensstemming

Voor het verdict viel, repliceerde ik op de bezwaren en bedenkingen bij het regeerprogramma. Toen ik in de namiddag van 3 juli naar het spreekgestoelte ging, hing in het halfrond van de Kamer de sfeer van de grote dagen. Op de tribunes was geen plaats onbezet. Er werd zo druk gediscussieerd over de mogelijke afloop van de vertrouwensstemming dat Kamervoorzitter Huysmans de toeschouwers vroeg de tribunes niet als praatsalon te gebruiken.

In mijn redevoering benadrukte ik nogmaals dat ik de schoolkwestie en het Kongovraagstuk uit de politieke strijd wou halen zodat een nieuw politiek klimaat mogelijk werd. En opnieuw hield ik een pleidooi voor een eerlijke samenwerking onder de partijen op basis van een programma waarvan ik maar al te zeer wist dat het een compromis zou zijn. Maar het was hoog tijd dat bepaalde bladzijden uit het verleden definitief werden omgeslagen en dat naar de toekomst werd uitgekeken.

Wat de kritiek op het regeerprogramma betrof, drukte ik mijn verbazing en ongerustheid uit over Busets afwijzende houding in verband met de aanpassing van het aantal parlementszetels. Het was toch onaanvaardbaar dat er op 1 juni bij de zetelverdeling geen rekening was gehouden met meer dan 360.000 Vlamingen, terwijl dat wel zo was geweest voor de ongeveer 370.000 vreemdelingen die in ons land verbleven. Ik zei dat mijn regering, als ze het vertrouwen zou krijgen, zonder verwijl een wetsontwerp zou indienen om het aantal parlementszetels in overeenstemming te brengen met de bevolkingscijfers. Tijdens dit gedeelte van mijn uiteenzetting werd ik verscheidene keren onderbroken van op de socialistische banken, onder meer door Antoon Spinoy. Die was erg gevoelig voor deze zaak en wilde de slechte indruk doen vergeten die Buset had nagelaten. Spinoy riep mij toe dat ik Buset verkeerd begrepen had, wat deze laatste bevestigde.

Inzake het schoolvraagstuk had de socialistische partijvoorzitter een positievere houding aangenomen en ik verheugde mij daarover. In naam van de CVP en van mijn regering verklaarde ik uitdrukkelijk dat de ontwikkeling van het officieel onderwijs moest worden voortgezet, maar dat ook de gelijke behandeling van alle leerlingen, leerkrachten en ouders moest worden verzekerd. Ik vroeg meer aandacht te hebben voor de sociale dimensie van het onderwijsvraagstuk in plaats van voortdurend te redetwisten over de levensbeschouwelijke aspecten ervan. Voorts bevestigde ik de voornemens van de regering in verband met de militaire diensttijd en de verhoging van de arbeiderspensioenen.

Daarna richtte ik mij in het bijzonder tot Hilaire Lahaye en Frans Van der Elst. Lahaye zei ik dat mijn minderheidsregering, hetzij alleen, hetzij met bondgenoten, zo spoedig mogelijk wetsontwerpen zou indienen om het onderwijsvraagstuk definitief te regelen in de richting die ik had aangegeven. Van der Elst zei ik dat het beledigend zou zijn voor het Vlaamse volk indien in de regeringsverklaring nog over de toepassing van de taalwetten moest worden gesproken. Zoals alle wetten moesten ook de taalwetten worden toegepast, zowel in de administratie, het leger als in de diplomatie. Maar de Vlaamse problemen konden op die wijze niet worden opgelost. Daarvoor was meer nodig: de economische, sociale en culturele emancipatie van Vlaanderen. Op de opmerking van Liebaert dat het hem niet helemaal duidelijk was of ik een beroep deed op een andere partij voor de uitvoering van het regeerprogramma, antwoordde ik dat hij bij een aandachtige lezing van de

regeringsverklaring hier en daar wel een kleine vlek methyleenblauw zou hebben ontdekt.

Aan het eind van mijn redevoering herinnerde ik aan de woorden van Buset van de vorige dag, dat '*le coeur n'y est pas*' om een coalitie te vormen. Ik betoogde dat een coalitieregering geen huwelijk uit liefde was, maar een verstandshuwelijk. Men moest er steeds rekening mee houden dat de tegenstrevers van vandaag de medestanders van morgen konden zijn. De CVP, besloot ik, had met een minderheidsregering haar verantwoordelijkheid genomen.

Het ogenblik was gekomen dat de andere partijen hetzelfde zouden doen. Er volgde een minutenlange ovatie van de CVP-fractie, die na deze woorden was overeind geveerd.

Daarop werd de zitting voor een halfuur geschorst. De liberale fractie maakte van de onderbreking gebruik om te beraadslagen over de houding van haar leden Hilaire Lahaye en Adolf Van Glabbeke. Die hadden aangekondigd dat ze zich zouden onthouden. Het gerucht deed echter vrij spoedig de ronde dat deze twee liberalen zich nog meer van hun partijgenoten zouden desolidariseren door voor mijn regering te stemmen. Dat zou een vrij zonderlinge situatie zijn. Ik pleegde overleg met Theo Lefèvre, August De Schryver, Frans Van Cauwelaert en enkele anderen. De vraag rees of de CVP de twee liberale dissidente stemmen kon aanvaarden. Uiteindelijk werd besloten de stemming af te wachten of eventueel een gematigde, verzoenende verklaring af te leggen om de tegenstellingen niet te verscherpen.

Bij de hervatting van het debat kwam Adolf Van Glabbeke op de tribune. Hij bevestigde het gerucht dat even voordien in de wandelgangen van het parlement de ronde had gedaan: hij was bereid mijn regering te steunen. Met zijn verklaring haalde Van Glabbeke zich de woede van zijn fractiegenoten op de hals. Met uitzondering van Hilaire Lahaye en Marcel Piron verlieten zij het halfrond toen Van Glabbeke de houding van de liberale partijleiding tijdens de regeringsonderhandelingen bekritiseerde. Van Glabbeke verweet de top van zijn partij geen onderhandelingen te hebben willen voeren en zei dat ‘zelfs de oudste parlementsleden nooit zulke machiavellistische crisis’ hadden meegemaakt. Verscheidene punten van het regeerprogramma schonken Van Glabbeke voldoening en hij vond dat mijn regering een kans moest krijgen.

Van zodra Van Glabbeke zijn redevoering beëindigd had, namen de liberale volksvertegenwoordigers hun plaats opnieuw in. De liberale partijvoorzitter Maurice Destenay kon Van Glabbekes standpunt uiteraard niet onbeantwoord laten en kwam op zijn beurt op de tribune. Nadat hij had laten verstaan dat het incident met Van Glabbeke in de liberale partij nog een staartje zou krijgen, voerde hij aan dat ik geen moeite had gedaan om de drie partijen rond de onderhandelingstafel te krijgen. Voorts verklaarde hij dat de liberalen alleen aan een regering zouden deelnemen indien de liberale vakbond als representatieve werknemersorganisatie zou worden erkend en de provinciale apparentering bij de parlementsverkiezingen door een nationale apparentering zou worden vervangen. Destenay was het ermee eens dat de schoolkwestie moest worden gedepolitiseerd, maar vond het vreemd dat ik zonder voorafgaande overeenkomst een subsidieverhoging voor het vrij onderwijs wou. De liberale partijvoorzitter vergeleek mijn handelwijze met die van een legeraanvoerder die eerst zijn tegenstrever verslaat en hem dan een vredesregeling oplegt. Zelfs indien ik dankzij enkele liberale vrijschutters het vertrouwen zou bekomen, moest ik volgens Destenay ontslag nemen en alles overdoen.

Na Destenay was het tijd voor de vertrouwensstemming. Dat gebeurde bij naamafroeping. Twee leden waren afwezig: de CVP'er Paul Streel en de BSP'er Julien Geldof. Die was niet tijdig teruggekeerd van een reis naar Hongarije. De liberalen Adolf Van Glabbeke en Hilaire Lahaye brachten een ja-stem uit. Frans Van der Elst deed dat tot verrassing van velen ook. Na een halfuur deelde Kamervoorzitter Camille Huysmans in een muisstil halfrond de einduitslag mee: 106 ja-stemmen en 104 neen-stemmen. Er was afgesproken dat van CVP-zijde niemand zou

applaudisseren zolang ik niet de reactie van de regering had laten horen Onmiddellijk vroeg ik na de bekendmaking van de stemming het woord. Ik verklaarde dat de regering in bijzondere omstandigheden een grondwettelijke en mathematische meerderheid had bekomen, maar dat zij zich toch aan de Senaat zou voorstellen. In afwachting daarvan zou de regering zich over de nieuwe toestand beraden. Max Buset riep uit dat mijn houding correct was. Daarna volgden lange en luide toejuichingen op de CVP-banken, maar ook de liberalen en enkele socialisten applaudisseerden.

Na afloop van de Kamerzitting deelde ik aan de pers mee dat ik zo vlug mogelijk loyale onderhandelingen zou beginnen over de verruiming van mijn minderheidsregering. De positie van de CVP was door de stemming versterkt, terwijl de verdeeldheid in de liberale partij scherp aan het licht was gekomen. Hoewel de CVP helemaal niet hoefde te vrezen voor nieuwe verkiezingen was ik niet van plan de liberale onenigheid uit te buiten. Daar zou ik geen stap verder mee komen. Integendeel, de scherpe kanten moesten verder worden afgerond en dat kon alleen door op een rustige en faire wijze een dialoog te beginnen over een stevige coalitieregering.

De verrassende goedkeuring van de vertrouwensmotie werd in de pers vanzelfsprekend druk becommentarieerd. De meeste kranten hadden veel lof voor mijn optreden. *De Standaard* vond dat ik 'nooit beter' was geweest 'dan op het ogenblik dat (mijn) nieuwgeboren regering ten dode opgeschreven was'. 'Beurtelings pathetisch en ironisch' had ik 'een schitterend pleidooi' gehouden 'voor een waarachtige, eerlijke samenwerking onder de partijen'. En *De Standaard* voegde eraan toe dat ik woorden had gesproken 'over de Vlaamse kwestie, die een Belgische eerste minister nog nooit had geuit'. *La Libre Belgique*, die zelden lovende woorden voor mij had, was ditmaal van oordeel dat ik door 'de waardigheid van mijn redevoering, de kracht van mijn argumentatie en mijn welsprekendheid' het debat over de regeringsverklaring volledig had beheerst. *Pourquoi Pas*? omschreef mijn redevoering als 'briljant, behendig, diplomatisch en van een zeldzame eerlijkheid'.

De liberale pers onderstreepte dat ik het bijzonder handig aan boord had gelegd, maar hield het voor het overige op een gematigde toon. Vooral van Vlaamse liberale zijde werd erop gewezen dat een oplossing mogelijk was.

De socialistische dagbladen daarentegen konden hun ontgoocheling nauwelijks verbergen. Op de dag van de vertrouwensstemming hadden ze mijn minderheidsregering reeds begraven en het viel hen dan ook bijzonder moeilijk mijn succes te erkennen. Toch loofde Max Buset mij in *Le Peuple* voor de verklaring die ik na de vertrouwensstemming had afgelegd. Buset maakte duidelijk dat er voorts geen verandering in de houding van de socialistische partij moest worden verwacht. De Gentse *Vooruit* en de Antwerpse *Volksgazet* schreven dat ik een 'beschamende' en 'vernederende overwinning' had behaald. In deze laatste krant ging Jos Van Eynde er naar gewoonte bijzonder heftig tegenaan. Hij titelde dat ik het vertrouwen had gekregen dankzij 'twee deserteurs van de liberale partij en de verdediger van de verraders van België'. Als ik 'alle krediet' wou verspelen, dan moest ik volgens Van Eynde maar doen wat *Le Soir* enkele dagen tevoren had geïnsinueerd, namelijk Lahaye tot voorzitter benoemen van een koloniaal fonds en Van Glabbeke aanstellen tot ambassadeur. Volgens *Le Soir* had ik hen die functies aangeboden opdat zij bij de vertrouwensstemming mijn minderheidsregering zouden steunen. Die insinuaties waren klinkklare onzin. Noch tegenover Lahaye, noch tegenover Van Glabbeke had ik enige verbintenis aangegaan. Evenmin tegenover Van der Elst, die in zijn memoires beweert dat ik beloofd had Elias, die wegens collaboratie veroordeeld was en in 1958 nog in de gevangenis zat, vrij te laten. Wat wel waar is, is dat ik bij de opeenvolgende ministers van Justitie verscheidene keren tussenbeide was gekomen om Elias uit de gevangenis te krijgen. Van een belofte aan Van der Elst dat dit zou gebeuren als hij mijn minderheidsregering zou steunen, was evenwel niets waar.

De regeringsverklaring in de Senaat

Tijdens de kabinetsraad van 4 juli besprak ik met de ministers de politieke toestand. De afspraak was dat een nieuwe evaluatie zou worden gemaakt na het debat over de regeringsverklaring in de Senaat. In afwachting daarvan zou ik de eerste contacten leggen voor de oplossing van de schoolkwestie en de uitbreiding van de regering. Minister van Arbeid en

Sociale Voorzorg Léon Servais deelde mee dat het wetsontwerp tot verhoging van de arbeiderspensioenen klaar was en dat het in de Kamer kon worden ingediend.

Het debat over de regeringsverklaring in de Senaat, dat plaatsvond op 9 juli, bracht weinig nieuws. Vermits de CVP over de absolute meerderheid in de Hoge Vergadering beschikte, was het resultaat reeds vooraf bekend. Op enkele nuances na waren de argumenten ook dezelfde als die in de Kamer. De socialistische fractieleider Henri Rolin hield een weinig betekenisvolle redevoering waarin zijn standpunt over de aanpassing van het aantal parlementszetels het meest opviel. Als compensatie voor het overwicht van de Vlamingen in de Kamer moest volgens Rolin gedacht worden aan een hervorming van de Senaat, waarbij hij liet uitschijnen dat in deze laatste instelling de Vlamingen geminoriseerd moesten worden. De liberale fractieleider Charles Moureaux was met zijn kritiek op het regeerprogramma zeer voorzichtig. Enkele dagen tevoren had hij in een interview nog verklaard dat er enkel verder onderhandeld kon worden als mijn regering eerst ontslag nam. Over deze voorwaarde repte Moureaux met geen woord meer en daarmee maakte hij duidelijk dat hij een uitbreiding van de regering met de liberalen verwachtte. Hij maakte ook geen gewag van een driepartijenregering, hoewel er op de vergadering van de liberale Senaatsfractie vóór het debat over de regeringsverklaring afgesproken zou zijn geweest dat hij daarvoor een lans zou breken. Dat was een andere indicator.

In mijn repliek zette ik onder meer de voorwaarden uiteen waaraan moest worden voldaan opdat een nationale commissie over het onderwijsvraagstuk kon worden opgericht. Rolin en Moureaux hadden zich in naam van hun partijen in principe akkoord verklaard aan zo'n commissie mee te werken, maar ze hadden allebei bezwaar gemaakt tegen de geplande subsidieverhoging voor het vrij onderwijs. Ik antwoordde daarop dat die commissie het onderwijsvraagstuk in de eerste plaats vanuit een sociaal oogpunt moest onderzoeken. En daaronder verstond ik dat zij voor alles aandacht moest hebben voor het invoeren van de kosteloosheid van het onderwijs tot 18 jaar, het realiseren van het principe '*gelijk loon voor gelijk werk*' voor alle leerkrachten en het waarborgen van de leefbaarheid van de onderwijsinstellingen. Aan het eind van mijn redevoering zei ik nog dat de regering in de Kamer spoedig een aantal wetsontwerpen zou indienen en dat zij zich bij de behandeling ervan aan de regels van het parlementaire spel zou onderwerpen.

De Senaat schonk mijn regering het vertrouwen met 90 stemmen tegen 83. In tegenstelling tot de Kamer was er bij de oppositie ditmaal geen enkele dissidente stem.

De oppositie in de tang genomen

Enkele dagen na de vertrouwensstemming in de Senaat diende minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Servais het wetsontwerp in tot verhoging van de arbeiderspensioenen tot 36.000 BF met ingang van 1 september 1958. Minister van Landsverdediging Gilson kwam met het wetsontwerp tot wijziging van de dienstplichtwet en de aanwerving van beroepsvrijwilligers. Hiermee maakte de regering duidelijk dat zij niet bij de pakken wou blijven zitten en niet bang was om opnieuw voor de Kamers te verschijnen. Zeker niet met die twee populaire ontwerpen

waartegen de liberalen en de socialisten zich moeilijk konden verzetten. Deze laatsten probeerden de voor hen pijnlijke bespreking van deze maatregelen te voorkomen door op 11 juli aan te kondigen dat zij mij ‘dringend’ wensten te interpelleren. Zij wilden het resultaat kennen van de raadplegingen die ik in het vooruitzicht had gesteld na de merkwaardige afloop van het investituurdebat in de Kamer.

Het wekte verbazing dat ik zonder enig probleem instemde met deze interpellatie, die in afspraak met Kamervoorzitter Camille Huysmans en de socialistische fractieleider Georges Bohy op 17 juli zou plaatsvinden. Dat was dus voor de bovenvermelde wetsontwerpen in

openbare vergadering aan bod zouden komen. Er hadden zich immers enkele nieuwe feiten voorgedaan. Na het debat over de regeringsverklaring in de Senaat had Hilaire Lahaye bekendgemaakt dat hij ‘voor enkele weken met vakantie naar het buitenland ging’, terwijl Adolf Van Glabbeke had laten weten dat ik niet meer op zijn steun hoefde te rekenen als ik geen aanstalten maakte met de uitbreiding van mijn regering. Deze verklaringen gaven vanzelfsprekend aanleiding tot nieuwe speculaties over het lot van mijn regering bij de eerstvolgende stemming in de Kamer.

De onzekerheid hierover was slechts schijn, want de contacten die ik inmiddels met de liberale partijleiding had gehad, hadden duidelijk gemaakt dat de liberalen niet van plan waren mijn minderheidsregering omver te werpen. De liberale Kamerfractie besliste trouwens op 16 juli 1958 met 14 stemmen tegen 3 zich te onthouden bij de stemming over de motie die na afloop van de socialistische interpellatie zou worden ingediend.

Omdat ik ziek werd, moest die interpellatie naar 23 juli verplaatst worden. Tijdens de ontvangst van de ministers en hun echtgenotes door koning Boudewijn op het koninklijk paleis te Brussel in de voormiddag van 14 juli was ik onwel geworden. Daardoor kon ik niet aanwezig zijn bij de kennismaking van de regeringsleden met Leopold III op het Paleis te Laken tijdens de middag van diezelfde dag. Tengevolge van oververmoeidheid had ik lichte aanvallen van duizeligheid die niet ernstig, maar wel vervelend waren en die mij tot enkele dagen rust verplichtten.

Op 21 juli hervatte ik mijn werkzaamheden en woonde ik het Te Deum in de Sint-Michielskerk bij. Op het militaire defilé in de namiddag vertegenwoordigden minister van Financiën Jean Van Houtte en minister van Landsverdediging Arthur Gilson de regering.'s Avonds hield minister van Openbaar Onderwijs Maurice Van Hemelrijck een radiotoespraak waarin hij nogmaals de bedoelingen van de regering inzake de schoolkwestie uiteenzette en een oproep deed om de twisten uit het verleden te vergeten.

Twee dagen later luisterde de Kamer naar de interpellatie van de socialistische fractieleider Georges Bohy. Vermits het resultaat ervan vooraf reeds vaststond, was de belangstelling gering en de spanning navenant. Bohy besefte dat hij mijn regering niet aan het wankelen kon brengen en richtte zich vooral tot de liberalen die hij van ontrouw beschuldigde. De liberale fractieleider Charles Janssens verweerde zich tegen deze aantijging. Dat zette Bohy er alleen maar toe aan nog meer de spot met de liberalen te drijven en in het bijzonder met Janssens. Bij de stemming over de socialistische motie van wantrouwen die aan het eind van het debat werd ingediend, kreeg mijn regering makkelijk het vertrouwen. De liberalen onthielden zich, met uitzondering van Ernest Demuyter.

De interpellatie-Bohy zorgde voor een kort intermezzo in de politieke activiteit. De dag nadien, op 24 juli, startte de Kamer de bespreking in openbare vergadering van het wetsontwerp tot verhoging van het arbeiderspensioen. Minister van Arbeid en Sociale Voorzorg Léon Servais legde uit dat dit pensioen op 36.000 BF kon worden gebracht zonder dat de sociale zekerheidsbijdragen of de Staatstussenkomst moesten worden verhoogd. De verhoging kon immers worden gefinancierd door gebruik te maken van de reserves in het pensioenstelsel. Het ontwerp bracht de socialisten vanzelfsprekend in grote verlegenheid en hun sprekers moesten zich tijdens het debat dan ook in allerlei bochten wringen om niet te moeten bekennen dat de regering-Van Acker die financieringswijze over het hoofd had gezien. Louis Major bijvoorbeeld

argumenteerde dat het ontwerp geïmproviseerd was en als loutere verkiezingspropaganda moest worden beschouwd. Toch zou hij het goedkeuren omdat de socialisten ‘voorstanders (waren) van alle verhogingen en verbeteringen van het arbeiderspensioen’. Niettegenstaande de kritiek van socialisten en liberalen bewezen hun redevoeringen en tussenkomsten dat zij net dezelfde beslissing zouden hebben genomen als mijn regering. Léon Servais en Placide De Paepe, de verslaggever van het ontwerp, pareer-

den heel goed de bezwaren van de oppositie, en op 29 juli volgde de goedkeuring van de pensioenverhoging door 201 op 203 aanwezige volksvertegenwoordigers! De liberalen Louis D'Haeseleer en Ferdinand Boey onthielden zich. Als reden voerden zij aan dat zij alle pensioenen in gelijke mate verhoogd hadden willen zien. In de Senaat werd het ontwerp op 8 augustus eenparig goedgekeurd.

De dag nadat de Kamer de pensioenverhoging aannam, vatte zij de behandeling aan van het ontwerp tot wijziging van de dienstplichtwet en de aanwerving van beroepsvrijwilligers. Het ontwerp voerde vrijwillige dienst- en wederdienstnemingen in opdat het effectief van de krijgsmacht op peil zou blijven en België zijn internationale verbintenissen zou kunnen nakomen. Na afloop van de vrijwillige dienstneming of wederdienstneming zou een premie van maximum 100.000 BF toegekend worden. Met die premie wou de regering de vrees voor een moeilijke terugkeer van vrijwilligers naar het gewone beroepsleven wegnemen of in elk geval sterk verminderen. Die vrees was er de reden van dat in het verleden aanwervingscampagnes bijna altijd op een mislukking waren uitgedraaid.

De rekrutering van vrijwilligers was nochtans maar een onderdeel van de globale reorganisatie van het leger die uiteindelijk de vermindering van de militaire diensttijd tot 12 maanden mogelijk moest maken. Minister van Landsverdediging Arthur Gilson kondigde aan dat hij in het najaar aan het parlement daarover een programma zou voorleggen waarvan hij de grote lijnen al bekend kon maken: een efficiëntere en een meer rationele organisatie van het leger, de herwaardering van het militaire beroep en de versteviging van de band tussen het leger en de bevolking.

De socialisten en de liberalen konden het ontwerp moeilijk bestrijden. Net als de pensioenverhoging bestempelden zij het als verkiezingspropaganda, maar dat belette hen niet te verklaren dat ook zij voorstander waren van een vermindering van de militaire diensttijd. De socialisten stelden zelfs voor om de legerdienst onmiddellijk op 12 maanden te brengen, alle beroepsvrijwilligers een premie toe te kennen en geen dienstplichtigen meer naar Duitsland te sturen. De verkozene van de Volksunie Frans Van der Elst verklaarde zich principieel akkoord met het ontwerp, omdat het voor de Vlamingen van groot belang was. Twee derde van het aantal dienstplichtigen kwam uit Vlaanderen.

Minister van Landsverdediging Arthur Gilson diende de critici op meesterlijke wijze van repliek. Hij gaf een briljante uiteenzetting over de nieuwe militaire politiek. Tijdens zijn antwoord veroorzaakte Jos Van Eynde weer eens een incident door te beweren dat Gilson ‘een leugenaar’ en Theo Lefèvre ‘een bedrieger’ was, omdat de CVP in haar verkiezingscampagne voorgesteld had om de dienstplichtigen uit Duitsland terug te trekken. Kamervoorzitter Camille Huysmans riep zijn partijgenoot tot de orde, maar Van Eynde stoorde zich daar niet aan. Hij zette zijn scheldpartij nog een tijd voort en viel zelfs Huysmans aan voor diens tussenkomst. Opvallend was dat Buset Van Eyndes gedrag goedpraatte door te verwijzen naar Lefèvres aanvallen op Van Acker en Collard tijdens de schoolstrijd.

Op 31 juli werd het ontwerp tot wijziging van de dienstplichtwet door de Kamer goedgekeurd met 105 stemmen tegen 99. De CVP-fractie kreeg de steun van Frans Van der Elst. De aanwezige liberalen stemden tegen, evenals de socialisten en de communisten. Hilaire Lahaye en Adolf Van Glabbeke waren afwezig bij de stemming en dat vergemakkelijkte de goedkeuring van het ontwerp. De Senaat nam dit ontwerp

op 7 augustus aan met 86 stemmen tegen 60 bij 1 onthouding. Die ene onthouding kwam van de gewezen liberale voorzitter van de Hoge Vergadering, Robert Gillon.

De oprichting van de Nationale Onderwijscommissie

Voor het parlement in de zomer van 1958 met vakantie ging, had mijn minderheidsregering met de pensioenverhoging en de wijziging van de dienstplichtwet twee belangrijke realisaties op haar actief waartegen de oppositie weinig had kunnen inbrengen. Tegelijk had ik de basis gelegd voor een verzoening over de schoolkwestie. Dat was de noodzakelijke voorwaarde voor de verruiming van mijn regering. Op 25 juli 1958 organiseerde ik bij mij thuis in Leuven dan ook een bijeenkomst met vertegenwoordigers van de drie nationale partijen: Léo Collard en Antoon Spinoy voor de socialisten, Roger Motz en Charles Janssens voor de liberalen, en minister Van Openbaar Onderwijs Maurice Van Hemelrijck en ikzelf voor de CVP en namens de regering.

Deze bijeenkomst was een persoonlijk initiatief waartoe ik besloten had na een gesprek met Van Hemelrijck. Ik stond immers voor de keuze: ofwel Van Hemelrijck wetsontwerpen tot wijziging van de wet-Collard doen indienen, ofwel overeenkomstig de beloften in de regeringsverklaring een poging ondernemen om het schoolvraagstuk te depolitiseren. Bij de CVP was er een sterke voorkeur voor de eerste optie, maar dan was er het risico dat de twisten over het onderwijs opnieuw zouden oplaaien en de kansen voor een stevige coalitieregering verloren zouden gaan. De tweede mogelijkheid was de enige om een duurzame schoolvrede te brengen, maar die was voor de CVP moeilijker te aanvaarden. Trouwens, toen ik Theo Lefèvre op de hoogte bracht van dit initiatief toonde hij zich niet bijzonder opgetogen. Later zou hij zijn houding wijzigen.

Op de bijeenkomst van 25 juli legde ik aan mijn gesprekspartners een bescheiden, maar revolutionair voorstel voor van 23 punten dat gebaseerd was op eenvoudige principes: kosteloos onderwijs tot 18 jaar en gelijke wedden en pensioenen voor de leraren in het officieel en het vrij onderwijs. Daarenboven kwam het eropaan de werkingskosten van het vrij onderwijs gesubsidieerd te krijgen en voor de religieuze leerkrachten een overheidstussenkomst van 50 procent te bekomen. Op mijn vraag of een gesprek mogelijk was in een op te richten nationale commissie op basis van mijn werkdocument, kreeg ik een in beginsel positief antwoord. Uiteraard moesten de liberale en socialistische vertegenwoordigers mijn voorstel nog aan hun partijinstanties voorleggen.

Op 28 juli beraadslaagde het BSP-Bureau over mijn uitnodiging. De socialisten stonden erop dat een eventuele commissie alleen uit parlementsleden zou worden samengesteld. Zij sloten evenwel niet uit dat vertegenwoordigers van de twee onderwijsnetten door zo'n commissie konden worden gehoord. Tevens eisten zij dat, voorafgaand aan de besprekingen, het initiatiefrecht van de Staat inzake onderwijs gewaarborgd zou blijven en de commissie niet voor een ‘voldongen feit’ zou worden geplaatst ‘waaruit partijdigheid zou blijken’. Met dit laatste bedoelden de socialisten dat mijn minderheidsregering geen wetsontwerpen tot wijziging van de wet-Collard mocht indienen en laten goedkeuren vooraleer de onderhandelingen een aanvang hadden genomen. In een brief bracht BSP-voorzitter Buset mij op de hoogte van deze voorwaarden.

In de ochtend van 31 juli boog de Politieke Coördinatiecommissie van de CVP zich over Busets antwoord. Er manifesteerden zich op die vergadering in hoofdzaak twee strekkingen. Er waren er die vonden dat de regering nog één of twee

onderwijsontwerpen bij de Senaat moest indienen en de bespreking daarvan moest aanvatten. Onder meer de voorzitter van de Waalse vleugel van de CVP, Paul Herbiet, toonde zich voorstander van zo'n strategie. Ook Theo Lefèvre voelde er wel wat voor. August De Schryver ging akkoord met onderhandelingen. Hij vond wel dat de CVP in september een onderwijsontwerp moest indienen en de bespreking ervan moest laten aanvatten. Zo hield zij volgens De Schryver een wapen achter de hand. Anderen, onder wie Frans Van Cauwelaert, Paul Struye, A.E. Janssen, Jef

Deschuyffeleer en de nieuwe fractieleider in de Senaat Pierre De Smet, meenden dat het indienen van elk mogelijk ontwerp in verband met de schoolkwestie de onderhandelingen over een schoolvrede zou hypothekeren. Volgens hen moest de regering zich inspannen voor een nationale oplossing. Een dergelijk vergelijk kon evenwel niet eeuwig op zich laten wachten en de regering moest voorkomen dat zij zich door de socialisten en de liberalen in eindeloze onderhandelingen zou laten meeslepen. De tegenstanders van onderhandelingen vreesden immers dat het met de linkse partijen geen ernst was om een duurzaam akkoord tot stand te brengen. Daarom werd overeengekomen dat de regering haar verantwoordelijkheid zou opnemen en ontwerpen zou indienen indien haar inspanningen eind september nog geen resultaat zouden hebben opgeleverd. Vooral Alfons Verbist, Gaby Vandeputte en Augustin Roberti drongen hier sterk op aan.

Tijdens de kabinetsraad in de late namiddag van 31 juli bracht ik verslag uit van de Politieke Coördinatiecommissie. Ik bracht de ministers ook op de hoogte van het gesprek dat ik met Buset in de loop van de namiddag had gehad. Buset had mij zijn instemming betuigd met de oprichting van een nationale commissie. Wat de samenstelling van zo'n commissie betrof, stelde Buset voor de fractievoorzitters erin op te nemen.

De ministers waren het over de idee van een nationale commissie nagenoeg eens. Alleen Charles Héger wierp op dat de leerkrachten in het vrij onderwijs geen enkele voldoening zouden krijgen vooraleer de commissie haar werkzaamheden zou hebben beëindigd. Maurice Van Hemelrijck antwoordde hem dat het indienen van een beperkt onderwijsontwerp elk akkoord met de BSP onmogelijk zou maken. Pierre Harmel suggereerde om ook de partijvoorzitters bij de onderhandelingen te betrekken. P.W. Segers pleitte ervoor om de politici in de commissie te laten bijstaan door deskundigen. Hij achtte het bovendien wenselijk dat de commissie zo vlug mogelijk van start zou gaan, als het kon al de eerste week van augustus, en dat zij om de veertien dagen een communiqué met een stand van zaken zou publiceren. Het eindverslag van de commissie moest volgens P.W. Segers voor het nieuwe schooljaar klaar zijn. Voor Dries Dequae moest het werk zeker vóór 15 september af zijn omdat dan de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen op gang zou komen. Aan het eind van de kabinetsraad benadrukte ik nogmaals dat de oplossing van de schoolkwestie voorrang had op de andere problemen. Ik vroeg de ministers in mij vertrouwen te hebben om een verzoening te bewerkstelligen.

Eveneens op 31 juli bracht monseigneur Daem, de directeur-generaal van het Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs, mij op de hoogte van de reactie van het episcopaat op mijn initiatief. Twee dagen eerder hadden Van Hemelrijck en ikzelf tijdens een gesprek met hem onze bedoelingen uiteengezet. Monseigneur Daem deelde mij mee dat de bisschoppen onze inspanningen waardeerden, maar dat zij ook mijn aandacht vroegen voor de grote financiële nood waarin het vrij onderwijs verkeerde. Hulp was daarom dringend nodig. School en Gezin, de organisatie die tijdens de schoolstrijd was opgericht om geld in te zamelen voor het vrij onderwijs, had immers in de meeste bisdommen haar omhalingen stopgezet. De bisschoppen verlangden volgens monseigneur Daem ook dat het probleem van de wedden van het religieuze onderwijzend personeel tegelijk met dat van het lekenpersoneel zou worden geregeld. Daarnaast moesten ook voldoende subsidies uitgetrokken worden

voor de werking van de vrije onderwijsinstellingen, de uitrusting van het vrij technisch onderwijs en de bouw van nieuwe scholen.

Tijdens de eerste dagen van augustus legden Van Hemelrijck en ikzelf tijdens gesprekken met de liberale en socialistische partijtop de basis voor de oprichting van een nationale commissie. De liberalen waren het vlug eens met de timing van de werkzaamheden die de CVP en de regering voorstelden: onmiddellijk besprekingen aanvatten en midden september besluiten voorleggen. Bij de socialisten lag die planning moeilijker. Zij wilden de commissie

pas in de loop van september opstarten om bij de hervatting van de parlementaire werkzaamheden in de tweede week van november resultaten te hebben.

Tijdens een gesprek dat ik op 5 augustus met CVP-voorzitter Lefèvre en BSP-voorzitter Buset had, ging deze laatste ermee akkoord dat het grootste werk vóór de opening van de nieuwe parlementaire zittijd achter de rug moest zijn.

's Anderendaags werden de laatste moeilijkheden uit de weg geruimd. Theo Lefèvre, Max Buset en René Lefèbvre, die de liberale partijvoorzitter Destenay verving, gingen toen definitief akkoord met de oprichting van een onderwijscommissie, met de samenstelling ervan, en met de timing en de modaliteiten van haar werkzaamheden. De commissie zou worden samengesteld uit vier leden van elke partij, met inbegrip van de partijvoorzitter. Er werd ook besloten dat een werkgroep van deskundigen de eigenlijke besprekingen van de commissie zou voorbereiden. De commissie zou tijdens haar installatievergadering voor deze werkgroep richtlijnen uitwerken. Daarna zou ze pas opnieuw samenkomen als de technici met hun dossiers klaar zouden zijn. Hoewel daarvoor geen concrete datum werd vastgelegd, werd afgesproken dat de commissie vanaf de eerste helft van september geregeld zou vergaderen om voor de hervatting van de parlementaire werkzaamheden een akkoord te hebben. Ook waren de betrokkenen het erover eens om de ontwerpen die uit het akkoord zouden voortvloeien met terugwerkende kracht vanaf 1 september 1958 toe te passen.

Schoolvrede mogelijk

Op 8 augustus werd de Nationale Onderwijscommissie officieel geïnstalleerd op het kabinet van Maurice Van Hemelrijck. Naast Van Hemelrijck maakten Theo Lefèvre, Pierre Harmel en Robert Houben van de commissie deel uit. De BSP stuurde Max Buset, Léo Collard, Antoon Spinoy en Joseph Bracops, de liberale partij Maurice Destenay, Charles Janssens, Roger Motz en Omer Vanaudenhove. Van Hemelrijck werd op voorstel van Buset voorzitter van de commissie en zijn kabinetschef Jan Grauls secretaris. Op de agenda van de commissie, die de naam van Nationale Onderwijscommissie kreeg, brachten de leden de hele onderwijsproblematiek aan en zij namen zich voor om voor alle onderwijstakken een overeenkomst te bereiken. Onmiddellijk zouden de deskundigen - in principe twee per partij - aan het werk gaan. Die konden op hun beurt een beroep doen op al wie zij meenden te moeten raadplegen. Ook de administratie van het ministerie van Openbaar Onderwijs stond hen ter beschikking.

In politieke kringen heerste veel scepticisme over de kansen op succes van de commissie. Bij de CVP dachten sommigen dat de socialisten na enkele bijeenkomsten de commissie zouden saboteren of een breuk zouden veroorzaken in de hoop daaruit bij de gemeenteraadsverkiezingen munt te kunnen slaan. Aan liberale zijde koesterde men ook veel achterdocht over de bedoelingen van de andere partijen en bij de BSP was het zeker niet anders.

Het wantrouwen bleek niet nodig te zijn. De eerste bijeenkomst van de commissie verliep in een goede sfeer en er was bij de leden de wil aanwezig om een akkoord te bereiken. De mentaliteitsverandering was trouwens opvallend. Sedert de verkiezingen van 1 juni was men een flink stuk opgeschoten met de pacificatie van de

onderwijstegenstellingen, die sedert de bevrijding van het land voortdurend voor politieke moeilijkheden hadden gezorgd en op bepaalde ogenblikken het land diep verdeeld hadden. Het realiseren van deze ommekeer was voor mijn minderheidsregering een succes. Maurice Van Hemelrijck en ikzelf hadden geen poging onverlet gelaten om de wederzijdse standpunten dichter bij elkaar te brengen en de basis te leggen voor een eerlijk compromis, dat voor alle partijen aanvaardbaar was en dat het land en in het bijzonder de jeugd grote diensten kon bewijzen.

Een week na de officiële installatie van de Nationale Onderwijscommissie gingen de

technici al aan het werk. Zij vergaderden ongeveer driemaal per week en stelden een status quaestionis op van de verschillende problemen. Op 10 september leverden zij hun verslag af. Daaruit bleek dat over heel wat belangrijke kwesties, zoals de kosteloosheid van het onderwijs en de werkingssubsidies voor het vrij onderwijs, de opvattingen nog ver uit elkaar lagen. Het was echter niet de taak van de technici beslissingen te nemen. Dat was de opdracht van de politici in de Nationale Onderwijscommissie.

Drie dagen nadat het rapport van de technici klaar was, publiceerde *Le Soir* een zeer onvolledige en onnauwkeurige samenvatting. Daarmee kwam er een eind aan de discretie rond de besprekingen en begon de controverse in de pers over de zogenaamde toegevingen die de CVP-vertegenwoordigers hadden gedaan en de onverzoenlijke houding die de linkse partijen hadden aangenomen, of omgekeerd. Dat was natuurlijk niet de gewenste sfeer om een akkoord te bereiken. Minister Van Hemelrijck reageerde dan ook onmiddellijk met een communiqué waarin hij beklemtoonde dat de synthese van *Le Soir* een 'persoonlijk commentaar' was en zeker niet de weergave van het officiële verslag van de technici. Busieau, de voorzitter van de commissie van technici, publiceerde een soortgelijke mededeling.

Het incident maakte duidelijk dat sommige kringen de besprekingen liever zagen mislukken dan dat er een overeenkomst zou worden bereikt. Illustratief in dit verband was de stellingname van La Libre Pensée, een organisatie van vrijzinnigen die begin september een congres had gehouden en haar wantrouwen had uitgedrukt tegenover de Nationale Onderwijscommissie. Volgens La Libre Pensée zou een eventueel onderwijsakkoord tot toegevingen ten voordele van het vrij onderwijs leiden en moest mijn regering, zelfs als ze uitgebreid zou worden, voort bekampt worden.

Er moest dus met spoed worden doorgewerkt. Op 18 september kwam de Nationale Onderwijscommissie opnieuw bijeen. De bereidheid tot verdere onderhandelingen bleek toen steeds aanwezig te zijn. Na enkele bijeenkomsten ondernam minister van Openbaar Onderwijs Maurice Van Hemelrijck al een poging om de grote lijnen van een ontwerp-overeenkomst op papier te zetten. De bespreking daarvan leidde tot een herwerkte versie die klaar was op 10 oktober, twee dagen voor de gemeenteraadsverkiezingen. Hiervoor werden de werkzaamheden van de Nationale Onderwijscommissie tijdelijk opgeschort.

De reactie van kardinaal Van Roey

De gemeenteraadsverkiezingen van 12 oktober 1958 bevestigden in grote lijnen de resultaten van de parlementsverkiezingen van 1 juni. De CVP kwam opnieuw als overwinnaar uit de stembus. Heel wat grote Vlaamse gemeenten en steden, zoals Gent, Leuven en Tongeren, kregen opnieuw een CVP-meerderheid. Maar ook in Wallonië deed de CVP het weer goed. De socialisten gingen licht achteruit, terwijl de liberalen duidelijk terrein moesten prijsgeven.

De bevestiging van de uitslag van 1 juni was in feite de goedkeuring van de regeringspolitiek en van de regeringshouding inzake de schoolkwestie. De verwachting was dan ook dat er spoedig een akkoord uit de bus zou komen. Dat bleek niet het

geval, want het gewijzigde ontwerp van 10 oktober stuitte bij de inrichtende machten van het katholiek onderwijs op heel wat bezwaren.

Dat bleek onder meer uit de reactie van kardinaal Van Roey met wie ik twee dagen na de gemeenteraadsverkiezingen een gesprek had over de op dat ogenblik bereikte resultaten. Zijn oordeel was ronduit negatief. De kardinaal vond de voorgestelde wedderegeling voor de geestelijke leerkrachten onvoldoende. In het ontwerp-akkoord waren daarvoor drie mogelijke formules ingeschreven, maar alle drie bepaalden zij dat religieuze leerkrachten een lagere wedde zouden krijgen dan lekenonderwijzers. Volgens de kardinaal moesten zij echter dezelfde wedde krijgen omdat zij hetzelfde werk presteerden. Hij verzette zich ook tegen

het voorstel om bij de benoeming van onderwijzend personeel in de rijksscholen voorrang te geven aan gediplomeerden van het officieel onderwijs. Volgens de kardinaal zouden als gevolg van deze bepaling heel wat gemeenten met een CVP-meerderheid antiklerikale scholen krijgen. Hij protesteerde ook tegen het ontbreken van subsidies voor de scholenbouw in het vrij onderwijs, wat terecht als een toegeving aan de linkse partijen mocht worden beschouwd.

De conclusie van kardinaal Van Roey luidde dat ik als katholiek in geweten verplicht was de onderhandelingen te laten afspringen. In de plaats daarvan moest ik nieuwe verkiezingen uitschrijven en daarna met een 'goed' wetsontwerp voor het parlement komen. Dat moest het katholiek onderwijs over de hele lijn tevreden stellen en het de CVP mogelijk maken haar onderwijsprogramma volledig uit te voeren. Mijn politiek zou immers een crisis in de katholieke opinie en bij de CVP veroorzaken. De kardinaal voegde er nog aan toe dat Van Hemelrijck zijn 'intriges' moest stopzetten, want de bisschoppen hadden goed begrepen wat hij allemaal in het schild voerde.

Ik antwoordde de kardinaal dat ik met Van Hemelrijck en de CVP-onderhandelaars zou proberen om verbeteringen aan de voorlopige overeenkomst aan te brengen, maar dat ik het wat de grond van de zaak betrof volstrekt met hem oneens was. Ik herinnerde hem aan de poging die ik tijdens de oorlog met anderen had ondernomen om een onderwijsakkoord uit te werken dat toen ook door kardinaal Van Roey was afgewezen. Na een lange schoolstrijd was er een modus vivendi in de maak die ik niet wou opblazen. Ik had geen zin om een nieuwe schooloorlog te beginnen. De CVP zou bij nieuwe verkiezingen vrijwel zeker in beide Kamers de absolute meerderheid verworven hebben, maar dat zou altijd een marginale meerderheid geweest zijn. De partij zou dan wel in staat geweest zijn om eenzijdig het schoolprobleem op te lossen, maar wel met het gevaar dat na vier jaar een nieuwe schoolstrijd zou kunnen losbreken. De wijsheid gebood een overeenkomst mogelijk te maken waarmee de drie nationale partijen konden instemmen. Hoewel de kardinaal er anders over dacht, bleef ik bij mijn standpunt.

De dag na het onderhoud met kardinaal Van Roey ontving ik een brief van de bisschop van Brugge, monseigneur Emiel Jozef De Smedt. Die drukte in felle bewoordingen zijn diepe ontgoocheling en grote ongerustheid over de ontwerp-overeenkomst uit. De CVP-afgevaardigden hadden volgens hem onvoldoende rekening gehouden met de gevolgen die de kosteloosheid van het onderwijs tot 18 jaar voor de vrije instellingen zou meebrengen. Door de ontwerp-overeenkomst, waarin bepaald werd dat geen schoolgeld meer zou worden gevraagd, zouden de vrije onderwijsinstellingen volledig van hun gewone inkomsten 'beroofd worden'. De subsidies ter compensatie van het schoolgeld volstonden niet volgens monseigneur De Smedt. Hij vroeg zich af of de vertegenwoordigers van de CVP in de Nationale Onderwijscommissie wel beseften in welke 'catastrofale toestand' het vrij onderwijs terecht zou komen. En hij aarzelde niet om te schrijven dat het vrij onderwijs er 'veel slechter' aan toe zou zijn dan onder de wet-Collard als dit akkoord uitgevoerd werd! Want de vrije scholen zouden voor hun uitrusting en uitbreiding volledig op de 'christelijke liefdadigheid' zijn aangewezen. Indien er echter 'nieuwe bedeltochten' moesten worden georganiseerd, schreef de bisschop van Brugge, zou er 'in het land een verschrikkelijke verontwaardiging opgaan'. Ik moest mij daarover geen illusies maken. Als de mensen die vier jaar voor de vrije scholen gestreden hadden, zouden

vernemen welke ‘enorme capitulatie’ de CVP gedaan had, besloot monseigneur De Smedt zijn brief, zou de reactie ‘zeer hevig zijn... en in elk geval nog veel erger... dan na de Koningskwestie.’

Monseigneur Daem was eveneens de mening toegedaan dat de ontwerp-overeenkomst voor het katholiek onderwijs verscheidene zwakke punten bevatte. Hij benadrukte vooral dat de provincies en gemeenten de vrije onderwijsinstellingen niet meer zouden mogen

subsidiëren. Die subsidiëring zou alleen nog mogelijk zijn voor posten die niet of te weinig gedekt werden door subsidies van de Staat. Hoewel deze beperking minder verregaand was dan in de wet-Collard vond monseigneur Daem ze onaanvaardbaar. Volgens hem druiste ze in tegen de grondwettelijke principes en zou ze voor de CVP, gezien haar heftige verzet tegen een gelijksoortige bepaling in de wet-Collard, 'vernederend' zijn. Er waren, aldus monseigneur Daem, verscheidene redenen die pleitten voor de volledige autonomie van de provincies en gemeenten inzake onderwijs: sociale, economische en politieke. Zo was hij onder meer van oordeel dat de provincies en gemeenten door zelf onderwijs te organiseren en te subsidiëren de goede verhoudingen tussen de ondergeschikte besturen en de verzoening onder de burgers bevorderden.

Monseigneur Daem maakte net als kardinaal Van Roey bezwaar tegen de geplande bezoldiging van het religieuze onderwijzend personeel. Deze ongelijke bezoldiging bood de linkse partijen de mogelijkheid hun gezicht te redden, maar ze was volgens Daem sociaal en politiek onverantwoord. Het Centraal Bureau van het Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs en het episcopaat drongen er, aldus Daem, op aan dat op deze twee punten verbeteringen zouden worden aangebracht.

Daarnaast had Daem nog als fundamentele opmerking dat het ontwerp-akkoord onvoldoende de leefbaarheid van de katholieke onderwijsinstellingen waarborgde. Het verschil in de materiële mogelijkheden van de verschillende onderwijsnetten was volgens hem te groot. Hij had berekend dat bij een ongewijzigd akkoord de rijksinstellingen per leerling bijna 23.000 BF aan subsidies zouden ontvangen tegenover ongeveer 7000 BF in de provinciale en gemeentelijke scholen, en 5800 BF in de vrije onderwijsinstellingen. Hoewel monseigneur Daem geen volstrekte financiële gelijkheid eiste, hield de ontwerp-overeenkomst volgens hem toch onvoldoende rekening met de noden inzake onderhoud en uitrusting van de bestaande vrije scholen, noch met de bouw van nieuwe klassen en lokalen. Hij vroeg niet alleen het vrij technisch onderwijs uitrustingssubsidies te geven, maar ook de andere onderwijsvormen. Daarenboven moesten er ook middelen voor scholenbouw uitgetrokken worden. In de ontwerp-overeenkomst was, zoals vermeld, bepaald dat het vrij onderwijs daarvoor geen subsidies zou krijgen, terwijl het rijksonderwijs een speciaal krediet van 150 miljoen BF voor de bouw van scholen zou ontvangen. Monseigneur Daem kon zich evenmin verzoenen met de voorkeur die in de ontwerp-overeenkomst werd gegeven aan gedi- plomeerden van het officieel onderwijs bij het benoemen van onderwijzend personeel in de onderwijsinstellingen van de Staat.

Niettegenstaande zijn opmerkingen en in tegenstelling tot kardinaal Van Roey spoorde monseigneur Daem mij aan om de onderhandelingen voort te zetten. Hij toonde zich dankbaar voor de inspanningen die ik leverde om een modus vivendi te bereiken.

De laatste loodjes...

Toen een tiental dagen na de gemeenteraadsverkiezingen van 12 oktober 1958 de Nationale Onderwijscommissie haar werkzaamheden hervatte, had ik uitvoerig

overlegd met Maurice Van Hemelrijck, Theo Lefèvre en de andere CVP-leden van de commissie over de bezwaren die het katholiek onderwijs maakte. Deze beraadslagingen resulteerden in concrete voorstellen voor aangelegenheden die in de ontwerp-overeenkomst nog open waren gelaten, en in suggesties ter verbetering van bepalingen die op het vrij onderwijs betrekking hadden. De CVP-leden stelden voor de forfaitaire jaarlijkse subsidie voor werkingskosten in het technisch, middelbaar en normaalonderwijs met 500 BF per leerling te verhogen. Een andere belangrijke correctie die de CVP-leden wilden aanbrengen in de ontwerp-overeenkomst was de bepaling dat de werkingssubsidies voor het kleuter- en lager onderwijs pas vanaf

1 september 1959 zouden worden toegekend, te schrappen. Dat zou tot gevolg hebben dat die subsidies een jaar vroeger uitgekeerd werden, vermits men afgesproken had het akkoord vanaf 1 september 1958 in werking te laten treden.

Inzake de bezoldiging van het religieuze personeel in het vrij onderwijs kozen de CVP-leden voor de optie in de ontwerp-overeenkomst waarbij die wedden in het kleuter- en lager onderwijs zouden worden vastgelegd op 60 procent van de wedde van het lekenpersoneel, waarbij ze in de andere niveaus gelijkgesteld zouden worden met de minimumwedde van het lekenpersoneel, verhoogd met vijftien procent na vijftien jaar dienst. De CVP-leden probeerden tevens de bepaling in verband met de aanstelling van leerkrachten in het officieel onderwijs te verruimen door voor te stellen in de Staatsscholen en de vrije onderwijsinstellijngen 'een redelijke minderheid' van leerkrachten in dienst te nemen die hun opleiding niet in het net waarin ze werkten, hadden gekregen. Daarnaast werden van CVP-zijde nog enkele kleinere aanpassingen gesuggereerd.

Persoonlijk schatte ik de kans niet erg hoog dat de socialisten en de liberalen met de bovenvermelde wijzigingen zouden instemmen. De onderhandelingen daarover verliepen inderdaad moeilijk. Over de weddesubsidies voor het religieuze personeel kon relatief vlug overeenstemming worden bereikt in de richting die de CVP voorstond. Maar in verband met de vervroegde uitkering van werkingssubsidies voor het vrij kleuter- en lager onderwijs, de verhoging van de werkingssubsidies voor de andere niveaus en de verhouding inzake benoemingen tussen officieel en vrij gediplomeerde leerkrachten in het rijksonderwijs toonden de linkse partijen zich minder inschikkelijk.

Niettemin slaagde Van Hemelrijck er dankzij zijn verstandige optreden en onderhandelingstalent in om de standpunten dichter bij elkaar te brengen. Tijdens de vergadering van de Nationale Onderwijscommissie op 21 oktober leek een akkoord over de betwiste punten trouwens in de maak. Maar twee dagen later kwamen de socialisten onverwacht met nieuwe eisen voor de dag, onder meer in verband met de expansie en de bouw van officiële scholen. Deze eisen riskeerden het akkoord helemaal op de helling te zetten.

De pers raakte van de moeilijkheden op de hoogte en lanceerde onmiddellijk het gerucht dat de onderhandelingen zouden afspringen en dat nieuwe parlementsverkiezingen zouden worden georganiseerd. De speculaties daarover werden nog sterker toen Theo Lefèvre in de avond van 23 oktober verklaarde dat hij zich niet door nieuwe verkiezingen zou laten afschrikken. Na de nieuwe overwinning bij de gemeenteraadsverkiezingen droomden sommige CVP-kopstukken er inderdaad van om met een nieuwe stembusstrijd ook de absolute meerderheid in de Kamer te veroveren. Daarna kon een homogene CVP-meerderheidsregering aan het bewind worden gebracht. Ik bleef echter geloven in een akkoord en ook Lefèvre kon daarvan overtuigd worden. Het Nationaal Comité en de Politieke Coördinatiecommissie van de CVP die op 25 oktober bijeenkwamen, schonken mij hun vertrouwen en spraken de hoop uit dat de Onderwijscommissie toch nog haar werkzaamheden tot een goed einde zou brengen.

Vier dagen later kwam de Nationale Onderwijscommissie opnieuw samen. Over het bouwprogramma voor de officiële scholen werd die dag een consensus bereikt. Er zou daarvoor een speciaal fonds worden opgericht. De linkse partijen stemden ook in met een verhoging van de werkingssubsidies voor het vrij middelbaar, technisch

en normaalonderwijs. Die verhoging bedroeg slechts de helft van wat de CVP gevraagd had. Voor de benoemingen werd de oorspronkelijk voorgestelde voorkeur voor gediplomeerden van het officieel onderwijs behouden. En inzake de uitkering van werkingssubsidies voor het vrij kleuter- en lager onderwijs kregen de CVP-onderhandelaars evenmin voldoening. De datum van inwerkingtreding bleef vastgesteld op 1 september 1959.

Op 30 oktober hakte de commissie de laatste knopen door en werd een redactiecomité

bestaande uit een vertegenwoordiger van elke partij belast met het opstellen van de definitieve tekst. Tijdens deze vergadering gaf ik een toelichting over de financiële weerslag van het bouwprogramma voor de officiële scholen. De kosten daarvan werden geraamd op ongeveer 1,1 miljard BF per jaar. Dit bedrag zou worden gestort op een bijzondere rekening van de Nationale Bank en ter beschikking worden gesteld van de minister van Openbaar Onderwijs.

Op 6 november gaven de leden van de Nationale Onderwijscommissie hun fiat over de definitieve tekst. Na de ondertekening ervan drukten de drie partijvoorzitters, Lefèvre, Buset en Destenay, hun tevredenheid uit over het bereikte resultaat. Zij spraken de hoop uit dat de partijcongressen het akkoord zouden goedkeuren.

Het Schoolpact

Het Schoolpact was een mijlpaal in de Belgische politieke geschiedenis. Na een lange periode van dikwijls heftige betwistingen realiseerde het de verzoening op onderwijsgebied. Bovendien had het een belangrijke economische, sociale en culturele betekenis. Met het pact werd immers een heel sterke impuls gegeven aan het onderwijs en de vorming van de jeugd. Het was een noodzakelijke voorwaarde voor de culturele, economische en sociale vooruitgang van alle lagen van de bevolking. Het Schoolpact realiseerde daarenboven twee belangrijke democratische idealen: enerzijds de volledige vrijheid van onderwijs door het verzekeren van gelijke concurrentievoorwaarden tussen de verschillende onderwijsnetten, de gelijkheid van de ouders en de gelijkheid van de leden van het onderwijzend personeel; anderzijds de expansie van het onderwijs door het secundair onderwijs kosteloos te maken en de toegang tot het hoger onderwijs te democratiseren.

De oorspronkelijke uitgebreide inleiding werd voor de definitieve versie van het pact sterk gereduceerd. Aanvankelijk stond daarin dat de politieke strijd over de schoolkwestie de ontwikkeling van het onderwijs afremde en dat de toekomst van de jeugd niet langer mocht afhangen van de wisselvalligheden van het politieke leven. Daar was nog aan toegevoegd dat dit alles niet betekende dat de politieke partijen hun principes verloochenden. Wel was het zo dat zij de noodzaak van een eerbare overeenkomst erkenden om zo de grote onderwijsnetten in staat te stellen zich volgens hun behoeften te ontwikkelen. Dit zou dan kunnen zonder elkaar schade te berokkenen door overdreven concurrentie of door een steriele opbodpolitiek te voeren. Respect voor de democratische regels, het hogere belang van de Natie en de belangen van alle kinderen noopten daartoe. Om uiteenlopende redenen werd deze verantwoording van het pact niet weerhouden. Er werd in de inleiding alleen nog gesteld dat het pact een feitelijk akkoord was tussen de drie grote partijen met het oog op het algemeen welzijn.

Het toepassingsveld van het Schoolpact had betrekking op het kleuter-, lager, middelbaar, technisch, kunst- en normaalonderwijs. Het bevatte een aantal voor alle onderwijsnetten gemeenschappelijke artikelen: onder meer betreffende de pedagogische methodes, die vrij bleven; de leerplannen, die in principe ook vrij bleven met inachtname van het vereiste minimum en de ministeriële goedkeuring; de schoolbevolkingsminima, die voortaan voor alle onderwijsnetten dezelfde waren.

Een tweede reeks bepalingen waarborgde de kosteloosheid van het onderwijs en de vrije keuze van de ouders. De kosteloosheid, die reeds voor het kleuter- en lager onderwijs bestond, werd door het pact uitgebreid tot het volledige secundair onderwijs. De ouders zouden geen schoolgeld meer moeten betalen. Bovendien zou het aantal studiebeurzen toenemen in functie van de behoeften en de financiële mogelijkheden. In de lagere en secundaire scholen van de Staat, de provincies en de gemeenten gold voortaan de vrije keuze tus-

sen de lessen godsdienstleer en lekenmoraal. De vrije keuze werd voorts nog gerealiseerd door de verplichting van de Staat om in bijzondere gevallen een rijksschool of een afdeling ervan te openen of een bestaande vrije confessionele school subsidies te verlenen.

Een derde reeks artikelen betrof uitsluitend het vrij onderwijs. Dat genoot overeenkomstig het pact volledige vrijheid voor het oprichten van scholen en had recht op subsidies voor de bezoldiging van het personeel en voor werkings- en uitrustingskosten. Het lekenpersneel in het vrij onderwijs ontving voortaan dezelfde wedde als het personeel in het rijksonderwijs. Ofschoon er geen volledige gelijkstelling met het lekenpersoneel werd bereikt, betekende de bovenvermelde wedderegeling voor religieuze leerkrachten in het vrij onderwijs eveneens een belangrijke verbetering. Alle personeel in het vrij onderwijs zou voortaan ook een pensioen genieten ten laste van de Staat.

De subsidies voor werkingskosten werden per leerling berekend en aan de index gekoppeld. De subsidies voor uitrustingskosten werden vastgelegd op 60 procent in plaats van 50 procent en werden niet langer alleen aan het technisch onderwijs, maar aan het hele secundair onderwijs toegekend.

De provincies en de gemeenten behielden in het Schoolpact de volledige vrijheid om scholen op te richten en personeel te benoemen. Voor de bouw van scholen kregen zij van de Staat subsidies ten bedrage van 60 procent van de kosten. Een Fonds voor Scholenbouw door provincies en gemeenten zou over een jaarlijkse dotatie van 600 miljoen BF beschikken, dat was 350 miljoen BF meer dan voordien. De Staatstussenkomst voor de uitrusting bedroeg net als voor het vrij onderwijs 60 procent van de totale uitgaven. Vermits de Staat aan alle scholen subsidies voor werkings- en uitrustingskosten en voor de bezoldiging van het personeel verleende, mochten de provincies en de gemeenten behalve in welbepaalde gevallen geen subsidies meer aan het vrij onderwijs toekennen. De wedden en sociale vergoedingen van het personeel in de provinciale en gemeentelijke onderwijsinstellingen waren gelijk aan die in de rijksscholen. Alleen de gemeenten in de grote agglomeraties zouden nog supplementaire wedden mogen toekennen. Die 'bijwedden' moesten echter tot tien procent beperkt blijven en de Staat zou hiervoor geen subsidies meer verlenen. De betrokken gemeenten konden deze voordelen uitbreiden tot het personeel van de vrije onderwijsinstellingen. In de andere gemeenten zouden de individueel verworven rechten behouden blijven.

Zoals vermeld kon de Staat rijksscholen oprichten waar daartoe de behoefte bestond. In sommige gevallen was ze dat verplicht, met name als een bepaald aantal ouders daarom verzocht en als die niet op een 'redelijke afstand' een school van hun keuze konden vinden. De Staat mocht zich van deze verplichting ontdoen als ze de vervoerkosten naar een rijksschool voor haar rekening nam. Het Schoolpact bepaalde tevens het tempo en de omvang van de op te richten rijksscholen. De kredieten voor de financiering van het bouwprogramma zouden, zoals eerder gezegd, worden vastgelegd op een bijzondere rekening bij de Nationale Bank. Voor de benoeming van leerkrachten in rijksscholen werd uiteindelijk feitelijke prioriteit toegekend aan gediplomeerden van de Staatsnormaalscholen.

In de slotresoluties werd gestipuleerd dat de meeste bepalingen met terugwerkende kracht, vanaf 1 september 1958, zouden worden toegepast en in wetten en koninklijke besluiten zouden worden vastgelegd. Die wetten en besluiten zouden tevens aan een

permanente commissie worden voorgelegd. Ten slotte werd bepaald dat het pact voor onbepaalde tijd geldig was, maar dat het na een periode van 12 jaar herzien kon worden.

In bijlage werd de financiële weerslag van het Schoolpact weergegeven. Verwacht werd dat het pact jaarlijks ongeveer 2,3 miljard BF meeruitgaven voor de Staat zou meebrengen. Dit surplus werd ten dele gecompenseerd doordat de provincies en gemeenten, die toch het grootste deel van hun financiële middelen van de nationale overheid ontvingen, als gevolg van het pact bijna 670 miljoen BF minder aan onderwijs moesten uitgeven.

De goedkeuring van het Schoolpact en de uitbreiding van de regering

Het Schoolpact was een compromis tussen de drie nationale partijen. Alle onderwijsnetten haalden er voordeel uit. Voor het vrij onderwijs waren dat onder meer de kosteloosheid, de waarborg voor de ouders van de vrije schoolkeuze, de gelijkstelling van de lekenleerkrachten met het rijkspersoneel, de verbetering van de wedden voor het geestelijk personeel, en de verhoging van de uitrustings- en werkingssubsidies.

Monseigneur Daem en het Centraal Bureau van het Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs waren zich ten volle bewust van die voordelen en zij betuigden de CVP-onderhandelaars, Maurice Van Hemelrijck en mijzelf hun dank voor de bereikte overeenkomst. Zij maakten nog steeds voorbehoud bij het ontbreken van subsidies voor de bouw van scholen, de wedderegeling voor de religieuze leerkrachten en de inperking van de provinciale en gemeentelijke autonomie inzake onderwijs. De tijdens de onderhandelingen erg kritische monseigneur De Smedt vond eveneens dat het eindresultaat voldoening schonk en feliciteerde mij voor de aangebrachte verbeteringen ten voordele van het vrij onderwijs. Later, na de goedkeuring van de Schoolpactwet in mei 1959, zou ook kardinaal Van Roey mij gelukwensen met 'de merkwaardige uitslag van lange en moeilijke onderhandelingen'. De kardinaal beschouwde het Schoolpact als 'een blijvende verdienste' van mijn regering en 'het bewijs van degelijk politiek beleid'.

Het buitengewoon CVP-Congres van 16 november 1958 keurde eenparig het Schoolpact goed. De liberalen aanvaardden het dezelfde dag met 117 tegen 6 stemmen bij vier onthoudingen. Bij de socialistische partij, die zich eveneens op 16 november over het pact boog, waren de tegenstanders talrijker. Vooral aan Waalse zijde oordeelde men dat de onderhandelaars te veel toegevingen hadden gedaan zonder daarvoor tegenprestaties te hebben gekregen. De gewezen socialistische ministers van Openbaar Onderwijs Léo Collard en Camille Huysmans verdedigden evenwel het pact. Ook Antoon Spinoy deed dat. Hij onderstreepte onder meer dat elk conflict over het onderwijsbeleid in het nadeel van de socialisten was uitgevallen en dat de CVP door het Schoolpact de onderwijskwestie niet langer als politiek wapen zou kunnen uitspelen. Uiteindelijk keurde het socialistische partijcongres het pact goed met 659 tegen 231 stemmen bij 18 onthoudingen.

Op dezelfde dag dat het Schoolpact door de leden van de Nationale Onderwijscommissie geparafeerd werd, maakte ik bekend dat de liberalen tot de regering toetraden. De onderhandelingen daarover waren al in juli gestart, kort nadat mijn minderheidskabinet het vertrouwen had gekregen, maar ze waren pas goed op gang gekomen van zodra de Nationale Onderwijscommissie van wal was gestoken. Een coalitieregering was niet alleen noodzakelijk voor de uitvoering van het onderwijsakkoord dat in het verschiet lag, maar ook omdat er nog andere belangrijke vraagstukken waren die door een minderheidsregering alleen niet konden worden opgelost. Er waren de ongunstig evoluerende overheidsfinanciën, de verlieslatende Waalse steenkoolmijnen, de in financiële nood verkerende gemeenten, de tekorten in de sociale zekerheid, de reorganisatie van het leger en nog zoveel andere zaken die dringend moesten worden aangepakt. Dat ik mijn minderheidsregering met de liberale partij trachtte uit te breiden lag voor de hand. Zij was van de twee oppositiepartij en de zwakste partij en intern verdeeld.

Hoofdstuk 17
Mijn Tweede Regering met de Liberalen

Vóór de gemeenteraadsverkiezingen van 12 oktober 1958 had ik met de liberale partijtop de grote lijnen van het nieuwe regeerakkoord al vastgelegd. Daarna moesten nog enkele knelpunten en het delicate probleem van de verdeling van de ministerportefeuilles worden geregeld. De besprekingen daarover verliepen erg moeizaam. Zo kon ik niet naar Kongo reizen voor de plechtigheden naar aanleiding van de 50ste verjaardag van de overname door België op 18 oktober 1908 van de voormalige Kongolese Vrijstaat van Leopold II.

Zoals gebruikelijk eisten de liberalen meer portefeuilles op dan ze op basis van hun electorale positie konden rechtvaardigen. In de CVP vond men dat vijf of maximum zes ministerposten voor de liberalen volstonden. Dat zij er uiteindelijk zeven van de negentien kregen, werd in mijn partij niet zo gunstig onthaald. Zeker niet door hen die er zich geen rekenschap van gaven hoe moeilijk een coalitieregering op de been kon worden gebracht. Ook CVP-voorzitter Theo Lefèvre was zich daar niet helemaal van bewust. Hij vond dat de liberalen na twee verkiezingsnederlagen niet meer dan een derde van de portefeuilles mochten krijgen, en zeker geen belangrijke. Bovendien wou Lefèvre absoluut een CVP'er op Onderwijs.

In de CVP vreesde men dat een liberaal Onderwijsminister het Schoolpact niet loyaal zou uitvoeren. Maar de liberalen gaven niet toe en Charles Moureaux, die als plaatsvervanger van voorzitter Maurice Destenay mee had onderhandeld over het Schoolpact, werd de nieuwe minister van Openbaar Onderwijs. Het was Moureaux' eerste deelname aan een regering.

De liberale partij voerde als gevolg van haar verkiezingsnederlaag trouwens een grondige vernieuwing van haar afvaardiging in de regering door. Naast Moureaux werden ook Laurent Merchiers, Jacques Van der Schueren en Jacques Van Offelen voor de eerste keer minister. Jacques Van Offelen, die eerder onder meer kabinetschef van Albert Devèze en Jean Rey was geweest, werd met Buitenlandse Handel belast. Jacques Van der Schueren, de schoonzoon van Albert Devèze, kreeg Economische Zaken en Merchiers Justitie. De liberale coming man Omer Vanaudenhove werd minister van Openbare Werken en Wederopbouw. Hij had hetzelfde departement al in de regering-Van Acker beheerd. Hij had Adolf Van Glabbeke opgevolgd, die in januari 1955 ontslag had moeten nemen nadat hij van nepotisme bij de uitvoering van openbare werken was beschuldigd.

De meest ervaren liberale regeringsleden waren Albert Lilar en René Lefèbvre. Lefèbvre had als minister van Landbouw deel uitgemaakt van verscheidene naoorlogse kabinetten. Ditmaal werd hij minister van Binnenlandse Zaken. Albert Lilar was de woordvoerder en leider van de liberale ministers. Hij was ondervoorzitter van de kabinetsraad en bevoegd voor de centrale administratie en de hervorming van de openbare besturen. In vorige regeringen, onder meer in mijn eerste regering met de liberalen, had hij het departement van Justitie beheerd.

Met de verruiming van de regering met de liberalen viel een aantal CVP-ministers uit de boot. Charles Héger, Raymond Scheyven, Robert Houben en Dries Dequae

moesten ontslag nemen en sommige onder hen waren mij hierdoor ongunstig gezind.
Jean Van Houtte,

Albert De Vleeschauwer, Pierre Wigny, P.W. Segers, Arthur Gilson en Paul Vanden Boeynants behielden hun portefeuille. Paul Meyers bleef ook in de regering, maar verhuisde naar het departement Volksgezondheid en Gezin. De portefeuille van Léon Servais, Arbeid en Sociale Voorzorg, werd opgesplitst. Die verdeling was nodig door de omvang van die bevoegdheden en door de dringende noodzaak de ziekteverzekering te saneren. Servais werd met deze taak belast en behield dus Sociale Voorzorg. Arbeid vertrouwde ik toe aan Oscar Behogne, die van mijn minderheidskabinet geen deel had uitgemaakt. Met zijn opname was de Borinage, waar sociale moeilijkheden konden worden verwacht door de sluiting van een aantal steenkoolmijnen, in mijn regering vertegenwoordigd.

Pierre Harmel, die eerder Justitie had geleid, kwam aan het hoofd van Culturele Zaken. Met deze nieuwe portefeuille hoopte ik een oplossing te bereiken voor een aantal Vlaams-Waalse vraagstukken, zoals de oprichting van cultuurraden en de talentelling. Daarnaast was Harmel bevoegd voor de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek en de hervorming van het radio- en tv-statuut. Het wetenschappelijk onderzoek en het toezicht over de NIR behoorden voorheen tot de bevoegdheid van respectievelijk de eerste minister en de minister van Verkeer.

Ten slotte was er nog Maurice Van Hemelrijck, die de portefeuille van Openbaar Onderwijs inruilde voor die van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi. Ik verwachtte van Van Hemelrijck dat hij in het moeilijke en netelige Kongolese vraagstuk zijn onderhandelingstalent en zijn bekommernis om een nationale oplossing te realiseren op een even efficiënte wijze zou inzetten als hij in het onderwijsvraagstuk had gedaan.

De nieuwe regering telde negentien ministers. Dat waren er drie meer dan in mijn minderheidskabinet. Hoewel ik graag onderstaatssecretarissen in de nieuwe bewindsploeg had opgenomen om de taak van de ministers met de zwaarste bevoegdheden enigszins te verlichten, bleek dat nog niet mogelijk. Ik zou daarmee moeten wachten tot augustus 1960, toen ik een grondige herschikking van de regering doorvoerde.

Koele reacties

De liberalen wilden duidelijk maken dat het om een nieuwe regering ging. Daarom hadden ze erop aangedrongen dat ik het ontslag van mijn minderheidskabinet zou indienen. Dat deed ik op 4 november 1958. De volgende dag werd ik door de koning aangesteld tot formateur. In de voormiddag van 6 november ondertekenden Maurice Destenay, Charles Moureaux, Omer Vanaudenhove en Charles Janssens namens de liberale partij, en Theo Lefèvre en ikzelf namens de CVP op mijn kabinet het onderhandelingsakkoord. Het was de eerste keer dat het resultaat van regeringsonderhandelingen in een soort protocol werd vastgelegd. Enkele uren later begaf ik mij naar het Paleis om de lijst van ministers aan het staatshoofd voor te leggen. In de namiddag van 6 november omstreeks 15.00 uur parafeerden de onderhandelaars van de drie nationale partijen het Schoolpact en een uur later deelde ik aan de pers de samenstelling van de nieuwe regering mee.

Daarmee was de periode van mijn minderheidskabinet afgesloten. We hadden het uiteindelijk meer dan vier maanden volgehouden, een unicum in de Belgische politieke geschiedenis. Met een dynamische en enthousiaste ploeg hadden we in een kort

tijdsbestek veel verwezenlijkt. Sommige naïevelingen in de CVP begrepen niet dat het onmogelijk was met zo'n regering door te gaan. Zij beschouwden ze als een soort wonderkind en konden niet verdragen dat er een coalitieregering voor in de plaats kwam.

Maar ook door anderen werd de nieuwe regering niet bepaald enthousiast onthaald. In de CVP en in de rechtse pers werd onmiddellijk na de toetreding van de liberale ministers heimwee naar de homogene formule geuit. Er heerste misnoegdheid over de ministers die

moesten opstappen, over de afstand van bevoegdheden, de portefeuilleverdeling, en over sommige programmatische toegevingen. Ook deze critici waren er zich onvoldoende van bewust dat een coalitieregering onvermijdelijk compromissen impliceert.

Aan Vlaamse katholieke zijde was de teleurstelling het grootst. Van die kant wierp men op dat de Franstaligen in de regering het overwicht hadden. Theoretisch waren er evenveel Nederlandstalige als Franstalige ministers, maar de in Vlaanderen verkozen liberalen Albert Lilar en Laurent Merchiers konden niet als echte Vlamingen worden beschouwd. De aanwezigheid van een liberaal op Justitie en van een Waal op Culturele Zaken voorspelde volgens Vlaamsgezinde kringen weinig goeds voor de oplossing van het repressie- en epuratievraagstuk en van de Vlaams-Waalse problemen. Daarnaast toonden zij zich ongerust over het feit dat Openbaar Onderwijs, Binnenlandse Zaken, Buitenlandse Zaken en Handel, en Economische Zaken in Franstalige handen waren. Deze en andere kritiek werd onder meer geformuleerd door de Vereniging van Vlaamse Studenten die in een manifest, ondertekend door haar voorzitter Wilfried Martens, de regering voor de Vlamingen ‘onaanvaardbaar’ vond.

Wilfried Martens en zijn vereniging hadden het echter helemaal verkeerd voor. De door hen gewantrouwde ministers, Pierre Harmel, Charles Moureaux, Jacques Van der Schueren en René Lefèbvre, zouden uitstekend werk leveren en zelfs Laurent Merchiers zou zich sterk inspannen om de gevolgen van de repressie en epuratie te verzachten.

De Franstalige bladen betreurden vooral het verdwijnen van Léon Pétillon, die naar hun oordeel ‘geveld’ was door de campagne van de Vlaamse pers, tegen zijn zogenaamde anti-Vlaamse benoemingspolitiek. Voor het overige wezen de katholieke en liberale kranten in Vlaanderen en in het Franstalige landsgedeelte op de talrijke politieke problemen. Zij voorspelden de regering moeilijke tijden, maar algemeen vertrouwden zij op mij om een oplossing voor de moeilijkheden te vinden.

De toon van de socialistische pers was vrij gematigd. Zij had genoeg aan de bezwaren van de katholieke pers om te voorspellen dat het liedje van mijn nieuwe regering vlug zou zijn uitgezongen. Het zou echter niet lang duren of de socialistische dagbladen en in het bijzonder *Volksgazet* maakten het erg bont. Zij pakten met zeer persoonlijke aanvallen uit.

Het investituurdebat

Op 18 november 1958, twee dagen na de goedkeuring van het Schoolpact door de partijcongressen, werd de regeringsverklaring voorgesteld, in de Kamer door mezelf en in de Senaat door Albert Lilar.

Ik begon de verklaring met een hulde aan de partijen die hadden bijgedragen tot de totstandkoming van het Schoolpact. De socialisten dankte ik in het bijzonder, omdat zij geen deel uitmaakten van de coalitie en er zonder hun medewerking geen nationaal onderwijsakkoord mogelijk zou zijn geweest. Ik benadrukte dat de regering binnen de kortst mogelijke tijd het Schoolpact loyaal en integraal zou uitvoeren.

Na deze inleiding verklaarde ik dat de nieuwe regering zich bij haar politieke actie in het land en in Kongo zou laten leiden door drie grote gedachten: vertrouwen in de jeugd, economische heropleving en sociale vooruitgang.

Het was niet zomaar dat ik Kongo zo uitdrukkelijk vermeldde. Ik was ervan overtuigd dat onze kolonie zich op een keerpunt bevond. Daarom had ik bij het aantreden van mijn minderheidskabinet gepleit voor een nationale oplossing van het Kongolese vraagstuk. Ik herhaalde deze oproep en bevestigde het voornemen van de regering om de emancipatie van de Kongolese bevolking door de verdere uitbouw van het onderwijs te bevorderen en de inlandse elite bij het lokale bestuur en het economische leven te betrekken.

Inzake het buitenlands en defensiebeleid wenste de regering trouw te blijven aan de

principes van het Atlantisch Pact. Zonder aan onze verplichtingen te verzaken, kon een vermindering van de militaire diensttijd worden doorgevoerd. Voor eind 1959 zou de duur van de legerdienst tot twaalf maanden worden verminderd. Deze vermindering was mogelijk door meer beroepsvrijwilligers in dienst te nemen en het leger te moderniseren. De regering zou zich ook inspannen om spoedig het verdrag van Rome toe te passen dat op 1 januari 1959 in werking zou treden.

Voorts nam de regering zich voor het aantal parlementszetels aan de bevolkingsevolutie aan te passen, de kiesomschrijvingen te wijzigen, de sociale verzekeringsinstellingen paritair te beheren, en de liberale vakbond als representatieve werknemersorganisatie te erkennen.

Het belangrijkste gedeelte van de regeringsverklaring handelde over de financiële en economische plannen van de regering. De economische activiteit zou met verschillende initiatieven worden gestimuleerd. De regering wilde zo de werkloosheid verminderen en het nationaal inkomen verhogen. Zij kondigde ook aan een cyclische begrotingspolitiek te zullen voeren. Dat was een nieuwigheid die erin bestond dat de gewone begroting over een bepaalde periode in evenwicht zou worden gebracht en niet meer over één jaar. De tekorten tijdens jaren van laagconjunctuur zouden aldus worden aangezuiverd door de overschotten of reserves opgebouwd tijdens jaren van hoogconjunctuur. Volgens de bestaande begrotingswetgeving was dit echter niet mogelijk. Daarom moest een wet goedgekeurd worden voor de oprichting van een egalisatiefonds voor de begrotingen.

Zo'n cyclische begrotingspolitiek betekende dat niet om het even welke tekorten konden worden aanvaard. De deficits moesten binnen redelijke grenzen blijven en de regering bepaalde dat het aanvaardbare tekort op de gewone begroting van 1959 niet hoger mocht zijn dan vijf miljard BF. Deze begrenzing zou slechts worden bereikt door een moedige financiële politiek. De regering nam zich voor kredieten boven het deficit van vijf miljard BF met gewone ontvangsten te dekken, eventueel met nieuwe belastingen dus. De algemene hervorming van de directe belastingen die de regering plande, mocht niet leiden tot een vermindering van de inkomsten van de Staat. Zij moest wel een grotere gelijkheid onder de belastingplichtigen tot stand brengen, en bijdragen tot de nodige modernisering van de economie. Dat zou de regering doen door onder andere het regime der afschrijvingen te versoepelen en faciliteiten te verlenen voor technisch gerechtvaardigde fusies en concentraties.

Met de bovenvermelde maatregelen alleen was het echter niet mogelijk de openbare financiën weer in evenwicht te brengen. Daarvoor was een ingrijpende vermindering nodig van de subsidies die de Staat aan sommige deficitaire economische sectoren verleende, met name aan de steenkoolmijnen en de spoorwegen. Daarnaast moesten ook de tekorten in de maatschappelijke zekerheid en in de gemeentefinanciën weggewerkt worden, en moesten de openbare investeringsuitgaven meer planmatig worden uitgevoerd.

Wat de sanering van de steenkoolnijverheid betrof, plaatste de regering zich op het standpunt dat onrendabele mijnen moesten worden gesloten. Tegelijk zou zij speciale inspanningen leveren om de mijnwerkers om te scholen. Zij had ook de intentie verantwoorde fusies door te voeren, de steenkoolsector te rationaliseren en de reserves in het Kempense steenkoolbekken aan te boren.

Door het terugschroeven van de economische overheidssubsidies kwamen belangrijke financiële middelen vrij. Die zouden voor het grootste deel worden

aangewend voor het aanzwengelen en stimuleren van de economische activiteit in de zogenaamde ontwikkelings- en reconversiezones: regio's die kampten met een grote werkloosheid.

Aan het eind van de regeringsverklaring gaf ik het Schoolpact als voorbeeld voor de oplossing van andere, voor de toekomst van het land fundamentele vraagstukken. In de onderwijskwestie was een akkoord mogelijk geweest doordat de betrokken partijen dit probleem niet langer sentimenteel hadden benaderd. Bij de uitwerking van het compromis hadden ze

bovendien geen pijnlijke toegevingen moeten doen of hun principes moeten opgeven. Ik stelde de vraag waarom dezelfde inspanning niet kon worden gedaan voor andere essentiële politieke kwesties. In feite deed ik hiermee nogmaals een oproep om de bladzijden van de Koningskwestie en de schoolstrijd definitief om te slaan. Daarom eindigde ik de regeringsverklaring zo: 'Aan hen die hun steun verlenen en aan hen die, volgens de democratische regels, een heilzame controle uitoefenen, vraagt de regering met aandrang blijk te willen geven van een werkelijk nieuwe geest.'

Op de CVP-banken werd de regeringsverklaring op lang en luid gejuich onthaald. De liberalen reageerden eerder koel. Wellicht vreesden zij scherpe socialistische aanvallen bij de bespreking van de regeringsverklaring. Hun voorgevoel bleek terecht.

De socialistische fractieleider Georges Bohy bracht de liberalen in een lastig parket met zijn bewering dat het programma van mijn vroegere minderheidskabinet nu bijna volledig werd overgenomen. Destijds hadden de liberalen dat programma gevaarlijk en onvoorzichtij genoemd. Bohy was die woorden vanzelfsprekend niet vergeten. Hij herinnerde tevens aan wat de liberale partijvoorzitter Maurice Destenay had gezegd over Adolf Van Glabbeke en Hilaire Lahaye, nadat zij bekend hadden gemaakt mijn minderheidskabinet te zullen steunen. Destenay had toen verklaard dat ik van die twee 'overlopers' en 'vrijschutters' geen steun mocht aanvaarden. In feite verdienden Van Glabbeke en Lahaye een eresaluut, vond Bohy. Zij hadden gezorgd voor de verzoening tussen de liberale partij en de CVP en hadden het mogelijk gemaakt dat 'Romeo en Juliette met elkaar kunnen verkeren'. Bohy maakte de liberalen helemaal belachelijk door te zeggen dat zij met enkele ministerportefeuilles waren gepaaid.

De socialistische fractieleider verklaarde ook dat ik voor de oplossing van het Kongolese vraagstuk en de economische problemen niet, zoals in het onderwijsvraagstuk, op de medewerking van de socialisten moest rekenen. Dit waren terreinen waarop geen toegevingen mogelijk waren en de socialisten zouden, aldus Bohy, krachtig oppositie voeren.

Andere kritiek uit socialistische hoek had betrekking op de innovatie van de cyclische begroting en op de voorstellen voor een regionale economische politiek. Spinoy vond het onaanvaardbaar dat voor bepaalde streken uitzonderingsmaatregelen zouden worden getroffen. De cyclische begrotingspolitiek noemde hij 'een gevaarlijk experiment'. Mijn voorganger Achiel Van Acker nam in dit verband zelfs het woord 'misdadig' in de mond! Deze voorstelling van zaken nam ik hem erg kwalijk.

Tegen de traditie nam Van Acker het woord tijdens het investituurdebat. Hij deed dat omdat ik in mijn repliek op de verschillende sprekers zijn regering verantwoordelijk had gesteld voor de slechte budgettaire toestand. Uit een eerste onderzoek van de begroting bleek dat er voor 1958 tien miljard BF bijkredieten nodig zouden zijn. De regering-Van Acker had bewust een aantal uitgaven onderschat of niet voorzien om haar laatste begroting met een zo klein mogelijk deficit in te dienen. De kredieten voor de financiering van de werklozensteun, de steenkoolmijnen, de verhoging van de pensioenen voor de mijnwerkers en de beroepsmilitairen, de weddeaanpassingen van het overheidspersoneel, de onkosten voor de Wereldtentoontstelling waren ruim onvoldoende. Volledigheidshalve moet ik eraan toevoegen dat het begrotingsdeficit voor een deel ook het gevolg was van de fiscale minderontvangsten sinds het begin van de economische recessie.

De houding van de socialisten tijdens het investituurdebat maakte duidelijk dat ik van hen nog demagogische aanvallen zoals die van Van Acker mocht verwachten. De dag na Van Ackers tussenkomst blokletterde *Le Peuple* reeds dat ik om meer dan tien miljard BF bijkredieten gevraagd had zonder te vermelden dat die noodzakelijk waren om engagementen van de regering-Van Acker na te komen. *Volksgazet*, die het over ‘reusachtige begrotingstekorten’ had, deed hierover eveneens alsof haar neus bloedde.

Op 25 november 1958 kreeg mijn regering in de Kamer het vertrouwen met 121 stemmen tegen 85. Twee leden van de CVP onthielden zich: Gerard Van den Daele, die de Vlaamse vertegenwoordiging in de regering onvoldoende vond, en Albert Servais, die gekant was tegen de geplande kieswetwijziging. In de Senaat kreeg de regering op 27 november de unanieme steun van de meerderheid.

De sanering van de steenkoolsector

Het neteligste sociale probleem waarvoor de regering tijdens haar eerste levensmaanden een oplossing moest zoeken, was de sanering van de Waalse steenkoolmijnen. De toestand in verscheidene van die mijnen was in de loop van 1958 totaal onhoudbaar geworden. Niettegenstaande de mijnbouw sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog niet minder dan 50 miljard BF aan overheidssteun had gekregen, leden heel wat Waalse mijnen grote verliezen. Het stond vast dat zij zich niet meer aan de vrije concurrentie in de Europese markt konden aanpassen. Verscheidene factoren waren daarvan de oorzaak. Er waren de hoge exploitatiekosten door de ongunstige ligging van de steenkoollagen. Die bestonden vooral uit vette kolen waarvan het verbruik sterk afhankelijk was van de industriële activiteit. Daarnaast waren er de hoge lonen. Een andere reden was het stijgende aandeel van petroleum in het energieverbruik. Het verbruik van Belgische steenkool was niet alleen daardoor verminderd. Er werd ook goedkopere steenkool ingevoerd. De steenkoolvoorraden waren eind 1958 tot bijna zeven miljoen ton opgelopen. Dit stelde een ernstig financieringsprobleem: één miljoen ton opgeslagen steenkool had een waarde van ongeveer één miljard BF.

Het steenkoolprobleem was met andere woorden een structureel vraagstuk dat alleen op een economisch verantwoorde manier kon worden opgelost door alle onrendabele exploitaties te sluiten. De regering-Van Acker had slechts enkele mijnen gesloten en voor het overige de geldkraan opengelaten. In februari 1958 was er echter een eind gekomen aan de vijf jaar lange en met de instemming van de EGKS ingestelde overgangsperiode voor de Belgische mijnen om hun achterstand in te lopen. België riskeerde trouwens de EGKS-steun kwijt te spelen als het niet met een fundamentele sanering van de mijnsector instemde.

Om al deze redenen drongen ingrijpende maatregelen zich op. Bij het aantreden van mijn minderheidskabinet had ik al een grondige herstructurering van de steenkoolsector aangekondigd. De onderwijskwestie en enkele andere problemen hadden toen alle aandacht opgeëist, zodat nog geen saneringsplan was voorgesteld. Bovendien zou de uitvoering van zo'n plan voor een minderheidsregering niet haalbaar zijn geweest. Dat betekende niet dat mijn minderheidskabinet de zaken op hun beloop liet. Raymond Scheyven, de toenmalige minister van Economische Zaken, lette er vooral op om de invoer van steenkool te beperken. De Belgische mijnwerkers zouden niet begrijpen dat er mijnen dicht moesten, terwijl er jaarlijks zo'n vier miljoen ton steenkool ingevoerd werd, voornamelijk uit de Verenigde Staten maar ook uit de EGKS-landen.

Een bijzonder probleem stelde de import van Duitse steenkool. De Duitse mijnen zaten eveneens met aanzienlijke voorraden en om die te verminderen verkochten ze

hun kolen aan Belgische bedrijven tegen een prijs die tien procent lager lag dan in de Bondsrepubliek. Dat was in strijd met de EGKS-bepalingen, en daarom reisde ik op 20 oktober 1958 naar Bonn om er met bondskanselier Konrad Adenauer het probleem te bespreken.

Adenauer was op dat ogenblik een van de meest gezaghebbende Europese politici. Ook bekleedde hij in zijn eigen land een sterke machtspositie. Vreemd genoeg had hij pas grote politieke faam gekregen na de Tweede Wereldoorlog. Hij was toen al 69 jaar. Nochtans had hij in de jaren twintig als burgemeester van Keulen en president van de Pruisische Staatsraad ook al van zich laten spreken. Bij de machtsovername door Hitler en zijn nazi-partij in 1933

was hij echter uit zijn politieke functies ontslagen en was hij tot in 1945 uit de politiek gebleven. Toen nam zijn politieke loopbaan een tweede start. Als medeoprichter en voorzitter van de Christlich-Demokratische Union (CDU) werd hij al vlug een vooraanstaand politicus. In september 1949 werd hij tot eerste bondskanselier van de nieuwe Bondsrepubliek verkozen. Hoewel dat slechts met een meerderheid van één stem gebeurde, zou hij gedurende vijftien jaar die functie behouden. Onder Adenauers bewind voltrok zich het Duitse wirtschaftswunder en nam de Bondsrepubliek deel aan het Europese integratiestreven.

Ik kende Adenauer vrij goed. Ik sprak de laudatio uit ter gelegenheid van het doctoraat honoris causa dat de universiteit van Leuven aan hem op 10 januari 1958 toekende. Paul Van Zeeland deed hetzelfde voor Robert Schuman, die toen eveneens die eretitel kreeg. Ik herinner me de plechtigheid nog zeer goed, omdat de belangstelling zo groot was. De Leuvense studenten brachten op een prachtige manier hulde aan de twee staatslieden. We konden ons slechts met veel moeite naar de grote aula van de universiteit begeven, zo veel studenten stonden langs de weg en zo groot was het gedrang. In mijn laudatio herinnerde ik aan het feit dat Adenauer, toen hij in 1945 voor de tweede maal burgemeester van Keulen werd, na korte tijd door de Engelse commandant die deze stad onder zijn bevoegdheid had, uit zijn ambt werd ontslagen wegens ‘onbekwaamheid’. Dit voorval bewijst hoe gering de politieke kennis van militairen is.

De viering aan de Leuvense universiteit maakte op Adenauer een grote indruk. Maar op mijn vraag op 20 oktober 1958 om bij de Duitse steenkoolproducenten zijn invloed aan te wenden om hun uitvoer naar ons land te beperken, kreeg ik een weifelend antwoord. Adenauer stond onder zware binnenlandse druk, want ook de Duitse mijnen kampten met aanzienlijke problemen. Hij was wel bereid stappen te doen om een einde te maken aan de dumpingpraktijken van de Duitse mijnen. Vooral pleitte hij voor een oplossing in het kader van de EGKS.

Afbouw van de subsidies aan de mijnen

Ons land kon wel aan andere Europese landen hulp vragen, maar uiteindelijk moest het zelf zorgen voor de sanering van zijn steenkoolsector. Na de verruiming van de regering met de liberalen gaf ik de nieuwe minister van Economische Zaken Jacques Van der Schueren de opdracht zo spoedig mogelijk herstructureringsmaatregelen uit te werken. Reeds op 15 december 1958 kon Van der Schueren aan het Ministerieel Comité voor Economische Coördinatie, dat door mij werd voorgezeten, een plan voorleggen. In grote lijnen kwam dat neer op de stapsgewijze vermindering en de uiteindelijke afschaffing van de economische subsidies aan de mijnen en het terugschroeven van de steenkoolproduktie. In 1958 had de overheid voor een bedrag van ongeveer één miljard BF aan dergelijke subsidies verleend. Volgens het plan van Van der Schueren zouden de economische subsidies ieder jaar met 200 miljoen BF worden verminderd, zodat er in 1963 een einde aan de subsidiëring zou komen.

De drastische inkrimping van de subsidies impliceerde uiteraard de sluiting van een aantal exploitatiezetels. Om de sociale gevolgen daarvan op te vangen, zouden de werkloze mijnwerkers de eerste vier maanden na hun ontslag een vergoeding

ontvangen die gelijk was aan hun volledige loon. Daarna zou die vergoeding geleidelijk worden verminderd en na één jaar zou ze overeenstemmen met de werkloosheidsvergoeding. Ook zou de overheid in samenwerking met de particuliere sector een investeringsprogramma uitwerken voor de door mijnsluiting getroffen streken en zou een investeringsmaatschappij opgericht worden voor het aantrekken van nieuwe bedrijven.

Daarnaast bevatte Van der Schuerens plan maatregelen voor de bevordering van het verbruik van Belgische steenkolen. De elektriciteitscentrales zouden worden aangemoedigd

om kolen te gebruiken in plaats van kolenafval. Er werd ook een prijsverlaging en een beperking van de invoer van steenkool in het vooruitzicht gesteld. Hierdoor zou het mogelijk worden de reusachtige voorraden af te bouwen of ze in elk geval niet verder te laten aangroeien.

Dit saneringsplan beantwoordde aan de vraag van de EGKS-experten, die reeds geruime tijd pleitten voor produktievermindering en voor de sluiting van marginale mijnen. Het plan werd in de Borinage vanzelfsprekend met bezorgdheid onthaald. De socialistische vakbond maakte van die atmosfeer gebruik om agitatie te voeren. Nochtans had hij nauwelijks geprotesteerd toen de regering-Van Acker een aantal mijnen gesloten had. De aankondiging van het saneringsplan van mijn regering volstond echter om onmiddellijk acties op touw te zetten. Op 17 januari 1959 organiseerde het Comité voor de Verdediging van de Borinage in Bergen een betoging waarvan na afloop door de burgemeester van die stad, Léo Collard, een tot mij gerichte oproep werd voorgelezen. Daarin werd gesteld dat in de Borinage slechts mijnen mochten dichtgaan op het ogenblik dat de reconversie van deze streek concrete resultaten had opgeleverd. Toen op 9 februari de regering aan de Nationale Kolenraad haar plan voorlegde, verlieten de ABVV-vertegenwoordigers uit protest de bijeenkomst. Ze verklaarden nadien aan de pers voorstander te zijn van de nationalisatie van de steenkoolmijnen. Enkele dagen later legden de mijnwerkers in de Borinage het werk neer. De stakers schrikten niet terug voor harde acties: het versperren van wegen, het omkantelen van auto's, bussen en trams, waardoor de rijkswacht met traangas en met het waterkanon moest optreden. De socialistische vakbond repte zich om de leiding van deze aanvankelijk spontane staking op zich te nemen. Ze dreigde onmiddellijk met een algemene staking en een mars op Brussel. De socialistische partij van haar kant kondigde voor 18 februari een dringende interpellatie aan.

De bedoelingen van de socialisten

Die interpellatie gaf aanleiding tot een eerste heftige woordenwisseling met de oppositie. Verscheidene socialisten spraken brutale taal en onderbraken herhaaldelijk de woordvoerders van de regering en de meerderheid. Kamervoorzitter Paul Kronacker was door zijn zwakke optreden mee verantwoordelijk voor het bedenkelijk schouwspel.

Eerst hekelde de communist Gaston Moulin de regeringsmaatregelen. Daarna behandelde de socialistische volksvertegenwoordiger uit Frameries, Roger Toubeau, op emotionele wijze de problemen van de Borinage. Hij betoogde dat de streek aan haar lot werd overgelaten en dat de regering met haar saneringsplan alleen de belangen van de EGKS en het 'grootkapitaal' wou dienen. Daarna vestigde de CVP'er Fred Bertrand de aandacht op de voordelen waarvan het Waalse steenkoolbekken genoot. Er waren minder verplichte werkloosheidsdagen in de zuidelijke mijnen dan in de Limburgse, hoewel die rendabeler werkten en goedkopere kolen produceerden. Bertrand meende ook dat de socialistische vakbond de mijnwerkers in de Borinage een slechte dienst bewees door hen de straat op te sturen. Deze verklaring was de aanleiding tot een eerste reeks schermutselingen waarbij onder meer Antoon Spinoy,

Jos Van Eynde en Frans Gelders betrokken waren. Die laatste verweet Bertrand een ‘lafaard’ te zijn. Het werd nog erger toen Léo Collard op de tribune kwam. Collard beweerde dat Bertrand de redevoering had uitgesproken die de regering niet durfde te houden. Hij waarschuwde voor grote sociale moeilijkheden als het ‘doodvonnis’ van de Borinage niet zou worden ingetrokken.

Minister van Economische Zaken Jacques Van der Schueren repliceerde uitstekend op de socialistische kritiek. Hij herinnerde aan de beslissing van de regering-Van Acker tot de invoer van Amerikaanse kolen. Hij bestreed ook de voorstelling van Collard alsof het de ver-

antwoordelijkheid van mijn regering alleen was om een oplossing te vinden voor de problemen in de steenkoolsector. Jos Van Eynde viel Van der Schueren herhaaldelijk in de rede met dwaze opmerkingen. Hij zinspeelde onder meer op het feit dat Van der Schueren bij de laatste verkiezingen niet herverkozen was met de vraag op welke wijze 'een afgedankt volksvertegenwoordiger' in de regering terecht was gekomen. Op een gegeven ogenblik ontstond er zo'n tumult dat Kamervoorzitter Kronacker de vergadering schorste. Dat mocht niet baten. Jos Van Eynde en andere socialisten bleven hun rol trouw toen Van der Schueren later de reconversieplannen van de regering toelichtte. De minister van Economische Zaken ging de verbintenis aan dat er in de Borinage tegen eind 1959 1500 à 2000 nieuwe jobs zouden worden gecreëerd. Van der Schueren, die zich op perfecte wijze van zijn taak kweet, kreeg alleen maar schampere en venijnige reacties.

Dat was ook mijn lot toen ik het woord nam. Voor een deel kwam dat natuurlijk omdat ik de socialisten met mijn uitspraken in verlegenheid bracht. Zo wees ik erop dat zij voorstelden de steenkoolnijverheid te nationaliseren op het ogenblik dat ze niet meer in de regering zaten. Ik onderstreepte voorts dat ik Bertrand niet om een toespraak verzocht had, en dat ik begrip had voor zijn aandacht voor de problemen van de Limburgse mijnen. Volkomen terecht had Bertrand ook benadrukt dat er in sommige streken in Vlaanderen, bijvoorbeeld rond Gent en Eeklo, meer werklozen waren dan in de hele provincie Henegouwen.

Volkomen terecht ook had Bertrand gezegd dat bepaalde anomalieën niet langer konden blijven bestaan. Hij had het voorbeeld gegeven van een van de mijnen in de Borinage die kolen produceerde tegen een reële kostprijs van 1037 BF per ton. Die steenkool werd echter tegen 835 BF per ton aan de Waalse cokesfabrieken verkocht. Het verschil werd door de belastingbetaler bijgepast, terwijl de reële kostprijs van dezelfde kolen in de Limburgse mijnen 228 BF per ton lager lag. In feite had Bertrand niets anders gevraagd dan het debat over de Borinage met de nodige zin voor objectiviteit te voeren.

Ik verklaarde ook dat men de mijnwerkers beter kon dienen door hen de waarheid te zeggen en de toepassing te vragen van een programma dat op korte termijn negatieve gevolgen kon hebben, maar op lange termijn de basis moest leggen voor een nieuwe welvaart. Dat was eerlijker dan te beweren dat de steenkoolsector een conjuncturele crisis doormaakte.

Het slot van mijn redevoering werd door de socialisten nog veel minder gesmaakt dan het voorgaande. Ik keurde daarin namelijk de wanordelijkheden af die zich bij de staking hadden voorgedaan. Mijn uitspraak dat de regering de plicht had de orde te handhaven en de democratie te beschermen, schoot bij een aantal onder hen in het verkeerde keelgat. Onder meer bij Léo Collard, die opnieuw op de tribune kwam: hij aanvaardde geen lessen in democratie van 'een partij die een staking van het schoolsparen had georganiseerd'. Collard gaf met deze zinspeling op de schoolstrijd te verstaan dat mijn regering met gelijksoortige betogingen en rellen af te rekenen zou krijgen als die waarvan hij zelf het slachtoffer was geweest.

De klap op de vuurpijl was het tumultueuze en betekenisvolle slot van de zitting. Eerst drukten vertegenwoordigers van de meerderheid uit Henegouwen, zoals de PSC'er Hilaire Willot en de liberaal Roger de Looze, hun grote bezorgdheid uit over de toestand in de Borinage. Maar zij verdedigden het programma van de regering. Collard daarentegen eiste dat de mijnwerkers een nieuwe toekomst moest worden

verzekerd vooraleer de mijnen dicht zouden gaan. Dat was ook de teneur van de motie die de BSP aan het eind van het debat indiende. Toen Kamervoorzitter Kronacker de meerderheidsmotie voorlas, waarin vanzelfsprekend het vertrouwen in de regering werd uitgedrukt, werden de bedoelingen van de socialisten helemaal duidelijk. Jos Van Eynde riep me onbeschoft toe dat men mij zou 'wegjagen'! Deze dreiging kon ik niet zomaar aanhoren. Ik vroeg Van Eynde onmiddellijk of hij mijn regering met stakingen en betogingen wou wegkrijgen. Van Eynde antwoordde alleen

dat men mij zou ‘wegjagen’. Ik herhaalde nog verscheidene keren mijn vraag. Maar Van Eynde had de moed niet te zeggen wat de socialisten van plan waren: straatgeweld gebruiken om de meerderheid, die volgens de parlementaire democratie regeerde, ten val te brengen. Hoe laag de socialisten gevallen waren, bleek nog uit de tussenkomst van Victor Larock na mijn vragen aan Van Eynde. Hij formuleerde nogmaals de demagogische eis dat de regering moest waarborgen dat er na de sluiting van de mijnen geen enkele werkloze over zou blijven!

Toen het debat gesloten werd, was het bijna middernacht. De volgende dag, op 19 februari 1959, kreeg mijn regering zonder problemen het vertrouwen van de meerderheid. Schijnbaar was de socialistische interpellatie dus niet meer dan een klassieke poging van de oppositie om de regering aan de tand te voelen. In feite was ze veel meer. De socialisten hadden hun ware gezicht laten zien en duidelijk gemaakt op welke wijze zij mijn regering zouden bekampen. De interpellatie bleek niets anders te zijn dan het voorspel van de staking tegen de Eenheidswet in december 1960 en januari 1961.

De bevestiging daarvan kreeg ik andermaal van Jos Van Eynde. In *Volksgazet* van 20 februari herhaalde hij dat ik zou worden ‘weggejaagd’. Het was de zoveelste persoonlijke aanval. De hoofdartikelen van Van Eynde waren in die periode in feite geen dagbladartikelen, maar pamfletten. Wegens tijdgebrek kon ik ze niet lezen, maar mijn medewerkers deelden mij summier de inhoud ervan mee. Ik liet mij niet van de wijs brengen door Van Eyndes aanvallen. Integendeel, ze waren een aanmoediging om door te gaan en vol te houden. In het parlement reageerde ik krachtdadig maar correct en bij elke gelegenheid liet ik hautain misprijzen blijken voor de agitatie en de laffe demagogie waarvoor Van Eynde en consorten het parlement gebruikten.

Inmiddels had de socialistische vakbond de algemene staking in de andere Waalse steenkoolmijnen afgekondigd. Ze riep de arbeiders van andere sectoren eveneens op het werk neer te leggen. Het ACV veroordeelde deze oproep, maar sloot zich wel aan bij de vraag van het ABVV om alle betrokken partijen rond de tafel te brengen voor wat de socialistische vakbond een ‘confrontatie’ noemde. Met deze zienswijze was ik het niet eens. Aan de grote lijnen van het saneringsplan wilde ik niets wijzigen. Sommige uitvoeringsmodaliteiten waren wel bespreekbaar. Bovendien konden contacten tussen de werkgevers en de werknemers uit de steenkoolsector in aanwezigheid van de regering en van vertegenwoordigers van de EGKS nuttig zijn om de standpunten nader tot elkaar te brengen.

Dit standpunt verdedigde ik ook op de bijeenkomst van de betrokken partijen op 21 februari. De ABVV-afvaardiging stelde twee eisen: uitstel van de mijnsluitingen tot 1 januari 1960 en onmiddellijke waarborgen voor nieuwe tewerkstelling. De regering legde de eerste eis voor aan de EGKS. Maar ze wist vooraf dat die zou worden afgewezen, want de EGKS had zich bij de uitwerking van het saneringsplan al soepel opgesteld. Vervelend voor het ABVV was dat het negatieve antwoord van Paul Finet kwam, de voorzitter van de Hoge Autoriteit én gewezen algemeen secretaris van de socialistische vakbond.

Aan de tweede eis wilden de regering, de patroons en de EGKS wel tegemoet komen. De mijnpatroons waren bereid de ondergrondse mijnwerkers die door de sluiting van de mijnen afgedankt zouden worden, werk te geven in andere mijnen. De regering van haar kant verbond zich tot het creëren van nieuwe werkgelegenheid

voor de bovengrondse mijnwerkers die zonder werk zouden raken. Indien deze mijnwerkers niet onmiddellijk een andere baan vonden, zouden ze kunnen genieten van de herscholingshulp die mee door de EGKS gefinancierd werd. De socialistische vakbond aarzelde aanvankelijk, maar stemde op 24 februari, na enkele dagen onderhandelen, uiteindelijk toch in met die voorstellen. De afbrokkeling van de stakingsbeweging in de Borinage en in andere Waalse industriële centra was zeker niet vreemd aan deze beslissing. De dag na het bekendmaken van het akkoord

beslisten de stakende mijnwerkers het werk te hervatten. Zo kwam er een einde aan dit korte, maar hevige conflict. De moeilijkheden in de steenkoolsector waren daarmee niet van de baan. Het bleef in het Waalse steenkoolbekken onrustig. De regering werd later door de EGKS verzocht om bijkomende saneringsmaatregelen te nemen.

Een plan voor economische heropleving

Op het ogenblik dat de mijnwerkersstaking uitbrak, uitten sommige ministers, en dan vooral zij die geen economische of sociale bevoegdheden hadden, kritiek op het economische beleid van de regering. Minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny verklaarde dat het weinig samenhang vertoonde en minister van Landbouw Albert De Vleeschauwer was van oordeel dat het voor de publieke opinie leek alsof de vakbonden hun wil aan de regering oplegden. Ook een deel van de regeringsgezinde pers toonde zich ontevreden.

Na de beëindiging van de staking zongen de critici een toontje lager. Dat kwam omdat ik tijdens de eerste bijeenkomst van de werkgevers- en werknemersafgevaardigden uit de steenkoolsector een programma voor economische heropleving had voorgesteld. Niet alleen de Borinage had met ernstige economische problemen af te rekenen. De algemene economische toestand van ons land was zorgwekkend en ook de vooruitzichten waren wegens de zwakke economische conjunctuur niet bepaald gunstig. België werd harder dan zijn buurlanden getroffen door de werkloosheid en was ook gevoeliger voor de economische recessie. De produktiekosten in onze ondernemingen lagen hoger dan in de andere landen. Vooral de energie en het transport kostten bij ons veel, de distributie verliep niet erg soepel en de fiscale wetgeving voor ondernemingen vertoonde een aantal gebreken.

De ontoereikende economische vernieuwing was een tweede belangrijke oorzaak voor de zwakke economische prestaties van ons land. De steenkoolcrisis illustreerde op een bijzonder pijnlijke wijze de verkeerde oriëntatie van de investeringen. In de mijnen die moesten worden opgegeven, waren al miljarden gepompt, en nog eens miljarden waren uitgegeven in de vorm van economische en sociale subsidies. De inspanningen in de basisnijverheden had men beter kunnen gebruiken voor de oprichting van nieuwe industrieën, zoals de petrochemie, de auto-assemblage, de farmaceutische industrie en de elektronica, die wegens hun hogere technologische ontwikkeling minder gevoelig waren voor de internationale concurrentie. Ook werden er te weinig duurzame verbruiksgoederen geproduceerd, hoewel daarvoor in een land met een hoge levensstandaard zo als het onze een afzetmarkt moest bestaan.

De Staat had eveneens een deel van de verantwoordelijkheid voor dit alles. Hij was slecht georganiseerd en had af te rekenen met regelmatig terugkerende budgettaire problemen en schatkistmoeilijkheden. Bovendien werd de Staat in zijn actie vaak verlamd door een gemis aan begrip van de sociale partners en door het optreden van economische en sociale pressiegroepen. Die dwongen gunsten, subsidies en uitgaven af zonder het gezag van de Staat te erkennen en zonder rekening te houden met de vereisten van een coherent beleid.

Zoals andere Europese landen leed ons land tevens onder zijn kleinschaligheid, terwijl steeds meer projecten alleen op grote schaal konden worden verwezenlijkt.

Vandaar het grote belang van de Europese integratie waarop ons land zich in een versneld tempo moest voorbereiden. Hoewel het belang van statistieken relatief is, toonden ze aan dat de groei van het bruto nationaal produkt en de stijging van de produktiviteit in de verwerkende nijverheid in ons land tijdens de jaren 1951-57 minder groot waren dan in de ons omringende landen. Daardoor riskeerden we de voorsprong te verliezen die we tijdens de eerste naoorlogse jaren hadden opgebouwd.

Ik wou dat voorkomen door te streven naar een heropleving van de economische con-

junctuur en de reorganisatie van de economische structuren. Niettegenstaande de budgettaire problemen weigerde ik een deflatoir beleid te voeren. Bewust opteerden mijn minderheidskabinet en mijn verruimde regering voor het stimuleren van het binnenlandse verbruik en van de investeringen. Voor de aanmoediging van de binnenlandse consumptie hadden zij al verscheidene maatregelen genomen: de verhoging van de pensioenen, van de kinderbijslagen voor zelfstandigen en van de werkloosheidsuitkeringen. Die maatregelen hadden de directe vraag met naar schatting bijna drie miljard BF doen toenemen. Daarnaast waren ook de industriële investeringen en de particuliere woningbouw bevorderd. De rentetarieven en de discontovoet waren in januari 1959 verminderd. Voordien al was het stelsel van de bouwpremies in het kader van de wet-De Taeye tot de zelfstandigen uitgebreid. Daarenboven was men begonnen met de uitvoering van een omvangrijk programma van openbare werken en waren er maatregelen genomen ter ondersteuning van sommige industriële sectoren, zoals de textielsector.

Maar dat alles was onvoldoende. Naast een grondige fiscale en administratieve hervorming was er vooral behoefte aan initiatieven die enerzijds de economische ontwikkeling in achtergebleven regio's op gang konden brengen en anderzijds de economische organisatie konden verbeteren. Deze initiatieven werden geconcretiseerd in de zogenaamde expansiewetten en in enkele fiscale wetten.

Het Centrum voor Economische Studiën

De fameuze expansiewetten van 1959 waren in aanzienlijke mate de vrucht van het wetenschappelijk onderzoek aan het Centrum voor Economische Studiën. In november 1955 had ik dit centrum samen met Karel Pinxten opgericht aan de Faculteit Economische Wetenschappen van de Leuvense universiteit en ik was er ook de eerste voorzitter van. Zonder twijfel mag ik zeggen dat het Centrum voor Economische Studiën net als de Economische Raad voor Vlaanderen pionierswerk heeft verricht op het vlak van de regionale welvaartspolitiek. Met grote geestdrift werd met wetenschappelijk onderbouwde studies de doorbraak van de regionale economie in Vlaanderen gerealiseerd dankzij de medewerking van onder meer Guido Declercq, Marcel Loeys, John Van Waterschoot, Olivier Vanneste, Victor Van Rompuy, Gaston Geens en Karel Tavernier.

Het had mij altijd getroffen dat de werkloosheid in ons land hoofdzakelijk een Vlaams probleem was. Sedert de bevrijding had Vlaanderen steeds meer dan 70 procent van de werklozen. In jaren van economische recessie werd soms tot vijftien procent van de mannelijke loontrekkenden in Vlaanderen werkloos. Zelfs in periodes van hoogconjunctuur bedroeg de werkloosheidsgraad er nog meer dan zes procent. Bovendien heerste voornamelijk in de landbouw- en de distributiesector een belangrijke verborgen werkloosheid. Er waren arbeidskrachten die nooit in het productieproces ingeschakeld konden worden. Zij vormden de kern van de structurele werkloosheid, die zich bijzonder scherp stelde in de weinig geïndustrialiseerde gebieden, vooral in West- en Oost-Vlaanderen, het arrondissement Turnhout en het Hageland.

De gebrekkige structuur van de arbeidsmarkt had uiteraard zijn weerslag op het loonpeil en bijgevolg op het regionaal inkomen en het welvaartsniveau. In het Hageland bijvoorbeeld bedroeg eind 1957 het gemiddelde brutodagloon van een mannelijke arbeider in de industrie 207 BF, tegenover 229 BF voor het Rijk. Ruim een derde van de huizen beantwoordde er niet aan de normen van de volksgezondheid, bijna driekwart van de arbeiders was er ongeschoold en de meesten waren buiten het arrondissement Leuven tewerkgesteld. Heel wat Hagelanders werkten als marginale arbeidskrachten in Brussel, Luik, Antwerpen, Charleroi, in de Limburgse mijnstreek en in Waals Brabant.

Kortom, de noodzaak van een regionale economische politiek kon met talrijke sociale argumenten verdedigd worden. Economische overwegingen zetten die sociale motieven nog kracht bij. De regionale economie moest immers geplaatst worden in het perspectief van de economische groei: zij streefde ernaar de ruimtelijk gelokaliseerde produktiefactoren optimaal te laten renderen.

Zoals vermeld pleitte ik reeds in het begin van de jaren vijftig voor de toepassing van een regionale economische politiek. In tegenstelling tot de meeste Westeuropese landen en zelfs de Verenigde Staten, die sedert geruime tijd door het voeren van zo'n politiek de ruimtelijke verschillen in inkomen en welvaart trachtten te verminderen, waren er in ons land slechts schuchtere initiatieven in die zin genomen. In politieke en universitaire kringen, bijvoorbeeld bij Léon Dupriez en Fernand Baudhuin, bestond er veel weerstand tegen zo'n regionale economische expansie. Sommigen vonden dat een land als het onze te klein was voor zo'n politiek. Anderen hadden moeite met het discriminatieprincipe dat aan de grondslag van de regionale economie lag. Dat impliceerde dat wettelijke voordelen enkel werden toegekend aan bepaalde ondernemingen of streken. Dit discriminatoire optreden van de overheid vervalste volgens de tegenstanders de concurrentie tussen de ondernemingen, was in strijd met het gelijkheidsbeginsel en riep privilegies in het leven.

Mijns inziens was het echter de taak van de overheid ervoor te zorgen dat alle burgers en alle streken in het land min of meer in dezelfde mate van de nationale welvaart konden genieten. Daarom moest de overheid niet alleen een nationale economische expansiepolitiek voeren, maar ook een streekeconomie uitbouwen. Omdat hij het regionaal inkomen en bijgevolg de koopkracht verhoogde, was de regionaal-economische politiek, ingeschakeld in het algemene economische beleid, in het voordeel van het algemeen welzijn. De expansiemaatregelen in het verleden waren trouwens ook discriminatoir. Zij bevatten meestal geen regionale criteria en bevoordeelden daardoor de bestaande industriële centra, waardoor ze de ongelijkheid tussen rijke en arme streken nog vergrootten.

Twee testgebieden

De regionale economische expansie was een van de basisideeën van het Sleutelplan. De uitwerking daarvan gebeurde in verschillende fasen. Onder mijn minderheidsregering werden twee ‘testgebieden’ aangewezen: het Hageland en de Zuiderkempen enerzijds en de Borinage anderzijds. De eerste streek was een overwegend agrarisch gebied met, zoals gezegd, veel werklozen, een overdreven arbeidsmobiliteit, een gebrekkige infrastructuur en een hoge bevolkingsaangroei. De Borinage was een streek met wegkwijnende oude industrieën die dringend nood had aan een algemene reconversie. Van meet af aan werd ook aangenomen dat investeringen in gemeenten in de omgeving van de twee testgebieden zouden genieten van dezelfde voordelen als die testgebieden zelf.

Hoewel de keuze van deze gebieden niet kon worden betwist, stuitte ze op bezwaren, onder andere bij Frans Van der Elst en Gerard Van den Daele. Van der Elst vond de aanwijzing van de streek Zuiderkempen-Hageland als testgebied, een deel van mijn kiesarrondissement, een voorbeeld van ‘electorale economie in plaats

van regionale economie'. Van den Daele sprak van 'een schreeuwende ongelijkheid'. Zoals zo vaak illustreerde deze kritiek de stelling dat parlementsleden de problemen van hun streek altijd belangrijker vinden dan die van andere arrondissementen. Overigens vergat Van Der Elst dat mijn minderheidskabinet de eerste regering was die met een regionale economie van wal stak.

Voor de streek Hageland-Zuiderkempen en de Borinage werkte mijn minderheidsregering een uitgebreid programma van openbare werken uit om voornamelijk de infrastructuur in deze gebieden te verbeteren. Het eerste gebied had nood aan goede en snelle verbin-

dingen met de Antwerpse haven, de Limburgse mijnstreek, het Luikse industriebekken en het Ruhrgebied. Daarom was de voltooiing van de autoweg Antwerpen-Luik-Aken van groot belang. Mijn minderheidsregering trok hiervoor de nodige kredieten uit. Om de Borinage nieuw leven in te blazen, werd de voorkeur gegeven aan het beter bevaarbaar maken van de waterwegen naar dit gebied en aan de modernisering van het wegennet. Daarnaast werd voor beide testzones begonnen met het opstellen van een streekplan om te bepalen waar nieuwe industrieparken konden worden aangelegd.

De expansiewetten

De ervaringen met de twee testgebieden waren bijzonder nuttig voor de voorbereiding van de tweede fase van de regionale economische politiek. Die fase bestond in het uitwerken van een wettelijk kader dat de expansie moest bevorderen in alle streken van het land die als ‘ontwikkelingszones’ konden worden afgebakend. Op 12 maart 1959 werden daartoe twee wetsontwerpen ingediend die door minister van Financiën Jean Van Houtte, minister van Economische Zaken Jacques Van der Schueren, minister van Middenstand Paul Vanden Boeynants en door mijzelf ondertekend waren.

Het eerste ontwerp bevatte maatregelen ter bevordering van de algemene economische expansie. Een regionale economische expansiepolitiek had immers weinig zin als die niet in een algemene expansiepolitiek kaderde. Wat deze laatste betrof, hadden de vorige regeringen al enkele wetten uitgevaardigd. De wet-Duvieusart van 1953 kende onder bepaalde voorwaarden overheidssteun toe voor de oprichting of uitbreiding van ondernemingen, terwijl de wet-Rey van 1957 financiële tegemoetkomingen verleende voor de oprichting of aankoop van industriële gebouwen. Het leek mij noodzakelijk deze wetten samen te voegen en aan te passen. Volgens het bovenvermelde ontwerp waren drie soorten overheidstussenkomsten mogelijk: een algemene, een bijzondere en een bijkomende. De voorwaarde voor de toekenning van een algemene tegemoetkoming was dat de oprichting, uitbreiding, omschakeling of modernisering van een onderneming moest beantwoorden aan het algemene economische belang. Dit laatste begrip werd breed geïnterpreteerd: het kon zowel betrekking hebben op de tewerkstelling, de ontwikkeling van nieuwe produkten, de aanpassing aan nieuwe marktvoorwaarden of de rationalisatie van de produktie, als op de verbetering van de arbeidsvoorwaarden of de oprichting van researchafdelingen in ondernemingen. Bijzondere tegemoetkomingen waren alleen bestemd voor bestaande ondernemingen en voor investeringsprogramma's die in het kader van de internationale mededinging noodzakelijk waren. Dit soort tegemoetkomingen werd in de tijd beperkt, namelijk tot 31 december 1961. De algemene en bijzondere tegemoetkoming kon nog met een derde, zogenaamde bijkomende tussenkomst aangevuld worden. Deze hulp kon de vorm aannemen van rentetoelagen, staatswaarborgen, renteloze voorschotten of vrijstellingen van belasting. Ze konden cumulatief of afzonderlijk verleend worden, maar steeds geval per geval.

Het tweede wetsontwerp had betrekking op de regionale economische expansie. Dit ontwerp had in tegenstelling tot het eerste een sterk vernieuwend karakter. Het bood de overheid de mogelijkheid verscheidene voordelen toe te kennen aan als

‘ontwikkelingsgewesten’ aangewezen gebieden: streken met een belangrijke permanente werkloosheid, een omvangrijke uitgeweken bevolkingsgroep, een economisch en sociaal onverantwoorde pendelarbeid, en/of teloorgegane bedrijfstakken. Door het hanteren van deze criteria werd de overheid gedwongen de meest onontwikkelde streken uit te kiezen. Ook wilde ik voorkomen dat gebieden zouden worden uitgekozen die te dun bevolkt waren, te klein waren of vanuit economisch oogpunt te heterogeen waren. Daarom moest het ontwikkelingsgewest een ‘samenhangend geheel’ vormen met ten minste 125.000 inwoners die geconfronteerd

werden met een aantal gemeenschappelijke problemen waarvoor een degelijk uitgewerkte expansiepolitiek een duurzame oplossing kon zijn. Het bevolkingscijfer kon uitzonderlijk tot 50.000 worden verminderd als de geringe bevolkingsdichtheid of het bestaan van specifieke yraagstukken dat verantwoordde. Het behoorde tot de bevoegdheid van de regering de ontwikkelingsgewesten aan te wijzen. In het wetsontwerp werden die gewesten dus niet vermeld, zodat ze vrij konden worden gekozen, in functie van de economische en sociale factoren. De keuze gold daarenboven voor een periode van drie jaar, maar een verlenging van deze termijn was mogelijk. De bevolking van al de ontwikkelingsgewesten samen mocht nooit meer dan vijftien procent van de rijksbevolking omvatten. De mogelijke voordelen waren dezelfde als die van de nationale expansiewet.

Hoewel het een wetsontwerp ter bevordering van de regionale economische expansie was, bevatte het ook bepalingen die op het hele grondgebied van toepassing waren. Sommige van die artikelen hadden onder meer betrekking op de vereenvoudiging van de onteigeningsprocedures voor industrieterreinen. Andere gaven de Staat, de provincies, de gemeenten en andere publiekrechtelijke rechtspersonen de mogelijkheid, al dan niet in samenwerking met de particuliere sector, vennootschappen op te richten voor de uitrusting van industrieterreinen. Weliswaar moesten die vennootschappen zich strikt aan de doelstelling van het ontwerp houden, namelijk het stimuleren van de economische ontwikkeling in het gewest. Deze beperking hield in dat zij de eigendom van de aangelegde industrieterreinen of opgetrokken gebouwen moesten overdragen aan geïnteresseerde ondernemers van zodra deze overdracht onder redelijke voorwaarden kon gebeuren.

De twee wetsontwerpen ter bevordering van de economische expansie werden aangevuld met drie fiscale wetsontwerpen die de investeringen moesten stimuleren. Ze werden begin mei bij het parlement ingediend. Het eerste fiscale ontwerp beoogde de opheffing van fiscale hinderpalen bij de fusies van ondernemingen of bij de hergroepering van activiteiten die in het kader van de Europese integratie noodzakelijk waren. Het tweede fiscale ontwerp verleende vrijstelling van belasting voor de in de loop van 1959 tot 1963 gerealiseerde meerwaarden van landbouw-, handels- en nijverheidsondernemingen. De hieraan verbonden voorwaarde was dat een bedrag dat overeenkwam met de gerealiseerde meerwaarde in België, Belgisch Kongo of Rwanda-Burundi moest worden geïnvesteerd in de eigen vennootschap of in aandelen van een andere vennootschap met dezelfde activiteit. Het derde fiscale ontwerp vertoonde veel overeenstemming met het vorige. Het stelde een fiscaal gunstregime in voor ondernemingen die in 1959 of in 1960 bijkomende investeringen uitvoerden.

De bepalingen van dit laatste ontwerp kwamen aanvankelijk voor in de wetsontwerpen over de algemene en de regionale expansie. Dit impliceerde dat de aanvullende investeringen die in aanmerking kwamen voor belastingverminderingen, moesten voldoen aan de in de expansiewetten opgesomde economische criteria. De regering vond voor deze regeling evenwel geen meerderheid. Ze lichtte daarom de betrokken artikelen uit de ontwerpen en maakte er een afzonderlijk ontwerp van waarin de economische criteria niet voorkwamen.

Deze werkwijze kan de foutieve indruk wekken dat de wetsontwerpen over de algemene en regionale expansie op hevige tegenstand stuitten. Zelfs de socialisten durfden ze niet afkeuren. Wel bestond er hardnekkig verzet tegen sommige aspecten van de ontwerpen. Zeer omstreden was bijvoorbeeld de bepaling dat de Staat onder

bepaalde voorwaarden de staatswaarborg en rentetoelagen kon verlenen voor kredieten die door erkende private kredietinstellingen werden verstrekt. In de praktijk ging het in hoofdzaak om de privé-depositobanken.

Die bepaling was een belangrijke innovatie, maar toch niet volslagen nieuw. De wet-Rey van 1957 liet al de mogelijkheid open voor private gewestelijke financieringsmaatschappijen om dergelijke kredieten toe te staan. Van deze mogelijkheid werd evenwel geen gebruik gemaakt. De tegenstanders van het inschakelen van privé-banken argumenteerden dat de

financiële groepen een te sterke greep op de industrie zouden krijgen. De parastatale kredietinstellingen beschikten volgens hen over voldoende kapitaal om alle kredietaanvragen te beantwoorden. Zij uitten ook de vrees dat de rendabiliteit van de banken zou toenemen ten koste van de Staat, en dat de banken te snel kredieten zouden verlenen omdat het risico toch door de Staat werd gedragen. Tevens werd aangevoerd dat kredietverlening op halflange termijn tegen de bankwetgeving van 1935 indruiste.

Deze argumenten kwamen niet alleen van socialistische zijde, maar ook van het ACW. Een tiental CVP-volksvertegenwoordigers van ACW-strekking, onder leiding van Placide De Paepe, diende een amendement in om de staatswaarborg bij het verlenen van kredieten uitsluitend voor te behouden aan de openbare kredietinstellingen en de privé-banken als kredietverstrekkers uit te sluiten. De Paepe steunde hiervoor op een advies van de Nationale Bank en van de NMKN, die zich eveneens kritisch over de betreffende bepaling hadden uitgelaten. Bij de NMKN speelde daarbij zeker de vrees mee dat de privé-banken zich op het traditioneel voor haar voorbehouden terrein zouden begeven. Naar verluidt lag de NMKN aan de oorsprong van het verzet. Op 11 maart 1959 reeds, de dag voor het indienen van de wetsontwerpen over de algemene en regionale economische expansie, stelde het Directiecomité van de NMKN een nota op die bestemd was voor de raad van beheer. Daarin was een serie argumenten opgenomen tegen het betrekken van de privé-banken bij kredietverlening.

Volgens mij zou de uitsluiting van de privé-banken een grote dwaasheid zijn geweest. In de Kamercommissie van Economische Zaken verzette ik mij dan ook tegen het amendement van De Paepe. Om enigszins aan de geopperde bezwaren tegemoet te komen, stelde de regering een amendement voor dat de staatswaarborg aan privé-banken beperkte tot 50 procent van het toegekende krediet. De banken deelden daardoor ook in de risico's. Als ze bereid waren die te dragen, wees dat toch op de kredietwaardigheid van de onderneming. Het regeringsamendement werd in de commissie aanvaard, dat van De Paepe werd verworpen.

Op 9 juni 1959, tijdens de artikelsgewijze bespreking van de algemene expansiewet, kwam De Paepe evenwel opnieuw met zijn amendement op de proppen. Zonder veel moeite kon hij ervan overtuigd worden om het in te trekken. Hij kreeg hiervoor veel kritiek van de socialisten. Die verweten De Paepe en zijn vrienden een ‘gebrek aan moed’. Om de ACW-vertegenwoordigers nog meer uit te dagen, namen de socialisten het amendement-De Paepe over. Toen er's anderendaags over gestemd werd, bleek dat twee ACW'ers zich bij de socialisten aansloten, met name de Limburger Pieter Wirix en Jos De Saeger. De Saeger voerde aan dat de oplossing van de regering hem niet bevredigde. De banken interesseerden zich volgens hem niet voor de staatswaarborg maar alleen voor de kredieten die ze tegen een verlaagde interest aan hun cliënten konden verstrekken. Op mijn tussenkomst dat voor elk krediet een gunstig advies van de bevoegde minister nodig was, repliceerde De Saeger dat ‘iedereen de invloed van de banken kent’.

De Saeger deed zich ook opmerken tijdens de bespreking van de fiscale wetsontwerpen. Hij kon zich niet verzoenen met het feit dat het wetsontwerp op de belastingvrijstelling voor de meerwaarden ook van toepassing zou zijn op de holdings. Volgens De Saeger konden de holdings reeds van heel wat fiscale voordelen genieten - hij omschreef ze als ‘de troetelkinderen van de fiscaliteit’ - en mochten ze alleen

van de detaxatie gebruik maken als ze de door hen gerealiseerde meerwaarden opnieuw investeerden in regio's met grote sociale of economische noden. De Saeger beweerde eigenlijk dat de regering de holdings niets weigerde. Hierop reageerde ik heftig. Ik vroeg De Saeger zijn beschuldiging te staven. De Saeger bleef erbij dat het bewuste ontwerp te inschikkelijk was voor de ‘financiële grootmachten’, en dat er voor hen strikte toepassingsvoorwaarden moesten worden opgenomen. Ik was het hiermee niet eens.

Het probleem was dat heel wat meerwaarden in feite bevroren waren omdat zij enkel

konden worden gerealiseerd als er 40 procent belasting werd betaald. Hierdoor werd de expansie afgeremd. Om de vele miljarden die door de bestaande fiscale wetgeving dood kapitaal bleven, opnieuw in de economie te brengen, werd in het ontwerp op de meerwaarden bepaald dat alle ondernemingen van de detaxatie konden genieten. Na de kritiek van De Saeger en anderen in de Kamercommissie had de regering het ontwerp geamendeerd en de belastingvrijstelling aan strengere, maar redelijke criteria onderworpen. Indien een bedrag dat overeenkwam met de gerealiseerde meerwaarden geïnvesteerd werd in ontwikkelingsgebieden of werd gebruikt voor de inschrijving op aandelen van de nog op te richten Nationale Investeringsmaatschappij of gewestelijke investeringsmaatschappijen, bedroeg de vrijstelling 100 procent, in de andere gevallen 80 procent.

Overigens vond ik dat het voorstel van De Saeger om de herinvesteringen te beperken tot gebieden met een hoge werkloosheid, reconversieproblemen of aanzienlijke demografische verschuivingen, veel te algemeen was. Haast om het even welke regio in ons land viel onder die categorieën, zodat er van een echte regionale economie geen sprake meer zou zijn. Als het ontwerp een geschenk was aan de holdings, zoals De Saeger beweerde, zou dat evenzeer het geval zijn geweest indien men die categorieën wel had opgenomen.

Niettegenstaande mijn tegenargumentatie bleef De Saeger koppig. Ik hield ook het been stijf en stelde tot tweemaal toe de vertrouwenskwestie. Op 25 juni 1959 wilde De Saeger dat over zijn amendementen zou worden gestemd. Hij vond alleen in Gerard Van den Daele een medestander, terwijl Wirix en Barbeaux zich onthielden. De andere CVP-volksvertegenwoordigers sloten zich aan bij de regering.

De Saeger was een sportief verliezer. Na de stemming kwam hij op de tribune om zijn nederlaag te erkennen. '*Sans rancune*,' zei hij tot slot, waarna hij minister van Financiën Jean Van Houtte en mijzelf de hand kwam drukken.

De kritiek van De Saeger was vanzelfsprekend gesneden brood voor de socialistische pers. *Volksgazet* en *Le Peuple* blokletterden dat de regering er maar niet genoeg van kreeg 'cadeaus' aan de holdings te geven en zette De Saegers standpunten sterk in de verf. De krant van Jos Van Eynde publiceerde een lijst van parlementsleden die zitting hadden in de raad van beheer van een of andere onderneming. De krant drukte de hoop uit dat de ministers onder hen hun beheersmandaat niet uitoefenden. Vanzelfsprekend was dat het geval. Niettemin was en is zo'n mandaat voor een politicus delicaat, omdat het gemakkelijk tot verdachtmakingen kan leiden.

Principieel was ik er een tegenstander van. Een politicus moet recht in zijn schoenen staan en mag niet in opspraak komen. Tijdens mijn politieke loopbaan heb ik daarom nooit een mandaat in een privé-onderneming opgenomen. En wat de invloed van de holdings betreft, heb ik bij het bepalen van mijn politieke houding en bij het nemen van beslissingen nooit enige druk van hen aanvaard.

Bij de eindstemming over de wetsontwerpen over de algemene en regionale economische expansie durfden de meeste socialisten het niet aan tegen te stemmen. Zij onthielden zich massaal. Bij de leden van de meerderheid was er in de Kamer op 17 juni slechts één onthouding. Jos De Saeger betuigde zijn instemming niet met de regionale expansiewet, omdat hij het niet eens was met de beperking van de ontwikkelingsgewesten tot vijftien procent van de totale bevolking. Bij de stemming over de fiscale ontwerpen enkele weken later waren er ook enkele onthoudingen. De

Saeger en Van den Daele stemden tegen. De Senaat keurde de expansiewetten op 8 juli goed, met 86 stemmen voor en 48 onthoudingen. De fiscale ontwerpen werden de volgende dag goedgekeurd.

In het koninklijk besluit van 27 november 1959 werden de ontwikkelingsgebieden opgesomd. Naast de twee testgebieden, de streek Hageland-Zuiderkempen en de Borinage, erkende de regering nog 13 andere 'ontwikkelingsgebieden' die voor een periode van drie

jaar gebruik konden maken van de voordelen van de regionale expansiewet: Centrum, het zuiden van de provincies Namen en Luxemburg, Verviers, Doornik-Ath, Hoei, Eeklo, Lokeren-Dendermonde, Veurne-Tielt, Aalst, Ieper, Oudenaarde, Geraardsbergen en Beneden-Maas. Het ging om 269 gemeenten met 1.360.000 inwoners. Zo'n 60 procent van die gemeenten, met een evenredig deel van de inwoners, bevond zich in Vlaanderen. Vlaamsgezinde kringen vonden dat Vlaanderen recht had op een groter aandeel. Zoals zo vaak moest de regering bij de aanwijzing van de ontwikkelingsgebieden naar een compromis zoeken. Alles bij elkaar was de 60/40-verhouding tussen Vlaanderen en Wallonië redelijk.

De druk op de regering was vanzelfsprekend groot. Voor de meeste mandatarissen was hun arrondissement immers een achtergebleven gebied. Indien ik op alle aanbevelingen was ingegaan, had ik de landkaart van België in kleine stukken moeten snijden en elk van die stukken als achtergebleven gebied moeten erkennen. Als ik al die stukken weer bij elkaar had gevoegd, had ik een nieuwe landkaart van België gekregen.

Economische en sociale gevolgen van de expansiewetten

De expansiewetten van 17 en 18 juli 1959 waren het startsein voor een nieuwe economische politiek in ons land. Ze maakten het bijvoorbeeld mogelijk dat onder bepaalde voorwaarden investeringskredieten ter beschikking konden worden gesteld tegen een bijzonder lage rente van één tot drie procent, en dat voor de oprichting van een industrieel gebouw in een ontwikkelingsgebied een subsidie van 1 miljoen BF kon worden verleend. Gemeenten en intercommunales konden voortaan regionale maatschappijen oprichten voor het aanleggen van industrieterreinen. Dit waren ingrijpende vernieuwingen in een land waarvan de regering voorheen over een zeer beperkt instrumentarium beschikte voor het voeren van een expansiepolitiek.

De expansiewetten hebben natuurlijk voor geen mirakels gezorgd. In de holdings en ondernemingen worden veel belangrijke beslissingen genomen die het economische leven beïnvloeden. Het staat echter vast dat de expansiewetten het industriële en economische landschap in België op een revolutionaire wijze hebben veranderd. Zij hebben in belangrijke mate bijgedragen tot de economische groei en de algemene welvaartsverhoging tijdens de gouden jaren zestig.

Enkele cijfers kunnen dit verduidelijken. Als gevolg van de expansiewetgeving hadden buitenlandse maatschappijen in ons land eind 1961 voor ongeveer acht miljard BF geïnvesteerd. De bruto-kapitaalvorming liep op van 16,6 procent van het BNP in 1958 tot 18,8 procent in 1960 en lag vanaf 1961 steeds hoger dan twintig procent. Midden 1961 had men in het kader van de expansiewetten reeds voor een bedrag van 21 miljard BF leningen verstrekt. Die leidden tot 49 miljard BF nieuwe investeringen. Naar schatting werden hiermee 50.000 nieuwe banen gecreëerd. De doelstelling van het Sleutelplan om in een periode van vijf jaar 100.000 nieuwe arbeidsplaatsen tot stand te brengen tegen een tempo van ongeveer 20.000 eenheden per jaar, kon dus volledig worden gerealiseerd. Weliswaar zou er ook zonder de expansiewetten geïnvesteerd zijn, en droeg ook de gunstige wereldconjunctuur bij tot het verdwijnen van de werkloosheid tijdens de jaren zestig. Maar zonder de

regionale expansie zou de economische ontwikkeling in bepaalde streken van het land nooit zulke impulsen gekregen hebben. En zonder de inbreng van de privé-banken in de kredietverstrekking zou de expansie wetgeving nooit zo'n rendement hebben gehaald.

Uitdrukkelijk moet ik ontkennen dat de expansiewetten voor Vlaanderen voordeliger waren dan voor Wallonië. In sommige Waalse kringen stelt men het voor alsof de verschuiving van het economische zwaartepunt in de jaren zestig van het zuiden naar het noorden van het land moet worden toegeschreven aan de expansiewetten. De toepassingsvoorwaar-

den van de expansiewetgeving waren dezelfde voor Vlaanderen als voor Wallonië. Beide gewesten beschikten bijgevolg over dezelfde kansen.

Het idee dat Vlaanderen bevoordeeld werd, werd van Waalse zijde echter reeds voor de goedkeuring van de wetten verspreid. Begin april 1959 schreef Le Grand Liège, een vereniging die de belangen van het Luikse industriebekken wilde verdedigen, mij een Open brief waarin die stelling werd verkondigd. Een jaar later publiceerde diezelfde vereniging een fraai verzorgde brochure onder de titel: '*De schurkenwetten*'! De expansiewetten werden daarin omschreven als een uiting van 'regionalistische hysterie' en 'de grootste operatie van ontmanteling die ooit door een Staat werd ondernomen...'! Naast deze grove beledigingen werd met cijfers en kaarten de zogezegde benadeling van Wallonië aangetoond. Nogmaals, dit was een volkomen schandelijke en valse voorstelling van zaken.

Wel is het zo dat Vlaanderen dankzij de expansiewetten zijn economische achterstand kon inlopen. Daardoor is er een vrij evenwichtige economische verhouding tussen Vlaanderen, Wallonië en Brussel tot stand gekomen. Als er in Wallonië met de expansiewetten minder resultaten werden behaald, is dat te wijten aan het gebrek aan initiatieven en niet aan de expansiewetten zelf.

Na mijn regeerperiode werd er vanuit Waalse zijde druk uitgeoefend opdat bepaalde ondernemingen zich in het zuiden van het land zouden vestigen. Ik beschik over een dossier waaruit duidelijk blijkt dat de firma Champion gedwongen werd in Péronnes-lez-Binche een afdeling op te richten om van bepaalde voordelen te kunnen genieten, hoewel ze aanvankelijk Sint-Niklaas als vestigingsplaats had uitgekozen.

De stelselmatige bevoordeling van de Borinage was trouwens opvallend onder de regering-Lefèvre-Spaak, die in april 1961 aan het bewind kwam en waarin Antoon Spinoy minister van Economische Zaken was. Onmiddellijk na het aantreden van die regering verklaarde Spinoy dat wat op het gebied van regionale economische ontwikkeling was gerealiseerd, niet voldoende was en moest worden herzien. Meer zelfs, in de Kamer bestempelde hij het geleverde werk als 'improvisatie'!

Het staat ook vast dat onder de regering-Lefèvre-Spaak de economische ontsluiting van het gebied Hageland-Zuiderkempen stokte. Een aantal projecten rond Aarschot en Tessenderlo vond geen doorgang. Spinoy wou van de omgeving rond Heist-op-den-Berg, die tot zijn kiesarrondissement behoorde, een aantrekkingspool voor investeringen maken. J. Vercruysse, de bijzondere commissaris die op mijn kabinet belast was met de opvolging van de ontwikkelingsprojecten en die zich zeer verdienstelijk had gemaakt, werd trouwens in april 1961 zonder ook maar één dankwoord ontslagen.

In de jaren zeventig is de expansiewetgeving helemaal ontspoord. De strenge selectiecriteria werden toen opgegeven. Vanaf het midden van de jaren zeventig werd een ordeloos en wild subsidiëringssysteem gehanteerd, waardoor voor alles en nog wat subsidies konden worden verleend.

Economische programmatie en een nationale investeringsmaatschappij

Een belangrijke voorwaarde voor een doelmatige algemene en regionale expansiepolitiek was dat de overheid de doelstellingen van haar economische politiek

op lange en halflange termijn uitstippelde. Een andere voorwaarde was dat de investeringsprogramma's van de departementen die economische bevoegdheden hadden, gecoördineerd werden. Noch het een noch het ander gebeurde in ons land. Er was niet eens een onderzoeksinstituut dat de economische evolutie op de voet volgde en economische prognoses opstelde.

In andere landen stond men op dit vlak al heel wat verder en had men met succes centrale planbureaus opgericht. Daarom kondigde ik samen met de indiening van de wetsontwer-

pen. betreffende de economische expansie de oprichting aan van een soort planbureau. Aan de woorden plan en planbureau kleefde een dirigistisch etiket dat in de liberale partij en in conservatieve kringen zeker veel verzet zou hebben opgeroepen. Om die reden opteerde de regering voor de benaming ‘programmatiebureau’. Deze term beantwoordde ook beter aan mijn eigen inzichten. Economische planning mocht in mijn ogen niet strak en dwangmatig worden opgevat, maar moest een richtlijn zijn voor overheids- en privé-instanties bij het nemen van economische beslissingen.

Op 26 oktober 1959 werd het Bureau voor Economische Programmatie geïnstalleerd. Het ressorteerde onder de minister van Economische Zaken en kreeg een adviserende taak zowel inzake economische als sociale aangelegenheden. Het moest zijn opdrachten ontvangen van en verslag uitbrengen bij het Ministerieel Comité voor Economische Coördinatie. De eerste taak van het bureau bestond erin de weerslag te onderzoeken van de Europese economische integratie op de Belgische begrotingspolitiek en op de oriëntering van de privé-investeringen.

Het eerste vier-jarenprogramma van het Programmatiebureau had als centrale doelstelling en ambitie het realiseren van de volledige tewerkstelling. Dat moest gebeuren door de economische groei op te drijven van ongeveer 2,5 procent van het BNP naar 4 procent, en zo mogelijk meer.

Deze doelstelling werd bereikt en overtroffen. In de eerste helft van de jaren zestig daalde de werkloosheid tot onder de 100.000 eenheden en lagen de groeicijfers van onze economie boven de 4 procent. Op het ogenblik dat het eerste programma van het Programmatiebureau opgemaakt werd, kon men natuurlijk niet vermoeden dat ons land op de drempel van een uitzonderlijk economisch tijdvak stond. Maar naast de omstandigheden speelde beslist de politieke wil mee om een algemene welvaartsverhoging te realiseren.

Het voorstel tot oprichting van een nationale investeringsmaatschappij kaderde eveneens in de expansiepolitiek. De bedoeling ervan was de financiële structuur van ons land aan te passen aan de vereisten van de toenemende internationale concurrentie en aan de groei van een Europese gemeenschappelijke markt. Mij leek het verantwoord dat de overheid voor de realisatie van belangrijke investeringsprojecten, in het bijzonder in de nieuwe industrieën en in de kleine en middelgrote ondernemingen, aanvullende financiële en technische middelen ter beschikking zou stellen. Om dat mogelijk te maken, was het nodig dat een nieuwe samenwerkingsvorm tussen de overheid en de particuliere sector in het leven werd geroepen. Die bestond erin dat ze kapitaal bijeenbrachten in een nationale investeringsmaatschappij. Het was niet de bedoeling dat deze maatschappij zelf participaties in bedrijven zou nemen. Dat zou aan gewestelijke financieringsmaatschappijen overgelaten worden. Die konden bij de nationale maatschappij voorschotten op hun activa verkrijgen. De participaties moesten minderheidsparticipaties en afkoopbaar zijn, ze mochten alleen genomen worden in bedrijven met de maatschappelijke zetel in België. Ze dienden bovendien bij voorkeur de economische ontwikkeling van bepaalde streken te stimuleren.

Op 7 juli 1959 diende de regering het desbetreffende wetsontwerp in. Bij de uitwerking ervan had ze rekening gehouden met de adviezen van de belangrijkste economische en sociale organisaties. Toen het lanceren van deze idee een heftige discussie had uitgelokt, had ze besloten een uitgebreide raadplegingsronde te organiseren.

Conservatieve kringen haalden het spookbeeld van nationalisaties en de almachtige Staat weer boven. Zij meenden dat de overheid zich op een terrein begaf dat haar niet toekwam. Deze mening werd onder meer gedeeld door de behoudsgezinde Leuvense professor Fernand Baudhuin.

De werkgeversorganisaties betwistten het nut niet van een nationale investeringsmaatschappij, maar vonden dat de particuliere sector een dominerende rol moest spelen. De socialistische vakbond huldigde de tegenovergestelde opvatting. Hij wou er een overheids-

instelling van maken die zelf bedrijven kon oprichten en beheren. En volgens het ACV konden de opdrachten van een nationale investeringsmaatschappij het best door de NMKN uitgevoerd worden.

Het ontwerp van de regering werd een compromis en stelde bijgevolg een gemengde venootschap voor. Overheid en particuliere sector moesten ieder de helft van het kapitaal inbrengen, dat op één miljard BF werd vastgesteld. Naast de werkgevers- en werknemersorganisaties kregen ze een vertegenwoordiging in de raad van beheer.

Hoewel het ontwerp evenwichtig was uitgewerkt en aan heel wat bezwaren tegemoetkwam, stelden de liberalen de parlementaire behandeling zo lang uit dat het vóór de verkiezingen van maart 1961 niet meer goedgekeurd werd. Pas in 1962, onder de regering-Lefèvre-Spaak, werd de Nationale Investeringsmaatschappij opgericht.

Nieuwe middelen voor het wetenschappelijk onderzoek

In het kader van de economische expansie beschouwde de regering het ook als haar taak het wetenschappelijk onderzoek beter te ondersteunen. De middelen waarmee de onderzoekscentra aan onze universiteiten moesten werken, waren ontoereikend om gelijke tred te kunnen houden met het buitenland. Dit was een allesbehalve bemoedigend vooruitzicht. Want de toekomst van een land wordt in de allereerste plaats beïnvloed door de kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek.

Onder mijn impuls veranderde deze situatie. Al in augustus 1958, kort na het aantreden van mijn minderheidsregering, nam ik het initiatief tot de oprichting van een ministerieel comité voor wetenschapspolitiek. Toen ik enkele maanden later mijn regering met de liberalen uitbreidde, belastte ik Pierre Harmel met de coördinatie van het wetenschappelijk onderzoek, een bevoegdheid die eerder meestal aan de eerste minister werd toevertrouwd, maar die wegens zijn drukke agenda niet altijd de nodige aandacht kreeg.

Mijn regering leverde ook een aanzienlijke financiële inspanning. Eind april 1959 besliste ze de kredieten voor het wetenschappelijk onderzoek met 110 miljoen BF te verhogen. Deze kredieten zouden tijdens de daaropvolgende jaren nog meer toenemen, zodat vanaf 1962 jaarlijks één miljard BF extra naar het vorsingswerk zou gaan. De regering deed ook een beroep op het bedrijfsleven en de openbare kredietsector, die bereid waren in te schrijven op een door de Staat gewaarborgde lening van 3 miljard BF voor de financiering van onderzoeksprojecten.

Deze en andere initiatieven werden op 5 mei 1959 aangekondigd tijdens een door de regering georganiseerde academische zitting in het Paleis der Academiën. Koning Boudewijn, de gouverneur van de Nationale Bank Hubert Ansiaux, de Leuvense rector monseigneur Van Waeyenbergh en ikzelf hielden er redevoeringen waarin gepleit werd voor een nationale inspanning ten bate van de wetenschap. Het was een opmerkelijke gebeurtenis, die in de pers grote aandacht kreeg.

Later op het jaar, eind september 1959, richtte de regering op advies van de Nationale Wetenschappelijke Commissie, die onder het voorzitterschap van Leopold III stond, de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid op. Deze raad werd belast met een adviserende taak inzake het universitair onderwijs- en wetenschapsbeleid en was

samengesteld uit vooraanstaanden uit de bedrijfswereld en de academische en de sociale wereld.

De verdere uitvoering van het Sleutelplan

Met de expansiewetten, de economische programmatie en de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek realiseerde de regering een belangrijk deel van het Sleutelplan.

De verkorting van de legerdienst vormde daarvan ook een bijzonder aspect. Minister van Landsverdediging Arthur Gilson was begin 1959 reeds zo ver gevorderd met de reorganisatie van het leger en de aanwerving van beroepsvrijwilligers verliep zo vlot, dat hij op 10 maart 1959 in de Kamer kon aankondigen dat de duur van de legerdienst vanaf september tot twaalf maanden zou worden verminderd. Dat had ook reeds vroeger gekund, maar ik wou de maatregel pas laten ingaan nadat mijn zoon Mark zijn militaire diensttijd had beëindigd, zodat de oppositie niet kon aanvoeren dat hij bij de vermindering voordeel had.

Gilsons collega van Middenstand, Paul Vanden Boeynants, leverde ook uitstekend werk. Eind 1958 had hij de vestigingswet al laten goedkeuren. Daarmee kwam hij tegemoet aan het verlangen van de middenstandsorganisaties om de uitoefening van bepaalde beroepen aan een aantal voorwaarden te onderwerpen. Minder gemakkelijk had hij het met de afschaffing van de wet die de uitbreiding van het aantal grootwarenhuizen verhinderde. Deze zogenaamde grendelwet dateerde van voor de Tweede Wereldoorlog en maakte de uitbouw van een modern en goedkoop distributienet onmogelijk. Vanden Boeynants bereikte met de belanghebbenden een gentlemen's agreement: de grendelwet zou niet meer worden verlengd, maar de sector van de grootwarenhuizen zou tot 1961 vrijwillig de voornaamste bepalingen van de wet naleven. Deze overgangsregeling betekende een belangrijke doorbraak, die dankzij het moedige optreden van Vanden Boeynants werd verwezenlijkt.

De socialisten, die al niet erg tevreden waren omdat zij niet in de regering zaten, lieten hun afgunst blijken over de stapsgewijze en systematische realisatie van het Sleutelplan. Zij spaarden dan ook geen moeite om het Sleutelplan te ridiculiseren en mij persoonlijk in de pers scherp aan te vallen.

De bespreking van de wet tot uitvoering van het Schoolpact begin mei 1959 vormde daarop een uitzondering. De socialisten lieten toen hun gebruikelijke agressiviteit achterwege om bij te dragen tot een sereen debat. Slechts even hing er een beetje spanning in de lucht. Dat was toen Jos Van Eynde mij vroeg of de circulaire van minister van Financiën Jean Van Houtte en van mijzelf, waarin aan de andere ministers gevraagd werd hun uitgaven binnen de ramingen te houden en besparingen te verwezenlijken, gevolgen zou hebben voor de uitvoering van het Schoolpact. Mijn antwoord dat de bepalingen van het akkoord volledig zouden worden geëerbiedigd, volstond voor Van Eynde.

De overige sprekers toonden zich verheugd over het pact en de uitvoering ervan, en blikten vooral terug op het verleden. Zij beklemtoonden daarbij de inspanningen die hun partij vroeger had gedaan voor het realiseren van een schoolvrede en probeerden aan te tonen dat de onderwijsconflicten niet aan hen moesten worden toegeschreven. Theo Lefèvre bracht de gewezen minister van Openbaar Onderwijs Maurice Van Hemelrijck en mijzelf hulde voor onze inspanningen bij de totstandkoming van het Schoolpact. Terecht betrok hij ook Charles Moureaux in zijn lofbetuigingen.

Moureaux zorgde inderdaad voor een correcte en loyale uitvoering van het Schoolpact. De achterdocht bij sommigen in de CVP dat het wetsontwerp tot uitvoering van het Schoolpact te lang uitbleef, bleek volkomen onterecht. Op 6 mei 1959 keurde de Kamer bijna unaniem het ontwerp goed. Alleen de twee communistische volksvertegenwoordigers stemden tegen. In de Senaat was de communistische senator Noel de enige die op 21 mei een negatieve stem uitbracht.

Het huwelijk van prins Albert en het vertrek van Leopold uit Laken

Naast de gewone politieke problemen had ik in het voorjaar van 1959 ook af te rekenen me een heel bijzondere en delicate zaak, die onder meer verband hield met het huwelijk var prins Albert. Toen het Paleis op 12 april 1959 de verloving van prins Albert met de Italiaan

prinses Paola Ruffo di Calabria bekendmaakte, leek er geen vuiltje aan de lucht. Integendeel, het nieuws werd met vreugde onthaald en het jonge paar kreeg vanuit alle hoeken van het land telegrammen met gelukwensen toegestuurd. Toen een maand later, op 11 mei 1959, de grootmaarschalk van het Hof meedeelde dat het prinselijk huwelijk door paus Johannes XXIII te Rome zou worden ingezegend, werd er minder enthousiast en met verbazing gereageerd.

Dat er geen enkele plechtigheid in Brussel zou plaatsvinden werd als een ongelukkige beslissing ervaren. Liberale en socialistische kringen in ons land merkten bovendien op dat volgens de grondwet het burgerlijk huwelijk aan de kerkelijke plechtigheid moest voorafgaan. Van katholieke zijde werd de stelling verdedigd dat de inzegening van het huwelijk door de paus in diens hoedanigheid van primaat van de katholieke Kerk en als staatshoofd van Vaticaanstad tegelijk als een kerkelijke en een burgerlijke plechtigheid moest worden beschouwd. En hoewel er strikt genomen geen echt probleem zou zijn, plaatste toch ook een deel van de katholieke pers kritische kanttekeningen bij de echtverbintenis in Rome.

De discussie over het prinselijk huwelijk groeide in de kortste keren uit tot een polemiek die herinneringen opriep aan de Koningskwestie. Daarenboven volgde ze kort op een aantal publieke twisten over het optreden van koning Boudewijn in de Kongozaak en over andere aangelegenheden, zoals de plannen voor de bouw van een nieuw paleis voor Leopold en zijn gezin op het domein van Laken. Het idee voor een nieuw paleis kwam echter niet van Boudewijn, maar van prinses Liliane. Vanzelfsprekend kon ik daarmee niet akkoord gaan en de plannen werden opgeborgen. Over de andere zaken was de meest gehoorde opmerking dat 'het Paleis zich te veel moeide'. En met 'het Paleis' werd niet alleen en in de eerste plaats koning Boudewijn bedoeld, maar ook en vooral Leopold en de hofhouding, van wie gezegd werd dat zij een grote invloed op Boudewijn uitoefenden.

Of de afspraak over de inzegening van het huwelijk van prins Albert het gevolg was van een verzoek vanwege het Hof of van een onbedachte aanbieding door het Vaticaan is mij nooit duidelijk geworden. Ze werd in ieder geval zonder medeweten van de regering geregeld. Onze ambassadeur bij het Vaticaan, baron Prosper Poswick, bracht ons er niet van op de hoogte. Voor zijn lichtzinnige optreden kreeg Poswick een stevige uitbrander van minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny. Poswick probeerde daarna zijn flater goed te maken en stelde voor dat in de namiddag van de huwelijksplechtigheid in Rome een hoogwaardigheidsbekleder van het Vaticaan de authentieke huwelijksakte naar de Belgische ambassade zou brengen. Daar zou de akte dan ondertekend worden door de Kamervoorzitters en de Belgische ministers die de huwelijksinzegening van prins Albert en Paola zouden bijwonen.

Deze suggestie was geen echte oplossing voor het probleem. Daarom besliste de regering dat het huwelijk in Brussel moest plaatsvinden. Ze moest er echter voor zorgen dat het Vaticaan zelf zou aankondigen dat het huwelijk niet in Rome kon plaatsvinden. Als de regering haar verbod publiek zou hebben gemaakt, zou dat ongetwijfeld als een belediging voor de paus geïnterpreteerd worden.

In de loop van de maand mei werden een aantal demarches bij het Vaticaan gedaan. Uiteindelijk op 2 juni 1959, even na de middag, werd op de radio het communiqué voorgelezen dat paus Johannes XXIII 'in zijn verlangen alle Belgen rond de troon verenigd te zien' en 'in een gebaar van vaderlijke bezorgdheid' er de voorkeur aan

had gegeven om het huwelijk van prins Albert met prinses Paola niet in Rome, maar in Brussel te laten voltrekken.

Met dit communiqué viel de socialistische interpellatie over ‘de politieke en grondwettelijke aspecten’ van het prinselijk huwelijk, die voor de namiddag van 2 juni was voorzien, in het water. Marc-Antoine Pierson zei dat daarvoor in feite geen reden meer bestond en kon moeilijk anders dan zijn tevredenheid over het nieuws uitspreken. Niettemin moest Pier-

son lucht geven aan zijn ontgoocheling over de mislukte interpellatie. Hij verweet de regering dat zij niet eerst het parlement over de nieuwe wending had geïnformeerd. En omdat zij bovendien blijk had gegeven van veel geaarzel, eindigde Pierson zijn interpellatie, zoals bijna alle socialistische interpellaties, met de aanbeveling dat de regering best ontslag kon nemen. Ik antwoordde Pierson dat zowel bij de aankondiging van de verloving als bij het huwelijk van prins Albert de grondwettelijke regels geëerbiedigd waren. Ik daagde voorts de socialisten uit met de vraag of zij met concrete feiten de vermeende overtreding van de grondwettelijke regels konden bewijzen. Mijn vraag veroorzaakte zichtbaar verwarring op hun banken en de socialistische fractieleider Georges Bohy vroeg een schorsing van de vergadering. Kamervoorzitter Kronacker stond die toe. Na de schorsing herhaalde Victor Larock nogmaals Piersons standpunt, maar zonder verder op de zaak in te gaan. De socialisten wilden ook een einde maken aan de publieke discussie over het koningshuis. Naar verluidt hadden vooral de oudere en ervaren socialistische leiders, zoals Achiel Van Acker daarop aangedrongen.

Enkele weken na de socialistische interpellatie schreef *Pourquoi Pas*? dat het Paleis op een zondag in april met mij contact had opgenomen in mijn vakantieverblijf in Knokke met het verzoek een uur later reeds naar Brussel te komen om er voorgesteld te worden aan de verloofde van prins Albert. *Pourquoi Pas*? vermeldde bovendien dat ik bij mijn aankomst op het Paleis teruggestuurd werd, omdat ik geen jacquet zou hebben gedragen. Dit verhaal werd door het Franstalige Brusselse weekblad en door de socialistische pers, die het gretig overnam, als illustratie gegeven van de wijze waarop de politici op het Paleis werden behandeld.

Het was echter volledig uit de lucht gegrepen. Grondwettelijk moet een Belgische prins voor zijn huwelijk de toestemming van de koning vragen, dus van de regering. Maar het is niet nodig dat de regering toestemming geeft voor de bekendmaking van de verloving. Ik werd overigens niet ‘met zeven haasten’ opgeroepen om aan de verloofde van prins Albert voorgesteld te worden. Ik verbleef evenmin in Knokke, maar in Leuven, waar ik die bewuste dag, 12 april 1959, de slottoespraak hield op het vierde Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres. Ik werd evenmin op een bijna dwingende toon op het Paleis ontboden. Er werd mij gewoon gevraagd of ik die dag in de gelegenheid was om prinses Paola te ontmoeten.

De huwelijksplechtigheid van prins Albert met prinses Paola had plaats op 2 juli 1959 Het burgerlijk huwelijk werd door de Brusselse burgemeester Louis Cooremans in de grote Empire-zaal van het koninklijk paleis voltrokken. De kerkelijke inzegening in Sint-Goede le was een ontroerende plechtigheid, geleid door kardinaal Van Roey. De sterke eik van vroeger trad met weifelende pas op.

Ander belangrijk nieuws in verband met de koninklijke familie was het vertrek van koning Leopold uit het paleis van Laken. Op 26 mei 1959 werd na de kabinetsraad meegedeeld dat Leopold tegenover de regering de wens had geuit zijn residentie buiten het koninklijke domein van Laken te vestigen, en dat de regering in overleg met de koninklijke familie de nodige schikkingen zou treffen om dit verlangen te realiseren.

Ik had hiertoe het initiatief genomen. Onder de partijvoorzitters met wie ik na de betwistingen over het prinselijk huwelijk overleg had gepleegd, bestond er eensgezindheid orr inzake de positie van Leopold uit de dubbelzinnigheid te treden en de normale verhoudin gen tussen het Paleis en de politici te herstellen. Ik heb

daarop mijn verantwoordelijkhe opgenomen. Tijdens enkele moeilijke, maar hoffelijke gesprekken met Leopold gaf ik he te kennen dat elke nieuwe discussie over zijn persoon beter kon worden voorkomen. overtuigde hem ervan dat aan de vermeende verhalen over zijn beïnvloeding van koni Boudewijn een eind moest komen, in het belang van het vorstenhuis en van het land. Persoonlijk was ik er volstrekt van overtuigd dat Jacques Pirenne bijvoorbeeld nog altijd een nefaste rol aan het Hof speelde. Leopold stemde dan na enige bedenktijd ermee in uit Laken

weg te gaan, waarna de bovenvermelde mededeling werd verspreid. Als nieuwe verblijfplaats voor zijn gezin werd het kasteel van Argenteuil uitgekozen, waar tot dan toe buitenlanse gasten werden ontvangen. Aan minister van Openbare Werken Omer Vanaudenhove gaf ik de opdracht er de nodige verfraaiingswerken te laten uitvoeren.

Het vertrek van Leopold uit Laken werd in politieke kringen met een gevoel van opluchting onthaald. Voor koning Boudewijn, die in de tweede helft van mei voor een officieel bezoek in de Verenigde Staten verbleef, moet het nieuws wel pijnlijk zijn geweest. Wie er zeker niet mee in haar schik was, was prinses Liliane. Dat vernam ik achteraf van René Lefébure, de kabinetschef van koning Boudewijn, die me geregeld informeerde over het wel en wee aan het Hof. Hij vertelde me dat prinses Liliane op een ongemeen heftige wijze haar ongenoegen had laten blijken.

Liberale haast met kieswethervorming en talentelling

Van zodra de spanningen rond het Hof geluwd waren, kon de regering zich opnieuw aan de uitvoering van haar programma wijden. De liberalen drongen erop aan om de kieswethervorming nog voor het parlementaire reces door één van beide Kamers te laten goedkeuren.

Na de verschillende maatregelen ter uitvoering van het Sleutelplan, waaronder de expansiewetten, de fiscale wetsontwerpen en de schoolwet, waren er bij de liberale ministers de eerste tekenen van zenuwachtigheid. In eigen kring kregen ze te horen dat zij te weinig gewicht in de schaal legden en dat het dringend nodig was de liberale programmapunten meer te accentueren. Dat gold dan met name voor de kieswethervorming, een van de voorwaarden voor de liberale regeringsdeelname. Strikt genomen was daar geen haast mee gemoeid, want de volgende verkiezingen zouden normaal pas in 1962 plaatsvinden. Maar midden mei 1959 diende de liberale minister van Binnenlandse Zaken René Lefèbvre al het bedoelde wetsontwerp in.

Zoals tijdens de regeringsonderhandelingen overeengekomen, werd in het ontwerp voorgesteld de grenzen van de kiesarrondissementen voor de Kamer te doen samenvallen met de kiesdistricten van de Senaat. In de regeringsverklaring was ook bepaald dat voor de provincieraadsverkiezingen de provinciale apparentering zou worden ingevoerd. Dit voornemen was niet terug te vinden in Lefèbvres ontwerp. In de plaats daarvan werd de bepaling ingeschreven dat de partijen die in een provincie geen vijf procent van de stemmen behaalden, niet in aanmerking kwamen voor de aanvullende zetelverdeling.

Tegelijk diende Lefèbvre het ontwerp in tot aanpassing van het aantal parlementszetels. Overeenkomstig het ontwerp zouden voor die aanpassing de bevolkingscijfers van eind 1957 worden gebruikt en zou het aantal zetels in de Kamer van 212 tot 225 worden verhoogd en in de Senaat van 106 tot 112. De nieuwe zetels zouden vooral in Vlaamse arrondissementen toegekend worden. Uit de bevolkingsstatistieken van 1957 bleek dat in Vlaanderen 420.000 inwoners niet in het parlement vertegenwoordigd waren tegenover 100.000 in Brussel en slechts 22.000 in Wallonië.

Rond het tijdstip waarop Lefèbvre de wetsontwerpen in verband met de electorale hervorming en de zetelaanpassing indiende, was hij ook klaar met een voorontwerp tot wijziging van de wet op het taalgebruik in bestuurszaken. Deze wet dateerde van 1932 en bevatte onder meer het artikel dat bepaalde dat het taalstatuut van de taalgrensgemeenten afhankelijk was van de resultaten van een tienjaarlijks te organiseren talentelling. De laatste telling had in 1947 plaatsgevonden en was voor de door verfransing bedreigde Vlaamse taalgrensgemeenten ongunstig uitgevallen. Van Vlaamse zijde slaagde men erin jarenlang de publikatie van de vervalste uitslagen te verhinderen. Maar in 1954 ging de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken Piet Vermeylen daar toch toe over.

Op basis van die cijfers paste hij het taalregime van een aantal Vlaamse taalgrensgemeenten en Brusselse randgemeenten aan in het voordeel van de Franstaligen. Als compensatie voor de Vlamingen beloofde Vermeylen een nieuwe taalwet te doen goedkeuren, maar daar kwam niets van terecht. Dit zette kwaad bloed bij Vlaamsgezinde organisaties. Die wensten dat de taalgrens definitief zou worden vastgelegd en verzetten zich tegen elke nieuwe talentelling. In Lefèbvres voorontwerp bleef de talentelling behouden, maar ze zou zonder rechtsgevolgen blijven. Anderzijds voorzag het ontwerp wel in de mogelijkheid om bepaalde gemeenten bij koninklijk besluit een tweetalig regime op te leggen.

Lefèbvre botste met zijn voorstellen voor een wijziging van de kies- en taalwet op tegenstand van de CVP-fracties. Die vonden de liberale spoed waarmee op de electorale hervorming werd aangedrongen verdacht. Ze vreesden dat de liberalen na de realisatie ervan de regering in de steek zouden laten om niet meer te moeten meewerken aan de verdere uitvoering van het regeerprogramma. In feite werd in de CVP vooral bezwaar gemaakt tegen de voordelen die de liberalen bij de kieswetwijziging zouden hebben. Vrijwel onmiddellijk na het indienen van het vermelde wetsontwerp maakten de CVP-fracties duidelijk dat ze de behandeling ervan op de lange baan wensten te schuiven en amendementen zouden indienen.

Hiermee kon ik niet akkoord gaan. De electorale hervorming was in de regeringsverklaring opgenomen en ze moest dan ook loyaal worden uitgevoerd, ook al was ze voor de CVP eerder nadelig. Toen ik dit standpunt voor de fracties verdedigde, antwoordde men mij dat ik er verkeerd aan deed om op dit vlak aan de liberalen toe te geven. In mijn ogen had de kieswetwijziging evenwel geen enkele betekenis. Omwille van die belofte hadden de liberalen het Schoolpact mee onderschreven, en dat was toch van een andere orde. Daarenboven was de wijziging van de kieswet gekoppeld aan de zetelaanpassing waarop van Vlaamse zijde reeds zolang werd aangedrongen. Maar ook voor die zetelaanpassing kreeg ik kritiek: het aantal parlementsleden zou nog maar eens toenemen. Dit kon echter moeilijk anders. Bij een gelijk aantal parlementszetels moesten de Waalse arrondissementen te veel zetels inleveren. En van Waalse zijde was men er al niet erg gelukkig mee dat de meeste nieuwe zetels naar Vlaanderen zouden gaan. Hoe kon ik dan verdedigen dat het aantal parlementszetels ongewijzigd zou blijven?

De tegenstand tegen de zetelaanpassing kwam binnen de meerderheid vooral van Waalse CVP'ers. De Vlaamse CVP-parlementsleden wezen dan weer Lefèbvres voorontwerp van wet in bestuurszaken af. Vooral de regeling in verband met de talentelling voldeed niet voor hen. Mij evenmin, en ik maakte dat duidelijk naar aanleiding van de interpellatie over de houding van de regering in taalaangelegenheden. CVP-senator en gewezen premier Jean Duvieusart ondervroeg mij daarover op 26 mei 1959. Hij verdedigde de talentelling en betoogde dat die, zoals in de wet bepaald, in 1960 moest worden gehouden. Deze stelling, die door de socialisten en liberalen levendig werd toegejuicht, werd door de Vlaamse CVP-senatoren bij monde van Aloïs Sledsens heftig bestreden. In mijn antwoord op Duvieusart liet ik uitschijnen dat er van een telling alleen sprake kon zijn als ze op een objectieve en wetenschappelijke wijze zou worden uitgevoerd. Daarmee werd met zoveel woorden gezegd dat er niets van in huis zou komen. En het voorontwerp van Lefèbvre omschreef ik als een ‘werkdocument’ waarrond zeer ruime consultaties zouden worden georganiseerd.

Onvrede bij de CVP over de verzachting van de repressiewetgeving

De Vlaamse CVP-fracties waren ook niet gelukkig met de regeringsoplossingen voor de herziening van de repressiewetgeving. In feite was dat niet zo verbazend, omdat het hier om een zeer delicaat dossier ging dat bovendien in een moeilijk klimaat moest worden behandeld.

De publieke opinie in Vlaanderen, die zich tijdens de oorlog zeer scherp en massaal tegen de collaboratie had gekeerd, was later milder gestemd. Er groeide een tendens die misschien niet in de richting ging van het verlenen van amnestie, maar in elk geval van een algemene verzachting van de sancties en de gevolgen daarvan. In het Franstalige landsgedeelte daarentegen vormde zich geen beweging voor amnestie of voor een mildering van de repressie. Daar werd over de collaboratie gewoon gezwegen. Men beschouwde ze als een onfrisse zaak met een schandaalgeur, waarover men liever niet praatte. De patriottische organisaties van hun kant stelden zich niet erg verzoeningsgezind op. Op voorstellen voor de mildering van de repressie reageerden ze niet zelden met eisen voor bijkomende tegemoetkomingen aan de oorlogsslachtoffers. Bovendien hadden ze veel invloed in de socialistische en liberale partijen.

Een bijkomend probleem was dat sommige linkse kranten elke belangrijke genadeverlening aangrepen om de sombere collaboratiegeschiedenis weer op te rakelen. Dat was onder meer het geval naar aanleiding van de voorlopige invrijheidstelling van de Gestapo-agent Eugeen Dirckx. Hoewel de beslissing daartoe al in oktober 1958 door de toenmalige minister van Justitie Pierre Harmel was genomen, interpelleerden de socialisten nog op 19 februari 1959 over deze zaak. Die interpellatie ging vergezeld van artikelen in *Le Peuple* en *Volksgazet*, waarin de wandaden van Dirckx uitvoerig werden beschreven en had geen andere bedoeling dan het regeringswerk rond de verzachting van de repressiegevolgen te bemoeilijken. Eenzelfde scenario speelde zich enkele dagen later af op 26 februari 1959, toen Frans Daels naar het land terugkeerde. De in 1946 bij verstek ter dood veroordeelde Daels verbleef reeds geruime tijd in Zwitserland. Zoals alle voortvluchtigen die op eigen verzoek naar het land terugkeerden, moest hij zich melden bij het gerecht, dat dan over zijn verdere lot zou beslissen. Ik zorgde ervoor dat Daels na zijn aankomst in Brussel enkele uren werd aangehouden en daarna wegens gezondheidsredenen en omwille van zijn hoge leeftijd in voorlopige vrijheid werd gesteld. Toen later op het jaar, aan de vooravond van Kerstmis, VNV-leider Hendrik Elias door mijn toedoen in voorlopige vrijheid werd gesteld, reageerden de socialisten weer verontwaardigd.

Betekende mijn houding in de zaak van Daels en Elias dat ik hun collaboratie goedkeurde? Niets was minder waar. Veroordelingen, repressie en epuratie waren noodzakelijk. De overdrijvingen en excessen daarbij waren in hoge mate betreurenswaardig. Maar ze kwamen in andere landen ook voor. Het zou onjuist zijn te beweren dat dit alleen in ons land het geval was. Zelf ben ik verscheidene keren tussenbeide gekomen om de uitvoering van doodvonnissen te beletttten, straffen te verzachten of invrijheidstelling te bekomen indien dit om morele of humanitaire redenen aangewezen was. Mijn houding in dergelijke gevallen was: vergeten en vergeven. Ik heb niet alleen hulp verleend aan Jozef Van de Wijer, Philip Van Isacker, Carlos Verwilghen, Hendrik Borginon, Paul Daels en Hendrik Elias, maar ook aan

Gerard Romsée, Dr. Martens en pater Callewaert. Ik zou nog veel andere namen kunnen vermelden.

In brede kringen was men het er ook over eens dat de repressie in bepaalde aspecten onrechtvaardig was geweest. Voor dezelfde feiten hadden de rechtbanken dikwijls zeer uiteenlopende sancties uitgesproken. Aan veroordeelden die hun straf hadden uitgezeten, bleven bepaalde rechten ontzegd. Hun echtgenoten, kinderen of erfgenamen deelden dikwijls mee in de gevolgen. Deze toestanden creëerden alleen maar ontevredenheid en bitterheid.

In de regering met Spaak had ik reeds geprobeerd de gevolgen van de repressiewetgeving te verzachten. Die poging had toen tot de wet van 14 juni 1948 geleid. Zij die op de epuratie-

lijsten terecht waren gekomen, konden beroep aantekenen tegen de vervallenverklaring van de rechten opgesomd in het fameuze artikel 123sexies van het Strafwetboek. De toepassing van dat artikel kon zware gevolgen hebben: het was bijvoorbeeld verboden een openbaar ambt uit te oefenen, te stemmen of verkozen te worden, onderwijs te geven, aan een dagblad mee te werken, leider te zijn van een politieke of een beroepsvereniging. Onder de homogene CVP-regeringen werd een nieuwe stap gedaan in de mildering van de repressie en epuratie. De wet van 29 februari 1952 maakte het mogelijk dat veroordeelden met een correctionele of criminele straf van ten hoogste vijf jaar bij de rechtbanken de opheffing konden aanvragen van de vervallenverklaring van de bovenvermelde rechten. De regering-Van Acker beloofde bij haar aantreden in april 1954 nieuwe verzachtende maatregelen. Maar zij kwam vrij laat met zo'n initiatief op de proppen. In januari 1957 diende de toenmalige minister van Justitie Albert Lilar een ontwerp in dat echter niet op tijd door het parlement kwam.

Dat ontwerp werd door zijn opvolger Laurent Merchiers, eveneens een liberaal, grotendeels overgenomen. Volgens Lilars ontwerp werden de sancties van artikel 123sexies afgeschaft voor hen die van hun rechten waren beroofd door de inschrijving op de lijsten van de krijgsauditeur of tengevolge van een administratieve straf. Dezelfde rechten werden eveneens teruggegeven aan hen die tot maximum vijf jaar waren veroordeeld of van wie de straf door een genademaatregel tot vijf jaar was teruggebracht. Diegenen die tot meer dan vijf jaar maar tot minder dan twintig jaar waren veroordeeld, konden de zogenaamde familiale en patrimoniale rechten opnieuw verwerven, maar niet de politieke rechten. Voor de veroordeelden met meer dan twintig jaar, veranderde er volgens Lilars ontwerp niets.

Aanvankelijk wou Merchiers dit ontwerp strenger maken. De volledige teruggave van de rechten opgesomd in artikel 123sexies wenste hij alleen mogelijk te maken voor de ingeschrevenen op de auditeurslijsten en voor de veroordeelden tot drie jaar gevangenisstraf of minder. Na overleg bracht hij die termijn evenwel opnieuw op vijf jaar. Daarnaast wou Merchiers ook een Raad van het Civisme oprichten die de minister van Justitie advies moest verlenen bij genademaatregelen of bij beslissingen tot teruggave van bepaalde rechten.

Toen Merchiers op 20 januari 1959 zijn inzichten in de Senaatscommissie van Justitie bekendmaakte, staken verscheidene CVP'ers hun ontgoocheling niet onder stoelen of banken. Zij hadden ruimere verzachtingsmaatregelen verwacht en vonden de voorstellen niet in overeenstemming met de regeringsverklaring. Bijzonder veel moeite hadden zij met het feit dat Merchiers het amendement van Maurice Van Hemelrijck op het ontwerp-Lilar niet had weerhouden. Dat amendement, dat destijds de steun van de hele CVP-Senaatsgroep had gekregen, bepaalde dat alle sancties opgesomd in artikel 123sexies automatisch zouden wegvallen voor de veroordeelden tot 10 jaar. Voor de oprichting van een Raad van het Civisme waren de CVP-senatoren evenmin te vinden. Die zou volgens hen aan de patriottische organisaties te veel inspraak geven en zich als een soort civistisch sanhedrin opwerpen.

Vlaamsgezinde kringen reageerden eveneens afwijzend en uitten hun ongenoegen in grote en kleine protestacties, zoals het schilderen van de slogans ‘*Amnestie*’, ‘*Elias vrij*’ en ‘*Daels terug*’ op de gevel van mijn woning in Leuven. De ideeënstrijd met papborstel en verf is in ons land altijd een geliefkoosde bezigheid geweest, maar men kan er helaas zelden oplossingen mee bereiken.

Merchiers' voorstel stelde ook mij niet tevreden. Daarom probeerde ik hem ertoe te bewegen een grotere soepelheid aan de dag te leggen. Na enig aandringen was hij daartoe bereid. Op 13 mei 1959 diende hij namens de regering een amendement op het wetsontwerp-Lilar in. Wie tot meer dan vijf en minder dan tien jaar veroordeeld was, kon aan de rechtbank zijn rechten terugvragen. Het amendement voldeed de CVP-senatoren evenwel niet. Zij hernamen het amendement-Van Hemelrijck, dat de grens voor het automatische herstel in de rechten van vijf op tien jaar wilde brengen.

In de commissie werd dit laatste amendement aanvaard. Dit gebeurde tegen de zin van de liberalen, die wilden dat de meerderheid zich aan de regeringstekst zou houden. Omdat dat de enige mogelijkheid was om voor het ontwerp een meerderheid te krijgen, diende minister van Justitie Merchiers bij de aanvang van de bespreking in de openbare vergadering van de Senaat, op 24 juni 1959, het regeringsamendement opnieuw in. In de Senaat kon de CVP haar zin doordrijven, omdat ze daar over een absolute meerderheid beschikte, wat niet het geval was in de Kamer. Tijdens het debat sprak PSC-senator Simonne Gerbehaye-Lehouck de wens uit tot een consensus te komen. Dit was niet zomaar een tussenkomst. Mevrouw Gerbehaye-Lehouck had met haar man en haar zoon in het verzet gestaan en had als enige van het drietal hun gevangenschap en tocht door de concentratiekampen overleefd. Na haar vraag volgde een hele discussie over de opportuniteit om het debat te schorsen en het ontwerp met de amendementen opnieuw door de commissie te laten behandelen. De liberalen en vanzelfsprekend ook de socialisten waren daarvoor gewonnen. De CVP-fractie verklaarde er zich ook mee akkoord, zij het met weinig enthousiasme.

De gedachtenwisseling in de commissie leverde evenwel geen vergelijk op. Daarom suggereerde de socialist Piet Vermeylen bij de hervatting van het debat op 1 juli 1959 de bespreking van het ontwerp te verdagen tot na het parlementaire reces, met het argument dat de Kamer het voor de vakantie toch niet meer kon behandelen. De fracties kwamen overeen om zich tijdens een schorsing over dit voorstel te beraden.

Ik ben dan tussenbeide gekomen om voor de CVP-Senaatsgroep de regeringstekst te verdedigen. Met verder uitstel riskeerde men dat er van het ontwerp helemaal niets terecht zou komen. Daarom was het opportuun in de Senaat een tekst goed te keuren die ook door de Kamer kon worden aanvaard. Aangezien de liberalen niet verder dan het regeringsvoorstel wilden gaan, vroeg ik de CVP-senatoren daarom met aandrang dat zij zich daar achter zouden scharen. Zij betuigden hun instemming met mijn zienswijze. Van de liberale fractie verkreeg ik eveneens het akkoord. Met die zekerheid kwam ik na de schorsing op de tribune om de verdere behandeling en de stemming te vragen.

Zonder veel moeite keurde de Senaat met 86 stemmen tegen 53 bij 5 onthoudingen het ontwerp goed zoals het door de regering geamendeerd was. Slechts enkele liberalen stemden tegen.

Tegen de verwachtingen in werd wel nog een amendement van de socialist Henri Rolin aanvaard. Voor de incivieken van wie de straf na opeenvolgende genademaatregelen tot vijf jaar verminderd was, stelde hij voor dat de vervallenverklaring van rechten ongedaan kon worden gemaakt na raadpleging van het Adviescomité voor de Gevangenissen. Met de socialisten steunden ook de meeste liberalen en een twaalftal CVP'ers dit amendement.

Een week daarvoor had de Senaat het ontwerp aanvaard waardoor het mogelijk werd de schadevergoedingen aan de Staat wegens incivisme te herzien. De incivieken waren na de bevrijding veroordeeld tot gevangenisstraffen, boetes en confiscatie van goederen of winsten. Daarnaast konden ze ook worden veroordeeld tot het betalen van vergoedingen wegens morele schade aan de Staat. De schadeloosstellingen beliepen in totaal tien miljard BF. Een groot gedeelte van dat bedrag was louter theoretisch, omdat de veroordeelden eenvoudig de hen opgelegde schadevergoedingen niet konden betalen. Daarenboven hadden de rechtbanken voor vergelijkbare feiten dikwijls een verschillende strafmaat gehanteerd. En in het geval van hoofdelijke

schadevergoedingen moesten zelfs vervolgingen tegen de erfgenamen worden ingesteld als de veroordeelde was overleden. Deze en andere onbillijke toestanden werden door het wetsontwerp ongedaan gemaakt, omdat het de minister van Financiën in de mogelijkheid stelde de invorderingen van de schadevergoedingen volledig of gedeeltelijk te herzien of eventueel te staken. Na moeizame discussies, waarin de socialisten zich andermaal lieten opmerken door hun sentimentele benadering en hun vertra-

gingsmaneuvers, werd het ontwerp op 23 juni in de Senaat goedgekeurd. De meerderheid bleek daarbij niet eensgezind te zijn. Een vijftal liberalen, onder wie de vroegere Senaats-voorzitter Robert Gillon en fractieleider Emile Coulonvaux, stemden tegen.

Het gebrek aan discipline in de meerderheidsfracties over de repressie-ontwerpen gaf aanleiding tot enkele zure oprispingen bij de Vlaamse CVP-senatoren. Die kregen van de Vlaamsgezinde pers te horen dat zij toegevingen hadden gedaan, terwijl hun Waalse collega's en enkele liberalen zich niet aan de afspraken hadden gehouden. De verdeeldheid en het ongenoegen werd vanzelfsprekend gretig aangegrepen door de socialistische dagbladen. In hun commentaren legden die evenwel vooral de meeste nadruk op ‘de bevoordeling’ door de wetten van ‘de gewezen zwarten... en handlangers van Hitler’!

Afscheid van drie vooraanstaande politici

Wegens de wrijvingen tussen de meerderheidspartijen over de herziening van de repressiewetgeving, de kieswethervorming en de wijziging van de taalwet zag ik van mijn voornemen af om deze wetsontwerpen nog voor het parlementaire reces door de beide Kamers te doen goedkeuren. Om tactische redenen vond ik het beter de gemoederen wat te laten afkoelen en in november de bespreking van die delicate dossiers voort te zetten. De liberale ministers stemden hiermee in. Begin juli 1959 gingen Kamer en Senaat op zomerreces.

Die weken voor de parlementaire vakantie waren ook de laatste voor drie merkwaardige figuren uit ons politieke leven.

Op 21 juni 1959 overleed de Vlaamse CVP-vleugelvoorzitter Jef Deschuyffeleer. Hij was nauwelijks 45 jaar. Toch was zijn leven rijker gevuld en beter geslaagd dan dat van velen met langere carrières. Zijn jeugdjaren had hij aan de sociale actie ten bate van de jonge arbeiders besteed. In de KAJ-school van monseigneur Cardijn, die hem ontdekt had en gevormd en van wie hij lange tijd de rechterhand was geweest, vond hij zijn levensideaal dat hij altijd trouw bleef: dienstbaarheid ten overstaan van de medemens. Tijdens de oorlogsjaren sprong hij in de bres voor ondergedokenen en hij belandde wegens die activiteit ook een tijdlang in de gevangenis. Na de bevrijding werd hij algemeen secretaris van het ACW en stond hij mee aan de wieg van de CVP. Hij bewees grote diensten aan deze partij waarvoor hij bij de verkiezingen van 1 juni 1958 met een opvallend aantal voorkeurstemmen tot senator werd verkozen. Zijn inzet in de CVP belette hem niet tot de voortrekkers van de christelijke arbeidersbeweging te blijven behoren. Jef Deschuyffeleer had in zich de geestdrift van iemand die gedreven wordt door een ideaal én de bedachtzaamheid van iemand die overweegt en wijs is. Hij was een zeldzaam voorbeeld van eerlijkheid, edelmoedigheid en onbaatzuchtigheid. Zijn te vroege dood bracht me veel leed.

Een week na Jef Deschuyffeleer, op 28 juni 1959, stierf BSP-voorzitter Max Buset. Buset was al een tijd ernstig ziek, maar in de week voor zijn overlijden had hij nog tot middernacht een vergadering van de Kamer bijgewoond. Hij was een socialist van de harde lijn en geducht in debatten.

Buset had een zekere aversie voor de CVP en viel haar leiders soms ongemeen scherp aan. Als formateur en eerste minister kon ik daarvan getuigen. Men moest tot zijn intimi behoren om te weten dat Buset eigenlijk een gevoelig man was. Dat bleek bijvoorbeeld ook uit zijn reactie op het overlijden van zijn echtgenote enkele maanden voordien. Deze gebeurtenis richtte bij hem een ware ravage aan en stelde zijn al wankele gezondheid nog meer op de proef.

Op 5 juli 1959 overleed op 54-jarige leeftijd de kleurrijke liberale volksvertegenwoordiger Adolf Van Glabbeke in het Afrikaanse Zanzibar. Hij was daar aangekomen na een rondreis in Kongo, waar hij als voorzitter van de liberale vakbond had deelgenomen aan besprekingen

over syndicale actie in de kolonie. Enkele dagen nadat het nieuws van zijn dood bekend raakte, ontving ik van hem nog een brief waarin hij mij vroeg zo spoedig mogelijk na zijn terugkeer een gesprek te hebben over de toestand in Kongo. Naar aanleiding van Van Glabbekes overlijden werd weer veel commentaar geleverd op zijn houding tijdens het investituurdebat van mijn minderheidsregering.

Staatsbezoek aan Oostenrijk

De zomermaanden van 1959 gaven mij weinig gelegenheid tot rust. De regering werkte de hele maand juli in een hoog tempo. Er moesten nog uitvoeringsbesluiten getroffen worden voor een aantal wetten, onder andere voor de expansiewetten en de schoolwet, terwijl de tijd rijp was om de balans op te maken van de uitvoering van het regeerprogramma. Daarnaast had ik nog andere verplichtingen. Zo vergezelde ik koning Boudewijn tijdens zijn officiële bezoek aan Nederland van 8 tot 11 juli. Een week later bracht de Ethiopische keizer Haile Selassie een bezoek aan ons land. Ik had met hem enkele uitvoerige gesprekken, waarbij hij een sympathieke en zeer intelligente indruk maakte. Wel was het vreemd dat hij in antwoord op een korte toespraak van de koning tijdens het galadiner op het koninklijk paleis in het Aramees een wederwoord uitsprak. Vanzelfsprekend begreep niemand er een woord van. Toen ik keizer Haile Salassie achteraf vroeg waarom hij, die zo vlot Frans en Engels praatte, dat gedaan had, antwoordde hij mij dat hij zich niet in onze taalkwestie wilde mengen!

Ook tijdens de maand augustus kwam de kabinetsraad wekelijks samen. Het satirische weekblad *Pan* maakte hierover de opmerking dat een protestbetoging van de ministers in de Wetstraat tegen het hoge werktempo niet mocht worden uitgesloten. Op de agenda stonden vooral de zorgwekkende begrotingstoestand en de problemen in Kongo. Tussendoor nam ik enkele dagen vakantie in het Zoute in Knokke. Maar eind augustus barstte in de regering het conflict uit tussen Maurice Van Hemelrijck en de andere ministers over het Kongolese vraagstuk, waardoor ik bijna permanent in Brussel was. De onenigheid over dit dossier leidde begin september tot het ontslag van Van Hemelrijck en zijn vervanging door August De Schryver als minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi.

De inkt van de commentaren over Van Hemelrijcks ontslag was nauwelijks opgedroogd toen ik op 13 september naar Oostenrijk vertrok voor een driedaags officieel bezoek. De Oostenrijkse pers besteedde uitvoerig aandacht aan mijn aanwezigheid. In een artikel in de *Neue Tageszeitung* stond dat ik opgegroeid was in 'de atmosfeer van katholieke vroomheid en goedlachse jovialiteit' dat het provinciestadje Lier kenmerkte, de stad van 'de grote Vlaamse auteur en schilder Felix Timmermans', van wie de boeken in Oostenrijk erg goed bekend waren.

Ik had in Wenen onder meer gesprekken met president Adolf Schärf in het paleis Pallavicini, kanselier Julius Raab en vice-kanselier Bruno Pitterman, de voorzitter van het parlement Leopold Figl en de aartsbisschop van Wenen kardinaal Franz König. De burgemeester van Wenen, Franz Jonas, die later president zou worden, begeleidde mij persoonlijk bij een rondrit door de stad. Behalve op de talrijke historische bezienswaardigheden toonde hij zich erg trots op de sociale woningbouw in Wenen. Ik woonde ook een opvoering bij van Puccini's *La Tosca* in de opera van

Wenen en een galavertoning van de Lippizaner-paarden van de beroemde Spaanse Ruiterschool. Ik bezocht tevens het paleis van Schönbrunn en het augustijnerklooster van Klosterneuburg aan de oevers van de Donau.

Naast de gebruikelijke diners en recepties, hield ik verscheidene toespraken, meestal over de samenwerking tussen België en Oostenrijk, de historische banden tussen beide landen sedert de tijd van keizerin Maria-Theresia, en vooral over de betekenis van de Benelux en de Europese integratie.

Wat deze laatste onderwerpen betrof, vergeleek ik de rol die België in het Europa der Zes speelde met die van Oostenrijk in het Europa der Zeven, de zogenaamde Kleine Vrijhandelszone. Ik verdedigde de opvatting dat beide landen zich ten dienste van het verdere Europese integratieproces moesten stellen. Ik verklaarde trouwens dat het Europa der Zes geen eindpunt was, maar een fase in de evolutie naar een grotere gemeenschap waartoe alle Europese landen konden toetreden als ze de principes van de westerse beschaving onderschreven. De EEG was immers niet opgevat als een element van permanente verdeling in Europa. Ze was een open gemeenschap, en ik drukte de hoop uit dat Oostenrijk door zijn centrale ligging in Europa, op de grens tussen de westelijke landen en de Slavische wereld, een beslissende rol zou spelen in de totstandkoming van een grote Europese unie. Vanuit dat oogpunt waren nauwere relaties tussen Oostenrijk en de EEG wenselijk. Ofschoon het idee veel aanhangers had, was een toetreding tot de EEG uitgesloten. Oostenrijk had zich in zijn verdrag met de Sovjetunie ertoe verbonden de volstrekte neutraliteit in acht te nemen.

Na het officiële programma vertoefde ik met mijn echtgenote en mijn zoon Mark, die mij tijdens mijn bezoek vergezelden, enkele dagen aan de Ossiacher See in Karinthië, in een villa van de Oostenrijkse regering.

Onenigheid over nieuwe belastingen

Net voor ik naar Oostenrijk vertrok, had een commissie van enkele CVP- en liberale ministers, de partijvoorzitters en de fractievoorzitters van beide partijen en ikzelf een akkoord bereikt over de politieke agenda voor het najaar. Deze zogenaamde *commission du contentieux* moest de tegengestelde standpunten van de regeringspartners over enkele netelige dossiers verzoenen en een timing voor de parlementaire behandeling van de ontwerpen opstellen. Er werd overeengekomen onmiddellijk na de heropening van het parlement de wetsontwerpen in verband met de kieswethervorming en de aanpassing van het aantal parlementszetels te laten goedkeuren. In dat verband was men het eens geworden over het amendement van de Brusselse CVP-volksvertegenwoordiger Leo Lindemans, die had voorgesteld om in de toekomst die aanpassing automatisch uit te voeren. Tevens zou de regering aan de Kamer vragen het door de Senaat goedgekeurde ontwerp tot verzachting van de repressie te aanvaarden. Het probleem van de talentelling en andere communautaire geschillen, zoals het statuut van de taalgrensgemeenten en de Brusselse agglomeratie en randgemeenten, werd naar een werkgroep verwezen. De commissie stemde er voorts mee in dat de wetsontwerpen over het nieuwe radio- en tv-statuut en over de oprichting van cultuurraden in de Senaat zouden worden ingediend. Inzake de financiële politiek verklaarden de leden zich akkoord de regering bij haar doelstelling te steunen om de gewone begroting voor 1960 in evenwicht te brengen.

Toen ik na mijn verblijf in Oostenrijk op 24 september 1959 weer in de Wetstraat verscheen, werd het mij spoedig duidelijk dat de godsvrede niet van lange duur zou zijn. Tijdens mijn afwezigheid hadden zich enkele gebeurtenissen voorgedaan die één van de coalitiepartners niet gelukkig stemde.

Op 20 september had er in Antwerpen een betoging voor amnestie plaatsgevonden waarin tevens de houding van de regering inzake de repressie op de korrel was genomen. Onder de duizenden manifestanten had zich een belangrijke groep CVP-parlementsleden bevonden van wie de aanwezigheid door de liberale pers niet erg gesmaakt werd. Twee dagen later had het ACV aangekondigd dat het op 10 oktober een nationale protestbetoging zou organiseren voor aanpassing van de vrijgestelde belastingminima en belastingschijven, de bescherming van werknemers bij de sluiting van ondernemingen en de invoering van een gewaarborgd weekloon. Dat waren eisen waarover de regering al een paar keer gedebatteerd

had, maar waartegen de liberale ministers nogal wat bezwaren maakten. In de CVP zorgden dan weer de plannen van de liberale minister en vice-voorzitter van de regering Albert Lilar voor irritatie. Lilar, die de rijksadministratie onder zijn bevoegdheid had, wou enkele belangrijke overheidsdiensten van het algemene bestuur en de werving van het rijkspersoneel onder zijn gezag plaatsen. Als hij zijn zin zou krijgen, waarschuwde de CVP-gezinde pers onmiddellijk, zou de linkse benoemingspolitiek van de regering-Van Acker zich herhalen. Er werd van mij verwacht dat ik zonder dralen aan Lilar een halt zou toeroepen.

Het opstellen van de begroting voor 1960 lokte tussen de coalitiepartners de scherpste controverse uit. Voor een jaar waarin de heropleving van de economische conjunctuur verwacht werd, kon de regering het zich niet veroorloven een deficitaire begroting in te dienen, zelfs al paste zij het principe van de cyclische begroting toe. Daarom moest alles in het werk worden gesteld om de uitgaven en inkomsten van de Staat in evenwicht te brengen. Toen minister van Financiën Jean Van Houtte tijdens de kabinetsraad van 19 augustus 1959 de financiële en budgettaire toestand toelichtte, schatte hij de uitgaven voor 1960 op ongeveer 114 miljard BF. De inkomsten raamde hij op 107 miljard BF. Dat was vijf miljard BF meer dan in 1959. Gezien de gunstige economische vooruitzichten voor 1960 was dit geen onrealistische veronderstelling. Maar zelfs in dat geval bleef er een tekort van zeven à acht miljard BF. Van Houtte wilde zoveel mogelijk besparingen doorvoeren en startte daartoe eind augustus een onderhandelingsronde met zijn collega's.

Omdat veel uitgaven niet samendrukbaar waren, kon het begrotingstekort niet alleen met besnoeiingen worden weggewerkt. Dat bleek ook toen Van Houtte enkele weken later, tijdens de kabinetsraad van 12 oktober, de resultaten van zijn gesprekken met de verschillende ministers meedeelde. Daarom stelde hij voor een aantal belastingen te verhogen. Over de keuze tussen een verhoging van de directe of van de indirecte belastingen werd op 12 oktober lang gediscussieerd, maar er werd geen akkoord bereikt. De scheidingslijn liep niet helemaal tussen de CVP- en de liberale ministers, hoewel deze laatsten overwegend de voorkeur gaven aan de aanpassing van een aantal indirecte belastingen. Van Houtte en enkele andere CVP-ministers daarentegen waren om economische en sociale redenen eerder te vinden voor de verhoging van de directe belastingen. Er werd door hen onder meer gedacht aan een verhoging van de inkomstenbelastingen met 1 deciem, wat 3 à 3,5 miljard BF zou opbrengen.

Mij leek deze laatste optie niet opportuun. Enkele dagen voordien had men ertoe besloten om voor de lagere inkomensklassen de bedrijfsbelasting te verminderen. Hiermee was de regering gedeeltelijk tegemoet gekomen aan de door het ACV geformuleerde eis voor een aanpassing van die belasting aan de stijging van de levensduurte. Het zou van weinig logica getuigen om vrijwel onmiddellijk daarna de inkomstenbelastingen te verhogen. Met zo'n eventuele verhoging kon trouwens beter worden gewacht tot de regering klaar was met de algemene fiscale hervorming die ze bij haar aantreden in het vooruitzicht had gesteld.

Drie dagen later, op 15 oktober 1959, kwamen de ministers opnieuw bijeen voor een onderzoek van de begrotingstoestand. Ik drong erop aan dat alle knopen ditmaal zouden worden doorgehakt, zodat de begroting voor 1960 kon worden voorgesteld. Daarna stelde Jean Van Houtte zijn pakket belastingverhogingen voor. Het betrof onder meer een verhoging van de registratie- en successierechten, van de accijnzen

op een aantal petroleumprodukten, zoals benzine en stookolie en een herziening van de mobiliënbelasting op de gas- en elektriciteitsmaatschappijen waarvan sommige bijna geen belasting betaalden. De meeste voorstellen van Van Houtte werden met enkele wijzigingen aanvaard. De nieuwe inkomsten moesten 3,1 miljard BF meer in de Staatskas brengen en de totale ontvangsten zouden daarmee een bedrag van 111,407 miljard BF bereiken. Tijdens dezelfde kabinetsraad beslisten de ministers de uitgaven verder in te krimpen tot een bedrag van 111,490 miljard BF.

Economische Zaken, Verkeerswezen, Financiën, Openbare Werken en Onderwijs moesten het meest inleveren. De besparingen op de Onderwijsbegroting hadden evenwel een voorlopig karakter, totdat een commissie bestaande uit enkele CVP- en liberale ministers de financiële gevolgen van het Schoolpact onderzocht had.

Op mijn voorstel stemden de ministers tevens in met de opsplitsing van de buitengewone begroting in twee afdelingen: een voor de gewone investeringskredieten, die op 20 miljard BF werden geraamd, en een andere voor de hulp aan de minder ontwikkelde landen, met name Kongo en Rwanda-Burundi, die op vijf miljard BF werd geschat. Dit was een belangrijke hervorming. Met uitzondering van Frankrijk was er geen enkel westers land dat zo'n grote inspanning leverde om de minder ontwikkelde landen te helpen. De regering was het erover eens om die bijzondere afdeling van de buitengewone begroting desnoods door nieuwe belastingen te financieren in het geval er op de kapitaalmarkt niet voldoende middelen beschikbaar zouden zijn.

Als een regering nieuwe belastingen aankondigt, moet ze geen applaus verwachten. Dat was ook deze keer zo. Van alle kanten barstte protest los, en voor het eerst sedert haar aantreden keerden bijna alle dagbladen van de meerderheid zich tegen de regering. De liberale *De Nieuwe Gazet* schreef dat de regering gekozen had voor ‘een gemakkelijkheidspolitiek op de rug van de burger’. *De Standaard* sprak over een begroting in evenwicht ‘met duizend lekken’. *Gazet van Antwerpen* waarschuwde de regering dat ‘zij ongelijk zou hebben de ontgoocheling en de wrevel van de bevolking te onderschatten’ en *La Libre Belgique* voorspelde zware klappen voor de CVP bij de volgende verkiezingen. Mijn verklaring aan de pers na de kabinetsraad dat ‘de ministers sterker waren dan de wiskundigen, omdat ze de kwadratuur van de cirkel hadden opgelost’, werd mij niet in dank afgenomen. Hoewel ik alleen met een beetje humor op de zware inspanning van de regering had willen wijzen, vond men dat ik de belastingverhogingen wel erg cynisch bekend had gemaakt. Van Houtte kreeg van hetzelfde laken een broek voor zijn commentaar dat ‘het kind eindelijk geboren was’.

Erger was het evenwel dat verscheidene parlementsleden van de meerderheid zich op sleeptouw lieten nemen door de onvrede in de pers en ze nog versterkten door publiekelijk de belastingverhogingen aan de kaak te stellen. De regering had volgens hen haar programma verloochend, en zij beloofden haar een warm onthaal bij de hervatting van de parlementaire werkzaamheden.

De kritiek bereikte ook de hogere partijinstanties. Het Nationaal Comité van de CVP, dat op 24 oktober bijeenkwam, liet in een communiqué uitschijnen dat de regering beter werk had gemaakt van de beloofde fiscale hervorming in plaats van nieuwe belastingen te heffen En de liberale fractieleider in de Kamer, Charles Janssens, viel tijdens een bijeenkomst van de Brusselse federatie van zijn partij, fel tegen mij en de CVP uit. De liberale ministers waren volgens Janssens bij de beslissing over de belastingverhogingen voor een voldongen feit' geplaatst. Bovendien, beweerde hij, waren die verhogingen niet nodig geweest indien onder mijn homogene regering het overheidsgeld niet “verspild” was geweest en het “dure” School pact niet was afgesloten. CVP-voorzitter Theo Lefèvre wees Charles Janssens voor zijn verwij ten scherp terecht en nam afstand van zijn standpunt dat minder belangrijke problemen' zoals de wetsontwerpen in verband met de nasleep van de repressie slechts aan bod

mochten komen nadat het parlement ‘belangrijkere aangelegenheden’ zou hebben afgehandeld.

Deze uitwisseling van oratorische projectielen deed de spanning tussen de meerderheidspartijen nog toenemen. Enige afkoeling was noodzakelijk. Op 27 oktober bracht ik de CVP-ministers in mijn ambtswoning in de Lambermontstraat samen voor een onderzoek van de politieke toestand. De conclusie van die vergadering was dat alleen het schrappen van een aantal belastingverhogingen en het doorvoeren van nieuwe bezuinigingen een uitweg konden bieden,'s Anderendaags werd hierover in het Ministerieel Comité voor Economische

Coördinatie een akkoord bereikt. De afgesproken verhoging van de accijnzen op benzine, stookolie en enkele andere petroleumprodukten werd behouden. De aanpassing van de registratie- en successierechten, de weeldetaks en andere taksen daarentegen werden geschrapt. De kabinetsraad van 30 oktober bevestigde die afspraak. Ook werd beslist nieuwe bezuinigingen door te voeren, in het bijzonder op de begroting van Defensie. Minister van Landsverdediging Arthur Gilson, die op de kabinetsraad afwezig was, had zich daartoe tijdens voorafgaande gesprekken met minister van Financiën Van Houtte en mijzelf bereid verklaard. Gilson zou aan de NAVO vragen de engagementen van België te verminderen. Dat viel hem niet makkelijk, want niet zonder moeite had hij de Amerikanen ervan kunnen overtuigen dat de vermindering van de militaire diensttijd de paraatheid van onze troepen niet in gevaar bracht, omdat tegelijk een belangrijke reorganisatie en modernisering van het leger werd doorgevoerd. Op zijn vraag om de militaire lasten van ons land te verminderen, verwachtte hij dan ook weinig bijval van de NAVO-leiding, van de Amerikanen in het bijzonder.

Tijdens de kabinetsraad van 30 oktober werd ook nagegaan welke besparingen op de Onderwijsbegroting mogelijk waren. Uit een uiteenzetting van minister van Openbaar Onderwijs Charles Moureaux bleek dat dit bijzonder moeilijk was. Volgens hem kon alleen een amendering van het Schoolpact de onderwijsuitgaven substantieel verminderen. Niettemin stemde hij ermee in een oplossing te zoeken.

De slotconclusie van de kabinetsraad was dat de belastingverhogingen beperkt zouden blijven tot 1,8 miljard BF in plaats van 3,1 miljard BF, en dat er op de begroting van Onderwijs en Defensie in totaal voor 860 miljoen BF zou worden bespaard. Verscheidene ministers drongen erop aan om tegenover het parlement de budgettaire toestand van het land en de financiële plannen van de regering ondubbelzinnig uiteen te zetten in de hoop daarmee de misnoegdheid van de meerderheidsfracties en de publieke opinie weg te nemen.

De pers, die de regering eerder streng had aangepakt voor haar belastingverhogingen, las haar opnieuw de levieten, ditmaal omdat de ministers op genomen beslissingen waren teruggekomen. Ook in de meerderheidsfracties bleef het rommelen. De verstandhouding tussen de regeringsleden had onder de zogenaamde malaise evenwel niet te lijden. De liberale ministers toonden zich loyale partners. Dat bewezen ze op het congres van hun partij van 7-8 november 1959. Nogal wat woordvoerders van de federaties kraakten er het regeringswerk. Er werd zelfs een motie voorgesteld die betoogde dat een aantal belastingverhogingen ‘dankzij de krachtdadige houding van de liberalen’ afgevoerd waren. De liberale ministers Vanaudenhove, Lefèbvre en Moureaux verzetten zich daartegen. Zij wensten zich niet te desolidariseren van de CVP-ministers, en beklemtoonden dat de regeringsbeslissingen gezamenlijk waren genomen. Deze houding was niet alleen een voorbeeld van loyauteit, ze was ook nog een toonbeeld van moed. Die houding werd ook beloond, want het liberale congres behield bijna unaniem zijn vertrouwen in zijn liberale ministers.

Ook de CVP-leiding bleef vooralsnog achter de regering staan. CVP-voorzitter Theo Lefèvre verklaarde in een redevoering in Turnhout op 8 november 1959 dat de bewindsploeg ‘indrukwekkende verwezenlijkingen’ op haar actief had en dat zij ondanks de financiële moeilijkheden de realisatie van haar welvaartsprogramma voortzette. De belastingverhogingen omschreef Lefèvre als ‘minder aangenaam,

doch noodzakelijk'. Hij riep de partij op om haar vertrouwen in mij te behouden. Fred Bertrand, de opvolger van Jef Deschuyffeleer als Vlaamse vleugelvoorzitter, hield op 9 november in Hasselt een toespraak waarin hij hetzelfde betoogde.

Lefèvres eerste uitval naar de liberalen

Bij de opening van de nieuwe parlementaire zittijd, op 10 november 1959, besliste de Kamer de voorrang te geven aan de bespreking van een nieuwe verklaring van minister De Schryver over Kongo en Rwanda-Burundi. De economische en financiële politiek van de regering zou pas daarna aan bod komen.

Toen ik op 18 november dat debat inleidde, beklemtoonde ik dat ik de inzichten van de regering in een aantal vraagstukken wilde toelichten. Mijn verklaring was dus geen aanvullende regeringsverklaring, hoewel sommigen het nadien zo voorstelden.

Vooreerst sneed ik de algemene politieke kwesties aan: de zetelaanpassing, de wijziging van de repressiewetgeving, de cultuurraden, het statuut van radio en tv en de taalwetgeving. Deze problemen sleepten reeds jarenlang aan. Men mocht niet verwachten dat mijn regering ze in een handomdraai zou oplossen. Maar ik bleef vastbesloten ze voor het parlement te brengen en ik verzocht de Kamer zich zo spoedig mogelijk uit te spreken over de vermelde wetsontwerpen.

Een belangrijk gedeelte van mijn redevoering was een uitgebreid overzicht van de realisaties van mijn regering na één jaar. Die waren toch indrukwekkend: de expansiewetten en de fiscale wetten, de economische relancepolitiek, de sanering van de steenkoolindustrie, de uitvoering van het Schoolpact, de bevordering van het wetenschappelijk onderzoek, de oprichting van het Bureau voor Economische Programmatie enzovoort. Mijn regering was niet van plan het daarbij te laten. Zij bereidde wetsontwerpen voor of had er al ingediend voor een betere bescherming van de werknemers bij de sluiting van ondernemingen, het invoeren van een gewaarborgd weekloon, een behoorlijke pensioenregeling voor zelfstandigen en aangepaste hulpverlening aan de landbouw.

Wat de toestand van de overheidsfinanciën betrof, wees ik erop dat bij de beoordeling daarvan rekening moest worden gehouden met de erfenis van de regering-Van Acker. De gewone begroting van 1958 was afgesloten met een tekort van 8,2 miljard BF, een verschil van meer dan dertien miljard BF tussen de oorspronkelijke raming en de uitvoering ervan. Het tekort op de begroting van 1959 zou wellicht tot zeven à acht miljard BF oplopen. Dat was te wijten aan nieuwe uitgaven, onder meer voor het onderwijs en voor Kongo. Deze uitgaven zouden ook in 1960 zwaar op de begroting wegen. Ik gaf volmondig toe dat de problemen bij de opmaak van de begroting voor 1960 groot waren geweest en dat het evenwicht precair was. Maar de regering was vast van plan een dam op te werpen tegen elk initiatief dat de financiële toestand van het land zou ondermijnen. Ik rekende hiervoor op de meerderheid, aan wie ik aan het eind van mijn redevoering opnieuw het vertrouwen vroeg.

Het debat over de financieel-economische politiek nam vijf dagen in beslag. De socialistische woordvoerders pakten mij ongemeen scherp aan. Ze toonden daarbij nogmaals hun afgunst over wat de regering al verwezenlijkt had. Dat was niet nieuw voor mij. Wel nieuw was de bedekte of onverholen kritiek van sprekers van de meerderheid. Van liberale zijde viel de redevoering van de jonge liberale volksvertegenwoordiger Willy De Clercq het meest op. De opvolger van Henri Liebaert verklaarde tijdens de tweede dag van het debat, op 19 november, dat de

liberalen bereid waren ‘nieuwe offers te aanvaarden indien de regering haar volledige verantwoordelijkheid zou opnemen en haar eendagspolitiek zou laten varen...’.

De Clercq werd door CVP-voorzitter Theo Lefèvre onmiddellijk van antwoord gediend, met een zinspeling op het liberale verzet tegen de belastingverhoging. Lefèvre stelde dat men de moed moest hebben de uitgaven aan te wijzen waarop kon worden bezuinigd als men van geen belastingverhogingen wou weten. Hij voegde er nog aan toe dat het ‘immoreel’ was de verdiensten van het regeringsbeleid voor zich op te eisen als men tegelijk de

middelen voor de financiering ervan weigerde. De CVP-voorzitter nam tevens afstand van de beslissing om een aantal belastingverhogingen niet door te voeren, een beslissing genomen onder druk van ‘enkele geïsoleerde demagogen’. Ook richtte hij enkele niet mis te verstane waarschuwingen aan de regering. Lefèvre zei dat hij ‘niet de minste illusie’ koesterde over de kansen op een globale belastinghervorming. Hij vroeg ‘een nieuw enthousiasme’ voor de regionale economische politiek en eiste vóór Kerstmis de goedkeuring van de ontwerpen in verband met de repressie en de taalwetgeving.

Lefèvre bracht met zijn redevoering heel wat in beweging. Onmiddellijk erna kwam de liberale Kamerfractie samen voor overleg. Een afvaardiging had een gesprek met de liberale ministers.'s Anderendaags deelde minister van Binnenlandse Zaken René Lefèbvre tijdens de kabinetsraad mee dat het vertrouwen van de liberale Kamergroep in de regering geschokt was. Lefèbvre zei dat er al ‘extreme oplossingen’ genomen konden zijn, en dat er in ‘de nabije toekomst’ nog konden worden genomen. Alleen het besef van de ernst van de budgettaire problemen en van de toestand in Kongo had de liberale volksvertegenwoordigers tot voorzichtigheid aangezet. Het was absoluut noodzakelijk, aldus Lefèbvre, dat de regering formeel waarborgde dat ze bezuinigingen zou doorvoeren in de ziekteverzekering, bij de uitvoering van het Schoolpact en bij de NMBS. Minister van Openbare Werken Vanaudenhove verklaarde dat de regering de moeilijkheden waarmee zij geconfronteerd werd, had kunnen voorkomen als ze bij haar oorspronkelijke belastingverhogingen gebleven was. Zowel vanuit budgettair als vanuit politiek oogpunt hoopte hij dat die verhogingen alsnog zouden worden behouden. Daarnaast moest de regering een strenge bezuinigingspolitiek voeren. Vanaudenhove bevestigde overigens dat Lefèvres redevoering door veel liberale parlementsleden als ‘een onaanvaardbare les’ werd beschouwd. Uit de opmerkingen van de liberale ministers besloot ik dat er dringend contact moest worden genomen met de leiding van de twee coalitiepartijen om de meningsverschillen bij te leggen.

In de namiddag van 23 november kwam de zogenaamde *commission du contentieux* bijeen, die sinds enige tijd als de ‘CVP-liberale contactcommissie’ werd omschreven. Dit was een groep van ministers en vooraanstaande politici van de meerderheid. Tot deze laatsten behoorden de partijvoorzitters en de fractieleiders van Kamer en Senaat of hun vertegenwoordigers. Namens de regering zaten aan tafel: de liberale ministers Albert Lilar, René Lefèbvre, Charles Moureaux, Jacques Van der Schueren, Omer Vanaudenhove en de CVP-ministers Jean Van Houtte, Arthur Gilson, Pierre Harmel en ikzelf.

Een van de discussiepunten was de geplande accijnsverhoging op benzine. Een delegatie van de liberale Kamerfractie had mij voor het begin van de tweede debatdag over de regeringspolitiek gevraagd die verhoging niet door te voeren. De liberale ministers stemden er evenwel mee in ze te behouden. Ze drongen er anderzijds wel op aan dat er op de begroting van 1960 ernstig zou worden bezuinigd, ‘tot op het bot’, zoals de liberale partijvoorzitter Roger Motz het uitdrukte. Lefèvre verdedigde de opvatting dat de besparingen en ook de belastingverhogingen economisch verantwoord moesten zijn en dat ze de economische relance niet in het gedrang mochten brengen. De CVP-voorzitter herhaalde ook zijn eis voor een oplossing van het repressievraagstuk en van de talentelling vóór het jaareinde. Een ‘grote regering’ zou voor deze problemen een nationale oplossing zoeken, aldus Lefèvre. Indien er

geen akkoord over de talentelling zou komen, zou ze volgens hem van Vlaamse zijde geboycot worden. Minister van Binnenlandse Zaken Lefèbvre meende dat de regering de tijd had om dit probleem te regelen. Hij liet ook uitschijnen dat er voor het repressievraagstuk geen spoedige oplossing moest worden verwacht, want dat de vaderlandslievende organisaties een negatief advies hadden uitgebracht over het in de Senaat goedgekeurde ontwerp. Zowel van liberale als van CVP-zijde werd er nog gevraagd dat de regering in het parlement een 'kordate houding' zou aannemen.

De contactcommissie had zeker niet alle plooien gladgestreken, maar ze had toch het onmiddellijke gevaar van een kabinetscrisis afgewend. Maar de spanning verdween niet. In de namiddag van 24 november ontving ik een afvaardiging van de liberale Kamer- en Senaatsgroep die een antwoord wilde op de vragen die Willy De Clercq tijdens zijn redevoering had gesteld. De Clercq had meer uitleg gevraagd over de voorgenomen besparingen en over de sanering van een aantal probleemsectoren, zoals de ziekteverzekering en de NMBS. Ik legde de liberale delegatie uit wat de regering daarover afgesproken had.

's Anderendaags deed de delegatie voor de verenigde liberale fracties verslag van ons onderhoud. Na afloop ervan verklaarde de ondervoorzitter van de liberale Kamergroep Clotaire Cornet dat de overgrote meerderheid van de volksvertegenwoordigers de regering zou steunen. Slechts enkelen hielden hun antwoord in beraad. In de namiddag hield Frans Grootjans, een van de liberale ‘rebellen’, tijdens het Kamerdebat een opgemerkte redevoering. ‘In zijn persoonlijke naam’ stelde hij de vraag of een herziening van het Schoolpact zich niet opdrong, aangezien de kosten ervan hoger opliepen dan men aanvankelijk had gedacht. Ook was hij niet mals voor de fiscale politiek van de regering. De beslissing om een aantal geplande belastingverhogingen niet te behouden, bestempelde hij als een ‘komedie’. Hij beschuldigde daarenboven de syndicale vleugels van de CVP en de BSP van ‘demagogische opbodpolitiek’. Maar Grootjans gaf ook toe dat ook de liberalen niet altijd de moed hadden om zich tegen nieuwe uitgaven te verzetten. De moeilijke toestand in Kongo, besloot Grootjans, zou de liberalen ertoe aanzetten de regering te steunen en zou ook zijn eigen houding bepalen.

Incidentrijk einde van het Kamerdebat over de economische en financiële politiek

Op 26 november werd het debat over de economische en financiële politiek afgesloten met mijn antwoord op de verschillende sprekers. In een korte toespraak bevestigde ik nog eens de wil van de regering om een aantal probleemsectoren te saneren, de overheidsuitgaven aan een strenge controle te onderwerpen en de andere politieke problemen spoedig voor het parlement te brengen.

Na mijn redevoering werd door de meerderheid een motie van vertrouwen ingediend. Het duurde meer dan drie uur vooraleer daarover kon worden gestemd. De oorzaak hiervan was een scherp incident tussen Kamervoorzitter Louis Kronacker en Jos Van Eynde. Deze laatste had zich tijdens het hele debat al bijzonder driest gedragen en ook mij herhaaldelijk brutaal onderbroken. Zelf had ik mij daar niet erg aan gestoord. Zowel met mijn ver dragende stem als met de microfoon had ik Van Eynde telkens prompt van antwoord gediend of blijk gegeven van een hooghartig misprijzen voor zijn reeks brutale interventies, wat hem alsmaar zenuwachtiger had gemaakt. Zijn sterkste staaltje van onbeschoftheid hield hij echter voor het einde. Nadat ik het spreekgestoelte verlaten had, wilde hij onmiddellijk reageren op het feit dat hij tijdens mijn toespraak door Kronacker tot de orde was geroepen. Kronacker stond dat niet toe, waarop Van Eynde hem partijdigheid aanwreef. Enige ogenblikken later rees een proceduregeschil over de ontvankelijkheid van een socialistische motie

in verband met artikel 123 sexies van het Strafwetboek. Kronacker vond dat die motie niets te maken had met het debat en stelde voor om voorrang te geven aan de stemming over de meerderheidsmotie. Toen beschuldigde Van Eynde Kronacker van ‘morele aftroggelarij’. Daarop vroeg Kronacker Van Eyndes uitsluiting. Onder luid protest van de socialisten werd ze door de meerderheid goedgekeurd. Van Eynde bleef evenwel zitten, waarop Kronacker besliste de vergadering te schorsen. Bij het verlaten van het halfrond kwam het bijna tot een handgemeen tussen CVP-volksvertegenwoordiger Hubert Vandenhende en Van Eynde. Kamerbewaarders moesten de socialistische voorman buiten leiden.

Een uur later werd de vergadering in afwezigheid van Van Eynde hervat. Léo Collard, die Max Buset als voorzitter van de BSP was opgevolgd, kwam daarna de socialistische motie verdedigen en verklaarde dat Van Eyndes woorden niet tot de Kamervoorzitter persoonlijk waren gericht. Indien de uitsluiting van Van Eynde gehandhaafd bleef, aldus Collard, zouden alle socialisten uit protest de zaal verlaten. Kronacker stelde dat Van Eynde volgens het reglement normaal acht vergaderingen niet mocht bijwonen, maar hij verklaarde zich bereid de uitsluiting tot één zitting te beperken.

Kronacker liet zich echter verleiden tot een nieuwe discussie over de sanctie en besliste uiteindelijk dat men zou stemmen. De meerderheid bevestigde Kronackers voorstel waarna de socialisten opstapten.

Van Eynde lag met zijn onhebbelijk gedrag vanzelfsprekend aan de basis van alle heibel. Maar ook Kronacker ging niet geheel vrijuit. Dat onder zijn gezag zich een dergelijk spektakel kon afspelen, vonden velen met mij zeer bedenkelijk. Andermaal bleek dat Kronacker de vergadering niet beheerste. In feite had hij als Kamervoorzitter alle prestige verloren.

Het hele gedoe rond Van Eynde leidde de aandacht af van de stemming over de meerderheidsmotie. Toch was die zeer belangrijk. De motie werd goedgekeurd met 111 stemmen tegen 3 bij 3 onthoudingen. De tegenstemmen kwamen van de twee communisten en de VU'er Frans Van der Elst. De liberalen Frans Grootjans, Ernest Demuyter en Louis D'Haeseleer onthielden zich. D'Haeseleer lichtte zijn onthouding toe door te verwijzen naar de belastingverhogingen. Toen hij daaraan toevoegde dat de regering geen begrotingsmoeilijkheden zou hebben gekend indien mijn homogene CVP-minderheidskabinet het geld van de belastingbetaler niet ‘langs deuren en vensters had buitengegooid’, riep Theo Lefèvre kwaad uit dat er geen tweede dergelijke verklaring meer moest komen. Demuyter en Grootjans gaven andere redenen op voor hun onthouding. Lefèvre hield zich koest. Voor mij was het evenwel duidelijk dat Lefèvre afstand begon te nemen van mijn regering en vooral van de liberale coalitiepartner.

De staking van het socialistische vakverbond

Noodgedwongen had ik mij tijdens het Kamerdebat over de economische en financiële politiek moeten beperken tot het herhalen van de algemene regeringsinzichten ter zake. Het was onmogelijk nieuwe verklaringen af te leggen of concrete voorstellen te doen om de zeer eenvoudige reden dat de belangrijkste problemen niet rijp waren voor oplossingen. De regering had tijd nodig en diegenen die dachten dat we konden toveren, moest ik teleurstellen. Zowel tussen als in de meerderheidspartijen en in de publieke opinie bleven ernstige meningsverschillen bestaan over de belangrijkste problemen.

Enkele gebeurtenissen die volgden op het beschreven Kamerdebat illustreerden de verdeeldheid. Zo betoogden op 29 november 1959 in Brussel de vaderlandslievende verenigingen tegen amnestie en onrechtstreeks ook tegen de verzachting van de repressie. Aan die betoging namen enkele tienduizenden demonstranten deel. Kolonel Marcel Louette, gewezen commandant van de Witte Brigade, verklaarde naar

aanleiding van die betoging, dat de politici die ‘steeds meer toegeven aan de eisen van de landverraders, een gevaarlijk spel speelden’. Op de dag van de patriottische manifestatie organiseerde het actiecomité ‘Geen talentelling’ in de belangrijkste Vlaamse steden protestvergaderingen. Ze eisten nogmaals dat de talentelling geen doorgang zou vinden en dat de taalgrens definitief zou worden vastgelegd. Beide manifestaties werden door de regeringsgezinde pers zeer uiteenlopend becommentarieerd.

Na het Kamerdebat over de economische en financiële politiek gunde de CVP-leiding mijn regering enige adempauze. De Partijraad van 19 december 1959, waarop de verwach-

tingen van de partij ten overstaan van de regering besproken werden, verliep rustig. Uit verscheidene tussenkomsten van de arrondissementen bleek dat naast de traditionele scherpslijperij over het regeringsbeleid het heimwee naar mijn homogene kabinet nog steeds groot was. Theo Lefèvre bestreed die idyllische herinnering door erop te wijzen dat ook een homogene bewindsploeg uiteindelijk onpopulaire maatregelen had moeten nemen. Tijdens mijn uiteenzetting voor de Partijraad gaf ik mijn woord dat de coalitie voor het einde van 1960 het sociale gedeelte van het regeerprogramma volledig zou hebben verwezenlijkt.

Theo Lefèvre had tijdens de Partijraad opgemerkt dat de regering haar public relations niet goed verzorgde en daarom bij de bevolking op weinig begrip voor haar besparingen en nieuwe belastingen kon rekenen. Daarom organiseerde ik drie dagen voor Kerstmis nog een grote persconferentie. Ik maakte tijdens die ontmoeting met de pers een balans op van één jaar CVP-liberale coalitie, en tevens schetste ik de vooruitzichten voor 1960. Daarna kregen de journalisten uitgebreid de gelegenheid om vragen te stellen. Het was een conferentie in een nieuwe stijl en ik beloofde dat ik in de toekomst maandelijks voor de vierschaar van de pers zou verschijnen. Het initiatief werd door de journalisten gewaardeerd. Zij waren bijzonder talrijk aanwezig, hoewel de conferentie in de ochtend plaatsvond. Voor het eerst verschenen ook radio- en tv-reporters in de Wetstraat 16.

Tijdens de laatste weken van 1959 werden vanuit de CVP en de liberale partij geen stokken in de wielen van de regering gestoken. Toch voorspelde de socialistische pers ondertussen de spoedige val van mijn regering. Deze profetie ging samen met een nieuw offensief van de socialistische partij en vakbond tegen mijn regering. Het ABVV eiste op zijn congres van eind november 1959 een aantal zogenaamde structuurhervormingen: de nationalisering van de energiesector, de controle op de holdings en de oprichting van een nationale gezondheidsdienst. Daarnaast moest de regering ‘dringend’ maatregelen nemen om de werkloosheid te verminderen. Ook moesten de werkloosheidsvergoeding, de minimumlonen en de pensioenen worden verhoogd en de bedrijfsbelasting worden verminderd. De socialistische vakbond wilde dat de regering een nationale arbeidsconferentie zou bijeenroepen om dat pakket maatregelen te bespreken. Als ze dat niet deed, dreigde het ABVV met een 24-urenstaking. Het BSP-congres van 12 en 13 december schaarde zich achter deze eisen en riep op tot ‘de mobilisatie van alle socialistische krachten en arbeiders’ om de regering te ‘verdrijven’ en het ABVV-programma te verwezenlijken.

Tegen het jaareinde verhoogde het ABVV de druk op de regering. Op 22 december besliste het Bureau van de socialistische vakbond dat op 29 januari 1960 de aangekondigde 24-urenstaking zou plaatsvinden tenzij de regering alsnog zou besluiten tot de organisatie van een nationale arbeidsconferentie. De socialistische vakbondsleiding deelde mij diezelfde dag haar beslissing mee. Mijn antwoord was dat ik de regering en de betrokken gesprekspartners zou consulteren. Ik wees het voorstel voor het bijeenroepen van een groots opgezette sociale en economische conferentie dus niet onmiddellijk van de hand, al wist ik dat de werkgevers en de christelijke vakbond er niet veel voor voelden. De patroons weigerden onder dreiging van een staking besprekingen te beginnen en waren van oordeel dat de ondernemingen geen nieuwe lasten konden dragen. Ook voor de regering hing er een duur prijskaartje aan de inwilliging van de socialistische eisen: naar schatting zo'n zeven miljard BF aan meeruitgaven. Om die reden en ook omdat de Centrale Raad voor het

Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad de geschikte organen waren voor de bespreking van sociale en economische problemen, beslisten de ministers unaniem geen conferentie bijeen te roepen.

Op 4 januari 1960 bracht ik het ABVV op de hoogte van het negatieve antwoord van de regering. De socialistische vakbond liet daarop weten dat het met 'daden' zou reageren en met de voorbereidingen van de nationale stakingsdag zou starten.

De ACV-leiders, van wie ik onverminderd sympathie kreeg, hadden me tijdens onze con-

tacten over het voorstel voor het bijeenroepen van een sociaal-economische conferentie laten verstaan dar een gedachtenwisseling op hoog niveau over enkele specifieke problemen wel wenselijk zou zijn. In sommige geledingen van de christelijke vakbond heerste ongenoegen over het feit dat de regering slechts een deel van haar eisenbundel van oktober had gerealiseerd. Dat was in het bijzonder het geval in de Waalse vleugel waar, zoals gewoonlijk, stemmen opgingen om met de socialistische vakbond mee actie te voeren. ACV-voorzitter Gust Cool vond het daarom aangewezen een beperkte topontmoeting te organiseren tussen de redering, de werkgevers en werknemers. Tijdens de tweede week van januari 1960 deed hij mij deze suggestie. Met het ABVV en de werkgevers had Cool reeds de agenda van een mogelijke bijeenkomst besproken.

Drie punten werden ter discussie voorgelegd: de economische expansiepolitiek en de bestrijding van de werkloosheid, de distributie- en de prijzenpolitiek en de evolutie van de overheidsuitgaven. Met Cools voorstel kon ik instemmen, op voorwaarde dat er geen andere zaken ter sprake zouden worden gebracht, want dan zou al vlug de indruk ontstaan dat het om een economische conferentie ging en dat het ABVV zijn zin had gekregen. Om dezelfde reden was een uitgebreide vertegenwoordiging van de regering niet opportuun en volstond het dat Albert Lilar en ikzelf de werkgevers- en werknemersdelegaties zouden ontvangen. Vooral de liberale ministers meenden dat de regering het risico liep in echte onderhandelingen te worden meegesleurd. Maar ze gaven toch hun zegen voor het onderhoud. De regering had er immers ook belang bij dat het nieuwe jaar op het sociale vlak rustig zou starten. Bovendien liet ze het ACV niet in de kou staan en toonde ze haar bereidheid om te praten over redelijke voorstellen.

Op het buitengewoon ACV-Congres van 16 januari kondigde Gust Cool aan dat regering, werkgevers en werknemers elkaar spoedig zouden ontmoeten. Twee dagen later vond de bijeenkomst plaats. In tegenstelling tot de vermelding in het communiqué van het persagentschap Belga, waren de ministers Van Houtte en Van der Schueren daarbij niet aanwezig. Zoals overeengekomen in de kabinetsraad stonden alleen Albert Lilar en ikzelf de delegaties te woord. Het ACV was vertegenwoordigd door Gust Cool en Louis Dereau, het ABVV door Louis Major en André Renard en de liberale vakbond door A. Colle. Léon Bekaert, de voorzitter van het Verbond der Belgische Nijverheid, voerde de werkgeversdelegatie aan. Werkgevers en werknemers uitten tijdens de bijeenkomst het verlangen betrokken te worden bij de economische expansiepolitiek, en ook bij de uitwerking en de uitvoering van de economische programmatie. Dit kon volgens hen het best gebeuren in een zogenaamd expansiecomité, dat zou werken in het kader van het enkele maanden eerder opgerichte Programmatiebureau, of alleszins in nauwe samenwerking daarmee. Namens de regering verklaarde ik mij principieel akkoord met de oprichting van zo'n comité. Tevens ging ik de verbintenis aan dat de ministers van Economische Zaken en Middenstand de opdracht zouden krijgen het voorstel concreet uit te werken en daarover met de werkgevers en de werknemers overleg te plegen.

Na de contactvergadering stelde het ABVV-Bureau dat de eisen waarvoor het een algemene stakingsdag had aangekondigd, niet waren besproken en dat het bijgevolg zijn ordewoorden handhaafde. Toch heerste er bij de socialistische vakbondsleiding blijkbaar twijfel over het mogelijk succes van haar actie, aangezien ze een nieuw onderhoud met mij vroeg. Vanzelfsprekend ging ik daarop in. Op 21 januari ontving

ik een delegatie van het ABVV, ditmaal vergezeld van vertegenwoordigers van de andere takken van de socialistische Gemeenschappelijke Actie. Nogmaals zette de delegatie haar grieven uiteen en herhaalde ze dat de regering de bespreking daarvan op gang moest brengen door de werknemers en de werkgevers rond de onderhandelingstafel te brengen. Ik wees die vraag niet categorisch af, maar herinnerde aan de weigering van het Verbond der Belgische Nijverheid om aan zo'n confe-

rentie deel te nemen en aan het feit dat een aantal vakbondseisen door de werkgevers of de regering waren ingewilligd of in de nabije toekomst zouden worden gerealiseerd. Zo was het door het ABVV geëiste minimumloon van 25 BF in feite al een verworvenheid. De regering was ook volop bezig met het uitwerken van beschermende maatregelen voor de werknemers bij de sluiting van ondernemingen. Ze had ook bijna het wetsontwerp klaar voor de invoering van het gewaarborgd weekloon.

Dezelfde dag nog hadden minister van Economische Zaken Jacques Van der Schueren en minister van Middenstand Paul Vanden Boeynants een eerste gesprek met de leiders van de werkgevers- en werknemersorganisaties over de opvolging van de ontmoeting van 18 januari. Tijdens die bijeenkomst werd de principebeslissing voor de oprichting van een expansiecomité, dat later de naam Nationaal Comité voor Economische Expansie zou krijgen, bevestigd. Daarnaast hadden de ministers er zich ook toe verbonden de Nationale Bank te belasten met een studie over de prijsvorming en de distributiestructuur in de EEG-landen. Door de delegaties werd ook nog de wens geuit een nieuw gesprek met mij te hebben. Van der Schueren bracht mij hiervan op de hoogte. Hij zei me dat hij zich daartoe niet geëngageerd had, maar dat het toch aangewezen was de werkgevers- en werknemerstop opnieuw te ontmoeten. Van der Schueren liet tegenover mij uitschijnen dat men van vakbondszijde onder bepaalde voorwaarden bereid was in 1960 de sociale discipline in acht te nemen als de patroons van hun kant aanvaardden in januari 1961 te onderhandelen over het aandeel van de arbeiders in de bedrijfsresultaten, die er overigens volgens de verwachtingen goed uitzagen. Andere ministers pleitten eveneens voor een nieuwe topontmoeting. Ze zagen hierin een laatste kans om de staking van 29 januari af te wenden. Hoewel ik tijdens het gesprek van 18 januari geen nieuwe bijeenkomst in het vooruitzicht had gesteld, had de regering er vanzelfsprekend alle voordeel bij de sociale vrede te bewaren. Als het ABVV zijn stakingsaanzegging na het nieuwe contact handhaafde, kon de regering nog altijd haar houding herzien.

In de avond van 22 januari had ik weer een onderhoud met de leiders van de werkgevers en de vakbonden. Het gesprek verliep allesbehalve vlot. André Renard, die de dag voordien de vergadering met de ministers Van der Schueren en Vanden Boeynants niet had bijgewoond, keerde terug op de toen door Louis Major namens het ABVV betuigde instemming met de oprichting van een Nationaal Comité voor Economische Expansie. Renard wenste verdere preciseringen over de bevoegdheden en de middelen van dat comité en hij stelde voor dat een studiecommissie de statuten ervan zou bepalen. Voordien was echter afgesproken dat de ministers Van der Schueren en Vanden Boeynants voorstellen daarvoor zouden uitwerken. Toen daarna de economische expansie zelf ter sprake kwam, werd voorgesteld dat gedurende een bepaalde periode de sociale vrede zou worden gerespecteerd en dat daar na werkgevers en vakbonden zouden nagaan welke voordelen de werknemers zouden krijgen. De mening werd geopperd dat deze afspraak in een protocol kon worden vastgelegd. Maar de socialistische delegatie eiste onmiddellijke voldoening van een aantal van haar eisen. De werkgevers wezen die af.

Na een vergadering van meer dan drie uur, die na het officiële einde nog door de werknemers- en werkgeversdelegaties in de gangen van mijn kabinet en in aanwezigheid van de wachtende journalisten werd voortgezet, was er geen enkel concreet resultaat. Vanaf dat ogenblik stond het voor mij vast dat de socialistische vakbond haar stakingsaanzegging zou handhaven.

Het onderhoud dat ik met een afvaardiging van de socialistische Gemeenschappelijke Actie in de voormiddag van 25 januari nog had en dat ik als het gesprek van de laatste kans beschouwde, bevestigde mijn vermoeden. Het duurde nauwelijks tien minuten en bleef beperkt tot een herhaling van de standpunten van beide zijden. Tijdens de kabinetsraad in de namiddag beraadslaagden de ministers over de maatregelen die tegenover stakende amb-

tenaren zouden worden genomen. De socialistische centrale van het overheidspersoneel had haar leden immers opgeroepen om aan de staking deel te nemen. De ministers gingen er op voorstel van Albert Lilar mee akkoord dat aan de ambtenaren in dat geval de in hun statuut voorziene disciplinaire sancties zouden worden opgelegd, vermits ze geen stakingsrecht hadden. Maatregelen werden ook genomen om de vrijheid van arbeid te verzekeren.

Hoe meer 29 januari naderde, hoe meer de propaganda voor de staking in de socialistische pers in crescendo ging. Alle registers werden opengetrokken. België werd afgeschilderd als 'het paradijs der patroons' en het land met de 'meest liberale economie, stijgende werkloosheid, de hoogste openbare schulden, en schandalige toestanden inzake prijzen'! *Volksgazet* blokletterde onder meer dat de arbeiders het gelag betaalden voor de 'reactionaire economische en sociale politiek van de regering'!

Niettegenstaande alle retoriek en al hun inspanningen slaagden de socialisten niet in hun opzet om op 29 januari het land lam te leggen. De staking was helemaal niet algemeen. Met uitzondering van enkele Waalse en Vlaamse industriële centra ondervond de economische bedrijvigheid er weinig hinder van. In de meeste steden werden betogingen gehouden waarin socialistische parlementsleden, onder wie Jos Van Eynde, Victor Larock en Piet Vermeylen mee opstapten en de slogan '*Eyskens au poteau*!' of '*Eyskens buiten*!' niet van de lucht was.

De krachtdadige houding van de regering droeg zeker bij tot de mislukking van de staking. De afkeuring door een groot gedeelte van de publieke opinie en door de christelijke vakbond, die ook wel doorhadden dat het om een politieke staking ging, was ook belangrijk. Dat nam niet weg dat de actiedag een voorbereiding was op de grote staking tegen de Eenheidswet van de winter van 1960. Her en der werden op 29 januari sabotagedaden en baldadigheden gemeld. In verscheidene Waalse steden kwam het tot incidenten tussen manifestanten en ordehandhavers. Op heel wat plaatsen traden stakingspiketten hardhandig op en intimideerden ze werkwillige arbeiders of ambtenaren. Het bleek ook dat plaatselijke overheden, vooral in Wallonië, niet de nodige maatregelen hadden genomen om de vrijheid van arbeid te waarborgen. Een voorproefje van de praktijken en methoden die later, bij de staking tegen de Eenheidswet, zouden worden gehanteerd.

Na de staking was er nog heel wat te doen over de ambtenaren die hadden deelgenomen. Zoals vermeld had de regering vooraf beslist de in het statuut van het overheidspersoneel voorziene disciplinaire sancties op te leggen. De sabotagedaden en intimidaties tijdens de stakingsdag leidden tot een verstrenging van de houding van de regering. Zij vond dat vooral tegen ambtenaren met leidinggevende functies of ambtenaren die zich schuldig hadden gemaakt aan wanordelijkheden streng moest worden opgetreden. Voor het overige overheidspersoneel besliste zij tot het inhouden van een deel van de wedde.

Het ABVV protesteerde tegen die maatregelen en beweerde dat de regering zich 'wreekte' op de stakende ambtenaren. Als het wapen van de staking voor politieke doeleinden wordt aangewend, moet een regering mijns inziens kordaat optreden en mag zij haar gezag niet laten aantasten. Zeker tegenover ambtenaren, die geen stakingsrecht hebben. Ik vond het dan ook niet meer dan normaal dat de in de regering afgesproken sancties zouden worden uitgevoerd. Albert Lilar, die daartoe de opdracht moest geven, nam evenwel een voorzichtige houding aan en wilde problemen

voorkomen. Ook andere ministers wierpen op dat het toepassen van sancties veel moeilijkheden zou veroorzaken. In de praktijk kwam er dan ook niet veel van terecht.

Dat de staking meer van politieke dan sociale inspiratie was, bewees het akkoord dat de werkgevers- en werknemersorganisaties, onafhankelijk van de regering, enkele maanden later bereikten. Op 11 mei 1960 ondertekenden ze plechtig een overeenkomst waarin de voor de staking gelanceerde idee van sociale programmatie werd vastgelegd en geconcretiseerd. De vakbonden verklaarden zich akkoord om tot 1962 op het nationale en interprofessionele

niveau geen sociale eisen te stellen, terwijl de werkgevers de verbintenis aangingen geregeld de arbeidsvoorwaarden te zullen verbeteren en nieuwe werkgelegenheid te zullen creëren.

Van haar kant leverde de regering in het voorjaar van 1960 ook een belangrijke bijdrage tot de sociale vooruitgang door de wetsontwerpen tot invoering van het gewaarborgd weekloon en de schadeloosstelling van de werknemers in het geval van de sluiting van hun onderneming door het parlement te loodsen. De bespreking ervan in het parlement, maar ook in de regering kostte veel tijd en moeite. Dat had alles te maken met de meningsverschillen tussen en in de meerderheidspartijen over het toepassingsveld van de beide ontwerpen.

De discussie toonde aan dat de wetten een belangrijke praktische en principiële betekenis hadden. Volgens de wet op het gewaarborgd weekloon behield de arbeider gedurende zeven dagen het recht op zijn normale loon indien hij wegens ziekte, ongeval of een andere oorzaak buiten zijn wil niet kon arbeiden. De wet op de sluiting van de onderneming kende aan de werknemers in bedrijven met ten minste 50 personeelsleden in dienst in het geval van sluiting van de onderneming een vergoeding toe in verhouding tot de anciënniteit van de tewerkgestelde.

Het CVP-taalcompromis van Charleroi

Van zodra de grotendeels mislukte socialistische stakingsdag van 29 januari achter de rug was, verschoof de aandacht van de sociaal-economische naar de politieke problemen. Eerst ging de belangstelling uit naar de taalvraagstukken. Op 20 februari 1960 maakte het Nationaal Comité van de CVP bekend dat het op het aanstaande congres van 5 en 6 maart een regeling voor de taalproblemen zou voorleggen. Het voorstel hield de afschaffing van de talentelling in, de definitieve vastlegging van de taalgrens, de invoering van de tweetaligheid in de centrale administratie en in de gemeenten van de Brusselse agglomeratie, en de invoering van een zogenaamd onthaal- of faciliteitenregime voor anderstaligen in een aantal gemeenten rond Brussel en de taalgrens.

Onder druk van de actualiteit werd op het congres van 5 en 6 maart beslist de discussie over het taalvraagstuk ten gronde te voeren. Dat bood het voordeel dat er over het voorstel van het Nationaal Comité kon worden gestemd. Andere agendapunten kwamen daardoor niet aan bod, en zelf kon ik slechts een gedeelte van mijn voorziene toespraak houden.

Door het debat kwamen scherpe tegenstellingen aan het licht tussen Vlamingen en Franstaligen. Een meerderheid van deze laatsten sprak zich uit tegen het door de partijleiding uitgewerkte compromis. Een van hun radicaalste woordvoerders was gewezen eerste minister Jean Duvieusart, die het voorstel een ‘instrument van integrale vervlaamsing’ noemde. Duvieusart dreigde ermee zijn mandaat neer te leggen als de partij in het parlement aan haar fracties een tuchtstemming in deze kwestie zou opleggen. Hij en andere Waalse tegenstanders drongen tevens aan op de verdaging van het debat. CVP-voorzitter Theo Lefèvre, die zijn hele gewicht in de weegschaal moest leggen om de felste Franstaligen tot bedaren te brengen, ging daarmee niet akkoord. Uiteindelijk werd het op enkele punten geamendeerde compromis

goedgekeurd met 283 stemmen tegen 82 bij 35 onthoudingen. De meeste tegenstemmen en onthoudingen kwamen van Walen en Brusselaars.

Het bewogen en bijwijlen stormachtige verloop van het CVP-congres was op zichzelf geen drama. Een politieke partij die geen vrijmoedige en open gedachtenwisseling aankan, schiet tekort in haar democratische functie om het politieke debat te organiseren. Maar het congres van Charleroi toonde aan dat de eenheid van de CVP een stevige deuk had gekregen en dat geen enkel vergelijk over de taalkwestie op onverdeelde bijval zou worden onthaald. Men kon enkel maar hopen dat de tijd raad zou brengen en de hartstochten zou bedwingen.

Dat de passies nochtans hoog oplaaiden, illustreerden de persreacties op het ‘compromis

van Charleroi'. De Vlaamse dagbladen die de CVP steunden, toonden zich algemeen tevreden over het bereikte resultaat en ook de Vlaamse liberale dagbladen oordeelden overwegend positief. De Franstalige Brusselse pers daarentegen was furieus. Bijzonder scherp was *La Libre Belgique*, die Theo Lefèvre voor het compromis verantwoordelijk stelde en hem ook bespottelijk maakte. De CVP-voorzitter repliceerde daarop door de methoden van *La Libre Belgique* te vergelijken met die van het rexisme. Maar ook *Le Soir* en *La Dernière Heure* vielen het compromis fel aan en hekelden de zogenaamde toegevingen aan 'het Vlaamse imperialisme' en 'de aanslagen op de individuele vrijheid'. De Franstalige liberale kranten verklaarden ook onmiddellijk dat de regering er niet aan moest denken het compromis in een wetgevend initiatief te gieten, want in dat geval zou ze de boeken kunnen dichtslaan. De liberale partijvoorzitter Roger Motz repliceerde in dezelfde zin. Enkele Franstalige liberale parlementsleden stapten uit ongenoegen uit de officieuze commissie die minister van Binnenlandse Zaken René Lefèbvre na de voorstelling van zijn voorontwerp op het taalgebruik in bestuurszaken had geïnstalleerd. De hoop van Lefèbvre om in die commissie over de taalproblemen een vergelijk tussen de coalitiepartners te bereiken, was meteen gebroken.

Niet alleen Lefèbvre maar ook minister van Culturele Zaken Pierre Harmel ondervond hoe sterk ontwerpen met een communautaire betekenis de gemoederen beroerden. Harmels ontwerp tot oprichting van cultuurraden ging voor de enen te ver en voor de anderen dan weer niet ver genoeg. Van de parlementaire behandeling kwam dan ook niet veel in huis.

Meer succes had Harmel met zijn nieuwe radio- en tv-statuut. De wet van 18 mei 1960 verving de dertig jaar oude regeling waarin het statuut van het NIR was vastgelegd. Onnodig te zeggen dat die wet dringend aan herziening toe was. In 1930 bezaten ongeveer drie Belgen op de honderd een radio, in 1960 ongeveer één op de drie. Bovendien had in 1953 de televisie voor het eerst in de huiskamer haar intrede gedaan. De nieuwe wet richtte twee omroepverenigingen op - de Belgische Radio en Televisie-Nederlandse uitzendingen en de Radiodiffusion Télévision Belge-Emissions Françaises - die in hun programmatie volledig autonoom waren. Hiermee werd voor de eerste keer het beginsel van de culturele autonomie toegepast.

De herziening van de kies- en repressiewetgeving in de Kamer

De verhitte reacties op het CVP-taalcompromis van Charleroi kwamen de verstandhouding in de meerderheid niet ten goede. De liberale regeringspartner was misnoegd omdat de CVP de taalkwestie op de voorgrond bracht op een ogenblik dat de electorale hervorming nog niet was afgerond. De bespreking van dit laatste ontwerp, dat minister van Binnenlandse Zaken René Lefèbvre zoals vermeld reeds voor de parlementaire vakantie van 1959 had ingediend en dat aan de zetelaanpassing gekoppeld was, was tot het grote ongenoegen van de liberalen al meer dan één keer uitgesteld. De reden daarvoor moest worden gezocht in het gedeeltelijk openlijk en gedeeltelijk heimelijk verzet van de CVP-fracties tegen de beide ontwerpen. De verdeeldheid tussen de meerderheidsfracties werd ook handig uitgebuit door de

socialisten die dankzij het absenteïsme van de verdoken opposanten met succes obstructiemaneuvers konden uitvoeren.

Dat soort toestanden kon niet blijven duren. De hervorming van de kieswet en de zetelaanpassing behoorden tot de verbintenissen tussen de regeringspartijen. Ik stond erop dat die correct zouden worden uitgevoerd. Begin maart 1960 wees ik de CVP-fracties op hun verantwoordelijkheid door te eisen dat beide wetsontwerpen spoedig op de agenda van de Kamer zouden worden geplaatst. Niet zonder tegenzin stemden zij daarmee in. Enkele weken later vatten de volksvertegenwoordigers het debat aan.

De bespreking was in meer dan één opzicht verhelderend. Niet zozeer de verdeeldheid in

de CVP was opmerkelijk, want die was voordien reeds aan het licht gekomen. Maar de pleidooien van de Franstalige socialisten voor een paritaire Senaat waren belangwekkend. Hiermee dacht de Waalse linkerzijde de Vlaamse meerderheid in de Kamer te kunnen breken. Later, bij de grondwetsherziening van 1970, zouden de Waalse socialisten opnieuw met dat idee voor de dag komen. Ook de Volksunie zou ze in haar programma opnemen, wat ik onbegrijpelijk vond.

Voorts liet Antoon Spinoy tijdens het debat op een opvallende wijze de mogelijkheid van een CVP-BSP-coalitie doorschemeren als de CVP de kieswetwijziging en dus ook de liberalen zou laten vallen. Spinoy maakte in zijn kritiek dankbaar gebruik van de argumentatie van Jos De Saeger. Deze laatste noemde de kieswethervorming een ‘vergiftigde taart’ en kondigde aan dat hij ze niet zou goedkeuren. Men maakte het ook mee dat Jos Van Eynde de door hem zo vermaledijde Volksunie steunde. Hij verdedigde het amendement van Frans Van der Elst, die had voorgesteld de clausule dat de partijen ten minste vijf procent van de stemmen moesten behalen om in aanmerking te komen voor de aanvullende zetelverdeling, te laten vallen.

Om het verzet in de CVP te neutraliseren, was ik verplicht bij de gezamenlijke eindstemming over de beide ontwerpen op 23 maart 1960 de vertrouwenskwestie te stellen. Toch stemden vier CVP'ers tegen en evenveel CVP'ers onthielden zich. Dat gaf als eindresultaat 111 stemmen voor, 83 tegen en 4 onthoudingen. Alle liberalen keurden vanzelfsprekend het ontwerp goed.

Met het aanvaarden van de kieswetwijziging en de zetelaanpassing in de Kamer lag de weg open voor de behandeling van de wetsontwerpen tot herziening van de repressie. Met deze ontwerpen had de Senaat maanden voordien al ingestemd. Normaal had de Kamer die laatste ontwerpen al eind januari 1960 in behandeling moeten nemen, maar de liberalen wilden eerst hun kieswethervorming.

De vertraging had nog een andere reden. Onder druk van zijn partij en van de verzetsorganisaties wilde de liberale minister van Justitie Laurent Merchiers' wijzigingen aanbrengen aan de tekst die de Senaat betreffende artikel 123sexies had goedgekeurd. Hij wou namelijk de teruggave van de rechten opgesomd in dat artikel afhankelijk maken van een aantal voorwaarden. Reeds in december 1959 had hij aan de kabinetsraad amendementen in die zin voorgelegd, die de vrucht waren van besprekingen in een werkgroep samengesteld uit vertegenwoordigers van de regering en van de patriottische organisaties.

De CVP-fracties raakten op de hoogte van Merchiers plannen en reageerden ontstemd. Zij eisten dat de minister van Justitie zich aan de Senaatstekst zou houden. Deed hij dat niet, dan dreigden ze ermee zijn begroting, die half februari 1960 in de Kamer moest worden behandeld, niet goed te keuren. Na een tussenkomst van mij lieten de CVP-fracties hun dreigement varen, terwijl Merchiers zijn amendementen opnieuw onderzocht. Hij hield er uiteindelijk nog één over. De personen die in eerste instantie veroordeeld waren tot een gevangenisstraf van meer dan vijf jaar, maar die later verminderd was tot vijf jaar of minder, zouden opnieuw alle rechten krijgen, met uitzondering van een aantal politieke rechten. Het ging met name om het recht om openbare ambten uit te oefenen, wapens te dragen, deel uit te maken van een burgerwacht of in het leger te dienen, verkozen te worden, als jurylid te fungeren, onderwijs te geven in een officiële onderwijsinstelling of in een door de overheid gesubsidieerde school, en om een politieke vereniging te leiden. Merchiers stelde

voor om in die lijst ook het kiesrecht op te nemen, evenals het recht om mee te werken aan radio- en tv-uitzendingen, aan dag- of weekbladen of aan publikaties met een politiek karakter. De kabinetsraad was het daarmee echter niet eens. De eerste zes rechten konden worden teruggekregen door verhaal in te stellen bij de rechtbank. Voor het overige bleef de Senaatstekst behouden.

Tijdens de bespreking van het ontwerp op 6 april 1960 probeerden de socialisten met

enkele tactische nummertjes weer een wig te drijven tussen de meerderheidspartijen. Ditmaal wilden ze de liberalen aan hun kant krijgen. Maar de liberale fractieleider Charles Janssens verijdelde onmiddellijk die pogingen bij het begin van het debat. Hij herinnerde eraan dat het ontwerp slechts op enkele punten verschilde van dat van Lilar in 1957. Dit ontwerp hadden de socialisten destijds in de Senaat mee goedgekeurd en bevatte ook al het door de socialisten bekritiseerde principe van de automatische teruggave van rechten.

Voor het overige bespraken de socialisten het wetsontwerp op een zeer sentimentele manier. Het tragische lot van sommige oorlogsslachtoffers werd door hun woordvoerders in het debat uitvoerig beschreven. Tevens probeerden zij verwarring te stichten met hun bewering dat het ontwerp een verkapte vorm van amnestie bevatte. Ik bestreed die opvatting. Het ontwerp was ingegeven door een daad van sociale rechtvaardigheid. Bovendien waren de verzetsorganisaties er uitvoerig over geconsulteerd, eerst door Albert Lilar, nadien door Pierre Harmel toen hij enkele maanden Justitie leidde, en vervolgens door Laurent Merchiers. Er bleef dus geen enkele reden om het ontwerp nog te amenderen. Ik vroeg dan ook dat het zonder verwijl zou worden goedgekeurd.

Voor de stemming ondernam de socialist Julien Geldof nog een ultieme poging om de meerderheid te verdelen met de vraag haar er vrij over te laten stemmen. Ik weigerde dat. Op 7 april werd het ontwerp goedgekeurd met 116 tegen 76 stemmen bij 1 onthouding. Van de regeringspartijen stemde alleen de liberaal Ernest Demuyter tegen. De VU'er Frans Van der Elst onthield zich, omdat het ontwerp volgens hem niet ver genoeg ging.

Enkele dagen later, op 12 april, hechtte de Kamer haar goedkeuring aan de herziening van de schadevergoeding aan de Staat wegens incivisme. De socialisten verzetten zich ook tegen dit ontwerp bijzonder fel, en ze maakten zich schuldig aan echte sabotage, waardoor ze Kamervoorzitter Kronacker bijzonder nerveus maakten.

De behandeling van het ontwerp betreffende de schadevergoeding aan de Staat was met de goedkeuring in de Kamer afgerond, aangezien de Senaat het al bijna een jaar eerder had aangenomen. Het ontwerp tot herziening van artikel 123sexies moest na de amendering in de Kamer opnieuw naar de Senaat, waar het niet meer voor de verkiezingen van maart 1961 kon worden goedgekeurd.

De interpellatie-Vreven

Naarmate 30 juni 1960, de dag waarop Kongo onafhankelijk zou worden, naderde, werd de regering steeds meer in beslag genomen door de voorbereiding van deze uitermate belangrijke gebeurtenis. De bezorgdheid over het goede verloop van de onafhankelijksverlening deed haar ervan afzien om voor de vakantie nog belangrijke ontwerpen, behalve die over Kongo, in te dienen of in bespreking te brengen. In mijn toespraak op het CVP-Congres van 9 april, dat de voortzetting was van dat van 5 en 6 maart, kondigde ik daarom geen belangrijke nieuwe initiatieven aan. Ik gaf wel een uitvoerig overzicht van het geleverde regeringswerk en weidde daarbij vooral uit over de eerste veelbelovende resultaten van de expansiewetten. Hoewel de regering reeds een groot gedeelte van haar sociaal-economische programma uitgevoerd had,

bleven er nog belangrijke vraagstukken over: de verdere sanering van de steenkoolmijnen, de spoorwegen, de ziekteverzekering, de gemeentefinanciën.

Blijkbaar had de regeringsgezinde pers de aankondiging van een spectaculair nieuw programma voor de tweede helft van de legislatuur verwacht, want zij toonde zich eerder teleurgesteld over wat ik de CVP-congressisten had voorgehouden. Bovendien had ik verklaard dat in de loop van 1960 de kinderbijslagen niet zouden worden verhoogd gezien de financiële problemen van de overheid in het algemeen en van de sociale zekerheid in het bijzonder.

Toen drie dagen na het CVP-Congres minister van Sociale Voorzorg Léon Servais bekend-

maakte dat de regering beslist had het loonplafond voor de afhoudingen voor de sociale zekerheid te verhogen, kreeg de regering helemaal de wind van voren. Dat het aantal geboorten sterk toenam, de schoolbevolking aangroeide en de wanverhouding tussen het aantal bijdrage-verschuldigden en het aantal rechthebbenden in de sociale zekerheidssector steeds groter werd, hadden de criticasters evenwel niet in de gaten. Jos Van Eynde ging in *Volksgazet* zelfs zo ver te beweren dat de regering de arbeiders en bedienden meer deed betalen, terwijl de gewezen 'zwarten' kwijtschelding kregen van hun schadevergoedingen! Dat was vanzelfsprekend een ongehoorde beschuldiging. Wat Van Eynde bovendien niet vermeldde, was dat de regering een verhoging van de loongrens verkoos boven die van de bijdragen, omdat in het eerste geval de lage lonen meer ontzien werden.

Ook werknemers- en werkgeversorganisaties reageerden ongunstig op de beslissing, maar dan om andere redenen. Zij verweten de regering hen niet geraadpleegd te hebben en vroegen de maatregel uit te stellen tot 1 juli in plaats van ze met terugwerkende kracht, op 1 april, te laten ingaan. Ik ging op dit verzoek niet in. De verhoging was de enige manier om het tekort in de sociale zekerheid enigszins binnen de perken te houden. Minister van Sociale Voorzorg Servais had al in december 1959 een plan tot hervorming en sanering van de ziekteverzekering voorgesteld, dat de betrokken partijen evenwel als onbevredigend hadden afgedaan en dat daardoor op de lange baan terecht dreigde te komen. De werkgroep die Servais in maart had geïnstalleerd in de hoop de standpunten dichter bij elkaar te brengen, had na een maand evenwel nog geen resultaten opgeleverd, zodat de regering dan maar zonder akkoord ingreep.

De regering kon het zich trouwens niet veroorloven nog meer lasten op zich te nemen. Ze wou bij haar doelstelling blijven om de begroting van 1960 in evenwicht af te sluiten. Reeds in het voorjaar van 1960 bleek dat een zware opgave te zullen worden. Op dat ogenblik zag het ernaar uit dat er voor ongeveer vijf miljard BF bijkredieten nodig zouden zijn. Dat was evenwel nog geen dramatische toestand, maar in politieke kringen deed al vlug het gerucht de ronde dat het tekort voor 1960 tot dertien miljard BF zou oplopen en dat de regering aan het parlement volmachten zou vragen.

Terwijl het eerste gerucht een zeer voorbarige voorspelling was, was het tweede geenszins uit de lucht gegrepen. Tijdens de kabinetsraad van 29 april, toen de regering besliste de verhoging van de loongrens voor de sociale zekerheid te handhaven, merkte minister van Openbare Werken Omer Vanaudenhove op dat het omzetten van besparingsmaatregelen in wetten veel tijd vroeg en dat daarom eventueel bijzondere machten moesten worden overwogen. De meeste ministers vonden deze suggestie te voorbarig, maar Paul Vanden Boeynants beging enkele dagen later in een toespraak in Roeselare de onvoorzichtigheid zich het idee te laten ontvallen.

De socialistische oppositie was er als de kippen bij om mij hierover te ondervragen. Op 5 mei vroeg BSP-voorzitter Léo Collard mij in de Kamer bij ordemotie om meer uitleg. Hij liet er geen twijfel over bestaan dat de socialisten extraparlementaire oppositie zouden voeren indien een beroep op volmachten werd gedaan. Ik logenstrafte dat de regering de mogelijkheid van volmachten had onderzocht. Enkele weken voor de onafhankelijkheid van Kongo was het niet aangewezen de oppositie op stang te jagen, ook niet omdat de regering steun had gevraagd voor de oplossing van de problemen in Kongo.

De berichten in de pers over de vermeende catastrofale evolutie van de overheidsfinaciën en het incident over de volmachten zorgden ook bij de meerderheid voor wrevel. Zowel in de CVP als in de liberale partij won de gedachte veld dat de regering met een nieuwe regeringsverklaring voor de dag moest komen, en dat ze moest preciseren hoe ze de grote problemen zou aanpakken. Ook groeide in de beide partijen het wantrouwen over de bereidheid van de andere regeringspartner om zo'n vernieuwd regeerprogramma uit te voeren.

Die atmosfeer van wederzijdse achterdocht werd nog versterkt toen de voorzitter van de liberale Senaatsgroep Raoul Vreven begin mei meedeelde dat hij mij zou interpelleren. Het gebeurde natuurlijk wel meer dat een lid van de meerderheid mij ter verantwoording riep, maar het was toch eerder uitzonderlijk dat een fractieleider dat deed.

Vreven deed op 18 mei 1960 een vrij bitse uitval naar de regering. Hij had wel woorden van lof voor het Schoolpact en voor de oplossing van het repressievraagstuk, maar de kritiek op het regeringswerk woog toch duidelijk door. Vreven had een waslijst grieven. Hij verweet de regering immobilisme, verzette zich tegen de verhoging van de loongrens voor de sociale zekerheid, vond dat de sanering van de steenkoolsector en de spoorwegen te traag verliep, meende dat er te weinig inspanningen werden gedaan om de economie aan te passen aan de vereisten van een gemeenschappelijke Europese markt, en stelde dat de regering de kansen van de economische herleving te weinig benutte en de overheidsuitgaven niet onder controle had. Dat was nog niet alles. Vreven voegde eraan toe dat de regering te weinig deed om de orde in Kongo te handhaven, en dat het land daarom de onafhankelijkheid van de kolonie met grote ongerustheid tegemoet zag.

Na Vreven, die de mening bleek te vertolken van de hele liberale fractie, kwam de voorzitter van de CVP-Senaatsgroep Pierre De Smet op de tribune. Enerzijds drukte De Smet zijn verwondering uit over Vrevens interpellatie. Anderzijds deed hij er nog een schepje bovenop door het regeringsplan voor de sanering van de ziekteverzekering en de ontwerpen in verband met de repressie te bekritiseren. De financiële gezondmaking van het sociale zekerheidsstelsel verliep volgens De Smet te traag. Wat de repressie betrof, had de regering de onhandigheid begaan na de goedkeuring van de wetsontwerpen in de Senaat de patriottische organisaties opnieuw te consulteren. De Smet vroeg ten slotte dat de regering kordaat zou optreden en blijk zou geven van moed bij de oplossing van de problemen die ze nog moest behandelen. Zowel Vreven als De Smet werden aan het eind van hun redevoering luid toegejuicht door hun fracties en door een deel van de andere meerderheidsfractie.

Hoewel de beide fractievoorzitters geen blad voor de mond hadden genomen, kwam hun kritiek mij niet helemaal ongelegen. Ze bood mij de gelegenheid in de tegenaanval te gaan. Ik verklaarde dat ik liever als lid van de meerderheid het woord had genomen dan als eerste minister. Daarmee bedoelde ik dat ik van de interpellatie gebruik zou hebben gemaakt om de regering te feliciteren voor het gepresteerde werk. Ik beperkte mij evenwel niet tot een nieuwe opsomming van de indrukwekkende realisaties op minder dan twee jaar, maar zette ook de bakens uit voor de resterende tijd van de legislatuur. Daarbij ging ik de netelige vraagstukken niet uit de weg. In zekere zin kondigde ik al de inhoud aan van de latere Eenheidswet, door te verklaren dat er voor de sanering van de overheidsfinanciën zware inspanningen zouden moeten worden geleverd. Ik bepleitte een reeks maatregelen waarvan ik wist dat ze electoraal niet lonend zou zijn en in de meerderheidsfracties niet enthousiast zouden worden onthaald: nieuwe belastingen en de verhoging van de pensioenleeftijd voor leerkrachten en voor sommige categorieën van ambtenaren. Ik onderstreepte nogmaals dat de regering haar programma volledig zou uitvoeren, zonder zich daarbij de les te laten lezen door allerlei pressiegroepen. Ik besloot met de mededeling dat ik zou aftreden indien mijn regering tot immobilisme zou worden gedwongen en ik geen meerderheid zou vinden om een moedige politiek te steunen. Het applaus voor mijn

redevoering was op de CVP-banken algemeen. Ook een deel van de liberalen juichte mij toe, anderen daarentegen bleven onbeweeglijk zitten.

Na mij kwamen twee socialisten op de tribune, met name Marcel Busieau en Piet Vermeylen. Beiden spraken profetische woorden. Busieau liet uitschijnen dat er tegen de 75ste verjaardag van de BSP op 28 mei belangrijke dingen stonden te gebeuren. Vermeylen voor-

spelde dat de meerderheid spoedig zou uiteenvallen.'s Anderendaags werd het debat besloten en keurde de Senaat meerderheid tegen minderheid de vertrouwensmotie goed.

Theo Lefèvres Rerum Novarum-rede

Ofschoon de meerderheid aan het eind van de interpellatie-Vreven de gelederen sloot, was het duidelijk dat mijn regering op een keerpunt was gekomen. Achter de schermen waren al een tijd maneuvers bezig om mij uit het zadel te lichten. Het vertrouwen van CVP-voorzitter Theo Lefèvre in de regering en in de liberale coalitiepartner was reeds verscheidene maanden aangetast. Anderzijds werd er in de socialistische partij luidop over regeringsdeelname gesproken. Zonder nieuwe verkiezingen verklaarde de socialistische partij leiding zich niet bereid in de regering te stappen. Dat was slechts een officiële verklaring. Tijdens de 1 mei-toespraken had BSP-voorzitter Collard niet zozeer de regeringspolitiek aangevallen, maar wel het programma van een coalitie met de socialisten ontvouwd. Waarnemers viel het ook op dat Collard en Lefèvre het steeds beter met elkaar konden vinden. In Wetstraatkringen werd gefluisterd dat een CVP-BSP-coalitie in de maak was.

Die geruchten werden nog sterker na de interpellatie-Vreven, zeker toen CVP-senator Antoon Breyne in zijn hoofdartikelen in *De Nieuwe Gids* geregeld uithaalde naar de liberalen. Breyne hekelde de liberalen voor hun oneerlijke spel, verweet hen dat zij de moed niet hadden om de maatregelen op te leggen die zich opdrongen, en suggereerde dat zij verkiezingen wensten. Daaruit moesten 'zonder verwijl' de passende conclusies worden getrokken, aldus Breyne. Dat was niet zomaar een perscommentaar. *De Nieuwe Gids* gold als de officieuze spreekbuis van de CVP-leiding en van Theo Lefèvre in het bijzonder. Ik wist dus wat ik kon verwachten. Een tiental dagen na de interpellatie-Vreven legde Lefèvre zijn kaarten op tafel.

Op 27 mei verschenen er in *De Nieuwe Gids* en in *Le Peuple* artikelen over een redevoering die Lefèvre de vorige dag in Leuven had gehouden naar aanleiding van de jaarlijkse Rerum Novarum-viering. De koppen van de artikelen waren ronkend. *De Nieuwe Gids* titelde dat CVP-voorzitter Lefèvre in Leuven over 'een nieuwe maatschappij' had gesproken, en *Le Peuple* blokletterde dat 'Theo Lefèvre de liberalen de rug toekeerde' en dat een regeringscrisis kon worden verwacht. Volgens de beide kranten had Lefèvre een programmaverklaring over een nieuw economisch beleid gehouden. De belangrijkste kenmerken daarvan waren: de verwezenlijking van de volledige tewerkstelling door het creëren van 100.000 nieuwe arbeidsplaatsen, de coördinatie van de energiesector, de invoering van het gemengde beheer in de steenkool-, elektriciteits- en nucleaire sector, de realisatie van een fiscale hervorming met één enkele directe belasting als basis, de uitbreiding van de bevoegdheden van het Bureau voor Economische Programmatie, het ongedaan maken van het onderscheid tussen arbeiders en bedienden in de sociale zekerheid, de kosteloze verzorging van invaliden, werklozen en gepensioneerden, en andere maatregelen. Met deze programmapunten wilde Lefèvre een opening naar de socialisten maken. In feite richtte hij met zijn toespraak een publieke uitnodiging tot de BSP om met de CVP een regering te vormen. Niet zonder enige ironie schreef *Le Peuple* in zijn

commentaar op 27 mei dat Lefèvre het socialistische programma voor zogenaamde structuurhervormingen ‘bijzonder aandachtig’ bestudeerd had. De socialistische partijkrant zou tevens met grote nieuwsgierigheid ‘de stuiptrekkingen volgen van een regeringsformule die getorpedeerd was door de belangrijkste persoon van één van de deelnemende partijen’.

Vanzelfsprekend was de beroering bij de liberalen bijzonder groot. In de ochtend van 27 mei moest de wekelijkse kabinetsraad bijeenkomen. De liberale ministers hadden de gewoonte vooraf in aanwezigheid van partijvoorzitter Roger Motz op het kabinet van Albert

Lilar de koppen bij elkaar te steken. Ook die dag deden ze dat, maar hun vergadering duurde ditmaal langer dan gewoonlijk. Na afloop ervan had ik een gesprek met hen. Zij maakten me duidelijk dat zij ontslag zouden nemen. Ik weerhield de liberalen ervan dat te doen, met als belangrijkste argument de nakende onafhankelijkheid van Kongo. Met dit argument en nog enkele andere wist ik de regering te redden. Roger Motz verklaarde dat ik de liberale ministers gezegd had dat Theo Lefèvre geen officieel partijstandpunt had ingenomen, en dat ik het regeerprogramma verder zou uitvoeren.

Daarmee was de kous echter niet af, want in politieke kringen bleef Lefèvres toespraak nazinderen. *La Libre Belgique* had het op 28 mei over 'een zonderlinge toespraak' en toonde zich ten zeerste verbolgen over de uitlatingen van de CVP-voorzitter. De krant verweet Lefèvre andermaal impulsief en zonder raadpleging van zijn partij gehandeld te hebben. De *Libre* was van oordeel dat een partijcongres bijeengeroepen moest worden om vast te stellen of Lefèvres opvattingen door een meerderheid in de CVP werden gedeeld. Het behoudsgezinde Brusselse dagblad had talrijke bezwaren tegen 'het economisch interventionistisch programma', vergeleek Lefèvre met de 'sterkste progressisten van de BSP' en noemde hem een vleier van 'de technocraten van de christen-democratie'.

In tegenstelling tot *La Libre Belqique* beweerde Schildwacht in *Het Volk* dat Lefèvre met de instemming van het Nationaal Comité van de CVP had gesproken. Overigens vond Schildwacht dat de toespraak 'meer was dan een belangrijke redevoering'. In zijn ogen was ze 'een gebeurtenis'. Volgens *De Standaard* distantieerde de CVP zich van de regeringscoalitie en wou Lefèvre voorkomen dat zijn partij mee zou delen in 'het diskrediet dat op de regering dreigt te wegen'.

De Nieuwe Gids probeerde op 28 mei Lefèvres redevoering al enigszins te minimaliseren en schreef dat de CVP-voorzitter 'niets anders had gedaan dan het geven van een synthese van moderne economische begrippen'. Zonder meer het sterkste voorbeeld daarvan was Lefèvres suggestie om 'een werkelijke monetaire eenheidsmarkt op te richten, waarin de Schatkist over het recht van initiatief zou beschikken, dat onmisbaar is voor het verwezenlijken van een conjunctuurpolitiek'. Met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid was ik ervan overtuigd dat Lefèvre er geen flauw idee van had wat daarmee precies werd bedoeld. De vermelde zinsnede vormde trouwens het beste bewijs dat Lefèvre zijn toespraak niet zelf had opgesteld. Later kwam ik erachter dat François Persoons, een gewezen kabinetsmedewerker van mij, de pen van de CVP-voorzitter had vastgehouden.

Niet alleen had Lefèvre zijn redevoering niet zelf geschreven, hij had ze bovendien ook niet uitgesproken! In elk geval niet zoals ze door *De Nieuwe Gids, Le Peuple* en andere kranten werd samengevat. CVP-senator Maurice Schot, die de Rerum Novarum-viering had bijgewoond, had het later over 'de redevoering van Leuven die nooit was gehouden'. En Schot had het bij het rechte eind. Want net als Schot en andere CVP-mandatarissen was ook ik aanwezig op de bewuste viering. Als ACW-voorzitter had ik het slotwoord op die bijeenkomst gesproken. Ik had Lefèvre nog bedankt voor zijn aanwezigheid en zijn toespraak. Na de viering had ik hem bij mij thuis nog voor een diner uitgenodigd. Ook Albert De Vleeschauwer was daarbij aanwezig. De Vleeschauwer noch ikzelf maakten tijdens het tafelgesprek enige allusie op wat Lefèvre had gezegd. Indien Lefèvre de volgens *De Nieuwe Gids* en *Le Peuple* gehouden toespraak effectief had uitgesproken, zouden wij wel gereageerd hebben.

De Vleeschauwer en ikzelf waren toch geen koorknapen! Lefèvre had dus twee redevoeringen, één die hij in Leuven had gehouden en die volslagen onbeduidend was, en een tweede die hij zonder het Nationaal Comité van de CVP te raadplegen vooraf aan de pers had meegedeeld en die de zogenaamde programmaverklaring bevatte.

Mijn reactie

Lefèvre bracht met zijn handelwijze de regering grote schade toe. Het kwam erop aan die zo goed mogelijk te herstellen en daarbij het heft stevig in handen te nemen. De socialistische oppositie keek immers niet alleen geamuseerd toe, ze wou ook van de beroering gebruik maken om mij het vuur nog meer aan de schenen te leggen. Tijdens de plechtige viering in het Paleis van Schone Kunsten naar aanleiding van de 75ste verjaardag van de BSP op 28 mei maakte Léo Collard van de gelegenheid gebruik om te onderstrepen dat Lefèvre een stap in de richting van het socialistische programma had gezet, en dat de regering nog slechts één ding stond te doen: verkiezingen uitschrijven en verdwijnen.

Drie dagen later, op 31 mei, toen de Kamer voor het eerst sedert de Rerum Novarum-toespraak van Lefèvre bijeenkwam, legde ik daarover een korte verklaring af. Om de schijn te redden, zei ik dat ik er na een onderhoud met Theo Lefèvre van overtuigd was dat hij geen electorale rede had gehouden en evenmin aanstuurde op een breuk in de regering. De coalitie, betoogde ik, steunde op een regeringsverklaring die eventueel kon worden gewijzigd, maar dan alleen als beide partners daarmee akkoord gingen. Daarna somde ik de voornaamste realisaties van de regering op en zette ik uiteen welke punten van haar programma nog moesten worden uitgevoerd. De gebeurtenissen van de laatste dagen en de echo's ervan in de pers, vervolgde ik, konden de indruk wekken dat er een misverstand tussen de regering en één der meerderheidspartijen was gerezen. Omdat die toestand moest worden opgeklaard en de regering het vaste voornemen had grondige saneringen door te voeren en daarvoor op de meerderheid moest kunnen rekenen, vroeg ik tot besluit de vertrouwensstemming over mijn verklaring.

Achiel Van Acker, die na mij aan het woord kwam, stelde voor het debat over mijn verklaring de volgende dag voort te zetten. Ik counterde dat vertragingsmaneuver met de eis dat de Kamer zich onmiddellijk over mijn verklaring moest uitspreken, aangezien er geen reden tot uitstel was. Mijn standpunt lokte scherp protest uit bij de socialisten. Jos Van Eynde, die tijdens mijn verklaring weer eens met een reeks onbeschofte reacties had uitgepakt, voerde als reden voor het uitstel aan dat BSP-voorzitter Collard door ambtelijke verplichtingen in Bergen weerhouden was. Toen daarna Theo Lefèvre naar het spreekgestoelte ging, maakten de socialisten zoveel lawaai dat hij zich eerst niet verstaanbaar kon maken. Na enkele mislukte pogingen en ondanks het grote tumult, slaagde Lefèvre er toch in een uiterst korte verklaring af te leggen. Hij beperkte zich tot de mededeling dat hij in Leuven als voorzitter van de CVP had gesproken en dat hij met vertrouwen het antwoord van de regering afwachtte op de uitdagingen waarmee zij geconfronteerd werd. Hij formuleerde het als volgt:

'*De ideeën die ik naar voren heb gebracht, dienen hier niet besproken te worden. Waar gaan we naartoe indien, in het parlement, de redevoeringen van partijvoorzitters in het land uitgesproken, een voorwendsel worden voor interpellaties tot de regering of voor verklaringen van de regering. Wat de regering zal onthouden van de door de partijen en de mensen, die ze ondersteunen, vooruitgezette gedachten zal - ik ben er zeker van - ten gepaste tijde het voorwerp uitmaken van besprekingen in de Kamer. Intussen wens ik in het openbaar aan de eerste minister en aan de regering te zeggen,*

met welk vertrouwen wij van hen het antwoord verwachten op de bekommernissen van het land'.

Terwijl Lefèvre lachend naar zijn plaats terugkeerde, ondernam Van Eynde nog een poging om het debat uit te stellen. Kamervoorzitter Kronacker liet ditmaal echter niet betijen en de vertrouwensmotie werd door de meerderheid, op één lid na, unaniem goedgekeurd. De CVP'er Albert Parisis onthield zich om op die manier protest aan te tekenen tegen de houding van de socialistische oppositie die voor de stemming de zaal verliet.

De socialisten namen diezelfde dag nog weerwraak voor hun nederlaag door wat later de onmiddellijke stemming te vragen over een aantal ontwerpen, onder meer in verband met

Kongo. Omdat verscheidene leden van de meerderheid het halfrond al hadden verlaten, moest die stemming worden uitgesteld. Jos Van Eynde kondigde aan dat de regering niet meer moest rekenen op de fair-play van de oppositie, ook en vooral niet inzake de Kongolese politiek. Victor Larock en Achiel Van Acker dienden een verzoek tot interpellatie over de algemene politiek van de regering in. Ik kon niet anders dan de interpellatie aanvaarden.

Die had twee dagen later plaats, maar bracht geen nieuwe elementen aan. Van Acker betoogde in zijn weinig betekenisvolle redevoering dat alleen Kongo de regering nog bijeenhield, en Larock waarschuwde dat de dag niet ver meer was, waarop het land zich op mij zoou ‘wreken’. Voor het overige bevestigden zij wat iedereen al wist, namelijk dat de socialisten zo vlug mogelijk verkiezingen wensten. Na mijn antwoord keurde de meerderheid andermaal unaniem de vertrouwensmotie goed.

Daarmee was de crisis grotendeels afgewend en kon de regering haar werk voortzetten. In de CVP werden wel vragen gesteld over mijn tactiek, meer bepaald over het feit dat ik in het parlement reageerde op de Rerum Novarum-redevoering van Theo Lefèvre nog voor de socialistische oppositie daarover een interpellatie had aangekondigd. Volgens de enen ging het om een intern partijprobleem en had het incident in de CVP bijgelegd moeten worden. Volgens anderen hadden de door Lefèvre geviseerde liberalen de zaak in de CVP-liberale contactcommissie ter sprake kunnen brengen. Als ik het voorval op eigen initiatief ter sprake heb gebracht, weliswaar na consultatie van de ministers, de partijleiding van de CVP en die van de liberale partij, dan was het om klare wijn te schenken. Ik wilde aantonen dat de regering nog steeds over een meerderheid beschikte. Daarom dwong ik Theo Lefèvre ertoe een verklaring af te leggen met daarin de voor hem toch vrij vernederende passus die ik hierboven heb weergegeven. Maar ik wou Lefèvre in het openbaar horen zeggen dat hij achter de regering stond. Zijn Rerum Novarum-verklaring bevatte interessante beschouwingen en zaken die in overweging genomen konden worden. Ze was evenwel onverantwoord wegens de omstandigheden en het tijdstip waarop zij werd uitgesproken. We waren immers nog maar enkele weken van de onafhankelijkheid van Kongo verwijderd.

Hoofdstuk 18
De Dekolonisatie van Belgisch Kongo

België werd in 1908 tegen wil en dank een koloniale mogendheid. Onder internationale druk werd het toen verplicht Kongo Vrijstaat van Leopold II over te nemen. De kolonisatie die daarop volgde, was vooral het werk van de zogenaamde koloniale triniteit: de grote ondernemingen, de missies en de koloniale overheid. De grote maatschappijen ontgonnen de natuurlijke rijkdommen van Kongo. De katholieke missies maakten zich zeer verdienstelijk in de uitbouw van het lager en technisch onderwijs voor de inheemse bevolking. En de koloniale overheid beschikte over een stevig uitgebouwde administratie.

De Belgische koloniale politiek vertoonde onbetwistbaar paternalistische kenmerken, maar dat kon men moeilijk ten kwade duiden. Andere koloniale landen traden evenzeer op vanuit de overtuiging dat zij een soort beschavingsopdracht te vervullen hadden. Globaal genomen was het koloniale regime in Kongo na de Tweede Wereldoorlog relatief gematigd. Er bestonden weliswaar talrijke discriminaties en de zwarten werden in feite als tweederangsburgers behandeld. Het inkomen van de zwarten was maar een fractie van dat van de blanken. De meeste winkels hadden aparte ingangen voor blanken en zwarten. In restaurants en cafés werden zwarten die niet vergezeld waren van een blanke meestal niet bediend. Maar in vergelijking met het koloniale regime onder Leopold II, dat gekenmerkt werd door ernstige gewelddaden en uitbuiting, maakten de Kongolezen het veel beter. Vooral het onderwijs en de medische verzorging hadden in de Belgische kolonie na de Tweede Wereld-oorlog een zeer behoorlijk niveau bereikt. In het midden van de jaren vijftig kon meer dan 60 procent van de Kongolese kinderen lezen en schrijven. Het sterftecijfer was aanzienlijk gedaald en inzake hygiëne had men een grote vooruitgang geboekt. Daarenboven had het primitieve bestaan van weleer plaatsgemaakt voor een relatieve welvaart. De gunstige levensomstandigheden waren onder meer de vrucht van het Tienjarenplan dat in 1949 was opgestart en inmiddels voor een spectaculaire verhoging van de levensstandaard zorgde. Niettemin bleven er grote verschillen bestaan tussen de steden en het platteland enerzijds en tussen de zwarten en de blanken anderzijds. Vanuit dit oogpunt vormde Belgisch Kongo echter geen uitzondering op de andere kolonies.

Het Belgische koloniale regime kon in meer dan één opzicht model staan voor andere koloniale mogendheden. Maar er waren ook schaduwzijden. De belangrijkste was ongetwijfeld de gebrekkige uitbouw van het hoger onderwijs, wat tot gevolg had dat er onvoldoende Kongolese hooggeschoolden waren om mee het bestuur van het land te verzekeren. In deze situatie kwam pas verandering met de oprichting van de katholieke universiteit Lovanium in 1954.

Een andere handicap was de geringe belangstelling in België van de publieke opinie én van de politici voor de kolonie. De Belgische bevolking interesseerde zich maar matig voor de gebeurtenissen in Kongo en de aandacht van de politici ervoor was al even flauw. Dat had zeker te maken met de wijze waarop ons land Kongo verworven had en ook met het gebrek aan ambitie om van België een grote koloniale mogendheid te maken. Die geringe aspiraties kunnen best geïllustreerd worden met

de positie van de minister van Koloniën in de Belgische regering. Er werd van die minister niet verwacht en geëist dat hij Kongo bezocht had en goed kende. Bij wijze van voorbeeld: toen Edmond Rubbens in 1935 minister van Koloniën

werd, was hij nog nooit in Kongo geweest. Bovendien was de minister van Koloniën in de regering in zekere zin een vreemde eend in de bijt. Hij was meestal bekwaam, maar behoorde zeker niet tot de politieke zwaargewichten. De minister van Koloniën oefende zijn bevoegdheden op een zeer autonome wijze uit. Zelden of nooit moest hij zich in de kabinetsraad voor zijn beleid verantwoorden. Zelden of nooit moest hij met andere ministers rond de tafel gaan zitten om overleg te plegen over de uitvoering van bepaalde maatregelen. De minister van Koloniën leidde de kolonie ongeveer zoals de burgemeester van een grote stad: hij oefende nagenoeg alle bevoegdheden uit. Daarbij kwam nog dat de begroting van Koloniën door inkomsten uit Kongo zelf gefinancierd werd, voornamelijk door de uitvoerrechten op koper, palmolie en andere koloniale produkten. En zolang de minister van Koloniën geen geld vroeg, werd hij door de regering met rust gelaten.

De Belgische politici waren ervan overtuigd dat Kongo eeuwig en altijd een kolonie zou blijven. Het was opmerkelijk hoe Pierre Wigny als minister van Koloniën in mijn eerste regering met de liberalen sprak over België en Kongo alsof zij één geheel vormden. Vijf jaar vóór de onafhankelijkheid van Kongo was hij daar nog steeds van overtuigd. Het artikel over tien jaar Kongopolitiek dat hij in 1955 in de *Revue politique* publiceerde, geeft de toenmalige opvattingen over onze kolonie uitstekend weer. Zoveel jaren later moeten oningewijden het met veel verbazing lezen, maar toen schreef Wigny dat ‘onze Afrikaanse gebieden integraal deel uitmaken van het nationale grondgebied. De inlanders, zonder het burgerschap te bezitten, hebben de Belgische nationaliteit’. Wigny had het in zijn artikel ook over de pogingen die ondernomen werden om een grondwetsherziening door te voeren om het mogelijk te maken Belgische troepen die naar Kongo zouden worden gestuurd, niet alleen uit vrijwilligers te laten bestaan. ‘Men heeft begrepen’, aldus Wigny, ‘dat de verdediging van het moederland zeer sterk kan gebonden zijn aan die van België overzee. Dat is, op het militaire vlak, een uiting en een bewijs van de eenheid van onze grondgebieden in Europa en Afrika.’ Wigny pleitte wel voor de ontwikkeling van de Kongolezen en de aanpassing van hun politieke instellingen. Maar die mochten de eenheid tussen België en de kolonie niet in het gedrang brengen. De eindbeschouwing van Wigny spreekt boekdelen. Daarin herinnerde hij aan de wens van Leopold II dat onze Afrikaanse gebieden zodanig met het moederland één zouden worden dat ze als provincies konden worden beschouwd. Ten slotte sprak Wigny de hoop uit ‘dat we de juiste instelling, de kennis, de goede wil en het nodige geluk vinden om die doelstelling te realiseren’.

In Belgische politieke en economische kringen dacht men Kongo tot in de eeuwigheid als kolonie te kunnen behouden, met ‘brave’ en ‘gewillige’ zwarten en met een regime dat globaal genomen voor hen niet slecht was.

Deze utopie werd gevoed door de rust in Kongo op een ogenblik dat in tal van Aziatische en Afrikaanse kolonies een ontvoogdingsproces op gang kwam of reeds voltooid was. In vergelijking met de woelige en soms bijzonder wreedaardige gebeurtenissen die zich daar afspeelden of voorgedaan hadden, leek Kongo wel een oase van rust en orde. Het mag dan ook geen verbazing wekken dat in het midden van de jaren vijftig in België nauwelijks aan een emancipatiepolitiek voor Kongo werd gedacht. Diegenen die daartoe opriepen, waren predikers in de woestijn of werden weggehoond. Dat was onder meer het geval met Jef Van Bilsen toen hij in 1955 uitpakte met zijn dertigjarenplan om Kongo op een grotere zelfstandigheid en

een staatkundige associatie met België voor te bereiden. Hoewel Van Bilsen het woord onafhankelijkheid niet gebruikte, had hij de toorn van de toenmalige liberale minister van Koloniën Auguste Buisseret opgewekt. Die dreigde hem als docent aan het Universitair Instituut voor Overzeese Gebieden te Antwerpen te ontslaan omdat Van Bilsens ideeën niet overeenstemden met de officiële opvattingen.

Wie de gebeurtenissen op het Aziatische en Afrikaanse continent van nabij volgde, realiseerde zich echter dat ook Kongo niet aan de dekolonisatiebeweging voorbij kon. Zelf was ik vrij goed vertrouwd met de problematiek van de ontwikkelingslanden. Zoals vermeld, had ik in 1951 als vice-voorzitter deelgenomen aan de jaarlijkse vergadering van de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties. Ik kwam tijdens die bijeenkomsten sterk onder de indruk van het grote aantal landen uit Azië en Afrika, gewezen kolonies, dominions en mandaatgebieden, die onafhankelijk waren geworden. Ik herinner me nog zeer goed hoe ik toen het Belgische koloniale werk moest verdedigen tegenover de scherpe en niet zelden kwetsende kritiek van vertegenwoordigers uit de ontwikkelingslanden, de Sovjetunie en andere communistische landen.

Daarenboven was ik beheerder van Lovanium vanaf de stichting van deze universiteit in 1954. De oprichting van een universiteit betekende de vorming van intellectuelen die onvermijdelijk naar zelfstandigheid zouden streven. Dat was in alle kolonies het geval. Met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid kon men stellen dat Kongo op die regel geen uitzondering zou vormen. Overigens waren de woorden van professor Charles Terlinden van de Leuvense universiteit mij altijd bijgebleven. Terlinden stelde dat elke kolonisatie de onafhankelijkheid als uiteindelijk doel had.

Kongo ontwaakt

Ik was ervan overtuigd dat Kongo zich vroeg of laat van België zou losmaken. Toen ik in 1958 aan het bewind kwam, had ik echter niet het voorgevoel dat de onafhankelijkheid reeds twee jaar later een feit zou zijn. Wel was ik er mij bewust van dat hervormingen niet konden uitblijven. Sedert het midden van de jaren vijftig hadden zich belangrijke veranderingen in de kolonie voltrokken. Er was het ontluikende Kongolese nationalisme, dat zich met de publikatie van het manifest *Conscience Africaine* in juli 1956 voor het eerst openbaarde. In dit document werd gepleit voor de 'geleidelijke, maar totale emancipatie' van Kongo en werd erop aangedrongen dat men in België de intenties met betrekking tot de toekomst van Kongo spoedig bekend zou maken. De auteurs van het manifest spraken daarbij het verlangen uit om actief bij de dekolonisatiepolitiek te worden betrokken. Zij behoorden tot de zogenaamde *évolués*, de elite van de Kongolese bevolking die een of andere vorm van voortgezet onderwijs had genoten, behoorlijk Frans praatte en openstond voor de waarden van de westerse cultuur. Bovenal wensten zij op gelijke voet met de blanken te worden behandeld en dat impliceerde de opheffing van voor de zwarten discriminerende gewoonten en regels.

Het aanvankelijk schuchtere Kongolese nationalisme radicaliseerde zich snel, voornamelijk onder invloed van de ontwikkelingen elders op het Afrikaanse continent. In 1955 erkende Frankrijk de onafhankelijkheid van Tunesië, in 1956 die van Marokko. Hetzelfde jaar ontruimden de Britse troepen Egypte. Kort daarop ontvoogdde Groot-Brittannië de Goudkust, het huidige Ghana, en bereidde het de onafhankelijkheid van Nigeria voor.

Daarna deden zich dichter bij Kongo, in zwart Afrika, voor de Kongolese bevolking belangrijke en ingrijpende gebeurtenissen voor. In 1958 had op initiatief van president

de Gaulle het referendum plaats dat de Franse gebieden in West-Afrika en Equatoriaal Afrika de mogelijkheid bood hun politieke statuut te bepalen. Met uitzondering van Guinea werden al die kolonies autonome republieken van de Franse Gemeenschap. Tot die landen behoorde onder meer Kongo-Brazzaville, dat aan de overkant van de Kongostroom gelegen was en geleid werd door de excentrieke en radicale Fulbert Youlou. Daar waren uitsluitend zwarte ministers. Zwarten bekleedden er allerlei belangrijke functies en omgaven zich met de nodige luxe. Ondertussen had enkele honderden meters verder een gouverneur-generaal met een koloniaal uniform, op zijn hoofd een witte, met pluimen versierde helm en een degen aan

zijn zijde het nog voor het zeggen. Men moet geen sterke verbeelding hebben om te begrijpen dat de Kongolezen nogal beïnvloed werden door wat in Kongo-Brazzaville gebeurde.

Ongetwijfeld droeg de aanwezigheid van *évolués* op de Wereldtentoonstelling van 1958 ook bij tot de radicalisering van het Kongolese nationalisme. Bij die gelegenheid maakten ze kennis met de westerse levenswijze en met de pracht en praal van zo'n tentoonstelling. Zij konden bovendien instellingen en ontspanningsgelegenheden bezoeken die in Kongo voor hen niet toegankelijk waren. Zij werden hier vriendelijk ontvangen en resideerden in een speciaal gebouw in het park van Tervuren. Daar wisselden zij onder elkaar van gedachten over de toekomst van Kongo en hadden zij contacten met ministers, parlementsleden, hoge ambtenaren en vertegenwoordigers van de politieke partijen. Die spiegelden hen voor hoe in Kongo de zaken konden veranderen. Voor de *évolués* ging een nieuwe wereld open. België leek voor hen het aardse paradijs en zij waren ervan overtuigd dat Kongo na de onafhankelijkheid ook een paradijs zou worden.

Een andere factor die de evolutie van het Kongolese nationalisme mee bepaalde, was de slechter wordende economische toestand in de kolonie. Eind 1956 werd Kongo getroffen door een recessie die resulteerde in een aanzienlijke stijging van de werkloosheid. Daarbij kwamen nog begrotingsproblemen. De kolonie die altijd al zelf in haar financiële middelen had voorzien, had in 1957 een tekort van 2,5 miljard BF op haar begroting. Deskundigen raamden dat het deficit tijdens de volgende jaren nog zou oplopen.

Een nieuwe Kongopolitiek

De sociale, economische en politieke mutatie van de Kongolese maatschappij deed mij besluiten dat het roer van de Belgische koloniale politiek drastisch moest worden omgegooid. Om die reden vroeg ik, toen ik eind juni 1958 mijn minderheidsregering vormde, de toenmalige gouverneur-generaal van Belgisch Kongo Léo Pétillon in de regering te treden om zich met het Kongolese vraagstuk bezig te houden. Om dezelfde reden ook veranderde ik de benaming van zijn portefeuille in ‘minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi’ in plaats van het ouderwetse ‘minister van Koloniën’. Hiermee wou ik aantonen dat de oude gewaden zouden worden afgelegd en dat de Kongolese politiek op een nieuwe leest zou worden geschoeid.

Pétillon leek mij de aangewezen man om aan de nieuwe Kongopolitiek gestalte te geven. Ik had ook een van de gewezen CVP-ministers van Koloniën kunnen nemen. Albert De Vleeschauwer, Dries Dequae en Pierre Wigny hadden ontegensprekelijk hun bekwaamheden en talenten. Zij hadden echter de handicap dat zij de kolonie vanuit Brussel hadden bestuurd. Zij hadden weliswaar verscheidene keren Kongo bezocht, maar geen van hen had gedurende enige tijd in Kongo verbleven. Pétillon daarentegen werkte reeds meer dan 30 jaar in de koloniale administratie, was in 1949 benoemd tot vice-gouverneur van Belgisch Kongo en drie jaar later tot gouverneur-generaal. Hij was toen de hoogste ambtenaar en vertegenwoordiger van de regering in de kolonie. Hij was dus bijzonder goed geplaatst om de toestand en de evolutie van Kongo te beoordelen. Pétillon genoot bovendien een uitsteken de

reputatie. In zijn functie van gouverneur-generaal liet hij zich opmerken met zijn jaarverslagen waarin hij pleitte voor grondige veranderingen in de verhoudingen tussen zwarten en blanken. Pétillon maakte duidelijk dat Kongo op de drempel van een nieuw tijdperk stond. Zoals reeds vermeld, aanvaardde Pétillon echter met tegenzin de portefeuille. Toen ik hem bij de verruiming van mijn minderheidsregering door Maurice Van Hemelrijck verving, leek hij opgelucht te zijn.

Pétillons beleidsintenties stemden grotendeels overeen met de ideeën die hij eerder als gouverneur-generaal had gelanceerd. Zijn uitgangspunt was dat de politieke ontwikkeling in Kongo geen gelijke tred had gehouden met de economische en sociale evolutie en de

daarom structurele politieke veranderingen noodzakelijk waren. Tussen België en Kongo moest de relatie moederland-kolonie zo worden getransformeerd dat beide landen grotendeels op voet van gelijkheid zouden komen te staan. Dat impliceerde hervormingen op het micro- en het macro-niveau. Op micro-niveau door de zwarten dezelfde rechten en plichten te geven als de blanken, dus door de discriminaties in de sociale verhoudingen op te heffen. Op het macro-niveau door de integratie van de zwarten in het bestuur van de Kongolese maatschappij mogelijk te maken door middel van structuren die moesten leiden tot de politieke emancipatie van de zwarten.

Na lang aandringen van Pétillon had de minister van Koloniën Auguste Buisseret eind 1957 een aantal hervormingen in die richting doorgevoerd, zoals de grotere vertegenwoordiging van de inlanders in de gouvernementsraad en in de provinciale raden, die de gouverneur-generaal en de provinciegouverneurs bij hun taak adviseerden.

Bij zijn aantreden als minister maakte Pétillon onmiddellijk duidelijk dat die veranderingen niet meer dan een vertrekpunt waren. Op korte termijn wou hij de zwarten bij het bestuur van Kongo betrekken. Zo zouden ze promotiekansen krijgen in de koloniale administratie, wat tot dan toe uitgesloten was. Op 1 januari 1959 zouden voor het eerst zwarten tot opsteller worden benoemd. Later zouden autochtone regionale ambtenaren bevorderd kunnen worden tot adjunct-gewestbeheerder en zelfs tot gewestbeheerder. In het Kongolese leger, de zogenaamde Force Publique, dat geen enkele inheemse officier had, wilde Pétillon vanaf 1961 zwarten tot onder-luitenant bevorderen.

Daarnaast lag het in zijn bedoeling de provinciale raden niet meer indirect maar rechtstreeks te laten verkiezen en ze tevens geleidelijk wetgevende bevoegdheden toe te kennen. Op lange termijn stelde Pétillon de oprichting van een wetgevende vergadering in Kongo in het vooruitzicht naast de afschaffing van de Koloniale Raad, die in Brussel werkzaam was en alle wetgevende beschikkingen in verband met de kolonie onderzocht.

Het kwam er volgens Pétillon op aan in Kongo met beslistheid een reële en efficiënte decentralisatiepolitiek te voeren om stapsgewijs de voogdij van de koloniale administratie af te bouwen. De opvatting in Belgische kringen dat Kongo onze tiende provincie was, moest definitief tot het verleden behoren. Pétillon waarschuwde ervoor dat de toestand in de kolonie snel evolueerde.

Pétillon liet nog op een andere manier blijken dat inzake Kongo een nieuwe koers zou worden gevaren. In de regeringsverklaring van mijn minderheidskabinet had ik een oproep gedaan om voor het schoolvraagstuk en voor Kongo een nationale oplossing na te streven. Ik wou een einde maken aan de enge partijpolitieke benadering van deze voor mij belangrijke uitdagingen. Dat was ook een van de redenen waarom ik de portefeuille van Koloniën aan de ambtenaar Pétillon toevertrouwde. Hij kon zich boven de partijtegenstellingen plaatsen.

Pétillon moest niet overtuigd worden van mijn aanpak. Een maand na zijn aantreden stelde hij de oprichting voor van een werkgroep, waarin niet alleen de CVP maar ook de andere partijen vertegenwoordigd zouden zijn. De historische betekenis van dit initiatief kan niet genoeg benadrukt worden. Voor de eerste keer betrok een regering, nog wel een homogene, de oppositie bij de Kongokwestie. Ik moet hierbij opmerken dat sommigen in de CVP zich daartegen scherp verzetten. Dat was ook

het geval met mijn andere initiatieven om de politisering van het Kongolese vraagstuk te doorbreken.

Pétillon nam in zijn werkgroep één vertegenwoordiger van elke nationale partij op: de CVP'er August De Schryver, de BSP'er Georges Housiaux en de liberaal Auguste Buisseret. Daarnaast vroeg hij de medewerking van een aantal gewezen of nog in dienst zijnde hoge ambtenaren uit de koloniale administratie: Pierre Ryckmans, eregouverneur-generaal van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi, M. Maquet, lid van de Koloniale Raad en ereprovinciegouverneur in Belgisch Kongo, M. Van den Abeele, administrateur-generaal van Koloniën,

A.E. Forgeur, directeur van de dienst der Politieke Zaken bij het Gouvernement-Generaal en A. Stenmans, adjunct-kabinetschef van Pétillon.

Pétillon dacht er aanvankelijk ook aan enkele zwarten in de werkgroep op te nemen. Maar van dit voornemen zag hij uiteindelijk af bij gebrek aan figuren die namens alle Kongolese bevolkingsgroepen konden optreden.

Door de Kongolese nationalisten werd daartegen protest aangetekend. Joseph Kasavubu, de voorzitter van de Alliance des Bakongo (Abako), de oudste politieke partij, die zich vooral manifesteerde in Beneden-Kongo en het gebied van de watervallen, weigerde om die reden mee te werken. Niettegenstaande andere Kongolese leiders evenmin in hun schik waren met Pétillons beslissing, toonden ze zich bereid tot samenwerking.

Door allerlei omstandigheden kon de werkgroep pas op 20 oktober 1958 naar de kolonie vertrekken. Ze verbleef er ruim drie weken en raadpleegde meer dan 450 personen, bijna de helft daarvan Kongolezen. Naast gesprekken met hoge ambtenaren, de hoge gerechtelijke en kerkelijke overheden en de rectoren van de universiteiten van Lovanium en Elisabethstad, praatte zij ook met de leiders van politieke groeperingen, de burgemeesters van de grote steden, de Kongolese leden van de administratie, van de provinciale raden en van de Gouvernementsraad.

Van Hemelrijck vervangt Pétillon

Toen de werkgroep midden november 1958 naar België terugkeerde, was Pétillon niet langer minister van Koloniën. Op 6 november had mijn regering, die ik met de liberalen had uitgebreid, de eed afgelegd. Daarin had Pétillon de plaats geruimd voor Maurice Van Hemelrijck.

In de CVP drong onder meer Theo Lefèvre sterk aan op de vervanging van Pétillon, die zelf weinig zin had om in de regering te blijven. De gewezen ambtenaar kon moeilijk wennen aan de functie van minister. Hij had de hele tijd zijn taak met tegenzin en met een gevoel van onmacht vervuld. Pétillon vertoonde een bepaalde schroomvalligheid om voor de Kamers te verschijnen en aan de besprekingen in de parlementaire commissies deel te nemen. Hij had het ook moeilijk met de commentaren in de pers op zijn beleid. Zo vond hij het verschrikkelijk dat het dagblad *De Standaard* op een gegeven ogenblik zijn ontslag eiste wegens de vermeende anti-Vlaamse benoemingspolitiek die hij in Kongo zou voeren. Pétillon voelde zich toen in de steek gelaten, omdat niemand van de regering hem verdedigde. Met deze kritiek illustreerde hij nogmaals dat hij niet vertrouwd was met de regels van de politieke wereld. In moeilijke omstandigheden staat een politicus er alleen voor. Bovendien is het voor een regering bijzonder delicaat om op te treden tegen een perscampagne, zeker als die door één krant wordt gevoerd. Mocht Pétillon in het parlement aangevallen zijn geweest, dan was ik de eerste geweest om het voor hem op te nemen. Op het ogenblik dat *De Standaard* stelling nam tegen Pétillon was het parlement evenwel met reces en later werden er geen vragen meer over gesteld.

Toen ik koning Boudewijn voorstelde Pétillon te vervangen door Maurice Van Hemelrijck keek hij verbaasd op. Wellicht dacht hij toen dat Van Hemelrijck te weinig vertrouwd was met de kolonie. Van Hemelrijck was geen specialist in koloniale

aangelegenheden, maar Kongo was voor hem toch ook geen onbekend terrein. Als senator maakte hij sedert geruime tijd deel uit van de commissie van Koloniën. Hij had ook enkele studiereizen in Kongo gemaakt. Dat waren echter niet de belangrijkste redenen waarom mijn voorkeur naar Van Hemelrijck uitging. Ik verwachtte van Van Hemelrijck vooral dat hij in het moeilijke en netelige Kongolese vraagstuk zijn onderhandelingstalent en zijn bekommernis om een nationale oplossing uit te werken op dezelfde wijze zou aanwenden als in het onderwijsvraagstuk. En hoewel de koning zich over mijn keuze verwonderde, stemde hij met mijn beslissing in.

De aanstelling van Van Hemelrijck als minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi betekende niet dat Pétillon helemaal van het toneel verdween of dat de politiek die hij had ingezet, werd afgebroken. Na zijn ontslag als minister nam Pétillon van August De Schryver het voorzitterschap van de door hem opgerichte werkgroep over en bij de redactie van haar verslag voerde hij in belangrijke mate de pen. Pétillon beschouwde het verslag als zijn politiek testament. De hervormingen die erin voorgesteld werden, droegen dan ook zijn stempel: het invoeren van een beperkt algemeen stemrecht, het bevorderen van het onderwijs en van de politieke vorming van de Kongolezen, het opheffen van de rassendiscriminatie en het afkondigen van openbare vrijheden. De werkgroep opteerde voorts voor een Kongolese eenheidsstaat, hoewel met een bepaalde graad van decentralisatie en deconcentratie. De Kongolezen moesten ook een betere vertegenwoordiging krijgen in politieke en andere instellingen, maar dat impliceerde niet dat de kolonialen en Belgische ambtenaren daaruit zouden verdwijnen. Van de blanken werd gevraagd dat zij zich zouden integreren in een Kongolese gemeenschap met gelijke rechten en plichten voor Afrikanen en Europeanen. De hervormingen moesten volgens de werkgroep uitmonden in een intern autonoom Kongo. Van zodra deze autonomie bereikt was, zou Kongo vrij kunnen kiezen tussen ‘de volkomen vrijheid, wat in zich scheiding van België insluit’ en de associatie met België. Deze laatste optie had de voorkeur van de werkgroep, omdat een Belgisch-Kongolese Gemeenschap voor de beide landen voordelig was.

Op kerstavond 1958 overhandigde de werkgroep haar rapport aan minister Van Hemelrijck. Twee dagen later hield Van Hemelrijck via de radio een kerstboodschap tot de bevolking van Belgisch Kongo waarin hij aankondigde dat de regering op 13 januari 1959 een grootmoedige en gedurfde verklaring zou afleggen over de politieke toekomst van Kongo.

De rellen in Leopoldstad

Nog voor die verklaring afgelegd werd, vonden in Kongo de eerste ernstige rellen plaats. Op 4 januari 1959 kwam het in Leopoldstad tot incidenten tussen de zwarten en de politie nadat de burgemeester van die stad op het laatste moment een vergadering van de Abako verboden had. De opgekomen belangstellenden uitten op een rumoerige wijze hun ontevredenheid over die beslissing en raakten slaags met de politie, die een aantal zwarten oppakte. Dit zette nog meer kwaad bloed bij de zwarten. Ze staken enkele politieauto's in brand en vernielden wagens van Europeanen. De onlusten breidden zich daarna verder uit en bleven enkele dagen duren. Scholen, missieposten, openbare gebouwen, woningen van Europeanen, winkels en coöperatieven werden daarbij vernield of geplunderd. De politie maakte bij haar pogingen om de orde te herstellen gebruik van vuurwapens. Zij deed ook een beroep op de Force Publique en op Belgische troepen van de basis van Kitona. Na een drietal dagen keerde de rust terug, maar de balans was zwaar. Officieel hadden een 40-tal zwarten het leven verloren, terwijl 200 Kongolezen en 50 Europeanen gewond waren. Voorts waren 300 zwarten gearresteerd.

De Belgische pers, die net als de publieke opinie en de politici tot dan toe bepaald niet wakker had gelegen van Kongo, bracht ditmaal onder grote koppen verslag uit. Ze toonde zich plotseling zeer bezorgd over de toekomst van de kolonie. Er kon niet langer met de nieuwe Kongopolitiek worden getalmd. Er werd aan herinnerd dat de verklaring over de nieuwe koloniale politiek, die Pétillon bij de bespreking van zijn begroting eind juli 1958 reeds had aangekondigd, was uitgebleven.

Die belofte kon niet worden uitgevoerd wegens de onderhandelingen over het Schoolpact en de uitbreiding van de regering. Bovendien had de door Pétillon opgerichte werkgroep haar werkzaamheden nog niet beëindigd.

De politieke partijen reageerden eveneens verontrust op de gebeurtenissen in Leopoldstad. De BSP vroeg de onmiddellijke bijeenroeping van de Kamer voor een verklaring van minister Van Hemelrijck. Een delegatie van de BSP, onder leiding van voorzitter Max Buset, legde me op 6 januari 1959 deze vraag voor. Zij stelde tevens voor een parlementaire commissie naar Kongo te sturen om ter plaatse de oorzaken van de onlusten te onderzoeken. Ik was bereid op beide vragen in te gaan, omdat een toelichting van de regering en het sturen van een parlementaire onderzoekscommissie konden bijdragen tot het verdere herstel van de rust in Kongo. Dit zou ook de discussie over de aangekondigde verklaring van 13 januari vergemakkelijken.

Na het onderhoud met de socialistische delegatie overlegde ik met Maurice Van Hemelrijck, de vice-voorzitter van de regering Albert Lilar en minister van Defensie Arthur Gilson. Zij gingen met mij akkoord om op de socialistische vragen in te gaan. De socialistische pers wou evenwel politieke munt slaan uit de gebeurtenissen en deed alsof de BSP als 'het geweten van België' optrad. Volgens *Volksgazet* had de BSP-leiding mij 'verplicht' mijn vakantie te onderbreken en mij 'gedwongen' het parlement bijeen te roepen. Meer nog, *Volksgazet* beschuldigde mijn regering ervan in verband met Kongo een conservatieve politiek te voeren. Deze beweringen waren flagrant in strijd met de waarheid. Toen de incidenten in Leopoldstad uitbraken, keerde ik onmiddellijk van mijn verblijf aan zee terug en stelde ik mij op de hoogte van de toestand in Kongo. Daarenboven had ik geen probleem met de socialistische eisen, maar wilde ik, vooraleer de BSP-leiding een officieel antwoord te geven, contact opnemen met de leider van de liberalen in de regering en met de direct betrokken ministers. De beschuldiging van een conservatieve politiek toonde aan dat het geheugen van *Volksgazet* bijzonder kort was. In alle bescheidenheid mag ik stellen dat de nieuwe wegen die inzake Kongo werden bewandeld in gunstige zin contrasteerden met het beleid van de regering-Van Acker. Onder deze regering was er kostbare tijd verloren gegaan. De toenmalige minister van Koloniën Auguste Buisseret had immers niet veel meer gedaan dan het overhevelen van de binnenlandse politieke twisten naar de kolonie. Met alle gevolgen van dien.

De socialistische Kamerleden volgden de demagogie van *Volksgazet* niet. Maurice Van Hemelrijck kon op 8 januari 1959 zijn verklaring over de rellen in Leopoldstad in een waardige atmosfeer en zonder onderbrekingen afleggen. Daardoor werd voorkomen dat de Kamer aan Kongo en de wereld, die de gebeurtenissen van nabij volgden, het schouwspel van verdeeldheid zou bieden. Deze sereniteit was mogelijk doordat de fractievoorzitters bij het begin van de vergadering een gemeenschappelijke houding bepaald hadden waarbij alleen de communisten zich niet hadden aangesloten.

Minister van Hemelrijck gaf daarna voor de Kamer het relaas van de onlusten op basis van rapporten opgesteld door gouverneur-generaal Cornelis en de provinciegouverneur van Leopoldstad, J. Bomans. Daaruit bleek dat de Abako-leiders van plan waren geweest om aan de vooravond van 13 januari rellen uit te lokken. Door de verboden meeting was het vroeger dan gepland tot een uitbarsting gekomen. De diepe oorzaak van de rellen moest volgens Van Hemelrijck worden gezocht in de werkloosheid en in andere sociale problemen van Leopoldstad, zoals de overbevolking. Van Hemelrijck beloofde dat de wantoestanden krachtig zouden worden aangepakt. Maar hij wees terecht ook op invloeden van buiten Kongo. Het was immers bekend dat enkele Abako-leiders enige tijd voor de rellen naar Caïro

waren gereisd en dat kort daarna radio-Caïro een tegen de Belgische regering gerichte campagne was begonnen. De Abako's werden daarbij aangemoedigd ‘om het imperialistische juk af te werpen’. Aan het slot van zijn redevoering betuigde Van Hemelrijck zijn instemming met het socialistische voorstel tot oprichting van een parlementaire onderzoekscommissie. Toen er daarna heen en weer werd gepraat over het al dan niet dringende karakter van dat voorstel, sprak ik mij uit voor de onmiddellijke behandeling ervan.

Dezelfde middag nog stemde de Kamercommissie van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi met het voorstel in.

De verklaring van 13 januari 1959

De incidenten in Leopoldstad gaven aan de voor 13 januari 1959 aangekondigde regeringsverklaring een nog grotere betekenis dan ze reeds in normale omstandigheden zou hebben gehad. Zij vergrootten ook de druk op de regering. Het stond immers vast dat die verklaring voor de verdere evolutie in Kongo en voor de relatie tussen de kolonie en het moederland van grote betekenis zou zijn. Vanuit Leopoldstad lieten verscheidene vooraanstaanden weten dat alleen ingrijpende hervormingen het tij konden doen keren. Gouverneur-generaal Hendrik Cornelis stelde zich in een telex van 9 januari 1959 op dat standpunt. Monseigneur Scalais, apostolis-vicaris in Leopoldstad en monseigneur Gillon, rector van de universiteit van Lovanium, vonden dat de regering nog verder moest gaan en zich onomwonden voor de onafhankelijkheid van Kongo moest uitspreken.

Maurice Van Hemelrijck, die belast was met de voorbereiding van de regeringsverklaring, legde op 9 januari 1959 een voorontwerp aan de kabinetsraad voor. Die eerste redactie bestond uit twee delen. In het eerste gedeelte werd verslag uitgebracht over de werkzaamheden van de werkgroep-De Schryver-Pétillon, terwijl in het tweede gedeelte een concreet hervormingsprogramma werd voorgesteld dat aansloot bij de suggesties van die werkgroep. Dit programma kreeg vanzelfsprekend de meeste aandacht, hoewel ook het eerste deel niet onbesproken bleef. Sommige ministers vonden het te uitgebreid. Zij vreesden dat de politieke hervormingen onvoldoende uit de verf zouden komen en de verklaring daardoor niet het gewenste effect zou hebben.

Over het politieke gedeelte liepen de meningen sterker uiteen. De gewezen ministers van Koloniën Albert De Vleeschauwer en Pierre Wigny gingen niet akkoord met de visie van Van Hemelrijck. Die gebruikte het woord ‘onafhankelijkheid’ in zijn tekst niet. Hij stelde wel dat Kongo overeenkomstig de aanbevelingen van de werkgroep Pétillon-De Schryver moest worden voorbereid op ‘interne autonomie’. De Vleeschauwer, die reeds ten tijde van Pétillon had laten blijken geen voorstander te zijn van ingrijpende hervormingen, sprak zich uit voor het grondige herwerken van het voorontwerp. Wigny kantte zich tegen een precieze timing voor de uitvoering van de voorgestelde hervormingen. Hij was voorstander van een aantal onmiddellijk door te voeren hervormingen, zoals de verkiezing van lokale en provinciale raden op basis van het algemeen stemrecht. Voor de andere voorstellen vond hij een strikt tijdschema gevaarlijk. Tevens was hij van oordeel dat in de tekst de verdiensten van het Belgische beschavingswerk in Kongo, onder bescherming van onze koningen, moesten worden benadrukt. Albert Lilar meende dat er in het voorontwerp te veel aandacht uitging naar de politieke emancipatie en te weinig naar de sociale en economische ontwikkeling. Arthur Gilson en Pierre Harmel gaven dan weer te verstaan dat in de verklaring duidelijk de onafhankelijkheid van Kongo in het vooruitzicht moest worden gesteld.

Aan het eind van de kabinetsraad concludeerde Van Hemelrijck dat hij een nieuwe versie moest opstellen.

Vooraleer die onder de loupe werd genomen, voerden Van Hemelrijck en ikzelf op 10 januari drukke besprekingen met verscheidene vooraanstaanden uit de politieke, economische en sociale wereld. In de ochtend van 11 januari bespraken de ministers zijn gewijzigde ontwerp.

Daarover ontstond een nieuwe lange discussie, waarbij Pierre Wigny en Albert De Vleeschauwer zich andermaal opwierpen als voorstanders van een behoedzame politiek. Wigny kwam terug op de verkiezingen van de lokale en provinciale raden waarvan de leden volgens

Van Hemelrijck rechtstreeks en op basis van het algemeen stemrecht moesten worden verkozen. Wigny vond dat de rechtstreeks verkozen leden in een eerste fase niet de meerderheid van die raden mochten uitmaken. In een tweede en derde fase zou de vertegenwoordiging van de rechtstreekse leden worden uitgebreid en pas in een vierde fase zouden de raden volledig rechtstreeks worden verkozen. De Vleeschauwer wou dat in de verklaring werd opgenomen dat alles wat in Kongo op het sociale, economische en culturele vlak bestond, aan België te danken was. Tevens kon er volgens hem geen sprake van zijn de verklaring ook op Rwanda-Burundi toe te passen. Ikzelf vond dat in het ontwerp te weinig de decentralisatie van de politieke structuren werd benadrukt. Van Hemelrijck antwoordde me dat zowel de werkgroep Pétillon-De Schryver als andere door hem geraadpleegde personen Kongo als eenheidsstaat wilden behouden.

Aan het eind van de kabinetsraad stelde ik voor dat een beperkt redactiecomité bestaande uit Maurice Van Hemelrijck, Arthur Gilson, Pierre Wigny, Albert De Vleeschauwer en Albert Lilar, de definitieve versie van de regeringsverklaring zou opstellen. Mij leek het ook wenselijk dat er met de oppositie contact zou worden gezocht vooraleer de verklaring in de Kamer werd voorgelezen, opdat de bespreking ervan in een nationale geest zou verlopen. De ministers gingen met mijn beide suggesties akkoord.

Minister Van Hemelrijck verklaarde dat hij in de voormiddag van 13 januari, voor de bijeenkomst van het BSP-Bureau, Georges Housiaux in kennis zou stellen van de verklaring.

In de avond van 11 januari, om 20.00 uur, kwamen de ministers opnieuw bijeen om het werk van het beperkte redactiecomité te onderzoeken. Er werd weer uitvoerig van gedachten gewisseld en pas om middernacht werd de discussie beëindigd. Alle ministers schaarden zich achter de verklaring.

Op 13 januari las ik's middags de verklaring in de Kamer voor, eerst in het Nederlands en daarna in het Frans. Dat gebeurde voor een voltallige Kamer en een afgeladen diplomatenen publieke tribune, waarop ook een vijftiental Kongolezen hadden plaatsgenomen. Toen ik mij naar het spreekgestoelte begaf, werd het muisstil in het halfrond.

In de aanhef drukte ik het voornemen uit dat België in Kongo een democratie wou vestigen ‘die bekwaam is de soevereiniteitsprerogatieven uit te oefenen en over de onafhankelijkheid te beslissen’. Deze doelstelling zou worden gerealiseerd door het tot-stand-brengen van een politiek stelsel dat zijn gezag en legitimiteit zou ontlenen aan het algemeen stemrecht en de scheiding der machten. Binnen het kader van de Kongolese eenheidsstaat zou naar deconcentratie en decentralisatie worden gestreefd om het bestuur dichter bij de bevolking te brengen en de verkozenen dichter bij hun kiezers.

Door tevens termijnen te bepalen voor de uitvoering van concrete hervormingen wou de regering aantonen dat zij haar verbintenissen wenste na te komen. Zo zouden eind 1959 alle leden van de gemeenteraden en de grote meerderheid van de leden van de gewestraden rechtstreeks worden verkozen. Vóór maart 1960 zouden provinciale raden worden opgericht. Andere hervormingsvoorstellen waren: de vervanging van de Gouvernementsraad door een Algemene Raad van Kongo, die als de prefiguratie van een Kamer van Volksvertegenwoordigers werd opgevat; de oprichting van een Raad van Wetgeving, die later als Senaat zou moeten fungeren;

de geleidelijke toekenning van beslissings- en wetgevende bevoegdheid aan de Algemene Raad en de Raad van Wetgeving; de installatie van adviescolleges bij de gouverneur-generaal, de provinciegouverneurs en andere niveaus; het afschaffen van elke vorm van rassenonderscheid; het toekennen van alle vrijheden aan de Kongolezen; en de toegankelijkheid, met terugwerkende kracht, tot alle graden van het bestuur. Daarnaast werd nog een hervorming van het gerechtelijk apparaat aangekondigd, de verbetering van de sociale wetgeving en de uitbreiding en verbetering van het onderwijs.

Aan het eind van de verklaring benadrukte ik dat de regering alles in het werk zou stellen

om het klimaat van orde en vertrouwen, nodig voor de politieke en economische ontwikkeling van Kongo, niet te laten verstoren.

Over deze verklaring werd geen debat gevoerd. Zoals afgesproken met de groepsvoorzitters lichtte een vertegenwoordiger van elke partij het standpunt van zijn fractie toe. Alleen de communistische woordvoerder distantieerde zich van het regeringsplan. Namens de BSP onderschreef Jos Van Eynde de verklaring, met uitzondering van het sociale en economische gedeelte dat voor hem ontoereikend was. Hij betreurde ook dat de regering de socialisten niet had geraadpleegd over het opstellen van de verklaring.

Op de standpunten van de verschillende fracties volgde nog een kort antwoord van Maurice Van Hemelrijck, die zich verheugde over de grote eensgezindheid. Hij beloofde dat er onmiddellijk zou worden gestart met de uitvoering van het hervormingsprogramma en verklaarde dat er veel moed nodig zou zijn om de ontzaglijke taak die de regering zich gesteld had tot een goed einde te brengen.

In de Senaat speelde zich hetzelfde scenario af, met dit verschil dat de verklaring er door Maurice Van Hemelrijck werd voorgelezen en dat ik op de redevoeringen van de gemandateerde sprekers antwoordde. In de Hoge Vergadering kwam de algemene instemming met het regeringsstandpunt nog beter tot uiting dan in de Kamer. De meeste socialistische senatoren applaudisseerden met de meerderheid toen Van Hemelrijck de voorlezing van de verklaring beëindigde. In de Kamer was dat niet het geval geweest.

De regeringsverklaring werd door de binnenlandse en buitenlandse pers vanzelfsprekend uitvoerig becommentarieerd. De Britse pers stelde zich terughoudend of afwijzend op. Door aan Kongo de onafhankelijkheid te beloven, vreesde zij moeilijkheden voor de Britse kolonies in Oost-Afrika. *The New York Times* prees de regering dan weer voor haar 'realiteitszin en ruimheid van opvattingen', terwijl de *Frankfurter Allgemeine Zeitung* de verklaring als 'weloverwogen en redelijk' omschreef. In eigen land reageerde zowel de pers van de meerderheid als de socialistische pers positief.

Veel inkt vloeide er ook over de boodschap die koning Boudewijn een uur voor de regeringsverklaring op de radio tot de Belgische bevolking en Kongolezen richtte. Daarin verklaarde de koning dat België ernaar streefde 'in voorspoed en vrede, de Kongolese bevolkingen te leiden op de weg naar onafhankelijkheid, zonder uitstel maar ook zonder onbezonnen overhaasting'.

Deze boodschap was onaangekondigd en veroorzaakte bij de socialistische dagbladen en bij enkele andere kranten enige irritatie. De bezwaren waren vooral gericht tegen het feit dat de koning de nieuwe Kongopolitiek publiek maakte voor het parlement ervan kennis had genomen en zich erover had uitgesproken. Er werd ook beweerd dat de koning volledig op eigen houtje had gehandeld en ik in onwetendheid verkeerde over de inhoud van zijn verklaring. De critici noemden de handelwijze van de koning ongrondwettelijk.

Dat was geenszins het geval. Als tak van de uitvoerende macht kan de koning altijd een verklaring afleggen over een bepaald onderwerp. Voorwaarde is wel dat de regering of één of meer ministers hem daartoe de toestemming geven. Zij worden dan geacht de verantwoordelijkheid voor de handeling van de koning op zich te nemen. De verklaring van koning Boudewijn van 13 januari, opgesteld door het kabinet van de koning en door koloniale deskundigen, had ik vooraf gezien en ik

had er randbemerkingen bij kunnen maken. De koning handelde met andere woorden volledig volgens de grondwettelijke regels.

De inhoud van de koninklijke boodschap werd algemeen beter onthaald dan die van de regering. Zij was korter en directer. Niet ten onrechte werd opgemerkt dat de regeringsverklaring in parlementaire stijl was opgemaakt en daardoor voor de Kongolese bevolking moeilijker te begrijpen was.

Er was ook een nuanceverschil tussen beide verklaringen. De koning sprak zich uitdruk-

kelijker uit voor het verlenen van onafhankelijkheid. Door te stellen dat die niet overhaast, maar ook niet te traag mocht worden doorgevoerd, plaatste hij zich in een voordelige positie. Want als de ontvoogdingspolitiek mislukte, dan was de regering te langzaam of te snel gegaan en zou zij de schuldige zijn.

Tijdens de weken die volgden op de verklaringen over Kongo verspreidden sommige kranten het gerucht dat de regering met enkele socialisten zou worden uitgebreid of zelfs door een regering van nationale unie zou worden vervangen. Als reden daarvoor werden het Kongolese vraagstuk en andere problemen opgegeven. Die geruchten waren onjuist. Zoals reeds benadrukt, streefde ik een nationale oplossing van het Kongolese vraagstuk na en tussen de regering en de socialisten waren er op belangrijke momenten contacten, zoals bijvoorbeeld voor de verklaring van 13 januari. Dat betekende echter niet dat ik de intentie had de socialisten in de regering op te nemen. De berichten daarover waren volledig uit de lucht gegrepen.

Van Hemelrijcks eerste reis naar Kongo

Op 15 januari 1959, nauwelijks twee dagen na de bekendmaking van de regeringsverklaring, vertrok Maurice Van Hemelrijck naar Kongo om er zich van de reacties van de blanke en Kongolese bevolking te vergewissen. Van Hemelrijck moest de blanken duidelijk maken dat er een geheel nieuwe toestand zou ontstaan. Van hen werd in de eerste plaats gevraagd dat zij zich tegenover de inheemse bevolking zouden gedragen zoals het paste en dat zij alles wat voor de zwarten discriminerend en kwetsend was ongedaan zouden maken. Tegenover de Kongolese bevolking moest Van Hemelrijck benadrukken dat de regering volkomen oprecht was en geen enkele dubbelzinnigheid zou dulden. Bovendien mocht de uitvoering van de hervormingspolitiek niet vanuit Brussel gedicteerd worden. De medewerking van zowel de koloniale administratie als van de Kongolese elite was ervoor nodig en Van Hemelrijcks reis bood de gelegenheid om hen daarvan te overtuigen. Zijn reis kon tevens bijdragen tot een ontspannen atmosfeer in de kolonie.

Van Hemelrijck verbleef bijna een maand in Kongo. Hij maakte een rondreis langs de belangrijkste grote steden, zoals Leopoldstad, Luluaburg, Elisabethstad, Bukavu, Stanleystad en Coquilhatstad, en voerde talrijke gesprekken met blanke en zwarte vooraanstaanden.

Midden februari keerde Van Hemelrijck terug. Op 26 februari 1959, ter gelegenheid van de bespreking van de begroting van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi in de Senaat, bracht Van Hemelrijck verslag uit over zijn reis. Hij verklaarde dat de grote meerderheid van zwarten en blanken instemde om in orde en met de nodige bedachtzaamheid Kongo naar de onafhankelijkheid te leiden. Alleen in het gebied Beneden-Kongo wezen de zwarten de hervormingsplannen af. De blanke minderheid die de regeringsverklaring als onbestaand beschouwde, kon volgens Van Hemelrijck Kongo beter verlaten.

De minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi deelde tevens mee dat hij reeds een commissie had aangesteld voor de uitwerking van het regeringsplan. In dit verband beklemtoonde Van Hemelrijck dat er geen sprake kon zijn van de onmiddellijke gelijkheid van Kongolezen en blanken in de politieke instellingen.

Overeenkomstig de regeringsverklaring, aldus Van Hemelrijck, zouden de zwarten beslissingsmacht krijgen naarmate ze daartoe de nodige bekwaamheid verwierven. Prioriteit zou worden gegeven aan het opheffen van de rassendiscriminatie en de bevordering van inheemse ambtenaren in de koloniale administratie.

Van Hemelrijck probeerde met zijn verklaring zowel diegenen die vreesden dat de regering te hard van stapel liep, als zij die vonden dat er niet snel genoeg werd gewerkt, gerust te stellen. In feite was zij vooral bedoeld voor de Kongolese bevolking. Van Hemelrijck zei dit

ook met zoveel woorden toen hij op opmerkingen van enkele CVP'ers die hem verweten zijn redevoering volledig in het Frans te hebben gehouden, antwoordde dat hij dit had gedaan omdat er Kongolezen op de publieke tribune van de Senaat aanwezig waren.

Tijdens het belangrijke debat dat op de verklaring van de minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi volgde, zegde de Brusselse socialistische senator William Van Remoortel de steun van zijn partij toe aan de Kongopolitiek van de regering. Van Remoortel, die in Kongolese aangelegenheden een zeer grote ervaring had, benadrukte net als Van Hemelrijck dat de voorbereiding van de kolonie op de onafhankelijkheid niet overhaast mocht gebeuren. Nog nadrukkelijker dan Van Hemelrijck pleitte hij voor grote voorzichtigheid. Van Remoortel sprak tevens de hoop uit dat er na de ontvoogding van de kolonie een Belgisch-Kongolese Gemeenschap tot stand zou komen. Voorts bracht Van Remoortel een voortreffelijke analyse van het Kongolese vraagstuk. Hij attendeerde onder meer op de positieve gevolgen van de paternalistische koloniale politiek en de economische, sociale en culturele verwezenlijkingen, die makkelijk de vergelijking met die in veel andere kolonies konden doorstaan. België, betoogde Van Remoortel, had echter zijn bevoogding te lang voortgezet en de politieke emancipatie van de autochtone bevolking verwaarloosd. Het tribalisme, de ambities van de Kongolese leiders en de geringe ervaring van de Kongolezen met de democratische beginselen werden volgens hem de grootste struikelblokken voor de ontvoogding van Kongo. Van Remoortel zat met zijn voorspelling dicht bij de waarheid.

CVP-senator monseigneur Philips hield een even indringende redevoering. Het ongelijk en het ongeluk van het kolonialisme was volgens hem de ondergeschiktheid van het menselijk belang op de zakelijke bekommernissen. Hij sprak in dit verband over een ‘bijzonder harteloos kapitalisme’, een sterke uitspraak waartegen de vice-gouverneur-generaal van de Generale Maatschappij Edgar Vander Straeten later bij monseigneur Philips en minister Van Hemelrijck scherp protesteerde. Monseigneur Philips betoogde ook dat een kolonisator die niet tijdig en niet uit eigen beweging tot dekolonisatie kon overgaan, zichzelf veroordeelde tot veroveraar. Aangezien België bij de overname van Kongo Vrijstaat er zich toe verbonden had het welzijn van de Kongolese bevolking na te streven, had het tegelijk ook de dekolonisatie aanvaard en in het vooruitzicht gesteld. Vlugger dan verwacht was het ogenblik aangebroken waarop de blanken met de zwarten moesten leren samenwerken in plaats van ze te laten werken. Monseigneur Philips bestreed ook de opvatting dat de zwarten intellectueel minder begaafd waren. De blanken hadden volgens hem ongelijk de Afrikaanse cultuur te minachten, want die bezat, niettegenstaande haar tekorten, een onbetwistbare rijkdom. Het gevoel van onveiligheid bij de blanken in Kongo kon alleen maar worden weggenomen door een nieuwe verstandhouding tussen inlanders en kolonialen op te bouwen. België, besloot monseigneur Philips, mocht Kongo niet aan zijn lot overlaten. Zoniet zou de kolonie opnieuw aan de chaos, de verwarring, de armoede en de slavernij worden overgeleverd.

De vrijlating van de Abako-leiders

Op het ogenblik dat het hierboven beschreven debat werd gevoerd, heerste er onder de partijen een grote eensgezindheid over de Kongopolitiek van de regering. Dat bewees onder meer het applaus voor de belangrijkste sprekers, Van Hemelrijck, Van Remoortel en monseigneur Philips, zowel van de meerderheid als van de oppositie. Enkele weken daarna was er echter een plotse ommekeer. De vrijlating van de Abako-leiders en de aanslepende geruchten over de mogelijke vervanging van gouverneur-generaal Hendrik Cornelis veroorzaakten verwarring en lokten kritiek uit. Daardoor ging de eenstemmigheid inzake het Kongolese vraagstuk teloor.

Na zijn eerste reis naar Kongo vertelde Van Hemelrijck dat de aanhouding van de zwarte

burgemeesters van Leopoldstad tijdens de rellen in januari een zware psychologische vergissing was geweest. Uit de gesprekken die hij met hen had gehad, meende hij te kunnen afleiden dat die burgemeesters hun best hadden gedaan om de rellen te voorkomen en dat hen weinig ten laste kon worden gelegd. Daarom vond hij het aangewezen ze op korte termijn vrij te laten en de tegen hen genomen sancties aanzienlijk te verzachten. Het verdiende volgens Van Hemelrijck de voorkeur de ontzetting uit hun ambt om te zetten in een gewone schorsing in afwachting van het resultaat van het tegen hen ingestelde gerechtelijk onderzoek.

Van Hemelrijck was er ook van overtuigd dat de vrijlating van de Abako-leiders de uitvoering van de hervormingspolitiek ten goede zou komen. Tijdens Van Hemelrijcks tweede reis naar Kongo in maart 1959 werden ze in voorlopige vrijheid gesteld en op zijn uitnodiging kwamen drie van hen, Joseph Kasavubu, Daniël Kanza en Simon Nzeza, naar België. Op 15 maart kwamen zij met een militair vliegtuig in Brussel aan. De volgende dag publiceerden ze een verklaring waarin zij hun voldoening uitdrukten over het onthaal in ons land. Tevens riepen zij de Kongolese bevolking op rustig te blijven, het verleden te vergeten en de toekomst van Kongo in de geest van de nieuwe politiek voor te bereiden. In een brief aan de minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi brachten zij tevens hulde aan diens ‘vastberadenheid, loyauteit en rechtvaardigheid’ en aan ‘de edelmoedigheid van de koning’.

De vrijlating van de Abako-leiders werd echter zowel in de kolonie als in België op gemengde gevoelens onthaald. Bij de leiders van de andere politieke partijen in Kongo veroorzaakte ze wrevel, omdat ze de indruk gaf dat de Abako een bevoorrechte onderhandelingspositie kreeg. De blanken in Kongo vermoedden dat Van Hemelrijck met de vrijlating aanstuurde op een versnelling van het ontvoogdingsproces. De argwaan die zij tegen de nieuwe Kongopolitiek koesterden, werd erdoor aangewakkerd. In eigen land werd de vrijlating eveneens aangevochten. De vraag werd gesteld of de Kongolese leiders wel vrijwillig naar België waren gekomen en of hun aanwezigheid betekende dat zij aan besprekingen over Kongo zouden deelnemen.

Tijdens de kabinetsraad van 16 maart 1959 legde Van Hemelrijck uit dat Kasavubu, Kanza en Nzeza op vrijwillige basis hadden ingestemd met een verblijf in België. Op opmerkingen van Albert Lilar en van mijzelf dat hun aanwezigheid in andere kringen dan die van de Abako de indruk kon geven dat de minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi hen als raadgevers in zijn kabinet had opgenomen, antwoordde Van Hemelrijck dat hij op geen enkel ogenblik die intentie had gehad. Over Kasavubu zei Van Hemelrijck dat hij in Abakokringen veel gezag had en een zeer redelijk man was die de indruk gaf te willen meewerken aan de realisatie van de regeringsverklaring.

Toen Van Hemelrijck twee dagen later in de Kamer uitleg gaf over zijn beslissing, vestigde hij vooral de aandacht op de evolutie in de houding van de Abako-leiders. Sedert hun vrijlating weigerden ze niet langer over hervormingen te praten en eisten ze niet meer de onmiddellijke onafhankelijkheid voor Kongo. Zij aanvaardden de regeringspolitiek, aldus Van Hemelrijck. Hij ontkende ook krachtig dat de regering zou ingaan op het min of meer bedekte voorstel tot onderhandelingen dat de naar België gekomen Abako-leiders gedaan hadden in hun mededeling de dag na hun aankomst. De enige reden om ze naar ons land uit te nodigen, verklaarde Van

Hemelrijck, was dat hun aanwezigheid in Leopoldstad aanleiding had kunnen geven tot nieuwe spanningen. Met hun vrijlating wou de regering de gemoederen kalmeren en de geleidelijke ontvoogding van de kolonie in rust en orde voortzetten.

Met deze uitleg was de Kamer niet tevreden. Voor het eerst sedert Van Hemelrijck de portefeuille van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi had overgenomen, legde de socialistische oppositie hem op de rooster. Ook de liberale fractie gaf uiting aan haar ontevredenheid

Fractieleider Charles Janssens wilde weten of de regering Van Hemelrijcks initiatieven steunde en of de ministers hierover vooraf geconsulteerd waren. Hoewel ik op deze laatste vraag niet hoefde te antwoorden, had ik er geen enkele moeite mee om dit te bevestigen. De ministers, zei ik, verklaarden zich evenwel solidair met Van Hemelrijck, vermits ze in hem vertrouwen stelden en omdat alles moest worden gedaan om in Kongo de atmosfeer te verbeteren. Victor Larock zei in zijn repliek dat hij niet overtuigd was door de geruststellende verklaring van Van Hemelrijck. Die was volgens hem begonnen met het voeren van een gevaarlijke en persoonlijke politiek.

Van Hemelrijck in verzet tegen gouverneur-generaal Hendrik Cornelis

Larock had niet helemaal ongelijk met zijn bewering dat Van Hemelrijck een eigen koers begon te varen. Dat bleek onder meer ook uit zijn optreden tegenover gouverneur-generaal Hendrik Cornelis. Dat had bij een aantal ministers wrevel veroorzaakt. Cornelis was in juli 1958 Léon Pétillon opgevolgd toen deze laatste minister werd. Tot dan toe was Cornelis vice-gouverneur-generaal geweest en zijn benoeming was dus een normale beslissing.

Maar zowel de koning als ikzelf stonden zeer aarzelend tegenover hem. Niet omdat Cornelis de reputatie had socialistisch gezind te zijn. Door precies hem en geen CVP'er te benoemen, wou ik namelijk nogmaals aantonen dat er inzake Kongo na de benoemingspolitiek van de linkse regering-Van Acker geen revanche zou worden genomen. Wel omdat de koning en ikzelf de vraag stelden of Cornelis, zeer deskundig in economische en financiële aangelegenheden, wel over de noodzakelijke politieke kwaliteiten beschikte voor de uitvoering van de nieuwe politiek.

Na de rellen in Leopoldstad was Cornelis het onderwerp van gesprek. Door een deel van de blanken in Kongo werd hij gecontesteerd voor zijn zogenaamd onoordeelkundige optreden tijdens de onlusten. Van Hemelrijck was blijkbaar ook niet helemaal tevreden over Cornelis en stelde na zijn eerste reis naar Kongo voor hem zonder uitstel te flankeren door een tweede vice-gouverneur-generaal. De opdrachten van de gouverneur-generaal waren te zwaar om ze door de schouders van één man te laten dragen, vond Van Hemelrijck. De gouverneur van Katanga, André Schöller, was volgens hem de geknipte man voor die functie.

Niet lang daarna veranderde Van Hemelrijck van mening. Vlak voor hij in maart 1959 voor de tweede keer naar Kongo vertrok, deelde hij in de kabinetsraad mee dat hij Cornelis wou vervangen. Het prestige van Cornelis had volgens Van Hemelrijck een te grote deuk gekregen om hem nog langer in functie te houden. In feite boterde het tussen Van Hemelrijck en Cornelis helemaal niet meer. Dat bleek uit de suggestie van de minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi om een zogenaamd bijzonder inspecteur naar Leopoldstad te sturen in wie hij persoonlijk vertrouwen kon stellen en met wie hij in direct contact kon staan.

Na zijn tweede rondreis in Kongo drong Van Hemelrijck andermaal aan op de vervanging van Cornelis. Niet alle ministers waren het daarmee eens. Wigny vroeg zich af of het niet beter was de gouverneur-generaal in Kongo met de hoedanigheid van onderstaatssecretaris te bekleden zodat het politieke karakter van zijn functie

beter tot uiting zou komen. Ik was daar geen voorstander van, vermits het lot van de gouverneur-generaal met een dergelijk statuut verbonden zou zijn aan dat van de regering. Bij de geringste politieke crisis zou de gouverneur-generaal dan in de problemen raken. De minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi moest in mijn ogen de enige politiek verantwoordelijke blijven voor de algemene politiek in Kongo en kon, indien nodig, gebruik maken van zijn evocatierecht. Ik was er voorstander van om de gouverneur-generaal meer bevoegdheden te geven, zodat hij niet altijd directieven van Brussel hoefde af te wachten. Tegelijk was ik ervoor gewonnen om in het kader van een decentralisatiepolitiek de provinciegouverneurs een belangrijker rol toe te kennen.

Van Hemelrijck ging met mijn zienswijze niet akkoord en bleef aansturen op het benoemen van een nieuwe gouverneur-generaal. Zijn voornemen was trouwens uitgelekt in de pers, en dat gaf aanleiding tot de gebruikelijke speculaties over de opvolger van Cornelis. Die geruchten werden nog sterker toen Cornelis begin april 1959 voor raadpleging naar Brussel werd geroepen. De toestand in de kolonie was volgens Van Hemelrijck slechter geworden. Hij wou daarom in de kwestie van de gouverneur-generaal de knoop zonder dralen doorhakken.

Door het aandringen van Van Hemelrijck en de aanzwellende persberichten over onenigheid in de regering over de Kongopolitiek organiseerde ik op de avond van 13 april 1959 een bijzondere kabinetsraad om over de kwestie van de gouverneur-generaal een duidelijke uitspraak te krijgen.

Van Hemelrijck zei bij het begin van de vergadering dat hij zijn vroegere verklaringen over Cornelis handhaafde. Bij gebrek aan een bekwame opvolger had hij Cornelis echter in functie gelaten. Maar heel recent had zich een nieuw feit voorgedaan, aldus Van Hemelrijck. CVP-volksvertegenwoordiger Raymond Scheyven, minister van Economische Zaken in mijn minderheidskabinet, had zich, zonder enige voorwaarde te formuleren, ter beschikking gesteld.

Van Hemelrijcks verklaring verbaasde mij en ik reageerde dan ook onmiddellijk. Ik had een brief ontvangen van minister van Landsverdediging Arthur Gilson, die op reis was in Kongo, waarin hij meedeelde dat Hendrik Cornelis zowel in blanke als in inheemse kringen onverminderd een zeer groot persoonlijk prestige genoot. Bovendien had de regering zich over de vervanging van Cornelis niet geëngageerd. Van Hemelrijck kwam met de kandidatuur van Scheyven voor de dag, maar eerder had hij de namen laten vallen van gewezen minister van Koloniën Dries Dequae, advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie Ganshof Van der Meersch, CVP-senator Hendrik Delport en de procureur des konings te Leopoldstad Georges Lafontaine. Daarenboven had ik met Cornelis, die sedert twee dagen in Brussel was, een gesprek gehad nadat koning Boudewijn en Van Hemelrijck met hem een onderhoud hadden gehad. Cornelis had tegenover mij verklaard dat Van Hemelrijck ermee akkoord ging om hem in functie te houden. In het bijzijn van Albert Lilar had Cornelis dit nog eens bevestigd. Lilar en ikzelf waren er op dat ogenblik trouwens van overtuigd dat de zaak nagenoeg volledig opgelost was en Van Hemelrijck volledige instemming zou krijgen van alle ministers om Cornelis te behouden. In die zin had ik ook het Paleis geïnformeerd. Door zijn nieuwe verklaring bij de aanvang van de kabinetsraad zette Van Hemelrijck echter alles weer op de helling.

Na mijn toelichting zei Van Hemelrijck dat hij elk misverstand over Cornelis uit de wereld wilde helpen. De loyauteit en de goede wil van Cornelis stonden, aldus Van Hemelrijck, boven alle twijfel verheven en hij prees hem om zijn kwaliteiten als ambtenaar en beheerder. Maar Cornelis had volgens Van Hemelrijck dat enthousiasme en dynamisme niet op zijn administratie kunnen overbrengen om de regeringsverklaring van 13 januari 1959 te kunnen uitvoeren. Albert Lilar kwam daarop tussenbeide om te wijzen op het bevreemdende standpunt van Van Hemelrijck. Lilar bevestigde mijn relaas van het gesprek met Cornelis en stelde dat personenkwesties ondergeschikt moesten blijven aan de doelstellingen van de regeringspolitiek in Kongo. Een perfecte samenwerking tussen de minister, de gouverneur-generaal en de administratie was noodzakelijk om van de hervormingen een succes te maken. Pierre Harmel, Paul Vanden Boeynants en René Lefèbvre sloten

zich evenwel bij het standpunt van Van Hemelrijck aan. Volgens hen had Cornelis zich tijdens de rellen in Leopoldstad weinig koelbloedig gedragen. Hij had zich onvoldoende vastberaden getoond en was met weinig gezag opgetreden. In brede kringen wenste men de vervanging van Cornelis, aldus de ministers. Lilar vroeg zich daarop af of er wel kandidaten waren met de nodige

kwaliteiten voor het ambt van gouverneur-generaal en stelde voor dat de CVP- en de liberale ministers die vraag afzonderlijk zouden onderzoeken. Ik ging hiermee akkoord en schortte de kabinetsraad op.

Even voor 23.00 uur kwamen de ministers opnieuw bijeen. Niet voor lang echter, want ik achtte elke discussie over de mogelijke opvolging van Cornelis voorbarig. Het leek mij noodzakelijk eerst de koning over het nieuwe standpunt van Van Hemelrijck te informeren. Daarna kon de regering haar houding definitief bepalen. Het belangrijkste hierbij was dat het verworven krediet van de regering met haar Kongopolitiek intact zou blijven en dat die politiek met goed gevolg zou worden uitgevoerd.

In de ochtend van 14 april 1959 bracht ik bij de koning verslag uit en op de middag was er kabinetsraad. Ik was ervan overtuigd dat het in functie houden van Cornelis de beste oplossing was en de koning had zich daarmee akkoord verklaard. Ik vroeg de ministers dat zij zich, niettegenstaande de meningsverschillen, achter mijn standpunt zouden scharen. Daardoor zou de regering met het vereiste gezag kunnen antwoorden op de aangekondigde vraag van de socialistische volksvertegenwoordiger Victor Larock over het al dan niet aanblijven van Cornelis. Alle ministers, ook Van Hemelrijck, deden wat ik hen gevraagd had.

In de namiddag van 14 april stelde Victor Larock in de Kamer de vraag waarom de regering zo lang het stilzwijgen had bewaard over de opvolging van Cornelis en of deze ontslag had genomen. Ik antwoordde dat Cornelis zijn ontslag niet ingediend had en er tussen hem en de regering volstrekte eensgezindheid bestond over de toepassing van de regeringsverklaring. Bijgevolg, voegde ik eraan toe, bleef Cornelis in functie. Daarna verklaarde Kamervoorzitter Kronacker de kwestie voor gesloten. Niettegenstaande het furieuze protest van Jos Van Eynde legde de socialistische fractie zich vrij snel neer bij Kronackers beslissing.

Een week later brachten de socialisten de kwestie opnieuw ter sprake toen in de Kamer het verslag van de parlementaire onderzoekscommissie over de onlusten in Leopoldstad besproken werd. Een van de conclusies van het verslag was dat de uitvoerende macht in Kongo versterkt moest worden. Victor Larock ging hierop in: de regering had door haar houding tegenover gouverneur-generaal Cornelis diens prestige ernstig ondermijnd. Larock zei tevens dat mijn verklaring over het aanblijven van Cornelis geheel onvoldoende was geweest. In antwoord op zijn en andere tussenkomsten zei Maurice Van Hemelrijck op 22 april dat Cornelis hem bij zijn aankomst in Leopoldstad midden januari had gevraagd na te denken over zijn ‘vervanging’ als gouverneur-generaal. Aan het eind van de reis repte Cornelis, aldus Van Hemelrijck, niet meer over ‘ontslag’.

Met het woord ‘ontslag’ riep Van Hemelrijck een nieuwe vraag op. Victor Larock vroeg en kreeg van Kamervoorzitter Kronacker bij ordemotie het woord. Normaal had Kronacker Larock het woord niet mogen verlenen, vermits het reglement bepaalde dat een ordemotie schriftelijk moest worden ingediend. Dat was hier niet het geval, maar Kronacker kon moeilijk op zijn beslissing terugkomen zonder een groot incident uit te lokken. Larock betoogde dat er tegenstrijdigheden waren tussen mijn verklaring en die van Van Hemelrijck over de omstandigheden waarin Hendrik Cornelis in zijn functie van gouverneur-generaal was bevestigd en eiste hierover volledige klaarheid. Van Eynde mengde zich ook in de discussie en riep uit dat de regering in de kwestie van de gouverneur-generaal ‘de Kroon ontbloot had’.

Ik bestreed de socialistische aantijgingen. Cornelis had nooit zijn ontslag ingediend. Hij had alleen aan Van Hemelrijck gevraagd te overwegen hem te vervangen. Toen naderhand was gebleken dat Cornelis zelf niet meer om een opvolger vroeg en hem geen fouten voor zijn optreden tijdens de januarirellen werden aangewreven, had de regering unaniem beslist hem in functie te houden. Als de Kroon ontbloot was geweest, vervolgde ik, was dat gebeurd door stemmingmakerij in de pers en niet door de regering. Sommige dagbladen hadden geschreven dat koning Boudewijn niet akkoord zou zijn geweest met de kandidaat-

opvolgers die Van Hemelrijck had voorgesteld. Andere kranten schreven dan weer dat de beslissing over het aanblijven van de gouverneur-generaal was gevallen na een onderhoud van Leopold III met Cornelis op het ogenblik dat Leopold een reis maakte in Kongo. Niet één minister had zich echter in het publiek over de zaak uitgesproken. Achiel Van Acker bevestigde mijn standpunt, maar herhaalde nog eens dat mijn verklaring over Cornelis met die van Van Hemelrijck verschilde. Ik weerlegde nogmaals die beweringen en beklemtoonde dat de regering voor 14 april geen enkele beslissing over de gouverneur-generaal had genomen. Van Acker drong daarna niet verder meer aan en er werd definitief een punt achter het dispuut gezet.

Met de afloop van de kwestie kon Van Hemelrijck niet bepaald zijn positie in de regering versterken. Het aanblijven van Cornelis betekende in feite een nederlaag voor hem en zijn eigengereide optreden lokte kritiek uit waarmee hij het moeilijk had. Het viel trouwens op dat Van Hemelrijck vanaf dan de neiging vertoonde uit de kabinetsraad weg te blijven. Op een gegeven ogenblik vroeg hij zelfs ontlast te worden van de deliberaties in de kabinetsraad. Ik kon dat natuurlijk niet toestaan en waarschuwde Van Hemelrijck ervoor dat hij door zijn eigenzinnige houding moeilijkheden zou krijgen. Maar Van Hemelrijck stoorde zich niet aan mijn waarschuwing. Later zou hem dat zuur opbreken.

De derde reis van Van Hemelrijck naar Kongo

Tijdens het debat over het verslag van de parlementaire onderzoekscommissie deelden de socialisten niet alleen speldeprikken uit in verband met het aanblijven van Cornelis. Ze namen ook afstand van de regeringspolitiek door aan te dringen op een versnelling van het ontvoogdingsproces.

Klaarblijkelijk waren de socialisten onder de indruk geraakt van het eerste congres dat acht Kongolese politieke groeperingen van 9 tot 12 april 1959 in Luluaburg hadden georganiseerd. Aan het eind van dat congres waren een aantal resoluties goedgekeurd waarin onder meer geëist werd dat Kongo uiterlijk in januari 1960 een eigen regering zou hebben.

Dit congres zette een ware ‘opbodpolitiek’ in gang. Kort daarna verklaarde de voorzitter van de Mouvement national congolais (MNC) Patrice Lumumba tijdens een persconferentie in Brussel dat reeds in 1959 een voorlopige regering in Kongo kon worden geïnstalleerd. Die zou de parlementsverkiezingen kunnen voorbereiden en het zogezegd ondermijnde vertrouwen van de Kongolezen in de regeringspolitiek herstellen. Eind juni 1959 vroegen een aantal partijen waaronder de MNC, de socialistische Parti du peuple, de Parti de l'unité congolaise en de Parti solidaire africain een grondwet en een voorlopige regering in juni 1960. Bovendien wensten ze een referendum over deze grondwet op 1 december 1960, en parlementsverkiezingen en de vorming van een regering in januari 1961. De partijen stelden voor begin juli 1959 een referendum over dit plan te organiseren. De Abako eiste ongeveer rond hetzelfde tijdstip de oprichting van de republiek van Centraal-Kongo. In dit voorstel moest de provincie Leopoldstad vanaf januari 1960 een autonome staat worden. Naast deze separatistische eis bleek de Abako een steeds

vijandigere houding tegenover de blanken aan te nemen. Die werden in pamfletten aangemaand Leopoldstad en Beneden-Kongo voor het eind van het jaar te verlaten.

Deze nieuwe radicalisering van het Kongolese nationalisme maakte zowel de blanke als de zwarte bevolking in Kongo onrustig. Minister Van Hemelrijck reisde daarom begin juni 1959 voor de derde maal naar Kongo. In gezelschap van gouverneur-generaal Cornelis verkende Van Hemelrijck de toestand in verscheidene steden en voerde hij besprekingen met de koloniale administratie en met de verantwoordelijken van politieke en sociale organisaties.

Door de zwarte bevolking werd Van Hemelrijck in het algemeen hartelijk onthaald, de

blanke kolonisten daarentegen waren koel en vijandig. Er deden zich tijdens zijn reis verscheidene incidenten voor die in de Belgische pers veel aandacht kregen. Zo drukten de dagbladen deels verbaasd, deels verontwaardigd een foto af van Van Hemelrijck bij zijn bezoek aan Thijsstad. Van Hemelrijck was op die foto te zien in een Kongolese menigte achter een bord waarop de woorden '*Vive le roi Kasavubu*' te lezen stonden. De naam van koning Boudewijn was doorstreept. In sommige plaatsen boycotten de blanken de recepties naar aanleiding van Van Hemelrijcks bezoek en in Bukavu bekogelden ze de minister, net als de gewezen Franse premier Guy Mollet in Algiers in 1956, met tomaten en riepen hem toe: '*Ga naar huis. Ge hebt ons aan de Afrikanen verkocht.*' Van Hemelrijck reageerde op het blanke ongenoegen door op 24 juni in Leopoldstad een redevoering te houden waarin hij zowel de blanke agitatie als de opbodpolitiek van de zwarte leiders veroordeelde. Hij beklemtoonde dat de regering trouw bleef aan de verklaring van 13 januari en de uitvoering daarvan niet wou afremmen of verhaasten. Ook drukte hij op de noodzaak het gezag te eerbiedigen opdat de hervormingspolitiek zou slagen. Deze toespraak verzachtte het blanke ongenoegen. De zwarten, die Van Hemelrijck eerst als de vaandeldrager van de onafhankelijkheid beschouwd hadden, waren ontgoocheld en gingen zich nu tegen hem keren.

Gezien de uiteenlopende reacties en incidenten was het niet verwonderlijk dat Van Hemelrijck zich bij zijn terugkeer te Brussel eind juni beklaagde over de verslaggeving van zijn reis en de toestand in de kolonie. Nog meer dan bij zijn vorige reizen was volgens hem de onvolledigheid van die berichtgeving tot uiting gekomen. Zowel de Belgische als de Kongolese publieke opinie werd een vertekend beeld voorgehouden. Daarenboven ontbrak het de Belgische journalisten aan een ruime visie op het Kongolese vraagstuk. Steevast namen zij stelling voor of tegen de regeringspolitiek. Ging het om kritiek, dan werd dit standpunt in Kongo telkens voorgesteld als dat van de hele Belgische publieke opinie. Dat bemoeilijkte uiteraard de hervormingen. Over het incident in Thijsstad zei Van Hemelrijck dat hij beetgenomen was en de dragers van het bord onder één hoedje hadden gespeeld met de fotografen.

Belangrijker was de verklaring van Van Hemelrijck dat de Kongolezen in het algemeen nog achter de regeringspolitiek stonden. Met uitzondering van de zwarte leiders in Beneden-Kongo en Katanga en in kringen van Lovanium, koesterden de Kongolezen geen wantrouwen tegen de koloniale administratie. Hoewel sommige blanken de nieuwe politiek niet aanvaardden, wilde de zwarte meerderheid volgens Van Hemelrijck met de Belgen blijven samenwerken. De Kongolezen konden zich niet voorstellen dat de ontwikkeling van hun land zou voortgaan zonder de aanwezigheid van hen die er investeerden en zonder de medewerking van de administratie. Van Hemelrijck getuigde overigens dat er een kentering ten goede merkbaar was in de relaties tussen zwarten en blanken. De verdienstelijke inspanningen van de professoren aan de universiteiten, de missionarissen en de ambtenaren waren aan die evolutie niet geheel vreemd.

Van Hemelrijcks conclusie was dat hij onverminderd geloofde in de verklaring van 13 januari en in het succes van de hervormingspolitiek. De timing ervan zou gerespecteerd worden. België beschikte nog steeds over enorme mogelijkheden in Kongo. Van Hemelrijck sprak de hoop uit dat die niet ongedaan zou worden gemaakt door de blanke minderheid die tegen de regeringspolitiek was. De ontvoogding, zei

hij, moest in orde en rust verlopen, met respect voor hen die ze uitvoerden en eraan meewerkten.

Van Hemelrijck wil het ontvoogdingsproces versnellen

Hoewel Van Hemelrijck na zijn derde reis uitdrukkelijk verklaarde dat hij aan de verklaring van 13 januari bleef vasthouden, stuurde hij niet lang daarna aan op een bespoediging van

het ontvoogdingsproces. Tijdens de kabinetsraad van 5 augustus 1959 deelde hij mee dat de toestand in Kongo aanzienlijk verslechterd was, in het bijzonder in Beneden-Kongo. De spanning was er toegenomen nadat een aantal Abako-leiders bekend hadden gemaakt niet te zullen deelnemen aan de komende verkiezingen van de gemeenteraden en de gewestelijke raden. Zij hadden ook geen zin om mee te werken aan het tot-stand-komen van de nieuwe instellingen. Die beslissing was volgens Van Hemelrijck beïnvloed door het vermoeden van de Abako-leiders dat zij de verkiezingen zouden verliezen en niet de verhoopte absolute meerderheid zouden veroveren.

Van Hemelrijck was ervan overtuigd dat communistische propaganda in belangrijke mate aan de basis lag van de onrust in Beneden-Kongo en in andere plaatsen. Alle overheden die instonden voor de ordehandhaving hadden er bij hem op aangedrongen die propaganda te verbieden. Een dergelijk verbod leek ook Van Hemelrijck absoluut noodzakelijk, maar hij was zich ervan bewust dat zo'n maatregel zowel voor de toestand in Kongo als voor de internationale positie van ons land gevolgen zou hebben.

Beslissingen werden er tijdens de kabinetsraad van 5 augustus niet genomen. Er werd alleen afgesproken dat op 19 augustus opnieuw over de toestand in Kongo zou worden beraadslaagd.

Van Hemelrijck verraste mij en de andere ministers met zijn informatie. Een tiental dagen eerder had gouverneur-generaal Hendrik Cornelis een positief beeld van de situatie in Kongo opgehangen. Cornelis was eind juli 1959 voor enkele weken naar België gekomen en ik had van de gelegenheid gebruik gemaakt om met hem uitvoerig het Kongolese vraagstuk te bespreken. Cornelis had tevens op 25 juli voor de ministers de toestand toegelicht. Na de rellen in Leopoldstad was ik met hem overeengekomen dat hij tweemaal per jaar op de kabinetsraad zou worden uitgenodigd.

Op die bewuste kabinetsraad van 25 juli had Cornelis gezegd dat de toestand in Kongo in gunstige zin evolueerde. De extremistische zwarte leiders hadden volgens hem terrein verloren, omdat de Kongolezen begrepen hadden dat de meeste van die voormannen geen democratie wilden en er, om het met de woorden van Lumumba te zeggen, ‘geen plaats zou zijn voor een oppositie’.

Cornelis had ook gezegd dat de houding van de blanke bevolking eveneens in positieve zin veranderd was. Tijdens de laatste Gouvernementsraad was tot uiting gekomen dat de aanhang van de blanken die de regeringspolitiek verwierpen, afgenomen was. Voorts had Cornelis bevestigd dat de ambtenaren, enkele uitzonderingen niet te na gesproken, gewonnen waren voor de hervormingspolitiek.

Overeenstemming was er wel tussen Cornelis en Van Hemelrijck over de negatieve rol die de communistische propaganda en de pers speelden. Ook volgens Cornelis was er een ernstig informatieprobleem. Het NIR en de dagbladen brachten wel uitvoerig verslag uit over de standpunten van de zwarte leiders en hun kritiek op de regeringspolitiek, maar positieve realisaties bleven onvermeld. Net als Van Hemelrijck meldde Cornelis dat steeds meer communistische pamfletten, zowel in het Frans als in de inheemse talen, in Kongo verspreid werden en dat een deel daarvan uit België afkomstig was.

Tijdens de kabinetsraad van 19 augustus 1959 hing Van Hemelrijck opnieuw een verontrustend beeld op van de toestand in Kongo. In Beneden-Kongo zette de Abako, aldus Van Hemelrijck, haar inspanningen systematisch voort om de plannen voor de

oprichting van een republiek van Centraal-Kongo te realiseren. De Abako-leiders namen zich voor in Brazzaville een regering op te richten, bevestigden dat zij de verkiezingen van december zouden boycotten en weigerden elk gesprek met bevoegde vertegenwoordigers van de administratie. Tevens dreigden zij ermee parallelle verkiezingen te organiseren en niet langer belastingen aan de koloniale administratie te betalen. Voorts deelde Van Hemelrijck mee dat de

Abako-kopstukken contact hadden opgenomen met de partij van Lumumba en andere politieke leiders om een nationale bevrijdingsbeweging op te richten die het Abako-programma vrijwel volledig zou aannemen. De besprekingen daarover werden volgens Van Hemelrijcks informatiebronnen gesteund door de Belgische communistische partij. Hoewel voorlopig geen akkoord gesloten was, was het voor hem duidelijk dat de Kongolese partijen op zoek waren naar een gemeenschappelijk en radicaal oppositieprogramma.

Van Hemelrijck had zich op de rapporten van André Schöller gebaseerd. Die oefende tijdens het verblijf van Cornelis in ons land de functie van gouverneur-generaal uit. Diezelfde Schöller drong aan op een versnelde uitvoering van de regeringsverklaring van 13 januari 1959. In het bijzonder wou hij, aldus Van Hemelrijck, dat de in maart 1960 te verkiezen provinciale raden de gelegenheid kregen om over nationale problemen te beraadslagen.

Dat standpunt hield een fundamentele wijziging in van de verklaring van 13 januari. Van Hemelrijck betoogde echter dat de bespoediging van de uitvoering ervan kon voorkomen dat een aantal partijen hun verdere medewerking aan de regeringspolitiek zouden opzeggen en dat zo de dialoog met de zwarten niet zou worden verbroken. Met andere woorden, Van Hemelrijck steunde Schöller.

Na de uiteenzetting van Van Hemelrijck volgde slechts een korte discussie. Ik stelde voor dat hij aan alle ministers de rapporten van Schöller zou bezorgen zodat ook zij die konden beoordelen. Ik riep de ministers tevens op om op 26 augustus opnieuw bijeen te komen voor wat zich als een erg belangrijke beraadslaging over het Kongolese vraagstuk aankondigde.

Het ontslag van Van Hemelrijck

Na de kabinetsraad van 19 augustus 1959 zag het ernaar uit dat de regering in het Kongolese vraagstuk op een tweesprong was aanbeland: ofwel Van Hemelrijck en Schöller volgen en de dekolonisatie versneld voortzetten, ofwel vasthouden aan de verklaring van 13 januari.

Tijdens de kabinetsraad van 26 augustus 1959 werd mijn aanvoelen bevestigd. Van Hemelrijck pakte toen andermaal uit met alarmerende berichten. Volgens het laatste rapport van Schöller, aldus Van Hemelrijck, werd de malaise in Beneden-Kongo elke dag groter en waren contacten met de zwarte leiders totaal onmogelijk geworden. Alles wat van de administratie kwam, werd zonder meer van tafel geveegd. Slechts één zaak en één persoon telden voor de zwarte bevolking: de onmiddellijke onafhankelijkheid en Kasavubu.

Van Hemelrijck vroeg zich af of de regering nog wel op een krachtdadige manier kon reageren op de nieuwe moeilijkheden, zoals sommige politici, onder wie gewezen eerste minister en CVP-senator Joseph Pholien, hadden voorgesteld. Men kon alle zwarte leiders buitenspel plaatsen, aldus Van Hemelrijck, maar met zo'n politionele actie riskeerde men de gemoederen nog meer op te hitsen en grote ongeregeldheden uit te lokken, niet alleen in Beneden-Kongo, maar ook in Leopoldstad en Midden-Kongo. De laatste berichten waarover Van Hemelrijck beschikte bevestigden

dat de in december geplande verkiezingen voor de gemeenteraden en de gewestelijke raden in heel Beneden-Kongo volledig zouden worden geboycot.

De conclusie van Van Hemelrijck luidde dat de toestand in de kolonie er sedert januari ernstig op achteruit was gegaan. Om het tij te doen keren, zag hij twee mogelijkheden. De eerste formule bestond erin de provinciale raden vanaf maart of april 1960 in werking te laten treden en ze de mogelijkheid te geven de teksten op te stellen waarin de bevoegdheden van de nationale vergadering zouden worden bepaald. Eind 1960 zou die nationale vergadering dan de eerste keer kunnen samenkomen. Volgens het tweede scenario, dat zijn voorkeur wegdroeg, moest in maart of april 1960 een constituante worden opgericht. Hij was

ervan overtuigd dat een ruime meerderheid van de leden in die constituante gewonnen zou zijn voor samenwerking tussen België en Kongo.

Na Van Hemelrijck nam ik zelf het woord. Ik wees op het belang van zijn mededeling en stelde dat de regering in feite drie wegen uitkon. Zij kon de formule aanvaarden die de voorkeur van Van Hemelrijck genoot. Mij kwam het echter voor dat die oplossing door de publieke opinie zou worden geïnterpreteerd als het eerste signaal van België dat het Kongo zou loslaten. Een tweede mogelijkheid was dat onmiddellijk een voorlopige Kongolese regering tot stand zou worden gebracht. In progressieve kringen werd die formule naar voren geschoven en onder andere CVP-senator Karel Van Cauwelaert sprak zich in zijn hoofdartikelen in de krant van de christelijke arbeidersbeweging *Het Volk* in die zin uit. De derde mogelijkheid was dat de verklaring van 13 januari 1959 zou worden gerespecteerd.

Albert Lilar en Pierre Wigny zeiden niets te voelen voor de oplossingen van Van Hemelrijck en wensten dat de regering zich aan haar verklaring van 13 januari zou houden. Daarop herhaalde Van Hemelrijck dat in zijn ogen alleen de oprichting van een constituante het vertrouwen tussen blanken en zwarten kon herstellen. Uit de tussenkomsten die nog volgden, bleek dat de regering verdeeld was. Een aantal ministers, onder wie Paul Vanden Boeynants, sloot zich bij Van Hemelrijck aan. De meerderheid echter sprak zich uit voor het behoud van de verklaring van 13 januari.

Ik kon alleen maar deze meningsverschillen constateren en zei de ministers dat we op 28 augustus een consensus zouden proberen te bereiken.

De kans dat het zover zou komen, was volgens mij evenwel klein. Van Hemelrijck kwam in de regering meer en meer in een geïsoleerde positie te staan. Dat werd nog duidelijker tijdens de kabinetsraad in de namiddag van 28 augustus 1959. Toen deelde Van Hemelrijck mee dat Schöller in zijn laatste rapport de oprichting van een regering en een constituante in Kongo bepleitte. Anders zou, volgens Schöller, Kongo uit elkaar spatten. Van Hemelrijck voegde eraan toe dat Cornelis, die nog altijd in België verbleef, het eens was om, zoals Schöller eerst gesuggereerd had, de bevoegdheden van de provinciale raden uit te breiden en een versnelde timing voor andere hervormingen op te stellen. Maar hij was niet gewonnen voor het oprichten van een Kongolese regering. Van Hemelrijck vroeg ten slotte een dringende beslissing.

Uit de discussie die toen volgde, bleek dat het verzet van de ministers tegen de oprichting van een Kongolese regering en een constituante vrijwel unaniem was. De ministers Arthur Gilson en Paul Vanden Boeynants stonden het dichtst bij Van Hemelrijck. P.W. Segers stelde voor geen regering, maar een directorium op te richten dat bij de gouverneur-generaal een adviserende functie zou vervullen en uit zwarten en blanken zou zijn samengesteld. Léon Servais voelde ook voor deze tussenoplossing, die duidelijk geïnspireerd was door het ACW en de artikelen van Karel Van Cauwelaert in *Het Volk*.

De meeste ministers deelden echter mijn standpunt om de verklaring van 13 januari te respecteren. Ik sloot niet uit dat die op enkele punten kon worden aangepast. Zo ging ik er mee akkoord om de provinciale raden zo vlug mogelijk tot stand te brengen en ze uitgebreide bevoegdheden te geven. Persoonlijk was ik evenwel gekant tegen een regering, ook een voorlopige, en een constituante. De mentaliteit in Kongo was daar volgens mij nog niet rijp voor. En hoewel Van Hemelrijck er wel voorstander van was, bleek het voor hem ook niet duidelijk hoe zo'n regering kon worden samengesteld en of de leden ervan door de koning moesten worden benoemd. Toen

Pierre Wigny en ik daarover vragen stelden, bleef hij het antwoord schuldig en dat maakte uiteraard geen goede indruk op de andere ministers.

Van de andere kant kon de regering haar beslissing niet blijven uitstellen. Daarom werd afgesproken dat de ministers op 2 september opnieuw zouden bijeenkomen om de knoop door te hakken.

Na de kabinetsraad had ik een onderhoud met koning Boudewijn. Die toonde zich zeer ongerust over de rapporten van Schöller en de houding van Van Hemelrijck. De koning stelde voor een ander minister dan Van Hemelrijck naar Leopoldstad te sturen om een bevestiging te krijgen van Schöllers standpunt. Ik ging daarmee niet akkoord, omdat het vrijwel zeker aanleiding zou geven tot een incident met Van Hemelrijck. Ik deed een tegenvoorstel en suggereerde mijn adjunct-kabinetschef graaf Harold d'Aspremont Lynden met zo'n informatieopdracht te belasten. De koning was het hiermee eens. De volgende dag, in de ochtend van 29 augustus, bracht ik d'Aspremont Lynden op de hoogte van zijn taak. In zijn aanwezigheid telefoneerde ik naar Van Hemelrijck, die zich in Duinbergen bevond. Ik kreeg Van Hemelrijcks echtgenote aan de telefoon. Haar man was een wandeling gaan maken. Ik vroeg haar of hij me zo vlug mogelijk wilde bellen. Ik had voor hem een uiterst belangrijke mededeling. Onmiddellijk daarna zocht ik contact met administrateur-generaal M. Van den Abeele van het ministerie van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi met de vraag voor d'Aspremont Lynden een plaats te reserveren op het vliegtuig naar Leopoldstad van die middag en Schöller op de hoogte te brengen van zijn komst.

's Middags was er telefoon van Van Hemelrijck. Ik legde hem de toestand uit en zei dat het noodzakelijk was een bevestiging te krijgen van Schöllers ideeën om in de regering een akkoord te verkrijgen. Ik vertelde hem tevens dat om die reden d'Aspremont Lynden na de middag naar Leopoldstad zou vertrekken en op 1 september, daags voor de kabinetsraad, weer in Brussel zou zijn. Van Hemelrijck was niet erg gelukkig met mijn initiatief, maar stemde er toch mee in.

Op 31 augustus 1959, de dag voor de terugkeer van d'Aspremont Lynden, raadpleegde ik verscheidene politici en vooraanstaanden die zeer goed vertrouwd of van nabij betrokken waren met het Kongolese vraagstuk: de ministers Pierre Wigny, P.W. Segers en Albert De Vleeschauwer, CVP-voorzitter Theo Lefèvre, gewezen minister van Koloniën Dries Dequae, gewezen eerste minister Jean Duvieusart, minister van Staat August De Schryver, CVP-senator Karel Van Cauwelaert, de Brusselse liberale senator Norbert Hougardy, professor Arthur Doucy van de Brusselse universiteit, de gouverneur van Rwanda-Burundi J.-P. Harroy, de vice-gouverneur van de Generale Maatschappij Edgar Vander Straeten, en de afgevaardigdbeheerder van Fabrimetal G. Velter.

Met uitzondering van Karel Van Cauwelaert waren zij allen gekant tegen de onmiddellijke oprichting van een Kongelese regering en een nationale vergadering of een constituante. Karel Van Cauwelaert behoorde tot de uitgesproken pleitbezorgers van een snelle onafhankelijkheidsverlening. Het hervormingsproces ging volgens hem veel te traag en daardoor riskeerde Kongo, zoals eerder Algerije, in een burgeroorlog terecht te komen. Karel Van Cauwelaert voerde aan dat het installeren van een Kongolese regering het voordeel bood dat de Kongolezen zelf het gewicht van de beslissingen moesten torsen en hun interne conflicten moesten beslechten. Na de oprichting van een voorlopige regering moest er een referendum over een grondwet worden georganiseerd waarna verkiezingen konden worden uitgeschreven en een normale regering kon worden samengesteld. Niet alleen Kongo, maar ook Rwanda en Burundi hadden in Van Cauwelaerts visie recht op onafhankelijkheid. De drie landen bleven wel in een soort federatie verbonden en ook met België behielden ze een band. Van Cauwelaert zei me nog dat gouverneur-generaal Hendrik

Cornelis te weinig politieke feeling had om het onafhankelijkheidsproces in goede banen te leiden.

Dries Dequae voelde ook wel wat voor de oprichting van een voorlopige regering, maar dan na de verkiezingen van de provinciale raden in maart 1960. Inmiddels kon een commissie van start gaan om de grondwet voor te bereiden en in de loop van 1961 zou het volgens hem mogelijk zijn een gewone regering samen te stellen.

Mijn andere gesprekspartners waren niet te vinden voor de suggesties van Van Cauwe-

laert en Dequae. Professor Arthur Doucy, die reeds jaren de ontwikkeling in Kongo volgde en als directeur van het Solvay Instituut in 1955 in Elisabethstad het Centre Éducatif et Social had opgericht, noemde het voorstel om een regering en een constituante op te richten 'een grote dwaasheid'. Pierre Wigny vreesde dat de Kongolezen de onmiddellijke onafhankelijkheid zouden eisen en de Verenigde Naties daartoe zouden oproepen mocht er in Kongo een regering worden opgericht. Theo Lefèvre en Edgar Vander Straeten voerden aan dat in dat geval iedereen ervan overtuigd zou zijn dat ons land Kongo had opgegeven.

Bijna unaniem was de vraag van mijn gesprekspartners om het afrikaniseringsproces te versnellen. Vander Straeten van de Generale Maatschappij zei dat de particuliere sector op dat vlak het voorbeeld zou geven. De meesten pleitten ook voor precisering of aanvulling van de verklaring van 13 januari en voor de bespoediging van het ontvoogdingsproces. De concrete voorstellen ter zake gingen meestal in de richting van de uitbreiding van de bevoegdheden van de provinciale of gewestelijke raden en/of het installeren van een soort adviserend comité bij de gouverneur-generaal. Onder meer Jean Duvieusart, net terug van een studiereis in Afrika, en August De Schryver verdedigden sterk die optie. De Schryver stelde voor naast de gouverneur-generaal een soort uitvoerend comité van vijf zwarten en drie blanken te installeren. De leden ervan zouden door de gouverneur-generaal worden benoemd en de titel van onderstaatssecretaris kunnen voeren. Elk lid zou een zwarte of blanke directeur naast zich krijgen, een soort van secretaris-generaal, die uitsluitend op basis van zijn bekwaamheid zou worden geselecteerd. Volgens de opvattingen van De Schryver was het comité te vergelijken met het adviescollege dat reeds bij de gouverneur-generaal in uitvoering van de verklaring van 13 januari was opgericht, maar dan met uitgebreidere bevoegdheden. De Schryver inspireerde zich voor zijn voorstel op het systeem dat Groot-Brittannië in Rhodesië en Oeganda hanteerde. Voor de uitvoering van de regeringspolitiek bleek hij meer vertrouwen te hebben in Schöller dan in Cornelis. De regering kon deze laatste het best nog enkele maanden in het land houden en zich door hem laten adviseren over de economische en financiële problemen van Kongo. Schöller was volgens De Schryver beter geschikt voor het politieke werk.

Albert De Vleeschauwer suggereerde het bestuur in Kongo in handen te geven van een politiek triumviraat waarin elke nationale partij een vertegenwoordiger zou hebben. Volgens Theo Lefèvre moest voorrang worden gegeven aan het spoedige installeren van een verkozen parlement. Norbert Hougardy vond dan weer dat de zwarten alleen geïnteresseerd waren in de macht en niets voelden voor verkiezingen. Harroy, Doucy en Velter beklemtoonden sterk de noodzaak van een programma voor de bestrijding van de werkloosheid en de verbetering van de materiële levensomstandigheden in de grote steden.

In de ochtend van 1 september 1959, onmiddellijk na zijn terugkeer, bracht d'Aspremont Lynden bij mij verslag uit. Hij zei me dat Schöller en zijn medewerkers voorstander waren van de oprichting van een Kongolese regering en daarnaast nog van een constituante en van twee wetgevende kamers met uitgebreide bevoegdheden. Tevens verkozen ze een doorgedreven decentralisatiepolitiek ofwel een federale structuur voor Kongo. Bij gebrek aan een concreet plan voor het oprichten van nationale instellingen en reële en onmiddellijke bevoegdheden voor de provinciale raden zouden volgens Schöller de leden van die raden onvermijdelijk met de meest

demagogische eisen worden geconfronteerd. In die atmosfeer zou de regering weleens toegevingen kunnen of moeten doen die ze in normale omstandigheden niet zou doen.

Vermits de ordehandhaving in Kongo bijzonder belangrijk was, had d'Aspremont Lynden ook gesprekken gevoerd met de belangrijkste verantwoordelijken ter zake. Onder meer met de commandant van de Force Publique generaal Janssens van wie Van Hemelrijck vond dat hij de laan moest worden uitgestuurd, omdat hij de regeringsbeslissingen niet uitvoer-

de. Tegenover d'Aspremont Lynden had Janssens de verwijten die tegen hem gemaakt werden, radicaal verworpen. Hij loochende de berichten over zijn verzet tegen de regeringspolitiek en zijn poging om een deel van de Force Publique in een ‘rijkswacht’ om te vormen. Met niet minder beslistheid verzekerde hij dat er geen enkele reden tot paniek was en dat Algerijnse toestanden uitgesloten waren. Maar indien de zaken ‘op hun beloop’ zouden worden gelaten, sloot Janssens niet uit dat er tegen het eind van het jaar of in de loop van 1960 ongeregeldheden en opstanden zouden uitbreken. Wat Janssens daarmee precies bedoelde, bleek uit zijn mening dat de regering zich bezighield met ‘de verkeerde problemen’, met name de onafhankelijkheid en het invoeren van een democratisch regime. Dat waren zaken, volgens Janssens die de grote meerderheid van de zwarten niet in het minst interesseerden. De recent uitgevaardigde decreten in verband met de politieke vrijheden waren daarvan een goed voorbeeld, want die hadden de Kongolezen met ‘de grootste onverschilligheid’ onthaald. Overigens moesten volgens Janssens de politieke partijen en de zwarte leiders niet al te serieus worden genomen. De moeilijkheden vloeiden voort uit ‘de onduidelijke beloften’ van de regering en het feit dat de opvatting van de Bantoes over orde, die erin bestond de goeden te beschermen en de slechten te bestraffen, niet meer werd gerespecteerd. Janssens was er absoluut van overtuigd dat de Force Publique alle eventueel aan haar opgedragen taken aankon. Indien nodig kon ze onmiddellijk de orde in Beneden-Kongo herstellen. De mentaliteit van de leden van de Force Publique was bevredigend en hun trouw mocht niet in twijfel worden getrokken. En hoewel generaal Janssens had beweerd dat er tussen hem en Cornelis geen vuiltje aan de lucht was, vertelde d'Aspremont Lynden me dat het voor hem overduidelijk was dat Janssens niet de minste achting voor de gouverneur-generaal had.

Nog in verband met de commandant van de Force Publique had Schöller tegen d'Aspremont Lynden gezegd dat Janssens weliswaar grote gebreken had, maar dat hem terugroepen om verscheidene redenen een grove fout zou zijn. De blanken zouden die maatregel interpreteren als het loslaten van Kongo, de trouw van de soldaten van de Force Publique zou er ernstig door geschokt worden en gouverneur-generaal Cornelis zou veel krediet verliezen, omdat men er een persoonlijke wraakmaatregel van hem in zou zien. Een gezagvolle en energieke gouverneur-generaal, aldus Schöller, zou Janssens zonder veel problemen opnieuw in de pas krijgen. Wel achtte Schöller het wenselijk Janssens op een gegeven ogenblik voor consultatie naar Brussel te roepen. De minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi en eventueel de koning zouden hem dan moeten duidelijk maken dat het gedaan moest zijn met zijn herhaalde bevoegdheidsoverschrijdingen.

Kolonel Gheysen, de bevelhebber van de bases van Kitona en Kamina waarmee d'Aspremont Lynden ook contact had gehad, was eveneens van mening dat een sanctie tegen Janssens niet goed was. Voor het overige vond kolonel Gheysen dat de toestand in Kongo, met uitzondering van Leopoldstad en Beneden-Kongo, niet slecht was. Van de Walle, het hoofd van de Veiligheid in Kongo, was dezelfde mening toegedaan. Net als Gheysen meende hij dat er in Kongo een gezagscrisis heerste, maar anderzijds was hij ervan overtuigd dat de ordehandhavers het hoofd konden bieden aan de problemen. Een vertegenwoordiger van de Amerikaanse inlichtingendienst die een rondreis door Afrika had gemaakt, had volgens Van de Walle een goede indruk van de situatie in Kongo. Die vertegenwoordiger had zijn

verbazing geuit over de slapheid waarmee gereageerd werd op de problemen en incidenten en had Van de Walle gezegd dat het volstond vastberaden op te treden om de toestand meester te blijven.

Met de provinciecommissaris van Beneden-Kongo Schouteten had d'Aspremont Lynden de toestand aldaar besproken. Schouteten had gezegd dat de situatie er langzaam maar zeker op achteruitging, in het bijzonder in het district van de watervallen. Drie factoren waren daar volgens hem verantwoordelijk voor: het banditisme, de invloed van de sekten en van de

Abako. De enig mogelijke uitweg bestond er volgens Schouteten in verdeling onder de Abako te zaaien.

Na mijn gesprek met d'Aspremont Lynden liet ik de nota die Schöller hem had meegegeven, aan Van Hemelrijck bezorgen.

Ik stelde mij tevens in verbinding met het Paleis en vroeg de koning d'Aspremont Lynden een audiëntie te verlenen. Ik moest er bij de kabinetschef van de koning René Lefébure werkelijk op aandringen dat het staatshoofd ook nog Van Hemelrijck zou ontvangen. Lefébure vertelde me namelijk dat de koning de indruk had dat Van Hemelrijck hem niet correct informeerde, en daarover bijzonder ontevreden was.

In de middag van 1 september 1959 had ik een lang gesprek met Van Hemelrijck over Schöllers nota. Daaruit bleek dat hij op een aantal punten nog verder wilde gaan dan Schöller.

Van Hemelrijck zei namelijk dat elke provincie een aangepast politiek regime moest krijgen en dat de grenzen van een aantal provincies moesten worden hertekend. Volgens Van Hemelrijck kon er bijvoorbeeld van de streek rond de watervallen in Beneden-Kongo een aparte provincie worden gemaakt. In Schöllers nota was daar geen sprake van. Wel in overeenstemming met de aanbevelingen van Schöller was Van Hemelrijcks standpunt om de timing voor de hervormingen na maart 1960 te preciseren. Zo moest de regering aankondigen dat eind 1960 of begin 1961 twee wetgevende kamers zouden worden geïnstalleerd. Die kamers zouden met uitzondering van de buitenlandse defensie en de monetaire politiek alle bevoegdheden krijgen. Met die twee uitzonderingen behield België de sleutel van het systeem. De Kongolese regering zou niet door de wetgevende kamers, maar door de koning worden aangesteld. De tekst van de Kongolese grondwet zou met Belgische medewerking worden uitgewerkt en door de provinciale raden, de Raad van Wetgeving, de Gouvernementsraad en het Belgische parlement worden onderzocht.

In Schöllers visie zou de gouverneur-generaal de vertegenwoordiger zijn van de koning in Kongo en de bevoegdheid hebben om ministers te benoemen en te ontslaan. Van Hemelrijck was het hier volledig mee eens.

Ik antwoordde Van Hemelrijck dat het bijzonder moeilijk zou zijn om in de regering een consensus over zijn programma te bereiken. Om het terrein te verkennen, stelde ik hem voor diezelfde avond met enkele CVP-ministers daarover van gedachten te wisselen.

's Avonds zaten Van Hemelrijck, P.W. Segers, Pierre Wigny, Albert De Vleeschauwer en Pierre Harmel in mijn ambtswoning in de Lambermontstraat rond de tafel. CVP-voorzitter Théo Lefèvre en August De Schryver waren ook door mij uitgenodigd. Ik bracht hen op de hoogte van de informatieopdracht waarmee ik d'Aspremont Lynden belast had en gaf hen diens memorandum ter inzage. Ik signaleerde de aanwezigen tevens dat ik via d'Aspremont Lynden vernomen had dat het BSP-Bureau, dat diezelfde avond bijeenkwam, zou vragen de Kamers bijeen te roepen en een bijzonder progressief programma voor Kongo zou voorstellen. Ten slotte vestigde ik ook de aandacht van mijn partijgenoten op de scenario's die de ronde deden om een drieledige regering mogelijk te maken.

Wat de kern van het probleem betrof, bleken mijn gesprekspartners het na een uitvoerige discussie eens te zijn om vast te houden aan de verklaring van 13 januari 1959. Er werd wel een precisering aangebracht, in zekere zin een compromis, die in de lijn lag van wat August De Schryver mij de dag voordien gesuggereerd had. Het

kwam erop neer dat de in de regeringsverklaring voorziene adviescolleges, die de uitvoerende macht moesten bijstaan, op hetzelfde ogenblik als de Algemene Raad en de Raad van Wetgeving zouden worden geïnstalleerd. Die adviescolleges, waarvoor in de verklaring van 13 januari geen precieze oprichtingsdatum bepaald was, waren een belangrijke, maar door de meesten over het hoofd geziene schakel in het geheel van de nieuwe instellingen. Ze maakten het immers mogelijk

dat de Kongolezen vertrouwd raakten met de uitvoerende macht vooraleer ze daarvoor de volledige verantwoordelijkheid zouden dragen.

Aan het eind van de vergadering veronderstelden alle aanwezigen dat Van Hemelrijck akkoord ging met mijn compromisvoorstel. Op het ogenblik dat ze mijn ambtswoning verlieten, nam hij me echter even apart. Hij zei me dat de koning instemde met de installatie van een regering en van wetgevende kamers in Kongo voor het eind van 1960. De koning had dat volgens Van Hemelrijck gezegd tijdens de audiëntie die hij dankzij mijn aandringen in de late namiddag op het Paleis had gekregen.

Ik geloofde Van Hemelrijck niet, vermits de koning tegenover mij op geen enkel ogenblik had laten blijken dat hij die oplossing voorstond. Toch nam ik voor alle zekerheid de volgende dag's ochtends contact met Lefébure om Van Hemelrijcks verklaring te verifiëren. Nadat hij met de koning gesproken had, deelde Lefébure mij mee dat Boudewijn zeer voorzichtig was geweest tegenover Van Hemelrijck en geoordeeld had dat het oprichten van een regering en van wetgevende kamers een bijzonder gevaarlijke zaak zou zijn. Wat meer was, Van Hemelrijck zou volgens Lefébure zelf gezegd hebben dat dat het einde van Kongo zou inluiden. De koning wenste dat ik met Van Hemelrijck naar het Paleis zou komen om aan te tonen dat deze laatste een loopje met de waarheid had genomen. Om een incident te voorkomen, vroeg ik Lefébure dat de koning niet op een confrontatie zou aandringen.

Een conflict met Van Hemelrijck leek echter onvermijdelijk, omdat in de ochtend van 2 september 1959 de kabinetsraad bijeenkwam om zijn definitieve houding te bepalen. Bij de aanvang ervan legde ik uit in welke omstandigheden ik Harold d'Aspremont Lynden naar Leopoldstad had gestuurd. Ik las ook het memorandum van Schöller voor. Daarna verklaarde Van Hemelrijck dat tijdens de vorige kabinetsraden de meerderheid van de ministers zich wenste te houden aan de verklaring van 13 januari 1959, maar dat die voor hem achterhaald was en de regering verder moest gaan. Hij was voorstander om nog in de loop van 1960 in Kongo een regering en een nationale vergadering te installeren. Ik zei dat ik met deze opvatting niet akkoord ging en de bewering dat de verklaring van 13 januari voorbijgestreefd was voorbarig vond. Ik pleitte nogmaals voor de geleidelijke voorbereiding van de onafhankelijkheid. De dag voor de kabinetsraad was ik in die overtuiging nog gesterkt door mijn gesprek met Jean Duvieusart. Een van zijn meest opvallende bevindingen van zijn reis in Afrika was dat in de voormalige Franse kolonies, die overhaast de onafhankelijkheid hadden verkregen, terrorisme heerste, terwijl de geleidelijke ontvoogding van de Britse kolonies veel betere resultaten had opgeleverd. Ik zei ook nog dat er onder de ministers wel meningsverschillen tot uiting waren gekomen, maar dat zij het er allemaal over eens waren dat België niet aan zijn voogdijplicht kon verzaken en het de Kongolese bevolking tot maturiteit moest brengen zodat zijzelf over haar lot kon beslissen.

Albert Lilar nam ook afstand van het standpunt van Van Hemelrijck. Hij betoogde dat in Kongo een gezagscrisis heerste en stelde hem daar mee verantwoordelijk voor. Diens genereuze politiek had niet het verhoopte resultaat opgeleverd. Het beste bewijs daarvan was volgens Lilar de verkiezingsboycot waartoe de zwarte leiders hadden opgeroepen, hoewel Van Hemelrijck zich verscheidene keren positief over hen had uitgelaten.

Met Lilars scherpe uitval was het lot van Van Hemelrijck bezegeld. De meerderheid van de ministers bleef achter de verklaring van 13 januari staan. P.W. Segers benadrukte dat uit het communiqué dat na de kabinetsraad aan de pers zou worden bezorgd, geen verdeeldheid mocht blijken. Van Hemelrijck ondernam nog een vruchteloze poging om in de mededeling aan de pers de belofte op te nemen dat in 1960 in Kongo een regering en een nationale vergadering zouden worden geïnstalleerd.

In het communiqué werd onder andere gezegd dat de regering trouw bleef aan de verklaring van 13 januari en conform daarmee na de installatie van de provincieraden in 1960 een

Raad van Wetgeving en een Algemene Raad toe stand zou brengen. Op uitdrukkelijk verzoek van Van Hemelrijck werd in de mededeling over de beslissing om geen Kongolese regering te installeren niets vermeld. Anders zou hij verplicht zijn geweest onmiddellijk ontslag te nemen.

Na afloop van de kabinetsraad kwam P.W. Segers naar me toe. Hij zei me dat Van Hemelrijck die in de kabinetszaal naast hem aan tafel zat, had verteld dat de koning gewonnen was voor de oprichting van een regering en een constituante in Kongo. Ik kon deze informatie alleen maar logenstraffen en Van Hemelrijcks handelwijze afkeuren.

Het werd duidelijk dat Van Hemelrijck zichzelf in een onmogelijke positie bracht. In feite kon hij nog moeilijk anders dan ontslag nemen.

Wat ik verwachtte, gebeurde ook. In de loop van de middag kwam Van Hemelrijck mij een brief overhandigen waarin hij zijn beslissing meedeelde. Hij zou de regering verlaten. Ik vroeg hem de brief bij zich te houden en zeker tot de ochtend van de volgende dag te wachten vooraleer zijn ontslag publiek te maken.

Intussen kon ik een opvolger zoeken. Ik consulteerde CVP-voorzitter Theo Lefèvre, August De Schryver en P.W. Segers. Zij waren het met me eens om de koning de volgende politici voor te stellen als kandidaten voor de ministerportefeuille van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi: August De Schryver als eerste kandidaat, Theo Lefèvre als tweede kandidaat, vervolgens Dries Dequae, daarna Raymond Scheyven en eventueel Pierre Harmel. De Schryver genoot mijn voorkeur wegens zijn grote ervaring, zijn intelligentie en zijn talent als onderhandelaar. Hij was bovendien een fijnbesnaard man. Ik vermoedde dat Lefèvres kandidatuur bij de liberalen veel weerstand zou oproepen.

In de middag van 2 september 1959 ging ik naar het Paleis om de koning op de hoogte te brengen van het ontslag van Van Hemelrijck. De koning toonde zich daar erg tevreden over en zei me het onder geen beding los te laten. Toen ik De Schryver als de aangewezen opvolger van Van Hemelrijck voordroeg, maakte de koning voorbehoud. Hij vond dat De Schryver blijk gaf van ‘een gevaarlijke mentaliteit’ in de Kongokwestie. Als voorbeeld citeerde hij een uitspraak van De Schryver waaruit moest blijken dat hij voorstander was van een opschorting van de verbanningsmaatregel tegen Kalonji, een van de Kongolese leiders die eerder incidenten in de provincie Kasaï had veroorzaakt. De koning vroeg me De Schryver nog eens te polsen over zijn houding in die zaak. Ik deed dat en De Schryver zei mij dat hij in het geval-Kalonji inderdaad voorstander was van een genademaatregel.

In de ochtend van 3 september 1959 bracht ik bij de koning verslag uit over mijn conversatie met De Schryver. De koning bleek toen helemaal niets meer te voelen voor De Schryver, want hij vroeg me opnieuw of ik het lijstje van mogelijke kandidaten volledig had doorgenomen. Op mijn bevestigend antwoord stelde hij de vraag of de kandidatuur van Paul Van Zeeland een kans maakte. Ik zei hem dat Van Zeeland als minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi en Ganshof Van der Meersch als gouverneur-generaal een sterk duo zouden vormen en dat ik persoonlijk geen bezwaar maakte. Het was echter nodig om na te gaan of de aanstelling van Van Zeeland op het politieke terrein een haalbare kaart was.

Nadat ik van het Paleis terug was, riep ik Albert Lilar bij mij. Ik zei hem dat alle hypothesen voor de opvolging van Van Hemelrijck moesten worden overwogen. Toen ik de naam van Van Zeeland en van Ganshof Van der Meersch vernoemde,

reageerde Albert Lilar bijzonder negatief over de eerstgenoemde. Hij motiveerde zijn reactie door te verwijzen naar de bindingen van Van Zeeland met een aantal financiële groepen: zijn benoeming was onmogelijk. Ze zou volgens hem algemeen als een stap achteruit worden beschouwd. Ik polste ook Theo Lefèvre en P.W. Segers. Hun oordeel over Van Zeelands kandidatuur was niet minder ongunstig dan dat van Lilar.

Om 15.00 uur deelde ik de koning het resultaat van mijn verkennende gesprekken mee.

Daarop zei de koning mij dat August De Schryver de meest aangewezen persoon was om de plaats van Van Hemelrijck in te nemen. Hij verzocht me De Schryver te vragen de portefeuille van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi te aanvaarden. Ik benadrukte nogmaals dat De Schryver bij verscheidene regeringsformaties een ministerportefeuille had geweigerd en het dus niet makkelijk zou zijn om hem te overtuigen.

Na een gesprek met Theo Lefèvre ontbood ik August De Schryver. Omstreeks 17.00 uur kwam hij op mijn kabinet aan. Ik kon De Schryver slechts met veel moeite overtuigen. Nadat hij had toegestemd, telefoneerde ik onmiddellijk met René Lefébure voor een audiëntie bij de koning. Lefébure zei dat ik pas de volgende dag om 9.00 uur kon worden ontvangen. Aangezien een oplossing nodig was om in het land en in Kongo geen aanleiding te geven tot allerlei gevaarlijke geruchten drong ik bij Lefébure aan om met De Schryver diezelfde avond nog op het Paleis te worden ontvangen.

Lefébure stond mij een audiëntie toe en om 20.00 uur werden De Schryver en ik op het Paleis verwacht. Tot mijn grote verbazing toonde de koning zich bijzonder terughoudend. Het was duidelijk dat het hem speet dat hij's namiddags aan mij gevraagd had De Schryver te overreden. Inderdaad, na lange uitweidingen over de toestand in Kongo en een heuse ondervraging van De Schryver, vroeg de koning of het Kongolese vraagstuk niet beter door een drieledige regering zou worden geregeld. Ik herhaalde wat ik tijdens een van mijn vorige gesprekken met hem had gezegd, namelijk dat een tripartite een desastreuze onderneming zou zijn en de CVP in de Senaat de absolute meerderheid bezat. De koning gaf geen duidelijk antwoord en liet het gesprek zichtbaar aanslepen. Op een gegeven ogenblik zei hij dat het reeds te laat was om aan de pers een communiqué mee te delen. Ik maakte hem erop attent dat de journalisten in de Wetstraat hun opwachting maakten. Voor mijn vertrek naar het Paleis had ik hen gezegd dat ze omstreeks 21.00 uur nieuws mochten verwachten. Ik was er immers van uitgegaan dat de koning geen probleem zou maken. Vandaar dat ik de journalisten reeds had meegedeeld dat er een beslissing was genomen, maar dat ze nog even moesten wachten vooraleer ik ze bekend kon maken. Ook daarom was het nodig dat diezelfde avond de opvolging van Van Hemelrijck beslecht werd en ik maakte dat aan de koning op een kordate wijze duidelijk. Toch drong de koning aan om te wachten tot de volgende dag. Ik onderstreepte nogmaals de ernst van de toestand en de noodzaak van een vlugge beslissing. Koning Boudewijn vroeg dan of wij iets wilden drinken, wat hij eerder nooit had gedaan. De Schryver en ik voelden aan dat de koning tijd wou winnen. Na een lange stilte stelde hij aan De Schryver de vraag of zijn gezondheidstoestand hem wel toeliet de zware taak van minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi op zich te nemen. De Schryver en ik bekeken elkaar en ik vreesde dat hij elk ogenblik zou zeggen niet meer in de regering te willen treden. Maar De Schryver deed dat gelukkig niet. Uiteindelijk zei de koning met een zekere gelatenheid dat hij de oplossing aanvaardde en vroeg hij De Schryver de eed af te leggen. Het was toen al 22.30 uur.

Nadat wij het Paleis verlaten hadden, kaartte ik met De Schryver even na over de houding van de koning. De Schryver was zeer ongelukkig, want de koning had laten blijken dat hij hem niet als minister wilde. Voor mij stond het vast dat er na mijn gesprek op het Paleis in de namiddag iemand geprobeerd had stokken in de wielen te steken.

In de ochtend van 4 september 1959 telefoneerde ik Lefébure om hem op de hoogte te brengen van wat gebeurd was. Er zat een souffleur in de coulissen van het Paleis en ik wilde zijn naam kennen. Lefébure antwoordde me dat hij de personen die de koning hadden beïnvloed niet kende. Na enig aandringen noemde hij evenwel Jacques Pirenne en generaal Van Overstraeten.

In de voormiddag van 4 september kwam de kabinetsraad bijeen. Ik zette de omstandigheden uiteen die tot het ontslag van Van Hemelrijck hadden geleid en heette August De

Schryver welkom. De Schryver hield daarna een korte uiteenzetting over de politiek die hij wilde volgen en maakte op zijn collega's een goede indruk. Alle ministers waren het volledig eens, zowel over het communiqué dat De Schryver na afloop van de kabinetsraad wilde verspreiden als over de grote lijnen van de radiotoespraak die hij dezelfde avond nog tot de zwarte en blanke bevolking in Kongo wou richten. In beide nota's werd beklemtoond dat de verklaring van 13 januari 1959 volledig zou worden uitgevoerd en dat na de oprichting van de provinciale raden in maart 1960 de Algemene Raad en de Raad van Wetgeving zouden worden geïnstalleerd. Er werd tevens in vermeld dat de afrikanisatie van de kaders zou worden voortgezet. Ten slotte deed De Schryver in het communiqué en zijn radiotoespraak een oproep om de emancipatie van Kongo in eendracht en orde te laten verlopen.

Voor de radiotoespraak werd uitgezonden was er nog een incident. Omstreeks 20.00 uur kreeg ik een telefoon van Lefébure met de vraag hem de tekst van De Schryvers redevoering te bezorgen, want de koning wilde ze inzien. Ik contacteerde De Schryver en hij resumeerde aan de telefoon zijn tekst. Ik gaf dat resumé vervolgens door aan Lefébure en maakte hem erop attent dat de gevolgde procedure abnormaal was. Niet de koning moet de ministers controleren, maar wel omgekeerd. De ministers zijn verantwoordelijk voor de koning en moeten hun toestemming geven vooraleer hij een toespraak kan houden of een tekst publiceren. Met zijn handelwijze draaide de koning de grondwettelijke regels om.

Toen ik De Schryver en Van Cauwelaert ontmoette, toonden ze zich zeer geërgerd over het feit dat de koning vooraf de redevoering wilde hebben.

Op 8 september 1959 had ik een nieuw onderhoud met de koning. Ik gaf te kennen dat zowel De Schryver als ikzelf bijzonder verbaasd en ontgoocheld waren over de houding die hij in de avond van 2 september had aangenomen. Ik had de indruk dat hij wilde beletten dat De Schryver de portefeuille van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi zou aanvaarden. Tevens herinnerde ik de koning eraan dat hij tijdens ons gesprek in de namiddag van 2 september uitdrukkelijk gevraagd had De Schryver te overtuigen. De koning antwoordde mij dat hij heel andere bedoelingen had gehad en dat hij bijzonder gelukkig was met De Schryver als nieuwe minister.

Dezelfde dag nog streek de koning de plooien helemaal glad. Om 11.00 uur ontving hij De Schryver. De Schryver vertelde me nadien dat de koning zeer voorkomend was geweest en zichtbaar moeite had gedaan om de herinneringen aan de vorige dagen te doen vergeten.

Ik ben er De Schryver altijd bijzonder erkentelijk voor gebleven dat hij Van Hemelrijck wilde opvolgen. De Schryver had sedert lang geen enkele ambitie meer om minister te worden. Bovendien offerde hij zich werkelijk op. In september 1959 stond het reeds vast dat er met de portefeuille van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi niet veel politieke glorie meer te behalen was. De Schryver zou het zichzelf veel gemakkelijker gemaakt hebben door te weigeren. Dat hij dat niet deed, pleitte voor zijn verantwoordelijkheidsgevoel.

Wat Van Hemelrijck betrof, betreurde ik dat hij zich niet bij de meerderheid in de regering kon aansluiten. Over de wijze waarop en het tempo waartegen de regeringspolitiek moest worden uitgevoerd, konden niet anders dan meningsverschillen ontstaan. Ik heb echter al het mogelijke gedaan om de verdeeldheid te overbruggen. Aan het eind van de vergadering met mijn partijgenoten in de avond van 1 september dacht ik trouwens dat Van Hemelrijck akkoord kon

gaan met de oplossing die toen overeengekomen werd. Achteraf bleek evenwel dat hij zich daarmee niet kon verzoenen.

Na zijn ontslag schreef ik Van Hemelrijck een brief om hem te bedanken voor het werk dat hij geleverd had en de toewijding die hij betoond had. Hoewel hij slechts iets langer dan een jaar minister was geweest, had hij belangrijk werk geleverd. Als minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi had hij met de verklaring van 13 januari de grondslagen voor de

emancipatie van Kongo gelegd. Zijn grootste verdienste was ontegensprekelijk zijn baanbrekende werk bij het tot-stand-komen van het historische Schoolpact geweest.

Terwijl de Franstalige dagbladen aandrongen op een krachtdadige politiek van de regering, betreurde de Vlaamse pers in het algemeen het ontslag van Van Hemelrijck. Zij schreef het toe aan het verzet van de zogenaamde ‘minimalisten’ of ‘ultra's’ in de regering. In dit verband werden vooral de namen van Pierre Wigny en Albert De Vleeschauwer genoemd. Van Hemelrijck zelf werkte die berichten in de hand door zijn lichtvaardige verklaring dat zijn ontslag niet het gevolg was van ‘een meningsverschil met de regering, maar met enkele ministers’. Daarenboven lekte zijn ontslagbrief in de pers uit. In die brief drukte Van Hemelrijck zijn spijt uit over het feit dat hij verscheidene keren in zijn politiek afgeremd was geweest. Er bestond in de regering wantrouwen tegenover hem. Als voorbeeld daarvan gaf hij de informatieopdracht van mijn adjunct-kabinetschef Harold d'Aspremont Lynden, waarvan hij onterecht beweerde dat hij er niet over geraadpleegd was geweest. Zijn opmerking dat inzake de Kongopolitiek de meerderheid in de regering niet overeenstemde met die in het parlement gaf vanzelfsprekend ook aanleiding tot veel commentaar, zeker in de socialistische pers. En het werd allemaal nog erger toen bleek dat Van Hemelrijck en/of andere ministers uit de biecht klapten. Want in de Franstalige weekbladen *Pourquoi Pas*? en *Pan* verschenen er indiscreties over de voorbije kabinetsraden.

De BSP zag in Van Hemelrijcks vertrek en de persberichten daarover een reden om het parlement dringend bijeen te roepen. Zij voerde aan dat in de regering geen consensus meer bestond over de uitvoering van de verklaring van 13 januari 1959. Het parlement had het recht te weten wat de verdere Kongolese politiek van de regering zou zijn. Ik repliceerde onmiddellijk dat de regering niet afweek van haar gedragslijn waarmee de drie nationale partijen op 13 januari hadden ingestemd en ze daarom niet op de socialistische vraag inging.

Omdat een deel van de rechtse pers eveneens uitleg verlangde over het aantreden van De Schryver voelden de socialisten zich in hun eis gesteund. In het communiqué na de bijeenkomst van het BSP-Bureau in de ochtend van 7 september werd nogmaals aangedrongen op het onmiddellijk bijeenroepen van het parlement. Dezelfde dag, omstreeks 18.00 uur, kwamen BSP-voorzitter Léo Collard en -ondervoorzitter Jos Van Eynde op mijn kabinet de eis van hun partij verdedigen. Zij verzekerden me dat het niet om een politiek maneuver ging en waarschuwden mij voor de gevolgen van een negatief antwoord. In dat geval zou de socialistische partij namelijk haar impliciete steun aan de regering in het Kongolese vraagstuk opzeggen. Dat zou tot gevolg hebben dat het politieke klimaat, aldus Collard en Van Eynde, nog voor de komende verkiezingen in Kongo zou zijn vertroebeld. En zij lieten niet na erop te wijzen dat de regering dan in bijzonder moeilijke papieren zou raken. Overigens vroegen de BSP-bonzen zich af waarom Van Hemelrijck was vervangen als de regeringspolitiek ongewijzigd bleef. In feite stelden Collard en Van Eynde mij voor de keuze: ofwel een socialistische interpellatie aanvaarden, ofwel een nieuwe verklaring over Kongo afleggen.

Persoonlijk was ik niet van plan op de socialistische eis in te gaan. Ik klapte de deur toch niet onmiddellijk dicht en zei Collard en Van Eynde dat ik de mening van de andere ministers zou vragen. Die waren het tijdens de kabinetsraad van 11 september met mij eens dat er geen reden was om de BSP voldoening te geven. Dit

standpunt belette echter niet dat de minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi contacten kon hebben met de socialistische partijtop om haar te informeren over de toestand in Kongo en de maatregelen van de regering.

Tijdens diezelfde kabinetsraad stelde ik de ministers in kennis van een brief van de koning waarin hij het bijzondere belang onderstreepte van de beslissingen die de regering de komende weken zou nemen. Ik deelde mee dat ik in mijn antwoord zou schrijven dat de regering de hervormingspolitiek aangekondigd in de verklaring van 13 januari resoluut zou voortzetten. August De Schryver sloot hierbij aan en verklaarde dat hij met bijzondere spoed

de Kongolese problemen zou aanpakken. Hij had gouverneur-generaal Hendrik Cornelis gevraagd om zijn functie op 15 september opnieuw uit te oefenen, terwijl hij diens plaatsvervanger André Schöller voor consultatie naar Brussel zou roepen. Schöller had in een brief aan De Schryver verduidelijkingen gevraagd over de intenties van de regering en overleg was daarom met hem wenselijk.

De Schryver benadrukte dat hij in de beste verstandhouding met zijn collega's wou samenwerken. Hij stelde voor dat een beperkt ministerieel comité, bestaande uit Albert Lilar, hijzelf en mijzelf de ontwerpen in verband met Kongo voorafgaand aan de kabinetsraad zou onderzoeken. In geval een ontwerp een van de andere ministers zou aanbelangen, zou die ook bij het overleg worden betrokken. De Schryver verkreeg voor zijn werkwijze zonder probleem het akkoord van de ministers. Het was trouwens opvallend hoe hij van bij het begin het vertrouwen van zijn collega's kreeg. De delicate beraadslagingen over Kongo zouden daardoor een stuk makkelijker verlopen en in een heel andere atmosfeer dan onder leiding van Van Hemelrijck.

De Schryver preciseert de verklaring van 13 januari 1959

Op 1 oktober 1959 maakte De Schryver tijdens een bijeenkomst van de ministers in mijn ambtswoning zijn beleidsintenties bekend. Een week later, op 7 oktober, werden de grote lijnen ervan definitief vastgelegd en unaniem goedgekeurd. De Schryver respecteerde met zijn plan de principes van de verklaring van 13 januari 1959. Maar hij preciseerde die op een aantal punten en maakte een nauwkeurigere timing op voor de uitvoering ervan.

De Schryver wilde Kongo in drie fasen naar de onafhankelijkheid leiden. In de eerste fase zouden, zoals voorgeschreven in de verklaring van 13 januari 1959, de verkiezingen van de gemeentelijke en gewestelijke raden plaatsvinden. Daarna, in de tweede fase, zouden de provinciale instellingen worden uitgebouwd. Een belangrijk verschil met de verklaring van 13 januari was het voornemen om die instellingen bijna volledig uit gekozen leden samen te stellen. De derde fase zou bestaan uit het installeren in 1960 van twee wetgevende vergaderingen en van een centrale regering voor Kongo. De eerste wetgevende vergadering zou een 100-tal leden tellen en volgens het principe van de evenredige vertegenwoordiging worden samengesteld. Of de leden rechtstreeks dan wel getrapt moesten worden verkozen, werd niet vastgelegd. Het zou ook mogelijk zijn de eerste vergadering door deskundigen zonder stemrecht te laten bijstaan. De tweede vergadering zou minder leden hebben. Die zouden hoofdzakelijk door de provinciale raden worden aangewezen en voor het overige zouden er gecoöpteerde en door de koning benoemde leden zitting in hebben. Beide vergaderingen zouden substantiële, maar toegewezen bevoegdheden uitoefenen. Defensie, buitenlandse politiek, monetaire aangelegenheden, telecommunicatie, transport, economie en het bevel over de Force Publique zouden aan het Belgische parlement en de koning voorbehouden blijven.

De uitvoerende macht zou worden toevertrouwd aan een regering van ministers of van staatssecretarissen en onderstaatssecretarissen. In beide gevallen zou ze onder het toezicht van de gouverneur-generaal moeten werken. Alle benoemingen op dit niveau zouden door de koning worden gedaan.

De Schryver ging ervan uit dat de nationale instellingen gedurende een zekere tijd moesten werken zonder dat ze structurele wijzigingen ondergingen. Die periode beschouwde hij als een proeftijd om de verkozenen en de leden van de uitvoerende macht in de mogelijkheid te stellen ervaring op te doen en de bevolking de gelegenheid te bieden de nieuwe instellingen en hun beleid te beoordelen. Alleszins zouden voor het einde van de eerste zittingsperiode, die niet langer dan vier jaar mocht duren, de wetgevende vergaderingen een ontwerp van grondwet opstellen die ter goedkeuring aan de bevolking zou worden voorge-

legd. Op dat ogenblik zouden België en Kongo in volledige onafhankelijkheid een beslissing moeten nemen met betrekking tot de gemeenschappelijke instellingen die ze samen in het leven wilden roepen. De Schryver oordeelde dat beide landen hun belangen het best in een onderlinge gemeenschap konden behartigen.

Op 16 oktober 1959 ontvouwde De Schryver in een radioboodschap zijn plan. Hij sprak zijn redevoering zowel in het Frans als in het Nederlands uit, want ze was zowel voor de zwarten als de blanken bestemd en de meerderheid van onze landgenoten in Kongo waren Vlamingen. Zijn boodschap werd door radio-Belgisch Kongo ook in de vier belangrijkste inheemse talen uitgezonden. Na de ervaring met de boodschap van 13 januari 1959, die door het parlementaire woordgebruik moeilijk overkwam, had De Schryver experten ermee belast de tekst van zijn redevoering in een voor de zwarte bevolking zo bevattelijk mogelijke taal op te maken.

Naast de toelichting van zijn plan behandelde De Schryver nog andere belangrijke aspecten in zijn radioboodschap. Hij verklaarde met nadruk dat de regering, daar ze geen formule wenste op te leggen, over haar voorstellen vooraf instemming wou krijgen en daartoe het nodige overleg zou organiseren. De Schryver waarschuwde de Kongolezen er anderzijds voor niet alleen aandacht te hebben voor de politieke vraagstukken, maar ook voor de economische en financiële. Dat die laatste bijzonder ernstig waren, was overduidelijk. Kort na het aantreden van De Schryver had ik met hem een commissie opgericht die met een grondig onderzoek van de economisch-financiële toestand in Kongo werd belast. De commissie werkte onder leiding van Franz De Voghel, vice-gouverneur van de Nationale Bank en gewezen minister van Financiën, en legde begin oktober haar rapport neer. Haar prognoses waren allesbehalve rooskleurig. Zij voorspelde niet alleen toenemende begrotingstekorten, deviezenschaarste en ernstige Schatkistmoeilijkheden, maar ook een afname van de investeringen. In de particuliere sector deed zich reeds een proces van desinvesteringen voor. Kongo kon er volgens de commissie slechts bovenop komen als er opnieuw geïnvesteerd werd. Daarvoor was dan weer een klimaat van orde en rust nodig. Vandaar dat De Schryver in zijn radioboodschap die voorwaarde zo sterk benadrukte en met aandrang vroeg dat het wantrouwen tussen zwarten en blanken zou worden weggenomen. De regering was in ieder geval bereid tot een aanzienlijke financiële inspanning ten gunste van Kongo. Bij de opmaak van de begroting van 1960 nam ze, zoals vermeld in het vorige hoofdstuk, in de buitengewone begroting voor ongeveer vijf miljard BF hulp aan Kongo en Rwanda-Burundi op.

De reacties van de Belgische pers op de boodschap van De Schryver waren op enkele uitzonderingen na positief. *De Standaard* vond dat De Schryver het eerlijk meende met de toekomst van Kongo en het mogelijk moest zijn ‘in het gezuiverde klimaat... een oprecht gesprek voort te zetten’. *De Nieuwe Gids* oordeelde eveneens dat het plan waarborgen bood voor ‘het herstel van het wederzijdse vertrouwen tussen België en Kongo’. *La Libre Belgique* constateerde de bereidheid van de regering om zonder voorbehoud de beloften van 13 januari 1959 in te lossen. Deze krant hoopte nog dat er bij de uitvoering van De Schryvers plan voldoende wijsheid aan de dag zou worden gelegd en de Kongolezen daarvoor de nodige waardering zouden opbrengen. *Le Peuple* betreurde dat het parlement niet de primeur had gekregen, maar sprak voorts van ‘een schitterende en klare uiteenzetting’.

De CVP en de liberale partij zwaaiden met veel lof naar De Schryver toen hij op 13 oktober 1959 in de verenigde parlementaire commissies van Belgisch Kongo en

Rwanda-Urundu de hoofdlijnen van zijn plan bekendmaakte. De Schryver stelde hen daarvan dus in kennis nog voor hij zijn plan publiek maakte. Hij nam daartoe het initiatief nadat de socialisten nogmaals hadden aangedrongen op het vervroegd bijeenroepen van het parlement. Omdat zij geen voldoening kregen, stuurden de BSP-leden hun kat naar de vergadering van de verenigde parlementaire commissies.

De gematigde partijen in Kongo stonden gunstig tegenover De Schryvers plan. Ze werden echter onmiddellijk overstemd door de radicale partijen die het verwierpen. De Abako en de Parti solidaire africain, die kort voordien een kartel hadden gevormd, maakten in het bijzonder bezwaar tegen het feit dat belangrijke materies aan België voorbehouden bleven en het plan eenzijdig, ‘zonder medewerking van het Kongolese volk’, was opgesteld. De radicale MNC-vleugel, onder leiding van Lumumba, eiste de onmiddellijke onafhankelijkheid en beschuldigde België ervan het Handvest van de Verenigde Naties niet na te leven, omdat het weigerde het zelfbeschikkingsrecht van het Kongolese volk te erkennen. De MNC-Lumumba wou ook onmiddellijke politieke onderhandelingen met België en drong aan op uitstel van de voor december geplande verkiezingen. Toen De Schryver antwoordde dat zo'n verdaging het hervormingsproces slechts kon vertragen en de MNC-Lumumba zou worden uitgenodigd voor de besprekingen met de koloniale administratie, riep deze partij op tot burgerlijke ongehoorzaamheid. Voor haar was de breuk tussen België en Kongo ‘definitief’. Vlak daarna besliste het Congres van de Kongolese politieke partijen eveneens niet deel te nemen aan de verkiezingen in december. Tevens nam het de oproep tot burgerlijke ongehoorzaamheid van Lumumba's MNC over.

Socialisten nemen afstand van de regeringspolitiek

De ophitsende taal van de radicale partijen en vooral van Lumumba deed de spanning in de kolonie weer stijgen. Midden oktober 1959 braken er in Matadi rellen uit tussen zwarten en blanken en in Luluaburg tussen zwarten onderling waarbij verscheidene doden vielen. Eind oktober deden zich in Stanleystad ernstige ongeregeldheden voor die door de Belgische troepen moesten worden onderdrukt. De provinciegouverneur kondigde er de noodtoestand af en Lumumba werd gearresteerd.

Het was niet na de moeilijkheden in Stanleystad, maar reeds na de onlusten in Matadi en Luluaburg dat de regering het wenselijk oordeelde het parlement een week voor de grondwettelijk verplichte datum bijeen te roepen om een verklaring van de minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi te horen. De regering wou in goede voorwaarden de uitvoering van De Schryvers plan starten. In het gespannen klimaat na de nieuwe incidenten was daar geen sprake van. Het was daarom van het allergrootste belang dat de rust zou terugkeren en de Kongolese bevolking nog eens duidelijk zou worden gemaakt dat aan de intenties van de regering niet mocht worden getwijfeld.

August De Schryver hield op 3 november 1959 een magistrale redevoering, die door vriend en tegenstrever met grote aandacht werd beluisterd. De Schryver herhaalde nog eens dat het de regering volkomen menens was met haar bedoeling om Kongo op de onafhankelijkheid voor te bereiden. De regering, zei hij, wenste de timing strikt te eerbiedigen en ze wees om die reden de opschorting van de decemberverkiezingen van de hand. De Schryver deed tevens een hartstochtelijke oproep tot de Kongolese partijen en leiders die een afwachtende of afwijzende houding aannamen tegenover zijn plan om deel te nemen aan de besprekingen met het koloniale bestuur. Om het grote belang daarvan te onderstrepen kondigde De Schryver aan dat hij naar Kongo

zou reizen om het grote algemene overleg met de Kongolese leiders bij te wonen dat van 20 tot 30 november in Leopoldstad zou worden georganiseerd.

Tijdens het drie dagen durende debat dat op De Schryvers verklaring volgde, gingen de socialisten in de aanval tegen de Kongolese politiek van de regering. Naast veelvuldige verwijten over de trage uitvoering van de verklaring van 13 januari 1959 lanceerden ze de idee om zo spoedig mogelijk een ronde-tafelconferentie over Kongo en met de Kongolezen te organiseren. BSP-voorzitter Léo Collard riep pathetisch uit dat alleen een dergelijk initiatief

het vertrouwen van de Kongolezen kon herstellen en 'een avontuur' kon voorkomen. En op strenge toon waarschuwde hij dat de regering inzake Kongo op geen impliciete steun van de BSP meer moest rekenen als ze het voorstel afwees.

Collard kaartte ook het vraagstuk aan van de mogelijke inzet van dienstplichtigen voor de verdediging van Kongo. Daarover was nogal wat te doen in de socialistische pers. Die schreef dat 'België zijn zonen niet naar Kongo mocht sturen'. Collard herhaalde die eis. Hij liet vanzelfsprekend ook de kans niet voorbijgaan om op het ontslag van Van Hemelrijck terug te keren. Diens ontslagbrief was gemakkelijke munitie waarmee hij dan ook met zichtbaar genoegen naar de regering schoot. Ten slotte uitte hij zijn ontevredenheid over de regeringsbeslising om na het aantreden van De Schryver niet onmiddellijk het parlement bijeen te roepen.

Andere socialistische sprekers toonden zich korzelig omdat De Schryver zijn hervormingsplan niet eerst aan het parlement had voorgesteld. Marc-Antoine Pierson maakte de vergelijking met de koninklijke verklaring van 13 januari: het parlement stond andermaal voor een voldongen feit. Pierson verkondigde de wel erg vreemde opvatting dat alle cruciale beslissingen in verband met Kongo in het parlement moesten worden genomen. Hiermee ging hij regelrecht in tegen een meer dan 50 jaar oude traditie. Bovendien wekte Pierson de indruk dat de socialisten of althans hijzelf het regeringswerk in het ingewikkelde Kongolese vraagstuk onmogelijk wilde maken.

De communist Gaston Moulin ging helemaal uit de bocht. De verklaring van gouverneur-generaal Cornelis dat agitatoren schuld hadden aan de slachtoffers bij de laatste rellen, vergeleek hij met de rechtvaardiging van de Duitsers tijdens de oorlog voor het fusilleren van leden van de weerstand!

Deze standpunten vereisten uiteraard een repliek. Wat het inzetten van dienstplichtigen betrof, bepaalde de grondwet dat alleen vrijwilligers 'de koloniën, overzeese bezittingen of protectoraten' van België mochten verdedigen. De homogene CVP-regeringen onderzochten de mogelijkheid om die bepaling uit te breiden tot 'dienstplichtigen'. Maar aangezien een grondwetsherziening niet haalbaar was, werd de idee opgeborgen. Onder de regering-Van Acker had minister van Landsverdediging Antoon Spinoy het advies van de Raad van State over deze kwestie gevraagd. Dat luidde dat miliciens alleen als gespecialiseerd personeel in Kongo konden worden ingezet. Mijn regering had echter reeds beslist geen beroep te doen op dienstplichtigen. Minister van Landsverdediging Arthur Gilson deelde die beslissing onmiddellijk na Collards redevoering mee. Op die wijze maakte hij een einde aan de verwarring die de socialisten moedwillig over deze kwestie probeerden te stichten.

Zelf ging ik nader in op de algemene kritiek op de Kongolese politiek en de weigering om over het ontslag van Van Hemelrijck niet onmiddellijk voor het parlement verantwoording af te leggen. Ik argumenteerde dat de drie grote partijen op 13 januari 1959 hadden ingestemd met de regeringsverklaring en niet met de politiek van Van Hemelrijck. Vermits die verklaring niet essentieel gewijzigd was, was het overbodig het parlement bijeen te roepen. Een vergelijking met soortgelijke situaties in het verleden had bovendien uitgewezen dat het parlementaire reces ook toen niet onderbroken was geweest. Het beste voorbeeld dat ik de socialisten kon geven was het ontslag van Adolf Van Glabbeke als minister van Openbare Werken in de regering-Van Acker in januari 1955 wegens het vermeende bevoordelen van een familielid. Van Acker had daarover elke interpellatie geweigerd en de vraag van

de CVP-senatoren in dat verband als ‘onwelvoeglijk’ afgedaan. Over de eigenlijke redenen van Van Hemelrijcks vertrek kon ik uiteraard niet veel zeggen. Ik beperkte mij tot een verwijzing naar zijn ontslagbrief, die de pers gepubliceerd had. Veel belangrijker was dat de drie grote partijen eensgezind bleven over de Kongolese politiek. Daarom sprak ik de hoop uit dat de

socialisten zich bij de regering zouden aansluiten. Om enige goodwill te krijgen van hen zei ik dat de regering bereid was afgevaardigden van alle partijen te raadplegen bij het nemen van elke belangrijke beslissing.

Tijdens de laatste dag van het debat, op 5 november 1959, deed De Schryver in weer een indrukwekkende redevoering een ultieme poging om de socialisten van de goede bedoelingen van de regering te overtuigen. Net als ik deed hij op hen een beroep om de regering permanent te adviseren in de Kongolese vraagstukken. De Schryver stelde ook voor dat socialistische parlementsleden hem zouden vergezellen naar het algemene overleg van eind november.

De socialisten waren blijkbaar onder de indruk van die suggesties, want zij vroegen een schorsing van de vergadering om erover te beraadslagen. Na de hervatting deelde BSP-voorzitter Léo Collard echter mee dat zijn partij de reikende hand weigerde, zogezegd omdat het parlement niet dadelijk na de vervanging van Van Hemelrijck was bijeengeroepen. De dialoog met de Kongolese leiders moest volgens Collard in Brussel plaatsvinden en met volledige deelname van het parlement. Daarop antwoordde ik dat ik de socialistische weigering betreurde, maar dat de regering haar verantwoordelijkheid niet uit de weg zou gaan. Toen er daarna over een vertrouwensmotie gestemd werd, vormde de meerderheid blok tegen de oppositie.

Niettegenstaande de houding van de socialisten ondernam August De Schryver nog ernstige pogingen om de nationale eendracht over de Kongopolitiek te herstellen. De Schryver had er geen bezwaar tegen dat een parlementaire delegatie met leden van de drie nationale partijen hem op zijn aanstaande reis naar Kongo zou vergezellen en het overleg in Leopoldstad zou bijwonen. Hoewel Albert Lilar, Albert De Vleeschauwer en enkele andere ministers vreesden dat de socialistische delegatieleden tegenover de Kongolese leiders andere standpunten zouden innemen dan die van de regering en zij De Schryver tot voorzichtigheid aanmaanden, maakte hij zijn uitnodiging in een brief bekend. De socialisten hielden evenwel het been stijf en gaven De Schryver op 17 november een negatief antwoord.

Ook de opgemerkte oproep van koning Boudewijn in zijn toespraak voor de Vrije Universiteit Brussel op 20 november 1959 om over het Kongoprobleem de eensgezindheid te bewaren, kon de socialisten niet tot een andere houding bewegen.

Het zag er bijgevolg naar uit dat de regering voortaan alleen de verantwoordelijkheid voor de Kongolese politiek zou dragen. In feite betekende dat uitsluitend de CVP-ministers, want de liberalen manifesteerden zich nauwelijks tijdens het hierboven beschreven debat. Dat was een spijtige ontwikkeling. Maar ik betwijfelde of het vervroegde bijeenroepen van het parlement iets aan de uiteindelijke beslissing van de socialisten zou hebben veranderd.

Toch een ronde-tafelconferentie

*Hoewel de regering begin november 1959 niet de intentie had een ronde-tafelconferentie in Brussel te organiseren, besliste zij enkele weken later toch hiertoe. Eind 1959 namen de gebeurtenissen in Kongo een nieuwe wending waardoor zij verplicht werd toegevingen te doen en politieke gesprekken met de Kongolese leiders in Brussel te aanvaarden.

Een grote tegenvaller was het mislukken van het overleg dat voor de tweede helft van november in Leopoldstad voorzien was. De Schryver, die zoveel hoop had gesteld op die besprekingen, botste reeds voor zijn afreis naar Kongo op ernstige moeilijkheden. Het bleek namelijk uit de reacties van de Kongolese partijen dat die geen onderscheid maakten tussen De Schryvers 'algemeen overleg' en de socialistische suggestie voor het organiseren van een 'ronde-tafelconferentie'. Bovendien was het voor hen blijkbaar niet duidelijk of Belgische parlementsleden aanwezig zouden zijn.

De gematigde Kongolese partijen, die zich midden november groepeerden in de Parti national du progrès, lieten weten niet aan het algemene overleg - zij noemden het een 'ronde-tafelconferentie'- in Leopoldstad deel te nemen. Als reden gaven zij de zogenaamde toegevingen op die de regering aan de radicale of nationalistische partijen had gedaan. Volgens hen moesten de decemberverkiezingen geldige gesprekspartners aanwijzen. Het kartel van de Abako en de Parti solidaire africain had wel begrepen dat het om een dialoog ging, zij het met 'parlementaire vertegenwoordigers' van België, maar het wenste vooraf meer inlichtingen. De MNC-vleugel van Lumumba viel het voornemen bij om 'een conferentie' te organiseren, maar zou er niet aan deelnemen zolang zijn leider gevangen werd gehouden.*

Deze verwarde en tegenstrijdige reacties stemden niet erg hoopvol. Toch verloor De Schryver de moed niet. Op 20 november 1959, de dag voor zijn vertrek naar Kongo, deelde hij mij mee dat de Abako via een tussenpersoon had gevraagd of het mogelijk was contact met hem te hebben. De afwijzende reacties van de gematigde partijen schreef De Schryver toe aan de vrees hun net zo moeizaam verworven eenheid tijdens een groot overleg teloor te zien gaan. Daarom veranderde De Schryver op het laatste ogenblik zijn tactiek en koos hij voor afzonderlijke gesprekken met de verschillende partijen in plaats van een gezamenlijk overleg.

Deze werkwijze leverde slechts een gedeeltelijk succes op. Met de wispelturige Kongolezen was het immers moeilijk om afspraken te maken. De leiders van de Abako en van de Parti solidaire africain zegden voor 24 november 1959 een onderhoud met De Schryver toe, maar eerst wilden ze uitstel en daarna vroegen ze een bevestiging van zijn mandaat als vertegenwoordiger van het Belgische parlement. De Schryver antwoordde dat hij wel degelijk was gemandateerd, vermits hij deel uitmaakte van een regering die recent over de Kongolese politiek het vertrouwen van het parlement had gekregen.

In een redevoering voor de persbond in Leopoldstad herhaalde De Schryver dat standpunt. Hij voegde er evenwel een belangrijk nieuw element aan toe, namelijk dat een rondetafelconferentie kon plaatsvinden, maar pas in de loop van januari 1960. De plaats van de conferentie, Brussel of Leopoldstad, liet hij in het midden. Over de agenda zei hij dat de conferentie de grondslagen en de organisatie van provinciale en nationale instellingen kon onderzoeken.

Van de weeromstuit bleken een aantal Kongolese leiders wel tot praten bereid. Enkele uren na zijn toespraak had De Schryver een gesprek met de leiders van het kartel van de nationalistische partijen: Joseph Kasavubu van de Abako, Antoine Gizenga van de Parti solidaire africain en Albert Kalonji van de MNC-vleugel die zich van Lumumba had afgescheurd. De Schryver stelde hen voor tussen 5 en 10 december naar Brussel te komen voor de voorbereiding van de conferentie in januari. Tevergeefs probeerde hij ook de leiders van de gematigde partijen en de Parti national du progrès daartoe te overhalen.

Toen Kasavubu, Gizenga en Kalonji op 3 december 1959 te Brussel aankwamen, veroorzaakten ze onmiddellijk sensatie door in een communiqué de onmiddellijke organisatie van een ronde-tafelconferentie te eisen. Hun tweede mededeling was niet minder ophefmakend. Daarin kantten ze zich tegen Raymond Scheyven als onderhandelaar. CVP-volksvertegenwoordiger Scheyven was een tiental dagen eerder, op 17 november 1959, in de regering getreden als minister zonder portefeuille belast met de economische en financiële problemen in Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi.

Het was immers onmogelijk geworden dat één minister het hele Kongolese vraagstuk beredderde en De Schryver had daarom om assistentie gevraagd. Omdat Scheyven niet bevoegd was voor politieke aangelegenheden wilden de kartelleiders met hem geen besprekingen voeren.

Vrijwel onmiddellijk na zijn terugkeer in Brussel, op 4 december, nam De Schryver contact op met Kasavubu, Gizenga en Kalonji. Het bleek toen dat de drie voormannen een ver-

daging sine die van de gemeentelijke en gewestelijke verkiezingen vroegen. De Schryver spande zich in om hen deze eis uit het hoofd te praten. Hoewel hij dikwijls dicht bij een akkoord kwam, stelden de Kongolese leiders telkens op het laatste ogenblik alles opnieuw in vraag. Buitenstaanders speelden hierbij volgens De Schryver een nefaste rol. Uiteindelijk keerden Kasavubu, Gizenga en Kalonji op 14 december 1959 naar Kongo terug zonder dat een overeenkomst was bereikt. De Schryver vertelde me dat het driemanschap aan de verkiezingen van de gemeentelijke en gewestelijke raden zou hebben deelgenomen indien hij hun voorstel aanvaard had om reeds einde maart of begin april, gelijktijdig en op basis van het algemeen stemrecht, de verkiezingen van de provinciale en nationale raden te organiseren.

De Schryver had om twee redenen dat voorstel van de hand gewezen. Enerzijds wilde hij niet afwijken van de regeringspolitiek en anderzijds oordeelde hij het niet opportuun op hetzelfde ogenblik verkiezingen te houden voor de provinciale en nationale raden zolang de Kongolezen niet hun instemming hadden betuigd met de samenstelling en de bevoegdheden van die raden.

De Schryver wilde echter hoe dan ook voorkomen dat de bruggen zouden worden opgeblazen en deed op 15 december 1959 tegemoetkomende voorstellen aan de nationalistische leiders. Aanleiding daartoe was de interpellatie die de socialistische volksvertegenwoordiger Georges Housiaux voor die dag had aangekondigd over de recente ontwikkelingen in het Kongolese vraagstuk. Omdat die interpellatie in Kongo met aandacht zou worden gevolgd, dacht De Schryver er goed aan te doen een nieuw initiatief te nemen om de impasse te doorbreken.

De Schryver had twee scenario's voor ogen: ofwel algemene voorstellen doen en die formuleren als intenties zodat erover kon worden gepraat, ofwel concrete beslissingen aankondigen, zoals bijvoorbeeld het organiseren van de verkiezingen van de provinciale en nationale raden op basis van het algemeen stemrecht. Maar beide scenario's hielden risico's in. De kans was immers groot dat de Kongolezen de eerste mogelijkheid gemakkelijk als ontoereikend zouden verwerpen, terwijl ze tegen het tweede scenario konden aanvoeren dat het om een eenzijdige beslissing ging in tegenspraak met de eerder zo sterk beleden dialoog.

De tweede mogelijkheid had volgens De Schryver evenwel de grootste kans op succes. Daarnaast meende hij ook dat de periode tussen de verkiezingen van de provinciale en die van de nationale raden zo kort mogelijk moest worden gehouden. Het was De Schryver tijdens zijn reis in Kongo opgevallen hoe snel de toestand er evolueerde. Verscheidene van zijn gesprekspartners hadden hem geadviseerd niet veel tijd te laten tussen de provinciale en nationale verkiezingen om de agitatie zoveel mogelijk te beperken.

Voor die belangrijke aanpassingen van zijn plan kreeg De Schryver op 14 december het fiat van de kabinetsraad.'s Anderendaags maakte hij in zijn antwoord op Housiaux' interpellatie zijn voorstellen publiek. Tevens deelde hij mee dat midden januari een ronde-tafelconferentie zou worden georganiseerd. De Schryver verstrekte een ingewikkelde en verwarde uitleg over de reden waarom hij dat niet begin november had gedaan. Hij werd daarvoor door de socialisten scherp bekritiseerd.

De koninklijke reis

Er werd nog volop commentaar geleverd op de nieuwe wending van het Kongolese vraagstuk toen zich alweer een nieuwe belangrijke gebeurtenis voordeed. In de avond van 16 december 1959 vertrok koning Boudewijn onverwacht in gezelschap van August De Schryver naar Kongo. De koning wou er zich vergewissen van de situatie, ‘op het ogenblik

dat er in Kongo nieuwe structuren ontworpen en uitgebouwd worden', aldus het communiqué dat de regering bij zijn vertrek bekendmaakte. Door zijn aanwezigheid hoopte de koning de politieke spanning in Kongo te verminderen. Het initiatief tot deze reis ging van de koning zelf uit. Ik had ermee ingestemd, hoewel ik pas op het laatste ogenblik op de hoogte was gebracht. De vragen van BSP-voorzitter Collard in de Kamer of de regering voor deze reis de verantwoordelijkheid op zich nam, kon ik bijgevolg bevestigend beantwoorden.

De koning bezocht met De Schryver de hoofdplaatsen van de zes Kongolese provincies, alsook Usumbura, de hoofdplaats van het Belgische protectoraat Rwanda-Burundi. Hij ontving bijna 900 personen in audiëntie: vertegenwoordigers van de administratieve, gerechtelijke en kerkelijke overheden, van de politieke partijen en van een groot aantal organisaties. Hoewel het koninklijke initiatief niet zonder risico was en het onthaal minder overweldigend was dan in 1955, had de reis een gunstig psychologisch effect. De zestien dagen lange rondrit verliep zonder noemenswaardige problemen en ze droeg bij tot een zekere ontlading van de spanning in Kongo. Alleen bij de aankomst van de koning in Stanleystad deden zich wanordelijkheden voor. De zwarten stonden er reeds in de vroege ochtend de koning op te wachten, terwijl hij pas na de middag aankwam, waardoor een zekere nervositeit was ontstaan. Ook in Leopoldstad waar de talrijke buitenlandse journalisten rellen hadden verwacht, bleef alles rustig.

Na de koninklijke reis veranderde er veel. Zowel de koning als De Schryver waren er bij hun terugkeer begin januari 1960 van overtuigd dat slechts één oplossing grote wanorde in Kongo kon voorkomen: zonder verder omhaal de onafhankelijkheid verlenen.

Voor beiden was het een uitgemaakte zaak dat alles nog vlugger zou gaan dan zijzelf en de regering vóór de reis gedacht of gepland hadden. De Schryver vertelde me dat de reis hem duidelijk had gemaakt dat de timing die hij in zijn plan van 16 oktober 1959 voorgesteld had, reeds door de feiten was voorbijgestreefd. Hij had tevens de indruk dat de Kongolese leiders een stuk rijper waren geworden. Hij leidde dat onder meer af uit het feit dat zij zich begonnen af te vragen op welke wijze Kongo het best op de onafhankelijkheid kon worden voorbereid. Alle Kongolese leiders hadden hun vriendschap betuigd tegenover België en technische hulp aan ons land gevraagd. Niettegenstaande deze positieve houding groeide het wantrouwen tegenover de administratie met de dag, aldus De Schryver. Hij schreef dat onder meer toe aan de beperkte diplomatieke gaven van de ambtenaren om met de zwarten te dialogeren. De industriëlen van hun kant drongen erop aan 'het politieke probleem' zo vlug mogelijk op te lossen en Kongo een geëigende politieke structuur te geven met een brede decentralisatie als basis.

De leiders van het kartel hadden tegenover de koning en De Schryver een federale inrichting van de Kongolese staat bepleit, maar met geen woord gerept over de banden met België. In Katanga had de grote meerderheid van alle gesprekspartners, blanken en zwarten, verklaard niet in het Kongolese staatsverband te willen blijven. Zij wilden loskomen van Kongo, dus onafhankelijkheid.

Op 6 januari 1960 informeerde De Schryver BSP-voorzitter Léo Collard en -ondervoorzitter Jos Van Eynde over de koninklijke reis. Collard en Van Eynde wilden dat de regering hierover in het parlement een verklaring zou afleggen, alsook over haar standpunt over de betekenis en de agenda van de ronde-tafelconferentie.

De Schryver wees deze vraag van de hand, maar bracht op 12 januari wel voor de verenigde parlementaire commissies van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi verslag uit over de reis van de koning.

De voorbereiding van de ronde-tafelconferentie

Na de terugkeer van de koning en De Schryver staken de ministers de koppen bij elkaar om de ronde-tafelconferentie voor te bereiden. Over het principe was iedereen het inmiddels eens geworden. Maar al het andere stond ter discussie: de betekenis, de agenda, de duur en de omvang van de delegaties.

Aanvankelijk wou De Schryver de Kongolese delegatie beperken tot twaalf à vijftien leden. Spoedig bleek dit standpunt niet houdbaar te zijn en na zijn terugkomst uit Kongo deelde De Schryver mee dat de Kongelese delegatie vermoedelijk uit twintig titularissen en evenveel plaatsvervangers zou bestaan met daarbij nog een tiental experten. Maar ook dit streefgetal moest De Schryver prijsgeven en uiteindelijk werd een akkoord bereikt om 33 effectieve en evenveel plaatsvervangende vertegenwoordigers van de Kongolese politieke partijen naar Brussel te laten komen. De Schryver kreeg anderzijds gedaan dat daarnaast tien gewoonterechtelijke hoofden aan de conferentie mochten deelnemen, van wie hij verwachtte dat ze een matigende invloed zouden uitoefenen. Daarnaast kreeg de Kongolese delegatie een vijftiental experten toegewezen. Alleen Belgen mochten in die hoedanigheid optreden.

Niet alleen over het aantal leden, maar ook over de samenstelling van de Kongolese delegatie rezen er problemen. Het kartel van de nationalistische partijen eiste niet minder dan 60 procent van de plaatsen op. Dat was veel meer dan wat het in de realiteit vertegenwoordigde en De Schryver vond terecht dat hij op die eis onmogelijk kon ingaan. Vervolgens wilde het kartel de helft van de zetels. Ook tegen deze eis verzette De Schryver zich. Hij meende dat de uitslagen van de gemeentelijke en gewestelijke verkiezingen als basis moesten worden genomen voor de samenstelling van de Kongolese delegatie. Er stelden zich daarbij evenwel interpretatieproblemen aangezien veel verkozenen geen directe bindingen hadden met de partijen en het kartel de verkiezingen geboycot had. De Schryver was bereid de afwezige kiezers als aanhangers van het kartel te beschouwen. Dat was een ruime interpretatie: het mocht ongeveer 30 procent van de delegatieleden leveren. Hoewel het kartel er een tijd mee dreigde onder die voorwaarde van de conferentie weg te blijven, haalde het uiteindelijk bakzeil en stelde het zich tevreden met elf titularissen.

De onenigheid over de samenstelling van de Kongolese delegatie was er de oorzaak van dat de radiotoespraak van de koning, die onmiddellijk na zijn terugkeer uit Kongo had moeten worden uitgezonden, pas op 9 januari 1960 de ether werd ingestuurd. Omdat er ook op dat ogenblik nog geen akkoord was bereikt, maakte de koning in zijn radiorede onvoorzien geen melding van de ronde-tafelconferentie. Hij beperkte zich tot algemene beschouwingen en enkele conclusies die hij uit zijn reis had getrokken. Om dezelfde reden werd de aanvangsdatum van de conferentie verschoven van 15 naar 20 januari 1960.

Ook de samenstelling van de Belgische parlementaire delegatie verliep niet zonder moeilijkheden. Niet zozeer het aantal leden was een punt van discussie, want men was het vrij vlug eens dat er tien titularissen en tien plaatsvervangers zouden zijn. Wel waren er meningsverschillen over de hoedanigheid van de parlementsleden. De Schryver was van oordeel dat zij als vertegenwoordigers van de Natie moesten deelnemen en niet als gemandateerden van het parlement. Voor de CVP en de liberale partij stelde dit geen probleem, wel voor de socialisten. Toen De Schryver op 6 januari Léo Collard en Jos Van Eynde informeerde over de koninklijke reis, had hij

hen zijn standpunt meegedeeld. Met bijzondere nadruk had De Schryver gezegd dat op iedereen een beroep werd gedaan om van de conferentie een succes te maken. Door te verwijzen naar Nederland, dat niettegenstaande buitengewone inspanningen in Indonesië nagenoeg alles verloren had, had De Schryver geprobeerd duidelijk te maken dat een eensgezinde Belgische houding van het allergrootste belang was. En hij

had er ten slotte aan toegevoegd dat ook de toekomstige regeringen met het Kongolese vraagstuk te maken zouden krijgen. Collard en Van Eynde hadden zich evenwel op de vlakte gehouden en De Schryver geantwoord dat ze slechts na de raadpleging van hun Bureau een beslissing zouden nemen.

Enkele socialistische parlementsleden bleken op dat ogenblik persoonlijk wel bereid de regering een helpende hand toe te steken. BSP-volksvertegenwoordiger Georges Housiaux was De Schryver komen opzoeken en had hem gezegd zeer onder de indruk te zijn van de koninklijke reis. Hij had hem ook beloofd al het mogelijke te doen om de socialistische partij tot 'een constructieve houding' aan te zetten. Henri Rolin had De Schryver toevertrouwd dat hij samen met Victor Larock de BSP-leiding ertoe gebracht had om de Kongolese onafhankelijkheid niet meer door 'een romantische bril' te bekijken. Net als Housiaux wenste hij dat de BSP tijdens de ronde-tafelconferentie een opbouwende rol zou spelen.

Maar blijkbaar hadden Housiaux en Rolin moeite om de socialistische partijtop van die aanpak te overtuigen, want het duurde verscheidene dagen vooraleer die zijn houding bepaalde. Een tijd zag het er zelfs naar uit dat de socialisten van de conferentie zouden wegblijven. Uiteindelijk bleven ze logisch met zichzelf en op 11 januari 1960 zette het BSP-Bureau het licht op groen. Collard deelde bij die gelegenheid mee dat de socialistische delegatieleden zouden deelnemen om een oplossing te bereiken die aan de 'opperste belangen van beide landen' zou beantwoorden. Daarmee liet hij uitschijnen dat zij niet noodzakelijk de regeringsstandpunten zouden aankleven.

Gezien het grote belang van de conferentie pleitte De Schryver voor een zo talrijk mogelijke aanwezigheid van de regering. Naast Raymond Scheyven en hijzelf vond hij het aangewezen dat op iedere zitting ten minste drie andere ministers aanwezig zouden zijn. Omdat ik sterk in beslag genomen werd door andere politieke problemen werd aan Albert Lilar het voorzitterschap van de conferentie toevertrouwd. Vermits de regering initiatiefnemer was, was het normaal dat zij de conferentie voorzat. Een beurtrol met de Kongolezen kon alleen maar aanleiding geven tot praktische problemen en het risico was reëel dat de agenda overhoop zou worden gehaald.

Die agenda was trouwens van cruciaal belang, evenals de betekenis die aan de conferentie zou worden gegeven. De regering was het unaniem eens om de besluiten van de conferentie als aanbevelingen en niet als beslissingen op te vatten. Hoewel er van juridische verbintenissen geen sprake kon zijn, wilde de regering zich wel moreel binden en de adviezen in wetsontwerpen uitwerken. Anders zou haar goede trouw in twijfel worden getrokken.

Eensgezindheid was er ook om geen strakke, vooraf vastgelegde agenda voor te stellen, maar wel werd de beperking aanvaard dat uitsluitend politieke problemen konden worden behandeld. Vermits het vrijwel vaststond dat de Kongolezen het toekomstige politieke statuut van Kongo op het tapijt zouden brengen, onderzocht de regering deze kwestie met bijzondere aandacht. Het was niet moeilijk om de ministers ervan te overtuigen dat voor Kongo het best een gedecentraliseerde politieke structuur kon worden verdedigd. De uitgestrektheid van het land en de afscheidingsbewegingen in Katanga en Beneden-Kongo waren doorslaggevende argumenten om aan een sterke provinciale autonomie de voorkeur te geven.

Over de kwestie van de bevoegdheden die aan België moesten worden voorbehouden tijdens de overgangsperiode voordat Kongo volledig onafhankelijk

zou worden, waren de meningen nogal verdeeld. Persoonlijk was ik van oordeel dat België de voogdij over een aantal zaken moest behouden. Ik was mij ervan bewust dat ik met dit standpunt inging tegen dat van de nationalistische partijen en tegen de algemene tendens die erin bestond om de Afrikaanse kolonies zonder overgangsperiode op hun eigen benen te laten staan. Maar vol-

gens mij waren de Kongolezen nog niet voldoende geëmancipeerd om meteen alle verantwoordelijkheden alleen te dragen.

August De Schryver bracht mij en de andere ministers die dezelfde mening waren toegedaan tot andere gedachten. Ons land zou er volgens hem voordeel uit halen indien het zonder enige reserves de onafhankelijkheid zou verlenen. De Kongolezen zouden in dat geval makkelijker geneigd zijn de banden met ons land te behouden en zo het minst aan de Belgische belangen raken. De Schryver was van dit standpunt overtuigd sinds zijn terugkeer uit Kongo. Tijdens de koninklijke reis was hij tot het inzicht gekomen dat voorzichtige oplossingen en een geleidelijke voorbereiding op de onafhankelijkheid geen kans meer maakten. Uit talrijke gesprekken had hij afgeleid dat ook de gematigde partijen afstand zouden nemen van de timing die in zijn plan van 16 oktober bepaald was en geleidelijk radicalere eisen zouden formuleren. Het was De Schryver ook opgevallen dat de industriëlen hun mening grondig herzien hadden. Terwijl die vroeger voorstander waren van een traag onafhankelijkheidsproces, pleitten ze thans vaker voor een bespoediging ervan in de hoop op een stabiel politiek klimaat.

Een gemeenschappelijk Kongolees front

Onder grote belangstelling van binnenlandse en buitenlandse journalisten ging op 20 januari 1960 in het Congrespaleis in Brussel de ronde-tafelconferentie van start. De Kongolese afgevaardigden waren met uitzondering van Kasavubu keurig Europees gekleed. Hij kreeg dan ook het meest aandacht van de persfotografen. De meeste Kongolezen voelden zich duidelijk onwennig in de drukte.

De plechtige openingszitting bestond alleen uit een toespraak van mijzelf. Ik lichtte de agenda en de betekenis van de conferentie toe zoals afgesproken in de regering: het onderzoeken van het toekomstige Kongolese politieke stelsel en de betrekkingen tussen Kongo en België zonder daarover definitieve en bindende beslissingen te nemen. Ik riep de Kongolezen op om ‘zonder omwegen en zonder bitterheid’ te praten en constructieve oplossingen na te streven. Dit doel kon worden bereikt aangezien beide partijen het van bij de aanvang eens waren over het essentiële, namelijk de onafhankelijkheid van Kongo. Mijn woorden werden door de Kongolese delegatieleden op applaus onthaald. Alleen Kasavubu en de meeste leiders van het kartel bleven onbewogen zitten. Ook aan het eind van mijn toespraak deden ze dat.

Die houding van Kasavubu en zijn medestanders maakte duidelijk dat de regering het niet makkelijk zou krijgen. Aan de vooravond van de conferentie hadden de deelnemende Kongolese partijen tot verrassing van velen en ook van de regering een Gemeenschappelijk Front opgericht. Het front verspreidde op 18 januari een mededeling waarin het stelde dat het zou streven naar ‘het onmiddellijk onfhankelijk worden van Kongo in nationale eenheid, waarbij dezelfde standpunten worden verdedigd voor alle vraagstukken die op de dagorde staan’. En de Kongolese vertegenwoordigers voerden hun voornemen ook uit. Ze traden vooral tijdens de eerste dagen van de conferentie met grote eensgezindheid op. Zelfs toen Kasavubu op 25 januari wegliep, omdat de regering zijn eis afwees om de conferentie om te

vormen tot pre-constituante, veroorzaakte hij geen breuk in de Kongolese delegatie. Ook zijn medestanders van het kartel keurden zijn houding af.

Enkele dagen nadat Kasavubu was opgestapt, deed Lumumba zijn intrede op de conferentie. Dat kon maar omdat De Schryver besliste de kort voordien tot zes maanden gevangenisstraf veroordeelde Lumumba vervroegd vrij te laten. Hij ging daartoe over onder druk van de Kongolese delegatie. Gouverneur-generaal Cornelis en de magistratuur in Kongo waren evenwel niet te spreken over zijn besluit. Maar De Schryver wou het koste wat het kost

een mislukking van de ronde-tafelconferentie voorkomen. De genademaatregel had op het eerste gezicht een matigende invloed op de eerder zo onstuimige Lumumba. Bij zijn vertrek uit Kongo legde hij een verklaring af waarin hij zei geen vijandige gevoelens tegenover België te hebben. Tijdens de conferentie zelf en erbuiten bevestigde hij herhaaldelijk dat de Europeanen in Kongo in alle rust zouden kunnen blijven werken en het onafhankelijk Kongo Belgische bijstand nodig zou hebben.

Nadat hij twee weken spoorloos was geweest, verscheen Kasavubu tijdens de laatste week van de conferentie opnieuw. Er deden veel verhalen de ronde over de redenen van zijn verdwijning. Sommigen vermoedden dat hij in Parijs overleg had gepleegd met vertegenwoordigers van de Franse regering. Anderen dachten dat hij naar Brazzaville was gereisd om daar Beneden-Kongo tot onafhankelijke staat uit te roepen. Volgens De Schryver was Kasavubu echter benaderd door Duitse, Franse en Italiaanse financiële kringen die wilden voorkomen dat de Amerikanen of de Russen de Kongolese economie zouden inpalmen.

Aan het eind van de conferentie zorgde Kasavubu nogmaals voor een valse noot door niet zoals de andere Kongolese leiders met de slottoespraken in te stemmen. Met enkele Abakokopstukken liet hij ook verstek gaan voor de receptie die na afloop van de conferentie door koning Boudewijn op het Paleis werd gegeven.

Onverwachte onafhankelijkheidsdatum en totale bevoegdheidsoverdracht

De besprekingen tijdens de eerste dagen van de conferentie werden volledig gedomineerd door procedurekwesties en door de aanhoudende vraag van de Kongolezen naar meer raadgevers. Zij wilden ook het onderwerp en de betekenis van de conferentie afbakenen, terwijl De Schryver eerst een akkoord wou over het huishoudelijk reglement. Van Kongolese zijde werd gevraagd dat de besluiten van de conferentie in een verdrag of conventie zouden worden omgezet. De Schryver maakte duidelijk dat hiervan geen sprake kon zijn. Hij verbond er zich wel toe de resoluties zo snel mogelijk in wetsontwerpen om te zetten en beloofde dat de regering haar invloed zou aanwenden om de ontwerpen door het parlement te laten goedkeuren. Nadien werd het voorgesteld alsof deze verbintenis een eerste toegeving vanwege De Schryver was. In feite had hij dit standpunt, zoals vermeld, ook in de regering verdedigd, en de andere ministers hadden daarmee zoniet expliciet dan toch impliciet hun akkoord betuigd.

Dat was vanzelfsprekend niet zo voor het vastleggen van de onafhankelijkheidsdatum op 30 juni 1960. Voor De Schryver moest er, conform aan wat er in de regering afgesproken was, na de goedkeuring van het huishoudelijk reglement van gedachten worden gewisseld over de politieke structuren van het onafhankelijk Kongo. Vervolgens kon er worden gepraat over de planning voor het oprichten van de nieuwe instellingen. Nadat een akkoord was bereikt over de aard van de conferentie, wilden de Kongolese afgevaardigden evenwel eerst de datum bepalen waarop België zijn soevereiniteit zou overdragen. Volgens de zwarte leiders was dat de enige mogelijkheid om een einde te maken aan de onlusten die begin januari in verscheidene Kongolese steden waren uitgebroken. Op 26 januari 1960 stelde het Gemeenschappelijk Front 1 juni 1960 als proclamatiedatum van de

onafhankelijkheid voor. De Schryver stelde naar eigen zeggen alles in het werk om die datum te verplaatsen. Hij stelde 30 juni voor. Hij argumenteerde dat het niet mogelijk was eerder de nodige voorbereidingen rond te krijgen. Tijdens de zitting van 27 januari 1960 kon hij de Kongolese leiders hiervan overtuigen. Dat was natuurlijk maar een relatief succes. De koninklijke reis had mij wel duidelijk gemaakt dat het onafhankelijkheidsproces sneller zou verlopen dan gepland, maar toch vermoedde ik toen niet dat het zo vlug zou gaan. Hoe het ook zij, de kalender van de verklaring van 16 oktober 1959 was definitief achterhaald. Er startte een nieuwe fase in het Kongolese vraagstuk.

Nadat de onafhankelijkheidsdatum bepaald was, spitste de discussie zich toe op de toekomstige politieke structuren van Kongo. In zijn inleidende uiteenzetting hierover op 27 januari pleitte De Schryver voor een overgangsperiode na 30 juni waarin België bepaalde bevoegdheden zou blijven uitoefenen. De gematigde partijen konden zich daarmee gedeeltelijk verzoenen, maar de meerderheid van de Kongolese delegatie verzette zich daar bijzonder heftig tegen. Daarenboven kregen deze daarbij de steun van de socialistische senator Henri Rolin, die tijdens de zitting van 28 januari sensatie veroorzaakte met zijn verklaring dat België ‘naar zijn mening op 30 juni alle sleutels (moet) overhandigen en het zijn de Kongolezen die zullen beslissen wat ze ermee aanvangen’. Overbodig te zeggen dat die uitspraak door de meeste Kongolese delegatieleden met enthousiasme werd onthaald en de regering op die manier met de rug tegen de muur werd geplaatst. Bovendien legde Rolin een zware hypotheek op de mogelijkheid om voor België bepaalde garanties na de onafhankelijkheid te verkrijgen. Zijn standpunt getuigde trouwens, zoals later zou blijken, van een bijzonder grote naïviteit.

Garanties voor België

De wending die de ronde-tafelconferentie nam na Rolins interventie veroorzaakte grote ongerustheid bij de ministers. Daarom onderzochten zij tijdens de laatste dagen van januari en begin februari intensief op welke wijze de Belgische belangen veilig konden worden gesteld.

De bezorgdheid van de regering ging daarbij zeker niet alleen naar de economische en financiële belangen uit. Deze waren uiteraard belangrijk, maar mochten toch ook niet overdreven worden. Sommigen deden het voorkomen alsof de Kongolese economie van kapitaal belang was voor ons land. Een nuchtere analyse van de cijfers toonde aan dat dat niet het geval was. Het aandeel van Kongo in de bruto nationale opbrengst van ons land bedroeg in het midden van de jaren vijftig ongeveer 24 miljard BF. Dat was slechts vijf procent van het BNP. De uitvoer naar Kongo vertegenwoordigde niet meer dan vijf procent van onze export. Daardoor werden 50.000 arbeiders tewerkgesteld, of twee procent van het totale aantal arbeiders. De fiscale ontvangsten uit Kongo beliepen ook slechts vijf procent van de totale ontvangsten. Met andere woorden, indien de grote ondernemingen in Kongo ernstige schade opliepen, zou dat voor de Belgische economie wel geen goede zaak zijn, maar zeker geen catastrofe. De Kongolese bevolking zou er het meest onder te lijden hebben. De grote maatschappijen zorgden immers voor de voorspoed van Kongo. Daarnaast waren er de meer dan 100.000 Europeanen, waarvan zo'n 90.000 Belgen, die een sleutelrol vervulden in de Kongolese economie. Hun vertrek zou rampzalig zijn. Zij moesten dus garanties krijgen om hun activiteiten normaal te kunnen voortzetten en hun bezittingen te kunnen behouden.

Over deze netelige kwestie werden in de regering verschillende mogelijke oplossingen bestudeerd. Pierre Wigny, die van de Britten en de Amerikanen te horen had gekregen dat België wel erg snel ging, lanceerde eerst de idee om een sterk presidentieel regime in Kongo te installeren. Hij geloofde niet dat de voorziene politieke instellingen behoorlijk zouden functioneren en vreesde voor een grote chaos

na 30 juni 1960. Zijn voorstel werd vlug afgevoerd, omdat de meeste ministers oordeelden dat het bij de Kongolezen geen schijn van kans maakte. Daarna suggereerde Pierre Wigny om vóór 1 juli 1960 een referendum te organiseren over de aan België voor te behouden bevoegdheden. Maar aan deze suggestie waren zoveel risico's verbonden, zoals bijvoorbeeld een boycot, dat ze evenmin lang weerhouden werd. Arthur Gilson opperde de idee om een commissie op te richten, die als de voorafspiegeling van de toekomstige Kongolese regering te beschouwen en daarmee onderhandelingen te beginnen. De Schryver voelde aanvankelijk niet veel voor zo'n commissie, omdat de

regering bij de samenstelling ervan verplicht zou worden haar voorkeur uit te spreken voor de Kongolese leiders met wie zij wilde samenwerken. Maar nadien nam De Schryver een variante van deze suggestie in een van de resoluties van de ronde-tafelconferentie op. Er werd overeengekomen dat er in Brussel een commissie van zes Kongolezen zou worden geïnstalleerd die samen met de minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi aan de voorbereiding van de wetteksten in verband met de Kongolese onafhankelijkheid zou werken. Daarnaast zou ook aan de gouverneur-generaal een college van zes Kongolezen worden toegevoegd en aan iedere provinciegouverneur een college van drie leden. Tevens zouden de districtscommissarissen en gewestbeheerders door Kongolezen worden bijgestaan. Met deze samenwerkingsvormen wilde de regering in de korte tijd die restte de Kongolezen zoveel mogelijk bestuurservaring laten opdoen.

Andere waarborgen dacht de regering te kunnen bereiken door een samenwerkings- en bijstandsverdrag met de Kongolezen af te sluiten. Deze formule kwam van Pierre Harmel. De moeilijkheid was echter dat in feite pas na 30 juni verdragen konden worden gesloten, omdat er niet eerder een soevereine Kongolese regering en een Kongolees parlement zouden zijn. De Schryver stond aanvankelijk weigerachtig tegenover deze oplossing. In feite nam hij tijdens de beraadslagingen over de bevoegdheidsoverdracht en de garanties een zeer optimistisch standpunt in. Vermits de ronde-tafelconferentie uitsluitend aanbevelingen kon formuleren, kon ze volgens De Schryver ook niet verder gaan als het ging om de Belgische belangen in Kongo na de onafhankelijkheid. Maar vóór 30 juni 1960 strikte juridische en politieke waarborgen verkrijgen, was in zijn ogen niet haalbaar. Op de opmerking dat er geen zekerheid bestond dat de Kongolezen daarna bereid zouden worden gevonden om nog een verdrag te sluiten, repliceerde De Schryver dat men van Belgische zijde vertrouwen moest hebben. Tot dusver had hij op de conferentie van de Kongolese delegaties geëist en verkregen dat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens door het onafhankelijk Kongo zou worden gerespecteerd en de Belgische belangen gevrijwaard zouden blijven. België hield, aldus De Schryver, tot aan het einde van de ronde-tafelconferentie trouwens een stok achter de deur. Er was immers in het begin overeengekomen dat er geen akkoord zou zijn als geen overeenstemming bereikt was over het geheel van de aanbevelingen. Maar De Schryver had goede hoop dat alles naar wens zou verlopen en de Kongolezen hun beloften zouden nakomen. Want, hoewel zij in beginsel over alle bevoegdheden zouden beschikken, zouden ze niet in staat zijn om die zonder de hulp van de Belgen uit te oefenen. Volgens De Schryver zou België op het internationale forum tevens een goede beurt maken door als kleine natie aan een groot land onafhankelijkheid te verlenen louter op basis van de vriendschappelijke betrekkingen en de economische, sociale en culturele contacten die sedert decennia tussen beide landen bestonden.

Niet alle ministers geloofden in de goede afloop van zijn scenario. De meesten meenden dat België op een of andere wijze toch formele garanties moest krijgen voor zijn belangen en voor zijn landgenoten, ambtenaren, magistraten en anderen die in Kongo zouden blijven. Ik bleef ervan overtuigd dat een verdrag tussen België en Kongo de beste oplossing bood voor het probleem. Na lange discussies kon ik ook De Schryver hiervan overtuigen.

Toen het voorstel op de ronde-tafelconferentie ter sprake werd gebracht, wilden de Kongolezen als tegenprestatie dat zij reeds vóór de onafhankelijkheid aan de

uitvoerende macht mochten participeren. De onderhandelingen resulteerden enerzijds in de vermelde resoluties over de commissies bestaande uit Kongolezen die in Brussel en in Leopoldstad zouden worden geïnstalleerd en anderzijds in de met eenparigheid aangenomen resoluties over de waarborgen voor België. Die laatste bepaalden onder meer dat de veiligheid van personen en goederen, zowel Kongolese, Belgische als andere, zou worden verzekerd. In de voorlopige Kongolese grondwet zou tevens het recht op lichamelijke onaantastbaarheid,

het eigendomsrecht, de onschendbaarheid van de woning en de eerbied voor de volgens de wet of gewoonte verkregen goederen en investeringen worden opgenomen. De toekomstige Kongolese grondwetgevende vergadering zou zich door deze beginselen moeten laten leiden. De Belgische ambtenaren in Kongo, die vanaf de onafhankelijkheid onder het gezag van de Kongolese regering zouden staan, werden ervan verzekerd dat hun statuut als een verworven recht zou worden beschouwd. Bovendien zouden de leden van de rechterlijke macht in functie blijven in afwachting dat de nieuwe wetgeving van kracht werd en het nieuwe gerechtelijke apparaat in werking trad.

Een ander netelig vraagstuk tijdens de ronde-tafelconferentie was de keuze van het staatshoofd van het onafhankelijk Kongo. Toen dit probleem de eerste keer aan de orde kwam, verdedigde De Schryver de thesis dat koning Boudewijn de leden van de eerste Kongolese regering zou benoemen. Tevens zou de koning tijdens de zogenaamde overgangsperiode of de periode van 1 juli 1960 tot aan de goedkeuring van de Kongolese grondwet, zijn functie van staatshoofd van Kongo blijven uitoefenen. Begin februari deelde De Schryver mij mee dat de grote meerderheid van de Kongolese delegatieleden zijn stelling aanvaardde, ofschoon de kwestie nog niet volledig was uitgepraat. Maar half februari was het helemaal niet meer zeker dat daarover een akkoord kon worden bereikt. De leiders van het kartel hadden inmiddels positie gekozen tegen De Schryvers standpunt en eisten dat de Kongolese constituante zich vanaf 1 juli 1960 over de keuze van het staatshoofd zou kunnen uitspreken. Op 17 februari 1960 aanvaardde de ronde-tafelconferentie dat de beslissing zou worden verschoven naar de twee kamers die na de nationale verkiezingen zouden worden geïnstalleerd en die zich vóór 30 juni over deze kwestie zouden uitspreken. Met dit compromis werd voorkomen dat de positie van de koning zou worden gecompromitteerd.

De Kroonraad van 18 februari 1960

De dag na die derde belangrijke wending van de ronde-tafelconferentie kwam de Kroonraad op het Paleis in Brussel bijeen. Het was de koning die daartoe het initiatief nam. Hij oordeelde het nodig om de leden van de regering en de ministers van Staat te wijzen op de gevolgen van de Kongolese onafhankelijkheid zoals die tijdens de ronde-tafelconferentie gestalte had gekregen. Tevens wou hij hun aandacht vestigen op de ernst van de toestand en de maatregelen die nodig waren om in de toekomst het hoofd te bieden aan de problemen.

In de late namiddag van 18 februari 1960, om 17.00 uur, zaten de ministers en ministers van Staat rond de tafel in het grote witte salon van het koninklijk paleis. Alleen Camille Gutt, die in het buitenland vertoefde, en de zieke Victor Maistriau ontbraken. Alle socialistische ministers van Staat waren aanwezig, hoewel een uur voor de aanvang van de Kroonraad de socialistische fractieleider Georges Bohy in de Kamer heftige kritiek had geuit op het bijeenroepen van de Kroonraad. Bohy maakte bezwaar tegen het feit dat de socialisten niet vooraf waren geraadpleegd. Hij beweerde ook dat men handelde onder druk van financiële kringen. Die hadden tijdens de voorbije dagen met groeiende bezorgdheid de gang van zaken op de

ronde-tafelconferentie gevolgd. Bohy waarschuwde er tevens voor dat de Kroonraad voor de regering geen aanleiding mocht zijn om terug te keren op de verbintenissen die zij tijdens de ronde-tafelconferentie had aangegaan. Dat was geenszins de bedoeling van de koning noch van de regering, die ook niet bezweken waren voor de bezorgdheid van de financiële belangengroepen. De omstandigheden waren uitzonderlijk genoeg om het initiatief van de koning met de verantwoordelijkheid van de regering te dekken.

De koning zat de Kroonraad voor. In de inleiding zette hij de redenen van zijn initiatief uiteen en gaf hij een overzicht van de Kongolese politiek tijdens de voorbije jaren. Op onverbloemde wijze uitte hij daarbij kritiek op het gevoerde beleid. De koning gaf te verstaan dat

de laatste regeringen zijn aanbevelingen en waarschuwingen onvoldoende hadden opgevolgd. Vervolgens sneed hij de kern van het Kongolese vraagstuk sedert de recente evolutie van de ronde-tafelconferentie aan: de bevoegdheidsoverdracht van België aan het onafhankelijk Kongo en de toekomstige relaties tussen beide landen. Over deze twee kwesties vroeg de koning het advies van de leden van de Kroonraad.

Na de koning nam ik het woord. Ik zei dat het weinig aarde aan de dijk zou brengen door het over de vermeende fouten uit het verleden te hebben en dat alleen de toekomst van belang was. Ik herhaalde daarom nog eens de vragen van de koning, evenals zijn suggestie om in een verdrag de relaties tussen België en Kongo vast te leggen.

Na mij gaven August De Schryver en Raymond Scheyven een overzicht van de werkzaamheden van de ronde-tafelconferentie. Zij zetten daarbij sterk in de verf dat de Kongolese delegatieleden hun bereidheid tot verdere samenwerking met ons land hadden betuigd en ook reeds verscheidene garanties hadden gegeven voor de in Kongo aanwezige Belgen en voor de belangen van ons land.

Daarna waren er tussenkomsten van Paul Struye, Paul Van Zeeland, Henri Rolin, Paul-Henri Spaak, Albert De Vleeschauwer, Georges Theunis, Paul Tschoffen en Achiel Van Acker. Wat over hun standpunt in de pers uitlekte, moet natuurlijk met de nodige kritische ingesteldheid worden gelezen. Maar het was waar dat geen van hen een ernstig alternatief voor de regeringspolitiek kon voorleggen. Van Zeeland, die daarbij voorbehoud maakte, was niet in staat een duidelijk programma aan te bieden. Ook Spaak niet, hoewel hij net als Van Zeeland uiting gaf aan zijn ongerustheid over wat na 30 juni 1960 kon gebeuren. Mijn conclusie was dat de regering niet meer kon doen dan enerzijds in de door het Belgische parlement goed te keuren wet over de bevoegdheidsoverdracht maximale garanties op te nemen en anderzijds vóór de onafhankelijkheid een verdrag te sluiten en dat te ratificeren.

De resoluties van de ronde-tafelconferentie

Twee dagen na de Kroonraad werd de ronde-tafelconferentie plechtig besloten met toespraken van Albert Lilar en mijzelf namens de regering, Charles du Bus de Warnaffe, Hilaire Lahaye en Henri Rolin namens de Belgische parlementaire delegatie en van niet minder dan dertien Kongolese leiders. Het slotwoord was voorbehouden aan minister van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi August De Schryver. Van Belgische zijde werd de hoop uitgedrukt dat de toekomstige Kongolese Staat stabiel en voorspoedig zou zijn, terwijl de Kongolese sprekers van hun kant hun vaste wil uitten om met België samen te werken.

*Naast de reeds vermelde resoluties over het staatshoofd, het samenwerkingsverdrag, de garanties en de installatie van politieke commissies hadden de meeste van de in totaal zestien aangenomen resoluties betrekking op de voorbereiding van de onafhankelijkheid en de politieke organisatie van het onafhankelijk Kongo. Afgesproken werd dat tegen 30 juni 1960 centrale en provinciale instellingen alsook een nationale regering tot stand zouden worden gebracht om vanaf die datum de proclamatie van de onafhankelijkheid mogelijk te maken. Een belangrijk resultaat was dat aan de eenheid en de bestaande indeling van het

Kongolese grondgebied in zes provincies voorlopig niet zou worden geraakt. Het definitieve vaststellen van het aantal provincies en de grenzen ervan werd overgelaten aan de grondwetgevende vergadering.

Elke provincie zou één vertegenwoordiger krijgen in de voorlopige Kongolese regering waarvan de samenstelling onmiddellijk na de nationale verkiezingen zou worden aangevat en in ieder geval tegen 30 juni moest zijn beëindigd. De Kongolezen waren ermee akkoord gegaan dat koning Boudewijn de ministers van deze regering zou benoemen. Vanaf 30 juni zou die regering het onafhankelijk Kongo besturen. Vóór die datum zouden de twee kamers

van het Kongolese parlement in gezamenlijke zitting bijeenkomen om zich over de keuze van het staatshoofd uit te spreken. Het besluit van die vergadering zou slechts van kracht worden indien het ook door een verantwoordelijke minister werd ondertekend. Het zou van toepassing blijven tot een grondwet zou zijn opgesteld en goedgekeurd. Deze laatste opdracht zou het werk zijn van de twee kamers van het Kongolese parlement, die daarmee uiterlijk op 30 juni moesten beginnen.

De wetgevende macht, zoals bepaald in de resoluties, vertoonde veel gelijkenis met die van het Belgische parlement. De leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers zouden allen bij algemeen stemrecht worden verkozen. De meerderheid van de leden van de Senaat daarentegen zouden door de provinciale raden worden aangewezen. Daarnaast zou een aantal senatoren worden gecoöpteerd. De wetgevende bevoegdheid van het Kongolese parlement was onbeperkt met inachtname van de bovenvermelde beginselen.

De bevoegdheidsverdeling tussen de centrale overheid en de provinciale overheden was een compromis tussen de unitaristische en federalistische strekking van de Kongolese delegatie. De provincies zouden niettemin over een behoorlijke autonomie beschikken, onder meer op economisch gebied.

Ten slotte werd op de ronde-tafelconferentie ook afgesproken dat midden april een nieuwe conferentie zou worden georganiseerd over de inhoud van de conventies die Kongo en België op sociaal, economisch en financieel gebied zouden aangaan.*

Na afloop van de ronde-tafelconferentie werd de regering zowel verweten dat zij de Kongolezen vroegtijdig de onafhankelijkheid had toegezegd als dat het zover niet zou zijn gekomen indien zij een krachtdadige houding had aangenomen. In het eerste geval betrof het niet zelden diegenen die eerder vonden dat het dekolonisatieproces te traag vorderde en hadden aangedrongen op de bespoediging van de installatie en organisatie van politieke instellingen in Kongo. De vastberaden politiek die de andere critici voorstonden, was in feite een eufemisme voor een militaire oplossing van het Kongolese vraagstuk. Het was echter zonneklaar dat de Force Publique en de in Kongo aanwezige Belgische troepen zo'n oplossing niet konden afdwingen. Daarvoor was een heel leger nodig. Daarenboven kon de vraag worden gesteld of de Belgische publieke opinie met een grootscheepse militaire operatie zou zijn opgezet. En zelfs in de veronderstelling dat de regering daarvoor zou hebben geopteerd, zou die politiek aan het eind vrijwel zeker het tegengestelde resultaat hebben opgeleverd van wat de voorstanders ervan verwachtten. Het volstaat te verwijzen naar de ervaring van Frankrijk in Algerije of van andere koloniale mogendheden die niet terugschrokken voor harde repressie van dekolonisatiebewegingen, maar uiteindelijk het deksel op de neus kregen.

Ik vond dat het resultaat van de ronde-tafelconferentie in de gegeven omstandigheden het best mogelijke was. Ik was er mij ook van bewust dat de beloften en de garanties van de Kongolezen niet waterdicht waren. En het was bovendien de vraag of de democratische politieke structuren in Kongo overeind zouden blijven. Niet alleen in de regering, maar ook erbuiten twijfelden velen daaraan. Maar de Kongolezen hadden zelf gevraagd de westerse parlementaire democratie over te nemen. Er was overigens geen weg terug.

Kapers op de kust

Op 26 februari 1960 bracht gouverneur-generaal Hendrik Cornelis in de kabinetsraad verslag uit van de reacties in Kongo op de resultaten van de ronde-tafelconferentie. Hij vertelde dat de aankondiging van de onafhankelijkheidsdatum met een zekere verbazing was onthaald, maar tegelijk ook met een gevoel van opluchting, zelfs door de blanken. Zelf verheugde hij zich in het bijzonder over het inkorten van de overgangsperiode.

Wat de algemene toestand betrof, deelde hij mee dat het de voorbije weken relatief rustig was gebleven. De moeilijkheden waaraan hij zich in Leopoldstad, Stanleystad en Katanga na het bekendmaken van de onafhankelijkheidsdatum had verwacht, waren uitgebleven. Mocht de ronde-tafelconferentie evenwel tot een breuk hebben geleid, dan zou het volgens Cornelis tot grote ongeregeldheden zijn gekomen.

De relatieve politieke windstilte contrasteerde met het onrustige sociale klimaat. Tijdens de voorbije weken waren een aantal wilde stakingen uitgebroken. Cornelis verwachtte dat die nog uitbreiding zouden nemen naarmate de onafhankelijkheid dichterbij kwam.

Cornelis verklaarde voorts dat hij tot een oprechte samenwerking wilde komen met het uitvoerend college, dat zoals de resoluties van de ronde-tafelconferentie bepaalden bij hem zou worden geïnstalleerd. Dat college beschouwde hij als een uitstekend middel om de medewerking van de Kongolezen te verkrijgen en hen in de bestuurlijke problemen in te wijden.

De leden van dat college waren trouwens onmiddelijk na de ronde-tafelconferentie aangesteld. De meest in het oog springende figuren waren vanzelfsprekend Patrice Lumumba en Joseph Kasavubu. Deze laatste zou volgens Cornelis de goede intenties van de regering weleens kunnen dwarsbomen door *cavalier seul* te gaan spelen en door te proberen het college tot een voorlopige regering om te vormen. Cornelis verzekerde de kabinetsraad dat hij alles in het werk zou stellen om het uitvoerend college bijeen te houden. Hij hoopte tevens zo weinig mogelijk de Force Publique nodig te hebben bij het handhaven van de orde.

*Op 14 maart 1960 werd het uitvoerend college in Leopoldstad plechtig geïnstalleerd. Gouverneur-generaal Hendrik Cornelis beloofde bij die gelegenheid de volledige medewerking van de administratie en de Force Publique. Tevens riep hij de leden van het college op tot een collegiale samenwerking en bezwoer hij de Kongolese leiders zich niet te laten verleiden tot demagogie bij de verkiezingen. Een week voor het uitvoerend college was ook de politieke commissie in het ministerie van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi officieel geïnstalleerd.

De wetsontwerpen betreffende het uitvoerend college en de politieke commissie waren begin maart 1960 door Kamer en Senaat, met uitzondering van de liberale volksvertegenwoordiger Ernest Demuyter, unaniem goedgekeurd. Toen De Schryver enkele dagen later in de Kamer de resoluties van de ronde-tafelconferentie toelichtte, toonde de Kamer zich, behalve alweer Demuyter, eensgezind over de resultaten van de conferentie en het verlenen van de onafhankelijkheid op 30 juni 1960.*

Op het ogenblik dat zich tussen de partijen een hernieuwde consensus over de Kongolese politiek aftekende, werd het de regering dan weer vanuit een andere hoek moeilijk gemaakt.

Op 26 februari 1960 werd de Belgische ambassadeur in Frankrijk Marcel-Henri Jaspar door de secretaris-generaal van het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken ontboden. Hem werd meegedeeld dat de Franse regering oordeelde dat het zogenaamde preferentierecht van Frankrijk op Kongo volgens een overeenkomst van 1908 nog steeds van toepassing was. Frankrijk steunde zijn aanspraak op een regeling die Leopold II in 1884 met Frankrijk had getroffen als gevolg van de toenemende moeilijkheden waarmee hij toen in Kongo geconfronteerd werd. In die regeling was een clausule opgenomen die bepaalde dat Frankrijk prioritair aanspraak kon maken op Kongo of een deel ervan indien België zou afzien van het koloniale

gebied van Leopold. Toen in 1908 de Belgische Staat Kongo Vrijstaat van Leopold II overnam, was die clausule door een nieuwe overeenkomst tussen de toenmalige Franse en Belgische regering bevestigd.

Het was echter evident dat het prefentierecht verviel vanaf het ogenblik dat Kongo de volledige onafhankelijkheid verworven had. Het Franse initiatief veroorzaakte dan ook grote ontstemming in de regering, niet alleen door de inhoud ervan, maar ook door de vorm. Als de Franse regering zich zorgen maakte over de toestand in Kongo had ze haar ongerustheid

op een andere wijze kunnen laten blijken. De Schryver informeerde de Franse ambassadeur trouwens geregeld over de Kongopolitiek. Het bleek echter dat die vooraf niet op de hoogte was gebracht van de demarche van zijn regering.

De Belgische regering besliste de Fransen van hetzelfde laken een pak te geven. Zij droeg de secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken Jean Van den Bosch op om de Franse ambassadeur te ontbieden. Van den Bosch maakte hem duidelijk dat van een toepassing van het preferentierecht geen sprake kon zijn.

Maar de meeste ministers vonden dat niet voldoende en wilden met een verklaring van regering tot regering repliceren. Minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny werd hiermee belast. Zijn Franse ambtgenoot Maurice Couve de Murville antwoordde hem dat de Franse regering ‘zich verplicht had gevoeld aan het preferentierecht te herinneren’. Hij haastte zich ook om te zeggen dat het recht automatisch verviel zodra Kongo op eigen benen zou staan. Pierre Wigny zette in de Kamer het Belgische standpunt nog eens uiteen zodat ook de publieke opinie erover geïnformeerd werd. Bij die gelegenheid verklaarde Wigny dat België niet kon aanvaarden dat andere mogendheden van de ontvoogding van Kongo gebruik zouden maken om de Belgische soevereiniteit te vervangen door andere vormen van kolonialisme of andere banden waaruit die mogendheden voordeel zouden halen. Wigny protesteerde tevens tegen het interview van de Rhodesische eerste minister Sir Roy Welensky dat op 2 maart 1960 in de *Daily Express* was verschenen. Welensky zei in dat interview dat hij niet uitsloot dat de rijke Kongolese provincie Katanga de banden met het moederland zou verbreken om zich aan te sluiten bij de Federatie van Rhodesia en Nyassaland. Wigny belastte onze ambassadeur in Londen ermee de Britten duidelijk te maken dat de regering alles in het werk zou stellen opdat de eenheid van Kongo na 30 juni 1960 zou worden gerespecteerd.

Maatregelen tegen de kapitaalvlucht uit Kongo

Hoe ongelegen de buitenlandse inmenging ook kwam, de regering liet er zich niet door afleiden en ging in hoog tempo met de voorbereiding van de Kongolese onafhankelijkheid door. Vanaf begin maart 1960 kwam de kabinetsraad wekelijks in speciale zitting bijeen om de Kongolese problemen te bespreken. August De Schryver maakte onmiddellijk werk van de ontwerpen betreffende de organisatie van de provinciale en nationale verkiezingen in Kongo. Reeds midden maart keurde Kamer en Senaat die goed. Dat gebeurde, met uitzondering van het liberale buitenbeentje Demuyter, andermaal met eenparigheid van stemmen.

Toch verliep de behandeling van het ontwerp niet geheel probleemloos. Hilaire Lahaye diende bij de aanvang van de bespreking op 16 maart 1960 een amendement in om toe te laten dat de Belgen in Kongo ook aan de verkiezingen konden deelnemen. Dat was evenwel in strijd met de desbetreffende resolutie van de ronde-tafelconferentie. Daarin was bepaald dat alleen Kongolezen kiesrecht hadden. Hoewel de regering het graag anders had gezien, had ze daarmee ingestemd, in de hoop dat later aan de Belgen de mogelijkheid zou worden gegeven om de Kongolese nationaliteit te verwerven.

De socialisten namen het amendement van Lahaye, dat ook door de helft van de liberale volksvertegenwoordigers ondertekend was, erg kwalijk. Het was inderdaad een verwonderlijk initiatief. Albert Lilar, de belangrijkste vertegenwoordiger van de liberalen in de regering, had immers de ronde-tafelconferentie voorgezeten. Het brandje kon evenwel vlug geblust worden en de liberale fractie trok na een onderbreking van de vergadering haar amendement in.

Daarna kwam ik op de tribune om te benadrukken dat het kolonialisme definitief voorbij was. België beantwoordde het verlangen van de Kongolese bevolking om haar lot in eigen

handen te nemen met het verlenen van soliede en redelijke gronden voor haar onafhankelijkheid. Ik dankte tevens de liberalen voor hun beslissing om Lahaye's amendement terug te nemen. Nog uitdrukkelijker sprak ik mijn waardering uit over de bereidheid van de socialisten om aan het Kongolese vraagstuk een nationale oplossing te geven. In die cruciale periode zou het voor de regering immers een grote handicap geweest zijn als de herwonnen eensgezindheid over de Kongolese politiek teloor zou zijn gegaan.

Terwijl August De Schryver de nodige politieke wetsontwerpen uitwerkte, waren Raymond Scheyven, Jean Van Houtte en ikzelf druk bezig met de economische en financiële problemen die door de nakende Kongolese onafhankelijkheid veroorzaakt werden. Een van die problemen was de aanzienlijk toegenomen kapitaalvlucht uit Kongo sedert de moeilijkheden in januari 1959: gemiddeld 1 à 1,5 miljard BF per maand. Tijdens en onmiddellijk na de ronde-tafelconferentie nam de uitvoer van kapitaal nog toe tot bijna 2 miljard BF.

Dat was een verontrustende ontwikkeling, die ik eind februari met vertegenwoordigers van de belangrijkste financiële groepen besprak. Zij gingen tegenover mij de morele verbintenis aan om geen abnormale transferten van kapitaal meer te doen. Ik kon hen ervan overtuigen dat zij met een vrijwillige overeenkomst beter af waren dan met een door de regering opgelegde wisselcontrole.

Toch bleef tijdens de eerste helft van maart de kapitaalvlucht bijzonder omvangrijk. Bij een analyse van de transferten bleek dat niet zozeer de grote ondernemingen, maar de ambtenaren, de colons en de kleine bedrijven daarvoor verantwoordelijk waren. Dat maakte het probleem nog delicater, omdat regeringsmaatregelen door die groepen zeker met weinig sympathie zouden worden onthaald. Er was evenwel geen alternatief indien de regering wilde voorkomen dat Kongo nog vóór haar onafhankelijkheid financieel leeg zou bloeden. Eind maart nam de regering in dat verband belangrijke beslissingen. Zo moesten onder meer transferten van rekeningen in Belgische franken bij Kongolese banken voortaan door het Belgisch-Luxemburgse Wisselinstituut worden goedgekeurd. Alleen normale commerciële verrichtingen, dividenden van ondernemingen en overschrijvingen van minder dan 10.000 BF per maand en per gezinshoofd ontsnapten aan die verplichting. Er mochten ook geen kredieten meer worden verleend aan exporteurs zonder toestemming van de centrale Kongolese bank. Belgische ondernemingen die uit Kongo importeerden werden daarnaast verplicht binnen 30 dagen de tegenwaarde van hun goederen bij een Kongolese bank te storten. Eerder was al een conventie gesloten tussen de Nationale Bank van België en de Centrale Bank van Belgisch Kongo en Rwanda-Burundi met het oog op het versterken van de financiële reserves van deze laatste bank en het verzekeren van de thesauriemiddelen en de kapitalen die zij nodig had. Daarnaast nam de regering ook de taak op zich om op zoek te gaan naar leningen voor de financiering van de buitengewone begroting van Kongo en voor investeringen die de werkgelegenheid daar ten goede moesten komen.

Voorbereiding van de economische ronde-tafelconferentie

Ondertussen had Raymond Scheyven de commissie-De Voghel, die in oktober 1959 een verslag had opgesteld over de economisch-financiële problemen van Kongo, opnieuw geïnstalleerd. De commissie had als opdracht de economische ronde-tafelconferentie technisch voor te bereiden. Scheyven breidde om die reden haar samenstelling uit met vertegenwoordigers van de particuliere sector. Maar ook Kongolese experten, afgestudeerden van Lovanium of van de Leuvense universiteit, werden erin opgenomen.

Naast de werkzaamheden in Brussel, werd de conferentie ook in Kongo voorbereid. Met het oog daarop reisde Scheyven tijdens de tweede helft van maart naar Kongo om bij de Kongolese leiders te peilen naar hun verwachtingen. Uit informatie van hoge ambtenaren

en verklaringen van de Kongolese leiders had de regering vernomen dat deze laatsten de conferentie met argwaan afwachtten. De Kongolezen vreesden dat de regering van de gelegenheid gebruik zou maken om de eerder aangegane verbintenissen in vraag te stellen. Dat was helemaal niet de bedoeling. De regering wou met de conferentie de economische en financiële implicaties van de onafhankelijkheid duidelijk maken. Bovendien wilde zij onderzoeken hoe de Belgische economische belangen voortaan het best konden worden behartigd. Na de verrassende evolutie op de politieke conferentie in januari was daar in de publieke opinie heel wat over te doen geweest.

Bij zijn terugkeer vertelde Scheyven dat zijn contacten met de Kongolese leiders bijzonder goed waren verlopen, zo goed zelfs dat hij bij hen de achterdocht omtrent de conferentie had kunnen wegnemen. Het uitvoerend college was het, behoudens enkele kleine punten, volledig eens met de zienswijze van de regering over de aard en de agenda van de conferentie, aldus Scheyven.

Maar Scheyven had zich laten misleiden, want nadien bleek dat de Kongolezen op verscheidene punten voorbehoud maakten. In feite speelde zich hetzelfde scenario af als voor de conferentie in januari: meningsverschillen over het opzet, de agenda en de plaats van de conferentie en de samenstelling van de delegaties. Van Kongolese zijde wou men vooral vernemen welke engagementen België op economisch en financieel gebied bereid was op zich te nemen om de onafhankelijke Kongolese Staat tijdens zijn eerste levensmaanden en -jaren bij te staan. Kasavubu ging zelfs nog verder en meende dat de conferentie zich moest beperken tot het inventariseren van het Kongolese patrimonium en het opmaken van een beheersplan ervan. Aan de hand daarvan zou de toekomstige Kongolese regering met kennis van zaken en in volledige vrijheid zelf beslissen wat zij met dat patrimonium zou doen.

De bekommernissen aan Belgische zijde gingen vooral uit naar het concretiseren van de garanties op economisch en financieel vlak. Mijn standpunt was dat op de conferentie een akkoord moest worden bereikt over de principes die als gespreksbasis konden dienen voor de onderhandelingen met de Kongolese regering na 30 juni. Meer in het bijzonder moesten die vraagstukken ter sprake worden gebracht die betrekking hadden op het af te sluiten technische bij stands- en economische samenwerkingsverdrag. Ik meende dat hierover geen echte onderhandelingen mochten worden gevoerd, maar dat alleen een ruime gedachtenwisseling plaats kon hebben. De regering ging met mijn zienswijze akkoord. Raymond Scheyven stelde voor om ook het vriendschapsverdrag op de agenda van de conferentie te plaatsen. De Schryver en ikzelf verzetten ons daartegen. Dat verdrag moest door minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny worden voorbereid.

Er werd met de Kongolese leiders overeengekomen dat zij een 40-tal afgevaardigden naar de conferentie zouden sturen. Daarnaast werden ook vertegenwoordigers van de patronale en syndicale wereld uitgenodigd. Het aantal leden van beide delegaties werd bepaald op acht. Het ging om vooraanstaanden van de grote Kongolese maatschappijen en van de vakbondsorganisaties. Zij mochten in de hoedanigheid van waarnemers deelnemen, uitsluitend voor de bespreking van die aangelegenheden die hen direct aanbelangden. Net als bij de politieke conferentie werd ook een Belgische parlementaire delegatie, tien volksvertegenwoordigers en evenveel senatoren, bij de werkzaamheden betrokken. De permanente regeringsafvaardiging bestond naast de direct verantwoordelijke ministers August

De Schryver en Raymond Scheyven uit Pierre Harmel en René Lefèbvre. Albert Lilar werd ook met het voorzitterschap van deze conferentie belast.

Hoewel de regering graag had gehad dat de conferentie gedeeltelijk in Leopoldstad plaatsvond, bleken de Kongolezen daartoe niet bereid. In tegenstelling ook tot wat ik gewenst had, was de betrokkenheid van het uitvoerend college bij de conferentie eerden

gering. De leden ervan gaven er de voorkeur aan in Kongo te blijven om er de nakende provinciale en nationale verkiezingen voor te bereiden en vaardigden de Kongolese experten van de commissie-De Voghel af. De Kongolese delegatie bestond trouwens voor een groot deel uit tweederangsfiguren.

De economische ronde-tafelconferentie

Toen op 26 april 1960 de economische ronde-tafelconferentie in het Congrespaleis in Brussel geopend werd, probeerde ik in de openingstoespraak de ongerustheid zowel aan Belgische als Kongolese zijde weg te nemen. Ik verzekerde de Kongolezen ervan dat wij niets verdachts in het schild voerden en de Kongolese regering niet door middel van economische, financiële of monetaire conventies enige vorm van voogdij wilden opdringen. Daarnaast vroeg ik de Kongolezen om begrip voor de bezorgdheid van de Belgische publieke opinie voor het vrijwaren van de economische infrastructuur in Kongo, die met het geld van Belgische spaarders was opgebouwd. Daarnaast waren er de ongeveer 90.000 landgenoten in Kongo van wie de toekomst onzeker was. Ik onderstreepte nog dat de samenwerking tussen België en Kongo gebaseerd moest zijn op de wederzijdse eerbiediging van rechtmatige onderlinge belangen.

Op voorstel van de regering werd de agenda van de conferentie tussen twee commissies verdeeld. Een aantal Kongolese delegatieleden met de vertegenwoordiger van de Parti du peuple op kop kantte zich tegen die werkwijze. Maar de regering kreeg voor haar voorstel de steun van de leden van de politieke commissie en van de gemandateerden van het uitvoerend college. Die hadden zich al aan de Belgische aanpak aangepast, in tegenstelling tot de delegatieleden uit Kongo.

De eerste commissie boog zich over de financiële vraagstukken: onder meer de begroting van 1960, de schatkistproblemen, de maatregelen in verband met de wisselcontrole en de Belgische financiële hulp aan Kongo. De tweede commissie behandelde de economische programmatie, de investeringen en de oprichting van een zogenaamde ontwikkelingsmaatschappij.

*De economische ronde-tafelconferentie nam iets meer dan drie weken in beslag en werd op 16 mei 1960 plechtig beëindigd. Er werden achttien resoluties aangenomen. Zes daarvan hadden betrekking op de monetaire en financiële vraagstukken, de overige twaalf op de economische ontwikkeling en de Belgisch-Kongolese samenwerking. In de eerste reeks resoluties werd onder meer de eerder genomen beslissing van de regering bevestigd om Kongo voor bijna drie miljard BF steun te verlenen met het oog op de vermindering van het tekort op de Kongolese begroting van 1960. Met de door Scheyven voorgestelde overheveling van het nog resterende tekort van één miljard BF naar de buitengewone begroting, waren de Kongolezen het niet eens. Dit probleem werd doorgeschoven naar een werkgroep. Eensgezindheid was er wel om de wisselcontrole te versoepelen en ze nadien af te schaffen. België steunde ook de associatie van Kongo met de EEG en het Kongolese lidmaatschap van internationale organisaties zoals de Wereldbank, het Internationaal Monetair Fonds en het Internationaal Arbeidsbureau.

De belangrijkste resoluties van de tweede commissie hielden onder andere verband met de oprichting van een planbureau in Kongo voor de coördinatie van de publieke en privé-investeringen. Daarnaast werd ook de installatie van een zogenaamd ontwikkelingsfonds voorgesteld. De Belgische regering was bereid gedurende vijftien jaar jaarlijks een bedrag van één miljard BF in zo'n fonds te storten, op voorwaarde dat de Kongolese regering eenzelfde bijdrage zou leveren. De Kongolezen stonden weigerachtig tegenover zo'n engagement waardoor het ontwikkelingsfonds niet meer dan een voorstel bleef.

Zeer belangrijk was de resolutie over de zogenaamde concessieverlenende machten. Het betrof zaken als de rechten van ondernemingen voor de uitbating van mijnen, de land- en bosbouw. In dat verband werd overeengekomen dat het herzien van de conventies over die concessies mogelijk was op voorwaarde dat de wettige belangen van de betrokken privé-maatschappijen niet in het gedrang werden gebracht. Dit betekende concreet dat die maatschappijen in het geval van een herziening, ofwel een billijke schadeloosstelling, of een deel van de beschikbare activa van de concessieverlenende instanties zou worden toegekend. De Kongolezen beriepen zich op het adviserende karakter van de conferentie om geen normen voor de schadevergoeding vast te leggen. Voor het even belangrijke probleem van het grondbezit en de eigendom van mijnen werd vruchteloos naar een oplossing gezocht. Voor de Belgische regering was dat een negatief resultaat. Zij kon zich op dit vlak aan grote moeilijkheden verwachten. De eigenaars van de in de loop der jaren aan ondernemingen en maatschappijen verkochte of in bruikleen gegeven gronden zouden na de onafhankelijkheid hun eigendomstitels vrijwel zeker opnieuw laten gelden. De regering kreeg wel een reeks waarborgen voor bestaande en toekomstige buitenlandse investeringen in Kongo, zoals de verzekering van de vrijheid van vestiging voor ondernemingen en een stabiel belastingstelsel, de vrijheid voor het transfereren van opbrengsten van buitenlandse investeringen, en het beperken van nationalisatiemaatregelen. Van Belgische zijde bekwam men ook de garantie dat concessies slechts zouden worden ingetrokken indien die niet op korte termijn voor de economische ontwikkeling zouden worden, aangewend.*

Waarschuwingen voor een slechte afloop

Ondanks het goede verloop van de economische ronde-tafelconferentie was de regering nog niet uit de zorgen. Tijdens de conferentie deden zich in Kongo nieuwe moeilijkheden voor. Voor en tijdens de verkiezingen van de provinciale en nationale raden, die van 11 tot 25 mei 1960 werden gehouden, steeg de spanning en uit verscheidene streken kwamen berichten over bloedige incidenten, stakingen en bedreigingen. Oude tribale twisten laaiden weer op en de Kongolese politieke leiders overtroffen elkaar met hun electorale beloften. In hun verkiezingstoespraken richtten ze ook dikwijls verwijten aan de koloniale administratie, die tot aan de onafhankelijkheid belast was met het handhaven van de orde en de voorbereiding van de nieuwe structuren.

Die kritiek was niet altijd ongegrond. Uit verscheidene bronnen bleek dat er na de politieke ronde-tafelconferentie onder de ambtenaren een algemene ontmoediging en een laatmaar-waaien mentaliteit was ontstaan. Vooral de oudere ambtenaren hadden het moeilijk met het vooruitzicht van een totaal andere relatie tussen zwarten en blanken. De meeste onder hen konden zich niet verzoenen met de idee dat na de onafhankelijkheid de zwarten het voor het zeggen zouden hebben. In tegenstelling ook tot de resoluties van de conferentie gedroegen de meeste ambtenaren zich alsof er van een deelname van de Kongolezen aan het bestuur nog geen sprake was en ze negeerden hun onderrichtingen. Van de andere kan moet ook worden gezegd dat de Kongolezen in de euforie van de nakende onafhankelijk heid het de koloniale

overheden niet makkelijk maakten en zelfs weigerden nog langer hun gezag te erkennen.

Het was in die periode dat ik van verscheidene vooraanstaanden de waarschuwing kreeg dat het in Kongo slecht zou aflopen.

Een van hen was Ikbal Athar, de ambassadeur van Pakistan. Deze intelligente man, die in België zou blijven wonen en het bepaald niet breed had, waarschuwde mij ervoor dat ik me Kongo de grootste moeilijkheden zou krijgen en er mijn politieke loopbaan bij op het spe zette. Hij legde me uit welke problemen zich hadden voorgedaan bij de onafhankelijkheid

van Indië en Pakistan. De strijd tussen Hindoes, moslems en Sikhs kostte verscheidene honderduizenden mensen het leven. Ikbal Athar voorspelde me dat zich in Kongo soortgelijke toestanden zouden voordoen en dat ik daarvoor verantwoordelijk zou worden gesteld.

De Portugese ambassadeur Eduardo Vieira Leitao, met wie ik goed bevriend was, hield me eenzelfde scenario voor. Hij was bijzonder vertrouwd met Afrika en wees me op het gewelddadige verloop van de dekolonisatie van Marokko en andere Maghreb-landen waar de meest wreedaardige gruwelen waren gebeurd. In Kongo zou zich volgens hem hetzelfde voordoen, misschien niet op dezelfde schaal, maar toch in die mate dat mijn regering en ikzelf in diskrediet konden gebracht worden. België, aldus Leitao, was onvoldoende gewapend om aan grote wanordelijkheden het hoofd te bieden. Hij maakte de vergelijking met de Portugese kolonie Angola waar een veel grotere ordemacht aanwezig was, die desnoods met geweld kon optreden. Het dictatoriale Salazar-regime zou een eventueel binnenlands protest onmiddellijk de kop indrukken. Leitao beweerde terecht dat de Belgische publieke opinie een hardhandig optreden in Kongo niet zou slikken. Voor mijn eigen bestwil raadde hij mij aan het Kongolese vraagstuk aan anderen over te laten. Andere diplomaten en Belgische politici, ook in de CVP, adviseerden mij hetzelfde.

Een dergelijke houding zou evenwel van weinig verantwoordelijkheidszin getuigd hebben. Het was mijn plicht aan het hoofd van de regering te blijven en Kongo onder de best mogelijke voorwaarden naar de onafhankelijkheid te leiden. De regering kon het zich niet veroorloven Kongo achter te laten met wankele politieke, administratieve en gerechtelijke structuren of, nog erger, in een toestand van complete anarchie. Voor het prestige van ons land zou dat rampzalige gevolgen hebben.

De waarschuwingen waren voor mij wel een aanleiding om het probleem van de ordehandhaving grondig te bestuderen. Van verscheidene verantwoordelijken kreeg ik evenwel de geruststelling dat het allemaal niet zo'n vaart zou lopen. Gouverneur-generaal Hendrik Cornelis zei me dat hij geen ernstige moeilijkheden verwachtte. Anderen verzekerden me ervan dat de Force Publique de orde en de veiligheid van de blanken in Kongo kon waarborgen. Monseigneur Jean Jadot, de algemeen aalmoezenier van de Force Publique, verklaarde mij, toen hij begin mei 1960 voor een verblijf in ons land was, dat ik mij geen zorgen hoefde te maken over deze strijdkracht. De Force Publique was volgens hem in alle opzichten een modelleger en volstrekt betrouwbaar. De bevelhebber van de Force Publique, generaal Janssens, die in dezelfde periode naar Brussel werd geroepen, gaf mij dezelfde garanties. De Force Publique kon volgens hem zonder enig probleem aan alle eventuele moeilijkheden het hoofd bieden. Zijn troepen vormden een elitekorps, dat van alle Afrikaanse legers het meest gedisciplineerd was. Janssens zei dat hij bijna alle soldaten persoonlijk kende. Als hij een soldaat ontmoette, aaide hij hem over het hoofd om hem zijn sympathie te betuigen. De zwarten aanvaardden volgens Janssens dat gebaar met grote dankbaarheid! Er kon niets, maar dan ook niets mislopen, beweerde de bevelhebber van de Force Publique.

De benoeming van Ganshof van der Meersch en de versterking van het militaire apparaat in Kongo

Niettegenstaande de geruststellingen van Janssens en anderen nam de regering bij komende maatregelen. Tegen het einde van de nationale verkiezingen was de toestand in Kongo weer wat verbeterd. Maar de relatieve kalmte kon onder de blanken de ongerustheid over hun toekomst niet wegnemen. Velen maakten zich klaar om te vertrekken en stuurden alvast vrouw en kinderen naar Europa. Zij vonden dat zij onvoldoende bescherming genoten en namen het zekere voor het onzekere.

Die uittocht kon maar worden tegengegaan door dit gevoel van onveiligheid bij de blan-

ken weg te nemen. Op 13 mei 1960 betuigde de regering haar instemming met het voorstel van minister van Landsverdediging Arthur Gilson, die kort voordien de Belgische troepen en de Force Publique was gaan inspecteren, om de Belgische militaire aanwezigheid in Kongo op te voeren. Tegen einde mei zouden drie bataljons soldaten naar Kongo worden overgebracht en tegen midden juni nog eens drie bataljons paracommando's. Daarnaast trof Arthur Gilson de nodige schikkingen om in het geval van ernstige moeilijkheden ook het bataljon dat in Usumbura, de hoofdplaats van Rwanda-Burundi, gelegerd was, in te zetten.

Deze maatregelen hadden de instemming van de politieke commissie in Brussel, maar niet van het uitvoerend college in Leopoldstad. De politieke leiders in Kongo beschouwden ze als een blijk van wantrouwen en protesteerden heftig. Lumumba verklaarde dat 'de invasie van Belgische troepen' een poging was om de Kongolese bevolking schrik aan te jagen en eiste in een telegram aan de koning de terugtrekking van de militairen. Daarvan kon evenwel geen sprake zijn. Het was de plicht van de regering om de veiligheid van personen en goederen te garanderen.

In dat kader moet ook de benoeming van Walter Ganshof van der Meersch tot ministerresident in Leopoldstad worden gesitueerd. Na de onlusten begin mei pleitte August De Schryver er sterk voor een lid van de regering ter plaatse te sturen om de toestand onder controle te houden. Om die reden nam ik op 16 mei 1960 Walter Ganshof van der Meersch, advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie, in de regering op. Zijn benoemingsbesluit vermeldde dat hij bevoegd was voor de 'algemene zaken, in Afrika'. In feite bestond zijn opdracht erin om tot aan de onafhankelijkheid vanuit Leopoldstad de coördinatie van de ordehandhaving te verzorgen en de normale werking van de administratie en de gerechtelijke instellingen te waarborgen.

Zoals vermeld had ik eerder al aan Ganshof van der Meersch gedacht voor de functie van gouverneur-generaal. Hij was immers een vooraanstaand magistraat met een grote gerechtelijke en administratieve ervaring. Tevens was hij een man met gezag. Hij zou orde op zaken kunnen stellen. Dat hij tot de politieke familie van de liberalen behoorde, kwam bovendien goed uit. Naast De Schryver en Scheyven zou het onmogelijk zijn geweest om nog een derde CVP-minister voor Kongo te benoemen.

Zijn benoeming viel in Vlaamse kringen niet in goede aarde. Voor hen was hij het symbool van de vermeende anti-Vlaamse repressie na de bevrijding. Het uitvoerend college in Leopoldstad was er ook niet zo gelukkig mee, omdat het niet geconsulteerd was en de aanwijzing van een minister-resident overbodig vond. Het college had na het uitbreken van de wanordelijkheden, zelf al heel wat maatregelen genomen. Men was van oordeel dat die voldoende waren om de orde te herstellen. Zo had het onder meer een verbod uitgevaardigd om privé-milities op te richten en in het openbaar wapens te dragen. In sommige steden was ook een uitgaans- en samenscholingsverbod afgekondigd. Die maatregelen hadden inderdaad een kalmerend effect, maar de regering vond ze onvoldoende.

De vorming van de eerste Kongolese regering

Ganshof van der Meersch had ook als taak de vorming van de eerste Kongolese regering te begeleiden. Artikel 47 van de basiswet betreffende de Kongolese politieke instellingen, die midden mei door Kamer en Senaat goedgekeurd werd, bepaalde dat de koning na voorafgaande raadplegingen en rekening houdend met de verkiezingsuitslagen van de wetgevende kamers de informateur en formateur van de toekomstige Kongolese regering zou benoemen. Toen die verkiezingen op 25 mei 1960 achter de rug waren en de eindbalans werd opgemaakt, bleek het MNC van Lumumba de grote winnaar te zijn. Met 36 van de in totaal 137 te verkiezen leden was Lumumba's partij de grootste fractie in de Kamer van Volksvertegenwoordi-

gers. Daarbij moesten nog vier verkozenen van kleine lijsten gerekend worden, die in feite bondgenoten van Lumumba waren. De rechtse Parti national du progrès, die samen met de MNC-Lumumba de enige partij was met nationale ambities, kwam als tweede sterkste partij uit de verkiezingen. Met haar 21 zetels bleef ze evenwel onder de verwachtingen. De overige partijen kregen de meeste kiezers achter zich op hun respectieve thuisfronten: de Parti solidaire africain behaalde dertien zetels in Kwilu, de Abako twaalf zetels in de streek van Leopoldstad en de Watervallen, het Cerea tien zetels in Kivu, de Conakat en de Balubakat respectievelijk acht en zeven zetels in Katanga en de MNC-Kalonji acht zetels in Kasaï. Daarnaast waren er nog verscheidene kleine partijen die één of een paar verkozenen hadden.

Afgezien van de grote versnippering van het politieke krachtenveld - meer dan tien partijen hadden in de wetgevende kamers een vertegenwoordiging - waren de verkiezingen een succes voor de radicale en linkse partijen. Dat voorspelde weinig goeds voor de regeringsvorming, ook omdat moeilijk aan Lumumba kon worden voorbijgegaan. Lumumba was een dynamisch en getalenteerd man, maar had zich in het verleden onberekenbaar getoond. Door zijn radicale taal had hij verscheidene keren incidenten uitgelokt en ook strafrechtelijk had hij geen zuiver verleden. Uit de getuigenis van gouverneur-generaal Cornelis bleek ook dat Lumumba in het uitvoerend college moeilijk was en niettegenstaande de verantwoordelijkheid die hij had onverminderd doorging met het verspreiden van demagogische propaganda. Om die redenen had ik persoonlijk reserves tegenover Lumumba's kandidatuur als informateur en formateur. Dat voorbehoud werd er niet kleiner op toen Ganshof van der Meersch op 10 juni 1960 verslag kwam uitbrengen over de voorbereidende gesprekken die hij met het oog op de vorming van de Kongolese regering had georganiseerd. Tegenover Ganshof van der Meersch had Lumumba verklaard dat hij zich niet gebonden achtte door de resoluties van de politieke ronde-tafelconferentie aangezien de Kongolese delegatie volgens hem niet representatief samengesteld was geweest. Lumumba had ook de opvatting verdedigd dat de leider van de Kongolese regering niet door de koning moest worden benoemd, maar moest worden verkozen. En omdat zijn partij de meeste kiezers achter zich had gekregen, vond hij het niet meer dan normaal die functie te krijgen. Lumumba had ermee gedreigd elke benoeming door de koning te contesteren en de macht te grijpen mocht hij niet als formateur worden aangesteld. Hij had ook gezegd de uitnodigingen van Ganshof van der Meersch voor verdere raadplegingen onbeantwoord te zullen laten.

Ganshof van der Meersch vertelde dat niet alleen Lumumba, maar ook de andere Kongolese leiders in feite artikel 47 van de basiswet betreffende de Kongolese politieke instellingen niet begrepen. Zij beschouwden de formateur als de toekomstige eerste minister, wat niet noodzakelijk zo zou zijn. Daarenboven hadden de meeste onder hen laten verstaan dat een rechtstreekse tussenkomst van de Belgische regering bij de formatie niet erg op prijs zou worden gesteld. Een bijkomende moeilijkheid was dat er niet veel tijd meer restte voor de vorming van de Kongolese regering. De mogelijkheid dat op 30 juni nog geen vooruitgang zou zijn geboekt, was helemaal niet ondenkbaar.

Hiermee geconfronteerd stelde Ganshof van der Meersch voor om artikel 47 van de zogenaamde basiswet alsnog te wijzigen. Hij had drie alternatieven: de verenigde wetgevende kamers vragen een formateur aan te stellen, ofwel een boodschap van de koning aan die kamers met het verzoek een formateur voor te stellen, ofwel een

initiatief van die kamers met een dergelijke boodschap van de koning tot gevolg. De ministers voelden weinig voor een wijziging op de valreep. De Schryver vertolkte de opvatting dat de belangrijkste bepaling van artikel 47 was dat de koning de ministers van de regering benoemde. Voor het overige moest het artikel met de nodige soepelheid en rekening houdend met de omstandigheden worden geïnterpreteerd.

De andere ministers sloten zich bij deze zienswijze aan. Dat had tot gevolg dat de regering zeker niet de indruk mocht geven dat zij een keuze oplegde, maar wel dat zij in Ganshof van der Meersch vertrouwen stelde om de formatie in goede banen te leiden. De meeste ministers waren ook van oordeel dat Ganshofs taak aanzienlijk lichter zou worden indien de wetgevende kamers spontaan met suggesties voor een formateur voor de dag zouden komen. Wat de samenstelling van de Kongolese regering betrof, ging de voorkeur uit naar een kabinet van nationale unie. Niettegenstaande mijn voorbehoud en dat van andere ministers tegenover Lumumba, achtte de meerderheid in de regering het zo goed als uitgesloten om zonder hem een regering te vormen. Indien het zelfs onvermijdelijk zou zijn dat hij het eerste kabinet zou aanvoeren, moest ervoor gezorgd worden dat dat op een serene manier gebeurde zodat Lumumba België geen verwijten zou kunnen maken.

Met deze adviezen vertrok Ganshof van der Meersch opnieuw naar Kongo. Even dacht ik eraan De Schryver met hem mee te sturen. Maar Ganshof verkoos alleen te gaan omdat De Schryvers aanwezigheid zijn opdracht eerder zou bemoeilijken dan vergemakkelijken.

*Bij zijn aankomst in Leopoldstad op 12 juni 1960 verklaarde Ganshof van der Meersch dat de vorming van de regering in de eerste plaats van de Kongolezen zelf afhing en dat al hun voorstellen in overweging zouden worden genomen. De dagen die daarop volgden waren erg verward en er waren onverwachte ontwikkelingen. Eerst werd Lumumba tot informateur aangesteld. Hoewel hij zichzelf een goede kans gaf om in een korte tijdsspanne de basis te leggen voor een regering van nationale unie, moest hij op 17 juni zijn opdracht onverrichter zake teruggeven. Lumumba werd geboycot door het kartel van de nationalistische partijen waarvan de leiders weigerden individueel met hem te praten uit vrees tegen elkaar uitgespeeld te worden.

Daarna werd Kasavubu door Ganshof van der Meersch tot formateur aangewezen. Terwijl Kasavubu de indruk gaf een regering zonder Lumumba's MNC te willen vormen, stuurde Lumumba berichten de wereld in dat hij een regering op zak had die over een meerderheid beschikte. De politici die hij als ministers van zijn regering noemde, verklaarden evenwel niet akkoord te gaan met zijn mededelingen. Van zijn kant beweerde Kasavubu op 19 juni dat hij, op een paar details na, ook klaar was met een regering waarvan Lumumba's MNC geen deel zou uitmaken. Maar twee dagen later gaf Kasavubu zijn formatieopdracht terug nadat zijn kandidaat voor het voorzitterschap van de Kamer van Volksvertegenwoordigers het had moeten afleggen tegen die van Lumumba. Daarop werd Lumumba tot formateur benoemd. Uit zijn nieuwe onderhandelingen bleek dat het kartel niet eensgezind meer was, want sommige partijen ervan waren bereid met hem in zee te gaan. Lumumba wou ook de Abako in zijn regering opnemen. Maar Kasavubu ging niet akkoord met de ministerportefeuilles voor zijn partij en eiste bovendien garanties zodat hij als staatshoofd zou worden verkozen.

Toen bleek dat Lumumba een kabinet zonder de Abako zou voorstellen, deed zich een nieuwe onverwachte wending voor. Bij de verkiezing van de Senaatsvoorzitter was het de beurt aan Lumumba's kandidaat om het onderspit te delven. Na die stemming zocht Lumumba naar een bredere basis voor zijn regering. Hij wedde daarbij op twee paarden tegelijk: op de Abako en op de Puna waarvan de respectieve leiders Kasavubu en Bolikango de functie van staatshoofd ambieerden. Eerst zegde Lumumba zijn steun toe aan Bolikango, maar nadat Kasavubu instemde met de door

Lumumba voorgestelde ministerposten voor de Abako, verklaarde deze laatste dat de verkiezing van het staatshoofd vrij zou zijn.*

In de nacht van 23 op 24 juni 1960 stelde Lumumba zijn regering voor in Kamer en Senaat. Zij telde niet minder dan 23 ministers naast vier ministers van Staat, negen staatssecretarissen en zes staatscommissarissen bij de provincies. Lumumba had niet alleen de leiding van de regering, maar ook de portefeuille van Landsverdediging. In de regeringsverklaring zwoer hij de rechten van de burgers te zullen eerbiedigen en de orde zonder zwakheid te zul-

len handhaven. Hoewel hij de Belgische koloniale politiek bekritiseerde, bracht hij ook hulde aan het werk dat door de Belgen in het verleden was geleverd. Hij verklaarde tevens dat de missies zeker hun werk konden voortzetten, sprak met lof over het onderwijs en verklaarde dat Kongo de colons en de Belgische ambtenaren nodig had.

In de Kamer van Volksvertegenwoordigers kreeg Lumumba het vertrouwen met 74 stemmen tegen 1 bij 5 onthoudingen. De overige volksvertegenwoordigers verlieten de zaal voor de stemming, de meesten uit verbolgenheid omdat zij niet in de regering waren opgenomen. In de Senaat kreeg Lumumba het vertrouwen met 60 stemmen tegen 8 bij 12 onthoudingen.

In de loop van 24 juni 1960 kwamen Kamer en Senaat in een gemeenschappelijke vergadering bijeen voor de verkiezing van het staatshoofd. Kasavubu haalde het met 159 van de 213 stemmen.

Kongo had dus op de valreep een regering. Dat was wel positief, maar toch rezen aan Belgische zijde vragen over de duurzaamheid van het akkoord dat aan de basis van deze Kongolese regering lag. Ik herinner me dat August De Schryver op de laatste kabinetsraad vóór de onafhankelijkheid sprak over een ‘kreupele overeenkomst’. De moeilijkheden tijdens het formatieberaad, de rivaliteit tussen de politieke leiders en het grote aantal ministers boden inderdaad geen gunstige perspectieven voor een stabiele Kongolese regering. De verkiezing van Kasavubu tot president vormde wel een geruststelling. Ter gelegenheid van zijn eedaflegging op 27 juni gaf Kasavubu een zeer loyale toespraak, waarin hij zijn dank betuigde voor de hulp die België de onafhankelijke Kongolese staat zou bieden en zich verheugde op de samenwerking tussen beide landen.

Op de middag van 28 juni 1960 vertrok ik met de ministers Lilar, De Vleeschauwer, Lefebvre en Harmel naar Leopoldstad om er de onafhankelijkheidsplechtigheden bij te wonen. Aan boord van de DC-7 bevonden zich talrijke andere genodigden, onder meer Senaatsvoorzitter Paul Struye, de rectoren van de universiteiten van Leuven en Brussel, de bijzondere gezant van koningin Elisabeth van Engeland, afgevaardigden van andere landen en Richard M. Stanley, de kleinzoon van de ontdekkingsreiziger. Ook hij was door de Kongolese regering uitgenodigd. Na de middag reisde een tweede groep genodigden af, onder wie Kamervoorzitter Kronacker, minister Vanaudenhove en de ministers van Staat Van Cauwelaert, Huysmans en Rolin.'s Avonds vertrok de koning in gezelschap van zijn kabinetschef Lefébure, minister Scheyven en enkele hofdignitarissen. Pas de dag voor zijn vertrek had het Hof bekendgemaakt dat koning Boudewijn de onafhankelijkheidsplechtigheid zou bijwonen. Er was daarmee zolang gewacht omdat de koning in geen geval mocht worden gecompromitteerd. Zolang er geen Kongolese regering was, was het veel te gevaarlijk. Ook daarna was er bij de regering nog twijfel over de opportuniteit van de aanwezigheid van de koning. Toen De Schryver, die met Wigny reeds op 24 juni naar Kongo was afgereisd, bericht had dat de spanning na de verkiezing van Kasavubu tot president aanzienlijk was afgenomen en de afwezigheid van de koning zowel voor de Kongolezen als voor de blanken een grote ontgoocheling zou zijn, besliste de koning op 27 juni in te gaan op de uitnodiging van de Kongolese leiders. Dat gebeurde na een lang onderhoud met mij waarin de risico's en de voordelen van zijn aanwezigheid grondig werden onderzocht.

Aan de vooravond van de onafhankelijkheid

In de avond van 28 juni 1960 kwam ik in Leopoldstad aan. Ikzelf en de meereizende ministers werden er opgewacht door August De Schryver, gouverneur-generaal Hendrik Cornelis en de voltallige Kongolese regering met Lumumba als leider.

In de ochtend van 29 juni werd het belangrijke vriendschaps,- bijstands- en samenwerkingsverdrag tussen Kongo en België ondertekend, door Lumumba en minister van Buiten-

landse Zaken Bomboko namens de Kongolese regering en door Wigny, De Schryver en mijzelf namens de Belgische regering. Het verdrag bepaalde de algemene principes van de verdere samenwerking tussen beide landen. Het had betrekking op de technische bijstand en financiële hulp, de economische betrekkingen en de handelsbetrekkingen, de algemene institutionele en militaire samenwerking en de diplomatieke vertegenwoordiging, waarvan de modaliteiten in latere akkoorden en conventies zouden worden uitgewerkt. Aan het voorontwerp dat door de regering vroeger al was goedgekeurd, waren, er nog enkele wijzigingen aangebracht. De belangrijkste aanpassing was ongetwijfeld de opname van de bepaling, op vraag van de Kongolese regering, dat elke militaire tussenkomst van Belgische strijdkrachten gestationeerd in Kongo enkel mogelijk was op het uitdrukkelijk verzoek van de Kongolese minister van Landsverdediging. Aansluitend daarbij werd ook overeengekomen dat de Belgische militaire bases door Kongo zouden worden overgenomen. Die overname zou echter niet onmiddellijk maar alleen na voorafgaande onderhandelingen worden doorgevoerd. De Belgische regering hield daardoor een belangrijke troef in handen.

In de middag van 29 juni 1960 arriveerde koning Boudewijn op het vliegveld van Ndjili. Toen hij, gekleed in zijn witte generaalsuniform, uit het vliegtuig stapte zag hij er bleek en gespannen uit. Kasavubu en Lumumba begroetten koning Boudewijn het eerst en bogen opvallend diep waardoor zij de indruk gaven een knieval te doen. Lumumba stelde vervolgens de leden van zijn regering voor. Daarna verwelkomden ikzelf en de andere Belgische ministers de koning. Na het schouwen van het eredetachement van de Force Publique door de koning zette de lange rij van officiële wagens zich in beweging in de richting van het centrum van Leopoldstad.

In de Albert I-laan deed zich een incident voor. Toen de auto van de koning er voor het gedenkteken van koning Albert vertraagde, kwam een zwarte uit de menigte te voorschijn, snelde naar de auto, greep de sabel van de koning die op de achterbank lag en zette het ermee op een lopen. Vrijwel onmiddellijk werd hij door de ordediensten gegrepen.

In de vooravond was er een grote receptie in de ambtswoning van gouverneur-generaal Cornelis waarop de koning, Kasavubu, de leden van de Kongolese regering, de Belgische ministers en andere genodigden aanwezig waren. Daarna volgde nog een door Kasavubu aangeboden diner. Bij die gelegenheid sprak ik met Lumumba en de Kongolese ministers over het verloop van de onafhankelijkheidsplechtigheid die de volgende dag in het Paleis der Natie zou worden gehouden. Daarbij maakte ik hen duidelijk dat er twee vooraf door de Belgische regering goedgekeurde toespraken zouden worden uitgesproken, één door koning Boudewijn en één door Kasavubu, en dat niemand anders het woord zou nemen. Ik zei Lumumba ook nog dat de Belgische regering op een waardige plechtigheid rekende. Lumumba reageerde niet en stemde in feite in met het scenario dat ik hem voorhield.

In een radiotoespraak op de avond van 29 juni benadrukte Lumumba dat zijn regering op een democratische wijze tot stand was gekomen en dat hij vastbesloten was in Kongo een ware democratie te vestigen. Dat impliceerde volgens hem onder meer dat de rechten van de minderheid zouden worden geëerbiedigd en dat de regering door het parlement moest worden beoordeeld. Voorts maande hij de bevolking aan

rustig te blijven opdat de onafhankelijkheidsfeesten in een vreugdevolle en vredige stemming zouden verlopen.

Lumumba's sensationele rede tijdens de onafhankelijkheidsplechtigheid

Vrij onbezorgd ging ik in de ochtend van 30 juni 1960 naar het Te Deum in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw-van-Kongo. Deze plechtigheid was de eerste van een reeks die dag en werd bijgewoond door koning Boudewijn, president Kasavubu, de Kongolese en Belgische ministers en afgevaardigden van andere landen. Daarna was er de afkondiging van de onaf-

hankelijkheid in het gloednieuwe Paleis der Natie. Zoals voorzien begon deze plechtigheid met een toespraak van de koning. Boudewijn herinnerde eraan dat de onafhankelijkheid van Kongo de bekroning was van het werk dat Leopold II had aangevat. Hij betoogde dat de Belgische pioniers in Kongo recht hadden op de bewondering van de Belgen en de erkenning van de Kongolezen. Hij benadrukte ook dat België bereid was het onafhankelijk Kongo te blijven steunen en waarschuwde de Kongolezen ervoor de instellingen die België aan hen overdroeg niet overhaast te hervormen of te vervangen. Tevens wees hij op de gevaren die de nieuwe staat bedreigden. In dit verband vermeldde de koning het gebrek aan bestuurservaring van de Kongolezen, de stammenstrijd en de mogelijke inmenging van buitenlandse mogendheden. Aan het slot van zijn toespraak sprak koning Boudewijn de volgende woorden: 'Kongolees volk, mijn land en ikzelf erkennen met vreugde en ontroering, dat Kongo heden, 30 juni 1960, in volledige overeenstemming en vriendschap met België de onafhankelijkheid en de internationale soevereiniteit verwerft. God bescherme Kongo!'

Onmiddellijk daarna sprak Kasavubu zijn redevoering uit. Hij drukte zijn erkentelijkheid uit tegenover allen die tot de ontvoogding van Kongo hadden bijgedragen. Kasavubu prees ook België, omdat het zich niet had verzet tegen de evolutie van de geschiedenis en Kongo rechtstreeks en zonder overgang naar de soevereiniteit had geleid. Voor het overige legde de Kongolese president zeer sterk de nadruk op het in-stand-houden van een nationaal bewustzijn en de eenheid van Kongo.

Tot mijn grote verbazing verleende Kamervoorzitter Kalonji vervolgens het woord aan Lumumba, die naast mij zat en de hele tijd met papieren bezig was geweest. Hij had daarop notities aangebracht, maar ik had niet kunnen zien wat hij precies had neergeschreven. Met de lenigheid van een tijger beklom Lumumba het spreekgestoelte en hield een waar requisitoir tegen het Belgische koloniale regime. Hij legde uit hoe de zwarten tijdens het 80-jarige koloniale bewind verdrukt, bespot, beledigd en vernederd waren geweest. Hij voerde aan dat Kongo al die tijd leeggeplunderd was geweest, de wetten in het voordeel van de blanken waren geïnterpeteerd, de zwarten geen rechtvaardig aandeel in de welvaart hadden gekregen en zij die voor de onafhankelijkheid van Kongo hadden gestreden brutaal waren behandeld. Lumumba had geen enkel woord van waardering over voor het Belgische koloniale bestuur, alleen bittere afkeuring. Zijn voor België beledigende uitspraken werden door de Kongolese politici in de zaal verscheidene keren op luid en enthousiast applaus onthaald. Wij, Belgische ministers, keken elkaar verbijsterd aan.

Het hoeft geen verder betoog dat het slot van de plechtigheid in mineur verliep en ik in een boze stemming met Pierre Wigny voor België de onafhankelijkheidsverklaring ondertekende. Lumumba en zijn minister van Buitenlandse Zaken Justin Bomboko deden hetzelfde namens de Kongolese regering. Onmiddellijk daarna verliet ik met de Belgische ministers en met andere Belgische vooraanstaanden het Kongolese parlementsgebouw. Buiten overlegde ik met de ministers. Ik stelde voor dat ik met de koning op staande voet Leopoldstad zou verlaten en dat de regering het daags voordien gesloten vriendschapsverdrag met Kongo opnieuw zou onderzoeken. Buitenstaanders hadden blijkbaar mijn woorden opgevangen, want niet lang daarna deed de ambassadeur van Ghana een demarche bij mij met de vraag of de zaak niet min of meer kon worden bijgelegd. Ik ging

daarmee akkoord. Er volgde een bijeenkomst van enkele ministers. Het voorstel was dat Lumumba tijdens de lunch die na de middag was gepland een tafelrede zou houden waarin hij hulde zou brengen aan de koning en het Belgische koloniale werk. Minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny en de diplomatieke adviseur van gouverneur-generaal Cornelis Fredericq De Ridder schreven in mijn bijzijn de redevoering. Ik liet vervolgens de tekst aan Lumumba bezorgen met de vraag of hij die al dan niet aannam. Het antwoord was positief. De ambassadeur van Ghana trad hierbij als tussenpersoon op.

Met meer dan een uur vertraging begon na de middag in de tuinen van het Paleis der Natie de lunch die door Kasavubu aan koning Boudewijn werd aangeboden. Lumumba deed wat hem gevraagd was en sprak op waardige toon de rede uit die voor hem was klaargemaakt. Hij bracht hulde aan de koning en de Belgische pioniers, uitte zijn dankbaarheid voor de realisaties van het koloniale bewind en het verlenen van de totale onafhankelijkheid en verheugde zich over het vooruitzicht van een duurzame samenwerking tussen Kongo en België. Aan het eind van zijn korte rede riep hij uit: '*Leve koning Boudewijn! Leve België! Leve het onafhankelijk Kongo*!'

Het defilé van de Force Publique, de politie en de schoolkinderen na de lunch, verliep vlekkeloos, evenals de bloemenhulde aan het standbeeld van Leopold II.

Even na 17.00 uur verliet de koning in mijn gezelschap Leopoldstad. Een uur later zaten we op het vliegtuig dat ons weer naar België zou brengen. Bij ons vertrek op het vliegveld van Ndjili werden we uitgeleide gedaan door Kasavubu, Lumumba en verscheidene leden van de Kongolese regering.

De muiterij van de Force Publique

Hoewel de atmosfeer na de tafelrede van Lumumba enigszins gezuiverd was, liet de onafhankelijkheidsplechigheid bij mij toch een wrange smaak na. Voordien had ik het al niet op Lumumba begrepen, maar na zijn beledigende en kwetsende redevoering in het Paleis der Natie had hij mijn achting volledig verloren. Zijn tweede toespraak kon de eerste trouwens niet doen vergeten. De Kongolezen hadden bovendien ook alleen maar de toespraak in het Paleis der Natie gehoord.

Hoewel er dus redenen waren om ongerust te zijn over de verdere evolutie van de toestand in Kongo liet ik naar buitentoe niets merken. Toen ik bij mijn aankomst in Brussel ondervraagd werd door journalisten over Lumumba's anti-Belgische redevoering relativeerde ik die zoveel mogelijk. Het zou trouwens onverstandig geweest zijn daarover scherpe verklaringen af te leggen. Lumumba's agressieve woorden contrasteerden daarenboven fel met de vredige aanblik van het stadsbeeld van Leopoldstad. Tijdens de dagen van mijn verblijf daar viel er geen enkel teken van vijandigheid tussen zwarten en blanken te bespeuren. Integendeel de zwarten bewogen zich tussen de blanken en iedereen ging vriendelijk met elkaar om. Ogenschijnlijk zag alles er dus goed uit.

Ook tijdens de eerste dagen van juli bleef het in Kongo rustig. Er waren wel enkele tribale spanningen en sociale conflicten, maar daarover maakte niemand zich echt zorgen. Toer August De Schryver in de ochtend van 4 juli uit Kongo arriveerde, was hij erg optimistisch De verzoening tussen zwarten en blanken was volgens hem een verworven zaak. Bovendier had Lumumba zich bij zijn vertrek op een bijzonder constructieve wijze uitgelaten over de verdere betrekkingen tussen België en Kongo. Lumumba had De Schryver tevens gevraagd aan koning Boudewijn de boodschap over te brengen dat wat 'in een recent verleden' gezegd was, moest worden vergeten. Deze positieve berichten versterkten de indruk dat de overgang naar het nieuwe regime in Kongo in behoorlijke omstandigheden zou verlopen. De kabinetsraad van 4 juli verliep dan ook in een opgewekte stemming. De ministers onderzochten naast het op 29 juni gesloten vriendschaps-, bijstands- en samenwerkingsverdrag ook nog

een reeks wetsontwerpen in verband met de Kongolese onafhankelijkheid. Daarnaast werd vooral nagegaan op welke manier ons land Kongo de komende maanden het bes kon bijstaan. Toen de ministers de volgende dag opnieuw bijeenkwamen, ging de aandach uit naar de binnenlandse politieke problemen, vooral naar de begrotingsmoeilijkheden.

De berichten op 6 en 7 juli over moeilijkheden in de Force Publique maakten aan he optimisme niet onmiddellijk een einde. Tegenover de pers verklaarde ik dat het ging om

'kleine stuiptrekkingen van een jonge staat'. Later, toen de problemen in Kongo een tragische wending namen, zou men mij deze uitspraak erg kwalijk nemen.

Op het ogenblik dat ik die verklaring aflegde, wist ik echter niet beter. Uit de informatie waarover ik beschikte, kon ik helemaal niet concluderen dat er bij de Force Publique een echte opstand was uitgebroken. In een officieel rapport van die dagen stond te lezen dat de weerspannige soldaten met 'een zekere vriendelijkheid' optraden. Bovendien wou ik geen aanleiding geven tot paniek in België of in Kongo. Dat had de toestand alleen maar erger kunnen maken.

Pas tijdens de nacht van 7 op 8 juli werd de informatie uit Kongo verontrustend. Het bleek dat in Leopoldstad en in Thysstad soldaten van de Force Publique opnieuw aan het muiten waren geslagen en zich nu meester hadden gemaakt van wapen- en munitiedepots. Bij de Europese bevolking van Leopoldstad was daarop een echte paniekgolf uitgebroken. Die werd nog versterkt door de blanken die vanuit Thysstad aankwamen, op de vlucht geslagen na de eerste moeilijkheden die zich in deze stad enkele dagen eerder hadden voorgedaan.

De muiterij van de Force Publique had een zodanige omvang aangenomen dat het leven van de blanken in gevaar dreigde te komen. De inzet van de in Kongo gestationeerde Belgische troepen bleek noodzakelijk. Volgens het vriendschapsverdrag van 30 juni mochten die troepen alleen optreden op het uitdrukkelijk verzoek van de Kongolese regering. Conform het verdrag richtte de Belgische ambassadeur Jean Van den Bosch in Leopoldstad enkele keren een vraag in die zin aan Lumumba. Die weigerde evenwel de hulp van de Belgische troepen in te roepen. Meer nog, hij gaf België zelfs de schuld van de moeilijkheden en dreigde ermee ons land publiekelijk in beschuldiging te stellen. Tijdens een onderhoud met de Belgische ambassadeur in de ochtend van 8 juli toonde Lumumba een pistool dat van een blanke afkomstig zou zijn geweest. Die zou de opdracht hebben gehad om hem te vermoorden. Lumumba beschouwde dit als een bewijs dat België tegen hem een complot op touw had gezet om hem uit de weg te ruimen!

Niettegenstaande de vijandige houding van Lumumba besliste de kabinetsraad in de ochtend van 8 juli om nogmaals een poging te doen om van de Kongolese eerste minister of van president Kasavubu het akkoord te verkrijgen voor een tussenkomst van de Belgische troepen. Indien ze dit niet kreeg, zou de regering het sein op groen zetten voor een interventie. De ministers waren het eens om ze te beperken tot de bescherming van personen en goederen. Een omvattender ingrijpen, zoals het volledige herstel van de orde, was op het internationale vlak niet verdedigbaar, vermits Kongo een onafhankelijke staat was. Zo'n ingrijpen behoorde trouwens niet tot de mogelijkheden van de Belgische troepen. Alleen al de bescherming van personen en goederen was in een land als Kongo, 80-maal groter dan België, een moeilijke en delicate opdracht. De regering besliste daarom versterking te sturen naar de Belgische militaire bases en met de evacuatie van vrouwen en kinderen te beginnen. De ambtenaren en technici kregen daarentegen de aanbeveling ter plaatse te blijven.

In de middag van 8 juli bleek dat er in Kongo een zekere ontspanning in de toestand was opgetreden. Het was zelfs zo dat de Belgische ambassadeur Jean Van den Bosch de regering vroeg voorlopig geen bijkomende troepen te sturen. De regering ging daar niet op in.

's Anderendaags bleek dat dit een gelukkige beslissing geweest was, want tijdens die dag verergerde de toestand aanzienlijk. In Katanga en Beneden-Kongo deden

zich zware incidenten voor waarbij de eerste blanken, onder wie de Italiaanse consul, gedood werden en de Force Publique zich aan ernstige wandaden schuldig maakte. De regering nam daarop het besluit de militaire versterking verder op te voeren. In de nacht van 9 op 10 juli 1960 had dan de eerste interventie van Belgische troepen plaats. In Elisabethstad grepen Belgische paracommanda's in om de orde te herstellen. Minister van Landsverdediging Arthur Gilson had

daartoe het bevel gegeven nadat ik daarmee had ingestemd. Met Gilson had ik afgesproken dat hij mij zou telefoneren telkens het nodig was om troepen in te zetten. Op 10 juli werden ook paracommando's boven Luluaburg gedropt om er 1200 door muiters gevangen gehouden Belgen te bevrijden.

Lumumba protesteerde diezelfde avond nog tegen het optreden van de Belgische troepen. Dat geschiedde, zoals hij zei, zonder zijn goedkeuring en voorkennis. Maar de tussenkomsten waren absoluut nodig om verder bloedvergieten te voorkomen. De Kongolese regering bleek immers niet meer in staat de veiligheid van de Europeanen te waarborgen. De publieke opinie en de pers, onder de indruk van het leed en de verhalen over mishandelingen van de eerste teruggekeerde Belgen, drongen trouwens aan op verregaander militair optreden.

Op 11 juli 1960 bleef het relatief kalm in Kongo. Het belangrijkste feit die dag was het uitroepen van de onafhankelijkheid van Katanga door de premier van de provinciale regering Moïse Tsjombe. Tsjombe vroeg tevens de tussenkomst van Belgische troepen en een afzonderlijke economische en financiële overeenkomst met ons land. De positie van de regering werd door deze vraag niet vergemakkelijkt. De kansen waren uiterst gering dat andere landen de onafhankelijkheid van Katanga zouden erkennen. Elke daad van ons land in het voordeel van de economisch belangrijke Kongolese provincie zou slecht worden onthaald. De regering nam daarom tegenover Tsjombe's verzoek een afwachtende houding aan.

In de namiddag van 11 juli kwam de Kamer in speciale zitting bijeen om een verklaring van de regering over de gebeurtenissen in Kongo te horen. Bij het medeleven dat Kamervoorzitter Kronacker aan de families van de slachtoffers in Kongo betuigde, sloot ik mij namens de regering aan. In mijn uiteenzetting benadrukte ik dat de regering de onafhankelijkheid wenste te eerbiedigen. Maar anderzijds wilde ze ook trouw blijven aan de dwingende plicht van de internationale moraal en wilde ze een onbetwistbaar, door het volkenrecht erkend recht uitoefenen: mensenlevens, in het bijzonder die van zijn onderdanen, beschermen.

Vervolgens lichtte minister van Landsverdediging Gilson de militaire operaties toe en kwamen de woordvoerders van de partijen op de tribune. Theo Lefèvre haalde zwaar uit naar de commandant van de Force Publique generaal Janssens, die met zijn onbesuisde optreden na de onafhankelijkheid mee verantwoordelijk werd geacht voor de muiterij van zijn troepen. Janssens had op een onbehouwen manier een doorgedreven afrikanisering van de Force Publique geweigerd. Andere sprekers bekritiseerden in meerdere of mindere mate de regeringspolitiek inzake Kongo, ook de liberalen. BSP-voorzitter Léo Collard viel mij persoonlijk aan voor het in functie houden van Janssens. Frans Van der Elst richtte zijn pijlen op August De Schryver, omdat die ‘de Kongolese weddenschap’ verloren had. De Schryver had inderdaad voordien, in een uiteenzetting voor de Cercle Gaulois, die woorden gebruikt.

Ik was daar toen niet gelukkig mee en ik had ook nooit in die termen over Kongo gesproken. Sedert de crisis in Kongo had die uitspraak zich tegen De Schryver gekeerd en van verscheidene kanten maande men hem aan de juiste conclusies te trekken uit het verlies van de ‘weddenschap’. Voor De Schryver was dat natuurlijk heel erg. Ik nam zijn verdediging op door er in mijn repliek op te wijzen dat de hele regering verantwoordelijk was voor de Kongolese politiek en het parlement met elke belangrijke beslissing in dat verband bijna unaniem had ingestemd. Wat Collards opmerking in verband met generaal Janssens betrof, herinnerde ik aan de adviezen

die ik van verscheidene vooraanstaanden had gekregen om hem aan het hoofd van de Force Publique te laten. Zij beschouwden Janssens als een waarborg voor de veiligheid van de blanken in Kongo. Toen de regering aan het eind van het debat in de Kamer het vertrouwen van de meerderheid kreeg, merkte Collard terecht op dat de liberalen mij niet erg hadden gesteund. Hij raadde me aan daar ‘eens goed over na te denken’.

Collard speelde het gewone politieke spel met zijn slotbedenking, maar ging toch niet tot het uiterste. In de Senaat, die op 12 juli de regeringsverklaring besprak, steunde de socialistische woordvoerder Henri Rolin de regeringspolitiek zonder enige terughoudendheid en gaf daarmee blijk van veel moed. Rolin, die de hele tijd van nabij het Kongolese vraagstuk had gevolgd, gaf voorts een objectieve uiteenzetting over de voorbereiding van Kongo op de onafhankelijkheid. Zoals ik de dag voordien in de Kamer had gedaan, vestigde hij er de aandacht op dat over alle belangrijke beslissingen in verband met Kongo een grote consensus had bestaan. Rolin getuigde dat hij eveneens met een ongerust gevoel van de onafhankelijkheidsplechtigheid was teruggekeerd. Maar anderzijds was ook hij getroffen geweest door de vreugde en de erkentelijkheid van de Kongolese bevolking en de discipline van de Force Publique. Rolin eiste sancties tegen generaal Janssens voor zijn verklaring van de dag tevoren. Onmiddellijk na zijn terugkeer uit Kongo op 11 juli had Janssens zich naar het standbeeld van Leopold II aan de Troonplaats in Brussel begeven om daar in aanwezigheid van verwittigde journalisten de ongelooflijke woorden uit te spreken: '*Sire, ils vous l'ont cochonné*!' Om die reden weigerde ik Janssens trouwens een onderhoud toen hij in de ochtend van 12 juli bij mijn kabinet kwam aankloppen.

Over de tussenkomst van de Belgische troepen betoogde Rolin dat België 'de heilige plicht en het volste recht' had mensenlevens te redden.

Tijdens het Senaatsdebat gingen Rolin en verscheidene andere sprekers in op de proclamatie van de onafhankelijkheid van Katanga en vroegen naar het standpunt van de regering. Ik antwoordde dat die onafhankelijkheid voorlopig niet erkend werd, maar dat de regering er zich wel over verheugde dat in Katanga een stevig gezag bleek te bestaan en dat de orde werd gehandhaafd.

Terwijl ik in de Senaat aanwezig moest zijn om er te antwoorden op de tussenkomsten van de verschillende sprekers, deden zich op dezelfde dag in Kongo opnieuw belangrijke ontwikkelingen voor. In de ochtend van 12 juli vernam ik dat de toestand in Kongo niet verbeterd was en dat op verscheidene plaatsen soldaten van de Force Publique zich schuldig maakten aan ernstige vergrijpen tegenover blanken. Voor de regering waren die berichten een aanleiding om de militaire interventie in Kongo opnieuw te onderzoeken. Daarbij stond de vraag centraal of het optreden van de Belgische troepen moest worden uitgebreid. In verscheidene kranten werd gevraagd om een grootscheepse militaire actie, een bezetting van Kongo als het ware, en ook in de regering waren enkele ministers daarvoor gewonnen. Minister van Landsverdediging Gilson maakte hen duidelijk dat zo'n operatie voor ons volledig uitgesloten was. Wel was het mogelijk onze militaire aanwezigheid op te voeren zodat de belangrijkste centra waar Europeanen verbleven, konden worden ingenomen. De regering stemde er mee in om, indien nodig, troepen naar Leopoldstad te sturen.

Zij besliste tevens August De Schryver en Ganshof van der Meersch terug te roepen. De Schryver en Ganshof waren op 9 juli naar Kongo gereisd met de opdracht contact te zoeken met Lumumba om van hem gedaan te krijgen dat hij de tussenkomst van de Belgische troepen zou vragen. Maar Lumumba bleef net als Kasavubu voor De Schryver en Ganshof van der Meersch de hele tijd onvindbaar. Het had bijgevolg weinig zin om hen nog langer in Kongo te laten. Er speelden nog andere overwegingen mee bij de beslissing van de kabinetsraad. De aanwezigheid van De Schryver en Ganshof in Kongo veroorzaakte moeilijkheden in de regering. Zij beoordeelden de toestand ter plaatse anders dan de ministers in Brussel en waren het niet altijd eens

met de beslissingen van de regering. Bovendien had hun aanwezigheid op een bijeenkomst van een aantal Kongolese ministers in de loop van 12 juli voor verbazing en wrevel gezorgd. Op die vergadering was overeengekomen dat de Kongolese regering een beroep zou doen op militaire bijstand van de Verenigde Staten. Dat dit was gebeurd in het bijzijn van twee Belgische ministers kon door andere landen gemakkelijk worden uitgelegd

als een onaanvaardbare inmenging in de Kongolese binnenlandse aangelegenheden en bovendien de internationale positie van ons land compromitteren.

In de avond van 12 juli was er een nieuwe verrassing. Toen raakte bekend dat Tsjombe de onafhankelijkheidsverklaring van Katanga introk. Als reden voor die ommezwaai voerde hij aan dat de Verenigde Naties die onafhankelijkheid niet zouden erkennen en dat Groot-Brittannië, dat hij ook om steun had gevraagd, evenmin hierop zou ingaan.

De internationalisering van de Kongocrisis

Na het verzoek van enkele Kongolese ministers om militaire hulp van de Verenigde Staten, was het vrijwel zeker dat de Kongocrisis internationale dimensies zou krijgen. De Sovjetunie reageerde immers onmiddellijk met een mededeling waarin gezegd werd dat een tussenkomst van Amerikaanse troepen in geen geval zou worden geduld. De Verenigde Staten hadden nochtans geen plannen om tussenbeide te komen. In de vooravond van 12 juli vernam minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny van de Amerikaanse ambassadeur in ons land dat de Verenigde Staten de Kongolese vraag aan de Verenigde Naties zouden voorleggen.'s Avonds kwam het bericht dat Kasavubu en Lumumba een telegram hadden gericht aan de Verenigde Naties waarin zij protesteerden tegen de ongevraagde tussenkomst van de Belgische troepen. Ze beschouwden die interventie als een schending van het op 29 juni gesloten vriendschapsverdrag en als een ‘kolonialistische provocatie’. Aan de Verenigde Naties vroegen de twee Kongolese leiders dringend militaire versterking te sturen voor de bescherming van het Kongolese grondgebied.

Diezelfde avond ontving de regering een boodschap van Kasavubu en Lumumba waarin zij de Belgische troepen in Kongo aanmaanden zich terug te trekken op hun twee militaire bases, die van Kamina in Katanga en van Kitona in de omgeving van de havenstad Matadi. Lumumba en Kasavubu verzekerden ons tevens dat de Force Publique voor de veiligheid van de Belgen zou instaan. Hieraan hechtte ik weinig geloof en omdat de toestand in Leopoldstad erg gespannen was, zette ik het licht op groen voor een interventie.

In de ochtend van 13 juli 1960 nam die operatie een aanvang met de inname van het vliegveld van Ndjili. Diezelfde ochtend keerden De Schryver en Ganshof van der Meersch uit Kongo terug. Zij bevestigden dat de Kongolese regering in feite onbestaande was en wezen op het gevaar van de dreigende voedselschaarste in Leopoldstad en in andere grote steden. Het relaas van de gebeurtenissen dat zij tijdens de kabinetsraad in de voormiddag van 13 juli gaven, leidde tot een nieuwe discussie over de aard van het Belgische militaire optreden. Na grondig afwegen waren de ministers het eens om zich te houden aan het eerder ingenomen standpunt dat de tussenkomst beperkt zou blijven tot de belangrijkste stedelijke centra en tot de bescherming van personen en goederen. Omdat onze militaire middelen beperkt waren, vonden zij het opportuun de Kongolese vraag voor een interventie van de Verenigde Naties te steunen, in de hoop dat de blauwhelmen in samenwerking met de Belgische troepen de orde in Kongo zouden herstellen. De ministers stelden tevens het antwoord op dat de Belgische ambassadeur in Leopoldstad aan Kasavubu en

Lumumba moest bezorgen in verband met hun beschuldigingen over de zogenaamde Belgische agressie. Er werd overeengekomen om de evacuatie van vrouwen en kinderen volledig af te werken en een onderzoek in te stellen naar de gruweldaden van de Kongolese soldaten. De regering ging niet in op de eis van kranten als *La Libre Belgique* om in Kongo een militair resident aan te stellen. Alle beslissingen moesten door de regering worden genomen en in geval van hoogdringendheid door minister van Landsverdediging Arthur Gilson en mijzelf. Ten slotte sloten alle ministers zich aan bij de verklaring die ik de dag voordien in de Senaat over Katanga had afgelegd.

In de namiddag van 13 juli moest ik opnieuw aanwezig zijn in de Kamer. De socialisten

vroegen me een verklaring af te leggen over de recente gebeurtenissen in Kongo. Gezien de omstandigheden was het voor mij niet mogelijk elke dag ter beschikking te staan van het parlement en daarom stelde ik voor om op 19 juli een uiteenzetting te geven. Jos Van Eynde liet echter niet af en niet zonder enige tegenzin beloofde ik's anderendaags de Kamer te woord te staan. Op dat ogenblik verwachtte ik niet het parlement veel nieuws te kunnen vertellen.

Dat bleek anders te zijn. Even na drie uur in de nacht van 13 op 14 juli 1960 richtte de Kongolese regering een ultimatum tot de Belgische ambassadeur in Leopoldstad om de Belgische troepen in twee uur terug te trekken, zoniet zouden de diplomatieke betrekkingen met ons land worden verbroken. Om 5.30 uur kwam het kernkabinet dat bij het begin van de Kongocrisis was opgericht, bijeen. De aanwezige ministers - Lilar, Vanaudenhove, P.W. Segers, De Schryver, Ganshof van der Meersch, Scheyven, Lefèbvre, Gilson, Wigny en ikzelf - besloten unaniem het ultimatum te verwerpen. Omdat de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties op hetzelfde ogenblik het Kongolese verzoek om militaire hulp onderzocht, achtten wij het aangewezen met een officiële reactie te wachten tot na die beraadslaging.

Voor het geval dat de Veiligheidsraad zou ingaan op de Kongolese vraag, vonden de ministers dat België moest antwoorden dat zijn troepen ter plaatse zouden blijven zolang de VN-macht niet in staat was de orde werkelijk te waarborgen. Maar uit inlichtingen die Pierre Wigny bij onze vertegenwoordiger in de Verenigde Naties W. Loridan kort voor de bijeenkomst van het kernkabinet had ingewonnen, leek het erop dat de Veiligheidsraad niet zou instemmen met een tussenkomst van de VN-troepen. Loridan verwachtte dat Frankrijk en Groot-Brittannië hun veto zouden uitspreken.

Dat gebeurde echter niet. Omstreeks 8.00 uur vernamen we van Loridan dat Frankrijk en Groot-Brittannië zich bij de stemming van de voorgelegde resolutie hadden onthouden. In die resolutie werd de Kongolese regering militaire bijstand toegezegd en België werd gevraagd zijn troepen terug te trekken. Een positieve zaak was dat drie amendementen van de Sovjetunie waren verworpen. Daarin werd België veroordeeld voor zijn 'gewapende agressie' en werd geëist dat de Belgische troepen 'onmiddellijk' Kongo zouden verlaten. Ook wilde de Sovjetunie dat alleen troepen uit Afrikaanse staten deel zouden uitmaken van de VN-macht.

Na de goedkeuring van de resolutie legde Loridan een verklaring af waarvoor hij de toestemming van het kernkabinet had gekregen. Hij zei dat België de resolutie aanvaardde, met het voorbehoud dat de ministers hadden geformuleerd: geen terugtrekking van de Belgische troepen zolang er mensenlevens op het spel stonden. Belangrijk voor ons land was dat de Amerikaanse vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties zich aansloot bij het Belgische standpunt. De voltallige regering bevestigde nadien de interpretatie die het kernkabinet aan de VN-resolutie had gegeven.

Toen ik mij kort na de middag opmaakte om naar de Kamer te gaan, ontving ik een telegram van Kasavubu en Lumumba waarin zij de verbreking van de diplomatieke betrekkingen met ons land aankondigden. Als redenen gaven zij aan dat België het vriendschapsverdrag had overtreden en Katanga tot secessie had aangespoord. Daarop riep ik het kernkabinet voor Kongo opnieuw samen. We beslisten onze ambassade in Leopoldstad en de consulaten te behouden aangezien de notificatie van de verbreking niet aan de gewone vormvereisten voldeed en de indruk bestond dat de beslissing niet door de volledige Kongolese regering was

genomen. Minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny kreeg de opdracht de secretaris-generaal van de Verenigde Naties Dag Hammarskjöld te informeren over de reactie van de regering. Die bestond erin dat onze landgenoten in Kongo na het verbreken van de diplomatieke betrekkingen geen enkele bescherming meer genoten en bij gebrek aan maatregelen vanwege de Verenigde Naties de secretaris-generaal van deze organisatie verantwoordelijk zouden stellen voor eventuele misdrijven en gewelddaden tegen-

over Belgen. Wigny werd ook verzocht de Kongolese regering erop te wijzen dat België enkel en alleen de veiligheid van zijn onderdanen en van andere vreemdelingen wou verzekeren.

Na afloop van het kernkabinet begaf ik mij naar de Kamer en gaf er mijn relaas van de belangrijke gebeurtenissen tijdens de voorbije uren. In mijn toelichting misprees ik in uiterst scherpe bewoordingen de beschuldigingen die de Sovjetunie na de bekendmaking van het verbreken van de diplomatieke betrekkingen aan ons land had gericht. Door de Sovjetleiders werd de Belgische regering afgeschilderd als de gemeenste van de wereld. Ze had die chaos in Kongo zelf uitgelokt en misdadigers van gemeen recht gestuurd om er beroering te verwekken. Ze had met opzet en sedert lang alles voorbereid! Deze absurde en ongehoorde aanklacht werd vanzelfsprekend op geweldig protest onthaald. CVP-volksvertegenwoordiger Georges Loos riep terecht uit dat het een schande was dat juist de Sovjets, 'de beulen van Boedapest', daarmee uitpakten. Alleen de communistische volksvertegenwoordigers verroerden geen vin tijdens het tumult.

Met bijzondere nadruk bevestigde ik nogmaals dat België met zijn militaire interventie geen politieke doeleinden had, maar alleen mensenlevens wou redden. Van de meerderheid en de leden van de socialistische fractie kreeg ik aan het eind van mijn uiteenzetting een staande ovatie.

De Katangese kwestie

Op 15 juli 1960 was het in de grote Kongolese steden in het algemeen rustig. In verscheidene geïsoleerde plaatsen daarentegen werd melding gemaakt van ernstige mishandelingen van Europeanen. In de Kongolese Kamer hekelde eerste minister Lumumba die dag opnieuw de Belgische militaire interventie en sprak hij zelfs van 'een oorlogsverklaring aan Kongo'. Aan de Belgische ambassadeur in Leopoldstad werd een door Kasavubu en Lumumba ondertekende nota bezorgd waarin de Kongolese regering meldde dat ze de diplomatieke betrekkingen met ingang van 14 juli als verbroken beschouwde. Tevens werd erin geëist dat de Belgische troepen ten laatste's anderendaags zouden zijn vertrokken en de Belgische militaire bases ontruimd zouden zijn. Anderzijds protesteerde de Kongolese minister van Buitenlandse Zaken Bomboko bij onze ambassadeur tegen het verbreken van de diplomatieke betrekkingen, waarover hij blijkbaar niet geïnformeerd was...

De regering volgde de toestand op de voet en kwam op 15 juli zowel's ochtends als's middags bijeen. Zij vernam met voldoening dat er een akkoord was bereikt tussen de bevelhebber van de VN-troepen, de Kongolese minister Mpolo, en de Belgische militaire overheid. De VN- en Belgische troepen zouden samenwerken en deze laatsten mochten hun posities voorlopig behouden. Kolonol Gheysen, de bevelhebber van onze bases in Kongo, deelde aan Brussel ook mee dat de Belgische strijdkrachten het recht behielden tussenbeide te komen bij ernstige moeilijkheden.

De regering onderzocht ook hoe zij de dreigende sociale onrust en de totale economische ontreddering in Kongo kon voorkomen. Zij besliste dat ons land de last op zich zou nemen om de lonen en salarissen aan Belgische en Kongolese werknemers in Kongo uit te betalen vermits de Kongolese overheid daartoe niet meer in staat

leek. De ministers hielden er voorts rekening mee dat Lumumba zijn dreiging met een oorlogsverklaring weleens zou kunnen uitvoeren. In dat geval zou de regering het standpunt verdedigen dat die geen geldigheid bezat aangezien er in feite geen Kongolese regering meer bestond.

Het Katangese probleem werd het uitvoerigst besproken. Nadat Tsjombe de onafhankelijkheidsverklaring op 12 juli had ingetrokken, had hij die verklaring op 14 juli in de provinciale raad opnieuw bevestigd. Bovendien maakte hij ook bekend dat er geen VN-troepen zouden worden toegelaten op het grondgebied van Katanga. Hij had evenwel de economi-

sche en technische hulp van ons land ingeroepen. Tsjombe had ook laten weten dat hij een Katangese delegatie voor besprekingen naar Brussel wou sturen. Voor de regering was dat een delicate kwestie. De ministers waren er zich van bewust dat het erkennen van de Katangese onafhankelijkheid door België zowel internationaal als in Kongo slecht zou worden onthaald. Toch waren ze het eens om steunmaatregelen aan Katanga te verlenen en zelfs de erkenning van de onafhankelijkheid aan te moedigen. Er was in Katanga een regering die op een meerderheid in de provinciale raad steunde en de zaken in handen had. De Kongolese regering daarentegen leidde een spookachtig bestaan en het was niet ondenkbaar dat ze van het toneel zou verdwijnen. In dat geval was het niet gewaagd te denken dat Katanga als motor kon fungeren voor het hergroeperen van de politieke krachten in Kongo.

's Anderendaags, op 16 juli 1960, was de Katangese kwestie opnieuw aan de orde. Die dag ontving ik een brief van Tsjombe waarin hij aankondigde voor de Verenigde Naties de onafhankelijkheid van Katanga te gaan verdedigen en vooraf de steun van de Belgische regering vroeg voor zijn initiatief. De Katangese delegatie die naar New York vertrok, zou daarom via Brussel reizen. De ministers waren hiermee niet gelukkig en vonden dat Tsjombe moest worden afgeraden naar New York te reizen. Zijn aanwezigheid in de Katangese hoofdplaats Elisabethstad was absoluut noodzakelijk. Mijn adjunct-kabinetschef Harold d'Aspremont Lynden moest Tsjombe inlichten over het Belgische standpunt. De regering was wel bereid de onafhankelijkheid van Katanga de facto te erkennen, omdat die provincie op dat ogenblik aan de voorwaarden voldeed waaraan een onafhankelijke staat moet beantwoorden. Er heerste orde, er functioneerde een regering en de economische activiteit werd er voortgezet. Minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny werd ermee belast diplomatieke initiatieven te nemen voor de erkenning van de Katangese onafhankelijkheid door andere landen. Voorts zegde de regering Katanga economische en technische steun toe.

Dilemma's voor de Belgische regering

Naarmate het effectief van de VN-macht in Kongo werd opgevoerd, stuurden de Kongolese leiders aan op de spoedige terugtrekking van de Belgische troepen. Op 17 juli 1960 liet Lumumba weten dat hij een beroep zou doen op de Sovjetunie indien de VN er niet in zouden slagen alle Belgische soldaten binnen twee dagen te doen vertrekken. VN-secretaris-generaal Dag Hammarskjöld antwoordde dat hij van geen enkele regering een ultimatum aanvaardde, maar verscheidene Afrikaanse landen sloten zich bij Lumumba's eis aan.

Op verzoek van de Sovjetunie boog de Veiligheidsraad zich op 21 juli opnieuw over de Kongolese kwestie. Gezien het grote belang van die bijeenkomst besliste de regering dat minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny ons land in de Veiligheidsraad zou vertegenwoordigen. Koning Boudewijn opperde tegenover mij de idee zelf naar New York te gaan. Maar om verscheidene redenen was een dergelijke directe betrokkenheid van het staatshoofd niet wenselijk. Ik ging wel akkoord met het voorstel van de koning om in een radioboodschap zijn verontwaardiging te uiten over de buitenlandse aanvallen op ons land. Op 21 juli werd die toespraak

uitgezonden. De dag nadien keurde de Veiligheidsraad met algemene stemmen een resolutie goed waarin België werd verzocht 'spoedig' zijn troepen uit Kongo terug te trekken.

Hoewel de nieuwe VN-resolutie geen tijdslimiet bepaalde, viel ze de regering erg zwaar. Ze werd geconfronteerd met het vooruitzicht dat een langdurige Belgische militaire aanwezigheid in Kongo op internationaal vlak nog moeilijk kon worden verdedigd. De informatie uit Kongo wees uit dat de toestand er kritiek bleef en de VN-macht nog niet in staat was de orde te herstellen. Sommige Kongolese leiders, zoals Lumumba en minister van Voorlichting Kashamura, gingen onverminderd voort met over de Belgen, de Belgische troepen en de

regering hatelijke en leugenachtige verklaringen af te leggen die alleen maar vijandige en ophitsende gevoelens losweekten. In verscheidene plaatsen waren blanken trouwens nog steeds het slachtoffer van mishandelingen en aanrandingen. In die omstandigheden was het niet verantwoord dat België zijn militaire aanwezigheid in Kongo zou opgeven zonder dat het waarborgen had over de veiligheid. De regering kon het zich anderzijds niet veroorloven tegen de beslissing van de VN in te gaan en vroeg om overleg met secretaris-generaal Dag Hammarskjöld over de uitvoering van de VN-resolutie.

In de voormiddag van 27 juli 1960 kwam Hammarskjöld - 'mister H' zoals hij door de pers werd genoemd - in Brussel aan. In aanwezigheid van het kernkabinet voor Kongo bracht ik drie punten ter sprake: de interventies van de Belgische troepen, de Katangese kwestie en de toekomst van de Belgische militaire bases.

Wat het eerste punt betrof, verdedigde minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny het standpunt dat de Belgische strijdkrachten aanwezig moesten blijven zolang de minder goed uitgeruste en minder talrijke VN-troepen aan de blanken niet de nodige bescherming konden verlenen. Hammarskjöld had begrip voor de Belgische houding en erkende dat de VN-troepen niet over de middelen beschikten om overal waar dat nodig was op te treden. Anderzijds wees hij erop dat elke interventie van Belgische troepen de spanning in Kongo deed toenemen. Tot tweemaal toe vroeg ik Hammarskjöld om toestemming voor de Belgische troepen om met de hulp van VN-waarnemers tussenbeide te komen op die plaatsen waar de blauwhelmen daartoe niet in staat waren. Hammarskjöld ging op mijn vraag niet in. Diplomatisch antwoordde hij dat hij ze zou onderzoeken.

De VN-secretaris-generaal was er ook niet toe te bewegen om met Tsjombe onderhandelingen aan te vatten over het inzetten van VN-troepen in Katanga. Tsjombe had zich daar eerder tegen verzet en ook de regering vond dat de VN-troepen beter uit Katanga wegbleven. Hammarskjöld zei dat hij verplicht was de eenheid van Kongo te verdedigen en dat de VN-troepen bijgevolg in alle provincies konden interveniëren. Hij waarschuwde de regering ervoor ook niets te ondernemen in het voordeel van de erkenning van de Katangese onafhankelijkheid, omdat dan een Oost-West-confrontatie niet meer weg te denken was.

Over de Belgische militaire bases in Kongo zei de VN-secretaris-generaal dat dit minder urgente probleem op een pragmatische wijze moest worden opgelost.

Vermits de regering op essentiële punten geen voldoening kreeg van Hammarskjöld stond het voor mij vast dat de Belgische troepen binnen afzienbare tijd verplicht zouden zijn Kongo te verlaten. De regering werd daarmee voor een dilemma geplaatst: ze kon een vastberaden houding aannemen en vasthouden aan de Belgische militaire aanwezigheid tegen de internationale druk in. In dit geval zat ze op dezelfde golflengte als de publieke opinie. Ze kon ook de VN-resolutie uitvoeren en naar een modus vivendi met de Kongolese regering zoeken om de Belgische belangen veilig te stellen. De discussie in de regering over beide opties was bijzonder moeilijk. De keuze voor het tweede scenario betekende vrijwel zeker dat de regering laksheid zou worden aangewreven en dat de ontgoocheling bij de publieke opinie bijzonder groot zou zijn. Daarom voelde ik meer voor de eerste mogelijkheid.

Maar minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny slaagde erin mij voor de lange-termijnoplossing te doen kiezen. België raakte in de internationale gemeenschap geïsoleerd. Alleen Frankrijk steunde ons, terwijl de Verenigde Staten een slappe houding aannamen. Omdat Pierre Wigny op 28 juli vernam dat Lumumba in een

brief aan secretaris-generaal Hammarskjöld zijn beklag had gemaakt over het feit dat België nog geen enkel gevolg had gegeven aan de zes dagen eerder goedgekeurde VN-resolutie, stelde hij voor de repatriëring van 1500 Belgische soldaten aan te kondigen. Wigny hoopte hiermee te voorkomen dat de Veiligheidsraad na Lumumba's klacht de Belgische militaire aanwezigheid opnieuw ter sprake zou brengen en ons land zou veroordelen. Het kernkabinet voor Kongo stemde daar-

mee in en op 29 juli maakte ik deze beslissing op een voorzichtige manier bekend. In de nacht van 1 op 2 augustus 1960 verlieten de eerste vliegtuigen met Belgische troepen Kongo.

Na de terugtrekking van het eerste Belgische troepencontingent verminderde de druk op de regering enigszins. Echter niet voor lang. De Katangese kwestie kwam in de Kongocrisis immers steeds meer centraal te staan. De onafhankelijkheidsverklaring van Tsjombe en de steun die hij van ons land kreeg, waren een doorn in het oog van Lumumba. Hij wilde hierin zo vlug mogelijk verandering brengen. Lumumba deed ook daarvoor een beroep op de VN en herhaalde op 1 augustus zijn vraag om onmiddellijk blauwhelmen naar Katanga te sturen. Op die wijze kon hij zijn gezag in Katanga herstellen. Van zijn kant trachtte Tsjombe zijn positie te verstevigen door de Katangese oppositie ertoe te bewegen in zijn regering te treden. Tegelijk lanceerde hij een plan voor de vorming van een federatie van Kongolese staten waarmee hij zijn onafhankelijkheidsverklaring enigszins afzwakte. Tsjombe bleef ook aandringen op de verdere bescherming door ons land en stuurde een delegatie, die op 1 augustus door Arthur Gilson, Raymond Scheyven en mijzelf werd ontvangen. De Katangese afvaardiging vroeg om het opvoeren van de technische bijstand en financiële hulp en om de erkenning van de onafhankelijkheid.

Net als in de hele Kongocrisis stond de regering in de Katangese kwestie voor een dilemma: ofwel de Katangese secessie verder ondersteunen met het risico een internationale veroordeling op te lopen, ofwel zich schikken naar de VN en toestaan dat blauwhelmen de plaats van de Belgische strijdkrachten zouden innemen.

In feite had de regering geen keuze. Op bondgenoten voor de erkenning van de Katangese onafhankelijkheid hoefde zij niet te rekenen. Dat bleek uit het spoedbezoek van minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny op 1 augustus aan Parijs. Wigny polste er zijn ambtgenoot Maurice Couve de Murville naar het Franse standpunt. Deze laatste raadde aan voorzichtig te blijven en een afwachtende houding aan te nemen. Couve de Murville geloofde, aldus Wigny, niet echt in de Katangese onafhankelijkheid en gaf te kennen dat Frankrijk geen politiek zou voeren die tegen die van de Verenigde Staten zou ingaan. Voor Wigny naar Parijs vertrok, had hij een speciale afgezant van Hammarskjöld ontvangen om overleg te plegen over de Katangese kwestie. De medewerker van de secretaris-generaal betoogde dat de VN-troepen op basis van de resolutie van 22 juli in heel Kongo mochten optreden, dus ook in Katanga. Indien de Belgische troepen zich niet uit Katanga zouden terugtrekken, vreesde hij dat Kongolese soldaten naar daar zouden worden gestuurd en Lumumba zelfs een beroep zou doen op militaire hulp van andere Afrikaanse landen. Een nieuw Korea-conflict was niet ondenkbaar.

De regering kon alleen nog waarschuwen voor de inmenging van de VN in de binnenlandse aangelegenheden van Kongo en vragen dat het sturen van blauwhelmen naar Katanga zou worden vertraagd. Dat gebeurde in een zeer omstandige mededeling die ze op 2 augustus verspreidde. Daarnaast vestigde zij er nog eens de aandacht op dat in Katanga orde en rust heerste en dat de Europese technici die er de voor het Westen zo belangrijke economische bedrijvigheid verzekerden, vastbesloten waren te vertrekken indien de wanorde die in andere streken van Kongo woedde naar Katanga dreigde over te slaan.

De Belgische druk zette niet direct veel aarde aan de dijk. Enkele uren na de mededeling van de Belgische regering kondigde secretaris-generaal Hammarskjöld aan dat VN-troepen op 6 augustus Katanga zouden binnentrekken. Daarop reageerde Tsjombe met de dreiging dat het Katangese volk zich met geweld tegen de VN-troepen zou verzetten. Hammarskjöld trok daarop zijn beslissing in en legde de kwestie aan de Veiligheidsraad voor. Op 9 augustus nam die raad een resolutie aan waarin België verzocht werd 'onmiddellijk zijn troepen uit Katanga terug te trekken'. Door kranten zoals *Le Soir* en *La Libre Belgique* werd deze resolutie voorgesteld als 'de zoveelste nederlaag' voor de regering in de Kongocrisis.

De werkelijkheid was veel genuanceerder. Minister van Buitenlandse Zaken Wigny, die ons land in de Veiligheidsraad verdedigde, had enkele belangrijke waarborgen verkregen. In tegenstelling tot wat in de ontwerp-resolutie bepaald was, werd ons land niet verplicht tot een onvoorwaardelijke terugtrekking. Bovendien moest volgens de defintieve tekst VN-secretaris-generaal Hammarskjöld de modaliteiten van de terugtocht vastleggen. Daarmee aanvaardde de Veiligheidsraad impliciet de Belgische thesis dat de veiligheid en het voortzetten van de economische activiteit in Katanga moesten worden verzekerd. In de definitieve resolutie was nog een paragraaf opgenomen waarin gezegd werd dat de VN geen partij zouden kiezen in de interne Kongolese conflicten. In privé-gesprekken met Wigny had Hammarskjöld daarenboven ingestemd met de voorwaarde van Tsjombe dat de VN-troepen pas na voorafgaande onderhandelingen naar Katanga zouden gaan. En dat gebeurde ook. Toen Hammarskjöld op 12 augustus aan het hoofd van de eerste blauwhelmen in Elisabethstad arriveerde, werd hij door Tsjombe verwelkomd en bevestigde hij dat de VN-troepen niet ten behoeve van de Kongolese centrale regering konden worden ingezet.

De afzetting van Lumumba

Lumumba was vanzelfsprekend niet tevreden met de visie van Hammarskjöld. Volgens de Kongolese eerste minister konden de VN-troepen wel interveniëren om ‘de rebellen van Katanga te elimineren’. Maar Lumumba kreeg ditmaal opvallend weinig steun van de Afrikaanse landen. Dat hij een reeks persoonlijke aanvallen tegen Hammarskjöld lanceerde, kwam zijn positie zeker niet ten goede. In Kongo trad Lumumba ook steeds driester op. Zo liet hij verscheidene vooraanstaande politici arresteren. Toen hij ook met Kasavubu in conflict kwam, nam ik een belangrijk initiatief. Jef Van Bilsen belastte ik op 18 augustus met een geheime opdracht bij de Kongolese president Kasavubu, van wie hij juridisch adviseur was. Ik liet hem verstaan dat Kasavubu Lumumba aan de deur moest zetten. Lumumba was met zijn schandelijke aanvallen tegen ons land bij mij totaal in diskrediet geraakt. Tijdens zijn verblijf in de Verenigde Staten eind juli en tijdens de rondreis die hij begin augustus in een aantal Afrikaanse landen had gemaakt, had hij in zijn ophitsende toespraken zelfs tot een algemene opstand tegen België opgeroepen. Dat was voor mij onaanvaardbaar. Volgens artikel 22 van de Kongolese grondwet was het benoemen en ontslaan van ministers de verantwoordelijkheid van het staatshoofd. Op basis daarvan kon Kasavubu tegen zijn eerste minister optreden.

Kasavubu deed wat ik hem indirect had gevraagd. Op 5 september 1960 maakte hij in een radiotoespraak bekend dat hij Lumumba had afgezet en Joseph Ileo tot nieuwe eerste minister had benoemd. Deze beslissing luidde een nieuwe en typisch Kongolese machtsstrijd in. Nauwelijks een halfuur later maakte de afgezette Lumumba eveneens via de radio bekend dat Kasavubu uit zijn functie van president ontheven was. In de chaos die daarop volgde, trad Joseph-Désiré Mobutu op de voorgrond. De 31-jarige Mobutu was staatssecretaris in de regering die Lumumba kort voor de onafhankelijkheid had samengesteld. Tijdens de eerste dagen van de muiterij in de Force Publique was hij tot kolonel-stafchef benoemd. Hij behoorde tot de gematigden

en gaf niet de indruk een sterke figuur te zijn. Hij kon wel rekenen op steun bij een deel van de Force Publique. Op 14 september, de dag nadat de Kongolese Kamer en Senaat in gemeenschappelijke vergadering en in betwiste omstandigheden, ‘volledige volmachten’ aan Lumumba hadden verleend, deelde kolonel Mobutu in een radiotoespraak mee dat de politici tot het einde van het jaar ‘geneutraliseerd’ werden en een ‘college van hoge commissarissen’ zolang het heft in handen had.

Daarna volgde een uiterst verwarde periode met wisselende standpunten en allianties, en verhevigde stammentegenstellingen. De Algemene Vergadering van de VN beval de oprich-

ting aan van een commissie die tussen de Kongolese leiders moest bemiddelen. Onenigheid over de samenstelling en de concrete opdracht van die commissie, en de weerstand ertegen van zowel Kasavubu als Mobutu verhinderden dat het initiatief resultaat opleverde. Kasavubu verklaarde de voorkeur te geven aan een ronde-tafelconferentie. Mobutu wenste dan weer niet dat Lumumba daaraan zou deelnemen. Op 1 december 1960 werd Lumumba trouwens door troepen van Mobutu gearresteerd. Dat was de aanleiding tot nieuwe moeilijkheden, zowel in Kongo als internationaal. In de Oost-Provincie, waar Lumumba een grote aanhang had, nam een van zijn medestanders, Antoine Gizenga, het bewind in handen, terwijl de Sovjetunie en verscheidene Afrikaanse en Aziatische landen heftig tegen zijn aanhouding protesteerden. Zij reageerden ook bijzonder scherp toen in februari 1961 bekend raakte dat Lumumba om het leven was gebracht. Lumumba stierf zoals Kasavubu het voorspeld had. Toen Jef Van Bilsen de opdracht uitvoerde waarmee ik hem op 18 augustus 1960 had belast, zei Kasavubu hem dat Lumumba 'een gewond dier is dat zal sterven'. Op de verdere gebeurtenissen na de moord op Lumumba ga ik hier niet in. Ze deden zich niet meer voor tijdens mijn regering, die na de verkiezingen van 26 maart 1961 ontslag nam.

Wel wil ik nog benadrukken dat mijn regering tijdens die bijzonder verwarde periode in het najaar van 1960 vasthield aan het eerder ingenomen standpunt van niet-inmenging in de binnenlandse Kongolese aangelegenheden. De mogelijkheid van een permanente samenwerking tussen België en Kongo moest in het belang van beide landen gevrijwaard blijven. De regering verbond dan ook haar lot niet exclusief aan een van de rivaliserende politieke leiders en groepen in Kongo. Zij stelde zich gereserveerd op en gedurende een zekere tijd hield ze zelfs rekening met de mogelijke terugkeer aan de macht van Lumumba. Dat vooruitzicht stemde de regering zeker niet gelukkig. Maar het was een realistische houding. Want op een bepaald ogenblik zag het ernaar uit dat Lumumba met de steun van de VN het bewind weer in handen zou nemen. De regering zag vanzelfsprekend liever een verzoening tussen de gematigde elementen. Zij streefde tegelijk naar het herstel van de diplomatieke betrekkingen. De pogingen die ze daartoe ondernam, leverden begin 1961 een eerste succes op. De Kongolezen stemden toen in met de installatie van een Belgische verbindingsmissie in Leopoldstad. Daarmee werd het officiële contact tussen beide landen hersteld.

De technische bijstand was al die tijd onverminderd voortgezet. De regering hoopte op die wijze een minimum aan orde en activiteit in stand te houden en voor deskundigen te zorgen die de Kongolese overheden nodig hadden. De Belgische aanwezigheid werd er bovendien door gewaarborgd, en er werd een vacuüm vermeden waar tegenstanders of mededingers ongetwijfeld gebruik van zouden hebben gemaakt. De regering verzette zich daarom ook krachtig tegen de eis van VN-secretaris-generaal Hammarskjöld midden oktober 1960 om 'de Belgische factor in Kongo uit te schakelen'. Hammarskjöld beweerde dat de Belgische aanwezigheid in Kongo het herstel van de normale verhoudingen verhinderde. Daarom vroeg hij dat het Belgische militaire en burgerlijk personeel dat ter beschikking stond van de Kongolese overheden, zich zou terugtrekken. Alle hulp aan Kongo moest volgens de secretaris-generaal van de VN via zijn organisatie worden verstrekt. Dat betekende dat Kongo in feite onder de voogdij van de VN zou worden geplaatst en door deze organisatie niet langer als een onafhankelijk land zou worden beschouwd. Dit

impliceerde dat Kongo bijvoorbeeld zelf niet meer kon bepalen aan wie het om hulp en bijstand zou vragen. Bovendien waren de technici in feite Kongolese ambtenaren van Belgische nationaliteit, waarvan de meesten in het onderwijs, de gezondheidszorg en de administratie werkzaam waren. Hun hiërarchische oversten waren de Kongolese bewindslieden en niet de Belgische regering. Overigens keerden in het najaar van 1960 op verzoek van de lokale overheden reeds heel wat Belgen naar Kongo terug om er hun vroegere functies weer op te nemen.

De militaire steun leverde een bijzondere moeilijkheid op, want die was uitdrukkelijk verboden aan alle staten krachtens een aanbeveling van de Verenigde Naties. De Belgische officieren van de Force Publique bevonden zich echter in dezelfde rechtspositie als de burgerlijke ambtenaren. Zij waren vóór 30 juni in dienst van de Force Publique en werden bij de onafhankelijkheid ter beschikking van de Kongolese overheden gesteld. De Belgische militairen in Katanga hadden zeer duidelijke instructies. Zij mochten aan geen enkele offensieve actie deelnemen en niet in conflict komen met de VN-troepenmacht. Voor landgenoten die als persoonlijke adviseurs van Kongolese leiders optraden of vrijwilligers rekruteerden voor een soort huurlingenleger droeg de Belgische regering geen verantwoordelijkheid. Zij brachten het imago van ons land wel schade toe. Daarom besliste de regering begin 1961 de wervingsacties van zulke vrijwilligers te verbieden en de initiatiefnemers gerechtelijk te vervolgen.

De eis van Hammarskjöld om de Belgische factor uit te schakelen was voor een deel het gevolg van de druk die de Sovjetunie en de Afro-Aziatische landen op hem uitoefenden. Dat nam niet weg dat zijn standpunt totaal onaanvaardbaar was. In de kabinetsraad vielen in dat verband harde woorden aan zijn adres. Ons land, dat sedert de oprichting van de VN steeds een loyaal lid was geweest, werd immers niet behandeld met de voorkomendheid die van de secretaris-generaal van deze organisatie mocht worden verwacht. Minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny drong echter aan op een gematigde officiële reactie en de ministers stemden ermee in dat een speciale afgezant naar New York zou worden gestuurd om het antwoord van de regering mondeling toe te lichten in plaats van schriftelijk te reageren.

Inzake het Katangese vraagstuk nam de regering in het najaar van 1960 eveneens een behoedzame houding aan. Ze verleende de gezagdragers verdere technische en militaire steun, maar ging niettegenstaande het herhaalde aandringen niet over tot de erkenning van de onafhankelijkheid van Katanga. Dat zou het herstel van de betrekkingen met de centrale regering in Leopoldstad alleen maar hebben bemoeilijkt en onze positie in de VN nog delicater hebben gemaakt. De houding van de regering werd door de publieke opinie in ons land niet altijd begrepen. Ze leek immers niet onmiddellijk met de Belgische belangen te stroken. Op het internationale vlak en in het bijzonder bij de Verenigde Naties werd onze houding ten onrechte vaak als dubbelzinnig bestempeld.

De socialistische oppositie had ook veel kritiek op de regering. Zij pleitte tevens voor de totale onderwerping aan de VN. Ik vond dat een bijzonder droevig en naïef standpunt. De feiten toonden immers aan dat de VN-troepenmacht niet in staat was de orde volledig te handhaven. Nochtans stonden er ook in het najaar van 1960 nog veel mensenlevens op het spel, onder meer in de Oost-provincie, het noorden van Katanga en de provincie Kasaï, waar gewapende conflicten aan de gang waren. Toen bijvoorbeeld begin januari 1961 bekend raakte dat Belgische soldaten in Stanleystad gevangen waren genomen, vroeg de regering aan de VN om onmiddellijk op te treden. Er werd echter geen gevolg gegeven aan onze vraag. Daaruit bleek dat de VN maar matig vertrouwd konden worden.

Een mislukte dekolonisatie?

Op het ogenblik van de Kongocrisis en ook later werd door politieke waarnemers en anderen beweerd dat de dekolonisatie van Kongo helemaal verkeerd gelopen was. De opstand van de Force Publique enkele dagen na de onafhankelijkheidsverklaring en latere gebeurtenissen bewezen volgens hen ‘de mislukking’ van de regeringspolitiek. Als men die critici mocht geloven, hadden ze de ‘catastrofe’ lang vooraf zien aankomen.

Achteraf is het vanzelfsprekend makkelijk praten. Daarmee wil ik niet zeggen dat de Kongolese politiek geen tekortkomingen vertoonde. De belangrijkste fout werd echter

gemaakt voor het onafhankelijkheidsproces in Kongo goed op gang kwam. Met de afrikanisering van de kaders in Kongo werd veel te laat gestart en de maatregelen die in dat verband onder mijn regering door Léon Pétillon en Maurice Van Hemelrijck werden genomen, konden de opgelopen achterstand niet goedmaken. Op enkele jaren tijd is het trouwens onmogelijk de elite te vormen die een land kan besturen. De schouders van de Kongolese leiders konden in 1960 nog geen gezagsverantwoordelijkheid dragen.

Daarom heb ik zo lang mogelijk vastgehouden aan de regeringsverklaring van 13 januari 1959. De kern van die verklaring was dat de Kongolezen geleidelijk op de onafhankelijkheid moesten worden voorbereid en stapsgewijs bestuurservaring moesten opdoen.

Door omstandigheden is alles veel sneller gegaan. Verscheidene factoren hebben daartoe bijgedragen. Ongetwijfeld was de belangrijkste oorzaak de actie van linkse, in hoofdzaak communistische kringen in België en in het buitenland. Door contactnames in België en in andere landen hebben zij de Kongolese leiders aangespoord het ontvoogdingsproces te bespoedigen en door systematische propaganda hebben zij de toestand in Kongo gedestabiliseerd. Hun houding was anti-Belgisch in de betekenis dat zij het proces van de kolonisatie maakten en de Kongolese leiders ophitsten om radicale standpunten in te nemen, onder meer tegen de Belgische financiële groepen, de administratie waarvan gezegd werd dat zij met de financiële groepen meeheulde en de hogere clerus in Kongo. Zij ondermijnden op een dusdanige en stelselmatige wijze de regeringspolitiek dat op die manier geen enkele politiek succesvol kon zijn. Het was immers niet mogelijk de grenzen van Kongo te sluiten en de Kongolese leiders van de buitenwereld af te schermen.

De Belgische socialisten hadden moeite met het Kongodossier. Aanvankelijk steunden zij de regering, maar na verloop van tijd verbraken zij de consensus. In welke mate hun houding mee beïnvloed werd door de pogingen van de koning om een tripartite tot stand te brengen, weet ik niet. De koning was alleszins gewonnen voor een drieledige regering, eventueel geleid door een andere eerste minister. Ik heb hierover verscheidene scherpe gedachtenwisselingen met de koning gehad.

De vraag moet ook gesteld worden welk aandeel buitenlandse invloeden hadden bij het uitbreken van de ongeregeldheden in juli 1960. Er gebeurden toen hoogst bevreemdende zaken waarvan ik niet geloof dat het telkens toeval was. Zo begonnen de eerste moeilijkheden in Leopoldstad en Thysstad op vrijwel hetzelfde ogenblik. Verschillende rapporten van Belgische officieren maakten ook gewag van een plan voor een algemene revolte die op 9 juli 1960 moest starten. De beslissing na de eerste muiterij om een totale afrikanisering van de Force Publique door te voeren, werd abrupt in de avond van 8 juli op de Kongolese radio bekendgemaakt. Het optreden van de muitende soldaten had aanvankelijk eerder tot doel de blanken schrik aan te jagen en ze te vernederen dan ze te doden.

Het vliegtuig dat de Sovjetafvaardiging naar Kongo bracht voor het bijwonen van de onafhankelijkheidsplechtigheid bleef tot 12 juli op het vliegveld van Ndjili staan. De boordradio van het vliegtuig werd constant gebruikt. De Belgische vliegtuigen en troepen ontvingen aanhoudend onjuiste berichten. De eerste aanvallen van Chroesjtsjov en Lumumba tegen België vertoonden, zowel wat de thema's als het woordgebruik betrof, een opvallende gelijkenis.

Van haar kant heeft de Belgische regering alle mogelijke kanalen gebruikt om in contact te treden met Kasavubu en Lumumba. Daarenboven nam zij de beslissing om troepen in te zetten pas nadat er ernstige gewelddaden tegen blanken waren begaan en de Kongolese regering daartegen niet wilde of niet kon optreden. De Belgische interventie bleef trouwens beperkt tot de bescherming van personen en goederen.

Een andere factor die de zaken niet vergemakkelijkte, was de wispelturigheid van de Kongolezen. De zwarte Afrikanen hebben een heel andere cultuur dan de Europeanen. Hun

ziel heeft voor ons iets ondoorgrondelijks en het is met hen moeilijk samenwerken. Ook later is dat gebleken.

De beoordeling van de Kongolese politiek moet tevens in het juiste perspectief worden geplaatst. Zij die van een 'catastrofe' spreken, vergeten dat andere koloniale landen het er niet beter afbrachten. Nederland, dat een veel rijker koloniaal verleden had, had met Indonesië een bijzonder pijnlijke ervaring. Op economisch gebied had het verlies van Indonesië voor Nederland veel zwaardere gevolgen dan de onafhankelijkheid van Kongo voor ons land. De schade die aan Nederlandse ondernemingen werd toegebracht was zeer aanzienlijk, terwijl België zijn economische belangen in Kongo voor een groot deel veilig kon stellen. Het debat over de toekomst van Indonesië sloeg in de Nederlandse samenleving bovendien diepe wonden. Hetzelfde kan niet gezegd worden van de politieke discussie over de ontvoogding van Kongo. Over de wijze waarop België zijn kolonie moest voorbereiden op de onafhankelijkheid bestond bij ons globaal genomen een grote consensus.

Net als België stond Nederland op het internationale niveau alleen. Toen Nederland na de Tweede Wereldoorlog zijn gezag in Indonesië probeerde te herstellen, vond het weinig steun bij de geallieerden, hoewel de onafhankelijkheidsstrijders onder leiding van Sukarno tijdens de oorlog gecollaboreerd hadden met de Japanners. De militaire heroveringspolitiek waartoe de Nederlandse regering een eerste keer in 1947 en een tweede keer in 1949 overging, deed haar internationaal meer kwaad dan goed en werd door Groot-Brittannië en de Verenigde Staten afgekeurd. Uiteindelijk was Nederland moreel verplicht om de soevereiniteit van de republiek Indonesië te erkennen.

Onze internationale positie zou heel anders zijn geweest indien de Belgische holdings met belangen in Kongo samenwerkingsverbanden hadden gecreëerd met buitenlandse financiële groepen. Als minister van Financiën in de regering onder leiding van Paul-Henri Spaak voerde ik reeds in 1949 besprekingen met Winthrop W. Aldrich, de voorzitter van de Chase National Bank in New York. Hij had eerder belangstelling getoond voor investeringen in Kongo. Ik moedigde hem aan en bracht hem in contact met vertegenwoordigers van de Generale Maatschappij en van Brufina. Ik meende dat het uitermate belangrijk was dat grote Amerikaanse kapitaalgroepen in Kongo aanwezig zouden zijn naast de Belgische holdings. Winthrop W. Aldrich vond evenwel bij de Generale en Brufina weinig medewerking. Het gevolg was dat de Belgische holdings er bij de onafhankelijkheid alleen voor stonden. Indien grote financiële groepen in Kongo vertegenwoordigd waren geweest, zouden de Verenigde Staten ongetwijfeld een heel andere houding tegenover ons land hebben aangenomen.

Grote mogendheden als Frankrijk en Groot-Brittannië waren in hun dekolonisatiepolitiek evenmin succesvol. De ontvoogding van onder andere de Maghreblanden, Indië, Kenia, Indochina en Rhodesië bracht grote politieke verwikkelingen teweeg en kostte bovendien aan honderdduizenden het leven. Het verlies aan mensenlevens in Kongo daarentegen was uiterst gering, zowel bij de zwarte als bij de blanke bevolking. Tijdens de onlusten in juli en augustus 1960 waren blanken het slachtoffer van mishandelingen, maar door het moedige en gedisciplineerde optreden van de Belgische troepen werd een bloedbad vermeden. De muiterij van de Force Publique kostte aan zo'n vijftien landgenoten het leven, de verongelukte soldaten van het Belgische vliegtuig dat op 20 juli in de provincie Kivu neerstortte buiten beschouwing gelaten. Niettemin was de beproeving voor veel

landgenoten zwaar omdat zij in droevige omstandigheden Kongo moesten verlaten. Maar is dat niet het onvermijdelijk lot van alle colons?

Zij die tijdens de moeilijke dagen en weken na de onafhankelijkheid voorstander waren van 'een militaire wandeling' door Kongo gaven blijk van een onvoorstelbare naïviteit. In een land met een oppervlakte bijna zo groot als West-Europa is elke gewapende strijd een

avontuur. Een bezetting van Kongo door het Belgische leger was totaal uitgesloten. Bovendien liet onze grondwet dat niet toe.

Het beeld van de Kongolese 'catastrofe' werd zeker bepaald door het feit dat er al enkele dagen na de onafhankelijkheid moeilijkheden waren. Voor de muiterij van de Force Publique moet, naast de reeds vermelde buitenlandse invloeden, gewezen worden op het totaal onverantwoorde optreden van generaal Janssens, de commandant van de Force Publique, die me eerder verscheidene keren gezworen had dat de trouw van zijn troepen boven alle twijfel stond. In de ochtend van 5 juli 1960, nog voor de echte moeilijkheden begonnen, hiel Janssens zijn soldaten in Leopoldstad voor dat met de onafhankelijkheid voor hen helemaal niets veranderde. '*La Force Publique continue comme avant*', zou hij hebben gezegd en op een bord zou hij hebben geschreven: '*Avant Indépendance=Après Indépendance*'. Dit optreden was ronduit dom en dwaas. Ik ben ervan overtuigd dat zonder zijn monumentale en onvergeeflijke blunder de gebeurtenissen in Kongo een ander verloop zouden hebben gekend.

Ten slotte wil ik benadrukken dat ik mij in het Kongolese vraagstuk geen wetten heb laten dicteren door de financiële groepen die in Kongo belangen hadden. Voor mijzelf kan ik getuigen dat ik gehandeld heb naar plicht en geweten en dat ik alle beslissingen volledig zelfstandig heb genomen. Ik heb wel rekening gehouden met de economische belangen van ons land in Kongo. Dat verklaart ook mijn optreden in de Katangese kwestie. Ik vond dat wat Belgische ondernemers en maatschappijen in Kongo tot stand hadden gebracht in de mate van het mogelijke moest worden beschermd en niet aan blinde vernielingen mocht worden overgeleverd. Daarmee handelde ik zeker niet alleen in het belang van ons land, maar ook in dat van Kongo.

Hoofdstuk 19
De Staking tegen de Eenheidswet

De Kongolese crisis leidde tot ernstige politieke spanningen in het land. Na het uitbreken van de onlusten begin juli 1960 ontstond er aan alle kanten grote nervositeit. Voor de publieke opinie was Kongo volledig verloren. De campagne van de financiële bladen en van de meeste liberale en katholieke kranten, in het bijzonder de Franstalige, was voor die beeldvorming erg belangrijk. De regering reageerde zogezegd niet vastberaden genoeg op de ongeregeldheden in Kongo en het internationale prestige van ons land was ernstig geschaad door de zogenaamd zwakke verdediging in de Verenigde Naties en door de slappe reacties op buitenlandse aanvallen. Men eiste dat de schuldige ministers De Schryver en Scheyven zouden opstappen. Eigenlijk vond men dat de hele regering in de fout was gegaan. 'Sterke, bekwame en onafhankelijke figuren' moesten in de regering komen om 'de noodzakelijke maatregelen van algemeen welzijn te treffen om het failliet van het regime' te voorkomen.

De kritiek bereikte een hoogtepunt op 9 augustus 1960. Die dag onderzocht de Veiligheidsraad de resolutie waarin België aangemaand werd zijn troepen onmiddellijk uit Kongo terug te trekken en waarbij de VN-soldaten gemachtigd zouden worden ook in Katanga op te treden. Diezelfde dag haalde het zogenaamd neutrale dagblad *Le Soir*, dat samen met *La Libre Belgique* de toon aangaf in deze anti-campagne, in zijn namiddageditie bijzonder fel uit naar de regering. Onder de betekenisvolle titel *D'échec en échec...* las men dat mijn regering niets of bijna niets verwezenlijkt had. Geen enkel binnenlands politiek probleem van enig belang had zij opgelost, noch op het financiële en economische, noch op het sociale vlak. Daarbij kwam de mislukking in Kongo, waar de regering met 'een monsterachtige naïviteit, onwetendheid en koppigheid' geprobeerd had de eenheidsstaat te handhaven. Die plannen waren als een kaartenhuisje in elkaar gestort. Het gevolg was dat ons land 'geïsoleerd' raakte en 'een explosieve internationale toestand' had geschapen waardoor 'onze beste vrienden' zich van ons afkeerden. De conclusie luidde dat in een ander vrij land een regering die zoveel mislukkingen had opgestapeld, al lang de laan zou zijn uitgestuurd. In zijn ochtendedities van 10 augustus hernam *Le Soir* het artikel *D'échec en échec...* Tijdens de daaropvolgende dagen kreeg het stuk in de andere dagbladen veel aandacht; het ging daarbij niet alleen om de inhoud, maar ook om de motieven die *Le Soir* ertoe hadden aangezet met zo'n frontale aanval uit te pakken.

Het scenario voor een zakenkabinet

Het weekblad *Pan* schreef op 17 augustus 1960 dat het requisitoir in *Le Soir* zorgvuldig voorbereid was door kringen die een zakenkabinet wilden installeren en daarvoor de zegen van het Hof hadden gekregen. Volgens *Pan* had koning Boudewijn in de namiddag van 6 augustus in de grootste geheimhouding op het Paleis in Laken de directeur van *La Libre Belgique* Victor Zeegers en de hoofdredacteur van *Le Soir* Ch. Breisdorff ontvangen. Tegen Zeegers en Breisdorff zou de koning hebben gezegd dat mijn regering niet langer meer het vertrouwen van de bevolking genoot en dat

hij een nieuw kabinet klaar had waarvan ‘onafhankelijke’ en ‘bekwame’ vooraanstaanden deel zouden uitmaken, onder wie Paul Van Zeeland, Paul-

Henri Spaak, Marcel Grégoire, Walter Ganshof van der Meersch en de rector van de Luikse universiteit Marcel Dubuisson. Aan Zeegers zou de koning gevraagd hebben om Spaak, die door *La Libre Belgique* steevast werd afgekamd, te sparen om zijn taak niet al te zeer te bemoeilijken.

Bij het verlaten van het Paleis zouden Zeegers en Breisdorff ervan overtuigd geweest zijn dat mijn regering veroordeeld was en dat zij maar een licht duwtje meer nodig had om te struikelen, waarna het zakenkabinet kon worden te voorschijn getoverd. Dat plan, waarvan de kabinetschef van de koning René Lefébure het scenario zou hebben uitgedokterd, zou het dagblad *Le Soir*, aldus *Pan*, ertoe hebben aangezet om op 9 en 10 augustus 1960 het fameuze artikel *D'échec en échec...* te publiceren. Zo zou ook *La Libre Belgique* een dag later zonder enig afkeurend commentaar de mogelijke terugkeer van Spaak in de Belgische politiek hebben kunnen aankondigen. Nog steeds volgens *Pan* zou de koning mij in de voormiddag van 10 augustus verzocht hebben de leiding van de regering af te staan.'s Namiddags zou ik de ministers op de hoogte hebben gebracht van dat verzoek. Zij zouden hebben gezegd dat ofwel de hele regering ofwel niemand zou opstappen. Daarna zou ik CVP-voorzitter Theo Lefèvre gesproken hebben, die mij zou hebben overtuigd het veld niet te ruimen voor een zakenkabinet. Vervolgens zou ik de ministers meegedeeld hebben geen gevolg te zullen geven aan de vraag van de koning. In de vooravond van 10 augustus zou ik dan naar het Paleis zijn gegaan om de koning op de hoogte te brengen van mijn standpunt. Ik zou de koning tevens uitgedaagd hebben door hem te vragen het communiqué bekend te maken waarin mijn ontslag zou worden aangekondigd. Daarop zou de koning zich rekenschap hebben gegeven van het gevaar van een dergelijk optreden voor de monarchie en zou hij zijn plannen voor een zakenkabinet hebben opgeborgen.

Ik wil niet beweren dat het verhaal van *Pan* volledig met de werkelijkheid strookt, maar het minste wat ik erover kan zeggen is dat het de atmosfeer van die dagen uitstekend weergeeft. In ieder geval was het waar dat de koning mijn ontslag wenste. Hij had me dat echter gevraagd op 5 en niet op 10 augustus, zoals *Pan* schreef. Toen ik die namiddag met hem een onderhoud had, wisselden wij eerst uitvoerig van gedachten over de toestand in Kongo. Op een gegeven ogenblik stelde de koning voor om ons gesprek in het park voort te zetten. Tijdens onze wandeling verklaarde hij dat er binnen 48 uur een nieuwe regering moest zijn. Mijn regering, beweerde hij, had door de Kongolese crisis alle krediet verloren en moest daarom verdwijnen. Aangezien zij in het parlement over een meerderheid beschikte, hoewel die volgens de koning niet meer de meerderheid in het land weerspiegelde, kon ik voor de Kamers geen ontslag nemen. Daarom vond hij dat ikzelf de regering tot zinken moest brengen en dat er op Van Zeeland en Spaak een beroep moest worden gedaan.

In de tegenaanval

Na het gesprek met de koning was ik geneigd er de brui aan te geven. Men maakte het mij al een hele tijd bijzonder lastig. Eerst was er de Rerum Novarum-redevoering van. Theo Lefèvre, daarna de reactie van de liberalen die de regering wilden verlaten,

vervolgens de ernstige moeilijkheden in Kongo en de internationale beschuldigingen tegen ons land en ten slotte de merkwaardige houding van de koning.

Ik had echter niet veel tijd nodig om te besluiten dat ik het niet mocht opgeven. Ik meende dat ik geen plaats mocht maken voor een kabinet dat op een ondemocratische wijze tot stand zou komen. Het zakenkabinet dat men achter mijn rug om in elkaar knutselde, achtte ik gevaarlijk voor de democratie en voor onze instellingen. Het was niet, zoals het weekblad *Pan* beweerde, Theo Lefèvre die mij daarvan wist te overtuigen, hoewel de CVP-voorzitter in deze kwestie volledig achter mij stond. De personen die in verband met het

zakenkabinet werden genoemd, hadden trouwens allemaal al hun ‘Waterloo’ achter de rug. Zij hadden niets méér te bieden dan ambitie en pretentie. Het lag ook niet in mijn aard het schip te verlaten, zeker niet als het aan het zinken was. Een kapitein blijft tot het laatst aan boord. Maar er was meer. Ik was de mening toegedaan dat ik het land een nieuw en belangrijk regeerprogramma voor kon stellen, waarvoor ik het vertrouwen van de meerderheid zou krijgen.

Ik bevond mij in de merkwaardige positie van een eerste minister die weigert ontslag te nemen en aan het staatshoofd laat verstaan dat artikel 65 van de grondwet, dat bepaalt dat de koning zijn ministers benoemt en ontslaat, in bepaalde omstandigheden niet kan worden toegepast. Deze delicate aangelegenheid werd met de grootste discretie besproken tijdens een kabinetsraad. De ministers waren het volledig met mij eens. De regering zou blijven.

Vanaf dat ogenblik ging ik onmiddellijk in het tegenoffensief. De aanval is immers de beste verdediging en in de namiddag van 9 augustus 1960, volop in de Kongocrisis en op vrijwel hetzelfde ogenblik dat *Le Soir* mij de woestijn wilde insturen, stelde ik aan de pers de grote lijnen van een nieuw regeerprogramma voor. Ik had daarmee twee vliegen in één klap geslagen. Enerzijds counterde ik zo de initiatieven voor een zakenkabinet en anderzijds toonde ik dat ik niet in zak en as zat.

De hervormingen die ik in het vooruitzicht stelde, waren omvattend en indrukwekkend. Ze hadden niet alleen betrekking op de overheidsfinanciën en de economische expansie, maar ook op de werking van de politieke instellingen en de algemene organisatie van de Staat. Naast het verminderen van het begrotingstekort door bezuinigingen, het zuiveren van de buitengewone begroting en het bijsturen van de expansiewetten, bepleitte ik de noodzaak van een reorganisatie van de Staat, de uitvoerende macht, het parlement en de overheidsadministratie. Hiermee speelde ik in op de onvrede die al enige tijd heerste over de werking van ons politieke systeem. Vragen werden gesteld over de efficiëntie van het tweekamerstelsel, over de toenemende invloed van pressiegroepen op het parlementaire en het regeringswerk, over de inflatie van adviesorganen, parastatale instellingen en allerlei commissies, over de kwaliteit van het ambtenarenapparaat en over zoveel andere zaken. Zonder kant-en-klare oplossingen voor te stellen, deed ik op mijn persconferentie van 9 augustus verscheidene suggesties om aan die problemen wat te doen. Het inperken in aantal en duur van de interpellaties in Kamer en Senaat, het reorganiseren van het regeringswerk door naar het Britse voorbeeld de ministers door staatssecretarissen te laten bijstaan, het hergroeperen van parastatalen en consultatieve commissies, het verbeteren van de opleiding van hoge ambtenaren en het opleggen van sancties bij slecht beheer van overheidsinstellingen.

Mijn strategie was een succes. De kranten deden uitvoerig verslag over mijn persconferentie. De commentaar op mijn voorstellen was in de regeringsgezinde pers over het algemeen positief. Dat kon ook moeilijk anders, omdat de politieke commentatoren voordien geregeld aandacht hadden gevraagd voor de nieuwe problemen.

Ik zette de voorstanders van het zakenkabinet definitief schaakmat door half augustus het vertrouwen van het parlement te vragen. Officieel stemde ik in met het verzoek van de BSP-leiding om over het Kongobeleid verantwoording af te leggen. In werkelijkheid nam ik die vraag te baat om aan te tonen dat ik nog steeds over een

meerderheid beschikte. Tot verbazing van velen kondigde ik daarom aan dat ik bij die gelegenheid de vertrouwenskwestie zou stellen.

Op 17 en 18 augustus 1960 debatteerde de Kamer over het Kongolese vraagstuk. Pierre Wigny, Raymond Scheyven en Arthur Gilson verstrekten uitleg over de houding van de regering en de belangrijkste beslissingen die ze vanaf het uitbreken van de Kongolese crisis had genomen. August De Schryver bracht een belangrijke synthese van de onafhankelijkheidspolitiek, die meteen ook zijn zwanezang was. Een andere opgemerkte toespraak, maar

dan om een heel andere reden, was die van Gaston Moulin. Met zijn communistische retoriek kon hij de Kamer reeds lang niet meer verbazen. Dit keer ging hij echter te ver met zijn bewering dat August De Schryver en de andere leden van de regering ‘knechten’ van de Union Minière en van de Verenigde Staten waren. De diep beledigde De Schryver verliet het halfrond, gevolgd door de andere ministers en door verscheidene leden van de CVP-fractie. Kamervoorzitter Kronacker ging pas over tot de schorsing van de vergadering nadat men hem erop had gewezen dat het onaanvaardbaar was Moulin zijn redevoering te laten voortzetten zonder dat één minister aanwezig was.

Toen ik in de namiddag van 18 augustus het woord nam, verruimde ik het debat van het Kongolese vraagstuk naar de toekomstige regeringspolitiek door mijn inzichten voor een nieuw programma te schetsen. Ik deelde mee dat ik vermoedelijk midden september met de concrete invulling van dat programma klaar zou zijn en het dan aan het parlement zou voorleggen.

Verscheidene socialistische volksvertegenwoordigers maakten het mij met hun brutale onderbrekingen erg moeilijk. Ze toonden nogmaals dat zij verbolgen waren over de indrukwekkende verwezenlijkingen van de regering waarop ik in mijn redevoering had gezinspeeld. Toen na mij BSP-voorzitter Collard op de tribune kwam en zich afvroeg wat de regering de voorbije achttien maanden gepresteerd had, was de maat voor mij vol. Ik antwoordde dat ik indien nodig onmiddellijk het bewijs zou leveren dat de coalitie om de veertien dagen één van de hervormingen had gerealiseerd waartoe de regering-Van Acker niet in staat was geweest. Collard ging wijselijk niet op mijn uitdaging in. Het viel ook op dat hij mij stelselmatig probeerde uit te spelen tegen CVP-voorzitter Theo Lefèvre, die mij zogezegd voor het aantreden van een zakenkabinet had behoed. De BSP-voorzitter eiste nog nieuwe verkiezingen met het doorzichtige argument dat ook het parlement verantwoordelijk werd gesteld voor de gebeurtenissen in Kongo.

Aan het eind van het debat ontstond grote heibel over de motie die door de meerderheid werd ingediend. Die bepaalde dat de Kamer, na akte te hebben genomen van mijn verklaringen, erop vertrouwde dat de regering spoedig een nieuw programma zou voorleggen. De socialisten beweerden dat dit geen echte vertrouwensmotie was. De gemoederen raakten nog meer verhit toen er betwisting rees over de ontvankelijkheid van een amendement van de socialist Marc-Antoine Pierson op de meerderheidsmotie. In dat amendement werd gesteld dat de Kamer haar goedkeuring betuigde over de uitvoering van de Afrikaanse politiek. Pierson dacht hiermee een handige zet te doen. Hij probeerde met die toevoeging twijfel te zaaien onder de meerderheid. De weigering van het amendement kon immers worden geïnterpreteerd als een afkeuring van de Kongolese politiek, waardoor ik verplicht zou zijn af te treden. Bovendien had de liberale partij al voor het debat laten weten dat zij geen stemming over het verleden wilde, maar alleen over het nieuwe regeerprogramma. Pierson had evenwel buiten de waard gerekend. Zijn maneuver had het omgekeerde effect. Tot verbazing van de socialisten verklaarde ik dat Piersons amendement ook in de motie moest worden opgenomen. Daarmee zou de zaak volledig worden uitgeklaard en zou de beschuldiging van Collard dat ik ‘een vaudeville’ opvoerde, ontzenuwd worden.

Met 115 tegen 82 stemmen keurde de Kamer de geamendeerde motie goed. De socialisten stemden bijna allemaal tegen. Pierson onthield zich, net als twee liberalen

en drie CVP'ers. De dag nadien, op 19 augustus 1960, schonk ook de Senaat de regering het vertrouwen. Slechts twee senatoren van de meerderheid onthielden zich.

Dat gebeurde na een debat waarin de socialistische minister van Staat Henri Rolin mij zwaar ontgoochelde. Rolin, die enkele weken voordien de Kongolese politiek nog volmondig verdedigd had, gooide nu met stenen naar de regering omdat zij bij de voorbereiding van de onafhankelijkheid ‘overhaast’ te werk was gegaan. Blijkbaar was Rolin al vergeten dat

hij tijdens de ronde-tafelconferentie van januari een belangrijk aandeel had gehad in de beslissing om aan Kongo zo spoedig mogelijk volledige onafhankelijkheid te verlenen.

Toen de voorstanders van het zakenkabinet begrepen hadden dat ze me niet onderuit kregen, bliezen zij de aftocht. Het was opmerkelijk hoe de toon in dagbladen als *Le Soir* en *La Libre Belgique* reeds vóór het debat in Kamer en Senaat veranderde. Al op 17 augustus kwam *Le Soir* op een eigenaardige manier terug op het fameuze artikel *D'échec en échec*... De Franstalige Brusselse krant ontkende impliciet dat zij op een nieuwe regering of een zakenkabinet had aangedrongen en liet verstaan dat men mij weer nodig had. Diezelfde dag schreef Marcel Grégoire, de vroegere UDB'er en minister in de tweede regering-Van Acker, van wie sommigen beweerden dat hij de auteur was van het artikel *D'échec en échec*..., dat de ministers die in 1958 met het Kongolese vraagstuk waren belast een zware erfenis van hun voorgangers hadden gekregen. Hij benadrukte ook dat de grootste fout vóór 13 januari 1959 werd begaan door toen geen werk te maken van de opleiding van een Kongolese elite.

Na het debat in Kamer en Senaat werd helemaal niet meer gesproken over een regering van 'onafhankelijke en sterke figuren'. Door de intriges rond het installeren van een zakenkabinet in de kiem te smoren, heb ik wellicht een diepe crisis van het regime kunnen voorkomen.

De moeizame herschikking van de regering

De dubbele vertrouwensstemming betekende dat de Kongolese politiek van zowel vóór als na de onafhankelijkheid door de coalitiepartijen werd onderschreven. Daarenboven lag voor mij de weg open voor een aanpassing van het regeerprogramma en een herschikking van de regering. Ondanks de onverkwikkelijke kwestie van het zakenkabinet kon ik onmogelijk met dezelfde groep ministers blijven werken. Een wijziging drong zich op. Na de Kongolese onafhankelijkheid was het vanzelfsprekend niet langer mogelijk twee ministers voor Afrika te hebben. Ganshof van der Meersch, de derde minister voor Kongo, was reeds op 20 juli 1960 uit de regering gestapt. Hij had er op 7 juli een eerste keer op aangedrongen van zijn opdracht te worden ontslagen. Ganshof oordeelde dat zijn taak een einde had genomen op het ogenblik dat België afstand had gedaan van zijn soevereiniteit over Kongo. Formeel had hij gelijk. Op hetzelfde ogenblik braken echter de eerste ernstige onlusten in Kongo uit. Omdat Ganshof voordien in nauw contact had gestaan met Kasavubu en Lumumba, was hij met De Schryver de aangewezen man om bij de Kongolese leiders een tussenkomst van de Belgische troepen te vragen in het kader van het Belgisch-Kongolese vriendschapsverdrag. Ganshof vertrok daarom samen met De Schryver op 9 juli opnieuw naar Kongo. Tot mijn verbazing liet Ganshof de ochtend van 12 juli vanuit Leopoldstad per telegram weten dat hij uit zijn functie ontslagen wenste te worden. Hij vond dat de maatregelen die de regering inmiddels had genomen voor de bescherming van de blanken en de Belgische belangen ontoereikend waren. Dat was een nogal vreemd standpunt, omdat de regering bijna uitsluitend adviezen van hemzelf had opgevolgd. Daarom en omwille van de tragische omstandigheden weigerde ik op Ganshofs verzoek in te gaan. Toen hij op 13 juli uit Kongo

terugkeerde, stelde Ganshof zijn vraag opnieuw. Andermaal ging ik er niet op in. Pas toen hij op 17 juli nogmaals aandrong om ontslagen te worden, legde ik het besluit daartoe aan de koning voor.

Naast Ganshof van der Meersch waren er nog August De Schryver en Raymond Scheyven. Hun vertrek was onafwendbaar. Als de direct verantwoordelijke ministers moesten zij geslachtofferd worden omwille van de Kongolese zaak. CVP-voorzitter Theo Lefèvre deed daar uiteraard moeilijk over. Hij vond het onrechtvaardig dat De Schryver en Scheyven de laan werden uitgestuurd, terwijl enerzijds Albert Lilar als vice-voorzitter van de regering en voorzitter van de ronde-tafelconferenties en anderzijds ikzelf als eerste minister, buiten

schot zouden blijven. Ik was dezelfde mening toegedaan. Tijdens de laatste dagen van augustus dacht ik er ernstig aan ontslag te nemen. Het verzet van Lefèvre en van andere vooraanstaanden in de CVP, onder wie Robert Houben, Fred Bertrand en Marguerite De Riemaecker, tegen elke mogelijke herschikking van de regering speelde bij die overweging eveneens een belangrijke rol. Verscheidene keren verklaarde Lefèvre tegenover de pers dat dezelfde regeringsploeg moest doorgaan en verscheidene keren sprak hij zijn veto uit tegen de personen die ik in de regering wilde opnemen. Daarbij kwam nog dat zowel in de CVP als in de liberale partij bezwaren werden gemaakt tegen het nieuwe regeerprogramma dat ik voorbereidde.

Het tere punt was de sanering van de overheidsfinanciën. De liberalen wilden liever bezuinigingen dan nieuwe belastingen, maar verklaarden zich wel akkoord met een fiscale ingreep. Bij de CVP en vooral in het ACW lagen de kaarten moeilijker. Lefèvre en anderen vonden het niet bijzonder opportuun om nog ingrijpende maatregelen te treffen op zo'n gevorderd tijdstip in de legislatuur. Het ACW verzette zich openlijk tegen mijn voorstel om voor ongeveer zes miljard BF nieuwe belastingen te heffen en voor elf miljard BF besparingen door te voeren. Voor het ACW was dat een echt drama. Als de socialisten in de oppositie zitten, doet zich bij het ACW altijd hetzelfde voor. Men schrikt dan terug voor een besparingspolitiek. Sommige verantwoordelijken van de christelijke arbeidersbeweging geloofden niet dat de economie met mijn programma maximale groeikansen zou krijgen. Zij begrepen niet dat de expansiepolitiek een bijkomende stimulans zou krijgen als de overheidsfinanciën gezond werden gemaakt. Belastingverhogingen alleen volstonden echter niet om de begroting in evenwicht te brengen. Die waren zonder besparingen trouwens niet te rechtvaardigen. Paradoxaal genoeg vond ik wel veel steun bij de ACW-ministers.

De week na het debat in Kamer en Senaat was ik nog vrij optimistisch en dacht ik de meningsverschillen tussen de coalitiepartners en de tegenstand van Theo Lefèvre en het ACW te kunnen overwinnen. Dat was de reden waarom ik in de avond van 24 augustus een eerste keer aan de pers verklaarde dat ik nog slechts enkele dagen nodig had om mijn onderhandelingen af te ronden.

Mijn verwachtingen gingen evenwel geleidelijk in rook op. Ik moest de aankondiging van de nieuwe regeringsploeg herhaaldelijk uitstellen. Eind augustus waren de besprekingen zelfs in een totale impasse geraakt. Ik zag slechts één uitweg: een beroep doen op het land door de moeilijkheden waarmee ik af te rekenen had publiek te maken en door aan te geven dat ik daarom het ontslag van de regering wilde aanbieden.

Op 31 augustus stelde ik een dergelijke verklaring op. Ik was van plan die persmededeling ook voor radio en tv te laten eindigen met de verklaring dat ik niet de nodige steun voor de uitvoering van het nieuwe regeerprogramma had gevonden en om die reden de koning gevraagd had te worden ontslagen van de leiding van de regering. Tijdens de kabinetsraad van 31 augustus bracht ik mijn collega's op de hoogte. Verscheidene ministers riepen de toestand in Kongo en de begrotingsproblemen in om mij mijn mening te doen herzien. Ik zegde echter niets toe en meldde dat ik een definitieve beslissing zou nemen na het onderhoud met de koning, voorzien voor de late namiddag. De koning verzocht mij nog een ultieme poging te ondernemen om een gewijzigde regering samen te stellen. Hij wou dat ik

de laatste zin van mijn mededeling niet zou uitspreken. Ik vroeg de koning een dag bedenktijd.

De CVP-leiding en de ACW-top, die ik eveneens informeerde, oefenden ook sterk druk op mij uit om mijn slotzin te wijzigen. Uiteindelijk gaf ik daaraan toe en de mededeling die's avonds op radio en tv werd uitgezonden, besloot ik als volgt:

'*Ik heb U in alle oprechtheid de moeilijkheden uiteengezet waar tegenover wij geplaatst zijn en de maatregelen die mijns inziens onafwendbaar zijn met het oog op het hoger belang van de natie. Ik heb aldus gehandeld omdat ik overtuigd ben dat alleen de toepassing van zulk programma, dat aan de staat soberheid oplegt en van allen begrip en discipline vergt, van aard is een politiek van tewerkstelling, voorspoed en sociale vooruitgang te*

waarborgen. De uitvoering van zulk programma veronderstelt de vaste wil om hierin te slagen, de moed van alle verantwoordelijke personen en het begrip van de bevolking, omdat dit programma radicaal breekt met de gemakelijke methodes van het verleden. Het zal een ware vernieuwing teweeg brengen. Wat sommige aspecten hiervan betreft, kan dit plan hard toeschijnen. Persoonlijk heb ik echter de zekerheid dat de overwinning ons ten slotte wacht en dat de gevraagde inspanning en offers bekroond zullen worden met een verhoogde economische ontwikkeling en een groter sociaal welzijn.'

In mijn verklaring aan de geschreven pers stelde ik het nog scherper. Ik zei niet bereid te zijn verder te marcheren als de coalitiepartijen weigerden de maatregelen te aanvaarden die ik noodzakelijk achtte voor de sanering van het land.

Op 1 september voerde ik langdurige besprekingen met de CVP-top en de leiding van de liberale partij. Bij Theo Lefèvre bleef ik op tegenkanting stuiten. Hij bekritiseerde mijn redevoering van de vorige dag. Meer bepaald vond hij dat de lasten van de besparingen en de nieuwe belastingen niet rechtvaardig verdeeld werden. De vleugelvoorzitters Fred Bertrand en Leopold Derbaix lieten zich in dezelfde zin uit. ACW-voorzitter Raf Hulpiau beweerde dat ik de medewerking vroeg van de christelijke arbeidersbeweging voor het uitvoeren van een liberaal programma. Gezien hun verzet dacht ik er goed aan te doen mijn oorspronkelijke idee toch uit te voeren. Tot driemaal toe begaf ik mij naar het Paleis om mijn ontslag aan te bieden, maar de koning weigerde telkens het te aanvaarden. In de vooravond, tussen 18.00 en 20.00 uur, had ik met het staatshoofd verscheidene telefonische gesprekken. Ik zei hem elke keer opnieuw dat ik in geweten de leiding van een herschikte regering niet op mij kon nemen. De koning heeft me dan werkelijk gesmeekt aan te blijven. Om te beantwoorden aan zijn uitdrukkelijke vraag en om hem een genoegen te doen, heb ik toegegeven. Mijn beslissing werd ook beïnvloed door de houding van de ACW-leiding, die veel opwerpingen tegen mijn programma maakte, maar anderzijds niet wilde dat ik ontslag nam.

In de voormiddag van 2 september 1960 had ik op het Paleis van Laken een nieuw onderhoud met de koning. Daarna ontbood ik Theo Lefèvre en vervolgens Roger Motz in mijn ambtswoning in de Lambermontstraat. Met de twee partijvoorzitters probeerde ik tot een akkoord te komen over het nieuwe programma en over de herschikking van de regering. In de loop van de namiddag bereikte ik hierover eensgezindheid. In de vooravond legde ik de lijst van ministers aan de koning voor en omstreeks 19.30 uur deelde ik de samenstelling van de vernieuwde regering aan de pers mee. Drie CVP'ers en één liberaal hadden de regering verlaten: August De Schryver, Raymond Scheyven, Oscar Behogne en Laurent Merchiers. Mijn adjunct-kabinetschef graaf Harold d'Aspremont Lynden werd de nieuwe minister van Afrikaanse Zaken. Hij was de zoon van PSC-senator Charles d'Aspremont Lynden. In volle Kongocrisis, op 22 juli 1960, had ik hem aangesteld als hoofd van de Belgische technische missie die in opdracht van de regering naar Katanga werd gestuurd. Hij had zich toen een goed onderhandelaar getoond. Hij was bovendien een trouw en plichtbewust medewerker.

Yves Urbain nam van Oscar Behogne de portefeuille van Arbeid over. Urbain was hoogleraar aan de Leuvense universiteit en tevoren aan mijn kabinet verbonden als verantwoordelijke voor de uitvoering van de expansiewetten in Wallonië. Hij was in de pers vaak het onderwerp van spot wegens zijn slordige voorkomen. Albert Lilar

kwam in de plaats van Laurent Merchiers op Justitie. Hij stond het ondervoorzitterschap van de kabinetsraad af aan René Lefèbvre die daarnaast minister van Binnenlandse Zaken bleef. Pierre Harmel erfde de bevoegdheid van Albert Lilar voor de administratieve hervorming en werd minister van Openbaar Ambt. De vorige portefeuille van Harmel, Culturele Zaken, vertrouwde ik toe aan CVP-volksvertegenwoordiger Renaat Van Elslande die de titel van minister-onderstaatssecretaris kreeg. Naast hem deden Albert De Gryse voor de CVP en Willy De Clercq en Roger de Looze voor de liberale partij hun intrede in de regering. De Gryse werd minister-onderstaatssecretaris van PTT, de Clercq van Begroting en de Looze van Energie.

Een andere nieuwigheid was de aanstelling van ministers-coördinatoren. Gewezen CVP-minister Dries Dequae trad in de regering als minister belast met de Economische Coördinatie en de liberale fractieleider in de Senaat Raoul Vreven als minister belast met de Coördinatie van de Institutionele Hervormingen. P.W. Segers werd minister van Sociale Coördinatie en behield daarnaast zijn portefeuille van Verkeerswezen. Voor de rest werd aan de samenstelling van het kabinet niets veranderd. De vernieuwde regering telde dus 24 leden, vijftien CVP'ers en negen liberalen. Dat waren er vier meer dan de vorige.

De gebeurtenissen tijdens de laatste dagen vóór de herschikking van de regering gaven aanleiding tot een felle perspolemiek. Het waren inderdaad turbulente dagen, met veel gepalaver, verrassende wendingen en tactische maneuvers. Het werd mij echt niet gemakkelijk gemaakt. Toch moet ik bekennen dat ik mij in een dergelijke atmosfeer van drukke besprekingen en ogenschijnlijk onontwarbare knopen als een vis in het water voelde.

In het algemeen was de commentaar op mijn mededeling van 31 augustus gunstig. Men voelde aan dat ik de problemen met ernst en grote beslistheid wilde aanpakken. Sommige kranten maakten wel bedenkingen bij het feit dat ik mij over de hoofden van de partijleiders heen tot de bevolking had gericht. Andere dagbladen vonden daarin juist het bewijs dat ik met slechte gewoonten uit het verleden wilde breken. Opvallend was de lof die ik van *La Libre Belgique* en *Le Soir* toegezwaaid kreeg. Deze kranten, die mij nauwelijks drie weken eerder hadden willen uitschakelen, steunden mij nu ten volle. Ze schreven met grote verontwaardiging over de moeilijkheden die CVP-voorzitter Lefèvre mij voor de voeten had geschoven.

Over het nieuwe kabinet liet de pers zich eerder sceptisch uit. De meeste kranten hadden zich aan een grondigere vernieuwing verwacht en wezen op mijn verklaring dat ik niet de medewerking had verkregen die ik gewenst had. Ik had inderdaad enkele vooraanstaanden uit de christelijke arbeidersbeweging, onder wie Raf Hulpiau en André Oleffe, gepolst naar hun bereidheid om in de regering te treden. Maar zij waren niet op mijn vraag ingegaan, omdat zij vreesden dat de beweging door hun vertrek zou worden onthoofd. Het was evenwel niet waar wat sommige kranten beweerden, dat ik ook Paul Van Zeeland en de rector van de Luikse universiteit Marcel Dubuisson in dit verband had aangesproken.

De socialistische pers liet zich bijzonder denigrerend uit over de herschikte regering en over mijzelf. Volgens *Volksgazet* was de hervorming niet meer dan 'wind en camouflage' waarmee ik mij blootstelde aan 'algemeen misprijzen, zowel als politicus als menselijk gesproken...', onder meer omdat ik De Schryver 'brutaal had afgedankt'!

De verloving van koning Boudewijn

Kort na al dat gekrakeel over de regering konden de kranten ook goed nieuws brengen. Op 16 september 1960 maakte ik in een radioboodschap de verloving bekend van koning Boudewijn met Dona Fabiola de Mora y Aragon. De verloofde van de koning was op één na de jongste uit een adellijk Spaans gezin met zeven kinderen. Tot haar voorouders behoorden leden van de koninklijke families van Aragon en Navarra, die in de Spaanse geschiedenis een markante rol hadden gespeeld.

De koning had zijn verloving enkele weken eerder willen aankondigen, maar door de gebeurtenissen in Kongo had hij besloten de zaak uit te stellen. Toen ik de ochtend van 16 september de ministers, zoals de grondwet dat voorschrijft, de toestemming vroeg voor het huwelijk van koning Boudewijn met Fabiola gaven ze die graag. Zelf was ik ook bijzonder opgetogen. Ik had er bij de koning talrijke keren op aangedrongen in het huwelijk te treden. Over het huwelijk zelf bewaarde ik in de publieke aankondiging van de verloving op 16 september de nodige discretie.

Enkele dagen voordien was ik nog naar Parijs geweest om president de Gaulle te vragen het officiële bezoek van koning Boudewijn aan de Franse hoofdstad, gepland voor oktober, uit te stellen tot het voorjaar van 1961. De regering was van oordeel dat het bezoek beter door het koninklijke echtpaar kon gebeuren. Vervelend was wel dat ik aan Marcel-Henri Jaspar, onze ambassadeur in Parijs, niet de ware toedracht van mijn demarche bij de Gaulle kon uitleggen. Officieel ging het alleen om een gesprek over Europa en over de crisis in Kongo.

De bespreking van de regeringsverklaring

Op 27 september 1960 las ik de nieuwe regeringsverklaring in de Kamer voor. Na eraan te hebben herinnerd dat de meeste punten van de verklaring van november 1958 verwezenlijkt of in uitvoering waren, ontvouwde ik de plannen van de herschikte regering. Die waren vanzelfsprekend sterk geïnspireerd op het programma dat ik op 31 augustus op zo'n spectaculaire wijze had bekendgemaakt. De basisgedachten waren dat geen economische expansie mogelijk was zonder gezonde openbare financiën en geen sociale vooruitgang zonder economische expansie.

Omdat de Eenheidswet de concretisering was van dat programma, verwijs ik voor meer bijzonderheden naar de bladzijden in dit hoofdstuk over de belangrijkste bepalingen van die wet.

De regering beloofde de expansiepolitiek uit te werken in nauw overleg met de vertegenwoordigers van de particuliere sector en van de werknemersorganisaties in het Nationaal Comité voor Economische Expansie, de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad. Het was de bedoeling deze laatste twee overleginstellingen tot één raad om te vormen. Inzake de reorganisatie van overheids- en aanverwante instellingen stelde ik nog verscheidene andere initiatieven in het vooruitzicht, zoals fusies in de administratieve en parastatale sector, een strengere controle op de overheidsuitgaven, de harmonisering van statuten in het openbaar ambt en de verbetering van de rekrutering en opleiding van ambtenaren. De benoeming van ministers-onderstaatssecretarissen en -coördinatoren kaderde in de verbetering van de werking van de uitvoerende macht. Ik sprak de hoop uit dat ook het parlement bij zijn taken een grotere doelmatigheid aan de dag zou leggen. Meer kon ik daarover niet zeggen omdat het niet paste dat de regering zich mengde in de hervorming van de wetgevende macht.

In de regeringsverklaring kwamen nog andere dan economisch-financiële en administratieve vraagstukken ter sprake. Kongo was daar vanzelfsprekend een van. Ik herhaalde dat de regering zich in deze kwestie door twee bekommernissen liet leiden: bezorgdheid om de Kongolese bevolking te helpen en de wil om de materiële en morele belangen van ons land te vrijwaren. Nog eens tekende ik krachtig protest aan tegen de onjuiste en zelfs belachelijke beschuldigingen door internationale en Kongolese officiële kringen tegen ons land geuit. Niet zelden kwamen die aantijgingen van landen die voordien in hun kolonies of mandaat-gebieden op dezelfde wijze waren opgetreden. Anderzijds verklaarde ik dat de regering bereid was tot verzoening en dat zij de terugkeer van Belgen naar Kongo zou bevorderen als de Kongolese regering dat wenste.

Een probleem van binnenlandse aard dat eerder al aanleiding had gegeven tot moeilijkheden was de talentelling. Hierover deelde ik mee dat de talen- en volkstelling van elkaar gescheiden zouden worden en dat in een nieuwe wet de datum en de modaliteiten van de eerste telling zouden worden vastgelegd.

Toen ik de regeringsverklaring voorlas, gedroeg de socialistische fractie zich bijzonder nerveus. Tijdens het debat traden haar woordvoerders agressief en bijzonder polemisch op. Met allerlei argumenten probeerden zij het mij lastig te maken. Achiel Van Acker bijvoor-

beeld haalde oude koeien uit de sloot met zijn vraag of de regering vooraf op de hoogte was gebracht van de koninklijke verklaring over Kongo van 13 januari 1959. Deze vraag had zomaar even betrekking op feiten van anderhalfjaar oud! BSP-voorzitter Collard trok veel passussen uit de regeringsverklaring in het belachelijke, onder meer die over de reorganisatie van de uitvoerende macht. Nochtans nam ik met de benoeming van ministers-coördinatoren en -onderstaatssecretarissen gewoon een techniek over van onze buurlanden. Collard bekritiseerde de benoeming van Harold d'Aspremont Lynden tot minister van Afrikaanse Zaken. Hij verwees daarvoor naar een redevoering van diens vader over de regeringsaanpak van de Kongolese crisis waarover deze laatste zich volgens het kranteverslag niet bepaald lovend had uitgelaten, alsof Harold daarvoor verantwoordelijk was. Veelbetekenend was de voorspelling van de BSP-voorzitter dat systematisch verzet tegen mijn regering op gang zou komen waartegen ik mij vergeefs zou trachten te verzetten.

Hoewel de CVP-fractie mij na het voorlezen van de regeringsverklaring langdurig had toegejuicht, kreeg ik tijdens het debat niet veel steun. CVP-voorzitter Theo Lefèvre hield een bijzonder zwakke redevoering waarin hij opnieuw de zogezegde vertraging bij de uitvoering van het Schoolpact aanklaagde. Andere woordvoerders van de CVP verklaarden dat de voorgestelde oplossing inzake de talentelling voor hen niet voldeed. Vlaamsgezinde kringen vonden dat geen talentellingen meer mochten worden gehouden. Ik was het daar in feite mee eens, maar ik kon mijn standpunt en tactiek niet publiek maken. Er was immers de wet van 1932 die de telling verplichtte en als eerste minister kon ik die wet niet zomaar terzijde schuiven. Het was trouwens al een hele prestatie om de meeste liberalen en PSC'ers te doen instemmen met het van elkaar loskoppelen van talen- en volkstelling.

Later, op 11 november 1960, besliste de regering de telling helemaal te verdagen. Het protest van de Vlaamse gemeentebesturen speelde daarbij een belangrijke rol. Begin oktober riep het Vlaams Actiecomité voor Brussel en de Taalgrens op tot een boycot van de volkstelling. De reden was dat de tellingsformulieren in de beide landstalen waren opgesteld en het daardoor mogelijk was onrechtstreeks toch een talentelling te houden. Maar de formulieren waren aan de ene zijde in het Nederlands en aan de andere zijde in het Frans opgesteld. Iedereen kon ze invullen in de taal van zijn keuze en ze zouden allemaal in Brussel worden verzameld. Daarenboven waren de formulieren opgemaakt in overeenstemming met de aanbevelingen van de Commissie voor Taaltoezicht. Het waren de Vlaamse leden van deze commissie onder leiding van Jean Vossen die een tweetalig formulier eisten, terwijl de Franstaligen de voorkeur gaven aan een eentalig document.

Naast onvrede over de regeling inzake de talentelling viel tijdens het debat over de regeringsverklaring de dubbelzinnige houding op van een aantal CVP'ers. Gewezen minister Maurice Brasseur was een van hen. Hij kondigde aan dat hij onder groot voorbehoud de regeringsverklaring zou goedkeuren. Blijkbaar beïnvloed door financiële groepen uitte hij zijn ontevredenheid over de nieuwe belastingen. Ik vond zijn houding onaanvaardbaar en stelde met een bravourestukje zijn hypocrisie aan de kaak. Ik daagde hem en alle leden van de meerderheid die zijn gevoelens deelden uit om de regering af te keuren. Ik had de inzichten van de regering helder verwoord en ik vroeg niets meer dan dat de meerderheidsfracties eenzelfde duidelijkheid aan de dag zouden leggen. Brasseur werd door mijn tussenkomst verplicht om op een tamelijk zielige manier te zeggen dat hij de regering het vertrouwen zou schenken.

Een ander sterk nummer was mijn opsomming van alle hervormingen die de regering reeds had uitgevoerd. Niet minder dan 26 punten van het Sleutelplan waren midden 1960 al gerealiseerd. De socialisten konden blijkbaar niet verdragen dat het Sleutelplan met zoveel energie en kordaatheid werd doorgevoerd. Ik vond geen andere verklaring voor hun brutale onderbrekingen.

De avond van 29 september 1960 schonk de Kamer de regering het vertrouwen met 114 stemmen voor, 85 stemmen tegen en 2 onthoudingen afkomstig van de liberalen Ernest Demuyter en Clotaire Cornet. Gerard Van den Daele was het enige lid van de meerderheid dat met de oppositie tegenstemde. Zoals gewoonlijk was Van den Daele het met verscheidene punten uit de regeringsverklaring niet eens. Maar het was vooral de voorgestelde regeling inzake de talentelling die hem stoorde. In de Senaat, die begin oktober de regeringsverklaring besprak, bracht geen enkele vertegenwoordiger van de meerderheid een negatieve stem uit. Wel waren er in de Hoge Vergadering meer onthoudingen: vier bij de CVP en evenveel bij de liberalen.

Niettegenstaande de debatten in Kamer en Senaat voor mij persoonlijk een groot succes waren, moest ik vaststellen dat zij tegelijk in een bitsige en op sommige ogenblikken zelfs pijnlijke atmosfeer werden gevoerd. Ik besefte dat het zeer moeilijk zou worden. Niet alleen vanwege de socialisten mocht ik mij aan ernstige tegenstand verwachten, maar ook vanwege de CVP. In de CVP-gezinde pers en in het bijzonder in de dagbladen die de christelijke arbeidersbeweging steunden, werd de regeringsverklaring op weinig enthousiasme onthaald. De belangrijkste reden van het verzet was de aangekondigde sanering van de overheidsfinanciën, waarvan iedereen zo niet expliciet dan toch impliciet de noodzaak erkende, maar waardoor iedereen, ook het ACW, zich bedreigd voelde. Ik kan dat illustreren met de meningen die vertolkt werden tijdens het ACW-Hoofdbestuur van 29 september. ACW-voorzitter Raf Hulpiau verklaarde op die bijeenkomst dat de regeringsverklaring inzake besparingen en nieuwe belastingen te vaag bleef. Jos De Saeger vond dat de regering aan het ACW in feite een ‘blind vertrouwen’ vroeg en dat de liberalen geen toegevingen hadden moeten doen. Hij zei ook dat het niet vaststond dat besparingen in de sociale sector a priori nodig waren.

Aan de andere kant was er in het ACW een strekking gewonnen voor samenwerking met de socialisten. Raf Hulpiau en André Oleffe vreesden dat mijn saneringsprogramma het ACW nog voorjaren zou ‘opsluiten’ in een coalitie met de liberalen. Anderen zoals Jos De Saeger waren dan weer de mening toegedaan dat een normale regeringscrisis en eventuele verkiezingen duidelijkheid in de situatie konden brengen.

De Raad van Wijzen

Ik ervoer al vlug de voorwaardelijkheid van het vertrouwen van de meerderheid en meer bepaald van de CVP. Enkele dagen nadat de Kamer de nieuwe regeringsverklaring had goedgekeurd, werd door het nationaal secretariaat van de CVP een ‘vertrouwelijke’ circulaire naar de arrondissementele voorzitters en secretarissen gestuurd. Die nota deed het verhaal van de onderhandelingen over de herschikking van de regering. Het heette dat de berichten in de pers over de ‘eigenaardige’ politieke crisis ‘tegenstrijdig en verward’ waren geweest en dat de circulaire geen andere bedoeling had dan klaarheid te brengen.

In feite was de nota een reactie op de kranteberichten waarin kritiek was geleverd op de houding van CVP-voorzitter Theo Lefèvre tijdens de onderhandelingen over de omvorming van de regering. Ze bevatte ook heel wat stekelige opmerkingen aan

mijn adres en aan dat van de koning. Er werd immers uitvoerig geciteerd uit het artikel van het weekblad *Pan* over de pogingen om een zakenkabinet tot stand te brengen en over het vermeende aandeel van de koning daarin. Het was nogal eigenaardig dat in een document van de CVP kritiek werd geleverd op het staatshoofd.

Maar het was geen alleenstaand feit. Begin september reeds had Theo Lefèvre tijdens een toespraak in Mechelen koning Boudewijn publiekelijk op de korrel genomen voor zijn vermeende aandeel in het zakenkabinet. Dit werd hem door de rechtse pers niet in dank afgenomen en zij beschuldigde Lefèvre ervan de Kroon te hebben ontbloot. Het Hof was over

Lefèvres gedrag evenmin erg opgetogen en de kabinetschef van de koning René Lefébure had bij mij de tekst van de redevoering opgevraagd.

Maar zoals gezegd werd ook ik in het rondschrijven van mijn partij niet gespaard. In de eerste plaats werd mij verweten geen gehoor te hebben gegeven aan de ‘herhaalde’ oproepen van de CVP-leiding voor een ‘relance’ van het regeringswerk. Tevens had ik de voorbereiding van de Kongolese onafhankelijkheid als ‘alibi’ gebruikt om de dingen op hun beloop te laten. Toen de ergste gebeurtenissen in Kongo voorbij waren, had ik het parlement bijeengeroepen voor een nieuwe vertrouwensstemming. In andere omstandigheden had ik volgens de circulaire waarschijnlijk geen enkele kans gehad die stemming te overleven. Ofschoon ik het vertrouwen had gekregen, was de ‘algemene mening’ dat ik tijdens het debat ‘geen indruk’ op de volksvertegenwoordigers en de senatoren had gemaakt. Bijgevolg had ik onder ‘weinig voordelige voorwaarden’ de onderhandelingen over de omvorming van de regering moeten starten. Uit het relaas daarover moest men afleiden dat ik voortdurend contact had gehad met de liberale partijleiding en met de bonzen van de christelijke arbeidersbeweging, maar niet met de CVP-top. Die beschuldiging was volledig in strijd met de waarheid. Over al mijn initiatieven en gesprekken met de liberalen had ik de CVP-leiding geraadpleegd en geïnformeerd. De bedoeling van mijn contacten met de ACW-leiding was hen te overtuigen van de noodzaak van mijn saneringsprogramma. Persoonlijk geloofde ik dat het land alleen daarmee uit de moeilijkheden kon raken. Omdat het ACW zich bijzonder gereserveerd opstelde en ik niet met die beweging wilde breken, deed ik al het mogelijke om haar leiding tot andere gedachten te brengen.

Kritiek werd in de circulaire ook uitgeoefend op de herschikte regering. Ik had bij herhaling de wens van de CVP genegeerd om de verantwoordelijkheid voor de Kongolese crisis evenwichtig te spreiden, vermits slechts één liberaal tegenover drie CVP'ers waren opgestapt. Er werd ook aanstoot genomen aan het feit dat de nieuwe liberale ministers allen parlementsleden waren, terwijl twee van de vijf kersverse CVP-ministers geen deel uitmaakten van het parlement en op de keper beschouwd ook geen ‘politiek etiket’ hadden. Daarenboven was de uiteindelijke balans van de regeringsherschikking voor de CVP en de liberalen dezelfde. Beide partijen hadden twee ministerportefeuilles meer gekregen hoewel de CVP veel talrijker in het parlement vertegenwoordigd was. Om de liberalen en in het bijzonder hun fractieleider in de Senaat Raoul Vreven tevreden te stellen, had ik met de Coördinatie van de Institutionele Hervormingen een ‘nutteloze’ portefeuille gecreerd. Een ander punt van kritiek was dat de CVP-ministers aan het hoofd stonden van departementen die volgens mijn regeerprogramma ernstig moesten bezuinigen, terwijl alle zogenaamde ‘benoemingsdepartementen’ voor de liberalen waren. Dan was er nog het vooruitzicht dat de liberale staatssecretarissen door de aard van hun bevoegdheid wellicht geregeld en de CVP-staatsse-cretarissen daarentegen eerder zelden aan de kabinetsraad zouden kunnen deelnemen.

De circulaire eindigde met de bedenking dat ik op 29 september enkel het voorwaardelijk vertrouwen van de Kamer had gekregen. Er werd op gewezen dat verscheidene parlementsleden de wetsontwerpen afwachtten waarin het nieuwe regeerprogramma zou zijn uitgewerkt om zich definitief over de regeringspolitiek uit te spreken. Zoals ikzelf had verklaard, aldus de circulaire, zou mijn regering begin november aan een keerpunt in haar bestaan gekomen zijn.

Als kritiek op mij en als methode om de partijkaders ‘vertrouwelijk’ in te lichten, was de nota ongetwijfeld een innovatie van bedenkelijk allooi. Toen zij in de pers uitlekte, werd door het CVP-hoofdkwartier in de Tweekerkenstraat meegedeeld dat voorzitter Theo Lefèvre er vooraf geen kennis van had genomen. De circulaire was door de persdienst van de partij opgesteld en tijdens de afwezigheid van Lefèvre wegens ziekte aan de vleugelvoorzitters Bertrand en Derbaix voorgelegd.

Ik hechtte weinig geloof aan dat verhaal. Omdat het niet de eerste keer was dat Lefèvre stokken in de wielen probeerde te steken, reageerde ik op een kordate en spectaculaire wijze door de Raad van Wijzen van de CVP bijeen te roepen. Ik wou een ondubbelzinnig antwoord op de vraag of mijn partij bereid was mij verder te steunen en het saneringsprogramma te aanvaarden. Vanzelfsprekend wist ik vooraf dat het antwoord positief zou zijn.

Mijn initiatief werd zeer verdeeld onthaald. De dagbladen die Lefèvre gunstig gezind waren, oordeelden dat ik mij boven de partij plaatste en de tegenstellingen nodeloos op de spits had gedreven. Aan Vlaamse zijde vond men ook dat ik in de kaart speelde van de Franstalige conservatieven, die Lefèvre wegens zijn voorkeur voor een coalitie met de socialisten en wegens het taalcompromis van Charleroi uit de voorzitterszetel wilden wippen. Anderen daarentegen meenden dat Lefèvre voor de zoveelste keer zijn boekje te buiten was gegaan en dat zijn optreden een illustratie was van de toenemende invloed van de politieke partijen op het regeringswerk.

Lefèvre had inderdaad eigenaardige opvattingen over zijn rol als partijvoorzitter. Tijdens het hoogtepunt van de Kongocrisis had hij een communiqué laten verspreiden dat stelde dat de regering het weliswaar hard te verduren had, maar dat het de taak van de CVP niet was om ze te verdedigen. Het bekritiseren van de regering beschouwde hij daarentegen blijkbaar wel als zijn opdracht.

Hoe dan ook, op 18 oktober 1960 kwam in mijn ambtswoning in de Lambermontstraat de Raad van Wijzen bijeen. Dat waren de CVP-ministers, de gewezen CVP-ministers, de CVP-ministers van Staat die nog deel uitmaakten van het parlement, en de leden van de fractiebureaus. Lefèvre mocht zich gelukkig prijzen dat hij minister van Staat was. Anders had ik hem niet eens uitgenodigd. Tijdens de vergadering hield Lefèvre zich gedeisd. Op mijn uiteenzetting over het nieuwe regeerprogramma volgde een lange commentaar van Lefèvre waarin hij de houding van de partij tijdens de Kongocrisis en de omvorming van de regering toelichtte. Over het saneringsprogramma stelde Lefèvre de vraag welke timing ik voorstelde. Fred Bertrand liet zich in dezelfde zin uit. Daarnaast drong hij aan op een beter en bestendiger contact tussen de regering en de partijleiding, want de partij wist volgens hem 'niets'. Robert Houben was het scherpst. Hij zei dat het nieuwe regeerprogramma er een was voor het begin van een legislatuur. Volgens hem mocht de beloofde hervorming van de kieswet niet worden gerealiseerd en zochten de liberalen enkel naar een gunstige uitgangspositie voor nieuwe verkiezingen.

Zoals verwacht steunden de andere aanwezigen mij zonder enig voorbehoud. Door Frans Van Cauwelaert en P.W. Segers werd de grootste inspanning gedaan om het geschil met Lefèvre bij te leggen. Ze riepen op om de rangen te sluiten en geen incidenten met de liberalen uit te lokken. Zij wensten een eerlijke behandeling van de liberale coalitiepartner. Van Cauwelaert stelde terecht de vraag of er met de socialisten op het sociale vlak saneringen konden worden doorgevoerd. P.W. Segers zette sterk het nationale belang van mijn herstelprogramma in de verf. Anderzijds wees P.W. Segers ook op de verdiensten van Theo Lefèvre als partijleider. Zijn voorstel om een contactcommissie van ministers en vertegenwoordigers van de partij op te richten werd door Lefèvre en de anderen aanvaard.

Na de vergadering las Paul Struye voor de talrijk wachtende journalisten een communiqué voor. Hij deed dat op het trottoir en tussen het drukke verkeer. Dat leverde een vrij eigenaardig schouwspel op. Er werd verklaard dat in de CVP geen

onenigheid bestond over het nieuwe programma en dat het vertrouwen in de regering hernieuwd werd. Gedurende enkele maanden was mijn relatie met Lefèvre ook beter.

Het ontslag van De Vleeschauwer en Moureaux

Nog voor het wapengekletter over mijn saneringsprogramma losbarstte, namen twee ministers ontslag, Albert De Vleeschauwer en Charles Moureaux. Zij deden dat om heel uiteenlopende redenen. Terwijl De Vleeschauwer daadwerkelijk uit de regering verdween, kon ik Moureaux overhalen om toch te blijven.

Tijdens het debat over de nieuwe regeringsverklaring nam Theo Lefèvre zoals vermeld minister van Onderwijs Charles Moureaux onder vuur. Lefèvre verweet Moureaux het Schoolpact niet loyaal uit te voeren. De klachten van de CVP-voorzitter hadden voornamelijk betrekking op de uitbetaling van subsidies aan het vrij onderwijs. Die gebeurden volgens hem met grote vertraging waardoor instellingen in moeilijkheden kwamen. Lefèvre ging zelfs zo ver te beweren dat het Schoolpact al maanden niet meer werd toegepast.

Moureaux wou op Lefèvres redevoering, die eigenlijk een echte interpellatie was, reageren door ontslag te nemen. Toen Moureaux mij zijn voornemen bekendmaakte, bezwoer ik hem het niet ten uitvoer te brengen. Ik vroeg hem om mijn taak niet nog te bemoeilijken. Moureaux' ontslag zou het debat over de regeringsverklaring in de Senaat ongetwijfeld bemoeilijken. Moureaux deed wat ik hem vroeg. Maar toen de senatoren de regeringsverklaring bespraken, hield Robert Houben eenzelfde aanklacht als Theo Lefèvre. Anders dan tijdens het debat in de Kamer antwoordde Charles Moureaux deze keer wel op de beschuldigingen. Hij gaf toe dat er zich aanzienlijke vertragingen voordeden bij de uitbetaling van subsidies. Maar hij schreef die toe aan de buitengewoon zware last die de toepassing van de nieuwe schoolwet voor zijn departement meebracht. Moureaux dreigde er in de Senaat publiekelijk mee ontslag te nemen als er aan zijn loyauteit getwijfeld werd.

Hiervoor deinsde Robert Houben niet terug. Hij verklaarde dat hij de bespreking van de begroting van Onderwijs afwachtte om een definitief antwoord op zijn opmerkingen te krijgen.

Tijdens de weken die op het Senaatsdebat volgden, haalde de CVP tot grote ergernis van Moureaux geregeld de grieventrommel over het onderwijs boven. Op 9 november 1960 kreeg Moureaux bezoek van Theo Lefèvre en Robert Houben, die hem andermaal hun bezwaren tegen de toepassing van het Schoolpact voorlegden,'s Anderendaags ontving ik een brief van Moureaux waarin hij mij vroeg zijn ontslag aan de koning aan te bieden. Hij had daartoe beslist nadat ik hem in de namiddag van 9 november in kennis had gesteld van een klachtennota die Lefèvre en Houben mij hadden bezorgd. Moureaux toonde zich uiterst verbolgen over het feit dat Lefèvre en Houben buiten zijn medeweten ook bij mij hun beklag hadden gedaan. Hij benadrukte in zijn ontslagbrief dat hij hen bij elk verzoek steeds had ontvangen en correct had behandeld. Moureaux merkte in zijn brief trouwens op dat hij verscheidene van hun opmerkingen op de agenda van de Nationale Schoolpactcommissie had geplaatst nog voor zij daarom gevraagd hadden. De druppel die de emmer bij Moureaux had doen overlopen, was dat Robert Houben tijdens hun onderhoud in de voormiddag van 9 november met een interpellatie had gedreigd. Moureaux vond dat onduldbaar gezien de onophoudelijke inspanningen die hij al tweejaar leverde voor de correcte toepassing van het Schoolpact. Hij vertrouwde me in zijn brief ook toe dat niet alleen het vele administratieve werk in zijn departement aan de basis lag van de laattijdige uitbetaling van subsidies, maar ook de vertragingen bij het ministerie

van Financiën van mijn partijgenoot Jean Van Houtte. Financiën had gevraagd daar evenwel niets over te zeggen en Moureaux had zich aan die afspraak gehouden. Moureaux deed ook zijn beklag over de weigering van Jean Van Houtte om de kredieten voor het kunstonderwijs vrij te maken, ofschoon het parlement die had goedgekeurd en de leerkrachten er al een jaar niet meer werden betaald. Daartegen werd echter door de CVP niet geprotesteerd en Moureaux vroeg zich af of de houding van Van

Houtte niet te maken had met het feit dat het kunstonderwijs bijna volledig door het rijks-net werd georganiseerd.

Moureaux somde nog een hele reeks feiten op waaruit moest blijken dat hij bij de uitvoering van het Schoolpact zeer loyaal had opgetreden. Hij was de aantijgingen tegen zijn persoon meer dan beu en zijn ontslag was daar het gevolg van. Moureaux hoopte dat zijn opvolger op meer begrip zou kunnen rekenen.

Zelf had ik geen enkele reden om aan de loyauteit van Moureaux te twijfelen. Hoewel hij in zijn ontslagbrief schreef dat zijn beslissing onomkeerbaar was, wilde ik hem op zijn stappen doen terugkeren. Dat was niet zo eenvoudig. Nogmaals riep ik de politieke toestand in. Moureaux draaide uiteindelijk bij en ik kon daar alleen maar tevreden over zijn. Minder gelukkig was ik met de indiscreties die door mijn kabinet werden begaan. Een van mijn medewerkers had waarschijnlijk iets opgevangen over de ontslagbrief van Moureaux, want *Le Soir* maakte op 12 november melding van ‘meningsverschillen tussen de minister van Onderwijs en de eerste minister’. Daar was niets van waar en daaruit bleek ook dat de informant niet wist hoe de zaak precies in elkaar zat. Toch wou ik geen geruchtenstroom op gang laten brengen. Ik liet onmiddellijk een communiqué verspreiden dat het bericht van *Le Soir* krachtig ontkende. Op 14 november kwam de krant op de zaak terug door te schrijven dat Moureaux de intentie zou hebben gehad om ontslag te nemen. Aan de speculaties daarover kwam gauw een einde omdat Moureaux en ikzelf over de hele zaak het volledige stilzwijgen bewaarden.

Nauwelijks enkele dagen later raakte minister van Landbouw Albert De Vleeschauwer in opspraak door een artikel in *Pourquoi Pas*? Dit weekblad publiceerde op 18 november 1960 een artikel waarin De Vleeschauwer ervan beschuldigd werd betrokken te zijn bij het bedrieglijke bankroet van de koloniale maatschappij Socoga, waarvan hij raadgever was geweest. *Pourquoi Pas*? beweerde dat De Vleeschauwer een deel van de verduisterde activa, die vijf miljoen BF bedroegen, had opgestreken ten nadele van de schuldeisers. Het gerechtelijk onderzoek over de zaak had volgens het Brusselse weekblad tevens uitgewezen dat de inbeschuldigingstelling van De Vleeschauwer geboden was. Het blad eiste dan ook zijn ontslag.

Een dag later was het reeds zover. Tijdens de kabinetsraad in de voormiddag van 18 november bespraken de ministers in afwezigheid van De Vleeschauwer zijn vraag welke houding hij moest aannemen. Zonder zich over de grond van de zaak uit te spreken, concludeerden zij unaniem dat De Vleeschauwer zowel om politieke als om persoonlijke redenen best ontslag kon nemen. Zo zou hij zijn handen volledig vrij hebben en men zou ook niet kunnen aanvoeren dat hij vanuit zijn ministeriële functie het onderzoek probeerde te bemoeilijken. Na de middag ontving ik De Vleeschauwer en deelde ik hem de mening van de regering mee. De Vleeschauwer volgde het advies van zijn collega's en nog dezelfde dag bezorgde hij mij zijn ontslagbrief.

Op 21 november legde de PSC'er Charles Héger de eed af als nieuwe minister van Landbouw. Héger had die functie ook al in de homogene CVP-regeringen (1950-1954) uitgeoefend en in mijn minderheidsregering was hij minister van Binnenlandse Zaken geweest. Aan Vlaamse zijde was men echter ontevreden, omdat met Héger de Waalse vertegenwoordiging in de regering sterker werd.

De socialistische pers maakte veel herrie rond de zaak-De Vleeschauwer en trachtte mij erin te betrekken. Zij vond dat De Vleeschauwer de regering wel erg snel verlaten

had en concludeerde daaruit dat het weekblad *Pourquoi Pas*? wellicht gelijk had met zijn bewering dat ik reeds tijdens de omvorming van de regering begin september op de hoogte was van het gerechtelijk onderzoek.

Op 22 november 1960 kwam de Kamer bijeen om de socialisten de mogelijkheid te bieden over die zogenaamde onthullingen een aantal vragen te stellen. Volgens Marc-Antoine

Pierson zou het parket reeds begin november het dossier-De Vleeschauwer aan Kamervoorzitter Kronacker hebben bezorgd en zou ik ten laatste op 7 november ervan op de hoogte zijn gebracht. Pierson betoogde dat Kronacker de Kamer onmiddellijk had moeten informeren en dat ik meteen had moeten reageren op de vraag van het parket om De Vleeschauwer te verhoren.

Kronacker antwoordde dat de procureur-generaal hem inderdaad op 7 november het dossier had bezorgd, maar dat hij toen geen Kamervoorzitter was vermits de nieuwe parlementairezittingsperiode nog moest starten. Toen hij's anderendaags bij de opening van het parlementaire jaar tot voorzitter werd verkozen, had hij niets meegedeeld omdat hij zich eerst in het dossier wilde verdiepen. Kronacker beklemtoonde dat hij daarmee niet anders had gehandeld dan zijn voorgangers. Hij had bij de kwestie niet overhaast te werk willen gaan aangezien Albert De Vleeschauwer een politiek tegenstander van hem was in het arrondissement Leuven. Op het ogenblik dat hij de Kamer wilde inlichten, had Kronacker een nieuwe brief van de procureur-generaal gekregen waarin die meedeelde dat Albert De Vleeschauwer zelfde wens had uitgedrukt om verhoord te worden en dat het dossier bijgevolg opnieuw aan het gerecht moest worden overgemaakt. Minister van Justitie Albert Lilar stipte op zijn beurt aan dat in de zaak-De Vleeschauwer niet van de gebruikelijke procedure was afgeweken en dat er van opzettelijke vertraging geen sprake kon zijn.

Pierson meende na Lilar nogmaals op de tribune te moeten komen. De verduidelijkingen voldeden hem niet en hij stelde de vraag of de procureur-generaal in zijn brief niet op het gevaar voor verjaring had gewezen. Kronacker en Lilar verzekerden hem dat dit niet het geval was geweest. Het debat werd daarmee afgesloten.

's Anderendaags blokletterde *Volksgazet* dat ik tijdens de discussie ‘als vermoord’ had gezwegen en insinueerde zo dat ik iets te verbergen had. Ook tijdens de daaropvolgende dagen hield deze krant de zaak warm. Op 26 november nam de Antwerpse socialistische partijkrant het bericht over dat enkele dagen eerder in het weekblad *Pan* was verschenen en waarin onthuld werd dat reeds vóór de verkiezingen van 1958 in CVP-kringen bekend was geraakt dat De Vleeschauwer vernoemd werd in de zaak van het bankroet van Socoga. Er zou dan in Leuven over de affaire een soort ereraad zijn bijeengeroepen met vertegenwoordigers van de CVP, het ACV en de universiteit. Die raad zou uiteindelijk beslist hebben aan De Vleeschauwer niet te raken.

Dit gaf voldoende stof voor een nieuwe reeks parlementaire vragen van de socialisten. Die werden op 6 december 1960 op minister van Justitie Albert Lilar en op mijzelf afgevuurd. Fayat, Pierson en Van Eynde voerden aan dat door het zogenaamde getreuzel van Lilar de normale behandeling van het dossier-De Vleeschauwer in het gedrang dreigde te komen. Van mij wilden ze vernemen of ik op de hoogte was van het bestaan van de fameuze CVP-ere-raad in Leuven en of ik de geruchten over ‘andere onaanvaardbare vermengingen van ministeriële functies met de behartiging van privé-belangen’ kon bevestigen.

Lilar herhaalde dat hij gedaan had wat hij moest doen en dat er vóór januari 1963 geen verjaring kon intreden. Ik antwoordde naar waarheid dat ik niets afwist van een ereraad of wat dan ook. Ik zei ook dat ik vóór 31 oktober 1960 niet op de hoogte was van de vraag van het gerecht om De Vleeschauwer te verhoren. Op die dag had Albert

Lilar mij een kopie van de brief van de procureur-generaal aan Kamervoorzitter Kronacker bezorgd.

In feite wist ik al eerder dat er een onderzoek tegen De Vleeschauwer liep. Maar in deze kiese zaak ben ik net als Albert Lilar met grote omzichtigheid opgetreden. Het was een publiek geheim dat ik het met Albert De Vleeschauwer, '*ik alleen*', een paar keer flink aan de stok had gekregen. De Vleeschauwer was een eigenzinnig man en hij kon bijzonder scherp en moeilijk zijn. Om niet het verwijt te krijgen dat ik van de beschuldigingen gebruik maakte om een tegenstander uit te schakelen, wachtten zowel Lilar als ikzelf op een initia-

tief van Kamervoorzitter Kronacker. Volgens de geplogenheden was hij verplicht de nodige stappen te doen van zodra hij het dossier in handen had. Ik heb wel tegenover Lilar onmiddellijk mijn verwondering uitgedrukt over het feit dat tegen De Vleeschauwer vervolging was ingesteld. Hij was immers geen beheerder of commissaris van Socoga geweest, maar hij was alleen als raadgever opgetreden. Natuurlijk wist ik dat De Vleeschauwer mandaten bekleedde in vennootschappen. Daartegen kon men geen bezwaar maken. Integendeel, deel uitmaken van de raad van beheer van een onderneming is een eerbare zaak. Zelf vond ik dat een ministerieel ambt best niet gecumuleerd werd met een mandaat in een raad van beheer. De wet verbood dit echter niet. Ik ging er ook van uit dat De Vleeschauwer zijn mandaten niet uitoefende als hij in de regering zat. Voor het overige antwoordde ik de socialisten dat zij beter met concrete feiten dan met insinuaties voor de dag kwamen indien zij van oordeel waren dat de regering de zaak-De Vleeschauwer wilde toedekken. De socialisten waren inderdaad meesters in het exploiteren van dat soort affaires voor politieke doeleinden.

Later bleek trouwens dat het gerecht een dramatische vergissing had begaan en er geen vervolging tegen De Vleeschauwer had moeten worden ingesteld. In eerste instantie veroordeelde de correctionele rechtbank van Nijvel De Vleeschauwer na lange debatten, waarbij Joseph Pholien als zijn verdediger optrad, tot naar ik geloof 18 maanden gevangenisstraf met uitstel. De Vleeschauwer ging tegen die uitspraak in beroep en het Hof van Beroep te Brussel sprak hem van alle schuld vrij zonder dat in het arrest de verjaring werd ingeroepen. Hoewel hij volledig in eer was hersteld, kwam De Vleeschauwer de affaire niet meer te boven. Zijn reputatie was in de ogen van velen aangetast. Hij ondervond aan den lijve hoe hard de politiek kon zijn, en trok zich terug in Kortenberg, waar hij een eigendom had verworven. Het bleek dat hij helemaal niet gefortuneerd was.

Toen hij op 24 februari 1971 overleed en in het tv-nieuws daarvan melding werd gemaakt, vermeldde men onder meer dat De Vleeschauwer veroordeeld was geweest wegens de betrokkenheid in een financieel schandaal en nadien wegens verjaring was vrijgesproken. De geschreven pers nam dat bericht over. Het satirische weekblad *Pan* publiceerde op 2 maart een ronduit gemeen en volledig misplaatst artikel over De Vleeschauwer. Het schreef onder meer dat ik De Vleeschauwer in 1958 in de regering had opgenomen hoewel ik toen reeds zou geweten hebben dat er tegen hem een gerechtelijk onderzoek liep. *Pan* hield ook staande dat De Vleeschauwer zich in de zaak Socoga zwaar gecompromitteerd had. Ik was over dit artikel en over de tv-berichtgeving diep verontwaardigd. De familie van De Vleeschauwer deed onmiddellijk het nodige om de foutieve informatie recht te zetten, maar het kwaad was weer geschied. Het voorval toont aan hoe onrechtvaardig de media tegenover politici kunnen optreden.

Het wetsontwerp voor economische expansie,sociale vooruitgang en financieel herstel of de zogenaamde Eenheidswet

Nog voor de moeilijkheden met Moureaux en het ontslag van De Vleeschauwer hadden de ministers hun instemming betuigd met het ontwerp waarin het door mij

op 31 augustus aangekondigde saneringsprogramma volledig was uitgewerkt. Tijdens de kabinetsraad van 28 oktober 1960 werd de tekst voltooid en zetten de ministers er hun handtekening onder. Het ontwerp had als titel *Wetsontwerp voor economische, expansie, sociale vooruitgang en financieel herstel*. Het was in feite de bundeling van verschillende ontwerpen, vandaar de algemeen gebruikte benaming 'Eenheidswet'.

Hoewel de Eenheidswet steevast met mijn naam geassocieerd wordt, was ze het werk van verscheidene ministers. De sociale hoofdstukken bijvoorbeeld waren van de hand van de

ACW-ministers, met name van P.W. Segers, Yves Urbam en Léon Servais. Zij werden, samen met de andere betrokken ministers, geïnspireerd door wetenschappelijke studies, allerhande publikaties en uiteraard ook op partijprogramma's, inzonderheid dat van de CVP. In tegenstelling met de traditionele voorstelling van zaken had het ontwerp een grote continuïteit en stemde het overeen met het sociale, economische en financiële beleid dat reeds sedert juli 1958 werd gevoerd. Het volstaat daarvoor de opeenvolgende regeringsverklaringen en mijn parlementaire en andere redevoeringen, onder meer die ter gelegenheid van de eerste gezamenlijke vergadering van de Nationale Arbeidsraad en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven op 9 maart 1959, te lezen.

De Eenheidswet werd in feite al op 18 mei 1960 aangekondigd. Toen ik die dag antwoordde op de interpellatie van de liberaal Raoul Vreven over de sociaal-economische politiek, wees ik reeds op de noodzaak de buitengewone begroting te zuiveren, besparingen door te voeren, het openbaar ambt te hervormen, de ziekteverzekering en de pensioenfondsen te saneren en nieuwe belastingen in te voeren. Maar wegens de nakende onafhankelijkheid van Kongo was het niet mogelijk op dat ogenblik met de uitvoering van zo'n omvangrijk programma te beginnen. Tijdens de eerste kabinetsraad na de Kongolese onarhankelijkheidsplechtigheid bogen de ministers zich over de begrotingsproblemen en stelde ik de grote lijnen voor van wat later de Eenheidswet zou worden.

In feite was de Eenheidswet niets anders dan de verdere uitvoering van het Sleutelplan. De opzet daarvan was, zoals ik tevoren reeds duidelijk heb gemaakt, de problemen aan te pakken die reeds meer dan tien jaar aansleepten. Jaren eerder waren reeds stemmen opgegaan om het land te bezweren zijn gemakzucht af te leggen. Bij verscheidene gelegenheden, onder meer in mijn toespraak bij de plechtige installatie van de Economische Raad voor Vlaanderen en op de Vlaams Wetenschappelijk Economische Congressen, had ik erop gewezen dat ons land, dat beter dan andere landen de oorlog was doorgekomen, zich verheugde over een schijnbare voorspoed.

België trappelde tijdens de jaren vijftig op het economische vlak ter plaatse en ging er in vergelijking met onze buurlanden, die hun economie grondig moderniseerden, op achteruit. De economie groeide in ons land trager en bleek gevoeliger te zijn voor conjunctuurschommelingen. Daarenboven hadden de uitgaven en de inkomsten van de Staat zich op een zeer ongelijke wijze ontwikkeld. Terwijl tijdens de jaren vijftig de overheidsbestedingen met 77 procent toenamen, stegen de ontvangsten met slechts 61 procent en het nationaal inkomen met 55 procent. Deze cijfers bewezen dat de Staat boven zijn stand leefde. Een groot deel van de gewone overheidsuitgaven werd door leningen gefinancierd. Op die manier roomde de Staat op de kapitaalmarkt miljarden af, nodig voor de economische ontwikkeling. Dat was een nefaste toestand. Net als een gezin mag de Staat niet meer uitgeven dan hij ontvangt en raakt hij in moeilijkheden indien hij op krediet leeft. Het is normaal dat een gezin gebruik maakt van krediet voor het kopen van bouwgrond, een huis of een wagen. Maar het gaat geen leningen aan voor het dagelijks leven, voor de gewone uitgaven. Doet het dat toch, dan loopt dit eerder vroeg dan laat verkeerd af. Voor de Staat geldt net hetzelfde.

Om de kwalen te genezen waaraan ons land al lang leed, moesten nieuwe middelen worden aangewend. De eerste fase van die nieuwe politiek, waarmee in 1958 gestart werd, bestond in het aanzwengelen van onze economie die door een recessie was

getroffen. De belangrijkste maatregelen van die periode waren ongetwijfeld de expansiewetten. Daarnaast nam de regering nog talrijke andere initiatieven die de investeringen en de consumptieuitgaven moesten bevorderen. Deze etappe werd met succes bekroond. Sedert het begin van 1960 was een merkbare verbetering in de economische toestand opgetreden. De belangrijkste economische indicatoren bereikten toen zelfs hogere waarden dan tijdens de hoog-

conjunctuur van 1957. Ter illustratie: de uitvoer was sedert 1958 met 27 procent gestegen en de werkloosheid was met 22 procent gedaald. De index van de kleinhandelsprijzen nam tijdens dezelfde periode met slechts één procent toe, de uurlonen daarentegen met niet minder dan zes procent.

De tweede fase bestond in het gezond maken van de overheidsfinanciën, de sanering van onder andere de steenkoolmijnen, de ziekteverzekering, de spoorwegen, de gemeentefinanciën en de hervorming van het openbaar ambt. In een aantal van die sectoren had de regering reeds maatregelen genomen. Het bleek echter nodig die te verstrakken om het gewenste doel te bereiken. Voor andere problemen had de regering oplossingen voorgesteld waarvan de uitvoering bemoeilijkt werd omdat ze op veel tegenkanting stuitten. De plannen van minister van Sociale Voorzorg Léon Servais voor de hervorming van de ziekteverzekering bijvoorbeeld waren door de betrokken partijen steevast verworpen. Ondertussen werden de problemen in die sector alleen maar groter.

Men mag ook niet uit het oog verliezen dat in 1957 de EEG was opgericht. Om voor ons land een concurrentiële positie op de Europese eenheidsmarkt te veroveren, was een nationale inspanning noodzakelijk. Tijdens de periode 1953-1959 groeide het nationaal produkt in België met 2,5 procent per jaar tegenover 5,5 procent in de andere landen van de EEG.

Het zonder onderscheid opnemen van alle verbruiksuitgaven in de gewone begroting betekende vanzelfsprekend een zware bijkomende last van bijna tien miljard BF. Daarbij kwam nog dat in de gewone begroting van 1961 voor een aantal uitgaven meer kredieten moesten worden uitgetrokken dan aanvankelijk was voorzien. Het ging onder andere om bepaalde uitgaven voor het onderwijs, de economische expansie en de delging van de overheidsschuld, die in totaal 4,4 miljard BF bedroegen. Dat betekende met andere woorden dat de gewone begroting enkel binnen redelijke perken kon worden gehouden als in verscheidene sectoren aanzienlijk werd bezuinigd.

De regering deed op dat vlak een grote inspanning. In de Eenheidswet werden voor 11,1 miljard BF besparingen aangekondigd. De meeste daarvan waren in het ontwerp opgenomen, zoals de vermindering van de subsidies aan de spoorwegen (700 miljoen BF), de steenkoolmijnen (300 miljoen BF) en de gemeenten (1,1 miljard BF). Dat was ook het geval met de besparingen in de uitgaven voor de werkloosheid (1,4 miljard BF), de ziekte- en invaliditeitsverzekering (800 miljoen BF), de sociale woningbouw (300 miljoen BF) en voor Afrikaanse zaken (1,3 miljard BF). De bezuinigingen op de begroting van Onderwijs (1,7 miljard BF) en Landsverdediging (3,5 miljard BF) zouden in de begrotingen van die departementen worden meegedeeld en kwamen dus niet in het ontwerp voor. De besparingen op Landsverdediging hingen af van de NAVO, die moest instemmen met een herziening van onze defensieopdrachten. Wat het onderwijs betrof, was het zeker niet de bedoeling de basis van het Schoolpact aan te tasten. Een zekere matiging in de onderwijsuitgaven drong zich evenwel op. Bij een ongewijzigd beleid zou in 1961 22 miljard BF of 60 procent van de opbrengst van de inkomstenbelastingen aan onderwijs worden besteed. Wie zijn gezond verstand gebruikte, wist dat een ingreep noodzakelijk was. Een lichte verhoging van de klasnormen kon de kwaliteit van het onderwijs niet in gevaar brengen.

Na die bezuinigingen zou de begroting voor 1961 135,7 miljard BF bedragen tegenover 147,1 miljard BF voor de aangepaste begroting van 1960. De buitengewone

begroting werd van 27,9 miljard BF in 1960 tot 12,7miljard BF in 1961 verminderd, terwijl de gewone begroting van 1961 werd vastgesteld op 122,9 miljard BF tegenover 126,8 miljard BF in 1960. De ontvangsten voor 1961 werden geraamd op 116,3 miljard BF. Het verschil dat moest worden overbrugd om de gewone uitgaven van 122,9 miljard BF te dekken, beliep dus 6,6 miljard BF. Daarom werd in de Eenheidswet een tijdelijke bijkomende fiscale inspanning van die grootte gevraagd. Zonder het Kongolese vraagstuk hadden besparingen volstaan om de gewone

begroting in evenwicht te brengen. Maar de weerslag van de gebeurtenissen in Kongo op de begroting bedroeg zo'n zes miljardBF: een verhoging van de uitgaven met vier miljard BF en een vermindering an de fiscale ontvangsten met twee miljard BF.

Het hergroeperen van de verbruiksuitgaven in de gewone begroting, de besparingen en de verzwaring van de fiscaliteit hadden tot doel het groeitempo van de openbare schuld aanzienlijk te verminderen. De nettoverhoging daarvan zou immers worden verminderd van 24 miljard BF in 1960 tot ongeveer 10 miljard BF in 1961. Minister van Financiën Jean Van Houtte drong bijzonder sterk aan op zo'n omvangrijke vermindering. Mijns inziens was de Eenheidswet op dit punt te streng.

Door het milderen van de last van de openbare schuld zou de koopkracht van onze munt verzekerd blijven, zou het krediet van de Belgische Staat in binnen- en buitenland worden verstevigd en zouden de buitenlandse investeringen in ons land worden aangemoedigd. De verbetering in de toestand van de Schatkist zou de Staat een grotere vrijheid geven. Hij zou immers minder dan voorheen op het spaargeld van de burgers een beroep moeten doen. Daardoor zou het spaarvolume in toenemende mate gebruikt kunnen worden voor de financiering van de vernieuwing van het produktieapparaat. De produktiviteitsverhoging en de economische expansie zouden de sociale vooruitgang ten goede komen en dat was - ik kan het niet genoeg beklemtonen - de uiteindelijke doelstelling van de Eenheidswet.

Dikwijls werd opgeworpen dat de regering reeds in 1958 of in 1959 met de sanering van de overheidsfinanciën had kunnen beginnen. CVP-voorzitter Lefèvre maakte geregeld die opmerking. Maar dat was niet mogelijk, omdat dan de economische recessie in de hand zou zijn gewerkt. De regering moest nieuwe uitgaven doen om de economische activiteit te stimuleren en om zowel de sociale en wetenschappelijke politiek als de onderwijspolitiek te versterken. Na de Kongocrisis was het ogenblik aangebroken om in de staatshuishouding orde op zaken te stellen. Ik was ervan overtuigd dat het nooit meer tot een grondige sanering zou komen indien ze op dat ogenblik niet werd doorgevoerd. Sommigen vonden dat zo'n fundamenteel programma als de Eenheidswet eerst aan de kiezers moest worden voorgelegd. Zij pleitten niet alleen voor uitstel, maar ook voor afstel. Nieuwe verkiezingen betekenden immers nieuwe beloften en nieuwe beloften hebben nieuwe uitgaven tot gevolg.

De belangrijkste bepalingen van de Eenheidswet

De Eenheidswet was in feite de bundeling van zeven wetsontwerpen. De 133 artikelen, bijna 40 bladzijden, hadden betrekking op de economische expansie, de werkgelegenheid, de sociale voorzorg en huisvesting, de regionale en lokale besturen, het openbaar ambt, de oorlogsschade en de fiscaliteit van de Staat. Een memorie van toelichting van niet minder dan 70 bladzijden ging eraan vooraf. In de inleiding werd de basisdoelstelling van de wet omschreven: het realiseren van een economisch vijfjarenprograrnma gericht op de jaarlijkse verhoging van het bruto nationaal produkt met vier procent en het creëren van 20.000 nieuwe arbeidsplaatsen per jaar door de investeringen naar structureel expansieve sectoren te oriënteren. Het ging met andere woorden om exact hetzelfde doel als van het Sleutelplan.

Het is vanzelfsprekend onmogelijk hier alle bepalingen van de Eenheidswet op te sommen. Ik beperk mij daarom tot de belangrijkste.

In het kader van de economische expansie werd bijvoorbeeld de toepassing van de fiscale wet van 15 juli 1959 verlengd. De in die wet opgenomen fiscale vrijstellingen werden bovendien verruimd in het voordeel van de kleine en middelgrote ondernemingen. Daarnaast werden de expansiewetten versterkt en verfijnd. Ondernemingen konden bij komende ofbijzondere financiële hulp ontvangen indien de geplande investeringen kaderden in het economische vijfjarenprograrnma van de overheid. Met hetzelfde doel werd het maximum-

bedrag aan kasbons en obligaties dat de NMKN kon uitgeven, verhoogd van 40 tot 45 miljard BF. Ook werd een wetsontwerp aangekondigd waarin een programma van openbare werken zou worden uitgewerkt dat zich over een periode van vijftien jaar zou uitstrekken en een structureel en een conjunctureel deel zou omvatten. Het conjuncturele gedeelte was bedoeld om de gevolgen van een eventuele inzinking van de economische activiteit op te vangen.

De werkgelegenheidspolitiek werd in de Eenheidswet op een nieuwe leest geschoeid. Het ministerie van Arbeid kreeg op dit vlak de volledige verantwoordelijkheid en werd nauwer betrokken bij de investeringspolitiek. Het zou bijvoorbeeld advies moeten uitbrengen over de werkgelegenheidsplannen. De Rijksdienst voor Arbeidsbemiddeling en Werkloosheid, die voortaan Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening zou heten, kreeg belangrijke nieuwe bevoegdheden waardoor hij in de mogelijkheid werd gesteld een actieve werkgelegenheidspolitiek te voeren. Voortaan werd hij belast met de beroepsopleiding van alle werknemers en niet alleen met die van de werkloze arbeiders, en met de selectie van nieuwe werknemers en met het verlenen van tussenkomsten in het loon van werknemers die door overschakeling werden getroffen of die moeilijk te plaatsen waren.

Ook de arbeidsmarkt werd aan een nieuwe reglementering onderworpen. Zo creëerde de Eenheidswet de mogelijkheid om de aanwerving of het ontslag van werknemers met het invoeren of wijzigen van een regeling van gedeeltelijke arbeid afhankelijk te maken van een voorafgaande machtiging of aangifte. Het was niet de bedoeling van de regering om de arbeidsmarkt met nieuwe regels te overstelpen. Zij wilde enkel praktij ken voorkomen waarbij ondernemingen de jongste of de oudste werknemers of andere categorieën stelselmatig ontsloegen om ze daarna tegen lagere lonen opnieuw in dienst te nemen. De regering vond ook niets uit. Zij inspireerde zich op de wetgeving van onze buurlanden.

De werkloosheidsverzekering werd eveneens op een aantal punten gewijzigd. Voor de onvrijwillig en voor de arbeidsmarkt volledig geschikte werklozen, in het bijzonder de gezinshoofden, zou de werkloosheidsuitkering geleidelijk worden verhoogd. Voor het overige wilde de regering, zoals in andere landen, de uitkeringsperiodes beperken door in de werkloosheidsverzekering twee periodes te onderscheiden. De voorgestelde criteria voor de duur van de eerste periode waren de leeftijd en de aard van de geleverde arbeidsprestaties, voor die van de tweede periode de bijdrage van de werkloze in het onderhoud van het gezin. Dit betekende evenwel geen terugkeer naar de vroegere en zo omstreden staat van behoefte.

Tegelijk wou de regering de controle op de toepassing van de werkloosheidsverzekering verscherpen. De daarvoor bevoegde ambtenaren zouden voortaan beëdigd worden en hun verslagen zouden als processen-verbaal worden beschouwd, waardoor ze bewijskracht kregen. De regering verbond er zich toe de hervorming van de werkloosheidsverzekering in verschillende fasen en na raadpleging van de bevoegde paritaire instanties door te voeren.

De Eenheidswet bevatte tevens maatregelen om de controle in de ziekte- en invaliditeitsverzekering doeltreffender te maken. Er werd voorgesteld om een volledig autonome Hoge Raad voor Geneeskundige Controle op te richten die zou instaan voor de medische controle op de gezamenlijke prestaties in de ziekteverzekering. De regering wenste voorts dat de akkoorden tussen de geneesheren en de ziekteverzekering aan de minister van Sociale Voorzorg ter goedkeuring zouden

worden voorgelegd. Zij achtte het daarenboven nodig over de bevoegdheid te beschikken om zelf honoraria voor geneeskundige prestaties vast te leggen in het geval geneesheren en verzekeringsinstellingen daarover geen akkoord bereikten. Het opmaken van een lijst met terugbetaalbare farmaceutische pro-dukten en het vaststellen van maximumprijzen voor farmaceutische specialiteiten kaderden eveneens in het plan om de ziekteverzekering doelmatiger te organiseren. Deze maat-

regelen werden voorgesteld in afwachting van een fundamentele en structurele hervorming van deze sector, waarvoor de regering zich zou baseren op de conclusies van de bevoegde driepartijencommissie.

Verscheidene bepalingen in de Eenheidswet hadden betrekking op de regionale en lokale besturen. Om de gemeentefinanciën te saneren, werd aan deficitaire gemeenten de mogelijkheid geboden een thesaurielening op te nemen met het oog op het consolideren van hun schulden met ingang van i januari 1961. Daardoor konden alle gemeenten met een schone lei starten. Het kwam echter ook eropaan in de toekomst het herstelde evenwicht te vrijwaren en in een reeks gemeenten een volledige sanering door te voeren. Heel wat gemeenten, werkten met een te uitgebreid personeelskader en kenden hun personeelsleden buitensporige voordelen toe. Gemeentelijke ambtenaren genoten dikwijls wedden die aanzienlijk hoger waren dan die van staatsambtenaren met gelijkwaardige functies. Dat gaf aanleiding tot misbruiken en verspilling. De stad Antwerpen bijvoorbeeld kende haar personeel bijzonder genereuze wedden en pensioenen toe. Een typiste kon er tot 20.000 BF per jaar meer verdienen dan bij de Staat, een klerk had er de maximumwedde reeds na twaalf jaar dienst bereikt, bij de Staat pas na twintig jaar. Het was dan ook niet te verwonderen dat de stad Antwerpen in 1960 reeds met een tekort van 355 miljoen BF was opgezadeld. Het zou later tot in de miljarden oplopen.

Daarbij kwam nog dat de financiële last van generositeiten zoals in Antwerpen niet door de betrokken steden en gemeenten zelf werd gedragen. De verdeling van het Gemeentefonds gebeurde immers op basis van de uitgaven van de gemeenten. De regering wou hierin verandering brengen en zij schreef in de Eenheidswet onder meer de bepaling in dat de gemeenten voortaan hun personeelskader en de aanwervings- en bevorderingsvoorwaarden van hun personeel aan de regering ter goedkeuring moesten voorleggen. Ook de wedden en het pensioenstelsel van het personeel werden aan algemene criteria onderworpen en afgestemd op die van de staatsambtenaren. De regering zou echter niet aan verworven rechten raken.

Aan de vermelde maatregelen koppelde de regering een hervorming van het Gemeentefonds. Bij de verdeling van het nieuwe Gemeentefonds zou meer rekening worden gehouden met objectieve behoeften dan met uitgaven, hoewel dit laatste criterium niet volledig kon worden weggecijferd. Anderzijds zou de dotatie aan het Gemeentefonds met ongeveer één miljard BF worden verminderd. Deze vermindering zou echter gecompenseerd worden door de gemeentelijke fiscale bevoegdheden te verruimen. De gemeenten kregen de mogelijkheid een aantal inkomstenbelastingen te heffen. Indien zij bepaalde overbodige uitgaven wilden doen, dan konden ze die financieren door een beroep te doen op die nieuwe fiscale heffingen. Dat bood het voordeel dat er een rechtstreekse relatie tussen belastingen en uitgaven ontstond. Indien de belastingplichtige van oordeel was dat de belastingen aangewend werden voor onoordeelkundige of overdreven uitgaven, dan kon hij bij verkiezingen de gemeentelijke bestuurders of belastingheffers sanctioneren.

De Eenheidswet ontlastte anderzijds de gemeenten van een aantal taken van algemeen belang, zoals het onderhoud van de gerechtelijke diensten en de bezoldiging van de ambtenaren van het openbaar ministerie bij de politierechtbanken.

Een vierde belangrijke hervorming op het gemeentelijk vlak was de samenvoeging van gemeenten. In ons land waren er nog 2663 gemeenten waarvan iets meer dan een vijfde minder dan 500 inwoners telde. Nederland, een land met een iets grotere

bevolking, had slechts 1015 gemeenten. De indeling van ons grondgebied was al bijna anderhalve eeuw ongewijzigd gebleven ondanks demografische, economische en sociale veranderingen. Sommige gemeenten waren gaandeweg in tweeën of zelfs in drieën gesneden. Andere lagen volledig ingesloten en vormden een soort enclave. Nog andere waren samengesteld uit gehuchten

met een verschillend taalstelsel. Dit soort anomalieën vergde een nieuwe administratieve indeling van het grondgebied. Vele van onze gemeenten waren bovendien financieel niet leefbaar en hun behoud als administratieve entiteit was een hinderpaal voor een doelmatig bestuur. De bepalingen daarover waren niet nieuw. De regering nam in de Eenheidswet gewoon het wetsontwerp tot samenvoeging van gemeenten op dat zij begin april 1960 in de Senaat had ingediend.

Veel aandacht werd in de Eenheidswet besteed aan de hervorming en modernisering van het openbaar ambt. Zeer uiteenlopende voorstellen werden in dat verband gedaan, onder andere het invoeren van rentabiliteitsstudies in bepaalde openbare diensten, het verminderen van het aantal graden en weddeschalen, de vernieuwing van het rekruteringsstelsel waarin het Vast Wervingssecretariaat een grotere rol toebedeeld kreeg, het opmaken van een aanwervingsprogramma voor een periode van vijf jaar, de verbetering van de vorming van ambtenaren en van de hogere ambtenaren in het bijzonder, en de uitwerking van een nieuw statuut voor het personeel van parastatale instellingen. De pensioenproblemen van de overheidsdiensten werden eveneens aangepakt. Opeenvolgende regeringen hadden tevergeefs geprobeerd om in de pensioenstelsels van de openbare diensten meer eenvoud en eenheid te brengen. Die bekommernis vloeide enerzij ds voort uit de onvoorstelbare diversiteit en ingewikkeldheid van die stelsels en anderzijds uit de bijzonder snel toenemende financiële last ervan. In sommige openbare besturen of instellingen kon het personeel reeds voor de leeftijd van 60 jaar de actieve loopbaan beëindigen waardoor het gedurende een abnormaal lange tijd een pensioen kreeg uitbetaald.

In de Eenheidswet werd gestreefd naar de vereenvoudiging en uniformisering van de pensioenwetgeving en naar de vermindering van de financiële last ervan. Om deze redenen werd de normale pensioenleeftijd in de openbare diensten op 65 jaar gebracht. Uitzonderingen hierop waren mogelijk voor de personeelsleden van de spoorwegen en het onderwijs, die op 60 jaar een rustpensioen konden aanvragen. Ook andere categorieën konden van een afwijking genieten als de regering daarmee instemde. Om het financiële evenwicht van de pensioenfondsen te herstellen, besliste de regering in de Eenheidswet ook tot een verhoging van de bijdragen, gespreid echter over een periode van drie jaar en gecompenseerd door weddeverhogingen. Overigens zou ook de nieuwe pensioenwetgeving niet aan verworven rechten raken.

Het fiscale luik van de Eenheidswet bevatte tijdelijke verhogingen van voornamelijk de overdrachttaks en in mindere mate van de luxetaks en ook nog enkele andere indirecte belastingen. Daarnaast werden ook een aantal directe belastingen verhoogd en werd een voorheffing van tien procent op de inkomsten uit roerende kapitalen ingevoerd.

De opbrengst van de belastingverhogingen werd geraamd op 6,6 miljard BF. Deze tamelijk zware ingreep was niet alleen nodig om de gevolgen van de gebeurtenissen in Kongo op te vangen, maar ook om belastingverminderingen en -vrijstellingen mogelijk te maken. Voorbeelden daarvan waren de afschaffing voor zelfstandigen van de cumul van de inkomsten van echtgenoten, de vermindering van sommige douanerechten en de verlenging van bepaalde fiscale ontheffingen voor ondernemingen.

Toen ik op 7 november 1960 de Eenheidswet aan de pers voorstelde, drong ik erop aan dat het parlement er snel werk van zou maken. Dat impliceerde dat ik geen amendementen aanvaardde, tenzij op bijkomstige punten. Ik was bereid de

prerogatieven van de Kamers te eerbiedigen, maar het was nodig dat het ontwerp voor 1 januari 1961 werd goedgekeurd. Anders zouden de begrotingen opnieuw moeten worden aangepast. Het parlement had de gelegenheid aan te tonen dat het door een snelle goedkeuring bereid was mee te werken aan de-budgettaire sanering van het land. Ik wilde daarenboven zo vlug mogelijk klaarheid. Als ik voor de goedkeuring van de Eenheidswet geen meerderheid vond, zou ik er de voorkeur aan geven af te treden in plaats van de toestand te laten aanslepen.

De reactie van de socialisten

Ik maakte mij geen enkele illusie over het onthaal van de Eenheidswet, en zeker niet over de reactie van de socialisten. Van die kant werden reeds protestacties georganiseerd nog voor het ontwerp van de persen gerold was. Al begin oktober werden door de socialistische Gemeenschappelijke Actie pamfletten verspreid waarop in grote zwarte letters '*Eyskensbuiten*!' afgedrukt stond. Die slogan was later tijdens de staking tegen de Eenheidswet niet van de lucht. Enkele weken later startten de socialistische partij en haar vakbond de zogenaamde *Operatie Waarheid* om aan te tonen dat mijn regering 'haar belofte niet had gehouden en het land naar de onderontwikkeling leidde' Op 20 oktober 1960 werd in Namen de startbijeenkomst van die campagne gehouden. Na André Genot van het FGTB hield BSP-voorzitter Léo Collard er volgens de verslaggever van *Le Peuple* 'een magistrale redevoering' waarin hij de toehoorders 'de waarheid' vertelde over de economische toestand. En die luidde dat ons land er armer op geworden was met mij aan de macht sinds 1958. Van de welvaart zoals beloofd in het Sleutelplan, was er volgens Collard niets terechtgekomen. De maatregelen die ik bij de voorstelling van het nieuwe regeerprogramma in het vooruitzicht had gesteld, omschreef de BSP-voorzitter als 'antisociaal en anti-economisch'. Ze waren zogezegd alleen nodig om 'onrechtvaardige toestanden' te laten voortduren. Enkele dagen na het indienen van de Eenheidswet schreef de socialistische volksvertegenwoordiger en directeur van *Le Peuple* Albert Housiaux dat 'het ontwerp nog onrechtvaardiger, ondraaglijker en reactionairder' was dan verwacht.

Wat tijdens de daaropvolgende weken van socialistische zijde allemaal over de Eenheidswet geschreven en verteld werd, grensde aan het onwaarschijnlijke. Het was ongelooflijk welke ongerijmdheden en onwaarheden zij systematisch onder de bevolking verspreidden. Zo zou de vermindering van de belastingen op de bescheiden inkomsten, die mijn regering en niet de regering-Van Acker doorgevoerd had, worden ingetrokken. De inkomsten van de echtgenoten zouden voor de belastingen opnieuw worden samengevoegd. In werkelijkheid werd de scheiding die onder mijn regering voor de werknemers werd ingevoerd, nog uitgebreid tot de zelfstandigen. Het bericht werd gelanceerd dat de verhoging van de overdrachttaks de prijzen van levensnoodzakelijke produkten zoals aardappelen en boter zou doen stijgen. In feite waren die produkten niet eens aan zo'n belasting onderworpen. De wedden in de openbare diensten en de werkloosheidsvergoedingen zouden worden verminderd, de pensioengerechtigde leeftijd voor arbeiders zou worden verhoogd en zelfs de duivenliefhebbers zouden een speciale belasting moeten betalen! Dat was natuurlijk allemaal gelogen. Maar op die manier profiteerden de socialisten van de onwetendheid van de mensen en namen ze hen op sleeptouw in hun agitatie.

Als belangrijkste bezwaar tegen de Eenheidswet voerden de socialisten aan dat op sociaal gebied met die wet een achteruitgang of pauze zou worden ingeluid. Aangezien zij 'de waarheid' verkondigden, wil ook ik hier toch even de puntjes op de i's zetten. In de politiek mag men zich weliswaar nergens over verbazen, maar ik vraag me af hoe het mogelijk was van sociale achteruitgang te spreken als men weet welke sensationele inspanningen sedert 1958 onder mijn leiding op het niveau van het onderwijs bijvoorbeeld waren geleverd.

Tijdens de jaren 1958-1960 stegen de uitgaven voor onderwijs met 8,1 miljard BF tot 18,9 miljard BF. Tengevolge van het Schoolpact werd het kleuter-, lager en secundair onderwijs gratis en werden meer dan het dubbel aan studiebeurzen toegekend. Er werd ook werk gemaakt van de verbetering van de subsidiëring van het universitair onderwijs. Er werden ook aanzienlijk meer kredieten uitgetrokken voor het wetenschappelijk onderzoek, in die mate zelfs dat de rector van de Leuvense universiteit monseigneur Van Waeyenbergh zich

tegenover mij bij een of andere gelegenheid liet ontvallen dat hij niet goed wist wat hij met al dat geld moest aanvangen.

Een ander voorbeeld: de tussenkomsten van de Staat in de sociale zekerheid stegen tijdens de jaren 1957-1960 van 8,3 tot 16 miljard BF. In percentages uitgedrukt nam de overheid in 1957 slechts zo procent van de inkomsten in die sector voor haar rekening, in 1960 bijna 30 procent. Het verhogen van de pensioenen en de kinderbijslagen voor arbeiders, bedienden en zelfstandigen, het invoeren van een eenvormige indexering voor sociale vergoedingen, de wet op het gewaarborgd weekloon voor arbeiders en op de sluiting van de ondernemingen, het optrekken van de werkloosheidsvergoeding voor meerderjarige mannen, de erkenning van vrouwelijke gezinshoofden in de werkloosheidsverzekering, de verdubbeling van het aantal premies in het kader van de wet-De Taeye, de verhoging van de invaliditeitsvergoedingen met gemiddeld zes procent: dat waren toch indrukwekkende sociale realisaties.

Werd met de Eenheidswet op het sociale vlak werkelijk een stap achteruitgezet? Wie zonder vooroordeel het ontwerp onderzocht, moest toegeven dat daar geen sprake van was. In de sociale sector werd, zoals ik al heb benadrukt, niet aan de verworven rechten geraakt. In feite ging het in die sector niet om besparingen, maar om kredietverminderingen. De vermindering van de uitgaven voor de werkloosheid vloeide voort uit de gunstige economische vooruitzichten voor 1961. Men verwachtte voor dat jaar zo'n 30.000 werklozen minder. De hervorming van de werkloosheidsverzekering had alleen tot doel die verzekering te verbeteren en de misbruiken bij werknemers én werkgevers uit te roeien. De kredietbeperkingen voor sociale woningbouw waren mogelijk door een grotere selectiviteit bij het toekennen van premies in het kader van de wet-De Taeye, waardoor die voorbehouden werden aan hen die ze het hardst nodig hadden. De uitgaven voor de ziekteverzekering bleven op het niveau dat voorzien was voor 1960. Aan de pensioenwetgeving voor de particuliere sector werd niets gewijzigd, terwijl die voor de openbare sector, zoals vermeld, werd veranderd om redenen die door weldenkende mensen niet werden betwist.

Niet iedereen in socialistische kringen sprak of schreef in slogantaal over de Eenheidswet. Het beste bewijs daarvan is een artikel dat in november 1960 verscheen in *Socialisme*, het tijdschrift van de socialistische partij. Het was van de hand van Georges Rogissart, die ik bij de hervorming van de NMKN had laten benoemen tot ondervoorzitter ter compensatie van het voorzitterschap van de CVP'er Robert Vandeputte. Belangrijk om daarbij aan te stippen is dat Rogissarts artikel dateerde van 25 oktober 1960, toen er nog helemaal geen sprake was van politieke agitatie over de Eenheidswet. Rogissart schreef dat om het even welke regering zou moeten snoeien in departementen waar ernstige misbruiken bestonden of de uitgaven te hoog opliepen, zoals bij Openbaar onderwijs, Landsverdediging, Arbeid en Sociale Voorzorg. Als concreet voorbeeld gaf Rogissart de pensioenfondsen van de openbare diensten, waarvan hij benadrukte dat zij geen financiële problemen zouden hebben indien men de leeftijd van 65 jaar als minimumnorm stelde om op rust te gaan.

De waarheid moest worden gezegd en herhaald, vond Rogissart, en onafhankelijk van de sanering van de budgettaire toestand waren onpopulaire maatregelen nodig. Zelf was Rogissart van oordeel dat besparingen en belastingverhogingen

onvermijdelijk waren en dat de bedragen die ik in dat verband vooropstelde, redelijk waren.

Andere reacties

Het zou onjuist zijn te beweren dat er alleen vanuit socialistische hoek op de Eenheidswet werd geschoten. De regering wist vooraf dat ze voor haar voorstellen over de fusies van gemeenten van burgemeesters en gemeentemandatarissen de wind van voren zou krijgen.

Om historische, culturele en zovele andere redenen mocht niet aan de gemeentegrenzen worden geraakt. ‘Onaanvaardbaar’, ‘volledige willekeur’ en andere sterke woorden gaven, uiting aan het ongenoegen. Hoe onpopulair de hervorming was, kon ik constateren op het feestmaal van 20 oktober 1960 bij het 100-jarige bestaan van het Gemeentekrediet. Toen ik in mijn redevoering wees op de noodzaak van de samenvoeging van gemeenten, klonk er boegeroep onder de talrijk aanwezige burgemeesters en schepenen. Dat was nogal vervelend, omdat ook de koning met zijn jonge verloofde aan het banket aanzat. Een andere eigenaardigheid van die bijeenkomst was dat ik op een stoel moest gaan staan om mijn toespraak te houden!

In financiële kringen was de kritiek niet minder heftig. Het is overbodig te zeggen dat de nieuwe belastingen en het opvoeren van de bestrijding van de fiscale fraude voor hen moeilijk te verteren waren. Vooral de invoering van de roerende voorheffing lag voor hen erg moeilijk. Zij waren er niet alleen principieel tegen gekant, maar vonden de ingreep ook ondoelmatig. Zij vreesden voor een ongunstige weerslag op de Beursactiviteiten en voor kapitaalvlucht.

Deze opvattingen hadden in liberale en conservatieve katholieke milieus veel weerklank. Zoals gewoonlijk pakten de criticasters met hoogstaande principes hun minder edele motieven in. *La Libre Belgjique*, die als spreekbuis voor ze optrad en herhaaldelijk de noodzaak van een sanering van de overheidsfinanciën bepleit had, krabbelde terug toen de Eenheidswet klaar was. Door in één keer de consumptieuitgaven uit de buitengewone begroting te weren, had de regering volgens de *Libre* voor een ‘brutale’ oplossing gekozen. De onderliggende en doorzichtige redenering van de krant was dat er geen nieuwe belastingen nodig waren indien de zuivering van de buitengewone begroting over twee of drie jaar gespreid werd. De *Libre* wierp ook op dat de verhoging van de belastingdruk de economische activiteit zou afremmen. Dat was echter zeer twijfelachtig, want de nieuwe belastingen waren relatief onbeduidend en anderzijds waren ook selectieve fiscale ontheffingen ter bevordering van de economische expansie in de Eenheidswet opgenomen.

Het is trouwens ook gebleken dat de economische activiteit niet werd gehinderd. En wat de roerende voorheffing betrof, moet ik erop wijzen dat het niet over een nieuwe belasting ging, maar gewoon over het inhouden aan de bron van de aanvullende personele belasting om die beter te kunnen innen. Er waren twee mogelijkheden: ofwel was de belastingplichtige aanvullende personele belasting verschuldigd en in dat geval werd de ingehouden som van de verschuldigde belastingen afgetrokken, ofwel was hij niet belastbaar en dan werd de voorheffing terugbetaald.

De roerende voorheffing was ook geen amorele maatregel, zoals *La Libre Belgique* beweerde. Integendeel, ze was sociaal rechtvaardig. Inkomens uit kapitaal werden voortaan op dezelfde wijze behandeld als inkomens uit arbeid, die reeds lang aan de bron werden belast.

Het fiscale gedeelte van de Eenheidswet was ook het onderwerp van discussie en kritiek in de christelijke arbeidersbeweging. De kritiek betrof niet de roerende voorheffing, want om de hierboven vermelde reden aanvaardde het ACW niet dat die uit het ontwerp zou worden gelicht. Wel maakte het net als de socialisten bezwaar tegen, de verhoging van een aantal indirecte belastingen, omdat die de arbeidersmassa relatief zwaarder troffen dan de andere sociale klassen. Dit standpunt getuigde van een korte-termijnvisie. Als zoals voorzien in het economische vijfjarenprogramma

het BNP met vier procent per jaar zou stijgen en er jaarlijks 20.000 arbeidsplaatsen gecreëerd zouden worden, zou dat tot gevolg hebben dat ook de lonen zouden stijgen, wellicht nog meer dan het BNP. Daarenboven waren de prijzen sedert 1958 opmerkelijk stabiel gebleven. In feite was zelfs een lichte daling opgetreden. Zelfs indien prijsstijgingen zich zouden voordoen, zouden de loonsverhogingen groot genoeg zijn om ze op te vangen.

Voorts vond het ACW dat de Eenheidswet ‘de wanverhouding’ tussen rechtstreekse en onrechtstreekse belastingen nog vergrootte. Ook dit standpunt moet ik tegenspreken. Uit berekeningen bleek dat de stijging van het aandeel van de onrechtstreekse belastingen verwaarloosbaar klein zou zijn: o,1 procent. Ik kon mij wel volledig akkoord verklaren met het pleidooi van de christelijke arbeidersbeweging voor een algemene fiscale hervorming waarin meer rekening zou worden gehouden met sociale en familiale criteria. Ik had maar al te graag zo'n hervorming doorgevoerd. In de opeenvolgende regeringsverklaringen was die trouwens beloofd. Maar de voorbereiding ervan was nog niet genoeg gevorderd om ze mee op te nemen in de Eenheidswet. Trouwens, sedert 1958 waren er verscheidene belangrijke partiële wijzigingen aan het belastingstelsel aangebracht.

Het ACW en in het bijzonder de christelijke vakbond maakten het grootste voorbehoud bij de wijzigingen in de werkloosheids- en ziekteverzekering, en in de pensioenwetgeving van de openbare diensten. De versterking van de controle in de ziekteverzekering en de beperking van de uitkeringsperiodes in de werkloosheid vonden de christelijke ziekenfondsen en vakbond zelfs ‘onaanvaardbaar’. Paradoxaal genoeg ging het hierbij vooral om artikelen die door ACW-ministers waren uitgewerkt. Yves Urbain bijvoorbeeld was de auteur van de voorstellen voor de werkloosheidsverzekering.

De Middenraad van het ACW, die eind november 1960 het wetsontwerp onderzocht, eiste dat het op die punten zou worden geamendeerd. Het globale oordeel was evenwel positief. Het ontwerp, aldus de ACW-Middenraad, leverde een belangrijke bijdrage tot de realisatie van verscheidene doelstellingen van de arbeidersbeweging: volledige tewerkstelling, sociale vooruitgang en economische expansie. Belangrijk voor de regering was ook dat het ACW zich uitdrukkelijk van de socialistische campagne en van die van de financiële kringen tegen de Eenheidswet distantieerde. Het was ‘vastbesloten mee te werken aan de gezondmaking van's lands economische en sociale toestand’.

Naar een confrontatie

Van meet af aan lieten de socialisten uitschijnen dat hun actie tegen de Eenheidswet niet beperkt zou blijven tot parlementaire oppositie. Tijdens een persconferentie op 9 november 1960 sprak de algemeen secretaris van het ABVV Louis Major klare taal: betogingen, manifestaties, meetings tot en met stakingen, kortom ‘alle syndicale en geldige middelen’ zouden worden aangewend om de ‘ongelukswet’ en ‘de reactionaire plannen van Eyskens’ te bestrijden. Enkele dagen later, op 14 november, gaf de BSP ook het signaal om aan te vallen: zij zou zich met ‘alle kracht tegen het noodlottig wetsontwerp’ verzetten. Dezelfde dag lichtte ik's avonds in een toespraak op de radio de Eenheidswet toe. Ik herhaalde ook dat ik het lot van de regering koppelde aan haar daadkracht.

Begin december hadden de bevoegde Kamercommissies het onderzoek van de Eenheidswet beëindigd. Naarmate het ogenblik van de bespreking in openbare vergadering naderde, steeg de spanning in het land, in het bijzonder in Wallonië. Tijdens meetings en werkonderbrekingen lanceerden vertegenwoordigers van de

socialistische vakbond met André Renard als leider het voorstel een algemene staking uit te roepen. Om dat voorstel kracht bij te zetten, organiseerden de Waalse centrales en regionales één dag voor het huwelijk van koning Boudewijn een actiedag. Op 14december 1960 werd in verscheidene plaatsen in Wallonië het werk neergelegd en op een betoging in Luik kondigde André Renard aan dat hij in het Nationaal Comité van het ABVV voor een algemene staking zou pleiten.

De dag van het koninklijke huwelijk, 15 december 1960, bleef het rustig in het land. De avond voordien woonden Boudewijn en Fabiola in aanwezigheid van enkele honderden genodigden een diner bij dat hen door de regering was aangeboden. Bij die gelegenheid gaf

ik in een naar mijn gevoel mooie toespraak uitdrukking aan de vreugde over het huwelijk bij de bevolking.

Het huwelijksfeest was een hoogtepunt. Voor het eerst sedert 1830 trouwde een regerende vorst in Brussel. De hele koninklijke familie was present, ook koning Leopold en prinses Liliane, en zelfs prins Alexander. Enkel prins Karel was tijdens de huwelijksdag nergens te bespeuren. Voor mij waren de plechtigheden een gelegenheid om persoonlijke gesprekken te voeren met onder meer Frans Jozef Otto Van Habsburg, troonpretendent voor Oostenrijk en Hongarije, zijn broer Robert, aartshertog van Oostenrijk-Este, koning Olaf V van Noorwegen, koningin Juliana en prinses Beatrix van Nederland, koning Umberto, de infant Juan Carlos, de latere koning van Spanje, en zovele anderen. Bij die gelegenheid vroeg de vader van Juan Carlos, de markies van Villaverde, een chirurg die gehuwd was met de dochter van Franco, of mijn zoon Erik, die zich specialiseerde in de heelkunde, met hem in Madrid wilde gaan samenwerken.

Volgens de socialistische pers contrasteerde de luister van het koninklijke huwelijk fel met de sanering die in de Eenheidswet opgelegd werd. De buitenlandse gasten kregen misschien de indruk van een euforische atmosfeer in ons land, schreef *Le Peuple* op 16 december, maar de werkelijkheid was helemaal anders. ‘Het feest is uit, de glazen zijn leeg, de tafels ontruimd en de lichten gedoofd... Het ernstige werk gaat beginnen’, ging de auteur in zijn artikel verder. Hij haalde zelfs op een venijnige wijze naar mijn echtgenote uit voor het ‘luxueuze’ toilet dat zij tijdens de plechtigheden had gedragen. De andere dagbladen daarentegen schreven in het algemeen erg lovend over haar.

Tijdens het daaropvolgende weekend congresseerden de drie grote politieke partijen. Het CVP-congres van 16-18 december verliep in een ontspannen atmosfeer. Aan het eind van de eerste dag hield ik de slottoespraak, waarvoor ik te laat arriveerde. Sommige verslaggevers merkten op dat ik er erg vermoeid uitzag. Dat was inderdaad zo. Ik had na de bijzonder drukke dagen nog een vermoeiende kabinetsraad achter de rug. Daarenboven had ik nog een delegatie van de christelijke vakbond onder leiding van Gust Cool ontvangen, die besprekingen wenste over de door haar betwiste bepalingen in verband met de werkloosheidsverzekering en de pensioenwetgeving. Die hadden tijdens de kabinetsraad van 16 december aanleiding gegeven tot discussie, naast de eis van de liberale partij om de nieuwe directe belastingen en de roerende voorheffing pas in te voeren nadat de koninklijke besluiten over de saneringsmaatregelen waren verschenen. Indien dit niet gebeurde, vreesde men aan liberale kant dat de bezuinigingen op de lange baan zouden worden geschoven.

In feite was dat een vals probleem. De meeste besparingen vloeiden voort uit kredietbeperkingen. De CVP-ministers waren echter bereid tegemoet te komen aan de liberale bezwaren. Ze aanvaardden gelijktijdigheid zowel wat besnoeiingen als nieuwe belastingen betrof, in die zin dat de besparingsbesluiten in de maand na de goedkeuring van de Eenheidswet zouden worden genomen. Die afspraak leverde de liberale ministers een comfortabelere uitgangspositie voor het congres van hun partij. Niettemin sprak bijna 40 procent van de liberale congressisten zich tegen de Eenheidswet uit, terwijl het CVP-congres er unaniem mee instemde.

Op het BSP-congres werd de Eenheidswet vanzelfsprekend heftig aangevallen. Toch heerste ook bij de socialisten verdeeldheid. Illustratief hiervoor was de aanval van de Luikse federatie op Achiel Van Acker over zijn herverkiezing als bureaulid.

Collard zag zich verplicht de vertrouwenskwestie te stellen om Van Acker te redden. Tegenstellingen bestonden er ook in de socialistische vakbond. Op de bijeenkomst van het uitgebreide ABVV-Nationaal Comité van 16 december manifesteerden zich twee strekkingen. Terwijl de meeste Vlaamse woordvoerders er pleitten voor een 'nationale strijddag', verdedigden de Waalse syndicale voormannen onder leiding van André Renard 'de algemene staking tot de finish'. Deze laat-

sten moesten de duimen leggen, maar capituleerden niet. Zij hadden tevoren al laten weten dat ze zouden oproepen tot staken vanaf het begin van de bespreking van de Eenheidswet in de openbare vergadering in de Kamer. Zij kozen voor de confrontatie.

Het begin van de insurrectionele stakingen

Op 20 december 1960 leidde ik in de Kamer het debat over de Eenheidswet in. Dat gebeurde nadat de socialistische fractieleider Georges Bohy met allerlei bedreigingen geprobeerd had de bespreking te beletten. Hij pleitte voor het intrekken van de Eenheidswet, omdat het land zich anders aan 'erge dingen' mocht verwachten. Vóór Bohy had de communistische volksvertegenwoordiger Théodore Dejace betoogd dat het parlement de bespreking van de Eenheidswet moest weigeren. Toen hij het spreekgestoelte betrad, ontrolde hij zelfs een spandoek met de woorden '*Algemenestaking*!'

Zoals aangekondigd door Renard en consorten werden op 20 december de eerste stakingen georganiseerd, voornamelijk door het gemeentepersoneel in Wallonië, maar ook door werknemers uit de particuliere sector. Vaak tegen de zin van de socialistische vakbondsafgevaardigden zetten de communisten aan tot werkonderbrekingen, betogingen en incidenten. Ook werd die dag een sabotagedaad aan een spoorlijn gemeld. Het zou niet de laatste zijn.

's Anderendaags breidden de stakingen zich uit. Verscheidene centrales van de socialistische overheidsvakbond, zoals de spoorwegen, de gas- en elektriciteitssector en het onderwijs, riepen de algemene staking uit. De christelijke overheidsvakbond vond de staking nutteloos en voorbarig en veroordeelde ze dan ook. Bij de top van het ACV heerste echter ongerustheid over de gang van zaken. Dat bleek uit de tussenkomsten van ACV-voorzitter Gust Cool op de Agendacommissie van de CVP van 21 december. Cool vertelde er dat leden van zijn vakbond, in het bijzonder in de openbare diensten, overliepen naar het ABVV. Hij beklaagde er zich bovendien over dat het ACV door de katholieke burgerij en de liberalen bij de verdediging van de Eenheidswet niet werd geholpen. Cool uitte tevens zijn ongenoegen over de berichtgeving op de radio. Hij gaf het voorbeeld van Gent, waar arbeiders het werk hadden neergelegd nadat de radio had aangekondigd dat de staking er 'algemeen' was, hoewel volgens de ACV-verantwoordelijken tot dan alles normaal was geweest. Maar ook over de regering was Cool niet helemaal tevreden, want die deed volgens hem niet de nodige inspanningen om de Eenheidswet en de toestand in het land toe te lichten.

Roger De Staercke, afgevaardigd beheerder van het Verbond der Belgische Nijverheid, wees op het insurrectionele karakter van de stakingen. In Luik hadden volgens hem twee verantwoordelijken van de socialistische vakbond, Jacques Yerna en André Genot, de arbeiders aangezet tot oproer en de directeur van Cockerill was er door stakers uit zijn bureau gezet zonder rijkswachters om hem te beschermen. Werkwilligen stonden machteloos tegenover de stakingspiketten en De Staercke was ervan overtuigd dat het verdere verloop van de staking sterk zou afhangen van de wijze waarop de orde zou worden gehandhaafd.

Theo Lefèvre betoogde dat de staking een ernstig gevaar betekende voor het regime en voor de eenheid van het land. Voor Robert Houben moest onverminderd werk worden gemaakt van de fiscale hervorming en moesten de bepalingen in de Eenheidswet betreffende de werkloosheid behouden blijven. Met dit standpunt ging hij in tegen dat van het ACV en laakte hij in feite de toezegging die minister van Arbeid Urbain aan de christelijke vakbond had gedaan om die bepalingen opnieuw te bekijken. Houben vond dat elke toegeving inzake de werkloosheid als een overwinning voor de socialisten zou worden beschouwd en meende dat dit het vertrek van de liberalen uit de regering zou veroorzaken. Voor het overige benadrukte ook hij het belang van de ordehandhaving.

In de Kamer ging het er op 21 december bijzonder heftig aan toe. Socialisten en communisten vroegen opnieuw de intrekking van de Eenheidswet. Ik repliceerde dat overeenkomstig de basisregel van de democratie het parlement en niet de straat zich over het ontwerp moest uitspreken. Daarop volgde een langdurig tumultueus debat waarbij de socialisten de normale werking van het parlement onmogelijk probeerden te maken. Ze hielden uitermate lange redevoeringen en dienden om de haverklap ‘dringende’ interpellaties en ordemoties in. Wanneer ikzelf of andere ministers het woord wilden nemen, werden we steeds onderbroken of op scherpe reacties onthaald. Vooral Jos Van Eynde liet zich weer eens opmerken met brutale en onbeschofte tussenkomsten. Ik liet mij niet overdonderen en reageerde met vlijmscherpe tegenargumenten. Herhaaldelijk strafte ik de socialisten af met een herhaling van mijn programma en een opsomming van de realisaties sedert 1958. Verscheidene keren liet ik mij toejuichen door de CVP- en liberale parlementsleden. Dat maakte de socialisten nog zenuwachtiger. Maar ik zei wat ik te zeggen had en verloor nooit mijn zelfbeheersing.

Hetzelfde kon niet worden gezegd van Kamervoorzitter Paul Kronacker, al moet ik toegeven dat ook hij niet door de socialisten werd gespaard. Door Van Eynde werd hij zelfs verscheidene keren beledigd. In feite had Kronacker Van Eynde gewoon voor veertien dagen moeten schorsen. Vermoedelijk schrok hij voor zo'n beslissing terug, omdat de socialistische fractie die zou aangrijpen om haar deelname aan de debatten stop te zetten. Daarmee zou zij nog meer olie op het vuur gooien.

Op 22 december deden zich nieuwe feiten van belang voor. Het ABVV-Bureau besliste die dag dat alle maatregelen moesten worden getroffen ‘voor een maximale uitbreiding van de staking’. Onmiddellijk daarna riepen de meeste Waalse regionales van de socialistische vakbond op tot een algemene staking. De centrale van de openbare diensten en die van de mijnwerkers deden hetzelfde. Ontmaskerend was de verklaring van André Renard die dag dat de stakingsbeweging niet bedoeld was om het intrekken van de Eenheidswet te verkrijgen, maar wel om ‘de regering omver te werpen en ook het regime dat zij vertegenwoordigde’! In de Kamer beging BSP-voorzitter Collard een grove fout door de acties tegen de Eenheidswet te vergelijken met die van de CVP tijdens de schoolstrijd. Hij herinnerde vanzelfsprekend aan de ordewoorden van Theo Lefèvre en diens verklaring van toen dat Collards onderwijsontwerp met ‘alle’ middelen moest worden bestreden. Het incident dat zich met Van Acker in Leuven voordeed en waarover ik het vroeger heb gehad, blies Collard op tot een ‘oproer dat twee dagen en twee nachten’ had geduurd en dat de universiteitsstad ‘in staat van beleg’ had gebracht! Als fractieleider van de CVP, en omdat ik mij nooit had gedistantieerd van de protestacties, had ik mij volgens Collard mee schuldig gemaakt aan die ‘burgeroorlog’.

Deze groteske beweringen contrasteerden met de moedige en objectieve redevoering van minister van Economische Zaken Jacques Van der Schueren over de gunstige evolutie van de economische toestand sedert 1958. Victor Larock protesteerde daarna in felle bewoordingen tegen een communiqué van de CVP waarin het antidemocratische karakter van de stakingen werd gehekeld. Van Eynde merkte daarbij op dat het communiqué er de oorzaak van kon zijn dat ‘er bloed zal vloeien’!

Opschorting van het Kamerdebat

Terwijl de staking op 23 december ook in Brussel en in de Vlaamse industriële centra uitbreiding nam, lokten de socialisten in de Kamer opnieuw moedwillig zware incidenten uit. De socialistische fractieleider Georges Bohy stak het vuur aan de lont met zijn eis dat de volksvertegenwoordigers ook in de week na Kerstmis moesten vergaderen. De dag voordien had de Kamercommissie die de werkzaamheden regelde op voorstel van de regering immers

beslist de behandeling van de Eenheidswet tot na nieuwjaar op te schorten. Dat was niet alleen een tactisch maneuver tegen de socialisten en de stakers. Het was bovendien zeer ongebruikelijk dat de Kamer tussen Kerstmis en nieuwjaar bijeenkwam. Toen Oscar Behogne op het ongewone van de socialistische vraag wees en herinnerde aan de weigering van Van Acker om de Kamer bijeen te roepen naar aanleiding van de ramp van Marcinelle, waarbij 250 mijnwerkers de dood vonden, ontbonden de socialisten alle duivels. Enkelen stonden op en gingen allerlei bedreigingen uiten bij Behogne. Van Eynde had een stoel bemachtigd en wilde die naar het hoofd van Behogne gooien. De zaalwachters beletten dat. Van Eynde was nauwelijks te kalmeren en brieste dat Behogne 'een lafaard' was. Toen Kamervoorzitter Kronacker hem tot de orde wou roepen, brulde Van Eynde dat hij wel het woord 'lafaard' door 'schoft' wilde vervangen! Dat dergelijke uitspraken mogelijk waren, toonde aan dat het gezag van de Kamervoorzitter zeer gering was.

Het verdere verloop van de zitting was niet minder tumultueus. De socialisten bleven opzettelijk moeilijkheden zoeken. Ze maakten elk debat onmogelijk. Laat in de avond deed zich het onvoorstelbare voor. Toen Kronacker de vergadering afsloot, werd door socialisten de Internationale gezongen en '*Leve de staking*!' geroepen.

Dat de socialisten zo opgewonden deden, had twee oorzaken: de opschorting van het Kamerdebat, waardoor de staking niet meer in het parlement kon worden gesteund en beslist ook de oproep van kardinaal Van Roey rond de middag van 23 december. De primaat van de katholieke Kerk keurde de staking radicaal af. 'De ongeldige en onredelijke stakingen, die wij thans meemaken, moeten door alle eerlijke mensen en door allen, die nog de zin voor de rechtvaardigheid en het algemeen welzijn hebben, gelaakt en veroordeeld worden', aldus kardinaal Van Roey. 'De beroepsorganisaties en syndicaten moeten in plaats van tot staking aan te zetten of eraan mee te werken, hun aangeslotenen op de rechte weg terugbrengen en tot een beter inzicht van het algemene belang.'

Deze tussenkomst zette niet alleen veel kwaad bloed in socialistische kringen. Ook de top van de christelijke vakbond was er niet over te spreken. ACV-voorzitter Gust Cool was zo ontstemd dat hij dreigde ontslag te nemen. Zijn vrienden beletten hem dat. Maar ook zij waren van oordeel dat de inmenging van de kardinaal een vergissing was. Van socialistische zijde werd vanzelfsprekend beweerd dat ikzelf op de 'steun van Mechelen' had aangedrongen of die had uitgelokt. Zij vergisten zich. Ik had geen enkele demarche bij de kardinaal gedaan.

De leiders van de christelijke vakbond waren bijzonder ongelukkig met het initiatief van de kardinaal, omdat zij op hetzelfde ogenblik besprekingen voerden met de regering over hun bezwaren in verband met de werkloosheidsverzekering en -reglementering. Voor de regering namen Jacques Van der Schueren, Yves Urbain, P.W. Segers en ikzelf aan die besprekingen deel. Theo Lefèvre woonde ook het gesprek bij. De ACV-leiders meenden dat de bestaande werkloosheidswetgeving voldoende controlemaatregelen bevatte en dat geen nieuwe bepalingen nodig waren. Minister van Arbeid Urbain trad dat standpunt gedeeltelijk bij, maar vond voor het overige dat uitsluitingen uit de werkloosheid mogelijk moesten zijn in die gevallen waarbij het werk vrijwillig werd opgegeven of een andere job niet werd aanvaard. Theo Lefèvre wierp op dat Urbains opvatting psychologisch moeilijk lag. P.W. Segers stelde dat de strijd tegen misbruiken in de werkloosheidsverzekering op een menselijke manier moest gebeuren. De regering was bereid andere oplossingen te aanvaarden

als ze even doelmatig waren als die welke ze zelf had voorgesteld. Urbain herhaalde daarna dat een wijziging van de wetgeving noodzakelijk was en dat het beheerscomité van de werkloosheidssector de gelegenheid zou krijgen om zich daarover uit te spreken. De ACV-leiding drong tevens aan op een betere bescherming van de vrijheid van arbeid. Hun leden en syndicale afgevaardigden waren door stakers afgeranseld en in Luik had men reeds zeven van hun mensen moeten opnemen in een ziekenhuis.

Op 24 december kwam de kabinetsraad bijeen. De ministers waren het er unaniem over eens elk verzoek tot bijeenroeping van de Kamer tijdens de week na Kerstmis af te wijzen. Daarnaast beslisten ze de ordehandhaving te versterken. Het leger kreeg de opdracht stations, bruggen en andere vitale verkeersknooppunten te bewaken, de rijkswacht-reservisten werden opgeroepen, een speciale bewaking van de radio- en tv-gebouwen en van telefonische centrales werd georganiseerd, en er werden op verscheidene kabinetten dienstwaarnemingen georganiseerd waardoor de toestand dag en nacht op de voet kon worden gevolgd. Deze beslissingen werden genomen als reactie op de veelvuldige belemmeringen van de vrijheid van arbeid en op het groeiende aantal sabotagedaden van de stakers waarbij doden hadden kunnen vallen. Uit informatie die ikzelf en de andere ministers ingewonnen hadden, bleek dat de staking een insurrectioneel en revolutionair karakter kreeg en een gevaar voor het regime en de eenheid van het land ging betekenen. Dries Dequae vertelde dat in Wallonië vrachtwagens enkel mochten rijden en winkels enkel open mochten blijven als zij over een soort vergunning van de socialistische vakbond beschikten. Volgens hem heerste van ‘Verviers tot Bergen de dictatuur van Renard’. Hij toonde zich erg bekommerd over de dreiging van de stakers met een mars op Brussel. Ook andere ministers vreesden een herhaling van de gebeurtenissen die zich tijdens de Koningskwestie hadden voorgedaan. Charles Moureaux zei dat Jacques Yerna in Namen verklaard had dat ‘er bloed zal vloeien en Grâce-Berleur zich zal herhalen’.

De ondervoorzitter van de kabinetsraad en minister van Binnenlandse Zaken René Lefèbvre riep de burgemeesters op tot verantwoordelijkheid op het vlak van de ordehandhaving. Dat was nodig. In verscheidene Waalse gemeenten weigerden burgemeesters aan de politie de nodige onderrichtingen te geven. Van zijn kant deelde minister van het Openbaar Ambt Pierre Harmel mee dat in elke openbare dienst de vrijheid van arbeid moest worden gerespecteerd en dat de hogere ambtenaren verplicht waren elke ongewettigde afwezigheid te rapporteren aan de secretaris-generaal van hun departement.

Op kerstavond besliste de regering het dagblad van de Luikse ABVV-afdeling *La Wallonie*, waarvan André Renard directeur was, in beslag te laten nemen. In een speciale editie van die krant op de middag van 24 december, werden de soldaten opgeroepen tot weerspannigheid. Onder het mom dat de ‘Belgische arbeidersklasse in een beslissende strijd voor haar bestaansrecht’ was gewikkeld en de regering het leger inzette om ‘de stakingen te breken en de steeds aanzwellende sociale vloedgolf in te dijken’, werd aan de soldaten gevraagd zich te ‘verbroederen’ met de stakers en de betogers, en de ‘armen te kruisen’ als hun gevraagd werd het werk over te nemen. *Le Peuple* en *Le Monde du Travail* namen deze oproep in hun edities van 26 december over. Ook de exemplaren van die kranten werden in beslag genomen. Daartegen en tegen de huiszoekingen bij Renard en anderen werd van socialistische zijde uitermate heftig geprotesteerd. Maar de regeringsmaatregel was ten volle gewettigd. In een parlementaire democratie is het toch ondenkbaar dat het leger tegen de regering wordt gemobiliseerd. Het zou van grote onverantwoordelijkheid getuigd hebben indien de regering niet was opgetreden.

Eveneens op kerstavond richtte ik mij via radio en tv tot de bevolking. Ik bekritiseerde scherp de antidemocratische stakingen en de leugens die de socialisten over de Eenheidswet verspreidden:

‘*De democratie is niet meer mogelijk, indien men op straat regeert en de wet niet meer gemaakt wordt in het parlement door de vertegenwoordigers die de natie zelf heeft gekozen. De Eenheidswet werd op een correcte wijze onderzocht door de parlementaire commissie. Zij werd reglementair voor de Kamer in bespreking gebracht, vooraleer voorgelegd te worden aan de Senaat. Zij zal niet in toepassing worden gebracht, indien zij niet gesteund wordt door een onbetwistbare meerderheid die zich vrij zal kunnen uitspreken. Dat is de regel van de democratie*.’

Voorts drukte ik de overtuiging uit dat de overgrote meerderheid van de Belgen wilde dat

het democratische spel correct zou worden gespeeld. Ik waarschuwde voor een herhaling van de gebeurtenissen van de Koningskwestie, die ons land grote schade hadden berokkend:

'*Gaan wij nu, nadat door een inspanning van alle partijen de rust was weergekeerd, nadat wij met een nationale inspanning ook de schoolstrijd hebben beslecht, gaan wij nu eens te meer met vuur spelen en door in sterke en moeilijk te overbruggen verdeeldheid het gevaar lopen het principe zelf van onze instellingen in het gedrang te brengen*?'

Behalve bij de socialistische pers werd die toespraak goed onthaald, omdat men er het bewijs in zag dat de regering niet zou wijken voor de stakers en hun gewelddaden.

Dat besef begon stilaan ook door te dringen bij de socialistische partij en vakbond. Hun reacties werden steeds bitsiger, ongeloofwaardiger en persoonlijker. *Le Peuple* van 26 december bijvoorbeeld omschreef het optreden tegen *La Wallonie* als 'dictatoriale methoden, Salazar en Franco waardig'! Alleen ikzelf was verantwoordelijk voor 'de bezorgdheid en de woede van de publieke opinie', omdat ik een wet wou opleggen die door 'de overgrote meerderheid van de burgers werd verworpen'. De arbeiders zouden zich, aldus *Le Peuple*, echter niet laten 'intimideren door mijn politiemethoden en wraakmaatregelen'. Voorts ontkende het dagblad in de meest krachtige bewoordingen dat de staking vanuit het buitenland gesteund zou zijn. Veel later zou de algemeen secretaris van het ABVV Louis Major echter toegeven dat zijn vakbond zelfs financiële steun van de Sovjetunie aanvaardde.

Diezelfde Major schreef onder zijn pseudoniem 'Syndicalist' in *Volksgazet* van 26 december dat ik een 'pretentieus manneke' was en dat Gust Cool als een 'bezetene' achter mij aanzat om 'toegevingen op bijkomstigheden' te verkrijgen. Major vond dat de staking 'vlug' afgelopen moest zijn, omdat, gezien de verhitte gemoederen, elk ogenblik 'ondoordachte, onherstelbare dingen' konden gebeuren.

Op 26 december werd een top gehouden van de socialistische partij en vakbond. Beide protesteerden met nadruk tegen het zogenaamde 'dictatoriale machtsoptreden van de regering'. De bonzen van het ABVV riepen daarnaast hun regionales en centrales op 'alle gepaste maatregelen' te nemen voor de veralgemening van de stakingsacties. De BSP-leiding eiste van haar kant de onmiddellijke bijeenroeping van het parlement. Dat was alles welbeschouwd een zeer merkwaardig standpunt na de talloze obstructiemaneuvers van de socialisten de week voordien in de Kamer om de bespreking van de Eenheidswet onmogelijk te maken. Niet minder opmerkelijk was de passus in het perscommuniqué waarin de BSP zich ertoe verbond alle sancties tegen de stakers in te trekken indien daartoe de mogelijkheid zou bestaan. Zij kondigde met andere woorden vooraf reeds amnestie aan voor de sabotage- en gewelddaden die gepleegd waren en nog zouden worden gepleegd.

Zeer bedenkelijk was ook de houding van de socialistische burgemeesters uit de Borinage en de streek van Charleroi. Zij maakten publiekelijk bekend dat ze de onderrichtingen van minister van Binnenlandse Zaken René Lefèbvre in het kader van de ordehandhaving weigerden uit te voeren. Als reden voerden zij aan dat die in strijd waren 'met hun taak en met hun functie en in tegenstelling met de opvatting die zij van de waardigheid van deze laatste hebben...'.

De regering liet evenwel niet met zich sollen en schorste waarnemend gouverneur van de provincie Henegouwen René Thône. Hij deed niet wat van hem werd verwacht.

Tevens besliste zij dat elke dag één van de ministers op radio en tv een toespraak zou houden en dat dagelijks een persconferentie zou worden georganiseerd in antwoord op de misleidende berichten over de staking in de socialistische pers. Op de eerste persconferentie op de middag van 26 december, benadrukte Pierre Harmel, die met Renaat Van Elslande de journalisten te woord stond, dat tegen de stakende ambtenaren tuchtmaatregelen zouden worden genomen. Met de persconferenties en de regeringsverklaringen wou de regering ook het beeld over de staking in het buitenland corrigeren. In een deel van de buitenlandse pers,

vooral in de Franse linkse dagbladen, verschenen even overdreven en onjuiste artikelen als in *Le Peuple* en de andere Belgische socialistische kranten.

De terugkeer van de koning

Na tweede kerstdag verergerde de toestand nog. De regering was verplicht de levering van elektrische stroom te verminderen om de behoeften in een aantal vitale sectoren te verzekeren. In verscheidene gemeenten in Wallonië weigerde de politie de orde te handhaven en besliste de regering ze te vervangen door de rijkswacht. Ook werden steeds vaker betogingen georganiseerd met meestal een woelig verloop en met oproepen tot geweld. Met de sabotagedaden ging men ook door. Sommige syndicale voormannen dreigden er zelfs mee het onderhoud van de outillering stop te zetten, wat voor de mijnen, de hoogovens en de elektrische centrales catastrofale gevolgen zou hebben.

In de late namiddag van 28 december kregen René Lefèbvre en ikzelf het bezoek van een delegatie van de socialistische Kamerfractie, bestaande uit Georges Bohy, Victor Larock, Jos Van Eynde en Simon Paque. Zij overhandigden ons een motie van hun fractie waarin opnieuw aangedrongen werd op de onmiddellijke bijeenroeping van het parlement. Beleefdheidshalve antwoordden Lefèbvre en ikzelf de vraag te zullen voorleggen aan het ministerieel comité belast voor de ordehandhaving. Noch bij mijzelf, noch bij Lefèbvre en ook niet bij de andere ministers was er de intentie om aan de socialisten toe te geven. Wij wilden hen de gelegenheid niet geven om door veel kabaal in de Kamer de insurrectionele stakingen te steunen. De ministers bleven dan ook bij de eerder genomen beslissing om de bespreking van de Eenheidswet niet vóór 3 januari te hervatten. Nadat ik de socialistische delegatie telefonisch van dat antwoord op de hoogte had gebracht, verklaarde Georges Bohy aan de pers dat ik in mijn ‘negatieve houding’ volhardde en dat ik dus ook verantwoordelijk was ‘voor al hetgeen er kan gebeuren’.

In de namiddag van diezelfde dag liepen er berichten binnen over incidentrijke betogingen in verscheidene plaatsen in Wallonië, en ook in Brugge en Gent, waarbij verscheidene gekwetsten vielen. Gezien de radicalisering van de stakingsacties achtte ik het nodig de koning te vragen zijn huwelijksreis in Spanje te onderbreken. De koning ging onmiddellijk op mijn verzoek in. In de vooravond van 29 december kwam het koninklijke echtpaar op Zaventem aan. Kort daarna had ik een onderhoud in het Paleis van Laken. Die ontmoeting zal ik nooit vergeten. Toen ik de hall van de grote rotonde van het Paleis van Laken betrad, zag ik de koningin staan tussen de reiskoffers. De koning zat op een houten kist. Later vernam ik dat prinses Liliane tijdens de huwelijksreis van koning Boudewijn en koningin Fabiola een groot deel van het meubilair van het Paleis van Laken had laten verhuizen naar Argenteuil. Voor het jonge koninklijke paar moet de onderbreking van hun reis dubbel zo pijnlijk zijn geweest.

Op de middag van 30 december ontving de koning Kamervoorzitter Paul Kronacker en Senaatsvoorzitter Paul Struye, na de middag de voorzitters van de drie nationale partijen Theo Lefèvre, Roger Motz en Léo Collard. Dat gebeurde vanzelfsprekend met mijn goedkeuring.

Dezelfde dag kwam in de voormiddag de kabinetsraad bijeen. De ministers oordeelden unaniem dat er geen toegevingen konden worden gedaan aangezien de politieke instellingen en de eenheid van het land op het spel stonden. Zij wensten dat de regering vastberaden en koelbloedig zou optreden. De ministers wilden ook alles in het werk stellen opdat op 3 januari de bespreking van de Eenheidswet in de Kamer kon worden voortgezet. Alle mogelijke scenario's werden onderzocht om te voorkomen dat de socialisten de parlementaire werkzaamheden zouden belemmeren. Daarnaast werd het ministerieel comité voor de

ordehandhaving, dat enkele dagen voordien was opgericht, ermee belast de nodige voorbereidingen te treffen in het geval de stakers hun dreiging om de outillering in de steek te laten ten uitvoer zouden brengen.

Op de persconferentie na de kabinetsraad herhaalde ik dat de regering bereid was amendementen op de Eenheidswet opnieuw in de Kamercommissie te bespreken. De vorige dag had ik dat standpunt in een communiqué bekendgemaakt. Van socialistische zijde werd de mededeling onmiddellijk geïnterpreteerd als het eerste teken van mijn capitulatie. De socialistische dagbladen stelden het voor alsof ik mij akkoord had verklaard met een verdaging van de behandeling en zelfs met de intrekking van de Eenheidswet. Op de persconferentie ontkende ik die interpretatie met klem. De regering aanvaardde de terugzending naar de commissie alleen als daarmee de stemming in de Kamer kon worden bespoedigd. Die werkwijze was niet uitzonderlijk. Het gebeurde meer dan eens dat na de algemene bespreking in de Kamer een ontwerp opnieuw in de commissie werd besproken als er veel amendementen waren ingediend.

In de namiddag van 30 december stond ik de buitenlandse journalisten te woord. Zo had ik de gelegenheid een aantal misvattingen over de staking in onze buurlanden recht te zetten, bijvoorbeeld over de mogelijke afkondiging van de krijgswet door de regering. Op een vraag daarover antwoordde ik dat dit wettelijk niet mogelijk was en dat, zelfs indien het wel zou hebben gekund, er geen reden toe bestond omdat de regering de toestand beheerste. Aan het eind van de persconferentie deed ik een beroep op het gezonde verstand en verklaarde ik nog eens met nadruk dat de regering geen duimbreed zou wijken.

Dezelfde middag viel er een dode tijdens een woelige betoging in de hoofdstad. De socialistische pers schreef de volgende dag dat volgens een van de getuigen het lichaam van het slachtoffer sporen van een sabelhouw vertoonde. Het bleek echter dat een voorbijganger een door de betogers in het nauw gedreven rijkswachter had helpen ontzetten. Hij had daarbij zijn koelbloedigheid verloren en een pistoolschot afgevuurd. Niettemin klopten de socialistische kranten de dramatiek van deze zaak stevig op en zij verweten mij ‘misdadige stijfkoppigheid’. Op de rouwbetoging die op 31 december in Brussel georganiseerd werd, verklaarde een verantwoordelijke van de socialistische vakbond dat ‘de politionele repressie’ verantwoordelijk was voor de dood van het slachtoffer!

In mijn nieuwjaarsboodschap op radio en tv de avond van 31 december liet ik nogmaals duidelijk verstaan dat de regering niet kon en ook niet zou wijken voor geweld. Ik wees erop dat het bestaan en de werking van onze instellingen op het spel stonden. Tevens sprak ik de hoop uit dat het land zijn traditionele gezonde verstand en ook zijn realisme zou herwinnen.

Onder druk om toegevingen te doen

Aan het eind van de tweede stakingsweek werden de eerste werkhervattingen gesignaleerd en kon de regering de beperking van het stroomverbruik in bepaalde streken opheffen. Het zag er toen naar uit dat de week na de jaarwisseling beslissend zou worden. Dat besefte blijkbaar ook de harde kern van de syndicale leiders, want

Renard en zijn kompanen voerden hun toespraken op een steeds agressievere toon en pakten steeds vaker met bedreigingen uit. Er werd gesproken van een mars op Brussel, het in de steek laten van de outillering, het uiteenvallen van het land enzovoort. Het verscherpen van de acties bracht de spanningen in de socialistische beweging nog duidelijker aan de oppervlakte. Door Renard werd minder sterk de klemtoon gelegd op het intrekken van de Eenheidswet en meer op de eis voor structuurhervormingen en federalisme. Tegelijk werd op mij druk uitgeoefend, blijkbaar met de goedkeuring van het Hof, om toegevingen te doen.

Zoals voorzien hervatte de Kamer op 3 januari 1961 de bespreking van de Eenheidswet. De zitting verliep niet anders dan voor de opschorting van het debat. Door de socialisten werd opnieuw veel tumult en kabaal gemaakt nadat ik de betekenis van de Eenheidswet andermaal had toegelicht en een overzicht van de imposante sociale realisaties sedert juli 1958 had gegeven. De staande ovatie die ik hiervoor van de meerderheidsfracties kreeg, maakte de socialisten erg nijdig. Ook de kranige en besliste redevoering van de vice-voorzitter van de kabinetsraad en minister van Binnenlandse Zaken René Lefèbvre beviel hen allerminst. Lefèbvre benadrukte dat de orde zou worden gehandhaafd en gaf een opsomming van de talrijke sabotagedaden. Ook Lefèbvre werd door de meerderheid geestdriftig toegejuicht. Tijdens die zitting was het voor iedereen duidelijk, ook voor de socialisten, dat de regering geen enkele toegeving zou doen. Zij werd trouwens in haar vastberaden houding gesteund door de meerderheid van de bevolking. Het vooruitzicht dat de staking verloren was en dat de leiders ervan een diepe vernedering zouden ondergaan, was voor de socialisten natuurlijk allerminst een prettig vooruitzicht.

De Waalse stakingsleiders hadden 3 januari tot ‘rouwdag’ voor hun gewest uitgeroepen. Op een van de vele betogingen die dag verklaarde Renard zich partijganger van het federalisme en deelde hij ook mee dat het stakingscomité in principe beslist had de outillering niet meer te onderhouden.'s Anderendaags werden verscheidene sabotagedaden gemeld. Spoorlijnen en elektrische installaties werden beschadigd, trams en autobussen werden tegengehouden en vernield, en omgehakte bomen werden op de weg gegooid. In de Kamer hielden de socialisten op 4 januari louter met obstructiedoeleinden opnieuw lange redevoeringen en dienden ze verscheidene ordemoties in. De regering en de meerderheid gaven evenwel geen krimp.

Ik voelde wel aan dat er druk werd uitgoefend om tot een verzoening te komen. In de loop van 4 januari vroeg René Lefébure mij of de koning de leiders van de werkgevers- en werknemersorganisaties mocht ontvangen: Léon Bekaert en Roger De Staercke van het Verbond der Belgische Nijverheid, P. Gillet van de Generale Maatschappij, Paul De Launoit van de holdings Brufina en Cofinindus, Gust Cool van het ACV, Louis Major van het ABVV en Armand Colle van de liberale vakbond. Ik stemde daarmee in. De adjunct-kabinetschef van de koning J.P. Paulus verklaarde me dat ‘niemand nog meester was van de toestand’ en ‘er aan het land moest worden gedacht’. Ik kreeg ook het bezoek van minister van Staat Albert-Edouard Janssen en van CVP-senator Emiel De Winter die me vroegen of er geen toenadering mogelijk was.

In de avond van 4 januari ontving de koning BSP-voorzitter Léo Collard. Nadien, omstreeks 22.00 uur, had ik een onderhoud op het Paleis te Laken. Om de gemoederen te bedaren, stelde de koning voor om Camille Gutt en Jean Snoy et d'Oppuers met een bemiddelingsopdracht te belasten. Ik kon mij nog wel akkoord verklaren met Gutt, maar niet met Snoy. Ik vond dat Franz De Voghel, directeur van de Nationale Bank, beter geplaatst was voor zo'n taak. Ik zei de koning ook dat René Lefèbvre als ondervoorzitter van de kabinetsraad daarover toch ook moest worden geraadpleegd.

In de ochtend van 5 januari pleegde ik telefonisch overleg met Lefèbvre. Hij was niet te vinden voor het voorstel. Hij vond wel dat de koning aan Theo Lefèvre en Roger Motz een audiëntie kon verlenen. Ik informeerde ook ACV-voorzitter Gust Cool, met wie ik dagelijks contact had en die in voor hem moeilijke omstandigheden

moedig en met verantwoordelijkheidszin optrad. Cool raadde me aan niets te ondernemen. Ook nog voor de middag liet Senaatsvoorzitter Paul Struye mij weten dat Robert Gillon, Henri Rolin en hijzelf een verklaring van de regering wensten waarin zou worden aangekondigd dat met de uitvoering van de Eenheidswet pas na nieuwe verkiezingen zou worden begonnen. Tegen dit voorstel maakte ik het grootste voorbehoud.

Rond de middag had ik een nieuw gesprek met René Lefèbvre. We bespraken nog eens het voorstel van de koning om bemiddelaars aan te stellen. Lefèbvre vertelde me toen dat ik niet kon beletten dat het staatshoofd bepaalde personen zou ontvangen. Indien bemiddelaars zouden worden aangesteld, dan meende Lefèbvre dat Franz De Voghel en Henri Janne, hoogleraar aan de Brusselse universiteit en socialist, daarvoor in aanmerking kwamen.'s Avonds vertelde de kabinetschef van de koning René Leféburе me dat de koning zijn voorstel had opgegeven.

Pierre Harmel vestigde op 5 januari mijn aandacht op een gesprek dat hij twee dagen eerder met de socialistische volksvertegenwoordiger en algemeen secretaris van het ABVV Louis Major had gevoerd. Major had gezegd dat het absoluut noodzakelijk was binnen 24 uur de ontbinding van het parlement aan te kondigen, waarna de meerderheid de gelegenheid zou krijgen de nodige fiscale en financiële wetten goed te keuren. Harmel had daarop geantwoord dat na het mislukken van de staking de vernedering van de socialisten bij verkiezingen tot niets diende. Hij was van oordeel dat de socialistische partij dan weleens uit elkaar zou kunnen vallen en dat de revolutionaire krachten zich nog meer in hun posities zouden vastbijten. Major had sterk aangedrongen op de ontbinding en Harmel vroeg me of ik de socialistische vakbondsleider kon ontmoeten. Hijzelf dacht dat de ontbinding misschien ook in het belang van de CVP kon zijn, maar hij vond het nog te vroeg om daartoe over te gaan.

Harmel had in de ochtend van 5 januari ook met mijn kabinetschef Jan Grauls gesproken. Die laatste had de mening vertolkt dat de regering aan het land duidelijk moest maken dat zij aan de toekomst dacht en in de lijn van haar programma vooral de regionale economische ontwikkeling sterker moest beklemtonen en inzake de culturele autonomie nieuwe initiatieven moest nemen. Harmel was het daarmee eens en stelde voor dat ik de week daarop het Nationaal Comité voor Economische Expansie zou bijeenroepen, evenals de Kamercommissie die het wetsontwerp tot oprichting van cultuurraden onderzocht. Daar zou ik de gelegenheid hebben, volgens Harmel, om het contact met de socialistische leiders te herstellen op basis van het regeerprogramma inzake cultuurautonomie en de gewestelijke economische ontwikkeling. Deze suggestie leek mij niet opportuun en ik gaf er dan ook geen gevolg aan. Eerst moesten de wettelijkheid en de orde worden hersteld. Overigens bleek dat op steeds meer plaatsen het werk werd hervat. De staking was haar hoogtepunt voorbij. Tegenover de pers, die van de bemiddelings- of verzoeningspogingen weet had gekregen en erover bericht had, ontkende ik met de grootste stelligheid dat er pogingen werden ondernomen om een driepartijenregering op de been te brengen. Ik zei dat mijn audiëntie bij de koning in de avond van 4 januari niets te maken had met de vorming van een tripartite.

In de Kamer werd op 5 januari de algemene bespreking van de Eenheidswet afgerond en de artikelsgewijze behandeling aangevat. Het viel daarbij op dat sommige socialisten, onder wie Achiel Van Acker en Antoon Spinoy, afstand namen van de vertragingsmaneuvers. Anderen daarentegen deden weer erg opgewonden en gingen zich te buiten aan grove overdrijvingen. Georges Housiaux maakte groot misbaar over het optreden tegen een stakingspiket ergens in de buurt van Thuin. Rijkswachters zouden er een aantal stakers met het gezicht tegen de muur hebben gezet en onder bedreiging van revolver en geweer één voor één hun broeken hebben uitgetrokken. Housiaux, die tijdens de oorlog in Breendonk en Buchenwald opgesloten had gezeten, zei dat hij dezelfde vernederingen had moeten ondergaan vanwege SS'ers en hun

aanhangers. De volgende dag verhaalde Jos Van Eynde in *Volksgazet* de tussenkomst van Housiaux en vond er niets beter op dan er de titel *De Gestapo van Eyskens-Lefèbvre* boven te plaatsen!

Op 6 januari had de bestorming van het Guilleminsstation in Luik plaats. Eerst woonden stakers in het centrum van de stad een meeting bij. André Renard hield er een gematigde redevoering, maar lanceerde weer de dreiging het onderhoud van machines, hoogovens en

mijnen stop te zetten. Na de ontbinding van de manifestatie trokken groepen stakers door de stad en lieten daarbij een spoor van vernieling achter. De gebouwen van banken, het dagblad *La Meuse*, de post, de christelijke ziekenfondsen en de vakbond moesten het ontgelden. Barricades werden opgeworpen als reactie op de charges van de rijkswacht. Volgens de gerechtelijke politie waren communistische commando's in de stakersgroepen geïnfiltreerd. De zwaarste incidenten deden zich voor aan het Guilleminsstation, dat letterlijk werd bestormd. Soldaten en rijkswachters werden er aangevallen en moesten hun wapens gebruiken. Twee betogers werden door kogels gewond. Eén van hen zou op 8 januari overlijden.

In politieke en andere kringen bleven inmiddels stemmen opgaan voor een verzoening, ook bij de CVP. Robert Houben liet op 6 januari aan mijn kabinetschef Jan Grauls weten dat de werkgevers de staking zo vlug mogelijk beëindigd wilden zien. De Waalse vleugel van de christelijke arbeidersbeweging wilde volgens Houben geen breuk met de socialisten. Hij verwachtte ook niet dat de socialistische partij uit elkaar zou vallen en wees erop dat nog op andere terreinen dan het fmancieel-economische grote moeilijkheden in het verschiet lagen, onder andere in verband met de taalkwesties en de zetelaanpassing. Net als Struye en anderen vond hij dat het parlement zo vlug mogelijk moest worden ontbonden, eventueel na de goedkeuring van de Eenheidswet in de Kamer. De Eenheidswet kon ook door beide Kamers worden goedgekeurd, maar de toepassing ervan moest dan worden uitgesteld, vond Houben. Hij meende ook dat de regering er goed aan deed een nationale arbeidsconferentie aan te kondigen of het Nationaal Comité voor Economische Expansie bijeen te roepen.

Tijdens het weekend van 7 en 8 januari bleef het op straat relatief rustig. Maar achter de schermen speelden zich belangrijke gebeurtenissen af. Het bericht dat het stakersfront barsten begon te vertonen, hoorde men steeds vaker. Aanwijzingen daarvoor waren het feit dat het ABVV in de avond van 7 januari geen gebruik maakte van haar tribune op de radio en er na de bijeenkomst van de Waalse federaties van het ABVV op dezelfde dag geen communiqué werd uitgegeven. Het zou trouwens op die vergadering tot heftige woordenwisselingen zijn gekomen waaruit zou zijn gebleken dat enkele socialistische vooraanstaanden zich van André Renard distantieerden. De socialistische volksvertegenwoordiger en vakbondsleider Arthur Gailly zou er hebben gezegd dat hij zich niet aan de dictatuur van Renard zou onderwerpen.

Een bevestiging daarvan kreeg Pierre Harmel's anderendaags van G. Devillez, de voorzitter van de raad van beheer van ACEC in Charleroi. Aan Devillez had Gailly toevertrouwd dat hij op een betoging die voor 9 januari in Charleroi gepland was een gematigde toespraak zou houden waarin hij de mogelijkheid van een werkhervatting zou laten doorschemeren. De voorwaarde was wel dat Gailly moest kunnen verklaren dat de toezegging die de regering aan het christelijk vakverbond had gedaan om de bepalingen in de Eenheidswet over de werkloosheid en de ziekteverzekering opnieuw te onderzoeken, zonder de staking teniet zou zijn gedaan.

Pierre Harmel, die op 7 januari in Luik gewonde rijkswachters had bezocht, kreeg van provinciegouverneur Pierre Clerdent te horen dat een oplossing waarbij Renard zou worden ontzien een slechte oplossing was. Clerdent vond ook dat de koning zich beter afzijdig kon houden, omdat elke verzoeningspoging anders met een mislukking

zou aflopen. De koning mocht volgens hem evenmin positie kiezen voor de Waalse of de Vlaamse arbeiders.

Harmel was op 8 januari ook aangesproken door de directeur van de Nationale Bank Franz De Voghel. De Voghel had de dag voordien André Renard, Louis Major en Henri Janne ontmoet. Zij hadden hem met een bemiddelingsopdracht belast. De drie socialistische vooraanstaanden hadden De Voghel in algemene bewoordingen geïnformeerd over een economisch zespuntenprogramma als basis voor onderhandelingen tussen de werkgevers en de

werknemers. De Voghel had Harmel gezegd dat er in dat programma vooral sprake was van een versterking van zowel de economische programmatie als van de controle op de holdings. Een akkoord daarover kon na de goedkeuring van de Eenheidswet aan het Nationaal Comité voor Economische Expansie worden voorgelegd. De christelijke vakbond en de werkgevers stonden, aldus De Voghel, niet afwijzend tegenover dat scenario, maar ze verbonden er wel een voorwaarde aan. Die hield in dat de socialistische vakbond vóór het begin van elke discussie een verklaring zou afleggen waarin ze de geweld- en oproerdaden, het economische en sociale separatisme en het in-de-steek-laten van de outillering zouden veroordelen. Major ging hiermee akkoord, aldus De Voghel, maar Renard stond uiterst negatief tegenover het derde punt van zo'n verklaring. Toch had Harmel uit zijn gesprek met De Voghel kunnen afleiden dat men mocht hopen dat Renard zou toegeven.

De goedkeuring van de Eenheidswet

Eerder onverwacht liepen tijdens de nacht van 8 januari berichten binnen over een serie sabotagedaden en aanslagen. De veiligheidsdiensten hadden de indruk dat het om de uitvoering van een systematisch en weloverwogen plan ging. Elektriciteitspylonen waren vernield. Een trein was in de buurt van Luik ontspoord. Op sommige plaatsen in Wallonië waren autobussen met revolvers beschoten of waren op de wegen barricades opgeworpen. En in Charleroi en Bergen hadden de ordediensten groepen tegengehouden die aanvallen op de stations wilden uitvoeren.

Het was duidelijk dat het hier niet om gewone stakingsactiviteiten ging, maar om criminele acties waartegen krachtdadig moest worden opgetreden. Het ministerieel comité voor de ordehandhaving dat in de vroege ochtend van 9 januari, om 4.30 uur, onder mijn leiding bijeenkwam, nam daarom een reeks dringende maatregelen om de ordediensten te versterken. Men besliste onder meer onverwijld drie bataljons soldaten uit Duitsland te laten komen voor de bescherming van vitale verkeersknooppunten. Om 10.00 uur vergaderde het ministerieel comité voor de ordehandhaving opnieuw onder mijn leiding en na de middag onderzocht de voltallige kabinetsraad de toestand. De raad keurde de maatregelen die het comité had genomen goed. Daarenboven beslisten de ministers dat de procedure tot preventieve schorsing zonder wedde zou worden ingezet tegen het personeel van het rijksonderwijs als dat de volgende dag het werk niet zou hervatten. Voor de arrondissementen Bergen en Charleroi, waar de staking het hardnekkigst was, werd een afwijking op deze beslissing toegestaan.

De maatregel tegen de stakende leerkrachten in het rijksonderwijs miste zijn doel niet. Nog op 9 januari trok de onderwijscentrale van de socialistische overheidsvakbond de stakingsorders in.'s Avonds kwamen de CVP-ministers en -partijtop bijeen. Iedereen ging met mijn standpunt akkoord dat de Eenheidswet moest worden goedgekeurd en uitgevoerd en dat op het geschikte ogenblik verkiezingen konden worden georganiseerd. Na afloop van de vergadering vertrouwde Theo Lefèvre me toe dat hij van Collard wist dat de staking voor de socialisten verloren was.

's Anderendaags was de werkhervatting in het rijksonderwijs algemeen. In Vlaanderen brokkelde de staking verder af, terwijl ook in Wallonië ambtenaren en arbeiders op veel plaatsen opnieuw aan het werk gingen. In de namiddag van 10 januari gaf Achiel Van Acker in de Kamer openlijk toe dat de nederlaag van zijn partij onafwendbaar was. Hij zei ook te begrijpen dat de regering de orde wilde handhaven en dat hij in mijn plaats hetzelfde zou hebben gedaan. Maar belangrijker nog was de uitspraak van Van Acker dat er in de Eenheidswet maatregelen opgenomen waren die hij als socialist kon goedkeuren. Hij vroeg tevens of de belofte van minister van Arbeid Urbain om zonder raadpleging van de bevoeg-

de commissies geen uitvoeringsbesluiten inzake de werkloosheidsverzekering te nemen, niet in de wet kon worden opgenomen. Ik aanvaardde dat de Kamercommissie de volgende dag over dit voorstel zou beraadslagen. Van Acker interpreteerde mijn antwoord als een duidelijk gebaar van goede wil. Maar niet iedereen in de socialistische fractie was gelukkig met zijn tactiek. De Waalse leden kwamen onmiddellijk afzonderlijk bijeen en zouden de intrekking van de Eenheidswet hebben geëist.

Hoe groot de ontreddering in de socialistische rangen was, bleek ook uit de vraag van Arthur Gailly aan Pierre Harmel op 10 januari, of er geen gesprek kon plaatsvinden tussen Collard en mijzelf over het programma van Janne en De Voghel. Opvallend was dat volgens Gailly André Renard bij een eventuele discussie zeker niet mocht worden betrokken. Hij meende ook dat de Eenheidswet na de goedkeuring door de Kamer in de koelkast moest worden gestopt. Harmel had daarop geantwoord dat er volgens hem geen sprake van kon zijn de stemming in de Senaat af te gelasten.

Op 11 januari was de toestand in Vlaanderen opnieuw ongeveer zogoed als normaal. Alleen in de Antwerpse haven, in Gent en in de Rupelstreek werden nog enkele stakingshaarden gesignaleerd. In Wallonië werd de werkhervatting algemeen. Op het parlementaire vlak was er eveneens sprake van ontspanning. In de Kamercommissie van Arbeid die in de ochtend bijeenkwam, trok Van Acker zijn amendement in en aanvaardde hij net als de andere socialistische commissieleden een tegenvoorstel van de regering dat weinig van het zijne verschilde. Tijdens de middag had ik een audiëntie op het Paleis. Ik informeerde de koning over het gesprek van Collard met Lefèvre. Kort na de middag ontbood de koning de beide partijvoorzitters.

Na de middag werd het regeringsamendement over de werkloosheidsverzekering in de openbare vergadering van de Kamer aanvaard. Voor het overige werden in de wandelgangen van het parlement drukke besprekingen gevoerd. De drie fractievoorzitters kwamen bijeen om de werkzaamheden van de Kamer te regelen. De socialist Bohy stemde ermee in om de bespreking van de Eenheidswet zo spoedig mogelijk te beëindigen.

Tijdens een gesprek met P.W. Segers, August De Schryver en Lefèvre vertelde deze laatste dat Roger Motz van oordeel was dat de coalitiepartijen baat zouden vinden bij vervroegde verkiezingen.

Lefèvre verstrekte ook meer bijzonderheden over het gesprek dat hij enkele dagen eerder met Collard had gehad. Collard had hem gezegd dat de staking tegen zijn wil was uitgebroken en dat hij begreep dat de Eenheidswet moest worden goedgekeurd. Hij had de hoop uitgedrukt dat de regering daarna een ruim gesprek zou organiseren over de sociale en economische problemen. In het geval van verkiezingen vreesde Collard dat zijn partij verlies zou lijden en hij had de vraag gesteld of de CVP nog bereid zou zijn om met de socialisten te regeren. Lefèvre zei ons dat hij geantwoord had dat het verkiezingsresultaat dat zou uitwijzen en dat de CVP ongebonden naar de verkiezingen zou gaan.

Lefèvre beschikte ook over een uitgebreide nota met de voorstellen van De Voghel en Janne. In de inleiding van dat document werd gesteld dat de Belgische economie door de staking grote verliezen had geleden en dat de eenheid van het land in gevaar was. De wil en het prestige om de tegenstander te domineren, mochten volgens de auteurs niet vooropstaan. Indien de regering de strijd tegen de stakers zou winnen,

zou immers het gevaar van nieuwe sociale agitatie blijven bestaan. Om uit de moeilijkheden te raken, stelden De Voghel en Janne voor dat de twee grote vakbonden en de werkgevers zouden onderhandelen over een gemeenschappelijke verklaring. In zo'n verklaring moesten economische structuurhervormingen centraal staan: de versterking van de controle op de holdings en de verzekeringsmaatschappijen, de oprichting van een nationale investeringsmaatschappij en van een planbureau, de herstructurering van de energiesector, en een voorlopige fiscale hervorming. De

wetsontwerpen en de koninklijke besluiten ter uitvoering van dat programma moesten aan de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad worden voorgelegd. De regering diende zich bij de unanieme adviezen van deze overlegorganen aan te sluiten. Zij moest volgens De Voghel en Janne tevens erkennen dat de doelstellingen van de vakbondsen werkgeversverklaring conform aan haar politiek waren. P.W. Segers deelde mee dat Gust Cool eveneens een exemplaar van de nota heeft gekregen.

Om evidente redenen kon ik met de voorstellen van De Voghel en Janne niet akkoord gaan. Er werd bijvoorbeeld geen veroordeling van de sabotage- en gewelddaden in uitgesproken, terwijl er indirect wel kritiek werd geleverd op de houding van de regering. Daarnaast was ik het ook niet eens met de zogenaamde economische structuurhervormingen. Die gingen voor mij te ver.

Op 12 januari werd in de Kamer het debat over de Eenheidswet voortgezet. Dat gebeurde in een tamelijk rustige atmosfeer. Zoals steeds was ik al van bij het begin van de vergadering stipt aanwezig. Maar in de vroege avond werd ik ziek. Ik werd duizelig en viel uit mijn bank. Minister van Financiën Jean Van Houtte, die naast mij zat, hielp mij de vergaderzaal uit en begeleidde mij naar de verpleegkamer van het parlement. Ik kreeg de eerste zorgen toegediend van vier kamerleden-geneesheren. Die dachten dat ik een hartaanval had gekregen. Zo erg was het niet. Ik had weer last van ‘le vertige de Menière’, een storing van het evenwichtsorgaan in het binnenoor. Deze aandoening, die vooral optrad als gevolg van grote stress of vermoeidheid, verwekte acute duizeligheid. De voorbije weken had ik inderdaad vrijwel dag en nacht op de bres gestaan om aan de moeilijkheden het hoofd te bieden. De enige therapie bij het uitbreken van een crisis was volledige rust, plat op bed. Dat heb ik dan ook gedurende enkele dagen in mijn ambtswoning in de Lambermontstraat gedaan. Ik was aangenaam getroffen door het bezoek dat BSP-voorzitter Léo Collard mij bracht.

In mijn afwezigheid werd de Eenheidswet op 13 januari door de Kamer goedgekeurd met 115 stemmen tegen 90 bij 1 onthouding. De CVP-fractie stond unaniem achter de regering met uitzondering van Eugène Charpentier die zich onthield. Volledigheidshalve moet ik vermelden dat de CVP'ers Désiré Lamalle en Maurice Schot, die zich eerder tegen de Eenheidswet hadden uitgesproken, liever afwezig bleven om niet aan de stemming te moeten deelnemen. Opvallender was dat niet minder dan zes liberalen, bijna een derde van de liberale Kamerfractie, de socialistische oppositie voor de gelegenheid kwamen versterken. Voor de stemming legde BSP-voorzitter Léo Collard een plechtige, en pathetische verklaring af waarin hij de partijen verzocht een oplossing te zoeken buiten de Eenheidswet om en mij tot aftreden probeerde over te halen. Indien ik toch wilde aanblijven, vond Collard, moest de regering de uitvoering van de Eenheidswet opschorten. Collard hield ook een pleidooi voor economische en politieke structuurhervormingen. René Lefèbvre, die mij verving, antwoordde dat de regering na de goedkeuring van de Eenheidswet in de Senaat de uitvoering van de wet, zoals bepaald in het laatste artikel, zou aanvatten. Daarmee maakte hij duidelijk dat de regering geen onderhandelingen of besprekingen met de socialisten wilde.

In de ochtend van 13 januari gebeurde nog iets anders. In Saint-Servais, in de buurt van Namen, kwamen de Waalse socialistische mandatarissen bijeen: burgemeesters, bestendig afgevaardigden en parlementsleden. Zij gingen niet in op Renards vraag

om collectief ontslag te nemen en weigerden daardoor een zogenaamd ‘tweede front’ te openen. Ze keurden wel een verklaring goed die aan de koning zou worden overhandigd. In de aanhef van die verklaring werd herinnerd aan de brief die de Waalse socialistische politicus Jules Destrée in 1912 tot koning Albert richtte. Destrée gebruikte daarin de beroemd geworden zin *Sire, il n'y a pas de Belges*. Belangrijker was dat Destrée toen een anti-Vlaams standpunt innam en de bestuurlijke scheiding van Vlaanderen en Wallonië verdedigde. De verklaring van de Waalse socialistische mandatarissen ging in dezelfde richting. Zij wezen op de economische teloor-

gang van Wallonië en de opgang van Vlaanderen, op de drang van de Waalse arbeiders om te ontsnappen aan de greep van ‘een Vlaamse, in hoofdzaak conservatieve parlementaire meerderheid’ en op de noodzaak van economische structuurhervormingen. Hun vaststelling dat de rechten en belangen van de Walen in de Belgische unitaire instellingen onvoldoende verdedigd werden, deed hen pleiten voor een grondwetsherziening waarbij de Walen hun minorisering in de nationale instellingen met waarborgen konden tegengaan.

Op 14 januari bezorgde de kabinetschef van de koning René Lefébure mij deze verklaring.'s Anderendaags overhandigde BSP-voorzitter Collard ze aan de koning. Dat gebeurde op het ogenblik dat de staking nagenoeg uitgedoofd was. In feite was het zogenaamde adres van de Waalse socialistische mandatarissen aan de koning niets anders dan een poging om hun nederlaag te verdoezelen en de regering te doen vallen. Het toonde bovendien aan dat de verwarring in socialistische kringen algemeen was.

Naar de ontbinding

Na de goedkeuring van de Eenheidswet doofde de staking in de Waalse industriële centra geleidelijk uit. Op 21 januari riep de socialistische vakbond op het werk te hervatten. De staking was definitief voorbij. Nog voor de rust en de wettelijkheid volledig hersteld waren, werd al een nieuw offensief tegen mijn regering gelanceerd. Op 17 januari 1961 stond in *Le Soir* een gelijksoortig artikel als dat van 9 augustus 1960, ditmaal onder de titel *De succès en succès*... Andermaal maakte de Franstalige Brusselse krant een zogezegd objectieve balans op van de regeringsacties en andermaal was haar oordeel even brutaal als negatief. Nog eens werd beweerd dat mijn regering een zwaar passief had. Bij ‘de Kongolese catastrofe en de internationale vernedering’ voegde zich volgens de auteur, die ook deze keer anoniem was, de financiële, economische en sociale ontreddering van het land' tengevolge van de ‘monsterachtige’ Eenheidswet. De auteur gaf wel toe dat ik de orde had weten te handhaven, ondanks enkele straatacties (sic), en dat ik erin geslaagd was de Eenheidswet te doen aanvaarden. Dit laatste was echter mogelijk gemaakt door een ‘tamme meerderheid’ en had bovendien tot niets geleid, want er werd gesproken over een vervroegde ontbinding van het parlement.

Net als in augustus 1960 hadden financiële milieus, die fel gekant waren tegen de invoering van de roerende voorheffing en de belastingverhogingen, de hand in dat tendentieuze artikel. Zij waren echter niet de enigen om mij aan te vallen. Vrijzinnige kringen hadden ook een campagne op touw gezet. Op 19 januari maakte *Volksgazet* melding van een manifest van professoren, werkleiders en assistenten van de Vrije Universiteit van Brussel en de Rijksuniversiteit van Gent, onder wie Leopold Flam, Leo Apostel en Aloïs Gerlo, waarin scherp stelling werd genomen tegen mijn regering. Ook zij vonden dat ik de ene vergissing na de andere had begaan en betwistten mij zelfs het recht het land nog verder te leiden. Dat soort kritiek was ik gewoon. Wat mij ronduit tegen de borst stuitte, was de bewering dat ik onvoldoende middelen voor het wetenschappelijk onderzoek had vrijgemaakt. Geen enkele regering had

voordien zo'n formidabele inspanning op dat vlak geleverd. Later zou de rector van de Brusselse universiteit zich trouwens distantiëren van het manifest.

Bij de CVP namen sommigen mij kwalijk dat ik mij tijdens de staking tegen de Eenheidswet tegen elke toegeving had verzet. Zij vonden zelfs dat ik de socialisten vernederde door ook in de Senaat de Eenheidswet te doen goedkeuren.

In die atmosfeer won de idee van vervroegde verkiezingen veld. De socialisten stuurden daar al maanden op aan, maar tijdens de staking tegen de Eenheidswet en nog nadrukkelijker na de aanvaarding van de wet in de Kamer gingen er ook bij de meerderheid stemmen op voor de ontbinding van het parlement. Daarbij speelde zeker het motief dat de publieke opi-

nie de staking zou afkeuren en de coalitiepartijen door de kiezers zouden worden beloond. Maar de CVP, en meer bepaald Theo Lefèvre en zijn aanhangers, zagen de kans schoon voor een partnerruil met de socialisten. Om de gebeurtenissen in die periode te begrijpen, is het nodig te weten dat Theo Lefèvre in Parijs met Paul-Henri Spaak al een akkoord had bereikt over een CVP-BSP-regering.

Toen ik na enkele dagen rust op 17 januari 1961 mijn werkzaamheden hervatte, pleegde ik overleg met de leiding van de CVP en van de liberale partij over de politieke toestand. Daarbij werd ook de opportuniteit van de ontbinding besproken. Na een bijeenkomst van de liberale partijtop twee dagen later beging Roger Motz tegenover de journalisten de onvoorzichtigheid te zeggen dat er wellicht rond 15 april verkiezingen konden worden gehouden. Twee dagen later sprak het Nationaal Comité van de CVP zich uit voor de parlementsontbinding. In het communiqué werd zomaar gevraagd dat het land zich ‘zonder verwijl’ zou uitspreken over ‘het herstelprogramma dat door de huidige toestand van het land dringend vereist wordt’! Dat betekende de impliciete afkeuring van de Eenheidswet en het einde van mijn regering, maar niet het einde van mijn problemen.

Voor de verkiezingen deden zich nog een boel verwikkelingen voor waarin Theo Lefèvre een belangrijk aandeel had. Het begon op 25 januari toen Theo Lefèvre en Roger Motz mij kwamen opzoeken. De beide partijvoorzitters waren er voorstander van dat vóór de ontbinding van het parlement de wetsontwerpen in verband met de zetelaanpassing en de hervorming van de kieswet nog door de Senaat zouden worden goedgekeurd. Ik was hier niet voor te vinden, en somde allerlei bezwaren op. Bij de behandeling in de Kamer hadden de twee ontwerpen heel wat moeilijkheden met zich meegebracht. De wijziging van de kieswet, die de liberalen bevoordeelde, wekte bij de CVP weinig enthousiasme op. Theo Lefèvre drong er echter bijzonder sterk op aan. Hij voerde aan dat hij zijn handtekening onder het coalitieakkoord had gezet, dat de kieswethervorming voor de CVP geen grote nadelen inhield en dat de zetelaanpassing er alleszins moest komen. Hij beloofde mij met grote stelligheid het ontwerp in verband met de kieswet zo vlug mogelijk bij de Senaatsfractie van de CVP te zullen verdedigen.

's Anderendaags werd Theo Lefèvre ziek. Twee weken lang moest hij met griep in bed blijven. Dat belette hem evenwel niet verscheidene mensen te ontvangen. Op diezelfde dag verscheen ook in *De Nieuwe Gids* van de hand van Antoon Breyne het eerste van een reeks hoofdartikelen tegen de kieswethervorming. Volgens Breyne getuigde het van kleine partijpolitieke berekening om net voor de verkiezingen de kieswet te willen veranderen. Het argument dat bij de uitbreiding van mijn minderheidsregering in november 1958 de kieswethervorming in de regeringsverklaring was opgenomen, ging volgens hem niet langer op. Sedertdien was er veel veranderd en de liberale partij had de CVP bij de stemming van de Eenheidswet op ‘een schandalige wijze bedrogen’ door de leden van haar Kamerfractie vrij te laten. Deze laatste opmerking was niet helemaal onterecht. De zes liberale volksvertegenwoordigers die tegen de Eenheidswet stemden, hadden aan de CVP een alibi gegeven om de kieswethervorming niet door te voeren.

De vraag of de kieswet al dan niet nog voor de ontbinding van de Kamers moest worden gewijzigd, hield de politieke partijen en de pers tijdens de daaropvolgende dagen bezig. De CVP-Senaatsfractie besprak op 31 januari en 2 februari de opportuniteit van die hervorming. Door de afwezigheid van Theo Lefèvre stond ik

er alleen voor bij de verdediging van het regeerakkoord. Ook al lieten de CVP-senatoren verstaan dat zij daar weinig voor voelden, toch aanvaardden ze dat het ontwerp betreffende de kieswet op de agenda van de Senaatscommissie van Binnenlandse Zaken zou worden gebracht.

Op 6 februari, de dag voor de bijeenkomst van die commissie, zette Robert Houben in een artikel in *De Nieuwe Gids* de redenen uiteen waarom de CVP-senatoren zich niet aan woord-

breuk zouden bezondigen als ze de kieswethervorming afwezen. Tijdens de vergadering van de Senaatscommissie de volgende dag pleitte ik er nog eens voor het gegeven woord te respecteren. De CVP-leden stelden de wijziging van de kieswet in vraag. Uiteindelijk besliste de commissie de behandeling van het ontwerp met een week uit te stellen. Het argument daarvoor was dat de Eenheidswet in de openbare vergadering van de Senaat behandeld werd.

Op dezelfde dag dat de Senaatscommissie van Binnenlandse Zaken de kieswethervorming besprak, waren de senatoren inderdaad begonnen met de bespreking van de Eenheidswet. De discussie in de Hoge Vergadering duurde een stuk minder lang en verliep ook veel rustiger dan in de Kamer. De argumenten waren immers uitgeput en de socialisten wisten dat ze de verkiezingen waarop ze reeds lang aandrongen, zouden krijgen. Op 13 februari 1961 keurden de senatoren met 97 stemmen tegen 63 en 6 onthoudingen de Eenheidswet goed. Die uitslag wekte weinig verbazing. Opvallender was dat Senaatsvoorzitter Paul Struye de regering bekritiseerde voor de haast waarmee zij de bespreking geleid had. Symbolisch was ook dat de socialisten op dezelfde dag dat de Hoge Vergadering de Eenheidswet aannam een wetsvoorstel tot instelling van een geografische of paritaire Senaat indienden.

De volgende dag, op 14 februari, onderzocht de Senaatscommissie van Binnenlandse Zaken opnieuw de kieswethervorming. Niettegenstaande ik nogmaals een oproep deed om de afspraken te eerbiedigen, maakten de CVP-leden groot voorbehoud. De verdeeldheid over de zetelaanpassing die aan de wijziging van de kieswet gekoppeld was, speelde ook mee. De PSC'ers José Nihoul en Emmanuel Poncelet zeiden er geen bezwaar tegen te hebben dat de kieswet na de verkiezingen veranderd werd, maar dat ze ook dan de zetelaanpassing niet zouden aanvaarden. Ook Karel Van Cauwelaert vond dat beide ontwerpen beter door het nieuwe parlement konden worden behandeld. Hij was van oordeel dat de zetelaanpassing, die bijna uitsluitend aan Vlaanderen ten goede zou komen, voor de verkiezingen niet wenselijk was na ‘de wonden die de staking tegen de Eenheidswet in Wallonië had gemaakt’. Uiteindelijk besliste de commissie unaniem, met uitzondering van de liberale leden, de kieswethervorming te verdagen.

‘Een dolle week’

Na de bijeenkomst van de Senaatscommissie zocht ik Roger Motz op. Ik stelde de liberale partijvoorzitter voor het ontslag van de regering aan te bieden aangezien ik er niet in geslaagd was de kieswethervorming te doen aanvaarden. Motz verzocht me dat niet te doen, omdat de toestand dan nog gecompliceerder zou worden en omdat de ontbinding van het parlement toch reeds was aangekondigd. Ik stemde daarmee in en voerde mijn voornemen niet uit.

Enkele dagen later, op 17 februari, besprak de kabinetsraad de besluiten die nodig waren voor de uitvoering van de Eenheidswet. De liberalen hadden de avond voordien laten weten dat zij er absoluut op stonden dat de publikatie van de besparingsbesluiten en de fiscale besluiten gelijktijdig zou gebeuren. Daarom stelde ik op de kabinetsraad voor de besluiten eerst vanuit technisch oogpunt te onderzoeken en vervolgens over de besluiten in hun geheel te beslissen. Het bleek toen dat bepaalde CVP-ministers

van de ACW-vleugel zich verzetten tegen de besluiten tot wijziging van de werkloosheidsverzekering. De discussie moest even voor 11.00 uur onderbroken worden om de ministers in de gelegenheid te stellen de herdenkingsplechtigheid naar aanleiding van het overlijden van koning Albert bij te wonen. Na de middag beraadslaagden de ministers van de CVP en de liberalen eerst afzonderlijk. De kabinetsraad daarna duurde niet lang. De liberale ministers traden uit de regering omdat de CVP-ministers de koppeling van saneringsbesluiten en fiscale uitvoeringsbesluiten afwezen.

In de voormiddag van 18 februari pleegde ik overleg met de CVP-ministers. Even voor de middag begaf ik mij naar het Paleis. Ik bood de koning het ontslag van de liberale ministers niet aan. Mij leek het dat de ontbinding van het parlement door een regering met alleen CVP-ministers een bijzonder explosieve toestand zou creëren. Ik suggereerde de koning dat ik de liberale ministers zou vragen op hun beslissing terug te komen. Na de middag kwamen de CVP-ministers in mijn ambtswoning opnieuw bijeen. Theo Lefèvre voegde zich bij ket gezelschap. Hij meende dat de liberale ministers uit de regering moesten worden 'gejaagd' en dat het ontbindingsbesluit door de CVP-ministers moest worden genomen. Lefèvre vond ook dat de koning verplicht was de uitvoeringsbesluiten die door de CVP-ministers nog zouden worden genomen, te tekenen. Ik bestreed vanzelfsprekend die idee om grondwettelijke redenen en om de koning te beschermen tegen de heftige aanvallen waarvan hij ongetwijfeld het voorwerp zou zijn als hij in die omstandigheden uitvoeringsbesluiten van de Eenheidswet zou ondertekenen.

Tijdens de daaropvolgende dagen deed ik in overleg met de koning al het mogelijke om de liberalen terug in de regering te krijgen. Uiteindelijk slaagde ik ook in mijn opzet. Op de middag van 20 februari maakte het Paleis bekend dat de koning het ontslag van de liberale ministers niet aanvaard had, dat hij een besluit tot ontbinding van de Kamers had ondertekend en dat de verkiezingen op 26 maart zouden worden gehouden. Net voordien had ik de koning meegedeeld dat de liberalen in de regering zouden blijven. Ik meen dat ik hiermee niet alleen het staatshoofd een grote dienst heb bewezen, maar ook de CVP, die tijdens de verkiezingscampagne wellicht volledig in diskrediet zou zijn gebracht. Ik had bovendien van de liberale ministers verkregen dat de regering nog besluiten ter uitvoering van de Eenheidswet mocht nemen, met uitzondering echter van fiscale maatregelen.

Besparingsbesluiten waren bijgevolg nog mogelijk en dat was niet onbelangrijk, want de toestand van de Schatkist was op dat ogenblik niet bepaald rooskleurig. Door de staking tegen de Eenheidswet en de vertraging bij de goedkeuring van de wet had de overheid immers broodnodige inkomsten moeten derven. De Nationale Bank, de christelijke vakbond en minister van Financiën Jean Van Houtte maakten zich daarover trouwens ernstig zorgen. Ze raakten zelfs in paniek. Op 21 februari, de dag na de verzoening met de liberalen, zocht Robert Houben Jean Van Houtte op en vroeg hem zijn ontslag aan te bieden. Dit gebaar was volgens Houben nodig om op de ernst van de toestand te wijzen. Gelukkig kon ik Van Houtte ervan overtuigen in functie te blijven. Daarmee voorkwam ik een financiële paniekgolf, en dat zou de CVP voor de kiezers belachelijk hebben gemaakt.

Enkele dagen daarna, op 24 februari, namen de ministers meer dan twintig uitvoeringsbesluiten in het kader van de Eenheidswet. Dat gebeurde niet zonder moeilijkheden. Tweemaal moest de kabinetsraad worden onderbroken voor afzonderlijke beraadslagingen van de CVP-ministers en de liberale ministers. Maar met het eindresultaat kon ik zeker tevreden zijn. Het was zelfs mogelijk geweest alle uitvoeringsbesluiten te nemen.

De liberalen gingen, onder een aantal voorwaarden, akkoord met de fiscale maatregelen, zelfs met de onpopulaire verhoging van de overdrachttaks. Eerst vroegen zij de instemming van de CVP-ministers met de besluiten over de werkloosheids- en de ziekteverzekering. Voor de liberale ministers volstond het zelfs dat alleen de principes van die besluiten zouden worden aangekondigd. De CVP-ministers van

ACW-strekking, met uitzondering van Yves Urbain, wilden daar echter niet van weten.

Daarna maakten de liberalen hun akkoord met de verhoging van de overdrachttaks afhankelijk van de garantie dat ze na de verkiezingen deel zouden uitmaken van de regering. Om evidente redenen was het echter niet mogelijk op die vraag in te gaan, onder meer omdat Theo Lefèvre eerder reeds openlijk had verklaard dat de CVP ongehinderd naar de verkiezingen ging. De liberale ministers suggereerden daarna om het besluit betreffende de

overdrachttaks pas na de verkiezingen te nemen, op een ogenblik dat er klaarheid zou zijn over hun regeringsdeelname. Maar ook dat was niet mogelijk. Daardoor werden geen fiscale besluiten genomen en bleef ook de werkloosheidsreglementering ongewijzigd.

Theo Lefèvre noemde de week die volgde op 17 februari, de dag dat de liberale ministers uit de regering stapten, 'een dolle week'. Het waren inderdaad bewogen dagen met veel besprekingen, verklaringen, logenstraffingen en persconferenties. Tijdens een van die persconferenties uitte Theo Lefèvre zijn verontwaardiging over het feit dat zijn collega van de liberale partij Maurice Destenay in het kabinet van René Lefèbvre een ontmoeting met de pers had georganiseerd en bij die gelegenheid kritiek op de CVP had geleverd. Lefèvre wou daarmee zeggen dat aan liberale kant geen onderscheid werd gemaakt tussen partij en regering. Lefèvre had beter de hand in eigen boezem gestoken. Hij mengde zich geregeld in het regeringswerk en lag ook aan de basis van de moeilijkheden met de liberalen. Als ik zijn standpunten en ultimata had gevolgd, zou het land in een grondwettelijke crisis zijn beland. In CVP-kringen moest ik te horen krijgen dat ik mij te sterk had ingespannen om de liberalen in de regering te houden en dat ik met hen meer overleg pleegde dan met de leiding van mijn eigen partij. Zij begrepen niet voor welke gevaren ik de partij én de koning behoed had.

Nabeschouwing over de staking tegen de Eenheidswet

Met de goedkeuring van de meeste uitvoeringsbesluiten was de strijd rond de Eenheidswet gestreden. Moeilijke weken lagen achter de rug: voor het land, voor de leden van de regering en voor mijzelf. Het was een grote overwinning voor de democratie dat de regering erin geslaagd was de Eenheidswet te laten goedkeuren en de orde te handhaven. De regering hield zich tijdens de volledige duur van de staking aan de democratische beginselen. Op geen enkel moment overtrad zij grondwettelijke of wettelijke regels. De Eenheidswet werd op een correcte wijze in de parlementaire commissies onderzocht. Zij werd volledig reglementair in de openbare vergaderingen van Kamer en Senaat besproken en er door een meerderheid aanvaard. De toepassingsbesluiten werden bij consensus in de regering genomen.

Bij de ordehandhaving trad de regering steeds binnen het wettelijk kader op. Hetzelfde kan niet gezegd worden van de stakers. Sommige onder hen gingen brutaal te werk en lokten opzettelijk incidenten met de ordediensten uit. Er werden er naar verluidt zelfs betaald om op te treden in commandostijl. Volgens het verslag van de minister van Binnenlandse Zaken werden tijdens de staking niet minder dan 1500 sabotage- en gewelddaden gepleegd. Vele openbare en particuliere voertuigen werden vernield. Spoorlijnen werden gesaboteerd. Het wegverkeer werd door versperringen belemmerd. Er werden slecht bedoelde handelingen tegen personen en eigendommen gepleegd. In redevoeringen en pamfletten werd opgeroepen tot provocatie van de overheid. Het mag een wonder heten dat in die omstandigheden zo weinig slachtoffers vielen. De dodelijke slachtoffers onder de stakers vielen tijdens of na door oproerkraaiers uitgelokte rellen. Men vergeet meestal dat er ook doden vielen als gevolg van sabotagedaden. Ook wordt dikwijls voorbijgegaan aan het feit dat precies

bij de rijkswachters en de militairen en bij de arbeiders die zich naar hun werk begaven de meeste gewonden vielen. De rijkswachters handelden bij de ophitsingen en de agressie merkwaardig koelbloedig en efficiënt. Ook de soldaten zetten zich in op een wijze die bewondering verdiende. Niemand van hen ging tot insubordinatie over. Met zo'n 15.000 rijkswachters en evenveel soldaten kon de orde worden gehandhaafd en werd de staking gebroken.

Het optreden van de socialisten in het parlement en erbuiten verraste mij eigenlijk niet. Ook in het verleden hadden zij grote stakingen uitgelokt, vóór de Eerste Wereldoorlog toen

zij streden voor het algemeen stemrecht, en in 1932 en 1936 toen een economische depressie woedde. De staking tegen de Eenheidswet beoogde zogezegd de intrekking van die wet.

De leiders van het oproer wilden echter meer. Zij wilden mijn regering laten wegjagen door 'de straat'. Niet alleen syndicale leiders verklaarden dat openlijk. Ook socialistische politici deden dat. In besloten kring staken ze hun bedoelingen evenmin onder stoelen of banken. Tijdens een vergadering georganiseerd door Kamervoorzitter Paul Kronacker en in aanwezigheid van minister van Binnenlandse Zaken René Lefèbvre en de socialistische fractieleider in de Kamer Georges Bohy zei diens partijgenoot Victor Larock me dat de staking bedoeld was om mijn regering tot ontslag te dwingen. Larock durfde dat onverbloemd zeggen, hoewel hij minister van Buitenlandse Zaken was geweest in een democratisch land. Tijdens het onderhoud met Van Eynde, Bohy en Paque op 28 december 1960 verklaarde Larock dat ik de keuze had tussen het ontslag van de regering of een crisis van het regime. Van Eynde zei zelfs dat mijn regering in 'een plas bloed' zou ondergaan. Ik was wel wat van de socialisten gewoon. Mijn persoonlijke ervaring had me geleerd dat ze vanuit de oppositie bijzonder hard durfden optreden. Tijdens mijn eerste regering met de liberalen ondervond ik dat aan den lijve. Maar Larocks en Van Eyndes uitspraken overtroffen al het voorgaande. Zij waren niets minder dan rechtstreekse aanvallen op onze democratische instellingen. Toen besliste ik definitief dat ik mij hiertegen tot het uiterste zou verzetten. Een regering valt immers niet voor 'de straat', maar wel omdat zij in het parlement in de minderheid wordt gesteld. De ondervoorzitter van de regering en minister van Binnenlandse Zaken René Lefèbvre en ikzelf beslisten na het onderhoud met Larock en Bohy dat, wat er ook mocht gebeuren, hoe sterk het oproer ook zou zijn, hoe erg de gewelddaden ook zouden zijn, de regering niet zou wijken. Wij beseften al te goed tot welke ophitsingen de socialisten wilden gaan. De gebeurtenissen na de terugkeer van Leopold III in juli 1950 lagen nog fris in het geheugen. Ook toen probeerden de socialisten het land te ontredderen. Ze slaagden daar trouwens in, met de welbekende gevolgen. Daarom beslisten Lefèbvre en ikzelf dat de orde en de wettelijkheid moesten worden gehandhaafd. Dat is dan ook op onwrikbare wijze gebeurd. Om diezelfde reden waren Lefèbvre en ikzelf tot geen enkele toegeving bereid.

René Lefèbvre toonde zich tijdens de staking tegen de Eenheidswet een man van formaat. Met zijn houding was hij een voorbeeld van moed en volharding. In de Kamer liet hij zich door de obstructies en vertragingsmaneuvers van de socialisten niet uit zijn lood slaan. Hij week geen ogenblik van mijn zijde. Pierre Harmel trad in zijn hoedanigheid van minister van Openbaar Ambt bijzonder doelmatig tegen de stakers in de overheidsdiensten op. De ministers Jean Van Houtte, Dries Dequae en Omer Vanaudenhove steunden mij op een bekwame en toegewijde manier. Minister van Economische Zaken Jacques Van der Schueren liet zich weer eens opmerken door zijn buitengewoon indrukwekkende redevoeringen. Behalve ikzelf vertegenwoordigden nog drie ministers in de regering de christelijke arbeidersbeweging. Voor Yves Urbain, die voor de eerste maal minister was, waren het zeer zware dagen, maar net als Léon Servais toonde hij zich energiek en competent. P.W. Segers daarentegen hulde zich in een veelbetekenend stilzwijgen. Niet één keer kwam hij in de openbare vergadering van de Kamer tussenbeide. Hij wou in het publiek geen enkele verantwoordelijkheid op zich nemen. Ik zou hem

evenwel onrecht aandoen indien ik hier niet vermeldde dat hij zich volledig inzette bij de besprekingen in de regering en ook constant in contact bleef met de top van het ACW en de christelijke vakbond. Maar zijn afzijdigheid in de Kamer was voor mij toch een teken aan de wand voor de coalitiewissel die Theo Lefèvre achter mijn rug om voorbereidde. Lefèvre mengde zich, tenzij voor een procedurekwestie, evenmin in de discussie. Hij werd weliswaar gehinderd door het verzet dat hij tijdens de schoolstrijd had georganiseerd en dat de socialisten hem erg kwalijk namen. Zijn steun was niettemin bijzonder karig.

Zowel tijdens de staking als erna werd druk gediscussieerd over de houding van de regering tegenover de stakende ambtenaren. De openbare diensten speelden een belangrijke rol in de stakingsbeweging. De gemeentelijke en provinciale ambtenaren waren bij de eersten om het werk neer te leggen en andere groepen van het overheidspersoneel volgden hun voorbeeld. De sancties die de regering op 9 januari tegen de stakende leerkrachten nam en nadien ook tegen andere ambtenaren die bij stakingsacties betrokken waren, lokten in socialistische kringen scherp protest uit. Die beweerden dat de regering het stakingsrecht met voeten trad.

Op het regeringsoptreden was echter niets aan te merken. Geen enkele wettekst verbiedt in ons land het recht van staking. Maar er is ook geen tekst die dat recht erkent. De facto maakt de Belgische wetgeving een onderscheid tussen de openbare en de particuliere sector. Het stakingsrecht wordt niet aangevochten, maar voor de ambtenaren bepaalt artikel 7 van het koninklijk besluit van 2 oktober 1937, dat hun statuut regelt, dat zij zonder voorafgaande toestemming hun functie niet mogen stopzetten of onderbreken. Daarenboven volgt uit artikel 8 van datzelfde statuut dat zij die tot het openbaar ambt behoren bij de uitoefening van hun functie en in hun privé-leven alles moeten voorkomen wat het vertrouwen van het publiek zou kunnen aantasten of de eer en de waardigheid van hun functie op het spel kunnen zetten. De meeste juristen die deze kwestie nader onderzochten, aanvaardden evenmin het stakingsrecht voor ambtenaren. Maurice Vauthier en Pierre Wigny bijvoorbeeld veroordelen op formele wijze het stakingsrecht van ambtenaren, omdat de veiligheid van de staatsburgers en de permanentie van de dienstverlening gewaarborgd moeten blijven. Wigny schrijft in zijn *Droit Constitutionnel* daarenboven dat niet alleen het personeel van de Staat, de provincies en de gemeenten niet over stakingsrecht mogen beschikken. Ook diegenen die werkzaam zijn bij instellingen van openbaar nut of organismen van publiek recht mogen dit niet. Een sociaal conflict mag volgens hem niet tot gevolg hebben dat het publiek wordt beroofd van openbare diensten zoals het openbaar vervoer of de gas- of elektriciteitsdistributie.

In het parlement en de regeringen was het stakingsrecht in het openbaar ambt herhaaldelijk het voorwerp van discussie. Ook daaruit blijkt dat ambtenaren geen recht van staking hadden. Na de Eerste Wereldoorlog werd door sommigen wel het onderscheid gemaakt tussen zogenaamde ‘uitvoeringsambtenaren’ en ‘gezagsambtenaren’. Emile Vandervelde argumenteerde als minister van Justitie in de tweede regering-Delacroix (1919-1920) bijvoorbeeld dat de rechtstoestand van de eerste categorie ambtenaren vergelijkbaar was met die van arbeiders in de particuliere sector. De gezagsambtenaren daarentegen beschikten volgens hem niet over het recht van staken. Juristen, zoals Maurice Vauthier en Pierre Wigny, stellen zich tegenover dit onderscheid zeer terughoudend op.

In feite hebben alle regeringsleiders en ministers zich tegen stakingen in het openbaar ambt verzet. Dat was het geval met eerste minister Léon Delacroix in 1920 en met Achiel Van Acker in 1957. Toen in maart 1957 een staking uitbrak bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas, kondigde Van Acker op een gegeven ogenblik sancties aan tegen de stakers indien zij het werk niet hervatten. Als minister van Verkeerswezen maakte Van Acker in 1948 zelfs een einde aan het contract van bedienden bij de PTT. Die hadden zonder voorafgaande verwittiging het werk neergelegd. Later werd deze zware sanctie vervangen door een minder verregaande maatregel. De socialistische minister van Kunsten en Wetenschappen Jules Destrée

in de tweede regering-Delacroix (1919-1920), die de onderwijzers toestond om zich in vakbonden te verenigen, was van mening dat zij geen recht van staking hadden, omdat zij een openbare dienst uitoefenden.

Deze voorbeelden tonen aan dat vroegere regeringen niet anders handelden dan mijn regering tijdens de staking tegen de Eenheidswet. Omdat er nog slechts weinig parlemen-

taire democratieën bestonden, moest de onze volstrekt worden verdedigd. Trouwens, eerder had mijn regering haar houding in verband met het stakingsrecht van ambtenaren bepaald en ze publiek gemaakt. Dat gebeurde een eerste keer naar aanleiding van de staking die de socialistische vakbond op 29 januari 1960 organiseerde, de algemene repetitie voor de winterstaking. Toen ik op 31 augustus het nieuwe regeerprogramma aankondigde, liet ik er weer niet de minste twijfel over bestaan dat er tegen stakingsbewegingen in het openbaar ambt kordaat zou worden opgetreden. De ambtenaren wisten dus waar ze aan toe waren.

Ik vind het onaanvaardbaar dat wie belangrijke openbare functies uitoefent die raken aan de soevereiniteit van de Staat, zonder meer gaat staken. Dat is zo voor leger, rijkswacht, politie, ambtenaren, magistraten, onderwijzers, spoorwegpersoneel en personeel van openbare nutsbedrijven. Dit wil niet zeggen dat zij overgeleverd zijn aan de willekeur van de regering. In het geval van een sociaal conflict is het bijvoorbeeld mogelijk dat voor die categorieën een verplichte arbitrage wordt ingericht waarbij magistraten en deskundigen de regering adviseren. De regering kan dat advies aanvaarden of verwerpen, maar zij blijft verantwoordelijk voor het parlement. Ik ben ervan overtuigd dat het omvangrijke overheidskorps in ons land goed zal worden verdedigd als het redelijke eisen stelt.

Wat de socialisten ook over de Eenheidswet en over mijn regering met de liberalen beweerden, de jaren 1958-61 vormden onmiskenbaar een periode van economische vernieuwing en sociale vooruitgang. Inzake produktie, export, werkgelegenheid, economische expansie en investeringen werden toen bijzonder fraaie resultaten geboekt. De levensstandaard, in het bijzonder die van de arbeiders, verbeterde aanzienlijk. De belangrijkste sociale verwezenlijking was ongetwijfeld de kosteloosheid van het onderwijs, ‘de grootste hervorming op het sociale gebied in de Belgische sociale geschiedenis’, aldus Karel Van Cauwelaert in *Het Volk* van 31 januari 1961. Daarmee stond België aan de top van alle landen, want bij mijn weten bestond deze kosteloosheid nergens anders. Bovendien ging ze samen met een zogoed als volledige keuzevrijheid. In vergelijking met de linkse regering-Van Acker werd er onder mijn regering voor onderwijs twee keer meer uitgegeven. Ik kan nog vele andere voorbeelden geven van sociale realisaties die aantonen hoe ongerijmd de socialistische verwijten waren. De CVP voerde in die periode een sociaal vooruitstrevende politiek. De socialisten beperkten hun sociale politiek tot de loon- en weddetrekkenden. Onder mijn regering ging men veel verder. Voor de middenstanders en de landbouwers werden de sociale voorzieningen eveneens uitgebreid. De Belgische samenleving evolueerde naar een gemeenschap met gelijke kansen voor iedereen. Dat blijft mijns inziens de grote verdienste van mijn regering.

De merkwaardige verkiezingscampagne van de CVP en de terugkeer van Spaak

Op het ogenblik dat de regering de uitvoeringsbesluiten van de Eenheidswet nam, hadden de partijen al last van de verkiezingskoorts. Op 25 februari maakte de CVP op een Partijraad haar verkiezingsprogram bekend. Het stelde bijzonder weinig voor en bevatte in tegenstelling tot het Sleutelplan geen enkele concrete maatregel. De

zeer algemene formuleringen over ‘de moderne en democratische Staat’, ‘de economische vernieuwing’ en ‘de welvaart voor allen’ konden de kiezer mijns inziens onmogelijk bekoren. Noch ikzelf noch andere ministers kregen tijdens die bijeenkomst het woord. Er waren slechts twee sprekers: Theo Lefèvre en nationaal secretaris Leo Tindemans. Lefèvre deed dat op een vreemde manier. De Eenheidswet omschreef hij als ‘een monsterachtig geheel van uiteenlopende maatregelen dat vanzelfsprekend zwakheden bevatte’. Maar hij ging nog verder. Zonder blikken of blozen verklaarde hij dat het Sleutelplan van 1958 niet was uitgevoerd en hij wierp daarvoor met stenen naar de liberalen! Verbazend was ook zijn uitspraak dat er geen pre-electoraal akkoord bestond tussen de liberale partijleider Roger Motz en mijzelf. Bij mijn weten werd

daarover in de pers geen gewag gemaakt. Blijkbaar was de zinspeling van Lefèvre niet meer dan een afleidingsmaneuver om de geruchten over de overeenkomst die hijzelf met Spaak reeds had gesloten, te laten verstommen.

De verkiezingscampagne van de CVP was al even mat als haar programma. Aanvankelijk viel zij de socialisten aan voor de revolutionaire staking die zij hadden uitgelokt, maar na enkele weken kwam zij voor de dag met de bevreemdende 'goal-affiche'. De affiche waarop betogers een autobus vernielden en waarop de slogans stonden '*En ze noemen dat democratie*!' en '*Neen, geen sprake van*!' werd na enkele weken beplakt door die met een voetbalploeg en de slogan '*Goal*!' In verkiezingstoespraken haalde Lefèvre verscheidene keren fel uit naar de liberalen. Zijn bewering dat René Lefèbvre tijdens de staking tegen de Eenheidswet met de daver op het lijfhad gelopen, was niet alleen geheel misplaatst, maar ook vreselijk onrechtvaardig. Zonder meer onbeschoft waren zijn uitspraken tijdens een verkiezingsbijeenkomst in Elsene dat de liberalen zich als 'varkens' gedroegen en dat de liberale partij 'een bordeel' was!

Zelf werd ik in de campagne door mijn eigen partij buiten spel gezet. Met mijn medewerkers had ik een plan uitgewerkt waarbij ik in de negen provinciehoofdplaatsen het woord zou voeren. Maar ik vernam op het hoofdkwartier van de CVP in de Tweekerkenstraat dat mijn aanwezigheid op de verkiezingsbijeenkomsten van de partij niet op prijs werd gesteld. Ik kreeg van het nationaal secretariaat geen enkele uitnodiging. Mijn medewerkers kregen te horen dat ik niet 'toonbaar' was of als een 'provocateur' zou worden beschouwd en dat de partij daardoor het risico liep dat haar meetings verstoord zouden worden. Ook bij de tv kon ik niet terecht. Renaat Van Elslande, minister-onderstaatssecretaris van Culturele Zaken, legde me uit dat de leden van de regering in hun hoedanigheid van minister op radio en tv niet aan propaganda mochten doen en dat alleen de politieke partijen daarvoor de nodige zendtijd kregen.

Mijn beperkte verkiezingscampagne was slechts mogelijk dankzij enkele vrienden die voor mij een aantal bijeenkomsten organiseerden. Waar ik in de gelegenheid was het woord te nemen, werd ik bijzonder hartelijk ontvangen. Nooit eerder, ook niet tijdens de succesvolle campagne van 1958, werd ik op zoveel toejuichingen en huldeblijken onthaald. Vooral van eenvoudige mensen kreeg ik veel sympathiebetuigingen voor mijn houding tijdens de staking tegen de Eenheidswet. Mijn echtgenote verhaalt in een interview dat enkele dagen voor de verkiezingen in *De Standaard* werd afgedrukt hoe wij tijdens die dagen veel telefoontjes en brieven met steun- en sympathiebetuigingen ontvingen. Een vrouw uit Wallonië stuurde ons een eenvoudig handwerkje vergezeld van een brief: 'Wij hebben hier in de terreur geleefd en wij danken U dat U ons daaruit hebt gered'.

Volksgazet reageerde op een tamelijk gemene wijze op dat interview, omdat mijn echtgenote onder meer gezinspeeld had op de persoonlijke aanvallen in de socialistische verkiezingscampagne, die vooral tegen mij gericht waren. Vanzelfsprekend werden die ontkend door de socialistische partijkrant, die de opmerking van mijn echtgenote afdeed als 'gejank'.

Niemand ontging het dat de BSP haar campagne niet zozeer tegen de CVP in haar geheel, maar meer tegen mijzelf in het bijzonder richtte. De socialisten plakten affiches waarop ik een schop onder de broek kreeg met de slogan '*Eyskens buiten*!' Deze slogan werd ook tijdens de betogingen tegen de Eenheidswet gebruikt. De

socialisten gebruikten mij als kop van Jut. Hun campagne bleef zelfs op het niveau van hatelijke en kwetsende stemmingmakerij. Zelfs Paul-Henri Spaak ging ongewoon heftig te keer. De argumenten die Spaak aanvoerde om zijn terugkeer in de Belgische politiek te verantwoorden, deden bij elke onbevooroordeelde waarnemer vragen rijzen. In het artikel dat Spaak op 4 maart 1961 in *Le Peuple* publiceerde, schreef hij dat hij bij de NAVO ontslag nam om de socialisten en 'de democraten... die woedend zijn en er genoeg van hebben, te helpen bij het omverwerpen van de regering-Eyskens en om haar terugkeer aan het bewind onmogelijk te maken'! Door zich te bedienen

van dezelfde holle frasen als de stakingsleiders en door te schermen met democratische principes speelde Spaak het bedenkelijk spel van de andere socialistische kopstukken die mij persoonlijk wilden treffen. Daarbij vroeg ik mij af hoe het voor een vooraanstaand politicus mogelijk was een dergelijk discours te hanteren als men weet dat de Eenheidswet door een parlementaire meerderheid werd ingediend en geheel reglementair door de vertegenwoordigers van het volk werd besproken en goedgekeurd. De stakers moeten ook bijzonder ontroerd zijn geweest door de stelling dat Spaak, als royaal betaalde secretaris-generaal van de NAVO, ‘zoals veel Belgen werkelijk geleden had onder de ononderbroken reeks fouten en dwaasheden’ die ik in ‘een recordtempo’ had opgestapeld. Ook zijn bewering dat mijn ‘onnoemelijke koppigheid’ tijdens de staking tegen de Eenheidswet ‘de politieke duivel’ in hem had ‘wakker gemaakt en opgehitst’ getuigde van overdreven en ongeloofwaardige emotionaliteit.

Naast de Eenheidswet nam Spaak de Kongolese kwestie als voorbeeld van mijn ‘gebrek aan verbeelding en goede wil’ en van de ‘beperkte grenzen van mijn politieke verstand’. Bedenkelijk was ook zijn uitspraak dat ik de Kongolese ‘weddenschap totaal en rampspoedig’ verloren had en daarbij met ‘het geld van anderen had gegokt’! Ik heb er vroeger reeds op gewezen dat de Kongolese politiek van mijn regering niet vrij was van tekortkomingen, maar hier koos Spaak toch wel een bijzonder slecht voorbeeld. Wat had hij gedaan toen hij minister van Buitenlandse Zaken was om de Kongolese kaders te afrikaniseren en om Kongo voor te bereiden op de onvermijdelijke onafhankelijkheid? Was hij het niet die op de Kroonraad van 17 februari 1960 geen alternatief voor de Kongelese politiek van de regering kon formuleren? Had hij er in zijn hoedanigheid van secretaris-generaal van de NAVO België niet toe opgeroepen zijn troepen uit Kongo terug te trekken en onze militaire bases te ontruimen toen de regering onze landgenoten en de Europeanen beschermde tegen de agressie waarvan zij het slachtoffer waren? Had Spaak niet verscheidene keren aan minister van Buitenlandse Zaken Pierre Wigny in besloten kring verklaard dat de regeringspolitiek de enige mogelijke was en dat hij dezelfde houding zou hebben aangenomen? Was het de socialistische partij niet die aangedrongen had op een snelle en onvoorwaardelijke onafhankelijkheid? Spaak ging echter volledig voorbij aan de verantwoordelijkheid die hij en zijn partij in de afwikkeling van de Kongolese kwestie gedragen hadden.

In een interview in de Duitse krant *Die Welt* ontzegde Spaak mij zelfs het recht van een nieuwe regering deel uit te maken. Ik kwam niet meer in aanmerking voor een ministerportefeuille, omdat ik onze instellingen en ons land ‘belachelijk’ zou hebben gemaakt. Zelfs in de verkiezingstribune van de BSP op tv hield Spaak een waar requisitoir, voor een vooraanstaand politicus erg ongepast. Bij die gelegenheid herhaalde hij de oproep die hij ook op verkiezingsbijeenkomsten deed, dat ‘men socialistisch moest stemmen om te voorkomen dat er nog autobussen zouden worden omvergeduwd, wanorde zou heersen of geweld zou worden gepleegd’. Het waren, met andere woorden, de vrijheidsberovers, de oproerkraaiers, de saboteurs en de terroristen die alle steun verdienden! Op die wijze zou volgens Spaak het in het buitenland aangetaste prestige van ons land worden hersteld. Dat was voorwaar een zonderlinge logica en een bevreemdende belijdenis van zijn geloof in de democratie.

Ik wou onmiddellijk op radio en tv reageren op zijn toespraak, maar de CVP-leiding weigerde op mijn vraag in te gaan. Daarmee toonde ze weer aan dat zij graag een alliantie met de socialisten wilde sluiten.

Frans Van Cauwelaert beweerde van Spaak dat hij ‘een komediant’ was en niet kon worden vertrouwd. Zover wil ik niet gaan. Spaaks politieke loopbaan kende weliswaar enkele merkwaardige momenten, maar ik kon goed met hem om. In de regering die hij van 1947 tot 1949 leidde en waarvan ik in feite vice-voorzitter was, werkten wij constructief samen. Maar zijn houding tijdens de verkiezingscampagne kwetste mij. Spaak kon wel verzachtende

omstandigheden inroepen. Hij was ongetwijfeld teleurgesteld over zijn mislukking bij de NAVO. Hij wou deze militaire organisatie ook een politieke en economische rol van betekenis laten spelen, maar stuitte daarbij op het onverbiddelijk verzet van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Frankrijk en de Bondsrepubliek Duitsland. Dat was trouwens de eigenlijke reden van zijn terugkeer. Daarenboven zat de linkervleugel van de BSP niet bepaald op zijn come-back te wachten. Dat verklaart wellicht ook waarom Spaak zich zozeer wou laten gelden. Toch vond ik het niet fraai. Later zouden wij als gentlemen de zaak bijleggen en we onderhielden verder hoffelijke betrekkingen.

De verkiezingen van 26 maart 1961

De uitspraak van het kiezerskorps op 26 maart viel in het nadeel van de twee regeringspartijen uit. De CVP was de grote verliezer. Zij ging er met vijf procent op achteruit en realiseerde nog 41,5 procent van de stemmen. In de Kamer had zij 96 verkozenen. Dat was acht minder dan in 1958. In de Senaat verspeelde ze haar absolute meerderheid.

De slechte uitslag van de CVP verbaasde mij niet. Na het Schoolpact bleven de kiezers weg die in 1958 bij wijze van uitzondering voor haar hadden gestemd. Het stemmenpercentage van de CVP lag trouwens op hetzelfde niveau als in 1954, vóór de schoolstrijd.

Een tweede belangrijke reden voor de achteruitgang was ongetwijfeld het vage programma dat de CVP had aangeboden, en dat contrasteerde met het dynamische en concrete Sleutelplan. De dubbelzinnige houding van de CVP-leiding en in het bijzonder van voorzitter Theo Lefèvre tegenover mijn regering deed de partij evenmin goed. Door de herhaalde kritiek en door de voorkeur voor een bondgenootschap met de socialisten zaaide zij verwarring, vooral bij de rechtsgezinde middenklassen en de burgerij.

Persoonlijk behaalde ik een zeer goed resultaat. Ik kreeg 12.600 voorkeurstemmen achter mijn naam: vier keer meer dan in 1958 en uitzonderlijk veel voor het arrondissement Leuven, waar altijd gevraagd werd een lijststem uit te brengen. Voor de socialisten en meer in het bijzonder voor de krant *Le Peuple* was mijn resultaat een ware ontgoocheling. De socialistische partijkrant had voor de verkiezingen immers een wedstrijd georganiseerd met de vraag hoeveel voorkeurstemmen ik zou behalen, ervan overtuigd dat het er zeker niet veel zouden zijn.

De liberalen boekten lichte stemmenwinst: 12,3 tegenover 11,8 procent in 1958. Maar die werd niet in zetelwinst omgezet. In de Kamer hadden zij met twintig volksvertegenwoordigers er zelfs één minder dan in 1958. In West-Vlaanderen had de liberale partij met een scheurlijst af te rekenen. Zij bereikte het quorum niet, zodat ze er geen enkele verkozene meer had. De liberalen hadden ook nadeel van het feit dat zij dit keer in de provincies Limburg en Luxemburg geen kartellijst met de socialisten hadden ingediend.

De socialisten gingen, er licht op achteruit. Zij behaalden 36,7 procent van de stemmen, 0,4 procent minder dan in 1958. In de Kamer behielden de socialisten evenwel hun 84 zetels. In de Senaat versterkten zij zelfs hun vertegenwoordiging.

Door haar houding bij de staking tegen de Eenheidswet kon de BSP niet van haar oppositie profiteren. Dankzij enkele populaire beloften, zoals de verhoging van de pensioenen en weddeverhogingen voor het overheidspersoneel, kon zij zich handhaven.

De kleine partijen waren de overwinnaars van de stembusslag. In Vlaanderen deed vooral de Volksunie het goed. Frans Van der Elst kreeg er in de Kamer vier partijgenoten bij.

De Vlaams-nationalisten profiteerden van de misnoegdheid in Vlaanderen over het uitblijven van de zetelaanpassing en de verzachting van de repressie. Deze wetsontwerpen waren niet door de Senaat geraakt, waar de CVP over de absolute meerderheid beschikte. De communistische partij kwam na jaren van verlies weer wat vooruit, voornamelijk in Wallo-

nië. Ze beschikte net als de Volksunie over vijf zetels in de Kamer, drie meer dan in 1958. Daarnaast hadden nog twee andere kleine partijen een zetel in de Kamer: met name de Nationale Beweging en de Onafhankelijke Partij, twee rechtse partijen die vooral de PSC schade toebrachten.

Indien de zetelaanpassing en de kieswethervorming doorgevoerd waren, zou de uitslag een heel ander beeld hebben opgeleverd. Het verlies van de CVP zou dan beperkt zijn gebleven tot drie zetels, terwijl de liberalen zes zetels zouden hebben gewonnen. Bij de CVP waren er die de houding van de partij in die twee kwesties betreurden. Maar ook in de politiek komt het berouw meestal pas na de zonde. Anderen waren paradoxaal genoeg niet ontevreden met het verlies van de partij. Lefèvre en zijn medestanders, die eerder al gepleit hadden voor een zogenaamde *dégraissage* of ontvetting van de partij, beschouwden het als een zegen dat de conservatieve kiezers de CVP hadden verlaten. Zij vonden het ook goed dat de socialisten zich hadden weten te handhaven. Die mening werd onder meer vertolkt door Durieux, die kabinetschef van Raymond Scheyven was geweest en deel uitmaakte van de groep rond *La Relève*. Hij en anderen waren van oordeel dat een coalitie met de BSP niet meer tot de mogelijkheden zou hebben behoord indien die partij bij de verkiezingen de mist zou zijn ingegaan. Dat na de verkiezingen een rooms-rode alliantie een haalbaar scenario was, stemde hen tot tevredenheid. Mijn privé-secretaris Hendrik Van de Wijer was daarvan getuige. Toen hij in de avond van tweede kerstdag naar het nationaal secretariaat van de CVP in de Tweekerkenstraat ging, werd hij door Antoon Breyne en enkele jonge medewerkers van Lefèvre onthaald op de kreet '*Eyskens buiten*'!

Hoofdstuk 20
De Regering Lefèvre-Spaak

De dag na de parlementsverkiezingen van 26 maart 1961 bood ik de koning het ontslag van mijn regering aan. Nauwelijks had de koning zijn traditionele raadplegingen aangevat of de socialisten staken openlijk de hand uit naar de CVP. Slechts twee dagen na de verkiezingen pleitte Paul-Henri Spaak in *Le Peuple* al onomwonden voor een samengaan van CVP en BSP. Hij meende dat alleen ‘een grote coalitie’ de sociale, economische en politieke problemen kon oplossen. Een dag later nodigde BSP-voorzitter Léo Collard zijn CVP-collega Theo Lefèvre uit voor een gesprek. De beide partijvoorzitters kwamen overeen dat zogenaamd technische werkgroepen een vergelijking tussen de partijprogramma's zouden maken. Deze bij mijn weten nooit eerder gebruikte methode zou het voordeel bieden dat er later alleen maar over de verschilpunten moest worden onderhandeld. Volgens de CVP-leiding mocht hieruit niet worden afgeleid dat alles al in kannen en kruiken was. Zij beklemtoonde dat zij de handen vrij hield en ook bereid was met de liberalen aan tafel te gaan zitten.

Voor de vorm stelde zij ook een werkgroep samen die met de liberalen gesprekken moest aanknopen. De samenstelling daarvan liet echter weinig twijfel bestaan over de bedoelingen van de CVP. Naast nationaal secretaris Leo Tindemans gingen twee ervaren politici, Robert Houben en Raymond Scheyven, met de liberalen praten. Voor de werkgroep die met de socialisten onderhandelde, werd een beroep gedaan op Dries Dequae en twee medewerkers van de CVP-studiedienst, met name Vic Van Rompuy en Claude Josz.

Deze gang van zaken betekende dat het formatieberaad reeds een beslissende wending had genomen nog voor de koning op 30 maart 1961 Pierre Harmel tot informateur aanstelde. Overigens beviel die benoeming de socialisten allerminst. Harmel had zich tijdens de staking tegen de Eenheidswet doen opvallen met zijn kordate optreden tegen stakende ambtenaren. Bovendien had hij tijdens de verkiezingscampagne verscheidene keren verklaard dat de socialisten wegens hun houding in de winterstaking verdienden in de oppositie te blijven. De socialistische pers beschouwde de benoeming van Harmel dan ook als ‘een jammerlijke vergissing’ vanwege het Hof. Anderzijds was ze wel tevreden met mijn verklaring van 31 maart dat ik geen deel wenste uit te maken van de nieuwe regering, welke ook haar samenstelling zou zijn. *Le Peuple* titelde op zijn voorpagina *Eyskens à la porte*! en schreef dat mijn houding ‘zonder enige twijfel een overwinning voor de publieke opinie’ was. Nogmaals werd ik door de socialistische partijkrant door het slijk gehaald. Hoe laaghartig de kritiek wel was, bleek uit de insinuatie in het naar gewoonte anonieme artikel dat ik mij weleens op mijn studenten zou kunnen ‘wreken’ voor mijn zogenaamde politieke mislukkingen.

Pierre Harmel nam een week voor zijn informatieopdracht. Volgens de socialisten was dat veel te lang. Zij begonnen reeds enkele dagen na zijn aanwijzing de eerste tekenen van ongeduld te vertonen. Toen Theo Lefèvre op 6 april 1961 tot formateur werd benoemd en hij vrijwel onmiddellijk bekendmaakte dat zijn voorkeur naar een CVP-BSP-coalitie uitging, haalden zij opgelucht adem. Alleen als de rooms-rode formule niet haalbaar bleek, zou Lefèvre zich tot de liberalen wenden.

Lefèvre die er wellicht van uitging in de kortste keren met de socialisten tot een akkoord te zullen komen, misrekende zich schromelijk. Hij ervoer vlug dat er een hemelsbreed verschil was tussen het sluiten van een vage en principiële overeenkomst met Spaak en het opstellen

van een regeerakkoord met de BSP-leiding. Bijna drie weken had hij nodig voor de besprekingen konden worden afgerond. Verscheidene politieke en technische commissies en subcommissies onderhandelden al die tijd in de grootste wanorde. Op een gegeven ogenblik was Fred Bertrand met René Evalenko van het Emile Vandervelde Instituut, de BSP-studiedienst, aan het onderhandelen over het lot van de elektriciteitsindustrie in ons land. De BSP-onder-handelaars en in het bijzonder Jos Van Eynde schuwden bovendien de provocaties niet. In *Volksgazet* schreef deze laatste doodleuk dat de CVP haar 'autobuscomplex' moest kwijtraken. Zijn partij eiste ook amnestie voor diegenen die zich tijdens de staking tegen de Eenheidswet schuldig hadden gemaakt aan sabotagedaden. De waarschuwingen in de CVP om niet op dergelijke vernederende voorwaarden in te gaan, werden door Lefèvre en zijn medestanders evenwel in de wind geslagen. Op geen enkel ogenblik zochten zij contact met de liberalen, hoewel hun voorzitter Roger Motz in het openbaar verklaarde dat zijn partij bereid was het CVP-programma te aanvaarden en zelfs de kieswethervorming wou laten vallen.

Op 19 april 1961 deelde Lefèvre mee dat hij een akkoord op zak had over de basis van een regeerprogramma. Twee dagen later werd door de Partijraad van de CVP en een buitengewoon Congres van de BSP het licht op groen gezet voor een coalitie van beide partijen. Wegens moeilijkheden bij de portefeuilleverdeling duurde het toch nog bijna een week vooraleer Theo Lefèvre de samenstelling van de nieuwe regering kon bekendmaken. Uiteindelijk werden het elf CVP'ers en negen socialisten. Theo Lefèvre nam vanzelfsprekend de leiding ervan voor zijn rekening. Daarnaast was hij ook verantwoordelijk voor Economische Coördinatie en Wetenschapsbeleid. Paul-Henri Spaak werd vice-eerste minister en minister van Buitenlandse Zaken. Op Buitenlandse Zaken kreeg hij zijn Vlaamse partijgenoot Hendrik Fayat naast zich, die de titel kreeg van 'minister, adjunct', een variante van de 'ministers-onderstaatssecretarissen' in mijn regering. De combinatie van een minister met een adjunct werd ook toegepast voor de portefeuilles van Onderwijs en Financiën met dien verstande dat de adjunct steeds tot de andere coalitiepartij behoorde dan de titularis. Victor Larock werd minister van Nationale Opvoeding - de nieuwe benaming voor Onderwijs - en kreeg er ook Cultuur bij, terwijl Dries Dequae de nieuwe minister van Financiën werd. Hun respectieve adjuncten waren Renaat Van Elslande en François Tielemans. Naast Dequae en Van Elslande keerden nog vier CVP-ministers uit mijn regering naar de ploeg van Lefèvre terug: P.W. Segers (Landsverdediging), Léon Servais (Tewerkstelling en Arbeid), Charles Héger (Landbouw) en Arthur Gilson (Binnenlandse Zaken en Openbaar Ambt). Daarnaast had de CVP nog Maurice Brasseur (Buitenlandse Handel en Technische Bijstand), die eerder van de homogene CVP-regering onder leiding van Joseph Pholien deel had uitgemaakt. Nieuwkomers aan CVP-zijde waren Fred Bertrand (Verkeer), Jos Custers (Volksgezondheid en Gezin) en Albert De Clerck (Middenstand).

De BSP stuurde slechts twee vertegenwoordigers zonder ministeriële ervaring naar de regering: naast de reeds vermelde Thielemans ook Marcel Busieau (PTT). De overige socialistische ministers hadden net als Spaak en Fayat van de regering-Van Acker deel uitgemaakt: Antoon Spinoy (Economische Zaken en Energie), Piet Vermeylen (Justitie), Edmond Leburton (Sociale Voorzorg) en Joseph-Jean -J.J.- Merlot (Openbare Werken).

In Vlaamsgezinde kringen werd de regering goed onthaald, omdat de Vlamingen nu beter vertegenwoordigd waren dan in mijn kabinet met de liberalen. Men vergat er wel aan toe te voegen dat de drie 'ministers, adjunct' Vlamingen waren.

Over de samenstelling van de regering-Lefèvre-Spaak konden heel wat kritische bedenkingen worden gemaakt. Ik vond het bijvoorbeeld zeer merkwaardig dat iemand als Victor Larock, die zich tijdens de staking tegen de Eenheidswet als een provocateur had gedragen, opnieuw minister kon worden. Er waren nog andere socialistische ministers, onder wie Edmond Leburton, J.J. Merlot en Marcel Busieau, tegen wie eveneens ernstige bezwaren

konden worden aangevoerd. Door hen in de regering te dulden, leed de CVP zwaar gezichtsverlies en rees er grote verwarring onder haar kiezers. Die konden alleen maar besluiten dat de wekenlange strijd tegen de stakers nutteloos was geweest.

In feite gaf de CVP met de regering-Lefèvre-Spaak het politieke initiatief grotendeels uit handen. Sedert 1958 was zij onbetwist de meest dynamische en vooruitstrevende partij, in die mate zelfs dat Spaak zich tegenover mij en anderen pessimistisch toonde over de toekomst van het socialisme dat naar zijn zeggen 'totaal verouderd' was. Nog op 15 december 1960 had Spaak ter gelegenheid van een NAVO-bijeenkomst in Parijs aan de toenmalige minister van Landsverdediging Arthur Gilson gezegd dat hij zich 'meer CVP'er dan socialist voelde'! Indien de CVP opnieuw met de liberale partij een coalitie had gevormd, had zij ongetwijfeld haar programma meer kunnen valoriseren dan met de socialisten.

Negatief voor de CVP was ook dat ons land het eerste was waar de socialisten sedert de oprichting van de EG opnieuw aan de macht kwamen. Sedert 1958 hadden alle landen van de 'Zes' katholieke premiers en regeringen zonder socialisten gehad.

Theo Lefèvre verantwoordde de rooms-rode coalitie met het argument dat 'een grote meerderheid' vereist was om te kunnen regeren. Voor die opvatting viel wel iets te zeggen, maar ze was toch ook voor discussie vatbaar. Alle vorige regeringen sedert 1945 beschikten over een krappe meerderheid en men kon toch moeilijk beweren dat er tijdens die periode niets gerealiseerd was. De linkse regeringen na de eerste naoorlogse parlementsverkiezingen hadden in de Kamers weinig ademruimte. De derde regering-Van Acker (1946) en de regering-Huysmans (1946-47) hadden slechts een meerderheid van twee zetels, net als de homogene CVP-regeringen die van 1950 tot 1954 regeerden. De regering-Van Acker bleef eveneens vier jaar aan het bewind met een meerderheid van slechts vier zetels. Dat belette haar niet een zeer partijdige onderwijspolitiek te voeren. Bij de verkiezingen van 26 maart 1961 behaalde de CVP 96 zetels en de liberale partij 20 zetels, samen dus 116 zetels, een relatief comfortabele meerderheid van negen zetels. Volgens sommige CVP'ers waren de liberalen een te wispelturige partner om met die meerderheid te regeren. Vandaar de noodzaak van een zogenaamd grote of sterke meerderheid. Mocht men daaruit concluderen dat de CVP niet zou hebben geregeerd indien zij alleen in de Kamer 116 zetels zou hebben behaald? Dat zou toch bijzonder onwaarschijnlijk zijn geweest.

In feite was de theorie van 'de grote coalitie' niet meer dan een alibi om de toenadering tussen de CVP en de BSP te verantwoorden. Zoals reeds vermeld, hadden Spaak en Lefèvre het voor de verkiezingen op een akkoordje gegooid. De berichten die de pers daarover had gepubliceerd, waren mij van verscheidene kanten bevestigd. Tegen Pierre Wigny had André De Staercke, de permanente vertegenwoordiger van ons land bij de NAVO, gezegd dat Lefèvre in Parijs verscheidene gesprekken met Spaak had gehad. Op een gegeven ogenblik stuurde Lefèvre een boodschap naar mijn kabinetschef dat hij met Spaak wel contacten had gehad, maar geen onderhandelingen had gevoerd.

Over het bestaan van een akkoord bestond er ook bij de koning geen enkele twijfel, want hij had er mij een aantal keren over gesproken. Na de ontbinding van het parlement had de kabinetschef van de koning René Lefébure mij verteld dat de CVP en de BSP elkaar tijdens de verkiezingscampagne zouden ontzien en de socialisten mij persoonlijk zouden aanvallen. Zijn verhaal klopte met de werkelijkheid.

Uiteindelijk was het een kleine clan rond Lefèvre die de CVP in de regering met de socialisten loodste. Hij was de winnaar, niet de CVP. Ik vreesde dan ook dat de CVP op lange termijn het gelag zou betalen voor de coalitiewissel. Jammer genoeg zou ik gelijk krijgen.

Theo Lefèvre

Op 25 april 1961 legde Theo Lefèvre de eed af als eerste minister. Hij realiseerde daarmee een lang gekoesterde ambitie. Hoe groot die wel was, bleek uit het feit dat hij zich reeds als de nieuwe regeringsleider gedroeg toen hij tot formateur werd benoemd. In de avond van 6 april, enkele uren nadat de koning hem met de vorming van een regering had belast, hield Lefèvre een toespraak voor radio en tv. Daarmee week hij van alle tradities af. Bovendien opende hij met: '*Mes chers compatriotes*'! Lefèvre verklaarde dat hij een regering wou vormen die 'door haar samenstelling, manier van werken en programma een stoutmoedige politiek zou voeren waaraan het land grote nood had'. Zijn uitspraak dat hij geen regering wou voorzitten die zich met 'een dagjespolitiek' tevreden zou stellen, getuigde eveneens van veel pretentie. Verscheidene vooraanstaande politici zeiden me toen dat Lefèvre 'een ambitieuze gek' was. Zelfs Jos Van Eynde schreef in *Volksgazet* dat Lefèvre wat meer bescheidenheid aan de dag mocht leggen. Maar Lefèvre was niet alleen een man van krasse uitspraken, maar ook van grote emoties. Illustratief hiervoor was dat Lefèvre enkele uren na zijn eedaflegging als eerste minister naar het stedelijk kerkhof van Gent reed om er bloemen te leggen op het graf van zijn ouders.

Lefèvre deed in 1946 zijn intrede in de Kamer. De pas opgerichte CVP plaatste toen veel jonge en nieuwe kandidaten op haar lijsten. Aanvankelijk liet Lefèvre zich in het parlement weinig opmerken. Hij behoorde tot de moedige pleitbezorgers van een mildere repressiewetgeving. Tijdens de Koningskwestie toonde hij zich een vurig aanhanger van Leopold III. Hij was zich bewust van de complexiteit van dit probleem, evenals van de meningsverschillen hierover in de CVP. Niemand kon voorzien dat hij tengevolge van die kwestie voorzitter van de CVP zou worden. Na de machtsdelegatie van Leopold aan prins Boudewijn in augustus 1950 trad François-Xavier Van der Straten-Waillet af als voorzitter van de CVP. Van der Straten-Waillet had zijn functie op een voortreffelijke wijze uitgevoerd. Maar hij voelde zich wegens de officieel slechte afloop voor de CVP van de Koningskwestie geblameerd door de adel, waartoe hij behoorde. Daarbij kwam nog dat er tijdens de woelige dagen die op de machtsdelegatie volgden voor de woning van Van der Straten-Wailliet een kleine bomaanslag gepleegd werd. Hijzelf en vooral zijn echtgenote waren daar sterk van onder de indruk. Vanaf dan verlangde Van der Straten-Waillet ernaar de politiek te verlaten. Hij greep dan ook de kans om zich tot buitengewoon en gevolmachtigd ambassadeur te laten benoemen. Dat gebeurde door een beroep te doen op het fameuze artikel 18. Dat laat toe in de ambtenarij in uitzonderlijke gevallen een soort 'parachutage' te verrichten. Deze techniek levert meestal kritiek op vanwege de ambtenaren die de normale hiërarchische weg volgen. De benoeming van Van der Straten-Waillet viel bij de carrière-diplomaten dan ook niet in goede aarde.

Voor de opvolging van Van der Straten-Waillet als voorzitter van de CVP waren er twee kandidaten: Maurice Van Hemelrijck en Theo Lefèvre. Tot ieders verrassing was het Lefèvre die het haalde. Op het ogenblik dat het resultaat bekend werd gemaakt, bevond Lefèvre zich buiten de congreszaal. Hij wou terug naar de zaal gaan, maar bewakers verboden hem de toegang omdat hij zijn lidkaart niet kon tonen. Lefèvre moest de hulp inroepen van andere congresgangers die hem herkend hadden

om de bewakers ervan te overtuigen hem binnen te laten. Deze anekdote spreekt voor zich.

Ik vermoed dat Lefèvre de voorkeur kreeg onder sterke aanbeveling van August De Schryver. Die zag in hem de coming man in het arrondissement Gent. Na de oprichting in de CVP van de onderzoekscommissie over de Koningskwestie bracht Lefèvre de wijsheid op om niet in te gaan op de roep tot een zuivering van de partij. Zo werd dit dossier definitief gesloten.

Lefèvre was een zeer toegewijd politicus. Elke dag zat hij in zijn kantoor in de Tweeker-

kenstraat, het hoofdkwartier van de CVP. Hij vernieuwde vrij vlug de werking van het nationaal secretariaat en de studiedienst. In tegenstelling tot zijn voorgangers kende hij zichzelf naar het voorbeeld van Max Buset bij de socialisten, een leidende rol toe. Men kan van mening verschillen over de functie van een partijvoorzitter: moet hij zich beperken tot het organiseren van congressen en de algemene propaganda of moet hij de politieke leider van zijn partij zijn? Dit laatste model wordt in de Britse politiek toegepast. De partijvoorzitter is er kandidaat voor het premierschap. In België leefde deze opvatting veel minder sterk. Alleen in de socialistische partij gedroeg de voorzitter zich als de onbetwiste aanvoerder van zijn partij. Max Buset was een echte 'patron' zoals ook zijn voorgangers Hendrik De Man en Emile Vandervelde.

In de katholieke partij bestond een heel andere traditie. Het voorzitterschap van die partij had weinig te betekenen. De feitelijke leiding berustte bij de fractievoorzitters en meer bepaald bij de voorzitter van de Kamergroep. Charles Woeste was daar het voorbeeld bij uitstek van. Na hem vervulde Henry Carton de Wiart eenzelfde vooraanstaande rol. Enkele maanden na de parlementsverkiezingen van 1946 volgde ik in de omstandigheden die ik reeds geschetst heb Carton de Wiart als fractieleider op totdat ik in maart 1947 toetrad tot de regering onder leiding van Paul-Henri Spaak.

Theo Lefèvre vatte zijn functie heel anders op dan zijn voorgangers. Het eerste opvallende bewijs daarvan leverde hij bij de liquidatie van Joseph Pholien als eerste minister van de homogene CVP-regering waarover ik het al had. Na de verkiezingen van 1954 mislukte door zijn toedoen de vorming van een CVP-BSP-regering onder mijn leiding. Lefèvre beweerde toen dat een linkse coalitie niet lang stand zou houden. Hij verwees naar de ervaring met soortgelijke regeringen onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog. Die waren bepaald geen voorbeeld van grote stabiliteit geweest. Dat was niet de ware reden, want achteraf vernam ik, zoals eerder vermeld, dat Lefèvre zelf een CVP-BSP-coalitie wou leiden. Op dat ogenblik hechtte ik evenwel niet zoveel belang aan deze informatie. Ik ging ervan uit dat een partijvoorzitter een ministerportefeuille moest weigeren omdat zijn opdracht erin bestond conflicten tussen personen op te lossen en hun ambities te verzoenen. Dat was trouwens een traditie, niet alleen in de katholieke partij en de CVP, maar ook bij de liberalen. Victor de Laveleye had deze ongeschreven regel niet gerespecteerd toen hij als voorzitter van de liberale partij de portefeuille van Justitie in de tweede regering-Van Zeeland aanvaard had. Hij werd daarvoor algemeen afgekeurd. Men vond dat De Lavaleye niet fair gehandeld had.

Tijdens de schoolstrijd onder de regering-Van Acker lanceerde Lefèvre mede onder impuls van Robert Houben een sterke campagne tegen de linkse coalitie en de wet-Collard. Hij zette er zich met zijn hele persoon voor in. Dag na dag voerde hij in een of andere gemeente het woord op protestvergaderingen. Hij was ook de leider van de grote betogingen in Brussel. Met zijn voorstel om het spaargeld terug te trekken van de postrekeningen en banken had hij evenwel helemaal geen gelijk. Die oproep was een voorbeeld van de uitschuivers die Lefèvre geregeld maakte en die hem lang achtervolgden. Hoewel hij van zichzelf zei dat hij onstuimig was, maar altijd het hoofd koel hield, kon hij zich op bepaalde ogenblikken werkelijk niet bedwingen. Ik herinner me dat hij eens in de Kamer 'snotneus' naar Spaak riep! In intieme kring gebruikte hij dikwijls bijzonder sarcastische taal. Albert Devèze, die

in mijn eerste regering op 70-jarige leeftijd minister van Landsverdediging werd, omscheef hij ooit als ‘een wrak’.

Toen ik na de verkiezingen van 1958 mijn homogene CVP-regering vormde, verleende Theo Lefèvre mij loyaal zijn steun. Bij de uitbreiding van dat kabinet met de liberalen in november 1958 was dit minder het geval. Achteraf beschouwd en rekening houdend met mijn ervaring in 1954 had ik niet wijs gehandeld door Lefèvre geen ministerportefeuille aan te bieden. Wellicht voelde hij zich gekrenkt of alleszins gedesavoueerd. Hoe dan ook, niet

lang daarna werden er bij mij demarches gedaan om hem tot minister van Staat te benoemen. Vooral Pierre Wigny drong daarop aan. Toen ik de zaak met P.W. Segers besprak, verzette hij zich bijzonder scherp. Hij voerde aan dat Lefèvre geen minister was geweest en zich in de schoolstrijd 'lichtzinnig' had gedragen. P.W. Segers vond ook dat de eretitel van minister van Staat misbruikt werd door die aan partijvoorzitters toe te kennen, ofschoon de socialistische partijvoorzitter Max Buset ook die benoeming had gekregen. Eind december 1958 liet ik Lefèvre toch benoemen tot minister van Staat. Hij verklaarde dat dit voor hem heel belangrijk was, vooral in het buitenland waar men meende dat een *ministre d'État* een vooraanstaand lid van de regering was.

Als eerste minister van de regering met de liberalen stelde ik vast dat ik in het parlement en ook erbuiten gaandeweg minder steun van Lefèvre kreeg. In de Kongokwestie bijvoorbeeld liet hij zich onbetuigd en ontweek hij elke verantwoordelijkheid. Vermoedelijk durfde hij ook geen oppositie voeren tegen August De. Schryver. Met de Rerum Novarum-redevoering in Leuven, althans de versie die in de pers verscheen, veroorzaakte hij een zwaar incident en legde hij dynamiet onder mijn regering. Ik had veel moeite om de zaak te ontmijnen. Ook tijdens de moeilijkheden in Kongo en de staking tegen de Eenheidswet hield Lefèvre zich afzijdig. Met zijn onderhandelingen met Spaak voor de verkiezingen van maart 1961 zette Lefèvre de CVP en mijzelf een hak. Na de revolutionaire stakingen van de socialisten was ik de mening toegedaan dat een nieuwe CVP-liberale coalitie aan het bewind moest komen. Niet omdat ik de leiding ervan wou hebben, want ik ambieerde zelfs geen ministerportefeuille. Ik had voor mijzelf uitgemaakt dat ik onder geen beding in de nieuwe regering zou treden. Gezien de ervaring van 1958 leek mij een CVP-liberale coalitie aangewezen. Aan de vooravond van de verkiezingen in dat jaar schreef Max Buset een ophefmakend artikel in *Le Peuple* onder de veelzeggende titel '*Continuez Achille*'. Daarmee wou hij duidelijk maken dat de socialisten niet zouden aarzelen om de linkse regering voort te zetten ook als die maar een. kleine meerderheid van zelfs maar één stem zou hebben gehad.

Hoe het ook zij, Lefèvres zogenaamde travaillistische regering in 1961 en zijn pleidooi voor de verwijdering van de conservatieven uit de CVP, de zogenaamde *dégraissage* of ontvetting van de partij, gaf aanleiding tot de omvorming van de liberale partij in de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang (PVV). Onder leiding van Omer Vanaudenhove legden de liberalen hun antiklerikale gewaad af en lonkten zij naar de katholieke burgerij en de middenklassen. Die gedaanteverwisseling en strategie legden hen geen windeieren. Al was dat niet de enige oorzaak van hun formidabele succes bij de verkiezingen in 1965. De regering-Lefèvre-Spaak kwam met nogal wat bevolkingsgroepen in aanvaring, bijvoorbeeld met de artsen. Ook haar fiscale hervorming veroorzaakte bijzonder veel wrevel. De incidenten die Lefèvre met zijn onbedachte uitspraken uitlokte, deden zijn regering ook al geen goed. Naar aanleiding van een defilé van de oudstrijders van 1914-18 nam hij het woord 'kiekeborsten' in de mond. Lefèvre bedoelde daarmee dat de toenmalige jeugd er beter uitzag dan die van vroeger, maar zijn uitspraak werd door de betrokkenen natuurlijk als een grote belediging aangevoeld. Toen hij naar een vergadering met de stakende geneesheren ging, antwoordde hij aan een journalist die hem vroeg hoelang de staking nog zou duren: 'Ik weet het niet, maar ik hoop dat men deze periode niet *Le Temps des Assassins* zal moeten noemen'. Toen hij met het nog jonge

koninklijke echtpaar een bezoek bracht aan de paus, maakte deze laatste een toespeling op de blijde verwachting van koningin Fabiola. Later, toen bleek dat de zwangerschap mis was gelopen, zei Lefèvre aan iedereen die het horen wilde dat ‘de Heilige Vader beter zijn Heilige mond had gehouden’! Toch vond ik dat Lefèvre moedig regeerde. In zeer delicate kwesties zoals bij de taalwetgeving, de onderhandelingen van Hertoginnedal en het conflict met de artsen, nam hij zijn verantwoordelijkheid.

De onbehendigheden van Lefèvre en de kunstgreep van Vanaudenhove met zijn nieuwe

partij zouden bijdragen tot de zeer slechte resultaten van de coalitiepartijen bij de verkiezingen in 1965. Lefèvre werd niet gevraagd voor de daaropvolgende regering-Harmel en hij werd evenmin opnieuw CVP-voorzitter. Hij voelde zich in die periode eenzaam en ongelukkig. Financieel had hij het ook niet breed. Nadat hij voorzitter van de CVP was geworden, had hij zijn advocatenpraktijk volledig opgegeven. Hij moest van zijn parlementaire vergoeding leven en hij was hierdoor uiterst beperkt in zijn mogelijkheden. Hij klaagde vaak over zijn financiële toestand. P.W. Segers vertelde me ooit dat Lefèvre op een zeker ogenblik een opdracht had gekregen van ridder A. Thys van Electrobel en daarvoor een honorarium van 400.000 BF had ontvangen. Dat was volkomen eerbaar en na aftrek van de belasting zal hij niet veel overgehouden hebben. Aan het eind van zijn leven aanvaardde hij uit geldelijke nood nog een mandaat van passief beheerder bij de Bank Lambert. De kritiek die hij daarvoor kreeg, was in feite belachelijk als men weet dat hij voor zijn mandaat jaarlijks de som van welgeteld 100.000 BF ontving.

Toen ik in juni 1968 een regering met de socialisten vormde, bood ik Lefèvre de portefeuille van Wetenschapsbeleid aan. Hij aanvaardde die en oefende met grote bekwaamheid en toewijding zijn taak uit. Hij slaagde erin aan zijn functie, die in de vorige regeringen tamelijk verwaarloosd was geweest, een nieuwe en bijzondere uitstraling te geven. Ook steunde hij mij met grote loyauteit en vriendschap. De oude veten waren beëindigd. Na de verkiezingen van november 1971 had ik een zeer delicaat probleem. De nieuwe grondwet bepaalde dat de regering met uitzondering van de eerste minister paritair uit Nederlandstaligen en Franstaligen moest worden samengesteld. Voor de staatssecretarissen gold die regel echter niet. Ik wou de nieuwe regering naar de letter en de geest van de grondwet samenstellen, met andere woorden ik zou geen volledige pariteit toepassen. In de samenstelling die ik voor ogen had, kon Lefèvre Wetenschapsbeleid behouden, maar dan wel als staatssecretaris. Via een aantal personen polste ik Lefèvre of hij dat kon aanvaarden. Grootmoedig, want hij was toch eerste minister geweest, stemde hij met mijn voorstel in. Onmiddellijk daarna nam ik contact op met Piet De Somer, de toenmalige rector van de Leuvense universiteit. Ik vroeg hem Lefèvre als voorzitter van de raad van beheer van de universiteit te benoemen. De Somer zorgde ervoor dat dit in orde kwam. Lefèvre kreeg op die wijze een nieuwe belangrijke functie waaraan hij zeer gehecht was. Maar hij was toen reeds getekend door zijn ongeneeslijke ziekte. Hij onderging zijn lijden waardig en moedig, gesterkt door zijn geloof en vertrouwend in Gods genade. Lefèvre stierf op 18 september 1973. Tot op het laatste ogenblik bleef hij helder van geest. Op zijn sterfbed had hij een groot kruisbeeld in zijn handen.

De moeizame start van de regering-Lefèvre-Spaak

Niet alleen Lefèvre, ook zijn regering toonde zich bij de start bijzonder ambitieus. Zij stelde oplossingen in het vooruitzicht voor verscheidene Vlaams-Waalse problemen: de afbakening van de taalgrens, het taalgebruik in bestuurszaken, de talentellingen, de oprichting van cultuurraden, de splitsing van de departementen Onderwijs en Cultuur en de aanpassing van het aantal parlementsleden aan de bevolkingscijfers. Daarnaast wou de regering-Lefèvre-Spaak de lang beloofde

algemene fiscale hervorming realiseren, evenals die van de ziekte- en invaliditeitsverzekering. Ook de herziening van de repressie- en epuratiewetgeving stond weer in het regeerprogramma.

Op die kwesties werd tijdens het debat over de regeringsverklaring niet erg diep ingegaan. Het voornemen van de regering-Lefèvre-Spaak amnestie te verlenen aan diegenen die wegens sabotage- of gewelddaden tijdens de staking tegen de Eenheidswet veroordeeld Waren, lokte wel veel discussie uit. Trouwens, reeds voor het debat ontstond er deining over de beslissingen van de socialistische ministers Victor Larock en Piet Vermeylen om de sanc-

ties tegen stakende leerkrachten op te heffen en sommige veroordeelden wegens stakingsfeiten in voorlopige vrijheid te stellen. Deze maatregelen en de aangekondigde amnestie veroorzaakten veel ongenoegen in de CVP. Zij waren er ook de oorzaak van dat bijna een kwart van de CVP-Kamerfractieleden en een derde van de CVP-Senaatsfractieleden de regering het vertrouwen weigerden of zich onthielden. In de Senaat stemden niet minder dan dertien CVP' ers tegen, in de Kamer zeven. De tegenstemmers behoorden bijna allemaal tot de Franstalige conservatieve vleugel van de CVP, al waren er ook enkele vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbeweging bij. De conservatieven zouden echter voortdurend stokken in de wielen steken. Lefèvre was daarover zo woedend dat hij op 25 september 1961 in Antwerpen verklaarde dat 'een pre-revolutionaire toestand' zou ontstaan als de rechtse oppositie zijn regering ten val bracht. Dat was een sterke overdrijving, zeker als men de houding van die conservatieven vergeleek met die van de socialisten tijdens de staking tegen de Eenheidswet.

Ik onthield mij bij de stemming over de regeringsverklaring omwille van 'een samenhang van feiten en omstandigheden'. Hiermee verwees ik naar het pre-electorale akkoord van Lefèvre met Spaak dat in mijn ogen ontoelaatbaar was in een parlementaire democratie. Andere vooraanstaande CVP' ers die zich onthielden, waren Harold d'Aspremont Lynden, Albert-Edouard Janssen en Pierre De Smet. Opgemerkt werd ook de onthouding van Pierre Harmel. Die kon niet akkoord gaan met de bevoegdheidsverdeling tussen minister van Nationale Opvoeding en Cultuur Victor Larock en zijn adjunct Renaat Van Elslande. Die kwestie behoorde tijdens het investituurdebat eveneens tot de geschilpunten. De Vlaamse CVP-parlementsleden waren van oordeel dat beide ministers gelijkwaardig moesten zijn vermits de regering culturele autonomie en de splitsing van het door Larock en Van Elslande beheerde departement beloofd had. Het bevoegdheidsconflict leidde tot het akkoord dat wetsontwerpen van algemene aard inzake onderwijs door Larock en Van Elslande gezamenlijk zouden worden ingediend en dat ook de uitvoeringsbesluiten op die wijze zouden worden getroffen. Eenzelfde regeling zou voor het hoger onderwijs en de universiteiten worden toegepast.

De benoemingen in het rijksonderwijs bleken echter alleen door Larock te worden gedaan en hij voerde ter zake een zeer sectaire politiek. Tot ergernis van de CVP, maar ook van de liberalen benoemde hij bijna uitsluitend socialisten in het rijksonderwijs en richtte hij talrijke lagere rijksscholen op in gemeenten met een CVP-meerderheid. Larock wou evenmin weten van een inkrimping van de uitgaven voor scholenbouw in het rijksonderwijs, hoewel de sterke stijging van het onderwijsbudget dit noodzakelijk maakte.

Wijzigingen aan de Eenheidswet en de realisatie van de fiscale hervorming

Een van de eerste maatregelen van de regering-Lefèvre-Spaak was de uitvoering van de fiscale bepalingen van de Eenheidswet en meer bepaald de tijdelijke verhoging van een aantal indirecte belastingen. De socialisten hadden die enkele maanden voordien fel bestreden wegens het zogenaamd antisociale karakter ervan. Meer zelfs, de verhoging van de overdrachttaks waaraan volgens de Eenheidswet op 31 december

1962 een einde kwam, kreeg een definitief karakter. Dat gebeurde op een ogenblik dat de toestand van de overheidsfinanciën door de toepassing van de Eenheidswet reeds aanzienlijk verbeterd was. Tijdens de bespreking was de BSP-fractie maar verveeld met mijn opmerking dat de reden voor de verhoging van de overdrachttaks en zeker voor het definitieve karakter ervan in feite niet meer bestond. Mijn partijgenoot minister van Financiën Dries Dequae was ook zichtbaar niet gelukkig met mijn tussenkomst.

De socialisten aanvaardden zonder enige schroom de voordien zo vermaledijde belas-

tingverhogingen met als argument dat de algemene fiscale hervorming vlug in de steigers zou worden gezet. De timing in de regeringsverklaring dat die hervorming reeds in het najaar van 1961 rond zou zijn, werd echter bijlange niet gehaald. Pas in januari 1962, toen het ontwerp reeds door de parlementaire molen had moeten zijn gegaan, diende minister van Financiën Dries Dequae met zijn adjunct François Tielemans het betreffende ontwerp in. Maandenlange discussies in de regering waren daaraan voorafgegaan. Die waren echter maar een kleinigheid in vergelijking met het publieke debat dat na het indienen van het ontwerp in de Kamer losbarstte. Vooral de werkgevers en de zelfstandigen trokken alle registers open. Zij vonden het nieuwe belastingstelsel voor kleine en middelgrote ondernemingen te zwaar en kantten zich in het bijzonder tegen de afschaffing van de mogelijkheid om de belastingen van het vorige dienstjaar af te trekken. Die bezwaren werden gedeeld door de liberale partij en gedeeltelijk ook door de CVP zodat in de bevoegde Kamercommissie een eindeloze reeks amendementen werd ingediend. Meer dan vijf maanden sleepte de bespreking in de commissie aan.

De goedkeuring van het ontwerp door de Kamer midden juni 1962 betekende nog niet het einde van de kalvarietocht. De Senaatscommissie raakte aan de basis van het ontwerp door de aftrekbaarheid van de belastingen weer op te nemen. De regering verzette zich daartegen en herstelde het ontwerp in zijn oorspronkelijke vorm. Uiteindelijk haalde zij het en eind oktober 1962 was de parlementaire behandeling van de fiscale hervorming eindelijk beëindigd. Minister van Financiën Dries Dequae kreeg het in die periode zwaar te verduren in de rechtse pers. Hij gedroeg zich moedig, maar maakte zich soms zenuwachtig, zoals toen Jean Van Houtte in de Senaatscommissie de aftrekbaarheid van de belastingen verdedigde. Van Houtte veroorzaakte daarmee een nutteloos incident. Daarmee had Dries Dequae het moeilijk omdat hij tegenkanting ondervond van een partijgenoot, een fiscaal specialist, een gewezen eerste minister en een gewezen minister van Financiën.

De fiscale hervorming was een noodzaak en globaal genomen een goede zaak. Het ging in wezen om de modernisering van de inkomstenbelastingen en het invoeren van een gelijke belasting op het inkomen van alle belastingplichtigen, van zowel natuurlijke als rechtspersonen. Voortaan werd de zogenaamde globaliseringstechniek toegepast, dat wil zeggen dat alle inkomsten uit onroerende en roerende goederen en het bedrijfsinkomen getotaliseerd of samengevoegd werden. In de personenbelasting werd een schijventarief ingevoerd en werd de bepaling opgenomen dat de totale belasting nooit meer dan 50 procent van het inkomen mocht bereiken. Later zou dat plafond geregeld worden verhoogd, in 1978 zelfs tot 67,5 procent, wat natuurlijk veel te hoog was. De wet op de fiscale hervorming voerde de roerende voorheffing in die reeds in de Eenheidswet voorzien was, maar die wegens tegenstand van de liberalen niet kon worden toegepast. De aanslagvoet ervan werd vastgesteld op twintig procent tegen tien procent in de Eenheidswet. De aftrekbaarheid van de belastingen, waarover zo lang gediscussieerd werd, was een anachronisme en de schrapping ervan niet meer dan logisch.

Zoals vermeld evolueerden de openbare financiën tijdens de eerste jaren van de regering-Lefèvre-Spaak gunstig. De economische hoogconjunctuur zorgde ervoor dat de fiscale ontvangsten overeenstemden met de ramingen en dat zij ze zelfs overtroffen. Dat was echter niet de enige reden. Nog belangrijker voor het saneren van de openbare financiën was de zuivering van de buitengewone begroting die in

de Eenheidswet voorgeschreven en door de regering-Lefèvre-Spaak, althans in het begin, toegepast was. Ze leidde tevens tot een vermindering van de openbare schuld.

Tijdens de tweede helft van de legislatuur maakte de regering-Lefèvre-Spaak evenwel een aantal fouten die in het verleden al gemaakt waren. Minister van Economische Zaken en Energie Antoon Spinoy bijvoorbeeld voerde de subsidiëring van de steenkoolmijnen

opnieuw op en ook voor andere noodlijdende sectoren nam de overheidssteun weer toe met alle nadelige gevolgen van dien voor de begroting.

De wijziging van de bepalingen in de Eenheidswet over de gemeentefinanciën liet in de begroting ook haar sporen na. De sanering van de gemeentefinanciën werd omgebogen door een nieuwe wet die in het voorjaar van 1962 werd aangenomen. De nieuwe belastingen zoals voorzien in de Eenheidswet werden behouden en zelfs nog uitgebreid, maar de saneringen werden afgewezen. De vermindering van het Gemeentefonds met één miljard BF werd geschrapt. Nochtans was de financiële toestand in veel gemeenten er niet beter op geworden. Het deficit van de vier grote steden was eind 1961 reeds tot 1,2 miljard BF opgelopen. Tijdens een vergadering van de CVP-Kamerfractie protesteerde ik scherp tegen de nieuwe wet op de gemeentefinanciën. Het had immers geen enkele zin de financiële verantwoordelijkheid van de gemeenten te vergroten als er geen strengere controle op hun uitgaven aan gekoppeld werd. Toen de nieuwe wet in de Kamer ter goedkeuring werd voorgelegd, stemde ik dan ook niet met de meerderheid. Ik bracht een neen-stem uit.

De bepalingen in de Eenheidswet over de harmonisering van de pensioenen in de openbare diensten werden eveneens gewijzigd zodat de sanering van die sector uitbleef. Bovendien verhoogde de regering in uitvoering van een socialistische verkiezingsbelofte tot twee keer toe de ouderdomspensioenen van arbeiders en bedienden. De reserves van die pensioenfondsen volstonden niet om die verhoging te financieren. Het gevolg was dat er een aanzienlijk tekort in die sector werd opgebouwd. Naarmate de legislatuur vorderde, stapelden de deficits zich in andere sociale sectoren eveneens op. De regering-Lefèvre-Spaak eindigde met een begrotingstekort dat niet gering was.

Nieuwe wetten op de ordehandhaving

Lefèvre probeerde de toegevingen aan de socialisten inzake de Eenheidswet voor de CVP te compenseren met een nieuwe wetgeving op de handhaving van de openbare orde. De staking tegen de Eenheidswet had aangetoond dat de overheid over onvoldoende middelen beschikte om bij een algemene staking sleutelsectoren te beschermen. Daarenboven waren de straffen voor oproerkraaiers en voor hen die zich bij stakingen schuldig maakten aan geweld- en wandaden in de bestaande wetgeving onbeduidend.

De socialisten toonden zich allerminst gehaast om, zoals beloofd in de regeringsverklaring, de wetten op de ordehandhaving te veranderen. De regering had ruim een jaar nodig vooraleer ze met concrete voorstellen voor de dag kwam. Haar getreuzel werkte zo op de zenuwen van de rechtervleugel van de CVP dat Paul Vanden Boeynants, de opvolger van Lefèvre als CVP-voorzitter, ermee dreigde dat zijn partij zelf wetsvoorstellen zou indienen.

Midden augustus 1962 stelde de regering vier ontwerpen voor. Ze hadden betrekking op de prestaties van algemeen belang in vredestijd, de strengere bestraffing van sommige overtredingen van algemene, provinciale of gemeentelijke verordeningen en van hen die met kwaad opzet het wegverkeer hinderden of schade toebrachten,

en de overdracht van de gemeentelijke politiemacht aan de provinciegouverneur in het geval van opstandige bewegingen. In een vijfde ontwerp, dat op hetzelfde ogenblik werd ingediend, werd amnestie verleend voor misdrijven tijdens de staking tegen de Eenheidswet.

Over het laatste ontwerp maakten de socialisten geen enkel probleem. De overige vier ontwerpen, waarvan sommige ook door de socialistische ministers Antoon Spinoy en Piet Vermeylen ondertekend waren, vonden in hun ogen daarentegen geen genade. Het verzet kwam zowel van sommige Waalse BSP-federaties als van het ABVV en de Mouvement populaire wallon, een door André Renard na de staking tegen de Eenheidswet opgerichte linkse drukkingsgroep. Zij beweerden dat met de ontwerpen ‘een inbreuk op de syndicale vrijheid

en de uitoefening van het stakingsrecht' werd gepleegd. Als gevolg van de politieke en syndicale druk krabbelden de socialistische ministers en parlementsleden terug. Zij eisten dat de oorspronkelijke teksten zouden worden gewijzigd.

De regering had tijd nodig om uit de verdeeldheid te raken en vroeg het advies van de Nationale Arbeidsraad over het ontwerp over de prestaties van algemeen belang in vredestijd. De ABVV-vertegenwoordigers in de Nationale Arbeidsraad weigerden dat te bespreken. De christelijke en liberale vakbond en de werkgevers deden wel wat van hen gevraagd werd, en bezorgden hun opmerkingen. De regering vond dat niet voldoende en organiseerde een tweede overlegronde met de twee grote vakbonden. Het sluitstuk van de nieuwe wetgeving, het ontwerp waarbij in het geval van oproer de provinciegouverneur de politiebevoegdheid van de gemeenten overnam, werd naar de Griekse kalender verwezen. Door regeringsamendementen op de overige ontwerpen, werden de oorspronkelijke teksten afgezwakt. Zo werd de preventieve hechtenis van oproerkraaiers uitgesloten en de strafmaat voor bedreigingen, belemmeringen van het verkeer, brandstichting van onroerende goederen en soortgelijke daden werd verminderd.

De linkervleugel van de BSP toonde zich nog niet tevreden en verzette er zich zelfs tegen dat de ontwerpen door het parlement zouden worden behandeld. De socialistische partijtop besliste daarop die kwestie aan een buitengewoon partijcongres voor te leggen. Het buitengewoon BSP-Congres van 3 maart 1963 zette het licht op groen voor de parlementaire bespreking. Maar daarmee was de kous niet af. De socialisten dienden nieuwe amendementen in en maakten hun uiteindelijk oordeel afhankelijk van een tweede congres, na de bespreking in de parlementaire commissies. Op 6 april 1963 gaf dat congres met een tweederde meerderheid zijn zegen. De meeste Waalse federaties stemden tegen de ontwerpen, terwijl de Vlaamse en Brusselse federaties ze aanvaardden. Drie dagen later keurde de Kamer ze goed. Op 30 mei 1963 deed de Senaat hetzelfde.

Verscheidene socialistische volksvertegenwoordigers en senatoren onthielden zich: in de Kamer die van Luik en Charleroi, in de Senaat alleen die van Luik. Voor een aantal onder hen bleef hun stemgedrag niet zonder gevolgen. De Kamerleden Ernest Glinne, Léon Hurez, Fernand Massart en Freddy Terwagne werden door hun partij voor twee maanden als lid van de socialistische fractie geschorst, terwijl de rebellerende senatoren één maand schorsing kregen. De Luikse volksvertegenwoordigers die de bevelen van hun partij niet hadden uitgevoerd, onder wie André Cools en J.J. Merlot, kwamen er met een blaam van af. Zij hadden namelijk vooraf bekend gemaakt dat zij zich aan eventuele sancties zouden onderwerpen.

Ikzelf onthield mij bij de stemming over het ontwerp betreffende de prestaties van algemeen belang in vredestijd. Het ontwerp was door de amendementen te veel uitgehold. De andere ontwerpen keurde ik goed, hoewel ook die afgezwakt waren. Ik nam evenwel geen oppositiehouding aan als dat niet volstrekt noodzakelijk was. Overigens vond ik dat de nieuwe wetten de erkenning van het stakingsrecht van ambtenaren niet goedmaakte. De regering-Lefèvre-Spaak was de eerste die daartoe overging. Zij tastte daarmee ernstig het gezag van de Staat aan. De vraag kon immers worden gesteld hoe een regering voortaan weerstand zou bieden aan een opstand zoals tijdens de staking tegen de Eenheidswet, en of de bevolking het recht in eigen handen mocht nemen in het geval van een staking van de politie. De toekomst zou uitwijzen dat sommige CVP-politici schrik hadden om zonder de socialisten te

regeren. Pierre Harmel bijvoorbeeld vormde na de verkiezingen van mei 1965 een CVP-BSP-regering hoewel de kiezers zich hadden uitgesproken voor een coalitie van CVP en liberalen.

Culturele autonomie

Een belangrijke verwezenlijking van de regering-Lefèvre-Spaak was dat zij met de splitsing van het ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur de eerste stap zette naar culturele autonomie. Toch had het heel wat voeten in de aarde voor het zover was. Hoewel de drie grote partijen zich vroeger reeds principieel voor de splitsing hadden uitgesproken, bleek er in Vlaamse linkse kringen veel weerstand te zijn. In het bijzonder de Vlaamse socialisten hadden het moeilijk met het vooruitzicht dat CVP-minister Renaat Van Elslande de volledige bevoegdheid over onderwijs zou verwerven. Zij waren bovendien van oordeel dat de splitsing van Nationale Opvoeding niet tot op het hoogste niveau, dat van secretaris-generaal, mocht worden doorgevoerd. De Vlaamse CVP-vleugel vroeg de integrale splitsing.

Zoals voor vele andere problemen trachtte Lefèvre in een contactcommissie van enkele topministers en de voorzitters van de coalitiepartijen een compromis te bereiken. Hij nam dat initiatief nadat de Vlaamse vleugel van de CVP-Kamerfractie in mei 1962 de onderwijsbegroting niet wou goedkeuren indien er voor de parlementaire vakantie geen definitief akkoord bereikt was over de splitsing. Wekenlang werd er in de contactcommissie onderhandeld. De overeenkomst die begin juli 1962 bereikt werd, hield in dat alle diensten van Cultuur in een Nederlands en een Frans departement werden opgesplitst en dat de Nederlandse en de Franse taalgemeenschap voortaan elk een minister van Cultuur hadden. Renaat Van Elslande werd zo ‘minister van Cultuur, adjunct voor Nationale Opvoeding’ in plaats van ‘minister, adjunct voor Nationale Opvoeding en Cultuur’. Op aandringen van de CVP werd aan elk minister een administrateur-generaal toegewezen. Als compensatie tegenover de socialisten zou het ministerie van Nationale Opvoeding verder door één secretaris-generaal worden geleid. Voor het overige zouden alle diensten, met uitzondering van de diensten voor wetenschapsbeleid, worden opgesplitst en bleef Larock bevoegd voor het rijksonderwijs en Van Elslande voor het gesubsidieerd vrij onderwijs. Bij de uitvoering van de splitsing werd tussen de betrokken ministers Larock en Van Elslande lange tijd gebakkeleid over de precieze betekenis van een aantal afspraken.

In de rand van deze discussie werd een felle polemiek gevoerd tussen de twee coalitiepartijen over de neutraliteit van het rijksonderwijs en de op het eerste gezicht onbelangrijke overheveling van het Nationaal Instituut voor Sport en Lichamelijke Opvoeding. Van CVP-zijde werd een duidelijker omschrijving van het begrip neutraliteit geëist en werden ook waarborgen gevraagd bij de benoeming van leerkrachten in de rijksscholen. Zoals reeds vermeld, voerde minister van Nationale Opvoeding en Cultuur Victor Larock immers tot grote ergernis van de CVP een zeer partijdige benoemingspolitiek in het rijksonderwijs. Met het akkoord over de uitvoering van de culturele autonomie kondigde Lefèvre aan dat de coalitiepartijen het eens waren geworden om de neutraliteit van het rijksonderwijs nader te omschrijven en benoemingen en bevorderingen in dit net aan objectieve criteria te onderwerpen.

Na verscheidene vergaderingen raakte de Nationale Schoolpactcommissie het in april 1963 over beide kwesties eens. In verband met de neutraliteit van het rijksonderwijs werd overeengekomen dat het onderwijzend personeel van de neutrale scholen zich gereserveerd moest opstellen in ideologische of sociale vraagstukken.

Aan de leerkrachten godsdienst en zedenleer werd gevraagd dat ze zich zouden onthouden van alle kritiek op de godsdienstige of morele overtuiging van anderen. De overige leerkrachten mochten voor hun leerlingen geen getuigenis afleggen ten gunste van een godsdienst of wereldbeschouwing. Inzake de benoemingen van het onderwijzend personeel in het rijksonderwijs bepaalde de Nationale Schoolpactcommissie dat er geen voorrang mocht worden verleend op basis van de godsdienstige, wijsgerige of politieke overtuiging van de kandidaten. Voor bevorderingen werd een bekwaamheidsbrevet gevraagd dat door een jury samengesteld uit ambtenaren van Nationale Opvoeding en Cultuur, vertegenwoordigers van het onderwijzend personeel en

deskundigen zou worden afgeleverd. In de praktijk bleek dat die regeling weinig aan de situatie veranderde.

De overheveling van het Nationaal Instituut voor Sport en Lichamelijke Opvoeding was ook een ideologisch geladen kwestie. Dit instituut ressorteerde onder Volksgezondheid waarvan de CVP' er Jos Custers titularis was. De socialisten wilden het onder de bevoegdheid van Nationale Opvoeding en Cultuur brengen. Larock had op zijn begroting voor 1962 een aanzienlijk krediet ingeschreven voor het instituut dat tot dan toe zijn middelen putte uit de inkomsten van pronostieken. Dat deed bij de CVP het vermoeden rijzen dat Larock inzake sportbeleid een soort schooloorlog wilde voeren. De CVP stond daarom erg weigerachtig tegenover die overheveling, maar BSP-voorzitter Léo Collard beweerde herhaaldelijk dat daarover bij de regeringsvorming een overeenkomst was bereikt. De regeringsverklaring bevatte evenwel geen passus in die zin. Blijkbaar had Lefèvre de overheveling aan de socialisten toegezegd zonder daarin zijn partij te raadplegen. Ik beschouwde dit als een princiepskwestie en was van oordeel dat de CVP onder geen enkel beding aan de socialisten mocht toegeven. Ik deed een demarche bij CVP-voorzitter Paul Vanden Boeynants om hem van mijn standpunt te overtuigen. Vanden Boeynants wou geen regeringscrisis uitlokken en opteerde voor het afdwingen van strenge waarborgen bij de overheveling van het Nationaal Instituut voor Sport en Lichamelijke Opvoeding. Niet zonder enige tegenzin en na veel gepraat stemden de socialisten daarmee in.

De regeling van de taalvraagstukken

De regering-Lefèvre-Spaak ondervond ook grote moeilijkheden bij de uitvoering van haar programma inzake de taalvraagstukken. Ze kreeg vlug gedaan dat de talentelling uit de tienjaarlijkse volkstellingen zou worden geweerd, maar de regeling van de overige communautaire problemen verliep bijzonder moeizaam. Door de afschaffing van de talentelling moest voor het taalgrensgebied en voor Brussel een nieuwe wetgeving worden uitgewerkt. De taalwet van 1932 die de mogelijkheid inhield om het taalstatuut van gemeenten in die gebieden als gevolg van de talentelling te wijzigen, kon immers niet meer worden toegepast. Eind 1961 diende minister van Binnenlandse Zaken Arthur Gilson zijn eerste taalontwerp in dat de taalgrens definitief wou vastleggen. Gilson inspireerde zich op de conclusies van het Centrum-Harmel dat in 1948 was opgericht om ‘een nationale oplossing’ voor te bereiden ‘voor de sociale, politieke en juridische vraagstukken van de verschillende gewesten van het land’. Het Centrum-Harmel stelde voor 34 gemeenten over te hevelen en een vijftiental anderstalige wijken weg te halen uit hun ‘oorspronkelijke’ gemeente. Het ontwerp-Gilson week op een aantal punten van die aanbevelingen af. Het belangrijkste verschil was dat de streek van Komen-Moeskroen niet bij de provincie Henegouwen en de Voerstreek niet bij de provincie Limburg zouden worden gevoegd.

Door de bevoegde Kamercommissie werd, vooral onder impuls van de CVP' er Jan Verroken, het ontwerp gewijzigd in overeenstemming met de adviezen van het Centrum-Harmel. Van Waalse zijde werd echter bijzonder fel geprotesteerd tegen de overheveling van de Voerstreek naar de provincie Limburg, terwijl West-Vlaanderen de gemeenten rond Komen-Moeskroen wilde behouden. Niettemin

keurde de Kamer midden februari 1962 met een ruime meerderheid het gewijzigde ontwerp-Gilson goed. Het genoot immers ook de steun van de meeste Vlaamse liberale parlementsleden.

De tevredenheid van de Vlamingen verbaasde mij. Het ging immers om een zeer onevenwichtige ruil. De Voergemeenten telden nauwelijks 4000 inwoners, de gemeenten in de streek Komen-Moeskroen ongeveer 45.000 inwoners. Bovendien was ik de mening toegedaan dat het ontwerp geen waarborgen inhield voor een duurzame pacificatie in de betwiste gebieden, hoewel de afbakening van het Nederlandse en Franse taalgebied zogezegd definitief was.

Mijn vrees werd reeds tijdens de behandeling van het ontwerp in de Senaat bewaarheid. Het artikel in verband met de overheveling van de Voerdorpen naar Limburg werd in de Hoge Vergadering door een overwegend Franstalige meerderheid verworpen. In Vlaanderen rees hiertegen fel protest. De regering verdedigde de Kamertekst en vond hiervoor na lange besprekingen een meerderheid in de Senaat. Op 9 oktober 1962 keurde de Senaat de overheveling van de Voerstreek en de andere artikelen van het ontwerp goed. De meerderheid in de Hoge Vergadering was echter veel kleiner dan in de Kamer. Grosso modo tekende zich een stemming af van Vlamingen tegen Walen. Daarna moest het ontwerp nog eens terug naar de Kamer vermits de Senaat enkele beperkte wijzigingen in de tekst had aangebracht. Toen het door de volksvertegenwoordigers op 31 oktober 1962 opnieuw aanvaard werd, bleek ook onder hen het aantal tegenstanders toegenomen te zijn. Dat voorspelde weinig goeds voor de evolutie van de Vlaams-Waalse verhoudingen en voor de andere taalproblemen waarvoor nog akkoorden moesten worden uitgewerkt.

De wet die de taalgrens vastlegde, bezorgde aan de ongeveer 200 gemeenten in dat gebied een eentalig Nederlands of Frans statuut. In een 25-tal gemeenten werd met deze wet ook een faciliteitenstelsel voor de taalminderheid ingevoerd. In tegenstelling tot de wet van 1932 was de toekenning van die faciliteiten niet meer afhankelijk van de talentellingen. De faciliteiten hielden voornamelijk in dat de taalminderheid recht kreeg op een tweetalige berichtgeving, op dienstverlening in de eigen taal en op onderwijs in de eigen taal.

De wet leidde tot een wijziging in de regering. De Luikse socialistische minister van Openbare Werken J.J. Merlot nam op 1 november 1962 ontslag. Hij meende de regering niet meer te kunnen steunen aangezien al de verkozenen van Luik tegen het ontwerp hadden gestemd. Georges Bohy nam zijn plaats in.

Op het ogenblik dat het ontwerp tot het vastleggen van de taalgrens werd goedgekeurd, had minister van Binnenlandse Zaken Arthur Gilson reeds twee andere taalontwerpen ingediend die met het eerste verband hielden: het taalgebruik in het onderwijs en het taalgebruik in bestuurszaken. Dit laatste ontwerp lokte het meest discussie uit vanwege de bepalingen voor de Brusselse agglomeratie en de randgemeenten. Het ontwerp kwam in ruime mate tegemoet aan de eis van de Franstalige Brusselaars die zich in toenemende mate in de randgemeenten van de hoofdstad vestigden en ook faciliteiten wilden. De ongelukkige toewijzing van faciliteiten voor de minderheden in de taalgrensgemeenten werkte vanzelfsprekend aanstekelijk. Volgens het ontwerp zouden in acht Vlaamse randgemeenten rond Brussel faciliteiten worden ingevoerd. Om het voor de Vlamingen min of meer aanvaardbaar te maken, zouden ook drie Waalse gemeenten een dergelijk stelsel opgelegd krijgen.

De Kamercommissie die de bespreking van het ontwerp in april 1962 aanvatte, raakte het niet eens. Vlamingen en Walen verzetten zich tegen de faciliteiten, terwijl de Franstalige Brusselaars in de commissie een uitbreiding wilden van de tweetalige agglomeratie Brussel-Hoofdstad. Het ontwerp werd doorgespeeld naar een zogenaamde contactcommissie met een beperkt aantal CVP- en socialistische ministers. Deze werkwijze leverde evenmin resultaten op. De regering wijzigde daarop de meest omstreden bepalingen van het ontwerp. Het faciliteitenstelsel werd geschrapt. In de plaats daarvan zou het tweetalige regime van de Brusselse agglomeratie worden uitgebreid met zes Vlaamse randgemeenten: Drogenbos,

Kraainem, Linkebeek, Sint-Genesius-Rode, Wemmel en Wezenbeek-Oppem. Als compensatie voor de Vlamingen zou het arrondissement Brussel worden opgesplitst in het eentalige arrondissement Halle-Vilvoorde en het tweetalige arrondissement Brussel-Hoofdstad. Dit compromis werd door de Vlaamse CVP-vleugel afgewezen, die op een gegeven ogenblik zelfs weigerde aan de besprekingen in de Kamercommissie deel te nemen.

Eerste minister Theo Lefèvre koos voor een crisisscenario. Op 2 juli 1963 bood hij de koning het ontslag van zijn regering aan. Hij wist vanzelfsprekend vooraf dat de koning dat

niet zou aanvaarden. Lefèvre nam vervolgens zijn toevlucht tot een procédé dat later nog vaak zou worden gebruikt. Hij bracht op 5 juli de topministers en de partijleiders samen in zogenaamd conclaaf in Hertoginnedal. Na een dag onderhandelen kwam er een akkoord uit de bus dat voor de Franstalige inwoners van de zes Vlaamse randgemeenten een aantal administratieve tegemoetkomingen bevatte. Die zes gemeenten zouden in twee groepen worden verdeeld. In Drogenbos, Wemmel, Kraainem en Linkebeek zouden de Franstaligen bij inschrijving in de bevolkingsregisters hun taal mogen gebruiken. Aan de loketten van het gemeentehuis zouden zij tevens in hun taal te woord worden gestaan en zouden zij alle documenten in het Frans kunnen verkrijgen. In de overige twee gemeenten, Sint-Genesius-Rode en Wezenbeek-Oppem, zouden de inschrijvingen in het bevolkingsregister in het Nederlands worden gedaan, maar zouden de Franstaligen gratis een vertaling kunnen verkrijgen. De zes gemeenten zouden tevens een afzonderlijke administratieve entiteit vormen waarvoor een nog te benoemen vice-gouverneur van Brabant bevoegd zou zijn die over de toepassing van deze taalwetten zou waken. De voordien overeengekomen organisatie van Franstalig kleuter- en lager onderwijs in deze zes gemeenten werd behouden.

Aan Vlaamse zijde bleef men voorbehoud maken tegen het akkoord van Hertoginnedal. De meeste Vlaamse CVP' ers verdedigden het echter, daarbij verwijzend naar positieve punten zoals de taalregeling voor het bedrijfsleven en de diplomatie, de reorganisatie van de taalinspectie en de realisatie van de taalpariteit voor hogere ambtenaren in de gemeentelijke administraties van de Brusselse agglomeratie. Dit standpunt werd onder meer verdedigd door Jos De Saeger, Jan Verroken en Karel Van Cauwelaert, die behoorden tot de vlaamsgezinde kern van de CVP.

Mijns inziens wogen de voordelen van de nieuwe regeling evenwel niet op tegen de nadelen. Het akkoord van Hertoginnedal was om verscheidene redenen een capitulatie van de Vlamingen. Net als bij de overheveling van Komen-Moeskroen naar Henegouwen en van de Voer naar Limburg werd met de invoering van faciliteiten in de Brusselse randgemeenten een tijdbom onder de Vlaams-Waalse verhoudingen gelegd. De latere politieke ontwikkeling zou mij volledig gelijk geven.

Mijn bezwaren hadden niet alleen betrekking op het faciliteitenstelsel, maar ook op andere aspecten. Het ontwerp bepaalde ook dat de centrale administratie in taalkaders en niet meer in taalrollen zou worden ingedeeld. In die kaders zou de pariteit tussen Nederlandstaligen en Franstaligen worden toegepast. Als zodanig kon daartegen weinig ingebracht worden. In feite was de invoering van tweetalige kaders een gelukkig initiatief De overheid moest inderdaad kunnen beschikken over tweetalige ambtenaren, althans voor de belangrijkste functies. Gezien de internationalisering van het politieke leven had zij zelfs meertalige ambtenaren nodig om aan internationale vergaderingen deel te nemen of die mee voor te bereiden.

In mijn ogen was het evenwel onaanvaardbaar dat, zoals het regeringsontwerp bepaalde, de pariteit voor tweetalige kaders vanaf de rang van directeur zou gelden. Hierdoor werden de Vlaamse ambtenaren ernstig benadeeld. Het liet zich immers aanzien dat de nieuwe wet lang van toepassing zou blijven. Het had meer dan dertig jaar geduurd om de taalwetten van 1932 te wijzigen. De discussie over de herziening van de grondwet die aan de gang was, bewees bovendien dat er voor de wijziging van belangrijke wetten, waaronder de taalwetten, gekwalificeerde meerderheden

nodig zouden zijn. Er kwamen tengevolge van de democratisering van het onderwijs ook meer Vlaamse afgestudeerden op de arbeidsmarkt. Die zouden minder kansen hebben om in hogere functies benoemd te worden als ze voor een ambtenarenloopbaan opteerden. Het leek mij veel beter de verhouding tussen Nederlandstaligen en Franstaligen te bepalen volgens billijkheid en demografische, economische en sociale criteria.

Volgens het ontwerp zouden de diplomaten eveneens in twee taalkaders worden ingedeeld. Vlaamsgezinde kringen spraken van een belangrijke overwinning gezien de achterstelling van Vlaamse diplomaten in het verleden. Ik vond dat een beperkt standpunt en het maakte op mij weinig indruk. Het was toch vanzelfsprekend dat diplomaten de twee nationale talen kenden naast andere talen. Ik vond het gewoon ondenkbaar dat een Belgische diplomaat de Franse of de Nederlandse taal niet kende en geen inzicht had in de Franse geschiedenis en cultuur of in die van de Nederlanden en Vlaanderen.

Om de bovenvermelde redenen stemde ik op 11 juli 1963 tegen het ontwerp op het taalgebruik in bestuurszaken, dat met een meerderheid van 157 tegen 33 stemmen aanvaard werd. Dat ik als gewezen eerste minister tot de enkele CVP'ers behoorde die tegenstemden, kreeg in de pers veel aandacht. *Le Peuple* reageerde natuurlijk ontstemd, omdat ik mij zogezegd ‘bijzonder demagogisch’ had opgesteld. *De Nieuwe Gids* vond mijn houding ‘niet schitterend en zelfs pijnlijk voor een gewezen eerste minister’. Het dagblad dacht volkomen ten. onrechte dat ik met mijn neen-stem wraak wou nemen op Theo Lefèvre. *De Standaard* keurde mijn stem eveneens af en merkte op dat onder mijn regering met de liberalen in sommige administraties de pariteit tussen Vlamingen en Franstaligen niet eens bereikt werd.

Dat was inderdaad het geval geweest. Het vormde echter geen reden om de pariteit te aanvaarden en voor een lange periode in een wet vast te leggen. De nieuwe wet was in feite vernederend voor de Vlamingen, die de meerderheid van de bevolking in de toen nog unitaire Belgische Staat vormden. In het geval van een federale staatsinrichting en de overdracht van belangrijke bevoegdheden aan de deelstaten zou ik de pariteit voor een aantal federale of gemeenschappelijke functies probleemloos aanvaard hebben.

Het derde ontwerp van Gilson betrof het taalgebruik in het onderwijs. Het verruimde de toepassing van de betreffende wet van 1932. Het territorialiteitsbeginsel inzake de onderwijstaal bleef gehandhaafd: de geografische ligging van de school bepaalde de voertaal ervan. Daarmee verloren de zogenaamde transmutatieklassen in de eentalige gebieden hun wettelijke bestaansreden. In de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie werd de taalverklaring van het gezinshoofd vereist om de moedertaal of de gebruikelijke taal van het kind vast te stellen, voortaan gecontroleerd. In de zes Brusselse randgemeenten met faciliteiten werd van het gezinshoofd eveneens een taalverklaring geeist wanneer hij verklaarde dat de taal van het kind Frans was. In de 25 taalgrensgemeenten kon onderwijs in de andere taal georganiseerd worden onder een aantal voorwaarden: de andere taal moest de moedertaal of de gebruikelijke taal van het kind zijn, het gezinshoofd moest zijn verblijfplaats hebben in een van de gemeenten en er mocht binnen een afstand van vier kilometer geen school zijn waar een dergelijk onderwijs kon worden gevolgd.

Net als de andere taalontwerpen voldeed voor mij ook dit ontwerp niet. Het bevatte geen waarborg tegen de verdere verfransing van de Brusselse randgemeenten en van een aantal taalgrensgemeenten. Daarom stemde ik tegen het ontwerp dat eveneens op 11 juli 1963 aan het oordeel van de Kamer werd onderworpen. Mijn tegenstem verhinderde niet dat het met een ruime meerderheid aanvaard werd.

De artsenstaking

Niet minder beroering dan de taalwetten veroorzaakte de hervorming van de ziekte- en invaliditeitsverzekering. Nochtans was zij langdurig voorbereid. De drieledige parlementaire werkgroep die hiervoor onder mijn regering in februari 1960 was opgericht, werkte tot September 1961 aan de voorbereiding van de hervorming. Voor de uitwerking van het ontwerp en de discussie erover in de kabinetsraad had men ook nog eens meer dan een jaar nodig. Na het indienen van het ontwerp begin maart 1963 voigde een grondige bespreking

in de bevoegde Kamercommmissies. Voor de parlementaire vakantie werd het ontwerp in Kamer en Senaat goedgekeurd. Aan de artsen die met verscheidene bepalingen van de wet niet akkoord gingen, beloofde eerste minister Theo Lefèvre tijdens de bespreking van de hervorming in de Senaat dat een aanvullend wetsontwerp aan hun bezwaren tegemoet zou komen. Eind december 1963 aanvaardden Kamer en Senaat de aanvullende wet, die samen met de basiswet op 1 januari 1964 in werking zou treden.

De nieuwe wetgeving maakte het mogelijk de verzekering voor geneeskundige verzorging tot de gehele bevolking uit te breiden en de uitkeringsverzekering ook voor de zelf-standigen in te voeren. Ook konden gepensioneerden, weduwen, invaliden en wezen met een bescheiden inkomen voortaan genieten van een voordeliger tarief bij de terugbetaling van courante geneeskundige en farmaceutische verstrekkingen. De sectoren 'geneeskundige verzorging' en 'uitkeringen' werden tevens financieel gescheiden. Hieraan was de reorga-nisatie van het Rijksfonds tot Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering (RIZIV) gekoppeld. Deze reorganisatie moest ook tot de sanering van de ziekteverzekering bijdragen. Met hetzelfde doel kenden de wetten aan de verzekeringsinstellingen een grotere financiële verantwoordelijkheid toe. De wettelijke regeling van overeenkomsten en akkoorden met geneesheren en apothekers, waarmee in de Eenheidswet een aanvang was gemaakt, werd verder uitgewerkt. Dit laatste punt lokte veel verzet uit bij de geneesheren die het niet eens waren met de voordelen die zouden worden toegekend aan collegae die conventies over hun honoraria sloten. Daarnaast vonden de geneesheren dat het beroepsgeheim en de vrije keuze van geneesheer en geneeskundige behandeling onvoldoende gewaarborgd waren. Ook meenden ze dat de zo goed als kosteloze verzorging van gepensioneerden en andere categorieën met een laag inkomen tot misbruiken aanleiding zou geven.

Omdat de geneesheren weigerden de nieuwe wetgeving toe te passen, was de regering gedwongen opnieuw te onderhandelen. In afwachting van een akkoord zegden de genees heren toe de verzekerden terug te zullen betalen en de bepalingen van de wet voor sociale categorieën na te zullen leven. De besprekingen in het voorjaar van 1964 leverden volgens de geneesheren niet de verhoopte resultaten op en begin april ging de grote meerderheid van hen in staking. Hoewel zij wachtdiensten organiseerden, werd hun houding door de bevolking fel bekritiseerd.

Toen op 9 april 1964 de onderhandelingen werden hervat, leek het erop dat de gemoederen tot bedaren zouden komen. Maar in de nacht van 11 op 12 april kwam het zelfs tot een breuk. Aanleiding daartoe was de fameuze verklaring van eerste minister Theo Lefèvre aan de pers voor hij op 11 april naar het overleg ging: 'Ik hoop dat men deze periode niet *Le Temps des Assassins* zal moeten noemen'. Tijdens de vergadering bewoog een kabinetsmedewerker van hem hemel en aarde om het incident voor de buitenwereld te minimaliseren. Zijn inspanningen werden ongedaan gemaakt doordat Lefèvre aan het eind van de vergadering zijn uitspraak naar het schijnt herhaalde. Een deelnemer aan de onderhandelingen vertelde me dat minister van Sociale Voorzorg Edmond Leburton tot de geneesherendelegatie zelfs zou hebben gezegd: '*Vous êtes des crapules*'! Daarop zou er tussen Leburton en een geneesheer een handgemeen zijn ontstaan waaraan door Roger Dillemans, professor aan de Leuvense universiteit en adviseur van Lefèvre, een einde werd gemaakt.

De echte oorzaak van de houding van Lefèvre en Leburton had volgens mijn informant te maken met hun voornemen de onderhandelingen te doen mislukken en de geneesheren de wet van augustus 1963 op te leggen. Hierbij is het niet zonder belang te weten dat Leburton niet alleen minister van Sociale Voorzorg was, maar tegelijk ook voorzitter van de socialistische ziekenfondsen. Het spreekt vanzelf dat dit een onverkwikkelijke toestand was. Ingewijden vertelden me tevens dat de druk van de BSP-leiding om aan de geneesheren geen toegevingen te doen zeer groot was. Bovendien zouden de socialisten erg ontstemd zijn geweest

over het CVP-standpunt dat er nieuwe contacten moesten worden gezocht na het begin van de artsenstaking.

Hoe het ook zij, na het afspringen van de gesprekken in de nacht van 11 op 12 april maakten de geneesheren bekend dat ze de wachtdiensten zouden opgeven. De regering reageerde met de burgerlijke mobilisatie van de ziekenhuisartsen en van 3500 geneesheren-reserveofficieren. Van verscheidene zijden werden daarna verzoeningspogingen ondernomen. Door bemiddeling van de universiteitsrectoren werden de gesprekken tussen de geneesheren en de regering hervat en werd de staking beëindigd. Einde juni 1964 ondertekenden beide partijen een overeenkomst waarbij de regering op verscheidene bezwaren van de geneesheren inging. Aan het beroepsgeheim van de artsen werd niet geraakt en de sancties in het leader van de geneeskundige controle werden sterk beperkt. Tevens werden de artsen naast de werkgevers- en werknemersorganisaties betrokken bij het beheer van de ziekteverzekering. Anderzijds werd de volledige dekking van de geneeskundige verzorging van sociale categorieën gehandhaafd en beloofden de artsen die geen verbintenis met het RIZIV zouden aangaan, de zieken de nodige documenten ter beschikking te stellen die ze nodig hadden voor de terugbetalingen door het ziekenfonds. De omzetting van het akkoord in een wetsontwerp leverde nieuwe problemen op waardoor de wetten van 1963 pas in het voorjaar van 1965 werden aangepast.

Normalisatie van de Belgisch-Kongolese betrekkingen en nieuw militair ingrijpen

Het herstel van de normale betrekkingen met Kongo, waarmee mijn regering aan het eind van haar bestaan een aanvang had gemaakt, werd door de regering-Lefèvre-Spaak voortgezet. Begin 1961, nog onder mijn regering, gaf het door kolonel Mobutu geïnstalleerde college van commissarissen toestemming voor de vestiging van een Belgische missie in Leopoldstad. Aan het eind van hetzelfde jaar, op 27 december 1961, werden na een onderbreking van zeventien maanden de diplomatieke betrekkingen tussen Leopoldstad en Brussel volledig hersteld.

Voor een aantal financiële en andere geschillen werd in maart 1964 een gedeeltelijke oplossing bereikt. Er werd overeengekomen dat België de industriële aandelen die het in de kolonie had en die sinds de moeilijkheden in 1960 bevroren waren, aan de Kongolese Staat zou overdragen. Van de andere kant nam Kongo een deel van de schulden die nog dateerden van voor de onafhankelijkheid voor zijn rekening. Ook was het bereid de Belgische eigendom die tijdens de moeilijkheden vlak na de onafhankelijkheidsverklaring in 1960 verloren was gegaan, voor een deel schadeloos te stellen. Daarnaast ondertekenden minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak en de toenmalige Kongolese premier Cyrille Adoula een akkoord waarbij ons land afstand deed van de militaire bases van Kamina en Kitona. In de rand daarvan voerde de Belgische regering een discussie met de VN over het onderhoud van deze bases sedert 1960. De kosten daarvan werden op verscheidene honderden miljoenen geschat. Volgens de VN moest België die kosten voor zijn rekening nemen. Spaak verklaarde op 5 maart 1964 in de Senaat dat de VN gelijk

hadden, want dat mijn regering in die zin een verbintenis en zelfs een contract had aangegaan.

Die bewering strookte niet met de waarheid. Arthur Gilson, in mijn regering minister van Landsverdediging, had aan de kabinetsraad wel de toestemming gevraagd en gekregen om het militaire materiaal dat in Kamina en in Kitona opgeslagen was aan de VN te verkopen, aangezien de overbrenging ervan naar ons land een dure operatie zou zijn. België behield wel de eigendom van die bases en had daarmee in de onderhandelingen met de Kongolese regering een belangrijke troef in handen. Ik protesteerde bij Arthur Gilson, die in de regering-Lefèvre-Spaak minister van Binnenlandse Zaken was, en vroeg hem dat hij

Spaaks verklaring zou rechtzetten. Arthur Gilson antwoordde me enkele weken later dat hij zich evenmin iets herinnerde van een contract en dat hij bij Spaak om nadere informatie had gevraagd, maar die niet had gekregen. Aan het Brusselse weekblad *Pourquoi Pas*? dat mij over de kwestie ondervroeg, gaf ik mijn versie van de feiten. Pierre Wigny, minister van Buitenlandse Zaken in mijn regering, had ik ook gevraagd Spaaks verklaring te logenstraffen. Hij deed dat in *La Libre Belgique* van 14 maart 1964. Noch op mijn mededeling, noch op die van Wigny volgde een reactie van Spaak.

Het Katangese probleem werd door de regering Lefèvre-Spaak niet wezenlijk anders benaderd dan door mijn regering. Minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak trachtte eveneens Leopoldstad en Elisabethstad te verzoenen, maar ondanks de steun van de Verenigde Naties, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië ondervond ook hij dat de Kongolezen weinig standvastige gesprekspartners waren. Het mislukken van de toenadering tussen Kasavubu en Tsjombe leidde in augustus 1961 tot de bezetting van Elisabethstad door VN-troepen. Het Katangese leger legde zich hierbij niet goedschiks neer en ging de strijd aan met de VN-soldaten, die spoedig in het defensief werden gedrongen. De centrale Kongolese regering riep de bemiddeling in van VN-secretaris-generaal Hammerskjöld. De reis naar Kongo kostte Hammerskjöld het leven. Zijn vliegtuigstortte op 17 September 1961 neer in Ndola. Twee maanden later nam de Veiligheidsraad van de VN een resolutie aan die de VN-troepen toeliet geweld te gebruiken in Katanga. Daarop ging Tsjombe nieuwe onderhandelingen met de Kongolese regering aan. Er werd een akkoord bereikt waarbij de Katangese leider de meeste toegevingen deed, die hij achteraf dan weer betwistte.

Na nieuwe en lange onderhandelingen grepen de VN-troepen eind 1962. een tweede keer gewapenderhand in en maakten zij een einde aan de Katangese afscheiding. De VN-operatie gaf aanleiding tot grote beroering in ons land. Net als in juli en augustus 1960 ontketenden voornamelijk Franstalige Brusselse bladen met *La Libre Belgique* en *Le Soir* andermaal op kop een felle campagne tegen de VN. Zij eisten dat minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak het VN-optreden zou afkeuren en dat ons land zich van de VN-politiek zou desolidariseren. Spaak kon natuurlijk geen openlijk geschil met de VN aangaan en ondervond hoe moeilijk het was de criticasters tot andere gedachten te brengen.

Enkele maanden later leek de zoveelste verzoening tussen Tsjombe en de centrale Kongolese regering in de maak. In april 1963 kwam in Leopoldstad de zogenaamde regering der verzoening tot stand. Veiligheidshalve bleven de VN-troepen nog in Kongo, maar niet lang na hun vertrek eind juni 1964 nam de spanning opnieuw toe. Aanhangers van Lumumba bezetten met een rebellenleger Stanleystad waar ongeveer 1000 blanken verbleven. Zij dreigden ermee de blanken te gijzelen indien regeringstroepen, waarvan Belgische huurlingen deel uitmaakten, de stad zouden aanvallen. Spaak knoopte met de rebellenleiders onderhandelingen aan, maar zonder succes. De regering-Lefèvre-Spaak handelde daarop zoals mijn regering in 1960. Zij besliste met een militaire actie de Belgische onderdanen te beschermen en eind november 1964 werden die door paracommando's bevrijd.

Zoals in 1960 bekritiseerden Afrikaanse en communistische landen bijzonder scherp het Belgische militaire optreden. Opnieuw moest België zich voor de Veiligheidsraad verantwoorden. Het debat werd besloten met een resolutie waarin

aangedrongen werd op onderhandelingen tussen de Kongolese regering en de opstandelingen en op de terugtrekking van alle buitenlandse huurlingen uit het Kongolese leger. De Belgische tussenkomst toonde andermaal aan dat het Kongolese leger niet in staat was de orde te handhaven. Nochtans had kolonel Mobutu, zo vertrouwde minister van Landsverdediging P.W. Segers me toe, hem kort na het vertrek van de VN-troepen bij een bezoek aan ons land gezegd dat de Kongolese strijdkrachten 'een magnifiek korps' vormden. P.W. Segers vertelde me ook dat de Kongolese soldaten alleen onder leiding van Belgische officieren de rebellen wilden bevechten.

De Berlijnse crisis

Op het internatioiiale vlak deden zich in augustus 1961 nieuwe spanningen voor tussen Oost en West over Berlijn.

Met de goedkeuring van de Sovjetunie vatten Oostduitse troepen post langs de grens tussen Oost- en West-Berlijn. De facto betekende dit het einde van de viermogendheden-status van Berlijn. De westerse bezettingsmogendheden - de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk - protesteerden krachtig, maar de Sovjetunie deed alsof er niets aan de hand was. De Verenigde Staten beslisten daarop hun bezettingstroepen in Berlijn te versterken, terwijl de Oostduitsers met het bouwen van een muur dwars door de stad begonnen. De spanning nam nog meer toe toen de Sovjetunie ermee dreigde maatregelen te nemen tegen de bevoorrading van West-Berlijn met vliegtuigen. De impasse werd begin September doorbroken door Chroesjtsjov, die voorstelde over het statuut van Berlijn nieuwe onderhandelingen te voeren. Het bleek dat de Sovjetunie Berlijn tot een vrije stad wou uitroepen en dat die dus zou worden losgemaakt van West-Duitsland. De gesprekken die over dit voorstel eind 1961 en begin 1962 werden gevoerd, leverden geen resultaat op. Ze liepen vast op de terechte eis van de westerse mogendheden dat noch aan hun aanwezigheid in Berlijn noch aan de vrije toegang tot de stad en aan de vrijheid van de Westberlijners mocht worden geraakt.

Tijdens het hoogtepunt van de Berlijnse crisis hervatten de Sovjetunie en de Verenigde Staten de kernproeven die ze eerder hadden stopgezet. In die atmosfeer van toegenomen internationale spanning werden opnieuw voorstellen voor ontwapening gedaan.

Een van de belangrijkste was het plan van de Poolse minister van Buitenlandse Zaken Adam Rapacki om in Midden-Europa een gedemilitariseerde zone te creëren, die Polen, Tsjechoslowakije en de beide Duitslanden zou omvatten. Deze zone zou in twee fasen en onder internationaal toezicht tot stand moeten komen. In de eerste fase zouden er geen nieuwe kernwapens en raketten naar dat gebied mogen worden gebracht. Daarna zouden alle kernwapens en de transportmiddelen ervoor uit deze zone moeten worden verwijderd. De uitbreiding van de zone tot andere landen werd door Rapacki niet uitgesloten. In NAVO-kringen vond men het voorstel bespreekbaar.

Dat was ook de mening van minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak en van de BSP. Ikzelf was radicaal gekant tegen Rapacki's plan. Het zou immers de neutralisatie van de Duitse Bondsrepubliek tot gevolg hebben en dit land aan de willekeur van de Sovjets overleveren. Om die reden ook wezen Adenauer en de Gaulle het plan krachtig van de hand. Spaak kwam daardoor in een gei'soleerde positie. De houding van de Nederlandse regering maakte dat zelfs op een pijnlijke wijze duidelijk. Toen Spaak in September 1961 een bezoek bracht aan Chroesjtsjov verklaarde hij dat het plan-Rapacki de basis voor besprekingen kon vormen. De volgende dag al stelde de Nederlandse regering in een communiqué onverbloemd dat ze de neutralisatie van de Duitse Bondsrepubliek niet zou aanvaarden.

De universitaire expansie

Problemen waren er onder de regering-Lefèvre-Spaak ook met de universiteiten. In Leuven namen de spanningen tussen Franstaligen en Vlamingen toe. Alle universiteiten werden echter in het begin van de jaren zestig geconfronteerd met een groeïende studentenbevolking. Aan het eind van de jaren vijftig waren er ongeveer 30.000 studenten aan onze universiteiten, zo'n 10.000 meer dan 10 jaar vroeger. Die toename maakte aanpassingen van de universitaire infrastructuur en organisatie noodzakelijk. De snelle ontwikkeling van het wetenschappelijk onderzoek vereiste tevens nieuwe financiële middelen. Ik heb al vermeld

dat tijdens mijn tweede regering met de liberalen inzake wetenschapsbeleid belangrijke inspanningen. werden gedaan. Maar die regering had nog andere belangrijke realisaties op haar actie£ Begin augustus 1960, in volle Kongocrisis, liet ik drie wetten goedkeuren. Het betrof een uitgebreid bouwprogramma voor de rijksuniversiteiten, een nieuw subsidiëringsstelsel voor de vrije universiteiten waarbij voor het eerst rekening werd gehouden met het aantal studenten, en een hervorming van de subsidiëring van de sociale sector van alle universiteiten. De Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid, die eveneens onder mijn regering met de liberalen was opgericht, onderzocht de gevolgen van het stijgende aantal studenten en rapporteerde midden 1961 dat tijdens de jaren zestig nog een toename van het aantal studenten met 20.000 en meer mocht worden verwacht. Volgens die raad konden de bestaande universiteiten deze groei opvangen en was er geen behoefte aan nieuwe universiteiten of spreiding van faculteiten of kandidaturen. Wei konden in Antwerpen en in Bergen bestaande instellingen van hoger onderwijs in nieuwe universiteiten worden samengebracht.

Niet iedereen was het met de aanbevelingen van de Nationale Raad voor Wetenschapsbeleid eens. Dat was vooral het geval in Vlaanderen, dat inzake de deelname aan het universitair onderwijs een achterstand in te lopen had en waar een discussie op gang was gekomen over de democratisering van het hoger onderwijs. Vandaar dat er in bepaalde Vlaamse academische en andere kringen pleidooien werden gehouden voor de oprichting van nieuwe universiteiten, onder meer in Antwerpen, en voor de geografische spreiding van de kandidaturen.

De regering-Lefèvre-Spaak wachtte lang met een initiatief inzake de universitaire expansie. Ze deed dat pas in juni 1964, toen de CVP-Senaatsfractie aandrong op de bespreking in openbare vergadering van het betreffende wetsvoorstel van Robert Houben. In dit voorstel, dat Houben reeds in oktober 1962. had ingediend, werd geopteerd voor de ruimtelijke spreiding van de kandidaturen van de vrije en rijksuniversiteiten. De ‘moederuniversiteiten’ zouden volledige verantwoordelijkheid dragen voor de op te richten kandidaturen.

Hoewel het wetsvoorstel-Houben de goedkeuring van de socialisten niet kon wegdragen, werd het door de bevoegde Senaatscommissie begin 1963 aanvaard. De bespreking in openbare vergadering werd meer dan een jaar verdaagd. De CVP-Senaatsfractie werd echter ongeduldig. Ze kreeg gedaan dat het voorstel op de agenda van de openbare vergadering van 18 maart 1964 stond. Eerste minister Lefèvre vroeg echter opnieuw uitstel. Hij kondigde aan dat een contactcommissie met vertegenwoordigers van beide coalitiepartijen een gemeenschappelijk standpunt zou uitwerken.

De BSP stuurde Marcel Busieau, Maurice Delbouille en Elie Van Bogaert naar die commissie, de CVP Robert Houben, Pierre Harmel en mijzelf Na enkele bijeenkomsten nam ik op 25 mei 1964 ontslag als lid van de contactcommissie. Twee dagen voordien had *La Libre Belgique* een werkdocument van de commissie gepubliceerd. Het werd voorgesteld als het eindrapport van de commissie.

Mijn ontslag had niet rechtstreeks te maken met het lek over de besprekingen, maar wel met de richting die de commissie wilde uitgaan. Er bestond een tendens om het aantal universiteiten aanzienlijk uit te breiden. Sommigen wilden zelfs acht universiteiten en nog veel meer kandidatuurinstellingen. Voor een land als België was dat een absurd hoog aantal. Ik vond dat wij reeds voldoende universiteiten en hogere onderwijsinstellingen hadden. In 1934 waren er in ons land achttien technische

hogescholen, in 1964 niet minder dan 65. Ter vergelijking: in verhouding tot het bevolkingsaantal had de Duitse Bondsrepubliek 600 instellingen voor ingenieurs moeten hebben, in feite waren het er slechts acht. Daarnaast waren er in de Bondsrepubliek achttien universiteiten.

Het spreekt vanzelf dat de talrijke hogere onderwijsinstellingen in ons land niet allemaal het vereiste niveau bereikten. Het gevaar was niet denkbeeldig dat onder het voorwendsel

van de democratisering, onder druk van de vakbonden en met het vooruitzicht weddeaan-passingen te kunnen doorvoeren, al die instellingen in het universitair onderwijs zouden worden ondergebtacht. Dat zou alleen de onderwijsuitgaven verhogen, maar de kwaliteit van het o nderwij s niet verb eteren.

Ik was ook geen voorstander van het geografisch spreiden van de kandidatuurinstellingen. Ik vreesde dat nieuwe instellingen, verwijderd van de universitaire centra, een soort colleges zouden worden. In Leuven bijvoorbeeld hadden 50 procent van de studenten in de Nederlandse afdeling een beurs. Zij waren afkomstig uit een sociaal milieu met weinig aandacht voor algemene culturele ontwikkeling, levensstijl en talenkennis. Het afzonderen van de kandidatuurstudenten in afgelegen plaatsen, zoals Kortrijk of Hasselt, kon alleen maar een handicap zijn bij het vormen van die studenten tot echte universitairen. De grote meerderheid van hen zou samenblijven met klasgenoten uit de collegetijd.

Ik wil hiermee niet beweren dat er geen probleem was. Maar in de discussie over de universitaire expansie werden twee zaken met elkaar vermengd: het afsplitsen van de kandidaturen en de te grote concentratie studenten in een bepaald gebied. Wat dit laatste probleem betrof, was het veel logischer sommige faculteiten elders in te richten. In Leuven bijvoorbeeld konden bepaalde faculteiten van Leuven Frans aan de andere kant van de taalgrens worden gevestigd.

In de nieuwe wetgeving voor de universiteiten moest er mijns inziens prioriteit worden gegeven aan de leefbaarheid van de bestaande universiteiten. Dat sloot een beperkte geografische spreiding van de kandidaturen niet uit. Ik vond het evenwel onaanvaardbaar dat een bestaande universiteit als die van Leuven, die toch de grootste katholieke universiteit van de wereld was, zou worden benadeeld door op lichtzinnige wijze nieuwe universiteiten op te richten en te veel kandidatuurinstellingen te organiseren.

Ik had ook deontologische redenen voor mijn ontslag. Als decaan van de Nederlandstalige Faculteit der Economische en Sociale Wetenschappen maakte ik deel uit van de Rectorale Raad van de universiteit van Leuven. Gezien deze verbondenheid kon ik niet onafhankelijk optreden en dus het CVP-standpunt niet verdedigen. Dat stem.de voor het grootste deel met het wetsvoorstel-Houben overeen.

De onderhandelingen in de commissie, waarin Robert Vandekerckhove mijn plaats ingenomen had, duurden nog een maand. Eind juni 1964 legde eerste minister Theo Lefèvre het resultaat aan de Senaat voor. Er was een voorlopige oplossing bereikt, waarbij aan de bestaande universiteiten voorrang werd gegeven, maar die de oprichting van nieuwe universitaire centra en de spreiding van kandidaturen niet uitsloot. Belangrijk voor de vrije universiteiten was dat zij de mogelijkheid zouden krijgen om ook in het arrondissement Nij vel afdelingen op te richten. Dat betekende dat de zogenaamde ‘grendelwet’ van 1911 zou worden herzien. Deze wet had de Vrije Universiteit Brussel en de Katholieke Universiteit van Leuven alleen expansiemogelijkheden toegekend in het arrondissement waar zij gevestigd waren. De Franstalige faculteit Geneeskunde van de Leuvense Alma Mater zou zich ook in de Brusselse agglomeratie mogen vestigen, in Sint-Lambrechts-Woluwe. De subsidiëring en de bouwprogramma's van de vrije universiteiten zouden aan de sterk groeiende studentenbevolking worden aangepast. In het akkoord waren ook waarborgen opgenomen voor de expansie van de rijksuniversiteiten Gent en Luik en van de katholieke universitaire instituten Sint-Ignatius te Antwerpen en de

Notre-Dame de la Paix te Namen. Tevens zouden in Antwerpen en in Bergen bestaande instellingen tot rijksuniversitaire centra worden geïnte-greerd. Ten slotte bepaalde het akkoord dat er in Antwerpen en in Kortrijk met een spreiding van de kandidaturen zou worden geëxperimenteerd.

Voor de omzetting van het akkoord in een wetsontwerp waren enkele maanden nodig. De rijksuniversiteiten en de Vrije Universiteit Brussel protesteerden heftig tegen het vol-

gens hen nadelige compromis. De rector van de Rijksuniversiteit Gent was helemaal niet te spreken over de oprichting van kandidaturen in Kortrijk door de Leuvense katholieke universiteit, terwijl de hoogleraren van de Vrije Universiteit Brussel meenden dat het akkoord het bestaande evenwicht tussen de universiteiten verbrak. Eind februari 1965 dreigden de professoren van de rijksuniversiteiten er zelfs mee te staken. Henri Jamie, die in juli 1963 de zieke Victor Larock als minister van Nationale Opvoeding en Cultuur had opgevolgd, reageerde meteen: hij zou in dat geval de uitbetaling van de weddes schorsen. De hoogleraren bonden daarop in en ze beperkten hun verzet tot het opzeggen van hun medewerking aan overheidscommissies voor onder meer wetenschappelijk onderzoek. Theo Lefèvre goot weer olie op het vuur door enkele dagen later in een toespraak in Eeklo te verklaren dat de katholieke kandidaturen te Kortrijk in feite een antwoord waren op de uitgesproken vrijzinniffheid van bepaalde faculteitenaan de Gentse rijksuniversiteit. Inreactie op deze onbesuisde en provocerende uitspraak namen de Gentse faculteitsdecanen ontslag, een tijd later gevolgd door hun rector J. Bouckaert. Op aandringen van minister van Nationale Opvoeding en Cultuur Henri Janne trok Bouckaert zijn ontslag in.

Er ontwikkelde zich in die periode ook een scherp conflict aan katholieke zijde tussen Robert Houben en de raad van beheer van de Leuvense universiteit. Deze laatste nam in een vertrouwelijke nota van 18 September 1964 aan het episcopaat, de inrichtende macht van de universiteit, bijzonder kordaat stelling tegen Houben. Houben werd niet alleen verweten onvoldoeride rekening te houden met de belangen van Leuven, maar ook de universiteit onvoldoende te kennen, ze herhaaldelijk aan te vallen en ze zelfs te belasteren. De raad van beheer vroeg aan het episcopaat in het gelijk te worden gesteld in het conflict met Houben, die zich, nog volgens dezelfde nota, gedroeg alsof hij de woordvoerder van de bisschoppen was. De controverse dateerde reeds uit de tijd dat Houben zijn wetsvoorstel in verband met de universitaire expansie ingediend had. De leiding van de Leuvense universiteit was daar helemaal niet over te spreken. Zij vreesde dat dit wetsvoorstel Leuven zou benadelen en minoriseren en probeerde Houben daarvan tevergeefs te overtuigen. Voor de raad van beheer was het een delicate kwestie, want Houben was buitengewoon hoogleraar in Leuven.

In het parlement gaf het ontwerp-akkoord over de universitaire expansie eveneens aanleiding tot felle en langdurige debatten. In de Senaat zag de regering zich verplicht de vertrouwenskwestie te stellen over het artikel in verband met de oprichting van kandidaturen in Kortrijk. De BSP-fractie verzette zich principieel. Bij de eindstemming op 18 maart 1965 noteerde men bij haar leden talrijke onthoudingen en neen-stemmen. De Kamer keurde op 8 april 1965 de Senaatstekst goed. Ofschoon minister van Nationale Opvoeding en Cultuur Henri Janne verklaarde dat het om een experiment ging, distantieerden verscheidene socialisten zich van het ontwerp.

Persoonlijk vond ik dat de regering overhaast te werk was gegaan. Zij wou absoluut het ontwerp voor het einde van de legislatuur doen goedkeuren, maar hield door die tijdsdruk onvoldoende rekening met de financiële gevolgen ervan. In 1968 zouden de overheidsuitgaven voor het hoger onderwijs oplopen tot zes miljard BF. Onaanvaardbaar was volgens mij ook het grote verschil tussen de subsidiëring van de rijks- en die van de vrije universiteiten. Volgens de nieuwe wet zouden de twee

rijksuniversiteiten Gent en Luik 150.000 BF per student ontvangen, de universiteit van Leuven slechts 82.000 BF.

Mijn parlementaire jubileum en mijn benoeming tot minister van Staat

Buiten mijn tijdelijke deelname aan de contactcommissie voor de universitaire expansie hield ik mij tijdens de regering-Lefèvre-Spaak ver van het politieke gewoel. Mijn politieke activiteit bleef grotendeels beperkt tot het passieve bijwonen van de vergaderingen van

commissies en plenaire vergaderingen van de Kamer. Van een aftredend eerste minister wordt verwacht dat hij, zeker tijdens de eerste maanden na zijn ontslag, zich van commentaar op her. wefk van de nieuwe regering onthoudt, dat hij zichzelf met andere woorden tijdelijk het stilzwijgen oplegt. Ik hieldmij aan deze ongeschreven politieke regel.

Ik kwam onder de regering-Lefèvre-Spaak slechts een enkele keer op de tribune in de Kamer. Dat gebeurde onder andere bij de viering van mijn parlementaire zilveren jubileum op 3 juni 1964. Samen met de Brusselse liberaal Charles Janssens en met mijn Waalse partijgenoten Oscar Behogne en Maurice Jaminet werd ik op 3 juni 1964 door Kamervoorzitter Achiel Van Acker gehuldigd. Toen Van Acker zich tot mij richtte, viel het op hoe moeilijk hij het had. Van Acker weidde uit over mijn professoraat, meer bepaald over het wetenschappelijk werk van het Centrum voor Economische Studiën inzake de regionale economie en de expansiewetten van 1959 waarin dat onderzoek werd toegepast. Voor het overige was Van Acker zeer kort. Blijkbaar lag het conflict over de Eenheidswet nog op zijn maag. Minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak sloot zich namens de regering met enkele onbeduidende woorden bij de hulde aan.

Mijn antwoord namens de jubilarissen was ook vrij banaal. Ik herinnerde aan de tijdgeest en de grote politieke tenoren in de periode dat ik mijn intrede in het halfrond maakte. Voor de rest hield ik het bij enkele anekdotes en grapjes. Zo vroeg Kamervoorzitter Frans Van Cauwelaert mij bij het begin van een vergadering eens op het spreekgestoelte te komen, omdat de ingeschreven sprekers nog niet aanwezig waren. Meer dan een uur hield ik een volledig geïmproviseerde redevoering tot ik achter mijn rug het getik van Van Cauwelaert hoorde. Dat was het sein om ermee op te houden.

Toen ik zei dat ik mij als Vlaming tussen de jubilarissen geminoriseerd voelde, maar dat ik dat gevoel ook in andere omstandigheden had gehad, werd er hartelij k gelachen. Ik merkte voorts op dat de gevierden ook tijdens de meest rumoerige debatten steeds opgepast hadden hun tegenstrevers niet te kwetsen, en dat zij daarom mochten hopen hun mandaat nog lang voort te kunnen zetten. Telkens ik de ouderdomsdeken van de Kamer Camille Huysmans ontmoette, deed hij mij daaraan terugdenken. Hij sprak mij namelijk altijd aan met de vraag: ‘Hoe gaat het met u, jongeman?’. Mijn algemene indruk van de viering was dat ze plaatsvond in een atmosfeer van terughoudende sympathie bij diegenen die mij zo sterk hadden bevochten omwille van de Eenheidswet.

Ongeveer een jaar voor mijn parlementaire jubileum, op 5 april 1963, was ik tot minister van Staat benoemd. Met mij kregen ook Charles du Bus de Warnaffe, Léo Collard, Paul Kronacker en Joseph Lemaire deze eretitel. De benoeming van de laatstgenoem.de verbaasde niet weinigen aangezien hij in het politieke leven geen enkele rol had gespeeld. Lemaire behoorde tot de medestichters van de socialistische verzekeringsmaatschappij Prévoyance Sociale.

Ik hield me tijdens de regering-Lefèvre-Spaak veel meer bezig met mijn wetenschappelijk werk. Ik hemam al mijn colleges aan de Leuvense universiteit, bouwde het Centrum voor Economische Studiën verder uit en publiceerde verscheidene wetenschappelijke artikelen. Op 7 februari 1964 verleende de universiteit van Keulen mij het doctoraat honoris causa,'s Anderendaags zat ik aan op een lunch die door kanselier Erhard, oud-kanselier Adenauer en andere vooraanstaanden werd

bijgewoond en die door onze ambassadeur in de Bondsrepubliek, Remi Baert, werd aangeboden. Baert was een goede vriend van mij en een van de weinige Vlamingen die het in de diplomatic ver had gebracht.

Ik gaf ook verscheidene lezingen over de economische ontwikkeling, de Europese integratie en andere onderwerpen die nauw aansloten bij mijn academische werk. Ik deed dat voor zeer diverse organisaties en verenigingen, bij voorbeeld voor het ACW, het Verbond van Katholieke Werkgevers en het Vlaams Economisch Verbond. Ook in het buitenland, onder meer in Nederland, Duitsland en Oostenrijk, werd ik als spreker gevraagd.

De zetelaanpassing en de grondwetsherziening

Tot de laatste wapenfeiten van de regering-Lefèvre-Spaak behoorden de goedkeuring van een verklaring tot herziening van de grondwet en de aanpassing van het aantal parlementszetels aan de bevolkingsevolutie. Net als voor de andere communautaire problemen had de regering-Lefèvre-Spaak meer tijd nodig dan verwacht om over deze kwesties een akkoord te bereiken. De voorbereiding van de grondwetsherziening sleepte ook bijzonder lang aan. Reeds onder de homogene CVP-regering-Van Houtte was er sprake van om de grondwet in overeenstemming te brengen met het Belgische lidmaatschap van de talrijke internationale organisaties die na de Tweede Wereldoorlog tot stand waren gekomen. De verklaring die zij aan het eind van de legislatuur liet goedkeuren, werd door de regering-Van Acker niet uitgevoerd. De CVP weigerde toen haar medewerking aan de grondwetsherziening omwille van de antikatholieke schoolpolitiek van het linkse kabinet. De regering-Lefèvre-Spaak nam het probleem weer op.

Inmiddels had de herziening van de grondwet een heel andere betekenis gekregen. Niet zozeer de aanpassing aan de gewijzigde internationale context maar wel die aan de evolutie in de Vlaams-Waalse betrekkingen was het belangrijkste aspect ervan geworden. Van Waalse zijde werden reeds sedert enige tijd garanties gevraagd tegen het numerieke overwicht van de Vlamingen in de Belgische Staat. In Vlaanderen leefde dan weer de vrees dat door het verlenen van dergelijke waarborgen de normale meerderheidsregels ongedaan zouden worden gemaakt. Brussel ten slotte ging zich meer en meer manifesteren als een apart gebied dat in zijn expansiedrang onstuitbaar leek.

Niettegenstaande het complexe karakter van deze problemen nam de regering de uitdaging aan om de grondwetsherziening voor te bereiden. In oktober 1962 belastte zij een werkgroep van ministers en parlementsleden met de opdracht. Bij gebrek aan eensgezindheid in de werkgroep gaf de regering een jaar later de synthese van de besprekingen door aan de voorzitters van de nationale partijen. Her buitengewoon BSP-Congres van 15-16 november stelde de invoering van een dubbele meerderheid voor, een Vlaam.se en een Waalse, voor een aantal overwegend communautair geladen kwesties. Een maand later opteerde het CVP-Congres bij de stemming over Vlaams-Waalse kwesties voor een tweederde meerderheid. Het gaf verder de voorkeur aan culturele autonomie voor de taalgemeenschappen en een verregaande decentralisatie van de Staat. Op initiatief van de regering begon in januari 1964 een zogenaamde ronde-tafelconferentie, die bestond uit vertegenwoordigers van de drie nationale partijen, met de voorbereiding van de grondwetsherziening. Na verscheidene plenaire vergaderingen enbijeenkomsten in commissies leden de besprekingen eind juni 1964 schipbreuk op de vraag van de voorzitter van de Vlaamse CVP-vleugel Robert Vandekerckhove om de zetelaanpassing te bespreken. Er was een geheime ontmoeting van de drie partijvoorzitters in het zuiden van Frankrijk nodig om de impasse te doorbreken.

Midden december 1964 zag het ernaar uit dat een akkoord in de maak was. Een beperkte werkgroep was het principieel eens geraakt over alle delicate problemen. Bij de redactie van de principe-overeenkomst zorgde de liberale partij voor een coup de théâtre. Onder druk van de Franstalige Brusselaars weigerde zij de besluiten goed te keuren, in het bijzonder die welke betrekking hadden op de beperking van de

Brusselse agglomeratie tot de negentien gemeenten. CVP en BSP hidden zich wel aan het akkoord dat onder meer bepaalde dat in de tekst van de grondwet een artikel zou worden ingevoegd waarin vier taalgebieden - het Nederlandse, Franse, Duitse en de tweetalige Brusselse agglomeratie - zouden worden erkend. Er werd tevens afgesproken dat voor wetten ter uitvoering van artikel 3bis een meerderheid in elke taalgroep nodig zou zijn. Een ander belangrijk punt van het akkoord was de

geplande invoeging van een artikel 38bis in de grondwet. In dit nieuwe artikel zou een bijzondere wetgevende procedure worden uitgewerkt voor wetsontwerpen of-voorstellen die de betrekkingen tussen de twee grote taalgemeenschappen konden schaden. Voor het op gang brengen van die speciale procedure zou een gekwalificeerde meerderheid van een taalgemeenschap worden geëist.

Voorts bevatte het akkoord bepalingen over de erkenning van de culturele autonomie in de grondwet, de administratieve decentralisatie en economische deconcentratie, de aanpassing van de grondwet aan de internationale en supranationale instellingen en de beperking van het aantal volksvertegenwoordigers tot 212 en het aantal rechtstreeks verkozen senatoren tot 106. Begin april 1965 keurden Kamer en Senaat een ontwerp goed waarin de artikelen van de grondwet die voor wijziging in aanmerking kwamen, waren opgesomd.

Op 17 april werd in het *Staatsblad* de verklaring tot herziening van de grondwet gepubliceerd. Daardoor was het parlement automatisch ontbonden. De kiesstrijd kon losbreken.

Eenmaal de coalitiepartijen over de grondwetsherziening een akkoord hadden, kwam er schot in de behandeling van het ontwerp over de zetelaanpassing, al in december 1963, door de regering ingediend. Aan het indienen was een lange interne discussie in het kabinet voorafgegaan. Dat toonde nog maar eens aan hoe gevoelig de zetelaanpassing lag. In vergelijking met mijn regering beschikte de CVP-BSP-coalitie nochtans over het voordeel dat de socialisten de zetelaanpassing niet aan een hervorming van de kieswet koppelden. Maar zoals gezegd, de zetelaanpassing viel nadelig uit voor Wallonië. De parlementsleden van dat gewest hadden het bijzonder moeilijk om enkele zetels aan Vlaanderen afte staan. In tegenstelling tot het ontwerp dat onder mijn regering door de Kamer goedgekeurd was, maar niet door de Senaat was geraakt, werd volgens het ontwerp van de rooms-rode coalitie het aantal parlementsleden niet verhoogd. In de Kamer bleef het dus bij 212 leden en in de Senaat bleven 106 rechtstreeks verkozen senatoren. Dat was voor Vlaanderen een nadelige regeling. Volgens het nieuwe ontwerp kreeg het slechts drie zetels meer in de Kamer en één meer in de Senaat, terwijl het arrondissement Brussel in beide kamers één zetel meer kreeg. Het verlies van Wallonië bleef op die manier beperkt tot vier zetels in de Kamer en twee zetels in de Senaat. Wallonië haalde bovendien nog voordeel uit het feit dat men de vreemdelingen bij de zetelverdeling bleefmeetellen. Er werden niet minder dan twaalf Kamerzetels toegekend op basis van het aantal vreemdelingen, waarvan drie vierde in Wallonië woonde. De koppeling van de zetelaanpassing aan de grondwetsherziening en meer bepaald de waarborgen voor de Walen, die vreesden te worden geminoriseerd, was voor Vlaanderen al evenmin een goede zaak. In feite was de zetelaanpassing een grondwettelijk recht waarvan de toepassing niet afhankelijk mocht worden gemaakt van andere eisen. Toen het ontwerp in verband met de zetelaanpassing van de regering-Lefèvre-Spaak door Kamer en Senaat respectievelijk op 25 februari en 25 maart 1965 aanvaard werd, beseften sommigen in de CVP dat de koppeling aan de kieswethervorming, zoals ik dat had voorgesteld, voor Vlaanderen beter was geweest. Maar toen was het te laat.

De sensationele verkiezingen van 23 mei 1965

Nog voor de goedkeuring van de zetelaanpassing en van de verklaring tot herziening van de grondwet, maakte de liberale partij haar verkiezingsprogramma bekend. Ze deed dat op een spectaculaire wijze met de organisatie van een grootse bijeenkomst. Die had door de aanwezigheid van verscheidene duizenden militanten en leden veel weg van een conventie voor de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Onmiskenbaar hadden de liberalen de wind in de zeilen. In oktober 1961 hadden ze hun partij omgevormd tot Partij voor Vrijheid en Vooruitgang en Omer Vanaudenhove, in opvolging van Roger Motz, tot voorzitter gekozen. Behal-

ve de naamsverandering beklemtoonde Vanaudenhove dat de PVV afstapte van het antiklerikale programma van vroeger en voortaan de verdraagzaamheid op filosofisch en religieus vlak hoog in haar vaandel zou dragen. De PVV verruimde zich tevens met vertegenwoordigers van enkele kleine rechtse partijen die de fiscale misnoegdheid bij de middenklassen bespeelden en met een aantal ontevreden CVP'ers, zoals baron Louis Zurstrassen en mijn gewezen kabinetsmedewerker Charles Poswick.

De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1964 bewezen dat deze vernieuwing geen slag in het water was. De PVV ging er aanzienlijk op vooruit, het sterkst in Brussel en Wallonië, terwijl CVP en BSP in veel gemeenten achteruitboerden. Demagogie was aan het liberale succes niet vreemd. Ook tijdens de campagne voor de parlementsverkiezingen van 23 mei 1965 ging de PVV de populistische toer op met haar slogan '*Tegen de regering van het dure leven*', ofschoon de levensstandaard nog nooit zo hoog was geweest. De voorstellen voor een beroepsleger en de vermindering van de legerdienst tot zes maanden getuigden eveneens van volksmisleiding. Voorts pakten de liberalen in hun campagne eerste minister Theo Lefèvre fel aan, niet alleen in woord en geschrift, maar ook met karikaturen en spotprenten.

De socialisten kwamen voornamelijk met traditionele programmapunten voor de dag zoals de verhoging van de pensioenen en andere sociale uitkeringen, een nationaal gezondheidsprogramma, controle op de holdings en de energiesector, en verlenging van de leerplicht tot zestien jaar.

De CVP trachtte lessen te trekken uit haar nederlaag bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 en werkte het 'contract' 65-'70' uit, een actualisatie van het Sleutel- en Kerstprogramma. Het bevatte naast principiële en ideologische beschouwingen ook concrete voorstellen: bijvoorbeeld de verhoging van de welvaart en van verscheidene sociale uitkeringen, de verdere democratisering van het hoger onderwijs, de modernisering van de wegeninfrastructuur, de oprichting van gezondheids- en cultuurcentra en de politieke decentralisatie en deconcentratie ten voordele van provincies en gemeenten.

In het arrondissement Leuven stapte ik van de CVP-Kamerlijst naar de -Senaatslijst over. Na mijn zilveren jubileum als volksvertegenwoordiger was de keuze voor de Senaat een logische beslissing. Ik nam mij voor mijn politieke activiteiten te beperken en ze beter met mijn professoraat te combineren. Het werk van een senator schatte ik op ongeveer een derde van dat van een volksvertegenwoordiger. Door mijn overstap loste ik tevens het probleem van Fernand Hermans op. Hermans, die de middenstand en de katholieke burgerij vertegenwoordigde, lag met het ACW volledig overhoop. Dat verzette zich heftig tegen zijn kandidatuur. Door mijn overstap kwam er op de Kamerlijst een verkiesbare plaats vrij zodat een compromis tussen de standen in de CVP van Leuven mogelijk werd.

Ik voerde een bescheiden kiescampagne. Ik nam aan slechts twaalf verkiezingsbijeenkomsten deel en beperkte mij tot het arrondissement Leuven. Enkele andere vooraanstaande politici voerden daarentegen zeer intens propaganda. In Brussel dongen CVP-voorzitter Paul Vanden Boeynants en minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak op een opvallende wijze naar de gunst van de kiezer. Ook in andere arrondissementen werden de schijnwerpers meer gericht op de kandidaten en minder op de partijen. Dat resulteerde uiteraard in een sterke toename van de kostprijs van de campagne, van de persoonlijke propaganda en van het aantal

voorkeurstemmen. Voor de CVP bracht dit een belangrijke verandering met zich mee. In het verleden had de partij, omwille van de vertegenwoordiging van de standen, steeds gevraagd een lijststem uit te brengen.

De twee coalitiepartijen, CVP en BSP, werden op 23 mei 1965 door de kiezers afgestraft. Zijverloren samen meer dan 850.000 stemmen en 39 Kamerzetels! De BSP moest de zwaarste klappen incasseren: haar stemmenaandeel zakte van 36,7 naar 28,3 procent. Zij had in de Kamer nog 64 vertegenwoordigers, maar liefst 20 minder in vergelijking met 1961. De CVP

ging 7,1 procent achteruit en realiseerde nog slechts 34,4 procent van de stemmen. Haar Kamerfractie werd met 19 leden tot 77 gereduceerd.

Het zware verlies van de CVP verbaasde mij niet. Eind november 1961, *in tempore non suspecto*, had ik tijdens een vergadering van de katholieke kring Patria in Leuven voorspeld dat de CVP bij de eerstvolgende parlementsverkiezingen een twintigtal zetels zou verliezen. Ik was er toen reeds van overtuigd dat een belangrijk deel van het CVP-kiezerskorps de coalitiewissel na de staking tegen de Eenheidswet niet zou slikken. De onhandige uitspraken van Lefèvre, de communautaire problemen die de CVP en de BSP sterk verdeelden, en de vernieuwing van de liberale partij deden de rest.

De PVV triomfeerde op 23 mei 1965. Zij verhoogde haar stemmenaandeel van 12,3 naar 21,6 procent. In de Kamer had zij meer dan twee keer zoveel vertegenwoordigers als voorheen: 48 in plaats van 20. Dit resultaat behoorde tot de meest spectaculaire uit de Belgische geschiedenis. De Volksunie deed het eveneens goed. Zij klom op tot 6,4 procent van de stemmen en won in de Kamer zeven zetels waardoor zij er twaalfhad. Het Front Démocratique des Bruxellois Francophones (FDF), dat voor de eerste keer aan de verkiezingen deelnam en vooral strijd had gevoerd tegen de wettelijk verplichte tweetaligheid in Brussel, veroverde drie Kamerzetels. Twee nieuwe kleine Waalse linkse partijen, het Front Wallon en de Parti Wallon des Travailleurs, hadden elk één verkozene. De communistische partij won één zetel en had voortaan zeven vertegenwoordigers in de Kamer.

Hoofdstuk 21
Voor de Derde Keer
Minister van Financiën

De CVP en de BSP hadden tijd nodig om de opdoffer van 23 mei 1565 te verwerken. Uit de eerste verklaringen bleek dat de verwarring bij hen zeer groot was. CVP-voorzitter Paul Vanden Boeynants gewaagde van een mogelijke oppositiekuur. Zijn collega van de BSP Léo Collard zocht de oorzaken van het verlies in de fiscale hervorming, de hervorming van de ziekte- en invaliditeitsverzekering en de taalwetten. Een andere belangrijke reden was volgens Collard de verzachting van de repressiewetgeving door de regering-Lefèvre-Spaak. De BSP-voorzitter noemde die wetswijziging ‘een catastrofe en een zware vergissing’. Paul-Henri Spaak sprak van een impasse, terwijl Theo Lefèvre niet uitsloot dat de kiezers snel opnieuw naar de stembus zouden worden geroepen. Lefèvre werd overigens door de Franstalige katholieke pers verantwoordelijk gesteld voor de nederlaag van de CVP en de PSC. Sommige kranten zoals *Le Rappel* oordeelden dat Lefèvre aan de kant moest worden gezet. De Vlaamse katholieke pers was milder met haar kritiek. Ze troostte zich ermee dat de CVP in Vlaanderen nog steeds de volstrekte meerderheid van de zetels had. PVV-voorzitter Omer Vanaudenhove verkondigde dat de liberalen slechts aan de regering konden deelnemen als een volledig andere politiek werd gevoerd. Hij vroeg bovendien dat een nationale commissie zou worden opgericht om de grondwetsherziening vlot te krijgen.

Dat de partijen niet goed raad wisten met de verkiezingsuitslag bleek ook uit de houding van de koning. Die wachtte bijna tien dagen vooraleer de kabinetsformatie op gang te brengen. Pas op 2 juni 1965 belastte hij August De Schryver met een informatieopdracht. De Schryver, die voor de verkiezingen een punt had gezet achter zijn parlementaire loopbaan, zocht naar oplossingen voor de grondwetsherziening. CVP en BSP beschikten niet meer over een tweederde meerderheid. Ze konden dus onmogelijk alleen hun akkoord over de grondwetsherziening van januari 1965 uitvoeren. Anderzijds waren zij niet geneigd op de liberale eis in te gaan om die overeenkomst te wijzigen, want die was tot stand gekomen na langdurige en laborieuze onderhandelingen.

Ook informateur De Schryver wees bij het aanvaarden van zijn opdracht op de grote waarde van het bereikte resultaat. De bal lag daarmee in het kamp van de PVV. Die bekende op 9 juni kleur. Omer Vanaudenhove stelde twee voorwaarden voor de medewerking van zijn partij aan de grondwetsherziening: het schrappen van het artikel inzake de taalgebieden en het verwijzen van de taalwetten van Gilson naar een nationale commissie.'s Anderendaags zei Vanaudenhove in een tv-interview dat zijn partij een drieledige regering afwees en evenmin met de BSP in een coalitie wilde stappen. De PVV zou, aldus Vanaudenhove, alleen met CVP in zee gaan. Als dat niet doorging, verkoos Vanaudenhove de oppositie of nieuwe verkiezingen. Dat laatste boezemde de liberalen geen angst in. Na hun eclatante succes van 23 mei waren ze ervan overtuigd bij de volgende verkiezingen de tweede grootste partij te te zullen worden. Vanaudenhove droomde trouwens hardop van zo'n status voor zijn partij. Op die manier zou het niet langer mogelijk zijn zonder haar een regering te vormen.

Niettegenstaande het standpunt van zijn partij aanvaardde Vanaudenhove toch de uit-nodiging van informateur De Schryver om met CVP-voorzitter Vanden Boeynants en BSP-voorzitter Collard rond de tafel te gaan zitten. Er werd gezocht naar een oplossing voor de liberale bezwaren in verband met de grondwetsherziening. Maar na een week besloot

August De Schryver dat hij geen akkoord kon bereiken. Op 17 juni werd hij door de koning van zijn opdracht ontheven.

Mijn terugkeer naar de regering

's Anderendaags verzocht het staatshoofd Pierre Harmel een regering te vormen. Harmel aanvaardde na enig beraad deze opdracht. Na een week van uitgebreide raadplegingen maakte hij op 28 juni bekend dat zijn voorkeur naar een tripartite uitging. In een nota aan de drie partijvoorzitters stelde Harmel dat voor de uitvoering van de grondwetsherziening ruime eensgezindheid en bijgevolg een tweederde meerderheid nodig was. Met een verwijzing naar de samenwerking tussen de partijen tijdens de eerste jaren van de onafhankelijkheid van het land deed hij een poging om de unionistische geest nieuw leven in te blazen. Maar op de liberalen maakte deze nostalgische oproep weinig indruk. Op 30 juni verwierpen zij opnieuw de driepartijenformule. De liberale partijleiding zag in Harmels nota slechts ‘een maneuver’ om de voortzetting van de CVP-BSP-coalitie te kunnen rechtvaardigen.

Na de liberale weigering legde Harmel er het bijltje toch niet bij neer en probeerde hij een nieuwe CVP-BSP-coalitie in de steigers te krijgen. De CVP legde de formateur geen strobreed in de weg. Alleen de Franstalige conservatieve vleugel was niet gelukkig met het vooruit-zicht dat er weer met de socialisten zou worden geregeerd.

Bij de BSP lagen de kaarten anders. De Waalse vleugel van de socialistische partij was voorstander van een oppositiekuur en maakte dan ook sterk voorbehoud tegen de voorstellen van Harmel. Daarom ook vroeg BSP-voorzitter Collard ‘aanvullende inlichtingen’ over het ontwerp-regeerprogramma dat door een werkgroep was klaargestoomd. Op 14 juli aanvaardde het BSP-Bureau de licht geamendeerde tekst met vijftien tegen acht stemmen bij twee onthoudingen. Alle tegenstemmers waren Walen. Léo Collard, Jos Van Eynde, Paul-Henri Spaak, Antoon Spinoy en andere tenoren betoogden tijdens het BSP-Congres van 25 juli dat de oppositie voor hun partij niet renderend zou zijn. Toch sprak 60 procent van de Waalse afgevaardigden zich tegen regeringsdeelname uit. De Vlaamse federaties en de vertegenwoordigers van Brussel deden de balans evenwel in de andere richting overhellen. De Algemene Raad van de CVP, die dezelfde dag bijeenkwam, zette quasi unaniem het licht op groen.

Van dan af ging het vlug. Reeds op 27 juli stelde Harmel de nieuwe bewindsploeg voor. De structuur ervan leek erg op die van mijn herschikte ploeg na de Kongocrisis. Hij stelde vijfministers-coördinatoren aan: drie socialisten en twee CVP'ers. Het waren Antoon Spinoy voor het economische beleid, Paul-Henri Spaak voor het buitenlandse beleid, Edmond Leburton voor de infrastructuur, P.W. Segers voor het sociale beleid en ikzelf voor financiën en begroting. Daarnaast telde de regering veertien ‘gewone’ ministers: de socialisten Marc-Antoine Pierson (Economische Zaken), Hervé Brouhon (Sociale Voorzorg), Fernand Dehousse (Nationale Opvoeding), Edward Anseele (PTT) en Alfons Vranckx (Binnenlandse Zaken), en de CVP'ers Jos De Saeger (Openbare Werken), Charles Héger (Landbouw), Adhémar d'Alcantara (Middenstand), Léon Servais (Tewerkstelling en Arbeid), Fred Bertrand (Volks-gezondheid), Yves Urbain (Verkeer), Pierre Wigny (Justitie), Ludovic Moyersoen (Landsver-dediging) en Marguerite De Riemaecker (Gezin en

Huisvesting), de eerste vrouwelijke minister. Ten slotte waren er nog zeven 'ministers-onderstaatssecretarissen'. Het waren drie CVP'ers, met name Ernest Adam (Buitenlandse Handel en Technische Bijstand), Paul De Stexhe (Franse Cultuur), Albert De Clerck (Nederlandse Cultuur); en vier BSP'ers, met name André Van Cauwenberghe (Openbaar Ambt), Alfred Scokaert (adjunct voor Financiën), Hendrik Fayat (Europese Zaken) en Elie Van Bogaert (adjunct voor Nationale Opvoeding).

Met 27 leden, zeven meer dan in de regering-Lefèvre, telde de nieuwe regering een record antal ministers. Opvallend was dat verscheidene CVP-ministers uit de regering-Lefèvre die bij belangrijke hervormingen betrokken waren - Dries Dequae, Arthur Gilson, Renaat Van Elslande en Theo Lefèvre - sneuvelden. Aan de belangrijkste socialistische ministers werd niet geraakt. Integendeel zelfs, Edmond Leburton die in bepaalde kringen tijdens de perikelen over de hervorming van de ziekteverzekering fel gecontesteerd was, had zelfs 'promotie' gemaakt.

Mijn aanwezigheid in de regering verbaasde velen. Enkele dagen na de aanstelling van August De Schryver tot informateur schreven sommige kranten, waaronder *Le Soir*, dat ik tot de kandidaat-formateurs behoorde. Dat lokte bij *Le Peuple* onmiddellijk protest uit. Het weekblad *Pan* beweerde zelfs dat ik weer eerste minister wilde worden.

Die berichten waren volledig uit de lucht gegrepen. Ik ontkende ze onmiddellijk. Op 11 juni verklaarde ik dat ik onder geen enkel beding of voorwendsel als formateur zou optreden. Ik had mij voorgenomen het politiek rustiger aan te doen en ik was om die reden van de Kamer naar de Senaat gegaan. Niets zou mij op mijn beslissing hebben doen terugkomen. Ik zou in geen enkel geval een opdracht als formateur aanvaard hebben.

Aanvankelijk was ik ook helemaal niet van plan in de regering te stappen. Er werd echter zware druk op mij uitgeoefend. CVP-voorzitter Paul Vanden Boeynants wees mij erop dat ik mij niet aan de verplichting kon onttrekken om de partij nog een dienst te bewijzen. Pierre Harmel kwam me tijdens de regeringsonderhandelingen tweemaal in Leuven opzoeken. Hij zou geen regering samenstellen indien ik de portefeuille van Financiën niet aanvaardde. Hij kwam nog een derde keer langs met P.W. Segers. Zij vonden dat mijn verklaring van 11 juni niet betekende dat ik geen minister van Financiën kon worden. Op de duur liet ik mij overhalen.

Mijn terugkeer in de regering werd algemeen gunstig onthaald. Ook de liberale oppositiepers vond het een goede zaak dat ik weer met het beheer van de openbare financiën belast werd. *Het Laatste Nieuwi* en *De Nieuwe Gozet* zagen mijn aanstelling als een waarborg voor een nieuwe koers van de openbare financiën. Volgens *Het Volk* was ik de 'grote specialist van de staatsfinanciën en de staathuishoudkunde' en 'een kostbare aanwinst voor de regering'. De krant van de christelijke arbeidersbeweging voegde er nog aan toe dat ik 'bovendien een goed Vlaming' was.

Heel wat minder groot was het vertrouwen dat de socialistische kranten in mij stelden. Zij hadden het moeilijk met mijn terugkeer. *Le Peuple* bijvoorbeeld schreef op 30 juli 1965 dat de socialistische beweging mij 'niet in het hart droeg' en de reden daarvoor was natuurlijk de Eenheidswet. *Volksgazet* vond het 'irriterend' dat mijn naam terugkeerde op het lijstje van ministers en dat riep, zo schreef de krant, 'bittere herinneringen' op.

Zware persoonlijke aanvallen bleven echter uit. Enkele vooraanstaande socialisten zoals Antoon Spinoy en Paul-Henri Spaak zochten zeifs toenadering. Spaak nodigde mij en mijn vrouw enkele weken na het tot-stand-komen van de regering bij hem thuis uit voor een diner. Hij en zijn echtgenote ontvingen ons allerhartelijkst. Het was duidelijk dat Spaak nog met een soort schuldgevoel zat, omdat hij mij tijdens de verkiezingscampagne van 1961 zo brutaal had aangepakt.

Weinig enthousiasme voor de regering-Harmel

De regering-Harmel wekte weinig geestdrift. De positieve commentaren beperkten zich meestal tot de vaststelling dat het land na 65 dagen van crisis weer bestuurd werd. Veel uitgebreider waren de kritische kanttekeningen en reserves. De meeste politieke waarnemers

struikelden over de uitgebreide samenstelling en de ingewikkelde structuur van het nieuwe kabinet. Over het regeerprogramma, dat vooral handelde over de communautaire en. economische problemen, de regionalisering van de Staat en de Europese integratie, schreven ze dat men er vele kanten mee uit kon. De regering zou daarom niet op haar mooie intenties maar wel op haar daden worden beoordeeld.

De ware oorzaak van het scepticisme waarmee de regering-Harmel onthaald werd, lag in het feit dat de kiezers niet voor de voortzetting van de CVP-BSP-coalitie gestemd hadden. Maar bij de CVP zat de schrik van de gebeurtenissen tijdens de staking tegen de Eenheidswet er nog in en werd een regering zonder de BSP als te riskant beschouwd. Die angst was mijns inziens een belangrijke factor in de beslissing van Pierre Harmel om hoe dan ook met de socialisten door te gaan.

De Waalse socialisten echter stonden van bij de start met één been in de oppositie. Die houding legde een belangrijke hypotheek op de regering-Harmel. Het debat over de regeringsverklaring was daarvan een nieuwe illustratie. De Waalse leden van de socialistische Kamerfractie namen een afwachtende houding aan. Sommigen verklaarden zich zelfs ronduit tegenstander van de regering. Ernest Glinne zei dat hij de regering alleen maar het vertrouwen zou schenken omwille van de partijtucht. Joseph Jean - J.J. - Merlot noemde het regeerprogramma ontoereikend en vroeg om een herziening van het statuut van de Voer. Een andere opvallende uitspraak van Merlot was dat hij zich tegen mijn aanwezigheid in de regering kantte, omdat 'het verleden nog niet vergeten was'. Hij vergeleek mij met een acrobaat die, wanneer hij een bijzonder gevaarlijke sprong moet uitvoeren, altijd met een net werkt. Waarschijnlijk bedoelde Merlot dat er politici zijn die zich zonder kleerscheuren uit de meest hachelijke situaties weten te redden en altijd bereid worden gevonden om minister te zijn. Men kon er mij echter moeilijk van beschuldigen een politiek opportunist of kameleon te zijn. Mijn politieke optreden kenmerkte zich door een grote rechtlijnigheid. Bovendien meen ik te mogen zeggen dat ik tot het slag van politici behoorde dat niet vlucht voor verantwoordelijkheden en voor wie het algemeen belang geen hoi begrip is.

Vlak voor de vertrouwensstemming kwam Merlot nog eens op de tribune om namens een twintigtal Waalse BSP-leden te verklaren dat de regering respijt kreeg tot de begroting van 1966 bekend zou zijn. Dan zouden hij en zijn medestanders hun standpunt opnieuw bepalen. Weinigen voorspelden de regering dan ook een lang leven.

De Vlaamse CVP-fractie was ook al niet erg enthousiast. Zij klaagde de taalverhouding in het nieuwe kabinet aan: veertien Franstaligen tegenover dertien Nederlandstaligen. Nog voor de vertrouwensstemming in de Kamer bezwoer Harmel het gevaar. Op 30 juli liet hij de Vlaming JefVan Bilsen tot commissaris van de Koning voor Ontwikkelingshulp benoemen. Van Bilsen mocht als ambtenaar met bijzondere bevoegdheden de vergaderingen van het parlement en de kabinetsraad bijwonen, maar hij had geen stemrecht. De CVP-Kamerfractie wou en kreeg ook meer duidelijkheid over de bevoegdheden van de minister-staatssecretaris voor Nationale Opvoeding Van Bogaert. Er werd overeengekomen dat Van Bogaert voor het onderwijs in het Nederlandse taalgebied bevoegd zou zijn. Samen met minister van Nationale Opvoeding Dehousse was Van Bogaert dan verantwoordelijk voor de centrale onderwijsadministratie en voor de wetten en koninklijke besluiten met een algemene draagwijdte.

Niettegenstaande al deze moeilijkheden verliep de vertrouwensstemming vlekkeloos. De Kamer schonk de regering op 31 juli het vertrouwen. De Senaat deed dit op 3 augustus. Geen enkel lid van de meerderheidspartijen onthield zich of stemde mee met de oppositie.

De Gouverneur van de Nationale Bank kent de toestand van de overheidsfinanciën niet

Tijdens het debat over de regeringsverklaring werd van liberale zijde aangedrongen op meer duidelijkheid over de geplande begrotingspolitiek. Daarover stond in de verklaring weinig meer dan dat de begroting van 1965 niet met een deficit mocht worden afgesloten, en dat die van 1966 niet sterker mocht stijgen dan de groei van het BNP. Op vragen van de liberale wordvoerders in de Kamer hoe de regering die doelstellingen zou proberen te realiseren, antwoordde ik van op mijn plaats nogal laconiek dat dat ‘mijn geheim’ was. In de Senaat werd ik met dezelfde vragen geconfronteerd. Ik beperkte mij ertoe te zeggen dat het enkele dagen na het tot-stand-komen van de regering niet mogelijk was gedetailleerde beleidsvoorstellen aan te bieden. Even laconiek als in de Kamer suste ik de oppositie: er zouden voor hen nog genoeg gelegenheden komen om mij onder vuur te nemen.

Het was voor mij inderdaad onmogelijk meer informatie te geven. Op het ogenblik van de regeringsvorming bestond namelijk geen klaarheid over de toestand van de openbare financiën. Zelfs de Nationale Bank kon geen uitsluitsel geven. Dat was een van de verrassende conclusies van de nota die de gouverneur van de Nationale Bank Hubert Ansiaux op 27 juli over de toestand van de overheidsfinanciën opstelde. Onmiddellijk na mijn ambtsaanvaarding vond ik die op mijn bureau. Een andere verrassende bevinding van Ansiaux was dat de vooruitzichten niet erg gunstig waren. Dat was immers in tegenspraak met hetgeen mijn voorganger Dries Dequae herhaaldelijk had gesteld. Tijdens de laatste maanden van de regering-Lefèvre had Dequae in de Kamercommissie van Financiën herhaaldelijk gewezen op de gunstige evolutie van de overheidsfinanciën. In zijn persmededelingen in de periode dat de regering-Lefèvre ontslagnemend was, hing hij nog steeds een optimistisch beeld op. In zijn Iaatste mededeling van 21 juni had Dequae er wel op gewezen dat de openbare schuld sedert het begin van het jaar met zestien miljard BF gestegen was. Maar hij had die sterke toename toegeschreven aan een aantal toevallige factoren en de openbare schuld zou wellicht niet meer toenemen.

Ansiaux benadrukte in zijn nota dat zelfs met deze gunstige hypothese de stijging van de openbare schuld vijf miljard BF hoger zou liggen dan aanvankelijk was geraamd. De gouverneur van de Nationale Bank maande de regering tot grote voorzichtigheid aan en waarschuwde met aandrang geen nieuwe uitgaven meer te aanvaarden. Hij steunde zijn advies op de wetenschap dat de mogelijkheden van de Schatkist om het begrotingstekort te financieren beperkt waren. Zo wees hij erop dat het bijzonder moeilijk zou zijn de kortlopende buitenlandse schuld te verhogen. Die werd immers voor een aanzienlijk deel gefinancierd met Eurovaluta's. De ontlening daarvan was duurder geworden door de maatregelen van de Verenigde Staten om hun tekort op de betalingsbalans te verminderen.

‘Operatie Waarheid’

Toen ikbegin oktober 1965 van de jaarvergadering van het IMF in Washington terugkeerde, beheersten de begrotingsproblemen volledig de Belgische politieke

actualiteit. Het was PVV-voorzitter Vanaudenhove die de kat de bel aanbond. Op 14 September, aanstonds na zijn terugkeer uit vakantie, hing hij een alarmerend beeld van de overheidsfinanciën op. Vanaudenhove speelde daarmee in op eerdere berichten in de pers waarin gewag werd gemaakt van de moeizame voorbereiding van de begroting in de schoot van de regering en gespeculeerd werd over het begrotingstekort en het bedrag aan bijkredieten. Volgens de liberale partijvoorzitter zouden de ministers niet voor dertien miljard BF bijkredieten gevraagd hebben zoals in de kranten stond geschreven, maar voor niet minder dan 22 miljard. BF. De begroting van 1965 zou niet met een boni van 2,6 miljard BF kunnen worden

afgesloten zoals aanvankelijk geraamd, maar met een tekort van 6,5 miljard BF, terwijl er op de begroting van 1966 een deficit van vijftien miljard BF mocht worden verwacht. Vanzelfsprekend vond Vanaudenhove dat die tekorten door besparingen en niet door nieuwe belastingen moesten worden weggewerkt. Om de stijging van de uitgaven tegen te gaan, moest er volgens de PVV-voorzitter een volledig nieuwe politiek worden gevoerd. Dat impliceerde onder meer een grondige herziening van het Schoolpact, van de ziekte- en invaliditeitsverzekering en van de wet op de universitaire expansie, de invoering van een aanwervingsstop voor het openbaar ambt en de verscherping van de controle op parastatalen. Vanaudenhove vroeg zich overigens af waarom ik er zo lang mee draalde om het land in te lichten over de toestand van de overheidsfinanciën. Namens zijn partij eiste hij dat het parlement dringend zou worden bijeengeroepen.

Mijn voorganger Dries Dequae had er een gewoonte van gemaakt om maandelijks een persontmoeting te organiseren waarop hij informatie gaf over de toestand van de overheidsfinanciën, de uitvoering van de begroting, de fiscale ontvangsten en de evolutie van de rijksschuld. Ik knoopte aanbij die traditie.

Op 21 september stond ik de pers te woord. Het was mijn eerste contact met de journalisten sedert mijn toetreden tot de regeringsploeg. Na de onrustzaaiende verklaringen van Vanaudenhove was de belangstelling bijzonder groot. Ik kon de pers echter geen nauwkeurige informatie geven. Samen met mijn adjunct en uitstekende collega Alfred Scokaert was ik nog volop bezig met het opmaken van de financiële inventaris van de vorige regering en het opstellen van de begroting van 1966. Ik moest mij dus noodzakelijkerwijze beperken tot algemeenheden en de mededeling dat midden oktober de globale budgettaire cijfers bekend zouden worden gemaakt. Maar het inventariseringswerk was al ver genoeg gevorderd om te weten dat de overheidsfinanciën ernstig ontspoord waren. Ik alludeerde daarop door een pleidooi te houden voor het herstel van het openbare karakter van de publieke financiën, door te wijzen op de verantwoordelijkheid van de ministers en van de administratie, en de versterking te vragen van de controle op de overheidsuitgaven. Ik zei dat er inzake openbare financiën voortdurend een ‘Operatie Waarheid’ moest worden gevoerd. Verder wees ik op de noodzakelijkheid van evenwicht in de overheidsfinanciën. Want dat er een tekort zou zijn, stond hoe dan ook reeds vast. De regering moest zich nog beraden over de wijze waarop het deficit zou worden gedekt en daarover moest ik dus ook in het vage blijven. Ik ontkende wel de bewering van Vanaudenhove dat er alleen gedacht werd aan belastingverhogingen. Er zouden zeker ook besparingen worden doorgevoerd.

Over de mogelijke belastingverhogingen hadden de liberalen talrijke proefballonnetjes opgelaten. Ook van socialistische zijde liet men zich ter zake niet onbetuigd en werd de invoering van een kapitaalbelasting verdedigd. Ik zei dat van een dergelijke belasting geen sprake kon zijn aangezien ze technisch niet uitvoerbaar was. In 1945 was dat wel mogelijk geweest. De bezitsvorming was toen tijdens de operatie-Gutt geregistreerd. Ik liet ook verstaan dat ik weinig voelde voor een vermogensbelasting zoals die door de socialisten en de vakbonden voorgesteld werd.

Mijn uitspraak dat ik geen minister van Financiën zou blijven indien de budgettaire orthodoxie niet zou worden hersteld, werd in de kranten sterk in de verf gezet. Ook mijn standpunt over investeringen in economisch achtergebleven gebieden kreeg veel aandacht. In dat verband had ik onder meer gepleit voor een grondige

schoonmaakbeurt van die gebieden door oude fabrieken en gesloten mijnen te slopen, door terrils op te ruimen en nieuwe woonwijken te bouwen. Ik dacht daarbij vooral aan de Waalse industriële centra met hun grauwe uitzicht en hun troosteloze mijnwerkershuisjes. Op die manier zouden die centra voor investeerders een stuk aantrekkelijker worden. Mijn idee lokte bij de Waalse socialisten schampere en smalende commentaren uit. Die deden mij echter niet twijfelen aan

mijn gelijk. Wallonië ondervindt trouwens nog steeds de gevolgen van het feit dat het zo'n programma niet heeft aanvaard.

De meeste commentaren werden uiteraard geleverd op mijn toelichting bij de begroting. BSP-voorzitter Collard schreef in *Le Peuple* van 22 september dat mijn pers conferentie ‘voorbarig’ was, omdat de definitieve cijfers nog ontbraken, en dat ze ‘ongelegen’ kwam omdat de regering nog geen beslissingen had genomen. Collard wist natuurlijk ook dat er moeilijke tijden voor zijn partij aanbraken. De linkervleugel van de BSP wou helemaal niet weten van een saneringsprogramma. Daarom precies benadrukten Collard en de commentatoren in de meeste socialistische kranten dat ik gezegd had dat de regering, niettegenstaande de weinig rooskleurige begrotingstoestand, haar sociale programma zou uitvoeren. Maar *La Wallonie*, de spreekbuis van de Waalse linkervleugel in de BSP, vroeg zich af of ik ‘een nieuwe Eenheidswet’ voorbereidde. De krant verdacht mij en Vanaudenhove ervan dat wij ‘de grote revanche voor de Eenheidswet’ inluidden.

Daarna zou *La Wallonie* en ook *Combat*, het weekblad van de Mouvement populaire wallon, voortdurend herinneringen oproepen aan de Eenheidswet, en mij daarbij stelselmatig afkammen. Het was duidelijk dat de socialisten een bijzonder onaangename periode tegemoet gingen. Om de financiële put van de regering-Lefèvre-Spaak te vullen, zouden ze maatregelen moeten slikken die verder gingen dan de Eenheidswet. De linkervleugel kon dit vooruitzicht niet aanvaarden.

‘Een trein in de mist...’

Na mijn persconferentie hield het vraagstuk van de openbare financiën de kranten nog meer bezig. Zij speculeerden over de omvang van het begrotingstekort, de nieuwe belastingen en de besparingen. In feite werkte de regering de speculaties in de hand omdat ze meer tijd nodig had dan voorzien om de knopen door te hakken. Pierre Harmel raadpleegde verscheidene keren de partijvoorzitters om een botsing tussen de coalitiepartners te voorkomen. Officieel heette het dat het parlement het prerogatiefhad eerst ingelicht te worden.

Op 9 november 1965, bij de opening van het parlementaire jaar, kwam er een einde aan de suspense. Die dag las Pierre Harmel in de Kamer een mededeling voor ‘vanwege de regering over de financiële toestand’. Harmel verklaarde dat er bij het begin van zijn formatieopdracht sprake was van tienà twaalf miljard BF bijkredieten en een tekort op de begroting van twee à drie miljard BF. Na de samenstelling van de regering was de budgettaire waarheid pas aan het licht gekomen, aldus Harmel. Het bleek toen dat er voor niet minder dan 23,1 miljard BF bijkredieten nodig waren en het begrotingsdeficit dertien à veertien miljard BF bedroeg. Om een idee te krijgen van de omvang van die bedragen is het nodig hierbij te vermelden dat de gewone begroting van 1565, zoals ze door het parlement was goedgekeurd, op 162 miljard BF werd geraamd en met een boni van bijna drie miljard BF werd ingediend. Harmel zocht de oorzaak van de ontnuchterende en ontgoochelende budgettaire waarheid in het feit dat de verkiezingen in het midden van het jaar hadden plaatsgevonden, in de lange duur van de regeringscrisis en in degebrekkige budgettaire controle. Hij onderstreepte tevens dat de sterke stijging van de overheidsuitgaven niet alleen een

Belgisch, maar een Westeuropees verschijnsel was. Hiermee wilde hij voorkomen dat de vorige regering en mijn voorganger Dries Dequae in het bijzonder aan de schandpaal zouden worden genageld. Hij bracht trouwens hulde aan Dequae en vergeleek diens positie met 'een man die bij een plots opkomende mist een snel rijdende trein moet doen stoppen en daarenboven vaststelt dat de remmen slecht functioneren'. Naar deze beeldspraak zou later nog herhaaldelijk worden verwezen.

Om het sterk oplopen van de overheidsuitgaven te voorkomen, kondigde Harmel een hele

reeks maatregelen aan, zoals het strenge respecteren van de kalender van de begrotingswerkzaamheden, het opnemen in de begroting van zogenaamde reservekredieten voor onvoorziene uitgaven en een strikte controle op de uitgaven. Die methoden had de regering, aldus Harmel, toegepast bij het opstellen van de begroting van 1966, waarvan de uitgaven op 200,2 miljard BF en de inkomsten op 197,2 miljard BF werden geraamd. Harmel noemde het 'een fataliteitsbegroting', maar 'een eerlijke begroting'. Enerzijds omdat ze in aanzienlijke mate be?nvloed werd door vroegere beslissingen en de structurele toename van sommige uitgaven, anderzijds omdat alle werkelijke en nog te verwachten uitgaven erin opgenomen waren. Verder benadrukte Harmel dat de begroting van 1966 nagenoeg in evenwicht zou blijven. Dat resultaat zou worden bereikt door voor elf miljard BF besparingen door te voeren en voor bijna veertien miljard BF nieuwe inkomsten te vragen. Voornamelijk op onderwijs en in de ziekte- en invaliditeitsverzekering zou worden bezuinigd en de aanwervingen van de overheid zouden beperkt blijven tot de vervanging van op pensioen gestelde ambtenaren. Ten slotte somde hij de fiscale maatregelen op: de verhoging van de overdrachtsbelasting, van de andere met het zegel gelijkgestelde belastingen, van de belasting op weeldeartikelen, van de accijns op benzine, van de registratie- en successierechten in bepaalde gevallen, van de belasting op het inkomen van de natuurlijke personen met een inkomen hoger dan één miljoen BF, en van nog enkele andere belastingen. Volgens Harmel zouden de financiële moeilijkheden geen rem zijn op de sociale vooruitgang, want de regering zou vanaf 1 januari 1966 het sociale programma uit de regeringsverklaring grotendeels uitvoeren.

Harmel kreeg voor zijn mededeling slechts een matig applaus op de meerderheidsbanken. Sommige Waalse socialisten kregen zelfs niet voor heel even de handen op elkaar.

Na Harmels verklaring volgde in de Kamer een lang debat waarbij de nieuwe fractieleider van de PW Willy De Clercq zich het meest liet opmerken. Hij haalde zwaar uit naar de regering-Lefèvre-Spaak. Hij stelde die verantwoordelijk voor de uit de hand gelopen overheidsuitgaven. De Clercq liet natuurlijk niet na erop te wijzen dat de geplande belastingverhogingen veel zwaarder uitvielen dan de fiscale maatregelen in de Eenheidswet waartegen de socialisten insurrectionele stakingen hadden georganiseerd. In tegenstelling tot de scherpe, maar vinnige De Clercq waren er de langdradige tussenkomsten van Albert Parisis, Victor Larock en enkele andere woordvoerders van de meerderheid die de regering verdedigden. De partijvoorzitters Léo Collard en Paul Vanden Boeynants betuigden eveneens hun steun. Vanden Boeynants maakte daarbij een zeer goede indruk. Collard was eerder kort en benadrukte dat zijn partij zich het recht voorbehield de fiscale maatregelen te amenderen.

Opgemerkt was ook de tussenkomst van mijn voorganger Dries Dequae die protest aantekende tegen 'de overdreven kritiek tegen zijn beleid'. Hij betoogde dat het beheer van de openbare financiën onder de regering-Lefèvre-Spaak goed was geweest, maar dat er zich in 1965 'een accident' en 'een verrassing' hadden voorgedaan. Hiermee bedoelde Dequae dat door de verkiezingen geplande bezuinigingen niet gerealiseerd waren en dat het tekort van de ziekte- en invaliditeitsverzekering veel groter was dan de bevoegde instanties hadden geraamd.

In de Senaat, waar ik de mededeling van de regering voorlas, maakte PVV-voorzitter Vanaudenhove het proces van de regering-Lefèvre-Spaak. Net als Willy De Clercq benadrukte hij dat de fiscale maatregelen in de Eenheidswet minder vergaand waren dan die welke Harmel had aangekondigd. Harmel had het trouwens nogal moeilijk om uit te leggen waarom de echte toestand van de overheidsfinanciën tijdens de regeringsonderhandelingen niet gekend was.

Zelf bestreed ik in Kamer en Senaat het liberale standpunt dat het mogelijk was zonder nieuwe belastingen de begroting in evenwicht te brengen. Ik verwierp ook het voorstel van de liberalen om een saneringslening zonder voorheffing uit te schrijven. De gewone begro-

ting moest door belastingen en niet door leningen gefinancierd worden en toekomstige leningen van de Staat en van parastatalen zouden erdoor in het gedrang komen.

Zowel in de Kamer als in de Senaat werd het debat op 18 respectievelijk 23 november 1965 besloten met de stemming over een gewone motie. De socialistische fracties wilden van een vertrouwensmotie niet weten. Tijdens de Algemene Raad van hun partij op 15 november was er heftige kritiek geuit op de fiscale maatregelen die Harmel aangekondigd had. Er was ook op gewezen dat de vergelijking met de Eenheidswet nadelig uitviel. Verscheidene sprekers hadden ook mij fel bekritiseerd. J.J. Merlot bijvoorbeeld had gezegd dat de BSP 'zelfmoord zou plegen indien men mij zou volgen'. Uiteindelijk had de Algemene Raad beslist de regering voorwaardelijk te blijven steunen. Niettegenstaande deze beslissing en niettegenstaande de socialisten voldoening kregen met de stemming over een gewone motie, schaarden twee van hun Kamerleden zich aan de zijde van de oppositie, met name André Cools en Ernest Glinne.

De financiële erfenis van de regering-Lefèvre-Spaak

Ik was blij met Harmels mededeling. Voor zover dat nog bewezen moest worden, toonde ze aan dat de Eenheidswet een noodzaak was. Indien die was uitgevoerd, was het wellicht niet zo ver gekomen en had men aan de bevolking niet zo'n zware fiscale inspanning moeten vragen. Want de liberalen en de socialisten die beweerden dat de Eenheidswet op dat vlak niet zo ver ging, hadden inderdaad gelijk.

In mijn positie was het evenwel onmogelijk dat in het openbaar te zeggen. Ik vermeide mij natuurlijk wel in de artikelen waarin Jos Van Eynde en andere kopstukken van de BSP maatregelen verdedigden die erger waren dan die van de Eenheidswet en waartegen zij de rebellie en zelfs de revolutie hadden gepredikt.

Ik kon en wou ook geen kritiek leveren op de zware financiële erfenis die de regering-Lefèvre-Spaak had nagelaten. Met Theo Lefèvre had ik het in het verleden meer dan één keer aan de stole gehad. Elke kritiek aan zijn adres zou als een revanche worden uitgelegd. Mijn voorganger Dries Dequae was een bekwaam minister van Financiën en bovendien een oudstudent van mij. Ook hem wou ik niet nodeloos aanvallen. Maar de begrotingstoestand was ongelukkig genoeg wat ze was en de verantwoordelijkheid van de regering-Lefèvre-Spaak viel niet te ontkennen.

De ontsporing van de overheidsfinanciën was slechts gedeeltelijk het gevolg van de oorzaken die Pierre Harmel op 9 november had opgesomd. Een verkiezingsjaar brengt altijd bijkomende uitgaven mee en een regeringscrisis doet de Schatkist ook geen deugd.

De belangrijkste reden moest echter gezocht worden in de weigering van de regering-Lefèvre-Spaak om de Eenheidswet toe te passen. Wie de evolutie van de overheidsfinanciën tijdens de periode 1958-'65 analyseert, kan niet anders dan constateren dat er zich na 1961 een ommekeer voordoet. Van 1961 tot en met 1965 stegen de globale uitgaven van de overheid van 135 tot 187 miljard BF, een toename met bijna 40 procent. Van 1958 tot 1961 bedroeg de stijging 30 procent. Daarbij moet men er rekening mee houden dat in de begroting van 1961, door mijn regering nog opgemaakt, voor het eerst alle uitgaven voor het Schoolpact en voor Kongo

ingeschreven waren. Desondanks namen de uitgaven tijdens de daaropvolgende jaren zoals vermeld spectaculair toe. De buitengewone begroting verdubbelde tijdens de periode 1961-'65 van 12 tot 25 miljard BF doordat de regering-Lefèvre-Spaak er opnieuw verbruiksuitgaven in opnam hoewel de Eenheidswet daaraan een einde wou maken. In de buitengewone begroting van 1961 waren, overeenkomstig de bepalingen van de Eenheidswet, alleen kapitaaluitgaven opgenomen.

In sommige sectoren was de stijging van de uitgaven ronduit spectaculair. Voor onder-

wijsbijvoorbeeldwerder in 1960 21 miljard BF uitgegeven, in 1965 34 miljard BF, een toename van niet minder dan 60 procent! Het Schoolpact was ongetwijfeld een weldaad, maat zoals in de Eenheidswet werd gesteld, moest er ingegrepen worden indien de financiële lasten ervan te hoog opliepen. De regering-Lefèvre-Spaak liet na dat te doen.

De to tale overheidsschuld nam van 1961 tot eind 1964 met 65 miljard BF toe, van 1958 tot eind 1960 steeg ze met 41 miljard BF. De economische depressie tijdens deze laatste periode verantwoordde buitengewone uitgaven om de economie aan te zwengelen. Tijdens de eerste helft van de jaren zestig was de economie echter in voile expansie en werkte de sterke stijging van de overheidsschuld de inflatie in de hand. In 1963 bijvoorbeeld, toen de economische groei een hoogtepunt bereikte, ging de overheid kortlopende buitenlandse leningen aan voor een bedrag van negen miljard BF. Dat was een vorm van directe inflatie. Op hetzelfde ogenblik moest de overheid een beroep doen op voorschotten van de Nationale Bank, in die mate zelfs dat bijna voortdurend het zogenaamde plafond van tien miljard BF bereikt werd. Dit alles bewijst dat er een loopje werd genomen met de meest elementaire principes van de conjunctuurpolitiek en van een gezonde monetaire politiek. In plaats van de verbruiksuitgaven of de gewone begroting en de investeringen of de buitengewone begroting af te remmen en geen voorschotten te vragen aan de Nationale Bank deed de regering-Lefèvre-Spaak het omgekeerde. De gevolgen daarvan laten zich raden. De index van de kleinhandelsprijzen steeg van 111 punten in 1961 tot 121 punten begin 1965. Dat betekende dat de koopkracht met meer dan tien procent verminderde. Tijdens de veel langere periode 1953-1960 steeg de index van de kleinhandelsprijzen met slechts tien punten.

In de hierboven geschetste tendensen deed zich nog een versnelling voor aan het eind van de legislatuur van de regering-Lefèvre-Spaak. Het stijgingspercentage van de overheidsuitgaven dat tijdens de periode 1961-1964 gemiddeld bijna acht procent bedroeg, liep van 1964. tot 1965 op tot meer dan dertien procent! De Raad van Ministers van de EEG had nochtans gevraagd de stijging te beperken tot vijf procent om de inflatie in te dij ken.

Van September 1964 tot september 1965 steeg het indexcijfer met bijna zes procent: van 121 tot bijna 126 punten. Lonen, wedden en sociale uitkeringen moesten bijgevolg herhaaldelijk aangepast worden vermits ze aan het indexcijfer gekoppeld waren. Bovendien besliste de regering-Lefèvre-Spaak na de opmaak van de begroting van 1965 de ziekteverzekering uit te breiden tot het openbaar ambt, zowel voor het in dienst zijnde als het gepensioneerde personeel. Samen met nog andere toezeggingen aan de ambtenaren in het kader van de sociale programmatie hield die maatregel een bijkomende uitgave in van vier miljard BF. Daarbij moet worden aangestipt dat die beslissing niets te maken had met de hervorming van het openbaar ambt zoals ze in de Eenheidswet opgevat was. Daarin ging het, zoals reeds vermeld, om de gelijkschakeling van de wedden en de pensioenleeftijd van de verschillende categorieën ambtenaren, de rekrutering van het overheidspersoneel op basis van objectieve normen en het invoeren van managementtechnieken in het openbaar ambt. Vóór de verkiezingen van 23 mei 1965 verhoogde de regering-Lefèvre-Spaak nog verscheidene sociale uitkeringen. De kostprijs daarvan bedroeg 1,1 miljard BF, maar in de begroting was er geen krediet voor ingeschreven. Dat was ook het geval voor de steun aan onrendabele mijnen waarvoor nog 1,1 miljard BF bijkomend uitgegeven

werd. Volgens het saneringsplan van mijn regering dat in 1959 opgemaakt werd en dat zolang ik eerste minister was ook uitgevoerd werd, moest de subsidiëring van verlieslatende mijnen midden de jaren zestig volledig afgebouwd zijn. Sedert 1961 waren om uitsluitend politieke motieven bijna geen mijnen meer gesloten. De steenkoolpolitiek was het werk van het Kolendirectorium, in feite een instrument van de socialistische partij en vakbond. Om de steenkoolsector kunstmatig in leven te kunnen houden, werden de accijnzen op petroleumprodukten trouwens geregeld verhoogd. Nochtans wonnen die produkten als energiebronnen voor onze onderne-

mingen steeds meer aan belang. Er mocht gevreesd worden dat voor het aardgas dat vanuit Nederland werd ingevoerd een hogere prijs dan nodig zou worden aangerekend, en dat enkel en alleen om de steenkoolpolitiek vol te kunnen houden.

Van het saneren van de gemeentefinanciën kwam onder de regering-Lefèvre-Spaak evenmin veel in huis. De dotatie van het Gemeentefonds werd nog voor de verkiezingen van 1965 opgetrokken. Samen met andere steunmaatregelen voor de ondergeschikte besturen kostte dat 900 miljoen BF. In de begroting van 1965 was daar geen spoor van terug te vinden. Nog erger was dat verscheidene ministers een aantal uitgaven bewust onderschatten. Voor het onderwijs en de ziekteverzekering bijvoorbeeld bedroeg die onderschatting niet minder dan vijf miljard BF. Minister van Sociale Voorzorg in de regering-Lefèvre-Spaak, Edmond Leburton, overschreed alle deontologische regels. Hij bedreigde zelfs topambtenaren van Sociale Voorzorg zodat ze zijn opzettelijk onderschatte cijfers zouden aanvaarden. Een van hen, De San, die vroeger aan mijn kabinet verbonden was geweest, kwam me daarover in Leuven opzoeken. Hij zat duidelijk met een gewetensprobleem en vroeg zich af of hij niet openbaar tegen Leburton in het verzet moest gaan. Deze feiten verklaren waarom Theo Lefèvre van Leburton zei dat ‘hij loog zoals hij ademde’. Ze maken ook duidelijk waarom Dries Dequae tijdens het debat over de financiële toestand zei dat er zich in 1965 op budgettair vlak ‘een verrassing’ had voorgedaan. Hiermee wou Dequae in feite zeggen dat hij door Leburton en andere collega's bedrogen werd.

Waalse socialisten in het verzet tegen mijn fiscale ontwerpen

Reeds op 19 november 1965, de dag nadat de Kamer het debat over de financiële toestand afgesloten had, diende ik bij het parlement de eerste twee ontwerpen ter uitvoering van het fiscale plan van de regering in. Het eerste had betrekking op de verhoging van de verschillende indirecte belastingen, het tweede op de wijziging van de inkomstenbelastingen. Bij de aanvang van de bespreking van deze ontwerpen in de Kamercommissie van Financiën op 24 november drong ik aan op een snelle goedkeuring aangezien de overheid dringend nood had aan nieuwe inkomsten. Dit argument maakte bij de socialistische commissieleden weinig indruk. Zij wensten amendementen op het ontwerp in verband met de inkomstenbelastingen aan te brengen. Dat bepaalde dat de progressiviteit van de belastingen op natuurlijke personen met een belastbaar inkomen van meer dan één miljoen BF zou worden verhoogd, met dien verstande dat er niet zou worden geraakt aan de regel dat de totale belastingen niet meer dan 50 procent van het inkomen mochten bedragen. De Waalse socialistische oppositiekern vond echter dat de inspanning die in het regeringsplan inzake de directe belastingen gevraagd werd niet opwoog tegen die inzake de indirecte belastingen. Daarom wilden zij de rechtstreekse belastingen verhogen. Zij stelden onder meer voor om de progressiviteit bij de inkomstenbelastingen al te verhogen vanaf inkomens van meer dan 750.000 BF in plaats van 1.000.000 BF, en het belastingmaximum van 50 op 60 procent te brengen. Daarnaast vroegen ze nog een verhoging van de belastingen op de vennootschappen, de invoering van een kapitaalbelasting en het opvoeren van de strijd tegen de belastingontduiking.

Deze eisen veroorzaakten spanningen bij de meerderheid, omdat de gemaakte afspraken over de belastingverhogingen opnieuw in vraag werden gesteld. Na besprekingen tussen de topministers en de leiding van de meerderheidspartijen kwam een nieuw akkoord uit de bus dat in beperkte mate tegemoet kwam aan de socialistische eisen. Zo zou de progressiviteit van de belastingen meer worden verhoogd dan in mijn ontwerp bepaald was. Maar de oorspronkelijke bepalingen dat die maatregel alleen van toepassing zou zijn op inkomens van meer dan één miljoen BF en dat de maximumaanslagvoet nooit meer mocht bedragen dan 50 procent van het totale inkomen bleven behouden.

Deze en andere toegevingen volstonden niet voor de Waalse opposanten in de BSP. Om die reden namen hun belangrijkste woordvoerders, die ook deel uitmaakten van de commissie van Financiën, ontslag uit deze commissie, met name André Cools, Freddy Terwagne en Lucien Harmegnies. Hun aanvoerder en voorzitter van de Kamercommissie van Financiën J.J. Merlot deed dat niet. Maar toen de commissie op 7 december de regeringsamendementen aanvaardde, onthield hij zich.

Merlot en zijn vrienden gaven niet op en zetten hun verzet voort tijdens de bespreking van mijn fiscale ontwerpen in de openbare vergadering van de Kamer, die op 14 december aangevat werd. Zij dienden een amendement in dat hun oorspronkelijke eis bevatte. Merlot verdedigde het in een echte oppositierede, waarbij hij door zijn Waalse partijgenoten toegejuicht werd. De vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbeweging in de CVP-fractie, die het amendement-Merlot niet ongenegen waren, drongen er bij Harmel op aan dat bij de stemming de vertrouwenskwestie zou worden gesteld. Op die manier moesten de socialisten gedwongen worden de regering te volgen. Harmel weigerde dat omdat hij wist dat de voltallige socialistische fractie het amendement zou steunen en de socialistische ministers in geval van een vertrouwensstemming dan verplicht zouden zijn ontslag te nemen. Dat zou meteen de val van het kabinet hebben betekend. Toen op 16 december over het amendement werd gestemd, verliet de PVV-fractie het halfrond opdat de tegenstelling tussen de CVP en de BSP volledig aan het licht zou komen. Van de CVP-fractie stemde alleen Alfred Califice mee met de socialistische fractie die, met uitzondering van haar ministers, het amendement unaniem steunde. Dat was echter niet voldoende, want met 77 tegen 62 stemmen bij 12 onthoudingen werd het verworpen.

Om de eindstemming over het ontwerp te vergemakkelijken, legde Pierre Harmel een verklaring af waarin hij aantoonde dat de fiscale en bezuinigingsmaatregelen een duidelijk geheel vormden. Maar de Waalse socialisten hielden het been stijf Hoewel BSP-voorzitter Collard en BSP-minister van Economische Coördinatie Antoon Spinoy op 16 december, vlak voor de eindstemming, tijdens een afzonderlijke bijeenkomst van de socialistische fractie het ontwerp naar verluidt met hand en tand verdedigden, weigerden achttien Waalse socialisten het goed te keuren, onder wie J.J. Merlot, André Cools, Freddy Terwagne, Lucien Harmegnies en Ernest Glinne. De aanvaarding van het ontwerp kwam niet in gevaar. Met een meerderheid van 112 stemmen tegen 86 werd het aangenomen. Het ontwerp waarin de belastingverhogingen waren opgenomen, werd goedgekeurd met 111 stemmen tegen 87.

In de Senaat verliep de bespreking van de fiscale ontwerpen niet anders dan in de Kamer. Het amendement-Merlot werd er door Piet Vermeylen opnieuw ingediend, maar net als in de Kamer werd het verworpen door een stemming van de CVP-fractie tegen de BSP-fractie, in afwezigheid van de liberale senatoren. Deze laatsten traden tijdens het debat bijzonder scherp en vinnig op waardoor ik genoodzaakt was enkele keren langdurig het woord te nemen om hen van antwoord te dienen. De redevoering van mijn. adjunct Alfred Scokaert, die probeerde aan te tonen dat de fiscale maatregelen in niets leken op de Eenheidswet, maakte een nogal pijnlijke indruk. Tijdens de eindstemming op 23 december waren de socialistische dissidenten minder talrijk. Drie socialistische senatoren stemden tegen het ontwerp op de verhoging van de progressiviteit bij de inkomstenbelastingen, terwijl tien anderen zich onthielden.

Bij de stemming over het ontwerp op de belastingverhogingen waren er aan socialistische zijde vijf onthoudingen, maar geen enkele tegenstem.

Groeiend protest tegen de besparingen

Het leek erop dat de regering met de goedkeuring van mijn fiscale ontwerpen een eerste belangrijke hindernis had genomen en verder werk zou kunnen maken van de sanering van

de overheidsfinanciën. Dat was echter maar schijn. De stemming over de fiscale ontwerpen toonde aan dat de regering zwak was. Binnen de BSP was de verdeeldheid bijzonder groot: sommige socialisten wilden regeren, anderen waren volstrekt van plan in de oppositie te gaan en niets zou hen ervan weerhouden dat te doen.

De politieke moeilijkheden stapelden zich trouwens snel op. Overeenkonistig Harmels verklaring van 9 november over de financiële toestand moest de regering tegen net jaareinde haar bezuinigingsplan concretiseren. Harmel kondigde toen reeds aan dat er vooral in het onderwijs, de ziekteverzekering en het openbaar ambt naar besparingen zou worden gezocht. Het was dan ook niet verwonderlijk dat naarmate de vervaldatum voor de regeringsplannen naderde, de drukkingsgroepen in die sectoren hun troepen opwarmden voor de eerste protestacties. Op 9 december bijvoorbeeld betoogden in Leuven en Brussel studenten en wetenschappelijk personeel tegen de voorgenomen bezuinigingen op het wetenschappelijk onderzoek. Harmel had op 9 november gezegd dat de onderzoekskredieten daarvoor begrensd zouden worden op het niveau van de aangepaste kredieten van 1965 vermeerderd met vijf procent. Dat betekende dat er door de overheid in 1966 bijna acht miljard BF aan wetenschappelijk onderzoek zou worden besteed of bijna driemaal zoveel als in 1960. Volgens de actievoerders was dit nog niet voldoende. Dit illustreert dat sommigen nooit tevreden zijn. De klachten van de Vlaamse wetenschappers dat zij benadeeld waren bij de verdeling van de kredieten was wel terecht. Toch kon men ook niet ontkennen dat aan Vlaamse zijde de belangstelling voor het wetenschappelijk onderzoek eerder gering was. De Vlaamse universitairen gingen na hun studies liever onmiddellijk aan het werk in de particuliere sector of in het openbaar ambt. Het zuiver wetenschappelijk onderzoek leek hen veel minder aantrekkelijk.

Andere sectoren waarin de overheidsuitgaven moesten worden afgeremd, waren de ziekteverzekering en de steenkoolmijnen. Harmel had op 9 november meegedeeld dat de staatstussenkomst in de financiering van de ziekteverzekering niet meer zou bedragen dan tien miljard BF. Zelfs die aanzienlijke bijdrage was niet voldoende om de ziekteverzekering financieel in evenwicht te brengen. Om het tekort van drie miljard BF aan te zuiveren, besliste de regering de bijdragen van de werknemers en de werkgevers vanaf 1 januari 1966 te verhogen. De zwaarste last van die bijdrageverhoging viel ten laste van de werkgevers, wat door hun organisaties vanzelfsprekend slecht onthaald werd. Daarnaast rees het probleem van de vernieuwing van de overeenkomsten met de artsen in het kader van de ziekteverzekering, vermits de bestaande akkoorden op 31 december 1965 vervielen.

In de steenkoolsector drongen nieuwe beslissingen zich op na de lakse politiek van de regering-Lefèvre-Spaak. De regering besliste de exploitatiesubsidies te beperken tot 1,6 miljard BF en zes verlieslatende mijnen te sluiten waarvan vijf Waalse en één Limburgse, met name die van Zwartberg. In Vlaanderen en in Limburg in het bijzonder werd er tegen deze beslissing, die op 22 december 1965 bekend werd gemaakt, scherp protest aangetekend. De sluiting van de mijn in Zwartberg werd ervaren als een compensatie voor het dichtgaan van de Waalse mijnen. Die indruk was niet helemaal onterecht. Minister van Economische Zaken Marc-Antoine Pierson drong er binnen de regering op aan dat niet alleen het zwaar getroffen Waalse steenkoolbekken zou worden gesaneerd. De Vlaamse ministers stemden daarmee in. Van de andere kant kon men ook niet ontkennen dat de rendabiliteit van de limburgse mijnen aanzienlijk verminderd was en zij in feite geen toekomst meer hadden.

Het drama van Zwartberg

De moeilijkheden in verband met de mijn van Zwartberg bereikten eind januari 1966 een hoogtepunt. Op 27 januari brak er onder het personeel van de mijn een staking uit. Er werden tevens betogingen georganiseerd tegen de aangekondigde sluiting. Alles verliep vrij

incidentrijk. Op 31 januari liep een manifestatie in Winters lag volledig uit de hand. Manifestanten raakten er slaags met de rijkswacht die gebruik moest maken van haar wapens. Balans: twee doden bij de betogers en een dertigtal ernstig gewonden. Na deze tragische gebeurtenis besliste de regering paracommando's naar de Limburgse mijnstreek te sturen om er de ordehandhaving te verzekeren.

In de uitvoerige verklaring die minister van Binnenlandse Zaken Alfons Vranckx op 1 februari in de Kamer en de Senaat over de incidenten aflegde, benadrukte hij dat herrieschoppers die niet uit de streek kwamen en geen mijnwerkers waren, de gemoederen hadden opgehitst. Onder hen, aldus Vranckx, bevonden zich militanten van de Volksunie en buitenlanders. Ze lokten felle botsingen uit en richtten zware vernielingen aan. Straten werden opgebroken, bomen omgehakt en vrachtwagens omvergeworpen. Slechts nadat een zestal rijkswachters, betrokken bij echte lijf-aan-lijf-gevechten, met ijzeren staven en blokken mijnhout werden bewerkt, hadden zij volgens Vranckx hun vuurwapens gebruikt. Eén manifestant werd hierbij door een kogel getroffen, een ander werd geraakt door een traangasgranaat en overleed als gevolg van een schedelbreuk.

Op Vranckx' verklaring volgde een heftig debat waarbij de woordvoerders van de partijen en de minister van Binnenlandse Zaken de Volksunie niet spaarden. Frans Van der Elst reageerde niet minder fel. Hij gaf de schuld voor de wanordelijkheden aan de rijkswacht en aan eerste minister Pierre Harmel die volgens hem. Wallonië bevoordeelde. Hij vond het ook ongehoord dat met een socialistische minister van Binnenlandse Zaken stakende arbeiders door rijkswachters werden ‘neergeschoten’. Voor Vranckx, die een zeer zachtaardig karakter had, was dat eenbijzonder pijnlijke aanval. Hij had nochtans moeten weten dat in ons land de eerste minister en de minister van Binnenlandse Zaken voor moordenaars worden uitgescholden als bij een staking of oproer doden vallen. Dat nam niet weg dat Van der Elst wel erg ver ging in zijn poging om het gedrag van de agitatoren van zijn partij goed te praten.

Tijdens de volgende dagen keerde de rust in de Limburgse mijnstreek terug. De bemiddeling van de Limburgse provinciegouverneur Louis Roppe en de beslissing van de regering op 2. februari om de sluiting van de mijn in Zwartberg te verdagen tot de reconversie van de mijnwerkers geregeld zou zijn, speelden daarin een belangrijke rol. De regering zwakte dus haar standpunt af. Later zou blijken dat dit een zware vergissing was. De mijn van Zwartberg en de andere Limburgse mijnen werden veel langer uitgebaat dan economisch verantwoord was en dat kostte de overheid veel geld. De steun aan de mijnen had beter gebruikt kunnen worden voor het aantrekken van nieuwe industrieën in Limburg. De regering-Harmel beging echter de fout toe te geven aan de eisen van de straat. Maar als een regering daarvoor door de knieën gaat, bestuurt ze het land niet goed.

De regering valt over 30 BF

Tegelijk met de onlusten in de Limburgse mijnstreek barstte het conflict over de ziekteverzekering los. Na het beëindigen van de artsenstaking in 1964 was afgesproken dat de betrokken partijen eind 1965 opnieuw rond de tafel zouden gaan zitten om de verbintenissen te hernieuwen en de artsenhonoraria aan te passen. De

onderhandelingen daarover in de commissie artsen-ziekenfondsen verliepen bijzonder moeizaam. Van meet af aan werden andere problemen uit de ziekteverzekering op het tapijt gebracht, onder andere de verplichte inning van het remgeld en de forfaitaire betaling van prestaties in een aantal socialistische poliklinieken. Die klinieken werkten met een voorkeurstatuut. Raadplegingen van geneesheren-specialisten waren er gratis, terwijl in andere klinieken een zogenaamd toegangs-of remgeld werd gevraagd om overconsumptie tegen te gaan. De artsen en christelijke zieken-

fondsen beschouwden de kosteloosheid van de prestaties in de socialistische poliklinieken als een vorm van oneerlijke concurrentie en eisten dat daar zoals elders een verplicht remgeld van 30 BF zou worden ingevoerd. De artsen wensten daarenboven dat er een einde werd gemaakt aan de forfaitaire betaling van de geneesheren in die klinieken.

De socialistische ziekenfondsen verzetten zich bijzonder hardnekkig tegen die eisen waarop het overleg begin januari 1965 afsprong. Minister van Sociale Coördinatie P.W. Segers en minister van Sociale Voorzorg Hervé Brouhon probeerden daarna tevergeefs de standpunten dichter bij elkaar te brengen. Wegens het uitblijven van een overeenkomst kondigden de artsen aan dat zij op 28 januari in staking zouden gaan. Enkele dagen voordien besliste het beheerscomité van het Rijksinstituut voor de Ziekte- en Invaliditeitsverzekering (RIZIV) een remgeld van 30 BF in te voeren in alle medische instellingen. Maar de socialistische ziekenfondsen handhaafden hun verzet. Zij konden daarbij niet alleen rekenen op de steun van de BSP-leiding, maar ook op die van een aantal socialistische ministers. Toen de regeringscommissaris bij het RIZIV op 31 januari verzet aantekende tegen de beslissing van het beheerscomité bleek onder meer dat minister van Sociale Voorzorg Hervé Brouhon partij koos voor de socialistische ziekenfondsen. De crisis was daarmee virtueel geopend.

Op 3 februari ondernam minister van Sociale Coordinatie P.W. Segers, na ruggespraak met minister van Economische Coördinatie Antoon Spinoy, nog een ultieme verzoeningspoging. Segers' voorstel bestond erin de overeenkomsten in het kader van de ziekteverzekering te regionaliseren: in plaats van één nationale overeenkomst zou er getracht worden gewestelijke akkoorden tussen de regering, de artsen en de ziekenfondsen af te sluiten. Op die wijze zou het conflict vooral herleid worden tot Brussel, waar zes van de zeven socialistische poliklinieken die zonder remgeld en op basis van het forfaitstelsel werkten, gevestigd waren. Maar op het overleg dat P.W. Segers over zijn plan organiseerde, daagden de vertegenwoordigers van de socialistische ziekenfondsen niet eens op. Tijdens de kabinetsraad in de avond van 4 februari constateerde Pierre Harmel dat er geen akkoord tussen de CVP- en de BSP-ministers over de ziekteverzekering mogelijk was. Na afloop bood hij, ‘met de dood in het hart’ zoals hij later verklaarde, koning Boudewijn het ontslag van zijn regering aan. Persoonlijk vond ik dat Harmel het te vlug opgaf.

De dag nadien maakte Harmel bekend dat het staatshoofd het ontslag weigerde te aanvaarden. De koning had de ministers verzocht ‘een nieuwe en laatste inspanning te doen om een oplossing te vinden en deze oplossing zonder dralen aan de goedkeuring van Kamer en Senaat voor te leggen’. Koning Boudewijn vertolkte dit standpunt in een brief die ophef maakte omwille van de strenge en berispende toon ten aanzien van de regering en van al wie verantwoordelijkheid droeg. Hij uitte zijn bezorgdheid over het feit dat ‘de regeringstaak in België met de dag moeilijker wordt’, wat volgens hem het resultaat was ‘van een sedert vele jaren opgedrongen stijl en een vermindering van het gezag in alle sectoren van's lands leven’. Om daarin verandering te brengen was het dringend nodig, aldus koning Boudewijn, dat ‘het bewind... niet stelselmatig in diskrediet gebracht wordt, dat de particuliere eisen wijken voor het algemeen belang en dat de geregelde werking van de instellingen werkelijk geëerbiedigd wordt’.

De koninklijke vermaning had weinig resultaat. De ministers werden wel bereid gevonden op het verzoek in te gaan en er werden nieuwe besprekingen met de

betrokken partij en gevoerd. Die liepen echter vrij vlug spaak op de weigering van de socialistische ziekenfondsen en de socialistische partij om in de bewuste poliklinieken een remgeld van 30 BF te vragen. In de ochtend van 10 februari vroegen de socialistische ministers aan Pierre Harmel hun ontslag aan de koning aan te bieden. Enkele uren later deelde Harmel mee dat hij het ontslag van de voltallige regering aan de koning zou aanbieden van zodra die terug was van zijn

officiële bezoek aan Denemarken. De koning die op 11 februari, een dag vroeger dan gepland, uit Kopenhagen terugkeerde, aanvaardde deze keer het ontslag meteen.

Zo verdween de regering-Harmel. Paul-Henri Spaak verklaarde later dat hij niet wist waarom zij gevallen was. De oorzaak was inderdaad banaal. Een regering mag niet struikelen over een geschil van 30 BF. Maar de weigering van de socialisten om een remgeld te aanvaarden, was uiteraard niet de echte reden van het ontslag. Zoals reeds vermeld, was de socialistische partij na de verkiezingsnederlaag in mei 1965 diep verdeeld tussen regeringsgezinden en opposanten. Paul-Henri Spaak, Antoon Spinoy en ook Marc-Antoine Pierson wilden regeren en het saneringsprogramma uitvoeren. Zij hebben ook veel moeite gedaan om de regering bij elkaar te houden. De andere socialistische ministers waren hiertoe minder geneigd en stemden hun houding af op die van het BSP-Bureau, waarin de tegenstanders van de regeringsdeelname het pleit wonnen. Uiteindelijk moesten ook Spaak en Spinoy voor de oppositiestrekking buigen.

Globaal genomen was de regering-Harmel een weinig glorieuze regering. De uitvoering van haar saneringsprogramma, waarvan ik mijn ministerportefeuille afhankelijk had gemaakt, stokte reeds toen de eerste ontwerpen over de belastingverhogingen in het parlement werden behandeld. Dat waren trouwens de enige belangrijke wetten die goedgekeurd werden. Het saneringsplan voor de mijnen werd afgezwakt, terwijl er inzake de grondwetsherziening geen enkele vooruitgang werd geboekt. In feite stond het land niet veel verder dan na de verkiezingen van mei 1965.

Hoofdstuk 22
Geen Minister
in de Regering-Vanden Boeynants

Het ontslag van de regering-Harmel bracht geen verandering in de politieke toestand. De drie grote partijen bleven bij dezelfde standpunten als voordien, zodat het land weer in een ingewikkelde politieke crisis terechtkwam. Het duurde 37 dagen vooraleer een nieuwe regering aan het werk kon gaan. Twee informateurs en evenveel formateurs waren daarvoor nodig. De informateurs Omer Vanaudenhove en Achiel Van Acker gaven het vrij snel op. Vanaudenhove waagde zich zelfs niet aan verkennende besprekingen. Toen de koning hem op 14 februari 1966 een informatieopdracht aanbood, nam hij die niet aan omdat volgens hem de CVP en de BSP niet met de liberalen wilden regeren.

De volgende dag werd Achiel Van Acker door de koning uitgestuurd. Blijkbaar waren er kringen die hem opnieuw aan het bewind wilden hebben. Maar zowel de CVP als de linkervleugel van de BSP verzetten zich daartegen. De Waalse linkerzijde hekelde Van Acker voor zijn verklaring op 15 februari dat de nieuwe regering volmachten nodig zou hebben. Twee dagen later nam de CVP het standpunt in dat de leiding van de regering haar toekwam. Nog dezelfde dag deelde een diep gekrenkte Van Acker mee dat hij zijn informatieopdracht aan de koning teruggaf. Later op de avond van 17 april werd P.W. Segers tot formateur aangesteld.

Het verslag van de commissie-Ansiaux

P.W. Segers gaf de voorkeur aan een coalitie van de twee sterkste partijen, hoewel hij een drieledige regering ook niet uitsloot. Maar in feite onderhandelde hij alleen met de socialisten. Als basis voor zijn onderhandelingen gebruikte hij het verslag over de financiële toestand dat werd opgesteld door een commissie van experten onder leiding van de gouverneur van de Nationale Bank, Hubert Ansiaux. P.W. Segers wou nagaan of de financiële toestand wel zo benard was als ik bij diverse gelegenheden had verklaard. Kort voor het ontslag van de regering-Harmel, ter gelegenheid van de bespreking van de aangepaste begroting van 1966 in de Kamer, had ik nogmaals benadrukt dat een strenge beheersing van de overheidsuitgaven absoluut nodig was opdat de economische en sociale vooruitgang niet in gevaar zou worden gebracht.

De conclusie van de commissie-Ansiaux luidde niet anders. In hun verslag verklaarden de experten dat het bijzonder moeilijk, zoniet onmogelijk zou zijn de uitgaven voor 1966 te beperken tot 200,3 miljard BF, zoals na de aanpassing van de begroting was voorzien. Zij rekenden voor dat de bijkredieten wellicht tot drie à vier miljard BF zouden oplopen. Indien de inkomsten zoals geraamd 197 miljard BF zouden bedragen, dan zou de gewone begroting een tekort van zes miljard BF vertonen. Het deficit op de buitengewone begroting zou volgens de experten 35 miljard BF bedragen. In deze hypothese en rekening houdend met een schuldaflossing voor een bedrag van vijftien miljard BF mocht een toename van de openbare schuld met 15 miljard BF worden verwacht. De vooruitzichten voor 1967 waren zeker niet rooskleuriger. Bij een ongewijzigde wetgeving zouden de uitgaven op de gewone

begroting met niet minder dan 24 miljard BF stijgen, dat was twaalf procent in vergelijking met 1966, aanzienlijk meer dan de zes procent die de EEG als richtlijn had vooropgesteld. Het tekort op de gewone begroting van 1967 zou wellicht 12 miljard BF

bedragen, dat op de buitengewone begroting 38 miljard BF, terwijl de openbare schuld met 34 miljard BF zou toenemen.

De experten wezen er verder op dat in ons land de overheidsschuld en de last ervan sneller toenamen dan in onze buurlanden. Zij toonden ook aan dat de stijging van de overheidsuitgaven hoofdzakelijk het gevolg was van het aanzienlijk toegenomen volume van sommige transfers en van bepaalde verbruiksuitgaven eerder dan van overheidsinvesteringen. Dat betekende dat de Staat in feite ‘ontspaarde’. De verbruiksuitgaven en transfers werden immers in belangrijke mate gefinancierd door het spaargeld dat op de kapitaalmarkt voorhanden was. Door de grote financiële behoeften van de Staat zouden de interestvoeten, aldus de experten, hoog blijven zodat investeringen in de particuliere sector ontmoedigd zouden worden en de economische expansie zou vertragen. De overheid legde daardoor een hypotheek op haar beleid. Enerzijds wenste ze de investeringen in achtergebleven gebieden te stimuleren en anderzijds bemoeilijkte ze die investeringen door zich voortdurend tot de kapitaalmarkt te wenden. De commissie-Ansiaux zette ook sterk in de verf dat de Staat door zijn permanente kapitaalbehoeften de inflatie aanwakkerde. De opeenvolgende prijsstijgingen als gevolg daarvan verminderden dan weer de koopkracht. De experten concludeerden dat de financiële middelen voor produktieve investeringen zouden ontbreken omdat de Staat voor de financiering van de begrotingstekorten de kapitaalmarkt zou afromen. Daardoor zou de grondslag van de economische groei en van de sociale vooruitgang in het gedrang worden gebracht.

In de ochtend van 23 februari legde formateur P.W. Segers het verslag van de commissie-Ansiaux voor aan de onderhandelaars van de CVP en de BSP. Voor de BSP zaten onder meer Léo Collard, Jos Van Eynde, Antoon Spinoy, Paul-Henri Spaak en Edmond Leburton rond de onderhandelingstafel, voor de CVP onder anderen Robert Houben, Jos De Saeger, Robert Vandekerckhove en ikzelf. Beide delegaties aanvaardden als werkhypothese dat de begroting van 1967 in evenwicht moest worden gebracht en de overheidsuitgaven in dat jaar, overeenkomstig de EEG-aanbeveling, met niet meer dan zes procent mochten stijgen in vergelijking met 1966. Van socialistische zijde werd wel onmiddellijk opgemerkt dat het budgettaire evenwicht niet alleen met saneringen mocht worden gerealiseerd, maar dat ook naar nieuwe inkomsten moest worden gezocht. Toch stemden de BSP-kopstukken, op aandringen van de CVP-onderhandelaars, ermee in dat alleen in laatste instantie belastingverhogingen in overweging mochten worden genomen. Beide delegaties duidden ook de sectoren of begrotingsposten aan die het meest voor besparingen in aanmerking kwamen: onderwijs, openbaar ambt, landbouw, landsverdediging, de ziekteverzekering en de subsidies aan de gemeenten en aan de NMBS. Uiteindelijk onderschreven de BSP-vertegenwoordigers het begrotingsbeleid van de regering-Harmel en de besparingsmaatregelen waartoe zij had beslist.

P.W. Segers deinst ervoor terug om de regering te leiden

De houding van de BSP-onderhandelaars op de bijeenkomst van 23 februari werd door de CVP als constructief ervaren. P.W. Segers zag het ook wel zitten. Op 25 februari verklaarde hij aan de pers wellicht een week later een regering te kunnen

samenstellen. Naarmate de bezuinigingen geconcretiseerd moesten worden, verliepen de besprekingen echter een stuk stroever. Bij de CVP-delegatie rezen er twijfels over de bereidheid van de socialisten om de overheidsfinanciën daadwerkelijk te saneren.

Het programma dat P.W. Segers voorlegde, bevatte besparingen voor iets meer dan dertien miljard BF. Een vierde daarvan moest in de ziekteverzekering worden gevonden. Die zoektocht verliep bijzonder moeilijk, onder meer omdat de BSP-delegatie niet wilde raken

aan de voordelen van de verzekerden. Zij sloot een nieuwe verhoging van de sociale zekerheidsbijdragen uit om het tekort van de ziekteverzekering aan te vullen. Die aanpassing zou echter geen fundamentele oplossing brengen voor een probleem dat van structurele aard was. Bovendien waren de sociale bijdragen de voorbije jaren sterker gestegen dan de directe en indirecte belastingen, zodat een nieuwe verhoging lichtzinnig zou zijn geweest. Inzake het statuut van de socialistische poliklinieken waren de socialisten evenmin tot veel toegevingen bereid. Zij koppelden dat probleem aan dat van de aanpassing van de artsen-honoraria. Maar de ziekteverzekering was zeker niet de enige struikelsteen tijdens de onderhandelingen. Ook over de sanering van de NMBS bijvoorbeeld liepen de meningen uiteen. Het voorstel van de CVP-delegatie om het exploitatietekort van de NMBS te verminderen door een verhoging van de sociale abonnementen en schoolabonnementen stuitte op weerstand bij de BSP-onderhandelaars.

Op 2 maart 1966 gaf P.W. Segers zijn opdracht aan de koning terug. Hij was er niet in geslaagd een bevredigend besparingsprogramma te doen aanvaarden. De geringe saneringsbereidheid van de socialisten was niet de enige reden waarom P.W. Segers het voor bekeken hield. Hijzelf schrok ook terug voor een beleid dat bij het ACW zeker op tegenstand zou stuiten. En P.W. Segers was geen man van grote risico's. Integendeel, hij was een zeer behoedzaam en pragmatisch politicus die zich bij grote politieke conflicten op de achtergrond hield uit vrees voor kritiek. Maar hij was ook zeer intelligent en wijs en hij had in de CVP en in het ACW een groot gezag, ook nadat hij zich uit de actieve politiek had teruggetrokken. P.W. Segers was evenwel geen vechter. Hij zei van zichzelf dat hij ‘de prins’ van de Belgische politiek was. P.W. Segers had het inderdaad relatief makkelijk. Hij ging nooit een confrontatie met de kiezers aan en moest zich voor hen ook nooit verantwoorden. Zijn hele parlementaire loopbaan was hij gecoöpteerd senator. Overigens had ik met P.W. Segers een uitstekende verstandhouding. Hij was zeer loyaal in zijn vriendschap en hij heeft mij altijd sterk gesteund.

Een ommekeer in de regeringscoalitie na een blunder van BSP-voorzitter Collard

Dezelfde dag dat P.W. Segers het opgaf, werd CVP-voorzitter Paul Vanden Boeynants met de vorming van een regering belast. Zoals hij dat gewoon was, ging Vanden Boeynants snel te werk. Hij hield geen uitgebreide raadplegingen, maar werkte onmiddellijk een ontwerp-programma uit dat hij reeds op 4 maart aan de BSP- en de PVV-leiding overhandigde en waarop hij binnen de drie dagen een antwoord verwachtte. In het programma dat Vanden Boeynants voorstelde als ‘een werkplan voor drie jaar’ werd eveneens de nadruk gelegd op het gezond maken van de overheidsfinanciën, maar het beperkte zich daar niet toe. In verband met de taalvraagstukken stelde Vanden Boeynants voor de grondwetsherziening door te voeren op basis van het akkoord van de ronde-tafelconferentie van januari 1965 en een taalbestand van twee jaar in acht te nemen. Ook vond Vanden Boeynants het aangewezen om voor een aantal problemen volmachten aan het parlement te vragen.

Toen Vanden Boeynants zijn programma aankondigde, reageerden de PVV en de BSP korzelig omdat hij zich tot beide partijen tegelijk wendde en geen voorkeur voor een coalitiepartner uitsprak. Maar Vanden Boeynants stoorde zich daar niet erg aan. Tijdens een perslunch op 5 maart daagde hij de andere partijen nog meer uit. Hij zou er desnoods niet voor terugschrikken om een 'nationale regering' met niet-parlementsleden op de been te brengen als hij niet vlug een antwoord op zijn voorstellen kreeg. En Vanden Boeynants meende dat. Tijdens een gesprek op 7 maart met Pierre Harmel, Robert Houben, Jos De Saeger, Robert Vandekerckhove, Albert Parisis en ikzelf vertelde Vanden Boeynants dat hij een CVP-minderheidsregering aangevuld met enkele socialistische en liberale buitenparlementaire

ministers niet uitsloot. Vanden Boeynants beweerde zelfs dat hij voor die laatste functies een aantal namen op zak had. Hij noemde onder meer Maurits Naessens van de Bank van Parijs en de Nederlanden en Hendrik Cappuyns van Gevaert, ook Franz De Voghel van de Nationale Bank, Marcel Vanaudenhove van het Gemeentekrediet en Leo Cappuyns, de vice-gouverneur van de provincie Brabant. Vanden Boeynants verbaasde de aanwezigen nog meer toen hij verklaarde dat Naessens en Cappuyns hun functies in de particuliere sector voort zouden mogen uitoefenen indien ze in de regering zouden treden! Wij waren het hiermee uiteraard niet eens. We wezen ook Vanden Boeynants' formule van een minderheidsregering categorisch van de hand. Harmel uitte zijn ongenoegen door op te merken dat het parlement niet automatisch ontbonden zou worden indien de minderheidsregering het vertrouwen niet kreeg, wat meer dan waarschijnlijk was. In dit laatste geval, zei Harmel, zou de koning wellicht een socialistisch formateur aanstellen. Vandekerckhove trachtte Vanden Boeynants tot andere gedachten te brengen door droogweg mee te delen dat Theo Lefèvre en Paul-Henri Spaak contacten aan het leggen waren.

Vanden Boeynants' scenario hield niet alleen enorme risico's in, het was bovendien bijzonder voortvarend. De dag voor het gesprek met Vanden Boeynants had de PVV-leiding immers laten weten dat ze bereid was over zijn ontwerp-programma te praten. De BSP had op dat ogenblik nog niet gereageerd, maar ikzelf en ook anderen in de CVP gingen ervan uit dat zij eveneens een positief antwoord zou geven en een nieuw rooms-rood bondgenootschap het meest waarschijnlijke was.

Het draaide evenwel anders uit na een bijeenkomst van het BSP-Bureau op 8 maart 1966. Tijdens de persconferentie veroorzaakte BSP-voorzitter Collard een hevig incident. Hij verklaarde dat zijn partij verscheidene kritische opmerkingen had bij Vanden Boeynants' programmavoorstellen, maar niettemin de voorkeur gaf aan een coalitie met de CVP. Toen Collard er aan toevoegde dat de BSP-top wel bezwaren opperde tegen Vanden Boeynants' werkwijze en tegen diens verklaringen over een minderheidskabinet of een nationaal kabinet, stelde een journalist van de Franstalige tv, Frédéric François, de vraag: ‘Het is dus ja aan de CVP, maar neen aan Vanden Boeynants?’ Collard antwoordde in een onbewaakt moment: ‘Inderdaad!’ Dat was een lapsus van formaat die Collard's anderendaags in de socialistische pers nog probeerde te herstellen door te schrijven dat zijn partij niets had tegen de persoon van Vanden Boeynants, alleen tegen de door hem gevolgde werkwijze. Het was toen echter al te laat. Nog dezelfde dag van Collards antwoord hadden de CVP-onder-voorzitters Robert Vandekerckhove en Albert Parisis verontwaardigd gereageerd op het zogenaamde socialistische veto tegen Vanden Boeynants. Op 9 maart sloot het Nationaal Comité van de CVP zich hierbij aan en stond het sein definitief op groen voor Vanden Boeynants om onderhandelingen met de PVV te beginnen. Drie dagen later had hij al een akkoord. De goedkeuring ervan aan liberale zijde leverde niet het minste probleem op. Het ongeduld van de liberalen om in te regering te stappen was zo groot dat zij de overeenkomst niet eens aan hun partijbestuur of congres voorlegden. In de CVP, waar een uitgebreide Partijraad zich op 15 maart over het regeerprogramma boog, waren vooral de vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbeweging niet zo opgetogen over het bereikte resultaat. De twijfels werden weggenomen door P.W. Segers, die een oproep deed om de rangen te sluiten en de formateur het vertrouwen te geven voor een regering met de PVV.

Geen minister in de CVP-PVV-regering

Vanden Boeynants had bijna evenveel tijd nodig voor de samenstelling van zijn regering als voor een akkoord over het regeerprogramma. De kritiek op de uitgebreide samenstelling van de regering-Harmel indachtig maakte Vanden Boeynants zich sterk dat hij niet meer

dan twintig excellenties in zijn regering zou opnemen. Maar hij ondervond al vlug dat er bij de samenstelling van een regering in dit land rekening moet worden gehouden met veel evenwichten. Op 19 maart stelde hij een ploeg voor van negentien ministers en vier ministers-staatssecretarissen, op de regering-Harmel na de talrijkste tot dan toe. De CVP had veertien vertegenwoordigers, van wie de meesten uit het vorige kabinet kwamen en veelal ook de portefeuille behielden die ze daarin hadden beheerd, met name Charles Héger (Landbouw), Léon Servais (Tewerkstelling en Arbeid), Jos De Saeger (Openbare Werken) en Adhémar d'Alcantara (Middenstand). Dat was ook het geval voor Pierre Wigny (Justitie) en Marguerite De Riemaecker (Gezin), maar zij kregen er nog een bevoegdheid bij (respectievelijk Franse Cultuur en Huisvesting). Andere CVP-politici bleven eveneens in de regering, maar met andere bevoegdheden: Pierre Harmel (Buitenlandse Zaken), Fred Bertrand (Verkeer) en Yves Urbain (minister-staatssecretaris voor Streekeconomie). Renaat Van Elslande (Europese Zaken en Cultuur) keerde na een onderbreking van iets meer dan een halfjaar terug. Nieuwkomers voor de CVP waren, behalve Vanden Boeynants uiteraard, Raf Hulpiau (Volksgezondheid), Placide De Paepe (Sociale Voorzorg) en Jan Piers (minister-staatssecretaris voor Openbaar Ambt en Toerisme).

Bij de liberalen, die sedert vijf jaar niet meer aan een regering hadden deelgenomen, was de vernieuwing uiteraard groter. Slechts één van hun negen vertegenwoordigers had ministeriële ervaring, met name Jacques Van Offelen (Economische Zaken). De overige acht oefenden voor het eerst een ministeriële functie uit: Willy De Clercq (vice-eerste minister en Begroting), Robert Henrion (Financiën), Frans Grootjans (Nationale Opvoeding), Herman Vanderpoorten (Binnenlandse Zaken), Charles Poswick (Landsverdediging), August De Winter (Buitenlandse Handel), Henri Maisse (minister-staatssecretaris voor PTT) en Michel Toussaint (minister-staatssecretaris voor Nationale Opvoeding). Henrion was de enige buitenparlementaire minister.

De regering-Vanden Boeynants kreeg op 25 maart in de Kamer en op 31 maart in de Senaat het vertrouwen van de meerderheid. In de regeringsverklaring werd het meest aandacht besteed aan de financiële en sociaal-economische politiek: het bereiken van een duurzaam begrotingsevenwicht binnen een periode van drie jaar, het behoud van de koopkracht, het bevorderen van de sociale vooruitgang, de realisatie van de volledige tewerkstelling en de omschakeling van achtergebleven gebieden. De taalvraagstukken zouden voor een periode van twee jaar worden bevroren. Vanden Boeynants deelde ook mee dat de regering zich het recht voorbehield om bijzondere machten te vragen aan het parlement.

De debatten over de regeringsverklaring verliepen eerder mat. De meest opmerkelijke uitspraak kwam van BSP-voorzitter Collard. Hij verklaarde dat zijn partij een constructieve oppositie zou voeren en niet op straat zou komen.

De nieuwe regering werd algemeen goed onthaald. De verjonging van de bewindsploeg, hoofdzakelijk het gevolg van de liberale nieuwenngen, was volgens de rechtse pers een waarborg voor een moderne, zakelijke aanpak. *La Libre Belgique* was bijzonder opgetogen, omdat eindelijk de regering was gevormd die in de lijn lag van de verkiezingsuitslag van 23 mei 1965. Volgens haar was ook een regering met ‘een nieuwe stijl’ aangetreden. De uitbundigheid van de *Libre* had veel te maken met de nieuwe eerste minister, die zij vanaf zijn intrede in de politiek steeds sterk gesteund had. Net als de socialistische politici tijdens het investituurdebat reageerde ook de socialistische pers gematigd. Haar scherpste pijlen richtte zij op Robert

Henrion, omdat met zijn benoeming tot minister van Financiën de regering-Vanden Boeynants zogezegd 'onder de voogdij van de Société Générale' werd geplaatst. Henrion was immers vice-gouverneur van de Generale. Ik had de indruk dat de linkse pers het mij kwalijk nam dat ik niet op Financiën bleef.

Mijn afwezigheid in de regering en ook die van P.W. Segers werd overigens druk becom-

mentarieerd in de pers. De algemene verwachting was dat ik in de regering zou zijn gebleven. Ook Antoon Spinoy verkeerde in die mening. Op 17 maart, twee dagen voor Vanden. Boeynants zijn equipe voorstelde, had ik een lunch met hem in de Cercle Gaulois. We hadden samen in de Amerikaanse Kamer van Koophandel een lezing bijgewoond van Gardner Ackley, een van de economische adviseurs van de Amerikaanse president. Spinoy zei me dat hij zeer goed besefte dat ik in feite verplicht was toe te treden tot de regering van Vanden Boeynants. Toen ik hem vertelde dat ik geen minister wilde worden, keek hij verbaasd op. Spinoy leek mijn onafhankelijkheid wel sterk te waarderen.

Zoals de kranten schreven, was het inderdaad waar dat Vanden Boeynants bij mij sterk aandrong om een portefeuille te aanvaarden, maar ik hield het been stijf en bleef uit de regering. Ik had daartoe beslist na een gesprek met Pierre Harmel en P.W. Segers bij deze laatste thuis in Antwerpen. We vonden dat het programma van het nieuwe kabinet nogal losjes in elkaar was getimmerd en we hadden daarom besloten geen van ons drieën een ministerportefeuille te aanvaarden. Pierre Harmel deed dat uiteindelijk wel. Aan hem bood Vanden Boeynants Buitenlandse Zaken aan. P.W. Segers en ikzelf drongen er toen bij Harmel sterk op aan dat aanbod aan te nemen. Buitenlandse Zaken biedt immers het voordeel dat men niet rechtstreeks bij de binnenlandse politieke problemen is betrokken. Harmel zou trouwens veel langer op Buitenlandse Zaken blijven dan hij bij de start van de regering-Vanden Boeynants vermoedde. Ook in de regeringen die ik zelf later met de socialisten vormde, had hij de leiding over dat departement. Uiteindelijk zou hij gedurende zes jaar op uitstekende wijze ons land in het buitenland vertegenwoordigen.

Doctor honoris causa aan de Columbia University van New York

Na het tot-stand-komen van de regering-Vanden Boeynants brak voor mij weer een rustiger politieke periode aan. Daardoor kon ik mij volledig toeleggen op het academische werk: colleges geven, onderzoek verrichten en publikaties voorbereiden. Daaruit haalde ik mijn grootste voldoening. Het was voor mij dan ook een grote eer dat de Columbia University van New York mij op 22 september 1966 het doctoraat honoris causa in de rechten verleende. Zoals vermeld, was ik een oud-student van die universiteit, net als mijn zoon Mark. Bovendien werd de eretitel mij toegekend naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van de oprichting van de Graduate School of Business Administration. Tezamen met mij kregen nog twee andere oud-studenten van de Columbia University het eredoctoraat, de Indiër Sir Jehangir Jivaji Ghandy, die net als ik minister van Financiën was geweest en een belangrijke rol speelde in de ontwikkeling van de staalindustrie in zijn land, en Philip Sporn, een vooraanstaand Amerikaans energiedeskundige. De plechtigheid vond plaats in de rotonde van de Low Memorial Library. De decaan van de Business School, Courtney C. Browne stelde ons voor aan de voorzitter van de raad beheer van de Columbia Unoversity, Grayson Kirk. Hij huldigde mij als economist, als decaan van de faculteit Economische en Sociale Wetenschappen van de Leuvense universiteit en als politicus. Wat mijn politieke loopbaan betrof, ging hij uitgebreid in op mijn rol bij de economische wederopbouw van ons land na de Tweede Wereldoorlog. Brown zei

dat ik dikwijls beslissingen had moeten nemen die economisch verantwoord waren, maar politiek impopulair. Ik had daarbij altijd de waarheid gehuldigd, aldus Brown. Hiermee schreef hij mij meer verdiensten toe dan ik in feite had.

In mijn korte dankrede herinnerde ik eraan dat het precies 40 jaar geleden was dat ik de toelating ontvangen had om aan de Columbia University te studeren. Ik drukte tevens mijn erkentelijkheid uit tegenover de universiteit en de professoren, aan wie ik zoveel te danken had. Het eredoctoraat beschouwde ik niet alleen als een grote eer voor mijzelf, maar ook

voor de Leuvense universiteit en voor mijn land. In aansluiting daarop verklaarde ik dat België een trouw partner was inzake internationale samenwerking en ik sprak de hoop uit verder te kunnen bijdragen tot deze samenwerking. Over mijn politieke carrière zei ik dat ze vanuit academisch oogpunt misschien een vergissing was, omdat de inbreng van een wetenschapsman in de politiek bijzonder delicaat is. Zeker in het domein van de economische wetenschap en in het bijzonder dat van de publieke financiën, want daarin worden niet alleen prachtige theorieën ontwikkeld, maar ook modellen waarvan de auteurs denken dat er de toekomst mee kunnen voorspellen. Op die manier zetten economen iets op papier dat eenmaal buiten de studeerkamer dikwijls een totaal ander uitzicht krijgt. Om het contrast tussen economische of politieke theorie en politieke praxis aan te tonen, gebruikte ik in interviews weleens de boutade dat een dromedaris een paard was dat door de kabinetsraad was gestapt. Vooraleer naar België terug te keren, maakte ik met mijn echtgenote een reis door New England, het noordoosten van de Verenigde Staten. Mijn zoon Erik, die in 1966 onderzoek verrichtte inzake experimentele chirurgie aan de Harvard Medical School in Boston, en mijn schoondochter vergezelden ons. New England is een voor de Europeanen grotendeels onbekend gebied, maar voor de Amerikanen echter van een grote historische waarde. In de zeventiende eeuw vestigden zich daar de eerste Europese immigranten. In de volgende eeuw hadden die staten een leidende rol in de Amerikaanse revolutie. New England stond tevens aan de spits van de economische ontwikkeling in de Verenigde Staten. Eerst vestigden er zich de zware industrieën, daarna de hoogtechnologische bedrijven. Het is het economisch rijkste gebied van de Verenigde Staten met de best geschoolde en gehuisveste bevolking van de hele wereld.

Groot-Brittannië niet in de EEG

Nadat Paul-Henri Spaak sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog bijna zonder onderbreking de buitenlandse politiek van ons land had geleid en op internationaal vlak een groot prestige had verworven, nam Pierre Harmel met evenveel brio zijn rol over. Harmel verrichtte als minister van Buitenlandse Zaken in de regering-Vanden Boeynants baanbrekend werk. Zowel in het kader van de NAVO als van de EEG en de Oost-Westrelaties trad hij met durf op en bij internationale geschillen had hij dikwijls een belangrijke bemiddelingsrol. Mede dankzij hem vestigde het NAVO-hoofdkwartier zich in ons land en werd ook het militaire opperbevel van Europa van deze Westerse alliantie naar ons land overgebracht. De NAVO-partners namen deze beslissing nadat de Franse president generaal de Gaulle in maart 1966 bekend had gemaakt dat hij de Franse strijdkrachten aan het NAVO-bevel onttrok en het militaire hoofdkwartier van de NAVO niet langer in Frankrijk kon blijven. Die beslissing was het eindpunt van een ontwikkeling die reeds verscheidene jaren aan de gang was. Het was de ambitie van de Gaulle om Frankrijk als derde grote Westerse mogendheid te doen erkennen. Meteen na zijn verkiezing tot president in december 1558 had hij daartoe een aantal initiatieven genomen. Maar de Verenigde Staten en Groot-Brittannië gingen er niet op in, waarna de Gaulle de nadruk ging

leggen op het nationale karakter van de defensie van Frankrijk en hij zijn land geleidelijk losmaakte uit de NAVO-organisatie.

Door het toedoen van de Gaulle stokte ook de Europese economische integratie. De Gaulle was voorstander van het ‘Europa der vaderlanden’ waarin de staten hun soevereiniteit zouden behouden. Tevens verzette hij zich tegen de toetreding van Groot-Brittannië tot de EEG en het supranationale karakter van de Europese Gemeenschap. Dat was een betreurenswaardige houding. In voordrachten over de internationale of Europese politiek verdedigde ik het Britse lidmaatschap van de EEG en de verdere uitbouw van de Europese

Gemeenschap. Met Groot-Brittannië zou de EEG immers in staat zijn op het economische vlak te wedijveren met de Verenigde Staten. Politiek zou het Frans-Duitse overwicht in de Europese Gemeenschap ongetwijfeld minder groot worden, wat de positie van de kleine lidstaten zou versterken. België zou overigens zowel economisch als wetenschappelijk en technisch voordeel hebben bij de toetreding van Groot-Brittannië. Om die redenen zou ik later, als premier in de periode 1968-1972, persoonlijk sterk ijveren voor de Britse toetreding.

Van grote betekenis was de toenadering die Pierre Harmel zocht met de landen van het Warschaupact. Op de jaarlijkse zitting van de ministerraad van de NAVO in december 1966 werd zijn voorstel om de opdrachten van de organisatie te herdefiniëren aanvaard. De internationale toestand was volgens Harmel dermate gewijzigd dat de Oost-Westrelaties niet langer gebaseerd mochten zijn op wederzijdse afschrikking, maar op defensie en ontspanning. In de loop van 1967 was hij druk in de weer op het diplomatieke vlak om de détente-politiek gestalte te geven. Harmel leverde daarmee een belangrijke bijdrage tot de verbetering van de internationale toestand. Bovendien toonde hij aan dat een klein land als België op het internationale forum een betekenisvolle rol kan spelen.

De Israëlisch-Arabische oorlog

In het Midden-Oosten brak na jaren van betrekkelijke kalmte in juni 1967 opnieuw een ernstige crisis uit. Hoewel het Suez-conflict van 1956 voor de Arabische landen faliekant was afgelopen, bleven ze de staat Israël hardnekkig bestrijden. Vooral Syrië stuurde aan op een nieuwe confrontatie. In november 1966 sloot het een defensie-akkoord met Egypte. Syrië was ook verantwoordelijk voor verscheidene terroristische acties aan zijn grens met Israël. De vergeldingsacties die daarop volgden, waren voor Syrië en Egypte een aanleiding om hun agressie op te voeren. Een gewapende botsing kon niet uitblijven toen Egypte op 15 mei 1967 zijn leger in staat van paraatheid bracht en president Nasser twee dagen later de onmiddellijke terugtrekking eiste van de VN-troepen uit het Egyptisch-Israëlische grensgebied. Op 22 mei blokkeerde Egypte de Straat van Tiran, zodat Israël de golf van Akaba niet meer kon gebruiken. Inmiddels hadden Syrië, Jordanië en Irak eveneens troepen samengebracht aan de grens met Israël.

In de vroege ochtend van 5 juni 1967 barstte het conflict los. Israëlische vliegtuigen voerden luchtaanvallen uit over Egypte, Syrië, Jordanië en Irak. Zij gingen daarbij met een zo grote trefzekerheid te werk dat zij reeds de eerste dag een groot gedeelte van de luchtmacht van de Arabische landen uitschakelden. Door dit overwicht in de lucht liep Israël zijn tegenstanders onder de voet. Op Egypte veroverde het op enkele dagen tijd de streek van Gaza en de Sinaïwoestijn tot aan de rechteroever van het Suezkanaal, op Jordanië het hele gebied van Cisjordanië met inbegrip van het Jordaanse gedeelte van Jeruzalem, en op Syrië de Golanhoogte.

Op 7 juni aanvaardde de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties een door de Sovjetunie voorgestelde resolutie waarin aan de strijdende partijen een staakt-het-vuren werd bevolen. Israël ging er pas op 10 juni op in, toen het vond dat zijn posities voldoende versterkt waren.

Op 8 juni 1967 stapten meer dan 20.000 manifestanten uit solidariteit met Israël door het centrum van Brussel. Zo'n 30-tal parlementsleden namen eraan deel. Omdat ik mij zowel voor, tijdens als na de Tweede Wereldoorlog had ingezet voor de joden en ik een groot bewonderaar was van het joodse volk, was ook ik present. Wat de joden gerealiseerd hadden, vond ik indrukwekkend. Zij waren erin geslaagd in hun jonge en voortdurend bedreigde staat landbouw, industrie, havens, nieuwe steden en universiteiten tot bloei te brengen. Zij

hadden van Israël een moderne en democratische staat gemaakt. De Israëlische staat had daarenboven een bijzondere betekenis. Hij was de uitvoering van het geestelijk testament van alle joden die voor en tijdens de oorlog gefolterd en ter dood waren gebracht en nochtens niet meer dan menselijkheid en vrede hadden gevraagd.

De organisatoren van de manifestatie in Brussel hadden afgesproken dat voor de optocht een vertegenwoordiger van elk van de drie grote partijen de deelnemers zou toespreken. Onder de aanwezige CVP-politici waren er echter niet veel vrijwilligers om dat te doen. Ik deed het dan maar. Op het de Brouckèreplein betuigde ik van op een vrachtwagen mijn sympathie met Israël. Ik deed een oproep om de soevereiniteit van deze onafhankelijke staat te eerbiedigen. Voorts pleitte ik voor het op gang brengen van een dialoog tussen Israël en zijn Arabische buurlanden. Maar alleen een oplossing die de internationale orde en het internationale recht eerbiedigde, was aanvaardbaar. Dat betekende onder meer het verzekeren van de vrije doorgang door internationale waterwegen en de erkenning van de staat Israël door de Arabische landen. Dat betekende voor mij eveneens dat er naar een oplossing voor het probleem van de Palestijnse vluchtelingen zou worden gezocht. Ik eindigde mijn toespraak met de uitroep: '*Leve Israël*!'.

Later, in juli 1973, kende de Hebreeuwse universiteit van Jeruzalem mij het eredoctoraat toe. Ik werd bij die gelegenheid ook ontvangen door de Israëlische eerste minister Golda Meir, die mijn echtgenote en mijzelf op de thee uitnodigde, door minister van Buitenlandse Zaken Abba Eban en door president Efraim Katzir. Deze laatste was enkele weken voordien in zijn nieuwe functie beëdigd. Katzir, wiens oorspronkelijke naam Katchalski was, werd in Kiev geboren en emigreerde in 1922 naar Palestina. Hij was een vermaard biofysicus en een briljant docent.

Door de Israëlische overheden werd alles in het werk gesteld om het mijn echtgenote en mijzelf zo aangenaam mogelijk te maken. We hadden de gelegenheid om een rondreis door Israël te maken waarbij we de hele tijd begeleid werden door een speciale afgevaardigde van de Israëlische regering. De reis kreeg bovendien een plechtig karakter door talrijke bezoeken en ontvangsten. Het eredoctoraat en de rondreis beschouwde ik als een eerbetoon aan mijn familie en mijzelf voor de diensten die we de joden en de staat Israël bewezen hadden.

Regering-Vanden Boeynants succesvol bij het gezond maken van de overheidsfinanciën

Als minister van Financiën in de regering-Harmel had ik onophoudelijk voor het herstel van het budgettaire evenwicht geijverd. Bij elke gelegenheid, in de regering, in het parlement en daarbuiten had ik betoogd dat de tering naar de nering moest worden gezet. Welvaart en sociale vooruitgang zijn immers niet mogelijk zonder gezonde overheidsfinanciën. Maar lang niet iedereen was daarvan overtuigd. Soms had ik de indruk in de woestijn te prediken. Het was ook voor mij een ontgoocheling te constateren dat politieke partijen en pressiegroepen steeds meer lasten op de schouders van de overheid legden zonder daarbij rekening te houden met de financiële gevolgen. Zo verdween mijn voorstel om aan elk wetsontwerp of-voorstel een bijlage

toe te voegen met de kostprijsberekening van de voorgestelde maatregelen voor de overheid, in de lade.

Ik gaf mijn kruistocht echter niet op. Na mijn vertrek uit de regering bleef ik in lezingen voortdurend hameren op de sanering van de overheidsfinanciën. Ook in de Senaat deed ik dat bij verscheidene gelegenheden, onder meer op 22 december 1966 naar aanleiding van de bespreking van de begroting van 1967. Ik herhaalde toen ook nog eens mijn voorstel om de Waalse industriecentra een totaal nieuw uitzicht te geven door de oude mijninfrastructuur op te ruimen en nieuwe woonwijken in een groene omgeving te bouwen. Sommige Waalse

senatoren, onder wie Lucien Harmegnies, protesteerden. Zij hadden weer eens niet begrepen dat mijn plan nieuwe perspectieven voor Wallonië opende.

De regering-Vanden Boeynants trachtte de economische reconversie van de achtergebleven gebieden en meer bepaald de mijnstreken te versnellen door het toekennen van tijdelijke bijzondere hulp aan investeerders. Begin juli 1966 nam het parlement een wet hierover aan. Ik keurde ze ook goed, hoewel ik er mij tijdens de bespreking in de Senaat kritisch over uitgelaten had. In tegenstelling tot wat de regering voorhield, zou de nieuwe wet volgens mij geen verbetering brengen. De afbakening van de gebieden die voor de toepassing van de bijzondere hulp in aanmerking kwamen en de criteria voor de toekenning ervan waren volgens mij veel te ruim opgevat. De subsidies konden daardoor om het even waar en aan om het even welke bedrijven, zelfs in de handels- en distributiesector, worden toegekend. Dat was in strijd met de basisidee van de regionale economische expansie. De regering-Vanden Boeynants had er volgens mij beter aan gedaan één miljard BF uit te sparen op de subsidies aan de mijnen en dat miljard in de vorm van rentevergoedingen tegen vijf procent te gebruiken voor financiële tegemoetkomingen aan nieuwe bedrijven. Dat zou gelijk hebben gestaan met kapitaalinvesteringen voor een bedrag van twintig miljard BF. De reconversie van de Borinage, het Centrum, Luik en Limburg kon maar slagen als men het aandurfde grote bedragen ter beschikking te stellen van investeerders. De nieuwe wet op de economische expansie had echter precies een versnippering van de financiële hulp tot gevolg.

De balans van het financieel-economische beleid van de regering-Vanden Boeynants was echter positief. Voor de begroting van 1967 bedroegen de bijkredieten ongeveer twee procent van de oorspronkelijke begroting, wat een van de beste resultaten was uit de naoorlogse periode. De begroting van 1968 werd in evenwicht ingediend. De regering-Vanden Boeynants had de verdienste dat zij erin slaagde de stijging van de overheidsuitgaven af te remmen. Tijdens haar eerste maanden nam ze daartoe een eerste reeks maatregelen, zoals de bouwstop voor nieuwe scholen, de rationalisering van het lager en middelbaar onderwijs en de beperking van aanwervingen in de overheidssector. Toen begin 1967 bleek dat ze niet voldoende waren en dat de economische conjunctuur verzwakte, vroeg en kreeg de regering bijzondere machten. Van maart tot november 1967 vaardigde ze in totaal meer dan 90 wetsbesluiten uit die betrekking hadden op de grootste uitgavensectoren: het openbaar ambt, de parastatalen, het onderwijs en de sociale zekerheid. Verscheidene wetsbesluiten bevatten ook belastingverhogingen waarover de liberale fracties moeilijk deden. Ze leden daarmee immers zwaar gezichtsverlies. Tijdens de verkiezingscampagne in mei 1965 en ook daarna hadden ze zich immers op de meest radicale wijze uitgesproken tegen elke verzwaring van de fiscaliteit. Ze hadden zelfs belastingverminderingen in het vooruitzicht gesteld. De socialistische oppositie nam de liberalen voor de verloochening van deze beloften uiteraard zwaar op de korrel.

De regering-Vanden Boeynants boekte ook succes bij de bestrijding van de inflatie. De prijzenstop die ze begin mei 1966 invoerde, moest ze evenwel reeds enkele maanden later onder druk van de middenstand voor de meeste produkten opheffen.

De verbetering van de budgettaire toestand betekende niet dat het beheer van de Staat geen problemen meer stelde. De overheidsuitgaven stegen ook tijdens de regering-Vanden Boeynants nog altijd sneller dan het BNP. Het begrotingsevenwicht was meer het resultaat van hogere ontvangsten dan van besparingen. De

belastingverhogingen die ik eind 1965 liet goedkeuren en die vanaf 1 januari 1966 toegepast werden, kregen hun volle effect pas in de loop van 1967. Samen met de belastingverhogingen van de regering-Vanden Boeynants bezorgden ze de overheid aanzienlijke fiscale meerontvangsten. De structuur van de begroting bleef nagenoeg ongewijzigd. De techniek van het debudgetteren van bepaalde uitgaven

of het oprichten van speciale fondsen ervoor werd nog steeds gehanteerd. In de buitengewone begroting stonden nog steeds uitgaven die daar in feite niet thuishoorden. Op 21 december 1967, tijdens de bespreking van de begroting van 1968 in de Senaat, drukte ik daarover nogmaals mijn bezorgdheid uit. Voor de zoveelste maal vroeg ik toen dat, zoals de Een-heidswet voorschreef, een duidelijk onderscheid zou worden gemaakt tussen de gewone en de buitengewone begroting. De begroting zou zo aan doorzichtigheid winnen.

In mijn redevoering op 21 december 1967 vroeg ik eveneens aandacht voor een ander fundamenteel probleem, dat van de opdrachten van de overheid. Gezien de voortdurende begrotingsmoeilijkheden was volgens mij het tijdstip aangebroken om de overheidstaken orondig te herdenken. Men kon zich afvragen of de overheid alle opdrachten die zij uitvoerde, moest blijven uitvoeren en of er geen nieuwe prioriteiten moesten worden vastgesteld. Men kon zich ook de vraag stellen of bepaalde inkomensoverdrachten nog wel zin hadden en of het aanvankelijk beoogde effect ervan gerealiseerd werd. Het was toch niet erg logisch dat bijvoorbeeld het bedrag van de kinderbijslag voor het eerste kind nagenoeg overeenstemde met de bijdrage die ervoor werd geïnd. Niet alleen sociale uitkeringen, maar ook economische subsidies moesten op hun doelmatigheid worden getoetst. Een ander stokpaardje van mij tijdens de debatten over de begroting was de grondige rationalisering van het onderwijs en in het bijzonder van het hoger onderwijs. In 1967 ging reeds een vijfde van de uitgaven op de gewone begroting naar onderwijs. Dat was een bijzonder hoog percentage en het zou nog stijgen. Jaar najaar nam de begroting van Onderwijs toe aan een tempo dat nog hoger lag dan de gemiddelde stijging van de overheidsuitgaven. Toch waren besparingen mogelijk, bijvoorbeeld door het beperken van het aantal instellingen voor hoger onderwijs. Er waren in ons land in 1967 nog altijd 68 instellingen die het diploma van technisch ingenieur afleverden en acht instellingen waar het diploma van burgerlijk ingenieur kon worden behaald. Dat was voor een bevolking van ongeveer negen miljoen inwoners van het goede te veel. Het samenvoegen van die instellingen tot een beperkt aantal of het schrappen van enkele zou de kwaliteit van het onderwijs zeker niet schaden.

Mijn advies aan koning Boudewijn over de communautaire problemen

De regering-Vanden Boeynants ondervond veel hinder van de taalproblemen, hoewel ze zich bij haar aantreden uitdrukkelij k had voorgenomen daar weinig aan te werken. De realiteit was sterker dan het voornemen van de regering. Willens nillens werd ze met de communautaire problemen geconfronteerd en ironisch genoeg zou ze er zelfs over ten val worden gebracht.

In het voorjaar van 1966 kwam de taalproblematiek immers in een stroomversnelling terecht, voornamelijk maar zeker niet alleen onder invloed van de kwestie Leuven. De discussies leidden tot strakkere standpunten van de politieke partijen en blauwdrukken over een nieuwe inrichting van de Belgische Staat. Wat dit laatste betrof, werden in het najaar van 1966 door een aantal vooraanstaanden voorstellen gedaan die in de pers veel aandacht kregen. Paul Van Zeeland publiceerde in oktober 1966 in de *Revue générale, belge* een artikel onder de titel *Pour refaire*

une Belgique unie. De redenering van Van Zeeland was dat de Belgische samenleving verdeeld was en in feite werd beheerst door twee van elkaar verschillende gemeenschappen, de Vlaamse aan de ene kant en de Waalse aan de andere kant. Beide gemeenschappen hadden verschillende verzuchtingen die in de Belgische eenheidsstaat onvoldoende tot hun recht konden komen met toenemende spanningen tussen Vlamingen en Walen tot gevolg. Om de verhoudingen tussen deze twee groepen opnieuw in goede banen te leiden, was volgens Van Zeeland een institutionele hervorming op federale grond-

slag nodig, gebaseerd op een ruime - autonomie van de provincies. Daarnaast moest een regionale Senaat worden opgericht.

Robert Houben, die na de vorming van de regering-Vanden Boeynants voorzitter van de CVP was geworden, sprak zich in interviews met *De Standaard* en *Le Soir* van 10 december 1966 uit voor een soortgelijke hervorming. Hij was voorstander van een herverdeling van de politieke macht om het centralisme op administratief en cultureel gebied tegen te gaan. Tevens verklaarde hij zich voorstander van 'federaliserende methodes'. Hij wou de bevoegdheden in verband met cultuur, onderwijs, openbare werken, volksgezondheid, huisvesting, land- en stedebouw naar de provincies overhevelen. De provinciale instellingen zouden door interprovinciale structuren worden overkoepeld. Houben verdedigde ook een provinciale Senaat waarin elke provincie door een gelijk aantal afgevaardigden vertegenwoordigd zou zijn.

De denkpiste van Van Zeeland en meer nog die van Houben zetten de besluiten van de ronde-tafelconferentie over de grondwetsherziening van januari 1965 op de helling. De CVP had die mee goedgekeurd, maar aangezien haar voorzitter er gedeeltelijk afstand van nam, zou er opnieuw onderhandeld moeten worden. Wie de besprekingen van de ronde-tafelconferentie had gevolgd, wist dat dat een bijzonder zware karwei zou worden. De opvattingen van de partijen liepen sterk uiteen, maar ook in de partijen zelf bestonden grote meningsverschillen. De koning volgde de nieuwe ontwikkeling uiteraard op de voet en won het advies van verscheidene vooraanstaanden in. Hij vroeg ook mijn mening. Op 5 januari 1967 bezorgde ik hem een nota waarin ik mijn visie op de communautaire problemen en de hervorming van de Staat uiteenzette en de voorstellen van Van Zeeland en Houben onderzocht. Hieronder licht ik de belangrijkste punten ervan toe.

Ik ging in mijn nota uit van de onbetwistbare vaststelling dat de taalproblemen en het bestaan van twee volksgemeenschappen in ons land ernstige problemen veroorzaakten. Toch kon men niet beweren dat de gewone burgers zich hier erg voor interesseerden. De meerderheid onder hen stond er zelfs onverschillig tegenover, zeker de arbeiders in Vlaanderen, hoewel hun organisaties zich met de problematiek bezighielden. In Wallonië was de belangstelling groter, vooral bij de arbeiders. Een aantal Waalse politieke en syndicale leiders verdedigden de opvatting dat het federalisme de mogelijkheid bevatte grondige economische hervormingen door te voeren en de economische wederopstanding van hun gewest te realiseren. Maar ik was ervan overtuigd dat in een referendum over de keuze tussen de eenheidsstaat en een federale staat een ruime meerderheid zich voor de eerste formule zou uitspreken. De eenheidsstaat bestond sedert de onafhankelijkheid van ons land. Onze instellingen, partijen en organisaties waren op basis van die structuur georganiseerd. De bevolking had nooit een andere staatsvorm gekend. Gehecht zijn aan de eenheidsstaat was voor velen synoniem met vaderlandsliefde en trouw aan onze instellingen. Andere formules waren voor velen gelijk aan diepe verdeeldheid, versnippering van het gezag, ondermijning van de nationale geest of het begin van separatisme, dat tot riskante avonturen zou leiden. Dat de meerderheid van de bevolking vasthield aan de eenheidsstaat betekende niet dat er niets aan de hand was. In de politiek zijn het meestal actieve en agressieve minderheden en de acties van intellectuelen die dikwijls de doorslag geven en die hervormingsplannen doordrukken. Als voorbeelden gaf ik in mijn nota de beroering die het probleem van de Leuvense universiteit en dat van

het statuut van Brussel veroorzaakt hadden. Sommigen hoopten dat de internationalisering van de politieke en economische vraagstukken, de toenemende internationale samenwerking en vooral de eenmaking van Europa de spanningen tussen Vlamingen en Walen zouden doen afnemen. Vooralsnog was dat niet het geval. Integendeel, de eenheidsstaat werd van vele zijden ondergraven door voorstellen voor decentralisatie, deconcentratie, culturele autonomie in verschillende graden, federalisatie en federalisme.

Bovendien bleken de drie nationale partijen hoe langer hoe meer onderhevig te worden aan interne communautaire spanningen. De eenheid van de CVP was een fictie geworden. In feite werkten de Vlaamse en Waalse vleugel van de CVP nagenoeg onafhankelijk. In de BSP nam de afstand tussen Vlamingen en Walen eveneens toe. Eind 1966 werd aangekondigd dat begin 1967 Waalse en Vlaamse socialisten afzonderlijk zouden congresseren. De meeste Waalse socialistische leiders verdedigden sedert verscheidene jaren het federalisme. De PVV behield naar buiten toe haar eenheid. Maar dat gebeurde waarschijnlijk vooral om tactische redenen. Het Liberaal Vlaams Verbond schaarde zich echter geleidelijk achter diegenen die meer Vlaamse autonomie wensten.

Na deze vaststellingen somde ik in mijn nota de factoren op die naar mijn oordeel de communautaire onvrede aanwakkerden. De eerste oorzaak was Brussel dat zijn rol van hoofdstad niet vervulde. Brussel diende de ontmoetingsplaats te zijn van de twee volksge-rneenschappen. De politieke organisatie ervan moest dit weerspiegelen. Dat was echter helemaal niet het geval. Zowel in Vlaanderen als in Wallonië was er een sterke stroming ontstaan voor politieke decentralisatie, om zo de invloed van Brussel te verminderen.

Een andere factor die de communautaire spanning verhoogde, waren de pogingen om aan het Waalse minorisatiecomplex tegemoet te komen. Daarbij werd vooral gedacht aan wijzigingen in ons parlementaire stelsel, meer bepaald in de parlementaire vertegenwoordiging. Er werden in dat verband verschillende formules naar voor geschoven, met allerlei nuanceringen, zoals het inrichten van een provinciale of paritaire Senaat, of soortgelijke voorstellen. Ze hadden echter allemaal als gemeenschappelijk kenmerk dat aan de verdeling van de parlementszetels op basis van de bevolkingscijfers, het enige hanteerbare criterium volgens mij in een eenheidsstaat, afbreuk werd gedaan. Het hoeft geen betoog dat die voorstellen voor de Vlamingen nadelig uitvielen. Ook in de besluiten van de ronde-tafelconferentie werd een oplossing voorgesteld voor de Waalse minoriseringsvrees, met name het opnemen van een artikel 38bis in de grondwet. Overeenkomstig dit artikel was het mogelijk in het parlement een speciale procedure in gang te zetten indien een wetsvoorstel of-ontwerp de relaties tussen de taalgemeenschappen ernstig in het gedrang kon brengen. De voorwaarde was dat driekwart van de leden van een taalgroep een gemotiveerde motie in die zin zou ondertekenen. Indien bij de stemming twee derde van de leden van een taalgroep zich tegen het betwiste ontwerp of voorstel zou uitspreken, dan zou het niet aanvaard worden en naar de regering worden verwezen. Het was in beginsel mogelijk deze procedure onbeperkt te herhalen. Dat betekende dat in de Kamer van Volksvertegenwoordigers met zijn Z12 leden en met bijvoorbeeld 100 Franstaligen, 67 Kamerleden de goedkeuring van wetten zouden kunnen beletten, terwijl een gewone meerderheid er voorstander van was. Ik merkte in mijn nota aan de koning op dat een dergelijk artikel, indien het effectief in de grondwet zou worden opgenomen, in het Vlaamse landsgedeelte een zeer sterk verzet zou oproepen. Het principe zelf van dit artikel 38bis leek mij trouwens in strijd te zijn. niet de basisbeginselen van een eenheidsstaat.

Het geloof in de eenheidsstaat werd ook aangetast door het Vlaamse defaitisme in verband met de taalwetten. Nauwelijks waren nieuwe taalwetten goedgekeurd en toepassingsbesluiten gepubliceerd of er werden in Vlaanderen campagnes gestart om aan te tonen dat die wetten of besluiten slecht waren, onvoldoende waarborgen

boden en veranderd moesten worden. Objectief bekeken waren er ook redenen tot ontevredenheid. In het bijzonder in Brussel, in de centrale administratie en in de meeste parastatalen bestonden nog wantoestanden die voor de Vlamingen zeer kwetsend waren.

In tegenstelling tot Vlaanderen bestond er in Wallonië in feite geen taaivraagstuk. Er heerste in Wallonië wel ontmoediging, als gevolg van de demografische ontwikkeling, de economische teloorgang en de geringe resultaten van de reconversiepolitiek. Het was onver-

mijdelijk dat er in het Waalse landsgedeelte, waar de gevolgen van de crisis in de traditionele industrieën scherp werden aangevoeld, vergelijkingen werden gemaakt met de sterke economische expansie in Vlaanderen.

Er waren dus veel argumenten om de eenheidsstaat te hervormen. Toch waren er ook factoren die pleitten voor het behoud van onze traditionele instellingen. Van grote betekenis was volgens mij dat de nationalistische strekkingen in de Vlaamse Beweging hun anti-Belgische opstelling hadden verlaten. Algemeen werd aangevoeld dat een eng nationalisme niet meer beantwoordde aan de vereisten van de moderne tijd, dat de Europese integratie reëel was en dat alle grote problemen en oplossingen een internationale dimensie hadden. De Volksunie en de Vlaamse Volksbeweging namen een heel andere houding aan tegenover de Belgische Staat dan de Frontpartij, het VNV, het Verdinaso of de Groot-Nederlandse Beweging tijdens het interbellum. In Vlaanderen was het gevaar voor separatisme niet erg groot. Naar mijn gevoel was Wallonië meer ontvankelijk voor separatistische stromingen als de economische problemen er niet snel zouden worden opgelost.

Het behoud en de doelmatige verdediging van de Belgische eenheidsstaat konden daarom gerechtvaardigd worden op grond van de hiernavolgende overwegingen. Een eerste reden die men kon aanvoeren was dat de economische heropstanding van Wallonië slechts mogelijk was door middel van grote openbare werken en aanzienlijke investeringen vanwege de overheid en de particuliere sector. Met andere woorden, zware financieringsprogramma's waren nodig. Die konden door Wallonië niet alleen gedragen worden. Ze moesten door het hele land, en in feite vooral door Vlaanderen, ten laste worden genomen. De kapitaalvorming en het spaarwezen waren in Vlaanderen veel sterker ontwikkeld.

Een tweede overweging was dat de problemen in Vlaanderen voornamelijk betrekking hadden op de taalintegriteit en de eerbiediging van de Nederlandse cultuur. De oplossing daarvoor bestond in het waarborgen van de territoriale integriteit van Vlaanderen. Die werd bedreigd door de voortdurende uitbreiding van de zogenaamde Brusselse olievlek als gevolg van het inwijken van hoofdzakelijk bemiddelde Franstaligen in de rand rond de hoofdstedelijke agglomeratie. Het was bijgevolg nodig dat het hoofdstedelijk gebied begrensd zou blijven tot de negentien gemeenten en dat daar in alle openbare diensten een tweetaligheid zou worden ingevoerd die voldeed aan de behoeften. Daarenboven was tweetaligheid volgens mij noodzakelijk voor alle belangrijke nationale functies in de centrale administratie en in de parastatalen, naar het voorbeeld van het leger, waarin, althans wettelijk, tweetaligheid aan de hogere officieren opgelegd werd.

Verder was het ook nodig dat de Vlamingen zelf een prestigepolitiek zouden ontwikkelen door zich te laten gelden als de dragers van de Nederlandse cultuur in hun eigen gewest, maar ook en in het bijzonder in de hoofdstad. Dat was alleen mogelijk door hoogstaande culturele, artistieke en wetenschappelijke activiteiten in de Nederlandse taal te organiseren. Dat was een opdracht voor de Vlaamse elite, omdat een taal op lange termijn alleen kan imponeren door de uitstraling van haar voortrekkers.

Ten slotte konden argumenten van zuiver politieke opportuniteit aangevoerd worden om de eenheidsstaat te behouden.

Anderzijds waren er vele tekenen die erop wezen dat de eenheidsstaat geen stand zou houden of alleszins aan de gewijzigde omstandigheden zou moeten worden

aangepast. Dat was het enige besluit dat men kon trekken, althans als men de ogen niet sloot voor de onbetwistbaar sterke politieke stromingen die een hervorming van de Belgische Staat nastreefden. Over de inhoud van die hervorming liepen de meningen uiteen. De voorstellen gingen in de richting van decentralisatie, deconcentratie, federahsatie of federalisme. In de praktijk bleek dat het onderscheid tussen die formules niet altijd makkelijk te maken was.

Zo was het bijvoorbeeld moeilijk te zeggen bij welk stelsel de besluiten van de rondetafelconferentie aanleunden. Er was tijdens die besprekingen vooral gezocht naar waarborgen voor de Franstaligen die vreesden voor miiiorisering. Dat leidde tot het artikel 38bis waarvan ik de inhoud en de gevaren reeds heb aangegeven. Het principe van dat artikel was volgens mij alleen aanvaardbaar in een federale staat met belangrijke bevoegdheden voor de deelstaten. Maar de gevolgen van zo'n reorganisatie van de Staat waren verreikend. Het impliceerde bovendien dat er een sterk centraal gezag zou blijven bestaan dat voor de buitenlandse politiek, defensie, monetaire politiek, algemene economische politiek, grote openbare werken, algemene fiscaliteit, sociale wetgeving en sociale zekerheid bevoegd zou zijn. Maar de zogenaamde deconcentratie of federalisatie kon de politiek van het nationale gezag op die terreinen onmogelijk maken, in de praktijk verhinderen of in elk geval uithollen.

Volgens mij zouden de hervormingen voorgesteld in de besluiten van de ronde-tafelconferentie in de praktijk weinig voldoening geven. Als compensatie voor de verminking van het principe van de parlementaire vertegenwoordiging op basis van de bevolkingscijfers was in het akkoord van januari 1965 bepaald dat een beperkte decentralisatie en deconcentratie zou worden doorgevoerd. De administratieve decentralisatie zou worden bevorderd door ruimere bevoegdheden te geven aan de gemeenten en provincies voor bepaalde openbare werken, volksgezondheid, huisvesting, landbouw en ruimtelijke ordening. De gemeenten zouden ook een grotere autonomie krijgen inzake hun personeels- en fiscaal beleid. Anderzijds zou de algemene voogdij van de centrale overheid over de gemeenten in grote mate behouden blijven. De economische decentralisatie zou worden verwezenlijkt door in het kader van een algemeen nationaal economisch programma stimulansen te geven op het gewestelijk vlak. Dat zou onder meer gebeuren door de oprichting van regionale ontwikkelingsmaatschappijen en van speciale fondsen voor de gewestelijke economische expansie. De culturele autonomie zou worden bevorderd door de oprichting van cultuurraden. Hun beslissingsmacht zou echter gering zijn. In hoofdzaak zouden zij de nationale overheid adviseren.

Alles bij elkaar waren dat zeer bescheiden voorstellen die mijns inziens de structuren en de werking van de Belgische Staat niet grondig zouden veranderen. Het experiment met de cultuurraden voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog was in feite ontgoochelend geweest. Van de regionale ontwikkelings- en investeringsmaatschappijen verwachtte ik evenmin veel. Daarenboven stonden velen, onder wie de leiding van de CVP, aarzelend tegenover de mogelijkheid dat de regering-Vanden Boeynants wetsontwerpen zou kunnen indienen voor de oprichting van cultuurraden en regionale investeringsmaatschappijen.

Ook de voorstellen van Van Zeeland bleven op veel punten onduidelijk. Volgens Van Zeeland was men op de federalistische formule aangewezen. Daarbij was het van belang te weten uit hoeveel deelstaten de federatie zou bestaan en hoe de bevoegdheden tussen de deelstaten enerzijds en het federale gezag anderzijds zouden worden verdeeld. Van Zeeland sprak zich uit tegen een federatie met twee deelstaten, omdat die aanleiding zou geven tot hevige tegenstellingen tussen de twee vrij autonome gemeenschappen. Hij verwierp tevens een federatie met drie deelstaten, dus ook met Brussel. Van Zeeland noemde een dergelijke constructie een ‘politiek monster’. Hij suggereerde de provincie Brabant in drieën te splitsen: Vlaams-Brabant, Waals-Brabant en Groot-Brussel. Dat zou tot gevolg hebben dat er in ons land vijf

Nederlandstalige en vijf Franstalige provincies zouden bestaan naast de provincie Brussel. In deze laatste provincie zou voor alle administratieve en politieke functies de tweetaligheid gelden.

De bevoegdheidsverdeling tussen het centrale gezag en de provincies was in Van Zeelands

voorstel eveneens vaag. Wat hij 'principepskwesties' en 'werkingsvoorschriften' noemde, zou door de centrale instellingen of de 'bondsautoriteiten' vastgelegd moeten worden. De uitvoering of de toepassing ervan zou de opdracht zijn van de provincies. Alle culturele of taal-aangelegenheden en alle problemen die beter op het regionale vlak konden worden behandeld en opgelost, zouden ook tot de bevoegdheden van de provincies behoren. Zijn plan kwam erop neer dat de politieke besluitvorming unitair zou blijven, terwijl de uitvoering ervan zou worden gedecentraliseerd. De graad van feitelijke decentralisatie was in Van Zee-lands scenario echter voor veel interpretatie vatbaar. Dat bleek onder meer uit het voorbeeld dat hij gaf, namelijk dat de bondsstaat bevoegd zou zijn voor de militaire politiek en de provincie vo o r de vo rming van het leger.

In Van Zeelands voorstel diende de centrale administratie tweetalig te zijn en moest iedere topambtenaar de twee landstalen voldoende kennen, zodat er tijdens vergaderingen geen vertaling nodig zou zijn. Het geheel zou worden bekroond met een regionale of provinciale Senaat waarin ieder van de elf provincies door tien senatoren zou worden vertegenwoordigd.

Inzake de staatshervorming is het altijd veel makkelijker kritiek te uiten dan samenhangende voorstellen uit te werken. Toch vond ik het mijn plicht in mijn nota aan de koning te vermelden dat het scenario van Van Zeeland onvermijdelijk op een aantal fundamentele bezwaren zou stuiten.

Van Zeeland liet bijvoorbeeld na het gebied Brussel af te bakenen. Men kon uit zijn artikel in de *Revue générale belge* niet opmaken of het ging om de negentien gemeenten van de bestaande Brusselse agglomeratie dan wel om een groter gebied. Dat Van Zeeland hierover in het vage bleef, deed vermoeden dat hij Brussel ruimer zag dan de negentien gemeenten. Elke uitbreiding van de Brusselse agglomeratie zou in Vlaanderen echter slecht onthaald worden. In Wallonië en bij de Franstalige Brusselaars zou dan weer de tweetaligheid in de centrale administratie en in het Brusselse gebied ongetwijfeld zeer sterk bestreden worden. Een ander zwak punt was dat het voorstel-Van Zeeland maar echt betekenis kreeg indien de bevoegdheidsoverdracht aanzienlijk was. Maar in dat geval kwam volgens mij de eenheid van het algemene beleid in grote mate in gevaar. Net als de voorstellen van de ronde-tafelconferentie zouden er zich ook in Van Zeelands stelsel talrijke ingewikkelde administratieve betwistingen, conflicten en financiële verspillingen voordoen. Zowel in Vlaanderen als in Wallonië zou zeker ook bezwaar worden gemaakt tegen de kunstmatige opsplitsing van de twee volksgemeenschappen. In Vlaanderen zou men voorhouden dat het Vlaamse volk, van Maaseik tot Oostende, één was. Ten slotte zou de regionale of provinciale Senaat van Van Zeeland in Vlaanderen sterk bekritiseerd worden. Vlaanderen zou wellicht voor altijd in de minderheid worden gesteld aangezien aan de elfde provincie Brussel tien senatoren werden toegekend. Het leed geen twijfel dat die groep overwegend uit Franstaligen zou bestaan. Gezien hun overwicht in Brussel kon dat ook moeilijk anders.

De voorstellen van Houben leunden aan bij die van Van Zeeland en die van de rondetafelconferentie. Ook hij wou bevoegdheden overdragen aan de provincies, onder andere in verband met cultuur, openbare werken, volksgezondheid, landbouw en ruimtelijke ordening. Deze opsomming was echter niet limitatief Houben was voorstander van een provinciale Senaat die hij als een alternatief beschouwde voor het artikel 38bis voorgesteld door de ronde-tafelconferentie. Mijn fundamentele

opwerping tegen zijn plan was dat het net als dat van Van Zeeland het overwicht aan de Franstaligen zou bezorgen, zeker in de provincie Brabant.

Zelf gaf ik in mijn nota aan de koning het voorstel ter overweging om volledige culturele autonomie te verlenen aan Vlaanderen, Wallonië en Groot-Brussel. Daarnaast suggereerde

ik de Senaat paritair samen te stellen als garantie tegen de mogelijke mmorisering van Wallonië.

Volledige culturele autonomie betekende voor mij de oprichting in de drie gewesten van een wetgevende instelling met beslissingsbevoegdheid over onderwijs, taalwetgeving, huisvesting, ruimtelijke ordening, milieu en alle toenmalige bevoegdheden van de ministers van Cultuur. De centrale of nationale wetgever zou nog wel bevoegd blijven voor de algemene beginselen van de onderwijspolitiek, zoals bepaald in het Schoolpact, en voor de nationale culturele instellingen. Een aantal landen, zoals de Verenigde Staten, de Duitse Bondsrepubliek en Oostenrijk, paste dat stelsel trouwens toe. Uit de bevoegdheidsverdeling in die landen kon inspiratie worden geput om de juiste verhoudingen tussen de nationale en de gewestelijke wetgevers en de uitvoerende machten te bepalen.

Het leek mij tevens aangewezen de begroting voor onderwijs en cultuur te verdelen volgens een aantal objectieve criteria zoals bijvoorbeeld het aantal inwoners of de school-bevolking. Eventueel konden ook gewestelijke belastingen worden geheven, maar dan wel in een door de centrale wetgever vastgesteld kader.

De realisatie van een volledige culturele autonomie leek mij erg belangrijk, vooral voor Vlaanderen. Eenmaal de culturele autonomie verworven, zou Vlaanderen zich zonder twijfel openstellen voor andere cultuurgemeenschappen en talen. Het probleem-Leuven zou dan volgens mij vanuit een totaal andere gezichtshoek worden benaderd. In mijn hypothese zou het immers geen verschil uitmaken of er aan een afdeling van de Leuvense universiteit in het Frans, het Engels, het Duits of een andere taal zou worden gedoceerd. Mijn voorstel bevatte ook een oplossing voor Brussel aangezien daar volledige taalvrijheid zou bestaan en de vrijheid van het gezinshoofd bij de schoolkeuze zonder enige controle of beperking zou worden geëerbiedigd.

Voorts stelde ik voor de tweetaligheid voor alle leidende functies in de centrale administratie en in alle nationale parastatalen in te voeren. Het verzet van de Walen en Franstalige Brusselaars hiertegen zou zeker groot zijn. Er kon echter aangevoerd worden dat in het leger de tweetaligheid voor hogere officieren reeds een vereiste was, hoewel de toepassing van dit principe in de praktijk soms te wensen overliet. Daarenboven was in mijn stelsel de tweetaligheid niet van toepassing op de meerderheid van de nationale ambtenaren en evenmin op die van de gemeenten en de provincies. In feite ging het om een numeriek vrij kleine groep die tweetalig moest zijn. Voor het onderwijs was er geen enkel probleem meer omdat het onder de culturele autonomie viel. Dat was niet onbelangrijk gezien het aantal personen dat in het onderwijs tewerkgesteld was.

Ik was er ook voorstander van om een beperkte hoofdstedelijke kern af te bakenen die de nieuwe stad Brussel zou vormen en waar de publieke administratieve diensten volledig tweetalig zouden zijn. Alleen dan kon Brussel zijn functie van hoofdstad van het land vol ledig vervullen. De burgemeester of de voorzitter van de raad van het kerngebied Brussel zou verplicht tweetalig moeten zijn. Hij zou tevens door de koning benoemd worden. Zijn aanstelling zou dus niet meer afhankelijk zijn van het toevallige politieke spel. Voor alle duidelijkheid voegde ik er in mijn nota aan de koning nog aan toe dat Groot-Brussel beperkt bleef tot de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie. Het zou trouwens logisch zijn indien in een latere fase het kerngebied Brussel zou versmelten met het gewest Brussel.

Wat de paritaire Senaat betrof die zou volgens mijn voorstel worden samengesteld uit 106 rechtstreeks verkozen senatoren volgens de bestaande zetelverdeling, dus op basis van de bevolkingscijfers. Die 106 senatoren zouden 54 leden coöpteren, maar op voorwaarde dat in totaal evenveel vertegenwoordigers van de Nederlandstalige als van de Franstalige gemeenschap in de Hoge Vergadering zitting zouden hebben. Deze formule bood het grote voordeel dat de tegenstand van de politieke partijen minder groot zou zijn dan in het geval

van een provinciale Senaat. Volgens het plan-Van Zeeland bijvoorbeeld zouden de provincies Namen en Luxemburg met hun geringe bevolking en hun PSC-overwicht evenveel senatoren hebben als de provincie Luik met haar veel grotere bevolking en socialistische meerderheid.

Ten slotte vestigde ik er de aandacht van de koning op dat in mijn voorstellen de eenheid van het land en de eenheid in het beleid werden behouden. Het centrale gezag zou niet worden aangetast. Het zou een aantal bevoegdheden overdragen, maar die raakten niet aan de essentiële functies van de Staat. Bevoegdheden zoals buitenlandse politiek, defensie, fiscaliteit, economische politiek en sociale wetgeving bleven nationaal.

Ik zou enkele jaren later als premier van regeringen met de socialisten mijn plan in grote mate realiseren. In de grondwetsherziening van 1970 werd de culturele autonomie verwezenlijkt. Er werd weliswaar een artikel 38bis ingeschreven, maar de inhoud daarvan verschilde fundamenteel van wat tijdens de ronde-tafelconferentie was overeengekomen. De eventualiteit dat een meerderheid van een taalgroep de wetgeving kon blokkeren, was voor mij onaanvaardbaar. De grondwetsherziening van 1970 voerde een procedure in, de zogenaamde alarmbel, waardoor het wetgevende werk gedurende maximum 30 dagen kan worden geschorst. Maar na die periode kan het parlement bij eenvoudige meerderheid een beslissing nemen. Van de paritaire samenstelling van de Senaat zag ik af, omdat het niet mogelijk bleek de volledige tweetaligheid voor alle belangrijke administratieve functies te doen aanvaarden. Daarenboven waren de bevoegdheden die aan de gewesten werden overgedragen niet voldoende om een paritair samengestelde Senaat te verantwoorden. Wel werd in 1970 in de grondwet het artikel 86bis opgenomen dat bepaalt dat de regering, de eerste minister niet meegerekend, paritair moet zijn samengesteld. De pariteit geldt echter alleen voor de ministers en niet voor de staatssecretarissen. Voor de Vlamingen is dat een voordeliger regeling dan een paritaire Senaat. Zo behouden zij immers de meerderheid in het parlement. Het hoofdstedelijk kerngebied dat ik voor ogen had, kon ik niet realiseren.

Leuven Vlaams

Tijdens de regering-Vanden Boeynants was de tijd voor de uitvoering van een grondwetsherziening nog niet rijp. Er werd veel denkwerk verricht, maar de ideeën waren nog te weinig afgelijnd en de meningen liepen nog te sterk uiteen. De drie grote nationale partijen stonden trouwens niet te trappelen om een staatshervorming door te voeren. Intern waren zij verdeeld en onzeker. In die omstandigheden was het niet mogelijk een consensus over een nieuwe inrichting van de Belgische Staat te bereiken. Bovendien veroorzaakte nog een andere communautaire twistappel beroering, met name die van de Leuvense universiteit, waar Vlamingen en Franstaligen het steeds moeilijker met elkaar konden vinden.

De verhoudingen in Leuven waren al een hele tijd gespannen. De Leuvense Alma Mater met haar Vlaamse en Franstalige afdeling kende sedert de jaren vijftig een grote expansie. De democratisering van het onderwijs had er niet alleen tot gevolg dat het aantal studenten tussen 1950 en 1960 verdubbelde van ongeveer 7000

studenten tot meer dan 14.000 in 1960, maar ook dat de Franstalige meerderheid zowel bij de studenten als bij het wetenschappelijk en academisch kader een minderheid werd. Daaruit ontsproten twee problemen die elkaar doorkruisten: enerzijds de aanpassing van de universitaire infrastructuur aan de studentenexplosie en anderzijds de ongerustheid bij de Franstaligen over hun afbrokkelende dominantie aan de Leuvense universiteit en hun toekomstige positie in de universiteitsstad. Wat dit laatste probleem betrof, kregen de Franstaligen gedaan dat er voor hen in de taal-

wetten van 1963 een aantal administratieve en onderwijsfaciliteiten werden ingeschreven. Zo konden zij gebruik maken van een gemeentelijke administratieve dienst in de universiteitshallen en beschikten zij over de mogelijkheid om hun kinderen naar Franstalige klassen in Leuvense scholen te sturen. De Vlamingen protesteerden hiertegen. Maar ook de radicale Franstaligen waren niet tevreden. Zij eisten een volledig tweetalig statuut voor de stad Leuven en zijn omgeving.

Voor het probleem van de spectaculaire aangroei van de studentenbevolking meende men dat de wet op de universitaire expansie van april 1965 een oplossing zou bieden. Zoals vermeld bepaalde die ongelukkige wet dat in Antwerpen en Kortrijk kandidaturen zouden worden opgericht, terwijl de Franstalige afdeling van Leuven in het kanton Waver en in Sint-Lambrechts-Woluwe uitbreidingsmogelijkheden zou krijgen.

Enkele maanden na de goedkeuring van de wet op de universitaire expansie escaleerden de problemen in Leuven. Begin november 1965 verscheen in een studentenblad een interview met de Franstalige algemeen beheerder van de Leuvense universiteit professor M. Woitrin waarin deze de uitbreiding van de universiteit binnen de driehoek Leuven-Brussel-Waver situeerde. Hij voegde er nog aan toe dat die driehoek op lange termijn zou uitgroeien tot Groot-Brussel. Woitrin verduidelijkte achteraf wel dat hij voor de strikte eerbiediging van de taalwet was en het Nederlandstalige karakter van Leuven erkende, maar het kwaad was toen al geschied. In Vlaanderen interpreteerde men zijn verklaring als het bewijs dat de Franstaligen van plan waren Leuven als uitvalsbasis te gebruiken voor de verfransing van Vlaams-Brabant. Vlaamsgezinde kringen, ook academische, reageerden. De Vlaamse Vereniging van Professoren van Leuven sprak zich op 16 november 1965 uit tegen het behoud van de Franstalige afdeling van de universiteit in Leuven. Enkele weken later publiceerden de Vlaamse Leergangen te Leuven een memorandum met een soortgelijk standpunt. Aan het eind ervan werden de namen van de leden van de raad van beheer van de Vlaamse Leergangen vermeld. Mijn naam stond daarbij. Ik was inderdaad lid van de raad van beheer van de Vlaamse Leergangen, maar ik was het niet eens met de inhoud van het memorandum. Daarom protesteerde ik in de pers tegen het onrechtmatige gebruik van mijn naam.

Het bisschoppelijk mandement van 13 mei 1966

Door de stellingnames van Vlaamsgezinde organisaties en de campagne van de Vlaamse pers werd de voorheen sporadisch gebruikte slogan *Walen buiten* gemeengoed in Vlaanderen. Die evolutie liet de Vlaamse CVP-vleugel niet onberoerd. Eind 1965 schaarde ook die zich achter de eis van de overheveling van Leuven Frans naar Wallonië. De bisschoppen zochten als inrichtende macht van de universiteit naar een uitweg. Ze stelden een commissie aan om het probleem te onderzoeken. Toen deze commissie enkele weken na het tot-stand-komen van de regering-Vanden Boeynants haar rapport klaar had, bleek dat de Vlaamse en Waalse leden geen consensus hadden kunnen bereiken. De Franstaligen verwierpen zowel de idee van een ruimere autonomie voor beide afdelingen als die van de geleidelijke overheveling van de Franstalige kandidaturen. Het betekende dat de bisschoppen de knoop moesten

doorhakken. Op 13 mei 1966 namen ze een beslissing die twee dagen later publiek werd gemaakt. In een zogenaamd mandement verdedigden de bisschoppen 'het behoud van de institutionele en functionele eenheid van de Alma Mater, alsmede haar fundamentele geografische eenheid te Leuven zelf'. Zij zouden overigens niet aanvaarden dat 'deze eenheid door al wie tot de universiteit behoort, publiek in het gedrang wordt gebracht. Noch onmiddellijk, noch trapsgewijze kan er sprake zijn van een nieuwe Franstalige of een nieuwe Nederlandstalige universiteit, noch van een verdeling van het gemeenschappelijk patrimonium... De idee van

twee katholieke universiteiten in ons land, zelfs mocht dit financieel of politiek verwezenlijkbaar zijn, wordt door ons afgewezen'.

Het minste wat men van het bisschoppelijk mandement kon zeggen, was dat het aan duidelijkheid niets te wensen overliet. Maar zowel de toon als de inhoud ervan werden in Vlaanderen bijzonder slecht onthaald. In Leuven gingen de Vlaamse studenten in staking, terwijl ook de meeste Vlaamse professoren geen genoegen namen met de bisschoppelijke stellingname.

Het wetsvoorstel van Verroken voor de overheveling van Leuven Frans

Alsof dat allemaal nog niet volstond, goot de fractieleider van de Vlaamse CVP-Kamergroep Jan Verroken nog meer olie op het vuur. Hij diende op 17 mei 1966 een wetsvoorstel in waarin gestipuleerd werd dat het beginsel '*streektaal=onderwijstaal*' net als voor het lager en secundair onderwijs ook voor het hoger onderwijs zou worden toegepast. In feite hield het de overheveling van Leuven Frans naar Wallonië in. De Franstalige vleugel van de CVP reageerde verontwaardigd op Verrokens initiatief, omdat er geen overleg was gepleegd, hoewel dat volgens de statuten van de partij verplicht was. Om die reden en ook omdat ze er niet mee akkoord konden gaan, eisten de Franstaligen dat Verroken zijn voorstel zou intrekken. De meerderheid van de Vlaamse CVP-fractie ging niet op deze vraag in. De eenheid van de CVP, die al enkele jaren niet veel meer voorstelde, behoorde daarmee definitief tot het verleden.

Op 28 juni 1966 werd de inoverwegingneming van Verrokens wetsvoorstel besproken. Het werd verworpen met 103 stemmen tegen 91. De meeste fracties stemden communautair, Vlamingen tegen Franstaligen. Zelfs de leden van de regering deden dat, met uitzondering van eerste minister Paul Vanden Boeynants en vice-eerste minister Willy De Clercq, die zich onthielden. Alleen de liberalen namen een eensgezind standpunt in. Zij stemden allemaal tegen.

Dezelfde dag nog van de stemming in de Kamer dienden de CVP-senatoren Karel Van Cauwelaert en Alos Sledsens Verrokens voorstel in de Hoge Vergadering in onder hun eigen naam. De bespreking ervan had plaats op 6 juli. De inoverwegingneming van het voorstel werd bij staking van stemmen verworpen: 79 stemmen tegen 79 bij 3 onthoudingen. Robert Houben onthield zich. Als voorzitter van de CVP wou hij geen standpunt innemen. Houben verklaarde erg ongelukkig te zijn over de verdeeldheid in zijn partij. Ik sprak mij uit voor het voorstel, hoewel ik het grootste voorbehoud had bij verscheidene juridische en technische artikelen ervan. Maar met het principe '*streektaal=onderwijstaal*' was ik het volledig eens. Daarenboven vond ik dat het verkeerd was het voorstel omwille van louter politieke opportuniteit niet in overweging te nemen. Verscheidene Franstalige senatoren, onder wie enkele vooraanstaande juristen, deden dat wel. Het recht van wetgevend initiatief wordt gewaarborgd door de grondwet en naar mijn mening wordt hieraan afbreuk gedaan als men weigert een wetsvoorstel in overweging te nemen. De parlementaire commissie is het geëigende forum voor de bespreking van een wetsvoorstel.

Vanden Boeynants 'struikelt' over Leuven

Toen het voorstel-Verroken van de parlementaire agenda was afgevoerd, was de lont tijdelijk uit het kruitvat genomen. De Vlaamse CVP-vleugel liet de kwestie Leuven rusten omwille van het afgesproken taalbestand bij de vorming van de regering-Vanden Boeynants en om de reeds broze eenheid van de partij niet verder in het gedrang te brengen. De bisschoppen van hun kant deden na hun in Vlaanderen fel gecontesteerde mandement van 13 mei ook

wat water in hun wijn. De vlaamsgezinde hoogleraar Piet De Somer werd benoemd tot prorector van Leuven Nederlands en de eveneens vlaamsgezinde hoogleraar Edward Leemans tot commissaris-generaal.

Eind 1967 nam de spanning opnieuw toe. Op 5 november 1967 had in Antwerpen een grote Vlaamse betoging plaats waarin naast VU'ers ook CVP- en BSP-parlementsleden opstapten achter spandoeken waarop de overheveling van Leuven Frans naar Wallonië werd geëist. De Franstaligen lieten er zich niet door afschrikken. Integendeel, op 2 januari 1968 schreef de gezaghebbende Franstalige hoogleraar P. De Visscher op hooghartige toon in *La Libre Belgique* dat de Franstalige afdeling van de universiteit niet uit Leuven zou weggaan. Twee weken later, op 15 januari, publiceerde de Academische Raad van Leuven Frans een expansieplan waaruit men kon opmaken dat in Leuven een volledige Franstalige universiteit zou blijven bestaan. De reactie hierop in Vlaanderen was zo mogelijk nog heftiger dan na het bisschoppelijk mandement van 13 mei 1966. De Vlaamse studenten in Leuven gingen op 17 januari in staking, spoedig gevolgd door de meeste Vlaamse professoren. De Vereniging van Vlaamse Professoren had de studenten trouwens opgeroepen tot verzet. Wat zich daarna in Leuven afspeelde, was niet erg fraai. Bij betogingen van de Vlaamse studenten kwam het tot heftige rellen en botsingen met de rijkswacht. Ruiten van de woningen van Franstalige professoren werden ingegooid of met verf beklad. Sommige studentenblaadjes verkondigden revolutionaire boodschappen. Aan de andere universiteiten en middelbare onderwijsinstellingen in Vlaanderen werden solidariteitsbetogingen en soortgelijke acties georganiseerd.

Een nieuw moment in de escalatie was de verklaring op 2 februari 1968 van de bisschop van Brugge, monseigneur Emiel Jozef De Smedt, dat zijn instemming met het bisschoppelijk mandement van 13 mei 1966 ‘een schromelijke vergissing’ was geweest. Zijn Vlaamse collega's sloten zich tijdens de daaropvolgende dagen bij hem aan, zij het in voorzichtiger bewoordingen.

De breuk in het episcopaat was een aansporing voor de voorstanders van Leuven Nederlands. Op 6 februari bereikten hun acties een hoogtepunt. In de grote Vlaamse steden werd toen de hele dag door studenten en scholieren betoogd. Dezelfde dag interpelleerde CVP-fractieleider Jan Verroken de regering over de kwestie Leuven. Verroken betoogde dat hij niet uit was op de val van de regering, maar wel een duidelijke uitspraak verlangde over de overheveling van Leuven Frans. Verroken herhaalde het standpunt dat hij eerder in zijn wetsvoorstel had ingenomen: de taalwetgeving en het principe ‘*streektaal=onderwijstaal*’ moest ook voor het hoger onderwijs worden toegepast. Het reglement van de Kamer schrijft voor dat de regering onmiddellijk op interpellaties antwoordt. Eerste minister Vanden Boeynants vroeg en kreeg van zijn meerderheid echter een uitstel van 24 uur om het antwoord van de regering ‘rustig voor te bereiden’.

's Anderendaags, in de vroege namiddag, volgde de anticlimax. Vanden Boeynants kwam alleen op de Kamertribune om het ontslag van zijn regering aan te kondigen. Enkele uren daarvoor hadden de Vlaamse CVP-fracties het voorgenomen antwoord van Vanden Boeynants als onvoldoende beoordeeld, omdat het principe van de overheveling van Leuven Frans naar Wallonië er niet in opgenomen was. De houding van de Vlaamse CVP-ministers gaf daarbij de doorslag. Een week later zou Raf Hulpiau tijdens een vergadering van de CVP-fracties op een naïeve wijze onthullen dat hij en enkele andere CVP-politici in de regering het advies hadden ingewonnen

van vier Vlaamse journalisten, met name Jef Claes van *Het Volk*, diens collega-hoofdredacteur Emiel Van Cauwelaert, Karel De Witte van *Gazet van Antwerpen* en Manu Ruys van *De Standaard*. Aan hen hadden ze gevraagd of de CVP al dan niet in de regering moest blijven. Het antwoord van de journalisten was negatief geweest. Ik vond het verhaal bijzonder ergerlijk en was er uitermate verbolgen over. Het is toch ongehoord dat ministers beslissen de regering te verlaten na een gesprek met enkele journalisten.

Bij het optreden van Jan Verroken konden ook heel wat kritische kanttekeningen worden gemaakt. P.W. Segers was tijdens de vergadering van de CVP-Senaatsfractie in de namiddag van 7 februari niet mals voor hem. Hij zei dat Verroken met zijn initiatief op twee punten helemaal het tegengestelde resultaat had bekomen van wat hij beoogd had. Hij had de regering doen vallen ofschoon dat niet in zijn bedoeling lag. Hij had in de Kamer ook de koppen willen tellen van de voorstanders van de overheveling van Leuven Frans, maar door de val van de regering was dat evenmin gebeurd. P.W. Segers vond dat Verroken de politieke crisis moest oplossen die hij veroorzaakt had. Voor het overige bekritiseerde Segers de Vlaamse CVP-ministers, omdat zij beslist hadden ontslag te nemen zonder hun Franstalige partijgenoten in de regering te verwittigen. Hij drukte ook zijn bezorgdheid uit over de toekomst van de CVP: die zou niet meer de grootste partij zijn als Vlamingen en Walen hun eigen weg zouden gaan. Emile De Winter was eveneens erg scherp voor Verroken. Hij herinnerde eraan dat Verroken destijds de overheveling van Komen-Moeskroen met zijn 75.000 inwoners naar de provincie Henegouwen verdedigd had in ruil voor de overheveling van de Voerstreek met zijn 4000 inwoners naar de provincie Limburg.

Mijn plan voor Leuven

In Vlaanderen en in het Franstalige landsgedeelte werd zeer uiteenlopend gereageerd op het ontslag van de regering-Vanden Boeynants. De meeste kranten in Vlaanderen keurden de houding van de Vlaamse CVP goed. De Franstalige kranten daarentegen hadden er geen goed woord voor over en omschreven ze als ‘absurd’, ‘een explosie van nationalisme’, en een voorbeeld van ‘taalfanatisme’. De reacties bewezen dat de relaties tussen Vlamingen en Franstaligen ernstig verstoord waren. In die gespannen atmosfeer stelde ik op 10 februari tijdens een studiedag van het ACW over de universitaire problematiek een plan voor om de kwestie Leuven uit het slop te halen. Gezien het belang ervan geef ik de tekst ervan volledig weer, inclusief mijn inleiding.[1]

De Universiteit van Leuven in het perspectief van het jaar 2000

De universiteit van Leuven bestaat sedert meer dan vijf eeuwen. Zij is onze fierheid en onze trots. Zij heeft onschatbare bijdragen geleverd en doet dat nog altijd aan de vooruitgang van de wetenschap, de cultuur en de menselijke waarden. Zij is in dit kleine land de grootste universiteit en zij vertegenwoordigt een wetenschappelijk en geestelijk patrimonium waarvan de internationale uitstraling door niemand wordt betwist.

Thans wordt zij bedreigd door velen die haar willen doen uiteenspatten in de wetenschappelijk niet te verantwoorden spreiding van faculteiten of kandidatuultjes, over talrijke inplantingscentra, namelijk in Vlaanderen, in Brussel of in Wallonië. Dit verwekt verbazing en verontwaardiging in binnen- en buitenland. Om te begrijpen wat er gebeurt, moet men echter rekening houden met de politieke realiteit en met

1 In vergelijking met de oorspronkelijke tekst is de hier weergegeven versie op een aantal punten door de redacteur taalkundig aangepast.

de onbetwistbare noodwendigheid, die volgt uit het communautaire probleem in België en het bestaan van twee volksgemeenschappen.

Onze opgave moet erin bestaan de uitdaging van de wereld van morgen resoluut aan te pakken. Ook een klein land kan, indien het zich weet aan te passen, een rol spelen die veel ruimer is dan de beperking van zijn staatkundige grenzen. Dit kan zij doen in vele domeinen van de wetenschap, inzake cultuurbevordering en inzake het menselijk denken.

Onze ambitie zou erin moeten bestaan de uitbouw en de verdere ontwikkeling van de universiteit van Leuven als grootste katholieke universiteit van de wereld te verwezenlijken om een wetenschappelijk centrum van internationaal formaat, al weze het gevestigd binnen enge staatsgrenzen, tot steeds grotere expansie te voeren. We

moeten dan de moed hebben koelbloedig te overwegen waar men met deze instelling naartoe wil en welke rol zij nog zal spelen in de toekomst, als eenmaal onze communautaire problemen opgelost zullen zijn en wij, trouw blijvend aan hetgeen ons eigen is, ook Europeeërs zullen zijn.

Maar dergelijke overwegingen zijn thans, op zichzelf genomen, niet erg doelmatig. Wij zijn immers geconfronteerd met een realiteit, die men niet kan ontgaan: het samenleven van twee volksgemeenschappen en het taalprobleem. Wij gaan dus uit van de opvatting dat men daadwerkelijk rekening moet houden met de communautaire verhoudingen, de dualiteit van Vlaanderen en Wallonië, met de politieke werkelijkheid, met hetgeen rationeel en noodwendig is, zonder enige toegeving van sentimentele aard.

Op deze studiedag, die gewijd is aan de universitaire problematiek en aan de 'doorstroming naar het hogere onderwijs', kan ik, gezien de omstandigheden, niet de verantwoordelijkheid ontwijken te spreken over het vraagstuk Leuven. Ik weet niet naar welke oplossing men feitelijk gaat. Verscheidene jaren geleden reeds zag ik er één en ik heb die toen voorgesteld waar het moest. Velen zeggen mij dat deze oplossing, die vroeger aanvaardbaar zou zijn geweest, nu voorbijgestreefd is. Maar het lijkt mij toch belangwekkend op een studiedag als deze, zonder directe politieke bekommernis, een schets te geven of een benadering van een concept dat ten minste de verdienste zou hebben door velen bestreden te worden. Maar dit is dan ook stimulerend voor de verdere discussies.

***Twaalf punten*:**

1. *De geleidelijke, planmatige, geordende en financieel verantwoorde overheveling van de Franstalige universiteit Leuven, als globale eenheid, geschiedt alleen naar Wallonië. Op deze overheveling kunnen, als dit gewenst wordt, uitzonderingen worden gemaakt voor bijvoorbeeld de theologische faculteiten of voor zeer gespecialiseerde wetenschappelijke instituten van internationale betekenis die, trouwens zonder verdubbeling, zouden kunnen bestaan, zowel alleen voor het Vlaamse als voor het Waalse landsgedeelte.*
2. *De afschaffing van alle beschikkingen van de taalwetgeving van 1963, die de Nederlandse taalintegriteit van Leuven hebben geschonden en die door de Vlaamse gemeenschap als krenkend worden aangevoeld.*
3. *De Nederlandstalige en Franstalige universiteiten Leuven zijn elk autonome en globale universiteiten, met een eigen beheer, en eigen beschikkingsmacht, evenals eigen begrotingen, wat trouwens geen overkoepelende coördinatie uitsluit.*
4. *Geen enkele inplanting van Leuven, noch door de Franstalige, noch door de Nederlandstalige universiteit Leuven zal geschieden in Brussel of in de Groot-Brusselse omgeving. We zijn er trouwens van overtuigd dat de Vrije Universiteit Brussel zal worden omgevormd tot een volledig Franstalige en Nederlandstalige universiteit, beide gevestigd in de hoofdstad.*
5. *De Nederlandstalige en de Franstalige universiteit Leuven vormen een geografische eenheid en zij worden gevestigd in een samenhangende en*

nauwkeurig geplande gebiedsomschrijving. Dit stelt geen enkel probleem voor Leuven Nederlands. Leuven Frans zal naar Wallonië gaan, ten zuiden van Leuven, in de onmiddellijke nabijheid van de taalgrens.
Ik weet niet waar het 'hart van Wallonië' zich bevindt. Maar ik weet wel dat ik als Vlaming nooit zou aanvaarden dat de Walen zouden voorhouden dat Leuven te dicht bij de taalgrens ligt en moet verhuizen naar het 'hart van Vlaanderen'.

Ik weet ook dat in Wallonië, ten zuiden van Leuven, zich vlak bij de taalgrens een ruime enclave bevindt waarvan de grenzen samenvallen met die van de gemeenten Nethen en Hamme-Mille. Het is een streek gekenmerkt door innemend natuurschoon, waar men zonder enige moeite en met weinig verbeelding onmiddellijk 150 à 200 hectare geschikte grond buiten de bebouwde kom kan vinden voor het aanleggen van een moderne campus en een moderne universiteit met alle vereisten daaraan verbonden. Deze campus zou het voordeel bieden dat hij buiten een stedelijke agglomeratie zou liggen. Zo Leuven haar schat van historische gebouwen moet bewaren, was het toch wenselijker geweest dat ook Leuven Nederlands haar campus had kunnen inplanten in een rationeel aangelegde groene zone.
De taalgrens ligt niet eens acht kilometer verwijderd van het stadhuis van Leuven. De thans reeds bestaande

campus van de faculteit van de Wetenschappen in Heverlee bevindt zich op vier kilometer en het sedert lang door de universiteit in gebruik genomen Sint-Camiliusinstituut in Bierbeek situeert zich precies op een afstand van 2,3 kilometer van diezelfde taalgrens.

Indien men de voorkeur zou geven aan andere locaties zal men later waarschijnlijk niet begrijpen hoe men de hogervermelde door de natuur zelf aangewezen gebieden en, alle omstandigheden in acht genomen, een dergelijke grote en gunstige kans niet heeft aangegrepen.

6. *Terwijl Leuven Nederlands zich moderniseert, wordt stelselmatig de Franse campus ontwikkeld, met al hetgeen dit inhoudt voor een volwaardige en moderne universiteit, voor faculteiten, laboratoria, bibliotheken, pedagogieën, sportterreinen, verkeersmiddelen enzovoort.*
   Een globale planning wordt eveneens uitgewerkt voor de inplanting van villa- en woonwijken. Een aangepaste financieringsmaatschappij zorgt voor het verwerven van eigendom in goede voorwaarden, wat in het oude Leuven altijd heeft ontbroken. Leuven Nederlands ontwikkelt in dit verband onmiddellijk een 'inhaalprogramma' voor de nieuwe generatie van academisch en wetenschappelijk personeel.
7. *De autostrade Brussel-Luik wordt zo spoedig mogelijk aangelegd. Eenmaal afgewerkt zal men voor de afstand Leuven-Brussel ongeveer twintig minuten nodig hebben. Het huidige tracé loopt op een ongeveer gelijke afstand tussen Leuven en de taalgrens. De nodige afritten en verbindingswegen voor vlot verkeer worden gewaarborgd. De bestaande treinverbindingen worden doelmatig aangevuld met snelle autobusdiensten.*
8. *Het oefenplein van Etterbeek, dat een waarde heeft van 2 miljard BF, wordt voor expansiedoeleinden overgedragen aan de Vrije Universiteit van Brussel. Als onmiddellijke compensatie krijgt Leuven 2 miljard BF, die bij prioriteit zullen worden aangewend voor de Franse campus.*
   De andere en verdere financieringen van de Nederlandstalige en Franstalige universiteiten Leuven worden rationeel en evenwichtig aangewend.
9. *De uitbouw van het volledige project vraagt een aantal jaren en ook een aantal geleidelijke transities. Er zijn thans 22.000 studenten in Leuven. Naar mijn mening is, naar het voorbeeld van universiteiten met wereldfaam, 50.000 studenten en zelfs meer niet te veel en zeker niet voor twee universiteiten, op voorwaarde dat men beschikt over voldoende geografische ruimte en zich kan vestigen buiten de onmiddellijke stedelijke agglomeraties. De totale planning van de beide universiteiten gebeurt in dit perspectief.*
10. *De stad Leuven en haar onmiddellijke omgeving worden bewoonbaar gemaakt en bevrijd van overdadig verkeer, zodanig dat parkeerruimte beschikbaar komt. Automatisch wordt tevens de algemene economische vooruitgang van de stad Leuven gestimuleerd.*
11. *De medische faculteiten van de twee universiteiten moeten voor hun klinische praktijk en onderwijs, naast hetgeen op beide campussen bestaat, zich ook kunnen oriënteren naar dichtbevolkte centra; niets zou moeten beletten, dat met dit doel, en wij zeggen dit slechts bij wijze van voorbeeld, door Leuven georganiseerde klinieken zouden gevestigd worden in de streek van Antwerpen of in Henegouwen.*

12. *Wettelijke diploma's zijn vereist met het oog op het waarborgen van beroepsbekwaamheid en ook om de noodzakelijke beschikkingen betreffende de taalwetgeving na te leven. Dit beantwoordt naar onze mening aan een niet te betwisten sociologische noodwendigheid. Het is toch onaanvaardbaar dat men advocaat, magistraat, apotheker zou worden in een gebied waar men niet grondig de taal van het volk zou kennen. Dit geldt tevens voor leraren, ambtenaren die een universitair diploma moeten bezitten en ingeschreven willen worden op een bepaalde taalrol; en ook voor geneesheren die hun ambt willen uitoefenen in een instelling afhankelijk van een Commissie van Openbare Onderstand of in een door de overheid betaalde of gesubsidieerde instelling. Deze sociologische vereisten moeten ten volle worden geëerbiedigd.*
Ik zou nochtans wensen dat voor de zogenaamde 'wettelijke graden' of de beroepsdiploma's het aantal vakken door de wet of bij koninklijk besluit zou worden beperkt tot hetgeen fundamenteel en noodzakelijk is. Buiten dit wettelijk minimum is het echter noodzakelijk studies verplicht te maken, niet voor zogenaamde keuzevakken, maar voor een aantal vakken van een hoger maatschappelijk gespecialiseerd gehalte. Wat Leuven Nederlands betreft, zou ik wensen dat deze laatste vakken in het Nederlands zouden worden gedoceerd; maar ook dat een ruim beroep zou worden gedaan op Belgische en buitenlandse geleerden om te doceren, seminaries te leiden in andere talen zoals bijvoorbeeld het Frans, Engels, Duits enzovoort. De Franstaligen zouden in alle vrijheid kunnen oor-

delen of zij ook niet eenzelfde richting wensen in te slaan teneinde een ruimer uitzicht te krijgen op België, op Europa en de internationale wereld.
De jongeren die wij hier beluisteren en ook onze eigen kinderen zullen het jaar 2000 zien en wij hopen dat ze daarna nog vele jaren zullen leven. Dan zal, na het tijdperk van de oudheid, van de middeleeuwen en van de moderne tijden, een periode aangebroken zijn waaraan een nieuwe naam zal worden gegeven in de geschiedenis van de mensheid. In dit perspectief had ik de toekomst willen zien van deze grote katholieke universiteit: de oudste en de eerste van de historische Nederlanden.

De tekst van mijn plan werd door de meeste dagbladen integraal gepubliceerd en verwekte sensatie. In uitgebreide commentaren werden de pro's en contra's afgewogen. Bij de Vlaamse dagbladen stond *De Nieuwe Gids* volledig achter mijn voorstellen. Antoon Van Haverbeke schreef op 12 februari 1968 dat mijn plan rekening hield met de politieke realiteit en geïnspireerd was door de bekommernis om aan de rechtmatige Vlaamse eisen voldoening te geven en om aan de leiders van Leuven Frans de grootst mogelijke waarborgen te geven. Andere Vlaamse kranten reageerden gematigd positief, zoals *Het Volk* en *Het Laatste Nieuws*. Zij zagen er een basis voor verdere besprekingen in. Nog andere maakten voorbehoud, zoals *Gazet Van Antwerpen*, die een aantal van mijn voorstellen als onrealistisch afdeed. Er waren ook dagbladen die mijn 12-puntenprogramma volledig afwezen, zoals *De Standaard*, omdat het ging om een ‘pseudo-overheveling’ van Leuven Frans, die Leuven en Vlaams-Brabant niet van de verfransingsdruk zou bevrijden.

Aan Franstalige kant verwierpen *La Libre Belgique* en *Le Soir* het eveneens, maar om de tegenovergestelde reden van *De Standaard*. Volgens de Franstalige Brusselse kranten ging het wel degelijk om een echte overheveling. *Le Peuple* vond dat mijn plan veel gelijkenis vertoonde met de voorstellen die de socialisten vroeger hadden geformuleerd. Overigens betwistte volgens de socialistische krant niemand de ernst van mijn voorstellen. Het dagblad van de Waalse christelijke arbeidersbeweging *La Cité* omschreef mijn voorstellen als realistisch, maar vreesde dat het om die reden door de extremisten aan beide zijden van de taalgrens zou worden afgeschoten. *Le Rappel* had de indruk dat mijn plan vooral bedoeld was om een nieuwe regering mogelijk te maken.

Aan de universiteit kreeg ik van gematigde Franstaligen gunstige reacties. Extremistische Franstalige kringen en organisaties, zoals de Association du corps académique et du personnel scientifique de l'Université de Louvain (Acapsul), vielen mij bijzonder scherp aan. Een opgewonden Léon Dupriez, de voorzitter van de Acapsul, kwam me opzoeken. Hij vond mijn plan ‘stupide’. In haar persmededeling van 14 februari noemde de Acapsul het ‘een gepolijste en opgesmukte versie van het wetsvoorstel-Verroken’. De financiële waarborgen voor Leuven Frans vond ze ‘bespottelijk’.

Het Verbond van Vlaamse Professoren en Vlaamse Leergangen voerde als voornaamste bezwaar aan dat de verhuizing van Leuven Frans geen echte overheveling was. Ik kreeg wel individuele positieve reacties van professor Clemens Van Himbeeck van de faculteit Wetenschappen.

De familie van Albert-Edouard Janssen die op het kasteel Valduc in Hamme-Mille woonde, berokkende me heel wat last omdat zij de onteigening van haar gronden vreesde.

De reactie van Vanden Boeynants en zijn plannen voor een nieuwe partij

In de avond van 12 februari kreeg ik bezoek van monseigneur A. Descamps, rector magnificus van de Leuvense universiteit, die mij feliciteerde met mijn plan. Hij beschouwde het als een wondermiddel. Op zijn vraag in verband met de geplande vestiging van de Franstalige faculteit Geneeskunde in Sint-Lambrechts-Woluwe antwoordde ik hem dat wat in de wet

op de universitaire expansie werd toegekend en in feite reeds verworven of beslist was, behouden bleef. Monseigneur Descamps verklaarde zich volkomen akkoord met mijn opzet. Hij zag in mijn plan de enige mogelijkheid om een gunstige oplossing te vinden voor de universiteit. Hij zou onmiddellijk kardinaal Suenens contacteren.

Op 13 februari 1968 zette ik mijn plan uiteen voor de top van de Vlaamse CVP-vleugel. Eerste minister Paul Vanden Boeynants en voorzitter Robert Houben waren eveneens op die bijeenkomst aanwezig. De eerstgenoemde wees mijn plan van de hand. Ik repliceerde dat het bedoeld was als basis voor een dialoog tussen Vlamingen en Franstaligen en het bijgevolg zeker niet te nemen of te laten was. Hoe groot de gevoeligheden aan beide kanten ook waren, om een oplossing te vinden voor het probleem Leuven was het noodzakelijk dat men rond de tafel zou gaan zitten. Ik kreeg van mijn Vlaamse partijgenoten echter weinig steun. Zij vreesden dat de partij bij eventuele verkiezingen het deksel op de neus zou krijgen indien ze inzake Leuven een compromis aanvaardde. Officieel luidde het dat mijn ideeën niet het standpunt van de Vlaamse CVP vertolkten, maar wel konden dienen als uitgangspunt voor een gesprek met de Franstalige partijgenoten. Overigens eiste de Vlaamse CVP dat 'in elke nieuwe regeringsverklaring de voorafgaande principiële beslissing tot overheveling moest worden ingeschreven'.

De Waalse vleugel van de CVP verstrakte eveneens zijn houding. Hij weigerde de overheveling van Leuven Frans in overweging te nemen en legde de verantwoordelijkheid voor de crisis bij de Vlaamse partijgenoten. De Franstaligen waren alleen bereid te praten als alle taal- en communautaire problemen op de onderhandelingstafel zouden komen.

In de vooravond van 13 februari werd ik ontvangen door Vanden Boeynants. Hij zei me dat hij het eigenlijk volledig eens was met mijn plan, maar dat het wellicht te laat kwam. Tijdens ons gesprek raakte ik ervan overtuigd dat Vanden Boeynants meende dat hij in gunstige omstandigheden ontslag had genomen. Hij zou daarom geen initiatief meer nemen in de kwestie Leuven en ook geen poging meer ondernemen om zijn kabinet opnieuw vlot te krijgen. Vanden Boeynants had trouwens andere plannen. Hij vertelde me dat hij een nieuwe partij wou oprichten, een zogenaamde 'nationale democratische' partij, die hij in Brussel zou leiden. Hij was tevens van plan met Vanaudenhove contact op te nemen om na te gaan of de CVP of de PSC met de liberale partij konden samengaan. Ik antwoordde Vanden Boeynants dat hij met die nieuwe partij waarschijnlijk veel succes zou hebben in Brussel en Wallonië en wellicht gelijk zou krijgen met zijn voorspelling dat ze bij verkiezingen de sterkste partij van het land zou worden en misschien zelfs de absolute meerderheid zou veroveren. Maar ik zei hem ook dat er in Vlaanderen een ware revolte zou ontstaan en dat de Vlaamse vleugel van de CVP toenadering zou zoeken met de Volksunie om een soort nieuwe Vlaamse Concentratie tot stand te brengen. Ik was van mening dat er in het Vlaamse landsgedeelte quasi-revolutionaire toestanden zouden uitbreken indien Vanden Boeynants' nieuwe partij het land zou regeren. Ik vroeg Vanden Boeynants uitdrukkelijk hierover niet met anderen te spreken. Zelf beloofde ik volledige geheimhouding.

Niettegenstaande mijn advies ontvouwde Vanden Boeynants op 17 februari zijn plan voor de oprichting van een nationale democratische partij tijdens een vergadering in een lokaal van de Beenhouwersfederatie in de Jozef II-straat in Brussel. Alle vooraanstaanden van de CVP waren aanwezig: P.W. Segers, Theo Lefèvre, Jos De

Saeger, Fred Bertrand, Robert Houben, Leo Tindemans en ACV-voorzitter Gust Cool. Zij wezen radicaal Vanden Boeynants' voorstel af. Ik verklaarde dat ik met ‘meetings van Maaseik tot De Panne’ de nieuwe partij zou bestrijden. Uiteindelijk haalde Vanden Boeynants bakzeil.

Mijn ware bedoeling met het plan voor Leuven

Vooral de Universitaskringen streefden in verband met de Leuvense kwestie naar een oplossing die zowel de Vlaamse eigenheid van Leuven zou waarborgen als het teloorgaan van de grootste katholieke universiteit van de wereld zou verhinderen. Vandaar mijn idee een grote campus te bouwen die 'te paard' zou zitten op de taalgrens en die zich zou uitstrekken van Leuven tot in Hamme-Mille. Op het ogenblik dat ik mijn plan voorstelde, was het echter al voorbijgestreefd. De kwestie Leuven had in de verhouding tussen Vlamingen en Franstaligen immers diepe wonden geslagen. Alleen de tijd kon die helen. De verdeeldheid was zo groot dat een pragmatische oplossing zoals mijn plan, ofschoon het een aantal essentiële beginselen eerbiedigde, niet haalbaar was. Zelfs de bisschoppen waren het niet meer eens. Op 10 februari, dezelfde dag dat ik met mijn voorstel uitpakte, verklaarde kardinaal Suenens dat de geografische eenheid van de Leuvense universiteit voor de bisschoppen geen basisprincipe meer was. Voor zover dat nog nodig was, werd met deze uitspraak bevestigd wat reeds vaststond: namelijk Leuven Frans zou zich naar Ottignies nabij Waver oriënteren.

Ook vanuit maatschappelijk oogpunt was mijn plan achterhaald. Het was te laat om een internationale of universele katholieke universiteit uit te bouwen. De katholieke Kerk kampte sinds het Tweede Vaticaanse concilie met grote interne moeilijkheden. De veranderingen in de Kerk werden niet door iedereen aanvaard. Conservatieven en progressieven stonden tegenover elkaar. De eenheid van de Kerk leek definitief verloren. Haar gezag, invloed en uitstraling namen sterk en snel af. In die omstandigheden behoorde een katholieke werelduniversiteit niet langer tot de mogelijkheden. En dat was mijn ware hoofddoel. Naar het model van grote internationale universiteiten zoals Harvard, Berkeley en Columbia wou ik van de universiteit van Leuven een campus met wereldfaam maken. Belgische studenten, Vlamingen en Franstaligen, en buitenlandse studenten zouden er willen studeren en vermaarde wetenschapslui, Nobelprijswinnaars en andere grote geleerden zouden er doceren. Maar in een klein en middelmatig land als België kan men geen grote ideeën verwezenlijken.

De verkiezingen van 31 maart 1968

Ongewild trad ik door mijn optreden in de Leuvense kwestie naar voren als de mogelijke leider van een nieuwe regering. Ik stelde mij immers op als een bemiddelaar of tussenpersoon in een conflict dat de passies deed oplaaien. In politieke kringen circuleerde mijn naam als mogelijke informateur of formateur voor een nieuwe regering. Maar ik hield de boot af.

Op 14 februari 1968 belastte de koning P.W. Segers met een informatieopdracht. Segers streefde naar een reconstructie van de ontslagnemende regering, maar dat veronderstelde een akkoord over de kwestie Leuven, wat onmogelijk bleek. Na een week van besprekingen gaf hij zijn opdracht aan de koning terug. Op 21 februari kondigde het Paleis de ontbinding van het parlement en nieuwe verkiezingen aan.

Vooraleer het parlement ontbonden werd, keurden Kamer en Senaat op 28 respectievelijk 29 februari met een grote meerderheid een verklaring tot herziening van de grondwet goed. Die verklaring bevatte alle artikelen die ook in 1965 voor herziening vatbaar waren verklaard met uitzondering van de artikelen die sedertdien reeds waren herzien. De verkiezingsdatum werd vastgelegd op 31 maart.

Het meest opmerkelijke van de verkiezingscampagne was dat de Vlaamse en de Franstalige vleugel van de CVP met een verschillend programma naar de kiezer gingen. De Franstaligen verklaarden openlijk dat zij afstand namen van hun Vlaamse partijgenoten. In haar verkiezingsprogram verwierp de PSC de 'uitwijzing' van Leuven Frans naar Wallonië.

Daarnaast eiste zij de terugkeer van de Voer naar de provincie Luik en de uitbreiding van de Brusselse agglomeratie, waar bovendien de taalwetgeving in het voordeel van de Franstaligen moest worden gewijzigd.

Het CVP-programma ging hier lijnrecht tegen in. De CVP eiste de overheveling van Leuven Frans, de beperking van de Brusselse agglomeratie tot de negentien gemeenten en de oprichting van een paritaire raad voor het Nederlandse en Franse cultuurbeleid in Brussel. Verder sprak de CVP zich uit voor politieke decentralisatie en voor de oprichting van instellingen met beslissingsbevoegdheden inzake cultuur en onderwijs voor de twee cultuurgemeenschappen. Belangrijkwas ook dat de partij een leeftijdsgrens (65 jaar) invoerde voor het parlementaire mandaat en een cumulverbod van dat mandaat met het ambt van burgemeester of schepen van een gemeente met meer dan 30.000 inwoners.

De scheuring tussen de CVP en de PSC zorgde in Brussel voor bijzondere problemen. Traditioneel kwamen daar op de lijst afwisselend Franstaligen en Nederlandstaligen voor. De Franstaligen maakten hiertegen bezwaar en wilden een eentalige lijst. Dat was niet naar de zin van Vanden Boeynants die met een kartellijst wou uitpakken. Zo'n lijst zou de CVP-en PSC-kandidaten de mogelijkheid geven verschillende standpunten in te nemen over een aantal communautaire problemen. Het PSC-bestuur onder leiding van François Persoons wees dit voorstel af. Maar Vanden Boeynants dreef zijn zin door. Bijna alle uittredende Brusselse volksvertegenwoordigers van de CVP en de PSC schaarden zich aan zijn kant.

Het communautaire virus tastte ook de socialistische partij in Brussel aan. De Vlaamse aftredende volksvertegenwoordigers Hendrik Fayat en Frans Gelders werden in de poll naar zo goed als onverkiesbare plaatsen verwezen. Nadat de Franstalige lijsttrekkers Henri Simonet en Edmond Machtens geweigerd hadden de polluitslag bij te sturen, beslisten de Vlaamse socialisten met een eigen lijst op te komen, met de naam ‘Rode Leeuwen’. Dat BSP-ondervoorzitter Jos Van Eynde begrip had voor die beslissing toonde aan hoezeer Vlamingen en Franstaligen uit elkaar gegroeid waren.

Dat bleek ook uit de oprichting van een nieuwe partij, het Rassemblement wallon (RW). Die werd op 5 maart door gewezen CVP-premier Jean Duvieusart, de Luikse hoogleraar François Perin en Marcel Thiry van de Koninklijke Belgische Academie boven de doopvont gehouden. Het RW had als doel ‘de Vlaams-nationalistische vloedgolf in te dijken’ en vormde daartoe met het Brusselse FDF een kartel.

De liberalen distantieerden zich van de communautaire perikelen en wierpen zich net als bij de voor hen succesrijke verkiezingen van 1965 op als de verdedigers van het unitarisme. Nog meer dan in vorige campagnes hingen de reclameborden vol met persoonlijke propaganda.

De CVP, die nochtans dacht dat zij voor haar standvastige houding in de Leuvense kwestie beloond zou worden, kreeg op 31 maart 1968 de zwaarste klappen. Zij verloor zes zetels. Diegenen die de houding van de partij inzake Leuven verdedigd hadden, vonden dat de achteruitgang ‘verre van dramatisch’ was en benadrukten dat zij de sterkste partij bleef. De PSC deed het in Wallonië evenmin goed en speelde vier zetels kwijt. Vanden Boeynants had in Brussel wel succes. Hij kreeg een in ons land nooit behaald aantal voorkeurstemmen, meer dan 115.000. Zijn kartellijst telde één verkozene meer dan de CVP-lijst in 1965. De uitsluitend Franstalige PSC-lijst had

eveneens een verkozene. In totaal had de CVP-PSC nog 69 zetels in de Kamer, dat waren er acht minder in vergelijking met 1965.

Het was een troost voor de CVP-PSC dat de liberalen en de socialisten er eveneens op achteruit gingen. De Waalse oppositiekern in de socialistische partij kreeg geen gelijk vermits de BSP vooral in Wallonië kiezers verloor. In Vlaanderen handhaafden de socialisten hun positie. In totaal had de BSP 59 verkozenen. Dat was vijf minder dan in 1965.

Bij de liberalen was de teleurstelling groot. Zij konden hun ambitie om zoals in 1965

twintig zetels bij te winnen en zo de grootste partij te worden, niet waarmaken. Vooral in Brussel moesten ze terrein prijsgeven. Het globale verlies voor de liberale partij bleef echter beperkt tot één zetel, zodat ze met 47 verkozenen de derde grootste partij bleef.

Zowel in Vlaanderen als in Wallonië en Brussel waren de federalistische of de taaipartijen de grote winnaars van de verkiezingen. De VU zette haar opmars voort en won acht zetels. Zij sprong daarmee in Vlaanderen over de PVV. Haar Kamerfractie bestond voortaan uit twintig vertegenwoordigers. Het kartel van FDF en RW veroverde twaalf zetels, dat waren er zeven meer in vergelijking met 1965.

Hoofdstuk 23
Eerste Minister van een Regering met Socialisten

De nederlaag van de drie nationale partijen bij de verkiezingen van 31 maart 1968 vergemakkelijkte de vorming van een nieuwe regering niet. Zowel de CVP als de PSC en zeker ontslagnemend eerste minister Paul Vanden Boeynants wensten een drieledige regering. Volgens hen was het de laatste kans voor een samenwerking tussen de drie grote partijen. Bovendien meenden ze dat alleen een tripartite de communautaire problemen kon oplossen.

Uit de eerste publieke reacties bleek dat de PVV een drieledige regering niet afwees. De BSP daarentegen leek er niet veel voor te voelen en was evenmin gewonnen voor een voortzetting van het premierschap door Vanden Boeynants. Toch meende ook de koning dat een tripartite de meest aangewezen oplossing was. Dat bleek uit de opdracht die hij Adhémar d'Alcantara gaf toen deze op 8 april 1968 tot informateur werd aangesteld. De CVP-minister van Middenstand in de ontslagnemende regering moest immers verslag uitbrengen over de inhoud van een regeerprogramma dat ‘de regeling van de institutionele vraagstukken met de grootst mogelijke nationale steun mogelijk zou maken’.

Op 19 april gaf d'Alcantara zijn opdracht aan de koning terug. Twee dagen voordien had het BSP-Bureau zich tegen een driepartijenregering uitgesproken en in feite ook tegen d'Alcantara. De informateur had volgens de socialisten onvoldoende gezag in de CVP en de andere partijen om de basis voor een akkoord te leggen.

De BSP wenste de aanstelling van een formateur en kreeg wat zij vroeg. Op 22 april verzocht de koning BSP-voorzitter Léo Collard een regering te vormen. Collard sprak zich onmiddellijk uit voor een CVP-PSC-BSP-coalitie. Enkele dagen later overhandigde hij Robert Houben, die na de breuk tussen de CVP en de PSC als overkoepelend voorzitter van beide partijen optrad, een nota over de communautaire problemen. Uit die nota bleek dat Collard de grondwetsherziening en de taalproblemen ondergeschikt maakte aan de institutionele problemen. Wat die laatste betrof, werd er bijzonder veel aandacht besteed aan de economische decentralisatie. De paragrafen daarover waren de weergave van het BSP-standpunt. Dat kwam erop neer dat een bijzonder zware en logge structuur tot stand zou worden gebracht voor het bevorderen van de gewestelijke economische expansie. Daarvoor zouden zo'n tiental gewestelijke instellingen worden opgericht: naast gewestelijke maatschappijen voor economische expansie en ruimtelijke ordening en gewestelijke investeringsmaatschappijen ook gewestelijke kredietmaatschappijen, planbureaus en raden voor het bedrijfsleven. Ook voor de oplossing van de taalproblemen - Leuven, Brussel en de Voer - en de grondwetsherziening ging Collard uit van de BSP-standpunten.

Dat was echter niet de enige reden waarom de CVP bezwaar maakte tegen Collards nota. De procedure die de formateur voorstelde, droeg evenmin haar goedkeuring weg. Terwijl de economische decentralisatie onmiddellijk op regeringsniveau zou worden behandeld, werden de taal- en institutionele problemen eerst naar een parlementaire commissie verwezen. Pas indien die commissie geen resultaten bereikte, diende de regering in te grijpen. De CVP wees die ongelijke behandeling af. Ze plaatste zich tevens op het standpunt dat de regeringsonderhandelingen voorafgegaan

moesten worden door een ruime confrontatie van de standpunten van de drie grote partijen. Twee overwegingen bepaalden de houding van de

CVP. Voor het doorvoeren van een grondwetsherziening was een tweederde meerderheid nodig en bijgevolg ook de steun van de PVV. Daarenboven meende CVP-PSC-voorzitter Houben dat de PVV bij de besprekingen moest worden betrokken om de liberalen te verplichten hun verantwoordelijkheid op te nemen in plaats van hen de gelegenheid te geven de kat uit de boom te kijken.

Vanden Boeynants' voorstellen voor een drieledig kabinet

Op 4 mei 1968 brak de CVP de onderhandelingen met Collard af. Na een bijeenkomst van de CVP-PSC-leiding verklaarde Robert Houben dat ‘het getreuzel’ lang genoeg geduurd had en de partij niet kon aanvaarden dat de Vlaams-Waalse problemen geen voorrang zouden krijgen. Twee dagen later gaf Collard zijn opdracht aan de koning terug.

Op 7 mei verscheen Paul Vanden Boeynants opnieuw op het toneel. De koning stelde hem die dag tot formateur aan. Vanden Boeynants zei onmiddellijk dat een driepartijenregering zijn voorkeur wegdroeg, maar dat hij andere formules niet bij voorbaat uitsloot. De BSP was echter niet van plan Vanden Boeynants zijn zin te geven en liet weten dat ze alleen zou deelnemen aan onderhandelingen over een CVP-PSC-BSP-regering.

Vanden Boeynants had zich goed op zijn opdracht voorbereid. Reeds twee dagen na zijn aanstelling overhandigde hij de voorzitters van de drie nationale partijen een uitgebreid ontwerp-programma. Daarin hadden niet minder dan 43 punten betrekking op de modernisering van de Staat en op de communautaire problemen.

Vanden Boeynants stelde onder meer het volgende voor: de aanstelling van een minister voor de oplossing van communautaire geschillen; de toepassing van de taalpariteit voor ministers, aan de top van de administratie, de diplomatie en het leger; de administratieve overheveling van de Voerstreek naar Luik; de invoering van culturele autonomie door wetgevende bevoegdheid inzake taal, onderwijs en cultuur toe te kennen aan iedere taalgroep van de Senaat; de oprichting van gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen; de verruiming van de bevoegdheden van de provincies en de mogelijkheid tot het oprichten van interprovinciales. Inzake Brussel hielden Vanden Boeynants' voorstellen de beperking van de hoofdstedelijke agglomeratie tot de negentien gemeenten in; de installering boven de gemeenteraden van een rechtstreeks verkozen agglomeratieraad; de oprichting van een cultureel college met onder meer bevoegdheden inzake onderwijs; de herinvoering, onder bepaalde voorwaarden, van de vrijheid van het gezinshoofd bij de keuze van de onderwijstaal. Wat de Leuvense universiteit betrof, bepaalde Vanden Boeynants' plan onder andere dat nieuwe inplantingen alleen mogelijk waren op voorwaarde dat het taalregime van de gemeenten werd geëerbiedigd. Voor de ‘overplanting van volledige pedagogische eenheden’ moesten financiële waarborgen worden gegeven. Het programma van de formateur bevatte ook een annex betreffende het economische beleid. Daarin werd een nieuwe wet op de regionale economische expansie in het vooruitzicht gesteld die de wetten van 1959 en de wet van 1966 zou vervangen.

Aangezien Vanden Boeynants' voorstellen betrekking hadden op bijna alle hangende communautaire en andere problemen was het niet verwonderlijk dat ze een vloed van reacties uitlokten. Vlaamse en Franstalige organisaties en verenigingen

verspreidden aan de lopende band moties en persmededelingen waarin ze een of ander punt of verscheidene punten als onvoldoende, onaanvaardbaar of verwerpelijk bestempelden.

Belangrijker was uiteraard de reactie van de PVV en de BSP. Zij verklaarden zich bereid te onderhandelen over Vanden Boeynants' plan, zij het met enig voorbehoud. Enkele uren nadat zij dit antwoord op 13 mei aan de formateur hadden meegedeeld, werden de kansen op een drieledige regering echter ernstig gehypothekeerd. Een aantal Franstalige Brusselse

PVV-parlementsleden sprak zich toen uit tegen het voorstel van Vanden Boeynants om de grenzen van de hoofdstedelijke agglomeratie te behouden. Hiermee gingen zij tevens in tegen het Liberaal Vlaams Verbond dat zich op zijn congres van 11 en 12 mei verzet had tegen de uitbreiding van het tweetalige regime van Brussel-hoofdstad. De verdeeldheid in de liberale partij over de communautaire problemen, die tot dan toe binnenskamers was gebleven, kwam daarmee volledig aan de oppervlakte. PVV-voorzitter Vanaudenhove kondigde op 14 mei aan dat een buitengewoon congres van zijn partij de meningsverschillen zou beslechten. Maar daarvóór reeds vroeg hij aan Vanden Boeynants de zes faciliteitengemeenten rond Brussel bij de Brusselse agglomeratie te voegen. Volgens het voorstel dat Vanaudenhove in een vertrouwelijke brief van 16 mei 1968 aan de formateur deed, zouden die gemeenten immers het taalregime van Brussel-hoofdstad kunnen krijgen via een in de kabinetsraad overlegd koninklijk besluit.

Voor de CVP was dit standpunt onaanvaardbaar. Nog op 16 mei verzocht CVP-PSC-voorzitter Robert Houben formateur Vanden Boeynants onderhandelingen te beginnen over de vorming van een CVP-PSC-BSP-regering. Vier dagen later gingen de onderhandelaars van beide partijen rond de tafel zitten voor een eerste bespreking van het programma.

Vanden Boeynants geen premier van de CVP-PSC-BSP-regering

Gedurende drie weken onderhandelden de CVP-PSC en BSP onder leiding van Vanden Boeynants. Op 7 juni 1968 bereikten ze een akkoord over een tekst die nog gedetailleerder en uitvoeriger was dan het plan van de formateur. Hij bevatte zomaar eventjes 161 punten! In grote lijnen stemde de tekst overeen met de oorspronkelijke voorstellen van Vanden Boeynants. Dat was onder meer het geval in verband met de culturele autonomie en de kwestie-Leuven. Inzake de economische decentralisatie waren de voorstellen van de formateur omgebogen in de richting van het socialistische standpunt.

Op 12 juni keurden de Partijraad van de CVP en van de PSC evenals het Congres van de BSP de bereikte overeenkomst goed. Dat gebeurde evenwel niet unaniem. Zowel in de CVP als in de PSC waren er tegenstemmers, maar in de BSP was de tegenstand het grootst. Aan Waalse socialistische zijde sprak slechts iets meer dan 60 procent van de afgevaardigden zich uit voor een CVP-PSC-BSP-regering.

De debatten op het socialistische congres werden niet zozeer beheerst door het ontwerp-regeerakkoord dan wel door het nieuws dat ik de regering zou leiden. In de ochtend van 12 juni had het Paleis immers meegedeeld dat formateur Vanden Boeynants de koning had laten weten dat hij de regering niet wenste voor te zitten en dat hij mij voor die taak had voorgesteld. Het communiqué van het Paleis vermeldde ook dat de koning met die suggestie had ingestemd en dat ik op het verzoek van de koning was ingegaan.

Met die mededeling kwam er een verrassend einde aan de speculaties over de vraag of Vanden Boeynants al dan niet het premierschap zou opnemen. Vanden Boeynants wou absoluut een drieledige regering. Maar de socialisten waren daartegen gekant. Ook het vooruitzicht van Vanden Boeynants als premier stond hun niet aan.

Vooral BSP-ondervoorzitter Jos Van Eynde stak in zijn hoofdartikelen in *Volksgazet* zijn antipathie voor Vanden Boeynants niet onder stoelen of banken. Aan de vooravond van de goedkeuring van het ontwerp-regeerakkoord formuleerde Van Eynde in *Volksgazet* de eis dat formateur Vanden Boeynants zijn opdracht aan de koning zou teruggeven van zodra de partijen het licht op groen hadden gezet.

Op het BSP-Congres viel het nieuws dat ik de regering zou leiden vooral bij de Waalse afgevaardigden niet in goede aarde. De Eenheidswet was nog altijd niet vergeten. Collard en Van Eynde bestreden de opposanten van een regering onder mijn leiding. Van Eynde voerde

aan dat de socialisten het zich niet konden veroorloven tegen mij een veto uit te spreken nadat zij reeds een tripartite en Vanden Boeynants hadden afgewezen. Collard betoogde dat 'voor het land, maar vooral voor de partij een crisis van het regime' moest worden voorkomen.

Uiteindelijk sprak het BSP-Congres zich met 712 stemmen tegen 303 bij 18 onthoudingen uit voor regeringsdeelname. In de goedgekeurde motie was wel de voorwaarde opgenomen dat de socialisten bij de samenstelling van de regering belangrijke portefeuilles moesten krijgen.

Eerste minister zonder regering

In feite was ik op iz juni 1968 aangesteld tot eerste minister zonder dat ik een regering had. Velen waren verrast omdat ik aanvaard had opnieuw een kabinet te leiden. Zelf was ik dat ook niet van plan geweest. Ik had mij voorgenomen zelfs niet meer aan een regering deel te nemen. Toen ik gepolst werd, aarzelde ik omdat ik een leeftijd had bereikt waarop men zich een minder druk leven wenst dan dat van een eerste minister. Bovendien had ik de belangrijkste politieke functies reeds uitgeoefend. Sommigen, onder wie Hendrik Borginon, raadden mij ten stelligste af de leiding van de regering op mij te nemen toen de pers van die mogelijkheid gewag maakte. In een brief van 11 juni schreef Borginon, die toen voorzitter van het IJzerbedevaartcomité was, dat ik als eerste minister voor een taak zou worden geplaatst waar geen eer mee was te halen. Borginon meende dat ik heel wat van mijn gezag en prestige zou verliezen. Ik kon het premierschap beter overlaten aan hen die zich inspanden om mij met 'de karwei' te belasten omdat ze 'er zich liever niet aan verbranden'.

In mijn partij en daarbuiten werd echter bijzonder grote druk op mij uitgeoefend. De koning wou mij absoluut als eerste minister. Toen hij me daar de eerste keer over sprak, weigerde ik echter op zijn verzoek in te gaan. Ik herinner me dat ik na de audiëntie op het Paleis die dag ben gaan vissen in de Ardennen zodat niemand mij kon bereiken. Maar de koning drong er nadien tijdens verscheidene gesprekken bijzonder sterk op aan dat ik het premierschap zou aannemen. Het was werkelijk op zijn persoonlijke vraag dat ik dat gedaan heb.

Ik besprak de kwestie ook met mijn echtgenote en kinderen. Mijn echtgenote reageerde negatief. Zij vond het premierschap te belastend voor mijn gezondheid en meende dat ik niets meer te winnen had. Mijn zonen Mark en Erik daarentegen wezen op de aantrekkelijkheid van de uitdaging en het rehabilitatie-effect na het '*Eyskens buiten*!'-syndroom van de Eenheidswet.

De mededeling die het Paleis op 12 juni verspreidde, was uiteraard een middel om mij onder druk te plaatsen en ervoor te zorgen dat ik ook daadwerkelijk de regering zou leiden. Tevens wisten de socialisten met wie ze in zee zouden gaan. Mijn aarzeling om de functie van eerste minister op te nemen, had immers ook te maken met het feit dat ik zou moeten regeren met diegenen die mij tijdens de staking tegen de Eenheidswet zo fel bestreden hadden. Enkele socialistische politici die mij toen het leven zuur hadden gemaakt, zoals André Cools, J.J. Merlot en Lucien Harmegnies, werden genoemd als kandidaat-ministers. Ik moest zekerheid hebben over de

bereidheid van deze zogenaamde terroristen of revolutionairen om met mij samen te werken. Die waarborg werd mij gegeven.

Op 13 juni, een dag na de mededeling van het Paleis dat ik aanvaard had eerste minister te worden, werd ik formeel met een formatieopdracht belast. Aangezien het regeerakkoord reeds rond was, kon ik onmiddellijk onderhandelingen aanvatten over de samenstelling van de regeringsploeg. In vergelijking met mijn vorige regeringen had ik bij de keuze van de ministers minder vrijheid. Er was de bepaling in het regeerakkoord dat er pariteit diende te zijn tussen de Nederlandstalige en de Franstalige ministers. Daarnaast moest er in de partij-

en een evenwicht worden gevonden tussen Vlamingen en Franstaligen. Na de communautaire verwikkelingen van de voorbije maanden was dat geen eenvoudige opgave. De CVP en de PSC waren de facto gesplitst. De BSP was nog een unitaire partij, maar de afstand tussen Vlaamse en Franstalige socialisten was er onbetwistbaar toegenomen. Bovendien hadden de Franstalige Brusselse socialisten onder leiding van Henri Simonet op het BSP-Congres van 12 juni verklaard dat zij geen vertegenwoordiger in de regering wensten, uit onvrede met de voorstellen in het regeerakkoord inzake Brussel. Ten slotte waren de CVP en de PSC samen nog altijd de sterkste politieke familie. In de Kamer hadden ze tien zetels meer dan de socialisten. Er werd van mij verwacht dat ook die verhouding haar weerspiegeling zou vinden in de samenstelling van de regering.

Ik becijferde dat de regering uit 28 à 30 ministers zou bestaan indien ik met al die factoren rekening zou houden. Een mogelijkheid was dat de CVP negen portefeuilles zou krijgen en de PSC zes, samen dus vijftien. De socialisten zouden er dertien krijgen waarvan acht voor de Walen en vijf voor de Vlamingen. In totaal hadden de Vlamingen en de Franstaligen dan ieder veertien portefeuilles. In een scenario van een regering met 30 ministers zouden de CVP en de PSC samen zestien portefeuilles krijgen, tien voor de CVP en zes voor de PSC. De socialisten zouden er dan veertien krijgen, vijf voor de Vlamingen en negen voor de Franstaligen.

Uiteindelijk bestond de regering uit 29 ministers: vijftien Vlamingen en veertien Franstaligen. Ik paste de pariteitsregel toe, mijzelf echter niet inbegrepen. Het was de voorafspiegeling van de interpretatie die ik zou geven aan de pariteit zoals die in 1970 in de grondwet zou worden opgenomen. De verhoudingen tussen de partijen in de regering waren als volgt: negen CVP'ers, zeven PSC'ers en dertien socialisten van wie zes Vlamingen. Tot op het laatste ogenblik onderging de samenstelling en de verdeling van de portefeuilles wijzigingen. Toen ik even na de middag van 17 juni een nieuw akkoord had bereikt, kondigde ik onmiddellijk aan dat de ministers enkele uren later reeds de eed zouden afleggen. Zodoende voorkwam ik dat de overeenkomst opnieuw op de helling zou worden gezet. Die vrees was niet ongegrond. Kort na mijn aankondiging aan de journalisten dat de samenstelling van de regering rond was, kwam er onder meer vanuit de CVP alweer kritiek op de portefeuilleverdeling.

De socialistische vertegenwoordigers in de regering waren: J.J. Merlot (vice-premier en Economische Zaken), André Cools (Begroting), Louis Namèche (Volksgezondheid), Abel Dubois (Nationale Opvoeding), Lucien Harmegnies (Binnenlandse Zaken), Freddy Terwagne (Communautaire Betrekkingen), Alfons Vranckx (Justitie), Louis Major (Tewerkstelling en Arbeid), Gust Breyne (Gezin en Huisvesting), Piet Vermeylen (Nationale Opvoeding), Hendrik Fayat (Buitenlandse Handel), Edward Anseele (PTT), en Fernand Delmotte (minister-staatssecretaris voor Streekeconomie).

Voor de PSC zetelden in de regering: Pierre Harmel (Buitenlandse Zaken), Jean Snoy et d'Oppuers (Financiën), René Pêtre (Openbaar Ambt), Charles Héger (Landbouw), Charles Hanin (Middenstand), Albert Parisis (Franse Cultuur) en Raymond Scheyven (Ontwikkelingssamenwerking).

De CVP was vertegenwoordigd door P.W. Segers (Landsverdediging), Theo Lefèvre (minister zonder portefeuille belast met Wetenschapsbeleid), Jos De Saeger (Openbare Werken), Fred Bertrand (Verkeer), Placide De Paepe (Sociale Voorzorg),

Leo Tindemans (Communautaire Betrekkingen), Frans Van Mechelen (Nederlandse Cultuur), André Vlerick (minister-staatssecretaris voor Streekeconomie) en mijzelf.

De regeringsstructuur droeg ontegensprekelijk de stempel van de communautaire crisis. Er waren niet alleen Vlaamse en Waalse ministers voor Cultuur, Onderwijs, en Streekeconomie, maar ook een Vlaamse en Waalse minister voor Communautaire Betrekkingen. Zij moesten instaan voor de uitwerking van de communautaire bepalingen in het regeerakkoord en de behandeling van de betreffende wetsontwerpen in het parlement. Voor de eer-

ste keer was er ook een minister van Ontwikkelingssamenwerking. De titularis, Raymond Scheyven, beklaagde er zich vrijwel onmiddellijk over dat hij over te weinig middelen beschikte en wilde reeds enkele weken na de totstandkoming van de regering dat ik zijn ontslag aan de koning zou aanbieden. Ik deed dat uiteraard niet. Europese Zaken, dat in de vorige regering ongelukkig genoeg een afzonderlijke portefeuille was, werd opnieuw bij Buitenlandse Zaken ondergebracht.

Niet minder dan vijftien ministers maakten voor het eerst deel uit van de regering. Naast de talrijke nieuwe gezichten streefde ik ook naar verjonging. Vandaar dat ik voor de CVP Leo Tindemans, Frans Van Mechelen en André Vlerick in de regering opnam. Laatstgenoemde was de enige buitenparlementaire minister. Hij was hoogleraar aan de universiteit van Gent en had tevens bindingen met de groep rond het dagblad *De Standaard*.

Pierre Wigny, Robert Vandekerckhove, Edmond Leburton en Jos Van Eynde had ik ook gevraagd om in de regering te treden, maar zij gingen niet op het aanbod in. Vandekerckhove en Van Eynde gaven de voorkeur aan hun partijfunctie, Leburton aan zijn voorzitterschap van de socialistische ziekenfondsen. Wigny weigerde om persoonlijke redenen.

Weinig geestdrift voor mijn regering

Mijn regering kreeg een zeer koel onthaal. Sommige kranten, zoals *De Standaard, Het Volk* en *De Financieel-Ekonomische Tijd*, gaven haar het voordeel van de twijfel. Zij onthielden zich van voorbarige kritiek, maar plaatsten toch vraagtekens, onder meer bij de volgens hen onduidelijke bevoegdheidsverdeling, de uitgebreide samenstelling van de regering, de keuze van de ministers en het ontbreken van een tweederde meerderheid voor de oplossing van de communautaire problemen.

Andere kranten, in het bijzonder de Franstalige Brusselse pers, voorspelden dat het nieuwe kabinet nauwelijks de vakantie zou overleven of schreven dat het maar beter meteen kon opstappen. *Pourquoi Pas*? typeerde mijn ploeg als ‘een regering van de miserie, de onmacht en het verraad’. Dit weekblad beweerde dat het regeerakkoord de Vlamingen volledig bevoordeelde. Dat was ook de mening van *Le Soir*.

La Libre Belgique trok het scherpst van leer. Deze krant toonde zich gebelgd over het feit dat de socialisten door een veto uit te spreken tegen de liberalen een ‘crisis van het regime’ hadden veroorzaakt. De *Libre*, die Vanden Boeynants steunde, wou een tripartite. Dat was de reden waarom zij onmiddellijk een campagne tegen mijn regering startte. Overigens vonden verscheidene dagbladen dat vooral bij de socialistische ministers de middelmatigheid troef was. Zij hadden niet helemaal ongelijk. Maar 133 dagen na het uitbreken van de politieke crisis over Leuven en 78 dagen na de verkiezingen kon ik bij de aanstelling van de socialistische ministers geen hoge eisen meer stellen. Het belangrijkste was dat het land opnieuw geregeerd kon worden.

Op de traditionele ‘crisislunch’, die de parlementaire journalisten na de totstandkoming van een regering de nieuwe premier aanbieden, zinspeelde de hoofdredacteur van *De Nieuwe Gids*, Antoon Breyne, in een met humor en met enkele

stekelige prikjes gekruide tafelrede op die kritiek. Op de opmerking dat er nog nooit zoveel ministers waren geweest, antwoordde ik in dezelfde trant dat ik, om zeker te zijn van een meerderheid in het parlement, 107 ministers had moeten nemen, maar dat de publieke opinie daar wellicht niet op voorbereid was.

Vanzelfsprekend had ik ook graag minder ministers gehad. Volgens mij zouden twaalf ministers voldoende geweest zijn, op voorwaarde dat zij omringd werden met staatssecretarissen, zoals dat in Groot-Brittannië en andere landen het geval was. Maar de grondwet erkende geen staatssecretarissen, bijgevolg kon ik dat stelsel niet toepassen. Pas na de grondwetsherziening van 1970 zou dat mogelijk zijn.

Breyne wees in zijn tafelrede ook op het feit dat de pariteitsregel tussen Vlaamse en Franstalige ministers niet strikt werd toegepast. In dat verband citeerde hij de uitspraak die ik daarover bij de voorstelling van de regering had gedaan. Ik had toen gezegd dat ik 'taalkundig een vogel was die nog niet door ornithologen was gecatalogiseerd'. Ik zei de journalisten dat ik mijzelf het liefst vergeleek met een paradijsvogel, omdat het een kleine vogel met een geschakeerde kleurenpracht is, die zich bij voorkeur in warme streken ophoudt. De veelkleurigheid had ik bewezen door lid te zijn van regeringen met liberalen, socialisten en zelfs met communisten. Met de voorkeur voor warme streken doelde ik op de hete politieke vuren waarvoor ik reeds gestaan had en nog zou staan.

Een korte regeringsverklaring en een lang investituurdebat

Het programma van de regering nam het scepticisme bij de critici niet weg. Nochtans brak ik bij ook de voorstelling ervan een record. Op de langste regeringscrisis en het uitgebreidste regeerakkoord volgde immers de kortste regeringsverklaring sedert de bevrijding. Ik had in de kabinetsraad aangedrongen op een bondige verklaring. Uitvoerige commentaar op het akkoord kon het regeringswerk alleen maar bemoeilijken. De ministers sloten zich bij mijn standpunt aan.

De verklaring die ik op 25 juni in de Kamer en op 28 juni in de Senaat voorlas, parafraseerde het akkoord dat CVP, PSC en BSP onder leiding van Vanden Boeynants hadden gesloten. Dat akkoord was trouwens als bijlage en zonder enig commentaar bij de verklaring gevoegd. De regeringsverklaring wou geen precieze en gedetailleerde inventaris zijn van al de maatregelen die de regering wenste te nemen, maar wel een weergave van de hoofdlijnen van het beleid dat zij wou voeren.

De aanhef en het besluit ervan waren de belangrijkste onderdelen. In de inleiding zei ik dat regering en parlement voor de grote uitdaging stonden de communautaire geschillen snel en volledig op te lossen. De regering nam zich voor België een nieuw uitzicht te geven: een meer regionaal uitzicht door de erkenning van de gemeenschappen en tegelijk een meer Europees uitzicht door de realisatie van de Europese economische en politieke integratie te versnellen. Aan het slot zei ik dat de regering hoopte op de medewerking van de oppositie bij de grondwetsherziening want 'dat het land ons een mislukking niet zou vergeven'. Daartussen bracht ik een synthese van het regeerakkoord.

Een aantal paragrafen bevatte ook verwijzingen naar de studentencontestatie die zich de voorbije maanden in de meeste Westerse landen had voorgedaan. In de Verenigde Staten, Nederland, Italië, de Bondsrepubliek en in andere landen waren de studenten op straat gekomen voor de hervorming van het onderwijsstelsel en hadden zij meer democratie geëist. In Frankrijk, waar het protest in het voorjaar van 1968 uitbrak en de vorm van een revolte aannam, sloeg de actie ook over naar de arbeiders. President de Gaulle en de regering onder leiding van Georges Pompidou ondervonden grote moeilijkheden om de orde te herstellen.

In ons land hadden die gebeurtenissen een beperkte weerslag. Aan de Leuvense universiteit kristalliseerde het studentenprotest zich voornamelijk op de overheveling

van Leuven Frans naar Wallonië. Door linkse studentengroepen werden ook andere, voornamelijk anti-kapitalistische thema's aan de orde gesteld.

Persoonlijk was ik door het studentenverzet niet erg beroerd. Maar in de regeringsverklaring werd er wel op gezinspeeld. Er werd onder meer in gezegd dat de geest, de programma's en de methodes van het onderwijsstelsel aan de tijd zouden worden aangepast. Ook beloofde de regering een oplossing te zoeken voor de problemen in verband met de deelname van de burgers aan de politiek, van de arbeiders aan hun onderneming en van de studenten aan de universiteit.

In tegenstelling tot de regeringsverklaring zelf was het debat erover lang en uitputtend. In de Kamer begon het op 26 juni en eindigde het even na 3.00 uur in de nacht van 27 op 28 juni! Nauwelijks zeven uur later startte de discussie in de Senaat, waar ze in de nacht van 29 op 30 juni, om 2.00 uur, werd afgesloten. Bijna 60 volksvertegenwoordigers en ruim 40 senatoren vonden dat ze hun mening over de regeringsverklaring moesten geven of er een aantal vragen over moesten stellen.

De kritiek was in beide kamers dezelfde. De liberale woordvoerders beklaagden er zich over dat de socialisten hun partij uit de regering hadden gesloten. Daarnaast herinnerden zij aan de minder aangename of onvriendelijke uitspraken die vertegenwoordigers van de BSP over mij hadden gedaan tijdens de staking tegen de Eenheidswet. PVV-voorzitter Omer Vanaudenhove stelde zich constructiever op. Hij stelde voor dat de drie grote partijen voor een periode van tien jaar een breed akkoord over de gemeenschaps- en taalproblemen zouden sluiten.

De taalpartijen hadden veel kritiek op het communautaire luik van het regeerakkoord. Frans Van der Elst protesteerde namens de Volksunie tegen de pariteit in de regering, tegen de volgens hem voor de Vlamingen nadelige paragraaf over de Voergemeenten en tegen het ontbreken van waarborgen voor de overheveling van Leuven Frans naar Wallonië.

Ik antwoordde de VU-voorzitter dat zijn partij zich in feite moest verheugen over het regeerakkoord, omdat tot dusver geen enkele regering zo'n verregaande institutionele hervormingen had aangekondigd. De toepassing van de pariteitsregel bij de samenstelling van de regering was gerechtvaardigd, omdat ik van plan was volledige cultuurautonomie te realiseren. Over de kwestie-Leuven liet ik mij voorzichtig uit. Ik citeerde de betreffende paragrafen van het regeerakkoord, die inhielden dat onmiddellijk een aanvang zou worden gemaakt met de overbrenging van ‘volledige pedagogische eenheden’ van Leuven Frans naar het andere taalgebied. Ik verduidelijkte dat onder het begrip pedagogische eenheden faculteiten en in feite groepen van faculteiten moesten worden verstaan. Omdat deze problematiek bij de Franstaligen zeer-gevoelig lag, wenste ik het woord overheveling niet te gebruiken, omdat dit in verband kon worden gebracht met de voor hen beledigende slogan ‘*Walen buiten*!’. Ik benadrukte dat de nieuwe vestiging van Leuven Frans de gelegenheid bood om een moderne campus met nationale en internationale uitstraling uit te bouwen.

Voor het overige herhaalde ik nog eens mijn oproep voor een zo groot mogelijke samenwerking tussen de partijen om de communautaire geschillen op te lossen. Ik betoogde dat elk communautair akkoord een compromis zou zijn, maar dat het daarom niet negatief hoefde opgevat te worden. Ik maakte de vergelijking met het Schoolpact en drukte de hoop uit dat een soortgelijke hervorming de relaties tussen de gemeenschappen zou verbeteren.

De Kamer schonk de regering het vertrouwen met 115 stemmen tegen 86 bij 5 onthoudingen, de Senaat met 107 stemmen tegen 62 bij 4 onthoudingen. Zowel in de Kamer als in de Senaat stemden de Franstalige Brusselse socialisten mee met de oppositie. De redenen daarvoor heb ik reeds vermeld. In de Kamer onthielden twee Waalse socialisten en drie PSC'ers zich. In de Senaat onthielden twee leden van de CVP-fractie zich en één vertegenwoordiger van de BSP-fractie.

Mijn regering kwam dus makkelijk door het investituurdebat. In tegenstelling tot de pessimistische voorspellingen van bijna de hele pers zou zij bijna de volledige

legislatuur uitdoen. Toen eind september 1971 op haar verzoek het parlement door de koning werd ontbonden, kon zij een mooie balans voorleggen. Hoewel de regering over geen tweederde meerderheid beschikte, stond zij op dat ogenblik reeds erg ver met de onmogelijk gewaande grondwetsherziening. Maar over de voorbereiding en de uitvoering van de grondwetsherziening zal ik het in dit hoofdstuk verder niet hebben. Dat verhaal bewaar ik voor het volgende hoofdstuk. Op de volgende bladzijden wordt het wedervaren van mijn regering met alle andere belangrijke politieke problemen uit de doeken gedaan.

Vanden Boeynants kandidaat-voorzitter voor de raad van beheer van Sabena

La Libre Belgique, die mijn regering van meet af aan afkamde, nam ook op een verdachte manier stelling in de kwestie die de eerste deining in de coalitie veroorzaakte. Het ging met name om de opvolging van Gilbert Périer als voorzitter van de raad van beheer van Sabena. Périer was op 13 maart 1968 overleden. Kort na de totstandkoming van de regering circuleerden in de pers de eerste geruchten over zijn mogelijke opvolger. *La Libre Belgique* schoof de naam van Vanden Boeynants naar voren. De krant vond dat mijn voorganger de aangewezen man was om het hoofd te bieden aan de financiële moeilijkheden waarmee Sabena af te rekenen had. Ook minister van Verkeer Fred Bertrand was die mening toegedaan. Verwacht werd dat Sabena het boekjaar 1968 zou afsluiten met een deficit van een half miljard BF. Drastische saneringsmaatregelen drongen zich bijgevolg op. Bertrand zocht Vanden Boeynants aan en die aanvaardde in principe het aanbod.

De kandidatuur van Vanden Boeynants stuitte evenwel op verzet bij de socialisten, die publiek tegen hem stelling namen. Ik voelde eveneens weinig voor Vanden Boeynants. Zijn voorstanders voerden aan dat er zich geen juridisch probleem stelde aangezien er wettelijk geen onverenigbaarheid bestond tussen het mandaat van volksvertegenwoordiger en het lidmaatschap van de raad van beheer van Sabena. Ikzelf en een aantal andere ministers waren van oordeel dat de bestaande onverenigbaarheden verscherpt moesten worden. Sabena was geen overheidsonderneming, maar werd wel door de Staat gecontroleerd. Om deontologische reden was het volgens mij onaanvaardbaar dat het voorzitterschap van de raad van beheer aan een politicus zou worden toevertrouwd. Sommige CVP- en PSC-ministers vonden dat na de ruchtbaarheid die de pers aan de kwestie had gegeven de afwijzing van Vanden Boeynants als een blamage zou worden geïnterpreteerd. Zij stelden voor Vanden Boeynants te benoemen en daarna een nieuwe wet op de onverenigbaarheden voor te bereiden. Tijdens de kabinetsraad van 12 juli 1968 kreeg ik echter gedaan dat de benoeming van de voorzitter van de raad van beheer van Sabena uitgesteld werd.

In oktober 1968 werd Jean Van Houtte in die functie benoemd. Enkele weken daarvoor had Vanden Boeynants publiek verklaard dat hij zijn kandidatuur terugtrok wegens de politieke betwisting die erover was ontstaan.

De bekwaamheid van gewezen eerste minister en minister van Financiën Van Houtte kon niet in twijfel worden getrokken. Bovendien stelde er zich voor hem geen deontologisch probleem. Van Houtte had de verkiezingen van 31 maart 1968 niet overleefd. Zijn hele parlementaire loopbaan was hij gecoöpteerd senator geweest. Maar na het verlies van de CVP op 31 maart moesten zoveel CVP'ers via de coöptatie worden opgevist dat hij aan vriendjespolitiek en de vertegenwoordiging van de standen werd opgeofferd. Ik had Van Houtte voorgesteld voor de coöptatie, maar bij de geheime stemming kreeg hij slechts één stem, namelijk die van mij. Aanvankelijk stond hij ook op mijn voorkeurlijst van ministers. Ik dacht eraan Van Houtte als minister van Financiën te nemen, maar dat bleek evenmin haalbaar. Het voorzitterschap van Sabena was voor hem een mooie compensatie.

Einde van de Praagse lente

Tijdens de zomer van 1968, werd de Westerse wereld opgeschrikt door de bezetting van Tsjechoslowakije door troepen van het Warschaupact. In dit Oosteuropese land was begin 1968 onder impuls van de communistische partijleider Alexander Dubcek een democratiseringsbeweging op gang gekomen. Dubcek wou het communisme een menselijk gelaat geven en democratische hervormingen doorvoeren, zoals de erkenning van de vrijheid van menings-

uiting en van vereniging, de afschaffing van de perscensuur en de installering van een meerpartijensysteem.

De Sovjetleiders waren allerminst met de liberalisatiepolitiek opgezet en vreesden dat die naar andere Oosteuropese landen zou overslaan. Zij zetten Dubcek en zijn medestanders onder druk om de hervormingspolitiek stop te zetten. Toen bleek dat de Tsjechische leiders voet bij stuk hielden, greep Moskou naar de grote middelen. Op 21 augustus 1968 vielen troepen van de Sovjetunie en van vier andere lidstaten van het Warschaupact Tsjechoslowakije binnen. Zij ondervonden geen militaire weerstand, maar botsten wel op het lijdelijk verzet van Tsjechen en Slowaken, wat zeer veel indruk maakte. Onder druk van de bezettingstroepen werd een begin gemaakt met een 'normalisatie-beleid' dat Tsjechoslowakije opnieuw in de door Moskou bepaalde pas moest doen lopen. De hervormingsgezinde politici werden uitgerangeerd en vervangen door orthodoxe communisten. In april 1969 werd Dubcek tot aftreden gedwongen en vervangen door de 'realist' Gustav Husak. Het betekende het definitieve einde van de Praagse lente.

De invasie van de Warschaupacttroepen op 21 augustus 1968 was voor mij belangrijk genoeg om dezelfde dag nog de kabinetsraad in spoedzitting bijeen te roepen. Kort voor het begin van die raad ontving ik de Sovjetambassadeur. Hij beperkte zich tot het voorlezen van het communiqué van zijn regering waarin de interventie afgedaan werd als een interne communistische aangelegenheid. Die mededeling bevatte voor mij niets nieuws, omdat het dezelfde was als het communiqué van radio Moskou in de ochtend van 21 augustus waarvan de pers in ons land reeds verslag had gegeven. Op mijn vraag of het bericht waar was dat Sovjet-premier Kosygin ontslag had genomen uit protest tegen de invasie, bleef de ambassadeur mij het antwoord schuldig. Later bleek dat het bericht onjuist was.

Minister van Ontwikkelingssamenwerking Raymond Scheyven, die minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel verving, vertelde me dat generaal Lyman Lemnitzer, de opperbevelhebber van de NAVO in Europa, het nieuws van de invasie via de radio had moeten vernemen. De Sovjetunie had alleen de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk onmiddellijk van de gebeurtenissen op de hoogte gebracht. Die drie landen hadden het echter niet nodig geoordeeld de NAVO-leiding te verwittigen.

De Belgische regering sprak in een mededeling haar verontwaardiging uit over het cynische optreden van de Sovjetunie en haar bondgenoten in Tsjechoslowakije. Toen Raymond Scheyven de journalisten het communiqué voorlas, voegde ik eraan toe dat de gebeurtenissen in Tsjechoslowakije tot nadenken moesten aanzetten over de onschatbare waarde van de vrijheid waarvan men in een voorspoedig en welvarend land zoals België kan genieten. Ze wezen tevens op de betrekkelijkheid van onze binnenlandse politieke moeilijkheden.

De regering schortte alle officiële contacten op met landen die aan de bezetting van Tsjechoslowakije deelnamen. De bezoeken die minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel in het kader van zijn détente-politiek aan de bezettende landen had gepland, werden verdaagd. Harmel ging midden september 1968 wel naar Boekarest voor overleg met zijn Roemeense collega Corneliu Manescu, premier Iion G. Maurer en president Nicolae Ceausescu. Op het internationale vlak stelde Roemenië zich tegenover Moskou onafhankelijker op dan de andere Oosteuropese landen. Na de inval in Tsjechoslowakije verklaarde de Roemeense regering zelfs dat ze zich

gewapenderhand tegen een eventuele Russische interventie zou verzetten. Communistisch China liet toen weten dat het Roemenië te hulp zou komen.

In hun contacten met Westerse landen drongen de Roemeense leiders vooral aan op economische samenwerking. De reden daarvoor moest men niet ver zoeken. Een grotere economische onafhankelijkheid van de Sovjetunie was voor Roemenië op lange termijn de enige manier om de zelfstandiger politieke koers vol te kunnen houden. Op het binnenlandse politieke vlak bleven de Roemeense leiders evenwel trouw aan de communistische doctrine.

Harmel vertelde me dat hij bijzonder getroffen was door de uitermate orthodoxe toepassing van die leer in economische, sociale en culturele aangelegenheden.

Een jaar later, in oktober 1969, waren Maurer en Manescu op uitnodiging van Harmel in ons land. Zij vroegen dat België meer Roemeense produkten zou afnemen om de handelsbalans tussen beide landen in evenwicht te brengen.

In oktober 1972 bracht de Roemeense president Ceausescu een vierdaags officieel bezoek aan ons land. Dat ging gepaard met verscheidene plechtigheden, onder meer met de ondertekening van een vriendschapsverdrag waarop vooral de Roemenen hadden geïnsisteerd. De ondertekening gebeurde met veel luister in een grote zaal van het koninklijk paleis, waar de Ceausescu's ook logeerden. Radio en tv waren daarbij massaal aanwezig en vooral de Roemeense televisie had moeite noch kosten gespaard om de plechtigheid te verslaan. Ceausescu en ik hielden een toespraak. In mijn redevoering beperkte ik mij tot enkele algemene beschouwingen over de samenwerkingsmogelijkheden tussen twee landen met verschillende politieke regimes en de bijdrage die zij konden leveren tot de verbetering van de internationale verstandhouding. Tijdens de politieke onderhandelingen werd van Roemeense zijde, net zoals bij het bezoek in 1969, aangedrongen op een bijzondere inspanning van ons land om de import uit Roemenië op te voeren. Daarenboven vroegen de Roemenen een lening van staat tot staat tegen een zeer lage rente. Zoals steeds verdedigde Ceausescu de stelling dat Roemenië behoorde tot de minder ontwikkelde landen en zijn land bijgevolg met dezelfde generositeit moest worden behandeld als de Derde-Wereldlanden. Maar zijn eisen waren werkelijk te hoog, zodat ik een weigerachtige houding moest aannemen. Uiteindelijk moest hij zich tevreden stellen met de Belgische voorwaarden. Ceausescu stak zijn ontgoocheling en ontevredenheid hierover niet onder stoelen of banken. Ik herinner me van zijn bezoek ook nog dat hij bijzonder strenge en zelfs absurde veiligheidseisen stelde. Hij wou bijvoorbeeld alle verplaatsingen met een helikopter maken.

Het zwakke Europa

De gebeurtenissen in Tsjechoslowakije in 1968 bewezen ook hoe zwak het Europese defensiebeleid was. De Europese landen protesteerden verbaal tegen het ingrijpen van de Warschaupacttroepen, maar keken voor het overige toe. De verdeeldheid was groot.

Met de Europese Gemeenschap ging het in die periode niet goed. Inzake de economische en politieke integratie werd nauwelijks enige vooruitgang geboekt, zoals ik verderop in dit hoofdstuk nog uitvoeriger zal beschrijven.

Een gemeenschappelijk defensiebeleid bleek evenmin haalbaar. Nochtans was er het Pact van Brussel van 1948 dat, zoals vroeger vermeld, bepaalde dat de Beneluxlanden, Groot-Brittannië en Frankrijk elkaar wederzijds militair zouden bijstaan bij een aanval op een van hen in Europa en overleg zouden plegen bij een aanval op bezittingen van een van hen buiten Europa. Er was ook de Westeuropese Unie (WEU), die in 1954 werd opgericht nadat gebleken was dat militaire samenwerking tussen de zes EGKS-landen niet tot de mogelijkheden behoorde. De WEU, waaraan naast de vijflanden van het Pact van Brussel ook Italië en de

Bondsrepubliek deelnamen, streefde de integratie van de defensiepolitiek na. Men kon echter bezwaarlijk beweren dat de WEU tot spectaculaire resultaten had geleid.

In de zomer van 1968 ontvouwde minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel een plan waarmee hij de WEU nieuw leven wou inblazen. Harmel beschouwde de WEU als het best geschikte kader om het Europees politiek overleg te bevorderen. Hij suggereerde dat de WEU zich vooral bezig zou houden met de aangelegenheden die niet in het verdrag van Rome opgenomen waren. Daarin zag Harmel de mogelijkheid om bijvoorbeeld Groot-Brittannië maar ook andere niet-EEG-lidstaten te betrekken bij het Europese overleg inzake

defensie en buitenlands beleid, zonder nadeel te berokkenen aan de Europese Economische Gemeenschap.

Tijdens een gesprek dat ik in november 1968 met de Duitse bondskanselier Kurt-Georg Kiesinger had, kaartte ik Harmels plan aan. Het onderhoud met Kiesinger vond plaats tijdens zijn bezoek op 13 en 14 november aan Brussel. Dat gaf trouwens aanleiding tot zware incidenten. Kiesinger werd ervan beschuldigd een nazi-verleden te hebben. Op de conferentie die hij in Brussel in het Paleis voor Schone Kunsten gaf voor de Grandes Conférences Catholiques werd hij door een deel van de aanwezigen uitgejouwd. Er werd '*Kiesinger nazi*!' geroepen en er ontploften voetzoekers. Een groep joden wilde de conferentie systematisch saboteren. Verscheidene onder hen hadden zich aan de zetels vastgeketend. De politie had de grootste moeite om de orde in de zaal te herstellen. Aan het eind van de bijeenkomst deden zich ook nog incidenten voor. Dat was bijzonder betreurenswaardig. Verscheidene vooraanstaanden waren immers op de conferentie aanwezig.

Ik leidde Kiesinger in. Hij sprak over de Europese integratie, meer bepaald over de wenselijkheid om een Europese federale staat tot stand te brengen. Dat was ook het onderwerp van onze privé-conversatie. Ik pleitte voor het verder uitbouwen van de Europese eenmaking, niet alleen op economisch maar ook op militair vlak. Ik wees tegenover Kiesinger op het belang Spanje nauwer bij de Europese defensie en integratie te betrekken. Het Franco-regime maakte het opnemen van Spanje in de NAVO en de EG onmogelijk. Franco zou echter niet eeuwig aan de macht blijven. Ik meende dat de betrekkingen met Spanje zouden verbeteren indien er een ontmoetingsplaats voor onderhandelingen buiten de Europese Gemeenschap werd gevonden. Mijn pleidooi om daarvoor als forum de WEU te gebruiken werd door Kiesinger op gemengde gevoelens onthaald. Frankrijk wees Harmels plan zonder meer af omdat het vreesde dat Groot-Brittannië op die manier via een achterpoortje bij de Euromarkt zou worden betrokken. Het verzet van Frankrijk en de weifelende houding van de Bondsrepubliek deden het plan van Harmel mislukken.

Op hetzelfde ogenblik dat Kiesinger Brussel bezocht, was ook de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Dean Rusk in ons land. Met hem had ik het voornamelijk over de Europese defensiepolitiek. Bij ons gesprek waren ook minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel, onze ambassadeur bij de NAVO André De Staercke en de Amerikaanse ambassadeur in ons land Ridgway B. Knight aanwezig. Dean Rusk vertolkte het standpunt dat de Europese landen meer moesten doen voor hun defensie. Ik betreurde dat een Europese defensiegemeenschap niet mogelijk bleek. Wellicht had Europa veel verder gestaan indien de Fransen het verdrag tot oprichting van de EDG, dat in 1954 werd gesloten, niet hadden gekelderd. Dean Rusk was het volkomen met mij eens.

Ik meende ook dat in geval van een oorlog met conventionele wapens West-Europa slechts drie of vier dagen weerstand zou kunnen bieden aan de Sovjets. Dean Rusk deelde mijn mening. Hij legde ook uit dat de Amerikaanse regering niet geneigd was om atoomwapens in te zetten. De gevolgen daarvan zouden catastrofaal zijn en reeds in een eerste fase een derde van de Amerikaanse bevolking en de helft van de Sovjetbevolking uitschakelen. Dean Rusk zei dat men voor zo'n zware verantwoordelijkheid zou terugschrikken. Over de hele wereld waren er volgens hem geen 50 mensen die de implicaties en de gevolgen van een atoomoorlog konden inschatten. Als er een oorlog zou uitbreken, dan zou die in het begin zeker met

conventionele wapens worden gevoerd. Daarom was het van zo'n groot belang dat de Europese landen hun defensie-inspanningen verhoogden. Rusk zei dat de Amerikaanse regering ontmoedigd was door de aarzelende houding van Europa. Het bleek ook dat de afschaffing van de legerdienst waartoe het Luxemburgse parlement in 1967 had beslist, een uiterst slechte indruk op hem maakte, hoewel het leger van het Groothertogdom geen enkele strategische betekenis had.

Internationale monetaire crisis met beperkte gevolgen voor ons land

Na de zomervakantie van 1968 legde de regering de begroting van 1969 in een definitieve plooi. Onmiddellijk na haar aantreden had minister van Financiën Jean Snoy et d'Oppuers een inventaris van de financiële toestand opgemaakt en de voorbereiding van de begroting van 1969 aangevat. Zoals het een goed minister van Financiën past, drukte Snoy zijn collega's op het hart om de uitgaven onder controle te houden. Volgens de eerste ramingen zou de begroting van 1968 immers niet in evenwicht maar met een tekort van 6,5 miljard BF worden afgesloten. Snoy eiste dat de ministers hun voorstellen voor de begroting van 1969 zouden matigen. Indien al hun wensen ingewilligd werden, zou de gewone begroting 274 miljard BF bedragen. Dat was liefst tien miljard BF te veel om ze in evenwicht te kunnen indienen.

De berichten daarover gaven in de pers aanleiding tot speculaties over belastingverhogingen. Vooral *La Libre Belgique* zocht hierin munitie om de regering te beschieten. Maar de *Libre* kwam van een kale reis thuis. Voor het eerst sedert de fiscale hervorming van 1962 werden zogoed als geen wijzigingen aangebracht aan de wetgeving inzake de inkomstenbelastingen.

De regering maakte wel gebruik van belastingverhogingen die door de regering-Vanden Boeynants waren goedgekeurd, maar wegens het verzet van de liberalen niet werden toegepast. In een van de talrijke wetsbesluiten die de regering-Vanden Boeynants had uitgevaardigd, was bepaald één opdeciem meer te heffen op de vennootschapsbelasting als het totaal belastbaar inkomen van de vennootschap meer dan drie miljoen BF bedroeg. Krachtens een ander wetsbesluit kon één opdeciem meer worden geheven op het inkomen van natuurlijke fysieke personen met een jaarlijks inkomen van meer dan 500.000 BF. Anderzijds werden aan de lage inkomens grotere fiscale ontlastingen toegekend door het optrekken van de vrijgestelde minima. Ter compensatie werd van de hoge inkomens een grotere fiscale inspanning gevraagd. Voor de inkomens van meer dan drie miljoen BF werd de maximumaanslagvoet van 50 op 55 procent gebracht. Een andere beslissing had betrekking op de zogenaamde vervroegde inning van de verkeersbelasting. Er werd een einde gemaakt aan de mogelijkheid voor autobestuurders om hun verkeersbelasting voor het nieuwe dienstjaar te betalen tot in de maand februari van het betrokken jaar. In feite was die regeling een toegeeflijkheid van de fiscus, want de wet stipuleerde dat de eigenaars van een voertuig hun rijbelasting vóór 1 januari betaald moesten hebben.

Door de rechtse pers werd hevig geprotesteerd tegen die maatregelen, ofschoon de feitelijke weerslag ervan zeer beperkt was. Sommige kranten, onder andere *Het Laatste Nieuws*, stelden het voor alsof de verkeersbelasting voor 1969 tweemaal zou worden geïnd. De *Financieel-Ekonomische Tijd* en *La Libre Belgique* verweten de regering met het doorbreken van de taxatiegrens van 50 procent het vertrouwen in het beleid en de munt aan te tasten. Zij namen ook aanstoot aan de belastingverhogingen voor de vennootschappen en de aandeelhouders. Deze kranten hielden er te weinig rekening mee dat een niet onaanzienlijk deel van de overheidsuitgaven rechtstreeks of onrechtstreeks de bedrijven ten goede kwam. Daarenboven kwamen veel bedrijfsleiders bij de Staat aankloppen om hulp. *De Standaard* bekritiseerde de regering omdat zij in het kader van de begroting van 1969 een verscherpte strijd tegen de fiscale fraude aankondigde. Dat vond ik een bijzonder

merkwaardig standpunt. Het was toch ondenkbaar dat de overheid belastingontduiking ongemoeid zou laten en de wetten niet zou uitvoeren. Maar de houding van *De Standaard* typeerde de zogenaamde Belgische mentaliteit. De Belgen nemen het niet zo nauw met wetten en reglementen. Uit ervaring kan ik getuigen dat het afdwingen van een correcte toepassing ervan bijzonder moeilijk is.

Er werden ook heftige polemieken gevoerd over het stijgingspercentage van de begro-

ting. In vergelijking met de ontwerp-begroting voor 1968 lagen de uitgaven voor 1969 bijna tien procent hoger. Vergeleken met de aangepaste begroting van 1968 bedroeg het stijgingspercentage slechts 7,5 procent. Die toename was voor driekwart een gevolg van verplichtingen die voortvloeiden uit de bestaande wetgeving en uit internationale akkoorden, onder andere in Europees verband. Anderzijds haalde de Belgische industrie ontegensprekelijk voordeel uit de verdere uitbouw van een gemeenschappelijke Europese markt.

Het parlementaire debat over de begroting van 1969 werd beheerst door de vraag of de vorige regering haar begrotingsdoelstellingen had bereikt. Volgens het voortreffelijk verslag dat Willy Claes, de nieuwbakken socialistische volksvertegenwoordiger uit Limburg, van de besprekingen in de Kamercommissie van Financiën maakte, was de regering Vanden Boeynants-De Clercq er niet in geslaagd de openbare financiën op duurzame wijze gezond te maken. Dat was volgens hem ook de reden waarom de begroting van 1968 niet in evenwicht kon worden afgesloten. Minister van Begroting André Cools merkte in de Kamercommissie op dat de CVP-liberale coalitie haar belofte om geen belastingverhogingen door te voeren niet had waargemaakt.

Die standpunten lokten vanzelfsprekend reacties uit bij de liberale oppositie tijdens de bespreking van de begroting in de plenaire vergaderingen van Kamer en Senaat. Vooral Willy De Clercq, minister van Financiën in de regering-Vanden Boeynants, beet fel van zich af. Ik vond dat hij nogal hoog van de toren blies over zijn eigen beleid, terwijl hij zich laatdunkend uitliet over de begroting van 1969. De Clercq beschuldigde de regering ervan 'geen eerlijke en geen ernstige begroting' in te dienen. Volgens bepaalde kranten had De Clercq op andere plaatsen zelfs beweerd dat de nieuwe coalitie de sanering van de openbare financiën 'volledig had opgegeven'. Gelukkig herhaalde De Clercq tijdens het Kamerdebat die bewering niet, anders had ik hem vlug de mond gesnoerd. Ik bleef daarentegen vriendelijk voor hem en erkende dat hij als minister van Financiën goed werk had geleverd. Maar ik betreurde toch ook dat hij als gewezen minister van Financiën een scherpe politieke redevoering had gehouden en dat hij de regering verweet de belastingverhogingen toe te passen die hijzelf had ingevoerd.

Mijn eerder voorzichtige reactie had te maken met mijn bekommernis om de oppositie en met name de liberalen bij de grondwetsherziening te betrekken. Voortdurend richtte ik in het parlement en erbuiten behendige oproepen tot de oppositie om aan de grondwetsherziening mee te werken. Ik benadrukte daarbij steeds dat in een democratie meerderheden en coalities voortdurend veranderen en dat de oppositie dikwijls vlugger dan ze zelf verwacht, wordt gevraagd om aan de regering deel te nemen.

Tijdens de bespreking van de begroting in de Kamer midden november 1968 werden ook vragen gesteld over de positie van de Belgische frank. Enkele dagen daarvoor was in West-Europa immers een monetaire crisis uitgebroken. De revolte van de studenten en van de arbeiders in Frankrijk in het voorjaar had het vertrouwen in de Franse frank aangetast en een kapitaalstroom van Frankrijk naar de Bondsrepubliek Duitsland op gang gebracht. Ook het Britse pond, dat in november 1967 gedevalueerd was, ondervond daarvan de gevolgen en kwam opnieuw onder druk te staan. Algemeen werd een revaluatie van de Duitse mark verwacht en een devaluatie van de Franse frank. Maar het eerste noch het tweede gebeurde.

President de Gaulle wees om louter politieke redenen de devaluatie van de frank af. Hij kon niet aanvaarden dat alleen Frankrijk de waarde van zijn munt zou moeten verminderen. Zoals bij vorige gelegenheden meende hij dat alleen een hervorming van het internationale monetaire stelsel een oplossing kon bieden. In plaats van te devalueren, kondigde de Gaulle een strenge deviezencontrole aan en de halvering van het begrotingstekort. Van haar kant weigerde de regering in Bonn de mark te revalueren hoewel verscheidene Europese landen

daarop aandrongen. De Bondsrepubliek nam wel maatregelen om de invoer te vergemakkelijken en het overschot op haar handelsbalans te verminderen.

Het overleg tussen de lidstaten van de EEG liep tijdens deze monetaire crisis behoorlijk mank. Dat ontgoochelde mij, omdat de gebeurtenissen wezen op de noodzaak van een grotere Europese financiële solidariteit. Een duurzame oplossing kon trouwens alleen worden bereikt door een hechtere economische en monetaire integratie.

De internationale monetaire moeilijkheden hadden nagenoeg geen invloed op de Belgische frank. Zowel tijdens het Kamerdebat over de begroting als aan de pers verklaarde ik formeel dat er geen enkele reden was om de pariteit van onze munt aan te passen. Ik benadrukte dat de Belgische frank tot de sterkste Europese munten behoorde. Dat was geen overdrijving. De stevige positie van onze munt weerspiegelde de gunstige economische en financiële toestand van het land. De ondernemingen draaiden op volle toeren, de uitvoer steeg voortdurend, de handelsbalans was in evenwicht en de inflatie bleef in vergelijking met andere Westeuropese landen aan de lage kant. Aan het eind van de jaren zestig kende de Belgische economie een geweldige expansie. Ons land behoorde in alle opzichten tot de koplopers binnen de EEG. Het begrotingsbeleid oefende een sterk stimulerende invloed uit op de economische activiteit, zowel door het volume van de gewone uitgaven als door de ondersteuning van het bedrijfsleven en de politiek inzake openbare werken.

Illustratief voor dit laatste was de ingebruikneming van de zeesluis van Terneuzen waardoor via het uitgediepte en verbrede kanaal Gent-Terneuzen schepen tot 60.000 ton het in volle ontwikkeling verkerende havengebied van Gent konden bereiken. De feestelijke openstelling van de zeesluis en het kanaal op 19 december 1968 gebeurde onder grote publieke belangstelling en in aanwezigheid van koningin Juliana, koning Boudewijn en verscheidene ministers van de Nederlandse en Belgische regering. In mijn gelegenheidstoespraak noemde ik de inwijding de bekroning van jarenlange inspanningen van de Nederlandse en de Belgische regering om de eeuwenoude twistpunten tussen beide landen over de binnenwateren op te lossen. Het was ook de concretisering van een vernieuwde samenwerking, die vroeger vaak door een verkeerd begrepen nationalisme werd gehinderd.

Twee maanden voor de plechtige openstelling van de zeesluis van Terneuzen had ik, in aanwezigheid van meer dan 500 vooraanstaanden uit de politieke en zakenwereld, de nieuwe vestiging van Texaco in Gent officieel geopend. Dit Amerikaanse petroleumbedrijf had ons land uitgekozen voor de vestiging van zijn Europese hoofdkwartier. Die keuze had een grote feitelijke en symbolische betekenis. Voor de ontwikkeling van de Gentse havenzone was ze van groot belang. Bovendien toonde ze aan dat ons land een aantrekkelijk investeringsgebied was. De investering gold ook als voorbeeld voor de internationale samenwerking die voor de werking van een moderne wereldeconomie van essentieel belang is. De researchafdeling in de Texaco-vestiging, waarin 100 mensen uit tien verschillende landen tewerkgesteld zouden worden, hield ook de belofte in van een wederzijdse intellectuele bevruchting tussen wetenschapsmensen uit de Verenigde Staten en Europa. Door die samenwerking zou de technologische basis van de Europese economie versterkt worden. Ik hoopte ook dat de aanwezigheid in ons land van bedrijven zoals Texaco de Belgische bedrijven ertoe zou aanzetten aan schaalvergroting te doen en voor een multinationale dimensie te kiezen. In andere Westeuropese landen stelde men immers

vast dat steeds meer ondernemingen zich door fusies, wederzijdse participaties of herinvesteringen voorbereidden op het tot-stand-komen van een Europese en wereldeconomie. De Belgische bedrijven hadden nog maar een eerste en schuchtere stap in die richting gedaan.

De Amerikaanse investeringen in ons land werden niet steeds kritiekloos onthaald. De coöperatie tussen de Belgische en Amerikaanse overheden en de industriële wereld was ech-

ter een gezond partnership voor vooruitgang. De voortreffelijke Amerikaanse ambassadeur in ons land, Ridgway B. Knight, wees daar terecht op bij de opening van de Texaco-vestiging in Gent.

Incidenten in verband met de regionale economische politiek

Het gunstige economische klimaat aan het eind van de jaren zestig bleek ook uit de talrijke aanvragen tot investeringssteun in het raam van de expansiewetten die het Ministerieel Comité voor Economische en Sociale Coördinatie (MCESC) moest behandelen. Op de agenda van elke vergadering van dit comité stond de behandeling van verscheidene dossiers. De twee ministers-staatssecretarissen voor Streekeconomie, de CVP'er André Vlerick en de Franstalige socialist Fernand Delmotte, pakten graag uit met de projecten die werden goedgekeurd. Het dagblad *Le Soir* bracht op 7 november 1968 een haast volledig relaas van de vergadering van het MCESC die de dag ervoor had plaatsgevonden. In het artikel werden zelfs de namen vermeld van de firma's die steun hadden gekregen en ook de omvang daarvan.

Deze handelwijze keurde ik tijdens de ontmoeting met de journalisten na de kabinetsraad van 8 november scherp af. Ik zei dat de pers in feite moest weigeren documenten over investeringshulp te publiceren. *Le Soir* en ook *Le Peuple* protesteerden hiertegen. Zij meenden dat de pers recht had op die informatie, omdat de steun in feite geld van de gemeenschap was. Tevens onderstreepten ze dat de betrokken ministers aan de basis van de perslekken lagen. Deze opmerking was terecht. Het optreden van de ministers-staatssecretarissen voor Streekeconomie was inderdaad niet in overeenstemming met de deontologische regels. Tijdens de kabinetsraad van 8 november heb ik hen daarop gewezen. Met het eerste argument van de kranten was ik het niet eens. De publikatie van goedgekeurde investeringsdossiers zou het regeringswerk bemoeilijken aangezien ze vrijwel zeker zou leiden tot ongezonde naijver tussen ondernemingen. Om die reden werden trouwens de namen van de firma's die konden genieten van voordelen in het kader van de expansiewetten ook niet aan het parlement bekendgemaakt.

De investeringsdossiers leidden af en toe ook tot communautaire betwistingen in de pers en binnen de regering. Begin november 1968 kwam het zelfs tot een hevig conflict tussen vice-premier en minister van Economische Zaken J.J. Merlot en André Vlerick, naar aanleiding van de oprichting van een instituut voor de conditionering van radioactieve isotopen in de streek van Charleroi. Merlot was een sterk voorstander van dat project, maar Vlerick vond dat het kerncentrum, in Mol die opdracht evengoed kon uitvoeren. Aan *De Nieuwe Gazet* verklaarde Vlerick dat het plan van Merlot ‘belachelijk’ was. Merlot en de Franstalige socialistische pers rekenden hem die uitspraak zwaar aan. Tijdens de kabinetsraad van 8 november eiste de socialistische vice-premier dat Vlerick zijn uitspraak zou terugnemen, zo niet zou hijzelf in het openbaar reageren. Vlerick erkende echter dat hij een fout had begaan. Na afloop van de kabinetsraad las ik de journalisten een verklaring voor die ik met Merlot en Vlerick had opgesteld en waarin het incident werd toegedekt.

Spanningen waren er ook over het staalbedrijf Allegheny in Genk. Op 11 december 1968 zette het MCESC het licht op groen voor expansiesteun aan dat bedrijf. Ongeveer

een jaar daarvoor was het investeringsprogramma voor de bouw van een oven en de daarbij horende kredietaanvraag voorgelegd. Op het ogenblik dat de behandeling van dit dossier reeds ver gevorderd was, werd bekend dat een verregaande samenwerking en mogelijk zelfs een fusie tussen de staalbedrijven Cockerill-Ougrée-Providence en Espérence-Longdoz op stapel stond.

Dit nieuws werd in Limburg slecht onthaald. Men vreesde dat de oven in Genk niet zou woorden gebouwd, omdat Allegheny mee gecontroleerd werd door Espérence-Longdoz. De bevoegde ministers spraken zich evenwel gunstig uit over het dossier. De bekendmaking van deze beslissing viel bij de Luikse metaalvakbonden niet in goede aarde. Zij reageerden in een motie tegen ‘de zwakheid der Waalse ministers, die zich neerlegden bij een Vlaams *diktat*’.

Vice-premier en minister van Economische Zaken J.J. Merlot verdedigde tegenover de Luikse arbeiders en politici de regeringsbeslissing. Hij wees erop dat de Luikenaren ook oog moesten hebben voor de economische problemen van andere regio's. Ik deed een gelijksoortige oproep, maar dan tegenover de Vlaamse bevolking. Op een bijeenkomst van de Limburgse CVP verklaarde ik dat een regionale economische politiek niet mocht worden verward met eng regionalisme of ‘lokalisme’. Sommigen vonden dat er onder elke kerktoren een fabriek moest worden gebouwd. Dat was vanzelfsprekend niet de bedoeling van een regionale economische politiek. Afgezien daarvan toonde de naijver tussen Vlaanderen en Wallonië bij dossiers zoals dat van Allegheny-Longdoz aan dat de communautaire gevoeligheid nog toenam. Die evolutie verontrustte mij. Er zouden moeilijke tijden aanbreken indien alles op een apothekersweegschaaltje zou worden afgewogen.

De opvolging van de verongelukte J.J. Merlot

Vice-premier en minister van Economische Zaken J.J. Merlot, die in de kwestie Allegheny een moedige houding aannam, werd in de ochtend van 9 januari 1969 het slachtoffer van een zwaar verkeersongeluk. In Orbais, op de weg van Luik naar Brussel, slipte zijn dienstwagen over een ijzelplek en kwam tegen een boom terecht. Net als zijn chauffeur werd Merlot zwaar gewond.

Toen ik op de hoogte werd gebracht van het ongeluk, begaf ik mij onmiddellijk naar het ziekenhuis van Gembloers. Ik trof er mevrouw Merlot aan die mij informeerde over de toestand van haar man. De vorige dag had Merlot nog in de Kamer geantwoord op een interpellatie over Allegheny. Daarna had ik met hem de pers ontvangen voor de traditionele nieuwjaarsreceptie. Na afloop hadden we met onze echtgenote nog gezellig samen gezeten. Toen wisten we niet in welke tragische omstandigheden we elkaar enkele uren later zouden terugzien.

Tijdens de eerste uren na het ongeval maakten de geneesheren zich grote zorgen over de levenskansen van Merlot. Kort na de middag van 9 januari kwam hij echter tot bewustzijn en tijdens de daaropvolgende dagen verbeterde zijn toestand geleidelijk. Radiografisch onderzoek wees uit dat hij geen hersenletsel had opgelopen. De geneesheren zeiden dat wel rekening moest worden gehouden met een onbeschikbaarheid van zes maanden. In de nacht van 20 op 21 januari kreeg ik echter een telefoon waarin mij werd meegedeeld dat Merlot kort voor middernacht overleden was.

Zelden in mijn politieke loopbaan ben ik zo ontdaan geweest. Niet alleen omdat het droevige nieuws een verrassing was, want toen ik op de middag van 20 januari met André Cools nog een bezoek aan het Bavièreziekenhuis in Luik had gebracht, had zijn echtgenote mij nog gerustgesteld en gezegd dat het beter ging. Maar het

nieuws viel me ook bijzonder zwaar, omdat ik met Merlot in de regering een uitstekende verstandhouding, gebaseerd op wederzijds respect en loyauteit, had opgebouwd. Tijdens de Eenheidswet had hij aan de zijde van André Renard gestaan en ook nadien had hij zich door zijn felle wallingantische standpunten laten opmerken. In november 1962 nam hij ontslag als minister van Openbare Werken in de regering-Lefèvre-Spaak uit solidariteit met de Luikse BSP, die de overheveling

van de Voerstreek naar Limburg niet kon slikken. Tijdens de regering-Harmel was hij in de Waalse BSP de spil van het verzet tegen de regeringsdeelname van zijn partij. Maar als vice-premier en minister van Economische Zaken in mijn regering spande Merlot zich eerlijk en energiek in voor een nationale politiek.

Op 25 januari 1969 brachten naast de prins van Luik en verscheidene politieke vooraanstaanden heel veel gewone mensen een laatste groet aan Merlot. In de lijkrede, die ik van op het plein voor het stadhuis van Seraing in een druilerige regen hield, zei ik dat Merlots dood niet alleen voor het land en voor Wallonië een groot verlies was, maar ook voor de Vlaamse gemeenschap. Zij had in Merlot een gezaghebbende gesprekspartner verloren die consequent genoeg was om voor de Vlamingen dezelfde rechten te bepleiten als voor de Walen. Na de plechtigheid ging de rouwstoet van het aan de oever van de Maas gelegen stadhuis naar de begraafplaats van Seraing, die zes kilometer verder op een plateau is gelegen. Samen met Kamervoorzitter Achiel Van Acker, Senaatsvoorzitter Paul Struye en BSP-voorzitter Léo Collard ging ik naast de lijkbaar. De tocht duurde meer dan een uur.

De dood van Merlot was voor zijn gezin een afschuwelijk drama. Het was nog niet dikwijls voorgekomen dat een minister in dergelijke tragische omstandigheden het leven had verloren. Het bewees ook hoe groot het offer is dat politici in hun dienst aan de gemeenschap soms brengen. De man in de straat staat hierbij niet stil. Hij ziet alleen de buitenkant van de politiek. Hij verliest uit het oog dat ministers met hun talrijke verplaatsingen, dikwijls vroeg in de morgen of laat in de avond, niet zelden meer risico's nemen dan nodig is. Toen Merlot verongelukte, hadden ministers niet eens een ongevallenverzekering. Ik heb toen het initiatief genomen om daarvoor in mijn begroting een krediet in te schrijven. Ik heb dat niet verborgen gehouden. Op 6 februari 1969 informeerde ik de Kamer daarover. Ook heb ik ervoor gezorgd dat aan de weduwe van Merlot een behoorlijk pensioen werd toegekend.

Het onverwachte overlijden van Meriot leidde tot ernstige politieke moeilijkheden. Merlot was de belangrijkste woordvoerder van de Waalse socialisten in de regering en verdedigde met gezag de regeringspolitiek in Wallonië. Wat zijn opvolging als vice-premier betrof, stelde Collard voor André Cools in die functie te benoemen. Cools oefende die functie sedert het ongeval van Merlot reeds ad interim uit. Cools zou daarnaast minister van Begroting blijven.

Voor Economische Zaken ging de voorkeur van de BSP-voorzitter naar Freddy Terwagne, die zijn portefeuille van Communautaire Betrekkingen aan de Luikse senator Georges Dejardin zou afstaan. Collard deelde mij dit enkele uren na de begrafenis van Merlot telefonisch mee. De socialistische partijbonzen hadden in de namiddag de koppen bij elkaar gestoken.

Ik nam eenvoudig akte van Collards voorstel en zei dat ik met het Paleis contact zou opnemen. Reeds vóór de begrafenis van Merlot had ik er bij de kabinetschef van de koning, André Molitor, op aangedrongen vlug een beslissing te nemen. Ik wou dat de eedaflegging van de nieuwe minister vóór de vergadering van het BSP-Bureau op 27 januari zou plaatsvinden om niet de indruk te wekken dat het Bureau over de opvolging van Merlot had beslist. De regering stond in die periode bloot aan hevige kritiek, omdat een doorbraak in de grondwetsherziening uitbleef. De rechtse pers schreef zelfs dat de val van de regering nabij was. Indien ik de opvolging van Merlot aan het BSP-Bureau overliet, zou dat alleen maar koren op de molen van de criticasters zijn.

Toen ik na mijn gesprek met de BSP-voorzitter naar Molitor telefoneerde, bleek echter dat de koning moeilijk te bereiken was. Die bevond zich in Ciergnon waar hij onder meer Juan Carlos te gast had. Toch kreeg ik nog dezelfde avond een telefoon van de koning. Ik gaf toe dat de combinatie die Collard voorgesteld had zeer zwak was en de kritiek tegen de regering zou doen toenemen. Net als Molitor voordien reeds had gedaan, schoof de koning voor

de portefeuille van Economische Zaken de namen naar voren van René Evalenko en Stiévenart. Evalenko was hoogleraar aan de Brusselse universiteit, Stiévenart was bestendig afgevaardigde voor de provincie Henegouwen. De koning stelde voor dat hij Collard zou ontvangen om hem ervan te overtuigen voor een van beiden te kiezen. Ik antwoordde dat hij dat beter niet deed en dat ikzelf opnieuw met Collard zou overleggen. Op die manier kwam de koning niet in het gedrang.

Ik kon Collard dezelfde avond nog bereiken en zei hem dat ik met een probleem zat, omdat zijn voorstel niet voldeed. Toen ik de namen van Evalenko en Stiévenart liet vallen, reageerde hij negatief. Collard zei dat Evalenko onmogelijk was, omdat hij in de partij niet goed lag. Van Stiévenart wou hij evenmin weten. Diens aanwezigheid in de provincie Henegouwen was volgens Collard absoluut vereist.

Ik drong er dan bij hem op aan dat hijzelf vice-premier zou worden, eventueel zonder portefeuille of in combinatie met Economische Zaken. Tevens liet ik uitschijnen dat Dejardin absoluut onaanvaardbaar was als minister van Communautaire Betrekkingen, omdat hij geen jurist was. Collard repliceerde dat Tindemans dat evenmin was. Daarop stelde ik voor Fernand Dehousse of Georges Housiaux te nemen, maar van hen zei de BSP-voorzitter dat zij onvoldoende invloed in de partij hadden.

Na al deze negatieve antwoorden vroeg ik Collard wat hij dacht van Edmond Leburton als minister van Economische Zaken. Hij antwoordde me dat ik die mogelijkheid kon proberen, maar waarschuwde me dat ik het niet gemakkelijk zou hebben. Leburton was voorzitter van het Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten en was bovendien belast met de reorganisatie van de in moeilijkheden verkerende socialistische pers. Daarenboven had hij bij de vorming van de regering al een ministerportefeuille geweigerd.

Op zondag 26 januari was ik in Eigenbrakel te gast bij Paul-Henri Spaak, die me voor een lunch had uitgenodigd.'s Middags telefoneerde ik van bij Spaak naar BSP-ondervoorzitter Jos Van Eynde, die uit zijn bad moest worden gehaald. Ik drong er bij Van Eynde op aan dat hij Collard zou vragen in de regering te treden. Van Eynde beloofde mij in de vooravond in Leuven op te bellen. Zoals afgesproken contacteerde hij Collard, maar die bleef halsstarrig weigeren. Van Eynde was het met mij eens dat in dat geval Leburton de beste oplossing was.

Dezelfde avond kreeg ik een telefoon van André Cools, die zei dat hijzelf met Leburton en Terwagne naar Leuven zou komen. Omstreeks 21.00 uur arriveerden ze. Ik heb dan in aanwezigheid van Cools en Terwagne drie uur met Leburton onderhandeld. Uiteindelijk stemde hij ermee in minister van Economische Zaken te worden. Toen ik Molitor hiervan op de hoogte bracht, verzekerde hij mij dat de koning ermee akkoord zou gaan. Leburton moest echter voldoende tijd krijgen om de beslissing met zijn politieke vrienden te bespreken en een aantal persoonlijke aangelegenheden te regelen. Ik verwachtte dat hij me op 27 januari zou contacteren. Ik had trouwens met het Paleis reeds de nodige afspraken gemaakt om kort na de middag de eedaflegging te laten plaatsvinden. Toen Leburton me's middags opbelde, vroeg hij echter uitstel tot 16.00 uur. Ik vreesde dat de zaak verkeerd liep, maar omstreeks 16.00 uur kreeg ik een telefoon van Collard die mij meedeelde dat Leburton definitief aanvaardde. Ik vroeg Collard dat Leburton onmiddellijk naar mijn kabinet in de Wetstraat zou komen. Tevens nam ik contact op met Molitor om te vragen dat Leburton zo vlug mogelijk door de koning zou worden ontvangen. Reeds om 16.30

uur was ik op het Paleis in Laken. Nadat de koning mij alleen had ontvangen, kwam Leburton bij ons en legde hij de grondwettelijke eed af.

Daarna verspreidde mijn kabinet een communiqué waarin de benoeming van Leburton tot minister van Economische Zaken werd bekendgemaakt. Ik stelde de mededeling eigenhandig op. Vandaar dat erin vermeld werd dat ik in opdracht van de koning aan Leburton gevraagd had de portefeuille van Economische Zaken te aanvaarden. Zo kon er geen discus-

sie ontstaan over de mogelijke rol van het BSP-Bureau bij de opvolging van Merlot. Wat de aarzelende houding van Leburton betrof, die had niet alleen te maken met zijn voorzitterschap van de socialistische ziekenfondsen. Leburton wist dat hij een moeilijke taak kreeg. Bovendien boterde het niet tussen hem en André Cools. Dat zou later in de regering duidelijk worden.

De agitatie van de PSC-leiding in verband met de overheveling van Leuven Frans

Het drama van Merlot toonde aan hoe blind het noodlot kan toeslaan. Hoezeer het mij ook aangreep, veel tijd om erover na te denken kreeg ik niet. Het leven staat niet stil, zeker in de politiek niet. De politieke wereld, die soms wel op een mallemolen gelijkt, draaide na Merlots dood gewoon en onverstoord voort.

Zoals reeds vermeld maakte de regering moeilijke tijden door. Dat had zijn weerslag op de verstandhouding binnen het kabinet zelf. Begin februari deed zich een nieuw incident voor naar aanleiding van indiscreties van ministers aan de pers. Op 3 februari 1969 schreef *La Libre Belgique* dat de socialistische minister voor Communautaire Betrekkingen Freddy Terwagne zich tijdens de kabinetsraad van twee dagen voordien had gekant tegen de geplande financiële regeling voor de overheveling van Leuven Frans. Terwagne zou volgens de *Libre* het voorstel voor Leuven Frans te voordelig hebben gevonden. Tijdens de kabinetsraad van 7 februari vroeg de nieuwe vice-premier André Cools bij ordemotie onmiddellijk het woord om uiting te geven aan zijn verontwaardiging over het lek. Hij eiste dat de ministers die aan de basis van de indiscreties lagen zich zouden bekendmaken. Met de nodige diplomatie kon ik Cools kalmeren. Ik zei dat ik de lekken betreurde en vroeg met de grootste nadruk dat de ministers voortaan absolute discretie aan de dag zouden leggen om een herhaling van dergelijke incidenten te voorkomen.

De oppositie berokkende de regering uiteraard veel last, maar de grootste bedreiging kwam van de meerderheid. De PSC en Paul Vanden Boeynants beoogden in het voorjaar van 1969 niet minder dan de val van de regering. De PSC-leiding nam een onverantwoordelijke houding aan inzake de financiering van de overheveling van Leuven Frans naar Wallonië. Samen met *La Libre Belgique* probeerde ze door ophitsing de Franstalige publieke opinie in dat dossier te misleiden.

Enkele dagen na de totstandkoming van de regering had Leuven Frans, zij het meer kwaadschiks dan goedschiks, ingestemd met de overheveling naar Ottignies. Bij de opening van het academiejaar in oktober 1968 traden Leuven Frans en Leuven Nederlands in feite reeds op als twee autonome universiteiten. Voortaan droegen zij de naam Université Catholique de Louvain (UCL) en Katholieke Universiteit te Leuven (KUL). De regering had op dat ogenblik reeds aan de leiding van de UCL de vraag gesteld een overhevelingsplan voor Ottignies en Sint-Lambrechts-Woluwe op te stellen. Begin september 1968 was dit plan klaar. De kostprijs werd op 17 miljard BF geraamd. De regering werkte daarna een financieringsprogramma uit waarin 5,7 miljard BF bestemd was voor de oprichting van auditoria en laboratoria in Ottignies, 0,8 miljard BF voor de aankoop van de terreinen, 0,7 miljard BF voor de bouw van het academisch ziekenhuis in Woluwe, 3,7 miljard BF voor sociale

investeringen en 3,7 miljard BF in het kader van de universitaire expansie. Daarenboven zou de UCL nog 1,8 miljard BF van de KUL ontvangen voor de overname van de universitaire gebouwen in Leuven en nam het ministerie van Openbare Werken de wegen- en andere infrastructuurwerken op de campus in Ottignies voor zijn rekening.

Naast de UCL stelden ook de andere Belgische universiteiten in het kader van de universitaire expansie hun eisen. De KUL stelde zich bescheiden op en vroeg slechts 5,9 miljard BF, maar de rijksuniversiteit van Luik wenste 10 miljard BF. In totaal had de regering voor de

uniyersitaire expansie 35 miljard BF voorzien. De financiering van het overhevelings- en expansieprogramma van de UCL slokte de helft van dat bedrag op. Het zou veel behendigheid en geduld vergen in de ongetwijfeld moeilijke en ingewikkelde onderhandelingen met de socialistische coalitiepartner. In ieder geval zou het een waar huzarenstukje zijn als het programma kon worden goedgekeurd.

In het voorjaar van 1969 was het overleg over het UCL-dossier reeds behoorlijk gevorderd. De Kamercommissie van Financiën had het wetsontwerp betreffende de aankoop van terreinen voor de nieuwe campus in Ottignies in bespreking genomen. Daarnaast was er een overeenkomst bereikt met de minister van Volksgezondheid. Die hield in dat de overheid 60 procent van de kostprijs van het nieuwe academisch ziekenhuis van de UCL in Sint-Lambrechts-Woluwe voor haar rekening zou nemen.

Dat was een bijzonder gunstige regeling waarvan tot op dat ogenblik geen enkel ander academisch ziekenhuis had kunnen genieten. Bovendien was overeengekomen dat de overige 40 procent van de kostprijs tegen bijzonder voordelige voorwaarden bij de Algemene Spaar- en Lijfrentekas kon worden geleend. De UCL kon uiteraard een nog duurder ziekenhuis bouwen indien zij daarvoor de nodige leningen kon afsluiten. De UCL wenste in feite voor Woluwe niet minder dan 2,5 miljard BF, een buitensporige eis die de regering niet had ingewilligd.

Op 4 maart 1969 deed zich in het UCL-dossier een belangrijke ontwikkeling voor. Op die dag ontving ik een delegatie van de PSC: voorzitter Léon Servais en de volksvertegenwoordigers Joseph Michel, Léon Remacle en François Persoons. Zij wensten me te spreken over de financiering van de overheveling van de UCL en vroegen me dat ik hen als gemandateerde onderhandelaars van deze universiteit zou erkennen. Als argument voerden ze aan dat zij in nauw contact met de UCL-overheid stonden.

François Persoons was wel voorzitter van de Amis de Louvain, maar dat was voor mij onvoldoende om zijn verzoek en dat van zijn drie partijgenoten in te willigen. Ik antwoordde de delegatie dan ook afwijzend. Ik legde uit dat ik mijn houding niet zou veranderen zolang de UCL-leiding mij niet officieel liet weten dat zij namens haar mochten spreken. Daarop zeiden de heren dat de financiering van de overheveling en van het nieuwe academisch ziekenhuis in Woluwe niet vlug genoeg vorderde. Ik repliceerde dat de dossiers met enige vertraging waren ingediend en dat het nodig was geweest ze op een aantal punten aan te passen. Om hen duidelijk te maken dat er in geen geval sprake was van kwade wil of wat dan ook zei ik dat het dossier van Leuven Nederlands veel later in behandeling was genomen en dat de problemen van de UCL niet los konden worden gezien van die van de andere Belgische universiteiten. Nadat ik de stand van zaken had toegelicht, legde ik uit dat er voor wat de kredieten in het kader van de universitaire expansie betrof twee criteria in aanmerking konden worden genomen, namelijk het aantal studenten en de verwachte toename van de studentenbevolking. In dat verband werd er gesproken over een bedrag van zes miljard BF voor de UCL.

Op een gegeven ogenblik moest ik de vergadering verlaten, omdat ik elders werd verwacht. Mijn kabinetschef Jan Grauls en adjunct-kabinetschef A. Stenmans zetten het gesprek met de PSC-delegatie voort en gaven uitvoerige informatie over de voorstellen inzake de financiering van de UCL. Even voor ik vertrok, zei Persoons nog dat ik mij mocht verwachten aan acties van de Franstalige studenten in Leuven aangezien ‘hun geduld op was’.

Persoons' voorspelling kwam helemaal uit. Op 6 maart publiceerde *La Libre Belgique* een artikel waarin men kon lezen dat ik voor de financiering van de overheveling van Leuven Frans slechts zes miljard BF veil had, hoewel er zeventien miljard BF nodig waren. De krant voegde eraan toe dat in kringen van de UCL die zes miljard BF als ‘belachelijk weinig’ werden afgedaan en dat zowel de PSC als de leiding van de UCL ‘het getalm’ van de regering beu

waren. De *Libre* meldde ook dat er acties van de Franstalige studenten op stapel stonden die de instemming hadden van de UCL-professoren en reeds op 6 maart een aanvang zouden nemen.

Dit scenario werd verbijsterend minutieus uitgevoerd. Toen ik in de avond van 6 maart, omstreeks 23.00 uur, met mijn echtgenote terugkeerde van een diner in Brussel, stelde ik vast dat verscheidene tientallen studenten voor mijn woning samengetroept waren. Mijn wagen werd onmiddellijk omringd door studenten, die *'Gaston, démission!', 'Gaston, des sous!'* en '*UCL garanties*!' scandeerden. Volgens het verslag dat in *De Nieuwe Gids* van 8-9 maart 1969 verscheen, begonnen zij op mijn auto 'te trommelen en tegen de spatborden te schoppen. De gendarmes, die een twintigtal meters van de plaats stonden,... kwamen ijlings toegelopen en konden het voertuig, na enkele harde matrakslagen te hebben rondgedeeld, ontzetten. Er werd onmiddellijk een cordon van gendarmes rond de ministeriële auto gevormd en onder bescherming stapten de premier en mevrouw Eyskens uit. Ze werden tot bij de deur van hun privé-woning begeleid en betraden onmiddellijk het huis'.

Zo erg als *De Nieuwe Gids* het voorstelde, was het niet. Mijn wagen werd wel bestormd door de studenten en er werd ook op geklopt, maar ik had de bescherming van de rijkswachters niet nodig. Ik ben heel gewoon uit mijn wagen gestapt te midden van de studenten die mij niet durfden aan te raken. Zonder enig probleem ging ik mijn woning binnen. Heel het incident was vanzelfsprekend geënsceneerd. Zes à zeven fotografen stonden voor mijn woning opgesteld.'s Anderendaags reeds bracht *La Libre Belgique* een uitvoerig relaas van de studentenactie. De andere kranten deden dat pas op 8 maart.

De *Libre* herhaalde op 7 maart de leugen dat voor de financiering van de overheveling van de UCL slechts zes miljard BF werd uitgetrokken. Toen ik die dag na de wekelijkse kabinetsraad de pers te woord stond, werden verscheidene vragen over het financieringsprogramma van de UCL gesteld. Op een niet mis te verstane wijze hekelde ik diegenen die daarover verkeerde cijfers verspreidden. Naar analogie met wat *La Libre Belgique* over de regering had gezegd, verklaarde ik dat zij een zeer zware verantwoordelijkheid op zich laadden. Ik gaf ook de ware toedracht van de feiten, namelijk dat er geen zes, maar 5,7 miljard BF voorzien was, uitsluitend voor de bouw van auditoria en laboratoria voor de UCL in Ottignies. Ik zei dat de UCL met dat bedrag over een oppervlakte aan moderne gebouwen zou beschikken die liefst driemaal zo groot was als waarover ze in Leuven kon beschikken! Voorts verduidelijkte ik dat de kosten voor de bouw van het academisch ziekenhuis in Woluwe, de aanleg van sportterreinen en de installatie van de campus in Ottignies voor 12.000 studenten niet in het bedrag van 5,7 miljard BF begrepen waren. Ook voegde ik eraan toe dat het financieringsprogramma voor de overheveling én de expansie van Leuven Frans in totaal 17 miljard BF bedroeg. Om de zaken in hun juist perspectief te plaatsen, wees ik er ten slotte op dat Leuven Nederlands in het kader van de universitaire expansie 5,9 miljard BF vroeg en dat voor een studentenaantal dat tegen het eind van de jaren zeventig op 22.000 werd geschat, dubbel zoveel als voor de UCL.

La Libre Belgique volhardde evenwel in de boosheid. Op 8 maart schreef de krant dat ik 'een ontgoochelende verklaring' had afgelegd over de financiële garanties voor de UCL. De UCL, aldus de *Libre*, zou geen 6 miljard BF krijgen, maar slechts 5,7 miljard BF! Dat was een bewuste misleiding van de publieke opinie. Hoe kon

het anders dat de andere kranten mijn verklaring wel correct weergaven en vermeldden dat het totale financieringsprogramma voor de UCL 17 miljard BF bedroeg?

Tijdens de daaropvolgende dagen voerden de Franstalige studenten in Leuven verder actie, daarbij gesteund door de PSC en *La Libre Belgique*, die de regering 'immobilisme' verweten inzake het UCL-dossier. Als gevolg daarvan nam de zenuwachtigheid bij de socialistische coalitiepartner toe. Naar aanleiding van de goedkeuring van de begroting van Buiten-

landse Zaken op 13 maart haalde BSP-volksvertegenwoordiger Victor Larock uit naar Pierre Harmel, omdat die onvoldoende zou hebben geantwoord op de vragen van de socialistische fractie.

In die geladen sfeer moest de regering niet alleen een akkoord bereiken over de financiering van de overheveling van de UCL, maar ook over die van de expansie van de andere universiteiten. De onderhandelingen daarover verliepen bijzonder moeizaam. Dat was voor een groot deel de schuld van diegenen die aan de basis lagen van de agitatie. Die had als gevolg dat de socialisten zich harder opstelden en een gunstiger behandeling vroegen voor de rijksuniversiteiten en voor de universiteit in Brussel, die inmiddels ook gesplitst was in de Vrije Universiteit Brussel (VUB) en de Université Libre de Bruxelles (ULB). Meer dan twee maanden sleepten de gesprekken tussen de bevoegde ministers en de top van de meerderheidspartijen aan, zonder dat er veel vooruitgang werd geboekt. Daardoor raakte de PSC-leiding in een moeilijk parket. Na haar offensief inzake het UCL-dossier kon zij niet met lege handen naar haar congres gaan dat voor eind mei voorzien was. De PSC dreigde met een politieke crisis als er tegen dan geen financiële waarborgen voor de UCL zouden zijn.

Om die reden werkte ik zelf een voorstel uit. Op 21 mei, tijdens het overleg tussen de regering en de meerderheidspartijen, legde ik het op tafel. Het hield de toekenning in, en dit gedurende tien jaar, van 350 miljoen BF overhevelingskredieten per jaar aan de UCL en van 120 miljoen BF per jaar aan de VUB. Wat de expansiekredieten betrof, stelde ik voor dat de rijksuniversiteiten en Leuven Frans gedurende driejaar ieder 425 miljoen BF zouden ontvangen, Leuven Nederlands en de ULB elk 325 miljoen BF en de VUB 225 miljoen BF. BSP-voorzitter Collard deed tijdens de vergadering een tegenvoorstel dat voordeliger was voor de rijksuniversiteiten en voor de VUB, en nadeliger voor de UCL. Voor Leuven Nederlands en de ULB voorzag Collards voorstel evenveel als het mijne. Zowel mijn cijfers als die van Collard lekten in de pers uit, wat een compromis bemoeilijkte omdat de socialistische en de katholieke pers vonden dat er geen toegevingen aan het andere kamp mochten worden gedaan. Het bleek dat alleen een deelakkoord mogelijk was. Hoewel ik steeds een globale overeenkomst had bepleit, bleek er geen andere uitweg te zijn dan de financiering van de UCL en de VUB los te koppelen van die van de andere universiteiten. Op 28 mei werd overeengekomen dat de overhevelingskredieten voor de UCL 350 miljoen BF zouden bedragen en die voor de VUB 160 miljoen BF. In het kader van de expansiekredieten zouden zij gedurende driejaar respectievelijk 415 miljoen BF en 255 miljoen BF ontvangen.

Met dat vergelijk was het onmiddellijk gevaar voor de regering geweken. De PSC sprak er zich gematigd positief over uit. Zij merkte terecht op dat in verhouding tot het aantal studenten het akkoord voordeliger was voor de VUB dan voor de UCL, maar ook deze laatste universiteit kreeg een groter deel van de koek dan aanvankelijk was voorzien. In Vlaanderen vreesde men dat de Vlaamse universiteiten hiervan de dupe zouden worden, aangezien de in het akkoord toegekende kredieten afgenomen werden van de 35 miljard BF die de regering voor de universitaire expansie bestemd had. Men hoopte dat de wet op de financiering van de universiteiten rekening zou houden met objectieve normen.

Dat was slechts ten dele mogelijk. De verdeelsleutel voor de financiering van universitaire investeringen, die werd vastgelegd in de wet van 28 mei 1970, was

eveneens een compromis. Maar in de wet van 27 juli 1971 werden de werkingsmiddelen zowel voor de rijks- als voor de vrije universitaire instellingen op basis van dezelfde objectieve criteria verdeeld: het aantal subsidieerbare studenten en de kostprijs per student. Daarmee werd een einde gemaakt aan de ongelijke behandeling van de vrije instellingen, die in ruil daarvoor dezelfde begrotingscontrole door de overheid aanvaardden als de rijksuniversiteiten. Deze laatste kregen een even grote beheersautonomie als de vrije universiteiten. Ik wil hier nog vermelden dat de KUL uitmunt door haar zuinig beheer. Door de grote schaal en de voorzichtige

uitgavenpolitiek houdt de KU Leuven de kosten per student lager dan gelijk welke andere universitaire instelling in België.

Vanden Boeynants' actie voor een nieuwe politieke formatie

Terwijl de PSC onnodig moeilijkheden maakte rond de financiering van de overheveling van de UCL, probeerde Paul Vanden Boeynants eveneens stokken in de wielen te steken.

Zoals reeds vermeld, kwam Vanden Boeynants tijdens de politieke crisis over Leuven-Vlaams in februari 1968 op de proppen met zijn plan voor een nieuwe nationale democratische partij. De bedoeling was de CVP en de PSC te verenigen met de liberale partij. Het plan werd onmogelijk gemaakt door de sterk afwijzende reactie van de CVP-leiding.

Maar een jaar later kwam Vanden Boeynants er opnieuw mee voor de dag. Op 6 maart 1969 verklaarde hij tijdens een vergadering voor Franstalige studenten in Leuven dat het ogenblik was aangebroken om ‘een nieuwe politieke constellatie’ voor te stellen. Dat was volgens Vanden Boeynants nodig omdat de politieke partijen aan ‘sclerose’ leden. Overigens vond hij dat de oude tegenstellingen voorbijgestreefd waren en de regering zich met de verkeerde problemen bezighield. Vanden Boeynants bekritiseerde de regering ook door onterecht te laten uitschijnen dat de waarborgen in het regeerakkoord inzake de financiering van de overheveling van de UCL niet gerespecteerd zouden worden. Het was na deze vergadering dat een groep studenten naar mijn woning trok om er te betogen voor financiële garanties voor de UCL, in omstandigheden die ik hierboven reeds heb beschreven.

De dag na zijn toespraak in Leuven riep Vanden Boeynants in Hoei op tot ‘grondige politieke veranderingen rond een nieuwe politieke idee’. Tevens zei hij dat het land in een ‘catastrofale en lamentabele toestand’ was geraakt door het veto tegen een tripartite na de laatste verkiezingen.

Dergelijke forse uitspraken, uit de mond van een politicus die voorzitter van de CVP was geweest, die nauwelijks een jaar voordien nog eerste minister was geweest en die de basis had gelegd voor de nieuwe regering, wekten uiteraard veel verbazing. Niet toevallig was PVV-voorzitter Omer Vanaudenhove een van de eersten die reageerde. Tijdens een vergadering in Diest op 11 maart 1969 zei hij dat ‘er voorstellen voor een politieke hergroepering circuleerden die binnenkort gepreciseerd zouden worden’. Vanaudenhoves toespraak vertoonde inhoudelijk verscheidene raakpunten met die van Vanden Boeynants. Ook de liberale partijvoorzitter had het over ‘kunstmatige ideologische en taalkundige tegenstellingen’ en ‘een nieuwe politiek die het land uit het slop kan halen’. Enkele dagen later sprak Vanaudenhove in Sint-Lambrechts-Woluwe over een ‘hergroepering van mannen van goede wil, maar die werkelijk een wil hebben’.

Met uitzondering van *La Libre Belgique*, die vond dat Vanden Boeynants' en Vanaudenhoves ideeën beantwoordden aan de wensen van de meerderheid van de bevolking, merkten de andere kranten op dat de twee vernieuwers bijzonder vaag bleven.

Aan socialistische zijde werden de plannen van Vanden Boeynants zonder meer afgewezen, niet alleen door BSP-voorzitter Léo Collard maar ook door de Brusselse socialistische voorman Henri Simonet, die al van voor de verkiezingen van 31 maart 1968 een aparte positie had ingenomen. Zowel Collard als Simonet meenden dat Vanden Boeynants alleen een samenbundeling van de conservatieve krachten op het oog had. De BSP-voorzitter richtte op 1 mei een oproep tot alle zogenaamde progressieven om hun krachten te bundelen en zodoende ‘iedere rechtse machtsgreep’ de pas af te snijden. Die boodschap was vooral gericht aan de christelijke arbeidersbeweging, die er vrij sympathiek tegenover stond. De CVP-Jongeren onder leiding van Wilfried Martens waren de progressieve frontvorming eveneens genegen.

Inmiddels probeerde Vanden Boeynants de verwijten van conservatisme aan zijn adres te ontzenuwen. In een Vrije Tribune in *Le Soir* van 21 maart schreef hij dat hij een hergroepering op het oog had van alle rechtzinnige democraten uit 'alle gewesten van het land, alle sociale milieus, partijen en vakbonden... rondom objectieven naar de maat van onze noden en mogelijkheden'.

In een interview met *Dimanche Presse* van 23 maart keurde ik Vanden Boeynants af. Ik verklaarde aan dit zondagsblad wat ik ongeveer eenjaar voordien tegen Vanden Boeynants had gezegd toen hij mij de eerste keer over zijn plan sprak. Een hergroepering van de politieke partijen viel in Brussel te verdedigen, maar niet op het nationale vlak. Bovendien mocht de CVP niet uiteenvallen. Tegelijk zette ik mij aftegen de CVP-Jongeren, wegens hun geflirt met de socialisten.

Eveneens in *Dimanche Presse* van 23 maart maakte de Brusselse liberale senator Albert Demuyter heel wat kritische bedenkingen bij Vanden Boeynants' operatie. Bij gebrek aan positieve reacties begon Vanden Boeynants terug te krabbelen. Aan de vooravond van het PSC-congres van 31 mei sprak hij nog alleen van 'een hergroepering van de traditionele partijen op basis van enkele opties'. Op het PSC-Congres werd de blijvende waarde van de christen-democratie benadrukt. Zonder Vanden Boeynants te noemen, veroordeelde rapporteur Léon Remacle hem met zijn standpunt dat 'politieke leiders gekozen op basis van een duidelijk verkiezingsprogramma' niet konden 'militeren in een andere, bestaande of in wording zijnde politieke formatie, terwijl zij tegelijkertijd in de partij blijven waar zij hun mandaat hebben verkregen'. Vanden Boeynants repte op het PSC-congres met geen woord meer over een hergroepering. De PSC, verklaarde hij, moest een centrumpartij blijven en hoefde niet te kiezen tussen zogenaamde conservatieven of progressieven.

Toen Vanden Boeynants bakzeil haalde, bekoelde vanzelfsprekend ook het enthousiasme in de liberale partij voor een samenwerking met hem. Op hun congres van 7-8 juni plaatsten de liberalen zich op het standpunt dat zij geen partijgangers waren van een hergroepering van 'politieke opportunisten'. Tevens gaven zij te kennen dat de initiatieven voor politieke vernieuwing van de PVV moesten uitgaan en niet aan buitenstaanders mochten worden overgelaten. Behalve *La Libre Belgique* sprak daarna niemand nog over een nieuwe politieke formatie. Vanden Boeynants mislukte omdat hij er niet in slaagde een deel van de CVP achter zich te krijgen. Zelf vroeg ik me af of hij het wel echt meende met zijn plannen. Het was er Vanden Boeynants in de eerste plaats om te doen de regering ten val te brengen en een tripartite aan het bewind te brengen. Daarom was het voor de regering een goede zaak dat het PSC-Congres aanvaardde dat Robert Houben overkoepelend nationaal voorzitter van de CVP-PSC bleef. Anders zouden de vrijbuiters in de PSC vrij spel hebben gekregen.

Het bezoek van de Amerikaanse president Richard Nixon

Ontmoetingen met verscheidene staatshoofden en regeringsleiders in het voorjaar van 1969 waren korte, maar belangrijke intermezzo's in mijn drukke binnenlandse politieke activiteiten.

Op 23 en 24 februari 1969 bracht de Amerikaanse president Richard Nixon een bezoek aan ons land in het kader van een reis die hem in acht dagen naar vijf Europese hoofdsteden en West-Berlijn voerde. Het was de eerste buitenlandse trip van Nixon sedert zijn ambtsaanvaarding als 37ste president van de Verenigde Staten op 20 januari 1969. Enkele maanden voordien, in november 1968, had Nixon het bij de verkiezingen gehaald van de democraat Hubert Humphrey. Nixon was geen onbekende in de Amerikaanse politiek. Van 1952 tot 1960 was hij vice-president onder Eisenhower geweest. Bij de presidentsverkiezingen van 1960 was hij de kandidaat van de republikeinen voor het hoogste politieke ambt van zijn

land, maar hij moest met nauwelijks 118.000 stemmen verschil het onderspit delven voor John F. Kennedy. Nixons politieke loopbaan kreeg een tweede zware klap toen hij in 1962 ook de gouverneursverkiezingen in Californië verloor. Maar hij vocht terug en werkte zich opnieuw op in de Republikeinse Partij. In 1968 won hij van Humphrey met een bijna even gering verschil als waarmee hij in 1960 verloor. In zijn inaugurele rede gaf Nixon uiting aan zijn vredeswil en zijn streven om de bewapening te verminderen. Over het algemeen werden die intenties in het buitenland gunstig onthaald.

De bedoeling van Nixons Europese rondreis bestond er voornamelijk in de banden met de Europese partners nauwer aan te halen. Onder zijn voorganger Johnson waren de Amerikaans-Europese verhoudingen bekoeld. De aandacht van de Amerikanen spitste zich vooral toe op Zuidoost-Azië, vooral op Zuid-Vietnam, waar zij sedert reeds meer dan tien jaar militair actief betrokken waren in de strijd tegen de Vietcong-guerrilla, die door het communistische Noord-Vietnam werd gesteund. Daarnaast beklaagde de Franse president de Gaulle zich over het overwicht van de Verenigde Staten in de NAVO. Dat was een van de redenen waarom Frankrijk zich in 1966 had teruggetrokken uit de militaire structuur van het Westerse bondgenootschap. Spanningen waren er ook over Griekenland waar militairen in april 1967 een staatsgreep hadden uitgevoerd. Verscheidene Westeuropese landen drongen er bij de militaire bewindvoerders op aan om de democratie in Griekenland te herstellen. De Verenigde Staten namen in dit conflict een voorzichtige houding aan en wezen de Europese partners op de strategisch belangrijke positie van Griekenland in de NAVO.

Het was 50 jaar geleden dat een Amerikaanse president nog een bezoek aan ons land had gebracht. Brussel was de eerste hoofdstad die Nixon in het kader van zijn Europese rondreis aandeed. Bij zijn keuze speelde uiteraard mee dat ons land de NAVO en de EG huisvestte. Nixon wou zeker ook Londen of Parijs niet voor het hoofd stoten. Indien hij een van beide hoofdplaatsen eerst had bezocht, zou dat zeker in de andere slecht onthaald worden. Zeker omdat aan de vooravond van Nixons bezoek een ernstige crisis was uitgebroken tussen Groot-Brittannië en Frankrijk. Tijdens een privé-gesprek met de Britse ambassadeur in Parijs zou de Gaulle voorgesteld hebben Europa los te maken van de NAVO en de Europese Gemeenschap te vervangen door een soort vrijhandelszone. Op het uitlekken van het onderhoud was van Franse zijde scherp gereageerd. Parijs betwistte trouwens de Britse versie van de gesprekken. Hoe dan ook, het incident kwam voor Nixon op een bijzonder slecht moment.

Nixon landde in de avond van 23 februari met de *Air Force One* op Zaventem. Koning Boudewijn en ikzelf verwelkomden hem op het vliegveld. Het viel mij op dat Nixon als een acteur was opgemaakt. Zijn gelaat was gegrimeerd met het okerachtige poeder dat bij tv-uitzendingen wordt gebruikt, zijn haren en wenkbrauwen waren bijzonder zwart gemaakt en zijn wangen hadden een roze en rood kleurtje gekregen. Dat maakte niet alleen een vreemde indruk, het toonde ook aan dat Nixon meer aandacht besteedde aan de tv-verslaggeving van zijn ontvangst dan aan de gasten die hem in Brussel ontvingen. Niet minder dan 200 Amerikaanse journalisten en cameralui waren naar ons land gekomen om de presidentiële reis te verslaan.

Na een korte plechtigheid op Zaventem begaf een lange rij officiële wagens zich onder koninklijke escorte naar het koninklijk paleis in Brussel. Nixon had

plaatsgenomen in de wagen van de koning. Ik vergezelde de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken William P. Rogers. Op het koninklijk paleis wisselde koning Boudewijn nog enkele woorden met de Amerikaanse president en trok zich daarna terug. Daarna hadden Nixon, Rogers, Pierre Harmel en ikzelf een langdurig gesprek in een van de salons van het koninklijk paleis. Ook Henry A. Kissinger, toen assistent voor nationale veiligheid van de Amerikaanse president en later minister van Buitenlandse Zaken, woonde het gesprek bij. Etienne Davignon,

in die tijd directeur-generaal van de Politiek op Buitenlandse Zaken, maakte notities van het onderhoud.

We bespraken voornamelijk drie internationale vraagstukken: de toekomst van de NAVO, de Oost-Westrelaties, en de Europese eenmaking.

Bij wijze van inleiding onderstreepte ik tegenover Nixon het belang van multilaterale diplomatie. De oprichting van internationale instellingen met een aantal gemeenschappelijke doelstellingen, zoals de Verenigde Naties, de NAVO en de OESO, hadden het voordeel dat de middelgrote en kleine naties bij de internationale politiek betrokken werden. Multilaterale diplomatie was mijns inziens de enige manier om te voorkomen dat die landen zich van het wereldgebeuren zouden afkeren en hun toevlucht zouden zoeken in een neutraliteitspolitiek of in passief pacifisme, zoals dat voor de Tweede Wereldoorlog het geval was geweest. Vanuit die overtuiging werkte België mee aan de Europese integratie en aan de NAVO.

Wat de NAVO betrof, waren zowel Nixon als ikzelf het erover eens om het militaire potentieel van deze organisatie op hetzelfde niveau te behouden. Ik zei dat het voor Europa's veiligheid van groot belang was dat de Amerikaanse militaire aanwezigheid in Europa ongewijzigd zou blijven. President Nixon maakte geen enkele zinspeling op de militaire inspanning van ons land in het kader van de NAVO. Over de politieke rol van de NAVO werd er uitvoeriger gediscussieerd. Persoonlijk vond ik het een positieve ontwikkeling dat de NAVO zich politiek steeds duidelijker manifesteerde. Ik wees onder meer op de betekenis van de pogingen die in het kader van de NAVO werden ondernomen om in Griekenland de parlementaire democratie te herstellen. Ik probeerde Nixon er ook van te overtuigen dat de NAVO er alle belang bij had dat Europa zijn identiteit in deze organisatie zou versterken. Dit standpunt mocht door de Verenigde Staten niet als een blijk van wantrouwen worden geïnterpreteerd. Integendeel, op het ogenblik dat de Verenigde Staten en Canada zich zorgen maakten over hun veiligheid en er gesprekken over de beperking van nucleaire wapens tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie aangekondigd werden, was het mijns inziens wenselijk dat de Europese lidstaten met elkaar overleg pleegden om een gemeenschappelijke houding in verband met deze kwesties aan te nemen. Ik voegde er nog aan toe dat het nodig was het voorafgaande overleg in de NAVO te versterken en het waar nodig te verbeteren om de standpunten van de Europese landen beter op elkaar af te stemmen. Dat betekende dat geprivilegieerde relaties tussen Europese landen en de Verenigde Staten, zoals die bestonden tussen Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, in feite voorbijgestreefd waren. Om geen misverstand te creëren, zei ik dat normale bilaterale relaties nuttig en nodig bleven.

Ik legde Nixon ook uit dat Amerikaanse steun bij het Europese integratieproces welkom was. Het was mijn overtuiging dat de relaties tussen de Verenigde Staten en Europa alleen maar voordeel hadden bij een versterking van de EG. Een competitieve en sterke partner verdient immers de voorkeur op zwakke geallieerden. België weigerde inzake de Europese integratie het zogenaamde dilemma te aanvaarden: ofwel het status-quo behouden, ofwel de EG uitbreiden en er een soort vrijhandelszone van maken. Er was maar één oplossing: het eenmakingsproces onverminderd voortzetten.

Over de Frans-Duitse verhouding zei ik dat men zich alleen maar kon verheugen over de tot stand gebrachte verzoening. Alle moeilijkheden tussen beide landen waren echter nog niet van de baan. In de Bondsrepubliek namen de frustraties toe over het

feit dat de politieke macht van het land niet in verhouding stond tot zijn economische macht. Ik maakte mij zorgen over die ontwikkeling. Het was uiteraard niet mogelijk aan de Bondsrepubliek eenzelfde nucleaire status toe te kennen als aan Groot-Brittannië en Frankrijk. Zowel de West-europese als de Oosteuropese landen zouden dat niet aanvaarden. Anderzijds was het ook een illusie te denken dat men aan Duitsland eeuwig zou kunnen weigeren wat Groot-Brit-

tannië en Frankrijk op nucleair gebied wél bezaten. Daarom was het mijns inziens nodig de voorwaarden te creëren om de Bondsrepubliek de mogelijkheid te geven het non-proliferatieverdrag mee te ondertekenen.

President Nixon ging vooral in op de NAVO en de Oost-Westrelaties. Hij vroeg zich af waarom de Sovjets zo geïnteresseerd waren voor détente en waarom zij geweigerd hadden de problemen in het Midden-Oosten en in Azië mee op de agenda van de ontwapeningsgesprekken te plaatsen. In het Midden-Oosten en Azië waren volgens Nixon net als in Europa alle voorwaarden aanwezig om een wereldconflict te ontketenen. Hoewel hij de besprekingen over het Midden-Oosten en Azië niet zou koppelen aan die over ontwapening vond hij dat beide problemen op dezelfde wijze de vrede en de veiligheid in de wereld beïnvloedden.

Minister van Buitenlandse Zaken Rogers vreesde dat door binnen de NAVO over détente te spreken de lidstaten in de verleiding zouden komen om hun militaire inspanningen te verminderen nog voor er een ontwapeningsakkoord zou zijn bereikt. Om zijn mening kracht bij te zetten, gaf hij het voorbeeld van de Verenigde Staten, waar détente volgens velen betekende dat er reeds vrede was. Dit had tot gevolg, aldus Rogers, dat de acties van sommige senatoren voor de vermindering van de Amerikaanse militaire uitgaven op meer sympathie konden rekenen. Ik haakte hierop in en zei dat in Europa zich wellicht hetzelfde zou voordoen, maar dat door de gebeurtenissen in Tsjechoslowakije in de zomer van 1968 dat gevaar toch minder groot was geworden. Die hadden duidelijk gemaakt dat nog een hele weg moest worden afgelegd voor het Westen zijn defensie-inspanningen zou kunnen terugschroeven.

Aan het eind van het gesprek verzekerde Nixon dat de Verenigde Staten hun houding tegenover Europa niet gewijzigd hadden en dat zij meer dan ooit voorstander waren van de Europese eenmaking. Hij verbond er zich ook toe in Londen en Parijs gematigde taal te spreken, omdat een verscherping van de Frans-Britse crisis zowel voor de Verenigde Staten als voor Europa geen goede zaak zou zijn. Ten slotte informeerde Nixon naar de toestand in Kongo. Hij vroeg of de recente verbetering van de relaties met onze ex-kolonie voortduurde. We konden een bevestigend antwoord geven. Volgens de eerste berichten verliep de economische missie die onder leiding van prins Albert op 18 februari naar Kongo was vertrokken, inderdaad succesvol. Pierre Harmel dankte Nixon voor de Amerikaanse hulp inzake Kongo en onderstreepte de belangrijke rol die de Amerikaanse ambassadeur Ridgway B. Knight in dit verband had gespeeld. Nixon toonde zich ook bezorgd over de reactie in Nederland op zijn bezoek aan ons land. Daarom vroegen we met nadruk dat hij de Nederlandse minister-president Petrus De Jong vanuit Brussel telefonisch zou contacteren. Nixon beloofde dat te zullen doen.

Na het gesprek op het koninklijk paleis werd Nixon naar het Hilton-hotel gebracht. Persoonlijk was ik niet erg gelukkig met de keuze van die verblijfplaats voor de Amerikaanse president. Niettegenstaande alle voorzorgsmaatregelen van de Belgische en Amerikaanse politiediensten vond ik dat de veiligheid van Nixon er niet optimaal kon worden gewaarborgd. Ik maakte me daarover trouwens erg ongerust. Toen ik met de Amerikaanse president in het Hilton-hotel aankwam en we naar de lift gingen, kwamen we op een gegeven ogenblik terecht tussen andere hotelgasten die daar toevallig rondliepen. Gelukkig gebeurde er niets.

's Anderendaags bezocht Nixon in de voormiddag het NAVO-hoofdkwartier in Evere. In zijn toespraak tot de Permanente Raad beloofde hij de bondgenoten meer consultatie en volledige samenwerking. Hij gaf toe dat de Verenigde Staten ‘in het verleden te veel tot in plaats van met hun partners hadden gesproken’. Over de aangekondigde gesprekken met de Sovjetunie zei hij dat de NAVO-landen vóór en tijdens die onderhandelingen ‘volledig en echt’ zouden worden geraadpleegd. Zoals hij tijdens de conversatie op het koninklijk paleis

had laten verstaan, kondigde hij tevens aan dat hij met de Sovjetunie ook andere problemen zou bespreken dan de kwesties die de NAVO-landen direct aanbelangden. Hij pleitte er ook voor dat de NAVO haar rol in functie van de gewijzigde internationale omstandigheden opnieuw zou onderzoeken.

Na zijn toespraak had Nixon gesprekken met NAVO-secretaris-generaal Manlio Brosio, EEG-Commissievoorzitter Jean Rey en nog enkele andere vooraanstaanden.'s Middags woonde hij een korte plechtigheid bij aan het graf van de Onbekende Soldaat. Daarna bood koning Boudewijn aan de Amerikaanse president een lunch aan op het koninklijk paleis.

Van de tweede dag van Nixons bezoek maakte ik gebruik om een gesprek te organiseren tussen de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Rogers en verscheidene leden van de Belgische regering. Die bijeenkomst vond plaats in de zaal van de ministerraad in de Wetstraat. Rogers schetste de doelstellingen van de Amerikaanse buitenlandse politiek. Hij ging uitvoerig in op de oorlog in Vietnam. Hierover zei hij dat het optreden van de Amerikanen niet was ingegeven door egoïstische berekening of door veroveringsdrang. De Verenigde Staten hadden geen enkel rechtstreeks belang in Vietnam, aldus Rogers. Zij wilden alleen de penetratie van de Sovjets in Zuidoost-Azië verhinderen. Eenmaal Vietnam in handen was van de communisten zouden die hun acties uitbreiden over het hele schiereiland en uiteindelijk hun invloedssfeer uitbreiden tot Indonesië en misschien zelfs tot de Filippijnen. Rogers beklemtoonde dat de Verenigde Staten verbintenissen hadden aangegaan ten overstaan van 32 landen in de wereld, waaronder België, om de onafhankelijkheid en de integriteit van hun grondgebied te waarborgen en de democratie te verdedigen. Maar een aantal van die landen, betoogde Rogers, waren niet of onvoldoende tot tegenprestaties bereid. Op een nogal bittere toon zei hij dat die landen hun internationale verplichtingen niet nakwamen. Hij stelde dan de vraag wat België deed om de Amerikaanse politiek in Vietnam te steunen en betwijfelde of onze defensie-inspanningen in het kader van de NAVO wel voldoende waren. Ik gaf hem de verzekering dat wij de politiek van de Verenigde Staten volledig steunden en zeer goed het belang van de oorlog in Vietnam begrepen. Met de grootste nadruk zei ik dat ons land de in het kader van de NAVO aangegane verbintenissen trouw zou blijven. Niettemin had ik de indruk dat Rogers vertrok met de overtuiging dat er van Europese zijde wel gerekend werd op Amerikaanse hulp en bescherming, zonder dat daarvoor de nodige offers werden gebracht.

In de namiddag van 24 februari vertrok Nixon met zijn gezelschap naar Londen, de volgende etappe op zijn Europese rondreis.

In het algemeen toonden de Amerikanen zich tevreden over het bezoek aan ons land. Na het gesprek op het koninklijk paleis in de avond van 23 februari vertrouwde een van de medewerkers van Nixon ons toe dat zij aangenaam verrast waren door het warme onthaal. Hij toonde zich ook verheugd over het feit dat wij niet van de gelegenheid gebruik hadden gemaakt om hen met allerlei specifieke eisen te overvallen. In zijn memoires laat Henry Kissinger zich eveneens gunstig uit over de ontvangst in Brussel. Anderzijds vond hij, net als William Rogers, dat de houding van de Belgische regering tegenover de gemeenschappelijke defensie ten dele dubbelzinnig was. Kissinger omschrijft ze 'als een eigenaardig mengsel van weigerachtigheid om de eigen inspanningen op te drijven en angst voor een Amerikaanse terugtrekking'. Kissinger beweert in zijn memoires ook dat de Europese

leiders wel aanspoorden tot détente, maar dat ze de last van de moeilijkste beslissingen probeerden af te wentelen op de rug van de Verenigde Staten.

Nixon verklaarde bij zijn terugkeer in Washington dat zijn Europese rondreis het vertrouwen tussen de Verenigde Staten en hun Europese bondgenoten had versterkt en had bijgedragen tot de verbetering van de betrekkingen met Frankrijk. Hij was van oordeel dat de Verenigde Staten en Europa voortaan op voet van gelijkheid met elkaar moesten omgaan

en onderstreepte het belang dat de Amerikanen hadden bij de eenmaking van Europa. In die conclusies herkenden de Westeuropese regeringsleiders standpunten die zij tegenover Nixon hadden verdedigd.

Het overlijden van Eisenhower

Een maand na Nixons bezoek reisde ik naar de Verenigde Staten om de begrafenisplechtigheid van oud-president generaal Dwight D. Eisenhower bij te wonen.

Eisenhower overleed op 28 maart 1969. Met hem verdween een van de grote figuren uit de Tweede Wereldoorlog. Hij was de opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten die op 6 juni 1944 de invasie in Normandië uitvoerden. Wie de oorlog niet heeft meegemaakt, kan niet begrijpen wat miljoenen mannen en vrouwen die dag, ‘D-day’ of ‘De Langste Dag’, beleefden. Gevoelens van onbeschrijfelijke vreugde, maar ook van geweldige spanning maakten zich meester van iedereen die de vrijheid liefhad en de democratie als een hoog goed beschouwde. Op die dag trad Eisenhower definitief in de geschiedenis binnen.

Eisenhower speelde ook na de bevrijding nog een belangrijke rol. In 1950 werd hij benoemd tot opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten van de NAVO in Europa, waardoor deze organisatie snel aan prestige won. Twee jaar later volgde hij Traman op als president van de Verenigde Staten. In 1956 werd hij voor een tweede ambtstermijn herkozen. Hij was een zeer populair president, wat onder meer bleek uit de bekende slagzin ‘*I like Ike*’.

Op de dag van zijn overlijden bracht ik in een redevoering op radio en tv een ontroerde hulde aan Eisenhower. Ik deed dat uit een gevoel van dankbaarheid tegenover hem en de Verenigde Staten, die onze bevrijders waren. Ik verklaarde dat de naam en het streven van Eisenhower zouden blijven voortleven in het hart van allen die gehecht waren aan vrijheid en democratie. Ik zei ook dat wij er trots op mochten zijn dat Eisenhower herhaaldelijk uiting had gegeven aan zijn vriendschap en respect voor ons land. Ik eindigde mijn toespraak met de woorden die men in de Verenigde Staten had gebruikt bij het overlijden van generaal MacArthur, de overwinnaar van de Tweede Wereldoorlog in het Verre Oosten: ‘*An old soldier never dies. He only fades away*’.

Op 30 maart 1969 vertrok ik met koning Boudewijn, baron De Posch, ceremoniemeester aan het Hof, en Hubert Van Houtte, de zoon van Jean Van Houtte, naar de Verenigde Staten. Hubert Van Houtte had ik speciaal uitgekozen omdat hij een zeer fijn en aangenaam man was, wiens gezelschap ik erg op prijs stelde. Na onze aankomst in New York werden we met een zeer klein vliegtuig naar Washington gebracht. Toen we daar's avonds landden, stond de Amerikaanse vice-president Spiro Agnew ons op te wachten. Ik herinner me nog altijd hoe ik uit het vliegtuigje stapte en plotseling tegenover Agnew, die een reus van een vent was, stond. Agnew zou later helaas wegens een corruptiezaak worden veroordeeld.

Dezelfde avond had een korte plechtigheid plaats onder de schitterende koepel van het Capitool, waar het stoffelijk overschot van Eisenhower lag opgebaard op de katafalk die sinds Lincoln voor overleden presidenten wordt gebruikt. President

Nixon prees Eisenhower voor zijn eenvoud en herhaalde zijn laatste woorden: '*Ik heb altijd gehouden van mijn vrouw en mijn kinderen, mijn kleinkinderen en mijn land*'.

De indrukwekkende uitvaartdienst in de kathedraal van Washington in de namiddag van 31 maart werd bijgewoond door een tweeduizendtal personen, onder wie verscheidene staatshoofden, regeringsleiders en ministers van Buitenlandse Zaken. Achter de koningen en presidenten zaten de eerste ministers. De gewezen Amerikaanse president Lyndon B. Johnson had geen ereplaats. Hij zat in de kathedraal bijna helemaal achteraan, achter de vertegenwoordigers van de verschillende landen en zelfs achter de leden van de Amerikaanse Senaat en het Congres. Hij verliet ook als een van de laatsten de kathedraal en werd haast

door niemand bekeken. De ordedienst en veiligheid leken me ook erg te wensen over te laten. De koning en ik moesten zonder bescherming een tamelijk grote afstand te voet afleggen voor we de auto bereikten die ons moest terugbrengen naar de Belgische ambassade, waar we logeerden.

Het aftreden van de Gaulle en de voltooiing van de economische unie in het kader van de Benelux

Op 28 en 29 april had in het Congressengebouw van Den Haag de Benelux-regeringsconferentie plaats over de realisatie van de economische unie. Enkele maanden daarvoor, op 4 februari 1969, had ik met minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel mijn eerste visite, zoals de Nederlanders zeggen, sedert mijn aantreden als eerste minister aan onze collega's van de Nederlandse regering gebracht. Toen was afgesproken in het voorjaar een conferentie over de werking van de Benelux te organiseren.

Er was sedert de oprichting van de Benelux in 1944 veel gerealiseerd, maar de laatste jaren constateerde men een zekere vertraging in de uitbouw van de samenwerking. De voltooiing van de economische unie had meer tijd gevraagd dan algemeen was verwacht. In 1969 bestonden bijvoorbeeld nog steeds grensbelemmeringen, terwijl de concurrentie tussen de zeehavens nog nooit zo scherp was geweest. De stagnatie bood het voordeel dat een grondige inventaris van de overblijvende knelpunten kon worden opgemaakt en dat voorstellen voor de actuele problemen konden worden uitgewerkt. Het was met andere woorden mogelijk geweest de conferentie in Den Haag degelijk voor te bereiden, zodat ik ze hoopvol tegemoet zag.

Bovendien zouden de resultaten voor Europa belangrijk zijn. Enkele uren voor de conferentie had de Franse president de Gaulle bekendgemaakt dat hij aftrad. Hij nam deze beslissing nadat hij in het onbeduidende referendum van 27 april over de hervorming van de Senaat en de invoering van gewestelijke autonomie geen meerderheid achter zich had gekregen. Eerder had de Gaulle zijn lot aan de uitslag van deze raadpleging verbonden. Door zijn aftreden ontstond een geheel nieuwe situatie. De Gaulle was een merkwaardig en uitzonderlijk man. Hij had zijn land grote diensten bewezen. Wellicht was geen ander politicus in Frankrijk in staat geweest de Algerijnse kwestie op te lossen zoals hij dat had gedaan om een burgeroorlog te voorkomen. Zijn buitenlandse politiek en in het bijzonder zijn houding in verband met de Europese integratie vond ik daarentegen ronduit ontgoochelend. Deze bladzijde was nu echter omgedraaid.

Het was mijn vurige hoop dat de Europese politiek van Frankrijk grondig zou veranderen en dat er ten minste een opening naar Groot-Brittannië zou worden gemaakt. Europa had behoefte aan een nieuw elan. De economische en monetaire omstandigheden waren niet ideaal, maar politiek leek mij het ogenblik gunstig. Indien de Benelux het goede voorbeeld gaf, was dat alvast een stap in de goede richting. Daarom plaatste ik, net als de Nederlandse premier Petrus De Jong en de Luxemburgse premier Pierre Werner, bij de opening van de Benelux-conferentie het integratiestreven van de drie landen in het perspectief van de Europese eenmaking.

De besprekingen tijdens de eerste dag van de conferentie verliepen echter vrij stroef. Het belangrijkste geschilpunt was het tijdstip waarop de ‘zichtbare belemmeringen’ aan de binnengrenzen voor het vrachtvervoer zouden worden afgeschaft. Het voorbereidende rapport van de secretarissen-generaal van Economische Zaken stelde als richtdatum 1 november 1970 voor. Voor ons land was dit moeilijk haalbaar, omdat de regering bepaald had dat de Belasting over de Toegevoegde Waarde (BTW) pas vanaf 1 januari 1970 van kracht zou worden. In Nederland werd de BTW reeds sedert 1969 toegepast. Wij wilden toch eerst wat erva-

ring met de BTW opdoen voor we de grensbelemmeringen voor het goederenverkeer afschaften. Daarenboven zou de BTW in ons land hoger zijn dan in Nederland, wat volgens de Belgische regering toch moeilijkheden zou opleveren bij douane-vrije grenzen.

Het bereikte compromis hield in dat de BTW-controles aan de binnengrenzen slechts op 1 juli 1971 en niet op 1 november 1970 zouden worden afgeschaft. In douanetermen betekende dit dat er vanaf deze laatste datum geen transit in de Benelux zou bestaan. De rechten zouden in het invoerland worden geheven. Op de conferentie werd ook beslist de coördinatie van de financiële, economische en sociale politiek te versterken. Met het oog daarop kondigden de Beneluxregeringen de installering aan van een zogenaamd stimuleringscollege dat tot taak kreeg voorstellen te doen voor de integrale verwezenlijking van de economische unie. Tevens spraken de drie regeringen af dat zij een gezamenlijke nota over de uitbouw van de Europese integratie zouden uitwerken en het overleg inzake buitenlandse politiek en andere beleidsterreinen zouden intensiveren.

De bezorgdheid van paus Paulus VI

Twee dagen na de Benelux-regeringsconferentie vertrok ik naar Rome, waar ik tot 3 mei de gast was van de Italiaanse regering. Tijdens dit werkbezoek was ik vergezeld van mijn echtgenote, mijn kabinetschef Jan Grauls en de adjunct-kabinets chef van Buitenlandse Zaken Paul Noterdaeme.

In de avond van 1 mei had een diner plaats dat door de Belgische ambassadeur bij het Quirinaal, Edouard Longerstaey, werd aangeboden. Het vond plaats in zijn residentie Tre Orologi, in feite een groot appartement dat niet erg geschikt was voor een ambassadeur. Maar het was een voorlopige verblijfplaats tot de nieuwe Belgische ambassade vlakbij het Forum klaar zou zijn. Tijdens de tweede dag van het bezoek onderhield ik mij met mijn Italiaanse collega Mariano Rumor en diens minister van Buitenlandse Zaken Pietro Nenni over de belangrijkste internationale problemen. De besprekingen verliepen in een uiterst vriendelijke atmosfeer, wat niet moeilijk was met een sympathieke man als Rumor. Onze standpunten stemden overigens grotendeels overeen. Italië en ons land waren bijvoorbeeld sterke voorstanders van de versterking van de Europese integratie en van de toetreding van Groot-Brittannië tot de EG. Rumor en ikzelf waren van oordeel dat na het aftreden van de Gaulle Groot-Brittannië aanzienlijk meer kans zou maken. Wij verwachtten van de Gaulles vermoedelijke opvolger Georges Pompidou dat hij in die kwestie een positievere houding zou aannemen.

In de namiddag van 2 mei had ik een onderhoud met de Italiaanse president Guiseppe Saragat.

In de voormiddag van 3 mei verleende paus Paulus VI mij een particuliere audiëntie. De paus leek mij een bijzonder innemend man te zijn, die grote belangstelling voor ons land toonde. Hij was erg bezorgd over de recente gebeurtenissen aan de Leuvense universiteit, de verzwakking van de katholieke doctrine en de crisis in de katholieke Kerk. Hij vroeg me zelfs of ik in mijn

hoedanigheid van professor niets kon ondernemen om de toestand aan de Leuvense universiteit te verbeteren.

Ik wees hem op de noodzaak zijn gezag in de Kerk te doen gelden om allerlei dissidenties en afwijkingen van de officiële kerkelijke leer onmogelijk te maken. Bij het afscheid schonk de paus mij een prachtig boek. Het was de schitterend geïllustreerde originele tekst van de *Divina Comedia* van Dante, uitgegeven door de bibliotheek van het Vaticaan.

Op de lunch die de Belgische ambassadeur bij de Heilige Stoel Albert Hupperts's middags aanbood, waren verscheidene vertegenwoordigers van het Vaticaan aanwezig, onder meer monseigneur Benelli en monseigneur Casaroli. Laatstgenoemde was de secretaris van

de Raad voor Openbare Aangelegenheden van de Kerk, in feite de minister van Buitenlandse Zaken van het Vaticaan. Benelli was de substituut van het Staatssecretariaat van de Heilige Stoel. Hij werd beschouwd als een van de belangrijkste kandidaten om paus Paulus VI op te volgen. Benelli had enige tijd voordien gevraagd of wij bij de president van Guinea, Sékou Touré, tussenbeide konden komen om in zijn land Afrikaanse zwarte priesters toe te laten, zodat die er de in 1968 uitgewezen blanke priesters konden vervangen. Onze gevolmachtigde ambassadeur voor Guinea, J. Trouveroy, die zijn standplaats had in Senegal, had in dat verband contact gezocht met de broer van Sékou Touré en werkte op een voorzichtige wijze aan een oplossing. Benelli toonde zich erkentelijk voor die pogingen. Hij en Casaroli vroegen me ook of ik er bij de paus op had aangedrongen om het kerkelijk gezag in ons land te versterken.

Speculatie tegen de frank

Bij mijn terugkeer uit Rome bereidde ik mij intens voor op de kabinetsraad van 5 mei 1969. Vóór mijn bezoek aan Rumor en de paus was immers afgesproken dat de ministers tijdens de eerstvolgende kabinetsraad een aantal belangrijke economische en financiële maatregelen zouden bespreken. De moeilijkheden vloeiden niet voort uit de verwachting dat een periode van economische laagconjunctuur met vermindering van de industriële produktie en stijging van de werkloosheid op komst was. De algemene economische toestand was uitstekend, maar dat betekende niet dat er geen problemen waren.

Het grote gevaar was een mogelijke oververhitting van de Belgische economie. Een van de oorzaken daarvan was de aangekondigde invoering van de BTW. Die was bedoeld als vervanging van de omzetbelasting of, om de officiële benaming te gebruiken, de 'met het zegel gelijkgestelde taksen'. Elke lidstaat van de EG paste een eigen stelsel van omzetbelasting toe, waardoor de concurrentievoorwaarden scheef werden getrokken. In 1967 had de EG-Ministerraad een richtlijn goedgekeurd voor het uitwerken van een gemeenschappelijk stelsel. In tegenstelling tot de cumulatieve omzetbelasting zou er volgens het BTW-stelsel een algemene verbruiksbelasting op goederen en diensten worden geheven ongeacht het aantal transacties tijdens het produktie- en distributieproces. De afspraak was dat de BTW in alle lidstaten uiterlijk op 1 januari 1970 van kracht zou worden.

De regering had op 15 oktober 1968 het wetsontwerp tot invoering van de BTW bij de Kamer ingediend. Daarvoor reeds was er, voornamelijk door middenstandsorganisaties, heftige oppositie tegen de BTW en het regeringsontwerp geuit. De voorgestelde tarieven lagen volgens hen te hoog. Zij beschuldigden de regering er ook van om samen met de invoering van de BTW een aantal belastingverhogingen te willen doorvoeren. Sommigen namen zelfs het woord hold-up in de mond!

In het parlement was de liberale partij de spreekbuis van die kritiek. Gewoonlijk pakte ik de liberalen met fluwelen handschoenen aan omdat ik hen nodig had voor de grondwetsherziening. Maar bij de bespreking van het wetsontwerp op de BTW maakten ze het zo bont dat ik ze op hun nummer zette. Ik deed dat onder meer met

Willy De Clercq, die de regering verweet gedraald te hebben met de indiening van het ontwerp. Als één parlementslid dit niet had mogen zeggen, dan was het De Clercq. Als minister van Financiën in de regering-Vanden Boeynants had hij het ontwerp bij het parlement kunnen indienen. Zoals hoger al vermeld, had de EEG in april 1967 beslist de omzetbelasting te vervangen door de BTW. De Bondsrepubliek, Nederland en Frankrijk hadden vrijwel onmiddellijk de nodige wettelijke maatregelen genomen. De Clercq had wel een ontwerp voorbereid en het ook aan de Raad van State voorgelegd, maar hij had zich niet gehaast om het in het parlement te bespreken. De Clercq vreesde immers tegenstand in zijn eigen partij en bij het liberale kiezerspubliek.

Dat was ook de reden waarom hij in de aan de Raad van State voorgelegde tekst de BTW-tarieven niet had ingevuld.

Toen ik De Clercq op 25 maart 1969 in de Kamer deze feiten onder de neus duwde, reageerde hij woedend. Hij zei dat ik hem de les niet moest lezen en dat het land zich 'op de rand van het bankroet' bevond. Deze laatste bewering hield even weinig steek als de andere kritiek van De Clercq. Het beheer van de Staats financiën was tijdens de periode 1968-1972 voortreffelijk.

In Nederland waren de prijzen na de invoering van de BTW op 1 januari 1969 fors de hoogte ingegaan. Daarvoor was niet alleen de BTW verantwoordelijk. De Nederlandse economie had ook af te rekenen met conjunctuurschommelingen. Dat nam echter de vrees niet weg dat de toepassing van de BTW ook in ons land de prijzen aanzienlijk zou opdrijven. Normaal zou de BTW de prijzen met drie à vier procent doen stijgen, maar de campagne tegen de BTW deed in het voorjaar van 1969 de koop- en bouwlust flink stijgen. Dat verhoogde, gezien de economische hoogconjunctuur, het inflatiegevaar. De regering wou een verscherping van de inflatie tot elke prijs voorkomen. Tegelijk mocht zij geen deflatiepolitiek ontwikkelen. Het kwam er bijgevolg op aan de verbruiksuitgaven af te remmen. De regering verkoos dat geleidelijk te doen. Een brutale of overdreven afremming zou de economische expansie, die de basis is van de sociale vooruitgang, schade berokkenen. Ze zou tevens politiek niet haalbaar zijn, omdat de socialistische coalitiepartner en de vakbonden geen sociale pauze zouden aanvaarden. Bovendien mocht de regering niet de indruk wekken dat zij de begroting niet in de hand had.

Tijdens de kabinetsraden van 5 en 9 mei 1969 werkte de regering een nogal ingewikkeld globaal programma uit om de oververhitting in te dijken. Zij bond op vier fronten tegelijk de strijd tegen de inflatie aan: door het beperken van de kredietmogelijkheden, het afremmen van de steeds toenemende verkoop op afbetaling, het herzien van de BTW-tarieven en het inkrimpen van de overheidsbestedingen. Wat dit laatste betrof, besliste de regering vijftien procent van de buitengewone begroting van 1969 niet te besteden, meer bepaald de zogenaamde voorwaardelijke uitgaven voor openbare werken. De herziening van de BTW kwam erop neer dat de voorziene tarieven van twintig en vijftien procent verminderd werden tot respectievelijk achttien en veertien procent. Een aantal produkten werd onder een lager tarief geclassificeerd. De weerslag van deze wijzigingen op de begroting werd op ongeveer elf miljard BF geraamd.

Voorafgaand aan de regeringsmaatregelen had de Nationale Bank de discontovoet verhoogd en de kredietverstrekking beperkt. In een mededeling van de Nationale Bank werd gezegd dat de dekking van de financiële behoeften van de overheid aanleiding kon geven tot moeilijkheden indien die door een overdreven geldschepping zouden worden gefinancierd.

De financiële en de rechtse pers zag in de regeringsmaatregelen het bewijs dat er ernstige begrotings- en monetaire moeilijkheden waren. Blijkbaar wilde zij het ongunstige financiële klimaat, dat door de campagne tegen de BTW was ontstaan, in stand houden.

Uit een confidentiële nota die ik midden juni 1969 van de Nationale Bank ontving, bleek dat die actie niet zonder resultaat was gebleven. Volgens die nota was sedert de laatste maanden van 1968 een beweging van kapitaal naar het buitenland op gang gekomen die in het voorjaar van 1969 nog in omvang was toegenomen. Tijdens de

eerste vier maanden van 1969 bedroeg de kapitaalvlucht zeven miljard BF. Indien hetzelfde tempo werd aangehouden, zou er over heel 1969 voor ongeveer 21 miljard BF kapitaal in het buitenland terechtkomen. De Nationale Bank verklaarde die ontwikkeling door de hoge interestvoeten in onze buurlanden. Wegens het restrictieve monetaire beleid van de Amerikaanse regering kwamen de Amerikaanse banken op de Europese markt Eurodollars lenen waardoor zij de rente deden stijgen.

Een andere oorzaak van de kapitaalvlucht was de roerende voorheffing die in ons land twintig procent bedroeg. In het Groothertogdom Luxemburg bestond evenwel geen roerende voorheffing en in Nederland bestond die niet op obligaties. In Zwitserland en de Verenigde Staten waren buitenlanders geen roerende voorheffing verschuldigd. Voor de Belgen was het bijgevolg voordeliger hun kapitaal in die landen te beleggen. De publiciteit van de banken benadrukte trouwens dat men in het buitenland niet alleen geen voorheffing maar bijvoorbeeld ook geen successierechten hoefde te betalen. Ook werd erop gewezen dat men in Zwitserland geen rekeningen op naam, maar genummerde rekeningen kon openen. Het gevolg was dat de Staat, de NMKN en andere instellingen moeilijkheden ondervonden om hun leningen te plaatsen. Indien die situatie voortduurde, zouden zij verplicht worden een beroep te doen op de buitenlandse kapitaalmarkt. Om die redenen drong de Nationale Bank aan op initiatieven van de regering om de fiscaliteit in de EG gelijk te schakelen en de roerende voorheffing in Luxemburg in te voeren.

In de nota van de Nationale Bank werd er ook op gewezen dat het spaarwezen gevaar liep. Meer en meer werden beleggingsfondsen opgericht die zogezegd een garantie waren tegen de monetaire erosie, maar die in feite niet ernstig beheerd werden.

De Nationale Bank vestigde ook de aandacht op de vermindering van haar reserves. Sedert begin januari 1969 waren die met 22 miljard BF afgenomen, voornamelijk als gevolg van deficitaire operaties op de officiële wisselmarkt. In beperkte mate had de Nationale Bank haar reserves ook aangesproken om de Belgische frank op de vrije markt te ondersteunen en het koersverschil met de officiële markt te verminderen. Het invoeren van een volledige wisselcontrole was echter niet wenselijk. Het controleren van alle kapitaal- en wisselverrichtingen zou de facto tot de afschaffing van de vrije markt leiden. Voor het vertrouwen in de Belgische frank zou dat geen goede zaak zijn.

De pers kreeg lucht van de omvang van de kapitaalvlucht en de verliezen van de Nationale Bank. Dat gaf nieuw voedsel aan de geruchten over de zogezegd benarde financiële toestand van de overheid en over nakende monetaire verwikkelingen. De oppositie ondersteunde die geruchten met haar actie tegen de invoering van de BTW, in het parlement en daarbuiten. Het vermelde wetsontwerp was in de Kamer op 26 maart 1969 goedgekeurd, maar werd nadien door de Senaat gewijzigd. Toen de Kamer het gewijzigde wetsontwerp eind juni opnieuw in bespreking nam, pakten de liberalen weer uit met onheilspellende verhalen over grote prijsstijgingen. In de Senaat hoopten zij met een interpellatie over de financiële politiek de regering in moeilijkheden te kunnen brengen.

In de ochtend van 25 juni werd ik op de hoogte gebracht van het feit dat in *La Dernière Heure* een artikel stond waarin de Brusselse liberaal Albert Snyers d'Attenhoven de interpellatie samenvatte die hij dezelfde dag zou houden. Dat vond ik een schandelijke handelwijze. Ik nam onmiddellijk contact op met minister van Financiën Jean Snoy et d'Oppuers. Ik zei hem dat hij vóór de interpellatie het woord moest nemen om de methode van Snyers aan de kaak te stellen en hem aldus af te straffen. Tot groot ongenoegen van de liberale fractie hield Snoy bij het begin van de vergadering een uitvoerige uiteenzetting over de financieel-economische toestand, zodat Snyers' interpellatie een slag in het water was.

Zelf probeerde ik het ongunstige psychologische klimaat te verbeteren door in toespraken en interviews te wijzen op de ongeëvenaarde economische expansie in ons land. In gesprekken met *Het Belang van Limburg* van 18 juli en *Le Soir* van 24 juli 1969 wees ik erop dat de industriële produktie tijdens de eerste helft van 1969 in vergelijking met dezelfde periode van het jaar voordien met 11 procent was gestegen en het aantal volledige werklozen met 17,5 procent was verminderd. Daarmee was de werkloosheid tot het conjuncturele minimum herleid. De jeugdwerkloosheid was zelfs met bijna de helft verminderd. De buitenlandse handel bereikte recordcijfers: een stijging met 17 procent in één jaar tijd. Niet alleen

de gunstige economische wereldconjunctuur werkte die resultaten mee in de hand, maar ook de structurele economische politiek, de expansiepolitiek en de sociale politiek van de regering.

Op 31 juli riep ik de pers samen om de speculaties over de begroting van 1969 de kop in te drukken. Door financiële kringen was de week daarvoor het bericht verspreid dat er aan het eind van het jaar een tekort van zestien miljard BF zou zijn. Ik verklaarde met veel nadruk dat de regering haar belofte zou nakomen om de begroting in evenwicht af te sluiten. De volgende dag hield vice-premier en minister van Begroting André Cools een persconferentie. Hij deelde mee dat de regering vast van plan was, ondanks de onvermijdelijke stijging van bepaalde uitgaven met in totaal 15 miljard BF, voor 1970 een sluitende begroting in te dienen. *La Libre Belgique* deed op 4 augustus Cools' en mijn verklaringen af als bluf.

De reactie van de *Libre* toonde aan dat de tegenstanders van de regering het nog niet opgaven. Integendeel, toen Parijs zonder de EG-partners te verwittigen op 8 augustus besliste om de Franse frank tegenover de dollar met 12,5 procent te devalueren, verhevigden zij hun campagne. Uit het verloop van de feiten bleek dat die campagne bijzonder goed georkestreerd was.

Reeds de dag na de Franse devaluatie drukte *Le Soir* een hoogst merkwaardig interview af met Pierre Descamps, die begin juni in opvolging van Omer Vanaudenhove tot voorzitter van de PVV was verkozen. Descamps beweerde dat de regering geen juiste cijfers verstrekte over de begroting en het land voor een grote financiële crisis stond, omdat op de kapitaalmarkt onvoldoende middelen beschikbaar waren om de buitengewone begroting te financieren. Het vertrouwen in de regering was zoek, aldus Descamps, omdat zij de inspanningen van het kabinet-Vanden Boeynants om de overheidsfinanciën te saneren, 'volledig' had opgegeven. Het gevolg daarvan was dat de Nationale Bank de discontovoet verscheidene keren had moeten verhogen, de openbare schuld aanzienlijk was gestegen en kapitaal naar het buitenland werd overgebracht. Descamps' conclusie luidde dat het land vlugger dan velen vermoedden met ernstige moeilijkheden geconfronteerd zou worden indien het roer niet werd omgegooid.

Met dat artikel gaf Descamps de speculanten die al enkele weken de positie van de Belgische frank aanvielen, een flinke steun in de rug. Zij meenden dat onze munt zo sterk aan de Franse frank was gebonden dat de regering gedwongen zou zijn op haar beurt te devalueren. De frank kwam op 9 augustus ook onder druk te staan. De noteringen van de buitenlandse valuta stegen nogal fors. Dezelfde dag verklaarde ik aan het persagentschap Belga dat de regering het Franse voorbeeld niet zou volgen en dat de economische toestand van het land gezond was.

De speculatie hield evenwel aan. Ze ging zelfs crescendo toen op 10 augustus in het radionieuws werd meegedeeld dat het Belgisch-Luxemburgs Wisselinstituut vanaf de volgende dag alle wisserverrichtingen van meer dan tien miljoen BF zou controleren. Dit bericht, dat door verscheidene kranten werd overgenomen, was slechts gedeeltelijk juist. De controle had alleen betrekking op de officiële wisselmarkt. De maatregel was bovendien reeds in juli genomen en was vanaf 7 augustus van kracht geworden, dus vóór de devaluatie van de Franse munt. Op de vrije deviezenmarkt veranderde er bijgevolg niets, maar de radio en sommige kranten wekten de indruk dat dit wel het geval was. Nog op 11 augustus legde professor L. Levy, zogezegd een deskundige in monetaire aangelegenheden, in *La Dernière Heure*

uit dat bij de waardering van een munt niet alleen technische elementen maar ook psychologische gegevens een rol spelen. Levy vond ook dat de verslechtering van de openbare financiën zorgen baarde.

De volgende dag, 12 augustus, publiceerde het weekblad *Spécial* een artikel onder de kop: '*Belgique-jusqu'à la dernière seconde*'. Dat was een toespeling op de verklaring die Charles du Bus

Je Warnaffe de dag voor de devaluatie van de frank in 1934 had afgelegd. Hij zei toen dat de regering '*jusqu'à la dernière cartouche*' de munt zou verdedigen. *Spécial* schreef dat mijn ontkenning van een devaluatie en die van minister van Financiën Snoy niet meer dan een principiële houding waren om de speculanten te ontmoedigen. 'Men liegt als een tandentrekker, tot de laatste seconde', aldus *Spécial*, met andere woorden tot juist voor het moment van de devaluatie.

De speculanten die aanstuurden op een devaluatie van de Belgische frank hadden zonder de waard gerekend. Gedurende enkele dagen liet ik ze hun gang gaan. Met veel cynisme en koelbloedigheid hield ik hen in de gaten. Maar dan greep ik in. Ik dwong hen op de knieën en zorgde ervoor dat ze massale verliezen leden.

Op 14 augustus 1969 deed ik de bom barsten. Ik organiseerde in de voormiddag een zogenaamde confidentiële vergadering met de socialistische ministers André Cools en Edward Anseele, en met de top van de Nationale Bank: gouverneur Hubert Ansiaux, vice-gouverneur Franz De Voghel en Cecile De Strycker. Deze laatsten deelden mee dat de Nationale Bank de voorbije dagen aanzienlijke middelen had moeten inzetten om de frank te ondersteunen. Zij bevestigden echter ook dat de economische vooruitzichten uitstekend bleven. Ansiaux drong er wel op aan dat in de buitengewone begroting een conjunctuurschijf zou worden voorzien. Toen ik de mening opperde dat de gezonde economische toestand van het land tot een revaluatie zou kunnen leiden, suggereerde De Strycker dit in de pers te lanceren.

's Anderendaags publiceerde *Le Soir* een artikel waarin de mogelijkheid van een revaluatie van de Belgische frank niet uitgesloten werd. Het artikel was van de hand van Roger Bonnel, met wie ik in de middag van 14 augustus een gesprek had gehad. Ik had hem een tekst bezorgd waarin de fundamenteel gezonde toestand van onze economie en van onze munt eens te meer werd benadrukt. Ik had Bonnel ook voorgesteld om in het artikel dat hij over het communiqué zou maken, de vraag in te lassen of ik rekening hield met de eventuele gevolgen van een opwaardering van de Duitse mark. Daarop volgde mijn antwoord dat in de hypothese van een gerevalueerde mark en een oververhitte economie, landen met een buitengewoon sterke handelsbalans zoals België sterk onder druk zouden staan om het Duitse voorbeeld te volgen.

Alle kranten namen in hun edities van 16 augustus het artikel van *Le Soir* over. De speculanten begrepen de boodschap en bonden in. In de daaropvolgende dagen verdwenen de monetaire spanningen en herstelde zich de koers van de frank.

De regering boekte een totale overwinning. De kranten en weekbladen die de speculatie mee gesteund hadden, gaven dat slechts met tegenzin toe. *Spécial* schreef op 20 augustus dat de Belgische frank standhield, maar het weekblad gaf rendez-vous bij de volgende aanval!

Uitstel van de invoering van de BTW

Hoewel het vertrouwen in de Belgische frank tijdens de tweede helft van augustus toenam, klaarde het monetaire klimaat niet helemaal op. De onzekerheid over de mogelijke revaluatie van de Duitse mark speelde daarin een belangrijke rol. Daarnaast bleef er in het buitenland verwarring heersen over de zogenaamde binding van onze

munt aan de Franse frank. Daar dacht men dat onze economie zo sterk verbonden was met de Franse dat wij vroeg of laat de devaluatie van de Franse frank zouden volgen. Een andere kritiek die in het buitenland geregeld werd geopperd, had te maken met de omvang van de overheidsschuld en de toestand van de openbare financiën. De invloed van kringen in ons land die voortdurend zware budgettaire moeilijkheden in het vooruitzicht stelden, was hieraan niet vreemd.

Voor de regering waren de buitenlandse kritiek en de actie van financiële kringen een aansporing om een bijzondere inspanning te doen om de begroting van 1969 met een licht

boni af te sluiten. Daarnaast maakte zij zich sterk de ontwerp-begroting voor 1970 eveneens met een overschot te kunnen indienen. De regering realiseerde beide doelstellingen. De bijkredieten voor 1969 bleven beperkt tot 4,6 miljard BF en voor de vorige begrotingsjaren tot 2,6 miljard BF. Dat was minder dan de twee voorgaande jaren, toen de bijkredieten ook al aanzienlijk lager lagen dan voorheen. Ter compensatie van de bijkredieten werden voor vier miljard BF kredieten geannuleerd of naar het volgende begrotingsjaar overgedragen. Daardoor zouden de uitgaven voor 1969 268,4 miljard BF bedragen. De ontvangsten waren aanvankelijk geraamd op 264,6 miljard BF. Dankzij de hoge economische activiteit en de daaruit voortvloeiende fiscale meeropbrengsten werd verwacht dat de inkomsten uiteindelijk 269,1 miljard zouden bedragen. Er bleef dus een boni van 700 miljoen BF over.

In de ontwerp-begroting voor 1970, die de regering op 30 september 1969 bij de Kamer indiende, werden de uitgaven op 290,3 miljard BF en de ontvangsten op 290,5 miljard BF geraamd. De buitengewone begroting werd vastgesteld op 61,9 miljard BF. Zoals aanbevolen door de Nationale Bank bevatte ze een conjunctuurschijf van 15 procent. Deze schijf zou enkel uitgevoerd worden indien de economische toestand en de kapitaalmarkt dit mogelijk maakten. De regering wenste in tegenstelling tot vorige jaren slechts in beperkte mate een beroep te doen op de kapitaalmarkt. Daarmee wou ze de criticasters van het financiële beleid een belangrijk en geldig argument uit handen nemen. Overigens werd het begrotingsevenwicht gerealiseerd zonder één nieuwe belasting in te voeren.

De monetaire onzekerheid was ook een van de redenen waarom de regering tijdens de buitengewone kabinetsraad van 9 september 1969 besliste de invoering van de BTW met een jaar te verdagen.

Dit besluit was een grote verrassing. De regering had tot dan toe immers vastgehouden aan de datum van 1 januari 1970, zoals in het wetsontwerp was bepaald. Sedert de indiening van dit ontwerp waren de economische omstandigheden zo sterk gewijzigd dat het uitstel verantwoord was. Frankrijk, Duitsland en Nederland hadden de BTW ingevoerd toen de economie stagneerde. Dat was vanuit economisch oogpunt ook het meest aangewezen. In een periode van stagnatie was het risico van sterke prijsstijgingen als gevolg van de invoering van de BTW immers veel kleiner.

Maar de Belgische economie bevond zich een jaar na de indiening van het BTW-ontwerp in volle hoogconjunctuur. Volgens de vooruitzichten zou de industriële activiteit in het najaar van 1969 haar hoogtepunt bereiken. Het gevaar dat de prijzen meer zouden stijgen dan drie à vier procent zoals aanvankelijk werd verwacht, was bijgevolg zeer reëel. De ervaring in andere landen toonde trouwens aan dat het zeer moeilijk was de prijzen in toom te houden. Nederland, waar de invoering van de BTW nochtans goed voorbereid was, vormde daar een voorbeeld van. Aanzienlijke prijsstijgingen zouden de concurrentiepositie van de Belgische ondernemingen aantasten en onze export nadelig beïnvloeden. Dat zou de positie van onze munt niet ten goede gekomen zijn en zou speculanten er nog meer toe hebben aangespoord om de frank aan te vallen. Daarbij kwam nog dat de opbrengst van de BTW met enige vertraging in de Schatkist terechtkwam. Er zouden ongeveer twee maanden verstrijken tussen de laatste inkomsten van het oude belastingstelsel en de eerste inkomsten van de BTW. Daardoor zou er een ‘put’ van ongeveer veertien miljard BF ontstaan, die de Schatkist met een lening zou moeten dichten. Aangezien de regering zo weinig

mogelijk een beroep op de kapitaalmarkt wou doen, was een uitstel met eenjaar aangewezen.

De revaluatie van de Duitse mark

Het uitstel van de invoering van de BTW betekende dat België zijn engagement tegenover de andere EEG-landen niet kon respecteren. Ik was de eerste om dat te betreuren. Het was ech-

ter de vraag of de Europese integratie door de Belgische beslissing vertraging zou oplopen. Vóór België had Italië al gevraagd om de BTW pas vanaf 1972 toe te passen. De onevenwichtige situatie die het gevolg zou zijn van de invoering van de BTW in ons land zou voor Europa veel zwaardere gevolgen hebben gehad dan het uitstel. Meer dan vroeger was de opbouw van de EEG immers afhankelijk van het vinden van collectieve monetaire oplossingen.

De revaluatie van de Duitse mark eind oktober 1969 toonde de noodzaak daarvan nogmaals aan. Al meer dan eenjaar was er sprake van een opwaardering van de mark. Na grote speculatiegolven rond de mark in november 1968 en mei 1969 ontstond in september 1969 een derde golf. Eind september besliste de Duitse regering de koers van de mark vrij te laten. Hiermee werd de waarde van de mark volledig overgelaten aan het spel van vraag en aanbod op de vrije wisselmarkten. Aangezien de vraag naar marken groter was dan het aanbod, werd de mark duurder. De beslissing om de koers van de mark zwevend te maken, was bijgevolg een verkapte revaluatie. Het IMF en de meeste landen wensten uiteraard dat Bonn opnieuw een vaste koers van de mark zou bepalen. Op 24 oktober voldeed de Duitse regering aan die vraag door de mark met 9,29 procent op te waarderen. Tegelijk trok zij de bijzondere uitvoerbelasting en de vermindering van de invoerrechten in die sedert de monetaire crisis van november 1968 toegepast werden.

De dag nadat de Duitse regering haar beslissing had bekendgemaakt, kwam een beperkt ministerieel comité met de gouverneur van de Nationale Bank, Hubert Ansiaux, samen om na te gaan of onze munt de opwaartse beweging moest volgen. Ansiaux was gewonnen voor een revaluatie van de frank, op voorwaarde dat onze Benelux-partners hetzelfde met hun munt zouden doen. Volgens Ansiaux was een aanpassing van de pariteit gerechtvaardigd, omdat onze economie oververhit was en de middelen in de strijd tegen de inflatie volgens hem nagenoeg uitgeput waren. Ansiaux beval een opwaardering met drie à vier procent aan. Minister van Financiën Jean Snoy et d'Oppuers was aanvankelijk niet overtuigd door de argumenten van Ansiaux. Tijdens een lange discussie werden de voor- en nadelen van een pariteitswijziging zorgvuldig afgewogen. De conclusie luidde dat we zouden voorstellen de frank met vier procent te revalueren en Nederland gevraagd zou worden met de gulden hetzelfde te doen.

Op 27 oktober vond in Luxemburg een bijeenkomst van de EEG-ministers van Financiën plaats. Jean Snoy et d'Oppuers polste er zijn Nederlandse collega Johan Witteveen en de Luxemburgse premier en minister van Financiën Pierre Werner over ons voorstel. Witteveen vond, voornamelijk om technische redenen, dat er geen reden was om de gulden te revalueren. Werner meende dat de eventuele opwaardering van de Luxemburgse frank zeker niet meer dan vier procent mocht bedragen. Hij gaf de voorkeur aan een waardevermeerdering van 3,5 procent.

Na de bijeenkomst van de EG-Ministerraad verklaarde Snoy dat hij tegenover zijn collega's de verbintenis was aangegaan om in de Belgische regering te pleiten voor het behoud van de pariteit van de frank. Met dat standpunt hield hij zich aan de afspraak van het beperkt ministerieel comité: geen unilaterale beslissing.

Tijdens de kabinetsraad van 28 oktober uitte André Cools nochtans zijn verbazing over Snoy's verklaring. Het bleek dat Cools en andere invloedrijke socialistische ministers voorstander waren van een revaluatie. De socialistische dagbladen van 28 oktober spraken zich ook in die zin uit. Zij voerden aan dat een revaluatie een beloning

zou zijn voor de spaarders die hun geld niet in het buitenland hadden belegd. Volgens hen was het ook een middel om onze economie af te koelen en de inflatie in te dijken. Daarenboven zou onze schuldenlast, die voor een deel in opgewaardeerde marken betaalbaar was, in geval van een revaluatie niet verzwaard worden. De socialistische ministers die een pariteitsaanpassing verdedigden, gebruikten dezelfde argumenten. Om die nog kracht bij te zetten, benadrukte André Cools

dat wanneer de regering geen revaluatie zou doorvoeren de budgettaire gevolgen daarvan door bijkomende inkomsten gecompenseerd moesten worden. Hij liet duidelijk verstaan dat die supplementaire inkomsten bij de bedrij ven gezocht moesten worden.

De CVP-ministers waren in het algemeen gekant tegen een opwaardering van de frank. Dat was ook mijn standpunt. De socialistische ministers legden zich daar uiteindelijk bij neer.

De voordelen van een revaluatie wogen niet op tegen het grote nadeel van een duurdere Belgische frank voor onze op export gerichte ondernemingen. Berekeningen van deskundigen toonden aan dat een ongewijzigde pariteit zou leiden tot een verbetering van onze handelsbalans. Het effect van de opwaardering van de mark werd immers verkleind doordat Bonn tegelijk zijn uitvoer- en invoerbelasting ophief. De weigering van de Nederlandse regering om ons te volgen, was ook een belangrijk gegeven. Het communiqué dat na afloop van de kabinetsraad van 28 september werd verspreid, verwees impliciet of expliciet naar al die elementen.

De socialisten en in het bijzonder vice-premier en minister van Begroting André Cools konden de regeringsbeslissing moeilijk aanvaarden. Reeds tijdens de kabinetsraad van 7 november brak Cools opnieuw een lans voor de revaluatie van de frank. 'Tot zijn grote spijt' constateerde hij dat de inflatoire tendensen even sterk bleven. Hij wilde dat er bij de Nederlandse regering opnieuw geïnformeerd werd naar haar bereidheid de gulden alsnog te revalueren. Minister van Financiën Snoy maakte duidelijk dat hijzelf daartoe niet het initiatief zou nemen.

Toen Cools inzag dat hij definitief het onderspit moest delven, stuurde hij aan op nieuwe maatregelen tegen de oververhitting van de economie. Op 28 november bereikte de regering een akkoord over de verscherping van de prijzencontrole, de strengere reglementering van de verkoop op afbetaling en de vermindering van de belastingen voor lage inkomens. Deze belastingverminderingen moesten worden gecompenseerd, anders kwam het begrotingsevenwicht in gevaar. Dat gebeurde door de overheidssteun bij particuliere investeringen selectiever toe te passen en de ristorno's op de uitvoerbelasting in te krimpen.

André Cools was aanvankelijk voorstander van een belasting op de uitzonderlijke winsten van ondernemingen. Economische en politieke redenen konden volgens hem die belasting rechtvaardigen: de economische hoogconjunctuur zorgde voor hoge winsten in de ondernemingen en de vakbonden voerden actie voor een gelijk aandeel van de arbeiders in de welvaartsstijging. Ik kon Cools het idee van een belasting op de uitzonderlijke winsten uit het hoofd praten.

Lefèvres onheuse verklaring over de Gaulle

Theo Lefèvre woonde de kabinetsraad van 28 oktober 1969, waarop de regering besliste geen revaluatie door te voeren, niet bij. Hij was die dag in Luxemburg, waar hij met zijn collega's overleg pleegde over Euratom. Bij zijn terugkeer, op 29 oktober, beschuldigde Lefèvre tijdens een persconferentie Frankrijk en in het bijzonder de Gaulle ervan aan de basis te liggen van de crisis inzake het Europese nucleaire onderzoek. Lefèvre was een overtuigd en strijdbaar Europeaan en had zich al eerder

verbolgen getoond over de anti-Europese instelling van de Fransen. In de marge van de persontmoeting zou Lefèvre gezegd hebben dat '*de Gaulle ne mérite pas les douze balles dans la peau qu'il aurait fallu lui flanquer.... Il faudrait l'enterrer à côté de Pétain*'!

De journalisten die deze woorden opgevangen hadden, gaven ze in hun verslag over de persconferentie niet weer. Zij beschouwden ze als een verklaring *off the record* en maakten er in hun artikels alleen indirect een zinspeling op. *Le Peuple* van 30 oktober bijvoorbeeld schreef dat 'Lefèvre, zijn temperament getrouw, geen blad voor de mond had gehouden'.

De ondoordachte verklaring van Lefèvre kwam echter ter ore van FDF-volksvertegenwoordiger Lucien Outers, die er op 6 november in de Kamer een dringende mondelinge over stelde. Outers citeerde bij die gelegenheid de uitspraak en eiste daarover uitleg. Hij wou ook dat de regering haar excuses aanbood.

Ik had Lefèvre voorgesteld in zijn plaats te antwoorden. Aangezien ik dacht dat hij met mijn voorstel zou instemmen, had ik zelf een summier antwoord voorbereid. Maar Lefèvre weigerde mijn hulp. Hij gaf blijk van moed en ging zelf naar het spreekgestoelte. Lefèvre ontkende noch bevestigde de uitspraak die Outers hem in de mond legde. Bovendien handhaafde hij zijn kritiek op de Gaulles Europese politiek in bewoordingen die voor discussie vatbaar waren. Lefèvre zei dat ‘in het geval men zou denken aan de mogelijkheid om maarschalk Pétain en generaal de Gaulle naast elkaar te begraven in het fort van Douaumont, men twee personaliteiten zou verenigen die op een zeer verschillende wijze hun bestemming niet hadden bereikt en die zich hadden laten verblinden door het verleden’.

Hoewel Lefèvre voor een groot deel naast de kwestie antwoordde, ging niemand nog verder op de zaak in. Outers zelf mocht dat niet omdat volgens het Kamerreglement op een dringende mondelinge vraag geen repliek van de vragensteller mogelijk is. De andere volksvertegenwoordigers lieten de kwestie voor wat ze was. Lefèvre werd ontzien, omdat hij reeds zichtbaar getekend was door de ongeneeslijke ziekte waaraan hij leed.

De Franse pers was echter niet tevreden. *Le Monde* van 7 november bijvoorbeeld had het over ‘beledigende woorden’ en ‘een zwaar incident’. Uit vrees voor een kwade reactie van de Franse regering vroeg minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel nog op 7 november aan Lefèvre dat hij zijn woorden formeel zou ontkennen ofwel zijn spijt zou betuigen. Harmel wou een reactie voor het geval hij op de bijeenkomst van de ministers van Buitenlandse Zaken van de EG van 10 en 11 november door zijn Franse collega Maurice Schumann over de kwestie geïnterpelleerd zou worden.

Lefèvre liet in de loop van 7 november een communiqué verspreiden waarin betreurd werd dat ‘privé-gesprekken uit hun verband werden gerukt, vervormd en in die mate opgeblazen dat ze afweken van de werkelijk uitgesproken woorden’. Voorts had Lefèvre volgens de mededeling geenszins de verdiensten van Pétain en de Gaulle willen vergelijken en was hij van mening dat de verdiensten van de Gaulle ‘van uitzonderlijke betekenis’ waren.

Die poging om de zaken te verzachten, kwam te laat. Nog voor het communiqué was verschenen had Maurice Schumann aan Harmel gevraagd hem aan de vooravond van de EG-Ministerraad over de kwestie te kunnen spreken. Schumann had in de voormiddag van 7 november bovendien onze ambassadeur in Parijs ontboden. Hij had hem gezegd dat de Franse regering ‘bijzonder gekwetst was niet zozeer door de woorden die aan Lèfevre werden toegeschreven, maar wel omdat hij de Gaulle met Pétain had vergeleken in zijn antwoord op Outers' interpellatie’.

Twee dagen later betuigde Pierre Harmel tijdens zijn ontmoeting met Schumann zijn spijt over het incident. Na het gesprek werd door Buitenlandse Zaken in een mededeling onder meer herinnerd aan de grote rol die de Gaulle in de bevrijding van ons land had gespeeld. In mijn antwoord dat ik had voorbereid om op Outers' vraag te antwoorden, had ik eveneens de klemtoon gelegd op de verdiensten van de Gaulle tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ik zou in mijn antwoord ook de uitspraak die Outers

aan Lefèvre toeschreef op de meest formele wijze hebben ontkend. Dat zou de regering een hoop last hebben bespaard en het incident met de Fransen hebben voorkomen. Outers had er vanzelfsprekend ook beter aan gedaan de zaak niet te berde te brengen. Maar hij vroeg me wat ik zou gedaan hebben indien een Frans minister onze koning met Léon Degrelle zou hebben vergeleken!

Het herstel van de Belgisch-Kongolese betrekkingen

De heibel over Lefèvres verklaring kwam bijzonder ongelegen. Tijdens die dagen waren de onderhandelingen over de grondwetsherziening in de zogenaamde Werkgroep der 28 in een beslissende fase getreden. Daarenboven bracht de Kongolese president Joseph-Désiré Mobutu begin november 1969 een staatsbezoek aan ons land. Het was het eerste officiële bezoek van een Kongolees staatshoofd sedert de onafhankelijkheid van Kongo. Mobutu was vergezeld van zijn minister van Buitenlandse Zaken, Cyrille Adoela, en van de gouverneur van de Nationale Bank van Kongo, Albert Ndele.

Op 3 november 1969 werden zij op de luchthaven van Zaventem verwelkomd door koning Boudewijn, Prins Albert, mijzelf en verscheidene leden van de regering.'s Avonds was de Kongolese delegatie te gast op een galadiner in het koninklijk paleis dat haar door de koning werd aangeboden. Koning Boudewijn en president Mobutu drukten in hun tafelredes de wens uit de samenwerking tussen beide landen te verbeteren. ‘Voor België’, aldus de koning, ‘is de tijd aangebroken, om zich samen met Kongo aan te passen aan een nieuw type van betrekkingen, gegrond op wederzijds vertrouwen, eerbied en daadwerkelijke samenwerking, niet enkel in de arbeid maar ook inzake investeringen.’

Mobutu van zijn kant bracht hulde aan de Belgische dynastie en noemde de bijna honderdjarige samenwerking tussen België en Kongo ‘in menig opzicht een weldaad’. Hij zette sterk in de verf dat de economische toestand in zijn land aanzienlijk verbeterd was dankzij zijn ‘krachtdadige maatregelen’. Zonder omwegen zei hij ook dat hij rekende op de hulp van de Belgische regering om de particuliere sector in ons land tot meer investeringen in Kongo aan te zetten. In mijn toespraak tijdens het diner dat de regering de volgende dag aan de Kongolese delegatie aanbood, beantwoordde ik Mobutu's verzoek positief. De regering organiseerde trouwens verscheidene contacten tussen de Kongolese delegatie en vertegenwoordigers van particuliere ondernemingen.

Het hoofddoel van Mobutu's bezoek bestond er inderdaad in Belgische investeerders aan te trekken. De politieke instabiliteit tijdens de eerste zeven jaar van de onafhankelijkheid had haar sporen nagelaten op de Kongolese economie. De produktie in de land- en mijnbouw was tijdens die periode stelselmatig verminderd. Tegelijk vertoonden de betalingsbalans en de begrotingen voortdurend tekorten en waren de prijzen sterk gestegen.

De ommekeer werd ingeluid toen Mobutu in 1967 in samenwerking met het IMF een programma uitwerkte voor het herstel van het economische evenwicht in zijn land. De Verenigde Staten lagen mee aan de basis van dat programma en verleenden de Kongolese autoriteiten belangrijke financiële hulp. Sedertdien waren er ook ernstige inspanningen geleverd om het investeringsklimaat te verbeteren. Het bewijs daarvan was onder meer de codex voor investeringen die Mobutu in de loop van 1969 uitvaardigde en die investeringen moest beschermen. De beslechting van het geschil tussen de Union Minière en de Kongolese regering betekende uiteraard ook een positieve stap in de verbetering van de Belgisch-Kongolese betrekkingen. Eind 1966 had de Kongolese regering de Union Minière genationaliseerd. De Generale Maatschappij, waarvan de Union Minière deel uitmaakte, eiste hierop een compensatie voor het verlies van haar Kongolese activa. Na lange onderhandelingen werd daarover enkele weken voor Mobutu in ons land was een akkoord bereikt.

De Europese topconferentie van Den Haag

Op 1 en 2 december 1969 vond in Den Haag de topconferentie van staatshoofden en regeringsleiders van de EEG-lidstaten plaats. Het initiatief daartoe was uitgegaan van Georges Pompidou, die op 20 juni als nieuwe president van Frankrijk was geïnstalleerd. Tijdens zijn

eerste persconferentie had Pompidou verklaard geen principiële bezwaren te hebben tegen de toetreding van Groot-Brittannië tot de EEG. Dat was een nieuw en verheugend geluid na het hardnekkige verzet van zijn voorganger Charles de Gaulle tegen de opname van de Britten in de Europese Gemeenschap.

Pompidou meende dat een topconferentie het aangewezen instrument was om klaarheid te brengen in het vraagstuk van de uitbreiding van de EG en dat van haar verdere ontwikkeling. De Europese eenmaking stagneerde al sedert enkele jaren. De resultaten bleven beperkt tot de fusie van de executieve organen van de EGKS, de EEG en Euratom in juli 1967, de inwerkingtreding van de douane-unie in juli 1968 en de eerste realisaties inzake een gemeenschappelijk landbouwbeleid. Op het vlak van de financiële, economische en sociale samenwerking was echter geen vooruitgang geboekt. Voorbeelden daarvan waren onder meer de eenzijdige beslissingen van Frankrijk en de Bondsrepubliek om de pariteit van hun munt te wijzigen.

De politieke integratie brandde evenzeer op een laag pitje. Er werd luidop de vraag gesteld of de lidstaten wel bereid waren tot een nauwere politieke samenwerking. Nadat de plannen voor de oprichting van een politieke unie in 1962 waren gekelderd, waren nieuwe initiatieven op dat vlak uitgebleven. Overtuigde Europeanen hadden aan het eind van de jaren zestig de indruk dat nieuwe impulsen nodig waren om te voorkomen dat de Europese Gemeenschap tot een vrijhandelszone zou verwateren.

Daarom moesten volgens de Belgische regering op de conferentie van Den Haag de politieke doelstellingen van de Europese Gemeenschap en de intensiteit van het samenwerkingsproject tussen de lidstaten opnieuw duidelijk omschreven worden. Er was bijvoorbeeld een gemeenschappelijke landbouw-, steenkool- en staalpolitiek, maar geen gemeenschappelijke industriële, technologische en energiepolitiek. Er bestond evenmin een gemeenschappelijk buitenlands beleid. Een zekere coördinatie op dat vlak kon een eerste praktische stap zijn in de richting van de politieke unie. De Belgische regering nam zich voor daarvoor te pleiten. Voorts was ze voorstander van een uitbreiding van de bevoegdheden van het Europese parlement. Dit vraagstuk was eveneens al een tijd aan de orde.

Twee formules werden door de Belgische regering voorgesteld: het overdragen van bevoegdheden van de nationale parlementen aan het Europese parlement, of het intensiveren van de raadpleging van het Europese parlement en het verlenen van een bindend karakter aan zijn adviezen. Deze tweede mogelijkheid ging minder ver en impliceerde geen wijziging van de verdragen.

Even prioritair als de uitbreiding van de bevoegdheden van het Europese parlement was voor de Belgische regering de rechtstreekse verkiezing ervan. Het ogenblik was gekomen om aan het parlement een werkelijk representatieve democratische vertegenwoordiging te geven.

Veruit de drie belangrijkste agendapunten van de conferentie van Den Haag waren de zogenaamde vervollediging, versterking en uitbreiding van de Europese Gemeenschap. Wat de vervollediging betrof, was de Belgische regering het er intern over eens alle nodige maatregelen te nemen om de overgang naar de definitieve periode van de douane-unie op 31 december 1969 mogelijk te maken. Inzake de versterking van de Europese integratie kwam het eropaan nieuwe doelstellingen te formuleren en de fasen van hun realisatie vast te leggen. De Belgische regering gaf de voorkeur aan de harmonisering van de nucleaire en economische politiek, maar ook en vooral van de monetaire politiek. De monetaire onzekerheid van de voorbije

maanden en jaren bewees de dringende noodzaak om de budgettaire uitgaven, de conjunctuur- en kredietpolitiek, en het inkomensbeleid van de EG-lidstaten op elkaar af te stemmen. Het is wellicht overbodig hier te vermelden dat ook de Belgische regering voorstander was van de uitbreiding van de Europese Gemeenschap. Groot-Brittannië, Denemarken, Noorwegen en Ierland hadden hun kandidatuur ingediend. Krachtens

artikel 237 van het verdrag van Rome moesten de lidstaten hun houding bepalen. De Belgische regering stond positief tegenover de aanvragen op voorwaarde dat de kandidaten de politieke doelstellingen en de spelregels van de Europese Gemeenschap aanvaardden.

In de sobere Ridderzaal van het Binnenhof in Den Haag werd in de namiddag van 1 december 1969 de Europese topconferentie van staatshoofden en regeringsleiders plechtig geopend. In feite was er slechts één staatshoofd aanwezig: de Franse president Georges Pompidou. De delegaties van de andere vijflanden stonden onder leiding van de eerste ministers. Zij werden bijgestaan door de ministers van Buitenlandse Zaken, de ambassadeurs van de respectieve landen in Nederland en technici. Sommige landen hadden zeer uitgebreide delegaties. De Franse bijvoorbeeld telde niet minder dan 32 leden, twee keer zoveel als de Belgische vertegenwoordiging.

Tijdens de eerste dag van de conferentie had een algemene gedachtenwisseling plaats over de problemen die ik hierboven heb opgesomd. Ik had toen de indruk dat de wil niet aanwezig was om concrete resultaten te bereiken. Er werden alleszins door de delegaties van de andere landen geen sensationele voorstellen gedaan.

Op de tweede dag stelde ik in een bijna pathetische oproep voor een monetaire unie op te richten. Ik deed dat enigszins onverwacht, maar met veel overtuiging, omdat ik inzag dat men anders niet ver zou komen. Iedereen was het erover eens dat mijn tussenkomst van doorslaggevende betekenis was. Mijn voorstel hield in dat binnen de Europese Gemeenschap een monetaire unie tot stand zou worden gebracht zodat de nationale munten vervangen zouden worden door één enkele munt. Dit impliceerde uiteraard dat de lidstaten hun monetaire politiek in aanzienlijke mate zouden coördineren.

Met het oog op het bereiken van een monetaire unie stelde ik namens de Belgische regering de volgende hervormingen voor. In de eerste plaats het oprichten van gemeenschapsorganen die de bevoegdheid zouden krijgen om de algemene economische politiek te oriënteren. De basis van deze politiek zouden de begrotingen en de inkomenspolitiek zijn zoals die op het niveau van de Gemeenschap gedefinieerd zouden worden. De begroting van de EG zou in belang toenemen naarmate er meer gemeenschappelijke doeleinden geformuleerd zouden worden. De openbare schuld van de EG zou een vorm van financiële activa voor de kapitaalmarkten van het Europa van de Zes worden. Gemeenschapsorganen zouden het algemene kader uittekenen voor het opstellen van de begroting van de lidstaten.

Een tweede noodzakelijke hervorming was het organiseren van een stelsel van centrale banken, naar analogie van het Federal Reserve System in de Verenigde Staten. De centrale banken van de lidstaten zouden door een Europees monetair executief orgaan worden georiënteerd en gecontroleerd. Deze executieve zou de klassieke instrumenten van een monetaire politiek hanteren en bepalen: de discontovoet, de algemene kredietmaatregelen, de methoden van kredietmobilisatie en de open-marktpolitiek. Het uitvoerende monetaire orgaan zou eveneens de valutareserves van de Gemeenschap beheren. In het eindstadium zouden de diverse nationale munten vrij converteerbaar zijn en dit zonder begrenzing. Hun pariteiten zouden niet meer variëren. Trouwens, de munten van de Zes zouden kunnen worden vervangen door één enkele munteenheid.

Een derde voorwaarde bestond erin dat de EEG tegenover de rest van de wereld als autonome entiteit moest kunnen optreden. De Gemeenschap als dusdanig zou toetreden tot de verschillende internationale monetaire en financiële instellingen.

Dit betekende niet dat de samenwerking met andere landen zou worden teruggeschroefd. Wel zou de coöperatie zich op een ander vlak situeren. De Europese Gemeenschap zou haar eigen betalingsbalans hebben ten overstaan van de andere landen in de wereld.

De uitwerking van een monetaire unie veronderstelde vanzelfsprekend overgangsfasen. Het programma van de Belgische regering bestond uit drie etappen. In de eerste fase werd de

economische politiek gecoördineerd, in de tweede fase werden de geld- en kredietsystemen geharmoniseerd, en ten slotte werden de monetaire eenheden en de wederzijdse monetaire bijstand samengesmolten.

De Belgische delegatie kon haar voorstel voor de verwezenlijking van een economische en monetaire unie grotendeels doordrukken. In het slotcommuniqué van de Haagse conferentie werd aangekondigd dat in de loop van 1970 'een in fasen uit te voeren plan zal worden uitgewerkt dat de verwezenlijking van een economische en monetaire unie tot doel heeft. De ontwikkeling van de monetaire samenwerking dient te zijn gebaseerd op de harmonisering van het economisch beleid'.

Tevens werd besloten 'de mogelijkheid na te gaan van de instelling van een Europees Reservefonds waarin een gemeenschappelijk en monetair beleid zou moeten uitmonden'. In het ontwerp-communiqué dat door de Belgische delegatie was voorbereid, werd de lat hoger gelegd. Daarin was sprake van een monetaire unie met een gemeenschappelijke geldeenheid en de organisatie van een gemeenschappelijk emissie-instituut. Niettemin waren wij tevreden met het bereikte resultaat. Minister van Financiën Jean Snoy et d'Oppuers had zich hierbij verdienstelijk gemaakt. Het plan dat ik voorstelde, was door hem zorgvuldig voorbereid.

In het slotcommuniqué van de conferentie Den Haag werd ook vermeld dat tijdens de eerste helft van 1970 beslissende initiatieven zouden worden genomen met het oog op de voltooiing, de verdieping en de uitbreiding van de EG. Hoewel het in de persmededeling niet met zoveel woorden werd gezegd, kwamen de Zes overeen de voorbereiding van de onderhandelingen over de toetreding van Groot-Brittannië en de andere kandidaat-leden vóór 1 juli 1970 te beëindigen. De ministers van Buitenlandse Zaken werden belast met het opstellen van een ontwerp voor de coördinatie van het buitenlandse beleid van de EG-landen. Ten slotte werd afgesproken vóór 31 december 1969 een definitief akkoord te sluiten over de financiering van het gemeenschappelijk landbouwbeleid.

De resultaten van de top van Den Haag waren hoopgevend. Nadat de Europese horizon jarenlang uitzichtloos was geweest, werden op de conferentie nieuwe perspectieven geopend. De politieke finaliteit van de EG was opnieuw bevestigd. Belangrijk was dat er beslissingen waren genomen die het gemeenschappelijk lot van de lidstaten voor de volgende tien jaar bepaalden. Er bestond het vaste voornemen om opnieuw vooruit te gaan. De regeringen hadden op een aantal punten, vooral op het monetaire vlak, verbintenissen aangegaan die zo'n formeel karakter hadden dat ik moeilijk kon geloven dat ze makkelijk vergeten zouden worden. Wat ik toen niet wist, was dat de uitvoering van de conclusies van Den Haag door verscheidene interne en externe factoren aanzienlijk zou worden bemoeilijkt.

De deeltjesversneller van Focant

Van de topconferentie in Den Haag maakte de Belgische regering gebruik om met de regeringen van de andere lidstaten te praten over het project van het Europees Centrum voor de Studie van Kernenergie om in een van de Europese landen een nieuw onderzoekscentrum op te richten.

In dat centrum zou een deeltjesversneller worden gebouwd. Dit is een machine waarmee elektronisch geladen deeltjes zoals elektronen, atoomkernen of ionen in bundels kunnen worden versneld om ze met een bepaalde energie te laten botsen met andere deeltjes, zoals moleculen, atomen of atoomkernen. Dergelijke machines waren van onschatbare waarde voor de wetenschap en werden ook gebruikt voor isotopenproduktie, radiotherapie en activeringsanalyses.

Het project van het Europees Centrum voor Kernenergie was bijzonder belangrijk: het

ging om de bouw van een deeltjesversneller van 300 miljard elektronvolt, de grootste in de wereld. Er was een terrein van twintig vierkante kilometer en een investering van ongeveer 7,5 miljard BF voor nodig. Verwacht werd dat het nucleaire centrum en al wat er verband mee hield werkgelegenheid zou bieden aan ongeveer 7000 mensen. Verscheidene landen stelden zich dan ook kandidaat om het te huisvesten. Frankrijk stelde Le Luc als vestigingsplaats voor, de Bondsrepubliek Drensteinfurt, Italië Doberdo en Oostenrijk Göphritz. België diende de kandidatuur in van Focant, een kleine gemeente ten zuidoosten van Dinant, tussen Beauraing en Ciergnon.

Om uiteenlopende redenen maakten de Italianen en de Oostenrijkers weinig kans. Vrij vlug was het duidelijk dat Le Luc, Drensteinfurt en Focant de grote concurrenten waren. Le Luc kon als troef zijn ligging uitspelen: in het departement Var, op zo'n 40 kilometer van de Middellandse Zee. Voor de onderzoekers was die streek bijzonder aantrekkelijk. Tegelijk was de omgeving van Le Luc het zwakke punt van het Franse dossier. Het vooruitzicht om een groot nucleair centrum op te richten in een toeristische streek riep ter plaatse heel wat vragen op. Tegen Drensteinfurt als inplantingsplaats werden heel wat technische bezwaren gemaakt. Focant daarentegen leverde vanuit technisch oogpunt geen bijzondere problemen op. Deze gemeente was bovendien makkelijk bereikbaar: vlak bij de autoweg naar Namen, van waaruit er goede verbindingen waren naar Nederland, Duitsland en Frankrijk. In Wallonië werd er uiteraard sterk voor Focant gepleit. De inplanting van een prestigieus nucleair onderzoekscentrum zou niet alleen voor de werkgelegenheid belangrijk zijn, maar bovendien ook een enorme symbolische betekenis hebben. Het zou als uithangbord dienen voor de economische vernieuwing van Wallonië, in het bijzonder van de provincies Namen en Luxemburg, waar het probleem van de oprichting van nieuwe industrieën zich nog scherper stelde dan in de andere Waalse provincies.

De Belgische regering spande zich ernstig in om de deelnemende landen aan het project van de voordelen van Focant te overtuigen.

In de rand van de conferentie van Den Haag peilden wij naar de slaagkansen van Focant. Aan de Franse delegatie verklaarden we dat we bereid waren inzake de bestelling van vliegtuigen voor de luchtmacht en inzake de zeehavenpolitiek bepaalde concessies te doen als zij de kandidatuur van Le Luc zouden intrekken. Enkele dagen na de conferentie van Den Haag, op 8 december 1969, deelde de Franse minister van Buitenlandse Zaken Maurice Schumann aan Pierre Harmel mee dat de Franse regering beslist had Le Luc op te geven ten voordele van Focant, indien tussen deze twee plaatsen gekozen zou moeten worden. Schumann zei dat die beslissing sterk was beïnvloed door de compensaties die wij in het vooruitzicht hadden gesteld.

Na de Franse steun kwam het eropaan Bonn aan onze kant te krijgen. Op 16 december had Harmel een onderhoud met zijn Duitse collega Waker Scheel. Die deelde hem mee dat de Duitse regering zich het recht voorbehield om haar bijdrage aan het project te herzien indien het centrum buiten de Bondsrepubliek zou worden gebouwd. Harmel gaf Scheel een brief mee voor kanselier Willy Brandt waarin hij in opdracht van de regering steun vroeg voor Focant. Harmel verzocht Brandt tevens de Duitse bijdrage aan het project niet te verminderen. Die participatie bedroeg 40 procent en een vermindering ervan zou het project in het gedrang brengen. Het was voor de Belgische regering niet mogelijk haar financiële inbreng te verhogen. Eerder hadden we reeds het aandeel van Groot-Brittannië overgenomen nadat dit land zich

uit het project had teruggetrokken. De Belgische Staat zou immers ook de infrastructuurwerken op en rond de vestigingsplaats voor zijn rekening nemen.

Het antwoord op Harmels demarche was ontgoochelend. De Westduitse regering handhaafde haar standpunt indien Drensteinfurt niet werd geselecteerd. Eind januari 1970 trok

een Belgische delegatie naar Bonn om de Duitse regering tot andere inzichten te brengen, maar zij slaagde daar niet in. Enige tijd later besliste Bonn definitief zijn aandeel in de kosten te reduceren. Dat was een serieuze streep door de rekening van de Belgische regering, maar ook van het Europees Centrum voor Kernenergie. Uiteindelijk besliste men de deeltjesversneller in Zwitserland te bouwen.

Voor de Waalse politici, in het bijzonder die van de PSC, was dat een waar drama. Zij maakten van de kwestie een ware staatszaak en interpelleerden er in Kamer en Senaat verscheidene keren over. Zij vroegen voor niet minder dan vijftien miljard BF compensaties voor Focant. PSC-minister van Middenstand Charles Hanin, die in de streek woonde, stelde voor in Focant een nieuwe stad te bouwen. Dat bewees hoe sentimenteel de kwestie aan Waalse zijde benaderd werd.

De regering stelde de provincies Namen en Luxemburg een krediet van 1,8 miljard BF ter beschikking. Indien ze voor elk project dat niet gerealiseerd werd volledige compensaties moest toekennen, dan zou het land onbestuurbaar worden. Het was zo al moeilijk genoeg.

Het ontslag van De Saeger

Dat de economische problemen in ons land meer en meer communautaire dimensies kregen, bleek ook uit de moeilijkheden rond het havenbeleid begin 1970.

Tijdens de jaren zestig ontwikkelde de scheepvaart zich bijzonder spectaculair. Er werden steeds meer zeeschepen in de vaart genomen met een tonnenmaat van meer dan 100.000 ton. De technische evolutie naar mammoettankers en de economische ontwikkeling maakten een aanpassing van de havenpolitiek noodzakelijk. Minister van Openbare Werken Jos De Saeger werd met die opdracht belast. Hij werkte een zesjarenplan 1970-75 uit dat als bijlage bij de begroting van Openbare Werken van 1969 werd gevoegd. De geplande investeringen voor de drie belangrijkste havens Antwerpen, Zeebrugge en Gent werden in dat plan op respectievelijk bijna 9 miljard BF, 5 miljard BF en 2,6 miljard BF geraamd. Voor de haven van Zeebrugge impliceerde dat onder meer dat zij zou worden uitgerust met een nieuwe sluis. Die beslissing was in feite al in het begin van de jaren zestig genomen. Toen plande men een sluis voor schepen tot 60.000 ton. Wegens de ontwikkeling van de scheepvaart vond De Saeger het nodig die tonnenmaat op 125.000 ton te brengen.

Als reactie op de plannen van Westvlaamse kringen voor de bouw van een grote zeehaven aan de westkust of in volle zee installeerde De Saeger in september 1968 ook een commissie die hem moest adviseren, over de mogelijkheden van zo'n haven. Die commissie werd voorgezeten door de directeur-generaal der Waterwegen, J. Verschave. Mijn zoon Mark maakte er, naast andere professoren en ingenieurs, deel van uit. De commissie-Verschave kwam in haar rapport, dat in juni 1969 voorgesteld werd, tot de conclusie dat de uitbouw van een polyvalente diepzeehaven aan de Belgische kust of op een eiland vlak ervoor slechts een gedeeltelijke oplossing bood. De capaciteit van zo'n haven zou immers te klein zijn om echte mammoettankers te ontvangen. Daarenboven schatte de commissie de kostprijs van de werken die nodig waren voor de bouw van de diepzeehaven op bijna 40 miljard BF. Dat was ruim dubbel zoveel als de investeringen die gepland waren voor de modernisering van de

drie havens Antwerpen, Zeebrugge en Gent. Ik vond dat een investering van een dergelijke omvang niet verantwoord was en ook nooit ten volle zou renderen. De aanpassing van de haven van Zeebrugge had trouwens reeds veel geld opgeslorpt, maar de economische resultaten ervan waren niet in verhouding. Ik gaf de voorkeur aan de verdere expansie van de haven van Antwerpen, die na New York en Rotterdam de derde haven in de wereld was. Het organiseren van een concurrentieslag tussen Antwerpen en Zeebrugge vond ik totaal nutteloos.

De Saeger was een andere mening toegedaan. Hij voelde veel voor de expansie van Zeebrugge. De Waalse socialistische ministers stonden daar argwanend tegenover. Zij vreesden nieuwe grote investeringen die in de eerste plaats Vlaanderen ten goede zouden komen. De commissie die minister van Economische Zaken Edmond Leburton in oktober 1969 oprichtte met de opdracht de bevoorrading van het land in grondstoffen, vooral van aardolie, te bestuderen, was dan ook bedoeld als tegenzet voor De Saegers plannen. Deze commissie stond onder leiding van de toenmalige secretaris-generaal van Economische Zaken Gaston Craen. De commissie-Craen voltooide haar rapport eind 1969. Zij formuleerde een aantal aanbevelingen in verband met de aardoliebevoorrading, maar nam ook stelling tegen de uitbouw van Zeebrugge tot een polyvalente diepzeehaven. Volgens haar beantwoordden die plannen niet aan een aantal economische en financiële criteria.

De polemiek over het havenbeleid die op gang kwam na de publikatie van het rapport van de commissie-Verschave, werd door de adviezen van de commissie-Craen nog heviger. De pleitbezorgers van de Antwerpse haven beweerden met het rapport-Craen in de hand dat een diepzeehaven in Zeebrugge niet nodig was om de bevoorrading van het land met grondstoffen te waarborgen. Westvlaamse economische kringen riepen het rapport-Verschave in om aan te tonen dat de bouw van een polyvalente diepzeehaven in Zeebrugge technisch mogelijk en economisch verantwoord was. Zij wezen ook op de steeds gunstiger bedrijfsresultaten van de Zeebrugse haven. De Gentse havenkringen lieten zich evenmin onbetuigd. Zij drongen aan op de bouw van een zeesluis voor schepen tot 125.000 ton op het kanaal naar Terneuzen, aangezien de capaciteit van de nog maar pas in gebruik genomen sluis niet meer beantwoordde aan de behoeften van de moderne scheepvaart.

In de regering was afgesproken over het havenbeleid te beraadslagen van zodra het rapport-Craen klaar was. Er was ook overeengekomen dat de discussie in het Ministerieel Comité voor Economische en Sociale Coördinatie zou worden voorbereid, in de hoop daar over de grote opties overeenstemming te bereiken. Dat comité besprak op 6 januari 1970 de rapporten Craen en Verschave. Vóór de vergadering werd ik als het ware belegerd door delegaties van de Antwerpse, Zeebrugse en Gentse haven en van de Waalse Economische Raad, die mij allemaal hun desiderata kwamen meedelen. Op 12 januari 1970 vergaderde het MCESC een tweede keer over het havenbeleid. Zowel tijdens deze vergadering als die van 6 januari legde minister van Openbare Werken De Saeger vooral de nadruk op de ontwikkeling van de haven van Zeebrugge. De andere aanwezige ministers, in het bijzonder de socialisten André Cools en Edmond Leburton, formuleerden hierbij verscheidene kritische bedenkingen. Zij hadden de indruk dat de voorstellen van De Saeger inzake Zeebrugge verder gingen dan vroeger was afgesproken. Men vond ook dat ze het evenwicht in de investeringen voor werken van nationaal belang zouden verbreken. Algemeen was men ook van oordeel dat de expansie van de haven van Antwerpen de voorrang moest krijgen.

Hoewel de discussie na de twee bijeenkomsten van het MCESC nog lang niet afgebroken was en er bijgevolg ook geen conclusies waren getrokken, meende De Saeger dat hij door verscheidene van zijn collega's en door mij niet meer gevolgd werd. Mijn aankondiging na de bijeenkomst van 12 januari dat een nationale commissie het havenbeleid onder de loep zou nemen, viel bij hem in slechte aarde.

Hij concludeerde daaruit dat eerder gemaakte afspraken opnieuw op de helling werden gezet.

In de ochtend van 13 januari bezorgde De Saeger mij een brief waarin hij vroeg zijn ontslag aan de koning aan te bieden. Ik maakte de brief niet bekend. In de namiddag moest De Saeger echter in de Kamer antwoorden op interpellaties over de havenpolitiek. Toen was het uiteraard niet meer mogelijk het stilzwijgen te bewaren. Bij het begin van de zitting deelde Kamervoorzitter Achiel Van Acker mee dat minister van Openbare Werken De Saeger ontslagnemend was en dat bijgevolg de interpellaties die aan hem gericht waren niet konden plaatsvinden.

Onmiddellijk daarna nam ik het woord om Van Ackers mededeling te bevestigen. Ik zei ook dat het ontslag van De Saeger een interne regeringsaangelegenheid was en het niet zeker was dat het aanvaard zou worden. Bij het verlaten van de Kamer werd ik aangeklampt door journalisten die meer uitleg wilden, maar ik legde een grote terughoudendheid aan de dag. Ik probeerde het ontslag te minimaliseren en zei dat het onvermijdelijk was dat over de havenpolitiek waarbij zoveel economische en regionale belangen op het spel stonden, meningsverschillen rezen. Pas na een gesprek met De Saeger zou ik een beslissing nemen. Ik deelde voorts mee dat ik hoopte de volgende dag een onderhoud met De Saeger te kunnen hebben.

De Saeger was inderdaad op 13 januari onbereikbaar. Op een vraag van een journalist wat ik zou doen indien hij ook op 14 januari niets van zich zou laten horen, antwoordde ik dat ik mij moeilijk kon voorstellen dat De Saeger 'in het maquis was ondergedoken'. Volgens *Volksgazet* was De Saeger op 13 januari wel degelijk aanwezig op zijn kabinet, maar verschool hij er zich voor de buitenwereld. De Saeger zou er overleg gepleegd hebben met drie journalisten: Manu Ruys van *De Standaard*, Emiel Van Cauwelaert van *Het Volk* en Karel De Witte van *Gazet van Antwerpen. Volksgazet* herinnerde eraan dat deze drie journalisten door De Saeger en enkele andere CVP-ministers ook waren geraadpleegd op de vooravond van de door Verroken uitgelokte crisis over Leuven, die tot de val van de regering-Vanden Boeynants had geleid. Manu Ruys schreef in zijn hoofdartikel van 14 januari dat De Saeger 'zijn laatste woord nog niet had gesproken'. Emiel Van Cauwelaert schreef een soortgelijk artikel.

Hoe dan ook, op 14 januari was De Saeger weer present. In de voormiddag had ik tot twee keer toe een gesprek met hem. Tussendoor werd hij ook door de koning ontvangen. Na het tweede onderhoud verklaarde De Saeger tegenover de journalisten dat hij zijn ontslag handhaafde, omdat hij 'niet akkoord kon gaan met een nieuwe verdaging van de geplande havenwerken, in het bijzonder in Zeebrugge'. Gezien de houding van De Saeger was ik verplicht naar een vervanger te zoeken. Mijn keuze viel op Renaat Van Elslande, die sedert enkele maanden de CVP-Kamerfractie aanvoerde nadat Jan Verroken uit die functie ontslag had genomen. Van Elslande was bereid mijn voorstel te aanvaarden. Ik verwittigde het koninklijk paleis.

Toen De Saeger vernam dat hij zou worden vervangen, keerde hij op zijn stappen terug. In de voormiddag van 15 januari kwamen Van Elslande en De Saeger naar mijn kabinet. De Saeger bleek bereid zijn ontslag in te trekken als de socialisten zijn zesjarenplan niet in vraag stelden. In de namiddag bracht ik De Saeger en de socialistische ministers Cools en Leburton rond de tafel om het geschil bij te leggen. Later in de avond werd het overleg voortgezet. Daarbij waren ook Charles Hanin voor de PSC en Edward Anseele voor de Vlaamse socialisten aanwezig. Er werd een ontwerp-communiqué opgesteld waardoor het overleg in het MCESC kon worden hervat en De Saeger zijn plaats in de regering weer kon innemen. Er werd dus geen uitspraak gedaan over de grond van de zaak. Luidens het ontwerp werden de prioriteiten van het zesjarenplan voor de havens bevestigd, wat betekende dat de capaciteit van de nieuwe sluis in de haven van Zeebrugge definitief op 125.000 ton werd vastgelegd. Er werd aan toegevoegd dat de Zeebrugse haven voor schepen met een dergelijke tonnenmaat toegankelijk zou worden gemaakt. Dit was een toegeving aan De Saeger. Voorts werd in de mededeling gezegd dat de regering de gewestelijke instanties, waaronder de Gewestelijke Waalse Economische Raad, over de

havenpolitiek zou raadplegen. Die besprekingen mochten de uitvoering van de prioritaire havenwerken echter niet vertragen.

In de ochtend van 16 januari legde ik het ontwerp-communiqué voor aan de kabinetsraad. Door verscheidene Waalse socialistische ministers en PSC-ministers werden vragen gesteld over het voornemen om in Zeebrugge een sluis voor schepen tot 125.000 ton te bouwen. Ik legde uit dat daarover reeds vroeger overeenstemming was bereikt. De Saeger maakte duidelijk waaruit het nieuwe element in het communiqué bestond. De Waalse ministers waren het hiermee eens, maar eisten in ruil dat de samenstelling van de Nationale Haven-

commissie aangepast en uitgebreid werd zodat de gewestelijke instanties, met andere woorden ook de Waalse, erin vertegenwoordigd zouden worden. De Saeger zei nog dat hij zich niet te veel wou verontschuldigen voor hetgeen gebeurd was, want dat hij anders 'schijnheilig' zou zijn. Hij legde ook uit dat hij de coalitie en de regering geen moeilijkheden had willen berokkenen. Daarmee was het incident gesloten.

Op 22 januari 1970 interpelleerde de liberale senator Raoul Vreven over De Saegers ontslag. Hij wilde weten wat daarvan de echte oorzaak was geweest. Ik verdronk zijn vraag door een zeer uitvoerige en algemene uiteenzetting te geven over de havenpolitiek. Ik werd daarbij ongewild geholpen door Senaatsvoorzitter Paul Struye. Hij feliciteerde me voor mijn redevoering, wat zeer ongebruikelijk was. De nadelen van ons tweekamerstelsel werden nogmaals aangetoond toen de VU'er Hugo Schiltz een week later in de Kamer dezelfde vragen stelde als Vreven. Opnieuw ging ik er niet echt op in. Ik zei dat het verloop van de feiten aangetoond had dat mijn verklaring aan de pers over De Saegers ontslag strookte met de werkelijkheid, namelijk dat de hele zaak in feite niet meer dan 'een licht zeebriesje' was geweest. Dat was het inderdaad ook.

De Saeger was een eerlijk en correct politicus, die altijd loyaal tegenover mij is geweest. Hij was een bekwaam minister. Daarom was ik blij hem in mijn regering te kunnen behouden. Maar hij had een nogal hard karakter en kon soms nogal scherp zijn. De Saeger was zo overtuigd van de mogelijkheden van Zeebrugge dat niemand hem tot andere gedachten kon brengen. Ook dat typeerde hem. Eens hij zijn mening gevormd had, verdedigde hij die zeer systematisch en hardnekkig. Hij dwong door zijn ontslag tweemaal zoveel investeringen af voor Zeebrugge als aanvankelijk in het zesjarenprogramma was voorzien. In feite waren die een peulschil met wat er later gebeurde. Toen stortte men zich voor Zeebrugge in een onbegrensd financieel avontuur. De resultaten waren omgekeerd evenredig. De Waalse politici vonden de bijkomende investeringen een reden om herhaaldelijk compensaties voor hun gewest te eisen, bijvoorbeeld voor Focant. Zij wilden doen geloven dat de regering op een schromelijke wijze 'het rijke Vlaanderen' bevoordeelde met geld dat ook uit 'het arme Wallonië' gehaald werd. Dat was een verkeerde voorstelling van zaken. In het zesjarenprogramma van De Saeger waren voor 67 miljard BF investeringen in Wallonië gepland.

In Vlaanderen beklaagde men zich dan weer over de paritaire verdeling van de kredieten in het kader van economische expansie, die in het regeerakkoord was afgesproken. Die kredieten vertegenwoordigden 2,5 procent van de begroting. Indien men ze had verdeeld volgens de verhouding 60/40, zoals de VU had gevraagd, dan zou Vlaanderen welgeteld 0,25 procent meer van de begroting hebben gekregen! Dit soort kritiek was niets anders dan muggezifterij. De VU vertelde bovendien maar een deel van het verhaal. Zij verzweeg dat de investeringskosten in Wallonië hoger lagen. Tussen 1 juli 1968 en 30 december 1970 werd in Vlaanderen voor 39 miljard BF geïnvesteerd, in Wallonië voor 54 miljard BF. Maar de investeringen in Wallonië leverden 32.500 nieuwe arbeidsplaatsen op, die in Vlaanderen 62.500 arbeidsplaatsen! Zoals bij de grondwetsherziening toonde de VU hiermee aan dat ze negatiefwas in het grote en kleinzielig in het kleine.

Subversieve krachten aan het werk in het Limburgse mijnbekken

Zoals hierboven vermeld, werd de discussie over de havenpolitiek tijdens de gesprekken met De Saeger en de socialistische topministers niet tot op het bot gevoerd. Ik wou de meningsverschillen zo vlug mogelijk overbruggen. Op hetzelfde ogenblik heerste immers ernstige sociale onrust in het land. Het leek mij absoluut noodzakelijk dat de orde gehandhaafd bleef. Een regeringscrisis zou de opruiers en de subversieve krachten die de hand hadden in de sociale moeilijkheden alleen maar in de kaart hebben gespeeld.

Begin 1970 braken verscheidene spontane stakingen uit. Het meest verontrustte mij die de Limburgse mijnen, waar op 5 januari 1970 de mijnwerkers het werk neerlegden. De leiding van de staking berustte niet bij de vakbonden, maar bij een zogenaamd Permanent Stakingscomité. Onder het mom van sociale eisen voerden zij in feite een politieke actie. De staking was helemaal niet verantwoord. Op 15 december 1969 was in de Nationale Gemengde Mijncommissie een collectieve arbeidsovereenkomst afgesloten waarin de Limburgse mijnwerkers een loonsverhoging van 12,1 procent, gespreid over twee jaar, toegekend was. Dat was aanzienlijk meer dan daarvoor. De loonsverhogingen bedroegen tijdens de periode 1965-68 drie à vier procent. Bovendien zouden volgens de nieuwe overeenkomst de laagste lonen worden opgetrokken en zouden enkele sociale voordelen worden uitgebreid. Voor het Permanent Stakingscomité was dat allemaal niet voldoende. Het eiste een onmiddellijke loonsverhoging van liefst vijftien procent, van 1 januari 1970 af.

Normaal had de regering in het conflict niet tussenbeide moeten komen. Het was in de eerste plaats de taak van de directie van de NV De Kempense Steenkoolmijnen en de vakbonden om een oplossing te bereiken. Maar zij waren daartoe niet in staat en richtten zich tot de regering. Die plaatste zich van meet af aan op het standpunt dat zij geen fundamentele toegevingen mocht doen. Zij wou voorkomen dat in andere sectoren eveneens buitensporige looneisen zouden worden gesteld. Dat zou het gemeenschappelijk vakbondsfront van ACV en ABVV onder zware druk plaatsen en misschien zelfs doen uiteenvallen. Voor de sociale vrede was dat allerminst een gunstig vooruitzicht.

Wat meer specifiek de Limburgse mijnwerkers betrof, het bedongen sociale akkoord was uitzonderlijk gunstig. Wegens de koppeling van de lonen aan de index ging het in feite om een loonsverhoging van 20 tot 25 procent. Toch wou de regering zich niet onverzoenlijk opstellen. Zij was bereid een aantal minder belangrijke punten van de collectieve arbeidsovereenkomst aan te passen, zoals de vervroegde toepassing van een aantal loonsverhogingen en de vervroegde uitbetaling van de eindejaarspremie van de mijnwerkers. Aan die voorstellen verbond zij wel de voorwaarde dat het werk op 19 januari moest worden hervat. Het Permanent Stakingscomité verwierp de aanpassingen en noemde de voorwaarde die de regering stelde ‘chantage’!

Op 20 januari deed de regering bij monde van minister van Economische Zaken Edmond Leburton een nieuwe poging om de stakers tot andere gedachten te brengen. Leburton deelde mee dat de eindejaarspremie van de mijnwerkers die het werk hervatten onmiddellijk zou worden uitbetaald. Deze geste werd door het Permanent Stakingscomité genegeerd. Meer zelfs, het verhardde nog zijn standpunt en voerde de agitatie nog op. Het kreeg daarbij de steun van Mijnwerkersmacht, een organisatie van zogenaamde studenten die in pamfletten de vakbonden ervan beschuldigde de trouwste verdedigers van het kapitalisme te zijn. De gemoederen raakten stilaan verhit. Op 23 januari deden zich aan verscheidene mijningangen ernstige incidenten voor tussen stakers en rijkswacht. Groepen mijnwerkers blokkeerden ook wegen en staken verkeersborden in brand. In de avond van 23 januari verspreidde het ACV een communiqué waarin het de regering verzocht een nationale arbeidsconferentie bijeen te roepen over het vraagstuk van de Limburgse mijnen.

Het was duidelijk dat men in de christelijke vakbond zenuwachtig werd. Tijdens de kabinetsraad in de voormiddag van 23 januari had P.W. Segers er trouwens op aangedrongen een nieuw initiatief te nemen. De meeste ministers trokken de

opportuniteit daarvan in twijfel. De volgende dag sprak Emiel Van Cauwelaert in *Het Volk* zijn teleurstelling uit over de 'stugge houding' van de regering. Hij schreef dat het 'gezond verstand niet had gezegevierd' en drukte ook de hoop uit dat het verzoek van het ACV voor de bijeenroeping van een nationale arbeidsconferentie gehoor zou vinden.

Na enkele dagen van drukke consultaties met vertegenwoordigers van de vakbonden en

de werkgevers, en met Limburgse politici besliste de regering op 27 januari de eindejaarspremie van de mijnwerkers onmiddellijk en onvoorwaardelijk uit te betalen. Tevens vertrouwde zij de Limburgse provinciegouverneur Louis Roppe een informatieopdracht toe. Zij kondigde ook de bijeenroeping aan van het Nationaal Comité voor Economische Expansie, dat de economische en sociale toestand, en dan met name de problemen van de steenkoolmijnen, zou bespreken. Het Permanent Stakingscomité wees andermaal deze tegemoetkomingen af.

Tijdens de kabinetsraad in de voormiddag van 30 januari verdedigde P.W. Segers de opvatting dat het gevaarlijk zou zijn indien de regering haar standpunt behield dat er aan de mijnwerkers geen essentiële toegevingen konden worden gedaan. In de namiddag van 30 januari bracht de Limburgse provinciegouverneur Roppe verslag uit over zijn opdracht. Roppe was van oordeel dat een oplossing alleen mogelijk was indien de loonsverhoging van vijftien procent ingewilligd werd. Het Permanent Stakingscomité wou van geen wijken weten en had nog een grote invloed op de mijnwerkers. Het ACV was wel bereid ter plaatse contact te zoeken met het comité, maar niet op het nationale vlak, terwijl het ABVV over heel de lijn weigerachtig stond tegenover elk contact. Er was aan Roppe tevens gesuggereerd een bemiddelaar met naam, Achiel Van Acker of Gust Cool, aan te stellen.

Op 3 februari bracht Roppe opnieuw verslag uit. Daarvoor en daarna pleegde een beperkt ministercomité geregeld overleg met de vakbonden en de werkgevers van het Limburgse mijnbekken. De regeringstop bleef erbij dat de sociale programmatie voor de mijnen niet in vraag kon worden gesteld. Toen zij dit standpunt op 4 februari bekendmaakte, reageerde het Permanent Stakingscomité met bedreigingen. Het kondigde aan dat voortaan ‘de harde middelen’ zouden worden gebruikt en de regering verantwoordelijk zou zijn voor ‘alle eventuele gebeurtenissen’.

Op aandringen van de vakbonden stemde de regering ermee in om met hen en de werkgevers rond de tafel te gaan zitten en de sociale programmatie voor de mijnwerkers opnieuw te onderzoeken. Dat overleg vond plaats op 7 februari. Aangezien de vakbonden vooraf hadden verklaard dat zij niet zouden buitenkomen zonder een akkoord, mondden de besprekingen uit in een marathonvergadering. Pas na tien uur onderhandelingen werd er overeenstemming bereikt. Het belangrijkste resultaat was dat een aantal premies in het loon van de mijnwerkers geïntegreerd zouden worden. Deze verbeteringen raakten niet aan de essentie van de collectieve arbeidsovereenkomst die in de Nationale Gemengde Commissie was afgesloten. De eis voor een loonsverhoging met vijftien procent werd bijgevolg niet ingewilligd. Het Permanent Stakingscomité wees het akkoord van de hand, maar dat kon niet beletten dat de mijnwerkers in een referendum hun instemming betuigden. Toen het constateerde dat de arbeiders het werk hervatten, riep het Permanent Comité op tot een bezetting van de mijnen. Deze oproep werd niet gevolgd, waarna de leider van het comité, Gerard Slegers, durfde verklaren dat ‘de regering geslaagd was in haar politiek van uithongering van de mijnwerkers’.

Die verklaring bewees de demagogische houding van de stakingsleiders. Zij waren echter niet de enigen die zich daaraan schuldig maakten. Vanzelfsprekend trok de communistische partij ook fel van leer tegen de regering, maar ook de Volksunie verspreidde halve waarheden en slogans. Zelfs Limburgse PVV'ers, zoals Raoul Vreven, verklaarden zich akkoord met de eisen van de stakers. Vreven hield op 12 februari 1970 in de Senaat een beschamende interpellatie over de mijnstaking. Hij

beweerde bijvoorbeeld dat de lonen van de mijnwerkers te laag waren, wat hij wilde aantonen door vergelijkingen te maken met economische spitssectoren, zoals de autonijverheid.

Wat mij betreft zijn de lonen nooit te hoog. Een regering moet echter zorgen voor de algemene welvaart. Indien zij had toegegeven aan de buitensporige loonsverhoging die

stakingsleiders eisten, dan zou dat ongetwijfeld een ongunstige weerslag hebben gehad op andere sectoren en de concurrentiepositie van onze ondernemingen in gevaar hebben gebracht. Het was toch ook niet mogelijk en niet wenselijk loonsverschillen uit te sluiten. Vreven stelde ook voor de steenkoolprijzen te verhogen om de looneisen van de mijnwerkers te kunnen inwilligen. Dat was geen oplossing, omdat het een versnelde sluiting van de steenkoolmijnen tot gevolg zou hebben. Bovendien zou de Waalse staalindustrie de concurrentie met buitenlandse bedrijven niet meer hebben aangekund, omdat zij verplicht was duurdere Limburgse en ook Waalse kolen aan te kopen. Trouwens, indien de steenkoolprijzen wegens conjuncturele omstandigheden aanzienlijk zouden dalen, zouden de mijnwerkerslonen moeten worden verminderd als men prijzen en lonen aan elkaar koppelde. Dat was ondenkbaar.

In plaats van de mijnwerkers naar de mond te praten, hadden Vreven en anderen er beter aan gedaan hen de waarheid te vertellen en te zeggen dat zij een buitengewoon gunstige collectieve arbeidsovereenkomst hadden bedongen. Dan zou de regering niet alleen tegenover de mijnwerkers hebben gestaan en zou de indruk niet gewekt zijn dat wij ‘ongenadig’ optraden.

De weinig objectieve radio- en tv-berichtgeving over de staking versterkte nog die indruk. Op tv liet men bijvoorbeeld beelden zien van een mijnwerkersgezin dat door de staking de financiële eindjes niet meer aan mekaar kon knopen, alsof dat de schuld van de regering was en niet van de stakingsleiders. Diegenen die de regering ‘chantage’ verweten, gaven er zich geen rekenschap van dat 250.000 arbeidersgezinnen in België belastingen betaalden enkel en alleen om de steenkoolmijnen te subsidiëren.

Wegens de moeilijkheden die de vakbonden begin 1970 ondervonden om in de Limburgse mijnstreek en elders de sociale onrust onder controle te krijgen, vroegen zij aan de regering een nationale arbeidsconferentie bijeen te roepen. De regering liep daar niet warm voor. Zij meende dat de problemen die de vakbonden ter sprake wilden brengen evengoed in het Nationaal Comité voor Economische Expansie aan bod konden komen. Het compromis bestond erin een economische en sociale conferentie met beperkte delegaties van de werknemers, de werkgevers en de regering te organiseren. Die conferentie kwam tweemaal bijeen: op 23 februari en 16 maart.

Zij resulteerde in een aantal afspraken over de democratisering van de economie en de verbetering van de sociale programmatie.

Tubman en Tito in België

Behalve het kleine incident met minister van Openbare Werken De Saeger en de staking in het Limburgse mijnbekken hadden alle andere belangrijke politieke problemen in 1970 te maken met de grondwetsherziening. De besprekingen daarover waren in een beslissende fase getreden en eisten het grootste deel van mijn tijd en energie op. Tussen al de vergaderingen en gesprekken daarover door woonde ik allerlei officiële en minder officiële plechtigheden, vieringen en bijeenkomsten bij, waar ik dan nog dikwijls het woord moest voeren. Daarnaast was mijn aanwezigheid ook vereist bij officiële bezoeken van staatshoofden en regeringsleiders, onder meer

van bondspresident Franz Jonas van Oostenrijk (26-28 mei), prins Souvanna Phouma van Laos (12 oktober) en president Léopold Senghor van Senegal (20-23 oktober).

Het opmerkelijkste bezoek was ongetwijfeld dat van William Tubman, de president van Liberia, de oudste republiek op het Afrikaanse continent en de enige staat in Afrika die nooit onder koloniaal bestuur gestaan had. Tubman verbleef van 4 tot 9 juli 1970 in ons land. Zijn bezoek gaf in de pers aanleiding tot vermakelijke commentaren. Tubman was per schip naar hier gekomen, naar verluidt omdat hij in geen vliegtuig wou. Het bleek tevens dat hij hier

slechts op doorreis was naar Zwitserland waar hij jaarlijks een kuur ging doen. In zijn kielzog reisde tevens een uitgebreid en kleurrijk gezelschap van ministers en zogenaamde technici mee. Het verbaasde de pers dat de president van zo'n klein staatje ontvangen werd met alle eer verbonden aan zijn functie. De koning en de koningin boden hem op het Paleis in Laken een lunch aan. Buitenlandse Zaken organiseerde contacten met zakenlui en bezoeken aan staalbedrijven in Luik, de stad Brussel, de haven van Antwerpen en andere interessante plaatsen in ons land. Tubman had vreemd genoeg veel last van de hitte in ons land. Hij vond dat die ondraaglijk was.

De merkwaardige gewoonten van Tubman verbaasden nog meer. Als hij champagne dronk, vroeg hij steeds zout dat hij met grote hoeveelheden in zijn glas strooide. Tubman kon ook goed overweg met whisky. Voor zijn aankomst had hij via zijn protocolmeester laten weten dat hij een speciaal soort van die geestrijke drank wenste. Ik had die dan ook laten aankopen. Zijn gevolg was al even excentriek. Zijn echtgenote deed tijdens het diner dat ik de delegatie aanbood haar schoenen uit en liet ze wegglijden onder tafel. Naarmate de maaltijd vorderde, kwamen ook steeds meer leden van zijn gezelschap mijn ambtswoning binnengevallen. Uiteindelijk waren ze met veertig, hoewel wij slechts een twintigtal uitnodigingen hadden bezorgd.

Na Tubmans vertrek kwamen ook onaangename aspecten van zijn bezoek aan het licht. Het bleek dat hij heel wat schulden in ons land had gemaakt. Hij had onder meer een groot aantal tv-toestellen aangekocht en mee laten inschepen. Nochtans waren in zijn land geen tv-uitzendingen mogelijk. Bij zijn aankopen had hij gezegd dat de rekeningen zouden worden betaald door zijn gevolmachtigd minister in Brussel.

Het bezoek dat de meeste voorbereiding vereiste was ongetwijfeld dat van de Joegoslavische president maarschalk Tito, dat begin oktober 1970 plaatsvond. Het was algemeen bekend dat er tegen Tito allerlei doodsbedreigingen werden geuit. Er moesten bijgevolg uitzonderlijke veiligheidsmaatregelen worden genomen. Dat vergde de inzet van veel mensen en middelen, ook al omdat het programma van het driedaagse bezoek zwaar was. Persoonlijk was ik ten zeerste bekommerd om Tito's veiligheid tijdens het galaconcert in de oude gebouwen van de radio en televisie aan het Flageyplein. Er deden zich, zoals tij dens het hele bezoek, gelukkig geen problemen voor. Toen ik Tito in de voormiddag van 9 oktober op de luchthaven van Zaventem uitgeleide deed en zijn vliegtuig enkele minuten later in de wolken verdween, slaakte ik een grote zucht van opluchting.

Tito was met Nehru van India en Nasser van Egypte de aanvoerder van de zogenaamde groep van niet-gebonden landen die de verdeling van de wereld in twee grote machtsblokken wenste te doorbreken.

Tijdens het persoonlijke onderhoud dat ik met hem had, gaf hij de indruk voorstander te zijn van de ontbinding van de NAVO en van het Warschaupact. Ik maakte Tito duidelijk dat hij zich geen illusies moest maken over eventuele Belgische steun voor zijn idee, althans voor zover het betrekking had op de NAVO. Wij wensten trouw te blijven aan de Westerse verdedigingsorganisatie. Tito toonde zich ook bezorgd over de toestand in het Midden-Oosten. Een tiental dagen voor zijn bezoek was de Egyptische president Nasser, met wie hij goede persoonlijke relaties had, onverwacht aan de gevolgen van een hartaanval overleden. Algemeen was men van oordeel dat het wegvallen van Nasser een ernstige hypotheek legde op het vredesplan dat de Verenigde Staten in juni 1970 hadden voorgesteld. Volgens dat plan zouden

onderhandelingen worden aangevat voor een duurzame vrede in het Midden-Oosten nadat alle betrokken landen zich bereid hadden getoond de fameuze resolutie 242 van de Verenigde Naties te aanvaarden en volledig uit te voeren. Die resolutie kwam erop neer dat de betrokken landen elkaars soevereiniteit, onafhankelijkheid en territoriale integriteit zouden erkennen en Israël zich uit de gebieden die het tijdens de Zesdaagse Oorlog bezet

had, zou terugtrekken. Het Amerikaanse plan verdeelde de Arabische landen in voor- en tegenstanders. Nasser had de grote lijnen ervan aanvaard, maar de hoop dat opposanten zoals Syrië en Irak zouden kunnen worden overtuigd, nam na zijn dood sterk af.

Ik legde Tito uit dat wij, zoals de meeste landen, VN-resolutie 242 onderschreven. Ik beklemtoonde daarbij dat die resolutie volledig moest worden uitgevoerd: ontruiming van de bezette gebieden in ruil voor de volledige erkenning van de staat Israël en het waarborgen van zijn vrede en veiligheid. Tito leek akkoord te gaan met het vredesplan van de Verenigde Staten. Vreemd genoeg zei hij mij dat hij de Zesde Vloot van de Verenigde Staten, die permanent in het Middellandse-Zeegebied opereerde, daar liever zag verdwijnen. Aangezien de Amerikaanse aanwezigheid de basis was van onze veiligheid, verwierp ik dat idee op de meest categorische wijze.

Uiteraard werd ook onderzocht hoe de economische relaties tussen ons land en Joegoslavië verbeterd konden worden. Ik dacht eraan een handelsmissie naar Joegoslavië te sturen. Belangrijk voor ons land was dat Joegoslavië een bestelling overwoog bij Bell Telephone in Antwerpen. Dat was een van de onderwerpen die met Tito besproken werden tijdens een onderhoud waarbij verscheidene ministers aanwezig waren, onder wie minister van PTT Edward Anseele.

Mijn bezoek aan Turkije

Wegens de overvolle binnenlandse politieke agenda bleven mijn officiële bezoeken aan andere landen tot een strikt minimum beperkt. Normaal had ik ons vorstenpaar moeten vergezellen tijdens het officiële bezoek dat zij van 17 tot 30 juni aan Kongo brachten. Maar nieuwe moeilijkheden in verband met de grondwetsherziening dwongen vice-premier André Cools en mijzelf in Brussel te blijven. Minister van Ontwikkelingssamenwerking Raymond Scheyven vertegenwoordigde de regering. Hij woonde er met koning Boudewijn en koningin Fabiola de viering bij van de tiende verjaardag van de onafhankelijkheid van Kongo. Tijdens de hele duur van hun reis werd ons vorstenpaar geestdriftig ontvangen.

Mijn enige staatsbezoek in 1970 was dat aan Turkije. Ik verbleef er van 11 tot 15 september op uitnodiging van de Turkse regering. Ik was vergezeld van mijn echtgenote, mijn kabinetschef Jan Grauls, ambassadeur Roland d'Anethan, André Wendelen, onze ambassadeur in Ankara, professor John Van Waterschoot, die aan mijn kabinet was verbonden, en van Emile Van Wijmeersch, hoofdgeneesheer bij het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Wij reisden met het koninklijke vliegtuig, een oude DC6, dat ruim een uur meer nodig had voor de vlucht dan voorzien. Het bleek namelijk dat er een beetje tegenwind was... Ik vroeg me af welke indruk onze laattijdige aankomst op de Turkse regeringsverantwoordelijken maakte.

De vertraging had onder meer tot gevolg dat de plechtigheid aan het mausoleum van Atatürk, de stichter en de eerste president van de republiek Turkije, in het halfduister plaatsvond. Atatürk, ‘Vader van de Turken’, kwam in 1923 aan de macht en zette Turkije op het spoor van de modernisering naar Westers model. Onder zijn bewind verdween de politieke en sociale hegemonie van de islam en werd het

mohammedaans hoofddeksel of fez verboden. Atatürk hield ooit een redevoering die niet minder dan zes dagen duurde. Dat moet een record zijn. De journalisten die zich geregeld storen aan de langdradige toespraken in het Belgische parlement zijn er zich niet van bewust dat het veel erger zou kunnen zijn als de volksvertegenwoordigers en senatoren aan Atatürk een voorbeeld zouden nemen.

Turkije behoort samen met Griekenland en het oude Rome tot de bakermat van de Westerse beschaving. We hadden de gelegenheid verscheidene historische plaatsen en bezienswaardigheden te bezoeken: het Hettietenmuseum in Ankara, de antieke ruïnes van Efeze, het Topkapi-paleis, de moskee van sultan Ahmed en de Aya Sophia in Istanboel of het

vroegere Constantinopel. Hoewel deze stad niet de hoofdstad is, is zij vanuit economisch en cultureel oogpunt nog steeds de belangrijkste stad van Turkije. Gezien vanuit de Gouden Hoorn, een van de mooiste baaien ter wereld, biedt Istanboel met zijn koepels en minaretten een prachtige aanblik. We maakten ook een excursie op de Bosporus en bezochten de historische plaatsen van Bursa. Daar woonden we ook een opvoering bij van een folkloristische groep die gevechten van de Janitsaren uitbeeldden. De Janitsaren vormden de kern van het Osmaanse leger en maakten door hun strenge discipline de veroveringen in Azië en Europa mogelijk. Het omkeren van soepketels was voor hen het gebruikelijk sein voor een aanval. De dansers gebruikten evenwel geen soepketels, wel kromzwaarden. Hun opvoering was zeer sensationeel, maar ook zeer gevaarlijk.

Het politieke programma van het bezoek was grondig voorbereid door minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel. De bedoeling was de banden met Turkije nauwer aan te halen. Vanuit strategisch oogpunt was het land voor de NAVO en de Westerse verdediging van bijzonder groot belang. Van zijn kant zocht Turkije toenadering tot de Europese Gemeenschap. De Belgische regering wou daarbij, in de mate van het mogelijke, behulpzaam zijn. Dat was niet eenvoudig, omdat de industrialisering van Turkije nog niet ver gevorderd was. Inzake export had het bijgevolg niet zoveel te bieden. Het was ook een uitgestrekt land met een omvangrijke bevolking waarvan het overgrote gedeelte in de landbouwsector werkzaam was. Ondanks de onder Atatürk ingezette moderniseringspolitiek werden de sociale verhoudingen op het platteland nog steeds in hoge mate bepaald door de islam en de aloude tradities. De wereld van de mannen en die van de vrouwen bleven sterk gescheiden, en bij huwelijken was de bruidsprijs nog gebruikelijk.

Een andere belangrijke handicap van Turkije was de politieke instabiliteit. Meerderheid en oppositie leefden meestal op erg gespannen voet. De partij van de toenmalige premier Süleyman Demirel, de Gerechtigheidspartij, werd hardnekkig bestreden door de linkse partijen. Geregeld werden er aanslagen gepleegd en andere terroristische activiteiten georganiseerd. Dat was trouwens ook de reden waarom wij tijdens de hele duur van ons verblijf bijzonder scherp bewaakt werden. Gewapende veiligheidsagenten bevonden zich steeds in onze buurt. Als wij in een hotel aankwamen, gingen zij zelfs mee tot in de slaapkamers. Tijdens onze tocht op de Bosporus werd onze boot begeleid door verscheidene kleine vaartuigen van de Turkse zeemacht waarop zwaar bewapende soldaten hadden plaatsgenomen. Bij ons bezoek aan Efeze stonden achter de ruïnes en op de glooiingen van de heuvels mitrailleurs opgesteld.

Het Demirel-regime trad zelf ook nogal hardhandig op. Wij waren daarvan getuige toen wij op het vliegveld in Istanboel klaarstonden om te vertrekken. Toen armoedig geklede vrouwen en kinderen ons probeerden te benaderen, werden zij door militairen letterlijk weggeschopt.

Fanatisme en geweld waren kenmerkend voor de Turkse politiek. Celâl Bayar en Adnan Menderes konden daarvan meespreken. Zij bestuurden respectievelijk als president en premier van 1950 tot 1960 Turkije, maar werden door militairen aan de dijk gezet en tijdens een monsterproces ter dood veroordeeld. Bayar had het geluk dat zijn vonnis werd omgezet in levenslange hechtenis. Menderes daarentegen werd samen met zijn minister van Binnenlandse Zaken en zijn minister van Financiën

gewoon opgehangen. Gelukkig wordt dit soort praktijken in ons land niet toegepast, anders was ik nooit oud geworden.

Mijn bezoek aan Turkije leverde geen spectaculaire resultaten op. Met premier Demirel was ik het in grote trekken eens over de associatiepolitiek van de EG en Turkije. Demirel drong sterk aan op de verbetering van de economische samenwerking. We spraken af een gemengd Turks-Belgische werkgroep op te richten die met die opdracht zou worden belast.

Het zilveren bisschopsjubileum van kardinaal Suenens

Bij het overzicht van de gebeurtenissen in 1970 kan ik niet voorbijgaan aan de viering van kardinaal Suenens ter gelegenheid van de 25ste verjaardag van zijn bisschopswijding.

Ik maakte met kardinaal Suenens kennis in 1940, toen hij vice-rector van de Katholieke Universiteit te Leuven werd. Tijdens de oorlogsjaren droeg hij grote verantwoordelijkheid. Na de veroordeling en gevangenzetting van monseigneur Van Waeyenbergh leidde hij de universiteit in een gevaarlijke en moeilijke periode. Met de inzet van heel zijn persoonlijkheid heeft hij toen hulp verleend waar dat mogelijk was, en daarbij veel gevaren getrotseerd. In 1945 werd hij hulpbisschop van kardinaal Van Roey, de onvergetelijke primaat van de katholieke Kerk. Na diens dood in 1961 werd hij in die functie aangesteld. Een nieuw tijdperk begon toen, niet alleen in de Kerk, maar ook in de politiek en in feite in heel de maatschappij. In plaats van onverdraagzaamheid tussen levensbeschouwingen, politieke partijen en organisaties ontstond er wederzijds begrip. Terwijl vroeger de verhoudingen tussen groepen en organisaties meestal gebaseerd waren op macht, kwamen er in de loop van de jaren zestig veel vormen van wederzijds overleg tot stand waarbij men zich als gelijken gedroeg. Het individuele geweten voelde zich ook bevrijd, omdat het meer werd gerespecteerd. Die veranderingen manifesteerden zich ook in de Kerk. Kardinaal Suenens was zich ten volle bewust van de noodzaak de evangelische boodschap te actualiseren. Tijdens het Tweede Vaticaans Concilie spande hij zich daarvoor enorm in. Hij nam onder meer het initiatief voor de voorbereiding van een tekst *Over de kerk in de huidige wereld*, die resulteerde in de pastorale constitutie *Gaudium et spes*. Hierin werden thema's behandeld als huwelijk en gezin, rechtvaardigheid, bezit en sociale vrede, oorlog en vrede en de gemeenschap van de volkeren. Ook na het Tweede Vaticaans Concilie kwam kardinaal Suenens geregeld in de belangstelling met zijn pleidooien om Rome en de paus uit hun isolement te halen en de leken in de Kerk meer verantwoordelijkheid te geven. Voor alles was hij de bisschop van de dialoog en van de verzoening, die de vrucht is van de dialoog.

Hoewel de behoudsgezinden in de Kerk hem dikwijls scherp op de korrel namen, meende ik dat kardinaal Suenens grote verdiensten had. Ik ging dan ook graag in op de uitnodiging om de viering bij te wonen die op 11 november 1970 georganiseerd werd ter gelegenheid van zijn zilveren bisschopsjubileum. Eerst werd een dankmis opgedragen in de basiliek van Koekelberg waarbij de koning en de koningin, en verscheidene politieke vooraanstaanden aanwezig waren. In zijn homilie verwoordde kardinaal Suenens zijn opvattingen over de moderne Kerk. Over de opdrachten van een bisschop zei hij dat die tussen de gelovigen moest staan en niet erboven. De religieuze crisis beschouwde hij als een uitdaging om tot een vuriger en een meer geëngageerd geloof te komen. Ook sprak hij nogmaals een oecumenische geloofsbelijdenis uit.

Na de eucharistieviering vond een receptie en een diner plaats in het klooster van het Instituut van de Dochters van de Wijsheid in Ganshoren. Ik was een van de weinige leken tussen de talrijke kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders en de abten van de kloosters en abdijen in ons land. Er werden toespraken gehouden door monseigneur Charue van Namen namens de Waalse bisschoppen en door monseigneur De Smedt van Brugge namens de Vlaamse bisschoppen. Met verbazing luisterde ik

naar monseigneur Charue, omdat hij niet bepaald vriendelijk was voor kardinaal Suenens. Hij liet duidelijk verstaan niet akkoord te kunnen gaan met de modernistische richting die de kardinaal aan de Kerk en de liturgie wou geven. Hoewel hij voorzichtiger was in zijn woordkeuze, was ook monseigneur De Smedt niet erg vleiend.

In mijn tafelrede bracht ik een zeer oprechte en warme hulde aan kardinaal Suenens,

die zeer ontroerd leek te zijn door mijn hommage. Later vroeg hij mij ervoor te zorgen dat mijn redevoering gepubliceerd zou worden. Dat beschouwde hij blijkbaar als een soort compensatie, vooral voor de naar mijn mening weinig gepaste toespraak van monseigneur Charue.

Het overlijden van Terwagne en het vertrek van Leburton uit de regering

Door de perikelen over de grondwetsherziening kreeg de bespreking van de ontwerp-begroting van 1971 minder aandacht dan gewoonlijk. In feite was dat niet terecht. Vice-premier en minister van Begroting André Cools, minister van Financiën Jean Snoy en ikzelf hadden deze begroting met grote zorg voorbereid. Net zoals dat bij de begroting van 1970 het geval was geweest, wilden we absoluut een begroting in evenwicht voorleggen en de stijging van de overheidsuitgaven onder controle houden. We slaagden daar ook in zonder belastingverhogingen. De ontvangsten op de gewone begroting van 1971 werden geraamd op 318,9 miljard BF. We voorzagen 318,7 miljard BF uitgaven, wat in vergelijking met de oorspronkelijke begroting van 1970 een stijging met 9,75 procent betekende. Dat stemde nagenoeg overeen met het stijgingspercentage in onze buurlanden. Meer dan de helft van de uitgavenstijging werd veroorzaakt door de Rijksschuld, het onderwijs en de sociale zekerheid.

Het basisprogramma voor investeringen op de buitengewone begroting werd bepaald op 44.7 miljard BF tegenover 38,2 miljard BF in 1970. Daarbij moesten nog financiële uitgaven voor een bedrag van 11,9 miljard BF worden gevoegd en een vastleggingsprogramma van 15.8 miljard BF voor openbare werken.

In de algemene toelichting bij de begroting werden ook gegevens verstrekt over de uitvoering van de lopende begroting. Hierin kon men vernemen dat die wellicht met een overschot van 1,6 miljard BF zou worden afgesloten. Dat was niet alleen het resultaat van de gunstige economische conjunctuur, maar ook van goed beleid. De beperkte bijkredieten voor 1970 werden bijna volledig gecompenseerd door kredietannuleringen. Dat betekende niet dat minister van Financiën Snoy en ikzelf tijdens de bespreking van de begroting in Kamer en Senaat euforisch deden. Wij riepen op tot voortdurende waakzaamheid en waarschuwden voor de ononderbroken toename van de overheidsuitgaven. Ik sprak profetische woorden toen ik zei dat het land zware financiële problemen zou kennen indien de begrotingsdiscipline niet gehandhaafd werd. Na 1972 vierden de opeenvolgende regeringen geleidelijk de teugels. Dat leidde aan het eind van de jaren zeventig tot een echte budgettaire ontsporing waarvan de gevolgen zich nog lang zouden laten voelen.

Mijn waarschuwing tijdens het begrotingsdebat was ook een verwijzing naar de gewijzigde economische toestand. Na de uitzonderlijke economische bedrijvigheid in 1969 vertraagde in de loop van 1970 het groeitempo van de bedrijfsinvesteringen, het particuliere verbruik en de buitenlandse handel. Volgens conjunctuuranalisten zou die verzwakking in 1971 voortduren. Fiscale meeropbrengsten zoals in 1969 en 1970 moesten dus niet verwacht worden. Dat was een reden te meer om zorgvuldig te waken over het realiseren van de begrotingsdoelstellingen.

De regering werd het daarbij echt niet makkelijk gemaakt. Tijdens de eerste maanden van 1971 werd zij bestookt met financiële en sociale eisen van diverse

pressie- en bevolkingsgroepen, die allemaal verwachtten dat zij over de hele lijn voldoening zouden krijgen. Een korte opsomming: de middenstanders verzetten zich tegen de door hen verschuldigde provisie die nodig was om de weerslag van de invoering van de BTW op de begroting op te vangen; het overheidspersoneel wenste een nieuwe collectieve arbeidsovereenkomst; het onderwijzend en het verplegend personeel vroegen de herwaardering van hun beroep; de boeren waren ontevreden over het Europese landbouwbeleid; en het personeel van de

Nationale Bank eiste gelijke wedden als in de particuliere banken. De middenstand organiseerde betogingen en winkelsluitingen, het overheidspersoneel dreigde met een staking, de boeren kwamen op straat en lieten bij hun betoging op 23 maart in Brussel een spoor van vernieling achter. Daarnaast zocht de regering in dezelfde periode naar een oplossing voor het aanzuiveren van het tekort in de ziekteverzekering, werd het wetsontwerp op de werkingskosten in het kader van de universitaire expansie in het parlement behandeld en moest de grondwetsherziening verder uitgevoerd worden.

Problemen bij de vleet dus, die een eindeloze reeks marathon- en nachtvergaderingen met zich brachten. Vertegenwoordigers van belangenorganisaties formuleerden het ene ultimatum na het andere. Zij vonden de problemen van hun achterban uiteraard de belangrijkste en wilden hun eisen het liefst onmiddellijk ingewilligd zien. De ministers holden van de ene vergadering naar de andere, van het ene comité naar het andere, van hun kabinet naar het parlement, en van Brussel naar hun arrondissement. Daarbij kwam dat de regering het laatste jaar van de legislatuur inging en de zenuwachtigheid bij de meerderheidspartijen toenam.

Dat had uiteraard zijn weerslag op de verstandhouding in de regering. Tijdens de kabinetsraad van 5 februari 1971 maakte Theo Lefèvre een grote scène. Hij vond dat vice-premier en minister van Begroting André Cools tijdens de beraadslagingen te partijdig optrad. In zijn typische scherpe stijl zei hij dat Cools systematisch ontwerpen en maatregelen van CVP-en PSC-ministers bekritiseerde. Cools reageerde boos. Hij eiste dat Lefèvre zijn woorden introk, zoniet zou hij ontslag nemen. Ook andere socialistische ministers laakten de oprisping van Lefèvre. Het incident werd gesloten nadat ik een oproep tot kalmte had gedaan en had gewezen op de bijzondere positie van Cools. Hij was de woordvoerder van de socialistische ministers. Die kwamen gewoonlijk vóór de kabinetsraad bijeen om de agenda van de kabinetsraad door te nemen. Cools had de taak de bedenkingen en opmerkingen van zijn partijgenoten te formuleren. Daardoor ontstond gemakkelijk de indruk dat hij zich met alles en nog wat inliet.

De humeurigheid van Lefèvre was wellicht ook te wijten aan de waanzinnige omstandigheden waarin de regering in die periode werkte. BSP-minister van Communautaire Betrekkingen Freddy Terwagne bezweek onder de druk. In de nacht van 30 op 31 januari, onmiddellijk na een kabinetsraad die bijna twaalf uur geduurd had, stortte hij op de brede trap in de Wetstraat 16 in elkaar. Eerst dacht men aan een lichte hartaanval, daarna werd de inzinking aan oververmoeidheid toegeschreven. Na enkele dagen bleek echter dat hij leed aan ernstige stoornissen in de bloedsomloop. Na een achttal dagen verslechterde zijn toestand aanzienlijk. Toen ik hem op 9 februari 1971 een bezoek bracht in de reanimatieafdeling van het Bavièreziekenhuis in Luik, legde zijn behandelende geneesheer professor Van Cauwenberge mij uit dat het ergste mocht worden verwacht. In de avond van 15 februari overleed Terwagne. Nauwelijks 45 jaar oud stierf hij eenveel te vroegtijdige dood.

Hoewel het nieuws voor mij geen verrassing was, raakte het mij diep. Na J.J. Merlot was hij de tweede minister die ik verloor. Nauwelijks twee jaar daarvoor had Terwagne mij in de ochtend van 9 januari 1969 als eerste op de hoogte gebracht van het zware ongeluk van J.J. Merlot, waarvan hij getuige was geweest. Niemand kon toen voorzien dat Terwagne even abrupt en onverwacht zou overlijden. Merlot en Terwagne hadden overigens veel gemeen. Ook Terwagne had ten tijde van de staking

tegen de Eenheidswet tot de ‘renardisten’ behoord. Ook hij was een militant verdediger van zijn gewest. Maar net als Merlot was Terwagne in de regering een trouwe medewerker. Als minister van Communautaire Betrekkingen legde hij een bijzonder grote hardnekkigheid en vindingrijkheid aan de dag bij het zoeken naar een vergelijk over de grondwetsherziening. Het was de opdracht van de regering zijn onvoltooide werk tot een goed einde te brengen. Net als met Merlot verloor ik met Ter-

wagne een politieke vriend. Buitenstaanders kijken vaak verbaasd op als er tussen politici van verschillende partijen vriendschapsbanden ontstaan. Door hun bijna dagelijkse contacten en door hun gezamenlijke opdracht ligt dat echter in de natuur der dingen. Zeker bij ministers, die dikwijls in moeilijke omstandigheden samen en collegiaal zwaarwichtige beslissingen nemen.

Vele duizenden stelden er prijs op om Terwagne op 20 februari in Amay, waar hij korte tijd voor zijn overlijden burgemeester was geworden, een laatste groet te brengen. Ik hield op de aangrijpende uitvaartplechtigheid een ontroerend huldebetoon. Na mij sprak ook een vertegenwoordiger van de Loge een afscheidswoord uit.

Terwagne had normaal gezien Edmond Leburton als minister van Economische Zaken moeten opvolgen. Op 23 januari 1971, een week voor Terwagne neerzeeg, was Leburton tot medevoorzitter van de BSP verkozen. Jos van Eynde was de tweede voorzitter. Samen vervingen zij Léo Collard, die de BSP elf jaar had geleid. De formule van twee nationale voorzitters was een compromis tussen Walen en Vlamingen. Deze laatsten wensten dat na de Walen Max Buset en Léo Collard eindelijk een Vlaming het roer in handen zou nemen. Algemeen werd daarvoor Jos Van Eynde naar voren geschoven, die sedert 1954 ondervoorzitter was. Tegen zijn kandidatuur rezen van Waalse zijde echter bezwaren, zodat een verzoeningsformule uitgewerkt werd. Dat bewees nogmaals hoe groot de communautaire spanningen waren.

Door het plotselinge wegvallen van Terwagne moest ik een andere opvolger voor Leburton zoeken. De minister van Economische Zaken moest een politicus met gezag zijn. Vice-premier André Cools leek mij voor die functie de aangewezen man te zijn. Hij nam Economische Zaken van Leburton over en stond Begroting af aan Maurice Denis, die van 1956 tot 1965 Kamerlid was geweest. Als plaatsvervanger van Merlot was hij in 1969 opnieuw volksvertegenwoordiger geworden. Fernand Dehousse werd de nieuwe minister van Communautaire Betrekkingen. Net als Denis was hij een Luikenaar. De nieuwe ministers legden op 22 februari 1971 de eed af.

Het vertrek van Leburton uit de regering en zijn aantreden als BSP-voorzitter was een keerpunt in het bestaan van de coalitie. Hij en Van Eynde zouden het regeringswerk geleidelijk ondermijnen. Leburton kon zijn ambitie om premier te worden niet langer verbergen en stuurde aan op de val van de regering.

Naast de aanstelling van de twee nieuwe socialistische ministers veroorzaakte ook het ontslag van de gouverneur van de Nationale Bank, Hubert Ansiaux, veel commotie in de Wetstraat. Op 28 februari 1971 verliet Ansiaux de Nationale Bank. Normaal gezien had hij nog twee jaar kunnen aanblijven. De pers beweerde dat ik en André Cools hem onder druk hadden gezet om op te stappen. Dat was niet waar. Ik had wel een meningsverschil met Ansiaux over de benoeming van een aantal Vlamingen in belangrijke functies bij de Nationale Bank. Hij kon zich onder meer niet neerleggen bij het vooruitzicht dat Dries Dequae, die tijdens de bespreking van de begroting van 1971 nogmaals zijn bitterheid had laten blijken over de kritiek die hij als minister van Financiën in de regering Lefèvre-Spaak te verduren had gekregen, tot vice-gouverneur zou worden benoemd. Ansiaux verklaarde me dat hij liever wegging dan de benoeming van Dequae te aanvaarden. Ik antwoordde hem laconiek maar kordaat dat ik in dat geval graag zijn ontslag zou aanvaarden. Uit de houding van Ansiaux kan men afleiden hoe groot de pretentie was van sommige hoge Franstalige en nederlandsonkundige ambtenaren.

Robert Vandeputte, die sedert 1944 de NMKN had geleid, volgde Ansiaux op. Hij was de eerste Vlaming die gouverneur van de Nationale Bank werd.

Kanselier Brandt en president Pompidou

Tijdens het voorjaar van 1971 voerde ik belangrijke gesprekken met Bondskanselier Willy Brandt en de Franse president Georges Pompidou over de toekomst en de uitbreiding van de EG.

De ontmoeting met Brandt vond plaats in het kader van het driedaagse staatsbezoek dat onze vorsten van 27 tot 30 april 1971 aan de Bondsrepubliek brachten. Minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel, mijn kabinetschef Jan Grauls en de directeur-generaal van de Politiek bij Buitenlandse Zaken Etienne Davignon woonden het bezoek eveneens bij. De koning en de koningin werden met buitengewoon veel sympathie ontvangen. Onze relaties met de Bondsrepubliek waren trouwens uitstekend. Na de Tweede Wereldoorlog speelde Paul-Henri Spaak als minister van Buitenlandse Zaken een belangrijke rol in de Belgisch-Duitse verzoening. Van Belgische zijde werden er geen territoriale eisen gesteld en de Belgisch-Duitse grens, die door de Duitse regeringen sedert 1919 werd betwist, werd definitief erkend. In dezelfde geest werden de morele en materiële vergoedingen aan de Belgische joden, de schadevergoedingen en nog andere vraagstukken geregeld. Mijn goede vriend Remi Baert, die in het begin van de jaren zestig onze ambassadeur in Bonn was, had daartoe in belangrijke mate bijgedragen. Baert was trouwens een van de eerste Vlamingen die het in de diplomatie ver had geschopt.

De Bondsrepubliek nam ook van meet af aan een constructieve houding aan in het Europese integratieproces, eerst bij de oprichting van de EGKS en later bij die van de EEG.

Willy Brandt was in 1969 kanselier geworden. Drie jaar daarvoor had hij het burgemeesterschap van West-Berlijn geruild voor het ministerambt van Buitenlandse Zaken. In deze functie realiseerde hij een radicale ommekeer in de zogenaamde *Ostpolitik*: de relaties van de Bondsrepubliek met de Duitse Democratische Republiek (DDR) of Oost-Duitsland en de andere Oosteuropese landen. In plaats van de relaties te verbreken met landen die de DDR als zelfstandige staat erkenden, streefde hij de vreedzame coëxistentie na van de Bondsrepubliek met de Oosteuropese landen en erkende hij de onschendbaarheid van hun grondgebied op basis van de bestaande grenzen. Deze nieuwe *Ostpolitik* mondde uit in verdragen met de Sovjetunie en Polen. In augustus 1970 toog Brandt naar Moskou, waar hij een niet-aanvalsverdrag ondertekende, wat de erkenning van de twee Duitse staten impliceerde. In december van hetzelfde jaar ging hij naar Warschau om er een grensverdrag te paraferen waarin de Bondsrepubliek de Oder-Neisse-grens aanvaardde. Brandt maakte een buitengewoon verzoeningsgebaar toen hij neerknielde voor het monument ter nagedachtenis van de nazi-slachtoffers van het joodse getto in de Poolse hoofdstad.

Zowel de koning, in zijn redevoering op het galadiner, als ikzelf, tijdens mijn persoonlijk onderhoud met Brandt op 29 april, zegden hem de volledige steun toe voor zijn *Ostpolitik*. Dat was niet zo evident als het achteraf wel kan lijken. Op dat ogenblik stond die politiek in de Bondsrepubliek zelf ter discussie. De CDU, de Duitse zusterpartij van de CVP, bekritiseerde ze. Ik was van oordeel dat de *Ostpolitik* zou bijdragen tot ontspanning en vrede in Europa. Ik was er ook niet bang voor dat die politiek de belangstelling van de Bondsrepubliek voor de Europese integratie zou verminderen. Brandt beklemtoonde tegenover mij trouwens dat het Europese eenmakingsproces voortgezet moest worden. Hij was van oordeel dat op de conferentie

van staatshoofden en regeringsleiders in Den Haag in 1969 een belangrijke stap voorwaarts was gedaan. De uitbreiding van de EG mocht volgens hem niet mislukken. In die periode waren de onderhandelingen met Groot-Brittannië in een ver gevorderde fase gekomen. We meenden dat die onderhandelingen voor de maand juli afgerond moesten kunnen worden. Voor de Britse regering was het van groot belang dat die

deadline werd gehaald. Dat betekende dat op de bijeenkomst van de EG-ministers van Buitenlandse Zaken, die voorzien was voor begin mei, een akkoord moest worden bereikt. Brandt en ik hoopten dat de Fransen niet dwars zouden gaan liggen. Indien de ministers van Buitenlandse Zaken er niet uit zouden raken, meenden we dat het opportuun zou zijn de regeringsleiders bij een te roepen. Van mijn kant wees ik er ook op dat het voortzetten van de Europese integratie van groot belang was voor het versterken van onze veiligheid. De Amerikaanse president Nixon werd steeds meer onder druk gezet om de Amerikaanse militaire aanwezigheid in Europa te verminderen. De Europese landen moesten zich op deze eventualiteit voorbereiden en zelf meer voor hun defensie instaan.

De uitbreiding van de EG was ook een van de belangrijkste agendapunten van mijn gesprek met de Franse president Georges Pompidou, naar aanleiding van het driedaags officieel bezoek dat hij van 24 tot 26 mei aan ons land bracht. Een week voordien, op 20 en 21 mei, hadden Pompidou en de Britse premier Edward Heath elkaar in Parijs gesproken over een aantal problemen in verband met de Britse toetreding. De zuivelinvoer uit Nieuw-Zeeland, de financiering van de EG en de positie van het pond sterling vormden de laatste struikelblokken voor het Britse lidmaatschap. Tijdens mijn onderhoud met Brandt was ook de ontmoeting Pompidou-Heath ter sprake gekomen. We maakten er ons geen grote illusies over. Hoewel we geen tegenstanders waren van de ontmoeting vonden we toch ook dat ze niet beslissend mocht zijn voor de Britse toetreding.

Uit de weinige informatie die over het gesprek Pompidou-Heath uitlekte, kon men afleiden dat er geen echte obstakels meer overbleven. Pompidou bevestigde mij dat. Hij zei dat het vrijwel zeker was dat Groot-Brittannië zou kunnen toetreden. Uit de conversatie meende ik ook te mogen afleiden dat Frankrijk tegenover de Europese integratie een veel constructievere houding zou aannemen dan in het verleden. Minder aangenaam voor mij was dat ik van Pompidou vernam dat hij het met Heath op een akkoordje had gegooid om de economische instellingen van de EG naar Parijs over te brengen. Blijkbaar was dat de prijs geweest die Heath had moeten betalen om van de Fransen een aantal toegevingen te verkrijgen in verband met de Britse toetredingsvoorwaarden. Ik legde Pompidou uit dat ik daar onder geen enkel beding mee akkoord kon gaan en dat ik voor mijn standpunt vrijwel zeker de steun van de andere EG-lidstaten zou krijgen. Pompidou bevestigde daarna dat hij Brussel als hoofdstad van Europa en zetel van de EG-instellingen beschouwde. Tijdens de persconferentie aan het eind van het bezoek legde ik uiteraard sterk de nadruk op dit standpunt. Afgezien van het dispuut met de Franse president over de zetelkwestie maakte zijn bezoek een sympathieke indruk.

Tussen het bezoek aan Bonn en de ontvangst van Pompidou zag ik ook mijn Nederlandse collega Petrus De Jong. Hij kwam op 13 mei naar Brussel om de viering van het Belgisch-Nederlands cultureel akkoord bij te wonen. Bij die gelegenheid hield De Jong een toespraak die hij in het Frans begon. Aan het slot ervan richtte hij zich ook in het Frans tot ons vorstenpaar. Ikzelf sprak alleen in het Nederlands.

In de Vlaamse pers werd De Jong scherp bekritiseerd. *De Standaard* beklaagde er zich over dat 'de Nederlanders het nooit zullen leren' en 'te allen prijze in Brussel enkele woordjes Frans willen praten'. De krant raadde de Nederlandse ambassadeur in ons land aan zijn regering duidelijk te maken dat onze vorsten ook Nederlands spreken.

De Jong en de Nederlandse ambassadeur begrepen niet waarom de Vlaamse pers zo zwaar aan het voorval tilde. Zij legden me uit dat België een tweetalig land was en het bijgevolg toch niet ongewoon was dat de beide officiële talen werden gesproken.

De mislukking van de economische en monetaire unie

Alvorens het verhaal over de grondwetsherziening aan te vangen, moet ik aan het eind van dit hoofdstuk nog uitweiden over de belangrijke internationale monetaire gebeurtenissen in het voorjaar van 1971. Die hadden immers tot gevolg dat de plannen voor de realisatie van een monetaire unie in de EG behoorlijk doorkruist werden.

*Aanvankelijk verliep de uitvoering van de tijdens de Europese topconferentie van Den Haag in december 1969 genomen beslissing om een economische en monetaire unie tot stand te brengen naar wens. In oktober 1970 was het plan klaargekomen waarin uitvoerig de voorwaarden voor het realiseren van de unie en de implicaties ervan werden beschreven. Het plan werd genoemd naar de voorzitter van de commissie die het uitwerkte: de Luxemburgse premier en minister van Financiën Pierre Werner. De commissie pleitte ervoor om in een eerste fase, door interventies van de centrale banken, de koersverschillen tussen de zes valuta's van de lidstaten te beperken. De centrale doelstellingen van de tweede fase waren het oprichten van een gemeenschappelijke bank en van een gemeenschapsinstantie met economische beslissingsbevoegdheden. Daarna kon worden gedacht aan het harmoniseren van de belastingen en het voeren van een gemeenschappelijke conjunctuurpolitiek, waardoor het onder meer mogelijk zou worden gezamenlijk de overheidsuitgaven te verhogen of te verminderen. Het plan-Werner gaf ook de voorkeur aan het invoeren van één munteenheid. Toch werd de mogelijkheid om de zes valuta's in een monetaire unie naast elkaar te handhaven niet uitgesloten.

Het plan-Werner dat in grote lijnen overeenstemde met de voorstellen die de Belgische regering in Den Haag had geformuleerd, was een compromis tussen de zogenaamde monetaristen en de economisten. De eersten vonden dat de economische eenmaking te traag vorderde. Zij wilden door het opleggen van een sterke monetaire discipline de lidstaten tot economische integratie dwingen. De economisten daarentegen wilden net andersom te werk gaan: eerst economische harmonisatie en nadien monetaire eenmaking. Frankrijk en België wilden prioriteit verlenen aan de monetaire eenmaking, Duitsland en Nederland daarentegen gaven de voorkeur aan de economische integratie.

Op basis van het rapport-Werner stuurde de EG-Commissie eind 1970 ontwerpen voor een resolutie en besluiten naar de Ministerraad. Volgens de Commissie was het pad voldoende geëffend om begin 1971 een aanvang te maken met de verwezenlijking van de economische en monetaire unie.

Na ingewikkelde en langdurige onderhandelingen werd daarover op 9 februari 1971 in de EG-Ministerraad een verstrekkend akkoord bereikt. De twee belangrijkste punten ervan waren: 1) het coördineren van de economische en monetaire politiek, onder meer door algemene gedragslijnen uit te werken inzake de ontwikkeling van de liquiditeiten van de centrale banken, de voorwaarden voor kredietverlening en het niveau van de rentevoeten; 2) het versterken van de economische integratie, onder meer door kwantitatieve richtlijnen voor de ontwerp-begrotingen van de lidstaten op te stellen. Er werd ook bevestigd dat de economische en monetaire unie als resultaat moest hebben dat de EG: 1) een zone zou zijn waarbinnen personen, goederen, diensten en kapitalen vrij zouden kunnen bewegen; 2) een monetaire entiteit zou vormen met totale convertibiliteit van de valuta's, zonder fluctuaties van de wisselkoersen en met vaste pariteiten; en 3) op economisch en monetair gebied zou

beschikken over de bevoegdheden die het beheer van de unie mogelijk zouden maken. Ten slotte gingen de lidstaten ermee akkoord de economische en monetaire unie in fasen te realiseren. De afspraak was dat de eerste fase op 1 januari 1974 zou eindigen.

Deze veelbelovende overeenkomst kwam vlugger dan verwacht op losse schroeven te staan. Begin mei 1971 brak opnieuw een internationale monetaire crisis uit, die de structu-

rele zwakheden van het Bretton-Woodssysteem, dat de basis vormde van het Westerse monetaire stelsel sedert 1944, nogmaals blootlegde. De kern van het probleem was dat de dollar niet meer de sterke munt was die hij volgens het Bretton-Woodsstelsel hoorde te zijn. Op het einde van de Tweede Wereldoorlog waren de Verenigde Staten economisch en militair veruit de sterkste mogendheid. Zij beschikten in Fort Knox over 56 procent van de goudvoorraad in de wereld. In Bretton Woods gingen zij de verbintenis aan elke dollar die in het internationale betalingsverkeer, buiten de Verenigde Staten, circuleerde eventueel in te ruilen tegen goud en dit tegen de vastgestelde prijs van 35 dollar per *troy ounce* (eenendertig gram) goud. Deze prijs dateerde nog uit de jaren dertig. De overige deelnemers aan de conferentie van Bretton Woods gingen de verbintenis aan hun munten een vaste waarde te geven en de pariteit ervan met niet meer dan twee procent te laten schommelen. Aanvankelijk dacht men die vaste waarde in goud uit te drukken, maar aangezien de dollar inwisselbaar was tegen goud, was het de Amerikaanse munt die de dienst uitmaakte in het internationale betalingsverkeer.

Aan het eind van de jaren vijftig en het begin van de jaren zestig verzwakte echter de economische hegemonie van de Verenigde Staten en versterkten de Westeuropese landen en Japan hun concurrentiepositie. Als gevolg daarvan werd de Amerikaanse betalingsbalans deficitair en vloeiden grote hoeveelheden dollars naar Europa en Japan. Daardoor verminderde de waarde van de dollar, terwijl die van de Europese valuta's en de yen de hoogte inging. Aangezien de akkoorden van Bretton Woods vaste pariteiten en minimale koersschommelingen rond die pariteiten postuleerden, waren de centrale banken buiten de Verenigde Staten genoodzaakt dollars met hun eigen munt op te kopen. Hoewel de Verenigde Staten herhaaldelijk beloofden het tekort op hun betalingsbalans weg te werken, boekten zij op dit vlak geen resultaten. In 1970 bedroeg het deficit niet minder dan tien miljard dollar. Voorlopige cijfers voor het eerste kwartaal van 1971 maakten gewag van een deficit van vijf miljard dollar. De militaire uitgaven van de Verenigde Staten, voornamelijk voor de oorlog in Vietnam, maar ook voor de NAVO-verdediging in Europa, waren een belangrijke oorzaak van dat tekort. De belangrijkste reden was echter het uitzwermen van de Amerikaanse industrie over alle werelddelen. De kapitaaluitvoer die daarmee verbonden was, werd voor 1970 op meer dan zes miljard dollar geraamd.*

Eind april 1971 bereikte de dollarstroom, die vooral de Bondsrepubliek maar ook Nederland, Zwitserland en België overspoelde, een nieuw hoogtepunt. In de nacht van 26 op 27 april kwamen de ministers van Financiën van de EG-lidstaten in spoedzitting bijeen. De Westduitser Karl Schiller toonde zich erg pessimistisch over de recente ontwikkelingen. Hij meende dat de centrale banken niet in staat zouden zijn de dollarstroom nog langer op te vangen. Schiller wierp zich op als een verdediger van de monetaire identiteit van de EG en van drastische maatregelen, maar pleitte er wel voor om die in overleg met de Verenigde Staten te nemen. Zijn Franse collega Valéry Giscard d'Estaing was eveneens gewonnen voor ingrijpende maatregelen. Volgens hem moest er een punt worden gezet achter de financiering van het Amerikaanse betalingstekort door de Europese landen. Ook Raymond Barre, die als vice-voorzitter van de EG-Commissie de bijeenkomst eveneens bijwoonde, nam de Verenigde Staten fel op de korrel. De Gemeenschap moest de Verenigde Staten dwingen tot het eerbiedigen van de discipline van het IMF. De Italiaan M. Ferrari-Aggradi en Jean Snoy waren het er met hun collega's over eens dat de

Verenigde Staten de oorzaak van de crisis waren, maar zij geloofden niet dat het nodig was de dollar te devalueren. Net als Schiller hield Pierre Werner een sterk pleidooi voor een gezamenlijk optreden van de EG-lidstaten.

Een nieuwe fase van de crisis trad in toen de Bundesbank op 5 mei besloot de wisselmarkten voorlopig voor dollars te sluiten en geen dollars meer aan te kopen. Enkele uren later volgden de meeste Westeuropese landen, waaronder België, het Westduitse voorbeeld. Twee

EG-lidstaten, Frankrijk en Italië, en Groot-Brittannië deden dat echter niet. Dezelfde dag verklaarden Bondskanselier Brandt en zijn minister van Financïen Schiller dat zij een gemeenschappelijke Europese houding wensten, maar desnoods alleen zouden optreden als in het kader van de EG geen eensgezindheid werd bereikt over de noodzakelijke conjuncturele maatregelen. Bonn stelde voor de mark te laten 'zweven'. De EG-Commissie liet daarop weten dat zij geen voorstander was van zwevende koersen en evenmin van het opwaarderen van de Europese munten. De ministers van Financiën moesten de knoop doorhakken en kwamen daarvoor op 8 mei bijeen. Na een beraadslaging die bijna twintig uur duurde, luidde de conclusie dat de Ministerraad 'begrip toont voor landen die vlottende wisselkoersen voor hun valuta's wensen in te voeren gedurende een beperkte periode en ondanks het feit dat vlottende wisselkoersen onverenigbaar zijn met de goede werking van de Europese Gemeenschap'. De Duitse regering kreeg met andere woorden de vrijheid de mark te laten zweven. Het stond vrijwel vast dat Nederland met de gulden hetzelfde zou doen.

Enkele uren na het einde van de EG-Ministerraad organiseerde ik een buitengewone kabinetsraad. De hamvraag voor de Belgische regering was welke houding zij zou aannemen: de pariteit van de frank wijzigen of hem ook laten zweven. Vice-premier en minister van Economische Zaken André Cools, daarbij gesteund door Edward Anseele, sprak zich uit voor een zwevende koers, begrensd tot drie procent. Zelf was ik daar niet voor te vinden. De Belgische monetaire geschiedenis bewees dat de Belgen niet van pariteitswijzigingen houden. Belangrijker was dat wij het voordeel van een dubbele wisselmarkt hadden: de officiële markt waarop de commerciële verrichtingen volgens de officiële pariteit gebeuren, en de vrije wisselmarkt waarop de koers volgens vraag en aanbod bepaald wordt. Het was mogelijk beide markten strenger van elkaar te scheiden en maatregelen te nemen om de toevloed van kapitaal niet meer op de officiële markt terecht te laten komen, maar op de vrije markt. Daardoor konden de speculatieve bewegingen worden afgeleid, omdat ze zouden worden afgeremd door het stijgen van de koers van de Belgische frank. Minister van Openbare Werken Jos De Saeger en minister-staatssecretaris voor Streekeconomie André Vlerick steunden deze oplossing. Laatstgenoemde vroeg dat er ook rekening zou worden gehouden met de houding van Nederland.

De nieuwe gouverneur van de Nationale Bank, Robert Vandeputte, die door de regering voor advies was ontboden, meende dat de strengere scheiding van de officiële en vrije kapitaalmarkt een oplossing kon bieden. Hij wou daar echter niet onmiddellijk toe overgaan en wenste de bewegingen op de valutamarkt van maandag 10 mei af te wachten vooraleer een definitieve beslissing te nemen. André Cools vond dat in die hypothese de valutamarkt op 10 mei beter gesloten kon blijven, want dat anders speculanten voordeel konden halen uit de situatie. Na verdere discussie werd er overeenstemming bereikt over het advies van Robert Vandeputte en de sluiting van de valutamarkt op 10 mei.

In de avond van 9 mei maakten de Westduitse en de Nederlandse regering, zoals verwacht, en ook de Oostenrijkse en Zwitserse regering bekend dat ze hun munten zouden laten zweven. Nederland vroeg dat wij ook de frank vrij zouden laten.

In de avond van 10 mei kwam de regering opnieuw bijeen. Cools liet zijn voorkeur voor een vlottende frank blijken. De striktere compartimentering van de officiële en vrije wisselmarkt leek hem geen waterdichte oplossing te zijn. Hij vreesde ook voor

een sterke stijging van de prijzen. Ikzelf en de CVP-ministers bestreden Cools' standpunt. Robert Vandeputte, die opnieuw om advies werd gevraagd, deelde mee dat het Directiecomité van de Nationale Bank veeleer gewonnen was voor een zwevende koers van de frank. Hijzelf wenste de gevolgen van de strengere scheiding van de dubbele wisselmarkt af te wachten. Cools gaf het niet op en benadrukte dat in het regeringscommuniqué van 9 mei de idee van een vlottende frank niet verworpen werd.

Na een onderbreking van de kabinetsraad verklaarde Cools dat hij bereid was het behoud van de pariteit van de frank te aanvaarden, op voorwaarde dat tegelijk maatregelen tegen de inflatie zouden worden genomen. Daarop volgde opnieuw een lange discussie, ditmaal over de opportuniteit van onmiddellijke anti-inflatoire maatregelen. De mening overheerste dat die dringend, maar toch zorgvuldig moesten worden voorbereid. Op deze basis was een consensus mogelijk: de ministers beslisten de pariteit van de frank te behouden en een volledige scheiding van de officiële en vrije wisselmarkt door te voeren. De gouverneur en de vice-gouverneur van de Nationale Bank werden verzocht daarvoor al het nodige te doen. Om 4.30 uur in de ochtend van 11 mei was de kabinetsraad afgelopen. Daarna stond ik nog de pers te woord.

De monetaire crisis kwam de voorbereiding van de economische en monetaire unie niet ten goede. De lidstaten hadden opnieuw geen gemeenschappelijke houding kunnen aannemen. Toch was er niets onherstelbaars gebeurd. De afspraak was immers dat de Bondsrepubliek en Nederland hun munt slechts tijdelijk zouden laten zweven om ze daarna opnieuw een vaste pariteit te geven. Veel ingrijpender was de beslissing van de Amerikaanse president Nixon op 15 augustus 1971 om de inwisselbaarheid van de dollar tegen goud op te heffen. Daarmee werd de goudwisselstandaard, die sedert 1944 de basis vormde van het internationale monetaire stelsel als gevolg van de Bretton-Woodsakkoorden, opgeheven. Die beslissing werd voorafgegaan door een nieuwe dollarvloedgolf over Europa. De druk op de dollar was enorm toegenomen nadat midden juli bekend was geraakt dat Bonn een revaluatie van de mark overwoog. Tijdens de daaropvolgende dagen bereikte de waarde van de dollar een diepterecord. De Europese centrale banken kochten honderden miljoenen dollars aan om de koers van de dollar enigszins op peil te houden. Dat was een onhoudbare toestand, waaruit Nixon en zijn economische adviseurs op 15 augustus hun conclusies trokken. Tegelijk met de monetaire maatregel kondigde Nixon een loon- en prijzenstop af, bezuinigingen op de federale uitgaven en de invoering van een extraheffing op de import van 10 procent.

De EG-lidstaten slaagden er niet in een gemeenschappelijke houding aan te nemen na de Amerikaanse beslissing. Het overleg van de EG-ministers van Financiën op 19 augustus liep zelfs uit op een zware mislukking. Na een dag en een halve nacht vergaderen kwamen ze niet verder dan het besluit dat ieder land naar eigen goeddunken maatregelen kon nemen. De besprekingen strandden op de oude Frans-Duitse tegenstelling inzake de monetaire houding tegenover de Verenigde Staten. Frankrijk wou het goud als standaard behouden in het internationale betalingsverkeer en wenste een devaluatie van de dollar, de Bondsrepubliek daarentegen was bereid tegemoet te komen aan de Amerikaanse vraag om de Europese valuta's op te waarderen.

De Benelux-landen trof geen verwijt. Minister van Financiën Jean Snoy diende namens hen een plan in dat een gemeenschappelijke houding mogelijk moest maken, zodat de uitwerking van de economische en monetaire unie kon worden voortgezet. Volgens dat plan zouden de lidstaten naar vaste pariteiten voor hun valuta's terugkeren met een schommelingsmarge van maximum 1,5 procent. Tevens zouden de centrale banken gemeenschappelijke initiatieven nemen om de Europese munten te ondersteunen en de dollarstroom binnen redelijke grenzen te houden. De lidstaten zouden voor die interventies kredieten op korte termijn toestaan. Volgens het plan

zouden ze hun economische en monetaire politiek ook meer moeten coördineren. Dat was een noodzakelijke voorwaarde opdat de gemeenschappelijke actie succes zou hebben. Aanvankelijk werd het Benelux-plan redelijk goed door de andere ministers van Financiën onthaald, maar Italië en vooral Frankrijk stapelden de bezwaren ertegen op, zodat het uiteindelijk werd verlaten. Frankrijk wees het af, uit vrees dat de Duitse mark de spilvaluta van een Europees monetair stelsel zou worden.

Na de vergadering van de EG-ministers staken de Nederlandse en de Belgische delegatie

de koppen by elkaar. Van Nederlandse zijde werd gesuggereerd de voorstellen van het Benelux-plan op Benelux-niveau toe te passen. Op 20 augustus werd deze suggestie op de kabinetsraad voorgelegd. Minister van Financiën Jean Snoy sprak zich onomwonden uit voor een positieve reactie op het Nederlandse verzoek. Hij beklemtoonde dat de Benelux reeds verscheidene keren had gefungeerd als laboratorium voor initiatieven die later op Europees niveau werden toegepast. De ministers waren het er met hem over eens dat de Benelux-landen een voorbeeld moesten stellen.

De volgende dag werd meegedeeld dat het Groothertogdom Luxemburg, Nederland en België besloten hadden de vaste koersverhouding tussen de gulden en de frank te herstellen. Dit betekende een terugkeer naar de situatie zoals die bestond vóór de Nederlandse regering begin mei de gulden had laten zweven. Het betekende tevens dat de Benelux voortaan een monetair blok vormde: de gulden en de frank zouden voortaan tegenover derde valuta's zweven. Andere landen konden zich bij dit akkoord aansluiten. Dat gebeurde echter niet, hoewel de monetaire onzekerheid voortduurde. Eind 1971 werd na verscheidene onderhandelingen een oplossing gevonden voor het internationale geldstelsel, maar die kon men niet anders dan als voorlopig bestempelen. De Verenigde Staten gingen er toen mee akkoord de goudprijs te verhogen van 35 tot 38 dollar per *troy ounce*. Dit kwam neer op een devaluatie van de dollar met 7,89 procent. De Japanse yen werd met 7,66 procent opgewaardeerd, de Duitse mark met 4,60 procent en de gulden en de frank met 2,76 procent. De pariteit van de Franse frank en ook die van het pond sterling bleef onveranderd. Vanaf dat ogenblik was het internationale geldstelsel in feite gebaseerd op een dollarstandaard. Zolang de Verenigde Staten geen evenwicht bereikten in hun handelsverkeer en zolang niet op een andere wijze dan door middel van dollars in de behoefte aan internationale liquiditeiten werd voorzien, was er geen stevige basis voor een stabiel monetair stelsel. De monetaire onrust zou trouwens niet wijken. Ze nam nog toe toen de economische conjunctuur na de brutale verhoging van de olieprijzen in 1973 verslechterde. De regeringen van de EG-lidstaten boden deze nieuwe uitdagingen niet gemeenschappelijk het hoofd. Elke regering wenste in de eerste plaats de nationale belangen veilig te stellen. De voorstanders van een economische en monetaire unie, zoals ik, liepen een bittere ontgoocheling op.

Hoofdstuk 24
De Grondwetsherziening

Bij mijn aanstelling als eerste minister in juni 1968 voelde ik me als een Oosterse jongeling aan wie een bruid werd opgedrongen. Mijn regering met de socialisten was een mariage de raison. Ik had deze coalitie en de leiding ervan niet nagestreefd. Omdat de socialisten mij tijdens de Eenheidswet zo fel bestreden hadden, voorspelden de meeste politieke waarnemers de regering een bijzonder kort leven. Zij verwachtten ook dat de communautarisering van een aantal ministeriële functies meer problemen zou scheppen dan oplossen.

Nog pessimistischer waren de vooruitzichten over de realisatie van de grondwetsherziening. Niemand wilde daar een cent om verwedden. Afgezien van de zogezegd gebrekkige samenhang van de regeringsploeg beschikte ik niet over de nodige tweederde meerderheid voor de herziening. De CVP en de PSC hadden samen 69 zetels in de Kamer, de BSP had 59 zetels, samen dus 128 op een totaal van 212. Dat was 14 zetels te weinig voor een tweederde meerderheid. In feite kwam ik nog meer stemmen tekort. De Franstalige Brusselse socialisten vonden, om redenen die ik in het vorige hoofdstuk reeds heb uitgelegd, dat zij de regering niet konden steunen. Ik moest daarom naar stemmen hengelen bij de oppositie.

De liberale partij kwam uiteraard het meest in aanmerking voor medewerking aan de grondwetsherziening. Ik kon proberen haar via een achterpoortje in de regering te loodsen, maar dat zou unfair geweest zijn tegenover de socialisten. Hoewel ik veel gebreken had die iedereen kende en nog meer gebreken had die ik verborgen hield, kon men moeilijk beweren dat ik geen loyaal politicus was. Ik had aanvaard een CVP-PSC-BSP-regering te leiden. Als ik eenmaal een bepaald engagement had aangenomen, zette ik mij daar volledig voor in en ik bleef trouw aan de gemaakte verbintenissen. Ik zou het vertrouwen van de socialistische coalitiepartner hebben misbruikt indien ik geprobeerd had een tripartite tot stand te brengen.

Dat had ik ook niet gedaan toen ik van eind 1958 tot begin 1961 de regering met de liberalen leidde. Hoewei koning Boudewijn toen herhaaldelijk en met veel hardnekkigheid aandrong op een drieledige regering omdat ze de oplossing van het Kongolese vraagstuk zou hebben vergemakkelijkt, weigerde ik kordaat op zijn verzoek in te gaan.

Na de totstandkoming van de regering in juni 1968 liet ik over mijn intenties geen enkele twijfel bestaan. Tijdens de bespreking van de regeringsverklaring in de Kamer verklaarde ik geen initiatieven te zullen nemen om de liberalen of een van de andere oppositiepartijen in de regering te halen. Ik zei wel dat ik op hun medewerking rekende voor het bereiken van een grondwettelijke meerderheid voor essentiële aangelegenheden. Voor het overige hoopte ik dat alle partijen, ook zij die in de oppositie zaten, het belang van de grondwetsherziening en de veranderingen in de verhouding tussen de taalgemeenschappen zouden inzien. Ik rekende op hun verantwoordelijkheidsgevoel. Tenslotte ging het toch om de toekomst van het land. Geen enkele partij kon daarbij onverschillig blijven.

Een andere handicap was dat ik niet zelf over het volumineuze regeerakkoord onderhandeld had. Het was volledig buiten mij om tot stand gekomen na de langste politieke crisis die het land ooit gekend had. Het moeizaam bereikte vergelijk stelde

niemand helemaal tevreden. Maar daar tilde ik niet zo zwaar aan. Zij die meenden of beweerden dat over communautaire aangelegenheden een voor Vlamingen, Walen en Brusselaars volledig sluitend akkoord kon worden bereikt, droomden of maakten zich schuldig aan volksmisleiding.

Persoonlijk was ik niet bijster gelukkig met het loodzware, gedetailleerde communautaire luik van het regeerakkoord. Het ontnam mij alle bewegingsvrijheid. Eén wijziging zou het hele akkoord op de helling plaatsen. Het regeerakkoord had immers de betekenis van de stenen tafelen van Mozes. Het was niet mogelijk ervan af te wijken zonder de toestemming van de coalitiepartijen.

Een stabiele grondwet

De grondwetsherziening zou niet alleen om politieke redenen een zware operatie worden. De Belgische grondwet was sedert 1831 een voorbeeld van stabiliteit. Niettegenstaande twee wereldoorlogen en haast revolutionaire veranderingen in de sociaal-economische verhoudingen was zij gedurende bijna 140 jaar ongewijzigd gebleven.

Er werd slechts twee keer ingrijpend aan de grondwet gesleuteld: een eerste keer in 1893 en een tweede keer in 1920-21. In beide gevallen ging het om de uitbreiding van het kiesrecht. In 1893 werd het cijnskiesrecht vervangen door het algemeen meervoudig mannenstemrecht. In 1921 werd het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht ingevoerd. Tegelijk werden de verkiesbaarheidsvoorwaarden voor de Senaat zo versoepeld dat ze in de praktijk geen beletsel meer vormden om zich kandidaat te stellen. In 1890 waren slechts 996 Belgen verkiesbaar voor de Senaat. Vanaf 1921 kon iedereen die 40 jaar of ouder was in feite in de Hoge Vergadering zitting hebben.

De stabiliteit van de grondwet lag in de lijn van de opvattingen van de grondwetgever van 1831. Die had zich beperkt tot het vastleggen van onmisbare en essentiële bepalingen. Voor het overige vertrouwde men de wetgever. De grondwetgever van 1831 besliste bijvoorbeeld dat de provincies en de gemeenten alles zouden regelen wat van provinciaal en gemeentelijk belang was. De concrete invulling daarvan werd aan de wetgever toevertrouwd. Ook vermeldde de grondwet dat de wetgever over de kieswet besliste. Zoals Pierre Wigny in zijn boek *La Troisième Révision de la Constitution* schrijft, heeft de grondwetgever van 1831 er zich voor gehoed om aan de gewone wetgever een programma te dicteren. Veeleer dan te zeggen wat de wetgever moet doen, wordt hem gezegd hoe hij moet optreden. Wigny omschrijft het als volgt: '*La Constitution belge se borne à désigner les autorités qui sont les organes du pouvoir souverain, à fixer leur compétence respective, à déterminer la procédure selon laquelle elles prennent des décisions*.'

Hoewel de grondwet met uitzondering van het kiesrecht zo goed als ongewijzigd bleef, veranderde er in de praktijk heel wat. Zo ontstond de functie van eerste minister en kwamen ministeriële kabinetten tot stand zonder dat dit in de grondwet was vastgelegd.

Dat was onder meer mogelijk door de soepele interpretatie van de grondwettelijke bepalingen. Wigny spreekt in dit verband van *une interprétation constructive*. Als voorbeeld geeft hij artikel 63 en 65 van de grondwet. Het laatste artikel bepaalt dat de koning zijn ministers benoemt en ontslaat. Een strikte interpretatie van dit artikel zou betekenen dat de koning reële benoemingsmacht heeft en over een vetorecht beschikt. Maar volgens artikel 63 is de persoon van de koning onschendbaar en zijn het de ministers die verantwoordelijk zijn. Geen enkele politieke handeling van de

koning is mogelijk zonder de handtekening van een minister. In feite worden ministers benoemd in functie van de politieke meerderheid die in Kamer en Senaat na verkiezingen of na een politieke crisis wordt gevormd.

De koning kan in de praktijk evenmin de bekrachtiging weigeren van wetten, hoewel artikel 69 van de grondwet voorschrijft dat de koning de wetten bekrachtigt en ze afkondigt. De koning kan ook niet de Kamers ontbinden zonder een ministerieel akkoord.

Artikel 25 is een ander voorbeeld die de soepele interpretatie van de grondwet illustreert. Dat artikel bepaalt dat alle machten uitgaan van de Natie. Nochtans belette dit niet dat het

parlement in 1954 het verdrag tot oprichting van de Europese Defensiegemeenschap goedkeurde. Indien dit verdrag uitgevoerd was geweest, had het tot gevolg gehad dat het Belgische leger onder Europees gezag had gestaan. De grondwet van 1831 verhinderde ook niet de toetreding van België tot de EGKS. De EGKS trad nochtans dwingend op in belangrijke industriële sectoren en legde onder meer heffingen of belastingen op.

De voorbereiding van de grondwetsherziening

Hoe delicaat de grondwetsherziening ook zou zijn, mijn regering had het voordeel dat er al heel wat denkwerk was gedaan. Reeds in de jaren dertig dacht men eraan onze grondwet aan te passen. Vooral van Vlaamse zijde werd toen aangedrongen op een grondige verandering van de staatsstructuren. Het Vlaams-nationalisme pleitte reeds in die periode voor federalisme. Zelf werkte ik, zoals vroeger vermeld, in het kader van de Katholieke Vlaamse Landsbond, een voorstel uit voor wat toen een publiekrechtelijke structuur werd genoemd. Ook op het regeringsniveau werd nagedacht over een nieuwe inrichting van de Staat. Het in 1936 door de tweede regering-Van Zeeland opgerichte Studiecentrum voor de Hervorming van de Staat deed een aantal voorstellen met het oog op de modernisering van de Staat en de verbetering van de werking van de uitvoerende macht. Wat dit laatste betrof, werd onder meer gedacht aan het invoeren van staatssecretarissen.

Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog werd niet meer gesproken over een grondwetsherziening. Andere problemen eisten toen alle aandacht op. Het Vlaams-nationalisme verkeerde bovendien in een diepe crisis als gevolg van de collaboratie en de repressie. Tijdens de eerste naoorlogse jaren had de federalistische idee trouwens niet veel aanhangers. Toch kan men niet beweren dat de Vlaams-Waalse problemen als gevolg van het heroplevende patriottisme volledig in de vergeethoek raakten. In 1948 werd het zogenaamde Centrum-Harmel opgericht dat een nationale oplossing moest uitwerken ‘voor de sociale, politieke en juridische vraagstukken van de verschillende gewesten van het land’. Pas tien jaar later diende het bij de Kamer zijn eindverslag in.

De regering-Lefèvre-Spaak die na de verkiezingen van maart 1961 gevormd werd, besteedde veel aandacht aan de gemeenschapsproblemen: zij bakende de taalgrens af, zocht naar een oplossing voor de taalproblemen in de Brusselse agglomeratie en paste het aantal parlementszetels aan de bevolkingsevolutie aan. Tijdens deze regering werd ook de grondwetsherziening voorbereid. Het door de voorzitters van de drie nationale partijen in december 1964 bereikte akkoord kon echter niet worden uitgevoerd omdat de liberalen op het laatste ogenblik verstek lieten gaan.

De twee regeringspartijen, de CVP en de BSP, hielden zich wel aan die overeenkomst. Op basis daarvan lieten ze aan het eind van de legislatuur van de regering-Lefèvre-Spaak een verklaring tot herziening van de grondwet goedkeuren met de bedoeling die tijdens de volgende grondwetgevende vergadering uit te werken. Het verkiezingsdebâcle van de CVP en de BSP in mei 1965 had tot gevolg dat die twee partijen niet meer over de vereiste tweederde meerderheid beschikten. De rooms-rode coalitie onder leiding van Pierre Harmel noch de CVP-liberale regering

met Paul Vanden Boeynants aan het hoofd konden daarom in de grondwetsherziening een doorbraak realiseren. Het leven van de eerste regering was bovendien te kort, terwijl die van Vanden Boeynants een bestand afkondigde voor de taalproblemen. Dat betekende niet dat onder deze laatste regering de voorbereiding van de grondwetsherziening volledig werd stilgelegd. De Vaste Commissie voor de Verbetering van de Gemeenschapsbetrekkingen, waarvan de oprichting voorzien was in het akkoord van de ronde-tafelconferentie, ging in oktober 1966 definitief van start. Het was de bedoeling dat deze commissie concrete voorstellen voor een grondwetsherziening zou doen. Maar zij

raakte niet verder dan het inventariseren van de taalvraagstukken en een bespreking van het probleem Brussel.

Inmiddels werd het communautaire dossier steeds gewichtiger en groeide ook de aanhang van de taalpartijen. In Brussel joeg het francofone FDF de nationale partijen op, in Vlaanderen zette de Volksunie de CVP onder druk en in Wallonië overtroefde het RW de socialisten als het om de verdediging van de Waalse belangen ging.

In die communautaire escalatie wekte het geen verbazing dat de regeringsonderhandelingen na de verkiezingen van maart 1968 volledig door de Vlaams-Waalse en Brusselse problemen beheerst werden. De overgrote meerderheid van de 161 bepalingen van het regeerakkoord hielden verband met communautaire aangelegenheden. In hoofdzaak werden in Vanden Boeynants' bijbel vier thema's aangesneden: de culturele autonomie, de verregaande administratieve decentralisatie naar de provincies, de economische decentralisatie door de oprichting van gewestelijke economische raden en ontwikkelingsmaatschappijen, en het waarborgen van de rechten van ideologische minderheden en taalminderheden.

‘Gelijktijdig’ of ‘gelijklopend’?

PVV-voorzitter Omer Vanaudenhove reageerde onmiddellijk op mijn oproep voor een constructieve medewerking van de oppositiepartijen aan de grondwetsherziening. Tijdens het investituurdebat in de Senaat stelde Vanaudenhove voor met zijn collega's van de meerderheidspartijen rond de tafel te gaan zitten. Er moest een akkoord voor de communautaire problemen worden afgesloten dat, zoals het Schoolpact, bindende kracht zou hebben gedurende twaalf jaar, ongeacht de samenstelling van de regering. Vanaudenhove wilde met een dergelijk nationaal pact voorkomen dat de taalproblemen bij de volgende verkiezingen weer de inzet van de politieke strijd zouden vormen. Hij vreesde dat in dat geval ‘het bestaan van het land nog meer in gevaar zou komen’. Aangezien Vanaudenhoves vraag niet gericht was tot de regering kon ik haar alleen maar doorverwijzen naar CVP-PSC-voorzitter Robert Houben en BSP-voorzitter Léo Collard.

Op 5 juli stuurde Vanaudenhove een brief aan Houben en Collard waarin hij zijn voorstel nog eens herhaalde. Zij gingen op het verzoek tot een gesprek in en op 25 juli hadden zij een onderhoud met Vanaudenhove. Na afloop ervan verklaarden Houben en Collard dat zij een driepartijenregering uitsloten. Maar ze waren bereid elk initiatief te steunen dat het bereiken van een meerderheid in het parlement voor de grondwetsherziening mogelijk zou maken. De afspraak was dat de partijleidingen zich in september over Vanaudenhoves suggestie zouden uitspreken.

De regering wachtte niet op de uitspraak van de partijen. Onmiddellijk nadat zij samengesteld was, had ik een Ministerieel Comité voor Communautaire Betrekkingen opgericht en de ministers voor Communautaire Betrekkingen, Leo Tindemans en Freddy Terwagne, aangespoord werk te maken van de wetsontwerpen betreffende de culturele autonomie en de economische decentralisatie.

Nog voor die ontwerpen klaar waren, deden zich tussen de coalitiepartners de eerste schermutselingen over de grondwetsherziening voor. In *Le Soir* van 9 september 1968 verdedigde de Waalse socialistische minister-staatssecretaris voor

Streekeconomie Fernand Delmotte de prioriteit van de economische decentralisatie. Die hervorming kon bij gewone wet gebeuren, in tegenstelling tot de culturele autonomie waarvoor de tweederde meerderheid nodig was. De Waalse socialisten, aldus Delmotte, konden met de economische decentralisatie niet wachten tot die meerderheid gevonden was.

Dit standpunt lokte onmiddellijk boze reacties uit in Vlaanderen, waar men zich afvroeg welke waarborgen de Waalse socialisten konden geven om na de totstandkoming van de

economische decentralisatie ook de culturele autonomie te realiseren. Aan het radiomagazine *Actueel* en de redactie van *De Standaard* die mij op 10 september 1968 om een reactie vroegen, zei ik dat de beide hervormingen, overeenkomstig het regeerakkoord, gelijktijdig moesten worden gerealiseerd.

Tijdens de daaropvolgende dagen voerde de Vlaamse en de Waalse pers een geanimeerde discussie over wat precies onder 'gelijktijdigheid' moest worden verstaan. Aan Waalse zijde beweerde men dat tijdens de kabinetsformatie was afgesproken dat de economische decentralisatie en de culturele autonomie niet 'gelijktijdig' of 'simultaan' maar 'gelijklopend' of 'parallel' zouden worden behandeld.

Deze scherpslijperij toonde aan hoe strak de communautaire snaren gespannen stonden. De coalitiepartners wilden het dispuut niet opschroeven. Het doofde uit nadat de BSP-voorzitters Collard en Van Eynde na een gesprek met mij op 12 september openlijk verklaarden dat zij vasthielden aan het 'parallellisme' van het regeerakkoord. Maar net als ik vonden zij dat het hanteren van een absolute gelijktijdigheid bij de stemmingen onmogelijk was. Dit standpunt verdedigde ik ook op de kabinetsraad van 4 oktober. Het werd door alle ministers aanvaard.

De culturele autonomie

Op de kabinetsraad van 4 oktober 1968 besprak de regering ook een eerste keer de institutionele hervormingen. Op tafel lagen de ontwerpen inzake de culturele autonomie, de economische decentralisatie en de waarborgen voor de minderheden.

Ik benadrukte bij die gelegenheid dat de regering een actieve rol moest spelen bij de grondwetsherziening. Een dergelijk gewichtig probleem kon mijns inziens niet aan de politieke partijen alleen of aan toevallige en zich wijzigende bijdragen van de fracties worden overgelaten. Dat betekende niet dat de ontwerpen niet uitvoerig met het parlement konden worden besproken. De regering wilde niet raken aan het initiatiefrecht van Kamer en Senaat, maar het was even vanzelfsprekend dat nieuwe problemen zouden ontstaan indien de Kamers fundamentele wijzigingen aan de regeringsteksten zouden aanbrengen.

De voorgelegde teksten waren een zo getrouw mogelijke weerspiegeling van de overeenkomstige bepalingen in het regeerakkoord. De bespreking ervan leverde dan ook geen grote problemen op. Een week later, op 11 oktober, onderzochten de ministers de verklarende nota die bij de ontwerpen tot herziening van de artikelen van de grondwet zou worden gevoegd en de memorie van toelichting van het ontwerp inzake de economische decentralisatie. Op 17 oktober diende Leo Tindemans in de Senaat zijn ontwerpen in verband met de culturele autonomie in. Enkele dagen later, op 22 oktober, diende Freddy Terwagne in de Kamer het ontwerp inzake de organisatie van de economische decentralisatie en planning in.

Tindemans' ontwerpen hielden wijzigingen in van de artikelen 1, 6 en 23 van de grondwet. Daarnaast werd ook de invoeging van twee nieuwe artikelen voorgesteld: 3bis en 38bis.

In hoofdzaak kwamen zijn voorstellen hierop neer. In artikel 1 van de grondwet zou een bepaling worden opgenomen waardoor het mogelijk werd bepaalde gebieden

aan de indeling in provincies te onttrekken en er een apart statuut aan toe te kennen. Die invoeging had tot doel het probleem van de Voerstreek te regelen zoals bij de onderhandelingen over het regeerakkoord was afgesproken. De zes Voergemeenten zouden volgens dit akkoord in een afzonderlijk kanton worden samengebracht en onder het rechtstreekse gezag van Binnenlandse Zaken worden geplaatst. Om het uitzonderlijk karakter van deze procedure te benadrukken, bepaalde het ontwerp dat voor de toepassing ervan een bijzondere, dubbele meerderheid nodig was: een meerderheid in elke taalgroep en een algemene meerderheid.

Volgens het nieuwe artikel 3bis zou België in vier taalgebieden worden ingedeeld: het Nederlandse taalgebied, het Franse taalgebied, het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad en het Duitse taalgebied. De grenzen van elk taalgebied zouden door de wet worden vastgelegd. Het was alleen mogelijk die grenzen te wijzigen met een wet die in de twee taalgroepen een meerderheid vond. Voorts werd in het artikel 3bis uitgelegd hoe een onderscheid zou worden gemaakt tussen de Nederlandstalige en Franstalige kamerleden en senatoren. Daardoor zou het mogelijk worden de parlementsleden in taalgroepen in te delen. Dit impliceerde dat voor de goedkeuring van bepaalde wetten de instemming nodig was van de twee grote taalgemeenschappen. De rechtstreeks verkozen parlementsleden in de eentalige gebieden zouden behoren tot de taalgroep van het taalgebied waarin ze werden verkozen. Voor kamerleden en senatoren verkozen in tweetalige kiesdistricten en niet-rechtstreeks verkozenen zou de taal waarin ze de grondwettelijke eed aflegden het criterium worden voor de indeling in een taalgroep. Indien ze de eed in verscheidene talen aflegden, dan zou de taal waarin hij eerst werd afgelegd bepalend zijn. Diegenen die de eed in het Duits aflegden, zouden deel uitmaken van de taalgroep van hun keuze. Die keuze zou onherroepelijk zijn.

Nog volgens het nieuwe artikel 3bis zouden twee raden van senatoren worden opgericht, respectievelijk voor de Nederlandstalige gemeenschap en de Franstalige gemeenschap. Deze raden zouden bevoegd zijn voor een uitgebreide reeks culturele materies, zoals de bescherming en de luister van de taal, het beleid inzake radio en tv, de cultuur- en jeugdpolitiek, de kunsten en letteren, de culturele relaties met de andere taalgemeenschap en het buitenland, en een aantal onderwijsmateries. De normen die de raden op basis van deze bevoegdheid zouden uitvaardigen, zouden ‘decreten’ worden genoemd. In het taalgebied waarin die decreten van toepassing zouden zijn, zouden ze kracht van wet hebben.

Overeenkomstig een andere paragraaf van artikel 3bis zouden in de wet waarborgen worden gegeven aan ideologische en filosofische minderheden in culturele aangelegenheden. De wet tot uitvoering van deze waarborgen moest eveneens door de meerderheid in elke taalgroep goedgekeurd worden.

De nieuwe tekst van artikel 23 bepaalde dat voor de wijziging van de wetten op het taalgebruik de reeds aangehaalde dubbele meerderheid noodzakelijk was.

In het nieuwe artikel 38bis was een waarborg tegen de minorisatie van de taalgroepen opgenomen, de zogenaamde alarmbelprocedure. Die impliceerde dat de parlementaire procedure van een wetsontwerp of-voorstel opgeschort werd indien het de betrekkingen tussen de taalgemeenschappen ernstig in het gedrang bracht. Die procedure kon worden ingezet indien ten minste drie vierde van de leden van een van de beide taalgroepen - de Nederlandstaligen of de Franstaligen - een gemotiveerde motie goedkeurde tussen het verspreiden van het verslag in de parlementaire commissie en de eindstemming in de openbare vergadering. In dat geval zou de parlementaire behandeling worden onderbroken en zou het ontwerp of het voorstel naar de regering worden doorverwezen. In de voorgestelde tekst van artikel 38bis werd bijna letterlijk de overeenkomstige bepaling van het regeerakkoord weergegeven.

De economische decentralisatie

De tegenhanger van Tindemans' ontwerpen betreffende de culturele autonomie was Terwagnes ontwerp inzake de organisatie van de economische decentralisatie en planning. In het politieke milieu werd dit het ‘ontwerp 125’ genoemd.

Terwijl de Vlamingen sedert lang vragende partij waren voor de culturele autonomie, eisten de Walen medezeggenschap van de gewesten in het economische beleid. Terwagnes ontwerp wilde aan die verzuchting tegemoet komen door de gewesten inspraak te geven bij het

opstellen en het uitvoeren van de economische planning. Het permanente en geïnstitutionaliseerde overleg daarover zou via gewestelijke economische raden verlopen. Deze raden moesten de gegevens en suggesties van gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen verzamelen, coördineren en, zo nodig, harmoniseren. De opdracht van de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen bestond erin de economische behoeften van hun streek te inventariseren. Zij moesten ook instaan voor het ontwerpen en het uitvoeren van de economische politiek volgens een regionaal georiënteerde planning. Nieuw was ook dat de indicatieve planning, zoals die sedert de oprichting van het Bureau voor Economische Programmatie in 1959 bestond, vervangen werd door een voor de overheid bindende planning. Voor de ondernemingen die staatssteun kregen, ging het om een contractuele planning. Voor andere ondernemingen had het Plan een indicatieve betekenis.

De moeilijkheid bij dit ontwerp was het afbakenen van de bevoegdheden en het werkterrein van de gewestelijke economische raden. Tijdens het formatieberaad was daarover lang gediscussieerd. De Waalse socialisten hadden toen beslissingsmacht voor de economische raden geëist. De CVP was weinig geestdriftig over de nieuwe economische structuren die de socialisten tot stand wilden brengen.

Het vergelijk dat uit de bus kwam, hield in dat er wel economische streekorganen zouden worden opgericht, maar die zouden adviserende bevoegdheden hebben. Zo werd het ook in Terwagnes ontwerp geformuleerd.

De afbakening van het werkterrein van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen (GERV) en de Conseil économique régional pour la Wallonie (CERW) leverde geen moeilijkheden op. De GERV zou bevoegd zijn voor de vier Vlaamse provincies en de Vlaams-Brabantse arrondissementen Leuven en Halle-Vilvoorde, de CERW voor de vier Waalse provincies en het Waals-Brabantse arrondissement Nijvel.

De hamvraag was de gebiedsomschrijving van de Economische Raad voor Brabant. In de regeringsverklaring stond dat die raad de provincie Brabant als werkterrein zou hebben. Daar kwamen van alle kanten bezwaren tegen. In Vlaams- en Waals-Brabant wilde men zich beschermen tegen Brusselse inmenging. De Brusselaars vreesden dan weer de medezeggenschap van de GERV en de CERW in de Brabantse raad. Het Ministerieel Comité voor Communautaire Betrekkingen dacht het probleem op te lossen door een Economische Raad voor Brussel en een Interregionale Economische Raad voor Brabant te vormen. Ook hiertegen werd bezwaar gemaakt, onder meer door Paul Vanden Boeynants. Die was van oordeel dat de hoofdstad niet in een economisch keurslijf, een 'carcan' zoals hij dat noemde, mocht worden opgesloten. Ik was het op dit punt met Vanden Boeynants eens. De economische expansie van Brussel moest zich over heel Brabant kunnen uitstrekken. In het ontwerp dat Terwagne bij de Kamer indiende, werd daarom voorzien in een Economische Raad voor Brabant. Maar die raad zou andere bevoegdheden krijgen dan de GERV en de CERW, die vooral zouden bestaan uit het geven van coördinerende opdrachten. Daarnaast zou een Brussels Economisch Bureau worden opgericht ter behartiging van de specifieke economische bevoegdheden van de agglomeratie.

De eerste reacties

De voorgestelde wetsontwerpen waren redelijk en beantwoordden aan een politieke noodzaak. Vandaar dat ik met relatief veel vertrouwen naar de bespreking ervan in het parlement uitkeek. Spoedig bleek echter dat ik te optimistisch was geweest. Vanuit de meerderheid werden amendementen ingediend, terwijl de oppositie met eigen wetsvoorstellen voor de dag kwam. Aan de ene kant was dat een goede zaak. Een ruim debat over de herziening van de grondwet was zeker noodzakelijk en aangewezen. Het was te belangrijk voor de toekomst

van het land, en het onderzoek van alle aspecten van de regeringsontwerpen maakte deel uit van de waarborgen die men aan ingrijpende hervormingen als een grondwetsherziening geeft. Aan de andere kant kon men alleen maar constateren dat de kritiek en de tegenvoorstellen tegenstrijdig waren, zeker die van de oppositie.

Voor de liberalen gingen de regeringsontwerpen te ver. Zij waren van oordeel dat het parlement te veel bevoegdheden moest prijsgeven. Zo verwierp de PVV de oprichting van raden van senatoren voor de uitoefening van de culturele autonomie. Volgens haar waren die in strijd met de wet omdat artikel 26 van de grondwet bepaalde dat de koning, de Kamer en de Senaat gezamenlijk de wetgevende macht uitoefenden. De PVV zag meer heil in de oprichting van cultuurraden waarvan de besluiten door de koning moesten worden bekrachtigd. Wat de economische decentralisatie betrof, gaf de PVV de voorkeur aan provinciale in plaats van gewestelijke economische raden. De PVV-leiding eiste ook dat haar voorstellen op gelijke voet met de regeringsontwerpen zouden worden behandeld.

Voor de Volksunie gingen de regeringsontwerpen over de culturele autonomie niet ver genoeg. Zij wenste hiervoor regionale parlementen met een eigen uitvoerend orgaan en eigen financiële middelen. Zolang de culturele autonomie niet gerealiseerd was, mocht volgens de VU ook artikel 38bis, de alarmbelprocedure, er niet komen. Zij oordeelde dat de Franstaligen, die de minderheid vormden in het parlement, door die alarmbel de Vlaamse meerderheid konden muilkorven. Een dergelijke 'grendel'-procedure vond de VU onaanvaardbaar.

Over het ontwerp inzake de economische decentralisatie liepen de meningen even sterk uiteen. Voor wat Brabant betrof, wilden de meeste Franstalige Brusselse politici de economische expansie opvatten in functie van de uitbreiding van de hoofdstedelijke agglomeratie. In Vlaanderen en Wallonië daarentegen zagen ze die eerder in functie van het versterken van de economische band, respectievelijk met Vlaams-Brabant en Waals-Brabant. Het was duidelijk dat geen enkele regering voldoende verbeelding en politieke macht had om oplossingen te vinden die de tegenstrijdige eisen met elkaar konden verzoenen.

Oproepen voor een dialoog

La Libre Belgique vond in de polemiek over de regeringsontwerpen een prima aanleiding om de idee van een driepartijenregering opnieuw te lanceren. Op 12 november 1968 schreef de Franstalige Brusselse krant dat mijn regering tot 'immobilisme' veroordeeld zou zijn, indien ze niet met de liberalen uitgebreid werd. Dat artikel was ongetwijfeld geïnspireerd door Paul Vanden Boeynants, die dacht dat ik een vakantieregering had gevormd en dat ik die in het najaar tot een tripartite zou omvormen.

Ik moest hem echter ontgoochelen. Ik had niet de intentie om, zoals de *Libre* suggereerde, 'discrete onderhandelingen' over de verruiming van de regering aan te vatten. Ik rekende erop dat de oppositie voldoende verantwoordelijkheidszin had en een positieve bijdrage wou leveren aan de grondwetsherziening.

Tweemaal richtte ik mij tot haar met een opgemerkte uitnodiging, een eerste keer op 23 november 1968 in een toespraak voor de CVP van het arrondissement Leuven

en een tweede keer op 27 november naar aanleiding van de bespreking van de begroting van 1969 in de Kamer. Bij deze laatste gelegenheid vestigde ik er haar aandacht op dat de oppositie in de toekomst van de regering deel kon uitmaken. In Leuven verklaarde ik dat het tijdstip gekomen was om overleg te plegen over ‘algemeen aanvaardbare oplossingen’, over de regeringsontwerpen dus en niet over de voorstellen van de oppositie.

Aangezien de regeringsontwerpen de vrucht van lange onderhandelingen waren en ook steunden op het werk van de vorige regeringen, meende ik dat ze het best behouden konden

blijven. Indien de regering op alle kritieken en tegenvoorstellen van de oppositie zou ingaan, liep ze het gevaar in een verwarde en onoverzichtelijke politieke toestand terecht te komen. In dat geval zouden de meningsverschillen nog verder op de spits worden gedreven en zou het akkoord tussen de meerderheidspartijen in vraag worden gesteld.

Mijn standpunt betekende niet dat de regering rigoureus aan haar ontwerpen vasthield. Wie bezwaren had, kon amendementen indienen. Het kabinet zou er een standpunt over innemen. Door die methode te hanteren vervulde de regering haar plicht: het parlement de gelegenheid geven om met volledige kennis van zaken zijn verantwoordelijkheid op te nemen.

Ik kreeg geen reactie op mijn behendige oproepen voor een dialoog. Het bleek voor de oppositie moeilijk uit haar traditionele rol te treden. Zij begreep kennelijk niet dat er een groot verschil is tussen een grondwetsherziening en gewone wetten. Het is normaal dat in een democratie de oppositie over de volledige vrijheid van handelen beschikt als het gaat om het gewone wetgevende werk. Maar als het om een herziening van de grondwet gaat, moet ze volgens mij een andere houding kunnen aannemen. Op enkele uitzonderingen na was iedereen het er immers over eens dat de modernisering van de Staat en de aanpassing van zijn structuren aan het bestaan van twee taalgemeenschappen noodzakelijk was. Wie met deze doelstellingen akkoord ging, moest zich inspannen om ze door constructieve voorstellen te bereiken.

Polemieken over de interpretatie van de onthouding

Naast de discussie over de inhoud van de regeringsontwerpen werd ook geredetwist over een procedurekwestie: de betekenis van de onthouding bij de stemming over een grondwetsartikel. Paragraaf 5 van artikel 131 van de grondwet bepaalde dat in geval van een herziening van zo'n artikel de Kamers niet mogen beraadslagen wanneer niet minstens twee derde van de leden van elke Kamer aanwezig is en dat een verandering alleen dan is aangenomen indien zij ten minste twee derde van de stemmen heeft gekregen.

Bij eerdere grondwetsherzieningen had de interpretatie van dit artikel geen aanleiding tot problemen gegeven. Hoewel de homogene katholieke regering-Beernaert (1884-94) niet over zo'n tweederde meerderheid beschikte, werd die meerderheid bij de invoering van het algemeen meervoudig mannenstemrecht probleemloos bereikt. De Kamer aanvaardde het met 119 stemmen tegen 14 bij 13 onthoudingen, de Senaat met 52 stemmen tegen 1 bij 14 onthoudingen. De grondwetsherziening van 1920-21 waarbij het algemeen enkelvoudig mannenstemrecht werd ingevoerd, werd door de regering-Delacroix en die van Carton de Wiart uitgevoerd. Dat waren regeringen van nationale unie die over een zeer ruime tweederde meerderheid beschikten.

Nog voor mijn regering met de grondwetsherziening begon, was de interpretatie van paragraaf 5 van artikel 131 reeds aangekaart. Dat gebeurde in de Senaatscommissie die onder de regering-Vanden Boeynants werkte aan de voorbereiding van de grondwetsherziening. De vraag rees of bij de stemming over een grondwetsartikel de bijzondere meerderheid op de ja- en neen-stemmen moest

worden berekend of op het aantal aanwezige parlementsleden, ongeacht zij voor of tegen stemden of zich onthielden.

De Senaatscommissie vroeg daarover het advies van de Dienst voor Studiën en Documentatie van de Hoge Vergadering. In dat advies werd opgemerkt dat bij de grondwetsherziening van 1921 de onthoudingen bij de neen-stemmen waren geteld. Volgens de studiedienst van de Senaat was de onthouding evenwel geen stem. Zij gaven het volgende voorbeeld. In 1967 telde de Senaat 179 leden. Het aanwezigheidsquorum, dat vastgesteld was op twee derde van de leden, bedroeg 120 leden. Voor de goedkeuring van een grondwetsartikel waren 80 stemmen nodig, twee derde van 120. In het geval 80 senatoren zich uit-

spraken voor een wijziging, 40 senatoren tegenstemden en drie senatoren zich onthielden, zou de wijziging niet goedgekeurd zijn indien de onthoudingen bij de neen-stemmen werden geteld. De technici van de Senaat merkten echter op dat de wil van de onthouders geforceerd werd als die bij de tegenstemmers gevoegd werden. Zij wilden namelijk per definitie op de eindstemming geen invloed uitoefenen.

De Dienst voor Studiën en Documentatie van de Senaat wees op de mogelijkheid om bij een grondwetsherziening de regel toe te passen die bij de stemming over een gewone wet gehanteerd werd. Artikel 38 van de grondwet bepaalde: ‘elk besluit wordt bij volstrekte meerderheid van stemmen genomen’. Bij de berekening van die meerderheid werden de onthoudingen buiten beschouwing gelaten.

De toepassing van deze regel bij een grondwetsherziening kon in theorie aanleiding geven tot extreme situaties. Een grondwetsartikel kon dan immers worden gewijzigd door twee stemmen tegen één, in de veronderstelling dat de overige leden die nodig waren om het aanwezigheidsquorum van twee derde te bereiken, zich zouden onthouden. De publieke opinie zou dat niet nemen. Maar ze zou ook niet aanvaarden dat een groot aantal parlementsleden zich bij een grondwetsherziening zou onthouden.

De Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet verwierp tijdens haar vergadering van 26 april 1967 de mogelijkheid om bij het vaststellen van de tweederde meerderheid bij de stemming over een grondwetsartikel de onthoudingen niet mee te tellen. Een grondwetsherziening vond zij een zo belangrijke zaak dat twee derde van de aanwezige leden daarmee moest instemmen. De commissie was ervan overtuigd dat haar standpunt overeenstemde met dat van de grondwetgever van 1830-31. Zij steunde hiervoor op de verklaring van Paul Devaux in het Nationaal Congres. Die ging over de instemming die de Kamers moeten geven opdat de koning tegelijk het hoofd van een andere Staat kan zijn (artikel 62 van de grondwet). De Senaatscommissie beriep zich ook op het verslag dat de liberale volksvertegenwoordiger Fulgence Masson opgesteld had naar aanleiding van de grondwetsherziening van 1920-21. Masson had daarin de stelling verdedigd dat de regels voor de berekening van een gewone meerderheid bij een grondwetsherziening niet mochten worden toegepast. Volgens hem zou de tegenovergestelde interpretatie het gezag en de stevigheid van de grondwet aantasten.

Toen Senaatsvoorzitter Paul Struye op 2 mei 1967 de leden van de Hoge Vergadering verzocht zich uit te spreken over de interpretatie van paragraaf 5 van artikel 131 volgden zij hun commissie. Naast de aangehaalde argumenten lieten de senatoren zich bij hun beslissing vooral leiden door de overweging dat een grondwetsherziening een zeer belangrijke aangelegenheid was.

De Kamercommissie voor de Herziening van de Grondwet, die tijdens de regering-Vanden Boeynants actief was geweest, had zich eveneens over de interpretatie van de onthouding gebogen.

De socialist Marc-Antoine Pierson, een vooraanstaand jurist, vestigde in het verslag van de commissie de aandacht op de eerste reglementen van onze wetgevende vergaderingen. Daaruit bleek duidelijk dat de onthouding niet als een stem werd beschouwd. De Kamercommissie was ook van oordeel dat de Senaatscommissie de zienswijze van Devaux niet in haar correcte historische context had geplaatst en dat die ook niet kon worden ingeroepen om paragraaf 5 van artikel 131 anders te interpreteren dan artikel 38 van de grondwet. De interpretatie van Masson, dat de stabiliteit en het gezag van de grondwet zouden worden gevrijwaard door de

onthoudingen bij de neen-stemmen te rekenen, werd door de Kamercommissie eveneens betwist. Zij voerde aan dat die stabiliteit en dat gezag in de eerste plaats gewaarborgd werden door de eerste vier paragrafen van artikel 131 waarin de procedure voor een grondwetsherziening omschreven wordt.

De Kamercommissie besloot haar verslag met twee conclusies. Het besluit 'in rechte' luidde dat bij de toepassing van paragraaf 5 van artikel 131 de parlementaire jurisprudentie gehandhaafd moest blijven: de onthoudingen worden meegeteld om het vereiste aantal aanwezige leden vast te stellen, maar zij worden niet meegeteld om de vereiste meerderheid te bepalen.

In haar 'pragmatische' conclusie sloot de commissie zich echter aan bij de beslissing van de Senaat om rekening te houden met de eventuele onthoudingen en bijgevolg te eisen dat de tweederde meerderheid berekend wordt op basis van het aantal aanwezige leden op het ogenblik van de stemming. Als reden hiervoor gaf de Kamercommissie dat de onthouding in de loop van de parlementaire geschiedenis een andere betekenis had gekregen. In de beginperiode heerste de opvatting dat onthoudingen uitzonderlijk moesten zijn, en zij werden uitsluitend toegestaan om persoonlijke redenen. Maar door de evolutie van een twee- naar een meerpartijensysteem had de onthouding volgens de Kamercommissie een andere rechtvaardiging gekregen: in plaats van zijn verantwoordelijkheid te ontlopen was ze het teken van 'onmiskenbare intellectuele eerlijkheid' geworden.

Zelf had ik tijdens de regering-Vanden Boeynants de interpretatie van de Senaatscommissie bijgetreden naar aanleiding van de herziening van artikel 57 van de grondwet dat handelt over de vergoeding van de senatoren. De commissie die in de Hoge Vergadering dat artikel besproken had, stelde voor de aanvangswedde van een lid van de Raad van State als basis te nemen voor de vergoeding van een senator en de helft van die vergoeding te beschouwen als de forfaitaire terugbetaling van onkosten. Op 3 mei 1967 verklaarde ik in de Senaat dat ik met het voorstel van de commissie niet akkoord kon gaan, omdat niemand kon voorzien wat de referentie van een staatsraad in de toekomst zou betekenen. Ik legde uit dat ik het wel eens was met het eerste lid van de voorgestelde tekst. Dat hield in dat de senatoren jaarlijks een vergoeding ontvingen 'vastgesteld bij een wettelijke bepaling, waarover de Kamers niet mogen beraadslagen wanneer niet ten minste twee derde van de leden waaruit elke Kamer bestaat, tegenwoordig is en die alleen dan aangenomen wordt indien zij ten minste twee derde van de stemmen heeft verkregen'. Mijn standpunt maakte de kwestie vanzelfsprekend nog complexer.

Het belang van de interpretatie van de onthouding

Voor mijn regering was de interpretatie van paragraaf 5 van artikel 131 van de grondwet van het allergrootste belang. De coalitiepartijen hadden geen tweederde meerderheid in het parlement. De lat zou voor mijn regering minder hoog liggen als de onthoudingen bij het vaststellen van die meerderheid niet werden meegerekend.

Het Ministerieel Comité voor Communautaire Betrekkingen besprak in september 1968 het probleem. Minister van Justitie Alfons Vranckx stelde daarvoor een nota op. Hij nam daarbij het standpunt in dat paragraaf 5 van artikel 131 een andere vorm had dan artikel 38 van de grondwet, maar dat beide artikelen dezelfde draagwijdte hadden. Het strookte niet met de eisen van de rechtszekerheid, aldus Vranckx, dat eenzelfde rechtsregel, naar gelang het geval, op een verschillende wijze zou worden

geïnterpreteerd en toegepast. Wat voor artikel 38 gold, moest ook gelden voor artikel 131.

Vranckx stipte ook aan dat in de provincie- en gemeenteraden de onthoudingen niet in aanmerking werden genomen om de meerderheid van de uitgebrachte stemmen te berekenen. Voorts was hij ook van oordeel dat wie zich onthoudt de uitslag van een stemming niet wil beïnvloeden en dat die wil slechts tot uitdrukking komt wanneer zijn of haar stem niet in aanmerking wordt genomen. De tegenstanders van deze opvatting konden hem niet overtuigen. Hun argument dat de grondwetsherziening een zeer belangrijke aangelegen-

heid was, trad hij volledig bij. Maar de voorwaarden voor een herziening waren zeer streng, zodat verrassingen uitgesloten waren. Vranckx stelde dan de retorische vraag met welk recht de wetgever die voorwaarden nog strenger zou maken. Op het argument dat de herziening van de grondwet de uitdrukking moest zijn van de wil van twee derde van de aanwezige leden repliceerde hij dat in de tekst van de grondwet niet ‘twee derde van de aanwezige leden’ stond, maar wel ‘twee derde van de stemmen’. Vranckx besloot als volgt: de onthoudingen meetellen voor het vaststellen van de vereiste tweederde meerderheid van de uitgebrachte stemmen is een toevoeging aan artikel 131 van de grondwet.

Ook uit de vergelijking met de regels die toegepast werden in de andere Westeuropese landen bleek dat de onthoudingen in de meeste gevallen niet werden meegerekend voor het bereiken van de vereiste meerderheid bij een grondwetsherziening. Dat was het geval in Frankrijk, de Duitse Bondsrepubliek, Luxemburg en Zwitserland. In internationale organisaties, zoals het Europese Parlement, de Raad van Europa en de Verenigde Naties, werd die regel eveneens gehanteerd. Er was bijgevolg voldoende bewijsgrond voor het verdedigen van de thesis door de regering dat de onthoudingen voor het berekenen van de vereiste tweederde meerderheid niet mochten worden meegerekend. Tijdens de kabinetsraad van 4 oktober 1968 bereikten de ministers hierover een consensus.

Enkele weken later kwam de interpretatie van een onthouding aan de orde in de parlementaire commissies voor de Herziening van de Grondwet. In de Senaatscommissie diende CVP-voorzitter Robert Vandekerckhove een amendement in dat ertoe strekte de onthouding te verbieden. Op 10 december 1968 stelde Achiel Van Acker in de Kamercommissie voor de onthouding bij de stemming over een grondwetsherziening te verbieden. Minister van Justitie Alfons Vranckx verdedigde er het regeringsstandpunt. Dat lokte bij de oppositiepartijen scherp protest uit. De PVV verspreidde op 12 december een communiqué waarin ze ‘het maneuver’ van de regering om een ‘kunstmatige meerderheid’ te vinden aan de kaak stelde. Het FDF en RW vielen het regeringsstandpunt eveneens aan en verdedigden de thesis die de Senaat in 1967 had aanvaard.

Vanaudenhove stelt een nieuwe ronde-tafelconferentie voor

Hoewel de oppositiepartijen niet op mijn oproepen voor een dialoog ingingen en ze ook de regeringsinterpretatie van de onthouding afwezen, ging de regering verder op de ingeslagen weg. Zij wenste dat de bespreking van de ontwerpen over de culturele autonomie in de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet zou worden voortgezet.

Ze probeerde daarin trouwens meer vaart te krijgen, maar dat lukte niet echt. Meerderheid en oppositie kwamen geen stap dichter bij elkaar. Bij de meerderheid namen de spanningen trouwens toe. Meer bepaald over de economische decentralisatie was er aan Waalse socialistische zijde, vooral bij de vakbond, een offensief op gang gekomen om de gewestelijke economische raden beslissingsbevoegdheden toe te kennen. De werkzaamheden van de Kamercommissie die het bewuste wetsontwerp

besprak, raakten geblokkeerd omdat de socialisten er niet in slaagden uit te maken wat zij nu eigenlijk wilden.

De PSC liet van haar kant weten dat er geen sprake van kon zijn de culturele autonomie door te voeren indien vooraf geen waarborgen werden gegeven voor de bescherming van de minderheden.

De communautaire patsituatie spoorde PVV-voorzitter Omer Vanaudenhove ertoe aan zijn voorstel voor een driepartijenoverleg over de grondwetsherziening te hernieuwen. Na een afwezigheid van verscheidene maanden wegens gezondheidsredenen maakte Vanaudenhove zijn rentree met een interview op 7 januari 1969 in *La Libre Belgique*. Vanaudenhove stelde voor dat ik een ronde-tafelconferentie met de CVP-PSC, de BSP en de

PVV bijeen zou roepen nadat de bespreking van de grondwetsherziening in de bevoegde Senaatscommissie beëindigd was en voor de behandeling in openbare vergadering hierover begon. Op die conferentie moest een akkoord worden bereikt over een globale oplossing, niet alleen voor de communautaire problemen, maar ook voor het probleem Brussel en voor een reeks andere vraagstukken in verband met de modernisering van de Staat.

In de ochtend van 9 januari ontving ik Vanaudenhove. Hij probeerde me te overtuigen met het argument dat geen enkel lid van de liberale fracties de regeringsontwerpen in verband met de grondwetsherziening zou goedkeuren. Vanaudenhove was ervan overtuigd dat ook de andere oppositiepartijen mij niet zouden steunen. Ik antwoordde hem alleen dat ik zijn suggestie in de regering en met de leiding van de meerderheidspartijen zou bespreken.

In de namiddag van 9 januari riep ik de leiders van de coalitiepartijen bij mij: Robert Houben, Léon Servais, Léo Collard en Jos Van Eynde. De ministers voor Communautaire Betrekkingen Leo Tindemans en Freddy Terwagne, en minister van Binnenlandse Zaken Lucien Harmegnies namen ook aan het gesprek deel. Harmegnies verving vice-premier J.J. Merlot, die in de ochtend van 9 januari het slachtoffer was geworden van het verkeersongeval dat, zoals ik in het vorige hoofdstuk heb beschreven, voor hem noodlottige gevolgen zou hebben. Iedereen was het erover eens dat de besprekingen over de grondwetsherziening in geen geval konden worden opgeschort. De indruk overheerste dat het initiatief van Vanaudenhove vooral bedoeld was om de cohesie in de liberale partij, die tijdens zijn afwezigheid een flinke deuk had gekregen, enigszins te herstellen.

De volgende dag deed ik op de kabinetsraad verslag van mijn gesprekken. De ministers sloten zich aan bij de conclusies van het topoverleg. Ze herinnerden eraan dat de liberalen het akkoord op de ronde-tafelconferentie van 1964 hadden opgezegd nadat ze er eerst hun instemming over hadden betuigd. Men vreesde voor een herhaling van dat scenario. Anderzijds sloten de ministers niet uit dat op een bepaald ogenblik, indien dat nodig leek, de koppen bij elkaar konden worden gestoken, maar dan alleen als het niet om een nieuwe globale onderhandelingsronde zou gaan.

De liberalen dreigen met een boycot

Uit protest tegen de weigering van de regering om buiten het parlement over een communautair akkoord te onderhandelen, beslisten de liberale fracties op 15 januari 1969 de openbare vergaderingen van Kamer en Senaat niet meer bij te wonen van zodra daar de herziening van de grondwet zou worden besproken. De liberale parlementsleden verklaarden tevens dat zij het niet eens waren met de interpretatie die de regering wilde geven aan de onthouding bij de stemming over een grondwetsartikel.

In een interview in het dagblad *Le Soir* de volgende dag herhaalde ik het regeringsstandpunt dat onderhandelingen over de communautaire problemen buiten het parlement geen zin hadden op een ogenblik dat alle partijen zich daarover in de parlementaire commissies konden uitspreken. Ik zette wel de deur op een kier voor een gesprek met de oppositie over de modernisering van de Staat: het opnemen van

staatssecretarissen in de regering, de administratieve decentralisatie, de organisatie van grote agglomeraties enzovoort. De parlementaire werkzaamheden daarover konden door overleg tussen de partijen worden voorbereid.

In de loop van 16 januari lieten de VU en het FDF-RW weten dat ook zij de openbare vergaderingen over de grondwetsherziening zouden boycotten.

's Avonds pleegde ik samen met interim-vice-premier André Cools overleg met de leiders van de meerderheidspartijen. Na afloop van de bijeenkomst verklaarde ik aan de pers dat de bespreking van de grondwetsherziening niet zou worden onderbroken. De werkzaamheden van de Kamer- en Senaatscommissie zouden juist worden opgedreven. Na de behande-

ling in de commissies zouden de regeringsontwerpen in de openbare vergadering van Kamer en Senaat worden voorgelegd, waar iedereen zijn verantwoordelijkheid moest opnemen. Er kon dan ook in alle duidelijkheid gestemd worden, zodat de publieke opinie zou begrijpen wat in het parlement gebeurde. Ik deelde de journalisten ook mee dat de regering haar interpretatie van de onthouding verder zou blijven verdedigen.

De volgende dag liet Omer Vanaudenhove zich in een interview in *Le Soir* minder formeel uit over de liberale boycot van de grondwetsherziening. Hij verklaarde dat ik in mijn interview in dezelfde krant van de dag voordien 'bepaalde perspectieven had geopend' en dat de liberale parlementsleden verder zouden deelnemen aan de besprekingen over de communautaire wetsontwerpen in de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet. Blijkbaar was Vanaudenhove ook geschrokken van de vrijwel unanieme negatieve reacties in de pers op de aangekondigde boycot van zijn fracties.

Ik meende uit Vanaudenhoves interview te mogen afleiden dat de liberalen bereid waren mee te werken aan de herziening van de zogenaamde niet-communautaire grondwetsartikelen. In totaal waren er 32 van dergelijke artikelen. Wat de communautaire artikelen betrof, hoopte ik dat de liberalen en de andere oppositiepartijen hun standpunt zouden wijzigen zodra de bespreking ervan in plenaire vergadering begon. Dat was niet denkbeeldig aangezien de oppositiepartijen intern sterk verdeeld waren.

'J'y suis, j'y reste'

De pers, vooral *La Libre Belgique*, meende echter dat de regering in een impasse zat en voorspelde een regeringscrisis. Na de kabinetsraad op 17 januari vroegen journalisten of de val van de regering kon worden verwacht. Ik antwoordde dat daar geen sprake van was en gebruikte de woorden van de Franse maarschalk en staatsman Mac-Mahon: '*J'y suis, j'y reste*'. Deze uitspraak bracht *Pourquoi Pas*? en het satirische weekblad *Pan* op het idee om mij als Mac-Mahon af te beelden, diens woorden uitroepend en met geheven zwaard!

Ik probeerde niet alleen de geruchten over een regeringscrisis de kop in te drukken, maar ook de bespreking van de grondwetsherziening in de parlementaire commissies op gang te krijgen. Dat laatste liep allesbehalve van een leien dakje. Men probeerde het mij op allerlei manieren moeilijk te maken.

Op 19 januari kwam PSC-voorzitter Léon Servais met een ultimatum. Het was het eerste van een lange reeks. De PSC wou voor alles financiële waarborgen voor de overheveling van Leuven Frans, voorts de grondwettelijke waarborg dat Leuven Frans nooit als gevolg van de culturele autonomie onder Vlaams beheer zou vallen zolang die afdeling in Leuven bleef, en ten slotte het invoegen in de grondwet van de bepaling dat de regering taalkundig paritair moest worden samengesteld. Indien deze eisen niet werden ingewilligd, zou de PSC de regering verlaten.

De volgende dag hield Paul Vanden Boeynants in een vrije tribune in *Le Soir* nogmaals een pleidooi voor een tripartite. Volgens hem bevond de regering zich in

een doodlopend straatje en had ze wijzer gehandeld indien ze niet meteen het voorstel van Vanaudenhove voor een driepartijenoverleg had afgewezen.

Twee gewezen politici vonden dat ze ook hun duit in het zakje moesten doen. Marcel Grégoire en Paul-Henri Spaak wezen de regeringsinterpretatie van de onthouding af. Spaak, die de socialistische partij verlaten had, sprak van een ‘maneuver dat het prestige van het Parlement niet ten goede zou komen’.

Het meest zorgen baarde uiteraard het dreigement van de PSC. Tijdens de laatste week van januari hield ik daarover krijgsraad met de leiders van de meerderheidspartijen. BSP-voorzitter Collard ging ermee akkoord dat de regering bij de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet een aantal teksten zou indienen die gedeeltelijk aan de PSC-eisen

tegemoet kwamen. Daarnaast raakten de partijleiders het ook eens over een aantal amendementen op de wetsontwerpen die in de Senaatscommissie al besproken werden. In die amendementen waren een aantal kritieken en voorstellen van de meerderheid én de oppositie verwerkt. Ze bevatten een nieuwe redactie van de reeds aanhangig gemaakte artikelen 3bis, 6 en 23.

Nieuwe teksten

De nieuwe versie van artikel 3 bis over de culturele autonomie bepaalde dat de samenstelling van de Nederlandse en Franse taalgroep in elke kamer bij wet zou worden geregeld.

Ook werden de bevoegdheden *ratione materiae* van de raden van senatoren inzake onderwijs duidelijker omschreven. Er werd uitdrukkelijk gesteld dat de nationale wetgever bevoegd zou blijven voor alle aangelegenheden die door het Schoolpact werden geregeld: de schoolvrede, de duur van de leerplicht en de financiering van het onderwijs.

De waarborgen voor de ideologische en filosofische minderheden werden in het nieuwe artikel 3bis verder gepreciseerd. Die kwamen erop neer dat niet alleen de regering, maar ook de leden van de raden van senatoren een tweede lezing konden vragen van een ontwerp of een voorstel van decreet dat een schending inhield van de bepalingen die de ideologische of filosofische minderheden moesten beschermen. Ten minste een vierde van de leden van de raad moest daartoe een gemotiveerde en door alle verzoekers ondertekende motie indienen. In dat geval zou het advies van de Raad van State gevraagd worden. Indien dat ongunstig was, zou het ontwerp of voorstel maar aangenomen worden met een tweederde meerderheid.

Volgens het herwerkte artikel 6 van de grondwet werd de bescherming van de ideologische en filosofische minderheden veralgemeend: de mogelijkheid werd gecreëerd om in alle wetten die daartoe aanleiding gaven, criteria tot bescherming van de ideologische en filosofische minderheden in te schrijven. De nieuwe versie van artikel 23, dat over het beginsel van de taalvrijheid handelde, bepaalde dat ook in het onderwijs het gebruik van de talen slechts bij wet kon worden geregeld.

De nieuwe artikelen bevatten voorstellen in verband met de pariteit in de ministerraad, met uitzondering van de eerste minister, financiële waarborgen aan Leuven Frans gedurende de overhevelingsperiode, het statuut van Brussel-hoofdstad, waar onder meer een paritair samengesteld cultureel college zou worden opgericht, en het verenigen van gemeenten in agglomeraties en federaties.

Alles was zo snel gegaan dat alleen het kernkabinet over de amendementen en de nieuwe voorstellen had gedelibereerd, wat bij de andere ministers niet in goede aarde viel. Tijdens de kabinetsraad van 31 januari beklemtoonde ik dat de teksten conform aan het regeerakkoord waren en het parlement erover moest beraadslagen en uiteindelijk moest beslissen. De regering bleef dus aan haar rol van motor van de grondwetsherziening trouw. Op aandringen van de ministers verklaarde ik na de kabinetsraad aan de pers dat de nieuwe teksten niet definitief waren, en bedoeld als werkdocumenten voor de Senaatscommissie.

Na het indienen van de nieuwe regeringsteksten kwam er meer schot in de grondwetsherziening. Op 6 februari 1969 hechtte de Senaatscommissie haar goedkeuring aan de principiële erkenning van de drie cultuurgemeenschappen. Op 13 februari verklaarde ze zich akkoord met de indeling van het land in vier taalgebieden en met de bijzondere meerderheid voor de wijziging van de taalgrens.

De volgende dag werd in de kabinetsraad een akkoord bereikt over een eerste reeks amendementen op ontwerp 125. Op 28 februari werd een tweede reeks amendementen aanvaard. De meeste wijzigingen beantwoordden aan socialistische eisen. Zo werden bijvoorbeeld de bevoegdheden van de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen uitgebreid, zodat zij

leningen konden aangaan en participaties in bedrijven konden nemen. Ook werd de procedure bij het opmaken van het economische plan nauwkeuriger omschreven en werd voorzien in de oprichting van een dienst voor industriële promotie. Andere amendementen moesten voldoening geven aan de PSC en de CVP. Op vraag van de PSC kreeg de Economische Raad voor Brabant dezelfde bevoegdheden als de twee andere raden. Op aandringen van de CVP werd die raad paritair samengesteld. Het Brussels Economisch Bureau werd geschrapt. Door die amendementen kon de bespreking van ontwerp 125 die sedert november 1968 geblokkeerd was, hervat worden.

De Brusselse randgemeenten

De regering boekte in de loop van februari voor het eerst kleine successen. Dat leek erop te wijzen dat de grondwetsherziening vóór Pasen in plenaire vergadering zou worden behandeld. Twee belangrijke kwesties bleven nog onopgelost: het statuut van de zes Brusselse rand- en faciliteitengemeenten en de interpretatie van de onthouding.

Volgens de wet van 1963 die de taalgrens vastlegde, hingen de zes Brusselse faciliteitengemeenten ‘ergens in de lucht’, zoals minister voor Communautaire Betrekkingen Freddy Terwagne het uitdrukte. Ze vormden een bijzonder administratief arrondissement. Volgens de geest van de wet van 1963 behoorden ze echter tot het Nederlandse taalgebied. De Franstaligen verzetten zich tegen die interpretatie. De PSC wilde niet dat de zes faciliteitengemeenten onder de bevoegdheid van de Vlaamse raad van senatoren zouden ressorteren. Het statuut van die gemeenten gaf ook aanleiding tot problemen bij de bespreking van ontwerp 125. De vraag rees welke economische raad voor hen bevoegd zou zijn.

Voor mij stond het vast dat de zes Brusselse randgemeenten zowel in taalkundig als economisch opzicht bij Vlaanderen hoorden. Maar op dat ogenblik wilde en kon ik mij over die kwestie niet uitspreken. Dat zou de realisatie van de grondwetsherziening in het gedrang hebben gebracht.

Ik kreeg echter veel kritiek voor mijn houding, vooral vanuit Vlaams-nationalistische hoek. Het weekblad *Pallieterke*, waarvan beweerd werd dat het onder invloed van gewezen incivieken stond, kamde mij geregeld af. Ook de VU beweerde dat ik de Vlaamse belangen opofferde om de regering op de been te kunnen houden. Maar VU-senator Maurits Van Haegendoren verklaarde tegenover mij op 20 maart 1969 dat de zes randgemeenten voor Vlaanderen in feite verloren waren. Hij nam bij die gelegenheid ook afstand van de kritiek van zijn partij. De zogenaamde ‘grendels’ waar de VU heftig tegen protesteerde, waren voor hem ‘een mythe’. In feite verklaarde Van Haegendoren zich grotendeels akkoord met de regeringsontwerpen voor de grondwetsherziening. Wat de bescherming van de Brusselse rand betrof, was hij er voorstander van om een groene zone rond de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie aan te leggen.

Ik zou er later voor zorgen dat de Vlaamse randgemeenten rond Brussel bij Vlaanderen werden gevoegd. Voor het zover was, moesten echter talrijke hindernissen genomen worden. Vooral de PSC lag dwars. In het vorige hoofdstuk heb ik reeds

beschreven dat deze partij begin maart 1969 stokebrand speelde in het dossier van de overheveling van Leuven Frans en dat Paul Vanden Boeynants op hetzelfde tijdstip het politieke toneel betrad met zijn plan voor een 'nieuwe partijconstellatie'.

Het derde addertje onder het gras was het amendement op de regeringsvoorstellen inzake de culturele autonomie, dat de PSC-senatoren Paul de Stexhe en Paul Herbiet op 5 maart in de Senaat indienden. In dat amendement werd bepaald dat de Franstalige inwoners van de zes Brusselse faciliteitengemeenten afhingen van de Waalse minister van Cultuur en van de Franstalige raad van senatoren.

De CVP-fracties reageerden verbolgen op deze verkapte aanhechting van de randgemeenten bij de Brusselse agglomeratie. Het PSC-amendement had reeds op 6 maart 1969 in de Senaatscommissie aan bod moeten komen, maar de bespreking ervan kon worden uitgesteld. Maar daarmee was het probleem nog niet opgelost. Dat bleek reeds de volgende dag, toen PSC-voorzitter Léon Servais in een interview met *La Libre Belgique* een nieuw ultimatum tot de regering richtte: indien het amendement-de Stexhe-Herbiet niet aanvaard werd, zou de PSC haar steun aan de coalitie opzeggen.

Tijdens de daaropvolgende weken probeerde ik de PSC tot andere gedachten te brengen. Vanden Boeynants' ‘nieuwe constellatie’ was als een luchtballon die vanzelf hoogte verloor. Het bereiken van een akkoord over de financiering van de UCL kostte mij wel veel moeite, zoals ik in het vorige hoofdstuk heb uiteengezet. Ook de klip van het amendement-de Stexhe-Herbiet kon worden omzeild. Het werd op 16 april in de Senaatscommissie verworpen na een merkwaardige stemming van Vlamingen tegen Franstaligen. De regering werd niet door de Franstalige meerderheid gesteund, maar kreeg wel hulp van de Vlaamse oppositiepartijen.

De PSC bracht na de verwerping van het amendement haar dreiging niet tot uitvoering. Ze zou het echter in plenaire vergadering opnieuw indienen. Een geruststelling voor mij was dat de PSC-ministers het amendement niet steunden. De interne cohesie in de regering bleef bewaard.

De discussie over de interpretatie van de onthouding

Na de afwijzing van het amendement-de Stexhe-Herbiet kwam er eindelijk schot in het werk van de Senaatscommissie. Op 24 april 1969 nam ze het eerste communautaire artikel aan, dat over de culturele autonomie. Tijdens de daaropvolgende dagen werden ook de andere communautaire artikelen (artikel 6, 23 en 38bis) aanvaard. De aangenomen teksten waren, op enkele woord wijzigingen na, die van de regeringsontwerpen.

De discussie over de interpretatie van de onthouding bij een grondwetsherziening vond enkele weken later haar beslag. Na de aanvaarding van de grondwetsartikelen in de Senaatscommissie wilde ik dat ze zo spoedig mogelijk in plenaire vergadering aan bod zouden komen, en dat nog voor de vakantie een stemming zou worden uitgelokt. Iedereen zou hierdoor op zijn verantwoordelijkheid gewezen worden, zowel de meerderheid als de oppositie. Zo zou ook een klare toestand geschapen worden: ofwel werd een meerderheid bereikt ofwel geen. Senaatsvoorzitter Paul Struye was het niet met mij eens. Hij wilde met de bespreking van de communautaire artikelen pas na het parlementaire reces beginnen. Ik dreef echter mijn zin door. Dat betekende dat er een uitspraak over de intrepretatie van de onthouding moest komen.

Op 27 mei 1969 werd de kwestie in de Kamer ter sprake gebracht. Op voorstel van CVP-volksvertegenwoordiger Paul Meyers werd een paragraaf toegevoegd aan artikel 41 van het Kamerreglement. Die aanvulling stemde overeen met het regeringsstandpunt: bij de toepassing van artikel 38 én artikel 131 van de grondwet zouden de onthoudingen worden meegeteld voor de berekening van het aantal aanwezigen, maar niet om de meerderheid vast te stellen.

Op 11 juni nam de Senaat dezelfde regeling aan. Net als in de Kamer werd in de Senaat over de reglementswijziging uitvoerig gedebatteerd en stond bij de stemming de meerderheid in feite tegenover de oppositie. Opvallend was dat Kamervoorzitter Achiel Van Acker met de oppositie stemde. In de Senaat stelde voorzitter Paul Struye een wisseloplossing voor. Hij suggereerde het reglement ongewijzigd te laten en onmiddellijk met de herziening van de grondwet te beginnen. Indien echter bij een stemming zoveel onthoudingen zouden zijn

dat de uitslag in twijfel kon worden getrokken, zou achteraf de betekenis van de onthoudingen worden vastgesteld. Dit voorstel werd tijdens een schorsing van de vergadering door de verschillende fracties onderzocht, maar bijna eenparig afgewezen. Het zou inderdaad tot dubbelzinnige toestanden geleid hebben. De regels van het spel moesten vooraf vastliggen.

De stemming over de eerste grondwetsartikelen

Struye maakte met zijn voorstel wel een opening naar de liberalen. Die hadden eerder echter al besloten niet aan de grondwetsherziening mee te werken. Dat werd duidelijk toen de Senaat onmiddellijk nadat de regeringsinterpretatie van de onthouding aanvaard was, de bespreking van artikel 70 van de grondwet aanvatte. Het betrof een louter technisch artikel: de opening van het parlementaire jaar. Volgens de nieuwe versie werd die opening met een maand vervroegd: op de tweede dinsdag van oktober in plaats van de tweede dinsdag van november. Eerder had de Kamer de nieuwe versie van artikel 70 reeds eenparig goedgekeurd. De liberale fractie verliet echter het halfrond bij de behandeling in de Senaat. Alle leden van de VU en het FDF-RW volgden het liberale voorbeeld. Alleen de communistische senatoren bleven op hun plaatsen zitten, samen met de CVP-PSC'ers en de socialisten. Bij de stemming bleek dat er in totaal 115 senatoren aanwezig waren, terwijl een tweederde meerderheid van 120 leden vereist was.

Ik nam de mislukte stemming niet al te dramatisch op. Een herhaling ervan zou duidelijk maken dat de oppositie voor haar verantwoordelijkheid vluchtte. De publieke opinie zou daarvoor geen begrip opbrengen. Zij zou eventueel wel aanvaarden dat de oppositie tegenstemde, maar niet dat ze bij de stemmingen afwezig zou blijven.

Reeds de volgende dag veranderde één oppositiepartij, het FDF-RW, haar houding. Deze partij verklaarde zich bereid mee te stemmen over technische grondwetsartikelen. Daardoor kon voor het einde van de zittingstijd nog een tiental technische artikelen besproken en goedgekeurd worden.

Maar op 3 juli 1969, de laatste zittingsdag van de Senaat voor het reces, weigerde het FDF-RW opnieuw haar medewerking. Artikel 104 van de grondwet stond toen op de agenda. Het bestaande artikel bepaalde dat er in België drie hoven van beroep waren: Brussel, Gent en Luik. Voor een goede werking van het gerechtelijk apparaat was het nodig dit aantal uit te breiden. De Senaatscommissie stelde voor in Antwerpen en in Bergen ook een hof van beroep te installeren. Het FDF-RW wilde ook vijf hoven van beroep, maar wenste het rechtsgebied en de vestigingsplaats ervan vast te leggen met een wet aan te nemen met een tweederde meerderheid. Het wilde daarmee voorkomen dat de Voergemeenten onder het rechtsgebied van het hof van beroep in Antwerpen zouden vallen. Dat was onaanvaardbaar voor de CVP en de Vlaamse socialisten.

Na de verwerping van het amendement verliet de FDF-RW-fractie het halfrond. Het quorum werd daardoor opnieuw niet gehaald, ook omdat de VU en de Vlaamse liberalen weigerden voor een wisselmeerderheid te zorgen.

De incidentrijke goedkeuring van ontwerp 125 in de Kamer

Voor de Kamer met vakantie ging, keurde ze op 19 juni nog ontwerp 125 goed. Dat gebeurde niet zonder slag of stoot, hoewel er geen tweederde meerderheid voor nodig was.

De koppeling van de economische decentralisatie aan de grondwetsherziening was opnieuw het struikelblok. Ditmaal waren het niet de Waalse socialisten die deze kwestie opwierpen, maar wel de PSC. Zij kon het ontwerp slechts goedkeuren indien de regering de

verbintenis aanging de aangenomen tekst door de Senaat pas in behandeling te laten nemen van zodra er uitzicht was op de aanvaarding in de Hoge Vergadering van de grondwetsartikelen voor de bescherming van de minderheden.

Ik gaf de PSC die waarborg, die in feite niets anders was dan een bevestiging van het oorspronkelijk regeringsstandpunt dat de besprekingen in Kamer en Senaat enigszins gerijktijdig moesten verlopen. Ik vroeg ook dat alle amendementen, 61 in totaal, zouden worden ingetrokken. Dat viel de CVP-fractie bijzonder moeilijk. De Brusselse CVP-volksvertegenwoordiger Leo Lindemans had namelijk een amendement ingediend waarin uitdrukkelijk bepaald werd dat de zes Brusselse randgemeenten tot de bevoegdheidssfeer van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen behoorden. In het regeringsontwerp werd over die gemeenten niets gezegd. Ik stelde de vertrouwenskwestie over het amendement-Lindemans nadat ik verklaard had dat de zes randgemeenten Vlaamse gemeenten waren.

Daarop werd de vergadering geschorst om de fracties de gelegenheid te geven intern overleg te plegen. De CVP-Kamerfractie besliste met een meerderheid van slechts één stem het amendement-Lindemans in te trekken. Minister van Sociale Zaken Placide De Paepe deed de balans overhellen.

Na een schorsing die meer dan twee en een half uur had geduurd, kondigde Lindemans aan dat hij vertrouwen stelde in mijn verklaring en zijn amendement introk. Jan Verroken kon zich daar niet bij neerleggen en nam ontslag als leider van de CVP-Kamerfractie. BSP-fractieleider Victor Larock deed hetzelfde nadat hij tijdens de openbare vergadering door zijn voorzitter Léo Collard publiekelijk was gedesavoueerd. Niettegenstaande die zware incidenten werd het ontwerp betreffende de economische decentralisatie en planning goedgekeurd.

De pers spaarde haar kritiek op de gang van zaken niet. De oppositie werd in het algemeen op de korrel genomen voor haar afwezigheid tijdens de stemmingen over de grondwetsartikelen. Dat het FDF-RW toch bepaalde grondwetsartikelen mee had goedgekeurd, gaf aanleiding tot speculaties over vermeende toegevingen die ik aan die partij had gedaan. *La Libre Belgique* vond dat er met 'separatisten' niet mocht worden gepraat en bleef aandringen op een driepartijenoverleg en een tripartite.

De Vlaamsgezinde pers was bijzonder gebelgd over de CVP die zich had laten 'afvangen' bij de goedkeuring van de economische decentralisatie. Mijn verklaring dat de randgemeenten Vlaams waren, volstond volgens de Vlaamse editorialisten niet. Er was een wet nodig waarin dat uitdrukkelijk bepaald werd. De meeste politieke commentatoren waren ook van oordeel dat mijn regering op de rand van de afgrond had gestaan en dat ze slechts uitstel van executie had gekregen. Zij zagen niet in hoe de grondwetsherziening na het parlementaire reces kon worden voortgezet.

Discrete contacten

De vaststelling van de politieke commentatoren dat de grondwetsherziening volledig in het slop zat, was te ongenuanceerd. Naast de talrijke problemen die zich hadden voorgedaan, was ook vooruitgang geboekt. Voor de eerste keer was in het parlement het communautaire dossier besproken. De Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet had meer dan 70 vergaderingen aan de communautaire problemen

gewijd en verslagen opgesteld waaraan in de toekomst ongetwijfeld nog zou worden gerefereerd.

Er was ook meer duidelijkheid. De partijen waren gedwongen positie in te nemen en hun standpunten te preciseren. Het leed geen twijfel dat Brussel het grote communautaire knelpunt bleef. Voorts waren een tiental technische grondwetsartikelen goedgekeurd waarvan de aanvaarding door de Kamer geen problemen zou opleveren. Ik was er ook van overtuigd

dat het semi-communautaire artikel 104 betreffende de hoven van beroep door het parlement kon worden gesluisd van zodra sommige parlementsleden wat afgekoeld waren.

Van groot belang was ook dat de economische decentralisatie door de Kamer was geraakt. De modaliteiten daarvan konden nog worden veranderd, maar aan het principe zou niet meer worden geraakt. Ook het invoeren van een reële culturele autonomie en van een of andere vorm van bescherming van de minderheden was verworven. De keerzijde van de medaille was dat de grondwetsherziening uitzichtloos werd als zich geen nieuwe politieke feiten voordeden.

In de politiek mag men echter nooit wanhopen. Tijdens de vakantiemaanden had ik verscheidene discrete contacten. Op 21 augustus 1969 had ik een gesprek met Pierre Descamps, die in juni Omer Vanaudenhove als voorzitter van de liberale partij was opgevolgd. Descamps drukte tegenover mij zijn bezorgdheid uit over de impasse waarin de grondwetsherziening in het parlement was geraakt. Hij was het met mij eens dat Brussel het grootste knelpunt vormde. In de herkaveling van een aantal Brusselse randgemeenten, én met andere woorden een nieuwe indeling van de Brusselse agglomeratie, zag hij een oplossing voor dit netelige vraagstuk. Descamps bevestigde me ook dat zijn partij niet bereid was aan de grondwetsherziening mee te werken zolang de regeringsvoorstellen als basis werden genomen. De steen des aanstoots voor de liberalen waren de raden van senatoren en hun normatieve bevoegdheid inzake de culturele autonomie.

Om de grondwetsherziening te deblokkeren stelde ik Descamps voor een werkgroep met vertegenwoordigers van de drie traditionele partijen en van de taalpartijen op te richten. Deze formule was ruimer dan de door de liberalen gewenste ronde-tafelconferentie met de drie nationale partijen, maar bood het voordeel dat de bezwaren van de BSP tegen een dergelijke conferentie overwonnen konden worden. De socialisten vreesden immers dat zo'n conferentie in geval van succes naar een tripartite zou leiden. De BSP had ook altijd het standpunt verdedigd dat de grondwetsherziening in het parlement moest worden behandeld. Daarom stelde ik Descamps voor de werkgroep bij voorkeur samen te stellen uit de leden van de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet. De werkgroep kon daarnaast worden aangevuld met de voorzitters van de drie traditionele partijen, de ministers voor Communautaire Betrekkingen en mijzelf. De oprichting van een werkgroep was ook de aangewezen manier om PSC-voorzitter Léon Servais, die zich gespecialiseerd had in het formuleren van ultimatums, te ontwapenen. Persoonlijk trok ik mij niet veel van Servais' eisen aan, maar de coalitiepartijen raakten er steeds meer door geïrriteerd.

Descamps ging in principe met mijn voorstel akkoord en beloofde het in zijn partij te zullen verdedigen. We spraken af elkaar op 8 september terug te zien.

Hoewel slechts enkele ministers op de hoogte waren van mijn gesprek met Descamps, waren er in de pers lekken over. Na de kabinetsraad van 29 augustus, de eerste na de vakantie, werd ik daarover door journalisten ondervraagd. Ik bevestigde dat er contacten waren en dat de regering inzake de grondwetsherziening ‘het geweer van schouder zou veranderen’. Ik loste echter geen schot en bleef over mijn voorstel aan Descamps geheel discreet.

Tijdens de daaropvolgende dagen stonden de kranten vol met allerlei veronderstellingen over mijn plannen. Ik kon daaruit afleiden dat het politieke klimaat

verbeterd was. Een eventuele dialoog met de oppositiepartijen werd in het algemeen gunstig onthaald. Zelf was ik vrij optimistisch over het antwoord van Descamps. De liberalen hadden tijdens de voorbije maanden voortdurend op nieuw overleg aangedrongen. Na hun reeds sterk bekritiseerde boycot van de stemmingen in de plenaire vergadering van de Senaat konden zij mijn voorstel bezwaarlijk van de hand wijzen. Indien zij dat toch deden, zouden zij de verantwoordelijkheid dragen voor de mislukking van de grondwetsherziening.

Pierre Descamps deelde me op 8 september mee dat zijn partij in principe met mijn voor-

stel akkoord ging. Daarvoor en daarna had ik met vertegenwoordigers van de andere oppositiepartijen, de voorzitters van de meerderheidspartijen en binnen de regering de overlegprocedure besproken. De meeste ministers waren het met mij eens dat de geplande werkgroep uitsluitend uit leden van de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet moest worden samengesteld. Net als ik vreesden zij dat een uitgebreidere samenstelling de efficiëntie van de werkgroep in het gedrang zou brengen. Minister van Communautaire Betrekkingen Freddy Terwagne bepleitte echter de deelname van andere senatoren en ook van volksvertegenwoordigers. Hij vreesde dat de werkgroep volgens mijn voorstel de communautaire problemen te veel vanuit het juridische oogpunt zou benaderen en te weinig vanuit het politieke. Vice-premier André Cools was ook een voorstander van het uitbreiden van de werkgroep. Ik maakte mijn bezwaren tegen een uitgebreide samenstelling ondergeschikt aan de wens de grondwetsherziening uit het slop te krijgen.

Tijdens een vergadering op 18 september met de voorzitters van de CVP-PSC, de BSP, de PVV, de VU, het FDF-RW en de communistische partij werd de samenstelling definitief vastgelegd. De voorzitters van de vijf in het parlement vertegenwoordigde partijen zouden van de werkgroep deel uitmaken. Daarnaast zouden de drie traditionele partijen elk vijf vertegenwoordigers, de VU en het FDF-FW elk twee vertegenwoordigers en de communistische partij één vertegenwoordiger afvaardigen. Er werd ook overeengekomen uitsluitend parlementsleden in de werkgroep op te nemen en de partijen de mogelijkheid te geven de samenstelling van hun delegatie te wijzigen in functie van de behandelde problemen. De regering zou door de ministers voor Communautaire Betrekkingen en mijzelf worden vertegenwoordigd. In het totaal zou de werkgroep 28 leden tellen, vandaar dat zij de ‘Werkgroep der 28’ werd genoemd. Later zou men haar ook de naam ‘Werkgroep-Eyskens’ geven.

De Werkgroep der 28

De Werkgroep der 28 startte op 24 september met haar werkzaamheden. De plaats van vergadering was de zaal van de kabinetsraad in de Wetstraat 16, waar ook alle volgende bijeenkomsten zouden plaatsvinden. Ik zat de werkgroep voor, geflankeerd door de ministers Tindemans en Terwagne. Aan mijn rechterzijde, naast Tindemans, zat de delegatie van de CVP-PSC: Robert Houben, Robert Vandekerckhove, Léon Servais, Renaat Van Elslande, Raf Hulpiau en Paul de Stexhe. Aan mijn linkerzijde, naast Terwagne, zat de BSP-delegatie: Léo Collard, Elie Van Bogaert, Frans Gelders, Henri Simonet en Fernand Dehousse. De PVV-delegatie zat recht tegenover mij: Pierre Descamps, Gérard Delruelle, August De Winter, Basile Risopoulos, Carlos De Baeck, Herman Vanderpoorten. Links en rechts van de PVV'ers zaten de vertegenwoordigers van de kleine partijen: Frans Van der Elst, Wim Jorissen en Frans Baert voor de VU, Jean Duvieusart, François Perin en André Lagasse voor het FDF-RW, en Mare Drumeaux voor de communistische partij. Gewezen eerste minister

Jean Duvieusart, die enige tijd voordien de PSC voor het RW verlaten had, was het enige niet-parlementslid.[1]

In mijn inleidende uiteenzetting gaf ik mijn mening over het belang, het opzet en de werkwijze van de werkgroep. Dat alle partijen deelnamen aan haar werkzaamheden, toonde aan dat zij een oplossing wilden voor de communautaire problemen en een vernieuwd Bel-

1 Op de eerste vergadering van de Werkgroep der 28 waren 27 leden aanwezig. Jos Van Eynde, die deel uitmaakte van de 'vaste' BSP-delegatie, was die dag in het buitenland. Namen ook aan één of meer vergaderingen van de werkgroep deel: Jos Custers, Paul Vanden Boeynants, Willy Schyns, Paul Herbiet voor de CVP-PSC; Marc-Antoine Pierson, Georges Housiaux, Bert Van Hoorick en Germaine Coppée voor de BSP; Willy De Clercq, Norbert Hougardy, Claude Ciselet, Frans De Weert, Michel Louis en Léon Hannotte voor de PVV; Hugo Schiltz, Maurits Van Haegendoren en Vic Anciaux voor de VU; Lucien Outers voor het FDF-RW en Gaston Moulin voor de communistische partij.

gië tot stand wilden brengen. De opdracht van de werkgroep bestond erin de oriëntaties voor de herziening van de communautaire grondwetsartikelen vast te leggen, zodat het parlement zijn rol als Constituante voort kon zetten. Wat de werkmethode betrof, verdedigde ik de stelregel dat er eerst een akkoord moest zijn over het geheel vooraleer de definitieve instemming over één bepaalde kwestie moest worden gegeven. Iedereen was het hier helemaal mee eens.

Mijn persoonlijke ervaring had me geleerd dat die werkwijze meestal vruchten afwierp. Bij langdurige onderhandelingen had ik dikwijls geconstateerd dat het voorbehoud dat bij sommige punten werd gemaakt tamelijk gemakkelijk vergeten werd als over een reeks andere punten wel eensgezindheid werd bereikt. Er ontstond dikwijls ook een soort schaamtegevoel bij diegenen die onderhandelingen lieten afspringen nadat zij zich eerst met allerlei deelaspecten akkoord hadden verklaard.

Ik maakte ook duidelijk dat de regering haar voorstellen niet aan de werkgroep zou opdringen en de oppositie uiteraard niet gebonden was door het regeerakkoord. Maar het stond voor mij vast dat de doelstellingen van het regeerakkoord ook de besprekingen in de werkgroep zouden beheersen: het erkennen van taalgebieden en cultuurgemeenschappen, het tot-stand-brengen van een waarachtige culturele autonomie, het verlenen van politieke en ideologische waarborgen aan minderheden, het realiseren van een ver doorgedreven decentralisatie, het vastleggen van het statuut van Brussel, het oprichten van grote agglomeraties en federaties en het uitwerken van een fundamentele administratieve hervorming. Ik was er ook van overtuigd dat de leden van de werkgroep voor een aantal van die onderwerpen inspiratie zouden vinden in de verslagen van de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet.

In tegenstelling tot wat ik gehoopt had, kwam de Werkgroep der 28 niet vlug tot conclusies. Ik verwachtte dat ze ten laatste in de tweede helft van oktober haar werkzaamheden zou beëindigen, maar dat bleek een optimistische timing te zijn. Pas op 13 november, na 27 vergaderingen, ging de commissie uit elkaar. Dat was echter geen formeel einde. Bij gebrek aan een akkoord over Brussel werd de werkgroep omgevormd tot een commissie ad hoc, die zich alleen met de hoofdstad bezighield en die niet meer uit 28 leden maar uit 24 leden bestond. Deze commissie kreeg de naam ‘Werkgroep der 24’ of ‘Werkgroep- Brussel’. De VU nam er niet aan deel, de liberalen pas na enige aarzeling. PVV-voorzitter Descamps vroeg eerst de commissie alleen uit de traditionele partijen samen te stellen. Daarna veranderde hij van mening en drong hij aan op de deelname van alle partijen. De CVP eiste de paritaire samenstelling van de commissie om alle kritiek vanwege de VU ab initio te voorkomen. Op 17 december 1969 had de Werkgroep-Brussel haar laatste bijeenkomst.

Een consensus over de culturele autonomie

Leo Tindemans heeft in zijn boek *Dagboek van de werkgroep-Eyskens* een resumé gepubliceerd van de notities die hij, als een vlijtige secretaris, tijdens de 27 vergaderingen van de Werkgroep der 28 en de 10 vergaderingen van de ‘Werkgroep-Brussel’ had genomen. Hoewel Tindemans een aantal confidentiële zaken en nota's niet vermeldt, blijkt uit zijn boek voldoende dat het niet zo moeilijk

was overeenstemming te bereiken over de culturele autonomie. Er was in dit verband trouwens reeds ernstig voorbereidend werk geleverd op de rondetafelconferentie en in de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet. Ik verdedigde in de werkgroep de opvatting dat reële culturele autonomie inhield dat de cultuurraden een normatieve bevoegdheid moesten krijgen, meer dus dan de reglementerende bevoegdheid waarover bijvoorbeeld de koning, de provincies of de gemeenten beschikten. Logischerwijze vloeide daaruit voort dat de normen - ‘decreten’ - van de cultuurraden

kracht van wet moesten krijgen en bestaande wetten moesten kunnen wijzigen, weliswaar rekening houdend met de beperkingen *ratione materiae* en *ratione loci*.

De liberalen wilden aanvankelijk niet zo ver gaan. De tegenvoorstellen die ze eerder in de Senaat hadden ingediend, getuigden van die beperktere visie. Ze traden mijn stelling echter geleidelijk bij. Aanvankelijk verdedigde ik de opvatting dat de culturele autonomie het beste uitgeoefend werd door raden van senatoren, zoals in de regeringsontwerpen trouwens was bepaald. Het tweekamerstelsel kon hierdoor een nieuwe inhoud krijgen. Naast een taakverdeling tussen Kamer en Senaat speelde bij mij ook het argument mee dat de raden belast met de culturele autonomie niet te veel leden mochten tellen. Door ze samen te stellen uit senatoren en volksvertegenwoordigers, en niet-parlementsleden, zoals de liberalen wilden, liep men volgens mij het gevaar dat die raden een te logge samenstelling zouden krijgen. Daarenboven, en dat was een veel ernstiger bezwaar, zou een verreikende normatieve bevoegdheid met leden die geen deel uitmaakten van het parlement volledig uitgesloten zijn.

Van betekenis was ook dat er in de Werkgroep der 28 een consensus bestond om de raden belast met de culturele autonomie een bevoegdheid *ratione materiae* en *ratione loci* voor Brussel te geven. Iedereen was het erover eens dat een 'Brusselse cultuur' niet bestond. De Nederlandstalige en Franstalige Brusselaars moesten bijgevolg volledig kunnen deelnemen aan het culturele leven van hun gemeenschap. Een meerderheid in de Werkgroep der 28 was tevens voorstander van de oprichting van twee cultuurcommissies in Brussel. Die konden beraadslagen over culturele aangelegenheden die betrekking hadden op de twee gemeenschappen of op de Europese en andere internationale opdrachten van de hoofdstad. De Franstaligen stemden ermee in om aan de cultuurcommissies in Brussel het recht te geven scholen op te richten: peutertuinen, kleuterscholen en scholen voor lager onderwijs. De taalwet van 1963 bepaalde dat jaarlijks tien Vlaamse scholen in Brussel moesten worden opgericht. Die wet werd echter slechts zeer gedeeltelijk en bovendien nog zeer slecht uitgevoerd. Iedereen voelde de noodzaak aan in Brussel op onderwijsgebied iets te veranderen, mits het Schoolpact geëerbiedigd werd. De Franstaligen eisten in ruil voor het oprichten van Vlaamse scholen wel het herstel van '*la liberté du père de famille*': de vrije schoolkeuze van het gezinshoofd. Hierover heb ik het verder nog. De vraag onder welke voorwaarden en met welke financiële middelen de cultuurcommissies in Brussel scholen konden oprichten, bleef open.

Na de culturele autonomie besprak de Werkgroep der 28 de administratieve decentralisatie. Het regeerakkoord voorzag in dat verband in de overheveling van talrijke bevoegdheden naar de provincies, de omvorming van de bestendige deputaties tot een soort provinciale regering, de fusies van gemeenten en de oprichting van federaties van gemeenten en van vijf agglomeraties.

Principieel was de werkgroep het eens met de oprichting van federaties van gemeenten en agglomeraties, maar over de modaliteiten liepen de meningen uiteen. Moesten de federaties zich over het hele grondgebied uitstrekken? Moesten de leden van de agglomeratieraden rechtstreeks verkozen worden? Die vragen kregen geen eenduidig antwoord. Ik drong erop aan dat de werkgroep zich best beperkte tot het aanvaarden van algemene beginselen en het inschrijven daarvan in de grondwet. De details of de uitwerking ervan kon dan later door de gewone wetgever geregeld

worden. Ik raakte meer en meer ervan overtuigd dat die werkwijze ook voor andere aspecten van de grondwetsherziening aangewezen was.

De gewestvorming

De administratieve decentralisatie, zoals opgevat in het regeerakkoord, bleef in de Werkgroep der 28 niet lang overeind. In de plaats daarvan werd de gewestvorming aanvaard: het erkennen van drie gewesten, al dan niet in de grondwet, met eigen bevoegdheden en

eigen politieke organen. François Perin bond de kat de bel aan met zijn 'transactionele voorstel' normatieve beslissingsbevoegdheid toe te kennen aan de gewesten op economisch gebied. Hij verduidelijkte dat die bevoegdheid de nationale economische politiek niet mocht schaden en betrekking kon hebben op sectoren zoals ruimtelijke ordening, huisvesting, gezins- en bevolkingspolitiek. De gewesten zouden hun financiële middelen uit de rijksbegroting ontvangen, maar Perin sloot 'een gematigde regionale belasting' niet uit.

Ik verdedigde het standpunt dat een nationale economische politiek noodzakelijk was, zeker als het ging om de monetaire politiek en de conjunctuur- en infrastructuurpolitiek. Normatieve bevoegdheid voor de gewesten op sociaal-economisch gebied leek mij wenselijk voor bijvoorbeeld het streekbeleid. Maar op dat vlak stond men al ver. In de regering, op het niveau van de uitvoerende macht, waren reeds twee ministers-staatssecretarissen voor Streekeconomie, twee ministers voor Nationale Opvoeding en twee ministers voor Cultuur. In sommige sectoren werden de begrotingskredieten volgens bepaalde criteria over Vlaanderen, Wallonië en Brussel verdeeld. Maar die verdeling liep allesbehalve van een leien dakje en de uitbreiding ervan naar andere sectoren kon alleen aanleiding geven tot nog grotere moeilijkheden. Ik wierp de vraag op of de oplossing erin bestond fiscale bevoegdheden aan de gewesten te verlenen en welke plaats Brussel in de gewestvorming kon krijgen.

Frans Van der Elst verdedigde namens de Volksunie de uitbreiding van de culturele autonomie van de gemeenschappen tot andere sectoren. Later zou de VU hierover aan mij een nota overhandigen waarin zij pleitte voor 'een soepel stelsel van dubbele wetgevende bevoegdheid, maar met prioriteit voor de nationale wetgeving'. In de nota stond letterlijk: 'Regionale wetgeving is slechts mogelijk in aangelegenheden die door de nationale wetgever overgelaten werden aan de regionale wetgeving, uitdrukkelijk of stilzwijgend.' Dit was een zeer beperkte visie.

Robert Houben kon aanvaarden dat de taalgemeenschappen inzake cultuur en onderwijs autonomie zouden verwerven, maar niet inzake economie. In dat geval gingen we volgens Houben naar een totaal federalisme en later wellicht naar separatisme. Hij vroeg zich trouwens af of er wel economische gewesten bestonden.

De discussie nam een onverwachte wending toen Gérard Delruelle op 2 oktober 1969 verklaarde dat decentralisatie naar de provincies tot niets leidde en de gewesten macht en bevoegdheden moesten krijgen. De liberalen hadden tot dan toe zulke taal niet gesproken. Vandaar dat ik aan PVV-voorzitter Descamps vroeg of Delruelle het standpunt van zijn partij vertolkte. Descamps antwoordde bevestigend. Even later trad ook BSP-voorzitter Léo Collard het liberale standpunt bij. Robert Houben, Robert Vandekerckhove en Léon Servais waren hierover verwonderd en ongerust. Het aanvaarden van het voorstel-Delruelle door de volledige liberale delegatie en de BSP-voorzittter betekende dat het uitgebreide deel in het regeerakkoord over de administratieve decentralisatie naar de provincies werd prijsgegeven.

De gewestvorming was iets heel anders dan de economische decentralisatie zoals die in het door de Kamer al goedgekeurde ontwerp 125 was opgevat. Dat wilde bepaalde aspecten van het economische beleid regionaliseren en de gewesten bij de economische planning betrekken. De organen die in dat kader zouden worden opgericht, hadden alleen adviserende bevoegdheden. Een meerderheid in de werkgroep

hield het trouwens bij ontwerp 125. De economische grenzen van Brussel waren een gordiaanse knoop.

De bescherming van de minderheden

De bescherming van de minderheden, het stokpaardje van de PSC, was de reden waarom de VU-delegatie op 30 oktober 1969 de Werkgroep der 28 verliet. Meer in het bijzonder struikelde de VU over artikel 38bis of de zogenaamde alarmbelprocedure. Ze vond die ‘grendel’-

procedure onaanvaardbaar omdat ze de Vlaamse meerderheid in het parlement kortwiekte. Artikel 38bis, zoals het op dat ogenblik geformuleerd was, hield een schorsing van de parlementaire procedure in. Bij monde van Paul de Stexhe wou de PSC echter verder gaan en de alarmbelprocedure tot een algemeen vetorecht omvormen. Zelf vond ik dat de alarmbel niet van haar doel mocht worden afgewend, dat ze dus niet voor obstructie mocht worden misbruikt. Die bekommernis was ook bij de meeste andere leden van de werkgroep heel sterk aanwezig. Er werd aangedrongen op waarborgen opdat de alarmbel, waarmee de meeste delegaties in principe akkoord gingen, een uitzonderlijk karakter zou hebben.

Het artikel 38bis, zoals dat later in de grondwet zou worden opgenomen, beantwoordde aan die voorwaarde. VU-voorzitter Frans Van der Elst gaf dit later aan mij toe. Hij vertelde me toen ook dat zijn partij een grote vergissing had begaan door de Werkgroep der 28 te verlaten. Fernand Dehousse verdedigde in het kader van de bescherming van de Waalse minderheid een paritaire Senaat. Ik wees dat voorstel af omdat het alleen in een federale Staat kon worden aanvaard.

Het probleem Brussel: een gordiaanse knoop

Ten slotte was er het probleem Brussel dat, zoals verwacht, hét grote struikelblok vormde. Om te voorkomen dat de Werkgroep der 28 hierover in oeverloze discussies verzandde, richtte ik er, zoals vermeld, een commissie ad hoc voor op. Maar ook de Werkgroep-Brussel bereikte geen consensus, laat staan een akkoord. Het kwam tot een Vlaams-Waalse confrontatie, al dient dat beeld genuanceerd te worden. Vaak waren er meningsverschillen tussen de Vlaamse leden of tussen de Franstalige leden, of tussen de Vlamingen en de Brusselse Vlamingen, of tussen de Walen en de Franstaligen uit de hoofdstad. Sommige standpunten waren individuele meningen.

Naarmate de discussie aansleepte, graafden beide fracties zich steeds dieper in. Ik herinner me dat André Cools toen waarschuwde voor het tot-stand-komen van een Franstalig en Waals front, dat volgens hem ernstige gevaren inhield voor het voortbestaan van het land.

Het statuut van de Brusselse randgemeenten en de afbakening van het economische gewest Brussel waren de twee grote splijtzwammen. Wat het eerste probleem betrof, waren de voorstellen legio: het behouden van het status-quo, het verlenen van bepaalde culturele faciliteiten aan de zes randgemeenten en het instellen van een onthaalsysteem in andere gemeenten, het uitbreiden tot andere randgemeenten van de bestaande faciliteiten aangevuld met culturele faciliteiten, het afschaffen van de faciliteiten, het toekennen van dezelfde rechten als die waarvan de inwoners van Brussel genoten, het herkavelen van het grondgebied van de zes randgemeenten door bepaalde gedeelten van deze gemeenten bij Brusselhoofdstad te voegen, het raadplegen van de inwoners of van de gemeenteraden over het toevoegen van de zes randgemeenten en van andere gemeenten of wijken ervan bij Brussel-hoofdstad, het onderbrengen van de zes randgemeenten en van sommige wijken van andere gemeenten bij de Brusselse agglomeratie.

In het kader van de culturele autonomie gaven de randgemeenten ook aanleiding tot betwisting. De meeste Franstaligen in de werkgroep, vooral de FDF-RW'ers en

ook de PSC'ers, wilden de raad voor de Franse cultuurgemeenschap ook voor die gemeenten bevoegd maken. Voor de Vlamingen was dat onaanvaardbaar.

De voorstellen in verband met de grenzen van het economische gewest Brussel liepen ook sterk uiteen. Terwijl de Vlamingen dat gewest tot de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie wilden beperken, stuurden de meeste Franstaligen aan op een grotere gebiedsomschrijving.

De betekenis van de Werkgroep der 28

Omdat de Werkgroep der 28 niet tot eensgezinde besluiten kwam, zagen vele politieke waarnemers ze als een mislukking. Na het overwegend positieve onthaal van het initiatief werden de commentaren naarmate de vergaderingen van de werkgroep elkaar opvolgden sceptischer en somberder. *La Libre Belgique* leverde haar gewone kritiek en kon haar schampere en smalende gevoelens niet onderdrukken. Deze krant, die nog steeds in het vaarwater van Vanden Boeynants zat, vergeleek de werkgroep met een '*assemblée libre*'. Reeds veertien dagen na de start vroeg de *Libre* zich af of de werkgroep een 'vereniging van contesterende studenten' was en of ik 'een leerling-tovenaar' was die 'een soort Kafka-studiedienst' voorzat. Toen de Werkgroep-Brussel uit elkaar ging, vond de *Libre* dat ik bij gebrek aan een akkoord moest opstappen en met mij de regering. Wat waren deze en andere criticasters ontgoocheld toen ik twee maanden later, op 18 februari 1970, met mijn programma voor de grondwetsherziening uitpakte!

Dat programma zou er wellicht niet gekomen zijn zonder de Werkgroep der 28. Voor de eerste maal in Belgiës politieke geschiedenis hadden alle politieke partijen met hun voorzitters deelgenomen aan een gesprek over de communautaire problemen. De betekenis daarvan kan niet genoeg benadrukt worden. De draad met de oppositie was na de scherpe confrontaties voor de parlementaire vakantie weer opgenomen. De Werkgroep der 28 zorgde voor een atmosfeer van ontspanning. Ik was er vrijwel zeker van dat de oppositie de technische grondwetsartikelen mee zou goedkeuren. De regeringsinterpretatie van de onthouding werd door haar in de werkgroep niet ter sprake gebracht. Geen haan zou er later nog over kraaien. Het verslag van de werkgroep bevatte geen concrete ontwerp-teksten, maar 'slechts' algemene oriëntaties. Dat beantwoordde ook aan de opzet. Het was toch ondenkbaar dat de werkgroep de Constituante zou hebben vervangen. Over de meeste oriëntaties was bovendien een ruime consensus bereikt. De betekenis daarvan werd zwaar onderschat.

Voorbehoud bij de CVP- en PSC-top tegen een globaal voorstel

Na het zogenaamde fiasco van de Werkgroep der 28 waren het pessimisme en scepticisme over de deblokkering van de grondwetsherziening zo mogelijk nog groter dan daarvoor. Voor de regering waren er twee mogelijkheden. Ofwel constateerde ze dat de realisatie van de grondwetsherziening onmogelijk was en voerde ze de andere punten van haar programma uit. Ofwel probeerde ze een globale oplossing voor de grondwetsherziening uit te werken zonder haar voortbestaan afhankelijk te maken van elk onderdeel van dat voorstel. Het eerste scenario leek mij niet haalbaar. De regering zou sterk bekritiseerd worden voor haar onvermogen en ongetwijfeld worden verzwakt. Ze zou haar lot dan wellicht in de handen van de oppositie leggen.

Toen ik op de kabinetsraad van 9 januari voor de eerste keer het idee lanceerde dat de regering een globaal voorstel moest doen, keken de ministers verrast op. P.W. Segers merkte op dat ik daardoor de problemen naar en in de regering verplaatste en dat haar dagen geteld zouden zijn indien ze niet in haar opzet slaagde.

P.W. Segers verwoordde daarmee het standpunt van de CVP-leiding. Die vond dat ik beter kon wachten met nieuwe voorstellen omdat zij vreesde dat de oppositie haar medewerking aan de grondwetsherziening zou blijven weigeren. In de CVP was er een strekking die aanstuurde op een regeringscrisis en nieuwe verkiezingen, omwille van de Vlaamse belangen in Brussel. Uit de besprekingen in de Werkgroep-Brussel, waarin onder meer over een herkaveling van de Brusselse agglomeratie werd gesproken, leidde zij af dat de regering

inzake Brussel toegevingen zou doen aan de Franstaligen. In het dagblad *De Standaard* had die groep een spreekbuis gevonden.

De VU werd ook nog steeds als een bedreiging voor de CVP ervaren. Jos De Saeger bijvoorbeeld vond dat de CVP zich op het communautaire vlak niet mocht distantiëren van de Vlaams-nationalisten.

In de PSC speelde men eveneens met de gedachte van een regeringscrisis. De nationaal secretaris van de PSC, Dieudonné André, vertelde me dat ‘de PSC zin had om iets spectaculairs te doen’. Dat bleek dan het uitlokken van de val van de regering te zijn en het op de been brengen van een nieuw kabinet. Vooral de jongeren in de PSC, aldus André, meenden dat de regering er beter mee ophield in plaats van te blijven ‘aanmodderen’ met de grondwetsherziening.

De voorbereiding van de verklaring van 18 februari 1970

Het voorbehoud van de CVP- en PSC-top weerhield mij er niet van een globaal voorstel uit te werken. Ik bereidde een ontwerp-tekst voor die ik met de ministers voor Communautaire Betrekkingen Leo Tindemans en Freddy Terwagne besprak. Het lag in mijn bedoeling die tekst midden januari reeds in de regering te bespreken. Het ontslag van Jos De Saeger en de moeilijkheden in het Limburgse steenkoolbekken, waarover ik in het vorige hoofdstuk heb uitgeweid, verhinderden dat. Pas op 29 januari kon ik de aangepaste ontwerp-tekst aan het Ministerieel Comité voor Communautaire Betrekkingen voorleggen. Rekening houdend met de opmerkingen van dit comité bereidde ik een nieuwe tekst voor, een synthese-nota die als titel had *Ontwerp van vergelijk voor een globale oplossing van de communautaire problemen*.

Het document telde tien pagina's en bevatte concrete, maar niet volledig uitgewerkte voorstellen voor de culturele autonomie, de decentralisatie, de modernisering van de instellingen, de waarborgen voor minderheden, het Brusselse vraagstuk en de zogenaamde bijzondere gebieden, zoals de Voergemeenten. Bij de uitwerking van mijn voorstellen had ik rekening gehouden met de regeringsverklaring, de besprekingen in de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet en de conclusies van de Werkgroep der 28. Zoals ik voordien bij een aantal gelegenheden had gesuggereerd en zoals ook de Werkgroep der 28 had voorgesteld, nam ik als uitgangspunt enkel algemene beginselen in de grondwet in te schrijven. De uitvoering daarvan zou aan de gewone wetgever worden overgelaten. Een belangrijke toevoeging was dat voor de belangrijkste uitvoeringswetten bijzondere meerderheden nodig zouden zijn.

Voor het overige had ik bij het uitwerken van mijn voorstel zoveel als mogelijk rekening gehouden met de bezorgdheden die in de Werkgroep der 28 en daarvoor geformuleerd waren geweest. Het was bijgevolg een compromis, maar dat kon ook niet anders.

Op 4 februari besprak de kabinetsraad opnieuw de ontwerp-tekst, die ik na de bespreking op 30 januari op enkele punten had aangepast. De knelpunten waren toen al bekend: het taalgebruik, de alarmbel, de afbakening van Brussel en het statuut van de faciliteitengemeenten. In verband met deze laatste twee punten werd lang gediscussieerd over het voorstel van minister voor Communautaire Betrekkingen

Freddy Terwagne. Volgens mijn ontwerp-tekst kregen de Franstaligen in de zes faciliteitengemeenten culturele waarborgen[2], maar bleef de Brusselse agglomeratie beperkt tot de negentien gemeenten. Die agglomera-

2 Die waarborgen waren in feite niet nieuw. De ministers van Cultuur hadden de mogelijkheid subsidies toe te kennen aan culturele verenigingen van de gemeenschap waarvoor zij bevoegd waren, zonder onderscheid van de plaats in België of in het buitenland waar die verenigingen hun activiteiten organiseerden.

tie zou worden bestuurd door een raad en een paritair samengesteld college. Bovendien had ik in de agglomeratieraad een beschermingsprocedure voor de Nederlandstaligen ingebouwd, een soort 'alarmbel'.

Terwagne suggereerde de agglomeratieraad voor Brussel niet alleen bevoegd te maken voor de negentien gemeenten van Brussel-hoofdstad, maar ook voor de zes faciliteitengemeenten. Hij benadrukte dat de Vlamingen op verscheidene punten voldoening kregen: de beperking van het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad tot de negentien gemeenten, het onderbrengen van de zes faciliteitengemeenten in het Nederlandse taalgebied, de pariteit in het agglomeratiecollege en een soort alarmbel in de agglomeratieraad. Daarentegen kregen de Franstaligen alleen culturele waarborgen in de faciliteitengemeenten en het herstel van de vrije schoolkeuze van het gezinshoofd.

Een aantal PSC-ministers steunde Terwagnes voorstel, maar door de Vlaamse ministers werd het beschouwd als een poging tot inlijving van de zes randgemeenten bij Brussel. Leo Tindemans drukte zijn verbazing uit over de ommekeer in de houding van de Franstaligen: ze wensten dat de randgemeenten voor technische kwesties als brandweer en huisvuilophaling bij de agglomeratie zouden worden gevoegd. Vroeger hadden ze inderdaad steeds culturele eisen en taaleisen gesteld voor de Franstalige inwoners van die gemeenten. Omdat het niet mogelijk bleek overeenstemming te bereiken werd afgesproken op 11 februari een bijzondere kabinetsraad te houden.

Merkwaardige commentaren

Inmiddels werkte ik samen met de ministers voor Communautaire Betrekkingen aan nieuwe oplossingen voor de knelpunten. Dat gebeurde in moeilijke omstandigheden. De pers had immers lucht gekregen van de meningsverschillen in de regering. Er werd gewag gemaakt van een crisissfeer in de Wetstraat. Jef Claes beweerde in *Het Volk* dat het tot een breuk was gekomen op de kabinetsraad van 4 februari indien de sociale toestand, vooral in de Limburgse mijnen, niet zo ernstig was. *La Libre Belgique* probeerde als naar gewoonte roet in het eten te gooien met de bewering dat ik de kaart van de CVP speelde en voor de Franstaligen onaanvaardbare voorstellen had gedaan. Deze beschuldiging moet ik kordaat van de hand wijzen. Als eerste minister kon en mocht ik geen kant kiezen voor de ene of de andere partij. Ik stelde mij onzijdig of '*asexué*' op, zoals sommige kranten mijn houding correct typeerden. Maar ik probeerde uiteraard wel aan de grondwetsherziening een bepaalde richting te geven.

Ook Manu Ruys had in *De Standaard* een merkwaardig commentaar. Hij schreef dat de 'geheimzinnigheid' over mijn plan achterdocht wekte bij de kamerleden. Ruys vond ook dat de politieke besluitvorming te veel buiten de parlementaire fracties om verliep. Dit soort opmerkingen vond ik niet erg gepast. Ruys en de kamerleden die zich zorgen maakten over mijn zogezegde geheimzinnigheid vergaten dat men gedurende jaren vruchteloos naar oplossingen voor de communautaire problemen had gezocht. Ik ondernam een persoonlijke poging om daarover een consensus te bereiken nadat gebleken was dat allerlei commissies en werkgroepen, en ook de politieke partijen niet in staat waren een akkoord tot stand te brengen. Wat kon men

daar op tegen hebben? Men kon van mij toch ook niet verwachten dat ik mijn voorstellen zo maar te grabbel gooide. Daardoor zou ik er ongetwijfeld een kruis over hebben kunnen maken nog vooraleer de discussie begonnen was.

Meer en meer was ik ervan overtuigd dat de regering de enige instantie was die een overeenkomst kon bereiken. Daarvoor was echter moed nodig. Het makkelijkst voor elke minister was het standpunt van zijn partij te verdedigen en niets meer te doen dan dat. Maar een

minister moet ook oog hebben voor het algemeen belang en beslissingen durven nemen die indruisen tegen of niet overeenstemmen met het partijbelang.

Die overwegingen bracht ik in herinnering toen de ministers in de vooravond van 11 februari opnieuw rond de tafel zaten voor de bespreking van mijn voorstellen. Ik bezwoer de ministers niet in te gaan op de verleiding de grondwetsherziening uit te stellen tot na de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1970. Die verkiezingen zouden de politieke spanning nog doen toenemen en de grondwetsherziening bemoeilijken. Bij de meerderheidspartijen gingen er nochtans stemmen op om de communautaire problemen te laten rusten tot na de gemeenteraadsverkiezingen.

André Cools en Pierre Harmel waren het er met mij over eens dat de regering een bijzondere inspanning moest doen. Jos De Saeger maakte evenwel voorbehoud. Hij vond dat de regering beter met nieuwe voorstellen kon wachten omdat de oppositie geen reden had om de grondwetsherziening te bespoedigen. De Saeger vreesde ook voor verdeeldheid in de meerderheidsrangen indien er van het regeerakkoord werd afgeweken. Voor zijn voorstel om naar de Werkgroep der 28 terug te keren en de oppositie te polsen over haar bereidheid tot medewerking kreeg De Saeger echter geen steun.

Daarna vatten de ministers de discussie aan over de herwerkte versie van mijn tekst. Elk woord en elke zin werden gewikt en gewogen. Het werd daardoor een marathonvergadering, enkele keren onderbroken voor afzonderlijk overleg van de ministers van de verschillende partijen. Ik maakte er om 5.00 uur in de ochtend een eind aan omdat een doorbraak over het grote knelpunt Brussel uitbleef. Op het laatste ogenblik pakten Leo Tindemans en Jos De Saeger echter uit met de formule om rond Brussel federaties van gemeenten op te richten die voor een aantal aangelegenheden met de agglomeratie zouden samenwerken. Deze denkpiste werd door de Franstalige ministers niet verworpen. De afspraak was dat ze verder zou worden onderzocht.

Toch een overeenkomst

Op 14 februari startten de ministers een nieuwe marathonvergadering die op 15 februari werd voortgezet. Na meer dan zeventien uur vergaderen werd tegen alle verwachtingen van de buitenwereld in een overeenkomst bereikt. Nadat de Franstalige ministers nogmaals een poging hadden ondernomen om de Brusselse agglomeratie uit te breiden, maar daarbij opnieuw op het veto van de Vlaamse ministers, vooral die van de CVP, waren gestuit, legden ze zich neer bij de bestaande grenzen van Brussel. Zij aanvaardden ook dat het bestuurscollege van de Brusselse agglomeratie voorlopig uit ten minste een derde Vlamingen en uiterlijk in 1976 uit evenveel Franstaligen als Nederlandstaligen zou bestaan, met uitzondering van de voorzitter. De bestuursorganen van de Brusselse agglomeratie zouden bevoegd zijn voor gemeenschappelijke problemen van de gemeenten: stedebouw, ruimtelijke ordening, brandweer, water-, gas- en elektriciteitsdistributie en huisvuilverbranding.

Er werd ook overeengekomen in de Brusselse agglomeratie een Nederlandse en Franse culturele commissie op te richten. Voor de Vlamingen in de hoofdstad was het belangrijk dat het onderwijs aan de Brusselse gemeentebesturen zou worden onttrokken en aan de Nederlandse culturele commissie zou worden toevertrouwd.

Als tegenprestatie voor de Franstaligen zou de vrije schoolkeuze van het gezinshoofd worden hersteld. Maar dat zou pas gebeuren als de Nederlandse en Franse culturele commissie gezamenlijk beslisten dat de Vlamingen in de Brusselse agglomeratie over een voldoende uitgebouwde onderwijs- en parascolaire infrastructuur konden beschikken en zij op socio-cultureel gebied geen eisen meer konden laten gelden.

Wat de zes randgemeenten betrof, werd afgesproken dat ze grondwettelijk aan het

Nederlandse taalgebied zouden worden toegevoegd. De administratieve faciliteiten en onderwijsfaciliteiten waarover de Franstaligen in die gemeenten beschikten, zouden behouden blijven. In de randgemeenten en ook in de taalgrensgemeenten met een bijzonder statuut konden culturele faciliteiten worden verleend. De voorwaarde was wel dat de op te richten cultuurraden in gemeenschappelijk overleg het karakter en de inhoud van die waarborgen inzake culturele aangelegenheden zouden vastleggen en ze zouden toekennen op basis van het wederkerigheidsbeginsel. Wat de Franstaligen zouden doen in de Voerstreek, zouden de Vlamingen kunnen doen in Komen-Moeskroen. Ook werden de bestaande culturele waarborgen in de rand- en taalgrensgemeenten bevestigd.

Het eerder geformuleerde idee om de gemeenten rond Brussel te verenigen in federaties werd in overweging genomen. Er zouden zeven dergelijke federaties worden opgericht. De samenwerking tussen die federaties en de Brusselse agglomeratie zou in een overlegorgaan georganiseerd worden. Op die wijze meenden de Franstaligen een band te kunnen scheppen tussen de Brusselse agglomeratie en de rand. Maar in tegenstelling tot wat de Franstaligen vroegen, zou dat overlegorgaan geen beslissingsbevoegdheid krijgen.

De alarmbel was de laatste, maar bijzonder zware hindernis op het communautaire parcours van de kabinetsraden van 14 en 15 februari. De tekst van artikel 38bis, die de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet in eerste lezing had aangenomen, bepaalde dat de parlementaire procedure van een onder bepaalde voorwaarden door de taalgroepen gecontesteerd ontwerp of voorstel werd opgeschort en het ontwerp of voorstel naar de ministerraad werd verwezen. De vraag bleef echter wat daarna met het ontwerp of voorstel zou gebeuren. Voor Pierre Harmel moest het oordeel van de regering over het ontwerp of voorstel beslissend zijn. Indien de ministerraad oordeelde dat het ontwerp of voorstel de betrekkingen tussen de gemeenschappen niet ernstig schaadde, moest de parlementaire procedure worden voortgezet. In het andere geval moest het ontwerp of voorstel teruggetrokken worden. Tegen deze suggestie maakten de Vlaamse ministers bezwaar omwille van de brutale blokkering van de parlementaire procedure. De Franstalige ministers stelden daarop voor opnieuw de tekst van het regeerakkoord inzake artikel 38bis te nemen.

Toen de discussie leek te zullen vastlopen, stelde P.W. Segers een formule voor waarbij de regering een belangrijke rol had, maar het parlement het laatste woord kreeg. De regering moest volgens P.W. Segers bij het parlement verslag uitbrengen over de gegrondheid van de communautair gemotiveerde motie en over haar advies de vertrouwenskwestie stellen. Indien de regering oordeelde dat de motie niet gegrond was, dan kon de parlementaire procedure onmiddellijk worden voortgezet. In het andere geval zou de regering amendementen op het ontwerp of voorstel ter goedkeuring voorleggen. Dit voorstel werd in een nog verder gepreciseerde vorm aanvaard.

Op 17 februari werd op een extra kabinetsraad de laatste hand gelegd aan de verklaring die ik de volgende dag in Kamer en Senaat zou voorlezen. Ik wil niet ontkennen dat ook die laatste discussie moeilijk verliep. Maar wie beweerde dat het anders kon, misleidde zichzelf en de goegemeente. Trouwens, in de politiek telt alleen het eindresultaat.

Mijn verklaring van 18 februari 1970

Onder grote parlementaire belangstelling en voor de spots van de televisie las ik in de namiddag van 18 februari in de Kamer en daarna in de Senaat het vergelijk van de regering over de communautaire problemen voor. Eerst herinnerde ik het parlement aan de sedert juni 1968 geleverde inspanningen om de grondwetsherziening te realiseren. Daarbij benadrukte ik de leidende en dynamische rol van de regering. Vervolgens somde ik ‘de drie

essentiële realiteiten' op die volgens de Werkgroep der 28 en de regering aan de basis moesten = liggen van de modernisering van onze instellingen:

1) *De unitaire Staat, met zijn structuur en zijn werkwijze zoals die thans door de wetten nog geregeld zijn, is door de gebeurtenissen achterhaald. De gemeenschappen en de gewesten moeten hun plaats innemen in vernieuwde staatsstructuren die beter aangepast moeten zijn aan de eigen toestanden van het land.*
2) *Die vernieuwde structuren moeten op cultureel gebied de reële autonomie van de cultuurgemeenschappen vestigen, behoudens bepaalde aangelegenheden die aan de wet worden voorbehouden.*
   Op de andere gebieden moeten ze het principe huldigen van de primauteit van de basiswetgeving en van de eenheid van het algemeen beleid. Tegelijk moeten zij de decentralisatie van bepaalde normatieve bevoegdheden organiseren in het kader van een basiswetgeving. Zij moeten ook de decentralisatie organiseren voor bepaalde uitvoeringsbeslissingen, evenals voor de inspraak bij het ontwerpen en het toepassen van de programma's.
3) *De reorganisatie en de modernisering van de instellingen moeten een grotere doelmatigheid van de Staat beogen.*
   In deze samenhang dienen defundamentele rechten en de vrijheden van de minderheden gewaarborgd.

Na deze belangrijke inleidende beschouwingen legde ik uit dat het communautaire akkoord een synthese-voorstel was dat rekening hield met de regeringsverklaring, de werkzaamheden van de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet, het verslag van de Werkgroep der 28 en de werkzaamheden van de Werkgroep-Brussel.

Daarna volgde de tekst van het regeringsvoorstel. Die bestond uit 35 punten en was ingedeeld in 2 hoofdstukken:

1) de algemene in de grondwet in te schrijven beginselen voor de culturele autonomie, de regionale decentralisatie, de hervorming van nationale, provinciale en plaatselijke instellingen, en de bescherming van de minderheden; en
2) de in wetten vast te leggen toepassingsmodaliteiten voor die algemene beginselen. Hieronder volgt een samenvatting van het regeringsvoorstel.

Het eerste hoofdstuk over de grondwettelijke beginselen bevatte 17 punten.

De punten 1 tot en met 5 handelden over de culturele autonomie en bepaalden in essentie het volgende:

1) *België wordt ingedeeld in vier taalgebieden: het Nederlandse taalgebied, het Franse taalgebied, het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad en het Duitse taalgebied. Alle gemeenten behoren tot één van deze gebieden*;
2) *Het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad strekt zich uit over het grondgebied van de negentien Brusselse gemeenten. De grenzen van de taalgebieden kunnen*

alleen gewijzigd worden door een wet, aan te nemen met een bijzondere meerderheid;

3) *Er worden drie cultuurgemeenschappen erkend: de Nederlandse, de Franse en de Duitse cultuurgemeenschap*;
4) *Een wet aan te nemen met een bijzondere meerderheid draagt aan de instellingen van de Nederlandse en de Franse cultuurgemeenschap de bevoegdheid op om door middel van wetskrachtige decreten de culturele aangelegenheden en het taalgebruik in bestuurszaken en het onderwijs in de taalgrens- en zes Brusselse randgemeenten te regelen*;
5) *Er wordt een Duitstalige cultuurraad opgericht waarvan de samenstelling en de bevoegdheid door de wet worden bepaald.*

De punten 6 tot en met 8 handelden over de regionale organisatie:

6) *België omvat drie gewesten: het Vlaamse, het Waalse en het Brusselse gewest*;

7) *De bevoegdheden van de gewestelijke instellingen worden vastgelegd in een wet aan te nemen met een bijzondere meerderheid. Deze instellingen worden samengesteld uit verkozen politieke mandatarissen*;
8) *Het toekennen van een eigen fiscaliteit aan de gewesten wordt overwogen.*

De punten 9 tot en met 13 handelden over andere grondwettelijke hervormingen en de bescherming van de minderheden:

9) *De rechten en vrijheden van de Belgen moeten zonder discriminatie worden verzekerd. Criteria kunnen bij wet opgelegd worden om de rechten en vrijheden van ideologische en filosofische minderheden in elke cultuurgemeenschap te waarborgen*;
10) *De wet legt de regels vast die moeten voorkomen dat de betrekkingen tussen de gemeenschappen ernstige schade oplopen. Die regels kunnen in bepaalde gevallen erin bestaan dat een bijzondere stemprocedure of bijzondere meerderheden worden opgelegd.*
Een wet, aan te nemen met een bijzondere meerderheid, bepaalt de procedure die zal moeten worden gevolgd wanneer een gemotiveerde motie wordt ingediend waarin verklaard wordt dat de bepalingen van een wetsontwerp of -voorstel de betrekkingen tussen de gemeenschappen ernstig in het gedrang kunnen brengen. Die motie moet ondertekend worden door ten minste drie vierde van de leden van een taalgroep van Kamer of Senaat. Ze kan geen betrekking hebben op begrotingen of wetten waarvoor een bijzondere meerderheid vereist is.
Een soortgelijke regeling wordt toegepast in de raad van de Brusselse agglomeratie;
11) *De regering, met eventuele uitzondering van de eerste minister, telt evenveel Nederlandstalige als Franstalige ministers*;
12) *De mogelijkheid wordt voorzien om in de regering staatssecretarissen op te nemen. De taalpariteit is op hen niet van toepassing*;
13) *De parlementsleden worden ingedeeld in taalgroepen.*

De punten 14 tot en met 17 handelden over de hervormingen van de provinciale en plaatselijke instellingen, de oprichting van agglomeraties en federaties van gemeenten, de samenstelling van de Brusselse agglomeratieraad en de Voerstreek:

14) *De bevoegdheden van de provinciale en plaatselijke instellingen worden uitgebreid en het toezicht op deze instellingen wordt versoepeld*;
15) *De wet richt over het hele grondgebied agglomeraties en federaties van gemeenten op en bepaalt hun grenzen.De agglomeraties en federaties krijgen fiscale bevoegdheden*;
16) *Het uitvoerend college van de Brusselse agglomeratieraad, met uitzondering van de voorzitter, wordt paritair uit Nederlandstaligen en Franstaligen samengesteld. Deze bepaling treedt in werking op de datum die in een wet wordt bepaald en die met een bijzondere meerderheid moet worden aangenomen. In ieder geval wordt de bepaling ten laatste binnen zes jaar toegepast. Tot en met*

de toepassingsdatum zal het uitvoerend college minstens een derde leden van iedere taalgroep tellen;

17) *Bepaalde gebieden kunnen aan de indeling in provincies onttrokken worden en een eigen statuut krijgen door een wet aan te nemen met een bijzondere meerderheid*.

In het tweede hoofdstuk werden de wettelijke bepalingen opgesomd, nodig om de bovenvermelde grondwettelijke beginselen toe te passen.

De punten 18 tot en met 22 hadden betrekking op de toepassing van de culturele autonomie:

18) *Een wet aan te nemen met een bijzondere meerderheid richt voor de Nederlandse en voor de Franse cultuurgemeenschap twee cultuurraden op die samengesteld moeten worden uit senatoren of uit senatoren en volksvertegenwoordigers*;

19) *De wet tot oprichting van de cultuurraden verleent culturele waarborgen aan de inwoners van de taalgrensen zes Brusselse randgemeenten op grond van het wederkerigheidsbeginsel*;
20) *De twee cultuurraden organiseren de samenwerking en de culturele uitwisseling tussen de twee cultuurgemeenschappen*;
21) *Een wet aan te nemen met een bijzondere meerderheid richt voor de Brusselse agglomeratie (dit zijn de negentien gemeenten van het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad) twee culturele commissies op. Die commissies hebben de opdracht de ontplooiing van de twee culturen in de agglomeratie te bevorderen en deze in staat te stellen haar rol van hoofdstad, Europese metropool en grote internationale stad te vervullen*;
22) *Er wordt voor de voorschoolse, de onderwijs-, de bijschoolse en de culturele infrastructuur een programmatie gerealiseerd om in het arrondissement Brussel-hoofdstad de vrije keuze van het gezinshoofd tussen de scholen van de twee taalregimes te waarborgen.*
De culturele commissies van de Brusselse agglomeratie hebben tot taak deze programmatie uit te voeren.
De culturele commissies kunnen een gemotiveerde resolutie goedkeuren waarin zij constateren dat de uitvoering van de programmatie zo ver gevorderd is dat zij de opheffing rechtvaardigt van de taalverklaring van het gezinshoofd en van het taaltoezicht op de inschrijvingen. Deze opheffing wordt effectief van kracht vanaf 1 september, volgend op de datum waarop die resolutie wordt goedgekeurd. Indien geen resolutie wordt goedgekeurd, gaat de opheffing in op de datum die bepaald wordt in de wet op het in werking treden van de taalpariteit in het agglomeratiecollege en ten laatste binnen zes jaar.

De punten 23 tot en met 25 handelden over de wetten inzake de regionale organisatie:
23) *Het wetsontwerp tot organisatie van de economische decentralisatie en planning (ontwerp 125) wordt goedgekeurd (wat in de Kamer reeds gebeurd was). De mogelijkheid wordt opengelaten om de instellingen vermeld in ontwerp 125 nog andere bevoegdheden toe te kennen dan deze die daarin opgesomd worden*;
24) *De instellingen van het Vlaamse, Waalse en Brusselse gewest worden opgericht met een wet aan te nemen met een bijzondere meerderheid. Deze instellingen worden samengesteld uit politieke mandatarissen en ontvangen jaarlijkse dotaties en/of ristomo's op de opbrengsten van de rijksbelastingen. Zij krijgen reglementerende bevoegdheden voor aangelegenheden die volgens de Werkgroep der 28 voor decentralisatie in aanmerking komen. De grenzen van de gewesten worden in de oprichtingswet bepaald nadat het werkingsgebied van de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen in toepassing van ontwerp 125 vastgelegd is.*
25) *Een verplicht overleg tussen de regionale instellingen wordt in de wet georganiseerd voor problemen die meer dan één gewest aanbelangen.*

De punten 26 tot en met 27 betroffen de bescherming der minderheden:

26) *Een wet hergroepeert de materies waarin reeds criteria bestaan voor de bescherming van de ideologische en filosofische minderheden*;

27) *De toepassingsmodaliteiten van de zogenaamde alarmbelprocedure worden ah volgt gepreciseerd: de gemotiveerde motie waarin een wetsvoorstel of -ontwerp wordt gecontesteerd moet ingediend worden na de stemming per artikel en vóór de stemming over het geheel van het voorstel of ontwerp in openbare vergadering. In dat geval wordt de parlementaire procedure geschorst en wordt de motie voor de ministerraad gebracht. De ministerraad doet uitspraak bij gemotiveerd advies over de gegrondheid van de motie. Hij legt dit advies voor aan de vergadering die het voorstel of ontwerp behandelt en stelt de vertrouwenskwestie. Indien volgens het advies de motie niet gegrond is, wordt de schorsing van de parlementaire procedure opgeheven. Indien het advies stelt dat de motie wel gegrond is, wordt gestemd over de eventuele amendementen van de regering en nadien over het geheel van het ontwerp of voorstel. In geval de amendementen niet worden aanvaard of de eindstemming in tegenspraak is met het advies van de regering volgt het ontslag van de regering. Deze procedure kan in elke vergadering die het ontwerp of voorstel bespreekt slechts eenmaal worden toegepast op dezelfde tekst.*

De punten 28 tot en met 35 handelden over de toepassing van de nieuwe grondwettelijke beginselen op het provinciale en gemeentelijk vlak. De punten 32, 34 en 35 waren hiervan het belangrijkst:

32) *Een wet richt een instelling op waarin de Brusselse agglomeratie en de rond Brussel gelegen federaties van Vlaamse en Waalse gemeenten overleg plegen voor het onderzoek van gemeenschappelijke technische problemen die tot hun respectieve bevoegdheid behoren*;

34) *In een wet aan te nemen met een bijzondere meerderheid wordt een stemprocedure vastgelegd voor de bescherming van de minderheden in de Brusselse agglomeratie*;

35) *De bepaling in het regeerakkoord betreffende de Voerstreek wordt uitgevoerd. Er wordt een autonoom kanton voor opgericht, dat rechtstreeks afhangt van Binnenlandse Zaken.*

Tot slot van de verklaring sprak ik de volgende woorden:

Dit zijn de voorstellen die de regering na rijp beraad meent aan het parlement te mogen voorleggen om het te helpen zijn grondwetgevende taken te vervullen.

Nog nooit werd een zo belangrijke inspanning geleverd om onze basisinstellingen een nieuw uitzicht te geven met de wil aan iedere Belg, aan iedere gemeenschap, aan ieder gewest de beste ontplooiingsmogelijkheden te bieden in de schoot van het land en van deze ruimere gemeenschap welke Europa vormt.

Door haar herhaalde initiatieven meent de regering slechts haar plicht te hebben gedaan.

Maar ze vraagt namens het land dat ze de eer heeft samen met het parlement te dienen, dat haar voorstellen en de verbeteringen die er zouden kunnen aangebracht worden, onderzocht zouden worden door onze twee wetgevende vergaderingen en al hun leden, met de enige bekommernis gezamenlijk een werkelijk nationale taak te verwezenlijken.

Mijn verklaring werd op de meerderheidsbanken op langdurig applaus onthaald. Er waren natuurlijk enkele uitzonderingen. Een paar Waalse en Franstalige Brusselse socialisten, Jan Verroken van de CVP en François Persoons, de enfant terrible van de PSC, lieten zich opmerken door ostentatief niet in de handen te klappen.

Na het uitsterven van het applaus stelde Kamervoorzitter Achiel Van Acker voor de verklaring pas op 24 februari te bespreken. Ik steunde dit voorstel en verwees hierbij naar mijn onderhoud van de dag voordien met Pierre Descamps. De liberale voorzitter had me gevraagd met het debat over de regeringsverklaring te wachten tot na de bijeenkomst van het Politieke Comité van zijn partij op 22 februari. De Kamer ging met het uitstel akkoord.

Weinig gegronde bezwaren tegen de regeringsvoorstellen

Ik zag het Kamer- en Senaatsdebat over de regeringsverklaring met een gerust hart tegemoet. De eerste reacties van de meerderheidspartijen waren overwegend positief. Er werden bij enkele punten reserves gemaakt of preciseringen gevraagd, maar in zijn geheel bekeken vond men het voorstel evenwichtig.

De oppositie wist niet meteen raad met de regeringsvoorstellen. De liberalen zegden alvast hun boycot van de grondwetsherziening op. Voorts bleek dat de Vlaamse liberalen de meeste regeringsvoorstellen konden onderschrijven. De Franstalige Brusselse liberalen daarentegen staken hun ontgoocheling over de voorstellen in verband met Brussel niet onder stoelen of banken. Van de vier eisen die hen na aan het hart lagen, werd maar één gerealiseerd: het herstel op termijn van de vrije schoolkeuze van het gezinshoofd. Voor het overige kregen zij geen voldoening: Brussel bleef begrensd tot de negentien gemeenten, de taalwetten van 1963 werden niet gewijzigd en de zes randgemeenten werden in het Neder-

landse taalgebied ondergebracht. En voor het agglomeratiecollege in Brussel werd op termijn de pariteit in het vooruitzicht gesteld. Deze punten vielen bij de andere Franstalige Brusselse politici, ook bij die van de meerderheid, eveneens in slechte aarde.

VU-voorzitter Frans Van der Elst en RW-voorman François Perin reageerden met grote omzichtigheid. Zij hadden vooral vragen bij de bijzondere meerderheden die nodig waren voor de uitvoeringswetten.

Tijdens het weekeinde van 21 februari namen de partijbesturen de regeringsverklaring onder de loep. Die van de meerderheid drongen aan op de spoedige voortzetting van de grondwetsherziening. De liberalen werden het niet eens. Tegen de zin van de Vlamingen maakten ze hun antwoord afhankelijk van een congres dat op 20 en 21 maart zou worden gehouden.

Op 24 februari 1970 besprak de Kamer de regeringsverklaring en twee dagen later deed de Senaat hetzelfde. Beide debatten kenden een rustig verloop. Door de meerderheidsfracties werden geen stekelige vragen gesteld. Zij gaven gevolg aan mijn verzoek de discussie tot algemene beschouwingen beperkt te houden. Een grondig debat in openbare vergadering leek mij op dat ogenblik niet wenselijk.

De kritiek van de oppositiepartijen was gematigd. De liberalen wensten hun verdeeldheid niet te etaleren. Zij bevestigden aan de grondwetsherziening te zullen meewerken. Maar ook de VU hield zich gedeisd. De Vlaams-nationalisten waren er zich van bewust dat de regering verder was gegaan dan de voorstellen die zij in de Werkgroep der 28 hadden gedaan. Alleen de extremistische Franstalige Brusselaars wezen het vergelijk radicaal af. Paul Vanden Boeynants, die aanvankelijk aarzelend had gereageerd, verdedigde het echter.

Aan het eind van de debatten werd niet gestemd over een motie. Er werd beslist de regeringsvoorstellen voor advies en coördinatie aan een gemengde parlementaire adviescommissie over te maken. Deze commissie bestond uit 30 leden en alle partijen waren erin vertegenwoordigd. Ik had in overleg met de voorzitters en fractieleiders van de meerderheid aangedrongen op de oprichting ervan. Ik hoopte dat die commissie het eens zou worden over een taakverdeling tussen Kamer en Senaat, zodat de grondwetsherziening eindelijk zou opschieten.

Nieuwe vertragingen

Aanvankelijk zag het ernaar uit dat de grondwetsherziening een beslissende start had genomen. De gemengde parlementaire commissie vergaderde al op 4 maart 1970 en besliste alle communautaire grondwettelijke teksten naar de Senaatscommissie te sturen. De teksten met betrekking tot de provincies, de gemeenten en de Brusselse agglomeratie werden aan de Kamer toegewezen.

Op 14 en 25 maart kwam de commissie opnieuw bijeen voor de bespreking van het probleem van de bijzondere meerderheden. Verschillende modaliteiten waren mogelijk: een tweederde meerderheid, een meerderheid in elke taalgroep of een combinatie van beide. De commissie werd het daarover niet eens.

Een tweede tegenslag voor de regering was het verloop van het PVV-congres van 20-21 maart. Het probleem-Brussel verdeelde de liberalen in een Vlaams en een

Franstalig blok. De Franstalige liberalen wilden ook de alarmbelprocedure tot de begrotingen uitbreiden en de pariteit in de regering tevens op de staatssecretarissen toepassen.

Na het congres stelde PVV-voorzitter Descamps voor de grondwetsherziening te laten rusten tot na de gemeenteraadsverkiezingen van oktober. Hiermee wilde hij de liberale verdeeldheid toedekken. Maar een aantal politieke commentatoren, ook van dagbladen die de meerderheid in principe steunden, haakte op die verklaring in. Zij vonden het een zinvolle

suggestie. Manu Ruys bijvoorbeeld schreef in *De Standaard* van 9 april dat 'iedere overhaasting gevaarlijk' kon zijn. Hij verwachtte dat de Franstalige Brusselse extremisten na de gemeenteraadsverkiezingen een toontje lager zouden zingen.

Op de traditionele persconferentie na de kabinetsraad van 10 april reageerde ik scherp op de nieuwe vertragingsmaneuvers. Dat betekende niet dat ik 'overhaast' te werk wilde gaan. Ik had een vergelijk voorgesteld dat niet de goedkeuring van iedereen wegdroeg, maar dat door een meerderheid in Vlaanderen en Wallonië met voldoening was onthaald. Indien het parlement niet voor zijn verantwoordelijkheid werd geplaatst, zou alles weer op losse schroeven komen te staan, zeker als men ermee zou wachten tot na de gemeenteraadsverkiezingen.

Mijn hoop dat de belangrijkste grondwetsartikelen nog voor de zomervakantie zouden zijn goedgekeurd, verdween echter als sneeuw voor de zon. De Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet haalde het tijdschema volledig overhoop. Senaatsvoorzitter Paul Struye, die de commissie voorzat, bleef doof voor elk verzoek tot extra zittingen en werkte tegen, zoals hij dat ook had gedaan bij de interpretatie van de onthouding. Bovendien deden een aantal leden van de meerderheid in de Senaatscommissie aan juridische muggezifterij. De discussie over de artikelen in verband met de taalgebieden, de erkenning van gewesten en de bescherming van de minderheden gaf aanleiding tot oeverloze discussies. Zelfs het vraagstuk van de hoven van beroep, dat voordien al in openbare vergadering ter sprake was gekomen, werd weer op het tapijt gebracht.

Sommigen vonden dat de regering uit die betreurenswaardige gang van zaken 'het passende besluit' moest trekken. Die mening werd onder meer vertolkt door Manu Ruys in *De Standaard* van 16 april. Volgens hem was het tijd dat een einde werd gemaakt aan de 'komedie' rond de staatshervorming en dat uitgekeken werd naar 'een meer stabiele meerderheid'. Ruys meende dat de regeringsverklaring van 18 februari geen oplossing bood voor de communautaire moeilijkheden, maar alleen een 'reddingsboei' voor mijn kabinet was geweest.

Op de dag waarop Ruys' artikel verscheen, ging ik in de tegenaanval. In de Senaatscommissie veroorzaakte ik een incident dat veel ophef maakte. Aanleiding was de haarkloverij over de alarmbelprocedure. Sommige commissieleden vonden dat de bepalingen daarover in de regeringsverklaring van 18 februari verder gepreciseerd moesten worden. CVP-senator Jos Custers wilde bijvoorbeeld dat de regering binnen 30 dagen advies moest uitbrengen over de gemotiveerde motie waarin gesteld werd dat een wetsontwerp of -voorstel de betrekkingen tussen de gemeenschappen ernstig in het gedrang zou kunnen brengen. Principieel had ik daar geen bezwaar tegen. Het was echter niet nodig die termijn in het grondwetsartikel in te schrijven. De opname ervan in de bijzondere wet was voldoende. De pariteit in de regering was ook een discussiepunt in de commissie. De Franstalige commissieleden wilden de pariteit ook opdringen voor de staatssecretarissen, hoewel de regering die tot de ministers beperkt had.

De commissieleden brachten met die preciseringen niet alleen het regeringsvergelijk in gevaar. Ze zetten de zaken ook op hun kop. Vóór de verklaring van 18 februari verweten ze de regering te veel detailpunten in de grondwet te willen inschrijven. Nadat de regering rekening had gehouden met die kritiek en in haar verklaring van 18 februari alleen essentiële punten voor opname in de grondwet aanduidde om de modaliteiten ervan in een bijzondere wet te regelen, begonnen de senatoren weer in

de andere richting te werken. Ik uitte over die handelwijze mijn ongenoegen. Het ging niet op om bepaalde punten, zoals de pariteit in de regering en de alarmbelprocedure, tot in de kleinste details te regelen. Spottend merkte ik op dat men hierdoor verplicht zou kunnen worden een staatssecretaris te benoemen die elke morgen de bloempotten buiten kwam zetten. De heren commissieleden voelden zich echter in hun eer gekrenkt en reageerden hierop bitsig.

Tegen mijn gewoonte in gaf ik tegenover de pers lucht aan mijn ongenoegen over de slakkegang van de Senaatscommissie. Paul Struye kaatste de bal terug. In een interview met *La Libre Belgique* verweet hij de regering zeven maanden nodig gehad te hebben vooraleer ze een communautair vergelijk aan het parlement kon voorstellen. Daarenboven vond hij ook dat de Senaatscommissie rustig moest kunnen verder werken en de grondwetsherziening niet noodzakelijk vóór de gemeenteraadsverkiezingen afgerond moest zijn.

Ontwerp 125 opnieuw ter discussie

Manu Ruys trad in het bovenvermelde artikel van 16 april op als spreekbuis van diegenen in de CVP die de val van de regering wensten. In feite ging het om enkele CVP-politici die ontevreden waren omdat zij niet in mijn regering waren opgenomen. Een van de spilfiguren was Raf Hulpiau, die met zijn medestanders een heel scenario had uitgedokterd dat de regering in moeilijkheden moest brengen.

Onder impuls van Hulpiau ontstond in de CVP-Senaatsfractie een sterke oppositie tegen het ontwerp betreffende de economische decentralisatie en planning. Die groep wilde het toepassingsgebied van de economische planning uitbreiden tot de sociale en financiële sector. Dat was geen onredelijk standpunt. Maar zij wilde ook het Planbureau aan de voogdij van de minister van Economische Zaken onttrekken en het toevertrouwen aan de eerste minister of de vice-eerste minister. Daarenboven stond ze er ook op dat de wet bepaalde dat de Brusselse randgemeenten onder de bevoegdheid vielen van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen. In tegenstelling tot wat in een aantal kranten beweerd werd, had de CVP-Senaatsfractie over de randgemeenten geen amendement ingediend. Dat was wel het geval voor de andere punten.

De BSP-top verzette zich echter hardnekkig tegen wijzigingen aan de tekst die bijna een jaar eerder door de Kamer was goedgekeurd. Hij voerde aan dat volgens de geest van het ontwerp zowel financiële als economische en sociale aspecten in de planning moesten worden opgenomen. In feite was de BSP-leiding bang dat het RW en sommige Waalse socialisten van de gelegenheid gebruik zouden maken om amendementen voor een economisch federalisme in te dienen. Minister van Economische Zaken Edmond Leburton wilde uiteraard het Planbureau onder zijn bevoegdheid hebben. Terecht wees hij erop dat het in 1959 opgerichte Programmatiebureau eveneens onder Economische Zaken ressorteerde.

De CVP-Senaatsfractie stelde zich niet tevreden met een mondeling akkoord over haar amendementen, ook niet als dat in het commissieverslag zou worden opgenomen. Hulpiau, die de amendementen indiende, kondigde aan dat de CVP-senatoren hun steun zouden verlenen aan het amendement-Lindemans, dat in de Kamer tot harde discussie aanleiding had gegeven en dat in de Senaat door de Volksunie was overgenomen.

Op 21 april organiseerde ik een topoverleg met de ministers André Cools, Leo Tindemans, Freddy Terwagne, de CVP-voorzitters Robert Houben, Robert Vandekerckhove en Léon Servais, en BSP-voorzitter Léo Collard. Na een discussie van meer dan drie uur werd een akkoord bereikt over mijn voorstel om ontwerp 125

ongewijzigd goed te keuren en de amendementen-Hulpiau in de uitvoeringsbesluiten van de wet op te nemen. Artikel 16 van het ontwerp bepaalde immers dat ‘alle aanvullende maatregelen’ voor de toepassing van de wet via koninklijke besluiten konden worden genomen. Het BSP-Bureau aanvaardde mijn voorstel.

Twee dagen later verdedigde ik het tevergeefs voor de CVP-Senaatsfractie. Na de vergadering verspreidde de fractie een mededeling waarin zij herhaalde dat haar bezwaren tegen ontwerp 125 in amendementen moesten worden opgenomen. De BSP-leiding was hierover ontstemd. Zij vreesde dat het congres van de Waalse federaties van de BSP dat op 25 april zou

plaatsvinden, krachtig zou reageren. De woordvoerder van de socialistische ministers, André Cools, stelde klaar en duidelijk dat de regering in haar bestaan bedreigd werd als mijn voorstel door de CVP niet werd aanvaard.

Ik legde Cools uit dat naast de houding van de CVP nog een ander probleem was opgedoken. Het bleek namelijk dat juristen bezwaar maakten tegen een wijziging bij koninklijk besluit van het werkingsgebied van de gewestelijke economische raden.

In de namiddag van 24 april organiseerde ik een nieuw overleg tussen de regeringstop en de leiding van de meerderheidspartijen. Het akkoord dat bereikt werd, bestond erin dat ontwerp 125 ongewijzigd zou worden goedgekeurd en een aanvullend ontwerp de territoriale bevoegdheid van de gewestelijke economische raden zou bepalen. Dat ontwerp zou bestaan uit een enkel artikel dat bepaalde dat de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen zou worden ingericht voor het Nederlandse taalgebied en de Conseil économique régional pour la Wallonie voor het Franse taalgebied.

De formulering van het artikel was volledig conform met de wensen van de CVP. Ze was trouwens aangereikt door Jan Verroken. De tekst was echter niet perfect, want hij wijzigde de taalwet van 1963 niet. Zoals vermeld werd daarin gezegd dat de zes randgemeenten een bijzonder administratief arrondissement vormden. Door artikel 3ter van de grondwet te stemmen kon het probleem echter opgelost worden. Dat bepaalde dat er vier taalgebieden waren en dat alle gemeenten tot één van die gebieden behoorden.

Op 25 april werd het nieuwe akkoord van het topoverleg besproken door de bestuursorganen van de CVP en van de PSC. Ik was op beide vergaderingen aanwezig en verdedigde met goed gevolg de overeenkomst. Het zag er toen naar uit dat de moeilijkheden van de baan waren.

Hulpiau en zijn vrienden hadden echter nog een verrassing in petto. In de namiddag van 6 mei stelde minister van Communautaire Betrekkingen Freddy Terwagne in de bijzondere Senaatscommissie die ontwerp 125 besprak een nota voor met de tekst van de uitvoeringsbesluiten en van het aanvullende wetsontwerp. De nota was de exacte weergave van de overeenkomst op het topoverleg van 24 april. Niettemin hadden Raf Hulpiau en CVP-voorzitter Robert Vandekerckhove verscheidene vragen. Zo wilden zij weten wanneer het aanvullende ontwerp in de Kamer zou worden ingediend. Omdat Terwagne op die vraag volgens Hulpiau geen precies antwoord gaf, stelde deze laatste voor de bespreking van het artikel 9 van ontwerp 125 met betrekking tot het werkingsgebied van de gewestelijke economische raden over te slaan.

De commissie verwierp dit voorstel en vatte vervolgens de bespreking aan van het artikel 9. De Volksunie wierp haar amendement op tafel om de zes Brusselse randgemeenten in het arrondissement Halle-Vilvoorde onder te brengen. Onmiddellijk diende Raf Hulpiau een gelijksoortig amendement in. Zo ontstond een gevaarlijke situatie. Het was niet denkbeeldig dat de overige CVP-senatoren en de Vlaamse liberale leden van de commissie Hulpiau's amendement mee zouden steunen.

Minister voor Communautaire Betrekkingen Leo Tindemans, die de Senaatscommissie bijwoonde, bracht me telefonisch van het gevaar op de hoogte. Ik suggereerde dat hij aan de voorzitter van de commissie, Marc-Antoine Pierson, zou vragen de stemming over artikel 9 te verdagen en de andere artikelen in bespreking te nemen. Pierson wenste daar blijkbaar niet op in te gaan. Even later liet

Tindemans mij immers weten dat over het artikel zou worden gestemd. Hij vroeg me daarom dringend naar de commissie te komen. Op weg naar de zaal kwam Tindemans me tegemoet. In tegenstelling tot wat hij me enkele minuten eerder had gezegd, legde Tindemans me uit dat ik mij in de commissie beter niet kon laten zien. Mijn plotse aanwezigheid zou als een zwaar incident worden beschouwd. Daarenboven had

Pierson hem inmiddels beloofd niet over artikel 9 te laten stemmen. Zo keerde ik dan maar op mijn stappen terug.

Tijdens de bijeenkomst van het Ministerieel Comité voor Economische Coördinatie een paar uur later bezorgde Tindemans mij een nota waarin stond dat toch over artikel 9 was gestemd en dat het amendement Hulpiau was verworpen.

De meerderheid had echter verdeeld gestemd. De CVP- en VU-senatoren hadden Hul-piau's amendement gesteund, de PSC- en socialistische senatoren, ook de Vlaamse, hadden tegengestemd.

Houben en Vandekerckhove willen het ontslag van de regering

Voor de meerderheidspartijen en de regering werden deze verwikkelingen zeer vervelend. De CVP en de BSP vreesden gezichtsverlies te zullen lijden, terwijl de regering het gevaar liep opnieuw onderhandelingen te moeten beginnen als haar vergelijk van 18 februari gewijzigd werd. Ik kon dus weer aan het werk om de brokken te lijmen.

Op een gezamenlijke bijeenkomst van het CVP- en PSC-Bureau op 12 mei werd het akkoord van 24 april als de best mogelijke oplossing beschouwd. Er werd mij gevraagd dit met de regering uit te voeren.

De volgende dag onderzocht ik met de ministers voor Communautaire Betrekkingen en de leiders van de meerderheidspartijen de uitvoeringsmodaliteiten van het akkoord. Twee formules werden in overweging genomen. Het eerste scenario zag eruit als volgt:

1) *De onmiddellijke indiening van een afzonderlijk aanvullend wetsontwerp*;
2) *De spoedige goedkeuring ervan in de Kamer, alleszins vóór de stemming over ontwerp 125 in de Senaat*;
3) *De onmiddellijke herneming van het onderzoek van ontwerp 125 in de Senaatscommissie en de goedkeuring in de Senaat van de tekst van de Kamer, onmiddellijk na de stemming over het aanvullende wetsontwerp in de Kamer*;
4) *De stemming over het aanvullende wetsontwerp in de Senaat na de goedkeuring van ontwerp 125*;
5) *De toepassing van ontwerp 125 bij koninklijk besluit zoals bepaald in artikel 16, na de goedkeuring van het aanvullende wetsontwerp in beide Kamers.*

Hieraan moet worden toegevoegd dat het aanvullende wetsontwerp in dit scenario drie artikelen zou bevatten: een eerste over de bevoegdheden van de gewestelijke economische raden, een tweede over het werkingsgebied en een derde over de inwerkingtreding van de wet.

In de tweede formule werd het volgende voorgesteld:

1) *De indiening volgende week van een wetsontwerp met een enig artikel waarin het werkingsgebied van de gewestelijke economische raden wordt omschreven*;

2) *De herneming van het onderzoek in de Senaatscommissie van ontwerp 125 met de bedoeling het volgende week te beëindigen*;
3) *De snellegoedkeuring van ontwerp 125 - versie van de Kamer- in de Senaat. De regering verklaart in openbare vergadering dat de wet pas zal worden toegepast na de goedkeuring van het aanvullende wetsontwerp*;
4) *Onderzoek en snelle goedkeuring in de twee Kamers van het aanvullende wetsontwerp. In ieder geval moet het voor het parlementaire reces in stemming worden gebracht*;
5) *Toepassing van ontwerp 125 onmiddellijk na de goedkeuring van het aanvullende wetsontwerp in de twee Kamers. De twee wetten en het uitvoeringsbesluit kunnen gelijktijdig gepubliceerd worden*;

6) *Deze procedure wordt voorgelegd aan de fracties van de meerderheidspartijen zodat zij zich engageren over de grond van de voorstellen en de procedure.*

Het eerste scenario werd aanvaard door de CVP-PSC-leiding, maar de BSP-delegatie maakte bezwaar tegen het afzonderlijk wetsontwerp. De tweede formule kreeg de instemming van de socialisten en de PSC-delegatie, terwijl Robert Houben en Robert Vandekerckhove hun antwoord in beraad wensten te houden. Zij wilden de CVP-fracties raadplegen.

In de avond van 14 mei riep ik in mijn ambtswoning in de Lambermontstraat de CVP- en PSC-ministers samen. Robert Houben, Robert Vandekerckhove en Léon Remacle woonden de vergadering ook bij. Over de vraag hoe de regering een uitweg kon vinden, werd een nogal verwarde discussie gevoerd. Aan het eind vroegen Houben en Vandekerckhove dat ik de regering zou laten vallen. Ik moest op de kabinetsraad van de volgende dag echter zo maneuvreren dat de socialisten zouden opstappen. Hierdoor zouden zij het zijn die de schuld kregen van de politieke crisis en de ontbinding van het parlement.

In de ochtend van 15 mei, voor de aanvang van de kabinetsraad, kwamen de CVP-minis-ters in mijn aanwezigheid bijeen op het kabinet van P.W. Segers. Allen waren zij het erover eens dat de suggestie van Houben en Vandekerckhove getuigde van een gebrek aan loyauteit tegenover de socialisten. Dat was ook mijn mening. Ik wou mij niet lenen tot dergelijke praktijken en met mij ook geen enkel minister. Dat betekende dat er op de kabinetsraad een oplossing moest worden gevonden.

De ministers hadden daar de hele dag voor nodig. De discussie verliep stroef en de atmosfeer was gespannen. De socialistische ministers wierpen op dat de CVP geen vertrouwen meer had in de regering en in mij. De CVP-ministers weerlegden die aantijging en vroegen begrip voor het standpunt van hun partij dat ontwerp 125 en het aanvullende wetsontwerp bijna gelijktijdig moesten worden behandeld.

Tot verrassing van de CVP- en de PSC-ministers kwam de socialistische minister voor Communautaire Betrekkingen Freddy Terwagne ook met een nieuw aanvullend wetsontwerp op de proppen. Hij gaf alle ministers een exemplaar van zijn tekst. Daarmee maakte Terwagne duidelijk dat hij die in geval van een crisis openbaar zou maken. De nieuwe tekst was behalve één minieme wijziging dezelfde als die van het ontwerp waarover een akkoord was bereikt. Maar in de memorie van toelichting van het nieuwe ontwerp werd voorgesteld de alinea's 2 en 3 van artikel 9 door wat Terwagne een '*abrogation tacite*' noemde, te wijzigen. Er werd ook in vermeld dat de zes randgemeenten onder de bevoegdheidssfeer van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen zouden vallen. Om die reden konden de CVP-ministers zich makkelijk akkoord verklaren met Terwagnes nieuwe ontwerp.

Wie dacht dat het probleem opgelost was, misrekende zich. De PSC-ministers vonden het ogenblik geschikt om nieuwe eisen te stellen. Pierre Harmel wierp op dat ontwerp 125 en meer bepaald artikel 9 ervan slechts één communautair probleem was naast vele andere. In feite kwam zijn standpunt en dat van de andere PSC-ministers erop neer dat het lot van de zes randgemeenten niet vóór de andere grondwetsartikelen mocht geregeld zijn. Concreet vroegen de PSC-ministers dat het parlement nog voor het zomerreces de belangrijkste grondwetsartikelen zou

goedkeuren. Theo Lefèvre vroeg daarop een schorsing van de kabinetsraad om de CVP- en PSC-ministers toe te laten afzonderlijk overleg te plegen.

Tijdens die vergadering maakten de PSC-ministers duidelijk dat in Terwagnes aanvullende ontwerp uitdrukkelijk moest worden bepaald dat de regeling voor de zes randgemeenten alleen bedoeld was om de territoriale bevoegdheid van de gewestelijke economische raden af te bakenen en ze dus niets aan het taalregime zou wijzigen.

Toen de voltallige kabinetsraad in de vooravond weer bijeenkwam, legde ik die voorwaarde aan de socialistische ministers voor. Zij betuigden er hun instemming mee.

De uiteindelijke afspraak was dat: 1) ontwerp 125 ongewijzigd door de Senaat zou worden goedgekeurd; 2) het aanvullende ontwerp over de territoriale afbakening van de gewestelijke economische raden op 19 mei zou worden ingediend; en 3) ontwerp 125 slechts van kracht zou worden na de goedkeuring door beide Kamers van het aanvullende ontwerp. Tevens zou het parlement gevraagd worden voor het parlementaire reces de grondwetsartikelen goed te keuren met betrekking tot de culturele autonomie, de taalgebieden, de bescherming van de minderheden, de gewestelijke organisatie, het statuut van Brussel, de agglomeraties en federaties van gemeenten, de samenstelling van de regering en de overgangsbepalingen voor Leuven Frans.

De persmededeling die na de kabinetsraad verspreid werd, bevatte al die elementen. Er werd nog aan toegevoegd dat ‘de regering de verantwoordelijkheid van een andere politiek niet zou kunnen aanvaarden’.

Met de dreiging van het ontslag van de regering wilden de ministers de meerderheidsfracties onder druk zetten om het nieuwe akkoord te aanvaarden. Daarover bestond geen zekerheid. Pierre Harmel had aan het eind van de kabinetsraad gezegd dat de PSC-fracties weleens dwars konden liggen. Twee dagen later, op zondag 17 mei, liet Harmel me weten dat er grote moeilijkheden in de PSC waren. Het bleek namelijk dat van die kant de timing van het akkoord in vraag gesteld werd.

Er hing een crisissfeer in de Wetstraat toen de meerderheidsfracties in de ochtend van 19 mei bijeenkwamen. Zoals verwacht aanvaardden de CVP- en BSP-fracties de procedure van de regering. De vergadering van de PSC-kamerleden en senatoren liep uit tot in de late middag. Zij noemden het aanvullende wetsontwerp ‘een nieuw feit’ en daarmee bedoelden zij dat het een toegeving was aan de Vlamingen. Als ‘compensatie’ hiervoor wilden zij het slechts goedkeuren nadat de voornaamste grondwetsartikelen, vooral de waarborgen voor de minderheden en de pariteit in de regering, eerst in de Kamer en Senaat behandeld waren. Gewoontegetrouw legde PSC-voorzitter Léon Servais na afloop van de bijeenkomst van zijn fracties een scherpe verklaring af.

Ik lag echter niet wakker van het nieuwe PSC-ultimatum. Door spoed te zetten achter de uitvoering van de overeenkomst in de regering trachtte ik de stemmingmakers van de PSC tot andere gedachten te brengen. Ik slaagde daar ook in. Op 21 mei ging de Senaat met mijn voorstel akkoord om op 26 mei een aanvang te maken met de bespreking in plenaire vergadering van een aantal communautaire grondwetsartikelen. Dezelfde dag diende de regering bij de Kamer het aanvullende wetsontwerp in, dat in politieke kringen de naam ‘ontwerp 125bis’ kreeg. Eveneens op 21 mei keurde de bijzondere Senaatscommissie meerderheid tegen oppositie ontwerp 125 goed. Alleen de Franstalige Brusselse socialist Marc-Antoine Pierson stemde zoals de oppositie.

Beslissende weken

Eind mei was het duidelijk dat er beslissende weken aanbraken voor het verdere verloop van de grondwetsherziening. Voor de eerste maal zou de Constituante publiek en ten gronde de staatshervorming bespreken. Er waren twee mogelijkheden: ofwel zou een reeks grondwetsartikelen worden goedgekeurd. Dan was het vooruitzicht dat de grondwetsherziening voor een belangrijk deel gerealiseerd zou zijn voor de zomervakantie. Ofwel raakte de herziening weer geblokkeerd en zou er opnieuw onderhandeld moeten worden. Dat in deze laatste hypothese de regering er het hachje zou kunnen bij inschieten, vond ik geen drama. Geen enkele regering is voor de eeuwigheid bestemd. De vraag was wat dan wel in de plaats

van de regeringsvoorstellen zou komen. De onmacht van de traditionele partijen om de grondwetsherziening te realiseren opende voor hen zeker geen gunstige perspectieven. De taaipartijen en de extremisten in Brussel zouden ongetwijfeld terrein winnen. Het gevolg daarvan zou zijn dat een oplossing van de communautaire problemen verder af zou liggen dan ooit tevoren.

Aanvankelijk zag het ernaar uit dat het eerste scenario zou uitkomen. Eind juni had de Senaat dertien van de veertien communautaire grondwetsartikelen die op zijn agenda waren ingeschreven, goedgekeurd. Slechts één daarvan verwierp hij, met name artikel 38bis. Het ging niet om het oorspronkelijk artikel 38bis inzake de alarmbelprocedure. De Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet had beslist in artikel 38bis de bijzondere meerderheden voor de uitvoering van een aantal grondwetsartikelen in te schrijven. De alarmbelprocedure werd daardoor artikel 38ter. Het nieuwe artikel 38bis luidde als volgt: ‘In de gevallen, bepaald door de Grondwet, moet het besluit met een bijzondere meerderheid worden genomen, waarbij vereist wordt: 1) hetzij ten minste twee derde van de stemmen; 2) hetzij de meerderheid van de stemmen in elke taalgroep van elke Kamer, voor zover de meerderheid van de leden in elke taalgroep tegenwoordig is.’

De liberalen hechtten bijzonder veel belang aan de kwestie van de bijzondere meerderheden. Zij wilden in geen geval de formule van de meerderheid in elke taalgroep aanvaarden om zo voor eeuwig in de oppositie gekluisterd te raken. De CVP-PSC en de socialisten beschikten over de ruime meerderheid van de zetels in Vlaanderen en Wallonië. Indien alleen de meerderheid in elke taalgroep aanvaard zou worden, hadden zij de andere partijen niet nodig voor de uitvoering van bepaalde grondwetsartikelen. Daarom stelden de liberalen voor de meerderheid in elke taalgroep én de globale tweederde meerderheid als voorwaarde te nemen. Het amendement dat zij daartoe indienden, werd echter verworpen. Om die reden weigerden zij het voorgestelde artikel 38bis goed te keuren. Bij de stemming over het eerste lid van het artikel werd het quorum niet bereikt.

Daarop volgde een verwarde discussie waaraan een einde kwam toen CVP-voorzitter Robert Houben voorstelde artikel 38bis te laten vallen en in elk artikel van de grondwet waarvan de toepassing een bijzondere meerderheid vereiste, aan te geven welke die bijzondere meerderheid moest zijn. De Senaat aanvaardde dit voorstel.

De andere dertien artikelen werden goedgekeurd: de mogelijkheid bepaalde gebieden (in casu de Voerstreek) een apart statuut toe te kennen (artikel 1, vierde lid), de indeling van het grondgebied in vier taalgebieden (artikel 3ter), het bestaan van drie cultuurgemeenschappen (artikel 3quater), de non-discriminatie van de ideologische en filosofische minderheden (artikel 6bis), het gebruik der talen (artikel 23), de indeling van de parlementsleden in twee taalgroepen (artikel 32bis), de alarmbelprocedure (artikel 38bis), de oprichting van een cultuurraad voor de Nederlandse en de Franse cultuurgemeenschap (artikel 59bis), de oprichting van een cultuurraad voor de Duitstalige gemeenschap (artikel 59ter), de pariteit tussen de ministers (artikel 86bis), het nieuwe statuut van de staatssecretarissen (artikel 91bis), de indeling van het land in drie gewesten en de oprichting van gewestelijke organen (artikel 107quater) en de overgangsbepalingen voor Leuven Frans (artikel 132).

De bespreking van de eerste grondwetsartikelen

Hoewel al deze artikelen aanvaard werden, verliep de bespreking ervan niet altijd vlot. Alsof nooit een commissie zich over de teksten had gebogen, werden vele zodanig technische en juridische discussies gevoerd dat buitenstaanders wel de indruk moesten krijgen dat de senatoren het geslacht der engelen wilden bepalen. De bepalingen over het statuut van de staatssecretarissen bijvoorbeeld hadden alleen tot doel de regering beter te structureren en

aan de noodwendigheid van het moderne bestuur aan te passen. Toch werd er oeverloos over gediscussieerd.

De meeste communautaire artikelen gaven aanleiding tot nog meer gehakketak, eindeloze proceduredebatten, veel amendementen en geregeld ook tot incidenten. De communautaire vraagstukken waren zeer gevoelsgeladen en leidden niet zelden tot grote principiepsver-klaringen. *On est porti pour la gloire*, zegt men in het Frans. Aan dat gezegde moest ik vaak denken toen ik sommigen op de tribune bezig hoorde. De discussies werden ook met hartstocht gevoerd en aanvallen op de tegenstrevers lokten dikwijls opgewonden reacties uit. Daarbij stelde de lange duur van de debatten, dikwijls tot laat in de avond en soms ook tot na middernacht, de zenuwen van de senatoren danig op de proef. De vertegenwoordigers van sommige partijen, met name van het FDF-RW en van de VU, verwarden oppositie ook niet zelden met het gebruiken van meetingtaal.

Dat alles nam niet weg dat een aantal artikelen eenparig werd goedgekeurd: artikel 6bis betreffende de non-discriminatie en artikel 59ter betreffende de oprichting van een cul-tuurraad voor de Duitse cultuurgemeenschap. De overige artikelen werden met een meerderheid van 80 à 90 procent van de aanwezige leden aangenomen.

In de meerderheidsfracties bleef het afwijkende stemgedrag zeer beperkt, hoewel het onderlinge wantrouwen soms groot was. Dat bleek onder meer uit het voorstel van de CVP'er Jos Custers en de BSP'er Willy Calewaert om in de Senaat pas over de pariteit in de ministerraad te stemmen als de Kamer de pariteit in het agglomeratiecollege van Brussel had goedgekeurd. Met succes verzette ik mij tegen die koppeling of globalisering.

Het ‘geheime’ beraad van de CVP in het kasteel van Steenokkerzeel

De CVP-fractie maakte het mij meer dan eens lastig. Zij stond onder sterke druk van de VU en werd beïnvloed door de kritiek in de Vlaamsgezinde pers dat de Vlamingen een te hoge prijs moesten betalen voor de culturele autonomie. Meer dan eens dienden CVP-senatoren amendementen op de regeringsteksten in die de andere meerderheidsfracties nerveus maakten. Zo wenste de CVP-Senaatsfractie bijvoorbeeld aan de cultuurgemeenschappen fiscale bevoegdheden te verlenen. Hiervan was in het regeerakkoord van 1968 noch in de regeringsverklaring van 18 februari 1970 sprake. De regering en de meerderheidsfracties verschilden daarover van mening.

Persoonlijk was ik er geen voorstander van. Technisch gezien was er ook een probleem. In Brussel kon men moeilijk bepalen wie belasting moest betalen voor de Nederlandse en de Franse cultuurraad. Maar het amendement dat Raf Hulpiau namens de CVP-Senaatsfractie op 16 juni indiende, omzeilde deze kwestie. Het bepaalde dat iedere cultuurraad bij decreet belastingen of retributies kon invoeren ‘in het Nederlandse en Franse taalgebied’, dus niet in het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad. Aangezien alleen de VU het amendement-Hulpiau mee steunde, werd het verworpen. De ministers onthielden zich bij de stemming.

Het amendement schokte het al zo broze vertrouwen tussen de meerderheidsfracties. De socialisten waren er allerminst gelukkig mee. Ze waren nog minder gelukkig met de berichtgeving over de vergadering waarop de CVP beslist had om het in te dienen.

Die bij eenkomst had plaatsgevonden op 15 juni in het kasteel van Steenokkerzeel. Hoewel ze geheim was, verscheen er de volgende dag in *De Standaard* en *Le Soir* een haast stenografisch verslag van. De kranteartikelen citeerden verscheidene weinig vleiende uitspraken van een aantal vooraanstaande CVP'ers, ook van ministers, over de socialisten. Zo bijvoorbeeld de verklaring van Theo Lefèvre dat de socialisten ‘sectairder waren dan enkele jaren geleden’. Jos De Saeger had volgens de kranten gezegd dat de CVP-Jongeren moesten ophouden de

progressieven te zoeken ‘daar waar ze niet te vinden zijn, namelijk bij de socialistische partij en vakbonden’. En van CVP-Jongerenvoorzitter Wilfried Martens werd de uitspraak geciteerd dat de BSP-leiding tekenen van ‘verregaande aderverkalking’ vertoonde.

De gewoontes bij de CVP indachtig had ik op de bijeenkomst in Steenokkerzeel maar mijn mond gehouden. Maar het spreekt vanzelf dat die kranteverslagen kwaad bloed zetten bij de socialisten.

De houding van de liberalen

De meerderheid kreeg bij de stemming over de grondwetsartikelen in de Senaat meestal de steun van de liberalen. Die namen een constructieve houding aan, waarvoor ik hen bij een aantal gelegenheden ook hulde bracht. Ik kwam hen ook een aantal keren tegemoet, onder meer bij de stemprocedure. Bij het begin van de debatten, op 26 mei, stelde Senaatsvoorzitter Paul Struye voor telkens te stemmen na het beëindigen van de bespreking van een artikel. Hiertegen kwam bezwaar van Omer Vanaudenhove. De gewezen liberale voorzitter betoogde dat elke partij voor een stemming de gelegenheid moest krijgen te beraadslagen. De voorkeur van Vanaudenhove ging naar een globale stemming uit. Op een vriendelijke manier wees ik dit aspect van zijn voorstel af. Voor het overige vond ik het wel redelijk en het werd op mijn vraag ook aangenomen. De regeringsmeerderheid was niet groot genoeg om op eigen kracht de grondwetsherziening goed te keuren. Het was dan ook evident dat de oppositie de mogelijkheid kreeg om haar stem bij die van de meerderheid te voegen. De grondwetsherziening was in de eerste plaats een aangelegenheid van het parlement.

Veruit de belangrijkste tegemoetkoming aan de liberalen was de verwerping van artikel 38bis inzake de bijzondere meerderheden. Voor de uitvoering van een aantal artikelen aanvaardde de regering de gecombineerde of gekwalificeerde meerderheid die de liberalen voorstelden: de meerderheid in elke taalgroep en een globale tweederde meerderheid. Dat was het geval voor de uitvoering van het vierde lid van artikel 1 inzake de oprichting van rijksgebieden, artikel 3ter inzake de taalgebieden, artikel 59bis inzake de samenstelling en de bevoegdheden van de cultuurraden, artikel 107quater inzake de gewesten en ten dele ook voor artikel 23 inzake het gebruik der talen.

Ik bereikte over de formule van de gecombineerde meerderheid een akkoord nadat ik begin juni de partijleiders en een aantal senatoren van de CVP-PSC, de BSP en de PVV had samengebracht.

Het viel op dat de Franstalige liberalen geregeld niet op dezelfde golflengte zaten als hun Vlaamse partijgenoten. Het artikel betreffende de taalgebieden en dat betreffende het statuut van de staatssecretarissen werd wel gesteund door de PVV, maar niet door de PLP. Nog meer dan op hun congres van 20-21 maart bleek dat de liberalen net als de andere traditionele partijen door het communautaire virus aangetast waren. De Vlaamse liberalen zegden definitief het voordien zo hoog in het vaandel gedragen unitarisme van Vanaudenhove vaarwel.

De stemming over het artikel betreffende de taalgebieden gaf zelfs aanleiding tot een breuk tussen de Brusselse Franstalige liberalen en hun nationale partijleiding. In het voouitzicht van de gemeenteraadsverkiezingen van oktober meenden de eerstgenoemden dat zij de extremisten van het FDF achterna moesten lopen. Het zou hen echter zuur opbreken.

De demagogie van de VU

Het FDF-RW nam tijdens de besprekingen in de Senaat zijn toevlucht tot de klassieke vertragingsmaneuvers van de oppositiepartijen. De FDF'ers vertolkten de standpunten van de Fransdolle agitatoren in Brussel.

De houding van de VU was gewoon lamentabel. Zij bezondigde zich aan demagogie. Omdat met de grondwetsherziening haar bestaansreden in gevaar kwam, nam zij haar toevlucht tot onbehoorlijke aanvallen en probeerde ze de publieke opinie in Vlaanderen te misleiden. De Vlaams-nationalisten begonnen tijdens de bespreking van de grondwetsartikelen met wat zij een ‘federalistisch offensief’ noemden. Daartoe werd een brochure verspreid waarin VU-voorzitter Frans Van der Elst van leer trok tegen de pariteit in de regering en tecen de zogenaamde grendelprocedures, de dubbele meerderheid en de alarmbelprocedure. Die waren volgens Van der Elst een ‘misdaad’ tegenover de Vlaamse gemeenschap, want daardoor kreeg de Waalse minderheid in het parlement een vetorecht dat de Vlaamse meerderheid machteloos maakte. Het prijsgeven van die meerderheid was ook een ‘vervalsing’ van de democratie. En alsof dat nog niet volstond, moesten de Vlamingen, aldus de VU-voorzitter, niet alleen in de ministerraad, maar ook bij de Staatsuitgaven het pariteitsbeginsel slikken.

In de Senaat gebruikten de VU-senatoren Wim Jorissen en Lode Claes op 28 mei even onbetamelijke woorden en gaven ze dezelfde verkeerde voorstelling van zaken. Zij noemden de regeringsvoorstellen eveneens ‘misdadig’, maar ook ‘beschamend’ en de pariteit in de ministerraad ‘diefstal’ ten nadele van de Vlamingen.

Met een vlijmscherpe repliek klaagde ik die demagogie en kwetsende kritiek aan. Iedereen had het recht de regeringsontwerpen te bestrijden, andere voorstellen te doen en, zoals de VU deed, het federalisme te verdedigen. In de toenmalige omstandigheden was een federale oplossing voor de communautaire vraagstukken echter uitgesloten. Ik trachtte te verwezenlijken wat mogelijk was en beantwoordde aan een gemeenschappelijk verlangen. De regeringsontwerpen waren bijgevolg een compromis. Ze waren een eerbaar vergelijk dat rekening hield met de wensen en verzuchtingen van de Franstaligen én de Vlamingen. Het hield verbeteringen in voor de Franstaligen, maar zeker ook voor de Vlamingen. Was de indeling van het land in taalgebieden voor de Vlamingen dan zonder betekenis? Was de beperking van Brussel tot de negentien gemeenten dan zonder belang? Was de bepaling dat die grenzen alleen met een tweederde meerderheid konden worden gewijzigd dan niet verdedigbaar? Was de pariteit in het agglomeratiecollege en de alarmbel in de agglomeratieraad voor de Vlaamse minderheid in Brussel dan overbodig?

Mijn bekommernis over de grondwetsherziening bestond erin het land en de gemeenschappen te dienen. Ik wilde het voortbestaan van België vrijwaren. Ook de VU had met dit principe haar instemming betuigd in de Werkgroep der 28.

Eigenlijk was het antwoord op de aantijgingen van de VU heel eenvoudig. De alarmbelprocedure in het parlement kende geen vetorecht toe aan de Franstaligen, vermits uiteindelijk de parlementaire meerderheid het laatste woord had. De bijzondere meerderheden voor de uitvoering van een aantal grondwettelijke beginselen waren gerechtvaardigd omdat het om fundamentele hervormingen ging: de culturele autonomie, de gewestvorming, de grenzen van de taalgebieden en het inrichten van rijksgebieden. Enerzijds had de techniek van de bijzondere meerderheden het voordeel dat deze kwesties konden worden geregeld zonder de zware procedure van de

grondwetsherziening te moeten hanteren. Anderzijds was ze een waarborg dat belangrijke hervormingen alleen met een brede instemming van de twee grote taalgemeenschappen mogelijk waren.

De grenzen van de taalgebieden bijvoorbeeld konden dus volgens de regeringsteksten niet gewijzigd worden zonder het akkoord van de Vlamingen. Volgens de VU mochten die grenzen met een eenvoudige meerderheid, met andere woorden met een gewone wet, worden aangepast, bij wijze van spreken iedere dag als daarvoor een toevallige meerderheid in het parlement zou zijn. Men kan zich zo voorstellen wat daarvan de gevolgen zouden zijn.

De pariteit in de ministerraad was volkomen verdedigbaar. Ze was bovendien gebonden aan de pariteit in het Brusselse agglomeratiecollege. Die binding was nodig opdat Brussel zijn rol als hoofdstad en internationale stad verder zou kunnen vervullen. Bovendien woonden in de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie zo'n één miljoen inwoners. Op basis van normale verkiezingsuitslagen zouden de Vlamingen in het agglomeratiecollege nooit de pariteit bereiken.

De pariteit in de ministerraad betekende niet, zoals de VU beweerde, de pariteit in de regering en evenmin de pariteit in de regeringsuitgaven. Nauwelijks twee procent van de gewone begroting werd paritair verdeeld. De paritaire Senaat die de VU verdedigde, was pas een echte ‘supergrendel’. Daarmee zouden de Vlamingen hun meerderheidspositie effectief uit handen hebben gegeven. Omdat een paritaire Senaat om die reden voor mij onaanvaardbaar was, heb ik mij daar tijdens de hele duur van de grondwetsherziening hardnekkig en met succes tegen verzet. Ik meen dat ik de Vlamingen daarmee een grote dienst heb bewezen.

De VU kantte zich ook tegen de erkenning van de Brusselse agglomeratie als gewest. Dat standpunt was strijdig met de houding die de VU-delegatie in de Werkgroep der 28 had aangenomen. De werkgroep had helemaal geen bezwaar gemaakt tegen een gewest Brussel, zo weinig zelfs dat de wetgevende bevoegdheid van dit gewest ofwel aan de voorziene agglomeratieraad ofwel aan het parlement mocht worden toevertrouwd.

Toen ik tijdens de Senaatszitting van 28 mei die argumentatie ontwikkelde, als reactie op de beledigende en brutale tussenkomsten van Jorissen en consorten, werd ik aan het eind van mijn redevoering door de voltallige Senaat langdurig toegejuicht, behalve door de FDF-RW'ers en uiteraard ook de VU-senatoren. Zelf betreurde ik dat ik had moeten reageren. Ik begreep niet waarom leden van de meerderheid dat niet hadden gedaan. Ik vond het onbegrijpelijk dat CVP-PSC-voorzitter Robert Houben de uitspraak van Wim Jorissen dat hij ‘altijd het Vlaamse volk bedrogen heeft’, onbeantwoord liet. Zoiets zou ik nooit geduld hebben. Trouwens, was ik gewoon parlementslid geweest, dan had ik de VU helemaal uitgekleed. Maar als eerste minister was ik verplicht een zekere reserve in acht te nemen.

Het voorval toonde aan hoe groot de ontreddering bij de VU was. Haar politieke toekomst stond op het spel en zij gedroeg zich als een drenkeling. Vanaf mei 1970 werd mijn fundamentele wantrouwen tegenover de VU nog groter. Zij was in staat alle middelen te gebruiken om haar bestaansreden veilig te stellen en om die reden zelfs het lot van Vlaanderen op het spel te zetten.

Het incident met VU-senator Bouwens

Een van de VU-senatoren veroorzaakte ook een incident met bijzonder zware gevolgen voor het verdere verloop van de grondwetsherziening. Aanleiding daartoe was het ontwerp betreffende de toevoeging van een vierde lid aan artikel 1 van de grondwet om bepaalde gebieden aan de indeling in provincies te kunnen onttrekken. In feite was deze toevoeging alleen bedoeld om het Voerprobleem te regelen volgens de afspraken bij de regeringsvorming.

Toen dit artikel op 18 juni in de Senaat werd besproken, raakte Herman Vanderpoorten betrokken in een scherpe woordenwisseling met Wim Jorissen. De VU-fractieleider gebruikte daarbij beledigende woorden. Senaatsvoorzitter Struye riep Jorissen voor zijn

onwaardige houding tot de orde. Daarop ging die nog harder tekeer. Edgard Bouwens, een andere VU-senator, begon met het apparaat waarmee men naar de vertaling kan luisteren op zijn bank te hameren. Hij was kennelijk dronken. Zaalwachters probeerden hem te kalmeren. Maar Bouwens duwde hen weg en dreigde met zijn koptelefoon. Toen leden van de VU er niet meteen in slaagden Bouwens buiten te leiden, schorste Struye de vergadering.

Toen de senatoren weer in het halfrond waren, sprak Struye de tijdelijke uitsluiting van Bouwens uit wegens handtastelijkheden. Daarop verliet de hele VU-fractie uit protest de vergadering.

Voor het incident met Bouwens deed zich nog een andere belangrijke gebeurtenis voor. VU-senator Frans Baert verklaarde dat zijn partij geen fiscaliteit voor de gewesten kon aanvaarden omdat ook Brussel als gewest erkend werd.

Enkele dagen later besliste de VU niet langer meer aan de debatten over de grondwetsherziening deel te nemen. Dit had, zoals verderop zal blijken, tot gevolg dat het quorum in de Kamer alleen met de steun van de liberalen kon worden bereikt en het invoeren van een regionale fiscaliteit onmogelijk werd gemaakt.

Opnieuw in het slop

Toen de Senaat op 25 juni artikel 23 inzake het gebruik der talen goedkeurde, was hij klaar met zijn werk. De Hoge Vergadering had op vier weken tijd alle op haar agenda ingeschreven communautaire grondwetsartikelen behandeld. Het was daarop de beurt aan de Kamer om het werk van de Hoge Vergadering over te doen.

De bespreking in de Kamer startte echter in slechte omstandigheden. Op 28 mei namen de volksvertegenwoordigers zonder problemen acht zogenaamde technische grondwetsartikelen aan: de afstand van soevereiniteit aan supranationale instellingen (artikel 25bis), de verkiesbaarheidsvoorwaarden van senatoren (artikel 56bis), de onverenigbaarheid van het mandaat van provincieraadslid met dat van provinciaal senator (artikel 56ter), de openbaarheid van de rechtspraak (artikel 96 en 97), de oprichting van vijf hoven van beroep (artikel 104), de provinciale en gemeentelijke instellingen (artikel 108) en de oprichting van agglomeraties en federaties van gemeenten (artikel 108bis).

Bij de stemming over de eerste communautaire artikelen gingen de poppen echter meteen aan het dansen. Het ging om de artikelen 110 en 113 over het belastingrecht van de gemeenten, provincies, agglomeraties, federaties van gemeenten én gewesten. Het opnemen van de gewesten in deze artikelen was geen evidentie. In de verklaring van 18 februari werd de mogelijkheid van eigen fiscaliteit voor de gewesten enkel overwogen. Later bereikte ik in de schoot van de regering een akkoord waardoor ook aan de gewesten belastingrecht zou worden verleend.

Toen de artikelen 110 en 113 in de Kamer besproken werden, rezen echter aan twee kanten moeilijkheden. De liberalen wilden hun imago van belastingbestrijders hoog houden en verzetten zich uit louter politiek opportunisme tegen het toekennen van fiscale bevoegdheden aan de gewesten. Voor de VU-Kamerfractie daarentegen was de regeringstekst van artikel 110 onvoldoende. Zij wilde dat ook de cultuurgemeenschappen het recht zouden krijgen belastingen te heffen. In feite nam

de VU gewoon het amendement over dat de CVP in de Senaat op 16 juni had ingediend tijdens de bespreking van artikel 56bis betreffende de cultuurraden.

Toen twee dagen later het VU-amendement in de Kamer ter stemming kwam, verklaarde CVP-Kamerfractieleider Renaat Van Elslande dat zijn groep het zou steunen. Die verklaring veroorzaakte opschudding op de socialistische banken, waar Léo Collard onmiddellijk om een schorsing vroeg. Jos Van Eynde liep woedend van zijn bank weg en brieste Van Elslande

toe dat hij er zijn buik van vol had. Minister van Tewerkstelling en Arbeid Louis Major richtte een aantal onheuse verwijten aan de VU-fractie die repliceerde met de kreet: '*Fascist*!' Daarop herinnerden een aantal socialistische senatoren aan hun patriottische verdiensten. Vice-premier André Cools raakte in het tumult bijna op de vuist met Mik Babyion van de VU. Als de zaalwachters zich niet tussen de antagonisten geplaatst hadden, zou de scheldpartij op handtastelijkheden zijn uitgelopen. In de Kamer had zo'n zwaar incident sedert de Koningskwestie en de schoolstrijd zich niet meer voorgedaan.

Om de brand te blussen stelde ik tijdens de schorsing aan een aantal ministers en vertegenwoordigers van de meerderheidsfracties voor de stemming over de grondwetsartikelen in de Kamer met een week te verdagen. Van die afkoelingsperiode zou de regering gebruik maken om een uitweg te vinden.

De enig mogelijke uitweg was de amendering van artikel 110. De verwijzing naar het belastingrecht van de gewesten zou worden geschrapt. Dit was een toegeving aan de liberalen. De ministers waren hiertoe bereid als de liberalen geen nieuwe eisen formuleerden bij andere artikelen. In dat geval haalde de regering vrijwel zeker haar slag thuis. Want de Senaat had op dat ogenblik met uitzondering van artikel 23 alle belangrijke grondwetsartikelen aanvaard.

In het gezicht van de haven stak echter een zware storm op. Op 21 juni besliste de Partijraad van de VU dat haar parlementsleden niet meer aan de grondwetsherziening zouden deelnemen. Als reden hiervoor gaf zij op 'dat te veel toegegeven werd aan de Walen en dat de Vlamingen de beloofde waarborgen niet ontvingen'. De VU keerde daarmee terug naar de traditionele politiek van het Vlaams-nationalisme: de boycot.

De beslissing van de VU maakte de liberalen helemaal onmisbaar. Daarenboven loerde ook het gevaar van afvalligheid van sommige meerderheidsgroepen om de hoek. Tijdens de behandeling in de Kamer van de artikelen betreffende de organisatie van de Brusselse agglomeratie en de indeling van de parlementsleden in taalgroepen, op 23 en 24 juni, dreigden de Franstalige socialisten en liberalen uit de hoofdstad en de Waalse liberalen er immers mee het voorbeeld van de VU te volgen als over die artikelen zou worden gestemd.

Het stond vast dat 25 juni een beslissende dag zou worden. Op die dag moest de Kamer namelijk opnieuw stemmen over verscheidene grondwetsartikelen. Omwille van de kritieke toestand riep ik in de voormiddag van 25 juni een bijzondere kabinetsraad bijeen.

Vice-premier André Cools vreesde dat de BSP bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober de rekening voor de eventuele mislukking van de grondwetsherziening zou gepresenteerd krijgen. Hij meende dat de meerderheidspartijen voordeel zouden hebben bij een mini-crisis. De regering kon volgens Cools ontslag nemen indien de koning het nadien zou weigeren. Theo Lefèvre bestreed dat scenario. De afloop ervan was inderdaad niet te voorspellen. Edmond Leburton vond echter dat de regering zich niet gewonnen mocht geven. Hij stelde voor dat ik een verklaring zou afleggen indien na de middag in de Kamer het quorum niet werd bereikt. Ik moest benadrukken dat de meerderheid solidair bleef en de regering haar inspanningen om de grondwetsherziening tot een goed einde te brengen, zou voortzetten. De ministers raakten het hierover eens, waarna de mededeling in een definitieve vorm werd gegoten.

In de namiddag van 25 juni keurde de Kamer in afwezigheid van de VU-leden de gewijzigde artikelen 110 en 113 goed. De woorden ‘het gewest’ waren uit de opsomming van de politieke overheden met belasting- en retributierecht geschrapt.

Daarna hervatte de Kamer de bespreking van artikel 108ter betreffende de inrichting van de Brusselse agglomeratie. Toen over een regeringsamendement moest worden gestemd, gingen de meeste Franstalige liberalen en de Franstalige Brusselse socialisten weg, samen met de FDF-RW- en de communistische fractie. Uit het resultaat van de stemming bleek dat

twee volksvertegenwoordigers ontbraken om het vereiste quorum van 142 aanwezigen te bereiken. Kamervoorzitter Van Acker stelde daarop voor het artikel opnieuw naar de commissie te sturen. Daarna kwam ik op de tribune om de afgesproken verklaring voor te lezen.

De francofone agitatie en het optreden van Daels en Schiltz

In de vooravond van 25 juni werd in Brussel een protestbetoging gehouden tegen de aanvaarding door de Senaat van artikel 3ter, dat het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad begrensde tot de negentien gemeenten. Voor de naar schatting tienduizend manifestanten was ik de kop van Jut. Zij scandeerden '*Eyskens au poteau*!' en '*Eyskens demission*!', en droegen spandoeken met daarop de woorden '*Non au carcan*' en '*Les Bruxellois disent non au plan Eyskens*'. Maar ook Paul Vanden Boeynants moest het ontgelden. Hij werd een Judas genoemd omdat hij akkoord ging met artikel 3ter.

De fine fleur van de francofone agitatie in Brussel was op de manifestatie aanwezig: Henri Simonet, André Lagasse, François Persoons en Albert Demuyter. Gewezen eerste minister Jean Duvieusart, de 85-jarige Camille Gutt en Marcel Grégoire stapten eveneens mee op, net als Jacques Van Offelen, UCL-professor Paul De Visscher en Jacques Huisman, directeur van het Nationaal Theater. Deze laatste kreeg voor zijn toneelgezelschap nochtans subsidies die mee door de Vlamingen werden betaald.

De betoging was een initiatief van het Comité de salut public-Comité voor Openbaar Welzijn, een zogezegd tweetalige organisatie, volledig gedomineerd door Franstalige extremisten uit de hoofdstad. Het comité getuigde van Vlaamshaterij. Het beschuldigde de Vlaamse meerderheid van 'machtsmisbruik' en 'agressie tegen Brussel'. Zelfs een intelligent man als Marcel Grégoire verkondigde dergelijke dwaasheden. In een vrije tribune in *Le Soir* van 11 juni beweerde hij dat Brussel met de grondwetsherziening 'verdrukt werd' en 'de randgemeenten op een gewelddadige wijze bij Vlaanderen gevoegd werden'. Hij en zijn medestanders beseften blijkbaar niet dat zij hiermee de hoofdstad een slechte dienst bewezen.

Paul-Henri Spaak liet zich in die dagen ook opmerken met zijn pleidooien voor het federalisme. Nauwelijks een jaar eerder had Spaak het federalisme nog veroordeeld. Als verklaring voor die plotse ommekeer gaf Spaak dat sedert de Werkgroep der 28 en de regeringsmededeling van 18 februari de toestand radicaal gewijzigd was. Spaak evolueerde in de richting van het FDF. Blijkbaar wilde hij opnieuw een politieke rol spelen, hoewel hij sedert enige tijd lid van de raad van beheer van ITT was. In die omstandigheden had hij er beter aan gedaan zich van elke politieke actie te onthouden. Het is een kwestie van politieke deontologie.

De Franstalige Brusselse kranten gaven een forum aan de opgehitste francofonen. *La Libre Belgique* deed echter niet mee. Het was opvallend hoe dit dagblad na Vanden Boeynants' aankondiging dat hij de regeringsontwerpen inzake de Brusselse agglomeratie aanvaardbaar vond, van toon was veranderd. De *Libre* had de hele tijd al mijn regering fel bekampt. Zij had ook nooit haar kritiek op de grondwetsherziening gespaard, maar vond nu dat de mislukking ervan zou leiden 'naar het avontuur van het federalisme'. De 'realistische' Brusselse parlementsleden moesten blok vormen

om de hoofdstad te verdedigen. De *Libre* wist natuurlijk ook dat Vanden Boeynants de stemmen van de Vlamingen nodig had zolang het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde bestond.

Niet alleen de francofonen, maar ook sommige Vlaamsgezinde kringen verloren het hoofd. Dat bleek uit de 'waarschuwingsbetoging' die door de Vlaamse Volksbeweging op 28 juni in Antwerpen werd gehouden. VVB-voorzitter Paul Daels ontpopte zich in zijn toespraak tot de waterdrager van de VU. Hij klaagde de 'supergrendel' van de bijzondere meerderheden aan en verdedigde het belastingrecht voor de cultuurgemeenschappen. Daels zei

zelfs dat ik 'het huidige beschamende spel' moest staken! Tijdens de uitzending *Face à la presse* op de RTB ontwikkelde VU-volksvertegenwoordiger Hugo Schiltz dezelfde argumentatie. Volgens de kranteverslagen van het tv-debat had Schiltz gezegd dat 'de bijzondere meerderheden... nooit bereikt kunnen worden tenzij na een onwaardige koehandel tussen de gemeenschappen'.

Ik kon uit het optreden van Daels en Schiltz alleen maar afleiden dat zij de Vlamingen onnozele sullen vonden. Wat Schiltz in het bijzonder betrof: hij durfde toch maar! Deze grote verdediger van de Vlaamse belangen werd later bereid gevonden de Brusselse olievlek over Vlaams-Brabant te laten uitbreiden. In het ook door Hugo Schiltz onderhandelde Egmontpact van 1977 verkregen de Franstaligen in de zes randgemeenten én in nog zeven andere gemeenten of wijken van gemeenten rond de hoofdstad een 'inschrijvingsrecht'. Daarmee zouden ze hun administratieve formaliteiten in het Frans kunnen afhandelen, en vooral, hun stemrecht kunnen uitoefenen. Dit inschrijvingsrecht was 'eeuwigdurend'! Mocht ik dit in 1970 gedaan hebben, dan zouden geen woorden sterk genoeg geweest zijn om uiting te geven aan de verontwaardiging van Schiltz.

Geen mirakel

Terwijl de mislukte stemming in de Kamer en de betogingen van het Comité de salut public en de Vlaamse Volksbeweging in de pers druk becommentarieerd werden, legde ik al de eerste contacten om de grondwetsherziening opnieuw te deblokkeren. Kamervoorzitter Van Acker was hierbij een belangrijke steun. Hij ging ermee akkoord om het reglement niet strikt toe te passen zodat de Kamer niet op haar eerstvolgende zittingsdag, 30 juni, moest stemmen. De regering kreeg daardoor iets meer ademruimte voor het vinden van het quorum.

Van de VU moest ik geen medewerking verwachten. Die partij kreeg terecht veel kritiek in de Vlaamse pers omdat ze door haar sabotage de begrenzing van het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad tot de negentien gemeenten in de Kamer onmogelijk had gemaakt. Om dezelfde reden laakten op 29 juni ook de drie Vlaamse cultuurfondsen - het Davidsfonds, het Vermeylenfonds en het Willemsfonds - in een gemeenschappelijke mededeling de VU.

Bij de Franstalige Brusselse liberalen en socialisten vormde die afbakening van Brussel het grote struikelblok.

De socialistische minister voor Communautaire Betrekkingen Freddy Terwagne liet echter weten dat de Franstalige BSP'ers uit de hoofdstad tot andere gedachten konden worden gebracht indien de toekomstige Brusselse agglomeratie en het toekomstige Brusselse gewest ruimer zouden worden opgevat dan de negentien gemeenten. Tijdens de kabinetsraad van 26 juni brak hij daarvoor een lans. Maar hij stuitte op het verzet van de CVP-ministers en ook van mij. Daarna drong Terwagne erop aan dat ik in een verklaring zou benadrukken dat er vanuit technisch en economisch oogpunt geen sprake was van een 'carcan' rond Brussel. Ook hiervoor kreeg Terwagne geen bijval. De vrees bestond dat de Vlaamse meerderheidsfracties op zo'n verklaring slecht zouden reageren.

Op 29 juni beraadslaagden de ministers weer over de toestand. Terwagne beweerde toen dat de Franstalige Brusselse socialistische volksvertegenwoordigers onder een aantal voorwaarden bereid waren de regering in de Kamer te steunen. Die voorwaarden kwamen er in hoofdzaak op neer dat de regering ermee akkoord zou gaan om de gemeenteraden vooraf te raadplegen over de opname van hun gemeente in de op te richten federaties van gemeenten. De regering moest ook verklaren dat zij inzake de economische en technische begrenzing van Brussel alle opties openliet en het overleg tussen de Brusselse agglomeratie en de omringende federaties van gemeenten in de grondwet zou inschrijven. Dat overleg was wel voor-

zien in de verklaring van 18 februari, maar niet de bekrachtiging ervan in de grondwet. Na een lange discussie verklaarde Theo Lefèvre zich namens de CVP-ministers akkoord om over zo'n verklaring te onderhandelen.

Na de middag onderzocht het BSP-Bureau het antwoord van de regering. Maar van de vijf rebellerende BSP'ers die op het Bureau uitgenodigd waren, kwamen er drie niet opdagen. Daarmee maakten ze duidelijk dat zij van geen toenadering wilden weten. Ook aan liberale zijde was geen beweging te bespeuren.

In die omstandigheden was de poging die de Kamer op 1 juli ondernam om artikel 108ter goed te keuren bij voorbaat mislukt. Alleen een mirakel kon de grondwetsherziening redden. Maar niemand geloofde daar nog in. De VU verliet bij het begin van het debat reeds het halfrond. Haar voorbeeld werd gevolgd door de Franstalige Brusselse en Waalse liberalen, de vijf Franstalige Brusselse BSP'ers, het FDF-RW en de communisten. Ditmaal waren er vier stemmen tekort voor het quorum. Aan de pers gaf ik uiting aan mijn ontgoocheling. Opnieuw werd door de Vlamingen inderdaad een grote kans gemist.

Nogmaals, artikel 108ter bevatte grote voordelen voor de Vlamingen: de pariteit in het agglomeratiecollege en de oprichting van twee cultuurcommissies, opgevat als inrichtende machten voor het onderwijs, en de alarmbelprocedure. Als gevolg van de vaandelvlucht van de VU dreigde dat alles verloren te gaan. Men moet zich goed realiseren dat tijdens die dagen de francofonen in Brussel het mooie weer maakten. Het was bijgevolg niet zeker of de Vlamingen dezelfde voordelen in de wacht zouden slepen indien er opnieuw over Brussel moest worden onderhandeld. Gelukkig zou ik erin slagen de aanvallen van de extremisten uit de hoofdstad af te slaan.

De goedkeuring van ontwerp 125 in de Kamer

Na de mislukte stemming in de Kamer ging alle aandacht opnieuw naar de Senaat uit. Die moest op 2 juli het delicate en bijna vergeten ontwerp 125 betreffende de economische decentralisatie en planning bespreken. Zoals vernield, maakte de CVP haar goedkeuring van het ontwerp afhankelijk van de erkenning dat de zes Brusselse randgemeenten ook tot de bevoegdheidssfeer behoorden van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen. Door de blokkering van de grondwetsherziening was het niet meer mogelijk dat probleem in een aanvullend wetsontwerp te regelen. Daarom besliste de regering het via een amendement op ontwerp 125 op te lossen. Dat amendement bepaalde dat het werkingsgebied van de raden in een koninklijk besluit, met andere woorden door de regering, zou worden vastgelegd. Dat was een praktische oplossing, in afwachting van de goedkeuring door de Kamer van artikel 107quater inzake de gewestvorming.

Het debat over ontwerp 125 en het regeringsamendement had een bewogen verloop. VU-fractieleider Jorissen ontbond nog eens alle duivels om het regeringsstandpunt te bestrijden. Daarbij bracht hij allerlei zaken ter sprake die met het onderwerp niets te maken hadden. Bovendien beweerde hij dat de CVP het Vlaamse volk ‘in de steek’ liet en de Vlaamse meerderheid ‘verkocht’ had. Zijn kwetsende woorden waren totaal misplaatst, vooral omdat op de banken van de VU zoveel leden zaten die het Vlaamse

volk tijdens de Tweede Wereldoorlog bedrogen hadden. De anders zo gematigde Antwerpse CVP-senator Aloïs Sledsens was dermate verontwaardigd dat hij Jorissen en zijn trawanten verweet ‘bedriegers van het Vlaamse volk’ te zijn en Brussel aan de Franstaligen ‘verkocht’ te hebben.

Bij de meeste Vlaamse kamerleden overheerste de indruk dat de VU de kluts kwijt was en haar toevlucht nam tot volslagen demagogie. Maar de VU volhardde in de boosheid en probeerde door het indienen van een subamendement de CVP-fractie opnieuw op sleeptouw te nemen. De VU stelde voor door een bepaling in de wet de zes Brusselse randgemeenten

onder de bevoegdheid van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen te krijgen. Ik bestreed dit amendement door te wijzen op de onbetrouwbaarheid van de VU. In de Kamer had de VU immers tegen de begrenzing van Brussel tot de negentien gemeenten, de indeling van het land in taalgebieden en de culturele autonomie gestemd. Haar poging om zich in de Senaat op te werpen als de grote verdedigster van de Vlaamse rand rond Brussel was daarom geheel ongeloofwaardig. Het kostte mij dan ook weinig moeite om de CVP-fractie achter het regeringsamendement te krijgen.

De verrassing kwam echter van de PSC, die tegen het regeringsamendement stemde. PSC-voorzitter Léon Servais verklaarde dat de voorgestelde procedure hem geen voldoening schonk. Daarenboven formuleerde Servais nog maar eens een ultimatum. Tegen september moest de regering volgens hem kleur bekennen: ofwel moest ze dan zekerheid hebben over het quorum voor de grondwetsherziening, ofwel moest ze dusdanig gewijzigd worden dat ze de steun van de oppositie niet meer nodig had. Niettegenstaande de tegenstemmen van de PSC werd ontwerp 125 aanvaard.

Servais' pleidooi voor een drieledige regering viel bij de socialistische vice-premier André Cools niet in goede aarde. Hij legde me uit dat ik hiervoor niet op zijn medewerking moest rekenen en dat de socialisten ook geen verklaring voor de herziening van de grondwet zouden goedkeuren in geval de regering ten val zou komen.

Hoewel de moeilijkheden zich opstapelden, was er ook één lichtpunt. Aan het eind van het debat over ontwerp 125 had Omer Vanaudenhove regering en parlement opgeroepen de grondwetsherziening niet op te geven. Ik zag deze tussenkomst als het signaal dat de liberalen alsnog bereid waren hun medewerking te verlenen.

In de voormiddag van 3 juli had ik een gesprek met Vanaudenhove en Descamps. Zij waren het met mij eens om de Kamer, die na de middag bijeenkwam voor de stemming over het door de Senaat geamendeerde ontwerp 125, te vragen artikel 108ter betreffende de organisatie van de Brusselse agglomeratie en alle in de Senaat reeds aanvaarde artikelen goed te keuren met uitzondering van het nieuwe artikel 23. De Waalse liberalen verzetten zich tegen dat artikel omdat daarin de taalwetten grondwettelijk werden vastgelegd. Vanaudenhove en Descamps waren alvast bereid de Waalse liberalen over het voorstel te polsen.

In de namiddag van 3 juli keurde de Kamer het geamendeerde ontwerp 125 goed. Daarna vroeg ik het woord. Iedereen wist dat ik een ultieme poging zou ondernemen om de grondwetsherziening weer vlot te krijgen. Toen ik naar de tribune ging, was het doodstil in de Kamer. Na een volledig overzicht van het reeds gepresteerde werk deed ik een pathetische oproep tot de meerderheid en de oppositie. Ik legde de inhoud uit van de suggestie die ik met Vanaudenhove en Descamps had besproken. Daarbij benadrukte ik dat de partijen die het voorstel zouden aannemen er zich toe moesten verbinden de andere communautaire artikelen te aanvaarden, met inbegrip van de artikelen inzake de organisatie van de Brusselse agglomeratie en de taalgebieden. Bovendien moesten ze de verzekering geven dat die partijen ook in de Senaat voor het vereiste quorum zouden zorgen. Aan het eind van mijn redevoering zei ik nog dat ik de oproep niet deed om het bestaan van de regering te rekken, maar wel om het belang van het land te dienen.

Ik werd langdurig toegejuicht door de fracties van de meerderheid, maar bij de oppositie kreeg ik geen gehoor. Na een onderbreking verklaarden hun woordvoerders

dat zich voor hen geen nieuw feit had voorgedaan en dat hun partijgenoten de vergadering zouden verlaten indien over een grondwetsartikel zou worden gestemd. Daarmee was de grondwetsherziening in de Kamer definitief gestrand. De Kamer ging trouwens dezelfde dag op reces.

Een nieuw ultimatum van de PSC

In de namiddag van 4 juli riep ik een buitengewone kabinetsraad bijeen. Vanzelfsprekend was de cruciale vraag wat met de grondwetsherziening moest gebeuren. Ik pleitte ervoor dat de regering zich aan haar verklaring van 18 februari zou houden. Tijdens de discussies in het parlement en erbuiten was op geen enkel ogenblik een haalbaar alternatief geformuleerd. Integendeel, de critici namen diametraal tegenovergestelde posities in. Bovendien hadden in de Senaat de regeringsvoorstellen een ruime meerderheid verworven. Ook in de Kamer lag die in het bereik, maar de verwarring bij de Franstalige Brusselse politici van de meerderheid en bij de Waalse liberalen was te groot om hen vóór de gemeenteraadsverkiezingen van oktober tot inkeer te kunnen brengen. Daarom was ik er voorstander van om de grondwetsherziening tot aan die verkiezingen te laten rusten.

Mijn standpunt werd bestreden door verscheidene PSC-ministers. In navolging van hun partijvoorzitter drongen zij erop aan dat tijdens de vakantie initiatieven zouden worden genomen zodat in september aan het parlement een oplossing zou kunnen worden voorgesteld. De PSC-ministers vonden hiervoor geen steun bij de andere ministers. Die gingen wel akkoord met het voorstel van Pierre Harmel om op de laatste zittingsdag van de Senaat te benadrukken dat de regering haar programma niet opgaf en haar inspanningen voor de realisatie van de grondwetsherziening zou voortzetten. Harmel had graag gewild dat in die verklaring de mogelijkheid van een bijeenroeping van het parlement in september niet uitgesloten werd, maar de CVP- en socialistische ministers vonden dat te riskant.

Op 7 juli legde ik in de Senaat de verklaring af zoals die was afgesproken in de regering. Na op het belang te hebben gewezen van de goedgekeurde grondwetsartikelen zei ik dat het geboden was het aangevatte werk ook te voltooien. Daar voegde ik aan toe dat de regering haar eigen voorstellen handhaafde omdat die het resultaat waren van uitvoerige besprekingen, en een realistische en billijke oplossing voor de communautaire problemen mogelijk maakten. Ik beloofde voorts dat de regering voor de betwiste kwesties verbeteringen zou zoeken. Zij zou tijdens de parlementaire vakantie de mogelijkheden in dat verband onderzoeken. Tot slot verklaarde ik dat traditiegetrouw de sluiting van het parlementaire jaar niet zou worden afgekondigd. Daarmee liet ik de mogelijkheid van een bij eenroeping van het parlement in september open. Ik preciseerde echter dat de regering alleen nieuwe voorstellen aan het parlement zou voorleggen als ze er zeker van kon zijn dat de laatste moeilijkheden voor de grondwetsherziening uit de weg zouden worden geruimd.

Niettegenstaande mijn verklaring vond PSC-voorzitter Léon Servais het nodig om in een interview met *La Libre Belgique* op 18 juli zijn ultimatum te herhalen. Servais werkte daarmee behoorlijk op de zenuwen van de socialisten. Hij bleef er immers bij dat de regering ontslag moest nemen als ze voor het einde van de vakantie geen nieuwe perspectieven kon openen. Maar ook bij de CVP verwekte Servais ongerustheid omdat hij van oordeel was dat de grondwetsherziening alleen uit het slop kon raken als een ‘geste’ tegenover de Brusselaars werd gedaan, namelijk de schrapping van artikel 3ter inzake de afbakening van Brussel-hoofdstad tot de negentien gemeenten.

De sfeer raakte nog meer gespannen toen Freddy Terwagne een week later aan de kabinetsraad het uitvoeringsbesluit voorlegde dat de datum van inwerkingtreding bepaalde van ontwerp 125. De PSC-ministers wilden de bespreking van dit besluit eerst verdagen. Daarna eisten zij dat ook de andere uitvoeringsbesluiten besproken zouden worden, en nog wel samen met de leiders van de meerderheidspartijen. De CVP-ministers herinnerden aan de belofte dat het koninklijk besluit over de werkingsgebieden van de gewestelijke economische raden tegelijk met de uitvoeringsbesluiten van de wet zouden worden gepubliceerd.

De socialistische ministers aanvaardden geen vertraging bij de inwerkingtreding van de wet betreffende de economische decentralisatie.

Na een harde discussie en na verscheidene onderbrekingen werd het volgende compromis bereikt: de datum van inwerkingtreding van de eerste vijf, hoofdzakelijk technische artikelen van de wet werd op 1 augustus vastgelegd, die van de overige artikelen op 15 november. Tot die laatste behoorde ook het fameuze artikel 9 over de werkingsgebieden van de economische raden. Het uitstel van de toepassing van dit artikel kwam er op vraag van de PSC-ministers. Die gingen ermee akkoord dat de zes Brusselse randgemeenten onder de bevoegdheid van de Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen werden gebracht en tot het Nederlandse taalgebied zouden behoren. Maar de uitvoering van die beslissing maakten ze afhankelijk van een doorbraak in de grondwetsherziening. Het aanvaarden van 15 november als nieuwe vervaldatum betekende dat het ultimatum van PSC-voorzitter Servais werd afgezwakt. De PSC-ministers legden zich daarmee neer bij mijn standpunt dat er vóór de gemeenteraadsverkiezingen van oktober geen oplossing kon worden gevonden.

Eind juli ging de regering met vakantie. Eindelijk hadden de ministers en ikzelf rustige weken in het vooruitzicht. Sedert mei bevond ik mij in een ware wervelwind van vergaderingen die dikwijls tot laat in de avond, zelfs tot in de nacht hadden geduurd. In tal van aangelegenheden had ik verantwoordelijkheid gedragen en beslissingen moeten nemen. Die zware taak veronderstelde stalen zenuwen, een klare geest en een zeer bijzondere mentaliteit van brutaal doorzettingsvermogen en plichtsbetrachting.

De gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1970

Tijdens de vakantie stonden de officiële politieke activiteiten op een laag pitje. Maar dat betekende niet dat ikzelf en de andere ministers inactief bleven. Het was een periode van bezinning en van vele contacten.

Toen de regering begin september haar werkzaamheden hervatte, bevestigde ik tegenover de pers de optie die de regering in juli had genomen: het voortzetten van de grondwetsherziening op basis van de regeringsvoorstellen en van de pogingen om een tweederde meerderheid te verkrijgen.

Na het staatsbezoek aan Turkije breidde ik mijn contacten met de oppositie uit. Veel schoot ik echter niet op. De meeste politici wachtten de gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober af. Met grote belangstelling werd uitgekeken naar de resultaten ervan in Brussel. De francofone extremisten van het FDF voerden er al een hele tijd heftig campagne tegen de regeringsontwerpen inzake de Brusselse agglomeratie. Zij hadden de wind in de zeilen en konden rekenen op de steun van invloedrijke Brusselse persorganen als *Le Soir* en het weekblad *Pourquoi Pas*?

Voor het verdere verloop van de grondwetsherziening was het resultaat van het FDF niet zonder belang. Indien deze partij een doorbraak realiseerde, zouden de Franstalige Brusselse politici van de meerderheid en de liberale partij nog meer dan voorheen onder druk komen te staan om aan de francofone agitatie mee te doen.

Wat de traditionele partijen vreesden, gebeurde ook. Het FDF boekte op 11 oktober 1970 spectaculair winst. In verscheidene gemeenten van de Brusselse agglomeratie en in een aantal randgemeenten werd het de grootste partij. De traditionele partijen boerden flink achteruit. Vooral de Franstalige socialisten en liberalen incasseerden zware klappen. Vanden Boeynants kon met zijn Unie voor de Toekomst van Brussel de schade beperken.

Terwijl de politieke kaarten in Brussel grondig dooreen werden geschud, bleven de stem-verschuivingen in Vlaanderen en Wallonië beperkt. De regeringspartijen hielden er goed

stand. De VU en het RW gingen er wel op vooruit, vooral in een aantal grote steden, maar niet in dezelfde mate als bij de parlementsverkiezingen van 1968.

Na de anti-Vlaamse stemming in Brussel moest men nog meer dan voor de gemeenteraadsverkiezingen betreuren dat de VU de grondwetsartikelen over de begrenzing en het statuut van Brussel niet had goedgekeurd.

Uit mijn talrijke contacten onmiddellijk na de verkiezingen bleek de verwarring bij de Franstalige BSP'ers en liberalen bijzonder groot te zijn. De PLP viel zelfs uit elkaar. Verscheidene van haar kopstukken namen ontslag en lonkten naar het FDF. Op dat ogenblik zag ik geen opening voor de grondwetsherziening.

Pas een week na de verkiezingen kwam er een beetje beweging in. Op 19 oktober kwamen de Franstalige Brusselse socialisten onder leiding van Henri Simonet mij opzoeken. Daarna volgden nog enkele gesprekken.

De betekenis van een opiniepeiling

Inmiddels naderde de vervaldatum van 15 november en moest de regering haar houding in de grondwetsherziening bepalen. Bij de BSP en ook bij de PSC gingen stemmen op voor de ontbinding van het parlement. Zij rekenden op een herhaling van hun goede resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen.

Ik confronteerde de voorstanders van parlementsverkiezingen met de resultaten van een opiniepeiling die ik had laten uitvoeren. Uit die peiling bleek dat de socialisten in geval van parlementsverkiezingen geen winst mochten verwachten. In vergelijking met de verkiezingen van 1968 zouden zij het status-quo behouden. De CVP en de PSC zouden achteruitgaan en hun resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen niet bevestigd zien. Volgens de peiling zouden de liberalen overal terrein moeten prijsgeven, terwijl de VU, het RW en het FDF erop vooruit zouden gaan. Op de vraag of het parlement moest ontbonden worden en een andere regeringscoalitie moest worden gevormd, had de meerderheid van de ondervraagden negatief geantwoord. De belangrijkste conclusie van de peiling was uiteraard dat de regeringspartijen hun posities bij parlementsverkiezingen niet zouden versterken.

Het was uiteraard geen gunstig vooruitzicht dat de meerderheid verder zou afbrokkelen en ook de liberalen zetelverlies zouden lijden. De grondwetsherziening zou dan helemaal in het gedrang komen. Een parlementsontbinding was bijgevolg een gevaarlijk scenario. Daarvan kon ik de leiders van de meerderheidspartijen overtuigen toen ik met hen en met de ministers Cools, Tindemans en Terwagne op 5 november de politieke toestand besprak. Ik deelde hen ook mee dat ik na mijn *tour d'horizon* met vertegenwoordigers van alle partijen over het verdere verloop van de grondwetsherziening mocht concluderen dat de meerderheid niet moest rekenen op de medewerking van de VU, het RW en het FDF. De Franstalige Brusselse socialisten waren daartoe wel bereid op voorwaarde dat er wijzigingen aan de regeling voor Brussel werden aangebracht. Zij eisten dat de voorzitter van het agglomeratiecollege zou worden verkozen door en uit de leden van de agglomeratieraad, de vrijheid van het gezinshoofd vlugger dan voorzien zou worden hersteld en dat de taalwetten niet met een bijzondere maar met een gewone meerderheid gewijzigd konden worden. De begrenzing van het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad tot de negentien

gemeenten leken de Franstalige BSP'ers te aanvaarden. Over de grenzen van de Brusselse agglomeratie en die van het Brusselse gewest maakten ze wel problemen. Meer bepaald wensten ze een versoepeling van de procedure om die grenzen vast te leggen.

Op 6 november informeerde ik de voltallige kabinetsraad over het overleg met de leiding van de meerderheidspartijen en met de Franstalige Brusselse BSP'ers. De meeste ministers waren van oordeel dat de regering zich niet kon onttrekken aan de verplichting de grond-

wetsherziening voort te zetten. Het Ministerieel Comité voor Communautaire Betrekkingen kreeg de opdracht de eisen van de Brusselse socialisten te onderzoeken. Op zijn bijeenkomst van 10 november werd over de procedure tot wijziging van de grenzen van de Brusselse agglomeratie en het Brusselse gewest geen oplossing gevonden.

Een sensationele ommekeer

De impasse was compleet. Maar volledig onverwachts deed zich een sensationele ommekeer voor. Op 12 november kreeg ik bezoek van de liberale partijvoorzitter Pierre Descamps en zijn Brusselse partijgenoot Albert Snyers d'Attenhoven. Zij beweerden dat verscheidene Waalse en Brusselse liberale parlementsleden bereid waren weer aan de grondwetsherziening mee te werken als ze voldoening kregen inzake artikel 3bis betreffende de taalgebieden. Descamps en Snyers d'Attenhoven vroegen in naam van hun partijgenoten de schrapping van de derde alinea van artikel 3bis zoals het door de Senaat was goedgekeurd. In die alinea werd bepaald dat het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad zich over het grondgebied van de negentien gemeenten van het administratieve arrondissement Brussel-hoofdstad uitstrekte. In ruil voor de schrapping van die alinea aanvaardden de Franstalige liberalen dat de betwiste Brusselse randgemeenten met faciliteiten bij het Vlaamse arrondissement Halle-Vilvoorde zouden worden ondergebracht. Deze gemeenten zouden dus niet langer een bijzonder arrondissement vormen, zoals in de taalwet van 1963 bepaald.

Descamps en Snyers d'Attenhoven drongen ook aan op een gedeeltelijke wijziging van artikel 108ter betreffende de inrichting van de Brusselse agglomeratie. Concreet wilden zij twee preciseringen: de voorzitter in het agglomeratiecollege mocht niet onder de pariteitsregel vallen en hij moest door de agglomeratieraad worden verkozen. Daarnaast vonden zij dat paragraaf 7 van artikel 108ter moest worden geschrapt. Dat betrof de bijzondere meerderheid die nodig was voor de uitvoering van het artikel. Ook de geplande overgangsperiode van zes jaar wilden de liberalen uit artikel 108. Ze vroegen nog de spoedige goedkeuring van de wet die de verkiezing van de agglomeratieraad, de installatie van de Nederlandse en Franse cultuurcommissies en de realisatie van de vrijheid van het gezinshoofd, bij voorkeur op 1 september 1971, mogelijk moest maken. Ten slotte eisten Descamps en Snyers d'Attenhoven dat de bijzondere meerderheden voor de wijziging van de taalwetten in artikel 23 zouden worden weggelaten.

Deze laatste vragen stelden geen onoverkomelijke problemen. Zij hielden geen essentiële wijzigingen in van de regeringsontwerpen. Voor de vakantie had ik in de Kamer al aangekondigd dat de regering bereid was artikel 23 ongewijzigd te laten. Het delicaatste punt was de schrapping van de alinea in artikel 3bis inzake de grenzen van het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad. Aan Vlaamse zijde zou men daar alleen mee instemmen indien vooraf de zes randgemeenten in het Nederlandse taalgebied werden ondergebracht. De wijziging van de taalwet van 1963 moest daarom de wijziging van artikel 3bis voorafgaan.

Ik stelde deze procedure voor op de kabinetsraad van 13 november, waarop ik verslag deed van mijn gesprek met Descamps en Snyers d'Attenhoven. De ministers

reageerden achterdochtig op de plotse ommekeer van de liberale voormannen. Die had te maken met het risico van nieuwe verkiezingen. Ik had met Descamps en Snyers d'Attenhoven een gesprek onder gentlemen. Maar dat wou niet zeggen dat ik hen op hun wenken bediend had. Ik had hen laten verstaan dat ik niet voor een ontbinding van het parlement zou terugschrikken als de Franstalige liberalen hun medewerking aan de grondwetsherziening bleven weigeren. De vrees dat ze daar, zoals bij de gemeenteraadsverkiezingen, niet zonder kleerscheuren zouden uitkomen, bracht hen tot inkeer. Ik moet hier ook vermelden dat bij Descamps de wens bestond om op een constructieve manier aan de grondwetsherziening mee te werken.

De ministers vertrouwden toch niet helemaal de late avances van de liberalen. Zij wilden formele garanties voor zij zich engageerden. Er speelden ook andere gevoelige kwesties mee. Het gevaar bestond erin dat de regering zich zou laten verleiden tot nieuwe onderhandelingen. De meerderheidspartijen vreesden ook dat de liberalen met de pluimen zouden gaan lopen indien dankzij hen de grondwetsherziening uit het slop raakte. De BSP-ministers hadden ook niet graag dat de Franstalige Brusselse partijgenoten, met wie eerst gesprekken waren aangeknoopt, in de kou zouden blijven staan.

De afweging van de socialistische en liberale voorstellen

In de namiddag van 13 november 1970 had ik opnieuw een gesprek met Descamps. Hij werd ditmaal niet alleen vergezeld door senator Snyers d'Attenhoven, maar ook door de volksvertegenwoordigers Willy De Clercq en Emile Jeunehomme. Zelf had ik uitdrukkelijk gevraagd de liberale delegatie niet alleen te woord te moeten staan, maar in het bijzijn van de ministers voor Communautaire Betrekkingen, Terwagne en Tindemans.

Descamps en zijn partijgenoten bevestigden me hun voorstel van de vorige dag. Uiteraard kon ik de regering niet binden. Eerst moest de leiding van de meerderheidspartijen zich over de voorstellen buigen, waarna de regering de knoop moest doorhakken.

Op 16 november vergaderden de partijbesturen. De PSC gaf de indruk de liberale voorstellen te kunnen aanvaarden. De CVP aarzelde om de derde alinea van artikel 3bis inzake de begrenzing van Brussel te schrappen. Zij stond ook op de symmetrie van de pariteit in de ministerraad en het Brusselse agglomeratiecollege. Het BSP-Bureau bleef in het vage en mandateerde zijn ministers om een bevredigende oplossing af te dwingen.

De volgende avond riep ik een bijzondere kabinetsraad samen. In mijn inleiding vergeleek ik de voorstellen van de Franstalige Brusselse socialisten met die van de liberalen. Ik liet niet na erop te wijzen dat de eerstgenoemden op een of ander wijze de mogelijkheid van een toekomstige uitbreiding van de Brusselse agglomeratie wilden bekomen. Mijn impliciete voorkeur voor de liberale suggesties lokte bij een aantal socialistische ministers vragen uit over de betrouwbaarheid van de liberalen. Stonden alle Franstalige liberalen achter Descamps? Was het zeker dat zij geen amendementen zouden indienen? Absolute waarborgen daarover kon ik uiteraard niet geven door de grote verdeeldheid bij de Franstalige liberalen. Maar hoe groter de verwarring in die hoek, hoe groter de kans op slagen.

De Franstalige socialistische ministers merkten echter op dat de CVP en de PSC geen fundamentele toegevingen moesten doen. Zij vestigden de aandacht op het idee van hun Brusselse partijgenoot Henri Simonet om met de uitbreiding van de Brusselse agglomeratie ook het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad uit te breiden. Op de bedenking dat deze mogelijkheid nog niet eerder ernstig overwogen werd, repliceerde Theo Lefèvre dat Jos Van Eynde die in *Volksgazet* van dezelfde ochtend verworpen had. Daarna verlegde BSP-minister voor Communautaire Betrekkingen Freddy Terwagne de discussie naar de samenwerking tussen de Brusselse agglomeratie en

de randgemeenten. In de regeringsverklaring werd daarover gezegd dat een overlegorgaan gemeenschappelijke technische problemen kon onderzoeken. Maar de Brusselse Franstalige socialisten vroegen dat de gemeentebesturen van de buiten de Brusselse agglomeratie gelegen gemeenten, voorafgaand aan de samenstelling van federaties van gemeenten, de gelegenheid zouden krijgen zich uit te spreken voor een ‘technische én administratieve aansluiting’ bij de hoofdstedelijke agglomeratie. Terwagne wierp de vraag op of er geen compromis mogelijk was tussen de regeringsverklaring en de eis van zijn Brusselse partijgenoten. Na een lange discussie werd een vergelijk gevonden. Toen deze hindernis was genomen, werd de definitieve versie van mijn nieuwe voorstellen aan het parlement opgesteld.

De aanvullende regeringsverklaring van 19 november 1970

Op 19 november, twee dagen na de kabinetsraad, stelde ik in de Kamer de aanvullende regeringsverklaring over de grondwetsherziening voor. Nadat ik aan de grondwetsartikelen die in Kamer en Senaat al waren goedgekeurd, had herinnerd, zei ik dat de regering sedert de blokkering in de Kamer op 3 juli alle voorstellen en suggesties had onderzocht. Op basis daarvan stelde zij aanpassingen voor. Maar ik voegde er onmiddellijk aan toe dat die in de lijn bleven van de verklaring van 18 februari, en er een geheel mee vormden. Samengevat kwamen de voorstellen hierop neer:

1) *De Kamer wordt uitgenodigd om alle artikelen goed te keuren die de Senaat al heeft aanvaard, onder voorbehoud van de aanpassingen verder vermeld.*
2) *Het nieuwe artikel 23 betreffende hetgebruik der talen, dat de Senaat aanvaard heeft, wordt niet meer aan de Kamer voorgelegd. Met andere woorden, voor de wijziging van de taalwetten zouden geen bijzondere meerderheden meer nodig zijn.*
3) *De volgende wijzigingen worden aangebracht in artikel 108ter inzake de organisatie van de Brusselse agglomeratie. De paragraaf in verband met de samenstelling van het agglomeratiecollege zal uitdrukkelijk bepalen dat het uitvoerend college van de agglomeratieraad samengesteld is uit een oneven aantal leden. De vermelding dat het college, met uitzondering van de voorzitter, evenveel Nederlandstalige als Franstalige leden telt, wordt behouden.*
   Met het oog op de spoedige installatie van de instellingen van de Brusselse agglomeratie wordt de bijzondere meerderheid die voor die oprichting ervan voorzien was, geschrapt. Na de goedkeuring van het gewijzigde artikel 108ter dient de regering een wetsontwerp in dat onder meer zal bepalen dat de voorzitter van het uitvoerend college van de Brusselse agglomeratieraad wordt verkozen door en uit zijn leden. Die verkiezing moet worden bekrachtigd bij koninklijk besluit. De vermelde wet zal ook de verkiezing van de agglomeratieraad, de installatie van het uitvoerend college en de installatie van de Nederlandse en Franse cultuurcommissie mogelijk maken. De snelle oprichting van deze instellingen laat toe de vrijheid van hetgezinshoofd op 1 september 1971 te verwezenlijken.
   In die omstandigheden worden de vroegere overgangsbepalingen voor de oprichting van de instellingen in de Brusselse agglomeratiegeschrapt.
4) *Senaat en Kamer worden gevraagd de tekst van de Senaatscommissie van artikel 108bis inzake de oprichting van agglomeraties en federaties vangemeentengoed te keuren.*
5) *Om de grondwetsherziening te vergemakkelijken stelt de regering voor de gecoördineerde wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken in overeenstemming te brengen met het nieuwe en door de Senaatgoedgekeurde artikel 3bis inzake de taalgebieden. Met andere woorden, de Brusselse randgemeenten worden bij het Nederlandse taalgebiedgevoegd. Nadat dit door een wet geregeld is, wordt de tekst van artikel 3bis aangepast: de derde alinea waarin bepaald wordt dat het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad zich uitstrekt over de negentien gemeenten, wordt geschrapt.*

6) *Kamer en Senaat worden gevraagd het in de Senaat op 7 juli voorgestelde regeringsontwerp van het nieuwe artikel 108quater betreffende het overlegorgaan nissen elke agglomeratie en de dichtstbij gelegen federaties van gemeentengoed te keuren.*

In verband met de technische aspecten van de oprichting en werking van de agglomeraties en federaties van gemeenten worden de volgende preciseringen gegeven:

1) *De regering bevestigt de punten 30 en31 van de regeringsmededeling van 18 februari 1970. Dit wil zeggen dat de wet degrenzen van de agglomeraties enfederaties zal vastleggen. De wet die voor de eerste maal de grenzen van de Brusselse agglomeratie vastlegt, bepaalt dat deze agglomeratie is samengesteld uit de negentien gemeenten.*

De grenzen van de agglomeraties en federaties kunnen later gewijzigd worden na eensluidend advies van de aaglomeratieraden en van de raden der federaties van de betrokken gemeenten bij een in ministerraad overlegd koninklijk besluit. Dit besluit moet door het parlement worden bekrachtigd.

2) *De regering bevestigt dat het onderzoek en de oplossing van alle technische en administratieve problemenvan de Brusselse agglomeratie die verder reiken dan haar grenzen niet uitsluitend in het kader van de territoriale bevoegdheid van de negentien gemeenten moeten worden beoordeeld.*
3) *Het hoofddoel van het overlegorgaan tiLssen de Brusselse agglomeratie en de omringende Vlaamse en Waalse federaties van gemeenten zal erin bestaan georganiseerd en permanent overleg mogelijk te maken over gemeenschappelijke technische problemen en hun administratieve aspecten. Het overlegorgaan zal adviserende bevoegdheid hebben en aanbevelingen kunnen formuleren.*
   Een dergelijk overlegorgaan wordt ook voorzien voor de andere agglomeraties.
4) *De regering benadrukt dat de gemeenten die deel uitmaken van een federatie of agglomeratie de mogelijkheid behouden gebruik te maken van de formules van de intercommunales, de overeenkomsten of de akkoorden voor het oplossen van technische problemen die tot hun eigen bevoegdheid blijven behoren.*

Tijdens mijn mededeling werd ik geen enkele keer onderbroken, ook niet door de oppositie. Aan het eind werd ik toegejuicht door de meerderheidsfracties en door enkele Vlaamse en Waalse liberalen. Zoals afgesproken volgde er geen debat. De fracties zouden hun houding bepalen bij de bespreking van de begroting op 24 en 25 november.

Uit het overleg dat zij onmiddellijk na mijn verklaring organiseerden, bleek dat in de meerderheid geen grote bezwaren geopperd werden. De Brusselse liberalen reageerden afwijzend, terwijl hun Waalse partijgenoten hun antwoord in beraad hielden. Dat was een gunstig teken.

's Anderendaags kwam de liberale partijvoorzitter Pierre Descamps mij opzoeken. Hij wilde meer uitleg over een aantal punten, vooral over de verkiezing van de voorzitter van de Brusselse agglomeratieraad. Hij wou dit beginsel in de grondwet laten inschrijven.

Tijdens de volgende dagen werden de pro's en contra's van de nieuwe regeringsvoorstellen in de pers en erbuiten breedvoerig afgewogen. De franskiljonse imperialisten uit de hoofdstad reageerden verbolgen. Inderdaad, zij kregen nul op het rekest. Op hun vraag naar de uitbreiding van de Brusselse agglomeratie werd immers geen duimbreed toegegeven. De randgemeenten waarvan ze gehoopt hadden ze bij Brussel te annexeren, werden ondubbelzinnig in het Nederlandse taalgebied ondergebracht. De ‘carcan’ stond weliswaar niet meer letterlijk in de grondwet, maar er stond nog altijd een stevige grendel op.

De bepaling dat een wijziging aan de grenzen van de taalgebieden slechts mogelijk was door een gekwalificeerde meerderheid bleef behouden. Dit was zo een zware hindernis dat de uitbreiding van het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad de facto onmogelijk werd. De rechtstreekse verkiezing van de voorzitter van de agglomeratieraad schonk de Franstalige Brusselaars evenmin voldoening aangezien die keuze door de regering bevestigd moest worden. Hoewel het vrijwel ondenkbaar

was geen Franstalige voorzitter te hebben gezien het overwicht van Franstaligen in de agglomeratie kon de regering toch een Vlaamsvijandige voorzitter weren. Positief voor de Vlamingen was ook dat de cultuurcommissies in de hoofdstad bij gewone wet konden worden opgericht. Er was evenmin sprake van een groot Brussels economisch gewest en van een uitbreiding van de faciliteiten.

De gematigde Franstalige Brusselaars kregen psychologische genoegdoening met de schrapping van de grondwettelijke begrenzing van Brussel in het artikel over de taalgebieden, de technische samenwerking tussen die agglomeratie en de rand, en het herstel van de vrijheid van het gezinshoofd.

De VU en het herstel van de vrijheid van het gezinshoofd

Deze laatste punten werden door VU-voorzitter Frans Van der Elst uiteraard sterk in de verf gezet tijdens de bespreking van de aanvullende regeringsvoorstellen in de Kamer op 25 november. Het bespoedigen van de herinvoering van de vrijheid van het gezinshoofd bij de schoolkeuze betekende volgens hem ‘het failliet’ van de Vlaamse aanwezigheid in de hoofdstad. Met cijfers toonde Van der Elst aan dat het aantal leerlingen in de Nederlandstalige scholen sterk teruggelopen was. Gewoontegetrouw haalde hij ook nog eens fel uit naar de zogenaamde grendels in de grondwet. Overigens noemde hij de hele grondwetsherziening een opeenstapeling van toegevingen aan de Walen en de liberalen, waarvoor de Vlamingen moesten opdraaien.

In mijn antwoord strafte ik de demagogie van Van der Elst af. Zijn partij was radeloos en nam haar toevlucht tot propaganda voor ongeletterden. Op een andere manier kon ik het argumentarium van de VU niet omschrijven. De kritiek op de fameuze grendels was, zoals ik reeds heb aangetoond, in feite zeer pover. Alle weldenkenden waren het daarover eens. In Vlaanderen werd het belang van de gekwalificeerde meerderheid die vereist was voor de wijziging van de grenzen van de taalgebieden goed begrepen. Alleen de VU vond blijkbaar dat die grenzen met een gewone meerderheid mochten worden gewijzigd. Zij beweerde ook dat het niet redelijk was voor de toepassing van de culturele autonomie en de gewestvorming eveneens een gekwalificeerde meerderheid te eisen. Dat standpunt van de VU was even ondoordacht. Het was en is toch ondenkbaar dat de wetgevende macht een belangrijk deel van haar bevoegdheden met een gewone meerderheid zou afstaan. En, hoef ik het nog te herhalen, de paritaire Senaat die de VU voorstelde, was een supergrendel waarmee de Vlamingen het numerieke overwicht, waarvoor ze decennialang hadden moeten strijden, zouden prijsgeven.

Het weer toepassen van de vrijheid van het gezinshoofd bij de schoolkeuze, waarover de VU zo verontwaardigd deed, was in feite van relatieve betekenis. De taalwet van 1963 bepaalde dat de ouders een taalverklaring moesten afleggen bij de eerste inschrijving van hun kinderen in een school in Brussel, eventueel reeds voor het kleuteronderwijs, maar in ieder geval voor het lager onderwijs. Die verklaring moest worden afgelegd bij het schoolhoofd. Ze werd gecontroleerd door twee taalinspecteurs, één van de Nederlandse en één van de Franse taalrol. Indien één van de inspecteurs vermoedde dat de taal die de ouders in hun verklaring hadden opgegeven niet de huistaal was, kon het kind daarover ondervraagd worden door een leerkracht. In het geval van meningsverschillen tussen de twee taaiinspecteurs werd het dossier aan een speciale taalcommissie die het geschil beslechtte, overgemaakt. De hele regeling was ingevoerd om te voorkomen dat Vlaamse ouders in Brussel hun kinderen naar Franstalige scholen zouden sturen.

In de praktijk bleek de taalverklaring nauwelijks enige betekenis te hebben. Dit blijkt uit de volgende cijfers. Van 1967 tot 1969 werden 47.671 taalverklaringen afgelegd. Slechts 47 ervan werden voorgelegd aan de taalcommissie. Het ging om 30 inschrijvingen in een Franstalige school en 17 inschrijvingen in een Nederlandstalige school. Tegen elf beslissingen van de commissie werd beroep aangetekend door de ouders. Vier daarvan werden door de commissie in beroep bevestigd, zes uitspraken werden vernietigd en één uitspraak werd in beroep

onontvankelijk verklaard. Het aantal betwiste taalverklaringen was dus zeer gering. In tegenstelling tot wat Van der Elst beweerde, vormde de taalverklaring helemaal geen dam tegen de verfransing van de Vlamingen in Brussel.

Van der Elst vermeldde bij de cijfers over het dalend aantal leerlingen in de Nederlandstalige scholen ook niet dat die evolutie mee het gevolg was van de aanzienlijke toename van het aantal vreemdelingen. Die kozen voor Franstalige scholen. De VU-voorzitter zag

ook bewust over het hoofd dat het herstel van de vrijheid van het gezinshoofd gekoppeld was aan de oprichting van de cultuurcommissies in Brussel, die voor het onderwijs als inrichtende machten konden optreden. Daardoor werd het mogelijk in de hoofdstad een goede Nederlandstalige onderwijsinfrastructuur tot stand te brengen. Op lange termijn leek me dat een veel efficiëntere waarborg tegen de verfransing van de Vlamingen dan de taalverklaring bij de schoolkeuze. Dat zou later trouwens blijken. Vanaf het midden van de jaren zeventig zou het Nederlandstalige onderwijs in Brussel niet alleen standhouden, maar zijn positie ook verbeteren.

Mijn zogenaamde beloften aan de liberalen

Ik ging in mijn repliek op Van der Elsts onwaarheden uitvoerig in op het statuut van Brussel, omdat hierover in de pers een polemiek werd gevoerd. De oorzaak daarvan lag in de verklaringen van Pierre Descamps en Albert Snyers d'Attenhoven in het RTB-programma *Faire Le Point* op 22 november. De liberale voormannen beweerden dat ik hen beloofd had dat de vrijheid van het gezinshoofd op 1 september 1971 zou worden ingevoerd ook indien op die datum de instellingen van de Brusselse agglomeratie nog niet geïnstalleerd zouden zijn. Ook verklaarden zij met de grootste stelligheid dat Vlaamse gemeenten rond Brussel met een gewone wet een tweetalig statuut of faciliteiten konden krijgen. Descamps en Snyers d'Attenhoven meenden bovendien dat de gemeenten rond Brussel zouden worden geraadpleegd vóór de vorming van de Brusselse agglomeratie en de federaties van gemeenten.

In de Vlaamse pers werden veel vragen gesteld over deze zogenaamde beloften. De aanvullende regeringsverklaring was op beide punten nochtans zeer duidelijk. De vrijheid van het gezinshoofd was gebonden aan de oprichting van de agglomeratieraad en -college en de culturele commissies voor Brussel. Inzake het taalregime van de gemeenten was de nationale wetgever na de realisatie van de culturele autonomie nog alleen bevoegd voor de zogenaamde nationale gebieden: de tweetalige gebieden en de gemeenten met faciliteiten. Voor de eentalige gebieden zouden de cultuurraden beslissen. Zoals bij de fusies zouden de gemeenten worden geraadpleegd bij de vorming van de federaties, maar net als bij de fusies waren regering en parlement niet gebonden door de voorkeur van de gemeente. Ik had slechts één belofte tegenover Descamps en Snyers d'Attenhoven gedaan: de inschrijving in de grondwet van het principe van de verkiezing van de voorzitter van de Brusselse agglomeratieraad. Zoals vermeld hadden zij mij die vraag gesteld de dag na de voorlezing van de regeringsmededeling. Aangezien dat principe aanvaard was, had ik er geen bezwaar tegen dat het ook grondwettelijk zou worden vastgelegd. Trouwens, ik hield die belofte niet verborgen. Ik bevestigde ze toen journalisten mij over de verklaringen van Descamps en Snyers d'Attenhoven ondervroegen.

Mijn versie van de feiten lokte nieuwe vragen uit bij de Waalse liberalen. Zij hielden hun antwoord op de nieuwe regeringsvoorstellen in beraad in afwachting van een ‘opheldering’ van mij over de betwiste punten. In de namiddag van 26 november ontving ik nog een liberale delegatie: Pierre Descamps, Albert Snyers d'Attenhoven en Willy De Clercq. Ik herhaalde tegenover hen wat ik hierboven heb vermeld. Ik voegde er alleen aan toe dat de regering zo spoedig mogelijk een

wetsontwerp zou indienen waardoor het mogelijk werd de nieuwe instellingen in de Brusselse agglomeratie vóór 1 september 1971 op te richten. Na het onderhoud verklaarde Descamps tegenover de pers dat de toestand ‘veel duidelijker’ geworden was.

Inmiddels had de regering de parlementaire behandeling van haar nieuwe voorstellen aangevat. Het wetsontwerp waarbij de zes randgemeenten in het Nederlandse taalgebied

werden ondergebracht, had ik al op 19 november, onmiddellijk na het voorlezen van de regeringsmededeling, bij de Kamer ingediend. Op 26 november werd het door de Kamercommissies voor de Herziening van de Grondwet en Binnenlandse Zaken met een zeer ruime meerderheid aanvaard. Tijdens de eerste week van december vatten de Kamer- en Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet de bespreking van de nieuwe grondwetsartikelen aan. In overleg met Kamervoorzitter Achiel Van Acker en Senaatsvoorzitter Paul Struye legde ik de timing van de bespreking in openbare vergadering vast. De afspraak was dat de Kamer daarmee op 8 december en de Senaat op 10 december zou beginnen.

Op dat ogenblik was het nog niet zeker of de Waalse liberalen zouden meewerken aan de grondwetsherziening. Zij aarzelden en stuurden op 2 december nog eens Pierre Descamps naar me toe om ‘opheldering’ te vragen over de bepalingen inzake de vrijheid van het gezinshoofd. Ik beloofde Descamps het wetsontwerp betreffende de agglomeraties en federaties van gemeenten zo spoedig mogelijk in te dienen en op de dringende behandeling ervan aan te dringen. Tegelijk zou met dat ontwerp de vrije schoolkeuze van het gezinshoofd vanaf 1 september 1971 worden ingevoerd. Maar het zou ook de installatie regelen van de instellingen van de Brusselse agglomeratie: de agglomeratieraad, het agglomeratiecollege en de twee culturele commissies. De regering week dus niet van haar lijn af. Mijn belofte hield alleen een verduidelijking in. Van Franstalige zijde werd beweerd dat de vrijheid van het gezinshoofd ook in de Brusselse randgemeenten van toepassing zou worden. Daar was niets van waar. Ik ontkende die bewering ook met klem.

In de Kamercommissie voor de Herziening van de Grondwet werd ik op 3 december gedwongen tot een tweede engagement. Dat gebeurde na een bewogen discussie over artikel 108ter inzake de organisatie van de Brusselse agglomeratie. De Franstalige Brusselse socialisten Hervé Brouhon en Guy Cudell dienden een amendement in waarbij de bepaling over de gelijktijdige toepassing van de vrijheid van het gezinshoofd en de installatie van de instellingen in de Brusselse agglomeratie in de grondwet zou worden ingeschreven.

Dit amendement werd gesteund door een aantal PSC-leden. Daarop deed de CVP'er Renaat Van Elslande een tegenzet. Hij stelde voor de vrijheid van het gezinshoofd in Brussel pas te herstellen na de oprichting van de federaties van Vlaamse gemeenten rond de hoofdstad. Na een lange discussie en verscheidene schorsingen werd een compromis bereikt. Namens de regering ging ik een dubbele verbintenis aan. Enerzijds zouden de instellingen voor de Brusselse agglomeratie vóór 1 september 1971 worden geïnstalleerd. Anderzijds zouden vóór diezelfde datum de federaties van Vlaamse gemeenten rond Brussel tot stand worden gebracht. Het amendement van Brouhon en Cudell en dat van Van Elslande werden nadien niet meer ter stemming gelegd.

Dezelfde dag formuleerden de Waalse liberalen een nieuwe eis. Zij wilden dat voorrang zou worden gegeven aan de artikelen in verband met de oprichting van agglomeraties en federaties (108bis) en de organisatie van de Brusselse agglomeratie (108ter). Na de goedkeuring daarvan moest de grondwetsherziening worden opgeschort tot het ontwerp tot uitvoering van artikel 108ter en de vrijheid van het gezinshoofd zou zijn ingediend.

Ik verwierp deze vraag. Ze zou de timing en de bespreking van de grondwetsartikelen helemaal overhoop halen. Bovendien was het niet mogelijk een wetsontwerp goed te keuren dat steunde op een grondwetswijziging zolang die

wijziging nog niet door beide Kamers was aanvaard. Overigens hadden de vertragingsmaneuvers lang genoeg geduurd.

Het uur van de waarheid

Zoals voorzien vatte de Kamer op 8 december de bespreking van de grondwetsherziening aan. Zowel de publieke als de voorbehouden tribunes zaten propvol. In een korte inleidende redevoering verklaarde ik dat het uur van de waarheid en de beslissingen was aangebroken. De regeringsvoorstellen bevredigden niemand helemaal, maar het vergelijk was het enig haalbare. Uitvoerig ging ik in op de regeling voor de Brusselse agglomeratie en ik las de betreffende passus uit de regeringsmededeling van 19 november nog eens voor. Voorts bevestigde ik de engagementen die de regering sedert die verklaring had aangegaan. Ik voegde er nog een belangrijk element aan toe. De regering zou zorgen voor een voldoende aantal Nederlandstalige scholen in de hoofdstad. Daarmee hoopte zij de ongerustheid in Vlaamsgezinde organisaties over het herstel van de vrije schoolkeuze in Brussel weg te nemen. Ten slotte verzocht ik het ontwerp in verband met de zes randgemeenten en de ontwerpen betreffende de grondwetsartikelen 3bis, 108ter en 59bis goed te keuren in de voorgestelde volgorde. Tijdens mijn verklaring werd ik herhaaldelijk onderbroken door leden van de VU. Deze fractie steunde het voorstel van de gewezen liberaal Georges Mundeleer om het hele debat te verdagen. Maar die poging liep spaak.

Na een andere reeks vertragingsmaneuvers van Franstalige Brusselaars verklaarde de Waalse liberaal Léon Hannotte dat zijn partijgenoten bereid waren aan de grondwetsherziening mee te werken op voorwaarde van de goedkeuring van een resolutie. Daarin moest de Kamer akte nemen van mijn verklaring dat vóór eind januari 1971 het ontwerp tot uitvoering van de regeling inzake de agglomeraties, de federaties van gemeenten en de vrijheid van het gezinshoofd zou worden ingediend. Ook moest de Kamer beslissen dat, ‘ongeacht de evolutie van de politieke conjunctuur’, het onderzoek van dat wetsontwerp zou worden voortgezet, zodat de vrijheid van het gezinshoofd op de beloofde datum van 1 september 1971 kon worden ingevoerd.

Na een nieuwe schorsing stelde Paul Meyers namens de CVP-PSC voor om de resolutie van Hannotte te amenderen. Hij wilde dat de passus over de vrijheid van het gezinshoofd in overeenstemming zou worden gebracht met mijn verklaring. Die luidde dat die vrijheid voor ‘de gezinshoofden woonachtig in de negentien gemeenten van Brussel-hoofdstad’ en niet ‘in de Brusselse agglomeratie’ zou gelden. Hannotte en BSP-voorzitter Collard verklaarden zich hiermee akkoord. VU-voorzitter Frans Van der Elst achtte toen het moment gekomen voor hevig protest. Hij verklaarde dat hij het principe van de vrije schoolkeuze in Brussel nooit zou aanvaarden omdat het gevaar bestond dat ‘men het morgen overal in Vlaanderen zal willen toepassen’. En met dezelfde pathos zei hij dat ‘wij vandaag de zwaarste nederlaag beleven die ooit door de Vlaamse Beweging werd geleden’. Niettegenstaande het oratorische geweld van Van der Elst werd de geamendeerde resolutie-Hannotte door een ruime meerderheid goedgekeurd, ook door de Waalse liberalen. De regering was bijgevolg vrijwel zeker van het quorum bij de stemmingen over de grondwetsartikelen.

Naar de overwinning

Na de aanvaarding van de aangepaste resolutie-Hannotte ging de Kamer over tot de bespreking van het wetsontwerp dat de zes randgemeenten bij het Nederlandse taalgebied zou voegen. De volgende dag werd het aanvaard met 157 stemmen tegen 49 bij 1 onthouding. De VU stemde met de meerderheid. De tegenstemmen kwamen van Walen en vooral van Franstalige Brusselaars. Paul Vanden Boeynants onthield zich omdat de regering zijn voorstel had verworpen. Hij wilde in de brede omgeving van Brussel een onthaalregeling invoeren voor vreemdelingen én Franstaligen.

Ook op 9 december aanvaardde de Kamer zonder bespreking vier grondwetsartikelen die voor de vakantie al door de Senaat waren goedgekeurd: de erkenning van drie cultuurgemeenschappen (artikel 3ter), het non-discriminatiebeginsel (artikel 6bis), de indeling van de parlementsleden in twee taalgroepen (artikel 32bis) en de oprichting van een raad voor de Duitse cultuurgemeenschap (artikel 59ter). De laatste drie artikelen werden eenparig of bijna eenparig aanvaard. De VU onthield zich bij de stemming over het artikel betreffende de cultuurgemeenschappen, terwijl de leden van het FDF-RW, de Franstalige Brusselse socialisten en liberalen en de Waalse liberalen het halfrond hadden verlaten.

De belangrijkste artikelen werden eveneens op 9 december door de Kamer aangenomen: de indeling in taalgebieden (artikel 3bis), de inrichting van de cultuurraad voor de Nederlandse en de Franse cultuurgemeenschap (artikel 59bis) en de inrichting van de Brusselse agglomeratie (artikel 108ter).

De goedkeuring van deze artikelen verliep niet vlekkeloos. Er werd een hele reeks amendementen ingediend en de stemming kon pas in de nacht van 9 op 10 december gehouden worden. De gemoederen raakten op bepaalde ogenblikken zodanig verhit dat de scheldwoorden en beledigingen niet van de lucht waren. De VU-fractie, de FDF-RW-verkozenen en de opstandige Franstalige Brusselse socialisten en liberalen brachten variaties op hetzelfde thema. De eersten hadden het voortdurend over de zogenaamde capitulatie van de CVP, terwijl de anderen beweerden dat de Franstaligen in de hoofdstad beduveld werden. De VU-leden lokten zoveel incidenten uit dat Kamervoorzitter Van Acker ermee dreigde hen uit te sluiten. Zij applaudisseerden zelfs voor pamfletten die VU-Jongeren van op de publieke tribune in het halfrond uitstrooiden.

Het eerste ernstige incident deed zich voor bij de bespreking van artikel 59bis over de oprichting van de cultuurraden. De tekst van artikel 59bis, die door de Senaat was aanvaard, was door de Kamercommissie voor de Herziening van de Grondwet gewijzigd. Met de steun van de BSP, de CVP en de Waalse liberalen had de RW'er François Perin in die commissie bereikt dat de cultuurraden zouden worden samengesteld uit alle leden van Kamer en Senaat. De Senaatstekst bepaalde alleen dat de raden uit parlementsleden zouden worden samengesteld. De precieze samenstelling zou pas achterafin een wet met een gekwalificeerde meerderheid worden geregeld. Vooral de Vlaamse liberalen wilden alleen de senatoren in de cultuurraden, omdat de optie van de Kamercommissie zou leiden tot echt cultureel federalisme en tot de minorisering van niet-katholieken in Vlaanderen. Daarom dienden zij in de openbare vergadering van de Kamer een amendement in dat artikel 59bis in zijn oorspronkelijke versie moest herstellen.

Ik stemde hiermee in, maar de Waalse socialisten namen dit niet. Zij wilden niet terugkomen op de tekst van de Kamercommissie. Na een eindeloze discussie trok de regering haar amendement in. Tot groot ongenoegen van de Vlaamse liberalen die het regeringsamendement overnamen. Het werd echter met een zeer ruime meerderheid verworpen. Dit belette de Vlaamse liberalen niet artikel 59bis mee goed te keuren.

Hun constructieve houding stak scherp af tegen die van de VU. Voor de stemming over artikel 59bis kondigde de VU'er Hugo Schiltz aan dat zijn partij zich zou onthouden. Als reden gafhij de weigering van de regering om aan de cultuurraden financiële bevoegdheden te verlenen. Schiltz voegde er nog aan toe dat zijn partij

niet wenste mee te spelen in een ‘komedie’ en dat de Vlaamse meerderheid weer ‘een rad voor de ogen’ werd gedraaid. Daarop riepen leden van de meerderheid naar de VU-banken: ‘*Komedianten*!’ De houding van de VU was inderdaad belachelijk.

De bespreking van artikel 108ter inzake de inrichting van de Brusselse agglomeratie verliep evenmin rimpelloos. Dit was het artikel waarop de grondwetsherziening voor de vakantie in de Kamer was gestrand. De VU en het FDF stelden alles in het werk om dit doel

opnieuw te bereiken. Eerst probeerden zij de Waalse liberalen te overtuigen van een nieuwe boycot. Toen dit niet lukte, kondigde de VU aan dat zij net als het FDF tegen de alarmbelprocedure in artikel 108ter zou stemmen. Indien de Waalse liberalen en de Franstalige Brusselse liberalen en socialisten dezelfde houding zouden aannemen, zou de goedkeuring van artikel 108ter in gevaar komen. De paragraaf over de alarmbelprocedure werd uiteindelijk zeer nipt goedgekeurd. Dat was alleen mogelijk doordat drie Franstalige Brusselse BSP'ers afwezig bleven bij de stemming: Henri Simonet, Victor Larock en Lucien Radoux. Indien zij in het halfrond waren gebleven, zou het quorum niet bereikt zijn.

De Brusselse extremisten spuwden nadien hun gal uit over 'het verraad' van hun stadsgenoten. Zij voelden zich in de steek gelaten en gedupeerd. Vandaar dat de nacht van de stemming door hen '*la nuit des dupes*' zou worden genoemd.

Het grootste parlementaire succes in mijn politieke loopbaan

Niettegenstaande alle incidenten en moeilijkheden werd na de nacht van 9 op 10 december 1970 niet langer getwijfeld aan de goede afloop van de grondwetsherziening. De zwaarste hindernis was inderdaad genomen. Op 10 december keurde de Senaat na een vlot debat en zonder enige obstructiepoging de nieuwe versie van artikel 108bis inzake de agglomeraties en federaties van gemeenten goed.

Op 18 december nam de Kamer met een zeer grote meerderheid de laatste communautaire artikelen aan: de mogelijkheid rijksgebieden op te richten (artikel 1, vierde lid), de indeling van de parlementsleden in taalgroepen (artikel 32bis), de pariteit in de ministerraad (artikel 80bis), het statuut van de staatssecretarissen (artikel 91bis), de erkenning van drie gewesten (artikel 107quater) en de overgangsbepalingen voor de UCL (artikel 132).

Onmiddellijk na de laatste stemming sprak ik een dankwoord uit, waarin ik in het bijzonder Kamervoorzitter Achiel Van Acker, de ministers voor Communautaire Betrekkingen Leo Tindemans en Freddy Terwagne, en de leden van de oppositie die aan de grondwetsherziening hadden meegewerkt, vermeldde. Ik kreeg een minutenlange ovatie vanwege de meerderheidspartijen. De VU-leden sprongen weer uit de band. Voor ik het woord nam hadden zij met de FDF- en RW'ers de zaal al verlaten.

Op 22 december rondde de Senaat de grondwetsherziening af. Net als in de Kamer dankte ik de senatoren voor het gepresteerde werk en kreeg ik van de meerderheid een staande ovatie. Daarna prees Senaatsvoorzitter Paul Struye mij voor de 'harde strijd' die ik met 'bekwaamheid, diplomatie en taaie volharding' had gewonnen. Na hem brachten ook CVP-voorzitter Robert Houben en de socialistische fractieleider Georges Housiaux mij een warme hulde.

De grondwetsherziening was het grootste parlementaire succes in mijn politieke loopbaan. Voor het eerst sedert het ontstaan van België was de grondwet fundamenteel gewijzigd. De basis was gelegd voor een nieuw België met gemeenschappen en gewesten. Die kregen belangrijke bevoegdheden zonder dat de eenheid van het land in het gedrang werd gebracht. Tevens werd de grondwet in overeenstemming gebracht met het Europese integratieproces.

Er werd mij in die dagen bijzonder veel lof toegezwaaid. Ik bleef echter met beide voeten op de grond staan. Ik wist dat overwinningen en nederlagen in de politiek soms dicht bij elkaar liggen en dat er spoedig kapers op de kust zouden zijn. Maar de meerderheidspartijen zagen in een euforische stemming het jaareinde tegemoet. Helemaal anders was de sfeer bij de oppositiepartijen, in het bijzonder bij de VU, die een zware nederlaag hadden geleden. In die dagen kreeg ik het bezoek van VU-voorzitter Frans Van der Elst. Hij kwam me feliciteren en drukte zijn spijt uit over de ondoelmatige houding van zijn partij in het hele gebeu-

ren. De oorzaak daarvan was volgens hem artikel 38bis inzake de alarmbelprocedure. Van der Elst gaf toe dat hij te laat had ingezien dat dit artikel zodanig gewijzigd was dat uiteindelijk een democratische meerderheid besliste. Van mijn kant betreurde ik vooral dat de VU de invoering van een regionale fiscaliteit onmogelijk had gemaakt.

De grondwet van 1970

Dit lange verhaal bewijst voldoende dat de grondwetsherziening een complexe aangelegenheid was. Ik moest veel moeilijkheden en tegenstand overwinnen. Zij die meenden dat de eenheidsstaat voorbijgestreefd was en de taalgemeenschappen grondwettelijke en institutionele mogelijkheden tot zelfontplooiing moesten krijgen, hebben het uiteindelijk gehaald. De herziening zou niet mogelijk geweest zijn zonder de loyale medewerking van de liberalen. Die wilden ook bijdragen tot de uitbouw van het vernieuwde België. Ze zou ook niet mogelijk geweest zijn zonder de nieuwe interpretatie van de onthouding bij de stemming over een grondwetsartikel. Nadat die verworven was, werd het voor de regering aanzienlijk makkelijker om haar doel te bereiken. Niettemin moest ik een beroep doen op al mijn onderhandelingsbekwaamheid, mijn uithoudingsvermogen en mijn gevoel voor tactiek om de grondwetsherziening te kunnen realiseren. Mijn tegenstrevers, Hugo Schiltz bijvoorbeeld, schreven mij 'een duivelse behendigheid' toe. G.H. Dumont heeft het in zijn boek *Histoire de la Belgique* over een 'habilité redoutable'.

Men mag echter mijn loyauteit tegenover België niet in twijfel trekken. Ik zou niet eerlijk geweest zijn en ik zou een onwaardige houding hebben aangenomen indien ik, na drie keer eerste minister en vier keer minister te zijn geweest, het algemeen belang niet had nagestreefd en het land niet had gediend. Ik heb echter ook vanaf mijn jeugd en in alle omstandigheden een gave en ongerepte Vlaming willen zijn, zowel voor, tijdens als na de oorlog. Ik ben ook altijd trouw gebleven aan de federalistische gedachte. Vandaar dat met de grondwetsherziening van 1970 een opening werd gemaakt naar een federale inrichting van de Belgische Staat. Tegelijk heb ik ernaar gestreefd België leefbaar te houden en het land voldoende kracht en uitstraling te geven om zijn Europese en internationale opdracht te kunnen vervullen. Het is ook mijn verlangen geweest de twee grote volksgemeenschappen in harmonie te laten samenleven en te zorgen voor gelijke rechten en plichten voor hen. Hoewel ik steeds een overtuigd Vlaming ben geweest, had ik veel begrip en openheid voor de problemen van Wallonië. De Walen zijn onze landgenoten. Aan Brussel moeten mijns inziens bijzondere verplichtingen worden opgelegd. Het is de hoofdstad van het land, bijgevolg ook van de Vlamingen die de meerderheid van de bevolking uitmaken.

Na deze toelichting van mijn uitgangspunten vat ik hieronder de grondwetsherziening in vijftien punten samen. Ik doe dit omdat ik na 1970 herhaaldelijk heb moeten constateren dat men zowel in politieke kringen als erbuiten totaal onwetend bleek over de werkelijke inhoud en betekenis van de belangrijkste wijzigingen die toen in de grondwet werden aangebracht. Onvermijdelijk moet ik in deze samenvatting sommige reeds vermelde punten herhalen.

1) Het nieuwe artikel 3bis van de grondwet bepaalde dat er in België vier taalgebieden zijn: het Nederlandse taalgebied, het Franse taalgebied, het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad en het Duitse taalgebied.
Dit artikel was de erkenning van het territorialiteits- en eentaligheidsbeginsel. Er werd slechts één tweetalig gebied erkend: Brussel-hoofdstad, begrensd tot de negentien gemeenten zoals ze op het ogenblik van de grondwetsherziening in 1970 bestonden.
Bovendien volgde uit het artikel dat de Voerstreek en de Brusselse randgemeenten onbetwistbaar in het Nederlandse taalgebied liggen.

Daarmee maakte ik definitief een einde aan de betwisting over de zogenaamde discriminatie van de Franstaligen in de randgemeenten. In 1962 en 1963 hadden Franstaligen bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens verscheidene klachten ingediend tegen de taalwetgeving. Zij vonden dat de weigering van de Belgische Staat om in Vlaanderen Franstalige scholen op te richten of te subsidiëren, een schending was van het recht op onderwijs en een discriminatie van de Franstaligen. In zijn arrest van 23 juli 1968 had het Europese Hof geoordeeld dat de Franstaligen op één punt inderdaad benadeeld werden: in de zes Brusselse randgemeenten waar de Franstalige scholen enkel toegankelijk waren voor Franstalige kinderen van wie de ouders in die gemeenten woonden, en niet voor de kinderen van ouders die daar niet woonden. Na de bekendmaking van het arrest had ik geantwoord dat ik deze zaak zou regelen bij de grondwetsherziening.

Dat is dus ook gebeurd. Door de randgemeenten in het Nederlandse taalgebied onder te brengen kon van discriminatie geen sprake meer zijn. In feite was precies het tegenovergestelde het geval. Het was een gunst kinderen van Franstalige ouders de mogelijkheid te geven naar Franstalige scholen te gaan in gemeenten behorend tot het Nederlandse taalgebied.

De randgemeenten hebben niet alleen een grote taalkundige of culturele betekenis. Ook vanuit economisch oogpunt zijn ze bijzonder belangrijk. Zij behoren tot de rijkste gemeenten van België. Uit de belastingaangiften bleek dat in 1970 twintig procent van de inwoners van de zes randgemeenten een netto-inkomen opgafhoger dan één miljoen BF. Ter vergelijking: het landelijk percentage bedroeg 7,4 procent, in Brussel bedroeg het 13,3 procent, in Vlaanderen 6,5 procent en in Wallonië 5,9 procent.

Later is gebleken dat de begrenzing van Brussel tot de negentien gemeenten en het onderbrengen van de randgemeenten en de Voerstreek in het Nederlandse taalgebied van grote betekenis waren. De grenzen van de taalgebieden kunnen immers alleen met een bijzondere meerderheid gewijzigd worden. Hoewel de Franstaligen verscheidene pogingen hebben ondernomen om die gebieden of delen ervan in te lijven, zijn ze daar nooit in geslaagd. Met het Egmontpact was het bijna zover. Gelukkig werd dit akkoord geliquideerd.

2) Volgens het nieuwe artikel 32bis waren er voortaan twee taalgroepen in Kamer en Senaat: een Nederlandse en een Franse taalgroep.

3) Het nieuwe artikel 3ter erkende het bestaan van drie cultuurgemeenschappen: de Nederlandse, de Franse en de Duitse cultuurgemeenschap.

De grondwet erkende dus geen Vlaamse of Brusselse cultuur en ook geen Belgische cultuur. Aangezien in de grondwet alleen gesproken werd van de Nederlandse taal en de Nederlandse cultuur werd volgens mij een belangrijke verworvenheid van de strijd voor de ontvoogding van het Vlaamse volk bevestigd. Vroeger werd ‘Vlaams’ meestal tegenover Frans gesteld. Vlaams werd dan steeds opgevat als een geheel van dialecten. Die vormden geen echte cultuurtaal, waardoor de Vlamingen zich onmogelijk konden integreren in het Nederlandse taal- en cultuurgebied.

4) Het nieuwe artikel 59bis handelde over de cultuurraden en de culturele autonomie. Er werd voorzien in de oprichting van een cultuurraad voor de

Nederlandse cultuurgemeenschap en een voor de Franse cultuurgemeenschap. De raden moesten worden samengesteld uit respectievelijk de leden van de Nederlandse en Franse taalgroep van Kamer en Senaat. Hun bevoegdheden waren de volgende: cultuur, een aantal onderwijsaangelegenheden, de samenwerking tussen de cultuurgemeenschappen en de internationale culturele samenwerking, het gebruik van de talen voor bestuurszaken, het onderwijs in de door de overheid ingestelde, gesubsidieerde of erkende instellingen en de sociale betrekkingen tussen de werkgevers en de werknemers en de officiële akten en bescheiden van de ondernemingen.

De normen van de cultuurraden werden decreten genoemd die in respectievelijk het Nederlandse en Franse taalgebied kracht van wet hadden. Die decreten waren ook van toepassing voor de instellingen in het tweetalige gebied Brussel-hoofdstad die zich in hun activiteiten richten tot een van beide cultuurgemeenschappen.
De cultuurraden kregen van de nationale overheid een globaal krediet of dotatie waarvan de bestemming door decreten werd bepaald. Aangezien die raden ook bevoegd waren voor instellingen in Brussel was een dotatie onvermijdelijk. Zelfs indien men een cultuurbelasting had ingevoerd, had men voor Brussel nog een verdeelsleutel nodig.
Er werd bij de voorbereiding van de grondwetsherziening en ook later opgemerkt dat de culturele autonomie ontoereikend bleef. Als argument voerden de critici aan dat de cultuurraden beperkte bevoegdheden hadden inzake onderwijs, en dat een van de basiselementen voor het uitbouwen van een cultuur precies het onderwijs is.
De nationale wetgever bleef inderdaad bevoegd voor de belangrijkste aspecten van het onderwijsbeleid: de schoolvrede, de leerplicht, de onderwijsstructuren, de diploma's, de subsidies, de wedden en de schoolbevolkingsnormen. Meer was in de toenmalige omstandigheden politiek niet haalbaar. Wij moesten rekening houden met de concrete toestanden en met de latente oppositie tussen het officieel en het vrij onderwijs. Als grondlegger van het Schoolpact wilde ik de schoolvrede eerbiedigen. Die zou in gevaar gekomen zijn bij de uitbreiding van de onderwijsbevoegdheden.

5) Artikel 59ter bevestigde dat ook voor de Duitstalige gemeenschap een cultuurraad zou worden opgericht.

6) Artikel 107quater bepaalde dat België drie gewesten omvatte: het Vlaamse gewest, het Waalse gewest en het Brusselse gewest. De gewestelijke organen zouden worden samengesteld uit verkozen mandatarissen. Zij kregen algemene bevoegdheid met uitsluiting van die aangelegenheden die in de grondwetsartikelen 23 (het gebruik der talen) en 59bis (de culturele autonomie) opgesomd werden.
Dit artikel maakte de regionalisering of de federale inrichting van de Belgische Staat mogelijk. De algemene bevoegdheid van de gewestelijke organen impliceerde dat zij alle denkbare vormen van reële beslissingsmacht over de meest uitgebreide materies konden krijgen.
Sommigen hebben later uit artikel 107quater afgeleid dat in 1970 voor een drieledig federalisme werd geopteerd. Nergens werd echter bepaald dat één gewest afhankelijk was van de twee andere of dat een gewest met de twee andere gewesten moest onderhandelen voor het een beslissing kon nemen. De overkoepelende macht behoorde toe aan het nationale parlement.
Later werd ook beweerd dat het Brusselse gewest '*une région à part entière*' was en bijgevolg dezelfde bevoegdheden moest krijgen als het Vlaamse en Waalse gewest. Dit kan echter niet uit artikel 107quater afgeleid worden. Voor mij was het duidelijk dat de belangrijke bevoegdheidsoverdrachten naar de gewesten voor het Brusselse gewest niet dezelfde konden zijn als voor de twee andere gewesten. Brussel is bijvoorbeeld een regio met een zeer belangrijke

dienstensector, maar met weinig zware industrie of chemische nijverheid. Kerncentrales worden er om evidente redenen niet ingeplant. De haven van Brussel kan niet vergeleken worden met die van Antwerpen, Gent of Zeebrugge. Het toerisme is in Brussel anders gestructureerd dan in Vlaanderen en Wallonië. Brussel heeft als hoofdstad van het land een zeer specifieke rol te vervullen. Ze heeft ook een Europese en internationale zending. Met andere woorden, Brussel is een gewest *suigeneris*, waarvan de bevoegdheden nauwkeurig door de wetgever moeten worden omschreven.
In 1970 was er een akkoord om de gewestelijke organen rechtstreeks te verkiezen. Later, door mijn tweede regering met de socialisten, werd beslist die raden in een eerste fase uit

provincieraadsleden samen te stellen om nadien de samenstelling door rechtstreekse verkiezingen mogelijk te maken.
Volgens mijn opvattingen moesten de gewestelijke organen en hun uitvoerende macht optreden door middel van ordonnantiën. De rechtskracht daarvan zou zich tussen de wet en het koninklijk besluit situeren. In de praktijk zou het zeer moeilijk zijn ordonnantiën te herroepen gezien het politieke gewicht van de gewesten. Indien het nationale parlement meende dat een ordonnantie onverenigbaar was met de normale functionering van de Staat, zou het wel mogelijk zijn ze te herroepen. Om bevoegdheidsconflicten te voorkomen en de leefbaarheid van het land te verzekeren, moest volgens mij het nationale parlement zich als wetgever boven de gewestelijke organen kunnen plaatsen. Zo was de hiërarchie tussen de normen verzekerd.
Een minpunt was het ontbreken van regionale fiscaliteit. De verantwoordelijkheid daarvoor lag bij de VU en de liberalen, en niet bij de regering.

7) Het nieuwe artikel 6bis bepaalde dat het genot van de rechten en vrijheden van de Belgen zonder discriminatie moest worden verzekerd. Ideologische en filosofische minderheden kregen daardoor waarborgen tegen discriminaties. De wet en het decreet moesten de rechten en vrijheden van die minderheden waarborgen.

8) Het nieuwe artikel 38bis over de alarmbelprocedure impliceerde dat een taalgroep uitstel kon vragen tijdens de parlementaire behandeling van bepaalde wetten. Deze alarmbel gaf in sommige kringen aanleiding tot kritiek omdat de Vlaamse meerderheid er zogezegd door gemuilkorfd werd. Bij herhaling heb ik erop gewezen dat daar geen sprake van was. Want de schorsing kon niet langer dan 30 dagen duren, waarna het parlement met een gewone meerderheid een beslissing kon nemen. Bovendien konden ook de Nederlandstaligen de alarmbel gebruiken.

9) Uit artikel 86bis volgde dat, de eerste minister uitgezonderd, de ministerraad evenveel Nederlandstalige als Franstalige leden moest tellen. Het ging dus niet om de pariteit in de regering, want de staatssecretarissen maken daarvan geen deel uit.
Aanvankelijk waren de Vlamingen in de Belgische regeringen schromelijk ondervertegenwoordigd. Het heeft lang geduurd vooraleer de Vlaamse vertegenwoordiging in de regering voldoende groot was. Daarmee bedoel ik politici die zich als Vlamingen affirmeerden. Niet politici die in Vlaanderen verkozen werden en er leefden, maar in feite Franstaligen waren.
Door de maatschappelijke en politieke evolutie gaf de pariteit in de ministerraad echter voldoening aan onze Waalse en Franstalige landgenoten. Maar ook inzake de pariteit werd het evenwicht gerespecteerd. De Vlaamse minderheid in Brussel werd grondwettelijk beschermd door het bijzondere statuut van de Brusselse agglomeratie.

10) Met artikel 108bis werd de oprichting van agglomeraties en federaties van gemeenten grondwettelijk mogelijk. Dit artikel vond slechts één praktische toepassing, namelijk in Brussel. De federaties die rond Brussel tot stand kwamen, werden later afgeschaft.

11) Artikel 108ter betreffende de organisatie van de Brusselse agglomeratie bevatte de grondwettelijke waarborg voor een billijke en harmonische

vertegenwoordiging van de beide volksgemeenschappen in de hoofdstad. Het bepaalde dat de leden van de agglomeratieraad werden ingedeeld in een Nederlandse en Franse taalgroep en het uitvoerend college, de voorzitter uitgezonderd, evenveel leden van de Nederlandse en Franse taalgroep moest tellen. Zoals in het parlement werd ook voor de agglomeratieraad voorzien in een alarmbelprocedure. Van groot belang was dat na afloop van die procedure de regering op de uitvoering van de betwiste verordening of procedure toezag.

Daarnaast moesten volgens artikel 108ter in Brussel ook een Nederlandse en Franse commissie voor cultuur worden geïnstalleerd met belangrijke bevoegdheden inzake cultuur en

onderwijs. Met artikel 108ter werden aan de Vlaamse minderheid in Brussel grondwettelijke waarborgen gegeven die volgens mij moeilijk te verbeteren waren.

12) Volgens artikel 104 waren er voortaan in België vijf hoven van beroep: naast Brussel, Gent en Luik was er ook een in Antwerpen en in Bergen.

13) De inrichting van rijksgebieden werd mogelijk gemaakt door de toevoeging van een vierde lid aan artikel 1 van de grondwet. Het vierde lid bepaalt dat een wet gebieden aan de indeling in provincies kan onttrekken en onder het rechtstreekse gezag van de uitvoerende macht kan plaatsen.
Met deze mogelijkheid wilde men het Voerprobleem oplossen, overeenkomstig het akkoord dat bij de vorming van mijn regering werd afgesloten. Er werd later geen gebruik van gemaakt. Toch blijft de toevoeging haar betekenis behouden. Er komt nog wel een tijd dat men er een beroep op zal doen om het definitieve statuut van de Duitstaligen in de Oostkantons te regelen.

14) Artikel 25bis maakte de overdracht van bepaalde bevoegdheden aan Europese of andere internationale organisaties mogelijk. Hierdoor werd de Belgische grondwet in overeenstemming gebracht met de internationalisering van de politieke besluitvorming.

15) In juli 1971 werd aan de hierboven opgesomde nieuwigheden nog een bijzonder belangrijk artikel toegevoegd: de automatische aanpassing van het aantal parlementszetels aan de reële bevolkingscijfers. Het nieuwe artikel 49 bepaalde dat de verdeling van de volksvertegenwoordigers over de arrondissementen voortaan door de koning zou worden bepaald in verhouding tot het bevolkingscijfer. Daartoe moet om de tien jaar een volkstelling worden gehouden. Binnen zes maanden worden hiervan de resultaten bekendgemaakt en binnen drie maanden na de publikatie hiervan legt de koning het aantal zetels vast dat aan ieder arrondissement toekomt.

Dit automatisme bestond vroeger niet. Bij de parlementsverkiezingen in 1958 werden 400.000 vreemdelingen wel en 600.000 Vlamingen niet meegerekend voor de zetelverdeling. Vanaf 1971 waren dergelijke wantoestanden onmogelijk.

Even belangrijk was dat niet aan de samenstelling van de Senaat werd geraakt. Sedert jaren gingen in Waalse kringen, maar ook in Vlaanderen, onder meer in de Volksunie, stemmen op voor een paritaire Senaat. De Senaat bleef echter, direct of indirect, samengesteld volgens het bevolkingscijfer. De structuur van de Senaat en de werking van deze instelling op basis van het meerderheidsprincipe werden bevestigd. De provinciale senatoren zijn een waarborg voor de vertegenwoordiging van de provincies. De betekenis daarvan mag niet onderschat worden. Want gewestelijke invloeden manifesteren zich zeer sterk, bijvoorbeeld in Limburg, West-Vlaanderen en Luxemburg. De coöptatie is volgens mij een nuttig instrument omdat ze het mogelijk maakt personen in het parlement te brengen die deskundig zijn maar niet de moeilijke weg van politieke partijen en verkiezingen moeten gaan.

De herzieningsprocedure van de grondwet werd in 1970 niet gewijzigd. Dat was een verstandige beslissing. Die procedure is moeilijk en dat is ook goed. Een meerderheid in de Kamer moet beslissen over de artikelen die voor herziening in aanmerking komen. Daarna volgt automatisch de ontbinding van het parlement, de verkiezingen en de samenstelling van een nieuw parlement dat als Constituante kan

optreden. Een artikel wordt slechts aanvaard als het wordt goedgekeurd met twee derde van de stemmen, op voorwaarde dat twee derde van de leden van Kamer of Senaat aanwezig zijn. Deze procedure van 1831 werd in 1970 bekrachtigd.

In het Egmontpact werd onder meer voorgesteld een grondwetsherziening afhankelijk te maken van de instemming van de taalgroepen. Dat zou betekend hebben dat de helft van de leden van een taalgroep een wijziging van de grondwet kon beletten, zelfs al zou een grondwettelijke tweederde meerderheid ervoor zijn. Dat stelsel zou met andere woorden de democratische meerderheid aan banden hebben gelegd.

De grondwet van 1970 liet wel toe belangrijke wijzigingen aan de organisatie en de structuur van de Belgische Staat aan te brengen zonder te moeten overgaan tot een nieuwe grondwetsherziening. De voorwaarde is dat daarvoor in de beide taalgemeenschappen een ruime eensgezindheid moet bestaan: een meerderheid in elke taalgroep, op voorwaarde dat de meerderheid van elke taalgroep aanwezig is, en een globale tweederde meerderheid.

De herziening van 1970 voorzag in deze procedure in vier gevallen: artikel 1, vierde lid inzake de oprichting van rijksgebieden, artikel 3bis inzake de taalgebieden, artikel 59bis inzake de culturele autonomie en artikel 107quater inzake de gewestvorming. Ik heb reeds benadrukt dat dergelijke belangrijke hervormingen een bijzondere meerderheid rechtvaardigden. Het was mijns inziens zeer belangrijk dat de grenzen van Brussel niet door een gewone wet konden worden veranderd. De negatieve ervaring met de talentellingen en vooral de gevolgen daarvan voor de rand rond Brussel speelden bij deze regeling een belangrijke rol. De artikelen 59bis en 107quater handelden eveneens over fundamentele aangelegenheden: het afstaan door het parlement van een gedeelte van zijn wetgevende bevoegdheden en het organiseren van een geregionaliseerde of federale Staat.

Indien voor de uitvoering van deze vier artikelen de vereiste bijzondere meerderheid niet werd bereikt, bleef het middel van de grondwetsherziening bestaan om ze te wijzigen.

De grondwet van 1970 was dus zodanig uitgebouwd dat in alle omstandigheden een democratische meerderheid de beslissingen kon nemen. Ik heb er nauwlettend op toegezien dat dit beginsel gerespecteerd werd.

Hoewel de Vlamingen de meerderheid vormden, werden zij lange tijd door de verfran-singspolitiek in de Belgische Staat verdrukt. Het verhaal van de opstanding, het rechtsherstel, de ontvoogding, de culturele opgang, de economische ontwikkeling en de hoge welvaart van het Vlaamse volk zijn wonderlijke bladzijden in de geschiedenis van West-Europa. Maar de decennialange achterstelling van de Vlamingen en ook mijn persoonlijke ervaring hebben mijn mening versterkt dat in het Belgische staatsbestel de goede werking van de democratische meerderheid verzekerd moest blijven.

Ik kan dit overzicht van de grondwetsherziening van 1970 niet besluiten zonder hulde te brengen aan de ministers die daartoe een belangrijke bijdrage hebben geleverd: Leo Tindemans en Freddy Terwagne. Zij werkten lang en hard aan de voorbereiding van de ontwerpen. Geduldig en loyaal verdedigden zij die in de regering, in de parlementaire commissies en de openbare vergadering van Kamer en Senaat. Op cruciale ogenblikken echter moest ik nogal eens de kastanjes uit het vuur halen. Maar daarom was ik ook eerste minister.

De strijd over de eerste uitvoeringswetten

Met de grondwetsherziening van 1970 was het werk niet af. Voor de toepassing van verscheidene nieuwe grondwetsartikelen waren uitvoeringswetten nodig. De voorbereiding daarvan was al gestart nog voor de laatste grondwetsartikelen goedgekeurd waren. Voor de zomervakantie van 1971 slaagde de regering erin een

eerste reeks belangrijke uitvoeringswetten te laten goedkeuren. Het ging om de wet tot indeling van de parlementsleden in een Nederlandse en Franse taalgroep (wet van 3 juli 1971), de wet op de bevoegdheden en de werking van de cultuurraden (wet van 21 juli 1971) en de wet tot op- en inrichting van agglomeraties en federaties van gemeenten (wet van 26 juli 1971).

Net als de grondwetsherziening lokten de vermelde ontwerpen veel discussie uit. Ze werden na uitvoerige en ingewikkelde discussies in het parlement en daarbuiten aanvaard. Met alles wat daarover gezegd en geschreven werd, kan ik makkelijk een apart hoofdstuk schrijven. Dat zou me echter te ver leiden.

De regering maakte eerst werk van de uitvoering van artikel 108bis inzake de oprichting van agglomeraties en federaties van gemeenten en van artikel 108ter inzake de organisatie van de Brusselse agglomeratie. Overeenkomstig de verbintenissen die ik tegenover de liberalen had aangegaan, moest het eerste ontwerp eind januari ingediend zijn en moesten de instellingen van de Brusselse agglomeratie vóór 1 september 1971 tot stand zijn gebracht.

De regering haalde nipt die laatste deadline. Op 31 januari 1971, na een tweedaagse marathonzitting en twintig uur beraadslaging, keurde de kabinetsraad het vermelde ontwerp goed. Een week later, op 9 februari werd het bij de Kamer ingediend. Het ontwerp was voorbereid door minister van Binnenlandse Zaken Lucien Harmegnies en de ministers voor Communautaire Betrekkingen Leo Tindemans en Freddy Terwagne. Zoals beschreven in het vorige hoofdstuk was Terwagne na de vermoeiende kabinetsraad van 31 januari in elkaar gestuikt. Hij overleed veertien dagen later.

Het ontwerp telde niet minder dan 250 artikelen. Het was niet alleen bijzonder uitgebreid, maar ook zeer ingewikkeld. Er werden geheel nieuwe administratieve structuren gecreëerd. Het was de bedoeling dat de agglomeraties en federaties op het supragemeentelijk niveau taken zouden vervullen die de gemeenten afzonderlijk niet meer aankonden, zoals de ruimtelijke ordening, de brandweer, het ophalen en verwerken van huisvuil. Naast de complexiteit van het ontwerp moesten ook verscheidene delicate opties genomen worden, vooral voor de Brusselse agglomeratie. De vraag rees bijvoorbeeld op welke wijze de leden van de Brusselse agglomeratieraad in taalgroepen moesten worden ingedeeld: de taal waarin de eed zou worden afgelegd of de taal van de inschrijving in de kiezerslijsten? Een ander discussiepunt was de verkiezing van de agglomeratieraad: door algemene verkiezingen of door getrapte verkiezingen?

In het ontwerp werd de oprichting van vijf agglomeraties voorgesteld: Brussel, Antwerpen, Luik, Gent en Charleroi. Daarnaast zouden over het hele grondgebied federaties van gemeenten tot stand worden gebracht. De regering opteerde voor de rechtstreekse verkiezing van de raden van de agglomeraties en federaties. De colleges zouden door de raden worden verkozen en samengesteld volgens het meerderheidsbeginsel. Wat de Brusselse agglomeratieraad betrof, bepaalde het ontwerp dat de kandidaten bij het indienen van hun kandidatuur een taalgroep moesten kiezen. De twee taalgroepen in de raad zouden het college van de Brusselse agglomeratie verkiezen.

Tegen dit ontwerp wierpen de socialisten talrijke bezwaren op. Jos Van Eynde, die eind januari met Edmond Leburton de voorzittersfakkel van Léo Collard in de BSP had overgenomen, wilde er niet van weten. Het ontwerp zou als gevolg van de tijdsdruk onzorgvuldig zijn opgesteld. In feite maakte Van Eynde vooral bezwaar tegen de oprichting van federaties. De Vlaamse socialisten wilden verscheidene honderden federaties oprichten, terwijl de CVP dit aantal tot ongeveer 130 wilde beperken. In de grote federaties die de CVP voor ogen had, vreesden de socialisten onvoldoende aan hun trekken te komen. Om die reden pleitten Van Eynde en andere Vlaamse socialisten voor fusies van gemeenten.

Hun kritiek kwam mij niet helemaal ongelegen. In tegenstelling tot Tindemans was ik er geen voorstander van om over het hele grondgebied federaties op te richten. Bovendien meende ik dat de oprichting van federaties over het hele grondgebied tegen 1 september 1971 een nauwelijks haalbare operatie was.

Het topoverleg van 1 april 1971

Tijdens het overleg van de regeringstop met de leiders van de meerderheidspartijen op 1 april 1971 werd beslist het in feite reeds veroordeelde wetsontwerp inzake de agglomeraties en federaties van gemeenten in te trekken en een soepeler procedure uit te werken. De

idee voor een nieuw ontwerp kwam van de nieuwe Franstalige minister voor Communautaire Betrekkingen Fernand Dehousse, die Terwagne was opgevolgd. In het nieuwe ontwerp zou voorrang worden gegeven aan de organisatie van de Brusselse agglomeratie en haar randgebied. De oorspronkelijke bedoeling, om over het hele grondgebied federaties op te richten, werd bijgevolg opgegeven. Er werd ook overeengekomen het nieuwe ontwerp voor de vakantie te laten goedkeuren en eventueel de vertrouwenskwestie erover te stellen. Aangezien het ontwerp ook de vrije schoolkeuze van het gezinshoofd in de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie herstelde, drong Leo Tindemans aan op de gelijktijdige goedkeuring van de ontwerpen betreffende de culturele autonomie en de indeling van de parlementsleden in taalgroepen. De cultuurcommissies in de Brusselse agglomeratie hadden geen betekenis zonder de uitvoeringswetten voor de culturele autonomie. Op het overleg werd ook het parallellisme tussen de inrichting van de Brusselse agglomeratie en de toepassing van de culturele autonomie aanvaard.

De nieuwe versie van het ontwerp betreffende de agglomeraties en federaties werd begin mei ingediend. Het telde 'slechts' 96 artikelen. Er werd in bepaald dat de Brusselse agglomeratie en vijf randfederaties rond Brussel (Tervuren, Vilvoorde, Zaventem, Asse en Halle) meteen zouden worden opgericht. Voorts schreef het voor dat de eerste verkiezingen voor de raad van de Brusselse agglomeratie en de raden van de vijf randfederaties vijftien dagen na de eerstkomende parlementsverkiezingen zouden worden gehouden. De oprichting van de overige vier agglomeraties (Antwerpen, Luik, Charleroi en Gent) zou later gebeuren. De overige gemeenten kregen de tijd tot 1975, het jaar vóór de volgende gemeenteraadsverkiezingen, hetzij om federaties te vormen, hetzij om te fuseren.

Volgens artikel 87 van het ontwerp was de onderwijstaal in de negentien gemeenten van Brussel-hoofdstad afhankelijk van de keuze van het gezinshoofd.

In artikel 96, het laatste artikel van het ontwerp, was de koppeling aan de culturele autonomie opgenomen. Dit artikel stelde dat de wet in werking zou treden op de dag dat de uitvoeringsbesluiten inzake de culturele autonomie in het *Staatsblad* zouden worden gepubliceerd. In de oorspronkelijke tekst van de ministers Harmegnies, Dehousse en Tindemans was daarvan geen sprake. Zoals in het eerste ontwerp was daarin bepaald dat de wet in werking zou treden op de dag van haar bekendmaking in het *Staatsblad*. De bovenvermelde verandering werd op mijn aandringen aangebracht. Ze bood de waarborg van een snelle uitvoering van de culturele autonomie.

Het nieuwe ontwerp werd op de kabinetsraad van 3 mei goedgekeurd en vier dagen later bij de Kamer ingediend. Op dezelfde kabinetsraad bereikten de ministers een akkoord over de twee ontwerpen inzake de uitvoering van de culturele autonomie: de indeling van de parlementsleden in twee taalgroepen, en de oprichting en bevoegdheden van de cultuurraden. De ministers voor Communautaire Betrekkingen Leo Tindemans en Fernand Dehousse hadden elk een voorontwerp voorbereid. Tindemans wilde dat zijn tekst besproken werd. Hij voerde aan dat die gebaseerd was op de besprekingen in de Senaatscommissie voor de Herziening van de Grondwet. Dehousse repliceerde dat die commissie niet tot conclusies was gekomen en er bijgevolg ook geen rekening mee moest worden gehouden. Tindemans haalde toch het laken naar zich toe. Op enkele kleine wijzigingen na werd zijn ontwerptekst aanvaard.

Enkele dagen na de kabinetsraad verspreidde de CVP-leiding een communiqué waarin gesteld werd dat de ontwerpen in verband met de culturele autonomie voor het zomerreces moesten worden goedgekeurd. Als dat niet gebeurde, kon de regering volgens de CVP-top niet aanblijven.

Leburton en Van Eynde in het offensief

De twee BSP-voorzitters Edmond Leburton en Van Eynde waren niet bijster gelukkig met die stellingname van de CVP. Zij wezen er mij ook op dat in tegenstelling tot wat op het topoverleg van 1 april was afgesproken, er geen afzonderlijk wetsontwerp voor de Brusselse agglomeratie en de omringende federaties van gemeenten was ingediend. Dat was inderdaad ook de afspraak. De betrokken ministers hadden ook twee ontwerpen uitgewerkt, een voor Brussel en een voor de andere agglomeraties en federaties. Maar op de kabinetsraad van 27 april had ik verkregen dat beide ontwerpen in één ontwerp werden samengebracht. Ook de socialistische ministers waren daar toen mee akkoord gegaan.

Leburton en Van Eynde waren evenmin te spreken over artikel 96 van het ontwerp, omdat het ook niet opgenomen was in het akkoord van 1 april. Met de koppeling van de organisatie van de Brusselse agglomeratie aan de culturele autonomie liep de meerderheid volgens hen groot gevaar. Voor de toepassing van de culturele autonomie was immers een tweederde meerderheid nodig, en bijgevolg ook de medewerking van de liberalen. Leburton en Van Eynde vreesden dat zij onvoorziene moeilijkheden zouden veroorzaken. Zij vroegen om nieuw overleg tussen de regering en de meerderheid. Om hun vraag kracht bij te zetten, lieten ze mij weten dat op het BSP-Bureau van 17 mei was gebleken dat de partij geen schrik had voor een regeringscrisis.

Leburton en Van Eynde zeiden niet dat zij bezwaren hadden tegen de voorziene uitgebreide bevoegdheden van de cultuurraden. Vooral Leburton had het daar moeilijk mee. Hij en Van Eynde hadden sedert hun aantreden als partijvoorzitters trouwens geregeld andere standpunten dan de socialistische ministers ingenomen. Vice-premier André Cools legde me uit dat Leburton en Van Eynde het hen in het BSP-Bureau geregeld moeilijk maakten. Major vertelde me dat Van Eynde ‘getraumatiseerd’ was door de aanvallen die de voorbije weken in de katholieke dagbladen tegen hem waren gericht.

CVP-PSC-voorzitter Robert Houben voelde in eerste instantie niets voor een nieuw overleg. De ontwerpen waarover de regering op 3 mei een consensus had bereikt, schonken hem voldoening. Bijgevolg moest het akkoord van 1 april gewoon worden uitgevoerd. Zijn afwijzing van een nieuw topoverleg werd gesteund door CVP-voorzitter Robert Vandekerckhove en PSC-voorzitter Léon Servais, en ook door Paul Vanden Boeynants.

Ik probeerde Houben toch tot een gesprek over te halen en slaagde daar ook in. Houben stelde als voorwaarde dat het niet om een ‘topoverleg’ zou gaan, maar om een ‘informeel en persoonlijk contact’. Dat gebeurde op 1 juni. Houben werd vergezeld door Robert Vandekerckhove en Léon Servais. Edmond Leburton informeerde ons over de houding die hij op de Algemene Raad van zijn partij, voorzien voor 15 juni, zou aannemen. Hij zou de volgende voorstellen doen: 1) het schrappen van artikel 96 in het ontwerp op de agglomeraties en federaties; 2) het beperken van de bevoegdheden van de cultuurraden (vooral inzake het internationale verdragrecht, het sportbeleid en het wetenschappelijk onderzoek); 3) het installeren van de gewestelijke economische raden; en 4) het indienen van een ontwerp voor de Voerstreek. Alle ontwerpen moesten binnen twee maanden goedgekeurd worden zodat het parallellisme verzekerd was. Leburton vond dat de toepassing van de

culturele autonomie in elk geval onaanvaardbaar was indien niet tegelijk de wet inzake de agglomeraties en federaties aangenomen werd. Houben liet verstaan dat hij niet van een beknotting van de culturele autonomie wilde weten en ook niet afzag van de koppeling ervan aan het herstel van de vrije schoolkeuze in Brussel.

Tijdens de volgende dagen ging de escalatie door. Op 9 juni bezorgde Robert Houben een vertrouwelijke nota aan de BSP-voorzitters waarin hij nogmaals zijn standpunt uiteenzette. Enerzijds schreef hij dat de regering de legislatuur moest uitdoen en de CVP-PSC niet aan-

stuurde op nieuwe verkiezingen. Anderzijds nam hij het standpunt in dat de regering niet kon doorgaan indien het akkoord van 1 april en de timing voor de uitvoering ervan niet werden gerespecteerd.

Die dubbelzinnige houding was niet van aard om Leburton en Van Eynde gerust te stellen. Leburton drong aan om op 12 of 13 juni een geheim overleg te organiseren. Houben weigerde daar op in te gaan. Hij antwoordde me dat hij een uitholling van de culturele autonomie niet kon aanvaarden en dat een crisis zou uitbreken indien het pakket van 1 april voor de vakantie niet werd goedgekeurd.

Het BSP-Bureau van 15 juni nam een gematigde houding aan. In zijn communiqué verklaarde het zich bereid om de politieke verbintenissen van 1 april na te komen. Het leek erop dat de spanning geweken was. De volgende dag echter wilden Leburton en Van Eynde voor Houben niet onderdoen. Leburton herhaalde tegenover mij nog eens wat hij tijdens het gesprek op 1 juni had gezegd. Hij vroeg ook een nieuw gesprek met Houben. Ik stelde voor op 20 juni bij mij thuis, in Leuven, bijeen te komen. Leburton en Van Eynde gingen hiermee akkoord. Ook vice-premier Cools en PSC-voorzitter Léon Servais stemden daarmee in. Robert Houben hield zijn antwoord in beraad. Op 16 juni deelde hij mij mee niet te zullen komen. Hij zei dat de pers toch lucht zou krijgen van de bijeenkomst. Dat zou allerlei commentaar uitlokken, zodat het wantrouwen tussen de meerderheidspartijen nog groter zou worden. Daarenboven verwachtte hij dat de socialistische gesprekspartners de CVP en de PSC tegen elkaar zouden uitspelen over de culturele autonomie en de Voerkwestie. De PSC wou net als de Franstalige socialisten dat het lang beloofde ontwerp inzake de Voer zou worden ingediend, terwijl de CVP en ikzelf daar evenmin warm voor liepen.

Gezien het antwoord van Houben had de geplande bijeenkomst van 20 juni geen enkele zin en ik gelastte ze ook af. Leburton en Van Eynde waren met de weigering van Houben niet gelukkig.

De eis voor een cultuurpact

Inmiddels had de liberale voorzitter Pierre Descamps op 15 mei laten weten de nodige stemmen te willen leveren voor de toepassingswetten inzake de culturele autonomie, op voorwaarde dat de minderheden in Vlaanderen en Wallonië tegen elke vorm van discriminatie in het cultuurbeleid beschermd werden.

De eis voor een cultuurpact was niet nieuw. Eerder had Vanaudenhove het idee al naar voren geschoven. Ook buiten de liberale partij vond het verdedigers. Maar bij de meerderheidspartijen veroorzaakte de vraag naar een cultuurpact ongerustheid. In de CVP werd ze als een vertragingsmaneuver beschouwd, terwijl de Franstaligen de vrees koesterden dat in die omstandigheden vanaf 1 september niets zou terechtkomen van de vrije schoolkeuze van het gezinshoofd.

In principe had ik geen bezwaar tegen een cultuurpact, maar ik zag de noodzaak er niet van in. Een dergelijk pact was niet nodig om de culturele autonomie te kunnen toepassen. Het nieuwe artikel 6bis van de grondwet beschermde immers de minderheden tegen discriminatie. Bovendien bepaalde artikel 59bis dat in de toepassingswet betreffende de culturele autonomie de procedure voor de bescherming

van de ideologische en filosofische minderheden moest worden gepreciseerd. De regering had dat ook gedaan. In het ontwerp inzake de indeling van de parlementsleden in taalgroepen waren de bewuste artikelen opgenomen. Overeenkomstig die artikelen kon de behandeling van een decreet worden opgeschort indien daartoe een gemotiveerde motie ondertekend werd door een vierde van de leden van de cultuurraad.

Zo'n norm kon toch moeilijk als een hoge drempel worden beschouwd. Leo Tindemans,

die het ontwerp voorbereid had, stond er trouwens op dat een vierde van de leden een dergelijke motie kon indienen. Fernand Dehousse, die zoals vermeld over de indeling van de parlementsleden in taalgroepen eveneens een ontwerp had opgesteld, wilde de lat hoger leggen, en stelde als norm een derde van de leden voor.

De liberalen bleven echter bij een cultuurpact. Dat was trouwens niet hun enige eis. Naarmate de bespreking in openbare vergadering van het ontwerp inzake de werking en de bevoegdheden van de cultuurraden naderde, dreven zij hun prijs op. Tijdens een onderhoud op 24 juni, waarbij ook de ministers Cools en Tindemans aanwezig waren, verklaarde Pierre Descamps dat het agglomeratiecollege in Brussel proportioneel moest worden samengesteld en niet volgens het meerderheidsprincipe, zoals door het ontwerp inzake de agglomeraties en federaties was bepaald. Daarenboven vroeg hij artikel 96 van dat ontwerp te schrappen, het ontwerp inzake de Voer voor het parlementaire reces in te dienen en van de regering een duidelijke uitspraak te krijgen over de uitvoering van artikel 107quater inzake de gewestvorming. Op 29 juni maakte Pierre Descamps zijn desiderata in een Open brief aan mij bekend.

Om aan te tonen dat het de liberalen ernst was, onthielden zij zich toen de Kamer op 1 juli het ontwerp inzake de taalgroepen goedkeurde. De Senaat had dit ontwerp een week eerder reeds eenparig aangenomen. Ook op 1 juli deed zich een ander merkwaardig feit voor. BSP-voorzitter Edmond Leburton viel tijdens het debat in de Kamer de liberale eis voor een cultuurpact bij en waarschuwde daarbij voor een te verregaande gewestvorming.

Nieuwe moeilijkheden

Alsof de regering nog niet genoeg problemen had, waren er nog andere complicaties. Op het wetsontwerp inzake de agglomeraties en federaties waren in de bijzondere Kamercommissie niet minder dan 177 amendementen ingediend. Drie vierde daarvan waren afkomstig van de meerderheidspartijen of werden mee door hen gesteund. De vraag rees of de regering eigen amendementen moest indienen.

Daarbij kwam nog dat minister voor Communautaire Betrekkingen Fernand Dehousse tijdens de kabinetsraad van 2 juli nogmaals aandrong op de bespreking van zijn ontwerp inzake de Voer.

Op 3 mei had Dehousse zijn tekst reeds aan de ministers bezorgd. Ik was er toen in geslaagd de bespreking uit te stellen. Bij de CVP was verzet gerezen tegen de oplossing die in de regeringsverklaring voor de Voerkwestie opgenomen was: het groeperen van de zes Voergemeenten in een autonoom kanton dat rechtstreeks zou afhangen van de minister van Binnenlandse Zaken. Om Dehousse bezig te houden, had ik hem gevraagd een ontwerp inzake de oprichting van de raad voor de Duitse cultuurgemeenschap uit te werken. Maar Dehousse en de Waalse socialisten verloren hun geduld. Ik was mij ervan bewust dat ik de bespreking van zijn ontwerp niet langer uit kon stellen.

Op 5 juli kwam het BSP-Bureau bijeen. Na afloop ervan deelden André Cools en Fernand Dehousse mij mee dat hun partij het indienen van het Voerontwerp eiste voor de stemming over de ontwerpen inzake de culturele autonomie en de agglomeraties en federaties van gemeenten plaatsvond. Het BSP-Bureau meende

tevens dat geen tegemoetkomingen aan de liberalen konden worden gedaan zolang die de goedkeuring van de culturele autonomie niet waarborgden. Van zodra daarover zekerheid bestond, moest de koppeling van de culturele autonomie aan de afschaffing van de taaiverklaring bij de schoolkeuze in Brussel losgelaten worden. Ten slotte moest volgens het BSP-Bureau de stemming over de uitvoeringswet inzake de culturele autonomie en de wet inzake de agglomeraties en federaties gelijktijdig plaatsvinden. André Cools legde me uit dat deze nieuwe voorwaarden het gevolg waren van de weigering van Houben om met de socialistische partijleiding te praten.

De kabinetsraad van 5 juli verliep in een bijzonder gespannen klimaat. Leo Tindemans en P.W. Segers wezen de eisen van het BSP-Bureau kordaat af. Fernand Dehousse reageerde daarop met de vraag zijn Voerontwerp onmiddellijk te bespreken. Na een onderbreking wilden de CVP-ministers de kabinetsraad niet meer voortzetten. Tijdens de schorsing hadden zij vernomen dat Leburton en Van Eynde in een lang communiqué het socialistische standpunt bekend hadden gemaakt. De CVP-ministers vonden dat zij in die omstandigheden hun partijleiding moesten raadplegen. De kabinetsraad werd opgeheven.

In de voormiddag van 6 juli was het de beurt aan de CVP-PSC-top om de koppen bij elkaar te steken. Er werd herhaald dat de partij trouw wenste te blijven aan de verbintenissen en de timing van het akkoord van 1 april. Dat impliceerde de goedkeuring van de toepassingswet inzake de culturele autonomie vóór het reces, zo niet zou alles weer in vraag worden gesteld. De CVP-PSC ging er voorts mee akkoord dat de regering bij het begin van de bespreking van het ontwerp in de Senaat een verklaring over het door de liberalen gevraagde cultuurpact zou afleggen. In die oproep moesten de drie traditionele politieke families uitgenodigd worden om over de inhoud van zo'n pact rond de tafel te gaan zitten. Voorts verklaarde de CVP-PSC zich bereid het punt in de regeringsverklaring over de Voer en artikel 107quater over de gewestvorming loyaal uit te voeren.

In de namiddag van 6juli kwamen de ministers opnieuw bijeen, de vierde keer in vijf dagen. André Cools reageerde gepikeerd op het standpunt van de CVP-PSC-leiding, omdat die de voorkeur gaf aan een oproep tot de drie partijen boven een voorafgaand overleg met de socialistische partij. Toen ik zei dat ik een ontwerp voor die oproep klaar had, antwoordde Cools dat het ondenkbaar was voor de socialistische ministers daarmee in te stemmen zonder het akkoord van hun partijleiding. Hij kalmeerde enigszins nadat ik had uitgelegd dat ik die verklaring zelf had opgesteld en ze aan niemand ter inzage had gegeven, ook niet aan de CVP-PSC-top. Daarna waren de BSP-ministers toch bereid ze te bespreken.

De essentie van mijn ontwerp-tekst bestond erin dat de regering het initiatief zou nemen om de voorzitters van de drie nationale partijen in het najaar samen te brengen met het oog op het uitwerken van een cultuurpact. Het leek mij niet wenselijk een dergelijk belangrijk akkoord gauw in elkaar te knutselen. De socialistische ministers wilden drie beloften opnemen in de verklaring: 1) de indiening van het Voerontwerp vóór het reces; 2) de zo spoedig mogelijke voorstelling van de uitvoeringsmaatregelen voor artikel 107quater; en 3) de proportionele samenstelling van de agglomeratiecolleges.

Eén stem over bij de goedkeuring van de uitvoeringswet inzake de culturele autonomie

Op 7 juli begon de Senaat met de bespreking van het wetsontwerp inzake de bevoegdheden van de cultuurraden. Bij de aanvang las ik de afgesproken verklaring voor. De liberalen maakten onmiddellijk duidelijk dat die voor hen niet volstond. Zij waren enkel tevreden over de belofte het agglomeratiecollege in Brussel samen te stellen volgens het evenredigheidsprincipe. De socialistische senatoren lieten ook

blijken dat zij geen vrede namen met de beloften over het Voerontwerp en de gewestvorming. Het viel trouwens op dat een aantal van hen zich geregeld onderhield met liberale senatoren, en dat zij die van de CVP en de PSC links lieten liggen.

Op 9 juli deed de liberale partijvoorzitter een tegenvoorstel bestaande uit vier punten: 1) de onmiddellijke bijeenroeping van de partijen voor het sluiten van een cultuurpact, waarvoor de liberalen een ontwerp klaar hadden; 2) de indiening van een wetsontwerp voor de Voerstreek en de goedkeuring van het wetsontwerp op de bevoegdheden van de cultuurraden; 3) de indiening van een amendement op het ontwerp inzake de agglomeraties en

federaties waarin duidelijk wordt gezegd dat de vrijheid van het gezinshoofd vanaf 1 september 1971 zou worden hersteld; en 4) de onmiddellijke bekendmaking van de regeringsplannen in verband met artikel 107quater.

De socialistische fractieleider Georges Housiaux sprong onmiddellijk op de kar van de liberalen en vond het voorstel van Descamps een tegemoetkoming. Hij vroeg tot ongenoegen van de CVP een schorsing van de zitting om het te bespreken. Ik vond dat ik aan de liberalen geen toegeving kon doen. Na de schorsing verklaarde ik bij mijn verklaring van de vorige dag te blijven.

Daarna dreigde Housiaux opnieuw alles in de war te sturen. Hij verdedigde een amendement op artikel 2 van het ontwerp waarin de bevoegdheden van de cultuurraden werden opgesomd. Het amendement kwam erop neer dat de toepassingsmodaliteiten, van artikel 2 door een wet moesten worden bepaald en bijgevolg aan de cultuurraden zouden worden onttrokken. Housiaux argumenteerde dat met die toevoeging aan de liberale eis voor een cultuurpact werd tegemoet gekomen. In feite was het niets anders dan een poging tot uitstel van de culturele autonomie. Robert Houben en Robert Vandekerckhove repliceerden onmiddellijk met een categoriek *njet*. Housiaux gaf op zijn beurt te verstaan dat de BSP in dat geval het ontwerp niet zou goedkeuren. Daarop volgde een nieuwe schorsing.

Minister voor Franse Cultuur Albert Parisis suggereerde mij in een amendement te bepalen dat de minderheden door de wet zouden worden beschermd zoals bepaald in de artikelen 6bis en 59bis van de grondwet. Op het eerste gezicht was zo'n amendement een toegeving aan de socialisten en de liberalen. In feite was het een herhaling van wat reeds in de grondwet stond. Toen ik Senaatsvoorzitter Paul Struye over de suggestie van Parisis polste, verklaarde hij zich ermee akkoord.

Toen de vergadering werd voortgezet, stelde ik het amendement voor. Het gaf aanleiding tot nieuwe moeilijkheden. Een aantal socialistische senatoren ontwikkelde over het amendement allerlei spitsvondige juridische interpretaties, terwijl verscheidene leden van de CVP-fractie duidelijk maakten dat zij ermee niet akkoord gingen. Na heel wat gekibbel trok Housiaux zijn amendement in, terwijl het regeringsamendement geen tweederde meerderheid haalde.

Uiteindelijk werd het ontwerp in de ochtend van 9 juli ongewijzigd goedgekeurd. Het was maar op het randje. Bij de stemming van een van de artikelen was er slechts één stem over.

Tindemans wil ontslag nemen

Het verloop van het debat in de Senaat voorspelde weinig goeds voor de stemming van het ontwerp inzake de culturele autonomie in de Kamer. Zonder steun van de liberalen zou het daar geen tweederde meerderheid halen. Daarom brak ik tijdens de kabinetsraad in de namiddag van 9 juli een lans voor onderhandelingen met de liberalen over een voorakkoord van cultuurpact. Alle ministers begrepen dit als de enig mogelijke uitweg en zetten het sein op groen voor mijn initiatief. Nog dezelfde dag stelde het Ministerieel Comité voor Communautaire Betrekkingen een ontwerp-tekst op.

Zoals afgesproken in de regering legde ik die tekst de volgende dag aan de voorzitters van de meerderheidspartijen voor. Die bijeenkomst verliep in een ijzige sfeer. Leburton en Van Eynde waren verbolgen over de houding van CVP-PSC-voorzitter Robert Houben tijdens het Senaatsdebat op 9 juli. Volgens de socialistische voorzitters hadden zij Houben op de hoogte gebracht van het fameuze socialistische amendement. Omdat Houben het niet aanvaard, maar ook niet verworpen had, hadden Leburton en Van Eynde geconcludeerd dat er geen fundamentele oppositie tegen bestond. Vandaar dat zij het door hun fractie hadden

laten indienen, waarop de verwarring was gevolgd die ik hierboven heb beschreven. Hoe het ook zij, de vergadering met de leiders van de meerderheidspartijen was een maat voor niets. Ze duurde nauwelijks langer dan een halfuur en de tekst van het voorakkoord was niet eens grondig besproken.

Enkele uren later, tijdens de kabinetsraad, legde de socialistische vice-premier André Cools mij uit dat Leburton en Van Eynde in alle staten verkeerden. Een nieuw feit was volgens Cools nodig om te voorkomen dat de socialistische ministers na het BSP-Bureau van 12 juli hun ontslag zouden moeten aanbieden. Cools meende dat mijn amendement op artikel 2 van het ontwerp inzake de bevoegdheden van de cultuurraden de uitweg kon zijn.

Na een lange discussie beslisten de ministers zich daartoe niet te engageren. Zij wilden eerst nagaan of de meerderheidspartijen wel bereid waren mijn wijziging te aanvaarden.

Op dezelfde kabinetsraad hadden de ministers nog een eerste gedachtenwisseling over het Voerontwerp van Fernand Dehousse. Omdat het gevaar bestond dat de discussie weer tot in de late uurtjes zou duren, kwamen de ministers overeen om het op 12 juli grondig te bespreken.

Op de kabinetsraad van 12 juli kwam ik te laat aan. Ik had met enkele andere ministers een diner bijgewoond ter ere van de secretaris-generaal van de NAVO, Manlio Brosio. Toen ik binnenkwam, legde vice-premier André Cools uit dat het hele pakket van het ontwerp inzake de culturele autonomie en de amendementen was besproken. Hij vertelde me ook dat het BSP-Bureau akkoord ging met mijn amendement op artikel 2 van het wetsontwerp inzake de bevoegdheden van de cultuurraden. Daarmee leek dat probleem van de baan, want de CVP-PSC-leiding had voor de kabinetsraad laten weten dat zij ook het amendement kon aanvaarden.

Er deed zich echter een nieuw incident voor toen de ministers daarna het Voerontwerp van Dehousse bespraken. Leo Tindemans kon zich daarmee niet akkoord verklaren. Omzijn houding te begrijpen, is het nodig te weten dat ik hem gevraagd had ook een ontwerp voor te bereiden. Hij verspreidde het onder zijn collega's. Dehousse had echter het voordeel dat zijn tekst al eerder aan de ministers was bezorgd, zodat die dan als basis voor de discussie werd genomen. Hoewel ik Tindemans geregeld uitnodigde om zijn mening te geven over de tekst van Dehousse, beperkte hij zich tot de mededeling dat hij een ander voorstel had. Mede op aandringen van de Vlaamse socialistische ministers Hendrik Fayat en Piet Vermeylen werd het ontwerp van Dehousse erdoor gejaagd. Tindemans zei toen dat hij de mening van de andere ministers niet deelde. Hij vroeg bedenktijd. Ik verklaarde daarop begrip te hebben voor zijn houding. Ik vond dat Tindemans inderdaad respijt moest krijgen. Bij het verlaten van de zaal vroeg Tindemans mij hem te vervangen. Ik antwoordde dat ik solidair met hem bleef.

De volgende dag kwam hij me opzoeken. Hij twijfelde nog steeds. Ik verzekerde hem van mijn volste vertrouwen en gaf hem een extra dag bedenktijd.

Op 14 juli kreeg ik opnieuw het bezoek van Tindemans. Hij vertelde me met alle CVP-ministers gepraat te hebben en uit solidariteit met hen het ontwerp van Dehousse te aanvaarden. Hij stelde echter één voorwaarde: alle CVP-ministers en ikzelf moesten het ontwerp mee ondertekenen. Op de kabinetsraad van die avond stelde ik voor dat alle ministers hun handtekening zouden plaatsen onder het ontwerp. Mijn voorstel werd aanvaard. Het incident was daarmee gesloten.

De ondertekening van het voorakkoord van een cultuurpact

Ik informeerde de ministers tijdens de kabinetsraad van 14 juli ook over mijn onderhoud de vorige dag met een liberale delegatie onder leiding van Pierre Descamps. Vier thema's waren

aangesneden: het voorakkoord van cultuurpact, het statuut van de Voer, de evenredige samenstelling van de agglomeratiecolleges en de uitvoering van artikel 107quater. Over dit laatste punt had ik de liberale delegatie gezegd dat de regering pas na rijp beraad een ontwerp kon indienen. Voorts had ik haar de verzekering gegeven dat het Voerontwerp nog voor het reces bij het parlement zou worden ingediend en dat de regering haar eerder geformuleerde belofte het agglomeratiecollege in Brussel proportioneel samen te stellen, zou houden. Over het voorakkoord van een cultuurpact had de liberale delegatie verscheidene opmerkingen bij de ontwerp-tekst.

Voor de kabinetsraad van 14 juli had ik de liberale partijtop een herwerkte versie bezorgd die aan hun bekommernissen tegemoet kwam. Uit hun antwoord kon ik opmaken dat de liberalen de toepassing van de culturele autonomie tot elke prijs ondergeschikt wilden maken aan het sluiten van een cultuurpact. Dat impliceerde dat zij het ontwerp inzake de bevoegdheden van de cultuurraden wilden goedkeuren indien de toepassing van de wet opgeschort werd totdat een cultuurpact zou zijn afgesloten.

Ik was niet geneigd op die voorwaarde in te gaan, maar legde ze voor aan de ministers. Zij wilden de liberalen gedeeltelijk voldoening geven. Daartoe zou, naast het reeds in het vooruitzicht gestelde amendement op artikel 2, nog een tweede amendement worden ingediend. Volgens die tweede wijziging konden de ministers van Cultuur niet door de cultuurraden, maar alleen in het parlement in de minderheid worden gesteld. In feite was dat een evidentie. Maar Omer Vanaudenhove had die kwestie opgeworpen tijdens het debat in de Senaat en hij had ook de koning daarover gesproken. Hij vond de bevestiging van het beginsel blijkbaar erg belangrijk. Nog belangrijker was het voorstel van de regering om in het voorakkoord van een cultuurpact te bepalen dat dit ten laatste op 30 november 1971 ondertekend moest zijn, en de cultuurraden pas op 1 december geïnstalleerd zouden worden. Er werd in de kabinetsraad ook afgesproken het voorakkoord de volgende dag reeds door de voorzitters van de meerderheidspartijen te laten ondertekenen. De ministers verwachtten daarvan een gunstig psychologisch effect.

In de voormiddag van 15 juli zetten Robert Houben, Robert Vandekerckhove, Léon Servais, Edmond Leburton en Jos Van Eynde hun handtekening onder het voorakkoord van een cultuurpact. Ik had ervoor gezorgd dat de pers daarbij massaal aanwezig was. Ook had ik Descamps uitgenodigd om het antwoord van zijn partij over het gebaar van de regering te vernemen. De liberale partijvoorzitter legde me uit dat zijn partijgenoten het ontwerp inzake de bevoegdheden van de cultuurraden niet zouden goedkeuren. Dat betekende dus geen tweederde meerderheid. Daarop kwam ik met een sterk nummer op de proppen. Ik zei Descamps dat ik de Kamers zou ontbinden en verkiezingen zou uitschrijven. Ik nam mijn agenda en zei dat de verkiezingen op de laatste zondag van september zouden worden gehouden. Om de liberalen enigszins ter wille te zijn kon het ook op 3 oktober 1971. Descamps stapte het bedremmeld af. Voor de liberalen was het vooruitzicht van nieuwe verkiezingen allesbehalve geruststellend.

Een ‘mirakelnacht’

In de late namiddag van 15 juli begon de Kamer met de bespreking van het ontwerp inzake de agglomeraties en federaties. De stemming was somber. De regering stond voor de guillotine's. Anderendaags stond namelijk de stemming over het ontwerp inzake de bevoegdheden van de cultuurraden op de agenda.

Omstreeks 21.00 uur stelde minister van Binnenlandse Zaken Lucien Harmegnies de regeringsamendementen op het ontwerp inzake de agglomeraties voor. Daarbij was ook het amendement dat voor het agglomeratiecollege in Brussel de evenredige vertegenwoor-

diging zou invoeren. Er ontstond echter verwarring over de interpretatie van dat amendement.

Daarop werd de vergadering geschorst. Het zou een van de langste schorsingen in de geschiedenis van de Kamer worden. Ze duurde bijna vijf uur. Van die gelegenheid werd gebruik gemaakt om te overleggen met de liberalen. Die wilden dat het evenredigheidsbeginsel in alle agglomeratiecolleges werd toegepast. De ministers weigerden daarop in te gaan. Een geëmotioneerde André Cools speelde in die beslissing een belangrijke rol. Hij argumenteerde heftig dat de toegeving tot niets zou leiden. Ook Houben, Leburton en Van Eynde wilden er niet van weten.

Het was al na middernacht wanneer mijn kabinetschef Jan Grauls me kwam vertellen dat CVP-voorzitter Robert Vandekerckhove met de Vlaamse liberalen een overeenkomst had bereikt over een addendum op het voorakkoord van een cultuurpact. De toevoeging bevatte drie punten: 1) een regeling voor de verdeling van de cultuurkredieten; 2) de installatie van de cultuurraden op 1 december en de voorafgaande goedkeuring van een cultuurpact; en 3) de aanvaarding van het evenredigheidsbeginsel in alle agglomeratiecolleges. Indien dat addendum door de regering werd aanvaard, verklaarden Frans Grootjans en Willy De Clercq zich bereid om het ontwerp inzake de culturele autonomie goed te keuren.

De ministers waren het eens over het addendum, en Grootjans en De Clercq slaagden erin hun Waalse partijgenoten te overtuigen. Pierre Descamps werd thuis opgebeld om het voorakkoord met addendum te ondertekenen. Na drie kwartier daagde Descamps in het parlement op en tekende de beide documenten. Om 1.45 uur werd de openbare vergadering hervat. Even na 4.00 uur keurde de Kamer het ontwerp inzake de agglomeraties en federaties goed. De liberalen, met uitzondering van enkele Franstaligen uit de hoofdstad, stemden met de meerderheid.

In de namiddag van 16 juli nam de Kamer het ontwerp inzake de bevoegdheden van de cultuurraden aan. Wegens de amendering van het ontwerp werd het opnieuw naar de Senaat gestuurd. Zonder enig probleem aanvaardde de Hoge Vergadering op 19 juli de gewijzigde tekst. Dezelfde dag keurde ze ook het ontwerp inzake de agglomeraties en federaties goed. De regering haalde het dus, al had zij samen met de ontwerpen aan een zijden draadje gehangen. De onverwachte ommekeer in de nacht van 15 op 16 juli werd een ‘mirakel’ genoemd. Die omschrijving was niet overdreven.

‘J' en ai assez du CVP’

De bijna euforische stemming bij de goedkeuring van de eerste uitvoeringswetten van de grondwet was van bijzonder korte duur. De meerderheidspartijen zaten elkaar al gedurende enkele maanden in het haar en niets scheen erop te wijzen dat daarin enige verandering zou komen. Sedert het aantreden van Edmond Leburton en Jos Van Eynde als voorzitters van de BSP had zich de ene moeilijkheid na de andere voorgedaan. Ik ondervond al vlug dat zij tegenover de regering een heel andere houding aannamen dan hun voorganger Léo Collard. Leburton bleek eerste minister te willen worden. Bovendien was de goedkeuring van de uitvoeringswet inzake de culturele autonomie voor hem in feite een zware nederlaag. De unitaristische Leburton

was een tegenstander van de culturele autonomie. Hij had erop gerekend dat de liberalen de toepassingswet niet zouden goedkeuren, wat onvermijdelijk de val van de regering tot gevolg zou hebben gehad.

Leburton was wellicht ook geïrriteerd over de geruchten dat de CVP vroegtijdig verkiezingen wilde. Op 15 augustus had ik in mijn vakantieverblijf in Knokke over de politieke toestand van gedachten gewisseld met Robert Houben, Robert Vandekerckhove en Leo Tindemans. Daarbij was de mogelijkheid van vervroegde verkiezingen ter sprake gekomen.

P.W. Segers was later over het gesprek geïnformeerd en meende dat wij effectief beslist hadden de kiezers vervroegd naar de stembus te laten gaan. Op een vergadering van de ACW-ministers met de leiders van het ACV op 11 september had hij daarover gesproken. De pers was daarvan op de hoogte geraakt en had geconcludeerd dat de regering er spoedig mee zou ophouden.

Een week later nam Leburton revanche. In een interview met het weekblad *Pourquoi Pas*? dat in de avond van 22 september 1971 verscheen, liet hij zich in beledigende bewoordingen over de CVP uit. Boven het artikel stond de fameuze uitspraak: ‘*J'en ai assez du CVP*’. Het hele interview was een aaneenrijgen van verwijten aan de CVP. Mijn partij werd van kwade trouw en chantage beschuldigd. De CVP, aldus Leburton, eiste alle benoemingen voor zich op, stuurde aan op vroegtijdige verkiezingen en wilde het akkoord over de Voer niet respecteren. Hij gaf mij een veeg uit de pan voor de ‘zwakke’ leiding van de regering. Leburton had het ook gemunt op zijn politieke vrienden in de regering omdat die naïef waren en niet goed uit hun doppen keken. Dat alles was gekruid met sterke uitdrukkingen. De meest krasse uitspraak was ongetwijfeld de typering van de CVP: ‘*Comment voulez-vous gouverner avec des gens qui ne songent qu'à vous faire un enfant dans le dos et à manger leurs paroles*’!

's Anderendaags, 23 juli, stond de Wetstraat in rep en roer. In de voormiddag hield de CVP-PSC-top krijgsraad. Ik woonde de bijeenkomst bij. Leo Tindemans verdedigde het standpunt dat de leiders van de partij niet naar het topoverleg mochten gaan dat voor diezelfde dag gepland was. Anders zou de publieke opinie hen als ‘platbroeken’ beschouwen. Robert Houben nam een voorzichtiger houding aan. De CVP-PSC mocht volgens hem niet in de valstrik van Leburton lopen. Indien zij niet naar het topoverleg ging en de regering liet springen, zou zij het zijn die ervan beschuldigd werd een cultuurpact en de regeling voor de Voer niet te willen. Léon Servais liet zich in dezelfde zin uit. Hij stelde voor Leburton om een rechtzetting te vragen.

Een brief van CVP-PSC-voorzitter Houben met die vraag werd voor de middag nog aan Leburton bezorgd. In de late namiddag kwam het antwoord. Leburton verklaarde laconiek dat zijn partij niet de gewoonte had haar houding ‘in functie van persuittreksels of commentaren van journalisten’ te bepalen. Ze was nog steeds bereid naar de topontmoeting te komen. Even later deelde de CVP-PSC-leiding mij mee dat zij, gezien het antwoord van Leburton, het nutteloos vond aan het overleg deel te nemen.

De ontbinding van het parlement

Op 24 september besliste de kabinetsraad het parlement vervroegd te ontbinden en verkiezingen uit te schrijven. De verkiezingsdatum werd vastgelegd op 7 november 1971. De meeste waarnemers schreven de beslissing van de regering toe aan de politieke verwikkelingen sedert de publikatie van Leburtons interview en aan de discussie over het Voerontwerp. Dit ontwerp was op 16 juli ingediend en had in de CVP afwijzende commentaren uitgelokt die bij de Waalse socialisten niet in goede aarde vielen.

In een gesprek met het weekblad *Knack* van 12 oktober 1971 ontkende ik dat de verklaringen van Leburton en het Voerontwerp de doorslag hadden gegeven. Ik verklaarde aan dit blad dat ik dezelfde beslissing zou hebben genomen indien het interview met Leburton niet was gepubliceerd.

De ware reden van de ontbinding was inderdaad de monetaire en economische toestand. In het vorige hoofdstuk heb ik uitgelegd dat de Amerikaanse president Nixon op 15 augustus een monetaire koerswijziging en protectionistische maatregelen had aangekondigd. Daardoor bestond het gevaar dat de Verenigde Staten hun werkloosheid naar Europa zouden exporteren. De economische conjunctuur was sedert begin 1971 verzwakt. Alle indica-

toren vertoonden een dalende trend. Ons land, dat de helft van zijn nationaal produkt uitvoerde, had alle belang bij een internationale monetaire orde. Alleen een regering die geen verkiezingen in het vooruitzicht had, kon daaraan werken. De regering had normaal nog acht maanden voor de boeg. Dat betekende dat zij vanaf nieuwjaar in een pre-electoraal klimaat zou moeten werken. Onder die voorwaarden was ernstig regeerwerk niet mogelijk. En de reeks problemen op de agenda was lang en zwaar: het afsluiten van een cultuurpact vóór 30 november, de herziening van het Schoolpact, de sociale programmatie, de installatie en de begroting van de cultuurraden, de verdeling van de kredieten voor de economische expansie, het statuut van de Voer en de uitvoering van de gewestvorming.

Daarbij kwam nog het begrotingsprobleem. De regering had zorgvuldig gewaakt over het evenwicht van de openbare financiën. Gezien de verzwakking van de economische conjunctuur en de stijging van de uitgaven was het niet vanzelfsprekend dat de begroting van 1992 ook met een boni zou worden afgesloten. Het grootste probleem was echter de tegenvallende opbrengst van de BTW die sedert 1 januari 1971 toegepast werd. Hoewel de oppositie steeds beweerd had dat de regering uit de BTW vijftien à twintig miljard profijt zou halen, was de opbrengst lager dan die van de overdrachttaks. De regering had op verzoek van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven de oorspronkelijke BTW-aanslagvoeten verminderd. Maar het bleek dat zij het in feite bij het rechte eind had gehad. Alleen een regering die vast in het zadel zat kon de budgettaire problemen oplossen.

Er werd niet alleen uitvoerig commentaar geleverd op de echte en vermeende oorzaken van de ontbinding, maar ook op het feit dat de regering daartoe beslist had zonder ontslag te nemen. Volgens artikel 71 van de grondwet is de ontbinding het prerogatief van de koning. Sommigen meenden dat de regering een ‘staatsgreep’ had gepleegd door dit recht niet te eerbiedigen. Dat was uiteraard niet het geval. De beslissing van de regering was volkomen correct. Alle ministers waren het eens om het parlement vervroegd te ontbinden. De regering nam geen ontslag omdat het in de hierboven geschetste omstandigheden zeer belangrijk was dat zij tot aan de verkiezingen over haar volledige bevoegdheden zou beschikken. Indien ze haar ontslag had aangeboden, had de koning een overgangskabinet kunnen aanstellen waarvan Edmond Leburton meer dan waarschijnlijk de leiding zou hebben genomen. Die regering had dan na de verkiezingen de lopende zaken kunnen afhandelen.

De liberale oppositie had scherpe kritiek omdat de ontbinding vrij onverwacht was. Zij vreesde dat ik de reeds aangegane verbintenissen over het afsluiten van een cultuurpact en de organisatie van de Brusselse agglomeratie niet zou nakomen. Ik zou later aantonen dat hun wantrouwen niet gerechtvaardigd was. Sommige Franstalige liberale politici meenden ook dat ik hun onderlinge verdeeldheid wilde uitbuiten en de liberale partij zelfs wilde ‘liquideren’. Hoewel ik tegenover Descamps enkele keren met verkiezingen had gedreigd, lag het zeker niet in mijn bedoeling de liberalen van de kaart te vegen. De liberale partij was als coalitiepartner een nuttig alternatief.

De verkiezingen van 7 november 1971

De verkiezingscampagne verliep in een rustige atmosfeer. Alleen in de Brusselse agglomeratie werd een felle campagne gevoerd door de socialistische lijstaanvoerder Henri Simonet, gewezen premier Paul Vanden Boeynants, en de kandidaten van het FDF en de liberale partij. Ook Paul-Henri Spaak deed aan de verkiezingsdans mee. In *Le Soir* van 18 oktober legde hij uit dat de Brusselaars niet voor de traditionele partijen mochten stemmen omdat de hoofdstad ‘bedreigd’ werd door de Vlamingen. In feite riep hij op om voor het FDF te stemmen. Spaak had beter twee keer nagedacht vooraleer hij die oproep deed. Hij kon toch ook weten dat de extremisten van het FDF nooit in staat zouden zijn om van Brussel het bind-

teken te maken dat de hoofdstad van het land moet zijn. Twee dagen voor de verkiezingen voerde Spaak het woord op een meeting van de kartellijst van het FDF en de liberalen. Die verkiezingsbijeenkomst vond plaats in een grote circustent op het Flageyplein. Sommigen merkten daarbij op dat de politieke loopbaan van de gewezen staatsman in een circus eindigde.

Er was in de pers sprake van dat ook ikzelf in Brussel kandidaat zou zijn. Vanden Boey-nants, Houben en andere kopstukken van de CVP en de PSC hebben bij mij inderdaad demarches gedaan opdat ik de Senaatslijst in Brussel zou aanvoeren. Ik heb dat halsstarrig geweigerd. Het voorstel was te gek.

Ik bleef in het arrondissement Leuven en werd op veel meetings gevraagd. Daarnaast moest ik het normale regeringswerk blijven organiseren en nog aanwezig zijn bij bezoeken van buitenlandse staatshoofden.

Begin oktober bracht keizer Hirohito van Japan een bezoek aan ons land, midden oktober was de president van Opper-Volta, generaal Sangoule Lamizana, hier. Ook Indira Ghandi, eerste minister van Indië, bezocht van 24 tot 26 oktober ons land. Zij gaf de indruk een zeer sterke en harde vrouw te zijn, en drong vooral aan op het opvoeren van de Belgische hulp aan Indië. Het bezoek van de president van Opper-Volta was voor België niet erg belangrijk. Het was vooral opgevat als een contactname met de EG en het legde mij vervelende protocollaire verplichtingen op. Eén van de ministers van Lamizana kon bij het bezoek niet aanwezig zijn omdat hij pas een moord had gepleegd.

Hirohito was een zeer merkwaardig man. Tot de capitulatie van het Japanse leger in 1944 was hij ‘God’ geweest. Nadien had hij een belangrijk aandeel in het economische herstel van Japan. Hirohito sprak zeer goed Engels, maar het onderhoud dat ik met hem had, verliep moeilijk omdat hij wat langdradig was. Ik wist dat hij erg geboeid werd door biologie en dierkunde. Vooraf had men laten weten dat wij een uitgebreid bezoek moesten organiseren aan de dierentuin in Antwerpen. Dat is ook gebeurd. De keizerin, die nog nooit een stad had bezocht, werd in de vroege ochtend in gezelschap van enkele medewerkers van het Hof en onder geheime bewaking naar de Grote Markt in Brussel gebracht. Voor de eerste maal in haar leven zag ze winkels en kon ze het dagelijks leven gadeslaan.

Om het nog eens te hebben over de verkiezingscampagne, de CVP en de PSC brachten mijn foto op hun grote affiche aan. Dit was zeer tegen mijn zin. Overigens gingen de CVP en de PSC in goede verstandhouding naar de verkiezingen. Zij konden aan de kiezers een mooie balans voorleggen. De regering had haar programma bijna volledig uitgevoerd: de herziening van de grondwet, de volledige tewerkstelling, de uitvoering van verscheidene sociale maatregelen, de universitaire expansie en de belangrijke rol van ons land in het Europese integratieproces.

De kiezers beloonden de CVP niet voor het regeringswerk op 7 november. De partij ging er in Vlaanderen licht op achteruit en verloor twee zetels. In Brussel raakte de CVP-PSC ook twee zetels kwijt. De PSC daarentegen kreeg er in Wallonië twee zetels bij. In de eindafrekening hadden de CVP en de PSC bijgevolg twee zetels minder dan in 1968. De CVP-PSC bleef wel de grootste politieke familie met in totaal 69 zetels.

De socialisten behielden in Vlaanderen het status-quo en gingen er in het Waalse landsgedeelte op vooruit. Dat leverde hen een winst van twee zetels op, zodat zij voortaan 61 zetels in de Kamer hadden. Ook de liberalen behaalden aan de beide

zijden van de taal-grens verschillende resultaten. Maar voor hen liepen de winst- en verliescijfers sterker uiteen: in Vlaanderen boekten ze één zetel winst, in Brussel verloren ze drie zetels en in de Waalse provincies niet minder dan elf zetels. In totaal behielden zij nog 34 van de 47 zetels van 1968.

Net als in 1968 wonnen de taalpartijen het pleit. De VU had slechts één zetel meer en kreeg er 21. Maar de vooruitgang van het RW en het FDF was indrukwekkend: zij verdubbelden hun zetelaantal, respectievelijk van zes tot veertien en van vijf tot tien zetels. Met hun 24 zetels hadden zij voortaan een grotere fractie dan de VU.

Hoofdstuk 25
Mijn Tweede Regering met de Socialisten

De dag na de parlementsverkiezingen van 7 november 1971 bood ik de koning het ontslag van mijn regering aan. De koning aanvaardde het en belastte de regering met de afhandeling van de lopende zaken.

De meeste kranten voorspelden dat de ontslagnemende coalitie van CVP-PSC en BSP zou worden voortgezet. Dat was ook mijn mening. Vrijwel niemand verwachtte dat de liberalen, na de klappen die zij op 7 november in Brussel en Wallonië hadden gekregen, in de regering zouden stappen. De andere oppositiepartijen hadden wel winst geboekt, maar ze waren niet bij machte een meerderheid te vormen en bovendien waren ze onderling sterk verdeeld. Het stond ook vast dat er geen regering zonder de CVP-PSC of de BSP kon worden gevormd. De CVP-PSC-leiding merkte trouwens onmiddellijk op dat zij de grootste partij van het land was gebleven. Voor Leburton moet dat een grote teleurstelling geweest zijn. Indien zijn partij de CVP-PSC had kunnen voorbijsteken, had hij ongetwijfeld de leiding van de regering opgeëist.

Toch legden Leburton en zijn medestanders in de BSP zich niet bij de verkiezingsuitslag neer. Zij ontwikkelden een strategie om het premierschap te veroveren. Die bestond in de eerste plaats erin dat de koning niet onmiddellijk een formateur, maar een informateur zou aanstellen. Leburton wenste de regeringsonderhandelingen te vertragen tot na de verkiezingen van de agglomeratieraad in Brussel. De wet bepaalde dat die veertien dagen na de parlementsverkiezingen moesten worden gehouden. Niemand twijfelde eraan dat het FDF op 21 november opnieuw een zegetocht zou houden. Leburton speculeerde erop dat na de nieuwe overwinning van het FDF de druk nog groter zou worden om een Franstalige premier aan te stellen.

In de tweede plaats maakten Leburton en Van Eynde geen bezwaar meer tegen een drieledige regering. Dat was een fundamentele ommekeer. Tevoren hadden de socialistische partijvoorzitters mij altijd belet een drieledige regering te vormen of de regering met de liberalen uit te breiden. Nochtans zou dat de herziening van de grondwet en de uitvoering ervan aanzienlijk hebben vergemakkelijkt. Maar elke keer dat er sprake was van een tri-partite verklaarde Van Eynde: '*Over my dead body*.'

Toen ik op 13 november met een informatieopdracht werd belast, betwistte Jos Van Eynde in zijn hoofdartikel in *Volksgazet* van 16 november de keuze van het staatshoofd. Het zou volgens Van Eynde veel logischer zijn geweest indien de koning de informatieopdracht aan de voorzitter van de Kamer of de Senaat had toevertrouwd.

Veel kon ik als informateur vóór de verkiezingen van de Brusselse agglomeratieraad niet uitrichten. Ik begon mijn informatietaak op 16 november met het traditionele bezoek aan Senaatsvoorzitter Paul Struye en Kamervoorzitter Achiel Van Acker. Dezelfde dag had ik een gesprek met CVP-PSC-voorzitter Robert Houben en de BSP-voorzitters Edmond Leburton en Jos Van Eynde.

De volgende dag ontmoette ik alle voorzitters van de oppositiepartijen. Het onderhoud met Pierre Descamps was bijzonder kort. De liberale partijvoorzitter had de vroegtijdige ontbinding van het parlement en de zware verkiezingsnederlaag van zijn partij nog niet verteerd. Na afloop van het gesprek verklaarde Descamps aan de pers dat hij enkel op mijn

uitnodiging was ingegaan ‘omdat ik door de koning met een opdracht was belast’. Ook beweerde hij dat de problemen die uit de verkiezingen zouden kunnen voortvloeien, het gevolg waren van de ontbinding waartoe ik had beslist. Descamps vond dat ik er beter aan had gedaan de uitvoering van de grondwetsherziening voort te zetten. Hugo Camps omschreef deze verklaring in *Het Belang van Limburg* als een ‘grof stuk demagogie’. Dat was inderdaad het geval. Ik had het onmogelijke gedaan om de uitvoeringswetten op de grondwetsherziening te laten goedkeuren. Dag en nacht had ik mij daarvoor ingezet. De bewering van Descamps was dus volkomen dwaas. Ik zou trouwens bewijzen dat ik de aangegane engagementen zou eerbiedigen. Niet lang na de vorming van de regering zou het door de liberalen nagestreefde Cultuurpact worden ondertekend.

Op 21 november spoelde een francofone vloedgolf over Brussel. De tendens die reeds merkbaar was bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1970 en de parlementsverkiezingen van 7 november 1971, werd nog versterkt. Het FDF en zijn handlangers, die onder de naam Rassemblement Bruxellois naar de gunst van de Brusselse kiezers dongen, veroverden de absolute meerderheid in de agglomeratieraad: 42 van de 83 zetels. Ook controleerden zij het agglomeratiecollege. In de Franse afdeling van dit college behaalden ze vijf van de zes zetels. In de Nederlandse afdeling hadden ze drie van de zes zetels. Dit was mogelijk doordat ook zogenaamde Vlamingen op de lijsten van het FDF voorkwamen.

De wet tot organisatie van de Brusselse agglomeratieraad bepaalde dat iedere kandidaat bij zijn kandidaatstelling de taalgroep moest vermelden waartoe hij behoorde. De taalgroep van de kandidaten werd bepaald door de taal waarin hun identiteitskaart was opgesteld of, indien ze in beide landstalen was opgesteld, door de taal van de specifieke vermeldingen op de kaart. Alleen de identiteitskaart die afgeleverd was ten minste één jaar voor de verkiezingen, werd in aanmerking genomen. Wie vertrouwd was met Brusselse toestanden wist dat het bijzonder moeilijk was een Nederlandstalige identiteitskaart te verkrijgen. De wettelijke regeling leek dus een ernstige waarborg te bieden voor de aanwezigheid van echte Vlamingen in de Brusselse agglomeratieraad en het agglomeratiecollege. Het draaide echter anders uit. Het FDF rekruteerde met allerlei beloften kandidaten die wel een Nederlandstalige identiteitskaart bezaten, maar die helemaal geen Vlamingen waren. Het vroeg aan zijn kiezers ook lijststemmen en geen voorkeurstemmen uit te brengen opdat die pseudo-Vlamingen verkozen zouden worden. Dit ordewoord werd goed opgevolgd. Elf van de 42 verkozenen van het Rassemblement Bruxellois in de agglomeratieraad waren zogenaamde Vlamingen, evenals zijn drie leden in de Nederlandse afdeling van het agglomeratiecollege. Dit betekende onder meer dat de Vlamingen de alarmbelprocedure in de agglomeratieraad niet konden gebruiken. Daarvoor moest ten minste drie vierde van de leden van een taalgroep een gemotiveerde motie ondertekenen. Slechts 19 van de 30 verkozenen van de Nederlandse taalgroep waren echte Vlamingen. Zij hadden met andere woorden vijf zetels te weinig om de procedure tot bescherming van de minderheden in de Brusselse agglomeratie in gang te kunnen zetten. De regering was er dus niet in geslaagd een waterdicht statuut voor Brussel uit te werken. Voor de Vlamingen was dat een grote ontgoocheling.

Harde onderhandelingen

De dag na de agglomeratieverkiezingen in Brussel vroeg de koning mij een nieuwe regering te vormen. Ik vroeg de koning enkele dagen bedenktijd. De houding van de BSP-voorzitters Leburton en Van Eynde stemde mij niet erg optimistisch. Ik had mijn twijfels over hun bereidheid om opnieuw met de CVP in zee te gaan en mij als eerste minister te aanvaarden. Hun aarzeling was reeds gebleken uit de gesprekken die ik als informateur met hen had gevoerd. Ook tijdens de Algemene Raad van de BSP op 23 november bleef Jos Van Eynde

dubbelzinnig. Enerzijds gaf hij de voorkeur aan een coalitie van CVP-PSC enBSP. Anderzijds betreurde hij nogmaals dat ik als informateur was aangesteld. De volgende dag echter kwamen Van Eynde en Leburton mij opzoeken met de vraag de nieuwe regering te vormen. Na hun aanvankelijke aarzelingen bleken zij hun mening veranderd te hebben. Na het onderhoud met de BSP-voorzitters ging ik naar het Paleis en deelde ik de koning mee dat ik de formatieopdracht aanvaardde. Na afloop verklaarde ik aan de pers dat ik een regering zou trachten te vormen met de partijen van het ontslagnemende kabinet.

Tussen de aanvaarding van de formatieopdracht en de bekendmaking van de samenstelling van de regering verliepen twee maanden. Daaruit kan al afgeleid worden dat de onderhandelingen traag en moeizaam verliepen. Zij werden ook bikkelhard gevoerd. De CVP, maar vooral de socialisten, onder invloed van Leburton en Van Eynde, namen scherpe standpunten in. Van Eynde vuurde in zijn hoofdartikelen in *Volksgazet* en in verklaringen aan de pers voortdurend giftige pijlen af op de CVP. De houding van de socialistische partijleiding was ook de reden waarom ik weinig enthousiast was om de regering te vormen.

Op 22 december gaf ik mijn opdracht aan de koning trouwens terug. De dag voordien waren de onderhandelingen afgesprongen. Daarna werd Edmond Leburton tot informateur aangesteld. Zijn aanstelling leidde niet tot een ommekeer in de regeringsonderhandelingen. Ook Leburton wenste de aftredende coalitie voort te zetten en verklaarde dat hij zich uitsluitend aan zijn informatieopdracht zou houden. Hij en Van Eynde bleven opvallend vriendelijk voor mij. Van zijn kant bleef CVP-PSC-voorzitter Robert Houben het premierschap voor zijn parrij opeisen. Buiten mijzelf was er blijkbaar niemand die het vertrouwen van alle coalitiepartners genoot of was er niemand bereid zijn prestige op het spel te zetten. Ik werd dan maar opnieuw naar de frontlijn gestuurd.

Op 5 januari 1972 vroeg de koning mij een tweede keer de regering te vormen. Ik aanvaardde de opdracht, maar met weinig enthousiasme. In feite maakten Robert Houben, Robert Vandekerckhove en Léon Servais met de hulp van Leo Tindemans de nieuwe regering mogelijk. Zij rondden de laatste hoeken af. Op 14 januari, na een crisis van 68 dagen, werden ze het met de socialisten eens over een regeerakkoord. De hele duur van de onderhandelingen twijfelde ik eraan of ik de leiding van de regering zou opnemen. Uiteindelijk deed ik het toch.

Tijdens mijn eerste ronde als formateur richtte ik vijf werkgroepen van politici en technici op. Een eerste werkgroep hield zich bezig met de financiële en budgettaire problemen, een tweede met de ziekteverzekering, een derde met het sociaal beleid, een vierde met de militaire problemen en een vijfde met de herziening van het Schoolpact en andere onderwijsvraagstukken. Deze werkgroepen moesten een grondige stand van zaken in de respectieve beleidssectoren opmaken. Daarnaast waren er uiteraard nog de problemen die verband hielden met de uitvoering van de grondwetsherziening, zoals artikel 107quater over de gewestvorming en het statuut van de Voer. Voor de CVP-PSC voerden Robert Houben, Robert Vandekerckhove, Léon Servais, Paul Vanden Boeynants, Charles Hanin, Jos De Saeger en Renaat Van Elslande de onderhandelingen. Leo Tindemans, die aanvankelijk niet tot die kerngroep behoorde, voegde zich in een later stadium bij de CVP-onderhandelaars. De BSP was vertegenwoordigd door Edmond Leburton, Jos Van Eynde, André Cools, Léon Hurez, Willy Claes en Edward Anseele. Het meest opgemerkt was de aanwezigheid

van de Brusselaars Vanden Boeynants en Simonet. De Franstalige Brusselse socialisten hadden de communautaire politiek van de ontslagnemende regering niet gesteund. Vanden Boeynants had dat wel gedaan, hoewel schoorvoetend. Bovendien had hij zijn voorkeur voor een tripartite niet onder stoelen of banken gestoken.

Op mijn aandringen werd er tijdens de kabinetsformatie veel aandacht aan de financieel-economische problemen besteed. De verslechterde economische en budgettaire toestand

was een belangrijk element in de beslissing van de regering om de Kamers voortijdig te ontbinden. De budgettaire moeilijkheden vonden hoofdzakelijk hun oorsprong in het feit dat de invoering van de BTW geen neutrale operatie was. In 1971 was er geen groot probleem geweest. De opbrengst van de BTW in dat jaar was nagenoeg dezelfde als die van de overdrachttaks. Dat liet toe de begroting van 1971, zoals voorzien, met een klein boni af te sluiten. Maar het stond vast dat de toestand in 1972 en de daaropvolgende jaren aanzienlijk minder rooskleurig zou zijn. De invoering van het BTW-stelsel ging immers samen met de detaxering van de voorraden en van de investeringen onderworpen aan de BTW en met de afschaffing van de uitvoerbelasting. De gevolgen daarvan zouden in 1972 voor het eerst duidelijk merkbaar worden. Men verwachtte dat de fiscale ontvangsten voor dat jaar ongeveer achttien miljard BF lager zouden liggen dan in 1971.

De ontslagnemende regering had steeds het standpunt verdedigd dat de BTW evenveel moest opbrengen als het vorige stelsel. Dat betekende dat een nieuw ingrijpen noodzakelijk was. Ik stelde voor de BTW-tarieven op te trekken tot de oorspronkelijk voorziene tarieven, en bepaalde accijnzen en de vennootschapsbelasting te verhogen. Deze laatste maatregel vond ik verdedigbaar, omdat de ondernemingen voordeel haalden uit de terugbetaling van de belasting op de voorraden, de afschaffing van de uitvoerbelasting en de fiscale vrijstelling van investeringen.

De socialisten aanvaardden een verhoging van de vennootschapsbelasting, terwijl de CVP-PSC-onderhandelaars daarover verdeeld waren. Als belangrijkste bezwaar riepen zij de minder gunstige economische conjunctuur in. Er werd uiteindelijk voorgesteld dat de nieuwe regering aan *deficit spending* zou doen en voor 1972 een begroting zou opmaken met een tekort van vijftien à zestien miljard BF. Voor mij was dat onaanvaardbaar. Uiteindelijk werden de onderhandelaars het erover eens om de budgettaire en fiscale politiek aan de nieuwe regering over te laten en daarover slechts enkele concrete maatregelen in het regeerakkoord op te nemen. Zo werd onder meer bepaald de vennootschapsbelasting met één deciem te verhogen en een bijzondere procedure uit te werken voor de terugbetaling van de belastingen begrepen in de voorraden. Het regeerakkoord bepaalde dat voor 1972 'een matig budgettair deficit' aanvaard werd en dat 'aanpassingen van de ontvangsten' noodzakelijk waren 'om de budgettaire vooruitzichten te eerbiedigen'.

Mijn voorstellen voor een economisch relanceprogramma werden zonder grote problemen aanvaard: het uitvoeren van de geplande investeringsprogramma's en van nieuwe aanvullende investeringsprogramma's, het gebruiken van de conjuncturele schijf voor openbare werken in de buitengewone begroting, het bevorderen van de uitvoer, het aanwakkeren van de bouwsector en het beschermen van de koopkracht.

Ook de financiële structuren en de aanpassing ervan aan de internationalisering van het monetaire beleid waren voorwerp van discussie tijdens de regeringsonderhandelingen.

Van socialistische zijde werd aangedrongen op een efficiëntere deelname van de holdings en de financiële instellingen aan de economische planning en de financiële programmatie. De afspraak was dat de regering zich op dit terrein zou laten inspireren door de aanbevelingen van de Hoge Raad van Financiën. Ook verkregen de socialisten dat de overheidscontrole op de banken verstevigd zou worden. De socialisten vroegen in dit verband de benoeming van twee vertegenwoordigers van de overheid in de raden van bestuur van de drie grootste banken: de Generale Bank, de Bank van

Brussel en de Kredietbank. De CVP-PSC-onderhandelaars wezen die eis kordaat af. Zij beschouwden die als een onderdeel van de socialistische strategie om op alle financiële en economische sleutelposten vertrouwensmensen te benoemen. De discussie hierover werd nog bemoeilijkt door de socialistische eis bepaalde bevoegdheden van de Bankcommissie naar de Nationale Bank over te hevelen. In de Nationale Bank hadden zij verscheidene bevriende topambtenaren. De regeerovereenkomst sti-

puleerde alleen dat de respectieve bevoegdheden van de Nationale Bank en van de Bank-commissie nauwkeuriger zouden worden omschreven.

De BSP-onderhandelaars verkregen wel dat de overheid in het beheerscomité van de elektriciteitssector vertegenwoordigd zou worden.

Wat de ziekteverzekering betrof, stelde ik voor een franchise in te voeren om het financiële evenwicht in die sector te herstellen. Dit voorstel werd niet aanvaard. Zowel de socialisten als de CVP-PSC schrokken ervoor terug om ingrijpende en efficiënte maatregelen te nemen om het tekort in de ziekteverzekering te verminderen. De socialistische onderhandelaars drongen bijzonder sterk aan op het invoeren van een algemene controle op de medische prestaties. Daardoor zou het mogelijk zijn de evolutie van de uitgaven beter te becijferen en de prestaties van elke hulpverlener na te gaan. Van CVP-PSC-zijde werd aangevoerd dat die controle de autonomie van de ziekenfondsen in het gedrang kon brengen. Uiteindelijk werd ze toch aanvaard.

De CVP-PSC-onderhandelaars wilden echter niet weten van het socialistische voorstel om de bevoegdheden van het ministerie van Sociale Voorzorg inzake het bestuur van de verzorgingsinstellingen over te hevelen naar het ministerie van Volksgezondheid. Dit zou nochtans logisch zijn geweest, want de minister van Volksgezondheid was verantwoordelijk voor het medische en paramedische korps.

De CVP-PSC wilde dan weer dat de ziekenhuiswet tot alle psychiatrische instellingen werd uitgebreid. Hierover werd een principieel akkoord bereikt. De financiering van de uitbreiding bleef echter in het vage.

Over het sociaal beleid werd langdurig onderhandeld. Het bereikte akkoord gaf echter geen voldoening. Hoewel de socialisten op verscheidene punten genoegdoening kregen en hun verkiezingsprogramma in belangrijke mate konden doordrukken, onder meer wat de verhoging van de arbeiderspensioenen tot 90.000 BF per jaar betreft, verzetten ze zich met hand en tand tegen de CVP-PSC-voorstellen. Zo weigerden zij in eerste instantie een gewaarborgd minimuminkomen van 60.000 BF voor behoeftige bejaarden te aanvaarden. Later waren zij bereid de CVP-PSC gedeeltelijk tegemoet te komen. In de regeringsverklaring werd de bepaling opgenomen dat het gewaarborgd inkomen door opeenvolgende verhogingen ‘ten laatste op 1 januari 1975’ 60.000 BF moest bedragen.

Ook het invoeren van een sociaal-pedagogische toelage was een wrijvingspunt. De CVP-PSC, daarbij sterk gesteund door de christelijke sociale organisaties, wilden zo'n toelage invoeren ten voordele van moeders aan de haard met kinderen jonger dan drie jaar en van wie de echtgenoot een bescheiden inkomen had. Hierover werd een vaag en vrijblijvend compromis bereikt. Het bepaalde dat een vergoeding zou worden toegekend ‘na een grondige studie’, en dan zowel aan werkende moeders als aan moeders aan de haard.

Er werd ook hard onderhandeld over het defensiebeleid en meer bepaald over de organisatie van het leger. De socialisten wilden radicale hervormingen in het leger en wilden de inkorting van de militaire diensttijd versnellen. De voorstellen van de socialisten kwamen neer op de politisering van het leger. Zij gingen op dit vlak tot het uiterste, zeer tegen de zin van de CVP-PSC-onderhandelaars. Zo wilden zij dat officieren, beroepsmilitairen en rijkswachters zich bij politieke partijen en syndicale organisaties zouden kunnen aansluiten en zelfs het recht op staking zouden krijgen.

De BSP-onderhandelaars ondernamen ook een poging om de rijkswacht los te haken van het ministerie van Landsverdediging en onder de bevoegdheid van

Binnenlandse Zaken te brengen. Ook waren zij voorstander van de oprichting van een nationale politiedienst. Deze laatste eisen werden niet ingewilligd.

Op vraag van de socialisten bepaalde het regeerakkoord dat de militairen dezelfde rechten als het overheidspersoneel zouden krijgen. Er zou voor hen ook een syndicaal statuut

uitgewerkt worden, maar nadrukkelijk werd hieraan toegevoegd dat dit statuut 'het stakingsrecht onder al zijn vormen' zou uitsluiten. De vermindering van de duur van de legerdienst werd in het vooruitzicht gesteld, maar er werd geen concrete datum vermeld.

In reactie op het socialistische eisenpakket eisten de geprikkelde CVP-PSC-onderhande-laars dat het NAVO-lidmaatschap van ons land en de integrale uitvoering van onze NAVO-verbintenissen in het regeerakkoord bevestigd werden.

Terwijl de discussie over het defensiebeleid het wantrouwen tussen de beide onderhandelende partijen voedde, deden zich bij de bespreking van het buitenlands beleid geen vermeldenswaardige moeilijkheden voor. Inzake buitenlandse politiek werd de voorrang gegeven aan drie doelstellingen: de Europese eenmaking, de versteviging van de wereldvrede en de verhoging van de ontwikkelingssamenwerking.

De onderwijsproblemen en de uitvoeringvan de grondwetsherziening

In tegenstelling tot de socialisten, die hoofdzakelijk sociaal-economische thema's en hervormingen in het leger op de onderhandelingsagenda inschreven, vroeg de CVP-PSC-delegatie vooral aandacht voor de onderwijsproblemen en de verdere uitvoering van de grondwetsherziening. Met aandrang vroeg de CVP-PSC alle bestaande discriminaties tussen het officieel en het vrij onderwijs weg te werken: de ongelijkheden inzake de wedden van het religieuze personeel, bepaalde sociale voordelen, het leerlingenvervoer en de werkingskosten. Er werd door de CVP-PSC ook aangedrongen op overheidssubsidies voor scholenbouw in het vrij onderwijs, in het bijzonder voor het vrij secundair onderwijs. De schulden stapelden zich op en een aantal vrije onderwijsinstellingen vreesden wegens een gebrek aan financiële middelen hun deuren te moeten sluiten.

Het bleek onmogelijk om van de socialistische onderhandelaars concrete engagementen te verkrijgen. Zij beperkten zich tot enkele intentieverklaringen en verwezen voorts naar de komende onderhandelingen over de herziening van het Schoolpact. In alle objectiviteit moet ik getuigen dat de BSP-onderhandelaars in een moeilijke positie zaten. Zij zouden vrijwel zeker door hun basis worden teruggefloten als zij ermee akkoord gingen alle discriminaties op te heffen. Daarenboven hadden de CVP en de PSC de verkiezingen niet gewonnen. 'De Guimardstraat' en andere katholieke pressiegroepen die de CVP en de PSC sterk onder druk zetten, hielden onvoldoende rekening met de politieke machtsverhoudingen.

Persoonlijk was ik van oordeel dat in een stevige regering voor het vrij onderwijs gunstige oplossingen konden worden bekomen. Het bewijs daarvan was het eerder bereikte akkoord over de financiering van de vrije universiteiten en de oplossing voor het bijzonder onderwijs. In deze laatste sector genoten de vrije onderwijsinstellingen van een genereuze financiële regeling.

Wat de uitvoering van de grondwetsherziening betrof, rees er geen enkel probleem over artikel 107quater inzake de gewestvorming. Beide delegaties namen een voorzichtige houding aan. De regering moest zich houden aan de adviezen van de Werkgroep der 28 over de bevoegdheden van de gewestraden. Heel uitdrukkelijk werd ook gesteld dat de gewestvorming het nationale beleid niet in het gedrang mocht

brengen. Er werd ook afgesproken de gewestraden uit de Kamerleden van elk gewest samen te stellen. De kredieten van de raden zouden bij wet worden vastgelegd in functie van diverse criteria, zoals de fiscale ontvangsten in elk gewest, de bevolking, de werkloosheid, de oppervlakte, het gemiddelde inkomen en het aantal pendelaars.

De onderhandelaars gingen akkoord met de formule die ik voorstelde voor de verdeling van de kredieten tussen Vlaanderen en Wallonië in het kader van de economische expansie. Daarover waren vroeger in de regering en erbuiten verscheidene keren heftige betwistingen

ontstaan, omdat daarbij de pariteitsregel toegepast werd. Voortaan zouden de kredieten volgens objectieve criteria verdeeld worden. Dat betekende dat 57,25 procent van de kredieten naar Vlaanderen zou gaan en 42,75 procent naar Wallonië.

De toepassing van de taalwetten werd eveneens op de agenda van de onderhandelingen ingeschreven. In 1963 was bedongen dat na tien jaar, in concreto per 1 september 1973, een volledige pariteit moest bestaan tussen Nederlandstalige en Franstalige hogere ambtenaren in de centrale administratie, de parastatalen en alle gemeentebesturen van de Brusselse agglomeratie. Er was echter nooit een begin gemaakt met de toepassing van die regel. Vooral in Brussel, dreigde een explosieve toestand. Mijn suggestie om de vice-gouverneur van de provincie Brabant de opdracht te geven een planning op te stellen voor de uitvoering van de pariteitsregel werd verworpen. De tegenstand kwam uiteraard vooral van de Brusselse onderhandelaars. Uiteindelijk werden geen concrete besluiten genomen. Er werd in het regeerakkoord alleen in algemene termen naar de toepassing van de taalwetgeving verwezen: de regering had de plicht 'te waken over de daadwerkelijke en loyale toepassing' van die wetgeving. De CVP-onderhandelaars waren over dit resultaat teleurgesteld.

De grootste knelpunten tijdens de onderhandelingen waren de toepassing van de culturele autonomie en het statuut van de Voer.

Het Voerontwerp dat Fernand Dehousse in juli 1971 had ingediend en dat ondertekend was door alle ministers, lag de CVP bijzonder zwaar op de maag. Het bepaalde niet alleen dat de Voergemeenten onder het gezag van Binnenlandse Zaken zouden worden gebracht, maar ook dat de Franstaligen ruime faciliteiten zouden krijgen. Dat was de afspraak die tijdens de kabinetsformatie in 1968 was gemaakt. Op een van de eerste bijeenkomsten van de onderhandelaars verklaarde CVP-voorzitter Vandekerckhove dat zijn partij zich nooit geëngageerd had om het ontwerp van Dehousse goed te keuren. Vandekerckhove wierp ook op dat het in strijd was met de grondwet, omdat het niet uitdrukkelijk stipuleerde dat de Voergemeenten tot het Nederlandse taalgebied behoorden. Artikel 3bis van de nieuwe grondwet bepaalde immers dat elke gemeente tot één van de vier taalgebieden behoorde. Bovendien kon de CVP volgens Vandekerckhove alleen een wijziging van het statuut van de Voergemeenten aanvaarden als het kanton Komen hetzelfde statuut kreeg. De socialisten verwierpen deze zogenaamde wederkerigheid tussen de Voerstreek en Komen.

Na verloop van tijd echter, voor een deel als gevolg van de vermoeidheid bij de onderhandelaars, erkende ook de socialistische delegatie dat het ontwerp-Dehousse niet in overeenstemming was met de nieuwe grondwet. Toen ik voorstelde op het ontwerp-Dehousse een amendement in te dienen waarin uitdrukkelijk zou worden gesteld dat de Voergemeenten tot het Nederlandse taalgebied behoorden, ontstonden er nieuwe moeilijkheden. Door de CVP-onderhandelaars werd opgemerkt dat het ontwerp-Dehousse verder ging dan afgesproken was tijdens het formatieberaad in 1968. Zij bleven ook insisteren op het beginsel van de wederkerigheid tussen, het statuut van de Voergemeenten en dat van Komen. De socialisten zochten naar een oplossing waarmee artikel 3bis inzake de taalgebieden en artikel 59bis inzake de cultuurraden kon worden omzeild. Voor de CVP was dat onaanvaardbaar. Een dergelijke formule zouden haar fracties nooit slikken. Uiteindelijk werd beslist het ontwerp van Dehousse te hernemen. De vrije taalkeuze inzake administratie en onderwijs zou voor de inwoners van de Voergemeenten bijgevolg gerealiseerd

worden, maar er zou ook gepreciseerd worden dat die gemeenten tot het Nederlandse taalgebied bleven behoren. De formulering van deze paragraaf in het regeerakkoord was van de hand van Robert Houben.

Tijdens de onderhandelingen verklaarde ik dat het Voerdossier 'een kleine egel is die rondloopt in de tuinen van de regering'. Later werd geregeld naar mijn uitspraak verwezen telkens de Voerkwestie in de politieke actualiteit kwam.

Het was niet op de Voerkwestie dat de onderhandelingen tijdens mijn eerste formatieronde vastliepen. De oorzaak van de mislukking was de onenigheid over het onderwijsbeleid en vooral de interpretatie van de culturele autonomie.

De BSP-onderhandelaars hadden een minimalistische visie op de culturele autonomie. Gezien het CVP-overwicht in de Nederlandse cultuurraad wilden ze de bevoegdheden en de budgettaire armslag van de cultuurraden zoveel mogelijk beperken. Daartegenover was er een strekking aan CVP-PSC-zijde die de culturele autonomie wilde versterken en de onderwijsbevoegdheden van de cultuurraden wenste uit te breiden.

De CVP-PSC-onderhandelaars verdedigden de stelling dat de cultuurraden bevoegd waren voor de uitvoering van de begroting van Nationale Opvoeding met uitzondering van de kredieten die onder de toepassing van het Schoolpact vielen en de kredieten die voortvloeiden uit wettelijke en reglementaire bepalingen. De socialisten gingen hiermee niet akkoord. Zij betwijfelden of de cultuurraden in staat waren om te beraadslagen over bijvoorbeeld de kredieten voor de universiteiten en de werkingskosten van de rijksscholen. Zij merkten op dat artikel 59bis geen enkele bepaling bevatte die verwees naar bevoegdheden van de cultuurraden over de onderwijsbegroting of bepaalde posten ervan. Paragraaf 6 van artikel 59bis bepaalde immers dat het nationale parlement het globale krediet bepaalde dat ter beschikking zou worden gesteld van elke cultuurraad en dat die raden de bestemming ervan bij decreet vastlegden. De CVP-PSC beriep zich dan weer op punt 13 van het regeerakkoord van juni 1968, waarin gezegd werd dat 'de wetgevende macht zich niet meer bezighoudt met de begrotingen van de ministeries van Nationale Opvoeding en van Cultuur van het Franstalige en Nederlandstalige regime'. Op basis hiervan eiste de CVP-PSC dat bijna alle kredieten voor onderwijs in de dotatie van de cultuurraden zouden worden opgenomen.

Gezien de meningsverschillen stelde de CVP-PSC-delegatie voor de problematiek te laten onderzoeken door de commissies die het reglement van de cultuurraden zouden vastleggen. Een andere mogelijkheid was dat na de totstandkoming van de regering een werkgroep zou worden geïnstalleerd, die zou worden voorgezeten door de twee ministers van Nationale Opvoeding en de twee ministers van Cultuur. Die zouden op hun beurt een beroep doen op de verslaggevers van de Kamer- en Senaatscommissie over artikel 59bis van de grondwet tot oprichting van de cultuurraden. De socialisten verwierpen ook dit voorstel. Hierop liepen de onderhandelingen vast.

Tijdens mijn tweede ronde als formateur werd wel een akkoord bereikt. Het hield in dat in de begrotingen van Nationale Opvoeding het onderscheid zou worden gemaakt tussen zogenaamde onaantastbare kredieten en kredieten waarvan de cultuurraden de bestemming zouden bepalen. Het parlement zou de eerste kredieten en het globale bedrag van de tweede goedkeuren. De volledige begrotingen zouden aan de cultuurraden worden overgemaakt, die dan de bestemming van de aan hen toegewezen kredieten zouden regelen. De cultuurraden konden amendementen op de zogenaamde onaantastbare kredieten indienen waarover de regering zich zou uitspreken. Er werd ook beslist een commissie op te richten die in de loop van 1971 advies moest uitbrengen over een nauwkeuriger afbakening van de begrotingsbevoegdheden van het parlement en van de cultuurraden.

Dit compromis kwam slechts na veel moeilijkheden tot stand. Het fanatisme waarmee CVP-PSC-voorzitter Robert Houben aandrong op de uitbreiding van de bevoegdheden van de cultuurraden, beviel de socialisten allerminst.

Het resultaat van de langdurige en harde formatiegesprekken was net als in 1968 een bijzonder omstandig akkoord. De tekst ervan werd integraal in het *Belgisch Staatsblad* gepubliceerd. Sommigen noemden het een nieuwe bijbel. Dat was geenszins overdreven. De nieuwe regering zat in feite vastgeketend aan het akkoord. Ik was daar niet gelukkig mee. Het sterkte mij in mijn overtuiging dat in de toekomst bij de regeringsvorming nieuwe methoden

moesten worden gebruikt. Het volstond volgens mij dat de grote partijen het eens werden over de grote krachtlijnen van een regeerprogramma. Daarna konden details worden besproken. Mijn ervaring leerde me dat heel wat concrete problemen rond de regeringstafel konden worden opgelost.

Opvallend was ook de massale hoeveelheid memoranda die aan de onderhandelaars en mijzelf gericht werden. We werden er letterlijk onder bedolven. Niet alleen de traditionele organisaties, maar ook andere organisaties bleken allerlei, dikwijls de meest tegenstrijdige, maar wel onmiddellijk in te willigen verzuchtingen te hebben. De indruk die ik bij de vluchtige lectuur van al die documenten opdeed, was dat iedereen voorstander was van een hele reeks bijkomende uitgaven, terwijl niemand te vinden was voor meer belastingen om die uitgaven te financieren. Blijkbaar beschouwde men de Staat als een koe, die in de hemel wordt gevoed en op aarde, meer bepaald in ons land, wordt gemolken.

De nieuwe regering

De samenstelling van de nieuwe regering was een al even harde dobber als de onderhandelingen over het regeerakkoord. Nog meer dan de vorige keer wilden de partijvoorzitters hun zeg hebben bij de keuze van de ministers en de verdeling van de portefeuilles over de fracties, belangengroepen, steden en provincies. Bovendien moest er rekening worden gehouden met het nieuwe grondwetsartikel over de paritaire samenstelling van de ministerraad. Ik voerde dit artikel naar de letter en de geest uit: de nieuwe regering bestond uit negentien ministers, evenveel Nederlandstalige als Frantalige, mijzelf uitgezonderd: vijf CVP'ers, vier PSC'ers, vijf Franstalige socialisten en vier Vlaamse socialisten. Bij de staatssecretarissen was er een overwicht van Vlamingen: zes Vlaamse en vier Franstalige staatssecretarissen. De voltallige regering telde dus zestien Nederlandstaligen en dertien Franstaligen.

De socialisten pasten in eigen rangen de pariteit strikt toe: zij hadden zeven Franstalige en evenveel Nederlandstalige vertegenwoordigers in de regering. Een andere optelling toont aan dat de socialisten ook een perfect evenwicht tussen de gewesten nastreefden. Zij hadden bij de ministers vier Walen, vier Vlamingen en één Franstalige Brusselaar, bij de staatssecretarissen twee Walen, twee Vlamingen en één Nederlandstalige Brusselaar.

Bij de CVP-PSC lagen de verhoudingen anders. De CVP had bij de ministers vijf Vlamingen, van wie één uit de rand van Brussel. Haar drie staatssecretarissen waren eveneens Vlamingen. De PSC had drie Waalse ministers en één minister uit Brussel. De beide staatssecretarissen waren Walen.

Het was een hele prestatie om een ploeg samen te stellen die niet uitgebreider was dan de vorige regering. Een tijdlang had ik een scenario voor een regering van 33 leden voor ogen gehad: 21 ministers en 12 staatssecretarissen. Uiteindelijk kwam ik tot een regering van 19 ministers en 10 staatssecretarissen. Hoewel er twaalf neofieten waren, bleef de regeringstop ongewijzigd. Pierre Harmel bleef minister van Buitenlandse Zaken, André Cools vice-eerste minister en ikzelf eerste minister. Cools stond wel Economische Zaken af aan Henri Simonet. Het was absoluut nodig een Franstalige Brusselse socialist in de regering op te nemen. De ervaring met het vorige

kabinet had uitgewezen dat men niet tegen Brussel kan regeren, zoals men ook niet tegen Vlaanderen of Wallonië kan regeren. Naast Simonet was Brussel in de regering ook vertegenwoordigd door Paul Vanden Boeynants. Het was een verrassing dat hij Landsverdediging kreeg. Na een onderhoud met André Cools had ik beslist geen beroep te doen op Vanden Boeynants voor Economische Zaken of Openbare Werken. Ik had geen enkele reden om aan zijn correctheid te twijfelen. Bepaalde perscampagnes tegen hem, die zoals gewoonlijk zeer onrechtvaardig waren, maakten het echter onmogelijk Vanden Boeynants een economisch departement te geven. Hij zou ongetwijfeld een uitstekend minister

van Middenstand zijn geweest, maar dit departement was voor een gewezen eerste minister onvoldoende prestigieus.

Andere nieuwe ministers waren: voor de CVP Renaat Van Elslande (Binnenlandse Zaken), voor de PSC Léon Servais (Volksgezondheid en Gezin) en voor de BSP Léon Hurez (Nationale Opvoeding, Franstalig) en Willy Claes (Nationale Opvoeding, Nederlandstalig). Deze laatste was 33 jaar en de jongste minister. Sedert zijn verkiezing in 1968 had hij zich als een uitstekend parlementslid gemanifesteerd. Bij de staatssecretarissen had de CVP als nieuweling Luc Dhoore, de challenger in Limburg van Willy Claes, Antoon Steverlynck (Landbouw en Middenstand), de PSC Alfred Califice (Waalse Ruimtelijke Ordening en Huisvesting) en Léon Remacle (Openbaar Ambt), en de BSP Edouard Close (Waalse Streekeconomie) en Frank Van Acker (Begroting).

Naast de nieuwelingen waren er ook blijvers. Sommigen bleven minister en behielden dezelfde portefeuille: Jos De Saeger (Openbare Werken), Frans Van Mechelen (Nederlandse Cultuur), Alfons Vranckx (Justitie), Louis Major (Tewerkstelling en Arbeid) en Edward Anseele (PTT). Anderen kregen een nieuwe portefeuille: Leo Tindemans (Landbouw en Middenstand), Charles Hanin (Franse Cultuur) en Louis Namèche (Sociale Voorzorg). De twee ministers-staatssecretarissen uit de vorige regering werden allebei minister: André Vlerick (Financiën) en Léon Delmotte (Verkeerswezen). Een aantal ministers uit de vorige regering werd staatssecretaris: de BSP'ers Lucien Harmegnies (Ontwikkelingshulp), August Breyne (Ruimtelijke Ordening en Stedebouw), Hendrik Fayat (Buitenlandse Handel) en Theo Lefèvre (Wetenschapsbeleid). De omstandigheden waarin Lefèvre staatssecretaris werd, heb ik in een van de vorige hoofdstukken al uitgelegd. Ik wil er hier nog aan toevoegen dat ik Lefèvre eerst als minister op mijn lijstje had staan. Dat was in het scenario van 21 ministers en 12 staatssecretarissen, dat om de bovenvermelde reden niet haalbaar was. Indien ik van Wetenschapsbeleid een ministerportefeuille had gemaakt, dan hadden de socialisten er ook een belangrijk ministerie bij moeten krijgen. Bovendien was de gezondheidstoestand van Lefèvre van die aard dat hij geen zwaar departement meer kon beheren.

Hendrik Fayat en Antoon Steverlynck waren de twee buitenparlementaire regeringsleden. Fayat was op 7 november 1971 niet meer herkozen.

Aangezien er twaalf nieuwe gezichten in de regering waren, waren er evenveel vertrekkers. De grootste aflossing gebeurde bij de PSC. Jean Snoy et d'Oppuers, Charles Héger, Albert Parisis, René Pêtre en Raymond Scheyven vielen uit de boot. Snoy was niet meer herverkozen en Scheyven kon ik niet opnemen, omdat ik met Simonet en Vanden Boeynants reeds twee Franstalige Brusselaars in de regering had. Bij de BSP verdwenen Piet Vermeylen, Fernand Dehousse, Maurice Denis en Abel Dubois. Dehousse en Denis waren niet herverkozen. Aan CVP-zijde kwamen Fred Bertrand, Placide De Paepe en P.W. Segers niet meer terug. Bertrand en De Paepe waren het slachtoffer van de eis naar vernieuwing en verjonging. P.W. Segers was niet meer gecoöpteerd als senator, omdat hij de leeftijdsgrens bereikt had. In feite had de CVP die statutaire regel ook op mij moeten toepassen, maar in tegenstelling tot P.W. Segers werd mij een uitzondering toegestaan, hoewel ik die niet gevraagd had. Ik heb mij daarover altijd gegeneerd gevoeld. Overigens was het vertrek van P.W. Segers een groot verlies voor mij en de regering. Ik verloor in hem een trouwe bondgenoot en een wijs minister.

Het viel ook op dat de portefeuilles van Communautaire Betrekkingen niet behouden werden. Het was een aanwijzing dat ik niet meer rekende op een tweederde meerderheid voor de uitvoering van de grondwetsherziening, onder andere van artikel 107quater. Een drieledige regering was onmogelijk gebleken en de liberalen hadden al duidelijk gemaakt dat zij geen tweede keer vanuit de oppositie de regering bij de grondwetsherziening zouden helpen. Als formateur hadden zij mij voortdurend gehekeld voor het trage verloop van de

onderhandelingen en mij verscheidene keren aangemaand ermee op te houden. Zij hadden mij de vroegtijdige verkiezingen van 7 november nog niet vergeven.

In de ochtend van 21 januari 1972 legden de ministers en staatssecretarissen de grondwettelijke eed af. In de namiddag had de eerste voltallige vergadering van de regering plaats. Aangezien voor de eerste keer een regering was samengesteld met staatssecretarissen, overeenkomstig de nieuwe grondwet, moest een onderscheid worden gemaakt tussen de regeringsraad en de kabinetsraad. Van deze laatste maakten, zoals de grondwet voorschreef, alleen de ministers deel uit. De staatssecretarissen zouden ambtshalve niet aan de kabinetsraad deelnemen. Dat zouden ze alleen doen indien een punt op de agenda was ingeschreven dat tot hun bevoegdheid behoorde.

Een van de problemen als gevolg van de nieuwe structuren was de bevoegdheidsafbakening tussen een minister en de aan hem toegevoegde staatssecretaris(sen). Tijdens de kabinetsformatie was overeengekomen dat in elk betrokken departement een protocol de bevoegdheden tussen de minister en de staatssecretaris nauwkeurig zou afbakenen. Aangezien de staatssecretarissen vooral een uitvoerende taak hadden, moesten zij ook de mogelijkheden krijgen om die taak naar behoren uit te oefenen. Dat betekende dat zij op eigen houtje ministeriële besluiten konden uitvaardigen. Voor wetsontwerpen en koninklijke besluiten was de mede-handtekening van hun voogdijminister nodig. Eenmaal in het bezit van de diverse protocollen zou ik samen met de vice-eerste minister en de betrokken minister de bevoegdheidsverdeling en het ondertekeningsrecht van de staatssecretaris(sen) in een koninklijk besluit vastleggen.

Net als bij mijn vorige regeringen drong ik erop aan geen uitgebreide ministeriële kabinetten samen te stellen en de reglementering strikt na te leven: vijf medewerkers van niveau 1 en een aantal uitvoerende bedienden. Ik verwittigde de ministers dat zij voor elke afwijking mijn voorafgaand akkoord nodig hadden. Ik vond het niet opportuun en ook niet nodig de staatssecretarissen met een afzonderlijk en volledig kabinet te omgeven. Zij kregen wel een secretariaat dat maximaal uit acht leden mocht bestaan, uitvoerend personeel inbegrepen. Met mijn akkoord kon die samenstelling uitgebreid worden, indien de staatsscecretaris een andere politieke kleur had dan zijn voogdijminister en indien hij een uitgebreid pakket bevoegdheden had.

Na deze afspraken boog de ministerraad zich over het ontwerp van regeringsverklaring.

De CVP aanvaardt gelaten de nieuwe coalitie met de BSP

Op 25 januari las ik de regeringsverklaring voor in Kamer en Senaat. Ze was een samenvatting van het eerder gesloten akkoord. Over de inhoud ervan weid ik hier niet meer uit, omdat de belangrijkste punten reeds vermeld werden. Alleen wil ik er nog op wijzen dat naast de klassieke of traditionele politieke thema's ook nieuwe accenten werden gelegd: geen absolute voorrang aan de economie maar wel aan de mens, echte inspraak in verschillende sectoren en aandacht voor de bedreiging van het leefmilieu. Wat dit laatste betrof nam de regering zich voor een coherent beleid te voeren en een ministerieel comité op te richten dat over een jaarlijkse dotatie van

twee miljard BF zou beschikken. Thans lijkt dit een klein bedrag, maar in het begin van de jaren zeventig was dat een echte innovatie.

Haast evenveel aandacht als de regeringsverklaring kregen enkele incidenten die zich in het parlement voordeden. Zowel in de Kamer als in de Senaat verlieten de vrouwelijke leden de vergaderzaal toen ik naar het spreekgestoelte ging. Hiermee wilden zij protesteren tegen de afwezigheid van vrouwen in mijn regering. Dat was echter niet mijn schuld. De protesterende vrouwen hadden zich beter tot de voorzitters van de coalitiepartijen gewend. Ik had deel uitgemaakt van de regering die in 1948 de vrouwen stemrecht gaf voor de parlements-

verkiezingen. Sedertdien had ik de vrouwenbeweging gesteund. Ik vond het belangrijk dat ook vrouwen aan het politieke leven deelnamen. In mijn eigen arrondissement had ik waardevolle vrouwelijke krachten in de CVP steeds aangemoedigd.

In de Senaat weigerde de liberale fractie de voorlezing van de regeringsverklaring bij te wonen, omdat de tekst ervan vooraf aan de pers was overhandigd. Dit was nochtans een traditie. De liberalen wilden in de eerste plaats aantonen dat ik van hen geen geschenken hoefde te verwachten.

Veel belangstelling ging ook naar een groep Waalse jonge boeren, onder wie ene José Happart, die een jonge stier, een vijftal biggetjes, kippen en duiven, bijna een klein neerhof, in de wandelgangen van het parlement wist binnen te loodsen. Een zaalwachter, die even de grote deur van de Senaat opendeed om te zien wat er aan de hand was, kon nog net de deur weer dichtdoen en zo verhinderen dat de zwart-wit gevlekte stier de zaal binnenkwam. De Senaat bleef aldus van incidenten gespaard en de voorlezing van de regeringsverklaring kon rustig worden voortgezet. Vanzelfsprekend liep de perstribune onmiddellijk leeg.

Veel parlementsleden lieten zich tijdens het investituurdebat weer verleiden tot breedvoerige commentaren op de regeringsverklaring en het regeerakkoord. Niet minder dan 57 volksvertegenwoordigers en 74 senatoren defileerden op het spreekgestoelte. Onvermijdelijk leidde dat tot veel herhalingen, waardoor het animo gedrukt werd en de belangstelling voor het investituurdebat snel verflauwde.

In de Kamer deed de oppositie nochtans haar best om met scherpe kritiek leven in de brouwerij te brengen. De liberale fractieleider in de Kamer René Lefèbvre noemde de regeerovereenkomst een ‘façade-akkoord’ Hij haalde ook fel naar mij persoonlijk uit en verklaarde dat ik de oorzaak was van ‘de degradatie van de politieke toestand’. VU-voorzitter Frans Van der Elst bracht een variatie op hetzelfde thema. Voor hem was het regeerakkoord ‘zielig lapwerk’. Voor het overige vond Van der Elst weer eens dat Vlaanderen ‘bedrogen’ werd. De FDF'er Lucien Outers omschreef de regering als de ‘regering van de overwonnenen’. Een merkwaardige uitspraak vermits de meerderheid evenveel zetels had als tijdens de vorige legislatuur. RW-woordvoerder François Perin riep de oppositie op tot een dialoog over de gewestvorming en een gemeenschappelijke strijd tegen de nieuwe regeringsploeg. Perin viel nog om een tweede reden op. Hij zegde namelijk de steun van zijn fractie toe voor de uitvoering van artikel 107quater over de gewestvorming. De PVV'er Willy De Clercq sprak niet alleen harde oppositietaal, maar deed de waarheid ook geweld aan met zijn verklaring dat mijn vorige regering ‘een gat in de Schatkist van 35 miljard BF had nagelaten’.

Het debat in de Senaat was in vele opzichten een herhaling van dat in de Kamer.

Veel senatoren van de oppositie uitten overdreven kritiek waardoor die zijn effect miste. Voorts hoorde ik net als in de Kamer talrijke jeremiades over de vele problemen die in het regeerakkoord en de regeringsverklaring werden ‘vergeten’. Volgens deze volksvertegenwoordigers en senatoren had men dus nog veel langer moeten onderhandelen, over de meest uiteenlopende vraagstukken, tot in de details. Andere leden van de Kamer en de Senaat maakten dan weer hun beklag over het feit dat het parlement door het gedetailleerde en uitvoerige regeerakkoord tot een uitvoerend orgaan werd gedegradeerd. Belangrijk in de Senaat was de verklaring van PVV-voorzitter Pierre Descamps dat zijn partij niet a priori de regeringsvoorstellen in verband met de uitvoering van de grondwetsherziening zou verwerpen. Maar ze

zou niet meer deelnemen aan buitenparlementaire bijeenkomsten over communautaire problemen met de partijtop van de meerderheid, zoals ze dat tijdens de vorige legislatuur had gedaan.

Ik liet de kakofonie van kritiek en de golven van welsprekendheid over mij heen gaan tijdens het investituurdebat. In mijn repliek ging ik niet in op bijzonderheden. Alleen over de financieel-economische toestand weidde ik uit, om De Clercq op zijn plaats te zetten. Zel-

den waren de openbare financiën zo goed beheerd als de voorbije jaren. De openbare schuld was niet ernstig verhoogd en onze munt bekleedde een ijzersterke positie. Dankzij het gezonde financiële beleid was het mogelijk in 1972 een buitengewoon investeringsprogramma uit te voeren. Tegen deze argumentatie kon De Clercq in feite weinig inbrengen.

Voorts betreurde ik in mijn repliek dat de overtalrijke sprekers geen aandacht hadden voor de nieuwe thema's. Het was niet om modieus te doen dat ik die in de regeringsverklaring had opgenomen. Zij lagen mij persoonlijk nauw aan het hart. Het humaniseren van de economische groei vond ik een van de grootste uitdagingen. Economie en techniek namen in het leven van de mens een grotere plaats in dan ooit tevoren. Maar zij mochten geen doel op zich zijn, maar wel middelen tot verheffing van de mens. Het gigantisme op economisch en sociologisch vlak moest worden bestreden door middel van decentralisatie, door het vrijwaren van de kleine en middelgrote ondernemingen, door een op menselijke maat opgevatte politiek van huisvesting, ontspanning en stedebouw. In interviews en toespraken van de voorbije maanden had ik voortdurend die klemtonen gelegd. Ik deed dat onder meer in het interviewboek met vooraanstaande politici dat de journalisten Frans Verleyen en Hugo De Ridder in 1971 publiceerden. Eén van mijn uitspraken gebruikten de journalisten trouwens als titel voor het boek: *Waar is nu mijn mooie boomgaard*?

In de Senaat werd met veel belangstelling geluisterd naar mijn standpunt over de invoering van reclame op radio en tv. Enkele dagen voor het Senaatsdebat had ik aan een journalist gezegd dat daaraan niet te ontsnappen was. De geschreven pers was daarover zeer ongerust, omdat de invoering van etherreclame in Frankrijk en Nederland zeer nadelige financiële gevolgen had voor kranten en weekbladen. Ik probeerde de geschreven pers gerust te stellen en zei dat de regering met de betrokkenen overleg zou plegen voor ze een beslissing nam. Er zou echter nadien nog veel over gepraat en geschreven worden. Voor de kranten en weekbladen, die een belangrijk deel van hun inkomsten uit reclame haalden, was het een zeer belangrijk probleem. Maar de evolutie naar publiciteit op radio en tv was niet tegen te houden. Er vloeide trouwens reeds reclame via buitenlandse tv- en radiozenders ons land binnen.

De Kamer gaf op 28 januari in de vroege ochtend, om 4.30 uur, de regering het vertrouwen met 124 stemmen tegen 73 bij 4 onthoudingen. De Senaat deed hetzelfde in de namiddag van 3 februari met 100 stemmen tegen 57 bij 5 onthoudingen. De meerderheid bleek op het eerste gezicht eensgezind te zijn. In de Hoge Vergadering stemde niemand van de coalitiepartijen tegen en geen enkel lid onthield zich. In de Kamer waren er bij de meerderheid slechts twee onthoudingen.

Bij nader inzien was de eenstemmigheid minder groot dan de uitslag van het investituurdebat liet vermoeden. De CVP-fracties aanvaardden eerder gelaten en noodgedwongen de nieuwe regering. Dat was al tot uiting gekomen tijdens de meer dan zes uur durende bespreking van het regeerakkoord in de Partijraad op 19 januari. Verscheidene sprekers op die bijeenkomst reageerden ontgoocheld op de voorstellen inzake de uitvoering van de grondwetsherziening. Wilfried Martens betoogde in een scherpe toespraak dat het regeerakkoord niet getuigde van ‘een brede visie’ en dat de socialistische partijleiding ‘een unitaristisch offensief’ had ingezet. Tijdens het investituurdebat in de Kamer verklaarde Karel Blanckaert dat de CVP-fractie de regeringsverklaring niet als een bijbel beschouwde, maar als een ‘intentieverklaring’.

Jan Verroken van zijn kant nam geen vrede met het voorstel over de Voerkwestie. Volgens hem bracht dat het taalgrenscompromis van 1962-63 in het gedrang. De CVP was blijkbaar niet van plan de staatshervorming te laten rusten.

De andere fracties van de coalitie toonden zich eveneens terughoudend. De PSC mopperde, omdat zij zich benadeeld achtte bij de verdeling van de portefeuilles van de staatssecretarissen. Zij had het pariteitsbeginsel voor de ministers ook willen toepassen op de staatssecre-

tarissen. De socialistische Senaatsfractie bij monde van Willy Calewaert zei dat zij de nieuwe regering begroette ‘zonder veel enthousiasme en met een relatief groot voorbehoud’ wegens het ontbreken in de regeringsverklaring van ‘een socialistische visie op staat en maatschappij’. Dat allemaal liet vermoeden dat ik meer last zou krijgen met de meerderheid dan met de verbaal heftige, maar hopeloos verdeelde oppositie.

De uitbreiding van de Europese Gemeenschap

Vooraleer de binnenlandse politieke problemen aan te snijden, wil ik eerst over de Europese integratie uitweiden. Het jaar 1972 was voor de Europese Gemeenschap een zeer belangrijk jaar, omdat een einde kwam aan jaren van moeizame onderhandelingen over de uitbreiding van de Europese Gemeenschap. Voor het eerst sedert de totstandkoming van de EG in 1958 traden nieuwe lidstaten toe: Groot-Brittannië, Ierland, Denemarken en Noorwegen.

Op 22 januari kwamen de premiers van die vier landen, Edward Heath, John Lynch, Jens Otto Krag en Trygve Bratteli naar Brussel om de toetredingsverdragen te ondertekenen. Deze belangrijke plechtigheid vond plaats in het historische Egmontpaleis. De stichters van Europa waren daarop aanwezig: Jean Monnet, Paul-Henri Spaak, Joseph Bech, Christian Pineau, Waker Hallstein, Etienne Hirsch. Daarnaast woonden zo'n honderd ministers, een 500-tal diplomaten en evenveel topambtenaren de plechtigheid bij.

De belangstelling van de internationale pers was enorm. Het dwaze incident dat zich bij het begin van de plechtigheid voordeed, kreeg in de media dan ook bijzonder veel aandacht. Toen de Britse premier Edward Heath met zijn delegatie de monumentale marmeren trap naar de grote conferentiezaal van het Egmontpaleis beklom, wierp een jonge vrouw een potje inkt of zwarte vloeistof naar Heath. Het zwarte goedje spatte uiteen op het gelaat en de kleren van de Britse eerste minister. Het bleek later dat de vrouw handelde uit beweegredenen die niets met de Europese politiek van Groot-Brittannië te maken hadden. Ondanks alle veiligheidsmaatregelen was zij erin geslaagd op slinkse wijze een toegangskaart van journalist of fotograaf te bemachtigen.

Heath liet na het incident geen enkele emotie blijken. Hij was wel gedwongen naar de Britse ambassade terug te keren om daar een ander hemd en een andere das te nemen. Heath ondertekende daardoor een uur later dan voorzien de toetredingsakte van zijn land. Hij werd daarbij met spontaan handgeklap begeleid. In een geïmproviseerde en opgemerkte tussenkomst betreurde ik nadien het incident en bracht ik een bijzondere en gewaardeerde hulde aan Edward Heath.

Als gastheer had ik de eer de verwelkomingstoespraak te houden. Ik deed dat in het Nederlands, het Engels en het Frans, volgens *La Libre Belgique* met ‘een onverbeterlijk accent’, wat de krant deed schrijven dat ik ‘de enige polyglot’ op de plechtigheid was. Ik wees op de enorme historische draagwijdte van de uitbreiding van de Europese Gemeenschap, omdat zij de hoop wettigde dat het integratieproces zou worden voortgezet. Het Europese integratieproces was na eeuwen van rivaliteiten die het Europese continent hadden verdeeld een van de markantste gebeurtenissen

van de tweede helft van de twintigste eeuw. De verruiming ervan bood het vooruitzicht dat de generatie jongeren in het verenigde Europa economische en sociale voorspoed, culturele en geestelijke ontplooiing, vrede en vooruitgang zou vinden.

Na de ondertekening van de toetredingsverdragen hielden de premiers van de vier nieuwe lidstaten een korte toespraak, ieder in het Engels. In een belangrijke redevoering maakte Heath een allusie op de tegenstand tegen de toetreding die hij in eigen land had moeten overwinnen. Daarom zei hij ook dat ‘de tradities en de individualiteit’ van de lidstaten binnen de Gemeenschap geëerbiedigd moesten blijven, omdat die gehecht waren aan hun

‘nationale identiteit’ en de verworvenheden van hun ‘nationale geschiedenis en tradities’. Die verwijzing naar nationalistische gevoelens bleef in de toespraken van de premiers van de drie kleinere nieuwe lidstaten achterwege. Van de andere kant plaatste Heath de Europese integratie in een breed perspectief Hij zei in dat verband dat Europa meer was dan alleen maar West-Europa. Heath hield een opvallend pleidooi voor het verbeteren van de relaties met de Oosteuropese landen waarvan hij zei dat hun geschiedenis nauw met de onze verbonden was.

Kanselier Kreisky in Brussel

Naast de uitbreiding van de EG werden op 22 juli 1972 ook nieuwe overeenkomsten gesloten tussen de EG en de lidstaten van de Europese Vrijhandelsassociatie (EVA), die geen verzoek om toetreding tot de Gemeenschap hadden ingediend. Het betrof Finland, IJsland, Portugal, Zweden, Zwitserland en Oostenrijk. Het was nodig de verhouding van die landen tot de EG opnieuw te bepalen. Zij leverden ook een belangrijke bijdrage tot de Europese samenwerking en zouden dat ongetwijfeld in de toekomst blijven doen, hoewel zij er om uiteenlopende redenen de voorkeur aan gaven geen lid van de EG te worden.

De akkoorden van juli '72 bevatten slechts een beperkt ‘gemeenschappelijk gedeelte’. In tegenstelling tot de toetredingsverdragen ging het niet om een enkel akkoord, maar wel om zes afzonderlijke overeenkomsten, waarin rekening werd gehouden met de uiteenlopende wensen en de specifieke kenmerken van de economieën van die landen. De akkoorden beoogden het oprichten van zes vrijhandelszones tussen de EG en de bovenvernoemde landen. Daarnaast bestond ook de mogelijkheid om de overeenkomsten uit te breiden tot andere terreinen dan de handelspolitiek.

De onderhandelingen over deze nieuwe overeenkomsten namen twee jaar in beslag. Niet alle EVA-landen waren er in dezelfde mate in geïnteresseerd. Finland, Portugal en IJsland stonden eerst weigerachtig, omdat de oorspronkelijke voorstellen van de EG niets bevatten over de landbouwprodukten, de visvangst en de papierindustrie, die voor die landen zo belangrijk waren. Zweden, Zwitserland en Oostenrijk daarentegen gingen wel onmiddellijk in op de uitnodiging van de EG.

Oostenrijk wilde van meet af aan met de EG een handelsverdrag sluiten dat zover mogelijk in de richting van een vrijhandelszone zou gaan. Eind februari 1972 bezocht de Oostenrijkse kanselier Bruno Kreisky in dat verband de hoofdsteden van de EG. Op 25 en 26 februari was hij in Brussel voor een gesprek met de voorzitter van de Europese Commissie Malfatti en mijzelf In de namiddag van 25 februari had Kreisky normaal rond de tafel moeten gaan zitten met Malfatti. De ontmoeting moest echter verschoven worden, omdat Malfatti en Kreisky wegens de dichte mist niet tijdig in Brussel aankwamen. Kreisky arriveerde in de vooravond van 25 februari en Malfatti kwam pas op 26 februari in Brussel aan. Het hele programma moest daarom herzien worden. Hoewel dat niet voorzien was, nodigde ik in de avond van 25 februari de Oostenrijkse bondskanselier en zijn gevolg uit voor een diner in mijn ambtswoning. Er werden bij die gelegenheid ook toespraken gehouden. Ik betreurde dat wij de kanselier niet konden ontvangen in een paleis zoals het Pallavicini in Wenen, waar

ik bij mijn officieel bezoek aan Oostenrijk in 1959 de eer had gehad ontvangen te zijn geweest.

Kreisky stond erop een persoonlijk gesprek met mij te hebben, zonder de ambassadeurs en de ambtenaren. Hij vroeg tijdens die privé-conversatie dat de EG zijn land meer steun zou verlenen. Kreisky wees op de bijzondere internationale positie van zijn land, dat de neutraliteit had aanvaard. Hij zag daarin niet vlug verandering komen. Op binnenlands vlak was er de aanzienlijke invloed van de landbouwers. Elke overeenkomst met de EG moest

voor die bevolkingsgroep aanvaardbaar zijn. Dat gold ook voor de christen-democraten, die in de oppositie zaten. Kreisky legde ook uit dat de handelsovereenkomst met de EG bijzonder belangrijk was voor de papier- en staalindustrie in zijn land. Hij vreesde dat de EG-lidstaten zich zouden verzetten tegen de import van die produkten. Ook beklaagde Kreisky zich over het verzet van Nederland en Frankrijk tegen de invoer van landbouwprodukten en vee uit Oostenrijk. Heel het verhaal van de Oostenrijkse bondskanselier kwam erop neer dat de verdere uitbouw en de uitbreiding van de EG in zijn land tot zeer grote ontgoochelingen aanleiding zou geven. Men zou, zei hij, de vergelijking maken tussen de gemeenschappelijke markt met al haar successen en de relatief beperkte betekenis van de EVA. Kreisky rekende erop, gezien de traditioneel goede relaties en historische banden met ons land, dat wij bij de andere EG-lidstaten zouden pleiten om zo vlug mogelijk een handelsovereenkomst met Oostenrijk te sluiten, desnoods voor er een akkoord zou zijn met de andere EVA-landen. Kreisky geloofde niet dat er vlug overeenkomsten met alle EVA-landen zouden worden bereikt. Hij was echter te pessimistisch. Zoals reeds vermeld, werden die akkoorden enkele maanden na zijn bezoek aan Brussel ondertekend.

Het bezoek aan Heath

Naast de ondertekening van de toetredingsverdragen door de nieuwe lidstaten en de akkoorden tussen de EG en de EVA-landen was de EG-top van staatshoofden en regeringsleiders op 19 en 20 oktober 1972 in Parijs de derde belangrijke Europese gebeurtenis van het jaar.

De Franse president Georges Pompidou had in 1971 al voorgesteld een nieuwe topconferentie te organiseren, de eerste na die van Den Haag in 1969. Het duurde echter een hele tijd voor overeenstemming werd bereikt over het tijdstip en de agenda van de top. Op 28 februari 1972 werd na een bijeenkomst van de ministers van Buitenlandse Zaken het licht op groen gezet om de top in het najaar te houden. De reden was dat de kandidaat-leden eerst hun interne procedures voor de goedkeuring van de toetreding achter de rug wilden hebben. In Groot-Brittannië moest het parlement in de loop van 1972 de toetreding goedkeuren, terwijl daarover in Ierland, Denemarken en Noorwegen een referendum werd georganiseerd. De regeringsleiders in deze landen vreesden dat de publieke opinie slecht zou reageren indien belangrijke beslissingen over de verdere uitbouw van de Europese integratie zouden worden genomen voor de toetreding was aanvaard.

De ministers van Buitenlandse Zaken werden het in februari 1972 eens over de agenda van de topconferentie: de ontwikkeling van de economische en monetaire unie, de externe betrekkingen van de EG, en de versterking van de instellingen en de politieke samenwerking.

De economische en monetaire unie had, zoals eerder uitvoerig werd beschreven, een slechte start genomen. Na de val van de dollar in 1971 hadden de EG-lidstaten in plaats van een begin te maken met een gemeenschappelijke monetaire politiek hun toevlucht gezocht in een ieder-voor-zich-houding. Alleen de Beneluxlanden hadden het hoofd koel en de monetaire belangen gemeenschappelijk gehouden. Na

de toetreding van de nieuwe lidstaten bood een nieuwe top de gelegenheid om de opties van Den Haag te bevestigen en na te gaan welke kans op slagen de economische en monetaire unie had. Het was ook nodig de betrekkingen en vooral de economische relaties tussen de EG en derde landen opnieuw te onderzoeken, met name die met de Verenigde Staten, Japan en de Derde-Wereldlanden. Na de eenzijdig genomen beslissing van de Verenigde Staten in augustus 1971 om de omwisselbaarheid van de dollar tegenover goud op te schorten en de importtaks met tien procent te verhogen, waren de Amerikaans-Europese verhoudingen aan een nieuw onderzoek toe. De

Japanse industrie had zich in een verrassend snel tempo ontwikkeld en beconcurreerde met toenemend succes Europese produkten. Algemeen was er ook de noodzaak de inspanning van de EG voor de Derde-Wereldlanden, die toch de meerderheid in de wereld vormden, te vergroten. De schulden van die landen stapelden zich op, terwijl hun economieën zwak presteerden, onder meer omdat zij te weinig half afgewerkte en afgewerkte produkten produceerden.

Veruit het belangrijkste agendapunt was de politieke samenwerking. Sedert de top van Den Haag waren op dat terrein slechts bescheiden initiatieven genomen. De Belgische regering was van oordeel dat het tijd werd om resoluut de politieke doelstellingen van het verdrag van Rome te realiseren. De verschillende samenwerkingsvormen binnen de Gemeenschap moesten beter vroeg dan laat gecoördineerd en geharmoniseerd worden in een of andere ‘Europese entiteit’. Voor de enen moest dat een federatie zijn, voor de anderen een confederatie. De Franse president Pompidou bleek te opteren voor een Europese confederatie. Op een persconferentie in januari 1971 had hij Europa gedefinieerd als ‘een confederatie van staten die besloten hebben hun politiek te harmoniseren en hun economieën te integreren’.

Het was niet onmiddellijk duidelijk wat Pompidou daar precies mee bedoelde. Zelfs de Franse minister van Buitenlandse Zaken, daarover ondervraagd door Pierre Harmel, moest bekennen dat hij dat niet wist. Later bleek dat Pompidou dacht aan een nieuwe vorm van intergouvernementele samenwerking, die gestalte moest krijgen in een zogenaamd politiek secretariaat. Dat politiek secretariaat vatte hij op als de tegenhanger van de Commissie. In feite had Pompidou geen andere bedoeling dan van het politiek secretariaat het centrale besluitvormingscentrum in de EG te maken. Pompidou vond ook dat het politiek secretariaat in Parijs moest worden gevestigd. Afgezien van deze vestigingsplaats had de Belgische regering, net als de meeste andere lidstaten, vragen bij de opportuniteit van de oprichting van een politiek secretariaat. De verdere institutionalisering van het politieke overleg mocht volgens haar zeker niet los van de bestaande Europese instellingen gebeuren.

Ter voorbereiding van de top van Parijs bracht ik op 2 mei 1972 een bezoek aan Londen en op 2 juni aan Parijs. De ontmoeting met de Britse premier Edward Heath en die met de Franse president Georges Pompidou waren heel verschillend.

Het onderhoud met Edward Heath verliep in een bijzonder vriendschappelijke atmosfeer. Voor het diner in de avond van 2 mei in de ambtswoning van Heath in Downingstreet 10 had ik een toespraak voorbereid. Maar het ging er zo gemoedelijk aan toe dat ik een geïmproviseerde redevoering heb gehouden, waarin ik herinnerde aan de gemeenschappelijke strijd die Groot-Brittannië en België hadden geleverd voor de toetreding van de Britten tot de EG. Uiteraard wees ik ook op de enorme betekenis van de Britse steun aan ons land tijdens de twee wereldoorlogen. Op een zeker ogenblik verdween Edward Heath. Hij moest naar het Lagerhuis, waar diezelfde avond een belangrijke stemming werd gehouden over de toetreding van Groot-Brittannië tot de EG. Heath had aan het parlement voorgesteld de zogenaamde guillotine toe te passen voor de goedkeuring van het toetredingsverdrag. Deze typisch Britse parlementaire techniek bestaat erin dat een welbepaalde tijdsperiode vastgelegd wordt voor de bespreking van een wetgevend initiatief Een regering neemt er slechts haar toevlucht toe wanneer zij ervan overtuigd is dat de oppositie door te filibusteren een belangrijk voorstel van de regering op de lange baan probeert te schuiven. Heath

haalde zijn slag thuis en de zogenaamde guillotine werd aanvaard. Dat betekende dat het EG-toetredingsverdrag nog voor het zomerreces door het Hoger- en Lagerhuis zou zijn goedgekeurd.

Na de succesvolle stemming in het Lagerhuis kwam Heath terug naar Downingstreet 10. Hij liet dan een vrouwenkoor, dat hij geregeld dirigeerde, naar zijn ambtswoning komen.

Tijdens de besprekingen legden minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel en ikzelf de nadruk op de noodzaak een programma voor de toekomstige economische, monetaire en politieke ontwikkeling van de verruimde EG te ontwikkelen. Met de nodige voorzichtigheid brak ik een lans voor een confederatie van Europese staten. Heath en zijn minister van Buitenlandse Zaken Sir Alec Douglas-Home bleken niet zo goed voorbereid te zijn op een bespreking van de politieke vraagstukken, waarvoor zij trouwens ook niet zo veel belangstelling hadden. Zij bevestigden wel dat de Gemeenschap zich voort op een ‘communautaire basis’ moest ontwikkelen. Nieuwe materies zoals de economische en monetaire unie, de industriële politiek en de technologische samenwerking moesten worden behandeld binnen het institutionele kader en volgens de procedures van het verdrag van Rome. Heath en Douglas-Home stonden ook positief tegenover de versterking van het politieke overleg tussen de EG-lidstaten. Hun aandacht ging echter vooral naar de Europese politiek inzake economisch onderontwikkelde gebieden. Groot-Brittannië had af te rekenen met zware moeilijkheden: stagflatie, hoge werkloosheid, sluiting van bedrijven en een slecht investeringsklimaat.

Wij vonden steun bij Heath en Douglas-Home om de Franse plannen voor het weghalen van de Europese instellingen uit Brussel en het oprichten van een politiek secretariaat met zetel in Parijs, te dwarsbomen. Heath was het met ons eens dat in het geval toch een politiek secretariaat zou worden opgericht, de nodige waarborgen moesten worden gevonden om de bestaande Europese instellingen en in het bijzonder de Commissie niet te verzwakken. Vanzelfsprekend was het voor ons land van groot belang de Europese instellingen in Brussel te houden. Bovendien was het niet logisch en voor de werking van de EG niet efficiënt deze instellingen over het hele grondgebied van de Gemeenschap te verspreiden.

Inzake de relaties tussen de Verenigde Staten en de EG zaten we volledig op dezelfde golflengte. Net als ik vonden Heath en Douglas-Home dat er voortdurend overleg nodig was opdat er meer informatie en meer wederzijds begrip zou zijn voor de eigen posities. Dat standpunt kaderde in onze opvatting dat er in alle opzichten volledige harmonie moest worden nagestreefd tussen Europa en de Verenigde Staten.

Het bezoek aan Pompidou

Een maand na het bezoek aan Londen waren minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel en ikzelf te gast bij de Franse president Georges Pompidou.

Op 1 juni, aan de vooravond van het bezoek, organiseerde ik een briefing met Pierre Harmel en onze ambassadeur in Parijs Robert Rothschild. Rothschild vertelde ons dat Pompidou zeer ontgoocheld was over de uitslag van het referendum van 23 april waarin de Franse kiezers gevraagd werd zich uit te spreken over de uitbreiding van de EG. Hoewel een tweederde meerderheid de uitbreiding had goedgekeurd, was de uitslag in feite een nederlaag voor Pompidou, omdat bijna 40 procent van de Franse kiezers zich had onthouden en bijna zeven procent ongeldig had gestemd. Met andere woorden, bijna de helft van de Fransen had geen gevolg gegeven aan de oproep van Pompidou bij het referendum massaal ja of neen te stemmen. Rothschild zei me dat de ambitie van de Franse president om zich met het referendum als dé

politieke leider van Europa te kunnen manifesteren, een flinke deuk had gekregen. Voorts legde Rothschild uit dat de Fransen geïnteresseerd bleven in de uitdieping van de economische en monetaire unie. Pierre Harmel deelde dit optimisme niet. Hij had zich met zijn collega's enkele dagen daarvoor in Luxemburg gebogen over de agenda van de komende top en die bijeenkomst was allesbehalve vlot verlopen. De Franse minister van Buitenlandse Zaken Maurice Schumann had zelfs de idee geopperd de top te verdagen. Als reden had hij eventuele vervroegde verkiezingen in zijn land ingeroepen. Normaal moisten

de eerstvolgende verkiezingen in Frankrijk in maart 1973 gehouden worden, maar een van de meerderheidspartijen wou het tijdstip vervroegen. Harmel zei dat de komende ontmoeting tussen Pompidou en kanselier Willy Brandt wellicht beslissend zou zijn voor het lot van de top. Onze ambassadeur Robert Rothschild bevestigde me voorts dat de Fransen hun vraag om in Parijs een politiek secretariaat op te richten, handhaafden.

Het eerste gedeelte van mijn eendaagse bezoek aan Parijs bestond uit een gesprek met mijn collega Jacques Chaban-Delmas in zijn ambtswoning Matignon. Chaban-Delmas verwelkomde mij bijzonder hartelijk en herinnerde eraan dat wij sedert lang vriendschappelijke relaties onderhielden. Vermoedelijk zinspeelde hij daarmee op mijn zeer goede contacten met Charles de Gaulle. Hij zei me ook dat Pompidou en hijzelf een 'enorme ontgoocheling' hadden opgelopen met het referendum, hoewel hijzelf en de leden van zijn regering alles hadden gedaan om een goed resultaat te verkrijgen. Ik merkte op dat sommige ministers, onder wie Michel Debré en Valéry Giscard d'Estaing, toch uiteenlopende standpunten hadden ingenomen.

Het gespreksonderwerp was uiteraard de agenda van de komende topconferentie. Ik zette het standpunt van de Belgische regering daarover uiteen. Ik vertelde dat de Belgische regering deze top zou aangrijpen om de economische en monetaire unie nieuw leven in te blazen, de EG-hulp aan de ontwikkelingslanden te vergroten en werk te maken van de politieke samenwerking. Ik legde Chaban-Delmas ook uit dat ik een voorstel had uitgedacht voor het invoeren van een Europese geldeenheid: de zogenaamde *Stable Purchasing Power Unit*. Deze geldeenheid zou onder meer rekening houden met de schommelingen van het indexcijfer van de consumptieprijzen in de lidstaten, waardoor de stabiliteit van de koopkracht gegarandeerd zou worden. Chaban-Delmas vond het een zeer ingenieus systeem. Hij ging met mij ook akkoord om een bijzondere inspanning te doen voor de Derde-Wereldlanden.

Chaban-Delmas weidde daarna uit over het oprichten van een politiek secretariaat. Voor hem was het vanzelfsprekend dat het secretariaat in Parijs zou komen. Elke andere oplossing zou hij als 'een belediging' beschouwen. Ik antwoordde dat hij toch niet kon verwachten dat ik als eerste minister van België, waar de meeste Europese instellingen hun zetel hadden, zou voorstellen het politiek secretariaat in Parijs te vestigen. Maar ik deed de deur niet dicht. Ik liet verstaan dat wij bereid waren over de zetel van het politiek secretariaat te praten indien op de geplande top concrete verbintenissen zouden worden aangegaan in verband met de economische en monetaire unie en de politieke samenwerking. Chaban-Delmas zag toen ook in dat de plaats van het politiek secretariaat een zeer relatieve betekenis had in vergelijking met de andere problemen.

Na mijn onderhoud met Chaban-Delmas, dat ongeveer een halfuur duurde, volgde een plenumvergadering waaraan de ministers van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel en Maurice Schumann deelnamen, evenals de ambassadeurs in Brussel en Parijs en enkele adviseurs. Er werd in algemene en vage termen, over de Europese integratie en de voorbereiding van de top gesproken.

Na deze vergadering begaven we ons naar het Elysée waar president Pompidou ons een lunch aanbood. Aan tafel werd met lof gepraat over het vermoedelijk op voorstel van mevrouw Pompidou gewijzigde interieur van een deel van de salons en van de eetzaal op de benedenverdieping van het Elysée. Persoonlijk vond ik de

vernieuwing niet bepaald geslaagd. De oude versiering was vervangen door een ultramoderne, lichtgrijze aankleding. Aan het plafond in de eetzaal waren kristallen bollen bevestigd. Ook de stoelen waren bijzonder modern en onwaarschijnlijk zwaar. Het was bijna onmogelijk om ze te verschuiven. Toen ik op wou staan voor mijn tafelspeech, had ik daar de allergrootste moeite mee. Later bleek dat men zocht naar een systeem waarmee de stoelen over het tapijt konden worden verplaatst. Het enige kunstvoorwerp in de eetzaal was een geschilderd portret van madame

de Pompadour, dat op een schildersezel was geplaatst. Het nieuwe decor had veel weg van 'de etalage van een grootwarenhuis', zoals Etienne Davignon, directeur-generaal van de Politiek van Buitenlandse Zaken, het achteraf uitdrukte.

Pompidou hield aan het eind van de lunch een redevoering waarvan ik de tekst vooraf niet had gekregen. Nochtans had onze ambassadeur Robert Rothschild er uitdrukkelijk om gevraagd. Het was trouwens gebruikelijk bij dergelijke gelegenheden vooraf de teksten uit te wisselen. Ik kon de weinig elegante houding van de Fransen niet waarderen. Er werd van mij immers verwacht dat ik op zijn redevoering zou antwoorden.

De Franse president bekritiseerde de theoretische discussies over de institutionele vraagstukken waarin Europa volgens hem verzeild was geraakt. Hij verklaarde ook dat hij de verantwoordelijkheid niet op zich zou nemen voor het bijeenroepen van een topconferentie indien die slechts vage afspraken zou opleveren. In mijn antwoord, dat ik noodgedwongen moest improviseren, wat sommige kranten de volgende dag verkeerdelijk toeschreven aan het voor de buitenwereld verrassende standpunt over een mogelijke verdaging van de top, herinnerde ik eerst aan het succesvolle bezoek van Pompidou vorig jaar aan ons land. Ik wees erop dat de bevolking in Vlaanderen hem even hartelijk had ontvangen als in Wallonië. Vervolgens sprak ik over de grote doelstellingen van de Europese samenwerking: het uitdiepen van de economische en monetaire, unie, het realiseren van een gemeenschappelijke buitenlandse politiek met onder meer een gemeenschappelijk optreden tegenover de Derde Wereld, en ten slotte het versterken van de politieke samenwerking. Ik vroeg het vastleggen van een concreet programma op middellange én lange termijn. Wat de politieke integratie betrof, verklaarde ik dat daarover verschillende meningen leefden, maar dat we uiteindelijk pragmatisch en realistisch moesten zijn. De Belgische regering ging ermee akkoord om, zoals Pompidou eerder had gezegd, de oprichting van een confederatie van Europese staten te onderzoeken, maar met eerbiediging van de politieke finaliteit van de Europese integratie. Ik zei ook dat Pompidou het bij het rechte eind had met zijn standpunt dat de komende top zorgvuldig moest worden voorbereid en zich niet mocht beperken tot algemene intentieverklaringen. Europa kon zich dat niet veroorloven. De publieke opinie in de Europese landen, in het bijzonder de jongeren, werden ontmoedigd door het trage tempo van de Europese integratie. Reeds meer dan vijftien jaar werd over een verenigd Europa gesproken, maar dat einddoel lag nog veraf. Daarom zei ik aan het slot van mijn toespraak dat er dringend iets gedaan moest worden om het geloof in Europa te herstellen en dat de komende top daartoe de geschikte gelegenheid was.

Na de lunch had ik korte gesprekken met enkele delegatieleden. Daarna nodigde Pompidou mij uit voor een gesprek in zijn bureau. Ik lichtte nogmaals de Belgische voorstellen voor de agenda van de topconferentie toe. Blijkbaar was Pompidou hierover reeds geïnformeerd door Chaban-Delmas. Dat kon ik afleiden uit zijn reactie op mijn voorstel voor een Europese geldeenheid, dat hij vernuftig vond en dat volgens hem een grondige studie verdiende. Ook bleek dat Pompidou kon instemmen met het Belgische plan voor het opvoeren van de EG-ontwikkelingshulp. Ik liet natuurlijk niet na te zeggen dat landen zoals Frankrijk en Groot-Brittannië geprivilegieerde betrekkingen met hun voormalige kolonies konden behouden.

Pompidou was het niet eens met mijn standpunt over de institutionele vraagstukken. Ik had gezegd dat de Commissie een politieke rol te spelen had. Ook kantte hij zich

tegen het uitoefenen van bevoegdheden door de Commissie die niet expliciet in het verdrag van Rome waren opgenomen. Volgens mij was dat nochtans de aangewezen methode om het integratieproces te bevorderen. Niettegenstaande zijn weigering brak ik toch nog een lans om de Commissie meer gewicht te geven. Vroeger had de Belgische regering het idee geopperd de voorzitter van de Raad van Ministers een jaar in functie te laten en niet een halfjaar, zoals tot dusver het geval was. Een langduriger uitoefening van het voorzitterschap door eenzelfde

land en minister zou de continuïteit van het beleid ten goede komen. De voorzitter van de Raad van Ministers moest in onze opvatting ook voortdurend in contact staan met de voorzitter van de Commissie. Het was volgens ons ook de taak van de Raad van Ministers of van een soort Algemene Raad om er tijdens tweemaandelijkse bijeenkomsten op toe te zien dat de werkzaamheden van de gespecialiseerde ministers binnen het kader bleven van de algemene Europese politiek.

Pompidou had voor mijn betoog echter weinig belangstelling. Hij bracht de oprichting van het politiek secretariaat ter sprake en zei dat het standpunt van Heath in dit verband hem bitter stemde. Dat verwonderde mij natuurlijk niet, na wat Heath tijdens mijn bezoek aan Londen had gezegd. Ook Pompidou uitte zijn grote ontgoocheling over de uitslag van het referendum in zijn land. Die bewees volgens hem dat de Fransen niet wakker lagen van de Europese integratie. Hij vond ook dat Frankrijk een moeilijk te regeren land was. Hij maakte de vergelijking met Groot-Brittannië, waar volgens hem de meerderheid van de bevolking tegen de toetreding tot de EG was, maar waar Heath er toch in zou slagen het parlement het Britse lidmaatschap te doen aanvaarden.

Pompidou benadrukte tevens dat hij bijzonder veel belang hechtte aan het tot-stand-brengen van een politiek secretariaat. Het moest volgens hem de grote politieke en diplomatieke beslissingen voorbereiden. Met recht en reden, aldus Pompidou, kon Frankrijk de zetel van het secretariaat opeisen. Op een gegeven ogenblik zei hij zelfs dat er plannen bestonden om in de omgeving van Versailles een Europees district te realiseren. Pompidou verantwoordde de vestiging van het secretariaat in Frankrijk met een argument dat zijn mentaliteit en die van de Fransen typeerde. De Benelux-landen waren volgens hem het best geschikt voor internationale handel, de Duitsers hadden een industriële roeping, de Engelsen een financiële en monetaire roeping en de Fransen een politieke roeping! Ter verdediging van Parijs riep Pompidou ook het eigenaardige argument in dat België wel en Frankrijk geen lid was van de militaire organisatie van de NAVO. De installatie van het politiek secretariaat in Brussel kon volgens hem bezwaren uitlokken bij de Sovjetunie en de Oosteuropese landen. Hij vestigde er ook mijn aandacht op dat Denemarken en Ierland de voorkeur gaven aan Parijs. Het waren ook de enige landen die Parijs verkozen.

Ik verdedigde de opvatting dat er geen politiek secretariaat kon worden opgericht zonder vooraf precies te weten wat de taak en de samenstelling ervan zou zijn, en wat zijn verhouding tot de Raad van Ministers zou zijn. In ieder geval stond het voor mij vast dat het de bevoegdheden van de Commissie niet mocht aantasten. Ik voegde er nog aan toe dat wij bereid waren over de zetel van het politiek secretariaat te praten indien een beslissende stap zou worden gezet in de richting van een Europese politieke constructie. Ik gaf met andere woorden Pompidou ruimschoots de gelegenheid om een concreet voorstel voor de politieke integratie van Europa te formuleren. Hij bleef op dit punt echter op de vlakte, zelfs toen ik zei dat de Belgische regering zijn denkpiste in verband met een Europese confederatie steunde. Hij antwoordde dat er niet veel voorbeelden van geslaagde confederaties waren. Zwitserland was volgens de grondwet een confederatie, maar was in feite naar een federatie geëvolueerd. De Amerikaanse confederatie had geleid tot de Secessieoorlog en het was pas na een verschrikkelijke burgeroorlog dat de Verenigde Staten hun eenheid hadden bereikt. Europa had, aldus Pompidou, genoeg oorlogen en conflicten gekend. LodewijkXIV,

Napoleon en Hitler hadden ook de ambitie gehad een Europees staatsverband tot stand te brengen, maar ze waren daarin niet geslaagd. Dat was volgens de Franse president een voldoende reden om bijzonder voorzichtig te zijn en sceptisch te staan tegenover elk politieke organisatie van Europa. Hij wilde duidelijk niet weten van een confederatie van Europese staten, hoewel het een gematigd voorstel was. Toch probeerde ik hem er nog van te overtuigen ten minste een gemeenschappelijk buitenlands beleid te ontwikkelen. Maar ook dat wees

Pompidou af, met als argument dat de bescheiden initiatieven op dat terrein niet bepaald bemoedigend waren. Als voorbeeld gaf hij de verdeeldheid van de EG-lidstaten met betrekking tot het Midden-Oostenconflict.

Aan het eind van ons gesprek herhaalde Pompidou nogmaals wat hij in zijn toespraak tijdens de lunch had gezegd: hij zou de Europese top niet bijeenroepen indien die niet tot concrete afspraken zou leiden. Ik verdedigde het standpunt dat de top alleszins moest doorgaan en er geen sprake van kon zijn de klok terug te draaien. Integendeel, de bestaande Europese instellingen en het integratieproces moesten worden versterkt. Ten slotte vertelde ik Pompidou dat het zijn verantwoordelijkheid was indien de top niet bijeen werd geroepen. Maar hij moest rekening houden met de consequenties. Ingeval de top zou plaatsvinden, was hij het enige staatshoofd dat aanwezig zou zijn. De andere landen zouden door hun regeringsleiders worden vertegenwoordigd. En aangezien de top in Parijs bijeenkwam, zou Pompidou als voorzitter optreden. Hij zou dus een groot persoonlijk politiek succes boeken indien de top een nieuwe en beslissende fase in het Europese integratieproces zou inluiden.

Na het onderhoud met Pompidou voegden Harmel, Schumann en de ambassadeurs zich bij ons. Er werd opnieuw gediscussieerd over een aantal aspecten van de Europese integratie, maar dat gebeurde in zeer algemene termen.

Bij het verlaten van het Elysée werd ik tot mijn verbazing letterlijk overrompeld door journalisten van de geschreven en audiovisuele pers. Ik beperkte mij tot enkele algemene verklaringen en gaf ontwijkende antwoorden op vragen over de organisatie en de zetel van het politiek secretariaat. Op de persconferentie later in de namiddag in de Belgische ambassade kreeg ik talrijke vragen over het voorstel van Pompidou om de top eventueel te verdagen. Ik antwoordde dat die mogelijkheid door de Belgische regering niet werd overwogen.

Mijn verklaring op de persconferentie om op termijn een confederatie tot stand te brengen werd ‘opmerkelijk’ genoemd. Het was inderdaad de eerste keer sedert het bestaan van de EG dat een Belgische premier op duidelijke wijze de confederatie als eerste doel van de politieke samenwerking in Europa vooropstelde. Sommige commentatoren vonden dat ik mij hiermee achter het standpunt van Pompidou schaarde. Volgens mijn opvatting en die van de Belgische regering was de confederatie echter geen eindpunt, maar een beginpunt. Een confederatie kon immers altijd naar een andere, hechtere vorm van eenmaking leiden indien daarover later eensgezindheid werd bereikt.

Toen ik na de persconferentie op de Belgische ambassade nog napraatte met Pierre Harmel, Etienne Davignon en onze ambassadeur Robert Rothschild legde deze laatste me uit dat een medewerker van Pompidou tijdens de lunch of onmiddellijk daarna de pers had ingelicht dat er sprake was van een diepe en ernstige crisis. De bedoeling bleek te zijn een atmosfeer van ontgoocheling te creëren en ons in zekere zin de schuld te geven voor de eventuele verdaging van de top. Harmel en Rothschild benadrukten nog eens dat Pompidou zich weinig hoffelijk had gedragen door te weigeren de inhoud van zijn toespraak vooraf mee te delen. Harmel zei ook nog dat Pompidou tegenover hem niet erg vriendelijk was geweest.

De conclusie van Rothschild en Etienne Davignon luidde dat de Fransen terugkeerden naar het gaullisme en het vroegere nationalisme, en dat we rekening moesten houden met een ernstige Europese crisis. Ik zette nogmaals uiteen dat België alleen toegevingen kon doen inzake het politiek secretariaat indien een programma

voor een echt Europees politiek project zou worden geformuleerd. Onder die voorwaarden waren we bereid ons op ‘het altaar van het vaderland’ te laten slachtofferen. Davignon vatte de discussie uitstekend samen met de retorische vraag waarvoor we ons zouden laten slachtofferen, als ‘er geen altaar en geen vaderland is’.

De Europese top in Parijs

Niettegenstaande de dreiging van Pompidou om de Europese top niet te laten plaatsvinden, kwamen de staatshoofden en regeringsleiders van de EG zoals voorzien op 19 en 20 oktober 1972 in Parijs bijeen. In de andere lidstaten had Pompidou geen steun gevonden voor het uitstellen van de conferentie.

In Parijs waren niet tien EG-lidstaten, maar slechts negen lidstaten vertegenwoordigd. Op 26 september hadden de Noren in een referendum de toetreding van hun land tot de EG afgewezen. Bijna 54 procent van de Noren had een neen-stem uitgebracht. De Noorse regering had ontslag genomen nadat Trygve Bratelli de toetreding sterk had bepleit en het lot van zijn regering aan de uitslag van het referendum had verbonden. Trygve Bratteli, die begin januari 1971 een bezoek aan ons land had gebracht, had mij bij die gelegenheid gezegd dat hij de resultaten die zijn regering in het kader van de toetredingsonderhandelingen had bekomen, bevredigend vond. Hij had toen goede hoop dat het EG-lidmaatschap door zijn landgenoten zou worden aanvaard. Tijdens de maandenlange campagne die aan het referendum was voorafgegaan, hadden de tegenstanders argumenten als het soevereiniteitsverlies van Noorwegen, de ondergeschiktheid aan de 'Brusselse Eurocraten', de toenemende invloed van het buitenlandse bedrijfsleven en de huiver voor een Europese machtspolitiek gehanteerd. Deze grotendeels psychologische en emotionele redenen hadden het uiteindelijk op de politieke en economische motieven gehaald.

Na de teleurstellende resultaten van het Franse en Noorse referendum kreeg de EG gelukkig geen derde tegenvaller te verwerken in het Deense referendum. De Denen hadden zich op 2 oktober met een duidelijke meerderheid van 63 procent voor het EG-lidmaatschap uitgesproken.

Aan de vooravond van de conferentie in Parijs had in de Belgische ambassade een vergadering plaats van de premiers en de ministers van Buitenlandse Zaken van de Benelux-landen. Harmel en ikzelf betoogden op die bijeenkomst met de nodige nuanceringen en voorzichtigheid dat de Europese integratie in de praktijk ver verwijderd was geraakt van de oorspronkelijke doelstelling om een soort Verenigde Staten van Europa tot stand te brengen. We stelden de vraag of het niet zinvol zou zijn als de Benelux een Europese confederatie zou voorstellen. Volgens onze opvatting zouden geleidelijk meer bevoegdheden aan die confederatie worden overgedragen en zou de intensiteit van die bevoegdheden na verloop van tijd worden verdiept. Harmel en ikzelf probeerden ons voorstel kracht bij te zetten met de opmerking dat de Verenigde Staten ook uit een confederatie waren ontstaan.

Ons voorstel stuitte echter op algemeen verzet, vooral bij de Nederlanders. Zij namen een zeer ongenuanceerde houding aan, net zoals ze dat in 1961 hadden gedaan met de Franse voorstellen voor een politieke unie, die tijdens de eerste Europese topconferentie op 10 en 11 februari 1961 in Parijs waren besproken. Hoewel de Belgische regering ze niet integraal had aanvaard, waren we van oordeel dat ze belangrijke positieve elementen, bevatten. Maar de Nederlanders spraken er hun veto over uit. Ik hoor de Duitse bondskanselier Konrad Adenauer nog zeggen tegen de toenmalige Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken Jozef Luns dat de Nederlandse houding 'een domheid' was. Meer dan tien jaar later herhaalde de geschiedenis zich.

Na de afwijzing van het voorstel voor een Europese confederatie door de Nederlanders, was ik bijzonder somber over de Europese top. Ik vreesde helemaal voor het afglijden van de Europese constructie tot een soort vrijhandelszone voor industriële produkten, met daarbij een uiterst ingewikkeld en duur stelsel voor de handel in landbouwprodukten binnen de grenzen van de Gemeenschap.

De Europese top werd op 19 oktober 1972 geopend door president Pompidou in het Majestic-hotel in de avenue Kléber in Parijs, waar Amerikanen en Vietnamezen reeds sedert jaren vredesonderhandelingen voerden. In tegenstelling tot mijn verwachtingen opende de Franse president in zijn welkomstwoord een genereus perspectief. Hij verklaarde met de bekende Franse welsprekendheid te geloven 'in de noodzaak in de loop van het huidige decennium een Europese unie uit te bouwen die haar lot in handen moet nemen'. Na Pompidou kwamen de delegatieleiders aan het woord, eerst Barend Willem Biesheuvel, omdat Nederland het voorzitterschap van de EG-Ministerraad waarnam, vervolgens Willy Brandt, Edward Heath, Giulio Andreotti, Anker Jörgenssen, John Lynch, ikzelf en Pierre Werner.

Ik hield mij niet strikt aan de tekst die Buitenlandse Zaken voor het grootste deel had voorbereid. Gezien de onverwachte woorden van Pompidou vond ik het belangrijker daarop onmiddellijk te reageren. Ik begon mijn redevoering met een deel van de toespraak van Pompidou te hernemen waarbij ik benadrukte dat hij over 'een Europese politieke unie' had gesproken. Daarna sprak ik de wens uit dat de conferentie het pad zou effenen voor een verenigd Europa en dat de politieke, economische, sociale en culturele banden tussen de lidstaten zouden worden versterkt met het doel een 'volledige Europese entiteit' tot stand te brengen. Ik gebruikte bewust het algemene begrip entiteit. Dat liet ruime interpretaties toe. Voor mij was het niet belangrijk te weten of met die term 'de Verenigde Staten van Europa', een 'Europese federatie', een 'Europese confederatie' dan wel 'een Europese unie' werd bedoeld. Woorden als dusdanig hadden weinig belang. Waar het op aankwam, was dat de politieke finaliteit van de Gemeenschap en de samenwerking tussen de lidstaten duidelijk gedefinieerd werd. Alleen op die wijze kon mijns inziens de ontmoediging en de onverschilligheid over de Europese integratie ongedaan worden gemaakt. De Europese leiders waren zich onvoldoende bewust van de kloof met de publieke opinie inzake de Europese integratie. Zij moesten opnieuw hoop geven aan de jeugd. Indien de Europese leiders het eerlijk meenden en een economische en monetaire unie, en een gemeenschappelijke sociale, industriële, technologische en regionale politiek wilden realiseren, zoals ze zo vaak beweerden, dan mochten ze ook niet terugschrikken voor de consequenties van hun verklaringen. Want die standpunten betekenden dat 80 procent van de belangrijke politieke beslissingen gemeenschappelijk zou worden genomen. Ik pleitte hiermee niet voor een lichtzinnige of overmoedige aanpak. Ik vroeg wel dat de Europese leiders durf en moed zouden tonen. Tot slot zei ik dat de Belgische regering zich aansloot bij het voorstel van Pompidou. In tegenstelling tot de eerder algemene bewoordingen van de Franse president gaf ik het een reële inhoud: het oprichten van een Europese unie met één uitvoerende macht, één echte wetgevende macht en één rechterlijke macht tegen het einde van de jaren zeventig. Tegen dan zou ook de economische en monetaire unie verwezenlijkt moeten zijn.

Het Belgische voorstel was niet revolutionair, maar ging toch ver. Sedert 1967 waren de Europese instellingen gefuseerd. Er was één Raad van Ministers, één Commissie, één Europees parlement en één Hof van Justitie. De praktijk was echter heel verschillend, vooral op het niveau van de Raad van Ministers. Er waren vergaderingen van gespecialiseerde ministers, afhankelijk van het onderwerp dat werd besproken. Dat gaf herhaaldelijk aanleiding tot tegenstrijdigheden in het beleid en het bevorderde het gemeenschapskarakter van de beslissingen niet. De ene week praatten de ministers van Landbouw bijvoorbeeld over de bescherming van groenten

en fruit uit de Gemeenschap en een week later beslisten de ministers van Buitenlandse Zaken de invoer van diezelfde produkten in het raam van de hulp aan ontwikkelingslanden te liberaliseren. De gefuseerde instellingen van de Gemeenschap moesten bovendien werken op basis van drie verdragen: het EGKS-, het EEG- en het Euratomverdrag. Naargelang ze een thema behandelden dat in het ene of het andere verdrag was vervat, verschilde de verdeling van de bevoegdheden binnen de instellingen.

In het slotcomrnuniqué van de top, dat na veel moeilijkheden tot stand kwam, werd de Belgische opvatting over de politieke integratie van de EG aanvaard. Het laatste punt van het communiqué vermeldde dat de staatshoofden en regeringsleiders vóór het eind van de jaren zeventig 'het geheel der betrekkingen tussen de lidstaten' wensten 'om te vormen tot een Europese Unie'. De instellingen van de Gemeenschap werden tevens uitgenodigd over dit onderwerp vóór 1975 een rapport op te stellen en het op een volgende topconferentie voor te leggen. Later, op de topconferentie van 10 en 11 december 1974 in Parijs, werd Leo Tindemans met die opdracht belast.

Zodoende werd het Belgische voorstel in feite volledig overgenomen, want wij suggereerden tijdens de conferentie in 1972 een vooraanstaand politicus de opdracht te geven om zo'n rapport op te stellen. Het enige verschil was dat wij gevraagd hadden dat het rapport reeds vóór eind 1973 klaar zou zijn en dat er vóór eind 1975 een topconferentie over zou worden georganiseerd.

Ik ontvouwde op de top in Parijs ook een belangrijk plan voor hulp aan de ontwikkelingslanden. Mijn plan bevatte drie elementen: 1) het jaarlijks verhogen van de import van afgewerkte produkten uit de ontwikkelingslanden met vijftien procent; 2) het besteden van één procent van het BNP aan ontwikkelingshulp vanaf 1975; en 3) het spenderen van één procent van de economische groei tussen 1975 en 1980 aan ontwikkelingshulp. Dit laatste punt vereist enige toelichting. In de hypothese dat de economische groei in de Gemeenschap in reële cijfers vier procent per jaar bedroeg, verdubbelde het BNP op zeventien jaar tijd. Volgens het Belgische voorstel zouden de EG-lidstaten één procent van hun toegenomen nationale rijkdom aan ontwikkelingshulp besteden. Dit betekende dat, met het jaar 1975 als vertrekpunt, in 1980 0,22 procent van de begroting als bijkomende hulp naar de ontwikkelingslanden moest gaan. Concreet: in de Belgische begroting voor 1973 was 0,57 procent of iets meer dan 9 miljard BF van het BNP bestemd voor hulp aan de openbare sector in ontwikkelingslanden. Het Belgische voorstel op de conferentie in Parijs betekende dat in 1980 die hulp ongeveer 38 miljard BF of bijna vijfmaal meer zou bedragen.

Het Belgische plan werd met bijzondere aandacht besproken. In het bijzonder bij Sicco Mansholt, die in maart 1972 Malfatti als voorzitter van de Commissie had opgevolgd, viel het in de smaak. Maar per slot van rekening was geen enkel land bereid zich te engageren. In het slotcommuniqué was alleen een zeer vage weergave van de Belgische voorstellen terug te vinden. In 'het globaal beleid voor ontwikkelingssamenwerking op mondiaal vlak' dat de instellingen van de EG zouden uitwerken, moesten 'het verbeteren van de invoer van afgewerkte produkten uit de ontwikkelingslanden' en een 'toename van de financiële overheidshulp, rekening houdend met de groei van het nationaal inkomen', centrale elementen zijn. Toch vond ik dat de Belgische voorstellen redelijk waren. Later zouden ze trouwens nog hernomen worden, maar ook toen werden ze niet aanvaard.

Voor het overige werd op de top in Parijs beslist de controlerende bevoegdheden van het Europese parlement te versterken, vóór 31 december 1973 een regionaal ontwikkelingsfonds op te richten, en aan de inflatiebestrijding voorrang te geven. Ook werd overeengekomen dat de ministers van Buitenlandse Zaken elkaar voortaan in het kader van de politieke samenwerking niet tweemaal, maar vier keer per jaar zouden ontmoeten. Over het door Pompidou zo gewenste politiek secretariaat werd in het slotcomrnuniqué met geen woord gerept. Impliciet werd het zelfs afgewezen.

Heel uitdrukkelijk stond in het communiqué te lezen dat ‘de structuren van de Gemeenschap hun waarde hebben bewezen’.

Was de Europese top in Parijs een succes? Voor mij had de conferentie meer opgeleverd dan ik na mijn bezoek aan Pompidou en de vergadering met de Beneluxpartners verwacht had. Hoewel de resultaten niet spectaculair konden worden genoemd, waren we er toch in geslaagd voor de eerste keer een dimensie te geven aan de politieke eenmaking van Europa.

De inhoud daarvan was niet precies bepaald, maar de lidstaten werden ten minste verplicht erover na te denken. Of zoals Commissievoorzitter Sicco Mansholt verklaarde: ‘De conferentie heeft de ontdooiing van het politieke Europa ingezet’. Bij de beoordeling van de top moet ook rekening gehouden worden met het feit dat voor de eerste maal drie nieuwe landen aan de onderhandelingstafel zaten en aan de besluitvorming deelnamen.

Indien de lidstaten trouw waren gebleven aan de afspraken op deze topconferentie, dan zou aan het eind van de jaren zeventig de politieke eenmaking van Europa een feit geweest zijn. Maar zoals zo vaak het geval was met de Europese integratie, stonden veel praktische en nationale bezwaren die doelstelling in de weg.

België en Zaïre

In oktober 1971 werd de naam van onze voormalige kolonie gewijzigd. De Democratische Republiek Kongo werd de Republiek Zaïre. De naam Zaïre was volgens president Mobutu afkomstig van de Portugezen. Het was een verbastering van ‘Zaze’ of groot water. Dit was de naam die de oeverbewoners in 1484 aan de Portugese ontdekker Diogo Cao als aanduiding voor de grote rivier die door het land vloeit, zouden hebben meegedeeld.

Deze naamsverandering kaderde in de zogenaamde authenticiteitscampagne van Mobutu die begin 1972 nog werd opgevoerd. Onmiddellijk na de jaarwisseling nam hij verscheidene maatregelen om herinneringen of verwijzingen naar de kolonisatie te elimineren: alle buitenlandse, vooral Europees klinkende geografische namen en persoonsnamen moesten in inheemse namen worden veranderd. De hoofdstad Leopoldstad bijvoorbeeld kreeg de naam Kinsjasa. Standbeelden, onder andere van koning Leopold II en Stanley, werden verwijderd, de namen van een aantal kranten werden gewijzigd, nakomelingen van inheemse moeders en buitenlandse vaders die het staatsburgerschap van Zaïre wensten, moesten hun namen afrikaniseren. Mobutu veranderde zijn eigen voornaam Joseph-Désiré in Sese Seko Kuku Ngbeanda Wa Za Banga, namen die verband hielden met zijn voorouders en de streek waaruit hij afkomstig was. Tegelijk bouwde Mobutu zijn machtspositie verder uit. Hij aarzelde daarbij niet harde methodes te gebruiken. Voor iedereen werd het lidmaatschap van de eenheidspartij, de Mouvement populaire de la révolution (MPR) verplicht. Daarnaast schakelde hij zijn tegenstanders, onder wie ook vroegere medewerkers, totaal uit. Van sommigen was niet bekend of zij nog in leven waren.

Mobutu's authenticiteitspolitiek kon de verslechterende economische toestand in zijn land echter niet verbergen. Na een aantal jaren van hoge economische groei trad in 1971 een aanzienlijke vertraging van de economische activiteit op. De investeringen liepen terug en het tekort op de handelsbalans nam als gevolg van de daling van de koperprijzen op de wereldmarkt fors toe. Mobutu gaf de Belgische regering mee de schuld voor de slabakkende economie en de teruglopende investeringen. Hij was ontgoocheld over de geringe investeringen die na de koninklijke reis in 1970 door Belgische ondernemingen waren gedaan. Dat bleek onder meer uit een gesprek dat de ondervoorzitter van de liberale partij Norbert Hougardy begin februari 1972 met Mobutu had gehad en waarover hij bij mij op 11 februari verslag uitbracht. Hougardy

vertelde me dat Mobutu zich tegenover hem had beklaagd over onze houding. De Zaïrese president vond dat wij hem met ‘minachting’ behandelden en dat wij ons ‘verheugden’ over zijn tegenslagen. De Amerikaanse president Nixon, de Fransen en de Chinezen hadden daarentegen veel bewondering voor hem. Nixon zou zelfs een speciaal gezant naar Mobutu hebben gestuurd om hem mee te delen dat de Verenigde Staten bereid waren financiële hulp voor verscheidene miljoenen dollars te verlenen ter compensatie van de derving van inkomsten als gevolg van de ineenstorting van de koperprijzen. De Franse president Georges Pompidou had eveneens een boodschapper gestuurd

om Mobutu te danken voor diens tussenkomsten bij een aantal politieke leiders van zwart Afrika. Volgens Mobutu hadden die de reis van Pompidou naar Niger en Tsjaad in januari 1972 mee mogelijk gemaakt. De Chinezen hadden Mobutu gefeliciteerd voor zijn reis naar Egypte, waar hij naar eigen zeggen een bemiddelingspoging in het Midden-Oostenconflict had ondernomen.

Mobutu verweet de Belgische regering investeringen in zijn land af te raden. In plaats van de kritiek op zijn beleid in de Belgische pers te dulden, moesten wij ervoor zorgen dat lovende artikelen zouden worden gepubliceerd! Het bleek ook dat de Zaïrese president het ons erg kwalijk nam dat de oprichting van een agentschap van de Bank van Kinsjasa in ons land onmogelijk was gemaakt. Hij had gehoopt met een dergelijk agentschap een vaste ontmoetingsplaats met de Belgische industriëlen te hebben. André Oleffe, de voorzitter van de Waalse vleugel van de christelijke arbeidersbeweging en van de Bankcommissie, had zich daar echter tegen gekant.

Mobutu had tegenover Hougardy ook uitgeweid over zijn conflict met kardinaal Malula, het hoofd van de katholieke Kerk in Zaïre. Nadat Malula kritiek had geuit op de authenticiteitspolitiek van Mobutu was de radio tegen hem een campagne begonnen. Mobutu beweerde tegenover Hougardy dat Malula betrokken was geweest in een complot tegen hem en dat minister van Buitenlandse Zaken Pierre Harmel de religieuze orden en 'Rome' tegen hem opzette. Mobutu had ook gezegd dat hij Malula voor diens kritiek zou laten 'veroordelen'. Hougardy zou Mobutu gesuggereerd hebben Malula 'voor consultatie naar Rome te laten roepen'. Mobutu zou dan in het bijzijn van Hougardy naar de Zaïrese ambassade in Rome getelefoneerd hebben. Hoe het ook zij, de dag na mijn gesprek met Hougardy werd in het tv-journaal meegedeeld dat Malula in Rome was aangekomen.

Eveneens op 11 februari had ik een gesprek met F. Pepermans van Bell Telephone. Hij was kort voordien naar Zaïre gereisd om een investeringsdossier voor de oprichting van een telecommunicatiebedrijf in Kinsjasa te onderzoeken. Pepermans legde me uit dat de kans daartoe onbestaand was gezien de slechte economische toestand in Zaïre. Hij zei ook dat Mobutu een soort privé-telecommunicatienet van ongeveer 500 miljoen BF bij Bell Telephone had besteld, in hoofdzaak voor zijn eigen veiligheid. Mobutu bleek trouwens te vrezen voor zijn leven, want mijn informanten vertelden me dat hij in een kamp van elitesoldaten leefde.

Pierre Harmel reisde begin maart 1972, enkele weken vroeger dan voorzien, naar Zaïre waar hij gesprekken had met Mobutu en andere Zaïrese regeringsleiders. Harmel slaagde erin de vertroebelde betrekkingen met de Zaïrese regering weer enigszins te zuiveren. Zaïre kreeg een extra krediet van 100 miljoen BF voor ontwikkelingshulp. Er werd ook overeengekomen een zesmaandelijks overleg te organiseren en er werden afspraken gemaakt om de Belgische investeringen en de Belgische export te bevorderen. Van haar kant was de Zaïrese regering bereid een aantal aanslepende dossiers opnieuw te onderzoeken, onder meer de kwestie van de concessies, de waarborgen voor Belgen die in Zaïre onroerende goederen bezaten en de toestemming voor SABENA om ook met jumbo-jets op de hoofdstad te vliegen. Harmel had ook verkregen dat een Belgische missionaris die betrokken was in het conflict Mobutu-Malula, niet werd uitgewezen.

Harmel was tevreden met de bekomen resultaten. Hij vertelde me ook dat de onmiddellijke omgeving van Mobutu verbeterd was, maar dat het regime geen vaste grond had.

Na Harmel brachten vice-premier André Cools en staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking Lucien Harmegnies eind maart een bezoek aan Zaïre. Eind april werd in Brussel tussen België en Zaïre een samenwerkingsakkoord voor het universitair, hoger en voortgezet onderwijs ondertekend. De Belgische universiteiten verbonden er zich toe de toekomstige Zaïrese hoogleraren op te leiden en bij te scholen om de Belgische hoogleraren in onze voormalige kolonie te vervangen.

In de zomer van 1972 deden zich echter nieuwe verwikkelingen in de Belgisch-Zaïrese betrekkingen voor. Op 11 augustus besliste de Zaïrese regering de invoer uit ons land tot vijftien procent te beperken en de uitvoer enkel nog te laten gebeuren door de Compagnie Maritime du Zaïre. Bovendien zou worden opgetreden tegen landen waar de Zaïrese munt onder de door de Zaïrese overheid vastgestelde wisselkoers werd verhandeld, wat onder meer in ons land het geval was. Zoals bij vorige crisismomenten beschouwde Mobutu ons als de zondebok voor de slechte economische toestand in zijn land.

De Belgische regering tilde niet al te zwaar aan dat verwijt. In andere voormalige koloniale gebieden werd de schuld voor interne problemen ook meestal op de rug van de gewezen koloniserende landen geschoven. Bovendien hadden we leren leven met de wisselvalligheden in de Belgisch-Zaïrese relaties en met de eigen logica van de Zaïrezen. Na het bezoek van de Zaïrese minister van Buitenlandse Zaken Nguza Karl I Bond begin september 1972 werd de invoerbeperking trouwens weer opgeheven.

De toenemende desorganisatie van het land was de hoofdoorzaak van de slecht draaiende Zaïrese economie. De politieke instabiliteit en de authenticiteitspolitiek kwamen het investeringsklimaat uiteraard niet ten goede. De investeerders kregen daarenboven geen zekerheid. Er bestond nog altijd een wet waardoor de eigendommen van buitenlanders vrijwel onmiddellijk konden worden onteigend. Mobutu had na een eerste periode van verwarring en van chaos aan het eind van de jaren zestig een betrekkelijke orde en rust gevestigd. Toen keerden de investeerders ook terug. Maar daarna begon het weer mis te lopen. In de loop van de jaren zeventig zou de toestand in Zaïre trouwens verder verslechteren. Toch wist Mobutu zich te handhaven. De opeenvolgende Belgische regeringen hadden dan ook geen keuze en moesten met hem blijven samenwerken.

De dotatie van prins Karel

*In de loop van 1972 kwam prins Karel, die na zijn regentschap tijdens de Koningskwestie teruggetrokken leefde, volop in de publieke belangstelling. Hij was in 1967 in conflict gekomen met zijn financiële raadsman baron Olivier Allard. De prins beschuldigde Allard ervan fondsen voor een bedrag van ruim 300 miljoen BF van hem te hebben ontvreemd. Allard zou gedurende een aantal jaren goederen van de prins beheerd hebben en de bezittingen hebben overgemaakt aan Zwitserse, Corsicaanse en Franse maatschappijen, die de eigendomstitels nooit aan de prins zouden hebben bezorgd. Allard ontkende die beschuldiging. Prins Karel, die beweerde dat hij geruïneerd was, vroeg de regering in 1967 opnieuw over de dotatie te kunnen beschikken waarvan hij in 1961 vrijwillig afstand had gedaan. De regering-Vanden Boeynants stemde daarmee in.

In 1967 diende prins Karel bij het gerecht ook een klacht in tegen Allard. Deze laatste reageerde met in Zwitserland en Frankrijk een rechtsvordering tegen de prins in te stellen. Het parket te Brussel had ondertussen een onderzoek geopend naar mogelijke belastingontduiking en illegale kapitaaluitvoer. Het gerechtelijk onderzoek evolueerde in het nadeel van Allard. In het voorjaar van 1971 werd hij na uitspraken

van de Raadkamer, de Kamer van Inbeschuldigingstelling en ten slotte van het Hof van Cassatie naar de correctionele rechtbank verwezen, onder meer wegens valsheid in geschrifte en verduisteringen ten nadele van prins Karel voor een bedrag van 200 miljoen BF.*

Aanvankelijk zag het ernaar uit dat het niet tot een proces zou komen. Ik raadde de prins op de meest formele wijze aan de zaak niet in de openbaarheid te brengen, maar ze te onderwerpen aan de arbitrage van drie zorgvuldig uitgekozen personen met de bedoeling een minnelijke schikking te bereiken. Maar prins Karel volgde mijn advies niet. Hij dreef de zaak door en in april 1972 nam de correctionele rechtbank van Brussel de zaak in behande-

ling. Op het proces raakten, zoveel geldzaken uit het privé-leven van prins Karel en van de koninklijke familie bekend dat het schandaal verwekte.

Dat had uiteraard ook politieke gevolgen. In de Senaatscommissie van Financiën diende VU-senator Leo Elaut een amendement op de begroting van dotaties in dat ertoe strekte de dotatie van prins Karel te schrappen. Dit amendement zou op 7 juni 1972 besproken worden. Om een discussie over de grond van de zaak te verhinderen, vroeg ik de prins om een onderhoud. Ik stelde hem voor van zijn dotatie af te zien. Prins Karel ging hiermee akkoord. Op 7 juni deelde ik dit mee in de Senaatscommissie. Elaut trok zijn amendement in en het regeringsamendement tot schrapping van de dotatie werd unaniem goedgekeurd.

De zaak was daarmee nog niet helemaal van de baan. De verdedigers van Allard vroegen tot driemaal toe de openbare dagvaarding van de prins. Dat was een uitzonderlijke procedure. Bovendien was de fysische en psychische toestand van prins Karel van die aard dat kon worden gevreesd dat zijn verklaringen op het proces niet erg samenhangend en waarheidsgetrouw zouden zijn. Bij koninklijk besluit van 14 juni weigerde de regering de prins ter zitting te laten ondervragen.

Op 13 september 1972 deed de rechtbank uitspraak in de zaak. Allard werd vrijgesproken, omdat een aantal betichtingen verjaard waren en de andere beschuldigingen niet bewezen konden worden. Prins Karel werd veroordeeld tot het betalen van bijna 1,3 miljoen BF gerechtskosten.

In de loop van 1972 had ik te maken met nog een andere delicate kwestie in de koninklijke familie. Het betrof een geschil over het eigendomsrecht van meubelen die zich bevonden in het kasteel van Argenteuil, de verblijfplaats van koning Leopold III. In dat verband ontving ik een aantal keren Jean Van Ryn, die als advocaat van Leopold in deze zaak optrad. In het vorige hoofdstuk heb ik beschreven dat Van Ryn als voorzitter van het Rassemblement pour le Droit et la Liberté in Brussel de agitatie tegen de grondwetsherziening leidde en een bijzonder scherpe houding tegenover de Vlamingen aannam. Ik had niets tegen Van Ryn op professioneel vlak, maar de keuze van Leopold om hem als advocaat te nemen was vanuit politiek oogpunt bepaald niet gelukkig. De Vlaamse kranten namen het mij kwalijk dat ik Van Ryn ontving, omdat ze vermoedden dat ik met hem de communautaire problemen in Brussel besprak. Zelf kon ik de ware toedracht van mijn gesprekken niet publiek maken. Dat was voor mij zeer vervelend.

De revaluatie van de Belgische frank

Net zoals voor de periode 1968-71 heeft mijn tweede CVP-PSC-BSP-regering een buitengewone krachtsinspanning geleverd om de openbare financiën gezond te houden.

De vervroegde parlementsontbinding had het onmogelijk gemaakt de begroting van 1972 op het normale tijdstip bij het parlement in te dienen. De regering had begin oktober 1971 wel een begrotingsnota opgesteld. Zij ging er toen nog van uit de begroting van 1972 in evenwicht te kunnen indienen. Dat was een te optimistisch vooruitzicht, want uit het onderzoek van de economisch-financiële toestand door experten bleek tijdens het formatieberaad dat de inkomsten als gevolg van de

vertraging van de economische activiteit lager en de uitgaven vooral in sociale departementen en voor onderwijs hoger zouden zijn dan aanvankelijk geraamd. De nieuwe regering zou dus noodgedwongen aan *deficit spending* moeten doen. In de begroting van 1972, die de regering half februari 1972 bij het parlement indiende, werden de uitgaven op 366,7 en de inkomsten op 360,6 miljard BF geschat. Er zou bijgevolg een tekort van 6,1 miljard BF zijn. Daarmee hield ik mij aan de regeringsverklaring, waarin gezegd werd dat de regering 'een matig budgettair deficit' zou aanvaarden.

De openbare financiën evolueerden in 1972 volledig volgens de ramingen. De begroting

van 1972 liep op tot 371,7 miljard BF. Er werden amendementen voor een bedrag van 0,8 miljard BF en bijkredieten voor een bedrag van 4,2 miljard BF goedgekeurd. Deze bijkredieten, bedroegen niet eens 1,3 procent van de begroting, dat was uitzonderlijk laag. De beperkte amendementen en bijkredieten deden het begrotingstekort niet toenemen, omdat de ontvangsten beter evolueerden dan verwacht. Eind september had de Schatkist 4,6 miljard BF meer ontvangen dan geraamd. Verwacht werd dat de meerontvangsten eind 1972 zes miljard BF zouden bedragen. De regering werd geholpen door de gunstige ontwikkeling van de economische conjunctuur. In de tweede helft van 1972 vertoonde de economische bedrijvigheid een opgaande trend. Dit was mee te danken aan het relanceprogramma van de regering waarvoor zo'n tien miljard BF werd uitgetrokken.

Dankzij de goede toestand van de openbare financiën kon de regering de Belgische frank revalueren. Op de bijeenkomst in december 1971 van de zogenaamde Groep van 10, een informele club van de tien voornaamste industrielanden (de EG-landen met uitzondering van Luxemburg, de Verenigde Staten, Japan, Zweden, Groot-Brittannië, en Canada) was overeenstemming bereikt over de vaststelling van nieuwe wisselkoersen. De monetaire crisissen in 1970 en 1971 en de beslissing van diverse landen om hun munten te laten zweven, hadden grote onzekerheid in het handels- en kapitaalverkeer veroorzaakt. De maatregel van de Verenigde Staten in augustus 1971 om ook de dollar te laten zweven, had de noodzaak van een terugkeer naar vaste wisselkoersen nog meer aangetoond. Het overleg daarover binnen de Groep van 10 werd op 17 en 18 december 1971 in Washington afgerond. De officiële goudprijs werd verhoogd met 8,57 procent. Dat betekende een devaluatie van de dollar met 7,89 procent. Tegelijk kondigden de Verenigde Staten aan dat ze de invoertoeslag die zij op 15 augustus hadden ingesteld, zouden afschaffen. Japan, de Bondsrepubliek, Nederland, Zwitserland en België gingen de verbintenis aan hun munten te revalueren. Frankrijk en Groot-Brittannië handhaafden hun koers, terwijl de Canadese dollar bleef zweven en Italië de lire devalueerde.

Zoals overeengekomen in de Groep van 10 keurde de kabinetsraad op 14 april 1972 het wetsontwerp goed waarbij de Belgische frank met 2,75 procent werd gerevalueerd. De Belgische regering wachtte daarmee enkele maanden, omdat de devaluatie van de dollar aan bepaalde voorwaarden was verbonden. De Verenigde Staten wilden eerst de resultaten zien van de handelsbesprekingen met Japan, Canada en de EG voor zij de devaluatie door het Congres zouden laten goedkeuren. Zodra dat gebeurd was, besprak de regering het wetsontwerp en diende ze het in bij het parlement. In het ontwerp was ook bepaald dat de regering voortaan gemachtigd was de pariteit van de munt te wijzigen met een beslissing in de kabinetsraad op voorwaarde dat die onmiddellijk aan het parlement werd meegedeeld. In juni aanvaardden Kamer en Senaat het ontwerp.

De herwaardering van de Belgische frank betekende dat onze export zou worden vertraagd. Maar wij waren bereid dat offer te brengen met het oog op de Europese samenwerking. Algemeen was men van oordeel dat landen met een uiterst sterke munt en met gunstige betalings- en handelsbalansen een inspanning moesten doen voor landen die het economisch en financieel moeilijk hadden. Dat ons land die inspanning kon opbrengen, bewees nogmaals de sterkte van het monetaire en financiële beleid.

De begroting van 1973

Nooit heb ik zo hard gewerkt aan een begroting als aan de begroting van 1973. Ik moest al mijn gezag in de weegschaal werpen om de ministers tot de nodige discipline te bewegen. Op basis van de eerste voorstellen raamde minister van Financiën André Vlerick de ontvangsten op 389 miljard BF. De uitgaven zouden echter oplopen tot niet minder dan 417 à 423

miljard. BF. De begroting zou dus met een deficit van 28 à 34 miljard BF moeten worden ingediend. Daarbij kwam nog dat de buitengewone begroting 74 miljard BF zou bedragen. Rekening houdend met de terugbetaling van de overdrachttaks voor een bedrag van 9 miljard BF zou de overheid 117 miljard BF op de kapitaalmarkt moeten lenen. Dat vond ik onaanvaardbaar. Ik drong er daarom op aan dat de ministers een bijzondere inspanning zouden leveren om de uitgaven af te remmen en besparingen te zoeken. Ik had daarbij de volledige steun van minister van Financiën André Vlerick en van vice-premier André Cools. Deze laatste waarschuwde de ministers ervoor dat de ontwerp-begroting van 1973 eind juli niet aan de pers zou worden voorgesteld, zoals gebruikelijk was, indien geen besparingen werden gevonden en de uitgavenstijging niet werd verminderd.

Alle ministers afzonderlijk hebben dan in aanwezigheid van hun kabinetschef, hun medewerkers of gespecialiseerde ambtenaren met hun begrotingsvoorstellen voor Cools, Vlerick en mijzelf gedefileerd. Vele dagen, dikwijls tot in de late uren, hebben we onderhandeld. Deze uitputtende arbeid leverde resultaten op. Uiteindelijk slaagden we erin de begroting van 1973 in evenwicht te brengen: 406 miljard BF uitgaven en inkomsten. In vergelijking met de begroting van 1972 stegen de uitgaven met 10,7 procent en niet met 14 procent, zoals in de eerste versie van de ontwerp-begroting. Dat resultaat werd niet alleen met besparingen en inkrimpingen van de uitgaven bereikt. Het was ook noodzakelij k de inkomsten te verhogen. Dit zou gebeuren door enkele beperkte aanpassingen van de directe belastingen voor een bedrag van twee miljard BF. De regering plande ook een speciale heffing op de weggebruikers waarvan de opbrengst op 4,5 miljard BF werd geraamd. Deze nieuwe belasting was verantwoord. De voorbije zes jaar had de Staat 150 miljard BF gespendeerd voor de aanleg en de verbetering van wegen. Tegen eind 1975 zou ons land het dichtste wegen- en autowegennet van West-Europa hebben. Na Nederland waren wij ook het land met de hoogste wagendichtheid: 64,8 wagens per vierkante kilometer tegenover 69,4 wagens in Nederland, dat ook meer inwoners had.

De belastingverhogingen werden uiteraard scherp gecontesteerd. De belastingverlagingen daarentegen kregen nauwelijks aandacht. Nochtans waren die niet gering: de verlaging van sommige belastingbarema's bracht 4,5 miljard BF minder in de Staatskas, de afschaffing van de exporttaks 4 à 4,5 miljard BF en de detaxatie van investeringen 3,5 à 4 miljard BF.

De buitengewone begroting van 1973 werd vastgelegd op 87 miljard BF. In dit bedrag waren begrepen: allerlei openbare werken en investeringen, veertien miljard BF kapitaalparticipaties en negen miljard BF voor de terugbetaling van de overdrachtsbelasting. De stijging van de openbare schuld werd geraamd op 65 miljard BF, vijf miljard BF minder dan in 1972. Het bruto nationaal produkt werd voor 1973 op 1636 miljard BF geschat, wat betekende dat de totale schuld 47 procent van het BNP zou bedragen. Dit percentage was sedert 1968 stelselmatig afgenomen. In 1968 bedroeg het nog 55 procent.

Het vertrouwen in de financiële politiek van de regering was zeer groot. Dat bleek onder meer uit het succes van de Staatslening die in oktober 1972 werd uitgeschreven. Minister van Financiën Vlerick moest die lening reeds na vijf dagen afsluiten met een opbrengst van niet minder dan 40 miljard BF.

Hoewel de regering inzake het financiële beleid een klare lijn uitstippelde en die ook strikt volgde, schermden haar tegenstanders voortdurend met catastrofale tekorten

en lanceerden zij steeds hogere cijfers. De liberale oppositie keek niet op enkele miljarden meer of minder. Maar ook zogenaamde onafhankelijke waarnemers schuwden de overdrijvingen niet. Professor FernandBaudhuin publiceerde in *La Libre Belgique* van 21-22 oktober 1972 een merkwaardige analyse van de toestand van de openbare financiën. Volgens Baudhuin waren de openbare financiën 'in duisternis' gehuld. Gezien de wijze waarop hij verschillende zaken door elkaar haalde, was ik geneigd om te zeggen dat de nacht over de openbare finan-

ciën was gevallen. Om aan te tonen dat de gewone begroting van 1973 met een tekort zou worden afgesloten, voegde hij bij die begroting uitgaven die sedert jaren in de buitengewone begroting waren opgenomen. Indien hij logisch doorgedacht had, had hij een volledig economische indeling van de ontvangsten en uitgaven moeten maken en rekening houden met de overdracht van sommige uitgaven en ontvangsten naar de gewone begroting en de amortisatie op de rijksschuld. Maar dan had Baudhuin moeten bekennen dat de lopende verrichtingen een positief saldo in plaats van een deficit vertoonden. Baudhuin sprak ook van een ‘verbijsterende en onverklaarbare’ stijging van de openbare schuld in 1972 met 70 miljard BF. De regering had echter reeds na haar aantreden rekening gehouden met een dergelijke toename. Zoals reeds vermeld, nam de openbare schuld in verhouding tot het BNP af. Dat was mogelijk omdat minister van Financiën Jean Snoy et d'Oppuers in mijn vorige regering een groot gedeelte van de buitenlandse schuld had afbetaald en een belangrijk deel van de binnenlandse schuld had geconsolideerd. Hoe meer de schuld werd geconsolideerd, hoe zwaarder ook de aflossingen waren. Die werden ingeschreven in de gewone begroting, dus bij de gewone uitgaven. Dat bewijst nogmaals hoe gezond de toestand wel was.

In het buitenland benijdde men ons om onze gunstige financiële toestand. De Amerikaanse minister van Financiën R. Schultz verkondigde de opvatting dat landen waarvan de handels- en betalingsbalans constant gunstig was, verplicht moesten worden hun munt te revalueren. Hij bedoelde onder meer België. Eén van de voorzitters van de centrale banken in Europa verklaarde aan minister van Financiën André Vlerick dat ons land de frank moest revalueren ofwel de inflatie moest stimuleren om onze kostprijzen te verhogen en onze concurrentiepositie te verzwakken. Deze verklaringen werden afgelegd nadat de Belgische frank in april reeds was geherwaardeerd.

De antinomie tussen ongebreidelde eisen en het gezond verstand

Een van de paradoxen van de welvaartsstaat was dat de ontevredenheid over de overheid toenam naarmate die meer uitgaf De regering werd voortdurend onder druk gezet door zowat alle bevolkingsgroepen en door alle denkbare organisaties en pressiegroepen om bijkomende of nieuwe uitgaven te doen. Niemand leek te beseffen dat één miljard gelijk is aan duizend miljoen. Niemand leek te beseffen dat de Staat niets voor zichzelf houdt en alleen maar kan uitgeven wat hij ontvangt. Niemand leek te beseffen dat de Staat onvermijdelijk nieuwe inkomsten moet zoeken als het stijgingstempo van de uitgaven hoger is dan dat van de economische groei. Bovendien zijn er niet veel verschillende methoden om de overheidsuitgaven te financieren: belastingen, leningen of inflatie. De eerste methode is nooit populair en zal dat ook nooit worden. Met leningen moet voorzichtig worden omgesprongen en inflatie is de slechtste en meest onrechtvaardige van alle belastingen. Soms had ik zin om van de daken te schreeuwen dat het volkomen tegenstrijdig was om aan de ene kant de uitgaven stelselmatig op te drijven en aan de andere kant elke belastingverhoging of nieuwe belastingen te weigeren of te ontwijken. Mensen zijn verstandelijk begaafde wezens, maar wanneer zij in groep zijn, gedragen ze zich dikwijls instinctmatig en

komt de kuddegeest naar boven. Meer en meer beleefden we de antinomie tussen ongebreidelde eisen en het gezond verstand.

De Staat was een reusachtig dienstverlenend bedrijf geworden. Hij verstrekte onderwijs, cultuur, volksgezondheid, openbaar vervoer en een reeks sociale prestaties. Meer dan de helft van de overheidsuitgaven ging naar onderwijs, cultuur en de sociale sector. Om een idee te geven van de sectoren waarvoor de sociale uitgaven bestemd waren, geef ik de volgende indrukwekkende opsomming: pensioenen, ziekteverzekering, gezinsbijslagen, werkloosheidsvergoedingen, bijzondere inspanningen voor gehandicapten, volksgezondheid, ziekenhuizen, gezinshulp, psychiatrische instellingen, bejaardentehuizen, kindercrèches,

gezondheidscentra, sociale huisvesting enzovoort. Het stijgingspercentage van de sociale uitgaven lag aanzienlijk boven dat van de overheidsuitgaven. De tussenkomst van de Staat in de sociale uitgaven werd ook steeds groter. In 1970 kwam de Staat voor 13,1 miljard BF tussen in de pensioensector, in 1972 voor 18,9 miljard BF, dit was een stijging met 44 procent. De tussenkomst in de ziekteverzekering steeg van 20,5 miljard BF in 1970 tot 28,8 miljard BF in 1972, dit was een stijging met 40 procent!

Hoewel de regering onder kritiek bedolven werd door diverse belangenorganisaties en pressiegroepen voerde zij in feite een reusachtig sociaal programma uit: verhoging van de pensioenen van de werknemers, van de invaliditeitspensioenen voor mijnwerkers met 15 procent, van de pensioenen van de zelfstandigen en vrijstelling van het onderzoek naar de bestaansmiddelen, van de uitkeringen aan mindervaliden, van het gewaarborgd inkomen voor mindervaliden, van de kinderbijslagen, van de militievergoedingen enzovoort. De nieuwe sociale programmatie voor de openbare diensten kostte de Schatkist in 1972 18 miljard BF.

Naast de transfers aan personen en gezinnen was er ook een belangrijke overdracht van middelen aan het bedrijfsleven via openbare werken, investeringsprogramma's, uitgaven in het kader van de economische expansie, hulpverlening aan noodlijdende sectoren en aanleg van industriezones. Daarnaast profiteerde het bedrijfsleven ook van de uitgaven voor openbaar vervoer, wetenschappelijk onderzoek en onderwijs.

Wat het onderwijs betrof, was de uitgavenstijging waanzinnig. De begroting van Nationale Opvoeding en Cultuur bedroeg in 1960 18 miljard BF. In de ontwerp-begroting van 1973 was daarvoor 91 miljardBF of vijfmaal meer voorzien. Het universitair onderwijs kostte de overheid in 1960 1,3 miljard, in 1973 11 miljard BF of achtmaal meer. Het aantal studenten was in dezelfde periode verdrievoudigd, het aantal studiebeurzen vervijfvoudigd, de uitgaven voor wetenschappelijk onderzoek verzesvoudigd. Er werd beweerd dat een student ongeveer 150.000 BF aan de belastingbetaler kostte. Bij die berekening werd echter geen rekening gehouden met de bouwprogramma's voor de universiteiten en de bijzondere financiële tussenkomsten voor universitaire ziekenhuizen.

Niettegenstaande de enorme inspanningen van de overheid voor het universitair onderwijs meenden studenten en academische overheden te moeten protesteren tegen de verhoging van het inschrijvingsgeld en de beperking van het aantal buitenlandse studenten aan onze universiteiten. Ik was daarover bijzonder verbaasd en verontwaardigd. De verhoging van het inschrijvingsgeld was immers alleen van toepassing op de studenten die geen beurs hadden. Ze bracht amper 150 miljoen BF op. Men was zich er blijkbaar niet van bewust dat de kosten van universitair onderwijs voor studenten en ouders nergens zo laag waren als in België. De reactie op de regeringsmaatregel overtuigde mij ervan dat de overheid te gul was bij de financiering van de universiteiten. Bovendien vroeg ik mij af waarom de Belgische belastingbetalers de studies van duizenden buitenlandse studenten moesten betalen. Het aantal buitenlandse studenten aan onze universiteiten was in de periode 1960-72 verviervoudigd. In de Franstalige universitaire instellingen was één op de vijf studenten een buitenlander, aan de ULB zelfs één op de vier studenten. Heel wat studenten uit Westeuropese landen vluchtten voor de numerus clausus in hun eigen land en kwamen hier geneeskunde studeren.

In de rand van deze bedenkingen bij het financiële beheer tijdens mijn tweede regering met de socialisten moet ik hier nog de fusie van een aantal holdings vermelden. In de strijd om in de financiële wereld de tweede plaats na de Generale Maatschappij te veroveren, werden de holdings Brufina, Cofinindus, Cofinter en Lambert versmolten. Na de bekendmaking van het fusieplan half september ontstond op de Beurs een grote en overwachte vraag naar de aandelen, van Cofinindus, de kleinste financiële groep van de vier fusiekandidaten.

Het bleek dat Cobepa, de Belgische holding van de Franse groep Paribas, in Confinindus een minderheids participatie had verworven die het mogelijk maakte het fusieplan te dwarsbomen. Deze kwestie werd op 27 September besproken door vertegenwoordigers van de betrokken holdings, de Bankcommissie, minister van Economische Zaken Henri Simonet en mijzelf. Merkwaardig genoeg had geen één van de topmensen van de betrokken holdings voordien een demarche bij mij gedaan. Zowel Simonet als ik zelf gaven de Bankcommissie carte blanche om het geschil tussen Copeba en de vier overige holdings te regelen. Op 29 september werd een akkoord bereikt: de fuserende holdings waren bereid bepaalde aandelen aan Copeba te verkopen en als tegenpresatie gaf Copeba zijn verzet tegen de fusie op.

Het overlijden van Spaak

Tijdens de regeringsraad van 31 juli waarop de ontwerp-begroting van 1973 werd vastgelegd, vernam ik het droeve nieuws dat minister van Staat Paul-Henri Spaak die nacht overleden was. Ik stelde voor dat ik namens de regering hulde zou brengen aan Spaak. Vice-premier André Cools verzette zich hiertegen. Spaak had immers enkele maanden voordien bekendgemaakt dat hij de socialistische partij had verlaten en naar het FDF was overgelopen. Deze overstap lag de socialistische kopstukken zwaar op de maag en blijkbaar ook André Cools. Ik negeerde echter zijn verzet, onderbrak de regeringsraad en las de volgende verklaring aan de journalisten voor:

De regering heeft met droefheid het overlijden van de heer Spaak, minister van Staat, gewezen eerste minister en minister van Buitenlandse Zaken, vernomen. Tijdens zijn lange en schitterende loopbaan heeft de heer Spaak bijzondere diensten bewezen aan zijn land, aan de oprichting van Europa en aan de opbouw van de vrede. Deze grote staatsman zal steeds in de herinnering blijven voortleven.

Naast vele anderen verspreidden ook de BSP-voorzitters Edmond Leburton en Jos Van Eynde een mededeling naar aanleiding van het overlijden van Spaak. Daarin werd onder meer gewezen op de belangrijke rol die Spaak na de Tweede Wereldoorlog in de heropbouw van België en de opbouw van Europa had gespeeld. Ook werd zijn bijdrage tot de socialistische partij onderstreept. Maar de BSP-voorzitters vermeldden ook dat Spaak, ‘hoewel uitzonderlijk begaafd, ook wispelturig was’ en zich ‘aan het eind van zijn leven van zijn strijdmakkers en van de socialistische partij had afgewend en zelfs zo ver was gegaan de BSP in het openbaar te bekampen’.

Bij de opening van het nieuwe parlementaire jaar op 10 oktober 1972 sprak Kamervoorzitter Achiel Van Acker een rouwhulde uit naar aanleiding van het overlijden van Spaak. Namens de regering verklaarde André Cools kortweg dat de regering zich bij de woorden van de Kamervoorzitter aansloot. In de Senaat heb ik dezelfde dag bewust een grote hulde gebracht aan Spaak, hoewel André Cools en de socialistische ministers daar niet van wilden weten. Na herinnerd te hebben aan zijn grote politieke carrière verklaarde ik dat men Spaak niet alleen moest hebben gekend in de grote parlementaire debatten en de openbaarheid van conferentiezalen, maar ook in de beslotenheid van de kabinetsraad en van onderhandelingen om zijn grote en menselijke eigenschappen te kunnen waarderen. Dat was wellicht de reden, voegde ik eraan toe, waarom zovelen waardering en respect voor hem hadden, hoewel ze

hem in bepaalde omstandigheden als tegenstrever moesten bekampen. Ik had dat na de staking tegen de Eenheidswet moeten doen, omdat Spaak mij toen bijzonder scherp had aangevallen.

Met een oratorische handigheid omzeilde ik ook de gevoeligheid bij de socialisten voor de overstap van Spaak naar het FDF, die overigens in zeer betreurenswaardige omstandigheden had plaatsgevonden. Ik verklaarde namelijk het volgende:

Het contrast tussen zijn buitengewone lotsbestemming en de door hem gewilde sobere begrafenisplechtigheid heeft iets aandoenlijks. Als dat zijn laatste wilsbetuiging was, dan betekent dit dat hij de dood koelbloedig

afwachtte. Een jaar geleden had hij een eerste verwittiging gekregen. Toch had hij daarna nog een laatste strijd gestreden. Henri de Montherlant schreef ooit, herinnerend aan de Ilias: 'Wanneer het profetisch paard Achilleus zijn nabije dood aankondigt, antwoordt de held: "Ik weet het", maar in plants van de armen gekruist af te wachten, stort hij zich opnieuw in de strijd.'

Ondanks die weigering de laatste eerbetuigingen te ontvangen die niemand hem zou hebben betwist, zal ons land zijn persoon en zijn leven blijven gedenken. Ook in de geschiedenis van Europa en van de vrije wereld zal zijn herinnering bewaard blijven. Ten slotte is het toch de stem van het volk waardoor men de geschiedenis ingaat en die stem heeft de poorten ervan reeds wijd opengesteld.

Moeilijkheden over reclame op tv en de vogelvangst

Een van de kenmerken van het politieke leven is zijn onvoorspelbaarheid. Een probleem dat eerst onbenullig of onbelangrijk lijkt, kan onverwachts een regering kopbrekens bezorgen of uitgroeien tot een strijdpunt. De vogelvangst was zo'n probleem. Bij koninklijk besluit van 20 juli 1972 werd vanaf 1 augustus de vogelvangst met netten op in het wild levende zangvogels in ons land verboden. Deze verbodsmaatregel was het gevolg van internationale akkoorden, onder meer in het kader van de Benelux, en had als doel de vogels te beschermen die over ons land trokken. Vooral de Nederlanders drongen erop aan. In Nederland werden in scholen petities georganiseerd uit protest tegen de vogelvangst in ons land. Maar ook Belgische ornithologen en ecologen voerden reeds jarenlang actie in dit verband.

Minister van Landbouw Leo Tindemans was verantwoordelijk voor het koninklijk besluit. Een tiental dagen na de publikatie ervan trok André Cools in de kabinetsraad scherp van leer tegen Tindemans. Cools vond dat Tindemans het besluit aan de voltallige regering had moeten voorleggen. Hij was bevreesd voor de electorale gevolgen van het verbod. In zijn streek waren er veel vogelvangers. Cools wierp op dat de vogelvangst een hobby was van de kleine man en dat de door de burgerij en de adel beoefende jacht even wreedaardig was.

Tindemans wou echter niet weten van een versoepeling van zijn verbod. Na een hoogoplopende gedachtenwisseling werd afgesproken een overgangsperiode te voorzien. Tot grote ergernis van Cools haastte Tindemans zich niet om die beslissing uit te voeren. Een aantal keer viel Cools Tindemans daarvoor heftig aan. Uiteindelijk installeerde Tindemans in september een commissie die de zaak moest 'bestuderen'. In feite werd de strenge reglementering tijdens mijn regering behouden. Tindemans' opvolger in de regering-Leburton, Albert Lavens, zou ze echter versoepelen.

Men kan het zich moeilijk voorstellen, maar toch is het gebeurd: een kabinetsraad die twee keer moet beraadslagen over het uitzenden van een voetbalmatch op tv. Op 14 juni werd in Antwerpen in het kader van het Europees kampioenschap voor landenploegen de interland België-Duitsland gespeeld. Een week voor deze wedstrijd bond Jos Van Eynde de kat de bel aan. De BSP-co-voorzitter en hoofdredacteur van *Volksgazet* maakte bekend dat een reclamefirma aan zijn krant had voorgesteld om de avond van de Eurovisie-uitzending de reclamepanelen die zij in het

Antwerp-stadion huurde, ter beschikking te stellen van andere adverteerders. Volgens Van Eynde hadden andere kranten dit aanbod ook ontvangen.

Van Eynde interpelleerde minister van Nederlandse Cultuur Frans Van Mechelen en stelde de vraag hoe de BRT-RTB op het probleem van de door de wet verboden uitzending van reclame op televisie zou reageren. Van Mechelen antwoordde dat de BRT volgens de omroepwet van 1960 geen sluikreclame mocht uitzenden en de wedstrijd bijgevolg niet op tv te zien zou zijn. Hij kwam met dit standpunt op een dwaze manier in conflict met zijn Franstalige collega Charles Hanin, die de wetgeving anders interpreteerde. Met als gevolg dat de zaak in de schoot van de regering moest worden besproken.

De ministers beslisten op 9 juni de wedstrijd niet te laten uitzenden. De raad van beheer

van de BRT volgde deze beslissing, die van de RTB niet. Het gevolg was een absurde toestand: de wedstrijd werd wel op de RTB en niet op de BRT uitgezonden. De voetballiefhebbers in Vlaanderen waren hiermee uiteraard niet in hun nopjes. Omdat in het weekend van 17-18 juni nog twee wedstrijden in het kader van het Europees kampioenschap in ons land werden gespeeld, werd de vraag opnieuw gesteld of de uitzending ervan op tv mogelijk was. Op 16 juni moest ik deze onnozele kwestie een tweede keer in de kabinetsraad bespreken. De ministers werden het echter niet eens over de interpretatie van het artikel in de omroepwet waarin sprake was van een verbod voor uitzendingen met handelspubliciteit. Omdat de ministers de knoop niet konden doorhakken, werd besloten het dringende advies van de Raad van State over dit artikel in te winnen. Dat kon echter niet verstrekt worden vóór het weekend van 17-18 juni. Beide tv-netten zonden de voetbalwedstrijden trouwens uit.

Later ging de Raad van State uit van het standpunt dat tv-uitzendingen die 'niet opzettelijke reclame' uitzonden, niet onder het verbod van artikel 18 van de omroepwet vielen. De Raad van State oordeelde ook dat reclameborden die bij bepaalde sportwedstrijden werden bijgevoegd of bijgeplaatst juridisch niet verschilden van gewone reclame. Met dit advies beschikte de regering voortaan over een duidelijke richtlijn.

De ondertekening van het Cultuurpact en de installatie van de Cultuurraden

Een belangrijk gedeelte van het regeerakkoord behandelde de gemeenschapsproblemen: de voltooiing van de grondwetsherziening, de toepassing van de taalwetgeving, de oprichting van agglomeraties en federaties van gemeenten, en de economische decentralisatie, om alleen de belangrijkste te vermelden. Het voorbereidende werk daarover kwam eerder traag op gang, omdat de regering voorrang gaf aan de economische relance, het financiële beleid en de Europese integratie. De regering had ook af te rekenen met twee handicaps: de geringe belangstelling van de socialistische partij voor de verdere uitvoering van de grondwetsherziening en het ontbreken van een tweederde meerderheid die noodzakelijk was voor de goedkeuring van een aantal uitvoeringswetten.

Positief was dat na de totstandkoming van de regering de onderhandelingen over een cultuurpact vrij snel konden worden afgerond. In het hoofdstuk over de grondwetsherziening heb ik verhaald dat de liberalen meenden dat de nieuwe grondwettelijke teksten onvoldoende waarborgen voor de bescherming van minderheden bevatten. Zij voerden aan dat inzake het cultuurbeleid de bevoegde ministers, de provincies en de gemeenten over uitgebreide bevoegdheden beschikten en het gevaar van discriminatie niet denkbeeldig was. Die ongerustheid werd gevoed door de feitelijke toestand. De christelijke sociale en culturele organisaties waren in het hele land, in het bijzonder in het Vlaamse landsgedeelte, stevig ingeplant, goed georganiseerd en zij hadden veel leden. Dat was in veel mindere mate het geval voor organisaties van andere strekkingen. Vandaar de vraag van de liberalen om, naar analogie van het Schoolpact, een duurzaam akkoord te sluiten dat discriminaties

inzake cultuurbeleid om ideologische of filosofische redenen zou uitsluiten en dat de grote partijen zou binden.

Toen de eerste uitvoeringswetten van de grondwet in het parlement besproken werden, maakten de liberalen hun goedkeuring van die wetten onder meer afhankelijk van het afsluiten van zo'n pact. In de bijzondere omstandigheden die ik reeds heb geschetst, werd in de nacht van 15 op 16 juli 1971 door de voorzitters van de CVP-PSC, de BSP en de PVV een voor-akkoord van cultuurpact ondertekend. In dat akkoord was bepaald dat de definitieve overeenkomst uiterlijk vóór 1 december 1971 moest worden afgesloten. Maar de onderhandelingen daarover werden op 24 september 1971 doorkruist door de beslissing van de regering om het parlement vervroegd te ontbinden.

De liberalen reageerden verbolgen op dit besluit en verklaarden niet aan de besprekingen

over een cultuurpact deel te nemen, tenzij in afwezigheid van de regering. Die kon vanzelfsprekend op die eis niet ingaan en zij nodigde de partijen uit om rond de tafel te gaan zitten. Buiten de meerderheidspartijen was alleen de communistische partij hiertoe bereid. De VU en het FDF-RW namen niet deel met als argument dat het kader van de besprekingen reeds in het voorakkoord was vastgelegd.

In volle verkiezingsperiode kwamen de ministers van Nationale Opvoeding en van Cultuur verscheidene keren samen met vertegenwoordigers van de meerderheid en de communistische partij. Vier dagen voor de verkiezingen van 7 november 1971 bereikten ze een basisakkoord. Na die verkiezingen nodigde ik de partijen die niet aan het overleg hadden deelgenomen uit om het mee te paraferen. Om uiteenlopende redenen meenden ze dat niet te kunnen doen, zodat op 3 december 1971 het akkoord alleen door de regering, de CVP-PSC, de BSP en de communistische partij ondertekend werd. Enkele dagen later, op 7 december, lieten de Vlaamse liberalen echter weten de overeenkomst ook te willen paraferen mits een aantal amendementen aangebracht werd. De Waalse liberalen namen een ander standpunt in. Zij vroegen twee verschillende teksten, aangepast aan de toestand in elke cultuurgemeenschap.

Tijdens het formatieberaad ontbrak echter de tijd om de voorstellen van de Vlaamse liberalen te onderzoeken. Dat kon pas gebeuren na de totstandkoming van de regering. Op 8 februari 1972, tijdens een bijeenkomst van de regeringstop en de voorzitters van de meerderheidspartijen, werd overeengekomen de wijzigingen en aanvullingen van de Vlaamse liberalen te aanvaarden als ze de bestaande tekst niet fundamenteel wijzigden. Bovendien moest er duidelijkheid komen over de houding van de Franstalige liberalen: hadden zij andere amendementen of schaarden ze zich achter die van hun Vlaamse partijgenoten? Robert Houben werd gevraagd daarover contact te zoeken met Pierre Descamps. Hij was daar beter voor geplaatst dan ikzelf, omdat Descamps mij nog steeds met een kwaad oog bekeek wegens de vervroegde parlementsontbinding. De bedoeling was op een officieuze bijeenkomst een consensus te bereiken over een aangepaste versie van het akkoord. Daarna zou ik alle partijen formeel uitnodigen om het te ondertekenen.

Dit scenario kon volledig uitgevoerd worden. Op 24 februari werd het Cultuurpact door vertegenwoordigers van alle partijen, met uitzondering van de VU, in het parlement ondertekend. Volgens de VU behoorde het afsluiten van een dergelijk pact tot de bevoegdheid van de cultuurraden.

Het Cultuurpact huldigde hoofdzakelijk drie beginselen. Eerst en vooral moest het cultuurbeleid het onderlinge begrip tussen personen, groepen, organisaties en instellingen van verschillende ideologische en filosofische strekkingen bevorderen. Daarnaast moesten alle overheidsinstanties en -raden erover waken dat alle representatieve ideologische en filosofische strekkingen aan het cultuurbeleid konden deelnemen. En ten slotte was het de bedoeling dat geen wetten, decreten, verordeningen, besluiten of reglementen zouden worden goedgekeurd die discriminaties om redenen van ideologische en filosofische aard bevatten. De concrete uitvoering van het pact werd toevertrouwd aan een Vaste Nationale Cultuurpactcommissie. Het pact werd afgesloten voor onbepaalde duur. Elk der ondertekenende partijen kon na een periode van zes jaar echter een herziening vragen indien zij daartoe redenen had. In het andere geval zou het akkoord stilzwijgend worden verlengd.

De cultuurraden waren ondertussen reeds geïnstalleerd. Dat was op 7 december 1971 gebeurd. De Nederlandse Cultuurraad verkoos CVP-voorzitter Robert Vandekerckhove tot voorzitter, de Franse Cultuurraad de socialist Georges Dejardin. De eerste discussies van de raden handelden over hun zetelplaats. De Nederlandse Cultuurraad gaf de voorkeur aan Brussel, waarna de Franse Cultuurraad ook opteerde voor de hoofdstad, hoewel hij voordien had laten weten zich in Namen te willen vestigen als de Nederlandse Cultuurraad in Vlaan-

deren gevestigd werd. Zelf vond ik het vanzelfsprekend, om polirieke en praktische redenen, Brussel als zetel te nemen en ik heb daar bij de voorzitters van de raden sterk op aangedrongen. De vestiging ervan op een andere plaats zou de raden vlug herleid hebben tot een soort provinciale instelling.

CVP en PSC kiezen nieuwe voorzitters

Na de ondertekening van het Cultuurpact bracht de regering de voorbereiding van een aantal communautaire dossiers op gang, door overleg in de regering en met de leiding van de meerderheidspartijen. Op de bijeenkomst van de top van de meerderheidspartijen van 13 maart zat voor de eerste keer Wilfried Martens mee aan tafel. De week voordien had het CVP-Congres hem verkozen tot nieuwe voorzitter, in opvolging van Robert Vandekerckhove, wiens voorzitterschap van de Nederlandse Cultuurraad onverenigbaar werd beschouwd met de functie van partijvoorzitter. Martens haalde het met ruim verschil van Gerard Van den Daele. In zijn maidenspeech bracht hij mij hulde voor het realiseren van wat hij 'het communautaire België' noemde en voor 'de grondwetsherziening waaraan geen enkele federalistische partij... veel zal kunnen veranderen'.

Enkele weken na Martens nam Charles-Ferdinand Nothomb, de jongste zoon van dichter-politicus Pierre Nothomb, in de voorzittersstoel van de PSC plaats. Hij volgde Léon Servais op die in januari in de regering was gestapt.

Met de jonge voorzitters Martens en Nothomb trad een nieuwe generatie in de CVP en de PSC aan. Dat had belangrijke gevolgen, in de eerste plaats voor de beide partijen en in de tweede plaats ook voor mijn regering. Martens en Nothomb ontpopten zich als jonge wolven en zetten Robert Houben aan de kant. Houben had er na de splitsing van de unitaire partij als nationaal voorzitter voor gezorgd dat tussen de CVP en de PSC de nodige coördinatie en eenheid bleef bestaan. Hij was in die functie een belangrijke steun voor mij. Maar na het aantreden van Martens en Nothomb werd hij buitenspel gezet. In de zomer van 1972 kondigde een verbitterde en gekrenkte Houben aan te zullen opstappen.

Voor mijn regering was het van groot belang dat met name Martens, nauwelijks een jaar na de grondwetsherziening, de communautaire problemen weer helemaal bovenaan de politieke agenda plaatste. Met een beperkte groep medestanders besliste hij de grondwetsherziening helemaal over te doen. Wellicht besefte hij de consequenties van die beslissing niet. Later heb ik dikwijls moeten terugdenken aan de maidenspeech van Martens. Had hij die beter overdacht, dan zou hij het land niet in een communautaire en financiële chaos hebben gestort.

Spoedig namen Wilfried Martens en Charles-Ferdinand Nothomb een aantal initiatieven waarmee zij de communautaire problemen in een stroomversnelling brachten. Martens veroorzaakte enkele weken na zijn verkiezing de eerste deining met een aantal kritische opmerkingen aan het adres van de socialisten op een CVP-vergadering in Mechelen. Hij verklaarde ook dat de CVP de regering niet tot elke prijs in stand zou houden. Hierover door de socialistische vertegenwoordigers ondervraagd, op het topoverleg van de regering en de voorzitters van de

meerderheidspartijen op 20 april, antwoordde Martens dat hij trouw bleef aan het regeerakkoord en de regeringsverklaring.

Veertien dagen later zorgde Nothomb voor de nodige opschudding met zijn standpunt dat de PSC 'de onmiddellijke en concrete regionalisatie' wenste. Omdat de uitvoering van artikel 107quater te traag vorderde, riep hij de Waalse partijen op tot een ronde-tafeloverleg om een plan op te stellen dat op een ruim akkoord zou steunen. Nothomb somde een reeks heel concrete punten op die tijdens het overleg ter sprake moesten komen.

De socialisten waren niet te spreken over Nothombs voorstel. Tijdens een nieuwe bijeen-

komst van de regeringstop en de leiding van de meerderheidspartijen op 9 mei probeerde Nothomb de socialistische voorzitters Leburton en Van Eynde te sussen. Hij stelde het ronde-tafeloverleg voor als ‘een informatieve vergadering om de wederzijdse standpunten te leren kennen’. Dat kon de achterdocht bij Leburton en Van Eynde niet wegnemen. Zij zagen in het initiatief een poging om de socialisten in Wallonië in het defensief te drukken. Leburton en Van Eynde deelden ook mee dat hun partij de ronde-tafel zou boycotten en een tegenzet zou doen indien Nothomb zijn initiatief doordreef. Met dit laatste bedoelden de socialistische partijvoorzitters dat zij hun kat zouden sturen naar de besprekingen over de herziening van het Schoolpact, die de volgende dag moesten starten. Nothomb week niet voor die dreiging.

Op 16 mei hadden de vertegenwoordigers van alle Waalse partijen, met uitzondering van de BSP, een eerste gesprek over de gewestvorming. Na afloop werd de regering in een communiqué verzocht dringend het wetsontwerp tot uitvoering van artikel 107quater in te dienen opdat de bespreking ervan voor het einde van 1972 zou kunnen worden aangevat. Tevens kondigde Nothomb aan dat de dialoog zou worden voortgezet. Dat betekende met andere woorden dat hij met de Waalse oppositiepartijen zou blijven samenwerken.

Twee dagen later reageerden de getergde socialisten. In de Kamer eisten zij bij monde van hun fractievoorzitter Hervé Brouhon dat bij voorrang en zonder dralen de Voerkwestie zou worden opgelost. In de regeringsverklaring was daarvoor geen timing voorzien. Maar de bedoeling van de socialisten was duidelijk. Zij wisten dat de CVP en de PSC over de Voer verdeeld waren en hoopten met dit probleem tussen beide partijen een wig te drijven.

De spanning in de Wetstraat nam enkele dagen later nog toe toen in de kranten berichten verschenen over een mogelijke verruiming van de coalitie. Op uitnodiging van president Mobutu brachten onder meer Wilfried Martens, Edmond Leburton, Jos Van Eynde, Pierre Descamps en Omer Vanaudenhove op 20 mei een bezoek aan Kinsjasa om er het congres van de MRP bij te wonen. In de rand daarvan zouden er gesprekken gevoerd zijn over de uitvoering van de grondwetsherziening. De liberale kopstukken zouden er uitgelegd hebben dat zij alleen aan de totstandkoming van de gewestvorming konden meewerken als zij in de regering werden opgenomen.

VU-voorzitter Frans Van der Elst gooide nog wat meer olie op het vuur. Hij richtte op 22 mei een brief aan Wilfried Martens met de vraag een Vlaams overleg over de gewestvorming te organiseren om op die wijze het hoofd te kunnen bieden aan de frontvorming van de Walen en de Franstaligen.

Vanzelfsprekend zou de regering niet lang overeind blijven indien aan de escalatie van wederzijdse dreigingen tussen de coalitiepartners en aan de geruchten over een tripartite geen einde werd gemaakt. Op 24 mei overlegde ik met de CVP- en PSC-ministers, afzonderlijk en gezamenlijk, over het antwoord van de regering.

Er werd afgesproken de Voerkwestie dringend te regelen. Het gevaar bestond immers dat de toestand nog meer gecompliceerd zou worden indien de CVP-fractie op het ultimatum van de BSP inzake de Voer zou reageren met een andere communautaire eis, om op die manier een nieuwe tactische voorsprong te verwerven. Bovendien werd de CVP geconfronteerd met de uitnodiging van de VU voor Vlaams overleg. De ministers waren van oordeel dat bij een positieve reactie van de CVP de socialisten vrijwel zeker de regering zouden verlaten. Toch wilden de ministers de

socialisten ook niet te veel ontzien. Zij meenden dat de CVP en de PSC krachtig moesten reageren op elke poging van de BSP om de besprekingen over het Schoolpact te vertragen.

Ik bereikte met de CVP- en PSC-ministers overeenstemming over het antwoord van de regering op de toegenomen spanning tussen de coalitiepartijen. Het bestond uit drie elementen: 1) de onmiddellijke indiening van een amendement op het ontwerp-Dehousse

over de Voer overeenkomstig de afspraken bij de regeringsvorming; 2) de spoedige bespreking van het ontwerp in de Kamercommissie met de verwachting dat de behandeling in openbare vergadering in de loop van de maand juni zou worden aangevat; 3) het opstellen van een kalender voor de communautaire knelpunten op de kabinetsraad van 26 mei. Tevens zou aan PSC-voorzitter Nothomb gevraagd worden een einde te maken aan zijn overleg met de Waalse oppositiepartijen. Pierre Harmel moest hem suggereren in een verklaring te zeggen dat het doel van het Waalse overleg was bereikt. Het mocht in geen geval worden afgesloten met gemeenschappelijke conclusies en het leek ook aangewezen dat Nothomb alleen gewag zou maken van een gedachtenwisseling.

In de ochtend van 25 mei informeerde Pierre Harmel Nothomb over de bijeenkomst van de CVP- en PSC-ministers. Nothomb zou hebben geantwoord dat hij begrip had voor hun standpunt over het Waalse overleg, maar dat hij pas een definitief antwoord kon geven na de bijeenkomst van het Nationaal Comité van zijn partij op 30 mei. Vrijwel onmiddellijk werd duidelijk dat Nothomb niet geneigd was zomaar op de vraag van de CVP-PSC-ministers in te gaan. In de namiddag van 25 mei zat hij opnieuw met de Waalse oppositiepartijen rond de tafel. Na afloop werd bekendgemaakt dat nog een derde vergadering zou volgen waarop onder meer de uitvoering van artikel 107quater zou worden besproken.

De timing voor het communautaire dossier

Op 26 mei vergaderde de kabinetsraad twee keer, in de voormiddag en in de namiddag. De ochtendzitting verliep in een vrij gespannen atmosfeer. Vice-premier André Cools wou uitleg van de PSC-ministers over de houding van Nothomb. Hij nam het de PSC-voorzitter erg kwalijk dat op het komende Waalse overleg artikel 107quater zou worden besproken. Volgens Cools had Nothomb op de laatste bijeenkomst van de regeringstop met de leiding van de meerderheidspartijen formeel beloofd op het overleg met de Waalse oppositiepartijen alleen onderwerpen te bespreken waarover in het regeerakkoord geen concrete oplossingen werden voorgesteld. Ik kon me echter niet herinneren of Nothomb die verbintenis werkelijk was aangegaan.

De PSC-ministers gaven toe dat hun voorzitter met vuur speelde. Zijzelf hadden meer dan een poging ondernomen om zo spoedig mogelijk het Waalse overleg af te breken. De PSC-ministers verklaarden bij herhaling dat zij trouw bleven aan het regeerakkoord en bereid waren een timing voor de communautaire knelpunten vast te leggen. Tindemans stelde daarna de merkwaardige vraag of het niet beter was dat werk uit te stellen tot na het volgende overleg met de voorzitters van de meerderheid. Hij kreeg voor zijn standpunt echter geen steun.

Na de middag discussieerden de ministers over de timing van het communautaire dossier. Na lange discussies werd een volledig en gedetailleerd akkoord bereikt. Het bevatte de volgende punten[1]:

1. Regionalisering

1 Dit is een samenvatting van de belangrijkste punten van het akkoord.

a. De afbakening van het werkingsgebied van de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen (GOM) moet in de loop van de maand augustus in de kabinetsraad worden behandeld.
b. Wat de uitvoering van artikel 107quater betreft, zal onmiddellijk worden overgegaan tot de raadpleging van de drie Gewestelijke Economische Raden over de grenzen van de gewesten. Omstreeks 20 juni zal het Nationaal Comité voor Economische Expansie geraadpleegd worden over de over te dragen materies.

Het wetsontwerp op de gewestraden, inclusief de aanpassing van de geografische grenzen van het kiesarrondissement Brussel, moet worden ingediend bij het begin van de parlementaire zittijd in oktober.

De uitbouw van de regionale secties van het Planbureau op advies van de Gewestelijke Economische Raden moet voor het einde van mei gebeuren.

2. *Deconcentratie en decentralisatie*
   Bij het begin van de parlementaire zittijd in oktober wordt samen met het wetsontwerp op de gewestvorming een wetsontwerp ingediend over het voorzitterschap van de bestendige deputatie, de voogdij over de provincies, de wijziging van het stelsel van de zittingen van de provincieraden en over de decentralisatie op provinciaal vlak van de gewesten. Inzake de herstructurering van de provinciale rijksdiensten moet elk minister tegen 15 augustus een concreet programma indienen. Met die herstructurering wordt de deconcentratie van openbare diensten beoogd met de bedoeling die dichter bij de bevolking te brengen.

3. *Taalwetgeving*
   De taalwet van 1963 moet volledig worden toegepast.
   Voor de taalgrensgemeenten worden instructies gegeven om tegen 15 augustus de wet volledig te doen naleven. Indien dat op 1 september niet het geval is, zullen de gouverneurs worden verzocht bijzondere commissarissen aan te stellen overeenkomstig artikel 88 van de grondwet.
   Voor de Brusselse agglomeratie zal een speciale werkgroep voor het eind van het jaar verslag uitbrengen over de verwezenlijking van de numerieke gelijkheid in de gemeentediensten vanaf de graad van afdelingshoofd. Tegen de instellingen die de taalwetten omzeilen, zullen voor het eind van het jaar maatregelen worden genomen.
   Voor de centrale administratie zal een brief worden gestuurd aan alle ministers om nogmaals aan te dringen om taalkaders in te voeren met het verzoek die aan te vullen met tabellen waarin een overzicht wordt gegeven van de taalverhoudingen in hun departement.
   Het koninklijk besluit betreffende de toepassing van de taalwet op SABENA zal voor eind juni aan de kabinetsraad en aan de Vaste Commissie voor Taaltoezicht worden voorgelegd.

4. *Cultuurautonomie*
   De commissie die volgens het regeerakkoord advies moet geven over de begrotingsbevoegdheden van het parlement en de cultuurraden, over de werking van die raden en hun betrekkingen met het parlement, zal op 15 september worden geïnstalleerd. Die commisste zal, zoals bepaald in het regeerakkoord, een ruime parlementaire basis hebben, met onder meer de voorzitters van Kamer en Senaat en van de cultuurraden.

5. *Duitse Cultuurraad*
   Het wetsontwerp voor de oprichting van de Duitse Cultuurraad moet op 1 september klaar zijn.

6. *Voerstreek*

Het regeringsamendement op het ontwerp-Dehousse zal onmiddellijk worden ingediend. Het gaat om het invoegen van de bepaling dat de zes Voergemeenten tot het Nederlandse taalgebied behoren.

Ook keurden de ministers op 26 mei nog twee koninklijke besluiten goed betreffende de organisatie van de agglomeraties en de federaties van gemeenten. Dat waren de laatste in een reeks van veertig, zodat de agglomeratieraden en de federatieraden op 8 juni konden worden geïnstalleerd. Tevens zouden op 16 juni de leden van de cultuurcommissies voor de Brusselse agglomeratie worden aangesteld.

Met de timing maakte de regering duidelijk dat zij verder wou regeren en het communautaire dossier overeenkomstig het regeerakkoord dringend wou afwerken. Zij bewees ook dat zij de politieke wil en de moed had om de gemeenschapsproblemen op te lossen. Persoonlijk hechtte ik bijzonder veel belang aan de afspraken in verband met de toepassing van de taalwetgeving, die onder meer voor Brussel heel concreet waren. De twee Brusselse minis-

ters, Paul Vanden Boeynants en Henri Simonet, hadden hun instemming betuigd. De betekenis daarvan kan niet genoeg onderstreept worden.

Drie dagen na de kabinetsraad van 26 mei zaten vice-premier André Cools en ikzelf weer rond de tafel met de voorzitters van de meerderheidspartijen. Op mijn vraag of de coalitie-partijen bereid bleven de regering te steunen, zowel voor de realisatie van het regeerprogramma als voor de uitvoering van de timing van het communautaire dossier, kreeg ik een bevestigend antwoord. Nothomb feliciteerde mij zelfs voor de beslissingen van de regering. Vreemd genoeg had hij geen bezwaar tegen een eventuele verlenging van het tijdschema. Jos Van Eynde, Edmond Leburton en Wilfried Martens verklaarden van hun kant met de hand op het hart dat de berichten over onderhandelingen in Kinsjasa met het oog op de vorming van een drieledige regering van elke grond ontbloot waren. Descamps zou volgens hen alleen gezegd hebben dat de liberalen geen steun zouden verlenen aan de verdere uitvoering van de grondwetsherziening zolang ze niet in de regering werden opgenomen.

Er werd ook langdurig gesproken over het Waalse overleg. Leburton vroeg Charles-Ferdinand Nothomb met klem niet langer dubbel spel te spelen. Nothomb verweerde zich en legde uit dat het overleg bedoeld was om de oplossing van de communautaire problemen te vergemakkelijken. Leburton was daarvan niet overtuigd en dreigde nogmaals met een boycot van de vergaderingen van de Nationale Schoolpactcommissie. Daarop gaf Nothomb toe. Hij verbond er zich toe dat de komende vergadering van de Waalse ronde-tafelgesprekken de laatste zou zijn en dat alleen onderwerpen zouden worden besproken waarvoor in het regeerakkoord geen concrete oplossingen werden voorgesteld. Nadat de socialistische voorzitters zich even hadden teruggetrokken, deelde Van Eynde mee dat de BSP deel zou nemen aan de vergadering van de Nationale Schoolpactcommissie. De socialisten zouden hun houding echter pas definitief bepalen op basis van het resultaat van de laatste vergadering van de Waalse ronde-tafelconferentie.

In de namiddag van 29 mei kwam het Overlegcomité van CVP en PSC bijeen. Wilfried Martens verklaarde dat de CVP negatief zou antwoorden op de vraag van de VU voor overleg onder de Vlaamse partijen. Hij zei ook dat de regering dringend het wetsontwerp over de uitvoering van artikel 107quater moest opstellen. In afwachting daarvan zouden CVP en PSC zich over 107quater beraden. Eventuele wijzigingen zouden met de socialisten besproken worden. Daarna kon men volgens Martens op zoek gaan naar de tweederde meerderheid in het parlement, die nodig was voor de goedkeuring van 107quater.

Robert Houben was van oordeel dat de communautaire problemen met de timing van de regering van de baan waren. Alleen de adviescommissie voor de begrotingsbevoegdheden van het parlement en de cultuurraden kon volgens hem nog problemen veroorzaken. Hij drong er sterk op aan dat die commissie zeer zorgvuldig zou worden samengesteld, om te voorkomen dat er zich alternatieve meerderheden zouden vormen. Daarnaast vroeg Houben ook aandacht voor de herziening van het Schoolpact. Hij vreesde dat het katholiek onderwijs er slecht zou uitkomen indien andere partijen dan de traditionele daarbij zouden worden betrokken. Als andere partijen uitgenodigd werden, moesten zij volgens Houben eerst het bestaande pact onderschrijven.

Nadat de leiding van de meerderheidspartijen had ingestemd met de timing van het communautaire dossier klaarde de toestand enigszins op. Op 1 juni vond de derde

bijeenkomst van de Waalse ronde-tafel plaats. Nothomb hield zich aan de afspraak: er werd alleen gepraat over de decentralisatie en de deconcentratie, en de ronde-tafelbijeenkomsten werden beëindigd.

Zoals bepaald in de timing werd door de kabinetsraad op 9 juni het koninklijk besluit tot oprichting van de GOM's goedgekeurd. Veertien dagen later spraken de provincieraden zich uit over het aantal op te richten GOM's. De provincieraden van de vier Vlaamse provincies

wensten één ontwikkelingsmaatschappij per provincie. De Waalse provincies, met uitzondering van Luxemburg, keurden daarentegen een motie goed waarin de oprichting van één ontwikkelingsmaatschappij voor Wallonië werd bepleit. En ook zoals gepland brachten de Gewestelijke Economische Raden in de loop van de maand juli hun advies uit over het aantal op te richten GOM's. De regering liep zelfs voor op de timing toen zij op 31 juli een akkoord bereikte over de afbakening van het werkingsgebied van de gewestelijke ontwikkelingsmaatschappijen: er zou één GOM worden opgericht voor heel Wallonië, Waals-Brabant inbegrepen, één GOM voor de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie, één GOM per Vlaamse provincie en één GOM voor Vlaams-Brabant. Inmiddels had het Nationaal Comité voor Economische Expansie het verslag van de regering onderzocht over de aangelegenheden die in toepassing van artikel 107quater voor regionalisering in aanmerking kwamen. Ook had de Kamercommissie de bespreking van het ontwerp-Dehousse over de Voer aangevat.

Het leek er dus op dat de timing van het communautaire dossier volgens plan zou worden uitgevoerd. Maar dat was slechts gedeeltelijk het geval. De gesprekken over de begrotingsbevoegdheden van de cultuurraden verliepen bijzonder moeizaam. De socialistische voorzitters handhaafden hun standpunt dat de grondwet verbood de cultuurraden te betrekken bij de stemming over kredieten waarbij geraakt werd aan de prerogatieven van het parlement. Daarnaast deden er zich ook moeilijkheden voor bij de onderhandelingen over de herziening van het Schoolpact.

Mijn standpunt was dat hierbij rekening moest worden gehouden met de budgettaire beperkingen. Aangezien de regering bij de opmaak van de ontwerp-begroting van 1973 al een enorme inspanning moest doen om de uitgavenstijging te beperken, kon volgens mij de Staat geen nieuwe zware financiële verbintenissen aangaan. Dat was niet de mening van de CVP-PSC-leiding, die bleef aandringen op het wegwerken van discriminaties tussen het officieel en het vrij onderwijs. PSC-voorzitter Nothomb vond dat de herziening van het Schoolpact niet om budgettaire redenen kon worden vertraagd. BSP-voorzitter Leburton daarentegen vroeg zich af waarom er over een nieuw pact moest worden onderhandeld als er toch geen geld was om het uit te voeren. Nothomb en Leburton waren ook niet erg enthousiast over de ontwerp-begroting van 1973 en over mijn standpunt dat een aantal uitgavenmechanismen, bijvoorbeeld in het onderwijs, moest worden herzien. Nothomb kantte zich tegen de verhoging van de benzineprijs met als argument dat ‘één derde van het land geen autowegen had’! Leburton stelde de vraag of de besparingen wel reëel waren.

Er was ook het ontwerp-Dehousse over de Voer, dat na de algemene bespreking in de Kamercommisie op vraag van Kamervoorzitter Van Acker voor advies aan de Raad van State werd voorgelegd. De regering wist vooraf dat dit aanleiding zou geven tot nieuwe moeilijkheden. Het ontwerp bevatte immers een aantal anomalieën. En ten slotte was er nog de uitvoering van artikel 107quater, waarvoor de regering wel een ontwerp kon indienen, maar waarvoor zij nooit een tweederde meerderheid zou vinden. Er was immers geen enkel vooruitzicht dat de liberalen daarvoor de nodige stemmen zouden leveren.

Toen de ministers begin augustus met vakantie gingen, was de stemming al bedrukt. De katholieke en socialistische pers leverden steeds meer kritiek op de regering en voorspelden dat ze in de herfst zou vallen. Zij schreven ook dat ik er vermoeid en

ontmoedigd uitzag. Dat zal wel zo geweest zijn. Ik voelde immers aan dat de coalitie niet lang meer zou leven en dat mijn tijd van gaan stilaan was gekomen.

Mijn vermoeden werd bevestigd toen ik op 10 augustus, tijdens mijn vakantie in Knokke, een brief van Robert Houben ontving. Hij deelde mij mee dat de staatshervorming het eerste punt zou zijn op de agenda van het CVP-Congres in oktober. De voorstellen aan het congres zouden volgens Houben in aanzienlijke mate afwijken van wat bij de grondwetsherzie-

ning van 1970 werd ingevoerd. Er zou onder meer worden voorgesteld de cultuurraden en de gewestraden te versmelten, althans wat Vlaanderen en Wallonië betrof, en de leden van deze raden rechtstreeks te verkiezen.

Houben wees er terecht op dat deze evolutie bijzonder gevaarlijk was. Het betekende immers dat de CVP de grondwetsherziening van 1970 niet zou valoriseren, hoewel ze tijdens de verkiezingscampagne nog had uitgebazuind dat haar leiders en haar eerste minister die tot een goed einde hadden gebracht. Thans heette het dat de grondwetsherziening een 'lauwe smakeloze pap' was, zoals Houben het uitdrukte. Met de koerswijziging speelde de CVP bovendien in de kaart van de VU en nam ze afstand van de socialisten. Houben stelde ook terecht de vraag met welk perspectief de CVP dit deed en hoe zij de noodzakelijke meerderheid voor het nieuwe programma zou vinden. Het stond immers vast dat zij zich daarmee distantieerde van de PSC en uiteraard ook van de BSP, en in de richting van de VU ging. Houben vond ook dat het nieuwe programma niet haalbaar was, zodat de CVP zich dubbel benadeelde: zij zou afbreken wat ze eerder mee tot stand had gebracht en ze zou niet kunnen doen wat ze aanprees.

Houben analyseerde in zijn brief de strategic van de nieuwe CVP-leiding haarscherp. Wilfried Martens zou inderdaad op de ingeslagen weg voortgaan en met zijn medestanders de coalitie ondergraven.

Het begin van het einde

Na de vakantie raakte het politieke klimaat snel bedorven. Begin september begonnen de Vlaamse katholieke kranten te schrijven over de noodzaak van 'een nieuwe herziening van de grondwet'. De ontwerp-resoluties van het CVP-Congres, die inderdaad de richting uitgingen die Houben had beschreven, waren inmiddels bekend. De socialistische pers reageerde daarop bijzonder geïrriteerd. BSP-co-voorzitter Jos Van Eynde schreef op 16 september in *Volksgazet* dat alleen het regeerakkoord telde. Hij waarschuwde ervoor dat de socialisten bij de behandeling van 'alle' politieke problemen rekening zouden houden met de koerswijziging van de CVP. Van Eynde stelde de retorische vraag waarom de socialisten nog zouden meewerken aan de herziening van het Schoolpact als de CVP andere afspraken niet nakwam. Van Eynde vermeldde ook dat de CVP blijkbaar het akkoord over de begrotingsbevoegdheden van de cultuurraden in vraag stelde.

Dat was inderdaad het geval. Nadat ik met de voorzitters van de meerderheidspartijen over dit vraagstuk geen akkoord had kunnen bereiken, had ik met enkele ministers nieuwe voorstellen uitgewerkt. Die waren door de volledige regering aanvaard. Maar uit de eerste reacties bleek dat de CVP er niet veel voor voelde. Zij twijfelde eraan of de commissie, die in overeenstemming met het regeerakkoord een advies moest uitbrengen over de begrotings-bevoegdheden van het parlement en de cultuurraden, het bereikte compromis wel zou respecteren. Nochtans was er in de ministeriële werkgroep overeenstemming bereikt over de samenstelling van die commissie. Die zou 23 leden tellen, onder wie acht vertegenwoordigers van de CVP-PSC en zeven van de socialisten. Met andere woorden: CVP-PSC en BSP beschikten over een meerderheid. Dat leek mij een

voldoende waarborg opdat het in de regering bereikte akkoord door de commissie zou worden bevestigd.

Op 26 september legde ik het nieuwe compromis voor aan de voorzitters van de meerderheidspartijen. BSP-voorzitter Leburton stemde ermee in. CVP-voorzitter Wilfried Martens daarentegen twijfelde en vond dat hij eerst zijn partijinstanties moest raadplegen. Op het topoverleg werd eveneens het advies van de Raad van State over het ontwerp-Dehousse in verband met de Voer besproken dat een week eerder bekend was geworden. In dat advies had de Raad van State geoordeeld dat het ontwerp strijdig was met de grondwet, omdat de Voer-

gemeenten in feite een tweetalig statuut zouden krijgen, hoewel ze tot het Nederlandse taalgebied behoorden. Volgens de grondwet was er maar één tweetalig gebied: de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie.

Het advies van de Raad van State betekende dat er voor de Voer een andere oplossing moest worden gevonden. Maar de Franstalige socialisten lagen dwars. Zij vonden dat geen rekening moest worden gehouden met het advies van de Raad van State. Het was mijns inziens echter niet mogelijk een zo belangrijke instelling te negeren. Op het topoverleg van 26 september verdedigde ik dit standpunt. Ik liet ook verstaan dat er een nieuw ontwerp kon worden gemaakt en dat dit kon worden gekoppeld aan een herziening van de taalwetgeving. Bij de regeringsonderhandelingen was steeds benadrukt dat het goedkeuren van het Voer-ontwerp nauw verbonden was met de effectieve toepassing van de taalwetten. Indien de regering er niet in slaagde die wetten te doen naleven, dan moesten die logischerwijze worden herzien.

De voorzitters van de meerderheidspartijen reageerden echter ontwijkend op mijn suggestie om het Voer-ontwerp aan de toepassing van de taalwetten te koppelen. Zij beperkten zich tot de vaststelling dat de regering in deze kwestie weldra verplicht zou worden kleur te bekennen, aangezien het ontwerp na de opening van het nieuwe parlementaire jaar in de Kamercommissie opnieuw in bespreking zou worden gebracht. Op mijn mededeling dat de regering het ontwerp in verband met artikel 107quater bijna had voltooid, kreeg ik van de voorzitters het laconieke antwoord dat ze verwachtten dat het in overeenstemming zou zijn met het regeerakkoord.

Tijdens de kabinetsraad van 6 oktober stelde ik ook voor om een nieuw ontwerp voor de Voergemeenten in te dienen. Ik kreeg echter weinig steun. De ministers raakten het ook niet eens over het advies van de Raad van State. Er zat bijgevolg niets anders op dan de kwestie te verdagen.

Het CVP-Congres van 6-8 oktober 1972

De atmosfeer raakte definitief vergiftigd door het CVP-Congres van 6-8 oktober in Antwerpen. Er werd onder meer een resolutie goedgekeurd waarin voorgesteld werd de procedure tot herziening van de grondwet te vereenvoudigen. Ik heb vroeger reeds benadrukt dat de bestaande procedure met recht en reden een zware procedure was. Herhaalde wijzigingen van de grondwet komen de continuïteit en de stabiliteit van de politieke instellingen niet ten goede. De procedure zelf kon bovendien alleen door een herziening van de grondwet worden veranderd. Dat betekende met andere woorden dat het CVP-Congres pleitte voor een nieuwe staatshervorming.

Dat werd ook met zoveel woorden gezegd in de resoluties. Naast de vereenvoudiging van de herzieningsprocedure werd immers ook een ‘globaal plan’ voorgesteld voor de hervorming van de instellingen. Het cruciale element daarvan was de resolutie waarin stond dat bij de uitvoering van artikel 107quater ‘van bij de aanvang’ moest worden gestreefd naar ‘een zo groot mogelijke samenwerking tussen de cultuurraden en de gewestraden zodat alle gewestelijke bevoegdheden, krachtens hun interne ontwikkeling, uiteindelijk aan dezelfde organen kunnen worden toevertrouwd’.

Vele congresafgevaardigden beseften de betekenis van deze resolutie niet. Voor ingewijden was ze echter duidelijk. In klare taal betekende de resolutie dat de cultuurraden zouden worden omgevormd en dat hun bevoegdheden zouden worden versmolten met de sociaal-economische bevoegdheden van de nog op te richten gewestraden. Volgens mij zou dit voorstel in Brussel grote problemen veroorzaken. De Nederlandse en Franse Cultuurraad waren volgens de grondwet in Brussel bevoegd voor de instellingen, maar niet voor personen. Diezelfde cultuurraden stonden in Brussel in voor de financiering van de twee cultuur-

commissies, die zeer ruime onderwijsbevoegdheden hadden. Ook dit stelsel zou dus gewijzigd moeten worden.

Voorts werd in de resoluties abstractie gemaakt van een aantal zaken die al verworven waren of werd niet eens vermeld wat de regering al had beslist. Volgens een van de resoluties moesten de grenzen van het Brusselse gewest samenvallen met het gebied van de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie. Een andere resolutie vermeldde dat het Brusselse gewest een apart kiesdistrict moest worden. Dat waren zaken waarover binnen de regering virtueel al een akkoord was bereikt.

Uit de resoluties werd duidelijk dat de CVP-leiding de bestaande grondwet weigerde te valoriseren, en dat hervormingen werden geëist die in feite reeds verworven waren. Ook werd verzwegen dat een aantal voorstellen via de gewone wet kon worden gerealiseerd en dat daarvoor bijgevolg geen nieuwe grondwetsherziening nodig was. Dit werd allemaal bevestigd in de slottoespraak van CVP-voorzitter Wilfried Martens. Hij vroeg over de staatshervorming een nieuwe dialoog met alle partijen te organiseren, naar het voorbeeld van de Werkgroep der 28. De uitvoering van artikel 107quater was volgens hem daartoe ‘de geschikte gelegenheid’. Martens wou dat ik het initiatief voor zo'n dialoog zou nemen. Hij eindigde zijn toespraak als volgt:

De CVP is klaar om deze dialoog aan te gaan. Wij hebben op dit congres de objectieven aangegeven die we willen bereiken. We weten wat wij willen maar wij zullen het gesprek beginnen zonder complexen maar ook zonder vooroordelen. Het wachten is nu op het geschikte moment en op de geschikte man.

Voor ons bestaat er geen twijfel: de architect van de grondwetsherziening, eerste minister Eyskens, kan en moet dit initiatief nemen. Dit betekent ook een nieuw tijdperk voor de partij. (...) Thans moet het bewijs geleverd worden dat authentieke Vlamingen en authentieke Walen, de nieuwe generaties, het nieuwe België - *het België van de gemeenschappen - kunnen doen leven.*

Zelfhield ik op het congres een toespraak over wat ik de ‘anti-materie’ noemde. Hiermee bedoelde ik dat er naast de gemeenschapsproblemen veel andere belangrijke problemen waren. Ik vond het bedroevend en tegelijk onrustwekkend dat bij de partijleiding niet de minste belangstelling bestond voor de grote internationale en nationale problemen. Met grote hardnekkigheid en gepassioneerde vinnigheid werd steeds teruggekomen op bepaalde aspecten van de gemeenschapsproblemen. Sommige, bijvoorbeeld de Voer, hadden in mijn ogen een folkloristisch karakter.

Ik ging ook uitgebreid in op de realisaties van mijn regering. In feite was mijn toespraak een soort zwanezang. Hoewel ik nooit geraadpleegd of betrokken was geweest bij de voorbereiding van het congres, wist ik uiteraard wel wat mij te wachten stond. Dat ik voor mijn toespraak nog luid applaus kreeg van het overgrote deel van de congresgangers, was voor mij dan ook maar een magere troost.

De aankondiging van een nieuwe grondwet door de CVP kwam bij de andere partijen vanzelfsprekend uiterst verdacht over. Paul Vanden Boeynants en Henri Simonet lieten onmiddellijk hun ongerustheid blijken. Zij vroegen mij of het nog wel zin had het wetsontwerp tot uitvoering van artikel 107quater voor te bereiden. Het was mijn plicht dat te doen. Bovendien wou ik aantonen dat de regering nog in staat was goede en evenwichtige oplossingen voor de gemeenschapsproblemen uit te werken.

Toen een week na het CVP-Congres de kabinetsraad het wetsontwerp betreffende artikel 107quater besprak, ondervond ik echter tegenstand. Op de cruciale vraag op welke wijze ik de vereiste tweederde meerderheid dacht te vinden, kon ik uiteraard geen antwoord geven. Ook ministers die het beste met mij voorhadden, beseften dat de regering in feite voor een onmogelijke opdracht stond. Omdat er ook inhoudelijke opmerkingen waren op het ontwerp van minister van Binnenlandse Zaken Renaat van Elslande werd uiteindelijk beslist de bespreking van het ontwerp te verdagen.

De ministers konden ook de knoop in het Voerontwerp niet doorhakken. De socialistische ministers waren niet geneigd het advies van de Raad van State te volgen. De CVP-ministers en ikzelf weigerden hierop toe te geven. Het resultaat was dat een beperkte groep ministers een uitweg zou proberen te zoeken.

Positief was dat het ontwerp tot oprichting van de Duitse Cultuurraad werd goedgekeurd en dat ik ook kon meedelen dat de CVP vrijwel zeker akkoord zou gaan met de vroeger bereikte overeenkomst over de begrotingsbevoegdheden van de cultuurraden. Dat betekende dat het inmiddels afgesloten protocol tot herziening van het Schoolpact kon worden ondertekend. Deze ondertekening was al enkele keren uitgesteld, omdat de CVP nog niet had ingestemd met het akkoord over de begrotingsbevoegdheden van de cultuurraden.

Die positieve resultaten wogen echter niet op tegen de meningsverschillen die over de andere problemen bleven bestaan. De moeilijkheden bleven zich trouwens opstapelen.

Tijdens mijn aanwezigheid op de Europese top in Parijs plaatste de Brusselse PSC zich op het standpunt dat het economische gewest Brussel groter moest zijn dan de negentien gemeenten van de Brusselse agglomeratie. Deze eis dreigde alles op de helling te zetten. Men kon verwachten dat de Franstalige Brusselse socialisten deze eis spoedig zouden bijtreden, terwijl de Vlaamse partijen die categorisch zouden verwerpen.

Op de buitengewone kabinetsraad die onmiddellijk na mijn terugkeer uit Parijs op zondag 22 oktober plaatsvond, werd ik eerst nog wel gefeliciteerd door de ministers voor mijn rol op de Europese top, maar daarna kwam al snel tot uiting dat de meningsverschillen in de meerderheid nog groter waren geworden. In feite kwam het tot een kortsluiting. Het was onder meer de bedoeling om de amendementen op het Voerontwerp, die de ministeriële werkgroep ondertussen had uitgewerkt, te bespreken. De socialistische ministers weigerden dat, omdat hun CVP-collega's niet konden waarborgen dat het eventueel geamendeerde ontwerp door de CVP-fracties zou worden goedgekeurd. André Cools was ook ontstemd over de afwezigheid op de kabinetsraad van de CVP-ministers Jos De Saeger en André Vlerick. Anderzijds verzetten de Brusselse ministers Simonet en Vanden Boeynants zich tegen de bespreking van het ontwerp over de gewestvorming. Vanden Boeynants meende dat het niet opportuun was over het ontwerp te beraadslagen, omdat hiervoor de vereiste tweederde meerderheid ontbrak. In feite wou Vanden Boeynants dat de regering geen standpunt innam over de grenzen van de gewesten. Na verscheidene onderbrekingen kon ik alleen maar constateren dat de regering geen stap vooruitkwam. Daarom stelde ik voor de meningsverschillen met de leiding van de meerderheidspartijen te bespreken. Voor het begin van de kabinetsraad had ik vernomen dat de vier voorzitters van de meerderheid tijdens een tv-debat op de middag hadden laten uitschemeren dat zij te vinden waren voor een breed overleg over de gemeenschapsproblemen.

‘De doodsstrijd’

Twee dagen na de kabinetsraad werd ik door de oppositie over de politieke toestand geïnterpelleerd. De interpellanten hadden vanzelfsprekend geen goed woord over

voor het regeringsbeleid, in het bijzonder inzake de economische en begrotingspolitiek en de communautaire problemen. In mijn antwoord op 25 oktober gaf ik een uitvoerig overzicht van de realisaties van mijn regering op sociaal, economisch en financieel vlak, die toch belangrijk waren. Wat het communautaire dossier betrof, gaf ik openhartig toe dat in de schoot van de regering geen overeenkomst kon worden bereikt over de Voer en de grenzen van het Brusselse gewest. Voorts verklaarde ik dat de meerderheidspartijen moesten oordelen of het regeerakkoord bleef gelden. Ik liet ook verstaan dat ik zou opstappen indien mij gevraagd

zou worden ontslag te nemen. Journalisten schreven dat mijn uiteenzetting een voorsmaakje van mijn afscheidsrede was.

Mijn ‘doodsstrijd’ was inderdaad begonnen. De sfeer werd op 25 oktober nog somberder omdat, in tegenstelling tot de verwachtingen, de drie nationale partijen het niet eens werden over de ondertekening van het Schoolpactprotocol. Het BSP-Bureau besliste de tekst opnieuw te amendeten en de liberalen vroegen eveneens een aantal preciseringen. Er werd afgesproken de ondertekening van het protocol tot half november uit te stellen.

Op 26 oktober vond op mijn kabinet het topoverleg van de regering en de leiders van de meerderheidspartijen plaats. Naast André Cools, Robert Houben, Wilfried Martens, Charles-Ferdinand Nothomb, Edmond Leburton, mijn kabinetschef Jan Grauls en Cools' kabinetschef G. Deletré waren ditmaal ook Louis Major en Willy Claes aanwezig. Major verving Van Eynde, die ziek was. Claes was uitgenodigd, omdat de perikelen over het Schoolpact ook op de agenda stonden.

De problemen werden echter niet ten gronde besproken. In feite werd een soort bestand afgesproken. Edmond Leburton en Jos Van Eynde vertrokken op 29 oktober naar Moskou. Er zouden geen nieuwe initiatieven worden genomen voor hun terugkeer op 8 november. Edmond Leburton uitte wel kritiek op het standpunt van de CVP om een nieuwe staatshervorming te beginnen. Hij kon zich niet van de indruk ontdoen ‘dat men handelt als kinderen die, nadat zij maandenlang gesnakt hebben naar een stuk speelgoed, het links laten liggen op de dag waarop zij het in handen hebben’. Inzake het Voerontwerp nam Leburton een dubbelzinnig standpunt in. Zijn partij kon geen fundamentele wijziging aanvaarden, behalve ‘enkele aanpassingen als gevolg van het advies van de Raad van State’. Op mijn standpunt dat de toepassing van de taalwetgeving in feite vanzelfsprekend was, reageerde hij met de opmerking dat het niet redelijk zou zijn dat in een Brussels ziekenhuis, waar 90 procent van de patiënten Franstalig was, de helft van de geneesheren Nederlandstalig zou moeten zijn. Hoewel Leburton niet te vinden was voor een globalisering van de gemeenschapsproblemen, was hij in principe niet afkerig van het afsluiten van een communautair pact, waartoe Wilfried Martens de dag voordien had opgeroepen. In tegenstelling tot deze laatste vond Leburton dat een dergelijk pact beperkt moest blijven tot de regeringspartijen en dat de liberalen er niet bij mochten worden betrokken.

Robert Houben verheugde zich over het standpunt van Leburton. Hij stelde voor op 9 november een verruimd topoverleg te organiseren en de mogelijkheid te onderzoeken of correcties op ‘ondergeschikte punten van het regeerakkoord’ mogelijk waren.

Zelf was ik helemaal niet zo optimistisch als Houben. Geen enkele meerderheidspartij leek tot toegevingen bereid. Indien zij hun standpunten niet wijzigden, zou op het overleg van 9 november het doodvonnis over mijn regering worden uitgesproken. In de CVP gingen immers steeds meer stemmen op voor het ontslag van de regering en voor een tripartite.

Mijn vermoeden werd nog versterkt tijdens de vergadering van de zogenaamde groep van Veertig van de CVP - het verruimde Hoofdbestuur van de partij en de ministers - in Steenokkerzeel op 6 november. De bedoeling was op die bijeenkomst het overleg van 9 november voor te bereiden. Een aantal aanwezigen gaf blijk van groot ongeduld en wilde snel een oplossing van de gemeenschapsproblemen. Jos

Chabert, die sedert de verkiezingen van november 1971 de CVP-Kamerfractie aanvoerde, stelde op een bepaald ogenblik zelfs de vraag of het niet aangewezen was de breuk binnen de meerderheid vast te stellen, aangezien de samenhang in de regering zoek was. Hij vroeg eenvoudig dat de CVP na de vergadering zou aankondigen dat zij de regering verliet!

Een doorbraak bleef uit, maar het kwam op 9 november evenmin tot een breuk alhoewel ik dit had verwacht. Het enige lichtpunt was dat Paul Vanden Boeynants, die naast de ministers Hanin, Van Elslande, Tindemans, Cools, Anseele, Claes, Simonet en Hurez aan het uit-

gebreide beraad deelnam, een persoonlijk voorstel formuleerde in verband met de Voer. Het bestond uit twee aspecten. Enerzijds zou de voogdij van de provincie Limburg over de Voergemeenten aan de minister van Binnenlandse Zaken worden overgedragen, wat met een gewone meerderheid kon worden goedgekeurd. Anderzijds zou een ontwerp worden ingediend tot wijziging van de taalwetgeving van 1963. Een van de elementen daarvan kon de uitbreiding zijn van de faciliteiten in de Voergemeenten én in Komen. Een ander element kon zijn dat de faciliteiten in andere gemeenten zouden worden afgeschaft.

Na een onderbreking van de vergadering om de socialistische delegatie toe te laten afzonderlijk te beraadslagen, maakte Edmond Leburton heel wat voorbehoud bij het voorstel. Hij vroeg bedenktijd voor wat de overdracht van de voogdij betrof, hij kantte zich tegen de afschaffing van faciliteiten en hij liet ook blijken niet bereid te zijn Voer en Komen te koppelen. Wat erger was, Leburton formuleerde ook een ultimatum. Hij wenste dat vóór 15 december de belangrijkste politieke problemen geregeld werden: de Voer, de begrotingsbevoegdheid van de cultuurraden en de ondertekening van het Schoolpactprotocol. Daarna was hij bereid de uitvoering van artikel 107quater te bespreken. Mijn waarschuwing bij het begin van de vergadering dat het niet zeker was dat de drie traditionele partijen na nieuwe verkiezingen nog een tweederde meerderheid zouden hebben, had dus niet veel effect gesorteerd.

Het weekend van 11 november bracht geen wapenstilstand. Op de vooravond van 11 november vergaderde het Overlegcomité van CVP en PSC. De sfeer was bijzonder zenuwachtig. Jos Chabert vroeg een algemene herziening van het regeerprogramma. Hij eiste dat de regering daaraan al de volgende dag zou beginnen. Dit toonde aan hoe ongedurig Chabert was. Hij hield er geen rekening mee dat de ministers op Wapenstilstandsdag allerlei officiële verplichtingen hadden.

In de namiddag van 11 november kwamen, zoals voorzien, de uitgebreide regeringstop en de leiding van de meerderheidspartijen opnieuw bijeen. De spanning was van bij de aanvang te snijden. Leburton wou weten of de CVP-PSC achter het voorstel van Vanden Boeynants over de Voer stond. Daarop stelde ik hem de vraag of de BSP dat zou doen indien de CVP en de PSC hun zegen gaven. Leburton gaf evenwel geen antwoord. Wilfried Martens informeerde ook tevergeefs naar het standpunt van de socialisten. Daarnaast drong hij erop aan ook de gewestvorming te bespreken. Dat was vanzelfsprekend niet de aangewezen tactiek om de socialistische delegatie tot meer inschikkelijkheid te brengen. Ik merkte dan ook onmiddellijk op dat de regering al een duidelijk ontwerp over de gewestvorming had uitgewerkt.

Reeds na twintig minuten werd de vergadering een eerste keer geschorst. Het had immers geen enkele zin het dovemansgesprek voort te zetten. Tijdens de schorsing raakte de CVP-PSC-delegatie het eens over het voorstel-Vanden Boeynants. Maar de PSC vroeg dat andere punten van het regeerakkoord ook zouden worden herzien. Zij wenste een compensatie voor eventuele toegevingen inzake de Voer. Ook Wilfried Martens kreeg voldoening, omdat de CVP-PSC-delegatie vond dat een globaal akkoord moest worden nagestreefd, onder meer inzake de uitvoering van artikel 107quater.

Na een schorsing van ruim een halfuur zaten beide delegaties opnieuw rond de tafel. Ik deelde het resultaat van het CVP-PSC-overleg mee. Er ontspon zich daarna een uitvoerige discussie over de Voer. Het Voervoorstel van Vanden Boeynants werd verder gepreciseerd. Er werd onder meer verduidelijkt dat alleen de Voer in

aanmerking kwam voor een overdracht van de voogdij. Inzake de uitbreiding van de faciliteiten was de mening dat de wederkerigheid tussen Voeren en Komen in principe volledig moest zijn.

Op een bepaald ogenblik constateerde Robert Houben dat over de Voerkwestie alles was gezegd en dat de CVP-PSC hierover een duidelijke houding had ingenomen, maar dat de socialistische delegatie nog steeds geen standpunt had bepaald. Hij stelde voor de bespreking van de andere geschilpunten aan te vatten: de begrotingsbevoegdheden van de

cultuurraden, het Schoolpactprotocol en artikel 107quater. Over de eerste twee problemen werd vrij snel een akkoord bereikt. De begroting van Nationale Opvoeding zou de komende zes jaar - de periode dat het nieuwe Schoolpact geldig zou zijn - opgemaakt en goedgekeurd worden volgens de procedure die tijdens de regeringsonderhandelingen voor de begroting 1972 was overeengekomen. Dit had tot gevolg dat de voorziene parlementaire commissie niet zou worden opgericht. Wat de wetgevende bevoegdheden van de cultuurraden inzake onderwijs betrof, zou de formule worden toegepast die een werkgroep van de Nationale Schoolpactcommissie had uitgewerkt. De CVP-PSC- en de BSP-delegatie verbonden er zich toe dit akkoord na te leven, ook indien later een andere regeringscoalitie tot stand zou komen.

De discussie over de uitvoering van artikel 107quater verliep heel wat minder vlot. PSC-voorzitter Nothomb leek er zich bij neer te leggen dat het gewest Brussel, zoals bepaald in het ontwerp van de regering, beperkt zou blijven tot de negentien gemeenten. Maar hij was geen voorstander van de onmiddellijke splitsing van het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde. Die kon worden uitgesteld, omdat volgens Nothomb de gewestraden uit provincieraadsleden en niet uit volksvertegenwoordigers moesten worden samengesteld. Deze zienswijze gaf aanleiding tot een lange en verwarde discussie. Na een nieuwe onderbreking stelde ik voor dat de regering, rekening houdend met de verdedigde standpunten, een algemeen plan voor de gemeenschapsproblemen zou uitwerken. Beide delegaties gingen hiermee akkoord. Er was dus nieuwe hoop. De coalitiepartijen aanvaardden immers een aanpassing van het regeerakkoord.

Het einde

Na Wapenstilstandsdag ging een groep ministers aan het werk om oplossingen voor de gemeenschapsproblemen uit te werken: de tien ministers die hadden deelgenomen aan het overleg met de leiding van de meerderheidspartijen. Zij hielden verscheidene bijeenkomsten, maar konden het probleem van de kwadratuur van de cirkel niet oplossen. Twee knelpunten bleven over: de Voer en de gewestvorming. De Brusselse ministers bleven erbij dat het artikel over de grenzen van de gewesten uit het ontwerp tot uitvoering van artikel 107quater moest worden gelicht, zolang er geen zekerheid over bestond dat de vereiste tweederde meerderheid verworven was.

Inzake de Voer werden verschillende formules besproken: 1) de formule van het regeerakkoord; 2) de formule van Vanden Boeynants met de precisering dat de uitbreiding van de faciliteiten in de Voergemeenten ook van toepassing zou zijn in de vijf gemeenten van Komen en dat de provincie Henegouwen de voogdij over deze laatste gemeenten behield; 3) de formule waarbij de wederkerigheid tussen de Voergemeenten en twee gemeenten van het kanton Komen, Houtem en Ploegsteert, volledig zou zijn, zowel voor de uitbreiding van de faciliteiten als voor de overdracht van de voogdij.

Naast het ontbreken van een consensus over deze formules was een bijkomende moeilijkheid dat sommige ministers het Voerontwerp, ongeacht de inhoud, niet zouden goedkeuren zolang er geen uitzicht bestond op de voltooiing van de gewestvorming. Het idee werd dan geopperd om de regering uit te breiden. Maar

ook dat stuitte op verzet: de socialisten vreesden dat het opnemen van de liberalen in de coalitie ten koste zou gaan van het sociaal beleid. Er werd eveneens opgemerkt dat een akkoord met de liberalen of een van de andere oppositiepartijen over de gewestvorming ook niet in een handomdraai zou worden bereikt.

De impasse was dus volledig. Ze kon mijns inziens slechts op twee manieren worden doorbroken: het aankondigen van het ontslag van de regering, ofwel in eigen naam aan het

parlement oplossingen voorstellen. Tijdens de regeringsraad van 21 november legde ik deze mogelijkheden voor. Ik zei de ministers en staatssecretarissen dat ik een ontwerp-verklaring klaarhad en las die voor. Ze bestond uit de volgende elementen[1]:

1. *De gewestvorming*
   De regering zal spoedig een wetsontwerp indienen tot uitvoering van artikel 107quater. Daarbij wenstzij vooraf duidelijk te maken dat de gewesten volgens dit artikel niet als economische gewesten mogen worden opgevat, maar wel ah drie politieke en administratieve entiteiten voor Vlaanderen, Wallonië en Brussel. Deze gewesten kennen evenmin als andere politieke entiteiten zoals de gemeenten, agglomeraties, federaties, provincies en zelfs België, economische grenzen.
   Wat de gewestelijke organen betreft, zal het ontwerp de volgende krachtlijnen bevatten:
   a. *Voor elk van de drie gewesten wordt een gewestraad opgericht. Deze gewestraden worden uitsluitend samengesteld uit provincieraadsleden, verkozen volgens het principe van de evenredige vertegenwoordiging in Vlaanderen, Wallonië en Brussel (arrondissement Brussel-hoofdstad).*
   b. *Elke gewestraad richt een commissie op die tot doel heeft de samenwerking met de andere twee raden te bevorderen, in het bijzonder voor grensoverschrijdende problemen.*
   c. *Elke gewestraad verkiest in zijn schoot volgens het meerderheidsstelsel een uitvoerend college.*
   d. *De koning benoemt in de schoot van de regering een minister voor Vlaanderen, een minister voor Wallonië en een minister voor Brussel die de verbinding tussen de regering en de respectieve raden moet verzekeren. Deze minister zit het uitvoerend college voor. Hij heeft geen stemrecht. De politieke verantwoordelijkheid van deze minister blijft tot de exclusieve bevoegdheid van de wetgevende Kamers behoren.*
   e. *De wet bepaalt welke publiekrechtelijke lichamen, diensten en instellingen belast zijn met de materiële en administratieve uitvoering van de gewestelijke verordeningen.*

   Wat de bevoegdheden van de gewesten betreft, zullen in het ontwerp de volgende bepalingen worden ingeschreven:
   a. *De gewesten zijn bevoegd voor: de stedebouw, de ruimtelijke ordening en het grondbeleid; de gewestelijke economische expansie en tewerkstelling; bepaalde aspecten van de industriële wetgeving en van het energiebeleid; het huisvestingsbeleid; het gezins- en demografische beleid; de hygiëne en de volksgezondheid; de beroepsopleiding en de omscholing; het toerisme en het onthaalbeleid; de visvangst, dejacht en de bossen.*

1 Dit is een samenvatting van de belangrijkste punten van de verklaring.

b. *De gewestraden kunnen de vermelde aangelegenheden regelen door middel van gewestelijke verordeningen voor zover die niet door de wet of door reglementen van algemeen bestuur zijn geregeld.*
De wet kan de gewestraden bij uitdrukkelijke delegatie nog andere bevoegdheden verlenen. Zij kan regelen en algemene beginselen bepalen waarmee de gewestelijke verordeningen moeten overeenstemmen.
Een volgens de hierboven beschreven procedure genomen gewestelijke verordening kan niet opgeheven of gewijzigd worden door een reglement van algemeen bestuur.
De gewestraden regelen de aangelegenheden binnen de omschrijving bepaald door de wet.
De wet kan de gewestraden toelating geven voor het sluiten van internationale akkoorden. Alle beslissingen van de gewestraden moeten in overeenstemming zijn met door de Staat bekrachtigde internationale verbintenissen.
De koning kan binnen een bepaalde termijn de uitvoering van een gewestelijke verordening schorsen indien deze de wet schendt of de belangen van een ander gewest ernstig in het gedrang brengt. De gewestelijke verordening is uitvoerbaar als de koning de betwiste gewestelijke verordening niet binnen dertig dagen na het schorsingsbesluit met een gemotiveerd en in de ministerraad overlegd besluit heeft vernietigd.

Wat de financiën van de gewesten betreft, zal het ontwerp bepalen dat de wet jaarlijks, vóór 1 november, het bedrag vastlegt dat ieder gewest van de Staat ontvangt.

Deze dotatie wordt over de gewesten verdeeld volgens objectieve normen. Deze verdeelsleutel wordt telkens voor een periode van vijfjaar vastgelegd.

2. *De cultuurautonomie*
   Het door de regering reeds goedgekeurde ontwerp tot oprichting van de Duitse cultuurraad zal voor advies naar de Raad van State worden gestuurd en spoedig bij het parlement worden ingediend.
   De procedure overeengekomen in het regeerakkoord voor de goedkeuring van de Onderwijsbegroting blijft van totpassing tot en met 1977.

3. *Taalwetgeving*
   De regering zal spoedig een ontwerp indienen dat op basis van volledige wederkerigheid de vrije taalkeuze inzake administratie en onderwijs waarborgt voor de inwoners van de Voergemeenten en voor de gemeenten Houten en Ploegsteert.
   De regering zal de nodige maatregelen nemen voor de effectieve toepassing van de taalwetten, onder meer voor het realiseren van de numerieke gelijkheid van de betrekkingen vanaf de graad van afdelingschef in de Brusselse gemeentelijke administratie, die vanaf 1 september 1973 moet zijn bereikt.

4. *Institutionele hervormingen*
   De regering zal spoedig de nodigje maatregelen nemen om de zetelverdding in Kamer en Senaat aan te passen aan de resultaten van de jongste volkstelling en de verschillende kieswetgevingen te vereenvoudigen en te harmoniseren.
   Een ontwerp tot herziening van de provinciale wet zoals aangekondigd in het regeerakkoord zal in de eerstkomende weken worden ingediend.
   De regering is ook bijzonder bekommerd om een efficiënte werkingj van de instellingen. In dit kader zal onder meer de fusies van gemeenten bevorderd worden. De regering bevestigt ook haar voornemen een Economische en Sociale Raad op te richten die voor ieder gewest een afdeling zou omvatten. Dat zou het mogelijk maken in één orgaan de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven, de Nationale Arbeidsraad en de drie Gewestelijke Economische Raden op te nemen.

Ik had deze verklaring met grote zorg opgesteld aangezien er een consensus over moest worden bereikt. Elk punt ervan was belangrijk.

De optie om de gewestraden samen te stellen uit provincieraadsleden was het gevolg van het feit dat de CVP-PSC en de BSP terugschrokken voor rechtstreekse verkiezingen. Zij vreesden dat de VU in Vlaanderen en het FDF-RW in Brussel en Wallonië daaruit voordeel zouden halen. Pas na een overgangsperiode konden volgens de coalitiepartijen de leden van de gewestraden rechtstreeks worden verkozen. In de verklaring stond duidelijk dat de Brusselse gewestraad zou worden samengesteld uit de provincieraadsleden die waren verkozen in Brussel, en meer bepaald in het arrondissement Brussel-hoofdstad. Met andere woorden, het Brusselse gewest zou bestaan uit de negentien gemeenten.

De bevoegdheden van de gewestraden waren die waarover in de Werkgroep der 28 een akkoord was bereikt.

Het voorstel inzake de Voer week af van het ontwerp-Dehousse, omdat de betrokken gemeenten niet langer aan de indeling in provincies zouden worden onttrokken. Het was dus niet meer nodig hiervoor de bijzondere meerderheid te vinden die paragraaf 4 van artikel 1 van de grondwet voorschreef. Een met een gewone meerderheid goed te keuren ontwerp kon dus worden opgesteld, wat meer mogelijkheden openliet en een grotere soepelheid bood. Houtem en Ploegsteert werden in mijn voorstel aan de Voergemeenten gekoppeld.

Dat was geen toevallige keuze. De Voergemeenten hadden ongeveer 4000 inwoners, Houtem en Ploegsteert samen 6000. Ik wilde met andere woorden bij de uitbreiding van de faci-

liteiten een verdeling 60/40 opleggen, naar verhouding van het aantal Vlamingen en Franstaligen. Ik wist dat bij de Franstaligen in Komen en Moeskroen enorm verzet zou ontstaan tegen het uitbreiden van de faciliteiten in Houtem en Ploegsteert of een andere combinatie van gemeenten. Dat zou tot gevolg hebben gehad dat de Voerkwestie op de achtergrond zou raken en er zelfs niet meer over zou worden gesproken.

Van grote betekenis was mijn voorstel om de werking van de instellingen te vereenvoudigen, meer bepaald door het oprichten van een Economische en Sociale Raad met een afdeling in ieder gewest. Ik dacht die raad samen te stellen uit een 30-tal leden. De afdelingen konden gewestelijke adviezen uitbrengen en de voltallige raad algemene adviezen. Door de oprichting van één sociaal-economisch adviesorgaan zou het ingewikkelde systeem van gewestelijke economische raden van de baan zijn. André Cools ging hier uitdrukkelijk mee akkoord. Hij was bijzonder verbolgen op Alfred Delourme, een van de kopstukken van het Waalse ABW die in november 1970 voorzitter was geworden van de Gewestelijke Economische Raad voor Wallonië. In die functie leidde Delourme een luxeleventje en omringde hij zich met een uitgebreide en vorstelijk betaalde groep medewerkers. Cools noemde hem ‘de keizer van Wallonië’. Mijn voorstel zou hieraan een einde gemaakt hebben en de tafel schoon hebben geveegd.

Na de voorlezing van mijn verklaring stelde ik de ministers en staatssecretarissen de vraag of het aangewezen was mijn verklaring aan te vullen met een uitnodiging tot de oppositie-partijen voor overleg over de gewestvorming. De bedoeling hiervan was de noodzakelijke tweederde meerderheid te bereiken. De eerste gedachtenwisseling over deze vraag en mijn verklaring verliep bijzonder moeilijk. Vanden Boeynants en Simonet kantten zich tegen de beperking van het Brusselse gewest tot de negentien gemeenten. De Saeger bepleitte een oplossing van de Voer op basis van volledige wederkerigheid met alle gemeenten van het kanton Komen. De Saeger verwierp dus mijn voorstel om die wederkerigheid te beperken tot Houtem en Ploegsteert. Toen hij eraan toevoegde dat het wellicht gemakkelijker zou zijn een oplossing te vinden als de faciliteiten in een aantal taalgrensgemeenten zouden worden afgeschaft, was voor André Cools de maat vol. Die nam het de CVP erg kwalijk dat zij eerst voorwaarden had geformuleerd inzake het Voerontwerp, daarna de Voer aan de gewestvorming had gekoppeld, vervolgens compensaties wou voor Komen en ten slotte ook aog aanstuurde op de afschaffing van de faciliteiten langs de taalgrens. Het standpunt van De Saeger betekende inderdaad dat de CVP de coalitie wou opblazen.

Na een schorsing van de kabinetsraad deelde André Cools mee dat de regering, gezien de houding van de CVP-ministers, haar ontslag moest aanbieden. Ik nam eenvoudig akte van deze verklaring. Maar Harmel repliceerde dat een regeringscrisis niets oploste en suggereerde geen definitieve beslissing te nemen. Hij kreeg de steun van andere ministers voor zijn voorstel om in de namiddag opnieuw samen te komen.

Om 15.30 uur werd de kabinetsraad hervat. Er werden verscheidene voorstellen gedaan, naar de discussie verliep erg verward. Ik werd het beu en formuleerde een laatste voorstel: let voorleggen van mijn verklaring aan de parlementaire fracties van de meerderheid. Indien die daarover hun fiat gaven, kon de regering voortwerken. Ik voegde eraan toe dat ik bereid was mijn verklaring op twee punten licht aan te passen.

Wat artikel 107quater betrof, was mijn suggestie het ontwerp pas in te dienen na consulatie van de drie gewestelijke economische raden over de grenzen van de gewesten en over hun onderlinge samenwerking. Dit veranderde wezenlijk niets. Het ging om een advies en voor mij stond het vast dat het Brusselse gewest beperkt bleef tot de negentien gemeenten. In feite waren alle ministers het daarmee eens, ook Vanden Boeynants en Simonet. Inzake de Voer stelde ik voor het ingediende ontwerp zo te wijzigen dat alleen de voogdij zou worden vergedragen, zodat het met een gewone meerderheid kon worden aangenomen. Daarnaast

zou het aangevuld worden met de bepaling dat er een volledige wederkerigheid moest zijn met de gemeenten Houtem en Ploegsteert.

Na een nieuwe onderbreking van de regeringsraad verklaarde André Cools dat de socialistische ministers en staatssecretarissen volledig met mijn enigszins gewijzigde verklaring instemden. Daaruit bleek dat ook de socialisten genoeg hadden van de Voerkwestie, die stekelig en vervelend was, maar in feite folkloristische aspecten vertoonde. Zij gingen bovendien akkoord met een wettelijke regeling en met de koppeling van de Voergemeenten met Houtem en Ploegsteert. Ook de CVP- en PSC-ministers gaven mij hun zegen. Heel de regering stond dus achter mijn voorstellen.

Ik had bijgevolg een zeer sterke tactische regeling. Er werd overeengekomen dat André Cools de verklaring aan de BSP-fracties zou voorleggen en ik aan de CVP-en PSC-fracties. Was het antwoord positief, dan zou ik de verklaring in de namiddag van 22 november in het parlement voorstellen.

Omstreeks 18.00 uur was de regeringsraad afgelopen. Nadien moest ik nog naar het galadiner dat de president van Indonesië Suharto en zijn gevolg werd aangeboden naar aanleiding van hun officiële bezoek aan ons land. Daarna reed ik naar huis. Om 23.30 uur kwam ik in Leuven aan. Mijn zoon Erik vertelde me dat Wilfried Martens rond 22.00 uur had getelefoneerd. Gezien het gevorderde uur meende ik hem niet meer te kunnen bellen.

In de ochtend van 22 november moest ik eerst naar het koninklijk paleis voor besprekingen met president Suharto. Ook André Cools was daarbij aanwezig. Hij legde me uit dat hij erop vertrouwde dat de socialistische fracties mijn voorstellen zouden aanvaarden. Wij trachtten de besprekingen met Suharto in te korten. Die verliepen erg moeilijk omdat ik weigerde België te verbinden tot leningen die in feite niet zouden worden terugbetaald. Opvallend was ook dat Suharto weigerde Nederlands te praten, hoewel hij deze taal volledig beheerste. Zijn minister van Buitenlandse Zaken sprak wel geregeld Nederlands. Ook Suharto's echtgenote, voor wie een speciaal programma was samengesteld, sprak meestal Nederlands. Toen ik aan een lid van de Indonesische delegatie vroeg waarom de president vermeed Nederlands te praten, kreeg ik als antwoord dat Suharto de taal van de vroegere ‘bezetter’ niet wenste te gebruiken.

Terug van het Paleis werd ik in mijn kabinet opgewacht door CVP-voorzitter Wilfried Martens en de CVP-fractieleiders Jos Chabert en Raf Hulpiau. Martens vertelde me dat het Dagelijks Bestuur van de CVP de vorige avond was bijeengekomen en mijn voorstellen had onderzocht. Hij legde me uit dat ze waren aanvaard met dertien stemmen tegen acht. Die uitslag bewees volgens hem dat de partij erover verdeeld was, terwijl het er juist op aankwam in deze moeilijke omstandigheden de eenheid te behouden. Hulpiau en Chabert zeiden me dat ze zeer goed wisten wat er in de fracties omging. Zij beweerden dat de CVP-volksvertegenwoordigers en -senatoren tegen mijn voorstellen waren. Chabert, daarin bijgetreden door Martens en Hulpiau, vroeg mij mijn gewicht en prestige noch mijn talent en overtuigingskracht in de weegschaal te werpen om de parlementaire groepen ertoe over te halen tegen hun mening en overtuiging in voorstellen goed te keuren die indruisten tegen de belangen van de CVP.

Ik antwoordde onmiddellijk dat ik akkoord ging. De komedie die reeds vóór het congres in Antwerpen door de CVP-leiding werd gespeeld, haar intriges, alle denkbare

en ondenkbare moeilijkheden die ze me voor de voeten had geworpen, maar ook de tegenstand die ik ondervond bij de socialisten overtuigden mij ervan dat ik er beter mee op kon houden. Gezien de handelwijze van de CVP-leiders vond ik het ook beneden mijn waardigheid om nog met hen samen te werken.

Om 10.30 uur had in een van de vergaderzalen van de Senaat de vergadering plaats van de CVP-Kamer-en-Senaatsfractie.

Wilfried Martens nam als eerste het woord. Hij verklaarde dat het akkoord over de begrotingsbevoegdheden van de cultuurraden min of meer een toegeving van de CVP bevatte. Hij herinnerde er ook aan dat het Hoofdbestuur van de CVP op 14 november had beslist dat het ontwerp inzake de Voer en Komen en het ontwerp tot uitvoering van artikel 107quater gelijktijdig moesten worden goedgekeurd. Over de vergadering van het Dagelijks Bestuur van de vorige dag zei hij dat mijn voorstellen met dertien stemmen tegen acht waren goedgekeurd. Het vroeger ingenomen standpunt van de gelijktijdige goedkeuring van het Voer-Komen-ontwerp en het ontwerp op de gewestvorming was bevestigd. Daarenboven vond het Dagelijks Bestuur dat de socialistische eis om de vertrouwenskwestie te stellen bij de stemming over het Voer-Komen-ontwerp alleen kon worden ingewilligd indien er garanties waren voor een akkoord over het Schoolpact. Maar de hamvraag was volgens Martens te weten of de samenhang in de regering nog voldoende groot was. Hij vroeg zich af welke ‘morele waarborgen’ de CVP had om met kansen op succes te kunnen zoeken naar een tweederde meerderheid voor de goedkeuring van de uitvoeringswetten van artikel 107quater. Er was een tendens bij de socialisten om de meerderheid uit te breiden. Van Eynde en Vanaudenhove werden het, aldus Martens, in toenemende mate met elkaar eens. Hij zei ook dat hij de Voerkwestie als een kwestie van zelfrespect beschouwde. Zijn grote bezorgdheid was echter de samenwerking met de PSC. Indien deze partij mijn voorstellen niet zou aanvaarden, dan zou het voor de CVP veel makkelijker worden. Het was immers overduidelijk dat de voorstellen de vernieuwing van de CVP bemoeilijkten. Martens vond ook dat de gemeenschapsproblemen aan het opbod van de partijen moesten worden onttrokken. Maar Van Eynde maakte volgens hem elk overleg onmogelijk.

Na Wilfried Martens nam ik het woord. Ik legde uit dat een oplossing mogelijk was en gaf de krachtlijnen van mijn voorstellen waarmee de voltallige regering had ingestemd. Wat de herziening van het Schoolpact betrof, vond ik dat alle nog niet uitgevoerde punten van het akkoord van 1958 gerealiseerd moesten worden. Alle discriminaties tussen personen moesten worden weggewerkt, onder meer inzake het vak- en dienstpersoneel en de regeling voor het in disponibiliteit plaatsen. Ik zei ook dat de socialisten beloofd hadden de passus in het regeerakkoord over de scholenbouw loyaal te zullen naleven. Daarnaast moesten ook rationaliseringsmaatregelen worden genomen en kon ook een experimentele beslissing worden uitgewerkt voor de pluralistische scholen. Vervolgens las ik de tekst voor over de gewestvorming en lichtte ik de voorstellen toe. Daarna las ik de volledige tekst voor van mijn voorstellen die ik in de namiddag in de Senaat zou mededelen indien de fracties ermee akkoord gingen. Indien dat niet het geval was, zou ik het ontslag van de regering aankondigen.

Niemand van de talrijke CVP-volksvertegenwoordigers en -senatoren vroeg na mijn uiteenzetting het woord. De aanwezige ministers en staatssecretarissen - Theo Lefèvre, Leo Tindemans, Jos De Saeger, Frans Van Mechelen, André Vlerick, Luc Dhoore en Antoon Steverlynck - reageerden evenmin. Ik trok daaruit mijn besluit: de voorstellen waren voor de CVP-fracties onaanvaardbaar.

Ik was niet van plan aan te dringen en hield onmiddellijk een soort afscheidsredevoering. Ik zei dat het de laatste maal was dat ik het woord nam voor de parlementsleden van mijn partij. Ik dankte hen voor de steun die zij mij hadden verleend en deed een oproep tot eenheid in de partij. Ik herinnerde ook aan de vele dingen die wij gemeenschappelijk tot stand hadden gebracht. Over de

gemeenschapsproblemen zei ik dat een federalisme met twee in België onmogelijk was, omdat het zou leiden tot de scheuring van het land. Ik kantte mij ook tegen een federalisme met drie. In zo'n constructie was het niet denkbeeldig dat Wallonië en Brussel zich tegen de Vlaamse deelstaat zouden keren. Brussel had een grote culturele en economische betekenis en in sommige opzichten was de hoofdstedelijke agglomeratie zelfs belangrijker dan Wallonië. Het zou mijns inziens een waar verraad zijn tegenover

Vlaanderen en het Vlaamse volk indien een federalisme met drie tot stand zou komen. Ik herinnerde er ook aan dat ik van in mijn jeugd de Vlamingen een meerderheidsmentaliteit had proberen bij te brengen en dat ik mij in alle omstandigheden, in het bijzonder in Brussel, als dusdanig had gedragen. Als voorbeeld gaf ik de herdenkingsplechtigheid half oktober van de 150ste verjaardag van de stichting van de Generale Maatschappij. De toespraak die ik bij die gelegenheid had gehouden, was ik in het Nederlands begonnen. Daarna was ik naar het Frans overgeschakeld. Ik had de aanwezigen op de plechtigheid ook ingelicht over de ware oorsprong van de grootste holding van België en ik had uitgelegd dat een initiatief van koning Willem I der Nederlanden aan de basis lag van de oprichting van de Generale. Ik zei de CVP-parlementsleden nog dat ik Vlaanderen altijd had gesitueerd in de cultuur der Nederlanden, dat ik fier en trots was tot deze cultuur te mogen behoren en dat ik dit ook steeds had laten blijken. Tot slot drukte ik de hoop uit dat de CVP nooit door de Volksunie zou worden voorbijgestoken.

Na mijn redevoering, die mijns inziens een stevige inhoud had en waarmee ik een oratorisch effect beoogde, zei niemand iets. Een aantal fractieleden zat erbij als waren zij van Gods hand geslagen of alsof er een soort aardbeving had plaatsgehad. Maar niet één van hen had de moed het woord te nemen. Alleen Theo Lefèvre stond op en bedankte mij voor al hetgeen ik had gedaan. Hij vroeg ook een applaus voor mij. Eerlijk gezegd, ik was niet verbaasd over wat was gebeurd.

Ik verklaarde dan dat ik met de PSC en de BSP contact zou opnemen om hen ervan te verwittigen dat de CVP niet akkoord ging. Samen met Frank Swaelen ging ik naar de vergaderzaal waar de PSC-fracties vergaderden. Ik liet minister van Franse Cultuur Charles Hanin roepen en legde hem in het bijzijn van Frank Swaelen de toestand in de CVP uit. Ik vroeg hem uitdrukkelijk aan de PSC-parlementsleden de ware toedracht van de zaak niet te vertellen, om zo de eenheid van de CVP-PSC te redden. Tevens zei ik hem dat ervoor moest worden gezorgd dat de PSC de regeringsvoorstellen zou weigeren, met als argument dat de nodige garanties voor de uitvoering van artikel 107quater ontbraken zolang de regering geen ruimere parlementaire basis had. Hanin stond er verbouwereerd bij. Later vernam ik immers, onder meer van Vanden Boeynants, dat de PSC de voorstellen zou hebben aanvaard.

Daarna begaf ik mij naar de vergaderzaal van de socialisten. Ik vroeg André Cools buiten te komen. Ik legde hem uit dat de CVP en de PSC dwarslagen, omdat ze ervan overtuigd waren dat het wetsontwerp op de gewestvorming alleen zou worden goedgekeurd indien de regering uitgebreid werd. Hiermee had ik de weg voor een tripartite geopend.

Na Cools te hebben geïnformeerd, keerde ik niet meer terug naar de vergaderzaal van de CVP. Omstreeks 14.00 uur kondigde ik in de Senaat aan dat ik de koning het ontslag van de regering zou aanbieden. Enkele minuten later deed ik dezelfde mededeling in de Kamer.

Even na 15.00 uur werd ik door de koning op het Paleis van Laken ontvangen. De koning vroeg mij door te gaan en samen met André Cools ten minste een informatieopdracht uit te voeren. Hij zei me ook dat hij Cools zou consulteren en dat het Paleis in een communiqué zou mededelen dat er nog geen beslissing was genomen over het ontslag van de regering.

In de avond van 22 november had in de salons van de Cercle Royal Gaulois het diner plaats dat door president Suharto aan de koning en de regering werd aangeboden.

In een gesprek onder vier ogen legde ik de koning uit dat hij het ontslag van de regering moest aanvaarden en dat dit ook de mening van André Cools was. De volgende dag maakte het koninklijk paleis bekend dat de koning het ontslag van de regering had aanvaard.

Ik was ervan overtuigd dat ik de meerderheid van de CVP-parlementsleden achter mij zou hebben gekregen en dat ik ook het Senaatsdebat in de namiddag van 22 november zou hebben overleefd indien ik dat gewild had. Maar ik had voor mijzelf uitgemaakt dat mijn tijd van gaan was gekomen. Mijn trouwe vriend August De Schryver had de politiek vaarwel

gezegd op 67-jarige leeftijd. Hij had me toen gezegd dat ik op tijd moest weggaan en dat ik niet mocht wachten tot ik versleten zou zijn of tot ik zou worden buitengezet. Ik had die les goed onthouden.

Ik kon ook niet hebben dat van mij zou worden gezegd dat ik weigetde weg te gaan, zeker niet wanneer de voorzitter en de fractieleiders van mijn partij beweerden dat mijn vertrek nodig was in het belang van de partij. Martens, Hulpiau en Chabert waren oud-studenten van mij. Martens en Chabert beschouwde ik als jonge wolven, trappelend van ongeduld. Hulpiau kende ik vrij goed, omdat ik de promotor van zijn doctoraat in de Economische Wetenschappen was geweest. Hij had zich tijdens de herziening van de grondwet geweldig nerveus getoond en was dikwijls voor de dag gekomen met storende amendementen. Hulpiau was bovendien voorzitter van het ACW geweest. Ook Chabert was een eminent vertegenwoordiger van de christelijke arbeidersbeweging.

Bovendien kon ik met een gerust gemoed vertrekken. Edward Leemans, professor in de sociologie in Leuven, was mij als arrondissementeel voorzitter van het ACW opgevolgd. Dat was een goede keuze. Tijdens mijn laatste periode als eerste minister kon ik onmogelijk de activiteiten van het ACW volgen. Bovendien was in de ACW-statuten de onverenigbaarheid ingevoerd tussen een politiek mandaat en het arrondissementeel voorzitterschap. Met Gerard Van den Daele in Gent was ik het enige parlementslid dat tegelijk arrondissementeel voorzitter van het ACW was. De leiding van het ACW in Leuven had mij in 1970 gevraagd ontslag te nemen als voorzitter om erevoorzitter te worden. Ze deelden me toen ook mee dat Edward Leemans mij zou opvolgen. Ik was hiermee volledig akkoord gegaan.

Diep in mijn gemoed verlangde ik er ook naar terug te keren naar de universiteit, mijn colleges en het wetenschappelijk werk in het Centrum voor Economische Studiën te hervatten, tot aan mijn emeritaat dat ik op 70-jarige leeftijd zou bereiken. Het idee dat ik mijn leven zou eindigen zoals ik het begonnen was, trok mij enorm aan.

Hoofdstuk 26
Afscheid van de Politiek

Op 23 november 1972, onmidcLellijk nadat het Paleis had meegedeeld dat het ontslag van mijn regering aanvaard was, begon de koning met zijn raadplegingen. In de pers werd er druk gespeculeerd over de oorzaken van de crisis. De CVP-gezinde kranten verwezen ten onrechte het meest naar de Voerkwestie.

Inmiddels maakten de politieke partijen zich klaar voor nieuwe onderhandelingen. Ik liet onmiddellijk verstaan dat ik daarvoor niet meer beschikbaar zou zijn. Dit bleek een wijze beslissing te zijn. Op 24 november 1972 vergaderde het Overlegcomité van CVP en PSC over de strategie voor de formatiegesprekken en over de aanwijzing van de onderhandelaars. Na afloop van die vergadering maakte Robert Houben bekend dat hij definitief opstapte als nationaal CVP-PSC-voorzitter. Zijn ontslag werd op een brutale manier afgedwongen door Wilfried Martens en Charles-Ferdinand Nothomb. Bij het begin van de vergadering riepen zij Houben uitdezaal. Hij keerde niet meer terug. Het was ook voor mij een pijnlijke zaaken een bewijs dat ik er beter zo vlug mogelijk mee op kon houden.

De volgende dag, 25 november, woonde ik de slotzitting van het ACV-Congres in De Haan bij. Men had mij gevraagd hulde te brengen aan de secretaris-generaal van de Waalse ACV-vleugel Louis Dereau, die met pensioen ging. Ik maakte van de gelegenheid gebruik om mijn politiek afscheid aan te kondigen. Zoals Louis Dereau, meende ik zonder overdreven bescheidenheid te mogen zeggen dat ook ik mijn best had gedaan.

De aankondiging van mijn vertrek uit de politiek kwam voor de buitenwereld totaal onverwacht. Het kreeg in het radio- en tv-journaal veel aandacht. In de ochtend van 25 november hadden verscheidene politieke vrienden mij nog proberen te bereiken. Onder meer Jos De Saeger, die diezelfde ochtend tot informateur was aangesteld. Ik had echter alle gesprekken uitgesteld tot na het ACV-Congres. Op die manier kon men geen druk meer uitoefenen om mij op mijn beslissing terug te doen komen.

Naar een drieledige regering

Als informateur kreeg Jos De Saeger van de koning de opdracht het pad te effenen voor een drieledige regering. Hij moest onderzoeken of het mogelijk was een regering tot stand te brengen die een ‘duurzame oplossing’ voor de communautaire problemen kon uitwerken. De Saeger maakte meteen duidelijk dat hij de liberalen bij de regering zou proberen te betrekken. Maar de BSP-leiding vond dat De Saeger te voortvarend te werk ging. Eerst moest het programma worden besproken en pas daarna kon over de samenstelling van de coalitie onderhandeld worden. Dat standpunt was hoofdzakelijk bedoeld voor de socialistische achterban, die de toetreding van de liberalen tot de regering moest slikken. Van hun kant benadrukten de CVP en de PSC dat zij niet bereid waren een communautair akkoord goed te keuren als voor de uitvoering ervan de parlementaire meerderheid ontbrak.

Na een eerste gespreksronde deed Jos De Saeger een voorstel inzake de gewestvorming. Hij legde het eerst voor aan de voorzitters van de

meerderheidspartijen en daarna aan de oppositie. De VU, het FDF-RW en de communistische partij verwierpen het of formuleerden talrijke reserves. Alleen de liberalen, met uitzondering van de Brusselaars, vonden het

voorstel bespreekbaar. Daarmee was de weg voor een tripartite vrij. Op 12 december beëindigde De Saeger zijn informatieopdracht.'s Avonds werd ik door de koning ontvangen. Hij vroeg me wie het meest in aanmerking kwam voor de taak van formateur. Mijn voorkeur ging naar Edmond Leburton. Hij was mijns inziens de enige politicus die een drieledige regering tot stand kon brengen en een perspectief op de uitvoering van de gewestvorming kon openen.

De volgende dag stelde de koning Leburton tot formateur aan. Leburton had een maand nodig om een tripartite op de been te brengen. Ik stond hem heel die tijd bij met goede raad en ik werkte sterk mee om een drieledige regering mogelijk te maken. Dat was niet makkelijk, omdat de CVP en in het bijzonder haar voorzitter Wilfried Martens, een hard standpunt innam inzake de herziening van het Schoolpact en de gewestvorming. Wat dit laatste betrof, bleef Martens erbij dat, overeenkomstig de besluiten van het CVP-Congres van oktober in Antwerpen, de gewestraden en de cultuurraden moesten worden samengesmolten. Socialisten en liberalen wilden echter onder geen beding van een nieuwe grondwetsherziening horen. Martens kwam hierdoor in een geïsoleerde positie terecht en werd verplicht gas terug te nemen. Hij drong er dan op aan de gewestraden niet uit provincieraadsleden samen te stellen, zoals ik had voorgesteld, maar uit senatoren. Martens sprak smalend over provinciaal regionalisme.

Daar was nochtans geen reden toe. Mijn voorstel was een tussenoplossing. Ik was voorstander van rechtstreekse verkiezingen voor de samenstelling van de gewestraden, maar om redenen die ik vermeld heb, was dat in een eerste fase niet mogelijk. Mij leek het niet aangewezen senatoren naar de gewestraden te sturen. Ik meende dat zij al werk genoeg hadden met hun dubbele taak in de Senaat en in de cultuurraad, waarvan zij eveneens deel uitmaakten. Wilfried Martens lanceerde zijn voorstel met de bedoeling in een latere fase een nieuwe grondwetsherziening te kunnen doorvoeren. Daarbij zou de Senaat een andere rol krijgen dan in het tweekamerstelsel. Hij kreeg echter nul op het rekest. Het regeerakkoord bepaalde dat de gewestraden uit de provincieraadsleden zouden worden samengesteld.

Wilfried Martens zou het echter niet opgeven. Later, in het Egmontpact, werd overeengekomen de Senaat te hervormen. In het hoofdstuk over de grondwetsherziening meen ik voldoende duidelijk te hebben gemaakt dat die hervorming voor de Vlamingen zeer nadelig was. Nogmaals bleek tijdens de regeringsonderhandelingen dat Wilfried Martens niet bereid was de grondwet van 1970 te valoriseren. Hij besefte blijkbaar niet dat hij met zijn standpunt in de kaart speelde van de VU. Die had alleen overlevingskansen als zij de CVP kon aanvallen en de communautaire problemen in de actualiteit bleven.

De laatste dagen van de formatiegesprekken werden volledig beheerst door de discussie over de herziening van het Schoolpact. Meer dan eens zag het ernaar uit dat de tripartite schipbreuk zou leiden. Maar Leburton hield vol. Ik had er bij hem op aangedrongen niet te vlug op te geven. Uit eigen ervaring wist ik dat een formateur de neiging heeft er de brui aan te geven als er op het laatste ogenblik, wanneer de onderhandelingen zogoed als afgerond zijn, nog een onverwachte moeilijkheid opduikt. Ik noemde dit ‘de laatste vijf minuten’. De uitputting is dan gewoonlijk zo groot dat men op zo'n moment de deur achter zich wil dichtslaan. Leburton had deze raad goed onthouden. In de nacht van 13 januari 1973 bereikte hij een akkoord over de gemeenschapsproblemen en in de nacht van 16 januari over de

onderwijsproblemen. Drie dagen later werd het akkoord door de onderhandelaars ondertekend. Zij stelden ook een protocol op dat voor een aantal delicate politieke problemen een soort gedragslijn voor de toekomstige regering vastlegde.

Een stap achteruit

De partijcongressen van CVP, PSC, BSP-PSB, PVV en PLP gaven op 21 januari hun zegen over het regeerakkoord. Bij de CVP, de socialisten en de Waalse liberalen gebeurde dat niet zonder slag of stoot. Op het congres van de Waalse liberalen sprak slechts 60 procent van de aanwezigen zich uit voor regeringsdeelname. Bij de socialisten, vooral bij de Vlamingen, was het enthousiasme nog minder groot. Op het CVP-Congres roerde Jan Verroken de aanvalstrom. Hij verwierp de driepartijenformule en laakte de eentaligheid van Edmond Leburton, die normaliter de nieuwe regering zou leiden. Tijdens de regeringsonderhandelingen had Verroken ook het standpunt verdedigd dat de grondwet makkelijker moest kunnen worden herzien. De herzieningsprocedure zoals vastgelegd in artikel 131 van de grondwet, vond hij ‘anachronistisch en verlammend’. Volgens hem maakte ze ‘elke dynamische politiek onmogelijk’. Van Jan Verroken verwachtte ik niets anders. Als het mogelijk werd de ene grondwetsherziening na de andere door te voeren, kon er voortdurend agitatie gevoerd worden rond de communautaire problemen. Verroken zou zich dan als een vis in het water hebben gevoeld.

Wilfried Martens verdedigde het regeerakkoord op het CVP-Congres. Hij raakte maar met de hakken over de sloot: een meerderheid van slechts 60 procent van de congresgangers steunde hem. Vlak voor de stemming wees Martens er nog op dat de Voerkwestie eindelijk geregeld was zonder dat de CVP grote toegevingen had moeten doen. Hij verklaarde met klem dat voor de Voergemeenten en Komen-Moeskroen een regeling was afgesproken op basis van volledige wederkerigheid. In het regeerakkoord stond echter dat de onderwijsfaciliteiten voor de Franstaligen in de Voer onmiddellijk zouden worden uitgebreid. Voor de gemeenten van het kanton Komen-Moeskroen konden eveneens afwijkingen op de wetgeving worden toegestaan, maar alleen bij koninklijk besluit. Enkele weken na de totstandkoming van de nieuwe regering werden alleen voor de Franstaligen in de Voergemeenten maatregelen genomen. Van wederkerigheid met Komen-Moeskroen was toen helemaal geen sprake meer.

Overigens was het communautaire luik van het regeerakkoord een stap achteruit in vergelijking met mijn voorstellen van 21 november. Er was geen sprake meer van de leden van de gewestraden rechtstreeks te verkiezen. Bovendien zou de regering eerst een parlementaire commissie installeren die advies moest verlenen over het wetsontwerp tot uitvoering van artikel 107quater. Dat was een veel omslachtiger procedure dan de raadpleging van de gewestelijke economische raden, die in mijn voorstellen was voorzien en in feite een formaliteit was. Indien de parlementaire commissie tegen juli geen consensus zou bereiken, zou de regering bij het begin van het nieuwe parlementaire jaar zelf voorstellen doen. Dat betekende met andere woorden dat er van een snelle uitvoering van de gewestvorming geen sprake meer was. Nergens ook werd gezegd dat het gewest Brussel tot de negentien gemeenten beperkt zou blijven, zoals door mijn regering was afgesproken. Het in mijn regering bereikte akkoord over de onderwijsbegroting werd behouden. Toen het resultaat van de regeringsonderhandelingen bekend was, stelde een aantal politieke commentatoren terecht de vraag waarom mijn regering moest opstappen.

Geen minister van Buitenlandse Zaken in de regering-Leburton

Na de uitspraak van de partijcongressen onderhandelde Edmond Leburton nog vier dagen over de samenstelling van de regering. CVP-PSC en BSP wilden uiteraard zo weinig mogelijk portefeuilles uit handen geven, terwijl de Vlaamse en Franstalige liberalen zich vanzelfsprekend ook niet met de kruimels tevreden stelden. Nog meer dan de voorgaande keren was de

keuze van de regeringsleden een evenwichtsoefening met een hoge moeilijkheidsgraad. Het resultaat was ook in verhouding. Alle records werden geklopt. De regering telde niet minder dan 36 leden: 22 ministers en 14 staatssecretarissen. De CVP had vijf ministers en vier staatssecretarissen, de PSC respectievelijk vier en twee, de BSP-PSB respectievelijk negen en vier en de Vlaamse en de Waalse liberalen hadden elk twee ministers en twee staatssecretarissen. In tegenstelling tot mijn laatste regering, telde de nieuwe ploeg evenveel Nederlands-als Franstaligen. De pariteitsregel werd dus niet volgens de geest van de nieuwe grondwet toegepast.

Edmond Leburton voerde de regering aan. Hij werd geflankeerd door twee vice-premiers: Leo Tindemans voor de CVP en Willy De Clercq voor de liberalen. Zeventien leden van mijn regering kwamen niet meer terug. Het meest opgemerkt was de afwezigheid van de socialisten André Cools en Henri Simonet. Deze laatste was enkele weken voordien benoemd tot vice-voorzitter van de Europese Commissie. Cools, die in onmin leefde met Leburton, nam diens plaats als co-voorzitter van de BSP in.

Ik maakte geen deel uit van de regering-Leburton. Leo Tindemans, André Cools, Henri Simonet en Edmond Leburton hadden er bij mij nochtans op aangedrongen om de portefeuille van Buitenlandse Zaken te aanvaarden. Ik weigerde echter halsstarrig en kon mij daarbij beroepen op mijn verklaring van De Haan. Er was echter nog een andere reden. Ik wou niet de plaats van mijn vriend Pierre Harmel innemen.

Ik kon toen niet vermoeden welk lot de PSC-leiding voor Pierre Harmel beschoren had. Zij vond dat Harmel eveneens moest verdwijnen. Nochtans was hij in mijn regering een zeer bekwaam en talentvol minister van Buitenlandse Zaken. De pil voor Harmel werd toch enigszins verguld. De afspraak was dat hij in oktober 1973, bij het begin van het nieuwe parlementaire jaar, voorzitter van de Senaat zou worden. Daarmee werd Paul Struye dan weer veel leed aangedaan, omdat hij moest opstappen enkele maanden voor hij zijn jubileum van 20 jaar voorzitterschap van de Hoge Vergadering zou vieren. Struye had de Senaat van 1950 tot 1954 voorgezeten en was in 1958 opnieuw voorzitter geworden. Sedertdien had hij ononderbroken de debatten in de Hoge Vergadering geleid.

Struye was zo verontwaardigd over zijn vervanging dat hij op de dag waarop Harmel tot voorzitter werd verkozen, ontslag nam uit de Senaat. Hij was tijdens zijn laatste levensmaanden diep ongelukkig. Ik meen dat zijn psychische toestand mee de oorzaak was van de ziekte waaraan hij in februari 1974 in zeer droevige omstandigheden zou bezwijken.

De Ibramco-affaire

Begin februari 1973 kreeg de regering-Leburton het vertrouwen van de meerderheid in Kamer en Senaat. Ik vond dat zij een goede start nam. Ik meende ook dat zij in staat zou zijn de gewestvorming te realiseren, wat voor mijn regering onmogelijk was bij gebrek aan een tweederde meerderheid. Ik verdedigde de nieuwe bewindsploeg met overtuiging op vergaderingen van de CVP en in de Senaatsfractie van mijn partij.

Ik kon uiteraard niet vermoeden dat Leburton een jaar na zijn aantreden ten onder zou gaan in de Ibramco-affaire. Het betrof de oprichting van een petroleumraffinaderij in Ternaaien, een gemeente in de provincie Luik, vlak bij de Nederlandse grens. Op 17 december 1972, toen mijn regering al ontslagnemend was, sloot minister van Economische Zaken Henri Simonet daarover een conventie af met de Iraanse regering. Nochtans had het Ministerieel Comité voor Economische en Sociale Coördinatie twee weken vroeger alleen ingestemd met de oprichting van een Belgisch-Iraanse studievennootschap die de inplanting van een olieraffinaderij moest onderzoeken. Die beslissing betekende geenszins dat er al een akkoord was over de overheidshulp en de vestigingsplaats. Maar de socialisten wilden tot elke prijs in het Luikse een raffinaderij. Zij drongen daar trouwens al verscheidene jaren op

aan. Tevoren hadden zij mij al veel last berokkend met de oprichting van een raffinaderij in Feluy in de provincie Henegouwen, de eerste raffinaderij in Wallonië.

De keuze om in Ternaaien een tweede raffinaderij te vestigen, vond ik niet bijzonder gelukkig. In het Nederlandse Zuid-Limburg werd gevreesd voor ernstige milieuhinder. Mijn toenmalige Nederlandse collega Barend Willem Biesheuvel had me daarover al zijn ongerustheid geuit. Hij had mij bij herhaling gezegd dat de vestiging in Ternaaien ongunstige gevolgen zou hebben op de onderhandelingen over het BaalhoekkanaaL de bocht van Bath en andere waterwegen die nodig waren voor de verdere ontsluiting van de Antwerpse haven. Het hoeft geen betoog dat dit ook voor Luik van groot belang was.

Op 17 januari 1973 schreef ik Jos De Saeger hierover een brief. Hij had me twee dagen voordien laten weten dat de Nederlandse bezwaren tegen Ternaaien ernstig moesten worden overwogen om de komende onderhandelingen in verband met de bocht van Bath en het Baalhoekkanaal niet in het gedrang te brengen. Ik bevestigde De Saeger de negatieve houding van de Nederlandse regering. Ik deelde hem ook mee dat ikzelf voorstander was van een andere inplantingsplaats en hoopte dat de nieuwe regering in die zin zou beslissen. Ten slotte herinnerde ik aan de beslissing die het Ministerieel Comité voor Economische en Sociale Coördinatie had genomen. Ik stuurde die brief naar De Saeger, omdat hij minister van Openbare Werken was in mijn ontslagnemende regering en bovendien nauw betrokken was bij het formatieberaad.

Maar de raffinaderij moest er voor de socialisten komen. Zij sloegen alle waarschuwingen vanuit Nederland in de wind. Daarenboven namen ze de wet en de gebruikelijke regels niet in acht. De afwikkeling van het dossier bewees dat de socialisten in sommige situaties werkelijk voor niets of niemand terugdeinzen.

Op 24 januari 1973, twee dagen voor de regering-Leburton de eed aflegde, benoemde André Cools op eigen houtje drie vooraanstaande socialisten tot Belgische beheerders van de studievennootschap. Enkele maanden later, op 12 maart 1973, werd de NV Ibramco officieel opgericht. Niet lang daarna begon een aantal dagbladen, vooral *De Standaard*, kritische vragen te stellen over het dossier: de handelwijze van Simonet en Cools, de monopoliepositie van de socialisten in de raad van beheer, de financiële verbintenissen van de Belgische Staat en de rol van de overheid in de energiesector. *De Standaard* publiceerde onder meer op 27 april mijn bovenvermelde brief aan De Saeger. Ik betreurde dat deze brief publiek werd gemaakt. Hoe dan ook, de publikatie ervan deed de kritiek op de socialisten nog toenemen. Aanvankelijk slaagde de regering-Leburton erin de moeilijkheden te omzeilen. Naarmate echter steeds meer details over de affaire in de openbaarheid kwamen, namen de spanningen tussen de coalitiepartners toe. Daarbij kwam nog dat de socialistische ministers Edward Anseele en Abel Dubois in opspraak kwamen door corruptie bij de RTT. De BSP verliet de regering toen Iran begin januari 1974 liet weten van het Ibramco-project af te zien.

De regering-Tindemans

Op 19 januari 1974 bood Leburton het ontslag van zijn regering aan. De socialisten eisten dat het parlement zou worden ontbonden en vervroegde verkiezingen zouden worden gehouden. De CVP, de PSC en de liberalen waren het hiermee niet eens. Vooral Leo Tindemans drong erop aan dat het parlement slechts zou worden ontbonden na de goedkeuring van een nieuwe verklaring tot herziening van de grondwet. Grondwetspecialisten meenden echter dat een regering die haar ontslag had ingediend geen herzieningsverklaring mocht indienen, ook indien het ontslag door de koning nog niet aanvaard was. Daarna ondernam Leo Tindemans een poging om een minderheidsregering op de been te brengen.

Op 22 januari 1974 had ik op zijn eigen verzoek een gesprek met de Amerikaanse ambas-

sadeur Robert Strausz-Hupé over de politieke crisis. Ik legde hem uit dat een minderheids-regering weinig kans maakte. De koning zou mijns inziens in een bijzonder delicate positie terechtkomen indien hij een minderheidsregering zou toestaan het parlement te ontbinden. Ik zei de Amerikaanse ambassadeur dat de socialisten in feite republikeinen waren en de koning van partijdigheid zouden beschuldigen. De parlementaire monarchic in ons land kon alleen overleven indien de koning behoedzaam te werk ging en zich door wijze raadgevers liet bijstaan.

De Amerikaanse ambassadeur vroeg me ook wie de nieuwe eerste minister zou worden. Hijzelf dacht aan een socialist: André Cools, Willy Claes of Henri Simonet. Ik meende dat de BSP bijna zeker in de nieuwe regering zou treden. Zij was van de drie traditionele of nationale partijen nog de enige unitaire formatie. De kans leek mij dan ook vrij groot dat de socialisten de premier zouden leveren. Ik tipte op Simonet omdat hij als vice-voorzitter van de Europese Commissie prestige had verworven. Bovendien was hij een man zonder doctrine, die in niets geloofde en bijzonder cynisch was. Vooral die eerste twee eigenschappen maakten Simonet wellicht meer dan de andere socialistische kandidaten aanvaardbaar voor de andere partijen. Simonet werd geen eerste minister. De socialisten zouden ook niet deelnemen aan de nieuwe regering. Leo Tindemans werd de nieuwe premier. Hij voerde een minderheidsregering van CVP-PSC en liberalen aan. Dat gebeurde echter pas na de verkiezingen van 10 maart 1974. Zijn poging om onmiddellijk na het ontslag van de regering-Leburton zo'n regering op de been te brengen, liep spaak. Daarna werd het parlement ontbonden en werden verkiezingen uitgeschreven.

De CVP won op 10 maart 1974 de stembusstrijd. Voor het eerst sedert 1961 ging zij vooruit, vooral dankzij het succes van Leo Tindemans. Ook de PSC deed het weer beter. De socialisten gingen in het algemeen licht achteruit. In Wallonië boekten zij winst, maar die was onvoldoende om het verlies in Vlaanderen te compenseren. Het resultaat van de liberalen was eveneens verschillend in de twee landsgedeelten: winst in Vlaanderen, verlies in Wallonië. Heel opvallend was ook dat een einde kwam aan de opgang van de taal- of communautaire partijen. Zij leden allemaal verlies, vooral het RW. Deze partij zou echter in juni 1974 de eerste communautaire partij worden die aan een regering deelnam. Tindemans nam haar toen in zijn kabinet op waardoor zijn regering een meerderheid in het parlement verwierf. Dat gebeurde na een zogenaamde dialoog van gemeenschap tot gemeenschap, de eerste in een lange reeks. De socialisten werden daarbij echter niet betrokken en de dialoog leidde niet tot de pacificatie van de communautaire problemen.

Beheerder en voorzitter van de raad van beheer van de Kredietbank

Ik nam niet deel aan de verkiezingscampagne van maart 1974, omdat ik ruim een half jaar voordien ontslag uit de Senaat had genomen. Op 16 juni 1973 was ik lid geworden van de raad van beheer van de Kredietbank. P.W. Segers had mij voorgesteld die functie op te nemen. Julien Lambert, een van de leiders van de christelijke coöperaties, drong er bij mij ook persoonlijk op aan om hem als beheerder van de Kredietbank op te volgen. Het mandaat van Lambert werd vacant, omdat hij de leeftijdsgrens bereikte. Hoewel hij een vooraanstaand figuur in het ACW was,

had zijn benoeming tot beheerder van de Kredietbank geen aanleiding gegeven tot kritiek. Integendeel, ze werd als nuttig beschouwd.

In tegenstelling tot sommige CVP-parlementsleden had ik altijd geweigerd een mandaat van beheerder in een onderneming te aanvaarden. Ik had steeds het voorbeeld van mijn ACW-voorganger in Leuven Prosper Poullet voor ogen gehouden, die zijn hele politieke loopbaan buiten de raden van beheer van belangrijke ondernemingen was gebleven. Voor zover ik weet had hij alleen een mandaat in een of andere waterleidingsmaatschappij.

Ik was goed vertrouwd met de Kredietbank. Ik was beëdigd revisor van deze bank geweest vanaf haar stichting in 1935 tot ik in 1945 voor de eerste keer minister van Financiën werd. Dit was een controletaak die onder toezicht van de Bankcommissie stond. Daarna werd ik door de Kredietbank geregeld uitgenodigd op een of andere viering of plechtigheid. Ik aanvaardde die invitaties graag. De Kredietbank is een van onze grootste Vlaamse instellingen.

Ik twijfelde echter of ik op het voorstel van P.W. Segers en Julien Lambert zou ingaan. Tijdens een lunch georganiseerd door Fernand Collin, toen voorzitter van de Kredietbank, waarop ook P.W. Segers, Dries Dequae en Piet De Somer aanwezig waren, heb ik aanvaard toe te treden tot de raad van beheer.

Op 16 juni 1973 werd ik als beheerder van de Kredietbank aangesteld. Dezelfde dag nam Fernand Collin ontslag als voorzitter van de raad van beheer van de Kredietbank omdat hij de leeftijdsgrens had bereikt. De raad besliste ook het dagelijks beheer en de effectieve leiding van de bank toe te vertrouwen aan het directiecomité dat onder leiding stond van Luc Wauters, die ook de titel kreeg van voorzitter van de Kredietbank. Wauters zou ook de beraadslagingen in de raad van beheer leiden in afwachting dat het in het regeerakkoord vermelde protocol over de autonomie van de bankfunctie zou worden ondertekend. De bedoeling hiervan was de bankdirecties een grotere onafhankelijkheid te verlenen tegenover de grote aandeelhouders, die soms geneigd konden zijn meer aandacht aan hun eigen financiële plannen te besteden dan aan de belangen van de bank en haar spaarders. Krachtens het protocol moest de werkelijke leiding van de banken voortaan uitgeoefend worden door een directiecomité van bankiers. Boven dat comité bleef de raad van beheer bestaan, die een soort raad van toezicht werd.

In februari 1974, onmiddellijk nadat het protocol ondertekend was, werd ik voorzitter van de raad van beheer van de Kredietbank. Men had op mij sterke druk uitgoefend. Door interne spanningen en persoonlijke rivaliteiten bleek het niet mogelijk iemand anders in die functie aan te stellen. Ik heb het voorzitterschap met veel plezier uitgeoefend. Het was een zeer aangename taak die niet veel tijd vroeg. Op uitzondering van één beheerder waren alle leden oud-studenten van mij. Ik heb mij ook strikt aan mijn functie gehouden. Vrijwillig heb ik beslist geen andere mandaten te aanvaarden, zodat ik mij volledig onafhankelijk kon opstellen. Ik heb rechtstreeks noch onrechtstreeks, mondeling noch schriftelijk een tussenkomst gedaan bij een minister of bij een overheidsadministratie in een zaak die de bank aanbelangde. Ik heb alleen twee aanbevelingsbrieven geschreven voor twee beheerders van de bank opdat zij een bevordering in een nationale orde zouden verkrijgen.

Op 31 maart 1980 heb ik omwille van de leeftijdsgrens ontslag genomen als voorzitter van de raad van beheer van de Kredietbank.

Mijn ontslag als senator

Op 18 juni 1973, twee dagen na mijn aanstelling als beheerder van de Kredietbank, schreef ik Senaatsvoorzitter Paul Struye een brief waarin ik hem meedeelde dat ik ontslag nam uit de Hoge Vergadering. Mijn vriend P.W. Segers had mij dit aangeraden. Bij mijn beslissing inspireerde ik mij ook aan het voorbeeld van Philip

Van Isacker. In 1938 werd hij ondervoorzitter van de Kredietbank nadat hij als minister ontslag had genomen en de politiek had verlaten. Hij was ook jarenlang een van de vooraanstaande vertegenwoordigers van de christelijke arbeidersbeweging in de katholieke partij geweest. Zelf had ik altijd het standpunt ingenomen dat het niet aangewezen was tegelijk een politiek mandaat en een beheerders-functie uit te oefenen. Ik moest logisch met mijzelfblijven. Achteraf heb ik er geen moment spijt van gehad.

Op 20 juni bracht Paul Struye de leden van de Hoge Vergadering op de hoogte van mijn

ontslag. Hij verklaarde dat de Senaat alleen akte kon nemen van mijn beslissing. Struye beperkte zich niet tot een eenvoudige mededeling. Hij stelde er prijs op mij hulde te brengen voor de diensten die ik het land had bewezen en omdat ik 'een hoffelijke en vriendelijke collega' was die 'alle achting, sympathie en eerbied' genoot. Volgens het verslag van de Senaatszitting werd er na Struyes mededeling op alle banken geapplaudisseerd.

Op de dag waarop ik Struye mijn ontslagbrief schreef, deelde ik mijn afscheid ook mee aan CVP-voorzitter Wilfried Martens. Ik schreefhem dat ik van oordeel was dat de partij haar rangen moest openstellen voor de jongere generatie en dat ikzelf, na meer dan veertig jaar inzet voor de katholieke partij en de CVP, daartoe een bijdrage moest leveren. Ik herinnerde Martens er ook aan dat ik hem kort na zijn verkiezing tot partijvoorzitter had gezegd dat ik er reeds bij de verkiezingen van 7 november 1971 mee had willen ophouden, maar dat de politieke omstandigheden dat onmogelijk hadden gemaakt. Voorts sprak ik de hoop uit dat ik de politiek zou kunnen blijven volgen zonder er evenwel nog actief aan deel te nemen en dat ik beschikbaar bleef voor de partij indien ik haar nog een dienst kon bewijzen.

Een aantal kranten publiceerde mijn brief integraal. Ze wezen op de vriendelijke toon, onder meer omdat ik mij verheugde over de vernieuwing van de CVP die onder impuls van Wilfried Martens werd doorgevoerd.

Ik keerde de bladzijde van mijn politieke leven inderdaad met goed humeur en zonder wrok. Ik was de leeftijdsgrens voorbij en ik had mijn deel gehad. Mijn taak was volbracht. Wat kon ik trouwens nog in de Senaat uitrichten? Ik kende alle dossiers, maar ik wenste de deontologische regel die zegt dat een gewezen eerste minister zich van commentaar en kritiek onthoudt, te eerbiedigen. Edward Leemans nam mijn plaats in de Senaat in.

Mijn afscheid was voor veel journalisten een aanleiding om overzichtsartikelen over mijn politieke loopbaan te maken. Ik werd met veel lof uitgezwaaid, ook door bladen zoals *La Libre Belgique, Pan, Special* en dergelijke, die voordien hun kritiek niet gespaard hadden. De meeste wezen erop dat ik als een 'seigneur' de politieke arena verliet en een voorbeeld inzake politieke moraliteit had gegeven door ontslag te nemen onmiddellijk na mijn toetreding tot de raad van beheer van de Kredietbank.

De adelbrief

Niet lang na mijn ontslag als senator werd ik door de kabinetschef van de koning André Molitor op het koninklijk paleis in Brussel ontboden. Hij vertelde me dat het voor de koning een grote persoonlijke voldoening zou zijn, indien ik een adellijke titel zou aanvaar den. De koning wou mij die toekennen voor de grote diensten die ik het land had bewezen. Molitor legde me uit dat ik *motu proprio* tot burggraaf zou worden benoemd. Deze procedure betekent dat de koning zelf het initiatief neemt voor de verheffing in de adelstand en niet de betrokkene. Adellijke titels worden gewoonlijk verworven door het indienen van een verzoek, dat sterk op een soort smeekbede lijkt. Dat kan door de geïnteresseerde zelf of door vrienden gedaan worden naar aanleiding van een viering of een andere gelegenheid.

Ik antwoordde Molitor dat ik vereerd was, maar dat het voor mij bijzonder moeilijk was het aanbod te aanvaarden. Daarop benadrukte hij nog eens dat een *motu proprio* een grond wettelijk voorrecht van de koning was dat uiterst zelden werd gebruikt. Molitor zei met zoveel woorden dat ik de koning leed zou aandoen en hem zelfs zou kwetsen indien ik zou weigeren.

Gedurende drie dagen heb ik de zaak in de schoot van mijn gezin in beraad gehouden. Mijn echtgenote en mijn zoon Erik vonden dat ik de adellijke titel moest aanvaarden aangezien het een erkenning was van mijn verdiensten. Mijn zoon Mark aarzelde. Persoonlijk was ik tegen. In tegenstelling tot vele andere politici en personaliteiten had ik nooit veel belang

gehecht aan onderscheidingen en decoraties. De koning had me daarover trouwens ooit een opmerking gemaakt, omdat ik het ereteken van het grootlint in de Leopoldsorde bij een of andere plechtigheid of ontvangst niet droeg.

Tijdens die dagen van bezinning zat ik aan op een diner in het Egmontpaleis waarop ook Renaat van Elslande aanwezig was. Als minister van Buitenlandse Zaken in de regering-Leburton had Van Elslande de administratie van de adel onder zijn bevoegdheid. Hij was uiteraard op de hoogte van het voorstel, want bij een *motu proprio* moet de koning een verzoek richten tot de minister van Buitenlandse Zaken. Van Elslande drong sterk aan op een positief antwoord. Hij legde me uit dat het regime van de adel grondig zou worden veranderd en het Angelsaksische stelsel zou worden overgenomen. In Groot-Brittannië werden vooraanstaande politici, auteurs, kunstenaars, wetenschapslui en militairen in de adelstand verheven. Ik denk bijvoorbeeld aan John M. Keynes en generaal Montgomery. Ook socialistische politici hadden een adeltitel aanvaard. Ik denk aan Clement Attlee die tijdens de Tweede Wereldoorlog minister was in het kabinet van Winston Churchill en na diens nederlaag bij de verkiezingen in 1945 eerste minister werd. Er was ook het voorbeeld van Harold Wilson, die na zijn politiek afscheid eveneens in de adelstand was verheven.

Uiteindelijk besliste ik in te gaan op het verzoek en ik bracht Molitor hiervan op de hoogte. In het *Belgisch Staatsblad* van 7 augustus 1973 verscheen het door de koning in zijn Spaans vakantieverblijf te Motril ondertekende besluit waarbij mij de titel van burggraaf werd verleend. Als wapenspreuk koos ik *Voor het volk*.

Hulde voor mijn academische en politieke loopbaan

Het einde van mijn politieke bedrijvigheid betekende helemaal niet dat ik ook een punt zette achter mijn academische loopbaan. Reeds tijdens het tweede semester van het academiejaar 1972-73 hervatte ik op vraag van rector Piet De Somer mijn colleges aan de Leuvense universiteit.

Het gaf mij grote voldoening dat ik mijn actieve leven kon beëindigen zoals ik het begonnen was. Mijn laatste les gaf ik op 23 mei 1975. Enkele maanden later, op 4 oktober, werd ik naar aanleiding van mijn emeritaat gevierd door collega's en oud-studenten. Op mijn uitdrukkelijk verzoek was dit een uitsluitend academische plechtigheid. Het erecomité bestond alleen uit rector Piet De Somer en de decanen van de faculteiten. De uitnodigingen waren beperkt gebleven tot de faculteitskringen. Hoewel geen politici waren uitgenodigd, verschenen August De Schryver, Willy Claes en André Cools op de viering om hun sympathie te betuigen. Op de plechtigheid werden feestredes uitgesproken door professor Marcel Loeys namens de collega's, door EG-directeur-generaal Van Gronsveld namens de oudstudenten en door Piet De Somer. De rector kondigde de oprichting aan van een leerstoel die mijn naam zou dragen. Er werd mij ook een *Liber Amicorum* aangeboden met dertig referaten. Daaraan werd meegewerkt door verscheidene collega's van de Leuvense universiteit, maar ook door vrienden uit het bedrijfsleven en buitenlandse economen, onder wie Jan Tinbergen. Door de feestredenaars werd mij, zoals gebruikelijk op dergelijke vieringen, overdreven veel lof toegezwaaid. Dat ontlokte bij mij de bedenking dat ik allerlei miskende deugden had.

In mijn toespraak dankte ik de professoren die in binnen- en buitenland hadden bijgedragen tot mijn opleiding, de rectoren van de Leuvense universiteit die ik had gekend, de collega's in de faculteiten van de Economische en Toegepaste Economische Wetenschappen en de Rechten die bijna allemaal oud-studenten van mij waren, en de naar schatting 25.000 studenten die ik onderwezen had. Ik schetste ook de evolutie van de Leuvense universiteit sedert ik er mijn studies had aangevat.

Het grootste gedeelte van mijn redevoering handelde over de ontwikkeling van de economische wetenschap en de tweespalt tussen de economische theorie en de politieke economie. Daarbij verdedigde ik de opvatting dat de economie een voorname wetenschap is die een bijdrage kan leveren tot de welvaartsontwikkeling in dienst van de mens. In dit geval kan de economische wetenschap uitspraken doen over werkloosheid, prijsevoluties, inflatie, economische groei, energieproblemen enzovoort. Hieruit mag echter niet worden afgeleid dat haar paradigma's en hypotheses zomaar in de praktijk kunnen worden toegepast. Men mag van de economische wetenschap niet meer vragen dan ze kan geven. Zij bepaalt niet de maatschappelijke constellatie en de machtsverhoudingen, die in het werkelijk economisch gebeuren van grote betekenis zijn. Inflatie bijvoorbeeld is veel meer een politiek dan een economisch probleem. De oorzaak ervan moet worden gezocht in het optreden van pressiegroepen en niet bij de centrale banken of de regeringen.

Voorts bracht ik in mijn dankwoord hulde aan de Leuvense universiteit. Bijna 45 jaar was ze mijn thuishaven geweest. Ik kon mijn gevoelens niet beter verwoorden dan met de woorden van Montaigne: '*Aucun vent ne souffle pour un vaisseau qui n'a pas de port*'. Ik ben altijd trots geweest deel te mogen uitmaken van het academische corps van de Leuvense universiteit en ik heb het altijd als een eer beschouwd mee in haar luister te mogen delen.

Ik greep de gelegenheid ook aan om mijn lieve echtgenote te danken. Zij had met mij blijdschap en leed gedeeld. Veel van hetgeen ik gedaan heb, zou zonder haar steun en aanwezigheid niet mogelijk zijn geweest. Haar trouwe liefde is steeds mijn houvast geweest. Haar onverpoosde zorg en toewijding was de ruggegraat van mijn gezin. Zij heeft mijn leven gesierd met haar minzame voornaamheid bij alle plichtsvervulling. Zij had in feite recht op een even, zoniet grotere hulde dan ikzelf.

Naar aanleiding van mijn tachtigste verjaardag werd op 22 juni 1985 in het Congrespaleis in Brussel een colloquium georganiseerd over de politieke, economische en financiële geschiedenis van België van 1932 tot 1973.

Leo Tindemans, toenmalig minister van Buitenlandse Betrekkingen, professor Herman Van der Wee, Robert Vandeputte en Pierre Harmel belichtten in uitvoerige referaten de belangrijkste politieke, economische en financiële gebeurtenissen tijdens mijn vijftig jaar politieke loopbaan. Er waren meer dan 1000 aanwezigen.

Ik had dit huldebetoon in grote bescheidenheid aanvaard. Ik beschouwde het als een blijk van erkentelijkheid voor al diegenen die tijdens mijn politieke loopbaan met mij hadden samengewerkt of mij hadden bijgestaan. Daarom vermeldde ik de namen van alle ministers die deel hadden uitgemaakt van mijn regeringen. Met hun hulp en steun en met die van mijn kabinetsmedewerkers en de ambtenaren van diverse administraties heb ik naar best vermogen tot's lands beleid bijgedragen. In mijn dankwoord herinnerde ik aan Cicero die in zijn boek *De Amicitia*, dat hij op het einde van zijn leven schreef, teleurgesteld bleek te zijn over de trouw van zijn vrienden. Ook politici aan het eind van hun carrière beweren dikwijls dat vriendschap in de politiek niet bestaat. Het gezegde dat het eenzaam is aan de top geldt inderdaad ook in de politieke wereld. Als er moeilijke beslissingen moeten worden genomen, staat men er dikwijls alleen voor. Ook is het waar dat het Capitool en de Tarpejische rots dikwijls niet ver van elkaar verwijderd zijn. Het is mij ook overkomen dat men mij van de rotsen wilde duwen. In de politiek is zo'n val echter niet dodelijk. Ik heb steeds getrouwen gehad die mij uit de afgrond hielpen en mij opnieuw aan de macht

brachten. Tijdens mijn politieke leven heb ik veel vrienden gehad en ik telde er na mijn politieke afscheid nog veel. Mijn politieke vrienden waren immers mijn meesters niet en mijn politieke tegenstrevers waren mijn vijanden niet.

Epiloog

Zo ben ik aan het einde gekomen van het verhaal over mijn politieke leven. Tijd om een balans op te maken. Als ik omzie naar het verleden, doe ik dat met veel verwondering. Ik heb, samen met anderen, veel kunnen realiseren. Ik heb ook vergissingen begaan. Politici zijn geen bovennatuurlijke wezens. Net als anderen hebben zij hun gebreken en tekortkomingen. De lezer zal mij mijn ijdelheid wel vergeven, zo hoop ik toch, als ik op deze laatste bladzijden meer aandacht heb voor wat ik mee heb kunnen verwezenlijken dan voor de fouten die ik heb begaan. Daarnaast wil ik ook een aantal slotbeschouwingen geven over het politieke systeem in ons land.

De opgave en de kwaliteiten van een politicus

Was ik een geslaagd politicus? Ik wil deze vraag liever niet beantwoorden. Is dat trouwens wel mogelijk? Er bestaan daarvoor namelijk geen objectieve of meetbare criteria. Politiek is, gelukkig, geen exacte wetenschap. Mocht het toch ooit zo worden, dan is er volgens mij geen reden meer om aan politiek te doen. Achter elke politicus gaat een mens schuil en de politici zijn er voor de mensen. Daarom moet een politicus een ideaal en principes hebben. Die moeten zijn inspiratiebron zijn waaraan hij zich voortdurend kan laven. Zij mogen echter niet tot dogma's verheven worden. Een goed politicus moet steeds bereid zijn tot dialoog met zijn medestanders en zijn tegenstanders. Bij onderhandelingen zijn toegevingen en compromissen meestal onvermijdelijk. Maar dat betekent daarom niet dat men zijn ziel verkoopt. Bij onderhandelingen moet men altijd een doel voor ogen houden. Dikwijls kan dat alleen via een omweg worden bereikt. Wie in de politiek recht op zijn doel wil afstevenen, wordt dikwijls gedwongen halt te houden of rechtsomkeert te maken. De tegenstrevers hebben immers ook hun ambities. Tijdens de grondwetsherziening van 1970 bijvoorbeeld ben ik steeds bereid geweest tot een gesprek met de liberalen, omdat ik hen nodig had voor de vereiste tweederde meerderheid. Ik heb een aantal van hun eisen ingewilligd, maar dat heeft me niet belet een welbepaalde oriëntering aan de nieuwe grondwet te geven.

Een politicus heeft mijns inziens een drievoudige opgave. Hij moet de menselijke vrijheid en het recht op een menswaardig bestaan waarborgen en welvaart mogelijk maken. Vrijheid is alleen mogelijk in een parlementaire democratie. Dit is de meest humane regeringsvorm die de mensheid ooit heeft gekend. Zij is echter niet perfect en is aan evoluties onderhevig. Het kolonialisme bijvoorbeeld werd aanvaard door parlementaire democratieën. Dat is evenwel verleden tijd. Wat er morgen komt, weet ik niet. Maar de parlementaire democratie blijft vanuit menselijk en politiek oogpunt het hoogste goed. Hoewel het niet volmaakt is, zal het moeilijk zijn een beter systeem te bedenken. De parlementaire democratie is immers de enige bestuursvorm waarin de menselijke vrijheid gerespecteerd wordt. Daarin onderscheidt zij zich fundamenteel van socialistische planeconomieën, communistische staten, kapitalistische dwangregimes en politiestaten.

Een menswaardig bestaan houdt in dat de menselijke persoon niet wordt overgeleverd aan de risico's van het leven. Hij moet daartegen beschermd worden.

Dat betekent dat armoede moet worden gebannen, een levensminimum gegarandeerd moet worden en een stelsel van maatschappelijke zekerheid nodig is. Dit alles veronderstelt echter voldoende

welvaart. Economische groei is immers de basis voor sociale vooruitgang. Welvaart betekent ook welzijn: eerbied voor het leven, voor het individu, voor het gezin, voor de onderneming, voor de natuur.

Naast een levensideaal moet een politicus ook bepaalde kwaliteiten hebben. Ik vat die samen met de drie C's: *clean, clever* en *courageous. Clean* wil voor mij in de eerste plaats zeggen dat een politicus eerlijk moet zijn. Wat hij doet, moet in overeenstemming zijn met zijn geweten. Hij moet ook vast in zijn schoenen staan. Hij mag niet in opspraak komen, zeker niet in financiële aangelegenheden. In dossiers met economische of financiële aspecten moet hij op zijn hoede zijn voor mogelijke beïnvloeding.

Clever wordt nogal eens geïnterpreteerd als sluwheid. Die betekenis heeft het voor mij echter niet. *Clever* is voor mij een combinatie van intelligentie en handigheid: bekwaam en verstandig zijn, maar ook gewiekst. Ten slotte moet een politicus ook *courageous* of moedig zijn, zowel psychisch als fysiek. Fysieke moed is noodzakelijk in geval van oorlog en noodtoestanden, maar ook als de orde moet worden gehandhaafd, bepaalde beslissingen moeten worden doorgedreven, insurrectionele stakingen moeten worden bestreden of doodsbedreigingen worden geuit.

Morele moed veronderstelt dat men abstractie moet kunnen maken van het eigenbelang en van de partij, de sociale of andere organisaties waartoe men behoort als het algemeen belang dit vereist. Een echte politieke leider onderwerpt zich nooit aan de oekazen van zijn partij. Hij moet doen wat het beste is voor zijn land en zijn volk. Dat onderscheidt hem van de politici die zich beperken tot het uitvoeren van de beslissingen of bevelen van hun partij of een pressiegroep.

Mijn politieke ideaal

Het ideaal van mijn politieke leven was zoveel mogelijk welvaart voor zoveel mogelijk mensen te realiseren.

Vandaag is welvaart in onze Westerse wereld vanzelfsprekend. In de jaren twintig en dertig daarentegen werden grote bevolkingsgroepen geconfronteerd met armoede, hoge werkloosheid en sociale ontreddering. Alleen een zeer kleine groep had het goed. Tijdens het interbellum was de economische groei zeer beperkt. Heel het maatschappelijk leven verliep in die periode trouwens traag, in slow motion als het ware. Initiatieven voor economische verandering, maar ook voor sociale en politieke vernieuwing botsten op veel tegenstand. Dat veranderde na de Tweede Wereldoorlog. De Belgische economie herstelde zich vrij spoedig, omdat in vergelijking met andere landen de schade aan de industriële uitrusting beperkt was. Dankzij een moedige en sterke monetaire, financiële en economische politiek werd reeds in 1948-49 het begrotingsevenwicht hersteld. De devaluatie in 1949 was, in vergelijking met de waardevermindering van de meeste vreemde munten en de algemene prijsbeweging, een beperkte revaluatie. Tijdens de jaren vijftig vertraagde de economische groei, de opflakkering veroorzaakt door de Korea-oorlog en de herbewapening buiten beschouwing gelaten. Het economische overheidsbeleid bleef gericht op de ontwikkeling van de traditionele industrieën, vooral de zware industrie in Wallonië.

Daarbij kwam nog dat de bedrijven op een traditionele manier geleid werden en de holdings een weinig innoverend beleid voerden.

In het begin van de jaren zestig is dit allemaal grondig veranderd. De economie groeide in die periode in een indrukwekkend tempo: jaarlijks gemiddeld meer dan vijf procent. Dit is een unieke prestatie in de economische geschiedenis. In tien jaar tijd steeg de economische groei met 62 procent, dat was twee keer zoveel als in de jaren vijftig. Als de jaren 1970-73 ook meegerekend worden, bedraagt de stijging van de economische groei niet minder dan 88

procent. Dit betekent dat het globale inkomen in reële termen in een periode van vijftien jaar verdubbelde. Vanaf 1974 is de stijging van de economische groei minder groot, een opflakkering in 1976 niet te na gesproken. Aan het eind van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig zijn de groeicijfers laag en zelfs negatief. Maar dit is niet abnormaal. Exponentiële groei kan slechts van korte duur zijn. De geschiedenis en de economische analyse leren dat periodes van langdurige voor- of tegenspoed zeldzaam zijn.

De hoge economische groei in de jaren zestig deed de werkloosheid bijna helemaal verdwijnen. In 1970 bereikte men een toestand van wat in de economische literatuur *full employment* of volledige tewerkstelling wordt genoemd. In dat jaar waren er 71.000 volledig werklozen en 32.000 gedeeltelijk werklozen, samen 103.000. In een beweeglijk economisch systeem kan een dergelijk aantal werklozen als niet-opslorpbaar worden beschouwd, zeker in een land met een uiterst genereus stelsel van werkloosheidsvergoedingen als België. De werkloosheid is op dat ogenblik nagenoeg uitgeschakeld. Om de vraag van ondernemingen naar arbeidskrachten te beantwoorden, was het zelfs nodig vreemde arbeiders aan te trekken. In 1954 waren er in ons land ongeveer 380.000 vreemdelingen, in 1973 775.000. Hoewel de werkloosheid nadien weer toenam, is het aantal vreemdelingen blijven stijgen.

België betreedt in de jaren zestig het pad van de welvaart dankzij het Euro-effect. De economie in ons land heeft in grote mate geprofiteerd van de economische opbouw van Europa in het kader van de EEG, althans in de beginjaren. In 1953 ging 30 procent van onze export naar de landen die in 1958 de EEG oprichtten. In 1963 is dit aandeel al gestegen tot 60 procent, later bedraagt het 75 procent en zelfs meer. In 1973 bereikt de waarde van onze uitvoer 870 miljard BF, dat is ongeveer 49 procent van de totale waarde van het BNP op dat ogenblik.

Een tweede factor die het economische wonder van de jaren zestig verklaart, is de nieuwe oriëntering van de economische politiek aan het eind van de jaren vijftig.

De hoofdgedachte daarvan was dat de investeringen en de consumptie gestimuleerd moesten worden om het nationaal inkomen zo sterk mogelijk te doen stijgen. Dit impliceerde een rationele uitgavenpolitiek van de overheid met het oog op het vermeerderen van investeringen en consumptie en het bevorderen van de kredietexpansie. Dat moest gebeuren binnen redelijke en veilige grenzen om in de mate van het mogelijke het prijsniveau stabiel te houden. Deflatie moest worden voorkomen om geen algemene prijsdalingen in de hand te werken. Vandaar de idee economische recessies te bestrijden met het verhogen van de overheidsuitgaven. Dit systeem was natuurlijk geïnspireerd door de Keynesiaanse gedachte.

Dit algemeen project kreeg gestalte in de oprichting van het Programmatiebureau in 1959 en de wetgeving inzake de economische expansie van hetzelfde jaar. Vooral de wetgeving inzake de regionaal-economische ontwikkeling is van groot belang geweest voor de economische bloei in de jaren zestig. Ze was eenvoudig en er werden concrete voordelen toe gekend op basis van objectieve criteria.

De welvaartspolitiek van de jaren zestig is ook mogelijk gemaakt door het vrijmaken van de kapitaalmarkt voor investeringen van de particuliere sector. In dejaren vijftig was het de gewoonte om gewone uitgaven in de buitengewone begroting onder te brengen en ze derhalve te financieren met leningen. Hierdoor nam de Staat te veel leningen op. De Eenheidswet maakte daar een einde aan. Een van de doelstellingen van deze wet was de begrotingen uit te zuiveren om van de

buitengewone begroting een echte investeringsbegroting te maken. Daar is men ook in geslaagd. De bruto-kapitaalvorming, uitgedrukt in percentage van het BNP, steeg van 18,8 procent in 1960 tot 22,3 procent in 1973. De kapitaalvorming, waarvan de industriële produktie in grote mate afhankelijk is, is een belangrijke impuls geweest voor de welvaartspolitiek.

De expansie van het sociale beleid en de enorme stijging van de uitgaven in die sector zijn een ander belangrijk kenmerk van dejaren zestig. Het stelsel van maatschappelijke zeker-

heid werd in deze periode toegankelijk voor alle bevolkingsgroepen. Het werd een wel vaartsinstrument dat steunt op het verzekerings- en solidariteitsbeginsel. Het biedt bescherming tegen ziekte en invaliditeit, werkloosheid, arbeidsongevallen en beroepsziekten. Daarnaast worden via het stelsel ook rust- en overlevingspensioenen en vergoedingen voor jaarlijkse vakantie toegekend.

De totale sociale uitgaven vervijfvoudigen tussen 1960 en 1973. De stijging was het sterkst van 1968 tot 1971. Ze was dan groter dan de groei van het BNP. In deze periode werden de grootste inspanningen gedaan voor de minstbedeelden, mindervaliden, bejaarden en gehandicapten. Ook werden de pensioenen, de gezinsbijslagen en de werkloosheidsvergoedingen aanzienlijk verhoogd. De verplichte ziekteverzekering werd in 1969 uitgebreid tot de hele bevolking. De invaliditeitsverzekering werd ook voor de zelfstandigen ingevoerd. Bijzondere maatregelen werden genomen voor de sociale reïntegratie van mindervaliden, het buitengewoon onderwijs werd georganiseerd en beschermde werkplaatsen werden opgericht. Er werd ook een programma uitgewerkt voor gezinshulp, bejaardenhulp en bejaardentehuizen. Voor de sociale huisvesting werd een bijzondere inspanning gedaan. Het ging met andere woorden om een programma van sociaal welzijn dat België aan de spits van de beschaafde wereld bracht.

Ook indrukwekkend tijdens de jaren zestig zijn de investeringen in de mens via het onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek. Het onderwijs werd opengesteld voor alle jongeren. Het lager en secundair onderwijs werd kosteloos. Het hoger onderwijs werd toegankelijk gemaakt voor kinderen van ouders met weinig financiële middelen door de uitbreiding van het stelsel van studiebeurzen. Er werden ook grote financiële inspanningen gedaan voor de ondersteuning van het wetenschappelijk onderzoek en de research in industrie en landbouw.

De vraag kan worden gesteld of de welvaartsverhoging in de jaren zestig niet geleid heeft tot een soort algemene inflatie van prijzen en lonen en tot de financiële ontreddering van het land. Het antwoord is echter negatief. Wat de prijzen betreft, constateert men een zeer grote stabiliteit. Van 1958 tot 1968 stegen de prijzen gemiddeld met 2,5 procent per jaar. Daarna, van 1968 tot 1973, was de stijging aanzienlijker, namelijk 4,9 procent. Maar na 1973 rijzen de prijzen pas echt uit de pan: ze nemen dan met 10 procent en meer toe. Tot 1973 is de inflatie in ons land zeer gering en vergelijkbaar met die in de andere Westeuropese landen.

België wordt tijdens de jaren zestig ook een land met hoge en zelfs buitengewoon hoge lonen. Voor de Eerste Wereldoorlog stond ons land bekend als een land met zeer lage lonen. Wij moesten de buitenlandse markten veroveren met lage kostprijzen. Onder druk van de sociale organisaties en de politieke omstandigheden werden tijdens het interbellum beperkte loonsverhogingen aanvaard. Na de Tweede Wereldoorlog en vooral tijdens de jaren zestig stijgen de lonen spectaculair. De reële lonen verdubbelen dan. Dit is ongetwijfeld een historisch record. Hoewel de produktiviteit en de consumptieprijzen niet in dezelfde mate toenemen, kan men niet van een onevenwicht spreken. In 1973, op het ogenblik dat door de oliecrisis de economische activiteit wereldwijd sterk terugloopt, ontstaat een breuk. In dat jaar stijgen de bruto uurlonen met 21 procent en de consumptieprijzen met 13 pro cent. Tijdens de daaropvolgende jaren wordt deze wanverhouding nog groter. Het optreden van de politieke partijen en de vakbonden is daarvoor verantwoordelijk. Maar ook de

werkgevers, die in de periodes van economische voorspoed bij loononderhandelingen zeer zwak optraden, dragen een deel van de schuld.

De uitbouw van de welvaartsstaat weerspiegelt zich uiteraard ook in de overheidsuitgaven. Aan het eind van de jaren vijftig kreeg de overheid een actieve rol in het economische leven. De gewijzigde overheidstaak en de programma's van de politieke partijen lagen aan de basis van de uitgavenstijging. Daarnaast moet ook de rol van de pressiegroepen onder-

streept worden, die net als de politieke partijen de overheid steeds meer lasten oplegden, maar onvoldoende oog hadden voor de inkomsten die nodig zijn om nieuwe uitgaven te financieren.

Wanneer ik daarop de aandacht trok, kreeg ik gewoonlijk het antwoord dat in andere sectoren besparingen mogelijk waren of de rijken zwaarder moesten worden belast. De eerste suggestie was makkelijker gezegd dan gedaan en de tweede suggestie was niet ernstig. De opbrengst van een belastingverhoging op de hoogste inkomens is zeer gering. Terwijl vroeger de macht in handen was van groepen die de overheidsuitgaven afremden, situeert die zich in de welvaartsstaat bij groepen die de uitgaven omwille van maatschappelijke hervormingen voortdurend de hoogte injagen.

Enkele cijfers: in 1960 vertegenwoordigen de gewone en buitengewone begroting 24,1 procent van het BNP, in 1970 29,5 procent. Het aandeel van de totale overheidsuitgaven, dat wil zeggen de uitgaven van de centrale overheid, van de lokale overheden, van de sociale zekerheid en de uitgaven voor het dekken van de begrotingstekorten, bedraagt in 1970 niet minder dan 42 procent van het BNP. Dit is een indrukwekkend en tegelijk angstwekkend cijfer. Ik heb over die evolutie meer dan één keer mijn ongerustheid uitgesproken. Op het CVP-Congres van november 1972 bijvoorbeeld heb ik ervoor gewaarschuwd dat de uitgaven van de overheid en het beslag dat zij legt op het inkomen van de burger niet ongestraft kunnen blijven toenemen.

De evolutie in de tweede helft van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig heeft mij gelijk gegeven. De ontsporing van de overheidsfinanciën in deze periode is echter niet alleen het gevolg van de ongecontroleerde toename van de uitgaven. Ook het zwakke beheer van de overheidsfinanciën heeft daartoe bijgedragen. In de jaren zestig daarentegen werd een sterk begrotingsbeleid gevoerd. In periodes van inzinkingen werd er ingegrepen met besparingen of belastingverhogingen. Er werd met de Eenheidswet ook een stevige basis gelegd voor gezonde openbare financiën. Daarenboven bevatte de begroting in deze periode een soort spaarpot. De delging van de openbare schuld was immers in de gewone begroting opgenomen. De aflossing van de schuld werd bijgevolg gefinancierd door gewone inkomsten, vooral belastingen. Dit was trouwens de gewoonte sedert de vorige eeuw. Dit stelsel werd, ingevolge een afspraak binnen de EG, in 1975 veranderd. Van dan afhanteert men de zogenaamde eenheidsbegroting. Hierin worden de bedragen voor de aflossing van de schuld niet meer vermeld.

Een andere troef in de jaren zestig was de sterkte van de Belgische frank. Er waren in deze periode geen echte belangrijke monetaire crises. Als er toch tegen de frank gespeculeerd werd, slaagden de regeringen er vrij makkelijk in die aanvallen af te slaan. De revaluatie van 1972 was zeer gering, maar toch een indicator dat België bij de koplopers behoorde.

Ik ben ervan overtuigd dat de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig een periode is die nog lang bestudeerd zal worden en in de geschiedeniswerken bijzondere aandacht zal krijgen. De welvaartsstijging wordt gerealiseerd: het reële inkomen verdubbelt en consumptiegoederen zijn voor iedereen beschikbaar. De levensnoodzakelijke behoeftebevrediging wordt overschreden en een levensstandaard wordt bereikt die vroeger niet voor mogelijk werd gehouden. Het geeft mij veel voldoening daartoe een bijdrage te hebben geleverd.

Later is er kritiek gekomen op de welvaartssamenleving en vooral op de overdreven consumptie. Die houdt gevaren in voor de natuurlijke rijkdommen, bedreigt het milieu en werkt het verstedelijkingsproces in de hand. Die kritiek is uiteraard terecht. Er zijn, zoals het eerste rapport van de Club van Rome aantoonde, inderdaad grenzen aan de groei. Grondstoffen zijn niet onbeperkt beschikbaar. Zorg voor het milieu is noodzakelijk. De mens moet in het economische proces centraal blijven staan. Hij moet ook een aangename woon- en leefomgeving hebben. Dat is allemaal belangrijk. Maar materieel comfort is dat

ook. Men mag niet vergeten dat daardoor het leven menselijker is geworden. Mensen kunnen zich bijvoorbeeld veel makkelijker dan vroeger verplaatsen. Arbeid is in de welvaartssamenleving dankzij de technische vooruitgang, de rationalisatie en de automatisering aanzienlijk humaner geworden. De arbeidsduur is tijdens mijn leven met de helft verminderd. Dat is een zegen voor de mensheid.

Er wordt ook beweerd dat de haast ongebreidelde groei tijdens de jaren zestig de oorzaak is van de economische crisis die de Westerse wereld vanaf 1973 heeft geteisterd. Dit is gedeeltelijk juist. Indien men in de jaren zestig de bevolking had laten leven in relatieve armoede, dan zou de vooruitgang tijdens de periode van de grote crisis nog aanzienlijk geweest zijn. Maar men kon van de politici in de jaren zestig toch niet vragen dat zij de mogelijkheden om volkswelvaart en volledige tewerkstelling te realiseren niet zouden benutten. Men mag niet vergeten welke sombere indruk de economische crisis van de jaren dertig had nagelaten. De materiële gevolgen van de werkloosheid werden toen niet door het sociale zekerheidsstelsel opgevangen. Het is ook onjuist te beweren dat er tijdens de periode van hoge economische groei niet zou zijn nagedacht over de gevolgen daarvan of over een mogelijke ommekeer in de conjunctuur. In de algemene toelichting bij de begroting van 1973 bijvoorbeeld - de laatste die ik mee heb opgesteld - wordt gesteld dat de overheid zich moet onthouden van elke verdere stimulering van de conjunctuur, omdat de inflatoire tendensen sterker worden.

De kernvraag bij dit overzicht van de welvaartsontwikkeling in de jaren zestig is of er een relatie bestaat tussen welvaart, welzijn en menselijk geluk. Zijn de mensen dankzij de welvaart gelukkiger geworden? Op deze vraag kan wellicht geen definitief antwoord gegeven worden. Het zal onder meer afhankelijk zijn van de waardering die men heeft voor de ver schillende maatschappijmodellen. De welvaartssamenleving die ik heb beschreven, situeert zich in de Westerse vrije wereld. Haar politieke organisatievorm is de parlementaire democratie. Zij verschilt dus fundamenteel van het communistische maatschappij model, de volksdemocratieën of andere systemen waarin de vrijheden beperkt zijn. De economische en politieke prestaties van die alternatieve maatschappij modellen zijn echter ontgoochelend. Daarom ben ik altijd van mening geweest dat het vrije Westen hardnekkig moest worden verdedigd. De Westerse mens heeft een beschavingstype en een democratische organisatievorm gecreëerd die voor de rest van de wereld model kunnen staan en die ik hoger schat dan de zo dikwijls geprezen oude Griekse beschaving.

De welvaartsontwikkeling in Vlaanderen

Vanaf mijn studententijd ben ik actief geweest in de Vlaamse Beweging. Als jonge student besefte ik echter niet dat die beweging ook sociale doelstellingen had. Naarmate ik rijper werd, begreep ik dat de Vlaamse Beweging streefde naar de culturele én economische verheffing van het Vlaamse volk. Het creëren van volkswelvaart is daarvan een belangrijk aspect. Hoe meer ik de economische geschiedenis van de Vlaamse gewesten bestudeerde, hoe meer ik daarvan overtuigd werd. De bloeiperiodes van Vlaanderen vallen immers samen met periodes van

economische voorspoed, de dieptepunten situeren zich telkens in periodes van economische achteruitgang en verval.

Ik werd begeesterd door de oproep van de Vlaamse Beweging bij het begin van de jaren dertig tot het opnieuw machtig maken van Vlaanderen en het herstellen van zijn luister opdat het volwaardig deel zou kunnen uitmaken van de Nederlandse taal- en cultuurgemeenschap. Tevens werd met aandrang gevraagd opnieuw welvaart in de Vlaamse haardsteden te brengen en de vrijheid van het Vlaamse volk te herstellen. Dit laatste heeft op mij een bijzondere indruk gemaakt. Het Vlaamse volk werd in de loop der eeuwen immers herhaaldelijk onderdrukt. Het werd met talrijke bezettingen geconfronteerd en ook dikwijls achteruitgesteld.

Ja, er is een arm Vlaanderen geweest. Omstreeks de eeuwwisseling was het Vlaamse land achterlijk. De levensstandaard was laag. De arbeiders werkten tegen buitengewoon lage lonen. Zij waren tewerkgesteld in kleine en weinig produktieve landbouwexploitaties of in de zware Waalse industrie. Bij gebrek aan voldoende werkgelegenheid in eigen streek waren de Vlaamse arbeiders genoodzaakt naar de Waalse steenkoolmijnen en fabrieken te pendelen. Zij maakten dagelijks lange verplaatsingen of bleven een hele week van huis weg. Seizoenarbeiders trokken zelfs voor verscheidene weken naar Wallonië of Noord-Frankrijk. Deze schrijnende toestanden werden op een treffende en dramatische wijze geëvoceerd in het bekende toneelstuk *Suiker* van Hugo Claus.

De algemene herstelpolitiek van de Belgische regeringen na de Eerste Wereldoorlog veranderde de economische structuren en toestand in Vlaanderen niet fundamenteel. In Limburg werd in 1917 de eerste steenkool opgedolven, maar de mijn exploitatie leidde niet tot de verwachte economische ontsluiting van deze provincie. De oorzaak lag in het feit dat de financiële groepen die instonden voor de modernisering en rationalisatie van de staalbedrijven in Wallonië ook beslisten over het Limburgse steenkoolbekken. Zij richtten slechts in zeer beperkte mate nieuwe nijverheden in Limburg op. Ook de industrialisering van de andere Vlaamse provincies verliep traag. Vlaanderen profiteerde ook nauwelijks van de nieuwe economische initiatieven in Kongo of elders overzee.

Bovendien werd tot 1930, zowel door de opeenvolgende regeringen als door de financiële groepen, een zeer behoudsgezinde politiek gevoerd. Zij wilden de economische en monetaire orde van voor de Eerste Wereldoorlog herstellen. De financieringsmaatschappijen rekenden erop dat de zware industrie in Wallonië stand zou houden. De regeringen besteedden een groot deel van hun energie aan de monetaire politiek en ondernamen hopeloze pogingen om de pariteit van de Belgische frank te verdedigen. België was bijgevolg helemaal niet voorbereid op de crisis die na de beurscrash van Wallstreet in oktober 1929 uitbrak. Die werd bestreden met een bekrompen deflatiepolitiek. Prijzen en lonen daalden drastisch. De werkloosheid nam angstwekkend toe, in sommige streken in Vlaanderen met 25 procent en meer. De devaluatie van 1935 was een opluchting, maar het economische herstel werd brutaal afgebroken door de Tweede Wereldoorlog.

Na de bevrijding kwam de economische activiteit vrij vlug opnieuw op gang. Vlaanderen werd geleidelijk geïndustrialiseerd. Door de algemene economische expansie en de uitbreiding van de export- en importhandel kenden de beter uitgeruste en gemoderniseerde Antwerpse en Gentse haven een bloeiperiode. Er werden belangrijke ondernemingen in de machinebouw en de metaalconstructie ingeplant. In de omgeving van Antwerpen en Gent vestigden zich chemische bedrijven, producenten van kunststoffen en petroleumraffinaderijen. Zij werden aangetrokken door de gunstige vervoermiddelen, de nabijheid van twee grote havens en de ruime en goedkope vestigingsmogelijkheden. De Antwerpse Kempen, het kustgebied en de as Brussel-Mechelen werden frequent uitgekozen voor de inplanting van nieuwe ondernemingen.

Naast de wijziging van de economische structuur van Vlaanderen werd ook vooruitgang geboekt in de landbouwsector, die nog steeds een belangrijk aandeel in de tewerkstelling had.

Hoewel tijdens de jaren vijftig de economische vooruitgang in Vlaanderen onmiskenbaar was, werd het niveau van Wallonië niet bereikt. De structurele werkloosheid in Vlaanderen bleefhoog, het gemiddelde inkomen per hoofd lag er nog steeds lager dan in Wallonië en in Brussel, de economie groeide er trager, de lonen waren er lager. Daarenboven bleven de holdings vooral investeren in de traditionele industriële sectoren, met andere woorden in de Waalse zware industrie. Zij hadden daarentegen geen aandacht voor nieuwe nijverheden of industrieën met vooruitstrevende technologie.

De economische doorbraak van Vlaanderen voltrok zich pas aan het eind van de jaren vijftig. Professor John Van Waterschoot noemt in zijn boek *Leuven en de Vlaamse cultureel-economische ontvoogding* deze periode een scharniermoment in de geschiedenis van Vlaanderen. Inderdaad, er vindt dan een soort take off plaats. De expansiewetten van 1959 hebben daarin een belangrijk aandeel gehad. Zij hadden voor de Vlaamse gewesten bijzonder gunstige gevolgen. De criteria voor het verkrijgen van subsidies of andere voordelen waren de werkloosheidsgraad, het inkomensniveau, de investeringen en de pendel. Hierdoor kwam onvermijdelijk een aanzienlijk deel van het Vlaamse landsgedeelte in aanmerking voor de toepassing van de expansiewetten. Talrijke ondernemingen, grote en kleinere, buitenlandse en Belgische, vestigden zich in de omgeving van het Antwerpse havengebied, de as Gent-Terneuzen, Kortrijk, Brugge, Mechelen, Tessenderlo en elders in Limburg.

Zij zorgden er mee voor dat in de tweede helft van de jaren zestig voor het eerst sedert het ontstaan van België de economische groei in Vlaanderen hoger lag dan het Belgische gemiddelde. Het gemiddelde inkomen per hoofd was er dan ook voor de eerste keer in Belgiës economische geschiedenis hoger dan in Wallonië, terwijl de werkloosheidsgraad voor het eerst onder het Waalse niveau dook. Van een economisch achtergesteld gebied werd Vlaanderen een van de meest welvarende streken in Europa en de wereld.

Het zou overdreven zijn te beweren dat alleen de expansiewetten verantwoordelijk waren voor de economische ontwikkeling van Vlaanderen. Ook andere factoren hebben daartoe bijgedragen. De Benelux bijvoorbeeld kwam in de jaren zestig tot volle ontwikkeling en oefende een gunstige invloed op ons handelsverkeer uit. De EGKS en de EEG hebben ongetwijfeld een aanzienlijke bijdrage geleverd tot het vrije verkeer van goederen, dat voor onze exportgerichte bedrijven zeer belangrijk is geweest. Investeerders richtten zich naar de Europese markt, onder andere de Belgische. Vooral de Vlaamse gewesten met hun havens waren aantrekkelijke investeringsgebieden. De expansiewetten waren voor die investeerders een bijkomende en sterke impuls bij hun keuze voor Vlaanderen.

Ik ben er bijzonder trots op dat ik de economische opgang van Vlaanderen en van het Vlaamse volk mee heb kunnen realiseren. Hiermee is een van mijn jeugddromen in vervulling gegaan.

Een ander jeugdideaal dat ik mee heb verwezenlijkt, is de realisatie van de federalistische staatsinrichting. Al in de jaren dertig was ik gewonnen voor een zogenaamd publiekrechtelijk statuut voor Vlaanderen, en bijgevolg ook voor Wallonië. Ik ben de federalistische idee trouw gebleven en in 1970 werd ze in de grondwet ingeschreven. Koning Leopold III heeft mij toen in een brief daarover zijn ongerustheid geuit. Ik heb hem geantwoord dat het voorgestelde stelsel 'een tot rijpheid gekomen federalisme' was: er werd voldoende autonomie gegeven aan de samenstellende delen, maar er werd, naar het voorbeeld van belangrijke federale staten zoals de Verenigde Staten en de Bondsrepubliek Duitsland, ook een sterk centraal gezag behouden. Het model van de Bondsrepubliek heeft me na de Tweede Wereldoorlog en bij de grondwetsherziening van 1970 trouwens bijzonder beïnvloed.

Mijn rol in de Vlaamse Beweging

Ik meen dat ik een beslissende rol heb gespeeld in de Vlaamse Beweging sedert de jaren dertig. Verscheidene keren heb ik nieuwe programmapunten ontwikkeld: de economische ontwikkeling van Vlaanderen, waarover ik het reeds heb gehad, maar ook de meerderheids-mentaliteit. Veel zaken in België lopen fout door de schuld van de Vlamingen zelf. Zij willen of kunnen zich blijkbaar niet aansluiten bij de Nederlandse cultuur. Toch ligt het voor de hand dat er daarbuiten geen heil is voor onze taalgemeenschap. De Vlamingen hebben dikwijls ook een minderwaardigheidsgevoel. Als ze optreden, doen ze zich vaak zo voor dat

anderen ze als minderwaardig kunnen beschouwen. Ik ben ervan overtuigd dat het Brusselse vraagstuk zich anders zou stellen indien de Vlamingen die in de hoofdstad wonen en werken zich in een keurige taal zouden uitdrukken.

De Vlamingen zijn nochtans een volk van grote schilders, schrijvers, componisten en ondernemers. Onze kwaliteiten weten we vaak niet te valoriseren. Die mentaliteit kan men niet met wetten veranderen.

Hieruit mag niet worden afgeleid dat ik taalwetten niet belangrijk vind. Die van de jaren dertig bijvoorbeeld hebben volgens mij de Vlaamse heropstanding ingeleid. In die tijd echter en ook later hebben sommigen zich misprijzend of smalend uitgelaten over de taalwetten voor de administratie, het onderwijs, het leger en het gerecht. Zij zijn nochtans voor de taalkundige en culturele evolutie in ons land van groot belang geweest. De Vlamingen schrijven en spreker beter dan vroeger, het gebruik van het dialect is verminderd. Er is dus vooruitgang geboekt, maar er blijft ook nog veel te doen.

Zelf heb ik er voortdurend op gehamerd dat overtuigde Vlamingen leidinggevende functies moesten veroveren, niet alleen in de politieke en overheidsinstellingen, maar ook in het bedrijfsleven. Aan de Leuvense universiteit heb ik de Vlaamse studenten ingeprent dat ze zich als bewuste Vlamingen moesten gedragen. Mijn leuze was: '*Studenten: stel uw ambities hoog! Wij, Vlamingen, veroveren alles! Wij zullen over de toppen scheren. Niets is goed genoeg voor ons*!' Dat was natuurlijk romantische taal, maar ze heeft bijgedragen tot de bewustwording van veel Vlaamse studenten. Het verheugt mij dat vele onder hen tot belangrijke functies zijn opge klommen.

Mijn medewerking in de jaren dertig aan het dagblad *De Standaard* en de groep Nieuw Vlaanderen met het gelijknamige weekblad is betekenisvol geweest. Ook heb ik een belangrijke rol gespeeld bij het tot-stand-komen van het beginselakkoord van de KVV met het VNV. Ik wil hier nog eens benadrukken dat die overeenkomst voor mij in geen enkel opzicht een toegeving was aan de autoritaire staatsgedachte. Ik was diep gehecht aan de parlementaire democratie en het ideaal van Abraham Lincoln. Daarom heeft de collaboratie van een deel van de Vlaamse Beweging tijdens de Tweede Wereldoorlog mij zo gegriefd en bedroefd. Tijdens de repressie ben ik echter verzoenend en hulpverlenend opgetreden en heb ik nooit aan de klaagmuur gestaan. Met de nodige afstand is dat voor mij een genoegdoening. Ik heb de politiek tot verzachting van de gevolgen van de repressie en van rehabilitatie van veroordeelden gesteund. Daarin is men vrij ver gegaan. Heel wat mensen die uit idealisme, zwakheid of opportunisme en zonder moreel afkeurenswaardige daden te stellen in de collaboratie verzeild waren geraakt, hebben volledig rechtsherstel gekregen. Zij hebben opnieuw openbare functies en politieke functies kunnen uitoefenen, zij werden in een of andere nationale orde opgenomen of werden lid van Kamer en Senaat. Hector De Bruyne van de Volksunie die tot vijftien jaar gevangenisstraf was veroordeeld, werd zelfs minister in de tweede regering-Tindemans (1977-78). Oswald Van Ooteghem, die van 1974 tot 1987 voor de VU in de Senaat zitting had, was lid van de commissie Landsverdediging. In Nederland was dit ondenkbaar. Wat mij bijvoorbeeld opviel in mijn contacten met onze Noorderburen was dat zij veel moeite hadden met het streven naar amnestie in Vlaanderen. In Nederland is men altijd van mening geweest dat diegenen die tijdens de bezetting fout waren geweest, veroordeeld moesten worden, zelfs lang na de gebeurtenissen. De minste toegeving aan de Duitsers of zelfs maar een vergissing werden er zwaar aangerekend.

Het is voor mij onaanvaardbaar dat men bij de jonge generaties in Vlaanderen het idee ingang doet vinden dat de collaboratie met de Duitsers alleen op zuiver idealistische motieven steunde. Dat is een zware en grove leugen. Men mag het kwade niet tot ideaal maken. Het ergert mij ook dat sommigen het voorstellen alsof veroordeelden wegens collaboratie of slachtoffers van de repressie allemaal idealisten zijn geweest en dat zij daardoor, zij het op

een naïeve wijze, hun sporen in de Vlaamse Beweging hebben verdiend. De politieke medewerking met de Duitsers was onaanvaardbaar. De Duitsers zouden Vlaanderen eenvoudig hebben geannexeerd of verduitst. Ik betreur dat het begrip amnestie misbruikt werd en een dubbelzinnige betekenis heeft gekregen. Politieke delicten of onbeduidende fouten worden vermengd met ernstige gevallen van collaboratie met de vijand.

Het is ook opvallend dat sommige voorstanders van amnestie deze eis laten vallen wanneer ze toetreden tot regeringscoalities of ministeriële functies uitoefenen. Ik denk hierbij aan een aantal kopstukken van de Volksunie.

Het Waalse probleem

De teloorgang van de zware industrie in de jaren vijftig, de ongunstige demografische evolutie en de bijzondere mentaliteit van de Walen liggen aan de oorsprong van 'het Waalse probleem'. Hoewel ik steeds geijverd heb voor de verheffing van het Vlaamse volk, heb ik ook aandacht gehad voor de moeilijkheden van Wallonië.

Ik heb voorgesteld het Waalse landschap een nieuw en aantrekkelijk uitzicht te geven door de oude industriële centra grondig te renoveren, vervallen fabrieksgebouwen af te breken en de mijnterrils op te ruimen. Ik heb ook de opvatting verdedigd dat de oude en verkrotte arbeiderswijken moesten worden afgebroken en dat naar het voorbeeld van wat in Vlaanderen gebeurde nieuwe, moderne en gezonde volkswoningen moesten worden gebouwd. Ik heb verteld dat mijn voorstellen door de Waalse politici en pers op hoongelach werden onthaald. Léo Collard was de enige die mij gelijk gaf. Door mijn plan af te wijzen, heeft Wallonië echter een kans gemist. Ik denk aan het gebruik dat in Vlaanderen van de wet-De Taeye is gemaakt. Die heeft vele Vlaamse arbeiders de mogelijkheid geboden een moderne woning te bouwen. In Wallonië heeft men de mogelijkheden van die wet niet benut. Dit heeft natuurlijk te maken met de socialistische ideologie die privé-eigendom afkeurt en het bouwen van collectieve woningen propageert. Helaas zijn die in de praktijk een soort woonkazernes met een troosteloos uitzicht.

De Waalse politici meenden het economische verval van hun gewest te kunnen tegengaan door een subsidiepolitiek aan de noodlijdende sectoren. Ik denk aan de steenkoolnijverheid en de staalsector. Deze strategie is geen succes geweest. Wallonië zou er wel baat bij hebben gehad indien men de kredieten voor de mijnen doelmatig had aangewend om de industrie te vernieuwen en nieuwe ondernemingen op te richten. Aan het eind van de jaren vijftig heb ik hiertoe met Jacques Van der Schueren de aanzet gegeven door de subsidies aan de steenkoolmijnen af te schaffen. Dit hebben de Waalse socialisten mij bijzonder kwalijk genomen. Na mijn regering met de liberalen hebben zij verkregen dat de mijnen opnieuw werden gesubsidieerd, hoewel die ten dode waren opgeschreven.

De expansiewetten van 1959 hebben in Wallonië geen economische vernieuwing tot stand gebracht. De uiteenlopende resultaten in de twee testgebieden, de streek Hageland-Zuiderkempen en de Borinage, wezen dat in feite al uit. In het Vlaamse testgebied werden verscheidene nieuwe ondernemingen aangetrokken. De reconversie in de Borinage daarentegen kwam niet echt op gang. Nochtans heeft Yves Urbain

daar met hart en ziel aan gewerkt. In Wallonië heeft men veel minder van de expansiewetten gebruik gemaakt. Dat was niet te wijten aan de toepassingsmodaliteiten, want die waren in Vlaanderen en Wallonië dezelfde. Het was ook niet te wijten aan een gebrek aan ontwikkelingszones. In Wallonië ontbrak het echter aan kleine en middelgrote ondernemingen om initiatieven te nemen. De grote ondernemingen in de Waalse steenkoolmijnen, in de metaalindustrie, in de glas- en chemische sector waren te sterk georiënteerd op hun eigen investeringen en hadden te weinig oog voor andere produkten.

Wallonië heeft ook veel minder aantrekkingskracht op buitenlandse investeerders uitgeoefend. In Vlaanderen kregen die een goed en warm onthaal. Zij vonden er meertalige kaderleden en jonge, werkwillige arbeiders. De vakbonden waren er gewonnen voor het sociaal overleg en de sociale vrede. Deze factoren hebben ertoe bijgedragen dat de multinationale ondernemingen zich bij voorkeur in het Vlaamse landsgedeelte hebben gevestigd. De nabijheid van een aantal zeehavens was zeker ook een troef, maar niet de enige. Die multinationale ondernemingen hebben het economische landschap in Vlaanderen grondig veranderd. Na verloop van tijd hebben zij een aandeel van 40 procent in onze industriële produktie opgebouwd en een even groot aandeel in onze uitvoer.

Wallonië heeft in grote mate zijn kansen verkwanseld met de insurrectionele stakingen in de winter van 1960-61. De ondernemingszin is er ook minder groot. De socialistische partij heeft in Wallonië een mentaliteit gecreëerd om geen risico's te nemen en zoveel mogelijk een beroep te doen op de overheid. De Walen zullen eerder bij de overheid, een sociale organisatie, een vakbond of een ziekenfonds een job zoeken dan in een privé-onderneming.

Voorts hebben de Walen, net als de francofonen in Brussel en Vlaanderen, zich maar moeilijk kunnen aanpassen aan de nieuwe generatie Vlamingen die na de Tweede Wereldoorlog in de politiek, het bedrijfsleven en in andere sectoren opgeklommen is tot de hoogste functies. Die Vlamingen hebben zich als normale staatsburgers gedragen. Zij zijn met andere woorden met evenveel zelfzekerheid in de Nederlandse taal opgetreden als de Walen dit sedert lang in de Franse taal deden. Daarenboven verwierven die Vlamingen met hun meer taligheid ook prestige op internationale vergaderingen. Voor de Walen is dat altijd veel moeilijker geweest, omdat zij geen vreemde talen kennen.

Het moet ook gezegd worden dat de Walen erge trauma's hebben opgelopen. De kwet sende slogan '*Walen buiten*!' maakte diepe wonden die nog altijd niet geheeld zijn. De overheveling van Leuven Frans naar Wallonië was onvermijdelijk, maar was voor hen een pijnlijke zaak. Het zou echter simplistisch zijn in de Leuvense kwestie alleen de Vlamingen te beschuldigen van overdrijvingen of van een weinig elegante houding. Ook van francofone zijde werd provocerend opgetreden.

De mislukking van de projecten om in Focant een deeltjesversneller en in Ternaaien een petroleumraffinaderij te bouwen, was voor de Waalse politici eveneens een zeer frustrerende ervaring. De inplanting van nucleaire industrie, die aan het eind van de jaren zestig nog in een gunstig daglicht stond, had een belangrijke rol kunnen spelen in de industriële ontwikkeling van Wallonië. Ik heb verhaald dat men in Wallonië het idee had opgevat om in Focant een geheel nieuwe stad uit de grond te stampen. Dat idee is blijven voortleven. De pogingen om rond de campus van de Université Catholique de Louvain een echte stad te bouwen, zijn daarvan een bewijs. Ze zijn trouwens lovenswaardig en noodzakelijk. In Feluy kon na veel moeilijkheden een petroleumraffinaderij worden gebouwd, maar het project van Ternaaien is op een sensationele mislukking uitgedraaid, om redenen die ik heb vermeld.

De ontgoochelingen opgelopen met Focant en Ternaaien hebben tot gevolg gehad dat de Walen een compensatiepolitiek hebben ontwikkeld. De Waalse Economische Raad en de Waalse politieke, economische en sociale organisaties hebben het standpunt ingenomen dat de overheid evenveel investeringen moet doen in Wallonië als in Vlaanderen. Dit heeft aanleiding gegeven tot veel moeilijkheden. De regeringen

onder mijn leiding hebben geen compensaties toegekend. In mijn eerste regering met de socialisten heb ik voor de kredieten in het kader van de economische expansie de pariteit aanvaard. Het ging echter om slechts twee procent van de begroting. Bovendien was het een voorlopige regeling, in afwachting van objectieve criteria. Tijdens de onderhandelingen voor mijn tweede regering met de socialisten werd over die criteria een akkoord bereikt. Ik heb ook voorkomen dat voor de

investeringen, in Zeebrugge abnormale compensaties werden toegestaan. Uiteraard moesten er kredieten worden voorzien voor openbare werken in Wallonië.

Onder invloed van de socialistische partij heeft men in Wallonië veel aandacht besteed aan planning en economische decentralisatie. Met allerlei overheidsdiensten, commissies, comités en raden heeft men getracht de economische herleving te bevorderen. Die politiek heeft weinig vruchten afgeworpen. De initiatieven waren te etatistisch gekleurd en het privé-initiatief werd ontmoedigd. Dat heeft volgens mij de economische ontwikkeling van Wallonië nadelig beïnvloed.

De christelijke arbeidersbeweging

Ik had in feite geen politieke roeping. Ik was voorbestemd voor een uitsluitend academische loopbaan. Misschien was ik niet in de politiek terechtgekomen indien ik niet in contact was gekomen met de christelijke arbeidersbeweging. In de jaren dertig speelden de proosten in het ACW, dat toen in het Leuvense nog in volle uitbouw was, een bijzonder grote rol. Zij introduceerden mij in hun kringen. Ik ondervond geen tegenkanting of terughoudend heid, omdat het de gewoonte was in de christelijke sociale organisaties ook figuren op te nemen die afkomstig waren uit de burgerij als ze een overtuiging en een ideaal hadden. Mijn politieke leidmotief is ontstaan in de Sociale Hogeschool in Heverlee, waar ik les gaf aan volksjongens. Tussen de lessen aten we boterhammen en spraken we over de achterlijke toe standen in vele Vlaamse dorpen.

Toen ik in 1932 voor de eerste keer op de kandidatenlijst van de katholieke partij prijkte, werden mijn contacten met burggraaf Prosper Poullet veelvuldiger. Poullet was in die rijd de gevierde voorman van het ACW in Leuven en ik was voorbestemd om in zijn voetspoor te treden.

Het ACW maakte toen veel propaganda. Zijn medewerkers werkten hard, en met veel enthousiasme en bezieling. Dat is grondig veranderd. De administratieve taken hebben de andere activiteiten, die in zekere zin uitgedoofd zijn, geleidelijk overwoekerd. De vrijgestel den benoemen zichzelf in allerlei functies. Er wordt nog maar zelden een beroep gedaan op de militanten en de leden.

Mijn hele politieke loopbaan heb ik het vertrouwen van de christelijke arbeidersbewe ging genoten. Ik meen dat ik dat niet heb beschaamd. Hoewel mijn functie als ACW-voor-zitter van het arrondissement Leuven mij veel verplichtingen oplegde, heb ik altijd getracht die eervol en gewetensvol uit te oefenen. Ik was altijd ter beschikking om voor een afdeling een toespraak te houden of bepaalde politieke problemen toe te lichten. Ook kon het ACW steeds op mij een beroep doen voor nationale activiteiten.

Als voorzitter van het ACW-Leuven kwamen veel mensen bij mij aankloppen om hen te helpen bil een. of ander probleem. Dat heeft mij verplicht tot een uitgebreid dienstbetoon. Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog heb ik een half-time secretaresse in dienst geno men die door mij betaald werd. Zij moest mij helpen bij de behandeling van mijn briefwis seling voor aanbevelingen of tussenkomsten bij ministers en de administratie, omdat die zo omvangrijk was geworden. Hoewel dit veel werk meebracht, moet ik zeggen dat ik daar ook bijzonder veel voldoening aan

heb gehad. Er wordt dikwijls beweerd dat er geen erkente lijkheid bestaat voor politici en voor de diensten die zij bewijzen. Dit kan gedeeltelijk waar zijn. Maar mijn ervaring is dat eenvoudige mensen, arbeiders met kleine inkomens, zeer gevoelig zijn voor de hulp die zij krijgen. Ik heb van hen veel dankbaarheid ervaren voor een tussenkomst in verband met een pensioen, een bouwpremie of voor een benoeming. Bij mijn dienstbetoon heb ik de mensen ook altijd de waarheid gezegd. Wanneer mij iets gevraagd werd dat strijdig was met wetten of reglementen, heb ik steeds geantwoord dat ik

de zaak niet in orde kon brengen. De eerste reactie is dan niet altijd vriendelijk, maar uiteindelijk weten de mensen die eerlijkheid wel te waarderen. Politici daarentegen die alles beloven of beweren alles in orde te kunnen brengen, maar nadien moeten zeggen dat het toch niet mogelijk was wegens de houding van een of ander minister, worden dikwijls niet geloofd of van hypocrisie beschuldigd. De beste methode is de mensen te informeren over de briefwisseling met de minister of de administratie en er grote zorg voor te dragen dat het antwoord aan de belanghebbenden wordt verstuurd.

In de regeringen die ik heb voorgezeten, heb ik mij steeds bekommerd om het sociale programma. Ik heb persoonlijk de goedkeuring van de wet-De Taeye voor de bevordering van de volkswoning mogelijk gemaakt. Ik heb er altijd zorg voor gedragen dat de ministers van Arbeid, Sociale Voorzorg en Volksgezondheid de nodige steun kregen van de eerste minister of van de minister van Financiën. Bij belastingverhogingen of aanpassingen van de belastingtarieven heb ik geijverd voor het verhogen van de vrijgestelde minima en de vermindering van de aanslagvoet voor de lagere inkomenscategorieën.

Een grote sociale verovering was het Schoolpact, waardoor het onderwijs tot 18 jaar kosteloos werd. Door het uitbreiden van de studiebeurzen konden meer arbeiderskinderen hoger onderwijs volgen. De expansiewetten van 1959 hadden een uitgesproken sociale dimensie. Door de economische groei in dejaren zestig, de humanisering van de arbeid, de uitbreiding van de sociale zekerheid meen ik bijgedragen te hebben tot de sociale vooruitgang.

Een klein land met een groot buitenland

België is een klein land. Dat heeft het voordeel dat het een groot buitenland heeft. Nederland heeft in 1952, na een moeilijke kabinetsformatie, twee ministers van Buitenlandse Zaken gehad: Jozef Luns en J.W. Beyen. Naar verluidt heeft Luns, die altijd een grapje of een boutade klaar had, dit verantwoord met de verklaring: ‘Het buitenland is groot en het binnenland is klein’. In ons land is men nooit zover gegaan.

Kleine landen hebben op het internationale forum uiteraard niet de invloed van de grootmachten. Toch is mijn ervaring dat zij een rol van betekenis kunnen spelen indien ze goed vertegenwoordigd zijn en op het gepaste ogenblik met evenwichtige en concrete voortellen voor de dag komen.

Ik meen dat België vooraanstaande ministers van Buitenlandse Zaken heeft gehad, die op het internationale vlak aanzien hadden.

Paul-Henri Spaak is onbetwistbaar de dominerende figuur geweest van onze buitenlandse politiek, al van voor de Tweede Wereldoorlog. Hij was de grote animator van de neutraliteitspolitiek die België in 1936 aannam. Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft hij die politiek verlaten en na de bevrijding heeft hij ze definitiefbegraven door het Atlantisch Pact mee tot stand te brengen. Maar Spaak heeft ook een grote rol gespeeld bij de voorbereiding van de Benelux, het verdrag van Brussel en de EEG.

Paul Van Zeeland, Pierre Wigny en Pierre Harmel waren eveneens bijzonder talentvolle ministers van Buitenlandse Zaken. Ik had het genoegen hen in die functie

in mijn regeringen te hebben. Paul Van Zeeland heeft als minister van Buitenlandse Zaken in de homogene CVP-regeringen (1950-54) een eminente rol gespeeld bij de onderhandelingen over de Europese Defensiegemeenschap. Pierre Harmel heeft in mijn regeringen met de socialisten het aanzien hernieuwd dat ons land in het buitenland dankzij Spaak had verworven.

Victor Larock en Hendrik Fayat waren bekwame ministers van Buitenlandse Handel. Jean Rey en Albert Coppé leverden uitstekend werk in de EEG-Commissie.

Maar ik moet in verband met de buitenlandse politiek ook namen vermelden die soms vergeten worden, omdat de luister van bepaalde successen meestal naar de minister in de

functie gaat. Zo moet ik zeker Jean Snoy et d'Oppuers vermelden, de grote technische onderhandelaar van Messina, waar de grondslag van de EEG werd gelegd. Als minister van Financiën in mijn eerste regering met de socialisten maakte Snoy zich ook verdienstelijk op Europese en andere internationale bij eenkomsten over de monetaire politiek. Etienne Davignon, jarenlang directeur van de Politiek op het ministerie van Buitenlandse Zaken, trad op het internationale forum met gezag op. André De Staercke, Jozef Van der Meulen en R. Ockrent hebben hun functie van permanent vertegenwoordiger van ons land bij respectievelijk de NAVO, de EEG en de OESO uitstekend uitgeoefend. Een bijzondere vermelding verdient Hubert Ansiaux, die als gouverneur van de Nationale Bank ons land vaak vertegenwoordigde op internationale financiële en monetaire gespreksrondes en conferenties.

In het parlement werden de debatten over de buitenlandse politiek aan Franstalige zijde gedomineerd door Paul Struye, Henri Rolin en Fernand Dehousse, aan Vlaamse zijde door Frans Van Cauwelaert en Leo Delwaide. Eén man wil ik hier apart vermelden: August De Schryver. Zijn redevoeringen over internationale vraagstukken werden in het parlement en daarbuiten steeds met grote interesse beluisterd. Maar ik vermeld hem vooral omdat hij met grote zelfopoffering, en met bekwaamheid en talent de zware last heeft gedragen van de voorbereiding van de Kongolese onafhankelijkheid. Hij is voor mij een van de grootste politieke figuren in de geschiedenis van ons land.

Als eerste minister heb ik er altijd over gewaakt dat de buitenlandse politiek in de kabinetsraad de nodige aandacht kreeg. Altijd heb ik er bij het opstellen van de agenda van de kabinetsraad voor gezorgd dat de minister van Buitenlandse Zaken voldoende tijd kreeg om internationale vraagstukken en gebeurtenissen toe te lichten. Indien delicate aangelegenheden in verband met onze veiligheid, de NAVO of andere internationale vraagstukken moesten worden besproken, heb ik het initiatief genomen om beperkte ministeriële comités te installeren. Op die manier werden ook andere ministers dan de minister van Buitenlandse Zaken bij de internationale politiek betrokken.

In mijn regeringen en de andere regeringen waarvan ik deel heb uitgemaakt, zijn er geen grote conflicten over de buitenlandse politiek geweest. Ook in andere periodes was er een ruime consensus. Er was algemene instemming om toe te treden tot de Verenigde Naties, de OESO en de Benelux. Toch zijn er ook campagnes tegen de Benelux geweest. Sommigen hadden ook reserves bij de toetreding tot de EGKS en de EEG, maar zij vormden een minder heid. De parlementaire oppositie tegen de Kongopolitiek van mijn regering was gematigd en de meningsverschillen tussen de ministers over deze kwestie waren niet onoverbrugbaar.

Ik ben altijd een groot voorstander geweest van het Atlantische bondgenootschap, de Benelux en de Europese integratie.

Dankzij de Verenigde Staten hebben wij onze vrijheid teruggewonnen. De Marshallhulp heeft veel bijgedragen tot de wederopbouw van Europa. De Amerikanen hebben ons ook beschermd tegen de communistische dreiging. De Europese landen waren immers niet in staat zelf hun veiligheid te organiseren. De samenwerking met de Verenigde Staten is voor Europa, en België in het bijzonder, ook op andere vlakken bijzonder vruchtbaar geweest. Wij hebben er alle belang bij een trouw partner van de Verenigde Staten te blijven.

De samenwerking in het kader van de Benelux is in het algemeen bevredigend geweest. De optimistische en aan Vlaamse kant soms idealistische verwachtingen werden echter niet bewaarheid. De economische unie heeft wederzijdse voordelen opgeleverd. Er is ook geregeld overleg georganiseerd voor de verbetering van de relaties. Vaak werd in Europese en andere internationale vraagstukken een gemeenschappelijke houding aangenomen, hoewel het overleg niet geïnstitutionaliseerd was. Er werden ook loffelijke pogingen ondernomen voor de harmonisatie van accijnsrechten, BTW, monetaire samenwerking enzovoort.

De uitvoering ervan werd dikwijls gehinderd door de begrotingseisen in België. We hebben dikwijls de afspraken niet kunnen naleven, omdat de onmiddellijke financiële noden van de Staat moesten worden gelenigd.

Inzake het vraagstuk van de waterwegen was goede wil aanwezig en werd vooruitgang geboekt. Maar het bleek niet mogelijk een akkoord over het Baalhoekkanaal te bereiken. Over de uitdieping van de bocht van Bath werd minder gesproken.

Op cultureel vlak is de Taalunie tot stand gebracht. In dat kader werd gestreefd naar een akkoord over een gemeenschappelijke spelling en naar de integratie van Vlaanderen in de Nederlandse cultuur. In de praktijk blijkt Nederland niet erg toegankelijk voor werken van Vlaamse auteurs of in Vlaanderen uitgegeven boeken. Aan Nederlandse zijde bestaat klaarblijkelijk nog heel wat hooghartigheid.

De Europese integratie heeft niet opgeleverd wat ik ervan gehoopt had. De mislukking van de Europese Defensiegemeenschap was voor mij een enorme ontgoocheling. Ik heb toen gezegd en geschreven dat hiermee het verenigd Europa de doodsteek werd gegeven. Achteraf is dat juist gebleken. Europa is nooit meer echt van de grond gekomen. In het begin van de jaren vijftig was de toestand nochtans uiterst gunstig om de Verenigde Staten van Europa uit te bouwen. De Bondsrepubliek was zich toen nog niet volledig bewust van haar geweldige economische macht. Frankrijk heeft echter de integratie belet door het EDG-verdrag af te schieten.

De EEG werd nadien wel opgericht, maar die is maar een zwakke versie geworden van wat ik mij van de Verenigde Staten van Europa had voorgesteld. Frankrijk gaf de voorrang aan zijn nationale belangen, terwijl Nederland en ook Spaak voor ons land hamerden op de zuiver Europese integratie. Dit was een eenzijdige benadering, die in de praktijk tot niets heeft geleid. Er werd veeleer het tegenovergestelde resultaat bereikt: in de loop van de jaren zestig is men meer en meer van de integratie afgeweken.

Als eerste minister in de periode 1958-61 en 1968-72 heb ik geprobeerd de Europese eenmaking te bevorderen. Ik was daarbij tot toegevingen bereid. Ik heb het plan-Fouchet gesteund en in 1972 heb ik met Pierre Harmel voorgesteld over te gaan tot een confederatie van Europese staten. Dat waren tactische toegevingen, in de hoop in een latere fase verder te kunnen gaan om uiteindelijk tot een Europese federatie te komen. Indien men het voorstel voor een Europese confederatie had aanvaard, zou men thans veel verder staan.

Ik meen dat ik op de Europese topconferenties van Den Haag in 1969 en van Parijs in 1972 een rol van betekenis heb gespeeld. Op de eerste conferentie werd mijn voorstel voor de uitbouw van een economische en monetaire unie aanvaard en op de tweede conferentie heb ik de beslissing om een politieke unie te realiseren mee beïnvloed. De monetaire instabiliteit, de economische wereldcrisis, maar vooral het verscherpte nationalisme hebben echter veel kwaad gedaan.

De uitbreiding van de Europese Gemeenschap met Ierland, Denemarken en Groot-Brittannië heb ik sterk gesteund. Vooral de toetreding van Groot-Brittannië was erg belangrijk. Herhaaldelijk had ik geconstateerd dat de Gaulle en Adenauer voorafgaandelijk akkoorden sloten vooraleer met Italië en de kleine Beneluxlanden overleg te plegen. Ik heb mij daar iltijd sterk tegen verzet. Door een derde grote mogendheid in de Gemeenschap op te nemen, hoopte ik dat de Frans-Duitse

hegemonie zou worden doorbroken en de belangen ran de kleine lidstaten beter aan bod zouden komen.

Reeds verscheidene jaren voor het einde van mijn politieke loopbaan had ik inzake de Europese integratie mijn conclusie getrokken. Ik geloofde er niet meer in. In beperkte kring aeb ik die overtuiging ook uitgesproken. Ik was ervan overtuigd dat de EEG evolueerde naar een soort vrijhandelszone. De toetreding van landen zoals Griekenland, Spanje en Portugal heeft mij in die mening bevestigd. De reusachtige economische markt die daardoor ont-

staan is, is uiteraard van groot belang. Ook voor ons land is dat het geval, omdat onze bui tenlandse handel sterk op die markt gericht is.

Niettegenstaande mijn teleurstelling over de Europese integratie blijf ik erbij dat er voort aan gewerkt moet worden. De besluiten van de topconferentie in Parijs van 1972 zijn mijns inziens nog altijd actueel. Er werd toen overeengekomen om niet alleen de economische integratie te realiseren, maar ook de politieke, economische, sociale, culturele en andere samenwerking. Dat moet volgens mij het streefdoel blijven.

Sommigen zullen zich misschien de vraag stellen waarom ik nooit lid ben geworden van de Raad van Europa, het Europese Parlement, de Assemblée van de Westeuropese Unie of van de Beneluxraad. De reden is eenvoudig. Ik vond dat die adviserende politieke instellingen vooral een alibi waren om veel te reizen en in het beste geval alleen nuttig waren voor contacten met politici uit andere landen. Aan hun activiteiten werd niet de minste aandacht besteed. Persoonlijke contacten zijn uiteraard nuttig op voorwaarde dat het mogelijk is vooraanstaande politici te ontmoeten. Dat was meestal niet het geval in die instellingen, althans niet tijdens mijn politieke loopbaan.

Bovendien was ik volledig in beslag genomen door mijn regeringsfuncties. Ik heb ook acht jaar de CVP-Kamerfractie aangevoerd, wat toch ook heel wat werk met zich meebracht. Ik verkeerde bijgevolg in de praktische onmogelijkheid de werkzaamheden van die instellingen te kunnen bijwonen.

Ik heb als eerste minister een groot aantal staatshoofden, regeringsleiders, ministers en ambassadeurs leren kennen. Aan sommigen bewaar ik uitstekende herinneringen. Anderen zijn mij bijgebleven wegens de harde onderhandelingen. Nog andere bezoeken zal ik mij blijven herinneren, omdat er uiterst strenge veiligheidsmaatregelen nodig waren of bijzondere wensen ingewilligd moesten worden. En een aantal gesprekken zal ik nooit vergeten, omdat ze zeer dramatisch waren. Het gesprek met de ambassadeur van Taiwan bijvoorbeeld. Ik moest hem meedelen dat ons land communistisch China erkende. Dat gebeurde nadat de Verenigde Staten dit hadden gedaan. Wij wisten er geen raad mee en konden niet anders dan de Amerikaanse politiek volgen. Wij hebben trouwens de erkenning van communistisch China lang uitgesteld. Ze kwam er pas in oktober 1971. Nederland en Groot-Brittannië hadden die beslissing al veel vroeger genomen. De breuk met Taiwan was een zeer pijnlijke zaak. De ambassadeur van dit land was een man met aanzien. Hij begreep maar al te goed dat zijn land op een onrechtvaardige wijze uit de internationale gemeenschap werd gesloten.

Israël en de joden

Ik heb altijd een zeer grote bewondering gehad voor de staat Israël en nog veel meer voor het joodse volk. In een klein artikel dat ooit in *De Standaard*, verscheen, werd mijn sympathie zeer kritisch becommentarieerd. De journalist vermoedde dat ik uit was op een decoratie. Zijn boosaardige veronderstelling was al te dwaas, want de Staat Israël verleent geen decoraties. Bovendien had ik zowat alle decoraties gekregen die men mij kon geven.

Mijn sympathie voor het joodse volk dateert niet van de Tweede Wereldoorlog, maar reeds van in mijn studententijd. In internationale organisaties zoals de Vereniging voor Volkenbond en Wereldvrede ontmoette ik onvermijdelijk joden. Zij vielen mij op door hun hoge morele waarde. Naarmate ik de geschiedenis van het joodse volk leerde kennen, werd mijn bewondering nog groter.

Met afschuw heb ik gezien hoe de joden tijdens de Tweede Wereldoorlog werden vervolgd. Ik had diep medelijden met diegenen die de jodenster droegen, met de mensen die werden gedeporteerd naar de kampen, waar vele van hen de dood vonden. De uitroeiing van

de joden is de grootste schanddaad van de mensheid. Mijn familie heeft hulp verleend aan vervolgde joden. Met sommige zijn wij in contact gebleven. We ontmoeten ze ten minste één keer per jaar.

Ik was eerste minister toen België de staat Israël erkende. Ik heb Ben Goerion voor een officieel bezoek in België uitgenodigd. Met verscheidene staatslieden van Israël heb ik de beste relaties gehad en behouden. De contacten met vooraanstaande joden, die reeds dateer den van voor de oorlog, heb ik zorgvuldig onderhouden. Ik heb nooit geaarzeld om mij in te zetten voor Israël en voor het joodse volk. Voor belangrijke vergaderingen, herdenkings-plechtigheden, huidebetuigingen of andere gelegenheden kon men altijd op mij een beroep doen. Ik heb in Anderlecht het monument voor de joodse martelaren mee ingehuldigd. Ook tijdens de grote solidariteitsbetoging die in 1967 in Brussel naar aanleiding van de Zesdaagse Oorlog tussen Israël en zijn Arabische buren werd gehouden, heb ik in weinig benijdenswaardige omstandigheden het woord gevoerd. Ik ben voorzitter geweest van de Belgische Beweging voor Vriendschap met Israël. Ik ben ook erevoorzitter van de Vrienden van de Hebraïsche Universiteit van Jeruzalem. Ik ben ook een trouw bezoeker van joodse culturele plechtigheden, onder andere van concerten in Brussel en in Antwerpen. De joden weten dit te waarderen.

Elk volk heeft zijn gebreken. Dat geldt ook voor de joden. De politiek van de Staat Israël staat los van de bewondering die ik heb voor de grote verwezenlijkingen die het joodse volk in dat land tot stand heeft gebracht.

Hoe meer ik de joden heb leren kennen, hoe meer ik onder de indruk ben gekomen van de historische rol van dit volk, van zijn bijdrage tot de menselijke cultuur, de wetenschappen, de muziek en de filosofie. De lijst van de joodse Nobelprijswinnaars heeft op mij een grote indruk gemaakt. Dit verklaart waarom ik aan Piet De Somer, de rector van de Leuvense universiteit, ooit heb voorgesteld een aantal joodse geleerden te benoemen, vooral in de faculteit van de Wetenschappen.

De monarchie

In het Belgische politieke systeem zijn er drie belangrijke actoren: de koning, de regering en het parlement.

België heeft de monarchie nodig. Ik meen dat de monarchie in het verleden aan ons land enorme diensten heeft bewezen en dat vandaag nog steeds doet. België is een ingewikkeld land. Twee volksgemeenschappen met een verschillende taal, geschiedenis, cultuur, mentaliteit en temperament moeten samenleven. Daarnaast zijn er nog de Duitstaligen en Brussel, dat een bijzondere positie inneemt.

De koning heeft het voordeel dat hij tot geen enkele volks- of taalgemeenschap behoort. Hij is geen Vlaming, geen Waal en evenmin een Brusselaar. Hij staat boven de gemeenschap pen en de gewesten. Hij staat ook boven de politiek. Hij kan niets méér worden dan hij al is. Vooral in de politiek, maar ook in andere kringen, is er steeds wedijver en onderlinge concurrentie. De koning ontsnapt daar volledig aan. Dat is een bijzonder groot voordeel.

In dit land vervult de koning een bijzondere rol. Gewoonlijk stelt men hem voor als de scheidsrechter tussen de politieke partijen en de politici. Volgens mij mag hij

eigenlijk geen scheidsrechter zijn. De koning moet in de eerste plaats een verzoener en bemiddelaar zijn. Hij moet politici bij elkaar brengen en de moeilijkheden tussen de politieke partijen overbruggen. Die functie kan hij maar ten volle waarmaken als hij goed geïnformeerd is. Daarom is het van groot belang dat hij voortdurend ministers, parlementsleden, vertegenwoor digers van economische en sociale organisaties en andere vooraanstaanden raadpleegt. Indien de koning met wijsheid optreedt, kan hij informatie verzamelen die anderen niet

verkrijgen. Hij zit immers in een bevoorrechte positie. Men kan hem nooit ontmoeten in een andere functie, waarin hij eventueel gebruik zou kunnen maken van wat in een andere politieke context wordt gezegd. Met een president van een republiek kan dat wel het geval zijn. Een openhartige gedachtenwisseling met de koning is dus mogelijk en nodig. Hijzelf moet uiteraard ook eerlijk zijn mening geven.

De monarchie is sedert 1831 grondig geëvolueerd. Door de opkomst van de politieke partijen en de democratisering van het politieke leven heeft de koning aan invloed verloren. Volgens onze grondwet kan de koning geen politieke daad stellen zonder de goedkeuring van een minister, die alleen verantwoordelijk is. Vroeger werd die bepaling niet nageleefd. De koning besliste vaak in plaats van de politici. Hij was de dominerende figuur.

Een monarchie zoals in de negentiende eeuw is niet meer denkbaar. De democratische evolutie heeft tot gevolg gehad dat de praktijk in overeenstemming is gebracht met de grondwet. De koning geeft advies, doet voorstellen, formuleert suggesties en vestigt de aandacht op bepaalde problemen. Normaal is er voortdurend samenspraak tussen de koning, zijn eerste minister en de ministers. Maar de eerste minister en de ministers moeten beslissen en niet de koning. Ik heb nooit geduld dat van deze regel werd afgeweken.

Bij de vorming van een regering laat de koning zijn voorkeur blijken voor ministeriabele politici. Tegenover anderen staat hij afwijzend. Het is evident dat hij zijn wensen uitdrukt. De formateur moet rekening houden met het advies van de koning. Indien de formateur vindt dat hij het gelijk aan zijn kant heeft, moet hij de koning zijn equipe voorstellen.

De monarchie is in ons land een element van stabiliteit te midden van de twisten tussen de partijen en de gemeenschappen. Principieel ben ik geen tegenstander van een presiden tieel regime. In België kan dit stelsel echter niet functioneren. Het zou de politieke spanningen nog vergroten. De Vlamingen zullen niet erg gesteld zijn op een Waalse president, en het omgekeerde is ook het geval.

Het voortbestaan van de monarchie in ons land hangt uiteraard af van de persoonlijkheid van de koning. Wat koning Boudewijn betreft, vind ik dat hij zijn functie uitstekend uitoefent. Hij heeft grote persoonlijke en morele kwaliteiten en is bijzonder toegewijd. Zijn eerste jaren op de troon zijn niet ideaal verlopen. Er waren toen geregeld kleine en grotere incidenten. Maar Boudewijn is gegroeid in zijn functie en hij heeft een groot gezag verworven. Thans heeft hij ook een zeer ruime ervaring. Hij kent alle politici, hun kwaliteiten en gebreken.

Mijn relatie met de jonge koning Boudewijn was aanvankelijk niet optimaal. Door mijn houding in de Koningskwestie stond ik aan het Hof niet goed aangeschreven. Dat heeft zeker ook Boudewijn beïnvloed. Na de ontknoping van het conflict rond Leopold III ben ik uit de regering gestapt. Later heb ik van P.W. Segers vernomen dat ik geen kans zou hebben gemaakt om opnieuw minister te worden indien ik dit zou hebben gewild, omdat het Paleis tegen mij een veto had uitgesproken.

Als eerste minister in de periode 1958-61 heb ik een aantal scherpe discussies met koning Boudewijn gehad, vooral over Kongo. Tijdens de regering-Harmel werden onze contacten beter. In 1968 wilde hij me absoluut als eerste minister. Ik ben ervan overtuigd dat ik vanaf dan zijn volledige vertrouwen heb gewonnen. Ik heb hem ook in alle openhartigheid, maar in alle beleefdheid, mijn mening gezegd over de meest

delicate aangelegenheden, ook in verband met leden van de koninklijke familie. De koning heeft altijd kunnen rekenen op mijn goede raad en discretie.

Koning Boudewijn en koningin Fabiola zijn voor mijn echtgenote en mijzelf uiterst voorkomend, innemend en vriendelijk geweest. Zij hebben bij verscheidene gelegenheden belangstelling getoond voor onze kinderen. Zij zijn ook bij ons thuis in Leuven op bezoek gekomen.

Naar aanleiding van de herdenking van de twintigste verjaardag van de troonsbestijging heeft het tijdschrift *Terre d'Europe* een bijzonder nummer gewijd aan koning Boudewijn. Mijn bijdrage daarin is een soort huideadres aan koning Boudewijn. Hetgeen ik geschreven heb, heb ik niet gedaan uit vleierij, maar in alle oprechtheid. Het is mijn overtuiging dat ons koninklijk paar in elk opzicht voorbeeldig is.

De eerste minister

De eerste minister is in de eerste plaats de dienaar van het algemeen belang. Hij mag zijn taak niet als een partijman uitoefenen, ook niet als hij een homogene regering leidt. Er is een onderscheid tussen een regeer- en een partijprogramma. Geconfronteerd met de coalitie-partijen en pressiegroepen moet hij steeds voor ogen houden dat vele gerechtvaardigde eisen niet onmiddellijk en zelfs helemaal niet kunnen worden gerealiseerd. Hij is een soort scheidsrechter die met beperkte middelen uit alternatieve oplossingen de beste keuze moet maken.

Hij moet ook voldoende gezag hebben en behouden in zijn eigen partij en de coalitie-partner(s) loyaal behandelen. Dit is moeilijk, omdat de partijgenoten van de eerste minister gemakkelijk menen dat er aan de coalitiepartner(s) toegevingen worden gedaan.

De eerste minister moet ook de oppositie correct behandelen en haar ernstige argumentatie in overweging nemen. In ons politieke systeem met wisselende coalities kunnen de tegenstrevers van vandaag morgen immers bondgenoten zijn.

De mogelijkheden van de eerste minister in dit land, zijn kansen op succes of falen, zijn van verscheidene factoren afhankelijk: de algemene politieke omstandigheden, de totstand-koming en samenstelling van de regering, de interne cohesie van zijn ploeg en uiteraard ook de persoonlijkheid van de eerste minister zelf.

De algemene politieke omstandigheden zijn in dit boek uitvoerig beschreven. In periodes van politieke instabiliteit is de eerste minister gedwongen een groot gedeelte van zijn tijd te besteden aan het voorkomen van conflicten en het voeren van onderhandelingen tussen de coalitiepartners. In de naoorlogse periode zijn er verscheidene dergelijke periodes geweest. Die instabiliteit had hoofdzakelijk twee oorzaken: de Koningskwestie en de communautaire of taalproblemen. Het eerste conflict woog zwaar op de verhoudingen tussen de politieke partijen tijdens de eerste naoorlogse jaren. De communautaire problemen hebben zich vanaf 1960 met stijgende intensiteit gemanifesteerd. Regeringen die deze kwesties wilden laten rusten en de voorrang aan financiële, economische of sociale vraagstukken wilden geven, hebben niet veel succes gehad. De regering-Vanden Boeynants bijvoorbeeld verdween al na twee jaar.

De instabiliteit van de regeringen moet ook gerelativeerd worden. Na de ontknoping van de Koningskwestie in 1950 zijn er tot 1975 twaalf regeringen geweest. Twee daarvan hebben de legislatuur uitgedaan: de regering-Van Acker (1954-58) en de regering-Lefèvre-Spaak (1961-65). Daarenboven zijn sommige politici gedurende vele jaren minister geweest, soms tien jaar of langer. Van 1944 tot 1973 zijn er slechts vier verschillende ministers van Buitenlandse Zaken geweest: Paul-Henri Spaak,

Paul Van Zeeland, Pierre Wigny en Pierre Harmel. Ik reken Victor Larock niet mee, omdat hij in de regering-Van Acker (1954-58) als opvolger van Spaak slechts één jaar Buitenlandse Zaken had. Ook wat de eerste minister betreft, was er niet zoveel verandering. Spaak voerde twee regeringen aan, Van Acker vier en ikzelf vijf.

Van groot belang voor de eerste minister is de samenstelling van de regering en haar intern politiek evenwicht. Vroeger bepaalde de eerste minister, die meestal ook de forma teur was, de samenstelling van zijn ploeg grotendeels zelf. In 1949 en in 1958 had ik voldoende vrijheid om, met instemming van de koning, voor de belangrijkste portefeuilles de

ministers zelf te kiezen: de minister van Buitenlandse Zaken, Binnenlandse Zaken, Justitie, Landsverdediging, Financiën, Economische Zaken en Sociale Zaken. Dat is later grondig veranderd. De structuur van de regering is complexer geworden door de communautaire verhoudingen, de splitsing van de nationale partijen, de invoering van de pariteitsregel, het opnemen van staatssecretarissen en de noodzakelijke aanwezigheid van vrouwen. De belangrijkste factor is echter de particratie. De partijen en hun voorzitters zijn bij de regeringsvorming een steeds belangrijkere rol gaan spelen, zowel bij de onderhandelingen als bij de keuze van de ministers. Als de formateur de instemming heeft van de partijvoorzitters, moet de regeringsformule nog eens op de partijcongressen worden goedgekeurd. De kans is dus veel groter geworden dat de eerste minister zijn functie moet uitoefenen met ministers die hem worden opgedrongen. Dat kan alleen de moeilijkheden vergroten. De eerste minister moet dan voortdurend over de samenhorigheid waken. Naarmate de regeringen uitgebreider werden, werd het ook moeilijker om de complexe machine die een regering is, effectief te doen werken.

De lange en ingewikkelde regeringsverklaringen hebben de zaken ook niet vereenvoudigd. De eenvoudige en beknopte regeerakkoorden zijn vervangen door uitvoerige overeenkomsten die de betekenis hebben van een contract. Dit wijst erop dat het vertrouwen tussen de partners niet bijzonder groot is. Terwijl de eerste minister vroeger een redelijke bewegingsvrijheid had, is hij thans sterk gebonden. Er wordt van hem in de eerste plaats verwacht dat hij het afgesloten akkoord loyaal en ongewijzigd uitvoert.

Het beleid is ook zodanig geëvolueerd dat de eerste minister betrokken wordt bij bijna alle overheidsbeslissingen. Hij moet bijgevolg weten wat er in de verschillende sectoren van de maatschappij omgaat. Hij moet zich niet alleen bezighouden met de binnenlandse politieke problemen, maar ook met de buitenlandse politiek, veel meer dan vroeger trouwens. Hij zit de Belgische delegaties voor bij belangrijke internationale onderhandelingen. Zijn verantwoordelijkheid is veel groter dan vroeger.

Daarnaast moet de eerste minister ook buitenlandse staatshoofden, ministers en ambassadeurs ontvangen. Hij is ook een veel gevraagd persoon op de meest diverse plechtigheden, huldemanifestaties, lunches en diners, die in België veelvuldig georganiseerd worden en waar ik dikwijls had willen weglopen.

In plaats van de vraag te stellen wat de eerste minister eigenlijk doet, zou men beter vragen: wat doet hij niet?

In België moet de eerste minister zijn volle gezag aanwenden om een voldoende begrotingsdiscipline te bereiken. Er bestaat in dit land de kwalijke gewoonte de uitgaven te onderschatten. In departementen zoals onderwijs en die van sociale zaken is dat de regel geworden, vooral voor verplichte uitgaven die automatisch uit bestaande wetten volgen. Wat in dit land wettelijk verworven werd, is nog zeer moeilijk te wijzigen. Mijn ervaring heeft me geleerd dat het gevaarlijk is het opstellen van de begrotingen en de uitvoering ervan over te laten aan de titularissen van de departementen.

De voorbereiding van de begroting is voor de eerste minister een moeilijke periode. Wie populariteit nastreeft, moet uitgeven. De Belgen hebben immers de gewoonte de koek op te eten vooraleer hij gebakken is. De eerste minister moet bijgevolg de bondgenoot zijn van de minister van Financiën en van Begroting wil hij de overheidsuitgaven niet laten ontsporen.

Sedert 1947 is er in iedere regering telkens een woordvoerder van de coalitiepartner geweest. De homogene CVP-regeringen (1950-54) waren een uitzondering. Indien ik het voorstel van Pholien aanvaard had om in zijn regering te treden, zou dat in de hoedanigheid van vice-eerste minister geweest zijn. Die benaming werd voor het eerst officieel gebruikt bij de vorming van mijn regering met de liberalen in november 1958. Dit bleek een goede formule te zijn en sedertdien is er altijd een vice-eerste minister geweest.

Een kernkabinet kan nuttig zijn. De bedoeling is met de invloedrijkste ministers beslissingen voor te bereiden en de cohesie in de regering te behouden. Regeringen die steunen op coalities van twee of meer partijen zijn genoodzaakt ministeriële comités te installeren. Hiermee kunnen de interne spanningen afgezwakt worden. De ministeriële comités zijn ook nodig om de overbelasting van de kabinetsraad tegen te gaan, wat in het geval van uitgebreide regeringen een reëel gevaar is.

Veruit het belangrijkste ministeriële comité is het Ministerieel Comité voor Economische en Sociale Coördinatie. Dat werd voor de eerste keer door de regering-Spaak (1947-49) geïnstalleerd. Toen had het de naam van Ministerieel Comité voor Economische Coördinatie. Tijdens de regering-Lefèvre (1961-65) kreeg het de benaming die het vandaag nog heeft.

Het MCESC is een correctie op de verticale organisatie van de ministeriële departementen, die in feite niet meer aan de politieke of maatschappelijke realiteit beantwoordt. Het MCESC maakt een horizontale coördinatie van de regeringsactiviteiten mogelijk.

De betekenis van het MCESC is voortdurend toegenomen. Onder leiding van de eerste minister komen de ministers die verantwoordelijk zijn voor het financiële, economische en sociale beleid erin samen. Belangrijke kabinetsmedewerkers of hoge ambtenaren kunnen hen bijstaan. Het is tijdens mijn politieke loopbaan zelden gebeurd dat het standpunt van het MCESC door de voltallige regering werd gewijzigd.

De vraag kan worden gesteld of het MCESC de positie van de eerste minister als leider van de regering niet versterkt. Ik meen dat hierop een bevestigend antwoord moet worden gegeven. In de praktijk doet het MCESC veel meer dan adviezen geven. Men kan het beschouwen als een beperkte kabinetsraad, die zonder meer beslissingen neemt. Die worden in de regel niet aan de kabinetsraad meegedeeld, behalve als het gaat om zeer gewichtige of sterk politiek geladen dossiers.

De juridische basis van het MCESC is het koninklijk besluit dat de samenstelling ervan regelt. Hierbij moet zorgvuldig gelet worden op een voldoende vertegenwoordiging van de coalitiepartijen, de evenwichtige taalkundige of regionale aanwezigheid, maar vooral op de bevoegdheden van de ministers. De aanwezigheid van de minister van Economische Zaken, Financiën, Sociale Voorzorg, Arbeid, Verkeerswezen en Buitenlandse Handel is evident. Andere ministers kunnen worden opgenomen in functie van de vermelde criteria.

De ervaring met de ministers van Economische Coördinatie is niet bepaald gunstig geweest. Zij hadden dikwijls onvoldoende gezag over hun collega's. In de praktijk is het zeer moeilijk tussenbeide te komen in de bevoegdheden van andere ministers. De eerste minister daarentegen, die ook formateur is geweest, heeft de benoemingen van de ministers mogelijk gemaakt. Hiervoor bestaat er een zekere erkentelijkheid. In ieder geval moet de eerste minister door zijn persoonlijkheid zijn gezag kunnen laten gelden. Hij is de aange wezen man om het MCESC voor te zitten. Er zijn echter uitzonderingen. In de hypothese dat ik in 1951 het aanbod van eerste minister Joseph Pholien had aanvaard om in zijn regering te stappen voor de coördinatie van de economische politiek, zou ik vrijwel zeker voorzitter van het MCEC zijn geworden. In mijn tweede regering met de socialisten (1972.) zat ikzelf niet het MCESC voor, maar Paul Vanden Boeynants. De motivering hiervoor was van een heel andere aard dan die van Pholien, die tegenover mij zelf toegaf onvoldoende inzicht te hebben in economische en sociale vraagstukken. Vanden Boeynants heb ik tot voorzitter van

het MCESC aangesteld, omdat hij anders waarschijnlijk de portefeuille van Landsverdediging had geweigerd.

Het MCESC bevordert onmiskenbaar de uitwisseling van informatie en de samenhorigheid onder de belangrijkste ministers. Er wordt dikwijls gezegd dat het comité dossiers van ondergeschikt belang behandelt en dat sommige belangrijke economische of sociale aangelegenheden niet aan bod komen. Die kritiek is gedeeltelijk terecht. Maar er zijn soms poli-

tieke motieven om objectief weinig belangrijke dossiers aan een collegiale beslissing te onderwerpen. Dit was bijvoorbeeld het geval in mijn eerste regering met de socialisten waarvan twee ministers-staatssecretarissen voor Streekeconomie deel uitmaakten. Het parlement en de publieke opinie keken nauwlettend toe op het doen en laten van die ministersstaatssecretarissen opdat het ene landsgedeelte tegenover het andere niet zou worden bevoordeeld. Ik heb dan beslist dat alle dossiers die betrekking hadden op subsidieverlening voor kapitaalinvesteringen van 50 miljoen BF en meer voor het MCESC moesten komen.

Mijn ervaring is ook dat een dossier gemakkelijk naar het MCESC verwezen werd indien er in de kabinetsraad niet zo makkelijk een akkoord over werd bereikt. Het comité nam dan in de praktijk de beslissing die daarna aan de kabinetsraad werd meegedeeld.

Het initiatief om een dossier aan het MCESC voor te legggen, wordt genomen door de eerste minister en in de praktijk dikwijls door zijn kabinet.

Dat kabinet staat de eerste minister in de uitoefening van zijn functie bij. Hij moet zijn kabinetschef voor algemene zaken en die voor economische aangelegenheden zelf kunnen kiezen. Zij moeten het volledige vertrouwen van de eerste minister hebben en mogen hem daarom niet door zijn partij worden opgedrongen. Bij hun keuze moet bekwaamheid de eerste vereiste zijn. De beste kabinetschefs vindt men nogal eens onder de hoge ambtenaren. Zij kennen het raderwerk van de Staat en de administratie. Voor het overige moet de eerste minister ervoor waken geen uitgebreid kabinet samen te stellen. Hij moet immers het goede voorbeeld geven aan zijn ministers, die dikwijls de neiging hebben om zich met talrijke medewerkers te omringen. Het is een misbruik ministeriële kabinetten te bevolken met partijmedewerkers, politieke propagandisten of onbevoegden enkel en alleen om vrienden ter wille te zijn.

De werking van de kabinetsraad is in hoge mate afhankelijk van de persoonlijkheid van de eerste minister. Er zijn eerste ministers geweest die een soort voorzitter waren en geen feitelijke leiding gaven. Zij namen een afwachtende houding aan en wachtten tijdens discussies geduldig het moment af waarop een besluit zich als het ware opdrong. Een goede eerste minister daarentegen geeft effectief leiding, oriënteert de discussies, bereidt de dossiers grondig voor. Wat dit laatste betrof, vroeg ik aan mijn medewerkers synthesenota's te maken die ik doornam en waarin ik de belangrijkste passages met rood onderstreepte. Tegelijk of nadien ging ik met mijn economische kabinetschef of met andere kabinetsmedewerkers na welke oplossing kon worden voorgesteld.

De belangrijke beslissingen in de regering worden genomen door enkele ministers die gezag hebben, die weten wat er in het parlement, in de partijen en ook in de pressiegroepen omgaat.

Ik had de gewoonte om in de kabinetsraad de gemakkelijke dossiers eerst af te handelen. Minder belangrijke dossiers werden alleen aangegeven met hun nummer en de vermelding van het onderwerp. In de meeste gevallen kon ik mij beperken tot de vraag of er opmerkingen waren. Indien er geen reactie kwam, werd het agendapunt aangenomen en kon naar het volgende punt worden overgestapt. Voor dossiers die een bespreking vergden, gaf ik de bevoegde minister eerst het woord om zijn ontwerp of teksten toe te lichten. Bij het openen van de bespreking was het aangewezen de ministers aan bod te laten komen die vragen hadden of van wie ik opwerpingen of

tegenstand verwachtte. Als een discussie te lang aansleepte of vastliep, verwees ik de kwestie meestal naar de volgende vergadering of naar een klein ministerieel comité.

Het is ook de regel dat in de kabinetsraad niet wordt gestemd. Beslissingen worden collegiaal genomen. Als een minister zich bij een beslissing heeft neergelegd, wordt van hem verwacht dat hij de buitenwereld niets over zijn reserves en tegenkanting meedeelt en de beslissing verdedigt.

De uitvoering en de follow-up van regeringsbeslissingen laat in ons land te wensen over. In Frankrijk bijvoorbeeld is er hiervoor een speciale instelling: het Sécrétariat du Gouvernement. In ons land bestaat er een Interministeriële Commissie van hoge ambtenaren, maar in de praktijk werkt die niet. Aan een wetsontwerp of een koninklijk besluit gaan grondige discussies vooraf, maar dat is niet altijd het geval met de praktische beslissingen van de ministers. Hervormingsvoorstellen hebben niet veel opgeleverd. In de praktijk is het zeer moeilijk te voorkomen dat een minister een beslissing neemt die niet overeenstemt met een collegiaal genomen besluit in de kabinetsraad. Sommigen hebben voorgesteld alleen een dossier in de kabinetsraad of het MCESC te behandelen indien het twee of drie weken voor dien aan de ministers ter inzage is gegeven. In theorie kan die verplichting overhaasting en verrassingen uitsluiten. In de praktijk is ze niet houdbaar, omdat de regering dikwijls zeer snel beslissingen moet nemen.

De eerste minister moet bijzonder waakzaam zijn in de periode tussen het officiële ontslag van zijn regering en het aantreden van een nieuw kabinet. Wettelijk is niet bepaald wat ‘lopende zaken’ zijn. Men moet bijgevolg de regels van de fair play eerbiedigen. Om te voorkomen dat nog beslissingen worden genomen die de volgende regering binden, is de beste methode aan het kabinet van de koning te vragen dat geen enkel besluit ter ondertekening aan het staatshoofd wordt voorgelegd zonder toestemming van de eerste minister en dat alle benoemingsbesluiten worden tegengehouden.

Ten slotte moeten alle ministers en zeker de eerste minister de geschiedenis kennen. Het is het lot van alle regeringen, ook de beste, dat zij ten val komen of verdwijnen. Nochtans keren de dramatis personae dikwijls terug.

Het parlement

In het parlement hebben de vertegenwoordigers van het volk zitting. Zij worden in theorie ook door het volk verkozen. De praktijk is anders. Tot aan de Eerste Wereldoorlog had een groot deel van het volk geen kiesrecht of werden de gegoede burgers bij de verkiezingen bevoordeeld. Maar de parlementsleden beschikten wel over een grote vrijheid. De politieke partijen waren zeer zwak georganiseerd. Na de invoering van het algemeen stemrecht konden alle burgers aan de verkiezingen deelnemen, maar kregen de partijen een sterkere greep op de verkozenen. Dat overwicht is zo groot geworden dat de parlementsleden niet meer door het volk worden verkozen, maar door de partijen of fracties binnen die partijen worden aangewezen. Indien zij een goede plaats hebben op de kandidatenlijst, een zogenaamde verkiesbare plaats, worden zij haast automatisch verkozen. Dat betekent dat de parlementsleden in grote mate afhankelijk zijn van een beperkte groep mensen, een klein comité of een pressiegroep. Indien het parlementaire mandaat het enige beroep is dat men uitoefent, wordt die afhankelijkheid nog groter.

Parlementslid zijn is ook meer dan vroeger een beroep. Theo Lefèvre bijvoorbeeld was een voorstander van zogenaamde professionele parlementsleden. Ik niet, althans niet in België. In de Verenigde Staten, Frankrijk en Groot-Brittannië is de situatie anders. Daar is er slechts één parlementslid per kiesdistrict. De afstanden die de

parlementsleden er moeten afleggen, zijn er ook zo groot dat het nagenoeg onmogelijk is nog een ander beroep uit te oefenen.

Ik vond het zelf een groot voordeel dat ik de zekerheid van mijn professoraat had. Als ik uit de regering stapte, kon ik altijd naar de universiteit terugkeren. Dat was de verklaring van mijn onafhankelijkheid in de CVP en ook de reden waarom ik naar gelang van de omstandigheden heb geweigerd in de regering te gaan of aanvaard heb eruit te stappen. Naast mijzelf waren er nog andere professoren-parlementsleden die een belangrijke politieke rol hebben gespeeld, bijvoorbeeld Pierre Harmel, Jean Van Houtte, Henri Rolin, Piet Ver-

meylen. Ik denk ook aan advocaten, zoals Willy De Clercq, Albert Parisis en Marc-Antoine Pierson, en aan zakenlieden of bankiers, zoals Paul Vanden Boeynants en Albert-Edouard Janssen. Uiteraard moeten parlementsleden met dergelijke beroepen een grote voorzichtigheid aan de dag leggen. Zij mogen hun politiek mandaat niet vermengen met hun eigen belangen of die van hun cliënten. Maar dat is een deontologische en gewetenskwestie.

Het parlement staat de jongste tijd bloot aan veel kritiek. Het is waar dat de parlementaire procedure veel tijd vergt, zeker in ons tweekamerstelsel. Dat verplicht de regering alles in de tweede kamer over te doen, niet alleen in de parlementaire commissies, maar ook in de openbare vergadering. Voor de eerste minister en de ministers is dat een zware belasting.

Het gebruik van bijzondere machten vind ik alleen gerechtvaardigd in oorlogstijd. In andere periodes wordt die techniek meestal aangewend om tijd te winnen of de parlementaire meerderheid niet op de proef te stellen bij de uitvoering van een dringend of moeilijk programma. In deze gevallen zijn misbruiken reëel. Zelf heb ik nooit bijzondere machten gevraagd. Hoewel de eerste regering-Van Acker over ruime volmachten beschikte, werden al mijn financiële ontwerpen in verband met de monetaire sanering aan de normale parlementaire procedure onderworpen. Het ging nochtans om uitzonderlijke ontwerpen, die vlug moesten worden goedgekeurd. De Eenheidswet en de wetsontwerpen in verband met de voorbereiding van de onafhankelijkheid van Kongo volgden eveneens de normale parlementaire procedure.

Ik ben er voorstander van om de Senaat andere bevoegdheden te geven. Hij zou zich beter beperken tot het juridische onderzoek van wetsvoorstellen en -ontwerpen en de andere opdrachten aan de Kamer overlaten. Dat zou de efficiëntie van het parlement en het regeringssysteem ten goede komen.

Het parlement heeft ontegensprekelijk aan macht ingeboet. De fractieleider was vroeger een politicus met aanzien. Hij werd bij de vorming van een regering geregeld door het staatshoofd geconsulteerd. De steun aan een regering of de tactiek in de oppositie werd veel meer bepaald door de fractie dan door de partij. De regering moest de strijd in het parlement winnen. De eerste minister en de ministers verantwoordden zich in de eerste plaats voor hun eigen fracties en nadien in de Kamer en de Senaat. Die werkwijze had het voordeel dat vóór het openbaar debat meningsverschillen konden worden bijgelegd en amendementen konden worden aanvaard of verworpen. In de fracties moest de eerste minister zijn overtuigingskracht aanwenden. Hij kon confidentiële mededelingen doen om delicate aspecten te belichten. Dit veronderstelde uiteraard dat er geen indiscreties begaan werden.

Tot in de jaren vijftig vond ik dat het parlement goed werkte en de fracties efficiënt optraden. Nadien is het parlement veranderd en werden de fracties ook minder belangrijk. Met sterke partijvoorzitters als Max Buset, Theo Lefèvre en later Omer Vanaudenhove kwam het zwaartepunt steeds meer bij de partijbureaus te liggen. Daarnaast was er de 'individualisering' van de politiek. Meer en meer gebeurde het dat fractieleden de zwijgplicht niet eerbiedigden om zelf meer op de voorgrond te treden of om op een goed blaadje te staan met de pers. Ik vind dat een spijtige evolutie. Het overwicht van de partijen heeft ook geleid tot meer technocratie. Partijen werken met studiediensten die uiteraard minder voeling hebben met wat leeft bij de bevolking dan rechtstreeks verkozen parlementsleden en senatoren.

De toenemende overheidsinmenging heeft een belangrijke invloed gehad op het parlementaire werk. Ze maakt het onmogelijk om alle sectoren te volgen en alle onderwerpen te beheersen. Specialisatie is onvermijdelijk en noodzakelijk. Maar ze is ook een verarming. Naast specialisten zijn er ook parlementsleden nodig die de zaken kunnen vereenvoudigen, die een taal spreken die ook begrijpelijk is voor de man in de straat, die dicht bij het volk staan. Het aantal organisaties en belangengroepen is door het steeds meer uitdijende overheidsoptreden toegenomen. Naast het parlement zijn er tal van commissies en instellingen

ontstaan die de politieke besluitvorming mee beïnvloeden. Het parlement heeft daardoor aan macht ingeboet. Dat is onvermijdelijk. Sommige organisaties en belangengroepen vertegenwoordigen grote bevolkingsgroepen. Het is dan ook normaal dat er met hun standpunten rekening wordt gehouden. Bovendien hebben zij in hun bestuur dikwijls ook parlementsleden, zodat de band met het parlement behouden blijft.

De plaats van het parlement in de politieke besluitvorming en de werking ervan moeten uiteraard ook in het juiste perspectief worden geplaatst. Had het parlement in de negen tiende eeuw meer macht dan vandaag? Ik durf die vraag niet zomaar bevestigend beantwoorden. Het wetgevende werk was toen zeer beperkt en verscheidene regeringen kwamen niet in het parlement ten val, maar door een tussenkomst van de koning of door onenigheid in het kabinet.

Het parlement heeft een belangrijke rol als tribune en als klankbord. De vertegenwoordigers van het volk kunnen er vrij hun mening uiten. Zelf heb ik altijd veel belang gehecht aan mijn parlementaire redevoeringen. Ik heb daarbij steeds de regels van de wellevendheid in acht genomen. Ik heb dikwijls fel van mij afgebeten, maar ik heb nooit kwetsende woorden gesproken. Ik heb mij nooit aan demagogie bezondigd. Kritiek moet degelijk, grondig en verantwoord zijn. Ik heb tijdens mijn politieke loopbaan een aantal keren geconstateerd dat de oppositie het met die houding moeilijk heeft. Maar aangezien haar bedoeling is aan de macht te komen, moet de oppositie ernstig en gefundeerd werken.

De Christelijke Volkspartij

Voor mijn generatie was de CVP in 1945 een wekroep, een belofte en ook een geloof. Zij heeft haar verwachtingen waargemaakt. Zij heeft fouten gemaakt en crises gekend, maar ze heeft veel gerealiseerd en grote successen geboekt. Het is mijn wens dat de CVP een volkspartij blijft, die zich richt naar de grote massa en naar alle sociale geledingen. Het is mijn wens dat zij haar christelijke eigenheid behoudt en trouw blijft aan haar morele, sociale en humanitaire opdracht. Haar originaliteit bestaat erin dat zij de mens situeert tussen de Staat en de maatschappij. Het is ook mijn wens dat de CVP een sociaal vooruitstrevende partij blijft en haar blik, moedig en onverschrokken, naar de toekomst richt en ondertussen het dagelijks werk met bekwaamheid en inzicht uitvoert. Het is mijn wens dat de CVP een partij blijft van zelfbewuste en kordate Vlamingen, van dienaren van het Vlaamse volk en van het land, verlichte dienaren van het algemeen belang, maar ook verlichte en moedige Europeeërs. Het is ook mijn wens dat de CVP blijft samenwerken met de christelijke democratische organisaties in eigen land en in de andere Westerse landen. Het is ten slotte mijn vurige wens dat de CVP banden behoudt met de Parti Social Chrétien, om gemeenschappelijk krachtig en sterk te zijn, om ook gezamenlijk dit ingewikkelde maar zo aantrekkelijk land te dienen waar het goed is te leven.

Mijn politieke geloofsbelijdenis

Laat mij deze slotbeschouwingen eindigen met een geloofsbelijdenis.

België heeft een Europese en internationale roeping. We hebben in het verleden op internationaal vlak en bij de Europese integratie een rol gespeeld die veel groter is dan de oppervlakte van ons land doet vermoeden.

Wij spelen die rol nog steeds en we moeten dit blijven doen.

De voorwaarde daartoe is dat ons land een ontmoetingsplaats en een gastland blijft waar de menselijke persoon en de fundamentele vrijheden worden geëerbiedigd. We moeten voortdurend benadrukken dat wij een vrij en democratisch land zijn. Deze opdracht moe-

ten. wij met waardigheid vervullen. Het lijkt me nogal nutteloos over vrede en internationale samenwerking te spreken, over de noodzaak om de banden tussen Noord en Zuid, tussen landen, rassen, sociale klassen en generaties aan te halen, indien wij in ons eigen land niet in staat zijn in wederzijds begrip en verstandhouding samen te werken. Wij moeten, met respect voor de rechten, de opdrachten, de autonomie en de eigenheid van de gemeenschappen, opnieuw in harmonie leren leven en blijven leven.

De Avondstond

God heeft mij gezegend met een goede gezondheid. Ik volg de politieke gebeurtenissen in binnen- en buitenland nog op de voet, in kranten en tijdschriften, via radio en tv. Zij zijn mijn venster op de wereld. Mijn nieuwsgierigheid naar het wel en wee van mensen, volkeren en staten is altijd groot geweest. Ook de gewoonte om kranteartikelen uit te knippen en te bewaren, heb ik niet afgeleerd. Ik heb een zeer uitgebreide collectie kranteknipsels aangelegd, waarin ik geregeld grasduin om het verleden terug op te roepen. Het gebeurt weleens dat ik mijn archief raadpleeg wanneer in een boek, een kranteartikel of een tv-programma gebeurtenissen uit mijn politieke leven worden beschreven. Ik constateer dat de voorstelling van zaken daarin vaak aanzienlijk afwijkt van de werkelijkheid. Het verwijt van de historici dat politici niet tijdig de waarheid onthullen, is uiteraard terecht. Men moet echter ook het voorbehoud of de terughoudendheid van de politici begrijpen. De personen over wie men zou moeten schrijven, zijn nog in leven, ook hun kinderen en kleinkinderen. Men wil geen mensen kwetsen. Gedurende een bepaalde periode moet ook de discretie geëerbiedigd worden.

Ik heb de draad met de universiteit niet verbroken. Ik neem deel aan alle belangrijke plechtigheden van de universiteit. Het universitaire milieu is zeer aangenaam, omdat de menselijke geest er in zijn delicatesse wordt aangesproken. Wie daarbuiten staat, blijft verstoken van veel informatie.

Met enige spijt moet ik wel constateren dat het onderwijs aan de universiteit hoe langer hoe meer evolueert naar een soort beroepsvorming. De oorspronkelijke zin van de wetenschap is daardoor wat in de verdrukking gekomen. De universiteit was vroeger een milieu waar intellectuelen zich met om het even wat bezig konden houden zonder dat onmiddellijk vragen naar de praktische waarde van hun onderzoekswerk werden gesteld. Geleidelijk is de functionaliteit ook de universiteit binnengeslopen. Ik vraag mij af of alles dan zó utilitair moet zijn om zin te hebben. De grote ontdekkingen en geestesstromingen zijn ontstaan in het brein van intellectuelen die in alle vrijheid ogenschijnlijk nutteloze dingen aan het doen waren.

Ook in het verfijnde en scherpzinnige gezelschap van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten vertoef ik graag. Het is voor mij een grote voldoening nog te kunnen meewerken aan wetenschappelijke publikaties, colloquia en symposia. Ik krijg nog veel uitnodigingen van organisaties, verenigingen en clubs om een lezing te geven over economische of andere onderwerpen. Omdat ik altijd graag redevoeringen heb gehouden, stel ik de organisatoren meestal niet teleur.

Mijn contacten met mijn politieke vrienden onderhoud ik zorgvuldig. De bijeenkomsten die zij organiseren, woon ik graag bij. Ik sta er ook op aanwezig te zijn op hun feest- of huldevieringen. Maar de vriendenkring wordt alsmaar kleiner.

De vragen van journalisten om commentaar te geven op de politieke actualiteit wimpel ik consequent af. Wel ben ik bereid om hen te woord te staan om over het verleden te praten, hoewel ik ook daarin niet overdrijf en slechts met mondjesmaat interviews geef Over de adviezen die de koning en politici mij vragen, bewaar ik de nodige discretie.

Tussen alle officiële en minder officiële plechtigheden door houd ik mij bezig met de voorbereiding van deze memoires. Ik schilder ook nog vaak. Dat is vanaf mijn jeugd mijn

grote hobby. Terwijl ik vroeger graag landschappen schilderde, ben ik geleidelijk overgestapt naar de portretkunst, omdat ik dat rustig thuis kan doen. De techniek van de portretkunst werd mij aangeleerd door Jan Van der Loo, die in feite mijn leermeester was en met wie ik in mijn jeugdjaren veel heb samengewerkt. Ik heb veel portretten van mijn echtgenote, kinderen en kleinkinderen geschilderd. Ook waag ik mij weleens aan een zelfportret. Mijn schilderwerken bevinden zich thuis, bij mijn kinderen of bij enkele vrienden. Koning Boudewijn heeft een drietal werken van mij in zijn Spaans vakantieverblijf te Motril. De koning heeft me ook eens aangeboden in het koninklijke domein van Laken te komen schilderen. Ik ben op dit verzoek niet ingegaan. Ik heb er nadien ook niet meer over gesproken.

In de loop der jaren heb ik ook een groot aantal kunstboeken verzameld, vooral van impressionisten, expressionisten, de oude Vlaamse meesters, maar ook van sommige abstracten en moderne schilders.

Muziek beluisteren is een andere hobby van mij. In vroeger jaren heb ik nogal gedweept met Wagner, maar dat is voorbij. Mijn voorkeur gaat thans uit naar Bach en Beethoven. De *Matthäuspassion* en de *Negende symfonie* zijn mijn favoriete werken. Beethovens *Negende* lijkt mij een soort synthese te zijn van de motieven uit al zijn voorgaande symfonieën. Vaak leg ik ook de *Zesde Symfonie* of *Pastorale* op de draaitafel. Hoewel mijn voorkeur uitgaat naar klassieke muziek, luister ik af en toe ook naar jazz of moderne muziek. Meestal is dat het geval wanneer ik in het gezelschap van jonge mensen ben. De bewerkingen die François Glorieux van jazz- en Beatles-klassiekers heeft gemaakt, vind ik zeer genietbaar.

's Avonds neem ik bij voorkeur een boek ter hand, vooral politieke werken en memoires. Van Pierre Harmel heb ik *De Prins* van Machiavelli gekregen, voorzien van een opdracht. Hij meende verkeerdelijk dat ik bij Machiavelli mijn inspiratie had gezocht. Historische werken over de periode 1750-1850 boeien mij in hoge mate: de overgang van het Ancien Régime naar de Franse Revolutie, het Directoire, het keizerrijk en de terugkeer naar de monarchie. Dit tijdvak wordt gekenmerkt door grote veranderingen in de opinies en door het opportunistische gedrag van de adel en de bourgeoisie. Het is ook een zeer leerrijke periode voor de Nederlanden, Vlaanderen en België.

Ik verwijl ook graag bij de Nederlandse poëzie. Helaas zijn er weinig verzamelwerken. Maar ik bezit bundels van veel dichters, vooral Vlaamse, vaak met persoonlijke opdrachten. Ook heb ik een grote belangstelling voor de Franse poëzie. In de late avonduren vind ik in dichtbundels vaak verpozing.

Mijn belangstelling voor de Griekse mythologie is gebleven. Ik ben thans sterk aangegrepen door de Odyssee van Homerus, met commentaar van Jean Berard. Hierin vindt men de historische achtergronden volledig verklaard. De legende blijkt gedeeltelijk op werkelijkheid te berusten.

Ik verdiep mij ook dikwijls in de Bijbel en de Heilige Schrift.

Soms denk ik aan de dood, maar ik ben bereid hem te aanvaarden. Ik wil graag nog wat leven. Maar de dag van het afscheid komt.

Als er nog zon is op het avondlandschap,
dan zijn de bomen en de velden in goudglans gehuld en de kleuren zijn dieper.
Maar de schaduwen zijn langer en donker.
Dit is voor elkeen die nadenkt de verwittiging, het grote teken.
Hij weet dat achter de kim nog nieuwe horizonten liggen,
maar hij zal die niet meer zien.
Zij zijn het erfdeel van de jongeren en de komende generaties.
Ik ontken niet dat dit soms tot weemoed stemt.
Maar sterkte wil ik vinden in het geloof en de intense verwachting
van eengrote barmhartigheid.

Leuven, 1985

Nawoord
Jozef Smits

De politieke levensloop van Gaston Eyskens bestrijkt een halve eeuw: de periode van de jaren dertig tot het begin van de jaren zeventig. Zijn carrière begint en eindigt met een scharniermoment in Belgiës politieke geschiedenis. Tijdens de jaren dertig wankelen het partijenstelsel en het parlementaire regime onder de druk van de nieuwe orde en de economische crisis. In de vroege jaren zeventig wordt de eenheidsstaat omgevormd. In beide periodes speelt Gaston Eyskens een vooraanstaande rol: in de eerste als pleitbezorger van de politieke hergroepering van de christelijke Vlaamsgezinden in de Vlaamse Concentratie, in de tweede als architect van een nieuwe staatsstructuur. Maar ook in de periode daartussen is Gaston Eyskens betrokken bij de belangrijkste politieke gebeurtenissen of behoort hij tot de hoofdacteurs: de economische wederopbouw na de sombere oorlogsjaren, de verscheurende confrontatie rond Leopold III, de schoolstrijd en het Schoolpact, de economische expansiewetgeving die de gouden jaren zestig mee mogelijk maakte, de onafhankelijkheid van Belgisch Kongo, de Waalse revolte tegen de Eenheidswet en de communautaire perikelen over Leuven Vlaams en Voeren.

Een 'klassieke' maar toch 'ongewone' politieke loopbaan

Die uitzonderlijk lange en rijk gevulde politieke loopbaan kan vanuit twee verschillende invalshoeken geïnterpreteerd worden.

Men kan argumenteren dat ze volgens de maatstaven van de Belgische politiek een klassiek en bijna voorspelbaar verloop kende. Als jong politicus was Gaston Eyskens een beeldenstormer die de gevestigde politieke elite hekelde voor haar zelfgenoegzaamheid en gebrek aan vernieuwingszin. Zoals bijna alle katholieke politici van zijn tijd belandde hij via een christelijke sociale organisatie in de politiek. Hij volgde de traditionele weg naar de functie van eerste minister: eerst ervaring opdoen in een aantal ministeriële kabinetten, daarna minister worden en uiteindelijk zelf een regering leiden. De rebelse jongere manifesteerde zich in zijn ministeriële functies als een behoedzaam, geduldig en discreet politicus. De idealen waarvoor hij in zijn jeugd streed, maakte hij schijnbaar ondergeschikt aan de noodzaak om compromissen te maken en politiek te overleven. Als christen-democratisch eerste minister regeerde hij zowel met liberalen als met socialisten. Zijn eerste verbond met de socialisten ging hij aan nadat hij een aantal jaren voordien door hen persona non grata was verklaard. Hij aanvaardde de leiding van zijn tweede kabinet met de socialisten hoewel hij daar zelf weinig voor voelde.

Men kan ook argumenteren dat de politieke loopbaan van Gaston Eyskens in vele opzichten ongewoon is. Deze benadering levert een aantal intrigerende vaststellingen die een genuanceerder en tegelijk indringender beeld van de politicus Gaston Eyskens mogelijk maken.

De academicus die, zoals hijzelf in deze memoires getuigt, geen politieke roeping had, groeide na de Tweede Wereldoorlog uit tot een van de belangrijkste politici. Afkomstig uit de kleinsteedse burgerij kwam hij via de christelijke arbeidersbeweging

in de politiek. Dat belette hem niet om in andere kringen met evenveel vanzelfsprekendheid en gezag op te tre-

den. De radicale en strijdvaardige flamingant van de jaren dertig ontwierp in 1970 een nieuwe staatsstructuur die het verder samenleven van Vlamingen en Franstaligen mogelijk moest maken. In 1958 realiseerde hij de pacificatie van de verschillende levensbeschouwelijke strekkingen in het onderwijs. Nauwelijks twee jaar later ging hij over de Eenheidswet met de Waalse socialistische vakbonds- en partijleiders een krachtproef aan die de eenheid van het land bedreigde. Drie keer werd Gaston Eyskens de woestijn ingestuurd: na de mislukking van de Vlaamse Concentratie, na de ontknoping van de Koningskwestie en na de staking tegen de Eenheidswet. Even vaak werd hij opmerkelijk snel teruggeroepen en bleef zijn prestige onaangetast. De politicus die zich in 1965 voorbereidde op een rustige fin de carrière, werd drie jaar later, op 63-jarige leeftijd, opnieuw eerste minister.

Samenhang en continuïteit

Hoewel uiteraard ook het toeval gespeeld heeft, vertoont de merkwaardige politieke levensloop van Gaston Eyskens meer samenhang dan men bij een eerste indruk zou vermoeden.

De hoogleraar Gaston Eyskens was nooit een kamergeleerde. Het valt in deze memoires op dat de jonge academicus zich verbazend gemakkelijk in het brede maatschappelijk leven integreerde. Voor hem stond de economische wetenschap in dienst van de mens en de gemeenschap. Zijn politiek engagement was als het ware het natuurlijke en logische gevolg van die opvatting.

De universiteit was tegelijk zijn schuiloord en oase. Hij vond er bescherming wanneer hij de politieke woestijn werd ingestuurd en kon er zich herbronnen. Hij schakelde de universiteit in wanneer het eropaan kwam beleidsopties uit te werken. Dat is het geval geweest voor de totstandkoming van de economische expansiewetgeving van 1959, waarvoor het Centrum voor Economische Studiën te Leuven een grote bijdrage leverde.

Gaston Eyskens had gedurende zijn hele politieke loopbaan een bevoorrechte relatie met de christelijke arbeidersbeweging. Hij was er echter nooit afhankelijk van. Hij dankte zijn gezag niet aan een of andere pressiegroep, maar wel aan zijn bekwaamheid en onafhankelijkheid. Reeds als jong professor had hij aanzien verworven. Bovendien had hij een sterk geloof in het harmoniemodel: het streven naar de verzoening van de belangen van maatschappelijke geledingen in de meest brede zin van het woord. In de Belgische context betekent dat het verzoenen van sociale klassen, levensbeschouwingen en taalgemeenschappen. In de verscheidenheid was er voor Gaston Eyskens ook eenheid. Hij was ervan overtuigd dat over essentiële doelstellingen overeenstemming kon worden bereikt. Daarom probeerde hij voortdurend de verschillen en tegenstellingen in een gemeenschappelijk project te overstijgen.

Het flamingantisme van Gaston Eyskens in de jaren dertig was antifranskiljons, maar niet anti-Waals en zeker niet anti-Belgisch. Veertig jaar later, bij de grondwetsherziening van 1970, zocht hij naar een voor Vlamingen en Franstaligen aanvaardbaar compromis. In plaats van een idealistische en ambitieuze jongere was hij toen een door de wol geverfd politicus en bovendien eerste minister. Maar het

nieuwe staatsmodel was voor hem meer dan een poging om de uiteenlopende verzuchtingen van de twee grote taalgemeenschappen met elkaar te verzoenen. Zij beantwoordde ook aan de overtuiging dat de coëxistentie van Vlamingen en Franstaligen in het Belgische staatsverband beter zou verlopen indien de gemeenschappen met een zekere autonomie konden optreden. De nieuwe staatsvorm had voor Gaston Eyskens een intrinsieke waarde. Hij was reeds als jong politicus gewonnen voor een federalistische staatsinrichting. In tegenstelling tot de unitaristen was de staatsstructuur van 1970 voor hem geen dubbelzinnig concept dat in de eerste plaats de middelpuntvliedende krachten moest uitschakelen of hen ten minste moest temperen.

Met het Schoolpact van 1958 maakte Gaston Eyskens een einde aan de decennialange

politieke strijd over het onderwijs, die halfweg de jaren vijftig, onder de regering-Van Acker, een hoogtepunt kende. Het Schoolpact was echter meer dan een modus vivendi voor het onderwijs. Het markeerde ook het einde van de polarisatie en escalatie van het politieke leven sedert de bevrijding van het land in 1944. België herstelde zich in economisch opzicht snel van de schade die het tijdens de Tweede Wereldoorlog opliep. Het leed evenwel lang onder de morele wonden van de bezetting. De repressie en vooral de Koningskwestie waren bijzonder intense politieke conflicten. De Schoolstrijd in het midden van de jaren vijftig was dat ook. Het politieke klimaat werd tot 1958 gekenmerkt door confrontatie en revanche. Christen-democraten en socialisten, de grootste politieke formaties, stonden voortdurend met getrokken messen tegenover elkaar.

In 1958 luidde Gaston Eyskens de ommekeer in. Zoals hijzelf bij het aantreden van zijn minderheidskabinet na de verkiezingen van dat jaar verklaarde, wilde hij een nieuw politiek klimaat scheppen. Belangrijke politieke kwesties zoals het onderwijsbeleid en het Kongo-vraagstuk wilde hij depolitiseren. Het Schoolpact was het eerste resultaat van die nieuwe aanpak. Bij de totstandkoming van dit vergelijk nam Gaston Eyskens afstand van diegenen die, zoals kardinaal Van Roey, de verzoening wilden verhinderen.

Daarom is het des te opvallender dat Gaston Eyskens in de politieke strijd over de Eenheidswet niet bereid was tot essentiële toegevingen. In dit conflict koos hij tegen zijn gewoonte en natuur niet voor verzoening en overleg, omdat, zoals hijzelf zegt, de democratie op het spel stond.

Zijn opvattingen over de parlementaire democratie

Gaston Eyskens was een democraat in hart en nieren. De parlementaire democratie naar Angelsaksisch model oefende op hem een grote aantrekkingskracht uit. De ervaring met de autoritaire politieke stromingen tijdens de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog hadden hem gesterkt in de overtuiging dat de parlementaire democratie veruit het waardevolste politieke systeem was. Volgens de opvattingen van Gaston Eyskens was in dat stelsel geen plaats voor buitenparlementaire oppositie. De politieke strijd, de confrontatie van opvattingen en programma's, moet in de daartoe voorziene politieke instellingen worden beslecht. In de ogen van Gaston Eyskens was het onaanvaardbaar en zelfs ondenkbaar dat een regering door 'de straat' op de knieën zou worden gedwongen. Toen de socialistische partijleiding hem duidelijk maakte dat zij met de staking tegen de Eenheidswet die bedoeling had, nam hij een onwrikbare houding aan. Hij ging dan ook niet in op de bemiddelings- en verzoeningspogingen van de omgeving van de koning, van sommige ministers en van vooraanstaanden uit de politieke en sociaal-economische wereld.

Niet alleen tijdens de moeilijkheden over de Eenheidswet, maar ook op andere ogenblikken blijkt dat Gaston Eyskens een zekere aversie tegen buitenparlementaire actiemiddelen had. In de Koningskwestie nam hij om principiële redenen niet deel aan manifestaties, maar ook in de schoolstrijd liep hij zelden mee in betogingen. Met enkele andere vooraanstaande CVP'ers nam hij toen trouwens het initiatief voor een soort wapenstilstand op straat. Met de emotionaliteit van massamanifestaties had de

nuchtere en steeds beheerste Gaston Eyskens het moeilijk. Hij was ook te veel intellectueel om slogans of demagogie te gebruiken of er zich door op sleeptouw te laten nemen.

De gehechtheid aan de parlementaire democratie verklaart ook waarom Gaston Eyskens zich verzette tegen het zakenkabinet dat koning Boudewijn na de Kongolose crisis in augustus 1960 aan het bewind wilde brengen. Ze legt tevens de ergernis uit over bepaalde initiatieven van Theo Lefèvre als CVP-voorzitter en de bitterheid over zijn ontslag als eerste minister in 1972. Eind 1951 weigerde Gaston Eyskens zijn medewerking te verlenen aan het scenario

dat Lefèvre voor de vervanging van de toenmalige premier Pholien, die in de ogen van de CVP-voorzitter niet voldeed, had uitgedokterd. Tien jaar later meende Lèfevre dat de CVP met de socialisten als coalitiepartner meer kon realiseren dan met de liberalen, waarmee Gaston Eyskens in de regeringsboot zat. Vóór de verkiezingen van maart 1961 bereidde Lèfevre met Spaak de coalitiewissel al voor.

Weer tien jaar later, in 1972, herhaalt de geschiedenis zich, zij het niet helemaal op dezelfde manier. Maar de gelijkenis is toch frappant. De uitvoering van de grondwetsherziening zat muurvast, omdat het rooms-rode kabinet onder leiding van Gaston Eyskens niet over de vereiste tweederde meerderheid beschikte. Blijkbaar vond de CVP-leiding dat de regering in die omstandigheden er beter mee kon ophouden. Gaston Eyskens stapte ook op. Maar hij spaart zijn kritiek niet voor diegenen die hem in zijn ogen daartoe gedwongen hebben.

De wrevel over zijn politieke lot in 1961 en 1972 kan eventueel uitgelegd worden door de ambitie van Gaston Eyskens om eerste minister te blijven. Maar die verklaring gaat niet op voor het geval-Pholien. Volgens Gaston Eyskens kon een regering alleen tot ontslag worden gedwongen als ze in het parlement in de minderheid werd gesteld. Hijzelf kwam telkens na verkiezingen aan het hoofd van de regering: zowel in 1949, 1958, 1968 als in 1971. In deze memoires, maar ook in andere bronnen, zijn er geen aanwijzingen te vinden dat hij zich leende tot maneuvers om een regering buiten het parlement om ten val te brengen.

Verhelderend voor Gaston Eyskens' visie op de werking van de parlementaire democratie is ook zijn opvatting over de rol van de koning. Die is, zoals hijzelf in deze memoires uitlegt, voor hem geen scheidsrechter, maar een verzoener en bemiddelaar tussen de politieke partijen. Omdat Leopold III na de publieke discussie over zijn houding tijdens de Tweede Wereldoorlog die rol niet meer kon vervullen, adviseerde Gaston Eyskens hem na de volksraadpleging van 12 maart 1950 afstand van de troon te doen. Op de vraag van koning Boudewijn eind juli 1955 of hij de onderwijswet van Collard, die het parlement goedgekeurd had, moest bekrachtigen, was het antwoord van Gaston Eyskens zonder meer positief. Hij liet zich daarbij leiden door twee overwegingen: het principe dat een door het parlement aangenomen wet moet worden aanvaard en de vrees voor een zwaar incident over de jonge koning.

Uit het relaas over de Kongokwestie kunnen ook enkele voorbeelden genomen worden. Hiervoor werd reeds de aandacht gevestigd op de reactie van Gaston Eyskens op de poging van koning Boudewijn om in augustus 1960 een zakenkabinet te installeren. Bij de opvolging van Maurice Van Hemelrijck als minister van Belgisch Kongo in september 1960 handhaafde Gaston Eyskens de aangezochte August De Schryver voor die functie, hoewel koning Boudewijn het met die keuze niet eens was. Wanneer enkele dagen later koning Boudewijn liet uitschijnen dat de eerste verklaring van De Schryver over de Kongopolitiek zijn goedkeuring moest krijgen, herinnerde Gaston Eyskens er onmiddellijk aan dat niet de koning maar de ministers verantwoordelijk zijn.

Deze voorbeelden illustreren de opvatting van Gaston Eyskens dat de koning adviezen kan geven, maar dat de eerste minister, de regering en het parlement het laatste woord hebben.

De mening van Gaston Eyskens over de rol van de media is even kenschetsend voor zijn visie op de werking van de parlementaire democratie. Zelf stelde hij zich afstandelijk en gereserveerd op tegenover journalisten. Hij liet zich niet verleiden

tot indiscreties: ofwel zweeg hij, ofwel wimpelde hij de journalisten af met verhullend taalgebruik, een boutade of een lachertje. Als eerste minister bijvoorbeeld informeerde hij de pers na de kabinetsraad over de genomen beslissingen, maar hij ging daarbij uiterst zelden buiten de tekst van het perscommuniqué. Na afloop van onderhandelingen met partijleiders, vertegenwoordigers van pressiegroepen en anderen hield hij zich meestal op de vlakte. Loslippigheid tegenover de pers kon volgens hem de complexe besluitvorming alleen bemoeilijken. Het forum waar volgens hem de ministers hun beleid moesten verdedigen en de vertegenwoordigers van het

volk de regering rekenschap konden vragen, was het parlement en niet de pers. Deze laatste had voor Gaston Eyskens een informerende en opiniërende functie. Zij kon volgens hem echter niet in de plaats treden van de formele besluitvormers: de regering en het parlement. Politici en pers hadden volgens hem een eigen en verschillende verantwoordelijkheid. Zijn irritatie over de houding van de CVP-ministers in de kwestie Leuven Vlaams, die na de politieke commentatoren van een aantal kranten geraadpleegd te hebben beslisten ontslag te nemen, moet vanuit die opvatting begrepen worden.

Dat betekent niet dat Gaston Eyskens geen interesse of waardering had voor het journalistieke werk. Het valt trouwens op dat hij in deze memoires veel aandacht besteedt aan perscommentaren omdat zij het politieke klimaat mee bepalen. Geregeld laat hij ook blijken dat de reacties in kranten en weekbladen op zijn standpunten en beleid hem niet ongevoelig lieten. Af en toe is er ook een aanwijzing, bijvoorbeeld bij de bestrijding van de speculatiegolf tegen de Belgische frank in de zomer van 1969, dat Gaston Eyskens bij de pers steun zocht.

Het Schoolpact en de grondwetsherziening: de pacificatiedemocratie aan het werk

Men kan opmerken dat Gaston Eyskens' interpretatie van de spelregels van de parlementaire democratie formalistische aspecten vertoont.

Het Schoolpact was een akkoord dat door het parlement goedgekeurd werd, maar erbuiten tot stand kwam. Bij de grondwetsherziening van 1970 had het parlement wel een belangrijke rol, maar op cruciale momenten nam Gaston Eyskens zijn toevlucht tot overleg buiten het parlement. Net als bij het Schoolpact deed hij dat, omdat ongeveer alle andere procedures niet het verhoopte resultaat hadden opgeleverd. Bij het aantreden van zijn regering met de socialisten in juni 1968, die de opdracht had een oplossing voor de communautaire problemen te vinden, verwees hij trouwens uitdrukkelijk naar het Schoolpact. Het was dan ook geen toeval dat hij voor de grondwetsherziening bijna dezelfde procedure hanteerde als voor de schoolkwestie.

Ook de grondwet van 1970 werd in een breed overleg tussen de partijen voorbereid. Voor de onderhandelingen over het Schoolpact deed Gaston Eyskens alleen een beroep op de drie traditionele politieke partijen, die aan het eind van de jaren vijftig 95 procent van de kiezers achter zich hadden. Tien jaar later, in 1968, zag het politieke landschap er helemaal anders uit. Van nationale partijen was geen sprake meer. De splitsing van de CVP-PSC was een feit na de strijd over Leuven Vlaams. De socialistische en liberale partij waren statutair nog wel unitaire formaties, maar in de praktijk hadden zij steeds meer moeite om Vlamingen en Franstaligen bij elkaar te houden. Daarnaast waren er de taal- of federalistische partijen, die electoraal in de lift zaten en de dominantie van de zogenaamde nationale partijen aantastten. Alle in het parlement vertegenwoordigde partijen werden in de Werkgroep der 28 opgenomen. In tegenstelling tot de onderhandelingen over het Schoolpact werd in de Werkgroep der 28 geen allesomvattend akkoord bereikt. Het lijkt weinig waarschijnlijk dat Gaston Eyskens dat had verwacht. Er zaten immers te veel partijen rond de onderhandelingstafel. Bovendien hadden ze zeer uiteenlopende visies over

de hervorming van de Staat. Voor Gaston Eyskens was het belangrijker dat de liberale partij voortaan vanuit de oppositie bereid was mee te werken aan de grondwetsherziening en de nodige stemmen voor de vereiste tweederde meerderheid wou leveren. Het is trouwens opvallend dat Gaston Eyskens tijdens het verdere verloop van de grondwetsherziening en ook tijdens de uitvoering van de nieuwe grondwet alleen echt met de liberalen onderhandelde. Blijkbaar had hij weinig vertrouwen in de taalpartijen en meende hij alleen met de drie grote politieke families een haalbaar en duurzaam compromis te kunnen bereiken. Daarbij hoopte hij wellicht dat die partijen zich electoraal zouden herstellen nadat de communautaire vrede met de nieuwe grondwet een feit zou zijn.

Een ander belangrijk kenmerk van het Schoolpact en de grondwetsherziening was de discretie rond de besluitvorming. De discussie binnen een beperkte groep van toponderhandelaars werd voor een belangrijk deel aan het oog van het publiek onttrokken. Na een periode van besloten onderhandelingen volgde telkens een relatief korte openbare behandeling in de partijen of het parlement. Toch moet ook hier op enkele verschilpunten gewezen worden, die tegelijk de transformatie van het Belgische politieke systeem in de tussenliggende periode illustreren. De onderhandelingen over het Schoolpact verliepen in de grootste discretie. Alleen naar het einde werd in de pers gewag gemaakt van geschilpunten. Tien jaar later, bij de grondwetsherziening, waren de media veel nadrukkelijker in het politieke leven aanwezig. Aangezien veel meer partijen rond de onderhandelingstafel zaten, was de kans op indiscreties ook groter. Daarenboven had de voorgeschiedenis van de grondwetsherziening al aangetoond dat de communautaire problemen complexer waren, omdat ze dwars door de nationale partijen sneden. Bijgevolg waren ze voor de politieke elite veel minder beheersbaar. Dat verklaart ook de soms onverwachte wendingen in deze kwestie en de lange duur van de compromisvorming. Het Schoolpact werd na enkele weken onderhandelen afgesloten. Voor de grondwetsherziening van 1970 was meer dan twee jaar nodig. De uitvoering ervan zou nog veel langer aanslepen.

Voorts is het opvallend hoe Gaston Eyskens in deze memoires de schoolstrijd relativeert. Voor hem was dat niet ‘een strijd op leven en dood’, zoals twee hoofdacteurs in het conflict, Theo Lefèvre en Léo Collard, later getuigden. Gaston Eyskens had meer aandacht voor de sociale aspecten dan voor de levensbeschouwelijke dimensie van het onderwijsvraagstuk. Dat hij zijn middelbare studies in een atheneum en niet in een katholieke onderwijsinstelling gedaan heeft, kan die houding verklaren. Belangrijker was wellicht het sociale rechtvaardigheidsgevoel van Gaston Eyskens en zijn voortdurende bekommernis voor kwalitatief hoogstaand onderwijs, waarin hij een essentiële hefboom voor culturele en economische opgang zag. Gaston Eyskens gaf de aanzet tot de onderhandelingen voor de schoolvrede, maar bij de besprekingen speelde hij blijkbaar geen hoofdrol. Dat was kennelijk het werk van de bevoegde minister Maurice Van Hemelrijck, van de andere leden van de Onderwijscommissie en van technici. Van groot belang was uiteraard wel dat Gaston Eyskens de tegenstanders van het Schoolpact terugwees. In dit verband werd reeds de tussenkomst van kardinaal Van Roey vermeld. De reactie van Gaston Eyskens daarop is een illustratie van zijn zelfstandigheidsdrang en ook van de gewijzigde verhouding tussen de katholieke Kerk en de CVP. Hoewel de vergelijking niet helemaal opgaat, treft het toch dat de gesprekken van katholieke politici, onder wie Gaston Eyskens, over een onderwijsakkoord tijdens de oorlog onmiddellijk werden afgebroken toen kardinaal Van Roey hen daartoe aanmaande. Twintig jaar later bleek de relatie zodanig gewijzigd dat CVP-politici als Gaston Eyskens de strategie van de primaat van de katholieke Kerk niet volgden. Een ander voorbeeld daarvan is de tussenkomst van kardinaal Van Roey tijdens de staking tegen de Eenheidswet. Gaston Eyskens getuigt zeer formeel dat hij daarvoor geen demarche had gedaan.

De besluitvorming over de grondwetsherziening werd beheerst door het vraagstuk Brussel en het uitwerken van nieuwe spelregels tussen de partijen en de gemeenschappen. De bijzondere meerderheden, de alarmbelprocedure, de pariteit, de bescherming van de minderheden in het Cultuurpact waren correcties op het

meerderheidsbeginsel. Die werden door de Franstaligen en de levensbeschouwelijke en ideologische minderheden geëist als compensatie voor de gewijzigde politieke en demografische verhoudingen tussen de twee gemeenschappen en het overwicht van één levensbeschouwing of ideologische stroming in één van beide gemeenschappen. De motieven van Gaston Eyskens om die waarborgen te verlenen, waren van principiële en feitelijke aard. Principieel vond hij dat het Belgische staats-

verband alleen levensvatbaar bleef als tussen Vlamingen en Walen een minimale consensus bestond. De bijzondere meerderheden en de pariteit in de ministerraad leken hem daarom verantwoord. De andere afwijkingen van de meerderheidsregel, zoals de alarmbelprocedure en het Cultuurpact, aanvaardde hij blijkbaar uit politieke overwegingen: het besef dat zij nodig waren om een compromis en de vereiste tweederde meerderheid te bereiken. De correcties mochten in zijn ogen echter de meerderheidsregel niet uithollen. Hij was zich scherp bewust van dit gevaar en probeerde het zoveel mogelijk in te dijken.

De economische decentralisatie werd door de Walen geëist als gevolg van de veranderde economische verhoudingen tussen Vlaanderen en Wallonië. De Vlamingen kregen in ruil de door hen zo lang nagestreefde culturele autonomie.

Zowel voor als tijdens de grondwetsherziening was Gaston Eyskens een hardnekkig tegenstander van een paritaire Senaat. Daarom is het merkwaardig dat hij daarvoor wel pleitte in zijn nota over de communautaire problemen die hij eind 1966 ten behoeve van koning Boudewijn opstelde. De motivering overtuigt ook niet helemaal.

Overigens kunnen de standpunten over de communautaire problemen zoals weergegeven in de vermelde nota en zijn verzoenende houding in de Leuvense kwestie van doorslaggevend belang geweest zijn in de uitdrukkelijke wens van koning Boudewijn dat Gaston Eyskens na de verkiezingen van maart 1968 de regering zou leiden. De hypothese kan niet bewezen worden, maar ze lijkt wel plausibel.

Gaston Eyskens verdedigt in deze memoires hardnekkig ‘zijn’ staatshervorming van 1970. Hij betreurt hartgrondig dat de nieuwe structuren hun deugdelijkheid niet konden bewijzen en er vrijwel onmiddellijk een nieuwe hervorming werd geëist. Zijn visie op de nieuwe grondwet is tegelijk lucide, eenvoudig, en overtuigend. Toch moet het voor hem ook duidelijk geweest zijn dat zijn zienswijze niet door iedereen gedeeld werd en dat bepaalde grondwetsartikelen anders geïnterpreteerd konden worden.

De Koningskwestie en het Kongoprobleem: de mislukte pacificatie

Bij het Schoolpact en de staatshervorming toonde Gaston Eyskens dat hij de ongeschreven wetten en spelregels van de pacificatiedemocratie perfect beheerste. Ook bij de Koningskwestie en het Kongovraagstuk heeft hij geprobeerd dat scenario toe te passen.

In het conflict over Leopold III, dat in mei 1945 in de openbaarheid kwam, nam hij van bij het begin een voorzichtige houding aan. In tegenstelling tot de meeste CVP'ers, die de terugkeer van Leopold III op de troon eisten, stelde hij zich terughoudend op. Bij de debatten in het parlement hield hij zich afzijdig en bij manifestaties voor Leopold III bleef hij afwezig. Hoofdzakelijk twee redenen verklaren die houding. Het blijkt uit deze memoires en ook uit andere bronnen dat Gaston Eyskens vanuit grondwettelijk oogpunt en uit feitelijke overwegingen vragen had bij de houding van Leopold III voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast was hij ook van oordeel dat de koning niet in een polemiek mocht worden betrokken. Hijzelf wou daar op geen enkele manier toe bijdragen. Hoewel zijn afzijdigheid hem in de CVP en door de Leopoldisten kwalijk werd genomen, bleef

Gaston Eyskens bij zijn standpunt. Toen hij in juli 1949 eerste minister werd, wijzigde hij zijn gedragslijn niet. Tijdens de debatten in Kamer en Senaat over het wetsvoorstel tot organisatie van een volksraadpleging nam hij slechts één keer het woord voor een in hoofdzaak technische toelichting. Met de volksraadpleging die zijn regering hield en waarop de CVP reeds lang aanstuurde, wilde hij geen eenzijdige oplossing afdwingen. Voor hem was ze in de eerste plaats een middel om de patsituatie over de Koningskwestie te doorbreken. In de periode na de volksraadpleging van 12 maart 1950 en voor de verkiezingen die drie maanden later gehouden werden, verleende hij zijn medewerking aan oplossingen waarmee de drie natio-

nale partijen konden instemmen en verzette hij zich tegen de pogingen om de koning naar het land te laten terugkeren vooraleer de regering en het parlement een beslissing hadden genomen. Na de verkiezingen van 4 juni 1950, waarbij de CVP in Kamer en Senaat de absolute meerderheid verwierf, wilde hij geen homogene CVP-regering leiden omdat die Leopold III zou terughalen. Voor Gaston Eyskens kon Leopold niet de koning van één partij zijn.

Bij de eigenlijke ontknoping van de Koningskwestie speelde Gaston Eyskens op het eerste gezicht geen cruciale rol. Hij bleef buiten de onderhandelingen die eerste minister Jean Duvieusart voerde na de terugkeer van Leopold III in het land. Maar tijdens de beslissende ministerraden in de nacht van 30 juli en die van 31 juli nam hij na eerste minister Duvieusart en/of koning Leopold als eerste van de ministers het woord. Tijdens de eerste bijeenkomst benadrukte hij dat over de figuur van de koning een minimale consensus moest bestaan. Tijdens de tweede ministerraad schaarde hij zich uitdrukkelijk achter het akkoord van het driepartijenoverleg. Uit het verdere verloop van de beide ministerraden blijkt dat de standpunten van Gaston Eyskens van doorslaggevend belang waren.

In het relaas van Gaston Eyskens over de Koningskwestie valt het verder op dat hij de raadgevers van Leopold III, in het bijzonder diens secretaris Jacques Pirenne, op de korrel neemt. Die kritiek illustreert nogmaals zijn visie op de werking van ons politieke systeem en de verhoudingen tussen de verschillende actoren erin. Pirenne trad volgens Gaston Eyskens te veel op als de advocaat van Leopold III. Bovendien dwarsboomde hij de onderhandelingen tussen de partijen. Pirenne verschijnt in deze memoires als de man die met zijn eigengereide optreden en persoonlijke initiatieven het partijenoverleg in de war stuurde.

De politieke ontwikkeling na de Koningskwestie toont ook aan dat met de abdicatie van Leopold III en de troonsbestijging van Boudewijn het conflict niet afgelopen was. Gaston Eyskens laat geregeld uitschijnen, dat de verhoudingen tussen de politieke partijen en tussen het Hof en de politici door deze kwestie beïnvloed werden nog lang na de ontknoping ervan. De jaren vijftig stonden volledig in het teken van de frustraties over de beslechting van een conflict waarbij in feite geen overwinnaars waren. Volgens Gaston Eyskens eindigde de Koningskwestie in 1960 toen koning Leopold op aandringen van hem en van andere politieke leiders besliste het kasteel van Laken te verlaten.

Er zijn voldoende aanwijzingen dat Gaston Eyskens ook de Kongokwestie met een pacificatiescenario trachtte op te lossen. Toen hij in 1958 eerste minister van een homogene CVP-regering werd, kondigde hij een nationale oplossing voor Kongo aan. De aanstelling van de ambtenaar Pétillon als bevoegd minister symboliseerde die doelstelling. De werkgroep voor Kongo die enige tijd later geïnstalleerd werd en waarin de drie grote partijen vertegenwoordigd waren, was het tweede belangrijke signaal van de nieuwe aanpak. De vervanging van Pétillon door Van Hemelrijck bij de uitbreiding van de homogene CVP-regering met de liberalen in november 1958 was hiermee niet in tegenspraak. Van Hemelrijck was na het Schoolpact waartoe hij een belangrijke bijdrage leverde, een voor alle partijen aanvaardbaar minister. De kritiek op de vervanging van Pétillon richtte zicht trouwens niet op Van Hemelrijck.

De nieuwe Kongopolitiek, waarvoor Gaston Eyskens in de tweede helft van 1958 de basis legde, werd sneller dan hijzelf verwachtte doorkruist. Verscheidene factoren, binnenlandse en buitenlandse, bemoeilijkten de uitvoering van de pacificatiepolitiek.

Er was de koning die, als men in deze memoires tussen de regels leest, in het voetspoor van zijn voorgangers eigen accenten in de Kongopolitiek wilde leggen. Bij de keuze van de bevoegde ministers was zijn voorkeur meer dan een advies. Zijn toespraak van 13 januari 1959 kwam blijkbaar volledig buiten de regering om tot stand. Er was zijn uitdrukkelijke voorkeur om de dekolonisatiepolitiek door een regering van nationale unie te laten uitvoeren.

Een andere factor was de onenigheid in de regering over de politiek van Van Hemelrijck, die enige tijd na de eerste ernstige rellen in Leopoldstad in januari 1959 het traag op gang gekomen dekolonisatieproces wilde versnellen. Het conflict resulteerde in september 1959 in de vervanging van Van Hemelrijck door De Schryver, een met internationale vraagstukken vertrouwd politicus, die in Belgische economische en financiële kringen ongetwijfeld meer vertrouwen genoot dan zijn voorganger.

Op het ogenblik dat De Schryver aantrad, bleek Gaston Eyskens er nog steeds van overtuigd te zijn dat Kongo geleidelijk op de onafhankelijkheid kon worden voorbereid. Hij heeft daarna, samen met anderen, moeten constateren dat dit niet mogelijk was. Zijn regering kende Kongo veel eerder onafhankelijkheid toe dan zijzelf en veel waarnemers met haar hadden verwacht.

De snelheid waarmee dat gebeurde, deed de indruk ontstaan dat Gaston Eyskens en zijn regering Kongo ‘loslieten’. Bij deze cynische interpretatie kunnen op zijn minst een aantal vraagtekens geplaatst worden. Hoewel verscheidene vooraanstaanden hem waarschuwden voor een slechte afloop van de Kongolese dekolonisatie en de gevolgen daarvan voor zijn politieke loopbaan, ontvluchtte Gaston Eyskens zijn verantwoordelijkheid niet. Hoewel er van Belgische zijde op de politieke ronde-tafelconferentie belangrijke toegevingen werden gedaan en de Kongolezen twijfels hadden over de goede wil van de Belgische politieke leiders, werden de resoluties ervan correct uitgevoerd. Er werd geen recuperatiestrategie ontwikkeld. En hoewel zeker Gaston Eyskens, maar ook verscheidene leden van zijn regering, Lumumba liever niet als leider van de eerste Kongolese regering hadden gezien, kenden de onderhandelingen over de vorming van die regering klaarblijkelijk een normaal verloop.

In plaats van de ‘*abandon*’-thesis lijkt het er meer op dat de feiten sterker waren dan de politiek van Gaston Eyskens' regering. Er was het vermoeden, vooral bij de gewezen ministers van Koloniën, dat het dekolonisatieproces anders dan in de meeste Afrikaanse en Aziatische landen op Kongo geen grote weerslag zou hebben. Er was uiteraard ook de betrekkelijk geringe vertrouwdheid van Gaston Eyskens en andere verantwoordelijken met het Kongolese probleem. Er was ook de eigen rationaliteit en logica van de zwarten. Er werd uiteraard te laat gestart met de opleiding van een inheemse elite, maar de fout daarvoor lag niet in de eerste plaats bij Gaston Eyskens' regering. Zij was wel de eerste die zich voornam daar werk van te maken. Het verwijt dat men haar kan toesturen, is dat zij de afrikanisering van de kaders in een te traag tempo doorvoerde.

De belangrijkste handicap van Gaston Eyskens' regering was dat zij alles bij elkaar niet veel mogelijkheden had om het onafhankelijkheidsproces te sturen. Het Kongolese nationalisme had een oncontroleerbare dynamiek. De euforie over de nakende autonomie speelde niet in het voordeel van de gematigde partijen, maar van de radicale formaties die meer geïnteresseerd waren in het veroveren van macht dan wel in wat zij daarmee zouden doen. Op de evolutie in andere landen van zwart Afrika had de Belgische regering helemaal geen invloed. Bovendien hadden de grote ondernerningen, de missies en de koloniale overheid - de zogenaamde koloniale triniteit - in de cruciale fase voor de onafhankelijkheid in feite alleen aandacht voor het behoud van hun eigen posities.

Het beeld van ‘de mislukte dekolonisatie’ werd uiteraard sterk beïnvloed door het feit dat reeds enkele dagen na de onafhankelijkheid in Kongo een crisis uitbrak die leidde tot de ineenstorting van de haastig opgebouwde bestuurlijke structuren en bovendien internationale repercussies had. De grootste bekommernis van Gaston Eyskens tijdens die weken, zo blijkt uit deze memoires, was het herstel van de orde in Kongo. Zijn grondbeginsel dat zonder orde geen enkele politiek mogelijk is en geen enkel politiek regime zich kan handhaven, wordt hier weer geïllustreerd. Omdat in zijn ogen de Kongolese regering en de VN-troepen aan de chaos niet direct een einde konden maken, besliste hij Belgische troepen in te zetten

voor de bescherming van de Europeanen en de economische infrastructuur van Kongo. Die was, zoals Gaston Eyskens terecht opmerkt, niet alleen belangrijk voor België, maar ook voor de jonge Kongolese staat en zijn bevolking. Om die reden steunde hij ook de facto het regime in Katanga.

Zoals bekend strookte de beslissing van de Belgische regering om in de voormalige kolonie militair tussenbeide te komen niet met het Belgisch-Kongolese vriendschapsverdrag. Uit deze memoires blijkt alvast dat onmiddellijk na het uitbreken van de onlusten pogingen werden ondernomen om met de Kongolese leiders in contact te treden. Klaarblijkelijk was een dialoog in het gespannen klimaat niet mogelijk, met de bekende gevolgen.

De kritiek die Gaston Eyskens en zijn regering op het internationale vlak voor het Belgische optreden in Kongo kregen, moet voor hen een vernederende ervaring geweest zijn. De houding van de Verenigde Staten en Frankrijk, die de standpunten van de Belgische regering in de VN niet bijtraden, moet hen hebben ontgoocheld. De behandeling door de VN moeten zij als onrechtvaardig hebben aangevoeld. En de beschuldigingen van Lumumba en zijn medestanders moeten hen diep gekwetst hebben. De overtuiging dat Lumumba geen stabiliteit in Kongo kon waarborgen en met hem ook geen samenwerking mogelijk was, vormde blijkbaar het motief voor Gaston Eyskens om hem aan de dijk te laten zetten. Of die demarche het doorslaggevend element was voor Kasavubu om Lumumba uit te schakelen, is evenwel niet bekend.

Terecht benadrukt Gaston Eyskens dat de afloop van de dekolonisatie van Kongo in het juiste historische perspectief moet worden geplaatst. Er zijn inderdaad weinig voorbeelden van succesvolle dekolonisaties. In verscheidene kolonies vielen erbij de onafhankelijkheidsstrijd veel meer slachtoffers, in verscheidene gewezen kolonies stortten de door de kolonisatoren geïnspireerde politieke structuren eveneens in elkaar en verscheidene koloniale mogendheden liepen bij het dekolonisatieproces ernstige trauma's op.

Even terecht moet worden gezegd dat Gaston Eyskens en zijn regering kennelijk weinig lessen hadden getrokken uit het verloop van de emancipatiestrijd elders in Afrika en Azië.

De Eenheidswet: confrontatie en schoktherapie

Na de Kongolese crisis werkte Gaston Eyskens een saneringsprogramma uit dat in de Eenheidswet geconcretiseerd werd. De wijdverspreide opvatting dat dit programma nodig was om de nadelige gevolgen van de Kongolese onafhankelijkheid op de Belgische begroting op te vangen, wordt door Gaston Eyskens in deze memoires aanzienlijk genuanceerd, om niet te zeggen helemaal doorgeprikt. Hij wilde in de eerste plaats orde op zaken stellen in de staatshuishouding.

Voordien was reeds gebleken dat zijn compromisbereidheid inzake de financiële politiek minder groot was dan bij andere politieke kwesties. Zijn uitgangspunt was dat geen sociale en economische vooruitgang mogelijk was zonder gezonde openbare financiën. Dat principe stond volgens hem boven alle betwisting en bijgevolg waren hierover ook nauwelijks toegevingen mogelijk. Als minister van Financiën in de

eerste regering-Van Acker weigerde hij kordaat de bijzonder onpopulaire monetaire sanering die door zijn voorganger Camille Gutt was ingezet, af te breken. En als minister van Financiën in de regering die Spaak van 1947 tot 1949 leidde, trotseerde hij eveneens de niet zelden schampere kritiek op zijn financiële hervormingen die het moderne beheer van de overheidsfinanciën mogelijk moesten maken. Met zijn onverzettelijke houding in de strijd over de Eenheidswet bleef hij zijn gedragslijn trouw. Ook later zou hij daarvan niet afwijken.

Tegen zijn gewoonte en tegen de regels van de pacificatiepolitiek in koos Gaston Eyskens met de Eenheidswet voor een schoktherapie. Een van de kenmerken van de pacificatiepoli-

tiek is dat politieke hervormingen geleidelijk en met instemming van de belangrijkste betrokken partijen worden doorgevoerd. Dat stelt hen in staat zich aan de nieuwe structuren en spelregels aan te passen. De Eenheidswet vormde hiermee een breuk. De bezuinigingen en de nieuwe fiscale lasten die met die wet werden opgelegd, waren ingrijpend. Bovendien was het de bedoeling de Belgische Staat van een aantal slepende ziektes te verlossen en de werking van het overheidsapparaat grondig te moderniseren. Daarmee hadden de betrokken belangengroepen het moeilijk. Het verzet tegen de Eenheidswet had echter niet alleen te maken met de inhoud, maar ook met de gebruikte methode. Wegens de moeilijkheden die Gaston Eyskens had om dat programma in de CVP en de christelijke arbeidersbeweging te doen aanvaarden, richtte hij zich over de hoofden van de politieke en sociale leiders tot de bevolking. Bij de concrete uitwerking van de Eenheidswet werd de socialistische partij, de belangrijkste oppositiepartij, niet geconsulteerd. De sociaal-economische overlegorganen werden er evenmin bij betrokken. De Eenheidswet volgde de klassieke parlementaire procedure: de regering werkte het ontwerp uit en legde het voor aan het parlement, dat meerderheid tegen minderheid besliste.

De onbuigzame houding van Gaston Eyskens in het conflict over de Eenheidswet werd vermoedelijk ook geïnspireerd door de wetenschap dat de Eenheidswet nodig was voor de realisatie van een veralgemeende economische en sociale welvaart. Dit was zijn politieke levensideaal, dat hij door omstandigheden niet eerder had kunnen uitvoeren. Na de ontknoping van de Koningskwestie werd hij aan de kant gezet. In 1954 kon hij een regering met de socialisten vormen, maar de CVP verkoos in de oppositie te gaan. Toen hij in 1958 eerste minister werd, moest hij eerst het politieke slagveld dat na de schoolstrijd was achtergelaten, ontmijnen. En toen dat gebeurd was, kwam de dekolonisatie van Kongo onverwacht in een stroomversnelling. Na de onafhankelijkheid van Belgiës kolonie was Gaston Eyskens kennelijk niet meer bereid tot verder uitstel bij de uitvoering van zijn welvaartsprogramma dat het Sleutelplan was. De economische en psychologische omstandigheden waren gunstig. De Europese economische integratie was pas gestart en na de Kongolese crisis mocht worden verwacht dat de publieke opinie begrip zou opbrengen voor de besparingen en de nieuwe fiscale lasten.

Het politieke leidmotief: ‘de verheffing van de volksmens’

Zoals vermeld was de realisatie van de volkswelvaart of, om het met zijn eigen woorden te zeggen, ‘de verheffing van de volksmens’, het politieke leidmotief van Gaston Eyskens. Zijn vertrouwdheid met de economische wetenschap onderbouwde zijn opvattingen over de promotie van de volkswelvaart. Gaston Eyskens was een keynesiaan avant-la-lettre. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij een overtuigd keynesiaan zodra de theorieën van de grote Britse econoom algemeen verspreid waren geworden. Het politieke ideaal van Gaston Eyskens was onmiskenbaar een produkt van de jaren dertig die volledig in het teken stonden van ‘de verovering van de massa’, of ‘het volk’. Vandaar dat het nu ouderwets aandoet. Maar in die moeilijke en bewogen voor- en naoorlogse jaren sprak het tot de verbeelding van de brede lagen van de bevolking.

De jaren dertig was ook de periode van de grote hervormers en van de grote idealen. De jeugd was enthousiast en vol veroveringsdrang. Het mag dan ook niet verwonderen dat Gaston Eyskens, die als student de wereld wilde veranderen, bijna tegelijk in de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse Beweging terechtkwam. Beide bewegingen hadden in die tijd verscheidene raakpunten en versterkten elkaar wederzijds. De taalbarrière was immers ook een sociale barrière.

Gaston Eyskens sprak geen romantische taal zoals veel andere Vlaamsgezinden van zijn

tijd. Integendeel, hij hield de Vlamingen een spiegel voor. Hij verweet hen een gebrek aan cultuur en openheid, maar ook laksheid en onderdanigheid. Hijzelf bewees dat het anders kon. Vanaf zijn jeugd was hij een zelfbewuste Vlaming, die zich niet opsloot in zijn gemeenschap, maar oog had voor wat in de wereld rond hem gebeurde. Als weinig anderen in de Vlaamse Beweging besefte Gaston Eyskens dat de suprematie van de Franstaligen in de Belgische Staat niet zozeer te wijten was aan de voor hen voordelige wetgeving, maar veeleer het resultaat was van de dominantie van hun cultuur én hun economie.

Gaston Eyskens ergerde zich ook aan de verdeeldheid onder de Vlaamsgezinden. Vandaar dat hij in het midden van de jaren dertig een van de gangmakers was van de Vlaamse Concentratie, dat merkwaardige initiatief voor de hergroepering van de christelijke Vlaamsgezinden. Welke rol Gaston Eyskens precies heeft gespeeld bij het tot-stand-komen van het beginselakkoord tussen de Vlaamse vleugel van de katholieke partij en het VNV is ook in deze memoires niet te achterhalen. Maar zijn geloof in één grote Vlaamse en christelijke partijformatie is zeker oprecht geweest. Tussen droom en daad stonden echter veel politieke bezwaren en politiek opportunisme. Toen hij inzag dat de Vlaamse Concentratie een utopie was, zette hij zijn politieke actie verder in de katholieke partij, en later in de Christelijke Volkspartij. Zijn wantrouwen tegenover de Vlaams-nationalisten na het avontuur van de Vlaamse Concentratie zou nooit meer verdwijnen.

Atlanticus, Europeaan en voorstander van de Benelux

Als oprecht democraat en verdediger van de menselijke waardigheid zette Gaston Eyskens zich voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog scherp af tegen het nazisme en het fascisme. De collaboratie met de Duitsers vond hij daarom verwerpelijk en walgelijk. Zijn antitotalitarisme werd na de bevrijding logischerwijze gevolgd door zijn anticommunisme en zijn Atlantisme. De Verenigde Staten beschouwde hij als de beste garant voor de vrijheid en de veiligheid van West-Europa. De eigen identiteit voor Europa en de Benelux-landen die hij mee tot stand wilde brengen, was hiermee niet in tegenspraak. Van in zijn jeugd was Gaston Eyskens een voorstander van internationale samenwerking, vooral tussen de Europese landen. De Europese integratie was in zijn ogen het enige middel voor het tot-stand-brengen van een duurzame vrede in het zo dikwijls door oorlogen verdeelde en geteisterde Europa. De hoge verwachtingen die hij in de Europese samenwerking had, werden echter niet bewaarheid. Het integratieproces verliep veel moeizamer en trager dan hijzelf gedacht had. Bovendien was het in zijn ogen te eenzijdig gericht op economische coöperatie. Hoewel hij sceptisch en ontgoocheld was geworden door de geringe vooruitgang, bleef hij zich inzetten voor de politieke eenmaking van Europa, zoals blijkt uit zijn optreden tijdens de topconferenties van Den Haag in 1969 en van Parijs in 1972.

Wat in de Europese Gemeenschap niet haalbaar of niet mogelijk was, probeerde hij in de Benelux te realiseren. Bovendien zag hij dat verband als een middel om drie kleine landen op het internationale forum meer aanzien en invloed te geven. De neiging en de gewoon te van grootmachten om die landen niet als gelijkwaardige

partners te behandelen, moet voor een politicus als Gaston Eyskens met een sterk gevoel van zelfbewustheid, een bron van frustratie en ergernis geweest zijn.

Flegmatiek, zelfverzekerd en pragmatisch

Gaston Eyskens was een politicus die voornaamheid en waardigheid uitstraalde. Hij combineerde het Britse flegma, de Nederlandse zelfverzekerdheid en het Belgische pragmatisme. Hoewel het niet met zekerheid kan worden gezegd, is het vermoeden toch groot dat

zijn halve Nederlandse afkomst en het noodgedwongen verblijf in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog op de jonge Gaston Eyskens een onuitwisbare stempel gedrukt hebben. Zelf getuigt hij dat de bleke stedeling die hij was in Nederland een 'totaal nieuwe mens' werd. Hij leerde er zeker niet alleen de geheimen van de natuur kennen, maar nam wellicht ook een aantal Nederlandse karaktertrekken en gewoontes over: zelfbewustzijn, zakelijkheid, nuchterheid, welsprekendheid en verzorgd taalgebruik. Even belangrijk, zo niet belangrijker voor de vorming van Gaston Eyskens, waren de studieverblijven aan buitenlandse universiteiten, vooral in de Verenigde Staten. In de Angelsaksische wereld ontdekte hij een levensstijl waaraan het de Vlamingen ontbrak: een sterk ontwikkeld gevoel van eigenwaarde, voornaamheid, zelfbeheersing, discretie. Sprekend in dit verband is zijn getuigenis dat het in de tussenoorlogse periode een groot ideaal was en van voornaamheid getuigde '*British*' te zijn.

Maar Gaston Eyskens was zich ook bewust van de complexiteit van het Belgische politieke systeem. Dat berust op vele tradities, subtiele evenwichten en ingewikkelde machtsaf-spraken die niet genegeerd en slechts zeer geleidelijk veranderd kunnen worden. In dit verband moet de Vlaamse Concentratie, die tegen het Belgische establishment inging, voor Gaston Eyskens een zeer leerrijke ervaring geweest zijn. De mislukking ervan bewees dat een flinke dosis pragmatisme nodig is om in de Belgische politieke context te kunnen overleven. Hij zou die les niet vergeten. Het beste bewijs daarvan is de staatshervorming van 1970. Het was niet alleen omdat hij zijn flamingantische jeugdideaal kon verwezenlijken, dat hij daarbij zoveel geduld en doorzettingsvermogen aan de dag legde. Zeker speelde ook het besef mee dat alleen met veel tactisch inzicht, diplomatie en realiteitszin een fundamentele hervorming van de Belgische Staat haalbaar was.

Principes waren voor Gaston Eyskens geen dogma's. Hij was bereid zijn tegenstrevers tegemoet te komen als hem dat nodig en gerechtvaardigd leek. Een compromis was voor hem waardevol op voorwaarde dat het een doel had en de betrokken partijen er zich voldoende in konden herkennen.

Mens en gemeenschap, volk en staat

Gaston Eyskens was vergroeid met de politiek, maar de politiek heeft hem nooit overwoekerd. Hij had het voordeel geen beroepspoliticus te zijn en steeds te kunnen terugkeren naar de Leuvense universiteit die, zoals hij schrijft, zijn thuishaven was en hem bescherming bood tegen de wisselvalligheden van het politieke leven. Hij had het voordeel te leven in een tijdperk waarin de politici grootse en begeesterende maatschappelijke projecten konden aanbieden: de emancipatie van het Vlaamse volk, de welvaartssamenleving, de hervorming van de Staat, het verenigde Europa. Hij had ook het voordeel te leven in een tijdperk waarin het politieke landschap werd gedomineerd door enkele grote politieke partijen met een volgzame achterban en trouwe kiezers. Hij had ook het voordeel te leven in een tijdperk waarin de politieke leiders zich een grote tactische bewegingsvrijheid konden veroorloven en de media op een afstand konden houden. Hij had ten slotte ook het voordeel te leven in een samenleving met grote instituten en organisaties waarvan het gezag niet in vraag werd gesteld.

Gaston Eyskens wordt algemeen als een van de laatste ‘vaders des Vaderlands’ beschouwd. Reeds tijdens zijn politieke loopbaan werd hij een staatsman genoemd. Hij wou zijn land dienen. Maar hij was geen dienaar van de macht. Politiek vatte hij op als een dienst aan de gemeenschap en aan zijn volk. Die elementen, mens en gemeenschap enerzijds en volk en staat anderzijds, zijn de polen van het spanningsveld waarin de politieke actie van Gaston Eyskens zich steeds gesitueerd heeft.

Manifeste en latente ontwikkelingen

Gaston Eyskens heeft bewust meegewerkt aan een aantal politieke en maatschappelijke hervormingen. In deze memoires legt hij daarvan uitvoerig en niet zonder trots getuigenis af. Of hij zich ook bewust was van een aantal minder manifeste, maar daarom niet minder belangrijke gevolgen van die hervormingen is niet duidelijk. Het Schoolpact bijvoorbeeld maakte niet alleen een einde aan de politieke strijd over het onderwijs. Het heeft ook in belangrijke mate bijgedragen tot de ontwikkeling van een open, pluralistische en moderne samenleving met respect voor de eigenheid van de verschillende levensbeschouwingen. Het had ook belangrijke politieke neveneffecten. De schoolvrede ontdeed de oude levensbeschouwelijke tegenstelling tussen katholieken en vrijzinnigen voor een groot deel van haar conflictdimensie en nam de grendels over de communautaire breuklijn weg. Zij lag daarmee aan de basis van een grondige mutatie van het politieke landschap die zich pas ten volle in de jaren zeventig en tachtig gemanifesteerd heeft. De secularisering van het politieke leven en het politieke pluralisme in de katholieke zuil is mee het gevolg geweest van de klimaatverandering die na het Schoolpact is ontstaan.

Het conflict over de Eenheidswet had niet alleen een sociaal-economische betekenis. De gevolgen ervan waren vooral belangrijk voor de verhouding tussen de gemeenschappen. Het uiteengroeien van Vlaanderen en Wallonië werd erdoor versneld. De Walen waren ervan overtuigd dat de Belgische unitaire structuren de economische vernieuwing van hun gewest in de weg stonden. Dat idee zou de politieke actie van de Waalse socialisten in de jaren zestig en ook later volledig beheersen.

De staatshervorming van 1970 was geen eindpunt in de discussie over de hervorming van de Belgische Staat, zoals Gaston Eyskens wellicht had gehoopt. Integendeel, ze bracht krachten op gang voor een verdere federalisering waarvan niemand het einde kan voorspellen en die twijfel doet rijzen over de overlevingskansen van het Belgische staatsverband. Sedert 1970 verloopt de nationale politieke besluitvorming moeizamer dan ooit tevoren. De grondwetsherziening van 1970 betekende immers niet alleen het einde van de unitaire Staat, zoals Gaston Eyskens zelf verklaarde, maar ook dat van de belangrijkste nationale structuren. Het wegvallen van de nationale politieke machtscentra heeft de besluitvorming veel moeilijker gemaakt. Nogmaals, het is opvallend en merkwaardig dat Gaston Eyskens in deze memoires weinig of geen aandacht heeft voor deze ontwikkelingen.

Onbewogen en afstandelijk, gedreven en kwetsbaar

De memoires van Gaston Eyskens brengen het verhaal van een halve eeuw persoonlijk en collectief politiek leven: zijn politieke loopbaan tegen de achtergrond van 50 jaar Belgische politieke geschiedenis. Ze brengen nieuwe feiten aan over de belangrijke en minder belangrijke politieke vraagstukken waarbij Gaston Eyskens betrokken was. Daarnaast bevatten ze ook interessante visies op en boeiende beschouwingen bij die gebeurtenissen, bijvoorbeeld de eindbeoordeling van de Koningskwestie en de grondwetsherziening van 1970. Het verhaal is ook zeer leerrijk om de wegen van de Belgische politieke besluitvorming te leren kennen: de werking van de regering,

de plaats van het parlement, de rol van de koning, het gewicht van pressiegroepen enzovoort.

Deze memoires beogen de waarheid, maar die heeft, zoals bekend, veel gezichten. Ze geven de visie en de mening van Gaston Eyskens op ontwikkelingen, gebeurtenissen en personen weer. Ze zijn per definitie subjectief Ze zijn bijgevolg ook onvolledig. Er zitten lacunes in over zijn eigen politieke leven. De lezer komt bijvoorbeeld weinig te weten over het aandeel van Gaston Eyskens in de onderhandelingen over het KVV-VNV-akkoord in ver-

band met de Vlaamse Concentratie, over het tot-stand-komen van zijn plan in verband met de Leuvense universiteit, over het compromis in verband met de bijzondere meerderheden voor de uitvoering van bepaalde grondwetsartikelen.

Het verhaal is overwegend zakelijk en van op afstand beschrijvend, maar er zitten ook heel directe passages in. Gaston Eyskens die uiterlijk een onbewogen en afstandelijk man leek, toont zich op die bladzijden niet alleen een strijdlustig en gedreven politicus, maar ook een gevoelig en kwetsbaar man. Hij wil aantonen dat hij het gelijk aan zijn kant had. Anekdotes zijn schaars, blijkbaar vanuit de overweging dat het bijkomstige ondergeschikt is aan het essentiële.

In deze memoires is de politicus Gaston Eyskens aan het woord. De mens Gaston Eyskens treedt vrijwel uitsluitend in de bladzijden over zijn jeugd en zijn laatste levensjaren naar voren. Het privé-leven en het gezin van Gaston Eyskens blijven bijna volledig buiten het blikveld. Blijkbaar waren zij hem te dierbaar om het wel en wee ervan aan de openbaarheid prijs te geven.

Gaston Eyskens liet een omvangrijk archief na: meer dan 300 dozen. Het bestond eigenlijk uit twee delen: een soort kernarchief en een aanvullend archief. Het eerste beschouwde hij blijkbaar als de grondstof voor de definitieve redactie van zijn memoires. Het is chronologisch samengesteld en bevat zeer diverse documenten. Tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog gaat het om beschrijvingen van en commentaren bij zijn politieke en andere publieke activiteiten, aangevuld met teksten en documenten over de algemene politieke, economische, sociale en internationale ontwikkelingen. Vanaf 1944 paste Gaston Eyskens blijkbaar een ander procédé toe. Vanaf dan begint elk jaar met een politieke kalender van de belangrijkste gebeurtenissen. Dan volgt een algemeen jaaroverzicht, vervolgens een persoverzicht, opgesteld aan de hand van de bijzonder uitgebreide verzameling kranteknipsels en dat voorzien is van persoonlijke commentaren, daarna een soort, door hem zelf samengesteld, beknopt verslag van de debatten in Kamer en Senaat, en tenslotte de volgens hem belangrijkste politieke dossiers van dat jaar. De documenten in deze dossiers worden meestal ingeleid door een synthese- of commentaartekst waarin hij de belangrijkste feiten en/of zijn visie over het vraagstuk geeft. Deze teksten zijn niet gedateerd, maar werden vermoedelijk na het einde van zijn politieke loopbaan gemaakt. De meeste van die teksten werden waarschijnlijk opgesteld in de periode 1975-1981, een beperkt aantal daarna en de laatste in 1985. Daarnaast vindt men in de dossiers nota's van hemzelf die op het ogenblik van de gebeurtenissen of kort daarna werden opgemaakt, notulen of aantekeningen van vergaderingen en gesprekken, belangrijke briefwisseling, officiële documenten. In de dossiers wordt geregeld ook verwezen naar de rest van het archief, dat hoofdzakelijk bestaat uit een zeer uitgebreide verzameling documenten, nota's, briefwisseling en persknipsels.

De opdracht bestond erin overeenkomstig de wilsbeschikking van Gaston Eyskens de teksten, dossiers en documenten uit zijn archief te verwerken tot een synthese om als memoires te publiceren. Vandaar dat het boek in de ik-vorm is geschreven. De leidraad bij de samenstelling en de redactie van deze memoires was het kernarchief. De structuur en de inhoud van het verhaal werden daardoor bepaald. Er werd geopteerd voor een chronologisch-thematische opbouw. Zo werden de economische crisis in de jaren dertig, de evolutie van de Vlaamse Beweging in die periode, het ontstaan van de Koningskwestie, de dekolonisatie van Kongo en de

grondwetsherziening van 1970 in afzonderlijke hoofdstukken beschreven wegens de omvang en de complexiteit ervan. De selectie van de weergegeven feiten en gebeurtenissen gebeurde aan de hand van de vermelde synthese- of commentaarteksten. Die gebeurtenissen en feiten werden opgenomen waarbij Gaston Eyskens blijkens zijn teksten rechtstreeks of onrechtstreeks betrokken was, waarover in zijn notities per-

soonlijk commentaar werd teruggevonden of waarvan hij, gezien de aandacht die in zijn teksten eraan wordt besteed, vond dat zij belangrijk waren voor de politieke ontwikkeling. Naast het samenstellen van het politieke levensverhaal van Gaston Eyskens bestond het grootste deel van het redactiewerk enerzijds in het structureren en stilistisch bewerken van de teksten, waarvan de meeste door hem gedicteerd werden, en anderzijds in het vervolledigen van de synthese- of commentaarteksten aan de hand van de beschikbare nota's, briefwisseling en documenten. Dikwijls was het nodig feiten en gebeurtenissen nader toe te lichten om de leesbaarheid en bevattelijkheid van het verhaal te bevorderen. Hiervoor werd gebruik gemaakt van de documentatie in Gaston Eyskens' archief of, bij gebrek daaraan, op basis van referentiewerken zoals Theo Luykx' *Politieke geschiedenis van België* en diens *Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen*, en van algemeen bronnenmateriaal. Wanneer een uitvoerige passage in deze memoires op deze externe bronnen steunt, is ze met een asterisk aangeduid.

Er rest mij nog de aangename taak een aantal personen en instanties te danken voor hun zeer gewaardeerde bijdrage aan de realisatie van deze memoires. Ik wens in de eerste plaats mijn waardering uit te spreken voor de leden van het redactiecomité dat de samenstelling van deze memoires begeleid heeft: Prof. Dr. Mark Eyskens, Prof Dr. Mark Van den Wijngaert, Gustaaf Durant, Godfried Lannoo, Luc Martens en Lieven Sercu. Voor hun opmerkingen, adviezen en aanmoedigingen wens ik hen uitdrukkelijk en oprecht te danken.

Mijn dank gaat in de tweede plaats naar het Instituut voor Politieke Vorming (IPOVO) dat mij ruime faciliteiten gaf voor het werk aan deze memoires. Zonder de logistieke en financiële ondersteuning van het IPOVO zou de uitgave van deze memoires niet mogelijk zijn geweest.

Dr. Marc Therry, archivaris bij het Algemeen Rijksarchief te Brussel, was een behulpzame en uitstekende gids bij de consultatie van dat gedeelte van het archief van Gaston Eyskens dat daar gedeponeerd is.

Een hartelijk dankwoord ben ik verschuldigd aan Jozef De Cuyper en Hannelore Devlieger, die mij in voor hen moeilijke omstandigheden bij de redactie terzijde stonden en gezorgd hebben dat ik taalkundig op het rechte pad bleef.

De directie en het personeel van de uitgeverij Lannoo ben ik erkentelijk voor de verzorgde en vakkundige uitgave van deze memoires en de assistentie bij het nalezen van de drukproeven en het samenstellen van het personenregister.

In de eindfase was de praktische hulp die Marie-Christine Smits en Liesbeth Jordens mij geboden hebben bijzonder welkom. Ten slotte vermeld ik graag mijn ouders aan wie ik zoveel te danken heb en aan wie ik dit werk opdraag.

Bijlage
Lijst van de Belgische Regeringen 1918-1973

EERSTE MINISTER	SAMENSTELLING	DATUM BENOEMING	DATUM ONTSLAG
Delacroix I	katholieken-socialisten-liberalen	21-11-1918	17-11-1919
Delacroix II	katholieken-socialisten-liberalen	2-12-1919	3-11-1920
Carton de Wiart	katholieken-socialisten-liberalen	20-11-1920	20-11-1921
Theunis I	katholieken-liberalen	16-12-1921	5-4-1925
Van de Vyvere	katholieken	13-5-1925	22-5-1925
Poullet-Vandervelde	katholieken-socialisten	17-6-1925	8-5-1926
Jaspar I	katholieken-socialisten-liberalen	20-5-1926	21-11-1927
Jaspar II	katholieken-liberalen	22-11-1927	21-5-1931
Renkin	katholieken-liberalen	5-6-1931	18-10-1932
de Broqueville	katholieken-liberalen	22-10-1932	13-11-1934
Theunis II	katholieken-liberalen	20-11-1934	19-3-1935
Van Zeeland I	katholieken-socialisten-liberalen	25-3-1935	26-5-1936
Van Zeeland II	katholieken-socialisten-liberalen	13-6-1936	25-10-1937
Janson	katholieken-socialisten-liberalen	23-11-1937	13-5-1938
Spaak I	katholieken-socialisten-liberalen	15-5-1938	9-2-1939
Pierlot I	katholieken-socialisten	21-2-1939	27-2-1939
Pierlot II	katholieken-liberalen	18-4-1939	3-9-1939
Pierlot III	katholieken-socialisten-liberalen	3-9-1939	10-5-1940
Pierlot IV	katholieken-socialisten-liberalen	1940	1944
Pierlot V	katholieken-socialisten-liberalen-communisten	27-9-1944	7-2-1945
Van Acker I	katholieken-socialisten-liberalen-communisten	12-2-1945	2-8-1945
Van Acker II	socialisten-liberalen-communisten-udb	2-8-1945	9-1-1946
Spaak II	socialisten	13-3-1946	19-3-1946
Van Acker III	socialisten-liberalen-communisten	31-3-1946	10-7-1946
Huysmans	socialisten-liberalen-communisten	3-8-1946	12-3-1947
Spaak III	bsp-cvp	20-3-1947	27-6-1949
Eyskens I	cvp-liberalen	11-8-1949	6-6-1950
Duvieusart	cvp	8-6-1950	11-8-1950
Pholien	cvp	16-8-1950	9-1-1952
Van Houtte	cvp	15-1-1952	12-4-1954

Van Acker IV	bsp-liberalen	22-4-1954	2-6-1958
Eyskens II	cvp	23-6-1958	6-11-1958
Eyskens III	cvp-liberalen	6-11-1958	27-3-1961
Lefèvre	cvp-bsp	25-4-1961	24-5-1965
Harmel	cvp-bsp	27-7-1965	11-2-1966
Vanden Boeynants	cvp-pvv	19-3-1966	7-2-1968
Eyskens IV	cvp/psc-bsp	17-6-1968	8-11-1971
Eyskens V	cvp/psc-bsp	21-1-1972	22-11-1972
Leburton	bsp-cvp-psc-pvv	26-1-1973	19-1-1974

Personenregister

A

Ackley Gardner, 696
Adam Ernest, 676
Adenauer Konrad, 378, 466, 467, 666, 670, 897,957
Adoula Cyrille, 664, 762
Agnew Spiro, 750
Albert I (koning), 22, 24, 57, 102, 182, 285, 287, 292, 258, 305, 331, 353, 356, 574, 633, 636
Albert (prins van Luik), 333, 336, 370, 482-484, 738, 748, 762
Aldrich Winthrop W., 239, 590
Alexander (prins), 284, 298, 332, 620
Allard Olivier, 902
Anciaux Vic, 809
Andreotti Giulio, 898
Anseele Edward, 45, 204, 320, 322, 387, 394, 676, 725, 757, 769, 785, 877, 884, 922, 937
Ansiaux Hubert, 238, 266, 481, 679, 691, 757, 759-780, 956
Apostel Leo, 634
Armstrong, 134
Aronstein Georges, 29
Arts Henri, 271
Astrid (koningin), 331
Atat¨rk, 775, 776
Athar Ikbal, 568, 569
Attlee Clement, 941

B

Babylon Mik, 836
Bach, 970
Baelde Paul, 58
Baels Henri, 160, 173, 287
Baels Liliane, 160
Baels Walter, 170, 331
Baels (mevrouw), 331
Baers Maria, 190, 243
Baert Frans, 809, 835
Baert Remi, 670, 781
Bagage, 303
Balthazar August, 110, 111
Bara Jules, 398
Barbeaux Victor, 477

Barre Raymond, 784
Basyn Jacques, 113, 188
Baudelaire Charles, 22
Baudhuin Fernand, 48, 268, 473, 480, 905, 906
Baur Frank, 199, 276
Bayar Celâl, 776
Beatrix (prinses van Nederland), 620
Beaudrillart, 116
Bech Joseph, 338, 378, 888
Beckhart B.H., 240
Beeckman Paul, 72-74, 85, 114
Beethoven, 970
Behogne Oscar, 31, 92, 153, 173, 259, 290, 336, 337, 339, 343, 358, 462, 599, 623, 670
Bekaert Herman, 199
Bekaert Léon, 66, 132, 223, 403, 404, 435, 501, 628
Bekaert (procureur-generaal), 372
Benelli, 752
Berard Jean, 970
Berryer Joseph, 282, 283, 337, 338, 340, 347
Bertrand Fred, 468, 469, 495, 598, 599, 604, 648, 676, 695, 716, 729, 884
Beveridge William H., 137
Beyer J.W., 955
Biesheuvel Barend Willem, 937
Blaise Gaston, 119, 270, 276, 303, 379
Blanckaert Karel, 887
Blancquaert Edgard, 275, 313
Boey Ferdinand, 450
Bohy Georges, 332, 448, 449, 465, 484, 560, 621, 622, 626, 632, 639, 660
Bolikango Jean, 572
Bomans J., 522
Bomboko Justin, 574, 582
Bonnel Roger, 757
Boon Jan, 37, 158, 200, 254
Boon (professor), 111
Borginon Hendrik 50, 60, 77, 79, 85, 95, 114, 487, 724

Borms August, 58, 153, 179, 191
Borremans Jean, 206, 213
Bossaert Oscar, 387
Botson, 167
Bouckaert J., 669
Boudewijn (prins), 171, 223, 241, 252, 277, 286, 292-296, 298, 299, 305, 308, 310, 312-313, 319-322, 327, 333, 336, 338-340, 344-346, 353, 357, 361, 362, 650
Boudewijn (koning), 368-372, 382-384, 405, 409, 412, 425, 433-436, 438-440, 449, 481, 483, 485, 491, 520, 525, 530, 531, 533, 537, 540-544, 550, 552, 553, 554, 557, 560, 561, 570, 571, 573-576, 583, 589, 593, 594, 597-601, 603, 619, 626, 628-630, 632-634, 637, 647, 649, 650, 689-691, 701, 702, 721-724, 735, 739, 740, 746, 749-751, 762, 769, 774, 775, 777, 789, 790, 875-877, 931, 933, 934, 938, 940, 941, 960, 961, 970
Bouwens Edgard, 834, 835
Bouweraerts Albert, 72, 83, 112
Bovesse François, 54
Bracops Joseph, 453
Bradford, 274
Brandt Willy, 766, 781, 782, 785, 893, 898
Brans Jan, 111
Brasseur Maurice, 358, 367, 369, 602, 648
Bratteli Trygve, 888, 897
Breisdorff Ch., 593, 594
Breyne Antoon, 510, 635, 645, 726, 727
Breyne Gust, 725, 884
Briand Aristide, 30
Brissenden P.F., 240
Broeckx, 278
Brosio Manlio, 749, 867
Brouhon Hervé, 676, 689, 850, 913
Brown Courtney C., 696
Brugère, 188
Brunet Emile, 88, 104
Bruynoghe Richard, 126
Brys, 92, 112
Buisseret Auguste, 191, 198-200, 259, 267, 278, 288, 304, 323, 331, 336, 387, 392, 433, 516, 519
Buset Max, 138, 171, 178, 185, 187, 194, 196, 198, 202-206, 214, 216, 218, 220, 224, 225, 228, 241-245, 257, 261, 262, 268-270, 277, 280, 283, 286, 302-304, 320, 322, 329, 332, 335, 337, 339, 341, 346, 362, 372, 374, 382, 384, 385, 389, 396, 412, 418, 419, 434, 436-439, 444-447, 450-453, 458, 490, 499, 522, 651, 652, 780, 966
Busieau Marcel, 454, 509, 648, 667

C

Calewaert Willy, 831, 888
Califice Alfred, 686, 884
Callewaert Julius (pater), 487
Camps Hugo, 876
Camu Louis, 53, 89, 104
Cao Diogo, 900
Capelle Robert, 103, 159, 161, 163, 195, 282
Cappuyns Hendrik, 694
Cappuyns Leo, 694
Cardijn Jozef 122, 490
Cardyn Jules, 199, 271, 272
Carnoy Albert, 58, 61
Carton de Tournai Henri, 145
Carton de Wiart Henry, 33, 59, 75, 95, 104, 112, 128, 138, 142-144, 155, 163, 169, 171, 172, 174, 177, 182, 185, 189, 197, 203, 259, 276, 280, 286-289, 301, 304-307, 313, 315, 327, 328, 339, 342, 355, 358, 373, 651, 797
Carton de Wiart Hubert, 287
Casaroli, 752
Cassel Gustav, 30
Catteau Robert, 145
Ceausescu Nicolae, 730, 731
Chaban-Delmas Jacques, 893, 894
Chabert Jos, 922, 923, 928, 931
Charels Leo, 375
Charpentier Eugène, 633
Charue, 777, 778
Chassé David Hendrik, 19
Chroesjtsjov, 416, 419, 589, 666
Churchill Winston, 110, 123, 161, 200, 208-210, 941
Ciselet Claude, 809
Claes Ernest, 59
Claes Jef, 711, 816
Claes Lode, 833
Claes Valerius (pater), 30, 57
Claes Willy, 734, 877, 884, 922, 938, 941
Claus Hugo, 949
Clerckx Paul, 243
Clerdent Pierre, 630
Close Edouard, 884
Coart-Fresart Paul, 111, 247

Cockerill John, 264
Colens (priester), 33
Colin Paul, 119
Collard Léo, 106, 242, 374, 387, 392-394, 396-402, 406, 408, 410, 412-414, 450, 451, 453, 460, 468, 469, 499, 508, 510, 512, 545, 548, 549, 550, 553-555, 578-579, 596, 602, 616, 620, 622, 626, 628, 631-634, 647, 659, 670, 675, 676, 681, 682, 686, 692, 694, 695, 721-724, 738, 739, 743, 744, 780, 792, 793, 801, 802, 807, 809, 812, 825, 835, 851, 860, 869, 952
Colle A., 501
Colle Armand, 628
Colleaux Léon, 306
Collin Fernand, 89, 108, 118, 119, 200, 276, 303
Cool August, 33, 74, 277, 315, 393, 403, 409, 501, 620, 621, 623, 625, 628, 633, 716, 772, 939
Cools André, 657, 683, 686, 724, 725, 734, 737, 739, 740, 756, 757, 759, 760, 768, 769, 775, 778-780, 785, 786, 801, 809, 813, 817, 825, 826, 836, 843, 862-865, 867, 869, 877, 883, 901, 905, 908, 909, 914, 916, 921-922, 927, 928, 930, 936-938, 941
Cooremans Louis, 484
Coppé Albert, 233, 337, 342, 358, 359, 365, 369, 379, 955
Coppée Germaine, 809
Cornelis Hendrik, 523, 527, 529-532, 534, 535-539, 546, 549, 556, 562, 563, 569, 571, 573-575
Cornet Clotaire, 498, 603
Cornet de Ways-Ruart Louis, 161
Cornil Léon, 161
Coudenhove-Kalergi Richard, 28
Coulonvaux Emile, 289, 300, 303, 304, 307, 308, 320, 410, 411, 422, 490
Couperus Louis, 22
Couve de Murville Maurice, 564, 585
Craen Gaston, 768
Cruysberghs Karel, 106, 110
Cudell Guy, 850
Custers Jozef(Jos), 252, 648, 659, 809, 824, 831

D

Dabin Jean, 111
Daels Frans, 60, 116, 117, 199, 487
Daels Paul, 837, 838
Daem, 452, 455, 456, 460
d'Alcantara Adhémar, 676, 695, 721
d'Anethan Roland, 775
d' Aspremont Lynden Charles, 95, 160, 173, 191, 278, 282, 405, 599

d' Aspremont Lynden Harold, 537-541, 545, 583, 599, 602, 654
Davignon Etienne, 746, 781, 894, 896, 956
Davignon Jacques, 157
De Backer Thomas, 76
De Baeck Carlos, 809
De Bauw Anatole, 425
De Becker Raymond, 159, 195
Debeuckelaere Adiel, 235
De Bodt, 373, 374
De Boodt August, 358, 369
Debré Michel, 893
de Broqueville Charles, 34, 182
de Brouckère Louis, 128
De Bruyne Edgar, 75, 77, 78, 86, 112, 141, 142, 163, 170, 190, 383, 409, 410
De Bruyne Hector, 951
Debunne August, 189
De Clerck Albert, 648, 676
Declercq Guido, 472
De Clercq Jean, 132
De Clercq Staf, 50, 60, 76, 79-80, 84, 95, 111, 115, 116, 159
De Clercq Willy, 496, 498, 599, 682, 695, 710, 734, 753, 754, 809, 845, 849, 869, 886, 887, 936, 966
Decoster Joris, 122
de Dorlodot René, 104, 263
de Foy Robert, 270
de Gasperi Alcide, 249, 378
de Gaulle Charles, 110, 188, 517, 601, 666, 697, 727, 734, 746, 751, 752, 760, 761, 763, 957
De Greef Etiene, 358
Degrelle Léon, 49, 50, 54, 78, 80, 84, 88, 90, 95, 116, 129, 169, 199, 354, 394, 761
De Groote Paul, 205, 404, 429
de Grunne, 281, 282
De Gryse Albert, 374, 599
Dehousse Fernand, 191, 676, 678, 739, 780, 809, 813, 861, 864, 865, 867, 881, 884, 956
Dejace Théodore, 371, 621

Dejardin Georges, 738, 739, 911
De Jong Petrus, 748, 751, 782
De Keuleneir Amédée, 406
De Kinder François, 162, 190
Delacroix Gaëtan, 167
Delacroix Léon, 182, 357, 640
De Laet, 19
de Lamartine Alphonse, 22
Delattre Achille, 90, 96, 244
de Launoit Paul, 119, 276, 303, 315, 348, 628
de la Vallée Poussin, Etienne, 25
de Laveleye Victor, 54, 132, 651
Delbouille Maurice, 667
Deletré G., 922
Delfosse Antoine, 95, 110, 173
Delmarcelle Robert, 342
Delmotte Fernand, 725, 736, 792
Delmotte Léon, 884
de Looze Roger, 436, 469, 599
Delourme Alfred, 927
Delport Hendrik, 394, 530
Delruelle Gérard, 809, 812
Delvaux Louis, 112, 141, 142, 163, 170, 278
Delwaide Leo, 77, 89, 159, 251, 956
De Man Hendrik, 40, 41, 47, 49, 51, 53, 87, 89, 95, 98, 104, 115, 159, 163, 282, 651
De Man Robert, 74, 95, 221, 313
Demany Fernand, 129, 200, 201, 272
Dementock, 262, 263
de Mérode Amaury, 334
de Merode Werner, 160
de Merode (dochter), 160
Demets Fernand, 132
De Mey Carlo, 252
De Meyer, 111
Demirel S¨leyman, 776
De Mont Paul, 78, 84
de Mora y Aragon Fabiola (koningin), 600
De Muelder, 94
de Musset Alfred, 22
De Muynck Gust, 254
Demuyter Albert, 745
Demuyter Ernest, 449, 499, 507, 563, 564, 603, 837
Denis Henri, 103
Denis Maurice, 780, 884
De Paepe Placide, 449, 476, 695, 725, 806, 884
De Petter Gilberte, 25

De Pillecyn Filip, 83
De Posch, 750
Dequae Dries, 219, 248, 276, 328, 339, 342, 343, 358, 392, 393, 440, 452, 461, 518, 530, 537, 538, 542, 600, 624, 639, 647, 648, 654, 655, 677, 679-683, 685, 780, 939
De Raedemaecker F., 235
Derbaix Charles, 347
Derbaix Leopold, 599, 604
Dereau Louis, 501, 933
De Riemaecker Marguerite, 276, 598, 676, 695
De Ridder Fredericq, 575
De Ridder Hugo, 887
De Ruyter, 277
De Saeger Jos, 476, 477, 506, 603, 661, 676, 692, 693, 695, 716, 725, 767-770, 773, 785, 815, 817, 831, 877, 884, 921, 927, 929, 933, 934, 937
De San, 685
Descampe Jules, 225, 276
Descamps A., 715-716
Descamps Pierre, 756, 808-810, 812, 822, 823, 840, 844, 845, 847, 849, 850, 863, 864, 866-869, 871, 875, 876, 886, 911, 913, 916
De Schryver August, 47, 85, 86, 88, 95, 99, 101, 102, 110, 111, 127, 128, 130, 137, 177, 184, 186, 194-197, 202, 203, 204, 218, 225, 243, 253, 257, 262, 283, 290, 303, 306, 331, 338-340, 347-350, 357, 359, 364, 367, 382, 383, 384, 398, 404-407, 414, 420, 433-436, 440, 446, 451, 491, 496, 519, 521, 537, 538, 540, 542-548, 550-561, 563-566, 570-574, 576, 578-581, 593, 595-597, 599, 600, 632, 650, 652, 675-677, 930, 956
Deschuyffeleer Jef, 122, 251, 348, 359, 383, 384, 393, 407, 411, 436, 451, 490, 495, 941
De Smaele Albert, 118, 186-188, 203, 205, 396
De Smedt Emiel Jozef, 455, 460, 711, 777
De Smet Pierre, 90, 132, 450, 509, 654
De Smet Pierre (mevrouw), 123
De Somer Piet, 653, 711, 939, 941, 959
De Spot, 304
De Staercke André, 161, 194, 195, 306, 309, 310, 314-319, 322-324, 330, 359, 649, 732, 956
De Staercke Roger, 621, 628
Destenay Maurice, 346, 410, 436-439, 446, 453, 458, 461, 462, 465, 638

de Stexhe Paul, 676, 804, 809, 813
Destrée Jules, 398, 633, 640
De Strycker Cecile, 757
De Taeye Alfred, 228, 328, 339, 342, 358
de Thier Jacques, 238
Devaux Paul, 798
Devèze Albert, 95, 169, 172, 196, 203, 205, 257, 259, 268, 277, 286, 288-290, 294, 295, 300-303, 306-310, 314, 315, 319, 323-326, 357, 370, 419, 421, 461, 651
Devillez G., 630
De Visscher Paul, 711, 837
De Vleeschauwer Albert, 32, 70, 80, 86, 90, 94, 102, 105, 107, 110, 112, 127, 129, 169, 170, 172, 173, 185, 220, 222, 223, 251, 257, 259, 262, 268, 277, 280, 288, 290, 291, 293, 298, 299, 301, 303, 304, 308, 314, 327, 332, 333, 336, 339, 340, 342, 344, 348, 349, 350, 358, 375, 380, 381, 392, 393, 440, 462, 471, 511, 518, 523, 524, 537, 538, 540, 545, 550, 561, 573, 606-609
De Voghel Franz, 152, 174, 184, 203, 205, 238, 268, 426, 547, 628, 629, 630-633, 694, 757
De Weert Frans, 809
Dewey Thomas E., 238, 239
Dewez, 24
De Winde Emmanuel, 184
De Winter August, 695, 809
De Winter Emiel, 251, 628, 712
De Wit (priester), 31, 32
De Wit, 122
De Witte Karel, 711, 769
D'Haeseleer Louis, 450, 499
Dhoore Luc, 929
di Cavour Camillo Benso, 146
Dierckx Octave, 89, 245, 257, 259, 289, 294, 302-304, 306, 308, 334, 357
Dieudonné André, 815
Dillemans Roger, 663
Dirckx Eugeen, 487
Dispy Raymond, 129
Dondeyne Albert, 79, 80, 112
Dosfel Lodewijk, 27, 112
Dosfel (weduwe), 153,
Doucy Arthur, 537, 538
Douglas-Home Alec, 892
Draye Henri, 126
Drumeaux Marc, 809
Drummond Eric, 30
Dubcek Alexander, 730
Dubois Abel, 725, 884, 937
Dubuisson Marcel, 434, 594, 600

du Bus de Warnaffe Charles, 24, 46, 47, 70, 71, 88, 141, 142, 154, 163, 164, 166-168, 170, 174, 175, 177, 178, 189, 278, 283, 367, 374, 375, 406, 407, 444, 561, 670, 756
Dufranne Julien, 348, 435-437
Dumon Amaat, 62
Dumon Emile, 153
Dumonceau Yves, 369
Dumont G.H., 854
Dupong Pierre, 239
Dupont Jozef, 419, 420
Dupriez Léon, 53, 87, 473, 715
Durieux Jean, 645
du Roy de Blicqy, 292
d'Ursel Louis, 170, 173
Duvieusart Jean, 191, 198, 200, 203, 204, 206, 244, 254, 259, 268, 273, 288, 290, 305, 320, 323, 324, 328, 329, 331-343, 345-347, 350, 354, 357, 358, 360, 367-369, 379, 394, 399, 486, 504, 537, 538, 541, 718, 809, 837
Dyckmans (professor), 234

E

Eban Abba, 699
Eisenhower Dwight D., 163, 418, 426, 745, 750
Elaut Leo, 112, 903
Elias Hendrik, 60, 72, 77, 79, 85, 95, 116, 153, 373, 447, 487
Elisabeth (koningin van Engeland), 167, 281, 298, 573
Empain, 34
Erhard, 670
Estienne Paul, 276
Evalenko René, 648, 739
Eyskens Antonius Frans, 19
Eyskens Erik, 26, 101, 235, 620, 697, 724, 928, 940
Eyskens Felix, 19
Eyskens Mark, 26, 101, 235, 482, 492, 696, 724, 767, 940

F

Fabiola (koningin), 619, 626, 652, 774, 775, 777, 960
Fayat Hendrik, 199, 608, 648, 676, 718, 725,

867, 884, 955
Fernandel, 238
Ferrari-Aggradi M., 784
Fiévet Gustave, 283
Figl Leopold, 491
Fimmers Antoon, 276
Finet Paul, 315, 429, 470
Flam Leopold, 634
Fleischman T., 254
Forgeur A.E., 520
Forni, 383
Forthomme Pierre, 313
Franck Louis, 58, 88
Franco, 54, 93, 625
François Frédéric, 694
François Jef 116
Francqui Emile, 34, 35, 46, 54, 158
Fredericq Louis, 103, 166, 167, 170, 173, 178, 195, 281, 282
Frère Maurice, 108, 113, 234, 238-240, 266, 268, 269

G

Gailly Arthur, 630, 632
Galopin Alexandre, 87, 118-119, 200, 201
Ganshof van der Meersch Walter, 119, 154, 166, 200, 530, 542, 569-572, 579-581, 594, 597
Gardiner, 238
Geens Gaston, 472
Gelders Frans, 718, 809
Geldof Julien, 446, 507
Genot André, 616, 621
George VI, 370, 371
Gérard Jo, 234, 359
Gérard Max-Leo, 47, 49, 118, 119, 200, 287, 292, 308, 310, 356
Gerbehaye-Lehouck Simonne, 489
Gerlo Aloïs, 634
Gevaert Lieven, 60, 66
Gezelle Guido, 22
Ghandi Indira, 872
Ghandy Jehangir Jivaji, 696
Gheysen, 539, 582
Gijsen Marnix, 24
Gillet P., 628

Gillon Robert, 103, 127, 162, 164, 166, 206, 277, 282, 289, 290, 297-299, 303, 306, 307, 333, 334, 351, 410, 450, 490, 523, 628
Gilson Arthur, 276, 405, 412-414, 440, 448-450, 462, 482, 495, 497, 522-524, 530, 536, 549, 558, 570, 577-581, 585, 595, 648-649, 659, 660, 662, 664, 665, 675, 677
Giscard d'Estaing Valéry, 784, 893
Gits Carlos, 132
Gizenga Antoine, 551, 552, 587
Glineur Henri, 345
Glinne Ernest, 657, 678, 683, 686
Glorieux François, 970
Godding Robert, 145
Goerion Ben, 959
Goethe Wolfgang, 22
Goffin Antoine, 336
Gomulka Wladislaw, 417
Goor Marc, 346
Goris Jan-Albert, 24, 34
Grandi Dino, 30
Grauls Jan, 333, 453, 629, 630, 741, 752, 775, 781, 869, 922
Grégoire Marcel, 113, 412, 594, 597, 802, 837
Grootaers Lodewijk, 62
Grootjans Frans, 498, 499, 695, 869
Gruyters Jan, 75, 86
Gutt Camille, 34, 46, 95, 107, 110, 117, 118, 128, 135-137, 142-145, 147-149, 151, 184, 200, 217, 239, 252, 268, 269, 281-283, 306, 334, 356, 364, 560, 628, 837
Gylsen Henry, 63

H

Haile Selassie, 491
Hallstein Walter, 888
Hammarskjöld Dag, 581, 583-88, 665
Hanin Charles, 725, 767, 769, 877, 884, 909, 922, 930
Hannotte Léon, 809, 851
Hanquet Joseph, 190
Happart José, 886
Harmegnies Lucien, 686, 700, 724, 725, 860, 861, 868, 884
Harmel Pierre, 213, 219, 220, 283-285, 317, 320, 328, 337, 339, 343, 358, 368, 383-385, 388, 389, 392, 393, 396-398, 404, 406, 409-411, 438, 440, 452, 453, 462, 463, 481, 487, 497, 505, 507, 523, 530, 540, 542, 559, 566, 573, 599, 624, 625, 629-632, 639, 647, 654, 657, 667, 676-678, 681-683, 686-689, 693-698, 725, 730-732, 743, 746, 748, 751, 761,

766, 776, 781, 817, 818, 828, 829, 841, 883, 891-893, 896, 897, 901, 914, 927, 936, 942, 955, 957, 961, 965, 970
Harriman Averell, 238
Harroy J.-P., 537, 538
Hayoit de Termicourt Raoul, 292, 357
Heath Edward, 782, 888-892, 895, 898
Heenen, 313
Héger Charles, 347, 358, 405, 440, 452, 461, 607, 648, 676, 695, 725, 884
Henrion Robert, 695
Herbert Tony, 99, 132, 159, 183
Herbiet Paul, 346, 383, 436, 451, 804, 809
Hermans Fernand, 673
Hermans Ward, 95, 153
Heuse Henri, 188
Heyman Hendrik, 33, 66, 74, 92, 112, 203, 278
Heymans Corneel, 24
Heymans Paul, 89, 161
Hirohito, 872
Hirsch Etienne, 888
Hitler Adolf, 40, 97, 105, 113, 123, 125, 126, 160, 166, 170, 173, 178, 189, 222, 466, 490, 895
Hoffman Paul G., 238
Holtrop Marius Wilhelm, 239
Hoste Julius (junior), 89, 298, 299, 308, 320, 323, 332
Houben Robert, 33, 34, 161, 384, 410, 411, 435, 440, 441, 453, 461, 598, 605, 606, 621, 630, 635, 637, 647, 651, 667, 669, 692, 693, 701, 702, 706, 710, 716, 722, 723, 745, 792, 801, 809, 812, 825, 827, 828, 834, 853, 862, 863, 866, 868-870, 872, 875, 877, 881, 882, 911, 912, 916-918, 922, 923, 933
Hougardy Norbert, 537, 538, 809, 901
Housiaux Albert, 616
Housiaux Georges, 519, 524, 552, 555, 629, 739, 809, 853, 866
Hoyaux Gaston, 200
Hoyois Giovanni, 92
Huisman Jacques, 837
Hulpiau Raf, 121, 599, 600, 603, 695, 711, 809, 825-827, 831, 928, 931
Humblet Paul, 276
Humphrey Hubert, 745, 746
Hupperts Albert, 752
Hurez Léon, 657, 877, 884, 922
Huysmans Camille, 58, 95, 158, 189, 191-192, 205, 213, 214, 221, 228, 280, 286, 370, 393, 396-399, 419, 420, 445, 446, 448, 450, 460, 573, 670
Hymans Paul, 30, 47, 95

I

Ileo Joseph, 586
Ingenbleek Jules, 34, 356

J

Jacquemotte Joseph, 50
Jadot Jean, 569
Jamar Jean, 161
Jaminet Maurice, 276, 670
Janne Henri, 629, 630, 632, 633, 669
Janson Paul-Emile, 88-91, 95, 158, 182
Janssen Albert-Edouard, 29, 30, 35, 54, 106, 142, 143, 246, 291, 303, 304, 369, 375, 385, 389, 395, 451, 628, 654, 715, 966
Janssen Georges, 88
Janssens Charles, 165, 275, 279, 444, 449, 451, 453, 462, 494, 507, 529, 538, 539, 569, 578, 579, 591, 670
Jaspar Henri, 38, 48, 182, 601
Jaspar Marcel-Henri, 32, 46, 88, 93, 105, 563
Jeunehomme Emile, 845
Johannes XXIII, 483
Johnson Lyndon B., 746, 750
Jonas Franz, 491, 773
Jörgensson Anker, 898
Joris Louis, 52, 308
Jorissen Wim, 809, 833, 834, 839
Josephine-Charlotte (prinses), 290
Josz Claude, 647
Jourdain Paul, 351
Juan Carlos, 620, 738
Juliana (koningin van Nederland), 620, 735

K

Kadar Janos, 417
Kalonji Albert, 551, 552, 575
Kanza Daniël, 528
Karel (prins), 127, 128, 162, 164, 167, 168, 176, 179, 194, 202, 214, 223, 228, 243, 244, 249, 255, 256, 262, 264, 265, 281, 289, 294, 300, 302, 303, 307, 309, 310, 312, 314-319, 322-328, 330, 331-335, 620, 902, 903
Kasavubu Joseph, 520, 528, 551, 552, 556, 557,

563, 566, 572, 573-577, 579-581, 586, 587, 589, 597, 665
Kashamura, 583
Katzir Efraim (Katchalski), 699
Kennedy John F., 746
Restens Emiel, 122
Keynes John M., 941
Kiebooms Louis, 200, 276, 283
Kiesinger Kurt Georg, 732
Kirk Alan, 210, 238
Kirk Grayson, 696
Kissinger Henry A., 746, 749
Kloos Willem, 22
Kluyskens Albert, 170, 277
Knight Frank H., 24
Knight Ridgway B., 732, 736, 748
König Franz, 491
Kors J.B., 29
Kosygin A., 730
Krag Jens Otto, 888
Kreglinger Richard, 58
Kreisky, 889, 890
Kronacker Paul, 205, 439, 468, 469, 484, 498, 499, 507, 512, 531, 573, 596, 608, 609, 622, 623, 626, 639, 670
Kuypers Herman, 31
Kuypers Julien, 412

L

Ladeuze Paulin, 25, 31-33, 70, 80, 94, 99, 105
Lafontaine Georges, 530
Lagae Léonce, 375
Lagasse André, 809, 837
Lahaut Julien, 120, 169, 171, 189, 345, 346
Lahaye Hilaire, 199, 275, 300, 330, 333, 444-447, 449, 450, 465, 561, 564, 565
Lalmand Edgard, 143
Lamalle Désiré, 243, 633
Lambert Julien, 938, 939
Lamiroy, 80
Lamizana Sangoule, 872
Larock Victor, 162, 197, 241, 275, 280, 283, 380, 387, 420, 434, 440, 470, 484, 503, 513, 529, 531, 555, 622, 626, 639, 648, 653, 654, 658, 659, 669, 682, 743, 807, 853, 955
Lavens Albert, 909

Leburton Edmond, 336, 387, 648, 663, 676, 677, 685, 692, 726, 739, 740, 768, 769, 771, 778, 780, 825-836, 860, 862-871, 875-877, 908, 913, 916, 917, 918, 922, 923, 934-936
Leclef, 300
Leclercq René, 263
Leemans Edward, 711, 931, 940
Leemans Franz, 301, 316, 330
Leemans Victor, 60, 78, 85, 107, 108, 115, 252, 276, 290
Leën Walter, 33
Lefébure René, 247, 272, 426, 438, 439, 485, 540, 541, 543, 544, 573, 594, 604, 628, 629, 634, 649
Lefèbvre René, 262, 286, 300, 303, 307, 320, 335, 371, 372, 387, 453, 461, 463, 485, 486, 495, 497, 505, 530, 566, 573, 581, 599, 624-626, 628, 629, 633, 638, 639, 642, 886
Lefère Fernand, 276, 283
Lefèvre Theo, 207, 276, 283, 292, 303, 336, 362, 367-369, 374, 382-385, 389, 400, 402-409, 411, 412, 414, 429, 435, 436, 440, 446, 450, 451-453, 456-458, 461, 462, 482, 494-497, 499, 500, 504, 505, 510-513, 520, 537, 538, 540, 542, 543, 578, 594, 596-600, 602-606, 612, 621-623, 626, 628, 631, 632, 635, 637-639, 641, 642, 644, 645, 647-654, 656, 658-660, 662, 663, 667-669, 673, 675, 677, 683, 685, 694, 716, 725, 760-762, 779, 828, 831, 836, 839, 845, 884, 929, 930, 965, 966
le Gallais Hugues, 239
Leitao Eduardo Vieira, 569
Lemaire Joseph, 670
Lemnitzer Lyman, 730
Lenin, 20
Léonard Antoine, 94
Leopold I (koning), 345
Leopoid II (koning), 24, 288, 461, 515, 516, 563, 575, 576
Leopoid III (koning), 50, 51, 60, 66, 88-90, 94, 97, 98, 102-105, 110, 111, 127, 128, 139, 157, 158, 160-183, 188-190, 193, 195, 206, 211, 222-225, 228, 240, 241, 245, 252, 253, 256-258, 261, 264, 273-301, 303, 305, 307, 309-324, 326-330, 332-348, 350-357, 361, 362, 368-371, 424, 425, 449, 481-485, 532, 620, 639, 650, 903, 950, 960
Le Roy Pol, 116
Le Tellier Pol, 170
Leuridan Jeroom, 60

Levy L., 756
Liebaert Henri, 205, 214, 259, 266-270, 298, 304, 325, 384, 385, 387, 389, 390, 395-398, 404, 406, 421, 426, 427, 428, 437, 439, 445, 496
Lieftinck Pieter, 239, 240, 267, 268
Liesenborghs M., 117
Lilar Albert, 88, 205, 257, 259, 274, 277, 278, 285, 286, 302, 303, 308, 310, 312, 315, 325, 387, 439, 461, 463, 488, 493, 497, 501, 503, 507, 511, 522-524, 528, 530, 536, 541, 542, 546, 550, 555, 561, 564, 566, 573, 581, 597, 599, 608, 609
Liliane (prinses van Retie), 164, 170, 173, 275, 284, 287, 292, 293, 297-298, 327, 330-332, 370, 424, 425, 483, 485, 620, 626
Lincoln Abraham, 951
Lindemans Leo, 492, 807
Lodewijk XIV, 895
Lods (pseudoniem van Louis Rijckeboer) 62
Loeys Marcel, 472, 941
Lohest Cassian, 203, 243, 278, 313
Longerstaey Edouard, 752
Loos Georges, 582
Loppens, 201, 202
Loridan W., 581
Louette Marcel, 499
Louis Michel, 809
Loumaye Marcel, 144, 145, 252
Lovett Robert, 238
Lumumba Patrice, 532, 535, 548, 550, 556, 557, 563, 570-574, 576-587, 589, 597, 665
Luns Jozef, 897, 955
Lynch John, 888, 898

M

MacArthur, 750
Machtens Edmond, 718
Maes Edgard, 112, 159
Magain Alfred, 261, 290-292, 294-296, 299, 304, 306, 308, 318, 323, 348, 356
Magnus, 122
Mahon Mac, 802
Maisse Henri, 695
Maistriau Victor, 138, 174, 334, 560
Major Louis, 389, 449, 501, 502, 619, 625, 628-630, 725, 836, 884, 922
Malfatti, 889, 899
Mallien Emile, 271
Malula, 901

Manescu Corneliu, 730, 731
Mansholt Sicco, 899, 900
Maquet M., 519
Marchand Werner, 196
Marck Hendrik, 33, 88, 91, 92, 95, 99, 112
Marcq René, 167
Maria-Theresia (keizerin), 491
Marie-José (prinses), 163
Marshall George C., 237, 249
Marteaux Albert, 129
Martens Adriaan (dokter), 93, 94, 153, 191, 487
Martens Wilfried, 463, 744, 832, 887, 912, 913, 916, 918, 920, 922-923, 928-931, 933, 934, 935, 940
Massart Fernand, 657
Masson Fulgence, 798
Maurer G., 730, 731
Mayer René, 239
McKittrick, 238
Meir Golda, 699
Mellaerts Lucien, 381
Mendès-France Pierre, 239
Menderes Adnan, 776
Merchiers Laurent, 461, 463, 488, 489, 506, 507, 599
Mercier Désiré Joseph (kardinaal), 58
Merlot Joseph Jean (J.J.), 153, 257, 648, 657, 660, 678, 683, 686, 724, 725, 736-738, 740, 779, 801
Merlot Jules, 153, 191, 192, 204, 244
Mertens de Wilmars Eugène, 79, 80, 84, 159
Mertens de Wilmars Jacques, 146, 440
Mertens de Wilmars Josse, 411
Meurice Joseph, 243, 291, 303, 313, 358, 367, 383, 434
Meyers Paul, 385, 440, 462, 805, 851
Micara, 90, 158,
Michel Joseph, 741
Michel Victor, 122
Mitchell Wesley C., 24
Mobutu Joseph-Désiré, 586, 587, 664, 665, 762, 900-902
Moens de Fernig Georges, 244
Molitor André, 738, 739, 940
Mollet Guy, 533
Monami Nicolas, 337, 338
Monnet Jean, 378, 379, 888

Montgomery Bernard, 161, 941
Moreau de Melen Henri, 244, 253, 328, 333, 339, 342, 358
Motte A., 329
Motz Roger, 257, 289, 294, 298, 302-304, 307, 320, 322, 324, 338, 362, 384, 439, 451, 453, 497, 505, 510, 511, 599, 626, 628, 632, 635, 636, 641, 648, 672
Moulin Gaston, 468, 549, 595, 809
Moulinasse, 318
Moureaux Charles, 310, 448, 461-463, 482, 495, 497, 606, 607, 609, 624
Moyersoen Ludovic, 220, 276, 283, 358, 369, 372, 373, 676
Moyersoen Romain, 95, 112, 128, 132, 142, 143, 163, 166, 177, 357
Mpolo, 582
Muiier Arthur, 62, 83
Mullie Gilbert, 145, 276, 317, 320, 323, 403
Mundeleer Léon, 32, 93, 164, 177, 257, 259, 273, 289, 304
Murphy Robert, 341
Mussolini Benito, 79, 249

N

Nackaerts Paul, 122, 125
Naessens Maurits, 377, 694
Nagy Imre, 417
Namèche Louis, 884
Namèche Lucien, 725
Napoleon, 22, 895
Nasser Gamal, 417, 418, 698, 774
Ndele Albett, 762
Nehru Jawahaelal, 774
Nenni Pietro, 752
Nerickx Alfred, 107
Nguza Karl-I-Bond, 902
Nihoul José, 636
Nrxon Richard, 745-750, 782, 870, 900
Nobels Louis, 86
NolfPierre, 58
Noterdaeme Paul, 752
Nothomb Charles-Ferdinand, 107, 912-914, 916, 917, 922, 924, 933
Nothomb Pierre, 107, 144, 353, 912
Nzeza Simon, 528

O

Oblin Joseph, 347, 348
Ockrent R., 956
Olaf V van Noorwegen, 620
Oleffe André, 600, 603, 901
Orban Maurice, 89, 112, 259, 337, 339, 358
Outers Lucien, 761, 809, 886

P

Paantjes, 21
Paola (prinses), 483, 484
Papejans, 332
Paque Simon, 626, 639
Parisis Albert, 233, 283, 512, 682, 693, 694, 725, 866, 884, 966
Parmentier Jerôme, 23
Patch, 164
Paulus J.P., 628
Paulus VI, 752, 753
Pauwels Hendrik, 33
Pauwels Henri, 142, 163
Pavlov, 250
Pepermans F., 901
Périer Gilbert, 729
Perin François, 718, 809, 812, 823, 852, 886
Perk Jacques, 22
Persoons François, 511, 718, 741, 822, 837
Pétain Henri, 105, 110, 123, 760
Pétillon Léon, 440, 463, 518-521, 523, 529, 589
Pêtre René, 725, 884
Petri Franz, 108
Philippart Marcel, 185, 191, 219, 220, 246
Philips Gerard, 527
Pholien Joseph 90, 130, 155, 260, 291, 332, 342, 357-362, 364, 366-368, 372-375, 380, 394, 535, 609, 648, 651, 962, 963
Pierlot Hubert, 88, 93, 95, 99, 102-105, 107, 110, 127-130, 137, 138, 141, 155, 158, 161, 162, 171-173, 177, 182, 190, 195, 222-224, 281-283, 306, 329, 334, 348, 354
Piers Jan, 695
Pierson Marc-Antoine, 22, 483, 484, 549, 596, 607, 608, 676, 687, 690, 798, 809, 826, 827, 829, 965
Pineau Christian, 888
Pinxten Karel, 96, 472
Pirenne Jacques, 166, 167, 189, 195, 223, 241, 253, 258, 261, 273, 281, 284, 285, 290, 292, 294-298, 303-305, 310-319, 321, 327, 329, 330, 340, 343, 344, 347, 348, 353, 354, 425,

484, 543
Piron Marcel, 446
Pitsi, 271
Pitterman Bruno, 491
Pleven René, 380
Poincaré, 188
Pompidou Georges, 727, 752, 762-764, 781, 782, 890-901
Poncelet Emmanuel, 636
Poncelet Jules, 306
Poswick Charles, 673, 695
Poswick Prosper, 483
Poulet Robert, 159
Poullet Prosper, 25, 29-32, 35, 42, 47, 69, 70, 94, 182, 938, 954
Putman R., 150, 151

R

Raab Julius, 491
Radoux Lucien, 853
Raemaekers Louis, 22
Rapacki Adam, 666
Raport Alfred, 70
Remacle Léon, 741, 828, 884
Renard André, 295, 336, 362, 408, 412, 427, 436, 501, 502, 619-622, 624, 627, 628, 629, 632, 633, 656, 737
Renkin Jules, 182
Rey Jean, 189, 252, 257, 259, 278, 280, 284, 289, 298, 304, 323, 372, 387, 391, 415, 416, 428, 429, 461, 955
Reynaud Paul, 102, 105, 332, 352
Rijckeboer Louis (pseudoniem Lods), 62
Risopoulos Basile, 809
Roberti Augustin, 243, 257, 317, 320, 323, 349, 407, 452
Robin Henri, 234
Rogers William P., 746-749
Rogissart Georges, 617
Rolin Henri, 29, 157, 188, 160, 201, 202, 228, 257, 303, 330, 357, 380, 410, 411, 418, 437, 448, 489, 555, 558, 561, 573, 579, 596, 628, 956, 965
Rombauts Hubert, 295, 298, 315
Romsée Gerard, 30, 60, 77, 79, 85, 95, 114, 115, 120, 130, 159, 161, 170, 294, 373, 487
Ronse Edmond, 142, 164, 170, 173, 178, 190, 221, 278, 397, 407
Roosevelt Franklin D., 39, 109, 208, 209
Roppe Louis, 278, 416, 688, 772
Ros Leopold, 337

Rothschild Robert, 892-894, 896
Rubbens Edmond, 29, 33-35, 41-43, 61, 74, 75, 85-87, 89-91, 515
Rumor Mariano, 752-753
Rusk Dean, 732
Russel Henry Tosti, 300, 301
Rutten Georges (pater), 33, 44
Ruys Manu, 711, 769, 816, 824, 825
Ryckmans Pierre, 435, 440, 519

S

Sabbe Victor, 300, 303, 304
Saint-Remy André, 381
Salazar Antonio, 625
Sap Gustaaf, 34, 42, 47, 48, 54, 55, 63, 64, 77, 80, 84, 85, 87, 90, 93, 96, 97, 99, 199, 255
Saragat Guiseppe, 752
Sawyer Charles, 163
Schärf Adolf, 491
Scharpé Lodewijk, 62
Scheel Walter, 766
Schepers Alfons, 31, 120
Scheyven Raymond, 283, 291, 440, 461, 466, 530, 542, 551, 555, 561, 565-567, 570, 573, 581, 585, 593, 595, 597, 599, 645, 647, 725, 726, 730, 775, 884
Schiller Friedrich, 22, 784, 785
Schiltz Hugo, 770, 809, 837, 838, 851, 854
Schmidt, 189
Schöller André, 529, 535-541, 546
Schot Maurice, 120, 342, 382, 511, 633
Schouteten, 539, 540
Schreuder E., 150
Schultz R., 906
Schuman Robert, 377, 378, 380, 467
Schumann Maurice, 761, 766, 892, 893, 896
Schyns Willy, 809
Scokaert Alfred, 676, 680, 686
Segers Paul Willem (P.W.), 33, 74-77, 86, 90, 91, 92, 113, 161, 223, 243, 251, 257, 259, 268, 273, 302, 304, 320, 323, 324, 337, 339, 341, 343, 346, 349, 357-359, 407, 410, 411, 428, 434, 440, 452, 462, 536, 537, 540-542, 581, 600, 605, 610, 623, 632, 633, 639, 648, 652, 653, 665, 676, 677, 689, 691-694, 696, 712, 716, 717, 725, 771, 814, 818, 828, 865, 870, 884, 938, 939, 960

Seghers, 272
Sencie (monseigneur), 30
Senghor Léopold, 773
Servais Albert, 466
Servais Jean, 222
Servais Léon, 436, 448, 449, 462, 507, 536, 610, 611, 639, 648, 676, 695, 741, 801, 802, 805, 808, 809, 812, 825, 829, 840, 841, 862, 863, 868, 870, 877, 884, 912
Sieben Jules, 94
Silvercruys R., 238, 239
Simonet Henri, 718, 725, 744, 809, 837, 843, 845, 853, 871, 877, 883, 884, 908, 916, 920, 922, 927, 936, 937, 938
Sledsens Aloïs, 486, 710, 839
Slegers Gerard, 772
Snauwaert, 287
Snoy et d'Oppuers Jean(-Charles), 24, 115, 422, 628, 725, 733, 755, 757, 759, 760, 765, 778, 784, 786, 787, 884, 906, 956
Snyder John, 238, 239
Snyers d'Attenhoven Albert, 755, 844, 845, 849
Sobry Paul, 111, 124
Solvay Ernest John, 223, 301, 425
Soudan Eugène, 98, 99, 275, 292, 425
Souvanna Phouma (prins van Laos), 773
Spaak Paul-Henri, 47, 51, 53, 88, 92-95, 97, 98, 99, 103-105, 107, 110, 118, 119, 128, 142, 145, 146, 158, 162, 164, 167, 172, 173, 182, 185, 186, 188, 190, 194-197, 200, 201, 203-205, 210, 214, 215, 220, 223-225, 227, 228, 237-245, 248-250, 253, 255, 257, 259, 261, 262, 274, 277, 280, 281, 283, 286, 287, 291, 294, 303, 306, 307, 310-316, 319-322, 324, 326, 330-332, 335-338, 340, 346, 348, 352, 357, 359, 362, 370, 372, 374, 375, 383-385, 387, 389, 391, 404, 407, 412, 418-420, 422-424, 439, 487, 561, 590, 594, 635, 641-644, 647-649, 651-654, 664-666, 670, 673, 675-677, 690, 692, 694, 697, 739, 781, 802, 837, 871, 872, 888, 908, 955, 957, 961
Spinoy Antoon, 206, 257, 283, 335, 370, 371, 383, 387, 404, 439, 445, 49, 453, 460, 465, 468, 479, 506, 549, 629, 648, 655, 656, 676, 677, 686, 689, 690, 692, 696
Sporn Philip, 696
Stalin, 123, 208, 209, 380
Stanley Richard M., 573
Stenmans A., 520, 741
Steverlynck Antoon, 884, 929
Steverlynck Baldewijn, 66
Stiévenart, 739
Stillman, 238
Strattmann S., 29
Strausz-Hupé Robert, 938
Streel Paul, 444, 446
Streuvels Stijn, 22

Struye Paul, 29, 59, 112, 130, 155, 198, 203, 204, 210, 211, 257, 262, 276, 291, 304, 317, 318, 323, 327, 333, 374, 380, 383, 399, 400, 405, 407, 410, 411, 428, 434, 437, 451, 561, 573, 605, 626, 628, 630, 636, 738, 770, 798, 805, 806, 824, 825, 832, 834, 835, 850, 853, 866, 875, 936, 939, 940, 956
Suenens Leo Jozef, 716, 717, 777
Suharto, 928, 930
Sukarno, 590
Swaelen Frank, 930
Symons, 125, 241, 242, 244, 245

T

Tavernier Karel, 472
Terfve Jean, 196, 197, 207, 213, 335, 338, 372
Terlinden, 154
Terlinden Charles, 517, 801
Terwagne Freddy, 657, 686, 725, 738-740, 778-780, 792, 793, 795, 804, 809, 815, 816, 825, 826, 828, 838, 841, 843, 845, 853, 859-861
Theunis Georges, 34, 46, 54, 182, 561
Thiry Marcel, 718
Thomas Albert, 30
Thône René, 625
Thys A., 653
Tiberghien Albert, 234, 247
Tielemans François, 22, 272, 280, 648, 655
Timmermans Felix, 491
Timmermans Jan, 95
Tinbergen Jan, 941
Tindemans Leo, 641, 647, 716, 725, 726, 739, 792, 793, 801, 809, 810, 815-817, 825-827, 843, 845, 853, 859-861, 864-867, 869, 870, 877, 884, 899, 909, 922, 929, 936-938, 942
Tito Josip, 773-775
Titulesco Nicolae, 30
Tollenaere Reimond, 116
Toubeau Roger, 468

Touré Sékou, 753
Toussaint Michel, 695
Troclet Léon-Eli, 191, 387, 390
Trouveroy J., 753
Truman Harry, 208, 238, 239, 249
Trygve Lie, 210
Tschoffen Paul, 33, 88, 277, 306, 561
Tsjang Kai Sjek, 239
Tsjombe Moïse, 578, 580, 582-585, 665
Tubman William, 773, 774

U

Umberto II Niccolo, 163, 620
Urbain Yves, 595, 610, 619, 621, 623, 631, 637, 639, 676, 695, 952

V

Valvekens Jan, 69, 112, 236
Van Acker Achiel, 113, 133, 137, 141-146, 164-178, 181, 187, 189, 190-192, 194-198, 202-206, 214, 253, 254, 262, 269, 270, 278, 280, 281, 283, 287, 302, 344, 354, 361, 379, 382, 383, 387-396, 398-400, 402, 406, 408, 410-415, 419-423, 425-431, 434-436, 440, 442, 450, 465, 484, 512, 513, 532, 549, 561, 601, 620, 622, 623, 629, 631, 632, 640, 670, 691, 738, 768, 769, 772, 800, 805, 822, 837, 838, 850, 851, 853, 875, 908, 917, 961
Van Acker Frank, 884
Vanaudenhove Marcel, 694
Vanaudenhove Omer, 453, 461, 462, 485, 495, 497, 508, 573, 581, 639, 652, 673, 675, 678-682, 691, 716, 723, 728, 744, 756, 792, 800-802, 808, 832, 840, 863, 868, 913, 929, 966
Van Bilsen Jef, 116, 163, 384, 516, 586, 587, 678
Van Bogaert Elie, 667, 676, 678, 809
Van Brussel Louis, 124
Van Cauwelaert Emiel, 62, 711, 769, 771
Van Cauwelaert Frans, 27, 33, 57-64, 66, 70, 77, 81, 83-86, 90-92, 95, 103, 106, 111, 116, 117, 127, 130, 142, 143, 161, 162, 164, 166, 169, 177, 199, 203, 206, 207, 211, 214, 225, 243, 251, 252, 255, 256, 260, 280, 282, 283, 285, 291, 297, 298-299, 303, 306, 307, 317, 318, 332, 334-351, 356, 370-372, 382, 383, 405, 407, 437, 446, 451, 605, 643, 670, 956
Van Cauwelaert Karel, 33, 536, 537, 544, 573, 636, 641, 661, 710
Van Cauwenberge, 779

Van Cauwenberghe André, 676
Van Coillie Alfons, 66, 75, 86
Van Coppenolle, 130, 373, 374
Van de Kerchove Arthur, 153
Vandekerckhove Michiel, 29, 346, 349, 350
Vandekerckhove Robert, 668, 671, 692-694, 726, 800, 809, 812, 825-828, 862, 866, 868, 869, 877, 881, 911
Van de Meulebroeck Joseph, 403
Van den Abeele M, 519, 537
Vandenberghe Omer, 276
Vanden Boeynants Paul, 440, 462, 474, 482, 502, 508, 530, 536, 656, 659, 673, 675, 677, 682, 693-696, 710, 711, 715, 716, 718, 721, 722-724, 726, 727, 729, 740, 744, 745, 754, 791, 792, 795, 796, 802, 804, 809, 814, 823, 837, 851, 862, 871, 872, 877, 883, 884, 916, 920, 921, 922, 923, 924, 927, 930, 963, 966
Van den Bosch Jean, 564, 577
Van den Daele Gerard, 277, 319, 358, 366, 367, 381, 428, 466, 477, 473, 603, 912, 931
Vandenhende Hubert, 498
Van den Heuvel Jules, 25
Van den Heuvel (priester), 30
Vandeputte Gaby, 452
Vandeputte Robert, 79, 80, 101, 617, 780, 785, 942
Van der Elst Frans, 431, 444-447, 450, 473, 499, 506, 507, 644, 688, 728, 809, 812, 813, 823, 833, 848, 849, 851, 853, 886, 913
Van der Essen Léo, 108, 125
Van der Loo Jan, 970
Van der Meulen Joseph, 341, 343, 351, 956
Van der Mueren Floris, 83, 125, 155
Vanderpoorten Arthur, 19, 91, 103
Vanderpoorten Herman, 19, 20, 695, 809, 834
Van der Schueren Jacques, 308, 362, 461, 463, 467-469, 474, 497, 501, 502, 622, 623, 639, 952
Vander Straeten Edgar, 527, 537, 538
Van der Straten-Waillet François-Xavier, 244, 283, 294, 298, 303, 304, 307, 309, 314, 317, 318, 320, 322-323, 327, 338-340, 347, 349, 650
Vandervelde Emile, 40, 41, 44, 47, 50, 51, 53, 88, 640, 651
Van der Wee Herman, 942
Van Dessel Edgard, 252

Van de Vyvere Aloïs, 182, 306, 307
Van de Walle, 539
Van de Wiele Gaston, 284, 285
Van de Wiele Jef, 116, 153, 270
Van de Wijer Ernest, 125
Van de Wijer Hendrik, 645
Van de Wijer Jozef 62, 72, 79, 80, 108, 125, 126, 487
Van de Wijer Jozef (mevrouw), 126
Van Dieren Edmond, 83, 85, 88, 154, 155
Van Dievoet Emiel, 33, 75
Van Dorpe Frantz, 73, 74, 116
Van Elslande Renaat, 599, 625, 642, 648, 654, 658, 677, 695, 809, 835, 850, 884, 920, 922, 941
Van Eynde Jos, 272, 283, 329, 370, 406, 410, 419, 434, 438, 447, 450, 468-470, 477, 482, 498, 499, 503, 508, 512, 513, 525, 531, 545, 553-555, 581, 608, 622, 623, 626, 629, 639, 648, 650, 676, 683, 692, 718, 723, 726, 739, 769, 780, 793, 801, 809, 835, 845, 860, 862, 863, 865, 866-869, 875-877, 908, 909, 913, 916, 918, 929
Van Gestel (pater), 30
Van Glabbeke Adolf, 24, 127, 130, 163, 173, 190, 192, 198-202, 204, 205, 225, 259, 267, 275, 302, 303, 308, 312, 325, 387, 394, 436, 444, 446, 447, 449, 450, 461, 465, 490, 491, 549
Van Gronsveld, 941
Van Grunderbeeck, 125
Van Habsburg Frans Jozef Otto, 620
Van Habsburg Robert, 620
Van Haegendoren Maurits, 804, 809
Van Haverbeke Antoon, 715
Van Hecke Albert, 80
Van Helshoecht Louis, 31
Van Hemelrijck Maurice, 433, 440, 449, 451-457, 460, 462, 482, 488, 491, 518, 520-538, 540-545, 549, 589, 650
Vanheurck J., 150,
Van Himbeeck Clemens, 715
Van Hoorick Bert, 199, 809
Van Houtte Jean, 328, 337, 339, 341, 343, 358, 361, 368-374, 381-382, 385, 390, 411, 434, 435, 440, 449, 461, 474, 477, 482, 493-495, 497, 501, 565, 606, 612, 633, 637, 639, 655, 729, 750, 965
Van Hove (kanunnik), 30
Van Isacker Philip, 33-35, 41-43, 47, 53, 89, 90, 91, 98, 114, 155, 487, 939
Van Istendael August, 362
Van Loon Jan, 122
Van Mechelen Frans, 725, 726, 884, 909, 929
Van Mierlo Jan, 63
Van Nerom, 332
Vanneste Olivier, 472
Van Nispen tot Sevenaer, 30

Van Oekel, 33
Van Offelen Jacques, 325, 436, 461, 695, 837
Van Oostveldt Achille, 120, 121, 125
Van Ooteghem Oswald, 951
Van Outryve d'Ydewalle Pierre, 160, 281-283, 348
Van Overbergh Cyrille, 33, 88, 95, 142, 177, 203, 210, 276, 304, 369
Van Overstraeten (generaal), 104, 157, 158, 163, 222, 282, 425, 543
Van Remoortel William, 527
Van Roey Ernest, 54, 83, 91, 94, 106, 111, 124, 160, 166, 275, 284, 300, 345, 404, 454-456, 460, 484, 623, 777
Van Rompuy Victor, 472, 647
Van Ryn Jean, 903
Van Severen Joris, 60, 79, 85, 104, 107, 116
Van Waeyenbergh Honoré, 62, 106-108, 111, 122, 126, 221, 366, 394, 481, 616, 777
Van Waterschoot John, 472, 775, 950
Van Wijmeersch Emile, 775
Van Zeeland Paul, 24, 25, 31, 34, 47, 48, 50-52, 54, 55, 87, 88, 112, 166, 182, 223, 243, 246, 255-257, 259, 260, 268, 276, 288, 289, 291, 293, 301-305, 311-326, 330, 331, 333, 337, 339, 341, 343, 344, 347, 357, 358, 368, 369, 379, 405, 407, 409, 410, 414, 467, 542, 561, 593, 594, 600, 701, 702, 705, 706, 955, 961
Vauthier Jean, 205, 206, 262, 266, 267
Vauthier Maurice, 640
Velge Henri, 107, 136, 137, 161
Velter G., 537, 538
Verbeeck René, 22
Verberckt (firma) 23
Verberckt Jules, 19
Verbist Alfons, 54, 75-79, 84, 86, 92, 112, 159, 200, 228, 244, 283, 347, 405, 407, 412-414, 452
Vercauteren Jozef, 200
Vercruysse J., 479

Verhaeren Emile, 22
Verleyen Frans, 887
Vermeire Rik, 347
Vermeylen Piet, 202, 279, 336, 362, 383, 387, 403, 409, 485, 486, 489, 503, 509, 648, 653, 656, 686, 725, 867, 884, 965
Verreydt Rik, 121, 125
Verroken Jan, 659, 661, 709-712, 769, 822, 826, 887, 935
Verschaeve Cyriel, 153, 199,
Verschave J., 767, 768
Verwilghen Carlos, 33, 114, 115, 155, 159, 161, 487
Verwilghen H., 114-115, 384, 385
Verzele, 125
Viner Jacob, 24
Vlerick André, 112, 725, 726, 736, 884, 904-906, 921, 929
Voeten Maria, 19
von Falkenhausen, 163
von Paulus, 124
von Rundstedt, 134
Vos Herman, 60, 178, 188, 204, 275
Vossen Jean, 115, 440, 602
Vranckx Alfons, 22, 29, 154, 676, 688, 725, 799, 800, 884
Vreven Raoul, 219, 509, 600, 604, 610, 770, 772, 773

W

Wagner, 970
Walschap Gerard, 25
Wauters Arthur, 54, 158
Wauters Luc, 939
Weemaes Willy, 281, 296, 316-318, 340, 344, 371
Welensky Roy, 564
Wendelen André, 775
Werner Pierre, 338, 79, 759, 783, 784, 898
Westerlinck Albert, 235
Wigny Pierre, 259, 268, 339, 358, 359, 383, 409, 433, 440, 441, 462, 471, 483, 516, 518, 523, 524, 529, 536-538, 540, 545, 558, 564, 566, 574, 580, 581, 582, 583-586, 588, 595, 640, 643, 649, 652, 665, 676, 695, 726, 790, 955, 961
Wilhelmina (koningin van Nederland), 211
Wille Jozef, 86
Willem (Duitse keizer), 22
Willems Jean, 185, 434
Willot Hilaire, 469
Wilson Harold, 941
Wilson Woodrow, 109, 188

Wirix Pieter, 476, 477
Witteveen Johan, 759
Woeste Charles, 651
Woitrin M., 709

Y

Yerna Jacques, 621, 624
Youlou Fulbert, 517

Z

Zeegers Victor, 593, 594
Zurstrassen Louis, 673